

B
44570

OPERA
IACOBI CUIACII

I. C. QVAE DE IVRE FECIT
IN HVNC DIEM, AB IPSO
AVCTORE DISPOSITA ET RECOGNITA,
& aucta libro singulari Consultationum,
& libr. XV. XVI. XVII.
Observationum.

Additi sunt Indices tres copiosissimi.

Ex libris

*Escudum
Famuz*

PARISIIS,
Apud Sebastianum Niuellium sub Ciconiis,
via Iacobæ.

M. D. LXXVII.
CVM PRIVILEGIO REGIS.

OPERA
IACOBI CUIACII

I. C. QVAE DE IVRE FECIT

IN HVNC DIEM, AB IPSO

AUCTORE DISPOSITA ET RECOGNITA,

& aucta libro singulari Consultationum,

& libr. XV. XVI. XVII.

Obferuationum.

Additi sunt Indices tres copiosissimi.

Ex libris

Crescens
Ramus

0149 2000

PARISIIS,

Apud Sebastianum Niuellium sub Ciconiis,
via Iacobæa.

M. D. LXXVII.

CVM PRIVILEGIO REGIS.

Ayuntamiento de Madrid

PRIVILEGIUM IMPERATORIS.

VDOLPHVS SECVNDVS, Diuina fauente clementia Electus Romanorum Imperator semper Augustus, ac Germaniæ, Hungariæ, Bohemiæ, Dalmatiæ, Croatiæ, Sclauoniæ &c. Rex, Archidux Austriæ, Dux Burgundiæ, Stiriæ, Carinthiæ, Carniole & Vvitembergæ, &c. Comes Tirolis &c.

RECOGNOSCIMVS, Et notum facimus tenore presentium vniuersis. Expo-
suit nobis humiliter SEBASTIANVS NIVELLIVS, Ciuis, & Typographus Parisiensis, se
in Iuris studiorum, & Reipublicæ literariæ vtilitatem celeberrimi Iurisconsulti Iacobi Cuiacij
itèmq; Cassiodori opera, necnon Azonis in Codicem Commentaria typis suis excudere, at-
que in lucem edere decreuisse. Vereri autem ne ea ipsa opera ab aliis quoque qui alienis labori-
bus & vigiliis insidiantur, ac priuatis commodis aliorum iactura inhiare consueuerunt, im-
primantur. Ideoque supplex à nobis petiit vt ipsum fauore nostro Cæsareo ac firmissimo pri-
uilegio contra æmulorum fraudes ac dolos tutum & munitum clementer reddere dignare-
mur. Nos sane qui facile intelligamus, quantum lucis & vtilitatis ex hoc præclaro instituto ad
communem républicam literariam redditurum sit, eiusmodi ipsius operam atque diligen-
tiam non clementer modo probauimus, verum etiam autoritate nostra Cæsarea prouehen-
dam duximus. Quamobrem præsentis nostro Cæsareo edicto ex certa scientia animoque deli-
berato, serio ac firmiter omnibus ac singulis cæteris Chalcographis, Impressoribus, Bibliop-
olis & aliis quibuscunque qui in sacro Romano Imperio & Regnis ac Prouinciis nostris here-
ditariis, vel imprimendis vel vendendis libris, seu alia quacunque ratione librariam negotiatio-
nem exercent inhiemus & vetamus, ne quis eorum superscripta opera, posteaquam excusa seu
publicata fuerint, intra spatium decennij, à die absolutæ editionis computandum, typis manda-
re, vel simili atque eodem quo à prædicto Typographo exprimentur vel alio caractere seu
forma excudere vel cudenda dare, seu alibi impressa adducere, vendere distrahere palam siue
occulte ausit. Quisquis vero secus fecerit ac hoc nostrum Edictum neglexerit, ei statuimus at-
que decernimus per hoc nostrum Rescriptum debere non solum adimi vel auferi libros im-
pressos seu venum expositos, quos vtiq; prædictus Typographus vel eiusdem hæredes, aut
mandatum & facultatem ab eo habentes auxilio magistratus eius loci, vel etiam per se ipsi ap-
prehendere & sibi vendicare poterunt, verum etiam irrogari mulctam decem Marcarum auri
puri pro dimidia fisco nostro Imperiali, pro reliqua vero dimidia parte, præfato Niellio, vel
eiusdem hæredibus soluendam: dummodo tamen istorum operum ad minus tria Exemplaria
suis sumptibus ad Imperialis nostræ Cancellariæ destinati taxatoris manus transmittat. Quod
nisi fecerit, hoc nostro Priuilegio nequiquam vti seu gaudere possit, sed eo priuatus & planè
exutus esse censeatur. P R O I N D E, mandamus vniuersis & singulis nostris & sacri Imperij sub-
ditis & fidelibus dilectis tam Ecclesiasticis, quàm secularibus, cuiuscunque gradus ordinis, sta-
tus, conditionis ac dignitatis extiterint, præsertim vero iis qui in magistratu constituti sunt, vel
superiorum suorum vel suo ipsius nomine ac loco iuris & iustitiæ administrationem exercent,
vt contemptores seu violatores huius nostri interdicti præmemorata pœna serio puniri, ac aliis
quibuscunque legitimis & oportunis modis ac rationibus coerceri curent. Quatenus & ipsi
grauissimam indignationem nostram, & eandem mulctam incurrere noluerint. Harum testi-
monio literarum, manu nostra subscriptarum, & sigilli nostri impressione munitarum. Datum
in arce nostra Regia Pragæ, die vndecima mensis Februarij, anno Domini millesimo quingen-
tesimo septuagesimo septimo: Regnorum nostrorum, Romani secundo, Hungarici quinto,
Bohemici itidem secundo.

Subsignatum,

RVDOLPHVS.

Ad mandatum sacræ Cæsareæ Maiestatis proprium.

A Ersenberger.

INDEX EORVM QVAE
IN HIS IAC. CVIACII
IURISCONSULTI OPERVM
DE IVRE TOMIS
continentur.

T O M. I.

Notæ ad libros IIII. Institutionum Dn. Iustiniani.

Notæ ad Vlpiani Titulos XXIX.

Interpretationes ad Iul. Pauli receptarum Sententiarum libros V.

Πεφυματῆια de diuersis temporum præscriptionibus & terminis.

Consultationes LX. quibus præposita est veteris cuiusdam Iurisconsulti vna.

T O M. II.

Paratitla in libros L. Digestorum seu Pandectarum.

Commentaria in Pandectarum Titulos,

De pactis.

De transactionibus.

De in integrum restitutionibus.

Quod metus causa gestum erit.

De dolo malo.

De minoribus XXV. annis.

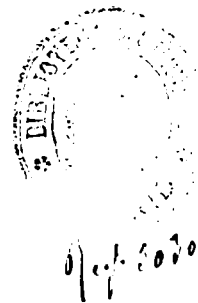
De excusationibus.

Qui testamenta facere possunt, & quemadmodum testamenta fiant.

De liberis & postumis heredibus instituendis, vel exheredandis.

De iniusto, rumpo, irrito facto testamento.

* * * ij

De his quæ in testamento delentur, inducuntur, vel inscribuntur.

De vsurpationibus & vsucapionibus.

Pro emptore.

Pro herede vel pro possessore.

Pro donato.

Pro derelicto.

Pro dote.

Pro suo.

De verborum obligationibus.

T O M. III.

Ad Africanum Tractatus I X.

T O M. IIII.

Commentarij ad tres postremos libros Codicis Dn. Iustiniani.

Nouellarum Constitutionum eiusdem Imp. Expositio.

De feudis libri quinque, & in eos Commentarij.

T O M. V.

Obseruationum & Emendationum libri X V. II.

Sextus Tomus continet versionem aliquot librorum βασιλικῶν quem Domino faciente, edituri sumus priusquam hic annus exeat.

Extrait du Priuilege du Roy.

HENRY PAR LA GRACE

DE DIEV ROY DE FRANCE, ET DE POLOGNE:

A nos amez & feaux les gens tenans nos Courts de Parlement, Baillifs, Seneschaux, Preuosts, Iuges, ou leurs lieutenans, & à tous nos autres Iusticiers & Officiers qu'il appartiendra, Salut & dilection. Nostre cher & bien aymé Sebastian Niuelle, Marchant, Libraire iuré en nostre Vniuersité de Paris, nous a fait humblement exposer, que depuis quelque temps en ça, il auroit recouuré les Oeuures en droict de nostre aymé & feal Cōseiller en nostre Court de Parlement de Grenoble, Maistre Iaques de Cuias, par luy reueuës & augmentées de plusieurs & diuers traictez, redigez en certains Tomes, lesquelles œuures en droict, ledict Niuelle seroit volontiers imprimer: mais il doubte qu'il se trouuast frustré de son labeur & travail, & des grans fraiz qu'il luy conuient faire, si par aultre il estoient rimprimez, requerant sur ce luy estre pourueu de remede conuenable. P O V R C E est il que nous voulans par tous moyens à nous possibles, fauoriser les amateurs des lettres & sciences, mesmes de celle de droict, par laquelle la iustice est administrée à nos subiects, Auons pour ces causes & autres iustes considerations à ce nous mouuans, à iceluy Niuelle permis & octroyé, & de nos grace speciale, pleine puissance, & auctorité royale, permettons & octroyons par ces presentes, qu'il puisse & luy loise imprimer ou faire imprimer tous les liures tant ceux qui ont esté par cy deuant imprimez, & depuis reueus & augmentez par ledict de Cuias, que ceux qu'il entend de nouveau mettre en lumiere, sans qu'aucuns autres Imprimeurs ou Libraires sans l'expresse permission & cōgé dudit Niuelle puissent de dix ans entiers & consecutifs, à compter du iour de la premiere impressiō paracheuée, imprimer ou faire imprimer vendre ne debiter lesdicts liures ailleurs imprimez sans son congé & permission, sur peine de mil liures parisifs d'amende, applicable moitié à nous, & l'autre moitié audit Niuelle, saisie & confiscation desdicts liures ainsi imprimez sans sondict congé & permission, & des despens, dommages & interests d'iceluy Niuelle. V O V L O N S E N O V T R E, & nous plaist, qu'en inserant le contenu en ces presentes, ou l'extrait d'icelles au vray à la fin ou au commencement desdicts liures imprimez par ledict exposant, ou par sa permissiō, elles soyent tenues pour suffisammēt signifiées & notifiées à tous Libraires & Imprimeurs, tout ainsi que si nosdictes lettres leur auoyent esté particulièrement monstrées, & d'icelles baillé copie. Et neantmoins mandons & commandons au premier nostre Huysier ou Sergent sur ce requis, les signifier à tous ceux que bon semblera audit Niuelle, & leur faire de par nous les defences y contenues. Et outre adiourner par deuant ccluy de vous auquel la cognoissance en appartiendra les infracteurs des presentes, pour se voir condamner és peines susdictes, & autrement proceder ainsi que de raison. S I V O V S M A N D O N S, & à chacū de vous edroict soy, enioignons que de nos presens permissiō, priuilege & otroy, ensemble de tout le contenu cy dessus, vous faiêtes souffrez & laissez iouir & vser ledict suppliant plainement & paisiblement, sans luy faire mettre ou donner, ne souffrir luy estre fait, mis ou donné aucun trouble ou empeschemens au contraire. Lequel si fait, mis ou donné luy estoit, reparer & remettre, ou faiêtes reparer & remettre incontinent & sans delay, au premier estat & deu. Car tel est nostre plaisir. Nonobstant quelconques edicts & ordonnances, statuts, mādemens, restrictions, defences, & lettres à ce contraires. Ausquelles & aux derogatoires nous auons derogé & derogéons par cesdictes presentes. Données à Paris, l'an de grace Mil Vc. soixante & seize, le 24. iour de Iuillet. Et de nostre regne le troisieme.

Par le Roy à la relation du Conseil.

TARON.

* * iij

VES par la Chambre ordonnée au temps des vacations, les lettres patentes du Roy, en datte du 23. iour de Iuliet dernier, signées par le Roy, à la relation du conseil, Taron, obtenues par Sebastian Niuelle, Marchant libraire iuré en l'Vniuersité de Paris, Par lesquelles & pour les causes y contenues, ledict Seigneur permet & ottroye audiect Niuelle d'imprimer ou faire r'imprimer par tel imprimeur que bon luy semblera, Les œuures en droict de maistre Iaques Cuias Docteur és droicts, Conseiller dudiect Seigneur en son Parlement de Grenoble, par luy reueuës & augmentées de nouueau, & distribuées en certains Tomes, Auec defences à tous Libraires & Imprimeurs, d'icelles imprimer, ne faire imprimer pendant le temps & termes de dix ans entiers & consecutifs, sans expresse permission & congé dudiect Niuelle, sur peine de confiscation desdicts liures ainsi imprimez sans congé, & de mil liures parisis d'amende, moitié applicable audiect seigneur Roy, & l'autre moitié audiect Niuelle, & de tous dommages & interests, voulant qu'en inserant lesdictes lettres, ou l'extrait d'icelles deuément collationné à la fin ou commencement desdicts liures imprimez, elles soyent tenues pour notifiées à tous Libraires & Imprimeurs, & n'en puissent cy apres pretendre cause d'ignorance, comme plus au long le contiennent lesdictes lettres. La requeste presentée par ledict Niuelle, tendant à fin de la verification desdictes lettres, les conclusions sur ce du Procureur general du Roy, auquel elles auoyēt esté communiquées, & tour cōsideré: Ladiecte chambre en enterinant lesdictes lettres, a permis & permet au suppliant iouyr de l'effect & cōtenu en icelles. Faict en la Chambre des vacations, le 11. iour d'Octobre, l'an 1576. Ainsi signé.

DE HEVES.

*Acheué d'imprimer le 1X. iour de Mars, L'an de grace,
Mil V^c. soixante & dixsept.*

IACOBI CUIACII

I. C. OPERVM QVAE DE

I V R E F E C I T,

T O M V S P R I M V S.

In quo haec continentur,

Notæ ad libros IIII. Institutionum Dn. Iustiniani.

Notæ ad Domitij Ulpiani Titulos XXIX.

Interpretationes ad Iul. Pauli receptarum Sententiarum libros V.

Περὶ ματῆια de diuersis temporum præscriptionibus & terminis.

Consultationes LX.

* * * iij

IACOBVS CUIACIVS,
FABRIS PETRO ET CA-
ROLO FRATRIBVS CONSANGVI-

NEIS, ET CAROLO FRATRI EORVM
patrueli, S. P. D.

*V*M ad libros quatuor Institutionum Dn. Iustiniani notas confecissem, & vobis hæc ciuilibus prudentie studia ineuntibus cōmunicassem, non destitistis ab eo tempore hortari & monere me, vt eas ipse in publicum proferre non grauarer: Etenim idem planè vobis quod mihi videri ex tam magno interpretum numero vix esse unum, qui hanc Iustiniani *ἐπιτομήν* adolescentia oblatam, ac multis inde locis in scitia superioris temporis deformatam, pristino nitore reddidisset, & me ad eam rem tamen adiumenti non nihil attulisse. Quod equidem, et si mihi tantum non tribuo, vt quod ceteri non obtinuerint, id me putem affectum: quia tamen ita censuistis, denegandum vobis non esse arbitratus sum, adolescentibus cum honestissimis, tum omni beneficiorum ratione mihi deuinctissimis: quinimò tibi, P. Faber, studiorum meorum comiti, & si ex studiis huius ætatis tuæ, tanquam ex herbis, quanta fruges industria futura sint rectè coniiciamus, nemini, cum ad iustam ætatem perueneris ingenio aut eruditione concessuro, duxi summum esse nefas ea in re non assentiri: nec iam recusò quin ea ad Iustinianum notæ sub nomine vestro exeant, quibus ipse auctoribus & hortatoribus si caruissem, id fortasse nunquam aggressurus fueram.

Valete. Biturigis. Prid. Id. Februarij,
M. D. LVI.

IACOBI CUIACII

I. C. AD LIBROS QUAT-
TVOR INSTITVTIONVM DN.
IVSTINIANI NOTÆ.

AD CONSTITVTIONEM DN. IVSTINIANI DE
CONFIRMATIONE INSTITVTIONVM.

A

B

T PRINCEPS ROMANVS.] Veteres Codices, alio ordine, *Et princeps Romanus victor existat, non solum in hostilibus praeliis, sed etiam per leg. tra. cal. iniq. expellens*, hoc sensu: Imperatorem non ex armis tantum, sed etiam ex legibus gloriosam sibi victoriam comparare.

Magnificus.] Abest à vet. libris.

Redactæ] *Vet. deducta.* Gentes verò sunt quæ à Satriapis reguntur, nec prouinciæ formam habent: de quibus in l. vlt. C. de temp. appellat. siquidem vt est in libris scriptis, ita in ea legatur, *Armenius vel gentibus: & l. vlt. C. de offic. mag. mil. quæ ex eis restituenda est etiam in hunc modum: & gentes Anzitenam videlicet, Ingilcnam, Astianenam, Sophe-*

nam, Sophanenam in qua est Martyropolis, Balabitenam & primam: & quæ sequuntur.

Numerosæ.] Tot scilicet vt vix adnumerari queant: vt in l. i. C. in quib. caus. in integ. restit. non est necess. *numerosis rescriptis.* sic namque & in eo loco legendum est, & in hac significatione vti sunt hac voce alij auctores quamplurimi.

Tam à nobis promulgatis.] Quidam cod. *Tam à nobis promulgatis vel compositis.* Promulgamus nostras, Componimus alienas.

Et cum sacratissimas.] Primùm omnium Iustinianus Codicem fecit, tum Digesta, deinde Institutiones, ad extremum Codicem repetitæ lectionis. Prior Codex valet ex xvi. Kalend. Maij. Indictione vii. Digesta, Institutiones ex iiii. Kal. Ianua. Indictione xi. Posterior Codex ex die iiii. Kal. Ianua. Indictione xii. Ergo dum ait, *Et cum sacratissimas*, priorem Codicem intelligit, non posteriorem. At Nouellarum liber diem non habet. Sunt earum sententiæ quædam ab Triboniano in Pandectas relatæ, vt in l. vxores. D. de diuort. quæ tota paucissimis verbis exceptis, sumpta est ex Nouel. Iustiniani xxii. ipsumq; orationis genus satis per se *Ἰουδῆτις ἀφ' αὐτῶν* prodit. sunt & posterioris Codicis decisionum quinquaginta.

Magistro.] Magistro officiorum curæ sunt, scholæ fabricensium & agentium in rebus, disciplina palatij, cursus vehicularis. Quæstori leges, preces, laterculum minus: & vt est in No. Th. de hom. ca. fac. Quæstor custos est iustitiæ. Ex Quæstoribus sunt Codicillares, aut qui verè Quæstores fuerunt.

Non ab antiquis fabulis.] Ammia. Marcel. lib. xxx. Iurisperiti vt altius videantur iura callere, Trebatium loquuntur, & Cascellium, & Alfenum, & Auruncorum Sicano- rum q; iamdiu leges ignotas, cum Euandri matre ab hinc seculis obrutas multas.

Quod in ipsis rerum.] Quod est in vsu. l. vlt. C. de iu. dom. impet. §. pen. j. de satisfat.

In quattuor.] *Vet. In hos quattuor.*

Caij nostri.] Hic Caius fuit Hadriani temporibus. l.vtrum. D.de reb. dub. & Pij.l. A nuper.De donat.inter vir.

Perlecto.] Vet.perfecto.

Dn. Iustiniano PP. III. Cos.] Legendum, *Dn. Iustiniano perpetuo. A. III. Cos.* Ex hoc die confirmantur Institutiones, ex alio valent, ex quo Pandectæ etiam valent, quæ tamen ex vltiori die confirmantur, quemadmodum apparet ex subscriptione Constitutionis de confirmatione Pandectarum. Pandectæ igitur confectæ sunt priusquam Institutiones, posterius confirmatæ. Sic prior Codex confirmatur ex vi. Id. April. Indictione vii. posterior ex xvi. Kal. Decemb. Indictione xii. ex aliis verò diebus valent.

AD LIB. I. INSTITVTIONVM DN. I V S T I N I A N I.

DE I V S T I T I A E T I V R E.

Iustitia est.] Iustus est qui vult, non qui aut iusta facit, aut iniusta non facit, non qui Iuris peritus est: nam iniusti quoque faciunt plerumque iusta, aut iniusta non faciunt, aut Iuris periti sunt: sed neque iustus est qui vult modò, modò non vult ius suum cuique tribuere. Is verò demù iustus est, qui sic ab animo comparatus est, vt perpetuò τὸ ἀνάλογον id est, ius cuique suum velit tribuere. C

Diuiinarum atque humanarum rerum notitia.] Hoc commune est cum sapientia, cum philosophia, quod autem sequitur, proprium est Iurisprudentiæ.

Duæ sunt positiones.] Alij tres fecere iuris positiones, Sacrum, Publicum, Priuatum. Aufon. in Edyl. xv.

*Ius triplex tabula quod ter sanxere quaternæ,
Sacrum, priuatum, & populi commune quod vsquam est.*

Priuatum autem ius, & publicum dicimus, cum ex aduerso ponimus pacta, vel vltimas voluntates, vel priuilegia. D

DE I V R E N A T V R A L I, G E N T I V M, E T C I V I L I.

Ius naturale est.] Ius in bruta nec cadit: nam nec iniuria cadit. l. i. D. si quadr. paup. fec. dic. denique vt rationis, ita & iuris bruta expertia sunt. At quæ bruta faciunt incitatione naturali, ea si homines ratione faciant, iure naturali faciunt. Quæ bruta non faciunt, ea si omnes homines ratione faciant, iure gentium faciunt, quod & ipsum ius naturale dicitur, & bonum & æquum, & naturalis æquitas, & naturalis ratio, & lex naturalis, & natura. Quæ non omnes, sed quædam hominum congregata in vnum locum multitudo vtilitatis publicæ causa facit, ea verò fiunt iure ciuili.

Quam nos.] Nomine iuris.

Peritia.] Malim, *perita*, nisi sic exponamus, pro istius iuris peritis haberi. E

Ius autem ciuile vel gentium ita diuiditur.] Sic libri scripti. Distinctio dicitur diuisio in hoc libro saepe. Ita ergo diuiditur, id est, ita distinguitur.

A Romulo.] Absunt hæc à veteribus libris, quod valde probo.

Bella.] Bella, captiuitates, seruitutes, postliminia, manumissiones, vt sacrosancti sint hostiū legati, regna, dominia, obligationes, acceptilationes, constitutiones sunt Iuris gentium.

Omnes penè contractus.] Omnes obligationes. Omnis enim obligatio pro contractu habetur. l. omnem. D. de iudic. atq; ideo in l. ex hoc iure. D. de iust. & iur. Hermog. obligationes dixit, non contractus. Cur autem ait *Pene*? nempe quia sunt quædam conuentiones, & obligationes legitimæ. l. conuentionum. l. legitima. D. de pact. F

Lege Hortensia.] Lege Horatia primùm, deinde lege Hortensia, hæc cum plebs in Ianiculum secessisset, illa cum in Auentinum: auctores sunt T. Liuius, & C. Plinius.

Ei & in eum.] Sic auctore Accursio, ait vices populi datas esse principi & in principē, vt in l. est receptum. D. de iurisdict. ius dici maiori & in maiorem, nec verò vllò alio distat populus à principe, quàm quòd populus suis legibus tenetur, princeps legibus solu-

A tus est, ceterum vt suis, ita & principis legib. pop. tenetur. Principem igitur populus cum vice sua constituit, & se principis legibus obligauit.

Omne suum imperium & potestatem.] Id est, vicem suam.

Ius honorarium.] Aliud est ius prætorium, aliud ius honorarium. Ius ædilicium aut tribunicium, ius honorarium est: ius prætorium non est.

Iura condere.] Sic veteres libri. Id verò rectè ait Th. fieri χτ' πρῶτον χγ) δ' ἰσχυροῦσιν.

DE IVRE PERSONARVM.

B Constitutio iuris gentium.] Ergo & dominatio constitutio est iuris gentium. I. si id quod. D. de cond. inde. Cuius legis sententia hæc est, vt libertas iure naturali continetur, & seruitus iure gentium, quod & ipsum naturale est, ita & in conditionum quaestione, debitum & indebitum naturaliter accipitur, id est, iure gentium, non ciuilitè: & indebitum quidem naturà condicatur, debitum naturà non condicatur.

Aut iure ciuili.] S. C. Claudiano. l. 3. D. quib. ad lib. procl. non licet.

Homo liber.] Ingenuus & sui iuris: nam libertini & filii familiæ ne eo à se modo libertatem abiudicent, ius patronatus & patria potestas facit.

Ad pretium participandum.] Ad pretiū partiendum. Ergo sola pretij partitio seruū facit: & in l. si vsum fructum. §. I. D. de lib. cau. legendum est hoc pacto, *In summa sciendum est quæ de venditis seruis quibus non denegatur*: nam & quæ præcedunt leges, ad eos tantum pertinent, qui possunt ad libertatem proclamare.

C In seruorum.] Nihil interest vtrum quis natus, an factus sit seruus: at verò multū refert, vtrum quis natus, an factus sit liber.

DE INGENVIS.

Placuit eum qui nascitur.] Placuit autem principibus cōtra iuris ciuilis regulam, vt in notis ad Vlpianum ostendi, quas viro eruditissimo & mihi amicissimo Io. Amari- toni dedi. Placuit verò ita Adriano & D. Pio. l. Imp. 2. D. de stat. homin. l. si ante. C. de pœnis.

In seruitute.] Seruum esse, & in seruitute diuersa sunt: vno proprietas, altero possessio significatur.

D Natalibus.] Ingenuitati. inde Paul. lib. v. sentent. veritati, inquit, & origini ingenuitatis manumissio quocunque modo facta, non præiudicat.

DE LIBERTINIS.

Manumissio autem est de manu datio.] Legendum, *Manumissio autem est datio libertatis*. Cetera etiam auctoribus libris veteribus, ita scribenda sunt vt in P. Flor. scripta est l. manumissiones. D. de iustit. & iure.

In sacrosanctis ecclesiis.] Aureliæ pro valuis maioris ecclesiæ, in lapidem incisa est manumissio eiusmodi. *Ex beneficio S. †. per Ioannem episcopum, & per Albertum S. †. Casatum factus est liber Lembertus teste hac sancta ecclesia.*

E Ex lege Aelia Sentia Dediticij.] Legendum, *Dediticiorum numero*: atq; ita etiam Vlpianus loquitur in fragmentis, in quem hac de re notas pleniores scripsimus.

Sed quoniam Dediticiorum.] Vet. *Sed Dediticiorum quidem pess. cond. iam ex mult. temp. indef. abiit, Lat. verò no. non frequentatur.*

Nec domini manumissoris.] Non est emendandum, *dominij*: isq; sensus est, illud hodie non quæri, vtrum manumissor Quiritarius an Bonitarius sit dominus.

QUI ET QUIBUS EX CAUSIS MANUMITTERE NON POSSUNT.

F Habent.] Vet. *habeant*.

Ne iniuria.] Iniuria igitur seruus ipse potius, quàm honore afficitur. I. seruus. C. Th. de inoffic. testam.

Cum non sit.] Vet. lib. *cum non est. Cum pro quia.*

Eadem lege.] Immò S. C. l. i. D. de offic. Conf. Aut facta sunt S. C. circa legem Æliam

Sentiam, quod & indicat l. 4. C. qui manumit. non pos. aut in ea l. 1. sic scribendum est, **A**
Cum ipse sit qui ex lege: qui error manare potuit ex notis, quibus & legem & Senatuscōsul-
 tum designare solemus, vnde etiam factum est, vt in omnibus libris perperam scriptum
 sit in l. 2. §. quid ergo si petiit. D. ad Tertyl. *An incidat in Senatusconsultum,* pro *An incidat*
in sententiam constitutionis, vt apparet ex eadem lege. §. quid si cūm prægna. & §. quid si
 decesserit. & l. vlt. D. qui pet. tut.

Procuratoris.] Procuratores vel ad agendum constituuntur, vel ad administrandum.
 Ad agendum liberi, & maiores annis xvi. Ad administrandum etiam serui & minores.

Matrimonij habendi.] *Habendi,* abest à vet. libris, quod placet.

Quod non erat ferendum.] Nihil hoc loco sincerius videtur: sic tamen restituendus
 est ex vet. lib. *Quod non erat ferendum, si is, cui totorum bonorum in testamento dispositio data* **B**
erat, vni seruo libertatem dare non permittebatur: quare nos similiter ei quemadmodum alias res,
ita & seruos suos in vltima voluntate disponere, quemadmodum voluerit, permittimus, &c.

DE LEGE FVRIA CANINIA SVBLATA.

Certus modus.] Certus numerus. l. lxxxiii. C. Th. de Iudæis: atque ad eò nomina-
 tim omnes manumittendi erant. fuit hæc lex lata Augusti tēporibus: namq; eam Sueton.
 Augusto tribuit. fuit & lex Ælia Sentia, quā idem quoq; auctor Augusto tribuit cap. xl.

DE HIS QVI SVNT SVI VEL ALIENI IVRIS.

Ad sacram statuat.] Delenda est vox *sacram*, auctoribus libris scriptis: quam etiam
 Pandectæ non agnoscunt. Videtur etiam suprà Iustin. ad Antoninum addidisse, *Ad* **C**
eadem sacram.

DE PATRIA POTESTATE.

Proprium est ciuium.] Iam inde à Romulo moribus receptum. l. patre furioso. D. de
 his qui sunt sui vel alien. atque ideo pupillaris substitutio, quæ fit iure patriæ potestatis,
 etiam moribus recepta est.

DE NVPTIIS.

Quidam Codices: *De iustis nuptiis.*

Si filij familias sint.] Idem multo magis dicendum est. si filia familias sint: nam & e-
 mancipatae minores xxv. annis, necesse est vt habeant cōsensum patris vel matris & pro- **D**
 pinquorum. l. 1. l. viduæ. l. in coniunctione. C. de nupt. quod tamen in filiis emancipatis
 locum non obtinet. l. filius. D. de ritu nupt. nisi scilicet credamus Accursio & Harmeno-
 pulo, qui l. filius. explicandā ex eis legibus esse censent, quæ ad filias emancipatas pertinet.

Et ciuilis & naturalis ratio.] Ciuilis, id est, patria potestas. Naturalis, id est, ius gē-
 tium: quo videlicet comparatum, id est, vt parentibus & patriæ pareamus.

Iustus.] Pro, voluntas, vt in l. si suspecta. §. quoniam. D. de inoffic. test.

Siue ab altero eorum.] *Vet. Siue alterutro eorum.*

Coniungi possunt.] *Quidam cod. coniungi non possunt:* atq; ita Theophilus scribit &
 Gaius lib. 1. Instit. quod pugnat tamen cum l. celebrandis. C. de nupt. l. 2. C. de inst. & sub.
 l. 3. D. de ritu nupt. & aliis innumeris. Malim igitur, *Coniungi possunt.* Adscripta est negatio **E**
 Gaio ex Gotthorum iure, quo vt Cassiod. indicat Var. libr. vii. recepta fuit Theodosij
 constitutio, vt ne consobrini matrimonio iungantur sine venia principis, de qua in l. 1. C.
 Th. Si nup. ex refer. & apud Paulum monach. in Theodosio, Ambrosium lib. viii. epist.
 ad Paternum. Huic autem §. adscripta est negatio ex eodem iure, intermissio quidem, sed
 ab nouissimis Imperatoribus reducto.

Quum & his pater incertus sit.] Legendum auctore libro scripto, *quum is etiam incer-*
tus est, hoc sensu. quia is etiam pater incertus est. quæ verò sequuntur vt restituenda sint,
 exposui in notis ad Vlpianum.

Postea curiæ datus.] Hic modus faciendi legitimi manat ex constitutione Theodosij
 in l. 3. C. de nat. lib. & Leonis in l. 4. cod. in qua & exemplum Philocali ponitur, à patre **F**
 oblato curiæ Bostræ ciuitatis: sic enim in Leonis constitutione legendum est, non *nostræ.*

A muliere libera.] Libera, id est, ingenua. l. Diui. l. cūm quis. C. de nat. lib. Idem tamen
 est, si ex libertina vel ancilla, ex No. xviii. §. vlt. & No. lxxxix.

DE ADOPTIONIBVS.

A

Non solum autem naturales.] Duobus casibus adoptio filios facit, si femina adoptauerit iussu principis, si extraneus à patre filium in adoptionem acceperit: ceteris filios-familias.

Etiam auo.] Legendum est, *etiam auo paterno*. testibus lib. scrip. in quibus vbique maior est fides quam in impressis.

Modo constitutum.] Legendum, *nodo constructum*.

Arrogatio permittitur.] Ex constitutione Antonini Pij, auctore Vlp. in fragmentis.

Personæ publicæ.] Rectè in libris scriptis, *personæ publicæ, hoc est tabulario*: vt in l. Orphanotrophos. C. de episc. & cler. ne subaudiatur magistratus. §. pen. j. de Attil. tut.

QUIBUS MODIS IVS POTESTATIS

SOLVITVR.

Vulgò scriptum est malè, *patriæ potestatis*: nam & de potestate dominorum in initio agitur. denique vox *patriæ*, abest à vet. libris.

Quemadmodum.] Vet. *serui quemadmodum à potestate liberantur ex his: & que sequuntur*.

Perinde quasi mortuo eo.] Vet. *perinde ac si eo mortuo. Ac si pro quasi*, vt in l. 1. C. de his qui à non do. man. sunt. l. 6. C. de erog. mil. anno. l. vlt. C. de castr. pec. mil. & præfec.

Restituti fuerint.] Aut specialis est restitutio, aut generalis. hæc striçtè accipienda est; vt pœnæ tantum gratiam faciat, & redditum in patriam restituat. l. tutor. l. si ademptis. l. generalis. C. de sent. pasc. l. 4. C. de bon. proscript. Illa si concepta sit in infinitum, nempe hoc modo, Restituo te in integrum, plenissima & latissima est. l. 1. l. vlt. §. vlt. C. de sentent. pass. l. 1. D. cod. & ideo patriam potestatem ceteraq; omnia restituit. secus est si finita sit, vt in specie l. 2. & l. in insulam. C. cod. l. 2. D. eodem.

Vel si senator.] Vet. *vel si senator extiterit, vel si consul fuerit factus, maneat*.

Summa patriciatus.] Cassiodorus in formula patriciatus. Leges, inquit, tantam patriciis reuerentiam detulerunt, vt in sacris positus cum hoc fuerit honore præcinctus, paternæ potestatis nexibus exuatur, nisi contra specialiter à principe caueatur.

Liberare.] Omnes vet. cod. *relaxare*.

D Per antiquam legis.] Legis XII. tab. quæ quidem, vt Halicarnass. scribit, *ἔστιν ἐν τῇ περὶ τῆν τῶν λεγομένων δωδεκάδελτων ἅς ἐθέσαν ἐν ἀγορᾷ*. est ergo alia emancipatio legitima, alia Anastasiana, quæ fit ex Imperatoris rescripto, alia Iustiniana.

Competentes iudices.] Magistratus Pop. Romani.

Vel magistratus.] Municipales.

DE TUTELIS.

Iure ciuili.] Lege XII. tab.

Data ac permittita.] Datur legitima, Permittitur testamentaria. Datua ex aliis legibus descendit.

E Permissum est itaque parentibus.] Vt verò parentes, instituere liberis tutores possunt, an & substituere: sic videtur. l. verbis. D. de verb. sign. l. pen. de test. tut.

Sine inquisitione.] A patre tutor emancipato datus sine inquisitione confirmatur. naturali datus non item, nisi ei aliquid relictum sit. A matre numquam datur, nisi instituto. l. Pater. D. de test. tut. ex qua in l. 4. C. eod. tit. tollenda est negatio in illo loco, *quando autem eos*. & is quidem ex inquisitione etiam confirmandus est.

QUI TESTAMENTO TUTORES DARI

POSSVNT.

Libertatem directam.] Immò fideicommissariam. l. etsi non adscripta. C. de fid. lib. l. si hereditas. §. vlt. D. de test. tut. l. generaliter. §. si quis tutorem. D. de fid. lib. idq; verum est, siue institutus sit pupillus, siue exheredatus: nam pupillo instituto perinde libertas ex S. C. Dasumiano competit, atq; si, vt oportet, is ex causâ fideicommissi manumissus esset. & hoc Paulus sentit lib. 4. Sent. tit. de fid. libert. Iustinianus verò vt ex hereditatis, ita & ex tutelæ institutione hoc in loco directâ libertatem tribuit, inuita Iurisprudètia, & hoc probare videtur Thalelæus libr. XI. V. I. I. βασιλικῶν, tit. 13. Ceterum videtur & in hac

specie Paulus directam libertatem tribuere in l. quæro. §. vlt. D. de testam. tut. Id autem ideo, quia testator seruum quasi liberum duplici nomine, L. Erotem appellauit.

Pure inutiliter.] Immò inest semper hæc condicio, Cum liber erit, vel exemplo serui proprii data ei potius per fideicommissum libertas videtur. Potest defendi hæc non esse contraria. arg. l. qui tutelam. §. i. & §. vlt. D. de testa. tut.

Sub condicione.] Ex condicione vel ad condicionem.

DE LEGITIMA AGNATORVM

T V T E L A.

Et inuicem tu illi.] Omnes vet. Cod. & *inuicem scilicet tu illi.*

Quia ex ea.] In vet. libris non sunt hæc, *ex ea*, quod rectum est. B

Plerumque.] Quid hîc facit *plerumque*? Nempe vt intelligamus non semper ius familiæ perimi minima capitis deminutione. Est Anastasij constitutio, ex qua fratres emancipati ad fratrum legitimam successionem, tutelam, curationem vocantur. §. i. j. de success. cog. §. vlt. j. de grad. cog. l. frater. C. de leg. tut. l. ne lucrum. C. de cur. fur. Est Iustiniani constitutio, ex qua & fratrum emancipatorum filij vocantur. l. vlt. C. de leg. her. Est rursus alia Anastasij constitutio, qua cautum est, vt ne iura familiæ amittant, qui Anastasiana emancipatione fuerint liberati, videlicet si ita nominatim id in Imperiali rescripto cõprehensum sit. l. Si ab eo. C. de leg. her.

Non vtique.] Non omnino, non omnibus modis.

DE CAPITIS DEMINVTIONE.

C

Libertas verò retinetur.] Non potest ciuitas amitti, patria potestas retineri: quoniam patria potestas iuris ciuiliis est. Enimuerò potest ciuitas amitti, libertas retineri: quia libertas iuris naturalis est. Sic Latini Iuniani, sic Dediticiorum numero, liberi sunt, non ciues, atque ad eò ex iure Quiritium liberi non sunt: quod & in deportatis tentari potest, vt ex iure Quiritium liberi non sint, eaque, vt opinor, fuit mens Callistrati in l. cognitio-num. D. de extraord. cog. vnde & aliàs dubitatum fuit, an de deportatis quæstio haberi posset. sed ex rescripto D. Pij, non ij tantum qui iure Quiritium, sed & qui iure gentium liberi sunt, non torquentur. l. Diuus. §. vlt. de quæst.

Vel contrà, veluti si filiusfam.] *Veluti*, abest à vet. libris. quod valde probo. nam vno tantummodo is qui sui iuris fit, capite minuitur, id est, emancipatione. quod ipse in libello Vlpiani latius executus sum. D

Nam si maxima.] Maxima & media similis est morti, atq; ideo vt mors, ita ius sanguinis vtraque minutio perimit. Igitur mater mea mihi mater esse desinit me seruo aut peregrino effecto. l. 2. §. i. D. ad Tertyl.

DE LEGITIMA PATRONORVM

T V T E L A.

Per interpretationem.] Scilicet legis XII. tab.

Veteres.] Sex. Ælius, L. Atilius, P. Ælius. E

DE LEGITIMA PARENTVM

T V T E L A.

Recepta est & alia tutela quæ & ipsa legitima.] Immò fiduciaria: sed moribus receptum est, vt legitima vocetur. quod etiam nos ad Vlpianum latius executi sumus: igitur legitima tutela, vel lege, vel interpretatione, vel moribus inducta est.

DE FIDVCIARIA TVTELA.

Nam si pater.] Legendum, *parens*, auctoribus lib. vet. F

Si liberi eius.] Liberi sui, liberis item suis mortuo parente legitimi, liberis emancipatis, fiduciarij sunt tutores: liberi emancipati, liberis suis ipso iure tutores nõ sunt, ex Anastasij constitutione fratres emancipati & patruj, legitimi sunt tutores. quod & ad patrem emancipatum trahi oportet. Liberi autem emancipati liberis emancipatis fiduciarij sunt tutores. Ergo liberi sui aut emancipati liberorum emancipatorum fiduciarij sunt tutores.

A Et ceterorum.] Filiorum scilicet vel filiarum fratris. Igitur pater filio vel filia, frater fratri vel sorori, patruus filio vel filia fratris tutor est fiduciarius. eodemque modo auus nepoti, patruelis patrueli, propior sobrino propiori sobrino, patruus magnus nepoti fratris tutor esse fiduciarius potest.

Quoniam filius.] Hæc ratio ex aui & patris parte quasi claudicat. igitur recta nõ est: quod & ipse ad Vlpianum demonstraui.

Ita tamen hi.] *Hi*, id est, liberi manumissorum.

Quod nostra constitutio.] Igitur quod de perfecta ætate in l. tutela. D. de tutel. l. quo defuncto. l. si reliquero. D. de legit. tut. l. i. de fid. tut. ab Triboniano est, non ab ipsis auctoribus. namque olim ita ius fuit, vt minores xxv. annis legitimi & datui tutores fierent. cæterum datui ad tempus excusabantur. §. Item maior. j. de exc. tut. l. & *μείων*. §. *ἐὰν ἀπελευθερός*. D. cod. & in eorum locum curator dabatur, non tutor. nec enim ipsi tutores esse desinebant. l. xvi. D. de tut. & cur. da. Testamento autem dati, tutores non fiebant ante legitimam ætatem. §. furiosus. §. qui testa. l. quæro. §. vlt. D. de testa. tut. proinde cum similes ij essent ex die datis tutoribus, in eorum locum non curator modò, vt est in §. *ἐὰν ἀπελευθερός*, sed etiam tutor dari poterat. §. i. j. tit. prox.

DE ATILIANO TUTOR, ET EO QUI EX
LEGE IVLIA ET TITIA DABATUR.

C Maiore parte Tribunorum.] L. Minutio, & M. Horatio Puluillo Coss. x. creati sunt Tribuni plebis: itaque cautum est vt postea crearentur T. Liuius auctore. Maiore igitur parte, id est, sex Tribunis.

Qui desinebat esse tutor.] Immò & deserto testamento, & deficiente conditione desinebat esse tutor. ceterum hoc casu legitimus tutor illi succedebat, illo testamentarius.

Tutore capto.] Testamentario vel legitimo.

Qui desinebat.] Desinebat & is tutor esse tutore non reuerso. Ceterum non reuerso tutore testamentario, illi legitimus succedebat: non reuerso tutore legitimo, sequens succedebat.

D Ex constitutionibus.] Ex eis verò constitutionibus tutores cauere compelluntur. §. pen. j. de sat. tut. & administrare. l. i. D. de admin. tut. l. 3. C. de susp. tut. l. i. C. in quib. caus. tut. hab. vt ex cautione teneantur. l. non quasi. §. illud sciendum. D. rem pup. sal. fo.

Neque de cautione.] Sed neque de inquisitione quæ pro vinculo cautionis cedit.

Vel magistratus.] Duumiri. His etiam iniussu præsidis datum initio fuit ius dandi tutoris. l. 3. D. de tut. & cur. dat. Sed hoc iure vtimur, inquit Iustinianus, vt ne aliter possint Duumiri tutores dare, quàm si præsidis iubeant. quod & circa defensores plebis, per omnia præsidis vsurpasse idem Iustin. scribit in No. xv.

Vsq; ad quingentos.] Quòd si valcant vltra, à præsidibus nimirum dabitur tutor.

DE AVCTORITATE TUTORVM.

E Nec vllum.] Vet. libri, & *nullum*.

In ipso negotio.] In ipso articulo.

Iudicio.] Vet. *Iudicium*.

Sed curator.] Id moribus receptum erat hoc casu vt tutorem habenti daretur tutor, auctore Vlpiano in fragmentis. hodie quia sollemnia iudicia non sunt, in locum prætorij tutoris curator adhibetur.

QVIBVS MODIS TVTELA FINITVR.

Ex habitu corporis.] Vet. quidam: *ex habitudine corporis in masculis estimare solebant*.

Existimans.] Abest à lib. vet.

F Legitima tantum tutela.] Agnatorum scilicet, non patronorum: quod nos in notis ad Vlpianum satis diligenter exposuimus.

DE CVRATORIBVS.

Quid. cod. De curatoribus dandis vel confirmandis.

Vsq; ad xxv.] Femina citius quàm mas tutela liberatur, citius impetrat veniã ætatis:

& vt Aristoteles scribit lib. VII. *Ἐπιζωονιστορίας. ἤπιον τὰ θήλεα τῶν ἀρρένων καὶ νεότητι, καὶ ἀκμῶ λαμβάνει, καὶ γῆρας.* & Arrianus in Indicis consequenter, *ἢ ἀκμῆ πρὸς λόγον τῶν τέλειος ταχυτέρη ἐπαυθίει.* Curatione tamen citius non liberatur. quinimmo in perpetua olim tutela femina continebatur.

Sed curator testamento non datur.] Quia nulla id lege nominatim permittitur. Lege verò XII. tab. permittitur parenti tutorem, non etiam curatorem dare.

Sed solent.] Iam igitur non sunt legitimi, sed honorarij dumtaxat curatores. l. i. l. Obferuare. l. fæpe. D. de cur. fur.

Interdum autem.] Tutorem habenti tutor non datur: Tutorem habenti causa cognita, curator datur: denique curatorem habenti, causa cognita, curator datur. l. curatorem. B C. qui da. tut. vel cur. l. ventri. D. de tut. & cur. da. Prima regula non est perpetua: nam tutorem habenti certis ex causis (vt ait l. 4. C. in quib. caus. tut. hab. tutor vel cur. det.) alius idoneus substitui sententia competentis iudicis solet, id est, in locum suspecti qui conuictus ac remotus est, & in locum excusati: & hoc quidem S. C. introductum est, cum ex pluribus tutoribus vnus aut remouetur aut excusatur in perpetuum. l. si quis sub condic. D. de test. tut. Sequitur in d. l. 4. vel defuncti vel relegati tutoris, vt l. 3. C. qui per. tu. & hoc etiam S. C. inductum est. d. l. si quis sub condic. In locum ergo relegati tutor vel curator datur. l. quod si fortè. §. quid ergo. D. de solut. Hoc amplius in locum furiosi, surdi, muti tutoris legitimi, ex S. C. alius tutor datur. l. penult. D. de tutel. est & alius casus in l. cum in vna. §. i. D. de appellat. & alius in l. si quis tutor. D. de tutel. & alius in tit. de auct. tut. §. C

Quem velit actorem.] Ex eadem causa curator vel actor vel adiutor dari potest: vt ecce in relegati tutoris locum vel curator, quemadmodum superius dictum est, vel actor. l. siue. §. vlt. D. de adm. tut. sic in locum minus idonei tutoris vel curator datur. §. interdum. §. vel actor vel adiutor. Curatorem eligit magistratus: Actorem, Adiutorem Tutor. Actor ad agendum à tutore vel à curatore constituitur. l. i. C. de act. à tuto. seu curat. dan. l. si actor. C. de appellat. l. tutor. D. quan. ex fac. tut. l. actor. D. rem rat. hab. quia enim ab eis procurator constitui non potest, propterea quod domini non sunt, ideo hoc eis datum est, vt quotiens abfuturi essent vel aliàs impedirentur, decreto Prætoris vel Præfidis actorem darèt. Adiutor ad alia tutelæ munia deligitur. l. solet. D. de tutel. qui ab Constantino βοηθός dicitur. Suda. *Λιύτωρ ὁ δὲ ῥωμαιοῖς, βοηθός, vbi legendum αἰύτωρ.* D

Vel absit vel infans sit.] Etenim si præsto sit & dari possit, commodissimum erit eum sibi procuratorem tutore auctore constituere. l. neque. C. de procurat. l. cum minores. C. si ad rem iud.

Quem velit.] Rectè, *quem velit.* & ideo sæpe is à tutore dari, constitui, ordinari dicitur in libris nostris.

Decreto.] Valde nouum est, vt qui procuratorem dare non potest, actorem constituat. ideoq; decreto est opus.

DE SATISDATIONE TUTORVM

ET CVRATORVM.

Curet Prætor.] Sic omnes vet. lib. non, *curat.* & hoc sanè ius non ex edicto Prætoris manat, sed ex constitutionibus. §. sed ex his. §. de At. tut. Cautio præstatur ex constitutionibus: Prouocatio fit ex edicto Prætoris. Cautionem præstant qui cauere debent: Prouocant ad cautionem qui cauere non debent. Actio subsidiaria datur ex Oratione D. Traiani aduersus eos, qui cautionem acceperunt, & ex constitutionibus in heredes eorum.

Sed hi tantummodo.] In prouincijs duumviri aut defensores: In vrbe, scriba, aut is quem Prætor in hoc delegauerit. l. 2. & 3. D. rem pup. sal. fo. l. vlt. C. de mag. conuen.

DE EXCVSATIONIBVS TUTORVM

ET CVRATORVM.

Exemplo ceterorum munerum.] Numerus trium liberorū excusat à legationibus. l. i. C. de legatio. A ceteris muneribus personalibus, numerus quinque: Ab omnibus muneribus numerus XVI. l. semper. D. de iu. immun. ac legendum omnino est in l. si quis decurio. C. de decur. non XIII. sed XVI. liberorum: Constantinus rectè in hunc modum, *ὅχων δευαῖξ πᾶδας, πᾶτων λειτεργημάτων ἀπαλλάττεται.*

A Publicum munus esse.] Tutelam esse publicum vel ciuile munus nemo est qui nesciat: neque video qua in re ab hac sententia discrepat. l. *ἐν δὺο*. §. tutela. D. eod. at existimo tamen spurium esse. §. tutela. nec enim solet Modestinus Græco contextui Latinas, nisi ex aliis auctoribus, sententias inferere. nullum verò auctorem habet §. tutela. denique eo sermone contextus est, qui nostris auctoribus non est in vsu: nec enim prouincialis muneris vsquam fit mentio, nec Reip. munus à ciuili munere quasi diuersum vsquam discernitur.

In semestribus.] An exemplo D. Augusti & Tiberij inibat D. Marcus concilia semestria? De Augusto ita Xiphilinus scribit, *καὶ πεντεκαίδεκα τῶν βαλευτῶν τῶς κλήρω λαχόντας συμβόλους ἐς ἑξάμηνον παρελάμβανε, καὶ ἔστιν ὅτε καὶ ἐδίχεζέμετ' αὐτῶν*. pariter & de

B Tiberio. De Augusto itidem Suetonius Tranquillus.

Et interea curator.] Vel tutor. l. quæsitum. D. de tutel. l. 3. §. si quis abfuturus. D. de susp. tut. & in l. ix. D. de tut. & rat. distr.

Pupillorum tutela vel cura eorundem.] Bene expressit tutelæ & curæ differētiam. Tutela est personarum, Cura bonorum.

Inimicitia.] Qui post susceptas inimicitias testamento tutor datus est, se excusare non potest: quandoquidem hoc ipso gratiæ videtur facta reconciliatio, nisi, vt plerumque fit, pater ideo inimicum tutorem dedit, vt molestum ei & operosum negotium exhiberet. A ceteris tutelis inimicitia capitales excusant, dum tamen facta non sit reconciliatio.

C Item maior LXX.] A patrimonialibus muneribus, à mixtis, ab honoribus ætas non excusat. Ab honore decurionatus ætas LV. annorum excusat. A muneribus personalibus ætas LXX. &, vt in lib. x. Cod. latius exponemus, vulgò perperam legitur. LV. pro LXX. in l. 3. C. qui æta. se excu. hæc enim quæ posuimus omnia *ἡπιχὰ* sunt rata & firma.

Cum sit inciuile.] Vet. *cum erat*. Cum pro quia.

Et ab aliis.] Vet. *et sub aliis*.

Has artes exercent.] Vet. *id exercent*.

Se esse tutores vel curatores.] Duo verba vltima non sunt in vet. libris.

DE SUSPECTIS TUTORIBVS

ET CURATORIBVS.

D

Pietatis necessitudine.] Quidam cod. *pietate necessitudinis*.

Et auia.] Vet. *et auia possunt, potest et soror*.

Posteaque tutor vel curator decesserit.] Idem iuris est, si quouis alio modo finita tutela fuerit. l. pen. D. eod. tunc enim aduersus tutorem sufficit tutelæ actio, quæ famosa est æquè ac suspecti actio ob dolum secuta condemnatione. Suspecti agimus pendente administratione tutelæ: quia interim tutelæ agi non potest. Actione autem suspecti, id solum intendimus, vt tutor remoueatur, quo finita hoc modo tutela, deinde tutelæ eum actione conueniamus, qui non ex fide bona tutelam gessit. Alio igitur modo finita tutela, quàm remotione suspecti, quid opus est vel suspecti agere, vel suspecti actionem peragere?

E

In possessionem bonorum.] Ideò mittitur in possessionem, quia tutor latitat, & in eum ob hanc causam, remotum tutelæ agi vix potest.

Ergo vt suspectus.] Bene, *ergo*: nam si non potest remoueri, non est cur pupillus mittatur in possessionem, aut bonis tutoris curator detur.

Qui data pecunia ministerium tutelæ adquisierit vel redemerit.] Hæc verba, *adquisierit vel*, absunt à vet. lib. Reliqua autem sic meo iudicio restituenda sunt, *Data pecunia ministerii, tutelam redemerit*, vt in l. 3. §. tutor. D. eod. tit. *Ministerii* autem, id est, Officialibus & ministris Prætoris, per quos fit inquisitio.

Qui fraudulenter tutelam.] In vet. additur, *vel curam*.

F Suspectum eum.] Vet. *suspectum enim eum*.

Fidelis tamen & diligens.] Quia non tantum fides, sed etiam diligentia à tutore exigitur, ideoque dolum & culpam præstat.

AD LIB. II. INSTITVTIONVM DN. IVSTINIANI.

DE RERVM DIVISIONE.

IN nostro patrimonio.] Patrimonium bona paterna significat: matrimonium bona materna. Seneca lib. I. de benefi. cap. III. quia latè patetis matrimonij sit, &c. qui tamen locus ab Erasmo deprauatus est. nam & apud Sueton. Tranquillum, & Val. Maximum ita matrimonium accipi alij quidam adnotarūt. Hoc autem in loco *In patrimonio*, B id est, in bonis. Seruitutes propriè ex bonis non sunt. l. I. D. de vsufr. leg. at quia certè non sunt etiam omnino extra bona, magis est vt bonis adnumerentur: Igitur non ea tantum quæ sunt, sed etiam quæ intelleguntur, id est, incorporalia in bonis nostris computantur.

Aqua profluens.] Aqua non profluens, iure gentium communis non est.

Accedere.] Non piscandi tantum, sed etiam ædificandi, occupandi, vsurpandi causa. l. quod in littore. D. de acquir. re. do. l. in litore. D. ne quid in lo. publ. nam communium rerum proprietates omnibus patet: ideoque & in mari constructa ædificia, moles pilæve iactæ eius sunt qui iecit. l. 2. §. aduersus. l. litora. D. ne quid in loc. publ. l. quamuis. l. ergo. §. vlt. D. de acquir. re. do. l. 1. §. quod si quis. de no. op. nunt.

Et portus publica sunt.] Publica iuris gentium vsu. l. adeo. §. quod si toto. D. de adq. C rer. do. l. fluminum. D. de dam. infe. Proprietate autem publica sunt iuris ciuilibus: nam fluminum & portuum proprietates est populi, nec omnibus æquè patet vt rerum communium proprietates. riparum autem proprietates, est priuatorum, qui proximè prædia possident. Igitur publica, vsu sunt communia, proprietate non item. Id tamen notandum est, flumen & aquam profluentem, intellectu ita discernenda esse, vt sit flumen, publicum nomen: aqua, commune.

Publicus est iure gentium.] Libri scripti habent *iuris gentium*, vt l. adeo. §. quod si toto. de adq. re. do. l. vlt. de vsurp. & vsuc. & §. prox.

Religare.] In l. riparum. D. de re. diuis. malè additur. *retia siccare, & ex mari reducere: re-* D tiusque hoc in titulo sunt hæc verba translata ad litorum vsum.

Litorum quoque vsus publicus est & iuris gentium.] Legendum, *publicus est iuris-* gentium, vt iam ante demonstraui.

Casam ibi ponere.] In tantum vt soli dominus constituatur. l. in tantum. D. de re. diuis. Vt verò ædificium ponat in litore ideo fit, quia litoris vsus publicus est iuris gentium. Vt positum ædificium sibi habeat ideo quia litus est commune. In ripis posita ædificia solo cedunt, non ædificanti: In flumine, populo: nisi publicè, id est, ritè & consensu populi vel principis imposita sint. l. fluminum. D. de dam. inf. Ex his apparet, publica à communibus proprietate tantum distare, non vsu. vsus maris, litoris, fluminis, ripæ publicus est iuris gentium. Mare, litus, commune: eius namque proprietates omnibus patet: flumen, publicum iure ciuili. ripa, priuata. & ita Ioanni etiam videtur antiquissimo iuris interpreti. E

Vniuersitatis.] Hæc sunt vniuersitatis & vsu & proprietate.

Sacræ res.] Quidam cod. *Sed sacra sunt quæ ritè & per Pontifices Deo consecrata sunt.*

Papinianus rescripsit.] Hoc verbo significatur liber responsum, vt in l. ex contractu. D. de re iud. rescripsit dandam in eos actionem. Est etiam hæc sententia Papiniani ex lib. responsum. l. æde. D. de contr. emp.

Nisi consentiente vsufructuario.] At cur cõsentiente vsufructuario seruitutem dominus imponere non potest? An quia dari hoc domino non potest adhibito consensu fructuarij, quin & fructuario datum videatur, cuius potissimum interest, seruitutem non imponi, ex qua deterior fiat vsufructus causa. Atque ita dominus & fructuarius sibi inuicem obstant, vt nec soli per se, nec simul seruitutem prædio fructuario imponere possint. l. sed & si quid. §. vlt. D. de vsufr. F

Quam illatus est mortuus.] In libris scriptis adduntur hæc, *sine voluntate eius*, quæ siue auctoris sunt, siue interpretis, meo iudicio recta sunt, & ratihabitionem illatione posteriolem esse indicant.

A Ciuiratis.] Abest à lib.vet.vt & in l.i.D.de diuis.re.

Et pisces & omnia.] Legendum, *id est omnia.*

Iure gentium statim illius esse incipiunt.] Nam hæc quoque iure gentium communia sunt.l.quod in litore. D.de adq.re.dom.

Si quos effecerint.] Legendum, *si quos ea fecerint* : eos autem eximere, & mel capere quilibet potest citra furti crimen.

Præterea quod per alluuiionem.] In occupatoriis agris, vel arcifiniis, Ius alluuiionis locum habet, non etiam in diuisis & assignatis : nam hi certa mensura continentur: illi & si finibus distincti sint, certa tamen mensura non continentur.l.in agris. D.de adq.re.do. eademq; ratione in his ius subseciuorum interuenit, in illis non item. Qua autem ratione

B non est ius alluuiionis in agris limitatis, eadem quoque in lacubus & stagnis alluuiio cessat: nam vt ait l.lacus. D.eod.tit. licet interdum crescant, interdum decrescant (sic enim lego vt in l.vicinis. de aqua, & aq.pl.) suos tamen terminos retinent.

Quod si vis.] Torrentia flumina, aut ex vna parte terras abstrahunt, quas in contrariam transferant, id quod vel alluuiione fit, vel vi maiore: aut alueum mutant: aut per circumluuiionem insulas efficiunt : aut etiam latè agros inundant, ac tum ex iure quid statuendum sit, diligenter hoc in loco Iustin. exequitur. Apparet autem, aut censitores vel agrimensores fluminum vice, aut hæc illorum vice, ex publico in priuatum, & ex priuato in publicum, & ex vno in alium addicere. l.ergo. §. flumina. D.de adq.re.do. Cassiod. lib. III. Var. Agrimensor, inquit, more vastissimi fluminis, aliis spatia tollit, aliis rura concedit: nec erit alienum id etiam ex Alexiade ea confirmare, quã tu P. Faber, me auctore,

C in manibus habes, vt emendatam omni ex parte, quamprimum in lucem emittas: in qua sic de vi atque impetu vastorum fluminum Anna differit Imperatoris Alexij filia, *πάχυσι δὲ οἱ μέγιστοι τῆς ποταμῆς τοῦ τόπου, ἐπειδὴν ἀφ' τῆς περὶ τῆς περὶ τῆς ἀνάστημά τι ἀξιόλογον ὁπιφωρήσωσι γῆς τό τε δὴ ἔπι τὰ χατάρρωπα ῥέουσιν, ὡσπερ δὴ μεταμείβοντες τὰς περὶ τῆς αὐτῆς, καὶ τὴν μὲν παλαιὰν χατὰ λιμπαρῆσι παρόδον ἀφ' ἑκείνου ὑγροῦ, καὶ χερύουσαν ὕδατος. ἡ δὲ γῆ δὲ διόδου ἔστιν, ἐμπιπλώσι ρευμάτων πολλῶν.* Quod & de Mæandro, quem idem auctor tuus *σκολιώτατον ποταμῆς ἀπάνται καὶ χέρμας συνεχεῖς ποταμῶν* lib. XIII. appellat. Strabo in hunc modum extulit lib. XII. *ὁ μέγιστος ἀφ' οὗ το σκολιός, ὅτι πολλὰς μεταπίψεις λαμβάνει τὸ ῥέθρον, καὶ πολλὰ χερύατα γῶν, ἄλλο τ' ἄλλω μέρει τῆς ἀγαλῶν περὶ τῆς*

D Prope ripam prædia possident.] Qui prope ripam prædia possident, ripæ sunt domini, & insulæ natæ in flumine, & ædificij ibidem constructi, & aluei derelicti.

Rursus nouus alueus.] Ergo aluei mutatione dominium amissum non restituitur, inundatione amissum restituitur. l. si ager. l. cum vsufr. D. quib. mod. vsufr. amit. sunt qui hac in re putant l. Martius. & l. ergo. §. alluuiio. D. de adq. re. do. inter se discordare. Id fecus est: nam l. Martius, est de aluei mutatione. §. Alluuiio, de inundatione.

Sabinianorum & Proculianorum.] Hi speciem, illi materiam spectant. Est verò harum familiarum hac in re dissidentium inter se vestigium in l. Minicius. D. de rei vind. quæ lex nauem ædificatam ex aliena materia negat ædificantis esse : sed Minicius & Iulianus Sabiniani fuere. Vt autem ex familiæ profeminatæ sint, nemo est qui nesciat. Id

E nondum quisquam animaduertit in l. i. D. rer. amot. inuerso ordine, permixtisq; familiis Iurifconsulorum legi, Nerua & Cassio: Sabino & Proculo, quod sanè emendatione indiget.

Et quibusque aliis possessoribus.] Quia res extincta est, ideo quibusque æstimatio eius rectè condicatur: nec enim quod extinctum est, meum est. Porro extinctum videtur, quod accessionis loco alienæ rei cohæret, atque adeo vindicari non potest : condici potest: potest & ad exhibendum agi.

Si duorum materiæ.] Confusio, aut permixtionem fit, aut ferruminationem. Illa communionem ita demum inducit, si difficilis sit materiæ separatio : ferruminationem non inducit communionem: plumbatura multominus, nec enim plumbatura confusionem facit.

F Ceterum si quid per applumbaturam rei alienæ accedat, ad exhibendum est actio: quia facile replumbari potest. Est & condictio, vti dictum est in §. si tamen alienam: vindicatio non est. Si per ferruminationem, non est ad exhibendum actio, quia referruminari vix potest: est tamen condictio, est & in factum actio. l. in rem. §. item quæcunque. D. de rei vind. id est, utilis vindicatio. Cùm verò alia aliis per plumbaturam vel ferruminationem

non accedunt, sua cuiusq; res manet. l. quidquid. D. de adq. re. do. ideoq; integra est vni- A
cuique in rem actio: & hic igitur est actionum ordo, Vindicatio, Ad exhibendum, In
factum.

Solo in ædificatur.] Non est, *solo*, in lib. vet. sed & in §. quod si partim. §. nō est, *miscue-
rit*. & in §. si tamen, ita legitur, *sive ipse fur est qui vest. fecit*. & in §. cum ex aliena, *ad rudem
massam æris vel arg. vel aur. red. Vin. autem aut oleum*: quæ non ad eō magni momenti sunt,
vt salua fide præteriri non potuerint.

Ne quis tignum.] Aut sciens tignum alienum vineis vel ædibus iunxit, aut ignorans:
si sciens, in duplum tenetur: præter duplum est etiam ad exhibendum actio vel vindica-
tio, quasi dolo desierit possidere. & hoc apertè traditur in l. 1. §. ult. & l. 2. D. de tig. iunc.
ignorans, nec vindicatione tenetur; nec ad exhibendum actione. namque in eo cessat il- B
le color, quasi dolo desierit possidere. sed in duplum tenetur pro tigni pretio. in illo, le-
gitima actio pœnalis est: in hoc pœnalis esse non videtur. An & qui sciens sciente domi-
no iunxit, ita vt dictum est tenetur? Minimè gentium: quinimmo hoc casu cessat lex
XII. tab. & ad exhibendum competit actio, vt soluta tigna vindicentur. l. de eo. D. de do-
nat. int. vir. & vxo. Est ipso iure & omni casu ad exhibendum actio ac vindicatio: idque
scientes Decemviri, tigna solui prohibuerunt ignorante domino inclusa, & dupli actio-
nem pro tignis constituerunt. l. qui res. in fi. D. de solut.

Per exceptionem doli.] Et hac quidem via seruantur impensæ, non per actionem. l.
Paulus. D. de exc. do. l. 2. C. Greg. de rei vind. sed tamen si per errorem sine deductione
fundū restituerit, incerti cōdictio est, i. possessionis, vt in l. qui excep. §. si pars. D. de cond. C
ind. l. heres. D. ad Trebel. Certi cōdictio non est: de qua accipienda est l. si in area. D.
de cond. ind. namque ait ideo cōditionem non competere, quòd res facta accipientis
non fuerit. quæ ratio non excludit cōditionem incerti. De cōditione certi accipienda
etiam est l. ex quibus. cod. tit. & de retentione facti non iuris: nam ex quibus causis re-
tentionem ipso iure habemus, petitionem non habemus, ea si soluerimus, certi condi-
ctio est l. seruus quem. D. de act. emp. l. quod dicitur. §. ultim. D. de imp. in res dot. At v-
bi retentionem eam in qua factum versatur, habemus, & cōditionem retentionis ha-
bemus. Vbi petitionem non habemus, nec repetitionem habemus, id est, certi condi-
ctionem.

Eius permanet cuius fuerat.] Ideoq; directo vindicari potest: superiore casu vtiliter. D
Prope confinium.] In confinio, *ἐν τοῖς ὄροις*. ideoque cum dixisset Gaius in l. adeo. in
fin. D. de adq. re. do. prope confinium, subintulit Marcianus in l. prox. *Sed etsi in con-
finio lapis nascatur, & sint pro diuiso*, sic enim legendum est, vt referatur sententia l. arbor.
D. com. diuid. & l. pen. D. pro soc. Sed de arboribus in confinio positis videamus. Est, in-
quit Frontinus de limit. agr. controuersia genus de arborum fructibus quæ in fine sunt
siue intra, nec vllam ad radicem habent controuersiam, quotiens inclinatae in alterutrū
fructum iactauerint, inter affines mouent disputationem. Est igitur vel de radice contro-
uersia vel de glande legenda. Controuersia radice ita iure nostro definitur, si ex vtraque
parte arbor in fine posita radices egerit, communis est: quæ non est posita in fine, et si v-
trinque radices egerit, communis non est. l. si plures. D. arbor. fur. cæf. l. ultim. D. quod E
vi aut clam. at quæ omnes radices in vicini fundum egit, omnes inquam radices, pro-
pria eius partis est in qua alitur, non in qua oritur & hæc vetus est lex. Theophylactus
Scolasticus epist. 56. *αἱ συκῆ σου πρὸς τὸ ἐμὸν γήδιον τὰς ῥίζας ἢ πλωσαν.* &c. De controuer-
sia iactati fructus vel glandis legenda, nihil attinet in hoc loco disputare.

Aliis videtur picturam.] Nempe Paulo in l. in rem. §. sed & id quod. D. de rei vindic.
Gaio idem iudicium non est. l. qua ratione. D. de adq. re do. Obiicies lib. II, Instit. Gaio 7
idem videri quod Paulo, eodem in libro Gaius in quaestione speciei factæ ex aliena ma-
teria, Sabinianus est, cum tamen iam antè ex eo mediam quandam sententiam Iustinia-
nus retulerit. Non est is liber Gaii purus, putus. nam immutata, addita, detracta, depra-
uata sunt multa Gotthorum arbitrio, à quibus ea qualicumque fragmenta veteris pru- F
dentia accepimus: suntque puriora multo fragmenta Pandectarum, in quibus tamen in-
gentia flagitia Tribonianum admisisse constat: detortis sæpe exempli gratia, Vlpiani ver-
bis in sententiam Iustiniani, atque in ius id quo tum utebantur, non secus atque Got-
thi qui ex moribus & legibus suis in Gaio & Paulo pleraque commutarunt.

A Illud enim.] Malim, *Illud autem.*

possessoris

Pro cultura & cura.] Plus est cura quàm cultura: nam & fructus pecorum curari dicuntur. l. fructus. §. non solum sol. mat. Bene autem, pro *cultura & cura*: nam fructus, qui per se nascitur, bonæ fidei possoris non sunt. l. fructus. de usu. Interim quidem sunt eius. l. bonæ fidei. de acquir. re. do. id est, quamdiu res euicta non fuerit. Re euicta nisi eos vfuceperit, eorum nomine tenetur. Sic ab eo tempore fructus percepti quo possessor cognouit rem alienam esse, eius interim sunt. l. qui scit. §. vlt. de vsur. at si exitum finemque iudicij inspicias, eius non sunt, quem Pomponius in vtraque specie potissimum inspexit. l. fructus. l. bonæ fidei. §. Pomp. verendum. Et ita interim rectissime in. l. 5. de leg. com. & l. per seruum de pet. hered.

B Idemque statuit.] Idem Hadrianus, fratres Imperatores contrà, sic paulò post concessit: idem scilicet Hadrianus. Grat. Valent. Theodosius contrà.

Vel publico vel ciuitatis.] Superest, *vel ciuitatis*, nam mox sequitur, & dimidium fisci vel ciuitatis. Publico igitur, id est, P. R. vel ciuitatum.

Itaque stipendiaria.] Hæc prædia & priuata dicuntur, & publica, quod auctore Aggeno Urbico dum priuatus laborat in proprio, & tributum aut stipendium publico, & sibi alimoniam arua excolendo procurat. Italica prædia tributaria aut stipendiaria non sunt. igitur publica non sunt. hæc mancipi sunt, illa nec mancipi. sed hæc posterior differentia sublata est à Iustiniano: id tamen notandum est, impetrato iure soli Italici, prouincialia etiam prædia publica non esse.

C Quod quamquam cauetur.] *Vet. quod cauetur quidem.*

Cui eius rei possessio permiffa sit.] Abesse hæc debent: auctore Theophilo & Gaio.

Si cui libera.] Hic alienare ita demum potest, si id exigat negotiorum administratio: non donandi, non deminuendi causa. denique eadem lege transigere potest. l. mandato. D. de procurat. vbi pro *decidendi*, affirmo legendum, *deminuendi*: vt in. l. Lucius. §. vlt. D. de admi. tut.

DE REBUS CORPORALIBVS ET INCORPORALIBVS.

Quæ in iure consistunt.] In iure, non incorpore: hoc est iura. l. & habet. i. D. de prec. D. l. Mæuius. §. fundo de leg. 2. l. vlt. in fi. C. de præf. long. temp. Iura talia sunt: seruitus, hereditas, dos, peculium, possessio, obligatio: nam hæc omnia iuris nomina sunt. Hereditas igitur non est pecunia, sed successio. l. nihil. de verb. signi. id est, ius successionis. l. bonorum. 2. eod. At verò qualia sunt ea, quæ in iure consistunt: nec enim docet quot sint genera rerum incorporalium, sed qualia. nummi, iura non sunt: res tamen incorporales sunt, siquidem is qui nummos debet, quantitatem debet, non corpora. l. qui heredis. D. de cond. ind. l. si is cui nummos. de solut. quæ lex citatur in l. nam et si fur. §. vlt. de red. cred.

Nam ipsum ius.] *Nam pro sed*, vt in l. Inter stip. §. sacram. de verb. oblig. l. Stichum. §. vsumfr. de solut. vt etiam Accursius refert. l. cum tibi. C. qui pot. in pig.

E DE SERVITV TIBVS.

Non etiam iumentum agere.] Iumento vehi potest, iumentum agere non potest. Iter est quâ homines: actus quâ pecora transeunt.

Nam iter & actum.] Qui actum habet, actum vindicat, non iter & actum. Qui viam habet, aut viam vindicat, aut iter simul & actum. Viæ latitudo legitima est, idque non iuris nostri auctores solum tradidère, sed Varro lib. v. 1. de ling. lat. Actus latitudo non est legitima. Via est quâ vehiculum & iumentum ire potest. Actus est etiam quâ vehiculum duci non potest, modò si iumentum agi potest. l. si tam. D. de seruit. ponitur & alia differentia in l. qui sella. D. de ser. rust. via autem per latitudinem diuisa, efficit duas

F semitas. l. nam fatis. D. quemadm. ser. amit.

Quoniam ædificia.] In distinctione vrbanoꝝ & rusticoꝝ prædiorum, inter Neratium & ceteros Iuriconsultos non conuenit. Neratius ea loco distinguit. l. 2. D. de ser. rust. l. eo iure. D. in quib. caus. pign. Ceteri qualitate: & horum quidem sententia obtinuit etiam in familia. Vrbana enim familia à rustica, opere separatur, non loco: & in eam

rem vulgò cùm quæri & inspici soleat l. urbana familia. D. de verbor. signif. minor quòd A
 nondum quisquam eius menda deprehenderit. In primis lex ait familiam loco non di-
 stinguere, sed genere operis, tum ita fieri, vt dispensator in vrbis non sit, si rerum rusti-
 carum rationes dispenset, ibique habitet. Hæc videntur esse contraria, nam si id exi-
 gimus, vt is dispensator ibi habitet, id est ruri, certè non tam ex genere quàm etiam ex
 loco rusticum mancipium definimus. At legendum est *vbique habitet*, id est, vbicum-
 que, vt in l. quod nisi fiat. in fine. D. de op. lib. l. in lege. D. de contrahend. emptio. De-
 inde ait lex, *quo quisque loco seruus fuerit ex numero familiae, apparere & vicarius. Ex nume-
 ro*, id est, ex libellis & veluti matricula familiae. At quomodo ex vicariis? legendum *ciu-
 rii*, vt in l. seruis. D. de legat. 3. Inuerso ordine litterarum multa scripta sunt in P. Floren.
 vt domus pro modus, iurnæ pro ruinæ: & eo in loco *vicarius* pro *ciuarius*. Et hinc existunt B
 errores multi in libris nostris.

Vel non recipiat.] Aut stillicidium meo iure non recipio, aut iure seruitutis. Meo iu-
 re, si non vicino cessero ius stillicidij immittendi: Iure seruitutis, si vicino iam ante cesse-
 ro ius stillicidij immittendi. Eodemque profus modo, aut iure meo edes altius tollo, aut
 iure seruitutis, qua de re viderimus in §. xquè. de act.

DE VSVFRUCTV.

Est autem ius.] Vt. *est enim ius.*

Quibus proxima.] Similis & affinis.

Vtiliter caueatur.] Gaius rectè in l. 2. D. de vsufr. ea. rer. Rectè autem & utiliter. id est, C
 satisfacto.

Maxima & media.] In l. 1. D. de vsufr. leg. hæc verba, *ex magna causa*, sunt Triboniani.
 Nam ante Iustinianum etiam minima capitis deminutio vsufructum extinguebat.

Per modum & tempus.] Si fructuarius per constitutum tempus nullo modo vta-
 tur, vel etiam si vtatur contra præscriptum modum, vtroque casu non vtendo vsufr.
 amissum dicemus. arg. est l. si communem. §. 1. & l. si quis alia. D. quemad. ser. amitt.

Nihil agetur.] Hæc verba vt sint accipienda ostendi in fragm. Vlpia. tit. xviii. quod
 ne nouum videatur, coniungenda erit l. per seruum. §. vlt. D. de acquir. re. do. cum l. qui
 mihi. D. de donat.

Consolidatio.] Consolidatio inde nomen accipit, quòd solidum id propriè sit, à quo D
 vsufr. deductus non est. l. à liberto. D. de bon. lib. l. Sempronius. §. pen. D. de vsufr. leg.

DE VSV ET HABITATIONE.

Ad vsum quotidianum.] His omnibus cùm vtatur, miror cur dixerit Nerua cum
 foliis non vsurum. l. plenum. D. eod. forsitan legendum, *oleis*. P. Victorius penè simili *in re*
 apud Varronem demonstrat pro *oleis* legendum esse *doliis*.

Cùm is qui vsufr.] Quæro cùm vsufruct. extraneo vendi, locari, donari, commo-
 dari, precario concedi, obligari possit, cur etiam eidem in iure cedi non possit? An quia
 cedere in iure, est ad sellam prætoris id à se ius totum abiudicare: at locare aut vendere,
 est ius vtendi, fruendi, ita in alium transferre, vt tamen per emptorem aut conductorem
 à fructuario retineatur? E

Pecorum vel ouium.] Legendum, *veluti ouium*: nam pecorum appellatione oues cõ-
 tinentur. Id etiam confirmat l. plenum. §. sed et si pecoris. D. eod. tit. denique in Græco ita
 est *πρεμιάρτων οίων τω βότων.*

Sed si cui habitatio.] Habitatio non domum significat, sed ius habitandi. Ideoque si
 gratuito tibi concessero habitationem, etsi vtrunque dixerit Viuianus, esse commodati
 actionem. l. 1. §. 1. D. commod. tutius tamen est agere præscrip. verbis. l. si gratuitam. D. de
 præsc. ver. quandoquidem habitatio nomen iuris est: quod etsi verissimum sit, in facto ta-
 men potius quàm in iure consistit, id est, non tam videtur esse ius quàm factum, & quasi
 domus ipsa. l. legatum. D. de cap. min. atque ideo multum distat ab his, quæ omnino in
 iure consistunt, i. vsu, vsufructu. Vtus, vsufr. si gratuito concessus sit, Viuianus commo- F
 dati actionem non daret. Vtus, vsufr. non vtendo & capitis deminutione amittitur, ha-
 bitatio non item. Vtus, vsufr. ex persona æstimantur, habitatio nō tam ex persona quàm
 etiam ex re ipsa quæ habetur. At certè morte finitur habitatio exemplo vsus & vsufr. &
 id etiam ante aditam hereditatem non cedit.

A DE V S V C A P I O N I B V S E T L O N G I T E M P O R I S
P R Æ S C R I P T I O N I B V S.

Rectius in libris vet. *de vsuc. & lon. temp. possessionibus*, quod etiam Græcus interpres agnoui. Præscriptio plurimum exceptio est. Nouissimi iuris interpretes, possessionem siue acquisitionem longi temporis, vulgò præscriptionem appellant: quod non caret exemplis. Nam sic loquitur l. ei à quo. D. de vsurp. & vsuc. sic l. qui alienam. D. de cuict. sic §. ex his. j. per quas perf. sic denique l. quinque. C. fin. reg.

Cum crederet.] Vet. *crediderit* & paulo post, *vsucapiebat*. Ergo, *vt qui bona fide*, id est, quemadmodum is qui bona fide.

B Iusta causa possessionis.] Iusto titulo. Nam titulus est possessionis causa.

Vllo tempore.] Est vsus anni aut biennij. Est longum tempus, est longissimum. Liberi homines, res sacræ, res religiosæ nullo tempore acquiruntur. serui fugitiui longissimo tempore acquiruntur.

Lex Atilia.] In P. Flor. legitur *Atinia*. l. potestatis. de verb. sign. l. 4. §. quod autem. de vsurp. & vsuc. & apud Aul. Gellium lib. xvii. qui & lib. xiiii. c. vltim. id Atinio plebiscito cautum refert, vt Trib. plebis Senatores essent. Cicero quoque Orat. i i i. in Ver. Cedo mihi leges Atinias, Furias, Fusias.

Lex Iulia & plautia.] Vet. libri, *lex Plautia & Iulia*: sic & in P. Flor. in l. non solum §. si dominus. D. de vsurp. & vsuc. quod perspicue rectum est. Nam prior fuit lex Plautia de vi, lege Iulia. Vt autem lex Iulia de pec. repetundis vsucapionem inhiuit. l. pe. D. de leg. Iul. rep. ita lex Iulia de vi. Hoc plus vet. libri habent, *vi possessorum rerum vsu lex Plautia & Iulia*. Credo pro *vsu*, legendum *vsucapionem*.

C Non dubium est.] Ipse autem heres vsucapere non potest, quia nec defunctus potuit.

Furtum non committit.] Ipse autem fructuarius vsucapere non potest, quia in iure errat.

Expeditius ita procedit. Legendum, *expeditius procedit vt quis*. Expeditius sine vi nanciscitur quis rei immobilis possessionem, quam rei mobilis sine furto.

Quamuis ipse.] Legendum, *qui quamuis ipse*.

D Fundi lociue.] Fundus est integrum aliquid, locus est portio fundi: fundus finibus regitur, non locus: fundus ad prædia rustica, locus etiam ad urbana pertinet: inde in §. constituitur supra de vsufu. in fundo & ædibus. Ad hæc locus est sine villa, fundus cum villa inde inter censorias noras illa recèterur à Plinio, minus arare quam verrere: id est minus habere fundi quam villæ.

Et eorum vtilitati.] Non est, vtilitati, in lib. vet. bene autem, principalibus constitutionibus. Nam vsucapio est ex xii. tab. Præscriptio longi temporis est ex constitutionibus. Constit. Iustiniani actio etiam prouincialibus datur & dominium.

Vsucapere posse.] Vsucapere ex sententia Iustiniani est diutina siue longa possessione capere. l. quamuis. D. eod. tit. Opus autem hac in re fuit rescriptis, quoniam ipso iure bona vacantia ad fiscum pertinent, non tamen in patrimonio filci esse videntur, ante quam nuntiata & confiscata sint.

E Quod nostra constitutio.] Hic versus vt puto reponendus est post §. inter. nam in sua constitutione Iustin. heredis aut testatoris nullam mentionem facit: denique hoc ius semper fuit, vt vsucapio in heredem continuaretur, propterea quod heredis & defuncti eadem persona est, sed hæc nos in Pandectarum libris fusiùs exposuimus.

In vsucapionibus.] Rerum scilicet mobilium. Ait enim in constitutione, vel triennium, quod in rebus mobilibus obseruandum esse censuimus.

Coniungi tempora.] Longa tempora, puta decennij aut vicennij.

F Edicto D. Marci.] Addidit Harmenopulus, & Commodi, lib. iiii. Epit. & Basilica ad l. vlt. C. Si aduers. fil.

Præfatæ Zenonianæ.] Legendum vt in lib. vet. *præfata Zenoniana constitutione*.

DE DONATIONIBVS.

Superuixisset.] Superuiuere, nunc saluum euadere: aliàs superuiuere est superstitem alicui viuere.

Ad exemplum.] Hæc eadē verba Tribonianus Paulo adscripsisse videtur in l. Mar- A
cellus. D. de don. cau. mor.

Vtriusque causæ.] Vtriusque tituli donationis & legati.

Donat Piræo.] Sequitur, *περὶ τῆς δωρεῆς*: nec sanè video cur à quibusdam hi versus præ-
termissi sint.

Inter viuos.] Eæ sunt quæ directæ dicuntur in l. donatio. C. eod. tit.

Non omnino.] Vet. lib. *omnino non*: quod valde probò.

Præstitimus.] Vet. *præstauimus*.

Et ante nuptias augeri.] Legendum, & *ante nuptias augeri donationem, constante matri-*
monio: quæ verò ita donantur, *ἀντίθερα* nostri auctores vocant, quo vocabulo, quid sit
donatio propter nuptias, satis aperte significatur. B

Vindicta vel testamento.] Rectè vindicta vel testamento, nimirum enim si inter a-
micos per epistolam, vel cõuiuium manumittat, plerisque placet nihil cum egisse: auctor
Vlp. in tit. de libert. & Paulus lib. III. Senten. de manumiss.

QVIBVS ALIENARE LICET VEL NON.

Per legem Iuliam.] Hanc legem Augustus tulit, nam ea ipsa est quæ de pudicitia,
aut de adulteriis coërcendis, uti constat ex Paulo lib. III, sent. de dotib. & ex inscriptio-
nibus multarum legum sub tit. de fun. dot.

Dotis causa ei datum.] Ratio legis hæc est, quia licet in bonis mariti dos sit constan-
te matrimonio, mulieris tamen est, Boëthius in Top. Cic. Dos, inquit, licet matrimonio C
constante in bonis viri sit, est tamē in vxoris iure, & post diuortium velut res vxoria peti
potest: quod sumpsisse is videtur ex l. quamuis, de iu. dot. & l. Lucius. §. Idem respondi.
ad municip.

Qui ab initio.] Idemque est si ex interuallo. l. 4. D. de pign. act.

Minor dedit.] Minor pro pupillo.

Condicti possunt.] Condictio crediti, vel condictio indebiti, alia est ex numeratione,
alia ex consumptione. Ex numeratione, si utilis sit numeratio: ex consumptione si inutilis
sit numeratio, & si bonæ fidei sit consumptio.

Ad exhibendum.] Immò & in rem, quia mala fides pro possessione est: sed in rem
utilis est, ad exhibendum directa. commodius ergo agitur ad exhibendum quàm in rem. D

Aut vi.] Hæc non sunt in vet. lib.

PER QVAS PERSONAS NOBIS

ADQVIRITVR.

Omne quod acquiritur, aut dominium est, aut possessio, aut obligatio. De acquirendo
dominio aut possessione in hoc tit. agitur. De acquirenda obligatione in tit. Per quas
pers. nob. obl. adq.

Acquiritur vobis.] Vet. *acquiritur nobis non solum per nosmetipsos, sed etiam per eos quos in*
potestate habemus, & ita in ceteris quoque secunda in primam personam immutatur, quod
melius est. E

Olim quidem quidquid.] Iure antiquo patri filius omnia acquirit, etiam castrensia
aut quasi castrensia: sed ex constitutionibus priuilegium hoc militiæ datum est, ut in ca-
strensi peculio filiusfam. vicem patrisfam. obtineat: quo tamen non omnino ius antiquum
abrogatur, cessat verius, & in suspenso est quamdiu filius suo priuilegio utitur: proinde fi-
lio intestato mortuo, id non acquiri patri, sed non adimi & iure peculij, non iure heredi-
tario à patre occupari dicimus. l. proponeb. l. hereditate. de cast. pec. l. i. §. si is qui bona. de
col. bon. l. vlt. ad S. C. Tertyl. filio etiam deportato, id patri non auferri. l. 3. C. de bo. prof.
Denique potest etiam pater quasi dominus castrensi prædio seruitutem acquirere, non
tamen imponere, ne contra priuilegium faciat. l. ex castr. §. i. D. de castr. pec. & per om-
nia fere in castrensi peculio similis est pater domino, cui suis bonis ob dissolutionem mo- F
rum interdictum est. Sic enim & patri, id est, domino castrensi peculio interdictum ob
priuilegium militiæ. Iure antiquo peculium paganum sine vlla distinctione in bonis est
patris: sed constit. Constantini primùm excepta sunt bona materna, Gratiani, Valent. &
Th. Arcadij item & Hon. bona materni generis, Theodosij & Valent. bona quæ ex ma-
trimonio

A trimonio obueniunt, Leonis & Anth. quæ ex spōsalibus, Iustiniani omnia aduenticia bona : horum namque bonorum proprietas liberis conseruatur.

Quocunque modo voluerant.] Non est, *voluerant* in lib. scriptis.

Totum parenti.] Totum, id est, solidum & plenum, non deducta proprietate.

Emancipando liberos suos.] Vet. *liberum suum*: vt in. §. i. j. de ser. cog.

Pro pretio quodammodo.] Bene quasi quodammodo: nam pretio æstimari emancipatio non potest. Constantinus huius iuris auctor ait, *muneris gratia*. l. i. & .2. C. Th. de bon. mat. l. Cùm oportet. §. Cùm autem. C. de bon. quæ lib. adq. Muneris ergo gratia triens dominij datur auctore Constantino, vel, vt Iustiniano placet, semis vsusfructus. quod si nulla sint aduenticia bona ex quibus patri triens aut semis conseruari possit, an ex bonis postea quæsitis patri aliquid concedatur, quæstionis est: de qua nihil quod sciam ab Iustiniano in suis lib. definitum est: pertinet ad eam tamen. l. 5. C. Th. de mat. bo.

B Siue ex donatione vel ex legato.] Sic in. l. si tibi homo. §. cùm seruus. D. de leg. i. sed tamen hæc verba nec Th. nec. l. adquiritur. D. de adq. re. do. nec libri veteres agnoscunt.

Per eos vsucapio.] Rectius vet. lib. *per eorum vsucapionem, vel longi temporis possessionem nobis adquiritur.*

Ex operis.] Quidam cod. *ex operibus*. vt & in. §. item placet, ad finem.

Quia non possidet.] Est ciuilis possessio, est naturalis, est corporalis. Ciuilis, naturalis, iusta est: corporalis iniusta. Hanc pupillus sine tutore amittit, non ciuilem, non naturalem, fructuarius autem non ciuiler, quia non vt sibi habeat, sed naturaliter possidet.

C Distinctionem.] Vet. *diffinitionem*.

Possessionem iustam.] Hoc in loco possessio iusta, id est, bonæ fidei. l. quod seruus. D. de adq. poss. sic seruitus iusta, id est, bonæ fidei. l. & generaliter. D. de noxal. act.

Adquiri possessionem.] Possessionem ciuilem, quo pacto fit vt animo nos & corpore alieno possideamus, atque ita dominium etiam vt ignorantes adquiramus, sed & possessionem naturalem per procuratorem adquirimus, vt puta pignoris. Obliigationem non adquirimus: præterquam crediti conditionem. l. certi. §. si nummos. D. de reb. cred. & ex ea causa pignoris obligationem auctore Iustiniano. l. 2. C. per quas persō. quam obrem Trib. in. l. solutum. §. per liberam. de pig. act. hæc adiecit, *Plerumque, Non semper.*

D Vel vsucapionem.] Non vt dominium aut possessio ignorantia adquiritur, ita vsucapit etiã ignorans: nam hoc tantum in rebus peculiaribus receptum est. l. 2. D. pro soluto.

DE TESTAMENTIS ORDINANDIS.

Quod procinctum.] Id veteres *endoprocinctu* appellabant.

Adhibitis.] Conuocatis & præsentibus.

E Sed neque mulier.] Quamuis sit cum eis testamenti factio. Iustum testamentum nõ est, nisi fiat septem testibus, ciuibus Romanis, puberibus, præsentibus. His verbis mares significantur: ita igitur est, feminas excludi: itemque seruos & impuberes excludi manifestum est. Furiosi autem, & muti, & surdi, & prodigi absentium loco habentur: furiosi hoc amplius, & intestabiles, & serui, & impuberes in aliis etiam causis vix testes adhibentur. Possunt hæc eadem in diuortio dici. l. nullum. D. de diuort. & in omnibus legitimis actionibus.

Intestabileque.] Constitutio hereticos iubet intestabiles esse. l. 44. C. Th. de his qui sup. relig. cont. S. C. siue lex Iulia damnatos ob crimen famosum. l. is cui. §. vlt. de test. l. lex Cornelia. §. si quis librum, de iniur. Sunt & quidam ex XII. tabul. intestabiles, in quibus, vt auctor est Gellius libr. x v. capit. XII I. ita scriptum est. *Quæ si erit testator, libripens ve fuerit in testimonium feriat, improbus intestabilisque esto.* Quæ verba, præterquam quod integram legis sententiam non conficiunt, etiam deprauata atque adeo obscura sunt. Rectius in Bibliotheca Ioannis Biturigum Ducis: *Qui se fieri testarier libripens ve fuerit, in testimonium feriat, improbus quibus intestabilisque esto*: modò si pro feriat, ferietur, pro quibus, quouis, aut ciuis restituatur. *Qui se fieri testarier*, id est,

F qui se fuerit *μαρτυρῆσαι* siue in testem cieri: eodemque modo Lilius, Impubes libripens esse non potest neque antestari, vt Priscianus refert libr. VII I. In testimonium feriat, id est, *ἀναγγεῖλαι* siue pulsatur. Integra legis sententia hæc fuit. Eum qui se passus fuerit in testem rogari, aut qui libripens fuerit, si nolit fidem testamenti

approbare, cogendum : ac deinceps pro improbo intestabilique habendum esse : quæ ut A
credibile est ex ea lege ab Theoph. relata est hoc in loco, & à Constantino in lib. i. Epito.
tit. vj.

Vt sic haberetur.] Vet. *ut sic habeatur ac si ut oportet.*

Vtique.] Lege, *utriusque.*

Quia hoc totum.] Expende, *totum*: ut hac ratione testimonium recipiatur Legatarij,
Fideicommissarij, Tutoris.

Hodie.] Sublata videlicet familiæ mancipatione. Olim ergo inter testatorem & fami-
liæ pecuniæque emptorem, non ut hodie inter testatorem & heredem.

Heredi.] Scorsim in tabulis scripto. Cicero pro Milone. Vnà fui, testamentum simul
obsignavi cum Clodio: testamentum autem palàm fecerat, & illum heredem, & me scri- B
pserat.

Quod ab illis suatum est.] Sic suasio l. 2. C. Th. de sec. nup. ex No. Th. de pat. seu mat.
bo. in legem conuersa est. Est in ea No. pro *auaris*, legendum à *uiris*.

Sufficiunt.] Abest à lib. vet.

Iure ciuili.] Prætor non nouit testamenta non scripta. Datur tamen utilis bo. posses-
sio contra nuncupationem, vel secundum nuncupationem. l. 2. C. de bo. poss. sec. tab. l. 1. C.
de bon. poss. con. tab. lib. l. vlt. C. de codic.

DE MILITARI TESTAMENTO.

Propter nimiam imperitiam eorum.] Cor. Tac. in Agricola. Credūt plerique mi- C
litaribus ingenijs subtilitatem deesse, quia castrensis iurisdictio secura & obtusior, ac plu-
ra manu agens calliditatem fori non exercent.

Ritè.] Legendum, *ritè*. Nam qui iure militari testantur, ritè non testantur.

Aedibus.] Legendum, *sedibus*: ut in l. vlt. C. de restit. mil. & l. vltim. C. quib. non obst.
lon. temp. præsc. & apud Vegetium lib. 3. cap. 4. & c. vlt. eas sedes Th. sedeta vocat, cum ta-
men Sudas scribat sedeta esse fossata. l. 18. C. de epist. aud.

Statilio Seuero.] Sunt qui & eodem modo legant in l. & Atilicinus. D. de ser. rust.

Tam anteriores leges.] Cum ait, *leges*, Pandectas intelligit. l. 1. §. nec castrense, de col.
bon. l. 3. §. dari. de bo. poss. l. 1. §. in filij. ad Trebell. l. filius. ad fin. de donat. Cum *constitutio-* D
nes, Codicem. Nam si exemplo castrensi comparata sunt quasi castrensia, & illa sunt
ex constitutionibus. hæc etiam ut sint ex constitutionibus necesse est: quæ igitur legibus
continentur de quasi castrensi peculio, ex constitutionibus sunt.

Quibusdam permissum erat.] Speciali priuilegio, ut puta proconsulibus, ut est in
constitutione Iustiniani, & Præfectis legionum, & Præsidibus prouinciarum. At ipse de-
miror quamobrem Iustin. tribuat Præfectis legionum quasi castrense peculium; hi nam-
que milites sunt. l. 2. D. de his qui not. infra. forsitan legendum, *Proconsulibus & Proconsu-*
lum legatis ut in l. abesse. D. ex quib. caus. ma. Miror etiam cur specialiter præfecto annonæ
castrense peculium tribuatur in titul. Cod. de castr. pec. mil. & præf. anno. sed iam diu ani-
maduertit legendum esse *& præfectianorum*, ducta coniectura ex lib. vet. in quibus legitur
præfectianorum, de quorum peculio quasi castrensi agitur in l. vlt. eiusdem tit. Sunt autè E
præfectiani apparitores præfecti prætorio. l. 2. & 3. C. de apparit. præf. præf. l. 8. C. de offic.
rect. prouin. Ammia. Marcellinus lib. xvii. Ut nec præfectianus, nec prædialis apparitor
ad soluendum quemquam vrgeret. Mihi etiam Ant. Loiselus adolescens & humanissimus
& supra ætatem eruditus librum Codicis manu scriptum dono dedit, in quo claris litte-
ris scriptum est, *De castrensi peculio militum & præfectianorum.*

QVIBVS NON EST PERMISSVM FACERE

TESTAMENTVM.

Quid in castris.] Vet. *id quod in castris.*

Licet suæ potestatis.] Non satis est habere testamenti factionem mortis tempore, nisi
eam tempore testamenti etiam habeamus. At satis est habere testamēti factionem facien- F
di testamenti tempore, etiam si mortis tempore non fuerit nobis testamenti factio: ut si
sanus & frugi testamentum fecero, furiosus aut prodigus decessero. & hoc non in iure
tantum ciuili, sed etiam in iure prætorio seruatur. Illud tamen etiam utroque iure rece-
ptum est, ut irritum fiat testamētum capitis deminutione: ideoque necesse est, lege Cor-
nclia

- A nelia excepta, vt testamēti & mortis tempore testator ciuis Romanus, & sui iuris existat, hæc rata quoniam sunt & firma, non affero capita legum : iuuâtque interdum ita scribere, vt non tam lectoribus, quàm etiam mihi quod placeat inquiram: ac vereor, sæpe, vt olim theatra malè musicos canere docuerunt, ne etiam nos, si lectoribus quibusque indulgeamus, hæc nostra qualiscunque scribendi ratio concidat in deterius.
Sæpe enim.] Vet. Cod. *sæpe autem.*

DE EXHEREDATIONE LIBERORVM.

Rectius, *De institutione & exheredatione liberorum* : id quod etiam Th. indicat in initio tit. proximi.

- B Vt si viuo.] Vet. *vt et si viuo.* quoniam id multo magis obseruandum est si post mortem patris decesserit. Idem verò etiam in vno gradu obseruandum est, vt si à Primo instituto exheredatus sum, à Secundo substituto præteritus, & viuo ac deliberante Primo decessero, tum deinde Primus hereditatem omiserit: nam substitutio nulla est : & hac in re par est causa liberorum & postumorum. l. si postumus. D. de lib. & post. l. 3. §. vlt. & l. prox. D. de iniust. test. quod etiam proponitur in l. si à primo. De lib. & post. ceterùm in ea, non, *viuo patre: sed, viuo Primo* legendum est: quæ castigatio summè notanda est. Dispar verò est causa liberorum & postumorum in specie huius §. videlicet cùm de toto testamento quæritur: nam si postumus viuo patre natus decesserit, ex constitutionibus scripto hereditati bo. possessio datur cum re. l. postumus, de iniust. test. si post mortem patris, testamentum nullo iure valet. l. 2. & 3. C. de post. her. inst.

Nemo heres.] Sed neque bon. possessor cū re. at quia sec. tab. dari potest qualis qualis, huic rei præteritus occurrere potest petita bo. possessione contra tab.

Antiquitati.] Mediæ iurisprudentiæ non XII. tab. §. Sed hæc. §. l. vlt. C. de lib. præter.

Sed feminini quidem sexus personæ.] Non *personæ*, sed *postumæ* legendum.

Postumorum.] Postumi alij sunt omnino sui, alij Aquiliani, alij Velleiani, alij Iuliani. Hi non sunt postumi, sed postumorum loco, quia per successionem quodammodo renasci videntur.

Legè Iulia Vellea.] Ius antiquum ad idque pertinens Galli cautio, est de veris postumis. Ius nouum, id est, primum caput legis Velleæ nõ est omnino de veris postumis. nam veri postumi sunt qui patre iam humato nascuntur: qui fuit antiquus sepeliendi mos, nõc à Christianis renouatus. Arnob. lib. VIII. Nec vt creditis vllum damnus sepulturæ timeamus, sed veterem & meliorem consuetudinem humandi retinemus. Velleiani autem postumi viuo parente post testamentum nascuntur. Secundum caput est de quasi postumis quod in hoc §. proponitur.

Feminini verò inter.] Recte *vet. & inter*. quasi dicat vel nominatim vel inter ceteros.

Permittit.] Legendum, *promittit*. vt in §. vlt. §. & l. illud. D. de bon. poss. con. tab. & alibi passim.

Silentio omittere.] Non est, *silentio*, in vet. lib. Omittere est silentio exheredare. l. si patronus. D. de bo. lib. Pater autem silentio exheredare non potest. Miles, mater, ascendentes per matrèm, liberi, fratres, sorores silentio exheredare possunt.

DE HEREDIBVS INSTITVENDIS.

Adulterio maculatum.] Græci sic interpretantur *ἐνοχον ὄντα τῆ μοιχείᾳ non κατὰ νόρον*. legendum igitur est, *maculatum*, non *accusatum*. alioquin certè pugnat hæc constitutio cum l. reos. C. ad leg. Iul. de adult.

Ante sententiam.] Ante finitam cognitionē. l. prospexit. §. pen. D. qui & à quib. mã.

Iussu eius domini.] Quid. cod. *iussu domini sui*.

Quinetiam.] Legendum, *cùm etiam*.

Vsq̄ue ad assẽm hæc.] Legendum, *vsque ad assẽm vrpura hæc, vncia, sextans*.

- F In quotcumque.] Vet. cod. *in quantascumque*.

In hoc casu.] Hæc delenda sunt.

Denique diem.] Vet. cod. *Denique adiectum pro superuacuo haberi placet*.

Peregrinantes.] Omnes libri scripti habēt, *peregrinatos*, & sic aliàs quoque legi adnotauit Accurs. Diuidenda autem ea dictio est in hunc modò, *peregrinatos*, Peregri dicimus

cùm quis in loco est, Peregre cùm it in locum: vt Fl. Sospiter scribit. Iam ergo non pere- A
grinantes, sed peregrinos legatur in hoc §.

DE VULGARI SVBSTITVTIONE.

Singuli in singulorum.] Vet. *singuli singulis*. vt & in l. potest. D. eod.

Sed si instituto.] Omnes vet. cod. *Sed si instituto heredi & coheredi suo substituto dato a-
lius substitutus fuerit*. quod probo. sic in l. si ex pluribus de suis & leg. her. instituti heredis
& coheredi substituti.

Sine distinctione.] Nam neque ordinem scripturæ in hac re spectamus, neque ordi-
nem successionis. Ceterùm in pupillari substitutione ordo successionis spectandus erit. l.
qui habebat. D. eod.

In partem.] In partem dimidiam scilicet. nam l. si paterfamilias de hered. instit. ait in B
hoc casu semisses fieri. & l. prox. hereditatem diuidi inter dominum & substitutum. ob-
stare creditur l. si paterfamilias. in illo loco, Ita vt alter semis, nec poterit vnumquam quis-
quam vlla ratione, quo minus obstare videatur, efficere: siquidem eo in loco Tribonianus
non notas pro notis accepit. hæc namque verba, I T A V T A S, sic explananda esse cen-
sui, ita vt alter semis. cuiusmodi à nobis multa sunt in Pandectis notata & animaduersa,
quæ post suo tempore ac loco proferentur. Sic ergo rectè, cùm dixisset Iulianus in l. si pa-
terfamilias. in hoc casu semisses fieri, subintulit, Ita vt as æquis portionibus diuidatur.

DE PUPILLARI SVBSTITVTIONE.

In suam tutelam.] Vt qui sunt alieni iuris, manumissione sui iuris fiunt: ita qui sunt C
alienæ tutelæ, pubertate fiunt suæ tutelæ. l. quotiens. §. j. D. de administrat. tut. quod pla-
ne est in suam tutelam venire.

Moribus.] Vulgaris est ex. xii. Tab.

Vel gradus.] Hæc abundant: vt ex constitutione apparet.

Ad exemplum.] Ratione successionis duo tantum sunt genera substitutionum. Ra-
tione personarum tria: Vulgaris, Pupillaris, Iustiniana. Ratione scripturæ, quatuor: nam
vel primus casus exprimitur, vel secundus, vel vterque, vel neuter.

Sancimus.] non est in vet. lib.

Ne filius suus.] Vet. *ne filius eius*.

Si heres.] Legendum, & *si heres*.

Vel singulis.] Vet. *vel singulis autem*.

QVIBVS MODIS TESTAMENTA

INFIRMANTVR.

Quæ ab initio valent iure ciuili, aut rupti aut irriti vitio infirmantur. Iure prætorio,
per bon. poss. contra tabulas rescinduntur.

Ex lege Falcidia.] Lex Falcidia est de legatis. Ceterùm inducta etiam est constitutio-
ne Seueri in donationibus causa mortis: & S. C. Pegasiano in fideicommissis: & constitu-
tione Antonini in codicillis factis ab intestato. hic locus indicat eam obtinere in fideic.

Et suæ potestatis.] Hæc autem bon. possessio cum re futura est, si alius nemo iure le- E
gitimo heres sit, vt rectè Vlp. adiicit in fragm. eod. tit. Idem quid sit cum re & sine re, ex-
plicat rectè in tit. de posses. dan. vt iam inde appareat quid in l. filiis. C. de inoffic. test. hæc
sibi velint, bon. posses. cum re accipere, & in l. postumus. D. de iniur. test. bonorum posses-
sionem accipere remque obtinere. & in l. i. §. pen. Si tab. test. nul. ext. bonorum possessores
rem habituros. Res est hereditas aut bona. Ambrosius lib. ix. Epist. ad Clementianum.
Sed sunt heredes sine re. sunt & cum re, & dicuntur heredes testatore viuente qui scripti
sunt, sed sine re.

Non potest scriptus heres.] Et hoc sanè casu nec sine re quidem dabitur à prætore
bon. posses. nam is qui testatus est mortis tempore, testamenti factionem non habuit, &
vtique semper in iure prætorio exigitur. F

Noluerit.] Vet. *noluit*.

Iritæ fiant.] Et ideo ne fiscus admittatur, qui tunc solet admitti, cùm non infirmato
testamento aut heredem testator indignum dixit, aut eius tantum deleuit nomen. l. here-
ditas. l. cùm quidam l. cùm tabulis. §. ult. D. de his quibus vt indig.

Diui.] Vet. *Diui quoque*.

A DE INOFFICIOSO TESTAMENTO.

Hac actione testamenta rescinduntur, & hereditates petuntur. Vulgò autem dicitur, actio, accusatio, querela inofficiosi testamenti. itémque petitio hereditatis de inofficioso, vt in l. si quis filium. C. cod. l. pen. §. sed quemadmodum. D. de bon. poss. con. Tab. Dicitur & centumuirale iudicium. sed hæc appellatio communis est. nam omnis petitio hereditatis centumuirale iudicium est. l. vlt. C. de pet. hered. Paul. lib. v. sentent. tit. xvi. Restat igitur de inofficioso agi apud C. viros. l. vlt. C. de lib. præ. l. petitor. D. de lib. leg. l. qui repudiantis. l. Titia. D. de inoffic. test. ideóque in l. x. D. cod. *si pars iudicantium*, id est Centumuirorum. Plinius lib. v. Epist. Post hoc ille cum ceteris subscripsit centumuirale iudicium, id est, de inofficioso. Ille enim est Curianus qui à matre fuerat exheredatus. B Paulus *μυρόβιβλον* scripsit de C. viralibus iudiciis, ex quo est l. 7. 28. 31. D. eod. Vnde etiam apparet actionem de inofficioso. C. virale iudicium esse.

Exheredant vel omittunt.] Satis erat dicere, *exheredant*: nam & omissis tantum eis datur hæc actio qui pro exheredatis habentur. ceteroquin omissis hæc actio non datur. Verum nonnunquam institutis etiam hæc actio datur, vt puta si exhausta sit hereditas, nec legi Falcidiae locus sit. l. Papinianus. §. quarta. D. cod. tit. Paul. lib. iiii. sentent. tit. v.

Postumi.] Postumi sui, vt filij de inofficioso testamento patris: Postumi legitimi, vt filij de inofficioso testamento matris, fratres, nepotes ex filia: Postumi cognati vt nepotes ex filio concepti post emancipationem. Postumi ergo non sui tantum sed etiam alieni. l. postumus. l. Papinianus. §. si ex causa. D. eod. tit.

C Id quod deest.] Instituto filio supplendum est id quod Falcidiae deest, & hoc Paul. scribit lib. iiii. sentent. tit. de inoffic. que. Aequè exheredato si minus quarta relictum sit, ex constit. Iustinia. supplenda est quarta: quod tamen videtur Vlpiano Tribonianus attri buere in l. si non mortis. D. eod. olim verò necesse erat id adici in testamento l. 4. C. Th. eod. tit.

Quarta legitimæ partis.] Legitima pars debetur ab intestato. Quarta legitimæ partis ex testamento. est igitur quarta legitimæ portionis portio, quæ (vti credo) exemplo legis Falcidiae inducta & definita est, ideóque & Falcidia dicitur passim. Eam vero Iustin. mutauit in trientem, vel semissem, pro numero personarum: ideóque si duo sint filij, sextans singulis relinquendus est, id est, triens legitimæ partis. si sex, vncia, id est, semis legitimæ partis: denique omnibus quadrans ex iure antiquo, & triens vel semis omnium bonorum ex iure nouo relinquendus est, singulis quadrans vel triens vel semis legitimæ partis, quibus etiam constat, si aliquis ex eis institutus sit, ab eo partem fieri. Auxit porrò Iustin. eorum omnium portionem, qui de inofficioso agere possunt, vt ipse testatur in No. xviii. quod à Græcis interpretibus deinde porrectum est non malè ad legem Falcidiam, & ad ea quæ exemplo legis Falcidiae inducta diximus titulo superius proximo.

Siue iure hereditario.] Idem in l. omnimodo. C. eod. & in No. v. xxii. xviii. Ceterum ex No. cxv. quarta non excludit querelam, sed elogium in testamento adscriptum & cõprobatum ab herede, quod non ideo Iustin. cõstituit, vt iure hereditario relinquatur, sed ne cuiquam frustra apponatur exheredationis nota. Eadem Nouella tolluntur iura, quæ E distant actione de inofficioso omni ex parte testamentum rescindi: namque Iustin. solam institutionem rescindi putat oportere. & hoc est quod dicitur, Ex causa præteritionis vel exheredationis, &c. quod de ea præteritione accipiendum est, quæ vicem exheredationis obtinet: nam si pater filium præterierit, nihil in eo testamento scriptum valet. si tamen rescindatur per bon. poss. con. tab. libertates quidem & legata non debentur nisi exceptis personis, at secundæ tabulæ valent, & quæ in eis sunt relicta legata, à Prætoře conseruantur. Ius enim prætorium quàm ius ciuile benignius est.

In his tantummodo.] Non dicit in eo casu, sed in his casibus. puto intelligi duos casus. l. pen. C. de colla. quibus donationem inter viuos non tantum conferri opinor, sed etiam in quadrantem imputari. Bene autem, mentionem facit. nam alterum casum Iustin. non induxit. adde l. si quando. §. generaliter. C. eod. & l. si non mortis. D. eod.

F Vel aliis modis qui in nostris.] Vet. lib. non habent, *in nostris*, quod rectum est: nam dos, vel donatio propter nuptias de quibus hoc in loco agitur, quæ olim in quadrantem non imputabantur l. j. & 2. C. Greg. de inoffic. test. nunc vt imputetur, ab Iustiniano

effectum non est.

De virili portione.] Om. vet. cod. *pro virili portione quarta.* quod rectissimum est. Sen-
sus hic est: diuidi inter eos quartam omnium bonorum pro rata earum partium, quas ab
intestato habituri essent, ita vt virilis singulorum portio sit quarta legitimæ partis. Sic igitur
quod pro virili diuiditur, & pro rata siue *ἀναλόγως*, diuiditur. sic in l. i. C. vnde lib.

D E H E R E D V M Q V A L I T A T E E T
D I F F E R E N T I A.

Ideoque sic appellatur.] Quid. cod. *ideo sic appellatus.*

Vel distrahantur.] Legendum, & *vel distrahantur.*

Iterum tamen.] *Iterum*, abest à libris scriptis.

Aut morte interceptus.] Et hic quidem nepos opiter à veteribus dicebatur, cuius
scilicet pater viuo auo mortuus esset, auctore Sext. Pompeio.

Succedit.] Ex lege Iulia. Vellea.

Quia domestici.] Suorum nomen est ex XII. Tab. vt ostendi in notis ad Vlpianum:
eo potestas significari videtur. nam & heredem suum & filium suum dicimus, pro eo qui
est in potestate. l. penult. §. & vereor. de bon. possess. contr. tab. l. nepos. de leg. præst. l. 8.
D. iure pat. Domestici etiam & domus appellatione potestas significatur. §. pater. §. de
test. An igitur heredes sui ex eo nomine accipiuntur, quòd sint in potestate? at possit e-
tiam hac ratione seruus, suus heres dici: filiumque suum cum dicimus aut postumum
suum, id nomen potius ad hereditatem referimus. Fortasse propius est suos heredes di-
ci quasi *ἀντεκληρονομήεις*, quo modo & suum assentatorem dixit Seneca lib. 5. de benef. c.
7. & suum fratrem cap. 10. quamobrem non adire hereditatem, sed retinere dicuntur. l.
si patronus. §. vlt. de bon. libert. non furari ex ea hereditate, non subripere, non expilare:
sed leuiore verbo amouere. l. si seruum. §. Prætor. de adqui. her. non heredes fieri sed ex-
istere, id est apparere, quod est Theophilo *ἀναφαίνεσθαι* in tit. de bon. possess.

Ex lege XII. Tab.] Delenda sunt hæc verba vt auctores sunt libri scripti: & verum
est. nam potestas necessarios facit. l. condicionibus. D. de con. & dem. non lex XII. quæ
potestas moribus inducta est, non lege.

Extranei heredes nobis.] Non est, *nobis*: & in initio §. in extraneis, non est *tempore*.

Tria tempora inspicere debent.] Aliàs, *tria tantum tempora inspicimus*.

Nisi minor.] Impuberi datur beneficium abstentionis. Puberi restitutionis in inte-
grum. Hoc si immiscuerint se vel adierint, nunc velint abstinere. quid autem fiet è con-
trario? Minor si repudiatam hereditatem adire velit, indiget eodem beneficio, videlicet
si omnia sint in integro. nam rebus distractis finitisque omnibus negotiis hereditariis,
caret restitutione nisi forsitam impubes sit. l. quod si minor. §. Scæuola D. de minor. Mi-
nor si post abstentionem, se immiscere velit rebus non distractis, non prohibetur nec in-
diget restitutione. l. si quis suus. de iu. delib. nam & idem maiori datur adhibita scilicet
definitione l. vlt. C. de rep. her. Rebus distractis, minor indiget restitutione in integrum.

Quod dictum est, Impubere, qui repudiarit, & rursus adire velit rebus iam distractis, *re-*
stitui, ei obstat. l. nam quod. §. 1. D. ad Trebel. Vulgò malè in eo. §. legitur, *Prætozem*, & in
libro Flor. §. *præptorem*. legendum enim est, *per prætozem*. & est quidem hæc eius. §. sen-
tentia. Diuersa sunt repudiare & recusare. Repudiatio fit in iure. l. sius. l. sicut. C. de rep.
hered. Recusatio quoquo modo. l. recusare. ad Trebel. l. recusari. de adq. hered. Eum qui
recusat adire, fideicommissarius cogit adire per prætozem & restituere. Quæstionis est,
an etiam is cogi possit, qui repudiarit? Regula iuris hæc est, eum qui repudiarit adire non
posse. sed tamen hoc casu si iustas causas habeat fideicommissarius, quibus vel repudia-
tioni non potuerit obstare, vel ante repudiationem decretum postulare, æquum est ei
succurri, vt cogat adire, exemplo eius qui tempore exclusus est. l. facta. §. penult. D. ad
Trebel. Hoc ita si omnia sint integra: nam bonis venditis quamuis pupillus fuerit scri-
ptus, qui vtique etiam re non integra restitui potest in integrum, non cogetur tamèn per
prætozem restituere fideicommissario, nisi ex iusta causa.

Militibus tantum.] Legendum, *in militibus tantummodo hoc extendit*.

Præstitit hoc beneficium.] Legendum, vt in vet. *hoc præstitit beneficium*. Est autem
hoc beneficium repertorij.

- A Nobilissimam.] Vet. *nobilem*.
 Licet eis adire.] Vet. *licet eis & adire her. & int.ten.in quantum*.
 Sit eis.] Vet. *eis fiat*.

Heredes pro dominis.] Heres sic dicitur quasi herus : ideoque in P. Flor. rectè heres & hereditas sine diphongo : quod in M. Tulij libris P. Victorius adnotavit. inde in l. si is ad quem. D. de adq. her. pro domino facere, pro domino administrare.

DE LEGATIS.

- Figuris.] Formis & modis. l. i. de obl. & act. l. mortis causa capitur. de don. cau. mor.
 Vel adipisci non potest.] Hæc à lib. scriptis emendationibus abfunt. Rei autem non
 B esse commercium, & rei non habere commercium diuersa sunt. nam rei non esse com-
 mercium, id est, rem à nemine adquiri posse : rei non habere commercium, id est, rem à
 se adquiri non posse, ab alio posse. Quid ergo si rei legatæ sit commercium, eius tamen
 commercium legatarius non habeat? Et placet sicut inutilis est stipulatio. l. multum. de
 verb. oblig. ita inutile & inane legatum esse. l. mortuo. §. Labeo. D. de leg. lib. ii. nec quic-
 quam mutat si testator sciens incapaci legauerit. Opponitur. l. fideicommissio. §. si seruo.
 D. de legat. lib. iii. sed ea ibi est natura legati vt æstimationem contineat. l. mortuo. §. i. D.
 de legat. lib. ii. Opponitur. l. filiusfamilias. §. si quid. D. de legat. lib. i. sed ibi legatarius
 nō est incapax. nam lex ait licitè legatum. Opponitur l. sed si res. D. cod. & hic quidē est
 labor. At verò didici ex ea demendam esse secundam negationem, vt sit sensus, æstima-
 C tionem deberi, si ius sit fideicommissario possidendi rem sibi relictam à legatario, quam
 tamen ipse legatarius parare non possit. quod & ad heredem trahi potest, à quo ei cui ius
 est possidendi res quæ ab illo parari non potest, legata est. d. §. Labeo. d. l. multum. Vul-
 gata scriptura inepta est. nam si sic interpretè ei, id est, legatario: quæ sequuntur abun-
 dant, si ei, id est, fideicommissario, illa abundant, cuius com. leg. non habet : nam etsi le-
 gatarius eius rei commercium habeat, inutile est fideicommissum vt iam ante fundatum
 est à nobis.

Deducto.] Vet. cod. *detraçto*.

- Quia vsusfru.] Intentio eius qui fundum petit hæc est, vt si à proprietate separatus sit
 D vsusfructus, hæc confundantur atque ita fundus detur. Rectè igitur in hoc casu legata-
 rius ex testamento agit. nam vsusfructus seruitutem petit quam ipse non habet. In. re e-
 nim sua nemo vsumfructum habet.

Et licet alienauerit.] Hoc verò fit ex regula iuris quæ Catoniana dicitur. l. cetera. §. i.
 D. de legat. lib. i. ideoque ita ponamus necesse est eum alienasse viuo testatore. nam si
 post mortem alienauerit, iam non tam regula Catoniana, quàm quòd legati dies inuti-
 liter cesserit impedimento est. l. vlt. ad fin. D. com. præd. l. cum filius. §. seruus. D. de legat.
 lib. ii. Opponitur. l. i. D. de reg. Cato. animaduerti Celsum ab aliis sæpissime dissentire.
 idemque ipse hac in re ausum statuere. Iustiniano enim siue Triboniano affirmanti con-
 cordare omnia inter se, fidem nullam habeo: aliam circa Catonianam regulam contro-
 uersiam retulit Th. in §. an seruo. j. Est autem hæc regula iuris antiqui, non iuris noui, vt

- E ipse ad Ulpianum adnotauit tit. de legatis, explicata. l. vlt. D. de reg. Cato. (quæ ingenio-
 rum vsque adhuc quædam veluti crux extiterat) hoc modo : non pertinere Catonis re-
 gulam ad leges Iulias & Papias ex quibus legata cedunt ab apertis tabulis, sed ad leges
 XII. Tab. ex quibus ea cedunt à morte testatoris. quod quidem hac de re cum disputa-
 remus inter nos, P. Faber, vtrique nostrum eodem pene momento in mentem venisse
 commemini.

Legatarij esse putauerit.] Vet. cod. *legatarij rem testator putauit*.

Celsus putat.] Vet. *existimat*.

Potest etiam.] Vet. *potest autem*. vel ad tempus, id est etiam ad tempus.

Instrumenta.] Vet. *instrumentum*.

- F In prælegando.] Dos prælegari dicitur propter repræsentationem. Peculium præle-
 gari in l. i. §. si seruus. D. de exc. rei vend. Dos etiam relegari dicitur in tit. de do. præleg.
 læpe, quod non tam legari quàm retrodari videatur. l. cum pater. §. filiar. D. de legat. lib.
 ii. l. 3. §. dicebam. D. de do. præleg. Paulus lib. iii. sent. tit. i. Re enim redditionem si-
 gnificat: vt verius cum maritus dotem legando dicat, *Do lego*: hoc dicere videatur, *Red-
 do, Relego*.

Cum suis natis.] *Quid.cod.cum suo partu.*

A

Fundus instructus.] *Vt quod tentatur alienato fundo legato, id nullo modo tentatur fundo pignorado, videlicet quia illo casu obscura est volūtas defuncti, hoc non item. §. si rem suam. §. Ita & si nihil interest fundus instructus an fundus cum instrumento legatur, tamen illo casu poterit dici, id est, tentari illud poterit, separatim instrumentum esse legatum, videlicet si ea mens defuncto fuerit. l. si cui legatum. D. de instr. vel instrum. leg. hoc verò casu, id est, fundo cum instrumento legato, frustra id tentatur, quandoquidem manifesta est sententia defuncti. l. i. D. cod.*

Dicimus cedere.] *In lib. scriptis non est verbum, dicimus. erit igitur hoc etiam ex Iuliani sententia.*

Ab adita hereditate cedit.] *Pura legata ex iure antiquo cedunt à morte testatoris, ex iure nouo ab apertura tabularum. Vtimur autem iure antiquo ex constit. Iustiniani. sunt tamen quædam legata, quæ ab aditione cedunt, vt puta vsus, vsusfructus, habitationis, & eorum quæ in heredes non transmittuntur, libertatis, & id quod seruo manumisso vel legato relinquitur, scripto scilicet herede volūtatio, non necessario: & ad ea quidem legata, regula Catonis non pertinet.*

B

Habebat olim in se condicionem.] *Legendum vt in vet. habebat in se tacitam condicionem.*

Optasset.] *Vet. optauerat.*

Siue plures.] *Vet. vt siue plur. leg. existant. & paulò post, siue vnus leg. plur. heredes & inter se.*

C

In matrimonium dederit.] *Om. vet. cod. dederit, id est, collocauerit. & paulò post, designati erunt.*

Quia placebat.] *Ex lege Fusia Caninia.*

Qui natus inter.] *Vet. libri, quos etiam secutus videtur Accurs. qui natus inter suos heredes testatori futurus non est. Alieni igitur sunt hi, qui sui non sunt aut inter suos. Proinde ex emancipato filio conceptus nepos alienus est. quia cognatus non suus. vt not. in l. postumus. D. de inoff. test. Item fratris filius quia legitimus non suus. l. penult. D. de legat. lib. i. eadem ratione postumus matri alienus est postumus. Item qui in utero est nurus filij eius qui in adoptiua familia est, quia cognatus. l. i. §. si filius. D. de ven. in poss. mitt.*

Quod si postumi legitimi vel cognati, alieni sunt postumi, & hi multo magis sunt alieni qui neque legitimi sunt neque cognati: vt puta qui sunt in utero eius quæ vxor nostra non est vel esse non potest, quos omnes hæc Iustiniani definitio complexa est. Qui natus, inquit, inter suos heredes testatori futurus non est, id est qui suus non nascitur.

D

Extraneus.] *Ergo alienus & extraneus εἰς ταυτὸν φέρουσι. In l. tamen extraneo. D. de ven. in poss. mitt. extraneus est is qui neque legitimus neque cognatus est: nam legitimus vel cognatus omnino mittitur in possessionem, & non tantum si instituatur, sed etiam ab intestato succedit.*

Cum in nostro Codice.] *Extat in lib. vi. Codicis tit. ad S. C. Trebel. & de incertis personis. Sub eo tamen nihil de incertis personis agitur. sed is tit. ita diuidendus est, vt præcedat tit. De incertis personis: sub quo vetustissimo in Codice manu scripto hæc adnotata inueni. Iste titulus vnâ constitutionem habet Iustiniani totam græcam, quæ tenet folia octo, id est, quaternionem vnum. Tum deinde sequitur tit. ad S. C. Trebellianum.*

E

Antea poterat.] *Iure prætorio non iure ciuili. §. i. j. de bon. poss. l. postumus. D. de inoff. test. l. i. §. si filius. D. de ven. in poss. mitt.*

Falsa causa adiecta.] *Non est, adiecta. in lib. vet. & in versic. sub condicione, non est, seruo.*

Nam & si statim.] *Eadem propemodum inspectio est in l. si optio. D. de opt. leg. Itē in l. quæsitum. §. i. D. de legat. j. quæ citatur in l. Iulianus. D. de cond. & dem. Ceterum in proposita specie dies legati cedit à morte. l. à filio. D. de legat. i. & vtile est legatum dum pendet aditio hereditatis. In illis nisi dies cederet ab aditione, si statim testator deceisset, inutilia forent legata.*

F

Pœnæ quoque nomine inutiliter antea.] *Non est, antea. multa alia ad hunc tit. pertinencia notauimus apud Vlpianum.*

DE

A

DE ADEPTIONE LEGATORVM, ET
TRANSLATIONE.

Sed aliis.] *Vet. id est, aliis, & superius non sunt illa, sed &.*

DE LEGE FALCIDIA.

Qua modus.] Hinc in l. quod condicionis. D. de dona. caus. mort. emendandum est, modo legatis concessio.

Vti quisque.] Additus fuit articulus *quisque*. nam certè ita lex concepta fuit. Paterfamilias vti legasset super pecunia tutelæ suæ rei, auctore Cornificio.

Lex Voconia.] Lege Voconia multa continebantur. Vt ne quis census plus cuiquam legaret quàm ad heredem perueniret, cuius rei auctor est non Th. modò, sed etiam M. Tullius in III. Actio. in Verrem. Vt ne ultra consanguineos feminae ab intestato succederent, auctore Paulo lib. IIII. Sentent. Vt ne quis census mulierem heredem faceret ultra quadrantem, siue, vt Dion scribit lib. LVI. *ὡς δὲ ἡμῶν μυριάδας*, id est, ultra xxv. millia sestertiùm, quæ quarta pars est bonorum eius qui census dicitur. ex quo etiam apparet censum dici eum qui centum millia sestertiùm possidet, vt in l. Papiæ. §. sed nostra. j. de succes. liber. quod etiam Asco. Pedianus adnotauit. Inde verò idem Dion rectè scribit instituta Liuia ab Augusto ex triente, impetrasse Augustum à Senatu, vt tantundem ei liceret *ὡς ἐπὶ τὸν νόμον χαλιπεῖν*. ex quo apparet quod de lege Voconia à Quintiliano traditur Declamatione CCLXIII. vt ne mulieri plus quàm semissem relinquere liceat, vt in scholasticis exercitationibus ferè fit, ab Quintiliano esse confictum.

Exhausta sit legatis.] Legata quæ dodrantem excedunt, hereditatem onerare dicuntur. quæ assem absumunt, exhaurire. quæ dodrantem non excedunt, delibare. Igitur per legem Falcidiam delibari hereditas potest non onerari, non exhauriri.

Liceat, vt quartam.] Rectius in lib. vet. *licere placuit vt quartam partem suæ partis saluam habeat, posse retinere.*

Cum autem.] Deducto ære alieno & si quid est aliud æris alieni loco, deducta funeris aut monumenti necessarij impensa, deductis libertatibus, deductis deorum donis, & generaliter deductis his omnibus quæ Falcidiam non patiuntur, & quæ extra bona defuncti esse censentur, id quod superest pro dodrante & quadrante diuiditur inter heredem & legatarios. Quod diximus de Deorum donis, Paulus scribit lib. IIII. Sentent. de S. C. Pegasia. vt & idem videatur non improbabiler in l. i. §. ad municipum. D. ad leg. Falc. scripsisse, non etiam ea.

Tunc demum.] *Vet. tunc deinde.*

DE FIDEICOMMISSARIIS HEREDITATI-
BUS.

E Additur contra antiquorum librorum fidem, Et ad S. C. Trebellianum, in impressis.

Sed prius est vt.] *Vet. & prius.*

Quibus enim non poterant.] Quod tamen hodie cum fideicommissa sint iuris extraordinarij, siue, vt Iustiniano placet, ordinarij, in fraudem legum fieri certè nullo modo potest.

Ex testamento poterant hereditatem.] Abest vox *hereditatem*, à libris scriptis.

Per ipsius.] *Vet. per Augusti ipsius*, hoc verò est cum iurciurando rogare. l. cum pater. §. filius. D. de legat. lib. II. siue *ἐν ὀρκῶ*. l. 2. C. com. de legat. vt si quis per Deum rogaret. l. 3. D. de iu. filci.

Prætor proprius.] Eius autem vice in prouincijs præfides de fideicommissis cognoscebant. l. cum etiam. C. de reb. cred. l. si res. D. de leg. i.

Vtiles actiones.] Potuit Senatus fideicommissarium heredem facere. §. quos j. de bo. pos. at quia heredem eum non fecit, & de transferendis tantùm actionibus cauit, ideo heredi & in heredem directæ, fideicommissario & in fideicommissarium utiles dantur tamquam in heredem. §. ergo. j.

Partitio.] Ostendi ad Ulpian. tit. de legat. de hac partitione accipiendam esse. l. no-
men. §. partitionis. D. de verb. signific. Monco de eadem accipiendum esse quod de A
partitione Cic. scribit. II. de Leg. hoc sensu. Legatarium partiarium alligari sacris cū quo
scriptus heres hereditatem partiri & diuidere iussus est, nisi adiectum sit, deductis C. num-
mis. At deductione in testamento non scripta, cum etiam sacris liberari si minus ceperit,
quàm heredi relinquatur.

Vel repetere solutum.] Bene, quasi ex Trebelliano, id est, ignorans legem Falcidiam
interuenire. nam si quasi ex Pegasiano, repetitio cessat: nec enim videtur indebitum sol-
uisse, qui plenam defuncto fidem exhibet.

Pro rata portione.] Deducto ære alieno hæreditas diuiditur inter heredem & legata-
rios. Nulla fit deductio inter heredem & fideicommissarium. Igitur priore casu, heres B
omnia sustinet onera: posteriore, pro sua quisque parte. Onera inquam creditorum. An
& legatariorum? Hæc verò onera ad solum fideicommissarium spectant, qui tamen quar-
tæ retentionem non habet. Hæc ita si heres totam hereditatem restituere rogatus sit,
non si partem. l. 2, C. ad Trebell. l. 1. §. si is qui c c c c. D. eod.

Quæ quartam continet.] Quod si plus quarta contineat, heres etiam legatariis in id
tenetur quod quartam excedit, videlicet si plus legatariis debeatur, quàm ad fideicom-
missarium peruenerit.

Et ideo. D. Aug. ad nec. iuris ea retraxit.] Quid. cod. ea detraxit. Legendum autem
est, eadem traxit.

Vir excellentissimus.] Vet. *vir excelsus*. Vir excelsus, magnificus, illustris, idem sunt. C

Postquam negauerit.] Hæc non sunt in lib. vet.

Recurrat.] Vet. *decurrat*. fauor est hic magnus fideicommissorum in codicillis reli-
ctorum, vt omnimodo præstentur ab herede qui fateatur se rogatum, etiam si nullus fue-
rit adhibitus testis, vt inficiator iurare compellatur, vt recusans iurate pro confesso ha-
beatur.

DE SINGVLIS REBVS PER FIDEICOM- MISSVM RELICTIS.

Quoad.] Vet. cod. *quia*.

Velut ex suo testamento.] Et hoc nimirum est directo, siue recto iure. Legata ex ipso D
testamento, fideicommissa ex fide heredis pendent. vt rectè Sudas legata definierit *τὰ ἐν*
ἡθελήματα, fideicommissa *τὰ ἐν πίστι καὶ ἀλιμπανόμῳ ἀπὸ τῶν μέλλοντος πλεωτῶν*. Illa i-
gitur sunt directa, hæc non item.

Volo, mando.] Volo, id est, cupio. Mando, id est, committo. hæc verba imperatiua
non sunt, sed precaria.

DE CODICILLIS.

Esse cœperunt.] Non est, *esse*.

Deinceps reliqui.] Reliqui coheredes Augusti.

Legata quæ iure.] In codicillis testamento confirmatis directò heres scribi non po-
test, legata tamen in eis & tutelæ & libertates relinquuntur. quo igitur ait filiam Len-
tuli legata ipso iure non debuisse? nempe quia ius codicillorum nondum erat receptum. E

Sapientes viros.] Vet. cod. *prudentes inter quos Trebatium quoque*.

A voluntate.] Et hoc quidem ad Papiniauum. Tribu. appinxit in l. ante tabulas. D.
de iur. cod. quod nec Paulum admisisse indicat. l. impuberem. §. qui codicillos. D. de le-
ge Corn. de fals.

Neque adimi.] Quod fit per exheredationem.

Nec exheredatio.] eorum scilicet qui heredes scripti sunt. Eorum verò qui heredes
scripti non sunt exheredatio nulla est nisi suorum numero sunt.

AD F

AD LIB. III. INSTITVTIONVM
DN. IVSTINIANI.

DE HEREDITATIBVS QVÆ AB INTESTATO DEFERVNTVR.

B IN vetustissimo & probatissimo Codice quo in conscribendis his notis vsus sum frequentissimè sic habetur: *Dn. Iustiniani perp. A. Institutionum compositarum per Tribonianum virum magnificum magistrum & exquastorem sacri palatij, & Theophilum & Dorotheum vv. illustres & antecessores incipit tertius. De heredit. quæ ab intest. def.* Hic autem titulus pertinet ad totam materiam intestatæ successionis. specialiter autem sub eo de suorû duntaxat successione tractatur, eiusq; summa hæc est: Suos hæredes nobis esse ex XII. tab. legitimos filios vel naturales factos legitimos. In suorum linea vltiorem à proximiori non excludi. Vltiorem vice sui patris admitti. Inter suos heredes à prætore vocari emâcipatos, non etiam eos, qui sunt in adoptiua familia. Inter suos heredes ex constit. vocari nepotes ex filia & deinceps ceteros.

C Prognatus prognatave.] *Pronepos proneptisve ex nepote ex filio nato progenitus progenitave.* vnde & in l. lege Iulia. D. de ritu nupt. sic legendum est, *proneposve ex nepote ex filio nato:* & paulò post. *proneptisve ex nepote ex filio nato nata.*

Nuptiis vel.] Hæc obliteranda sunt auctoribus lib. scriptis.

D Cur his tamen ciuitatum.] Dari autem possunt etiam extantibus iustis filiis. Sunt enim in l. 3. C. de nat. lib. temere ab aliquo addita hæc verba, *Naturalem dumtaxat fecunditatem sortiatur*, ex ipsa No. j. Theod. de bon. decur. contra l. communium. C. de nat. lib. quæ meritò fuerat ab Triboniano prætermittà, vt auctores sunt omnes libri scripti. Memini eodem modo in l. 2. C. quan. & quib. quart. pars deb. ex No. 2. Theod. de bo. decur. perperam addita fuisse verba hæc, *Et optionis condicio in offerendis rebus quart. e partis vel dodrantis*, quæ absunt ab omnibus libris scriptis. & meritò: cum eius optionis in l. 2. nulla mentio ante habeatur. At ibi etiam in eo peccatum est, quod cum in Nou. Th. post illa verba, *Quarta partis*, spatium relictum esset, suppleuere, *vel dodrantis*, hæc scilicet potius cum supplenda essent, *sive eius pretio*.

Filius in potestate eius sit.] Quippe cum mortis tempore is nepotem gradu præcedat. sed & illud necessarium est, vt nepotem in hereditate præcedat. l. scripto. D. vnde lib. §. cum autem. j.

Sui autem.] *Vet. cod. Sui autem etiam ignorantes heredes fiunt.*

Hereditatem aui.] *Aui*, abest à vet. lib.

In parentis.] *Vet. in patris.*

E Hac ratione si filius.] Liberi qui sunt in familia, si primum gradum obtinent, sui heredes appellantur, dummodo vt in gradu ita in hereditate præcedant. In hac igitur specie filius nepoti non obstat: quoniam post mortem filij, testamentum destituitur. Ceterum non destituto testamento filius nepoti obstat. l. scripto. Vnde lib. l. si quis filio. De iniust. rup. test. ideoq; nepos testamentum quasi successione non rumpit: quia non nisi post mortem testatoris ius filij exheredatione abscissum fuit. l. filius. §. videamus. in fin. D. de bon. poss. contr. tab. l. i. §. post suos. D. de suis & legit. her. At si filius præteritus qui est apud hostes, in eo statu deccdat, nepos testamentum rumpit. Ius enim filij non fuit hoc casu moriente testatore abscissum, sed pependit. l. illa. §. i. D. de hered. inst. & hæc est sententia. l. si quis postumos. §. si filium. D. de lib. & postum.

F Hac ratione si filius.] Huic similis alia species ponitur in l. i. §. sciendum. D. de suis & leg. her. cui Pap. in l. vlt. D. de cond. instit. hanc videtur coniunxisse his verbis, *quemadmodum si exheredato*, & quæ sequuntur: quæ tamen Papiniani sententia valdè amputata aut certè deprauata est.

Attigit.] *Vet. tetigit.* & paulò post, *inter liberos auo.*

Cum non sint sui.] Non est, *sui*. Sententia hæc est: Cum heredes esse nõ possint quasi

fui vel quasi agnati, quòd liberi qui non sunt sui, certè nec agnati sunt. l. scripto. Vnde A lib. l. de bonis. §. i. de Carb. cd. denique cùm non sint quantum ad hereditatem liberi, nec quantum ad bon. possessionem quæ iure proximitatis defertur, cognati sunt.

Em ancipato.] Non est, vno.

Et solus suus heres.] Legendum vt in vet. *id est, solus suus heres est, & paulò post, pro parte fiat. quod est ἀντίθετον.*

Et quantum ad hunc adoptiuum patrem pertinet.] Tria posteriora verba absunt à vet. lib.

Emancipati fuerint.] Vet. *emancipati sunt, & paulò post, id est, qua cognati.*

Seruamus.] Vet. *seruauimus.*

Pronepotes, qui ex neptibus.] Vel ex nepotibus ex filia natis. B

Tam in aui vel proau materni.] Auus maternus respicit nepotem ex filia natum: Proauus maternus respicit pronepotem ex nepte ex filio vel filia nata. Idem tamè dicendum est in proauo paterno, qui respicit pronepotem ex nepote ex filia nato.

Quam in auia vel proauia.] Auia materna respicit nepotem ex filia natum, Paterna nepotem ex filio. Proauia paterna pronepotem ex nepote ex filio filiæ nato natum, Materna pronepotem ex nepte ex filio filiæ.

Eundem gradum.] Id est, suorum heredum.

Aliquid sit eis.] *Eis, id est, filiis filiabusq;*, qui quæve ad successionem patris vocantur ex XII. tab. Item filiis filiabusq; qui quæve ad successionem matris vocantur ex S. C. Orfitiano. Item nepotibus neptibusve ex filio, qui quæve ad successionem aui paterni vocantur. vt sit, inquam, eis amplius aliquid quàm nepotibus ex filia iam mortua venientibus ad successionem aui materni, aut nepotibus ex filio vel filia ad successionem auia paternæ vel maternæ, aut pronepotibus ex nepote ex filia nato ad proau paterni, aut pronepotibus ex nepte ex filio filiæ nata ad proau materni, aut pronepotibus ex nepote ex filio filiæ nato ad proauia paternæ, aut pronepotibus ex nepte ex filio filiæ nata ad proauia maternæ. quos omnes Constitutio vocat inter suos. C

Veteris iuris.] XII. tab. vel S. C. Orfitiani.

Portionem nepotum.] Nepotum ex filia si quærat de hereditate aui materni. Itè nepotum ex filio vel filia, si quærat de hereditate auia paternæ vel maternæ.

Vel deinceps.] Vt pronepotum ex nepote ex filia nato, si quærat de successione pro- D aui paterni & ceterorum de quibus superius dictum est.

Quam mater eorum.] Cùm defunctus est auus maternus de cuius successione nunc agitur.

Vel auia.] Cùm defunctus est proauus maternus, auia maternæ pater, de cuius successione nunc pronepos litigat.

Fuerat acceptura.] Mater de hereditate patris defuncti, qui est ad nepotes ex filia auus maternus: auia iam mortua post filiam suam de hereditate patris, qui proauus maternus est ad pronepotes ex nepte ex filia nata. & sic intelliguntur hæc, quando masculus mortuus est, cuius de hereditate agunt ij, qui ex filiabus & nepotibus nati sunt.

Vel pater eorum.] Cùm quæritur de auia paternæ hereditate, addendum videtur, *vel mater eorum*, atque ita Th. legit, cùm similiter auia materna defuncta est, cuius defuncta matre nunc hereditatem nepotes sibi defendunt. E

Vel auus paternus.] Cùm proauia mea paterna mortua est.

Siue maternus.] Cùm proauia materna defuncta est. His adde, *vel auia paterna siue materna.*

Quando femina mortua sit.] Id est, auia vel proauia. Suprà quando masculus, id est, auus vel proauus mortuus est. Cùm de hereditate masculi quæritur, multum distant qui per virilem sexum ab his qui ex feminis descendunt. nam illi ex XII. hi ex constitutionibus vocantur. Cùm de hereditate feminæ, eodem omnes iure vocantur.

Ex cuiusdam.] L. si defunctus. C. Th. de leg. her. ex qua etiam trientis deductio fit. F Quadrantem tollit in hoc §. Iustinianus: sed & trientem tollit in No. 18. & 118. idque Græci ad Theophilum adnotarunt, aut idem ipse Th. in extremo huius §. vt & in tit. quib. mo. test. inf. de ratione mutati quadrantis Falcidiani, auctore Viglio Zuichemo.

Antiquitas.] Lex XII. tab. l. 3. C. de suis & leg. her.

A

Vel constitutiones.] Naturales, qui ex constitutionibus redacti sunt in potestatem patris, sui sunt, & hoc est quod Iustin. ait in tit. prox. Quibus connumerari, &c. id enim est suis connumerari, idemque ipsius tituli ordo indicat. nam vsque ad §. emancipati. de suis tractatur ex XII. tab. deinde de his quos Prætor vocat inter suos: tum in §. item vetustas, de his qui ex constit. vocantur inter suos, cuiusmodi sunt nepotes neptésve ex filia, pronepotes proneptésve ex nepte ex filio filiáve nata, vel ex nepote ex filia nato: non etiã naturales facti legitimi: quo in errore est Theoph. in tit. de succes. cogn.

B Existat qui successionem.] Vet. cod. extat & successionem.

Agnatum proximum.] Sui heredes, sunt etiam agnati. l. filius. de suis & leg. her. li. I. C. §. i. de grad. & adfi. l. de bonis. §. huic autem. de Carb. ed. sed differentiæ causa separantur sui ab agnatis. In ordine suorum non servatur gradus prærogativa: quod secus est in ordine agnatorum. Hi diuidunt hereditatem in capita, illi in stirpes. In his habetur discretio sexus, in illis non item. Hi sunt heredes aditione, illi existunt. His capite deminutis non datur bon. possessio Vnde legitimi, illis tunc etiam datur bon. possessio Vnde liberi. Agnati & sui dicuntur etiam legitimi.

A patre cognati.] Vet. à patre cognati, id est, per patrem, sic & in §. i. de leg. agn. tut.

C Qui & consanguinei.] Semper in libris nostris consanguinei sunt fratres sororésque ex eodem patre, licet non eadem matre: Vterini verò non sunt consanguinei. deniq; consanguinitas est fraternitas: nec vlllo in loco aliter hoc verbum vsurpatur.

Quin impropriè.] Legendum est, *quin hi propriè*. l. i. §. vlt. D. de suis & leg. her. l. 2. §. sed etsi ipsa. D. ad S. C. Tertyl.

Ex ceteris agnatis tuis.] Vet. lib. non habent, *tuis*. Si quis igitur ex ceteris agnatis adoptauerit aliquem, non dubitatur eum inter suos agnatos connumerari.

Quod ad feminas verò attinet.] In vet. lib. non est, *attinet*.

Exæquantes.] Quid. cod. *exequentes*. Hæc igitur est ex XII. tabul. & constit. Iustiniani legitimorum definitio, Legitimi sunt agnati vtriusque sexus, siue natura, siue adoptione quæsitum sunt. Ex lege Voconia, Legitimi sunt agnati virilis sexus, quod ego latius expo-

D sui in notis ad Vlpianum.

Hoc etiam] Ex constitutione Iustiniani inter legitimos vocantur sororis germanæ vel vterinæ filij tantummodo & filiæ, vel soli vel vnà cum consobrinis, quibus ipsi sunt amitini: videlicet si nulli extent defuncto consanguinei aut vterini, quod tamen in Nou. 118. omnino aliter distinguitur. Sunt verò hæc omnia in ea Nou. temerè addita, *καὶ ἀδελφοποιῶν*, item, *ἢ ἀδελφοποιῶν*: item, *ἀλλὰ καὶ οἱ ἀδελφοποιῶν τῶ μοίρου τῶ ἰδίου γένους λαμβάνουσιν*, & paulò post, *ὁμοίως δὲ καὶ ἀδελφοποιῶν*, nam etsi ex ea fratrum filij cum fratribus succedant, non tamen succedunt cum parentibus fratribusq;: non ex ea inquam sed ex 127. Denique Bulgarus Iulianúsque patricius Nouellarum interpretes ea verba non agnouerunt.

E Sed in capita.] Inter ipsorum fratrum filios nullis aliis concurrentibus. quod à Iustiniano abolitum non est.

Vsa lex XII. tab.] In vet. lib. non est, XII. tab. sed intelligitur tamen.

Qui contracta fiducia.] Fiducia est redhibendi aut reuendendi lex venditioni apposita. Igitur in emancipatione filij, tunc pater contrahit fiduciam cum vendit eum interposita reuendendi aut remancipandi fide: atque ea re quidem is, qui ea condicione emit, pater dicitur fiduciarius. Hanc verò legem pater naturalis interponit, vt sibi ex ea filius reuendatur atque ita à se manumittatur, & per manumissionem vt sibi iura legitimæ successionis adquirantur, auctore Caio lib. i. Instit. alioqui manumissione emptor legitimus heres fieret. fiducia igitur lex est redhibendi aut reuendendi vt in l. 2. C. de pac. int.

F emp. & vend. vel empti serui manumittendi, vt in l. 4. §. si ab ignoto. D. de manumif. l. 3. D. de obseq. à lib. præst. Lex denique commissoria exemplum est fiduciæ, id est, fiduciariæ emptionis aut fiduciarij pignoris: & ideo Paulus lib. 2. sent. sub tit. de lege commiss. non nisi de fiducia & actione fiduciæ tractat. Ceterum hodie fiduciaria emptio rectè fit, id est, sub lege commissoria, non etiam fiduciarium pignus l. vlt. C. de pact. pign. quod ta-

men ante eam constitutionē & ex Cicerone, & ex Paulo, & ex Isidoro æquè probatum A
fuisse constat.

Omnino.] Vet. *omnimodo*. Ergo ex constit. Iustiniani inter legitimos vocantur qui nō
contracta fiducia emancipauerunt. & superuacua est bon. pos. Vnde x. personæ.

Apud veteres.] Libri scripti, *apud antiquos*.

DE S. C. TERTULLIANO.

D. Hadriani.] Id est. D. Pij, Tertullo & Sacerdote Coss. sic in l. Acceptis. D. ad leg. Fal-
cid. l. deducta. §. nummis. ad Trebel. coniuncta l. in quartam. ad legem Falc. sic in l. si de
vi. de iud. coniuncta leg. 5. de vi pub. sic epistola D. Hadriani de diuidenda actione ex sti-
pulatione vel mandati, id est, D. Pij. l. si testamento. §. quod si duo. D. de fideiuf. quam appel- B
lationem D. Pius sortitus est adoptionis iure. sic l. 3. si pars her. pet. l. 3. de sep. viol.

Non etiam auix.] Vt ex constitutionibus nepos neptisve auix succedit, ita miror cur
ante Iustinianum non extiterit constitutio aliqua quæ auix mutuam successionem
daret.

Mater ingenua.] Ingenua vel ciuis vel Latina ius Quiritium consecuta: item liberti-
na. Latina ingenua & Latina libertina non consecuta ius Quiritium ex S. C. Tertullia-
no non succedit. auctor Paul. lib. IIII. Senten. Latina ingenua est quæ nata est ex Latinis
libertinis.

Qui sui sunt.] Ergo liberi, qui in adoptionem dati sunt, matrem non excludunt: nam
neque sui sunt, neque bon. possessores. quin potius ipsi excluduntur à matre. nam matri C
vnde legitimi, ipsis vnde cognati datur. enim uerò ex decreto D. Pij matrem excludunt,
ne quasi legitima succedat, & simul cum matre ex illa parte vocantur, qua cognati: quàm
si non admittant, mater succedit in eorum locum quasi legitima. atque ita fit vt edicto
Vnde cognati succedat edictum Vnde legitimi. l. 2. §. sed si quis decesserit. D. cod. tit. id
quod etiam contingit in specie §. si sit consanguinea. ead. l.

Sed & filix suæ.] Filia quæ ex S. C. Orfitiano admittitur, præfertur auix quam S. C.
Tertullianum vocat: quod & de nepte traditur & proauia. l. 1. & 4. C. de S. C. Orfitiano. l.
si matre. C. de suis & leg. lib.

Ex constitutionibus.] Ex S. C. Tertulliano mater vocatur propterea quòd filia suus
heres non est aut sui loco. Rursus filia ex S. C. Orfitiano. Id verò discidium ex cōstitutio- D
nibus sedatum & compositum est.

Pariter cum matre.] Et mater filix pro dimidia, filio pro virili succedebat. l. 2. C. Th.
de sec. nupt.

Onerata.] Ostendi in notis ad Vlp. tit. vlt. legendum esse, *honorata*.

Fratribus & sororibus.] Vet. fratri & sorori.

Sed cum antea constitutiones.] Constantini & aliorum. l. 1. 2. 7. C. Th. de leg. hered.
quarum sententia hæc est, Vt mater quæ liberis honorata non est, cum agnatis filio fi-
liæve ex triente succedat: vt quæ liberis honorata est, trientem aspergat fratri cognato
(nam frater agnatus matri præfertur) vel patruo eiusque filio, vel nepoti, nō vltioribus.
Contrà verò Iustin. matrem in solidum ad hereditatem filij vocat, nisi concurrant foro- E
res, quibus dimidiam partem relinquit ex iure antiquo, vel fratres soli aut cum sororibus
cum quibus pro capitibus hereditatem diuidit: nec interest agnati fuerint an cognati,
habuerit ipsa ius liberorum an non habuerit. Mortuo filio emancipato & concurrente
patre mater excluditur ex S. C. Tertulliano. Rursus pater excluditur à filiis suis emanci-
patis fratribusque defuncti. sed ex constit. Iustiniani, id est, l. vlt. C. ad Tertyl. hoc casu pa-
tri matrique datur vsusfructus ex bestie. Mortuo autem filiofam. fratribus emancipatis so-
roribusque & matri secundum prædictam distributionem proprietatis: patri vsusfructus, F
quo & supersite filio vsus est, conseruatur. Quòd si fratres concurrant non emancipati,
siue defunctus fuit emancipatus, siue non, bona fraterna ex constitutione l. cum oportet.
C. de bon. quæ lib. adq. & l. de emancipatis. C. de suis & leg. lib. quæ legem vlt. C. ad Tert.
consecuta est, patri acquiruntur vsusfructus iure. Æquum igitur erit concurrente matre
virilem ei, aut dimidiam portionem proprietatis dari. Sed hæc omnia mirum in modum
perturbantur in Nouellis Iustiniani.

A

DE S. C. ORFITIANO.

Hoc S. C. filius succedit matri, & quamvis matri cognatus sit non agnatus, matris tamen agnatis præfertur. eius auctores fuere D. Marcus & Commodus oratione in senatu habita, aut per candidatos recitata. l. sacratissimi D. ad Terryt. Aliud verò eius S. C. caput refertur à Paulo lib. IIII. sent. ad leg. Caniniam. Cassiodorus in lib. de Confutibus Orfito & Rufo Coss. inquit, Imp. ne quid bonitati deesset, seueriores quasque leges nouis constitutionibus temperarunt. Spartianus in Marco. leges addidit de bonis maternis & item de filiorum successionibus pro parte materna.

Postea hoc constitutionibus.] Valentiniani, Th. & Arcadij cum deminutione certæ partis, vt dictum est in §. item vetustas.

B Et licet antè decesserint.] Vet. *Et licet antè decesserunt quàm adierint.* legendum tamen est, *quàm adcreveret.* vt in l. si ex pluribus.

DE SVCCESIONE COGNATORVM.

Non etiam liberis.] Immò ex constit. Iustiniani etiam filiis. l. vlt. C. de leg. her.

Cum aliqua deminutione.] Vt ecce si vnus sit frater integri iuris, alter emancipatus: integro datur bes, deminuto triens. si duo sint emancipati, vnus integri status, huic semis, illis singulis quadrans. si duo integri, vnus deminutus, huic sextans duella & duellæ quarta pars, illis dodrans duella & alterius duellæ reliquum. Semper enim id exigimus, vt singuli integri duabus partibus amplius habeant, quàm emancipatus: sed hæc deminutio à Iustiniano sublata est.

C

Proximitatis nomine.] Hoc proprio nomine cognatio naturalis significatur: namque in ea sola proximitas spectatur. In suorum, in agnatorum ordine, non quis sit proximior, sed quis suus, quis agnatus spectatur: ac sæpe fit vt proximior suus vel agnatus excludat. §. repetitis. §. vlt. j. tit. proxi.

Sicut & matri cognati sunt.] Vet. *sicut ex matre cognati sunt.* Sensus hic est, eos inter se cognatos esse, sicut ex illis qui per matrem coniunguntur, cognati sunt. Agnati sunt ex patre cognati: Cognati sunt ex matre cognati.

Vsq; ad sextum.] Et ideo Vlp. in tit. de sol. capac. si cognati inter se coierint vsque ad sextum gradum. & Pap. in l. octau. Vnde cog. Octau. gradus agnato defertur bon. poss. vnde legitimi, etiam si lege heres non extiterit, vtputa si hereditatem non adierit, aut se pro herede non gesserit. eidem vt proximo cognato non dari, vnde cognati, etiam si se pro herede gesserit. nam vltra sextum gradum ne agnatis quidem ipsis, qui etiam heredes extiterint, quasi cognatis bon. poss. deferri potest.

D

DE GRADIBVS COGNATIONVM.

Vet. libri. *De gradibus cognationis, & ideo j. Agnationis quoque gradus,* inquit.

Qui Græcè Πατράδελφος.] Vet. libri. *πατρός,* & paulò post *μητρός* non *μητράδελφος.* absunt autem illa verba, quæ Græcè *πατράδελφον* appellatur quæ Græcè *μητράδελφον* dicitur: non tamen illa, quæ in plerisque impressis desunt, vel apud quosdam Τηθίς appellatur. Vet. libris suffragatur Græca conuersio Theophili.

E

Amitæ tuæ filij.] At quis sit matruelis in l. i. D. de l. Pomp. de parricid. dubitatur. An materteræ filius? Consobrini autem & Consobrinæ appellatione in ea lege continebuntur ex fratre & sorore filij. nam etsi auunculi filius mihi sit consobrinus, ego illi amitinus, vt Iustin. refert. & Paulus lib. IIII. sent. cod. tit. (in quo, vt hoc in transcurso dicam, error est dum ait. *id est, auunculi & materteræ,* nam abundant hæc, & *materteræ*) possint tamen inter se amitini appellari auctore Caio in l. i. de grad. & adf. & Paulo in l. Iurif. conf. eod. & Nonio Marcello. Amitini, ait Nonius, fratrum maris & fœminæ filij, patrucles marium fratrum filij. Possint & eodem modo confusis appellationibus inter se consobrini appellari. Igitur non malè Donat. in Terent. Cùm; inquit, de fratre natus est alter, & alter ex sorore, consobrini: cùm ex fratribus, patrucles dicuntur. Sunt & consobrini quidem in sexto gradu, hi sunt patruelium, consobrinorum, amitinorum filij: & hoc est quod Paulus ait in l. I. C. sororum fratrumque meorum nepotes neptesve, item mei inter se consobrini sunt. & lib. IIII. sent. Propioris, inquit, sobrini filius filia qui con-

F

sobrini appellantur. & paulò post, in VII. gradu constituit consobrini filios filiasq; , id est, A
sobrino natos natasq; . hi ab Theophilo in hoc tit. *μετ' ἑστέρας καὶ σὺν ἑστέροις* vocantur, & simpli-
citer consobrini in §. ult. de suc. cog. Propriè autem sobrini dicuntur & sobrina. l. 3. D. de
grad. & adf. quæ appellatio à plerisque etiam matruelibus tribuitur. Spartianus in Ha-
driano Traianum consobrinum patris Hadriani, ipsius quoque Hadriani consobrinum
vocat: quem nos propius, vel propiorem, vel propiorem sobrinum sobrinam, aut pro-
piorem sobrino sobrina omnimodo rectè, Th. proprius consobrinum consobrinam, &
Sex. Pompeius in ver. Sobrinus. Est igitur propior sobrino sobrina patris mei consobri-
nus consobrina, ego illi sum consobrini filius filia. & hoc Paulus indicat in l. I. C. §. quin-
to. vers. personæ. & vers. his omnibus quos à patru nepote. Hinc emendandum est quod B
Tacitus lib. XII. scribit in hunc modum: *Quia Lepida minore Antonia genita auunculo Au-*
gusto, Agrippinæ sobrina prior ac Cnei mariti eius soror. & pro minore legendum, maiore: aucto-
re Suetonio in Nerone cap. v. & pro sobrina prior, sobrina propior. fuit enim Lepida Ger-
manici patris Agrippinæ consobrina, Germanicus ex Antonia minore, Cn. Domitius &
Lepida ex Antonia maiore. Sed tamen, vt confusa est vtrinque amitini & consobrini ap-
pellatio, quemadmodum superius dictum est, ita factum est vt propiori sobrino ego etiã
vocer propior sobrinus. Sext. Pompeius. Propius sobrino mihi est consobrini mei filius &
patris mei consobrinus. Non malè igitur in l. 2. C. vnde legit. *Cùm propiorem sobrinum, id est,*
natum à consobrina. Idem verò Sex. rectissimè ex Ælio Gallo tradit sobrinum esse conso-
brini patris mei filium, & consobrinæ matris meæ filium. Sobrini autem mei filius qui se-
ptimo gradu est, mihi sobrino natus est, ego illi patris sui sobrinus, ipsi inter se sobrinorù C
filij se inuicem sobrinis natos appellant. nam vltra sobrinos non est cognationis nomen,
id est, vltra sextum gradum. l. I. C. §. pen. vbi Trebatij auctoritate vtitur. Vt autem conso-
brini, amitini, propius sobrini confusam permixtamq; appellationem fuisse ostendimus,
ita ex l. I. C. §. pen. vers. amitæ magnæ, constat quemadmodum sobrini mei filius mihi est
sobrino natus, ita patris mei sobrinum mihi esse sobrino natum. ait lex, *ipse autem iisdem*
sobrino sobrinâ ve natus, id est, is cuius de cognatione quæritur patru magni & aliorum
pronepotibus.

Item propatru.] Om. lib. scrip. his omnibus carent, ipse etiam Theophilus. Igitur sic
legamus, *id est, ab auiæ frater & soror, item sobrini sobrinaque, id est, &c.*

Generata.] *Vet. generata que que.* vna quæque generatio, vel successio gradum efficit. D
Affinium nulli sunt gradus, quia nec alij ex alijs gignuntur, nec successione veluti quadã
inuicem necestuntur: vt ecce qui ex genero nascitur, affinis non est, sed cognatus: ideoque
in l. iuriconsultus. existimo legendum, *Iuriconsultus cognatorum gradus & adfines:* vt in in-
scriptione legis, & in ipso titulo.

Agnationis.] Vt sex cognationis gradus numerantur, ita agnationis gradus, qui penè
in infinitum extenduntur. Qui septem numerant cognationis gradus, hoc ideo faciunt,
quia ex septimo gradu cognationis iure vocatur sobrino sobrinâve natus.

Sed nostra constitutione.] Ex hac constitut. filij naturalis, id est, vel in seruitute, vel
post libertatem vulgò quæsit, inter legitimos vocantur. Aut verò liber ex ancilla propria
vel aliena, aut libera ex seruo proprio vel alieno, aut seruus ex ancillâ liberos suscipit. Pri- E
mo casu manumissa ancilla cum natis, nati non succedunt matri ex Orfitiano, quia nec
cognati quidem sunt, sed ex hac constitutione. patri autem non succedunt nisi is cū ma-
tre dotalia instrumenta conficiat: quo casu non ex hac constit. sed ex XII. tab. vocantur
tamquam sui. rursus post libertatem nati matri non ex hac constit. sed ex S. C. Orfitiano
succedunt. sed tamen vtrique simul vocantur, in seruitute suscepti ex hac constitutione,
in libertate ex Orfitiano. Secūdo casu matri, sublato iã S. C. Claudiano, ex S. C. Orfitia-
no succedunt, hi videlicet quos suscepit ex seruo alieno, non ex seruo proprio. seruo au-
tem alieno manumisso filij ex hac constitutione succedunt simul cum his qui ex eadem
vel alia muliere post libertatem in concubinato suscepti sunt. si enim non ex eadem, sed F
ex alia muliere nuptiis contractis filij quæsit sint, hi proculdubio obstant in seruitute su-
sceptis. Tertio casu omnibus manumissis, filij patri matriq; ex hac constit. succedunt vnã
cum his qui post libertatem vulgò quæsit sunt, qui patri ex eadem constit. matri ex Or-
fitiano succedunt. Et hæc vera sunt siue nati siue facti sint serui. nam quod in tit. de cap.
dem. traditur cognationem manumissos non recipere, id Iustinia. in sua constitutione
non

A non negat: hoc enim solis filiis dat ut libertinis legitimi heredes sint, non etiam reliquis cognatis. Lex autem Ex libera. C. de suis & legitim. liber. quæ huic constitutioni opponitur, si titulum sub quo posita est inspicias, certè pugnat cum hac constitutione. at meo quidem iudicio lex fugitiua est, id est, non suo titulo posita, ut & l. i. eiusdem tituli. l. i. C. de dolo. l. i. C. de accusatio. l. Data. C. qui accus. non possunt. l. 3. D. de appel. recip. l. cum qui. D. de in ius voc. & aliæ complures incuriæ Triboniani manifestæ indices. Ceterum ipsi inter se filij naturales inuicem quasi iure consanguinitatis ex eadem constitutione succedunt.

Hi qui ex seruili.] Vet. *hi qui ex seruili,*

B Siue ex eodem patre.] Locus hic admodum deprauatus est. legendum, *siue ex eodem patre vel eadem matre, siue ex aliis qualicumque copulatione nati sint ad similitudinem*, &c. Nam aliæ nuptiæ non sunt cum priores nullæ fuerint. rursus si ex nuptiis sunt quidam, naturales cum eis concurrere non possunt. tum verò si sunt ex nuptiis, cur adiecit, *ad similitudinem*, & quæ sequuntur? Emendationis huius auctores mihi sunt libri scripti.

Et eorum quos inter.] Vet. cod. *quosque inter suos heredes iam enumerauimus.*

Sexu.] Quid. cod. *genere ἀπὸ θηλυγυνίας.*

Et quos.] Vet. *quosque.*

DE SVCCESIONE LIBERTORVM.

Itaque intestato.] Vet. *itaque intestato quoque mortuo.*

C Patrono nihil.] Vet. cod. *nihil in bonis eius patrono ius erat.* atq; ita etiam legit Ioannes. Centenariis.] Centenarius est qui olim census dicebatur, de quo memini me dixisse tit. de l. falc. inde centenarium est C. mille sestertiorum, vel ex definitione Iustiniani C. aureorum quantitas. & ita accipiendum est quod Sudas scribit in hunc modum: *κεντινάριον, νομισμάτων ποσότης*, & quod alio in loco cum Prisci cuiusdam Emeseni fallacias describit, *ἔλωι ἡσοῖ ἢ ἐς ἕχατὸν κεντινάρια*, vbi etiam pleraq; notat de origine præscriptio- nis C. annorum pertinentia ad l. ult. C. de sacros. eccl.

Patronis omnibus modis.] Vet. cod. *omnibus patronis.*

Ex constitutione.] Conditione ex lege, non ut olim per bon. poss. contra tab.

Duarumve vel plurium.] Vet. *vel duarum pluriumve.*

D Eodem titulo.] Om. vet. cod. *eodem modo*, & paulò post, *seruatur.*

DE ADSIGNATIONE LIBERTORVM.

Ut eis quos in potestate.] Non etiam emancipatis, idq; ipsa S. C. verba indicant. sed obstat l. 9. D. co. tit. quam ego sic explicandam esse censeo. Adsignatio tunc utilis est, cum duo aut plures sunt in potestate. Si vnus tantum sit in potestate, nulla est adsignatio. Emancipato quoque remotis suis facta adsignatio nulla est. Et hæc quidem omnia dubitatione carent. Dubitari tamen potest an emancipatio postea facta adsignationem adimat? quod in hoc §. definitur. Dubitari & illud potest, an si præter emancipatum duo existant sui, possit patronus non tantum vni ex suis, sed simul etiam emancipato adsignare? quod in illa l. 9. ita definitur, ut possit quis vni ex suis & emancipato pariter adsignare: atque ita ut quod per se non haberet emancipatus, id per coniunctam personam habeat, ut in l. mulieri. de condit. & dem. l. ult. de lib. & postu. Quòd si vnus tantum sit in potestate, vnus emancipatus, & vtriq; fiat adsignatio: quæ in persona sui nulla est adsignatio, nec propter emancipatum utilis futura est. & ita censeo.

Suillo Rufo.] Alij *Sabellio*, alij *Velleo*: scribendum, *Suillio Rufo*. Plin. lib. 7. ca. 5. vel *Suelleo*: ut in P. Flo. scriptum oportuit. Ostorij autem Scapulæ meminit Cornel. Tac. lib. 16. & in Agricola.

DE BONORVM POSSESSIONIBVS.

F Emendandi.] Adde, *vel potius supplendi*, ut in §. media. de leg. agn. suc. ut puta cum Prætor cognatos vocat, aut postumo alieno defert bo. poss. sec. ta. supplet ius ciuile non etiã impugnat. eos namq; lex nominatim hereditatem capere non prohibet. alioqui nec bonorũ eis possessio daretur. l. nõ est. D. de bon. pos. Sed tamen qui supplet, etiam emendat. Neque impugnandi.] Impugnare ius videtur bon. posses. contra tab. ut appellatio

ipsa significat. nec enim contra heredem datur, sed contra tabulas, contra lignum, contra testamentum, maximè cum liberis emancipatis datur, aut patrono præterito. A

Nam Prætor heredem.] Nam nec dominum Prætor facere potest. l. qui vsumfr. D. Si vsumfr. pet. ideoq; in dominio pignoris addicendo auctoritate principis opus est. l. & eleganter. D. de pign. act. l. debitor. D. ad Trebel. & in acquirendo eius rei dominio quam prætor possidere iussit, vscupatione. l. Prætoris. l. his qui. l. si finita. §. Iulianus. §. si de vectigalibus. D. de dam. inf.

Similem iuris.] Vet. *similem legis*.

Prima.] Prima pars, primum edictum est de bon. possessione contra tabulas. l. ideoq; l. scriptus. D. de Carb. ed. l. 2. D. de bon. lib.

Secundum tab.] Vet. cod. *secundum tab. testamenti, & cum de testamentis*. B

Sunt autem x. personæ.] Totidem etiã taleq; personæ ex edicto prætoris fisco præferuntur in specie. l. 1. C. de sec. nupt.

Consanguinei.] Vet. *sive consanguinei, sive veterini*.

Tamquam ex familia.] Quid. cod. *Tum qua, quidam, tum que, lego, Tum quem ex familia*, vt sint prima edicti verba, vt in l. 1. l. si ex duobus. D. vnde leg. l. 1. D. vt ex leg. l. ex illa. D. de verb. sign. & in III. M. Tullij act. in Verrem.

Supradicta.] Vet. *prædicta, & paulò post, præfata*.

Ceteris autem.] Vet. *ceteris. C. dierum dedit*.

Dies vtilis.] Dies vtilis sunt quibus scierit sibi bon. poss. competere, quibusq; eam potuerit petere. His opponuntur dies continui. Edictalis bon. possessio quocumq; die peti, & de plano dari potest. Decretalis non nisi de tribunali. Decreta enim tribunal exigunt: Edictalis ordinaria est: Decretalis non item. l. filium. §. si quis contra. D. de leg. præst. l. 3. §. vlt. D. de Carb. ed. Edictales in hoc tit. propositæ sunt. Exempla decretalium commodiore tradentur loco. C

Currat sed quocumque.] Legendum, *curet, sed quocumque modo admittendi eam iudicium intra statuta tempora ostenderit, plenum habeat eorum beneficium*. auctores habeo lib. scriptos. *Indicium, i. voluntatis signum. l. 1. C. The. de cretione. Eorum, i. principum*.

DE ADQUISITIONE PER

ADROGATIONEM.

Quales sunt operarum.] Hic locus est difficilis. eum se mox Th. explicaturum pollicetur, non explicat tamen: errato memoriæ, vt opinor, qua etiam lapsus est in §. penul. de cap. dem. Quæstio est, cum adrogatione non pereat ius patronatus. l. sed si hac. §. patronum. de in ius voc. l. si libertus præterito. l. patroni. de op. lib. cur tamen operarum obligatio pereat. Loquitur de operis libertorum. seruatorum enim operas capitis deminutione non perire constat inter omnes. l. 2. de vsumfr. leg. quod & de fabrilibus, pictoriis, aut alterius artificij operis mihi debitis dici conuenit. Officiales adrogatione pereunt. Officiales sunt cuiuscumque artificij operæ, quas patrono libertus officij causa præstat. l. operæ. D. de op. lib. hæc natura debetur: & ideo si eas civili iure indebitas libertus patrono exhibuerit, condictio cessat. l. si non sortem. §. libertus. de cond. indeb. & soli patrono debentur: denique soli patrono soluuntur, non adiecto. l. seruus patroni. cum seqq. D. de op. lib. non alij cui libet, nisi iubente patrono illæ quæ in officio sunt, non heredi patroni extraneo illæ quæ nondum indictæ sunt, id est, quæ nondum cesserunt. Liberis tamen debentur, quia patroni sunt, liberis, inquam, non exheredatis, etiam si heredes non fuerint. Credo in l. pro herede. §. si quid tamen. D. de adq. here. sic legendum esse, *cum petitio earum etiam non heredibus competat*, vt in l. à duobus. & l. si operarum. de op. lib. sequitur, *& maximè futurarum*, quia scilicet præteritarum petitio solis heredibus competit. Creditori sanè operarum petitio non competit. sed neque adrogatori operarum obligatio adquiri potest, quia patronus non est. Ea igitur obligatio vt adrogatione pereat necesse est: quandoquidem in adrogati personam consistere non potest, quin & adrogatori ipsa statim adquiri videatur. & hæc est huius loci vera, ni fallor, explicatio. Illud notandum est ab officiis in iure nostro separari obsequia. rursus fabriles, pictorias, aut similes operas separari ab officialibus, quod hæc officij causa à liberto, illæ non officij causa ab alio, vel à liberto non vt liberto, sed vt quolibet edatur. denique nihil eorum quæ de officialibus supra dicta sunt, D

- A in illas cadit. Illud etiam adici dignum est in §. libertus, pro, *veluti pictorias*, legendum esse *vel pictorias*: ut in l. ex operæ. l. quotiens. de op. lib.
 Parentibus.] Vet. *patribus*.
 Rerum eius.] Vet. non habent, *rerum*. & paulò post habent, *Antecedunt*.
 Ipso quidem iure.] Id est, *prætorio iure*.
 Conuenitur.] Vet. *conuenietur*.

DE EO, CUI LIBERTATVM CAUSA
 BONA ADDICVNTVR.

- Ita ut si.] Legendum, *ita autem si*, id est, ita fiunt Orcini liberti.
 B Ac si hereditatis.] Vet. *si hereditas*.
 Quid ergo.] Hic locus sic restituendus est, *Quid ergo si quis int. dec. cod. lib. ded. neque ad- sit, ab int. hereditas? fauor const. deb. lo. habere. Certè si testatus, &c. deinde legendum, Tunc con- stituitur.*
 Abstinerit hereditate.] Vet. cod. *abstinerit se ab hereditate quam pot. in int. rest. potest admitti constitutio & bon. add. fieri. Quid ergo.*
 Quia semel.] Quid. cod. *quæ semel. l. ergo. D. de fid. lib.*
 Cessat hæc.] Non est, *hæc*.
 Ex ipsius.] Vet. cod. *ex ipsa*.

C DE SVCCESIONIBVS SVBLATIS QVÆ FIEBANT PER
 BONORVM VENDITIONES ET EX S. C. CLAVDIANO.

- Bonorum emptio.] Bonorum emptor similis erat bon. possessori. cum eo creditores experiuntur. l. nam postea. §. sed & si quis. D. de iureiu. vel certa parte decidunt. l. Imperator. D. de pact. is qua forma constituatur, Th. refert. cui & illud adiungi potest quod Cicero scribit in hunc modum lib. vi. ad Attic. Alterum quod sine edicto transigi commode non potest de hereditatum possessionibus, de bonis possidendis, magistris faciendis, vendendis, quæ ex edicto & postulari & fieri solent.
 Extraord. iudiciis.] Cùm non sollempni more & certis perscriptisque formulis iudicia exercentur.
 D Ex S. C. Claudiano.] Error est in Suetonio Tranquillo cum hoc S. C. & id quod Macedonianum dicitur Vespasiano tribuit. Verius enim est utrumque esse Claudianum, ut scribit Tacitus lib. ii. & prius quidem à me *πλατύπερον* fuit explicatum in notis ad Vlpian. de tutel. is.

DE OBLIGATIONIBVS.

- Soluendæ.] Solutio fieri debet secundum ciuilia iura.
 Summa.] Summa, id est, prima, semper.
 Aut certò.] Legendum, *certè*: ut in vet. Constitutæ, veluti ex pacto in quibusdam causis. Comprobatæ, veluti ex conuentionibus iurisgentium.
 E In quatuor species diuiditur.] Legendum *deducitur*.

QVIBVS MODIS RE CONTRAHITVR
 OBLIGATIO.

- Reddantur.] Non datur mutuo nisi quod & reddi potest in suo genere. cùm Stichus pro Pamphilo datur, Stichus non redditur, sed datur. cùm vinum pro vino datur æquè bonum eademque mensura, redditur vinum verius quàm datur.
 Quæ vocatur condictio.] Inde tit. *De condictione* lib. xii. Dig.
 Remanet.] Vet. cod. *permanet*.
 Exactam.] Malim exactissimam, ut in l. i. D. de obl. & act.
 F Quantam suis.] Vet. *quantam in suis*, & mox, *potuerit eam rem*.
 Teneturque actione.] Legendum videtur, *qui & actione depositi ipse de ea re*: ut in §. ite is cui. & §. creditor.
 Quid & ipse.] Legendum, *qui & ipse*: ut in l. i. D. de obl. & act. Commodatarius, Depositarius, Creditor de eadè re tenentur. Debitor, i. qui mutuù accepit, de eadè re nò tenetur.

Si ad eam rem.] Vet. *quod ad eam rem.&c.adhiberet*, In commodatario exactionem re- A
quirimus.

DE VERBORVM OBLIGATIONIBVS.

Ex stipulatu.] Actio ex stipulatu plerumque generaliter accipitur & pro certi condi-
tione. l. inter stip. §. si rem quam. D. de ver. oblig. l. si pacto quo pœnam. C. de pac. l. vnica.
C. de rei. vxor. ac stipulatum pro stipulatione dicimus. l. pecunia. D. de vsur. l. vxori. §. vlt.
de legat. 3. l. 3. C. de inutil. stipul. vt transactum pro transactione, in. l. vltim. C. si aduers.
transac. & comperendinatum pro comperendinatione apud M. Tullium. Actio igitur
ex stipulatu, id est, ex stipulatione, qua agitur hoc modo: *Quod mihi ex stipulatione
hac dare facere oportet.* Certi conditione, hoc modo: *Aio te mihi ex stipulatione C. da- B
re oportere.* Actio ex stipulatu incerti est actio. l. si stipulatus sis. D. de vsur. l. 3. C. de inutil.
stipul.

Firmum.] Sunt qui & arrham dici putent *τὸ ἀρραγὲς* quod est firmum. Vt enim
stipulatio, ita & arrha datur firmandarum obligationum gratia.

Fide promittis fide promitto.] Abest à vet. lib.

Leonina.] Vet. *Leoniana*. vt & in l. cum lege. C. de episc. & cle. quamquã & à Leone di-
ci possit Leonina, vt Leonina societas.

Quibuscumque tandem.] Om. cod. quos in manibus habeo, habeo autem com-
plures manuscriptos: *licet quibuscumque verbis expressum est*. quibuscumque, id est, *τοῖς τυχού- C
σι*, non directis, non solemnibus.

Annuos.] Nihil interest vtrùm annua, vel in annos singulos, vel quotannis stipuleris:
Est autem pura stipulatio. simile etiam legatum purum est. l. nec semel. D. quando dies
leg. ced. præterea vna est stipulatio eaque incerta, quòd certum & definitum tempus nõ
comprehendat. Legatum verò est multiplex. In stipulatione semel, in legato quottan-
nis ius capiendi inspicitur. l. Senatus. §. vlt. D. de donat. causa mor. l. cum in annos. de
ann. leg. l. cum in annos. 1. & 2. D. quando dies leg. ced. Stipulatio perpetua est, Legatum
morte finitur. l. si Stichum. §. vltim. de verb. oblig. l. si in singulos. de ann. leg. Quasi erit
aliquis rationem differentia. & respondebitur annua legata, relinqui alimentorum, ha-
bitationis, disciplinae, vestiarij, vel aliàs vt legatario consulatur. In stipulatione non ali-
mentorum aut similis causæ rationem haberi, sed promissorem sibi potius diuisis pensio- D
nibus consulere quàm stipulatori: qua fini etiam si testator legauerit, nempe vt heredi
consuleret, nihil planè distabit legatum ab stipulatione. & hoc proditum est in l. nec se-
mel. l. si cum præf. l. Firmio. §. vltim. D. quan. dies leg. ced. Ab illis autem stipulationum
formulis, ex separandæ sunt quæ sequuntur: Hoc anno, in annum vnum, vel in annos
10. nam eę sunt in diem. l. qui hoc de verb. oblig. l. si annos. D. de cond. & dem. Vbi malè.
Holoan. *si intra*: nam qui intra 10. annos liber esse iubetur, statim liber fit. l. si ita fuerit.
in fin. de manum. testam. quòd si in annos 10. liber esse iubeatur, nouissimus decenij dies
spectatur.

Pacti exceptione.] Ita fit vt quę iure ciuili non tollitur obligatio, iure prætorio tolla-
tur. Tollendæ obligationis modi ex iure ciuili certi, ex iure prætorio incerti & infiniti E
sunt: In his factum exigitur, in illis non item

Conditio.] Vet. *condicio existat*. In stipulationibus spectatur tempus contractus. Ex
hoc iuris principio multa sequuntur. vt seruus hereditarius frustra vsufructu. etiam sub
cõdicione stipuletur. l. vsufr. de stip. ser. vt si filius fa. sub cõdicione stipulatus & pẽdente
condicione emancipatus fuerit, patri actio cõpetat. l. si filius fa. de verb. oblig. l. quę le-
gata. l. non omne quod licet. de diuers. reg. iur. vt seruus ad prædium domini seruitutem
rectè stipuletur. l. si vnus ex sociis. de ser. rust. vt stipulatio condicionalis conferatur. l. 2.
§. id quoque. D. de collat. Vt de eo quod sub condicione filio fa. promissum est, pacisci, is
non possit. l. & heredi. §. filia fa. D. de pac. Vt stipulatio condicionalis ad heredem trans-
mittatur. quæ omnia in legatis cessant: nimirum quia in eis non testamenti præsens tem- F
pus sed cessionis futurum tempus spectatur.

Adiectum.] Vet. cod. *iniectum*.

Que enim per rerum naturam.] In præteritis vel præsentibus rerum naturam in-
tuemur, non inscitiam nostram. In futuris inscitiam nostram non rerum naturam

A intuemur. nam & que futura sunt in rerum natura certa sunt. nihil denique naturæ rerum incertum est. & quodcunque fit id iam per rerum naturam certum erat priusquam fieret: cum & quæ futura sint, *δυνατὸν* fit fieri: quæ tamem vetus est philosophorum quæstio. Natura autem hominum ea quæ futura sunt, penitus incerta & incognita sunt. Nam & si præsentia, aut præterita complures scire possint, propterea quod iam vera sunt aut falsa, futura tamen ne vnus quidem sciat, quamuis ea prudentes viri prouideant sæpe. sed aliud est scire, longè aliud prouidere. Alia igitur est natura rerum, alia hominum: huic futura incerta sunt, illi certa omnia & explorata sunt.

In incerto.] Quid. cod. *incerta*.

B DE DVOBVS REIS STIPVLANDI ET PROMITTENDI.

Reus stipulãdi, reus promittendi, reus credendi, reus debendi. l. si duo. de rec. arb. reus fatisdandi, reus fatis accipiendi. l. qui hominem. §. quidam. de solut.

Interroganti.] Vet. *interrogante*.

Decem.] Vet. *quinque. & .i.*

Si respondeant.] Vet. *respondeant*. Vno verbo *Spondeo* contrahitur obligatio, Cic. pro Cæcinnâ. Si quis quod spondit, qua in re verbo se vno obligauit.

Et stipulationibus.] Cum dixerit *ex huiusmodi obligationibus*, frustra adiicit, & *stipulationibus*. legendum, & *stipulantibus*. ideoque Th. rectè vertit. *καὶ τῶν ἐπερωτῶντων*, non *καὶ τῶν ἐπερωτήσεων*. In proximo etiam versu legendum est, *in vtraque enim*. Sententia autem huius. §. emendata dicitur ab Iustiniano in No. XCIX. quod fecus est. nam No. Iustiniani dat beneficium D. Hadriani eis qui *σε ἀλληλεγγύως* obligant. emēdat igitur l. reos D. de duob. reis, non hanc sententiam.

DE STIPVLATIONE SERVORVM.

Conseruo.] Poterit etiam frater fratri, si ambo in eiusdem patris potestate sint.

Sed cum factum.] Quæ iuris sunt ad dominū transeunt, quæ facti sunt non transeūt.

D In his quæ iuris sunt, nihil interest vtrum sibi an domino vel impersonaliter stipuletur, in his quæ facti sunt, contrà: nam si factum sibi stipuletur, persona domini stipulatione non comprehenditur, acquiritur tamen domino obligatio. Factum in stipulatione comprehenditur si vt sibi fiat, si vt sibi facere liceat stipuletur: exempli gratia, vt sibi ire vel agere liceat, vt sibi habere, sibi possidere liceat, id est, tenere. l. stipulatio ista, §. hi qui sunt. & §. hæc quoque. de verb. oblig. at si stipuletur sibi operas officiales, inutilis est stipulatio: quoniam soli patrono hoc factum præstari potest, neque vlla interpretatione talis stipulatio conseruari potest. l. si operas. de stip. ser. eadem ratione si ipse sibi se stipuletur ab vno ex dominis, inutilis est stipulatio: atque ita legendum est in. l. 2. D. de stip. ser.

Alicui eorum.] Vet. *cui eorum*.

E Tunc enim soli ei.] Cùm seruum communem vnus ex dominis suo nomine iubet stipulari, plus valet iussum quàm nomen. Cùm verò seruum communem simpliciter iubet stipulari, plus valet nomen quàm iussum. atque ita rectè Azo accipiendam cēset. l. vltim. C. per quas pers. nob. adquit.

DE DIVISIONE STIPVLATIONVM.

Aediliciæ.] Continebuntur etiam Tribunicix.

Vtriusque partis.] Id est, reorum: vt Pomp. ait.

Communes.] Vet. cod. *communes sunt stipulationes veluti rem saluam fore pupilli*.

Vel de rato stipulatio.] Quid. cod. *vel de rato stipulatio exigitur*. in quibusdam tamen, horum nihil habetur.

F DE INVTILIBVS STIPVLATIONIBVS.

Vel publicam rem.] In vet. non est, *rem*.

Initio.] Vet. *ab initio*,

Si tamen postea.] Vet. cod. *si postea in earum causam*. earum scilicet rerum.

Quæ enim.] Vet. *quæ natura sui dom. nos. exempta in obligationem*. dixit autem quæ,

pro quatenus siue quoniam. & bene, *natura sui*. nam rem meam rectè stipulor sub condi- **A**
 cione cum aliena erit. quia etsi nunc mea effici non possit, natura sui tamen tantum ab-
 est ut à dominio meo exempta sit, ut in eo nunc sit vel maximè. atque ita licet, quantum
 ad personas attinet, ex quibus obligatio consistit, tempus contractus inspiciatur, uti di-
 ctum est tit. de verb. oblig. non tamen quantum ad eas res pertinet, quæ in stipulatio-
 nem veniunt.

Promiserit.] Vet. *sponderit*.

Valet quidem.] Vet. *valebit quidem*.

Non plus quam.] Quid. cod. *ut non plus quam pars dimidia ei adquiratur*.

Veluti si quis X. aureos.] Idem Caius scribit lib. II. Instit. Vlpianus contra in l. I. §. si
 stipulanti. D. de verb. oblig. sed hoc primùm Vlp. statuit, inutilem esse stipulationem, si **B**
 quis purè interrogatus, sub conditione respondeat, vel contra, vel si intra Kal. Idibus re-
 spondeat. inde generalem regulam proponit, *Cum adijcit promissor aliquid obligationi vel*
detrahit, semper ac omni casu probandum esse inutilem stipulationem esse, cum exceptione hac, Nisi
stipulatori &c. & ad hanc quidem exceptionem proximus §. accommodari debet, hoc pa-
 cto: ut si stipulanti tibi decem, viginti respondeam, quamvis ilico tibi placuerit respon-
 sio, non tamen contracta sit obligatio, nisi in x. quia me non de xx. sed x. interrogasti.
 & ex diuerso, ut ne plus quisquàm obligetur quàm responderit. Igitur satis non est, placere
 diuersitatè respõsionis, nisi responsio in interrogatione aut vicissim hæc in illa insit. Vnde
 etsi ei qui purè stipulatus est, placeat statim condicionalis responsio, vel ex contrario, non
 ideo magis utilis stipulatio est: quia simplici enuntiationi condicionalis, aut condicio- **C**
 nali simplex nulla inest. idem dicendum est, si stipulanti intra Kal. quintas placeat respõ-
 sio Idibus. sequitur apud Vlp. *Sed si mihi Pamphilum*. Cùm verò in hac specie idem sta-
 tuat quod in superiori, cur eam exorsus est à nota aduersæ sententiæ? Credo quia etsi di-
 uersitas responsionis non placeat, utilis stipulatio est propter variarum rerum causam.

Ne quidem vlli alij.] Quid. cod. *ne alij quidem vlli*.

Non audit.] Vet. *non exaudit*.

Ita tamen.] Vet. *ut tamen sicubi tutoris*.

Et qui infantia.] Vet. *et qui infanti*. & paulò post, *sed in proximis infantibus*. Aliud est
 non intelligere quid loquamur, longè aliud non intelligere quid agamus. Infans non in-
 telligit quid loquatur. Proximus infanti non intelligit quid agatur. Proximus pubertati **D**
 utrumque intelligit. Proximus infanti est qui egressus est infantiam, & qui linguæ gna-
 rus, rerum adhuc ignarus est. Proximus pubertati qui nondum ingressus est pubertatem,
 sed prope eam est tamen, ita ut annale tantummodo, vel semestre tempus reliquum sit.

Statim peti.] Vet. *statim petere*.

Item verborum.] Ceteri omnes contractus, item pacta rectè fiunt inter absentes, &
 fieri possunt à mutis & surdis, neque in eis exigitur adeò congrua responsio. I. stipuler. §.
 ult. D. de verb. obl. Sola stipulatio fit inter præsentis, & inde nomen verborum obliga-
 tionis. nam verba sunt præsentium, non absentium. Non fit à muto aut surdo. denique
 congruam responsionem exigit.

Si scriptum.] Hæc sententia sumpta est ex Paulo lib. v. sent. De oblig. adiecit Iustin. **E**
 idem esse si scriptum sit præstò contrahentes fuisse. §. Item verborum. §.

Inuentæ.] Legendum ut in vet. *Inuentæ sunt enim huiusmodi obligationes ad hoc*. & quæ
 sequuntur. Illud notandum est hac in re promissoris & stipulatoris diuersam esse causam.
 Reus nãq; promittendi est is qui pro altero quid promittit. §. de fideiuss. in princip. Reus
 stipulandi non est is qui alteri adstipulatus est. quod ex Aelio Gallo Verrius Flaccus aut
 Sex. Pompeius Feltus refert. lib. xvii.

Cesserit.] Vet. *cessit adm. cont. suo, et stipulatus est*. mox deinde sic legendum est, *esset pu-*
pillo si male res cesserit: ut in l. stipulatio. §. si stipuler. de verb. obli.

Quo sua sit.] An potius, qua sua sit? ut in l. nemo. cod. tit.

DE FIDEIUSSORIBVS.

F

Fideiubere, est suo periculo fore id, de quo agitur, recipere, quod per stipulationem fit.
 Diui Hadriani.] Quod etiam edicto comprehensum fuisse Paulus indicat lib. I. sen-
 ten. Hoc beneficium omnibus accessionibus datur. l. vltim. C. de constit. pec. cuius legis

A extrema ratio sic restituenda est, *aequitatem enim divisionis species actionis*, vt apparet ex l. si fideiussoris. D. de fid. tut.

Non solum autem.] *Vet. non solum enim.*

Ita accipitur.] Legendum, *ita accipitur τῆ ἐμῇ πίσει κελύω, λέγω, θέλω siue βύλομαι. Sed & si φημι dixerit, pro eo erit ac si dixerit λέγω: vt in l. Græcè, de fideiuss. & in lib. scriptis. Ad idem pertinens l. blanditus. C. cod. nondum à quoquam ex fide bona restituta, sic emendanda est auctoritate librorum antiquorum: quod cum pro alio interuenires: τὴ μὲν, dixisti: quod optimè cōuenit cum l. i. §. si quis interroget. D. de verb. obl. vel vt docet Obs. 14. c. 40.*

DE LITTERARVM OBLIGATIONIBVS.

B De his nullo in loco fit mentio in Pandectis: sed de aliis tribus dumtaxat. l. Græcè. §. 1. D. de fideiuss. l. i. de nouat. l. i. §. 1. obligamur. de obl. & act. fuit enim olim perpetua exceptio non numeratæ pecuniæ, nulla igitur litterarum obligatio. Imp. eam exceptionem temporariam fecerunt, atque ita induxerunt obligationem litterarum.

Vt & hodie.] *Vel vt hodie.*

Nascatur.] *Vet. nascitur condic. cess. verborum oblig.*

Quinquennium.] *L. i. C. Hermog. de cau. & non num. pec. vbi vulgò malè, ex cautione, pro exceptionem.*

DE OBLIGATIONIBVS EX CONSENSV.

C *Vet. De consensu obligationibus. & in contextu, consensu dicitur obligatio contrahi.*

DE EMPTIONE ET VENDITIONE.

Constaret, ne venditio vel non.] *Vet. cod. siue constat venditio, siue non. sic in §. actionum. 7. de act.*

Decisio.] *Cuius verba penè integra Trib. ad Caium appinxit in l. si merces. D. loca.*

An pretium.] *Vet. an pretium esse possit, veluti an homo an fundus aut toga alterius rei pretium esse possit valde quærebāt. Sab. & Cassius etiam in alia re putant pretium posse consistere, unde illud, quod vulgò dicebant. & paulò post, Argumento utebantur.*

Comparasse.] *Plinius ait emptitasse lib. xxxiii. cap. 1.*

D Adiuuaretur.] *Vet. adiuuabatur. & val. rat. argumentabatur.*

Cum autem emptio.] *Cum emptio & venditio plena & perfecta sit. vt autem perfecta sit, hæc requiruntur: vt si fiat scripto, compleantur ea, quæ in prin. huius tit. proposita sunt: vt si fiat ex non scripto & purè, certum sit pretium, certa merx: si sub condicione, vt existat condicio. Item si non vno pretio res veneat, sed verbi gratia in singula iugera fundi, aut in singula gregis capita, aut in singulas olei metretas, aut argenti libras, aut in singulos eos nummos qui mercis loco habentur, cuiusmodi sunt nummi peregrini auctore Vol. Mærtiano, & nummi victoriati, vt eod. lib. c. 3. Plinius scribit: si inquam ita pretiū statuatur, necesse est uti pondus, numerus, mensura, exploretur & peragatur. Quod non ita venit sed vno pretio, auersione venisse id dicimus, siue ἀφ' ἑνὸς ἐπικλώσαν, quod scilicet*

E *cet quasi auerli quodammodo negotium ita contrahamus, re omni neque perspecta nec explorata bene.*

DE LOCATIONE ET CONDVCTIONE.

Locare est dare aliquid vtendum, vel faciendum. Conducere est accipere aliquid vtendum vel faciendum.

Consistit.] *Vet. consistunt.*

Si merces.] *Quæ & pretium dicitur. l. si quis ante. de adq. poss. l. vlt. §. vlt. de lege Rho. & in tit. loca. l. æpè.*

Fulloni.] *Fullonis officia hæc sunt: polire, curare, siue, vt Vlp. dixit in l. 2. D. de cond.*

F *sine cau. lauare. Politor κλαφῶς curator λευκῆντις siue πλύτης dicitur ab Th. in §. vltim. mand. & §. Item si fullo. de obl. quæ ex del. nasc.*

Præscriptis verbis actio datur.] *Datur hæc actio, etiam si prius fecerit fullo aut sarcinator, quàm merces daretur vlla, nimirum quia ita res ab initio gesta fuit, dabo vt facias, non faciam vt des. Huic actioni nomen est ex eo quod detur ex præscripto*

conventionum, vel proinde vti conuenerit, si conuentio scripta non sit. l. 1. §. si quis seruum. de pos. l. si dominus. de præsc. verb. Est igitur præscriptis verbis, id est, τῶν προγραμμάτων συμφώνων actio. sic enim ab Constantino nuncupata est in lib. 11. Epito. tit. 3. ex quo apparet non omnem in factum actionem, & præscriptis verbis esse: si quidem non omnis actio in factum ex conuentione descendit, omnis tamen actio præscriptis verbis ex conuentione descendit.

[Contraheretur.] Vet. *contrahatur.*

[Vtendam.] Vet. *tibi vtendam siue fruendam quis dederit, & inuicem à te aliam vtent. siue fr. acceperit.*

[Sed proprium genus.] Vet. *sed proprium genus esse.* sic in l. rogasti. D. de præsc. verb. & inde actio propria, id est, præscriptis verbis in quæstione l. petenti. D. de pign. act. in qua nec ad exhibendum est actio, quia creditor rem nõ tenet, nec commodati, quia non gratuito, sed res obliganda data est satisfactionis specie. Vt igitur nouũ ac proprium est negotium, ita & propria actio.

[Alterius bos.] Non est, *alterius*, & paulò post, scribendum, *neque locati vel conducti.*

[De prædiis quæ perpetuò.] Ius *ἐμφυτευτικὸν* ius prædij est, quod & *ἐμβατευτικὸν* dicitur in l. sed si pecunia. §. si res. D. de reb. eo. Est autem, vt vulgò dicitur, ius *ἐμφυτευτικὸν*, vel *ἐμβατευτικὸν* ius perpetuarium. quinimò temporarium esse potest. l. vlt. D. si ag. vct. id est, *emphyt. pet.* videlicet si non ad modicum tempus prædia fruenda tradantur. sic enim hæc verba, *ad tempus*, in ea lege interpretes accipiunt argumento superficiarij. l. 1. §. quod autem. de superlic. & rectè, nam idem ferè ius est superficiarij & *emphiteuticarij*. C Vterque in rem actionem habet & Publicianam, & Vti possidetis, vterque seruitutem imponere potest, vterque possidet, vterque nouum opus nuntiare potest, vterque ius alienandi, vterque seruitutum vindicationem habet: Ille tamen in sola superficie, hic in vniuerso solo ius habet. Locationes ferè vt à censoribus, ita & à priuatis in lustrum fiebãt, vt non frustra Iustin. ex No. cxx. nominatim ecclesiæ Constantinopolitanæ permiserit locationes ultra lustrum. atque eo fit, vt putem eas locationes quæ lustrum egrediuntur, ius superficiarium vel *emphiteuticarium* constituere.

[Ad venditionem.] Zeno dixit, Alienationem. & ex eo quidem apparet alienãdi verbo propriè venditionem significari.

[Hoc ita.] Vet. *hoc ita statuit.*

[Naturalis.] Placet vt scribamus *natura talis*. vt in l. si constante. §. si maritus. D. sol. mat. sic in l. erit. D. de fundo dot. pro *dotalis*, scribendum est *dotis talis*. Vt, inquit, ambulatoria est talis obligatio dotis nempe disiunctiua, ita & potestas legis Iuliæ.

[Conductor autem.] *Autem*, abest à vet. lib.

DE SOCIETATE.

[Mancipiorum vendendorum.] Hæc est quæ vœnalitiaria negotiatio dicitur.

[Quia sæpe opera.] Celsus ait in l. cum duobus. §. si in coëunda. D. pro soc. *Pretium operæ artis est velamentum*: quæ verba obscura sunt. Credo Celsum dixisse *κετ' ἀσωδέτων*; Pretium enim operæ artis, quomodo & pleraque alia in Pandectis præsertim Ethruscis scripta sunt. *Velamentum* autem, (vt in aliis plurimùm dictionibus accidere ostendi in tit. de seruit. §.) præpostero litterarum ordine scriptũ, pro *leuamentum*. atque in vetustis. Codice prorsus ita se legisse mihi confirmauit Arnol. Ferronius senator Burdegalensis cum iuris ciuilibus omnium disciplinarum cognitione eruditissimus. proinde hic erit sensus: In ea etiam societate quam quis ita contraxit vt ipse pecuniam, alter artem operamve conferret, ab ipso culpam præstari: quòd æstimatio, siue pretium artis vel operæ ei sit leuamentum i. examen siue sacoma. Vltus est eadem voce Vlp. in l. 3. §. vlt. D. si fam. furt. fec. dic.

[Conuenienter fieri existimauit.] Omn. vet. codic. *conuenienter sibi existimauit*. quod Græco more dictum est, vt in l. vlt. §. vlt. de bon. dam. l. in ratione. §. si filio. ad leg. Falc. & apud M. Tullium, conuenienter naturæ viuere. *ὁμοίως ἑαυτῶ, ἀκολούθως ἑαυτῶ.*

[Lucro esse.] Vet. *Lucri esse.*

[Quod tamen ita.] Hic versus ad ea omnia pertinet quæ superius dicta sunt è Seruij sententia contra Mucium, vt constat ex l. Mucius. D. cod. tit.

- A Quod non captauerit.] Captatoria renuntiatio non valet: Captatoria scripturæ non valent: denique vix est vt captatorium quicquam iure nostro sustineatur. Captatoria scripturæ definitio ab Socino primùm explicata est, quem deinde plerique omnes secuti sunt. nondum tamen quisquam, quod in mentem tibi venit P. Faber, animaduertisse videtur circa l. illæ. D. de her. inst. quod hoc in loco, & si alienus videatur, vt qui liber it ad te, in eo etiam ipse possis aliquid propriè tuum agnoscere, adnotare non pigebit. Superest, vt ais, in l. illæ. VOX M A E V I V S. Nam & si in futurum ita concepta sit institutio, Quæ ex parte me Titius heredem instituerit, ex ea parte Mæuius heres esto, certè captatoria institutio non est. l. clemens. §. vlt. D. de her. inst. mirariſque è Constantino Ant. Augustinum exemisse vocem *παῦλος*, & vocem Mæuius retinuisse in l. illæ, quod tamen melius explicat Obs. xvi. Etiam illud adiungis. perperam Constantino eum addidisse *τὸ ἕρπονται*. siquidem eo in Constantini loco δὲ articulus *απὸ τῆ ἀλλὰ* est, vt apud Aristotelem & Platonem sæpe: quod perspicuum est.

Eligit.] Vet. *elegit*. & in vers. Publicatione. *succedit*.

De se queri.] Scribendum vt in vet. *de se queri*, hoc est, sibi imputare debet.

DE MANDATO.

Quid. vet. cod. *De mandatis*.

Aliena autem tantum.] Non est, *tantum*, in lib. vet. sic & in §. Tua, scribendum est: *Tua gratia interuenit*.

- C Pecuniam crederes.] Vet. *quod si sine iuris crederes*. est autem legendum, *quod si vt sine*: vt l. 2. D. eod. & in Græco, *εἰ γὰρ ἴνα ἀπόκωσ*.

Cui mandabatur.] Quid. vet. *cui dabatur*. & sic est in l. 2. D. eod.

Eam tibi.] Vet. *tibi eam*. & paulò ante, *magis consilium est quàm mandatum*.

Volueris inutiliter.] Vet. *velis, inutiliter te acturum*. *Diuersæ*.

Stricta.] Strictæ iuris rationi, id est, stricto iuri aduersam facit vtilitatem. ex quo apparet vtilitatis nomen in libris nostris æquitatem & ius gentium significare, ex qua etiam vtilis actiones nomen acceperunt. l. quia actionum de præsc. ver. l. seruitutes §. si sublatū. de ser. vrb. l. si longius in fi. de iudic.

Dicamus.] Vet. *dixerimus*.

D DE OBLIGATIONIBVS QVÆ QVASI
EX CONTRACTV.

Quæ quidem.] Vet. *quæ non propriè quidem ex contractu nasci*.

Vltro citròque.] Contractus est negotium ex quo mutua obligatio mutuæque actio nascitur: & ea quidem actio vel vtrinque directæ est: vel hinc directæ, illinc contraria. Directa, id est, principalis: Contraria, id est, quæ principalis non est, sed ex cōtrario in eum datur cui principalis actio competit. Aut igitur vno tantum ex latere principalis est actio, aut vltro citròque. Contraria actio principalis non est, quia ea indemnitati dūtaxat consultitur: quamobrem nec famosa est, nec in ea iuratur in litem. l. ei apud quem D. depo.

- E Quod quis.] Vet. *quod quisque*.

Gessit negotia.] Rectè vet. lib. *gesserit negotia, habet obligatum dominum negotiorum: ita & contrà*.

Diligentior est.] Non est, *eo*.

Obligari esse.] Postrema dictio abest à vet. & paulò post ita legitur, *Et hoc autem casu*, vt in l. 4. de obl. & act.

Qui coheredi.] Vet. *qui coheredi suo*. finium regundorum non est in personam, nisi ex maleficio. Communi diuidendo & familiæ herciscudæ sunt in personam quasi ex contractu. Petitio hereditatis quæ etiam mixta est actio, est quasi ex contractu.

Honorantur.] Vet. cod. *honorificantur*.

F PER QVAS PERSONAS NOBIS OBLIGATIO ADQVIRITVR.

Quod per seruos.] Vet. *quod per seruos quidem nobis*.

Patre actionem.] Ex profecticiis causis filio vtilis actiones dantur absente patre. Ex

aduenticiis si pater vsumfr. respuat, filius agit consensu patris: si amplectatur, ipse agit cō- A
sensu filij (idque cōstit. Iustiniani indicat in §. & filius & §. vbi autem in vnum vel etiam
filius absente aut permittente patre, vt rectè Acc. noster adnotauit in l. si longius. de iu-
dic. Restat ex causis aduenticiis communes esse actiones. proinde vtriusque rati habitio
exigitur, exemplo de dote actionis, quæ iure antiquo cōmunis est patris & filiar. nec enim
similis est pater tutori, curatori, syndico & aliis quibusdam, qui non explorato aliorum
consensu agunt. Pater enim non agit ignorante filio, vel si agit, ideo cauet de rato.

Ex operis.] *Vet. ex operibus.*

Vel vsum.] abest à quibusdam lib. idque probabilius est.

QVIBVS MODIS TOLLITVR

OBLIGATIO.

B

Tollitur autem.] *Aliàs, soluitur autem.*

Solutione.] Solutio est naturalis datio. Acceptilatio, nouatio, delegatio ciuiles solu-
tiones sunt, propriè autem satisfationes dicuntur. huc pertinet l. solutam. D. de solut. Per-
tinet ea lex ad hypothecariam formulam, cuius condiciones ex sunt, si soluta est pecunia
aut satisfactum. sic enim edicto Seruiano comprehensum est. & ex quidem condiciones
in ea lege sic explicantur, vt soluta sit pecunia quæ numerata est, vt satisfactum sit, si acce-
ptum latum sit. At satisfationis verbo lex vitur non satisfationis. satisfare autem pro-
priè est fideiussores dare: satisfacere latius pertinet. Verùm enim satisfationis nomine in
terdum satisfactio significatur. l. satisfationis de verb. sign. vt in l. 2. pro here. l. promissor. C
§. ult. de const. pec. atque ita satisfationis verbum in l. solutam accipi conuenit: vt sit sen-
sus, si accepto latum sit solutam pecuniam non videri, quod etiam l. promissor cōfirmat.
Veruntamen satisfatum, id est, satisfactum videri. Solutionis quidem, inquit, verbum nō
proficiet, vt in superioribus casibus, quibus dixit solutionem proficere: sed satisfationis
sufficit, vt sublata videatur hypothecæ obligatio. Quid autem est quod ait, *vel sine stipu-
latione accepta sit.* scribendum reor, *vel si sine stipulatione accepto latum sit.* Superiore casu ipso
iure utilis est acceptilatio, propterea quod verborum obligatio præcessit, cuius nomine
hypotheca de qua queritur obligata erat. Hoc casu ipso iure inutilis est acceptilatio: quia
acceptilatio solam stipulationem tollit. attamen doli aut pacti exceptio competit. l. cum
emtor de resc. ven. l. an inutilis. l. si acceptolatum. de acceptil. & ideo satisfecisse is etiam D
videtur, cui sine stipulatione acceptum latum est. Restat igitur pacto hypothecam solui.
l. 5. quib. mod. pig. sol.

Nec interest.] *Vet. nec tamen interest: & paulò post: siue sciente debitore, siue ign. vel inuito
solutio fiat.*

Imaginaria solutio.] Illa fit re, hæc verbis: Illa naturalis, hæc ciuilis est. Seneca lib.
vi. de benef. Omnis, inquit, solutio non idem reddit sed tantundem: nam & pecuniam
dicimur reddidisse, quamuis numerauimus pro argenteis aureos, quamuis non interue-
nerint nummi, sed delegatione & verbis perfecta solutio sit.

Exigi.] Verbum, *exigi*, demendum est, ex lib. scriptorum auctoritate: quod mihi con-
fictum fuisse videtur ex proximo verbo *exigi*. E

Sed & id quod.] *Vet. sed id quod ex alia causa. & prox. vers. in partem debiti.*

Renouat.] *Vet. nouat.*

Dare facere.] Dare, vt dare C. aureos. facere, vt suscipere in se obligationem. l. si man-
dato. §. quotiens. D. manda. Oportet, præsens tempus significat, & ideo adiicitur, Opor-
tebit. l. si stipulatus fuerim. §. i. l. si à colono. l. cum stipulamur. de verb. obl. quæ verba ea
quæ sequuntur explicant, *præsens in diem* de. addidère quidam, *aut sub condicione*: non malè:
nam & quod sub condicione debetur, acceptilatione tolli potest. l. quod in diem. de ac-
ceptil. l. sub condicione. de solut. sed tamen ea non habentur in vet. lib. in Theoph. ac ne
quidem in l. & vno de accept.

Quod Numerius.] Rectè vet. lib. *Item ex diuerso Numerius Nigidius interrogauit Aulū F
Agerium, Quidquid tibi hodierno die per Aquil. stipulationem spopōdi, id omne habesne acceptum?
Respondit Aulus Agerius, Habeo acceptumque tuli.*

Si id quod tibi Seius.] *Vet. si id quod tu Seio debebas, à Titio dari stipulatus sit*, atque ita
scribendum esse sequentia indicant.

- A** Titio debes.] *Vet. Titio debeas. lego, debebas, vt supra.*
 Nulla est.] Ne naturalis quidem, nimirum quia pupillus animi iudicio caret. l. quod pupillus. de cond. indeb. l. pupillus de obl. & act. sed tamen si pupillus factus sit locupletior, iure naturali obligatur, vt ait l. naturaliter. §. vlt. & l. prox. de condic. indeb. Addatur etiam l. cum illud §. heres. quando di. leg. ced. si quidem in ea Flor. legitur, *accepisset, locupletior*: vbi tamen ex priori dictione repetita syllaba legendum est, *accepisset & locupletior*: vti fit in l. ita tamen §. i. ad Treb. & alibi passim.
 In posteriori stipulatione.] *Vet. in posteriorem stipulationem.*
 Cum nouandi animo.] Et hoc est quod dicitur, Si hoc agatur, si hoc actum sit, in l. 2. l. 6. l. si Stichum. §. i. & §. si quis ita. & §. vlt. de nouat. l. si vnus. §. pactus. de pact. Quod tamen dicitur in l. si rem aliquam. §. si duo. cod. tit. Cum id specialiter agit, Iustiniani est: à quo id constitutum est, vt nisi id specialiter agatur, ἀνοθετεύτως (sic enim legendum in cōstit. Iustiniani ex vet. lib.) causa procedat.
 Tunc sol. non. prioris obligationis.] *Hæc subditicia sunt, prioris obligationis.*

AD LIB. III. INSTITVTIONVM

C DN. IUSTINIANI.

DE OBLIGATIONIBVS QVÆ EX
 DELICTO NASCVNTVR.

- E** T QVASI EX MALEFICIO.] hæc omnia oblitteranda sunt.
 Veluti ex furto.] *Rectè vet. lib. veluti ex furto, aut rapina, aut damno, aut iniuria.* hæc verò sunt priuata maleficia quattuor: alia aut sunt publica, aut popularia, aut extraordinaria.
 Furtum est.] Solius possessionis furtum fit. l. i. §. Scæuola. D. si quis test. lib. Qui rem alienam quam non tenet aufert, possessionis furtum facit: Commodatarius qui re commodata diutius vtitur, vel qui ea ad aliam rem atque accepit vtitur, vsus, id est, naturalis possessionis: Depositarius si pro suo possidere instituat eam rem, quam iure depositi tenet, ciuilibus possessionis: Debitor qui pignus contrectat vel hypothecam distrahit, naturalis possessionis furtum facit. Solius igitur possessionis furtum fit. Et id verò nec fraude fit nec contrectatione sola, sed contrectatione fraudulosa. fraus in eo versatur vt quis possessionem sibi habeat: Contrectatio in eo vt res loco moueatur. l. 3. §. si rem. de adq. poss.
 Quo furtum fit.] *Vet. quo fit: veluti qui domi furtum fecit. & paulò post, aut vineto fur deprehensus fit.*
 Vel deponere destinasset.] *Vet. ac deponere rem destinasset.*
E Scilicet concepti.] *Vet. id est, concepti.*
 Obseruationem non fiat.] Furtorum quæstiones cum lance & licio euauerunt. Gcl. lib. xvi. cap. 10. In vet. autem libris hoc in loco scriptum est, *non fit.*
 Manifestum fit.] *Vet. manifestissimum fit.*
 Tam ex serui quam ex liberi.] In ciuilibus actionibus furti manifesti liberi separantur à seruis, vt auctor est Aul. Gellius lib. xi. non tamen in prætoriiis. Vtimur autem hodie prætoriiis non ciuilibus.
 Subriperet & ad eum perferret.] *Vet. cod. subripiat & ad eum perferat & ser. id ad Ma. pert. (Mæuius dum vult Titium in ip. del. dep. permisit ser. quas res ad eum perferre) vtrum, &c.* In hac verò specie nec furtum commissum videtur, nec seruus corruptus est: furti tamen & serui corrupti actio competit.
F Sancimus.] *Vet. cod. sanximus.* sic etiam legendum est in l. 8. C. de testib. & l. i. C. de numerari. & act. non *sanciuimus*: auctoribus eisdem codicibus.
 Non concurrant.] *Vet. non currant reg. quæ ser. cor. act. introducerent.*
 Perpetretur.] Videtur legendum, *pertentetur*, vt in constit. Iustiniani.

In potestate nostra.] Vet. *in pot. nos. sit.* & in. §. prox. *aliquando etiam sue rei furtum A*
quisque committit.

Interdum quoque.] Particula *quoque*, abest à vet. lib.

Eas acciperet.] Vet. *eos exciperet.*

Panno rubro.] Senca lib. III. de ira. Taurum, inquit, color rubicundus excitat, ad umbram aspis exurgit, vrfos leonesque mappa proritat. Theophylactus in epist. *ἐρυθρῶ βάκει τὰ βεκόλια διαπαράξει.* Plutarchus de Alexandri fortuna. *φυλάττονται τούτοις ὀφθλιῶν φοινικίδας ἔχοντες, ἐλέφας δὲ λευκοῖς χιτῶνας, ἐρεθίζεται γὰρ ὑπὸ τῆς χρωμάτων τὰ ζῶα τῶν χιτῶν ἀφθνεῖται.*

In factum.] In factum prætoris: aut si præcipitata sunt pecora, in factum ciuilib.

Cuius rei.] Non est, *rei.*

Consilium dedit.] Qui consilium dedit, furti non tenetur, nisi consilium etiam effectum habuerit, id est, nisi furtum factum fuerit. l. sæpe. §. ult. de verb. sign. l. qui seruo. §. r. & §. idem Pomp. l. si quis vxori. §. neque. de furt. ac tum etiam consultor ita rectè conuenitur, OPE CONSILIO TVO FVRTVM FACTVM ESSE AIO. nam huius formulæ sensus hic est, ope aut consilio. Quin etiam in. l. qui seruo, is qui tantūmodo consilium dedit, opem consilium tulisse dicitur, & in. l. proinde. de cond. furt. ei non concidit; cuius ope consilio furtum factum est, quod ad eum duntaxat pertinet, qui consilium dedit: quia enim is, qui opem tulit, non multū abest ab eo, qui contractauit, ei condici potest. l. sæpe. In hoc etiam. §. ex libris scriptis probatoribus sic legendum est, *Qualis est cuius ope consilio:* Tum deinde, *Ope consilio eius:* & in §. prox. *si vero ope consilio.* Inde illæ C antiquorum notæ O. C. quas Petrus Diaconus (nisi mendosus est liber eius de notis) sic malè interpretatur, Ore concilio. De hac autem actione, Ope, consilio, in. l. si seruus seruum. §. si quis manu. ad leg. Aquil. si, inquit Vlpianus, ad aliquem peruenerint, Ope consilio furtum factum agendum.

Faciunt.] Vet. *illu faciunt.*

Furti actio non nascitur.] Directa non nascitur: Vtilis tamen in factum nascitur aduersus filium fa. militē, hoc est non *ἐκ κλοπῆς* sed *ἐκ ὑφαιρέσεως.* eadē pater tenetur filio fa. militi, mater filio, filius matri. l. si quis vxori. D. de furt. frater fratri vt Con. scribit. lib. I. Epitom. quod probo: id enim officiorū & honestatis ratio exigit, quæ eam quoque iuris regulam extorsit, vt ne frater fratrem capitis reum accerferet. l. si magnum. C. qui D acc. non poss.

Furti actione.] Vet. lib. non habent hîc, *actione.* nec in §. fulloni. *actionem.* Creditori, conductori, colono, mandatario, bonæ fidei exemptori & possessori, commodatario, vsuario, fructuario, inspectori & depositario interdū, atque etiam ei qui pro precario rogauit, furti actio datur: & generaliter non domino tantū, sed etiam ei, cuius interest non subripi, furti actio datur, modò si ex honesta causa intersit. furi enim & malæ fidei possessori furti actio non datur. Excipio duos casus, quibus fur furti agit. vnus est in. l. qui vas. §. si ego. D. de furt. alter in. l. itaque. §. pen. eod. tit. siquidem dempta negatione, vt res ipsa postulat, sic scribamus: *Et sic fit vt teneatur furti & agat.* quod & si in lib. Flor. de prauatum sit, non tamen aliorum librorum auctoritate caret, & confirmatur à Paulo in lib. II. sent. tit. de furt. *Rem, inquit, pignori datam, &c.* E

Persequi possit.] Vet. *persequi potest.* Cūm pro quia.

Omnino.] Vet. *omnimodo,* id est, siue par, siue impar soluendo fuerit.

Vtendi causa.] Quid. vet. *utendum accepit.*

Rem subreptam esse apud eum.] Om. vet. lib. *rem subreptam non esse apud eum, commodati actionem instituit: postea autem re comperta voluit.* sic & in l. ult. C. de furt.

Cūm manifestiss. sit.] Vet. *cūm man. est.*

Ex aspectu furandi.] Vet. non habent. *furandi.*

Impuberem.] Actione furti impuberem teneri ex XII. tab. constat, quibus cautum est vt manifesto furto prehensi impuberes prætoris arbitrato verberentur, vtique noxa ab eis facta sarciatur. F

DE VI BONORVM RAPTORVM.

Non tam pœna.] Vet. lib. *non tantūm pœna est & extra pœnam rei persecutio sicut in,* &c. quod placet satis.

Nam qui aliquo.] Vet. *quia qui aliquo*. Credo particulam, *quia*, abundare. sic igitur legamus. *Quia ra. ita com. hac act. si. d. m. quis rapuerit qui aliq. er. duc. rem suam esse putat & impr. iuris eo an. rapit quasi do. lic. rem suam etiam per vim auferre.*

Absolui debet.] Vetus. codex, *absolui de pœna rapti non de re debet*. sunt autem ea verba, *de pœna rapti non de re*, sumpta ex sententia constitutionum infra scripta. itaque manifestum est interpretis ea esse non auctoris.

Statuta principum.] Vet. non habent, *principum*.

Rei quidem suæ.] Qui rem suam rapit, nec vi bo. raptorum tenetur. l. 2. §. hac actione is demum. D. eod. nec lege Iulia. l. si quis ad se fundum C. ad leg. Iul. de vi. sed dominio rei suæ multatur ex l. si quis in tantam. C. vnde vi. qua abrogatur §. ult. l. 3. C. Th. ad leg. Iul. de vi.

Expectatur.] Lego, *spectatur*, vt in l. 1. §. in hac. D. eod. sic & vet. nonnulli.

Per vim non auferri.] Vet. non habent, *per vim*. Quod autem sequitur, vnum casum exprimit, quo depositarius & furti, & bonis raptis actionem habet. Est & alius, si pretium depositionis non quasi mercedem accepit. & hoc Vlp. explicat in l. 2. §. & generaliter. D. eod. tit. *nam, inquit, & furti act. habeo, si in re deposita culpam quoque repromisi, vel pretium depositionis non quasi mercedem accepi. Vtilius, &c.* quæ verba ideo contra morem meum retuli quòd vulgo sunt ab interpunctionibus mendosissima.

Vel quid aliud iuris.] Vet. *vel quod aliud ius*, vt in d. l. 2.

Non vt.] Vet. *vt non*. atque ita etiam est in l. 2.

C

DE LEGE AQUILIA.

Damni iniuriæ.] Videtur legendum, *damni iniuria*: vt in l. impuberem de furt. l. quem admodum. §. idemque Labeo. l. si seruus seruum. §. si furnum. §. Proculus §. si calicem ad leg. Aqu. Cicero pro Flacco. Lite contestata iudicio damni iniuria constituto. Sed veteres etiam dicebant, *damni iniuriæ, genitiuum pro ablatiuo vsurpantes*: vt in l. sæpe de verb. sign. *pecunie tutelæue. sententiæ*. & in l. 3. ad leg. Corn. de sicar. *pœnæ*. & in constit. Iustiniani de confir. Pandect. §. hoc autem quod & ab initio. *voce Romana*.

Præcisè.] *ἄποτόμως*, vt in l. 1. §. si ei qui. vt leg. no. cau. Abscisse in l. semper de iu. im. mu.

D

Gregatim.] Abest à vet. lib. & à Theophilo.

Pecudum.] Vet. *pecorum*.

Qui latronem inf.] Vet. *qui latronem occidit*.

Non minus ex dolo.] Scribendum fortè alio ordine, *non minus quàm ex dolo, ex culpa*. similiter l. iuris gentium. §. pactorum. D. de pact.

Traiecerit.] Vet. *transiecerit*. sic distinguitur, *Nam si id à milite quidem in campo, eoque vbi, &c.*

Ad exercitandum.] Vet. *exercitandis*.

Publicam aut vicinalem.] Vicinalis via, & publica est: quia vniuerso populo patet. sed & agraria, quæ è via publica diuertitur in villas aut colonias, publica est: priuata via, id est seruitus, non item. De his in l. ult. de lo. & it. publ. l. 2. §. viarum. Ne quid in lo. publ. ult. de ser. rust. & apud Siculum Flaecum in lib. de cond. agr. Magnopere autem hæsitare me confiteor quid sit via lignaria in Aggeni Urbici commentario de limit. agr. Plerumque, inquit, via dum cum limite currit etiam si vicinalis est, aut lignaria, aut priuata, finè præstat.

Culpæ reus est.] Ergo incidit in legem Aquiliam. in legem verò Corneliam etsi non incidat, atque ad eò non sit vltimo supplicio afficiendus l. in lege. D. ad leg. Corn. de sicar. in metallum tamen damnatur auctore Paulo lib. v. sent. eod. tit.

Præcauere.] Vet. *cauere*. & in §. prox. *curationem, atque ob id. & infra, medicamenta ei derit*.

Acquè culpa tenetur.] Rectè vet. *acquè culpa tenetur*.

Quanti hodie erit.] Vet. *quanti is hodie erit*. & in §. prox. *ex quadriga equorum vnum occiderit*.

Damnum per iniuriam datum.] Rectè vet. *damnum iniuria hac parte vindicatur. sic in princip. tit. prox. damnum iniuria*: neque adicitur, *datum*. & in §. ex maleficiis. de act. de

damno iniuria mixta est. & l. i. D. ad leg. Aquil.

Aut ruptum.] Scribendum reor, *aut fractum aut ruptum*, vt generale verbum postremo loco ponatur. l. si seruus. §. Tertio. §. inquit. §. cum eo. D. eod. quod & Decemviri generaliter acceperunt auctore Sex. Pompeio, in ea vt suspicor lege quæ de damno iniuria est ab eis proposita. l. i. D. eod.

Parte legis Aquiliæ.] Non est, *Aquiliæ*.

De dolo.] Legendum, *ex dolo aut culpa de cetero damno quemque teneri: Hoc tamen.* Auctores nobis iidem sunt qui fuerunt supra.

Vsa esset.] Vet. *usa est.* & in. §. prox. *tam vehementer.*

Vtilis actio.] Quæ & in factum dicitur. est autem in factum ciuile, id est, ad instar legis Aquiliæ.

Ipsa lege Aquilia.] Hoc est quod dicimus ipso iure.

Neque utilis leg. Aq. actio.] Vet. *neque utilis Aquilia.*

In factum actione.] Hæc est in factum prætoria, quæ nusquam dicitur utilis Aquilia: quinimmo hic casus quia à lege Aquilia dissimilis est, nõ potest in eo utilis Aquilia dari. l. si mensor. D. si mens. fall. mod. dix. l. si verò. §. de viro. sol. matr. & omnino necessaria est actio in factum prætoria extremum iuris sui persequendi subsidium.

DE INIURIIS.

Quam Græci ἐγκλημα.] Legendum, *quam Græci ἀδίκημα.* & infra, *quam Græci ἀδικίαν* vocant. Hoc distat ἀδίκημα ἀπὸ τῆς ἀδικίας quo Arist. docet lib, v. Ethic. διχγοσπράγμα distare ἀπὸ τῆς διχγοσύνης.

Pugno pulsatus.] Quid. cod. *pugno puta.*

Quasi debitoris.] Vet. *quasi debitoris possideantur ab eo qui intellegebat.* quod placet.

Aut carmen aut historiam.] Duo postrema verba non sunt in veter. libr. Est verò ex XII. tab. de famosis libellis capitalis actio. Ex lege Iulia & ad eam pertinente S. C. nõ capitalis.

Atrociter verberauit.] In vet. non est *atrociter.*

Talio.] In XII. tab. duplio duplum, talio tale, id est, similem siue reciprocam perperfectionem significat. Impp. dixere reciprocam pœnam in l. 3. C. Th. de exhib. reis. l. hi quos. C. Th. de accusat. Verba legis XII. tab. hæc sunt **SI MEMBRVM RVPIT NI CVM EO PACIT TALIO ESTO.** sic enim ea lex cùm in Gellio tum in Sex. Pompeio restituenda est. nondum ab quoquam restituta. Lex ait *pacit* ab antiquo verbo *Paco* quod est *pacifcor.*

Vt in magna.] Vet. *quasi in magna.*

In iudiciis frequentatur.] Atque ideo moribus recepta hæc actio dicitur. Mixto autem iure actio legis Cornelix. Legitima actio abolita est.

Vel domum.] Vet. *domum ve.* ab his scilicet qui derectarij vocantur, vt Paulus adijcit. lib. v. senten. de quibus in l. facularij de extr. cogn. l. i. de effract.

In summa.] Vet. *in summa igitur.* & paulò post, *est. fac. quemadmodum dictum est.*

Viri illustres.] Idem Valent. dedit episcopis & presbyteris in No. de episc. iud.

Qui dolo fecit.] Legendum, ne idè repeti videatur, *qui dolo fecit vel qui curauit.* quod & vet. lib. confirmant.

DE OBLIGATIONIBVS QVÆ QVASI EX DELICTO NASCVNTVR.

Quasi ex maleficio.] Hæc actio est velut ex maleficio, quia plerumque in imperitum iudicem datur. Imprudentia verò iudicis prolata sententia *ὄκ ἀδικος ἢ χειρὸς ἔστι δ' ἄς ἀδικος,* quemadmodum Aristot. scribit. l. v. Eth.

Quia plerumque ob alterius.] Et hoc quidem casu cùm ipse nihil nocuerit, certo certius est cessare actionem legis Aquiliæ, atque ideo sic immutatis permutatisque verbis quibusdam legendum esse in l. 5. §. cùm autem. D. de his qui effud. vel deiec. *Cùm autem hac actione propter hoc quis condemnatus est, quòd hospes vel quis alius de cenaculo deiecit, merito ei in factum.* quod & alij quidem adnotarunt.

Cui similis.] Quia & hæc & illa est quasi ex maleficio: Ceterum pœnæ sunt diuersæ.

A Et hæc quidem popularis est, illa priuata ex primo capite, popularis ex secundo: hæc hereditibus non datur, illa datur hereditibus ex primo capite: hæc annua est, illa perpetua ex primo capite.

Operas.] Vet. *operarum* vt in l. vlt. D. cod

De dolo.] Scribendum existimo, *de damno*: vt in l. 4. §. vlt. D. de obl. & act. & paulò post, *hæc actio*, non *hic actio*.

Quorum opera.] Factum autem vectorum in hac actione non venit: in actione de recepto, quæ est ex contractu, factum vectorum venit.

D. E. A. C. T. I. O. N. I. B. V. S.

B

Ius persequendi.] Ius, formula. In iudicio, apud Pedaneos iudices. In iure actione nõ vtimur. Debetur autem quodcumque peti potest: quin etiam debetur & petatur sunt paria. l. si stipulatus, in fi. l. ita stipulatus. de verb. obl. Hæc igitur definitio omnem actionem comprehendit.

Iudices arbitrosue.] Iudices adduntur actionibus strictis, Arbitri actionibus bonæ fidei & arbitrariis: Illi ex formula, hi ex bono & æquo iudicant. sic in l. à D. Pio. l. furioso D. de re iud. l. 7. D. ad leg. Iul. repetund.

C Vel ex contractu vel ex maleficio.] Hoc etiam trahi debet ad varias causarum figuras ex quibus scilicet agitur quasi ex contractu, vel quasi ex maleficio. sic enim varias causarum figuras accipi oportere, ex collatione & coniunctione l. i. de obligat. & action. cum l. 4. liquidò constat.

Et aliis quibusdam modis.] Ex his actionibus quædam & re ipsa & figura verborum in personam sunt: quædam in rem sunt scriptæ, vi ipsa in personam. priores semper aduersus eundem dantur, posteriores non æquè. Illis intendimus aduersarium dare aut facere oportere: his non item, quandoquidem eas non in personam sed in rem & generaliter concipimus: Harum exempla hæc sunt, Ad exhibendum, Quod metus causa, Ex causa interdictorum.

Possessor autem dominum.] Vet. cod. *et possessor dominum*. Hoc verò est contra vindicare.

D

Aeque si agat quis.] Abest, *quis*, à vet. lib. & in hoc loco, & in prox. vers.

Altius ædes suas tollendi.] Aut iure meo aut iure seruitutis ædes altiùs tollo. Iure meo, si non vicino cessero ius mihi non esse altiùs ædes tollendi: Iure seruitutis, si vicino iã antè cessero ius mihi non esse altiùs ædes tollendi: vt in l. egi tecum. D. de exc. rei v. l. si domus de ser. vrb. l. si mihi de ser. rust. Iure meo ædes altiùs in immensum tollere possum, Iure seruitutis vel vsque ad certam altitudinem, vel in infinitum, dum tamen inferior vicinus ne grauctur. l. cuius. de ser. vrb. Iure meo si ædes sublatas habeo, in earum refectio- ne antiquam formam seruare non cogor: Quòd si iure seruitutis, seruare debeo formam ædium antiquarum, quas ipse cum depressas haberem, vicino concessa seruitute, is mihi porrò concessit, vt altiùs tollerem: Ergo eisdem fundamentis & eadem seruata crassitudine muri, eas reficere debeo. l. qui luminibus l. seruitutes. §. si sublatum. de ser. vrb.

E

Prospiciendi vel proiiciendi.] Projectiones sunt mœniana, quæ Græci *ἐξώστας* vocant. sic verò legendum est in l. mœniana. C. de ædif. priua.

Contra quoque.] Paulò post ait, vt est in vet. *Inuicem quoque*. & inde nimirum contraria hæc actio dicta est. l. sicuti. D. si ser. vind.

Prospiciendi.] Legendum, *prospiciendi, proiiciendi, immittendi. Iste.*

Negatiuæ.] Sic in l. vti frui. Si vsusfr. pet. frequentius autem negatoriæ dicuntur.

Rem actoris esse.] Actoris, id est, petitoris qui se dominum esse contendit. Possessor in petitorum negatoriam non habet. In ipsum possessorem petitor confessoriam habet.

F

Sanè vno casu.] Quid. cod. *sanè in vno*. quidam, *sanè vnoque*. Placet à Barone annotata lectio, *Sanè in hoc casu*. i. in controuersis seruitutum. Vel potius quod quidam cod. habent, *sanè hoc vno casu*.

Sicut in latioribus.] Tit. Si vsusfr. pet. & tit. Si ser. vind. In his libris sic sæpe relegat nos Iustin. ad Pandectas. semper autem non legem aliquam aut caput vnum, sed titulum aliquem aut librum significat. vt in §. rursus. titulum Ex quib. caus. maio. & in §. item si

de dote. titulum; De imp. in res dot. fac. & in §. hæc exempli, de except. librum de excep- A
tionibus & in §. vltim. de public. iudic. librum publicorum.

Vt ecce.] Vet. *Ecce plurimum ita permittitur in rem agere, vt vel actor diceret. Plurimum*, id
est, τὸ πλεῖστον, vt in l. urbana prædia. de verb. sign. Ait *permittitur*, vt in §. rursus. j.

Ex diuerso possessorem aduersarium suum.] *Quidam, ex diuerso possessor dicat.*
quod rectum non est.

Accommodat.] *Accommodari propriè dicuntur actiones vtilis, cuiusmodi sunt rescissoria omnes & restitutoria.*

Possessis.] *Legendum, ex sententia præsidis possessis.*

Eam rem petere.] *Hæc actio Pauliana dicitur. est & Fabiana siue Caluisiana. Pauliana est in rem, Fabiana in personam. l. i. §. hæc actio. D. si quid in fraud. patr. Cùm enim B
Fabiana non omnino rescindat traditiones. d. l. i. §. si quis in fraudem. non tam in rem patronus quàm in personam, cum possessore quasi cum debitore agere videtur. l. quod si in diem. §. idem scribit. de pet. her. atque eo etiam fit, vt non finiatur anno. Rescissoria finitur anno, quia est contra legem, id est, contra vsucapionem. l. in honorariis. D. de obl. & act. Pauliana æquè anno finitur, quia est contra alienationem iure factam.*

Capiunt.] *Vet. capit.*

Pro mercedibus fundi ei tenentur.] *Non tacito iure, sed ex pacto. §. interdictum j. de interd. & hoc certissimum est: nec fuit alia sententia. l. certi. C. de loca. In prædiis, inquit, rusticis necesse est voluntate siue scientia domini pignus induci: quæ verba conuentionem significant. l. Pomp. D. in quib. caus. pign. vel hypoth. In vrbis, conuentio non C
est necessaria. Enimuero res coloni pignoris iure tenentur, non tantùm generali pacto, veluti si conuenerit vt inuecta & illata pignori essent, sed etiam speciali: & hoc quidem pacto etiam ea quæ inducta non sunt tenentur. l. si non inducta. C. in quib. caus. pign. tac. contr. Hæc de rebus coloni. Ibi nata quia solebant semper pro mercede obligari. l. si seruus. §. locauit. D. de fur. nemo dubitat in eis tandem receptum fuisse ius pignoris.*

Quasi Seruiana.] *Et hac igitur actione etiam de rebus inquilini agitur. nam de rebus tantùm coloni Seruiana actio, Saluianumque interdictum propositum fuit.*

Attinet.] *Abest à vet. lib.*

De qua re.] *Siue de pignore siue de hypotheca.*

Hac appellatione.] *Malim, hac actione. quod & Th. sequitur.* D

Propriè.] *Propriè pignus traditione, hypotheca conuentione constituitur. In actione tamen hypothecaria his nominibus abutimur: & ideo Marcianus de hypothecaria formula tractans, dixit pignus ab hypotheca sono tantùm differre, quod est ac si diceret significatione nõ differre. nam quemadmodum pharmaca quæ eadem sunt, odoribus tantùm & coloribus: ita verba quæ idem significant, sono tantùm aut syllabis litterisque inter se differunt. Significatio igitur est eadem: sonus est diuersus, syllabæ & litteræ sunt diuersæ.*

Et ea quasi.] *Vet. ea quasi. & paulò post, Item prætor proposuit de pec. ser. filiorumque fa. & ex qua.*

Accommodat.] *Et ideo vtilis est actio ad instar iudicati. l. sed et si pos. §. vlt. l. quod si E iurauit. l. si duo. §. i. D. de iureiur.*

Prætor pœnæ multas.] *Legendum, Prætor bene multas. sic vet. lib.*

Vel libertus sit.] *Interpretes addidère, an seruus, quod superfluum est. Addidère & alia præiudiciorum exempla. ipse tria hæc dumtaxat agnosco. nam quod ait l. 3. D. de lib. agnosco. locum esse præiudicio si disceptetur, an vxor fuerit, eo pertinet, vt in præiudicio de partu agnoscendo illa quæstio disceptetur an vxor fuerit. & in l. Imp. de pri. cred. nõ præiudicio, sed per iudicem rectius in aliis codicibus legitur hoc sensu: frustra desiderari per principem rescindi venditionem, cùm per iudicem experiri liceat. Legèdum enim etiam est, per principem, quanquam Flor. dumtaxat legatur, principem. -*

Ex quibus ferè.] *Quid. cod. ex quibus ferre. malim, ex quibus certè: fuitque iam olim si- F
milis error in l. quidquid de verb. oblig. Huius autem sententiæ ratio ea meo iudicio ve-
rior est quam Placentinus tradit in lib. Actionum.*

Si apparet.] *Sunt cod. qui habent, Si paret. & paulò post, Si apparet, non, si appareat.*

Denuntiare.] *Denuntiationem sequebatur actio in personam. Terentius, Ego te co-
gnatum*

A gnatum dicam, & tibi scribam dicam: vbi Donatus, A denūtiatione, inquit, in personam ne diceret, non mihi denuntiaſti.

Non manifesti.] Vet. *nec manifesti*.

Plurimi fuerit.] Hoc amplius vet. cod. *plurimi & magni pretij fuerit*.

Item mixta.] Cū initio dixerit, ex maleficiis: videtur hæc actio esse ex maleficio. sed verius est quasi ex contractu eam nasci. §. heres. §. vlt. §. de obl. quæ quasi ex cont.

Erciscundæ.] Sex. Pomp. Ercitum scitum quod fit inter consortes, vt in libris legū Romanarum legitur. Ercitum à coercendo dictum est. Vnde erciscundæ & ercisci. Sunt autem eæ tres actiones ex XII. tab. quod & ipsæ actionum appellationes indicant quæ sunt antiquæ, & l. i. fami. ercisc. l. vlt. fin. reg.

B Quamplurimis.] Vet. *quampluribus*. & in extremo. §. prox. superius diximus.

Tripli.] Quid. cod. *in triplum*: ab omnibus autem abest *Agimus*. actio furti concepti, furti oblato fuit tripli. dupli. l. vlt. C. de nox. act.

Inferunt.] Vet. *inferuit*. Cū actor plus summa petiit.

Viatores.] Hi sunt qui in ius vocant, qui iudicata exigunt, quibus imminendi (sic enim legendum est in l. 12. C. de prox. sac. scrip.) litibus sollicitudo iniuncta est.

Exigerent.] Legendum, *exegerint*.

Quam proculdubio.] Legendum, *ex qua proculdubio est ex lege condictitiam emanare*; auctoribus lib. vet. Condictitiam, id est, condictioem. In §. prox. sic etiam legendum est,

C *Item ex lege condicticia ex nostra constitutione oritur, quadrupli condemnationem imponens,*

Quadrupli autem agitur.] Vet. non habent, *autem agitur*.

Id est damni iniuriæ.] Vet. *id est damni iniuria ex lege Aquilia & de dolo interdum depositi*. quod & Acc. notauit. Bene *de dolo*, vt in §. planè si depositi. §.

Nostrorum.] Abest à vet.

Quædam stricti iuris.] The. legit. *quædam strictæ*, sed non malè etiam stricti iuris dicuntur. l. vnica. §. sed et si non ignoramus. C. de rei vxo. act. Bona fides & sincera fides dicitur in l. 2. C. si prop. pub. pensit. Bonæ fidei clausula arbitro liberum arbitrium tribuit: doli, pacti, in factum, actionem exceptionemque & omnia condictioem genera complectitur. Strictum iudicium neque bonæ fidei neque arbitrij clausulam habet, ea re dolius stricto iudicio non vindicatur, neque vlla cum eo condictio concurrat, neque iudici liberum est absolueret, aut quanti velit litem æstimare.

Hereditatis petitio.] Lex sola bonæ fidei iudicia facit. fuit olim stricta ex stipulatu actio pro dote, nunc est bonæ fidei ex constit. Iustiniani: fuit olim petitio hereditatis stricta, nunc est bonæ fidei eodem auctore.

Inter bonæ fidei.] Vet. cod. *sive inter bonæ fidei iud. con. her. pet. esset siue non. similis à me adnotata est scribendi ratio in §. pretium. §. de emp. & vend.*

Fuerat antea.] Vet. *fuerat & rei ante vxoriam & in ex stipulatu actione quæ de dot. ex prop. transfulimus*.

E In hypothecis.] Tacitis vel manifestis, vt Martino videtur, & verum est. Excipitur fisco, cui si prior tempore fuerit, mulier non præfertur: videlicet si inter eos solos, controuersa sit l. dotis. C. de iud. dot. namque in hac specie, res obligata est Titio, deinde Fisco tum doti: fisco præfertur Titius, Titio mulier, atque ita fit vt dos fisco sit potior quæ species ab Græcis interpretibus exposita est. Simile in l. 8. de bo. dam.

Sed & in stricti.] Vet. cod. *sed & in strictis iudiciis*.

Iniquum.] Vet. *impium*.

Præterea.] Præter strictas & bonæ fidei.

Ex arbitrio.] Arbitrium iudicis & arbitratum dicitur. l. qui restitueret de rei vind. l. illud. de eo quod met. causa. & officium. l. metum. §. ex hoc edicto. eod. Actiones autem arbitrariæ non vtique sunt illæ, in quibus cōdemnationem iussus præcedit: quemadmodū

F fit in vindicatione, ad exhibendum, Quod metus causa. sed ex quibus cōdemnatio fit officio arbitrioque iudicis. In actionibus bonæ fidei cōdemnatio fit ex actionis natura in qua additum est, Tum ex bona fide reus damnetur. In actionibus strictis cōdemnatio fit ex stricta formula, neque in eis amplius quidquam venit, vel actionis natura vel officio iudicis.

Nisi arbitrio iudicis.] Non est satis rem restitui, non est satis solui, nisi quod interest

ratione loci soluas. Nō est satis dedere seruum vt libereris, debes sine dolo dedere. Quid enim si prius venenum dedisti seruo, atque ita dedidisti? Non est satis restituere te rem, quam metu à me extorsisti, cūm omni causa & fructibus restituere debes. hæc autem officio arbitriōque iudicis debentur, quæ nisi præstes in ea te condemnat iudex.

Quod vi.] Vet. carent hic, vi. quod probatur à l. i. de eo quod met. cau.

Vt omnino.] Vet. vt omnimodo. & paulò post, vel certæ rei.

Intentione sua.] Vet. in intentione sua plus complexus fuerit, quàm ei competebat, causa cadebat, & hoc quidem lege XII. tab. proditum fuisse, sunt qui existiment, quòd Cic. in hunc modum scribat in l. de Orat. Quod alter plus lege agendo petebat quàm quantum lex in XII. tab. permiserat. quibus ipse nō assentior. nam de actione tutelæ Cicero loquitur, quæ lege XII. tab. in duplum permissa est. l. tres tutores. de adm. tut. ille autem petitor ea lege agendo plus petierat quàm quantum lex ipsa permisisset, puta triplum vel quadruplum, atque ita litem perdidit. Patronis nota erat lex XII. tab. non tamen illa iuris definitio, qua cauetur formula excidere eum qui intentione sua plus complexus fuerit quàm ei debeatur.

Sicut in aliis.] Vet. sicut in aliis causa cognita. & paulò post, solitum fuerat.

Etiã maiori.] Seneca lib. vi. epist. Quid enim aliud agitis cūm eum quem interrogatis scientes in fraudem inducitis, quàm vt formula cecidisse videatur? sed quemadmodum illum Prætor, sic hos philosophia in integrum restituit.

Maiorem partem.] Vet. maiore ex parte.

Certo loco.] Vet. certo loco stipulatus est alio in loco.

Quo se solut. spondit.] Hæc non sunt in vet. lib.

Alterum petat.] Vet. alterutrum petat.

Maioris pretij est.] Vet. magni pretij sit. Sed hæc quidem, &c.

Si minus.] Vet. si minus in intentione sua comp. fue. ac. quam ad eum pertineret: veluti si cūm X.

Eodem iudicio.] Vet. in eodem iudicio condemnat.

Non semper solidum.] Vet. non in solidum exequimur quod debetur vobis, sed modo sol. pers. mo. mi. vt ecce si de filij serui ve peculio agamus. & paulò post, pater dominus ve condemnat.

De dote in iudicio.] Vet. de dote iudicio. & paulò inferius, quantum facere possit.

In reliquum.] Vet. iudex in reliquum.

Cum eo quoque.] Om. vet. cod. Eum quoque. & paulò inferius, creditores cum eo experiuntur. atque ita Ang. Aretinus legit. est autem σοδοικοφαις.

Fortunis.] Vet. diuitiis.

QVOD CVM EO QVI IN ALIENA POTE-
STATE EST NEGOTIVM GESTVM
ESSE DICITVR.

Seruetur.] Vet. obseruatur. vt & initio §. illud. j. & in §. prox. actionem. Quod iussu pollicetur.

Cūm quis seruum suum.] Vet. non habent suum. & paulò post habent, cui prepositus erat, sic & in versic. institoria. Est autem hæc actio quasi quædam institoria actio l. 4. C. de instit. act. sed tamen à prætore ideo seorsim proposita est, quòd in ea præcipua quædam ex utilitate nauigantium obseruantur.

Interueniat.] Vet. interueniebat.

Ius dicit.] Quid. cod. ius reddit. Th. διχοδοτεῖ. Intelligit autem edictum prætoris, quo tamen verius ius prædicitur quàm dicitur. & ideo non potest edicere is, cui, vt ius diceret, à prætore aut præside mandatum est.

Debetur.] Vet. deberet.

Et ideo Tributoria vocatur.] Hæc verba, ideo Tributoria vocatur, nō sunt in vet. lib. certè superuacanea sunt: quādoquidem in extremo huius §. quæ, ait, Tributiora appellatur. sic autem habent vet. libri, Et quia ipsi domino distributio promittitur. Nam si quis, quod deleta particula, nam, ita corrigendum reor. Et quia ipsi domino distributio permittitur, si quis, &c. Apparet ex eo per hanc actionem distributionem non fieri, sed à domino iniquè factam distri-

A distributionem accusari, quod etiam confirmat. l. 3. §. si seruus. l. procuratoris. in princip. l. illud. §. si cuius. l. quia non. l. ult. D. de trib. act. l. 3. quan. ex dol. tut.

Patitur.] Vet. *patiatur.* & paulò post, *pro quinque in solidum.*

Licet enim vna sit.] Vet. *licet enim vna est.* Actioni de peculio inest adiectio, De in rem verso. nam quodcumque seruo dominus debet, in peculium imputatur. Id autem quod in rem domini versum est, seruo dominus debet. l. 1. in fin. l. si pro parte. §. versum. & §. si domini de in rem vers. ergo id etiam in peculium imputatur. Condemnationes tamen diuersæ sunt, nam de in rem verso dominus in solidum condemnatur, neque id deduci potest quod domino seruus debet. l. quedam. l. seruus si in rem. §. cum Sticho. D. eod. Aut enim in rem versum non est, aut domino nihil seruus debet, propterea quòd si domino quid seruus debeat aut debere incipiat, iam ob id ipsum in rem versum non est aut esse definit. l. si pro patre. §. si domini. §. idem quærit. l. quidam. D. eod. Cùm verò in rem versum non est, de peculio fit condemnatio deducto eo quod domino debetur. Verùm enim cùm ex his liquidò constet actioni de peculio inesse adiectionem de in rem verso, quod possit etiam comprobari à l. 1. §. filiusfamilias. D. de in rem ver. l. 2. §. apud Iulianum de her. vend. l. 2. quan. de pec. ac. anna. sit. tunc solum dicemus necessariam esse actionem de in rem verso, cùm deficit actio de peculio. l. 1. l. si pro patre. §. 1. l. si in rem. l. filiusfamilias. D. de in rem ver.

Eiue.] Vet. *quidue ei.*

In prædiis vel.] Vet. *in prædiis & mancipiis & sœnebri.*

C Et nepote.] Vet. *aut nepote & nepte, vel patre & auo in cuius potestate sunt.*

Qui in potestate.] Vet. *qui in parentis erunt potestate.*

Directo.] Paulò post ait, *principaliter ex quo apparet idem esse directo & principaliter, vt & in l. ult. D. de legat. lib. 3.* Certi conditio principalis est actio siue directa. Quod iussu, De in rem verso, Institoria, Exercitoria, veluti accessoria quædam sunt actiones. Ergo agitur cum patre dominoue aut quasi cum reo principali aut quasi cum accessore. Directa actio utili opponitur, opponitur contraria. idque trãslaticium est. opponitur verò etiam honoraria. l. electio. §. si plurium de noxal. act. & accessoria. l. deferre. §. ult. de iu. fisci. & præparatoria. l. 5. §. idem subiungit. l. si quis hominem. D. ad exhib.

D DE NOXALIBVS ACTIONIBVS.

Aut ipsum hominem.] Quid. cod. *aut hunc hominem. quid. aut hominem.* hos verò pro barim potius quàm illos. malim tamen, *aut noxam dedere.* vt in §. 1. j. de offic. iud. l. 1. D. de nox. act. alioqui non rectè sequitur, *Noxa autem est corpus.* sed noxa etiam pro peccato accipitur. Noxæ igitur hominem dedere, id est, pro peccato, quod alibi ad noxam, in noxam l. si iure. §. ult. de nox. act. l. 1. §. cùm arietes. si quadr. paup. fec.

Cui deditus est seruus.] Vet. *non habent. seruus.*

Veluti furti.] Vet. *veluti furti lege 12. tab. damni iniuriæ lege Aquilia.* Rectè autem Acc. noster, furti nec manifesti. Actio enim furti nec manifesti in duplum est ex XII. tab. Actio furti manifesti in quadruplum est è iure prætorio quod & ex rectèibus Ant. Augustinus probat & Ant. Contius Biturigum scholæ non incelebris doctor fortiter defendit. & mihi verissimum videtur.

E Dari, vt pene.] Om. vet. cod. *dare vt pene per corpus pater magis :* rectissimè. Sensus est, Patrem per corpus suum propemodù perichitari magis quàm filium. Saluianus 8. de prouid. In supplicio filij pietas paterna torquetur.

SI QVADRVES PAVPERIEM FEGISSE DICATVR.

F Scripta est.] Deditio reo prodest ad liberationem, quoniam ita lex XII. tab. scripta est. At quæ sequuntur, vtputa *si equus, &c.* exempli gratia ponuntur, nec sunt ex XII. tab.

Quia desit.] Vet. cod. *quia desuit.*

Pauperies autem.] Quid ergo fiet si quadrupes depasta sit agrum alienum? depasci enim est vti, Vti autem non est damnù dare l. qui occidit. §. si quis alien. D. ad leg. Aquil.

sed tamen vna eadēque lege simul. De pauperie quadrupedum & de pastu pecoris pro A
dita est noxalis actio auctore Paulo lib. i. sent. eod. tit.

Hæc quidem.] Vet. hoc est quod ad noxalem actionem pertinet.

Verrem, aprum.] Hinc planum fit in l. hi enim. de ædil. edic. hæc verba superesse, vel
minorem.

DE HIS, PER QVOS AGERE POSSVMVS.

Pro populo.] Pro populo, syndicus, actor: pro libertate, assertor: pro tutela, tutor: sed
& pro populo, pro libertate, & de suspecto tutore, quilibet experiri potest.

Sed quia.] Vet. & quia. & paulò post, *multæ iustæ causæ.*

Neque certis verbis.] Et hoc est quod Paulus ait lib. i. sent. Procuratorem nudis ver- B
bis constitui. sequitur ex vet. lib. neque præsentē aduersario, immo & plerumque.

DE SATISDATIONIBVS.

Si victus esset.] Vet. non habent, *esset.* Sunt verò huius satisfactionis vestigia quædam
in l. si petitor. l. si seruus & passim. sub tit. iud. sol. l. pen. de dolo. l. si cum hominem de fide-
iuss. l. in causæ. §. si ex parte de procur. l. 2. de præst. stip.

Satisfidare cogebatur.] Non tantum de iudicato sed etiam de rato. l. Pomponius. §.
sed & is qui. de procurat. De iudicato cauet etiam si apud acta constitutus vel aliàs con- C
firmatus sit. l. r. C. de satisfidat. non tamen de rato.

Verba edicti.] L. seruum §. ait prætor. de procurat. vulgo autem receptum est, vt ne
caueant de rato quia domini sunt, & verò rem in iudicium deducunt, nisi si dubitetur an
tutores vel curatores sint, vel an administratio eis commissæ sit. l. vulgo. de administ. tut.
quod & in actoribus vniuersitatum obseruatur. l. item. §. actor. quod cui. vniuers. Actores
autem tutorum vel curatorum omnimodo cauent de rato, id est, siue dubitetur de decre-
to, siue non. l. actor. rem rat. hab. idēque dicendum est de procuratoribus, siue constet
de mandato siue non.

Omnimodo satisfidaret.] Defensor in iudiciis in rem & de rato cauet & iudic. solui.
De rato ideo, quia si fortè fortuna ipsè vincatur, periculum est, ne reuersus dominus re, qua D
de agitur, suam esse petat. In iudiciis in personam, de iudicio cauet non de rato. l. de pupil-
lo. §. pen. §. ult. de no. op. nunt. nam condemnato defensore, non est ratio, qua possit domi-
nus retractare id, quod actum est, exceptis quibusdam in quibus & ob eam rem de rato
exigitur cautio. l. sed & cæ. §. vltim. & l. proxim. de procur.

Siue personali.] Vet. *siue in personam.* & in §. si verò reus, *vel personam.*

Sed pro sua tantum.] Hodie reus non satisfidat iudicatum solui, sed iudicio se ad futu-
rum vsque ad finem litis aut satisfidat, aut iurat, aut repromittit. Iurat vir illustis. l. quotiēs
C. de dignit. & qui immobilia possidet. l. sciendum. qui satisfid. cog. l. in sacris. 3. C. de prox.
fac. scrip. l. multis. C. de princ. agent. in reb. No. Valent. de episc. iud. Repromittit clericus
in quibusdam causis, qua de re agitur in l. cum clericis, & l. omnes C. de episc. & cler. E

Pro qualitate personæ.] Fideiussores idonei dantur pro qualitate rei, qua de agitur.
l. i. D. in ius voc. vt cant. l. si verò. §. i. qui satisfid. cog. non vt Acc. opinatur pro qualitate rei
cum quo agitur. Mouetur edicto prætoris, cuius sententia hæc non est à parēte quo cum
agitur similibusque personis qualescunque fideiussores dari, sed earum personarum fidei
etiam si locupletes non sint, reos committi. Sensus autem horum verborum, *pro qualitate
personæ suæ*, hic est: pro qualitate reorum aut fideiussoriam aut iuratum, aut nudam ab eis
repromissionem præstari.

Satisfactionem solemnī stipulatione.] Vet. cod. *satisfactionis solennes stipulationes.* &
rectè. nam tres hæc satisfidatio clausulas habet.

Heredes eius.] Vet. *heredes sui.*

In iudicium veniet.] Qui. cod. *in iudicio inuenietur.* & Th. *ἐν τῷ δικαστηρίῳ.*
quod probo.

Fideiussor.] Omnino delendum est hoc nomen.

Quotidiano.] Vet. *à quotidiano.* & in §. vlt. *cum necesse est.*

DE PERPETVIS ET TEMPORALIBVS
ACTIONIBVS, ET QVAE AD HEREDES VEL
IN HEREDES TRANSEVNT.

A

Certos fines.] Omnium autem celeberrima est cōstitutio Theodosij de præscriptione xxx. annorum l. sicut. C. de præsript. xxx. de qua & in No. Th. & Valen. de xxx. ann. præs. & in No. de episc. iud. Sidonius Apollinaris lib. 8. Per ipsum ferè tempus, vt decemuiraliter loquar, lex de præscriptione tricennij fuerat proquiritata, cuius peremptoria abbolita rubricis lis omnis in sextum tracta quinquennium terminabatur. Intelligit autem Sidonius No. de præsript. xxx. anno. nam vt ex eodem auctore apparet Asterio consule

B ea lex proquiritata (& id quidem decemuirale verbum est) fuit. De hac præscriptione Cassiod. lib. v. Tricennalis, inquit, humano generi patrona præscriptio eo quo cunctis vobis iure seruabitur. & Sudas in verbo *πρίσκος έμεσιους. επει δέ ο νόμος έμποδών ίστατο τας ιδυ άλλας δίχας άπάλας ές τριακοτῶν πενταετηρια άγων, άλλίχας δέ άπιας χηί τας έποθηχαιρίας πάσας μ. ένιαυτῶν μήκη εκκέρων.* Quòd autem ait de hypothecariis & præscriptione XL. annorum, in debitoribus locum obtinet & heredibus creditorum & posterioribus creditoribus quamdiu debitor superstes est, alioquin ad hypothecariam sufficit xxx. annorum præscriptio. Addit & in quibusdam aliis causis necessariam esse præscriptionem XL. annorum. quòd ex tit. de præsript. xxx. vel XL. anno. quia colligi potest, nòsque id ad maiorem scribendi diligentiam referuamus, nunc pratermitteremus.

C

In heredem rei.] Non est, *rei.*

Et si qua alia similis.] Huic similis fuit actio De moribus. l. vlt. C. Th. de inc. nupt.

Veluti cum testator.] Nec enim ex omni dolo defuncti tenetur heres; sed ex eo tantum quod rebus actoris damnnum attulit l. i. C. de her. tut.

DE EXCEPTIONIBVS.

In factum composita.] Quòd ait composita, ad solam exceptionem in factum referendum est, quæ & in factum concepta dicitur. l. quod de bonis. ad l. Falc. Est autem hæc erroris exceptio.

Si apparet.] Quid. cod. *si paret.*

D

Exceptionem iurisiurandi.] Defendi etiam potest per exceptionem pacti. l. sed et si feruus. D. de iureiur. nam iurisiurandum ex pactione venit. Ex hac etiam exceptione & aliis omnibus oritur generalis exceptio doli. l. 2. §. & generaliter D. de do. except.

Cum temerè.] Quia obstabat exceptio rei iam antè in iudicium temerè deductæ & consumptæ, id est, exceptio rei iudicatæ: atque ita obstabat ante tempus dilatoria, post tempus peremptoria exceptio, ideo rem amittebant. Vt verò res in iudicium illud prius deducta videatur, necesse est actorem egisse purè, sibi dari oportere: namque si egerit sub exceptione hac, Cuius pecuniæ dies fuerit, & reus iudici probauerit eius pecuniæ diem nondum esse, nec malè egisse, nec rem in iudicium deduxisse & consumpsisse videtur.

Quamobrem à Q. Pompeio Prætoze, vt M. Tullius refert in 1. de Orat. cum petitor ante

E diem puram actionem sibi dari postulare, rei patronus perquam stultè contendebat, sine illa exceptione actionem dari non oportere: neque intelligebat si purè actum esset litem eum amissurum, si sub exceptione, post tempus cum denuo rectissimè acturum. Similis fuit imperitia Hypsæi & Octauij quæ à me fuit explicata in §. si quis agens supra de actionib. Est de tutela ex XII. tab. actio Rationibus distrahendis in duplum. Hypsæus pro pupillo à M. Crasso prætoze postulabat, vt sibi liceret in triplum agere. Octauius pro tutore non nisi in duplum actionem dari oportere contendebat: neque intelligebat si in triplum actionem impetrari suisset, hoc solo se tutelæ actione liberatum iri.

Sine offensa militaris.] In vet. non est, *militaris.*

F

DE REPLICATIONIBVS.

Etiam fideiussoribus.] Eis verò quæ sita semel exceptio inuitis non extorquetur l. vlt. D. de pact. cui non aduersatur l. si vnus. §. pactus. cod. tit. nam in eo §. hæc verba, *Eadem ratione*, sic accipienda sunt, si ipsis sciētibus posterius pactum interpositum est, vt qua

ratione reus amittit exceptionem, eadem etiam amittant fideiussores.

A

DE INTERDICTIS.

Actionis verbo continentur interdicta. l. actionis. D. de oblig. & act. Cic. pro Cæcin. Vtrum hanc actionem habetis qua nos vsi sumus. Ceterum hoc inter se distat quod actioni addatur iudex, interdicto non item.

-Fiebat.] Quid. cod. *faciebat*.

-Veluti vim.] Vti interdicto Vti possidetis, & de superficieb. ADVERSUS EAM VIM FIERI VETIT: quod & in. l. i. D. vti poss. & ex Ælio Gallo integrum ab Sext. Pomp. proponitur, vbi quid sit possessio definit.

-Quia inter duos.] Sic constanter habent omnes lib. script. *non quia interim*. Isidorus. B tamen & Anianus in Notis ad Paulum lib. v. sent. interdictum definirunt, sententiam interim dictam.

-Petitoria actio.] Quid. cod. *petitoris actio institui: quia & civilis & naturalis ratio persuadet vt, &c.*

Et potius possidere.] Illa, & *potius*, expungenda sunt ex auctoritate lib. script.

-Nec vlla dubitatio.] Possessio nudo animo retinetur, nudo animo amittitur, nudo animo non acquiritur. Sunt qui contendant nudo quoque animo possessionem non amitti ex L. quemadmodum: D. de acquirend. posses. sed ea lex, vt apparet ex inscriptionum similitudine, conferenda est cum l. fere. D. de diuer. reg. iur. In qua merito additur *fere*. nec enim omnino vt acquiritur, ita etiam amittitur possessio. nam etsi non amittatur solo corpore, propterea quod solo animo retinetur, solo tamē animo amittitur. nec est alia ratio propter quam videatur additus ille aticulus, *fere*. fuit autem hæc Ioannis sententia, quam his verbis interpretes Græci exprimunt. *καλωσ ουδ, το χεδεν, και επι τε τε τσ γιματος παρσει(α.ι.ω) γαρ τερωω δωάμεθα κτήσαθαι νομην πινος παρ(α)ματος, ε πάντως (αύ) πτω τετω και σποκ πώμεθα.*

Interdictum vnde vi.] Hoc est momenti interdictum, quod & celeris reformatio dicitur. De eo tractatur in tit. Vnde vi & de vi armata. sic enim fortè legendum est, idque indicat. l. 2. §. penult. D. de interdict. M. etiam Tullius in Orat. pro Cæcinna duo interdicta facit, Interdictum Vnde vi, & interdictum de vi armata, siue De vi hominibus armatis, aut de hominibus armatis.

De vi publica.] Omnis vis armata, est publica: non tamen omnis vis publica est armata. nã & sine armis offendi potest Respublica, vt in specie l. 7. l. 8. l. qui dolo. l. ult. D. de vi public.

DE POENA TEMERE LITIGANTIVM.

Vel tripli.] Absunt hæc à vet. lib. & merito: nulla enim est in inficiantem tripli actio.

Ex nostra constitutione.] additur in quibusdã cod. manu scriptis, *quod non calumniã di animo litẽ mouisset, sed existimando se bonam causam habere*. quod mihi valde probatur: nã vt superius iusiurandum rei definitum est, debuit & hoc loco actoris iusiurandũ definiri:

DE OFFICIO IVDICIS.

E

Aditus est.] Legendum *additus vel addictus est*. vt in l. cum furiosus. l. iudex. l. si in iudicis. D. de iudic. l. quod si Ephesi. D. de eo quod cert. lo. l. si qua. l. filij. C. famil. circisc. l. debitor. §. ult. D. ad Trebel. iudex additur actioni in hunc modum, L. TITIVS IVDEX ESTO, SI PARET PRIMVM SECVNDO C. EX TESTAMENTO DARE OPORTERE, TVM PRIMVS DAMNETVR: idque ex Cicerone intelligi potest in III. Act. in Verr.

In X. aureos.] Vet. *Titio X. aureis*.

Noxam debere.] Sic in l. i. D. de his qui effud. vel deiecc.

Siue frustratione.] Non difficultate restitutionis, sed morandę restitutionis causa.

Eo quoque nomine.] Et eã quidem sunt præstationes personales, vt & in §. ult. j.

Veluti li homo.] Legendum, *vel homo*: auctoribus lib. vet. quod rectum est.

DE PVBLCIS IVDICIIS.

Cum ceteris.] Vet. lib. non habent, *cum*.

A Quod cuius ex populo.] Publica ergo iudicia inde nomen trahunt quòd patent omnibus. l. quamuis. 2. C. ad leg. Iul. de adult. l. lege Cornelia testamētaria. D. ad leg. Corn. de fals. Eadem ratione popularia iudicia sunt publica. l. cum qui. §. in popularibus. D. de iureiur. ex quo efficitur vt alia sint iudicia publica ciuilia, alia criminalia.

Plerumque.] Id est, nisi si cui lege aliqua agendi publico iudicio non est potestas. l. palam. §. senatus. D. de ritu nupt.

Afficiunt homines.] Vet. non habent, *homines*.

Extendit.] Quid. cod. *ostendit*.

Temeratores.] Sacrilegos in l. quamuis. 2. C. ad legem Iul. de adult. l. 4. C. Th. quor. app. non recip.

B Gladio.] Legis Iuliæ pœna relegatio fuit. Quod igitur ait, *gladio*, non est ex rogatione Iulia, sed abrogatione.

Stupratoribus.] Omnes vet. lib. *peccatoribus*, vt in §. item lex Iulia de vi. §. *peccatores*.

Sed & omne.] Vet. *sed & omne significatur quod manu cuiusdam mittitur*.

A Græca voce.] Vet. à Græca voce figuratum ἀπό τῆς τηλῆς, vt in l. si caluitur de verb. sign. male Theoph. ἀπό τῆς βέλγης.

Admonet.] Indubitatè legēdum hoc in loco est ita, vt in l. si caluitur. & apud Theophilum.

Sicarij.] Sudas σιχαῖοι ληστῶν γένος. σιχαῖς δὲ τὰ ἐπιτηλάμπη ξίφη ῥωμαῖοι χαλῶσι.

Affnitatis.] Legendum, *affectionis eius qua nuncupatione parricidij continetur fata prope*

C *uerit*. vt in constitutione Constantini, cuius sententia parricidæ more maiorum, nō Cornelia aut Pompeia lege coërcentur.

Vel aliud instrumentum.] Hoc adiectum est legi Corneliæ. Lex enim ipsa non nisi de nummis aut de testamentis falsis promulgata est.

Publicatio.] Addidit Paulus lib. v. sentent. relegationem : quod etiam l. quoniam. & l. seruos. C. ad leg. Iul. de vi confirmant.

Tunc & raptores.] Om. vet. lib. *tunc & peccatores*.

Qui publicam.] Rectius vet. lib. *qui pecuniam vel rem publicam vel sacram*.

D Repetundarum.] De pecuniis repetundis primus quæstionem constituit L. Piso tribu. pleb. neque adduci possum, vt credam eum aut plures alias, aut omnes quæstiones publicas constituisse: nam quod ait M. Tullius in Bruto, Quæstiones perpetuæ hoc adulescente constitutæ sunt, quæ antea nullæ fuerunt, mihi valde à mendo suspectum est, & quia quæstiones perpetuas nusquam legi, & quia in lib. vet. Sebast. Corradus vir eruditissimus ita scriptum esse annotauit Quæstiones p. Crediderim igitur scriptum initio fuisse Quæstiones p. rep. quod est pecuniarum repetundarum. alioquin inconsequēter subiicit M. Tullius: L. enim Piso trib. pleb. legem primus de pecuniis repetundis Censorino & Manilio Coss. tulit. Confirmat etiam me plurimum quòd idem auctor eisdem penè verbis in lib. 2. Offic. De pecuniis, inquit, repetundis à L. Pifone, lata est lex nulla antea cūm fuisset.

E

F I N I S.

d iiij

TITVLI EX CORPORE

VLPIANI XXIX.

Mores, sunt tacitus consensus populi, longa consuetudine inueteratus.

I	<i>De libertis.</i>
II	<i>De statu liberis.</i>
III	<i>De Latinis.</i>
IIII	<i>De his qui sui iuris sunt.</i>
V	<i>De his qui in potestate sunt.</i>
VI	<i>De dotibus.</i>
VII	<i>De iure donationum inter virum & uxorem.</i>
VIII	<i>De adoptionibus.</i>
IX	<i>De his qui in manu sunt.</i>
X	<i>Qui in potestate mancipioe sunt, quemadmodum eo iure liberentur.</i>
XI	<i>De tutelis.</i>
XII	<i>De curatoribus.</i>
XIII	<i>De celesorbo & solitario patre.</i>
XIIII	<i>De poena legis Iulie.</i>
XV	<i>De decimis.</i>
XVI	<i>De solidi capacitate inter virum & uxorem.</i>
XVII	<i>De caducis.</i>
XVIII	<i>Qui habeant ius antiquum in caducis.</i>
XIX	<i>De dominiis & acquisitionibus rerum.</i>
XX	<i>De testamentis.</i>
XXI	<i>Quemadmodum heres institui debeat.</i>
XXII	<i>Qui heredes institui possunt.</i>
XXIII	<i>Quemadmodum testamenta rumpuntur.</i>
XXIIII	<i>De legatis.</i>
XXV	<i>De fideicommissis.</i>
XXVI	<i>De legitimis heredibus.</i>
XXVII	<i>De libertorum successione vel bonis.</i>
XXVIII	<i>De possessionibus dandis.</i>
XXIX	<i>De bonis libertorum.</i>

AD VLP IANI TIT. XXIX.

IACOBI CUIACII

I. C. NOTÆ.

B

TIT. I.

DE LIBERTIS.

C

LIBERTORVM genera sunt tria, Ciues Romani, Latini, Iuniani, Dediticiorum numero.

Ciues Romani sunt liberti, qui vindicta, censu, aut testamento, nullo iure impediēte, manum issi sunt.

Vindicta manumittuntur apud magistratum, velut Prætorem, Consulem, Proconsulem.

Censu manumittebantur olim, qui iustriali censu Romæ iussu dominorum, inter ciues Romanos censum profitebantur.

Vt testamento manumissi liberi sint, lex duodecim Tabularum facit, quæ confirmat, quod datum legatum est.

Quæ prohibet, exceptis quibusdam cognatis, & si plus donatum sit, non rescindit, minus quàm perfecta lex est, quæ vetat aliquid fieri: & si factum sit, non rescindit, sed pœnam iniungit ei, qui contra legem fecit, qualis est lex Furia testamentaria, quæ plus quàm mille assium legatum, mortisve causa prohibet capere, præter exceptas personas: & aduersus eum, qui plus cepit, quadrupli pœnam constituit.

Lex aut rogatur, id est, fertur: aut abrogatur, id est, prior lex tollitur: aut derogatur, id est, pars prima tollitur: aut subrogatur, id est, adiicitur aliquid primæ legi: aut obrogatur, id est, mutatur aliquid ex prima lege. Hodie autem ipso iure liberi sunt ex lege Iunia, qua lege Latini sunt nominati inter amicos manumissi.

Dediticiorum numero sunt, qui pœnæ causa vinciti sunt à domino: quibus vestigia scripta fuerunt: qui propter noxam torti, nocentisque inuenti sunt, quive traditi sunt, ut ferro, aut cum bestiis depugnarent: vel in custodiam coniecti fuerunt: deinde quoquo modo manumissi sunt: idque lex Ælia Sentia facit.

Eadem lege cautum est, ut minor triginta annorum seruus vindicta manumissus, ciuis Romanus non fiat, nisi apud consilium causa probata fuerit: ideò sine consilio manumissum, seruum manere putat. Testamento verò manumissum perinde haberi iubet, atque si domini voluntate in libertate esset, ideòque Latinus fit.

Eadem lex eum dominum, qui minor viginti annorum est, prohibet seruum manumittere, præterquam si causam apud consilium probauerit. In consilium autem adhibentur Romæ quinque Senatores, & quinque Equites Romani, in prouincia viginti Recuperatores, ciues Romani. A

Ab eo domino qui soluendo non est, seruus testamento liber esse iussus, & heres institutus, & si minor sit triginta annis, vel in ea causa sit, vt dediticius fieri debeat, ciuis Romanus & heres fit: si tamen alius ex eo testamento nemo heres fit. Quòd si duo pluresve liberi heredesque esse iussi sunt, primo loco scriptus liber & heres fit: quod & ipsum lex Ælia sentia facit. B

Eadem lex in fraudem creditoris & patroni manumittere prohibet.

Qui tantum in bonis, non etiam ex iure Quiritium seruum habet, manumittendo Latinum facit.

In bonis tantum alicuius seruus est, velut hoc modo, Si ciuis Romanus à ciue Romano seruum emerit, isque traditus ei sit, neque tamen mancipatus ei, neque in iure cessus, neque ab ipso anno possessus sit. nam quamdiu horum quid fiat, is seruus in bonis quidem emptoris est: ex iure Quiritium autem venditoris est.

Mulier quæ in tutela est, ite pupillus & pupilla manumittere non possunt. C

Communem seruum vnus ex dominis manumittendo, partem suam amittit: eaque adcrescit socio, maximè si eo modo manumiserit, quo, si proprium haberet, ciue Romanum facturum esset. Nam si inter amicos cum manumiserit, plerisque placet eum nihil egisse.

Seruus in quo alterius est vsusfructus, alterius proprietas, à proprietatis domino manumissus, liber non fit, sed seruus sine domino est.

Post mortem heredis, aut ante institutionem heredis testamento libertas dari non potest, excepto testamento militis. D

Inter medias heredum institutiones libertas data, vtrisque adeuntibus non valet: solo autem priore adeunte, iure antiquo valet. Sed post legem Papiam Popeam, quæ partem non adeuntis caducam facit, si quidem primus heres vel ius antiquum habeat, valere eam posse placuit: quod si non habeat, non valere constat, quòd loco non adeuntis, legatarij partis heredes fiunt: sunt tamen qui & hoc casu valere eam posse dicunt.

Qui testamento liber esse iussus est, mox quam vnus ex heredibus adierit hereditatem, liber fit. E

Iusta libertas testamento potest dari his seruis, qui testamenti faciendi, & mortis tempore, ex iure Quiritium testatoris fuerunt.

Lex Furia Caninia iubet, testamento ex tribus seruis non plures quam duos manumitti, & vsque ad decem, dimidiam partem manumittere concedit: à decimo vsque ad triginta, tertiam partem, vt tamen adhuc quinque manumittere liceat, æquè vt ex priori numero: à triginta vsque ad centum, quartam partem æquè vt decem ex priori numero liberari possint: à centum vsque ad quingentos, partem quintam similiter, vt ex antecedenti numero viginti quinque possint fieri liberi. Eademque præcipit, ne plures omnino quam centum, ex cuiusdam testamento liberi fiant. F

Eadem lex cauet, vt libertates seruis testamento nominatim dentur.

- A** **Quæ confirmat.**] Desunt hæc verba, *Testamento datus libertas*. quæ deinde sequuntur, abundant: nam ad legem Furiam pertinet, cuius sententia, mox clarius explicatur. **Præter exceptas personas.**] vt 7. tit. 28. His autem familia Th. scripsit in tit. de leg. Fal. **Quæ prohibet.**] Non est dubium. C. de legib. No. Th. ne cur. præd. alci. cond. Macro. in Som. Scip. ad finem, Inter leges illa imperfecta dicitur, in qua nulla de iustis pœna sancitur. Id est pars prima tollitur.] Legendum opinor, *Pars primæ legis tollitur*: vt Derogare sit, partem primæ legi detrahere. l. derogatur. de verb. sign. quod etiam exrogare est auctore Sext. Pompeio. Obrogare, legem primam alia lege lata aliqua ex parte commutare. quod M. Tullius his verbis complexus est. Deinde indignum de lege aliquid derogari, aut legem abrogari, aut aliqua ex parte commutari, id est, vt & ipse loquitur aliis in locis, legi obrogari. **Hodie autem.**] Hic talia quædam desunt, *Omni liberi non erant, qui aliter quam vindicta, censu, vel testamento manumittebantur. Qui poena causa vinciti.*] Huc pertinet l. fideicommissaria. 2. de fid. lib. eius sensus hic est: Fideicommissaria libertas non debetur ei, quem postea dominus ob delictum vinxit, quia Dediticiorum numero habetur. Secus est, si heres vinxerit. arg. l. cetera. in fin. de leg. 1. & hoc Paulus tradit lib. IIII. Sent. ti. II. ex quo de torta videtur l. fideicommissaria. Nam & sententiæ speciem habet. **Quibus vestigia.**] Legendum videtur, *quibusve stigmarum*; nisi vestigia sunt nota. Seneca lib. I. de benefic. Sic non est beneficium, quod sub oculos venit; sed beneficij vestigium & nota. Ergo serui compuncti notis, manumissione Dediticij efficiuntur. **Noctesque inuenti.**] id est, confessi. Nam qui torti, nec confessi sunt, Cives Romani fieri possunt, vt Paul. in eodem libro scribit. **Vt ferro.**] Ad ludum gladiatorium. Ad ferrum in l. eius qui. §. vlt. de testa. Ad gladium. in l. si quis mihi bona. §. si quis plane. de adq. her. l. si quis à filio. §. sed & si. de iniust. test. **Vel in custodiam.**] In publicum carcerem. Igitur publicus carcer dediticium facit, non priuatus: nisi corpori vincula adhibita sint. l. verum. de verb. sign. **Testamento vero manumissum.**] Et: idcirco quos ad ciuitatem Romanam perducere volebant, iis ita testamento libertatem dabant. **LIBERI SVNT O, CVM ANNORVM ERVNT XXX.** l. ex parte. §. Stich. fam. ercisc. l. Aristo. de manu. test. l. vlt. de reb. dub. l. si quis ita. §. vlt. de statu lib. In eo qui censu liberatur, nulla ætatis habita est ratio. **In consilium.**] Hæc eadem & Theophilus scribit in tit. qui & quibus ex cau. man. non pos. **Eadem lex in fraudem.**] Caius idem lib. I. Instit. Porro in ceteris rebus alienatis in fraudem Rescissoria actione vtimur, Pauliana, Fabiana siue Caluisiana: non etiam in libertatibus datis in fraudem. Nam libertates ipso iure nullæ sunt, id est, ex lege Ælia Sentia. **Qui tantum in bonis.**] Hunc Theoph. Bonitarium vocat, sequentem **Quiritarium.** **Communem seruum.**] §. vlt. de donat. **Seruus in quo alterius est.**] Huius sententiæ vestigia quædam sunt in l. quotiens. in fin. de hered. instit. l. 2. de man. vind. l. si fructuarium. de man. testa. Nam Iustiniani constitutio in contrarium scripta est. **Legatarij partis.**] Hic locus admodum deprauatus est. Crediderim legendum, *Pres. erarij.* Præfectorum enim ærarij est, bona quæ fisco deferuntur spernere, vel agnoscere. l. ergo. §. plane. de fid. lib. l. edicto. de iur. fisc. Ph. Gervasij liber habet, *ea lege ærarium partu heres fiat.* **Et mortis tempore.**] Vel intra diem cretionis. l. verum. de manu. test. & 7. tit. 22. Nam & qui intra diem cretionis hereditatis fit, propè est vt defuncti fuisse videatur mortis tempore. **Lex Furia Caninia.**] Quid fiet, si supra statutum numerum seruos in testamento manumittat: Et placet liberari eos, qui primo loco scripti sunt, vsq; ad legitimum numerum, quod & in lege Ælia seruatur. l. qui soluendo. 2. l. si non lex. §. j. de hered. instit. **Quid fiet si in orbe, si permixtè seruorum nomina scripta sint?** Et placet impediri omnium libertatem. l. qui soluendo. 1. & l. prox. eod. tit. **Quid fiet, si in codicillis quidam scripti sint?** Et Paulus lib. IIII. Sentent. nouissimum eis locum tribuit, quod puto verius dici. Rursus quæro, cum per legem Furiam totam familiam inter viuos liberare liceat, non etiam in testamento: facilius enim quis in testamento totam familiam manumittit, quam inter viuos: & eadem ratione Senatus obligatæ mulieri succurrit, non donanti: lex Iulia hypothecam prædij dotalis inhihet, non alienationem: Constitutio Theodosij Decurionibus venditionem, non donationem aut permutationem: Nouella Iustiniani intercessionem pro marito, non pro extraneo. Quæro, an rectè quis moribundus prætermisso testamento totam familiam manumittat: Et rectè Caius lib. I. Inst. hoc tanquam in fraudem legis excogitatum respuit. cui simile est, quod ad legem Caniniam Paul.

scribens tractat, in l. si quis eum. de cond. & dem. Sed pugnat cum Paulo l. si quis quos. A
de legat. 2. nisi dicamus, legati retentionem esse non petitionem, vt in l. Lucius. §. codi-
cillis. eod. tit. Et hæc de lege Caninia ex iure antiquo adnotare libuit: quæ & si ea lex ab-
rogata sit, nobis in aliis tamen partibus iuris magno. vsui esse possunt. Eadem lex ca-
uet.] § libertas. de legat.

II.

DE STATV LIBERIS.

Vt sub condicione testamento liber esse iussus est, statu liber ap- B
pellatur.

Statu liber quamdiu pendet condicio, seruus heredis est.

Statu liber seu alienetur ab herede, siue suscipiatur ab aliquo, libertatis
condicionem secum trahit.

Sub hac condicione liber esse iussus, si decem milia heredi dederit, & si
ab herede abalienatus sit, emptori dando pecuniam, ad libertatem perue-
niet: idque lex duodecim Tabularum iubet.

Si per heredem factum sit, quo minus statu liber condicioni pareat, per- C
inde fit liber, atque si condicio expleta fuisset.

Extraneo pecuniam dare iussus, & liber esse, si paratus sit dare, & is cui
iussus est dare, aut nollet accipere, aut antequam acceperit moriatur, perin-
de fit liber, ac si pecuniam dedisset.

Libertas & directò potest dari, hoc modo, LIBER ESTO, LIBER
SIT, LIBERVM ESSE IVBEO: & per fideicommissum, vtputa, R O-
GO, FIDEI COMMITTO HEREDIS MEI, VT STICHVM SER-
VVM MANVMITTAT.

Is qui directò liber esse iussus est, horcinus fit libertus. Is autem cui per D
fideicommissum data est libertas, non testatoris, sed manumissoris fit li-
bertus.

Cuius fidei committi potest ad rem aliquã præstandam, eiusdem etiam
libertas fidei committi potest.

Per fideicommissum libertas dari potest tam proprio seruo testatoris,
quàm heredis, aut legatarij, vel cuiuslibet extranei seruo.

Alieno seruo per fideicommissum data libertate, si dominus eum iusto E
pretio nõ vendat, extinguitur libertas. quoniam nec pretij computatio pro
libertate fieri potest.

Libertas sicut dari, ita & adimi tam testamento, quàm codicillis testa-
mento confirmatis potest: vt tamen eodem modo adimatur, quo & data
est.

Idque lex XII. tabularum iubet.] In hac lege emptoris nomine continentur omnes
qui quoquo iure dominium in statu libero nacti sunt. & hoc Pomponius scribit in l. statu
liberi à ceteris. de statu lib. Hac item lege significatur vendi statu liberos posse: & hoc est
quod Modestinus in eod. tit. Statu liberos, ait, vñundari posse leges XII. tab. putauerunt: F
quasi hæc fuerit sententia XII. tab. Sic suprà Vlp. de lege Ælia Sentia. Ideò sine consilio
manumissum, seruum manere putat. & M. Tull. lib. IIII. de Rep. Iurgare lex putat inter
se vicinos, non litigare. Horcinus fit libertus.] Non malè Horcinus. Nam & horcum
quidam dixere ὄρε τὸ ὄρος. Hic autem nullius est libertus. l. si necem. de bon. liber. nisi

A Charontis, Plutonis, Orci. quamobrem & Charonianus ab Theophilo dictus est, ea forma, qua Orcini Senatores (quorum meminit Suetonio. Tranquillus) à Plutarcho in M. Antonio Charonitæ dicuntur. Alieno seruo.] Si relinquatur res aliena, & si heres non possit eam redimere, non tamen extinguitur legatum aut fideicommissum. Nam iustum rei precium ex testamento debetur. Si relinquatur libertas seruo alieno, quem nulla heres condicione redimere possit, extinguitur fideicommissum libertatis: propterea quòd libertas inæstimabilis res est. Sed videamus an hoc sit perpetuum? quid enim si eius serui dominium heres quandoque nanciscatur? Et hoc Constitutiones introduxerunt. l. de beri. C. de fid. lib.

B

III.

DE LATINIS.

LATINI ius Quiritium consequuntur his modis, beneficio principali, liberis, iteratione, militia, naue, ædificio, pilstrino: præterea ex senatusconsulto, veluti quæ sit ter enixa.

Beneficio principali Latinus ciuitatem Romanam accipit, si ab imperatore ius Quiritium impetrauerit.

C Liberis ius Quiritium consequitur Latinus, qui minor triginta annorum manumissionis tempore fuit. Nam lege Iunia cautum est, vt si ciuem Romanam, vel Latinam vxorem duxerit testatione interposita, quòd liberorū quærendorum causa vxorem duxerit, postea filio filiæve, nato natæve, & aniculo factò, possit apud Prætorem vel Præsidentem prouinciæ causam probare, & fieri ciuem Romanum, tam ipse, quàm filius filiæve eius & vxor, scilicet si & ipsa Latina sit. nam si vxor ciuis Romana sit, partus quoque ciuis Romanus est, ex senatusconsulto, quod auctore Diuo Adriano factum est.

D Iteratione fit ciuis Romanus, qui post Latinitatem, quam acceperat maior triginta annorum, iterùm iuste manumissus est ab eo, cuius ex iure Quiritium seruus fuit. Sed huic concessum est ex senatusconsulto, etiam liberis ius Quiritium consequi.

Militia ius Quiritium accipit Latinus, si inter vigiles Romæ sex annis militauerit, ex lege Visillia. Præterea ex senatusconsulto concessum est ei, vt, si triennio inter vigiles militauerit, ius Quiritium consequatur.

E Naue Latinus ciuitatem Romanam accipit, si non minorem quàm decem milia modiorum nauem fabricauerit, & Romam sex annis frumentū portauerit, ex edicto Diui Claudij.

Latini ius Quiritium.] Igitur meliore cõdicione sunt Latini, quàm Dediticij. Nam Dediticij nullo prorsus modo ius Quiritium consequuntur. Sed & Latini commercium habent, & testamenti factione: Dediticij non item. Latini vera libertate potiuntur quãdiu viuunt: Dediticij umbra & imaginibus libertatis. Ciues autem Romani meliore cõdicione sunt, quàm Latini. Connubium enim Latini, & patriam potestatem non habent: testamentum facere, tutorisve dari non possunt, denique moriuntur quasi serui. Nam si vxor ciuis Romana.] Partum Latinum nasci, argumento erat lex Mensia. de qua in tit. v. propterea quòd Latini non valdè distant à peregrinis. Iteratione.] Pli. vii. Epist.

F Sed huic concessum est.] Qui minor xxx. annorum Latinitatem accipit, liberis ius Quiritium consequitur ex lege Iunia. post hanc etatem qui latinitatem accipit, non nisi patroni beneficio: sed ex S. C. etiam liberis ius Quiritium consequitur. Militia.] Vigilum septem cohortes D. Augustus in urbe ita constituit, vt binas regiones vrbis vnaquæ-

que cohors tueretur. Constat enim 14. fuisse regiones vrbis. l. 3. de offic. præf. vig. Inter A
eos qui Latinus sex annis militasset, ex lege Visellia ius Quiritium consequatur: tan-
dem Senatui triennium visum est sufficere. *Visellia* malo quam *Visillia*: quæ D. Claudij
temporibus lata est, rogante L. Visellio Varrone. l. j. C. ad leg. Visel. l. j. C. quand. citi. ac-
cri. præ. Diui Claudij. Idem Suetonius in Claudio.

III.

DE HIS, QUI SVI IVRIS SVNT.

SVI iuris sunt familiarum suarum principes, id est, paterfamilia, i- B
témque materfamilia.

Qui matre quidem certa, patre autem incerto nati sunt, spurij
appellantur.

Spurij appellantur.] Spurij sunt, qui legitime quæsi non sunt. Originem verbi Iu-
stinianus explicat his verbis, Vnde solent Spurij appellari, vel à Græca voce, quasi *σπογγί-
στω* concepti, vel quasi sine patre filij. in tit. de nupt. sic in l. diuus. de captiu. sic Caius lib.
1. Instit. sic Theophilus, sic libri scripti: impressi non sic, quibus non assentior.

V.

DE HIS QUI IN POTESTATE SVNT.

IN potestate sunt liberi parentum, ex iusto matrimonio nati.
Iustum matrimonium est, si inter eos qui nuptias contrahunt
connubium sit, & tam masculus pubes quàm femina potens sit,
& vtrique consentiant, si sui iuris sunt, aut etiam parentes eorum,
si in potestate sunt.

Connubium est vxoris iure ducendæ facultas. D

Connubium habent ciues Romani cum ciuibus Romanis: cum Latinis
autem & peregrinis, ita si concessum sit.

Cum seruis nullum est connubium.

Inter parentes & liberos infinitè cuiuscumque gradus connubium non
est. Inter cognatos autem ex transuerso gradu, olim quidem vsque ad quar-
tum gradum matrimonia contrahi non poterant: nunc autem etiam ex ter-
tio gradu licet vxorem ducere. Si tamen fratris filia, non etiam sororis filia,
aut amita, vel matertera, quamuis eodem gradu sit: eadémq; vxore: nouer- E
ca, vel priuigna, vel nurus, vel socrus nostra fuit, ducere non possumus.

Si quis eam, quam non licet, vxorem duxerit, incestum matrimonium
contrahit: ideóque liberi in potestate eius non fiunt, sed quasi vulgò conce-
pti, spurij sunt.

Connubio interueniente, liberi semper patrem sequuntur: non interue-
niente connubio, matris conditioni accedunt, excepto eo, qui ex peregrino
& ciue Romana, peregrinus nascitur: quoniam lex Mensia ex alterutro pe-
regrino natum deterioris parentis condicionem sequi iubet. F

Ex ciue Romano & Latina Latinus nascitur: & ex libero & ancilla, ser-
uus: quoniam cum his casibus connubia non sint, partus sequitur ma-
trem.

A In his qui iure contracto matrimonio nascuntur, conceptionis tempus spectatur. in his autem, qui non legitimè concipiuntur, editionis: veluti si ancilla conceperit, deinde manumissa pariat, liberum parit. Nam quamvis non legitimè concepit, cùm editionis tempore libera sit, partus quoque liber est.

Nunc autem etiam ex tertio.] Hic locus sic meo iudicio restituendus est. *Nunc autem etiam ex quarto gradu licet uxorem ducere. Sed tamen fratris aut sororis filiam, neptem ve eorū quamvis eodem gradu sit, amitam vel materteram, eamque uxorem, quæ nouerca vel priuigna, vel nurus, vel socrus nostra fuit, ducere non possumus.* Olim igitur inter se patruales, amitini, confobrini matrimonio iungi non poterant: id quod & Caius scribit lib. 1. Institut. hodie ex Constitutionibus possunt. Perperam ex tertio gradu, nam iure ciuili ex tertio gradu uxorem ducere numquam licuit: neque verò nunc licet. Cetera quàm ineptè descripta fuerint, ex Caij & Iustini Institutionibus, & graduum ratione deprehendi potest. Sed vide Obs. 13. c. 16.

B Incestum matrimonium.] Ergo non tantum inter parentes & liberos incestæ sunt nuptiæ, sed & inter eos, qui ex transuerso, vel qui affinitate coniuncti sunt: quod & Caius scribit lib. 1. Instit. & Paulus in l. sororis. de rit. nup. Et præterquam quod iure gentium inter parentes & liberos, ceterum iure ciuili incestæ sunt nuptiæ. Quoniam lex Mensia.] l. lex naturæ. de stat. hom. Veluti ancilla conceperit.] Quod si libera conceperit, deinde ancilla pepererit, partus quoque seruus est, si hæc iuris ciuilis regulam sequamur: quod & Caius scribit lib. 1. Institut. sed fauore libertatis placuit eum liberum nasci. & ita Marc. scribit in l. & seruorum. de stat. hom. & Paul. lib. 11. Sent.

C Incestum matrimonium.] Ergo non tantum inter parentes & liberos incestæ sunt nuptiæ, sed & inter eos, qui ex transuerso, vel qui affinitate coniuncti sunt: quod & Caius scribit lib. 1. Instit. & Paulus in l. sororis. de rit. nup. Et præterquam quod iure gentium inter parentes & liberos, ceterum iure ciuili incestæ sunt nuptiæ. Quoniam lex Mensia.] l. lex naturæ. de stat. hom. Veluti ancilla conceperit.] Quod si libera conceperit, deinde ancilla pepererit, partus quoque seruus est, si hæc iuris ciuilis regulam sequamur: quod & Caius scribit lib. 1. Institut. sed fauore libertatis placuit eum liberum nasci. & ita Marc. scribit in l. & seruorum. de stat. hom. & Paul. lib. 11. Sent.

V I.

DE DOTIBVS.

D Os aut datur, aut dicitur, aut promittitur.

D Dotem dicere potest mulier, quæ nuptura est: & debitor mulieris, si iussu eius dicat institutus: parens mulieris virilis sexus per virilem lexum cognatione iunctus, velut pater, auus paternus. Dare, promittere dotem omnes possunt.

Dos aut profecticia dicitur, id est, quam pater mulieris dedit: aut aduenticia, id est, ea, quæ à quouis alio data est.

Mortua in matrimonio muliere, dos à patre profecta, ad patrem reuertitur, quintis in singulos liberos in infinitum relictis penes virum. Quod si pater non sit, apud maritum remanet.

E Aduenticia autem dos semper penes maritum remanet, præterquam si is qui dedit, vt sibi redderetur stipulatus fuit: quæ dos specialiter recepticia dicitur.

Diuortio factò, si quidem sui iuris sit mulier, ipsa habet actionem, id est, dotis repetitionem: quod si in potestate patris sit, pater adiuncta filiæ persona habet actionem reuera: nec interest aduenticia sit dos, an profecticia.

F Post diuortium defuncta muliere, heredi eius actio non aliter datur, quàm si moram in dote mulieri reddenda maritus fecerit.

Dos si pondere, numero, mensura contineatur, annua, bima, trima die reddetur: nisi si, vt præsens reddatur, conuenerit. Reliquæ dotes statim redduntur.

Retentiones ex dote fiunt, aut propter liberos, aut propter mores, aut ^A propter impensas, aut propter res donatas, aut propter res amotas.

Propter liberos retentio fit, si culpa mulieris aut patris, cuius in potestate est, diuortium factum sit: tunc enim singulorum liberorum nomine sextæ retinentur ex dote: non plures tamen quam tres sextæ in retentione sunt, nõ in petitione.

Dos quæ semel functa est, amplius fungi non potest, nisi aliud matrimonium sit.

Morum nomine, grauiorum quidem, sextæ retinentur: leuiorum autem, ^B octauæ. Grauiores mores sunt, adulteria tantum: leuiiores omnes reliqui.

Mariti mores puniuntur, in ea quidem dote, quæ à die reddi debet. Ita propter maiores mores præsentem dotem reddit: propter minores senum mensum die. In ea autem, quæ præsens reddi solet, tantum ex fructibus iubetur reddere, quantum in illa dote quadriennio redditur: quod repræsentatio facit.

Impensarum species sunt tres: aut enim necessariae dicuntur, aut vtilis, ^C aut voluptuosæ.

Necessariae sunt impensæ, quibus non factis, dos deterior futura est: veluti si quis ruinosas ædes refecerit.

Vtilis sunt, quibus non factis quidem, deterior dos non fuerit: factis autem, fructuosior dos effecta est: veluti si vineta & oliueta fecerit.

Voluptuosæ sunt quibus neque omissis, deterior dos fieret: neque factis: fructuosior effecta est: quod euenit in viridariis, & pictoriis, similibusque rebus.

Dos aut datur.] Dos dicitur sollempnibus verbis sine interrogatione. Dotis actio tã ^D ex dictione nascitur, quam ex stipulatione: hodie etiam ex nuda pollicitatione & nudo pacto. l. 2. C. Theo. de inc. nupt. l. vlt. C. Theo. de dotib. Sublata autem est dicendæ dotis sollempnitas: ideoq; à l. ad exactionem. C. de do. prom. vt ex Co. Theo. apparet, Tribonianus amouit hæc verba, *Dictio vel.* & quibus in locis pruderes scripserant, *Doti dicere*, subscripsit, *Doti promittere*, inusitata loquendi forma. l. si rem. §. vlt. de nouat. l. auus. de iu. dot. l. si marito. §. i. l. si focer. §. Lucius. sol. matr. Denique in l. i. C. de iu. dot. cum Seuerus Imp. scripssisset, *Dictio vel promissio*: & paulò post, *Ex dictione vel ex stipulatione*, (necdum enim ex pollicitatione dotis actio erat) pollicitationem Trib. adscripsit, & cõdictionem ex pollicitatione: cum tamen ex pactis, vel pollicitationibus præscriptis verbis, non condictio dari soleat. *Institutus.*] Ad hanc rem constitutus. *Dare, promittere.*] Idem Paulus ^E in l. promittendo. de iu. dot. Dicendo igitur tres dumtaxat personæ obligantur, promittendo omnes. *Quam pater mulieris.*] Adde vel parens virilis sexus, per virilem sexum cognatione iunctus. *Quod si pater non sit.*] l. cum patrem. C. de iu. dot. *Semper.*] siue sint liberi, siue non. *Receptitia.*] l. mortis causa. §. sed & si dos. de donat. cau. mort. Seruus autem receptitius, de quo Aul. Gel. & Non. Marcellus scribunt, neque dotalis est, neque ex paraphernis: quia ad virum non defertur. Sunt hæc omnia diuersa, bona recepticia, dotes *ἡ ἀφ' ἑρα, ἀπ' ἑρα, θεώρετα, ὑπόβολα.* *Παράφερνα* sunt, quæ extra dotem ad virum deferuntur, quæ & peculij nomine significantur. l. si ego. §. dotis. de iur. dot. l. donationes. §. species, de donat. *Ἀπ' ἑρα* sunt donationes propter nuptias. l. vlt. C. de donat. ante nupt. quibus proxima sunt *θεώρετα*. & *ὑπόβολα*, de quibus Constantinus Har- ^F menopolus scribit. Vnde & Hyperbolica instrumenta apud Sid. Apoll. lib. v i i. Episto. quamquam sunt, qui legant Hyperbolica: alij quidam Paraphernica, omninò malè.

Reuera.] legendum, *Rei uxorie*. Nec interest.] Obstare videtur l. 2. §. quod si in patris. sol. matr. Goucanus in lib. var. lect. Triboniani in eo §. facinus adnotauit: Anto. Gou-

A ueanus, cui ex omnibus, quotquot sunt aut fuere, Iustiniani iuris interpretibus, si quaeramus quis vnus excellat, palma deferenda est. Proinde dos aduenticia communis est ex iure antiquo, mulieris propria ex iure nouo. Actio dotis aduenticiae communis est etiam Iure nouo. l. vlt. C. de bo. quaer. lib. neque verò propriam esse actionem rectè colligitur ex l. Caius. sol. matr. quia non dicit soli filiae actionem dari: verum idè filiae dicit non patri, quia filiae cautum fuit non patri. ceterum per filiam patri quaeritur actio. Post diuortium.] Inde si post diuortium maritus in reddenda dote moram fecerit, & heredi vxoris competit actio: si moram non fecerit, secus est. Quamobrem & mortua in matrimonio vxore, heredi non competit actio. l. usufruct. sol. matr. l. cum in fundo. §. si autem usufruct. de iu. dot. Annuua bima.] Hodie annua die ex constitutione Iustiniani: cui

B à Triboniano aptata est l. i. de do. praeleg. in qua legitur, annua die pecuniã dotalem reddi. Non plures tamen quàm tres.] id est, media pars, vt Paulus ait lib. ii. Instit. tit. de dotibus, cuius verba Boethius Seuerinus refert. Nam sex sextae, integrum conficiunt.

Non in petitione.] Quae ex aliis causis retinentur, & in petitione sunt. Sustulit verò Iustin. quintas & sextas, & alia omnia retentionum genera. Sunt tamen compensationum ex eis causis leges quamplurimae. l. fructus. §. ob donationes. l. rei. §. i. l. si constante. §. si vxor. l. pen. §. i. sol. matr. l. vtilium. de impens. in res dot. l. neque. C. de compens. l. i. C. rer. a. mot. Sed & de moribus actionem sustulit. l. vlt. C. de repud. de qua in l. 5. D. de pact. dot. l. vlt. C. Th. de inc. nupt. l. i. C. Theo. vic. ciu. cri. ag. non pos. quae & accusatio dicitur in l. viro. l. cum mulier. D. sol. matr. quemadmodum actio suspecti, actio ingrati, actio inofficio-

C si, accusatio suspecti, accusatio ingrati, accusatio inofficiosi suis locis. Dos quae semel.] Nisi redintegratum sit matrimonium, dos quae semel dos esse desiit, dos effici amplius non potest. Redintegrato matrimonio, tacite redintegratur & dos, nisi sit recepticia. l. si mulier diuerterit. l. in insulam. §. vlt. sol. matr. Item octaua.] Legendum autem octaua.

Quae à die reddi debet. Ita propter.] Legendum, quae annua bima trima die reddi debet, propter. Pictoriis.] Lego, picturis, & paulò ante, deterior dos fuerit. Viridariis.] In Pand. Flor. viridaria in l. si cuius. §. fructuarius. de usufruct. l. in instrumento de instr. vel instrum. leg. & viridia in l. quotiens. §. seruitutum. de seruit. l. aedificia. de ser. vrb. l. impensae. de ver. signif. Vnde & viridaria alij deduxere, alij viridaria. Sed nihil hæc ad Ulpianum.

D

VII.

DE IVRE DONATIONVM INTER
VIRVM ET VXOREM.

E NTER virum & vxorem donatio non valet, nisi certis ex causis: mortis causa, diuortij causa, serui manumittendi gratia. Hoc amplius principalibus constitutionibus concessum est mulieri, in hoc donare viro suo, vt is ab Imperatore lato clauo, vel equo publico, similive honore honoretur.

Si maritus diuortij causa res mouerit, rerum quoque amotarum actione tenebitur.

Si maritus pro muliere se obligauerit, vel in rem eius impenderit, diuortio facto, eo nomine cauere sibi solet stipulatione tribunicia.

In potestate parentum sunt etiam hi liberi, quorum causa probata est, per errorem contracto matrimonio inter dispares condignis personas.

F Nam seu ciuis Romanus Latinam aut peregrinam, vel eam quae Dediticiorum numero est quasi per ignorantiam vxorem duxerit: siue ciuis Romana per errorem peregrino, vel ei qui Dediticiorum numero est, aut etiam si Latino ex lege Ælia Sentia nupta fuerit, causa probata, ciuitas

redditur tam liberis quàm parentibus , præter eos qui Dediticiorum numero sunt, & ex eo fiunt in potestate parentum liberi.

Principalibus.] Antonini Imp.l.nuper.de don.inter vir.& vxo. Si maritus diuor-
tij.] Non tantum in vxorem, sed & in virum rerum amotarum actio est.l.contra.§.item.
rer.amot. Stipulatione tribunicia.] Vt in l.cùm mulier de dote.sol.matr. Hæc stipu-
latio honoraria est, quia ex iurisdictione tribunorum venit:vt prætoris, vt ædilia ex iu-
risdictione prætoris, ex iurisdictione ædilium. In Institutionibus, de ædiliis vulgò malè
scriptum est, quia ex iurisdictione prætoris veniunt. Superest enim vox, prætoris, auctore Theo-
philo, & Pomponio in l.5.de verb.oblig. Disparis condignis.] Lego, disparis condi-
tionis.Ex lege Aelia Sentia.] vt in tit.de Latinis ex lege Iunia, id est, vt lege Iuniac cõ-
prehensum est. Est autem ab hac sententia non ab simile id, quod Impp. rescripserunt in
l.qui in prouincia.§.Diuus.de rit.nup.

VIII.

DE ADOPTIONIBVS.

NON tantum naturales liberi in potestate parentum sunt , sed etiã adoptiui.

Adoptio fit, aut per populum, aut per prætorem, vel præsidem C
prouinciæ. Illa adoptio quæ per populum fit , specialiter adroga-
tio dicitur.

Per populum qui sui iuris sunt adrogantur: per prætorem autem, filij fa-
milix à parentibus dantur in adoptionem.

Adrogatio Romæ tantum fit : adoptio autem , etiam in prouincia apud
præsidem.

Per prætorem vel præsidem prouinciæ adoptari tam masculi quàm fe-
minæ, & tam puberes quàm impuberes possunt: per populum verò Roma-
num, feminæ quidem non adrogant . Pupilli antea quidem non poterat ad-
rogari: nunc autem possunt ex constitutione Diui Antonini.

Hi qui generare non possunt, velut spado , utroque modo possunt ado-
ptare. Idem iuris est in persona cœlibe.

Item is qui filium non habet, in locum nepotis adoptare potest.

Si paterfamilix adrogandum se dederit , liberi quoque eius quasi nepo-
tes, in potestate fiunt adrogatoris. Feminæ verò neutro modo possunt ado-
ptare: quoniam nec naturales liberos in potestate habent.

Aut per populum.] l.2.C.de adopt.Hodie per imperatorem. Adrogatio Romæ
tantum fit.] Quoniam curiatis comitiis fit. Feminæ quidem non adrogant.] Le-
gendum adrogantur . Causa illa est, quia nulla cum feminis comitiarum communio est.
Ceterum per principem feminæ adrogantur.l.nam feminæ.D.de adop.

IX.

DE HIS QUI IN MANU SVNT.

ARRE conuenitur in manum , certis verbis, & testibus x. præ-
sentibus, & sollempni sacrificio facto , in quo panis quoque far-
reus adhibetur.

In

A In manu est vxor, quæ conuenit in manum. In manum aut confarratione conuenitur aut coëmptione. Sed omiffa est confarreandi adfuetudo, vt Cornelius Tacitus lib. 1111. Annalium fcribit. Omiffa quoque tandem est coëmptio. Denique, omiffa est omnis cõuentio in manum. Quamobrem Tribonianus in l. vxorem. de rit. nupt. l. ex parte. §. 1. de verb. obl. fcripsit, *in matrimonium conuenire: cum tamen Pap. fcripiffet, in manum conuenire. & in l. fi concubina rer. amot. conuenit pro in manu conuenit.*

X.

B QVI IN POTESTATE MANCIPIO VE
SVNT QVEMADMODVM EO IVRE
LIBERENTVR.

LIBERI parentum potestate liberantur, emancipatione, id est, si posteaquàm mancipati fuerint, manumiffi fint. Sed filius quidem ter mancipatus, ter manumiffus, fui iuris fit. Id enim lex duodecim Tabularum iubet his verbis, SI PATER FILIVM TER VENVNDAVIT, FILIVS A PATRE LIBER ESTO. Ceteri autem
C liberi præter filium tam masculi quàm feminæ, vna mancipatione manumiffionéque fui iuris fiunt.

Morte patris filius & filia fui iuris fiunt. morte autem aui, nepotes ita demum fui iuris fiunt, si post mortem aui in potestate patris futuri non fiunt: veluti si moriente auo pater eorum aut iam decessit, aut de potestate dimiffus est. Nam si mortis aui tempore, pater eorum in potestate eius fit, mortuo auo, in patris fui potestate fiunt.

D Si patri, vel filio, aqua & igni interdictum fit, patria potestas tollitur: quia peregrinus fit is, cui aqua & igni interdictum est. Neque autem peregrinus ciuem Romanum, neque ciuis Romanus peregrinum in potestate habere potest.

Si pater ab hostibus captus fit, quamuis seruus hostium fiat: tamen cùm reuerfus fuerit, omnia pristina iura recipit, iure postliminij. Sed quamdiu apud hostes est, patria potestas in filio eius interim pēdebit: & cùm reuerfus fuerit ab hostibus, in potestate filium habebit. Si verò ibi decesserit, fui iuris filius erit. Filius quoque si captus fuerit ab hostibus, similiter propter ius
E postliminij, patria potestas interim pendebit.

In potestate parentum esse desinunt & hi, qui Flamines Diales inaugurantur, & quæ virgines Vestæ capiuntur.

Qui flamines Diales.] Qui morte parentis fui iuris fit, capite non minuitur. l. 3. §. ult. ad Maced. Adiungo etiam eum qui Flaminio Diali, aut Vestali sacerdotio fui iuris fit. l. 2. quod cum eo. l. 1. §. sed et si alio. quan. de pecul. auctore Gellio lib. 1. cap. 13. Et hoc nimirum est quod ait Vlp. in d. l. 3. *vel aliàs fui iuris, &c.* Idem & in eo Iustinia. constituit, qui dignitate fui iuris fit. in Nou. 81. At is profectò qui emancipatione fui iuris fit, capite minuitur: credo quia in imaginariam seruitutis formam deducitur. l. liberos. de cap. minutis: immò quia sublata est legitima emancipatio, vigetq; aut Anastasiana, aut Iustiniana emancipatio, qui emancipatur hodie, capite non minuitur. Proinde meritò ex Iustiniani constitutionibus suo exæquatur emancipatus. Vfusfructus emācipatione non finitur. Id deniq; restat, vt capite non minuatur hodie, qui cùm alieni iuris foret, fui iuris efficiuntur.

His autem quæ in hoc loco dicuntur ab Vlpiano, addenda est, quæ in manum flaminis conuenit, Cornelius Tacitus lib. IIII. quando exiret è iure patrio qui id flaminium apisceretur, quæque in manum flaminis conueniret.

X I.

D E T U T E L I S.

TU TORES constituuntur tam masculis, quàm feminis: sed masculis, quidem impuberibus, dumtaxat propter ætatis infirmitatē: B feminis autem tam impuberibus, quàm puberibus, & propter sexus infirmitatem, & propter forensium rerum ignorantiam.

Tutores autem legitimi sunt, aut senatusconsultis constituti, aut moribus introducti.

Legitimi tutores sunt, qui ex lege aliqua descendunt. Per eminentiam autem legitimi dicuntur, qui ex lege duodecim Tabularum introducuntur, seu propalàm, quales sunt agnati, seu per consequentiã, quales sunt patroni.

Agnati sunt, à patre cognati virilis sexus, per virilem sexum descendentes, eiusdem familiæ: veluti patruus, fratres, filij fratris patruelis. C

Qui liberum caput mancipatum sibi, vel à parente, vel à coëmptore manumisit, per similitudinem patroni tutor efficitur, qui fiduciarius tutor appellatur.

Legitimi tutores, alij tutela in iure cedere possunt.

Is cui tutela in iure cessa est, Cessicus tutor appellatur: qui siue mortuus fuerit, siue capite minutus, siue alij tutela cesserit, redit ad legitimum tutorem tutela. Sed & si legitimus decesserit. aut capite minutus fuerit, cessicia D quoque tutela extinguitur

Quantùm ad agnatos pertinet, hodie cessicia tutela non procedit: quoniam permissum erat in iure cedere tutela feminarum tantum, non etiam masculorum. Feminarum autem legitimas tutelas lex Claudia sustinet.

Excepta tutela patronorum, legitima tutela capitis demittitione amittitur.

Capitis minutionis species sunt tres. maxima, media, minima.

Maxima capitis deminutio est, per quam & ciuitas, & libertas amittitur: E veluti cùm incensus aliquis venierit: aut cùm mulier alieno seruo se iunxerit, denuntiante domino, & ancilla facta fuerit, ex Senatusconsulto Claudio.

Media capitis deminutio dicitur, per quam sola ciuitate amissa, libertas retinetur: quod fit in eo, cui aqua & igni interdicitur.

Minima capitis deminutio est, per quam & ciuitate & libertate salua, status dumtaxat hominis mutatur: quod fit adoptione, & in manum conuentione.

Testamento quoque nominatim tutores dati confirmantur eadem lege F duodecim Tabularum, his verbis: VTI LEGASSIT SVPER PECVNIA TVTELA VE SVÆ REI, ITA IVS ESTO: qui tutores datiui appellantur.

A Dari testamento tutores possunt liberis qui in potestate sunt.

Testamento tutores dari possunt hi, cum quibus testamenti faciendi ius est, præter Latinum Iunianum. Nam Latinus habet quidem testamenti factionem, sed tamen tutor dari non potest. id enim lex Iunia prohibet.

Si capite deminutus fuerit tutor testamento datus, non amittit tutelam: sed si abdicauerit se tutela, desinit esse tutor. Abdicare autem est, dicere nolle se tutorem esse in iure. Cedere autem tutela testamento datus non potest: nam & legitimus in iure cedere potest, abdicare se non potest.

Lex Attilia iubet mulieribus, pupillisve non habentibus tutores, dari à prætore, & maiore parte Tribunorum plebis: quos tutores Attilianos appellamus. Sed quia lex Attilia Romæ tantum locum habet, lege Iulia & Titia prospectum est, ut in prouincia quoque similiter à præsidibus earum dentur tutores.

Lex Iunia tutorem fieri iubet Latino, vel Latinis impuberibus eum, qui etiam ante manumissionem ex iure Quiritium fuit.

Ex lege Iulia de maritandis ordinibus, tutor datur à Prætore urbis ei mulieri virginive, quam ex hac ipsa lege nubere oportet, ad dotem dandam, dicendam, promittendamve, si legitimum tutorem pupilla non habeat. Sed postea Senatus censuit, ut etiam in prouincia quoque, similiter à præsidibus earum ex eadem causa tutores dentur.

Prætereà etiam in locum muti, furio sive tutoris, alterum dandum esse tutorem ad dotem constituendam Senatus censuit.

D Item ex Senatusconsulto tutor datur mulieri ei, cuius tutor abest, præterquam si patronus sit, qui abest. Nam in locum patroni absentis alter peti non potest, nisi ad hereditatem adeundam, & nuptias contrahendas. Idemque permisit in pupillo patroni filio.

Hoc amplius Senatus censuit, ut si tutor pupilli pupillæve suspectus à tutela submotus fuerit, vel etiam iusta de causa excusatus, in locum eius tutor alius detur.

E Moribus tutor datur mulieri pupillæve, qui cum tutore suo lege aut legitimo iudicio agere vult, ut auctore eo agat (ipse enim tutor in rem suam auctor fieri non potest) qui prætorianus tutor dicitur, quia à prætore urbis dari consuevit.

Pupillorum pupillarumque tutores & negotia gerunt, & auctoritatem interponunt. Mulierum autem tutores auctoritatem dumtaxat interponunt.

Si plures sunt tutores, omnes in omni re debent auctoritatem accommodare, præter eos qui tunc dati sunt: nam ex his vel vnus auctoritas sufficit.

F Tutoris auctoritas necessaria est, mulieribus quidem in his rebus, si lege aut legitimo iudicio agant, si se obligent, si civile negotium gerant, si libertæ suæ permittant in contubernio alieni serui morari, si mancipia alienent. Pupillis autem hoc amplius, etiam in rerum nec mancipi alienatione tutoris auctoritate opus est.

Liberantur tutela, masculi quidem pubertate. Puberem autem Cassiani A quidem eum esse dicunt, qui habitu corporis pubes apparet, id est, qui generare potest: Proculeij autem, eum qui quattuordecim annos expleuit: verum Piscus eum Puberem esse, in quem vtrumque cõcurrit, & habitus corporis, & numerus annorum. Feminæ autem tutela liberantur

XII.

DE CURATORIBVS.

CURATORES aut legitimi sunt, id est, qui ex lege duodecim Tabularum dantur: aut honorarij, id est, qui à prætore constituuntur. Lex duodecim Tabularum furiosum, itemque prodigum, cui bonis interdictum est, in curatione iubet esse agnatorum.

A prætore cõstituitur curator, quem ipse prætor voluerit, libertinis prodigis, itemque ingenuis, qui ex testamento parentis heredes facti, malè dissipant bona: his enim ex lege, curator dari non poterat: cùm ingenuus quidem non ab intestato, sed ex testamento heres factus sit patri: libertinus autem nullo modo patri heres fieri possit, qui nec patrem habuisse videtur, cùm seruilis cognatio nulla sit.

Præterea dat curatorem ei etiam, qui nuper pubes factus, idoneè negotia sua tueri non potest.

Virilis sexus.] In tutelarum quæstione ita definiuntur agnati: propterea quod tutela virile munus est. Ceteroquin & feminæ agnatæ sunt. Eadem est agnatorum definitio in quæstione intestatæ successionis. l. 2. §. agnati. de suis & leg. her. & j. ti. 26. quia etsi cõsanguinea cõsanguineo intestato heres existat, agnata tamè agnato cuiquam intestato ex lege Voconia heres non est. §. ceterum de legit. agnat. succ. Sic in lege Vellea, Qui testamentum faciet, is omneis virilis sexus, qui ei sui heredes futuri erunt, & c. etiam si parente vivo nascantur. Idè ait, Virilis sexus, quia sequuntur hæc verba, Ut nominatim eos exheredet, vel instituat. §. postumorum. in fi. de exher. lib. Soli autem postumi mares nominatim exheredandi sunt. §. postumi quoque. §. postumorum. de exheredat. lib. Vnde & in l. 3. de iniusto rupt. aio sic Vlpianum scripsisse, *Postumi virilis sexus*: & ex Iustiniani constitutione id Tribonianum immutasse. Eiusdem familiæ.] l. pronūtiatio. §. communi. de verb. sign. Fratres.] Legendum, *Fratres patruales, filij fratris patruelis*. Qui liberum caput.] Agnatus est tutor ex l. XII. tab. patronus ex interpretatione legis: parens ex cõtractu fiduciæ. Cur non & parens ex interpretatione legis? Quia nulla talis in lege interpretatio adhiberi potuit. Nec enim vt patronis, sic parentibus nominatim lege deferretur hereditas. Igitur duæ tantum sunt species legitimæ tutelæ. Agnatorum, & Patronorum: id quod Vlpianus tradit. in l. 1. de leg. tut. Verum in l. 3. §. vltim. eod. titul. parentem emancipatorem non legitimum, sed vicem ait legitimi tutoris obtinere, id est, fiduciariū tutorem esse. Non nego moribus inde receptum, vt nominetur legitima, quæ propriè est fiduciaria. tit. de leg. par. tut. fiduciariæ tutelæ nomen ad liberos transmitti, legitimæ non transmitti: denique hoc liberos patronorum distare à liberis parentum. Ceterum ratio differentiæ tradita à Iustiniano in titul. de fiduc. tut. falsa est in patre & auo: certè subtilior est quàm verior. An igitur quia non vt liberis patroni, ita liberis emancipatoris lege debetur hereditas? l. 1. §. liberos. si quis à par. fuerit manu. sed de his satis.

Vel à parente, vel à coemptore.] Qui à parente, is est pater fiduciarius: qui à coemptore, is est pater naturalis. Lex Claudia sustinet.] Lege, *Sustulit*. Rursus verò lex Claudia sublata est cõstitutione Constantini. l. 3. C. de leg. tut. l. 2. Th. C. de tut. & cur. cre. Ait Constantinus. In feminis tutelam legitimam cõsanguineus vel patruus non recuset.

Excepta tutela patronorum.] Hoc est quod ait l. tutelæ. de cap. minutis. Tutelæ etiam

A etiam non amittit capitis deminutio, exceptis his quæ I. A. P. P. deferuntur, id est, quæ iure agnationis proximis potissimum deferuntur. Tribonianus non sic. Equidē scio Tribonianum, cum multa in libris prudentum notis per scripta essent, auctore Iustiniano in l. 2. C. de vet. iu. enucl. in eis explicandis cadere frequenter & labi. Ceterum tutela patronorum minima capitis deminutione non perit, quia nec ius patronatus perit. Æquè testamentaria & datiuua tutela non perit. At quia minima capitis deminutione ius agnationis perit, & legitima agnatorum tutela perit. Dixi, proximis potissimum, ut in edicto translaticio Verris, Tum uti proximum quemque potissimum heredem esse oporteret, si is intestatò mortuus esset. Vnde eximèda non sunt posteriora verba l. 1. vnde legit. **Quinimmo** in Asconio ita malè leguntur, quasi si Asconij essent, non Tullij. Item alio in edicto, Sec. tab. testamenti potissimum hereditatem dabo. Veluti cum incensus aliquis venierit.] Hoc M. Tullius explicat in extremo orationis pro Cecinna, Dionysius 1111.

B Denuntiante domino.] Trina denuntiatione opus est: denuntiari etiam testatò oportet, idè; denuntiari ut seruo abstineat. Denuntiationem sequitur prætoris, aut præsidis sententia. Inde Tertul. lib. 11. ad vxorem. Nōne insuper censuerunt seruituti vindicandos, qui cum alieno seruo post dominorum denuntiationem in consuetudine perseverarunt? Exemplo S. C. si ingenuæ, quæ ad gynæciarium se, vel monetarium applicat, similis denuntiatio fiat, nisi dicto audiens fuerit, eiusdem ipsa condicionis ex constitutionibus efficitur. l. edicimus. C. Th. de murilegul. l. senatusconsult. C. Th. de decur. Sed hæc à Iustiniano mutata sunt in tit. de S. C. Claud. toll. Status dumtaxat hominis.] Saluo **C** statu publici iuris. l. 1. §. capitis. ad S. C. Tertyll. priuatus hominis status commutatur.

In manum conuentione.] Quæ conuenit in manum mariti, capite minuitur: quia in familiã eius, & sui heredis locum venit, ut in tit. 23. & apud Gellium libr. xviii. cap. 6.

Vti legassit.] Integra lex est, Paterfam. uti legassit, auctore Cornificio lib. 1. ad Herennium. ait, Paterfam. atque idè filiusfam. testamentum facere non potest, etiam si hoc velit pater: quod tamen in donatione nulla lex vetat. Ait, *Super pecuniã, tutelã ve sua rei.* quæ verba coniunctim accipienda sunt. Nam tutorem instituere filiis suis pater, nisi in testamento, non potest, in quo & pecuniæ suæ heredem instituat. l. sæpe de verb. signif. **Qui** tutores datiuui.] Legitimi non dantur sed ipso iure fiunt tutores. l. legitimos. D. de legit. tutor. Testamentarij, Attiliani, Iuliani datione tutores fiunt. Plerumque autem Attiliani, & Iuliani datiuui tutores appellantur. l. datiuus. D. rem pup. sal. for. l. generaliter. C. de episc. & cler. l. vlt. C. de leg. tut. **Abdicare** autem.] M. Tullius lib. vi. ad Att. Itaque aut tutela cogito me abdicare, aut, ut pro Glabrione Scauola, fœnus & impendium recusare. Nihil ab abdicatione distat excusatio. Excusatione datiuui dumtaxat vtuntur. l. ei serui. D. de exc. tut. §. qui excusare. Inst. cod. Nullum verò in iure ciuili excusationis proximis agnatis datæ extat exemplum. Proinde rectè ait legitimos tutela se abdicare non posse.

Ratio illa est quia ipso iure tutores existunt. **Quæ ratio etiam efficit,** ut sui heredes repudiare hereditatem non possunt. Verum enim ut in iure, hi se hereditate abstinere, ita & illi in iure, id est, apud prætorem, tutela feminarum cedere possunt. In pupillis maribus, ut iam superius ab Vlpiano dictum est, cessicia tutela non procedit. In iure cedere au-

E tèm.] **Lego,** In iure autem cedere. **Qui** etiam ante manumissionem.] Non cum solum qui in bonis, sed etiam qui ex iure Quiritium dominus fuit. Si legitimum tutorem pupilla non habeat.] Delenda est vox *pupilla*: nam de pubere hic agitur, non de pupilla. Ceterum quamuis regula iuris hæc sit, Certæ rei vel causæ tutorem non dari, ex lege tamen Iulia & senatusconsultis tutor ex causâ datur ad dotem constituendam. Item ut paulò post tradit, ad adeundam hereditatem specialis tutor datur: quod etiam confirmat l. impuberi. D. de tutor. & cura. datis. l. cum in vna. §. tutor. de appellat. Ad dotem constituendam.] Si ad dotem constituendam, erit hoc contrarium superiori regulæ iuris, quæ dicat, Certæ rei tutorem non dari: si generaliter (quod & ipsum, si mutus aut furiosus sit legitimus tutor, ex S. C. fieri potest. l. pe. D. de tutel.) obstat illa regula, qua cauetur, Tutorem habenti tutorem non dari: ideoque S. C. opus fuit. Idemque permittit in pupillo patroni filio.] Malo, *Idemque permisit in patroni filio*, nimirum ut in eius locum non nisi ad adeundam hereditatem, vel dotem constituendam tutor detur. Quod & generaliter in tutoribus pupillorum iure ciuili locum obtinet. Vel hic est sensus, ut in locum pupilli filij patroni, & tutoris legitimi liberti paterni, alius tutor detur.

F

*contin. ad l. 66 Tabu
Satisvini Balduin,
ad l. 26 Numulin.*

Hoc amplius.] Huius S. C. fit mentio in l. si quis sub condicione. de testam. tut. & hi **A**
quidem sunt tutores, qui ex S. C. dantur: de quibus intelligenda est l. tutelæ. de cap. mi-
nutis. Sequuntur hi, qui moribus dantur. Moribus tutor.] Hodie quia extraordinaria
sunt iudicia, curator datur. §. vlt. de aucto. tut. In ordinariis iudiciis tutor exigitur. l. cura-
torem. D. eod. l. vlt. C. de in lit. dan. tut. Lege aut legitimo iudicio.] Lege agere latius
patet, quàm legitimo iudicio agere. nam sine iudicio lege agi potest. Qui tunc dati
sunt.] Legendum, *Qui testamento dati sunt.* l. vlt. C. de auct. præst. l. 4. l. 5. in principio. & §.
item ipse. l. quod dicimus. §. 1. D. eod. M. Tullius pro Flacco, Nihil potest de legitima tu-
tela sine omnium tutorum auctoritate deminui. Proculeij.] Quorum sententia Iusti-
niano placet. Feminae autem tutela liberantur.] Imperfecta oratio est. Ceterum v-
nus ponitur casus in tit. vlt. in quo libertæ tutela patronorum liberatur. Denique omnes **B**
feminae conuentione in manum liberantur, auctore Boethio in Top. Cic.

XIII.

DE COELIBE, ORBO, ET SOLI-
TARIO PATRE.

IULIA prohibentur vxores ducere, senatores quidem liberi-
que eorum, libertinas, & quæ ipsæ, quarumve pater matèrve artè
ludicram fecerit: item corpore quæstum facientem. **C**

Ceteri autem ingenui prohibentur ducere lenam, à lenone le-
nave manumissam, & in adulterio deprehensam, & iudicio publico dam-
natam, & quæ artem ludicram fecerit: adiicit Mauricianus, & à senatu dam-
natam.

Ceteri autem ingenui.] Et has quoque senatores non ducent. l. Iulia. §. vlt. de ritu
nupt. non tamen idem est è contrario: nam ingenui libertinas ducent. l. lege Papia. eod.
Est in eandem rem auctoritate Marci & Commodi factum plenius S. C. de quo in l. ora-
tio. de spons. l. oratione. l. palam. §. senatus. de ritu nupt. Extrat & de eadem re Constanti-
ni constitutio. in l. i. C. de nat. li. & No. Marciani, de mat. senat. quæ tamen ambæ subla-
tæ sunt in Nou. Iustiniani CXVII. & LXXXIX. ex qua id etiam didicimus, corruptè in di-
cta lege scriptum esse, *Περφελτισσιν*, legendum enim est, *Περφελτισσιν*, id est, *Αρισμοτάτοις*:
atque ita constanter habent omnes veteres codices. Error manuit ex errore Nou. Mar-
ciani. Lex quoque Iulia de senatorum & libertinarum nuptiis à Iustiniano sublata est.
Mauricianus.] Qui ad leges Iulias libros scripsit.

XIII.

DE POENA LEGIS IULIÆ.

IULIA lex Iulia à morte viri anni tribuit vacationem: à diuor- **E**
tio, sex mensum. lex autem Papia à morte viri, biennij: à repudio,
anni & sex mensium.

Pœna legis Iuliæ hæc est, ne cœlibes, ne orbi ex ciuium Romanorum testamentis ca-
pian. l. si is qui heres. de vulg. subst. Tertullia. in lib. de monogamia. Aliud est si & apud
Christum legibus Iuliis agi credunt, & existimant cœlibes & orbos, ex testamento Dei
solidum capere non posse. Sed hæc pœna sublata est à l. i. C. de infir. pœn. cœl. & orbit.

Tribuit vacationem.] Hoc est, vt interim, etiam si cœlibem vitam agant, capere ex
aliorum testamentis possint. Biennij.] Legendum, *triennij*. Vt enim altero tanto à mor-
te viri vacatio, quæ lege Iulia tribuitur, eam superat quæ à diuortio tribuitur, eadem vt **F**
fit proportio necesse est in lege Papia, quæ tempora legis Iuliæ prorogauit. Denique tri-
ennium Augusti lege tribui Suetonius auctor est: nimirum enim lex Papia Popæa lata est
auctore D. Augusto post Iulias rogationes, M. Papio, Q. Popæo coss. suffectis, non or-
dinariis, vt Dion & Ilidorus scribunt.

A

XV.

DE DECIMIS.

VIR & vxor inter se matrimonij nomine decimā capere possunt. Quòd si ex alio matrimonio liberos superstites habeant, præter decimam, quam matrimonij nomine capiunt, totidem decimas pro numero liberorum accipiunt. Item communis filius, filiave, post nonum diem amissus, amissave, vnam decimam adiicit: duo autem, post nonum diem amissi, duas decimas adiiciunt. Præter decimam, etiam vsumfructum tertiæ partis bonorum eius capere possunt: & quotcumque liberos habuerint, eiusdem partis proprietatem. Hoc amplius mulier petere præter decimam dotem potest legatam sibi.

Lege Iulia coniuges, præter ea quæ in hoc tit. enumerantur, inter se capere nihil possunt. & hoc in vxore manifestò tradit. l. 1. C. de his qui se def. lib. x. Sunt & multa huius rei vestigia in Cod. Th. l. ult. de inoff. dot. l. ult. de leg. her. l. 1. l. si aliquis de bo. proscr. l. pro commoditate. de nauicul. & in nou. Valent. de testa. Sed in. l. pro commoditate. pro, liberis. perperam scriptum est *lucris*. Interdum verò ne decimas quidem capere possunt. **C** contra interdum & solidum capere possunt: hodie omnimodo. l. 2. C. de inf. pœ. cœl. & orbit. & decimis sublatis. Duo autem.] Tres post nonum diem amissi solidum adiiciunt, tit. prox.

XVI.

DE SOLIDI CAPACITATE INTER

VIRVM ET VXOREM.

D LIQVANDO vir & vxor inter se solidū capere possunt: velut si vterque, vel alteruter eorum nondum eius ætatis sit, quæ quidem liberos exigit: id est, si vir minor annorum viginti quinque sit, aut vxor annorum viginti minor. item si vtrique lege Papia finitos annos in matrimonio exceßerint, id est, vir sexaginta annos, vxor quinquaginta. item si cognati inter se coierint vsque ad sextum gradum: aut si vir absit, & donec abesset, intra annum postquam abesse desierit, libera inter eos testamēti factio est. Si ius liberorum à principe impetrauerint: aut si filium filiamve communem habeant: aut quattuordecim annorum filium, vel filiam duodecim amiserint: vel si duos trimos, vel si tres post nonum diem amiserint, vt intra annum tamen & sex menses. Etiam vnus cuiuscumque ætatis impubes amissus, solidi capiendi ius præstat. Item si post mortem viri intra decem menses vxor ex eo peperit, solidum ex bonis eius capit.

Aliquando nihil inter se capiunt, id est, si contra legem Iuliam, Papiamq; Popeam contraxerint matrimonium: verbi gratia, si famosam quis vxorē duxerit, aut libertinam senator.

Qui intra sexagesimum, vel quæ intra quinquagesimum annum neutri legi paruerit, licet ipsis legibus post hanc ætatem liberatus esset, perpetuis tamen pœnis tenebitur, ex senatusconsulto Perniciano. Sed Claudiano senatusconsulto maior sexagenario, si minorem quinquagenaria duxerit, perinde habebitur, ac si minor sexaginta annorum duxisset vxorem.

Quòd si maior quinquagenaria minori sexagenario nupserit, impar ma- **A**
trimoniũ appellatur: & senatuscon. Caluitiano iubetur non proficere ad ca-
piẽdas hereditates & legatas dotes. Itaque mortua muliere, dos caduca erit.

Vsque ad sextum gradum.] Nam à sexto gradu cognatio nulla est. §. vltim. de suc-
cess. cog.

Abeffet intra.] Lego, *Abeffet & intra*. Credo hæc vera esse, si absit Reipub. causa. Nã
annus eis tantum dari solet, qui Reipub. causa abesse desierunt.

Si ius liberorum.] Isidorus, auctor sanè vel eo nomine probandus, quòd, vt ex hoc **B**
libello nonnulla, ita ex optimis auctoribus quibus nunc destituti sumus, descripta quàm
plurima contineat, lib. v. Ius, inquit, liberorum est coniugum sine liberis inuicem pro lo-
co pignorum hereditatis alterna conscriptio. quam definitionem confirmat nou. Valẽt.
de testa. & l. valeat. C. Th. de infi. his quæ sub tyran. Et hoc quidem ius liberorum Imp-
p. omnibus dant, in l. 1. C. de iur. lib. Nec enim se ius trium dicunt, aut quattuor liberorum
dare, sed ius liberorum: id nempe quod superius exposuimus, idẽmque coniuncta ea le-
ge cum l. 2. C. de infir. pœ. ex qua ea l. p̄det, vti perspici ex inscriptionibus & subscriptio-
nibus potest, clariùs demonstratur: alioquin superuacua est constitutio Iustiniãni de iu-
re trium aut quattuor liberorum. l. 2. C. de iur. lib. Si igitur ius liberorum à principe impe-
trauerint, liberam inter se coniuges, vt Vlpianus noster ait, testamenti factionem habet.
Denique vno filio filiãve communi superstitite, aut vno filio 14. filiãve 12. annorum amisso
amissãve, tribus post nonum diem amissis, duobus trimis amissis, vno cuiuscunque ætatis **C**
impubere amisso intra annum matrimonij & sex menses, idem ius habent.

Vt intra annum.] Lego, *vt intra annum & sex menses etiam vnus, &c. præstet.*

Neutri legi.] Si neque liberos susceperit, neque matrimonium contraxerit. Iulia est
de contrahendo matrimonio: Papiã, de procreandis liberis. Inde Tertullianus in Apo-
logetico. Nõnne vanissimas Papiã leges, quæ ante liberos suscipi cogunt, quàm Iuliã ma-
trimonium contrahi, post tantæ auctoritatis senectutem heri Seuerus constantissimus
princeps exclusit? Definiti autem sunt in viro anni sexaginta: in muliere quinquaginta. l.
penul. C. de nup. l. si maior. C. de leg. her. quæ definitio. S. C. Claudiano in feminis probat-
tur. Nam mulier post quinquagesimum annũ non gignit. l. si sterilis. in princ. de act. empt.
in maribus non probatur: nam & sexagenarij idonei sunt ad generandum. Aristo. lib. v. **D**
*καὶ ἑὸν ἰσορίας. Γενῆ δὲ ἀνδραπος τὸ ἕχατον μᾶζεις ἑβδωμήκοντα ἔτη ὁ ἀρῆς, γυνὴ δὲ μᾶζεις
πεντήκοντα.* Licet ipsis legibus.] Augustinus 3. contra Iul. Iure etiam fuit constitutum
ne quisquam ius liberorum haberet, nisi cum amborum anni computati & simul ducti,
centum non transisse docerentur.

Caluitiano.] Vide num legendum sit, Claudiano: vt suprã.

Dos caduca erit.] Vt in l. si quis officium. §. veterem. l. dote. de rit. nup.

XVII.

DE CADUCIS.

QUOD quis sibi testamento relictum, ita vt iure civili capere pos-
sit, aliqua ex causa non ceperit, caducum appellatur, veluti cecidit
ab eo: verbi gratia, si cœlibi, vel Latino Iuniano legatum fuerit,
nec intra dies cẽtum vel cœlebs legi paruerit, vel Latinus ius **Q**
uiritium consecutus sit: aut si ex parte heres scriptus, vel legatarius ante aper-
tas tabulas decesserit, vel peræger factus sit.

Hodie ex constitutione imperatoris Antonini, omnia caduca fisco vin- **F**
dicantur, sed seruato iure antiquo liberis & parentibus.

Caduca cum suo onere fiunt: ideòque libertates & legata & fideicom-
missa ab eo data, ex cuius persona hereditas caduca facta est, salua sunt: scili-
cet & legata, & fideicommissa cum suo onere fiunt caduca.

Eorum quæ in testamentis scribuntur, quædam pro non scriptis sunt, quædam in causa caduci, quædam caduca. Pro non scriptis hæc sunt, quæ incapacibus relinquuntur: quæ non intelliguntur: quæ sibi testamentarius adscribit: quæ sunt captatoria: quæ ei, qui in rebus humanis non est, adscribuntur. Pro non scriptis igitur sunt, quæ in ipso initio deficiunt. In causa caduci sunt, quæ paulò post testamentum viuo testatore deficiunt: ut puta si legatarius viuo testatore decedat, aut conditione excludatur. Caduca sunt, quæ mortuo testatore deficiunt: ut puta si heres vel legatarius ante apertas tabulas decesserit, vel aliàs incapax factus fuerit. Caduca, & in causa caducorum legibus Iulii fisco vindicantur: legibus Iustiniani apud heredem remanent cum onere. Quæ pro non scriptis habentur, & nouo, & antiquo iure apud heredem remanent sine onere.

B Veluti cecidit.] Malim, *veluti ceciderit*. Constantinus dixit, cadere in casum. l. omnes. C. de delat.

Si cœlibi, vel Latino Iuniano.] Ergo & cum cœlibe & cum Latino testamēti factio est: & hoc de Latino nominatim proditum est in tit. 11. & 20. Nam neque cœlibem lex Iulia, neque Latinum lex Iunia heredem institui, aut ei legari quidpiam verat: sed ex iisdem legibus caduca fiunt ea, quæ ipsis relinquuntur, nisi intra centum dies hic ciuis Romanus fiat, ille matrimonio iungatur, ut in tit. 22.

Peræger.] Mallem *peregrinus*.

Hodie ex constitutione Imp. Antonini.] Immò ex lege Papia. Quamobrem videntur mihi hæc esse transposita, atque restituenda esse in hunc modum, *Omnia caduca fisco vindicantur, sed seruato iure antiquo liberis & parentibus. Hodie ex constitutione Imp. Antonini, caduca cum suo onere fiunt: & quæ sequuntur: ut intelligatur constitutio ea cuius fit mentio in l. licet de leg. 1. l. 4. C. ad Trebell. Quæ enim ille de substitutis, ad coheredes & ad fiscum transferuntur. l. si Titio. §. 1. de legat. 2. l. quidam. §. quotiens de leg. 1. l. in factò §. vlt. De condit. & demon. Scilicet &.] Scribendum, Sed &.*

XVIII.

QVI HABEANT IUS ANTIQVVM
IN CADVCIS.

D **I**TEM liberis & parentibus testatores vsque ad tertium gradum lex Papia ius antiquum dedit: ut heredibus illis institutis, quod quis ex eo testamento non capit, ad hos pertineat, aut totum, aut ex parte, prout pertinere possit.

Ea quæ mortuo testatore deficiunt ex iure antiquo, apud heredem remanent, post legem Iuliam & Papiam caduca fiunt: ius tamen ea lege antiquum seruatur liberis & parentibus vsque ad tertium gradum. §. & cum lex. C. de caduc. toll. quod & in tit. proximo. & tit. 1. & tit. 25. Ulpianus notat. Inde Celsus in l. pater meus. §. vlt. de leg. 2. Si filio, inquit, heredi pars eius, à quo nominatim legatum est, accrescit, non præstabit legatum quod iure antiquo capit. Id verò immixtum portioni hereditatis eo iure capit, quòd legem Papiam antecessit, quoniam filius est. Ceterum ut de Iuliano Ulpianus in l. si Titio, ita nos de Celfo dicere possumus. Celsus quidem ait legatum nõ præstari. Sed post constitutionem Seueri & Antonini alio iure vtimur: ac frustra nostri interpretes Celsum, qui Hadriani temporibus floruit vnà cum Iuliano, cum rescripto D. Seueri in concordiam adducere conantur. Sed hæc aliàs subtilius.

XIX.

F DE DOMINIIS ET ADQVVSITIONIBVS RERVVM.

MNES res aut mācipi sunt, aut nec mancipi. Mancipi res sunt prædia in Italico solo, tã rustica, qualis est fundus: quàm urbana, qualis domus. Item iura prædiorum rusticorum: velut via, iter actus, &

aquæductus. Item serui & quadrupedes, quæ dorso collouè domantur, velut boues, muli, equi, asini: ceteræ res nec mancipi sunt. Elephanti & camelii, quamuis collo dorsove domentur, nec mancipi sunt: quoniam bestiarum numero sunt. A

Singularum rerum dominia nobis adquiruntur, mancipatione, traditione, vsucapione, in iure cessione, adiudicatione, lege.

Mancipatio propria species alienationis est, & rerum mancipi: eaque fit certis verbis, libripende, & quinque testibus præsentibus.

Mancipatio locum habet inter ciues Romanos, & Latinos Colonarios, B Latinosque Iunianos, eosque peregrinos, quibus commercium datum est.

Commercium est emendi vendendique inuicem ius.

Res mobiles non nisi præsentès mancipari possunt, & non plures quàm quæ manu capi possunt. Immobiles autem, etiam plures simul, & quæ diuersis locis sunt, mancipari possunt.

Traditio, proprie est alienatio rerum. Nec mancipi rerum dominia, ipsa traditione adprehendimus: scilicet, si ex iusta causa traditæ sunt nobis.

Vsucapione dominia adipiscimur, tam mancipi rerum, quàm nec mancipi. C Vsucapio est autem dominij adeptio, per continuationem possessionis anni, vel biennij: rerum mobilium anni, immobilium biennij.

In iure cessio quoque communis alienatio est, & mancipi rerum & nec mancipi, quæ fit per tres personas, in iure cedentes, vindicantes, addicentes.

In iure cedit dominus: vindicat is cui ceditur: addicit prætor.

In iure cedi res etiam incorporales possunt, velut vsusfructus, & hereditas, & tutela legitima, & libertas.

Hereditas in iure ceditur, vel antequam adeatur, vel postea quàm adita D fuerit.

Antequàm adeatur in iure cedi potest ab herede legitimo: postea quàm adita est, tam à legitimo, quàm ab eo qui testamento heres scriptus est.

Si antequàm adeatur hereditas, in iure cessa sit, perinde heres fit cui cessa est, ac si ipse heres legitimus esset. Quòd si postea quàm adita fuerit, in iure cessa sit, is cui cessa est, permanet heres, & ob id creditoribus defuncti manet obligatus: debita verò pereunt, id est, debitores defuncti liberantur.

Res autem corporales, quotiens singulæ in iure cessæ sunt, transeunt ad E eum cui cessa est hereditas.

Adiudicatione dominia nanciscimur, per formulam Familiæ erciscūdæ, quæ locum habet inter coheredes: & per formulam Comuni diuidundo, cui locus est inter socios: & per formulam Finium regundorum, quæ est inter vicinos. Nam si iudex vni ex heredibus, aut sociis, aut vicinis rem aliquã adiudicauerit, statim illi acquiritur, siue mancipi, siue nec mancipi sit.

Lege nobis acquiritur, velut caducum, vel erepticium ex lege Papia Pœpea: item legatum ex lege duodecim Tabularum, siue mancipi res sint, siue F nec mancipi.

Acquiritur autem nobis etiam per eas personas, quas in potestate, manu mancipiõve habemus. Itaque siquidem (mancipio puta) acceperint, aut traditum eis sit, vel stipulati fuerint, ad nos pertinet.

A Si seruus alterius in bonis, alterius ex iure Quiritium sit, ex omnibus causis acquirat ei, cuius in bonis est.

Is quem bona fide possidemus, siue liber, siue alienus seruus sit, nobis acquirit ex duabus causis tantum, id est, quod ex re nostra, & quod ex operibus suis acquirit: extra has autem causas, aut sibi acquirit, si liber sit: aut domino, si alienus seruus sit. Eadem sunt & in eo seruo, in quo tantum usufructum habemus.

B Elephantum & camelum.] Videntur quidem mancipij esse, non sunt tamen: quia feræ bestiarum sunt. l. 2. §. ult. ad leg. Aquil. Isidorus, Mancipium, inquit, est quidquid manu capi subdique potest, ut homo, equus, ovis: hæc enim animalia statim ut nata sunt, mancipium esse putantur. nam & ea quæ in bestiarum numero sunt, tunc videntur mancipium esse, quando capi, siue domari cœperunt. Tollitur verò hæc rerum differentia in titul. de usufrucap. transfer. C.

Et rerum mancipij.] Superest, Et.

Eaque fit certis verbis.] Exempla sunt in §. prætereà. quib. mod. ius potest. sol. & §. i. de testa. ord. quæ, cum explicata sint à multis, longiora non faciam.

C Latinos colonarios.] Horum exemplo Iuniani introducti sunt, ut Iustinianus scribit in tit. de lat. lib.

Commercium.] Commercium est permutatio. l. ex hoc iure. de iust. & iure. Ex permutatione originem cepit emptio & venditio: in qua & si utrinque merx non sit, ut in permutatione, sed aliud pretium, aliud merx, de ea tamen commercium dicitur frequentissime: inde & mercari. & promercium, & promercialis res.

Traditio.] Legendum, *Traditio propria est alienatio rerum necmācipi. Nec mancipi rerum, &c.*

Usufructio est autem dominij adeptio.] Modestinus ait in l. 3. de usurp. & usufruc. *adiectio dominij.* malle, adeptio, ut in hoc loco: cōsueuerunt enim Iurisconsulti eisdem rerum definitionibus uti. Equidem quia hæc duo verba tantam inter se adfinitatem habent, ut

D alterum pro altero facile potuerit obrepere: quod etiam possum Vlpiano auctore, non metuo emendare in Modestino, *adeptio dominij.* Nam & capionis verbo adeptio significatur, non adiectio.

Rerum mobilium anni.] In iure ciuili quæri plerumque solet, utrum continuus, an utilis annus sit. Idem & in hoc loco quæri potest. sed verius est cōtinuum annum numerari: & hoc Paulus scripserat in l. numquam. §. j. de usurpat. & usufruc. Qui tamen annus in triennium mutatus est, Tribonianus scripsit *continuum tempus*: sed debuit & vocem hanc *mobilium* circumscribere. Nam idem profus est in usufructionibus rerum immobilium. Scitum planè est huius erroris causam in Tribonianum conferre.

In iure cessio.] Tribus verbis omne officium prætoris continetur, Do, dico, addico, Dat E iudices, Dicit ius, Addicit, exempli gratia, in cessionibus. Addicit bona libertatū cōseruandarum causa. Vnde & in antiquis legibus Manilia, Peducea, Alliena, Fabia de finibus agrorum ita legitur, *DE QVE EA RE CVRATORIS, QVI HAC LEGE ERIT, IVRISDICTIO, RECIPERATORVMQVE DATIO, ADDICTIO ESTO. SICVRATOR HAC LEGE NON ERIT, TVNC QVICVMQVE MAGISTRATVS IN EA COLONIA, MVNICIPIO, PRÆFECTVRA, FORO, CONCILIAVLO IVRIDICVNDOPRÆERIT, MAGISTRATVS DE EA RE IVRISDICTIO, IVDICISQVE DATIO, ADDICTIO ESTO.*

Velut usufructus.] Usufructus siue domino cedatur, siue extraneo, cessione finitur. Nam & extraneo cessus, ad proprietatem recurrit. l. si usufructus. de iure dot. Nihil verò agitur in persona extranei.

F Tutela legitima & libertas.] De tutela Cessicia, tit. ii. dictum est. Libertas cessicia ea est, quæ vindicta datur: cedit enim libertatem dominus, vindicat seruus, addicit prætor: & inde scipioni licitoris, quem liberandis seruis gerit, vindictæ nomen.

Is cui cessa est.] Videtur legendum, *is à quo cessa est.* quoniam subinfert, *Permanet heres* Atque facit quidem ab hac coniectura ipsa iuris ratio. Idè enim tenetur creditoribus, quòd ad eundem cum eis contraxisse videatur. l. 3. in fin. l. 4. qui. ex caus. in possess. cat.

Idèd ei debitorès non tenentur, quòd se omni heredis iure abdicauerit. Sed neque cessicio heredi tenentur, quia ei non sunt obligati: attamen emptori hereditatis vtiles actio- **A**
nes dantur, venditori directæ. l. emptor. C. de hered. vend. Aliud ergo est cedere hereditatem in iure, longè aliud vendere hereditatem. De cessicia hereditate in libris Iustiniani mentio, quod sciam, nulla fit.

Res autem corporales.] Dixit de rebus incorporalibus quæ ceduntur in iure, nunc de rebus corporalibus. Quid est igitur quod ait in extremo huius sententiæ, *Cui cessia est hereditas?* Malim, *Cui cessia sunt.*

Adiudicatione.] Idem Iustinianus scribit in extremo tit. de offic. iud. neque verò vllus est alius casus, in quo iudicis sententia dominium adquiratur.

Vel erepticium.] Nescio quid sit erepticium: nisi id forsitan sit, quod aliàs in causa **B**
caduci esse dicitur. Neque enim id cadit à nobis (quandoquidem viuo testatore deficit) sed heredi eripitur: caduca cadunt à nobis.

Item legatum ex lege xii. tab.] l. verbis legis. de verb. signific. l. quotiens §. vlt. De pecul.

Si seruus alterius in bonis.] Dominus Bonitarius præfertur domino Quiritiario.

Ex operibus suis.] Alij dicunt *ex operis*: sed hoc quoque rectum est, vt auctoribus scriptis libris, in §. de his: per quas pers. nob. adq. §. item per quas pers. obligat. nob. adq. & auctoribus Florentinis, in l. quod seruus de stip. ser.

X X.

C

D E T E S T A M E N T I S.

TESTAMENTVM, est mentis nostræ iusta contestatio, in id sollemniter factum, vt post mortem nostram valeat.

Testamentorum genera fuerunt tria: vnum, quod Calatis comitiis, alterum quod in procinctu, tertium quod per æs & libram appellatū est. Illis duobus testamentis abolitis hodie solum in vsu est, quod per æs & **D**
libram fit: id est, per mancipationem imaginariam, in quo testamento libripens adhibetur, & familiæ emptor, & nō minus quàm quinque testes, cum quibus testamenti factio est.

Qui in potestate testatoris est, aut familiæ emptoris, testis ad libræ pensæ adhiberi non potest: quoniam familiæ mancipatio inter testatorem, & familiæ emptorem fit: & ob id domestici testes adhibendi non sunt.

Filio familiæ emente, pater eius testis esse non potest.

Ex duobus fratribus qui in eadem patris potestate sunt, alter familiæ em **E**
ptor, alter testis esse non potest: quoniam quod vnus ex his mancipium accipit, acquirit patri, cui filius suus testis esse non debet: pariter & qui in potestate eius est constitutus.

Duo fratres, qui in eiusdem patris potestate sunt, testes vtrique, vel alter testis, alter libripens fieri possunt, alio familiam emente: quoniam nihil nocet ex vna domo plures testes alieno negotio adhiberi.

Mutus, surdus, furiosus, pupillus, femina, neque familiæ emptor, neque **F**
testis, libripens fieri potest.

Latinus Iunianus, & familiæ emptor, & testis, & libripens fieri potest: quoniam cum eo testamenti factio est.

In testa-

A In testamento, quod per æs & libram fit, duæ res aguntur, familiæ mancipatio, & nuncupatio testamenti. Nuncupatur testamentum in hûc modum: tabulas testamenti testator tenens ita dicit, HÆC VTI HIS TABVLIS CERISVE SCRIPTA SVNT, ITA DO, ITA LEGO, ITA TESTOR. ITAQVE VOS QVIRITES TESTIMONIVM PRÆBITOTE. quæ nuncupatio & testatio vocatur.

Filius familiæ testamentum facere non potest: quoniam nihil suum habet, vt testari de eo possit. Sed Diuus Augustus Marcus constituit, vt filius-
B familiæ miles, de eo peculio quod in castris adquisiuit, testamentum facere possit.

Qui de statu suo incertus est (facito quòd patre peregrè mortuo, ignorat se sui iuris esse) testamentum facere non potest.

Impubes, licet sui iuris sit, testamentum facere non potest: quoniam nondum plenum iudicium animi habet.

Mutus, surdus, furiosus, itémque prodigus, cui lege bonis interdictum est, testamentum facere nõ possunt: mutus, quoniam verba nuncupationis loqui non potest: surdus, quoniam verba familiæ emptoris exaudire non potest: furiosus, quoniam mentem non habet, vt testari de ea re possit: prodigus, quoniam commercium illi interdictum est, & ob id familiam mancipare non potest.

Latinus Iunianus, itémque is qui Dediticiorum numero est, testamentum facere non potest: Latinus quidem, quoniam nominatim lege Iunia prohibitus est: is autem qui Dediticiorum numero est, quoniam nec quasi ciuis Romanus testari potest, cum sit peregrinus: nec quasi peregrinus: quoniam
D nullius certæ ciuitatis, sciens vt aduersus leges ciuitatis suæ testetur.

Femina post duodecimum annum ætatis testamenta facere possunt tutore auctore, donec in tutela sint.

Seruus publicus prætorisve, parte dimidia testamenti faciendi habet ius.

Testamentorum genera fuerunt tria.] Iure ciuili. Fuit & quartum, iure prætorio. Est & quintum, ciuili, prætorio, & principali iure permixto.

Ad libræ pensa.] Lege, Aut libripens.

Inter testatorem & familiæ emptorem.] Et ideò seorsim in tabulis heres scriptus (plerumque enim cui fit mancipatio non fit nuncupatio) ad testamentum testis adhiberi potest: at sublata mancipatione, sanè creditur hodie, vt rectè Iustini. ait in §. sed neque de testa. ord. totum hoc negotium inter testatorem & heredem agi. Proinde heres, aut qui per potestatem heredi coniunctus est, testis adhiberi non potest.

Pariter & qui in potestate.] Lego, Pater & qui in potestate eius est constitutus, & duo fratres. &c. vide l. pater. de test.

Femina.] De feminae testimonio rata hæc sunt: Femina, & τὰς ἀποδοχὰς πύγῃς testis loco produci potest. l. ex co. de test. l. qui testamento. §. mulier de testam. Femina, & τὰς ἀποδοχὰς πύγῃς, testis adhiberi non potest. & hoc Græcus interpres tradit.

Latinus Iunianus, & familiæ.] Quoniam commercium habet, vt supra tit. prox.

Sed diuus Augustus Marcus.] Superest, Marcus. §. j. quib. non est per. fac. test.

F Qui de statu.] l. de statu. de testam.

Mutus, surdus.] Surdus mutus ita natus, testamentum facere non potest. Surdus mutus ita factus, testamentum facere potest, si sciat litteras. Æquè surdus ita natus aut factus testamentum facere potest: itémque mutus ita natus aut factus, si sciat litteras. Ceterum hæc est Iustiniani constitutio, ex qua in l. nutu. de legat. 3. additum est, Nisi superveniens

morbis ei impedimento sit.

Quoniam commercium.] Quamquam hæc ratio deficiat hodie, non tamen habet prodigus testamenti factionem: nimirum quia non tantum commercio ei, sed etiam bonis suis interdicitur. Ait enim prætor, ut est in formula interdictionis. **O B E A M R E M T I B I E A R E C O M M E R C I O Q U E I N T E R D I C O.** Eare, id est, bonis paternis autisque.

Certæ ciuitatis sciens.] *Lego, Certæ ciuitatis ciuis est. vel, certæ ciuitatis sit.*

Ut aduersus leges.] Aduersus, pro secundum, positum est: ut sit. secundum leges. Sic in tit. 28. Bono. possessio aduersus tabulas, quæ iuxta tabulas in tit. 23. Sic in l. naturaliter de vsur. & vsuc. Caius ait, Possessionem non tantum aduersus eum interrumpi qui eripit, sed aduersus omnes: id est, non ei tantum vtilem esse vsurpationem qui eripit, sed etiam omnibus: id quod intelligi potest ex tit. quemad. seruit. amitt. in quo multis in locis ostenditur, seruitutes vsurpari per socium, & quemcumque possessorem, per eum etiam qui se suo iure uti non putat.

Seruus publicus prætori [ve.] Legendum, *Seruus publicus P. Romani.* cui non ab simili error est in tit. 24. Plus ergo iuris habent serui publici P. Romani, quam aut ciuitatum, aut priuatorum serui.

X X I.

Q U E M A D M O D V M H E R E S I N S T I T V I D E B E A T.

HERES institui rectè potest his verbis, **T I T I V S H E R E S E S T O,** **T I T I V S H E R E S S I T,** **T I T I V M H E R E D E M E S S E I V B E O.** Illa autem institutio, **H E R E D E M I N S T I T V O. H E R E D E M F A C I O,** plerisque improbata est.

Cur hæc institutio plerisque improbata est, **H E R E D E M I N S T I T V O, H E R E D E M F A C I O?** vtrum quia sola lex heredem instituit, heredem facit? an quia hæc verba plerisque videntur non esse directa? Sed hæc verborum sollemnitas abolita est. I. quoniam. **D**
C. de testam.

X X I I.

Q V I H E R E D E S I N S T I T V I P O S S V N T.

HEREDES institui possunt, qui testamenti factionem cum testatore habent.

Heredes institui non potest, quia peregrinus est.

Cum quo testamenti factio non est, si quidem mortis testatoris tempore, vel intra diem cretionis ciuis Romanus sit, heres esse potest: quod si Latinus manserit, lege Iunia, capere hereditatem prohibetur. Idem iuris est in persona cælibis propter legem Iuliam.

Incerta persona heres institui non potest, velut hoc modo: **Q V I S Q V I S P R I M V S A D F V N V S M E V M V E N E R I T,** **H E R E S E S T O:** quoniam certum consilium debet esse testantis.

Nec municipia, nec municipes heredes institui possunt: quoniam incertum corpus est, ut neque cernere vniuersi, neque pro libito de herede cernere possunt ut heredes fiant. Senatus consulto tamen concessum est, ut à liberis suis heredes institui possint. Sed fideicommissa hereditas municipibus restitui potest: idque hoc senatus consulto prospectum est.

A Deos heredes instituere non possumus, præter eos, quos senatusconsulto, constitutionibus principum instituere concessum est: sicuti Iouem Tarpeium, Apollinem Didymæum, sicuti Marrem in Gallia, Mineruam Meliësem, Herculem Gaditanum, Dianam Ephesiam: matrem deorum Cybelem: eam quæ Smyrnæ colitur: & Cælestum Salinensem Carthaginis.

Seruos heredes instituere possumus, nostros, cum libertate: alios, sine libertate: communes, cum libertate, vel sine libertate.

B Eum seruum, qui tantum in bonis noster est, nec cum libertate heredem instituere possumus, quia Latinitatem consequitur: quod non proficit ad hereditatem capiendam.

Alienos seruos heredes instituere possumus: eos tamen, quorum cum dominis testamenti factionem habemus.

Communis seruus cum libertate rectè quidem heres instituitur, quasi proprius, pro parte nostra: sine libertate autem, quasi alienus, propter socij partem.

C Proprius seruus cum libertate heres institutus, si quidem in eadem causa permanferit, ex testamento liber & heres fit, id est, necessarius.

Quod si ab ipso testatore uiuente manumissus, vel alienatus sit: suo arbitrio, vel iussu emptoris, hereditatem adire potest. Sed si sine libertate sit institutus, omnino non constat institutio.

Alienus seruus heres institutus, si quidem in ea causa permanferit, iussu domini debet hereditatem adire. Quod si uiuo testatore manumissus, aut alienatus à domino fuerit: aut suo arbitrio, aut iussu emptoris poterit adire hereditatem.

D Sui heredes instituendi sunt, vel exheredandi. Sui autem heredes sunt liberi quos in potestate habemus, tam naturales, quàm adoptiui: item vxor quæ in manu est, & nurus quæ in manu est filij, quem in potestate habemus.

Postumi quoque liberi, id est, qui in utero sunt, si tales sunt, ut nati in potestate nostra futuri sint, suorum heredum numero sunt.

Ex suis heredibus filius quidem neque heres institutus, neque nominatim exheredatus, non patitur valere testamentum. Reliquæ verò personæ liberorum, velut filia, nepos, neptis, si præteritæ sint, valet testamentum.

E Scriptis heredibus adcrefcunt, suis quidem heredibus in partem virilem: extraneis autem, in partem dimidiam.

Postumi quoque liberi cuiuscumque sexus omiffi, quod valuit testamentum agnatione rumpitur.

Eos qui in utero sunt, si nati sui heredes nobis futuri sunt, possumus instituere heredes: si quidem post mortem nostram nascantur, ex iure ciuili: si verò uiuentibus nobis, ex lege Iulia.

F Filius qui in potestate est, si non instituatur heres, nominatim exheredari debet: reliqui sui heredes vtriusque sexus aut nominatim, aut inter ceteros.

Postumus filius nominatim exheredandus est: filia postuma, ceteræque postumæ feminae vel nominatim, vel inter ceteros: dummodo inter ceteros

exheredatis aliquid legetur. A
 ... Nepotes & pronepotes, ceterique masculi postumi præter filium, vel nominatim, vel inter ceteros cum adiectione legati sunt exheredandi: sed tutius est tamen nominatim eos exheredari; & id observatur magis.

Mancipatos liberos cum iure civili neque heredes instituere, neque exheredare necesse sit: tamen prætor iubet, si non instituantur heredes, exheredari masculos omnes nominatim, feminas vel inter ceteros: alioquin contra tabulas bonorum possessionem eis pollicetur.

Inter necessarios heredes, id est, servos cum libertate heredes scriptos, B & suos scilicet necessarios, id est, liberos qui in potestate sunt, iure civili nihil interest. (nam utriusque etiam inuiti heredes sunt) sed iure prætorio suis & necessariis heredibus abstinere se à parentis hereditate permittitur: necessariis autem tantum heredibus abstinendi potestas non datur.

Extraneus heres, siquidem cum cretione sit heres institutus, cernendo fit heres: si verò sine cretione, pro herede gerendo.

Pro herede gerit, qui rebus hereditariis tamquam dominus utitur: velut C qui actionem rerum hereditariarum facit: aut servis hereditariis cibaria mandat.

Cretio est certorum dierum spatium, quod datur instituto heredi ad deliberandum, utrum expediat ei adire hereditatem, necne: velut, TITIVS HERES ESTO, CERNITÓQUE IN DIEBUS CENTVM PROXIMIS, QVIBVS SCIERIS, POTERISQUE: NISI ITA CREVERIS, EXHERES ESTO.

Cernere, est verba cretionis dicere, ad hunc modum, CVM MEMEDIVS HEREDEM INSTITVERIT, EAM HEREDITATEM ADEO CERNÓQUE.

Sine cretione heres institutus, si constituerit, nolle se heredem esse, statim excluditur ab hereditate, & amplius eam adire non potest.

Cum cretione verò heres institutus, sicut cernendo fit heres, ita non aliter excluditur, quàm si intra diem cretionis non creverit: ideóque etiam si constituerit nolle se heredem esse, tamen si supersint dies cretionis, pœnitentia actus, cernendo heres fieri potest.

Cretio autem vulgaris dicitur, aut continua. Vulgaris, in qua adiiciuntur E hæc verba, QVIBVS SCIERIS, POTERISQUE. Continua, in qua non adiiciuntur.

Ei qui vulgarem cretionem habet, dies illi dati computantur, quibus scit se heredem institutum esse, & potuit cernere. Ei verò qui continuam habet cretionem, etiam illi dies computantur quibus ignoravit se heredem institutum, aut sciuit, sed non potuit cernere.

Heredes aut instituti dicuntur, aut substituti: instituti, qui primo gradu scripti sunt: substituti, qui secundo gradu, vel sequentibus. F

Heredes scripti sunt, velut: TITIVS HERES ESTO, CERNITÓQUE IN DIEBUS PROXIMIS CENTVM, QVIBVS SCIERIS, POTERIS-

A TERISQVE: NISI ITA CREVERIS, EXHERES ESTO: TVNC MÆVIUS HERES ESTO, CERNITOQVE IN DIEBUS & reliqua. Similiter & deinceps substitui potest.

Si sub imperfectam cretionem heres institutus sit, id est, non adiectis his verbis, **S**I NON CREVERIS, EXHERES ESTO: sed si ita, **S**I NON CREVERIS, TVNC MÆVIUS HERES ESTO: cernendo quidem, superior inferiorem excludit: non cernendo autem, sed pro herede gerendo, in partem admittit substitutum. Sed postea Diuus Marcus constituit, **B** vt & pro herede gerendo, ex asse fiat heres. Quod si neque creuerit, neque pro herede gesserit, ipse excluditur, & substitutus ex asse fit heres.

Quia peregrinus est, cum quo testamenti factio non est, siquidem.] Ex his quæ diximus in tit. 17. apparet ita hunc locum emendari oportere, *Quia peregrinus est, cum quo testamenti factio non est. Latinus Iunianus, siquidem mortis, &c.* Nam cum Latino proculdubio testamenti factio est: alioquin, nec si intra diem cretionis cuius Romanus fiat, recte heres instituitur. §. in extraneis de her. qual. & diff.

Nec municipia nec municipes.] Plinius lib. v. Epistol. nec heredem institui, nec precipere posse Rempub. constat.

C Neque pro libito de herede cernere.] Videtur legendum, *neque pro herede gerere*: nam aut cretionem, aut pro herede geritionem heredes fiunt.

Senatusconsulto tamen.] l. 1. de libert. vniuers.

Denique hoc S. C.] Senatusconsulto Aproniano, quod factum est temporibus D. Marci. l. omnibus, ad Trebell.

Meliensem.] Aut Melitensem, aut à Melio vrbe non procul ab Euphrate.

Cælestum Salinensem.] Tertullian. aduersus gentes. Vnicuique etiam prouinciæ & ciuitati suus Deus est, vt Africæ Cælestus. De eo etiam dæmone Saluianus scribit lib. 8. de prouid. Dei: & Ambrosius in Epist. ad Valent. Imp.

D Cum libertate, vel sine libertate.] Si cum libertate, socio ad crescit: si sine libertate, seruus communis est heredis & socij. l. verum. §. si seruum. pro soc.

Quod non proficit ad hereditatem capiendam.] Nisi intra diem cretionis cuius Romanus fiat.

Eos tamen quorum cum dominis.] Si cum domino est testamenti factio, est & cum seruo: vice versa, si cum domino non est testamenti factio, nec item est cum seruo. l. seruus hereditarius. l. non minus. de hered. instit. Ceterum ex persona serui id quod relinquitur valet, id est, si ei libero relictum valeat. Ex quo efficitur vt seruo legari non possit seruitus ad fundum domini. l. & si maxime. de seruit. leg. contra vt ei possit legari res domini, quamuis res sua domino legari non possit. l. debitor. §. seruo. de legat. 2.

E Quod si ab ipso testatore.] Alienatione manumissione libertas reuocatur. non hereditas: cui rei non obstat regula l. si ita scriptum. de lib. & postur. talis namque est, Seruo cum libertate ex asse herede instituto, libertatem seruo eodem testamento à semetipso adimi non posse, vt in l. sed & si conditioni. in fin. de hered. instit. Ibidem scriptum est, hereditatem adimi non posse, quod falsum est. at lego, *Qua constitutum est libertatem.* In libertatis & hereditatis nominibus, sæpius legum auctores errare contigit.

Omnino non constat.] Hodie constat ex constitutione Iustiniani.

Tam naturales.] Hi sunt sui naturales, reliqui sui non naturales, vt j. tit. vlt.

Scriptis.] Legendum, *Sed scriptis.* §. 1. de exhered. lib.

F Posturni quoque liberi cuiuscunque sexus.] In natis differentia est sexus & personarum, in postumis non item. Denique omnes postumi præteriti si nascantur, rumpunt, filij statim ab initio iniustum faciunt: vt utrumque sit iure ciuili: iure prætorio vtrisque datur contra tab.

Rumpitur.] Legendum, *Rumpunt.*

Eos qui in vtero sunt.] Postumi sui sunt, qui post mortem, aut post testamentum sui nascuntur, vel quasi nascuntur: nati post mortem ex iure antiquo instituntur, nati

post testamentum, ex iure nouo, id est, lege Iulia Vellea. De his qui quasi nascuntur non est quaestio, an institui possint, quia nati sunt tempore testamenti, de quibus lex Iulia tractat in secundo capite: at nati non sui post testamentum, succedentes tamen in locum sui, moribus institui possunt, id est, ex Iuliani sententia. l. Gallus de lib. & postu. Postumi alieni iure ciuili, id est, xii. tab. institui non possunt, sed neque eis legari potest: iure prætorio institui possunt: iure prætorio legata capere non possunt, quia prætori curæ legata non fuere: at fideicommissa capere possunt: ex Iustiniani constitutione cum eis, quasi ex iure ciuili, testamenti factio est. Hæc ut breuia ita absoluta sunt.

Ex iure ciuili.] Lege xii. tab. quod ius antiquum dicitur in l. Gallus. Huic autem iuri & Galli consilium congruit.

Sed tutius est tamen.] Ergo postumæ feminæ inter ceteros cum adiectione legati, ne per obliuionem omissæ videantur: postumi maris cuiuscumque gradus nominatim. § postumi quoque. de exhered. lib. superstitis, præter filium, inter ceteros sine adiectione legati, quia superstitum non æquè obliuiscimur. Sed hæc Iustinianus emendauit.

Mancipatos liberos.] Emancipati, & emancipati rectè dicuntur: sed mâcipati nomen in malam partem accipi potest. Plinius lib. ii. Epistol. Filium regulus emâcipauit, ut heres matris existeret. Mancipatum (ita vulgò ex moribus hominis loquebantur) fœda & insolita parentibus indulgentiæ simulatione captabat.

Inter necessarios.] Sui beneficium abstentionis habent: necessarij beneficium separationis, abstentionis non æquè. Separatio facit ut ne vaneant quæ postea sibi heres adquiserit: abstentio, ut ne sit heredis loco.

Actionem.] Pro auctionem, ut in l. 2. §. tutor. §. procuratorem. pro empt. l. si existimās. de usurp. & v. fucap. l. 2. §. fin. de col. bon.

Cretio est.] Hereditas acquiritur cretione, aditione, pro herede geritione, immixtione, agnitione. Cretio, est eorum qui sub cretione heredes instituuntur. Pro herede geritio, eorum qui sine cretione, vel etiam cum cretione imperfecta, ex cõstitutione D. Marci. Immixtio, est necessariorum & suorum. Agnitio nuda hodie est in v. u. tam in ciuili, quàm in prætorio iure. §. vlt. de hered. qualit. & diff. §. vlt. de bono poss. Sublata est cretio à Constantino in maternis successiõibus. l. i. C. Th. de mat. bonis & mat. gen. cret. sub. ab Theodosio penitus l. cretionum. C. de iur. delib. l. i. C. Th. de cret. vel bon. poss.

Cernitõque.] Id est, facito ut videant te esse heredem. sic Varro interpretatur in lib. v. de ling. Latin. Itaque, inquit, in cretione adhiberi iubent testes.

Quibus scieris poterisque.] Sunt igitur vtilis dies, non continui l. 2. quis ord. in bon. posse. ser. Inde M. Tullius lib. i. de Orat. De his, credo, rebus, inquit Crassus, ut in cretionibus scribi solet, quibus sciam poterõque, quem feliciter nobis locum Francisc. Hotomanus emendauit vir ingenij, probi & recti. Est similis error in lib. Gratiani, cap. ius Quiritium. l. dicitur verbo horum verborum, *Vel curationibus, vel de contractibus, scribendum est, vel cretionibus.*

Nisi ita creueris exheres esto.] In suo, aut emancipato herede non scripto exheredatio valet, quia hic prætorio, ille ciuili iure heres est: in extraneo herede non scripto exheredatio inanis est. l. quidam de verb. oblig. l. non putauit. §. si quis emâcipatum de bon. poss. contra tab. in scripto valet, ut in hac formula, & in l. paterfamilias de heredib. instit. l. Seius ad leg. Falc. l. vxorem. §. heres de legat. 3.

Vulgaris.] Legitima & vtilis.

XXIII.

QVEMADMODVM TESTAMENTA

RVMPTVNTVR.

TESTAMENTVM iure factum infirmatur duobus modis: si ruptum, aut irritum factum sit.

Rumpitur testamentum mutatione, id est, si postea aliud testamentum

A iure factum sit: item agnatione, id est, si suus heres agnascatur, qui neque heres institutus, neque ut oportet, exheredatus sit.

Agnascitur suus heres, aut agnascendo, aut adoptando, aut in manū conueniendo, aut in locum sui heredis succedendo: velut nepos mortuo filio, vel emancipato: aut manumissione, id est, si filius ex prima secundaque manumissione manumissus, reuersus sit in patris potestatem.

Irritum fit testamentum, si testator capite deminutus fuerit, aut si iure facto testamento, nemo extiterit heres.

B Si is qui testamentum fecit, ab hostibus captus sit, testamentum eius valet: si quidem reuersus fuerit, iure postliminij: si non ibi decesserit, ex lege Corneliiana, quæ perinde successionem eius confirmat, atque si in ciuitate decessisset.

Si septem signis testium signatum sit testamentum, licet iure ciuili ruptū vel irritum factum sit, prætor scriptis heredibus iuxta tabulas bonorū possessionem dat, si testator & ciuis Romanus, & suæ potestatis cum moreretur fuit, quæ bonorum possessio cum re, id est, cum effectu habetur, si nemo

C alius iure heres sit.

Liberis impuberibus in potestate manentibus, tam natis quàm postumis, heredes substituere parentes possunt duplici modo: id est, aut eo quo extraneis, ut si heredes non extiterint liberi, substitutus heres fiat: aut proprio iure, id est, si post mortem parentis heredes facti, intra pubertatem decesserint substitutus heres fiat.

Etiam exheredatis filiis substituere parentibus licet.

D Non aliter impuberi filio substituere quis heredem potest, quàm si sibi quis heredem institueret, vel ipsum filium, vel quemlibet alium.

Milites quomodocumque fecerint testamenta, valent, id est, etiam sine legitima obseruatione. Nam principalibus constitutionibus permissum est illis, quomodocumque vellent, quomodocumque possent testari: idque testamentum quod miles contra iuris regulam fecit, ita demum valet, si vel in castris mortuus sit, vel post missionem intra annum.

Item agnatione.] Agnatione ex iure antiquo, si nascantur post mortem: ex iure nouo, si in vita: successionem, ex iure nouo: nam iure antiquo sui nascuntur, non fiunt. Ait verò lex noua, *In locum suorum sui heredes succedunt*. l. Gallus. §. videndum.

E Aut manumissione.] Filius tribus emancipationibus, & tribus manumissionibus sui iuris fit: ceteri liberi vna emancipatione. Singulæ manumissiones aliis diebus, aliisque adhibitis testibus fieri possunt, auctore Paulo lib. ii. senten. Igitur post primam & secundam manumissionem filius præteritus rumpit testamentum patris, quia in eius potestatem reuertitur. Ceteri liberi semel emancipati, iam amplius non redeunt in potestatem, & ideo nec patris testamentum rumpunt. l. verum. §. ult. de iniust. testa. Si non ibi decesserit.] Legendum, *si verò*. Ex lege Corneliiana.] Ex lege Cornelia. vtrumque fit fictione quadam: nam re vera captiuitate, irrita testamenta fiunt. Duplex igitur est fictio, Postliminij, & Cornelia. hæc iuris ciuilis est: illa iuris gentium: hæc retrò fingit tempore captiuitatis eum decessisse, qui non reddit: illa verò in ciuitate fuisse eum qui rediit. Lex

F xii. tab. ciuibus Rom. constituit heredes testamentarios & legitimos: lex Cornelia captiuis. Si nemo alius iure.] Iure legitimo, vel ab intestato. Quòd si alius iure heres sit, ut si existat filius præteritus, secund. tab. bon. poss. erit sine re. Verum enim quia vtrumque secundum tab. dari potest, quamuis iure ciuili nullum sit test. iure præter. necessaria est filio contr. tab. bon. poss. Restat autem ut ex iniusto nullo, rupto agnatione, detur bon. possess.

item ex irritò, si modò reuersus testator in antiquum statum non mutata voluntate è vi-
ta decesserit. Nam tria exigit prætor: vt non minus quam septem testium signis obfigna-
tum sit testamentum: vt is cuius bonorum possessio datur, mortis & testamenti tempore
testamenti factionem habuerit: denique vt supremum testamētum sit. §. non tamò quib.
mod. test. infirm. l. i. de bon. poss. secundum tab.

Cum re.] Hoc explicatur in tit. 28. l. filiis. C. de inoff. test.

Aut proprio iure.] Hęc est pupillaris substitutio, illa vulgaris: hęc moribus, illa XII.
tab. introducta est: hęc pubertate, illa aditione finitur: hac succeditur pupillo, illa testato-
ri: hęc fit in enētum adquisitæ hereditatis & mortis, aut in euētum mortis dumtaxat, illa
in euentum non adquisitæ hereditatis. Ex constitutione autem diuorum fratrum omnis
substitutio facta pupillo, duplex est.

Etiam exhereditatis,] Substitutio plerumque æstimatur ex ratione successionis. hęc
ex ratione scripturæ æstimatur, non successionis. proinde in ea ordo scripturæ obserua-
túr: & ita intelligēdum est initium §. prius l. moribus. vtpote cum pendeat ex §. quisquis.
& §. interdum. quos si quidem quis diligenter excutiat, inueniet ad eam dumtaxat sub-
stitutionem pertinere, quæ fit exhereditato. Ac inde in fin. §. prius ait. *Quòd igitur, dictum
est, etiam exhereditatis liberis (sic enim legendum esse scio) substituere licet, idè adiectum est,
vt declaratur non esse à filij impuberis testamento incipiendum:* quandoquidem si ab eo incipias
exhereditato, hoc non est substituere. Denique odiosa hęc substitutio est. l. cum quidam.
C. de legat. & idè rigor iuris, id est, ordo scripturæ, qui in ceteris relaxatur, in ea diligen-
ter custoditur. Sunt & quamplurima alia exempla substitutionum, quæ ex scriptura æsti-
mantur, non successionis: vt in formula Galli, in specie. l. cum ex filio. §. vlt. l. sed si plures.
§. vlt. l. vlt. §. j. de vulgar. substir. vt verè quis ita statuere possit. Substitutus est is, qui secū-
do loco scriptus est, quamuis ei non succedat qui primo loco heres scriptus est. Substitu-
tus est is, qui secundo loco scriptus est, etiam si ei post mortem testatoris primò deferatur
hereditas. Substitutus est is, qui semel atque iterum heres scriptus est, quamuis ei non ni-
si semel deferatur hereditas.

X X I I I I.

DE LEGATIS.

LE G A T V M, est quod legis modo, id est, imperatiuè, testamen-
to relinquitur. Nam ea quæ precatiuo modo relinquuntur,
fideicommissa vocantur.

Legamus autem quattuor modis, per vindicationem, per
damnationem, sinendi modo, per præceptionem.

Per vindicationem, his verbis legamus, D O, L E G O, C A P I T O, S V M I-
T O, S I V E H A B E T O.

Per damnationem his verbis, H E R E S M E V S D A M N A S E S T O
D A R E, D A T O, F A C I T O, H E R E D E M M E V M D A R E I V B E O.

Sinendi modo ita, H E R E S M E V S D A M N A S E S T O S I N E R E
L V C I V M T I T I V M S V M E R E I L L A M R E M, S I B I Q V E H A-
B E R E.

Per præceptionem sic, L V C I V S T I T I V S I L L A M R E M P R A E-
C I P I T O.

Per vindicationem legari possunt res, quæ vtroque tempore ex iure Qui-
ritium testatoris fuerunt, mortis, & quando testamentum faciebat: præter-
quàm si pondere, mensura, numero contineantur: in his enim satis est, si vel
mortis dumtaxat tempore fuerint ex iure Quiritium.

Per damnationem omnes res legari possunt, etiam quæ non sunt testa-
toris,

A toris, dummodo tales sint, quæ dari possint.

Liber homo, aut res populi, aut sacra, aut religiosa, nec per damnationem legari potest: quoniam dari non potest.

Sinendi modo legari possunt res propriæ testatoris, & heredis eius.

Per præceptionem legari possunt res, quæ etiam per vindicationem, si ea res quæ non fuit utroque tempore testatoris ex iure Quiritium, per vindicationem legata sit, licet iure civili non valeat legatum, tamen senatusconsulto Neroniano firmatur: quo cautum est, ut quod minus pactis verbis legatum est, perinde sit, ac si optimo iure legatum esset.

B Optimum autem ius legari per dānationem est, si duobus eadem res per vindicationem legata sit: siquidem disiunctim, singulis in solidum debetur: si verò coniunctim, velut **TITIO ET SEIO, HOMINEM STICHVM DO, LEGO**, iure civili concursu partes fiebant. Non currente altero, pars eius alteri ad crescebat. Sed post legem Papiam Popeam, non capientis pars caduca fit.

C Si per damnationem eadem res duobus legata sit, siquidem coniunctim, singulis partes debentur, & non capientis pars iure civili in hereditatem remanebat, nunc autem caduca fit: quòd si disiunctim, singulis in solidum debetur.

Optione autem legati, per vindicationem data, legatarij electio est, veluti, **HOMINEM OPTATO, ELIGITO**. Idemque est, & si tacite legauerim, **TITIO HOMINEM AVT DECEM HERES MEVS DATO**: hominem dare heredis electio est.

Ante heredis institutionem legari non potest: quoniam & potestas testamenti ab heredis institutione incipit.

D Post mortem heredis legari nō potest, ne ab heredis herede legari videatur: quod iuris civilis ratio non patitur. In mortis autem heredis tempus legari potest: velut **CVM HERES MORIATUR**.

Pœnæ causa legari non potest. Pœnæ autem causa legatur, quod coercendi heredis causa relinquitur, ut faciat quidem aut non faciat, non ut legatum pertineat: ut puta hoc modo; **SI FILIAM TVAM IN MATRIMONIO TITIO CONLOCAVERIS, DECEM MILIA SEIO DATO**.

E Incertæ personæ legari non potest: veluti, **QUICVMQVE FILIO MEO FILIAM SVAM IN MATRIMONIO CONLOCAVERIT, EI HOMINI TOT MILIA DATO**. Sub certa tamen demonstratione incertæ personæ legari potest: velut, **EX COGNATIS MEIS QUI NUNC SVNT, QUI PRIMÒ AD FVNVS MEVM VENERIT, EI HERES MEVS ILLVD DATO**.

Neque ex falsa demonstratione, neque ex falsa causa legatum infirmatur. Falsa demonstratio est, velut, **TITIO FVNÐVM, QVEM A TITIO EMI DO, LEGO**, cum fundus à Titio emptus non sit. Falsa causa est: velut, **TITIO, QVONIAM NEGOTIA MEA CVRAVIT FVNÐVM DO, LEGO**, ut negotia eius nūquam Titius curasset.

A legatario legari non potest.

Legatum ei tantum dari potest, qui extraneus est. Ideoque filio familiæ

heredi instituto, vel seruo, neque à patre, neque à domino legari potest. A

Heredi à semetipso legari non potest.

Ei qui in potestate, manu, mancipiòue est scripti heredis, sub condicione legari potest: sed requiritur, vt quo tempore dies legati cedit, in potestate heredis non sit.

Ei cuius in potestate, manu, mancipiòue est heres scriptus, legari non potest.

Sicut singulæ res legari possunt, ita vniuersarum quoque summa legari potest: vtputa, *MÆVIUS HERES MEVS CVM TITIO HEREDITATEM MEAM PARTITO DIVIDITO*: quo casu dimidia pars bonorum legata videtur. Potest autem & alia pars, velut tertia vel quarta legari: quæ species partitio appellatur. B

Vsusfructus iure ciuili legari potest earum rerum, quarum salua substantia vtendi fruendi potest esse facultas, & tam singularum rerum, quàm plurium, id est, partis.

Senatusconsulto cautum est, vt etiam si earum rerum quæ in abusu continentur, vtputa vini, olei, tritici vsusfructus legatus sit, legatario res tradantur cautionibus interpositis de restituendis eis, cùm vsusfructus ad legatarium pertinere desierit. C

Ciuitatibus omnibus, quæ sub imperio prætoriani sunt, legari potest: idque à Diuo Nerua introductum, postea à Senatu auctore Adriano diligentius constitutum est.

Legatum quod datum est, adimi potest, vel eodem testamento, vel codicillis testamento confirmatis: dum tamen eodem modo adimatur, quo modo datum est.

Ad heredem legatarij legata non aliter transeunt, nisi si iam die legatorum cedente, legatarius decesserit. D

Legatorum quæ purè vel in diem certum relicta sunt, dies cedit: antiquo quidem iure, ex mortis testatoris tempore: per legem autem Papiam Popenam, ex apertis tabulis testamenti: eorum verò quæ sub condicione relicta sunt, cùm condicio extiterit. Lex Falcidia iubet, non plus quàm dodrantem totius patrimonij legari, vt omni modo quadrans integer apud heredem remaneat.

Legatorum perperam solutorum repetitio non est. E

Id est imperatiue.] Imperatiua verba, sunt verba directa. l. quoniam. Cod. de testam.

Per præceptionem.] Hoc modo heredibus legatur, vt in iudicio id familiæ exciscūda, quod legatum est præcipiant, hoc & prælegatum dicitur & præcipuum. Sid. Apoll. lib. vi. Epist. Illud autem deberi tibi quodam, vt iurisconsulti dicunt præcipui titulo.

Et heredis eius.] Nō etiam alienæ: quod tamen perperam additum est apud Caium lib. ii. Institut. tit. de leg.

Quæ etiam per vindicationem.] Hæc ita distinguenda sunt, *Quæ etiam per vindicationem. Si ea res, &c.*

Vt quod minus pactis.] Id est, conceptis & legitimis verbis. Cicer. pro Rosc. Comæ. F
Non enim ex pactione verborum, quibus iusiurandum comprehenditur. Arnobius lib. vi. i. contra gentes. Quam cum pactionibus adorat & formulis.

Optimum autem ius.] Nempe quia laxius & expeditius est. Sic optimum ius vsurarum in l. i. Cod. de vsu. optimum ius possessionis l. fideiussor. §. pater. de vsur.

- A Si duobus eadem res.] Hæc quoque diuelli debent à superiore sententia. Si quidem disiunctim.] Disiunctim legatur, si re tantum legatarij iungantur: coniunctim, si re & verbis. §. si eadem. de leg. tit. de cad. toll. tit. de usufr. ad cresc. verborum coniunctio aut pro nihilo, aut pro duplici cōiunctione accipitur. Singulis in solidum debentur.] Legendum, *Singulis partes debentur.* & hoc Iustinianus indicat. in §. sui autem disiunctim. Cod. de cad. toll. Paulus in sententiis, Caius in Instit. Non currente.] Legendum, *Non concurrente.* Si per damnationem.] Re coniuncti sunt quibus eadē res disiunctim per vindicationem legatur, quoniam à principio solidum, concursu partes habent. proinde re coniunctis ad crescit deficientium portio, idque sine onere. Re coniuncti non sunt, quibus eadem res disiunctim per damnationem legatur, quoniam solidum singulis debetur,
- B vni res, alteri pretium: ideoque nec ius ad crescendi inter se habent. Sed ex constitutione Iustiniani eodem iure est damnationis, quo & vindicationis legatum. Re & verbis cōiuncti sunt, quibus eadem res coniunctim per vindicationem legatur. nam & concursu partes habent, & ideo ius inter eos ad crescendi est, cum onere tamen. Re & verbis coniuncti non sunt, quibus eadem res coniunctim per damnationem legatur: quoniam singulis ab initio partes debentur. proinde siue disiunctim, siue coniunctim per damnationem legatum sit, numquam inter eos versatur ius ad crescendi. Ius ad crescendi cum dicimus, ius antiquum dicimus, ius caduci, ius nouum est. & hæc est sententia huius loci. Hinc verò apparet l. coniunctim. de legat. 3. de legato vindicationis. l. planè. §. si coniunctim. de legat. 1. de legato damnationis accipiendam esse. Sed hoc ideo in eis locis suppressum est, quòd iam sublatae essent ab Iustiniano legatorum differentia: non tamē
- C ita ab eis locis sublatae sunt, vt hæc manifestò non supersint huius differentia vestigia, quæ prima specie, quasi contra se stare videantur, vt planè iam ex eo appareat, quàm hebetes aut indiligentes fuerint hi, quibus studiū fuit Pandectarum capita ex veterum Iurisconsultorum libris decerpere. Ceterum & id quod diximus de legato damnationis, nominatim traditur in l. 7. de legat. 2. vnde & in l. huiusmodi. §. si Titio. l. si duobus. de legat. 1. optimo iure legatum fuisse necesse est vt statuamus: alioquin pars vacans ad crescit coniuncto, cum quo partes per concursum fiunt. Quod deinde sequitur in §. si coniunctim. *Sed si in pupillari*, ad re coniectos pertinet qui concursu partes habent. vnde in extremo ita scriptum oportuit, *Interim igitur totum.* quod & Azo & Hugolinus intellexerunt.
- D Optione autem legati.] Hic locus mirum in modum deformatus est. Ipse ratione iuris ductus sic, emendauit. *Optione autem legati per vindicationē data, legatarij electio est: veluti, Hominem optato, eligito. Idemque est si tacite legauerim Titio hominem. At si ita, Heres meus damnas esto hominem dare, heredis electio est.* Si tacite, id est, non data optione. Homine igitur per vindicationem generaliter legato, legatarij electio est. l. legato. de legat. 1. per damnationem, heredis. l. si à substituto. §. 1. cod. Similiter in disiunctiuis legatis electio est legatarij, si per vindicationem. l. planè. §. pen. de legat. 1. l. Lucio. de legat. 2. heredis, si per damnationem. l. si is cui. l. si ita relictum. §. vlt. de legat. 2. Et hæc quidem duæ differentie non sunt sublatae, quia inducuntur ex voluntate testatoris. Pœnæ causa.] Quemadmodum superiores duæ sententia, ita & hæc à Iustiniano sublata est. Hodie igitur valet legatum tale, *Heres meus si Stichum alienauerit, Caio centum dato.* Non idem est, si impossibile, probrosum, illicitum sit legatum: veluti, *Si mare non ebiberis, Titio centum dato. Si sororem uxorem non duxeris, aut si pupillam filio nuptum non collocaueris, Titio centum dato.* §. fin. de legat. in l. 1. de his quæ pœn. caus. relin hæc verba *Illicite vel probrose.* sunt Triboniani. Vt faciat quidem.] Puto legi. debere *Quid, non quidem.* Vt negotia.] *Lego, cum negotia.* Legatum ei tantum dari potest.] Hic quoque locus valde corruptus est, *Lego, legatum ab eo tantum dari potest, qui ex sua persona heres est. Ideoque,* & quæ sequuntur. In potestate manu mancipiove.] In potestate est filius familias, in manu vxor mater familias, in mancipio seruus. Partito diuidito.] *Malim, Partito, diuidito.* Quo casu dimidia pars bonorum.] l. nomen. §. partitionis. de verb. signif. Partarius legatarius partis suæ commoda, & pro parte sua onera sustinere debet. l. cum filius. §. 1. l. si quis seruum. §. fin. de legat. 3. & in eam rem partis & pro parte stipulationes interponuntur. §. sed quia de fideicom. hered. & in tit. prox. Quod si ita legatum sit, *Bonorum meorum partem tertiam,* non est partitio. Non assero capita legum, quæ sunt notissima. Id est partis.] l. etiam partis. de usufruct. Senatusconsulto.] Huius S. C. fit mentio in tit. de usufructu. earum rer. l. 1. l. vxor-

rem. de usufr. legat. l. vlt. usufructu. quemadm. caueat. l. usufruct. ad leg. Falc. l. i. C. de usufr. A
 fruct. §. constituitur. inst. eod. S. C. opus fuit, quia neque naturali, neque ciuili iure earū
 rerum est usufruct. quæ sunt in abusu. Senatus autem id satisfactionibus explicat: quæ in
 rebus difficilimis certissima sunt iuris subsidia. l. usufructu. solut matrimo. Prætoriani.]
 Legendum, P. Romani. l. omnibus. ad Trebellian. Auctore Adriano.] Immo fortasse
 Maco. l. cum Senatus. de rebus dubiis. Est in propriis nominibus facillimus auctorum
 lapsus.

Dum tamen eodem modo.] Sic de libertate in tit. 2. exempla hæc sunt. *Do, lego. nõ*
do, non lego. heres dato, heres ne dato. l. nisi de accept. ergò nec alij vlli quàm cui datum est. l.
 legatum De ad. leg. Ex apertis tabulis.] Sunt huius iuris vestigia quædam in l. cum qui B
 post. l. in testamento. de condic. & demonst. l. fin. de donat. caus. mort. l. 3. §. fina. l. qui sol-
 uendo, de hered. instit. Hodie verò ius antiquum sequimur, cuius iuris regula quædam
 est Catonis regula: ad ea namque pertinet, quæ à morte testatoris cedunt: ad nouas le-
 ges, id est, ad leges Papias non pertinet, ex quibus ex apertura tabularum legata cedunt.
 l. vlt. de regul. Catoni. nam neque ad ea pertinet, quæ ab aditione, vel ab euentu condi-
 tionis cedunt. Repetitio non est.] Immo repetitio est, l. 2. & 3. de cond. indeb. l. fidei-
 commissum. Cod. eod. l. error. C. ad leg. Falc. & in Pauli sententiis lib. III. tit. 6. Aut igitur
 hæc sententia accipienda est de legatis damnationis: quibus adiici possunt legata incer-
 tis personis soluta. §. fin. de obl. quæ quæ. ex con. §. incertis. de legat. aut, quod magis est, ne
 gatione abundat. C

X X V.

DE FIDEICOMMISSIS.

FIDEICOMMISSVM est, quod non ciuilibus verbis, sed preca-
 tiuè relinquitur: nec ex rigore iuris ciuilis proficiscitur, sed ex vo-
 luntate datur relinquentis.

Verba fideicommissorum in vsu fere sunt hæc, FIDEICOMMITTO, D
 PETO, VOLO DARI, & similia.

Etiam nutu relinquere fideicommissum, in vsu receptum est.

Fideicommissum relinquere possunt, qui testamentum facere possunt,
 licet non fecerint. Nam intestatus quis moriturus, fideicommissum relin-
 quere potest.

Res per fideicommissum relinqui possunt, quæ etiam per damnationem
 legari possunt.

Fideicommissa dari possunt his, quibus legari potest.

Latini Iuniani fideicommissum capere possunt, licet legatum capere non E
 possint.

Fideicommissum & ante heredis institutionem, & post mortem heredis
 & codicillis, etiam non confirmatis testamento, dari potest, licet legari non
 possit.

Item Græcè fideicommissum scriptum valet, licet legatum Græcè scri-
 ptum non valeat.

Filio qui in potestate est, seruòue heredibus institutis, seu si is legatum
 sit, patris vel domini fidei committi potest, quamuis ab eo legari non possit. F
 Qui testamento heres institutus est, codicillis etiam non confirmatis roga-
 ri potest, vel vt hereditatem totam, vel ex parte alij restituat, quamuis ex di-
 recto heres institui, ne quidem confirmatis codicillis possit.

A Fideicommissa non per formulam petuntur, vt legata, sed cognitio est Romæ quidem consulum, aut prætoris, qui fideicommissarius vocatur: in prouinciis verò, præsidum prouinciærum.

Pœnæ causa certæ vel incertæ personæ, ne quidem fideicommissa dari possunt.

Is qui rogatus est alij restituere hereditatem, lege quidem Falcidia locū non habente, quoniam non plus, puta quàm dodrantem, restituere rogatus est, ex Trebelliano senatuscōsulto restituit, vt ei & in eum dentur actiones,

B cui restituta est hereditas. Lege autem Falcidia interueniente, quoniam plus quàm dodrantem, vel etiam totam hereditatem restituere rogatus sit, ex Pegasiano senatuscōsulto restituit, vel deducta parte quarta, ipse qui scriptus est heres, hereditatem restituat, & in ipsum actiones conseruetur: is autem qui recepit hereditatem, legatarij loco habeatur.

Ex Pegasiano senatuscōsulto restituta hereditate, commoda & incommoda hereditatis communicantur. Inter heredem, & eum cui reliquæ partes restitutæ sunt interpositis stipulationibus ad exēplum partis & pro parte stipulationum. Partis autem & pro parte stipulationes propriè dicuntur, quæ de lucro & damno communicando solent interponi inter heredem & legatarium partiarium, id est, cum quo partitus est heres.

Si heres damnosam hereditatem dicat, cogetur à prætore adire, & restituere totam, ita vt ei & in eum qui recipit hereditatem actiones dentur, per inde atque si ex Trebelliano senatuscōsulto restituta fuisset: idque vt ita fiat, Pegasiano senatuscōsulto captum est.

D Si quis in fraudem tacitam fidem adcommoauerit, vt non capienti fideicommissum restituat, nec quadrantem eum deducere Senatus censuit: nec caducum vindicare ex eo testamento, si liberos habeat.

Libertas dari potest per fideicommissum.

Non ciuilibus verbis.] Directis verbis, vt in l. verbis. de vulg. substitut. Etiam nutu.] l. nutu. de legat. 3. secus tamen est in legato. Secus inquam est in legato iure antiquo.

Fideicommissum relinquere.] Idem Vlp. in l. 2. de legat. 1. quæ si quærantur exempla, coniungenda est cum l. 1. de legat. 3. nam ex eodem libro sunt ambæ. Post mortem heredis.] l. si fuerit de leg. 3. hoc autem tacitè fieri potest, non nominatim, vt puta, à Titio substituto exheredati legatarij. l. cum quidam. Cod. de legat. Item Græcè.] l. fideicommissa. in princip. de leg. 2. Licet legatum Græcè.] Quæ sunt iuris ciuilibus Latine, quæ iuris gentium qualibet lingua. l. an inutilis in fin. de accept. Testamenta igitur Latine fiunt, vnde meritò dubitatur in l. qui testamento. §. veteres. de testam. an testes ad testamentum adhibiti Latine scire debeant: sed hoc Imp. emendarunt. l. hac consultissima. §. fin. C. de testament. l. vlt. C. de testam. tut. l. directas. C. de testam. man. Si quandoq; stipulationem contendas esse iuris gentium, hæc verè mascula erit ratio. nam stipulatio qualibet lingua semper fieri potuit. Quamuis directo heres.] In confirmatis omnia directo relinqui possunt excepta hereditate. Per formulam.] Per actionem, vt formula hypothecaria, & in tit. 19. formula communi diuidendo, familiæ eriscundæ, finium regundorum. Actio porrò nihil aliud est, quàm formulâ. Qui fideicommissarius.] §. 1.

E de fidei. hered. l. is cui legatum. de cond. & demonstr. l. Licinnius. quib. ad libert. procl. non lic. l. quæsitum. §. pen. de leg. 3. l. 2. Cod. qui potio. in pign. l. 2. de orig. iur. In prouinciis vero.] l. cum etiam. Cod. de reb. cred. Hodie fideicommissa per actionem petuntur, & omnino sublatae sunt à Iustiano legatorum & fideicommissorum differentia.

Vel deducta parte.] Lego, *ut*. Hæc verò de Pegasiano & Trebelliano fufius explicatur in Institutionibus Iuftiniani, neque defiderant interpretationem meam. Tacitam fidem.] Tacita fides eft, fi quis non palàm rogatus, in fraudem legis tacitè promittat, fe id quod accepit, cœlibi aut orbo redditurum, l. in fraudem. de his quib. *ut* indig. l. in tacitis. de legat. i. Extat præclarum exemplum taciti fideicommiſſi apud M. Fabium Quintilianum Auum in Declamat. cccxxv. Senatus cenſuit.] Planciano S. C. l. beneficio, ad leg. Falcid. Igitur ſi de hereditate incapaci reſtituenda promiſerit, primùm omnium hereditas fiſco vindicatur: nec ſi exhausta ſit hereditas, Falcidia retinetur, verùm Falcidia fiſco applicatur ex reſcripto Diui Pij l. 3. C. ad leg. Falc. l. heres. D. de his quib. *ut* indig. Si liberos habeat.] Scriptum oportuit, *ſi ex liberis exiſtat*. idq; liquidò conſtat ex his, quæ dicta ſunt tit. 18.

X X V I.

DE LEGITIMIS HEREDIBVS.

INTESTATORVM ingenuorum hereditates pertinent, primùm ad ſuos heredes, id eſt, liberos, qui in poteſtate ſunt, ceteròſque qui in liberorum loco ſunt. Si ſui heredes non ſunt, ad conſanguineos, id eſt, fratres & ſores ex eodem patre. Si nec hi ſunt, ad reliquos agnatos proximòs, id eſt, cognatos virilis ſexus, per mares deſcendentes eiufdem familiæ: id enim cautum eſt lege duodecim Tabularum, *AC SI INTESTATVS MORITVR, CVI SVVS EXTABIT HERES, NEC AGNATVS PROXIMVS FAMILIAM HABETO.*

Si deſunctus ſit filius ex altero filio mortuo, iam nepos vnus, vel etiam plures, ad omnes hereditas pertinet, non *ut* in capita diuidatur, ſed *ut* in ſtirpes, id eſt, *ut* filius ſolus mediam partem habeat, & nepotes quotquot ſunt alteram dimidiã. Æquum eſt enim nepotes patris ſui loco ſuccedere, & eã partem habere, quàm pater eorum ſi viueret, habiturus eſſet.

Quamdiu ſuus heres ſperatur heres fieri poſſe, tamdiu locus agnatis non eſt: velut ſi vxor deſuncti prægnans ſit, aut filius apud hoſtes ſit.

Agnatorum hereditates diuiduntur in capita, veluti ſi ſit fratris filius, & alterius fratris duo pluréſve liberi: quotquot ſunt ab vtraque parte perſonæ tot ſunt portiones, *ut* ſinguli ſingulas capiant.

Si plures eodem gradu ſunt agnati, & quidam eorum hereditatem ad ſe pertinere noluerint, vel ante quàm adierint deceſſerint, eorum pars adreſcit his qui adierint. Quòd ſi nemo eorum adierit, ad inſequentem gradum ex lege hereditas nõ tranſmittitur: quoniam in legitimis hereditatibus ſucceſſio non eſt.

Ad feminas vltra conſanguineorum gradum legitima hereditas nõ pertinet: itaque ſoror fratri ſororivé legitima heres ſit.

Ad liberos matris inſteſtate hereditas ex lege duodecim Tabularum nõ pertinebat: quia feminæ ſuos heredes non habent. Sed poſtea I M P P. Antonini & Commodi oratione in Senatu recitata, id actum eſt, *ut* ſine in manu conuentione, matrum legitimæ hereditates ad filios pertineant, excluſis cõſanguineis, & reliquis agnatis.

A Intestati filij hereditas ad matrem ex lege duodecim Tabularum non pertinet: sed si ius liberorum habeat, ingenua trium, libertina quattuor, legitima heres fit ex Senatusconsulto Tertulliano: si tamen ei filio neque suus heres sit, quive inter suos heredes ad bonorum possessionem à prætore vocatur: neque pater ad quem lege hereditas, bonorumve possessio. cum re pertinet, neque frater consanguineus. Quòd si soror consanguinea sit, ad utraque pertinere iubetur hereditas.

B Cui suus extabit heres nec.] Hæc sunt perturbata. Legendum est, *Ac si intestatus moritur cui suus heres nec extabit.* & hæc prima legis verba Paulus interpretatur. in l. si quis postumos. §. pen. de lib. & post. reliqua in l. pronuntiatio. de verb. sign. Apparet autem ex hac XII. tab. lege suorum nomen esse ex XII. tab. quod & Callistratus tradit in l. liberorū. de verb. sign. Hos enim omnes, inquit, suorum appellatione lex XII. tab. comprehendit. Igitur in l. ult. de bon. damn. In iure civili, id est, in XII. tab. Possim similia exempla proferre quamplurima, in quibus ius civile pro XII. tab. accipitur.

*Dispute P. ibardj de
de hereditariis
ab inuicem. fol 14 n 2*

C Si defunctus sit filius.] Legendum, *Si defuncti sit filius, & ex altero filio iam mortuo nepos.* §. cum filius. de hered. quæ ab intest. defer. Sensus hic est. Nepotes ex filio iam mortuo, a quo in stirpes cum patruo succedere. Planè sunt hæc perpetuò in liberorum linea obseruandæ regulæ, Proximior vltiorem non excludit, Hereditates pro stirpibus diuiduntur, non pro virilibus portionibus.

Quamdiu suus heres.] Hæc antiquorum definitio est. l. 3. si pars heredit. petat. l. pen. vnde legit. l. cum quidam. §. i. de acquir. hered.

Agnatorum hereditates.] Ergo superiores duæ regulæ in agnatorum serie non obseruantur, nam & si sit frater, & filius fratris iam mortui, frater solus succedit. §. hoc etiã. §. si plures. de legit. agn. succel. Ex nouella Iustiniani frater non præfertur, atque vnà fratrum filij in stirpem succedunt. Ultra fratrum filios in capita fit diuisio, quod & inter ipsos fratrum filios nullis concurrentibus fratribus obseruari Constantinus probat lib. v. epitom. & verum est. **Si plures.**] l. si ex pluribus. de suis & legit. hered.

Quod si nemo.] In suis, in legitimis non est successio. quia, vt Pau. ait lib. i. t. i. i. Senten. omnis legitima successio proximiori defertur. In honorariis est successio, vt ecce, nõ petente auunculo magno, succedit propior sobrinus. l. 2. Cod. de succes. edict. At filio nõ aduente, nepos non admittitur, nisi ex iure prætorio ex parte vnde liberi. Ex constit. Iustiniani in legitimis est successio. §. placebat. de leg. agn. suc. nam & in legitimis tutoribus est successio. l. 3. §. pen. de leg. tut. **Impp. Antonini.**] l. sacratissimi. ad S. C. Tertyl. quã & S. C. secutum est quod dicitur Orfitianum.

Vt sine in manum conuentione.] Etiam si vulgò quæsitum sunt liberi.

Ex S. C. Tertulliano.] Quod factum est D. Pij temporibus. **Quive inter suos.**] Vt puta emancipatus. Neque pater ad quem lege hereditas.] Hereditas, aut bonorum possess. vnde legitimi, si in emancipatione manumissor extiterit.

E **Bonorumve possessio.**] vnde decem personæ, si in emancipatione manumissor nõ extiterit. l. si ad patrem. de suis & legit. her. §. sunt autem. de bonorum poss. Si ex testamēto præteritus sit, non manumissori datur querela. l. i. §. fin. si à paren. quis fuer. manum. manumissori bonorum possessio cont. tab. vt manumissori, querela vt patri. l. si à milite. §. fin. de milit. testam. l. pater filium. l. filio. §. i. de inoffic. testam. ex Iustiniani constitutio. pater pro manumissore semper habetur, i. contraxisse fiduciam semper videtur.

Ad utraque.] Ad matrem pro dimidia si filia decesserit, pro virili si filius. l. 2. Cod. Theo. de sec. nupt. Sed hæc vt sint à Iustiniano mutata, vide in Institutionibus. Nobis id potissimum in animo fuit, vt ius antiquum explicaremus, cuius cognitio studioso iuris noui non vtilis tantum, sed etiam necessaria est. De iure nouo eadem via faciente Deo quandoque differemus, quã & ius antiquum aggressi sumus.

DE LIBERTORVM SVCCESIONIBVS
VEL BONIS.

LIBERTORVM intestatorum hereditas primùm ad suos heredes pertinet: deinde ad eos quorum liberti sunt, velut patronum, patronam liberisve patroni.

Si sit patronus & alterius patroni filius, ad solum patronū hereditas pertinet.

Item patroni filius patroni nepotibus obstat.

Ad liberos patronorum hereditas defuncti pertinet, vt in capita, non in stirpes diuidatur.

Legitimæ hereditatis ius quod ex lege duodecim Tabularum descēdit, capitis minutione amittitur.

Ad liberos patronorum.] l. si libertus præterito. §. vlt. de bon. libert.

Legitimæ hereditatis.] Hæc sententia de ingenuorum hereditate accipienda est. l. capitis. de suis & legit. hered. non libertorum. l. si libertus præterito. in princ. eademq; de tutela legitima diximus tit. ii. nec verò quispiam ex inscriptione huius tituli argumentetur: nam eæ sectiones non sunt Vlpiani, quinimò sunt omnia meo iudicio legenda vno contextu, eis quidem certè nihil est inconcinuus.

XXVIII.

DE POSSESSIONIBVS DANDIS.

BONORVM possessio datur, aut contra tabulas testamenti, aut aduersus tabulas intestati.

Contra tabulas bonorum possessio datur liberis emancipatis, testamento præteritis, licet legitima ad eos non pertineat hereditas.

Bonorum possessio contra tabulas liberis tam naturalibus, quàm adoptiuis datur. Sed naturalibus quidem emancipatis: non tamen & illis, qui in adoptiua familia sunt. Adoptiuis autem, his tantùm qui in potestate manserunt.

Emancipatis liberis ex edicto datur bonorum possessio, si parati sunt cauere patribus suis, qui in potestate manserunt bona, quæ moriente patre habuerunt se collaturos.

Secundum tabulas bonorum possessio datur scriptis heredibus, scilicet si eorum quibus contra tabulas competit, nemo sit, aut petere nolint.

Etiam si iure ciuili non valeat testamentum, fortè quòd familiæ mancipatio vel nuncupatio defuit, si signatum testamentum sit, non minus quàm septem testium ciuium Romanorum signis, bonorum possessio datur.

Intestati datur bonorum possessio per septem gradus. Primo gradu liberis: Secundo legitimis heredibus: Tertio proximis cognatis: Quarto familiæ: Quinto patrono, patronæ, liberisve patroni, patronæve: Sexto viro uxori: Septimo cognatis manumissoris, quibus per legem Furiam plus mille as-

A *ses capere licet, si nemo sit ad quem bonorum possessio pertinere possit: aut sit quidem, sed ius suum omiserit, populo bona deferuntur ex lege Iulia caducaria.*

Liberis bonorum possessio datur, tam his qui in potestate usque in mortis tempus fuerunt, quam emancipatis: item adoptiuis, non tamen etiam in adoptionem datis.

B Proximi cognati bonorum possessionem accipiunt, non solum per feminini sexus personam cognati, sed etiam agnati capite deminuti. Nam licet legitimum ius agnationis capitis minutione amiserint, natura tamen cognati manent.

Bonorum possessio datur parentibus & liberis intra annum, ex quo petere potuerunt: ceteris intra centum dies.

Qui omnes intra id tempus si non petierint, ad bonorum possessionem sequens gradus amittitur, perinde ac si superiores non essent, idque per septem gradus fit.

C Hi quibus ex successorio edicto bonorum possessio datur, heredes quidem non sunt, sed heredis loco constituuntur beneficio Prætoris. Ideoque seu ipsi agant, seu cum his agatur, ficticiis actionibus opus est: in quibus heredes esse finguntur. Bonorum possessio aut cum re datur, aut sine re. Cum re, si is qui accepit cum effectu bona retineat: sine re, quum alius iure civili euincere hereditatem possit: veluti si suus heres intestato sit. Bonorum possessio sine re est, cum suus heres euincere hereditatem iure legitimo possit.

D Intestati.] Legendum, aut *intestari*. Emancipatis.] immò & suis. Sed non est necessaria iure civili. Non tamen ex illis.] Eos qui in adoptiua familia sunt, Prætor nō nouit, non vocat inter suos. Vnde consequens est inter legitimos quoque eos non vocari, nam qui sui non sunt, proculdubio nec legitimi sunt. l. scripto. vnd. lib. l. de bonis. §. i. de Carbonia. edicto. Patribus.] Manifestum est legi debere, *fratribus*. Cauere autem debent vel re ipsa conferre.

E Scilicet si eorum quibus contra tabulas.] Nam prior est contra tabulas quam secundum tabulas. inde ex prima parte, vel ex primo edicto bonorum possessionem dari, i. contra tabulas. l. ideoq; l. scriptus. de Carbon. edict. l. 2. de bon. liber. Etiam si iure civili.] Inde edictum translativum Verris, Si de hereditate ambigitur & tabula testamenti obsignata non minus multis signis quam è lege oporteat ad me proferentur: secundum tabulas testamenti potissimum hereditatem dabo. qua de re & in tit. 23. diximus.

Septem gradus.] Omissa est bonorum possessio vnde decem personarum: sed si pater manumissor sit, sanè verum est septem dumtaxat gradus esse. Secundo legitimis.] Inter quos & patroni sunt patronorumq; liberi. Quarto familiarum.] id est, agnatis patroni; hæc dicitur, *tum quem ex familia*: sic enim lego in Institutionibus Iustiniani. Si nemo sit.] Hoc est initium alterius sententiæ.

Ex lege Iulia Caducaria.] De hac in l. quidam. §. quotiens. de legat. r. item in l. ergo. §. eadem constitutio. de fideicom. lib. in illo loco, *quare et si caducis legionibus*, vel, vt alij codices habent, *caducis legionibus, bona delata sint, idem erit probandum*: nam *caducariis legibus*, le-

F gendum esse omni assueuratione confirmamus, id est, legibus Iulii. quæ enim delata dicuntur, legibus delata vt sint necesse est. denique hoc significat vacantibus bonis fisco vindicatis constitutionem cessare, vt in l. quod Diuo. de manumiss. testament. hæc verò nota Cad. leg. errori causam dedere. Ex successorio edicto.] Successorium edictum eò dicitur quòd det successionem inter bonorum possessores: quamquam & eam quoque clausulam contineat quæ definit tempora petendæ bonorum possessionis.

Ceterum ex illa potissimum parte appellationem sumit, qua in locum eorum, qui intra tempora petitionis bonorum posses. non admiserunt. sequentes vocantur, qui & ob eam causam ex successorio edicto, ex successoria parte, ex beneficio successorij edicti, ex successorio capite venire dicuntur. l. vlt. l. i. §. sed videndum de succes. edict. l. vlt. C. cod. l. i. §. pen. de iur. & fact. igno. Si suus heres intestato.] Hęc ab interpunctionibus mendosa sunt. nam sic distingui ea oportet, *Si suus heres intestato sit. bonor. poss. sine re est, cum &c.*

X X I X.

DE BONIS LIBERTORVM.

I V I S Romani liberti hereditatem lex duodecim Tabularum patrono defert, si intestato sine suo herede libertus decesserit. Ideoque siue testamento facto decedat, licet suus heres ei non sit, seu intestato, & suus heres ei sit, quamuis non naturalis, sed vxor, puta quæ in manu fuit, vel adoptiuus filius, lex patrono nihil præstat. Sed ex edicto Prætoris si testamento facto libertus moriatur, aut vt nihil, aut minus quàm partem dimidiam bonorum patrono relinquat contra tabulas testamenti, partis dimidiæ bonorum possessio illi datur, nisi libertus aliquem ex naturalibus liberis successorem sibi relinquat, siue intestato decedat, & vxorem forte in manum vel adoptiuum filium relinquat, æquè partis mediæ bonorum possessio contra suos heredes patrono datur.

In bonis libertæ patrono nihil iuris ex edicto datur. Itaq; si intestata moriatur liberta, semper ad eum hereditas pertinet.

Licet liberi sint libertæ, quoniam non sunt sui heredes matri, obstat patrono lex Papia Popea. Postea libertas quattuor liberorum iure tutela patronorum liberauit, & cum intulerit, iam posse eas sine auctoritate patronorum testari, prospexit vt pro numero liberorum libertæ superstitem virilis pars patrono debetur.

Liberi patroni virilis sexus, eadem iura in bonis libertorum parentum suorum habent, quæ & ipse patronus. Feminæ verò, ex lege quidem duodecim Tabularum, perinde ius habent, atque masculi patronorum liberi.

Contra tabulas autem testamenti liberti, aut ab intestato contra suos heredes non naturalis bonorum possessio eis non competit. Sed si ius trium liberorum habuerunt: etiam hæc iura ex lege Papia Popea nanciscuntur.

Patronæ ex bonis libertorum illud ius tantum habent, quod lex duodecim Tabularum introduxit. Sed postea lex Papia patronæ ingenuæ duobus liberis honoratæ, libertinæ tribus, id iuris dedit quod patronus habet ex edicto.

Item liberis ingenuæ trium liberorum iure honoratæ, eadem lex id ius dedit, quod ipsi patrono tribuit.

Ciuis Romani.] In Latino secus est. §. vlt. de success. liber. l. i. C. Th. de petit. hered.

Aut vt nihil.] Legendum, *et aut nihil*, §. i. de success. libert.

Æquè partis dimidiæ.] Hęc est quinti gradus bonorum possessio: quæ & nullis extrantibus suis heredibus patrono dabitur, si bonorum posses. Vnde legitimi non admiserit: nam sibi ipsi succedi posse iam pridem receptum est. l. i. §. sed an. de success. edict.

Ex edicto datur.] Nam de liberto prætor edixit nõ liberta, & de suis heredibus quales femina non habet.

- A Hereditas pertinet.] Ergo lege XII. tabul. non Prætoris edicto. quæ sequuntur ita restitueda sunt, erat omni ex parte hic libellus miserè deprauatus. at hæc ita restitueda sunt, nam licet liberi sint libertæ, quoniam non sunt sui heredes matri, non obstant patrono. Lex Papia Popæa libertas: Ait, non obstant patrono. hoc utique verum est antiquo iure. nam post S. C. Orfitianum liberi intestatæ libertæ patronos excludunt. l. i. in princip. & §. si nemo. ad Tertyl. Virilis pars.] Eadem lex cauet, vt liberto testato vel intestato defuncto relicto vno vel duobus liberis patronus virilem, relictis tribus vt nihil auferat, & vt ita demùm quando pauciores sunt quàm tres viriles auferat si libertus centenarius sit. §. postea. de success. lib. ex quibus apparet quantum inter libertum & libertam intersit. quod & Valer. in Nouel. de libertis. probat. Feminæ verò.] Iure antiquo, quo & hodie vtimur, inter liberos patroni nullâ est differentia sexus. Prætorio iure plus tribuitur masculis quàm feminis. Non naturalis.] Pro, non naturales. Patronæ.] Est differentia inter patronum & patronam, non quidem ex XII. tab. sed ex lege Papia: nam licet nullis extantibus suis heredibus quo casu locus est legi XII. tab. idem patronæ ius quod patrono sit, iure tamen Prætorio non aliter patronæ datur bonorum possessio contra tabulas, vel ab intestato contra suos heredes non naturales, quàm si ingenua duobus, libertina tribus liberis honorata sit. Liberis honoratæ.] in §. præferuntur de S. C. Tertyl. vulgò legitur, mater liberis onerata, sed vt in hoc loco ita in eo auctoribus etiam scriptis libris legendum est honorata. Thep. in §. sed cùm antea. eod. tit. dixit, *κεροσυνιδον*. Quod ipsi patrono.] Legendum, patronæ. IACOBVS CVIACIVS has ad Vlpianum notas scripsi, tibi que Io. Amariton, dicaui, quo neque gratiorem mihi, neque meo iudicio, qui ea quæ recta sunt acutius perspicat, vehementius amplectatur, religiosius colat, nostra quemquam schola fert. Non erit ea res mihi damno, si tu pro eo ac ipse cupio eis vtare pro tuis: nam etsi perexiguum sit ingenium mihi, diligentia tamen mea breui, vt spero, tibi & iuris studiosis, & Reipub. nostræ ampliora beneficia præstabuntur. Tolosæ Kal. Nouemb. 1554.
- B
- C

FINIS.

D

EMARO RANCONNETO V. C.
SENATVS PARIENSIS PRÆSI-
DI, IACOBVS CVIACIVS S. D.

E

VLVIS Paulus Receptarum Sententiarum ad filium libros quinque composuit, ex quibus quedam in suas Pandectas Iustinianus, quedam Alaricus in suum Romanarum legum Codicem retulit: quæ decreueram quidem initio omnia, quod eas ferè sententias quas selegit vnus, neglexerit alter, in vnum volumen coniungere: sed retraxerunt me hinc alij eiusdem Pauli Sententiarum, qui & Factorum dicuntur, libri, quibus, si vlla est Indici ad Pandectarum caput affixo habenda fides, in earum compositione est etiam Iustinianus vsus. Hi Sententiarum mihi appellationem ambiguam reddiderunt, vt nescirem plane, apud Iustinianum pleraque libris Sententiarum adscripta capita, Receptis an Factis potius attribuenda forent: nec tamen me præteribat quedam, ducta ex Alarici libris coniectura, satis certo ad receptas Sententias posse referri: Sed abstinere illis omnino quàm non omnia his quæ Alaricus collegit, annectere, satius esse duxi. Tum denique & minus tritas esse has & magis tamen ex vsu quàm illas Iustiniani, iuris antiqui cogno-

F

*scendi nouique interpretandi causa, cum animaduertissem, ad has potissimum hoc A
 studium omne meum adiunxi, & libris tuis in primis mirum in modum adiutus,
 quos tu mihi humanissime vtendos dederas, nonnullis etiam meis, multis eas locis
 auctas restitutasque reddidi: idque demum sublatis antiquis interpretationibus &
 meis adhibitis, vt hæc Pauli veluti ἀποστολικά non minus quam illa Vlpiani iam
 dudum à te & Io. Tilio profecta et à me explicata, studiosis fructum ferrent, sum-
 mam operam dedi. Vtinam verò & mihi hac in re Io. Titij, quos habet quampluri-
 mos, libris vt illicuisset, exissent forsitan locupletiora & emendatiora: quamquam
 tot iam conquisiimus & obtinuimus eius generis exemplaria, vt vix adduci possim B
 vt credam his, quæ nunc damus, proferri posse meliora. Ceterum operæpretium est de
 reiectis à me antiquis interpretationibus earumque auctore, vt apud te rationem ali-
 quam reddam. Alaricus, vt scis, Gotthorum rex fuit: Tuus Codex Tolosæ regem ap-
 pellat. Codicis enim Auctoritatem, quod & Commonitorium dicitur, ad Timotheum
 V. S. Comitem emissum refert IIII. Non. Febr. anno XXII. Alarici regis Tolosæ.
 Fuit ei vrbs ea sedes ac domicilium regni. Is cum Romanos quos armis subegerat,
 præterquam quod legibus Gotthorum obligari se molestè ferrent, ceterum dicto audien-
 tes cerneret, alias leges Gotthis dedit, alias ex Romanorum libris suo tamen arbitrio, C
 decerpi, quibus inter se Romani vtentur, facile passus est. Ac in eligendis quidem his
 Aniani viri spectabilis eum opera vsus ex subscriptione Auctoritatis à Petro Egid-
 dio Antuerpiæ primum edita, liquido constat. Ex inscriptione autem quæ integra
 in tuis libris extat, non has tantum iussu Alarici electas, sed etiam explanatas fuisse
 deprehendimus, & idcirco diu idemne fuisset explanandi qui & eligendi minister
 cum addubitassemus, tandem nobis hæc ad Valentinianam Constitutionem de responsis
 prudentum interpretis verba, omnem scrupulum exemere. Sed ex his inquit, omni-
 bus iuris consultoribus, ex Gregoriano, Hermogeniano Caio, Papiniano,
 & Paulo quæ necessaria causis præsentium temporum videbantur, elegi- D
 mus. Itaque eligisse se eum interpretes profiteatur, & verò Anianum elegisse constat,
 eundem & eligendi & interpretandi munus obuisse omnino probandum est. At ve-
 reor ne callido commento Romanis Alaricus imposuerit sub speciem legum Romana-
 rum interpretationes Gothicas ab earum plerumque sententia alienissimas obtru-
 dens: quandoquidem eæ proinde ac leges ipse ex Romanorum libris repetitæ, ex Ala-
 rici auctoritate vim legum obtinuerunt, & ad extremum ipsas etiam leges velut in
 suam potestatem redegerunt, adeo vt illis rescissis solæ Aniani interpretationes in foro
 et subsellis volitarent; prorsusque (vt Sidonij Apollinaris verbis vtar) leges Theodo- E
 sianæ calcarentur, Theodoricianæ proponerentur. Hic est Theodoricus Alarici socer
 qui à Francis genero ademptum regnum non multo post recepit. Id verò par mihi esse
 visum est hoc maxime tempore, quo excindi barbariem omnem in meliusque renasci
 omnia videmus, vt contra Gothicis interpretationibus sublatis, pure syncerèq; Pau-
 li sententiæ restituerentur, quod tamen nos ita fecimus, vt omnes probaturas existimem.
 Si quid enim rectè Anianus exposuit, Anianum testati sumus, si quid minus
 rectè, aut reticimus aut leuiter perstrinximus. Sed nequæ Anianè ob id integrum opus
 deperierit. Conseruatur in officinis typographorum Lutetiæ, Basilcæ, Antuerpiæ, ex F
 quibus iam ante meminimus Aniani interpretationes in lucem prodisse. De nostris, nihil
 dicam, quid profecturæ sint, alios malo quam me iudicare. Tu vnus si eis vel gratiæ
 causa suffragere, operam mihi non infeliciter videbor nauasse, quod tantisper intermis-
 sam*

saerium postremorum Codicis Iustiniani librorum editione dum exeant integri octo priores Codicis Theodosiani libri, quorum tu mihi crebro expectationem commouisti, in his Pauli Sententiis restituendis & declarandis elaborauerim, ac de eo quidem forsitan putidum erit rogare te. Sed tanti est, dum tu id mihi dederis modo. Te itaque V. C. prorsus vehementer rogo, ut exiguo huic mei laboris fructui & faueas libens, & nominis tui auctoritatem tribuas, feceris rem gratam homini tuae voluntati dedico, tuarum virtutum cultori, ad maiora torpentem per se iam nimium excitaueris, tua erga me beneficia cumulaueris. Vale. Lutetiae Kal. Decemb. 1557.

INDEX TITVLORVM IVLII

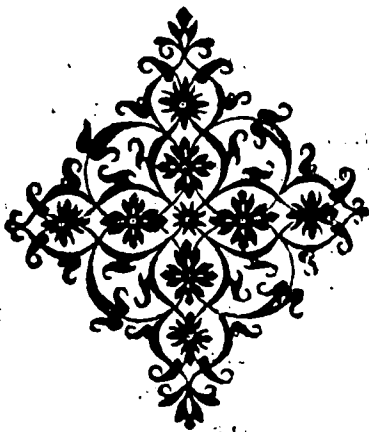
PAVLI RECEPTARVM SENTEN-

TIARVM AD FILIVM.

LIBRI I.

I.	D E pactis & conuentionibus. 101	XI.	<i>Ad S.C.Velleianum.</i> 121
II.	<i>De cognitoribus.</i> 102	XII.	<i>De deposito.</i> <i>ibidem</i>
III.	<i>De procuratoribus.</i> 103	XIII.	<i>De lege commissoria.</i> <i>ibid.</i>
IIII.	<i>De negotiis gestis.</i> <i>ibidem</i>	XIIII.	<i>De vsuris.</i> 123
V.	<i>De calumniatoribus.</i> 104	XV.	<i>De mandatis.</i> 124
VI.	<i>De reis institutis.</i> <i>ibidem</i>	XVI.	<i>Pro socio.</i> <i>ibidem</i>
VII.	<i>De integri restitutione.</i> 105	XVII.	<i>Ex empto & vendito.</i> 125
VIII.	<i>De dolo malo.</i> 106	XVIII.	<i>De locato & conducto.</i> 127
IX.	<i>De minoribus XXV. annorum.</i> <i>ib.</i>	XIX.	<i>De nuptiis.</i> <i>ibid.</i>
X.	<i>De plus petendo.</i> 108	XX.	<i>De concubinis.</i> 128
XI.	<i>De satisfaciendo.</i> 109	XXI.	<i>De dotibus.</i> <i>ibid.</i>
XII.	<i>De iudiciis omnibus.</i> 110	XXII.	<i>De pactis inter virum & vx.</i> <i>ibid.</i>
XIII.	<i>De iudicato.</i> 111	XXIII.	<i>De donationibus inter virum & vxorem.</i> 129
XIIII.	<i>De via publica.</i> 112	XXIIII.	<i>De liberis agnoscendis.</i> 130
XV.	<i>Si quadrupes damnum intulerit.</i> 113	XXV.	<i>Quemadmodum filij sui iuris efficiuntur.</i> 131
XVI.	<i>De finium regundorum.</i> <i>ibid.</i>	XXVI.	<i>De adulteriis.</i> 132
XVII.	<i>De seruitutibus.</i> 114	XXVII.	<i>De excusationibus tutorum.</i> 133
XVIII.	<i>De familiae erciscundae.</i> <i>ibid.</i>	XXVIII.	<i>De potioribus nominandis.</i> <i>ibid.</i>
XIX.	<i>Quemadmodum actiones per inscriptionem duplentur.</i> <i>ibidem</i>	XXIX.	<i>Qui potior nominari non possit.</i> <i>ib.</i>
XX.	<i>De fideiussore & sponsore.</i> 115	XXX.	<i>De oratione D. Seueri.</i> <i>ibid.</i>
XXI.	<i>De sepulchris & lugendis.</i> <i>ibid.</i>	XXXI.	<i>De furtis.</i> 134
	LIB. II.	XXXII.	<i>De operis libertorum.</i> 137
I.	D E rebus creditis & iureiurando. 116		LIB. III.
II.	<i>De pecunia constituta.</i> 117	I.	D E Carboniano edicto. <i>ibid.</i>
III.	<i>De contractibus.</i> <i>ibidem</i>	II.	<i>De bonis liberti.</i> 138
IIII.	<i>De commodato, & deposito pignore, fiducia ve.</i> <i>ibid.</i>	III.	<i>De lege Fabiana.</i> <i>ibid.</i>
V.	<i>De pignoribus.</i> 118	IIII.	<i>De testamentis.</i> 139
VI.	<i>De exercitoribus.</i> 119	V.	<i>De S.C.Siliano.</i> 143
VII.	<i>Ad legem Rodiam.</i> <i>ibid.</i>	VI.	<i>De legatis.</i> 145
VIII.	<i>De institutoribus.</i> 120	VII.	<i>De mortis causa donationib.</i> 159
IX.	<i>De in rem verso.</i> <i>ibidem</i>	VIII.	<i>Ad legem Falcidiam.</i> <i>ibid.</i>
X.	<i>De S.C.Macedoniano.</i> <i>ibid.</i>		LIB. IIII.
		I.	D E fideicommissis. 160
		II.	<i>De S.C.Trebelliano.</i> 163
		III.	<i>De S.C.Pegasiano.</i> <i>ibid.</i>
		IIII.	<i>De repudianda hereditate.</i> 164

V.	<i>De inofficiosi querela.</i>	165	XVIII.	<i>De abactoribus.</i>	204
VI.	<i>De vicesima.</i>	167	XIX.	<i>De sacrilegis.</i>	ibid.
VII.	<i>De lege Cornelia.</i>	169	XX.	<i>De incendiarius.</i>	205
VIII.	<i>De intestatorum successione.</i>	170	XXI.	<i>De vaticinatoribus & mathematicis.</i>	ibidem.
IX.	<i>Ad S.C. Tertullianum.</i>	171	XXII.	<i>De seditiosis.</i>	206
X.	<i>Ad S.C. Orphitianum.</i>	173	XXIII.	<i>Ad legem Corneliam de sicariis, & veneficis.</i>	207
XI.	<i>De gradibus.</i>	174	XXIII.	<i>Ad legem Pompeiam de parricidiis</i>	209
XII.	<i>De manumissionibus.</i>	176	XXIV.	<i>Ad legem Corneliam testamentariam.</i>	210
XIII.	<i>De fideicommissis libertatibus.</i>	177	XXV.	<i>Ad legem Iuliam de vi publica & priuata.</i>	212
XIII.	<i>Ad legem Fufiã Caniniam.</i>	178	XXVI.	<i>De lege Iulia peculatus.</i>	214
LIB. V.			XXVII.	<i>Ad legem Iuliam repetundarum.</i>	ibidem.
I.	D <i>E liberali causa.</i>	179	XXVIII.	<i>Ad legem Iuliam maiestatis.</i>	215
II.	<i>De usucapione.</i>	181	XXIX.	<i>Ad legem Iuliam ambitus.</i>	ibid.
III.	<i>De his que per turbam fiunt.</i>	182	XXX.	<i>De pœnis militum.</i>	216
III.	<i>De iniuriis.</i>	183	XXXI.	<i>Quando appellandum sit.</i>	ibid.
V.	<i>De effectu sententiarum & finibus litium.</i>	187	XXXII.	<i>De cautionibus & pœnis appellationum.</i>	ibid.
VI.	<i>De interdiciis.</i>	188	XXXIII.	<i>De dimissoriis litteris.</i>	217
VII.	<i>De obligationibus.</i>	192	XXXIV.	<i>De reddendis causis appellationum.</i>	218
VIII.	<i>De nouationibus.</i>	193	XXXV.	<i>Post prouocationem quid obseruandum sit.</i>	ibid.
IX.	<i>De stipulationibus.</i>	ibid.	XXXVI.	<i>De meritis appellationum.</i>	219
X.	<i>De contrahenda auctoritate.</i>	195			
XI.	<i>De donationibus.</i>	ibid.			
XII.	<i>De iure fisci & populi.</i>	196			
XIII.	<i>De delatoribus.</i>	199			
XIII.	<i>De questionibus.</i>	ibid.			
XV.	<i>De testibus.</i>	200			
XVI.	<i>De seruorum questionibus.</i>	201			
XVII.	<i>De abolitionibus.</i>	203			

A
IACOBI CUIACII I. C.
B
IN IULII PAULI RECEPTA-
RVM SENTENTIARVM AD FILIVM

LIB. V. INTERPRETATIONES.

LIBER PRIMVS.

C *De pactis & conuentionibus.* TITVL. I.

N quibusdam veteribus legitur, *De pactis & conuētis*, quod probauit Obseruat. & emend. lib. 2. cap. 15. Dicimus etiam pacta & condicta, pactum & condicionem, item pactum & consensum. l. 2. C. quand. lic. ab emp. disc.

De his rebus pacisci possumus de quibus trāsigere licet. Ex his enim pacti obligatio solummodo nascitur.

D Primam hanc, tertiamq; sententiam, quæ in libris excusis defunt, ex fideli exemplari restituiimus. Est verò huius hic sensus, vt qua de re licet transigere, liceat & pacisci. Et qua de re non licet transigere, nec liceat pacisci: vt ecce, de adulterio nec pacisci licet, nec transigere. l. transigere. C. de transact. l. de crimine. C. ad l. Iul. de adult. De alimentis quoque ex S. C. sententia, vt transigere ita pacisci non licet. Loquimur autem de re litigiosa: nam rei non litigiosæ pacti quidem verbum conuenit, transactionis non item. Ait, *Obligatio*, naturalis videlicet quæ exceptionem parit.

E Omne pactum posteriore pacto dissoluitur, licet pariat exceptionem.

Pacto posteriore superius eliditur non ipso iure, sed per replicationem: Prius namque pactum exceptionem parit. l. si vnus. §. pactus. D. de pactis. Stipulatio stipulatione ipso iure tollitur.

Pacto conuento Aquiliana stipulatio subiici solet, sed cōsultius est huic pœnam quoque subiungere: quia rescisso quoquomodo pacto, pœna ex stipulatu repeti potest.

F Quoniam solo pacto actio non tollitur, ided solet pacto subiici Aquil. stipulatio, & acceptilatio: sic enim actio tollitur. l. 3. l. 4. l. vt responsum. C. de transf. Consultius est etiam his omnibus addere pœnalem stipulationem: vt si fortè quoquomodo pacti rumpatur fides, supersit petitio pœnæ. l. vbi pactum. l. si quis maior. C. de transact. l. qui fidem. D. eod. Extat hæc sententia in l. pacto. D. eod.

Neque contra leges, neque contra bonos mores pacisci possumus. A

Pacta contra leges, aut contra bonos mores pop. Romani non valent. l. 6. C. de pact. sed neque stipulationes valent: vt si contra legem Iuliam fundo dotali maritus seruitutē imponat, vel contra constitutionem pater fundo castrensi filiifamilias: vel contra bonos mores, si conuenierit dari, ne maleficium fiat: vel, vt Anianus ait, si qui de rebus alienis paciscantur, aut de bonis viuentis: hæc enim pacta iniusta sunt: Prætor autem ait, PACTA IVSTA SERVABO, id est, quæ neque dolo malo, neque aduersus leges, &c. l. iurifgētium. §. ait prætor. D. de pactis. Addidēre etiam prætores quidam edicto, NE QVE VI, auctore M. Tullio in 3. de offic. Inde in l. epistula. §. pactum. D. de pact. Pactum, inquit, iustum est, & ideo seruandum, & in l. Stichum. §. naturalis. D. de solut. Naturalis, inquit, obligatio iusto pacto tollitur. Seruat igitur Prætor ea tantum pacta quæ iusta sunt. B

De rebus litigiosis & conuenire, & transigere possumus. Post rem iudicatam pactum, nisi donationis causa interponatur, seruari non oportet.

De re nondum iudicata pacisci possumus, donandi, aut decidendi causa: de re iudicata pacisci donationis causa possumus, decidēdi causa non possumus, nisi si lis adhuc subesse potest. l. eleganter. D. de condict. indeb. l. si causa. C. de tranfact.

De cognitoribus.

TIT. II.

Procurator causam agit absente litigatore, Cognitor præsentē litigatore, vt rectē Anianus tradit in l. si lite. C. Th. de cogn. & procur. itēque Afconius & Festus. At dicitur maximē cognitor in causa status pro defensore eius qui patitur controuersiam, an sit ex ciuibus. Donatus in Adelphis: In tria, inquit, diuisit officium defensionis suæ, in assertoris, Principio eam esse dico liberam: in cognitoris, Ciuem Atticam: in fratris, Meam so- rorem. Afconius in 3. Ver. Hoc genus, inquit, defensoris in iure cognitor dicitur, maximē cum de alicuius statu agitur. Iustiniani tempore sublati sunt cognitores: ideoq; ab his locis, quos ex iuris auctoribus sumpsit, positum cognitoris nomen semper exemit, vt con- iicere licet ex l. si quis aliquid. §. si quis. D. de pœ. collata cum sententia Pauli lib. v. tit. 25. C

OMnes infames qui postulare prohibentur, cognitores fieri non possunt, etiam volentibus aduersariis. D

Vt nec si velit aduersarius, infames postulare possunt. l. quos. D. de postul. ita nec volē- re aduersario cognitores fieri possunt. Idemq; seruatur in ceteris omnibus, qui patroni aut cognitores fieri non possunt. l. filiusfamilias. §. veterani. D. de procur. Hic Anianus addit, infames quoque mandata dare non posse: quod verum est. §. vlt. de except. at per se causam agere non prohibentur.

Feminæ in rem suam cognitoriam operam suscipere non prohibentur.

Feminæ pro se ex secundo edicto postulare possunt: proinde & in rem suam cognito- res fieri possunt: pro certis personis nec postulare, nec cognitores fieri possunt, ac ne pro parentibus quidem sine decreto. l. feminis. D. de procur. E

In rem suam cognitor procuratorve ille fieri potest, qui pro omnibus postulat.

Postulat pro omnibus vir integræ existimationis: ergo in rem suam cognitor procura- torve fieri potest. Contra qui pro omnibus non postulat, vt puta infamis, in rem suam co- gnitor procuratorve fieri non potest. Nam & si in rem suam cognitor, procuratorve da- tus sit, alieno tamē non suo nomine litem agit. Non idem seruari in femina superior sen- tentia ostendit: nec mirum: nam & ipsa in re sua rectē procuratorem dat, infamis non item. F

Actio iudicati non solūm in dominum, aut domino, sed etiam heredi, & in heredem datur.

- A** Iudicari actio cognitori & in cognitorem non datur: domino herediq̄ue eius, & in dominum heredemq̄ue eius datur. In procuratore & defensore idem iuris est. Is de quo agitur in l. si procurator meus. in fin. D. de procurat. quasi defensor non verus defensor est. l. Pomp. §. sed & si l. Plautius. D. eod. proinde in eo huic sententiæ locus non est.

De procuratoribus. TIT. III.

Mandari potest procuratio præsentibus, & nudis verbis, & per litteras, & per nuntium, & apud acta præsidis & magistratus.

- B** Procurator dari præsens, vel absens potest, & nudis verbis, id est, non certis, non solemnibus. §. procurator. de his per quos ag. poss. & apud acta præsidis, vel duumviri.

Procurator aut ad litem, aut ad omne negotium, aut ad partem negotij, aut ad res administrandas datur,

Procurator vel ad agendum, vel ad administrandum datur: rursus vel ad res litesq̄; omnes, vel ad speciem vnam l. i. §. i. D. de procur. Quamquam non desunt qui procuratorem eum legitime appellari dixerint, qui ad res omnes datur, non qui ad rem vnam. Cicero pro Cæcin. Vtrum me tuus procurator deiecerit is, qui legitime procurator dicitur omnium rerum eius qui in Italia non sit, absitue reip. causa, quasi quidem pene dominus, hoc est, alieni iuris vicarius.

- C** *De negotijs gestis.* TIT. IIII.

Qui negotia aliena gerit & bonam fidem, & exactam diligentiam rebus eius pro quo interuenit præstare debet.

Negotiorum gestor dolum & omnem culpam præstat. l. tutori. C. de neg. gest. l. si mater. C. de vsur. Interdum dolum dumtaxat præstat. l. 3. §. interdum. D. de neg. gest. Interdum verò etiam casum præstat. l. si negotia. D. eod.

Tutor post finitam tutelam si in administratione duret, actione negotiorum gestorum pupillo, vel curatori eius tenebitur.

- D** Si tutor in administratione post pubertatem perseuerauerit, deuoluitur tutelæ actio in actionem negotiorum gestorum, propterea quòd à semetipso tutelam exigere debuit. Quod ita procedit, si posterior actus tutelæ officio connexus non sit: alioquin tutelæ actio sufficit. Item si post pubertatem nullo tempore administrationem intermiserit: alioquin vtraque actio necessaria est, l. 13. & 14. D. de tutel. & rat. distr.

Si pecuniæ quis negotium gerat, vsuras quoque totius tēporis præstare cogitur, & periculum eorum nominum quibus collocauit, agnoscere, si litis tempore soluendo non sint. Hoc enim in bonæ fidei iudiciis seruari conuenit.

- E** Negotiorum gestor omnem diligentiam præstat: ergo & pecuniæ administratæ vsuras præstat. l. si mater. C. de vsur. quia, scilicet, otiosam iacere pecuniam pati non debet. Præstat item à se factorum ex ea pecunia nominum periculum, si eo tempore quo agitur negotiorum gestorum debitores impares soluendo fuerint, nisi forsitam casu aliquo lapsi sint facultatibus: debuit enim in occupanda pecunia accuratior esse. Et hoc idem in tutelæ, mandatiq̄ue iudiciis obseruari solet. Paulus ait. *totius temporis*, quòd à Triboniano prætermisum, est in l. litis. §. i. D. de neg. gest. Id autem est totius temporis quo pecuniam alienam exercuit, & administrauit.

Mater quæ filiorum suorum rebus interuenit, actione negotiorum gestorum & ipsis & eorum tutoribus tenebitur.

- F** Mater, si filiorum impuberum negotia gesserit, tenetur ipsis, eorumq̄; tutoribus actione negotiorum gestorum, vt rationem reddat. l. si mater. C. de vsur. l. fideiussor. §. vlt. D. de neg. gest. Eodemq̄ue modo, vt inferius dicemus, pater filijs emancipatis tenetur. Parentes igitur qui liberorum negotia gerunt, non sunt aneclogisti.

Filiusfamilias, aut seruus, si negotium alicuius gerat, in patrē dominum- **A**
 ve peculio tenus actio dabitur.

Si filiusfamilias aut seruus, iniussu patris aut domini aliena negotia gesserit, in patrem aut dominum de peculio competit actio. l. si filiusfamilias. D. de neg. gest.

Si pater vel dominus filiofamilias, vel seruo aliena negotia agenda commiserit, in solidum tenebitur.

Si filiusfamilias aut seruus iussu patris aut domini aliena negotia gesserit, pater aut dominus in solidum Quod iussu actione tenebitur.

Pater si emancipati filij res sine vlla exceptione à se donatas administra- **B**
 uerit, filio actione negotiorum gestorum tenebitur.

Solet pater in emancipando aliquid filio donare. l. vt liberis. C. de collat. Id autem postea si pater administrauerit, Paulus ait eum hoc in loco neg. gestorum teneri, vt rationē reddat. Igitur pater ne in re quidem à se donata, aneclogistos est. Ait Paulus, *Sine vlla exceptione*, id est, purè & præcisè, quod à Triboniano prætermisum est in l. litis. §. vlt. D. de neg. gest.

Qui cùm tutor curatorue non esset, si pro tutore curatoreue res pupilli a-
 dultiue administrauerit, actione negotiorum gestorum pro tutore curatore
 ue tenebitur. **C**

Paulus ait eum qui pro tutore curatoreue negotia gessit, actione negotiorum gestorum teneri. Quod concedam faciliè in eo qui pro curatore negotia gessit: nam & ipse curator vtili negotiorum gestorum actione tenetur. l. curatoris. D. de nego. gest. At is qui pro tutore negotia gessit, propria actione tenetur, id est, pro tutelæ, quæ diuersa est ab actione neg. gestorum. l. i. §. si quis quasi. D. de eo qui pro tut. l. penult. D. de tut. & ra. distr. eam tamen imitatur, vt de funeraria dici solet: quæ etsi separetur ab actione nego. gestorum, eam tamen ferè imitatur. Quinimmo cùm ex hoc loco, tum ex l. 4. C. qui dar. tut. vel cur. poss. dicemus eum qui pro tutore negotia gessit, etiam neg. gestorum actione conueniri posse.

De calumniatoribus.

TIT. V.

D

Tractabat sub hoc titulo Paulus edictum De calumniatoribus, id est, de his qui pecuniam vt negotium facerent, aut non facerent accepisse dicerentur: quod Alaricus, siue Anianus prætermisit.

C Alumniosus est, qui sciens prudensque per fraudem negotium alicui comparat.

Calumniator est, non tantùm qui criminali, sed etiam ciuili iudicio negotium alteri sciens dolo malo, comparat.

Et in priuatis, & in publicis iudiciis omnes calumniosi extra ordinē, pro **E**
 qualitate admissi plectuntur.

Calumniatores extra ordinem puniuntur. Hanc sententiam retulit Tribonianus in l. 3. D. ad S. C. Turp. vbi tamen sic legitur, & in priuatis & in extraordinarijs criminibus: & ita prorsus existimo Paulum scripsisse. Nam in publicis iudiciis calumnia iure ordinario, id est, lege Remmia vindicatur. l. i. §. i. D. ad S. C. Turp. l. quæsitum. D. de testib. Hodie tamen ex constitutionibus omnia crimina extra ordinem puniuntur, probaturque. l. ordo. D. de pub. iud. l. lex. §. vlt. D. ad leg. Iul. repet. l. vlt. D. ad leg. Fab. & ideo in publicis quoque criminibus huic sententiæ locus est. Quid sit extra ordinem, Anianus non intellexit.

De reis institutis.

TIT. VI.

F

Superior titulus est de calumniatoribus, quibus solent coniungi accusationum desertores: ideoque nunc datur tit. de reis destitutis, sic enim legendum putauerim, id est, ab accusatore desertis. Sic destituta res in l. 4. C. ad S. C. Turp.

A DE his criminibus, quibus quis absolutus est, ab eo qui accusauit, refricari accusatio non potest.

Iisdem criminibus quibus quis liberatus est, ab eodem accusari iterum non potest. l. 7. §. iisdem. D. de accus. & qui iterum accusat, manifestus calumniator est. l. 1. C. Theod. de calum.

Filius accusatoris, si hoc crimen quod pater intendit, post liberatum reum persequi velit, ab accusatione remouendus est.

B Iisdem criminibus quibus quis liberatus est à filio, accusatoris iterum reus institui non potest, aliis criminibus potest ex rescripto D. Pij ad Iulium Candidum. l. 7. §. iisdem. D. de accus. Ab ipso accusatore eisdem criminibus, sed neque aliis temerè eundem reum fieri posse, admittendum non est, ab extraneo autem uti certum est eundem alio crimine reum fieri posse, ita non dubitatur, quin eodem crimine aliter non possit postulari, quam si vel posterior accusator suam iniuriam persequatur, vel antè priorem accusatorem præuaricationis conuicerit. l. 3. D. de præuar. l. 4. §. vlt. D. ad leg. iul. de adul.

Crimen in quo alius destitit, vel victus recessit, alius obiicere non prohibetur.

C Reus absolutus, vel destitutus ab alio, eodem crimine reus postulari potest. Quod uti accipiendum sit superior interpretatio docet.

De integri restitutione. TIT. VII.

Integri restitutio est redintegrandæ rei, vel causæ actio.

Integri restitutio, est actio restitutória, siue rescissoria; qua res nobis certa, vel ius, vel quælibet alia causa redintegratur. Actionis verbo continetur etiam cognitio prætoriana qua subuenitur minoribus.

D Integri restitutionem prætor tribuit ex his causis, quæ per metum, dolum, & status permutationem, & iustum errorem, & absentiam necessariam, & infirmitatem ætatis gesta esse dicuntur.

Restituit in integrum prætor eos qui metu, aut dolo, aut ætate, aut absentia inciderunt in captionem. Etiam hoc Paulus addit restitui eos qui per status permutationem, vel iustum errorem capti, fraudatiue sunt: quod ex hoc loco relatum est in l. 2. D. de in integrum restitui. Status permutatio est capitis minutio l. 1. D. de capit. minut. At per causam solius capitis minutionis, non is qui capite minutus est, restituitur: sed creditori in debitorem capite deminutum actio restituitur, videlicet si minima fuerit capitis minutio. l. 2. D. cod. Nec enim in eos qui maximam aut mediam capitis deminutionem passi sunt, actiones restitui possunt. Et ita hic locus explicandus est, in quo Græci interpretes labuntur, Latini vacillant. Ob iustum errorem datæ restitutionis exemplum est in §. si quis agens. de actionib.

E Integri restitutio plus quàm semel non est decernenda, ideóque causa cognita decernitur.

Causa cognita, & præsentè aduersario in integrum restitutio datur. l. 3. D. de in integ. rest. & ob id ipsum restitutionis in integrum lis rectè appellatur in l. 6. C. de in integ. restit. Vna autem sufficit lis, vna restitutio, nec, ut olim in assertionibus, plures requiruntur quòd si negata sit, iterum non petitur. l. vlt. C. si sæp. in int. rest. post.

F Integri restitutio aut in rem competit, aut in personam. In rem actio competit, ut res ipsa qua de agitur reuocetur. In personam aut quadrupli pœna intra annum, vel simpli post annum peti potest.

Restitutória actio vel in rem datur vel in personam: ut si metu compulsus rem tradero, vel in rem mihi actio restituitur, vel in personam actio datur in quadruplū ex edicto,

Quod metus causa gestum erit: Aut si metu debitorem liberauero, vel pristina mihi in personam actio restituitur, vel ex illo edicto actio in personam datur. Eodemque modo, si minor annis lubrico ætatis lapsus rem suam tradiderit, vel in rem actio restituitur, vel cognitione prætoria ei subuenitur. l. 9. §. volenti. §. licet tamen l. si mulier §. ult. D. quod met. cau. gest. er. l. 3. C. eod. tit. l. in causæ §. interdum. D. de minor. Quod ait Ulpianus in §. volenti. ut volenti detur & in rem actio & in personam, rescissa acceptilatione, vel alia liberatione, sic accipiendum est, ut sprete actione, Quod metus causa, volenti liceat in rem agere rescissa traditione, vel in personam rescissa liberatione. Nec enim in eo loco in personam actio pro actione, Quod metus causa, accipienda est: alioquin absurdè etiam in rem actionem eo in loco pristinam in personam actionem interpretabimur, quod §. licet. non patitur. Et in hac re certè nemo non fallitur.

Si aliquis ut se de vi latronum, vel hostium, vel populi liberaret, aliquid mancipauit, vel promisit, ad metum non pertinet: mercedem enim depulsi metus tribuit.

Si quis ut se de vi hostium, vel latronum, vel populi liberaret, aliquid alienauerit, vel promiserit, actionem metus causa non habet: quia non per metum, sed operæ potius mercedem dedisse videtur. l. 9. §. sed licet. D. quod met. cau. gest. erit.

Seruus per metum mancipatus, quidquid adquisierit, vel stipulatus sit, ei acquirit qui vim passus est.

In hac prætoriam actionem partus veniunt, & foetus, & fructus, & omnis causa. l. sed & partus. D. quod met. cau. gest. er. Ergo & ea veniunt quæ seruus per metum alienatus apud eum qui metum intulit vel traditione, vel stipulatione adquisiuit.

Vis est maior rei impetus, qui repelli non potest.

Qui per vim aliquid fecit, restituitur per edictum, Quod metus causa gestum erit: nam quod per vim gestum est, metus causa certè gestum est. Vis autem hic à Paulo sic definitur: *Vis est maior rei impetus, qui repelli non potest, malim.* *Maioris rei impetus, ut in l. 2. D. quod met. cau. gest. er.* Nam & Græci sic vertunt, *μεγάλη παράγματος επέλευσις, ἢ ἢ δύναται τις ἀπαθῆναι ἢ ἢ ἀφ' ἑαυτῆ ἀποδιώκειν καὶ ἀποτρέψειν.*

Qui quem domo inclusit, ut sibi rem manciparet, aut promitteret, extorsisse mancipationem videtur.

Vim facit qui hominem domo includit. l. 5. D. de vi pub. & ideo si quid ei extorserit, pertinet ea quoque res ad edictum, Quod metus causa gestum erit. l. ult. §. si fœenerator. D. quod met. cau. gest. erit.

Qui quem ferro vinxit, ut sibi aliquid traderet, vel venderet, vim intulisse videtur.

Vim facit qui hominem ferro vincit, ut sibi aliquid tradat, vel vendat, & ideo prætoriam competit actio.

Qui in carcerem quem detrusit, ut aliquid ei extorqueret, quidquid ob hanc causam factum est, nullius momenti est.

Ideo quod homine in priuatum carcerem coniecto cum eo gestum est, nullius momenti est: quia id Prætor ratum non habet, & lex Iulia rescindit. l. 5. D. de vi publ. Est verò hæc Pauli sententia relata in l. pen. D. quod met. cau. gest. erit.

De dolo malo.

TIT. VIII.

DOLVS malus est cum aliud agitur, aliud simulatur.

Ayuntamiento de Madrid

Eadem

A Eadem fuit definitio Aquilij, Seruij, Pedij: quæ Labconi tamen & Vlpiano non probatur. Est enim ex eorum sententia, dolus nihil aliud quàm machinatio quædam ad decipiendum alterum adhibita: quod etsi Pedius & Seruius in suis definitionibus non omiserint, in eo tamen errasse videntur, quòd quasi id satis non esset, addiderunt, cum aliud simulatur, & aliud agitur. l. 1. D. de dol. ma.

Si qui dolum, aut metum adhibuit, vt res ad alium transfiret, vterque de vi & dolo actione tenetur.

Si procurator dolo fecit, vt res ad dominum perueniret, vterque de dolo tenetur: dominus, in quantum ad eum peruenit, procurator, in solidum, l. sed & ex dolo. §. pen. D. de dol. Idemque in metu dicendum est. l. item si cum exceptione. §. Pedius. D. quod met. cau. gest. erit.

De minoribus xxv. annorum.

TIT. IX.

Minor xxv. annorum, si aliquod flagitium admiserit, quod ad publicam coërcitionem spectet, ob hoc in integrum restitui non potest.

In delictis atrocioribus minoribus non datur restitutio in integrum l. auxilium. §. in delictis. D. de minor. In aliis erratis, vt puta, damno iniuria dato, vel in furto, vel in eis quæ ex contractu veniunt, nec ex animo, id est, vt Græci interpretantur, ἐκ προμεῖας ψυχῆς, καὶ παρορέσεως, nō omnimodo denegatur minoribus restitutio in integrum l. 1. C. si adu. delict. l. si ex causa. §. nunc videndum. D. de minor: Hæc verò errata, ἀκρίβως Constantinus ἀμαρτήματα, atrociora, ἐγκλήματα vocari scribit ad finem libri sexti Epitomarum: & sic delicta quoque à criminibus subtiliter distingui possunt. Hæc igitur Pauli sententia pertinet ad crimina.

Qui minori mandauit, vt negotia sua agat, ex eius persona in integrum restitui non potest, nisi minor sua sponte negotiis eius interuenerit.

Procuratori minori annis, si dominus maior sit, non datur restitutio in integrum: quia domini persona spectatur, qui sibi imputare debet, cur minori sua negotia commiserit. l. 4. & l. cum mandatu. D. de minor. Gestori negotiorum minoris ætatis, licet dominus maior sit, datur restitutio in integrum: quoniam cum domino nihil imputari possit, non est æquum ob gestum minoris maiorem in damno versari. Et hæc postrema Pauli sententia relata est in l. quòd si minor. D. eod. tit. cuius initium est, ex lib. 1. sentent. At reliqua certè omnia sunt ex Pauli lib. xi. ad edictum. Idemque erratum pene ad Vlpianum adnotauimus lib. 2. Obser. cap. 27.

Si maior effectus, res quas minor egit, facto, vel silentio comprobauit, aduersus hoc quoque in integrum restitui frustra desiderat.

E Si quis maior factus facto, vel silentio comprobauerit quod minor gesserat, restitutio cessat: & ita constitutum est l. 3. §. si quis cum minore. D. de minor. Exigit Anianus silentium trium annorum, rectissime, quoniam in prouinciis ex constitutione Constantini ad petendam restitutionem in integrum constituti erant tres anni l. 2. C. Th. de integ. restit. Hodie ex constitutione Iustiniani silentium exigimus quattuor annorum: vel si quid alienatum, obligatumve sit sine decreto, quinque: vel si quid donatum sit, decem inter præsentis, & xx. inter absentes: quod & Accur. rectè notat in d. §. si quis cum minore.

Si minor minori heres existat, heres ex sua persona, non ex defuncti in integrum restitui potest.

F Si minor xx. annis minori xxiii. annis successerit, successor habebit ad in integrum restitutionem non annos sex ex persona defuncti, sed nouem ex sua persona l. interdum. D. de minor. l. ea quæ. §. si quando C. de temp. in integ. restit. Potest quidem & ex persona defuncti citius restitutionem in integrum postulare: verum hoc si omiserit, ex sua persona restituetur, vt dictum est. Planè si minor maiori successerit adhuc ex quadriennio men-

sem habenti ad restitutionem in integrum, successori post xxv. annum mensis dumtaxat ^A
dabitur ex persona defuncti. Nec enim ei statim mensis cedit, vt rectè Bulgarus notat in
d.l. interdum : à quo tamen nihil facit. l. vlt. §. vlt. C. si maior fac. alie. fac. sine decr. rat. hab.
nec enim de herede minori, sed de herede minoris eo in loco agitur : & vt ex vet. libris
constat, in eo hæc verba, *Post eiusdem heredis minoris aetatem, sic reponenda sunt, Post eiusdem
aetatem, heredis minoris silentio transactum sit* : quod Græci sic rectè interpretantur *ἵνα τὸ λοι-
πὸν τῆς γένεως διάστημα δὲ μὴ τῆς κληρονομίας αὐτῆς σιωπῶντος.*

Minor se in his quæ fideiussit, vel fide promisit, vel spondit, vel manda
uit in integrum restituendo, reum principalem non liberat.

Restitutio fideiussoris, vel mandatoris reum non liberat. Extat hæc eadem sententia ^B
in l. minor se. D. de minor. cui & aliæ duæ iunguntur, quæ in his fragmentis desunt.

Qui sciens prudensque se pro minore obligavit, si id consulto consilio
fecit, licet minori succurratur, ipsi tamen non succurretur.

Restitutio rei principalis fideiussorem non liberat, videlicet, si sciens reum minorem
esse, hoc consilio fideiussit, vt quandoque restituto reo, & ipse liberaretur. l. in causæ. i.
D. de minor. l. 7. §. vlt. D. de except. Aliud dicendum est, si ignorans eum minorem esse fi-
deiussit, argu. l. si Titius & Scia. D. de fideiuss. Item si non in re, sed dolo creditoris mi-
nor deceptus fuerit. l. 2. C. de fideiuss. minor. Er ait, Consulto consilio, vt Am. Marcellinus ^C
14. Inter cottidiana pro ludia exercitus consulto consilio cognitos.

Minor aduersus emptorem in integrum restitutus, pretio restituto, fun-
dum recipere potest. Fructus enim in compensationem vsurarum penes em-
ptorem remanere placuit.

Minor restitutus aduersus emptorem fundum recipit, reddito pretio ex quo locuple-
tior est, vsuris pretij cum fructibus compensatis: vel etiam si fundum repetat cum fructi-
bus, necesse est pretium ab eo reddi cum vsuris ex quibus locupletior est, ommissa compen-
satione. l. quod si minor. §. restitutio. l. patri. §. prædium. §. item ex diuerso. l. tutor. in fin. D. ^D
de minor. l. si sine. §. interposito. D. de administ. tut. & vtraque via legitima est.

Minor aduersus distractiones eorum pignorum, & fiduciarum quas pa-
ter obligauerat, si non ita vt oportuit à creditore distractæ sint, restitui in in-
tegrum potest.

Si pignus, aut fiduciam à defuncto constitutam creditor distraxerit, successori minori
annorum xxv. ob eam causam aduersus emptorem dari integri restitutio potest. Neque
huic sententiæ aduersatur. l. 2. C. si adu. vend. pign. Hoc enim ita dicitur, si creditor non
vti oportet distraxerit, id est, non obseruatis his quæ in distrahendis pignoribus obseruari
solent. Alioquin non nisi aduersus distractionem à proprio creditore factam, si & grande ^E
damnum minoris sit, ei in integrum restitutio datur. l. 1. C. si adu. vend. pig. & hoc Azo
sentit, quod puro verius. Quid sit fiducia dicam alio loco.

De plus petendo.

T I T. X.

CAusa cadimus aut loco, aut summa, aut tempore, aut qualitate. Loco, si
alibi: summa, si plus quàm damus petimus: tempore, petendo ante tem-
pus: qualitate, eiusdem speciei rem meliorem postulantes. ^F

Plus petitur quattuor modis, vt plenius explicatur in §. plus. & §. huic autem de actio.
Qui plus petit, causa cadit, vt infra lib. II. tit. v. Sed eo nomine minor restituitur, & maior
ob iustum errorem. §. si quis agens eod. tit. Hodie ex Zenonis cōstitutione qui plus tem-
pore petit, alterum tantum temporis sine vilo interusurio expectat, quanto statutum tem-
pus

A pus anteuerrere conatus est, & sumptus prioris litis refundit. Qui verò plus loco, vel summa, vel qualitate petit, ex constitutione Iustiniani omne damnum præstat in triplum. & qui reo debita quantitate ampliozem cautionem dolo malo exprimit, etiam ius omne crediti amittit.

De satisfando. TIT. XI.

Q Votiens hereditas petitur, satisfactio iure desideratur: & si satisfactio nõ detur, in petitorẽ hereditas transfertur. Si petitor satisfacere noluerit, penes possessorẽ possessio remanet. In pari enim causa potior est possessor.

B' Petita hereditate, aut satisfacere debet possessor de ea re conseruanda, aut eo non satisfactio in petitorẽ satisfactioẽ trãserenda est possessio, vt alteri probandi onus incumbat: Neutro satisfactioẽ, potior est possessor. Hanc Pauli sententiam omnium optimẽ confirmat l. de bonis. §. vlt. D. de Carb. edic. ex qua sic etiam l. quæritur. cod. tit. accipiendã est, vt nondum translata possessioẽ rerum, si pubuerit possessor Carbonianus, petitoris partes sustineat, nisi aduersario cessante satisfacere paratus sit. Et hæc est quæ solida cautio dicitur in l. §. D. de hered. petit. de qua & in l. ex libero. §. vlt. D. de quæstionib. & apud M. Tullium id rectẽ Asconius accipit quod is scribit. 3. in Verrem in hunc modum. Si quis testamento se heredem esse arbitraretur, quod tum non extaret lege ageret in hereditatem, aut pro præde litis vindiciarum cum satis accepisset, sponfionem faceret, ita de hereditate certaret. Similiter autem emancipatus suo aut rectẽ cauere debet de conferendis propriis bonis, aut si suus caueat de restituenda portioẽ emancipato, cum conferre cõperit, in eum transferenda est possessio: sed neutro cauente, curator & quasi sequester portioẽ datur. l. 1. §. si frater. l. 2. §. vlt. D. de colla. Item heres fideicommissario condemnatus, si prouocauerit, aut de fideicommissio cauere debet, aut, si caueat aduersarius, in eum transferenda est possessio ex rescripto M. Antonini: sed neutro cauente, aut res sequestratur, aut iurisdicctio restituitur, id est, ex edicto is qui vicit fideicommissi seruandi causa, simul in possessionem omnium bonorum custodiaẽ causa esse iubetur. Vbi illud animaduertendum est, rescriptum Marci ab edicto multum hac in re distare. Nam qui edicto mittitur in possessionem, solus non possidet, sed cum herede, aut certẽ custodit ve

C rius & obseruat bona quam possidet. Is verò in quem ex rescripto transfertur possessio, solus rem verẽ possidet, sicut & in superioribus exemplis suis in quem ex edicto translata est portioẽ emancipati possessio, & petitor hereditatis in quem, non cauente possessore, possessio translata est, solus possidet: & ideo his casibus ab eo in quem translata est possessio, cautio præstat: illo autem casu quo simul in possessionem esse iubetur custodiaẽ causa, cautio non præstat: vt merito reprehendantur qui & illis casibus non possessionem, sed magis custodiam concedi scribunt. Et ad hæc quidem omnia pertinet. l. postquam. §. Imperator. D. ad lega. no. cau. in qua manifestum illud est, nec tamen notatu indignum vulgo perperam legi, *Sed quare non cauerat*, cum sit legendum, *Sed quare non cauente*, Cetera vt in eo. §. accipiendã sint, ex iis quæ antè dicta sunt satis colligitur. At superioribus exemplis hîc adiungi etiam aliud oportet ex l. 1. C. vt possid. Reddito interdicto vt possidetis, tum si petitorio iudicio agatur, satisfacere debet petitoriis qui in possessione potior est: aut si non satisfactio, in petitorẽ satisfactioẽ transferenda possessio est: ita vt alteri incumbat onus probandi, & hoc apertẽ dicit l. 1. & superiorum exemplorum similitudine manifestò confirmatur. Qua de re admoniti quidam in quo non oportet manere in eo vt perstent, sic eam legem malunt adhuc interpretari, vt qui vim fecit quo minus possideas, Vti possidetis interdicto victus satisfactioẽ se vim non facturum, quoad de proprietate probauerit: qui autem vi te deiecerit, victus interdicto, Vti possidetis, vt in te possessionem transferat. Quorum sententiam omnes derident, scholasticosque appellant, ea ratione qua apud Galenum diãritarios medicos scholasticos vocitari scriptum est: nec immeritò. Primum enim qui victus est interdicto, Vti possidetis, nunc si petitoria actione velit experiri, tantum abest vt satisfacere debeat, vt ei potius satisfactioẽ oporteat. Idque exemplo etiam eius qui usufructum aut seruitutem vindicat. l. pen. D. de acquir. quor. l. cuiuscumque. §. vlt. D. de vsufr. quo tamen ipsi peruersè vtuntur. Ei enim qui seruitutem vindicat, cauet reus, quamdiu is de iure suo docuerit, actorem se nõ

E

F

impediturum: reo nihil cauetur. Sed & cùm negatoria agitur, à reo cautio prestatur. Tum A
 vitiosum illud etiam est quod aiunt, deiecto dari interdictum, Vti possidetis. Hoc enim
 interdictum possessorem tuetur: is autem qui deiectus est, ne animo quidem possidere
 potest. l. clam in fi. D. de adquit. posses. l. i. §. siue autem. D. vnde vi & de vi arm. nisi quis a-
 nimo possidere sic interpretetur, ita animum informare, vt fingas te possidere, quamuis
 re verà intelligas ereptam tibi possessionem esse, aut eam te numquam adquisiisse, quod
 deridieulum est. Igitur is qui corpore possidet, deiectus non corpore tantum, sed & ani-
 mo desinit possidere: & qui animo tantum possidet, si corpore per vim non sinatur possi-
 dere, animo possessionem statim amittit, & idcirco ei Vti possidetis interdictum non da-
 tur, Vnde vi datur. Præterea cùm soleat translata possessio pro satisfatione cedere, vt &
 in specie l. ædificatum. D. de dam. infect. illi suis interpretationibus efficiunt, vt quæ in d. B
 l. i. manifesto sensu succedit satisfationi translatio possessionis, ab ea separatur, & satisfac-
 tioni alius, translationi possessionis alius casus tribuatur. Sed de his satis. Illud mihi non
 esse præmittendum videtur, in specie d. l. i. neutro satisfadante, potiorum haberi eum qui
 interdicto vicerit. Nam, & Paulus noster ait, in pari causa potior est possessor: quam re-
 gulam in hoc interdicto seruari ostendit §. retinendæ. de interdic.

Vsfructuarius de vtendo vsufructu satisfadare debet, perinde vsurum, ac
 si ipse paterfamilias vteretur.

Vsfructuarius satisfadare debet se vsurum fruiturum, perinde ac patremfam. ad quem C
 proprietates spectat. l. i. D. de vsufr. quem cau. l. 4. C. de vsufr. si non satisfadaverit, ei denegā-
 tur actiones. l. si cuius. §. i. D. de vsufr. & 7. lib. III. tit. de legatis.

De Iudicijs omnibus. TIT XII.

Quidam codices, *De iudicijs*, quod probat edicti perpetui siue Pandectarum ordo.

HI qui falsa rescriptione vsi fuerint, lege Cornelia de falsis puniuntur.

Qui falsis rescriptis vtitur, lege Cornelia tenetur. l. 4. C. ad leg. Corn. de fal. D

Ex his qui ancillam corruerit alienam, aliam reformare cogendus est.

Qui ancillam alienam stuprauit, tenetur iniuriarum actione. l. inter liberas. D. ad leg.
 Iul. de adul. in qua ita fiet condemnatio commodissime, si aliam incorruptam dare iubea-
 tur. Quod ait, *ex his*, id est, præter eos de quibus supra dictum est, vt apud Liuium lib. xxix.
 Voluntarios milites ordinauit, centuriauitq;: ex his trece nos iuuenes circa se habebat i-
 gnorantes quem ad vsu neque centuriati, neque armati seruarentur. Sed malim legere,
Is qui, Abest hæc sententia à nonnullis codicibus scriptis. E

Qui falsum nesciens allegauit, falsi pœna non tenetur.

Ignorans falsi non tenetur. l. nec exemplum. C. ad leg. Corn. de fal.

In caput domini patronive nec seruus, nec libertus interrogari potest.

Seruus in dominum, libertus in patronum non interrogatur. l. libertorum. l. seruos. C.
 de testib.

Prægnantes neque torqueri, neque damnari, nisi post editum partum
 possunt.

Prægnans neque torqueri, neque summo supplicio affici potest. l. Imperator. D. stat.
 hom. l. prægnantis. D. de pœn. Quint. in declam. cclxxvij. Supplicia, inquit, prægnantium
 lex differri in diem partus iubet. Idem Clem. Alex. scribit lib. 2. Strom. & Ælianus lib. 5.

A var. histor. & Plutarchus in lib. de sera num. vind. & Diodorus 2.c.3.

Qui rescriptum à principe falsa allegatione elicuerint, vti eo prohibentur.

Rescripto per mendacium impetrato vti non licet. l. & si legibus. C. si con. ius vel vtil. pub. hæc sentent. in libris exculis deest.

Qui de se confessus est, in alium torqueri non potest, ne alienam salutem in dubium deducat, qui de sua desperavit.

B Ideo is qui de se confessus est, in caput aliorum non torquetur: quia de salute sua desperavit. l. repeti. C. de quaest.

De iudicato. TIT. XIII.

Qui exhibiturum se aliquem iudicio cauerit, mortuo eo pro quo cauerat, periculo cautionis liberatur.

Si homo sibi promissus ante diem sine dolo promissoris decesserit, promissor liberatur, l. 4. D. qui fati s. cog. Vetus quidam interpretes sic ad hunc locum scripsit, Cautio soluitur si pro cuius presentia cautum fuerat, moriatur. fit autem hæc cautio apud officium vel apud acta. l. cum pro quo. D. de in ius voc.

Filiusfam. iussu patris manumittere potest, matris non potest.

Pater seruum suum per filium familias manumittere potest, & auus per nepotem ex filio. l. nepos. D. de manumiss. quia eadem persona est patris & filij, aui & nepotis ex filio, propter vinculum potestatis. Quæ ratio cessat in matre, & in nepote ex filia: & ideo nec mater per filium, nec auus per nepotem ex filia, nec pater per filium emancipatum manumittere potest. Sed hæc personarum differentia tollitur à Iustiniâno in l. 1. §. vlt. C. com. de manu.

D Is qui album raserit, corruperit, sustulerit, mutauerit, quid uic aliud propositum edicendi causa turbauerit, extra ordinem punietur.

Hæc ad album curiæ retulit Anianus. Scripta tamen sunt à Paulo de albo. Prætoris quod si quis corruperit, raserit, sustulerit, mutauerit, vel si charta, aliam uic materiam publicè affixam perpetuæ iurisdictionis causa turbauerit, & iure ordinario in eum Prætoriam actione agitur. l. si quis id quod. D. de iurisdic. & extra ordinem coercetur, ut hinc Paulus ait, vel pœna falsi, ut in lib. 5. demonstratur, & l. pen. D. ad leg. Corn. de fal.

E Si id quod emptum est, neque tradatur neque mancipetur, venditor cogi potest ut tradat, aut manciper,

Hæc sententia definit illam questionem, de qua interpretes inter se certant, an venditor omnimodo cogi possit ut rem tradat, si emptor rem ipsam expectat potius, quam id quod interest. Et ait cogi posse: quæ fuit olim Martini opinio, multorum consensu, multisque argumentis comprobata. Ait autem cogi venditorem posse ut tradat, aut manciper. Hi duo sunt modi transferendi dominij: traditio est iuris gentium, mancipatio iuris ciuilis.

Deteriorem seruum facit, qui fugam suaserit, qui furtum, & qui mores, corpusque corruperit.

F Hæc sententia pertinet ad edictum prætoris, quo in duplum actio in eum datur, qui seruum alienum recepisse, persuasissetve quid ei dicitur, quo eum deteriorem faceret. Et deteriorem seruum fieri Paulus ait, ut puta, si ei fugam, aut furtum suaserit: & generaliter si mores, aut corpus eius corruperit. l. 1. §. vlt. D. de ser. cor.

Qui ancillam alienam virginem immaturam corruperit, pœna legis Aquiliæ tenetur. A

Si quis alienam ancillam intempestiuam viro stuprauerit, lege Aquilia tenetur. l. si stuprum. D. de iniur. Neque erit deneganda serui quoque corrupti actio, quasi deteriore ancilla effecta. l. 6. D. ad leg. Iul. de adul. At si virginem maturam, & viripotentem stuprauerit, lege Aquilia non tenetur: iniuriarum tenetur, vt in tit. proximo dictum est. An & serui corrupti? non puto. Quod enim legitur in l. 2. D. de ser. cor. de seruo est scriptum, non de ancilla.

In petitione hereditatis ea veniunt, quæ defunctus mortis tempore reliquit, vel ea quæ post mortem, ante aditam hereditatem ex ea adquisita sunt. B

In hereditatis petitione veniunt ea, quæ mortis tempore fuerunt, & quæ postea ante aditam hereditatem adquisita sunt. Quæ post aditam hereditatem heres adquisit, in hereditatis petitione non veniunt, sed propriis actionibus petuntur. l. & non tantum. §. quod si pro emptore. l. quod si in diem §. non solum l. si à domino. §. si possessor. D. de petit. her. At certè accessiones veniunt, etiam si post aditam hereditatem ex ea accesserint. l. item veniunt. §. item non solum. D. eod. tit.

Possessor hereditatis pretia earum rerum quas dolo alienauit cum vsuris præstare cogendus est. C

Redactæ pecuniæ ex pretio rerum hereditariarum petitori vsuræ non debentur ex S. C. nisi, vt in hoc loco Paulus ait, sciens dolo malo alienauerit. l. item veniunt. §. petitam. D. de petit. hered. Scriptum sic erat, *præsencia earum rerum, emendauit, pretia earum rerum.*

Rerum ex hereditate alienatarum æstimatio in arbitrio petitoris consistit.

Si malæ fidei possessor rem hereditariam alienauerit, aut rem ipsam præstare debet, D aut quanti in litem petitor iurauerit. l. item veniunt. §. vlt. D. de petit. her. Hæc sententia in libris excusis deest.

Petitio hereditatis cuius defunctus litem non erat contestatus, ad heredem non transmittitur.

Si quis post adquisitam hereditatem decesserit, petitionē hereditatis, licet ex ea litem contestatus non sit, in heredem suum transfert. At si nondum se pro herede gesserit, vel alio modo hereditatem adquisierit, & ideo si nec petitionem hereditatis instituerit, sic hereditatem, ita eam actionem in heredem suum non trāsferit. Idemque in petitione hereditatis de inofficioso responsum est in l. 6. §. vlt. D. de inoff. test. Et hinc puto explicandā esse rationem illam obscuram, qua fieri traditur in l. 1. §. si impubere. D. de collatio. vt impubes arrogatus heredi suo relinquat quartæ actionem. Quia personalis actio est, inquit: quod perinde est ac si diceret, quia hæc actio non est in rem, id est, hereditatis petitio nō est, nec ita scilicet, impubes sibi vindicat quasi heres bonorum adrogatoris quartam partem, sed agit in personam, & ideo hanc actionem transfert. E

De via publica.

TIT. XIII.

Qui viam publicam exarauerit, ad munitionem eius solus compellitur. F

Viarum publicarum munitio ab omnibus exigitur. Is tamen qui viam publicam exarauerit, solus munitioni alligatur. Est hæc Pauli sententia relata in l. vlt. D. de via pub. & itin. pub. refic. adiuncta altera, quam, vt & complures alias, hic Anianus prætermisit.

A

Si quadrupes damnum intulerit. TIT. XV.

SI quadrupes pauperiem fecerit, damnumque dederit, quidque depasta sit, in dominum actio datur, ut aut damni æstimationem subeat, aut quadrupedem dedat, quod etiam lege Pefulania de cane cauetur.

Non tantum de pauperie, sed etiam de pastu pecoris ex XII. tab. est noxalis actio. l. qui seruandarum. §. ult. D. de præscript. verb. Simul autem, ut hic locus indicio est, de pauperie & de pastu Decemviri actionem dederunt. Nec enim sufficiebat de pauperie actio, quia pastus pecoris pauperies aut damnum non est. His autem actionibus continentur pecudes, non bestia. l. i. §. in bestiis. D. si quadr. paup. fec. dic. non canes: nam canes inter pecudes non sunt. l. 2. D. ad leg. Aquil. Sed idem etiam lege, inquit, Pefulania de cane cauetur. In libro Lutetiæ edito, curante Almarico Bouchardo, duobus annis antequam Basiliensem editionem Io. Sichardus procurasset, legitur *Pesulonia*. Equidem legendum opinor, *Solonia*. Sic enim Plutarchus scribit in Solone. Εργασθε δὲ καὶ βλάβης τετραπόδων νόμον, ἐν ᾧ καὶ κύρια δαλόντα ἠδουῦναι κελύοι κλοῖῳ τετραπίχει δεδεῦδον. Eandemque legem condidit Plato XI. legum his verbis, Εἰς ἡ πόλις ἢ ἴσπος, ἢ κύων, ἢ πῖτ' ἄλλωι θρεμμάτων σίνῃται, &c.

C Et ideo siue ab ipsa, siue propter eam ab alio alteri damnum datum fuerit, pro modo admisi extra ordinem actio in dominum, vel custodem datur: maximè si ex eo homo perierit, vel fuerit læsus.

Prætor hoc in loco pro ædili accipitur: nam ædilicio edicto prohibemur feram bestiam ibi habere quæ vulgò iter fit. Et siue bestia suo corpore, siue per alium alteri damnum dederit, hominis perempti ducentorum solidorum est actio: hominis læsi quanti bonum & æquum iudici videbitur: ceterarum rerum dupli. l. qua vulgò. D. de ædil. ædic. Est & hoc casu actio de pauperie. §. ceterum. si quadr. paup. fec. dic. Quod enim superius dictum est, canes & bestias hac actione non contineri, sic accipiendum est, si euaserint potestatem nostram, & naturalem libertatem receperint. Nam si adhuc in potestate nostra sint, earum quoque nomine de pauperie actio cõpetit. l. i. §. sed et si cuius. §. & generaliter. l. 2. §. i. D. si quadr. paup. fec. dic. Est & de homine perempto, vel læso, ut hinc Paulus ait, in dominum vel custodem actio extraordinaria, in qua nec edicti ædilicij, nec XII. tab. ordo seruatur.

Ei qui irritatu suo feram bestiam vel quamcumque aliam quadrupedem in se proritauerit, eoque damnum dederit, neque in eius dominum, neque in custodem actio datur.

E Neque ædilicia, neque legitima, neque extraordinaria actio ei datur, qui cum bestiam irritasset, læsus est. At si alius læsus sit, Aquilia vel in factum is qui irritauit tenebitur. l. item Mela. §. item cum. eo. D. ad leg. Aquil.

De finium regundorum. TIT. XVI.

IN cum qui per vim terminos deiecerit, vel amouerit, extra ordinem animaduertitur.

Ex terminis finium testimonia sumuntur. l. in finalibus. D. fin. reg. Qui terminos mouet, aut disiciunt, extra ordinem puniuntur. l. i. C. de accusat. Quæ autem plerumque soletat pœna definiri libro quinto demonstrabitur. Hinc in libris scriptis duobus hæc addita legimus, ut fines terræ per terminos regantur, ne dissipentur, ut ab utrisque quinque pedum loco teneantur, quod ad legem Mamiliam pertinet. ex quo ea de re sententias hoc loco deesse coniecturam facio.

Qui ancillam alienam virginem immaturam corruperit, pœna legis Aquiliæ tenetur. A

Si quis alienam ancillam intempestiuam viro stuprauerit, lege Aquilia tenetur. l. si stuprum. D. de iniur. Neque erit deneganda serui quoque corrupti actio, quasi deteriore ancilla effecta. l. 6. D. ad leg. Iul. de adul. At si virginem maturam, & viripotentem stuprauerit, lege Aquilia non tenetur: iniuriarum tenetur, vt in tit. proximo dictum est. An & serui corrupti? non puto. Quod enim legitur in l. 2. D. de ser. cor. de seruo est scriptum, non de ancilla.

In petitione hereditatis ea veniunt, quæ defunctus mortis tempore reliquit, vel ea quæ post mortem, ante aditam hereditatem ex ea adquisita sunt. B

In hereditatis petitione veniunt ea, quæ mortis tempore fuerunt, & quæ postea ante aditam hereditatem adquisita sunt. Quæ post aditam hereditatem heres adquisit, in hereditatis petitione non veniunt, sed propriis actionibus petuntur. l. & non tantum. §. quod si pro emptore. l. quod si in diem §. non solum l. si à domino. §. si possessor. D. de petit. her. At certè accessiones veniunt, etiam si post aditam hereditatem ex ea accesserint. l. item veniunt. §. item non solum. D. eod. tit.

Possessor hereditatis pretia earum rerum quas dolo alienauit cum vsuris præstare cogendus est. C

Redactæ pecuniæ ex pretio rerum hereditariarum petitori vsuræ non debentur ex S. C. nisi, vt in hoc loco Paulus ait, sciens dolo malo alienauerit. l. item veniunt. §. petitam. D. de petit. hered. Scriptum sic erat, *præsencia earum rerum, emendauit, pretia earum rerum.*

Rerum ex hereditate alienatarum æstimatio in arbitrio petitoris consistit.

Si malæ fidei possessor rem hereditariam alienauerit, aut rem ipsam præstare debet, aut quanti in litem petitor iurauerit. l. item veniunt. §. vlt. D. de petit. her. Hæc sententia in libris excusis deest.

Petitio hereditatis cuius defunctus litem non erat contestatus, ad heredem non transmittitur.

Si quis post adquisitam hereditatem decesserit, petitionē hereditatis, licet ex ea litem contestatus non sit, in heredem suum transfert. At si nondum se pro herede gesserit, vel alio modo hereditatem adquisierit, & ideo si nec petitionem hereditatis instituerit, sic hereditatem, ita eam actionem in heredem suum non trāsferit. Idemque in petitione hereditatis de inofficioso responsum est in l. 6. §. vlt. D. de inoff. test. Et hinc puto explicandā esse rationem illam obscuram, qua fieri traditur in l. 1. §. si impubere. D. de collatio. vt impubes arrogatus heredi suo relinquat quartæ actionem. Quia personalis actio est, inquit: quod perinde est ac si diceret, quia hæc actio non est in rem, id est, hereditatis petitio nō est, nec ita scilicet, impubes sibi vindicat quasi heres bonorum adrogatoris quartam partem; sed agit in personam, & ideo hanc actionem transfert. E

De via publica.

TIT. XIII.

Qui viam publicam exarauerit, ad munitionem eius solus compellitur. F

Viarum publicarum munitio ab omnibus exigitur. Is tamen qui viam publicam exarauerit, solus munitioni alligatur. Est hæc Pauli sententia relata in l. vlt. D. de via pub. & itin. pub. refic. adiuncta altera, quam, vt & complures alias, hic Anianus prætermisit.

A

Si quadrupes damnum intulerit.

TIT. XV.

SI quadrupes pauperiem fecerit, damnumque dederit, quidque depasta sit, in dominum actio datur, ut aut damni aestimationem subeat, aut quadrupedem dedat, quod etiam lege Pefulania de cane cauetur.

Non tantum de pauperie, sed etiam de pastu pecoris ex XII. tab. est noxalis actio. l. qui seruandarum. §. ult. D. de praescript. verb. Simul autem, ut hic locus indicio est, de pauperie & de pastu Decemviri actionem dederunt. Nec enim sufficebat de pauperie actio, quia pastus pecoris pauperies aut damnum non est. His autem actionibus continentur pecudes, non bestiae. l. i. §. in bestiis. D. si quadr. paup. fec. dic. non canes: nam canes inter pecudes non sunt. l. 2. D. ad leg. Aquil. Sed idem etiam lege, inquit, Pefulania de cane cauetur. In libro Lutetiae edito, curante Almarico Bouchardo, duobus annis antequam Basiliensem editionem Io. Sichardus procurasset, legitur *Pesulonia*. Equidem legendum opinor, *Solonia*. Sic enim Plutarchus scribit in Solone. Εργασθε δὲ καὶ βλάβης τετραπόδων νόμον, ἐν ᾧ καὶ κύνα δαλόντα ὠκυδουῦσαι κελύοι κλοιῶ τετραπίχει δεδευμένον. Eandemque legem condidit Plato XI. legum his verbis, Εἰ μὲν ὑποζύγιοι ἢ ἵππος, ἢ κύων, ἢ πτερόν ἄλλωι θρεμμάτων σίνῃται, &c.

C Feram bestiam in ea parte qua populi iter est, colligari praetor prohibet. Et ideo siue ab ipsa, siue propter eam ab alio alteri damnum datum fuerit, pro modo admisi extra ordinem actio in dominum, vel custodem datur: maximè si ex eo homo perierit, vel fuerit laesus.

Prætor hoc in loco pro ædili accipitur: nam ædilicio edicto prohibemur feram bestiam ibi habere quâ vulgò iter fit. Et siue bestia suo corpore, siue per alium alteri damnum dederit, hominis perempti ducentorum solidorum est actio: hominis læsi quanti bonum & æquum iudici videbitur: ceterarum rerum dupli. l. qua vulgò. D. de ædil. ædic. Est & hoc casu actio de pauperie. §. ceterum. si quadr. paup. fec. dic. Quod enim superius dictum est, canes & bestias hac actione non contineri, sic accipiendum est, si euaserint potestatem nostram, & naturalem libertatem receperint. Nam si adhuc in potestate nostra sint, earum quoque nomine de pauperie actio cõpetit. l. i. §. sed et si cuius. §. & generaliter. l. 2. §. i. D. si quadr. paup. fec. dic. Est & de homine perempto, vel læso, ut hic Paulus ait, in dominum vel custodem actio extraordinaria, in qua nec edicti ædilicij, nec XII. tab. ordo seruetur.

Ei qui irritatu suo feram bestiam vel quamcumque aliam quadrupedem in se proritauerit, eoque damnum dederit, neque in eius dominum, neque in custodem actio datur.

E Neque ædilia, neque legitima, neque extraordinaria actio ei datur, qui cum bestiam irritasset, læsus est. At si alius læsus sit, Aquilia vel in factum is qui irritauit tenebitur. l. item Mela. §. item cum. eo. D. ad leg. Aquil.

De finium regundorum.

TIT. XVI.

IN cum qui per vim terminos deiecerit, vel amouerit, extra ordinem animaduertitur.

Ex terminis finium testimonia sumuntur. l. in finalibus. D. fin. reg. Qui terminos mouet, aut deficiunt, extra ordinem puniuntur. l. i. C. de accusat. Quæ autem plerumque soleat pœna definiri libro quinto demonstrabitur. Hic in libris scriptis duobus hæc addita legimus, ut fines terræ per terminos regantur, ne dissipentur, ut ab utrisque quinque pedum loco teneantur, quod ad legem Mamiliam pertinet. ex quo ea de re sententias hoc loco deesse coniecturam facio.

Vlam, iter, actum, aquæductum, qui biennio vsus non est, amisisse videtur. Nec enim ea vsucapi possunt, quæ non vtendo amittuntur.

Seruitutes rusticorum prædiorum non vtendo amittuntur, & ideo earum libertas nõ vsucapitur: nec enim factò opus est eius qui seruit. quod fufius exposuimus in l. sequitur. & l. iusto de vsurp. & vsuc. Hic Anianus actum interpretatur, quæ pecora minare consueuimus: sic enim rectius legitur in libris scriptis, & in Bouchardi, ac Ægidij libro Antuerpiæ excuso, quàm, mouere in libro Sichardi. Est autem minare nihil aliud, quàm agere & ante se pellere. Dixêre etiam comminare, & prominare, vnde Galli, *mener & proumener*, dicunt. Apuleius libro ix. Vniuersa iumenta ad locum proximum bibendi causa gregatim prominabat. & lib. iiii. nos duos asinos minantes, baculis exigunt. & lib. vii. gregatim pecua comminantes. Sextus Pompeius, Agafones equos agentes, id est, bene minantes. & alio in loco: Agere modò significat ante se pellere, id est, minare: quam interpretationẽ ad Sext. Pompeium videtur Paulus Diaconus addidisse. Assentior & Anto. Loifelio ad Iscenti acutissimo, qui in illo Aufonij versu, de Myronis bucua, Ageret iuuenas cum domum pastor suas Suam relinquens, me mouebat vt suam: mihi indicauit legẽdum esse minabat vt suam. Est & hoc verbum frequens in D. Hieronymo, & in legibus antiquis Langobardorum, Burgundionum, Alamannorum, & in lege Salica.

Seruitus hauriendæ, vel deducendæ aquæ biennio omiffa intercidit, & biennio vsurpata recipitur.

Aqua biennio amittitur: biennio quoque vsurpatur. Quod vt accipiendum sit, ostendimus in l. sequitur. D. de vsurp. & vsuc. Pro biennio hodie decennium habemus & vicennium.

Arbiter familiæ erciscundæ plus quàm semel dari non potest: & ideo de his quæ diuisa eo iudicio non sunt, communi diuidendo arbiter postulatus partietur.

Familiæ erciscundæ non nisi semel agi potest: & ideo si quid indiuisum relictum sit, nõ familiæ erciscundæ, sed communi diuidendo actio competit. l. si filia. §. familiæ. D. fam. ercisc.

Quædam actiones, si à reo inficientur, duplantur, velut iudicati depensæ, legati per damnationem relictæ, damni iniuria legis Aquiliæ, item de modo agri, cum à venditore emptor deceptus est.

Quædam sunt actiones quæ inficiatione crescunt in duplum, velut actio damni iniuria ex lege Aquil. l. inde Neratius. §. hæc actio. D. ad leg. Aquil. l. item veniunt. §. cum prædiximus. D. de pet. hered. & ante Iustinianum actio legatorum per damnationem relictorum, hodie actio omnium legatorum, quæ pietatis intuitu relictæ sunt. §. vlt. de oblig. quæ qua. ex cont. §. ex maleficiis. de act. Addit Paulus hoc loco actionem ex empto, si venditor de modo agri mentitus sit: quod & in lib. proximo repetitur tit. ex empto & vendito. Cic. 3. Off. Nam cum ex xii. tab. satis esset ea præstari quæ essent lingua nūcupata, quæ qui inficiatus esset, dupli pœnam subiret. Item iudicati actionem, id est, si quis iudicatum inficiatus sit: quod & in lib. v. tit. 5. attingit. Cic. pro Flacco. Frater meus pro sua æquitate prudentiæque decreuit, vt si iudicatum negaret, in duplum iret. Iudicati, inquit, depensæ: vbi quid faciat, depensæ, nescio: forsitan legendum est, *iudicati, depositi*: nam & actio depositi interdum inficiando crescit. §. sed furti. de act. Imo & ex xii. tab. erat in duplum.

A Ex his causis quæ inficiatione duplantur, pacto decidi non potest.

De iudicato pacisci non possumus decidendi causa, ut in primo tit. dictum est: sic & de damno iniuria, de legato damnationis, de e mentito modo agri, de deposito decidere non possumus. Nam aut fatetur reus, aut inficiatur: si fatetur, pro iudicato habetur, & ideo transigere non potest: si inficiatur, ac postea decidere velit, pro inficiatore conuicto habetur, & inficiationis pœnam sustinet. At de furto & iniuriis transigere licet, quod & in rapina & dolo receptum est: eo tamen pacto pœna euitatur, non infamia. l. 4. §. vlt. D. de his qui not. inf. & ex his quoque causis perperam soluta repetuntur. l. eleganter. §. vlt. D. de cond. indeb. At ex eis causis quæ inficiatione duplantur, perperam soluta non repetuntur. l. 4. C. de cond. indeb. §. vlt. de oblig. quæ qua. ex cont. credo quia propter metum periculi inficiationis videntur soluta.

B

De fideiussore & sponfore. TIT. XX.

Qui pro alio se obligans dicit, fideiubeo, fideiussor est: qui dicit, spondeo, sponfor: qui fidepromitto, fidepromissor. Inde tit. 8. supra. Minor, inquit, se in his quæ fideiussit, vel fidepromisit, vel spondit.

I Nter fideiussores ex edicto prætoris, si soluendo sint, licet singuli in solidum teneantur, obligatio diuiditur.

C Inter fideiussores & mandatores eiusdem rei diuiditur ex stipulatu, & mandati actio ex epistola D. Hadriani, si litis contestandæ tempore omnes soluendo sint: alioquin inops locupletem onerat, quoniam ipso iure singuli in solidum tenentur, nec diuiditur obligatio, nisi posita exceptione ex epistola D. Hadriani, omnes soluendo fuerint litis contestandæ tempore: quod in Pandectis sub tit. de fideiuss. multis in locis demonstratur. Id verò etiam edicto perpetuo, quod auctoritate Hadriani compositum est, comprehensum fuisse Paulus hoc in loco testatur: & traxit hoc quoque postea Iustinianus ad reos constitutæ pecuniæ, quos ἀντιφωνήτας vocant, Galli verbum ex verbo, *respondans*. l. vlt. C. de constit. pec.

D *De sepulchris & lugendis.* TIT. XXI.

O B incursum fluminis, vel metum, corpus iam perpetuæ sepulturæ traditum, sollemnibus redditis sacrificiis, per noctem in alium locum transferri potest.

Non perpetuæ sepulturæ tradita corpora transferri possunt. l. 3. §. non perpetuæ. D. de sepul. viol. Perpetuæ sepulturæ tradita transferri non possunt sine permisso Pontificis, aut principis: nisi ob incursum fluminis, aut metum, vel ob aliam iustam & necessariam causam. l. 1. C. de relig. & sump. fun. Transferuntur autem sollemni sacrificio factò, & per noctem. Efferuntur interdum. Sed & noctu efferri corpora Demetrio placuit, ad sumptus minuendos. M. Tul. 2. de leg. Sumptum minuit non solum pœna, sed etiam tempore: ante lucem enim iussit efferri. & probatur Iuliano in l. 5. C. Th. de sepul. viol.

E

Corpus in ciuitatem inferri non licet, ne funestetur sacra ciuitatis: & qui contra ea fecerit, extra ordinem punitur.

Ideo homines mortui in ciuitate sepeliri non possunt, ne sacra ciuitatis funere polluantur. l. mortuorum. C. de relig. & sump. fun. l. 6. C. Th. de sepul. viol. Et qui contra ea fecerit, aut ea pœna quæ ab Hadriano definita est, aut extra ordinem coercetur.

Qui luget, abstinere debet à conuiuuiis, ornamentis, & alba veste.

F Qui lugent, in conuiuuiis versari, ornamentis, aut veste alba uti non possunt. Aurum igitur in luctu, & purpura, & monilia deponenda sunt, & sumenda vestis atra. Sed tamen vxoribus hic tristior habitus quandoque ex S. C. remittitur, in l. decreto. C. ex quib. caus. infam. irrog.

Quidquid in funus erogatur, inter æs alienum primo loco deducitur. A
 Impensa funeris omne creditum præcedit. l. pen. D. de relig. & sump. fun.

Qui alienum mortuum sepelierit, si in funus eius aliquid impenderit, recipere id ab herede, vel à patre, vel à domino potest.

Actio funeraria datur in heredem, in patrem cuius in potestate defunctus fuerit, & in dominum. l. at si quis. §. ult. l. in patrem. l. si filiusfamilias. D. de rel. & sump. fun.

I V L I I P A V L I S E N -

T E N T I A R V M,

L I B E R I I.

De rebus creditis & iureiurando. TIT. I.

IN pecuniariis causis si alter ex litigatoribus iusiurandum deserat, audiendus est. Hoc enim & compendio litium, & æquitatis ratione prouisum est. C

Maximum & æquissimum remedium expediendarum litium est iusiurandum: & ideo audiendus est in lite pecuniaria qui iusiurandum deserit. Lis criminalis iureiurando non deciditur. Quæ sequitur sententia in Basiliensi editione: *Solus iurare, &c. abest à veteribus libris, nec sanè redolet Paulum.*

Deferre iusiurandum prior actor potest: contrarium autem de calumnia iusiurandum reo competit. D

Si reo actor iusiurandum detulerit, ei non antè reus iurabit, quàm is de calumnia reo iurauerit. l. 34. §. qui iusiurandum. & l. si non fuerit. D. de iureiur. l. delata. C. de reb. cred. Hoc in libro Ægidij sic expositum inuenitur, *Is qui se calumniam pati dicit, sacramentorum interpositione debet firmari. Quod obscurius in editione Basiliensi, & in πανομία Iuonis sic est expressum. Licet petitor offerat sacramentum, tamen cum nulla probatio debiti est, is qui calumniam se pati dicit, potest fidem suam iurisurandi religione firmare.*

Si reus cum iurare velit, actor illi necessitatem iurisurandi remisit, & hoc liquido appareat, actio in eum non datur. E

Paria sunt iurare reum, aut ei iusiurandum remitti. Remittitur autem suscipienti, id est, ei qui paratus est iurare, non recusanti. l. remittit. D. de iureiur.

Heredi eius cum quo contractum est, iusiurandum deferri non potest: quoniam cōtractum ignorare potest.

Vt iurare defensor, procurator, tutor, curator non cogitur, quia rei veritatem ignorare potest, ita eadem ratione heres de cōtractu defuncti iurare non cogitur. Iurare enim scientem oportet, sciente animo suo. l. 34. §. 1. & §. procurator. D. de iureiur. l. videamus. §. 1. D. de in lit. iur. l. Marcellus. §. iurare. D. rer. amot.

Si qui debitum quocumque modo confessus docetur, ex ea re creditori actio non datur, sed ad solutionem compellitur.

A *Rei iudicatæ est propria actio: æque iurisiurandi est actio. Æris confessi non est propria actio, sed is qui confessus est, ea ipsa actione de qua confessus est ad satisfaciendum compellitur: quæ tamen ob id ipsum confessoria actio appellari poterit: Vt si confessus sit se seruum occidisse, confessoria actione legis Aquiliæ tenetur, non iudicandæ, sed æstimatedæ rei causâ. l. inde Neratius. §. vlt. l. proinde. §. i. D. ad leg. Aquil. l. 4. D. de confessi. De hac re aliter Accurs. respondit in l. 6. §. vlt. D. de confessi.*

De pecunia constituta. TIT. II.

B *S* *id quod mihi Lucius debet soluturum te constituas, teneris actione pecuniæ constitutæ.*

Ex constituto, siue antiphona datur actio constitutoria (sic enim appellatur in l. nec enim. D. de constit. pecu.) si quis alieno nomine se soluturum constituerit. Sed & si suo nomine constituerit, constitutoria actioni interdum locus esse potest.

De contractibus. TIT. III.

C *S* *tipulatio, est verborum conceptio, ad quam quis congruè interrogatus respondit, velut, SPONDES, SPONDEO, DABIS, DABO, PROMITTIS, PROMITTO, FIDEI TVÆ ERIT, FIDEI MEÆ ERIT. Et tam purè quã sub condicione concipi potest.*

Stipulatio est verborum cõceptio, quibus is qui interrogatur, daturum, facturum uè se quod interrogatus est respõderit. l. 5. §. stipulatio. D. de verb. oblig. & ex hac verborum conceptione, quæ dicitur verborum obligatio, quæritur. l. cum patrem. C. de iur. dot. Fit autem vel purè, vel sub condicione, vel in diem, & inter præsentis, nec scripturam exigit. l. i. C. de vsur. Vnde vetus interpres hoc in loco sic ait, *Stipulatio est inter præsentis verborum conceptio: vt quicumque verborum conceptione se obligauerit, vel fideiussor extiterit, ad solutionem, etiam sine scriptura, teneatur.* Alia autem interpretatio, vti Basilee, & Lutetiæ edita **D** *est valde deprauata, sic à me restituitur: Stipulatio est inter præsentis verborum cõceptio, quibus se inuicem partes obligare possunt, vbi necesse est vt interrogatione petentis pulsatus ad interrogata respondeat.*

De commodato & deposito, pignore fiduciaue. TIT. IIII.

Malo legere sine interpunctione, & *deposito pignore*, vt in proximi tit. prima sententia, pignus depositum, & in lib. v. tit. 26. & l. 36. de cond. ind. Nam de deposito est tit. 12. At de fiducia quoque est tit. 13. sed pignori proxima est fiducia. Depositum cum pignore fiduciaue, aut commodato nihil habet simile, vel propinquum.

E *Q* *vid quid in rem commodatam ob morbum vel aliam rationem impensum est, à domino recipi potest.*

Impensæ factæ in valetudinem serui commodati vel ob aliam rationem, aut iure pensionis seruantur, aut contrario iudicio repetuntur. l. in rebus. §. possunt. D. commod.

Si factò incendio, ruina, naufragio, aut quo alio simili casu res commodata amissa sit, non tenebitur eo nomine is, cui cõmodata est: nisi forte cùm posset rem commodatam saluam facere, suam prætulit.

F In commodato dolus, & culpa, & diligentia præstatur, damnum fatale non præstatur. & ideo si incendio, ruina, naufragio, vi latronum, morbo res commodata perierit, non tenetur is qui commodatum accepit nisi fortè, inquit, cùm posset & c. nam tunc eius culpa interuenit. l. si vt certo. §. quod vero. D. commod.

Seruus vel equus si à latronibus, vel in bello, in aliam causam commo- **A**
dati occisi sunt, actio commodati datur: custodia enim & diligētia rei com-
modatæ præstanda est.

Mortis dānnum ad commodatarium pertinet, etiam si fortuito acciderit, videlicet, si
re commodata in aliam causam, vel alio modo atque accepit vtatur. l. 1. §. is verò. D. de
oblig. & act. l. si vt certò. §. sed interdum. D. commod. Nam & hic culpa eius interuenit.
Culpam autem, siue custodiam & exactissimam diligentiam præstare debet. Hic vulgo
cùm scriptum esset, *vel in aliam causam*, tollendam esse censui particulam, *vel*.

Si rem æstimatam tibi dederò, vt ea distracta pretium ad me deferres, eā- **B**
que perierit, siquidem ego te rogavi, meo periculo perit: si tu de vendenda
promisisti, tuo periculo perit.

Si ego tibi rem æstimatam vendendam dederò, vt tu vel eadem mihi referres, vel præ-
tium eius quo ex negotio dari solet præscriptis verbis actio, ea verò res perierit ante ven-
ditionem, siquidem te rogavi vt venderes, meum est periculum: si tu de vendenda re pro-
misisti, id est, si vltro recepisti te venditurum, & æstimationem redditurum, meque roga-
sti, vt rem tibi vendendam darem, tuum est periculum. l. si gratuitā. §. 1. D. de præscr. verb.
Igitur quod ait Vlpianus in l. 1. D. de æstim. æstimationem periculum eius facere qui sus-
cepit, & aut rem, aut æstimationem de qua conuenit esse reddendam, hanc rationem ha- **C**
bet, quia is qui suscepit de vendenda re promisit, atque ita de ipsa æstimatione conuenit.
Quod si ego iniero contractum, non tu, propriè de omnino reddenda æstimatione con-
uenisse non videtur.

De pignoribus. TIT. V.

C Reditor si simpliciter sibi pignus depositum distrahere velit, ter ante de-
nuntiare debitori suo debet, vt pignus luat, ne à se distrahatur.

Si simpliciter pignus obligatum fuerit, nulla distrahendi, vel non distrahendi conuen- **D**
tione interpolata, non poterit distrahi, nisi ter denuntiatum testato debitori fuerit vt sol-
uat, & cessauerit: alioquin creditor furti tenetur. l. si is qui pignori. D. de fur. Sed & cùm
nominatim conuenit de non distrahendo pignore, triplex illa denuntiatio exigitur, vt di-
strahi nihilominus possit. l. 4. D. de pign. act. quod & tit. 13. demonstrabitur.

Fetus vel partus eius rei quæ pignori data est, pignoris iure non tenetur,
nisi hoc inter contrahentes conuenierit.

Fructus, vel fetus non sunt pignori, nisi ita nominatim conuenierit: quo casu extantes
per hypothecariam restituuntur. l. 1. §. cùm prædium. D. de pigno. Quod verum est in fru- **E**
ctibus ab alio domino quàm debitorè perceptis. Nam fructus, & fetus quorum dominiū
ad ipsum debitorem peruenit, proculdubio pignori tenentur. l. grege. D. de pign. l. 3. C. in
quib. caus. pig. vel hypo. Idemque est in partu l. Paulus. §. 1. D. de pign. Conceptus apud
debitorem, est pignori: conceptus apud emptorem non est pignori.

Compensatio debiti ex pari specie, & causa dispari admittitur: velut si pe-
cuniam tibi debeam, & tu mihi pecuniam debeas, aut frumentum, aut cete-
ra huiusmodi, licet ex diuerso contractu, compensare, vel deducere debes. Si
totum petas, plus petendo causa cadis. **F**

Compensatio crediti & debiti ex causis disparibus admittitur: vt si tibi debeam ex ven-
dito, tu mihi ex mutuo: & ex pari specie, vt puta, pecunia cum pecunia, oleum cum oleo:
& generaliter æstimatio cum æstimatione, quantitas cum quantitate cōpensatur. Corpo-
ris cum corpore non fit cōpensatio. Tollit autem compēsatio minuitve actionē ipso iure:

A & ideo qui totum petit à reo, cui & ipse vicissim aliquid debet, plus petit, & hoc iure formula cadit. l. 4. D. de compens.

De exercitoribus.

TIT. VI.

Flius familias si voluntate patris nauem exerceat, patrē in solidum ob ea quæ salua receperit, obligat.

Si filiusfam. voluntate patris nauem exerceat, siue cum ipso, siue cum magistro eius contractum sit, pater in solidum tenetur. At si voluntate patris filius merces exerceat, & institorem præponat, non in solidum pater, sed tributoria actione tenetur. l. 1. §. si is qui nauem & §. quamquam. De exer. act. vbi malè Accur. institoris nomē retulit ad seruum qui patiente domino negotiatur. l. 3. §. Si filius Nau. caup.

Ad legem Rodiam.

TIT. VII.

Quidam codices habent, *ad legem Rodiam de nauticis*. Sumpsere Romani leges nauticas complures à Rodiis, quorum disciplina naualis, & gloria tunc maximè excelebat: & in l. αἰῶνις. D. de leg. Rod. eleganter Antoninus ait, terram suis legibus, mare legibus Rodiis regi, quatenus nulla eis legum suarum aduersatur. Quod & nos Galli de Romanorum iure prorsus ita censemus, eo scilicet uti nos, quatenus ei lex Gallica non aduersatur. Ceterum non omnes hinc leges nauticæ Rodiorum explicantur, sed lex tantum ea quæ est de iactu, cuius sententia sequitur.

Si leuandæ navis gratia iactus mercium factus est, omnium contributione sarcitur quod pro omnibus datum est.

Nauem fluctibus vexatam leuis iactura defendit. l. 4. C. Th. de nauif. Igitur leuandæ navis gratia si iactura fiat, omnium vectorum siue sarcinas, siue alias merces, ut puta gēmas saluas habentium, itēque ipsius nauæ cōtributione iacturam resarciri æquum est. Extat hæc sententia in l. 1. D. de leg. Rod.

D iactu navis leuata si perierit, extractis aliorum per vrinatores mercibus, eius quoque rationem haberi placuit, qui merces salua naue iactauit.

Iactura facta contributio fit, naufragio facto contributio non fit. Quod si iactura fiat, deinde naufragium, & naufragi merces per vrinatores extraxerint, conferre debent ei à quo iactura facta semel nauis conseruata est. Is autem qui iacturam fecit, mercibus per vrinatores receptis his, qui naufragium fecerunt, non confert. l. 4. §. sed si nauis. D. de leg. Rod.

E Naue vel arbore vi tempestatis amissa, vectores ad contributionem non tenentur, nisi ipsis arborem salutis causa eruenibus nauis salua sit.

Naue amissa, id est, naufragio facto, non fit contributio. Æque si vi tempestatis exarmata sit nauis, vectores nauæ non contribuunt. At si voluntate vectorum in ipsa trepidatione naufragij, deiecta aut cæsa sint armamenta, contributioni locus est. l. 2. §. si conseruatis. l. 3. l. 5. D. de leg. Rod.

Leuandæ navis gratia merces in scapham transiectas, atque ideo amissas, in contributione earum quæ in nauis saluæ sunt, resciri conuenit. Naue autem per dita, conseruata cum mercibus scaphæ ratio non habetur.

F Si nauis leuandæ causa, quædam merces traiectæ sint in scapham, scapha submersa, contributioni locus est. Naue autem amissa, & scapha salua, contributioni locus non est: quia naufragium factum est, non iactura. l. 4. D. de leg. Rod. His de rebus Constantinus tractans lib. 2. Epit. tit. τῆς ναυικῶν, Scapham vulgo appellari βάλανον καὶ κοιλιάδα scribit: quæ nomina ignota Venetis, & Gallis non sunt. Barcæ etiam meminit Isidorus lib. 19.

cámque græca voce corrupta ab oneribus gerendis dictam quidam putant.

A

Collatio intributionis ob iactum salua naue fieri debet.

Salua naue fit collatio ob iactum : amissa naue, cessat collatio. Legebatur vulgo, *obietum*, emendauit, *ob iactum*. Intributionem verò dixit, vt & in l.ager. D. de verb. sig. l. rescripto. §. vlt. D. de muner. & honor. l. filij. §. vlt. D. ad munic.

De institoribus.

TIT. VIII.

Sicut commoda sentimus ex actu præpositi institoris, ita & incommoda sentire debemus. Et ideo qui seruū, siue filium filiámve familias, siue ancillam præposuit negotiis vel mercibus exercendis, eorum nomine in solidū conuenitur.

B

Institoria actione in solidum tenetur pater, vel dominus, qui merci, vel negotiationi suæ filium, vel seruum præposuit. Æquum enim est, sicut ex institorum actu commoda sentiunt, vt ex contractibus ipsorum etiam obligentur & conueniantur. l. i. D. de instit. act.

Si quis pecuniæ fœnerandæ, agro colendo, condendis vendendisque frugibus præpositus est, ex eo nomine quod cum illo contractum est, in solidū fundi dominus obligatur, nec interest seruus an liber sit.

C

Institoria teneor, non tantum si filium seruūmve meum, sed et si liberum hominē præposuero vel Kalendario, vel agriculturæ, & condendis, distrahendisque fructibus, & eo nomine cum eo contractum sit. Pro, *Condendis*, malim legere, *Coëmendis*, vt in l. §. i. D. de insti. act. Si quis, inquit, pecuniis fœnerandis, agris colendis, mercaturis, redempturisque faciendis præposuerit.

Quod cum discipulis eorum qui officinis, vel tabernis præsumt contractū est, in magistros vel institores tabernæ in solidum actio datur.

Si cum institore contractum sit, & is tenetur qui præposuit, & institor: sicut si cum magistro nauis contractum sit, vel exercitor vel magister conuenitur. l. i. §. est autem. D. de exerci. act. Quod si cum discipulis, vel operariis tabernæ vel officinæ contractum sit, pari ratione vel institor conuenitur vel is qui institorem præposuit, id est, magister, vt hic Paulus ait.

D

De in rem verso.

TIT. IX.

Seruus vel filiusfam. si acceptam pecuniam in rem patris vel domini verterit hoc modo, agrum, puta, colendo, domum fulciendo, mancipia vestiendo, mercando, vel creditori soluendo, vel quid tale faciendo, de in rem verso in solidum dominum vel patrem obligat, si tamen ob hanc causam pecunia data sit.

E

Dominus vel pater in solidum tenetur, de in rem verso, si, inquit, ob hanc causam pecunia data sit, id est, si filius aut seruus principaliter gerens negotium patris vel domini, eo animo vt sibi eos ex hac causa obligarent, locupletiores eos fecerint: quæ sententia fusa est per totum tit. D. de in rem ver.

De S. C. Macedoniano.

TIT. X.

Qui filiofam. contra interdictum amplissimi ordinis pecuniam mutuam crediderit, post mortem patris, ex eo quod viuo patre credidit, cum eo agere non potest.

F

A S.C.Macedoniano cautum est, vt ne eis qui pecuniam filiisfam. crediderint, etiā post mortem patrum actio, petitioq; detur cum re. Nam ipso quidem iure est actio, sed opponēda est exceptio S.C. ne sequatur condemnatio. l. tamen. D. ad S.C. Macedo.

Ad S. C. Velleianum.

TIT. XI.

IN omni genere negotiorum, & obligationum, tam pro viris, quā pro feminis intercedere mulieres prohibentur.

B Intercedere est alienæ obligationi interuenire: S.C. Velleiano intercessionēs mulierū prohibentur, ita tamen vt si intercesserint, factō opus sit, id est, exceptione, duobus casibus exceptis quibus mulierum intercessionēs ipso iure nullæ sunt ex cōstitutionibus Iustiniani. Vnus est in nouel. 134. alter in l. antiqua. §. vlt. C. ad S.C. Velleia.

Mulier, quæ pro tutoribus filiorum suorum indemnitatē promisit ad beneficium senatusconsulti non pertinet.

Mulier quæ filio impuberi tutorem petit, si pro pupillo tutore indemnitatē promiserit, iuuatur S.C. Velleiano. l. si mater. §. sin autem tutore. C. ad S. C. Velleia. Idemq; est si pro tutore filio indemnitatē promiserit, præterquā si decreto sit nominatim comprehensum, tutorem matris periculo dari. l. si mater. ad fin. C. ad S.C. Velleia. l. 1. & vlt. C. si mat. ind. prom. quod pugnat cum hac Pauli sententia, nisi sic legamus, *Mulier quæ tutoribus filiorum suorum indemnitatē promisit.* Nam quæ tutore indemnitatē promisit, fortē cū administrationem suo periculo suscepisset, ad S. C. beneficium non pertinet, quoniam pro se videtur interuenire. l. 2. C. si mat. ind. prom. d. l. si mater. Item quæ idcō tutoribus indemnitatē promisit, ne prædia pupillaria distraherent, vel generaliter si ita promiserit, si quid directo tutelæ iudicio conuentus tutor præstiterit, à se indemnē eum eo nomine præstitum iri, ad S.C. beneficium non pertinet: quia non videmur apud eundem pro eodem intercedere. l. quamuis. §. 1. l. tutor. D. ad S.C. Velle. quod & cū ita pupillo indemnitatē repromisit locum habet, si quid contrario tutelæ iudicio conuentus pupillus præstiterit, à se præstitum iri. Ergo pro tutore aut pro pupillo mater, si indemnitatē promiserit, S.C. locus est: si tutore, aut pupillo indemnitatē promiserit. S.C. locus non est.

De deposito.

TIT. XII.

SI sacculum, vel argentum signatum deposuero, & is penes quem depositum fuit, me inuito, cōtrectauerit: & depositi, & furti actio mihi in eum competit.

Qui rem depositam inuito domino cōtrectat, & depositi & furti tenetur. Refertur hæc sententia in l. si sacculum. D. depof. & additur alia sequenti similis.

E In iudicio depositi ex mora fructus veniunt, & vsuræ rei depositæ postulantur.

Si non inuito domino depositarius re deposita vtatur ex mora fructus & vsuræ veniūt: quia depositi actio bonæ fidei est. l. 1. §. hanc autē. l. si sacculū. l. die. in fi. D. depof. l. 2. C. eo.

In causa depositi compensationi locus nō est, sed res ipsa reddenda est.

F Actiō depositi opponi compensatio non potest. §. in bon. fid. de act. Excepta est sola depositi actio: idq; ante Iustinianum obtinuisse hic locus indicat. Et sanè videntur compositores in l. vlt. C. commod. pro, *Commendati*: perperam legisse, *Commodati*. Commēdatum, est depositum. l. Lucius. D. depof. Ambrosius in lib. de Tobia cap. xx. Pignus dicūt, quod pro mutuo ære susceptum est. Commendatum autem & depositum, quod custodiatur causā alicuius commissi.

De lege commissoria.

TIT. XIII.

Sub hoc titulo tractatur de fiducia. Est autem fiducia pignus quod creditori mancipatur, aut in iure ceditur, ea lege vt soluta ad diem pecunia remancipetur, non soluta,

vid. Pignam tom 1. cap. 3. p. 107.

+
nota huiusmodi
di verba.

creditori pleno iure committatur, id est, lege commissoria: aliàs verò pignoris dominiũ A
in creditorem non transfertur. l. cum & sortis. §. vlt. D. de pig. act. Et hanc esse differentiã
pignoris & fiducia rectè Isidorus notat lib. v. Etymol. eãque confirmat huius tituli ter-
tia sententia, & quod libr. I I I. titul. de legatis. dicturi sumus, seruis à debitore legatis
non deberi fiduciae datos: quia in creditoris dominio sunt. Est ergo fiducia pignoris
lex commissoria. Inde Cicer. pro Flacco. Hanc fiduciam commissam tibi tenes. Vt
autem pignus bonæ fidei est, ita & fiducia, auctore Cicerone: sed fiducia actio famosa
est, pigneraticia actio non est famosa, eodem auctore. De ea nihil in Pandectis relatum
est à Iustiniano, quoniam sublatæ erant fiduciae constitutione Constantini. l. vlti. C. de
pact. pign. Sed in Longobardorum legibus fit huius contractus mentio. l. 3. de dona. quæ
cum thing. l. 2. de proh. alien. minor. & in Cod. Theod. l. 9. de infr. his quæ sub tyran. Si-
donius Apollinaris lib. IIII. Pecuniam mutuam postulavit, impetrauitque, nihil quidem B
loco fiduciae pignorisq; vel argenti sequestrans, vel obligans prædiorum. Ambros. in libr.
de Tobia cap. 12. hypothecas flagitat, pignus vsurpat, fiducias vocat.

Debitor distractis fiduciis à creditore, de superfluo aduersus eum habet
actionem.

Vt si minoris creditor fiduciam siue pignus vendiderit, residui petitio creditori super-
est. l. creditor. 2. D. de reb. cred. ita si pluris vendiderit, superflui petitio debitori datur. l. e-
leganter. §. si vendiderit. D. de pig. act.

Quicquid creditor per fiduciarium seruum quæsiuit, sortem debiti mi-
nuit. C

Fiduciaris seruus creditori acquirit: mancipatus enim ei vel in iure cessus est. Verum
id quod acquiritur, sortem minuit: & ita quod ex serui pignori operis percipitur, sor-
tem minuere traditum est in l. 1. C. de pig. act.

Debitor creditori fiduciam vendere non potest, sed aliis, si velit, vende-
re potest, ita vt ex pretio eiusdem pecuniam offerat creditori, atque ita re-
mancipatam sibi rem emptori præstet. D

Debitor pignus creditori vendere potest. l. rescriptum. D. de distr. pig. fiduciam nõ po-
test: quia iam creditori satis per mancipationem, aut cessionem in iure acquisita est. Aliis
tamen fiduciam debitor vendere potest, ita scilicet, vt ex pretio pecunia creditori solu-
ta, vbi fiducia remancipata fuerit, eam ipse emptori tradat. Et hæc apertè confirmant de-
finitione fiduciae à nobis initio propositam. In Basiliensi editione scriptum est, *rem man-*
cipatam: in Parisiensi, *re mancipata*, emendauit perspicuè, *remancipatam sibi emptori præstet*.

Si per suppositam personam creditor pignus suũ inuito debitore com-
parauerit, emptio non videtur: & ideo quandoque lui potest. Ex hoc enim
causa pignoris vel fiduciae finiri non potest. E

Creditor distraxisse pignus non videtur permissu debitoris, si per suppositam imagi-
narij emptoris personam adhuc possessionem pignoris obtineat: & ideo causa pignoris
vel fiduciae manet, & oblata pecunia pignus repeti potest. l. & qui sub imagine. C. de distr.
pig. Ex diuerso non videtur debitor pignus distraxisse permissu creditoris, si id possideat:
& ideo ius pignoris saluum est creditori. l. sicut §. superuacuum. D. qui. mod. pig. vel hy-
poth. sol.

Si inter creditorem & debitorem conuenerit, vt fiduciam sibi vendere
non liceat, non soluente debitore, creditor denunciare ei sollemniter potest, F
& distrahere. Nec enim ex tali conuentione fiduciae actio nasci potest.

Distrahi fiducia potest, etiam si conuenerit ne distrahatur, nec eo nomine creditor de-
bitori fiduciae actione tenetur: verum sollemnem denunciationem exigimus, id est, trinã.
l. 4. D. de pig. act. & §. tit. v.

A Si creditor rem fiducia datam vni ex heredibus, vel extraneo legauerit, aduersus omnes heredes actio fiduciae competit.

Licet vni ex heredibus creditor fiduciam praelegauerit, oblata pecunia non is tantum cui praelegata est fiducia, sed omnes heredes actione fiduciae tenentur. Idemque est si extraneo fiduciam legauerit: nec enim legatarius sed heredes creditoris conueniuntur. Haec enim actio cum sit ex contractu, ut pignoratitia, in heredes datur. l. nec creditores. C. de pign. act.

B Si creditor rem fiduciarium fecerit meliorem, ob ea recuperanda quae impendit, iudicio fiduciae debitorem habebit obnoxium.

Duplex est actio fiduciae, directa, & contraria. Directa debitori datur, contraria creditori, si quid necessario, & interdum si quid vtiliter in rem fiduciarium impenderit. Idemque est in pignoratitia. l. si necessarias. l. si seruos. D. de pign. act. l. creditor. qui fundos. C. eodem.

Nouissimus creditor priorem oblata pecunia, quo possessio in eum transferatur dimittere potest. Sed & prior creditor secundum creditorem, si voluerit, dimittere non prohibetur, quamquam ipse in pignore potior sit.

C Si duobus pignus sit obligatum, & posterior priori debitam pecuniam offerat: possessio pignoris in eum transfertur. Prior quoque posteriori non prohibetur pecuniam offerre, licet in pignore potior sit, ut possessionem retineat. l. i. l. potior. C. qui pot. in pig. hab. l. secundus. C. de pign. l. potior. §. vlt. D. qui pot. in pig. hab. Erat autem haec sententia in impressis libris valde deprauata: alij habebant, *Nou. cred. priorem obligatam pecuniam a quo possessio. Alij, Nou. cred. priorem obligat a pecunia. Alij, Nou. cred. obligatam pecuniam quam possessio.* Sed perspicue legendum est, *Nouissimus creditor priorem oblata pecunia, quo possessio, &c.*

Seruus si mutuum pecuniam seruitutis tempore acceperit, ex ea obligatione post manumissionem conueniri non potest.

D Serui ex contractibus in seruitute habitis, post manumissionem iure ciuili non tenentur. l. serui. D. de obl. & act. l. 2. C. an ser. ex suo fac. post man. ten.

De vsuris.

TIT. XIII.

SI pactum nudum de praestandis vsuris interpositum sit, nullius est momenti. Ex nudo enim pacto inter ciues Romanos actio non nascitur.

Vsuræ fœnebris pecuniae ex pacto nudo non debentur. l. 3. C. de vsuris. l. Titius. D. de praeser. ver. nam ex pacto iure ciuili actio non nascitur. l. si tibi. C. de loca.

E Vsuræ supra centesimam solutæ sortem minuunt, & consumpta sorte repeti possunt.

Centesima vsura est legitima vsura; & ideò cuilibet permissum est centesimam vsuram stipulari: & hoc ostendit. l. si pro mutua. C. si cer. pet. si, ut auctores sunt libri scripti, deletur verbum, *summa*, & intelligatur, legitima vsura. Item l. lecta. D. de reb. cred. Et ita constitutum est in C. Th. sub tit. de vsuris. Igitur si supra centesimam solutæ sunt vsuræ, non repetentur quidem, sed in sortem imputabuntur: & si sortem expleuerint, repetentur quasi indebitæ. l. si non sortem. §. 1. D. de cond. indeb. Hanc sententiam sic malè Anianus interpretatur, ut si vsuræ sortem æquauerint, quod deinde soluitur in sortem cedat, supra duplum, id est, altero tanto sorte amplius solutæ vsuræ ut repetantur: quod proponitur §. supra duplum. d. l. si non sortem. Id tamen hoc loco Paulum proposuisse nego.

F Traiecticia pecunia, propter periculum creditoris, quamdiu nauigat nauis, infinitas vsuras recipere potest.

Vsura nautica est infinita: est enim pensatio suscepti periculi. Hodie ex Constitutione A Instiniani est centesima. Vulgaris autem vsura est semis. Significat tamen Papinianus vsuram nauticam esse centesimam in l. nihil. D. de naut. fœn. sed id Tribonianum ex Iustiani constitutione addidisse puto.

Vsuræ quæ centesimam excedunt, per errorem solutæ repeti possunt.

Vsuræ maiores centesima per errorem solutæ, repetuntur: quod ita verum est, si vel antè, vel simul soluta sit fors. l. si non sortem. D. de cond. ind.

Si quis pignora debitoris citra auctoritatem iudicantis abduxerit, violentiæ crimen admittit. B

Si creditor chirographarius sine auctoritate iudicis pignora debitoris capiat, tenetur lege Iulia de vi priuata l. vlt. D. ad leg. Iul. de vi priu. l. in possessionem. C. cod. & 7. lib. v. tit. 28.

Tutor in vsuras non conuenitur, si pecuniam pupillarem ideo non collocauit, quòd idonea nomina non habeat, quibus pecunia collocaretur: cuius rei contestatio apud Præsidentem prouinciæ deponenda est.

Pecuniæ pupilli otiosæ tutor vsuras pupillo præstat, nisi ideo eam collocare cessauit, C quòd idonea nomina non inueniret: qua de re testari apud Præsidentem oportet. l. tutor. §. vlt. & l. prox. §. 1. l. si tutor constitutus. D. de adm. tut. l. 3. C. de vsur. pup.

De mandatis. TIT. XV.

OB subitam valetudinem, ob necessariam peregrinationem, ob inimicitiam, & inanes rei actiones integra adhuc causa, mandati negotio renuntiari potest.

Renuntiari mandato potest re integra, ob valetudinem aduersam, ob necessariam peregrinationem, ob inimicitias capitales. Additur ob inanes rei actiones, quæ pars relata est in l. 24. D. mand. Rei mandatæ actiones inanes sunt, quæ vel inopia, vel exceptione debitoris excluduntur. Et ob has quidem causas, etiam qui intempestiuè renuntiarint, vel qui non expressim renuntiarint, excusantur. §. mandatum. de mand. D

Si meis nummis mādato tuo aliquid tibi comparauero, & si rem postea accipere nolis, mandati actio mihi aduersus te competit. Non enim tantum quod impensum est, sed & vsuras eius consequi possum.

Si rem quam mihi mandasti ut emerem meo pretio emerem, tu eam nolis recipere, habeo mandati actionem de pretio recuperando, & de vsuris. l. si verò non renumerandi. §. si mihi mandaueris. D. mand. E

Certo pretio rem iussus distrahere, si minoris vendiderit, mandati iudicio pretij summam poterit integrare: venditionem dissolui non placuit.

Si mandauit tibi, ut rem meam centum venderes, tu nonaginta vendideris, mandati habeo actionem, ut mihi decem præstes: & ea decem si consecutus fuero, venditio non rescinditur. l. diligenter. §. 1. & §. seruo. D. mand. At si ea non fuero consecutus, venditio rescinditur. F

Pro socio. TIT. XVI.

Sicut lucrum ita & damnum inter socios communicatur, nisi quid culpa socij vel fraude euersum sit.

A Vetus interpres sic exposuit, *Inter socios absque ullius negligentia æquale erit damnum & lucrum.* Et hoc etiam traditur in l. cum duobus. §. quidam. D. pro soc.

Ex empto & vendito.

TIT. XVII.

VENDITOR, si eius rei quam vendidit, dominus non sit, pretio accepto, auctoritatis manebit obnoxius. Aliter enim non potest obligari.

B Euiſta re vendita, auctor, id est, venditor non aliter tenetur auctoritatis nomine, quam si pretium acceperit: & si partem acceperit, eatenus dumtaxat, auctoritatis nomine tenetur. l. Iulianus. §. offerri. D. de act. emp.

Si res simpliciter tradita euincatur, tanto venditor emptori condemnandus est, quanto si stipulatione pro euictione cauisset.

Si res vendita & simpliciter tradita nulla interposita stipulatione, euincatur, ex empto agitur ad duplam. l. ex empto. §. Cassius. D. de act. empt. l. quod si nolit. §. quia assidua. D. de ædil. edict. puta, si fundus, vel domus, vel homo, vel alia res pretiosa vendita sit, de qua promitti soleat dupla. De ceteris rebus agitur ad simplam.

C Res empta mancipatione & traditione perfecta, si euincatur, auctoritatis venditor duplotenus obligatur.

Res vendita mancipata & tradita si euincatur, auctor duplæ actione tenetur ob auctoritatem: re non tradita tenetur quidem venditor in id quod interest, sed non duplæ actione ob auctoritatem. Sequentem titulum, *De modo*, quia perperam insertus videbatur, auferendum esse putauimus.

Distracto fundo, si quis de modo mentiatur, in duplo eius quod mentitus est, officio iudicis æstimatione facta conuenitur.

D Actio ex empto de modo, ob mendacium crescit in duplum: quod lib. I. vidimus, titu. 18. In libris autem Iustiniani non inuenitur scriptum, nisi simpliciter ex empto actionem esse. l. 2. D. de act. emp.

Redhibitio vitiosi mancipij intra sex menses fieri potest, propter latens vitium.

Redhibitoria actioni præstituti sunt sex menses vtilis. l. sciendum. §. vlt. l. cum sex. D. de ædil. ed. videlicet si ob vitium latens redhibitoria agatur: ex aliis causis, duo menses.

E Si vt seruum quis pluris venderet, de artificio eius, vel peculio mentitus est, actione ex empto conuentus quanto minoris valuisset, emptori præstare compellitur, nisi paratus sit cum redhibere.

Si venditor serui, vt pluris venderet, de artificio, vel peculio mentitus sit, actione æstimatoria tenetur ex empto. l. Iulianus. §. si venditor. D. de act. emp. quæ actio in id datur quanto minoris emptor seruum emisset, vel quanto minoris seruus valuisset. Nec enim hæc sunt diuersa. Sed plerumq; illa actio exitum habet redhibitoria actionis, puta, quotiens emptor nullo pretio, si id scisset, empturus fuerat. l. bouem. §. aliquando. D. de ædil. edict. Itaque vel redhibet emptor hoc casu, vel consequitur id quanto minoris emisset.

F Ex die emptionis, si pars pretij numerata sit, & fructus, & operæ seruorum, & fetus pecorum, & ancillarum partus ad emptorem pertinent.

Post perfectam venditionem, fructus, operæ, fetus, partus ad emptorem pertinent. l. fructus. l. pen. C. de act. empt. l. Iulianus. §. si fructibus. & §. si quid seruo. D. cod. Sed Paul. hic exigit, vt saltem pretij pars numerata sit: & tunc puto non nisi pro ea parte fructus ad

emptorem pertinere, arg. l. vlt. §. vlt. D. de fund. dot.

A

Fundum alienum mihi vendidisti, postea idem ex causa lucratiua meus factus est, competet mihi aduersus te ad pretium recuperandum actio ex empto.

Si fundus alienus mihi venditus, ex causa lucratiua meus factus sit, competit mihi duntaxat actio ex empto ad pretium recipendum, non in id quod interest. Sed neque committitur stipulatio duplæ. l. Iulianus. §. si fundum. D. de act. emp. l. si ei cui. §. 1. D. de euct.

Post rem traditam, nisi emptor pretium statim exoluat, vsuras eius prestare cogendus est.

B

Ex die traditionis in actione ex vendito veniunt vsuræ pretij: quia re emptor fruitur. l. Iulianus. §. ex vendito. D. de act. emp. l. curabit. l. fructus. C. eod. Ante traditionem cur vsuræ nõ veniant, ex his quæ superius ad septimam sententiam huius tituli adnotata sunt elici potest.

Mutus emere & vendere potest, furiosus autem neque emere neque vendere potest.

Emptio non verbis contrahitur, sed consensu: est enim iuris gentium, non iuris ciuilis. l. 1. D. locat. l. 1. §. vlt. D. de contrah. empt. & ideò mutus emere, & vendere potest, furiosus non item.

C

Seruus bona fide comparatus, si ex veteri vitio fugerit, non tantum pretium dominus, sed & ea quæ per fugam abstulit, reddere cogitur.

Si seruus venditus apud emptorem fugiat, venditor seruo redhibito, non tantum pretium serui, sed etiam rerum ablatarum æstimationem restituere cogitur. Quinetiam agi potest de pretio serui ex stipulatione duplæ. Quòd si nolit venditor æstimationem rerum ablatarum restituere, idem Paulus respondit seruum, veluti pro noxa, retineri. l. quæro. in princ. & §. 1. D. de ædil. edict. vbi tamen abundant hæc verba, *de peculio vel, vt alio loco commodius demonstrabo. Rectè autem hîc Paulus ait, ex veteri vitio: nam ex recenti vitio serui venditor non tenetur.* l. actioni. D. eod. l. 3. C. eod.

D

Cùm probatio prioris fugæ deficit, serui responsioni credendum est. In se enim interrogari non pro domino, aut in dominum videtur.

Emptor qui redhibitoria agit, probare debet seruum ex veteri vitio fugisse. l. 4. D. de probat. Deficiente probatione, iudiciis non deficientibus, etiam serui responsio credendum est: quia in se potius interrogari videtur, quàm in dominum, vel pro domino. l. quæro. §. vlt. D. de ædi. edict. Extrat verò hæc eadem sententia Pauli in l. 7. D. de probat. Ait, *non pro domino, aut in dominum: quia pro domino, aut in dominum seruus interrogari non potest.* l. 6. C. de quæstio.

E

In eo contractu, qui ex bona fide descendit, instrumentorum oblatio sine causa desideratur, si quo modo veritas de fide contractus possit ostendi.

In emptione & venditione quæ bonæ fidei est, si aliis probationibus veritas ostendi possit, instrumenta frustra desiderantur. l. cum instrumentis. C. de fid. instr. nisi ita conuenierit, vt scriptis emptio fieret ex constitutione Iustiniani, ex qua videtur Tribonianus, non nihil appinxisse in l. 2. in fin. D. de contrah. empt. Erat autem hæc Pauli sententia valde deprauata, maximè in his verbis, *oblatio, veritas: pro quibus excusi codices habebant, obligatio, voluntas.*

F

Fundus eius esse videtur cuius nomine comparatus est, non à quo pecunia numerata est: si tamen fundus comparatori sit traditus.

A Eius est res empta cuius nomine empta, & cui tradita est, non eius qui pecuniam numeravit. l. i. C. si quis alteri vel sibi sub alt. nom.

Electo reo principali, fideiussor, vel heres eius liberatur. Non idem in mandatoribus obseruatur.

Creditori est potestas eligendi cum quo agere malit, cum reo, an cum fideiussore. Sed si reum elegerit, fideiussor liberatur. Aliud est dicendum in mandatore: nam reo electo mandator non liberatur. Sed hodie neuter liberatur. Nam hæc inter fideiussorem & mandatorem differentia à Iustiniano sublata est. l. vlt. C. de fideiuss. Ius quoque eligendi ab eodem sublatum est in Nou. 4.

B

De locato & conducto. TIT. XVIII.

Homo liber, qui statum suum in potestate habet, & peiorare eum, & meliorem facere potest, atque ideo operas suas diurnas nocturnasque locat.

Homo liber qui suæ potestatis est, suum statum & meliorare potest, & peiorare: adeo ut & seipsum vendere possit, & multo magis operas diu nocturnasque dandi necessitatem locare potest. l. 3. D. de usufr. leg. Potest & filij operas pater locare, ut. j. lib. v. tit. i.

C Fundi deterioris facti, & cultura non exercitati, & ædificiorum non rectorum culpa, arbitrio iudicis domino à conductore sarciri potest.

Conductor ex locato tenetur, si fundus eius culpa desertus, aut deterior factus sit, vel si villæ eius culpa rector non sint. l. si merces. § conductor. D. loca. Ergo conductor ædificia, siue villas reficere, quantum in se est, & incorruptas habere debet.

De nuptiis. TIT. XIX.

D Sponsalia tam inter puberes, quàm inter impuberes contrahi possunt.

In sponsalibus pubertatem non expectamus, ut in nuptiis. l. 14. D. de sponsal.

Eorum qui in potestate patris sunt, sine voluntate eius matrimonia iure non contrahuntur: sed contracta non soluuntur. Contemplatio enim publicæ utilitatis priuatorum commodis præfertur. *in h. i. & c. de n. off.*

Duplex ratio vetat nuptias contrahi sine consensu patris, naturalis, & ciuilis. §. i. de nupt. Naturalis locum etiam habet in emancipatis, ciuilis in filiisfamil. tantummodo: & hanc nostri auctores sequuntur non naturalem. Nam ab emancipatis sine consensu patris, nuptiæ iure contrahuntur. Naturalem rationem aliæ gentes spectant. Hinc tot om-

E nis generis auctorum loci iam ab aliis indicati, nuptias iniussu parentum contractas in honestas esse comprobantes: & hic Musæi Ἀμφαδὸν ἔδινάμεθα γὰ μοις ὁσίοισι πελάσαι. Οὐ γὰρ ἐμοῖς τοκέσιν ἐπέαδεν. Paulus addit contractas quoque à filiisfamil. non solui: quod nos lib. III Obser. cap. 5. ut accipiendum sit, ostendimus: Ait, *contemplatio enim publicæ utilitatis*, id est, nuptiarum: ut in l. in bello. §. medio. D. de capt. & postlim.

Inter seruos & liberos matrimonium contrahi non potest, contubernium potest.

Aliud est matrimonium, longè aliud contubernium. Matrimonium est inter liberos homines, contubernium inter seruos, aut cum seruis. l. 3. C. de incest. nup.

F Neque furiosus, neque furiosa matrimonium contrahere possunt, sed contractum matrimonium furore non tollitur.

Furor matrimonium contrahi non sinit, sed rectè contractum non impedit. l. oratione. §. vltim. D. de rit. nupt.

Vir absens vxorem ducere potest, femina absens nubere non potest. A

Mulier absenti nubere potest, mulier absens nubere nō potest: absente enim viro deduci per alium potest in domum mariti, quo facto nuptiæ statim constituuntur, absens verò deduci non potest. Domus igitur viri est domicilium matrimonij l. mulierem. D. de rit. nup. l. cum in te. C. de donat. an. nupt. l. ceterum. §. mulieri. D. de vsu & hab.

Libertum qui nuptias patronæ, vel vxoris, filiæve patroni affectauerit, pro dignitate personæ metalli pœna, vel operis publici coërceri placuit.

Libertus qui patronam, vel vxorem, filiãve patroni vxorem duxit, in metallum, aut in opus publicum datur. l. 3. C. de nupt. Ait, *pro dignitate personæ*: vt in l. non est. D. de ritu nupt. pro dignitate pupillæ. B

De concubinis.

TIT. XX.

EO tempore quo quis vxorem habet, concubinam habere non potest. Concubina igitur ab vxore solo delicto separatur.

Non potest qui vxorem habet, & concubinam habere. l. i. C. de concub. l. vlt. in fin. D. de diuort. Quod sequitur, *concubina igitur ab vxore solo delicto separatur*, corruptū esse varietas lectionum argumento est. Paris. editio habet, *sola delectione*, Basil. *solo delicto*, Antwerp. *solo derelicto*: alij codices, *dilecto*: Puto legendum *solo delectu*, vt sit idem quod sola destinatione animi, in l. pen. D. de concub. Nam iuris effectu, maritus concubinam habere non intelligitur, arg. l. cum qui. C. ad l. Iul. de adult. Cùm igitur dicimus, concubinã marito habere non licere, concubinam ab vxore non iuris effectu, sed sola animi destinatione separamus. C

De dotibus.

TIT. XXI.

DOs aut antecedit, aut sequitur matrimonium: & ideò vel ante nuptias, vel post nuptias dari potest: Sed ante nuptias data earum expectat aduentum. D

Dos datur post nuptias: datur & ante nuptias. Sed nuptiis non secutis, cōdicitur: quod in Pandectis multis in locis expositum est. Sub hoc titulo Paulum etiam tractasse de retentionibus quæ ex dote fiunt Anianus scribit in l. 2. C. Th. de dotibus.

Lege Iulia de adulteriis cauetur, ne dotale prædium maritus inuita vxore alienet.

Hæc lex quæ vetat alienari fundum dotalem inuita vxore, vulgò lex Iulia de fundo dotali appellatur. Cur autem hîc de adulteriis inscribatur, exposuimus in Notis ad lib. II. Instit. tit. quib. alien. lic. vel non. E

De pactis inter virum & vxorem.

TIT. XXII.

Fructus fundi dotalis constante matrimonio percepti, lucro mariti cedunt, etiam pro rata anni eius quo factum est diuortium.

Dotis fructus ad maritum pertinent ex die nuptiarum, si ante nuptias data sit dos, vel ex die traditæ dotis in diem soluti matrimonij. Igitur nouissimi anni fructus diuiduntur pro rata eius temporis, quo sterit matrimonium. l. cum in fundo. §. diuortio. D. de iu. dot. l. fructus. §. Papinianus. l. si alienam. l. si marito. §. vlt. D. sol. matr. l. i. §. sed & nouissimi. C. de rei vxo. ac. Hinc queritur apud Papinianum in hac specie quemadmodum diuisio facienda sit: Kalend. Octobr. contractum matrimonium, & vinea tradita dotis nomine, eodemque tempore vindemia facta est, mox locata ex Kalend. Nouembr. & solutū matrimonium F

- A** trimonium in fine mensis Ianuarij. Et Papinianus eorum tantum opinionem reicit, qui viro dabant integros vindemiæ fructus, & mercedis quartam partem: & cum tertia parte anni steterit matrimonium, pro rata eius temporis censet ex vindemia dari oportere viro tertiam partem, æquè ex quarta parte mercedis marito debitæ, tertiam partem. Denique confusa vindemia & mercedis quarta eadem ratione tertiam ex ea pecunia portionem marito Papinianus dat. Igitur si vindemia sit xii. merces xii. marito dat quinque: si vindemia xxiiii. merces xii. nouem: si vindemia xii. merces xxiiii. sex. Quod si anno steterit matrimonium, eadem ratione in primo casu marito dabitur xii. secundo xxxv. tertio, xxxiiii. si sex mensibus, primo casu viii. §. secundo xiiii. §. tertio xi. Hoc verò & si apertissimis verbis Papinianus proposuerit, ingeniosi quidam
- B** non admittunt. Et cum quattuor mensibus steterit matrimonium, primo quidem casu alij iii. alij iiii. marito dant: atque adè sic marito nihil omnino prodest locatio. Nam si vindemiam ipse dumtaxat collegerit, omnimodo iiii. habiturus est. Secundo casu alij dant v. alij iiii. Sic igitur marito locatio obfuerit. Nam si vineam non locasset, ex fructibus habuisset prorsus viii. Tertio casu alij dant vi. alij v. Sic igitur solis fructibus perceptis, qui quattuor abstulisset, ei locatio fructibus altero tanto maior i. aut ii. tantum adiecit. Quod totum ineptum & vitiosum est. Id etiam imperitè quidam, exempli gratia in secundo casu, inter viii. & iiii. ne vel ex fructibus solis, vel ex mercede sola tertiam partem maritus habeat, medium exquirentes, Geometricum dum se statuere profitentur, inter viii. & iiii. collocant v. quo nihil alienius est à proportionem
- C** Geometrica, quæ id omnino exigit, vt inter numeros eadem sit ratio proportionis. Non est verò eadem ratio v. ad viii. atque ad iiii. Igitur non est Geometricum temperamentum. Nec sanè inter viii. & iiii. ex arte dari vllum medium potest. Hi enim numeri sunt plani dissimiles, inter quos nullus est medius numerus proportionalis. Quod si adhuc consulantur hac in re ea quæ *ἡ ἀρρήτων ἀριθμῶν* tradita sunt, & medius aliquis numerus conquiratur, is sanè amplior erit quinario.

Omnibus pactis stipulatio subiici debet, vt ex stipulatu actio nasci possit.

- D** Pactis etiam ex continenti factis stipulatio subiicitur, vt ex stipulatu actio competat: cuius rei exempla in Pandectis sunt infinita. Animo autem & conclusione tractatus pactum discernitur à stipulatione.

De donationibus inter virum & uxorem. TIT. xxiii.

Mortis causa donatio est, quæ impendente metu mortis fit, vt valetudinis, peregrinationis, nauigationis, vel belli.

- E** Quia mortis causa donatio inter virum & uxorem non est prohibita, idè hic definitur donatio causa mortis, vt sit ea quæ fit propter mortis suspicionem, nec nisi mors donatori contingat, confirmatur. §. i. de donat.

Manumissionis gratia inter virum & uxorem donatio fauore libertatis recepta est, vel certè quod nemo ex hoc fiat locupletior: idèoque seruū manumittendi causa inuicem sibi donare non prohibentur.

- F** Inter virum & uxorem donatio manumissionis causa non est prohibita. l. quod autem. §. ult. D. de donat. inter virum & uxorem. Idè; Paulus ait receptum esse fauore libertatis, & mox se corrigens, vel certè, inquit, quod nemo ex hoc fiat locupletior: & restè: Nam ea tantum donatio iure ciuili prohibita est, ex qua is cui donatur fit locupletior. Donato autem seruo manumissionis causa, non fit locupletior. Nam eo demum tempore seruus donarij efficitur, quo incipit manumitti: nec quod libertum adquirat, idè videtur locupletior fieri, vt & circa S. C. de petitione hereditatis auctores nostri interpretati sunt. l. nemo prædò. §. i. D. de diu. reg. iur. Pertinet enim ea lex tota ad S. C. de petitione hereditatis, vt ex inscriptionibus P. Faber acutè collegit, & nobis indicauit.

Inter virum & vxorem nec per interpositam personam donatio fieri potest. **A**

Nec per se coniunx coniugi, nec per interpositam personam donare potest. l. 3. §. non tantum autem. D. de donat. inter vir. & vxor. quo in loco Pandectæ Forentinæ mutilæ sunt orationis membro vno.

Inter virum & vxorem contemplatione donationis imaginaria venditio contrahi non potest.

Si nummo vno coniunx coniugi fundum vendiderit, sed et si fundum dignum centum, quinquaginta vendiderit donationis causa, venditio nulla est: quippe cum sit facta in fraudem iuris, quo inhibentur donationes inter virum & vxorem. l. si sponsus. §. circa. D. de donat. inter vi. & vx. **B**

Si inter virum & vxorem donatio facta fuerit, priore defuncto cui donatum est, ad eum res redit qui donauerat.

Hoc est ex oratione Diui Seueri, vt si coniugum prior decesserit is, qui donatum accepit, donatio non valeat. Non enim mors donatarij, sed mors donatoris hanc donationem confirmat. l. cum hic status. §. si ambo. D. de donat. inter virum & vxorem. Excipienda tamen est species, l. si sponsus. §. sed si ipsa fuerit. D. eod. Extat hæc Pauli sententia in l. si inter. de reb. dub. Vulgò tamen eius quædam interpretatio vetus hoc loco circumfertur pro ipsius Pauli verbis. **C**

Quocumque tempore contemplatione mortis inter virum & vxorem donatio facta est, morte secuta conualescit.

Inter virum & vxorem quocumque tempore facta donatio causa mortis non statim dominium transfert, sed donatoris morte insecuta conualescit, & plerumque recurrit ad id tempus quo interposita est. l. sed interim. D. de donat. inter vir. & vxor. l. 40. D. de mort. caus. donat.

De liberis agnoscendis.

TIT. XXIII.

D

Si serua conceperit, & postea manumissa pepererit, liberum parit.

Vt partus liber sit, sufficit matrem fuisse liberam eo tempore, quo nascitur, licet ancilla conceperit. l. & seruorum. §. ingenui. D. de stat. hom.

Si libera conceperit, & ancilla facta pepererit, liberum parit. Id enim fauor libertatis exposcit.

Liber est partus, si mater libera conceperit, licet ancilla pepererit, idque fauorem libertatis exposcere ait: quoniam ex regula iuris tradita ab Vlpiano in fragment. tit. 5. certè partus liber non est. Hæc eadem fauoris libertatis ratio subdita pepererit est superiori sententiæ in libris excusis. Illa enim sententia ex regula iuris, hæc fauore libertatis contra regulam iuris inducitur. **E**

*Picardus 1692
in p. 413 si qui
est liber ingenui.*

Si ancilla conceperit, & medio tempore manumissa sit, rursus facta ancilla pepererit, liberum parit. Media enim tempora libertati prodesse, non nocere etiam possunt.

Hanc quoque sententiam fauor, qui libertatibus exhibetur, extorsit. Sufficit ergo paritui liberam matrem vel medio tempore habuisse, licet ancilla conceperit, pepereritque. l. & seruorum. ad fin. D. de stat. hom. **F**

Ex ea muliere natus, quæ ex causa fideicommissi manumitti debuit, si post moram libertati factam nascatur, ingenuus nascitur.

A Qui nascitur post moram fideicommissariæ libertatis matri factam, liber & ingenuus nascitur. l. i. §. quæri. D. de suis & leg. her. l. si quis rogatus. D. de fideic. lib. l. 3. C. cod. Emēdauī, post moram, cum hīc antea legeretur, per moram.

Si mulier diuortio facto grauidam se sciat, intra tricesimum diem viro denuntiare debet, vel patri eius, vt ad ventrem inspiciendum, obseruādūmque custodes mittant: quibus missis partum mulieris omnimodo coguntur agnoscere.

B Ex S. C. Planciano de liberis agnoscendis, si diuortio facto mulier se putet prægnātem esse, denuntiare id debet intra dies 30. à diuortio connumerandos, vel ipsi marito, vel patri in cuius potestate est, vt custodes mittant: quibus, inquit, missis partum mulieris omnimodo coguntur agnoscere. Sed hoc pugnat cum l. i. §. quemadmodum. D. de agn. & al. lib. nisi dicas interim eos cogi omnimodo partum alere, ceterum eis adhuc in integro esse partum editum ex se negare.

Si prægnantem se esse mulier non denuntiauerit, vel custodes vētris missos non admiserit, liberum est patri, vel auo natum non alere. Ceterum negligentia matris quominus suus patri heres sit, obesse non debet.

C Si mulier omiserit denuntiationem, vel si custodes non admiserit, non cogitur maritus, vel pater in cuius potestate est, partum agnoscere & alere, nisi verè filius fuerit. Ceterum filius natus suum se dicere potest. l. i. §. sed si maritus. & §. idem per contrarium. D. de agn. & al. lib. nec enim debet negligentia matris filio præiudicare.

Si mulier se ex viro prægnantem negat, permittitur marito ventrem inspicere, & ventri custodes dare.

Ex rescripto Diuorum fratrum si diuortio facto mulier neget se esse prægnantem, mittuntur tres obstetrices ventris inspiciendi causa: quæ si plenū videri renuntiauerint, ventri custodes apponuntur. l. i. D. de insp. vent. custodiendoq; par.

D Venter inspicitur per quinque obstetrices: & quod maxima pars earum denuntiauerit, pro vero habetur.

Si mortuo marito mulier dixerit se esse prægnantem, his ad quos ea res pertinet, ex edicto prætoris denuntiare oportet, vt mittant quæ ventrem inspiciant. Mittuntur autem non tres, vt in superiore specie, sed quinque obstetrices: & quod tres renuntiauerint pro vero habetur. l. i. §. de inspiciendo. D. de insp. vent. Hic non malè Anianus obstetrices, medicas interpretatur: nam & eæ medicinam exhibere videntur. l. i. sed & obstetrices.

D D. de extr. cog.

Obstetricem quæ partum alienum attulit, vt supponi possit, summo supplicio affici placuit.

Non tantum mulier quæ partum supposuit, sed etiam obstetrix, quæ ei partum alienū attulit, capitali iudicio tenetur. l. 2. D. de Carb. edict.

Quemadmodum filij sui iuris efficiuntur.

TIT. XXV.

F Pater ab hostibus captus desinit habere filios in potestate: postliminio verò reuersus, tam filios, quàm omnia sui iuris in potestatem recipit, ac si numquam ab hostibus captus sit.

Captiuitate suspenditur potius patria potestas, quàm soluitur, propter spem postliminij, quo iure omnia pristina iura recipiuntur. §. si ab hostib. quib. mod. ius pot. sol.

Singulæ emancipationes vel iisdem, vel aliis testibus fieri possunt, vel eodem die, vel intermisso tempore. **A**

Filius tribus emancipationibus, & tribus manumissionibus sui iuris fit ex XII. tab. Possunt autem singulæ fieri vel eodem die, vel diuersis: & vel iisdem, vel aliis testibus. Hanc igitur sententiam ad solum filium referimus: nam in ceteris liberis vna emancipatio sufficit, vt in fragm. Vlpiani ostendi tit. 23.

Emancipatio etiam die feriato fieri potest.

Vt quocunque loco emancipatio fieri potest. l. emancipari. D. de adopt. ita & quocunque die. l. actus. C. de fer. l. i. C. Th. cod. tit. Sed id iure antiquo ipso iure permissum fuisse non videtur, nisi publicæ vtilitatis causa, ne semel data libertas euanesceret. Varro lib. v. de ling. Latina. Nefasti per quos dies nefas fari prætorem DO, DICO, ADDICO: itaq; non potest agi. Necesse est aliquo eorum vt verbo cum lege quid peragitur. Quod si imprudens id verbum emisit, aut quem manumisit, ille nihilominus est liber, sed vitio: vt magistratus vitio creatus, nihilo secius magistratus. **B**

Apud magistratus municipales, si habeant legis actionem, emancipari & manumitti potest.

Non omnis magistratus municipalis legis actionem habet: & ideo nec apud omnem magistratum municipale emancipationes, vel manumissiones fieri possunt. Nam ei apud quem fiunt, vt data sit legis actio omnimodo exigimus. l. 4. D. de adopt. l. vltim. C. de vind. lib. **C**

Filius familias emancipari inuitus non cogitur.

Filium familias inuitum non emancipari Iustinianus tradit in Nou. LXXXIX.

De adulteriis. TIT. XXVI.

Inuentam in adulterio vxorem maritus ita demum occidere potest, si adulterium domi suæ deprehendat. **D**

Ex M. Catone Gellius refert lib. x. in adulterio deprehensam vxorem sine iudicio impunè necari. Et Cassiodorus lib. i. Var. Pro amore, inquit, pudicitia porrigere ferrum maritis, non est leges calcare, sed condere: Idem Rothar. Rex Longobardorum probat in l. 2. de adulterio, & Rogerius Sicilia rex, tit. de pœn. vx. in adul. dep. At certè licet iure Romanorum impunè occidatur vxor in adulterio deprehensa, quantum ad legem Corneliam de sicariis, punitur tamen maritus alio modo. l. i. §. vlt. D. ad l. Corn. de sic. l. si adulterium. §. Imperatores. D. de adult. coër. Non potest igitur vxorem in adulterio deprehensam occidere: at adulterum domi suæ deprehensum occidere potest, nec tamè quemlibet. l. marito. D. de adult. coër. Itaque sic hoc in loco crediderim Paulum scripsisse, *Inuentum in adulterio vxoris. Vel, Inuenta in adulterio vxore maritus ita demum adulterum occidere potest, si eum domi suæ deprehenderit.* **E**

Eum, qui in adulterio deprehensam vxorem non statim dimiserit, reum lenocinij postulari placuit.

Si in adulterio deprehensam vxorem maritus retinuerit, nec statim dimiserit, lenocinij reus postulari potest. l. 2. C. ad l. Iul. de adult.

In causa adulterij dilatio postulata impartiri non potest.

In crimine adulterij nulla dilatio datur, nisi, vt hoc in loco Paulus adiecerat (quemadmodum constat ex l. in crimine. D. de adult. coër. in cuius inscriptione pro lib. primo, legendum reor, lib. secundo) vt personæ exhibeantur, aut iudex ex qualitate negotij motus hoc causa cognita permiserit. Puto hoc quoque loco non, *impartiri*, vel vt alij codices habent, *impediri*, sed, *impetrari*, esse legendum, vt in l. miles. §. defuncto. D. de adult. coër.

A *De excusationibus tutorum.* TIT. XXVII.

I Nimicitia capitales, quas quis cum patre pupillorum habuit, à tutelis excusant, ne paterno inimico pupilli committantur.

Si quis ad extremam perniciem spectantes inimicitias cum patre pupillorum habuerit, nec reconciliatio interuenerit, à tutela excusatur. §. inimicitia. de excus. tutor. vbi nos hæc sententia uti accipienda sit, satis, ut arbitror, fideliter exposuimus.

B Ad curam eius cuius quis tutelam administravit, inuitus vocari non potest.

Is qui tutelam gesserit inuitus non cogitur & curam administrare, nisi libertus sit. l. libertos. l. curator. C. de excus. tut.

De potioribus nominandis. TIT. XXVIII.

N On rectè potiozem videtur nominare, qui causam nominati potioris non expresserit.

C Tutela est munus publicum. Ad munera publica vocati solent nominare potiores. l. 1. C. de pot. ad mun. nom. l. ad subeunda. C. de decur. l. honores. D. cod. tit. ii. q. nominatores perinde tenentur, ac si fideiussissent. Sic igitur & ad tutelam nominantur potiores. l. 2. D. de fideiuss. & nomin. tut. Is autem videtur potiozem nominare, qui causam qua sit potior exprimit.

Potior quis esse debet, non solùm gradu generis, sed & substantia rei familiaris.

Cùm quis sit potior quæritur, facultates potius spectamus, quàm propinquitatem generis. Nominandi igitur sunt non tam propinquiores, quàm locupletiores.

D

Qui potior nominari non possit. TIT. XXIX.

Legendum est ex libris scriptis, *Qui potiores nominare non possint*, quod & subiecta sententia indicat.

L ibertus, quem pater tutorem dedit, si minus idoneus dicatur, excusari quidem non potest, sed adiungi illi curator potest.

E Libertus patroni, patronæve liberis tutor esse cogitur ex S. C. nec se excusare potest potioribus nominatis. l. libertos. C. de excus. tut. Sed si minus sit idoneus, ei non quidem tutor, quia tutorem habenti tutor non datur, sed curator adiungitur.

De oratione Diui Seueri. TIT. XXX.

Existimo hanc inscriptionem esse valdè corruptam. Quidam codices habent, *De ratione Diui Seueri*: sed subiecta sententia indicat legendum esse *De rationibus distrahendis*: quæ actio in duplum lege x i i. tabul. prodita est. Nec vlla est oratio Diui Seueri quæ ad eam iuris speciem pertineat. Inde & in libris scriptis sic hunc titulum interpretem exposuisse reperi: id est, si tutor aliquid distraxerit. Distrahere autem rationes: est conturbare rationes, ut distrahere funus in l. 5. D. ad legem Iuliam de vi publica. est turbare, ut ex libr. v. tit. eodem. 7. colligitur. Illud autem participium, *distrahendis*, præsentis temporis significationem habet, ut cùm dicimus, testamenti faciendi, litis contestandæ, rei iudicandæ tempore. Rationibus ergo distrahendis, id est, iam distractis & conturbatis.

Dolo tutoris curatorisúe detecto, in duplum eius pecuniæ códemnatio- **A**
ne conueniuntur, qua minorem fraudare voluerunt.

Actiōe rationibus distrahendis in duplum ex XII. tabulis tenetur tutor qui pecuniã pupillarem interceptit, abstulit, furatus est. l. tres tutores. D. de administ. tut. l. i. §. rationibus. D. de tut. & rat. dist. quæ actio etiam ad curatorem porrigitur. At de aliis furtis hęc commodè generalis titulus subiicitur.

De furtis TIT. XXXI.

Fur est, qui dolo malo rem alienam contractat. **B**

Contractatio rei alienæ fraudulosa furem facit. l. i. D. de furtis.

Furtorum genera sunt quattuor: manifesti, nec manifesti, concepti, & oblati. Manifestus fur est, qui in faciendo deprehensus est, & qui intra terminos eius loci, vnde quid sustulerat deprehensus est, vel antequam ad eum locum quò destinauerat, perueniret. Nec manifestus fur est, qui in faciendo quidem deprehensus non est, sed eum furtum fecisse negari non potest.

Furtorum genera quattuor esse ait: sed concepti, & oblati actionum species potiùs **C**
sunt furto cohærentes, quàm furtorum genera. §. furtorum. de obl. quæ ex del. nasc. Et ideo inferiùs concepti actionem, & oblati actionem dicit, non conceptum, aut oblatum furtum. Manifesti autem fures sunt, qui deprehenduntur in faciendo: & finem faciendi interpretamur, cum pertulere quò destinauerant. Ex quo satis intelligitur qui nec manifesti fures sint. l. nec manifestum. D. de furt. Porro euenire potest, vt quis eiusdem rei & manifestus & nec manifestus fur sit. l. vulgaris. D. cod.

Concepti actione is tenetur, apud quem furtum quæsitum, & inuentum est. Oblati actione is tenetur, qui rem furtiuam alij obtulit, ne apud se in- **D**
ueniretur.

Concepti actione tenetur is, apud quem res furtiua concepta, id est, quærendo apprehensa est, licet fur non sit. Oblati, qui obtulit ne apud se conciperetur. §. conceptum. de obl. quæ ex del. nasc. Oblati simile iudicium proponitur in lege Salica, tit. de Sepibus.

Furti actione is agere potest, cuius interest rem non perdidisse.

Is furti manifesti, aut nec manifesti actionem habet, cuius interest rem non subripi, si ex honesta causa interest, & si faciendi furti tempore rem tenuit. l. 10. l. 85. D. de furtis.

Concepti is agere potest, qui rem concepit, & inuenit. Oblati is agere po- **E**
test, penes quem res concepta, & inuenta est.

Is concepti agit qui rem concepit. Oblati verò is apud quem concepta res est. §. conceptum. de obl. quæ ex del. nasc.

Manifesti furti actio, & nec manifesti, & concepti, & oblati heredi quidem competit, sed in heredem non datur.

Furti actiones heredibus competunt, non etiam in heredes, quia pœnales sunt. §. non autem. de perp. & temp. act. **F**

Seruus qui furtum fecerit, damnumúe dederit, nisi id pro sui quantitate dominus sarcire sit paratus, noxæ dedi potest.

A Actione furti, vel damni iniuria ex facto seruorum domini noxali actione tenentur: quod in tit. de nox. act. fufius pertractatur.

Si seruus furtum fecerit, deinde manumiffus fuerit, aut alienatus, cum ipfo manumiffio, vel emptore agi potest. Noxa enim caput fequitur.

Fure manumiffio, noxalis actio incipit effe directa: fure vendito noxalis actio transfer- tur in emptorem: quia noxa femper caput fequitur. §. omnis. de nox. act.

B Filiusfamilias fi furtum fecerit, deinde emancipetur, furti actio in eum datur, quia in omnibus noxa caput fequitur.

Fure emancipato, noxalis actio incipit effe directa. Ergo fi filiusfamilias furtum fece- rit, pater noxali actione tenetur. Sed receptius est, vt patre filium non defendente, in eum directa actio furti detur. l. noxali. & l. prox. D. de nox. act. §. vlt. Inffit. cod. tit.

Non tantum qui furtum fecerit, fed etiam is cuius ope, aut confilio fur- tum factum fuerit, furti actione tenetur.

Is etiam furti tenetur cuius ope aut confilio furtum factum est. Hoc genus actionis fa- tis, vt arbitror, dilucidè expofuimus lib. IIII. Inffit. tit. I.

C Qui meretricem libidinis caufa rapuit, & celauit, cum quoque furti a- ctione teneri placuit.

Puto hoc in loco legendum effe, *Qui non meretricem*, vt in l. fullo. §. qui ancillam. D. de furt. quæ est ex hoc libro. Nam qui meretricem rapuit, & celauit: nec furti tenetur, nec lege Fabia. Ex eodem loco, & ex eis libris quibus folæ interpretationes fententiarum Pau- li continentur, & in eis tamen hæc verba integra leguntur, effe ea interpretis, non Pau- li conicio.

D Furti manifesti actio, præter pœnam quadrupli, ipsius rei perfecutionem genere vindicationis, & condictionis continet.

Furti manifesti actio est in quadruplum ex iure prætorio, & meram pœnam continet: extra pœnam est rei perfecutio, quam aut vindicando, aut condicendo dominus potest auferre. §. vlt. de obl. quæ ex del. nasc.

Furti oblati actio aduersus eum qui obtulit tripli est pœna, & ipsius rei repetitio.

E Gellius lib. XI. cap. 18. sic fcribit, furti concepti, item oblati tripli pœna est. Et de his pu- to fenfiffe Gaium in l. 3. D. qui fatid. cog. & hunc ipsum auctorem lib. v. tit. de abact. Hic autem malè vulgò legitur, *Furti concepti*, idcirco emendauimus, *Furti oblati*: nam actione concepti qui obtulit, non tenetur.

Furti quocumque genere condemnatus famosus efficitur.

Furtorum quattuor funt genera. Quocumque genere suo nomine damnatus famo- sus est, l. furti. D. qui not. inf. quo in loco verifimile est hæc Vlpianum addidiffe, fiue con- cepti, fiue oblati.

F Quæcumque in caupona, vel meritorio stabulo, diuerforiove perierint, in exercitores eorum furti actio competit.

In eum qui nauem, cauponam, vel stabulum exercet, in duplum est, actio iure præto- rio quali ex maleficio, fi habitatorum, vel eorum quis furtum fecerit, quorum opera na- uem, cauponam, stabulum exercet. Vectorum tamen, viatorumve factum non præstat. l. i. D. furt. adu. nau. caup. stab.

Rem pignori datam debitor creditori subtrahendo furtum facit, quam, ^A
si & ipse similiter amiserit, suo nomine persequi potest.

Furti tenetur debitor qui rem pignoratam creditori subtrahit: quam si postea, & ipse furto amiserit, nihilominus furti actionem habet: atque ita hoc casu fur furti agit. l. itaq; §. pen. D. de fur. in quo negationem superesse notauimus lib. IIII. Instit. tit. 3.

Pater vel dominus de ea re quæ filiofamilias vel seruo subrepta est, furti agere potest. Interest enim ei deferri actionem, qui de peculio conuenitur.

Si res peculiaris subripiatur filiofamilias, vel seruo, actio furti patri, vel domino adqui- ^B
ritur, qui & de peculio actiones pati solet: & idè eius maximè interest rem peculiarem non subripi. l. si quis uxori. §. si seruus. D. de furtis.

Si rem quam tibi commodauit, postea subripuit, furti actio competere tibi non poterit. Rei enim nostræ furtum facere non possumus.

Si is qui rem tibi commodauerit, eam subripiat, furti non tenetur: quia rei suæ furtum non fit, quæ tamen ratio interdum falsa est, ut in debitore pignus subtrahente superius dictum est: & hoc quoque casu nonnumquam commodator furti tenebitur. l. creditoris. §. dominus. l. si is qui rem commodasset. D. de furtis. ^C

Si cum furtum quis quærit, damnum iniuria dederit, actione legis Aquiliæ tenebitur.

Quamuis in alienis ædibus furtum conquirere, & concipere liceat, si tamen quærendo damnum iniuria detur, legis Aquiliæ actionem dari placet. Nam & si magistratus damnum iniuria dederit, cum pignora ex lege capit, Aquilia locum habet. l. quemadmodum. §. magistratus. D. ad l. Aquil.

Ob indicium comprehendendi furis præmium promissum iure debetur. ^D

Indicia & *εἰρηνα* accipere turpe non est, ideoq; repeti non potest quod ob eam causam datum est l. 4. §. ult. D. de cond. ob turp. caus. l. falsus. §. solent. D. de furt. Quinimò & si promissa sint indicia, rectè petuntur vel actione doli, vel actione in factum prætoriam: puta, si inter nos ita conuenerit, ut ego furem indicarem, tu dares indicia. l. solent. D. de præscript. verb. vel actione ex stipulatu, si stipulatio intercesserit.

Siue segetes per furtum, siue quælibet arbores cæsæ sint, in duplum eius rei nomine reus conuenitur.

De segetibus, arboribusq; cæsis lege XII. tab. prodita est actio. l. i. l. pe. D. de arb. fur. cæs. ^E
ut Plin. lib. XVII. cap. 1. & lib. XVIII. cap. 3. explicat. Sed in duplum redacta est edicto prætoris, ut ostendit l. furtim. §. ult. D. eo. quæ ex libris ad edictum sumpta est. Tunc verò maximè huic actioni locus est, cum furtim arbores cæsæ sunt, etiam si contrectatio, atque adè furtum earum non intercesserit, l. furtim. l. facienda. D. eod. Itaque in hac Pauli sententia aut, *per furtum*, furtim interpretabimur, aut eos potius codices sequemur, à quibus in Basiliensi editione adnotatum est hæc verba, *per furtum*, abesse. Dupli actio impubere segetem furtim cædente ex lege XII. tab. est, ut Plin. scribit. Sed eam, ut diximus, edictum ad omnes casus porrexit.

Qui tabulas cautionesve subripuit, in adscriptam summam furti actione ^F
tenebitur: Nec refert cancellatæ necne sint: quia ex his debitum dissolutum esse comprobari potest.

Integra hæc sententia extrat in l. fullo. §. ultimo. D. de furtis. Ergo is, qui tabulas aut cautiones subripuit, non tantum pretij tabularum, sed etiam summæ tabulis adscriptæ, nomine

A nomine furri tenetur. Eadēque actio est, si tabulæ sint cancellatæ, in pretium tabularū, & in id quanti interest creditoris tabulas cancellatas non subripi: quod ex eis aliquando calumniante debitore, & indebitum solutum esse contendente, debitū solutum esse com probare possit. l. qui tabulas. D. de furtis. Quidam codices habent, *quia ex his debitum dissolutum interest comprobari*: quidam, *quia ex his debitum magis solutum esse comprobari potest*.

Seruus qui in fuga est, à domino quidem possidetur, sed dominus furti actione eius nomine non tenetur, quia in potestate eum non habet.

B Seruus fugitiuus, si nondum ab alio possideatur, à domino quidem possidetur: sed si interim alteri furtum faciat, non tenetur dominus actione noxali, quia eum in sua potestate non habet. l. serui. §. ult. D. de furt. l. quotiens. §. in potestate. D. de nox. act. quod valde pugnat cum l. si seruus seruum. §. serui autem. D. ad leg. Aquil. nisi hanc distinctionem admittimus, Aut seruus fugitiuus ab alio possidetur, aut non: Si ab alio non possidetur, dominus noxali actione non tenetur, quia exhibendi eius potestatem non habet, & hoc translativum est, ut noxalem actionem recusare possit is, qui serui exhibendi potestatem non habet. Quod si ab alio possidetur bona fide, dominus noxali actione tenetur, quia iam à possessore repetendi serui potestatem habet: ipse autem bonæ fidei possessor non tenetur. Et hoc dicimus cum deditum seruum actoris fieri volumus: alioquin bonæ fidei possessor certè noxali actione tenetur: sed si in rem agat, exceptione repellitur. l. bona fide. l. & generaliter. D. de nox. act. Et ita hæc quaestio, malè ab interpretibus discussa, meo quidem iudicio, explicanda est.

De operis Libertorum. TIT. XXXII.

Libri scripti habent, *De operibus Libertorum*, quod loquendi genus probauimus in frag. Vlpiani tit. 19.

E Gentem patronum libertus obligatione doni, muneris, operarum solutus alere cogendus est, pro modo facultatum suarum.

D Si libertus doni, muneris, operarum obligatione liberis dimissus sit, ex lege Iulia de maritandis ordinibus, cuius verba referuntur in l. qui libertinus. D. de oper. libert. patrono quidem perinde denegabitur bonorum possessio contra tabulas, ac si operas exegisset, aut vendidisset. Sed tamen egenti alimenta non denegabuntur. l. libertus qui operarum. D. de oper. lib. cæque pro modo facultatum præstabuntur. l. si quis à liberis, §. solent. D. de agn. & al. lib.

E I V L I I P A V L I S E N -
T E N T I A R V M,
L I B E R I I I.

De Carboniano edicto. TIT. I.

F I fratri puberi controuersia fiat, an pro parte impuberis differri causa debeat, variatum est. Sed magis est, ut differri non debeat. Omnino legendum est, *si fratri impuberi controuersia fiat an pro parte puberis*, &c. Puberi non datur bonorum possessio Carboniana l. 3. §. puberi. D. de Carb. edic. At si duobus impuberibus fiat controuersia, & vnus puberit, alter non puberit, propter impuberem puberis cōtrouersia differtur. d. l. 3. §. ibidem Iulianus. Quod hæc sententia non ita obseruari ostendit, cum ab initio puberi simul & impuberi sit con-

trouersia : nec enim propter impuberem puberis controuersia differtur. Igitur duobus impuberibus datur Carboniana, & quamdiu vel vnus impubes est, in alterius persona Carboniana pubertate non finitur. At si puberi & impuberi controuersia fiat, impuberi Carboniana datur, non etiam puberi, propter impuberis fratris personam. A

De bonis liberti.

TIT. II.

IN bonis liberti prior est patronus, quàm filius alterius patroni. Itémque prior est filius patroni, quàm nepos alterius patroni.

Patronus patroni filio, patroni filius patroni nepoti obstat: quia proximus quisque ad hereditatem liberti vocatur. l. si libertus præterito. §. pen. D. de bon. libert. l. pen. D. de adfig. libert. neque locus est edicto nouo. l. 2. §. vlt. l. libertinus §. vlt. D. eod. Item ad liberti paterni vel auiti bonorum possessionem vocantur liberi qui sunt in adoptiua familia. l. patroni filia. D. eod. Itémque cõcepti post mortem aui. l. Paulus. §. Paulus. D. de bon. libert. quæ tamen omnia in successione ingenuorum non obseruantur. B

Libertus duos patronos heredes instituit, alter eorum viuo liberto moritur, is qui superest, contra tabulas testamenti, bonorum possessionem rectè postulat.

Hanc sententiã deprauatam esse manifestissimum est. Nec enim institutis heredibus solet dari bonorum possessio contra tabulas. In quibusdam codicibus legitur, *duos patronos habere instituit*, malim, *duos patronos habuit, alter eorum viuo liberto moritur, &c.* Hic erit sensus, Si ex duobus patronis alter viuo liberto decesserit, ei soli qui superuixerit partis vtrique debitæ bonorum possessionem contra tabulas dari. l. communi. D. de bon. libert. quæ uti dispungenda sit, lib. 1. Obser. ostendi cap. 14. C

Libertorum hereditas in capita non in stirpes diuiditur: & ideo si vnus patroni duo sint liberi, alterius quattuor, singuli viriles, id est, æquales portiones habebunt.

Liberi patronorum hereditatem liberti inter se diuidunt in capita, non in stirpes. l. si libertus præterito. §. vlt. D. de bon. libert. quod in ingenuorum successione non semper obseruatur. D

Patronus, vel patroni liberi ex parte dimidia heredes instituti, æs alienũ liberti pro portionibus exoluere cogantur.

Patrono, liberisve patroni debetur semis bonorum ex lege Papia. Igitur si ex semisse patronus instituatur, satisfactum ei est. At necesse est vt pro semisse æs alienum exoluat. Nam bona deducto ære alieno intelliguntur. Credo sub hoc titulo etiam positam fuisse sententiam l. sicut. D. de iur. patr. & l. liberto per obreptionem. D. de bon. libert. E

De lege Fabiana.

TIT. III.

Lex pro edicto sumitur, vt in l. 1. §. 1. D. vnd. cogn. & apud Ciceronem Lex annua, apud Varronem Lex prætoria.

EA quæ in fraudem patroni à liberto quoquomodo alienata sunt, Fabiana formula tam ab ipso patrono, quàm à liberis eius reuocantur. F

Libertates datæ in fraudem patroni ipso iure nullæ sunt, id est, ex lege Ælia Sentia, auctore Vlpiano in fragm. Ceterarum rerum alienatio non prohibetur, sed rescinditur per actionem Fabianam siue Caluisianam, quæ etiam liberis patroni dantur. l. 1. §. pen. D. si quid in fraud. patr. fac. sit.

A

De testamentis.

TIT. IIII.

TEstamētum facere possunt masculi post completum quartumdecimum annum, feminæ post duodecimum.

Masculi à quartodecimo anno, feminæ à duodecimo completo testamentum facere possunt. l. à qua ætate. D. qui testa. fac. poss. Pupilli igitur testamentum facere nō possunt: Quod remissum olim fuit pupillis tribunis militum l. ult. C. de testam. mil. & à Constantino, pupillis profitentibus cœlibatum, auctore Sozomeno & Nicephoro.

B Spadones eo tempore testamentum facere possunt, quo plerique pubescunt, id est, anno decimo octavo.

Plenæ pubertati datus est annus decimus octauus. §. minorem. de adopt. Ea ætate spadones testamentum facere possunt, id est, castrati. Omnino enim numquam fuere prohibiti. l. 6. D. de lib. & post. Sed hodie constitutum est, vt eunuchi exemplo ceterorum testamentum facere possint. l. eunuchis. C. qui testam. fac. poss. id est, anno XI III.

Filius familias, qui militauit de castrensi peculio tam communi, quã proprio, iure testamentum facere potest. Castrense autem peculium est, quod in castris acquiritur, vel quod proficiscenti ad militiam datur.

C Filius familias de castrensi peculio post missionem iure communi testatur, iure singulari in militia. Castrense autem peculium est quod occasione militiæ acquiritur. l. 4. l. castrense. D. de castr. pecul. l. si filius. C. fam. ercisc. id Græci *ιδίωκτητον* vocant: quasi castrense, *οἰονεὶ ιδίωκτητον*, de quo etiam filius familias ex constitutionibus liberè testari potest.

Cæcus testamentum facere potest, quia accire potest adhibitos testes, & audire sibi testimonium perhibentes.

Cæcus qui intelligit quid agatur, testamentum facere potest, quia testes accire potest. Sunt namque acciendi, & rogandi testes ab ipso testatore. l. heredes. §. pen. D. qui test. fac. poss. Potest item audire sibi testimonium perhibentes, quos vtique vt exaudiat necesse est: vt in surdo apparet, qui etiam sublato testamento per æs & libram, ob eandem rationem testari non potuit. l. penult. D. vnde cog. Necesse, inquam, est exaudiri testes, cum & ita eos testator appellet, *Vos Quirites testimonium perhibetote*, auctore Vlpiano in fragm. tit. 20. *lego, perhibetote, non, præbitote*, ex Isidoro. Apuleius lib. II. de Asin. aureo: *Introductis quibusdam septem testibus obtestata fidem præsentium singula demonstrat anxie, verba concepta de industria quodam tabulis prænotante: Ecce, inquit, nasus integer, incolumes oculi, saluæ aures, illibata labiæ, mentum solidum. Vos in hanc rem boni Quirites testimonium perhibetote. At, vt ad cæcum redeatur, his verbis Paulus ostendere voluit nihil esse quo cæcus testamentum facere prohibeatur. Et hodie cæco etiam licet testamentum facere ea forma quæ præscripta est in l. hac consultissima. C. qui testamentum fac. poss.*

F Furiosus tempore intermissi furoris testamentum facere potest.

Furiosus iure testatus videtur, si eo tempore fecerit testamentum, quo furor eius intermissus est. §. furiosi. quib. non est perm. fac. testam. l. furiosum. C. qui testa. fac. poss.

Mulier quæ luxuriôsè viuit bonis interdici potest.

Meretrici bonis interdicitur. Extat hæc sententia in l. & mulieri. D. de cur. fur. quam ego in vno tantum, sed eo tamen peruetusto codice scripto hoc loco positam inueni.

F Moribus per prætorē bonis interdicitur, hoc modo: **Q**UANDO TVA BONA PATERNA AVITAQVE NEQVITIA TVA DISPERDIS, LIBERÓSQVE TVOS ADEGESTATEM PERDVICIS, OB EAM REM TIBI EARE COMMERCIOQVE INTERDICO.

Quoniam is cui bonis interdictum est, testamentum facere non potest, ideo sub hoc titulo explicatur quemadmodum fiat bonorum interdictio per prætorem. Ait autem cā moribus fieri: alibi lege fieri dicitur. Sed cœpit à moribus primùm, deinde translata est in XII. tab. l. i. D. de cur. fur. M. Tul. in Cato. maiore. Vt quemadmodum, inquit, nostro more malè rem gerentibus patriis bonis interdici solet. Fit autem his verbis, *Quando tua bona paterna, auitáque, &c.* Antea legebatur, *habitaque*, pro, *auitáque*. Sic in l. priuilegio. C. de decur. vbi pro, *assuetus*, veteres lib. habent, *habitus*, id est, *auitus* rectissimè: Hic enim est legis sensus, Auo decurione, patre milite, vel patre decurione, auo milite natum, curiam utrobique sequi potius quàm militiam. Sic Cic. de Senect. Arbitror te audire Scipio hospes tuus habitus Masinissa. scriptum enim est antiquo more habitus, pro, *auitus*: quod nec Gaza qui *νομιζόμενος* vertit, nec ceteri interpretes intellexerunt. Sic Valerius lib. vi. cap. Liberè dicta aut facta, de eodem Scipione loquens, Recens, inquit, ipsius victoria Numantina, & patris Macedonica, deuictæ Carthaginis spolia habita, ac duorum regum Siphacis & Persei ante triumphales currus catenæ, ceruices totius tunc fori clauerunt. Sic Tullij inscripta est oratio pro Cluentio, *Habito*, id est, *Auito*, vt Flor. est scriptum in l. Cicero. D. de pœn. *Habitus* enim si penultimam corripias, nomen Romanum non est. Sic Obser. i. ostendimus, *Habe*, scribi pro *Aue*. Sic in libro Ciceronis de Vniuersitate, *Sin minus*, inquit, *id quod habemus animo consequimur*: quem locum nemo adhuc intellexit, aut repurgauit. Scribit autem, *habemus*, pro *auemus*. Item scripserat, *omnino*, quod his Græcis respondet *πάντη πάντως*, non *animo*. Error natus est ex his notis, *αἴο*, *οἴο*. Sed ad rem: neque enim illud omittendum est, in quibusdam Codicibus hac in formula interdictionis pro, *ea re*, legi *ere*: non omnino malè. Alij habent, *ab ea re tibi, commercioque interdico*. C

Qui ab hostibus captus est, testamentum quasi seruus facere non potest. Sanè valet testamentum id quod ante captiuitatem factum est, si reuertatur, iure postliminij: aut si ibidem decedat, beneficio legis Corneliæ: qua lege etiam legitimæ tutelæ, hereditatésque firmantur.

Eius qui apud hostes est, testamentum quod ibi fecit, non valet: sed quod dum in ciuitate fuerat, fecit, si redierit, iure postliminij, si ibi decesserit, ex lege Cornelia valet. §. ult. quib. non est perm. fac. test. Quidam putant postliminium per errorem dixisse Imp. legem Corneliæ in l. captum. c. de postl. & redemp. ab host. sed falluntur: quoniam ibi lex Cornelia non ad reuersum filium, sed ad patrem referenda est, qui decessit apud hostes. vt in l. ult. C. quib. ex cau. maior. in integ. restit. At non tantùm testamentarias lex Cornelia, sed etiam legitimas hereditates, tutelásque confirmat. l. bona. in princ. D. de cap. & postl. l. i. §. i. D. de suis & legit. hered. D

In insulam relegatus, & in opus publicum ad tempus damnatus, quia retinet ciuitatem, testamentum facere potest, & ex testamento capere.

In insulam relegatus capite non minuitur, & ideo testamentum facere potest. l. eius. §. sed relegati. D. qui testam. fac. poss. l. relegatorum. §. siue. D. de interd. & releg. Eadémque ratio est in opus publicum ad tempus dati. l. capitalium. §. ceteræ pœnæ. D. de pœn. quod malè Anianus de damnato in metallum ad tempus, interpretatur. Hic enim mediam capitis deminutionem patitur. E

Plures quàm septem ad testamentum adhibiti non nocent. Superflua enim facta prodesse, iuri tamen nocere non possunt.

Plures quàm septem testes in testamentis adhiberi possunt. l. heredes. §. i. D. qui testa. fac. poss. Idque, licet superfluum sit, prodesse potius, quàm nocere debet. Iuri enim nostro superflua non nocent.

In aduersa corporis valetudine mente captus, eo tempore testamentum facere non potest. F

Ægrotus, qui non est in potestate mentis suæ, vt ferè fit in graui periculosoque morbo testamentum facere non potest. Extrat hæc sententia in l. in aduersa. D. qui test. fac. poss.

A Prodigus recepta vitæ fanitate ad bonos mores reuersus, & testamentum facere, & ad testamenti sollempnia adhiberi potest.

Prodigus cui moribus bonis interdictum est, nec testamentum facere, nec testis ad testamentum adhiberi potest. l. is cui. D. qui testa. fac. poss. At sanis moribus receptis, sicut ipso iure, definit esse in potestate curatoris. l. i. D. de cur. fur. ita statim & testamentum facere, & testis ad testamentum adhiberi potest.

B Ex his qui ad testamentum adhibentur, si qui sint qui Latinè nesciant, vel non intelligant, sed tamen sentiant cui rei sint adhibiti, non vitiant testamentum.

Testamenta Latinè fiebāt, vt ostendi in fragm. Vlpiani tit. 25. Ex testibus autem si qui sint qui Latini sermonis cognitionem non habeant, non vitatur testamentum, dummodo cui rei adhibeantur, intelligant. l. qui testamento. §. vlt. qui testam. fac. poss.

Condicionum duo sunt genera: aut enim possibilis est, aut impossibilis. Possibilis est, quæ per rerum naturam admitti potest: impossibilis, quæ non potest. Quarum altera ex euentu expectatur, altera submouetur.

C Loquitur Paulus de condicionibus institutionum, & possibilem expectari ait, impossibilem pro non scripta haberi. §. impossibilis de hered. instit. definitque possibilem ita, cui rerum natura impedimento non est, quominus existat: contra impossibilem, cui rerum natura impedimento est. §. si impossibilem de inutil. stip.

Condiciones contra leges, & decreta principum, vel bonos mores, adscriptæ nullius momenti sunt, veluti, SI VXOREM NON DVXERIS, SI FILIOS NON SVSCEPERIS, SI HOMICIDIVM FECERIS, SI BARBARO HABITV PROCESSERIS, & his similia.

D Vt impossibiles condiciones, ita quæ contra leges vel decreta principum, vel contra bonos mores sunt, pro non scriptis habentur, nec institutionem extranei vitiant. l. condiciones. D. de cond. instit. At si filius familias fuerit institutus sub conditione impossibili, vel probrosa, vel legibus interdicta, in eo hæc primùm occurrit ratio, quæ efficit vt institutio non valeat, quia potestatiua condicio non est: qua ratione abrepta filius ab intestato rem vindicabit. l. filius. D. de cond. instit. & hæc est proximior ratio. Sequenti ratione, quod scilicet impossibilis sit condicio, solus extraneus vitatur: quia fit vt perinde admittatur ac si purè institutus esset. Hæc autem condiciones, SI VXOREM NON DVXERIS, SI FILIOS NON SVSCEPERIS, quarum hîc Paulus meminit, sunt contra leges Iuliam & Papiam.

E Quotiens non apparet quis sit heres institutus, institutio nõ valet. Quod euenit, si testator plures amicos vnus nominis habeat.

Si Titius heres institutus sit, & duo eiusdem nominis amici testatoris sint, nec appareat de quo senserit, neuter est heres. l. in tempus. §. i. D. de her. instit.

Heredes aut instituti, aut substituti dicuntur. Instituuntur primo gradu: Substituuntur secundo vel tertio scripti.

F Idem Modestinus scribit in l. i. D. de vulg. & pup. subst. ex qua maximè vellem hinc tolli verbum, *scripti*. At, vt Paulus ait, primo gradu est institutus, secundo substitutus, tertio substituti substitutus: sequentibus gradibus scripti, substituti etiam appellantur. Igitur institutio est primi gradus, Substitutio est secundi gradus, vel sequentium institutio. Gaius ita definit in Institutionibus. Secundi heredis institutio. Et hoc etiam quasi ambitu verborum Paulus substitutionem significauit in l. ex facto. §. Lucius. D. de vulg. subst. Sed alia est substitutio secundi gradus, alia sequentium: alia institutionem, alia substitutionem sequitur: illa definitur à Gaio, hæc non item.

Substituere quis purè & sub condicione potest, & tam suis quàm extraneis, tam puberibus, quàm impuberibus. A

Substitutio aut purè fit, aut sub condicione. Purè sic, SI PRIMVS HERES NON ERIT, SECVNDVS HERES ESTO: SI FILIVS MEVS HERES ERIT, ET INTRA PVBERTATEM DECESSERIT, SEIVS HERES ESTO. Sub condicione hoc modo, SI PRIMVS HERES NON ERIT, SECVNDVS, SI NAVIS EX ASIA VENERIT, HERES ESTO: SI TITIVS MIHI HERES ERIT, IDEM FILIO MEO IMPVBERI HERES ESTO. l. qui liberis. l. vlt. §. i. D. de vulg. subst. At Anianus hîc substitutum purè cum esse interpretatur, cui datus non est substitutus. Contrà cum cui datus est substitutus, sub condicione substitutum esse, & tertio gradu scriptum propriè scriptum appellari: quod totum apertè falsum est. B
Porrò Paulus ait, substitutionem tam suis fieri quàm extraneis, & tam puberibus, quàm impuberibus. Suis vel extraneis heredibus puberibus fit vulgaris: Suis impuberibus, vulgaris aut pupillaris: Extraneis impuberibus vulgaris tantùm.

In quot vult vncias testator hereditatem suam diuidere potest. Impleto asse, sine parte heredes instituti ad prioris assis semissem æquis portionibus veniunt.

Assis distributio solet fieri in xij. vncias: potest tamen testator, vel in plures vel in pauciores vncias hereditatem diuidere. l. interdum. §. paterfamilias. D. de her. instit. At si asse expleto heredes sine parte instituat, hi alium assem occupant, vel ad solemniem assis distributionem ratione reducta, ad prioris assis semissem æquis portionibus veniunt. Rectè notat Anianus secus esse si expleto asse ita scripserit, EX RELIQUA PARTE ILLI HEREDES SVNT O. l. item quod. §. pen. D. de hered. instit. C

Seruus alienus cum libertate heres institutus, institutionem nõ infirmat: sed libertas, vt alieno, superuacuè data videtur.

Si seruum alienum liberum & heredem esse iussi, hereditatis datio valet, libertatis datio non valet, quoniam seruo alieno libertas inutiliter datur, ideoq; si is postea meus effectus sit, neutrum valet, l. si alienum. D. de her. instit. D

Filio & extraneo æquis partibus heredibus institutis, si præterita ad crescat, tantum suo auocabit quantum extraneo. Si verò duo sint filij instituti, suis tertiam, extraneis dimidiam tollit.

Filia præterita non infirmat testamentum, sed scriptis heredibus ad crescit, suis in virilem extraneis in dimidiam, auctore Vlpiano in fragm. tit. 22. Theophilo in. §. i. de exhered. lib. Sed si vnà extraneus & suus heredes scripti sint, eadem ratione singulis ad crescit ad virilem: & si plures extranei, pluresque sui, extraneis ad dimidiam, suis ad virilem. Itè si duos filios, vnum extraneum, huic ad semissem, illis ad trientem. Sed hoc ius est à Iustiniانو sublatum. E

Talis est postumorum institutio, SI QVI POST MORTEM MEAM POSTVMI NATI FVERINT, HEREDES MIHI ESTOTE: si viuo eo nascantur, rumpunt testamentum.

Postumus qui institutus est ex iure antiquo, nõ videtur institutus ex lege Vellea: & contrà, qui est institutus ex lege Vellea, non videtur institutus ex iure antiquo. l. commodifimè. l. Gallus. §. forsit. D. de lib. & postu. l. si pater filium. D. de vulg. subst. Sed hoc puto Iustinianum emendare in l. vlt. C. de post. her. inst. F

Nepos postumus, qui in locū patris succedere potest, ab auo aut heres instituendus est, aut nominatim exheredandus, ne agnascendo rumpat testamentū.

A Suasit Gallus, ne rumparentur, vel irrita fierent testamenta, ut nepotes qui sunt in utero nurus superstite filio, auus institueret, vel exheredaret: quoniam fieri potest ut viuo auo filius moriatur, ac deinde post mortem aui nato nepote præterito, vel rumpatur testamentum, vel irritum fiat. l. Gallus. D. de lib. & post.

Qui semel constituit ad se hereditatem pertinere, aut se rebus eius immiscuit, repudiare eam non potest, etiam si damnosa sit.

Qui semel adiuit, pro herede gessit, aut miscuit se, postea abstinere non potest, nisi beneficio ætatis per restitutionem in integrum. §. extraneis de hered. qual. & diff. l. sicut. C. de repud. her. quod in eo locum habet, qui sine cessione scriptus est.

B

De S. C. Silaniano. TIT. V.

Hereditas eius, qui à familia occisus esse dicitur, ante habitam quæstionem adiri non potest, neque bonorum possessio postulari.

Ex S. C. Silaniano domino occiso, de seruis qui sub eodem tecto fuerunt, nec domino auxilium tulerunt, quæstio habetur, suppliciumque sumitur: nec antè, ut edicto prætoris comprehensum est, adiri hereditas, aperiri, recitariue tabulæ, aut bonorum possessio peti potest, quàm de eis quæstio ex S. C. habita, suppliciumque sumptum sit. l. 3. §. non tantum.

C l. 5. in princ. D. de S. C. Silania. Et hæc non tantum si à familia, sed et si ab alio dominus occisus dicatur.

Occisus videtur non tantum qui per vim, aut per cædem interfectus est, velut iugulatus, aut præcipitatus, sed & is qui veneno necatus dicitur. Honestati enim heredis conuenit qualemcumque mortem testatoris inultam non prætermittere.

Occisi appellatione continetur, qui per vim, aut cædem interfectus est. Is autem qui veneno interemptus est, non pertinet ad S. C. Silanianum, etiam si quidam ex seruis venenum præbuerit. l. 1. §. occisorum. D. de S. C. Silan. sed mors vindicatur ab herede. l. cum fratrem. C. de his quib. ut indig.

D

Domino occiso, de ea familia quæstio habenda est, quæ intra tectum fuerit, vel certè extra tectum cum domino eo tempore quo occidebatur.

Ad S. C. Silanianum hi etiam pertinent qui extra tectum, ut puta in itinere, cum domino fuerint cum occideretur. l. 1. §. cum dominus. D. de S. C. Silan. & 7. 6. sententia.

Qui occisus dicitur, si constet eum sibi quoquomodo manus intulisse, de familia eius quæstio non est habenda, nisi forte prohibere potuit, nec prohibuit.

Si quis sibi manus intulerit, cessat S. C. Silanianum, puniendi tamen sunt serui qui cum prohibere possent, non prohibuerunt: idque heres defuncti exequetur l. 1. §. si sibi manus D. de S. C. Silan.

Neroniano Senatusconsulto cauetur, ut occisa vxore etiam de familia viri quæstio habeatur: idemque ut iuxta vxoris familiam obseruetur, si vir dicatur occisus.

F

De quæstione familiæ facta sunt plurima Senatusconsulta, ut ostendi lib. 1. Obser. cap. 18. Id de quo agitur hoc in loco Nerone A. II. & Pisone Coss. factum est, in quo hoc inter cetera continetur, ut viro, aut vxore occisa, perinde habeatur quæstio de vxoris aut de viro seruis, ac si eius, qui occisus à familia dicitur, proprii essent serui. l. 1. §. si vir. D. de S. C. Silan. Neronianum S. C. aliam in rem citatur ab Vlpiano in fragm. tit. de legat.

Serui, qui sub eodem tecto fuerunt, vbi dominus perhibetur occisus, & torquentur, & puniuntur, & si testamento occisi manumissi sint. Sed & hi torquentur, qui cum occiso in itinere fuerunt. A

De his quoque seruis quæstio habetur, suppliciumque sumitur, qui testamento manumissi sunt, si vel sub eodem tecto fuerint, vel extra tectum cum domino cum occideretur. l. 3 §. de his. D. de S. C. Silan. Ique etiam S. C. Neroniano cautum fuisse Corn. Tacitus scribit, lib. XIII.

Serui de proximo si cum possent ferre auditis clamoribus auxilium domino non tulerunt, puniuntur B

In S. C. Silaniano sub eodem tecto hi etiam videntur fuisse, qui in proximo fuerunt, & clamores exaudierunt, nec ad auxiliū ferendum accurrerunt. l. 1. §. cod. D. de S. C. Silan.

Seruos, qui in itinere circūdatum à latronibus dominum per fugam deseruerunt, apprehensos & torqueri, & summo supplicio affici placuit.

Cum dominus in itinere est occisus, de his qui cum domino erant, & profugerunt victimum supplicium sumitur. l. 1. §. cum dominus. D. de S. C. Silan.

Habetur de familia quæstio & si heres testatorem occidisse dicatur: nec interest, an extraneus, an ex liberis sit. C

Si heres testatorē occidisse dicatur, de seruis quæstio habetur in caput heredis. Idque verissimum est si extraneus heres sit, quia nondum dominus est. Sed & in necessario herede licet statim ipso iure heres existat, idem Paulus admittit: & hoc planè casu seruus in caput domini torqueri videtur. l. & si certus. §. 1. de S. C. Silan.

Omnibus qui contra voluntatem defuncti faciunt, vt indignis aufertur hereditas, si nihil testamento in fraudem legis fuerit cautum.

Si heres non pareat legitimæ voluntati testatoris, ei hereditas aufertur, quasi indigno, & ad fiscum pertinet. Et hoc olim obtinuisse verum est. l. vlt. §. vlt. C. de fideic. Excipitur causa sepulturæ ab Alexandro in l. 5. C. de his quib. vt indig. quam legem eundem Alexandrum intelligere arbitror in l. 5. C. de relig. & sump. fun. dum ait, Ne ob neglectam defuncti voluntatem circa faciendum monumentum bona fisco deferantur præteritis constitutionibus cautum esse: Idemque porrectum fuisse videtur ad omnes alias causas Iustiniani temporibus, vt argumento est l. si quis in suo. C. de inoffic. testam. At ex Nou. i. eiusdem Iustiniani, expellitur quidem heres ab hereditate, nō tamen quasi indignus. Ait, *Si nihil testamento in fraudem legis fuerit cautum.* Exmplo sit P. Sextilius Rufus qui voluntati defuncti prætulit legem Voconiam, vt Cicero narrat in. 2. de finib. D

Siue falsum siue ruptum, siue irritum dicatur esse testamentum, salua eorum disceptatione, scriptus heres iure in possessionem mitti desiderat. E

Heres scriptus in possessionem mittitur ex edicto Diui Adriani, etiam si falsum, ruptum, aut irritum testamentum esse dicatur, saluo eorum iure. l. vlt. C. de codi. l. 2. C. de edic. Diui Adr. tol. l. quisquis. C. quorum appel. nō rec. & Nou. Valentiniani De testam. Hodie non ex edicto Adriani, sed ex constitutione Iustiniani in possessionem missio fit. l. 3. C. de edic. Diui Adria. tol. Et ideo cum in. d. l. vlt. & l. quisquis in C. Theod. additum esset, ex edicto. D. Adriani, ea verba in suo Codice Iustinianus subtraxit. Idem factum opinor in l. filiam. D. ad Trebel. Ex edicto. D. Adriani missio anno finiebatur: ex constitutione Iustiniani est perpetua. Ex edicto D. Adriani ab herede scripto vicesima pars hereditaris fisco præstatur: ex constitutione Iustiniani non præstatur.

Si inter heredē institutum & substitutum cōtrouersia sit, magis placuit eum in possessionem rerū hereditariarum mitti qui primo loco scriptus est.

A Si inter institutum & substitutum sit controuersia de hereditate, ex edicto D. Adriani interim institutus mittetur in possessionem potius, quàm substitutus l. i. C. de edic. D. Adr. tol.

Scriptus heres vt statim in possessionē mittatur iure desiderat, Hoc post annum impetrare non poterit.

Ex edicto D. Adriani post annum scripti heredes in possessionem rerum hereditariarum non mittuntur. Quod & in sua constitutione Iustinianus indicat illis verbis, *Sine enim post annale tempus.*

B In eo testamēto heres scriptus, quod nec vt oportuit, oblatum, nec publicè recitatum est, in possessionem mitti frustra desiderat.

Non fit missio ex edicto D. Adriani, nisi, vt etiam Iustiniani constitutione cauetur, testamentum ostendatur non cancellatum, neque abolitum, neque ex quacumque suæ formæ parte vitiatum: Sed quod prima figura, id est, prima specie, siue prima inspectione sine omni vituperatione appareat, & depositionibus testium legitimi numeri vallatum sit l. 3. C. de edic. Diu. Adria. tol. Præterea publicè recitatum testamentum vt sit, omnimodo exigimus.

C In possessionem earum rerum, quas mortis tempore testator non possedit, heres scriptus priusquam iure ordinario experiatur, improbè mitti desiderat.

Ex edicto D. Adriani in earum tantummodo rerum possessionem heres scriptus mittitur, quas testator possedit mortis tempore: quod & ex Constitutione Iustiniani locum obtinet. Ceteras verò non ante nanciscitur, quàm petitione hereditatis egerit, & vicerit.

De legatis. TIT. VI.

D Per præceptionem vni ex heredibus nummi legati qui domi non erant, officio iudicis familiæ eriscundæ à coheredibus præstabuntur.

Si vni ex heredibus pecunia quæ domi relicta non est, prælegata sit, à coheredibus perinde præstabitur officio iudicis familiæ eriscundæ, atque si in hereditate inuenta esset. l. heredes. §. vlt. & l. prox. D. fam. erisc.

Ante heredis institutionem legari non potest: inter medias heredum institutiones, siue alter siue vterque adeat, potest.

E Olim inter medias institutiones legari poterat, ante institutiones non item. Hodie æquè ante institutiones, atque inter medias institutiones rectè legatur, ex constitutione Iustiniani. §. ante heredis. de legat.

Interdum dimidium, interdum totum debetur legatariis. Dimidium, si per vindicationem legatum sit, totum si per damnationem.

F Vulgò hæc sententia superiori perperam coniuncta est: ego disiunxi vt sensum conseruarem. Et cum in vno codice, *totum legari*, in altero, *totum debetur*, scriptum legeretur, vtrūque coniungens ita hunc locum restitui, *interdum totum debetur legatariis*. Et hoc est quod Ulpianus in fragm. tradit, tit. 24. His quibus per vindicationem legatum est disiunctim, singulis partes (vt eo loco emendauimus) deberi: his autem quibus per damnationem legatum est disiunctim, singulis solidum deberi.

Communi seruo cum libertate, & sine libertate legari potest, totumque legatum socio testatoris acquiritur.

Seruum communem vel quasi proprium cum libertate, vel quasi alienum sine libertate heredem instituere, itémque ei legare possumus. Si tamen cum libertate id fiat, totus

iure adcrefcendi ad focium pertinebit , iure Iuftiniani liber & heres erit. §. vlt. de donat. **A**
 Quòd fi pratermiffa libertate id fiat, cõmunis erit feruus inter heredem & focium testa-
 toris: hereditas autem, vel legatum fõli focio adquiretur. l. verum. §. fi feruo. D. pro foc. l.
 Plautius. D. ad leg. Falc. Nam propter partem focij hereditas vel legatum valet, vt Vlpia-
 nus ait in fragm. tit. 22. Idemque in fideicommiſſo , & in donatione feruatur: non tamen
 in promiffione vt Accurf. notat rectè.

Post mortem heredis legari non poteft , quia nihil ab herede heredis re-
 linqui poteft.

Ideo post mortem heredis nõ rectè legatur, ne ab herede heredis legari videatur, quod **B**
 regula iuris non patitur. Cuius illa videtur fuiſſe ratio, quam hìc Anianus exponit, quia
 ille qui heres relinquitur, quem fit heredem habiturus incertum eſt. l. ſciendum. D. de
 verb. ſignif. At hæc Iuſtinianus emendauit. §. poſt mortem. de lega.

In mortis tempus tam ſua , quàm heredis eius legata confirmari poſſunt,
 hoc modo: **LVCIO TITIO CVM MORIETVR, DO LEGO, AVT,**
HERES MEVS DARE DAMNAS ESTO.

Legendum reor, *in tempus mortis tam ſua quàm heredis eius legata cõferri poſſunt ſua*, id eſt,
 legatarij, vt ex appoſito exemplo coligitur. l. heres meus. D. de cond. & dem. *Eius*, id eſt, te-
 ſtatoris. Ergo licet poſt mortem heredis legari non poſſit, in mortis heredis tempus lega- **C**
 ri poteſt. Sed & in tempus mortis legatarij rectè legatur. Hìc quoque perperam legeba-
 tur *damnes*, pro *damnas*: quem errorem Alciatus ſecutus eſt lib. III. *ωαπέφρων*. Ceterum
 Latini ſemper dixere *damnas*, non *damnes*, etiam in multitudinis numero. l. nomen. §. I.
 D. de lega. lib. II. l. ciuitatibus. §. I. D. de lega. lib. I.

Per vindicationem legatum , etſi nondum conſtituerit legatarius ad ſe
 pertinere, atque ita poſt apertas tabulas ante aditam hereditatem deceſſerit,
 ad heredem ſuum tranſmittit.

Legati puri ex lege Papia dies cedit ex apertis tabulis, licet nondum ſit adita hereditas:
 & ideo ſi legatarius poſt apertas tabulas, etiam nondum agnito legato deceſſerit, ad here- **D**
 dem eius tranſit legatum. Agnitione acquiritur, id eſt, ſi conſtituerit legatarius ad ſe per-
 tinere. Deſertur ex apertis tabulis, & tranſmittitur. Hodie deſertur ex die mortis, reſtitu-
 to iure antiquo, vt in conſtitutione de caduc. tollen. Iuſtinianus tradidit. Quia verò hìc
 ait, *per vindicationem*, forſitan non idem obtinuit in legato damnationis. Certè nec in le-
 gato optionis, quod tamen per vindicationem relinquitur.

Si res obligata creditori, cuius cauſam teſtator non ignorat, per damna-
 tionem legata ſit, luitio ad heredis ſollicitudinem ſpectat.

Si ſciens teſtator rem pignori obligatam per damnationem legauerit, eius rei luitio ad **E**
 heredem ſpectat. §. ſed etſi rem. de lega. Hanc ſententiã ſic Anianus interpretatur, vt ſi
 creditori debitor pignus legauerit, non prohibeatur creditor debitam pecuniam ab he-
 redibus debitoris exigere. Quod etſi verum ſit. l. e creditorem. D. de lega. lib. II. non tamen
 verbis Pauli vilo modo conuenit: Scripſi, *luitio*, ex editione Parienſi, quamquam Baſil.
 habeat *ſolutio*.

Seruo fataliter intercõpto, legatarij damnum eſt : quia legatum nulla cul-
 pa heredis intercidit.

Si ſeruus legatus fato intercat, legatario deccedit. Si heredis factõ, heredi. §. ſi res lega-
 ta. de lega.

Damnari heres poteſt, vt alicui domũ extruat, aut ære alieno eum liberet. **F**

Rectè ita legatur, **DAMNAS ESTO HERES EIVS DOMVM REIFICERE, VEL**
ILLVM ÆRE ALIENO LIBERARE. §. ſed & tale legatũ. de leg. quod vindicatio-
 nis modo fieri poteſt.

A Sinendi modo tam corporales res, quàm quæ in iure consistunt legari possunt: & ideo debitori id quod debet rectè legatur.

Prima hæc verba, *Sinendi modo*, mihi valde suspecta sunt, malleque ita generaliter proponi sententiam, *Tam corporales res, quàm quæ in iure consistunt, legari possunt: & ideo debitori id quod debet rectè legatur.* vt in. §. tam autem. de lega. Eadem ratione quod debetur testatori, alteri legari potest: qua in re omne legandi genus receptum est.

Eius rei quæ legata est, exemplo heredis partem agnoscere, partem repudiare legatarius non potest.

B Vt heres partem hereditatis adire, partem repudiare non potest. l. i. D. de adq. her. ita legatarius pro parte agnoscere; pro parte repudiare legatum non potest. l. legatarius. D. de lega. lib. i.

Legatum nisi rei certæ sit, & ad certam personam deferatur, nullius est momenti.

Vt incertæ personæ frustra legatur. §. incertis. de lega. ita res incerta. l. cum post. §. gener. D. de iur. dot.

C Si quis sibi & Titio legatum adscripserit, magis est, vt totum legatum ad coniunctum pertineat.

Si quis seruo communi legatum adscripserit, Marcellus ad Iulianum notat socio nihil deberi, quia serui nomen pro non scripto habetur. At si quis sibi & Titio adscripserit, cum facillimè quæri posse Iulianus scripsisset quatum Titio adquiratur, nihil de eo Marcellus adiecit: credo, quia Titij nomen non circumscribi, & ideo Titio totum deberi certum erat. vt hîc Paulus ait. Videnda est l. filius. §. sequens. D. ad leg. Corn. de fal.

Qui se filio testatoris impuberi tutorem adscripsit, vt suspectus à tutela remouendus est, ad quam vltro videtur affectasse.

D Suspectus est is, qui se filio testatoris tutorem adscribit, & ideo remouendus est. Exposita plenius est hæc sententia in l. vxori. §. i. D. ad leg. Cor. de fal.

Rem legatam testator si postea pignori vel fiducia dedit, ex eo voluntatem mutasse non videtur.

Qui post testamentum rem legatam pignori vel fiducia dedit, ademisse legatum non videtur. l. 3. C. de lega. §. si rem suam. Instit. eod tit.

Vsusfructus vniuscuiusque rei legari potest, & aut ipso iure constituetur, aut per heredem præstabitur. Ex causa quidem damnationis per heredem præstabitur, ipso autem iure per vindicationem.

E Omnium rerum vsusfructus legari potest ex S. C. l. vsusfructu. D. ad leg. Falc. Et ipso iure constituitur, si per vindicationem relictus sit: heredis factò, si per damnationem. Igitur ipso iure, id est, sine heredis factò. Alibi traditur ipsum vsusfructum aut ipso iure constitui, id est, ciuili iure: aut tuitione Prætoris. l. i. D. quib. mod. vsusfr. amit. l. si vsusfructus. §. illud sciendum. D. vsufr. quem. cau.

Furiosi, & ignorantis, & infantis vsusfructus vtiliter relinquitur. Horum enim alius resipiscere, alius conualescere, alius crescere potest.

Nemo dubitat quin furioso, ægrotanti, infanti vsusfructus legatum relictum statim valeat, non expectata resipiscencia, aut sanitate, aut maiori ætate legatarij. Sed furioso, ægri, infantis an possit vsusfructus legari, dubitari potest, quia interim nullus est. l. si infantis. l. arboribus. §. de illo. D. de vsufr. Verum incipiet si furiosus resipuerit, æger conualescit, infans creuerit. Itaque legendum hoc in loco sic esse censeo, *Furioso, & ægrotantis, & infantis*, non, vt antea, *Furioso ægrotanti & infanti*. Et hoc indicat vetus interpretatio, cuius hæc sunt verba: vsusfructus quidem in furioso, & ægrotante, infante vtiliter relinquitur.

Ancillæ usufructu legato, partus eius ad fructuarium non pertinent. A

Partus non est in fructu. Scripsimus de hac Pauli sententia in l. 4. D. de usurp. & vsuc.

Gregis usufructu legato, grege integro manente, fetus ad usufructuarium pertinent.

Vulgò ad finem huius sententiæ hæc adduntur verba *saluo eo ut quidquid gregi deperierit, ex fetibus impleatur*, quæ illorum, *grege integro manente*, quia interpretatio sunt, ideo subtraximus. l. verus. §. ult. D. de vsufr.

Aræ usufructu legato, ædificia in eo constitui non possunt.

Non potest dominus in arca ædificium ponere, si aræ usufructus legatus & cõcessus sit. l. 7. §. hac ratione. D. de vsufr. ne usufructus extinguatur. B

Accessio alluionum ad fructuarium fundum, quia fructus fundi nõ est, non pertinet: venationis verò & aucupij reditus ad fructuarium pertinet.

Fundi usufructu relicto vel concesso, venationis quidem & aucupij reditus ad fructuarium pertinet. l. item si fundi. §. aucupiorum. D. de vsufr. At accessionem alluionis non pertinere Paulus ait, quoniam hæc accessio ex ipso fundo non est. Sed ab eo dissentit Vlpianus in d. l. item si fundi. §. huic vicinus.

Seruos neque torquere, neque flagellis cædere, neque in eum casum factu suo perducere usufructuarius potest, quo deteriores fiant. C

Fructuarius modicam castigationem habet: torquere autem seruum, vel flagellis cædere, vel aliàs deteriores facere non potest. l. locum. §. 1. l. sed sicuti. in fin. D. de vsufr.

Fructu legato si vsus non adscribatur, magis placuit vsum fructum videri adscriptum. Fructus enim sine vsu esse non potest.

Legato fructu videtur legatus vsus fructus: Nam sine vsu esse fructus non potest. l. per seruum. §. vsus fructus. D. de vsu & habit.

Si alteri vsus, alteri fructus legatus sit, fructuarius, in vsum cõcurrit: quod in fructu vsuarius facere non potest. D

Si tibi vsus, mihi fructus legatus sit, concurrimus in vsum, atque ita re cõiuncti sumus: ego solus fructum habeo. l. per seruum. §. pen. D. de vsu & habit. At ibidem ostenditur interdum fructum sine vsu inueniri, ut in hac specie, Titius à me fundi vsum Primolegavit, ego fructum Secundo, fieri non potest ut Secundus in vsum concurrat: nec enim potui vsum transferre in Secundum quem Primo Titius in solidum legavit. Igitur Secundus in eo fundo habitare non poterit, & ab vsuario illò venire prohibebitur, nisi ad fructus percipiendos veniat, quia fructum sine vsu habet, quod summè notandum est.

Cùm coniunctim duobus vsum fructum do lego, legatũ altero mortuo, ad alterum in solidum pertinebit. E

Duobus legato usufructu, vno mortuo alteri totus debetur. Nam post acquisitionem ius adcrendi in usufructu durat. l. 1. §. interdum D. de vsufr. adcr.

Vsufuctu legato, de modo vtendi cautio à fructuario solet interponi: & ideo perinde omnia se facturum, ac si optimus paterfam. vteretur, fideiussoribus oblati cauere cogetur.

In lib. 1. tit. 10. dixit usufructuarium cauere, se perinde vsurum, atque ipse paterfam. id est, proprietatis dominus vteretur. In hoc loco ait, se perinde vsurum, atque optimus paterfam. vteretur. Alibi cum cauere boni viri arbitrato se vsurum fruiturum. l. ult. D. vsufr. quemad. cau. F

A Vfusfructus amiffus ad proprietatem recurrit. Amittitur autem quinque modis, capitis minutione, rei mutatione, non vtendo, in iure cessione, domini comparatione.

Amiffus vſusfructus reuertitur ad proprietatem §. vlt. de vſufr. Amittitur autem quinque modis, vt Paulus ſcribit. Seruitutes capitis minutione, rei mutatione non amittuntur: at confuſione prædiorum, vel comparatione domini, & non vtendo, & ceſſione amittuntur.

B Capitis minutione amittitur, ſi in inſulam fructuarius deportetur, vel ſi ex cauſa metalli ſeruus pœnæ efficiatur, aut ſi ſtatum ex adrogatione, vel adoptione mutauerit.

Vſusfructus non tantùm maxima & media capitis minutione amittitur, ſed etiam minima, veluti emancipatione, adrogatione, adoptione. Ex conſtitutione Iuſtiniani vſusfructus minima capitis minutione non amittitur. l. pen. C. de vſufr. Adoptione certè tantum abeſt vt amittatur, vt neque morte, neque maxima capitis minutione filij vſusfructus patri adquiſitus intereat. l. vlt. C. eod.

Non vtendo amittitur vſusfructus, ſi poſſeſſione fundi biennio fructuarius non vtatur, rei mobilis anno.

C Ex iure antiquo vſusfructus rei mobilis anno, rei immobilis biennio, ex conſtitutione Iuſtiniani rei mobilis triennio, rei immobilis decennio inter præſentes, vicennio inter abſentes non vtendo amittitur l. pen. C. de ſeruit. & aq.

Rei mutatione amittitur vſusfructus, ſi domus legata incendio conflagrauerit, aut ruina perierit, licet poſtea reſtituatur.

Rei mutatione amittitur vſusfructus, vt ſi domus legata, id eſt, cuius vſusfructus legatus eſt, corruerit, vel exuſta ſit. l. repeti. §. rei. D. quib. mod. vſufr. amit, nec reſtituta domo reſtituitur vſusfructus. l. quid tamen. §. pen. D. eod. quoniam alia domus eſt: qua in re diſtat vſusfructus à ſeruitute. l. ſeruitutes. §. ſi ſublatur. D. de ſeru. vrb.

D In iure ceſſione amittitur vſusfructus quotiès domino proprietatis eum fructuarius in iure ceſſerit.

Vſusfructus proprietario in iure cedi poteſt: ſed & ceſſus extraneo ad proprietarium reuertitur. l. ſi vſufr. D. de iur. dot. De quinto modo amittendi vſusfructus, nihil adicit, ſed hic notus eſt ex §. finitur de vſufr. quo in loco Conſolidatio appellatur.

E Finitur vſusfructus aut morte, aut tempore. Morte, cum vſusfructuarius moritur. Tempore, quotiès ad certum tempus vſusfructus legatur, velut biennio, aut triennio.

Differentiam facit Paulus inter amittere, & finiri. Quinque modis amitti vſusfructum oſtendit: nunc duobus modis finiri, morte fructuarij, & tempore, in quod vſusfructus conſtitutus eſt: quod in ſeruitutibus locum non obtinet. Nam neque morte eius, cuius prædio ſeruitus debetur, neque tempore in quod conſtituta eſt, ſeruitus ipſo iure finitur.

Fundo, vel ſeruo legato, tam fundi inſtrumentum, quàm ſerui peculium ad legatarium pertinet.

F Mirum eſt quod ait, ſeruo legato, & peculium deberi: hoc enim pugnat cum l. ſi legatus. D. de pecul. lega. Nec niſi cum ordinario vicarius legatur, vllò alio caſu reperias peculium ad legatarium pertinere. Sed ordinario in teſtamento manumifſo, & peculiari ſeruo, id eſt, vicario ſuo ei legato, plenius legatum accipimus, vt & vicarij peculium contineatur, reliquum ordinarij peculium ei non debeat. l. 6. §. vicario. D. eod. Mirum eſt etiam quod ait Fundo legato, & inſtrumentum deberi: Hoc enim manifeſtò pugnat cum l. vlt. D. de ſup. leg.

Quærendorum fructuum causa esse videntur, qui opus rusticum faciunt & monitores, & villici, & saltuarij, item boues aratorij, aratra, bidentes, & falces putatoriæ, frumentum quoque ad sementem repositum. A

In fundi instrumento ea sunt, quæ fructuum quærendorum, cogendorum, conseruandorum causa parata sunt. Quærendorum, veluti agricolæ, villici, monitores, saltuarij, & cetera quæ continentur in l. instrumento. D. de instr. vel instr. leg. Notandum est quod ait frumentum serendi causa repositum, in fundi instrumento esse, quærendorum fructuum causa. l. quæsitum. §. 1. D. cod. tit. Et quod de saltuario, qui tamen conseruando fructui de seruire videtur, d. l. in instrumento, in fin. Sed hic custodem finium significat, cuius interuentu interdum opera rustica fiunt. l. quæsitum. §. saltuarium. D. eod. B

Cogendorum fructuum causa comparata instrumento cedunt, velut corbes, aluei, falces messoria, & scœnaria, item molæ oliuaria.

Eadem habentur in d. l. in instrumento, nisi quod hic additur etiam alueos, & molas oliuarias cogendorum fructuum causa haberi, de quibus in l. si reditus, & l. cum fundus. cod. tit.

Conseruandorum fructuum causa comparata, instrumento cedunt, velut dolia, cupæ, vehicula rustica, cibaria, pistores, asini, focaria, item ancillæ quæ vestimenta rusticis faciunt: scotra quoque, & sutor continebuntur. C

In instrumento conseruandi fructus causa comparato hæc sunt, dolia, cupæ. d. l. in instrumento. item vehicula. l. quæsitum. §. conseruandi. D. eod. item cibaria rustica, & pistores familiaris rusticæ causa parati, & asini machinarij, & lanificæ, & focaria. Quidam habent, focaria: sed focaria rectissimum est, vt in d. l. quæsitum. §. Trebatius, & §. prox. & l. si ita testamento. cod. tit. l. 2. C. de don. int. vir. & vxor. l. 3. C. de cond. inf. item scotra, inquit, & sutor continebuntur. Scotra, siue scrota, sunt τὰ σατὰ τῆς ὑπεδυμάτων.

Vxores eorum qui operantur, magis est, vt instrumento cedant. Pecora quoque, & pastores eorum stercorandi causa parata, instrumento continentur. D

Instrumenti legato cedunt contubernales eorum, qui opus rusticum faciunt ex coniectura voluntatis, ne dura separatio inducatur l. quæsitum. §. vxores. D. de instr. vel instr. leg. Item pecora fundi stercorandi causa parata, & pastores, qui eius generis pecora curant l. cum quæreretur. §. vlt. D. de leg. lib. 1. 1. Pecora autem pascendi causa parata, vt ex eis fructus capiantur, instructo quidem cedunt. l. 2. C. de verb. sign. sed non instrumento l. de grege. D. de instr. vel instrum. leg. Proinde latius est instructi, quàm instrumenti legatum.

Ea autem, quæ custodiæ magis causa, quàm ad vsus patrisfamilia eò delata sunt, instrumenti nomine non continentur. E

Ea quæ paterfam. in fundum custodiæ causa transtulit, non vsus sui gratia, proculdubio instrumenti non sunt: sed neque instructi sunt. l. quæsitum. §. sed si fundus. D. de instr. vel instrum. leg. l. 1. C. de verb. sign.

Vxores eorum, qui mercedes præstare consueuerunt, neque instructionis, neque instrumenti appellatione continentur.

Contubernales eorum, qui in mercedem mittuntur, neque instrumenti, neque instructi sunt. Putem & eos qui mercedes præstant, instrumento non contineri, arg. l. quæsitum. §. si aliqua parte. l. si mancipia. §. vlt. D. de instruc. vel instr. leg. At instructo certè non minus continentur, quàm pecora ideo comparata, vt ex eis fructus capiatur. Et hac quoque in re plenus est instructi quàm instrumenti legatum. F

Piscationis, & venationis instrumentum ita demum instrumento fundi continetur, si ex his maximè fundi reditus cogatur.

A Instrumenti legato cedunt piscationis, & venationis instrumenta, si ex his maximè fundi reditus constet. d. l. quæsitum. §. si in agro.

Fructus percepti instrumento fundi ita demum cedunt, si ibidem absumi à testatore consueuerunt.

Fructus ex fundo percepti instrumento legato non cedunt, nisi à testatore consumi soleant in usum fundi, ut puta, in semina, vel alimenta cultorum. Sed & instructo hi tantum fructus continentur, quos in suum, vel fundi usum ibidem consumere testator solet. d. l. quæsitum. §. Celsus. l. i. C. de verb. sign.

B Fundo cum omni instrumento rustico, & urbano, & mancipiis quæ ibi sunt legato, semina quoque & cibaria debebuntur.

Fundo cum omni instrumento legato, semina debentur, & cibaria cultorum. d. l. quæsitum, in princ. l. cum de lanionis. §. item cum fundus. D. cod. Sed & cibaria, quæ ipsius patrisfam. causa parata sunt contineri puto: quoniam plenissimum est legatum, *Cum omni instrumento rustico & urbano.*

C Fundo cum omni instrumento rustico, & urbano, & mancipiis quæ ibi sunt legato, tam supellex, quàm ærumentum, itémque argentum, & vestes, quæ ibi patrisfam. instruendi gratia habere solet, debebuntur. Item ea mancipia, quæ vsui patrisfamilias esse solent. Itémque aues & pecora quæ instruendarum epularum gratia in fundo comparata sunt, exceptis his quæ ibi custodia causa deposita sunt.

D Instrumento fundi legato, supellex non continetur. d. l. quæsitum. §. supellex. Sed & si villæ instrumentum legatum sit, supellex non debetur: idque verius esse Alphenus ait in l. villæ. D. de instruc. vel instr. leg. Ab eo enim Paulus dissentit in l. si mancipia. §. ult. D. eo. At instructo etiam supellex, & ærumentum, & aurum, & argentum, & vestis, & homines patrisfam. & aues, & pecora, instruendarum epularum patrisfam. gratia comparata, continentur, ut latius explicatur in d. l. quæsitum: non etiam ea, quæ in apothecis, aut promercij causa habentur. Hæc autem verba, *Cum omni instrumento rustico & urbano*, instructi plenam significationem continere hæc Pauli sententia demonstrat.

Fundo legato **VTI OPTIMVS MAXIMVSQVE EST**, retia apraria, & cetera venationis instrumenta continebuntur: quod etiam ad instrumentum pertinet, si questus fundi ex maxima parte in venationibus consistat.

E Si fundum ita legauerit, **VTI OPTIMVS MAXIMVSQVE EST**, etiam venationis instrumenta omnia debentur. Quòd si hoc modo, **FVNDVM CVM INSTRVMENTO**, non aliter venationis instrumenta debentur, quàm si maximè fundi reditus ex venatione consistat. Hinc adnotanda est vis horum verborum, **VTI OPTIMVS MAXIMVSQVE EST**. Extat hæc eadem Pauli sententia, in l. fundo legato. D. de instruc. vel instr. leg.

Fructus, qui solo cohærebant mortis testatoris tempore, ad legatarium pertinent: antè percepti, ad heredem.

F Legato fundo, non debentur legatario fructus ex eo percepti viuo testatore, nisi, ut superius dictum est, fundi quoque instrumentum legatum sit, ibique fructus absumi à testatore consueuerint. Fructus autem qui solo cohærebant mortis testatoris tempore, omnimodo ad legatarium pertinent, quia pars fundi esse videntur. Hoc tamen interpretes quidam non admittunt, & mouentur. l. 9. D. ad leg. Fal. omnino malè. Nam lex non de fundo legato, sed de fundo hereditario tractat, cuius fructibus stantibus mortis tempore augeri hereditatem ait. Alij autem fructus post mortem testatoris obuencientes, quos vel heres percepit, vel legatarius percipere potuit, legatario non debentur, nisi mora intercesserit. l. vltim. C. de vsur. & fruc. leg. l. cum seruus. §. fructus. D. de lega. lib. i.

Fundo legato cuius mancipiis & pecoribus, & omni instrumento rustico & urbano, peculium actoris ante testatorem defuncti, si ex eodem fundo fuerit, magis placet ad legatarium pertinere. A

Hic sermo *Cum mancipiis, pecoribus, omni instrumento rustico & urbano*, ad instructum refertur. Ex eo igitur non tantum villici, & mancipia debentur, sed etiam res omnes, & pecora, fundi vel ipsius patrisfam. gratia comparata, & peculia. l. Sciz. §. prædia. D. de instruc. vel instr. leg. non superstitum modò, verum etiam ante testatorem defunctorum: quia hoc sermone sic omnia, quibus instructus est fundus, legantur, ut alia aliis vice accessionis non cedant. Extat hæc eadem Pauli sententia in l. fundo legato. D. de instruc. vel instr. leg.

Actor vel colonus ex alio fundo in eodem constitutus, qui cum omni instrumento legatus erat, ad legatarium non pertinet: nisi eum ad ius eius fundi testator voluerit pertinere. B

Fundo legato instructo, vel cum omni instrumento, non debentur omnes serui qui in eo fundo sunt. Nec enim debentur hi qui alij fundo parati sunt, si in eo mortis tempore inueniantur. l. Sciz. §. idem quæsit. l. quæsitum. §. Pap. quoque prædiis. D. de instruc. vel instr. leg.

Adiunctiones, quas fundo legato testator ex diuersis emptionibus applicauerat, legatario cedere placuit. C

Appellatione fundi, comparati adiective agelli fundi causa, legati videntur. d. l. Sciz. §. tyrannæ.

Instructo prædio legato, fabri ferrarij, item lignarij, putatores, & qui instruendi fundi gratia ibidem morabantur, legato cedunt.

Fundo instructo legato, fabri ferrarij vel lignarij & putatores, & generaliter qui fundi causa ruri morantur, legato continentur. Hæc eadem legato fundo cum instrumento, contineri satis constat ex l. quæsitum. & l. cum de lanionis. §. de putatoribus. cod. In Basil. editione pro, *lignarij*, legitur *signarij*: ego Parisiensem secutus sum. Gaius in l. ferri. D. de verb. sign. Fabros, inquit, lignarios dicimus non eos dumtaxat qui ligna dolant, sed omnes qui ædificant. D

Instructo fundo legato libri quoque, & bibliothecæ quæ in eodem fundo sunt, legato continentur.

Instructo fundo & bibliotheca, & libri qui illic sunt, ut eis paterfam. quoties in villam ibit, vtatur, continentur. l. quæsitum. §. instructo item fundo. D. de instruc. vel instr. leg. In instrumento certè non continentur.

Seruum studendi gratia ex eodem fundo, qui cum mancipiis fuerat legatus, alio translatus ad legatarium placuit pertinere. E

Fundo legato cum seruis qui ibi erant, hi etiam debentur, qui ex eo fundo studendi causa abducti sunt. l. Sciz. §. Pamphilæ. D. de instr. vel instr. leg. l. quæsitum, in princ. D. de legat. lib. III.

Fundo ita ut possederat legato, mancipia tam urbana, quam rustica, itemque aurum & vestes, quæ eodem tempore in fundo comprehenduntur ad legatarium pertinent.

Hoc verbo, *uti possedi*, instructus fundus significatur l. prædiis. §. I. de lega. lib. III. F

Pascua quæ postea comparata ad fundum legatum testator adiunxerat, si eius appellatione contineantur, ad legatarium pertinent.

A: Fundo legato, pascua quoque postea comparata, si ita fundo adiuncta sint, vt sub vna fundi appellatione habeantur, legato cedunt. l. Seia. §. tyrannæ. D. de instr. vel instr. leg. Idemque generaliter de omnibus adiunctionibus superius traditum est.

Quidquid in eadem domo, quam instructam legauit paterfa. perpetuò instruendi se gratia habuit, legatario cedit.

Instructa domo legata, non tantum domus, sed etiam ipsius patrisfam. instrumenta debentur, quæ ibi non temporis causa habuit. l. 1. & 2. C. de verb. sign. Instrumenta generis vtriusque sequens sententia declarat.

B: Instructa domo legata, ea legato continentur quibus domus munitior, vel tuta ob incendio præstatur, regulæ, specularia, vela legato continebuntur. Item æramenta, lecti, culcitæ, puluinaria, subsellia, cathedræ, mensæ, armaria, delphicæ, peluës, conchæ, aquiminalia, candelabra, lucernæ, & similia quacumque materia expressa.

Regulæ, & specularia interdum, ac vela instrumenta sunt domus. l. quæsitum. §. vela. §. specularia. D. de instr. vel instr. leg. Cetera quæ hîc enumerantur instrumenta sunt patrisfam. Conchæ, quæ vox deerat in libris excusis, inter potoria vasa numerantur, vt ostenditur circa finem tituli. Et hæc quidem omnia instructi appellatione continentur.

C: Domo legata, balneum eius quod publicè præbetur, nisi aliàs separetur, legato cedit.

Domus appellatione, balneum quoque legatum videtur quod publicè præbetur, nisi habeatur seorsum ratio balnei à rationibus domus. l. prædiis. §. balneas. D. de lega. lib. III.

Domo cū omni iure suo sicut instructa est, legata, vrbana familia, item artifices, & vestiarij, & zetarij, & aquarij eidem domui seruietes legato cedunt.

D: Domo instructa legata, mancipia vrbana, & artifices domus causa parati legato continentur. l. quæsitum. §. idem respondit, domo ita vt. D. de instr. vel instr. leg. Sequitur, & vestiarij, malim ex eadem lege & hostiarij: vestiarij enim patrifamilias, hostiarij domui deseruiunt. Hi verò tantum hîc enumerantur, qui domui deseruiunt. Qui porro hîc zetarij, illic diætarij appellantur: ex quo apparet Zetam & Diætam idem valere, sicut Zabolum (qua voce vtuntur sæpe Cyprianus, Hilarius, Ambrosius, Paulinus) & diabolum, item Zacynthum, & diacynthum, Zaconum & diaconum.

E: Omnibus quæ in domo sunt legatis, cautiones debitorum, rationesque seruorum legato cedunt.

Dubium mihi quidem non est, vt in. l. quæsitum. §. pen. D. de instr. vel instr. leg. & l. si mihi mœnia. D. de lega. lib. III. quin etiam hoc loco legendum sit, Legato non cedunt, & pro rationes, emptiones, Igitur debitorum & emptionum instrumenta ad legatarium non pertinent. Quod equidem sic accipio, vt traditorum seruorum, qui que iam in domo sunt emptiones, siue auctoritatum instrumenta, hoc genere legati contineantur, non etiam nondum traditorum, nisi de eis quoque testatorem sensisse appareat.

Mobilibus legatis, aurum vel argentum non debetur, nisi de eis quoque manifestè sensisse testatorem possit ostendi.

F: Qui mobilia generaliter legat, nummos quidem præsidij causa repositos legare videtur. l. si chorus. §. 1. de lega. lib. III. non tamen aurum vel argentum factum vel infectum. Cuius sententiæ rationem sic Constantinus exposuit lib. v. Epit. τῆς κινητῆς λεγατευθέντων ὀφειδῶν, ἢ ὀφειδῶν ἢ ἀργυρῶν ἢ ἀργυρῶν ἢ ἀργυρῶν ἀλλ' ἰδιωκῶς ταῦτα μνημονεύεται ὡς μὴ ἐλάτιστα, ἀλλὰ με-

γάλα. περιλήψις γὰρ ἔστιν ἐκ νόμων ὡς ὁ Διοθέμους μετὰ τῆς οἰονδύποτε κλητῆς, τὰ πμώτερα A
 ἔγενικῶς, ἀλλ' ἰδικῶς αὐτῆς μέμνηται. Additur exceptio, nisi de his quoque, &c. Et sic legata
 supellectile, ea quæ in auro vel argento sunt, non debentur, nisi hoc quoque testatorem
 sensisse legatarius doceat. l. cum quidam. D. de sup. leg.

Instrumento cauponio legato, ea debentur quæ in cauponij vsu parata
 sunt, velut vasa in quibus vinum diffunditur, escaria quoque, & pocularia
 vasa debentur. Sanè ministri earum rerum legato non cedunt.

Instrumento tabernæ cauponiæ legato, vasa debentur, infitores non debentur: quod
 pugnat cum l. item pictoris. §. vlt. D. de instr. vel instr. leg. itaque adhibenda est hîc distin- B
 ctio l. tabernæ. D. eod.

Instrumento medici legato collyria, & emplastra, & apparatus omnis
 conficiendorum medicamentorum, itémque ferramenta legato cedunt.

In instrumento medici sunt collyria, emplastra, & cetera eius generis. l. cum de lanio-
 nis. §. in instrumento. D. de instruc. vel instr. leg. Medici enim sunt hi, qui medicamenta
 conficiunt, vulnera curant, cucurbitas admouent, item qui circumcidunt, aut castrant,
 vt j. lib. v. tit. 23. l. lege. §. vlt. D. ad leg. Corn. de sicar.

Instrumento pictoris legato, colores, penicilli, cauteria, & temperando- C
 rum colorum vasa debentur.

In instrumento pictoris sunt colores, peniculi, cauteria, conchæ, & cetera eius generis.
 l. item pictoris. D. de instruc. vel instr. leg.

Pistoris instrumento legato, cribra, asini, molæ, & serui qui pistrinũ exer-
 cent, item machinæ quibus farinæ subiguntur, legato cedunt.

In pistoris instrumento sunt cribra, asini, molæ, pistorum, machinæ frumentariæ. l. cum
 de lanionis. §. i. D. eod. tit.

Instrumento balneario legato, balneator ipse, & scamna, & hypodia, D
 fistulæ, miliaria, epitonia, rotæ aquariæ, iumenta quoque quibus ligna defe-
 runtur, legato cedunt.

Instrumento balneario etiam balneator continetur. l. tabernæ. in fin. l. item pecoris.
 §. vlt. D. eod. Item scamna, & hypodia. Scamna dixit, ni fallor, pro subselliis. l. 2. C. Th. de
 contrah. empt. Hypodia sunt quæ sub pedem sedentibus ponuntur, quæ interdum etiam
 scamna vocantur. l. 3. D. de sup. leg. Sequitur, miliaria, epitonia, Ita emendauit, auctoribus li-
 bris scriptis Dn. Ranconeti: cum antea legeretur, epistomia, quem errorem, & in aliis au-
 ctoribus Pet. Victorius annotauit ad M. Varronem. Seneca 13. Epi. Nisi aquam argentea E
 epitonia fuderint.

Instrumento piscatoris legato, retia, & nassæ, & fuscina, & nauiculæ, ha-
 mi quoque & cetera eiusmodi vsibus destinata debentur.

Si paterfamil. piscatorium instrumentum legauerit, retia, nassæ, fuscina, nauiculæ, ha-
 mi, sed & piscatores ipsi debentur. l. item piscatoris. §. i. D. de instruc. vel instr. leg.

Supellectile legata, capsæ, armaria, non solùm librorum, aut quæ vestis
 ponendæ gratia parata sunt, debentur, sed & byssina, & crystallina, & argen-
 tea, & vitrea vasa, tam escaria, quàm pocularia, & vestes stratoriæ legato F
 cedunt.

Supellex patrisfam. instrumentum est, quod in aliam speciem non cadit. In supellecti-
 le hæc sunt, mensæ, subsellia, hypodia, lecti, pelues, aquimalia, scaphia, candclabra, ca-
 psæ,

- A** *psæ, armaria.* An & *capsæ & armaria* librorum, aut vestium causa comparata, quaesitum est. Sed Paulus ea etiam in supellectile posuit: dissentientium tamen opinionem, quam retulerat in l. 3. D. de sup. leg. Tribonianus, mea quidem sententia, ut probaret effecit, addendo particulam, *recte.* Sequitur, *Sed & byssina,* puto legendum, *sed & myrrina,* ex. d. l. 3. §. de murrinis. Nam ex bysso qui fieri possunt vasa: illud verò constat myrrina, crystallina vitrea vasa tam escaria, quam potoria in supellectile esse. l. vasa. D. de sup. leg. At quia argentum aurumque factum à supellectile separatur, nec supellectilis legato continetur. l. 1. l. Labeo. D. de sup. leg. dubitari potest escaria vel potoria vasa quae aurea sunt vel argentea, item candelabra, pelues, lecti, mensae, & cetera his similia argentea vel aurea, supellectilis sint, an argenti vel auri. Et receptum est in supellectile esse candelabra, lectos, & his similia cuiuscumque materiae sint, nisi cum argentea essent vel aurea, ea testator vel auri vel argenti numero habuit. l. cum aurum §. lectum planè l. Quintus. §. pen. D. de aur. & arg. leg. l. 3. §. ult. D. de sup. leg. Rursus argentea, vel aurea vasa, tam escaria, quam potoria argenti vel auri numero haberi, nisi probetur ea testatorem supellectili annumerasse. d. l. 3. §. pen. & l. cum quidam. eod. Et hoc est quod dicitur errorem ius facere. Seruij igitur sententia, quam Celsus probat in l. Labeo. D. eod. tit. in escario argento quod testator supellectili annumerabat, non obtinebit: & ideo supellectile legata, id quoque debebitur. Hic enim error ratione non caret, cum in supellectile materiam non intueamur, & escaria quoque ac potoria vasa ex myrro aut crystallo, aut vitro omnium sententia, supellectili adferbantur. In veste Seruij sententia verissima est, quandoquidem stultum est existimare supellectilis appellatione vestem contineri, & rerum vocabula, quae sunt *διδασκαλικά ὄργανα καὶ διακριτικὰ ἔργα*, arbitrio nostro mutari non possunt. Heminum vocabula quae arbitrio cuiusque imponuntur, ea certe arbitrio etiam cuiusque mutari possunt: ut quem dixi fundum Cornelianum, nunc, si volo, Sempronianum dicam. l. 4. D. de leg. 1. Vestes tamen stratoriae, quae his quae in supellectile sunt, inferni solent, & ipsa supellectile continentur. l. de tapetis. D. de sup. leg.

Villis vel agris separatim legatis, alterum alteri cedit.

- Agro vel fundo legato, etiam villa continetur, quoniam pars fundi est. l. si ita, in fin. D. de instr. vel instr. leg. Aequè villa legata, à parte totum appellatum videbitur. l. vxori vsumfr. D. de vsumfr. leg. quia sine fundo villa vsum esse non potest.

Seruis legatis, ancillae quoque debentur, non item serui legatis ancillis. Sed ancillarum appellatione tam virgines quam seruorum, pueri continentur, his scilicet exceptis, quae fiduciae datae sunt.

- Seruis legatis etiam ancillae debentur: ancillis verò legatis serui non debentur. Et ancillis legatis, etiam virgines debentur. sicut seruis legatis, pueri. l. seruis legatis. D. de lega. lib. III. Non debentur verò serui qui fiduciae dati sunt, quia debitoris non sunt: ceterum serui pignori, vel hypothecae dati debentur. l. suos autem. D. de lega. lib. III.

Seruis amanuensibus legatis, omnes qui ex conuersatione urbana, & in ministerio fuerunt, debebuntur, nisi ex his aliqui perpetuò ad opus rusticum transferantur.

Serui amanuenses sunt qui notis vel literis domini, vel alterius orationem iubente domino excipiunt, atque conscribunt. His legatis Paulus omnes eos deberi ait, qui sunt in urbano ministerio, nisi ex his aliqui ad opus rusticum translati sint.

- Venatores serui, vel aucupes an inter urbana ministeria contineantur, F dubium remansit: & ideo voluntatis est quaestio: tamen si instruendarum quotidianarum epularum gratia habentur, debentur.

Seruis urbanis legatis, non debentur venatores, & aucupes, nisi instruendarum quotidianarum epularum gratia in vrbe habeantur, & alantur, vel nisi eos paterfamil. inter

urbanos annumerare solitus sit. l. seruis vrbanis. §. i. D. de legat. lib. i i i.

A

Muliones, & institores inter vrbana ministeria continentur, item obsonatores, & vestiarij, & cellararij, & cubicularij, & arcarij, & coqui, placentarij, tonsores, pistores, lecticarij.

In vrbanis seruis continentur institores, item muliones, nisi rei rusticæ parati sint. l. cū quæreretur. §. i. l. seruis vrbanis. §. muliones. D. de legat. lib. i i i. Item obsonatores, vestiarij, cellararij, arcarij, & his similes. Cellararij (sic emendavi ex lib. vet.) sunt, qui ideò præpositi sunt, vt rationes saluæ sint. l. quæsitum. §. cellararium. D. de instruc. vel instr. leg.

Pecoribus legatis, quadrupedes omnes continentur, quæ gregatim pascuntur.

Pecorum appellatione continentur quadrupedes, quæ gregatim pascuntur, vt equi, muli, asini, oues, boues, capræ, fues. l. legatis. §. pecoribus. D. de leg. lib. i i i.

Iumentis legatis, boues non continentur. Equis veiò legatis, equas quoque placuit contineri. Oibus autem legatis, agni non continentur, nisi annuales sint.

Iumenta sunt animalia quæ dorso domantur, vt equi, muli, asini. Oues, boues, fues, iumentorum appellatione non continentur. Equis legatis, equæ etiam debentur. Oibus autem legatis agni non debentur. Agni sic definiuntur minores anniculis, nisi alia sit loci consuetudo, quæ & rerum omnium & verborum domina est. l. cū quæreretur. l. legatis. §. iumentis. D. de legat. lib. i i i.

Grege ouium legato, arietes etiam continentur.

Licet ouibus legatis, neque arietes, neque agni contineantur, grege tamen ouium legato, & arietes, & agni continentur. l. seruis vrbanis. §. vlt. D. de leg. lib. i i i.

Auibus legatis, anseres, phasiani, gallinæ, & auitaria debebuntur. An autem phasianarij, & pastores anserum, voluntatis quæstio est.

Auibus legatis, debentur anseres, phasiani, gallinæ, auitaria. Phasianarij, & pastores anserum non debentur, nisi hoc sensibile testatorem iudici comprobetur. Extat hæc sententia in l. auibus. D. de leg. lib. i i i.

Dulcibus legatis, sapa, defrutum, mulsum, dulce etiam vinum, palmæ, caricæ, vux passæ debebuntur. Sed in hoc quoque voluntatis est quæstio, quia & in specie pomorum comprehendi possunt.

Inter dulcia numerantur passum, defrutum, murina, quod hic versus Plauti indicat in Pseudolo. Quid si opus fiet, vt dulce promat indidem, ecquid habet? Rogas? Murinam, passum, defrutum, melinam. Item mulsum, sapa, lora, œnomeli, palmæ, caricæ, ficus, vux passæ inter dulcia numerantur. l. vlt. §. vlt. D. de trit. vin. & ol. leg. Quamquam palmæ, caricæ, vux passæ, ficus inter poma etiam numerari possint. l. qui fundum. D. de verb. signif. Itaque si quærratur dulcium potius, an pomorum sint, facti siue voluntatis, atque adeò in æstimatione iudicis quæstio est. l. voluntatis. C. de fideic. quæ coniecturis explicabitur. Aliæ duæ sunt iuris quæstiones, vt elegãter Fabius tradit lib. xii. cap. 2. quarum vna verborum proprietate continetur, finitione explicatur: altera æqui disputatione continetur, qualitate explicatur. Et omnis quæstio iuris in hæc tria genera deduci potest.

Frugibus legatis, tam legumina, quàm ordeum, & triticum continentur.

Frugum appellatione tam legumina, quàm frumenta continentur. l. frugē. D. de verb. signif. Plin. lib. xviii. Frugum, inquit, duo sunt prima genera, frumenta, vt triticum, ordeū: & legumina, vt faba, cicer.

A Vestes legatae ea cedunt quae ex lana & lino texta sunt : item serica, & bombycina, quae tamen induendi, operiendi, cingendi, sternendi, iniiciendi causa parata sunt: pelles quoque indutoriae continebuntur.

Vestis appellatione continentur lanæ, lineæ, serica, bombycina, pellicea, quae induendi, amiciendi, præcingendi, sternendi, iniiciendi causa habentur. l. vestis. §. 1. & §. ult. & l. prox. D. de aur. & arg. leg.

Veste virili legata, ea tantummodo debebuntur quae ad usum virile saluo pudore attinent. Stragula quoque huic legato cedunt.

B Virilia vestimenta sunt, quibus vir sine reprehensione utitur. Nec enim stola numeratur inter virilia vestimenta, etiam si ea Caligula, vel Heliogabalus utatur: ut merito *τολλὴ ἀπ' ἀνδρῶν* Tatianus dixerit in oratione *πρὸς ἑλληνας*. Vestimenta quoque stragula virilia sunt. l. vestis. §. virilia. D. de aur. & arg. leg.

Muliebri veste legata, omnia, quae ad usum muliebrem spectant, debentur.

Muliebria vestimenta sunt, quae matrisfamiliae causa parata sunt, veluti stolae, pallia, chiritotae. d. l. vestis. §. muliebria.

C Lana legata, siue succida, siue lota sit, siue pectinata, siue versicoloria legato cedit. Purpura verò, aut stamen subtemene hoc nomine non continentur.

Paulus lanæ appellatione & succidam, & lotam, & pectinatam, & versicoloriam contineri putat. l. pediculis. §. Labeo. D. de aur. & arg. leg. Ab eo dissentiunt Sabinus, & Vlpianus. l. si cui. in princip. & §. 2. D. de legat. lib. III. tinctam enim lanam negat esse lanam. Sic Paulus lanæ appellatione stamen, & subtemen contineri negat: illi contra in d. l. si cui. §. 1. Sic versicolorum appellatione Paulus purpuram non contineri putat: quandoquidem lanæ vocabulo, quo versicoloria contineri putat, purpuram negat contineri.

D Vlpianus contra in d. l. si cui. §. pen. Et verò ex hoc loco id necessario efficitur omnimodo operam ludere eos, qui l. pediculis. §. Labeo. cum l. si cui. id est, Paulum cum Vlpiano in concordiam adducere conantur. Verum quod diximus lanæ appellatione versicoloria, siue tincta ex Vlpiani sententia non contineri, pugnat cum §. de versicoloribus. l. si cui. At is sine dubio corruptus est, ut Pet. Faber, vir omni eruditione atque omni virtute praeditus, primus animaduertit, mihiq; indicavit. Cum enim de lanæ, & lini significatione satis Vlpianus dixisset, de versicolorum appellatione quaestione proposita, sic inchoat male, *Et constat apud veteres lanæ appellatione versicoloria non contineri: sed ea omnia videri legata quae tincta sunt, & neta*. Iam enim non de lanæ, sed de versicolorum appellatione est quaestio: & veteres ex quibus Sabinus fuit, ea quae tincta sunt, ut ex initio legis constat, lanam non esse existimauere. Proinde Fabro assentior qui hunc locum ita restituit, *Et constat apud veteres lanam appellatione versicolorum non contineri*. Ac inde similiter querit postea Vlpianus, an purpura appellatione versicolorum contineatur: & contineri ait: Coloria autem siue *ἀποφύνη* non contineri.

Mundo muliebri legato, ea cedunt per quae mundior mulier, lautiorque efficitur: velut speculum, conchae, situli, item buxides, vnguenta, & vasa in quibus ea sunt: item sella balnearis, & cetera eiusmodi.

F Mundo muliebri contineri ait specula, conchas, situlos: hi sunt qui matulae dicuntur in l. argumento. §. mundus. D. de aur. & arg. leg. Item Buxides: sic habet libri veteres, pro quo Graeci dixerunt pyxides. Item vnguenta, & vasa vnguentaria: item sella balnearis, & argentum omne balneare. l. pediculis. §. pen. D. cod. & lauatio. Riscus etiam est in mundo muliebri d. §. mundus.

Ornamentis legatis ea cedunt, per quae ornatio efficitur mulier, veluti

anuli, catenæ, reticuli, & cetera quibus collo, vel capite, vel manibus mulie- A
res ornantur.

Iurisconsulti mundum ab ornamentis separant: eaquæ; etiam Tertullia. in lib. de habitu mulieb. ita rectè distinguit: *Habitus*, inquit *scæminæ* duplicem speciem circumfert, *cultû* & *ornatum*. *Cultum* dicimus quem mundum muliebrem vocant. *Ornatum* quem immundum muliebrem conuenit dici. *Iste* in auro & argento, & gemmis, & vestibus deputatur: ille in cura capilli, & cutis, & earum partium corporis quæ oculos trahunt. *Quod* ait Tertullianus de vestibus, *Paulus* non probat in l. quamuis. l. ornamentorum. D. de aur. & arg. leg. Vestes enim propriam speciem habent, nec ornamentorum numero habentur. Verùm in ornamentis hæc sunt, anuli, catenæ, reticuli, inaureis, viriolæ, armillæ, au- B
rum, argentum, gemmæ, lapilli. l. argumento. §. ornamenta. D. eod.

Argento legato, massæ tantummodo debebuntur: Vasa enim quæ proprio nomine separantur, legato non cedunt: quia nec lana legata, vestimenta debebuntur.

Vt auro ita & argento legato vasa continentur. l. cum aurum. §. vlt. D. de au. & arg. leg. Sed profecto magis est voluntatis quæstio. Infectum enim argentum debetur, factum propriis nominibus separatur. Lana legata, proculdubio ne vestimēta quidem ex ea lana facta debentur. l. lana. D. de leg. 3.

Vasis argenteis legatis ea omnia continentur, quæ capacitati alicui parata sunt: & ideò tam potoria, quàm escaria, item ministeria omnia debebuntur, veluti vrceoli, lances, patinæ, piperataria, cochlearia quoque, itémque trullæ, calices, scyphi, & his similia. C

Vasa dicimus ea, quæ aliquid in se recipiunt: ideoquæ; vasis legatis, non potoria tantum, & escaria, sed etiam ministratoria debentur, vt puta vrceoli, lances, patinæ, & his similia. l. cum aurum. §. sed cui vasa. D. de aur. & arg. leg.

Libris legatis, chartæ, volumina, membranæ, & philuræ continentur: Codices quoque debentur. Librorum enim appellatione non volumina chartarum, sed scripturæ modus, qui certo fine concluditur, æstimatur. D

Librorum appellatione volumina continentur, quæ veteres in cylindri modum complicare solebant. Continentur quoque scriptæ chartæ, & membranæ, & philuræ, itém codices cuiuscumque materiæ. Librum enim cum dico, non volumen tantum dico, sed & quemlibet scripturæ modum certo fine conclusum. l. librorum. D. de legat. lib. 111.

Auro legato, gemmæ quoque inclusæ, itémque margaritæ, & smaragdi legato cedunt. Sed magis est volûtatis esse quæstionem. Infectum enim aurum debetur, factum ornamentorum genere continetur. E

Auro legato factum infectumque debetur. l. cum aurum. in princ. D. de aur. & arg. leg. itémquæ; gemmæ auro inclusæ. d. l. cum aurum. §. perueniamus. Sed disputari hîc de voluntate defuncti potest, quia forsitan is aurum factum, cui inclusæ sunt gemmæ, ornamentorum nomine habuit: quo casu, auro legato, infectum dumtaxat debetur. A gemmis margaritas separat, & smaragdos, propterea quòd inter gemmas summum pretium obtinent. Ceterum generalis est gemmarum appellatio, licet quidam ex auctoribus nostris subtilem quandam inter ea differentiam constituerint.

Vasis argenteis legatis, emblemata quoque ex auro infixæ legato cedunt. F

Emblemata aurea vasis argenteis legatis iniuncta, ad legatarium pertinēt. d. l. cum aurum. §. simili modo.

Argento potorio legato, omnia quæ ad poculorum speciem comparata sunt,

A sunt, debebuntur, veluti patere, calices, scyphi, vrceoli, œnophoria, & cõche.

In argento potorio sunt vasa omnia potui parata. l. in argento. l. Sciz. D. de aur. & arg. legat.

Carruca cum iunctura legata, mulæ quoque legata, non mulio videtur, propter quotidianam loquendi consuetudinem.

Ad carrucas iungi mulæ solebant. l. ædiles. §. quæsitum. D. de ædil. ed. l. vxori. D. de auro & arg. leg. Ideoq; carruca cum iunctura legata, mulæ ipsæ legata videntur. Nam ita vulgò loquuntur, vt iuncturæ nomine, id quod iungitur intelligant. At mulio certè iuncturæ appellatione non continetur. In excusis corruptè legitur, *ne non & mulio*.

B Prolatis codicillis, vel alio testamēto quibus ademptum est legatum, vel certè rescissum, perperam soluta repetuntur.

Scripto heredi directa indebiti conditio datur, si diu celatum aliud testamentum, vel si codicilli prolati fuerint, quibus ademptum est legatum, vel certè rescissum, id est, deminutum. l. 2. §. 1. D. de cond. indeb. Scribe, rescissum.

De mortis causa donationibus.

TIT. VII.

C Mortis causa donat, qui ad bellum proficiscitur, & qui nauigat, ea scilicet condicione, vt si reuersus fuerit, sibi restituatur: si perierit, penes eum remaneat, cui donauit.

Mortis donatio fit periculo mortis, vt dictum est lib. 1. tit. 23. & ita vt si liberatus fuerit, donata recipiat, si perierit, vt habeat is qui accepit. §. 1. de donat.

Donatio mortis causa, cessante valetudine, & secuta sanitate, pœnitentia etiam reuocatur: Morte enim tantummodo conualescit.

D Donatio causa mortis donatoris morte confirmatur: At reuocatur, si eum donationis pœniteat, vel si è vitæ periculo eripiat. §. 1. de donat.

Ad legem Falcidiam.

TIT. VIII.

E Exhausta legatis aut fideicommissis, vel mortis causa donationibus hereditate, auxilio Falcidiæ institutus heres quadrantem retinere potest.

Legata aut onerant, aut delibant, aut exhauriunt hereditatem. Delibant, quæ non excedunt: onerant, quæ excedunt dodrantem: exhauriunt, quæ assem absument. Per legem Falcidiam delibari potest hereditas, onerari vel exhauriri non potest. Quadrans enim heredi illibatus reseruandus est. Erat lex Falcidia de legatis, sed Pegasiano S. C. ad fideicommissa, Constitutione Seueri ad donationes causa mortis etiam producta est.

Quotiens de modo quartæ retinendæ quæritur, propter periculum plus petendi, officio iudicis omnibus æstimatis, quarta faciēda est, quæ apud heredem remaneat: aut certè exigenda cautio à legatario, vt quod plus dodrante perceperit, restituat.

Si heres legatarium plus petere dicat, quasi ipso iure per legem Falcidiam imminuto & reciso legato, à iudice omnibus diligenter æstimatis, diuidenda est pro quadrante & dodrante hereditas inter heredem & legatarios: aut petitori cauenti, Quod amplius quàm per legem Falcidiam liceret, cepisset reddituri, solidum & integrum legatum exsoluendum est. l. 1. §. cum dicitur. D. si cui plus quàm per legem Falcidiam. l. 2. C. de vsur. leg.

Ea quæ mater viua filio donauit, in quartam non imputantur. A

In quartam Falcidianam non imputantur ea quæ heredi inter viuos donata sunt, nisi ideò donata sint, vt integra heres legata præstaret. l. cum quo. §. vlt. D. ad leg. Falc. Propè enim est, vt ex causa hereditaria obuuisse videantur ea, quæ prouidentia & contemplatione heredis futuri donata sunt. Illud etiam constat donationes inter viuos non imputari in eam quartam, quæ inofficiosi testamenti querelam excludit: nisi & ea mente donetur, vt in eam imputetur. l. si quando. §. generaliter. C. de inoffi. testam. Hęc verò quarta an etiam sit ex lege Falcidia, vt quidam opinantur, mihi nondum satis liquet, an verò ex lege Glicia: nec magis an ex constitutione D. Marci, cuius meminimus lib. iiii. Obser. Nam sicut D. Pius prolato S. C. Tertulliano, quo mater ab intestato liberis succedit, & matri ex testamento τὸ νόμιμον μέρος dedit, auctore Zonara: ita factò Orfitiano S. C. auctore D. Marco quo matri liberi ab intestato succedunt, ex testamento matris tantundè liberis D. Marcum dedisse, atque ita quadrantem antiquiori quodam iure, liberis ex testamento parentum virilis sexus, & vicissim his ex illorum testamento datum, eos quoq; matribus ex testamento liberorum, & his vicissim ex illarum testamento dedisse verius est. Sed & ante D. Marcum receptum id fuisse indicat Plin. in lib. v. epist. i. B

Ex mora præstandorum fideicommissorum, vel legatorum fructus & vsuræ peti possunt. Mora autem fieri videtur, cum postulanti non datur.

Legatorum & fideicommissorum vsuræ & fructus ex mora debentur. Mora autem fieri intelligitur in personam per litis contestationem. l. i. C. de vsur. leg. Itemq; per interpelationem, vt hoc loco Paulus docet, & relictì legati petitionem. C

I V L I I P A V L I S E N .

T E N T I A R V M , D

L I B E R I I I I .

De Fideicommissis. T I T . I .

A V X O R E cui vir dotem prælegauit, fideicommissum relinqui non potest: quia non ex lucratiua causa testamento aliquid capit, sed proprium recipere videtur.

Ab vxore cui dos relegatur, fideicommissum relinqui non potest, quia reddi dos potius, quam legato adquiri videtur. l. cum pater. §. fideic. D. de legat. lib. 2. Eademque ratione lex Falcidia hoc legatum non minuit. l. sed vsusfructus. §. dos. D. ad leg. Falcid. At ex commodo repræsentationis Falcidiam detrahi, & fideicommissum ab ea relinqui posse, nemo est qui ambigat. E

A postumo herede instituto fideicommissum dari potest.

A postumo herede legitimo, licet alienus sit postumus, fideicommissum relinqui potest. l. pen. D. de legat. lib. i. l. i. §. pc. de legat. lib. 3. A postumo quoque herede instituto fideicommissum relinqui posse Paulus ait: quod ego etiam in postumo alieno locum obtinuisse arbitror: quia et si non heres, bonorum tamen possessor existere potest. F

Ab Imperatore herede instituto legatum & fideicommissum dari potest.

A postumo alieno herede instituto legatum dari non potest, quia heres fieri non potest,

A test, vt S. diximus: Ab imperatore herede instituto & legatum & fideicommissum relinqui potest: quia aditione heres fieri potest, & ius habet commune cum ceteris. l. cum heredes C. qui testam. fac. poss. Quæ lex aliqua ex parte tollitur in l. 2. C. Th. de testa. sed Iustinianus l. cum heredes, magis probauit.

A surdo vel muto, siue legatum acceperit, siue heres institutus sit, vel ab intestato successerit, fideicommissum relinquitur.

Ignorantes adstringi possunt fideicommissio, & ideo à surdo etiam vel muto herede aut legatario fideicommissum relinqui potest. l. cum pater. §. surdo. D. de legat. lib. 2.

B Qui fideicommissum relinquit, etiã cum eo qui relinquit, loqui potest: velut PETO, GAI SEI CONTENTVS SIS ILLA RE, aut, VOLO TIBI ILLVD PRAESTARI.

Etiam si cum fideicommissario, non cum herede, aut legatario defunctus loquatur, fideicommissum debetur. l. peto. D. de lega. lib. 2. l. fideicommissa. §. si quis ita. D. de legat. lib. 2. Qua de re scripsimus Obser. lib. 2. cap. 3.

Fideicommittere his verbis possumus, ROGO, PETO, VOLO, MANDO, DEPRECOR, CUPPIO, INIUNGO. DESIDERO quoque, & IMPERO verba vtile faciunt fideicommissum. RELINQVO verò, & COMMENDO, nullam fideicommissi pariunt actionem.

Verba precaria hæc sunt, peto, rogo, volo, mando. §. vlt. de sing. reb. per fid. rel. l. 2. C. Com. de lega. Item deprecor, cupio, iniungo, desidero. l. etiam hoc modo. l. & eo modo. D. de legat. lib. 1. Addidit Paulus, *impero*, lego, *impero*, cum Alciato. Ei tamen non assentior dum minus esse precarium, *iubeo*, putat quàm, *impero*, Nam & *iubeo*, precarium est. l. Aurelius. §. vlt. D. de lib. leg. & vtrumque significat *volo*, siue *cupio*. Hæc verba & inflexa dicuntur & *ἐπιχειρεῖ*, & fideicommissaria, nusquam obliqua. *Commēdo*, non est verbū precarium, vt si dixerit, *illum tibi commendo*, l. ex verbo. C. de fideic. lib. 1. fideicommissa. §. si ita quis. D. de legat. lib. 3. nisi vt Thalelæus notat forsitan probetur fideicommittere eo verbo testatorem voluisse. Nam ex nouissimis constitutionibus omnē verbum ad fideicommittendum vtile atque validum est. At *relinquo* videtur esse precarium. l. Lucius. §. filiam. D. ad S. C. Trebel. sed Paulus negat.

Tam nostras res, quàm alienas per fideicommissum relinquere possumus: sed nostræ statim, alienæ autem æstimatæ, aut redemptæ præstantur.

Quæ per damnationem legari possunt, & per fideicommissum relinqui possunt, auctore Vlpiano in tit. de fideic. Res igitur alienæ per fideicommissum relinqui possunt, nã & legari per damnationem: quod Agricæus Grammaticus significat, dum ex quopiã auctore bono, hoc verbo, damnas, relicta omnimodo solui oportere ait, etiam si res aliena legata sit. Per vindicationem res aliena si legata sit, legatum iure civili non valet, vt probat l. Stichus seruus. D. de manum. test. Vt enim libertas seruo alieno non rectè legatur, sic lex ait rem alienam non rectè legari, vindicationis scilicet modo. Atque ad eò nec illo modo rem suam testatorem rectè legare, aut seruum suum rectè testamento manumittere in eum casum quo res, aut seruus heredis esse desinit. At ex S. C. Neronianò, & ex constitutione Iustiniani, & per vindicationē legata res aliena perinde debetur, ac li damnationis modo relicta esset. Præstatur autem vel res ipsa, vel æstimatio eius.

F Si alienam rem tamquam suam testator per fideicommissum reliquerit, non relicturus si alienam scisset, vt solet legatum, ita inutile erit fideicommissum.

Si quis rem alienam ignorans per fideicommissum reliquerit, vel per damnationem legauerit, inutile fideicommissum vel legatum est, nisi & si scisset rem alienam esse, lega-

Ea quæ mater viua filio donauit, in quartam non imputantur. A

In quartam Falcidianam non imputantur ea quæ heredi inter viuos donata sunt, nisi idè donata sint, vt integra heres legata præstaret. l. cum quo. §. vlt. D. ad leg. Falc. Propè enim est, vt ex causa hereditaria obuensis videantur ea, quæ prouidentia & contemplatione heredis futuri donata sunt. Illud etiam constat donationes inter viuos non imputari in eam quartam, quæ inofficiosi testamenti querelam excludit: nisi & ea mente donetur, vt in eam imputetur. l. si quando. §. generaliter. C. de inoffi. testam. Hęc verò quarta an etiam sit ex lege Falcidia, vt quidam opinantur, mihi nondum satis liquet, an verò ex lege Glicia: nec magis an ex constitutione D. Marci, cuius meminimus lib. III. Obser. Nam sicut D. Pius prolato S. C. Tertulliano, quo mater ab intestato liberis succedit, & matri ex testamento τὸ νόμιμον μέρος dedit, auctore Zonara: ita factò Orfitiano S. C. auctore D. Marco quo matri liberi ab intestato succedunt, ex testamento matris tantundè liberis D. Marcum dedisse, atque ita quadrantem antiquiori quodam iure, liberis ex testamento parentum virilis sexus, & vicissim his ex illorum testamento datum, eos quoq; matribus ex testamento liberorum, & his vicissim ex illarum testamento dedisse verius est. Sed & ante D. Marcum receptum id fuisse indicat Plin. in lib. v. epist. i. B

Ex mora præstandorum fideicommissorum, vel legatorum fructus & usuræ peti possunt. Mora autem fieri videtur, cùm postulanti non datur.

Legatorum & fideicommissorum usuræ & fructus ex mora debentur. Mora autem fieri intelligitur in personam per litis contestationem. l. i. C. de usur. leg. Itemq; per interpellationem, vt hoc loco Paulus docet, & relictì legati petitionem. C

I V L I I P A V L I S E N .

T E N T I A R V M , D

L I B E R I I I I .

De Fideicommissis. TIT. I.

A V X O R E cui vir dotem prælegauit, fideicommissum relinqui non potest: quia non ex lucratiua causa testamento aliquid capit, sed proprium recipere videtur.

Ab vxore cui dos relegatur, fideicommissum relinqui non potest, quia reddi dos potius, quàm legato adquiri videtur. l. cùm pater. §. fideic. D. de legat. lib. 2. Eadèmq; ratione lex Falcidia hoc legatum nõ minuit. l. sed vsusfructus. §. dos. D. ad leg. Falcid. At ex commodo repræsentationis Falcidiam detrahi, & fideicommissum ab ea relinqui posse, nemo est qui ambigat. E

A postumo herede instituto fideicommissum dari potest.

A postumo herede legitimo, licet alienus sit postumus, fideicommissum relinqui potest. l. pen. D. de legat. lib. i. l. i. §. pe. de legat. lib. 3. A postumo quoque herede instituto fideicommissum relinqui posse Paulus ait: quod ego etiam in postumo alieno locum obtinuisse arbitrator: quia et si non heres, bonorum tamen possessor existere potest. F

Ab Imperatore herede instituto legatum & fideicommissum dari potest.

A postumo alieno herede instituto legatum dari non potest, quia heres fieri non potest, test,

A test, vt s̄. diximus: Ab imperatore herede instituto & legatum & fideicommissum relinqui potest: quia aditione heres fieri potest, & ius habet commune cum ceteris. l. cum heredes C. qui testam. fac. poss. Quæ lex aliqua ex parte tollitur in l. 2. C. Th. de testa. sed Iustinianus l. cum heredes, magis probauit.

A furdo vel muto, siue legatum acceperit, siue heres institutus sit, vel ab intestato successerit, fideicommissum relinquitur.

Ignorantes adstringi possunt fideicommissio, & ideo à furdo etiam vel muto herede aut legatario fideicommissum relinqui potest. l. cum pater. §. furdo. D. de legat. lib. 2.

B Qui fideicommissum relinquit, etiã cum eo qui relinquit, loqui potest: velut PETO, GAI SEI CONTENTVS SIS ILLA RE, aut, VOLO TIBI ILLVD PRAESTARI.

Etiã si cum fideicommissario, non cum herede, aut legatario defunctus loquatur, fideicommissum debetur. l. peto. D. de lega. lib. 2. l. fideicommissa. §. si quis ita. D. de legat. lib. 2. Qua de re scripsimus Obser. lib. 2. cap. 3.

Fideicommittere his verbis possumus, ROGO, PETO, VOLO, MANDO, DEPRECOR, CUPPIO, INIUNGO. DESIDERO quoque, & IMPERO verba vtile faciunt fideicommissum. RELINQVO verò, & COMMENDO, nullam fideicommissi pariunt actionem.

Verba precaria hæc sunt, peto, rogo, volo, mando. §. vlt. de sing. reb. per fid. rel. l. 2. C. Com. de lega. Item deprecor, cupio, iniungo, desidero. l. etiam hoc modo. l. & eo modo. D. de legat. lib. 1. Addidit Paulus, *impero*, lego, *impero*, cum Alciato. Ei tamen non assentior dum minus esse precarium, *iubeo*, putat quàm, *impero*, Nam & *iubeo*, precarium est. l. Aurelius. §. vlt. D. de lib. leg. & vtrumque significat *volo*, siue *cupio*. Hæc verba & inflexa dicuntur & *καθηπε*, & fideicommissaria, nusquam obliqua. *Commēdo*, non est verbū precarium, vt si dixerit, *illum tibi commendo*, l. ex verbo. C. de fideic. lib. 1. l. fideicommissa. §. si ita quis. D. de legat. lib. 3. nisi vt Thalelæus notat forsitan probetur fideicommittere eo verbo testatorem voluisse. Nam ex nouissimis constitutionibus omne verbum ad fideicommittendum vtile atque validum est. At *relinquo* videtur esse precarium. l. Lucius. §. filiam. D. ad S. C. Trebel. sed Paulus negat.

Tam nostras res, quàm alienas per fideicommissum relinquere possumus: sed nostræ statim, alienæ autem æstimatæ, aut redemptæ præstantur.

Quæ per damnationem legari possunt, & per fideicommissum relinqui possunt, auctore Vlpiano in tit. de fideic. Res igitur alienæ per fideicommissum relinqui possunt, nã & legari per damnationem: quod Agricæus Grammaticus significat, dum ex quopiã auctore bono, hoc verbo, *damnas*, relicta omnimodo solui oportere ait, etiam si res aliena legata sit. Per vindicationem res aliena si legata sit, legatum iure civili non valet, vt probat l. Stichus seruus. D. de manum. test. Vt enim libertas seruo alieno non rectè legatur, sic lex ait rem alienam non rectè legari, vindicationis scilicet modo. Atque ad eò nec illo modo rem suam testatorem rectè legare, aut seruum suum rectè testamento manumittere in eum casum quo res, aut seruus heredis esse desierit. At ex S. C. Neronianò, & ex constitutione Iustiniani, & per vindicationem legata res aliena perinde debetur, ac li damnationis modo relicta esset. Præstatur autem, vel res ipsa, vel æstimatio eius.

F Si alienam rem tamquam suam testator per fideicommissum reliquerit, non relicturus si alienam scisset, vt solet legatum, ita inutile erit fideicommissum.

Si quis rem alienam ignorans per fideicommissum reliquerit, vel per damnationem legauerit, inutile fideicommissum vel legatum est; nisi & si scisset rem alienam esse, lega-

turum eum fuisse appareat. l. cum alienam. C. de legat. l. prædia. C. de fideic.

A

Testator superuiuens, si eam rem quam reliquerat, vendiderit, extinguitur fideicommissum.

Licet rei alienæ fideicommissum valeat, si tamen quis rem suam quam per fideicommissum reliquit, alienauerit, placet fideicommissum extingui: quia fideicommissum videtur ademisse, nisi alia mente testatorem alienasse probetur. §. si rem suam. de legat. l. cum seruus. D. de adim. lega.

Codicillis, qui testamento confirmati nõ sunt, adscriptum fideicommissum iure debetur.

B

In codicillis testamento confirmatis licet nemo heres institui possit, legata tamen relinqui possunt, & tutele, & libertates directæ: quoniam hi codicilli pro parte testamenti sunt. In codicillis testamento non confirmatis nihil recto iure relinqui potest, fideicommissum tamen dari potest.

Filio quibuscumque verbis à patre fideicommissum relictum, iure debetur. Sufficit enim inter cõiunctas personas quibuscumque verbis vt in donatione, volũtas expressa: & ideo etiã pridie quã moriatur rectè relictũ videtur.

Non sic est accipienda hæc sententia vt à patre herede instituto filiofamiliã relictum fideicommissum debeatur, etiam si ita testator dixerit, *Pridie quã morietur heres, filio eius dari volo.* Hoc enim fit non ratione coniunctionis personarum, sed quia paria hæc sunt, *Post mortem heredis, & Pridie quã morietur heres*: propterea quod non nisi post mortem sciri potest quando fuerit pridie. §. post mortem. De legat. Sed & hanc orationem, *Cum morietur heres*, in fideicommissis hac in specie non esse ab illis diuersam constat. l. i. §. si emancipato. D. de colla. bonor. l. fideicommissa. §. si filio. D. de legat. lib. i. l. i. Igitur sic potius hanc sententiam accipiamus, vt licet fideicommissum relictum post mortem fideicommissarij, aut pridie quã moriatur fideicommissarius non valeat, (qua in re à fideicommissio legatum nihil distat, multoquẽ dissimilis est causa relictæ post mortem heredis, cum possit hoc genere fideicommissi, non etiam legari) tamẽ ratione coniunctionis personarum, vt pote filio patre dante fideicommissum, etiam post mortem filij, aut pridie quã morietur filius, filio rectè fideicommissum relictum videatur. Sufficit, inquit, inter coniunctas personas quibuscumque verbis, vt in donatione, expressa voluntas. Nec enim in donationibus inter coniunctas personas verborum subtilitas obseruatur: nec exigitur emancipatio aut traditio ex Constit. D. Pij l. 4. C. Th. de donat. licet actorum insinuatio omnimodo exigatur. l. data. C. de donat. Ad quam legem si quærat dubitationis ratio nec à Latinis, vt reor, nec à Græcis interpretibus intellecta, ex hoc loco sumenda erit.

C

D

In tempus emancipationis, vel cum sui iuris erit, fideicommissum relictum quocumque modo patria potestate liberato debetur.

E

Fideicommissum ita relictum. Cum sui iuris erit, morte, vel emancipatione, vel alio quocumque modo patria potestate liberato debetur. Idemque iuris erit vno tantum casu expresso. l. fideic. §. si cui. D. de leg. lib. 3. l. si ita esset. D. quã dies leg. ced. l. 3. C. de inst. & subst.

Rogati inuicem sibi, si sine liberis decesserint, hereditatem restituere, altero decedente sine liberis, hereditas ad eum peruenit qui superuixit, nec ex eo pacisci contra voluntatem testatoris possunt.

Si duo sibi inuicem precario substituti sint, sub hac condicione, Si sine liberis decesserint, pacto effici non potest vno decedente sine liberis, quominus ad superstitem hereditas pertineat. Sed hoc constitutiones non admittunt. l. cum proponas. i. C. de pact. l. de fideicommissis. C. de transact. Nam & alienatione prohibita extra familiã, omnibus vendentibus itemque pacto fideicommissum remittitur. Nou. c. l. i. x. ex qua est explicandum. l. quotiens ab omnibus. C. de fideic. & l. cum pater. §. libertis. D. de legat. lib. 2.

F

A Heres ante aditam hereditatem, legatarius antequàm legatum accipiat, fideicommissum præstare non possunt.

Adiri prius hereditatem ab herede, vel à legatario legatum agnosci oportet, deinde fideicommissum præstari ab eo herede, vel legatario relictum.

Rem fideicommissam si heres vendiderit, eamque sciens comparauerit, nihilominus in possessionem eius fideicommissarius mitti iure desiderat.

B Si rem fideicommissam scienti heres vendiderit, fideicommissario dabitur in rem missio. Sed Iustinianus in rem missionem sustulit. Igitur superest fideicommissario dumtaxat vindicatio: emptori autem malæ fidei aduersus heredem solius pretij repetitio dabitur l. ult. C. com. de legat.

Quotiens libertis fideicommissum relinquitur, ad eos tantummodo placuit pertinere, qui manumissi sunt, vel qui in eodem testamento libertatē intra numerum legitimum consecuti sunt.

C Fideicommissio relicto libertis, non tantum hi quos viuis testator manumisit, sed etiã testamento codicillisve manumissi iuxta modum lege Caninia constitutum ad fideicommissum admittuntur. Idem interdum datur & manumissis per fideicommissum, & libertorum libertis. l. 2. l. alimenta. §. 1. D. de alim. leg.

Cui ab herede fideicommissum non præstatur, non solum in res hereditarias, sed & in proprias heredis inducitur.

D Fideicommissarius, cui heres fideicommissum pecuniarium non præstat, non tantum in hereditariarum, sed in propriarum heredis rerum possessionem inducitur. Quod ita procedit, nisi malit separationem bonorum impetrare. Datur enim separatio legatariis & fideicommissariis. l. peti. D. de separ. At cum ob cautionem non præstitam mittitur fideicommissarius in possessionem, sanè non mittitur in res heredis proprias, nisi certis modis ex constitutione Antonini; l. is cui. §. Imp. D. vt in poss. legat.

Ius omne fideicommissi non in vindicatione, sed in petitione consistit.

Legata vindicamus, fideicommissa petimus, siue persequimur. l. mulier. §. non est. D. ad S. C. Trebellianum.

De S. C. Trebelliano.

TIT. II.

S Enatusconsulto Trebelliano prospectum est, ne solus heres omnibus hereditariis actionibus oneretur. Et ideò quotiens hereditas ex causa fideicommissi restituitur, actiones eius in fideicommissarium transferuntur: quia unicuique damnosam esse fidem suam non oportet.

Lege Falcidia non interueniente ex S. C. Trebelliano restituitur hereditas, ita vt actiones in fideicommissarium dentur. Quod ideò proditum est, ne cui periculosa esset fides sua. l. 1. D. ad S. C. Trebel.

De S. C. Pegasiano.

TIT. III.

I Nter heredem & fideicommissarium, cui ex Pegasiano hereditas restituitur, partis & pro parte stipulatio interponitur: vt heredi instituto pro quarta actiones, pro ceteris verò portionibus fideicommissario competant.

Lege Falcidia interueniente, ex S. C. Pegasiano restituitur hereditas deducta quarta, & actionibus in fideicommissarium minimè translatis. Comunicantur tamen onera inter

heredem & fideicommissarium interpositis stipulationibus partis & pro parte. §. post A
quod. de fideic. hered. Sed à Iustiniano Pegasianum S. C. transfusum est in Trebellianū,
vt actio rei vxoriæ in actionem ex stipulatu.

Totam hereditatem restituere rogatus, si quartam retinere nolit, magis
est, vt eam ex S. C. Trebelliano debeat restituere. Tunc enim omnes actio-
nes in fideicommissarium dantur.

Is qui totam hereditatem restituere rogatus est, si Falcidiam omittat fidei explendæ
gratia, vel ex S. C. Pegasiano restituere debet, interpositis emptæ & venditæ hereditatis
stipulationibus. §. ergo siquidem. de fid. hered. vel quod expeditius est, ex S. C. Trebellia- B
no, aut vi prætoris ex S. C. Pegasiano, nullis stipulationibus interpositis. l. qui totam. D.
ad S. C. Trebel.

Lex Falcidia, itémque S. C. Pegasianum deducto omni ære alieno, Deo-
rúmque donis, quartam residuæ hereditatis ad heredem voluit pertinere.

Deduci prius oportet omne æs alienum, & Deorum dona, deinde Falcidianam, aut
Pegasianam quartam. Ex hoc loco in Notis ad Iustiniani Institutiones testatus sum mal-
le me in l. i. §. ad municipum. D. ad leg. Falcid. sic legere, *Ad municipum quoque legata, non
etiam ad ea quæ Deo relinquuntur, lex Falcidia pertinet; nec muto sententiam. Vt enim cõsti-
tutio iuris ciuilibus quæ inter coniuges donationem prohibet, in Deorum donis non va- C
let. l. si sponsus. §. proinde. D. de don. inter vir. & vxo. ita Dei cultus postulat, vt nec in eis
valeat lex Falcidia: idque nouissimis constitutionibus comprobatur.*

Qui totam hereditatem restituit, cùm quartam retinere ex Pegasiano de-
buisse, repetere eam non potest. Nec enim indebitum soluisse videtur, qui
plenam fidem defuncto præstare maluit.

Qui ex Pegasiano totam hereditatem restituit, quartæ conditionem non habet, quia
sciens restituit. l. i. l. vlt. C. ad leg. Falcid. l. si sponsus. §. si quis rogatus: D. de don. int. vir. &
vxor. Stipulationem emptæ & venditæ hereditatis habet. Qui verò ex Trebelliano resti- D
tuit, quartæ conditionem habet, quia ignorans soluit. §. sed quia. de fid. hered. Cùm e-
nim interueniente Falcidia, Pegasiano nõ interueniente, Trebelliano locus sit, is qui hoc
vtitur Falcidiam non interuenire, qui illo, interuenire vt existimet necesse est, nisi forsità
expeditiore via vsus, cùm posset ex Pegasiano restituere, maluerit totam hereditatem re-
stituere ex Trebelliano actionum transferendarum causa: quo casu & Falcidiæ condi-
ctio cessat.

De repudianda hereditate.

TIT. IIII.

Recusari hereditas non tantum verbis, sed etiam re potest, & alio quouis E
indicio voluntatis.

Diuerfa hæc sunt, Repudiare & Recusare. Repudiatio fit in iure, Recusatio quoquo-
modo, vt ostendi in tit. de hered. qual. & diff. lib. 2. Instit. Recusat non tantum heres, sed
etiam fideicommissarius. l. cogi. §. si quis heres. §. si seruo. D. ad Treb. Repudiat solus he-
res, numquam verò fideicommissarius dicitur repudiare, quia non defertur ei hereditas.
Cùm igitur hæc duo sint diuerfa, non debuit huic quæstioni de recusatione hereditatis
præponi titulus, *De repudianda hereditate*. Et verò sufficiebat superior titulus, *De S. C. Pega-
siano*, cùm omnia ea quæ sequuntur ad S. C. Pegasianum pertineant: ideoq; sub tit. ad S.
C. Trebel. ponere hanc sententiam Tribonianus debuit, quam tamen huius tituli falsa F
impositione deceptus sub tit. de adquiren. vel omit. hered. collocauit. l. recusari. D. de ac-
quir. hered.

Heres per magistratus municipales ex auctoritate præsidis, fideicommissario postulante, hereditatem adire & restituere compellitur.

A Qui recusat adire, in vrbe per prætorem adire & restituere cogitur, in prouinciis per præsidem. Sed & per Duumuiros ex præcepto præfidis cogi potest. Eodemq; modo Duumuiros tutores dant l. Lucius. §. cum testamento. D. de adm. tut. cum tamen neutrum imperij sit, aut iurisdictionis.

Fideicommissarius si affirmet heredem nolle adire hereditatem, absente eo interponi decretum, & in possessionem mitti iure desiderat.

B Etiam aduersus absentem heredem & recusantem fideicommissarius rectè postulat decretum. l. recusare. D. ad Trebel. vt scilicet, adeat. l. si postulante. D. eod. eoq; cessante fideicommissarius in possessionem mittetur, & ipso iure in eum transibunt actiones, vt constitutum est in l. pen. §. vt. C. eod.

Suspectam hereditatem adire cõpulsus omnia ex Trebelliano constituit.

Si ex decreto prætoris heres adierit, restituit quidem hereditatem ex S. C. Pegasiano, sed perinde est, atque si ex Trebelliano restituisset: & idè neque actiones, neque quartam habet. l. quia poterat. l. qui totam. D. ad Treb. §. sed si recusabat. de fideic. her.

De inofficiosi querela. TIT. V.

C Inofficiosum dicitur testamentum, quod frustra, liberis exheredatis, non ex officio pietatis, videtur esse conscriptum.

Inofficiosum testamentum est, in quo liberi, vel parentes frustra exheredati sunt. Frustra fit exhereditatio quæ non tenet. Quod si obtinuerit exhereditatio, inofficiosum testamentum non est. Sic autem dicitur, quasi contra merita (vt Asconius ait) vel contra officium pietatis factum. l. 2. D. de inoff. test.

Post factum à matre testamentum filius procreatus, non mutata ab ea, cum posset, voluntate, ad exemplum præteriti inofficiosi querelam rectè instituit.

D Præteriti à matre pro exheredatis habentur: & idè datur eis querela inofficiosi testamenti. Præteriti autem dicuntur, non tantum qui cum nati essent, testamenti faciendi tempore omisi sunt, sed & qui post factum testamentum nascuntur, si post eorum editionem mutandi testamenti liberum spatium mater habuerit, nec mutauerit. Quod si in ipso puerperio diem suum obierit, aduersus fratres institutos omisso non dabitur querela, sed adcrefcet eis in virilem: aduersus extraneos dabitur querela. l. 3. C. de inoff. testa. Igitur & si sint duo filij ex partibus disparibus scripti, puta, Primus ex quadrante, Secundus ex do-drante, Tertius qui omissus est trientem feret, Primus sextantem, Secundus semissem. Quod si filius & extraneus ex æquo instituti sint, omisso querela dabitur tantum aduersus extraneum: nec enim fratri instituto quicquam auferet. Ac si ex minima parte, puta ex vncia extraneus institutus sit, ex deince filius, aget filius præteritus querela in extraneum, fratri autem adcrefcet in quincuncem. Eademq; ratio seruabitur si plures sint extranei, pluresq; filij heredes instituti, aut plures filij, vnus extraneus, plures extranei, vnus filius.

E Testamentum in quo Imperator scriptus est heres, inofficiosum argui potest. Eum enim qui leges facit, pari maiestate legibus obtèperare cõuenit.

F Actio inofficiosi datur liberis, aut parentibus exheredatis, etiam contra Imperatorem heredem scriptum. l. Papinianus. §. si Imperator. D. de inoff. test. Seruare enim eum leges decet qui & facit. l. ex imperfecto. D. de legat. lib. III.

Qui inofficiosum dicere potest, hereditatem petere non prohibetur.

Multum à querela inofficiosi, quæ & petitio hereditatis de inofficioso appellatur, distat illa petitio hereditatis, de qua post tit. de inoff. test. in Pandectis generalis titulus datur. Nam querela aduersus eum intenditur, qui iuste possidet, vt puta aduersus heredem

scriptum, item contra fideicommissarium. l. i. C. de inoff. test. contra præteritum, qui accepit cum re bonorum possessionem contra tabulas. l. filium. D. de bonor. possess. contra tab. Illa autem petitio hereditatis aduersus eum datur, qui nullo iure possidet. l. regulariter. D. de pet. hered. Sed tamen, ut hoc in loco Paulus sentit, qui inofficiosi actionem habet aduersus heredem scriptum, & petitionem illam hereditatis aduersus eum intendere potest. Quamuis enim dari non soleat aduersus eum qui iure possidet: æquum tamen eam dari, cum is qui agat paratus est inofficiosum testamentum dicere. l. i. C. de inoff. test. Quidam Codices habent, *Qui inofficiosum dicere non potest.*

Filius ex asse heres institutus inofficiosum dicere non potest, nec interest, exhausta necne sit hereditas, cum apud eum quarta aut legis Falcidiae, aut S. C. Pegasiani beneficio sit remansura.

Institutis querela inofficiosi testamenti, ne tunc quidem datur, cum legatis exhausta vel onerata est hereditas, vel cum ipsi alteri eam restituere rogati sunt, quia Falcidiam habent. l. Papinianus. §. quarta. D. de inoff. test.

Quarta portio liberis deducto ære alieno, & funeris impensa præstanda est, ut ab inofficiosi querela excludantur: libertates quoque eam portionem minuere placet.

Quarta debita portionis excludit querelam. Quartæ autem ratio priusquam incatur, deducendum æs alienum, deducenda funeris impensa, deducendæ sunt libertates. l. Papinianus. §. quoniam. & §. quarta. D. de inoff. test. l. cum quæritur. C. cod.

Filius in iudicio patris si minus quarta portione consecutus sit, ut quarta sibi à coheredibus fratribus citra inofficiosi querelam impleatur, iure desiderat.

Filio instituto ex minore parte non datur querela, maxime si ei adiecti sint fratres coheredes: sed ita actio datur, ut sibi portio debita à fratribus suppleatur. Adiectis extraneis fecus esse argumentum præbet. l. 3. C. de inoffic. test. Filio autem exheredato, si minus debita portione concessum aliquid vel relictum sit, vel eadem actio dabitur, maxime si in testamento id adiectum sit, ut ei debita portio viri boni arbitrato repleatur, vel etiam dabitur querela cum onere collationis, si in totum rescisso testamento omnes fratres ab intestato veniant. Et ita accipio. l. si non mortis. D. de inoff. test. l. ut liberis. C. de collat. l. pater filium. D. de collat. dot. Filio autem præterito, nemo est qui nesciat ad excludendum bonorum possessionem contra tabulas quartam non sufficere. Hodie ex constitutione Iustiniani filio instituto ex minore parte, vel exheredato, cui minus debito relictum est, omnimodo actio datur supplendæ portionis gratia, non querela. l. omnimodo. l. scimus. C. de inoff. test.

Pactio talis, ne de inofficioso testamento dicatur, querelam super iudicio futuram non excludit. Meritis enim liberos, quam pactionibus adstringi placuit.

Si parens cum filio paciscatur, ne de inofficioso agat, agenti postea filio non obstat exceptio pacti, vel doli. Sunt enim filij, ut & Papinianus ait, meritis prouocandi ad obsequia paterna, non pactionibus adstringendi. l. si quando. §. illud. C. de inoff. test.

Rogatus hereditatem restituere, etsi inofficiosi querelam instituerit, fidei commissio non fit iniuria: quartam enim solummodo hereditatis amittit, quam beneficio Senatusconsulti habere potuisset.

Qui inofficiosum testamentum dixit, nec obtinuit: id, quod ex testamento accepit, ei auferitur, quasi indigno, & fisco vindicatur. l. Papinianus. §. meminisse. D. de inoff. test. Igitur si institutus & rogatus Titio hereditatem restituere, aduersus Titium inofficiosum testamentum dixerit, atque adeo non obtinuerit, quarta quidem Pegasiana, quam habere potuisset, fisco vindicatur, reliqua autem hereditas Titio cõseruatur. d. l. Papinianus. §. unde non male. Id enim dumtaxat ei auferitur quod apud eum remanere potuisset.

Heres institutus habens substitutum, si de inofficioso dixerit, nec obtinuerit, non id ad fiscum, sed ad substitutum pertinebit.

A Ut substitutioni precariæ iniuriam non fieri dixit, scripto querente, nec obtinente: ita nunc ait substitutioni directæ iniuriam non fieri, si scriptus de inofficioso testamento cogerit, nec obtinuerit. Nec enim fisco, sed substituto hereditas conseruatur. In priori specie agit aduersus fideicommissarium, in hac aduersus substitutum, vt & in d.l. Papinia. §. quarta. in fin. Nam vterque est heredis loco.

De vicefima.

TIT. VI.

Hic titulus est de vicefima hereditatum, de qua Æmilius Macer libros duos scripsit. Hæc lege Iulia primium augendi ærarij gratia, extraneis heredibus, nec inopibus irrogata est, vt Dio scribit lib. LV. Deinde Neruæ, Traiani, Adriani, Marci, & aliorum constitutionibus vel accisa, vel ex integro reducta, & ad postremum abolita est. Non est credendum Alciato, qui eam fuisse à Gratiiano sublatam, idq; Aufonium in Gratiarum actione testari falso conscripsit. Solet Alciatus auctorum testimonio abuti, eorumq; verba ad sui animi sententiam commutare, qua re nihil est iniquius, nihil illiberalius. Quæ lex verò vicefimam sanxit, eadem & de aperiendis tabulis testamenti cauit, vt ex postrema huius tituli sententia apparet: & ita edicto quoque D. Adrianus de Vicefima simul, & de aperiendis tabulis constituit. l. vlt. C. de edic. D. Adr. tollen. l. vlt. D. de ap. rec.

C Tabulæ testamenti aperiuntur hoc modo, vt testes, vel maxima pars eorum adhibeantur qui signauerint testamentum: vt ita agnitis signis rupto lino aperiatur & recitetur, atque ita describendi exempli fiat potestas, ac deinde signo publico obfignatum in archium redigatur: vt si quando exemplum eius interciderit, sit vnde peti possit.

Coactis signatoribus, vel maiori horum parte, & sigillis recognitis, lino inciso tabulæ resignantur, & recitantur. l. cum ab initio. l. sed si maior. D. quemad. test. aper. Si non fuerit signatorum copia, præsentibus optimæ opinionis viris aperiuntur. l. sed si quis. D. cod. l. 2. C. cod. tit. Et ideo in proxima sententia Paulus, *Præsentibus*, inquit, *testibus*, vel *honestis viris*. Apertis autem tabulis inspiciendi, describendiq; sit potestas eis, quorû res est. Tum deinde obfignantur signo publico, & in archium publicum deponuntur, vt si fortasse exemplum interciderit, ex archio petatur. Quid sit archium notum est. Deponuntur in eo instrumenta etiam priuata. l. moris est. D. de pæn. vt publicum testimonium habeant: eaque ratione in archium redacta ad comparisonem valêt, licet destituta sint legis solemnitate. Nou. i. §. pen. Ecclesiarum archium cimeliarchium appellatur, quod in eo sint reposita *κειμήλια*, id est, sacra vasa: Et ideo in l. litibus. C. de agr. & cens. sic rectius in scriptis, quàm in excusis codicibus legitur, *In æde sacrosancta, id est, cimeliarchio*. At quemadmodum ideo Paulus ait testamenta in archio deponi, vt exemplo amisso sit vnde aliud promi possit, sic inuenta est ratio qua possint, etiam dum adhuc testatores in rebus humanis agunt, testamenta publicari, & insinuari actis publicis, vt ipso etiam authentico amisso, ex actis publicis fides testamenti petatur. l. 2. l. testamenta. l. consulta. C. de testam. Non aliter quàm si ab initio actis solùm publicis testamenta condita fuissent. Quod fieri posse indicat. l. omnium. C. cod. & Nouel. Valentiniani de testam. Publicantur autem & referantur in vrbe apud magistrum census, in prouinciis apud præfides vel magistratus, vel defensores. d. l. testamenta. l. in hac. C. de donatio. Acta in hunc ferme modum Romano more fieri ex Marculphi monachi libro, De formulis publicorum priuatorumque negotiorum Emari Ranconeti v. c. diuino immortalique beneficio didicimus: *Anno illo, sub die illa, ciuitate, illa adstante defensore & omni curia illius ciuitatis, TITIVS persecutor dixit: Peto, optime defensor, vosque laudabiles curiales atque municipes, vt mihi codices publicos patere iubeatis, Quædam enim in manibus habeo, quæ gestorum cupio allegatione roborari. DEFENSOR & Curiales dixerunt, Patent tibi codices publici, prosequere quæ optas. PROSECUTOR dixit, Gaius vir illustris mihi mandauit, testamentum, vt mos est, gestis municipalibus insinuarem. DEFENSOR dixit, Amanuensis mandatum accipiat, & recitet. POST recitationem mandati, Defensor dixit, Mandatum quidem recitatum est, sed testamentum quod præ manibus te habere dicis, etiam nobis præsentibus recitetur, &*

ut postulas gestis publicis firmetur. POST recitationem testamenti, Defensor & curiales dixerunt, A
 Testamentum quod recitatum est, gestis publicis inseratur. PROSECUTOR dixit, Hoc amplius
 peto optime Defensor, ut mihi gesta publicè edantur: DEFENSOR & ordo curiæ dixerunt, Quia
 testamentum & mandatum rite condita, & bonorum virorum subscriptionibus firmata cognoui-
 mus, æquum est ut gesta cum à nobis fuerint subscripta, & ab amanuensi edita, tibi ex more tradan-
 tur, eadèque in archijs publicis conseruètur. Parique modo acta in donationum insinuatione
 conficiebantur.

Testamenta in municipiis, coloniis, oppidis. præfectura, vico, castello cõ-
 ciliabulo facta, in foro vel basilica præsentibus testibus vel honestis viris,
 inter horam secundam & decimam diei recitari debent, exemplóque subla- B
 to ab iisdem rursus magistratibus obsignari, quorù præsentia cõstat aperta.

Recitationes testamentorum fiunt in foro, aut basilicis à secunda hora ad decimam:
 quoniam eo maximè tempore frequentissimum est forum. Et fiunt præsentem magistratu,
 eodemque testamentum, posteaquam describendi potestas facta est, obsignante. Et hoc
 est quod superius publicum signum appellauit. Sed si in archio ciuitatis tabulæ non de-
 ponantur, satis erit vel priorum signatorum, vel eorum qui illis absentibus adfuerunt, si-
 gna magistratu præsentem reponi. l. sed si quis. D. test. quemadm. aper. l. 2. C. cod. Pertinet
 ad hanc maximè quæstionem quod Augustinus scribit in psalmum 21. Tandiu conten-
 ditur, inquit, de hereditate mortuorum, quandiu testamentum proferatur in publicum. C
 & cum testamentum prolatum fuerit in publicum, tacent omnes, ut tabulæ aperiatur &
 recitentur. Iudex intus audit, aduocati silent, præcones silentium faciunt, vniuersus po-
 pulus suspensus est, ut legantur verba mortui non sentientis in monumento. Ille sine sen-
 su iacet in monumento, & valent verba ipsius: sedet Christus in cælo, & contradicitur
 testamento eius.

Testamentum lex statim post mortem testatoris aperiri voluit: & ideo
 quamuis sit rescriptis variatù, tamen à præsentibus intra triduum, vel quin-
 que dies aperiendæ sunt tabulæ: ab absentibus quoque intra eos dies, cum
 superuenerint. Nec enim oportet testamentum heredibus aut legatarijs, aut D
 libertatibus, quàm necessario vectigali moram fieri.

Hæc est lex Iulia, quæ proprio nomine lex Vicesima hereditatum dicitur in earum
 legum inscriptionibus, quæ sumptæ sunt ex duobus Æmiliij Macri εικοσὶν libris. Vult au-
 tem non tantum ut vicesima hereditatum fisco præstetur, sed etiam ut tabulæ testamenti
 statim aperiantur. Nec enim hæc res dilationem recipit: & ideo, ut rectè Paulus ait, in l.
 vlt. D. de appel. rec. ne testamentum aperiatur, ut D. Adrianus constituit. id est, ex edicto.
 D. Adriani, quod etiam pertinet ad vicesimam hereditatum, appellare non permittitur.
 Qui locus notandus est, propterea quod & si mentionem eius edicti studiosè Tribonia-
 nus remouerit ex l. vlt. C. de codic. & l. quisquis. C. quor. appel. non rec. ut ostendi lib. 3. tit.
 de S. C. Silaniano, reliquit tamen eo in loco: credo quia ea verba, D. Adrianus constituit, E
 non intellexit ad edictum illud Adriani referenda esse. Statim autem aperiendæ sunt ta-
 bulæ, id est, à præsentibus intra dies tres vel quinque à morte testatoris. Absentibus enim
 primùm itineri in vicena milia passuum singuli dies dantur: & ob id tractans de lege vi-
 cesima, mille passus Macer definiuit in l. mille. de verb. signific. Aperturæ tabularum postea
 triduum vel quinque dies. Quod sequitur in hac Pauli sententia, Nec enim oportet, &c. ita
 restituimus ex codicibus nouem: sed tamen ut sensus idoneus reddatur, pro, testamentum,
 legendum existimo, testamento. Dixit autem quàm necessario. κατ' ἐμφασι, ut in tit. prox. §.
 Meritis liberos, quàm pactionibus adstringi placet: & in lib. 5. tit. 18. neque in pecuniariis,
 quàm in capitalibus. Sic enim & in eis locis omnes libri veteres habent. Sensus igitur hic
 est, ideo statim aperiri tabulas, quod non sit magis æquum per causam testamenti clausi F
 heredibus, aut legatarijs, aut libertatibus moram fieri, quàm necessario vectigali, id est, vi-
 cesimæ. Ea igitur legis pars & fisco, & heredibus, & legatarijs, & libertatibus utilis est. Ne-
 cessarium vectigal dicitur, quia id onera imperij introduxerunt pro vtilitate communi,
 ut Plinius ait in Panegyrico.

A

De lege Cornelia.

TIT. VII.

Qui testamētum falsum scripserit, recitauerit, subiecerit, signauerit, suppresserit, amouerit, resignauerit, deleuerit, pœna legis Cornelię de falsis tenebitur, id est, in insulam deportatur.

Lege Cornelia testamentaria tenetur, qui falsum testamentum scripsit, recitauit, subiecit, signauit dolo malo, vel qui verum celauit, amouit, resignauit, deleuit. l. 2. D. de leg. Corn. de fal. Qui amouit, furti non tenetur, quia non lucrifaciendi animo amouit, sed vt verum non appareat. Pœna legis Cornelię est deportatio, vt lib. 5. latius explicabitur.

B Non tantum is qui testamentum subiecit, suppressit, deleuit, pœna legis Cornelię coërcetur, sed & is qui sciens dolo malo id fieri iussit, faciendumve curauit.

Lege Cornelia tenetur non tantum is, qui eorum, quę superius cõprehensa sunt, quid fecit: sed & is, cuius dolo malo eorum aliquid factum erit. l. 2. D. eod.

Testamentum supprimit, qui sciens prudensque tabulas testamenti in fraudem heredum, legatariorum, fideicommissariorum, aut libertatum non profert.

C Quid sit in lege Cornelia supprimere, explicat. Est autem dolo malo testamentum celare, nec iis quorum interest, exhibere, puta heredibus, aut legatariis, aut exhereditatis. Inde in l. Pomp. D. de adq. rer. dom. Qui reposcenti, inquit, non reddit, supprimere, & intercepte videtur. Sed omnimodo supprimendi animum ac consilium exigimus. l. 3. §. si quis dolo. D. de tab. exh.

Supprimere tabulas videtur, qui cum habeat, & proferre possit, eas proferre non curat.

Vt quis dolo malo supprimere videatur, duo exigimus, vt tabulas habeat, easque exhibere possit. Sed tamen qui dolo malo fecit, vt desineret habere, quasi suppressor tabularum,

D etiam condemnabitur. d. l. 3. §. si quis dolo.

Codicilli quoque si lateant, nec proferantur, supprimi videbuntur.

Lege Cornelia tenetur non is tantum qui testamentum, sed & qui codicillos occultat dolo malo. Similiter vterque interdicto tenetur, de tabulis exhibendis. l. 1. §. hoc interdictum. D. de tab. exhib.

Edicto perpetuo cauetur, vt si tabulę testamēti non appareant, de earum exhibitione interdicto reddito, intra annum agi possit, quo ad exhibendum compellitur qui supprimit. Tabularum autem appellatione chartę quoque
E & membranę continentur.

Interdicto de tabulis proferendis tenetur, qui tabulas supprimit. Dum autem hoc intra annum ait interdictum reddi, post annum non reddi significat: quod pugnat directò cum l. 3. §. ult. D. de tab. exhib. in quo Vlpianus, Interdictum hoc, inquit, & post annũ cõpetere cõstat: sed & heredi, ceterisque successoribus competit. Non est igitur controuersum, sed constat inter omnes perpetuum esse interdictum, De tabulis exhibendis. Sed hoc an ita senserit Vlpianus, subtilius intueamur. Et quidem si verum est quod Vlpianus proposuit, interdictum De tabulis exhibendis post annum competere, cur subdit, quasi augendę rei gratia, Sed & heredi ceterisque successoribus competit? Certissimum est perpe-

F tua interdicta successoribus competere: idque in annuis tantum interdictis commodè adiungitur, heredi competere. Quod si in heredem hoc interdictum ceterosque successores competere, quod tamen nusquam reperitur scriptum, Vlpianus scripsisset, & perpetuum esse interdictum facile admitteremus, & aptè eum atque conuenienter id subdidisse confiteremur. Quando verò & illud adscripsit, & hoc prætermisit, ita censeo, eandem esse

rationem huius interdicti, & interdicti, Ne vis fiat ei, qui in possessionem missus erit. V-
 trumque enim pœnale est: & rectè, meo quidem iudicio. Accursius quæ traduntur in l. 3.
 §. condemnatio. D. de tab. exhib. ad aliud quoque interdictum transfert in l. 1. §. hanc ac-
 tionē. D. ne vis fiat ei, qui in poss. miss. erit. Neque enim ei quicquam obstat. l. si quis do-
 lo. §. 1. D. de re iudic. si quidem in eo pro, *venditor*, mihi persuadeo legendum esse, *debitor*,
 & verum est. At considerandum hîc rursus est, hoc ordine interdicta proponi, vt præc-
 dat interdictum, Ne vis fiat ei, &c. sequatur interdictum, De tabulis exhibendis. Neque
 perturbemur legum inscriptionibus, quas tractatu proprio habito, quandoque mendis
 innumeris scatere, Domino faciēte, docebimus. Nam vt l. 3. D. ne vis fiat ei, &c. est ex VI-
 piani lib. LXVIII. ad edictum, sic & l. 1. & l. vlt. Et quod lex prima LXXII. lex vltima LXVIII.
 libro tribuitur, mendum allatum est ex numerorum notis in l. 1. v. in x. mutato & vno 1. B
 quod superest in l. vlt. in ea prætermisso. Quæ vitiorum genera in auctoribus frequenter
 occurrunt. Cùm verò Vlpianus hoc prius de interdicto, Ne vis fiat ei, &c. scripsisset post
 annum id non competere, sed heredibus similibusque personis dari, in l. 1. §. hanc actionē.
 D. ne vis fiat ei, &c. quod & de interdicto annali Vnde vi adnotatur in l. 1. §. hoc interdi-
 ctum heredi. D. vnde vi. deinde idem Vlpianus huic interdicto proximè adiuncta tracta-
 tione interdicti De tabulis exhibendis, vt credo, sic scripsit in l. 3. §. vlt. D. de tab. exhib. In
 terdictum hoc & post annum non competere cōstat hoc sensu sicut superius, Ne vis fiat,
 ita & hoc post annum non competere constat. Sequitur, Sed & (sicut videlicet superius)
 heredi ceterisque successoribus competit. Et hanc lectionem cùm ipse rerum ordo, tum
 hæc Pauli sententia manifesto confirmat. Qui nec hunc interdictorū ordinem animad- C
 uerterunt, nec iterati huius articuli, & vim intellexerunt, auctores, vt opinor, demendæ
 negationis fuerunt. Non est illud omittendum, edictum quidem loqui de tabulis, sed ta-
 bularum appellatione omnem materiam cōtineri. Quæ interpretatio etiam ad edictum
 de bonor. possessione secundum tab. adhiberi solet.

De Intestatorum successione.

TIT. VIII.

INter agnatos & cognatos hoc interest, quòd in agnatis etiã cognati cō-
 tinentur, inter cognatos verò agnati non comprehenduntur. Et ideo pa-
 truus & agnatus est, & cognatus, auunculus autem cognatus tantummodo. D

Cognatorum nomen generale est. Ex his alij sunt agnati, alij cognati. Agnati sunt co-
 gnati per mares, vt patruus amita: cognati sunt per feminas, vt auunculus matertera. l. pe-
 nult. D. vnd. legit.

Si sint fratres defuncti, & fratris filij, vel nepotes, fratre non existēte, filius
 fratris nepoti præfertur.

Hæc sententia secum ipsa non consentit: ait enim initio esse fratres defuncti, deinde
 fratrem non existere. Rursus ait filium fratris nepoti præferri, cùm tamen existere fratris
 filios & nepotes non proposuerit, sed fratris filios vel nepotes. Igitur sic lego, *Si sint frater*
defuncti, & fratris filius vel nepos, frater filio fratris, vel eo non existente, nepoti præfertur. §. si plu-
 res de legit. agn. luc. E

Feminæ ad hereditates legitimas vltra consanguineas successiones non
 admittuntur, idque iure ciuili, vel Voconia narratione videtur effectū. Cete-
 rùm lex XII. tab. nulla discretionem sexus cognatos admittit.

Consanguinei vtriusque sexus, legitimi heredes sunt: vltra consanguineos feminæ le-
 gitimi heredes non sunt: idque effectum est iure nouo. Iure enim antiquo omnes agnati
 cuiuscunque sexus legitimi sunt: quod à Iustiniano renouatum est. §. ceterùm de legit.
 agn. suc. Ait, *iure ciuili, vel Voconia narratione.* Quidam codices habent *iure ciuili Voconiana*
narratione, emendo, iure ciuili Voconiana rogatione. Hæc lex hereditates coërcuit mulierum ne
 ditescerent, ac proinde elatæ æquarent se viris. Scripsimus de ea in Notis ad tit. de leg.
 Falc. lib. III. Institui.

A In hereditate legitima successioni locus non est. Et ideo fratre decedente antequam adeat, aut repudiet hereditatem, fratris filius admitti non potest, quia omnis successio proximiori defertur.

In legitimis heredibus non est successio. Et ideo fratre moriente dum deliberat, fratris filius mihi heres legitimus non est: nam successio legitima proximiori defertur. Tempore autem delatae hereditatis frater fuit proximior, non fratris filius, ergo fratris filio non defertur, neque eam frater transmisit ad fratris filium. Igitur filio fratris non dabitur. Vnde legitimi, dabitur tamen. Vnde cognati. §. placebat de legit. agnat. suc. Ex constitutionibus Iustiniani in legitimis hereditatibus est successio, & frater alterius fratris filio non praefertur.

B Ab hostibus captus neque sui, neque legitimi heredis ius amittit postliminio reuersus. Quod & circa eos qui in insulam deportantur, vel serui poenae effecti sunt, placuit obseruari, si per omnia in integrum indulgentia principali restituantur.

Postliminio recipimus sui & legitimi heredis ius: Item restitutione principis. l. i. §. filio. D. ad Tertyl. l. i. §. vlt. de bon. poss. contr. tab. non tamen manumissione. l. 7. D. vnd. cogn. Restitutio plenior est manumissione: Restitutio ingenium facit, Manumissio ingenuum non facit.

C Pro herede gerere, est destinatione futuri dominij aliquid ex hereditariis rebus usurpare. Et ideo pro herede gerere videtur, qui fundorum hereditariorum culturas, rationesque disponit, & qui seruis hereditariis, iumentis, rebúsve aliis vitur.

Heres legitimus fundos hereditarios coluit, aut eorum rationes disposuit, seruos, aut iumenta paut, aut distraxit: si hoc animo heredis gessit, pro herede gessit: si alio animo, non item. Quod fusius explicatur in l. pro herede. D. de adq. hered.

D Ex pluribus heredibus iisdemque legitimis, si qui omiserint hereditatem vel in adeundo aliqua ratione fuerint impediti, his qui adierunt, vel eorum heredibus omittentium portiones ad crescunt. Quod in herede instituto eum qui acceperat substitutum ouenire non poterit: Diuersa enim causa est scripti & legitimi.

Qua in re diuersa sit causa scripti & legitimi, Anianus non intellexit: sed colligitur ex l. si ex pluribus D. de suis & leg. hered. Ius ad crescendi coheredis heredem sequitur, ad quem portio hereditatis peruenit: ius substitutionis coheredis heredem non sequitur, licet portio hereditatis, ex qua substitutus coheres adiectus est, ad eum peruenerit. Ius ad crescendi reale, ius substitutionis personale. Inest verò mendum, ni fallor, in illo loco, *eum qui acceperat substitutum*, legendum censeo, *eoque coheredi substituto*, vt in l. si ex pluribus: instituti heredis & coheredi substituti.

Ad S. C. Tertullianum.

TIT. XLIX.

Matres tam ingenuae quam libertinae ciues Romanae, vt ius liberorum consecutae videantur, ter & quater peperisse sufficet, dummodo viuos & pleni temporis pariant.

F Mater filio succedit quasi legitima ex S. C. Tertulliano, cuius auctor fuit D. Pius, vt Zonaras scribit, & nos probasse in Instit. meminimus. Sed hoc ita si ius liberorum habeat, ingenua trium, libertina quattuor, & si viuos, maturosque peperit. Nati enim non videntur, qui mortui nascuntur, & contra naturam ac leges videntur nasci qui immaturo partu eduntur: vt qui ante septimum mensem.

Quæ semel vno partu tres filios edidit, ius liberorum non consequitur. **A**
Non enim ter peperisse, sed semel partum fuisse videtur, nisi forte per interualla pariat.

Ter enixa videtur, quæ ter geminos peperit per interualla. l. ter. enixa. D. de verb. sign. non quæ vno partu, id est, nullo interiecto interuallo. Vno autem impetu constat duos pluresve nasci non posse. l. Arescusa. D. de stat. hom.

Mulier si monstrosus aliquid aut prodigiosus enixa sit, nihil proficit. Non sunt enim liberi qui contra formam humani generis conuersio more procreantur. **B**

Extat hæc sententia in l. non sunt. D. de stat. hom. Pertinet autem propriè ad S. C. Tertullianum. Igitur monstruosus vel prodigiosus partus in S. C. Tertulliano matri nõ prodest. Contra Vlpianus in l. quæret. D. de verb. signific. prodigiosus vel monstruosus partus matri in lege Papia prodesse ait. Diuersitatis ratio aliqua reddi potest: Odiosa enim est lex Papia quæ orbas eorum quæ in testamentis relinquuntur semisse multat, auctore Nicephoro libr. vii. cap. 47. Et ideo Ambrosius in Lucæ capite. 3. Erat, inquit, deforme liberos non habere: quod etiam legum ciuiliū fuit auctoritate multatum in S. C. Tertulliano de lucro certatur, in lege Papia de damno. Plus autem fauendum est, his qui de damno vitando, quàm de lucro captando certant. l. vlt. §. sin verò creditores. C. de iur. delib. Sed quia derogatum erat hac in re §. C. Tertulliano. l. 2. C. de iur. liber. hanc sequentemque sententiam Tribonianus posuit sub tit. de stat. hom. verbis ad hunc sensum inflexis, vt non sint iusti liberi, & in potestate qui contra naturam nascuntur. **C**

Partum qui membrorum humanorum officia ampliavit, quia aliquatenus videtur effectus, matri prodesse placuit.

Quibus ampliata sunt officia membrorum, vt sedigiti, matri profunt. l. non sunt. D. de stat. hom.

Septimo mense natus matri prodest. Ratio enim Pythagoræi numeri hoc videtur admittere, vt aut septimo pleno, aut decimo mense partus maturior videatur. **D**

Partus *ἐπιμαυος* matri prodest in S. C. Tertulliano: est enim pleni temporis. l. septimo. D. de stat. hom. Qui ante septimum, vel octauo mense prodeunt, imperfecti sunt, nec vitales. Nono autem, & decimo, & vndecimo à conceptionis die legitimi partus fiunt. Non tamen vndecimo à morte mariti ex XII. tab. Sed decreto quodam Adriani, etiam vndecimo à morte mariti mense partus legitimus fit. Quod defendi potest partu edito sub initium vndecimi mensis. Nam si sub finem edatur proculdubio illegitimus est, Nouel. xxxix. Cum verò summus hic sit pariendi finis, non dubitò quin sit in l. vlt. D. de acquir. rer. dom. pro *vsucapta*, legendum, *vendita*. Est enim vsucapio ancillæ saltem anni vnus: Vt autem quæ grauida facta est apud testatorem, vel donatorem, fieri potest vt apud legatarium vel donatarium pariat, ita fieri non potest, vt quæ apud dominum prægnans facta est, apud eum qui eam vsu suam fecerit, pariat. Sic igitur totam eam legem suæ integritati restituo, *Cum prægnans mulier legata, aut vendita, aliove quo modo alienata pariet, eius fiet partus cuius est ea cum eniteretur, non cuius tunc fuisset, cum conciperet*. Opponitur editioni conceptio: & hoc posito cõcepisse ancillam apud vnum, peperisse apud alterum, huic datur partus, non illi. Sed vt ad *ἐπιμαυος* redeamus, quem maturum partum esse diximus, cum tamen *ὄκταμυος* sit immaturus, si queratur differentiarum ratio, tribuendum id erit occultæ rationi & virtuti septenarij numeri: ac videnda hic omnino erit epistola Ambrosij 39. ad Horontianum. Ad hæc si queratur an & is sit maturus qui ad initia septimi mensis natus est, dicam esse maturum ex l. 3. §. vlt. D. de suis & leg. her. vtputa si natus sit c l x x x i i. die. Et si enim exactius dinumeratis omnibus mensium diebus, c l x x x i i. dies accidere possit vt sextum mensem non impleant, verbi gratia, à Kal. Mart. vlg. ante diē pridie Kal. Aug. dinumeratione facta, tamen in hoc proposito, ex sententia **E**

A Græcorum Iurifconsultorum, ita ineunda est computatio, ut singulis mēſibus xxx. dumtaxat dies tribuantur. Qua ratione clxxxii. dies ſeptimū mensem attingunt. Et ita Hippocrates quoque lib. 2. Epid. 3. Sect. cclxx. dies pro nouem mēſibus putat, nōſque hanc putandi rationem ſemper ſequimur. At videtur huic noſtræ ſententiæ aduerſari Paulus, dum ait, *Septimo pleno*, pleno autem, id eſt, ccx. diebus, qui numerus continet *ἑξήκοντα ἑβδόμῳ*, ut & Hippocrates *ἑξήκοντα* ostendit. Non tamen ideo ſtatim conſequitur, nō naſci partum legitimum circa initia ſeptimi mēſis: Nam & clxxxii. partum naſci Hippocrates ſcripſit *ἑξήκοντα* qui numerus dierum efficit dimidiam anni partem rotundato numero.

Aborſus vel abactus venter partum efficere non videtur.

B Quæ abegit partum, vel abortum fecit, peperiffe non videtur. l. 2. C. de poſt. hered. Et ideo abortu facto finitur miſſio in poſſeſſionem. l. 1. in ſin. D. de vent. in poſſ. mit.

Libertina ut ius liberorum conſequi poſſit, quater eam peperiffe ſufficit.

Quidam addunt malè, ut *ingenuam*. Sed & tota hæc ſententia ſubditia videtur, cum hoc ſit in prima ſententia fatiſ expreſſum.

Latina ingenua ius Quiritium conſecuta, ſi ter pepererit, ad legitimam filij hereditatem admittitur: non eſt enim manu emiſſa.

C Ingenua mater ex S. C. Tertulliano filio ſuccedit, non ea tantum quæ ciuis Romana eſt, ſed etiam Latina quæ ius Quiritium conſecuta eſt, ſi tres liberos habeat. Latina ingenua eſt, quæ nata eſt ex Latinis libertinis.

Ius liberorum mater habet, quæ tres filios aut habet, aut habuit, aut neque habet, neque habuit. Habet, cui ſuperſunt: habuit, quæ amiſit. Neque habet neque habuit, quæ beneficio principis ius liberorum conſecuta eſt:

Non ea tantum mater ex S. C. Tertulliano ſuccedit, quæ ter aut quater peperit, ſed & quæ non peperit, ſi ius trium aut quattuor liberorum à Cæſare impetrauerit: Immo & ſi nō impetrauerit ex conſtitutione Iuſtiniani. Conſtitutio Honorij, id eſt, l. 1. C. de iur. liber. alio pertinet, ut oſtendimus in fragm. Vlpiani, tit. de ſolid. capac. int. vir. & vxor.

Ad S. C. Orphitianum.

TIT. X.

F Illij vulgò quæſiti ad legitimam matris hereditatem adſpirare non prohibentur: quia pari iure ut ipſorum matribus, ita ipſis matrum hereditates deferri debuerunt.

Quemadmodum ex S. C. Tertulliano mater filiis vulgò quæſitis ſuccedit, ita ex S. C. Orphitiano filij vulgò quæſiti matri ſuccedunt iure legitimo. §. nouiſſimè. de S. C. Orph.

Ad filiam ancillam, vel libertam ex S. C. Claudiano effectā legitima matris inteſtatae hereditas pertinere non poteſt: quia neque ſerui, neque liberti matrem ciuilem habere intelliguntur.

Si filia libera ancilla facta ſit ex S. C. Claudiano, nec ſi poſtea liberta efficiatur, matri ex S. C. Orphitiano ſuccedet, quia mater eſſe deſuit. l. 1. §. filio. D. ad S. C. Tertul. Quid S. C. Claudiano cōtineatur, expoſuimus in Notis ad tit. Vlpiani De tutelis. Eo uſi ſunt olim Longobardi, & Franci, ut ex eorum legibus & iſtitutis antiquis colligi poteſt: Noſtro tamen Iuſtiniano non probatur.

F Ad legitimam inteſtatae matris hereditatem filij ciues Romani, nō etiam Latini admittuntur. Ciues autem Romanos eo tempore eſſe oportet, quo ab iſdem legitima hereditas aditur.

Matri ex S. C. Orphitiano succedunt ingenui ciues Romani : nec satis est si ciues Romanus sint mortis tēpore : nam & aditæ hereditatis tempore ciues Romanos esse oportet. l. i. §. filio. D. ad S. C. Tertyl. Sunt quidam ingenui Latini, vt qui nati sunt ex matre liberta Latina, sed hi matri ius, scilicet, Quiritium consecutæ ab intestato non succedunt. Liberta Latina quæ ius Quiritium consecuta non est, heredem non habet.

Filius maternam hereditatem, eandemque legitimam, nisi adeundo querere non potest.

Filius patri ipso iure heres existit, Matri autem heres fit aditione simplici, siue bonorū possessionis petitione, siue cretionis sollempnitate. l. 3. C. ad S. C. Orph. eodemque modo mater filio heres fit. l. i. C. Th. de cret. vel bon. poss. l. i. C. Th. de leg. her. Hic verò totus titulus desiderabatur in libris antehac impressis.

De gradibus.

TIT. XI.

Primo gradu superiori linea continentur pater mater: inferiori filius filia quibus nullæ aliæ personæ iunguntur.

Duplex est linea, recta & transuersa. Directa in superiorem & inferiorem diuiditur. Superior est parentum, inferior liberorum. Vtraque incipit à primo gradu, & in eo personæ diu taxat quattuor continentur. Transuersa incipit à secundo gradu, & oritur ex superiore linea. l. stemmata. D. de grad. & ad fin. In inferiori nullæ est linea transuersa. Hæc dicitur etiam obliqua & lateralis. Saluianus lib. III. ad Eccles. Cath. Non solum, inquit, vt aiunt, ex directo, sed etiam ex obliquo, & ex transuerso venientibus res propriæ facultatis addicunt.

Secundo gradu continentur superiori linea auus auia, inferiori nepos neptis: transuersa frater soror: quæ personæ duplicantur. Auus enim & auia tam ex patre, quam ex matre: nepos neptis tam ex filio, quam ex filia: frater soror tam ex patre, quam ex matre accipiuntur. Quæ personæ sequentibus quibuscumque gradibus similiter pro substantia earum quæ in quoquo gradu consistunt ipso ordine duplicantur.

In secundo gradu XII. sunt personæ. Nam auus, auia, nepos, neptis, frater, soror dupliciter intelliguntur. Et sic in sequentibus quoque gradibus personæ dupliciter accipiuntur. l. Iurisc. §. secundo. D. de grad. & ad fin.

Tertio gradu veniunt suprâ proauus proauia, infrâ pronepos proneptis: ex obliquo fratris sororisque filius filia, patruus amita, id est, patris frater & soror: Auunculus matertera, id est, matris frater & soror.

Tertio gradu continentur personæ x. duplicatæ xxxii. quod in libro singulari de gradibus & ad finibus Paulus diligentius exposuit.

Quarto gradu veniunt suprâ abauus abauia: infrâ abnepos abneptis. Ex obliquo fratris & sororis nepos neptis, frater patruelis, soror patruelis, id est, patris filius filia: consobrinus consobrina, id est, auunculi & materteræ filius filia: amitinus amitina, id est, amitæ filius filia: itémque consobrini qui ex duabus sororibus nascuntur. Quibus adcrescit patruus magnus, amita magna, id est, aui paterni frater & soror: Auunculus magnus, matertera magna, id est, auia tam paternæ, quam maternæ frater & soror.

In quarto gradu personæ continentur LXXX. Patruelis mihi sunt patris mei filij: Consobrini, auunculi & materteræ meæ filij: Amitini, amitæ meæ filij. Hoc verò cum ita definitur

A finierit Paulus, frustra adiicit, *itemque consobrini, qui ex duabus sororibus nascuntur*. Itaque cenfeo superiora illa verba *& matertera*, delenda esse, vt & in Notis ad tit. De grad. cogn. probaui. Item in illo loco, *au paterni*, addendum, *auique materni*. Nam & au materni frater mihi est patruus magnus, matri autem meæ patruus. l. Iurisc. §. patru⁹ magnus. Quod si verum est, in extremo proximæ sententiæ quod additum est, *proauique materni*, vt in ordinem suum redigatur, reddi oportet propatruui, proamiteque definitioni. Eadem est in extremo alterius quæ sequitur sententiæ, horum verborum, *abauique materni*, præpoltera dispositio.

B Quinto gradu veniunt suprâ quidem atauus atauia, infrâ atnepos atnepis: ex obliquo fratris & sororis pronepos proneptis, fratris patruelis sororis patruelis, amitini amitina, consobrini consobrina filius filia, propius sobrinus sobrina, id est, patruui magni, amitæ magnæ, auunculi magni, materteræ magnæ filius filia. His adcrefcunt propatruus proamita, hi sunt proau paterni frater & soror: proauunculus promatertera, hi sunt proauia paternæ maternæque frater & soror, proauique materni.

Quinto gradu continentur personæ CLXXXIII. De definitione propioris sobrini scriptus Institutionum lib. I I I. satis multa.

C Sexto gradu veniunt suprâ tritauus tritauia, infrâ trinepos trineptis. Ex obliquo fratris & sororis abnepos abneptis, fratris patruelis, sororis patruelis, amitini, amitina, consobrini consobrina nepos neptis: patruui magni, amitæ magnæ, auunculi magni, materteræ magnæ nepos neptis, id est, propioris sobrini filius filia, qui consobrini appellantur. Quibus ex latere adcrefcunt propatruui, proamita, proauunculi, promaterteræ filius filia: Abpatruus abamita hi sunt abau paterni frater & soror: Abauunculus abmatertera, hi sunt abauia paternæ maternæque frater & soror, abauique materni.

D Sexto gradu continentur personæ cccclxiii. In eo sunt consobrini qui proprio inter se vocabulo sobrini appellantur, id est, consobrinorum filij. Consobrini à Græcis *ἐξάδελφοι* & *πρωτεξάδελφοι*: Sobrini *δισξάδελφοι*, & *δευτεροι ἐξάδελφοι* appellantur. Consobrinus meus mihi est quarto gradu, consobrini mei filius quinto: ipsi inter se consobrinorum filij, qui sobrinos se vocant, sexto. Sic sobrino natus mihi est septimo gradu, ipsi autē inter se sobrinorum filij, qui *τρισεξάδελφοι* appellantur, sunt octauo. Quidam codices hîc habent, *propius consobrini, propius consobrina filius filia*: quod defendi potest. Nam consobrinorum appellatio latissima est, vt ostendi in Instit.

E Septimo gradu qui sunt cognati recta linea suprâ, infrâque propriis nominibus non appellantur: sed ex transuersa linea continentur fratris sororisve atnepos atneptis, consobrini filij filiaque.

Septimo gradu continentur personæ mille XXI I I I. & ex recta linea qui in eo sunt carent propriis nominibus, ex obliqua iam antè defecerunt propria nomina.

Successionis idcirco gradus septem constituti sunt, quia vltorius per rerum naturam nec nomina inueniri, nec vita succedentibus prorogari potest.

F Alij auctores sex tantum gradus constituunt, Paulus septem: quia ex septimo gradu vocatur sobrino sobrinaue natus. §. vlt. de suc. cog. l. i. §. hæc autem D. vnd. cog. Vltorius verò gradus non porriguntur, cum & in septimo deficiant omnimodo cognatorum nomina, & vix vltra eum gradum cognatorum vita consistat. l. non facile. D. de grad. & adf.

Seruum communem vnus ex dominis manumittendo Latinum facere non potest, nec magis quàm ciuem Romanum: cuius portio eo casu quo si proprius esset ad ciuitatem Romanam perueniret, socio adcrefcit.

Si vnus ex dominis communem seruum manuserit, nihil agit. Nam neque Latinum eum facit, neque partem suam amittit. Quod si vindicta manuserit, Romanum quidem ciuem eum non facit, sed partem suam amittit, eaq; adcrefcit socio. Hæc Iustinia. mutat in l. i. C. de com. ser. ma.

Mutus & surdus seruum vindicta liberare non possunt. Inter amicos tamen, & per epistolam manumittere non prohibentur. Vt autem ad iustam libertatem peruenire possit condicione venditionis excipi potest.

Surdus mutus ita natus neque vindicta, neque alio modo seruum manumittere potest. l. discretis. C. qui testam. fac. poss. Idemq; obtinuisse opinor in surdo muto ita facto. Qui autem altero morbo laborat, surdus puta, vel mutus, vindicta aut testamēto manumittere non potest, inter amicos potest, atque adeo Latinum non ciuem Romanum facere potest. Ideo non vindicta, quia sollempnia verba, quæ in ea manumissione interueniunt, aut effari, aut exaudire non potest. Sed cum ea verborum sollempnitas omitti soleat. l. manumissio. D. de manu. vind. & publicæ hac etiam suadeat vtilitatis ratio, poterit hodie vindicta quoque manumittere. Idque etiam in surdo ita nato Celsus scripsit. l. i. D. qui & à quib. man. Testamento autem ideo non poterat, quia testamenti factionem non habebat, quam postea ei Iustinianus dedit. Illud olim non erat dubium, quin posset mutus aut surdus hanc venditioni serui legem dicere, vt vindicta eum emptor liberaret, quo modo etiam curator furiosi quem nō potest manumittere, vt liber fiat adsequitur. l. seruus furiosi. D. de manumiss.

Tormentis apud Præsidentem subiectus, & de nulla culpa confessus, ad iustam libertatem perducitur potest.

Iusta libertas, est ciuitas Romana. Ciuitatem ergo Romanam tortus, nec confessus apisci potest. Tortus, & confessus ex lege Ælia Sentia manumissione dediticiorum numero fit: auctor Vlpia. in frag. tit. i.

Fideicommissa libertas data facto heredis, non mutatur, si seruum quem manumittere iussus est, vinxerit.

Ad iustam libertatem perducitur non potest is, quem dominus ob delictum vinxit: ideoque iniectis vinculis, extinguitur fideicommissa libertas. l. fideicommissaria. 2. D. de fideic. liber. Diuersum est, si heres ipse qui rogatus est, seruum vinxerit, vt in Frag. Vlp. tit. i. adnotauimus. Serui enim deteriores condicionem heres facere non potest. l. is qui ex causa. D. de fid. lib.

Communem seruum vnus ex sociis vinciendo, futuræ libertati non nocet. Inter pares enim sententias clementior seueriori præfertur. Et certè humanæ rationis est fauere miserioribus, & propè innocentes dicere, quos absolute nocentes pronuntiare non possumus.

Vincti poenæ causa, & postea manumissus, dediticiorum numero sunt ex lege Ælia Sentia. An & communis seruus qui ab vno ex dominis vinctus est? Minimè verò. Ideoque vindicta manumissus omnium voluntate, ciuis Romanus fit, vel inter amicos Latinos. Hoc ita, vt eleganter Paulus ait, quoniã inter pares sententias clementior seueriori præfertur: & certè humanæ rationis est, &c. Is verò seruus non est absolute nocens, quem vnus dominus poenæ causa vinxit, alter non vinxit.

Debitor creditorum seruum pignoris vinciendo, dediticiū facere non possunt. Alter enim sine altero causam pignoris deteriores facere non potest.

A Seruus pignori obligatus, & debitoris vel creditoris iussu vincetus, dediticiorum numero non efficitur: ideóque vincetus iussu debitoris, deinde creditori addictus ab eóque vindicta manumissus ciuis Romanus fit, vel iussu creditoris vincetus, & soluto debito, à debitore vindicta manumissus, æquè ad iustam libertatem peruenit. Nec enim alter sine altero pignoris causam deteriore facere potest. An autem si creditor seruum vinxerit, quasi re malè tractata tenebitur pignoraticia actio? Minimè l. eleganter. §. vlt. D. de pig. act.

Seruus furiosi domini vel pupilli iussu vincetus dediticiorum numero nõ efficitur: quia neque furiosus, neque pupillus exacti consilij capax est.

B Nihil nocent vincula libertati, si pupillus sine tutoris auctoritate, vel si furiosus seruum in vincula coniecerit: quia animi iudicium non habent. Vincula quemadmodum in lege Ælia Sentia de dediticiis accipiuntur Vlpia. exponit in l. verum. D. de verb. sign.

Non tantum si ipse dominus vinciat, nocet libertati, sed & si vinciri iubeat, aut vincietis procuratoris actorisve factum comprobet. Quod si antequam sciret vincetum, solutionis eius causas approbauerit, libertati futuræ vincula non nocebunt.

C Non tantum si dominus, sed & si alius mandante eo, vel ratum habente vinxit, seruus dediticiorum numero habetur. Domino autem ratum non habente, soluto seruo, nihil ei ab alio iniecta vincula nocent. Itaque iustam libertatem à domino consequi potest. Ait, quod si antequam sciret vincetum. Non prius vincetum esse sciuit & voluit, deinde soluit, sed solui statim voluit atque vincetum esse cognouit: ideóque libertati hæc vincula nihil nocent. Hodie sublata est dediticiorum condicio: Itaque vsui hæc esse non possunt, nisi à simili, aut pari argumento ducto.

Cæco curator dari nõ potest, quia ipse sibi procuratorẽ instituere potest.

D Curator dari solet muto, surdo, prodigo, adolescenti, furioso, fatuo: quoniam hi non semper procuratorem dare possunt. l. mutus. D. de procur. Cæco non datur: nam hic omnimodo sibi procuratorem instituere potest, vt & adoptare, & testari, & bonorum possessionem sibi postulare. l. etiam cæcus. D. de adopt. l. 2. D. de bon. poss. fur. infra. Potuit hæc sententia ad quæstionem manumissionum pertinere, cum & de lege Ælia Sentia Paulus tractans id scripserit, tutorem cæcum auctorem fieri posse. l. etiam. D. de auct. tut. Et licet personæ quæ curatorum aut tutorum consilio reguntur vinciendo dediticium facere nõ possint, vt de furioso & pupillo superius dictum est, cæcus tamen & per se, & per procuratorem dediticium facere potest. Et ita hæc sententia ad legem Æliam Sentiam accommodabitur.

De fideicommissis libertatibus.

TIT. XIII.

E A condicione heres institutus, si liberos suos emancipauerit, omnimodo eos emancipare cogendus est. Pro condicione enim hoc loco emancipatio videtur adscripta.

F Institutus sub hac condicione, si liberos emancipauerit, ommissa condicione hereditatẽ amplecti potest. Nec enim cogitur parere condicioni. Et hoc verum est secundum vulgarem formulam iuris, id est, recto & ordinario iure, vt ait Marcianus in l. filiusfam. §. secundum. D. de lega. lib. 1. Sed in Pand. Florentinis is §. diuulsus, ac laceratus est, in aliis non satis emendatus. Verum sic est restituendus, *Secundum vulgarem formam iuris, & si filios suos emancipare rogatus fuerit, non cogitur hoc facere.* Potestas enim patria inestimabilis est. Recte autem ait, secundum vulgarem formam iuris: nam extra ordinem eos emancipare cogitur. l. si cui legatum. D. de cond. & dem. & ita hanc Pauli sententiam accipio. Dices, quid verò hæc sententia ad fideicommissarias libertates? Dicam: quod vt seruis, ita & liberis, qui in potestate parentum sunt, per fideicommissum libertas relinqui videatur, herede rogato vt emancipet, modòve, aut condicione emancipationis adscripta. Nam qui emancipatur, manumittitur.

Decedente eo, à quo fideicommissa libertas relicta est, heredes eius eam ^A præstare cogendi sunt.

Si is qui rogatus est seruum manumittere ante manumissionem decefferit, successores eius debent manumittere. l. imperator. §. i. D. de fideic. lib.

Si decedens seruis suis libertatem ita dederit, Illum & illum liberos esse volo, eosque filiis meis tutores do, impeditur fideicommissa libertas: quia pupilli sine tutoris auctoritate manumittere non possunt, & habentibus tutores tutor dari non potest: sed interim vice absentium pupilli habentur, vt ^B ex decreto amplissimi ordinis primùm libertas, ac deinde tutela competere possit.

Seruos filio suo impuberi tutores dedit, & filium rogauit vt eos manumitteret, quod etsi non adscripsisset intelligeretur. l. etsi non adscripta. C. de fideic. lib. Hæc quæstio ^C ἀπορίων videtur, quia nō potest eos pupillus ex causa fideicommissi manumittere sine tutoris auctoritate. l. ex causa. D. de fid. lib. Rursus alij tutores ei dari non possunt. l. idem fiet. D. de testam. tut. nec qui testamento dati sunt, aliter tutelam administrare, quàm si fuerint manumissi. Sed interim pupillus vice absentis habetur, vt ex S. C. Dasumiano libertas perinde seruis competat, atque si ex causa fideicommissi manumissi essent. l. neque ^C infantes. l. non tantum. §. S. C. D. de fid. lib.

Ad legem Fusam Caniniam.   TIT. XIII.

Nominatim serui testamento manumitti secundum legem Fusiam possunt. Nominatim autem manumittere intelligitur hoc modo, **STICHVS LIBER ESTO. CUM AUTEM. O B S O N A T O R E M, V E L Q V I E X A N C I L L A I L L A N A S C I T V R L I B E R V M E S S E V O L O,** ex Orfitiano S. C. perinde libertas competit, ac si nominatim data sit. Officiorum enim & artium appellatio nihil de significatione nominum mutat, nisi ^D fortè plures sint qui eo officio designentur. Tunc enim nomen adiungendum est, vt eluceat de quo testator sensisse videatur

Libertas testamento nominatim relinquenda est. §. libertas. D. de legat. idque lex Caninia iubet, vt & Ulpianus scribit in Frag. tit. i. Nominatim autem videntur manumissi non tantum qui propriis nominibus, sed & qui aliis demonstrationum notis designati sunt veluti Cocus meus, si vnus ei tantum cocus sit: vel Arescusæ filius, si vnus tantum Arescusæ filius sit. Nec enim refert vtrum dicas, Socrates, an Sophronisci filius, cum vnus Sophronisco sit filius Socrates. Quo exemplo Porphyrius vtitur. Et hæc etiam S. C. defini- ^E ta sunt. Huc pertinet l. nominatim. D. de manu. testa.

Codicillis testamento confirmatis datæ libertates cum his quæ tabulis testamenti datæ sunt, concurrunt: & siue antecedant, siue sequantur testamētum, nouissimo loco adhibentur, quia ex testamēto vtræque confirmantur.

Legē Caninia definitus est numerus seruorum qui testamēto manumitti possunt, quæ si testator egrediatur, qui priores nominati sunt, liberi fiunt vsque ad legitimum numerum ceteris exclusis. Ait autem Paulus in codicillis manumissos posteriore loco omnimodo haberi: & rectè, quoniam testamenti sequela esse intelliguntur, etiam si testamētum præcesserint. ^F

Quotiens numerus seruorum propter legem Fusiam Caniniam incundus est,

A dus est, fugitiui quoque, quorum semper possessio animo retinetur, computandi sunt.

Inter omnes constat seruum fugitiuum possideri ad usucapionem: an & ad possessionem adquirendam, dubitatur. Sed eorum sententia obtinuit, qui & per eum possessionem adquiri putat. l. i. §. per seruum qui in fuga. l. per eum, in fin. D. de acqui. poss. l. si cui. §. ult. D. de liber. cau. Cum itaque possideatur seruus fugitiuus, in numero familiarum merito computabitur, quotiens quot seruos testator habuerit, ut sciatur quatenus testamento datae libertates valeant, inquiretur.

B Lege Fusia Caninia cauetur, ut certus seruorum numerus testamento manumittatur. Subductis igitur duobus usque ad x. pars dimidia, à x. usque ad xxx. pars tertia, à xxx. usque ad c. pars quarta, à c. usque ad d. pars quinta. Plures autem quam centum ex maiori numero seruorum manumitti non licet.

Hic est seruorum qui manumitti possunt legitimus numerus, de quo in l. si Iudaei C. Th. de Iudaeis. & in primo tit. huius libri: Qui duos tantum habet, item qui tres, aut quattuor, aut quinque, duos manumittere potest: qui sex aut septem, tres: qui v i i i. aut i x. quattuor: qui x. xi. xii. xiii. xiiii. xv. xvi. xvii. quinque: qui xviii. xix. xx. sex: qui xxi. xxii. xxiii. septem: qui xxiiii. xxv. xxvi. octo: qui xxvii. xxviii. xxix. nouem: qui xxx. usque ad x l i i i. decem: à xl i i i. ad xl viii. vndecim: à xl viii. ad l i i. duodecim: à l i i. ad l vi. tredecim: à l vi. ad l x. quattuordecim: à l x. ad l x i i i. quindecim: à l x i i i. ad l x v i i. sedecim: à l x v i i. ad l x x i. septemdecim: à l x x i. ad l x x v i. octodecim: à l x x v i. ad l x x x. nouemdecim: ab l x x x. ad l x x x i i i. viginti: ab l x x x i i i. ad l x x x v i i i. xxi. ab l x x x v i i i. ad x c i i. xxii: à x c i i. ad x c v i. xxiii. à x c v i. ad c. xxiiii. à c. ad c x x x. xxv. à c x x x. ad c x x v. xxvi. à c x x v. ad c x l. xxvii. & sic consequenter quintam partem. Igitur qui ccc. sexaginta: qui ccclxx. lxxiiii. qui cccc. lxxx. qui d. centum manumittere potest. Nec verò etiam si millenariam familiam habeat, plures, quam centum testamento liberare potest. Inde Fl. Vopiscus in Tacito: Seruos manumisit, intra centum tamen, ne Caniniam transire videretur. His adiungi volo, quae de hac lege disseruimus in Notis ad Vlpianum tit. de libertis.

E I V L I I P A V L I S E N -
T E N T I A R V M,

L I B E R V.

De liberali causa. T I T. I.

F VI contemplatione extremæ necessitatis, aut alimentorum gratia filios suos vendiderint; statui ingenuitatis eorum non præiudicant. Homo enim liber nullo pretio aestimatur. Idem nec pignori ab his, aut fiduciæ dari possunt. Ex quo factò sciens creditor deportatur. Operæ tamen eorum locari possunt.

Multiplex olim fuit ius patriæ potestatis : nam & filios coërcere, & verberare, & vin- A
ctos ad opus rusticum mittere, & occidere licuit. Non tamen licuit patri filium in serui-
tutem suam redigere. l. ult. C. de patr. pot. At ter licuit vendere, & quidem serio, vt Alicar-
nassicus narrat. Nam manumissus ab emptore primo in patris potestatem redibat : itém-
que si rursus venditus & mancipatus esset. Post tertiam verò venditio nem secuta manu-
missione, à patre liber erat. Hinc illa lex XII. tab. *Si pater filium ter venundauit, à patre liber e-*
sto. quæ certè dura nimis est, & meritò sic postea interpretatione mollita est, vt triplici vè-
ditione non vera, sed imaginaria filius è patris potestate exeat. Verùm eadem ferè etiam-
num lex viget in Moscouia, auctore Sigismundo Libero. Nam patri filium quater ven-
dere licet, nec liber fit, nisi post quartam demum venditionem. Post primam enim, secun- B
dam, & tertiam manumissus ab emptore, ad patris potestatem recurrit. Est & hodie casus
quo iure nostro pater filios vendere potest, puta, si cogat egestas, adeò vt non possit ipse
alendis liberis sufficere. l. 2. C. de patr. qui fil. suos dist. atque ita non tam vt sibi, quàm vt
vitæ eorum consulat, pater vendet liberos, & quidem sanguinolentos : sic enim est in eo
loco legendum, vt in tit. de infan. expos. & de his qui sang. nutr. acc. & in ea collectionis
formula, quam infrà subiiciam. Sanguinolentos autem dicit quos recens natos in l. i. C.
Th. de expos. Ceterùm ita venditus filius seruus emptoris fit: sed reddito emptori pretio,
quod non ex emptione, sed ex præsentis æstimatione definitum fuerit, aut mancipio pari,
ingenuitatem pristinam recipiet : atque ita venditio illa, vt Paulus sentit, ingenuitati nõ
præiudicat. Alij pretium reddi nolunt. l. i. C. Th. de patr. qui fil. distr. Alij volunt reddi cum
adicciónẽ quintæ. Nou. Valent. de pa. qui fil. su. distr. sed l. 2. constitutionem Iustinianus C
magis probauit. Idémque aliàs obtinuit in Gallia in eo, qui pro foribus ecclesiæ expositum
infantem nutriendum accepisset matriculariis ecclesiæ (hi sunt qui nunc *Marquiliers* ap-
pellantur) pretio dato : idque hæc vetus formula à matriculariis collecti infantis & di-
stracti indicat. *Nos in Dei nomine matricularij S. Martini, dum manè ad hostia ipsius ecclesiæ ob-*
seruanda conuenissemus, ibi infantulum sanguinolentum inuenimus, & per triduum an quisquam
eum suum esse diceret perquisiimus : nullo inuento Gaio nutriendum dedimus, vt eum in suo serui-
tio iuxta legis ordinem retineat, pro quo pretium accepimus solidorum x. & hac de re hanc episto-
lam emittimus, secundum sententiam illam ex Codicis Theodosiani libro quinto, titulo
octauo, quæ dicat, Si quis infantem à sanguine emerit, & nutriti pueri dominus, vel pater recipere
eum voluerit, vt aut eiusdem meriti mancipium, aut pretium nutritor consequatur. At ex consti- D
tutione Iustiniani, expositi eorum qui collegerint serui non fiunt, atque adeo neque di-
strahi ab eis possunt. l. vltim. C. de inf. expo. qua de re extat Traiani epistola quædam ad
Plinium. Verùm illud quæritur, an ex egestatis causa etiam filium pater pignorarẽ possit.
Et constat posse. l. sed & quo. §. i. D. de pign. l. 2. C. Th. de alim. quæ inop. par. de pub. pete-
re deb. Alioquin nec vendere eum, nec pignorarẽ potest. l. i. C. de patr. qui fil. distr. l. ob
æ. C. de obl. & act. Et creditor qui sciens pignori acceperit, deportatur, aut, vt Tribonia-
nus legit, relegatur. l. vlt. D. quæ res pig. oblig. poss. Addit ad extremum Paulus, patrem ta-
men filiorum suorum operas rectè locare.

Veritati & origini ingenuitatis manumissio, quocumque modo facta E
fuerit, non præiudicat.

Si ingenuus in seruitute sit & manumittatur, non ideo minus est ingenuus §. vltim. de
ingenuis. Videtur tamen esse, vt Plutarchus ait in Lucullo, ἀφάρσις ἢ ὑπαρχύσις, ἢ ἡ δό-
κῆσις ἐλευθερίας δόσις.

Descriptio ingenuorum ex officio fisci inter fiscalem familiam facta, in-
genuitati non præiudicat.

Si à fisco descripti sint quidam ingenui inter fiscales seruos, eas res veritati non præiu- F
dicat. Idem est si pater liberos profiteatur velut seruos. l. liberos velut seruos profitentes. C. de liber. cau. l. Imperator. i. D. de stat. hom.

Qui metu & impressione alicuius terroris apud acta Præsidis seruum se
esse mentitus est, postea statum suum defendenti non præiudicat.

A Qui interrogatus apud aëta per metum respondit se esse seruum, nihil ea re sibi in iudicio liberali præiudicat. l. nec si volens. l. interrogatam. C. de liber. cau.

Post susceptum liberale iudicium, si assertor causam deseruerit, in alium assertorem omne iudicium transferri placuit. In priorem verò quod prodendæ libertatis gratia factum est, extra ordinem vindicatur. Non enim oportet susceptam status causam, nulla cogente necessitate, destitui.

Assertor est vindex alienæ libertatis. Publicè autem licet cuius eum qui status cōtrouersiam patitur, liberali manu asserere. Libertas enim publicam tutelam meretur. l. 2. D. de stat. def. l. 3. §. hoc interdictum. D. de lib. hom. exh. Nec verò potest quisquam, nisi dato assertore, de libertate litigare. l. 1. C. Th. de lib. caus. ne aduersus dominum fortè cōsultat. Et victo assertore, iterum ac tertio liberalis causa agenda est. l. 1. C. de assertore toll. & inde secunda assertio apud Quintilianum lib. v. cap. 2. Martialis. 1.

*Assertor venias satisque præstes.
Et cum se dominum vocabit ille,
Dicis esse meos manuque missos,
Hoc si ter quaterque clamitaris,
Impones plagiaris pudorem.*

C Quod si is qui prior ad assertionem venit, eam deserat, in alium omne iudicium transfertur: ille quasi proditor alienæ libertatis, extra ordinem punitur. Ait, *quod prodendæ libertatis gratia factum est.* Hæc est accusationis extraordinariæ formula: vt in ciuilibus formulis actio Quod iussu, & illa, Quod fecisti ne tecum agatur. l. communis, in fin. D. com. diuid. & . 3. lib. 2. tit. 8. Quod cum discipulis &c. & actio Quod metus causa. Cic. 5. Ver. Vt iudicium daret in Apronium, Quod per vim aut metum abstulisset.

De vsucapione. TIT. II.

Possessionem adquirimus animo & corpore: animo vtique nostro, corpore vel nostro, vel alieno. Sed nudo animo adipisci quidem possessionem non possumus, retinere tamen nudo animo possumus, sicut in saltibus hybernis æstiuisque contingit.

Possessio acquiritur animo & corpore: animo nostro, non alieno. Nam inuitis & ignorantibus nobis non acquiritur. Corpore etiam alieno, vtputa per seruum, si ex causa non peculiari eum in possessionem ire iussero: aut per procuratorem, si mandauero, licet quo tempore hi possessionem apprehenderint, nesciam. Nudo animo, aut nudo corpore possessio non acquiritur, sed neque nudo corpore amittitur. Retinetur tamen, & amittitur nudo animo. Ex causa peculiari animo etiam alieno possessionem adquirimus. l. 3. §. saltus. D. de acquir. poss. Quod dicitur de saltibus ad omnia prædia pertinet. l. 1. §. quod vulgo. D. vnde vi.

Per liberas personas, quæ in potestate nostra non sunt, adquiri nobis nihil potest. Sed per procuratorem adquiri nobis possessionem posse, vtilitatis causa receptum est. Absente autem domino comparata, non aliter ei quàm si grata sit, quæritur.

Per procuratorem sola possessio nobis acquiritur, & per hanc dominium, vel vsucapiendi condicio. l. 1. l. per procuratorem. C. de acquir. poss. l. 1. C. per quas pers. nob. adq. Adquiritur autem possessio & dominium scientibus, & volentibus, id est, ex mandato nostro, licet ignoremus rem traditam, & possessionem apprehensam esse: Vsucapio non procedit nisi scienti possessionem apprehensam. Quod si mandatum non interuenerit, nec possessio aut proprietas antè acquiritur, quàm dominus ratum habuerit. l. communis. §. vlt. D. de adq. poss. l. si ego. D. de neg. gest.

Longi temporis præscriptio inter præsentēs continuo decennij spatio, inter absentes vicennij comprehenditur. A

Præscriptio longi temporis locum habuit in prouinciis, nõ vsucapio. Longum autem tempus est x. annorum inter præsentēs, xx. inter absentes: atque ita in omni ferè iuris parte longum tempus accipitur, vt infra tit. 5.

Viginti annorum præscriptio etiam aduersus Remp. prodest ei, qui iustū initium possessionis habuit, nec medio tempore interpellatus est. Actio tamen quanti eius interest aduersus eos Reipub. datur, qui ea negotia defendere neglexerunt. B

Reipublicæ omnes, præter eam quæ est Populi Rom. loco priuatorum habentur: & ideo aduersus eas xx. annorum præscriptio, iusto & non interpellato possessori datur. Actio tamen quanti interest, in administratorem vel curatorem ciuitatis competit, quòd à possessore agros Reipub. non retraxerit, vt præcipitur in l. vltim. D. de adm. rer. ad ciuit. pert. Ex hoc loco rectè defendemus extremum l. i. C. de præscr. long. tem. de Republica domina accipi oportere: quod tamen Accursius reiecit.

Si post motam intra tempora quæstionem, res ad nouum dominum emptione transferit, nec is per xx. annos fuerit inquietatus, auelli ei possessionē non oportet. C

Sumpta est hæc sententia ex rescripto Seueri & Antonini: quod extat in l. i. C. de præscr. long. temp. quo id continetur, possessorem quidem ipsum, qui semel intra tempora interpellatus est, denuo sibi præscriptionem longi temporis non acquirere, emptorem vero bonæ fidei acquirere. de quo scripsimus in l. 2. D. pro emptore.

De his quæ per turbam fiunt.

TIT. III.

IN eos, qui per turbam seditionemve damnum alicui dederint, dandumve curauerint, si quidem res pecuniaria est, æstimatione dupli sarcitur. Quòd si ex hoc corpori alicuius, vitæ membrisque noceatur, extra ordinem vindicatur. D

Qui in turba vel seditione damnum dat, darive curat dolo malo, intra annum tenetur in duplum ex prætoris edicto De turba, si damnum pecuniarium sit: post annum in simplum. l. 3. D. vi bon. rapt. Corpori autem alicuius si quis in turba noceat, extra ordinem punitur.

Quidquid ex incendio, ruina, naufragio, nauique expugnata raptum, susceptum, suppressumve erit, eo anno in quadruplum eius rei quam quis suppresserit, celauerit, rapuerit, conuenitur, postea, in simplum. E

Ex edicto prætoris in eum qui ex incendio, ruina, naufragio, raptæ, naue expugnata quid rapuit, recepit, subtraxit, intra annum quadrupli est actio, post annum, simpli. l. 1. D. de inc. rui. & nauif.

Hi qui ædes alienas villasve expilauerint, effregerint, expugnauerint, si quidem id turba cum telis coacta fecerint, capite puniuntur. Telorum autem appellatione omnia ex quibus salutis hominis nocere possunt accipiuntur. F

Hi qui pessimo exemplo per turbam & cum telis villas alienas expilant, capite puniuntur. Tela dicimus omnia quibus hi salutis hominis nocere possunt. Extat hæc sententia in l. pen. D. ad leg. Iul. de vi pub. vbi non dubito quin ex hoc loco pro, *singuli homines*, reponendum sit, *saluti hominis*.

A Receptores aggressorum, itémque latronum eadem pœna afficiuntur, qua ipsi latrones. Sublatis enim susceptoribus grassantium cupido conquiescit.

Non minus delinquent receptores, quàm latrones, aut aggressores: ideóque pari pœna puniuntur. l. 3. §. non tantùm. D. de inc. rui. & nau. l. 1. D. de recep. l. 1. C. de crim. pecu. l. pen. C. ad leg. Jul. de vi pub. Nã sublatis receptoribus, grassatores diu latere non possunt.

B Fures, vel raptores balnearum plerumque in metallum, aut in opus publicum damnantur: Nonnumquam pro frequentia admissorum iudicantis sententia temperatur.

Fures balnearij, sunt qui lauantium prædones appellantur à Tertulliano in Apologético: & vt à Paulo, ita ab eodem in libro, De fuga in persecutione, fures balnearum. Hi extra ordinem vel in metallum, vel in opus publicum damnantur, vel capite puniuntur, præsertim si ob admissi frequentiam exemplo opus sit. Idcirco causã cognita, is qui cognoscit temperat pœnam. Pari pœna afficiuntur nocturni fures. l. 1. D. de fur. baln. Est & in eos ciuilis actio: Mitius autem agitur cum diurnis furibus: vix enim extra ordinem coërcentur, sed ad examinationem ciuilem remittuntur. l. 2. D. cod. id est, ad dupli vel quadrupli actionem. Quam differentiam Cõstantinus probat lib. vi. *ἑριστομῶν* tit. 5. Quia enim facilius est furari noctu, quàm interdiu, & in balneis, quàm alibi: ideo huic facultati furandi seuerior pœna proposita est, vt & infra tit. de sacrileg. Quòd in fure balneario ex Aristotele, & aliis auctoribus Alciatus, & Victorius latius demonstrarunt: ille in Pæregis, hic in Variis lectionibus.

Incendiarij, qui consultò incendium inferunt, summo supplicio afficiuntur. Quòd si per incuriam eorum ignis euaserit, dupli compendio damnum eiusmodi sarciri placuit.

D Is cuius dolo incendium factum est, ex XII. tab. summo supplicio afficitur: Is cuius culpa, remittitur ad examinationem ciuilem, id est, actionem dupli l. capitalium. §. incendiarij. D. de pœnis. l. qui ædes l. pen. D. de inc. rui. & nau. l. si quis dolo. D. ad leg. Cor. de sic. & hæc est quæ incensarum ædium actio dicitur in l. iuris gentium. D. de pact. & à Thaletræo in l. 1. C. de leg. Aq.

De iniuriis.

TIT. IIII.

I Niuriam patimur aut in corpus, aut extra corpus. In corpus verberibus, & illatione stupri. Extra corpus, conuitiis, & famosis libellis: quod ex affectu vniuscuiusque patientis & facientis æstimatur.

E Iniuria aut in corpus infertur, aut ad infamiam vel dignitatem pertinet. l. 1. §. omnem. D. de iniur. Iniuria autem ex animo facientis æstimatur. l. 3. §. 1. D. cod. itémque ex animo patientis. Qui enim iniuriam quam passus est ad animum non reuocat, non videtur iniuriam passus. §. vlt. de iniur.

Furiosus itémque infans affectu doli, & captu contumeliæ carent: idcirco iniuriarum agi cum his non potest.

F Furiosi & infantes iniuriam pati possunt, facere non possunt. Pupilli iniuriæ, furtique faciendi interdum capaces sunt. l. 3. §. 1. D. de iniur.

Si liberis qui in potestate sunt aut vxori fiat iniuria, nostra interest vindicare: ideóque per nos actio inferri potest, si modò is qui fecit, in iniuriam nostram id fecisse doceatur.

Filiisfamiliàs vel vxori illata iniuria, patri, vel marito proprio nomine iniuriarum actio **A** datur, si modò in iniuriam eorum id factum doceatur: vt puta, si is qui fecit, scierit filiofam. se vel nuptæ iniuriam inferre. Quòd si patremfam. aut viduam esse existimauerit, nò potest videri patri aut marito iniuriam fecisse. l. cum qui. §. vlt. D. de iniur.

Corpori iniuria infertur, cùm quis pulsatur, cuiue stuprum infertur, aut de stupro interpellatur. Quæ res extra ordinem vindicatur, ita vt pulsatio pudoris, pœna capitis vindicetur.

Corpori iniuria infertur pulsatione, verberatione, stupri illatione. Interpellatio autem pudicitæ magis ad infamiam pertinere videtur. l. i. §. omnem. D. de iniur. Hæc autem nò **B** iure ordinario, sed etiam extra ordinem vindicantur, & stupri illatio capite punitur.

Sollicitatores alienarum nuptiarum, itémque matrimoniorum interpellatores, etsi effectù sceleris potiri non possunt, propter voluntatem permicio sæ libidinis extra ordinem puniuntur.

Solius voluntatis, siue cogitationis nulla est pœna. Hic sola non fuit voluntas, sed conatus aliquis, & faciendi initium, vt puta sollicitatio, interpellatio: & ideo extra ordinem vindicatur. Sic igitur non facta tantùm, sed etiam conatus & voluntates coercentur. l. i. C. Th. ad leg. Iul. de amb. Extat hæc Pauli sententia in l. i. D. de extraor. crim. Sollicitator alienarum nuptiarum est, qui pudicitiam alienæ vxoris appellat. Interpellator, qui alienæ **C** vxoris appetit nuptias. Subscissor, adulter.

Iniuriarum actio aut lege, aut more, aut mixto iure introducta est. Lege **XII. tab. de famosis carminibus, membris ruptis, & ossibus fractis.**

Lege **XI. tab. de membris ruptis** est talionis actio: De ossibus fractis nummaria, auctore Iustiano, vel vt apud Priscianum lib. vi. Cato scribit, etiam talionis: De famosis carminibus, capitis aut fustuarij, vt Cornutus in Persij Sat. i. lege **XII. tab. cautum** ait. Et hæc postrema capitis pœna probatur etiam à l. i. C. de fam. libell. aliæ autem in desuetudinem abierunt. **D**

Moribus, quotiens factum pro qualitate sui, arbitrio iudicis æstimatur, congruentis pœnæ supplicio vindicatur.

Moribus recepta est actio iniuriarum prætoria: & hoc est quod ait Iustin. in §. pœna de iniur. abolita actione legitima eam in iudiciis frequentari. Est autem specialiter proposita de cõuitiis, & generaliter, de omnibus quæ ad infamiam alterius fiunt, eamque Prætor daturum se in hoc pollicetur, vt arbitrio iudicis vel recuperatoris iniuriæ æstimatio fiat.

Mixto iure iniuriarum actio ex lege Cornelia constituitur, quotiens quis pulsatur, vel cuius domus introitur, ab his qui vulgò Directarij appellantur: in quos extra ordinem animaduertitur: ita vt prius ingruentis consilium pro modo commentæ fraudis pœna vindicetur exilij, aut metalli aut operis publici. **E**

Mixta iniuriarum actio est, quæ lege Cornelia constituta, & moribus recepta est. Hæc ob eam rem datur quod se pulsatum quis, aut verberatum, aut domum suã vi introitam dicat, & est publica accusatio. l. hos accusare, ad fin. D. de accus. Sed hodie etiam agitur ciuilitè ex his causis. Directarij autem extra ordinem puniuntur. Hi sunt qui se fraudulenter per tegulas, vel alio modo in alienas ædes dirigunt, & inde nomen. Dicimus & De **F** rectarios & derigere. l. sacularij. D. de extr. crim. l. i. D. de effract. Ita autem extra ordinè puniuntur, vt qui prius impetum fecerint, in exilium, aut in metallum, aut in opus publicum dentur.

A Iniuriarum ciuilitèr damnatus, eiusque æstimationem inferre iussus, famosus efficitur.

Iniuriarum actio famosa est. l. i. D. de his qui not. infam.

Atrox iniuria æstimatur aut loco, aut tempore, aut persona. Loco, quotiens in publico irrogatur: Tempore, quotiens interdium. Persona, quotiens senatori, vel equiti Romano, decurioni, vel aliàs spectatæ auctoritatis viro.

De atrocibus iniuriis à prætorè propositæ sunt ciuiles actiones. Arnobius lib. iiii. Ne, inquit, vestras aures conuicio aliquis perulatiore pulsaret, de atrocibus formulâs constituitis iniuriis. Et idè etiam ex eis causis, quæ lege Cornelia continentur, ciuilitèr agi potest. l. 7. §. posse. l. constitutionibus. D. de iniur. Atrocitatem aut locus facit, aut tempus, aut persona. Locus, si in theatro, aut in foro fiat. Tempus, si interdium. Persona, si magistratui, aut parenti, aut decurioni. Sed & res ipsa, aut vulneris locus, magnitudinè atrocitatè facit. Temporis exemplum tale Vlpianus dedit in l. 7. §. vlt. D. eod. si ludis & in conspectu. Ludorum appellatione tempus significatur, non locus. Si igitur die festo ludorum, & conspiciente populo iniuria fiat, atrox est tempore. Quod autem sequitur apud Vlpian. *Nam in prætoris conspectu, an in solitudine iniuria facta fuerit, multum interesse air:* sic emendo, *Nam in P. Romani conspectu.* Opponit enim solitudini celebritatem ludorum. Tanti autè non est conspectus Prætoris, vt ei solitudo sit aduersa. Denique conspectus Prætoris exemplum est potius loci: & ita quoque Iustinianus vitium illud non agnoscens, maluit id exempli genus ad locum referre. §. atrox. de iniur. Duo similia errata in Vlpiani Titulis nos iãdium correximus: multa alia in Liuiò, Cæsare, Cicerone. Et sunt profectò ex his tribus notis P. R. P. R. R. P. in omnium auctorum libris innumera conflata: nec dum tamen in Ciceronis VII. Verr. hæc quæ sequuntur emendata sunt, *Iura, inquit, omnia pop. Rom. nutu atque arbitrio Chelidonis meretriculæ gubernari.* Legendum ex vet. codice, *Pr. Urbani: Fuit ista reprehensio quondam, fuit ista seueritas in iudiciis.* Legendum, *fuit ista Resp. quondam:* quod præter veterum Codicum auctoritatem, hæc quæ paulò post ita repetit confirmant, *In illa veteri seueritate, ac dignitate Reip.* In extremo autem huius sententiæ Pauli verba quædam redundabant, quæ nos rescacuimus.

D Qui per calumniam iniuriæ actionem instituit, extra ordinem punitur. Omnes enim calumniatores exilij, vel insulæ relegatione, aut ordinis amissione puniri placuit.

In priuatis criminibus calumniatores non iure ordinario, id est, lege Remmia, sed extra ordinem puniuntur, vt §. lib. i. tit. 5. Et idè qui iniuriarum egit per calumniam, extra ordinem punitur arbitrio iudicis, ita vt vel exilium patiat, vel relegationem, vel ordinis amotionem. l. qui iniuriarum. D. de iniur. ex qua pro, *amissione*, hîc lego *amotione*. Relegatio est insulæ vinculum: Exilium, est fuga lata, aut loco circumscripta, quod salua ciuitate cõtingit. l. 5. D. de interd. & releg. Est & deportatio genus exilij, sed hæc ciuitate multat. Ita verò hæc tria separantur Relegatio, Exilium, Deportatio & §. tit. de abol. Similis pœna variis & falsis testibus imponitur. §. tit. de testibus: & iudicibus corruptis in tit. ad leg. Iul. repetund.

Iniuriarum non nisi præsentès accusare possunt. Crimen enim quod vindictæ aut calumniæ iudicium expectat, per alios intendi non potest.

Ciuilis iniuriarum actio per procuratorem intendi potest. l. non solùm. §. agere. D. de iniur. l. licet. §. i. D. de procur. Accusatio non item. §. in summa. de iniur. quæ quidem publica est ex his causis, quæ lege Cornelia continentur: ex ceteris extraordinaria. Iniuria igitur publicum crimen non est, nisi ex legis Corneliæ causis.

Fit iniuria contra bonos mores, veluti si quis fimo corrupto aliquè perfuderit, cœno, luto oblinuerit, aquas spurcauerit, fistulas, lacus, quidve aliud

ad iniuriam publicam contaminauerit: in quos grauius animaduerti solet. A

Grauius coërcentur hæc iniuriarum genera, quæ recensentur à Paulo, quod Tribonianus scripsit in l. i. §. i. D. de extr. crim.

Qui puero prætextato stuprũ, aliudve flagitium abducto ab eo, vel corrupto comite persuaserit, mulierem, puellamve interpellauerit, quidve pudicitiaẽ corrupendæ gratia fecerit, domum præbuerit, pretiumve quod id persuadeat dederit, perfecto flagitio capite punitur, imperfecto in insulam deportatur, corrupti comites summo supplicio afficiuntur. B

Extat hæc Pauli sententia in l. i. §. ult. D. de extra. crim. vbi tamen Flor. scriptum est, *domum præbuerit*. Sed malo, *domum*, vt in l. qui domum. D. ad leg. Iul. de adult. l. auxilium. D. de minor. Quæ sententia sequitur secundum editionem Basiliensem, quod abesset à libris scriptis quamplurimis, & multis aliis excusis, à nobis est reiecta tamquam spuria.

Psalterium, quod vulgò dicitur canticum, in alterius infamiam compositum, & publicè cantatum, tam in eos qui hoc cãtauerint, quàm in eos qui composuerint, extra ordinem vindicatur: eo acrius, si personæ dignitas ab hac iniuria defendenda sit. C

Extra ordinem puniuntur, qui cantica infamandi alterius causâ componunt, vel cantant. Notandum est, quod psalterium non pro organo, sed pro cantico dicit.

In eos auctores qui famosos libellos in contumeliam alterius proposuerint, extra ordinem vsque ad relegationem insulæ vindicatur.

Auctores famosorum libellorum extra ordinem puniuntur, ita vt & in insulam relegari possunt. Et generaliter omnis iniuria nunc extra ordinem coërcetur. l. ult. D. eod.

Conuitium iudici ab appellatoribus fieri non oportet: alioquin infamia D notantur.

Qui iudici à quo appellat conuitiatur, ob idq; damnatur, infamis fit: est enim actio iniuriarum famosa. Extat hæc sententia in l. iudici. D. eod. Eum verò j. tit. 27. principis arbitrio puniri ait: Vlpia. in l. 8. D. de appel. oportere cum plecti.

Maledictum, itémque conuitium publicè factum ad iniuriæ vindictam reuocatur: quo facto condemnatus famosus efficitur.

De maledicto & conuitio facto contra bonos mores famosa est actio. E

Non tantum is, qui maledictum aut conuitium ingesserit famosus efficitur, sed & is cuius ope eonsiliove factum esse dicitur.

Ex conuitio non tantum est in eum actio qui fecit, sed & in eum cuius opera aut consilio factum est l. item apud. §. ait prætor. D. de iniur. & est vtrinque famosa. Quæ in editione Basil. sequitur sententia, *Conuitium*, &c. adulterina est.

Seruus qui iniuriam aut contumeliam fecerit, si quidem atrocẽ, in metallum damnatur: si leuem, flagellis cæsus sub pœna vinculorum temporalium domino restituitur. F

Si seruus iniuriam fecerit atrocem, in metallum damnatur: si leuem, flagellis cæsus domino restituitur. l. sed si vnius. §. cum seruus. l. ult. D. eo. ita vt ad tempus habeatur in vinculis: quod futuræ libertati nocet. Hæc verò pœna frequens est in seruis, vt flagellis cæsi sub

A sub pœna vinculorum domino restituantur, vt *ῥ. tit. 18. & l. in seruorum. l. capitalium. §. solent. l. si quis aliquid. §. qui se. D. de pœn.*

De effectū sententiarum & finibus litium.

TIT. V.

Res iudicatæ videntur ab his, qui imperium potestatemque habent, vel qui ex auctoritate eorum inter partes dantur: itémque à magistratibus municipalibus vsque ad summam qua ius dicere possunt: itémq; ab his qui ab imperatore extra ordinem petuntur. Ex compromisso autem iudex sumptus rem iudicatam non facit: sed si pœna inter eos promissa sit, pœna rei in iudicium deductæ ex stipulatu peti potest.

Rem iudicatam faciunt magistratus vr bani vel prouinciales, & arbitri indicésve ab eis dati. Item magistratus municipales, siue Duumviri intra præfinitam summam: nec enim de omni summa pronuntiare possunt. l. inter conuenientes. D. ad municip. Item qui extra ordinem ab Imperatore dantur. Compromissarij non item: & idè ex eorum sententia rei iudicatæ actio vel exceptio non datur. l. 1. C. de recep. arb. l. 2. D. cod. sed pœnæ compromissæ petitio competit. Lego autem in fine huius sententiæ ex veteribus libris, pœna in iudicium deducta, vt sit sensus, cum non statatur arbitrio, pœnam iudicio peti per actionem ex stipulatu.

Confessi debitores pro iudicatis habentur: idèq; ex die confessionis tempora solutioni præstituta computantur.

Confessi pro iudicatis habentur, eademq; ad soluendum tempora iudicatis & confessis dantur. l. 6. §. vlt. D. de confes. l. 21. de iudic. & hoc totum est ex XII. tab.

Confiteri quis in iudicio non tantum sua voce, sed & litteris, & quocumque modo potest. Conuinci autem non nisi scriptura, aut testibus potest.

D Ea confessio est pro iudicio quæ in iudicio fit, vel in iure, quam Paulus ait & voce & litteris, & quouis alio iudicio voluntatis fieri posse. Inficiationem autem conuinci non posse, nisi instrumentis, aut testibus. Hæc enim sunt duo potissimum probationum genera. Heliodorus lib. x. *πᾶσα δίκη καὶ κρίσις δύο πρὸς μαρίσας ἀποδείξεισθαι ἴδιαι, πρὸς τὴν ἐξέφρασι πείσθαι, καὶ πρὸς τὴν μαρτυρῶν βεβαιώσθαι.*

Eorum, qui debita confessi sunt, pignora capi, & distrahi possunt.

Vt iudicati, ita & in iudicio confessi bona capi ac distrahi solent. l. debitoribus. D. de re iud. l. vlt. C. de except. rei iudic.

E Ea quæ altera parte absente decernuntur, vim rerum iudicatarum non obtinent.

Res iudicata tantum inter præsentés tenet. l. de vnoquoque. D. de re iud. l. ea quæ. C. quomod. & quand. iud. absentis igitur condemnatio nullius momenti est. l. 1. §. item cum ex edicto. D. quæ sent. sin. ap. resc.

Trinis litteris vel edictis, aut vno pro tribus dato, aut trina denuntiatione conuentus, nisi ad iudicem à quo sibi denunciatum est, aut cuius litteris vel edictis conuentus est, venerit, quasi in contumacem dicta sententia auctoritatem rerum iudicatarum obtinet: quinimò nec appellari potest ab ea.

Contumax est qui tribus edictis, aut vno peremptorio, tribus litteris, vel tribus denuntiationibus euocatus præsentiam sui facere contemnit. l. contumacia. §. 1. D. de re iudic. l. consentaneum. C. quomod. & quand. iud. Edicta publico loco affiguntur vnde rectè legi possunt, litteræ ad reum mittuntur, denuntiationes fiunt per officia & executores. l. ab-

sentem. §. aduersus. D. de pœn. l. 2. l. tres. C. quomod. & quand. iud. At videntur non sufficere tria edicta, vel denuntiationes tres. l. & tertium. D. de iud. sed hoc totum in arbitrio est iudicantium. Plerumque autem trinis edictis aut denuntiationibus contenti sunt. In contumacem etiam absentem dicta sententia valet, nec appellatione rescinditur. l. & post. §. vlt. D. de iud. l. 1. C. quor. app. non rec. & hoc est quod Paulus ait, *quinimmò nec appellari potest ab ea: cuius dicti hæc quæ sequuntur, Quotiens in contumacem fuerit iudicatum, ab ea sententia quæ aduersus contumaces data est, neque appellari*, interpretatio sunt potius, quàm sententia Pauli: & quod additur, *neque in duplum reuocari potest*, sumptum est ex proxima sententia. Quamobrem id omne Pauli non esse arbitrati sumus.

Res olim iudicata post longum silentium in iudicium deduci nō potest, nec eo nomine in duplum reuocari. Longum autem tempus exemplo longæ præscriptionis, decennij inter præsentēs, & inter absentes vicennij computatur.

Puto hanc esse sententiam Pauli, vt post longum silentium non possit institui actio iudicati, vel is qui rem iudicatam inficiatur in duplum damnari: est enim alioquin in inficiatorem actio dupli, vt §. lib. 1. tit. 19. Quis alius possit esse huius sententiæ sensus non video. Sed & huic obstat l. miles. §. vlt. D. de re iudic. quæ iudicati actionem perpetuam esse ait, videlicet, si perpetuam ita accipias, vt in vetustissimo iure æternam & immortalē, & vt de hoc addubitet, facit hæc Alexandri constitutio ex Cod. Gregoriano, quam, quod nondum edita sit, proponam.

IMP. ALEXANDER A. Crescenti.

Quæ in libello contulisti, præfidi prouinciæ allega, qui non ignorat eum, qui per contumaciam absens condemnatur, nec appellationis auxilio uti, aut in duplum reuocare posse. PP. XI. KAL. APRIL. ALBINO ET MAXIMO COSS. Et alia sententia Pauli. *Confessionem suam reus in duplum reuocare non potest. Et alia, Ab ea sententia quæ aduersus contumaces lata est neque appellari, neque in duplum reuocari potest.*

Ait, exemplo longæ præscriptionis, id est, exemplo acquisitionis longi temporis, vt §. tit. 2.

In causa capitali absens nemo damnatur, neque absens per alium accusare potest.

Absens etiam contumax capitali iudicio non damnatur. l. absentem. D. de pœn. sed neque absens accusat per alium. l. pen. D. de pub. iud.

Falsis instrumentis religione iudicis circumducta, si iam dicta sententia prius de crimine admissio constiterit, eius causæ instauratio iure deposcitur.

Si ex falsis instrumentis res iudicata sit, falso prius comprobato ex integro res in iudicium veniet. l. vlt. C. si ex fal. instr. l. qui agnitis. D. de except.

De interditiis. TIT. VI.

Retinendæ possessionis gratia cōparata sunt interdici, per quæ eam possessionem, quam iam habemus, retinere volumus, quale est, Vti possidetis de rebus soli, & Vtrubi de re mobili. Et in priore quidē is potior est, qui redditus interditi tempore nec vi nec clam, nec precario ab aduersario possidet. In altero verò potior est, qui maiore parte anni retrorsum numerati, nec vi, nec clam, nec precario possidet.

Duo sunt retinendæ possessionis interdici, Vti possidetis, & Vtrubi. Vti possidetis est de rebus soli, Vtrubi de rebus mobilibus. In illo vincit is qui redditus interditi tempore, nec vi, nec clam, nec precario ab aduersario possidet: In hoc, qui maiore parte anni possedit: quod pertinet l. maiore. D. de verbor. signific. Et hæc est vetus differentia. Hodie interdico, Vti possidetis Vtrubi exæquatū est. l. 1. D. Vtrubi. §. sed interdico quidē. de interd.

A Ut interdictum, ita & actio proponitur, Ne quis via publica aliquem prohibeat. Cuius rei sollicitudo ad viarum curatores pertinet, à quarum munitione nemo exceptus est. Si quis tamen in ea aliquid operis fecerit, quo commeantes impediuntur, demolito opere condemnatur.

Ei qui via publica vti prohibetur, interdictum, & ex causa interdicti actio datur. l. 1. §. 1. D. vt in flum. pub. nauig. lic. l. 2. §. vlt. D. ne quid in loc. publ. Sed & huius rei cura mandata est Viocuris, siue curatoribus viarum, à quarum munitione nemo excusatur, nisi qui muneris publici vacationem impetrauit. l. cui muneris. D. de mun. & honor. Qui autem in via publica opus fecit, quo via deterior fiat, id per interdictum restituere & demoliri

B cogitur. l. 2. §. prætor. D. ne quid in loc. pub.

Non tantum si ipse dominus possessione deiiciatur, Vnde vi vtile interdictum est, sed & si familia eius. Familiæ autem nomine etiam duo serui continentur.

Non quemadmodum retinendæ possessionis interdicta proposita sunt tam de mobili re, quam de immobili, ita & recuperandæ. Nam interdictum Vnde vi, est tantum de re immobili: nullum verò datur de re mobili. Et interdicto Vnde vi locus est, siue alium possessione deieceris, siue familia tua deiecerit, vt est in l. 1. D. vnd. vi. Itaque hoc loco legendum credo, *deiciat*, non *deiciatur*. Familiæ appellatione etiam duos contineri Paulus ait:

C Vlpianus etiam vnicum seruum. l. 1. §. familiæ. D. vnde vi. & Cic. pro Cæcinnâ, quod tamen in interpretatione edicti, De vi bonorum raptorum, De turba, De incendio, ruina, naufragio Vlpianus non admisit. l. detestatio. D. de verb. sig. quoniam hæc ita sunt concepta, Si seruus vel familia fecisse dicitur, in dominum iudicium dabo: in seruum & familiam iudicium dabo. l. 2. §. vi bonorum. l. 4. §. pen. (Vbi legendum, *In seruum item*, non *autem*.) D. vi bon. rap. l. 1. in princ. D. de inc. rui. nauif. In interdicto autem Vnde vi, familiam tantum dixit, non seruum & familiam. Itaque ratio & æquitas exigit, vt in vno etiam seruo familiæ nomen valeat. Verum ne quid omittatur, ideo & in interpretatione edicti de vi bonorum raptorum, quid sit Detestatio Vlpianus explicat, quòd vis sit etiam si quid contra detestationem fiat. l. 1. §. sed etsi contra. D. quod vi aut clam. Quo posito

D consequens erat Detestatio quid esset ostendere.

Vi deiicitur, non tantum qui oppressu multitudinis, aut fustium, aut telorum, aut armorum metu terretur: sed & is qui violentiæ opinione comparata possessione celsit, si tamen aduersarius eam ingressus sit.

Interdictum Vnde vi competit, si oppressu & vi multitudinis, id est, coactis hominibus aut si armatis quis deiiciatur. Hæc enim sunt verba interdicti, *Hominibus coactus armatisve*, auctore M. Tullio. Addit Paulus huic etiam interdicto locum esse, si quis cum audisset armatos venire, possessione cesserit, si tamen ea ab his fuerit occupata. l. 3. §. si quis autem. D. vnde vi & de vi arm. Et hoc est quod De vi hominibus armatis, aut de vi armata interdictum appellatur. Est & aliud interdictum quotidianum Vnde vi, cui tunc locus est, cum quis sine coactis armatisve hominibus possessione deiectus est: de quo Vlpianus tractat in l. 1. D. vnd. vi. De superiore autem tractat in l. 3. eod. tit. & ideo sub tit. Vnde vi, duo interdicta sunt: sic enim scripserat Paulus in l. 2. §. penult. D. de interd. Hoc autem interest maximè inter hæc duo interdicta, quod interdictum quotidianum nulli competat, nisi ei qui tunc cum deiiceretur, possidebat. d. l. 1. §. interdictum autem: eaq; exceptio nominatim interdicto addi solet auctore M. Tullio: Interdictum autem de hominibus coactis armatisve sine vlla exceptione datur: ideoq; & creditori datur in possessionem misso, & colono. Item interdictum quotidianum liberto in patronum, liberis

E in parètes non datur: interdictum De hominibus armatis datur. d. l. 1. §. interdictum hoc. Item in me interdictum quotidianum ei tantum datur, qui à me nec vi, nec clam, nec precario possidet, eodem Tullio teste in Orat. pro Cæcin. & Paulo nostro inf. & arg. d. l. 1. §. qui à me. Interdictum De vi armata ei etiam datur qui vi aut clam, aut precario à me possidet. l. sed si vi. D. eod. tit. Vbi animaduertendum est Pomponium vti hac particula, sed,

F

cùm scilicet, antè de vi quotidiana interdictum in me ei non dari ostēdisset, qui illis à me rationibus possideret. Interdictum quotidianum annuum est. l. i. D. cod. Interdictum de vi armata perpetuū, vt Cic. indicat lib. xv. Epist. in ea cuius initium est, Puto te iam sup- pudere. Quæ omnia summè notanda sunt. Græci pro his interdictis habebant actionem ἐξέλις, sic dictam auctore Libanio, quòd ἐξέλλειν sit, ἐξωθεῖν καὶ κινεῖν βία.

De naui vi deiectus hoc interdicto experiri non potest, sed vtilis ei actio De rebus recuperandis, exemplo De vi bonorum raptorum datur. Idemq; de eo dicendum est, qui carruca, aut equo deicitur, quibus non abductis iniuriarum actio datur.

Ad eos pertinet interdictum Vnde vi, qui de re soli deiciuntur: ei autem qui de re mobili deicitur, actio Vi bonorum raptorum datur, aut furti: nam & raptor fur est. Idemq; est si quis de naue, aut vehiculo, aut equo deiciatur. l. i. §. si quis de naue. D. vnde vi. vide licet, si nauis, aut vehiculum, aut equus abstrahatur, & abducatur. Quòd si non abducatur, deiecto iniuriarum dumtaxat actio datur. Est hac de re lex quædam in legib. Langobard. lib. i. tit. 15.

Vi deiectus videtur, & qui in prædio vi retinetur, & qui in via territus est, ne ad fundum suum accederet.

Deiectus possessor videtur etiam is, qui in prædio vincus retinetur, aut qui, cùm de prædio exisset, reuertens in itinere perterritus est, ne accederet. l. i. §. siue autem. & §. pen. D. vnde vi & vi arm.

Qui vi, aut clam, aut precario possidet, ab aduersario impunè deicitur.

Qui à me vi, aut clam, aut precario possidet, non habet interdictum Vnde vi, si eum possessione deiecero. Sed si alius deiecerit, placet ei interdictum dari. l. i. §. qui à me. D. vnde vi. Quòd in interdicto de hominibus armatis non obtinere s̄. ostendit: & verum est, nisi eum qui à me vi armata possidet ex continenti deiecero. l. 3. §. cum igitur. D. cod. Sed hanc differentiam Iustinianus aut neglexit, aut non intellexit.

Ex rebus vi possessis si aliqua arserint, vel serui decesserint, licet id sine dolo eius qui deiecit factum sit, æstimatione tamen condemnandus est, qui ita voluit adipisci rem iuris alieni.

Earum etiam rerum nomine interdictum Vnde vi datur, quæ is qui de prædio deiectus est ibi tunc habuit, licet post deiectionem sine dolo aut culpa deiectoris interierint. l. i. §. denique scribit Iulianus. l. pen. D. vnde vi. Quoniam ex deiectionis tempore in restituendo semper moram facere intelligitur.

Si inter vicinos ex communi riuo aqua ducatur, induci prius debet ex his vicibus quibus à singulis duci consuevit: ducenti autem vis fieri prohibetur. Alienam autem aquam vsurpanti nummaria pœna irrogatur. Cuius rei cura ad sollicitudinem præsidis spectat.

Corruptissimus hic locus, sumpta coniectura ex libris veteribus, in quibus, legitur, *indici prius debet & his vicibus*, mihi restituendus videtur, *interdici prius debet, & his vicibus quibus à singulis duci consuevit, ducenti vis fieri prohibetur*. Intelligit autem dari interdictum De aqua, quod ad retinendam veluti possessionem pertinet. Est autem simplex etiam inter riuales, vt interdictum De itinere actuq; , nisi vterque suum esse vsum aquæ contendat. l. i. §. si inter riuales. D. de aq. cott. & æsti. Quòd si quem appareat alienam aquam vsurpasse, ei Paulus ait nummariam pœnam irrogari, item huius rei curam ad præsidem pertinere, vt l. præfes. C. de serui. & aq.

Redditur interdicti actio, quæ proponitur ex eo, vt quis quod precario

A Precarium reuocatur interdicto De precario. Ciuilis autē actio eo nomine non competit, quia precarium donatio potius est, quàm ciuile negotium. l. interdictum. D. de precar. Immò quia aliquatenus simile est commodato. l. 1. D. eod. receptum est ex eo præscriptis verbis dari: quam tamen & ipsam ex bono & æquo oriri, ne cui beneficium suum damnosum sit, quàm ex negotio contracto dicemus. l. 2. D. eod.

Precario possidere videtur, non tantùm qui per epistolam, vel quacumque alia ratione hoc sibi concedi postulauit, sed & is qui nullo voluntatis indicio, patiente tamen domino, possedit.

B Possidere precario videtur, & qui finito tempore precarij patiente domino possidet, licet ad hoc tempus non rogauerit. l. in rebus. §. vlt. D. de precar. Patientia igitur precariũ redintegratur, non tamen initio patientia constituitur: sed constituendo precario preces adhiberi oportet aut verbis, aut scriptis. l. precario. D. eod.

Heres eius qui precariam possessionem tenebat, si in ea manserit, magis dicendum est clàm videri possidere. Nullæ enim preces eius videntur adhiberi. Et ideo persecutio eius rei semper manebit, nec interdicto locus est.

C Heres eius, qui precario rogauit, tenetur interdicto ex persona defuncti. l. quæsitum. §. vlt. D. de precar. l. 2. C. eod. Ex sua persona non tenetur, quia morte finitum est precarium. l. cum precario. §. vlt. D. eod. l. cum heres. D. de diuers. temp. præscript. Nec iam heres qui in possessione eadem manet precario, sed clàm possidet. Igitur ex sua persona vindicatione conuenitur, non interdicto precario. Papinia. ait in d. l. cum heres, precarium heredem ignorantem precario scilicet defunctum possedisse, non tenere, id est, precarium ad heredem ignorantem non transire. Idem tamen esse in sciente compertum & exploratum est. Verùm ideo ait ignorantem, vt assertioni conueniens exemplum esset. Hoc enim posuerat, ignorance heredis defuncti vitia non excludi. Item quia in vsucapionis quæstione, de qua tractat, omnimodo ignorantiam & bonam fidem exigimus.

D Arbor quæ in alienas ædes vel in vicini agrum imminet, nisi à domino sublucari non potest, isque conueniendus est, vt eam sublucet. Quòd si cõuentus dominus id facere noluerit, à vicino luxuries ramorum compescatur. Idque qualiscumque dominus facere non prohibetur.

Existimo legendum, *Arbor que in vicini agrum imminet*: Nam quæ in ædes imminet, collucatur, non sublucatur. Et in hanc rem cessante domino comparata sunt duo interdicta: vnum, De sublucandis arboribus, alterum, De collucandis: quæ proponuntur in tit. De arbor. cæd. Sublucare, est compescere luxuriam ramorum, quod vsque ad xv. pedes vt fiat definitum est, à terra videlicet. Sublucare enim est, veluti subtus lucem mittere. Collucare quid sit, dubitari potest: Vel enim est superiores ramus lumini officientes succidere, vel ipsam arborem ex stirpe penitus excindere: & hoc verius est. l. 1. §. si arbor. D. de arb. cæd. & ædibus quibus arbor impendet vt ilius: Ad agros vtò sublucatio sufficit. His verbis veteres in edictis vsi sunt: Noui adimere, & coërcere dixerunt. Ait Paulus, *qualiscumque dominus*, id est, siue proprietarius, siue fructarius. d. l. 1. §. non solùm.

E Aduersus eum, qui hominem liberum vinxerit, suppresserit, incluserit, operamve vt id fieret dederit, tam interdictum, quàm legis Fabiæ super ea re actio redditur. Et interdicto quidem id agitur, vt exhibeatur is, qui detinetur: Lege autem Fabia, vt etiam pœna nummaria coërcetur.

F Plagium est suppressio liberi hominis, aut serui: sic dictum, auctore Suda, quòd fiat *πλάγιος*, i. *δδλωσ*, vel vt Isidorus ait, *ἀπὸ τῆς πλάγης*. Coërcetur autem lege Fabia: cuius

pœna nummaria primùm fuit, tum metalli, l. vlt. D. de leg. Fab. deinde grauior. l. vlt. C. A
cod. De libero exhibendo etiam interdictum datum. l. 3. D. de lib. hom. exh. de seruo non
item.

Bene concordans matrimonium separari à patre Diuus Pius prohibuit:
itémque a patrono libertum, à parētib; filium filiámque, nisi fortè quæra-
tur vbi vtilius morari debeat.

Pertinet hæc sententia ad interdictum De liberis exhibendis & ducendis: quod focero non dari placuit aduersus generum, ne contrà quàm D. Pius constituit, bene concordantia matrimonia iure patrię potestatis dissoluantur. l. 1. §. vlt. D. de lib. exh. Est enim hæc B
separatio dura & acerba. l. quæsitum. §. vxores. D. de instruct. vel instrum. leg. qua ratione etiam à parentibus liberi non separantur, nisi forsitan nupta sit filia, & inuita detineatur à patre: in eum enim genero dabitur interdictum De vxore exhibenda & ducenda: vt probari potest ex l. si inuita. C. de nupt. l. 2. D. de lib. exh. & ex l. vlt. C. cod. quæ ad Eudium maritum scripta est. Ac sanè præstat separari filiam à patre, quàm nuptias concordantes dissolui. Sed & matri interdum aduersus patrem æquum est interdictum reddi De exhibendo filio, vel filia, vtpote si pater sit euerfor, dissolurus & nequam. l. 1. §. si verò mater. l. 3. §. etiam. D. de lib. exhib. Ceteroquin liberos à patrib; separari non oportet. l. 3. §. is tamen. & §. si cum quis. D. de lib. hom. exhib. Similiter libertus à patrono non separatur, maximè impubes. d. l. 3. §. proinde. aut frater à fratre. l. vlt. C. com. vtr. iud. l. ple- C
rumque. D. de ædil. edic. aut alumnus ab educatore, ideoq; nec in patronum, fratrem, vel educatorem, De libero homine exhibendo interdictum datur.

Omnibus bonis quæ habet, quæque habiturus est, obligatis, nec concubina, nec filius naturalis, nec alumnus, nec ea quæ in vsu quotidiano habet, obligantur: ideoque de his nec interdictum redditur.

Obligatione generali bonorum quæ quis habet, habiturusve est, non continentur ea que verisimile est quemquam obligatum specialiter non fuisse: veluti concubina, filij naturales ex ea suscepti, alumni, suppellex. l. obligatione. & seq. D. de pignor. l. 1. C. que res D
pign. oblig. poss. Alumni pene liberorum loco sunt: ideoque in generalem obligationem non cadunt. Item à nutritore, vel nutrice non separantur. l. 3. §. proinde. D. de lib. hom. exh. & ex nomine educatoris sunt: l. Lucius. §. Lucius. 1. D. de legat. lib. 2. & à minore xx. annis manumitti possunt. §. eadem. qui & quib. ex cau. man. non poss. & dubitatur, an in eis locus sit S. C. Siliano. l. 1. §. in eo autem. D. de S. C. Silania. & an ad eorum hereditatem educator veniat. l. nutritoribus. C. com. de success. an sit cum alumna conubium. l. si quis. C. de nupt. eique testamento imperfecto relicta conseruantur. l. in testamento. D. de fid. lib. & dati tutores cõfirmantur. l. Nesen. De excu. tut. Veteres quoq; matrem etiam nutricem dici volunt, auctore Nonio Marcello. Sed ad rem. Paulus ait, ideoque de his nec interdictum redditur. Intelligit Saluianum interdictum. Est autem Seruiana, itemq; E
Saluianum interdictum de rebus coloni pignori obligatis. Sed quemadmodum exemplo Seruianæ inducta est quasi Seruiana, quæ & vtilis Seruiana, & absolutè Seruiana, & pignoraticia, & hypothecaria dicitur, & de rebus quorumcumque debitorum datur, ita & interdictum quasi Saluianum: & hoc probat. l. 1. C. de precar. quæ de quouis debitore loquitur.

De obligationibus. TIT. VII.

Obligationum firmandarum gratia stipulationes inductæ sunt, quæ quædam verborum sollempnitate concipiuntur: & appellatæ, quòd per eas F
firmitas obligationum constringitur. Stipulum enim veteres firmum appellauerunt.

Stipulatio quid sit lib. 2. tit. 3. traditum est. Nunc Paulus ait inuentas esse stipulationes à iurisperitis, vt hoc vinculo ceteræ obligationes firmarentur. Et ex eo colligimus stipulationes

A lationes non per se solas subsistere, sed ex aliis obligationibus pendere. l. §. cōventionales. D. de verb. obl. Addit stipulationes ex eo appellatas, quod stipulum veteres firmū appellauerint, idemq; Iustinianus in Institut. tradit. Isidorus hunc locum citat lib. v. Dicta est, inquit, stipulatio, quod stipulum, iuxta Paulum iuridicum, firmum appellauere.

Verborum obligatio inter præsentes, non etiam inter absentes contrahitur. Quod si scriptum fuerit instrumento promississe aliquem, perinde habetur atque si interrogatione præcedente responsum sit.

Stipulatio fit inter præsentes, non inter absentes. §. item verb. de inut. stip. Neq; obstat l. ea quæ. D. de don. int. vir. & vx. in qua proponitur stipulatio facta per epistolā. Fuisse enim eam epistolā cautionis loco emissam inter præsentes intelligendū est ex l. Titia: §. pc. D. de ver. ob. Et idem cum inter præsentes in ea sit scriptū promississe Titia, omnia videtur sollemniter acta: quod ex hoc loco Pauli Iustinianus tradidit in §. si scriptū. de verb. obl.

Fructuaris seruus, si quid ex re fructuarij, aut ex operis suis acquirit, ad fructuariū in pertinet. Quidquid autem aliunde, vel ex re proprietarij, acquirit, domino proprietatis acquirit.

Si quid seruus in quo vsumfructum habeo, ex re mea stipuletur, mihi acquirit: sed & si quid ex operis suis. Nam & operæ quodammodo sunt ex re mea: quandoquidem operas mihi fructuaris seruus edere debet. l. qui bona. D. de adq. rer. dom. Quod extra duas causas stipulatur, proprietario acquirit. l. acquiritur. D. cod.

Cum facto promissoris res in stipulatum deducta interdidit, perinde agi ex stipulato potest, ac si ea res extaret. Ideo promissor æstimatione eius punitur, maximè si in dolum quoque eius concepta fuerit stipulatio.

Si Stichus promissor Stichum occiderit, perinde tenetur ex stipulatu ac si Stichus extaret: & idem pretium Stichi peti potest. l. si ex legati. l. si seruū. in princ. D. de verb. obl. Maximè, inquit, si in dolum quoque eius concepta fuerit stipulatio, puta his verbis; Dolum malum abesse abfuturumq; esse. Sed tamen omissa hac clausulā idem erit iuris. Sic verò & in dolum conceptam actionem dicimus, in qua hoc additur, Quod dolo malo. l. huius D. de adq. rer. dom. & in æquum & bonum, in qua Quod æquius melius, vel Quod æquum videbitur. l. eas. D. de cap. minu. l. pen. D. de sepul. viol.

De nouationibus.

TIT. VIII.

Non solum per nosmetipsos nouamus quod nobis debetur, sed per eos etiam per quos stipulari possumus: veluti per filium familias, vel per seruum iubendo, vel ratum habendo. Procurator quoque noster ex iussu nostro receptum est vt nouare possit.

E In quibusdā Codicibus hoc in initio huius sententiæ adscriptum est, Nouationes fieri quoties cautio renouatur. Deinde sequitur, nouari obligationē nō tantū per nos, sed etiam per eos quos in potestate habemus, & per procuratores: videlicet si iussu nostro stipuletur, vel si ratū habuerimus. l. si Stichū. §. vlt. l. nouare. l. si quis absente. D. de nou. Et ita procurator domino priorē actionē aufert, nouā cedere cogitur. Filius. vel seruus patri vel domino etiam inuitis, actiones acquirit ex reg. iur. non tamē eas inuitis nouat. l. seruus. l. filius. D. de nou. Sed si stipuletur nouandi animo, acquirunt actiones nouas, nec tamē nouatio fit: idemq; patris. vel domini iussu, aut rati habitionē exigimus, vt fiat nouatio per seruū aut filium.

De stipulationibus.

TIT. IX.

F Titulus De obligationibus, est de verborum obligationibus: specialiter autem hic est de præst. stipulationibus. Atq; ita in Pandectis tit. De verb. obl. separatur à tit. De præst. stip.

Substitutus heres ab instituto, qui sub conditione scriptus est, vtiliter sibi institutum hac stipulatione cauere compellit, ne petitā bonorum possessione, res hereditarias deminuat. Hoc autem casu ex die interpositæ

stipulationis duplos fructus præstare compellitur. Huius enim præiudiciū A
à superiore differt, quòd quæritur, an ea res, de qua agitur, maior sit centum
sestertiis: ideoque in longiorem diem concipitur.

Ex hoc loco pulchrè explicabitur l. inter omnes. D. qui satisd. cog. & l. Paulus notat.
D. de præst. stipul. Nemo est qui nesciat heredi instituto sub cōdicione, ea pendente, Præ-
torem dare bonorum possessionem secundum tabul. quæ tamen, si postea deficiat con-
dicio, sine re constituitur. Nunc si institutus sub condicione substitutum habeat vulgari
modo, & pendente condicione bonorum possessionem secundum tabulas agnoscat, Præ-
tor iubere solet vt institutus substituto vtiliter, id est, satisfdato caueat, nihil se deterius in
hereditate facturum. Ait autem Ulpianus id ex causa Prætorum iubere. Inter ceteras au- B
tem causas hæc vna est, si locuples sit hereditas, i. si maior sit centum sestertiis: quoniam
amplior tunc est in hereditate grassandi facultas. Prætor autem non vult beneficium in-
terim datæ bonorum possessionis cuiquam esse damnosum. Quo fit vt etiam in diē lon-
giorem cōcipiatur stipulatio, puta, in x. aut xx. annos, vt in specie. l. i. D. de ripa municn.
l. si finita. §. i. D. de dam. inf. l. pen. D. de præst. stipul. Nam & tot annis pendere condicio
potest. Dicere possis substitutum antequam condicio substitutionis extiterit, calumnio-
sè videri cautionem exigere: quod remouet Paulus in l. Paulus notat. *Nec, inquit, potest
videri calumniosè satis petere, quem alius antecedit.* Sic enim lego ex iudicio Petri Fabri viri
optimi & doctissimi: neque hic error vno in loco est, vt in Commentario de vsucapioni- C
bus ostendimus. Additur à Paulo hoc loco, si quid institutus pendente condicione de-
minuerit, eum ex die interpositæ stipulationis duplos fructus præstare: id enim cautione
continebatur. Ait, *Substitutus heres ab instituto*, id est, ponè institutum. Ait, *Huius enim præ-
iudiciū à superiore differt*, quidam codices habent *defert*. Locus videtur esse deprauatus,
nisi hæc referas ad aliud quoddam stipulationis genus, de quo Paulus suprâ scripserat.
Desiderantur enim in his libris innumeræ sententiæ, quæ partim sunt ab Alarico negle-
ctæ, partim à Iustiniano in Pandectas translata.

Ex die accepti iudicij dupli fructus computantur. Et tam dantes, quàm D
accipientes, heredes quoque eorum, procuratores, cognitorumque perso-
næ, itemque sponsores eadem stipulatione comprehenduntur, eorum quo-
que quorum nomine promittitur.

Possessor rei alienæ, si condemnatus sit, ex die litis contestatæ duplos fructus reddit. l.
i. C. Th. de fruct. & lit. exp. l. i. C. Th. de vsur. rei iudic. Ambrosius epist. xxiiii. Cùm, in-
quit, aduerterem etiam graui condicione illum si vicisset, acturum de duplis fructibus, &
de sumptibus annosæ litis. Sed hoc Iustinianus non probauit, quia nec in libros suos re-
tulit. Multa enim tacitè abrogat, vt Cognitores, Crucem, & hanc de duplis fructibus a-
ctionem: vel potius quòd iam in desuetudinem abiissent, ea in suis legibus residere non
patitur. Solebat autem, vt Paulus significat, & de ea re cautio iussu Prætoris interponi, E
quæ & reum, & actorem, & heredes, procuratores, cognitores, fideiussores eorum com-
prehendebat.

Quotiens iudicatum solui stipulatione satisfidatur, ommissa eius actio rei
iudicatæ persecutionem non excludit.

Is qui stipulatus est Iudicatum solui, eligere debet vtrum malit agere ex stipulatu, an
iudicati. Duas enim actiones habet, quibus tamen intra tempora iudicatis data experiri
non potest. l. i. D. iud. sol. l. intra. D. de rei iud. l. si Stichum. §. idem Celsus De nouat.

Emancipati liberi præteriti, si velint se miscere paternæ hereditati, & cū F
his, qui in potestate remāserint, communis patris diuidere hereditatem an-
tequam bonorum possessionem petant de conferendo cauere cum satisfida-
tione debebunt. Quòd si satisfidare non possunt, statim ex fide bonorum cō-
fusionem excepto peculio castrensi facere cogendi sunt.

A Emancipati præteriti petentes bonorum possessionem contra tabulas conferunt suis bona propria, exceptis castrensibus, vel quasi castrensibus. l. i. §. nec castrensē. D. de collat. Collatio autem fit cautione ex edicto prætoris. l. i. §. iubet. D. de collat. l. filium. §. videamus. D. de bono. poss. contra tabul. post petitam bonorum possessionem contra tabulas. l. 3. in princ. D. de collat. l. si filius. D. de cond. cau. dat. Immo ante petitam bonorum possessionem, ut Paulus ait: quod fit præfestinante emancipato, ut in specie l. 3. §. emancipatus præteritus. D. de collat. non aliter. At si per inopiam non possit cauere, collationem re ipsa facere cogitur, aut in suos oblata cautione portionis emancipati possessio transfertur, aut neutro cauente, curator portioni datur. l. i. §. iubet. §. si frater. D. de collat. Et hæc de hac Pauli sententia sufficiant.

B

De contrahenda auctoritate.

TIT. X.

Persequitur sub hoc titulo Paulus tractatum prætoriarum stipulationum, & proponit stipulationem Damni infecti, eique coniunctam quæstionem, de communi pariete: ideoque à superioribus hæc non erant diuidenda. Sed & quid his verbis, *De contrahenda auctoritate*, significetur non intelligo, nisi quis dicat venditorem, qui contractus sui auctoritatem defugere non potest, auctoritatem contrahere, quod sit auctoritatis obligatus ex stipulatione duplæ: de qua in integro Sententiarum libro, quod Prætoria esset, Paulum hoc loco non nihil scripsisse diuinare liceat. Sed demus hoc, item concedamus hanc diuisionem tolerari posse: inscienter saltem hoc negari non potest fecisse Alaricum, siue Anianum, qui illis quæ de stipulatione auctoritatis Paulus scripserat, prætermittis, hunc nihilominus titulum retinuerit. Legi in quibusdã scriptis, *De contrahenda hereditate*, quod etiam vitiosum est. Equidem malim aut eum titulum omnino circumscribere, aut legere, *De communi pariete*. Potuit hic tam grauis error hunc locum occupare, ut & lib. 2. titu. 30. in quo perperam in omnibus codicibus cum excusis, tum scriptis legitur *De oratione D. Seueri*, cum sit legendum, *De rationibus distrahendis*. Sunt errores in omnibus libris portentosi, sunt qui ex antiquo infecerunt penitus, sunt qui ab ipsis auctoribus, fallente manu, uti fit, commissi nec correcti sunt, quos nisi vir exercitatus, & in coniecturis sagacissimus numquam cernat, aut si subesse præsentiscat, vix vquam rectè queat emendare. Itaque non cuius ad hoc studij genus temerè accedendum est.

O B metum impendentis damni vicinus vicino satisfacere debet, additis sponsoribus super eo quod damni acciderit.

Propter metum ruinæ vicinus vicino cauet, vel satisfacit damni infecti, atque etiã propter vitium communis parietis. l. in hanc. §. i. l. inter quos. D. de dam. infec.

De communi pariete vtilitatis causa hoc cœpit obseruari, ut ædificet quidem cui ædificare interest: Cogatur verò socius portionis suæ impensas agnoscere.

E Ipso iure non potest socius, inuito vel ignorante socio, communem parietem demoliri & reficere. l. parietem. D. de ser. vrb. præd. Vtilitatis tamen causa, cui iura cedere debet, receptum est, ut possit is, cuius maximè interest, & impensas, pro socio, aut communi diuidendo iudicio pro parte consequi. l. si ædibus. D. de dam. inf. Atque ita propter vtilitatis causam, strictam iuris rationem insuper habemus, ut ait l. sunt personæ. D. de relig. & sump. fun. Et hodie non erit ob vitium parietis communis, necessaria stipulatio damni infecti.

De donationibus.

TIT. XI.

F Species extra dotem à matre in honorem nuptiarum, præsentem filia genero tradita, donationem perfecisse videntur.

Si mater præsentem filia, genero extra dotem species quasdam in honorem nuptiarum tradiderit, eas filia donasse videtur. l. donationes. §. species. D. de don. Et ideo filia, soluto

mattimonio, aduersus maritum datur earum rerum nomine conditio sine causa, vel actio depositi, vel mādati, vel negotiorum gestorū, vel ad exhibendū, vel rerum amotarum. A

Probatio traditæ, vel non traditæ possessionis, non tam in iure, quàm in facto consistit: ideóque sufficit ad probationē si rem corporaliter teneant.

Si quis rem corporaliter teneat, cūm ei donatur, hoc sufficit ad traditam possessionem. Traditio enim siue possessio facti potius est, quàm iuris. l. quædam. D. de rei vind.

Pater si filio familias aliquid donauerit, & in ea voluntate perseuerans decesserit, morte patris donatio conualescit.

Donatio à patre in filium familias collata sola patris morte non confirmatur. l. i. §. i. D. pro donato. l. 2. §. vlt. D. pro herede. sed si patris extremo iudicio fuerit confirmata, morte patris constat donationem conualescere. l. pen. D. de col. dot. l. 2. C. Greg. famil. ercisc. Scripsimus hac de re ad l. 2. D. pro herede. B

Cūm vnus rei in duos donatio confertur, potior est ille cui res tradita est. Nec interest posterior quis an prior acceperit, & exceptæ necne personæ sint.

Cūm diuersis temporibus à domino eadem res duobus donatur, potior est is cui priori possessio tradita sit, etiam si alter sit ex personis exceptis, pura ex parentibus vel liberis, vel etiam si in alterum prius fuerit donatio collata. l. quotiens. C. de rei vind. l. pen. C. Greg. cod. tit. Hoc tantūm in donationibus exceptis personis datum est, vt sufficiat quibuscūque verbis expressa voluntas. §. tit. i. libro 1111. C

Inuitus donator de euictione rei donatæ promittere non cogitur, nec eo nomine si promiserit oneratur: quia lucratiuæ rei possessor ab euictionis actione ipsa iuris ratione depellitur.

Donator de euictione non tenetur: nec enim æquum est vt ex liberalitate sua damnū ferat. l. Aristo. §. vlt. D. de donat. Et hoc verum est, vt Paulus ait, etiam si eo nomine promiserit. Promittendi verbo aliàs stipulatio significatur, aliàs pactum. l. iurifgentium. §. quod ferè. D. de pact. Modò pactum: Nam si stipulanti donator promiserit, tenetur. l. 2. C. de euict. D

Ei qui aliquem à latrunculis, vel hostibus eripuit, in infinitum donare nō prohibemur: si tamen donatio non merces eximij laboris appellanda est: quia contemplationem salutis certo modo æstimari non placuit.

Non licet in infinitum donare: est enim donationis lege constitutus certus modus, certumq; pondus, vt Theodosius ait in nouel. de Theodosiani Codicis auctoritate. Cūm liquido, inquit, pateat quo pondere donatio deferatur. Et is quidem modus, vt ex Iustiniāno didicimus, fuit olim cc. aureorum, tum ccc. deind d. l. sancimus. l. pen. §. vlt. C. de donat. At ei qui me à latrunculis vel hostibus eripuit, in infinitum donare possum: quia conferuandæ salutis mercedem præstare videor: quæ res certo modo taxanda non est. Tribonianus hanc Pauli sententiam, quibusdam verbis nescio qua ratione immutatis, retulit in l. pen. §. vlt. D. de donat. quæ tamen eundem sensum referunt, vt scilicet hæc donatio non reuocetur quasi immodica, & ita quoque Græci interpretantur lib. xlvii. βασιλικῶν tit. 3. Sed cūm Florentiæ in eo. §. legatur, hæc donatio ireuocabilis est, non merces laboris eximij appellanda est, deesse quædam videntur, quæ ex hoc loco nos rectè ita restitue-
mus, Hæc donatio ireuocabilis est, si tamen donatio non merces laboris eximij appellanda est. Sic ferè Cic. pro Cluētio: Si hæc, inquit, solutio legatorū nō merces abortionis appellāda est. E

De iure fisci & Populi. TIT. XII.

Eadem est inscriptio l. i. D. de bon. dam. Lampridius in Alex. Leges de iure populi & fisci moderatas & infinitas sanxit.

A **E**ius bona qui sibi ob aliquod admissum flagitium mortem consciuit fisco vindicantur. Quòd si id tædio vitæ, aut pudore æris alieni, vel valetudinis alicuius impatientia admisit, non inquietabûtur, sed ordinariæ successioni relinquuntur.

Rei postulati capitalis criminis, vel in crimine capitali deprehensû, si metu criminis se interficiant heredem ordinariû non habent, nec eis funus ducitur, nec lugeri solent. Nâ pro confessis habentur ex constitutionibus, atque idè illorum bona cogûtur in fiscum. Quod tamen Reipub. temporibus non obtinuisse exemplum C. Licinij à Valerio relatû, lib. ix. cap. 12. indicat. Diuersum est si aut tædio vitæ, aut pudore æris alieni, aut doloris a-

B licuius impatientia, aut furore interimant se. Hi namque heredem ordinarium habent, & eorum, vt Corn. Tacitus ait lib. v. humanur corpora, manent testamenta. Extat autè hæc Pauli sententia in l. in fraudem. §. eius bona. D. de iur. fisc. quæ ex aliorum Iurisconsultorum auctoritatibus quamplurimis confirmari & dilatari potest.

Ei etiam velut indigno aufertur hereditas, qui ad finem vel cognatû, cui ipse ab intestato successurus erat, testamentum facere prohibuit, aut ne iure subsisteret operam dedit.

C Legitimus heres qui ne testamentum fieret, vel ne iure subsisteret impedimento fuit, velut indignus remouetur ab hereditate, eaq; in fiscum redigitur. l. 2. C. si quis aliq. test. proh. l. i. D. eod. Quod ait *ad finem*, stare non potest: ad finitatis enim iure nulla est ab intestato successio. Itaque expungenda sunt illa verba, *ad finem vel*.

Si pater vel dominus id testamentum quo filius eius, vel seruus heredes instituti sunt, aut legatum acceperunt, falsum redarguant nec obtineant, fisco locus est.

D Non tantûm si heres aut legatarius falsum accusauerit, caduca fit hereditas, caducum legatum, sed & si pater heredis aut dominus, ad quem emolumentum peruenturum est. l. post legatum. §. si pater. D. de iis quæ vt indig.

Ætati eius, qui accusat testamentum, si non obtineat, succurri solet in id quod ita amisit, maximè si tutoris aut curatoris consilio actio instituta sit.

E Licet regulariter alieno nomine accusare non liceat, pupilli tamen iure & nomine tutor, aut curator adolescentis nomine extra calumniæ pœnam accusationè instituere potest. Id enim non sua similtate, aut malitia, sed ex officio facit. plerumque cogente pupilli matre, vel libertis paternis. l. tutorem. D. de his quæ vt indig. l. Polla. C. eod. Atque adè sic accusat pupillus verius quàm tutor. Quò fit vt nomine pupilli falsum testamentum accusante tutore hereditatem, aut legata pupillus amittat. Conseruantur tamen interdû, maximè si tutor falsum dixerit nomine pupilli, sua sponte non coactus. l. post legatum. §. ætati. D. de his quæ vt indig. Et ita hæc Pauli sententia accipienda est. Pertinet ad hanc quæstionem l. 2. C. qui acc. non pos. in qua non dubito quin legendum sit, *pupilli nomine*, non, vt vulgò, *proprio nomine*. Ait enim quum, id est, quia non licet alieno nomine accusare, non idè pupilli nomine tutorem prohiberi accusare.

In ea prouincia ex qua quis originem ducit, officium fiscale administrare prohibetur, nè aut gratiofus, aut calumniosus apud suos esse videatur.

F Non potest quis in ea prouincia ex qua ortus est, procuratoris, aut aduocati fisci officio fungi: Multo minus aut prouinciæ suæ præfes existere, vt cauetur Anastasij constitutione Græca, quæ in libris excusis deest sub titulo, De officio rector. prouinc. l. vlt. C. de crim. sacr. aut præfidi in sua prouincia assidere potest, vt colligitur ex l. 3. D. de offic. assés. Ne, inquit Paulus, aut gratiofus, aut calumniosus apud suos esse videatur.

Quotiens sine auctoritate iudicati officiales alicuius bona occupant, vel **A**
describunt, vel sub obseruatione esse faciunt, adito procuratore iniuria sub-
mouetur, & rei huius auctores ad præfectos prætorio puniendi mittuntur.

Cæsariani siue Catholiciani qui sine auctoritate iudicati bona occupant, describunt
vel obſignant: ad præfectos prætorio, quorū, ſcilicet officiis adhærent, puniendi remittū-
tur. Quod autem ita geſtum eſt, adito procuratore Cæsaris emendatur. Etiam illud ad-
ditur in l. prohibitorum. C. de iur. fiſci, eos quorum intereſt Cæsarianis reſiſtere, eorumque
conatus prohibere poſſe.

Litem in perniciem priuatorum fiſco donari non oportet, nec ab eo do-
natum ſuſcipi. **B**

Inuidioſum eſt litem, quam cum alio habemus, fiſco donare. l. res. §. lites. D. de iur. fiſc.
l. 2. C. ne fiſc. vel reſp.

Impẽratorem litis cauſa heredem inſtitui inuidioſum eſt: nec enim ca-
lumniandi facultatem ex principali maieſtate capi oportet.

Æquẽ inuidioſum eſt litis perplexæ cauſa principem heredem inſtituere. Extat hæc
Pauli ſententia in l. pen. D. de hered. inſtit.

Ex nuda pollicitatione nulla actio naſcitur: ideoque eius bona, qui he-
redem Imperatorem facturum eſſe iactauerat à fiſco occupari nõ poſſunt. **C**

Nuda pollicitatio actionem non parit. Non igitur ideo quod ſe Imperatorem factu-
rum heredem aliquis pollicitus ſit, fiſco ius vindicandæ hereditatis competit. Extat in l.
vlt. D. de teſtam.

Priuilegium fiſci eſt, inter omnes creditores primum locum tenere.

Fiſcus præfertur omnibus creditoribus chirographariis, etiam antiquioribus, aut pri-
uilegiariis in actione in perſonam rei perſecutoria. Poſtponitur omnibus in actione in
perſonam pœnali. In actione hypothecaria præfertur fiſco qui prior eſt tempore, poſtponi-
tur autem poſterior. l. quod quis. D. de bon. auc. iud. poſſ. l. in ſumma. D. de iur. fiſc. l. ſi **D**
pignus. D. qui pot. in pig. hab.

Quicumque à fiſco conuenitur, non ex indice, vel exemplo alicuius ſcri-
pturæ, ſed ex authentico conueniendus eſt: ita ſi cõtractus fides poſſit oſtẽ-
di. Ceterum calumnioſam ſcripturam vim iuſtæ petitionis in iudicio obti-
nere non conuenit.

Fiſci debitores non ex indice, vel exemplo, ſed ex authentico conueniendi ſunt. Item
neceſſarium eſt vt de fide instrumenti conſtet. Refertur hæc ſententia à Iuſtiniano in l.
2. D. de fid. inſtr. **E**

Eius bona, qui falſam monetam percuffiſſe dicitur, fiſco vindicantur.
Quod ſi ſerui ignorante domino id feciſſe dicantur, ipſi quidẽ ſummo ſup-
plicio afficiuntur, domino tamen nihil aufertur, quia peiorem domini cau-
ſam ſerui facere, niſi fortẽ ſcierit, omnino non poſſunt.

Rei falſæ monetæ aut deportatũr ademptis omnibus bonis, ſi liberi ſunt, aut pro mo-
do delicti grauius coërcentur: ſerui ſummo ſupplicio afficiuntur, ſiue ignorate, ſiue ſciẽte
domino id amiſerint. Ignorans tamen dominus ex hoc ſerui facto non punitur. Sed ni-
hil eſt pœnarum modo incertius: aliàs enim ordine, aliàs extra ordinẽ indicuntur: & rur- **F**
ſus extra ordinem variẽ. Statuitur huic delicto ſine diſtinctione capitis pœna in l. 1. C. de
fal. mo. & ignis in l. 2. Itaq; pœnarum certa definitio non eſt, nec durat hodie pœna legũ.
Tandem enim & probari, & puniri crimina extra ordinẽ coeperũt. l. lex. §. vlt. D. ad l. Iul.
rep. l. vlt. D. ad l. Fab. l. 3. §. pe. D. ad l. Cor. de ſic. cum initio probandorũ tantum, nõ etiam

A puniendorum criminum ordo in usu esse desuisset. l. ordo. D. de publ. iudic.

De delatoribus.

TIT. XIII.

OMnes omnino deferre alterum, & causam pecuniariam fisco nuntiare prohibentur. Nec refert mares istud, an feminæ faciāt, serui, an ingenui, an libertini, an suos, an extraneos deferant. Omni enim modo puniuntur.

Hæc sententia omnino tollit eos, qui occultè causam pecuniariam fisco deferunt, nec probant: & si qui extiterint puniendos esse censet: & meritò. Nihil enim est in Republ. iis delatoribus perniciosius. l. 4. C. de delator. Synes. eos in epistolis *κοινὴ ἀλάστορας τῆς χώρας*, Imp. maximum humanæ vitæ malum in l. 1. & 10. C. Th. de petit. & ultro dat. appellat. Atque ideò turpe est delatoris nomen, & iniuriarum tenetur, qui alium delatorem appellat. l. 3. C. de iniur.

Serui fiscales, qui causam domino prodere, ac nuntiare contendunt, deferre non videntur. Subornati sanè reum deferre coguntur, qui quod per se non potest, per alium deferat. Perinde autem subornatores ac delatores puniuntur.

C Serui fiscales impunè fisco causam pecuniariam deferunt: id enim quodammodo ex officio faciunt, non suâ sponte arg. l. 2. C. de delator. Eadem ratione iterum in delatoris crimen incidere non videtur quem semel alius delatorem submisit & subornauit, si mādatorum, siue subornatorem edere compellatur, licet probare non potuerit. Solent delatores submittere qui per se deferre non possunt, vt puta liberti contra patronos. Perinde autem ac ipsi delatores puniuntur. l. 2. §. D. Pius. D. de iur. fisc.

Damnati serui siue post sententiam, siue ante sententiam dominorum facinora confessi sint, nullo modo audiuntur, nisi fortè reos deferant maiestatis.

D Serui delatores dominorum non audiuntur, excepto crimine maiestatis. l. vltim. C. de delat. l. 2. §. pen. D. de iur. fisc. Quid si in reatu de domino sceleris particeps confiteantur? Videtur ex rescripto Traiani ea res dominum grauare: sed ab eo recessum est. l. 1. §. si serui. D. de quæst. & hoc Paulus probat.

De quæstionibus.

TIT. XIII.

IN criminibus eruendis quæstio quidem adhibetur, sed non statim à tormentis incipiendum est: ideo quæ prius argumentis quærendum est: & si suspicione aliqua reus vrgueatur, adhibitis tormentis de sociis, & sceleribus suis confiteri compellitur.

Quæstio adhibetur ad eruendam veritatem, eruenda crimina, eruendos socios. l. item apud. §. quæstionem. D. de iniur. l. inde Neratius. §. sed & si seruus. D. ad l. Aquil. l. 1. D. de quæst. cuius hæc genera Synesius ponit in epistolis, *δικτυλήθει, πιδδσράβω, πειθήμον, ρινολαβίδα, ὠπάρχα, χιλοσρόφιον*. Non tamen statim est à quæstione incipiendum, sed ita si reus argumentis vrgueatur. l. 1. vnius. §. in ea causa. D. de quæst. l. milites. C. cod. In excusis perperam legitur hoc loco, *arguatur*, vt & in l. non prius. C. de calum. *arguere*, pro *vrguere*, simili errore.

F Vnius facinoris plurimi rei ita audiendi sunt, vt ab eo primum incipiat, qui timidior & teneræ ætatis esse videatur.

Si plures sunt rei eiusdem criminis, ab eo inchoanda est quæstio qui timidior est, vel teneræ ætatis, à quo facilius veritas erui posse videatur. Extat hæc sententia oū aliis quibus-

dam, quarum partem maximam Anianus reiecit in l. vnus. D. de quæstionibus.

A

De testibus.

TIT. XV.

Suspectos gratiæ testes, & eos vel maximè, quos accusator de domo pro-
duxerit, vel vitæ humilitas infamauerit, interrogari non placuit. In teste
enim & vitæ qualitas spectari debet, & dignitas.

Testes suspecti gratiæ, & maximè domestici, itemq; humilis, & abiectæ conditionis
non interrogantur. In teste, vita, dignitas, & mores spectantur. Extat pars quædam huius
sententiæ in l. pen. D. de testib. Plerumque tamen ex causæ conditione humiles & infam- B
es audiuntur. l. ob carmen. §. si ea. D. eo. Et quidem ex Magistro Harmenopulus refert,
in testibus de vi, aut iniuria, nec mores spectari, nec vitam.

In adfinem vel cognatum inuiti testes interrogari non possunt.

Hoc est ex lege Iulia, vt inuitis testimonium non denuntietur aduersus affines vel co-
gnatos. l. 4. D. de testib.

Aduersus se inuicem parentes & liberi, itémque liberti nec volentes ad
testimonium admittendi sunt. Quia rei veræ testimonium, necessitudo per- C
sonarum plerumque corrumpit.

Hæc Pauli verba Imp. Dioclet. & Maxim. vsurparunt in l. parentes. C. de testib. nisi
quod illa non adiecerunt, *itémque liberti*. quæ etiã ex hoc loco demenda cenfeo: non
quòd falsum sit liberos volentes aduersus patronos non audiri, sed quia eis subiecta à Pau-
lo ratio non conuenit. Ideo enim ait nec volentes inuicem aduersus se audiri parentes &
liberos, quòd plerumque ne plena sit eius testimonij fides, necessitudo efficiat, id est, cõ-
iunctio sanguinis. Sic enim nostri auctores semper necessitudinem accipiunt.

Testes, cum de fide tabularum nihil dicitur, aduersus scripturam inter-
rogari non possunt.

D

Si instrumenti fides in dubium non vocatur, omnimodo standum instrumẽto est, nec
aduersus huiusmodi instrumentum testes admittendi sunt. Quòd si in libris Iustiniani
inueniri potuisset, de eo iamdiu inter se Doctores non certassent, quibus vt certamini fi-
nem imponant, hic locus indicandus est.

Qui falsò vel variè testimonia dixerunt, vel vtrique parti prodiderunt, aut
in exilium aguntur, aut in insulam relegantur, aut curia submouentur.

Falsi testes aut varij, aut qui vtrique parti testimonia sua prodiderunt, aut exilio, aut
relegatione, aut ordinis amotione pro qualitate rei coërentur. Noluit Tribonianus in l. E
qui falsò. D. de testibus. has pœnas, fortè quòd grauiores viderentur, exprimere, sed earum
vice hæc adscripsit, *A iudicibus competenter puniantur*, vel vt Harmenopulus legit, *à iudici-
bus competentibus puniantur*, τὸν τῶν ἀποσφύραν ἀρχόντων τιμωροῦνται.

In re pecuniaria tormenta, nisi cum de rebus hereditariis quæritur, non
adhibentur. Aliæ autem iureiurando, aut testibus explicantur.

Lis pecuniaria iureiurando aut instrumentis, aut testibus deciditur, non quæstione
seruorum. Nec enim facilè de seruis in re pecuniaria quæstio habetur. At si desint testes,
si instrumenta, si nemini liqueat iurare, quid fiet? Quòd maximè accidit cum vel de ge- F
nere, vel de rebus hereditariis quæritur, quarum plerumq; soli serui notitiam habent. Et
placet his casibus ex inopia probationum seruos audiri, non tantum si nondum sit certum
qui heredes sint, sed et si de heredibus constet. l. Diuus. D. de quæst. l. i. & ult. C. eod. l. ult.
§. licentiã. C. de iur. delib. & j. tit. prox. In eis autem litibus pecuniariis, in quibus sunt qui-
bus iurare liqueat, numquam ad seruorum quæstionem peruenimus.

A

De seruatorum questionibus.

TIT. XVI.

Seruum de facto suo in se interrogari posse ratio æquitatis ostendit. Nec enim obesse ei debet qui per seruum aliquid sine cautione commodat aut deponit.

Seruus pro domino aut in dominum interrogari non potest: de suo autem facto in se interrogari potest, etiam si ex ea re commodum, vel incommodum domino creetur: ut puta, si quid per eum dominus sine cautione commodauerit, aut deposuerit. l. interrogari. C. de quæst. l. seruos. C. de testib. & supra lib. 2. tit. 17. Hic verò perperam antea legebatur, *Commodatum deponit.*

B

Iudex tutelaris, itémque Centumviri, si aliter de rebus hereditariis, vel de fide generis instrui non possunt, poterunt de seruis hereditariis habere quæstionem.

Prætor tutelaris tutelariis cognitionibus præsidet: Centumviri de hereditatis petitione cognoscunt. Vtraque lis est pecuniaria, & nonnunquam incidit in vtramque quæstio de genere, aut gente. Itaque secundum ea quæ dicta sunt. supra tit. prox. in eis non erit de seruis habenda quæstio, nisi cum veritas aliter inueniri non potest. Extat huius sententiæ pars quædam in l. vnus. §. iudex. D. de quæst.

C

Serui alieni in alterius caput non nisi singuli torqueri possunt: & hoc inuito domino non est permittendum, nisi delator, cuius interest quod intendit probare, pretia eorum quanti dominus taxauerit, inferre sit paratus, vel certè deterioris facti serui subire taxationem.

Serui alieni in caput alterius torqueri possunt: sed non nisi singuli, ut hîc Paulus ait, & volente domino. Sed & inuito domino ita torquentur postulante accusatore, si caueat accusator, si defuncti sint in quæstione, se pretia eorum, vel si deteriores facti sunt, damni æstimationem præstaturum. l. certo. D. de quæst. Agetur ergo in simplum actione ex stipulatu. Quòd si seruus in caput domini torqueatur in causa adulterij quæ excepta est, nõ est necesse stipulationem interponi: quoniam absoluto domino datur condictio ex lege Julia in simplum: condemnato verò domino seruus publicatur. l. patre. D. de quæst. l. si postulauerit. §. vltim. & l. prox. D. ad leg. Jul. de adult. quod trahi potest ad omnes causas exceptas. Ceterum si in caput suum seruus torqueatur, & absoluator, domino ex eadem lege in duplum condictio competit. l. vlt. D. de calum. l. dominis. C. eodem. Hæc sententiæ Pauli non ad eum qui in caput suum, vel in caput domini, sed ad eum qui in caput alienum interrogatur propriè pertinet.

E

Seruo qui vltro aliquid de domino confitetur, fides non accommodatur. Nec enim oportet in rebus dubiis salutem dominorum seruatorum arbitrio committi.

Si seruus & dominus eiusdem sceleris socij dicantur & participes, seruus in dominum non interrogatur, nec quidem si vltro aliquid de domino confiteatur, ea res dominum grauat. l. 1. §. Diuus Anto. D. de quæst. & supra tit. 13. Nec seruo est committenda salus domini. Est enim, ut Theophilus noster ait, φύσις ὁ δούλος τῆ δισπότου πολέμιος: quod iisdem pene verbis Anna extulit in 2. Alexia. ἐστὶ μὲν γὰρ ἄλλως τὸ δούλον φύσις ποῖς δισπότου πολέμιον. Extat verò hæc sententiæ Pauli & in l. vnus. §. seruo. D. de quæst.

F

Serui in caput domini neque à præside, neque à procuratore, neque in pecuniariis quàm in capitalibus causis interrogari possunt.

Præses cognoscit de crimine, Procurator de bonis, non de crimine. l. 1. & 2. C. vbi caus. fisc. vel diu. dom. Neuter verò potest seruum in caput domini interrogare: puta præses an dominus hominem occiderit, procurator, an se dominus metu criminis occiderit. Igi-

tur serui in caput domini, nec in pecuniariis causis, magis, quàm in capitalibus interro- A
gantur. Ceterum si in pecuniaria causa caput domini appeti non videatur, ex inopia pro-
bationum seruos in dominum torqueri placet. l. Diuus. D. de quæst. l. i. C. cod. vt puta, si
de rebus hereditariis, vel fide generis quærat, vt supra diximus tit. prox.

Communis seruus in caput alterius ex dominis torqueri non potest.

Seruus plurium in nullius caput torqueri potest, nisi socius socium occidisse dicatur. l.
constitutione. l. extraneo. §. i. D. de quæst.

**Qui seruum ideo comparauerit, ne in se torqueretur, restituto pretio po-
terit interrogari.**

Hanc non legi in veter. libris, est recta tamen: & descendit ex rescripto Diuorum fra-
trum, quo cauetur, vt seruus in reatu comparatus in dominum torqueatur. l. i. §. si seruus
ad hoc. D. de quæst.

**Seruus in caput eius domini, à quo distractus est, cuique aliquando serui
uit, in memoriam prioris dominij interrogari non potest.**

Seruus in caput eius qui dominus fuit, non est, in memoriam prioris dominij non tor-
quetur. Extat in Pandectis l. vnus. §. seruus. D. de quæstio. Et sic quoque in aliis partibus
iuris ad memoriam prioris matrimonij, prioris dignitatis sæpe reuocatur.

**Si seruus ad hoc fuerit manumissus ne torqueatur, quæstio de eo nihilo-
minus haberi potest.**

Soli serui in alterius caput torquentur: liberi in suum caput torquentur, in alterius nõ
item. Si quis igitur seruum suum in hoc manumittat, ne in alterius caput torqueatur, ni-
hilominus torqueri potest. l. i. §. si seruus ad hoc. D. de quæst. idemque est si ne in suum vel
domini caput ex causis exceptis torqueatur, manumissus sit.

**Quæstioni eius latronis quem quis obtulit, cum de eo cõfiteretur, fidem
accommodari non conuenit, nisi id forte velandæ conscientiæ suæ gratia, D
quam cum reo habuit, fecisse doceatur.**

Non est facile credendum conuicto cõfessoque latroni, qui ad societatem sceleris vo-
cat eum à quo oblat, & proditus est, nisi euidenter appareat commissio communiter sce-
lere, captandæ impunitatis gratia hunc ad illius prodicionem festinasse. l. 4. C. de quæst. l.
i. §. cum quis D. cod.

**Neque accusator per alium accusare, neque reus per alium defendi po-
test, nisi ingratum libertum patronus accuset, aut rei absentia defendatur.**

Accusator per alium non potest accusare vt supra tit. 4. & 5. Reus item per alium defen- E
di non potest. Excipiuntur duo casus. Si ingratum libertum patronus accuset. l. sed & ex.
§. i. D. de procur. l. 4. D. de obseq. par. & patr. præst. Si rei absentia defendatur l. absens l. ser-
uum. §. publicè. D. de procur. l. inter. l. penul. D. de pub. iudic. l. 3. C. de accus. Sed in eo §.
publicè malim, *absentiam excusantem*, potius quàm, *innocentiam excusantem*. Neque enim
innocentia excusatione eget. Et ad absentiam tantum excusandam procurator admitti-
tur, non ad innocentiam, si qua sit, ostendendam.

**Si pecunia data iudici reus absolutus esse dicatur, idque in eum fuerit com-
probatum, ea pœna damnatur, qua reus damnari potuisset.**

In legem Iuliam repetundarum, & in legem Corneliam de falsis incidit iudex, qui ho-
minem nocentem propter pecuniam iudicio liberauit. Paulus eadem eum pœna dam-
nari ait, qua reus qui absolutus est, damnari potuisset. Quod & in commentariensi, cuius
fraude, aut nimia negligentia custodia euaserit, constituitur in l. pen. C. de custod. reo.

A In conuictum reum siue torqueri possit siue non possit, pro modo admisi sceleris, statuendum est.

Reus conuictus damnari potest, licet crimen non confiteatur: vt puta, decurio, à quo tormentis confessio non est elicienda. l. qui sententiam. C. de pœn. Sed & si torqueri possit, etiam non confessus condemnabitur.

Reis suis edere crimina accusatores cogēdi sunt. Scire enim oportet quibus sint criminibus responsuri.

B Eduntur crimina per libellum, quod fieri necesse est, ne (vt ait l. vnius. D. de quæst.) rei subitis criminibus opprimantur.

De abolitionibus.

TIT. xvii.

POst abolitionem publicam à delatore suo reus intra xxx. diem repeti potest, postea non potest.

Accusationis abolitio duplex est, priuata, & publica. Priuata fit, aut postulante teo ex certis causis, aut postulante accusatore. Post hanc autem vel illam, ab alio, non etiam ab eodem intra diem xxx. repeti reus potest. l. 3. §. vlt. D. de accus. l. mulier. §. vlt. D. ad S. C. Turpil. l. 1. C. de abolitio. Publica fit nullo postulante, auctore principē, vel Senatu ob lætitiā aliquam. l. abolitio. l. si interueniente. D. ad S. C. Turp. quæ in hoc distat ab Amnētia, siue obliuionis lege, quod post ἀμνησίαν accusatio institui, vel repeti non potest. Post abolitionem publicam intra diem xxx. etiam ab eodem repeti reus potest. l. 1. C. de gener. abol. l. aut priuatim. D. ad S. C. Turp.

D Summa supplicia sunt, crux, crematio, decollatio. Mediocrium autem delictorum pœnæ sunt, metallum, ludus, deportatio. Minimæ, relegatio, exiliū, opus publicum, vincula. Sanè qui ad gladium dantur, intra annum consumendi sunt.

E Pœnæ aut summæ sunt, aut mediocres, aut minimæ. Summas pœnas mortes interpretamur. Nec probamus Silani interpretationem, qui cum detecta coniuratione Catilinæ in socios facinoris summam pœnam decreuisset, postea Cæsaris oratione permotus, vt Plutarchus scribit in Catone, non mortem se intelligere dixit, sed vincula. At certè vinculoꝝ pœna minima est, non summa. Summæ hæc sunt genera Crux, Crematio, Decollatio. Totidem Callistratus refert in l. capitaliū. D. de pœn. Sed quod sublatum esset crucis supplicium à Constantino, vt Nicephorus scribit, & eius loco introducta furca, Tribonianus, non vt Callistratus scripserat, *Ad crucem damnatio*, & in §. famulos, *cruci figendos*, sed *Ad furcam damnatio*, & *Furca figendos* maluit scribere: cum tamen furcæ criminosi non figantur. Et hoc Triboniani facinus prodit manifestò prima sententia tit. 22. infra collata cum l. si quis aliquid. §. auctores. D. de pœn. vt & Ant. Contius in lib. Var. lect. notat. Illis autem tribus dumtaxat modis olim vita adimi potuit, non laqueo, siue furca. l. aut damn. §. 1. D. de pœn. Non securi: & hinc illud Caracallæ, cum securi percussus esset Papinianus, At gladio te meum iussum exequi oportuit. Non fustibus, quod tamen introducit in Nou. Maioriani de curialib. Sed & multa alia genera vltimi supplicij ex posterioribus cōstitutionibus introducta sunt. Mediocres pœnæ eæ sunt, Metallum, Ludus, Deportatio. Ludus duplex est, Venatorius, & Gladiatorius. In vtrumque damnati serui pœnæ efficiuntur. Quod cum de his qui in venatorium damnantur, dixisset Vlpianus in l. aut damn. §. quicumque. D. de pœn. subiunxit, *Hoc enim distat à ceteris, qui (sic lego) instituantur venatores, aut purrhicarij, &c.* Sensus est, Damnatos in ludum venatorium, pœnæ seruos esse eos qui instituantur venatores, aut purrhicarij, aut gesticulatores non item. Ad hæc damnatos in gladiatorium Paulus ait intra annum esse consumēdos. Quod Cōstantinus, priusquam hanc pœnam sustulisset in l. 1. C. de gladia. quodammodo probauerat, in l. 1. C. Th. ad leg. Fab. Minimæ autem pœnæ hæc sunt, Relegatio, id est, insulæ vinculum.

Exilium, quod est aut certi loci interdictio, id est, lata fuga, aut omnium locorum interdictio præter certum locum. Sic enim omnino inuitis exemplaribus legendum est in l. 4. D. de interd. & releg. Addit Paulus opus publicum & vincula: quod ita verum est, si ad tempus sint. Nam neque ciuitas per hunc modum, neque libertas amittitur. In perpetuum verò damnati ciuitatem amittunt. l. sunt quidam. D. de pœn. libertatem verò retinent. l. capitalium. §. Diuus. D. de pœn. in quo sic legendum est, *Huius enim libertas manet, quemadmodum etiam his qui in perpetuum opus damnantur.* Errant enim tota via qui deesse negationem in P. Flor. arbitrantur, quoniam qui non in perpetuum opus damnati sunt, vtrumque retinent, quandoquidem hæc pœna est ex minimis. Sed eodem in loco tamen Flor. codex perperam habet, *quamdin etiam hi, cum negatio quæ ab eo libro abest, & verò abesse debet, ostendat esse legendum quemadmodum etiam.* Qui error ex compendiis dictionum est natus.

De abactoribus.

TIT. XVIII.

A Bactores sunt, qui vnum equum, duas equas, totidemque boues, capras x. aut porcos quinque abegerint. Quidquid verò intra hunc numerum fuerit ablatum, pœna furti pro qualitate eius, aut in duplum, aut in triplum conuenitur, vel fustibus cæsus in opus publicum vnius anni datur, aut sub pœna vinculorum domino restituitur.

Hæc sententia variis modis corrupta est. Primum enim constat vnum bouem abigeum facere. l. vlt. D. de abig. sed hic duo exiguntur. Tum eos qui animalia intra definitum numerum auferunt, constat puniri vt fures, non vt abigeos. Sed hic traditur vel pœna furti eos puniri vel in opus publicum ad tempus dari: quæ pœna est abigeorum. l. i. D. de abig. Est hic etiam error in loquendi ratione: Nam quò respondeant verba, *ablatum, conuenitur,* non apparet. Ego ita esse legendum puto, *Abactores sunt, qui vnum equum, duas equas, vel capras decem, totidemque oues, aut porcos quinque abegerunt. Qui quid verò intra hunc numerum abstulerit, pœna furti pro qualitate eius, aut in duplum, aut in triplum conuenitur. Abactor autem fustibus cæsus in opus publicum vnius anni datur, aut sub pœna vinculorum domino restituitur. Quos alij vocant abigeos, hic auctor abactores: Quo verbo etiam Iulius Firmicus vsus est lib. VI. Pecorum, inquit, abactores efficient insequentibus hominibus minaci semper gladio resistentes. Videnda autem sunt ea quæ de abigeis scripsimus lib. I. Obser. cap. 10.*

Si ea pecora de quibus quis litigat abegerit, ad forum remittendus est, atque ita conuictus in duplum, vel in triplum furis more damnatur.

Non punitur vt abigeus, qui pecora de quibus litigat abegit, quia sua se abducere putat, ideoque remittendus est ad forum. Saturninus ait ad examinationem ciuilem. l. i. §. vlt. D. de abig. Alij ad ius ordinarium. l. vlt. D. de priu. del. l. 2. D. de fur. bal. l. i. §. i. D. si ven. tri. nom. mul. in poss. miss. Forum igitur est propriè causarum ciuiliu: inde Forenses actiones, id est, ciuiles. l. i. D. de inced. rui. & nauif. Herodianus lib. VII. *ἡ δὲ ἀρπίζουσι ἐν τῶν ἀγροῦν ἄγροῦν ὡς σκυφάρας ἐφ' ὄνυσσας,* id est, in causis ciuilibus. Proinde is de quo agitur, pœna furti conuenietur in duplum vel triplum. Furti nec manifesti est in duplum. Furti concepti vel oblati in triplum. De quadruplo nihil dicit, quod etiam si videantur, & apprehendantur, cum animalia quæ abigunt non teneant, deprehensum cum eis videri non possint.

De sacrilegis.

Tit. XIX.

Qui noctu manu facta prædandi ac depopulandi gratia templum intrumpunt, bestiis obiiciuntur. Si verò per diem leue aliquid de templo abstulerint, vel deportantur honestiores, vel humiliores in metallum damnantur.

A Qui collecta manu templa effringunt noctu, & anathemata, vel cimelia auferunt, ad bestias damnantur. Qui vero interdium leue aliquid ex templo auferunt: aut deportantur aut in metallum damnantur. l. sacrilegij. §. 1. D. ad leg. Iul. pecul.

De incendiarijs   TIT. XX.

De incendiariis. §. dictum est tit. 3. Sententia posita sub hoc titulo ad eos pertinet, qui alienas arbores ceciderunt, non ad incendiarios. Hic igitur titulus nothus & spurius est. Ausim dicere & ceteros omnes eiusdem generis esse, quod pleni errorum sint. Nam præter eos errores qui à me suis locis supra indicati sunt, vt tit. De reis institutis, De oratione D. Serueri, De repudianda hereditate, De contrahenda auctoritate: præter titulos qui sedi suæ restituti sunt, vt tit. De lege commissoria, & tit. ad S. C. Tertulianum: item præter eos titulos qui à me sublati sunt, quod perpetuam quæstionem perperam diuiderent, vtputa lib. 2. titulum, De modo. lib. III. tit. De eo cui moribus interdicitur, & iteratum titulum De testamentis, & tit. De usufructu, & in hoc lib. tit. De interdicto Vtrubi, qui vel sic emendandus est, *De interdicto unde vi*, vel quia non de eo tantum interdicto. sed & de aliis omnibus Paulus dicere pergit, potius tollendus fuit: item tit. De fisci aduocato, quod ad fisci aduocatum prima dumtaxat eius tituli sententia referri possit, nec sit cur ea re generaliter De iure fisci continuata tractatio abrumpatur: Præter, inquam, hæc omnia vellem etiam sublatum lib. I. titulum De iudicato, & ad sententiam cuius initium est, In petitione, appositum titulum De petitione hereditatis. Hic enim est ordo Digestorum edictorum, quemadmodum ex Pandectis, & ex auctorum libris apparet, vt præcedat titulus De iudiciis, sequatur titulus, De petitione hereditatis. Huius quoque libri tit. 3. qualis est? Sub eo sunt sententiæ sex quarum vna tantum titulo respondet. Quot item sunt sententiæ sub tit. De seruorum quæstionibus, quæ nihil ad eum titulum spectant? vt planè videatur ibi deesse titulus De accusationibus, quem ego positum; sublato tit. De abolitionibus lubenter extenderem vsque ad eam sententiam quæ genera pœnarum distinguit, & ab ea inciperem titulum De pœnis, quem ex hoc loco citat Iulius Frontinus de limit. agror. & sublatis intermediis omnibus eius quidem finem statuerem ad tit. Ad leg. Corn. de sic. Nam & qualis est titulus De seditiosis, cui vna tantum sententia respondet? Et hic De incendiariis, quàm ineptus est, ne dicam barbarus? Scio enim eos qui arbores incidunt, à quibusdam barbarè incendiarios appellari. Itaque, vt breue faciam, quod iam pridem de titulis Vlpiani XXI. iudicium feci, vt eorum sectiones auctoris esse negarem, idem hoc loco de his Sententiarum Pauli sectionibus prorsus sentire me adscribere non verebor.

Q Vi noctu fructiferas arbores manu facta ceciderint, ad tempus plerumque in opus publicum damnantur, aut honestiores damnnum sarcire coguntur, vel curia submouentur, vel relegantur.

E De arboribus cæsis est in singulas xxv. assium actio ex XII. tab. sicut de osse fracto. Est actio legis Aquiliæ: est interdictum Quod vi aut clam, est & prætorica in duplum actio. de qua tractatur in l. furtim. & l. prox. D. arb. furt. cæs. quæ sunt ex libris ad edictum. Sed cæ actiones ciuiles sunt. Extra ordinem verò punitur etiam is qui noctu frugiferas ceciderit, & plerumque, vt Paulus ait, in opus publicum ad tempus datur, aut si honestior sit, ordine submouetur, vel relegatur, vel ciuilitè tantum conuenitur. In eum qui noctu non frugiferas, vtputa cupressos, vel interdium frugiferas ceciderit, non nisi ciuilitè agi potest.

De vaticinatoribus & mathematicis.   TIT. XXI.

F V Aticinatores, qui se deo plenos adsimulant, idcirco ciuitate expelli placuit, ne humana credulitate publici mores ad spem alicuius rei corrumpèrentur, vel certè ex eo populares animi turbarentur. Ideoque primò fustibus cæsi ciuitate pelluntur: perseuerantes autem in vincula publica cõiiciuntur, aut in insulam deportantur, vel certè relegantur.

Vates qui se Deo plenos, id est, *ἐν θεοῖς*, assimilant, & futura coniectant, fustibus ex- A
si ciuitate pelluntur: perseverantes aut vincula, aut relegationem, aut deportationem pa-
tiantur. Perseverantes grauius coercentur, vt in l. capitalium. §. solent. D. de pœn. l. seruos
C. ad leg. Iul. de vi pub.

Qui nouas & vsu vel ratione incognitas religiones inducunt, ex quibus
animi hominum moueantur, honestiores deportantur, humiliores capite
puniuntur.

Auctores nouarum & externarum religionum, aut deportantur, aut capite puniuntur.
Ait, *vsu vel ratione*, vt M. Tullius de amicitia, Si quando de amicitia, quam nec vsu, nec B
ratione habent cognitam.

Qui de salute principis, vel summa Reipub. Mathematicos, Ariolos, Aru-
spices, vaticinatores consulit, cum eo qui responderit capite punitur.

Dixit suprà vaticinatores ciuitate pelli, aut in vincula coniici, aut relegari. Nunc ait ca-
pitem puniri, si de capite principis, vel de summa Reip. consulti respõderint: itẽmque Chal-
dæos, siue Genethliacos, quos vulgus Mathematicos vocat, & Ariolos, & Aruspices. Ea-
dem est consultorum pœna: quæ in hac causa vt sit grauior æquissimum est. Pulsari enim
videtur maiestas principis. Tertul. aduer. gẽtes. Cui, inquit, opus est perscrutari super Cæ-
saris salute, nisi à quo aliquid, aduersus illam cogitatur vel optatur, aut post illam speratur C
& sustinetur? Non enim ea mente de charis consulitur, qua de dominis. Aliter curiosa
est sollicitudo sanguinis, aliter seruitutis. Iulius Firmicus lib. 2. Matheseos cap. vlt. Caue
ne quando de statu Reipub. vel de vita Romani Imperatoris aliquid interroganti respon-
deas. Non enim oportet, nec licet, vt de statu Reip. aliquid nefaria curiositate dicamus.

Non tantum diuinatione quis, sed ipsa scientia, eiusque libris melius fe-
cerit abstinere. Quod si serui de salute dominorum consuluerint, summo
supplicio, id est, cruce afficiuntur. Consulti autem si responsa dederint, aut in
metallum damnantur, aut in insulam deportantur. D

Non tantum qui diuinandi artem exercent, sed & qui eius periti sunt, aut qui vatici-
nios libros habent, puniuntur. Idem de Magica arte traditur. j. tit. xxiii. Serui consulentes
de capite dominorum crucifiguntur. Diuinatores in metallum damnantur, aut in insu-
lam deportantur.

De seditiosis. TIT. XXII.

Auctores seditionis & tumultus concitato populo pro qualitate digni- E
tatis, aut in crucem tolluntur, aut bestiis obiiciuntur, aut in insulam de-
portantur.

Extat hæc sententia in l. si quis aliquid. §. auctores. D. de pœn. vbi Florentina editio, vt
& in multis aliis locis, habet auctores pro, auctores. Sed auctores rectum est, vt in l. 2. C. de
seditio. l. 3. §. item qui auctor. D. ad leg. Cor. de sic. Ergo auctores seditionis & tumultus, si
humilioris fortunæ sint in crucem tolluntur, vel bestiis obiiciuntur: si honestiores, in in-
sulam deportantur. Eo tamen Pandectarum loco Tribonianus scripsit, in furcam: quia
Constantini constitutione sublata erat crux, vt supra diximus.

Qui terminos effodiunt, vel exarant, arborẽve terminales euertunt, vel F
qui conuellunt bodones, si quidem id serui sua sponte fecerint, in metallum
damnantur, humiliores in opus publicum, honestiores in insulam amissa ter-
tia parte bonorum relegantur.

- A** Qui terminos euellunt, aut exarant, vel euertunt, pro condicione personarū coërcentur. l. i. D. de term. mot. Serui dominio mutantur in deterius, & in metallum damnantur: Liberi humiliores in opus publicum: Honestiores in insulam relegantur adempta tertia parte bonorum, vel certè aliter pro iudicantis arbitrio. Nam extraordinarium est crimen, vt supra lib. i. tit. 16. Est & in terminos singulos laureorum pro dita actio popularis lege Iulia: si quis dolo malo eos extra suum gradum, id est, quinque pedes lege Mamilia definitos, mouerit, ciecerit, atque ita suam possessionem promouerit. Eadem lege serui continentur. Sed si à domino non defendantur, ex alia lege Agraria, quam D. Nerua tulit, capite puniuntur. Extraordinaria autem illa pœna etiam in eos statuta est, qui terminos quidem loco non mouent, sed obscurandorum finium causa faciem locorum conuertunt,
- B** vt qui ex arbore subinde succisis stolonibus arbutum faciunt. l. 3. D. de term. mot. **B O D O N E S.** Sic vno exemplari scriptum legimus, cuius nobis copiam fecit Pithæus noster. Bodontes siue botones vicem terminorum præstant. Vox est menforum vel eorum qui de agrorum & limitum condicionibus scripserunt.

Ciues Romani, qui se Iudaico ritu, vel seruos suos circumcidi patiuntur, bonis ademptis in insulam perpetuò relegantur: Medici capite puniuntur.

Soli Iudæi se impunè circumcidunt. l. circumcidere. D. ad leg. Cor. de sic. Mouerunt bellum sub Adriano, vt Spartianus scribit, quòd vetarentur. Ciues Romani si se aut seruos suos circumcidi patiantur, relegantur ademptis bonis: hi qui circumciderunt capite puniuntur, perinde ac si castrassent.

Iudæi si alienæ nationis comparatos seruos circumciderint, aut deportantur, aut capite puniuntur.

Iudæi non possunt alienæ religionis homines circumcidere: & si fecerint capite puniuntur. d. l. circumcidere.

Ad legem Corneliam De sicariis & veneficis. TIT. XXIII.

- D** Ex Cornelia pœnam deportationis infligit eis qui hominem occiderint, cuiusve rei causa, furtive faciendi cum telo fuerint. Et qui venenum hominis necandi causa habuerint, vendiderint, parauerint, falsum testimonium dixerint quò quis periret, mortisve causas præstiterint. Ob quæ omnia facinora in honestiores pœna capitis vindicari placuit, humiliores verò in crucem tolluntur, aut bestiis obiciuntur.

- Lege Cornelia de sicariis & veneficis tenentur, qui hominem occiderint, qui hominis occidendi, vel furti faciendi causa cum telo fuerint, qui venenum hominis necandi causa fecerint, habuerint, vendiderint, qui falsum testimonium dixerint, quò quis rei capitalis damnaretur. l. i. D. ad leg. Cor. de sic. Pœna legis Corneliæ est aquæ & ignis interdictio, cuius vice successit deportatio, qua etiam hodie afficiuntur qui altioris gradus dignitatè obtinent. In ceteros autem hodie qui secundo sunt gradu, capite vindicari placuit, in humiliores cruce, vel ludo. l. 3. §. pen. D. ad leg. Cor. de sic. Sed & ex lege Cornelia capitis pœnam irrogari Iustinianus ait. Solet enim pœnas suo tempore vsitatas legibus ipsis ex quibus crimen descendit, adscribere: Vt legi Iuliz de adulteriis pœnam capitis, cum tamen eius legis pœna fuerit relegatio: legi Pompeiæ culeum & serpentes.

- E** Qui hominem occiderit, aliquando absoluitur. Et qui nō occidit, vt homicida damnatur. Consilium enim vniuscuiusque, non factum puniendum est. Ideoque qui cum velit occidere, id casu aliquo perpetrare non potuerit, vt homicida punietur. Et is qui casu iactu teli hominem imprudenter occiderit, absoluitur.

In maleficiis voluntas spectatur, non exitus. l. Diuus. D. ad leg. Cor. de sic. Et ideo qui **A**
telum iecit, qui vulnerauit occidendi animo, qui arma cepit hominis occidendi causa, li-
cet non occiderit, vt homicida tenetur. Is verò cui telum manu fugit, absoluitur. l. r. §. Di-
uus. D. eod. l. eum qui. C. eod. Rectè igitur homicida sic definitur à Græcis ὁ σκοπὸν ἐχὼν
φονεύσασα.

Qui latronem cædem sibi inferentem, vel alium quemlibet stuprum in-
ferentem occiderit, puniri non placuit. Alius enim vitam, alius pudorem pu-
blico facinore defendit.

Aggressorem, & stupratorem impunè occidimus. l. 2. l. si vt allegas. C. ad leg. Corn. de
sic. l. r. §. vlt. D. eod. l. itaque. D. ad leg. Aquil. Augustinus lib. i. de libero arbitrio, Lex dat **B**
potestatem vel viatori vt latronem, ne ab eo ipse occidatur, occidat: vel cuipiam viro aut
feminæ, vt violèter sibi stupratorem irruentem, ante illatum stuprum, si possit interimat.

Iudex qui in caput fortunâsque hominis pecuniam accepit, in insulam
bonis ademptis deportatur.

Lege Cornelia tenetur magistratus, iudexve quæstionis, qui ob capitalem causam pe-
cuniam accepit, vt publica quis lege reus fieret. l. r. D. eod. & ideo cùm sit in honore posi-
tus, etiam hodie in insulam deportabitur.

Mandatores cædis perinde vt homicidæ puniuntur. **C**

Qui cædem fieri mandauit, perinde tenetur ac qui cædem fecit. l. nō ideo. C. de accus.

Si putator ex arbore cùm ramum deiiceret, non proclamauerit vt vitare-
tur, atque ita præteriens eiusdem ictu homo perierit, etsi in legem nō incur-
rit, in metallum damnatur.

Putator qui ex arbore cùm ramum deiiceret, non proclamauit, & prætereuntem occi-
dit, si seruum occiderit, in legem Aquiliam incidit: si liberum, neque in Aquiliam incidit,
quia de libero occiso ea lege non datur actio, nisi utilis patri: neque in Corneliâ, quia ea **D**
lege dolus arguitur non culpa. l. in l. D. ad leg. Cor. de sic. l. si putator. D. ad leg. Aquil.
Quamobrem nec in crucem tollitur, nec bestiis obiicitur: qua pœna putator, vtpote hu-
milior, si dolo malo hominem occidisset, afficiendus foret: sed auctore Paulo, in metallum
damnatur, quia hæc culpa doli faciem habet. Quòd si mutata non esset pœna, lege Cor-
nelia primùm in sicarios & veneficos definita, hinc eadem pœnarum ratione seruata, releg-
andus foret, non in metallum dandus.

Qui hominem inuitum libidinis, aut promercij causa castrauerit, castrâ-
dumve curauerit, siue is seruus, siue liber sit, capite punitur. Honestior publi-
catis bonis in insulam deportatur.

Antea legebatur, *Libidinis, aut mercedis*, Ex veter. libris, & ex l. 3. §. & qui hominem D. eo **E**
dem tit. emendauit, *libidinis, aut promercij*, quæ vox frequens est in libris nostris. l. cetera. §.
sed si quis. D. de leg. lib. i. l. nam quod. §. i. D. de pen. leg. l. 2. D. ad leg. Iul. de vi pub. Ait au-
tem lege Cornelia teneri eum qui inuitum seruum aut liberum hominem libidinis, vel
promercij causa castrauerit, idque S. C. effectum est. Et ideo infirmi gradus hominem in
crucem tolli, aut bestiis obiici: medij, capite puniri: maximi, in insulâ deportari dicemus.
Ait, *inuitum*: sed ex Constitutione Adriani idem erit, si non inuitum castrauerit. l. 4. §. vlt.
D. ad leg. Cor. de sic.

Qui abortionis, aut amatorium poculum dant, etsi dolo non faciant, ta- **F**
men quia mali exempli res est, humiliores in metallum, honestiores in insu-
lam amissa parte bonorum relegantur. Quòd si eo mulier aut homo perie-
rit, summo supplicio afficiuntur.

A Qui abortionis aut amatorium poculum dant, in legem Corneliam non incidunt, quia id dolo malo, & hominis necandi causa non faciunt. Sed tamen quia pessimi exempli res est, aut in metallum damnantur, aut relegantur, aut capite puniuntur. Extat hæc sententia in l. si quis aliquid. §. qui abortionis. D. de pœn.

Qui sacra impia, nocturnave ut quem obcantarent, interficerent, obligarent, fecerint, faciendave curauerint: aut cruci suffiguntur, aut bestiis obii-ciuntur.

Ex S. C. pœna legis Corneliæ tenetur, qui mala sacrificia fecerit. l. ex S. C. D. ad leg. Cor. de sic. puta ut quem incantaret, interficeret, obnecteret.

B Qui hominem immolauerint, ex eiusve sanguine litauerint, phanum templumve polluerint, bestiis obii-ciuntur, vel si honestiores sint, capite puniuntur.

Eadem lege tenentur qui hominem pro victima immolant, vel humano sanguine litant. quod & Tiberium & Adrianum vetuisse proditum est.

Magicæ artis conscios summo supplicio affici placuit, id est, bestiis obii-ci aut cruci suffigi: Ipsi autem magi viui exuruntur.

C Eadem lege tenentur qui magicam exercent, & qui eius artis periti sunt: quia non tantum eius artis professio, sed etiam scientia prohibita est. Sed grauius ipsi magi puniuntur, quam magicæ artis conscij. De his in tit. de malef. & mathem. C.

Libros magicæ artis apud se neminem habere licet: & si penes quoscumque reperti sint, bonis ademptis ambustisque his publicè, in insulam deportantur: humiliores capite puniuntur.

Quod supra dixit de libris vaticiniis, idem nunc ait de libris magicis. Sunt enim publicè comburendi. l. ceteræ. §. i. D. fam. ercif. Liuius lib. xxix. Quotiens negotium est magistratibus datum, ut vaticinios libros conquirerent, comburerentque: Et qui libros magicos habuerit, vel in insulam deportatur, vel capite punitur.

D Si ex eo medicamine quod ad salutem hominis, vel ad remedium datum erat, homo perierit: is, qui dederit, si honestior fuerit, in insulam deportatur, humilior autem capite punitur.

Punitur medicus qui medicamentum dedit, si ex eo æger perierit. l. illicitas. §. sicuti. D. de offic. præf. quamuis hic casus propriè ad legem Corneliam non pertinet, quia sanandi, non necandi animo dedit.

E *Ad legem Pompeiam de parricidiis.* TIT. XXIII.

L Exe Pompeia de parricidiis tenetur, qui patrem, matrem, auum, auiam, fratrem, sororem, patronum, patronam occiderit. Hi etsi antea insuti culleo in mare præcipitabantur, hodie tamen viui exuruntur, vel ad bestias dantur.

F Fuit de parricidio primùm lex Cornelia. l. ult. C. Th. ad leg. Cor. de fal. l. 2. §. deinde Cor. D. de orig. iur. Deinde Pompeia, qua tenentur non tantum qui parentes aut liberos, sed & qui fratrem, sororem, reliquos qui sunt ex transuerso, vel coniugem vel patronum occiderint. Itaque P. Horatium occisa sorore, rectè Sex. Pompeius ait accusatum parricidij apud Duumuiros fuisse in verbo Sororium tigillum: & Liuius malè id perduellionè appellat, nisi dicatur ex Charisio grammatico se contra Remp. gessisse qui per tempus belli sororem occidit. Eadem verò est legis Corneliæ de sicariis, & legis Pompeiæ pœna. l. i. D.

de leg. Pomp. de par. Verum more maiorum qui parentes occiderunt, culleo infuti in mare abiiciuntur. l. pen. D. cod. qui mos inualuit ante legem Corneliam, & Pompeiam : ac primùm omnium, vt Liuius scribit lib. XLVII. Publicius Mallcolus matre interempta infutus culleo in mare præcipitatus est. Valerius lib. I. id supplicij genus parricidis lege irrogatum ait. Mos enim pro lege est. Ait autem non multo post Tarquinius regem, qui eodem supplicio quendam affecerat ob communicatum de sacris mysteriis librum, irrogatum fuisse: quod pugnat cum eo quod paulò antè ex Liuiio retulimus. Sed tollenda est negatio ex illo Valerij loco: auctor est codex manuscriptus Bibliothecæ S. Victoris, auctores sunt & alij veteres, quos se Glareanus vidisse testatur. Ceterum hæc more maiorum introducta pœna in vñ esse desiit, & cœperunt, vt Paulus scribit, parricidæ aut bestiis obijci, aut viui comburi. Postea reducta est à Constantino. l. I. C. de his qui par. vel lib. occid.

Ad legem Corneliam testamentariam. TIT. XXV.

Lege Cornelia testamentaria tenetur, qui testamentum, quòdve aliud instrumentum sciens dolo malo recitauerit, subiecerit, suppresserit, amouerit, resignauerit, deleuerit, quòdve signum adulterinum sculpsit, fecerit, expresserit, amouerit, referauerit: quive nummos aureos, argenteos adulterauerit, lauerit, conflauerit, raserit, corruerit, vitiauerit, vultuve principum signatam monetam præter adulterinam reprobauerit. Et honestiores quidè in insulam deportantur, humiliores autem aut in metallum damnantur, aut in crucem tolluntur. Serui autem post admissum manumissi capite puniuntur.

Quæ dicitur lex Cornelia de falsis, lata est de testamētis. l. I. D. de pub. iud. atque ideo multis in locis testamentaria appellatur. Hac lege tenentur falsorum testamētorum subiectores, recitatores, testamentarij, signatores, qui vera testamenta amouent, celant, aperiant, resignant, delent, vt lib. III. diximus tit. 7. Item qui signum adulterinum faciunt, sculpunt, exprimunt, qui verum amouent, aut iam impressum referant. l. lex Cornelia testamentaria. D. de leg. Cor. de fal. §. item lex Cornelia de falsis. de pub. iudic. Sed solent etiam qui extra testamenta, in aliis rationibus vel instrumentis quid eorum fecerint quæ superius comprehensa sunt, perinde atque testamentorum falsarij coërceri. l. I. §. qui in rationibus. l. 9. §. I. l. instrumentorum. §. I. D. de leg. Cor. de fal. Falsum est de testamentis: Quasi falsum, de ceteris instrumentis, vel causis quæ ex constitutionibus, aut S. C. ad legem Corneliam testamentariam rediguntur. l. I. §. vlt. D. cod. Fuit & lex Cornelia nummaria. M. Tullius 3. Verr. Cornelia testamentaria, nummaria, ceteræ complures. Hac lege tenentur qui nummos adulterant, tingunt, fingunt, circumcidunt, radunt, qui adulterinos flāt, feriunt. l. 8. & 9. D. cod. Addit Paulus eos, qui probos nummos vultu principum signatos reprobant: quod valde pertinet ad l. I. C. de vet. num. pot. vtriusque legis pœna fuit primū aquæ & ignis interdictio, siue deportatio, & omnium bonorum publicatio: in seruis vltimum supplicium, etiam si post admissum liberi facti essent. l. I. §. vlt. D. de leg. Cor. de fal. Hodie liberi qui humiliores sunt, aut cruci suffiguntur, aut in metallum damnantur. Iulius Firmicus lib. VI. matheseos: Facient in falsi crimine comprehesos in crucem tolli. Vel etiam, vt quæ sequuntur sententiæ demonstrant, ad bestias dantur, aut capite puniuntur.

Qui ob falsum testimonium perhibendum, vel verum non perhibendum pecuniam acceperit, dederit, iudicemve vt sententiā ferat, vel non ferat corruerit, corrupendumve curauerit, humiliores capite puniuntur, honestiores publicatis bonis cum ipso iudice in insulam deportantur.

Legis Corneliæ pœna afficitur qui ob testimonium dicendum, vel non dicendum pecuniam acceperit, dederit, & qui iudicem corruerit, corrupendumve curauerit, & qui se corrumpi siuerit. l. I. §. I. D. de leg. Cor. de fal.

A Iudex qui contra sacras principum constitutiones, contráve ius publicú quod apud se recitatum est, pronuntiat, in insulam deportatur.

Iudex qui constitutiones apud se à litigatoribus recitatas negligit, in insulam deportatur. est enim ex honestioribus. d. l. i. §. i.

B Qui rationes, acta, libellos, album propositum, testationes, cautiones, chirographa, epistolas sciens dolo malo in fraudem alicuius deleuerit mutauerit, subiecerit, subscripserit, quíve æ inaurauerit, argentauerit, quíve cùm argentum vel aurum poneret, æs, stannúmve subiecerit, falsi pœna coërcetur.

Lex Cornelia, vt supra diximus, ad testamenta pertinet: sed porrigitur etiam ad rationes, acta, libellos, album, testationes, cautiones, chirographa, epistolas: Itemque ad eos, qui æ inaurauerint, inargentauerint, vel qui in dando auro, vel argento æ subiecerint. quod verisimile est Paulum ex aliqua constitutione sumpsisse. Æris pro auro subiectores stellationat^o crimine teneri Vlpianus ait. l. i. in fin. l. si quis in pignore. D. de pign. act. Quòd si ea constitutio tum edita, vel non ignorata ab Vlpiano fuisset, non scripsisset, quia stellationatus crimen subsidiarium est. Hanc verò sententiam vt erat in veter. libris proposui: est enim longè aliter in impressis.

C Amplissimus ordo decreuit eas tabulas, quæ publici vel priuati cõtractus scripturam continent, adhibitis testibus ita signari, vt in summa marginis ad mediam partem perforatæ, triplici lino constringantur, atque impositum supra linum ceræ signa imprimantur, vt exteriores scripturæ fidem interiori seruent. Aliter tabulæ prolatae nihil momenti habent.

S. C. de quo hîc agitur factum fuit Neronis temporibus. Suetonius in Nerone. Aduersus falsarios tunc primum repertum ne tabulæ nisi pertusæ, ac ter lino per foramina traiecto obsignarentur.

D Qui viui testamētum aperuerit, recitauerit, resignauerit, pœna legis Corneliæ tenetur: & plerumque aut humiliores in metallum damnantur, aut honestiores in insulam deportantur.

Lege Cornelia tenetur is, qui viui testamentum aperuerit, recitauerit, resignauerit, l. i. §. is qui aperuerit, D. de leg. Cor. de fal. Extat hæc sententia in l. si quis aliquid. §. qui viui. D. de pœn.

E Si quis instrumenta litis suæ à procuratore suo, vel cognitore aduersario prodita esse conuicerit, tam procurator, quàm cognitor, si humiliores sunt, in metallum damnantur: si honestiores adempta dimidia parte bonorum in perpetuum relegantur.

Procurator, aut cognitor qui litis instrumenta aduersæ parti prodiderit: aut in metallum damnatur, aut in insulam relegatur. Extat in d. l. si quis aliquid. §. si quis instrumentum.

F Instrumenta penes se deposita quicumque alteri altero absente reddiderit, vel aduersario prodiderit pro personæ eius condicione, aut in metallum damnatur, aut in insulam relegatur.

Depositarius qui instrumenta penes se à duobus deposita alteri sine altero reddiderit, vt ancillæ cuidam accidit, aliquando, quã defendit Demosthenes, vel qui ea aduersæ parti prodiderit, si honestior sit, in metallum damnatur, si humilior, in insulam relegatur. In Pandectis legitur, *deportatur*, l. si quis aliquid. §. instrumenta. D. de pœn. quod ex hoc loco

emendédum cenſeo. Cur enim mitius puniatur procurator quàm de poſitarius? Sic cõ- **A**
traria ratione malim nunc in l.4. C. in quib. cau. tut. hab. legere, *deportati*, quàm vt in no-
tis Institutionum religione corrigendi nimia, *relegati*, interpretari *deportati*: & in l. vlt. D.
quæ res pig. obl. poſſ. *deportatur*, pro *relegatur* ex prima huius libri ſententia. Grauius enim
eſt crimen hominis liberi pignori accepti, quàm vt ſufficiat relegatio, niſi pœnam pro ſuo
arbitrio Tribonianum mitigaffe dicamus.

Qui falſis instrumentis, actis, epistolis, reſcriptis, ſciens dolo malo vſus
fuerit, pœna falſi coërcetur: ideóque humiliores in metallum damnantur,
honeſtiores in inſulam deportantur. **B**

Legis Cornelie pœna afficitur qui ſciens falſis instrumentis, actis, epistolis, vel reſcriptis
vtitur, licet ipſe falſum nõ fecerit. l. 2. C. de fid. inſtr. l. 3. C. ſi reus vel accuſ. Ambroſius lib.
III. offic. cap. 2. De eo quid loquar, qui ex eo teſtamento, quod ab aliis licet factum, fal-
ſum tamen cognouerit, hereditatem ſibi, aut legatum vindicet, & lucrum quærat alieno
crimine, cùm etiam leges publicæ eum, qui ſciens falſo vtitur tanquam reum adſtringat
facinoris.

Si qui ſibi falſum nomẽ impoſuerit, genus, parentésve finxerit, quo quid
alienum interceperit, poſſederit, pœna legis Cornelie de falſis coërcetur.

Eadem pœna coërcetur qui falſum nomen ſibi vel cognomen aſſumit, & ſe alienis fa- **C**
miliis inſerit, genus parentésve fingendo quò quid intercipiat, poſſideatve. l. falſi. D. de
leg. Corn. de fal. Liberi igitur aut deportandi, aut in metallum dandi, ſerui vltimo ſuppli-
cio afficiendi ſunt. Extra ordinem verò aliter puniuntur: vt ſeruus ille quaſi Fabie eſſet
filius ex Ceionij Commodi filia Palatina domo vindicata, iubente Pertinace flagellis cæ-
ſus domino redditus eſt, teſte Capitolino. Et quidam alius qui iuſſu Auguſti, quò ſe O-
ctauie ſororis vtero genitum ſimularet, remo publicæ triremis affixus eſt, teſte Valerio:
quod genus pœnæ hodie frequentiffimum eſt, neque id me alibi memini legere, præter-
quam in Suda, cuius hæc ſunt verba: εἰ μὲντοι μετοίκιον μὴ πθέντες μέτοικοι ἀπήγοντο πρὸς
τοὺς πολῖτας, καὶ εἰ ἐαλάωντο ἑπιπράσκοντο, ἐν εὐβάζον δὲ καὶ εἰς τὰς ναῦς τοὺς μετοίκους. & Iose- **D**
pho lib. XVII. & de bel. Iud. II.

Qui inſignibus altioris ordinis vtuntur militiamque conſingunt, quo
quem terreant, vel concutiant, humiliores capite puniuntur, honeſtiores in
inſulam deportantur.

Qui ſe pro milite geſſit, aut pro prætorẽ vſurpatis illicitis inſignibus, quò quid eiufmo-
di terrore auferret, falſi pœna coërcetur, aut maięſtatis. l. eos qui §. vlt. D. de leg. Corn. de
fal. l. 3. D. ad leg. Iul. maięſt. Sentius Saturnius vſurpauit quidem Præturę inſignia, vt pro-
ſcriptionem effugeret, Valerio auctore, ſed quia expediendæ tantum ſalutis cauſa, non **E**
quò quid inuitis exprimeret fecit, extra omne crimen eſt.

Si qui de iudicis amicitiiſ, vel familiaritate mētientes euentus ſententia-
rum eius vendunt, quidũe obtentu nominis eius agunt, conuicti pro modo
delicti aut relegantur, aut capite puniuntur.

Qui ſunt iudicibus amici vel familiares, & per eam cauſam fucoſas ſuffragationes, vel
interceſſiones, atque euentus ſententiarum vendunt, aut relegantur, aut capite puniun-
tur. De his in l. qui explicandi. C. de accuſ. & Sidonius Apollin. lib. V. Hi, inquit, ſunt qui
emunt lites, vendunt interceſſiones, deputant arbitros, iudicanda dicant. **F**

Ad legem Iuliam de vi publica & priuata. TIT. XXVI.

LEge Iulia de vi publica damnatur, qui aliqua poteſtate præditus ciuem
Romanum antea ad populum, nunc ad Imperatorem appellantem ne-
carit,

A carit, necarive iusserit, torserit, verberauerit, condemnauerit, in publica vincula duci iusserit: Cuius rei poena humiliores capitis, honestiores infula deportatione coercentur.

Lege Iulia de vi publica tenetur magistratus, qui ciuem Romanum aduersus prouocationem necauerit, torserit, verberauerit, condemnauerit, in vincula coniecerit. l. 7. D. ad leg. Iul. de vi pub. Quae res Valeriis legibus antea ter sancita fuerat. Et ita l. 8. D. ad leg. Iul. de vi public. accipienda quoque est de magistratu, qui reum prouocantem vinciat, impediatur, quominus Romae intra constitutum tempus adsit. Prouocatio a magistratu olim ad Populum fiebat, nunc ad Imperatorem, quoniam Imperator vicem populi gerit. Similiter arrogatio olim apud Populum, nunc apud Imperatorem. Populus magistratus creabat, nunc Imperator, Fiscus erat populi, nunc Imperatoris. Poena autem legis Iuliae de vi publica est interdictio aquae & ignis, siue deportatio. l. qui dolo. §. vlt. D. ad leg. Iul. de vi pub. §. item lex Iulia de vi. de pub. iudic. Cic. r. Philip. Quid quod rogatur his legibus Caesaris, quae iubent ei qui de vi damnatus sit, aqua & igni interdici? in humiliores tamen recepta est capitis poena: & in omnes ex certis causis. l. 5. §. vlt. l. pen. D. ad leg. Iul. de vi pub.

B Hac lege excipiuntur, qui artem ludicram faciunt. Iudicati etiam & confessi, & qui ideo in carcerem duci iubentur, quod ius dicenti non obtemperauerint, quidve contra disciplinam publicam fecerint. **C** Tribuni etiam militum & praefecti classium, alarumve: vt sine aliquo impedimento legis Iuliae per eos militare delictum coerceri possit.

A superiori lege excipiuntur qui artem ludicram faciunt: hi enim prouocandi ius non habent. Item iudicati & confessi vt infra tit. de red. cau. appel. Item qui ideo ducuntur in carcerem quod nolint ius dicenti obtemperare: quod iure fieri ostendit l. iniuriarum. r. §. si quis quod. D. de iniur. Item qui quid contra disciplinam publicam faciunt, vt seditionum auctores, factionum duces. l. constitutiones. D. de appell. Non est etiam prouocatio a Tribunis militum, praefectis classium vel alarum, quibus militaris criminis coercitio data est sine prouocatione.

Lege Iulia de vi priuata tenetur, qui quem armatis hominibus possessione, domo, villa, agro deiecerit, expugnauerit, obsederit, cluserit, idve vt fieret homines commodauerit, locauerit, conduxerit, quive coetu, concursu, turba, seditione incendium fecerit, funerari sepelirive aliquem prohibuerit, funusve eripuerit, turbauerit: Et qui cum, cui aqua & igni interdictum est, receperit, celauerit, tenuerit. Quive cum telo in publico fuerit: templa, portas, aliudve quid publicum armatis obsederit, cinxerit, cluserit, occupauerit. Quibus omnibus conuictis, si honestiores sint, tertia pars bonorum eripitur, & in insulam relegantur, humiliores in metallum damnantur.

In editione Basiliensi legitur, *Lege Iulia de vi publica & priuata, rectius Parisiensis, lege Iulia de vi priuata*, quam lectionem & veterum librorum auctoritas, & quae horum criminum reis hoc loco subiicitur poena confirmat. Venit ea namque ex lege Iulia priuatorum, non ex Iulia publicorum: cum publicorum poena sit aquae & ignis interdictio, priuatorum tertiae partis bonorum publicatio. l. r. l. vltim. D. ad leg. Iul. de vi priu. l. hos accusare. §. omnibus D. de accus. & vt ex hoc loco, & l. quoniam. C. ad leg. Iul. de vi pub. colligitur, relegatio. Ergo lege Iulia de vi priuata tenetur, qui quem armatis hominibus possessione, domo, agro, villa deiecerit, expugnauerit, obsederit, incluserit, vel vt id fieret homines commodauerit, qui coetu, concursu (sic hunc locum emendauit ex l. 5. D. ad leg. Iul. de vi pub.) incendium fecerit, qui funus diripuerit, distraxerit, sepeliri prohibuerit: qui cum telo in foro, concione, comitio fuerit, qui templa, portasve urbis armatis obsederit, tenuerit, oc-

cupauerit. Hi omnes, ut Paulus ait, pœna legis Iuliæ priuatorum coërentur. Sed alij pœnam Iuliæ publicorum statuunt. l. 3. 4. 5. 10. D. ad leg. Iul. de vi pub. & generaliter vim armatam vim publicam definiunt. Ita hæc Pauli sententia subruitur: nisi dicamus legem Iuliam de vi publica similem omnino fuisse Valeris, & ut in huius tituli principio Paulus noster exposuit pœnam initio sanxisse tantum aduersus publicarum personarum, id est, magistratum in ciues Romanos immoderatam vim. Lege autem Iulia de vi priuata pœnam esse sancitam aduersus priuatorum vim. Et sanè sicut eodem interdicto vis facta conuocatis armatisque hominibus comprehenditur, ut supra tit. 6. ostendimus, cur sicut vis facta conuocatis hominibus legi Iuliæ de vi priuata subiicitur. l. 2. 4. 5. D. ad leg. Iul. de vi priu. non subiicietur etiam ea quæ armatis hominibus infertur? Verum fuit sæpe vel constitutionibus, vel Senatusconsultis legibus Iuliis derogatum, obrogatum, subrogatum: nec vlla ferè lex publicorum iudiciorum sincera remansit: sed retento solo legis nomine, ei aptata sunt quæcumque postea aliæ vel leges, vel constitutiones inuenerat. Sic factum est, ut omnis vis armata ad pœnam legis Iuliæ publicorum redigeretur. Consequens verò est, ut ea quoque ad legem Iuliam publicorum redigatur, quæ fit conuocatis hominibus sine armis: quandoquidem hæc, ut diximus, quasi paria coniungi solent, conuocatis armatisve hominibus. Si quis igitur vim fecerit conuocatis hominibus, ei vtriusque legis crimen obiici potest: quod fieri quædoque ex eodem facto ostendit l. si præses. D. de pœn. Atque ideo in Pandectis hæc verba, *Hæc lege tenetur, qui conuocatis hominibus vim fecerit, quò quis verberetur, pulsetur, neque homo occisus sit.* tam sub titulo De vi publica, quàm sub eo qui est De vi priuata, reperiuntur. Illud notandum est, quod hic Paulus ait, lege Iulia illi etiam teneri, qui eum cui aqua & igni interdictum est, receperit, celauerit, tenuerit: interdicitur enim & aqua simul & igni, & tecto. Cic. pro domo sua. Id non ademptione, inquit ciuitatis, sed tecti, & aquæ, & ignis interdictione faciebant. Appianus. i. bel. ciu. *καὶ τῆς*, & Plutarchus in Metello.

Creditor chirographarius, si sine iussu præsidis per vim debitoris sui pignora cum non habuerit obligata acceperit, in legem Iuliam de vi priuata committit. Fiduciam verò & pignora apud se deposita persequi & sine auctoritate iudicis vindicare non prohibetur.

Creditor aut chirographarius est, aut pigneraticius. Chirographarius si bona debitoris sine iudicis auctoritate occupauerit, incidit in pœnam legis Iuliæ priuatorum supra lib. 2. tit. 14. l. in possessionem. C ad leg. Iul. de vi pub. l. ult. D. ad leg. Iul. de vi priu. ex decreto D. Marci, ut Iustinianus tradit in Nou. 60. Pigneraticius si fiduciam siue pignora sine iudice abstulerit, & occupauerit, non incidit in legem Iuliam. l. 3. C. de pig. Dico fiduciam & pignora: nam hypothecas si per vim auferat, credo eum teneri lege Iulia. l. 3. C. vi bon. rapt.

De lege Iulia Peculatus.

TIT. XXVII.

SI quis fiscalem pecuniam attrectauerit, subriperit, mutauerit, seu in suos vsus conuerterit, in quadruplum eius pecuniæ, quam sustulit, condemnatur.

Peculatus est furtum pecuniæ publicæ vel fiscalis. Huius legis pœna primùm fuit litis æstimatio in quadru. l. pen. D. cod. tit. l. i. C. eo. tum deportatio, deinde vltim. supplicium.

Ad legem Iuliam Repetundarum.

TIT. XXVIII.

Iudices pedanei si pecunia corrupti dicantur, plerumque à præside aut curia submouentur, aut in exilium mittuntur, aut ad tempus relegantur.

Hac lege damnantur magistratus, aut iudices pedanei, aut officiales qui pecunias à priuatis extorserunt. Damnati pecuniam in quadruplum plerumque reddunt his à quibus acceperunt. l. i. C. cod. tit. & hoc amplius extra ordinem puniuntur, vel exilio, ut & olim obtinuisse

A obtinuisse Asconius significat in 2. Ver. vel relegatione, vel ordinis amotione, vel duriori pœna. l. 7. §. vlt. D. eod. tit. Extat hæc sententia in l. si quis aliquid. §. iudices. D. de pœn. Rectè autem Anianus hoc loco pedaneos interpretatur iudices delegatos, qui ideo pedanci dicuntur, quòd non sint à tribunalibus, vel sellis curulibus, sed ab inferioribus subsellis.

Ad legem Iuliam Maiestatis.

TIT. XXIX.

Lege Iulia maiestatis tenetur is, cuius ope consilio aduersus Imperatorem vel Remp. arma mota sunt, exercitúsve eius in insidias deductus est: qui-
B ve iniussu Imperatoris bellum gesserit, delectúmve habuerit, exercitum cõ-
parauerit, sollicitauerit, deseruerit Imperatorem. His antea in perpetuum igni & aqua interdicebatur, nunc verò humiliores bestiis obiiciuntur, vel vi-
ui exuruntur: honestiores capite puniuntur. Quod crimen non solùm factò
sed & verbis impiis maximè exacerbatur.

Hac lege damnatis aqua & igni interdicebatur, vt & Cicero scribit Philip. i. Hodie si humiliores sint, aut comburuntur, aut bestiis obiiciuntur: honestiores capite puniuntur. Est autem iudicium de maiestate duplex, Perduellionis, & maiestatis. l. vltim. D. ad leg. Iul. ma. Rursus aut. de factò aliquo est, aut de maledictò: nec enim factò tantùm hoc cri-
C men, sed etiam verbis impiis, & maledictis maximè exacerbatur, vt Paulus ait: idémque prorsus, vt opinor, Modestinus scripserat in l. 7. §. vltim. D. ad leg. Iul. maest. Sed quia ex maledictò non contrahi crimen maiestatis postea constitutum est, constitutiòque relata in Codicem Iustiniani. l. i. C. si quis Imp. mal. ideo Modestini verba sic Tribonianus im-
mutauit, *Crimen maiestatis, factò, vel violatis statuis vel imaginibus maximè exacerbatur.* Haud tamen peritè, cum factum satis violatas statuas comprehenderet. Illa etiam quæ addita sunt verba, *in milites, non recipio.*

In reum maiestatis inquireri prius conuenit, quibus opibus, qua factione,
D quibus hoc auctoribus fecerit. Tanti enim criminis reus non obtentu adula-
tionis alicuius, sed ipsius admissi causa puniendus est. Et ideo cū de eo qua-
ritur, nulla dignitas à tormentis excipitur.

Diligenter inquirendum est de obiecto crimine maiestatis, nec nisi re vera quis contra maiestatem aliquid adinserit, arripienda est quævis occasio eiusmodi ad adulandū prin-
cipem. l. famosi. §. hoc tamen. D. ad leg. Iul. maest. Adeo autem graue est hoc crimen, vt cum de eo quaeritur, nulla dignitas à tormentis excipiat. l. 3. & 4. C. cod. Ammianus Mar-
cel. lib. XIX. Vbi maiestas pulsata defenditur, à quaestionibus vel cruentis nullam Cornelie leges exemere fortunam. Chrysostomus hom. 12. εἴθε ἀντὶ τῆς καλοσύνης, ἀξίωμα ἔδειν ὀφελῆ.
E Ait Cornelie leges, quoniam & de maiestate leges tulit Cornelius Sulla, sicut de parricidio, falso, ficariis, veneficis, iniuriis, repetundis.

Ad legem Iuliam ambitus.

TIT. XXX.

Petiturus magistratum, vel prouinciæ sacerdotium, si turbam suffragio-
rum causa conduxerit, conuictus, vt vis publicæ reus, in insulam depor-
tatur.

Lege Iulia ambitus tenebantur, qui populi Rom. suffragia coëmebant. Quæ lex ho-
F die cessat, quoniam nulla habentur comitia, omni belli & pacis iure in principem colla-
to. Sed ad instar legis Iulie ex S. C. tenetur is, qui in municipiis Duumviratum, vel sacer-
dotium, vt puta Alytarchiam, corruptis decurionum suffragiis, petit. l. i. D. de leg. Iul. amb. Qui si & in eam rem multitudinem conuocauerit, etiam lege Iulia de vi publica tenebitur, vt hic Paulus tradit.

SI pecunia accepta miles custodiam dimiserit, capite puniendus est. Et certè quæritur cuius criminis reus dimissus esse videatur.

Plerumque rei à militibus custodiuntur. Hi verò si custodias, id est, reos pecunia accepta dimiserint, capite puniuntur, aut, ut adiicitur in l. ult. D. de cust. reor. in extremum militiæ gradum, ut puta in funditorum auxilia transcribuntur, pro modo scilicet delicti, cuius ij qui dimissi sunt, rei delati erant.

Qui custodiam militi prosequenti magna manu excusserint, capite puniuntur.

B

Custodiæ plerumque sub prosecutione militum ad congruum iudicem remittuntur: has si qui prosecutoribus excusserint manu facta, capite puniuntur.

Quando appellandum sit.

TIT. XXXII.

QVotiens iusiurandum postulatur, eo tempore appellandum est, quo defertur, non quo iuratur.

Post iusiurandum in litem secuta sententiâ appellari potest. l. ult. §. 1. D. de appel. Idemque est in omni iureiurando iudiciali, id est, quod ex sola auctoritate iudicis venit. Res enim iudicari potius, quàm iureiurando transigi videtur. At post iusiurandum quod ego quidem appello necessarium, id est, quod in iudicio defertur ab aduersario; appellari non potest, quia & id, sicut voluntarium ex conventionione proficiscitur. l. qui iurasse. §. ult. l. & si seruus. l. ult. D. de iureiur. nec sequi sententia solet. Post delatum autem ab aduersario iusiurandum, si sententia definitiua iudex eum, cui delatum est iusiurandum, iurare iusserit, & secundum eum se litem dare pronuntiauerit: verbi gratia si pecuniam is sibi deberi iurauerit, appellatio interponi potest: quod aliqua ex parte Iustinianus corrigit in l. generaliter. C. de reb. cred.

C

De cautionibus, & pœnis appellationum.

TIT. XXXIII.

D

NE liberum quis & solutum haberet arbitrium retractandæ, & reuocandæ sententiæ, & pœnæ, & tempora appellatoribus præstituta sunt. Et nisi iuste appellauerint, tempora ad cauendum in pœna appellationis præstituta sunt. Igitur morans eo in loco vbi appellauit, cauere debet, ut ex die acceptarum litterarum continui quinque dies computentur. Si verò longius, salua dinumeratione integri quinque dies cum eo ipso quo litteras acceperit, computantur.

Appellatione interposita, intra diem quintum petendi & accipiendi sunt apostoli, ut infra tit. prox. dicemus. Rursus ex die acceptorum apostolorum, intra diem quintum præsens, nisi iuste appellauerit, spõsionem facere, & de certa pœna rectè cauere debet. Absens quoque intra eum diem cauere debet cum superuenerit. Itineri autem faciendo in vicena millia passuum dantur ei dies singuli. Sed hoc cautionis genus hodie sublatum est. l. eos. §. ult. C. de appel. Anianus, & Gratianus errant, dum hanc sententiam accipiunt, de die intra quem interponenda appellatio est. Interponenda enim est intra biduum, aut triduum.

E

Ne quis in captionem verborum in cauendo incidat, expeditissimum est pœnam ipsam, vel quid aliud pro ea deponere. Necessè enim nõ habet sponsorem quis vel fideiussorem dare, aut præsentem esse. Sed si contra eum fuerit pronuntiatum, perdit quod deposuit.

F

Hæc cautio personas non desiderat pro se interuenientium. Potest enim quis in vicem cau-

cau-

A cautionis, pecuniæ, vel pignorum depositione fungi: idq; expeditius est. Nec tamen equè receptum est in prætoriiis stipulationibus. l. 7. D. de præt. stipul. Ipse etiam repromittere necesse non habet: Illa enim depositio sufficit, quæ victo appellatore, non vt sacramentū olim ad ærarium redibit, sed quemadmodum proxima sententiā indicat, indemnitati aduersarij per eum consulatur.

Quotiens in pœna appellationis cauetur, tam vnus, quàm plures fideiussores, si idonei sunt, dari possunt. Sufficit enim etiam per vnum idoneum indemnitati pœna consuli.

B Hæc appellationis cautio vno fideiussore contenta est, modo si idoneus sit quod & in omnibus satisfadationibus admittendum reor.

Si plures appellant, vna cautio sufficit, & si vnus caueat, omnibus vincit.

In communi causa vnus libellus, vna appellatio, vna cautio sufficit: & hæc, si vnus præstiterit, omnibus vincit, & vincitur. Immo & plerumque si vnus tantum appellauerit, omnibus vincit, licet non omnes videantur appellasse. l. 3. l. si qui separatim. §. vlt. D. de app.

Cùm à pluribus sententiis prouocatur, singulæ cautiones exigendæ sunt, & de singulis pœnis spondendum est.

C Si in vna causa duplex sententia feratur, duplex appellatio necessaria est. l. cùm in vna. D. de appel. Ergo & duplex cautio. Sed, vt initio admonuimus, hæc cautio sublata est.

Modus pœnæ, in qua quis cauere debet, specialiter in cautione exprimendus est, vt sciat in qua stipulatio committatur. Aliter enim rectè cauisse non videtur.

D Si omiſſa depositione, de qua superius actum est, appellator malit cauere, in cautione certam summam debet comprehendere. Quod & in stipulationibus prætoriiis, quæ quanti ea res est promissionem habent, expeditius est. l. vlt. D. de præt. stip.

Affertor si prouocet, in eiusmodi tertiam cauere debet, quanti causa æstimata est.

Thalelæus notat in tit. de asser. tol. assertorem olim obnoxium fuisse dandæ pro seruo cautionis. Certè si appellauerit, auctore Paulo, in eius quantitatē tertiam pro seruo cauere debet, quanti lis æstimata est. De assertore diximus in huius libri tit. i.

De dimissoriis litteris.

TIT. XXXIII.

E **A** B eo à quo appellatum est, ad eum, qui de appellatione cogniturus est, litteræ dimissoriæ diriguntur, quæ vulgò Apostoli appellantur, quorū postulatio, & acceptio intra quintum diem ex officio facienda est.

Dimissoriæ litteræ sunt, per quas is à quo appellatum est, causam ad eum, qui appellatus est, transmittat, quæ vulgò Apostoli dicuntur. l. Licius. D. de iu. fisc. l. i. D. de libel. dimis. Petebantur, accipiebantur, & reddebantur intra diem quintum ex interposita appellatione. Sed ex constitutione Imperatorum, etiam non petete appellatore, sine aliqua dilatione à iudice dantur. l. eos. §. vlt. C. de appel.

F Qui intra tempora præstituta dimissorias non postulauerit, vel acceperit, vel reddiderit, præscriptione ab agendo submouetur.

Qui intra constitutū diem Apostolos non petiit, accepit, reddidit, repellitur præscriptione. Et hæc causa est, cur in libro singulari de præscriptionibus Modestinus de Apostolis tractauerit. l. dimissoriæ. D. de verb. sign. Credo autem intra quintū diem & peten-

dos, & accipiendos, & reddendos Apostolos fuisse, salua semper absentibus pro ratione A
itineris dierum dinumeratione. Quamobrem quod in quibusdam libris in extremo hu-
ius sententiæ additum est, *Et pœnam appellationis inferre cogitur*, non probo. Nam hanc pœ-
nam is tantum solet promittere, qui Apostolos accepit, & reddidit, computatis ex die A-
postolorum acceptorum & redditorum pœnæ promittendæ quinque diebus.

De reddendis causis appellationum.

TIT. XXXV.

Meritum appellationis causæ capitalis, & ipsam rationem status non ni-
si per nosmetipsos prosequi possumus. Nemo enim absens aut duci in B
seruitutem potest, aut damnari.

Vt causam capitale reus per procuratorem agere non potest, ita nec appellationem.
I. i. D. an per al. caus. app. red. poss. Idemq; iuris est in causa status, ne quis absens in serui-
tutem ducatur. Iustinianus tamen in l. i. C. de assert. toll. ei qui ex libertate in seruitutem
vocatur procuratorem dare permittit, non etiam ei qui ex seruitute vocatur in libertatē
atque ita huic Pauli sententiæ derogatum est.

Moratorias appellationes, & eas quæ ab executoribus & confessis fiunt,
recipi non placuit. C

Moratoria siue frustratoria appellatio non recipitur, qualis est ea quam manifesti, cō-
fessi, & conuicti interponunt. Reo enim confitente certa res est, certa lex. A lege autem
certa non potest appellari: & hoc est quod dicitur, à pœna non appellari. l. si qua pœna.
D. de verb. sig. ordinaria scilicet. Hodie quia pœnæ omnes extraordinariæ sunt, etiā con-
fessi à pœna si appellauerint, audientur. Item moratoria est appellatio quæ idē interpo-
nitur, ne pignus distrahatur, vt moratoria cautio. l. vlt. D. de appell. rec. l. cum possessor.
D. de censibus. vel ne causā restitutionis agatur. l. intra. D. de minoribus. Ab executione
quoque sera aut moratoria est appellatio, ideoq; non recipitur. l. ab executione. C. quor.
appel. non recip.

Eum qui appellat cum conuictio ipsius iudicis appellare non oportet: i-
deoque quod ita factum est, arbitrio principis vindicatur. D

Is qui cum conuictio à iudice prouocat principem, arbitrio principis coërcetur. Dixi-
mus de hac re §. tit. De iniur.

Post prouocationem quid obseruandum sit.

TIT. XXXVI.

Quotiens possessor appellat, fructus mediij temporis deponi conuenit. E
Quod si petitor prouocer, fructus in causa depositi esse nō possunt,
nec rectē eorum nomine satisfactio postulatur.

Si possessor condemnatus appellauerit, fructus sequestro deponuntur. l. ab executio-
ne. C. quor. appel. non rec. Symmachus in epistolis. Interea constitutionis memor seque-
strauit mobilia, fructusq; præcepi, ne temporis vsurpatio abutatur indebitis. Petitorē cō-
demnato huic fructuum sequestrationi locus esse non potest, nisi populitetur ab aduer-
sario, vt ait l. imperatores. §. vlt. D. de app. Sed neque quicquam eorum nomine petitor
qui appellauit, cauere debet.

Si propter prædia urbana, vel mancipia appelletur, pensiones eorum, vel F
mercedes, vecturæ etiam, si de nauis agatur, deponi solent.

Superior sententiæ est de prædiis rusticis: hæc de urbanis, & rebus mobilibus. Omnium
autem harum rerum fructus ex constitutionibus, possessore damnato, sequestrantur.

A

De meritis appellationum.

TIT. XXXVII.

OMnimodo probandum est, vt quotiens iniusta appellatio pronunciat-
tur, sumptus, quos, dum sequeretur aduersarius, impendit, reddere co-
gatur, non simplios, sed quadruplos.

Est hoc in causis appellationum proprium, vt appellator victus sumptus victori reddat
in quadruplum: Quod videtur abrogari. l. 3. C. de fruct. & lit. exp. Antea legebatur, *Omni-
modo puniendum, alias, ponendum: emendauit, probandum.*

B

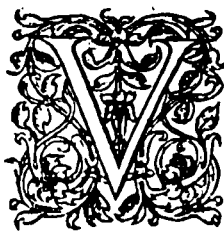
FINIS INTERPRETATIONVM IACOBI
Cuiacij in Iulij Pauli Sententiarum libros quinque.

IACOBI CUIACII DE
DIVERSIS TEMPORVM
PRÆSCRIPTIONIBVS ET

D

TERMINIS Περαγματεία.

VARIA præscriptionum terminorumque genera recensere constitui,
exemplum sequutus cum Latinorum Dyni & Oldendorpij, tum Eu-
stathij Græci antecessoris, qui ea de re libros cōscripserunt: Latini hac
inscriptione, De præscriptionibus, non satis consideratè, cum plus pol-
liceatur inscriptio quàm liber contineat. Inscriptio est De exceptioni-
bus. nihil enim aliud est præscriptio quàm exceptio: hinc Tertulliani
liber de præscriptionibus, id est, de exceptionibus & defensionibus ad-
uersus hæreticos. Dicuntur etiam subscriptiones auctore Charisio libr. 11. hinc lib. 11.

E

Βασιλικῶν tit. 5. καὶ ὑπογραφήσ ἐξεβάλλετο. Liber autem illorum est de vna tantum præ-
scriptionum specie, id est, de exceptionibus temporalibus. Rursus non de præscriptioni-
bus tantum, sed & de terminis. Terminum voco quod Græci *προθεσμία*, quod deter-
minationem Vlpian. l. 15. §. vlt. De testamen. milit. quodque ita definiunt, *προθεσμία ἢ ῥη-
τὴ καὶ πεταγμένη ἡμέρα εἰς τὸ δέ τι ἢ ὡς ἰταλοῖς λέγεσθαι τέρμνος* in libro *αἱ καὶ ἀναφορῶν*
λέξεις ῥωμαϊκαὶ ἐν τοῖς νόμοις. Rectius in Pandectis, De diuersis temporalibus præscriptio-
nibus, & de accessionibus possessionum. Sic legendum, quod Græci confirmant, qui ita
vertunt, *περὶ ἀφ' ὧν προσηκίων ὑπογραφῶν καὶ προθεσμιῶν κατοχῶν*. Duo namque co-
titulo tractantur, temporum exceptiones, & temporum coniunctiones siue continuatio-
nes, quæ accessiones dicuntur interruptionibus temporum contrariæ. Rectius item Eu-

F

stathius ita suum librum inscripsit: *περὶ χρονικῶν ἀφ' ἡμερῶν ἀπὸ ῥοπήσ ἕως ἐξατὸν ἐτησ*, vel
vt alij habent, *περὶ χρόνων καὶ προθεσμιῶν ἀπὸ ῥοπήσ ἕως ῥ' ἐνιαυτῶν*, quo etiam vberius dili-
gentiusque quàm Latini hac de re tractat, distinctione titularum adhibita, vt & Dynus
fecit. Ac primus quidem titulus est de momento. Alij sunt de horis, diebus, mensibus,
annis, & postremus, de tempore infinito.

Momentum accipiunt iuris auctores pro atomo, vt cum id quod filiusfam. acquirit, scribunt ne momento quidem in eius persona consistere, & confestim patri adquiri. l. placet. de adq. her. id est, *ἐν ἀτόμῳ*. Tertull. de resurrectione carnis, Cum in atomo, in momentaneo oculi motu. Hieron. ad Mineruium. In atomo & in puncto temporis & momento. In articulo l. 3. C. de off. com. rer. priu. & in No. Maioriani De bonis caducis, ordinatis in articulo palatinis. Accipiunt & momentum *ἐν πλάτῃ* pro latiore quodam temporis spatio. l. pen. de cond. trit. vbi mortis tempus, quod est momentarium, latius accipitur. & pro hora ferre interdum. l. 3. §. minorem. §. de minor. & ob id non male inter exempla momenti primo loco Græci proponunt. l. ter enixa. §. de ver. sign. quæ eam quoque ter enixam videri ait, quæ vno fœtu ter geminos peperit. quod non fit *ἐν ἀτόμῳ*, momento tamen fit. quæ res dubitationem faciebat, num videretur ter enixa quæ momento ter esset enixa. Secundò aliud exemplum proponunt ex l. 15. & 16. de sta. ho. Ancilia testamēto manumissa est sub condicione, si tres peperisset. Peperit vnum, postea ter geminos vel peperit duos primùm & postea geminos. vel etiam finge cum nondum peperisset, vno partu peperit quatuor geminos, quartus liber nascetur quasi ex matre libera. Momentum breue temporis quod intercedit inter tertium & quartum partum, quarto largitur libertatem. Atqui, vt Athanasius adnotat, accidit aliquando vt inter vnum & alterum partum intercederent dies xl. l. 3. si pars her. pet. An igitur dies xl. accipiemus pro momento? Minimè verò. Id enim accidit *ἐν ᾧ ἑξῆς*. & ideo considerationis nostræ non est. Similiter verò, vt ostenditur in eadem l. 15. ancilla manumissa sub condicione, Si dederit Titio vel heredi x. liberum parit, si eo momento quo parit, per alium dederit x. quasi impleta condicione. Tertio illud de momento adnotant, quod proditum est edicto prætoris, & lege Iulia de adulteriis, annorum xxv. tempus computari à momento in momentum. l. 3. §. minorem. de minor. l. si maritus. §. lex Iulia ad leg. Iul. de adult. quod & in tempore personalium actionum locum habet l. 5. de obl. & act. & in nuptiis auctore Iustiniano No. c. & Leone No. lxxiii. Est verò ea computatio naturalis à momentò ad momentum, vel à signo ad signum. Alia est ciuilis, quoties non à momento in momentum, sed à die in diem annus computatur, quod fit in lege Ælia Sentia cum quæritur de minore xx. annis, & in xii. cum quæritur de vsucapione, & in lege Iulia & Papia cum quæritur de anniculo. l. anniculus. §. de ver. sign. l. j. §. de manu. l. in vsucapione. §. de vsur. & vsuc. & in plerisque aliis causis. Aliquando annus à die statim computatur, vt si dixeris xiiii. annorum esse cum, qui nunc primùm est ingressus annum xiiii. qua de re in l. qui filium. §. Fabius. §. ad Treb. Quarto notandum de momento, cum etiam qui momento tantum possedit rem quam bona fide emit à non domino, habere actionem Publicianam. l. cum sponsus. §. vlt. de publ. in rem act. Hæc actio datur bona fide possessori, qui possessionem amisit nondum impleta vsucapione. Seruorum vsucapio erat olim annus, & ideo Publiciana competebat de infante seruo nondum anniculo, vt est scriptum in d. l. cum sponsus. §. pen. quod est certissimum vestigium iuris antiqui. namque nondum anniculo, id est, nondum vsucapto. Quintò ad momenti titulum pertinet etiam quæstio de pariter mortuis. Pariter enim sic accipitur, eodem momento. de qua in l. si in emptione. §. vlt. de contr. empt. l. qui duos. l. quod de pariter. de reb. dub. Sextò notant, condiciones esse quasdam, quæ vltimo moriendi momento impleri possunt, veluti si x. dederit, ideoque filius heres institutus sub ea condicione, heres extitisse videtur, si eo moriente alius eius nomine dederit. l. vlt. de cond. instit. l. 4. de her. inst. l. 15. §. de sta. ho. Septimò notant vsufructum patri non adquiri, si quis donauerit filiofa. seruum vt statim eum manumittat. quia eodem momento acquiritur filio, & liber fit. Momentarius vsufructus non est vsufructus. l. vlt. §. vlt. C. de bo. que lib. adq. Similiter si quis donauerit filiofa. sub condicione vt creditori soluat & soluerit, videtur à donatore eodem momento pecunia profecta ad creditorem, & fiunt nummi accipientis, nec quidquam acquiritur patri. l. sed & si paterfa. §. 1. ad Mæced. Octauò, colonos inhære glebis, id est, agriculturæ, vt ne puncto quidem temporis longius abduci possint. l. colonos. C. de agric. & cens. Punctum accipiunt pro momento. Quidam tamen alij differen-

- A** tiam faciūt inter puncta, momenta, vncias, atomos. Nonò, ad momentum pertinere putant quod traditur in l. si filiusfa. ad Maced. Si filiusfa. accepta mutua pecunia quasi mādato patris scribat ad patrem vt eam soluat, pater debet continuò, si nomen improbat, interponere testationem contrariæ voluntatis. Continuò accipiunt pro momēto, quo exemplo possent adiaci innumera. Sed interdum Continuò siue Confestim accipitur latius, veluti pro duabus horis, vt cūm dicitur vim vi esse confestim propellendam, quod est expressum lib. LX. Βασιλικῶν. vt notauimus v. Observationum. Interdum pro triduo. l. vlt. C. de erro. aduo. l. vlt. C. de iudic. Præterea ideo Græci vtuntur iis exemplis in quibus est Continuò vel Pariter, quòd libri Βασιλικῶν habeant ἐν ῥοπήν. Potest & iis quæ tradita sūnt de momento adiaci l. cūm prætor. de diu. reg. iur. l. in numerationibus. de solut. l. conpinuus in princ. de ver. obl. l. 3. §. 1. Quod vi aut clam. & aliæ complures, & quæ de momenti interdicto sunt prodita, quod & τὸς ῥοπήν interdictum Græci appellant.

De Hora. CAP. II.

- D**E hora hoc primum Eustathius tradit, Si alia hora pater sibi, alia filio impuberi testamentum, id est, pupillarem substitutionem fecerit adhibitis testibus quinque valere pupillarem substitutionem, nec testamētum paternum rumpere, sine quo consistere non potest. l. si quis eum. §. 1. de vul. subst. Dicit testibus quinque secundum No. Leonis. nam antea exigebantur testes vii. deinde profert l. 2. de ver. sig. quæ exposita vrbis definitione, postea maiorē partem diei ait esse septem, horarum primarum non supremarum. Dies naturalis, id est, lux constabat horis xii. quocunq; anni tempore. Nox item, quæ tamen augmentum & deminutionem recipiebant augescēte vel decrescēte die aut nocte, quòd exposuit Aldus eleganter in Columellā. Cūm igitur dies naturalis sit horarum xii. media diei pars est horarū sex. Hora sexta meridies. & consequenter maior diei pars horarum vii. Sed utrū primarum an supremarum? Sanè primarum, vel quia recentes & integri manè libentius homines dant se ad laborem, quàm fessi iam. Post meridiem longis diebus, etiam locatore inuito, his qui suas operas conduxerunt, adquiescere & meridiari licet. quod receptum est arg. l. medicus. de op. lib. Vel potius, quia eis Romani litibus negotiisq; gerendis potissimū vacabant. Referendam autem eam legem puto ad Tribunum pl. & Prætorem suadente inscriptione, quibus extra vrbem non erat ius abnoctandi, sicut præsidi ius non est abnoctandi extra prouinciam. l. illud. De offic. præf. Abnoctasse videtur, si nulla parte noctis in vrbe fuerit, non si maiore parte, veluti horis octo. Maior pars noctis est horarum octo vel septem supremarum, quod paulò ante diem exsurgere homines soleant. Diei autem septem primarum, quibus si abfuerit Prætor vel Tribunus extra vrbem, partem maiorem diei abfuisse dicetur. & ob id diei & vrbis definitionem iungit, sicut in l. vrbana. eod. tit. vrbanoꝝ & pernoctationis. Est & dies ciuilis siue Romanus à media nocte ad insequentem mediam noctem, qui cōstat horis xxiiii. l. more. De feriis. qua ratione cūm anni eorum qui testamenta faciunt, computentur à die ad diem, valere dicitur testamentum quod fecit quis pridie natalis sui post mediam noctem l. §. qui test. fac. poss. In xii tab. meridies & solis ortus vel occasus nominatur, veluti Ante meridiem causam conuicito, &c. Horæ non nominantur auctore Censorino in lib. de die natali, vt in aliis postea legibus, veluti lege Iulia de adulteriis, vt deprehensum adulterum quem nolit aut non liceat occidere, retinere vir aut pater possit testandæ eius rei gratia horis xx. l. capite. ad l. Iul. de adult. quam xx. horarū præscriptionem primo loco posuit Dynus in suo libro de præscriptionibus, Græci posuerunt malè sub tit. De duobus diebus.

De Die. CAP. III.

- D**IEM iam suprā diuisimus, horarum cuiusque indicandarum causa, in naturalem & ciuilem. Est & alia diuisio dierum, in vtilis & continuos & sessionum. Vtilis sunt, quibus experiendi iuris sui potestas est l. 1. de diu. temp. præf. quas vocant ὠρισμένας, ea forma, qua & vtilem actionem plerumque ὠρισμένῃ. Sessionum, quas vocant βημαπλάς, sunt quibus prætor vel præses sedet pro tribunali, qui possunt non esse vtilis. l. 2. quis ordo in bo. poss. ser. l. §. satisfactionis. vt in poss. leg. Con-

tinui qui sint notū est. De die hoc primū tradunt. Itineri faciendo in singulos dies Præ- A
torem præscribere xx. millia passuum ei, qui cauet iudicio sisti præter eum diem quo cau-
net, & in quem sistere debet. l. i. si quis caut. & in i. Institutione. tit. de excus. tut. Primum
librum Institutionum, primam Institutionem vocant: secundum, secundam Institutio-
nem: tertium, tertiam Institutionem. Sic & Theophilus loquitur. Ea temporis præscri-
ptio lege dari dicitur in l. si cui in prouincia. §. pen. Ex quibus caus. ma. & ab Aufonio ad
Theonem,

*Milia bis nongenta iubet demensio legum
Adnumerata reos per tot obire dies.*

Id est, per dies x c. Sic legendum esse apud Aufonium me docuit Pet. Pitheus vir eru- B
ditissimus. At in cautione iudicio sisti, sicut diximus, in die ponenda ea demensio serua-
tur. Die non posita, eius definitio remittitur ad virum bonum, sicut fit in stipulatione E-
phesi dari. l. de die. Qui satisd. cog. Ante diem moriente eo qui sisti debuit, soluitur stipu-
latio. l. 4. cod. tit. Secundò sub eodem titulo De die notant, biduum interdum pro vno
die computari ex l. 3. §. minorē. De minor. & ideò ei qui natus est bissexto, priore vel po-
stere die diem natalem esse v i. Kal. Mar. anno ætatis xx v. quo non intercalatur: quò
complese oportet vt videatur maior xxv. annorum. Sic & in aliis plerisque causis biduū
illud pro vno die habetur, vt in vsucapione, & in actione temporali, & in tempore con-
stituto condemnatis, id est, in actione iudicati, non tamen in lege commissoria. & ita re-
ctè accipit Hugolinus l. 2. De diuers. temp. præscr. constituta differentia inter tempus le- C
gitimum & conuentionale, ita etiam Græci lib. 51. βασιλικῶν. tit. 3. Tertio notant, diebus
dominicis præsides debere custodias inuisere, & curare vt cōmentarienses eos tractēt hu-
maniter, eisq; nisi suo viuant, præbeant alimonia & lauacra. l. iudices. C. de episc. audien.
Similiter constitutum est, vt episcopi visitent custodias χτ' τετράδα, ἢ τῶν ἑξακαικῶν, id est,
Mercurij vel Veneris diebus, siue serui sint siue liberi, vtq; curent & moncant præsides ea
exequi quæ legibus cauta sunt de custodia reorum, eis cessantibus, vt id deferant Impē-
ratori. Ea constitutio fuit Cræca, cuius pars desideratur in tit. C. de episc. audien. Integra
verò in tit. de cust. reo. Sententia extat lib. 1 x. βασιλικῶν, quam inferius exponā commo-
diore loco. Partem quæ est l. 22. de episc. audiend. quam habeo, subiiciam. Αὐτοκράτωρ
Ἰστανιαδὸς Μιλῶν ἐπαρχῶν τραπεζίων. Οὐδένα ἐμβάλλεσθαι ἐν φυλακῇ διὰ τῶν ἀξίως τῶν
χτ' πλὴν εὐδαίμονα ταύτην πόλιν, ἢ ἐν ἐπαρχίᾳ ἐνδοξῶν, ἢ ἀειβλέπων, ἢ λαμπροτάτων ἀρχόν- D
των, ἢ τῶν ἐν ταῖς πόλεσιν ἐκδικῶν βυλόμεθα. Ἐπι δὲ τῶν ἐμβληθέντων, ἢ ἐμβαλλομένων τῶν θεο-
φιλεσάτων τῶν τόπων ἑπισκόποις μίαν ἐκάστης ἐβδομάδος ἡμέραν πλὴν τετράδα, ἢ πλὴν τῶν ἑξακαικῶν
τῶν ἐν ταῖς φυλακῆς διερευνάσθαι, καὶ σὺν ἀκριβείᾳ μαρτυρεῖν τὰς τῶν αὐτῶν καποχῆς αἰτίας, καὶ
εἴτε οὐκ εἶται τυγχάνειν ὄντες, εἴτε ἐλεύθεροι, εἴτε ἐπι χρέμασιν, εἴτε ἐπι ἄλλοις ἐγκλήμασιν, εἴτε ἐπι
φόνοις ἐμβεβλημένοι τῶν ἑξακαικῶν τῶν ἐνδοξοτάτων, καὶ ἀειβλέπων, καὶ λαμπροτάτων ἀρ-
χόντων, ταύτης τε τῆς εὐδαίμονος πόλεως, καὶ τῆς ἐπαρχίας ἐκείνης τράπηλιν ἐπ' αὐτοῖς ἀπὸ τῆς
τῶν ἐνδοξοτάτων ἐπαρχίας πρὸς τὴν κατὰ πεμφθεῖσα γῆρα ἢ μὲν ἀφ' ἑαυτῶν ἀδίας δι-
δομένης τοῖς χτ' χερὸν θεοφιλεσάτοις ἑπισκόποις εἴτινα βιβλίον ἴδουσι γινόμενον τῶν τῶν χτ' χερ-
ρὸν ἐνδοξοτάτων καὶ μεγαλοπρεπεστάτων, καὶ λαμπροτάτων ἀρχόντων, ἢ τῶν τῶν πειθομένων αὐ- E
τοῖς τάξων αὐτῶν μιλῶν ὡς αὐτῶν τῶν ἐπισημοῦσα χτ' τῶν βιβλιομύτων ἐνεχθῆναι κήσεις. Dat. xv.
Kal. Febr. CP. Decio Cos. Τετράδα καὶ τῶν ἑξακαικῶν interpretatus sum Mercurij & Vene-
ris. rectè. Petrus Alexandria can. 15. Τετράδι γὰρ καὶ τῶν ἑξακαικῶν νηστειῶν. πλὴν μὲν ἀφ' ἑαυτῶν
τῶν Χρυσῶ τῆς τῶν ἐπισημοῦσα συμβόλιον, τῆ δὲ τῶν ἑξακαικῶν ἀφ' ἑαυτῶν τῶν ἐπισημοῦσα πάθος. Quartò notant
die Sabbati Iudæos non esse conueniendos, nullaq; munera personalia, nullas angarias
ab eis exigendas. l. 12. C. de Iudæis. Quintò, vt dies Paschæ, & dies Natalis Domini & E-
piphaniarum, qui & τῶν φώτων dicitur, sint feriat ex l. omnes. C. de feriis. Idemq; consti-
tuitur in diebus natalitiis vrbium, qualia fuere Parilia Romæ. Feriatos dies Græci vocāt
ἀσπράτης & ἀργαῖς ἡμέρας. Sextò, vt is qui in diem debet, non nisi præterito eo die cōue-
niatur. §. omnis. Instit. de verb. obl. Idemq; esse in anno & mensē. l. 27. & 42. de verb. obl. F
Septimò, vt si eadem die duobus eadem res pignori obligetur, non sit alter altero potior,
sed singulis infolidum res sit obligata pro quantitate debiti. l. si fundus. §. pen. de pig. Ho-
ræ potiozem creditorem non faciunt. Sic l. 6. in princip. De excus. tut. Vltimò, vt si quis i-
psò die latæ sententiæ appellauerit inter acta viua voce, hoc sufficiat etiam si libellum nō
dederit. l. 5. §. vlt. De appel. Itemq; eodem die iudicem consequentia quæ defunt sententiæ

A supplere posse, vt si expensarum condemnationem vel remissionem omiserit. Sententiæ tenorem ne eo quidem ipso die mutare posse. l. Paulus. l. cum quærebatur. eo. tit. quæ duo tantum exempla Dynus de die proposuit. Adiecit & aliud Oldendorpius ex l. Diuus. de rest. in int. Contumaciam purgari si quis post condemnationem eo ipso die sedentē Præto-rem pro tribunali adierit. Est & aliud in l. vnus. §. pen. D. de quæst. l. i. de aq. quo. & æst.

De biduo.

CAP. IIII.

B **X** Nou. x c v. primùm notandum est, præsidem biduo antequã prouinciam ingrediatur, debere decessori suo amicè scribere, vt sibi officia mittat obuiam, qui & tum annonas publicas desinet capere. Item condicionem ita datam, Illud facito in diebus, nullo alio adiecto, in biduo impleri debere. l. inter illam. §. vlt. De verb. sig. Item ex l. i. C. de erog. mil. an. militibus expeditionis tẽpore biduo buccelatũ, vno die panem dari oportere, biduo carnem veruecinam, vno die lardum. Itẽ ex l. i. C. de tract. & stat. iis quibus dantur tractoriæ, i. diplomata cursus publici causã, non esse ius statiuã habendi, i. vllò loco confidẽdi vltra biduum. Item ex l. ædiles. 2. §. vendẽdi. de ædil. ed. quod solum solus Dynus notauit, sub tempus venditionis ornata iumẽta videri, quæ biduo ante venditionem ornata visã sunt. Sed pessimè cum §. interpretatur. Lex ait emptori dari actionem ex empro, qua petat sibi tradi iumenta vti optimè ornata fuerant vendendi causã, videlicet si in ipsã vẽditione ornata fuerint. nec enim de ornãmẽtis aget, si biduo ante venditionẽ fuerint ornata, non in venditione ipsã. Hæc est eius §. sententia. Dynus nescio quid aduersi & auersi fingit, emptorẽ venditori opponere exceptionem bidui. quinimò opponet eam potius venditor emptori ornamenta petenti. Sed fortasse Dyni liber corruptus est, vt sunt omnes omnium doctorum, ita fuẽre semper negligentius descripti & excusi. Id etiam de biduo adiici potest, libello fieri appellationẽ intra biduum in propria causã, in aliena intra triduũ ex die sententiæ. l. i. §. biduũ. quã. ap. sit. l. eos. §. sin autem. C. de appel. quod Græci prætermiserunt. credo quia id Iustiniani Nou. 23. abrogauit.

De tribus & de quinque diebus.

CAP. V.

D **I**nterdictum de glãde legenda competit vt tertio quoque die glãdem legere liccat, quæ ex mea arbore decidit in tuum fundum. l. i. de glã. leg. l. Iulianus. §. glans. Ad exhib. Errorem aduocati reum posse corrigere intra triduũ. l. vlti. C. de erro. adu. Eum qui recusauit iudicem, intra triduũ arbitrium eligere debere. l. vlt. C. de iudic. His perperam Dynus subiecit præscriptionem dierũ quinque, quã dicit obstarẽ ei, qui alium iudicio sisti promisit, si eũ sistat post dies quinque, ex l. & si post tres. Si quis cau. Non loquitur ea lex de quinq; diebus potius, quã de pluribus vel paucioribus. Ait enim, Et si post tres aut quinque pluresve dies. Non loquitur de eo qui aliũ sisti promisit, qui generaliter euitat pœnam sistendo post diem ex l. sancimus. C. de fideiuss. sed de eo qui se ipsum sisti promisit, qui mora purgata nõ pœnam, sed quanti ea res est, euitat. Præterea tantum abest vt repellat venientem post quinque dies, vt post plures dies venientem etiam admittat, si modò ius actoris ex mora deterius factum non sit. qua de re diximus in l. si insulam. De verb. obli. De diebus tamen quinque si quis exemplum requirat, est in l. i. C. de tract. & stat.

De septem & nouem diebus.

CAP. VI.

F **I**n primis cauetur l. i. C. de venation. ferar. vt feræ quas duces ad principem transmittunt, septem diebus duntaxat resideant & alantur in singulis ciuitatibus. Equis præscribuntur dies quinque in l. i. C. de tract. & stat. Septem dies qui præcedunt quique sequuntur diem Paschæ, esse feriatos ex l. omnes. C. de feriis. quod Georgius in Chronographia, qui editus est perperam titulo Annalium Constantinopoleos, Constantino tribuit. De nouem diebus hoc rectè notatur ex Nouell. 115. post mortem debitoris nouem diebus cessare exactiõnem creditorum, nec nisi post nouem dies à morte debitoris experiri eos posse cum heredibus, qua tamen ex re temporalis eorum actio in periculum non cadet. Nouem illis diebus lugeri

defunctum. Refertur etiam in Nou. 133. in nonum diem fieri *μνήμας* defunctorum. quod ex paganis sumptum esse iis verbis August. declarat in quæstionibus super Genesim: Nescio vtrum inueniatur alicui sanctorum in scripturis celebratum esse luctu x. dies, quod apud Latinos Nouendial appellant. Vnde mihi videntur ab hac consuetudine prohibendi, si qui Christianorum istum in mortuis suis numerum seruant, qui magis est in Gentilium consuetudine. Donatus in Phormione: In nuptiis septimus dies instaurationem voti habet, vt in funere nonus dies, quo parentalia concluduntur.

De diebus decem.

CAP. VII.

Primò notant, tria edicta proponi in contumacem in singula intermisso spatio x. dierum. l. 69. de iudic. l. properandum. §. & si quidem. C. eod. l. vt. C. de delat. At Nou. 112. cuique edicto tribuit spatium xxx. dierum. Secundò constitutum factum sine die in decimum diem collatum videri. l. promissor. §. 1. de const. pec. qua de re diximus in l. 41. de verb. oblig. Tertiu pertinet ad appellationum lapsus, quorum extremus dies olim fatalis erat, pro quo Iustinianus præscripsit decem dies. l. vt. §. & cum antea. C. de temp. appel. Quartò notandum sententiam arbitri aditi sine compromisso confirmari silentio x. dierum, id est, nisi intra decem dies litigatores testentur se eius sententiæ non stare. l. pen. C. de rec. arb. Similiter à sententia iudicis appellandum est intra dies x. siue propria sit siue aliena causa. Nou. 23. sublato veteri iure de biduo & triduo, de quo diximus §. & in Nou. 123. vt is qui coram episcopo litigat cum clerico, monacho, vel ascetria à sententia episcopi appellet præsidem intra dies x. & vt à præside iterum non appelletur, si pronuntiauerit iniuste appellatum esse, vel contra vt appelletur. Sextò ex Nou. 53. si reus vocatus extra suum territorium iussu principis vel præfecti prætorio caueat iudicio sisti & pareat cautioni, actor verò nõ compareat, expectari actorem x. diebus, postea reum absolui & instantiam consumi, actorem expensarum nomine condemnari, & incidere in pœnam. Septimò, à lata sententia intra dies decem præfect. prætorio offerendum esse libellum retractandæ litis causa. quæ tamē res non remoratur executionem, si modò victor satisfacto caueat de restituenda re sententia rescissa. Nou. 119. Libellus ille appellatur *διδασκαλιόν*, & in Nouel. 22. *διδασκαλία*, Gallicè, *Requête civile, & proposition d'erreur*, inter quæ tamen differētia est quædam. Hæc omnia Dynus prætermisit, & proponit illud tantum de appellatione intra decem dies exponenda, & aliud ex l. quod si nolit. §. si quid. de ædil. edict. summo errore, quandoquidē in eo non de x. sed de lx. diebus agitur. Non debuit etiam Oldendorpius quasi pertinentem ad causam decem dierum adferre l. rerum mixtura. de vsur. & vsucap. quæ quod de decem diebus, obiter & exempli tantum causa dicit.

De xv. diebus.

CAP. VIII.

Vt in pecuniariis causis testes euocati xv. tantum dies cogantur permanere in iudicio. l. pen. C. de testib. Vt xv. Paschæ diebus cesset omnis debitorum publicorum & priuatorum exactio. l. omnes. l. actus. C. de Feriis.

De diebus xx.

CAP. IX.

Vo proponunt initio est ex illa Constitutione Græca quæ desideratur in tit. de custod. reor. de qua diximus cap. 3. cuius integram sententiam proponam hoc loco. Vt in vrbe regia nemo coniciatur in carcerem sine iussu maiorum iudicum, nec in prouinciis sine iussu præsidum vel locorum defensorum. Notandum quod de defensoribus ait habere eos præhensionem. l. 7. C. de defen. ciuit. curiosi, stationarij, curagendarij non itam. l. 1. C. de curiosis. l. 1. C. de Cohortal. Nuntiationem hi tamen habent. Item vt episcopi diebus Mercurij & Veneris inuisant reos, & exquirant causam custodiæ. Si serui fuerint, vt curent intra dies xx. à magistratibus noxios castigari, innoxios domino reddi, vel domino non apparente, absolui. Liberos autem homines ex causa civili coniectos in carcerem, fideiussoribus datis vinculis liberari. Si fideiussores non inueniant, post dies xx. solutos carceribus committi iuratoriæ cautioni, ita tamen vt si litem deseruerint iure suo cadant. In causa criminali ita distinguendum

- A** dum esse. Aut capitale est crimen, aut non capitale. Si non capitale, custodiam datis fideiussoribus, vel eis non inuentis, post sex menses exire è carcere. Si capitale, reum delatum à publicis personis, veluti curiosis aut stationariis, non committi fideiussoribus, sed post sex menses carcere laxari. Delatio fit ab eis sine inscriptione, calumniantes tamen talioni subiiciuntur. Delatum à priuatis personis cum inscriptione, fideiussoribus datis vel eis non inuentis, post annum carcere laxari. Sed si præsumptio aduersus eum faciat, manere eum in vinculis quoad res iudicata sit, ac ne fideiussoribus quidem committi. Re iudicata pro-
B tinus pœnam exigi siue corporalem siue pecuniariam, ita tamen vt si pecuniaria sit, liceat ei bonis cedere. In extremo statuit pœnam x. librarum auri in præsides & officia eorum nisi constituta seruauerint, & episcopis dat facultatem eo nomine præsides interpellandi & eorum negligentiam deferendi ad principem. Secundò notant ex No. 53. *Ἐπιταγή* & No. 96. reum libello citatum non x. vt olim, sed xx. dies habere ad deliberandum, vtrùm cedere aut contendere vel iudicem datum recusare velit, nec ante dies viginti cogendum eum contestari litem. Tertio ex No. 120. Si quando ob debita fiscalia necesse sit à domibus sacris prædia vendi, vt actor siue œconomus id per dies xx. proscriptum & propositum habeat, & ea plus offerenti addicat. Quarto ex l. i. §. vlt. C. vt omnes iud. tam. ciuil. quàm mil. actionem ciuilem vel criminalem quæ in eum qui magistratu aliquo functus est finito magistratu intenditur, intra dies xx. esse finiendam à lite contestata: Iudicem qui intra dies xx. eam non finierit, multam subire x. librarum auri & actionem periri. Quintò ex l. vlt. C. de procur. quæ tamen perit quòd esset Græca, vt aliæ omnes fere,
C notant, Si procuratoris fideiussor non se obligauerit ad certum tempus, & is decesserit intra dies xx. aliù dari oportere. Sextò ex l. i. D. de fugi. veniam dari susceptori serui fugitiui, si eum intra dies xx. magistratui vel domino reddiderit. Additur in extremo productionem testium inter præsentis fieri debere intra dies xx. quod non puto extare in libris nostris.

De diebus. xxx. CAP. x.

- D** R I M V M hoc est, priore accusatore mortuo, vel ex iusta causa impedito lege Iulia nomen rei aboleri, repeti tamen ab alio accusationem posse intra xxx. dies vtilis. qua de re est l. 3. §. vlt. de accu. l. aut priuatim. ad Turpil. Suetonij in Augusto cap. 32. Similiter publicè data abolitione, repetendo reo præfiniti sunt dies xxx. d. l. aut priuatim. Est & alia abolitio quæ priuatim datur accusatori à magistratu, post quam repeti reus non potest. Sed tamen ipsa petenda est intra dies xxx. ab instituta accusatione, vt constituitur in l. 3. C. de abolit. Secundum est, Pupillo remitti pœnam commissi, si intra diem tricesimum vestigal intulerit. l. Imperatores. §. vlt. D. de public. & vest. Commissum appellant τὸ κλειστόπλάμμα. Tertium, Contra apochas intra dies xxx. non solutæ vel non datæ pecuniæ exceptionem opponi, non post dies xxx. Sed neque post dies xxx. ea de re iusiurandum deferri. Excipiuntur apochæ rerum depositarum, publicorum tributorum, & datæ dotis, quibus nunquam ea opponitur exceptio. l. in contractibus. C. de non num. pec. Apochæ nomine tria
E significantur, Professiones solutæ pecuniæ debitæ propriè, Item professiones pecuniæ datæ, vt dotis datæ vel rei depositæ, quas vocant *ὀμολογίας ἀποληπτικὰς*, Item acceptilationes. Quartum est ex Constitutione illa de cust. reo. cuius sententiam exposui cap. 9. post dies xxx. in causa pecuniaria custodiam dimitti præstita cautione iuratoria. Quintum, Vt interposita appellatione intra dies xxx. acta cum subscriptione iudicis litigatoribus edatur. l. iudicibus. C. de appel. Nou. 126. At in Nou. 133. vult Iustinianus ea edi sine vlla dilatione, frustratoria scilicet, vt in l. i. C. de relat. & sic in l. eos. §. vlt. C. de app. Apostolos dandos esse ait sine vlla dilatione, qui tamen intra xxx. dies dantur ex d. l. iudicibus, vt Græci interpretantur rectè. Nam relationis verbo etiam Apostoli significatur. l. si appellatione. C. cod. Sextum est ex l. pen. & vlt. C. qui mi. pos. vt seruorum dominium amittant ij quibus ignorantibus serui militiam vel dignitatem adepti sunt, si re cognita eos intra dies xxx. non reuocauerint. quod tamen tempus seruis qui iam militabant præscribitur à die Constitutionis, non iis qui postea militarint. quod & Latini & Græci interpretes non animaduertunt. Videntur & alia in re Græci cæcutire. Certum est seruum ingenuum fieri, qui sciente domino militiam vel dignitatem adeptus est. d. l. penultim. & vlt.

quod & Græca Cōstitutio. De iure patro natus Iustinianus expressit, quæ desideratur in A titulo de iure patro. Adiciunt Græci idem esse in liberto, vt excidat iure patronatus qui cum patitur esse militem, quod nusquam reperitur scriptum. & malè interpretantur l. vlt. C. de libert. & eor. lib. quæ liberos etiam militantes ait ob ingratitude causam in seruitutem teuocari. Si, inquit, militantes docebuntur ingrati. & ita in l. i. D. de obf. par. præst. etiam militibus pietatis rationem constare debere. At illi sic eam accipiunt, quasi hoc ipso quod militant sint ingrati, atque ideo redigi in seruitutem possint. quod verum esse mihi persuadere non possum. Septimum est de tertio capite legis Aquiliæ, quo tanti damnatur is qui damnum iniuria dedit, quanti res in diebus xxx. proximis plurimi fuerit. §. capite. Instit. de leg. Aquil. Est hoc caput legis de vulnerato vel corrupto, & de occisis animalibus, quæ gregatim non pascuntur. Octauum est ex l. vlt. de tut. & cur. dar. vt si peregrè agant tutores vel curatores dati, id eis à magistratibus notum fiat intra dies xxx. ex rescripto D. Marci. Nonum est ex l. vlt. C. de iur. delib. vt heres ex quo scierit apertas tabulas, vel sibi delatam hereditatem, intra dies xxx. incipiat inuentarium, si quidem velit ex inuentario heres esse. Decimum est ex l. 2. C. de exhib. reis: Reo exhibendo dari dies xxx. ad componendas res suas. Vndecimum est ex l. si vindicari. C. de pœnis. Dānato à principe irato dari iustos dies xxx. de qua Obser. v. scripsimus. Duodecimum est ex l. vlt. C. de delator. quæ est Constitutio Græca, Bona fiscalia quæ dicuntur ab alio possideri, si incertus sit & ignotus eorum possessor, statim non occupari à fisco. Dies xxx. dari, intra quos de iure suo disceptat apud Comitem rerum priuatarum possessor, qui sua interesse arbitrat. & ea de re edicta proponi iussu Comitum. Decimum tertium est ex l. i. de lib. agnos. Post diuortium intra dies xxx. continuos mulierem debere marito testatò denuntiare, se ex eo esse pregnantem, vt custodes mittat. quod est ex s. c. Planciano. XIII. est ex l. vlt. C. de exact. trib. quæ est Græca, vt post canonicarium missum tributotum exigendorum causa, compulsor non mittatur, nisi post mensem à die quo solui debuit. Compulsorem vocat *ἐξπειρωτὴν* Sed huic Constitutioni derogatur No. 128. Mensem accipimus pro triginta diebus, & è contrario, vt in l. vlt. C. de iure deliberandi. l. vbi lex. De diu. reg. iur. nonaginta dies pro tribus mensibus, sexaginta pro duobus, & in l. 3. §. vlt. de suis & legit. her. c. lxxxii. dies septimum mensem attingunt. & ita Hippocrates quodam loco cclxx. dies pro nouem mensibus accipit. Alias tres menses latius accipiuntur pro diebus xciiii. l. vlt. C. de temp. appel. XV. est ex l. 5. C. de erog. mil. anno. vt actuarij, qui Græcè dicuntur *ὑπομηματοφύλακες*, id est, actorum siue commentariorum custodes, intra dies xxx. tradant authentica pittacia. Secundum ea pittacia militibus fit erogatio annonarum & ideo dicuntur pittacia *τῆς ἀπηρεοφῶν*. XVI. est ex No. 17. Ne à præside λόγος ἀσουλίας detur ultra dies xxx. Id tēpus Iustinianus dicit esse modicū siue *πύμμετρον*, vt & l. i. §. hoc interdicto. De iti. actuque pri. Λόγος ἀσουλίας, id est ἀσουλίας, vt in No. 128. & edicto. 2. Gallicè, *Franchise*. Est & λόγος *πίστως* siue *πίστις* in No. 5. & in edicto de officialibus Gallicè, *Saufconduit*. XVII. est id de quo diximus cap. 7. edictis singulis quibus cōtumaces euocantur, hodie esse præscriptos dies xxx. XVIII. adici potest ex xii. tab. de diebus iustis xxx. iudicato faciendo, qui tamen sunt mutati in dies lx. postea in menses iiii. Constitutione Iustiniani. Erant & Romæ olim xxx. dies iusti auctore Festo Pompēio & Macrobio Theodosio, cū exercitus esset imperatus, et vexillum in arce positum. XIX. adici potest ex l. pen. C. de cust. reo. Intra diem tricesimum Commentariensem semper debere numerum custodiarum & qualitatem præsidii inculcare, quod lib. lx. βασιλικῶν interpretantur non malè, καὶ ἐξαστὼν ἡμέραν ἕως λ' ἡμερῶν. Vltimò Græci hoc adiciunt, quod vnde sumpserint nescio, καὶ αἱ διάβολαι τῆς μαρτύρων διὰ λ' ἡμέρας παραχρησθῆσι quibus verbis significari puto, exceptiones testium esse opponendas intra dies xxx.

De diebus. XL. CAP. XI.

Hoc tantum notant, vt diebus xl. ante diem magnum Paschæ cesset cognitio criminalium quæstionum ex l. quadraginta. & l. prouinciarum. C. de feriis. Excipitur latronum & maximè Isaurorum quæstio. hi namque puniri etiam possunt ἐν τῇ ἀγῶνι, inquit. Isauros ad eam legem Græci interpretantur ἀρπάζας, φονῆς καὶ ἐς χρυσιαίβας φασίν. Apud Nicetam κερσαεῖοι sunt piratae. & ita

A & ita vulgò hodie appellantur. Adicit Oldendorpius ex Accursio in l. prægnantis. De pœnis. mulierem ultimo supplicio damnatam pleni vteri gratia dilata executione, post partum seruari dies XL. quod Accurs. tradit sine lege. Opus est maximè lege in temporũ præscriptionibus. Et l. 2. §. si non propter. Si quis cau. nihil pro Accurs. facit. Exceptionem tantummodò dat ei, quæ post partum decubuit. At non omnes puerperæ decumbunt, vel non per dies XL.

De diebus. L. CAP. XII.

B **V** præfides finito magistratu, & adfessores* & domestici eorũ L. dies in provincia commorentur actiones prouincialium excepturi. l. 1. C. vt omnes iudic. tam ciuil. l. 3. C. de adfess. Nou. 8. 95. 128. 161. Vt tutores & curatores ex quo scierint se tutores datos, intra dies L. continuos excusent se. l. 13. D. de excus. tut. l. 6. C. cod.

De diebus LX. CAP. XIII.

R I M V M hoc est, vt ex die diuortij intra LX. dies vtiles vir iure mariti adulterij accusare vxorem possit. l. 6. C. ad l. Iul. de adult. Cor. Tac. lib. 11. Sexaginta dies ad consultandum datos. Iure mariti, id est, vt præferatur ceteris, & vt accuset sine inscriptione. l. quamuis. 2. C. cod. Hoc quidam putant abrogari Nou. 117. quæ exigit à marito inscriptionem. Ex Græcis quidam dicunt sic intelligi eam posse, vt inscribat se maritus post dies LX. malè. nam loquitur de marito qui accusat vxorem adulterij constante matrimonio, quod olim non licebat. l. crimen. C. ad leg. Iul. de adult. Ex ea Nou. licet. Dies autem illi LX. à soluto matrimonio numeratur. Puto illos rectius sentire, qui, & quod ad inscriptionem attinet, ius vetus ea No. abrogari tradit. Hodie igitur non probans maritus incidet in talionem: hæc enim est inscriptionis conditio. Olim non subscribebat crimini, atque ad eò non incidebat in talionem. Quod enim est scriptum in l. is cuius. §. vlt. D. ad leg. Iul. de adult. ad S. C. Turpilianum referendum est, i. ad pœnam quinque librarum auri. l. 3. §. vi. D. de præuaric. l. abolitionem. C. ad leg. Iul. de adult. non ad pœnam talionis. Secundum est, vt qui vult fisco opponere compensationẽ, intra duos menses probet sibi deberi id quod deducit in compensationem, alioquin non admittitur compensatio. l. aufertur. §. qui compensatione. D. de iur. fisc. Tertium est de actione redhibitoria, quæ diebus LX. vtilibus siue duobus mensibus concluditur certis ex causis, quòd non præstentur cautiones ædilitiæ. l. si venditor. D. de ædil. edict. quòd conuenit vt si res empta displiceret, redhiberetur certo tempore non expresso. l. quod si nolit. §. si quid ita. cod. quòd iumentorum venditorum ornamenta non tradantur. l. ædiles. 2. eod. tit. Aliàs redhibitoria actio sex mensibus vtilibus cõcluditur. Quartum est ex l. tutor. §. vsuræ. D. de admin. tut. Vt singulis annis duos menses habeat tutor immunes à præstandis vsuris pupillaribus: hoc ei laxamentum datur exigendæ & rursus occupandæ pecuniæ causâ. atque ita vsuras non præstat statim, i. continuo, sed intermissis quoquo a nno diebus LX. Nou. 72. Græci hoc ita accipiunt, quasi à suscepta administratione post menses duos vsuris alligetur: malè, nam huic rei præstituti sunt sex menses. l. si tutor. D. de admitt. tut. Quinto loco proponunt quod est in l. vbi lex. De diu. reg. iu. Sed aliter ac sit in ea lege scriptum. nam in ea scriptum est, lege duorum mensium faciente mentionem, etiam sexagesimo primo die venientem audiri: quod videtur falsum. Eum enim qui venit LXI. die, post duos menses venire certum est, quandoquidem mensem vulgò pro xxx. diebus accipimus, vt dictum est §. c. 10. vel si latius accipiantur, vt in temporibus appellationum, cur non potius dicitur etiam LXII. die venientem audiri? At Græci ita scribunt, *ἕως δύο μηνῶν ἔπι τοῦ νόμου καὶ ἐξήκοντα ἡμέρας ἀπὸ τῶν τεσσάρων μηνῶν ἀρροποιδῶν*. quod valdè probo: nam ita in l. pater. Ad l. Iul. de adult. traditur in diebus LX. & ipsũ diem sexagesimum esse. Sextũ est ex l. publicas. & l. omnes. C. de fer. Duos menses esse feriatos à forensib. negotiis, reseruatos scilicet æstiuis, vt est legendũ in d. l. omnes. feruorib. mitigãdis & autumnis fetibus decerpẽdis: hæc sunt messũ & vindemiarũ feriæ. Minutius Felix in Oda. Sanè & ad vindemiã feriæ iudiciariã curam relaxauerant. Cessabant etiam eis mēsis scholæ, vt Augustinus indicat 7. Conf. c. 2. Excipiuntur in d. l. publicas. causę fiscales quæ agi illis mēsis possunt. Excipiuntur & pistoriæ, i. vt Græci interpretatur, de mæcipib. *ἀεὶ μακίπων ἢ τοὶ ἀρροποιδῶν*.

rectè. Mancipes enim sunt curatores pistrinorum. Qui in Nouel. 80. dicuntur *τορυσῶπις*, A
τῆς ἀρτοποιητικῶν ἐργαστηρίων. Ab Harmenopulo tit. de dignit. dicuntur mancipes. quod
 sumpsit ex lib. 6. Βασιλικῶν, tit. 6. cap. 1. & in l. 1. D. quod cuiusque vniuer. pro pistorum li-
 bri Βασιλικῶν habent mancipum, ex quibus etiam didicimus ita esse in ea legendum, pi-
 storum & nauiculariorum & quorundam aliorum. Malè autem quidam l. omnes, acci-
 piunt de mensibus quatuor, ex quibus fuit interpret Cod. Theodosiani ad l. 2. de feriis,
 vbi etiam recenset legem quandam Theodorici regis, quæ ad verbum quibusdam codi-
 cibus malè à quibusdam posita est post l. 1. de feriis, cum nec libri veteres nec Græci eam
 agnoscant. Damnavit eam Alc. lib. vi. *παρέργων*, sed cuius esset, aut vnde sumpta esset, ne-
 sciuit. Septimum est ex l. 3. C. de iur. emphyt. vt emphyteuta si velit ius emphyteuseos vē-
 dere, id testatò dentintiet principali domino, nolente domino emere, post duos menses B
 id alteri iure distrahat, cogaturq; dominus nouum emphyteutam suscipere accepta pro-
 tij parte quinquagesima. Octauum est ex l. in fraudem. §. fiscalibus. D. de iur. fisc. vt fiscalibus
 debitoribus petentibus dilationem, in maioribus summis non plus quàm tres mē-
 ses, in minoribus non plus quàm duo prorogentur. Nonum est ex Constitut. Græca quæ
 desideratur in fine tit. De bon. prof. Vt qui detinent bona damnatorum perduellionis, in
 vrbe regia intra menses duos, in prouinciis intra octo ea deferat fisco. alioquin præter bo-
 norum restitutionem in quadruplum damnantur. Decimum est ex l. 2. C. de sec. nupt. &
 l. non tantum. C. de legat. paruum tempus duorum mensium intelligi. Olim feminis præ-
 finiti erant x. menses luctui peragendo. Ouid. 1. Fast.

Per totidem menses à funere coniugis vxor

Sustinet in vidua tristia signa domo.

Seneca de consolatione. Maiores decem mensium spatium lugentibus viros dederunt,
 vt cum pertinacia muliebri mæroris publica Constitutione deciderent, non prohibue-
 runt luctus, sed finierunt. Et ob id lege Iulia Miscella intra annum nubenti remittebatur
 hæc conditio, Si iterum non nupserit, quia luctui nondum erat præfinitus annus. Nouel.
 22. Postea Theodosius adiecit duos menses, vt scilicet integrum annum lugeretur mari-
 tus, quos dum adiecit, paruum tempus se adiecere dicit in d. l. 2. Inde auctores qui post
 Theodosium scripserunt, non de decem mensibus, sed de anno luctus loquuntur, & qui
 ante, annum accipiunt pro x. mensibus. Sidonius IIII. Epist. Si decessisset æger, tribueret D
 heredibus annui luctus tempus immune. Apuleius VIII. Si luctu legitimo miserimæ femi-
 næ necessarium concesseris tempus, quoad residuis mensibus spatium reliquum com-
 pleatur anni. XI. est ex l. vlt. C. de fideic. lib. vt seruo legato ea conditione vt manumit-
 tatur, post duos menses, à lite contestata cum herede legati nomine, seruus ipso iure liber
 fiat. Similiter seruus venditus ea lege vt manumittatur non addito tempore, ipso iure li-
 ber fit intra menses duos. l. vlt. D. qui sine man. ad lib. per. XII. est ex l. 1. C. de temp. ap.
 ei qui ad honorem vel munus publicum nominatur, duos menses dari exequendæ appel-
 lationis causa. Ad eam valdè pertinet l. 2. C. Th. de decur. quæ significat mensem nõ acci-
 pi ex initio Kalendarum, sed ex numero dierum, i. vt xxx. dies habeantur pro vno mense,
 atque ita duos menses feriarum accipi non est dubium. XIII. est ex l. pen. C. de fidei. fi- E
 deiussorem sine scripto acceptum iudicio sistendi causa non teneri vltra duos menses. nec
 enim præsumitur in longius tempus fideiussisse. Sine scripto acceptus videtur in priuatis
 causis, etiam si apud tabularium fideiubeat *ὡς ἐν χεραθισῶν*. At in publicis causis hæc testa-
 tio siue depositio pro scriptura est. XIII. est ex lege Iulia, quæ instituta accusatione a-
 dulterij, vetat seruos manumitti & alienari intra dies x. ne quæstioni subducantur. l. 3.
 & vlt. C. ad leg. Iul. de adult. l. prospexit. D. qui & à quib. man. XV. est ex No. 66. Vt no-
 uellæ constitutiones post duos menses quàm insinuatæ fuerint, vim obtineant. XVI. est
 ex Nou. 82. Vt si à iudicibus datis appellentur qui dederunt, causa appellationis exercea-
 tur, & peragatur intra menses duos, post quos tempora fatalia currat, nec post fatalia im-
 petretur reparatio. l. 3. C. Th. de rep. ap. l. 2. §. sin autè. C. de temp. app. XVII. vt crimina- F
 lis causa, quæ mouetur aduersus clericos, apud Præsidentem prouinciæ intra duos menses fi-
 niatur. No. 83. XVIII. est ex No. 96. vt actor non antè possit libello reū conuenire, quàm
 fati dederit intra menses duos litè à se contestatū iri, vel omne damnū reo in duplū præ-
 stitū iri vsq; ad quantitatem aureorum xxxvi. XIX. adici potest, lx. dies ex XII. tab. debi-
 tores habitos in vinculis auctore Gel. lib. 20. c. 1. Adiciendū item, Ab herede inuentariū,
 quod

A quod quidem iam diximus §. cap. x. inchoandum esse intra dies xxx. absolui debere intra dies lx. l. vlt. C. de iur. delib. Ita fit vt ad inchoandum & perficiendum inuentarium habeat heres menses tres, quot dari etiam tutori ad conficiendum inuentarium bonorum pupillarium Harmenopolus scripsit lib. 5. Epito. tit. ii. ex lib. 35. Βασιλικῶν tit. ii. & libr. 37. tit. 7. Sed iam de tribus mēsis tractare proprio capite incipiamus. Addatur tamē aliud l. i. C. de natur. lib.

De tribus mensibus.

CAP. XIII.

B R I M V M est ex l. i. C. de dilatio. Vt si dilatio petatur testium vel instrumentorum ex eadem prouincia exhibendorum causa, non plus quam tres menses prorogentur. Potest etiam adiaci quod de dilatione trium mensium allatum est proximo capite, §. ex l. in fraudem. §. fiscalibus. de iur. fisc. & de inuentario conficiendo intra menses tres. Secundum quod Eustathius proponit est huiusmodi, scriptum heredem posse intra menses tres renuntiare hereditati, nec teneri creditoribus, etiam si antè cognouerit se heredē esse. Hoc tradit quasi renūtiationi hereditatis siue deliberationi sint præscripti tres menses, quod est falsum. Id sumit tamen ex l. vlt. C. de iur. deliber. in illo loco, intra trium mēsiū spatium, quæ verba non ad renuntiationem, sed ad confectionem inuentarij referenda sunt, nempe hoc pacto, si heres intra trium mensium spatium, intra quos adire potuit ex inuentario, hereditati renūtiat: ex quo illud etiam efficitur perperam illi loco opponi l. scimus. §. vlt. C. de inoffic. testam. Tertium est, litem nuntiationis noui operis intra tres menses esse finiendam. l. vlt. C. de ædific. priu. Post tres menses eum cui nuntiatum est nouum opus impune ædificare, præstita cautione de opere restituendo. Similiter lis originis, siue de conditione curiali intra tres menses definienda est. l. generali. C. de decurio. Quartum est ex Nou. 100. Vt soluto matrimonio post biennium, intra decennium exceptio vel querela non numeratæ dotis non nisi intra tres menses opponatur. Quintum est ex Nou. 115. Vt si vnus ex litigatoribus post cognitionalia certamina renuntiauerit suis allegationibus quasi nullas præterea prolaturus, alter nolit renuntiare, sed cunctetur & moras trahat, diffidens causæ suæ, & fingēs se alias quasdam habere allegationes quas sit prolaturus, eo nomine non plus quam tres menses ei prorogentur. Solemne erat in dilationibus dandis trium mensium spatium. Sextum est ex Nou. 123. Vt si quando ex laicis eligatur episcopus, non antè ordinetur, quam tres menses clericus inter clericos fuerit, & vt accusatore eius qui ad episcopum electus est absente, nec accusationem implente, intra tres menses, rem mox definiat is qui episcopum ordinaturus est. Dynus pleraque ex iis quæ diximus de duobus & tribus mensibus, adfert. Sed valdè deprauatus est liber Dyni, & eadem sæpius quasi diuersa in eo inculcantur, quædam etiam falsa. Addatur aliud ex Nou. 119. cap. 6.

De c. diebus.

CAP. XV.

E C C O G N A T I S & agnatis dari centum dies vtilis ad bonorum possessionem petendam ex quo se vocatos scierunt. l. 2. C. qui adm. l. 3. D. vnde cog. l. 1. §. si intra. D. de succ. edict. Similiter intra centum dies adeunda est hereditas ex solemnī lege testatoris, Titius heres esto, cernitoq; in diebus c. proximis quibus scieris poterisq; Nisi ita creueris, exheres esto, vt in Frag. Vlp. tit. 22. l. si Titio. §. i. quan. dies leg. ced. l. 3. §. & si heredes. de minor. & ita diem aditionis accipere oportet in l. Pannonius. de acquir. hered. l. regula. §. si filiusfam. De iur. & fact. ignor. Interdum lege definitur aditionis siue deliberationis tempus, vt in specie l. scimus. §. vlt. C. de inoffic. testa. Si filius exheredatus acturus sit de inofficioso testamento herede adēute, præcipitur namque heredi, ne longior mora fiat exheredato, inter præsentēs vt adcat intra sex menses, inter absentes intra annum. Aliàs verò à prætore aditionis siue deliberationis tempus datur, & quidem centum dies plerumque ad consultandum dantur. Possunt & plures. At ex Constitutione Iustiniani certa sunt tempora, nec iam in arbitrio iudicantium. A principe annus datur, à ceteris nouem menses. l. vlt. §. sed quia. C. de iu. del. Sed & olim sæpius l. 3. D. de iur. deliber. Ex ea Constitutione semel tantum datur dies ad

deliberandum. Est verò multo melius hodie ex inuentario se pro herede gerere, quàm ex A deliberatione. nam ex deliberatione heres tenetur in solidum creditoribus hereditariis, nec falcidix beneficium habet. Ex inuentario heres tenetur pro viribus hereditatis, & falcidix beneficium habet. Verùm contractiora sunt inuentarij, quàm deliberationis tempora. Inuentarij sunt trium mensium. Deliberationis anni vel nouem mensium. Quid si ex deliberatione & inuentario se pro herede gesserit? Quia ex deliberatione; tenetur in solidum creditoribus. Quia ex inuentario, falcidiam saluam habet. d. l. vlt.

De mensibus quatuor   C A P.   X V I.

Rimum est ex oratione D. Marci, vt si vnus ex sociis altero cessante com- B munes ædes refecerit, repetat impensas pro parte cum vsuris ceteris intra menses quatuor, post quatuor menses vt dominium ædium ei addicatur in solidum & *μονομερῶς*. l. cum duobus. §. idem respondi. D. pro soc. l. 4. C. de ædific. pri. Secundum est ex l. in consiliariis. C. de adfessor. qua cauetur ne quis in sua prouincia præsi adsideat ultra menses quatuor. l. hi qui. D. ex quib. cau. maio. quod constituitur ne quid in suos gratiosè vel per calumniam admittat, auctore Paulo lib. 5. sent. tit. 12. Tertiū est ex l. quinquaginta. D. de excus. tut. Tutore nominato se excusante, à die nominationis intra menses quatuor continuos causam excusationis excutiendam & definiendam esse. Quartum est ex l. 2. & 3. C. de vsu. rei iud. Tempus faciendi iudicati esse quatuor mensium, à quibus currunt vsuræ centesimæ. Quintum est ex l. vlt. C. si pend. ap. mors inter. intra certa tempora appellandum, hodie intra dies x. vt diximus cap. 7. dato libello, nisi ipso die condemnationis reus viua voce appellauerit. Intra certa tempora edenda sunt acta, dandi apostoli, puta intra dies 30. vt cap. 10. Est etiam intra certa tempora exequenda & agenda appellationis causa, de quibus dicam hoc loco. Pauci reperientur qui ea perfectè nouerint. Fuere olim duo lapsus, & post secundum reparatio ex rescripto principis, varia tempora pro varietate iudicum & causarum, nec in omnibus reparatio, vt ex Cod. Theodo. constat. Hodie sunt quatuor lapsus, & post quartum reparatio ex rescripto principis, nec tamen reparatio, nec tempora eadem semper. Reparatio duplex est, quæ Græcè *ἀναίρεσις*: Legitima, vt post primum lapsum, reparatio prima: post secundum, id est, post primæ reparationis lapsum, secunda: post tertium, tertia: D post quartum est reparatio ex rescripto, ex aula, non ipso iure. Nunc fingit, appellatione interposita ante primum lapsum, puta intra menses sex cum adhuc supercessent menses duo, litigatorem vita decessisse: heredi eius non reliquum duntaxat temporis procedet, sed quatuor menses prorogabuntur, ad agenda appellationem. qui nec current ex morte litigatoris, sed ex quo finitum erit tempus heredi deliberandi causa datum. Hic est eius legis sensus. Itaque nihil ei obstat l. cum antiquioribus. C. de iu. delib. quæ non de tempore appellationi præstituto loquitur, an defuncto interim litigatore reliquum duntaxat tempus heredi procedat, sed de tempore deliberationis, puta de anno, qui hodie petitur à solo principe ex l. vlt. eod. tit. an herede interim moriente, reliquum duntaxat tempus heredi heredis relinquatur. Diuersæ sunt quæstiones. Diuersum item ius. Heredi nouo, noui quatuor menses prorogantur ad agenda appellationem. Heredi heredis nouo, noua E deliberationis tempora non prorogantur. Litis incertior est, quàm hereditatis causa. ideoque laxiora vbique litibus agendis, quàm hereditatibus aduendis tempora præstituuntur. Sed vt summatim exponamus quæ sint tempora exercendæ appellationis, Si ad sacrum auditorium appellatur, ab spectabilibus vel à iudicibus delegatis à principe, sex vel tres menses tribuuntur pro diuersitate prouinciarum. Si ad ordinarios iudices, à delegatis siue pedaneis duo menses, vt & §. diximus cap. 13. Post horum lapsum, datur mensis. Post primi huius mensis lapsum, datur alter. Rursus post hunc, tertius. Post tertij mensis lapsum, id est, post quatuor lapsus, intra menses tres reparatio ex rescripto datur, si à viris spectabilibus appellatum sit. Si à iudicibus delegatis, reparatio non datur, & fit executio F sententiæ statim post quartum lapsum. d. l. 2. & vlt. C. de repar. ap. No. 126. & 82. Ad summam aliàs tempora exercendæ appellationis anno concluduntur, aliàs nouem mensibus, aliàs quinque. Vniuscuiusque lapsus extremus dies erat fatalis, id est, eo agenda erat causa, non citeriore. Verùm Iustinianus decem dies fatales fecit, quinq; ante lapsum, & alios

- A** quinque post lapsum, vt diximus cap. 7. qui ideò fatales verius dicuntur, quòd eis disceptetur causa. Est in causarum disceptatione fatum aliquod. l. 41. Cod. Theod. de appella. & inde experiri de iure dicimus, id est, periculum facere. Dicuntur & temporales dies. l. præcipimus. C. de appellat. l. 2. C. de temp. appell. l. 63. C. Th. de app. l. vlt. Cod. Th. de rep. appellat. Hæc verò tempora sunt præscripta ad agendam & introducendam appellationem. Causa autem appellationis inchoata, peragenda est intra annum, vel saltem biennium. d. l. vlt. §. illud etiam. C. de temp. appellat. Nouel. 49. vel 50. & 126. Sed de his satis. Sextum est ex Nouel. 68. vel 69. procuratori siue actori absente domino, ex cuius ædibus præfenti vicino fit iniuria, si dominus sit in proxima prouincia quatuor menses dari ad eum euocandum. quod congruit cum l. 13. Cod. Th. de iure fil. l. 41. Cod. Th. de appel.
- B** Septimum est ex Nouel. 123. vt presbyteri & diaconi, & hypodiaconi vocentur ad legitimam tutelam vel curam, & gerant, si modò intra menses quatuor, ex quo se vocatos cognouerint, eam sua sponte suscipere se profiteantur, inuiti nullam tutelam vel curam suscipiunt. l. generaliter. C. de episcop. & cleric. qua de re exrat epistola quædam Cypriani ad clerum & plebem Furni constitutam lib. 1. & Nouel. Leonis 68. qua adiicitur posse tamen eos creati dispensatores siue curatores testamentorum. qua de re dubitabatur propterea quòd vtrique ἑπιτροποι appellantur. Octauum est ex Nouel. 124. vt si litigator vti oportet iurauerit se nihil dedisse vel promisisse, & intra menses quatuor à lata sententia periurij conuincatur, coërceatur pœnis tripli vel dupli ea Constitutione comprehensis. Post quatuor menses tuebitur se præscriptione.

C

De mensibus quinque.

CAP. XVII.

DE primo diximus superiore capite, tempora exercendæ appellationis, quoties à iudicibus pedaneis appellatur, ad summam concludi mensibus quinque. Alterum est ex l. vlt. C. de priuil. scho. vt scholares quibus commeatus datus est, intra menses quinque ciuilitè cõueniri nequeant. Scholares milites sunt vt ad eum tit. de priuil. schol. ostendimus. Sub hoc tit. de quinque mensibus, Dynus falsò ponit duo exempla, quorum vnum est de tribus mensibus ex l. 1. C. de dilat. alterum de sex ex l. sciendum. §. vlt. D. de ædil. edict.

D

De mensibus sex.

CAP. XVIII.

- D**RIMVM hoc est, vt qui à peræquatore desertum agrum accepit, firmo iure cum teneat, reliqua prioris possessoris non soluat. Si superueniat qui agrum vindicet dominij aut hypothecæ iure & euincat, meliorationis sumptus ab eo consequatur, si modo is veniat intra sex menses post additionem agri. Venienti post sex menses, præscriptio obstat. l. vlti. C. de cens. & censitor. l. locorum. C. de omni agro desert. I I, est de actione redhibitoria quæ sex mensibus vtilibus concluditur. l. sciendum. §. vlt. D. de ædil. edict. Excipiuntur casus expositi §. cap. 13. I I I, est de actione æstimatoria Quanto minoris, quæ ex hac causa sex mensibus vtilibus concluditur, quòd ædilitæ cautiones non præstentur. l. si venditor. D. eod. Aliàs anno vtili concluditur. Quartum est ex l. si tutor. D. de ad. tut. vt tutor à suscepta administratione intra sex menses occupet pecunias pupillares, cui opponitur l. tutor. §. vsuræ. eod. tit. quam exposui. §. cap. 13. Quintum est ex l. 1. C. vt omn. iud. tam ciuil. Præsidem qui finito magistratu cõtra præcepta legum ante dies L. prouincia excessit, reduci, & in prouincia remanere per sex menses prouincialium actiones excepturum. Ait Eustathius, Ἐὰν ὁ ἀρχὸν μὴ μείνῃ τὰς ἡμέρας μετὰ τὴν ἀφθόχην ἐν τῷ θεματι. Manifestum est prouinciam ab eo vocari θεμα. & ita Zonaras in Heraclio, ἐκ τῆς θεμάτων, id est, ex prouinciis. Theodorus Hermopolites lib. vi. tit. i. οἱ θελοῦντες ἀρχόντες εἰς τὰς ἐπαρχίας ἤγουν εἰς τὰ θεματα. & alio loco: ὁ τῶν τῶν θεμάτων καὶ μακεδονίας διχρηδοσίας ἔχει καὶ μόνων τῆς χερσὶν αὐτοῦ ἐν τοῖς τοῖς θεμασι. Itaque apud Harmenopolium lib. i. tit. 4. & lib. 3. tit. 3. θεματικοὺς κριτὰς, & θεματικοὺς ἀρχόντας malè interpretatur delegatos siue pedaneos. Interpretari oportuit, prouinciales. Sextum est Nouel. 6. vt ne ex monachis vel clericis ordinetur episcopus, nisi sex menses in clero permanserit: quod mutatur Nou. 123. & pro sex mensibus tres præstituantur etiã in laicis.

Septimum est ex Nouel. 59. vt si œconomi ecclesiæ non soluant decanis & ascetriis consuetudines siue sportulas, quæ illis pro elatione funerum erogari solent, ex mora sex mēsum alligentur vsuris trientibus, fiebant funerum elationes sumptibus ecclesiæ, non defunctorum, & non à clericis, sed ab ascetriis mulieribus, & acoluthis, & decanis. Ascetrii psallebant quasi præficæ olim. Acoluthi iuuenes deferebant funalia. Decani feretrū, siue lectum, qui & lecticarij & copiatæ, vispelliones olim. Octauum est ex l. non tantum. D. de excus. tut. Tres tutelæ excusant à quarta, nisi si qui ex iis quorum tutela geritur vel defertur, proximi sint pubertati, vt quia semestre duntaxat tempus superfit. Nonum est ex Nou. 131. vt piorum legatorum fructus & vsuræ, & accessiones omnes à tempore mortis debeantur, si in eis præstandis heres sex mensibus moratus sit. Reliquorum legatorum vsuræ & fructus ex tempore moræ debentur, si fuerint per damnationem, vel ex tempore aditionis, si per vindicationem, non ex tempore mortis testatoris. l. vlt. C. de vsur. legat. Decimum est ex Nou. 123. vt si intra sex menses non eligant episcopum ij ad quos electio pertinet, ius eligendi deuoluatur ad ordinatorem. Vndecimum est ex l. i. C. de dilat. vt si dilatio petatur instrumentorum vel personarū exhibendarum causa, ex continenti prouincia non plus quàm sex menses prorogentur, si ex transmarina non plus nouem, si ex eadem, non plus quàm tres. XII. est ex lege sancimus. C. de fideiuf. vt si quis fideiussit reum iudicio sisti intra diem certum adiecta pœna, puta intra sex vel octo menses, ex die pœna statim non exigatur, sed dentur fideiussori sex menses, intra quos sistendo reum euitet pœnam ipso iure commissam ex priore lapsu. XIII. est ex Constitutione græca De cust. reo. de qua diximus cap. i x. vt custodiæ certis casibus vinculis liberetur post sex menses. XIII. est ex l. vlt. C. de iur. fisc. vt omnis causa fiscalis post litem contestatam finiatur intra menses sex, & idè in l. properandum. C. de iud. meritò excipiuntur causæ fiscales. XV. ex Constitutione quadam græca, quæ desideratur in tit. De proc. vt procuratore ad litem defuncto, intra dies xx. domino peregrè agenti in longinqua prouincia dentur sex menses, intra quos vel alium det procuratorem, vel ipse veniat. Sed si sit in proxima prouincia, tempus arbitrio iudicis constituetur, de qua dixi etiam aliquj d. cap. 9. XVI. est de rescripto Antonini; quo cauetur vt legatarij post sex menses quàm petere cœperint etiam in res proprias heredis inducantur, inde fructus percepturi quoad satis fiat. l. 5. §. Imperator. D. vt in posses. legat. l. certa. C. eo. tit. XVII. est ex l. vlt. C. de comeatu, vt scriniarius vel magisterianus, vel palatinus qui cōmeatum accepit, si supra cōmeatus diem sex mensibus abfuerit, quinque sequentibus postponatur. XVIII. est ex Nou. 101. vt si cognatus non curialis velit ab intestato cognato curiali ex asse succedere, intra sex menses apud acta se curiæ offerat, alioquin dodrans curiæ debetur. XIX. addendus est casus, quo intra sex menses ad eunda est hereditas, ne fiat mora filio exhereditato. l. pen. §. vlt. C. de inoffic. testam. de quo diximus cap. 15. XX. pertinet ad legē Æliam Sentiam, vt si minor xx. annis velit ancillam manumittere, hæc iusta sit causa, si manumittat matrimonij causa, dummodo intra sex menses iuret se eam ducturum. l. si collectaneus. §. vlt. D. de manum. vindic. XXI. est, vt in adultera crimen sex mensibus vitibus extinguatur. l. i. §. accusationem. D. ad Turpil. l. ob commissā. C. eod. XXI. est ex l. si appellationem. C. de appellatio. quod etiam c. xvi. adiciendum est, Vt si spectabiles vel clarissimi iudices oblatam appellationem non recipiant, nec dare Apostolos velint, hac de re querela proponatur intra annum vel sex menses secundum distinctionem eius legis. Si iudices delegati nolint eam recipere, intra menses quatuor. Potest & aliud. addi ex l. si legatum. De op. pub. & aliud ex l. obsistere. C. de an. & trib.

De VII. VIII. IX. XI. mensibus.

CAP. XIX.

SEPTIMO mense nasci partum perfectum & legitimum. l. septimo. D. de statu homin. quod Pythagoræo numero Paulus adscribit IIII. Sententiarum, titul. 9. & Censorius De die natali: Septimo, inquit, partum iam esse maturum, eo quod in omnibus numeris septenarius plurimum possit. Idem & alij innumeris. Sexto vel octauo perfectus non nascitur. Vndecimo mense à morte mariti genitus non est legitimus ex

A Nouell. 39. quod pugnat cum rescripto quodam Adriani, de quo Gellius libro 3. quod ita potest defendi, si edatur sub initium mensis XI. non sub finem. De mensibus octo vnum exposuimus cap. 13. ex Constit. græca de bonis proscriptorum. Alterum est ex No. 69. Procuratori cui lis mouetur, ad dominum euocandum ex proxima prouincia dari IIII. menses, ex longiori sex, ex remotissimis octo vel IX. cui adiungenda est etiam l. i. C. de dilat. & quod dictum est cap. 16. tempora appellationis exercendæ interdum concludi nouem mensibus. & cap. 15. ad deliberandum nouem menses dari à iudicibus. De decem mensibus falsò Dynus notauit ex No. 124. quod est de quatuor.

De anno CAP. XX.

- B** Vod primo loco notant est de primo capite legis Aquiliæ, quo tanti reus datur, quanti res eo anno plurimi fuerit. Id caput est de occiso homine vel quadrupede, quæ pecudum numero fit. l. ait lex. D. ad leg. Aquil. Annum continuum intelligimus, qui constat ex CCCLXV. diebus continuis. l. ita vulneratus. §. æstimatio. D. eod. l. cum heres. §. Stichus. D. de statu lib. l. anniculus. 2. D. de ver. sig. Cicero de nat. deor. Circuitus solis orbium v. & LX. & CCC. quarta fere diei parte addita, conuersionem conficiunt annuam. Sic legendum. Anniuersarium annum satis nouè dixere Imp. in l. 4. C. de suscep. Annum verò utilem dicimus, qui constat ex CCCLXV. diebus utilibus. & ita in annalibus actionibus, quæ annua præscriptione excluduntur, semper annum accipimus. Enumerabo breuiter hoc loco, quem secundum facio, omnes annales actiones. Actio de peculio post mortem, emancipationem, manumissionem, alienationem eius qui in potestate nostra est, vt in tit. quando de pec. act. an sit. l. i. §. si cum seruo. Si quid in frau. pat. l. si filiusfam. de tut. & ra. dist. l. pater. de cast. pec. l. Macedoniani. C. ad Maced. l. & ancillarum. §. si seruus. D. de pecul. quas malè separatim vel Dynus, vel Eustathius proponit quasi nõ idem eis contineatur: Actio recissoria vlucapionis. l. in honorariis. D. de obl. & act. Actio Pauliana. Actio Quod iudicij mutandi causa. Actio æstimatoria Quanto minoris, excepto vno casu, de quo c. 18. Interdictum vnde vi. Interdictum quod vi aut clam. Et omnes prætorix pœnales, excepta furti: velut actio in factum ex edicto, Si quis ius dicenti non obtemperauerit. Actio in duplum ex edicto De publicanis. Actio in factum ex edicto De in ius vocando, si in ius vocatus sit quem vocare non licebat. Actio in factum, quæ datur in eum qui in ius vocatum vi exemit. Actio in factum, quæ in eum datur, per quem factum est quominus quis in iudicio sistat. Actio in factum, quæ in eum datur, qui rationes non edit. l. vlt. D. de eden. quam & in eum competere Græci tradunt, qui non edit speciem actionis. Actio in quadruplum ex edicto de calumniatoribus. Actio depositi in duplum Quod tumultus, incendiij, ruine, naufragij causa depositum sit. Actio rerum amotarum vel corruptarum ex edicto, Si quis testamento liber esse iussus fuerit. Rerum amotarum appellauit cum Græcis in l. Titia. §. pe. D. de man. testa. & l. j. C. de noxal. act. quod notandum. nam & in eo tit. l. pen. & vlt. Iurisconsulti rectè vtuntur amouendi verbo: quòd non fiat furtum propriè. Actio vi bonorum raptorum in quadruplum, vel de turba in duplum. Actio in quadruplum ex tit. de incendio rui. naufr.
- E** Actio Quod metus causa in quadruplum. Actio iniuriarum. l. 5. C. de iniuriis. Interdictum ne vis fiat ei qui in possessionem missus est. Interdictum de tabulis exhibendis auctore Paulo IIII. Sent. tit. 7. quod ibi ostendimus latè. Et ciuiles quædam pœnales, veluti actio ex lege Iulia repetundarum in heredem eius qui repetundarum arguitur, etiam si lis non sit contestata cum defuncto. l. 2. D. ad leg. Iul. rep. l. 2. C. eod. De eo quod peruenit constabat esse perpetuam in heredem. In reum repetundarum erit perpetua. Imò annua. l. pen. C. cod. Loquitur de Comite domorum in Cappadocia, qui erat sub Comite rerum priuatarum. Sub eo procuratores, præpositi gynecio, susceptores, tabularij, coloni. Hi fisco si non inferant pensiones, quòd dicant sibi pecunias ereptas à Comite domorum, intra annum id probare & pecunias repetere debent; quòd si non fecerint, nihilominus conuenientur a fisco. Puto tamen aduersus Comitè repetitionem perseuerare etiam post annum, & legem illam eò tantum spectare, vt ostendat eis ea ratione anni inducias dari. Itè omnes actiones populares. l. vlt. D. de pop. act. veluti De deiectis & effusis, si liber homo occisus, vel si ei nocitum sit, Albi corrupti, Sepulchri violati, Apertarum tabularum ante quæstionem familiæ. Malè excipit Accur. interdictum Ne quid in loco publico, quod
- F**

est perpetuum. Nam non est omnino popolare. quandoquidem non omnibus, sed ei tantum competit cuius interest. Populare tantum est ad aliquid, nempe quia ad publicam vtilitatem pertinet. l. 2. §. hoc interdictum & §. pen. D. ne quid in loc. pub. l. 1. §. vlt. D. de via pub. Malè etiam excipit interdictum de libero homine exhibendo, quod est perpetuum. nam id esse popolare inficior. Patet quidem omnibus, sed non ideo statim popolare, sicut crimina stellionatus, expilatæ hereditatis, præuaricationis, suspecti tutoris, omnibus patent, non tamen ideo publica sunt prorsus. Pertinet etiam ad vtilitatem publicam. quoniam tuetur ciuium libertatem. At non ideo popolare, nisi quid ex condemnatione in publicum redeat, vt ex illa De apertis tabulis ante quæstionem familiæ, cuius pœna aureorum c. partim auctori, partim publico infertur. Idemq; sentiendum de actione Albi corrupti in aureos D. & Sepulchri violati in aureos c. & De deiectis & effusis in aureos B
 2. vt & apud Frontinum 11. de aquæductibus in s. c. quodam. Si quis aduersus ea commiserit, in singulas res in dena millia damnas esset, ex quibus pars dimidia præmium accusatori daretur, cuius opera maximè conuictus esset qui aduersus hoc s. c. commisisset, pars altera media in ærarium redigeretur. Hisdem rationibus collusionis iudicium etiam si admisero esse actionem, non tamen censetur popularis: quia ex ea nihil in ærarium reddit. quæ tradidimus in necem glossæ appositæ ad d. l. vlt. de pop. act. Tertium est de testamento factò à milite iure militari, quod eo decedente intra annum missionis eodem iure valet. l. quod dicitur. D. de mil. test. Post annum nõ valet iure militari. Quartum est ex Constit. græca quæ desideratur in tit. de episc. & cler. vt piorum legatorum actio ex inficiatione dupletur, videlicet si non soluantur intra annum. cuius fit mē- C
 tio in §. vlt. Instit. de oblig. quæ quasi ex cont. nasc. Quintum est de anno luctus, de quo diximus c. 13. Desideratur in cod. titulo de episc. & cler. Constitutio græca qua cauetur, vt si relicta vxore vir tondeatur, qua ex causa ea ætas concedebat matrimonij dissolutionē, ne mulier possit intra annum nubere impune, nisi pepererit intra annum. quod & diuortio factò iusta ex causa dicendum est. l. consensu. §. si verò. l. si constante. C. de repud. No. 22. At viro mortuo idem non esse dicendum arbitror. nam & si peperit intra annum, elugere virum debet, quia non tantum propter turbationem sanguinis luctus indicitur, sed & propter reuerentiam mariti, nisi sit vir luctu indignus. l. liberorum. §. 1. D. de iis qui not. inf. & vt est apud Harmenopulum lib. 4. tit. 6. post partum mulier ἐν τῷ πένθει alij nõ potest nubere, ἐν τῷ πένθει potest. πένθος est virorum luctu dignorum, πένθιμος indigno- D
 rum. Sextum est ex l. vlt. C. de dote. caut. & non num. vt soluto matrimonio exceptio, vel querela non numeratæ dotis intra annum opponatur. quod ita procedere Iustinianus in No. 100. constituit, si biennio tantum durauerit matrimonium. alioquin vel nullo modo opponitur, vel intra tres menses tantum, vt diximus cap. 14. Septimum est ex l. 5. C. de cens. & censit. vt qui se grauatum dicit à peræquatore vel censitore, ea de re queri & agere possit intra annum, non post annum. Octauum est, vt qui intra annum non petunt tutorem impuberi, eius successionem legitimam amittant si impubes decesserit. l. 10. C. de leg. her. l. 2. §. si mater D. ad Tertyl. Nonum est de reis adnotatis, qui annum habent ad se purgandum, intra annum bona eorum obsignantur, post annum fisco vindicantur nisi venerint. l. 1. & 2. D. de req. vel abs. dam. Decimum est ex No. 123. Vt si seruus clericus fiat E
 ignorante domino, ius habeat dominus eum reuocandi intra annum. Militiam vel dignitatem adeptus, perpetuò reuocari potest. malè enim vulgò interpretantur. l. pen. & vlt. C. qui milit. non poss. vt diximus cap. 10. Clericus non nisi intra annum. At ex No. Leonis IX. etiam perpetuò. atque ita D. Paulus Onesimum Philemonis seruum remisit ad Philemonem. qua de re in Clemētis c. 82. Et sic seruus monachus cum ex eadem No. 123. non possit reuocari nisi intra triennium, ex Leonis No. 10. perpetuò reuocari potest. XI. est de bonorum possessione quæ à libetis & parentibus petenda est intra annum, non solum si suo nomine veniant directò, sed & si per seruos heredes scriptos. l. 1. D. de suc. ed. l. filij in fi. D. ad s. c. Tertyl. XII. est, vt magistratus vel officialis, qui finita administratione pecuniã fiscalem penes se esse professus est & retinet, intra annum teneatur tantum quasi debitor fiscalis, post annu lege Iulia de residuis. l. sacrilegi. §. vlt. D. ad leg. Iul. pec. XIII. est de causis criminalibus, quæ olim finiendæ erant intra annum. cuius iuris vestigiũ est in l. reus. D. de mu. & ho. vt Obs. 1. c. 8. ostēdimus, & in l. in s. c. §. pen. D. ad Turp. vbi hæc verba, vel biennio, Triboniani sunt, cuius princeps biennium causis criminalibus præscripsit. Meritò

- A** Meritò igitur, vt ea l. reus, continetur, intra annum reus delatus honores petere non potest. XII I I. est ex l. 2. C. de naufr. vt nauicularius qui exportat publicas species intra annum probet naufragium quod allegat. quod videtur pugnare cum l. pen. eiusdem tit. quæ biennium statuit. Solutio sumenda est ex l. 2. C. Th. eod. tit. quæ pro locorum interuallo annum aut biennium statuendum esse declarat. X V. est ex No. 1. Vt si heres monitus sententia iudicis in exequenda voluntate defuncti annum moratus sit, hereditatem amittat deducta portione legitima, si ex eis sit quibus portio legitima debetur. idémque est in legatario & fideicommissario. Additur ex No. 131. vt si iusserit testator *ἔσθ'να* fieri, intra annum extruatur & perficiatur. X V I. est ex No. 123. & No. 6. Vt ne episcopi supra annum absint extra episcopem suam. X V I I. est ex constitutione quadam græca, quæ desideratur in tit. de episcop. aud. vt episcopus & tres bonæ opinionis viri singulis annis inspiciant opera ciuitatis, & curent ea metiri, eorúmque rationem ab administratoribus reddi. Hęc tantùm Græci. Addi pleraque possunt, vt quod diximus supra c. 15. 16. 18. annum ad delibendum dari, & interdum intra annum ad eundam hereditatem, & interdum tempora appellationis exercendæ anno concludi. Cœptam item appellationis causam intra annũ esse finiendam. Addi etiam potest ex l. vlt. C. de iu. del. Inuentario faciendo esse præscriptum annum, si ab eo loco, in quo sunt bona hereditaria, longè absit heres. Præsentis tres menses dantur, vt diximus cap. 13. Item aliud ex l. 1. §. sin. verò. C. de adf. tol. cum qui ex libertate in seruitutem vocatur iuratoriæ cautioni committi, & ea præstita si annum abfuerit, in seruitutem trahi. Item ex tit. De rei vx. act. Dotem quæ in rebus mobilibus aut mouentibus consistit, intra annum esse reddendam. Item ex l. 2. & 3. C. de comteatu, vt miles qui supra comteatus diem annum abfuerit, decem sequētibus postponatur. Item qui Reip. causa abfuerunt, reuersi habeant anni vacationem. §. item qui Reip. Inst. de exc. tut. Item ex No. 112. Vt post tria edicta, si intra annum non venerit contumax litigator, causa agatur *μονομερῶς*. Item ex l. 6. C. de erog. mil. an. & l. pen. §. pen. C. de præf. 30. an. & l. quanuis. C. de decur. alia quædam.

De Biennio.

CAP. XXI.

- D** **R**imum, vt post annos liber esse iussus, post biennium liber fiat. l. libertas. §. vlt. D. de man. test. Secundum, vt si biennio non apparuerit conductor, nec soluerit pensiones, possit expelli, & inuecta illatæque eo absente adhibitis tabulariis describi. l. quæro. §. inter l. cum domini. D. loc. Lex, cum domini, est ex lib. de off. præf. vigil. quòd casum ponit, quo impune horrea & insule effringuntur, quæ res ne fiat temere pertinet ad curam præfecti vigilum. l. 3. §. effracturæ. D. de off. præf. vig. Idem verò dicimus de emphyteuticario ecclesiastico No. 120. Tertium est de causis criminalibus, vt finiantur intra biennium. l. vlt. C. vt intra cer. tem. cri. quæst. ter. excipiuntur aliquot casus, quorum vnum exposuimus. c. 19. alterum. c. 13. Quartum est de actione de dolo, quæ ex Constantini lege biennio continuo concluditur. l. vlt. C. de dolo. olim erat annalis. Quintum est ex l. si mulier perfectæ. C. ad S. C. Velleia. mulierem quæ pro alio intercessit non iuuari S. C. Velleiano, si post biennium denuo eiusdem rei nomine se obligauerit vel satisfecerit. idémque est in No. 61. quod si pro extraneo intercedat, locum habet non si pro marito. nam & si sæpius intercedat pro marito, non tenetur No. 134. etiam si post biennium iteretur obligatio. quod Græci notant. Sic pro extraneo intercedens ipso iure obligatur, pro marito non item. Pro extraneo intercedens non iuuabatur ante S. C. Velleianum. Pro marito intercedens adiuuabatur edictis quibusdam. Sextum est de exceptione non numeratæ pecuniæ, quæ biennio continuo extinguitur. l. in contractibus. C. de non nu. pec. olim quinquennio. Alia sunt tempora exceptionis non numeratæ dotis. Septimum est ex l. 2. C. de sponsal. vt si sponsus præfens in eadem prouincia intra biennium non exequatur nuptias, possit puella impune alij nubere. Absens expectatur triennium. l. 2. C. de repud. Octauum est ex l. vlt. C. de iu. dot. vt promissor dotis post biennium præstet reditus, pensiones & vsuras trientes, quæ aliàs non solent venire ex stipulatione nisi in stipulatum deductæ sint, nec reditus nisi post litem contestatam. Nonum est ex l. vlt. C. de iu. dom. imp. vt creditor, etiam si nihil de eo conuenerit, possit pignus distrahere biennio postquam debitori testatò denuntiauerit vel iudex pronuntiauerit pecuniã solui

& vt non inuento emptore ceteris dilationibus & denuntiationibus obseruatis, tū à prin- **A**
 cipe pignoris dominium creditori addicatur, ita tamen vt adhuc intra biennium id debi-
 tor soluta sorte & vsuris & damnis recipere possit. X. hoc est, Legatione functis biennij
 vacationem dari. l. filius. l. Paulus. §. 1. l. vicarius. D. de legationibus. l. 3. C. eod. l. 2. C. de mu-
 ner. & honor. non cont. XI. est ex No. 134. vt vxorem ob adulterij crimen coniectam in
 monasterium maritus intra biennium reducere possit si velit. Olim si reduxisset fiebat le-
 nocinij reus. XII. est ex l. 1. C. de sent. præf. prætor. vt contra sententiã præf. prætorio, post-
 quam ei successum fuerit, intra biennium liceat principem supplicare per libellum. XII. I.
 est ex l. 7. C. de om. agr. def. Eos qui prædia defecta siue ἀπορα fuscipiunt, non nisi post
 biennium solemnem canonem fisco inferre. Cui addendum ex l. 8. eod. tit. vt qui prædia
 defecta occupant; ab eis ea dominus possit repetere intra biennium redditus melioratio- **B**
 nibus. quod videtur pugnare cum l. locorum eod. tit. & l. vlt. C. de cens. & censitor. de qui-
 bus supra cap. 18. Sed illa de eo loquuntur, cui addicta sunt prædia à peræquatore. Lex
 autem 8. de eo qui occupauit. quod sic Græci: ὁ ἐρήμῳ ἀγρῷ ἐπιβάς, ἐν τῷ δύο ἐτῶν ἐναγέσθῳ
 ὡς τῷ δεσπότῳ. XIII. I. est ex l. vlt. C. de bo. auct. iud. pos. vt quibusdam creditoribus
 missis in possessionem, quibusdam non missis, admittantur etiam non missi intra biennium
 inter præsentēs, vel intra quadriennium inter absentes. XV. est ex l. 2. C. de term. moto.
 vt qui in mouendis terminis alij ministerium præbuit, biennio ad opus publicum detur.
 Addatur & quod de naufragio probando intra biennium diximus cap. superiore, & de
 causa appellationis peragenda intra biennium cap. 16. Item ex No. 15. vt defensor ciuita-
 tis biennio id muneris administret. Itémque patronus fisci ex l. sancimus. 2. & l. petitione. **C**
 l. iubemus. C. de aduo. diu. iud. & primicerius fabricæ. l. 2. C. de fabricen. & primicerius
 notariorum. l. 2. C. de primic. & not. & alij l. 1. C. de decan. l. 1. C. de mensor. l. Alexandri-
 nis. C. de decur. l. vlt. C. de off. præf. vr. Et aliud ex l. vlt. C. de comætu. Et aliud ex l. 1. C.
 si quæ. præd. pot.

De Triennio.

CAP. XXII.

Primum est de vsucapione rerum mobilium, quæ hodie triennio perficitur. l. 1. C. de
 vsuc. transform. Adiciunt etiam Græci seruitutem aquæ triennio adquiri ex l. 2. C.
 de ser. & aq. Videntur namque in ea legisse *Mobilium*, sed forsitan rectius *Immobili-
 um*, vt scilicet seruitutes comparentur rebus immobilibus, sicut & panes ciuiles. No. 7. Secundum **D**
 est de emphyteuticario, vt excidat iure emphyteuscos, si triennio cessauerit in soluendo
 canone. l. 2. C. de iu. emphy. De paganico loquimur. nam aliud esse in ecclesiastico capite
 superiore ostendimus. Tertium est ex l. 1. C. de fideic. vt si triennio solutum sit annuum le-
 gatum, in futurum etiam perpetuò debeatur, nisi probauerit heres in triennium tantum
 modo id fuisse relictum. Constat in ea specie relictum fuisse legatum. Sed de tempore
 dubitabatur. Quartum est ex l. 4. C. de vedig. & com. vt locentur publica in triennium.
 Olim in quinquennium, vt Varro scribit III. de ling. lat. Quintum ex l. pen. C. de pat.
 pot. vt filio iam trimo à patre petantur aliméta. Sextum est ex l. 4. D. de incen. rui. & naufr.
 vt qui ex naufragio grauiorem prædam appetierunt, liberi in triennium relegentur vel ad
 opus publicum dentur. Retinent Græci vbique vocem latinam *πραΐδα*, vt & in legibus **E**
 Georgicis Iustiniani *πρὲς πραΐδας ζώων*. Moschopulus *πρὲς χερῶν. πραΐδα ἢ γινομένη βλάβη
 ἐν ἀμπελῶσι καὶ ἀρβορίσιν καὶ τοῖς τοῖς πσι*. VII. est ex l. properandum. C. de iudic. lites ciuiles
 triennio esse finiendas. quod & Manuelis Comneni No. quadam confirmatum est. Exci-
 piuntur casus plerique suis locis supra digesti. VIII. est ex l. pen. C. de apochis pub. vt
 qui proximo triennio prolatis apochis ostendit se publica tributa soluisse, præsumatur o-
 mni tempore soluisse. IX. ex l. vlt. C. de rep. he. vt suus heres maior xxix. annis, qui re-
 cufauit hereditatem, rebus integris intra triennium possit ad eam reuerti. Itémque minor
 post annos xxx. triennium habet. Decimum est ex l. 1. C. de sent. adu. fis. lat. ret. Res iudi-
 catas aduersus fiscum intra triennium retractari. Vndecimum est ex No. 22. solui matrimo- **F**
 nium si vir per triennium non fecerit *πᾶσι φύσει*. Antea biennium l. in causis. C. de
 repud. Addatur & quod cap. superiore dictum est de sponso, qui non exequitur nuptias
 intra triennium, & cap. 20. de seruo monacho reuocando intra triennium. Et ex l. 2. C. de
 mun. & hon. nō cont. ab honoribus ad alios honores triennij vacationem dari. Et ex No.

- A 123. vt aleatori triennio interdicitur sacro ministerio. Et aliud ex l. per hanc. C. de adu. diu. ex qua in l. vlt. eiusdem tit. pro biennium, forté legendum, triennium. Et aliud ex l. vlt. C. de comæatu. Adde. l. 9. §. 1. De rit. nup.

De quadriennio.

CAP. XXIII.

- P**rimum est de quadriennij præscriptione quæ fisco datur & aduersus fiscum. Fisco, si alienauerit rem alienam vel alij pignori obligatam, & eo nomine conueniatur à domino aut creditore pignoratitio. l. 2. C. de quad. præf. Aduersus fiscum, si post quadriennium vindicet bona quasi vacantia, quæ alius tenere cœpit. l. 1. C. cod. tit. l. 1. §. diuus. D. de iur. fis. l. intra. D. de diu. temp. præf. I I. est de restitutione in integrum. Hæc olim anno vtili extinguebatur, hodie quadriennio continuo. l. vlt. C. de temp. in integ. rest. l. vlt. C. de rep. her. De restitutione in integrum loquimur quæ fit cognitione prætoris, siue minori ea post annum ætatis xxv. siue maiori cōcedatur. Itaque rectè sentiunt Græci venditionem rescindi officio prætoris secundum l. 2. C. de resc. vend. si supra dimidiam veri pretij fraus interuenerit, intra quadriennium duntaxat. atque ita in foro seruari referunt. Imò & decreto Romani Lacapeni *ὅτι ὑπερθηματισμῶ* ita definitum est. His potest de quadriennio adiici quod tradidimus supra cap. 21. ex l. vlt. C. de bo. auct. iud. pos. Et aliud ex l. 2. C. de comæatu. Et aliud ex l. vxor. C. de repud. quod tamen abrogatur. No. 117.

De quinquennio.

CAP. XXIII.

- P**rimum est de querela inofficiosi testamenti, quæ quinquennio extinguitur l. 2. C. in quib. cau. in integ. rest. nec. non est. Post quinquennium non potest agi querela, nisi ex magna & iusta causa. l. contra. C. de inoff. test. Secundum est ex l. vlt. C. de postl. & redemp. ab host. redemptum ab hostibus, à redemptore teneri quasi pignoris iure, liberari solutione pretij vel opere quinquennij. Tertium hoc est, diuortio factò culpa mulieris, ante quinquennium non posse eam alij nubere, & interim subiici legi Iulie ac si diuortium factum non esset. l. consensu. §. hæc nisi. C. de repud. No. 22. quod secundum Nouellas nouissimas ita procedit, si culpa vxoris factum sit vt repudium siue *ἀπερσάσιον* maritus mitteret. No. 117. nisi adulterij causa miserit. quo casu nec post quinquennium mulier alij nubere potest, sed coniicitur in monasterium. Quod si mulier ipsa sine causa repudium miserit, ex eadem No. etiam in monasterium coniicitur, nec vllò tempore potest alij nubere. Itaque abrogatur. §. hæc nisi, & No. 22. ea in parte. At si ex causa repudium mulier miserit, anno duntaxat nuptiis abstinebit. d. No. 117. Imò nec anno integro si intra annum pepererit, vt diximus cap. 20. In huius rei tractatione corruptè apud Harmenopulum lib. 4. Epito. tit. 7. ita legitur, *Ἐὶ δὲ ἡ γυνὴ τῷ ἀνδρὸς ἀλόγως χωρῶσεν* legendum *ἐυλόγως*. Quid si vir repudium miserit, an aliquanto tempore nuptiis abstinebit? Minimè, siue ex causa id miserit siue sine causa. d. l. consensu. §. sin autem aliter.
- E** Nouel. 117. Verùm hodie ex Nouel. 127. & 134. communis est pœna viri & vxoris repudio sine causa misso. nam & vir ipse in monasterium coniicitur. Quartum hoc est, adulterij crimen, quod ab extraneo vel extranei iure in masculum intenditur, quinquennio continuo extingui. l. 1. §. accusationem. D. ad Turpil. l. miles. §. adulterij. D. ad leg. Iul. de adult. Idemque est in crimine peculatus. l. 7. D. ad leg. Iul. pec. & in accusatione contra S. C. Silanianum apertarum tabularum eius qui à familia occisus esse dicitur. l. in cognitione. D. ad S. C. Silan. Aliàs crimina vicennio tolluntur. Quintum est, ne de statu defunctorum post quinquennium quærat. qua de re specialis est titulus. Est autem vetus Senatusconsultum. Suetonius in Vespasiano, Vetuit inter cetera quæri de cuiusquam defunctorum statu ultra certos annos. Similiter ex S. C. post manumissionem libertus intra quinquennium duntaxat potest proclamare ad libertatem. l. 2. & 4. D. si ing. esse iud. quod abrogatur in l. vlt. C. vbi cau. sta. Collusio item domini & serui detegenda est intra quinquennium l. 2. D. de col. det. Sextum est ex l. pen. C. de præpos. sac. cubic. vt seruum inuito vel ignorante domino factum principis cubicularium, dominus reuocet intra quinquennium. Septimum est ex l. 1. C. de contr. iud. donationes collatas in magistratus urbanos vel adf-

fores vel domesticos eorum post successionem quinquennio confirmari, intra quinquen- **A**
 nium reuocari posse. Octauum est ex l. 4. §. 1. D. ad leg. Cor. de sic. In quinquennium relegari eum qui causam mortis præbuerit per lasciuiam, id est, *καὶ τοῦ πρῶτου καὶ παύσιαν*. Simili-
 ter præses in quinquennium relegatur, qui in numerum aduocatorum non Christianum
 recipit. l. nemo. C. de episc. aud. & in alia specie No. 112. Nonum est ex l. 2. C. de vect. & cõ.
 Rem fisco commissam, fiscum vindicantẽ repelli præscriptione quinquennij. Sed & ante
 quinquennium non ager vtiliter, si res non existat, nec dolo supprimatur, vt si seruus bo-
 na fide manumissus sit. Decimum est ex l. 2. C. de apost. vt Christianus qui deserta eccle-
 sia transit ad Græcos, id est, paganos, vt in conciliis sæpe, vel Iudæos etiam post mortem
 accusari possit, quasi instabilis intra quinquennium continuum. XI. est ex No. 131. vt si
 restator oratorium fieri iusserit, intra quinquennium perficiatur. XII. est ex l. 1. §. quod **B**
 dictum. D. de separat. vltra quinquennium post aditionem hereditatis creditores defun-
 cti separationem non impetrare. XIII. est ex No. 100. de exceptione non numeratæ do-
 tis, quæ vel intra annum, vel intra tres menses opponitur, vel nullo modo, vt dictum
 est c. 14. & 20. Verùm ab ea definitione excipiendus est maritus minor xxv. annis, cui à cõ-
 tracto matrimonio xii. anni dantur ad proponendam & contestandam querelam non
 numeratæ dotis. Heres item mariti minor annorum xxv. cui datur quinquennium siue
 maritus minor fuerit siue maior. XIII. est ex l. vlt. C. si maior fac. alie. rat. hab. aliena-
 tionem rerum minoris sine decreto factam confirmari quinquennio, si post xxv. annum
 ætatis intra quinquennium eam non reuocauerit. Erant & olim quinquennij præscriptio-
 ne tuti, qui quid emerant à fisco, de qua in §. vlt. Instit. de vsuc. l. vlt. C. si aduer. fil. l. neque **C**
 C. de restit. mil. & in C. Th. tit. de quinq. præscr. Hodie statim tuti sunt ex Constitutione
 Zenonis translatis actionibus in fiscum. Potest & iis aliud adiici ex l. 2. C. de mun. & ho-
 nor. non contin. & aliud ex l. vlt. C. de adu. diu. iud. & aliud ex No. 22. vt maritus captus
 ab hostibus expectetur quinquennium: quod mutauit Leo No. 33. Et aliud ex l. milites. §.
 vlt. D. de re milit. Adicit & illud Oldendorpius ex Constitutione Iustiniani, iuris disci-
 pulis præscriptum esse quinquennium, quo demum expleto inter aduocatos recipiantur.
 l. petitiones. C. de aduo. diu. iud.

De VII. & VIII. annis.

CAP. XXV.

Infantem cum dici qui minor est annorum vii. l. 3. C. qui admit. l. si infanti. **D**
 C. de iu. deli. l. 1. De adm. tut. l. 14. D. de spons. Anagnosten non fieri ante an-
 nos octo. No. 123. Hoc ita notant Græci. At No. loquitur de xviii. annis. Vidẽ
 tur legisse vii. tantum, vt constat ex Balsamone Nomocanonis tit. 1. c. 28.
 De septem annis hoc etiam adnotat, *δι' ἐπιταγῆς τῆ ἐκ τοῦ πρῶτου οὐ κατὰ χεῖρας*
καὶ τελευτήσας ὑπὲρ αὐτῶν δεσπόζει ὁ ᾄης. quod quid sit, vel vnde sumpserint nescio.

De decennio.

CAP. XXVI.

Decimum est de vsucapione rerum immobilium, quæ hodie decennio inter præ-
 sentes, vicennio inter absentes completur. l. 1. C. de vsuc. transfor. No. 119. eodẽ **E**
 demque modo seruitutes non vtendo amittuntur decennio inter præsentem
 & vicennio inter absentes. l. pen. C. de ser. & aq. atque etiam adquiruntur. nam
 vbiq; iura in adquirendis seruitutibus longum tempus exigunt. & donationes rerum
 minoris factæ sine decreto post legitimam ætatem decennio inter præsentem, & vicennio
 inter absentes confirmantur. l. vlt. C. si maior fac. ali. rat. hab. Hoc verò longum tempus fe-
 re semper dicitur & diuturnum. l. si cum. §. Aristo. D. qui & à quib. man. lib. non fiant. In
 longũ tẽpus siue in lōgiorem diẽ cauere, est in annos decẽ l. penult. de præst. stip. Paulus 5.
 Sæt. tit. 9. l. 1. De ripa mun. l. si finita. §. 1. D. de dam. inf. Hæc longi tẽporis præscr. siue lōga
 præscriptio, de qua est tit. in C. de præscr. lon. temp. & quatuor qui sequuntur: quæ quibus
 casibus locũ non habeat, Græci sub hoc tit. tractare incipiunt inscitè, cũ id ampliores, quæ **F**
 sequuntur, tẽporũ præscriptiones demonstraturæ sint satis, & hoc potius tradi conueniat
 quibus casibus locũ habeat. Secundũ est de exceptione non numeratæ dotis, cuius tẽpus
 est decenniũ ex No. 100. nam post decenniũ soluto matrimonio nõ opponitur. Tertium
 hoc est, olim decennio infirmabatur testamentum. l. 6. C. Th. de testa. Hodie non item,
 nisi

- A** nisi aperte testator declarauerit se in eo non peritare. l. sancimus. C. eo. tit. Nuda voluntate infirmatur concurrente decennio. Quartum est ex l. ult. D. de abigeis, vt receptores abigeorum in decennium extra Italiam relegentur. Quintum est ex l. siue. D. de pœnis, vt qui in metallum damnati sunt non addito tempore, nec etiam eo vt sint perpetuò metallici, eis decennij tempora præfinita videantur. Cui addendum ex l. in metallum cod. tit. In metallum damnatos perpetuò iam senes dimitti, si vel cognatos vel adfines habeant, à quibus alantur, vel non minus decem annis pœna functi sint. quò spectat etiam rescriptum Traiani ad Plinium de iis qui ex damnatione serui publici essent. Sextum est ex l. z. C. de incolis, vt qui in aliqua ciuitate decem annos fecit, videatur ibi domicilium habere. Sic Græci loquuntur *ὁ ποιήσας ἐν πόλει δεκά ἔτη*, vt in l. miles. §. quidam. D. ad leg. Jul. de adult. Dies quos in custodia fecisset. & in l. seruus qui testamento. D. de statu lib. Annum in fuga fecerat. & in antiqua inscriptione: **MEMORIAE C. F. L. PEDUCEÆ IULIANAE MORIBVS NATALIBVS AC PVP. PRISCIS ILLUSTRIBVS-QUE FEMINIS COMPARANDAE, QUAE VIXIT ANNOS XIII. D. XLVII. CVM MARITO FECIT MD. D. XX.** Est & alius locus in l. pen. C. de agr. cens. Septimum est ex l. i. D. de nund. ius nundinarum exercendarum non vtetido decennij tempore amitti. Nundinas interpretantur *πανηγύρι ἢ τοὶ πλὴν λεγόμεναι ἀτελείαι*. Sic & ad l. i. C. de nundinis. *ὡςτι ποιήσας πλὴν λεγόμεναι ἀτελείαι ἀποφάσσι πρὸς ἐμπορίας.* & ad l. 3. D. de feriis *ἐν πανηγύρεσι καὶ ἀτελείαις.* nundinas ergo vocabant vacationes, & inde vulgò à nobis ferias appellatas reor. De eis habemus præclaram nouellam Basilij Iunioris, quæ aperte indicat eas in agris priuatorum institui qui hoc ius impetrauerint, nec posse transferri in alia loca nisi ex communi omnium negotiatorum sententia. Quòd si dissentiant inter se, & alij locum commutare velint, alij non item, vincere eorum sententiam qui ex antiquo more nihil mutari volunt. & hoc quidem si agatur de transferendis nundinis à potentioribus ad potentiores, vel à tenuioribus ad tenuiores, vel à potentioribus ad tenuiores. A tenuioribus enim ad potentiores nundinarum translationem non fieri, nisi concurrat vetustas & omnium consensus, id est, nisi ex omnium voluntate transferantur in potentiorum agros in quibus & iam olim ab initio institutæ fuerint, & postea omnium sententia translatae ad tenuiores, à quibus nunc pristinis dominis restituentur rectè. Addi & de decennio potest aliud ex l. in omnibus in fi. De diu. temp. præf. & aliud ex No. 117.

De annis XII. XIII. XV. XVI. XVII. & XVIII. CAP. XXVII.

- P**ubertas in masculo æstimatur ex annis XIIII. In femina ex XII. l. 2. C. quando tut. vel cur. esse des. l. 5. D. qui test. fac. poss. §. 1. Instit. de nupt. l. 2. D. de vul. subst. No. 119. De masculo fuit olim dubitatum. Sed obtinuit etiam in masculo pubertatem annis æstimari, non habitu corporis. Hæc autem definitio ætatis ad multa pertinet. Impubes non potest testamentum facere, non potest testimonium dicere. l. in uiti. D. de testib. non torqueri. l. de minore. D. de quæst. non nuptias contrahere, non obligari sine tutoris auctoritate. Pubes potest. Sunt & alia multa. Plena pubertas in masculo æstimatur ex annis XVII. vel XVIII. quem Græci vocauerunt exephebum, vt Censorinus scribit, proximum pubertati mellephebum. Puberem ephebum. Plenè puberem exephebū. In femina ex XIII. l. Mela. D. de alim. leg. l. adrogator. D. de adoptio. l. quidam. D. de re iudi. l. 19. C. Th. de decur. §. iustæ & §. ult. Instit. qui & quib. ex cau. man. non poss. l. 1. §. pueritiam. D. de postul. No. 115. vbi ostenditur excusari eum qui non attingit plenam pubertatē si testatorem non redemerit ab hostibus, quasi imperfectæ ætatis sit qui ad plenè pubes nō sit. Leges Longobardorum ex annis XVIII. non plenam tantum pubertatem, sed & legitimam ætatem constituunt. tit. de ætate legitima. At lege Lætoria & prætoris edictō constat ex annis XXV. tam in femina, quàm in masculo perfectam & legitimam ætatem æstimari.
- F** Ex venia principis in masculo ex annis XX. In femina ex annis XVII. l. 2. C. de iis qui ven. æt. imp. quæ specialiter dicitur firma ætas proxima legitimæ, in l. 1. C. eod. tit. Virgil. IIII. celog. Hinc vbi iam firmata virum te fecerit ætas. Et ex No. Leonis 28. ipso iure. De annis XV. hoc notant, vt curatores operum publicorum vsque ad annos XV. teneantur si opera vitium fecerint. l. 7. C. de op. pub. & vt curialis vel officialis non antè ordinetur episcopus quàm se in monasterio exercuerit per annos XV. No. 123. & vt qui reditum certum dona-

uit cum possessiones nullas habeat damnetur statim præstare æstimationem reddituum annorum xv. l. si quis argentum. §. sin autem C. de donat. De annis sedecim, ne fiat τώης nisi qui xvi. annum excessit. l. 2. in prin. D. de vac. mun. Sed hoc est potius de annis xvii. nam exigit quodammodo in curatore rei frumentariæ plenam pubertatem.

De annis. XX. CAP. XXVIII.

Rimum est ex s. c. Claudiano, ut maior xx. annis, id est, qui compleuit xx. annos qui se vxnire patitur prætij partiendi causa, seruus fiat, nec manumissus recipiat ingenuitatem. §. pen. Instit. de iu. per. l. 1. D. quib. ad lib. proc. non licet. Secundum est ex lege Aelia Sentia, ut minor xx. annis non possit seruum manumittere nisi vindicta causa probata apud cõcilium, ad quam pertinet l. 1. D. de manumiss. l. 4. D. de ser. exp. quas malè sub hoc tit. Græci separatim exponunt. Ei verò derogatum est Constitutionibus Iustiniani. nam viget quidem ea lex inter viuos. at ut testamento minor xx. annis exephebus etiam possit manumittere primùm constituit Iustinianus. §. vlt. Instit. qui & quib. ex cau. man. non poss. deinde ut etiam ephebus. No. 119. Tertium est ex lege Iulia, ut minor annorum xx. non cogatur iudicare. l. cum lege. D. de rec. qui arb. rec. Eligitur enim interdum & datur iudex dummodo sit exephebus. l. quidam. de re iud. Quartum est de criminibus quæ regulariter xx. annis extinguuntur. l. quærela. C. ad leg. Corn. de fal. Excipiuntur tria quæ quinquennio extinguuntur, de quibus diximus. §. cap. 24. Excipitur etiam crimen iniuriarum quod anno extinguitur. l. 5. C. de iniuriis. Similiter verò omnes actiones ciuiles fiscales, excepta causa commissi & vacantium bonorum, de quibus diximus. §. xx. annis extinguuntur. l. in omnibus D. de diuer. temp. præscr. l. 1. §. pen. & vlt. D. de iur. fisc. l. 2. & 3. D. de req. nec abs. dam. Vulgò autem male in d. l. §. vlt. deferri, cum sit legendum deferri, pro quo Græci τῶσα γέλλεσθαι lib. 56 Βασιλικῶν. tit. 11. ac similiter, ut ex Petro Fabro rari & singularis ingenij viro, cum ego tum alij plures didicerunt, pro defendere, legendum deferre in l. famosi. D. ad leg. Iul. maiest. pro quo Græci habent κινῆν in l. mulierem. D. de accus. Rursus Reip. rationes subscriptæ & expunctæ aduersus administratorem rerum ciuitatis non tractantur ultra annos xx. & aduersus heredem eius ultra annos x. d. l. in omnibus. l. calculi. D. de adm. rer. ad ciu. per. Quintum est, iustum tempus militiæ esse xx. annorum, quod ciuiliu munerum vacationem præstat l. 1. C. de excu. vet. l. 3. C. de iis qui non impl. stip. sac. sol. sunt. l. 1. C. de profess. Sextum est ex l. 2. C. de long. tem. præf. quæ pro lib. op. ut qui bona fide fuerit in possessione libertatis per annos xx. ei non possit fieri controuersia status. De xx. annis addi vnum potest ex superiori capite, & alia quædam ex cap. 16. Addendum & ex l. in testimonium. D. de testi. minorem xx. annis in criminalibus causis testimonium dicere non cogi: impubes prohibetur. l. 3. §. lege. eod.

De annis. XXV. CAP. XXIX.

Hæc dicitur ætas plena, integra, perfecta multis in locis, quos referre putidū esset. Et status in l. cum pater. §. curatoris. D. de leg. 2. l. cum de ætate. D. de probat. l. pen. C. quan. dies leg. ced. Et iusta ac legitima à lege Lætoria, ut constat ex l. 2. C. Th. de donat. in qua ita est rescriptum, Donec annos Lætorix legis egressus legitimam compleuerit ætatem. In hanc vsque ætatem homines curatorum auxilio reguntur. l. 1. D. de minor. Minori xxv. annis iuris ignorantia prodest. l. regula. D. de iu. & fac. igno. l. 2. C. cod. tit. Minor. xxv. annis adulterij accusare non potest. l. si maritus. 2. §. lex. D. ad leg. Iul. de adult. Minor xxv. annis decurio fieri, vel ad honores aut munera ciuiliia admitti non potest. l. non tantum D. de decur. l. ad Remp. D. de mun. & honor. l. 2. §. 1. D. de vac. mun. l. 2. C. qui prof. se exc. quod tamen exceptiones habet quasdam. Eadem ætas exigitur in iudice, ut Harmenopolus scribit lib. 1. ex lib. vij. Βασιλικῶν. tit. v. & in tutore & curatore. l. vlt. D. de leg. tut. & in diacono & hypodiacono Nou. 123. Eandem ætatem in procuratore Oldendorpius exigit malè ex l. exigendi. C. de proc. cum sufficiat plena pubertas. §. iuste Instit. qui & quib. ex cau. man. non poss. Et l. exigendi, de defensore loquitur non de procuratore. Minor. xxv. annis defensor idoneus non est,

- A** non est, quia restitui potest in integrum. l. minor. D. de procur. qua ratione & idoneus fideiussor non est. ideoque improbari à iudice potest. Non potest quis eam cuius tutor vel curator fuit, intra annum xxv. uxorem ducere, nec filius eius. Imò nec post xxv. annum ætatis, etiam si rationes reddiderit intra annum vtilem, quoniam adhuc intra annum impetrata restitutione rationes retractari possunt, quod coitio nuptiarum impediret. Hodie intra annum xxix. quoniã annus utilis mutatus est in quadriennium continuum. l. si patris. C. de interd. mat. l. non est. D. de rit. nupt. l. si filius. §. si quis eo tempore. D. de lib. & post. l. qui pupillam. D. ad l. Iul. de adult. In d. l. non est, falsò quidam codices habent xxvii. quos secutus Dynus ex ea in suo libro posuit præscriptionē xxvii. annorum eodem errore, quo & præscriptionem 1 x. annorum §. Eadem verò ratione
- B** puto non posse quęquam arrogare eum, cuius tutor vel curator fuit intra annos xxix. quanquam l. nec ei. D. de adopt. de xxv. annis tantum loquatur. Et ita etiam statutum tempus accipere oportet in l. nam postea. §. si minor. D. de iureiur. His adiiciunt Græci ex l. rationes. C. de adm. tut. rationes administratæ curæ, per actionem scilicet negotiorum gestorum, durante officio ante impletum annu xxv. peti non posse. quod pugnat cum l. cum curatore. D. de adm. tut. & l. si adhuc. §. vlt. D. de tut. & rat. dist. Vtraque est accipienda de actione ex stipulatu. De l. si adhuc, est certum. De l. cum curatore, dubitantem inscriptio confirmabit. quandoquidem lib. xxiiii. ad edictum Paulus de stipulatione Rem pupilli, vel adolescentis saluam fore, disputauit.

De annis xxx.

CAP. xxx.

- C** Rimum est ex Nou. 120. vt locationes rerum ecclesiasticarum xxx. annum non excedant. Secundum est de præscriptione xxx. annorum, qua tolluntur actiones personales & mixtæ, nō longa præscriptione, veluti petitio hereditatis. l. pen. C. in quib. cau. ces. long. temp. præsc. l. hereditatis. C. de pet. her. l. licet. C. de iur. del. & finium regundorum, communi diuidendo, familiæ exciscudæ. l. vlt. C. fin. reg. l. i. §. ad hæc. C. de anna. exc. furti etiam si adhuc viuat fur, & rem sæpissimè contrectauerit. d. l. i. quod olim nō obrinuit. l. si cum quis. §. quandiu. D. de fur. vi bonorum raptorum in simplum. d. l. i. Cōdictio indebiti. l. indebiti. §. vlt. D. de cond. ind. Actio ex empto vendito. l. empti. C. de euict. Actio Fabiana. l. 3. §. i. D. si quid in fr. pat. Actio fideicommissi. l. 79. de leg. 2. Actio tutelæ. l. tutores. C. arb. tut. Actio negotiorum gestorum. l. aduersus. C. de neg. gest. Actio serui corrupti. l. 13. D. de seru. cor. Actio iudicati. l. miles. §. vlt. D. de re iud. Actio momenti, quoties absentis occupata possessio est. l. vlt. C. vnde vi. Actio mandati, locati, pro socio, constitutæ pecuniæ, & omnes personales, quibus minora tempora præstituta non sunt. d. l. i. C. de an. exc. l. 2. C. de const. pec. Adiicit interpres No. Valent. de episcopali iudicio, actionem homicidij, ciuile scilicet. Nam crimen vicennio extinguitur. & actionē de fugitiuis reuocandis. quod vtiq; verum est si dominus deserit eos possidere. Longa præscriptio non sufficit. l. i. C. de ser. fug. Et de Curialibus vel collegiatis reuocādis, vt in No. Maioriani de curial. quod tamen abrogatum est l. 5. C. de præscri. 30. an. l. 55. C. de dec. Actiones in rem olim in Italia vsucapione anni vel biennij tollebantur, in prouinciis præscriptione x. aut xx. anno.
- E** Hodie & in Italia & in prouinciis tolluntur vsucapione x. aut xx. annorum aduersus bonæfidei possessorem, & præscriptione xxx. ann. aduersus malæfidei possessore. itemq; ex No. 119. aduersus bonæfidei possessorem, qui à malæfidei possessore ignorate domino emit. idemq; dicendum de hypothecaria quæ aduersus extraneum bonæfidei possessorem perit ann. x. aut xx. l. si à creditore. & l. vlt. C. de obl. & act. l. i. & 2. C. si adu. cre. præf. op. l. creditor. D. de diu. temp. præf. aduersus malæfidei possessorem an. xxx. l. cum notissimi. C. de præf. 30. vel 40. ann. Actiones in personā ex contractibus in Italia tollebantur anno utili, in prouinciis erant perpetuæ. Hodie vbiq; tolluntur præscript. xxx. ann. quibus etiam adiunguntur mixtæ, veluti petitio hereditatis & finiu regundorū & similes. Ac primū quidem Theodosius constituit, vt in prouinciis exemplo actionum
- F** in rem, tempore etiam tollerentur personales, nō tamen x. aut xx. annis, sed xxx. l. sicut. C. de præscr. xxx. ann. cuius inscriptio talis esse debet, THEODOS. ET ARCAD. A. A. Fuit enim Theodosius magnus huius præscriptionis auctor, vel Iunior testis in Nou. de 30. ann. præscript. quam multi auctores celebrant. Eius peremptorias rubricas

omnem litem abolere Sidonius ait. Patronā humani generis Cassiodorus vocat. De ea & Procopius III. de bello Vand. in hæc verba, *Νόμου δὲ ὄντος ῥωμαίοις ἡ πνεύσιν ὑπὸ πατρὶς οἰκείαις χερσὶ τῶ σφέτερον αὐτῶν ἔργον, καὶ τριβοῖτο χρόνος εἰς λ' ἐνιαυτῶν ἤκων, τῶ τοις δὲ ὄσιν ἐπὶ εἰ- ναυκυρίοις ἔπι τῶ βίασα μύρις ἰέναι, ἀλλὰ τῶ ἔργον αὐτοῖς ἀποκελεῖσθαι τὴν εἰς τὸ δικασθῆ- εῖον εἰσοδόν.* De eadē & Sudas in Prisco Emefeno. Hæc præscriptio currit etiam aduer- sus puberes minores 25. ann. d. l. sicut. No. 22. cū tamen præscriptio quinquennij, quæ obstat querelæ inofficij, aduersus eos non currat. l. 2. C. in quib. cau. in int. rest. l. cōtra. C. de inof. test. nec præscriptio longi tēporis. l. 3. C. in quib. cau. long. temp. præf. nec vlla alia. l. vlt. C. in quib. cau. in int. rest. Pertinet ad eam præscriptionem tricenariam quod traditur in l. cū satis. C. de agric. & censit. vt liberi homines, qui per xxx. annos quasi coloni & adscriptitij detenti sunt, liberi quidem maneant, quia libertas nulla præscri- ptione infringi potest, sed terram deserere non possint, & solemnem capitationem in- ferre cogantur. quod ibi esse traditur ex constitutione Anastasij, quæ non extat. Est au- tem l. 19. ciuidem tit. græca. Addatur & aliud ex l. pen. C. de fund. rei pri. & sal. diu. dom. vt qui annos xxx. seruiert collegio, vel curiæ, vel burgo, id est, corpori alicui, non re- uocetur quasi colonus alienus vel inquilinus. Tertium est in presbytero exigi ætatem xxx. ann. Nou. 123. vbi malè quidam legunt xxxv. quæ ætas in episcopo exigitur ex ea- dem No. non in presbytero. sed & in No. 137. hoc tantū exigitur, vt episcopus sit ma- ior annis xxx. qua de re Theodorus Balsamon Nomocanonis tit. i. c. 28.

De XL. annis.

CAP. XXXI.

Sicut quæ non tolluntur minoribus temporibus actiones, tolli eas tricēnio traditum est. ita quæ non tolluntur tricennio, XL. annis extinguntur, nec vllæ ferè vltius producuntur, veluti hypothecaria aduersus debitorem & heredem eius & aduersus posteriores creditores debito superstiti. l. cū notissimi. C. de præsc. 30. vel 40. ann. Citius ergo perit iis casibus personalis quàm hypothecaria. l. qui occidit. §. 1. D. ad l. Aqu. quod & aliàs accidit, puta, vt sublata per- sonali maneat hypothecaria. l. debitor. D. ad Treb. l. 2. C. de luit. pign. Puto & vindica- tionem in seruitutem extingui, si quis XL. annis mala fide in possessione libertatis fuerit. l. 4. C. de præscr. 30. vel 40. At meritò Græci excipiunt seruum fugitiuum, quando sci- licet non desiit possideri à domino. Vindicationi eius rei quæ non desiit possidere, nulla præscriptio opponi potest. l. 2. C. cod. tit. Eadem præscriptione repellitur qui quem vin- dicat cohorti. l. si cohortalis. C. de cohorta. vbi vulgò male xxx. veteres & libri *βασιλικῶν* habent XL. Actiones etiam fiscales exemplo priuatarum xxx. aut XL. ann. tolluntur. l. iu- stas. C. de iur. fis. & quidem si vindicet fiscus quæ nondum habuit, excepta causa com- missi & bonorum vacantium, vel qua alia cui minora tempora præstituta sunt, repel- letur à domino vel bonæ fidei possessore præscriptione xx. annorū, vt dictum est §. cap. 28. A malæ fidei possessore xxx. Quod si vindicet ea quæ habuit & amisit, repellitur præscriptione XL. ann. l. vlt. C. de fund. patrim. Sed & actione personali, si agat de reli- quis, hoc est *περὶ ὀπιθοπελειῶν* repellitur præscriptione XL. annorū, vt Theodorus Her- mopolites interpretatur, non tamen id aduersus fiscum ea præscriptione adsequi pos- sessor potest, vt & in futurum à canone sit possessio immunis. d. l. vlt. l. comperit. C. de præscr. 30. vel 40. ann. Verum, vt idem Theodorus ait & Accurs. noster probat ex l. vlt. C. de fund. rei priu. si quis sine canone agrum principis acceperit, & XL. annis possederit nullo canone soluto, nec de agro nec de canone cōueniri potest. Est & alia in re locus præscriptioni XL. annorum, si actio quæ xxx. annis perire solet, interim cōtestata & po- stea ommissa sit. nam ex contestatione in annos XL. extenditur. l. vlt. C. de præscr. 30. vel 40. ann. qua abrogatur Nou. Valentiniani de episc. iud. quæ actionem ex contestatione in alios duntaxat xxx. annos extendit, nisi fuerit contestata post annos xxv. quo casu eā prorogat in annos x. tantum, id est, in annos quinque suprā xxx. Addendum, hac etiam præscriptione XL. annorum tolli actiones ecclesiasticas ex Nou. 131. & 111. quod cōgruit cum l. vlt. C. de fund. patr. sublata. l. vlt. C. de sacros. eccl. & Nou. 9. quarum vna in O- riētalibus, altera in Occidentalibus ecclesiis introduxerat c. ann. præscriptionē. Causam hæc fuisse exponit Sudas in Prisco Emefeno. Annus erat xxx. aut XL. ex quo Emefenorū ecclesia heres extiterat Mamiano viro illustri & patricio, cū œconomi eius arte Prisci, qui

- A qui optimè aliena chyrographa imitabatur, pleraque confinxerunt instrumenta tabellionis cuiusdam omnium iudicio optimi, qui vixerat superstite Mamiano, quibus ostendebant ingentes pecunias à multis Mamiano deberi, atque ad eam ecclesiæ iure hereditario. Sed quod instrumentis obstaret præscriptio tricennij, scelus sceleri adiicientes, Imperatorem etiam Iustinianum pecuniis expugnarunt, & data ei vel quæstoribus palatij pecunia illam legem extorserunt, ne ecclesiis opponeretur alia, quàm c. annorū præscriptio, quod postea idem Iustinianus mutavit. Legitur in eo Sudæ loco corruptè *ἔχρονος & ἐκκλητίους τοῖς χροθίκουσι*, cum sit legendum *ἔχρονος ἐκκλησίας*. Hodie igitur quacunq; actione ecclesia experiatur, excludetur præscriptione XL. annorum. At si cum ecclesia agatur, seruabimus præstituta tempora Nou. III. Notandum postremò in dia-
- B conissa exigi ætatē LX. annorum ex præcepto Apostoli I. ad Timot. v. & I. nulla. C. de episc. & cler. de qua Georgius in Chronographia. Ex Nou. VI. quinquaginta, ex Nou. 123. quadraginta. Diaconissæ curabant ægros, & ad baptismata adhibebantur.

De annis L.

CAP. XXXII.

- R**epetitio eius quod in alea lusum est præscriptione tricennij non tollitur. Anatolius eam tolli ait præscriptione annorum L. atque ita fuisse in l. i. C. de aleat. constat ex latina eius conuersione quæ circumfertur, & ex eo quod Græci allata illâ lege, sub hoc titulo scribunt iis verbis: *Οὐκ ἀντίκει-
ται χρόνος τοῖς ἀπαιτῶσι τὸ χαταβληθὲν εἰς πρῶτ' ἀπηγορευμένων παιγνίων ἐν μὴ μό-
νος ὁ πεντηκονταετής*. Non tolli eam tricennio epitome Græca, quæ extat Nomocanonis tit. 13. c. 29. indicat, dum ait eam competere *διευκλῶς καὶ ὡς τὴν πεντηκονταετίαν*. At Thalelæus eam tricennio tolli putat, quod in contextu βασιλικῶν id non sit adiectum vt tricennium egrediatur: quasi hoc sit ius nouissimum. & hoc quidem primum de L. ann. notant. Secundum est, Ne decurio! quinquagenarius excusetur à muneribus. l. 13. C. de dec. vbi tamē malim pro L. legere LV. Et in l. 3. C. qui prof. se exc. pro LV. lego LXX. Anni LV. excusant à decurionatu. Anni LXX. à munerib. Tertiū est de liberta, vt maior L. ann. operas patrono præstare non cogatur. l. liberta. D. de op. lib. Quartum est ex l. si maior. C. de leg. her. partum editum ex quinquagenaria esse legitimum. qua de re in frag. Vlp.

De annis LX. & LXX. CAP. XXXIII.

- M**aior sexagenario ducere minorem quinquagenaria potest. l. pen. C. de nup. quod & S. C. Claudiano comprehensum fuisse Vlp. in frag. testatur. rectè nam auctore Aristotele vsque ad LXX. annum vir gignit, femina vsque ad quinquagesimum. At lege Iulia secus erat, quasi non posset maior sexagenario liberis operam dare. l. si paterfam. §. vlt. D. de adopt. Notandum etiam contra libertatem nec LX. quidem annorum præscriptio eam opponi l. vlt. C. de long. tem. præf. quæ pro lib. op. De annis autem LXX. quod diximus sup. Annos LXX. excusare à muneribus ciuilibus. l. I. C. qui æt. se exc. l. 3. §. quamuis. & §. cura. D. de mun. & hon. l. si vltra. C. de decur. l. 3. D. de iure immun.

De annis C. CAP. XXXIII.

- V**m sublata sit c. annorum præscriptio quam Iustinianus dederat ecclesiis, vt diximus cap. 31. restant duo tantum notanda de annis c. Primū est vsum fructum relictum Reip. c. ann. extingui. l. an vsusfructus. D. de vsufr. Respub. æstimatur *ὡς ὁ μακροχρόνιος ἄνθρωπος*. Longissimum autem spatium senescendorum hominum est annorum c. vnde seculum dici Varro putat. Ei l. opponitur l. 68. D. ad l. falc. quæ vsu fructu Reip. relicto xxx. an. cōputationē fieri ait. Respondeo vsum fructū relictum Reip. annis c. finiri. nā & qui infanti puero relinquitur longius produci posse non creditur, d. l. an vsusfructus. At quoties de lege Falcidia quæritur, vsusfructus Reip. relictus tanti æstimatur, quanti est in reditu ann. xxx. nam & qui puero infanti relinquitur amplius non æstimatur, d. l. 68. Comparatur vsusfructus Reip. relictus homini relicto. De illo qui homini relinquitur, agit illo loco, eoq; nos iure vti, quem notat nō amplius æstimari quàm sit in reditu annorum xxx. atque ita etiam apud Harmenopol. Patritius exponit li. 2. ti. 10. Deinde subiicit, sic deniq; esse & si vsusfructus Reip. legetur.

Vfusfructus ergo legatum æstimatur siue priuato legetur siue Reipubl. & ex eius æsti-^A
matione detrahitur Falcidia. Alterum, Ea quæ in redemptionem captiuorum relicta
sunt non excludi nisi præscriptione c. annorum. l. vlt. C. de sacros. eccl. quod quia no-
minatim non est abrogatum, sicut in ecclesiis, manere Theodorus notauit in No. c. x. i.
At III. c. III. tit. v. lib. βασιλικῶν, id esse abrogatum ait.

De tempore infinito.

CAP. XXXV.

Primum hoc est, vt si arbiter iusserit solui non adiecto die, insit modicum
tēpus. l. si cūm dies. §. vlt. D. de rec. qui arb. rec. quod interpretabimur x. die-^B
rum. arg. l. promissor. §. vlt. D. de const. pec. Secundum est ex l. §. D. de inter.
§. in iu. fac. Interrogato in iure dandum esse tempus ad deliberandum. quod
interpretabimur esse in Prætoris arbitrio. Tertium est ex l. nulla. D. pro socio. Societa-
tem in æternum non coiri. Quartum est, Perpetuum tempus variè accipi, quandiu sol-
uerit canonem emphyteuticarius. §. ad eò. Instir. de locat. Quandiu vixerit quis. l. i. D.
pro soc. l. i. §. pen. D. de offi. præf. vrb. l. cūm ij. §. siue igitur. D. de transf. Et pro annis xxx.
vel xl. vt cūm dicimus perpetuas actiones, quæ ex Constitutionibus tricēnio vel qua-
dricēnio extinguuntur. Quintum est ex l. ab hostibus. §. vlt. D. ex quib. cau. ma. Absen-
ti reuerso restitutionem dari, etiam si intra modicum tempus quàm rediit, impleta fue-
rit vsucapio, quod ita definitur, dum hospitium conducit, sarcinas componit, aduoca-^C
tum quærit. & l. si domus. §. in pecunia. D. de leg. i. vbi in soluenda pecunia legata mo-
dicum tempus dari dicitur, quod relinquitur arbitrio Prætoris. Et Nou. 4. accessioni-
bus petentibus arbitrio iudicis dari tempus ad adducendum reum principalem. Sub
hoc capite includi possunt tempora omnia quæ arbitrio Prætoris præstituuntur. Su-
periora sunt legitima. Sextum hoc est, Temporarias actiones litis contestatione perpe-
tuari. l. nam postea. §. si is qui. D. de iureiur. l. aliam. D. de nouat. l. vlt. D. de fid. tut. Per-
petuari secundum ius vetus, id est, æternas fieri, secundum Theodosij Constitutionem
prorogari in annos xxx. Perpetuæ autem quæ olim fuerunt, nunc sunt tricennales, cō-
testatione litis prorogantur in annos xl. ex l. vlt. C. de præscrip. xxx. an. nec fit eiusmodi
prorogatio nisi semel. Multa alia sub hoc titulo Græci tradunt, quæ nihil ad rem face-
re videntur, veluti in medio litis transigi posse, ante moram vsuras in bonæ fidei iudi-^D
cium non venire, damnatos capitaliter post appellationem testamentum facere posse,
Legata ad tempus relinquere posse, & alia quædam quæ prætermittimus. Subiecimus
Eustathij librum.

FINIS.

A

ΠΕΡΙ ΧΡΟΝΙΚΩΝ ΔΙΑΣΤΗΜΑΤΩΝ

B

ΑΠΟ ΡΟΠΗΣΩΣ

ρ'. ἐτῶν.

Πεὶ ροπῆς.

C

ΠΡΩΤΟΝ γενῶ, καὶ ἡ τρεῖς ἐν μιᾷ γαφρῇ γενήσασα. ὡς βιβλ. ν'. α
τῆς διγερῶν. π'τλ. ις'. διγερ. ρλά. τῆς δὲ βασιλικῶν β' β'. τ' β'.
κεφαλ. ρλά.

Ἡλευτεράθη δούλη ἐν Διφθήκῃ ἐὰν τρία τέκη, ἔτεκεν ἐν, καὶ μετὰ β'
τῆτο τρία, ὁ τέταρτος τῆς παιδῶν ἐλευθερος. μετὰ γὰρ τὸ περὶ τῶν
τῶν τρίτον, ἐξέβη ἡ αἵρεσις τῆς ἐλευθερίας, ὡς περ οἷα δήποτε ἑτέρα
αἵρεσις, καὶ τὸν τέταρτον ἐλευθερον ἔτεκε. ταυτὸν ὅθι καὶ ἐξ ἀρχῆς
δύο, καὶ μετὰ ταῦτα δύο ἔτεκεν. ἰδοὺ ροπή τῶν ἐλευθερίων αὐτῶ τῶ
τελευταίῳ τεθῆναι χερίζεται. ὡς β' α'. τῆς διγ. πτ. ε. δ. ιβ'. τῆς
δὲ βασιλικῶν β' μτ'. τ' α. κεφ. ιγ'.

D

Ἐπεὶ ἡ φύσις οὐκ ὀπιτέπει ἐν μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ ροπή πικτεσθαι, σχέλιον ἀθα-
κασίου.
ἀλλ' ἀνάγκη ροπήν εἶναι τίνα μεταξὺ τῆς χ' τῶν πρώτῳ καὶ δευτέρῳ πικτομύων ἄξιον, διφ' τῆ-
το φαμὺ ροπήν τῶ τῶ χερίζεσθαι τῶν ἐλευθερίων λέγεται. δὲ ὡς ἀπὸ Ἀλεξανδρείας ἡρῆσθαι πρὸς Ἀ-
δριανὸν τὸν βασιλέα γυνήθαύματος ἔτεκεν, ἡ τις μετὰ μ' ἡμέρας τῆ ἐν ἐνὶ χερῶν τεκεῖν πέντε αἵρεσις παῖ-
δας ἔτεκε τὸν πέμπτον εἶρηται δὲ τῆτο καὶ β' τῆς διγ. μέ. τ' κ' δ' λς'. τῆς δὲ βασιλικῶν β' κς'. τ' ε.
κεφ. λβ'. καὶ ἐπὶ τῆς διγ. β' ε. τ' δ' δ' γ' ἢ δὲ βασιλικῶν β' μβ'. τ' β'. κεφ. γ'. πῶς οὐδ' ὀπι τῶ Διφ-
θήματι τῆς μ' ἡμερῶν ροπήν θεμαπίσομυ. οὐκ ἄλλως ἢ ὡς ὁ παῦλος φθάσας ἐδίδαξεν εἰπὼν ὅτι τὸ
ἅπαξ ἢ δις ὠρῶσθαι οἱ νομοθέται, καὶ ἔδει τὰ σπασίως καὶ ἐν ὠρῶσθαι συμβαίοντα εἰς χαρό-
νας ὠρῶσθαι λαμβάνειν, ἔδ' ἔλκειν ὅπι ἕτερον. ὡς β' α'. τῆς διγ. τ' γ'. τῆς δὲ βασιλικῶν β' β'. τ' α. κεφ.
ι. Ἰσοὶ δὲ ὅτι κινεμύς τῶ τριπληχεῖς ὅπι οἰκέτῳ τελευτήσαντος, ἔχ' ἢ ἐν αὐτῇ τῇ ροπή τῆς τελευ-
τῆς Διφθήμῳ σκοπεῖται, ἀλλ' ἀπὸ τῆ χερῶν τῆς ὠρῶσθαι, καὶ ἐν πλάτει γίνεται, ἵνα μὴ ὠρῶ-
σθαι ἢ ἡκατάδικη εἰς ποσὸν ἐλάττωσθαι, ποῖαν γὰρ ἔχει Διφθήμῳ δούλος θανατηφόρον πληγὴν δεξάμε-
νος, ὡς β' ιγ'. τῆς διγ. τ' γ'. τῆς δὲ βασιλικῶν β' κδ'. τ' ἡ. κεφ. θ'.

E

Καὶ ἡ γραφεῖσα ἐν Διφθήκῃ ἐλευθέρα ἐὰν ὠρῶσθαι πέτρῳ ἢ τῶ κληρονόμῳ ἢ ἢ ν'. εἰ ἐν ἐκείνῃ τῇ ρο-
πῇ ἐν ἢ πικτεῖ ὠρῶσθαι ἄ δὲ χαν' ἢ δι' ἑτέρας ἐλευθερίας πιστεύεται τεποκέαι, ὡς πληρώσασα ἢ αἵρε-
σιν, εἰ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ροπή τῆ τοκετοῦ ταῦτα παρέχεν, ὡς β' α' τῆς διγ. τ' ε. δ' ιγ'. τῆς δὲ βασιλικῶν
β' μτ'. τ' ὠρῶσθαι. κεφ. ιδ'.

F

Ἀπὸ ροπῆς εἰς ροπήν ψηφίζεται τῆς κ' ἐνιαυτῶν ὁ χρόνος, καὶ ὁ ἐνδον τῆτο π' ὠρῶσθαι ἐνήλικος ἔνο-
μίζεται, ἀλλὰ ὠρῶσθαι φρόμυος ἀποκαθίσταται, ὡς β' δ'. τῆς διγ. τ' δ' δ' β'. τῆς δὲ βασιλικῶν β' ι.
τ' δ'. κεφ. β'. θεμ. δ'.

Καὶ ἐν μιᾷ ροπή πῆς γεμηθῆ μόνον ὠρῶσθαι ὅσῳ μὴ ὠρῶσθαι δεσπύτῳ καλῇ πίσει ἀγοράσθαι ἔχει τῶν ἢ
ἐρεμ' ἀγωγὴν ἐκπεσῶν, ὡς β' ε'. τῆς διγ. τ' β. δ'. ιβ'. τῆς δὲ βασιλικῶν β' ιε. τ' β'. κεφ. ιη'.

- ζ' Εὐ ἀρχαί πὶς πέτρων ἢ παῦλον ὁ ὠράτης ἔχει πλὴν ἑπιλογίῳ, καὶ ὁ ὠρῶτος τελευτήσας αὐτῷ κιν- A
δυνεύεται, ὁ δὲ δεῦτερος τῷ ἀρχαί, εἰ δὲ καὶ οἱ δύο τελευτήσουσιν ἐν μιᾷ ῥοπῇ, ἀπαντεῖται ὁ ἀρ-
χαίς τὸ πῆμμα εἰ μὴ ἔφθασεν αὐτὸ καταβαλεῖν. ὡς β' ἰή. τ' ἔ. δ' λ'. τ' ἔ. δ' βασιλικῶν β'
ιβ' τ' ἀ. κεφ. ἰθ. θεμ. ζ'.
- ζ' Εὐ ἀρχαί πὶς κληρονόμος εἰ ὠράτης ἔχει ἢ ἄλλο, ἐπι πειλὼν πέτρῳ δύνεται, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ῥοπῇ τῆς
τελευτῆς αὐτῷ παρέχον αὐτῷ δὲ ἑαυτῷ, ἢ καὶ δὲ ἑτέρῃ κληρονομεῖν, ὡς β' κή. τ' ἔ. δ' δ'. καὶ τ'
ζ' δ' κή. τ' ἔ. δ' βασιλικῶν β'. λέ. τ' θ'. κεφ. ἑ. θεμ. β'. καὶ τ' ιβ'. κεφ. κέ.
- η' Εὐ πὶς δωρήσεται πνι οἰκέτι πῶ ἑλευθεράσαι αὐτὸν τῇ αὐτῇ ῥοπῇ ἀναγκάζεται ἑλευθεράσαι
αὐτὸν. ὁ δὲ οὐδὲ εἰ ὑπεξέσῳ δωρήθῃ ἑπι τοῖς τῷ ὄρω ὡρασοεῖται τῷ πατρὶ, ἀλλ' εὐθὺς ἑ-
λευθεροῦται, ὡς β' ζ' τ' κωδ. τ' ζ' α'. τ' ἔ. δ' βασιλικῶν β' μέ. τ' δ'. κεφ. πελευ.
- θ' Οἱ γεωργὶ ὀφείλουσι τῇ βώλῳ, ἢ τοῖς τῇ γεωργίᾳ ἐμπεπὶ χθι, ὥστε μὴ ἐν ῥοπῇ πινὸς χθιροῦ ἀπιση- B
ναί τῆς γεωργίας, ὡς β' ιά τ' κωδ. τ' μὴ δ'. ιδ'. τ' ἔ. δ' βασιλικῶν β'. νέ. τ' ἀ. κεφ. ιδ'.
- ι' Εὐ πὶς δωρήσεται χθιματα ὑπεξέσῳ ἑπι αἰρέσει τῷ ἑαυτῷ καταβαλεῖν δανειτῇ αὐτῷ τῷ ὑπε-
ξέσῳ ἀμα καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ῥοπῇ τῷ δὸθλιῶμα ἑπι χθιματα ἑπι τοῖς τῷ ὄρω τῷ ὑπεξέσῳ, μεταφέρε-
ται ἢ δεσποτεία αὐτῷ τῷ χθιμάτων ἑπι τὸν δανειτῆν τῷ πλὴν δωρεῶν δεξαμενῶν ὑπεξουσίς, ὡς β'
ιδ' τ' ζ'. τ' ἔ. δ' βασιλικῶν β'. ἰή τ' δ' κεφ. γ'. θεμ. θ'.
- ια' Εὐ ὑπεξέσῳ ὠράτης γινώμι τῷ πατρὸς δανεισάμενος ἄποσει τῷ ἰδίῳ πατρὶ γράμματα δη-
λὸν αὐτῷ ὡρῶ αὐτῷ καταβαλεῖν τῷ δανειτῇ εἰ ἄποδοκιμάζει τὸ δάνειον, εὐθὺς ἀφ' αμαρτυρία
χθισασθαι σημάων δὲ αὐτῆς πλὴν ἐναπίαι αὐτῷ βέλησιν.
- ιβ' Τὸν ἐναυτὸν χθι νόμον ὁ δὲ ἄπο ῥοπῆς εἰς ῥοπῆν, ἀλλ' ἐξ ἡμέρας εἰς ἡμέραν ἀελθμοῦ μιν. C

Περὶ ὥρας.

- α' Εὐ πὶς ἐν ἑτέρῃ μὲ ὠρᾷ ἐαυτῷ αὐθεντικὴν τυπώση ἀφ' ἀθήκην, ἐν ἑτέρῃ δὲ ὀφρατικὴν ποιήσῃ, ὡρασο-
ληθέντων ἐν αὐτῇ πέντε μαρτύρων ἑρῶται ἢ ὀφρατικὴ αὐτῇ ἀφ' ἀθήκην καὶ ἀνατρέπει πλὴν αὐθεντι-
κὴν ὡς μεταγενέστεραι, ὡς β' κή. τ' ζ'. δ'. ιε'. τ' ἔ. δ' βασιλικῶν β'. λέ. τ' ἰ. κεφ. ιζ'.
- β' Ἐκάστης ἡμέρας αἰ ὡρᾷ ἐπι ἄ ὡρα τὸ μείζον ἑστὶ μέρος οὐ μίῳ αἰ τελευταίᾳ, ὡς β' ν'. τ' ἔ. δ' διγ. τ'
ιε' δ'. δεῦτερον. τ' ἔ. δ' βασιλικῶν β'. β' τ' β'. κεφ. γ'.
- γ' Καὶ ἀνὴρ καὶ γυνὴ, ὅτε ἡσῆσουσι καλῶς ἀφ' ἀθήκην, καὶ ὡρᾷ μίας ἡμέρας τῷ πλὴν ὡρᾷ τὸν πεσ-
σαρεσκαί δὲ κατὸν ἢ δὴ δὲ κατὸν ἐναυτὸν μετὰ ἐξ ὡρας τῆς νυκτὸς. ἑγὼ μιν γὰρ ἐν τῷ βιβλίῳ τῷ β'. D
τ' ἔ. δ' διγ. τ' ιβ' διγ. ἢ τ' ἔ. δ' βασιλικῶν β' ζ' τ' ιζ'. κεφαλ. ἢ ὅτι ἡμέρα ἄπο τῆς ζ' ὡρας τῆς νυκτὸς
ἀρχεται καὶ τελευτᾷ εἰς ζ' ὡραν τῆς ἑπιπέσης νυκτὸς. ὥστε καὶ τὸ ὡρατὸ μῶμον ἐν μιᾷ τῶν τ' ἔ.
κδ' ὡρῶν ἐν τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ δοκεῖ γίνεσθαι, καὶ εἰκότως ἢ γενομένη ἀφ' ἀθήκην μετὰ πλὴν ἑκτῶ ὡραν τῆ
νυκτὸς ἑρῶται ὡς ἐν τῇ τελευταίᾳ ἡμέρᾳ τῷ ιδ' χθι ὡρα γενομένη, ὡς β' κή. τ' ἔ. δ' διγ. ε'. τ' ἔ.
δὲ βασιλικῶν β' λέ. τ' ἀ. κεφ. ζ'.

Περὶ ἡμέρας.

- α' Εἴκοσι μίλια καὶ ἡμέραν ἀελθμοῦ ὡρατῶν κελύει τῷ ὁμολογήσαντι ὡρᾷ γένεσθαι εἰς δι- E
χαστήριον ἀνεῦ τῆς ἡμέρας καὶ ἰὺ πὶς ἡσφαλίσατο, καὶ καὶ ἰὺ παείσεται. αὐταὶ γὰρ ἢ καταλογί-
ζονται αὐτῷ, ὡς β' β'. τ' ιά. δ'. ἀ τ' ἔ. δ' βασιλικῶν β'. ζ'. τ' ιε'. κεφ. α'. ζητ'. καὶ τῆς ἀ ἰνπι. τ. κδ'.
- β' Εὐ πὶς εἰς ὠρατῶν χθι ὡρατῶν πινὸς ὁμολογήσῃ, ἐκείνη ἡμέρα σκοπεῖται καὶ ἰὺ ἢ ὡρᾷ
σασίς ὠρατῶν. εἰ δὲ ὡρᾷ τῆς ὠρατῶν ἡμέρας τελευτήσῃ ἐκείνος ἔπινος ἢ ὡρᾷ σασίς ὁμολογήθῃ οὐ
κρατεῖται, ὡς β' β'. τ' ἔ. δ' διγ. τ' ἢ τ' ἔ. δ' βασιλικῶν β'. ιζ'. τ' ιδ'. κεφ. δ'.
- γ' Εἴτε ἐν τῇ ὡρᾷ ἡμέρα τῷ βισέξτε, εἴτε ἐν τῇ δευτέρᾳ τετῆ πὶς ἀφ' ἀφορὸν ὅτιν, εἴτε ἐκείνης
γὰρ τὸ κέετος ψηφίζεται, ὡς τ' ἔ. δ' δύο ἡμερῶν ἀπὸ τῆς μίας ὡρατῶν β' ἀνομῶν, ὡς β' δ'. τ' ἔ. δ' διγ.
τ' δ'. de minoribus. τ' ἔ. δ' βασιλικῶν β'. ι. τ' δ' κεφ. β'. θεμ. ε'.
- δ' Χρὴ τῶν ἀρχόντων χθι κυριακὴν ἑπισκεπείσθαι ὡρατῶν, καὶ οἰκέσθαι φιλανθρώπως οἱ φύ- F
λακες αὐτοῖς χθι, καὶ τσοφᾶς δίδωσι, καὶ λούωσιν αὐτοὺς, ὡς β' ἀ τ' κωδ. τ' δ'. ἀφ' ἀξ. θ'. τ' ἔ.
δὲ βασιλικῶν β'. γ' τ' γ'. κεφ. λγ'.
- ε' Οἱ ἑπισκοποὶ ἑπισκεπείσθαι τῶν ἐν φυλακῇ χθι τετράδα καὶ ὡρατῶν, εἴτε οἰκέται, εἴτε
ἑλευθεροὶ εἴσι, καὶ ὡρατῶν ζέτωσαν τῶν ἀρχόντων ποιεῖν ἐπ' αὐτοῖς ὅσα οἱ νόμοι κελύουσι. μὴ πει-
θομένων δὲ τ' ἔ. δ' ἀρχόντων μινυέτωσαν τῷ βασιλεῖ ὡρᾷ αὐτῷ, ὡς β' ἀ, τ' κωδ. τ' δ'. ἀφ' ἀξ. κβ'.
ἢ πὶς

A ἢ τις οὐκ ἔστιν εἰς τὰ βασιλικὰ καὶ β' θ' τῷ κωδ. τ' δ. Δι. ταξ. γ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ξ'. τ' λ'. κεφα. κβ'. θεμ. γ'.

Μὴ ὑφιστάσθω ἰσθαίως σωματικὰς λειτουργίας, ἥτοι ἀγαρείας ἐν ἀσπράκτῳ, ἢ ἡρωῦ ἐορτασίμῳ αὐτῷ τῷ ἡμέρᾳ, ὡς β' α' τοῦ κωδ. τ' γ'. Δι. ταξ. β'. ἢ τις οὐκ ἔστιν εἰς τὰ βασιλικὰ.

Ἡ ἡμέρα τῆς ἀγίας κυριακῆς, καὶ τῆς Χειρῶν γεννήσεως, καὶ τῶν ὀπιφανίων ἀσπράκτοι ἔσονται, ὡς ζ' β' γ' τοῦ κωδ. τ' ιβ'. Δι. ταξ. γ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ζ' τ' ιζ' κεφ. κγ'. θεμ. δ'.

Ὁ χρεώστῳ ὑπὸ ἡμέραν, πᾶσαν τελείαν τὴν ἡμέραν ἔχει εἰς τὸ χρεῶσθαι τὸ χρεῶς, ὡς Ἰνσιτ. γ' ἢ τ' ἰε' οὐμοίως πρὸς χρεῶνα καὶ μῆνος β'. τῶν διγ. μέ. τ' α' δ'. κε καὶ λθ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' μγ' τ' α'. κεφ. κέ καὶ λθ'.

B Ἐὰν δύο ποτὶ τὸ αὐτὸ ἄσπράγμα ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ ὑποτεθῆ αἱ ὄρασι αἱ παραλαβῆσαι καὶ ὑπερήσασαι ὅς ἐπιῶσι τῷ ἐν αὐτῶν ἑορτήμῳ, ἀλλ' ὑποκείται αὐτοῖς χτ' ἀναλογίαν τοῦ χρεῶσι, ὡς β' κ'. τ' α' δ'. ιγ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' κέ τ' β'. κεφ. ιγ'. θεμ. θ'.

Ἡ ἡμέρα τῆς ἐορτῆς τοῦ νηπαιλίου ἀσπράκτος ἔστιν, ὡς β' γ' τοῦ κωδ. τ' ιβ'. δ'. γ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ζ'. τ' ιζ' κεφ. κδ'. θεμ. ι'.

Ἐὰν τις ἐν αὐτῇ τῇ ἡμέρᾳ ἐν ἡ καταδικασθῆ φωνῇ ἐκκελεύσῃται ἀρκεῖ αὐτῷ ἡ ποιῶντι ἐκκλητος, ὡς β' μθ' τῶν διγ. τ' α'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' θ'. τ' α' κεφ. β' καὶ ρε'.

Πρὸ μιᾶς ἡμέρας ὀφείλει παραλαβῆσαι ὁ μέλλον πρὸς ποιεῖν ἐξέτασι, ὅτι ἔσαι ἐξέτασις ἵνα μὴ οἱ κατατηροῦντες τῷ ἀρνηθῶν εἰς φόβον καὶ θορυβὸν ἐμβάλλονται, ὡς β' μθ' τῶν διγ. τ' ιθ'. δ' ιθ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ξ' τ' ν'.

C Περὶ δύο ἡμερῶν.

Ὁ Δι. δεξιά μῶμος ἀρχὴν ὀφείλει παρὰ δύο ἡμερῶν τοῦ ὀπιβῆναι τῆς ἐπαρχίας κατὰ τὸ ὄραρον ὅστιν ὁ πῶν ἀρχὴν ἔχον ἀποπέλλειν παρὰ αὐτὸν γράμματα φιλικὰ πρὸς τοὺς ὑπανητῆσαι τούτῳ πῶν ἄξιον, καὶ ἕως τότε λαμβάνειν τὸν παρῆγον ἀρχοντα τὰς σιτήσας, ὡς ἡ μετὰ τὸν κἀδικα. λ' νεαρά. τ' δὲ βασιλικῶν β' γ' τ' γ'. κεφ. λδ'.

Ἐὰν αἵρεσις ὀπιτεθῆ πῶν καὶ μὴ ὀπιθεθῆ χηρὸς, ἡμέρας δύο ἔχει εἰς τὸ πληρῶσαι τὴν αἵρεσιν, ὡς β' ν' β' τ' ιγ' δ'. σζ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' β' τ' β'. κεφ. σζ'.

D Ἐὰν ὁ ἀνὴρ, ἢ ὁ πατήρ, μοιχρὸν καταλάβῃ ὅπῃ τῇ γυναικί, ἢ ὅπῃ τῇ θυγατρὶ ὃν ἐβούλεται ἀνελεῖν, ἢ οὐκ ἔξεισιν αὐτῷ ὅπῃ ἐκδοσιν κτερινὰς καὶ ἡμερινὰς μόνον ὄρασι ὀφείλει αὐτὸν κρατεῖν, ὅπῃ τὸ Δι. μαρτύσασθαι, ὡς β' ξ'. τῶν βασιλικῶν τ' ιζ'. κεφ. κδ'.

Ἐὰν αἵρεσις ποιῶντι δοθῆ ἵνα ὁ δέ. ἵνα τε δε ποιήσῃ ἐν ἡμέραις, καὶ μὴ παρῆται πρὸς αἵρεσιν ἐν δύο ἢ δόξα δ' ἡμέραις χηρὸν αὐτὸν πληρῶσαι τὴν αἵρεσιν, ὡς β' β' τῶν βασιλικῶν τ' β'. κεφ. σζ'. καὶ β' κτ' τ' ζ'. κεφ. κ'.

Ὀφείλουσιν οἱ γραπῶνται χρηγεῖσθαι ἐν ἐξεδίτῳ δύο ἡμέρας ἐκκελλάτον, μίαν ἡμέραν λαρόν ὅπῃ δύο ἡμέρας π. α. παρῆται π. α., ὡς β' ιβ' τῷ κωδ. τ' ζ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ιζ' τ' δ'. κεφ. α'. θεμ. β'.

Ἐχάστη παραπρῆα δύο ἡμέρας ἔχει μόνος χτ' καταβῆσθαι ὡς β' ιβ' τῷ κωδ. τ' γ' δ'. α'. παραπρῆα δὲ ἐλέγοντο αἱ κελύσας αἱ πρῶται ἐπαρχῶν παρὰ ἀσπράκτων ὁρομικῶν γινόμεναι, ὡς καὶ καμβίνας ἢ

E αὐτῇ γλάσασα καλεῖται ῥωμαίων τετετῆσθαι ἑσθῆματα. ἔστιν οὖν εἰπεῖν σαφῶς ἕως τῆς διδόμενα παρῆται γματὰ τρεῖς οἷς τὸν δημόσιον δρ. μ. ὀδεύσῃ, δύο μόνος ἡμέρας κατ' ἀλλαγὴν ἔχουσιν, ὡς β' ιγ' τ' ιζ'. κεφ. κέ.

Περὶ τριῶν ἡμερῶν.

Ἐὰν ἐκ τῶν ἐμὸν δένδρον εἰς τὸν σὸν ἀγρὸν βάλασι πῶσι καὶ ἔσι Γωρεῖς μοι τῶν βαλαίων ἐκλέξασθαι διδοταί μοι ἢ ἀδεξίβενδ' ἄμ, ἢ τοι ὄρασι ἀγωνί χτ' σου, ὡς ἐὰν ἐσοκῆσθαι αὐτῶν. καὶ τὸ ἐπὶ τῶν ἀδικῶν, ἢ τοι ἡ νομικῆ ὄρασι γελία, ἢ δὲ γλάνδε λεγόμενα ἄρασι τριῶν ἡμερῶν τῶν συλλέγειν τῶν βαλαίων μου σωζόμενα, ὡς β' ιτ' διγ. δ' θ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ιε' τ' δ'. θεμ. β'.

F Τὸ κορινθῶν ἐν πρῶτῳ ῥήματι τετετῆσθαι τῶν ἡμερῶν σημάσθαι, ὡς β' β' τῷ κωδ. τ' θ'. δ' γ'. β' τῶν δὲ βασιλικῶν β' ἢ. τ' α'. κεφαλ. μγ. καὶ β' γ' τ' α'. δ' ιθ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ζ' τ' γ'. αλ. ἰσθῆμα. κεφ. ιγ'.

- γ' Τὴν πλάνην τῆς Σιωηγήρας αὐτῆς, δυνάται τις βίων ἡμερῶν ἐν τὸς διορθῆσθαι ὡς β'.β. τῆ κωδ. τ' γ' Α
 δ' Ο δικαστὴν παρεπιστάμνος εἴσω τριῶν ἡμερῶν μετὰ τὴν ὡξυίτησιν ὀφείλει αἵρετὸν ὀπιλέξασθαι ὡς β' γ' τῆ κωδ. τ' α'.δ.ιή. τῆ δὲ βασιλικῶν β' ζ. τ' ε'. κεφ. ιε'.

Περὶ ἐπτά ἡμερῶν.

- α' Τὰ θηρία τὰ ἐκ τῆ δουκῶν πεμπόμνημα εἰς τὴν βασιλίδα ἐν ἐκάστῃ πόλει ἐπτά ἡμέρας μόνον δύναται ἀφαιρεθῆναι ὡς β' α' τῆ κωδ. τ' μέ. δ. β. ἢ πρὸς οὐκ ἔστιν εἰς τὰ βασιλικῶν.
- β' Αἱ ἐπτά ἡμέραι αἱ πρὸ τῶ πάθους χρονοῦ τῆ Θεοῦ ἡμῶν καὶ αἱ μετὰ τὸ πάθος ἐπτά ἄσφακτοι εἰπὶν ὡς β' γ' τῆ κωδ. τ' β. δ. ε'. τῆ δὲ βασιλικῶν β. ζ. τ' ιζ κεφ. κτ'. θεμ. γ'.

B

Περὶ θ' ἡμερῶν.

- α' Οὐδεὶς δύναιται τὸς κληρονόμοις τῆ τελευτήσαντος πρὸ τῆς ἐννέα ἡμερῶν ἐν αἷς πενθῆσιν ἀπῆσθαι ἢ τοῖ ἐνάγειν ἢ παρενοχλεῖν. τὰ γὰρ παρατόμνημα πρὸ τῆς ἐννέα ἡμερῶν ὡξυίτησιν πενθούτων οὐκ ἔρρωται, μετὰ δὲ τὰς θ' ἡμέρας ἀκωλύτως κινεῖ ἕκαστος μὴ παρεμβαπτιζόμενος πρὸς χρονοῦ ὡξυίτησιν ὡς νεαρά ριέ. τῆ δὲ βασιλικῶν β' κτ' τ' β' κεφ. α. θεμ. δ'.

Περὶ δέκα ἡμερῶν.

- α' Ἐπὶ δέκα ἡμέρας ἐδικτον ἢ τοῖ ὡξυίτησιν ἀρχαίος παρεπίθεσθαι ὀφείλει καὶ τῆ παρεπίθεσιν μετὰ τὴν παρεπίθεσιν ἀπολιμπανόμενος ἕως τριῶν ὡς β' ε' τῆ δ. ιγ. τ' α. δ. ζ. ὅπρ οὐκ ἔστιν εἰς τὰ βασιλικῶν, ἢ δὲ μετὰ τὸν κωδ. ριβ νεαρά κειμήλιον ἐν β. τῆ βασιλικῶν ζ. τ' δ. κεφ. γ' λ' ἡμέρας παρέχει ἐκάστῳ ἐδικτῶ ἢ τοῖ ὡξυίτησιν μετὰ ἕως τριῶν.

C

- β' Ἡ ἀποθεσιμὸς ἀντιφώσις δέκα ἡμέρας ἔχει παρεπίθεσιν. ὁ γὰρ μέτριος χρόνος δέκα ἡμέραι εἰσὶν ὡς β' ιγ' τ' ε' δ. κεφ. τῆ δὲ βασιλικῶν β' κτ' τ' ζ. κεφ κ'.

- γ' Οὐ μόνον ἐν τῇ κυρία ὁ ἐκκλησιάρχος δύναιται ἐγγυμνάσθαι τὴν ἐκκλησίαν, ἀλλὰ καὶ πρὸς πτωχῶν ἡμερῶν, καὶ μετὰ πέντε ἡμέρας ὡς δέκα ἡμέρας ἔχειν κυρίας εἰς τὴν ἐκκλησίαν. ὡς β' ζ. τῆ κωδ. τ' ζ. ε'. τῆ δὲ βασιλικῶν β' θ' τ' α. κεφ. ρκή. θεμ. γ.

- δ' Ἐὰν ἡ τριετία μέλλῃ πληρῆσθαι ἐν τῇ τῆ χρηματικῆς δικαστήρια πέρας δέχονταί, καὶ οἱ ἐς ἀπολιμπανόμενοι, ὀφείλει ὁ παρὼν καὶ δέκα ἡμέρας ἀπομῆσαι ἀπὸ τῆ δικαστηρίου τὸν ἀπόντα, καὶ εἰ μὴ ἔλθῃ τὴν ἡμέραν πρὸ τῆ δικαστῆν ἀφαιρῶσκει καὶ ἀποφάσκεισθαι ὡς β' ε'. τῆ δ. ιγ. τ' α. δ. οβ' ἄ πνα οὐκ ἔστιν εἰς τὰ βασιλικῶν. ἀναγνώσκει καὶ τῆ γεγραμμένα τῷ Θεοδῶρ ἐν τῇ ιγ' δ. τῆ α' τ' τῆ γ' β τῆ κωδ. ἐν οἷς μέμνηται καὶ τ' ἢ. δ' μγ' τῆ ζ' β. ἢ πρὸς αὐτῆ ὅστιν εἰς τὰ βασιλικῶν.

D

- ε' Τῆ σιωπῆ τῆ δέκα ἡμερῶν ἢ ψῆφος τῆ αἵρετῆ δικαστῆ κυροῦται ὡς β' β' τῆ κωδ. τ' ν. ἢ πρὸς οὐκ ἔστιν εἰς τὰ βασιλικῶν.

- ζ' Οἱ ἀπαθεῖς καὶ ἀφαιρέσει μὴ ὡξυίτησιν ἀπῆσθαι εἴσω δέκα ἡμερῶν ἀφίεται ὄρκω αὐτῶ λαμβάνων τὰς δαπάνας καὶ ἀδικη γὰρ ὁ ἀπῆσθαι μὴ ὡξυίτησιν ἀφίεται ἀποπίπτει ὡς ἢ μετὰ τὸν κώδικα, ἢ τοῖ ὡξυίτησιν ἀπῆσθαι μὴ νεαρά ιγ' τῆ δὲ βασιλικῶν β' ζ' τ' ιβ' κεφ. ζ'.

- η' Πᾶσα ἐκκλησίος ἢ ἀπὸ τῆ χρεοδικοῦ ἀπῆσθαι, ἢ δι' ἐπιτολιῶν, ἢ δὲ φέισωρος, ἢ κουράτωρος, ἢ πάτωρος ἐν τὸς δέκα ἡμερῶν δύναιται πέμπεσθαι. ὡς ἢ μετὰ τὸν κωδ. νεαρά πρὸς ἐκκλησίαν ἢ τοῖ καὶ τῆ δὲ βασιλικῶν β' θ' τίτλος β' κεφ. γ'.

E

- θ' Ἡ τῆ ἐπάρχων ψῆφος ἀντιφωσάται ὅθεν μετὰ τὸ παρεπίθεσιν αὐτῶν, δύται ὁ χρεοδικοῦ ἀπῆσθαι διδασκαλικῶν αὐτοῖς ἐπιδοῦναι τοῖς ἐπάρχου, ἢ τοῖς τῶτων συμπόνοις, ἢ τοῖς τῶ δίκης εἰσάγουσιν ἐν τὸς δέκα ἡμερῶν, καὶ παρέχει ὁ νικήσας ἐγγυμνάσθαι ὡς ἀπὸ λαμβάνει ἐμφανῆ ὡξυίτησιν τὸν νέμον νικήσας ἀναδίδωσι μετὰ ἐπαυξήσεως, μετὰ γὰρ τῶς δέκα ἡμέρας χρεὶς ἐγγυμνάσθαι ἀναφωσάται γίνεται ὡς νεαρά ιβ' τῆ δὲ βασιλικῶν β' θ' τίτλος β' κεφ. ι.

- ι' Ο ὡξυίτησιν ὀπιλέξασθαι μετὰ κληρικῶν, ἢ μοναχοῦ, ἢ ἀσκητῆς δικαστῆ μὴ ἐν τὸς δέκα ἡμερῶν δύναιται ἐκκλησίαν τῶ ἀρχοντι ἐπιδοῦναι ὡς ἐπ' αὐτῶ τῶ κληρικῶν ἐξετασθῆναι, καὶ εἰ ἀρχων ἐναντία τῶ ἐπιδοῦναι ψῆφισθῆναι τότε ἐκκλησίος δίδεται καὶ ζῆταιται ἢ χρεοδικοῦ ὡς νεαρά ιγ' τῆ δὲ βασιλικῶν β' γ' τ' α. κεφ. λδ.

F

Περὶ δεκαπέντε ἡμερῶν.

- α' Οἱ μάρτυρες μόνος δεκαπέντε ἡμέρας ἀναγκάζονται ὡξυίτησιν εἰς τὸ δικαστῆρον ἐν ταῖς χρονοῦ δίκης. ὡς β' δ' τῆ κωδ. τ' κ. δ. ιή. τῆ δὲ βασιλικῶν β' κτ'. τίτλος α' κεφ. λη.

Εν ταῖς

A Εν ταῖς ἡμέραις τῶ πάχα μήτε ἐπὶ ἰδιωτικῶν, μήτε ἐπὶ δημοσίων ἀπιδὼν γενέσθω ὄχλησις ὡς β' β' γ' τῶ κωδ. τ. ιβ'. δ'. ε'. τῶ δὲ βασιλικῶν β' ζ' τ' ιζ'. κεφ. κγ', θεμ. ε'.

Περὶ ἑκοσιν ἡμερῶν.

Εἰς τὸς ἑκοσιν ἡμερῶν οἱ ἐπίσκοποι ὀφείλουσι ᾤχεσθαι τὰς ἀρχιερασίας, καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις πό- λέσιν, καὶ ἐν Κονσταντινῆ πόλει σὺν ἄλλοις τὰς ἐμβρολημῶσις ἐν τῇ φυλακῇ οἰκέτας, καὶ εἰ μὴ φαίνον- ται οἱ δεσπότες εἰσω ἑκοσιν ἡμερῶν σπολυέν αὐτοὺς ὡς β' θ' τῶ κωδ. τ. δ'. δ'. ε'. τῶ δὲ βασιλικῶν β' ζ' τ'. λέ. κεφ. κβ' θεμ β'.

Ο ἀπιδουθεῖς ἑδέχα μόνον χτ' παλαμόν ἀλλὰ καὶ ἑκοσιν ἡμέρας ἔχει ἐπὶ τῇ σπολογία τῶ δεθέτος β' βιβλίῳ ἠτοι λιβέλιθ. ὡς ἡ ἐπὶ ᾠχεσθαι τῶν νεαρχῶν γγ'. τῶ δὲ βασιλικῶν β' ζ' τ' ιβ'. κεφ. ἡ. ἔξεσι δὲ ἐν τὸς τῶν τῶν ἑκοσι ἡμερῶν ᾠχεσθαι τὸν δικαστὴν ὡς ἡ λγ' νεαρχῶν τῶ δὲ βασιλικῶν β' ζ' δ'. κεφ. α. θεμ. β'.

Εἰάν χρεωστῆ εὐαγῆς οἶκος εἴτε ἐν Κονσταντινῆ πόλει, εἴτε ἐν ἐπαρχίᾳ δημοσία καὶ θέλη πωλῆσαι ἀ- κίνητον, ὀφείλει ὁ διοικητὴς ᾠθεμα ποιεῖν ἐν τὸς ἑκοσιν ἡμερῶν, καὶ ἔτω πολεῖν τῶ πλέον διδόντι ὡς νεαρχῶν κγ'. τῶ δὲ βασιλικῶν β' ε' τ' β'. κεφ. ιθ'. θεμ. γ'.

Πᾶσα δίκη γυμναζομένη χτ' τῶν ἀρχόντων, εἴτε χρηματικῶς, εἴτε ἐγκληματικῶς ὀ- φείλει ἐν τὸς ἑκοσιν ἡμερῶν πληρῶσθαι ἀφ' ἧ ᾠχεσθαι τῆς ἀρχῆς. εἰ γὰρ ῥαθυμίσθω ἀρχὸν ἐπὶ τῶ τε- μεῖν αὐτῶν αὐτοὺς ἰδὼν δέχα χρεῦσιν λίβας ζημιούται, ἡ δὲ δίκη σβέννυται. ὡς β' α. τῶ κωδ. τ. μθ'. δ' α. τῶ δὲ βασιλικῶν τ' γ' κεφ. θ. θεμ. ἡ.

C Εἰάν ὁ ἐγκλητὴς τῶ ἐντολέως μὴ ὀρίσθω χερόνον, καὶ εἴπη τυχόν ὅπ' ἐγκυῶμα αὐτὸν. καὶ τελευτήσῃ ἡ ἐ ἀφανῆς γένηται, καὶ συμβῆ τῶ το γενέσθαι ἐν τὸς ἑκοσιν ἡμερῶν, ἔτερον ᾠχεσθαι ἄλλω. ὡς β' β' γ' κωδ. τ' ιβ' ἀφ' ἀταξίς τελευταῖα ἠπὶ σδκ' ἐστὶν εἰς τὰ βασιλικᾶ.

Ο οἰκέτις ᾠποδέξασθαι ἀμῶνος καὶ εἰσω κ' ἡμερῶν χερα μινύσας, συγγνώσκεται ὡς β' ια' τ' δ'. δ' α. τ' ε', δὲ βασιλικῶν β' ζ'. τ' ζ' κεφ. α. θεμ. β'.

Οπ ᾠχεσθαι τῶν μαρτύρων ἐπὶ τῶν ἐνδημούτων, ἐν τὸς κ' ἡμερῶν διδόνται. ζ'

Περὶ λ' ἡμερῶν.

D Εἰάν ὁ χετήρρος σποθήσῃ, ἡ ἐμποδισθῇ ἐπεξελθεῖν τῇ χετηρηρία ἀπαλείφεται τὸ ὄνομα τῶ ἐναρ- ἀ μδρῶς ἐκ τῶν ἐγκλημάτων. ἄλλος δὲ ἐν τὸς λ' ἡμερῶν (νωπαίων, δύναται ἐξ ὑπαρχῆς χετηρηρῆσαι αὐτῶ ὡς β' μὴ τ' β' δ' ε' τῶν δὲ βασιλικῶν β' ζ' τ' λδ' κεφ. γ. θεμ. β'.

Εἰάν τῶν ἐγκλημάτων δημοσία σπολυσις γένηται, δι' ἐπίσημον ἡμέραν, ἡ ἀφ' δημοσίαν ἰλαεία ἠτοι β' χερμονίω, ἡ ἀφ' ᾠραγμα αἰσίως ἀπαντήσῃ τῇ πολιτείᾳ τριάκοντα (νωπαίᾳ) ἡμέραι διδόνται τῶ χετηρῶν εἰς τὸ δύνασθαι ἀνανεῶσαι τὴν χετηρηρία ἐν αἰς δύνασθαι ᾠχεσθαι τῶ ἀρχοντι, ἀριθ- μοῦνται δὲ μετὰ περῶσιον τῶν ἀπιδουθεῖν δι' αἰς ἡ ἀφεις γέρονται ὡς β' μὴ τ' ιε'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ζ'. τ' α. ιζ' ἡ ιθ'.

Αἰνηβος συγχοῦ εἴται τὴν σέρησιν τῶ ἀφ' ᾠραθέντος ᾠραγματος αὐτῶ ᾠχε δημοσίς ἀπαιτητοῦ γ' ἐάν ἐν τὸς λ' ἡμερῶν χεταβάλη τὸ τέλος ὡς β' δ' τῶ κωδ. τ' ζα. τ' δὲ βασιλικῶν β' νε' τ' δ' κεφ. δ'.

E Ταῖς γυμναζομένης ἀμερμνίας ᾠχε τῶν δανειτῶν ἐπὶ χρεῶν χεβολιχῶς, ἡ ἐκ μέρους ᾠχε κεφα- δ' λαίης, ἡ τῶκου, ἡ ἄλλου οἰς δὴποτε (νωπαλᾶγματος) ἐτεκε, αἰς ἀείθμισις χεηματῶν, ἡ δόσις ῥητῶν εἰδῶν ἐγκλησθαι, εἰσω λ' μόνον ἡμερῶν μετὰ τὴν τῶν τοῖστων ἀμερμνιῶν ἐκθεσὶν ἀειθμουδρῶν, ἡ ᾠχε χερα φη τῆς ἀναρχυρίας δύναται ἀντιθέσθαι. μετὰ γὰρ τὴν ᾠχε δ' ρομίω αὐτῶν πάυεται ἡ τοιαύτη πα- ρεχραφή, καὶ ἔδὲ ὄρκος μετὰ τὸν τοῖστων χερόνον ᾠχεφέρεται. χτ' δὲ ὁμολογίας τῆς ἐπὶ ᾠχεθῆκῆς, ἡ σποδείξῆς ἐπὶ δημοσίων γυμναζομένης, ἡ χτ' ὁμολογίας σποληπτικῆς ἐπὶ τοροικῆ (νωπλεσθῆσις) ἀναρ- χυρία σδκ' ἐστὶν ἔτε ἐπὶ φέρεται ὄρκος. ὡς β' δ' ε' κωδ. τ. γ' δ' ἡ τ' δὲ βασιλικῶν β' κγ' τ' α' κεφ. ογ'.

Επὶ τῶν χεηματικῶν ἀίτησῶν ὁ μὴ εὔπορῶν ἐγκλητῶν ᾠχεσθαι σδκ' ὀφείλει μετὰ τῶν λ' ἡμερῶν εἰ μείω ἐν τῇ φυλακῇ, εἰ δὲ χρεῖα ἐπὶ πλείονος ᾠχεθῆσις ὀφείλει ἐξωμοσία χεραπισυθλιῶμα. ὡς β' θ' τῶ κωδ. τ. δ'. δ'. ε'. τῶ δὲ βασιλικῶν β' ζ'. τ' ιε' κεφ. κβ'. θεμ. δ'.

F Μετὰ τὸ δδθῶμα τὴν ἐκκλητον πᾶς δικαστῆς ὀφείλει ἐν τὸς λ' ἡμερῶν τοῖς δικαζομῶσις διδόναι πε- τ' τ' ἀγαμδία μετὰ τῆς ἰδίᾳς ᾠχεσθαι ὡς νεαρχῶν κγ'. τῶ δὲ βασιλικῶν β' θ'. τ' β'. κεφ. ιγ'.

Εἰάν δδθῶμα ἐρατεύσῃται ἐν ἀγνοία τῶ δεσπότη αὐτῶ μετὰ γυμναζομένης αὐτῶν διεκδικεῖται ἐν τὸς λ' ἡ- ζ' μερῶν ὡς β' ιβ' τῶ κωδ. τ. λγ'. δ'. ε'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' νζ'. τ' α. κεφ. μγ'. εἰ γὰρ εἰδῶτος τῶ δεσπότη αὐτῶ ἐρατεύσῃται, εἰλευθερῆται, καὶ ἔτε πατρωνικῶ δικαζῶ ᾠχεσθαι. ὡς τῶ αὐτῶ β'. καὶ τ' τῶν βα-

λικῶν κεφ. μδ'. ὁμοίως καὶ ὅτι τῆς δούλων γινόμενων ἀξιώματιων, καὶ ὅτι τῆς ἀπελευθέρων εἰς ἄξιας **A**
 ἢ φρατείας εἰδόντων αὐτῶν, καὶ μὴ ἀνπλερόντων τύχουσι, οὐκ ἐπι ὑποκείνεται πατρωνικῶ διαισίῳ, ὡς ἔ
 τῆς βασιλικῶν μθ' τ' ἀ. κεφ. κή. θεμ. β'. ὡς εἰ μὴ ἡδεῖσαι δύναται αὐτὸς κατὰ δουλοῦ, δοιοῦσι γὰρ
 ἀχάρετοι εἶναι, ὡς β' β' τῶ κωδ. τ' λγ' δ' ε'. τῆς δὲ βασιλικῶν β' νζ' τ' ἀ. κεφ. μζ'. καὶ μθ' τ' β. κεφ.
 πλεωτ.

ἢ Τὸ τρίτον κεφάλαιον τῶ ἀκουσίῳ ἀνατρέχει εἰς ἄς ὅπουθεν ἡμέρας τῶ φθέρουτος παράγματος,
 καὶ κατ' αὐτὰς ποιεῖται πλὴν ἀφθίμησι, ὡς β' θ' τ' β. δ' κζ'. τῆς δὲ βασιλικῶν β' ξ'. κεφ. κή. θεμ. δ.

θ' Εἰ σποδὴ μείῳ κηδεμῶν εἴσω ἡμερῶν ὑπομνήσκειται αὐτὸν ὁ ἄρχων ὅτι ὀνομάσθῃ ὅτι τρεποῖς ἢ
 κουράτωρ, ὡς ἔ κτ' δ. πλεωτ. τῆς δὲ βασιλικῶν β' λή τ' ἰ. κεφ. κή.

ἰ Εἴσω ἡμερῶν ὀφείλει ἀρχεῖται ὁ κληρονόμος τῶ ἰσενταεὶς μετὰ τὸ ἀνοιγῆναι πλὴν ἀφθίμησι, ἢ **B**
 μεθὸ γνωσθῆ αὐτῶ ἢ ταύτης ἀνοίξις, ἢ μεθὸ γνῶ κατενεχθεῖσιν αὐτῶ πλὴν κληρονομίαι ἐξ ἀφθίθε-
 τυ, ὡς β' ε' τῶ κωδ. τ' λ'. τῆς δὲ βασιλικῶν β' λή. τ' ἰδ'. κεφ. πθ'.

ἰά Εἴσω ἡμερῶν ὀφείλει παρίστασθαι μετὰ τὰς ἐγγραφὰς ὁ κατηρηγύμνος, ὡς β' θ'. τῶ κωδ. τ' γ' δ'
 β'. τῆς δὲ βασιλικῶν β' ξ'. τ' λή. κεφ. ιε'.

ἰβ' Μετὰ ἡμέρας ἡ ὀργὴ τῶ βασιλέως ἀνύεται, ὡς β' θ' τῶ κωδ. τ' μζ' δ' κ'. τῆς δὲ βασιλικῶν β'
 ξ'. τ' ἀ. κεφ. νέ.

ἰγ' Ἐντὸς ἡμερῶν δίδονται οἱ σπόστολοι, ὡς β' ζ' τῶ κωδ. τ' ξβ' δ. κβ'. ἢ πικε ἔκ' ἐστὶν εἰς τὰ βασιλικῶ.

ἰδ' Διὰ ἡμερῶν ὀφείλει παρίστασθαι ὁ ἀφθίμων φισκάλια ἀκίνητα παράγματα, ὡς β' ἰ τῶ κωδ.
 τ' ἰά δ' πλεωταία τῆς δὲ βασιλικῶν β' νσ' τ' ζ'. κεφ. ἡ. ἡμ. δ'.

ἰε' Εἴσω ἡμερῶν μετὰ τὰς ἐγγραφὰς παρὰ τῶ ὑβριδίου τὸν ἐναγρόμνον λαμβάνει ὁ κατηρηγύμνος πινὸς **C**
 ἐγκληματικῶς ἀβολιπὸνα ἢ τοῖ ἀρεσιν. μετὰ δὲ ταύτας, οὐκ ἐπι δύναται ἀπτεῖν συγχώρησιν εἰ μὴ συν-
 αῖνει αὐτῶ ὁ ἐναγρόμνος, ὡς β' θ' τῶ κωδ. τ' μβ'. τῆς δὲ βασιλικῶν β' ξ' τ' ξδ'. κεφ. γ'.

ἰε' Μετὰ πλὴν ἀφθίμων ἐντὸς ἡμερῶν ὀφείλει ἡ γύνη ἀφθίμων μαρτύρεσθαι τῶ μέρει τῶ ἀνδρὸς ὅτι ἐγ-
 κυμονῆ, ὡς β' κέ τ' γ' δ' ἀ. τῆς δὲ βασιλικῶν β' λά τ' ἰ. κεφ. ἀ.

ἰζ' Μετὰ μῆνα τῆς ἀελομῆνης παρθεσμίας πέμπεται ὁ ἐξπλεωτής, ὡς β' τῶ κωδ. τ' ἰθ'. τῆς δὲ βα-
 σιλικῶν β' νσ' τ' ἡ. κεφ. κδ'.

ἰη' Οἱ ἀκούριοι εἴσω ἡμερῶν τῶ ἀυθέντικῶ πιπίακια τῆς σποτροφῶ ὀφείλονται παρίχειν, ἢ οἴκο-
 θεῖ σποπληροῦν τὸ σπόθετον, ὡς β' ἰ τῶ κωδ. τ' λζ' δ' ἰ. τῆς δὲ βασιλικῶν β' νζ' τ' δ'. κεφ. ε'.

ἰθ' Μέχρι ἡμερῶν ὁ τῆς ἀσυλίας λόγος τῶ ἀρχοντες ἐρῶται, ὡς ἡ πρὸ μανδάτων τριγύλιπτις νεα- **D**
 ρῶ ἰζ'. τῆς δὲ βασιλικῶν β' ε' τ' γ'. κεφ. κβ'.

κ' Ἐκαστον ἐδικτον ἢ τοῖ πρὸ γέλιμα παρθεσμῶν παρθεσμῶν εἰς ἡμέρας, ὡς νεα ρῶ ε' β'. τῆς δὲ βα-
 σιλικῶν β' ζ' τ' δ'. κεφ. γ'.

κα Καὶ αἱ ἀφθολαὶ τῆς μαρτύρων ἀφθ' ἡμέρας παρθεσμῶσι.

Περὶ μ' ἡμερῶν.

α' Ἐν τῇ ἀγία πρὸς ἀρχὴν ἢ κινεῖται ἡ γνησιατικὸν ὑπεξηρημῶν τῆς ληγῶν πμωροῦται γὰρ
 καὶ ἐν τῇ ἀγία νηστία, ὡς β' γ' τῶ κωδ. τ' ἰβ' δ' ἰ. καὶ ἡ τῆς δὲ βασιλικῶν β' ζ' τ' ἰζ'. κεφ. κβ. καὶ κγ'.

Περὶ ν' ἡμερῶν.

E

α' Οἱ ἄρχοντες οὐκ ἐφείλονται ἐπαρχίαι καταλιμπάνειν ἀφθέρουμοι παρὰ ἡμερῶν, ἔπε οἱ σύμ-
 πονοι, ἔπε οἱ δὲ μέσσοι, ὡς β' ἀ τῶ κωδ. τ' μθ'. καὶ τ' νά δ' γ' νεα ρῶ ἢ καὶ λή. καὶ κή. καὶ ρξά τῆς δὲ
 βασιλικῶν β' ε' τ' γ'. κεφ. θ'. θεμ. ζ'. καὶ κεφ. ἰ. καὶ ἰά.

β' Αἰν' ἡμέραι τοῖς ὅτι τρεποῖς ἀφ' ἡ γινῶσι τρεῖς χουσι, καὶ ἐν ταύταις εἰς ἴλονται χροῦται ἐξκουσα-
 πῶν. εἰ δὲ παρθεσμῶν ὑποκείνεται τῇ χτ' τῆς ὅτι τρεποῖς ἀγωγῆ ὡς β' κζ'. τῆς δὲ γ. τ' ἀ. δ' ἰά. καὶ
 λβ'. καὶ β' ἰ. τῶ κωδ. τ' ξβ' δ' ἰ. καὶ ἰη'. τῆς δὲ βασιλικῶν β' λή τ' ἀ. κεφ. ἰά. καὶ λβ'. καὶ ἰ. καὶ ξά.

Περὶ ξ' ἡμερῶν.

F

α' Ἀφθ' ἡμερῶν τῶ ἀπὸ τῶν ἐκίνοι ὁ ἀνὴρ δικαίω ἀνδρὸς κατὰ τῆς γυναικὸς τὸ μοιχικόν, ὡς β' θ' τ' β.
 θ' δ' ε' καὶ β' δ' τ' δ' δ'. λ'. τῆς δὲ βασιλικῶν β' ξ' τ' λζ'. κεφ. μτ'. καὶ β' ἰ τ' δ', κεφ. κθ'. σήμε-
 ρον δὲ ὡς φησὶ νεα ρῶ ε' ζ', τῆς δὲ βασιλικῶν β' κή. τ' ζ'. κεφ. ἀ. ἐγγραφὰς ἀπατῆ μῆνος, ἀνήρηται
 γὰρ αὐτῶ ἢ ἀφθέρου τῶ δικαίω ἀνδρὸς, καὶ οὐκ ἐπι δύναται μεταμελεῖσθαι μετὰ τῶ ἐγγραφῶ μὴ ἰε'.

A χαρίσεως τῆς γυναικός· πλὴν δοκεῖ ποῖ ἀνηρῶσθαι ἔ γὰρ λέγει τῷ το ρητῶς ἠνεαρά, ἀλλ' ἀπλῶς φησὶ
πρωσίκειν τὸν ἀνδρα ἐγχεφως δηλαδὴ μετὰ τῶ ἐξήκοντα ἡμέρας.

Ο θείων ἀντιπέναι κομπεσαπίονα, ἢ τοὶ ἀντέλλορον ἰωφίσκω, ὀφείλει ἄποδεικνύειν εἴπω δύο μνηδὼν β'
ὅπ κερεώσθη(αὶ αὐτῷ ὄφρ β'έλεται ἀνπιλορίσασθαι, ὡς β' μθ' τῆλ' διγ. τ'·ιδ'. αἰχ. τ. μ'. τῆλ' δὲ βα-
σιλικῶν β' ντ'. τ' β' κεφ. μά. θεμ δ.

Οτε μὴ ρητῶς πρὶ τῆλ' κεφαλαίων τῆς ἀεδιλιγίας τετέτι τῷ ἀρροαρόμου ἐδίκτες, ἢ τοὶ πρὶ γῆλ- γ'
ματος, ὁ πρῶτης ὑποχρηται, ἢ ἀναφρέφασα τὸ πρῶθεν ἀγωγὴ εἴσω δύο μνηδὼν κινεῖται, ὡς β' χε. τ'
ά. δ. κ'. τῆλ' δὲ βασιλικῶν β' ἰθ' τ' ἰ. κεφ. κ'.

Ο πιπράσκων ὑποζύγια λεγέτω χεῖ τῶ πάθη, χεῖ τῶ αἴτια αὐτῆλ', χεῖ διδῶτω τὸν ὄπικεῖμνον αὐ- δ'
τοῖς αἰχ' τὸ πρῶθλιῶμα κόσμον· ὁ δὲ τῷ το μὴ ποιῶν εἰς τὸ δουῶμα τὸν κόσμον, ἢ ἀναλαβεῖν τὰ ὑποζύ-
για αἰχ' τὸ μὴ δθθλιῶμα τὸν κόσμον εἴσω ἕ ἡμερῶν ἐνάγε(αὶ. ὡς β' χε. τ' ά. δ. λ'. τῆλ' δὲ βασιλικῶν β'
ἰθ' τ' ἰ. κεφ. κθ'. θεμ. β'.

Εάν παλῆσῃ τῆς οἰκέτλιω ἐφ' ὧ εἰ ἀπαρεσθῆ ὁ ἀρροαρήσῃς ἄποφρέφασθαι αὐτὸν. εἰ μὴ ἐκφωθηθῆ χρο- ἔ
ρος, εἴσω ἐξήκοντα ἡμερῶν δύναται, τῷ το ποιεῖν, εἰ δὲ διλυκεῶς δόξῃ διλυκεῶς. εἰ δὲ ὑφρ' θεσιον ὁ πρῶ-
της ἐποίησεν, ἢ ἔ παρλιῷ ὁ ἀναλαβεῖν ὀφείλων, ἢ εὐλόρον πῖ ἔτερον παρεπέπεσι, χεῖ μετὰ τῶς ἕ ἡμέρας,
ὡς β' χε. τ' ά. δ. κγ'. τῆλ' δὲ βασιλικῶν β'. ἰθ'. τ' ἰ. κεφ. κγ'. θεμ. ἰε εἰ δὲ χεῖ ζεῦρος κτήνων πρῶθῃ αἰχ' τὸ
τὸ ἐν χεῖ τὸ ἔτερον ἀναφρέφεται, ὡς τῷ αὐτῷ β' χεῖ τῆλ' βασιλικῶν κτ'. τῶ αὐτῶ χεῖ πρὶ θρεμμάτων,
ὡς τῷ αὐτῷ β' χεῖ τ' τῆλ' βασιλικῶν κεφ. κθ'. θεμ. δ'.

Μετὰ δύο μῆνας τῆς διοικήσεως οἱ ὄπικεῖσῃ τοῖς ὄπικεῖσῃ εὐθιῶντα, ὡς β' κτ'. τ' ζ'. δ. ζ'. χεῖνεα- ρ'
C ρα. β'. τῆλ' δὲ βασιλικῶν β' λζ'. τ' ζ'. κεφαλα. ρ. θεματ. δ'. χεῖ τ' ἰά. κεφαλα. δ'. θεματ β'. ἔ δὲ
γὰρ εὐθὺς ἀπαιτουῦται τόκοις, ἀλλ' ὅτε ἢ δ' μνηος ὡς εἰς ἡλιω παρελθῃ, ἢ τοσοῦτος χροῖνος ἐν ὧ ἡδύων-
το δανεῖσαι, ὡς τῷ αὐτῷ β', χεῖ τ' τῆλ' βασιλικῶν κεφ. γγ'. θεμ. β'. χεῖ δ'. τῷ το δὲ ὄπικεῖσῃ ὄπικεῖσῃ
χεῖνεα μῆνας.

Εάν δύο μῆνας ἔπει ὁ νόμος χεῖ ἐξήκοντα ἡμέρας ἀντὶ τέτων πρῶσ δέχονταί, ὡς β' ν'. τ' ιζ'. δ'. ε'. τῆλ' ζ'
δὲ βασιλικῶν β'. β'. τ' γ' κεφ. λή.

Κατὰ τῶς δύο μῆνας τῶς ἀπράκτες, ἀργεῖ τῶ διχαστήρια. πρὶ δὲ τῆλ' φισκαλιῶν ἢ τοὶ τῆλ' δημο- ἢ
σίων, χεῖ τῆλ' τῶ τῶ μείσῃ πρῶγμάτων, χεῖ πρὶ μαγκίπων, ἢ τοὶ ἀρτοποιῶν, χεῖ ἐν ταῖς ἀπράκτοις ἡ-
μέραις κινεῖται διχαστήριον, ὡς β' γ'. τῶ κωδ. τ' ἰβ' δ' δ' χεῖ ρ'. τῆλ' δὲ βασιλικῶν β' ζ'. τ' ιζ' κεφ.
D χε. χε. κ γ'.

Ο ἔμφυτευτῶ μῆνας θ' λων πω λῆσαι τὸ δέχον τῆς ἐμφυτεύσεως ὀφείλει αἰχ' μαρτυρεῖαν πέμπειν ρ'
τ ἢ πρῶστοτί πω δέσποτεια, χεῖ δηλοῦν πλὴν πμῆν· εἰ γὰρ μὴ θελήσῃ αὐτὸς ὁ πρῶτό τυπος ἀρροα-
σαι μετὰ δύο μῆνας ἐπῆρω πιπράσκητα, χεῖ ἀναγκάζε(αὶ ὁ δεσπότης δέξασθαι ἀρροαρήν μετὰ δύο
μῆνας τῆς αἰχ' μαρτυρεῖας, ὡς β' δ'. τῶ κωδ. τ' ξτ'. δ. γ'. τῆλ' δὲ βασιλικῶν β' κ'. τ' ά κεφ. γ'.

Εάν οἱ τὰ δημῶ πα χεῖματα χεῖ φουῦτες ἐξάμῃσι πρῶθεσίαν ὄπικεῖσῃ τῷ χεῖεῖ ὄπικεῖσῃ ἐλαχίστης ἢ
πρῶστητος, ἔ πλείω τῆλ' δύο μνηδὼν ὑφρ' θεσις αὐτοῖς δίδεται. ὄπικεῖσῃ δὲ μεγάλῃς ἔ πλείω τῆλ' τριῶν,
ὡς β' μβ' τῆλ' διγ. τ'·ιδ' δ' μί τῆλ' δὲ βασιλικῶν β' ντ'. τ' β'. κεφ. μ'. θ' μί.

Οἱ ἔχοντες πρῶγμάτῃ τῶ χεῖτα κερθέντος ὄπικεῖσῃ τυραννίδι ἐν τῆ βασιλίδι πόλει εἴσω δύο μνηδὼν, χεῖ ἰά
E εἴπω ὄπικεῖσῃ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ὀφείλῃσι χεῖ τῶ μνηύσαι ἐπεί τοιγε μετὰ τῆλ' πρῶγμάτων τὸ πρῶπαπλά-
σιον παρέχρυσιν, ὡς β' θ' τῶ κωδ. τ' μθ' δ' τελευτῶτα τῆλ' δὲ βασιλικῶν β' ξ'. τ' νβ. κεφ. τελευτ.

Ολίγρος χροῖνος νοοῦνται οἱ δύο μῆνες, ὡς β' ε'. τῶ κωδ. τ' θ' δ' β'. ἢ πρὶ ὄπικεῖσῃ ἐν τὰ βασιλικῶ. χεῖ ἰβ'.
δύο μῆνας οἰκίσεως τῆ γυναικὶ κληρονῶ μεί αὐτῶν, ὡς β' ρ' τῶ κωδ. τ' λζ'. δ'. ἰθ'. τῆλ' δὲ βασιλικῶν β'
μδ'. τ' δ'. κεφ. μγ'. ὁ δὲ Ἀνατόλιος φησὶν ὅτι ἔ μόνον εἰ δὲ μνηον ἑνωικίσεως πρὶ τῆ γυναικὶ τῶ χεῖτα
λειφθέντα λαμβάνει, ἀλλὰ χεῖ ἢ πῶνα χροῖνον.

Εάν ὁ κληρονόμος μὴ δώσῃ τὸν λεγατευθέντα οἰκέτλιῶ ἵνα ἐλευθερωθῆ, χεῖ πρὶ τῶ διχάσθηται, χεῖ ἰγ'
εἰς πλὴν πμῆν χεῖ τῶ διχασθῆ μετὰ δύο μῆνας τῆς πρῶχαστῆρξως ὁ οἰκέτης ἐλευθερεῖται. ὁ δὲ κληρονό-
μος εἰς τὸ τετραπλάσιον τῶ ληγαταεῖω πρῶχασθῆ τῶ ὄπικεῖσῃ ὄπικεῖσῃ τῆ δίκῃ δαπάιας χεῖτα διχάζε(αὶ. ὡς β'
F ζ'. τῶ κωδ. τ' δ' δ'. ιζ'. τῆλ' δὲ βασιλικῶν β' μθ'. τ' ἰγ'. κεφ. ἰε.

Αφ' ἔ γνῶ ὁ κληθεῖς εἰς φρατηρίαν πόλεως, ἢ εἰς ἄλλω πμῆν, δύο μῆνας ἔχει εἰς τὸ ἐκχελεῖσασθαι ἰδ'.
χεῖ πρῶχασθῆσθαι, ὡς β' ζ' τῶ κωδ. τ' ξγ' δ'. ά. τῆλ' δὲ βασιλικῶν β' θ'. τ' ά. κεφ. ρχε.

Ο ὄπικεῖσῃ βαρβαρίσ ὡς ἐν χεῖ τῶ θείσῃ πινὰ ἐγυῶ μῆνος ὄπικεῖσῃ ἰδιωτικῆ αἴτια ἐν τὸς δύο μνηδὼν χεῖτεχεται ἰε
εἰ μὴ ἄρα ρητῶς εἰς πλείονα χροῖνον ἢ γυῖσασθαι. εἰ δὲ ὄπικεῖσῃ δημοσίᾳ αἴτια ἢ γυῖσασθαι δοκεῖ ἐγχεφως
ἐγυῶσθαι, χεῖ διηγεῶς χεῖτεχεται σημείωσαι οὐδ' ὅτι ὄπικεῖσῃ ἐγυῶ μῆνος ἐν τὸς δύο μνηδὼν ἐνέχε-

- ται χϚ' *πρόληψιν, ὡς β' ἢ τῷ κωδ. τ' μ' δ' κζ'. τῆς δὲ βασιλικῶν β' κς' τ' ἀ. κεφ. πη.* A
- ις' Οἱ οἰκέται τῆς μοιχευθείσης *πρόξενου δ' αμόνων δύο μηνῶν μετὰ τὴν λύσιν τῷ γάμου, καὶ μετὰ τὴν*
τελευτῶν τῆς γυναικὸς ἐλευθεροῦνται καὶ ἐκποιουῦνται, ὡς β' θ' τῷ κωδ. τ' θ' δ' γ' κ' λέ. τῆς δὲ βα-
σιλικῶν β' ζ'. τ' λζ'. κεφ. μγ' καὶ ζς'. θεμ. β'.
- ιζ' Αἰ νεαρά *διφραξίαις μετὰ δύο μῆνας ἰχῦσι τῷ ἐμφανισθῆναι, ὡς νεαρά ζς'. τῆς δὲ βασιλικῶν β'*
β' τ' ε' κεφ. κγ'.
- ιη' Αἱ ἀφείσθαι ἀπὸ τῆς *διφραξίαις εἰς τὴν διχαστὰς δύο μῆνας ἔχουσι προθεσμίαν πρὸς τὴν κυρία*
ὡς νεαρά πβ'. τῆς δὲ βασιλικῶν β' ζ'. πῖτλος ἀ. κεφ. ε'. θεμ. β'.
- ισ' Κληρικῶν ἐγκληματικῶς ἐναγομένων, καὶ *ἐπὶ ἀρχοντος κληρομένων ἢ ἐπὶ αὐτῆς ἀπόφασις οὐκ*
ὀφείλει ὑποβῆναι δύο μῆνας, ἀλλ' ἐν τῷ τῷ τέμνεσθαι, ὡς νεαρά πγ'. ἢ πῖς οὐκ ἔστιν εἰς τὰ βασιλικά.
- κ' Ὁ ἐνάγων ὀφείλει ἐγγύτας παρέχειν *πρὸ τῆς βιβλίου πομπῆς, ἢτοι πρὸ τῷ ὑπομνησθῆναι τὸν* B
κατηγοροῦ μόνον ἐπὶ τῷ εἶδος τῆς κατηγορίας, ὅτι ἕως δύο μηνῶν πρὸ τῶν ἔσται ἰ. δ' ἰκ. ὅπῃ
διπλᾶ παρέχει τῷ ἐναγομῶν τὰ δαπανήματα (ὑπερίοντα μόνον τοῖς εἰς λς' ν' ἢ ὡς νεαρά λς'. ἢς τὸ ἀ
τῷ κεφ. οὐκ ἔστιν εἰς τὰ βασιλικά.

Περὶ μηνῶν τριῶν.

- α' Εἴπῃς *διφραξίαν τὸ ἀγαγεῖν ἀπὸ τῆς αὐτῆς ἐπαρχίας μάρτυρας πρὸς ἐσμίαν ζ' τῆς τριῶν μηνῶν ὀφεί-*
λει αὐτῷ προθεσμία πρὸς ἀρχετῆναι, ὡς β' γ' τῷ κωδ. τ' ια'. δ' ἀ. τῆς δὲ βασιλικῶν β' ζ'. τ' ιζ'. κε-
φαλ. ια'.
- β' Ὁ γράφεις κληρονόμος δύναται εἶσω *τριῶν μηνῶν πρὸς ἀρχετῆναι, καὶ οὐκ ἐνέχεται δανεισταῖς καὶ* C
πρὸς ἐγγὺς ὅτι κληρονόμος ὅστις, ὡς β' ε' τῷ κωδ. τ' λ'. δ' κβ'. τῆς δὲ βασιλικῶν β' λέ. τ' ιδ'. κεφ. πζ'.
θεμ. α' καὶ θ'. τῷ τὸ δὲ νόσον ὅπῃ μείζονος, ὁ γὰρ ἐλάττω ἀδιφραξίως πρὸς ἀρχετῆναι, καὶ μετὰ ἔμμισιν
ὡς β' β' τῷ κωδ. τ' λη'. τῆς δὲ βασιλικῶν β' ιτ' κα' κεφ. α'.
- γ' Ὁ ποιῶν ἵν βεντον, ἢτοι *ἀπογραφῶν εἶσω λ' ἡμερῶν ἀφ' ἧς ἐμφανισθῆ ἢ διφραξίαις, ἢ ἀφ' ἧς ἰγὼ ὅπῃ*
κληρονόμος ὅστις, ὀφείλει ἀρχετῆναι καὶ πληροῦν αὐτὸ εἶσω τριῶν μηνῶν. εἰ μὴ ἀρχετῆναι ἢ ἀλλαχθῶ
ὅπῃ τὰ κληρονομία πρὸς ἀγαθὰ. τότε γὰρ ἐν τῷ ἐν αὐτῷ ὀφείλει πληρῶσαι τὸ ἵν βεντον τοῖς τῷ
ἀπογραφῶν, ὡς β' ε' τῷ κωδ. τ' λ'. δ' κβ'. τῆς δὲ βασιλικῶν β' λέ. τ' ιδ'. κεφ. πζ'.
- δ' Ὁ κήζων εἰ ἐγκαλεῖται *κατηγοροῦ εἶσω τριῶν μηνῶν ὀφείλει λέγειν τὴν δίκην, καὶ εἰ μὴ τμηθῆ*
ἐν τῷ τοῖς ἀσφαλίζεσθαι, ὅπῃ ἐὰν ὀφθῆ κακῶς οἰκοδομίας κατηγορεῖ αὐτῶν οἰκίας ἀναλώμασιν, D
ὡς β' ἢ τῷ κωδ. τ' ιδ'. ιβ'. τῆς δὲ βασιλικῶν β' νη'. τ' ια'. κεφ. ια' θεμ. τελευτ.
- ε' Ἡ *ἐπὶ βλατυπκῆς τύχης δίκην εἶσω τριῶν μηνῶν ὀφείλει πληρῶσαι, ἐπεὶ ὁ ἀρχὸν δέκα λίτρας,*
καὶ ἢ τὰς αὐτῶν πέτε ζημιᾶται, ὡς β' ιτ' τῷ κωδ. τ' λβ'. δ' νγ'. ἢ πῖς οὐκ ἔστιν εἰς τὰ βασιλικά.
- ς' Τοῦ γάμου συζάντος ἀρχὴ *δεκαετίας τῷ ἐπὶ ἀναρχείας προῖχα ὅτε ἀνήρ καὶ ὁ κληρονόμος αὐτῷ*
ἐν τῷ τριῶν μηνῶν κινῶσι μέμψιν, ὡς νεαρά ρ'. τῆς δὲ βασιλικῶν β' κθ'. τ' γ'.
- ζ' Τοῦ ἐνὸς τῆς *διφραξίαις οἰκείας διχαστολογίας ἀποταξαμένων μετὰ τῶν ἀφραξίαις ἀ-*
γῶνας, τῷ δὲ ἐτέρου ἐργοντος ἔχειν τι καὶ ἄλλο προθεσμίου ὁ διχαστῆς ὀφείλει δοῦναι τῷ τῷ μέρει μῆ-
να εἰς ἐπὶ προθεσμίαν πρὸς τὸ εἶπαι δύναται εἰ αὐτὸν βοηθῆσαι, καὶ αὐτῶν ἕτερον μῆνα, καὶ ἐπὶ ἄλλον μῆνα
μετὰ δὲ τῷ τριῶν μηνῶν πρὸς ἀρχετῆναι ἀποφιλῶσθαι κατ' αὐτῷ, ὡς νεαρά ρε'. τῆς δὲ βασιλικῶν β'
ζ'. τ' δ'. κεφ. ε'. θεμ. ιβ'.
- η' Ὁ *ἀπὸ λαϊκῶν ὀφείλει πρὸς μῆνας χολάσαι τῆς λειψυργίας, καὶ ἔτιως γινέσθαι ὅπῃ σκοπος, ὡς νεα-*
ρά ρκγ'. κεφ. ε'. ὅπῃ οὐκ ἔστιν εἰς τὰ βασιλικά.

Περὶ ἑξατῶν ἡμερῶν.

- α' Αἱ *τῆς ἐκ πλαγίᾳ συγγενῶν ἀφραξίαις εἶσω ἑξατῶν ἡμερῶν (ὑπερίον αἰτουῦνται ἀφ' ἧς γνωσθῆ*
ὅτ' ἤρμωσαν, καὶ ἐν τῷ τοῖς τῷ κωδ. τ' λβ'. δ' νγ'. ἢ πῖς οὐκ ἔστιν εἰς τὰ βασιλικά.
- β' Ὁ τῆς *ἀφραξίαις ἕως ἑξατῶν ἡμερῶν εἰσιν, ὡς β' ἢ τῷ κωδ. τ' λβ'. δ' νγ'. τῆς δὲ βασιλικῶν β' λέ. τ' ιγ'.*
κεφαλ. β'.
- γ' Ἐὰν ὁ θετός μου ἀδελφὸς *μετὰ γάμον μου εἶσω ἑξατῶν ἡμερῶν αὐτεξέσιος γένηται ἀπόλλει τὴν* F
ἀφραξίαν, ὡς β' λη'. τῆς δὲ βασιλικῶν β' μέ. τ' β'. κεφ. ιθ'.

Εἰαν

A

Περὶ τετραμηνῶν.

Εάν ο κοινανός οχλήσῃ τὸν κοινανὸν ὅππῃ τῶ κτίσαι τὸν ἑπίκοινον οἶκον καὶ κείνῃ μὴ κτίσαντος αὐτὸν ἀ κτίσει μόνος δύναιται ἰδὲ τόκοις, καὶ αὐτὸ τὸ τῆς δαπανημάτων κεφάλαιον ἀπαιτεῖν αὐτὸν εἴσω τετρα- μῆνης μετὰ τὴν ἀναγένεσιν, μετὰ δὲ τῆς τέσσαρα μῆνας εἰ μὴ λάβοι ταῦτα γίνεται τῷ οἴκου δεσπότης ὅν ἐκπίσει μονομερῶς, ὡς β' ἰζ'. τ' β'. δ' κθ'. τῆς δὲ βασιλικῶν β' ἰβ'. τ' ἀ. κεφ. κθ'. θεμ. η'.

Τέσσαρας μῆνας ἑωυδ ρεύετω πῖς ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐπαρχίᾳ, καὶ μόνον εἰ μὴ γένοιτο κέλευσις βασιλέως, ἢ β' τρεῖς σταζῖς ἐπαρχῶν ἐπεὶ δημεύεται καὶ πτωρεῖται, ὡς β' ἀ τῷ κωδ. τ' ἰα. δ'. ἰ τῆς δὲ βασιλικῶν β' ε'. τ' ἀ. κεφ. ξγ'. θεμ. β'.

Εἰς τὸ γυμνασίῳ τῶ ἑπίτροπου, τέσσαρες μῆνες ἀρμόζουσιν, ὡς β' κζ'. τ' διγ. τ' ἀ. γ' δ' λβ'. τῆς δὲ βασιλικῶν β' λη. τ' ἀ. κεφ. λβ'.

B

Τετραμῆνης παρέχεται τοῖς χρεωκλιθεῖσιν ὑπὸ θεοῖς, καὶ μετὰ τῶ τὸ τόκοις ἐξαποσιῶσις ἀπαιτουῦν- δ' ται, ὡς β' ζ' τῷ κωδ. τ' ἰδ'. τῆς δὲ βασιλικῶν β' θ'. τ' γ'. κεφ. πγ'. καὶ οἱ ἐγγυηταὶ δὲ αὐτῆς ἔχουσι τὴ τετραμίλιον, ὡς τῷ κεφ. καὶ τ' τῆς βασιλικῶν. θεμ. β'.

Εάν ο εἰς τῆς ἐκκαλεσασμένων τελευτήσῃ οἱ κληρονομοὶ αὐτῶ ἔ μόνον τὸν ὑπόλοιπον χρονον ἔχου- σιν, ἀλλὰ καὶ ἑτέροις τέσσαρας μῆνας λαμβάνουσιν, καὶ μετὰ τὴν ἀφίσκεψιν, ὡς β' ζ' τῷ κωδ. τ' ξγ'. δ' ε'. τῆς δὲ βασιλικῶν β' θ'. τ' ἀ. κεφ. ρμδ'.

Εάν ἢ τῶ ἀπολιμπανομένων χρεωστικῶν ἀφίσκεψα τῶ τῆς διοικητῶ αὐτῶ οἰκία, βλάπτει τὸν παρόντα γείτονα, ὀφείλει ὁ διοικητῆς ἀφί τετραμῆνης χρεωκλιθεῖσιν, καὶ παρῆναι τὸ πρῶτον τυπον. εἰ δὲ χρεωκλι- μυθεῖς ἔ τῶ τῆς τότε αὐτὸς ὀφροντιγῆς διχομολογῶν μόνος εἰ χρεωκλιθεῖσιν πᾶσαν τὴν χρονοτομίαν ἐυ- πορῶν ἀποδίδωσι. μὴ ἐυπορουῶντος δὲ αὐτῶ ἀπὸ τῆς πειρασίας τῶ ἀπὸ τῶ ἀπαιτεῖται, ὡς νεαρχ. ξθ'.

C

τῆς δὲ βασιλικῶν β' ε'. τ' χα'. κεφ. β'. θεμ. ε'.

Πρεσβύτερος καὶ ἀφίκονος καὶ ὑποδιάκονος τῶ διχῶν καὶ μόνῳ τῆς συγγενείας εἰς ἑπίτροπῶν, ἢ ζ' εἰς κουρατωρεῖαν εἰς βλαθῶσιν ἐν τὸς τέσσαρων μηνῶν ἀφ' ἑ ἰγῶσι, δύναιται ἐκασίως ὑπεύθυνος εἰς ἄλλῳ μὴ πωρεκριαπίζόμενοι, ὡς νεαρχ. ργ'. τῆς δὲ βασιλικῶν β' γ'. τ' ἀ. κεφ. ια'.

Εάν πῖς τῆς διχοζόμενων ὅππῃ χρεωκλιθεῖσιν ἀφίκα ὁμότη μὴ δεδωκέναι, ἢ ἐπαγγέλλασθαι, καὶ ἐν τὸς τε- ἢ τραμῆνης μετὰ τὸ πωρεσενεφίλωσιν τὴν ψήφον ἀριθμομῆνης δεῖ τῆς παρ' αὐτῶ δοθῆναι τὴ ὑποχρεῖται τὸ μὲν δωρηθῆναι τριπλοῦν ἀπαιτεῖται. τὸ δὲ ὑποχρεῖται διπλοῦν, μετὰ δὲ τέσσαρας μῆνας οὐκ ἐπι τοῖσιν τὸν π ζητεῖται, ὡς νεαρχ. ρκδ'. τῆς δὲ βασιλικῶν β' ζ'. τ' δ'. κεφ. ζ'.

D

Περὶ μηνῶν πέντε.

Ο ἐκκαλέμενος τῶ διχοζοῦ δοθέντος τῶ ἀρχοντος ἔχει δύο μῆνας εἰς τὸ γυμνάσαι τὴν πρῶ- ε τὴν κυρίαν, καὶ τὰς ἄλλας τρεῖς κυρίας λαμβάνει ἐχούσας ἀπὸ τριάκοντα ἡμέρας, οὐκ ἐπὶ δὲ καὶ τὴ ἐπέ- ραν τριμίλιον τὴν τῆς ῥεπαρῶν πῶν, ἢ τὸ τῆς ἀναγένεσιν καὶ πωρε εὐπεπισμῶν, ἢ γὰρ ἀρμόζει ῥεπα- ρῶν, ἢ τὸ ἀναγένεσιν ἐν ταῖς καὶ ἀφίκονησιν ἐκκαλήσοις, ὡς β' ζ' τῷ κωδ. τ' ξγ'. δ' β'. θεμ. β'. καὶ γ' τῆς δὲ βασιλικῶν β' θ'. τ' ἀ. κεφ. ρεε'. θεμ. τῶ τῆς τελευτον καὶ τελευταῖον.

Εάν οἱ χολόριοι καὶ κομμάτων ἀπολειφθῶσιν εἴσω πέντε μηνῶν πρὸς χρεωκλιθεῖσιν οὐκ ἐνάγονται, ὡς β' β' ἰβ'. τ' κθ'. δ' β'. τῆς δὲ βασιλικῶν β' ζ'. τ' ἀ. κεφ. λγ'. θεμ. β'.

E.

Περὶ μιλῶν ἕξ.

Εάν πῖς ἀπὸ ἐξίσω τῶ λάβῃ ἀγρὸν ἀσφαλῶς μὲν αὐτὸν χρετέχει, καὶ τὰς λοιπάδας τῶ πωρεκτισα- ε μέν οὐκ ἀναγκάζεσθαι χρεωκλιθεῖσιν. εἰ δὲ πῖς λέγῃ δεσπότην ἑαυτὸν εἶναι, ἢ ὑποκείσθαι αὐτῶ τὸ πρῶγμα, κινῆται, καὶ ἐνικήσῃ ἀναγκάζεσθαι τὰ δαπανήματα δοῦναι ἀ πεποιήκει ἐκείνος εἰς βελτίω- σιν τῶ ἀγροῦ. εἴσω δὲ ἕξαμηνίου ὀφείλει πῖς ἐπαγγεῖν, καὶ γὰρ τὴν ἕξαμίλιον ἔδδῃς δύναιται ἐνάγειν, ὡς β' ἰα' τῷ κωδ. τ' ἰη'. τῆς δὲ βασιλικῶν β' ἰε'. τ' ἰδ'. κεφ. α'. θεμ. ζ'.

Ἡ ῥέδισι τέταρτα τετέστι ἢ τὸ πρῶτον πρῶγμα ἀναφίκονησιν ἀγωγή εἴσω ἕξ μιλῶν κινῆται ἐπὶ πλῶν β' ἢ τὸ ἑωυπῶν. πρὸς εἰ δὲ ἔτος ὁ χρονος ἀφ' ἑ ἢ τὰς γέροντες, ἢ ἐξ ἑ ὑπέχετο, ἢ ἐπερωτήθη ὁ πρῶ- τῆς πρὸς τῆς ἀφίκονησιν τῶ ἀφίκονησιν, εἴγε καὶ ἡ ἐμφάσις πρὸς ἀφίκονησιν, ὡς β' χα' τῆς διγ. τ' ἀ. δ'. ἰε'.

F

τῆς δὲ βασιλικῶν β' ἰθ'. τ' ἰ. κεφ. ἰε'.

Οταν μὴ ῥητῶς ὑποχρηταὶ ὁ πρῶτος πρὸς τῆς κρυπῶν ἀφίκονησιν τῶ πωρεστικῶν ἢ κουαπμινο- γ εις τετέστιν ἢ τὸ πῶμα μεῖσασα ἀγωγή ἐν τὸς ἕξ μηνῶν κινῆται, καὶ οὐκ ἐκτείνεσθαι εἰς ἐνιαυτὸν. ὡς β' χα'. τῆς διγ. τ' ἀ. δ'. ἰθ'. τ' ἰ. κεφ. κ'. ἀφ' ἑ γινώθῃ ὅτι τὸ πάθος, ἢ ὀφειλε γινῶσθαι ὁ ἀγροεσθῆς, ὡς β' κα' τῆς διγ. τ' ἀ. δ'. μέ τῆς δὲ βασιλικῶν β' ἰθ'. τ' ἰ. κεφ. μγ'.

δ' Οἱ ὀπίστροποι ἕξαμῆνος ἔχρουσι παρθεσμίαν ἐν τῷ πρώτῳ ἐνιαυτῷ εἰς τὸ δανείσαι ἅ τ' ἀξίματα τῶν ὀρφανῶν, ὡς β' κγ'. τ' ζ'. δ' ἰε. ὁ δὲ κείναι μὲν ἐν β' τῶν βασιλικῶν. τ' λζ'. κεφα. ἰε. ὅσα ἔχει δὲ ἅ τ' ὡς τῆς ἕξαμῆνος. τὸ δὲ εἰρημῶνος ὡς τῆς διμῆνος ἐν τῷ ζ'. δ' τῷ αὐτῷ β'. καὶ τ' τῶν διγ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' λζ'.

ε' Ἐὰν ὁ ἄρχων μὴ μείνῃ ἅς πενήκοντα ἡμέρας μετὰ τὴν ἀφαιδίω ἐν τῷ θέματι ὡς ἀπέμπεται ἑκάεστε, καὶ ποιῆ ἕξαμῆμων ἄπολογοῦ μῆμος ὡς ἐκλοπιμῶν καὶ δωροληψῶν, καὶ ἐγκλημάτων. ἐν β' τῶν βασιλικῶν γ' τ' γ'. κεφ. θ'. θεμ. ζ'. ὅσα ἔχει δὲ ὡς τῶν γ' μιλῶν.

στ' Οφείλει ὁ ὀπίσκοπος εἰς τὸ μοναχῶν ὄσιν, ἢ τὸ λαϊκῶν χειροτονῶ μῆμος ἕξαμῆμων ἐν κλήρω ποιῆν ὡς νεαρὰ γ'. κεφ. γ'. ὁ δὲ ὅσα ἔστιν εἰς ἅ βασιλικά.

ζ' Ἐὰν μὴ οἰκονόμοι ταῖς (μνηθείας δῶσι τοῖς δεκανοῖς καὶ ταῖς ἀσκησίαις ἐν τῷ ἕξαμῆνος τὸν ἄπο βίτου ἕξατοσῆς τόκον παρέχουσι, ὡς νεαρὰ ιθ'. τ' δ'. κεφ. β'. θεμ. ε'.

η' Ὁ ἀφαιδίω ὀπίστροπος ἔστιν ὡς ἀφαιδίω μῆμος τὴν τε ἀφαιδίω ἐὰν μὴ πλέον τῶν ἕξ μῆνων ἀφαιδίω κασι τῆς ἡβησὶ κηδεμονεῦ μῆμοι, ἢ ὁ μέλλων κηδεμονεῦ εἶναι ὅσα ἀφαιδίωσεται, ὡς β' κγ'. τῶν διγ'. τ' δ' ἰε. τῶν δὲ βασιλικῶν β' λη'. τ' α'. κεφ. ἰε.

θ' Ὁ ὑποθέμῆμος τὸ εὐσεβὲς χεταλαλῆν λεγάτον εἶσω ἕξ μιλῶν ἄπο τῆς ἐμφανείας τῆς ἀφαιδίω ἀριθμου μῆμων ἀπαιτεῖται, καὶ χερποῖς, καὶ τόκοις, καὶ πᾶσαν νόμμοι ἐπαύξησιν ἄπο τῷ χερποῖ τῆς τελευτῆς τῷ χεταλιπόντος, ὡς νεαρὰ ρλ. α'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ε'. τ' γ'. κεφ. θ'. θεμ. γ'.

ι' Εἶσω ἕξαμῆμος δεῖ γίνεσθαι τὸ τῷ ὀπίστροπου ψήφισμα, ἐὰν δὲ ὑποθωνται οἱ ψήφισμα ὀφείλουσιν τῶν χεταλαλῆντα ἑκάεστε ὡς ἀρμόζει χειροτονῆν τὸν ὀπίστροπον κινδύω τῆς ἰδίας ψυχῆς ὅν θέλει χειροτονῆ, ὡς νεαρὰ ρκγ'. κεφ. γ'. ὁ δὲ ὅσα ἔστιν εἰς ἅ βασιλικά.

ια' Εἰ μὲν ἐν αὐτῇ τῇ ἐπαρχίᾳ ἐν ἡ λέγεται ἡ δίκη φησὶ πῆς εἶναι τὰ παρὸς τὴν δίκην αὐτῷ συμβαλλόμενα διχῶμα ἅ τ' ὡς ὁ παρὸς, καὶ αἰτεῖται παρθεσμίαν βίω μιλῶν αὐτῷ δίδουσαι, εἰ δὲ ἐν ἑτέρᾳ ἐπαρχίᾳ πλησιαζέσθαι τῷ τόπῳ ἐν ᾧ λέγεται ἡ δίκη μῆμων ἕξ. εἰ δὲ ἀφαιδίω τῆς ὄσιν ἢ ἐπαρχία μῆμων ὡς β' γ' τῷ κωδ. τ' ια'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ζ'. τ' ζ'. κεφ. ια'.

ιβ' Ἐὰν πῆς ἐγκλησῆται παρὸς τὸν παρὸς εἶσω χροῶν ρήτος, εἰ δὲ μὴ ὡς ἀφαιδίω παρέχειν παρὸς τὸν ἕξ ἅμα τῷ παρελθῆν τὸν χροῶν ἀπαιτεῖται τὸ παρὸς τὸν, ἀλλ' ἔχει παρθεσμίαν ἄλλω ἕξ μιλῶν. μετὰ δὲ τῆς ἕξ μιλῶν ἀπαιτεῖται αὐτῷ, εἰ μὴ πῆς ὁ ἐγκλησῆς ἐτελεύτησεν ἐν τῇ πρώτῃ παρθεσμίᾳ, τῇ ἐγκλησῆς τῇ ἐπερωτήσῃ. εἰ γὰρ ἐν τῇ δευτέρᾳ παρθεσμίᾳ ἐτελεύτησεν ἀπαιτεῖται, καὶ ὡσαύτως τὸ παρὸς τὸν, ὡς β' ἡ τῷ κωδ. τ' ιβ'. δ' ιγ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' κγ'. τ' α'. κεφ. πζ'.

ιγ' Ἐὰν ἐξ ἀναφορῆς δημοσίων παρὸς τῶν ὀπίστροπου ὄσιν χεταλαλῆν πῆς ὀφείλουσιν ἐγκλησῆς χεταλαλῆν, ἀλλὰ βληθῆναι εἰς φυλακὴν μετὰ ἕξαμῆμων περὶ μῆμων τῷ παρὸς τῶν, εἰ δὲ ὑπὸ ἰδίω τῶν χεταλαλῆν δηλονότι μετὰ ἐγκλησῆς νομίμων, ὀφείλουσιν ἐγκλησῆς δίδουσαι, ἢ μῆμων ἐν τῇ φυλακῇ ἕως ἐνιαυτῷ τεμνομῆμων τῷ παρὸς τῶν, ὡς β' θ' τῷ κωδ. τ' ιγ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ξ'. τ' λε. κεφ. κζ'. θεμ. ε'.

ιδ' Πᾶσα φισκαλία δίκη ἢ τοῖς τῷ δημοσίων ταμείᾳ εἶσω ἕξ μιλῶν μετὰ τὴν παρὸς τῶν περὶ μῆμων περὶ μῆμων ὄσιν, εἰ μὴ ἄρα ὑποθέσις ἀναγκῆς ὄσιν, ὡς β' ι' τῷ κωδ. τ' ιδ'. δ' ια'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' κγ'. τ' β'. κεφ. τελευταῖον.

ιε' Ἐὰν τελευτήσῃ ἢ ἀφανῆς γένηται ὁ ὀπίστροπος μετὰ τὴν εἰκοσιῶ ἡμέρας τῷ παρθεσμῶν ὡς τῷ ἄρχοντος ἀφαιδίω τῶν παρθεσμῶν ἄλλω ἕξ μιλῶν ἔχει παρθεσμίαν ὁ παρὸς τῶν ἐν ἀπουσίᾳ ὡν πόρρω ἀφαιδίω μῆμων ἐπαρχίας εἰς τὸ ἕτερον παρθεσμῶν, ἢ αὐτὸς ὡς ἀφαιδίωσεται. εἰ γὰρ μὴ ἐπὶ μακρῶν ἐκ τῷ ἄρχοντος ὄσιν τῶν παρθεσμῶν, ὡς β' β' τῷ κωδ. τ' ιβ'. δ' τελευταῖα. ἢ πῆς ὅσα ἔστιν εἰς τὰ βασιλικά.

ισ' Ἐὰν ὁ κληρονόμος κληθεῖς ἀγνωμόνησθαι μετὰ ἕξαμῆμων πέμπεται ὁ ληγαπέρος, ἢ μόνον εἰς τὴν νόμμοι τῶν κληρονομῶν παρθεσμῶν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν τῶν ἰδίων αὐτῷ τῷ κληρονόμου, ὡς β' λγ'. τ' διγ'. τ' δ'. δ' δ'. θεμ. θ'. καὶ τ' γ' β' τῷ κωδ. τ' ιδ'. δ' γ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' μδ'. τ' κβ' κεφα. δ'. θεμ. γ'. καὶ τ' λ. κεφ. γ'.

ις' Οφείλει ὁ ὀπίσκοπος ὡς ἀφαιδίω ἀρχοντα ἐν τῷ ἕξαμῆμων ψήφον ἐκφέρειν ὡς τῶν ἐν φυλακῇ ἄπο τῶν ἐγκλησῆς χροῶν φωνεῖται. ὡς β' θ' τῷ κωδ. τ' ιδ'. δ' ε'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ξ'. τ' λε. κεφ. κβ'. θεμ. γ' καὶ γ'.

ιη' Βεβαίως ἔχεται τὴν γλῶσσα ὁ λαβῶν παρὸς τῶν μὴ ἀπαιτεῖται μῆμος λοιπάδας ὡς παρθεσμῶν χροῶν. εἰ δὲ πῆς ἐκδικεῖ αὐτῷ κινεῖται τὴν ἀρμόδιαι ἀγνωμῶν ἐν τῷ μιλῶν ἕξ, ὡς β' ια' τῷ κωδ. τ' ιη'. τῶν δὲ βασι-

A δὲ βασιλικῶν β' γ'· τ' ιδ'· κεφ·ά·θεμ·τελευταῖον.

Ὁ γραπτευσάμενος καὶ μετὰ τὸ κομμάτον ἐξ μιλῶας σπολιεφθεῖς μετὰ πέντε ἀνθρώπους γρατεύεται, ἵψ' καὶ ὑπογράφεται, ὡς β' ἰβ' τῷ κωδ· τ' μβ'· δ' β'· τῷ δὲ βασιλικῶν β' γ'· τ'· α'· κεφ· μζ'.

Ἐὰν ἐλεύθερος τὸν τελευτήσαντα βελευτῶ ὡς συγγενὴς θέλη κληρονομῆσαι, καὶ ἑαυτὸν ὀπιδιδυῶαι κ' εἰς τὴν βυλλὴν ὀφείλει ἐν τῷ ἐξ μιλῶν ἐν ὑπομήμασι καταθέσθαι τῷ τοῦ ὡς νεαρὰ εἶ· ἥπης οὐκ ἔστιν εἰς τὰ βασιλικά.

Οἱ δὲ ἀπόται τῷ τῶ σπολιμπανόμοιοι ἐξ μιλῶας ἔχουσιν εἰς τὸ ἐλθεῖν καὶ καταβαλεῖν τὰ δημό· καὶ σα καὶ ἀναλαβεῖν τὰς ἀρχαίας ἀπὸ τῷ νεμομένων, ὡς β' ἰά τῷ κωδ· τ' ἰθ'· δ' ἰά· τῷ δὲ βασιλικῶν β' γ'· τ' ιδ'· κεφ· ἰά.

B Περὶ μνηῶν ἐπιτά.

Ὁ ἐπιταμνωτάτος γεννήθεις τέλειος ὄψι καὶ γνήσιος ποῖς γοεῦσιν, ὡς β' α' τῷ διγ· τ' ε'· δ' ἰ· τ' δὲ βα· α'· σιλικῶν β' μγ'· τ' α'· κεφ· ἰ· καὶ β' μέ· τ' α'· κεφ· ἰε· θεμ· ς'.

Περὶ ὀκτώ μιλῶν.

Οἱ ἔχοντες παράγματα ἐν ἐπαρχίᾳ τῷ ὅπτι τυρανίδι δημευθέντος, εἰ μὴ εἴσω ὀκτὼ μιλῶν πρῶτα Γ· α' γαίλωσι πετραπλάσιον αὐτὰ καταβάλλουσι, ὡς β' θ' τῷ κωδ· τ' μθ'· δ' ς'· τῷ δὲ βασιλικῶν β' ζ'· τ' ἰβ'· κεφ· ἰζ'.

C Ὁ διοικητὴς ἔχει ὀκτὼ μιλῶας πρὸς τὸ μιλῶσαι τῷ πρῶτοτύπῳ ἐν ταῖς ἀκραις τῆς ῥωμαϊκῆς ἐξβ· β' σίας εἰς τὸ πρῶτον ἐθεσθαι, ἢ τὴν δίκην αὐτῷ ὅπτι πρέψαι τῷ μιλῶσαι, ἢ ἕτερον ἀντ' αὐτῷ καταστήσαι δέφενσορα· εἰ δὲ μιλῶθεις μὴ ἔλθῃ καὶ πρῶτον ἐδέξῃ ὁ ποιῶτος χρόνος κροτεῖται ἢ δίκην κατενώπιον τῷ διοικητῷ καὶ μιλῶσαντος, καὶ ἂν καταδικασθῇ οὐδέποτε ὁ μιλῶθεις δυνάται κινεῖν, ὡς πρῶτον γινώμω αὐτῷ ἐδικάσατο ὁ μιλῶσας, ὡς νεαρὰ ζθ'· τῷ δὲ βασιλικῶν β' ς'· τ' κα· κεφ· β'· θεμ· γ'· δ' ε'.

Περὶ θ' μιλῶν.

Ὁ ἐγκαλούμενος καὶ θεῖς δικαστὸς ἔχει μὴ τὴν τῷ ἐξ μιλῶν πρῶθεςμῖαν, καὶ τὰς ἀπὸ λά ἡμέρας α' πρῆς κυρίας· λαμβάνει δὲ τὴν ἀπὸ ῥεπαραπῶνα, ἢ τοὶ τὴν ὅπτι ἀνακαμίσθ τῆς δίκης τριμίλων, ὡς β' ζ' τῷ κωδ· τ' ζγ'· δ' β'· ἥπης κεῖται μὴ ἐν β' τῷ βασιλικῶν θ'· τ' α'· νεαρὰ ρκς'· τὸ δὲ δεύτερον αὐτῷ· θέμα τῷ τὸ πρῶτον ἀφαιρητῷ, ἢ τοὶ θεῖων δικαστῶν παρελείφθῃ καὶ εἰδὲ ρθῃ μᾶλλον ἢ πβ'· νεαρὰ ἐν β' τῷ βασιλικῶν ζ'· τ' α'· κεφ· ε'.

Περὶ μιλῶν ἰά.

Ἐὰν μετὰ τὸν ἑν τῷ θανάτῳ τῷ ἀνδρὸς ἐνδέχεται πρῶτον μιλῶα τέκῃ ἢ γυνῇ, φρούπιον ὄψι τὸ α' γεννόμενον, ἢ τοὶ φροσθ' ἀσελγία· ἀχρότης καὶ τοῖς αὐτοῖς ὑπόκειται ὅπτι πμίοις οἷς καὶ ἢ πρῶτον τῷ πωθίμου καμροῦ γαμηθῆσαι, ὡς νεαρὰ λθ'· τῷ δὲ βασιλικῶν β' κή· τ' ἰε· κεφ· γ'.

E Περὶ ἐνιαυτῷ.

Ὁ τὴν ρῆσιν τῷ χαρπῶν ἔχον κινεῖ καὶ τῷ τὴν δεσποτείαν ἔχοντος τὸν ἀκουίλιον ἀφ' τὸ πρῶτον α' ἴσαι αὐτὸν τὸν οἰκέτῳ, καὶ ἀνατρέχει εἰς τὸν ἐνιαυτὸν ἑκείνου ἢ ἀφ' ἰμίοις αὐτῷ, καὶ πρῶτον τῷ λεγάτῳ εὐέλσκηται ἢ ἀναδρομῇ τῷ ἐνιαυτῷ, ὡς β' θ' τῷ διγ· τ' β'· δ' ἰβ'· τῷ δὲ βασιλικῶν β' ζ'· τ' γ'· κεφαλ· β'.

Ἀφ' ἧ ἔπραυμαπίσθῃ οὐκ ἀφ' ἧ ἐτελεύτησει οὐκ ἐκείνης ἀνατρέχει ὁ χρόνος, ὡς β' θ' τῷ διγ· τ' β'· β' δ' κ'· τῷ δὲ βασιλικῶν β' ζ'· τ' γ'· κεφ· κ'.

F Πάντα τὰ πρῶτον τῷ ἐνιαυτῷ κέρδη ἀπαιτεῖ ὁ δεσπότης κινεῖ τὸν ἀκουίλιον πρῶτον τῷ ἀναμρεθέντος οἰ· γ'· κέτῳ, ὡς β' θ' τῷ διγ· τ' β'· κβ'· τῷ δὲ βασιλικῶν β' ζ'· τ' γ'· κεφ· κβ'· θεμ· γ'.

Μετὰ θάνατον τοῦ ὑπεξουσίᾳ, ἢ τῷ δούλῳ, ἢ μετὰ τὴν αὐτέξουσίτητα τῷ ὑῖ, ἢ μετὰ τὴν ἐλευθερίαν, ἢ ἐκποίησιν τῷ δούλῳ, ἐνιαυσιαῖα ὄψι ἢ περὶ πεκουλίᾳ ἀγωγῇ· ὁ δὲ ἐνιαυτὸς ῥωμαπὸς ὄψι ἀρχόμενος ἀφ' ἧ πῆς εὐχέρειαν χοιῆ τῷ τικῆσαι· ὅθεν ὅπτι τῷ ἀίρετικῷ χρόνῳ οὐκ ἀριθμεῖται πρῶτον ἐκβῆ ἢ ἀίρεσις· ἐνάγεται δὲ ὁ κληροτόμος τῷ πατρὸς καὶ ὁ δημόσιος ρεφῆ κληρονόμος, ὡς β' ἰε' τῷ διγ· τ' β'· τῷ δὲ βασιλικῶν β' ἰή· τ' ς'· κεφ· α'.

- ε Ο κληρονόμος τῷ λαβόντος τῷ θεθίκῳ ἀπὸ δόλου αὐτῷ εἶσω ἐνιαυτῷ ὑπόκειται, ὡς β' ιγ'. τῷ A
 διγ.τ' γ'. δ' ἢ τῷ δὲ βασιλικῶν β' ιγ'. τ' β'. κεφ. ιε.
- ς Η' μειοῦσα τὸ πῆμμα ἀγωγή ὅταν ῥητῶς ὁ παράτης ἀντιφανήσῃ τῶς ἀπίας τῷ παρθεύοντος, ἐνιαυσιαῖα
 αἶα (σωαπὴν ὅστιν, ὡς β' γά τῷ διγ.τ' δ' α' ιδ'. τῷ δὲ βασιλικῶν β' ιθ'. τ' ι. κεφ. ιδ'. θεμ. ς'.
- ζ Εἰς πρῶτον πρῶτον ἀφ' ἑαυτῶν καὶ ἀποπρατευθῆ μετὰ ἐνιαυτὸν οὐκ ἰσχύει ἡ τοιαύτη ἀφ' ἑαυτῶν ὡς
 πρῶτον πρῶτον, ὡς β' κή.τ' γ'. δ' ζ'. τῷ δὲ βασιλικῶν β'. λθ'. τ' β'. κεφ. ς'.
- η Ἐπὸς ἐνιαυτῷ εἰ μὴ δοθῆ τὸ χαταλειφθὲν εὐαγεῖ οἴκῳ διπλοῦ ἀπαιτῆται, ὡς β' α. τῷ κωδ. τ' γ'.
 δ' μέ. ἢ πρὸς οὐκ ἔστιν εἰς τὰ βασιλικά.
- θ Οὐτὶ ἢ τῷ ἀποκλεισθὲν γαμετῆ παρ' ἐνιαυτῷ ἀκινδύως γαμεῖται, εἰ μὴ ἐγκυμονοῦσα ἐδόν ἔ
 αὐτῷ τέκῃ, ὡς β' α. τῷ κωδ. τ' γ'. δ' ηβ'. ἢ πρὸς οὐκ ἔστιν εἰς τὰ βασιλικά.
- ι Μετὰ τελευτῶν τῷ ἀνδρὸς εἶσω ἐνιαυτῷ ἀντιπῆσι πρὸς ἀναργυρίας ποιοῖς τῷ γραφίῳ, B
 ὡς β' δ' τῷ κωδ. τ' λ'. δ' τελευταία καὶ β' ε. τῷ κωδ. τ' ιε. δ' γ'. ἀπίες οὐκ εἰσὶν εἰς τὰ βασιλικά.
- ια Καὶ ἡ ἀφ' ἑαυτῶν εὐλόγως τὸν γάμον μετὰ ἐνιαυτὸν ἀκινδύως γαμεῖται, ὡς β' ε. τῷ κωδ. τ' ιζ'.
 δ' ἢ καὶ θ' ἀπίες οὐκ εἰσὶν εἰς τὰ βασιλικά. ἐτέθη γὰρ ἀντ' αὐτῶν τὸ ιβ' κεφ. τῆς κβ' νεαρᾶς ἐβ'. τῷ
 βασιλικῶν κή.τ' ζ'. κεφ. ς'.
- ιβ Οἱ λέγων τῷ ἐξισωτῷ βλαβῶναι ὀφείλει ἐπὸς ἐνιαυτῷ κινεῖν, ὡς β' ιβ' τῷ κωδ. τ' νη'. δ' ε. τῷ δὲ
 βασιλικῶν β' ις'. τ' ιδ'. κεφ. ε.
- ιγ Οἱ μὴ ἀτήσαντες τῷ ἀνήρω εἶσω ἐνιαυτῷ ὅτι ἴσονται ἐπιπύσι τῆς κληρονομίας αὐτῷ, ὡς β' ς' ἔ
 κωδ. τ' νη'. δ' ἢ πρὸς κείῃ καὶ ἐν β' τῷ βασιλικῶν μέ. τ' α. κεφ. μβ'. οὐκ ἔχει δὲ πὲν χρονον παρκεῖ-
 μδρον καὶ β' τῷ διγ. λή.τ' ιζ'. κεφ. ιβ'. τῷ δὲ βασιλικῶν β' μέ. τ' α. κεφ. κς'. θεμ. ιη. C
- ιδ Η' παρ' ὑβρεως ἀγωγή ἐνιαυσιαῖα ὅστιν, λύεται δὲ τῷ παρ' ἀποσοιήσῃ, ὡς β' θ' τῷ κωδ. τ' λε. δ' ε. τῷ
 δὲ βασιλικῶν β' ξ'. τ' χα. κεφ. μη. θεμ. β'.
- ιε Ο ἀφ' ἑαυτῶν ἐγκλημα γενέσθαι ἀναζητῆσθαι, εἰ ἐπὸς ἐνιαυτῷ μὴ παρ' ἀποσοιήσῃ, εἰσκομίζεσθαι ἢ
 ἔσθαι αὐτῷ, καὶ εἰ καὶ μετὰ ταῦτα ἐπανέλθῃ ἢ διώσεται αὐτῷ ὅτι ζῆτεῖν, εἰ δὲ ὅτι εἰκοσὶν ἐνιαυτῶς
 μὴ παρ' ἀποσοιήσῃ τὰ παρ' ἀποσοιήσῃ αὐτῷ ὀφίσιος οὐκ ἔπι διώσεται αὐτῷ ἀδικεῖν, ὡς β' μη' τῷ διγ.τ' ιζ'. τῷ
 δὲ βασιλικῶν β' ξ'. τ' μθ'. κεφ. α. καὶ β' καὶ ς' καὶ ζ'.
- ισ Εἶσω ἐνιαυτῷ διώσεται ἀποδοῖσθαι περὶ οἴκῳ ὁ δὲ ἀπόσιος χρονοτομίας εἰς αὐτὸν γενόμενης καὶ λα-
 βῆν αὐτὸν ὡς νεαρὰ ργ'. τῷ δὲ βασιλικῶν β' γ'. τ' α. κεφ. κη.
- ις Οἱ χαπόντες καὶ ἀπὸντες ἐνιαυτὸν ἔχουσιν εἰς ἀφ' ἑαυτῶν ὑπείσεσθαι τῷ κληρονομίᾳ, ὡς β' λη'.
 τῷ διγ.τ' θ'. τῷ δὲ βασιλικῶν β' μέ. τ' β'. κεφ. λδ'. θεμ. η'. εἰ δὲ καὶ ἀφ' ἑαυτῶν διούλων αὐτῶν παρθεύον- D
 των κληρονομῶν χαλοῦνται εἰς τὸν κληρὸν (αὐτὸν ὅστιν, ὡς τῷ αὐτῷ β' καὶ τ' καὶ νεαρᾶς τῷ βασιλικῶν
 θεμ. ι).
- ιη Ἡ ἀρμόζουσα ποιναλία ἀγωγή τῷ μὴ πειθομένῳ τῷ δικασθῆσθαι τῷ ἀρχόντος μετὰ ἐνιαυτὸν ἔ
 κινεῖται, ὡς β' β' τῷ διγ.τ' δ'. κγ' τῷ δὲ βασιλικῶν β' ζ'. τ' ζ'. κεφ. γ'.
- ιθ Ἡ ἀρμόζουσα ἀγωγή τῷ τῶν παρθεύοντος ἐλκόντων πινὰ εἰς δικασθῆσθαι μετὰ ἐνιαυτὸν ἔ
 δίδεται, ὡς β' β' τῶν διγ.τ' δ'. δ' κγ'. τῷ δὲ βασιλικῶν β' ζ'. τ' η'. κεφ. κδ'.
- κ Η' τῷ τῷ βία ἀποσόντων τῶς ἐλκόμενοις εἰς τὸ δικασθῆσθαι ἀγωγή ἐνιαυτῷ σβέννυται, ὡς β' β' τῷ
 διγ.τ' δ'. δ' κγ'. τῷ δὲ βασιλικῶν β' ζ'. τ' ιγ'. κεφ. ε. θεμ. γ'.
- κα Τὸ τῷ τῷ δόλω ποισάντων ἵνα μὴ ἔλθῃ πρὸς εἰς τὸ δικασθῆσθαι νόμιμον παρ' ἀποσοιήσῃ μετὰ ἐνιαυτὸν ἔ
 κινεῖται, ὡς β' β' τῷ διγ.τ' ι. τῷ δὲ βασιλικῶν β' ζ'. τ' ιε. κεφ. ε. θεμ. γ'.
- κβ Ἡ ἀρμόζουσα ἀγωγή τῷ τῷ μὴ ἀνεγκυμῶν ἀκινδύων τὸ εἶδος τῆς ἀγωγῆς ἐνιαυσιαῖα ὅστιν, ὡς β'
 β' τῷ διγ.τ' ιγ' τῷ δὲ βασιλικῶν β' ζ'. τ' ιη. κεφ. ιγ'.
- κγ Ἡ ἀρμόζουσα ἀγωγή τῷ τῷ ἀποσοιήσῃ παρ' ἀποσοιήσῃ πινὴ ἢ διώσεται παρθεύοντος τὸ ποι-
 εῖν δυσερῆ τῷ ἀντιδίκῳ τῷ ἐνιαυσιαῖα ὅστιν, ὡς β' δ' τῷ διγ.τ' ζ'. τῷ δὲ βασιλ. κῶν β'
 ι. τ' λζ'. κεφ. ε.
- κδ Ἡ παρθεύοντος κινεῖται τῷ δούλῳ (σωαλλάξαιτος ἀπελευθέρῳ παρθεύοντος παρθεύοντος, μετὰ
 τελευτῶν ἢ ἐλευθερίας τοῦ ποισάντων δούλῳ τῷ δὲ ἀπόσιος αὐτοῦ ἐπὸς ἐνιαυτοῦ κινεῖται, ὡς β' λη' τῷ
 διγ.τ' ε. τῷ δὲ βασιλικῶν β' μθ'. τ' ς'. κεφ. α. θεμ. ιη.
- κε Ἡ κινεῖται ἀγωγή τῷ τῷ πρὸς οὐκ ἔστιν ἀνεγκυμῶν ἢ ῥιπτομένῳ ἀθρώπου ἐλευθέρῳ πεφορευμένου F
 ἐνιαυσιαῖα ὅστιν, βλαβῶναι δὲ εἰ μὴ αὐτὸς κινεῖται διώσεται ὅστιν, εἰ δὲ ἄλλος, ἐνιαυσιαῖα ὅστιν, καὶ ἔτε
 κληρονομοῖς, ἔτε τῷ κληρονομῶν δίδεται, ὡς β' θ' τῷ διγ.τ' γ'. δ' ις'. τῷ δὲ βασιλικῶν β' ξ'. τ' δ'.
 κεφ. γ'. θεμ. ς'.

Ἡ ἀρμό-

A Η ἀρμόζυσα ἀγωγή χ' τ' κ' κολυόντων ὅτι βλιῶν νομῆς, ὑπεξηρήμους ἔπεμφθέντος εἰς τὴν τ' κ' κ' ληγατευθέντων νομῶν, ἐν τῷ ἐνιαυτῷ μόνον κινεῖται. μετὰ γὰρ τὸν ἐνιαυτὸν εἰς τὸ πειλοθὸν μόνον καταδικάζεται, ὡς β' μγ'. τ' κ' διγ. τ' δ'. τ' κ' δὲ βασιλικῶν β' γ'. τ' γ'. κεφ. β'. θεμ. β'.

Η ἀρμόζυσα πρῶτη γέλια χ' τ' β' ἐξ ἐλασάντος νομῆς, ἐν τῷ ἐνιαυτῷ μόνον κινεῖται. μετὰ γὰρ κ' ζ' ἐνιαυτὸν εἰς τὸ πειλοθὸν μόνον καταδικάζεται, ὡς β' μγ' τ' κ' διγ. τ' ιγ'. τ' κ' δὲ βασιλικῶν β' ζ'. τ' ζ'. κεφ. ζ'.

Ἐνιαυσιαῖα ὄσιν ἀγωγή (νωπιῆ) ἀρμόζυσα χ' τ' κ' κελυθέντος ἐλευθερωθῆναι, καὶ μετὰ θάνατον κή τ' ἴδιν δεσπότη πρὸ τῆς ὑπεσελευθῆναι τὴν κληρονομίαν χ' τ' δόλον βλάψαντος πρᾶγμα τ' κληρονομίας, ὡς β' μζ' τ' κ' διγ. τ' δ'. τ' κ' δὲ βασιλικῶν β' ζ'. τ' γ'. κεφ. α'.

B Η πειλοθῆς ἀρπαγῆς κινήτων πρᾶγμάτων ἀγωγή ἐν τῷ ἐνιαυτῷ (νωπιῆ) μόνον κινεῖται, ὡς β' κθ' γ' τ' κ' κωδ. τ' λγ'. τ' κ' δὲ βασιλικῶν β' ζ'. τ' ιζ'. κεφ. λ'. καὶ λά.

Η ἀρμόζυσα ἀγωγή χ' τ' κ' ἐκ θορύβου ποιούτων πνιζήματα ἐν τῷ ἐνιαυτῷ (νωπιῆ) εἰς τὸ τετραπλοῦ κινεῖται. μετὰ δὲ τὸν ἐνιαυτὸν εἰς τὸ ἀπλοῦ, ὡς β' μζ' τ' κ' διγ. τ' η'. τ' κ' δὲ βασιλικῶν β' ζ'. τ' ιζ'. κεφ. β'. θεμ. θ'. τὸ δὲ γ' θεμ. τ' δ' κεφ. τ' αὐτῶν τ' ἀφ' λαμβάνει πρὸς διπλῆ.

Η κινήσις ἀγωγή χ' τ' κ' ἀρπάσαντος πρᾶγμα ἀπὸ ἐμφορήσεως ἢ καταπίσεως, ἢ ναυαγίας, ἢ χ' τ' λ' ἢ ὑποδουλεύσεως χ' τ' δόλον, ἢ χ' τ' κ' ζήματα ἐν αὐτοῖς ποιησάμενος ἐν τῷ ἐνιαυτῷ (νωπιῆ) εἰς τὸ τετραπλοῦ μόνον δίδεται. μετὰ δὲ τὸν ἐνιαυτὸν εἰς τὸ ἀπλοῦ, ὡς β' τ' κ' διγ. μζ'. τ' θ'. τ' κ' δὲ βασιλικῶν β' ζ'. τ' κ'. κεφ. α' καὶ β' γ'. τ' γ'. κεφ. κ' καὶ μβ'.

C Ἐάν ὑπεξέστος ὅτι προπέσει ὁ πατήρ αὐτῶν εἰς τὸν ἐνιαυτὸν ἀριθμοῦ μόνον μετὰ τὸ λυθῆναι τὴν ὅτι- λβ' προπύλιν ἐνάγεται πρὸς τὴν πεκουλίαν, ὡς β' κζ' τ' κ' διγ. τ' γ'. δ'. ἢ τ' κ' δὲ βασιλικῶν β' λη. τ' γ'. κεφ. α. ἢ.

Πᾶσα πουπιλάρια ἀγωγή ἐνιαυσιαῖα ὄσιν, ὡς β' μζ'. τ' κ' διγ. τ' κγ'. τ' κ' δὲ βασιλικῶν β' ζ'. τ' λγ' λβ'. κεφ. ι'.

Καὶ οἱ κληρονόμοι τῶν ἐναρχῶν λαβόντος ἀπὸ πινῶν κτήματα χετέρονται τῷ Ἰσθίῳ δὲ ῥεπετῆνδης λδ'. νόμῳ ἐν τῷ ἐνιαυτῷ ἀπὸ τελευτῆς ἐκείνου ψφίζομενος, ὡς β' μῆ τ' κ' διγ. τ' ιά. τ' κ' δὲ βασιλικῶν β' ζ'. τ' μγ'. κεφ. β'.

D Ἐάν τις ἐκδημιῶν εἰς ἐπαρχίαν καὶ κτήματα δημόσια ἔχων παρ' ἑαυτῷ ἀπογράψῃται, ταῦτα εἰς τὸ λέταμειῶν, καὶ εἰς τὸν ἐνιαυτὸν μὴ ἀποδῶ αὐτῷ τῶν δὲ ῥεσιδούοις νόμῳ χετέρεται, ὡς β' μῆ τ' κ' διγ. τ' ιγ' τ' κ' δὲ βασιλικῶν β' ζ'. τ' μέ. κεφ. ι'. θεμ. δ'.

Ἐάν ἀφθῆται τελευτήσαντος τῶν ὑπεξέστων φραπῶν κερδῆσι τὸ πειλοθὸν ὁ πατήρ αὐτοῦ πρὸς λγ' τὸ μέτρον τοῦ πεκουλίου ἐν τῷ (νωπιῆ) ἐνιαυτῷ, πρῶτ' τ' κ' δαμειῶν ἐνάγεται. εἰ δὲ ἐκ ἀφθῆσεως ταῦτα ἔχῃ πρᾶγμα διανεκῶς ἐνέχεται τῶν τῶν ὅτι πρᾶγμα ἐπάσης, ὡς β' θ' τ' κ' διγ. τ' ιζ', τ' κ' δὲ βασιλικῶν β' ιζ'. τ' β'. κεφ. ιγ'.

Ἐάν ἐνιαυτὸς μετὰ τὴν χετηρησίαν ἀφθῆσῃ οὐκ ἐμποδίζεσθαι πρᾶγμα εἰ μὴ αὐτὸς ἐμ- λζ' ποδῆται πληρωθῆναι τὴν χετηρησίαν ἐν τῷ ἐνιαυτῷ, ὡς β' ν' τ' κ' διγ. τ' δ'. τ' κ' δὲ βασιλικῶν β' νδ'. τ' δ'. κεφ. γ'.

E Η ὅτι ἀναχισί τῆς ἀφθῆσεως δεσποτείας διδομένη ἀγωγή μετὰ ἐνιαυτὸν ἔκινεῖται, ὡς β' μδ'. λη τ' κ' διγ. τ' ζ'. τ' κ' δὲ βασιλικῶν β' νβ'. τ' α'. κεφ. λδ'. θεμ. γ'.

Η διδομένη ἀγωγή χ' τ' κ' τοῦ φόβου πνιζήσαντος, ἐν τῷ ἐνιαυτῷ τὸ τετραπλοῦ ἀπαιτεῖ μετὰ λβ' δὲ τὸν ἐνιαυτὸν τὸ ἀπλοῦ μόνον, ὡς β' δ' τ' κ' διγ. τ' β'. τ' κ' δὲ βασιλικῶν β' ι'. τ' β'. κεφ. ιά. θεμ. γ'.

Ἐάν ναύκληρος λέγει ναυάγιον ὑπομενηκέαι, πρῶτ' αὐτὸν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ ἢ λέγει τῶν τοῦ μ' συμβῆναι ἐλέγξαι ἀφθῆ μαρτύρων τὸ συμβῆναι, καὶ ἀποδῆσαι εἰς τὸν ἐνιαυτὸν ἀνεκρῆσθαι πρὸς αὐτῶν τοῖς ἐπαρχοῖς εἰνα ἀφθῆ τῶν κτήσεων ζητηθῆ ἢ ἀλήθεια. ὡς β' ιά τ' κ' κωδ. τ' γ'. τ' κ' δὲ βασιλικῶν β' γγ'. τ' γ'. κεφ. μγ'. εἰ δὲ ῥαθυμῆσι ἐν τῷ ἐνιαυτῷ ποιῆσαι ἔπως οὐκ ἐπιδύσθαι τοῦτο πρᾶγμα. αὐτῆ ἢ δὲ κη ἢ πρὸς τὴν ναυαγίαν τ' κ' ναυκλήρων εἰς τὴν διεπίαι τμηθῆναι, ὡς β' ιά τοῦ κωδ. τ' γ'. δ'. εἰς ὅτι τὸ μέρος οὐκ ἐστὶν εἰς τὰ βασιλικά.

F Ἐάν μεθ' ἀρμόση πνιζήσῃ καταλείψῃ αὐτῷ πρῶτ' ἢ ἀφθῆ μόνου ἐκ ψήφου δικαστικῆς ἔπος ὑπο- μάμνησθαι οἷον ὁ κληρονόμος, ἢ λεγατάριος, ἢ χετ' ὁμάδα φιδεῖ κομμιστᾶριος, ἢ τοῖς ὁλοῦν ἢ ἑστίας ἀφθῆ ἀποχρῆσάσεως λαβῶν ἐνιαυτὸν ὅλον ἐκλύσθαι μὴ πρᾶγμα τοῦτο ὅτι πρῶτ' πρῶτ' ἢ εἰ μὴ πρὸς εἰ ἐκεί- των τ' κ' ἀναγκαστικῶς ἐκ τῶν νόμων πρὸς λαμβανόντων ἔδεν λαμβάνει εἰ μὴ τὴν νομίμην μοῖραν ὅ δὲ ἐξω-

πικός ὅστιν ἔδδ' ὄλων λαμβάνει οὐδὲ χ' φιλκιδίχ παρῶφασιν, ὡς νεαρχ' ἀ. τ' ἔδδ' βασιλικῶν β' μά. τ' Α
δ'. κεφα. α.

μβ' Ἐάν ἡ γυνὴ τῷ ὄντος ἐν ἐξπιδίτω τελευτηκέναι ἀκούση τὸν ἀνδρα αὐτῆς μεθ' ὅπι τωράξεως ἔσπο-
μημάτων ὁμόσπουσι τῶ ἄρθμοι αὐτοῦ ὅπι ἐτελεύτησεν, ὀφείλει καὶ ἄλλων ἐνιαυτὸν πενθεῖν
αὐτὸν, ὡς νεαρχ' εἰζ'. τ' ἔδδ' βασιλικῶν β' κή. τ' ζ'. κεφ. ζ'.

μγ' Πᾶσα γυνὴ ὀφείλει ἐνιαυτὸν πενθεῖν τὸν ἀνδρα αὐτῆς, καὶ μὴ γαμηθῆναι παρὸ συμπληρώσεως ἐνι-
αὐτῶ, ὡς β' γ' τ' ἔδδ' διγ. τ' β'. καὶ β' κγ' τ' ἔδδ' διγ. τ' β'. δ' δ'. τ' ἔδδ' βασιλικῶν β' κή. τ' β'. κεφ. ἐθεμ.
πελυτ. καὶ κεφ. ἡ. καὶ β' κή. τ' ε'. κεφ. ιγ'. θεμ. δ'. καὶ εἰ δὲ καὶ αὐτὴ ἡ γυνὴ τῷ ἀπίαι τῆς λύσεως πα-
ρῶφαι δὶ γὰρ δύο θεμάτων, οὐ δύναται ἄλλω γαμηθῆναι παρὸ συμπληρώσεως πενταετίας, ὡς νεαρχ' εἰζ'
τ' ἔδδ' βασιλικῶν β' κή. τ' ζ'. κεφ. ς'. τὰ δὲ δύο θέματα ταῦτα εἰσὶν ὅτε ὅπι μοιχία καπαχεθῆ, ὡς
β' τ' ἔδδ' βασιλικῶν κή. τ' ζ'. κεφ. α. θεμ. δ'. καὶ τὰ ἐξῆς, καὶ ὅτε ἀλόγως ἀποστάσιον πέμψι τῷ ἀνδρὶ, τό-
τε γὰρ εἰς μοναστήριον ἐάλλετ(αι), ὡς β' ς'. τ' τῶ αὐτῶ κεφ. θ'. θεμ. β'. καὶ τὰ ἐξῆς. ἡ δὲ ποιηὴ τῆς ἀλόγου
πομπῆς τῶ ἀποστάσι κοινὴ ὅτι καὶ ὅπι ἀνδρὸς ποσὸν μὴν. ταῦτα δὲ πάντα ἀπορῶφαι λείπεται, καὶ ἀνά-
γνωθὶ ταῦτα παρὸς τῶ τοῖς, καὶ τῷ ρλδ' νεαρχ' ἐν β' τ' ἔδδ' βασιλικῶν τ' ζ'. κεφ. θ'. τὸ γὰρ κείριμον ἐν
τέλει τῆς ρκζ'. ἐν τοῖς βασιλικῶν οὐ κείριται.

B

μδ' Ἐάν τις ἐν τελευταία βυλῆσὶ κελύσῃ ξενῶνα γενέσθαι ὀφείλει ἐν τὸς ἐνιαυτῶ κποθῆναι, ὡς νεαρχ'
ρλδ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ε'. τ' γ'. κεφ. β'.

με' Οὐδεὶς τ' ἔδδ' ὅπισκοπῶν πλέον ἐνιαυτῶ ὀφείλει εἶναι ἔξω τῆς ἑαυτῶ ὅπισκοπῆς, ὡς νεαρχ' ρκγ'. τ' ἔδδ'
δὲ βασιλικῶν β' γ'. τ' α'. κεφ. ιζ'.

μς' Ἐάν ἀγνωστὸς τῶ δεσπότη ἐν κλήρω κατὰ λεγῆ ὁ δοῦλος αὐτῶ ἔξῃ ἐν τὸς ἐνιαυτῶ ἀφ' οὗ
γινώσασθαι λαμβάνει αὐτὸν, ὡς νεαρχ' ρκγ'. τ' ἔδδ' βασιλικῶν β' γ'. τ' α'. κεφ. ἡ.

C

μζ' Αἰ ποινὴν ἄρουσαι ἀγωγαι ἐνιαυσιαῖαι εἰσὶν, ὡς β' μδ' τ' ἔδδ' διγ. τ' ζ'. τ' ἔδδ' βασιλικῶν β' ιβ'. τ' α'
κεφ. λδ'. ἄλλως τε δὲ καὶ ἀναρχία ἐν τὸς ἐνιαυτῶ τὰς ποινὰς ἔχουσι. ὡσαύτως δὲ καὶ ἀπίαι τῆς ἀπορίας
ὡς β' μζ' τ' ἔδδ' διγ. τ' ἡ. τ' ἔδδ' βασιλικῶν β' ζ'. τ' ιζ'. κεφ. β'. θεμ. β'. καὶ κεφ. δ'. θεμ. σ'. καὶ κεφ. κζ'.

μη' Δεῖ τὸν ὅπισκοπὸν ἐκάστῃ πόλει καὶ τρεῖς ἐπολήπτοις κατ' ἔτος ἔσποπῆναι τὰ ἔργα τῆς πόλεως
καὶ ὅπως κελύσῃ μετ' εἶσθαι ταῦτα καὶ λογεθεῖσθαι τῶ διοικουῦσας, ὡς β' α'. τῶ κωδ. τ' δ'. δ' κς'.
ἡ τῶς οὐκ ἔστι εἰς τὰ βασιλικῶν.

Περὶ διετίας.

α' Τῶ ἐνοίκου μὴ φαινομένη, δύναται ὁ μοσῶσας μετὰ διετίαν ἀνοίγειν καὶ τὰ παρῶφματα αὐτῶ ἀπο-
ρῶφασθαι ἀφ' ἀμοσίων παρῶφῶν ἀπὸ δικαστοῦ πέμπομένη, καὶ τὸν οἶκον μετεκμοσῶσθαι, ὡς β' ιθ'
τ' ἔδδ' διγ. τ' β'. δ' μς'. τ' ἔδδ' βασιλικῶν β' κ'. τ' κεφ. ις'.

D

β' Αἰ ἐγκληματικὴ δίκη εἰσω διετίας ὀφείλει σιτέμεσθαι, ὡς β' γ' τῶ κωδ. τ' α'. δ' ιγ'. τῶν δὲ βασιλι-
κῶν β' ζ'. τ' ς'. κεφ. ιγ'.

γ' Ἡ παρὶ δόλῃ ἀγωγὴ εἰ μὴ εἰσω δύο ἐνιαυτῶν ἑσπῆ γέροντι ὁ δόλος ἀρθμομύων, καὶ ἀρ-
ρῶ καὶ πληρωθῆ σβένπυται, ὡς β' β' τῶ κωδ. τ' κ'. δ' πελυτ. τ' ἔδδ' βασιλικῶν β' ι. τ' γ'. κεφ. πελυ-
ταῖον. ἐτέρας δὲ ἀγωγῆς ἔσποσθαι, οὐ δίδεται ἡ παρὶ δόλῃ ὡς ἀπμοσποῖς, ὡς β' δ' τ' ἔδδ' διγ. τ' γ'. τ' ἔδδ'
δὲ βασιλικῶν β' γ'. τ' γ'. κεφ. α.

δ' Ἐάν ἰντερεκετεύσασα γυνὴ ἦτοι ἀνφωνήσασα πινὰ ξέρον μετὰ δύο ἔτη τῆς ἀνφωνήσεως δευτέρῃ ποιή-
σεται ἑσπῆσιν, ἡ καὶ ἐγῆσπῃ δὲ οὐκ εἰσπῆσθαι ἐκ τῶ δόγματος, ὡς β' δ' τῶ κωδ. τ' κς'. δ' κβ'
τ' δὲ βασιλικῶν β' κς'. τ' ζ'. κεφ. κβ'. ἀφ' τῶ τοῦ δὲ ξέρον ἡμεῖς ἐθεμαθίσα μὴ ἀφ' τὸ κείριμον ἐν τῇ
μετὰ τὸν κώδικα νεαρχ' ἔξῃ, ὅπι ἡ γυνὴ καὶ πολλὰκις μετὰ οἶον δὴ ποτε γέροντι, ἐπερωτηθῆ ἔσπῃ τῶ ἀν-
δρὸς αὐτῆς ὡς ἀνφωνήσασα βοθηθῆται, ὡς β' τ' ἔδδ' βασιλικῶν κθ'. τ' ζ'.

E

ε' Ἡ παρὶ τῆς ἀναρχίας ὅπως γραφῆ μετὰ δύο ἔτη ἑσπῆσθαι οὐκ ἀνπιθεται, ὡς β' δ' τῶ κωδ. τ' λ'.
δ' ιδ'. τ' ἔδδ' βασιλικῶν β' κγ'. τ' α'. κεφ. ογ'.

ς' Ὁ μησευσάριμος κόρην καὶ μὴ ὀλέσας γέροντι ἐν τῇ μησεύῃ ὀφείλει ἐν τὸς διετίας γαμεῖν αὐτῷ
παρὸν ἐν τῇ αὐτῇ ἀπαρχία, ἐπίτοιοι καὶ ἀκινδύνως ἡ κόρη ἐτέρῳ ἑσπῆσθαι, ὡς β' ε' κωδ. τ' α'. δ' β'.
τ' ἔδδ' βασιλ. β' κή. τ' α'. κεφ. ιε' εἰ δὲ ἀπεπιν εἰσω τρεῖς, ὡς β' τὸ αὐτὸ φησὶ τ' ὁ αὐτὸς. κεφ. ὁμοίως.

ζ' Ὁ ἐπαρχίαριμος παρῶφαι μετὰ διετίαν τῶ γάμου δίδωσι τόκοις καὶ παρῶφῶν ἀπὸ τρεῖς ἔξαπο-
σῆς, ὡς β' ε' τῶ κωδ. τ' ιβ'. δ' λ'. τ' ἔδδ' βασιλικῶν β' κθ'. τ' α'. κεφ. εια.

F

η' Ἐάν ἐγένετο σύμφωνοι πῶς καὶ πότε ὁ δανειστὴς ὀφείλει πωλεῖν τὸ ἐνέχυρον ἰχύει τὸ σύμφωνοι, εἰ δὲ
μὴ ἐγένετο ἔξῃ τῶ δανειστῆ ἔξ ἀποφάσεως δικαστικῆς, ἡ καὶ ἀπὸ ὅπως ἐπῆσθαι δύο ἐνιαυτῶ
μετὰ

A Μετὰ τὴν ἀπόφασιν, ἢ τὴν ὡς ἀγγελλίαν ἀφ' ἑαυτῶν πωλῆσαι, τὸ ἐνέχυρον, εἰ δὲ μηδεὶς ἀγροῦσι τότε τῶ δανειστῇ βυλομύω διχῶν δεσποτείας λιτήσασθαι τὸ ἐνέχυρον, ἀνάγκη ἔπι κείται παύσαι ποῖσαι, καὶ εἰ μὴ παρέσι ὁ χρεωστὴς ἀφ' ἑαυτῶν πωλῆσαι, εἰ δὲ μὴ παρέσι καταλαβεῖν τὸ διχαστήριον, καὶ προσελθεῖν τῷ ἀρχοντὶ ἵνα ἀφ' ἑαυτοῦ εὐρεθῆ, καὶ ὁρίσῃ χρεόνον ὁ ἀρχων ἔστω ὁφείλει ζητηθῆναι ὁ χρεωστὴς καὶ εἰ μὴ εὐρεθῆ, δὴ τὸ χρεός καὶ λάβῃ τὸ ἐνέχυρον, εἰ δὲ μὴ φανῆ, καὶ δευτέρω ὁρίσῃ χρεόνον, καὶ εἰ μὴ δὲ ἔτι ὡς ἀγγελλίαν, τότε ὁ δανειστὴς προσελθὴ τῷ βασιλεῖ αἰτῶν διχῶν δεσποτείας λιτήσασθαι τὸ ἐνέχυρον, μετὰ δὲ τὴν αἴτησιν ταύτῃ ἔχειν δεῖ τὸν χρεωστὴν εἰς προσθεσίαν, ἀλλὰ δύο ἔτη ὧν ἔστω δύναται προσεγγεῖν τὸ χρεός μετὰ τῶν τόκων καὶ λαβεῖν τὸ ἐνέχυρον. παρελθόντων δὲ τῶν δύο ἐνιαυτῶν τιμωχῶντα δεσποτείας διχῶν κεκτῆσθαι ἐνέχυρον τὸν δανειστὴν, ὡς β' ἢ τ' κωδ. τ' λγ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' κέ. τ' ζ'. κεφ. νη.

B Τοῖς προσβούσι διετίας ἀλειτρηγῶσι παρέχεται, ὡς β' ἢ τ' ζ': τῶν δὲ βασιλικῶν β' νδ'. τ' θ' κε. φ. α. λ. η.

Ἡ περὶ τῶν ναυκλήρων δίκη ναυαγίᾳ συμβαρτος ὀφείλει τέμνεσθαι εἰσω διετίας, ὡς β' ἰά. τ' κωδ. τ' ἰ. δ'. εἴς τ' το τὸ μέρος οὐκ ἔστιν εἰς τὴν βασιλικήν.

Εἰ μὴ εἰσω διετίας ὁ γάμος λυθῆ, εἴτε θανάτῳ, εἴτε ἀφ' ἑαυτοῦ ἔξει καὶ τῷ ἀνδρὶ περὶ τῆς ἀναρμυρίας μέμψασθαι, καὶ τῷ αὐτῷ κληρονόμῳ εἰσω ἑπτὰ ἐνιαυτῶν. εἰ δὲ ἄξει δεκά ἐτῶν σκεπθῆ ὁ γάμος δύναται καὶ αὐτὸς, καὶ ὁ κληρονόμος αὐτῷ εἰσω τετῶν μισθῶν κινεῖν τὴν μέμψιν, εἰ δὲ ὡς ἀδελφὴ ἢ δεχαστὴ ἔτε αὐτῷ, ἔτε τῷ κληρονόμῳ δίδεται μέμψως ἀδεία. εἰ δὲ ἀφῆλιξ ἔστι ὁ ἀνὴρ τοσοῦτος εἰς ἀποχάραξασιν αὐτῷ δίδεται χρεόνος ἔπι τῷ μέμψασθαι, ὡς μὴ ἔστω βίβωσι δὴ δεχαστὴν σκεπθῆ καὶ

C τῶν τῶν γάμων, εἰ δὲ οἱ τετὰ κληρονόμοι ἀφῆλικες εἴσιν εἴτε τελείᾳ, εἴτε ἀτελοῦς ὄντος πενταετίαν ἔχουσι μόνον εἰς τὸ κινῆσαι τὴν μέμψιν, ὡς νεαρχ. ρ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' κθ'. τ' γ'.

Τὴν μοιχευθεῖσαν γυναικα καὶ εἰς μοναστήριον βληθεῖσαν ἔξει τῷ ἀνδρὶ εἰσω διετίας ἀναλαβεῖν εἰς βυλομύω, εἰ δὲ ὀφρημύω χρεόνος παρέλθῃ προσ τῷ αὐτῷ ἀναλαβεῖσθαι αὐτὴν τότε κουρεύεται, καὶ τὸ μοναχικὸν χῆμα λαμβάνει τὸ ὑπόλοιπον αὐτῆ βίον ἐν τῷ μοναστηρίῳ ἔστω. ὡς νεαρχ. ρλδ'. κεφ. ιβ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' κη'. τ' ζ'. κεφ. α. θεμ. γ'.

Πᾶς μοσθωτὸς ἢ ἐμφυτευτὴς οἴκου εὐαγρὸς ἢ τόπου χεῖρον ποιῶν τὸ μοσθωθεν, ἢ ἐμφυτευθεὶν αὐτῷ ὡς ἀγροῦ, ἢ ἀγνωμονῶν ἔπι διετίας, ἀπαιτεῖται τὸν συμφωνηθέντα χανόνα καὶ ἀποχαστῆ τὴν πρώτῃ ὄψιν τῷ ἀράγματος, εἰ δὲ φύγη καὶ ἀφανὴς γένηται, τὸ ἴκανόν τῷ σπηῶ οἴκῳ ἐκ τῶν σκεπθῆ παραγμάτων περὶ ποιεῖται μὴ λογιζομύω αὐτῷ τῶν ἐμπονημάτων ὡς νεαρχ. ρ' κ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ε.

D τ' β'. κεφ. ἰε'. μὴ σκεπθῆ δὲ σοὶ τὸ κείμενον ἐν τῷ πρώτῳ βιβλίῳ τ' κωδ. τ' δ'. δ' λβ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' κ'. τ' β'. κεφ. δ'. ὅπ' ἵα ἔτη δεῖ ἀναμείναι τὴν ἀγνωμοσύνην τῷ ἐμφυτευτῷ, περὶ γὰρ παρανομῶν καὶ ἔχι σκεπθῆσασθαι ἀφ' ἑαυτοῦ.

Οἱ μὴ πεμφθέντες εἰς νομὴν δανεισθῆναι εἰσω διετίας κινῶσι τοῖς πεμφθεῖσιν, ὡς β' ζ'. τ' οβ'. δ' ι. τῶν δὲ βασιλικῶν β' θ'. τ' ζ'. κεφ. νβ'.

Κατὰ τῆς ψήφου τῶν ἐπαρχῶν, ἑκκλητος μὴ ἔχει γυνάζεται λιβέλλος δὲ βασιλεῖ ἔπι δίδεται ἐντὸς δύο ἐτῶν, ὡς β' ζ' τ' μβ'. δ' α' τῶν δὲ βασιλικῶν β' θ'. τ. α. κεφ. νγ'.

Οἱ ἀποραχαστοὶ τῶν τόπων μετὰ δύο ἐτῶν ζυμτελείωσαν, ὡς β' ἰά. τ' νθ'. δ' ζ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' νθ'. τ' ἰδ'. κεφ. ζ'.

E Ὁ ἐρήμιον ἀγροῦ ἔπι β' ἄς, ἐντὸς δύο μόνον ἐτῶν ἐαγέθω ὡς τῶν δεσπότην αὐτῷ, καὶ ἀναδιδούς αὐτὸν λαμβανέτω ἢ εἰς αὐτὸν ἐδαπάνησεν. ὡς β' ἰά. τ' ιθ'. δ' ἢ τῶν δὲ βασιλικῶν β' νθ'. τ' ἰδ'. κεφ. η.

Μετὰ διετίας κυροῦται ἢ ψήφος σκεπθῆ μὴ ὡς ἀποχαστῆσας ὡς β' ζ' τ' κωδ. τ' ξγ'. δ' ε. καὶ νεαρχ. μθ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' θ'. τ' α. κεφ. ρη'. θεμ. ε. καὶ τ' β'. κεφ. αλ. ζ'. θεμ. δ'. εἰ μὴ προσφανῶς ἔστι ὡς ἀνομῶς, ὡς β' μθ' τῶν δὲ νγ. τ' α. δ' ἰβ'. καὶ ἰθ'. καὶ τ' ἡ. δ. α. τῶν δὲ βασιλικῶν β' θ'. τ' α. κεφ. ιβ'. καὶ ἰθ'. καὶ μδ'.

Ὁ προσ χρεῖν ἄλλῃ ἀνατρέπων τὰ τοποθέσια ἔπι διετίας εἰς ἔργον δημόσιον βάλλεται, ὡς β' μζ'. τ' κβ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ξ'. τ' λά. κεφ. α.

Περὶ πειρίας.

F Ὁ ἔλκων ὕδωρ ἔπι τρία ἔτη δὲ ἄλλοτε ἄγροδ ἐν εἰδήσῃ τῷ δεσπότη τῷ κτήματος, κατὰ τὴν οὐκ ἔστιν αὐτῷ δουλείαν, ὡς β' γ'. τ' λδ'. δ' β'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' νη. τ' ζ'. κεφ. β'.

- β' Τὰ κινήσ' ἀράγματα χαλῆ πίσει χαταρόμυρα ἔπι τριετίαν δεσπόζονται, ὡς β' ζ' τῷ κωδ. κ. τ' Α
λδ'. δ' β'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' γ' τ' β'. κεφ. β'.
- γ' Ὅ ἔπι τρισὶ χρόνοις μὴ παρσαγαγὼν τὸ ἐμφυτευτικὸν τέλος παρῶ; ἰδιωτικῶν παρῶτων παρεχό-
μυρον, ἐκπίπτει τῆς ἐμφυτεύσεως, ὡς β' δ' τ' ζ' γ'. δ' β'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' κ' τ' β'. κεφ. β'. εἰ δὲ οὐ
δέξεται τῷ τοῦ δεσπότης ἔπι τρισὶ χρόνοις, κερδαίνει αὐτὸ ὁ ἐμφυτευσάμενος, ὡς β' α' τῷ κωδ. τ' δ'.
δ' λβ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' κ' τ' β'. κεφ. δ'. ἔπι δὲ ποῖς εὐαγέσι οἴκω. εἴρηται νεαρά ζ'. κεφ. θ'. τῶν
δὲ βασιλικῶν β' κ' τ' β'. κεφ. ε'. ὅπ' ἄλλοι δὲ ἐπὶ τῶν χαμῶν εἰ μὴ παρῶ χωσιν αὐτὸ ἐκδιώκονται.
- δ' Τὸ χαταβλήθην ἔπι τρισὶ χρόνοις ἐνιαυτοῖν λεγάτον, πιτεύεται χαμῶ εἰς τῶς ἐξῆς χρόνοις διλωκῶς
χαταλελεῖσθαι χαμῶ ἀπαιτεῖται. εἰ μὴ ἄρα ὁ χαταβλῶν φανερώ, δεῖξῃ ὅπ' ἔπι τρισὶ χαμῶ μόνον ὠρίσθη
χρόνος δοθῆναι, ὡς β' γ' τῷ κωδ. τ' μβ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' μδ'. τ' α' κεφ. ιε.
- ε' Τὰ δημόσια τέλη ἔπι τριετίαν μετῶσται, ὡς β' δ' τῷ κωδ. τ' ζ' α'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ιγ'. τ' δ'. B
κεφαλ. δ'.
- στ' Εἰ ὁ κληρονομὸς κέρλιω ἐν ἀπουσίᾳ ἀφῆρων, μὴ ἀφῆ τριετίας τὸν γάμον ἐκτελέσῃ, δύναται ἡ
κὸρη ἐτέρω συωφθῆναι, ὡς β' ε' τῷ κωδ. τ' α' δ' β'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' κη'. τ' α' κεφ. ιε.
- ζ' Ὅ παῖς τὸν πατέρα τριετίας γινόμενος ἀπαιτεῖ ἀφῆ τριετίας, ὡς β' η' τ' μγ'. δ' γ'. τῶν δὲ βασιλικῶν
β' λά. τ' β'. κεφ. ιγ'.
- η' Εἰ τὰ δυνάμει ἀπὸ ναυαγίᾳ φυλαχθῆναι ἀράγματα παρῶ τῶν ναυαγησάντων ἀλόγως πινὲς ὑ-
φῆρπασαν ὡς βαρυτέραν παρῶσαν ποιήσαντες, ἐλευθεροὶ μὲν ὄντες, ῥυπαλοὶς τι πτόμενοι, ἔπι τρισὶ χρό-
νοις ἐξορέζονται. δούλοι δὲ ὄντες, φεραγελίζονται χαμῶ μεταλλίζονται, ὡς β' μζ' τῶν διγ. τ' θ' δ' δ'. C
τῶν δὲ βασιλικῶν β' κγ'. τ' γ' κεφ. λγ'.
- θ' Πᾶσα χρομαπικὴ δίκη ὑπέξηρη, ἠδῶν τῶν εἰς δημοσίαν ἀπίαι ἀπκοουσῶν παρῶν ὡς λαμβάνει β'
τῶν βασιλικῶν ιγ'. τ' δ'. κεφ. τελευτ. περσιτέρω τριῶν ἐπὶ τῶν οὐκ ἐφέλει μινύνεσθαι, ὡς β' γ' τ' α'.
δ' ιγ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ζ' τ' γ'. κεφ. ιγ'.
- ι' Πᾶς ὑποκείμενος τέλει οἰωδῆποτε ἀπαιτέμενος αὐτὸ εἰ δεῖξει ἀποδείξει παρῶ θόντων παρῶν ἐ-
πὶ μὴ ἀπαιτεῖσθαι τὸ παρῶν τῶν χροῶν ἔπι τριετίαν τέλη, ὡς β' ι' τῷ κωδ. τ' κβ'. τῶν δὲ βασιλικῶν
β' νγ'. τ' η' κεφ. κθ'.
- ια' Ὅ παρσιτησάμενος κληρονομὸς ἐὰν μὴ παρῶ τῶν δανεισῶν ἐπαρῶ τὰ ἀράγματα ἕως παρῶ ἐνι-
αυτῶν λαμβάνει πάλιν αὐτὰ, ὡς β' στ' τῷ κωδ. τ' λά. δ' γ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' λε'. τ' δ'. κεφ. λγ'.
- ιβ' Πᾶσα χτ' τῶν δημοσίᾳ ἀπόφασις εἴσω τριῶν ἐνιαυτῶν ἀναψηλαφάσθαι δύναται. εἰ δὲ ὅτε χαμῶ με- D
τῶν εἰς τῶν ὅτε παρῶ φανῶς ὁ δημόσιος παρῶ ερεγράφη, παρῶ δὲ δώκέ πῖς πλὴν δημοσίᾳ ὑποθῆσιν, ὡς β' ι'
τῷ κωδ. τ' θ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' νγ'. κεφ. ιζ'.
- ιγ' Τῶ θέλοντι γενέσθαι μοναχῶ εἰ μὴ ὁ ἡρόμενος γωρείζει αὐτὸν ὅπ' ἔ τύχη δουλικῆ ὑποκείται ὅ-
ταν συωιδῆ δῶσθαι τὸ μοναχικὸν χῆμα εἰ δὲ ἔ γνωρίζῃ, ἐπιτὲς μὴ τῶν τριῶν ἐπὶ τῶν οὐκ ἐιδύσθαι τῶν τὸ
ποιῶτον ἄγιον χῆμα. μετῶ δὲ τριετῆ χρόνον παρῶ χῆμα αὐτῶ τῶν τοῦ, ὡς νεαρά ρκγ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β'
δ' τ' α' κεφ. ἀθεμ. δ'.
- ιδ' Ἐὰν πῖς ἀγάγῃται γυνῶν χαμῶ μὴ δουθῆ ἔπι τριετίαν παρῶσθαι τῶν φύσεως τῶν ἀνδρῶς εἰς αὐτῶν
δύναται ἡ γυνὴ ἀκινδύως λύσαι τὸν ποιῶτον γάμον, ὡς νεαρά κβ'. κεφ. ε'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' κη'. τ'
ζ'. κεφ. ἀθεμ. β'.

Πεὶ τετραετίας

- α' Ἐπὶ τῶν τετραετίας ὁ δημόσιος ἐνάγεται ὑπὸ τῶν ἐξοποιήσασθαι ἀλλοβῶν παρῶμάτων παρῶ τῶν δεσπό-
τη αὐτῶν, ὡς β' ζ' τῷ κωδ. τ' λβ'. δ' β'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' γ' τ' ιγ'. κεφ. β'.
- β' Ὅ ἔπι τριῶν ἀποχαρασῶσων ἐνιαυτῶν, ἢ τοῖ ὁ ὠρσιμέος σήμερον τετραετία ὄσιν, ὡς β' β' τῷ κωδ.
τ' νβ'. δ' ζ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ι' τ' λδ'. κεφ. τελευτ.
- γ' Ὅ ἀκληρονόμητα ἀράγματα νεμυθῆς ἔπι τῶν παρῶσθαι ἐνιαυτῶν ἔχει χτ' τῶν δημοσίᾳ παρῶ χραφῶν,
ὡς β' ζ' τῷ κωδ. τ' ζ'. δ' α'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' γ' τ' ιγ'. κεφ. α'.
- δ' Ὅ παρῶ τῶν ἀποχαρασῶσων λόγος ἐπὶ τῶν παρῶσθαι ἐνιαυτῶν μετὰ τὸν κέ. χρόνον ἐὰν μὴ ἐνεχθῆ ἢ
πληρωθῆ σβεννυται, ὡς β' β' τῷ κωδ. τ' κβ'. δ' ζ'. χαμῶ τ' ιγ'. δ' ζ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ι' τ' δ'. κεφ.
μγ'. χαμῶ τ' λδ'. κεφ. τελευτ.
- ε' Ὅ δημόσιος ἐὰν εἴσω τετραετίας μινυθῆ αὐτῶ τὰ βαρῶντα ἀράγματα χαμῶ ἀκληρονόμητα οὐκ ἐπι
ἔχει ἀγωγῶν, ὡς β' μδ' τῶν διγ. δ' α'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ιγ'. τ' β'. κεφ. ἀθεμ. β'.

A Καὶ τὸ τῆ ὑψώθημα πσοῦ δίχμον, καὶ τὸ τῆ ὑψώ τὸ διπλάσιον ἐντὸς τετραετίας ἐξαγορίσθη κί-
 νῆσται. ἴσον δὲ ὅτι ρητῶς μὴ τῆ το τοῖς νόμοις οὐ διηρέωται, ἀλλ' ἐπειδὴ τῆ, ὡς ἐμαθόμεν ἐν τῶ ἰβί
 τῆ βασιλικῶν τ' ἀ. κεφ. α'. ἢ ἀποχρῆσταις δίδονται ἀφ' ἑνὸς ἢ τῶν φόβων, ἢ τῶν πανθρῆαν
 ἢ τῶν ἀπουσίαν, ἢ τῶν ἐναλλαγῶν τῆς χρατασάσεως, ἢ τῶν διχῶν πλάνων, ὁ δὲ τέλειος τῆς ἀποχρ-
 τασάσεως χρόνος τετραετής· ὅτιν, ἐξαγορίσθη τῶν τοῖς παλαίοις, καὶ τὸ πρὸ τῆ ὑψώθημα πσοῦ, καὶ
 τὸ πρὸ τῆ ὑψώ τὸν διπλασιασμὸν δίχμον καὶ ἀφ' ἑνὸς τετραετίας κινῆσται, ὡς ἐκ μῆας τ' εἰρημνῶν
 αἰπῶν τῶν ἀρχὴν λαμβανῶν, καὶ τῆ το κρατῆσαν ἐν τῶ διχρησίῳ ἤλθε λοιπὸν εἰς τόμου ἑξίν.

Περὶ πενταετίας.

B Ἡ πενταετία τῆς δὲ ἰνοφροσίου, ἢ τοῖς τῆ τῆς ἀφθίχης μέμψως πρὸ τῆς ἀφλαμβάνει β' γ' τῆ ἀ
 κωδ. τ' κί. δ' ἰς'. κεφ. λδ'. τῆ δὲ βασιλικῶν β' λδ'. τ' ἀ. κεφ. λη. καὶ μὴ τοῖς νέοις μετὰ τῆς κέ χρό-
 νοῖς τρεῖς, ὡς β' β' τῆ κωδ. τ' μ' δ' β'. τῆ δὲ βασιλικῶν β' ἰ. τ' κγ'. κεφ. β'. μετὰ δὲ τῆ τῆς χρό-
 νοῖς οὐ δυνατὸν ὅτι κινῆσται εἰ μὴ ἀπὸ μεγάλης καὶ διχῆς αἰτίας, ὡς δηλοῖ τὸ πρὸ κειμένον χόλιον
 τῶ εἰρημνῶ μβ'. κεφ. τῆ ἀ. τ'. λδ' β' τῆ βασιλικῶν.

Ὁ αἰχμάλωτος πέντε ἔτη δουλεύσας τῶ ἀναρρυστα μὲν αὐτὸν ἐλευθεροῦται, ὡς β' ἢ ε' κωδ. τ' ν' δ' β'
 κ'. τῆ δὲ βασιλικῶν β' λδ. τ' β'. κεφ. τελευτ.

Τὸ ἀλόγως πῆ μπειν ῥεπούδιον, ἢ τοῖς ἀποσάσιον, οὐ λυεῖ τὸν γάμον δηλονότι ἕως ὅτε παρέλθῃ πενταε-
 πία ὅτι γυναικός· ὅτι δὲ ἀνδρὸς, ἐνταῦτος· ἀλλὰ καὶ ἢ μοιχευθεῖσα ἐν τῶ μεταξύ χρόνον ὑπόκειται
 τῶ ἀνδρὶ, ὡς β' ἢ τῆ κωδ. τ' ἰς'. δ' ἢ ἢ πῆς οὐκ ἔστιν εἰς τῆ βασιλικῆ. ἐδέχθη γὰρ ἀπὸ τῆ τῆς τὸ β'

C κεφ. τῆς κβ' νεαρεῶς.

Τὸ μοιχρὸν μετὰ πενταετίαν σβέννυται, ὡς β' μὴ τῆ διγ. τ' ἐ. δ' κς'. καὶ β' θ' τῆ κωδ. τ' θ' δ' κς' δ'
 τῆ δὲ βασιλικῶν β' ξ'. τ' λς' κεφ. κί θεμ. δ' καὶ κεφ. ξβ'.

Εἴσω πενταετίας ὁ μὴ ἐναρθεῖς ἐπὶ ζῶν πρὸ τ' οἰκειάς χρατασάσεως εἰ τελευτήσῃ ζῆπιται μετὰ τῆς εἰ
 πέντε ἐνιαυτῆς τῆ πρὸ τῆς τύχης αὐτῆς, ὡς β' μ' τῆ διγ. τ' ἰε'. τῆ δὲ βασιλικῶν β' μί. τίτλος ἰά.
 κεφ. α'.

Ὁ μοιχρὸς μετὰ πενταετίαν οὐκ ἐνάγεται, ὡς β' μὴ τῆ διγ. τ' ἐ. δ' λ'. τῆ δὲ βασιλικῶν β' ζ'. τ' ε'
 λς' κεφ. λ' καὶ μέ.

D Εἴσω πενταετίας ἐκδικεῖ ὁ δεσπότης τὸν γερονότα πρὸ τῆ γηάμιου αὐτῆ κουβικουλάριοι οἰκέτιω, ζ'
 ὡς β' β' τῆ κωδ. τ' ἐ. δ' δ'. τῆ δὲ βασιλικῶν β' ε' κέ. κεφ. ε'.

Ἡ εἰς τῆς ἀρχόντας Κονσταντινῆ πόλεως γινομένη δωρεὰ μετὰ ἀφθόδοχῶ, τῆ πενταετία κυροῦται· ἢ
 τὸ αὐτὸ καὶ ὅτι συμπόνων αὐτῶν καὶ δεμεσίων, ὡς β' ἀ τῆ κωδ. τ' ἰγ'. τῆ δὲ βασιλικῶν β' ε'. τ' γ'.
 κεφ. τελευτ.

Μετὰ πενταετίαν τῆς ἐλευθερίας ἐδεῖς ἀναβοῶ εἰς εὐγένειαν, ὡς β' μὴ τῆ διγ. τ' ἰδ'. δ' δ'. τῆ δὲ γ'
 βασιλικῶν β' μί. τ' ἰ. κεφ. δ'.

Καὶ μετὰ θάνατον τῆς μοιχευθείσης γυναικός εἴσω πέντε ἐνιαυτῶν ψφίζομνῶν ἐξότε ἡμάρτηται ἢ
 ἢ μοιχεῖα, δύναται πῆς χρατηρεῖν τῆ μοιχρῶ, καὶ β' μὴ τῆ διγ. τ' ἐ. δ' γ'. τῆ δὲ βασιλικῶν β' ξ'. τ'
 λς' κεφ. ἰγ'. θεμ. ε'.

E Κατὰ πρυφίῳ καὶ παιγνίαι ἐφόρουσε πῆς πινὰ καὶ ὁ ἀνθύπατος ὅτι πενταετίαν αὐτὸν ἐξορίσας ἀπε-
 δέχθη, ὡς β' μὴ τῆ διγ. τ' ἢ. δ' δ'. τῆ δὲ βασιλικῶν β' ξ'. τ' λθ'. κεφ. δ'.

Επὶ πενταετίαν ἐξορίζεται ὁ ἀρχὸν ἀνεχόμενος ζυμωρεῖν αἰρετικῶ, ὡς β' β' τῆ κωδ. τ' ε'. δ' ἢ. β'
 τῆ δὲ βασιλικῶν β' ν'. τ' δ'. κεφ. ἰη'.

Πενταετίας πρὸ τῆ δ' ῥα μούσης οὐκ ἐπιζητεῖ ὁ δημόσιος τὸ κλεπτοτελωνηθῆν, ἢ τοῖς τὸ ἀποκρυβέν ἀ-
 κομμεῖρευτον, ἀλλ' οὐδὲ πρὸ τῆ; πενταετίας ἐν ᾧ μὴ φαίνεται τὸ πρῶγμα μῆτε πρὸ δόλον κρύπτειται
 τυχόν γὰρ δούλος ὅτι καὶ ἠλευθερώθη, ὡς β' δ'. τῆ κωδ. τ' ξά. τῆ δὲ βασιλικῶν β' νς'. τ' δ'. κεφ. β'.

Εὰν πρὸ τῆ τῆ ἀφθίχῆ πῆς ἐκβιβασθῆ ἢ τοῖς ἀπαιτηθῆ, ἢ ὀχληθῆ ὁ ἀπαιτήσας, ἢ ὀχλήσας δημεύ-
 σῃ, καὶ ἐξορία πενταετίας ὑποβληθῆσεται, ὡς νεαρεῶ ειβ'. κεφ. δ'. τῆ δὲ βασιλικῶν β' ξ'. τ' δ'. κεφ.
 β'. θεμ. β'.

F Εὰν πῆς ἐν τελευταία βελήσῃ κελύση εὐκτῆριον οἶκον γενέσθαι ὀφείλει εἴσω πέντε ἐνιαυτῶν οἰκοδο-
 μεῖσθαι, ὡς νεαρεῶ ρλά. τῆ δὲ βασιλικῶν β' ἐ. τ' γ'. κεφ. ζ'.

Τὸ δὲ πεκουλάτοις ἐγκλημα μετὰ πενταετίαν ἐκινῆσται, ὡς β' μὴ τῆ διγ. τ' ἰγ'. τῆ δὲ βασι-
 κῶν β' ξ'. τ' μέ. κεφ. ἦ.

ιζ' Ο Σπόρας τῆς Ἐκκλησίας καὶ γενόμενος ἔλληλυ ἠ' ἰσδαϊός, καὶ μετὰ θάνατον κατηγορεῖται ἐπιτὸς πέντε
πρῶτων Ἰωαππιδῶν ὡς β' ἀ. τῷ κωδ. τ' ζ'. δ' β'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ξ'. τ' νδ'. κεφ. κγ'.

Περὶ πρῶτων ἐπιτά.

α' Ἰμφας ἔστιν ἠτοιμήπιος ἠ' ἠτων τῶν ἐπιτά ἐπὶ ὧν ὡς β' ε' τῷ κωδ. τ' θ'. δ' γ'. καὶ τ' λ' δ' ιζ'. τῶν δὲ
βασιλικῶν β' μ' τ' ἀ. κεφ. ιε'. καὶ β' λ. ε' τ' ιδ'. κεφ. πγ'. καὶ οὐ μνηστεύεται, ὡς β' κγ'. τῶν διγ. τ' ἀ. δ' ια'
τῶν δὲ βασιλικῶν β' κή. τ' ἀ. κεφ. ια'.

β' Δι' ἐπιταετίας τῆς Ἐκτοπιθόντος ὁ κατὰ χεῖρας, καὶ τελευτήσας ἕως αὐτῶ δεσπόζει τῆς γῆς.

γ' Ἀπὸ ἐπιτά πρῶτων ἐνάγαται τις, αὐθιγτοῦτος τῆς ἐπιτροπῆς, ὡς β' κτ' τῶν διγ. τ' ζ'. δ' κγ'. τῶν
δὲ βασιλικῶν β' λζ'. τ' ζ'. κεφ. κγ'.

Περὶ ὀκτῶ πρῶτων.

B

α' Ο ἀναγνωστὴς ἐλάτων ὧν τῶν ὀκτῶ πρῶτων ἔχειροτονεῖται, ὡς νεαρά ρκγ'. κεφ. κ'. τῶν δὲ βασιλι-
κῶν β' γ'. τ' ἀ. κεφ. ε'.

Περὶ δεκαετίας.

α' Τὰ ἀκίνητα μεταξὺ παρόντων ἀφ' δεκαετίας καὶ ἀπόντων εἰκοσαετίας τῆς χρονία νομῆ δεσπόζον-
ται, ὡς β' ζ' τῷ κωδ. τ' λ'. καὶ λγ'. καὶ ιδ'. καὶ νεαρά ελγ'. κεφ. ιη'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ι'. τ' ι. καὶ ια' β'
καὶ ιδ'. κεφ. ια'.

β' Οὐκ ἀντιθέτει τῶν ἐνδεβίτω κωνδικῶ ἠ' τοι τῶν μὴ πρῶτων μόνων καταβληθέντων δὲ τῆ ἀπαιτή-
σι ἠ' τῆ μακρῶ χρόνος ὡς ἔγραφε ἠ' τοι ἠ' τῶν ι. καὶ κ'. ἀλλ' ἠ' τῶν λ'. ὡς β' ιβ' τῶν διγ. τ' ε'. δ' ιβ'. τ'
δὲ βασιλικῶν β' κδ'. τ' ε'. κεφ. ιβ'.

C

γ' Πολὺς χρόνος λέγεται καὶ ἠ' δεκαετία, ὡς β' γ' τῷ κωδ. τ' λδ'. δ' ἀ. τῶν δὲ βασιλικῶν β' νή. τ' β'.
κεφ. α'.

δ' Ο φυγὰς οἰκέτης ἀφ' χρόσεως οὐ δεσπόζειται, ὡς β' ε' τῷ κωδ. τ' α. δ' ἀ. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ξ'
τ' ζ'. κεφ. ε'.

ε' Τὰ πέντε καὶ ἠ' ἀρξέντα ἀφ' χρόσεως τῆς δεκαετίας, ἠ' καὶ εἰκοσαετία οὐ δεσπόζονται, ὡς β' ζ'
τῷ κωδ. τ' λγ'. δ' ε'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ν'. τ' ια' καὶ ε'.

ς' Μετὰ δέκα ἔτη οὐκ ἀκυρῶται ἠ' ἀφθῆκη εἰ μὴ ἐν τῷ μέσῳ ὁ ἀφθῆμενος εἶπε παύσινα μαρτυ-
ρων, ὅπου οὐ θέλω παύτῳ ἐρῶσθαι, ὡς β' ε' τῷ κωδ. τ' κγ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' λ. ε' τ' β'. κεφ. κβ'.

ζ' Ο χρόνος τῆς ὡς ἐπὶ τρωικὸς ἀναγκυρίας δεκαετία ἔστιν, ὡς νεαρά ρ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' κδ'. τ' γ'.
Οἱ ἕποδὲ χρόμοι τῆς ἀπελάτας ἐπὶ δεκαετίας ἐξορίζονται, ὡς β' μζ' τῶν διγ. τ' ιδ'. δ' γ'. τῶν
δὲ βασιλικῶν β' ξ'. τ' κ. κεφ. γ' ημ. δ'.

D

η' Εἰ τοῖς εἰς μέταλλον ἀποδεδωμένοις ἐπὶ ἀπειρίαν τῶν δεκαετῶν μὴ ὀλεσθῆ χρόνος δέκα ἐνιαυτοῖ δο-
κοῦσιν ὀλεσθῆται τῆς καταδίκη αὐτῶν. ὡς β' μῆ τῶν διγ. τ' ιθ'. δ' δγ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ξ'. π. τλος
νά. κεφ. κβ'.

ι' Ἡ χρόσις τῶν χερπῶν, καὶ ἠ' δουλεία τῶν νῦν τένδο ἠ' τοι τῆ ἀχρησία ἐπὶ δέκα καὶ εἰκοσιν ἐνιαυτῶς
φθείρονται, ὡς β' γ' τῷ κωδ. τ' λγ'. δ' ιγ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ιε'. τ' η'. κεφ. λβ'.

ια' Ο ποιήσας ἐν πόλει δέκα ἐπιδοκεῖ τῶν οἰκισιν ἔκει ἔχειν, ὡς β' ι. τῷ κωδ. τ' μ'. δ' β'. τῶν δὲ βασιλι-
κῶν κ' νδ'. τ' β'. κεφ. β'.

E

ιβ' Ἐάν τις ἀιτήσῃ ὡς βασιλέως ἐξεῖναι αὐτῷ παρήγυεν ἐπιτελεῖν ἠ' τοι τῶν λεγομένων ἀτέλειαν,
καὶ ἐπὶ δέκα ἔτη μὴ χροσῆται τῷ τοῦ τῶν δικίῳ ἔκπῆται αὐτῶ, ὡς β' ν'. τῶν διγ. τ' ια'. τῶν δὲ βασι-
λικῶν β' νδ'. τ' ε'. κεφ. ζ'.

Περὶ πρῶτων ιβ'.

α' Ἡ ὡς τῶν δώδεκα ἐπὶ γαμου μὴ γάμον οὐ ποιεῖ. εἰ δὲ ὡς ὡς πῶν μνηστία, αὐτῆ μῦει, ὡς β' κγ'.
τῶν διγ. τ' ἀ. δ' ιε'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' κή. τ' ἀ. κεφ. ε'. καὶ εἰ τις βύλοιο το λύσαι παύτῳ εἰ μὴ ὡς ὡς τι-
μον ἐπηρεωτήθη, ἀπαμνησθῆται αὐτὸ ὡς ὡς ὡς ὡς ἀσύμφωνα εἰ δὲ ἀρραβῶν ἐδόθη μόνον, αὐτὸς δι-
πλασιάζεται, ὡς β' ε'. τῷ κωδ. τ' ἀ. δ' ιε'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' κή. τ' β'. κεφ. β'.

β' Αἰθῆλαια μετὰ ιβ' ἔτη ἔφηβοι κείνονται, ὡς β' ε'. τῷ κωδ. τ' ξ'. δ' γ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' λγ'. τ'
ιβ'. κεφ. γ'.

F

Περὶ πρῶτων δεκαεσιάρων.

α' Ὑποχρεωτῶν μὴ τοῖς ἀρρεσιν ἕως δεκαεσιάρων πρῶτων. ταῖς δὲ θήλειαις ἕως ιβ', ὡς β' κή τῶν διγ.
τ' ε'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' λ. ε' τ' ι'. κεφ. β'.

A Ο ἐλάτων τῆς δεξαπεντάρων χρόνων οὐ βασιανίζεσται, ὡς β' μὴ τῆς διγ. τ' ἰη. δ' θ'. τῆς δὲ βασι- β' λικῶν β' ζ'. τ' ἡ. κεφ. θ' ἔτε μάροτος. ὡς β' κβ'. τῆς διγ. τ' ἐ. δ' ἰε. τ' δὲ βασιλικῶν β' χε' τ' ἀ. κεφ. ιγ'.
 Ο δεξαπεντάρων ἐτῶν γενόμενος καὶ ἀφ' ἴθιθαι καὶ ἐλευθεροῖ ἐν ἀφ' ἴθιθαι, ὡς εἰθ'. νεαρχ. κεφ. γ'. γ' τῆς δὲ βασιλικῶν β' μὴ. τ' κς'. κεφ. β'.

Περὶ χρόνων δεκαπέντε.

Πάντες οἱς ἐν ἄλθῃ φρονίσι τῆς δημοσίων ἔργων μέλει δεκαπέντε ἐτῶν κινδυνεύσαι μόνον μετὰ τ' ἀ αὐτῶν κληρονομῶν ἐζημία συμβῆ. εἰς γὰρ ἄ τυχερὰ οὐκ ἐνέχονται, ὡς β' ἡ. τῆ κωδ. τ' ἰα. δ' ἡ. τῆς δὲ βασιλικῶν β' νη. τ' ἰβ'. κεφ. ἡ.

B Βελευτῆς ἢ παξιώτης οὐ δυνάται κληρικὸς ἢ ὀπίσκοπος χειροτονεῖσθαι, εἰ μὴ ἐν μοναστείῳ δεκα- β' πέντε ἐτη ἐποίησεν ἐκτελών τὸν μοιάρχων βίον, ὡς νεαρχ. ρλζ'. τῆς δὲ βασιλικῶν β' γ'. τ' ἀ. κεφ. ἡ. ἀλλ' οὐδὲ ἕτερός τις λαϊκὸς εὐθέως ὀπίσκοπος χειροτονεῖται εἰ μὴ τρωτὸν τρεῖς μῆνας ποιήσῃ ἐν κλη- ρικοῖς τελεῶν, ὡς νεαρχ. ρκγ'. κεφ. ἐ. ὅτῳ οὐκ ἔστιν εἰς τὰ βασιλικά. ὅτε δὲ χολάζει θρόνος εἰ μὴ ἐν τὸς μνηδὼν ἐξ ἀφ' τῆς κληρικῶν καὶ τῆς τρωτῶν τῆς πόλεως γένηται ψήφισμα. τότε ὁ μέλλων χειροτονῆ- σαι κινδυνώ τῆς ἰδίας ψυχῆς, οἷον βέλεται χειροτονεῖν δυνάται, καὶ ὁ τῶν πλὴν ἀφ' ἴθιθαι ταύτῃ χει- ροτονῶν ὀπίσκοπος ὅπτι ἐν ἔτος χρεῖζεται τῆς λειψυργίας, ὡς νεαρχ. ρκγ'. κεφ. ς'. ὅτῳ οὐκ ἔστιν εἰς τὰ βασιλικά.

Ο ἀδελφοὶ ἀρξοὶς δωρὸς μὲν καὶ δίκλιω παρέχει ἀφ' ἰθιθαι εἰς ἰε' ἐτη, ὡς β' ν' τ' ιγ'. δ' λέ. τ' γ' δὲ βασιλικῶν β' μζ'. πῖτλος κεφ. ζέ. θεμ. γ'.

C Περὶ χρόνων δεκαεξί.

Ο τὸν ἐξ καὶ δεκατὸν αὐτῶν ἐνιαυτῶν, εἰ γίνεσται σιπῶντος, ὡς β' ν' τῆς διγ. τ' ἐ τῆς δὲ βασιλικῶν β' νδ'. ἀ τ' ἐ. κεφ. β'.

Περὶ χρόνων δεκαεπτά.

Ο πλησιάζων τοῖς δεκαεπτά ἐτεσι, καὶ ἀρξά μὲν τ' ἰη. δυνάται (μνηρορεῖν, ὡς β' γ' τ' ἀ. δ' ἀ. τῆς ἀ δὲ βασιλικῶν β' ἡ. τ' ἀ. κεφ. ἀ. θεμ. γ'.

Ο παροικουράτωρ μὴ ἔτω ἡπῶν τῆς ἰζ' ἐτῶν, ὡς β' γ'. τ' ς'.

D Ο ἡπῶν τῆς δεκαεπτά ἐνιαυτῶν εἰ δὲ καὶ φιδεῖκόμοσον δίδωσιν ἐλευθερία χρεῖς τελευταῖας βε- γ' λήσεως, ὡς β' μ' τῆς διγ. τ' ἀ. δ' κ'. καὶ τ' β'. δ' ἐ. τ' δὲ βασιλικῶν β' μὴ. τ' ἀ. κεφ. κ'. καὶ τ' β' κεφ. ἀ.

Περὶ χρόνων ἰη.

Η τελέα καὶ μεγάλη ἡβη τῆς ἀρρένων, δεκα καὶ ὀκτὼ ἐτη εἰσιν, ὡς β' λδ'. τ' ἀ. δ' ιγ'. τῆς δὲ βα- ἀ σιλικῶν β' μδ'. τ' ἰδ'. κεφ. ιγ'. καὶ Ἰνσιτ. ἀ. τ' ἰ. τῆς δὲ βασιλικῶν β' λγ'. τ' ἀ. κεφ. μζ'.

Ο ὑποετῶν μείζων ὀκτὼ καὶ δεκα ἐτεσιν ὀφείλει εἶναι τῶ ὑποετῶ μὲν, ὡς Ἰνσιτ. ἀ. τ' ἰ. τῆς δὲ βασι- β' λικῶν β' λγ'. τ' ἀ. κεφ. μζ'. θεμ. ἐ.

Η ἀπῆτασα συγνώμην ἡλικίας τὰ δεκα καὶ ὀκτὼ ἐτη ὀφείλει πληρῶσαι, ὡς β' β'. τ' μδ'. δ' β'. τ' γ' δὲ βασιλικῶν β' ἰ. τ' κζ'. κεφ. β'. θεμ. β'.

E Εάν τις ἐν ἀφ' ἴθιθαι καταλίπη κληρονομῶν ἡπῶν τῆς δεκα ὀκτὼ ἐτῶν καὶ ἀχμαλωπιθῆ ἀμελή- δ' σαις ὁ γραφεὺς τῶ ἀνάρρυσιν τῶ γρά. φαντος αὐτῶν κληρονομῶν, συγνώσκειται ἀφ' ἴθιθαι τῶ ποιούτῳ ἀτελῆ ἡλικίαν, ὡς νεαρχ. εἰ. τῆς δὲ βασιλικῶν β' λέ. τ' ἡ. κεφ. λς'. θεμ. τελευτῶν.

Περὶ χρόνων κ'.

Ο ἑαυτὸν πωλῶν, πρὸς κερμα ὑφίσταται μείζων ἂν τῆς κ' ἐνιαυτῶν, ὡς Ἰνσιτ. ἀ. τ' ἀ. καὶ β' ἀ. τ' ἀ. ἀ δ' ἀ. καὶ β' μ', τ' ιγ'. δ' ἀ καὶ τ' ἰδ'. δ' β'. ἀ πνα οὐκ εἰσιν εἰς τὰ βασιλικά, εἰ καὶ οἱ πῖτλοι ἔτοιποι κείν- ται, ἐν β' μὴ. τῆς δὲ βασιλικῶν τ' θ' καὶ ἰ.

Ο ἡπῶν τῆς κ' ἐνιαυτῶν οὐ δυνάται ἐν ζῶν ἑλευθεροῦ εἰ μὴ καὶ πλὴν νομικῶν τῶ τήρησιν, ὡς β' β' μ' τῆς διγ. τ' β' δ' ἐ καὶ θ'. πῶν δὲ βασιλικῶν β' μὴ. τ' β'. κεφ. ἐ. θεμ. β' καὶ γ'. καὶ κεφ. θ'.

F Οἱ μείζονες τῶν κ' ἐνιαυτῶν ἀπῆτασα συγνώμην ἡλικίας, ὡς β' β' τ' μδ'. δ' β'. πῶν δὲ βασιλικῶν β' γ' ἰ. τ' κζ'. κεφ. β'.

Ο ὅπτι τῶ τῆς τελευτῶν ἡμέρας τῶ κ' ἐνιαυτῶ χαλῶς ἐλευθεροῖ, ὡς β' μ' πῶν διγ. τ' ἀ. δ' ἀ. πῶν δ' δὲ βασιλικῶν β' μὴ. τ' ἀ. κεφ. ἀ.

Ο ἡπῶν τῶν κ' ἐτῶν, οὐ δυνάται πωλεῖν ὅπτι ὄρω ἐλευθερίας, ὡς β' ἰη. τ' ζ' δ' δ'. τῆς δὲ βασιλικῶν β' β' ἰθ'. τ' ζ'. κεφ. δ'.

- ζ' Ο ἡπίων τῆς κ' ἐπὶ τῶν δ' ἰσώαται διχάζειν, ὡς β' δ' τῆς διγ. τ' ἡ δ' μά. τῆς δὲ βασιλικῶν β' ζ'. τ' Α
β'. κεφ. μα'.
- ζ' Τὰ ἐγκλήματα κ' ἐνιαυτοῖς φθεῖρονται, ὡς β' θ' τῆ κωδ. τ' κβ'. δ' ιβ'. καὶ β' μδ' τῆς διγ. τ' γ'. δ' ιβ'. τ' δὲ βασιλικῶν β' ζ'. τ' μά. κεφ. μζ'. καὶ β' νά. τ' γ'. κεφ. ιβ'. χαρὶς τῷ τῆς μοιχείας, ὡς β' μή. τ' διγ. τ' ε'. δ' κς'. καὶ β' θ' τῆ κωδ. τ' θ'. δ' κζ'. τῆς δὲ βασιλικῶν β' ζ'. τ' λξ'. κεφ. κη'. θεμ. δ'. καὶ κεφ. ξ'. β'. καὶ τῆ δὲ πεκουλάτοις, ἥτοι τῆ χαταβλαπτόντων ἰερα. ἡ δημόσια ρεήματα, ἡ ἄ δωρηθεῖτα θεῶ, ὡς β' μή τῆς διγ. τ' ιγ'. δ' ἡ τῆς δὲ βασιλικῶν β' ζ'. τ' μέ. κεφ. ν'. ταῦτα γὰρ τῆ πενταετία σβέννυται. τὸ δὲ πρὸ ἔξω βρεως δι ἐνιαυτῶ, ὡς β' θ' τῆ κωδ. τ' λε'. δ' ε'. τῆς δὲ βασιλικῶν β' ζ'. τ' χα'. κεφ. μη. ἡ
- θ' Ο ἅπτι κ' ἔτη στρατευσάμενος ἀπέχεταί πολιτικῶν λειτουργιῶν, ὡς β' κζ' τῆς διγ. τ' α'. δ' θ'. τῆς δὲ βασιλικῶν β' λη. τ' α'. κεφ. θ'. θεμ. β'.
- θ' Ἐν τοῖς πολιτικοῖς λογιθεοῖσις ἡ τῆς τῶν ψῆφον πλάσι χαλῶς ἀναμνησθῆται μετὰ δέχα καὶ ἕκοσι ἐνιαυτῶς, ὡς β' ν'. τ' ἡ δ' ε'. τῆς δὲ βασιλικῶν β' νδ'. τ' ι'. κεφ. ε'.
- ι' Ἐὰν πρὸς χαλῆ πίσει διέτριψεν ἐν ἐλευθερίᾳ ἅπτι ἕκοσι ἐνιαυτῶς ἡ χακῆ πίσει ἅπτι μ'. ἔ δ' ἰσώαται πρὸ τύχης ὀχλεῖσθαι, ἔπι εἰ μὴ ἐπιφυγῆς, ὡς β' ζ' τῆ κωδ. τ' κβ'. δ' α'. καὶ τ' λθ'. δ' ε'. τῆς δὲ βασιλικῶν β' μη. τ' κδ'. κεφ. α'. καὶ β' ν'. τ' ιδ'. κεφ. ε'.
- ια' Ἡ πρὸς σαχελία τῆς βακάντων ἥτοι τῆς ἀκληρονομίῶν παραγμάτων πενταετία πρὸς αἰσῶν εἰ δὲ ἤρθη ἡ πρὸς τῶν δικη, καὶ ἕως τῶς κ' ἐνιαυτῶς ἐπεκτείνεται, ὡς β' μθ'. τ' ιδ'. τῆς δὲ βασιλικῶν β' ις'. τ' β'. κεφ. α'. θεμ. β'. ἅπτι δὲ τῆ ἔσῶα τῆς ρικουρένδωρ ἥτοι ἀναζητησάμενων κ' ἔτη φυλάτῶνται, ὡς β' μή. τ' ιζ'. τῆς δὲ βασιλικῶν β' ζ'. τ' μγ'. κεφ. β'. καὶ δ'. καὶ αἰ δίχα αἰ πινες ἀπὸ τῶ πρῶτων δηλάτωρος, ἥτοι χαταμνηντῶ πρὸς δὲ δόσθαι λέγονται, καὶ ἅπτι τῆς ἀκληρονομίῶν, καὶ ἅπτι τῆς ἄλλων παραγμάτων ἕως τῶς κ' ἐνιαυτῶς ἐκτείνονται, ὡς β' μθ'. τ' ιδ'. τῆς δὲ βασιλικῶν β' ις'. τ' β'. κεφ. α'. θεμ. β'.

Περὶ χρόνων κέ.

- α' Ἐπίπροπος ἡ κουράτωρ εἰ μὴ ἔστιν κέ ἐνιαυτῶν ὅ ἅπτι προπευθεῖς ἔχ ὑποθετῆται αὐτῶν, ὡς β' α'. τ' ζ'. δ' ιζ'. τῆς δὲ βασιλικῶν β' λγ'. τ' α'. κεφ. ιγ'. θεμ. δ'.
- β' Ο ἡπίων τ' κ' ἐνιαυτῶν εἰς φροσπίδα ἔ χαλεῖται, πλὴν ἅπτι τῷ τῶ θεμαπ ἀρρηθῆς ὁ κέ χρόνος ἀντὶ πεπληρωμῶν πρὸς χαλαμβάεται, ὡς β' ν' τῆς διγ. τ' δ'. τῆς δὲ βασιλικῶν β' νδ'. τ' δ'. κεφ. ζ'.
- γ' Ο πληρώσας τὸν κέ ἐνιαυτὸν τέλειός ἐστὶ, καὶ ὁ μὴ πληρώσας ἀπελῆς, καὶ ἔ δ' ἰσώαται κυρίως διοικεῖν τὰ ἴδια, ὡς β' δ'. τ' δ'. δ' α'. τῆς δὲ βασιλικῶν β' ι. τ' δ'. κεφ. α'.
- δ' Ο μείζων τῶν κέ ἐνιαυτῶν νόμον ἀγνοήσας ἔ συγίνωσεται, ὡς β' α. τ' ζ'. δ' β'. τῆς δὲ βασιλικῶν β' β'. τ' δ'. κεφ. ια'.
- ε' Ο ἡπίων τῶν κέ ἐνιαυτῶν διοικῶν λόγους οὐκ ἀπαιτῆται, ὡς β' ε'. τ' λ'. δ' ε'. τῆς δὲ βασιλικῶν β' λζ'. τ' δ'. κεφ. ἡ.
- ς' Καὶ μετὰ τὸν κέ χρόνον ἰσώτοι, καὶ οἱ μνημόμνοι κουράτωρ εὐρονται, ὡς β' ε. τ' ο. δ' α'. τῆς δὲ βασιλικῶν β' λη. τ' ι'. κεφ. ιζ'.
- ζ' Διάκομος ἡ ὑποδιάκομος ἡπίων τῆς κέ ἐνιαυτῶν οὐ γίνεσθαι, ὡς νεαρχ' ρκγ'. τῆς δὲ βασιλικῶν β' γ'. τ' α'. κεφ. κς'.
- η' Ἐὰν ἡ ἅπτι προπευθεῖσα πρὸς πινος, καὶ λόγους λάβῃ τῆς διοικήσεως καὶ ἕως τῶν κέ ἐνιαυτῶν δύναται ταῦτῶν ἀγαγέσθαι ὅ τῶ ἅπτι τῶ πρῶτου ὑός, ὡς β' ε. τῆ κωδ. τ' ε'. δ' ε'. καὶ αὐτῆ μὴ ἡ διάταξις οὐκ ἔστιν εἰς τὰ βασιλικῶ. ἔστι δὲ ἀντὶ ταύτης τὸ ες τ' δ' τῆ β' τ' τῆ κδ'. β' ε. τῆς βασιλικῶν κη' τ' ε. κεφ. ιη'.
- θ' Οἱ λόγροι τῶ κουράτωρος πρὸς τῶ κέ ἔτῶς τῶ ἀφῆλικος οὐκ ἀπαιτουῦται ἐφ' ὅσον μῆκει κουράτωρ ὡς β' ε. τῆ κωδ. τ' λζ'. δ' ιδ'. τῆς δὲ βασιλικῶν β' λη. τ' θ'. κεφ. κγ'.
- ι' Ἐὰν ὁ ἀφῆλιξ συγίνωμῶν ἡλικίας αἰτήσας δωρησθῆται πινὸ οὐκ ἔρρωται ἡ δωρεὰ εἰ μὴ ἄρα μετὰ τῶς κέ ἐνιαυτῶς δέχα, ἡ κ' ἐνιαυτοῖ πρὸς δέχα μωσιν, ὡς β' ε. τῆ κωδ. τ' οδ'. δ' δ'. τῆς δὲ βασιλικῶν β' ι. τ' δ'. κεφ. τελευταῖον.
- ια' Οἱ παῖδες εἰ καὶ αὐτεξέσοι εἰσὶ μέχει τῶ κέ ἐνιαυτῶ λόγους χαολάζοντες οὐ λειτουργοῦσιν, ὡς β' ι. ε. κωδ. τ' ν'. τῆς δὲ βασιλικῶν β' νδ'. τ' ζ'. κεφ. ε'.

Περὶ χρόνων κθ'.

- α' Μετὰ τὸν κέ ἐνιαυτῶν καὶ τὸν οὐτίλιον ἥτοι ζυπαπὸν τετέστιν τὸν κθ' δύναται ὁ ἅπτι προπος τῶ ἅπτι προπευθεῖσαι πρὸς γάμον ἀγαγέσθαι μετὰ τὸ διουῖα τῶς λόγους, ὡς β' κγ' τῆς διγ. τ' β'. δ' ες τ' τ' δὲ βασι-

A δὲ βασιλικῶν β' κή.τ' ἐκεφ.ιή.ζήτει χαβ' μή.τ' ἐ.δ' ζ'. ἐν β' τῶν βασιλικῶν ζ' τ'. λξ'. κεφ.θ'. χαβ' εὐρήσῃς πρὸς ἐνιαυτῶ κτ'.

Αφῆλιξ ἐπεβεγκῶν ὄρκον εἰς πειρηγὰ φη εἰς τῷ πο ἔχει ῥεπλιχαπῶνα χαῦσα κογγίτα τῷ τέτιν ἀναβο. β' πλῶ τῆς αἰτίας ἀφγνωθεῖσῃς ἑως τῷ κβ' ἐνιαυτῶ, ὡς β' β'.τ' β'. δ' θ'. πῶν δὲ βασιλικῶν β' κβ'.τ' ἐ. κεφ.τ'.θεμ.δ'.

Καὶ ἡ ἐμφύτους, ἡτοι ἐκμύθωσις μέχρη τῷ κ' χρόνῳ ὑπερεκτείνεται, ὡς β' α'.τ' β'. δ' κδ'. ἡ δὲ γ' ἀφ.ταξίς αὐτῆς οὐκ ἔστιν εἰς τὰ βασιλικὰ, οὐδὲ μέμνηται κθ' χρόνων, ἀλλὰ μόνον κ'. πρὸς δὲ κβ' ἀφλαμβάνει ἡ ρκ' νεαρχὴ ἐν β' ἐ. πῶν βασιλικῶν τ' β'. κεφ.ε'.

Περὶ χρόνων λ'.

B Ἡ τῆς κληρονομίας ἀπαίτησις οὐκ ἐκβάλλεται ἀφ' μακρῶ χρόνῳ, ὡς β' ζ' τῷ κωδ. τ' λδ'. δ' δ'. α' χαβ' τ'.τ' λ'.δ' τ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ν'.τ' β'. κεφ.δ'. χαβ' β'.λέ.τ' ιδ'. χαβ' οδ'.

Ἡ ὅτι τῆς ἀπάτης ἀγωγῆ μακροῦ χρόνῳ πρὸς γραφῆ οὐκ ἐκβάλλεται, ὡς β' η'. τῷ κωδ. τ' μδ'. δ' β' χε.τῶν δὲ βασιλικῶν β' ιδ'.τ' ιδ'. κεφ.κα'.

Ἡ πρὸς ἀπαίτησῃς κληρονομίας, χαβ' πᾶσα πρῶσσωπική ἀγωγῆ ἀφ' πριακονταετίας ἀναρῆται, ὡς γ' β' γ' τῷ κωδ.τ' λά.δ' ζ'. χαβ' β' δ' τῷ κωδ. τ' ιή. πῶν δὲ βασιλικῶν β' μβ'.τ' α'. κεφ.νζ'. χαβ' β' κτ'.πί-τλος γ'. κεφ.β'.

Ἡ φαιβανὴ διδυκεκὴς ἔστιν, ὡς β' λή.τῶν διγ.τ' ἐ.τῶν δὲ βασιλικῶν β' μβ'.τ.τ'. κεφ.γ'.θεμ.τ'. δ'

C Το φινίξ μ' ῥερωδῶν μῆτοι τὸ πρὸς ὄρων χαβ' ὀροθεσίαν διχαστήριον τῆς ἀνεπιφωνήτω πριακονταετία εἰ σβέννυται, ὡς β' γ' τῷ κωδ.τ' λθ'.δ' τ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' νή.τ' θ'. κεφ. τελευταῖον.

Αἱ πρῶσσωπιχα ἀγωγαὶ πριακονταετία σβέννυται, εἰ μὴ ἐν τέρρε πτευθῆ, ἡ ῥου ἀφκοπη ὁ χρόνος τ' δι' ὑπομνήσεως χαβ' κέλευσιν βασιλέως ἢ ἀρχιόντος, ὡς β' ζ' τῷ κωδ.τ' λθ'.δ' γ'. χαβ' τ' μ'.δ' α'.τῶν δὲ βασιλικῶν β' ν'.τ' ιδ'. κεφ.ε'. χαβ' τ' ιε'. κεφ.α'.

Χωρὶς βίας ὁ λ' ἔτη ἀπεικόπως νεμηθεῖς δωσὸς ζει, ὡς β' η' τῷ κεφ.τ' δ'.δ' τελευταῖα.τῶν δὲ βασιλικῶν β' ν'.τ' γ'. κεφ.ιη'.

Αἱ τεμπορέλια ἀγωγαί, ἡτοι αἱ πρῶσσωπικοὶ χαβ' ἐμπρῶθεσμοὶ τῆς πριακονταετία σβέννυται, χαβ' β' ἡ τε ἐν τῶν βίων διπλῶν διχαστήριον οἶον τὸ πρὸς κοινῶν πριαγμάτων ἀφειρέσεως πρὸς δ' ἀφλαμβάνει β' ιδ'.τῶν βασιλικῶν τ' β'. τὸ πρὸς φαμυλίας ἀφειρέσεως πρὸς δ' ἀφλαμβάνει β' μβ'.τ' γ'. τὸ πε-

D εἰ ὄρων ἰθιμομῶν, πρὸς δ' ἀφλαμβάνει β' νή.τ' θ'. ἀ διπλῶ λέγονται ὅτι ὅτι τῶν ἐχάτερον μέρος χαβ' ἐνάγει χαβ' ἐνάγειται, ὡς φησὶ β' β'.τ' β'. κεφ.β'. χαβ' β' η'.τ' θ'. κεφ.α'. χαβ' β' μβ'. τ' γ'. κεφ.β'.θεμ.β'. ἔτε ἡ φέρτη ἡτοι ἡ περὶ τῆς κλοπῆς ἀγωγῆ περὶ ἧς ἀφλαμβάνει β' ζ'.τῶν βασιλικῶν τ' β'. ἔτε ἡ πρῶσσωπὶο τῷ τέτιν ἡ περὶ κοινωίας ἡ ἔστιν ἐν β' τῶν βασιλικῶν β'. ἔτε ἡ βοιόρμ μ'ράπιορμ, ἡτοι ἡ περὶ κλητῶν πριαγμάτων βιάως ἀρπαγέντων περὶ ἧς ἀφλαμβάνει β' ζ'.τῶν βασιλικῶν τ' ιζ'. πλείον τῶν λ' ἔτων ἰχύει, ὡς β' ιζ'.τῷ κωδ.τ' μ'.δ' α'.τῶν δὲ βασιλικῶν β' ν'.τ' ιε'. κεφ.α'. χαβ' τὸ πρὸς κείμνον τούτῳ χόλιον. ἴσθον δὲ ὅτι ἡ ὅτι τῆς κλοπῆς ἀπαίτησα τὸ διπλάσιον ἀγωγῆ οὐκ ἐπόλυται ἐφ' ὅσον ζῆ ὁ κλέψας, ὡς β' τῶν βασιλικῶν ζ'.τ' β'. κεφ.λθ'.

E Ὁ λ' ἔτη γεωργήσαντες ὑπελείπασαν καὶ μὴ ὦσιν ἐναπόγραφοι, ὡς β' ιά.τῷ κωδ.τ' μή.δ' ιδ'. θ' τῶν δὲ βασιλικῶν β' νι'.τ' α'. κεφ.ιή.

Αἱ ἀπὸ διοικήσεως πικτόμωρα τέσσαρες ἀγωγαί, ἡτοι ἡ περὶ ἐντολῆς, ἡ χαβ' τ' ὅτι βόπων, ἡ περὶ διο- κήσεως πριαγμάτων ἀλλοτριῶν, ἡ περὶ πριαγμάτων διοικηθέντων, ὡς πρὸς ὅτι βόπων πᾶσα πρῶσσωπιχα εἰσιν, ὡς β' β' τῷ κωδ.τ' ιή.δ' κγ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ιζ'.τ' β'. κεφ.κγ'.

Εάν ὁ πῆρ τῷ ἐναπογράψα γεωργῆ ὑπὸ τῷ ὑοῦ, ὁ δὲ ὑὸς μῶμι ἀφ' τῷ ἀνεὸς κλητος ὅτι λ', ἡ μ' ιά χρόνοις, ἔπρῃσμαπίζεται ὁ δὲ ἀπότης, ὡς β' ιά.τ' ξτ'.δ' τ'.τ' μή.δ'.κβ'. χαβ' ὁ μῶν ξτ'.τ' ἐξελή-φθη ἐν β'.τῶν βασιλικῶν β' τ'.ιέ. ἡ δὲ περὶ τῷ ἐναπογράψα ἀφ.ταξίς παρελείφθη, τῷ δὲ μή.τ' ἡ κβ δ' ἔστιν ἐν β' νι'.τῶν βασιλικῶν. τ.α'. κεφ.κα'.

F Ὁ ὅτι λ' ἔτη μείνας ἐν κολλείῳ ἢ βύργῳ τῷ τέτιν ἐνοιδῆποτε σωματείῳ οὐκ ἐνάγειται περὶ γε-ιβ' ωργίας, ὡς β' ιά.τ' ξτ'.δ' τ'. χαβ' ὁ μῶν ιά τ' ἐξελήφθη ἐν β' τῶν βασιλικῶν β' τ' ιέ. ἡ δὲ ἀφ.ταξίς αὐτῆ παρελείφθη.

Μετὰ πλῶ ἡ βίβιν ἡ βριακονταετία τοῖς ἀυτέξυσοῖς παισὶν ἀντίκειται ζητῆσι τῶ ἀπὸ τῆς μηβδος ἀυ-ιγ' τοῖς ἀφ.φίροντα, ὡς νεαρχὴ κβ'.τῶν δὲ βασιλικῶν β' κή.τ' ιδ'. κεφ.α' περὶ τὸ τέλος.

Εάν χαβ' πίσει νεμηθῆ τις πριαγμα ἑτερος δὲ χαβ' πίσει αὐτὸ ἀγρῶσι ἐν τοῖς λ' ἔτων ἐνάγειται, ιδ'

- ὡς χακῆ πίσει νεμηθεῖς, ὡς νεαρχὲ ελθ'. κεφ.ή. τῆς δὲ βασιλικῶν β' ὄ. τ' ιδ'. κεφ.ιά. A
- ιέ Τῆ χῆ' τῆς ὀπιτροπῶν ἀγωγῆ τριακονταετία ἀπὶ κει(αι, ὡς β' ὄ τῆ κωδ. τ' νά. δ' ἡ. τῆς δὲ βασιλικῶν β' λή τ' γ'. κεφ. κθ'.
- ις' Τοῖς νόοις μετὰ τὸν κἀ χρονον τρεῖς χει τῆς δέινοφφισόσο, ἥτοι τῆς μέμψως τῆς ἀφθῆκης ἢ πενταετία, ὡς β' β' τῆ κωδ. τ' μ' δ' β' χῆ γ' τ' κή. δ' ις'. χῆ τ' κγ'. δ' ε'. τῆς δὲ βασιλικῶν β' ἰ. τ' κγ'. κεφ. β' χῆ β' λθ'. τ' α'. κεφ. λή. χῆ β' μά. τ' δ'. κεφ. ιδ'.
- ιζ' Αἱ τῶ φίσκω ἀφφέρσασαι ἀγωγαι ἀναρρεῖσθωσαν τῆ τῆ χρονον τῶ ἀφφραφῆ τῆ τῆς διακονταετίας δηλονοπί. ὅσαι γὰρ περὶ τῆ φίσκω ἀγωγαι κινουῦνται κετὰ πινων διωάμδμωι ὑφφβάινειν πλῶ εἰκοσαεπία τῆ τριακονταετία σβέννυται, ὡς β' ἰ. τῆ κωδ. τ' α'. δ' ε'. τῆ δὲ βασιλικῶν β' νς'. τ' β'. κεφ. ν'. χῆ β' μθ' τῆς διγ. τ' ιδ'. τῆς δὲ βασιλικῶν β' νς'. τ' β'. κεφ. α'. θεμ. β'. χῆ σημείωσαι ὅτι περὶ ἀγωγῶν κινδύμων τῶ τῆ φίσκω εἰς ἐκδίκησιν παραγμάτων ὦν οὐδέποτε ἐδέσσοσεν ἢ ἀφφίξαις ἀφφλέγεται, ἢ μὲν τοῖ περὶ ὦν παραγμάτων χεπτεῖ χῆ ἀπώλεσεν. ἐκεῖ γὰρ πλῶ μ' ἐπίαν ἔχει, ὡς β' ἰά ὄ κωδ. τ' ξβ'. δ' ἰβ'. τῆς δὲ βασιλικῶν β' νς'. τ' ιδ'. κεφ. λά. B
- ιη Οἱ ποιήσαντες λ' ἔτη εἰς πλῶ γλῶ σπὸ τῆς γεωργίας ἀναχωρεῖν ἔδύναται. ἔτοι δὲ οἱ λερόμμοι κολωνοί, ὡς β' ἰά τῆ κωδ. τ' μή. δ' κγ'. πῶν δὲ βασιλικῶν β' νε. τ' α'. κεφ. κβ'.
- ιβ' Οὐκ ὀφείλει φρεσβύτερος χειροτονεῖσθαι εἰ μὴ πληρώσῃ λ' ἔτη ὡς νεαρχὲ κγ'. κεφ. κ'. τῆς δὲ βασιλικῶν β' γ'. κεφ. κς'. τ' α'.

Περὶ χρονον λέι.

- α' Ὅ ἔπισκοπος χειροτονέ μδμος οὐκ ὀφείλει ἠπῶν τῆς λέι χρονον εἶναι χῆ φησι τῆς ρκγ' νεαρχῆς. κεφ. γ'. ὅ φρ οὐκ ἔστιν εἰς τῆ βασιλικῆ. ἐδέ ρρη γὰρ μάλλον τὸ τῆς ρλζ' νεαρχῆς. κεφ. α'. ὅ φρ χῆ λ' χρονον αὐτὸν ὑπάρχοντα ἔπι β' ἐπει χειροτονεῖσθαι, ὡς β' γ' τῆς βασιλικῶν, τ' α'. κεφ. ἡ. C

Περὶ χρονον μ'.

- α' Ἡ μὴ τριακονταετία ἀναρρε μδμή ἀγωγῆ τῆ μ' ἐπία σβέννυται, χῆ ἔδὲ περὶ χεταστάσεως μετὰ μ' ἔτη πῆς ἐνάγεται, ὡς β' ζ' τῆ κωδ. τ' λθ'. δ' ε'. τῆς δὲ βασιλικῶν β' ν'. τ' ιδ'. κεφ. ε'.
- β' Μετὰ μ' ἔτη περὶ παρελθόντος δημοσίς, ἥτοι περὶ ὀπισθοτελειῶν οὐκ ἐνάγεται πῆς, ὡς β' ζ' τῆ κωδ. τ' λθ'. δ' ε'. πῶν δὲ βασιλικῶν β' ν'. τ' ιδ'. κεφ. ζ'. ἐν φ' ἔδὲν δηλῆται τοῖς τὸν ὡσπερ ἔδὲ ἐν τῶ πλάτει τῆ Θαλασσῆς. Θεόδωρος δὲ τῆ το φησι ὁ ἔρμου πολίτης φροθηθεῖς, ὅτι εἰ χῆ τῆ παρελθόντος χρονον τελέσματα μὴ ἀπαιτεῖται, τῆως τῆ μέλλοντος μεθοδεύεται, ὡς β' ἰά τῆ κωδ. τ' μή. δ' θ'. τῆ δὲ βασιλικῶν β' νε. τ' α'. κεφ. ἡ. D
- γ' Ὁ μετὰ ἐναγωγῆ μ' ἡσυχάσας μ' ἔτη οὐκ ἐπι δύναται κινεῖν, ἀλλ' ἔδὲ ὁ κληρονόμος αὐτῆ, ὡς β' ζ'. τ' λθ'. δ' ε'. τῆς δὲ βασιλικῶν β' ν'. τ' ιδ'. κεφ. α'. ὅπι πᾶσαι ἀγωγῆ χεπτερερθεῖσα εἰς τὸ διχαστήριον κἀν σιωπηθῆ ἐπεκτῆνεται εἰς τεσσαρακονταεπία.
- δ' Ὁ τὸν οἶον δῆποτε ἀχρον νεμηθεῖς ἔπι μ' ἔτη οὐκ ἐπι ἐνάγεται εἰ μὴ εἰς τὸ δουῶν τὸν χρονον, ὁ δὲ χροεἰς χρονονος σπὸ βασιλέως λαβῶν ἀχρον, χῆ ἔπι μ' ἔτη μὴ δὲν χεταβαλῶν, οὐδὲ περὶ χρονονος ἐπι ἐνάγεται, ὡς ἰά. τῆ κωδ. τ' ξβ'. δ'. τελευταία χῆ τὸν Θεόδωρον. τῆ δὲ βασιλικῶν β' νς'. τ' ιδ'. κεφ. τελ.
- ε' Ἡ τῆς σπιπιδνωῖκω μ' ἐπία ἡς μέμηται β' α' τῆ κωδ. τ' β'. δ' κγ'. μ' ἐπία ὅθι σῆμερον. ἔχουσι δὲ ἔ τῆς λ' χρονον, χῆ τῆς κ' χῆ ἰ, χῆ τρεῖς, χῆ α'. ὡς νεαρχὲ εἰά. τῆς δὲ βασιλικῶν β' ἰ. τ' β'. κεφ. τελ.
- ς' Ἀπὶ τῆς δὲ χε χῆ κ' χῆ λ' ἐπῶν ἡ μ' ἐπία μόνον ἀπὶ κειται τοῖς σέβασμοῖς οἰκίοις, ὡς νεαρχὲ ρλά. τῆ δὲ βασιλικῶν β' ἰ. τ' γ'. κεφ. γ'. E
- ζ' Ἡ πῶν μ' ἐπῶν ἀφφκόνισα οὐ γίνεται, ὡς νεαρχὲ ρκγ'. πῶν δὲ βασιλικῶν β' γ'. τ' α'. κεφ. κς'.
- η' Ἡ ὑποθηκεία ἀγωγῆ τῆ χρονον νεμομδμῶν τὸ φραγμα τῆ τεσσαρακονταετία σβέννυται. εἰ δὲ ἔτερον φροσωπον νεμηθῆ πλῶ ὑποθήκω ἔπι δὲ χῆ ἢ εἰκοσιν ἐνιαυτῆς σβέννυται, εἰ δὲ μετὰ γένετος δανειστῆς κινήσῃ χῆ τῆ φρογεγερεσ τῆ μ' ἐπία χεχρηται, ἐφ' ὅσοι ζῆ ὁ χρονονος, εἰ δὲ τελευτήσῃ τὸ τε ἰδίω ὀνόματι κινεῖ χῆ σπὸ κλείεται τῆ δεχεται χῆ εἰκοσαεπία, ὡς β' ζ' τῆ κωδ. τ' λζ'. δ' α'. χῆ τ' λζ'. δ' ζ'. τῆς δὲ βασιλικῶν β' ἡ. τ' ιδ'. κεφ. α'. χῆ κεφ. ἡ.

Περὶ χρονον ν'.

- α' Οὐκ ἀπὶ κειται χρονον τοῖς ἀπαιτεῖσι τὸ χεταβληθῆν εἰς τὴ τῆς ἀπηρορευμδμῶν παυγνῶν εἰ μὴ μόνος ὁ πενταετίας, ὡς β' γ' τῆ κωδ. τ' μγ'. ἔπος δὲ ὁ χρονονος τῆ μδμῶν τῶ ἀκατολίω εὔρηται. τῆ δὲ τῶ Θαλασσῆς, οὐ χῆ ἐδέ ρρη μάλλον ὁ Θαλέλαμος ἐν β' τῆς βασιλικῶν ξ'. τ' ἡ. κέ γ'.

A Μετὰ πενήκοντα ἔτη λειτουργεῖ, ὡς β' ἰ τῷ κωδ. τ' λβ'. δ' κή. Οὐκ ἔστι δὲ εἰς τὰ βασιλι β' κή. δὲ ὅ τ'.

Μετὰ πενήκοντα χρόνοις ὑπέρας ἤτοι ἐργασίας Οὐκ ἀπαιτεῖται ὁ ἀπελεύθερος, ὡς β' λή. τ' α'. δ' λέ γ' τῷ δὲ βασιλικῶν β' μθ'. τ' γ'. κεφ. λδ'.

Ὁ περθεὶς ἀπὸ τῆς ὑποβάσης τὰ πενήκοντα ἔτη νόμιμος υἱὸς ἔστι, ὡς β' ς' τῷ κωδ. τ' γή. δ' ἰβ'. δ' τῷ δὲ βασιλικῶν β' μέ. τ' α'. κεφ. μδ'.

Περὶ χρόνων νέ.

Μετὰ πενήκοντα πέντε ἔτη ἀτέλειά ὅτι λειτουργῶν ὡροσωπικῶν, ὡς β' ἰ τῷ κωδ. τ' ν'. δ' γ'. τῷ α' δὲ βασιλικῶν β' νδ'. τ' ζ'. κεφ. ς'.

B

Περὶ χρόνων ξ'.

Μετὰ ξ' ἔτη ὑποθετῆς πῆς ὡρὸν τῶν δὲ εἰ μὴ εὐλόγως οὐ δύναται τυχερὴ συχνη, ἢ ὅτε ὡρὸς παιδο- ἀποιαν ἀσθενεῖ, ὡς β' α'. τ' ξ'. δ' ἰς'. τῷ δὲ βασιλικῶν β' λγ'. τ' α'. κεφ. ιγ'. θεμ. γ'.

Ἡ μείζων τῷ ξ' ἐπὶ ἄνωγα μείζονα τῶν ἠήσων τῷ ν' ἐπὶ ἄνωγα δύναται, ὡς β' ἑ τῷ κωδ. τ' δ'. δ' κζ'. τῷ β' δὲ βασιλικῶν β' κή. τ' δ'. κεφ. μ'.

Κὰν ξ' ἔτη ὁ ἐλευθέρωθεις ὡς δούλος κρατηθῆναι ὡροσωμαπίζετα, ὡς β' ζ' τῷ κωδ. τ' κβ'. δ' γ'. γ' τῷ δὲ βασιλικῶν β' μή. τ' κδ'. κεφ. β'.

Περὶ χρόνων ὀ.

C Μετὰ ὀ ἔτη ποτὲ μὴ ἔχει πῆς ἐξκουσαπίονα ὅτι προπῆς, καὶ ἑτέρων βάρων, ποτὲ δὲ οὐ. ὡς β' κζ'. τ' α' διγ. τ' α'. καὶ β' ἑ τῷ κωδ. τ' ξζ' καὶ β' ν' τῷ διγ. τ' δ' καὶ ἑ καὶ β' ἰ τῷ κωδ. τ' μβ. τῷ δὲ βασιλικῶν β' λή. τ' α'. κεφ. β'. καὶ κεφ. ιη. καὶ β' νδ'. τ' δ'. κεφ. γ'. θεμ. νς'. κεφ. θεμ. ι. καὶ τ' ἑ κεφ. β'. θεμ. β'. καὶ κεφ. ς'. καὶ ἰζ'.

Οἱ μείζονες τῷ ὀ ἐνιαυτῶν Οὐκ ὀφείλουσιν ἀκόντες χαλεπῶς εἰς τὸ βυλευτήριον. οἱ δὲ ζυωμουῦ- β' τες εἰ μείζονες εἰσι τῷ ὀ ἐνιαυτῶν Οὐκ ὀφείλουσιν μὴ ἀναγκάζεσθαι λειτουργεῖν πμὰς δὲ ὡρὰ πῆν ὀφείλουσιν, ὡς β' ἰ τῷ κωδ. τ' λβ'. δ' ἰ. ἢ πῆς Οὐκ ἔστιν εἰς τὰ βασιλικῶν, ὅτι μὴ δὲ ὁ πῆτος ἔπος ἀνήρηται γὰρ ὡν ὡρὸν βυλευτῶν.

Ὁ ὑποβάς τὰ ὀ ἔτη ἀπαλλάττεται ὡροσωπικῶν λειτουργῶν, ὡς β' ν'. τ' ς'. τῷ δὲ βασιλικῶν β' γ' νδ'. τ' ς'. κεφ. γ'.

D

Περὶ χρόνων ρ'.

Ἡ χρῆσις τῷ ρ' παρπῶν τῆς πόλεως μετὰ ρ' ἔτη σθένεται ὡς ὁ μακροχρόνιος ἀνθρωπος, ὡς β' ζ'. τ' α' α'. δ' νς'. τῷ δὲ βασιλικῶν β' ἰς'. τ' α'. κεφ. νδ'.

Τὰ εἰς ἀνάρρυσιν ἀγχαλώτων τῆ ἐκατονταετία ἀποκλείονται, ὡς β' α' τῷ κωδ. τ' β'. δ' κγ'. τῷ πο β' δὲ εἰς μὴ τὰ βασιλικῶν οὐ κείνται. φησὶ δὲ ὁ Θεόδωρος ἐν ἑξατοσῆ ἐνδεχάτη νεαρχῶ, ὅτι μέχρη τῷ κρα- τεῖ. τὸ δὲ τρίτον κεφ. τῷ γ'. τ' τῷ ἑ β' τῷ βασιλικῶν δηλοῖ ὅτι ἀνήρηθη.

Περὶ ἀορίσου χρόνου.

E Ἐὰν ὁ διχαστῆς μὴ ὀρίση χρόνον τῆ καταβολῆς μέτρως χρόνος δίδεται, ὡς β' δ'. τ' ἡ. δ' κή. τῷ δὲ βασιλικῶν β' ξ'. τ' β'. κεφ. κή. θεμ. πελ. τ. ὁ δὲ μέτρως χρόνος ὡροσωγράφη εἰς πλὴν δεκαεπτα.

Ὁ ἐρωτώμενος ὡρὸν τῶν καταθέσθαι πῆ ἐν διχαστῆρι ὀφείλει λαμβάνειν ἀφ' ὅσων, ὡς β' ἰά. τ' α'. β' δ' ἑ. τῷ δὲ βασιλικῶν β' μβ. τ' δ'. κεφ. β'.

Καὶ ὡρὸν ἡλικίας πῆς ἀναγκάζετα ἑθ' ὅτε ἀποκρίνεσθαι, ὡς β' ἰά. τ' α'. δ' ἡ. τῷ δὲ βασιλικῶν β' γ' μβ'. τ' δ'. κεφ. ἡ.

Ἡ σέρβη κορέπης, ἢ τοῖ ἡ ὡρὸν δούλας ὑποφορεῖς ἀγωγῆ διλωκῆς ὅστιν, ὡς β' ἰά. τ' γ'. δ' ἰγ'. τῷ δὲ βασιλικῶν β' ξ'. τ' ς'. κεφ. ἰά.

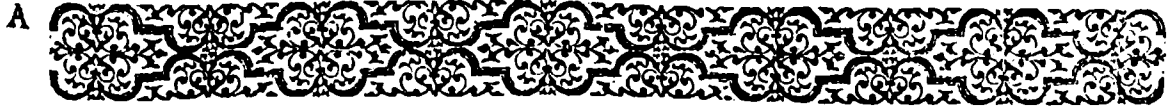
Καὶ ἐν τῷ μέσῳ τῆς δίκης ἀφ' ἀλύεταί πῆς, ὡς β' ἰβ'. τ' ς'. δ' κγ'. τῷ δὲ βασιλικῶν β' νδ'. τ' ς'. ἑ κεφ. ιη. θεμ. γ'.

F

Κοινωνία διλωκῆς οὐ ζυωλλάττετα, ὡς β' ἰζ'. τ' β'. δ' λή. τῷ δὲ βασιλικῶν β' ἰβ'. τ' α'. κεφ. λή. ς'. Πρὸ ὑποθέσεως τῶνος ὅτι ὡροσωπαθηκῆς οὐ χαλῶς ἀπαιτεῖται, ὡς β' ἰς'. τ' γ'. δ' κς'. τῷ δὲ ζ' βασιλικῶν β' ἰγ'. τ' β'. κεφ. κή.

- ή Οί κεφαλικῶς κατακλιθέντες μετὰ τὴν ἔκκλητον ἀφ' ἰθιέσθαι δύνανται, ὡς β' κή. τ' γ'. δ'. ε'. ς'. τ'. A
 δε βασιλικῶν β' λθ'. τ' β'. κεφ. ε. θελ. ή.
- θ' Τὸ ὡφρα χροῖμα ὅππὲ τ' ς' ἐκ ἀφθίης καταλελειμμένων πρὸς ἅπαξ τὸν μετὰ τὸν ἐμφανισμὸν
 αὐτῆς, καὶ τὴν ἀποδοχὴν τῆς κληρονομίας σημάζει χρόνον, ὡς β' α'. τ' γ'. δ' μέ. ἢ πρὸς οὐκ ἐδέξθη ἐν
 τοῖς βασιλικῶς.
- ί Μετὰ ἐνιαυτῶς πέτερος ἐλευθερούσθαι, μετὰ διετία ἐλευθεροῦται, ὡς β' μ' τ' ς' διγ. τ' γ'. δ' ιζ'. τ'
 δε βασιλικῶν β' μί τ' γ'. κεφ. ιζ'. θεμ. ε.
- ια Δίλωκεῖς χρόνος ὅστιν ὁ ἕως τῆς πελευτῆς τῶ τὴν χροῖσιν ἔχοντος, ὡς β' γ' τῶ κωδ. τ' λγ'. δ' ιβ'. τ' ς'
 δε βασιλικῶν β' ις'. τ' ή. κεφ. κή.
- ιβ' Αἱ πρῶτον ἀγωγαὶ μακρῶ χρόνῳ οὐκ ἀποκλείονται, ὡς β' β' τῶ κωδ. τ' ιή. δ' ή. τῶν δε βασι- B
 λικῶν β' ιζ'. τ' β'. κεφ. ή καὶ β' ν'. τ' ιβ'. κεφ. ί.
- ιγ' Καὶ λεγάτα πινὰ καὶ δωρεαὶ καὶ ἑνωτάγματα πρὸς κερὸν ἰχύσονται, ὡς β' ε'. τ' λζ'. δ' κς'. τ'
 δε βασιλικῶν β' μδ'. τ' δ'. κεφ. μθ'.
- ιδ' Εἰ χ' τὰ μάλιστα τῶ ἐνδέβει, ἢ τοι τὸ πρὸς βίας ἰντῆρικτον μέχρῃς ἐνιαυτῶ κινεῖται, ὁμοῦς ἢ πρὸς βίας
 ὡφρα γραφῆ διλωκεῖς ἀπιπύθεται, ὡς β' ή. τ' λέ. δ' ε'. τ' ς' δε βασιλικῶν β' νά. τ' δ'. κεφ. ιζ'. καὶ β' ν'.
- ιε Οὗ φρεποῦτος ἢ τοι δίλωκεῖς χρόνος σημάζει, καὶ τὸν ἀχρῖς ἔ' ὁ κερὸν καταβάλλεται, ὑπὸ τῶ ἐμ-
 φυτευσάμενος ὡς Ἰνφί. γ'. τ' κδ'. καὶ τὸν τῆς τριακονταετίας καὶ τεσσαρακονταετίας, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ
 τὸν ἕως τῆς τῶ ἀνθρώπου ζωῆς οἶον ὅππὲ τ' ς' ἀγωγῶν αἰ' πινες οὐ δίδονται χ' κληρονόμων, ἀλλὰ καὶ τῆ
 τῶ ἐναρμόμυς πρὸς οὐκ ἐξελήφθη βίβλοιοις ἰσοδυναμεί δε τῶ τοῖς τὰ ἐκ τ' ς' διγέσων, καὶ τῶ κώδικος ἐν τοῖς C
 βασιλικῶς οὐκ ἐξελήφθη βίβλοιοις ἰσοδυναμεί δε τῶ τοῖς τὰ ἐκ τ' ς' διγέσων, καὶ τῶ κώδικος ἐν τοῖς
 πρῶτον πτόλοισι ληφθέντα νόμιμα ἰστέον δε ὅππ καὶ τὸ ἰθεμ. ἔ' α' δ' ι. τ' ἔ' αβ' τ' διγ. ὡφ' ἐτέθη μ' ἐν β
 τ' βασιλικῶν ε'. τ' δ'. κεφ. β'. θεμ. ι. ἀφ' ἀμβάσει δε ὡς ὁ τ' πόλεως ἐπαρχὸς δύνανται πινὰ εἶργειν καὶ
 ἑνωτάγια καὶ φόρος, καὶ πρῶτον ἑνωτάγια, καὶ δίλωκεῖς ἀπὲ τῶ μέχρῃ τῆς ζωῆς τῶ ἀνθρώπου ἐδέξατο.
- ισ' Πολλάκις ὁ νόμος πολλὴν χρόνον καλεῖ τὸν ἀρκουῦτα εἰς τὸ ποιῆσαι πρῶτον ἑνωτάγια, ὡς β' β'. τ' α'
 δ' ιά. τ' ς' δε βασιλικῶν β' ζ'. τ' ις'. κεφ. ί.
- ιζ' Δίλωκεῖς καλεῖ χρόνον ὁ νόμος, καὶ τὸν μέχρῃ τῆς ζωῆς τῶ οὐκ ἐπιπέτος λαμβάσειν ἀφ' ἑνωτάγια, ὡς β'
 β' τ' ς' διγ. τ' ιε. τ' ς' δε βασιλικῶν β' ιά. τ' β'. κεφ. ή.
- ιή Μέτερος χρόνος νοεῖται ὁ ἀρκῶν πρὸς τὸ μισθώσασθαι οἶκον, ἢ ἀφ' ἑνωτάγια οἰκόσκεια, ἢ ζητῆσαι D
 ἑνωτάγια, ὡς β' δ'. τ' ε'. δ' ιε. τῶν δε βασιλικῶν β' ι. τ' λέ. κεφ. ι. θεμ. δ'.
- ιβ' Οὗ ἐναρμόμυς τῆ ἰνρέμ ἀπὸ πρῶτον ἑνωτάγια καὶ πίσει νομείς ὅστιν, ὡς β' ε'. τ' α'. δ' μέ. τ' δε βα-
 σιλικῶν β' ιε. α. κεφ. λγ'.
- κ' Ἐπὶ τῆς νερεδὶ τῶς πεπιπῶνος, ἢ τοι τῆς πρὸς τῆς κληρονομίας ἀπαιτήσεως ἀγωγῆς, καὶ ἀπὸ φιλῆς
 ὑπομνήσεως ἀφ' ἀκόπτεται χρόνος, ὡς β' ε'. τ' γ'. δ' κέ τ' δε βασιλικῶν β' μβ'. τ' α. κεφ. κα. θεμ. γ'.
- κβ' Αἱ πρῶτον ἀγωγαὶ ἀφ' ἀθήσεως καὶ ἀπὸ γραφῆς δίλωκεῖς γίνονται, ὡς β' α'. τ' κ'. δ' β'. τ' ς' δε
 βασιλικῶν β' τ' ε. κεφ. ί.
- κβ' Χρόνος ὡφ' τῶ διχαστῶ τυπούμυς ὁφείλει δίδωσθαι τοῖς ἐχρησθεῖς ἀπαιτῶ μέροις ἀγαθῶν τῶς
 πρῶτον τύποις, ὡς νερεδ' δ'. τ' ς' δε βασιλικῶν β' κς'. τ' β'.
- κγ' Οὗ τῆς ἀναρμόμυς χρόνος χ' μὴν τῶς παλαιοῖς ἰν πενταετία χ' δε τὴν Ἰσπανίαν ἀφ' ἀτάξι ἰν δι- E
 πία, ὡς Ἰνφί. γ'. τ' κ'. καὶ β' δ' τῶ κωδ. τ' λ'. δ' ιδ'. τ' ς' δε βασιλικῶν β' κγ'. τ' α. κεφ. ογ'.

Τ Ε Λ Ο Σ.

I A C. C V I A C I V S.

I A C. G V E S L A E O

B

NOBILI ET HONESTIS-
simo adolescenti.

S.

NON HABEO hoc tempore ex aequalibus tuis cui de-
beam potius Consultationes meas offerre quàm tibi qui
me suprà omnes disciplinàmque meam complecteris studio
singulari, ceteròsque omnes qui in Schola nostra versan-
tur longè antecellis cùm ingenij laude tum industria &
diligentia admirabili. Certum erat eas mihi iamdiu uni
ex studiosis meis offerre, & cui potius cùm valdè pēderem
incertus te viso protinus expediui. Animaduerti enim in
te præclaram illam effigiem humanitatis & probitatis pa-
rentis utriusque tui, coniugij omnium sanctissimi, quod te
feliciter extulit eduxitque principem, animaduerti candorem & comitatem morum
D
eximiam & ceteras omnes elucere virtutes quibus domus tua praeponet, quæ me tanto
tibi domique tuæ addixerunt, quanto quæ sunt hisce contraria abdicarunt aliis plerif-
que. Denique non dicam initia, sed virtutes ipsas in te animaduerti penè iam omni ex
parte & arte perfectas, quæ vero vicere solæ ut has Consultationes tibi dicarem soli.
Cùm enim iacerent inter cōmentariolos & memorialia mea, ne perirent, ut alia mul-
ta quarum mihi cautius adseruandarum studium non fuit, cauendi ratio nulla melior
visa est quàm si eas in unum corpus lectas & compositas in publicum emitterem. In
his inuenies me nihil adserere sciente animo meo, nisi quod est verum & æquum, nihil-
E
que adseruire consultorum cupiditatibus, sed ut quæque mihi proponitur iuris quæstio,
ex viuis fontibus iuris haurire me quod dirimendæ ei rei proprium est atque conueniēs.
Vox est de via collecta, & verissima, Consilium rem esse sacram. Hanc secutus tan-
quam diuinam, existimaui non minus religiosos nos in consulendo quàm in interpre-
tando vel reddendo iure esse debere, & vel optauerit etiam vir probus id sibi mali
euenire rebusque suis quod alteri suaserit, vel consuluerit male, iuxta illud Theognidis,
Εἴ ποτε βυλεύσομαι φίλω κερὸν αὐτὸς ἔχοιμι, quàm ut unquam aberret recto consilio.
Et quod memini me legere apud Iustinianum aliquando eundem non male ei rei iu-
F
dicem addictum de qua ante consultus fuerat, id quid est, nisi eandem in iuris con-
sulto & iudice religionem esse debere? Ad hæc inuenies, lectissime adolescens, non eam
me in scribendo rationem sequi, qua plerique omnes consulti, abhinc iam fere abiēre
C. anni cœperūt more prauo, prauaro, litigandi potius quàm iustitiæ, tradere vias, ut

f

Eubulus ait, ὀκείων ἀνέμων παμίαι, ἀξιώετ' ἀξιώετοισι γράφοντες, καὶ νόμον ἢ νόμῳ ἔλκοντες, A
sed quam in suis responsis Papinianum, Iulianum, Scaeuolam & alios veteres Iuris-
consultos videmus insistere, ad eam me contendisse & aliquanto propius accessisse, cer-
te a consuetudine illorum longè abhorruisse, longè syluis illis maxime frigidis & opacis,
ne dicam captiosis & falsis allegationum & nullius momenti auctoritatum, quas &
diligentius quæstas ex eis omnes plerasque vix vsquam quisquam reperire potis sit,
quibus tamen nudis & nullis illorum consilia refertissima sunt, ac precipuè ne sorderēt
mea, illorum dictis vulgaribus, vel ut loquūtur Bithoardicis, quæ sibi ut essent suæ pru-
dentia, quam iuris scientiæ venditant nomine falso, fundamenta fabrefecerunt, me re- B
peries cauisse summopere. Vna in re tantum forte an coarguar horum esse similis, vete-
rum dissimilis, quod legum capita quibus fulcio sentētias meas subnotare satis habeam,
nec ipsa proponam auctorum verba, quæ utique veteres non seueriores quidem aut
simpliciores, ut Scaeuola, sed accuratiores scribentes aliis exponere solent, & quæ me-
diæ ætatis Iurisconsultum quendam, cuius nomen mihi compertum non est, videmus
exposuisse in ea Consultatione quam meis pro exemplo singulari illius ætatis acceptam
ab Antonio Oiselo viro omni eruditione & virtute præstanti, præfigendam esse duxi.
Sed id equidem ego ideo ab eis factum opinor, quod tum non essent in manu passim om- C
nibus scripta iuris auctorum, quòdque eorum pauci admodum possessores essent, ut vel
ætas Iustiniani probauit, quæ vnus tantum reperitus est Tribonianus magnus Iuriscon-
sultus qui ad componendas Pandectas iuris magnam veterum iuris auctorum copiam
suppeditaret. Hæc ætas felicior, quæ patent in promptuque cuique sunt volumina iuris
ut ob id recte, mea quidem sententia, hæc in re saltem vna sequi maluerim de populo
iuris legumque consultos novos, & locos notare tantum vnde auctorum verba pete-
rentur quibus quod respondiſsem approbaretur, meliore tamen fide quàm illi soleant,
quibus sæpe falsos locos notare pudori non est aut quod pene idem est generaliter & per- D
fusoriè consultorem remittere ad ea quæ Doctores illo vel illo loco notant, in qua per-
fusionem aut errat certè dolus aliquis aut ignorantia mera. Quod verò longe aliter me
gesserim in hac Consultationum parte, & gesserim perinde ac soleo in aliis partibus of-
ficij mei, ut tui est ingenij præclara indoles atque natura, non dubito quin eò gratiore
animo sis eas excepturus: & nihilominus rogo, ut eas libenti excipias, & munus hoc
meum liberale ut tibi sit, si me amas ut me à te amari sentis, stimulus veluti subcisiuus
satis incitato, ad tuendas & excolendas virtutes eas quas in te familiæque tua ante
laudavi, per quas te pergas cum annis adolescentes omni conatu his quorum sanguine E
prognatus es præstare simillimum. Vale. Lutetia Id. Mai. M. D. LXXVI.

A

CONSULTATIO

B

VETERIS CVIVSDAM

IURISCONSULTI.

35

C

CONSVLVISTI me vtrum inter fratrem & sororem habita de rebus diuidendis pactio virtutem aliquam possit retinere, quam tamen pactionem dicis mulierem illam metu mariti & imperio subscripsisse, & ignorasse quæ vel quales condiciones ipsi pactioni fuissent inditæ vel insertæ. Ergo si ita est quemadmodum tua Consultatione significas, pactum huiusmodi iure dissoluitur. Nec stare poterit, quia legum beneficiis omnimodis impugnatur. Primoreque iuxta id quod proposuisti capite, inuiti pactio & metu coacti ipsis legibus de pactis clamantibus apertissime infirmatur. nam manifeste constitutum est, ne quispiam pacisci cogatur inuitus. Dein textus memoratarum legum sic continet, quas libero arbitrio & voluntate confecit. Quis erit tam destitutus sapientia & vacuus intellectu, vt dicat illam pactionem fortem & firmam esse debere quam mulier metu coacta mariti subscripsit imperio? Ac sic liberam voluntatem & proprium arbitrium non intelligitur habuisse. Ac per hoc ipso legum capite, sicut iam supradictum est, tale pactum nullius iudicatur esse momenti, quantum leges subter annexæ testantur. *Ex corpore Gregoriani. lib. ii. IMP. SEVERVS A. Iulio Conferturino.* Ea quæ per vim & metum gesta sunt etiam citra principale auxilium irrita esse debere iam pridem constitutum est. *Accepta Kal. Iul. Dextro. ii. et Crispino Coss. Item alia ex corpore & libro supradicto. Imp. Antoninus. A. Iuliae Basilie.* Pacta quæ ab inuitis contra leges constitutionesque sunt nullam vim habere indubitati iuris est, & cæt. P P. v. kal. AVG. ANTONINO. A. & Albino Coss. IMP. ALEXANDER A. DIONISIO. ad locum. Pactum quod mala fide factum est, Irritum esse & cætera. P P. ii. Id. Sept. ALEXANDRO AVG. COS. *Item alia eodem libro & corpore. IMP. DIOCLETIANVS & MAXIMIANVS AA. AVRELIO HERACLIDI.* Si non ex mandato vxoris tuæ, aduersario eius cautionem remisisti, idque evidentibus documentis monstrari potest, quod citra conscientiam vxoris tuæ & ea inuita factum est, carebit effectu.

f ij

P P. VIII. *Id. Sept. Diocletiano & Maximiano III. Coss. Item alia eodem libro* ^A
& corpore. IMPP. CARVS & NUMERIANVS AA. AVRELIO.
 Cum fraudis studio transactionem interpositam esse dicas, quòd inter
 vos gestum est infirmat iuris auctoritas. Et reliqua. P P. VI. I D V S
 D E C E M E B R I S C A R O & C A R I N O C O N S V L I B V S.
 Ergo si leges seruantur & custodiuntur principum statuta, pactionem
 de qua locuti sumus manifestissimum est nullas vires habere. Nam hoc
 loco Theodosiani legem de pactis pro hoc credidi inferendam, quia i-
 nitium ipsius constitutionis tale est vt dicas, Si aduersum pacta vel trans- ^B
 actiones quas libero arbitrio & voluntate confecit, putauerit esse venien-
 dum, & pœnam reddat & emolumenta perdat & infamiam incurrat. Sed
 ille qui liberum arbitrium habuit, non ille qui inuitus fecit & faciendi vo-
 luntatem non habuit. Secundo loco me consulendum sub hac voce duxi-
 sti, vt diceres diuisionem in castello sic factam à marito mulieris ipsius, vt
 illa nesciente, domus cùm membris suis vel hospitiis circumiectis diuisa sit
 sine conscientia vxoris. Si ea prædictus maritus fecerit, nulla æqualitate
 seruata, nulla compensatione in omnibus custodita, ad hæc verba ex le- ^C
 gum constitutione respondi, maritum in negotiis vxoris sine mandato non
 rectè aliquid definire, nec posse aliquid firmum, stabile esse quod sine con-
 scientia vxoris de rebus vxoriis visus fuerit transgisse: præsertim si doceat-
 ur inutilis esse & sine æqualitate vel compensatione ipsa diuisio. Notum
 est quòd etiam si mandato vxoris niteretur, & fraudulenta diuisio vel mi-
 nus æqualis posset ostendi, vacua & inanis specialiter remaneret. Adde
 quod sine vxoris conscientia maritus dicitur definisse, qualem poterit ha-
 bere virtutem? aut quid valebit cum primùm vxor hoc refragari voluerit.
 Sed ne fortè dicat amplexa es diuisionem & acquieuiisti rebus diuisis, re- ^D
 spondendum est legaliter & pro omni veritate hoc specialiter habendum,
 quia etiam inter maiores personas & legales si fraudulenta diuisio facta pro-
 betur, legibus rescinditur, & à iudice diuisio ipsa æstimantibus magnis vi-
 ris, ad meliora reducitur, & facta compensatione firmior diuisio consti-
 tuitur, Sicut lex infra scripta eidenti lectione declarat. *Ex corpore*
Gregor. libro III. Imperatores Diocletianus Maximianus A A. Aureliæ Se-
ueræ. An diuisio quam iam factam esse proponis conuelli debeat, rector
 prouinciæ præsentem partem diuersa diligenter examinabit, & si fraudibus e- ^E
 am non caruisse perspexerit, quando etiam maioribus perperam factis di-
 uisionibus soleat subueniri quòd improbum atque inæquabiliter factum
 esse constiterit, in melius reformabit. P P. XVII. *Kalendas Iul. Ipsis*
VI. & Constantio III. Coss. Item alia eodem libro & corpore *Impp.*
Diocletianus & Maximianus A A. Aproniæ Mammæ. Si diuisio inter te
 & sororem tuam non bona fide facta est, etiam citra principalis restitu-
 tionis auxilium, quòd etiam maioribus tribui solet, ad æquitatis tempera-
 mentum reformari potest & cet. P P. VI. *KALENDAS IULII.* ^F
MAXIMIANO II. & AQUILA CONSULIB. Tertio loco vel capi-
 te interrogandum me specialius censuisti vtrum contra iudicium iri

- A possit , quod aduersus maritum in causa mulieris prius datum est , eo quod mandato vsus fuerit vxoris suæ , & in causa ipsa victus abscesserit & contra eum iudicium prolatum fuerit . Addidisti etiam quod mandatum neque gestis legaliter fuerit allegatum nec satisfactorem dedisset ille ipse procurator ab vxore factus , & sic causam dixisset , quam agebat . Quod si verum est , illud iudicium dici non potest . Sed nec iudices sine verecundia & turpitudine erunt , qui personam in ipso litis initio non inquisierunt , sicut est legitimum : nec fecerunt vt satisfactorem daret procurator ,
- B quod & cōsuetudinis est . Et reuera legaliter obseruatur . Ac præterea si hoc factum non est , nullam personam habuit litigandi . Sed nec illi potuerunt in causa proferre iudicium , vbi fuit iudicatoria , inanis & nulla persona . Quid potest esse miserius ? quid abiectius ? quid legibus sic contrarium , vt ingrediatur audientiam sedentibus iudicibus ille qui nullam in se habeat firmitatem , & citra legum solēnia vanas actiones intendat . Respice leges subter adiectas . Tunc intelliges , quod qui mandato vitur satisfactorem dare debet . Sed in illo mandato hoc futurum est vbi aut verbo mandatur aut gestis epistola mandati non legitur allegata . Ergo testimonium legum , sicut iam dictum est , sequentium diligenter attendite . Sic agnoscetis iudicium stare non posse vbi ad agendum solēnis persona , id est solēniter ordinata ingressa non fuerit . *Ex pauli Sententiarum . lib . i .* Voluntarius procurator qui se negotiis alienis offert rem ratam dominum habiturum cauere debet . *item alia eodem libro & corpore .* Actoris procurator non solum absentem defendere , sed & rem ratam dominum habiturum satisfacere cogitur . *Item alia eodem libro & corpore .* Petitoris procurator rem ratam dominum habiturum desiderante aduersario satisfacere cogendus est . quia nemo in re aliena idoneus est sine satisfactione . *Item alia eodem libro & corpore .* Si satis non det procurator absentis , actio ei absentis nomine non datur . Quid apertius quàm leges supra scriptæ declarant , quod nulla actio per procuratorem sine satisfactione intendi potest aut proponi . Ergo si actio non datur illi procuratori qui satis non dederit , quomodo poterit dici aut nominari iudicium vbi accusationis vestigium nullatenus inuenitur . Quid testificantur principes per constitutiones innumeras , nisi nulla esse debere iudicia , vbi procurator satisfactionem non dederit aut rem ratam dominum habiturum euidentissima sponsione firmarit ? Attentus audi quid loquitur lex subter adiecta . tunc intelliges cadere iudicia quæ sine procuratoris satisfactione fuerint omnino prolata . *Ex corp . Theodosiani lib . ii . Imp . Valentinianus & Valens . AA .* Comune negotium & quibusdam absentibus agi potest , si præsentis rem ratam dominum habiturum cauere sint parati . vel si quod ab his petitur , iudicatum solui satisfactione firmauerint . *PP . vi . Id . Decem . Diuo Iouiano & Varronio Coss .* *Item eodem libro & titulo .* **IMPP . GRATIANVS , VALENTINIANVS & THEODOSIVS AAA . PANCRATIO PP .**
- F In principio quæstionis persona inquiri debet , vtrum ad agendum negotium mādato vtatur accepto . quibus rite & solēniter constitutis potest esse sententia . præteritis autē his nec dici controuersiæ solent nec potest esse iudicium , &c . *Dat . prid . Non . Apr . CP . Antonio & Syagrio coss .* In nomine Dei ,

quid tractari aut obseruari debeat quoties pacta inter partes emissã fuerint, A
si condiciones tales interponantur quę nec legibus nec rationi conueniunt,
quid agere aut obiicere aduersario debeas lectionibus subter adnexis pote-
ris euidentiùs informari, quod tantum dubiis rebus pacisci possumus, De re
bus enim certis & incertis & futuris aut de crimine transigi nulla penitus
ratione potest. *Paulus Sentent. lib. i. tit. de pact. & conuentionibus vel transactioni-*
bus. Functio dotis pacto mutari non potest, quia priuata conuentio iuri pu-
blico nihil derogat. In bonę fidei contractibus pactum conuentum alio
pacto dissoluitur, & licet exceptionem pariat replicatione tamen excludi- B
tur eodem lib. & tit. Enimuero si de re iudicata aliqua pactio interponatur,
stare legibus non potest, ad quam pactionem excludendam, harum Pauli
sententiarum proferes lectionem. Post rem iudicatam pactum nisi donatio-
nis causa interponatur, seruari non potest. lib. i. tit. De transact. *Item eod. lib.*
& tit. Neque contra leges neque contra bonos mores pacisci possumus. De
criminibus propter infamiam nemo cum aduersario pacisci potest. Idẽ lib. 3
tit. de institu. hered. Pacta vel condiciones contra leges vel decreta principũ
vel bonos mores nullius sunt momenti. *Ex corpore Hermogeniani tit. de pact. C*
& transact. Imp. Diocletianus & Maximianus AA. Seustiano. Neque ex nudo
nascitur pacto actio, neq; si contra bonos mores verborum intercessit obli-
gatio, ex his actionem dari conuenit & reliqua. PP. IIII. kal. Iun. iisdem Coss.
Item eodem corpore & lib. Idem AA. & CC. Flauio Rumitalo. Inter cetera, &
ad locum. Pactum neque contra bonos mores neque contra leges emissum
ualet. & reliq. PP. *Id. * AA. Coss.* Item eodem corpore & tit. *Idem AA. &*
CC. Zeuxiano Antonino. Pacto transactionis exactio iudicati non tollitur.
Vnde si pater tuus condemnatus iudicio, post transigit & soluit, solutione
magis quam transactione tuum defende negotium. & reliq. PP. xvij. Kal. D
Jan. ipsis AA. Coss. In Dei nomine quid tractari debeat quotiens aduersarius
aliqua sibi direpta, sublata, proposita intendit actione reposcere. primore in
loco debet personam suam quę sit ad repetendum idonea, euidenter osten-
dere. Et dum claruerit cum ad repetendum personam habere legitimam, in
genere actionis quid aut quantum aut quas species in modum & męsuram
vel summam & quantitatem debet specialiter designare & indubitanter ex
primere. Quę vniuersa secũdum leges subter adnexas, hi qui iudicaturi sunt
petitorem implere compellunt, qui si aut neglegere aut satisfacere legibus E
fortasse nequiuerit, causam perdat, secundum leges subter adnexas. Quibus
modis causa petitor cadat leges lib. i. Paul. Sentent. tit. de eo qui cau. cadit,
Ira, Causa cadimus aut loco aut summa aut tempore aut qualitate. Loco, a-
libi: Summa in repetendo. tempore ante petendo: qualitate eiusdem rei spe-
ciem meliorem postulando. Item lib. i. Pauli sent. Sub titulo, si hereditas vel
quid aliud petatur. Hereditas pro ea parte peti debet pro qua ad nos perti-
net. Alioquin plus petendi periculum incurrimus & causam perdimus. *Ex*
corpore Hermogeniani tit. de calumniatorib. & plus petendo. Imp. Diocletianus & F
Maximianus AA. Aurelio Dextro. Inter cetera, & ad locum. Si tutor vel cura-
tor plus petierit causa cadit, quod cum factum esse dicas, frustra à nobis re-
medium queris, quia te ratio iuris impugnat. PP. IIII. Id. Decemb. Nicomedia

- A** CONSTANTIO ET MAXIMO COSS. Idem eodem corpore. ET
 IISDEM AA. ET CC. CLAUDIO MENANDRO. Quotiescun-
 que ordinatis actionibus aliquid petitur. Ideo petitor cogitur specia-
 liter genus litis edere, ne plus debito, aut eo quod competit, postuletur.
 Siue itaque fideicommissum, siue fundus, siue pars fundi, siue domus, si-
 ue pars domus, siue debitum aut quodcumque petatur, specialiter desi-
 gnari debet petitionis summa vel quantitas cum genus litis editur. Si
 quis igitur plus ab eo quod ei competit vel debetur petierit, rem & causam
- B** de qua agitur perdit. plus enim petitur, sicut responsis prudentum continen-
 tur, Summa, loco, tempore, causa, qualitate, æstimatione. Vnde istius lege
 rescripti excipe aduersarium apud iudicem competentem, quem si iudex
 plus petiisse perspexerit, extinctis aduersarij tui petitionibus pro partibus
 tuis sententiam dicet. P P. MEDIOLANO. XII. KALENDAS
 APRILIS, TVSCO ET AQVILINO, COSS. Hic require qua-
 liter actionis editio pulsato fiat. Iuuante Deo quid tractari debeat ad-
 uersus eum qui se heredem dicit alicuius aut ad se hereditatem personæ cu-
 iuslibet æstimat posse competere. Et dum agere forsitan tentauerit pri-
 more in loco debet euidenter ostendere se personam habere legitimam,
 & hoc dum ostenderit, vt iuris legumque dicat auctoritas, genus actio-
 nis edere debet, in quo manu sua subscribat, quo dato genere actionis,
 acceptis triduanis induciis, quarto die respondeat aduersarius suus, vt leges
 præcipiunt, responsionibus saluis pulsato quæ de iure & legibus suffragan-
 tur, salua etiam actione calumniæ, quia dum calumniator qui pulsat osten-
 sus fuerit, qualis sit pœna calumniæ legibus subter adnexis ostenditur, sic
- D** tamen vt ipse probet quemadmodum sua interest & ostendat ad se vniuer-
 sa quæ repetit pertinere. Illud præcipue summa cum cautela obseruari
 oportet vt si aduersarius scripturam aliquam donationis ostenderit &
 primore in loco fidem faciat scripturæ, quam dum fecerit, in eadem
 munificentia singulæ quæque res si scriptæ fuerint quæ donantur, si-
 cut leges iubent, valet facta donatio, & si eas dum vixit in bonis suis
 habuit aut eius iuri vel dominio competebant aut si lite contestata de
 hac luce migrauerit, quæ vniuersa qualiter & quibus modis adstruere,
- E** defensore vel aduersario diuinitatis auxilio resistere debeas, inferius con-
 tinentur adscripta. Et ne forte dicat aduersa pars aliqua sibi principali
 rescripto aut præceptione fuisse concessa, ad huius mali versutiam po-
 test pulsatus modis omnibus replicare principem ea semper velle con-
 cedere quæ legibus rationique conueniunt: quia causa quæ nullam
 de legibus sortitur firmitatem in præiudicium alterius à principe non
 potest sumere firmitatem, sicut idem inferius declaratur. Petitio here-
 ditatis cuius defunctus litem non erat contestatus ad heredem non trans-
- F** mittitur. Lib: 1. Sententiarum, tit. 6. Si hereditas vel quid aliud petatur.
 Qui petit hereditatem, ipse probare debet ad se magis quàm ad eum
 qui possidet, siue ex testamento, siue ab intestato pertinere. Idem eo-
 dem libro Sententiarum receptarum, eodémque titulo, Si hereditas, &c.

Eas res quas quis iuris sui esse putat, petere potest: ita tamen ut ipsi incumbat necessitas probandi eas ad se pertinere. Idem eod. leges lib. & tit. iij. In petitione hereditatis ea veniunt quæ defunctus mortis tempore dereliquit vel ea quæ post mortem ante aditam hereditatem ex ea quæ sita sunt. Eod. lib. & tit. Si hereditas vel quid aliud petatur. lib. ii. Sent. Pauli tit. ex empto & vendito. Heredibus debitoris aduersus creditorem qui pignora vel fiducias distrahit nulla actio datur, nisi à testatore inchoata ad eos transmissa sit. Lib. III. Paul. sent. tit. de legatis. Post diem legati cedentem actio quæ inchoata non est, ad heredem non transmittitur. item qualiter donatio fieri debeat, ex corpore Hermogeniani tit. de donat. inter vir. & vxor. *Imp. Diocletianus & Maximian. A A. septimio Sabiniano.* Cum de bonis tuis partem quidem tertiam penes te retinuisse, partem verò tertiam in eum quem tu in potestate habebas ac tertiam in emancipatū donationis titulo contulisse commemoras, non est iuris incerti in eum quidem qui in sacris familiæ tuæ remanet, destinationem magis paternæ voluntatis factam quàm perpetuam donationem peruenisse, nec in emancipatum translata, si generaliter idem pater tertiam bonorum donasti, quia generaliter bonorum portionem donare non posses cum singulæ res nominari debeant quæ donatione, emancipatione vel in iure cessione transferuntur & reliqua. *Dat. prid. Kalen. Maij. Heraclea ipsis A A. coss.* Idem eod. lib. & tit. *Imp. Diocletian. & Maximian. A A. Cretiano. Maximo.* Nec venditio donationis causa bonorum omnium valet, sed rerum singularū nominatim donatio facta capit effectum, & cet. *Dat. VIII. Kal. Ianu. Cæsarib. Coss.* Item leges legatum si per codicillos dimissum fuerit, sine testamento valere non posse. Ex corpore Hermogeniani tit. de donat. Int. vir. & vxor. *Isdem A A. & C C. Aurelio Altino.* Inter cetera & ad locum. Codicillis autem sine testamēto legatum nec adimi nec dari potest. *Datum sub die VIII. kal. Ian. Nicomedia. C C. Coss.* Item leges quæ pœna calumniatores plectendi sint Ex corpore Hermogeniani tit. de calumniatorib. *Imp. Diocl. & Max. A A. Quintiano.* Tibi magis quàm aduersario qui per calumniā petit cōtra quē supplicas, iudicio tutelę cōuenit excipere actionē ad quam respōdere debes, quippe si per calumniā hoc eum facere confidis, remedio repromissionis initio postulatæ calumniæ decimæ partis eius quod petit, tibi condemnari eum desiderare potes. *P P. kalend. Nouemb. A A. Coss.* Item leges, qualiter petitor probare debeat quòd intendit non ab aduersario instrui. Ex corpore Hermogeniani tit. ad exhib. *Imp. Dioclet. & Maximian. A A. Aurelio Diogeni.* Nimis grauè est quod petitis vrgeri ad exhibitionem partem aduersam eorum per quos sibi negotium fiat. vnde intelligitis quod intentiones vestras proprias adferre debeatis probationes nō aduersum se ab aduersarijs adduci. *P P. Kal. Maij A A. & C C. Coss.* Idem eodem corpore tit. vbi agi debeat. *Imp. Dioclet. & Maximian. A A. Flauianæ.* Inter cetera & ad locum. Quæcumque ad te pertinentia detineri dicis ab his quorum meministi vel probaueris tibi deberi, præses prouinciæ restitui prouidebit. *P P. VII. Id. Ian. A A. Coss.* Idem eodem corpore tit. de Instrum. *Imp. Diocletian. & Maximian. A A. Iulio Pancratio.* Inter cetera & ad locum. Omisissis itaque istiusmodi moris, si intētionem suam incipiat

- A** cipiat aduersarius tuus implere, præscriptionibus temporis vel alterius & tu causam magis tuam defende, habens securitatem victoriæ; si quòd intendit aduersarius tuus probationibus implere non possit. P P. D D. *Dioclet. V. A. & Maximia. A. Coss.* Item leges, quòd scriptura quæ nullam de legibus habeat firmitatem firmari à principe non debet. Eodem corp. rit. de testamen. *Imp. Diocletian. Maximian. A A. Aurelio Secundino optioni.* Inter cetera & ad locum. Scriptura quæ nec iure nec legibus consistit nec à nobis hanc confirmari conuenit, quippe cum beneficia citra cuiusquam iniuriam petentibus decernere minimè soleamus. P P. V I I. *Kalen. Nouemb. Martianopoli. C C. Coss.* Item leges qualiter quod actor habuit, hoc eius heredi possit competere, Ex corpore Hermogeniani tit. de successionibus. *Imp. Dioclet. & Maximia. A A. Aurelio Asterio.* Inter cetera & ad locum Si secundum edicti formam testamentum obsignatum extitit; bona quæ cum moreretur actor tuus, eius fuerunt, solemniter petes, & rel. P P. I I I. *Kalendas. April. Sirmio C C. Coss.* Idem eodem corpore tit. de pact. & transact. *Imp. Dioclet. & Maxim. A A. Eusebio.* Inter cetera & ad locum. Manifesti atque euidentis iuris est antequam cerneret vel pro herede gereret vel bonorum possessionem peteret defuncta, successionem, eam non potuisse ad heredes suos transmittere. P P. X. *Kal. Mart. Iisdem A A. Coss.* Item leges qua pœna calumniatores plectendi sunt lib. 1. *Sentent. tit. de calumniator.* Calumniosus est qui sciens prudensque per fraudem negotium alicui comparat. Idem lib. v. tit. de priuat. & pub. iudic. Omnes calumniosi extra ordinem pro qualitate admissi plectendi sunt Quantum ad nos delatæ pactionis textus insinuat, potius contra bonos mores charthola ipsa litigij seminarium propagauit, quàm tum vtli deliberatione adsurgentium iurgiorum scandala resecauit. Dinoscitur itaque calliditas dictantis nō habuisse prudentiam. dum igitur contra legum iurisque ordinem veniens iustam arbitrij ignorauit custodire mensuram, quæ tanta duarum personarum dignitas potuit reperiri aut quæ intra regionem tanta fuit defectio iudicantium, vt nec triumuirale iudicium etiam de rebus iudicatis malè paciscentium non tam electio, sed quod verius constat facilitas eligeret. de rebus enim iudicatis soli principi & contra iudices licuit iudicare, aut si ita conuenerat vt iudicij vinculum solueretur. Ergo pactio ipsa iudicij ordinē & constitutionem infirmat, quæ discingit quòd tamen non paciscendo sed donando fieri potuisset, secundum sententiam Pauli iuridici, cuius sententias sacratissimorum principum scita semper valituras ac diualis constitutio declarat. Pauli sen. 1. lib. de pact. Nec contra leges nec contra bonos mores pacisci possumus. Item eod. lib. & tit. Pactum contra ius aut constitutiones aut S. C. interpositum nihil momenti habet. item ex corpore Pauli de pact. & conuentis. Post rem iudicatam pactum nisi donationis causa interponatur seruari non potest. Intelligis memoratæ pactionis constitutionem iuridici auctoris sententiis vacuam
- F** Quid in quâ vltius requirendum? dicit pars aduersa, pacti sumus libero arbitrio, nullo cogentis imperio tibi & bonis moribus constat. Si certum non contra iussa & senatusconsulta, quæ iudicata sunt prius effectui cōtradantur, & de his quæ altercationi superesse noscuntur sit dignius ac legalis

numerus iudicū quicuncta lata sentētia moderata ratione discingat. Certè **A**
 si necesse est rusticis improbisq; moribus aliquid amplius satisfieri, ipsi duo
 quos præfata carthola nominavit sub præsentia electarū personarū, defen-
 sore quoq; adhibito appellentur, vt si præsumūt aut putant iustū vel legale,
 audiant quæ partes iurgantiū crediderint intimāda, & si ipsius cartholę quę
 iam dignoscitur iuris formulis vacuata, modū æstimāt se supplere, promāt
 de agnitis legis sententiā, tunc & ipsi sentiēt quid sit temeritas iudicātis, vbi
 minor numerus: post maiorem, præterea & religiosorum quos non summi
 pontificatus honor attollit, cōtra res iudicio terminatas præsumpserit ferre **B**
 sententiā, ac si destiterint, cōtestatio allegetur, illos aut differre, aut nō præ-
 sumere aut electionē impleāt paciscentiū. Demūm si quę in contentionē ve-
 niūt, aut ampliori numero iudicū aut summę potestatis sunt arbitrio decer-
 nēda: deinde verò quòd minimè fuerat necessariū consultationē nostrā tuis
 vtilitatibus sciscitari, si auus maternus nepoti aliqua cōtulisse noscatur, vtrū
 in iure eius manere debeāt, an matri in possessione sua cōsorti persuasionib.
 lubricis imputari, pro eo fortasse quod vsufructuaria de proprietate filij cō-
 stituta, ac si filię propriū vel cuiuslibet extraneo aliquid reliquisset, domino de **C**
 facultate sua testari nō licuit. Cumq; etiā si pater filij superesset, nec ad ipsū
 ab auo materno quòd nepoti collatū fuerat, pertineret: vt etiā C. Th. decla-
 rat auctoritas quod tamē superfluū penes electas magnificasq; personas fie-
 ri iudicamus: sed necesse est vt ignorātia rusticitatis, vel tergiuersationis ini-
 quitas directis semper oblationib. cōprimatur. Ex Theodosiani lib. ix. sub ti.
 de mat. bo. & mat. gen. cretione sublata. *Impp. Hono. & Arcad. AA. Florentio*
pres. vrb. ad locū. Quicquid auus, auia, proauus, proauia, nepoti, nepti, prone-
poti, pronepti cuiuslibet tituli largitate cōtulerint, i. testamēto, fideicōmisso **D**
legato, codicillo, donatione vel etiam intestati successione pater filio filiæve
integra inlibataq; custodiat. Da. prid. Id. Oct. Mediolano, Olibrio & Probino Cos.
 Luce clarius constitit patri factū, nec matri vsu obesse vt de reliqua facul-
 tate possessionē debitā cōsequatur, & circa nepotē munus auaticū perpetua
 liberalitate mansurū. Hoc & cōsultorū iura declarāt, quæ necessariū tracta-
 tui nostro nō duximus adhiberi. Adde dū solitudinis tuę cura tractauit, vt
 de effractoribus & manifesto crimine comprehēsis quā iudex debuit ferre
 sententiā, tractatus nostri pagina declaret, aut si maritus quē iudiciarię pote-
 statis cingit auctoritas, de seruis qui res vxorias manifesto crimine abstulisse **E**
 conuicti sunt peremptoriā debuerit ferre sententiā, quasi id obiici possit, in
 propria causa quis iudicet stultè, huic lex diuorū principū quæ infrā legitur,
 opponenda, maritum illa tantū negotia vxoris velut extraneum aucto-
 rem prosecuturum quæ procuratio emissa perscripserit. Ex corpore Theo-
 dosiani. *Imppp. Theodosius & Arcadius & Honorius AAA. Victori proconsuli*
Asie. Procurator licet maritus sit id solūm exequi debet quod procuratio
emissa præscripserit. Dat. V. kal. Iul. Theodosio A. III. & Abundantio Cos. **F**
 Agnoscis maritū velut extraneum causam vxoriam prosecutum. Agnoscis
 iudicem de manifestis reis non potuisse tardare sententiam. Item ex corpo-
 re Theodosiani lib. ix. tit. De accusationib. & inscriptio. *Impp. Arcad. & Ho-*
norius AA. Ne diuersorum criminum rei, vel desidia iudicum, vel quadam
 leuita-

- A leuitatis ambitione per prouincias detenti in carcerem crudelius differantur, moneantur omnes Iudices productos è custodiis reos discussione debitorum subiicere, & quod leges suaserint definire. *Dat. III. Non. Aug. CP. Arcadio III. & Honorio Cos.* Hoc etiam specialiter post hanc legem iudex sibi metuat inferendum, quòd si dignam tardarit ex lege ferre sententiam, dū principum præcepta despexit, ipse legibus damnabitur. Vnde ex corpore Theodosiani. *Imp. Constantinus A. & Iulianus Cæs. ad Taurum PP. ad locum. Multabuntur iudices qui rescripta contempserint aut distulerint. Dat. III. Non.*
- B *Iul. Constantino A. VII. & Iuliano Cos.* Intelligat nunc improbus accusator cinctum iudicem & vxoria velut externa debuisse negotia definire, & non licuisse vt alienum reatum metueret, cui de manifestis reis non licuit tardare sententiam. Ex corpore Hermogeniani. *Imp. Valens & Valentinianus AA. ad Volusianum præf. vrb.* Post sententiam pacisci non licere iuris ordine præcauetur. Vnde cum supplicans iniquè se oppressam, & post sententiam sacri auditorij de pactum esse commemoret, Volusiane parens charissime atque amantissime, amota pœna quam pacto contra ius facto serenitas tua
- C inesse præuiderit, legum auxilio consulat supplicanti. *Dat. III. Id. Aug. Mediolani. Idem AA. Pompeio Fauonio.* Hereditatem quam tibi competere iure cõfirmas, negotij merito discusso approbatis allegationibus, restitui efficiet legum fonte demanans sententia iudicantis, remota videlicet pactione quã dolo patuerit elicitam. *Dat. VII. Id. Febr. Alleg. Non. kal. April. in basilica Thermanum. Cõm. ipsis AA. Cos. Idem Aug. Mamertino PP. Inter cet. & ad locum. Pacta quidem per vim & metum apud omnes satis constat cassata viribus esse respuenda. Dat. XII. kal. April. ipsis AA. Cos. Idem AA. ad Valenti-*
- D *nianum Consularem Piceni.* Non dubium est eum à fide placiti recessisse qui quæ promiserat implere nolit, Valentine charissime. Proinde si aduersario superfedente cominus explicare ea quæ sponderat, fides placiti vacillat, familiares litteræ quas ad se missas dicit, supplici Exoperio non oberunt. Fines etiam quos temeratos adseuerat amota præscriptione temporis hi qui peruaserunt, vt ratio iuris est, redhibere cogantur. *Alleg. III. Kal. Maij, Flauia Fenestri in Secretario ipsis AA. Cos. Idem AA. Helix Bauonia.* Lites trahi, & sub quodam potentia terrore infimos fatigari iudiciorum expectat inuidia: vnde si aduersarium tuum longè à filij tui successione positum hæc in te quæ precibus texuisti excogitasse constiterit, rector prouinciæ hominis, qui nec paciscendi, nec conloquendi de negotio substantiam habuit impudentiã submoueat, reddiq; faciat quicquid claruerit vsurpatum, nec impudentia vindicet quod concedere leges & iura non possunt. Maximè cum memores nec à prima pactione quæ substantiã non habebat, secunda conuentione discessum: sed etiam inaniter resedisse quod non iam pactio, sed quædam vsurpatitiis non subsistentibus causis immoderatio doceatur. *Dat. III. kal. Aug. Mediolani, ipsis AA. Cos. Imp. Valens & Valentinianus AA. Ampelia.* Ea quæ heredes inter se transactione interposita composuerint, firma illibataq; perseuerabunt. Et ideo secundum fidem instrumenti cõpetens tibi portio à possessoribus cum fructibus restituetur, per virum clarissimum Proconsularem Africae, amicum nostrum fide gestorum diligenti examinatione comprobata.

Dat. III. Non. Iul. Sirmio, Diuo Iouiano & Varron. Coß. Impp. Valentinia. & Va- A
lens AA. Felici Consulari Macedoniae. Inter cetera, & ad locū. Si seruilibus con-
tuberniis sese mulieres quondā ingenuæ subdiderint, & nunc contemnētes
dominum minoris ætatis seruitutis iugū conantur effugere, grauitas tua his
qui seruilē condicionē non statim in ipsis coniunctionū primordiis refuge-
runt, necessitatē subeūdæ seruitutis imponat. Dat. XIII. kal. Aug. Mediolani,
ipsis AA. Coß. Ex corpore Gregoriano, Imp. Antoninus A. Prisciano militi. Sum-
ma sententia comprehensa quam cessantibus curatoribus quōdam tuis iu-
dex secutus iureiurandi à te perlati religionem in cōdemnationem deduxit: B
minui pacto non potuit, ac præterea sublata cautione transactionis quę nul-
lo iure interposita est, Septimius Varianus rem iudicatā exequatur. PP. kal.
Iul. Leto II. & Cereale Coß. Impp. Dioclet. & Maximin. AA. Vlpia Marcellinae.
Si præses prouinciæ ignorantiam tuam fraudulenta transactione ac dolosis
artibus generi tui circumscriptam esse cognouerit, si quidem Aquiliana sti-
pulatio & acceptilatio insecuta nō est, pactum callidè scriptum integris sin-
gulorum actionibus amouebit. PP. III. Non. Octob. ipsis AA. Coß. Imp. Gor-
dianus A. Clynie Antonia. Pacta quæ contra bonos mores interponuntur, iu-
ratio non tuetur. PP. Non. Octob. ipso A. II. & Pompeiano Coß. Imp. Alexander C
Aurelio Dionysio. Cū posteaquàm aduersarius matris tuæ victus esset, ma-
trēm tuam circumuenerit, vt pacisceretur nullā se controuersiam de seruis
moturam, id pactum mala fide factum irritum est. Et cū ex ea conuentio-
ne cum matre tua agi cœperit, iudex eam liberabit, quia de re iudicata paci-
fisci nemo potest. PP. pridie Id. Sept. Alexandro A. Coß. Ex corpore Theodosia-
ni. Impp. Honorius & Theodosius AA. Iuliano proconsuli Africæ. Et mulieribus
& minoribus in iis quæ prætermiserint vel ignorauerint innumeris auctori-
tatibus constat esse consultum. Dat. prid Non. Mart. Rauennæ. Constantino Coß. D
Item eodem corpore. Imp. Constantinus A. ad Maximum præfct. vrb. Inter ce-
tera, & ad locum. Pactiones eas valere volumus si cum legibus consentiant
& reliq. Dat. VI. Non. Febr. Romæ Sabino & Rufino Coß. Ex corpore Grego-
riani. Impp. Valentinia. & Galienus AA. & Valerius Cesar Aurelio. Præses pro-
uinciæ æstimabit vtrum de dubia lite transactio inter te & ciuitatis tuæ or-
dinem facta sit, an de re iudicata, quia de re iudicata pacisci nemo potest.
PP. III. kal. Iun. Emiliano & Basso Coß. Idem ex corpore Gregoriani tit. De
transact. Imp. Gordianus A. Flauio Hercolano. Super iudicato non subsecuta E
appellatione frustra transigi non est opinionis incertæ. PP. XIII. kal. Nou.
Sabino & Veterano Coß. Item eodem corpore. Imp. Alexander Donato militi.
Si certa quantitas in condemnatione iudicij deducta fuerit, pacisci exinde
non posse, &c. PP. IX. kalend. Iun. Fusco II. & Dextro Coß.

F I N I S.

A

IACOBI CUIACII

B

Consultationes LX.

CONSULTATIO I.

De testamento inter liberos.

C

ATER filiam heredem scripsit & rogauit vt hereditatē post mortem suam cui vellet ex filiis suis restitueret. Filia moriēs superstitibus filiis quatuor Seio, Caio, Sempronio, Tullia, testamēto Caium elegit cui fideicommissi paterni bona restituerentur, eundemq; aliorum bonorum suorū heredem scripsit: deducta portione modica Seio ascripta & Sempronio titulo institutionis, Tulliam omisit quæ instrumēto dotali renunciauerat successioni maternæ cum iureiurando. Electioni & institutioni condicionem adiecit, Si Mæuiam vxorē non duceret, adiecit & substitutionem precariam. Id verò testamentum scripsit aliena manu, nomen Caij sua, nullis testibus adhibitis, idem quoque testamentum ipsa si-

D gnauit. Quæritur an valeat testamentum, an valeat electio in eo comprehēsa, an valeat condicio iniecta electioni & institutioni Caij, an substitutio precaria? Respondi non valere testamentum, quia nec testamentum, nec codicillus dici potest ea voluntas cui testes defunt. In codicillis enim exiguntur quinque l. hac consultiss. §. 1. l. cum antiquitus. §. vlt. C. de testamentis. l. vlt. de codicillis. & in testamento rusticanorum l. vlt. C. de testa. in nuda voluntate tres l. 27. C. eod. & Plut. in Coriolano in testamēto procincto tres aut quatuor testes adhibitos refert. Et non offendor constitutione quæ testamentum imperfectum valere censet inter liberos, nam testamētum imperfectum non vocat quod testibus caret, sed quod à testibus qui interfuerunt neque subscriptum, neque subsignatū est, idq; rationis consequentia demōstrat apertè. Primū enim ait non subscriptum à testibus, ac non signatum testamentum pro imperfecto haberi, (sic enim probi codices, non pro infecto) ac deinde subiicit conuenienter, ex imperfecto autem testamento voluntatē non tenere defuncti nisi inter solos liberos, atque ita etiā imperfectum testamentum accipitur in l. 6. D. ad l. Cor. de falsi. Nihil etiam offendor lege vlt. C. fam. ercisc. quæ in testamento inter liberos qualiacunque verba vel indicia sufficere ait. nam hoc sermone testes non excluduntur, sicut cum dicimus nutu fideicommissum relinqui posse, hoc etiam nō dicimus fideicommissum sine testibus relinqui posse l. & in epistola. C. de fideic. & verò etiam Doctores in d. l. vlt. vel duos testes exigunt. Cæterum indicia nō accipi oportet illo loco pro argumentis siue coniecturis sed ex cōparatione verborum, quod scilicet dicat, verbis vel indiciis, indicia accipio pro notis, quæ Græci σημεία vocant. Hoc ergo vult etiam notis scriptum testamentum valere inter liberos, quod tamē Iustiniani sustulit No. 107. qua abutuntur qui inde colligunt non valere testamētum inter liberos, nisi sua manu suisq; litteris parēs scripserit nomina liberorum, & tēpus, & vnciarum modum. Namque mens Iustiniani hæc tantum est, vt siue scribat testamentum parens, siue alius eo dictante, illa litteris perscribantur non notis, alioquin testamētum non valere: denique non

omne vitium negligi in testamento inter liberos. Nec igitur illud quod summum est si A
 nulli adhibeantur testes à quibus nominis testamenti substãtia deducitur, & quasi testa-
 menti siue partis testamenti, qui codicillus dicitur. Verùm enim licet scriptura ea matris
 facta inter liberos neque valeat vt testamentum, neque vt codicillus, quòd testibus nullis
 munita sit, l. 11. §. 1. D. de legat. 3. electionem tamen in eo comprehensam valere opinor.
 Electio enim illa neque quasi legatum est, neque quasi fideicommissum, l. vnum ex fami-
 lia. §. 1. D. de leg. 2. l. pater filium. D. ad l. Falcid. Potest igitur citra testationem fieri, vt as-
 signatio liberti, l. 7. D. de assig. lib. Eademq; ratione fideicòmissio onerari non potest, quia
 de suo non de alieno quemque largiri oportet, l. 6. & l. 7. §. vlt. D. de leg. 3. d. l. vnum ex fa-
 milia. §. sed si fundum. Non potuit etiam electioni iniici condicio, si Mæuiam vxorem
 non duceret, quam auus non iniecerat fideicommissio. Quid igitur tandem statuemus? B
 Quia hoc iure vtimur vt filia onerata fideicommissio deducat duas quartas, vt loquũtur,
 reliquum restituat fideicommissario, in specie proposita electio matris valebit tãtum pro
 dimidia parte bonorum, quæ sola subiecta erat fideicommissio detraeta cõdicione, vt di-
 ximus, & substitutione precaria: altera pars dimidia, quia testamentum matris non valet
 diuidenda est in portiones æquas tres, vt veluti ab intestato vnam habeat Caius, alteram
 Seius, tertiam Sempronius. Nec enim concurrat Tullia in legitimam hereditatem, quia si
 is non concurrat qui concurrere potuit, nisi repudiasset vel amisisset querelam inofficiosi
 testamenti. l. filio. in princ. D. de inof. test. multò minus concurreret, quæ ab intestato suc-
 cedere non potuit propter renunciationem iam ante factam tabulis dotalibus, quæ qui-
 dem moribus recepta & approbata est. C

CONSULTATIO II.

De legato à Presbytero filia suæ spuria relicto.

V I D A M Presbyter testamento heredem scripsit, & ab eo filia suæ spu-
 ria legauit c. his verbis adiectis: Vt sit vnde exhibeatur & collocetur in
 matrimonium. Filiam educauit heres, decessit tamen illa antequàm nu-
 beret & legatum perciperet. Primùm queritur an valeat legatum: deinde
 si valet, an ad heredem transierit: & forsitan verius est legatum esse pro
 non scripto quasi incapaci relicto. Nam cõstitutio Nouella Iustiniani, Quib. mod. nat. D
 effi. sui, non tantùm ex incesto, sed etiam ex adulterio vel stupro procreatos, i. ex damnata
 vel nefaria coitione incapaces facit, quibus comparat clericorum liberos, l. 44. C. de epif.
 & cle. & omnino ita se res habet exceptis naturalibus qui ex concubina procreantur, quæ
 vxorem iustam imitatur, quos incapaces prorsus non esse fatemur, ex aliis coitionibus il-
 licitis procreatos incapaces esse, naturales non esse. Nec moueri debemus c. cum habe-
 ret. De eo qui duxit in matrim. quod extra suam speciem porrigi non debet, & colla-
 to eo cum lege, Qui in prouincia. §. 1. D. de rit. nupt. intelligetur meritò confirmari in
 ea specie statum liberorum quasi ex matrimonio susceptorum propter diuturnitatẽ tem-
 poris quo matrimonium stetit, & propter numerum liberorum. Quo exemplo malè pro-
 fectò spuriorum omnium statum cõfirmaueris, & de incapacitate filiorum sacerdotis ita
 nominatim scripsit Accursius §. vlt. Nou. quib. mod. nat. eff. sui. Si naturales essent fateor E
 non esse incapaces alimentorum, non esse incapaces dotis, nam hæc præstari iis quos na-
 tura nouit consequens est, l. eas obligationes. l. legatum. D. de cap. min. l. seruos. D. de ann.
 leg. l. ex parte. §. seruo. D. fa. etc. At abhorret hæc probra natura adulterium scilicet & stu-
 prum. l. probrum. D. de verb. sig. Ideoq; rectè Iustin. ait eo genere procreatos nec natura-
 les cõferri. Sequitur altera quæstio: Demus, cõcedamus hoc, filiam sacerdotis capace esse
 legati. An id verò legatum ad heredem suum filia transmisit? Si hæc verba (vt sit vnde exhi-
 beatur & collocetur in matrimoniũ) accipiantur pro modo, respondeo non transmisisse.
 Nam scio quidem hanc esse differentiã inter conditionem & modũ quod cõditio suspen-
 dat, modus non suspēdat, sed et si nō suspēdat, cõtrahit tamen atq; coarctat ad eò vt si velis F
 tibi statim dari quod sub modo relicto est, cauere oporteat te de restituendo eo quod
 acceperis, nisi modũ impleueris. l. si tibi legatũ. D. de leg. 3. l. cum in testam. D. de fid. lib. &
 hac ratione dicitur in l. 1. C. de iis quæ sub mod. rel. modũ in legatis ascriptũ pro cõditio-
 ne obseruari quæ lex de eodẽ ipso modo loquitur de quo tractamus (vt nubat, atq; ideò
 sæpè

- A sæpè in libris nostris modus cōdicio appellatur. l. Mæuius. D. de man. test. l. liberto. §. Lucius. D. de an. leg. Ex his inficior extingui legatum innupta moriente filia, quinimò tantum abesse ut heredi eius legati petitio competat, ut etsi id heres legato oneratus repræsentarit non secutus nuptiis repetitio ei potius competat aduersus heredem filia. Igitur legatum petenti rectè obiciet heres vulgarè exceptionem, Dolo facis petens quod mihi te si haberes restituere oporteret. Verba autem illa, (ut sit unde exhibeatur, ac collocetur in matrimonium) pro modo accipienda esse, etiam si interpretè, ad nuptui collocandam, alèdã, vestiendam eam, probo ex l. quibus diebus. §. ult. D. de cond. & dem. Nam ea volùtas testantis fuit ut eã pecunia in dotè & in alimenta consumeretur, & in id solùm ut eã pecuniã heres consumeret dispēsset, ut, què admodum & heredè quandiu vixit necessaria filia defuncti subministrasse proponitur, què alimentorū præstatio finita est morte l. cum hi. §. modus autè. D. de trãfact. Ne dicas verba superiora pro causa accipienda esse, nõ pro modo, cum dicat, ut sit unde nuptum collocetur. Non dicit ut ipsa sibi quærat conditionem, sed ut hanc opem nubenti ferat heres. In l. 4. D. de alim. leg. ait prædia do lego ut què viua præstabam etiam post mortem habeant & capiant. hic enim est græcorum verborū sensus. & in l. pen. §. ult. cod. ut habeant pro soluto scilicet, ut species indicabit: In eis casibus causa est legandi non modus. Non sic in casu proposito. Proinde heres unde petitur non habita ratione alimentorum quæ viux exhibuit atque etiam insuper neglecto modo legato adscripto & non spectata macula atque incapacitate legataria solidum legatum ab herede legataria non rectè peti, meo iudico rectè contendit.

CONSULTATIO. III.

De insinuandis donationibus.

- D**onationem simplicem rectè insinuari post traditionem vel post nuptias certissimum est. Cum quæreretur an & post mortem donatoris? Respondi non rectè insinuari post mortem, alioqui nihil hac in re distaret donatio ab vltima voluntate quam satis est insinuari post mortem, l. testamentum. l. consulta. C. de testa. sed donatio strictius accepta est semper. Possim proferre exempla quam plurima. An autem ab ipso donatore donatio insinuari possit per procuratorem & an in mādatis datis procuratori vtiliter adiiciatur. Etiam post mortem insinuari, si quærat, respondebo fieri donationem posse per procuratorem l. 4. D. de donat. ergo & insinuari. Dico fieri, ergo insinuari, plus enim est fieri quam insinuari. quo argumento vtitur l. ult. §. pen. C. de donat. ante nupt. Rursus quibus in causis facere procuratorem licet, licere etiam mandatum porrigere vltra mortem l. si verò non numeradi. §. ult. & l. seq. l. si quis alicui. §. 1. D. de mand. Atque adeo insinuationis mandatum rectè porrigi vltra mortem mandatoris eiusdemque donatoris voluntate. & hoc genere factam insinuationem post mortem si nulla fraus arguatur inutilem non esse maximè si, ut mihi ex facto propositum est, nihil intersit creditoris hypothecarii, & res disceptetur tantum inter heredem donatoris & donatarium. Sola igitur fraudis probatione conuelli potest donatio mandato donatoris insinuata post mortem ut in oratione Demosthenis aduersus Leocharem non alia est ratio improbandæ adoptionis qua in defuncti familiam adiungitur quis, quam si fraus arguatur, quamquam adoptionem à viuente fieri nominatim legibus caueretur, quod non ita de insinuatione donationis ut fiat à viuente cautum est nominatim. Ad hæc quæsitum est qui in legis edicto subditi appellètur quo per subditos & inter subditos sine insinuatione factas donationes nullas esse constituitur. Dixi subditos, quos græci *υποπηγαυοι*, esse ciues vel incolas, solam possessionem iure ciuili Pop. Romani ciuem vel incolam non facere l. 4. C. de incolis. l. libertus §. sola ratio. & §. sola domus. D. ad muni.
- F Moribus Gallie & vsu fori etiam possessionem solam legibus obligare, adeo ut si variis regionibus quæ non eodem iure regantur quis possideat bona, in ordinatione testamenti receptum sit separanda esse bona & pro varietate regionum variis etiam legibus testamentum obligari. Ut igitur in testamentis ita in donationibus leges sequamur regionum & prouinciatarum in quibus sita sunt bona. Quamobrem dicemus eum qui moratur in Italia si donet alteri bona quæ habet in Gallia legibus Gallie obnoxium esse. Idcirco do-

nasse eum inutiliter si viuis donationem non insinuarit vel nominatim per procuratorē A non constituerit qui insinuarit se viuo mortuoque. An etsi donauit Italo? Sic sanè. Nam etsi tum non sit facta donatio inter subditos facta tamen est per subditum & vtroque casu edictum insinuationem exigit, quam tertio casu non exigere, puta si Italus prædia Italica donaret Gallo, & multo minus si eadem prædia Italus donaret Italo. Hi duntaxat quatuor casus constitui possunt è quibus duos priores edictum complectitur non posteriores. denique his edicti verbis, Per & inter subditos, duos casus exprimi puto, Si subditus non subdito donauerit, si subditus subdito donauerit, qui soli casus lege comprehendi potuerunt, non alii duo Et subditum non ex origine vel laris & sedium positione æstimari, quam ex positione & situ bonorum de quibus agitur, quem etiam bonorum situm seruari & distingui conuenit in iure præcipuo quod maioribus natu mores dedere B quidam vt pro regionum numero tot etiam maiori natu *proprietate* tribuantur. Postremò si quærat an donatio à quolibet principe facta egeat insinuatione, dicam Iustinianum se tantum excipere nõ etiam reges quibus ipse iura dabat, quales Iustiniani imperio subiecti fuere non pauci, eodemq; exemplo Regem Galliarum etiam si se intelligatur excepisse ceteros tamen principes bona in Gallia possidentes non excepisse.

CONSULTATIO III.

De successione ab intestato.

RORE defuncta, ac deinde sororis filia, Quæritur sororis filie ex duobus auunculis vter succedat qui fuit matri ex vtroque parte germanus, an & qui fuit ex patre tantum. Si dixeris eum qui ex vtroque parente germanus fuit solum filie sororis succedere, id tueri hac ratione poteris quod è contrario si is mortuus fuisset sola filia sororis ei successisset excluso altero auunculo, secundum Nou. Iustin. de hered. ab intest. ven. quæ ratio in successione nihil valet. Fratris filie succedebat olim patruus, ipsa patruo non item. §. ceterum. Instit. de leg. agnat. succes. idq; obtinuit quod Iustiniani constitutione aliud D definiretur. Non sunt igitur successiones ei rationi stricte, nisi specialis constitutio accedat. Quamobrem veriore esse arbitror Bartoli sententiam in l. post consanguineos. §. legitima. D. de suis & leg. hered. vtrumque auunculum admittentis. Est enim Nouel. Iustiniani accipienda strictè, ea præfert fratres ex vtroque parente, corumq; filios fratribus ex vno parente coniunctis. Auunculum matri ex vtroque parente coniunctum non præfert auunculo ex vno parente tantum coniuncto. Igitur nec nos eum præferemus, sed omissum à Iustiniano pro omisso habebimus vt l. si verò. §. de viro. D. solu. matr. qui interpretandi ius habemus, omissa supplendi ius non habemus. Denique quod non mutauit Iustinianus nominatim in eo sequemur ius vetus, quo qui sunt eiusdem gradus pariter ab intestato vocantur licet sint ex diuersis parentibus l. i. l. 3. C. de legitim. hered. Strictè E accipiendam esse eam Nouellam hoc argumento comprobabitur, fratrum ex vtroque parente iam mortuorum filios cum aliis fratribus Iustinianus vocat in stirpes, ipsos fratrum filios non concurrentibus aliis fratribus, solos patruis succedentes non vocat nominatim in stirpes. Hunc casum non attingit. Sequemur itaque ius vetus à Gaio proditum III. Institut. & §. hoc etiam. de legitim. agnat. succes. solis fratrum filiis ab intestato succedentibus, & diuidemus inter eos hereditatem in capita non in stirpes, quæ fuit Azonis sententia rerum sæpissimè iudicatarum auctoritate comprobata, & ex Græcis Harmenopuli. Si igitur hac in specie Nouellam strictè accipimus nec extendimus, cur non & in superiori? Vt in hac valet sententia Azonis, valeat & in illa sententia Bartoli, id est, ius quod nominatim abrogatum non est, quod & certatim omnes sequuntur. F

CONSUL-

A

CONSULTATIO V.

De legatis.

- V**LIER quædam filium Titij emancipatum heredem instituit, & à Titio debitore suo nominatim legauit Gaiæ cc. cum nupserit, & hoc amplius purè c. à fundo Tusculano, deinde codicillis cauit se legasse atque ad eò legare Gaiæ cc. vt nubat. Consultus an antequàm nuberet, legati petitio esset, dicebam esse videri, cautione oblata, quia in legatis nouissimæ scripturæ valent. l. 12. §. vlt. D. de leg. 1. l. si quis eum in princ. D. de vulgar. substitu. Nouissima autem scriptura, hoc est, in codicillis Gaiæ legata sunt ducenta sub modo, non sub condicione. Proinde eius summæ petitionem admittendam videri oblata cautione. l. quibus. §. vlt. l. eas causas. D. de conditio. & demonstr. l. si tibi legatum. D. de legat. 3. Nisi nupserit se pecuniam reddituram: quæ committeretur sacerdotio, aut morte. Verius autem esse verba illa modalia quæ codicillis scripta proponuntur condicionem facere non modum ex voluntate defuncti. vt l. 2. C. de iis quæ sub modo rel. qui condicionem, Cùm nupserit, adscriptam testamento non videtur mutasse in modum, vtique per hæc sola verba, vt nubat, quibus tam condicio quàm modus concipi potest. Rursus consultus existente condicione à quo legata deberentur, respondi ducentorum legatum deberi à Titio patre heredis instituti quod ab eo quasi debitore nominatim ducenta legata proponerentur. constat enim à debitore legari posse ex constitutione D. Pij. l. cum quis decedens. §. pater. D. de legat. 3. legatum quoque eidem Gaiæ relictum purè à fundo Tusculano rectè à Titio peti arbitror. Nam etsi Titius neque heres sit neque possessor, fructuarius tamen est moribus Biturigum, vbi hæc species incidit, siue filius sit in potestate, siue emancipatus vsque ad annum XVIII. Constat autem fructuarium patrem excipere omnes actiones. l. vltim. §. vbi autem. C. de bon. quæ liber. acquir.
- B**
- C**

CONSULTATIO VI.

De querela inofficiosi testamenti.

D

- V**LIER testamento filios quatuor heredes scripsit, filia legauit, filia decessit viua matre relictis nepotibus qui mortua deinde auia non mutato testamento cū patruis de legato & de hereditate contendunt. Quæritur an legati matri relictæ petitionem habeant, vel an hereditatis auia maternæ partem vindicare possint. Puto nepotes testamento auia matri relictæ legatum petere non posse, quia est in causa caduci. At quasi exheredati quod in hac specie præteritio sit pro exheredatione auia testamentum inofficiosum dicere & hereditatis quintam partem vindicare possunt. Nam vt exemplum edicti de coniung. cum emanc. liber. sequimur etiam in querela inofficiosi testamenti l. si ponas. D. de inoffic. testam. sic & exemplum edicti de bonor. posses. contra tabu. quo filij fratrum vel
- E** fororum cum patruis vel auunculis vocantur l. si in adoptionem. D. de bono. posses. contra tab. sequemur in querela l. Papinianus. §. quoniam. D. de inoffic. test. Et generaliter quæ ratio quicq; ordo seruetur in successione ab intestato, idem seruetur & in querela inofficiosi testamenti l. 6. D. eod. Denique nepotes de quibus quæritur actionem inofficiosi testamenti habent aduersus auunculos heredes scriptos ab auia materna, legati petitionem non habent quod cùm sit in causa caduci iam lucro heredum scriptorum cessit.

CONSULTATIO VII.

De communionem inter coniuges.

F

VM essent ædes communes inter virum & vxorem, & duo filij Primus & Secundus Primo mater donauit quicquid iuris haberet in ædibus illis, qua ratione is sibi possidet duas partes & dimidiam, propterea quòd ædes matrimonij iure fuere communes matri cum patre, deducta sexta, in qua fatetur iuris nihil habuisse matrem, Secundus non sextam

tantum sed & quintam deduci petit quod ea patri obuenerit ex successione Tertij con- A
 sobrini sui atque adeo non fuerit communicata matri secundum morem patriæ quo im-
 mobilia non communicantur inter virum & vxorem, si qua obuenant successione, lega-
 ti, donationis iure, qui confirmatur vulgò ex l. 7. & 8. D. pro socio. non inscitè, quando-
 quidem apparet doctores manifestò hanc consuetudinum partem quæ plerisque locis
 viget sumpsisse ex eis legibus. Sumpsere & aliàs consuetudinum partes ex aliis. Denique
 sunt earum auctores manifesti, quàm felices, quæstus & Gallici conquesti confusa vo-
 cabula demonstrant, quod in legibus Ludouici & Lotharij inuenio appellari, conquistū.
 Auctores verò dico si excipias ruris Gallici vestigia nonnulla. Sed ad speciem propositā
 reuertamur. Secundi profecto intentio valet nisi negetur patri communi quintam par-
 tem obuensisse successione iure. id verò etiam negat Primus & probat optimè: est de B
 nique potentior, meò iudicio. Probat autem hoc modo: Pater non potuit Tertio con-
 sobrino suo intestato succedere præcedentibus fratribus, præcesserunt fratres Tertio mo-
 riente. Ei ergo non successit ipse, nec ex successorio edicto rectè dixeris successisse, cum ij
 qui præcedebant, successione neque repudiarint neque omiserint l. 1. §. quibus. D. de
 succ. edict. Neque repudiasse neque omisisse, quinimo heredes eos defuncto extitisse
 vel ex eo apparet quod patri distraxerunt quodcunque iuris habebant in eis ædibus. l. Iu-
 lianus. §. si seruum. D. de acq. hered. quæ res argumentum est pro herede gestione nisi a-
 lio animo distraxisse constet. l. pro herede. §. 1. eod. quod hic non allegatur. Et ex his rur-
 sus efficitur non successione sed emptione patri obuensisse eam partem post nuptias, vt C
 proponitur, atque adeo in matrimonij communionem venisse. Ne dixeris etiam vsuca-
 patione vel præscriptione quæsitam. quod namque emi non vsucapio si à domino emi cū
 dominium nō possit nisi ex vna causa contingere l. 3. §. ex plurimis. D. de acq. possess. Itaq;
 restat non successione non vsucapione aut præscriptione sed emptione quintam partem
 qua de agitur obuensisse patri & ideo coniugi, id est, matri Primi & secundi iure societa-
 tatis quæsitā eam ac donatione postea in Primum iure translatam fuisse pro parte dimi-
 dia. denique habiturus est Primus in eis ædibus donationis iure duas partes & semissem
 quintæ.

CONSULTATIO VIII.

De iure retractus.

Res fratres Primus, Secundus, Tertius inter se hereditatem diuiserunt &
 cauerunt inuicè ne quis partem suam venderet pigneraret alienaret aliis
 quàm coheredibus, hoc est, vt coheredes suos præferret extraneis, sin minus
 vt extraneo venditam partem coheredibus retrahere ab emptore & re-
 dimerè liceret. Primus partem suam vèdidit extraneo. filius idemque he-
 res Secundi cui & ius omne suum Tertius celsit repetit ab emptore partem vendi-
 tam post septennium quàm contracta venditio fuit. Quæritur an iure agat? Respōdi in
 emptorem esse in factum actionem quia iure communi etiam detracta ea portione eadē E
 actio daretur in emptorem. Pactiones quæ contractibus apponuntur plerumque sunt su-
 peruacaneæ, id est, non necessaria: l. quæsitum. §. vlt. D. de distrac. pign. l. si seruus commu-
 nis. §. locauit. D. de fur. l. qui mutuam. D. mand. l. 3. C. de fideiuss. Ex hoc genere hanc esse
 arbitror. & ideo si quærat in rem fuerit an in personam, in obscura voluntate contra-
 hentium certior interpretatio sumetur ex iure communi, quod in rem dat ius retrahendi
 ab emptore cuiuscunque gradus cognato, & consequenter sicut ius commune Bitu-
 rigum retrahenti præscribit lx. dies, ita hanc conventionem vltra lx. dies porrigendam non
 esse censo, atque ita heredi Secūdi post tempus in emptorem nullam esse. Sed neque in
 Secundum, cum pactione id tantum cauerint quod erat in iure communi vt rem contra
 pactionem alienatam retrahere liceret ab emptore non vt inuicem eo nomine frātes in-
 ter se obligati essent. Hæc igitur conuentio ius commune non lædit & lx. dierum breui-
 tate constringitur & in venditorem nulla est actio. quod si ita conuenisset vt ne quis alij
 quàm coheredi partem suam alienaret hoc non adiecto vt ab emptore redimere liceret
 fareret in venditorem esse actionem præscriptis verbis perpetuā quasi ex permutatione F

A quæ diuisionem perficit, argum. l. si sterilis. §. si tibi. D. de actio. empt. l. qui fundum. 2. D. de contrah. emptio.

CONSULTATIO IX.

De eodem iure.

B **V**ÆRITVR in iure retractus agnatici in quo proximior præfertur ceteris vtrum gradus secundum ius canonicum, an secundum ius ciuile computentur. Alij spectant ius Canonicum qui ius retractus deducunt ex lege Mosis. eadem ratione in successione quæ & Mosaïca lege comprehenduntur gradus numerandi sunt secundum ius Canonicum. Hoc autem est falsum. ergo & illud. Numerentur ergo secundum ius ciuile, quia & eius originem non longius repetimus, quàm à constitutione Friderici in Occidente, & Romani Lacapeni in Oriente, & retractus ius nihil aliud est quàm emptio venditio, contractus autem iure ciuili reguntur. Nec verum est ius retractus esse ex Mosaïca lege, malè enim acceptam à nostris hoc iure esse Mosaïcam legem, verba legis ipsa demonstrant.

CONSULTATIO X.

Bona paterna & materna.

C **V**IDAM decessit filiis duobus Secundo & Tertio & filia relictis heredibus, quibus cum matre fuerunt mobilia communia, & quæcunque ex quæstu venirent. manente communione mater à filia redemit portionem hereditatis paternæ data certa pecunia in dotem filia nomine, & eadem portionem contulit in comune, mox eam præcipuè Secundo donauit, ac deinde morte Secundi ad tertium iure hereditario peruenit. Tertius autem moriens codicillis cauit vt bona paterna paternis, materna maternis cederent. **Q**uæritur an paternorum bonorum appellatione contineantur ea quæ soror matri cesserat dotis habendæ causa. Respondeo exisse ea bonis paternis pro parte dimidia. Communia enim ipso iure facta sunt inter matrem ac Secundum & Tertium, quia veluti emptione matri obuenerunt data certa pecunia. Igitur pro parte tantum dimidia ad matrem pertinuerunt. **Q**uod si ita est, pro parte dimidia necesse est ea adnumeremus bonis maternis, nec donatio mox à matre collata in Secundum, ea in pristinam causam restituit. Si resoluta fuisset donatio aliqua ex causa, rediisset res in pristinam formam. l. voluntate. §. vlt. D. quibus mod. pign. vel hypothec. solu. Sed cum non fuerit resoluta, posterior donatio matri datio, non redditio censetur: quæ duo sunt valdè diuersa, l. i. §. eleganter. D. de pos. Nam si reddidit eam quoque partem dimidiam paternis adnumerabimus, si dedit, quod est verius, maternis. **Q**uamobrem ex codicillorum scriptura ea portio dimidia maternis cedere debet non paternis, nisi probetur defunctum in paternis ea bona numerasse. Error enim defuncti ius facit l. 3. in fin. D. de suppellect. leg. **Q**uinimmò ex vsu loquendi etiam si id non probetur præsumam ita defunctum sensisse: nam in vsu est vt dicamus paterna quæ vetustiore originem ducunt à patre licet aliquandiu in extranei persona resederint, vt in vsu est feudum paternum dicere quod ab auo patræ descendit etiam si filia obuenerit, non maternum, & ideò iure ipso filia posteri in eo quasi materno non succedunt, sed agnati eorum à quibus feudum originem cœpit, vt libr. 1. feud. tit. 15. Notum autem illud est ex communi vsu nomina exaudiri debere, & non in omni causa testamentorum ad verborum propriam definitionem descendendum esse l. non aliter. §. 1. de leg. 3.

CONSULTATIO XI.

De beneficio abstentionis.

V ERITVR an filius qui cum à creditoribus hereditariis conueniretur, primùm respondit se abstinuiffe bonis paternis, si probetur miscuisse se, & aliquid ex hereditate amouisse, deinde restitutionem in integrum desiderare possit abstinenti causa. Respondetur non posse fieri vt filius miscuerit se simul & amouerit. Nam si miscuit non potest videri amouisse quicquam de ea hereditate quam suam esse voluit. Rei enim suæ furtum non fit. Amotionis verbum lenius est, res eadem. & retro qui amouisse ponitur iam hoc ipso ponitur non miscuisse se, amouisse nempe de alieno. Quid igitur? aut miscuit se filius, aut amouit. Si miscuit, non potest quodcumque petenti in integrum restitutio denegari ætatis beneficio. l. necessariis. D. de acquirend. hered. l. 1. & 2. C. si minor ab hered. abst. etiam si postquam initio litis negauit se miscuisse bonis paternis, conuictus falsæ negationis confugiat ad auxilium restitutionis. l. nemo. l. is qui. D. de exc. l. nemo ex his. D. de regul. iuris. Vt si qui negauit initio se debere, re probata tum vel ad ætatis quasi minori credita pecunia, vel compensationis, vel præscriptionis temporariæ beneficium transfugiat, quod nemo reis vnquam negauit, nec negaturus est. Sin autem amouit clā ex hereditate filius aliquid cum palam diceret se hereditatē nolle, edicto prætoris definitum est eum abstinenti beneficiū non habere. l. si seruum. §. prætor. D. de adq. her. quod Accursius rectissimè accipit ex beneficio illo abstinenti quod ipso iure, i. ex edicto competit puberibus qui non miscuerunt se. nam de beneficio abstinenti quod restitutio in integrum dat, non posse accipi manifestum est: datur enim restitutio in antefacta vt restituantur & rescendantur. Quid verò hic egit? An miscuit se? Minimè. Ne petat igitur restitutionem rescindi, abstentionemque restitui. Quid ergo? amouit. An petet amotionem rescindi? Minimè verò. Amotio delictum est. l. si cum mulier. §. penultimo. D. de re amot. furto scilicet proximum, lenitas modò verbi tantum rei tristitiam mitigat. In delictis autem neminem ætas excusat. l. 1. & 2. C. si aduers. delict. Ad hæc quærebatur an filius qui negat se amouisse simul possit & illo scilicet quasi concessio se amouisse, propter ætatem in integrum restitutionis auxilium desiderare. Respondi iam supra respondisse me, ei qui amouit ætatis beneficium non opitulari, neque id postulari sine rubore posse, cum qui miscuerit se non prohiberi vtramque defensionem coniungere, cum & actori adhibita protestatione siue alternatione duas contrarias vel diuersas actiones cumulare liceat. l. contra. C. de inoff. test. l. 1. §. quia autem. D. quod leg. & hodie receptum est cum alternatione ex decisione Baldi in l. 1. C. de furt.

CONSULTATIO XII.

De pœna compromissi.

V N vs ex litigatoribus qui in arbitrum compromiserunt victus appellat. Hic mos est Gallix vt possit appellare, quod miror, nam refragatur Carthaginensis concilij cap. 98. & cap. 123. & l. 1. C. de receptis arbitris. & l. non distinguemus. §. & idem cum à iudice. D. eod. & arbitrij. natura ac ratio vera, quam & Græcorum lex comprobatur apud Demosthenem ἐν τῷ 15^ῳ Μειδίας, & Lucianum in Abdicato. Accidit igitur in Gallia vt victus appellaret Senatū Parisiensem vbi idem ipse victus est rursūm prolatis nouis instrumentis. Quærenti an pœna compromissi commissa esset: Respondi, Si ita ius est Gallix vt à sententia arbitri liceat appellare, iniquum est eum qui iure licito vtitur pœnam committere argum. l. 1. §. si proponatur. l. 6. §. planè si nominatim. D. si quis omiff. caus. testament. vel eo maximè quod iustam

- A iustam eum causam appellandi habuisse constitit ex eo quod non nisi nouorum instrumentorum prolatione in causa appellationis superatus est. Si decreto Senatus non pareat sanè pœnam committit: Sed quod à sententia arbitri appellauerit non video cur debeat illi ea res esse fraudi. Scio olim ne esset in arbitrio cuiusque interposita appellatione sententiam rescindere, sicut & hodie fit, non in appellationibus, sed in retractationibus quæ fiunt supplicationis genere, pœnam certam cauisse eum qui appellasset. Ceterum commisisse eum pœnam de qua iam cauisset ante, nō legi. Et verò non videtur moram facere qui habet iustam causam litigandi, qualis est hic de quo agitur, cui vincendo nouo opus fuit auxilio, siue semel, siue iterum ad iudicium prouocet, l. qui sine. D. de diuers. reg. iur. Hæc scripseram antequàm exisset constitutio regis quæ definit eum qui appellat à sententia arbitri, siue confirmata, siue infirmata ea sententia fuetit committere pœnam in compromissum deductam.

CONSULTATIO XIII.

De vectigali fundi.

VÆRIS de prædio tuo accepta de Titio certa pecunia vectigal quod imposuisti simpliciter, redimere id possis necne. Respondeo fundo hære perpetuo obligationem non videri. Et ideò illud te vectigal redimere posse: id enim quod est leuius in ambiguo accipi oportere. Rursus quæris an si te Gaius Titius delegauerit, cuius fundus Gaius vectigal perpetuū debebat, debeat & fundus tuus eidem Gaius perpetuum quod nunquam redimere possis. Respondeo debere, quia in priuatis contractibus non facile scire potest is cui debitor delegatur quid inter eum qui delegatur & debitorem actum sit, aut etiam vt sciat dissimulare debet ne curiosus videatur. Proinde idem & tu vectigalis genus videris promisisse vel constituisse Gaius quod illi Titius debeat cuius tu vice substitutus es. Sed si hoc ignoraueris tibi aduersus Titium eo nomine competere actionem. l. si quis delegauerit. l. doli. l. si non debitorem. D. de nouatio.

D

CONSULTATIO XIII.

De nominis hypotheca.

L SAXONIA L. Titius à Gaius Seio mutuā pecuniam sumpsit, & telonium certum pignori dedit ea lege ne nomen illud extero pigneraret, vel distraheret sine voluntate L. Titij. Post aliquot menses Gaius Seius bona sua omnia generaliter pignori obligauit Primo homini extero & peregrino, deinde & nomen illud specialiter Secundo æquè extero homini & peregrino, vtrique sine voluntate L. Titij, tum voluntate L. Titij nomen illud specialiter Tertio insolutum dedit facta delegatione, Tertius pecuniam à L. Titio exegit scientibus Primo & Secundo nec quicquam ob eam rem integro triennio desiderantibus vel exoptulantibus. Quæritur an post triennium rectè agant vili Seruiana aduersus Tertium. Respondeo vt pactioni habitæ in L. Titium & Gaium Seium stetur non esse vtilem actionem l. si creditor. §. vlt. D. de distract. pign. maxime cum ea portio iuri Saxonico congruat quo rei immobilis pignatio extra ducatum prohibetur, & res incorporales immobilibus annumerentur. l. 2. C. de ser. & aqua. & lib. 2. feud. tit. 1. Est & alia ratio quæ repellit Primum & Secundum, quia liberato L. Titio peremptum est pignus nominis l. debitor. §. vlt. D. de pign. actio. l. grege. §. 1. D. de pignor. Liberatus autem est L. Titius per delegationem. Ne dixeris etiam repelli eos ob scientiam silentiumve triennij. Nam hypothecaria aduersus posteriores creditores etiam hypothecarios. durat annis quadraginta viuentis debitore, l. cum notissimi. C. de præscriptionib. triginta annorum, & multò magis aduersus chirographarios qualis fuit Tertius: & scientia aut præsentia nihil nocet, l. Gaius. C. de pignor. actio. l. Lucius. §. Titia. D. de legatis 2.

Ne dixeris etiam repelli primum quòd sub generali hypotheca non contineantur nomi- A
na. hoc enim est falsum. l. 4. C. quæ res pign. obl. poss.

CONSULTATIO XV.

De substitutione precaria.

LVCIVS Titius nobilis vir, & vxor eius æquè nobilis Gaia Seia cùm ha-
berent liberos quinque Philibertū, Albertum, Philippum, Annam, An-
toniam eodem testamento duos ex filiis suis heredes instituerunt Philib- B
bertum, & Albertum eosq; inuicem precariò substituerunt sub hac con-
dicione si sine liberis masculis ex iusto matrimonio procreatis vita dece-
derent, & adiecerunt hæc verba: Et si contingat quandoq; Philibertum & Albertū mori
» sine liberis masculis, naturalibus & legitimis, eisdem Philiberto & Alberto substituunt,
» & heredem vniuersalem sibi faciunt Philippū & suos liberos masculos ex legitimo ma-
» trimonio procreatos nisi iam in sacris constitutus fuerit. Ipso autem in sacris constituto,
» vel aliàs vxorem ducere prohibito vel præmortuo, tunc eisdē Philiberto & Alberto sub-
» stituunt postumum, vel postumos masculos, & suos filios masculos ex legitimo matri-
» monio procreādos, & omnibus supradictis ab humanis sine liberis masculis naturalibus
» & legitimis decedentibus eisdem seu vltimo sine masculis decedenti substituunt Anto- C
» niam & Annam filias charissimas, & earum filios masculos ex legitimo matrimonio pro-
» creatos, videlicet Antoniā in bonis hereditate & successione, parteq; & portione in qui-
» bus dictus Philibertus, Annam verò in bonis hereditate, successione, parteque & portio-
» ne in quibus Albertus instituti fuerūt, & nominati heredes, ita quòd hereditates & suc-
» cessiones supradictorum testatorum ad lineam masculinam illa existēte gradatim & suc-
» cessiuè, prout suprà, semper deueniant & remaneant, ipsa autem linea masculina deficiē-
» te ad femellas non religiosās propinquiores ex recta linea ipsorum testatorum descēden-
» tes pleno iure. Et si omnes dicti liberi & postumi ab humanis sine liberis naturalibus &
» legitimis (quod absit) decederent, altero dictorum testatorum iam de medio sublato su-
» pradicti testatores & eorum cuilibet prout cum tangit alterum superuiuentem eorundē
» testatorum liberis vltimò decedentibus substituūt, & heredem suum faciunt. His etiam D
adiunxerunt plerasque alias substitutiones. Post mortem eorum Albertus decessit sine li-
beris masculis, atque ita portio eius ad Philibertum peruenit iure substitutionis recipro-
cæ quam fecerunt inter eos testatores primo statim loco post institutionem, exclusis Phi-
lippo fratre & sororibus Anna & Antonia, tum hic Philibertus decessit relicto Philiber-
to filio masculo ad quem bona omnia de quibus agitur iure peruenerūt. Ac deinde Phi-
libertus decessit relicto Claudio filio masculo, & filiabus quinque ex quibus tres Clau-
dia, Magdalena, Ioanna viuentē adhuc Claudio fratre vita decesserunt relictis masculis:
Quarta itē filia cui nomen erat Philibertæ decessit viuo fratre nullis tamen relictis li-
beris masculis. Post eas Claudius mortuus est sine liberis masculis superstitē quinta sore- E
re Lucretia: Queritur bona de quibus agitur, quæ omnia iure peruenerūt ad Claudium
vtrum pertineant in solidum ad Lucretiam sororem Claudij, an in solidum ad filios ma-
sculos sororum viuo Claudio defunctorum, an verò concurrant in bonorum successione
soror superstites & præmortuarum sororū filij. Respondeo in successione ab intestato cō-
currere sororem cum filiis sororum præmortuarum ex Nou. Iustiniani de her. ab intest.
ven. cui æquum visum est vt filij fratrum sororū mve in parentum suorum locum succe-
derent repræsentationis iure, & hoc igitur iure si veniat soror, id est, quasi heres Claudij
ab intestato, pariter in ea bona admittere eam debere filios sororum præmortuarum. Sed
si vindicet soror ea bona, vt facit, ex substitutione fideicommissaria, quæ ascripta est supe-
riori testamento præferti eam sororum filiis debere & substitutioni certè in persona so- F
roris omnimodo locum esse sumo ex eo quod testatores non in primo tantum filiorum
suorum gradu substitutionem fideicommissariam consistere, sed etiam sequentes libero-
rum gradus directo limite in infinitum occupare voluerunt: quod liquet satis ex scriptura
testamenti secundum quam necesse est semper expediri quæstiones voluntatis, l. in

A his. D. de conditio. & demonstratio. l. illud. §. si. D. de iur. codicil. Sic enim post institutos & substitutos liberos primi gradus, id est, filios filiasque alios aliis scripsere testatores: Ita quod hereditates & successiones supradictorum testatorum ad lineam masculinam illa existente gradatim & successiue prout supra semper deueniant, ipsa autem linea masculina deficiente, ad femellas non religiosas propinquiores ex recta linea ipsorum testatorum descendentes. Vocat his verbis lineam masculinam, idque lineae nomen repetit iterum atque iterum. Porro linea non vno sed pluribus gradibus constat. Papinius III.

B *Non tibi clara quidem senior placidissime gentis
Linea, nec proavis demissum stemma.*

Facit igitur his verbis non vnum tantum, sed plures substitutionis gradus: & hoc ut sit apertius adiicit, gradatim, quo articulo plures gradus significantur, l. i. §. penultimo. D. vnd. cognat. Inter filios autem & filias non sunt plures gradus, sed sunt consistuntque omnes in vno: ergo non filios tantum & filias substituit inter se, sed & filiis nepotes, & nepotibus pronepotes, & sic deinceps in infinitum secundum graduum prerogatiuam, denique filios substituit sigillatim, liberos omnes gradatim. Adiicit etiam, semper, quo articulo nemo ambigit infinitatem illam, & perpetuam successionem liberorum masculorum significari. Ergo si verum amamus in substitutione testatores omnes gradus liberorum complecti voluerunt: quinetiam suum in substituendo studium liberis non finierunt, sed si nulli superessent liberi mares vel feminae ad substitutionem exteros vocauerunt, puta testatorum alterum qui superesset, & alios plerosque qui non sunt ex liberorum linea: vnde certo conarguitur in infinitum substituendi animosissima voluntas. Quae igitur mens tentantibus in persona Lucretiae quae testatoribus est liberorum numero gradu tertio, nempe proneptis, non esse substitutioni locum? Venit igitur ipsa iure ex substitutione superiori, quod Claudius frater testatorum pronepos ad quem bona peruenerant decesserit sine liberis masculis, quo casu testamento alij liberi feminini sexus vocantur palam. Et venire etiam ex substitutione eam dicimus in solidum exclusis sororum praemortuarum liberis masculis testatorum abnepotibus. Idque ut liqueat fateor quidem illud in primis voluisse testatores ordinem graduum obseruari, non inter mares tantum, ut constat ex verbo gradatim, sed etiam inter foeminas, ut constat ex his verbis, ad femellas propinquiores. Inter mares autem & feminas non obseruasse eos ordinem graduum. nepotes enim praetulerunt filiabus: Sed quales nepotes? eos qui ex filiis nascerentur, quod apparet ex illa parte testamenti qua Philiberto & Alberto filiis suis si vterque decesserit sine liberis masculis substituunt Philippum aequae filium suum, & filios Philippi masculos: nepotes igitur ex filio, & rursus his deficientibus postumum & filios postumi masculos. Nepotes igitur ex filio, & extremo loco filiis & nepotibus ex filiis deficientibus, substituunt filias Annam & Antoniam. Nepotes ergo ex filiis praefereunt filiabus, non nepotes ex filiabus, vnde consequens est & in sequentibus gradibus eundem morem eos & ordinem obseruari voluisse, atque ita abnepotes ex pronepotibus pronepti praetulisse non etiam abnepotes ex proneptibus, quod & significarunt illis verbis, (prout supra) & etiam si verba deficerent coniectura voluntatis admitteretur maxime cum sit manifesta ea coniectura quae sumitur ex praecedenti substitutione liberorum primi gradus inter eos a testatoribus sigillatim facta & quae vehementer impellit nos ut credamus eam rationem voluisse testatores seruari sequentibus gradibus quam praefinissent primo, sicut ex praecedenti scriptura substitutionis definitur in l. cum proponebatur. D. de leg. 2. ut quo iure in ea fuerint scripti, eodem sint etiam in sequenti fideicommissio, & in l. si plures. D. de vulg. subst. ut quibus ex partibus priore loco quidam instituti sunt ex eisdem etiam licet omissae sint sequenti loco inuicem substituti intelligantur, & additur vix esse credendum aliam fuisse mentem testatoris nisi euidenter fuerit expressum. Et sic in proposito casu dicimus vix esse credendum ut testatores qui filiabus praetulerunt nepotes ex filiis tantum non etiam nepotes ex filiabus, non voluerint etiam sequentibus gradibus

liberorum, neptibus præferri pronepotes ex nepotibus tantum non etiã pronepotes ex ne- **A**
 ptibus & similiter proneptibus abnepotes ex pronepotibus tantum non etiam abne-
 potes ex proneptibus. & ita frequenter in iure quam legem modumque testator dixit
 primo gradui eundem dixisse videtur sequentibus. l. licet. D. de legatis. r. l. cum pater. §.
 ab instituto. D. de leg. 2. idemque est in testamentis expressisse & intellexisse l. 88. de leg.
 1. l. 6. de adf. lib. quod & in contractibus ita sequimur. l. Titia. §. item respondi. D. de verb.
 oblig. Et in iudicijs l. si iudex. D. de iud. Et in legibus interpretandis l. quemadmodum. §.
 vlt. D. ad leg. Aquiliam. Sed hoc non est satis. Etiam docebo ratione niti voluntatem de-
 functi. Ex liberis alij sunt agnati alij cognati: agnati eiusdem sunt nominis eiusdem fami-
 lię earumdem imaginum, cognati non item. liberi agnati sunt filij & filię nepotes neptę-
 ue ex filio nati natęue, pronepotes proneptęue ex nepote nati natęue, abnepotes abneptę- **B**
 ue ex pronepote nati natęue. liberi cognati sunt nepotes neptęue ex filia nati natęue pro-
 nepotes proneptęue ex nepte nati natęue, abnepotes abneptęue ex pronepte nati natę-
 ue. vel breuius: Liberi agnati sunt qui per mares, cognati qui per fœminas coniunguntur.
 Ratio igitur testatorũ vocantiũ liberos agnatos masculos primũ, deinde fœminas hæc est
 vt in familia bona remaneãt, non extra familiam abeant in liberos cognatos qui eiusdem
 nominis & familię non sunt quę ratio etiã efficit vt ab intestato in feudis nõ succedãt li-
 beri cognati iure eo quod est proditum libr. 2. feu. tit. de suc. frat. Et hac in causa etiam si
 verba substitutionis filiorum non docerent apertẽ hanc fuisse voluntatem testatorum vt
 liberi agnati atque etiam agnatę anteponerentur liberis cognatis etiã masculis, qui scili- **C**
 cet per masculos non per fœminas coniungerentur, tamen generis testatorum nobilitas
 hanc interpretationem exigeret, quod præcipuẽ nobilibus studio & cordi solet esse fa-
 milię & nominis sui propagatio. Nam vt est scriptum in l. ex facto. §. si quis rogatus. D.
 ad Trebel. condiciones fideicommissorum ex dignitate & conditione eius qui fideicom-
 missit interpretandę sunt, vbi & ipse Accursius exemplum de nobilibus rectissimẽ posuit.
 Ex his liquet morte Claudij ea bona de quibus agitur iure substitutionis deferri Lucretię
 sorori Claudij testatorum pronepti, nec in eorum successione vel præferri vel concurrere
 cum ea ex sua persona posse sororum præmortuarum filios testatorum abnepotes ex ne-
 ptibus. Quin potius insolidum præferri proneptem, quę sequitur familiam testatorum
 quã abnepotes ex proneptibus qui sequuntur alienam familiam quod & hoc argumẽ- **D**
 to commonstro. Masculo vltimo morienti sine liberis masculis testatores substituere
 fœminas. Claudius is est qui ex masculis vltimus decessit sine liberis masculis. nam et si so-
 rores præmortuę reliquerint liberos masculos tamen hi non sunt liberi Claudij sed ex
 transfuerso cognati. Verum est igitur Claudium decessisse sine liberis masculis. ergo te-
 stamenti iure necesse est ea bona ad fœminas propinquiores pertinere. propinquior est
 soror Claudij superstes cui nomen Lucretię. debet igitur ad Lucretiam ea hereditas per-
 uenire. Sed hoc etiam refractariis forsitan non est satis. nam & id quoque doceam re-
 quirunt abnepotes eos non posse venire ad successioneẽ eam qua de agitur ex persona
 matrum iure representationis. Id vero eis concedam multo minus. Quis enim nescit ius **E**
 representationis habere tantum locum in successioneibus ab intestato non in substitutio-
 nibus? Substitutioni enim ius quod substitutis dum viuerent non defertur nec in fi-
 lios eorum transit l. si ex pluribus. D. de suis & leg. her. l. toties. D. de acq. her. l. qui plures
 heredes. l. Lucius. §. vlt. D. de vulg. sub. Numquam vero ex causa substitutionis pronepti
 bus delata ea successio fuit, quę decesserunt antequã existeret conditio puta viuo Clau-
 dio. l. neminem. D. de acquir. her. l. vnica. §. si autem. C. de caduc. tollend. Ergo nec
 transmissa est in filios earum. proinde cecidisset iure veteri in fiscum quasi caduca, hodie
 coniunctis id est iis qui coniunctim substituti sunt vltimo morienti sine liberis masculis
 accederet. Porro ex his superest Lucretia sola, quę ex substitutis iisdemque sororibus
 Claudio superest defuncto sine liberis masculis iure substitutionis in ea bona de quibus
 agitur venit, & ita virum bonum & sanum quemlibet iudicaturum opinamur. **F**

CONSVL-

A

CONSULTATIO XVI.

De usuris dotis.

B

Ater Delphinæ filia suæ constituit certam summam dotis nomine & genero promisit se eius pecuniæ partem soluturum intra biennium à die contracti matrimonij, & reliquum diuisis pensionibus vt dotali instrumento comprehensum est. Neque tamen quicquam quandiu vixit genero numerauit. moriens autem cum præter Delphinam esset ei etiam Isabella filia, Delphinam instituit ex certa summa, ex reliquis bonis Isabellam. Egit Delphina aduersus sororem ad supplementum portionis legitimæ, & pendente lite cum ea transegit auctore marito vt accepta certa summa & parte bonorum à lite discederet, dotem cautam instrumento dotali, & omnia iura sua remitteret reseruata marito petitione vsurarum dotis, de quibus modo quæritur an agere maritus cum Isabella pro portione hereditaria possit maximè cum de eis cum focero nihil conuenerit instrumento dotali. Respondit promissæ dotalis pecuniæ quamuis stricto iudicio ea pecunia marito debeatur, vsuras trientes deberi ipso iure post biennium l. ult. §. præterea. C. de iure dot. non quidem totius dotis sed partis tantum eius quam focer se illaturum promiserat intra biennium ac deinde sequentium pensionum vsuras pro rata, vt l. lecta. D. de reb. cred. si cer. pet. Iure veteri non debentur marito vsuræ dotis sine stipulatione l. 2. C. de dot. promiss. quia stricto iudicio debetur ei dos. Nec enim vt actio ex stipulatu de dote ex parte mulieris est bonæ fidei ita & ex parte viri, quod Accursius non animaduertit in l. de diuisione. D. solut. matr. quinimo & ex parte viri stricta est & in strictis iudiciis vsuræ non veniunt nisi sint in stipulationem deductæ l. 3. C. de vsur. l. Titius. D. de præsc. verb. Sed hodie ex constitutione Iustiniani etiam marito dotis promissæ vsuræ debentur ipso iure post biennium id est, ex dicto. §. præterea. Puto tamen cas in specie proposita non deberi ex die transactionis quia & ex eo die dotis exactio cœpit locum non habere. l. cum post. §. vsuras. D. de iur. dot.

D

CONSULTATIO. XVII.

De feudis.

E

Vm quæreretur an feudum quod culpa vasalli vel alio modo rediit ad Ducem in eius dominico ita fiat vt rursus alij dari in feudum non possit, respondit non fieri, exemplo ecclesiæ in cuius dominico si pari modo feudum esse cœperit non prohibetur ecclesia id rursus alij in feudum dare, vt aperte dicitur in tit. de cleric. qui inuest. fecit. At quemadmodum excipitur ibi ecclesia Mediolanensis, quæ hoc priuilegium habet, vt quæ in eâ ceciderint feuda, rursus alij non possit concedere, sed retineat ea ac si origine essent dominica, ita nisi hic dux ostenderit se ab imperatoria Maiestate, quam recognoscit, simile priuilegium obtinuisse, responderit vt supra. Ad hæc quæsitum est si dux is feudum quod ad se redierat declarauerit reponere se in bonis dominicis ita vt alienari à se vel successoribus suis non possit & post aliquot annos idem ipse dux id alij rursus feudi iure concesserit, an iure concesserit, & an successor id ad se quasi dominicum & inalienabile factum superiori declaratione, reuocari possit. Et respondit declarationem in qua non perseverauit non immutasse qualitatem bonorum quæ origine feudalia non dominica erant. Nec enim potuit dominus sibi solus legem imponere l. quod autem. §. pen. D. de donat. int. vir. & vxor. Et quod Bartolus de vi declarationis eiusmodi definit in l. si vacantia C. de bon. vacan. non habet locum eo qui declarationem fecerit in ea non perseverante, & malè etiam declarationis vim eam constituit, argumento incorporationis bonorum vacantium aut caducorum. nam alia ratio est bonorum feudaliū. hæc fuerunt domini etiam antequam ad eum pleno iure rediissent. non potuit igitur eorum originem sibi princeps & possessionis causam immutare l. non solum. §. 1. D. de vsur. & vsuc. Bona vacantia Domini ante non fuerunt. itaque legitima est eorum quæ in ærarium nunc primum fit incorporatio. l. 3. C. de bo. vac. Item quæsitum est an quod feudi pars ad ducem redierit pleno iure ex priuilegio quo fisco habenti partem licet ven-

dere totum consorti reddito pretio pro rata. l. 2. C. com. rer. alie. l. 1. C. de vend. rer. ff. cum pr. com. liceat etiam Duci retinere totum consortibus oblato pretio. Et respondit priuilegia non esse producenda ad cōsequēntias l. quod vero contra. D. de legib. Vendenti fisco concessum esse priuilegium quo facilius inueniret emptorem. Item quæsitum est vendēte fisco an consors habeat ius prælationis. & respondit non habere. l. 3. C. de com. rer. alie. nam quod ius prælationis datur dominis feudorum vendente vasallo datur, non vendente superiori domino. Denique nec ius prælationis est inter socios nec vasallo aduersus dominum, sed domino aduersus vasallum.

CONSULTATIO XVIII.

De remissione pignoris à muliere facta.

IR vendidit omnia bona sua & persuasit vxori dolo malo vt donationi cōsentiret & remitteret ius hypothecæ quod in eis bonis habebat dotis nomine. Queritur an emptores mulier agere hypothecaria possit: respōdit non posse quia hypothecæ remissio valet nec potest reuocari, nam neq; intercessioni neque donationi similis est, l. etiam. l. iubemus. C. ad Velle. l. Si pignus. D. quæ in frau. cred. l. vnica. §. & cum lex. C. de rei vx. act. l. 3. §. vlt. D. de leg. 3. Nulla igitur suppetit causa ex qua possit resumī hypothecaria actio semel ommissa. Nec moueor quod proponitur maritus hoc genere omnia bona sua vendidisse ac proinde soluendo non esse quia & hoc casu nulla reuocandæ hypothecæ idonea causa subest, non intercessio, hoc est certum, non etiam donatio: quia cum obligatio principalis marito non remittatur nulla potius est remissi pignoris quàm vlla liberalitas, quam Bartolo & aliis plerisque in dicta l. iubemus videatur hoc casu succurrendum esse mulieri. & forsitan Bartoli opinio hodie præualuerit. Sed si probetur dolo mariti circumscripta, etiamsi non possit constante matrimonio eum conuenire actione de dolo malo l. 2. C. rerum amot. conuenire tamen poterit in factum quæ subsidio esse solet actioni de dolo. l. non debet. D. de dolo. cuius actionis exitus hic erit vt restituatur hypotheca qua restituta mulieri dabitur utilis hypothecaria vt fit in specie l. Si fideiussor. D. de dolo coniuncta. l. cum quis. §. pen. D. de fideiuss. l. mora. §. vlt. D. de vsur.

CONSULTATIO XIX.

De Substitutione precaria.

EMPRONIVS filios fratrum Titium & Mæuium heredes instituit eosque inuicem substituit si quis eorum sine liberis moreretur, quod si vterque sine liberis moreretur eis substituit sororum filios. Titius mortuus est relictis liberis. Quæsitum est an vnum ex liberis Titij Mæuius eligere possit in quem bona ea conferat testamento vel donatione quæ accepit ex testamēto Sempronij. Respondi non tantum Titium, sed etiam liberos Titij Mæuius substitutos videri si sine liberis Mæuius diem suum obiret. Nam etsi in prima substitutione eos nominatim non substituerit, quia tamen in secunda substituit filios sororum sub conditione si frater vterque sine liberis decederet & proponitur Titius non decessisse sine liberis, eodem substitutionis iure quo Titium & liberos Titij præferre liberis sororum voluisse videtur. Voluntas autem sola in fideicommissariis substitutionibus quales ex sunt de quibus quæritur spectatur l. heredes §. cum ita. D. ad Treb. l. Titia. §. Scia. D. de leg. 2. Quod si substitutio prima amplectitur etiam liberos Titij certissimum est non posse. Mæuius eligere ex eis quem voluerit. Sed omnibus debere ea bona conseruare. idque probat. d. l. heredes. §. vlt. dum ex his verbis. Peto vxor, vt cum morieris restituas filiis meis vel vni eorum vel nepotibus meis cui volueris, vxori quidem circa nepotes dat eligendi facultatem quam palam testator dedit sed non circa filios. Filiis enim omnibus fideicommissi bona restitui debent vel ei qui ex eis superfuerit moriente vxore.

A

CONSULTATIO XX.

De Fideicommissis.

- P**ATER & mater filio ducenti vxorem fauore matrimonij donauerunt inter viuos dimidiam partem omnium bonorum retento vsufructu eundemque morientes testamento vniuersorum bonorum heredem instituerunt, & si sine heredibus vita decederet, vt est scriptum in testamento patris, si sine liberis, vt in testamento matris, ei Mariam communem filiam substituerunt per fideicommissum & Marię nepotes ex ea susceptos & his
- B** deficiētibus cæteras filias. Porrò is filius decessit relictis filiabus quatuor. Quæritur an dimidia pars bonorum donata filio inter viuos fideicommissio contineatur. Item his fideicommissi verbis, Si sine heredibus, vel, si sine liberis decesserit, vtrum mares tantum an & fœminæ contineantur. Respondeo dimidiam partem bonorum donatam filio inter viuos fideicommissio non contineri quia à donatario inter viuos fideicommissum relinqui nō potest quādoquidē eorū tantum fideicōmittere quis potest, ad quos morte eius peruenit. aliquid. l. 1. §. pen. D. de leg. 3. & quæ donata proponuntur filio non morte parētum ad eum peruenerunt sed inter viuos. qua de causa recte in l. cum quis decedens. §. pater. D. de leg. 3. ponitur patrem qui filio donauerat inter viuos ab eodem stipulatum donata restitui cui ipse vellet, vt ab eo fideicommissum relictum valeat quasi à debitore relictum
- C** ex constitutione Diui Pij. Nam à donatorio inter viuos nō debitore fideicommissum relinqui non potest & multo igitur minus fideicommissio hereditatis tacitè continebuntur bona donata inter viuos quæ etiam citra hereditatem, puta alio herede existente, habiturus filius esset. l. Sequens D. de leg. 2. quod vsque adeò verum est vt etiam si donatio inter viuos ex earum genere sit quæ non nisi morte donatoris confirmantur, quam constat fideicommissio onerari posse nominatim, non intelligatur tamen contineri fideicommissio hereditatis aut bonorum d. l. Sequens. Neque vero eadem est causa donationum causa mortis. nam & fideicommissio hereditatis cæ continentur & nominatim fideicōmissio onerari possunt quoquo tempore l. ab eo. C. de fideicom. l. cum pater. §. 1. D. de leg. 2. l. cū hi. §. idem erit dicendum. D. de trans. quia per omnia legatis aut fideicommissis comparantur, Donationes inter viuos non item, ac ne illæ quidem quæ morte confirmantur legati aut fideicommissi partibus funguntur in omnibus. Nam legatum aut fideicommissum vxori exempli gratia relictum heredi instituta in fideicommissum hereditatis cadit, res eidem donata inter viuos, vt ante dixi, quæ donatio morte confirmatur in fideicommissum hereditatis non cadit. ac præterea donatio causa mortis pœnitentia facillime reuocatur. Donatio inter viuos pœnitentia nō reuocatur, quia plenum ius tribuit accipienti & maxime ea quæ matrimonij contemplatione fit filio ducenti vxorem quæ omnium præcipue fauorabilis certa, constans irreuocabilis est. At ei cui donasti addere substitutū quodammodo plenum ius quod in eum contulisti reuocare est. His consequenter con-
- E**cludim⁹ substitutionem factam filio in specie proposita pro dimidia parte bonorum quæ ei ab vtroque parente donata est non valere, pro altera dimidia valere non insolidum tamen sed detractis duabus quartis id est dimidiæ dimidia. nec enim cogitur filius in quartam legitimæ portionis, vel in falcidiam imputare donationem inter viuos nisi hac mente donatum probetur vt imputaretur. l. Si non mortis. D. de inoff. test. l. cum quo. §. vlt. D. ad legem Falcid. l. Si quando. §. generaliter. C. de inoff. test. Scio donationem propter nuptias imputari l. quoniã. C. de inoff. test. §. vlt. instit. eo. tit. Sed donatio de qua agitur fuit mera & directa donatio filio facta inter viuos, & quod etiam in tabulis nuptialibus filij hæc donatio propter nuptias appellatur, error est testatoris vel librarij, quia omni vero verissimum est donationem propter nuptias quæ imputatur filio in legitimam eam esse tantum quam propter dotem donat nurui focer filij nomine, qualis illa certe non fuit.
- F** Quod ad quæstionem aliam attinet, an his verbis, si sine heredibus, vel si sine liberis decesserit contineantur tam mares quam fœminæ, respondeo contineri vtrumque sexum liberorum appellatione l. cognoscere. §. vlt. D. de ver. sig. & eandē in fideicommissis vim esse appellationis heredum & liberorum l. ex facto. §. vlt. D. ad Treb. Igitur defecisse conditionem fideicommissi si heres filias reliquerit. De voluntate tamen quæri posse. nam si

intellexit testator de maribus tantum & heres mares nullos reliquerit secundum mentem A
defuncti dicemus fideicommissio siue substitutioni locum esse. Porro mens testatoris æsti
manda est ex dignitate & conditione testatoris d.l. ex facto. §. Si quis rogatus. Nam si te
stator fuerit nobilis, quo exemplo ibidem recte vitur Accursius, dici potest hæc verba,
Si sine liberis vel si sine heredibus, de maribus solis accipienda esse, qui soli propagant fa
miliæ nomen, cuius rei nobiles studiosissimi sunt. & hac ratione in feudis etiam heredum
nomen pro filiis tantum masculis accipitur vt in lib. 2. feud. titu. de lege Conradi. Et quo
magis ita sensisse appareat testatorem vtrunque obseruemus substituisse vtrumque Ma
riæ filię suæ filios mares & his deficientibus cæteras filias, & ita argumentemur. Si præ
tulere nepotes ex Maria filia sua cæteris filiabus, cæteras filias neptibus ex eadem Maria,
& in primo quoque substitutionis gradu videntur prætulisse nepotes ex filio Mariæ, Ma
riam neptibus ex eodem filio id est in omnibus gradibus pariter affecti fuisse videntur. B

CONSULTATIO XXI.

De legatis.

QUOD V. D. dotis nomine se accepisse cauerat instrumento dotali, testamento ca
uit se dotis nomine accepisse M. eamque summam vxori reddi iussit his die
bus, & proinde ac dotali instrumento comprehensum esset, & præterea lega
uit eidem ornamenta & vestimenta quæ eius causa parata essent. Quæritur C
an mille debeantur. Respondi deberi quasi legata. nam reddendi verbum le
gati est verbum, cui etiam dandi simplex significatio inest. l. cum quidam. §. 1. D. de leg. 2.
& quia paulo post dixit se præterea legare quæ eius causa parata essent, manifestum est
& mille cum legasse & quæ eius causa parata esset. l. Scio. §. pen. D. de ann. leg. Nec quic
quam legato officit falsa demonstratio, Dotis acceptæ nomine, cum sit expressa quanti
tas certa. l. 3. C. de fal. cau. l. legauit in fin. D. de lib. leg. l. 1. in fin. D. de dote præleg. Nec
quod his diebus reddi iussit & ita vt instrumento dotali comprehensum est, quia his ver
bis non minuitur quantitas quæ legata est, sed his tantum diebus & eo iure declarat te
stator velle se reddi mille quò dotem fungi conuenit instrumento dotali, & quod de rela
tione facta ad instrumentum dotis est in l. ult. C. de fal. cau. aliam rationem habet. ibi enim D
testator reddi iussit dotem quæ conscripta esset instrumento dotali, non adiecta certa
quantitate, atque ita quantitatem sumi voluit ex instrumento dotali, quam in specie pro
posita non ex instrumento dotali sed ex scriptura testamenti æstimari voluit. Non mo
ueor etiam eo quod proponitur testatorem hæc cum dictaret nuncuparetur fuisse proxi
mum morti, ad eò vt testamento non plus quadrante superuixerit horæ, cum etsi vox eum
& anima defecisset statim perfecto testamento non ideo minus rata foret morientis vlti
ma voluntas. l. Si quis cum testamento. D. qui test. fac. poss. l. 1. C. de fac. eccle. Itaque sic
statuo vxori deberi mille quasi legata. Sed addo exceptionem, nisi liquidò ab herede pro
betur non mille testatorem legare voluisse sed errore lapsum cum existimaret se accepisse
se mille in dotem mille reddi iussisse. l. 1. C. de fal. cau. Onus probandi competere heredi, E
& nisi probationem impleuerit heres, legatarij efficacem actionem fore.

CONSULTATIO. XXII.

De precaria substitutione.

QUOD V. M. proponeretur filium heredem institutum & rogatum si sine liberis dece
deret hereditatem sorori restituere, omne quicquid obuenerat ex hereditate
alienasse partim æris alieni hereditarij exoluendi causa partim sua sponte, ac F
deinde sine liberis decessisse, & quæreretur an iure fideicommissi soror ab om
nibus emptoribus bona quæ possiderent vindicare posset. Dixi neque posse ab his qui
bus initio vendidit frater ad modum æris alieni vt pecunia ex venditione redacta heredi
tatem ære alieno liberaret, qua ex causa si soluisset nec quicquam alienasset habiturus e
rat in

A rat in fororem actionem pro rata fideicommissi. l. i. C. ad Trebel. Si actionem & reputationem igitur: neque ab his quibus vendidisset ad modum vsque trientis legitimæ portionis & ad modum quadrantis Trebelliani, quoniam ad vtriusque portionis modum alienatio valet. l. 3. §. res. D. ad Treb. No. xxxix. & x. & vt his deductis ante omnia, cetera bona constat fideicommissio obnoxia esse, ita exceptis emptoribus illis consequens esse vt cum his duntaxat qui nouissime emerunt sit in rem actio perinde atque si nulla venditio intercessisset l. ult. §. Sed quia. C. communia de leg.

CONSULTATIO XXIII.

B

Varie & satis leues questiones & opiniones aduocatorum.

SÆPE me adierunt aduocati fori male aut parum in iure versati, qui vt in tragœdiis legimus clamosi rabiosa fori iurgia vendunt improbi, iras & verba locant. & adierunt per contemptum atque ita comparati vt quicquid interrogantibus illis responderem de iure reiicerent atque damnerent prolatis syluescentibus in ore eorum consiliis, opinionibus, decisionibus Doctorum innumeris, quas ego non minus quam ipsi contra quàm existimabant multa nimis diurnaque lectione triueram, adolescentia pene omni mea in ea recòsumpta male, ac proinde melius quam ipsi nouerã quam minima quàmue maxima decisiones illæ iuris prudentia constarent. & vix vnquam accidit quin quæ illi scriptis Doctorum prodita affirmabant, ego in medium prolatis eorum libris, vero præsentibus conuicerim aut non esse aut aliter esse prodita. Sane cum interrogarent an esset hypothecaria actio personalis, & ego negarem ex l. pignoris. C. de pignoribus & l. 2. C. si vnus ex plur. her. cred. quæ pignoris vendicationem ait nõ personam obligare, sed rem sequi: illi contra adducebant Doctores multos qui scriberent actionem hypothecariam esse personalem, quorum nemo postea inuentus est adeo vacui capitis. Eadem audacia me negante affirmabant omnem actionem de re immobili esse realem, veluti pro socio, de pariete cõi, vel damni infecti, abutentes Bartoli scripto ad l. i. C. Si aduersus transf. quod non intelligebant. quia non hoc Bartolus tradit actionem esse in rem vel in personam, sed mobilem esse vel immobilem secundum qualitatem rei quæ in actionem deducitur, & id ipsum etiam improbat rectissime, quia iura incorporalia separantur à rebus mobilibus & immobilibus, vt l. vnica. §. exactio. C. de rei vx. act. l. 2. & 3. C. de quadr. pris. l. quã Tuberonis. §. in peculio D. de pec. Et quod est stultius, incidi etiam in aliquos, qui donationem causa mortis nullam esse negarent nisi quam fecisset æger, cum certissimum sit etiam à sano sola cogitatione mortalitatis mortis causa donationem fieri. l. Senatus. §. mortis. D. de mor. cau. don. Item qui propiores sobrinis, qui Gallis sunt *Remuez de Germans*, affirmarent concurrere cum amita magna in successione defuncti quod omnes essent quarto gradu, cum nihil vnquam fuerit in iure magis hoc certo certius quàm propiores sobrino esse quinto gradu amitam magnam quarto, & amitam igitur esse potiolem vel ex l. 2. C. de suc. edic. quæ auunculũ magnum præfert propiori sobrino. Itaque in his quæ defunctus acquisiuit, quia mores Gallix proximum vocant, amita magna propiori sobrino præferetur. In bonis autem quæ à patre habuit, potior est is qui per patrem etiam si remotior sit eo qui per matrem coniunctus est. Et similiter in bonis maternis præferuntur qui per matrem coniuncti sunt, & hoc est quod dicitur paterna paternis, materna maternis, quod l. de emancipatis. C. de leg. her. constitutum cum esset tantum in fratribus, mores ad omnes cognatos protraxerunt.

CONSULTATIO. XXIII.

F

De imputatione in legitimam.

MVTVA acceptilatione auia mea & mater inuicem remiserunt quicquid debebat altera alteri, sed quod sibi debebatur mater hac lege finique vt, quod etiam agebat auia, id mihi quemadmodum fecit donaret inter viuos & contèplatione matrimonij. Quæritur an id imputare debeam in legitimam mihi debitam ex bonis matris.

Respondi non imputari quia non venit directò ex donatione matris sed ex donatione a-
 uia. Non venit etiam directò ex iudicio matris, sed ex iudicio auia, quandoquidem id
 vltro auia mea dum affectat vt mihi donet optimo iure omnia sua bona remittit matri
 obligationem, vt & vicissim mater bona auia absoluat omni onere omnique obligatio-
 ne. Constat autem si quid alieno iudicio obueniatur filio, id non imputari in legitimam, ve-
 luti ex substitutione, vt si filius patri per fideicommissum substitutus sit, vel ex iure accres-
 cendi, vt si deficiens vsusfructus morte patris aut matris qui fuerit patri & filio relictus
 accrescat filio, quod in vsufructu ideo ponit ita l. scimus. §. repletionem. C. de inoff. test.
 quia non vt vsusfructus ita proprietates post acquisitionem ius accrescendi admittit. l. i. §.
 pen. D. de vsufr. accres. His autem casibus quod erat patris aut matris licet recta transeat
 in filium tamen quia alieno iudicio transit, non imputatur in legitimam & multo minus
 igitur si quod iam amplius non erat in bonis matris, sed in bonis auia, vt in specie propo-
 sita, transeat in filium non tam matris quam etiam auia iudicio, quæ quicquid gessit cum
 filia nepotis contemplatione gessit, vt in eum bona sua libera, optimo iure, optima condi-
 cione transferret. Etiam illud obseruandum est imputationem legitimæ non fieri ad iu-
 ris stricti rationem sed ex beneuolentia quadam siue vt ait. d. §. repletionem humanitatis
 gratia filiis concedi multa quæ non imputant in quartam legitimæ portionis, quæ tamē
 in aliam forte quartam imputarentur. Præterea etiam si quis ponat, quod non concedo,
 id quod mater remisit auia vt mihi donaretur, donationem esse matris, non est cur im-
 putari debeat in legitimam. Est enim donatio inter viuos quam constat non imputari in
 legitimam nisi hac conditione facta sit vt in legitimam imputetur l. si non mortis. D. de
 inofficioso testamento lege si quando. §. & generaliter. Cod. eodem hac ratione quia vi-
 uente parente donatio inter viuos bonis eius separata est & legitima liberis debetur
 eorum bonorum tantum quæ morientis fuerunt. l. cum quæritur. Cod. de inofficioso
 testamento qua ratione etiam olim dos vel donatio propter nuptias non imputabatur
 in legitimam vt Codex Gregorianus docet, sed hodie imputatur dos & donatio pro-
 pter nuptias ex constitutionibus l. quoniam nouella. Cod. de inofficioso testamento.
 lege prima §. quo à nobis. Cod. de rei vxoria actione quasi scilicet iusta præsumptione
 hæc videantur liberis dari hac contemplatione vt cedant in legitimam, & quasi mortis
 causa. l. 3. §. pe. D. de bon. lib. Eandem præsumptionem constitutiones non introduce-
 runt in absoluta donatione inter viuos: ac proinde in legitimam non imputatur. Ea e-
 nim tantum imputari proditum est in legitimam de quibus specialiter legibus expres-
 sum est vt imputentur. l. pen. C. de collat. quæ definitio summè notanda est. quia valde
 coarctat imputationes in legitimam. nec enim vult licere nobis interpretationibus no-
 stris aliud quicquam imputare in legitimam quàm quod specialiter legibus expressum
 est. & hæc tantum legibus inueniantur expressa, hereditas, legatum, fideicommissum,
 mortis causa donatio, dos, donatio propter nuptias, casus militiæ pecunia parentis
 comparatæ, donatio inter viuos facta hac lege vt in quartam imputetur. l. quoniam.
 l. omnimodo. l. si quando. §. & generaliter. C. de inoff. test. l. Papinianus. §. Si quis
 mortis. l. Si non mortis. D. eodem. l. pen. C. de collat. Donatio igitur inter viuos non
 ea lege facta quoniam legibus non est nominatim annumerata his quæ computari de-
 bent in legitimam non computabitur. Neque vero etiam si proponatur in hac specie
 voluntate matris auia mihi donasse inter viuos contracturo matrimonium & con-
 templatione mei matrimonij, recte quis contendat donationem esse propter nuptias
 vt imputetur in legitimam. nam primùm hodie nulla fit donatio propter nuptias.
 Est in vsu tantum quædam quæ donationis propter nuptias vicem vel instar obtinet.
 hæc est illa quæ vulgo Dotalitium dicitur, id est, quod morte mariti soluto matrimo-
 nio ex bonis eius vxor lucratur, non donatio quæ fit à parente filio ducturo vxorem
 contemplatione matrimonij. neutra verò harum imputatur in legitimam. non cer-
 te dotalitium, quia non filio conceditur sed vxori eius & non ex bonis parentis sed
 ex bonis filij. non etiam quæ à parente in filium confertur contemplatione matri-
 monij quia nulla lege specialiter expressum est vt in quartam imputetur. & vt de-
 finit dicta lege penultima, Cod. de collationibus, ea tantummodo legitimæ por-
 tioni computantur pro quibus specialiter legibus, vt hoc fieret, expressum est.

quæ regu-

- A quæ regula satis euidenter docet quàm non sit temere quiduis imputandum liberis in legitimam, quàmque hac in re fauendum sit liberis potius exheredatis, vel ex minore parte heredibus institutis quàm aliis heredibus scriptis.

CONSULTATIO XXV.

De testamentis.

- B** X factò proponitur Cornelius, cum haberet quinque filios, ex prima vxore Titium, Gaium, Mæuium, ex secunda Lucium, & Sempronium, eos omnes ex æquo heredes instituisse & prohibuisse antequam Sempronius minor natu ad annum vicesimum quintum peruenisset ne bonorum inter eos diuisio fieret & vt ne eis interim cuiquam, quicquam pignerare, vendere, alienare, aliudue quid facere liceret, hoc nimirum volens bona conseruari fratribus quos etiam inuitauit & prætulit extraneis post diuisionem, siquid ex sua parte eorum quis pigneraret, venderet, alienaret. tum post mortem eius priorum Mæuium decessisse intestatum. deinde Gaium factò testamento antequam Sempronius compleisset annum xxv. in quo herede instituto fratre Titio pleraque legauit reliquis fratribus Sempronio, Lucio, sororibusque & pauperibus & amicis ac domesticis inter quos etiã actori suo vel œconomo eidemque scriptori testamēti. huic testamēto subscripsisse tabellionem nō testatorem, non testes septem qui adhibiti sunt, quibus etiam heredis nomen enuntiatum non est. eundem tabellionem solū testamentum obfignasse sigillo suo si ei credimus, non suo si vni ex testibus potius credimus. de fide testium constare ex actis habitis intercessione œconomi apud magistratum eius loci quo Gaius fato functus est. hinc oriuntur quæstiones multæ: Prima hæc est, an propter prohibitionem ascriptam testamento Cornelij testamentum quod Gaius fecit ante legitimam ætatem Sempronij irritum sit. Et quidem si extraneum Gaius testamento heredem instituisset iure quidem ideo irritum testamentum non fuisset sed habuissent fratres superstites bonorum pro parte Gaij persecutionem iure fideicommissi, quod eiusmodi prohibitio contineat etiam exteri institutionem l. peto. §. fratre. D. de leg. 2. At cum Titium fratrem heredem instituerit, satisfecit voluntati patris, nec necesse habuit reliquos etiam fratres instituere. Satis namque est vnum eligi ex corpore eorum quibus testator consultum voluit l. pater. §. quindecim. l. is qui cōplures. D. de leg. 3. l. filiusfa. §. pen. D. de leg. 1. Rursus quauis ea prohibitione hoc etiam contineri putem nequid in exteros legati iure conferatur l. si quis prioris, §. certum. C. de secun. nupt. seruabo tamen iudicium Gaij non solū quatenus fratribus legauit sed & quatenus sororibus & extraneis, atque ideo eorum legatorum retentionem aut persecutionem iure fideicommissi ex testamento patris neque Titio heredi neque Lucio & Sempronio legatariis dabo nequid faciant contra voluntatem Gaij testatoris ex qua lucrum sentiūt. l. ex qua persona. D. de diuer. reg. iur. Mæuius, cui nihil testamento Gaij relictum est persecutionem darem ex l. filiusfa. §. cum pater. D. de leg. 1. si vixisset tempore testamenti: at is iam ante Gaium decesserat intestatus, aliæ tamen sunt causæ ex quibus legata rescindi possunt, vt quod sibi œconomus adscripserit. Id enim constat esse pro non scripto & apud heredem manere. l. 1. D. de his quæ pro non scrip. hab. l. 3. & 4. C. de his qui sibi ascrip. Et hoc amplius eo nomine œconomum falsi teneri ex S. C. Liboniano. Putem & dispensationem relictorum legatorum pauperibus & domesticis quam sibi ille œconomus adscripsit circumscribendam & in Titium heredem transferendam. quod vitro eam videatur œconomus affectasse, quæ res non leuem fraudis suspicionem facit l. vxori. §. 1. D. ad leg. Corn. de fal. l. Ex sententia. D. de testa. tut. item quod ab œconomo vetuit rationes exigi ex eodem S. C. prorsus erit inutile. Quod autem ab Aufidio sub hac exceptione accipietur vt tamen exigantur ab eo reliqua & volumina rationum & si quid dolo malo interuenerit l. si quis rationes. l. Aurelio. §. vlt. l. Aurelius. §. Mæuia. D. de lib. leg. l. si seruus vetitus. D. de leg. 1. Sequitur secunda quæstio an Gaij testamentum valeat testamenti vel codicillorum iure. Et quidem quasi per nuncupationem iure factum esse non arbitror cum testibus palam non fuerit nomen heredis nun-

cupatum, nec de herede quicquam ex dictis testium exceptis apud magistratum cognouisse eos constet quod tamen omnimodo exigitur. l. heredes D. qui testa. fac. poss. l. hac consultissima. §. nuncupationem. C. de testa. Multo minus id quasi ex scripto iure factum defendemus cum neque id sua manu scripsisse neque dictasse œconomio testatorem appareat, & vt maxime dictauerit œconomio, tamen in eo desideretur subscriptio testatoris signa & subscriptiones testium, quæ vsque aded exiguntur vt pœnam falsi incurrant tabelliones qui secus fecerint & alij qui conficienda instrumenta procurauerint, vt ait l. iubemus. §. vlt. C. de test. **Qua** ex re falsi etiam aliud argumentum peti in œconomum potest, quo curante satagente scribente, neglectis solennitatibus iuris confectum testamentum est. Quod autem proponitur solum tabellionem signasse sigillo suo an alieno, incertum, si tabellionis signum sufficeret, eo non moueremur, cum & alieno a nullo signari testamentum possit. §. possunt Inst. de testa. ord. At tabellionis neque signum neque subscriptio sufficit. non est igitur iure factum testamentum. Idem etiam testamentum codicillorum iure non valet. l. i. D. de iur. cod. l. ex testamento. C. de fideic. cum sit ommissa clausula codicillaris & in ipso initio inscribatur à Gaio factum in modum testamenti his verbis. Facio proprio meo motu memoriale in modum testamenti & vltimæ voluntatis. Possset tamen quis hac ratione defendere testamentum quod in eo institutus sit is qui ex No. Iust. de qua inferius dicitur omnimodo rem ab intestato habiturus est, & ideo legatariis omnibus cum tenori, etiam si ab intestato non ex testamento hereditatem vindicarit ex edicto, Si quis ommiss. cau. test. quod potuerit ex testamento bonorum possessionem secundum tabulas agnoscere l. postumus. §. i. D. de iniust. rup. test. quod sufficit vt illi edicto locus sit. l. 2. C. si ommiss. cau. test. Et quod colligitur ex l. si quis testamento & l. cum pater. §. si filius. D. de leg. 2. legitimum heredem testamento institutum ab intestato vindicata hereditate legatariis non teneri, ita accipiendum est si neque iure ciuili neque iure prætorio ex testamento rem obtinere potuerit. At negandum potuisse Titium de quo quaeritur bonorum possessionem secundum tabulas agnoscere cum defuerint septem signa quæ iure prætorio exiguntur. §. non tamen. Inst. quib. mod. testa. infr. vel secundum nuncupationem cum nihil sit heredibus palam nuncupatum. itaque ab intestato veniens Titius legatariis respondere non compellitur. Tertia quaestio nihil dubitationis habet. An si iustum est testamentum contineantur etiam bona feudalia, quæ à patre profecta sunt, maximè cum non extraneum sed fratrem instituerit heredem, nec à iure feudorum recesserit. **Quarta** quaestio hæc est quid sentiendum sit de bonis hypothecariis in Alsatia sitis vbi iuris communis obseruatur dispositio, an ea loco mobilium vel immobilium habenda sint. Significantur quædam esse bona in Alsatia quæ pignoris iure Cornelius filii que possederint. Ea esse ex bonis constat §. sane in hac actione Inst. vi bono. rap. & ex hereditate l. & non tantum D. de pet. her. & idcirco venire in familiaris eriscundæ iudicium. l. si pignori. D. famil. erisc. & si solo contineantur immobilibus annumerari cum possessio penes creditorem sit l. per seruum in prin. D. de adq. re. do. l. cum sortis. §. vlt. D. de pig. act. ideoque creditori interdictum vti possidetis dari Accursius recte colligit ex l. si duo. §. creditores D. vti poss. **Quinta** quaestio hæc est quis iure ciuili Gaio ab intestato succedat. Et constat ex No. Iustiniani de here. ab intest. venient. Titium præferri quod sit vtroque parente coniunctus Lucio & Sempronio qui ex patre tantum coniuncti defuncto sunt. **Sexta** quaestio. Cum hæc sit consuetudo in Austria & Carinthia vbi bonorum de quibus agitur maior pars existit, vt in bonis à patre profectis moriente vno ex fratribus ab intestato superstites indistinctè succedant siue ex altero siue ex vtroque parente cõiuncti sint, an hic mos sequendus sit. Sic sane videtur quasi desuetudine abrogata aut nunquam recepta Constitutione Iustiniani restet ius vetus, quo fratres inuicem succedant etiam si non sint omnes eadem matre. §. i. Inst. de legit. agnat. succ. Itaque in bonis paternis Meuius qui prior decessit intestatus ex consuetudine Austriaca successerunt Gaius, Titius, Lucius, Sempronius. Gaio quoque qui post Mæuium decessit pro intestato succedunt Lucius, Titius, Sēpronius. **Septima** quaestio hæc est, quid sit dicendū de bonis feudalibus in Alsatia & comitatu Burgundiæ sitis, vbi ius cõmune seruatur. Et ex cõmuni sententia de qua multa Alb. Bru. tract. de statutis art. viij. in eis bonis Titius Gaio succedit summo-
tis reliquis fratribus secundum constitutionem Iustiniani quæ si vera est ita fiet vt Titius Gaio ex parte heres sit iure ciuili Romanorum, ex parte iure Austriaco, quod videtur
absur-

- A** absurdum esse non minus quàm si quem diceres ex parte Gaij heredem, ex parte bonorum possessorem, quod nunquam accidit, propterea quod qui vocatur ad successionem ex asse vel ex parte, in eum assem eamque partem solidam vno iure semper vocatur. non minus quàm si quem diceres partim iure testati, partim iure intestati alteri succedere. quod tamen iidem illi doctores admittunt in specie ea quæ tractabitur in quæstione decima contra certissima principia iuris, quibus cauetur solius militis bonorum species separari posse si id ita cauerit. l. cogi. §. Sed etsi miles. D. ad Treb. & eiusdem voluntate vnũ eundemque vel diuersos ei partim ex testamento partim iure legitimo succedere posse quod in paganis vel militibus iure communi testantibus non fit ad eundem modum, sed ius testati trahit ad se ius intestati l. i. §. Si ex fundo. D. de here. instit. Sic etiam in proposito ius patriæ defuncti trahet ad se bona quæ sita sunt in peregrino solo, siue ea sunt mobilia siue immobilia atque adeo in omnibus bonis ei succedetur iure patriæ suæ. Patriæ ius in successione spectatur. Armenius ante Nouellam Iustiniani, de Armeniorum successione quæ adnumeratur edictis in Græco codice, si intestatus decessisset prælati in eius successione fuissent iure patrio mares fœminis, qui mos hodièque multis in locis viget. Videndum ergo quæ Gaius patria fuerit. Patria duplex est, vna originis, altera domicilij. Domicilium certum non habuit. alioqui domicilij potius locum spectaremus, vt in Isocratis *Ægnetica*. Originis itaque locus spectabitur qui est Austria vbi etiam maior bonorum pars existit, & Comitatus, ex quo Cornelius, heredesque eius sibi appellationem vsurpant. Ius itaque Austriæ trahet ad se omnia alia bona mobilia vel immobilia, & ita in simili specie Paulus de Castro ad l. Si fideicommissum. D. de iud. ius Florentiæ trahit ad prædia quæ sunt extra Florentiæ territorium. Proinde Gaius quem pro intestato haberi iam antea definiuimus in omnibus bonis quocunque loco sitis succedent secundum consuetudinem Austriæ Titius, Lucius, Sempronius, & hæc fuit opinio Fulgosij in l. i. C. de summa trinit. vt arbitror ex iure. Ceterum, vt dixi, communis doctorum opinio separat bona. Quod attinet ad quæstionem octauam, an bona mobilia quæ fuerunt in comitatu Burgundiæ comparata ex communi fratrum pecunia ad fratres omnes ex æquo pertineant, & iure & omnium doctorum auctoritate ad omnes fratres ex æquo pertinent secundum consuetudinem Austriæ, quoniam paterna esse non est dubium quæ communi pecunia à patre profecta fratres comparant. l. res quæ. D. de iur. dot. & mobilia trahi ad ius patrium, veluti vasa, vestes, equos & cetera eius generis quæ præsidij causa & vt perpetuo ibi sint comparata non sunt quæ tamen & ipsa ex iure confirmauimus supra immobiliæque omnia patrio iure censei. Idem eisdem rationibus statuendum (quæ est quæstio noua) de pecunia Antuerpiæ apud mensam deposita vt sequatur ius Austriæ. Decima quæstio eodem modo deciditur vt testamentum quod fecit Gaius secundum ius patriæ regatur non secundum ius eius loci, quo Gaius vita decessit. Ius patriæ in testamentorum solennitatibus spectari probat aperte. l. si non speciali. C. de testa. Itémque in apertura testamentorum l. 2. C. quand. test. aper. Sæpe igitur patriæ & ciuitatis legibus & moribus quisque testari debet. & deportati ob id testamentum facere non possunt quod nullius sint certæ ciuitatis ciues vt secundum leges ciuitatis suæ testentur l. i. §. ij quibus. D. de leg. 3. Qua ratione & in dedititijs Vlpianus vtitur lib. regul. rit. de testam. Itaque testamentum Gaij quod ad quæstionem secundam ex iure ciuili Romanorum defendi non posse ostendimus, si ita ferat consuetudo Austriæ, id est, si remittat obseruationem iuris ciuili quam in eo desideramus, proculdubio ratum erit. quoniam satis est testatorem satisfacisse iuri patriæ suæ. & ita mihi ex iure dicendum videretur, hoc etiam casu nulla distinctione bonorum facta. At plerique Doctorum tamen in bonis tantum Austriacis seruari testamentum quod ritè factum sit Austriaco iure, in bonis reliquis Gaium intestatum dicunt, atque ita efficiunt contra regulam iuris quæ nullam aliam quàm militum voluntatis exceptionem admittit. vt idem sit pro parte testatus pro parte intestatus, in quorum sententiam non nisi ægrè concedimus.
- F**

CONSULTATIO XXVI.

A

De donationibus.

V I duos habebat filios in potestate Primum & Secundum, Primo quasi bene merito donauit primum semissem bonorum suorum hac fini vt Sciam duceret vxorem & non aliter: eodémque instrumento donationis insinuandæ procuratores fecit certos. mox mutata voluntate, nec sibi placere conditionem Sciz, nec donationem palam exposuit, reuocauit igitur donationem cum tamen per eum ipsum staret quo minus condicio impleretur non per filium. **B** Et reuocationi consensit quidem filius coram, sed protestatus est seorsum apud acta cogi se patria potestate. post hæc donationem eandem quam reuocauerat pridem confirmauit pater ita tamen vt valeret tantummodo in trientem non in semissem, reliquum verò sextantem donauit Secundo, & adiecit in infinitum non expressis personis quibus filios matrimonio iungi vellet se vtrique donare quasi benemerito fauore matrimonij. Tum deinde Primo ducente Semproniam consensit pater simul ac confirmauit quæ Primo in bonis suis iura competeabant ex donatione vel ex alia causa ac præterea donauit eidem dimidiam partem domus certæ, quam inquibat, nondum vlli donauerat eamque voluntatem suam insinuari se velle declarauit per eos procuratores quos reperitur tantum nominasse in prima illa donatione cui iniecta erat conditio ducendæ Sciz eodémque die Primum emancipauit. **C** Quæritur hoc postremo iudicio vtram donationem confirmare voluerit pater, trientis an semissis. Respondeo cum in verbis nulla est ambiguitas non debere admitti quæstionem voluntatis. l. ille aut ille. D. de leg. 3. l. Si alij. D. de vsufruct. leg. Huius postremi iudicij verba esse perspicua, quæ retuli, quibus scilicet iura tantum ea confirmantur quæ Primo in bonis paternis competeabant ex donationis causa, non esse igitur quærendum an voluerit confirmare donationem ex qua nullum ius Primo competebat. Porro ex donatione semissis ius Primo competebat pro triente tantum non etiam pro solido quia scz. fuerat ea donatio postea ad trientis modum à patre recisa. Igitur hoc tantum egit pater posteriore iudicio vt pro triente eam donationem confirmaret, non pro semisse integro. nam & verisimile non est, vt **D** voluerit pater eam pro semisse confirmare in fraudem Secundi, quandoquidem ita cum semissem diuiserat inter Primum & Secundum vt Primus haberet trientem, Secundus sextantem concordiz inter eos conciliandæ causa, vt est scriptum in instrumento donationis simul vtrique factæ, quam vtique concordiz rationem non temere videtur dissoluisse. Neque vero potuit etiam Secundo, quod donauerat adimere tacite. Longe enim alia ratio est donationis inter viuos, alia legati & fideicommissi. Hæc adimuntur tacita voluntate, illa non nisi expressa. Non est autem ambigendū an potuerit pater minuere donationem initio factam Primo. nam Primus nondum erat emancipatus, & patris qui quid filiofamilias donauit voluntas ambulatoria est vsque ad mortem vel vsque ad filij emancipationem l. siue emancipatis. C. de donat. l. donationes. C. de donat. inter vir. & **E** vxo. adeo vt exemplo peculij possit etiam pater donationem in filiumfamilias collatam quandoque reuocare vel minuere l. donationes. §. pater. D. de donat. At si quis obiiciat donationem eam semissis bonorum de qua quæritur, iureiurando firmatam atque adeo ratam & vtilem esse, vt feruntur opinari Baldus, Decius, Alexander & alij, dicam etiam si admisero ratam eam esse, quæ tamen certe rata non est licet fuerit iureiurando firmata. nec enim iureiurando subuerti potest naturalis ratio quæ non patitur vt sibi ipsi quis donet vtiliter, quæ vna ratio est infirmandæ donationis inter patrem & filiumfamilias, quia potestas vnus personæ intellectum inducit l. 10. D. de opti. leg. Sed & si admisero ratam, vt dixi, esse donationem eam propter vinculum iurisiurandi, non tamen ideo ademero patri liberam potestatem reuocandæ donationis eius cui specialiter condicio- **F** nem iniecit deficiente condicione, quia & tum non tam donationem reuocat quàm ius ipsum. Porro donatio illa de qua quæritur condicionalis aut perinde vt cõdionalis fuit. nam his verbis, hac fini, vel modus vel condicio significatur. & vtriusque idem est effectus puta ne si vel modo vel condicioni non pareatur rata sit donatio, quod de simili siue modo

- A** ue modo siue condicione ita est proditum l. Titio. §. 1. D. de con. & dem. & generaliter in l. 1. C. de iis quæ sub mod. rel. & ab ipso quoque patre satis expressum illis verbis, Non aliter, quibus significat non aliter se donare quam si Primus ducat Seiam vxorem. vt in l. 1. §. fina. D. de donat. Nec obstat quod per patrem ipsum stetit quominus impleretur condicio. Nam fuit hæc condicio non in filij tantum sed in patris potestate propterea quod nuptiæ desiderant etiam consensum parentum in quorum potestate sunt hi qui coeunt. Non adfero capita legum quæ sunt satis multa, satisque nota. Apposita igitur condicione potestatiua, id est, quæ fuit in arbitrio patris, manifestum est patrem sibi quoque perseverandi aut mutandi voluntatem arbitrium reservasse, & quod adhibuit consensum Primi ex abundanti est (nam id per se solus suo iure pater efficere potuit)
- B** quodque modò vel protestationis colore, vel iure restitutionis in integrum ne is sibi officiat consensus fatagit Primus, idem eadem ratione plane pro superuacuo est. Nam & non adhibito consensu Primi res ita se haberet, hoc est, legitima & rata esset reuocatio vel potius imminutio donationis in eum collatæ. Vnum modo restat tantum quo conatur Primus persuadere postremo iudicio eam donationem in semissem integrum confirmatam quod in eo iudicio ad eam se omnino refert pater dum insinuandæ donationis procuratores facit quos nominauerat tantum in prima donatione non in recisione illius. Sed nos nihil eo offendimur. Fatemur enim eosdẽ procuratores fecisse patrem, fatemur eodem se retulisse quo Primus dicit id est ad instrumentum primæ donationis, sed quatenus scilicet id instrumentum valet non quatenus recisione posteriori patris infirmatum est. Nam & instrumentum quo semissem donatum Primo pater mutat in trientem refert se ad prius illud instrumentum donationis, id est, confirmat prioris instrumenti donationem pro triente, sextante in secundum translato, ac tandem nouissimo iudicio Primo ducente Semproniam eandem ipsam confirmat quatenus ex ea ius Primo competit. pro triente igitur tantum constitutis procuratoribus eisdem insinuandi causa. Et auget quoque eam semisse domus certæ nondum donato, id est, semisse quem sibi retinuerat. alterum enim semissem tam domus quam cæterorum bonorum diuiserat inter Primum & Secundum adeo vt verba illa de semisse domus nondum donato argumentum præbeant certissimum alterius semissis non quidem donati Primo cum in ea voluntate non perseverauit sed semissis donati Primo & Secundo ex inæqualibus partibus. His adiectæ erant pleræque aliæ quæstiones quas idem fecerat consultor mihi, & ad eas responsa mea. Sed dũ incuriosius seruo mea quæ sparsim chartis diuersis exscriperam hac de re, mihi quod darem publicè superfluere tantum superiora, nec recordor à quo possim reliqua repetere, qui tamen quod recordor esse superioribus aliquanto meliora vellem habere.

CONSULTATIO XXVII.

De testamentis.

E

- V** i priori testamento fratrem heredem scripserat vxorem duxit & posteriori testamento si filius sibi ex ea nasceretur eum heredem instituit ex asse, si filia, eam instituit ex summa certa percipienda semel tantum vt in eodem testamento scriptum est. Nata filia, non filio, quæritur vniuersa defuncti bona vtrum ad fratrem, an ad filiam pertineant. Dixi filiam patri ex posteriore testamento heredem esse in assem perinde atque si certæ summæ mentionem non fecisset pater secundum expeditissimam Sabini sententiam quam etiam Celsus diuersæ scholæ auctor sequitur l. 1. §. Si ex fundo. l. quoties. §. si duo. l. Si alterius. D. de her. instit. causa testati, vt interpretes aiunt, ad se trahente causam intestati, vt vice versa causa intestati nonnunquam trahit ad se causam testati. l. penul. D. de iniust. rup. test. Sed & filiam patruo non obligari iure fideicommissi hereditatis semissem restituere, quæ obligaretur si quidem cauisset pater posteriori testamento velle se prius testamentum valere. §. Sed & si quis priore Institution. quibus

mod. test. infirm. quod tamen tantum abest ut cauerit ut etiam nominatim in eo scripserit se prius testamentum infirmare (quod in propositione omiseram) nec vllum præterea in eo extat quale extinguitur manifestissimum argumentum, id est sermo euidens nullus, quo à se filiam declaret heredem scribi in certam summam tantum fratris causa, quod si extaret, sane non dubitarem fratri aduersus filiam fideicommissi petitionem dare d. §. si duo. l. peto. §. 1. de leg. 2. Nuda illa institutio in certam summam, sicut nec nudum præceptum non alienandi nulli agnatorum me auctore fideicommissi petitionem dabit. Erit igitur filia heres non quidem partim ex testamento in summam illam, partim ab intestato in reliquum, sed ex testamento in assem, non ipsa ex posteriori in summam eandem, frater ex priori in reliquum. Nam & hoc ius directum non patitur, ut quis duobus testamentis moriatur l. vnum D. qui test. fac. post. Sed neque ipsa, ut dixi, iure directo in assem, frater in semissem iure fideicommissi.

CONSULTATIO XXVIII.

De substitutione precaria.

VIDAM duobus exemplaribus vnum testamentum consignauit, nec scitur vtrum prius scripserit vel posterius. Sed in vno heres oneratur fideicommissio restituendæ hereditatis post mortem suam. In altero nulum est ascriptum fideicommissum. Quæritur an mortuo herede instituto à legitimis heredibus fideicommissum peti possit. Respondi si vnum esset exemplare alterum exemplum, valeret exemplare non exemplum l. r. §. sed et si vnum D. de bon. possess. sec. tab. Sed vtrumque est exemplare, vtrumque authenticum. Item si vnum esset altero posterius valeret posterius. l. 12. §. ult. de leg. 1. quasi δευτέρων ἀμφοτέρων. At non apparet vtrum sit prius vel posterius, quinimò vtrumque supremum testamentum videtur. l. 1. §. si quis in duobus D. de bo. possess. sec. tab. l. ult. D. de his qui in test. del. Item si verum esset vnum, alterum falsum, verum sequeremur: Sed neutrius fides in dubium vocatur. Quamobrem in re tam dubia dixi heredi esse parcendum, ut fideicommissio non teneatur arg. l. Sempronius D. de leg. 2. Nec nouum hoc esse. nam & aliàs fauore heredum ne fideicommissio teneantur, disiunctionem pro coiunctione accipi placet l. generaliter. in princ. C. de instit. & subst. & purum sermonem pro condicionali. d. l. generaliter. §. 1. l. cum antiquissimi C. de fideic.

CONSULTATIO XXIX.

De societate.

PRIMVS & Secundus pecuniæ certæ siue negotiationis societatem contraxerunt quæ cum per primum administraretur consensu, auctoritate, atque fide Secundi, ille participem siue socium admisit Tertium collatis ab eodem in commune quingentis aureis. Egit Tertius communi diuidendo & recepit quingentos aureos sub cautione hac tamen ut si appareret habita ratione damni facti in societate plus debito eum cepisse quanti ea res esset tantam pecuniam redderet. Nunc agit ex ea cautione Secundus & probat damnū fecisse societatem & se indebitum soluisse ex rationibus, nō edito libro rationū, & rationibus neque disunctis siue summatis, neque perfectis. Multa enim eis dicuntur esse subtracta. Inter cætera caput ex rationibus adducit, quo se societati debere ingentem summam Primus scripsit, qui nunc soluendo non est. Quæritur an idoneæ sint probationes quibus secundus implet intentionem suam? Respondi non esse idoneam probationem quæ sumitur ex rationibus nisi edatur totus liber rationum. Est enim actio pro socio generale iudiciū l. pro socio. D. pro socio & cōsequenter generalis etiā est actio ex stipulatione interposita propter societatem arg. l. si eum. §. qui iniuriarū. D. si quis caut. maxime in hac specie qua agitur de damno pendente ex societate cuius ratio subduci non potest, nisi damno omni deducto. l. Mutius D. pro soc. Et rationibus igitur omnibus diligenter examinatis.

- A** Et ita in aliis iudiciis generalibus veluti tutelæ solemnè est totum librum rationum edi. l. Lucius. §. tutelæ de adm. tut. vt scilicet ex inspectione & examinatione eius constet tam iudici quam aduersario omnis ratio damni & lucri, expensi & accepti & totius administrationis, nec videtur edere rationes qui totas non edit, sicut non videtur edere stipulationem qui totam non edit l. 1. §. penult. de edend. Nec quicquam obstat. l. Argentarius. §. 1. eodem tit. quæ non totum codicem rationum esse edendum ait sed eam solum partem quæ ad instruendum aliquem pertinet. Nam de argentario loquitur qui plurium rationes vno libro complexus est vt non cogatur cuique edere totum librum sed partem tantum eam quæ ad eum pertineat. Nos loquimur de sociō qui rationem tantum societatis libro complexus est vt non probe agat ex societatis causa nisi edito toto libro doceat quod intendit. Sed & librum totum edi satis non est, nisi rationes etiam reddantur aut dispunctæ aut computatæ proferantur. Alioquin fidei aut auctoritatis nihil habebit apud iudicem qui eis rationibus vitur. Est enim vtique semper necessarium percontari rationes, dispungere excutere, examinare vt explorari possit imputationes probe an improbe relatæ accepta rectè relata sint an non rectè, subtracta sint quædam aut non sint subtracta. l. si statulibera. §. vlt. de statulib. l. cum seruus. §. vlt. de cond. & dem. quod cum in hac causa factum non fuerit ac præterea mala fide conscriptas rationes proponatur suppressis in eis rationibus plerisque rebus, merito dicimus nullam rationibus idoneam probationem contineri. Et quod ad allegationem illam facti damni qua potissimum Secundus vitur, quod Primus sit non soluendo, qui magnam pecuniam societati debet, dicimus non videri propterea vllum damnum fecisse societatem, Primo cum supersit fideiussor locuples is idem Secundus, qui hac allegatione vitur. Nec enim eodem priuilegio vt fideiussor potest vt in id tantum teneatur quod is pro quo fideiussit facere potest & in nihilum si nihil facere possit. l. verum. §. 1. D. pro soc. l. etsi fideiussor. D. de re iudic. Habet autem Primus Secundum locupletem fideiussorem, quandoquidem commissa actus administratione Primo, vt propositum est, fidem suam pro eo interposuit & obligauit omnibus qui cum Primo contraherent, ac postea cum Primo, vt proponitur, Tertius contraxit admittus ab eo in societatem, & quamuis Secundus idem sit & socius & fideiussor Primi alterius socij nec possit periculum omne nominis contracti à Primo ei soli quasi socio reputari, reputabitur tamen pars quasi socio, pars quasi fideiussori, nec videbitur consumptum societati quod alterius socij siue fideiussoris querelam habet. l. tutores. §. adolescens. D. de administ. tutor. Denique Secundo reputanti periculum nominis facti à Primo in administranda societate obiici potest vulgaris exceptio, dolo facis qui petis quod mihi redditurus es. l. 6. D. de doli excep. vel quod apud Quintilianum, Idem es reus à quo fui repetiturus si quid tanquam sponsor soluisssem.

CONSULTATIO XXX.

De donationibus inter virum & uxorem.

E

- I**R donauit vxori constante matrimonio certam summam inter viuos ita vt nullo casu reuocaretur & vt ne quamdiu viueret mulieri eius pecuniæ exactio esset, sed eo demum mortuo in vicem augmenti dotis, & insinuata donatio est. Idem moriens reuocauit testamento generaliter omnes donationes causa mortis & omnes dispositiones. Cum quæreretur an his verbis intelligeretur reuocata donatio collata in vxorem, Respondi donationem à viro in vxorem collatam constante matrimonio comparari fideicommissō vel donationi causa mortis post orationem Imp. Antonini per quam morte infecuta donatoris nec mutata voluntate ea donatio conualefcit & ideo ex ea detrahitur falcidia sicut ex fideicommissō vel ex donatione causa mortis, quæ tamen ex donatione inter viuos non detrahitur. l. in donationib. C. ad l. falc. & in hac etiam specie nominatim donationis exactio collata est in tēpus mortis ergo cēsetur esse causa mortis. Nec offenderer eo quod instrumēto donationis appellatur inter viuos. Nam vt quod donatur causa mortis ita vt ne villo casu reuocetur, non est donatio

causa mortis. l. vbi. D. de don. cau. mort. sic quod donatur inter viuos vt morte demum **A**
 secuta confirmetur non est donatio inter viuos. Ex quo efficerem testamento mariti eam
 donationem reuocatam videri, quo scilicet is palam reuocauit omnes donationes à se fa-
 ctas mortis causa. At in contrariam sententiam me vocat hæc ratio, quod testator eam
 donationem non habuit numero donationis causa mortis, sed donationis inter viuos,
 quandoquidem eam instrumento donationis appellauit donationem inter viuos & ad-
 mit sibi eius reuocandæ facultatem, quæ clausula etiam si non ademerit viro eam facul-
 tatem (potest enim quælibet donatio in coniugem collata pœnitentia reuocari. l. cum
 hic status. D. de don. int. vir. & vx.) tamen argumentum præbet facere eum voluisse dona-
 tionem inter viuos. d. l. vbi. Idemque argumentum vt habuerint scilicet coniuges eam
 donationem pro donatione inter viuos infecuta insinuatio præbet, quæ in donationibus **B**
 tantum inter viuos exigitur non in donationibus causa mortis. l. vlt. C. de don. cau. mor.
 Itaque qui reuocauit omnes donationes causa mortis, nõ intelligitur eam reuocasse quã
 habuit pro donatione inter viuos, quãque donationis inter viuos iure censi voluit.
 Nec generalia illaverba, Et alias dispositiones, porrigi possunt ad donationes inter viuos
 sed ad similes duntaxat dispositiones quæ ex mortis tempore formam & originem acci-
 piunt, veluti ad epistolam fideicommissariam, aliudue quod supremæ voluntatis iudiciũ.
 Et ita fideicommissio generali placet eam donationem non contineri. l. sequens. D. de leg.
 2. & speciale fideicommissum desiderari. Et speciale simili modo reuocationem igitur.
 Nam fideicommissum dati ademptio siue reuocatio quædam est. l. quidam testamento.
 §. vlt. de leg. i. Etiam illud animaduerti donationem qua de agitur factam ea mente vt ce- **C**
 deret in vicem augmenti dotis quemadmodum instrumento donationis cautum est,
 quod quidem augmentum siue hypobolon, vt græci vocant, qui eodem iure aliquando
 vsi sunt, in Gallia mores frequentiores morte viri soluto matrimonio mulieri concesserunt.
 Id igitur haberet vxor etiam si id vir vltro in eam non contulisset vel etiam si id mu-
 licrem capere testamento vetuisset, quia plus possunt leges & mores, quàm voluntates
 defunctorum l. nemo de leg. i. Quamobrem ita concludo, nec potuisse defunctum reuo-
 care donationem, & vt potuerit euidenter non apparere eum reuocasse donationem, &
 consequenter vt eleganter scriptum est in d. l. cum hic status. §. pœnitentiam. In obscuro
 procliuiorem esse debere iudicem ad comprobendam donationem.

D

CONSULTATIO XXXI.

De substitutionibus fideicommissariis.

Recius Titius G. Seium filium suum heredem instituit eique si sine liberis
 vita decederet pluribus gradibus plures per fideicommissum substituit
 postumos scilicet filiam & sororem & agnatos quosdam & vltimo gradu
 agnatos quoscunque. Et suscepit Seius postea filias duas, quas tamen mo- **E**
 riens non nisi ex certis rebus, ex vniuerso extraneos heredes fecit, à qui-
 bus modò filia vnus pronepos G. Seij abnepos L. Titij adnepos heredita-
 tem vindicat quasi fideicommissariæ substitutionis iure comprehensæ testamento L. Ti-
 tij, & aduersus præscriptionem temporis vtitur beneficio restitutionis in integrum.
 Quæritur an sit audiendus. Respondi non esse audiendum, quod neque ex sua persona
 possit venire substitutionis iure, neque ex persona proauia quasi substitutionis iure quod
 proauia competeat in se transmissio. Non ex sua persona, primum quia substituti propo-
 nuntur agnati eiusdem familiae & nominis & qui vtuntur iisdem insignibus. ille vero qui
 agit cognatus est non agnatus: deinde quia etiam si esset agnatus, deficit conditio fidei-
 commissi. nec enim Seius decessit sine heredibus qui filias duas reliquit quas etsi non fe-
 cerit vniuersales heredes, fecit tamen particulares & quanuis non fecisset particulares, **F**
 tamen heredum nomine in hoc condicionis genere liberos intelligeremus l. ex facto. §. vl-
 timo. D. ad Treb. atque etiam exheredatos diceremus extingueret fideicommissum, quia
 etsi sub heredum nomine, non tamen vt heredes, sed vt liberi in condicione positi sunt, ar-
 gum. l. hac edictali. §. vlt. C. de secund. nup. Et rursus etiam si non defecisset condicio fidei-
 commissariæ

- A commissariæ substitutionis, tamen quia is qui agit L. Titio qui substitutionem fecit est adnepos, & placet fideicommissarias substitutiones non extendi ultra abnepotem No. de rest. fideic. non esset audiendus. Ex his tribus rationibus abundant sane duæ posteriores. nam sufficit prima quòd actor cognatus sit non agnatus, & substitutio inuitet solos agnatos vel agnatas. At præterea non potest etiam is qui agit audiri ex persona proauia quia proauia non est substituta in testamento L. Titij, sed in condicione posita tantum, & verius est non esse firmum catholicum Doctorum quo censent positos in condicione, esse in dispositione, cum repugnet l. Gallus. §. idem credendum & §. in omnibus D. de lib. & post. l. si quis eum. §. ult. D. de vulg. subst. Nec offendimur l. Lucius D. de heredib. instit. in cuius specie dicimus liberos in condicione positos non quasi testamentarios heredes
- B patruo succedere sed quasi legitimos vt l. si quis ita heres cod. tit. Nec l. 3. §. libertus D. de bo. lib. quia & in eius specie filius pro præterito habetur, & ideo quamuis filio defuncto viuo patre testamentum nullum sit iure ciuili. l. 7. D. de lib. & post. tamen ex æquo & bono patronus admittitur à prætore ad bonorù possessionem secundum tabulas. Et aliàs in hoc genere substitutionum; Si sine liberis decesserit illi illum substituo, veram est liberis editis extinguere substitutionem, non etiam liberos ex ea scriptura ad substitutionem vocari.

CONSULTATIO XXXII.

C

De institutione heredis Arriani.

- D R T H O D O X V S priore & posteriore testamento heredem scripsit filium Arrianum, legata autem reliquit aliis liberis & generis partim Arrianis, partim orthodoxis, atque etiam posteriore testamento Christi pauperibus, adiecta in vtroque clausula codicillari. Cum quæreretur de iure testamenti, respondi neutrum testamentum villo iure valere, id est, neque directo neque fideicommissi, quod vbiq; proponatur incapax heres institutus. est enim hæreticus incapax hereditatis & legati & fideicommissi. l. vltima. Cod. de hæreticis. & consequenter donationis causa mortis, l. Senatus. D. de donatio. caul. mort. Atque adeo legata etiam hæreticis vno vel altero testamento relicta nec iure fideicommissi valere possunt. At legata relicta orthodoxis posteriore testamento non etiam relicta priore (quòd in legatis & fideicommissis nouissimæ scripturæ obseruandæ sint. l. 12. §. ult. de leg. 2.) existimo valere iure fideicommissi propter clausulam codicillarem & deberi ab herede legitimo defuncti. Cum enim vtrumque testamentum pro non scripto sit, consequens est hereditatem ab intestato pertinere ad eum solum filium filiamue defuncti qui quæue orthodoxus fuerit.
- E l. cognouimus. C. de hæret. §. si quis de prædictis. 2. Nou. vt cum de app. cognos. §. ult. No. de here. ab intest. ven. & Nou. de Samaritanis. Et hic quidem vel hæc defuncti heres ab intestato, legata præstabit orthodoxis & pauperibus multo magis. Nam & ex testamento imperfecto etiam non adiecta clausula codicillari constat deberi pia legata. C. relatum de testam. Ad hæc quæritur qua via legatarij orthodoxi vti debeant iuris sui persequendi causa. Et certissimum est electionem eis esse vtra malint actione vti in personam ex testamento siue codicillis posterioribus an actione in rem an hypothecaria. l. 1. C. com. de leg. sed non etiam Interdicto vt possidetis. Nam quod moribus Galliarum receptum est vt defuncti possessio confestim sequatur successorem sine facto, vel adminiculo villo alio, in successore iuris id est herede vel bonorum possessore locum habet, non in legatario vel fideicommissario nisi forte expressim testator voluerit à se protinus ad legatarium possessionem
- F recta via transire quod expressim in hac specie priore testamento tantum, non posteriore, ex quo solo legata orthodoxis debentur. Item quæritur an quod suggestionem & hortatu vnius ex testibus posterioris testamenti testator mutarit prius, ea res vitare possit posterius testamentum. Et respondi satis ipsum vitari incapacitate heredis scripti

simul ac prius testamentum, & suggestionem illam vitiando testamēto non sufficere quia **A**
 nec blāditiā l. vl. C. si quis aliq. test. proh. l. vl. D. eo. nec vim, nec dolum vt in eodem titulo
 ostenditur, quia scilicet testamentum quidē valet quod quis coactus vel fecit vel nō mu-
 tauit sed ei qui coēgit si eo testamento aliquid relictum sit, denegantur actiones vel si ni-
 hil ei relictum sit illi cuius interest in eum datur actio in factum. l. Lucius. §. Sempronias.
 D. de leg. 2. §. si conuictus. Nou. vt cum de app. cog.

CONSULTATIO XXXIII.

De donatione inter coniuges facta contemplatione matrimonij. **B**

Væ ex primo marito habebat filium vnum, & ex secundo marito alterum,
 nupsit tertio, eidemque donauit dimidiam partem bonorum contemplatio-
 ne matrimonij nulla dote constituta, nullo etiam casu, modo vel condicione
 donationi adiecta, & vicissim tertius maritus in casum mortis donauit eidem
 mulieri certam summam. ex hoc matrimonio natæ sunt filiæ tres & filius vnus, quibus
 patri superstitibus eadem mulier nupsit quarto eiq; donauit bonorum suorum partem
 quartam contemplatione matrimonij, & in casum mortis, ac similiter maritus donauit
 eidem mulieri bonorum suorum partem quartam, & constante eiusmodi matrimonio
 vnā ex filiabus tertij matrimonij nuptum collocarunt dote data ex bonis matris non **C**
 vitrici, qua puella cōtenta renuntiauit vltro cæteris bonis maternis, ac deinde mortua est
 ex iisdem filiabus etiam altera. Tum postea relictis tantum filiabus duabus & filio ex ter-
 tio matrimonio cum iam decessissent filij ex primo & secundo & superstitē quarto mari-
 to, mortua muliere, quæritur quantum ex bonis eius quartus maritus ferre debeat. Re-
 spondeo quadrantem omnium bonorum quæ mulieris cum moreretur fuerunt pertine-
 re ad quartum maritum iure donationis. nec enim excessisse modum l. hac edictali, cum
 moriēti mulieri non fuerint ex anterioribus nuptiis nisi liberi tres. nam vt in exquisenda
 quantitate bonorum tempus quo mulier moritur spectari visum est Nou. de nup. §. quia
 vero. ita consequens est in habenda ratione quadrantis donati viro in casum mortis, tem-
 pus mortis spectari sicut fit in ponēda ratione Falcidiæ & legatorum l. non est. l. id autem. **D**
 l. ex assē l. in quātitate l. cum quo D. ad leg. Fal. l. eo tempore. §. si creditor. de peculio, vi-
 delicet vt si tempore mortis supersint quatuor liberi, pertineat ad maritum quinta, si tres,
 vti contigit in hac specie, quarta de qua conuenit. Et quarta quidem bonorum quæ mu-
 lier vnquam habuit vsque in diem mortis. nec enim ea minuisse intelligitur donatio fe-
 missis ab eadem muliere facta tertio marito, quādoquidem per errorem omīssa in ea fuit
 condicio mortis quæ fuit expressa in donatione vicissim in eodem instrumento mulieri
 à viro facta, vt planè liceat dicere manifestam esse voluntatem mutæ donationis ex v-
 traque parte factæ sub eadem condicione vt l. cum proponebatur. D. de leg. 2. vel eo ma-
 ximè quod cum sine dote id quo de agitur matrimonium fuerit, videtur ea donatio vi-
 cem subiisse dotis, ac proinde sicut pactio de dote non repetenda inest hæc condi- **E**
 cio, si morte mulieris soluatur matrimonium l. si pater. §. i. l. vt autem. D. de pac. dot. ita
 & donationi factæ, ea lege vt nullo casu reuocetur inesse eādē condicionem, videri aio,
 quod scilicet vice fungatur dotis quodque, vt initio dixi, par sit & equabile donationi
 mariti iniectam condicionem eandem etiam inesse donationi mulieris l. vlt. §. sin autem
 donatio. C. de don. ante nup. nē alioquin deterioris cōdicionis sit mulier quā m̄maritus
 quod coniugij societas non patitur. Non vtor eo quod mulier tempore donationis factæ
 tertio marito duos habuerit liberos ex prioribus nuptiis, quia proponitur non habuisse
 eos etiam tempore mortis, quod quidem solūm spectari oportere diximus ante, sicut fit
 in omnibus donationibus, quibus inest casus mortis l. in mortis causa. l. non videtur. D.
 de don. cau. mor. Et quod attinet ad portionem filiæ quam mater & vitricus, id est, ma- **F**
 tris quartus maritus nuptum collocauerunt ex bonis matris constituta dote & filia re-
 nuntiante cæteris bonis, non potest ea proficere vitrico vlla ratione, sed adcrefcit fratri-
 bus, quandoquidem frater vel soror qui quæue renūtiauit bonis patris vel matris, cæteris
 fratribus partem non facit l. filio. in prin. l. qui repudiantis. l. si ponas. §. vlt. D. de inoff.
 test.

A test. Denique in bonis quæ mulier habuit tempore mortis liberi qui bonis non renunciauerunt habituri sunt dodrantem iure hereditatis, quartus maritus quadrantem tantum iure donationis.

CONSULTATIO XXXIII.

De hereditate restituenda vni ex liberis.

- B** Vidam vxorem heredem instituit eiusque fideicommissit vt cum moreretur vel cum ipsa vellet hereditatem restitueret vni ex filiis suis vtque nominaret testatori heredem Gaium in primis filium suum & post Gaium Mariam, post Mariam Annam, post Annam Titiam. (hi erant testatori filij testamenti tempore) vel aliis filiis qui post testamentum nasceretur, maribus scilicet potius quam fœminis & idoneis potius quam non idoneis electione vxoris. Quod si vxor neminem liberorum nominaret testatori heredem, ipse sibi nominauit heredem supra dictum Gaium, & post Gaium alios mares qui modo bene & sapienter vitam viuere instituisent & post mares fœminas natu maiores ac deinde natu minores. prohibuit autem vxorem & alios substitutos vlla Falcidiæ detractioe vt. Nulli nati sunt liberi post testamentum & mortuus est testator superstitibus filio vno & filiabus tribus quibus initio testamenti à matre hereditatis fideicommissum reliquerat & filio quidem superuixit mater, superuixere filia. **C** Quæritur an mater teneatur nominare Mariam. Respondeo teneri, nec debere quæri de eo quod manifesta verba testatoris definiere satis l. ille aut ille. §. vlt. D. de leg. 3. Quæritur an possit præferre Annam vel Titiam. Respondi non posse nisi velit contumax videri & irreligiosa. Nec enim electionem ei defunctus dedit, sed ordinem quem in scriptura tenuit, cum fecit substitutioni, vt in simili specie Papinianus respondit l. cum pater. §. penult. de leg. 2. hoc est, vxori substituit Gaium, Gaium Mariam, Mariam Annam, Annam Titiam. Quem ordinem etiam remota nominatione matris omnimodo obseruari voluit, qui tamen non obseruaretur si matris electio esset, sed matre non eligente omnibus liberis esset fideicommissi petitio l. si quis Titio. §. vlt. l. vnum ex familia §. sed si vno de leg. 2. l. labeo. §. vlt. de statu lib. nec moueor eo quod testamento comprehensum est electione matris hereditatem restitui vni ex filiis. nam hoc primum de filiis tantum scriptum est qui post testamentum nascerentur, non de iam natis, deinde ea electio non eò pertinet vt præferat si malit fœminas maribus vel minores natu maioribus contra legem defuncti, sed vt æstimet qui sint digni vel idonei, qua ex parte plena etiam & libera matris electio non datur, sed pro boni viri arbitrato l. fideicommissa §. sic fideicommissum. de leg. 3. Species autem proposita est de liberis, qui iam nati erant tempore testamenti quique idonei sunt omnes. Et idonei porro sunt non ij tantum qui bene meriti sunt, sed & ij qui malè meriti non sunt l. cum pater §. rogo. de leg. 2. Ad hæc quæritur si electio esset matris, quod tamen in hac specie non admittimus, an electa vna filia liceret matri variare & eligere alterum. Et respondeo, liceret. quia non tam videretur elegisse quam destinasse l. vnum ex familia. §. 1. & §. rogo l. cum pater §. à filia. de leg. 2. quandoquidem electio collata esset in tempus mortis matris his verbis, cum moreretur. Igitur omne spatium vitæ liberum esse matri ad eligendum & ambulatoriam voluntatem eius vsque ad mortem, & præpoperam electionem pro destinatione esse non pro electione certa. dies fideicommissi est incertus. Et quæ igitur ante eum diem quasi electio fit est incerta, ac reuocari potest. vel etiam quia collata esset electio in tempus quo vellet mater his verbis, cum ipsa vellet, vel, cum ipsa voluerit, vel quandoque voluerit, vel cum volet. nihil enim interest l. cum pater §. rogo l. vxorem §. Scæuola, de leg. 3. Quia ea verba tractum temporis habent & extenduntur vsq; ad supremum exitum heredis l. fideicommissa §. sic fideicommissum. eod. tit. pœnitentia igitur admittenda est l. filij ad Terry. Cæterum vt dixi, nihil attinebat hac de re quæri in hac specie, in qua electio nulla fuit matris. nec enim nominatio est electio, si præscribas nominatori quem nominet. Imo nec nominatio proprie. videris enim nominare tu ipse non is cui nominandi honorem defers, vt Accursi. scripsit rectè in l. Institutio talis ff. de condit. Institut. Rursus quæritur an tot sint substitutiones quot sunt liberi. At iam respondi supra, dum dixi ordinem scripturæ factū

substitutioni, exemplo l. cum pater. §. pen. de leg. 2. Et ex verbis satis colligitur hanc fuisse A
mentem defuncti, dum vetat detrahi Falcidiam à matre & à substitutis. Item quæritur an
si moriatur Maria post restitutam hereditatem, liberi ab ea relictæ excludat materteram?
Quidni verò? Cum & liberos eius qui oneratus esset fideicommissio Papinianus introdu-
xerit excludere patrum. l. cum auus. de condit. & demonst. etiam non positos in condi-
tione. Postremo quæritur an quemadmodum mater non potest detrahere Falcidiam,
non possit etiam filia cui hereditatem restituit. Respondeo perspicua esse verba defuncti
vetantis detrahere Falcidiam matrem & substitutos. Et detractis his verbis, iuris certissi-
mi est fideicommissarios non uti commodo legis Falcidiæ. l. j. §. ceterique. & §. seq. l. si pa-
troni. §. qui fideicommissariam ad Trebel. l. lex Falcidia. §. vlt. ad l. Falc. l. coheredi. §. quod
si heredem. de vulg. substit.

B

CONSULTATIO XXXV.

De liberis in condicione positæ.

NOBILIS Franciscus satisfecit filiabus quàm minimo potuit, ac deinde
postumum heredem instituit, & si postumus non nasceretur, Henricum
filiū fratris, eiq; si sine liberis masculis decederet, per fideicommissum sub-
stituit alterum filium fratris, Henrici fratrem, prohibita detractioe quar-
tæ Trebellianæ: non nato postumo, Henricus heres exitit, ex eo nati &
progeniti sunt filij, nepotes, pronepotes, abnepotes. Quæritur an liberi Henrici qui sunt C
in condicione, sint etiam in dispositione, adeo ut Henrico videantur substituti filij, & filiis
nepotes, nepotibus pronepotes, pronepotibus abnepotes. Respondeo, si suffragetur cõiectu-
ra volutatis Henrici liberos positos in condicione esse in dispositione & substitutos videri.
Nam in causa substitutionis fideicommissariæ cõiectura volutatis sufficit etiã si verba non
sufficiat. l. cū proponebatur. de leg. 2. Coniecturã autẽ volutatis quasi quæstionẽ facti esse
in æstimatione iudicis. l. volutatis. C. de fideic. l. ex verbis. C. de don. int. vi. & vx. Nec vna
tamen contentũ esse cū debere, concurrant plures necesse est, antequã quicquã ex eis cõ-
stituire recte possit: ne sub potestate iurisdictionis vel specie quaq; prima oblata volutatis
erret perniciosissimẽ. ut in l. librorum. §. quod tamen. de leg. 3. sub chartarũ nomine libros
legatos videri prudentes coniectat tribus argumentis, quod dixerit testator chartas vni- D
uersas, quod nullas alias chartas quàm libros habuerit, quod studiosus studioso ita lega-
uerit. Ac similiter l. prædiis. §. balneas. et. et non ex vna, sed ex pluribus cõiecturis colligi-
tur legato domus balneas contineri quæ publicè præberi solebãt. In proposita quoq; spe-
cie ratione directa ad veritatẽ coniectamus voluisse testatorẽ inuitare liberos Henrici, &
in infinitũ, q; filiabus suis veluti quadã sexus prærogatiua prætulerit filiũ fratris, & q; ad-
iecerit liberis in condicione positæ hanc qualitatẽ, liberis masculis, quæ affectionis cuiusdã
præcipuæ & enixæ erga masculos præclarũ argumentum est. Item quod ut proponitur,
eius familiæ cõsuetudo hæc fuerit seruata ab anteriorib; & posterioribus, i. qui ante quiq;
post testatorẽ fuerunt ut vocarent mares in infinitũ. Consuetudo patris. coniecturã facit
summã. l. si seruus. §. vlt. de leg. 1. l. nummis. de leg. 3. Et cõsuetudo familiæ igitur, ac tenor E
qui perseverauit in eadẽ domo semper. Et est singularis locus de obseruãda cõsuetudine
domus in l. dominus. §. testamento. de pec. leg. Non est etiã leuis ea cõiectura quæ ex cõ-
dicione testatoris sumi potest, puta q; nobilis fuerit. Nã recte Acc. d. l. ex facto. §. si quis ro-
gatus ad Treb. scribete Vlp. de quib; liberis testator senserit, ex dignitate & condicione te-
statoris sumi, notat inter cetera obseruandũ esse nobilis is fuerit, necne, q; scilicet soleant
nobiles de iustis liberis sentire, nõ de naturalib; & de marib; potius quàm feminis, propter
ca q; feminæ nõ propagant familiæ nomen, cuius nobiles plerũq; studiosissimi sunt. Non
malè etiã quis hoc argumẽto vitur, q; cum non expressa condicio, si sine liberis decesserit,
tacitè intelligatur l. cum auus. D. de cond. & dem. l. generaliter. §. vlt. C. de inst. & subst. si
ea exprimat, ne frustra sit expressa, magis sit ut per eam dicamus liberos inuitari, quæ F
ratio & si per se sola minus mouet, turba tamen valet, i. concurrentibus multis aliis con-
iecturis. Liberis autem inuitatis in causa substitutionum siue restitutionum, cõstat com-
prehẽdi liberos in infinitũ l. iubemus. §. pe. C. ad Treb. d. l. generaliter. §. vlt. quãuis hodie
ea infinitas sit coarctata ad quartũ gradũ ex No. de rest. fid. in quo gradu sunt abnepotes

- A** quorū lis est hæc de qua scribimus. Deficiētibus superioribus coniecturis negarē & pernegarē eos qui sunt in condicione esse in dispositione ex l. Gallus. §. idem respondendum & §. in omnibus. de lib. & post. l. si quis cum. de vulg. subst. l. ex facto. §. ex facto. ad Trebel. l. filiusfam. §. cum quis. de leg. i. nec offenderer l. Lucius. ff. de her. inst. in cuius specie liberi qui sunt in condicione patruo succedunt, non ex dispositione patru, sed ex lege ab intestato, vt in l. si quis ita. eod. tit. Ceterum existentibus coniecturis liberos mares qui sunt in condicione facillè concederem esse in dispositione, & per fideicommissum substitutos videri non tam ex condicione scilicet, quam ex aliis coniecturis voluntatis defuncti, & consequenter dicerem liberos Henrici filij fratris testatoris positos in condicione, neque posse vti deductione eius quartæ, quæ vulgò naturæ vocatur, quia non debetur iis qui sunt ex transuerso, ac ne fratribus quidem consanguineis, nisi turpibus personis hereditibus institutis. l. fratres. C. de inoff. test. neque deductione quartæ Trebellianæ, quia ea soli heredes instituti vtuntur, non fideicommissarij. l. i. §. denique. & §. sequen. l. si patroni. §. qui fideicommissariam ad Trebel. l. lex Falcidia. §. i. ad l. Falcid. l. coheredi. §. quod si coheredem. de vulg. subst. ne ex persona quidem Henrici heredis instituti, qui possit videri ideò non distraxisse eam quartam, aut non detraxisse pro modo eius quartæ vt liberi sui detraherent, sicut in specie l. i. §. inde Neratius. ad Trebel. quia nec Henricus ipse eam quartam detrahere potuit: fuit enim prohibitus à testatore qui erat fratris filius, non filius suus. nam filio suo non posse interdici deductione quartæ Trebellianæ contendunt quidam: quod tamen ego non admitto. Nam Trebelliana hodie filio debetur vt extraneo cuiilibet, non vt filio nimirum habenti supra Trebellianam aliam portionē, siue quartam iure filij iureque naturæ secundum ius Canonicum, quo filio rogato restituere hereditatem duæ Falcidiæ dantur. Nam si iure ciuili vnam tantum Falcidiam ei dederis, fatebor libentissime eam neque nouo neque antiquo iure iussu patris inhiberi posse. Nec moueor l. si vt allegas. C. ad l. Falcid. l. filium. C. fam. ercisc. §. sed quia. Instit. de fideic. her. nam ij omnes loci de iure ciuili sunt quo filius nunquam plus habuit vna Falcidia, siue eam desideraret iure naturæ, siue ex lege Falcidia, siue ex S. C. Trebelliano, quam vtique semper detrahebat vt filius, non vt extraneus quoquo iure detraheret, & Nou. de hered. & Falcid. quæ heredi Falcidiam auferri permittit iussu testatoris, de extraneo herede loquitur non de filio. Nihil etiam moueor l. iubemus. C. ad Trebel. nam & similiter si filio vnam tantum Falcidiam dederis, quod certè iure ciuili verius est, dicam nec posse patrē filio Falcidiam vel Trebellianam prohibere, nec quæ est sententia d. l. iubemus. non prohibita hac vel illa, posse patrem cogere filium vt in eum imputet fructus non deminutis rebus hereditariis. Idem igitur esse statuit d. l. iubemus. siue Falcidia vel it vt filius siue Trebelliana, & sic in omni iure, vt opinor, eadem ratio est Falcidiæ & Trebellianæ, etiam in quæstione imputationum, si rectè legatur & intelligatur l. in quartam. D. ad l. Falcid. vt constat ex l. filium. C. fam. ercisc. l. in ratione. §. tamen si. D. ad l. Falcid. At cum iure canonico duabus Falcidiis filius vtitur, vnam quasi filius detrahit, alteram quasi extraneus ex S. C. Trebelliano. Consequens igitur est & consentaneum vt hac quidam prohiberi possit quam detrahit vt extraneus vel iuberi ne in eam imputet fructus, non illa vel in illa. Eodem tempore qui me de his quæ supra scripta sunt consulebant, quærebant essetne legitima, quæ vulgò naturæ vocatur quasi debita *ἡ φύσις*, vt ait Nou. i. vel Trebelliana vel Falcidia, detrahenda ex vna re an ex singulis rebus hereditariis. Et respondebam inter heredem & legatarios dari arbitrum legis Falcidiæ qui ex bono & æquo æstimet, quemadmodum cuiq; satisfieri oporteat, l. si debitor. l. cum Titio. D. ad l. Falcid. vel diuidi hereditatem inter heredem scriptum & fideicommissarium vtili iudicio familiæ erciscundæ l. sed & eius rei. §. i. l. si ex asse. D. famil. ercisc. quod est bonæ fidei. In bonæ fidei iudiciis & in legatis ac fideicommissis liberam potestatem permitti iudici ex bono & æquo æstimandi quemadmodum vnicuique satisfieri oporteat. §. in bonæ fidei. Instit. de act. l. 3. C. in quib. caus. in int. rest. Ideoq; ipsum iudicem æstimaturum quarta ex certis rebus an ex singulis deducenda sit. Aliquando enim deduci eam ex singulis, vt l. Plautius. D. ad leg. Falcid. l. debitor. §. i. de pigno. actio. Aliquando ex vna re vt in specie l. planè. & l. seq. §. si solus. l. si ex pluribus. l. ex asse. l. si fundus mihi legetur ad l. Falc. l. 5. de leg. i. prout is elegerit qui deductione vtitur, vel iudex æstimauerit, aut necessaria aliqua causa coegerit, vt fit in legato partitionis, l. non amplius. §. vlt. & l. seq. de leg. i. Commòdius autem

plerumque est Falcidiam detrahi ex vniuerso non ex singulis rebus. Et in ambiguis igitur sequenda potius hæc diuisio est. arg. l. Cum Stichus de sol. vt necessarias impensas in dotem factas videmus deduci ex vniuersitate, non ex singulis corporibus. l. i. de dote præl. leg. l. dote. D. de rit. nupt. l. si is qui Stichum. §. quod dicitur. D. de iur. dot.

CONSULTATIO XXXVI.

De testamentis.

MILES quidam testamento iure perfecto Titium fratrem suum heredem scripsit, deinde in aduersa valetudine moribundus fessa & prope-
modum amissa voce interrogatus coram testibus septem, an Caium alterum fratrem suum sibi ex asse heredem esse vellet, respondit vno verbo, Ita, & modò porrecta manu, modò eadem manu apprehenso Caio, his signis quod voce non poterat, expressit. Queritur an ruptum sit testamentum prius. Respondi perfectum testamentum non rumpi imperfecto. l. hac consultissima. §. si quis autem. C. de testament. l. 2. D. de iniust. nupt. & irri. test. Et posterius esse imperfectū multis rationibus. Qui testes sunt adhibiti non fuere à testatore accersiti, conuocati, rogati. Quod tamen etiam in testamētis militum exigitur omnimodo. l. diuus. D. de testam. milit. authent. rogati. C. de testib. Et non vsus est testator vel tribus illis verbis, quibus posse quem testari per nuncupationem proditū est, l. i. §. hæc autem. D. de hered. inst. Caius heres esto, quæ omnimodo aut sanè his similia in testamentis exiguntur (tolluntur enim tantū formulæ non verba, l. quoniam. C. de testam.) sed interrogatus an Caium sibi heredem esse vellet, respondit, ita, & voce quidē summissa ac fessa. Quod non est satis, nam si in fideicommissis non est satis defunctum militem dixisse *μάλιστα*, quod perinde est atque, Ita, in specie l. Pamphilo. §. propositum. de leg. 3. nisi concurrant & aliæ coniecturæ voluntatis, vt puta in eadem specie, quod in discrimine vitæ constitutus per infirmitatem, quasi ad supremam voluntatem rogauerit & conuocauerit amicos, & quod dixerit Caio se velle certa quædam prædia relinquere quæ nominauit, & quod ea omnia sciente eo Caius testatione complexus est. Si inquam, in fideicommissis non sufficit vnica illa vox *μάλιστα*, & in testamentis multò minus, nec quod signa etiam quædam adhibita proponuntur, quicquam facit. Nec enim vnquā fuit auditum heredem nuncupari nutu, vel quo alio gestu, quamuis non inficer id in fideicommissis esse receptum relicto extra testamentum, vt nutu relicto valeat. l. & in epistola. C. de fideic. l. nutu. de leg. 3. Et in assignatione liberti. l. i. §. assignare. D. de assignat. libert. quæ neque legatum neque fideicommissum est. l. 7. eodem in testamento non est receptum. Et quod ait l. quoties. §. si quis nomen. D. de hered. inst. valere institutionem si quis nomen heredis non dixerit, si modò eum indubitabili signo demonstrauerit, quod penè nihil à nomine distet, non de signo loquitur quod taciti homines dant vel manu, vel capite, vel oculis, sed de eo quod ore loquentis datur demonstratione quæ nominis vice fungatur, vt ait l. certum. D. de reb. cred. quæ à Græcis dicitur Antonomasium. Et eodem sensu signa Lucianus de Astrologia illo loco *ὃ γὰρ ὀνόματα ἀλλὰ σημίδια*. Et præterea si probemus sententiam Bartoli in l. i. C. de sum. trinit. & fid. cathol. quam plerique omnes approbant & sequuntur hodie, debuit eius municipij morem obseruare in testamento faciendo testator, in quo testamentum fecit, & in quo, mox etiam vita defunctus est. Et hos mores eius municipij in quo testatus est esse proponebatur, ne aliter valeret testamentum quàm si esset nuncupatum præsentē tabellione, qui tamen nullus interfuerat. Nec rursus potest defendi testamētum quasi iure militari factum. quod si esset rumpere sanè superius iure perfectum l. 2. D. de iniust. rupt. test. nec enim aliter à milite facta testamenta iure militari sustinentur, quàm si facta sint in ipsa expeditione. l. penult. D. de testam. mil. Is de quo agitur non fuit in expeditione, sed in aliis locis. Non potest igitur illius testamentum censi iure militari. Nihil moueor fessa & languenti voce, cum nec semineci & balbutienti lingua moueatur Imperator in l. quoniam. C. de testam. Sed aded moueor superioribus argumentis, vt & secundum id quod est scriptum in l. Diuus. D. de milit. testam. nullorum magis interesse concludam, quàm ipsorum militum, ne eiusmodi testa-

A. testamenta admittantur. Alioquin non difficulter post mortem alicuius militis testes existerent qui adfirmarent interrogatum aliquem an heredem, quem visum eis sit, sibi esse vellet, respondisse, Maximè, verbo huic etiam addidisse gestum aliquem, & per hoc vera iudicia subuerterentur.

CONSULTATIO XXXVII.

De fideicommissis.

- B. Xorem heredem instituisti & rogasti vt secum educaret neptem quam habebat per fratrem, camq; imbueret religione orthodoxa & eidem post mortem suam restitueret hereditatem, si modo & parètes eius neptis resipiscerèt & redirent ad ecclesiam orthodoxam, vel si ea neptis sine liberis decederet, vt similiter secum educaret nepotem quem habebat per eundem fratrem & imbueret religione eadem, eiq; post mortem suam hereditatem restitueret. Ac rursus si is nepos iuuenis adhuc & coelebs vita decederet, rogasti eam vt hereditatem restitueret L. Titio, quem & sub eadem condicione nepoti substituisti, si vxori nepos superuiueret. Queritur an quæ non fuit in personam nepotis repetita condicio, si pater & mater redirent ad ecclesiam orthodoxam, intelligatur repetita. Et puto
- C. cum in eius persona sit nominatim repetitum, vt imbuatur religione eadem, & id tacito intellectu repetitum videri, vt ita demum perueniat ad fideicommissum, si parentes eius ad ecclesiam reuersi fuerint. nam mens & finis testatoris hæc est, ne ad vllum quàm orthodoxum bona sua perueniant, aut ex bonis suis emolumentum vllum. Et perueniret vtique emolumentum vsusfructus ad patrem nepotis non orthodoxum, si non intelligeretur condicio repetita. Et in his quæstionibus ex voluntate testatoris capiendæ sunt coniecturæ. hæc efficiunt vt condicio imposita legatario ab instituto, videatur etiam repetita à substituto l. cum pater §. ab instituto de leg. 2. vt posita condicio in institutione, videatur repetita in legato l. vlt. §. vlt. de dol. excep. l. cum seruus. de cond. instit. vt posita in legato, videatur repetita in translatione legati l. legatum sub condicione, de condic. & demonst. Efficient & hîc vt condicio adscripta primo gradu substitutionis intelligatur repetita secundo. nec mouemur l. sub condicione. de hered. instit. quæ negat condicionem adscriptâ instituto & in substituto repetitam videri. nam verû id quidem est stricta ratione, & obtinebit, si coniectura voluntatis aliud non suadeat. Sed in specie proposita non deest coniectura quæ suadeat aliud. Ac præterea licet verû sit condicionem impositam instituto non videri impositam substituto, non continuo etiam verum est condicionem impositam primo substituto, non videri impositam secundo. Nam substitutioni imponitur potiùs quàm substituto, quæ est eadem tam in secundo quàm in primo. maior autem separatio maiusque discrimen est inter institutionem & substitutionem. Rursus quæritur, an si neque neptis neque nepos perueniant ad fideicommissum, ex substitutione vocetur L. Titius. Respõdi manifestissimû esse nõ in hunc tantû casum substitutum esse L. Titium. si fideicommissaria hereditas ad eum nõ perueniret & moreretur iuuenis ac coelebs, sed etiam in illum si fideicommissaria hereditas ad eum non perueniret. nam quod in directis substitutionibus receptum est, vt vnus casus ducatur ad alium. l. iam hoc iure, de vulg. subst. & in fideicommissariis obtinet multo magis, quæ sustinentur & inducuntur sepe sola voluntatis cõiectura, etiam nullo casu expresso l. cum proponebatur l. Titia. i. §. vlt. de leg. 2. nec adeo pèdent ex verbis, vt etiam vbi verba aperta sunt, non possint non admittere quæstionem voluntatis l. cum virum C. de fideicommiss. Et ob id l. quisquis. de legatis. 3. cum esset legatum & fideicommissum Iurisconsultus non satis habet probare verba esse perspicua, sed probat etiam suffragari voluntatem. At, vt dixi ante, è contrario voluntas sola sufficit, etiam si desint verba.
- F.

De euictionibus.

VÆDAM sunt hodie & fuere olim militiae & officia quæ iure licito emi & vendi potuerunt, veluti officium adiutoris quæstoris Nou. 35. & silentiarij. l. 30. §. vlt. C. de inoff. testam. Sed & ex eo genere fuisse putem tribunatus & præposituras numerorum, præposituras castrorum, quod hæc beneficia leges permisissent dare modò magistrum militum, modò quæstorem palatij l. 1. & 2. C. de offic. quæst. nec enim alio fine id permisissent, quàm vt ex eis quæstum facerent, sicut & quod datur fisci patronis vt aliquot & ipsi nominent, & promoueant domesticos equitum & peditum, vel Tribunos, Notarios, vel etiam afficiant illustrium titulo honorario. l. restituendæ. C. de aduoc. diuer. iud. eò pertinet vt & ipsi parent sibi inde quæstum aliquem, puta ex venditione officiorum aut dignitatum huiusmodi. Et ita hodie constat pleraque officia eorum qui quæstori parent (is vulgò dicitur Cancellarius) & præposituras castrorū iure licito vendi potuisse semper. His cognitis, quod ex facto mihi proponitur accipe. Cecidit quidam præpositura castrorum, eam impetrauit alius à moderatore prouinciæ cui dandæ vacantis præposituræ ius erat, & mox vendidit alteri, & partē pretij accepit, tum ablata emptori præpositura est, nouo quodam beneficio principis restituito in integrum eius militiae possessore primo, qui ea ceciderat. Quæritur an venditor residuam quantitatem pretij petere possit, an emptori teneatur nomine euictionis. Dixi venditori esse actionem ex vendito residui pretij nomine, emptori nō esse ex empto euictionis nomine: quod, vt in persimili specie eleganter respondit Paulus in l. Lucius. D. de euict. futuri casus euictionis post venditionem, & traditionem ad venditorem non pertineant. Futuros casus dicit & inopinatos scilicet, qualis est publicatio & assignatio prædiorum facta militibus pro merito in d. l. Lucius. Et eiusdem generis est restitutio principis, quæ non fit ex causis restitutionum solemnibus & iure receptis, sed nouo beneficio, noua liberalitate principis. Hæc si non esset inopinata & insperata deportatio non perimeret ius patriæ potestatis, propter spem restitutionis §. cum autem. Instit. quib. mod. ius pot. sol. l. vlt. C. de sent. pass. sicut propter spem postliminij constat non perimi eandē potestatem, & cetera iura ciuium, sed suspendi: nam postliminium ex iure gentium est, quocertius nullum est magis. Restitutionis quoque in integrum quæ promittitur edicto Prætoris, ius certum est, qua de causa restituito in integrum minore xxv. ann. si ei cui vendidi res euincatur, tencor non directa quidem, sed vtili actione de euictione l. minor de euictio. nec enim hic casus nouus & inopinatus est. Restitutio quæ fit sponte principis, nec sine iniuria possessoris, planè noua & inopinata res est. & eleganter in l. si per imprudenciam. eod. tit. Iniuriam quæ emptori fit, venditorem nō debere contingere, & l. exceptione. D. de fideiuss. Iniuriam quæ cui facta est, penes eum manere æquius esse quàm ad aliū transferri. Confirmatur etiam hoc l. 1. de peric. & com. rei vend. quæ venditorem ait ex his tantum causis teneri quæ ex præcedenti tempore causam euictionis parant. Confirmatur & arg. l. 1. §. si magistratus. de magist. con. l. 2. §. si eo. de admin. rer. ad ciu. pert. Possim & aliis argumentis vti. Si emptori dederis in specie proposita actionem de euictione, non dederis vtique directam, sed vtilem, i. restitutoriam, arg. d. l. minor. Non possis autem nec restitutoriam, quia euentus damni fortuitus restitutionem non indulget. l. verum. §. sciendum. D. de minor. Et æquius est imputari emptori cur temerè ad eam emptionem accesserit, cur non prospexerit id euenire posse, vt l. 9. §. pen. locat. Possit aliud existimans æquum existimare. Sed hoc est æquius. Obtineat igitur l. si seruus communis. §. quod verò. D. de furt. Quantum à iure scripto recedimus, tantum ab æquitate recedimus. Est in quæstionibus de æquitate, nisi heremus iuri scripto, plerūque sub auctoritate iuris scientiæ perniciosè erramus. l. si seruum. §. sequitur. D. de verb. oblig.

CONSUL-

A

CONSULTATIO XXXIX.

De conditione cælibatus.

PATER filiam impuberem heredem instituit si non nuberet ante annum vicessimum, & post annum vicessimum si nubat arbitrato tutorum, quæsitum est an eæ condiciones puellæ remittendæ sint. Dixi remittendas quasi repugnanres vtilitati publicæ, & nuptiis impedimentum inferentes, l. 2. §. tractari. D. ad S. C. Tertyl. Atque ideò filiam hereditate non excludi etiam si cui honestè nupserit intra annum vicessimum: nam & iniuria prohibet pater nuptias l. qui liberos, de rit. nupt. Et non minus prohibet iniuria si intra diem certum prohibeat, quàm si in perpetuù l. intestato. §. sed si intra tempus. D. de suis & legit. her. Et constat etiam sine arbitrio tutorum nubentem ad hereditatem peruenire posse, ne quod omnino nuptiis impedimentum inferatur, l. cum tale. §. si arbitrato. de condit. & dem. nam & aliàs ad tutoris vel curatoris officium non pertinet nubat pupilla, an non, l. sciendum. de rit. nupt. l. in copulandis. C. de nuptiis.

CONSULTATIO XL.

De portionibus coheredum.

C

TITIVS heres esto ex semisse filij fratris, & filij sororis heredes suntò æquis partibus ex altero semisse. Filij fratris sunt tres, filius sororis vnus. Titius viuo testatore decessit. Quæritur Titij huius semis pro qua parte ad crescat filijs fratris & sororis. Et constat ad crescere pro parte hereditaria l. 66. de hered. instit. l. vnica. §. in his itaque. C. de cad. toll. quod & Accur. responderet in l. i. C. quan. non pet. par. pro virili igitur. Nam vt alterum semissem ex quo sunt instituti diuidunt in quatuor partes, quod adiecerit testator, æquis partibus l. interdum. in princ. de here. instit. sic & semissem Titij diuidunt in partes quatuor. Atque ita totius assis, quot sunt heredum personæ, tot fiunt partes.

D

CONSULTATIO XLI.

De constitutione regia, quæ vetat testamento dari quicquam tutori & curatoris.

CONSTITVTIO est regia, quæ vetat testamento minoris xxv. ann. quicquam dari tutori vel curatoris directo, vel per interpositam personam, minor testamento sororem heredem scripsit, eiq; si sine liberis decederet verbis precariis substituit vxorem curatoris eandemque amitam suam. Quæritur an mortua sorore sine liberis, amitæ eidemq; vxori curatoris competat fideicommissi persecutio. Respondi, competere. Eam constitutionem pugnare cum iure ciuili. hoc enim iure minori licet curatorem heredem instituere, vel etiam eum qui eius tutelam administrauerit. l. Aurelius. §. eum qui tutelam. de libert. legat. Quo ad eunte, ratio tutelæ vel curæ confunditur: nec quod possit tutore aut curatore compellente minori inuito extorqueri testamentum in rem ipsius tutoris vel curatoris, ideò cohibēda est libertas testandi, cum satis sit legibus prospectum aduersus eos qui quem testari & sibi hereditatem relinquere coegerunt, erepta hereditate quasi indignis, si apparuerit vim aut dolum interuenisse, l. i. C. si quis aliq. test. proh. Constitutio igitur illa quasi aduersa iuri strictius accipienda est, nec porrigenda ad filios tutoris vel curatoris emancipatos, nec ad vxorem, & multominus ad vxorem quæ amita testatoris fuit, & quæ non instituta, sed substituta proponitur.

F Constitutio ea est Francisci primi & Hærici filij, cui similis exiit alia eodem tempore Caroli V. Imperatoris, quæ filijs quoque tutoris vel curatoris donari vetat, quod de filiis facti accipiendum opinor, propterea quòd patri acquiritur emolumentum vsusfructus. Vxori tutoris vel curatoris dari non vetat. Et vitrico quoque donari vetat & concubinæ eius, quod etiam est contra ius: vxori vitrici donari non vetat cum mater sit donatoris.

CONSULTATIO XLII.

A

An nepotum appellatione contineantur pronepotes.

ILLI appellatione non continetur nepos l. 6. de testa. tuto. nisi aliud suaferit voluntas euidens defuncti, vel præsumptio & interpretatio iusta, vt l. S. C. D. de rit. nup. l. iusta. D. de verb. signif. l. pen. C. ad Maced. nec nepotis igitur appellatione continetur pronepos, & sic deinceps. Testatores leges ipsas imitantur. Leges liberorum appellatione vtuntur quotiens quid vniuerso generi præstitum volunt, filiorum quotiens filiis solis, nepotum quotiens nepotibus solis. l. liberorum. §. 1. de verb. signif. Idem est testatorum vsus. Eadem igitur ratio filiorum fratris vel fororis de quibus interrogor, quos in vsu vocamus nepotes, vt Acc. in l. 2. C. de suc. ed. Spartianus nepotes per fratrem. Ouidius nepotes à fratre, nisi pro nepos malis, tuus, quod in veteribus legi, illo versu, *Ab Aenea qui tibi fratre tuus*: Si quid ergo hodie nepotibus legeretur, i. filiis fratrum, idem etiam nepotibus fratrum non debetur, vel eo maximè quod nec sequens gradus in vsu pronepotum nomen sibi vindicauerit vnquam.

B

CONSULTATIO XLIII.

De donationibus.

C

FILIAFAM. bona aduentitia patri absenti & ignoranti donauit inter viuos eiq; si sine liberis moreretur substituit amitam. Insinuationi donationis interfuit amita, nõ pater: nihil etiam egit pater quo pateret approbare eum, & amplecti donationem à filia factam. Idem filia supervixit. Quæritur postea mortuo patre sine liberis an amita ad ea bona iure donationis siue substitutionis peruenire possit. Respondi non posse. Nec enim bona aduentitia filiumfam. alienare posse citra voluntatem patris. l. ult. §. filiis. C. de bon. quæ lib. adq. etiam si pleno iure pertineant ad filium. l. Imperator. D. ad Trebel. Coercendos esse iuueniles calores, & coercendas maximè donationes iuuenū. Ea igitur bona morte filia patri obuuisse iure peculij, & morte patris, heredibus patris, non amitæ donationis iure. Si donationem ratam fecisset pater in se collatam quam etiam mors confirmauerat, dicerem substitutioni locum fore. Sed nihil ponitur egisse pater quo possit videri gratum & ratum habuisse. Et donatio que fit absenti non aliter valet quàm si liberalitatem agnouerit. l. absenti. de donatio. Nec enim est donatio sine acceptione, & rectè in illum locum Comici, Dos est x. talenta. Accipio, vetus Interpres, Nisi, inquit, dixisset, Accipio, dos non esset. Datio enim ab acceptione confirmatur, nec potest videri datum id quod non est acceptum. Et hodie quia exemplo emptionis vèditionis donatio solo consensu perficitur, non re, vt olim, etiam non videtur perfecta antequàm donatarius eam habuerit gratam, excepto casu comprehenso Græca constit. l. 15. C. de sacros. eccles. fauore ecclesie.

D

E

CONSULTATIO XLIIII.

De donationibus.

FILIAFAM. patris voluntate donat filia suæ mortis causa semissem bonorum, & alterum semissem patri ea lege, vt ex eo dotem sorori constituat, filia supervixit pater, & legem donationis impleuit dote constituta alteri filia, sorori donatricis. Quæritur an valeat donatio collata in patrem. Respondi valere. Nam vt patris donatio in filiamfam. collata, confirmatur morte patris. l. donationes. i. C. de donat. inter vit. & vxor. ita æquum est filiafam. donationem collatam in patrem confirmari morte filia. Nec quicquam obesse quod voluntate patris donauerit ipsi patri, cum nec aliter possit valere donatio quàm si voluerit donatarius, & donationem agnouerit. Nec enim donatur inuito. l. hoc iure. §. non potest. de donatio. Et voluntas separanda est ab auctoritate. Auctoritas interponitur in ipso negotio non post transactum negotium,

F

- A** negotium, nec per nuntium aut per epistolam, l. si quis mihi bona. §. iustum. de acquir. heredit. l. obligari. §. tutor. De auctorit. tutor. l. i. §. vltim. De tutelis. Voluntas etiam post finitum negotium per ratihabitionem. l. 3. §. sed si mutua. De in rem verso. l. 2. §. vltim. solut. matrimon. & actu quolibet sine verbis. l. 5. D. rem ratam hab. Et auctor in rem suam nemo esse potest, l. 1. De auctoritat. tut. Velle & consentire in rem suam quis non potest? Et in donationibus factis à filiafamil. voluntatem patris tantum exigit. l. vltim. §. filius. C. de bonis quæ lib. Scio quid in hanc rem scripserit Guido Papa, quæstione c c x x i i r. Sed abutitur auctoritatis nomine, vbi voluntas non auctoritas patris legibus exigitur. Et idem etiam falsò præcedere debere consensum patris filio donante mortis causa allata. l. filiusfamiliâs. §. pari. De donationibus. quæ nihil tale exprimit, sed voluntatem tantum requirit. Voluntas autem etiam quæ sequitur ratihabitione est, d. §. sed si mutua. l. si fundus. §. i. D. de pignor. l. Pompon. §. vltim. D. de procur. l. 9. §. penult. D. de donatio. l. vlt. C. ad S. C. Macedon.

CONSULTATIO XLV.

De testamento cæci, & legatis.

- C** OECVS testamentum fecit & tabulario scribendum dedit coram testibus septem, qui nomen quidem suum adscripsere, non tamen signauere, & adiecit testator, si qua in re iure deficeretur testamentum, velle se quasi codicillos id valere, vel quasi donationem causa mortis. Quæritur vtrum valeat iure testamenti, an iure codicillorum, an iure donationis causa mortis. Et constat non iure testamēti, quia neq; id signauere testes, l. ad testium. §. si quis ex testibus. D. qui testamentum facere poss. nec subscripsere vti oportet, puta hoc modo. Lucius Titius subscripsi, & G. Sei testamentum obsignauit. l. penultim. D. eodem. non valere etiam iure codicillorum. Nam & in codicillis à cæco confectis subscriptiones & signa testium exiguntur. l. hac consultissima. C. eodem. à qua tamen non nihil recedit Leonis philosophi Nouella
- D** L X I X. Putem etiam non valere iure donationis causa mortis. Nam cum ad instar codicillorum redigantur donationes causa mortis, atque ad instar vltimæ voluntatis, vt cum quinque testes in eis requiruntur, sicut in codicillis. l. vltim. C. de donationib. causa mortis, consequens est etiam, vt quæ in codicillis cæci testium signa exiguntur, eadem exigantur in epistolis, quæ inuitationes sunt codicillorum. l. i. §. sancimus. C. de Lat. libert. toll. Et in donationibus causa mortis, quæ & ipsæ codicillos imitantur, & vltimas voluntates. Non possis etiam hac ratione vti, vt probes donationem causa mortis non valere, quòd viuo donatore agnita non fuerit à donatario. nam cum à morte tantum donatoris perfici videatur. l. non videtur. D. de donationibus causa mortis, nec viuo donatore initium accipere in persona donatarij. l. Seia. eodem, consequens est vt antequàm mors insequatur, nec repudiari, nec agnosci possit, aut debeat exemplo legatorum, quibus comparari donationes causa mortis nemo ambigit. Ad hæc quærebatur qua actione ius suum persequi debeant heredes legitimi, si eius de quo quæritur vltima voluntas, vt diximus nullo iure subsistat. Et constat de possessione eius competere interdictionem, quorum bonorum, agnita bonorum possessione vnde legitimi, & de iure ciuilem aut prætoriam hereditatis petitionem. Idem qui superiorem speciem proposuerat, & nos de sequenti consulebat. Quidam Lucio Titio legauit mediam partem bonorum quæ habebat in finibus & in territorio vici cuiusdam locisq; vicinis, quæ modò essent intra fines supradictos, simul & quæ ex eorumdem bonorum causa sibi iura & actiones competere, vel competituræ essent. Et quærebat an quæ bona is habuit in confinio quæ non sunt in finibus illius vici, legato contineantur. Respondi contineri maxime quod proponeret testatorem ea bona rationibus intulisse simul cum prædiis constitutis intra fines supradictos l. prædiis §. Titio & §. seq. & §. vlt. de leg. 3. & sub eodem colono possedisse: ac præterea simul ea cum ceteris bonis ad eum peruenisse ex

hereditate matris, vt nec separasse ea moriens voluisse videatur. Et idem in simili specie respondit Sczuola l. patronus §. Sempronio. cod. tit. Nec igitur quicquam officit quod adiecit, quæ modo essent intra fines suprascriptos, nam error in ea adiectione est aut repetitio superuacua, quæ non potest efficere, vt bona in confinio posita, quæ palam legauit, legato non contineantur, licet in eiusdem vici finibus non fuerint. Et postremo querebat idem an huic legatario deberentur reliqua colonorum. Et respondebam appellatione iurium & actionum etiam reliquationes contineri, & vt in l. prædia §. adfini. de instr. vel instr. leg. In huiusmodi scriptura posse responderi, hoc solum esse querendum an manifestè probetur reliqua colonorum legatario dari noluisse. Nam hoc nisi probetur, non possunt non legatario deberi.

CONSULTATIO XLVI.

An substitutus substituta sit substitutus instituto.

SOROR instituta per fideicommissum, Primo & Secundo fratribus suis, si vterque sine liberis maribus decederet, priusquam condicio substitutionis existeret, superstitite Secundo, vita decessit, post decessit etiam Secundus sine liberis. Hereditatem vindicat altera soror Secundi ab intestato. Contradicit filius vnus sororis substitutæ, quod in ea hereditate is matri substitutus fuisset prohibita quartæ deductione, quem ex filiis suis defuncti nepotibus eligeret & se illa moriens eligisset. Queritur ad quem pertineat hereditas. Respondi pertinere ad filium sororis substitutæ, hac ratione, quia si directa substitutione substitutus substituto, intelligitur substitutus instituto l. coheredi in prin. de vulg. subst. Et fideicommissaria substitutione multo magis, in qua testatoris voluntas potissimum spectatur l. heredes §. cum ita D. ad Trebellia. quæ vtrique hæc fuit vt deficiente sorore substituta non ad alteram sororem, sed ad filium substitutum bona peruenirent, quem ipsa eligeret. Nec arbitror præmaturam aut nullam fuisse electionem, quod eum elegerit antequam ex substitutione delata sibi hereditas esset, cum is quem elegit sit ex numero illorum qui etiam malè facta electione simul ad fideicommissum inuitantur argument. l. cum pater §. à filia. de legat. 2. l. vnum. §. rogo l. cum pater §. hereditatem i. de legat. 2.

CONSULTATIO XLVII.

De pactis dotalibus.

ACTO dotali conuenit inter virum & vxorem vt dimidia pars bonorū viri pertineret ad filium marem qui ex eo matrimonio prior nasceretur, vel quem ipse vir eligeret, & deficiente mare ad filiam maiorem natu innuptam. natæ sunt ex eo matrimonio filię duæ, filij nulli. Illas pater nuptum locauit dote constituta & sub lege ne quid amplius à se peterent. post obiit pater superstitite filia vtraq; vna & ea quidem maiore natu nupta adhuc marito suo, altera vidua. Queritur an earum vlli & cui dimidia pars bonorum debeat, de qua instrumento dotali conuenerat inter coniuges vt cederet filio vel filię natu maiori innuptæ. Respondi nulli deberi, non maiori filię, quia innuptæ pars ea dimidia pacto dotali excepta proponitur. Et nupta hæc est. non minori quia nupsit semel & à patre dotem accepit. Et innuptam accipimus pro virgine, vt in epistolis Pauli plerique innuptam accipiunt, atque ita separari eam à vidua putant. Et si mentem inspiciamus contrahentium, hæc planè fuit, vt dotis causa non nuptæ & indotatæ puellæ ea pars bonorum reseruetur. Hæc dotata est & nupta fuit. neque igitur ex verbis neque ex mente vlla earum admitti ad petitionem dimidiæ potest. neque verò hoc nouum est, vt non nuptam

A nuptiam interpretemur cœlibem, quæ nec primas nuptias experta sit, cùm & nupta intelligatur de primis nuptiis, non de secundis. l. cùm pater. §. pater. de legat. 2. l. boues. §. 1. de verbor. significat. Fateor ambiguam esse vocem, vt viduæ: nam vidua & non nupta dicitur tam quæ virum habuit, quàm quæ non habuit. l. malum. §. viduam. De verb. signif. Sed capta coniectura ex mente contrahentium, vt diximus, non nuptam videntur appellasse indotatam & virginem. Et ita cenſeo.

CONSULTATIO XLVIII.

*De rescindenda transactione.***B**

RASSANTE graui pestilentia in ciuitate, quidam in contrahendo matrimonio euocatis testibus & tabellione qui rei gerenda superessent, cōtulit in medium duo millia quæ vxori dedit, confitenti se accepisse, eaq; de re confectum instrumentum est, cui tamen testes signa sua nō apposuerunt. Iidem coniuges fecere donationem mutuam, ita scilicet vt qui eorum superuiueret ferret mille ex defuncti bonis: donatio non fuit insinuata. Post verò mortua est mulier intestata. Frater vindicat hereditatem proximitatis iure à marito possessore. Maritus rationem prius haberi desiderat supradictarum summarum, & aliarum quarundam sibi ab vxore debitarū, ac præterea de testamento vxoris, quod tamen nullū fecerat, sermones iactat hos ferè, quid agas, aut quo te vertas si me ab ipsa ostendero testamento heredem scriptum? Ac tandem frater vel territus testamenti iactantia, vel summarum quæ petebantur quantitate, vel qua alia ratione ita tranſegit cum marito, vt apud eum bona sororis remanerent cum omnibus oneribus hereditariis, eaq; lege vt euictionis nomine non teneretur, modò certis pensionibus præstaret ei maritus mille octingenta, ex qua summa cùm aliquot pensiones tulisset frater, pœnitentia actus, cœpit agere de rescindenda transactione, dolum ei dedisse causam, fraudem inesse magnam pro locupletissima hereditate tantum mille & octingentis in conuentione deductis, donationem qua fretus maritus petit mille, non fuisse insinuatam, collationem duorum mille fuisse imaginariam, & instrumentum de ea conscriptum destitui signaculis testium. **Q**uæritur an iustum sit desiderium fratris? Dicebam genere transactionis venditionem hereditatis contractam videri. Huius rei argumentum præbere quod cauerint vt maritus quasi emptor omnia onera hereditaria sultineret: & quod solemne est in venditione hereditatis. l. 2. in princ. de hered. vend. l. 1. C. de euict. vt frater quasi venditor nō teneretur de euictione. Item quod summa mille & octingentorum de qua conuenit, congruum sit pretium hereditatis, si vt ex testium productionibus liquet, bonorum quæ fuerunt tempore mortis, quantitas ineatur ex fide, nec sit locus remedio l. 2. & 8. C. de resc. vend. **Q**uo etiam fretus venditor perperam desideraret venditionem rescindi. nam emptor supplere potest quod iusto pretio deest. Atque ideò ex ea causa venditio non omnino rescinditur. l. 1. §. si quis in fraudem. D. si quid in fraud. patr. **Q**uin etiam putem sicut **E** vendita hereditate non admodum requiritur quanta sit hereditas, quoniam etiam si sit permodica, venditio valet l. qui filiifamil. in fin. de hered. vend. ita nec admodum requiri quantum sit pretium. Et frustra igitur conferri quantitatem pretij cum quantitate hereditatis. Præterea non est nouum transactionis verbo venditionem significari, cum æstimatione facta, quam constat similem esse emptioni, l. 3. pro empt. scribat Paulus l. eius rei. D. de rei vindic. tranſegisse actorem videri cum aduersario, & decidisse eo pretio quod ipse constituit iurando in litem. Ac proinde æstimatio, id est, venditio, litis transactio est. Et contra litis transactio, qua modò re de qua agitur cedat actor accepta certa summa, venditio rei est. Deniq; in proposito rectè dixeris litis æstimatione facta bona retinente possessore, & pecuniã accipiēte petitore: ac iuri rei q; ita geste valdè cōgruere pactioē illā **F** ne petitor de euictione teneatur. Nec enim petitor possessori cauere de euictione cogitur eius rei nomine cuius æstimatione recipit, quia sibi imputare possessor debet qui rem nō restituit, l. ex diuerso. §. pe. de rei vind. l. si p fund. C. de trasac. **Q**uod autē ex diuersa parte dicitur dolū dedisse causā trasactioni, hoc ego ex ipso facto arguere nullo modo possum.

Arguitur dolus ex calliditate atque infidiis manifestis, l. 8. C. de rescindend. vendit. l. dolum. C. de dolo. nullas in hoc negotio animaduerto infidias manifestas. Si persuasisse maritum fratri doceres vxorem testatam decessisse, vel vltro iurando, vel quadam alia fallacia, persuasionem illam dolum esse confiterer. l. si quis affirmauerit. §. 1. l. seruus. §. vltim. l. si legatarius. l. cum à te. l. cum quis. D. de dolo. Si iactasse tantum obiter de testamento mentionem nec in eo perstitisse, ex eo solo, doli argumentum non ducam. Et placet valde quod ait l. & eleganter. §. vltim. De dolo. Non teneri de dolo eum qui affirmauit idoneum esse eum cui pecunia credebatur: nec nisi ex magna & euidenti calliditate de dolo actionem dari: & quod l. interpositas. C. de transaction. ad dolum arguendum, qualitatem causae principalis non sufficere: vt puta si adeo perspicuum & euidentis fuerit ius actoris, quod in hac specie accidit, vt non debuerit de eo transigere. Rursus quod tentatur donationem mutuam non valere propter defectum insinuationis, non admitto. Nam effectu fuisse eam donationem causa mortis ex eo apparet quod fiat ei qui superuixerit. §. 1. Institut. De donationib. nec me mouet quod in instrumento appelletur inter viuos, scientem quod de testatoribus ait. l. non aliter. §. vltim. de legat. 3. idem euenire cōtrahentibus & tabellionibus, vt plerumque abusuè loquantur, nec propriis nominibus atque vocabulis semper vtantur, & euentum effectumque rei quae agitur spectari tutius esse arbitror. Ad hæc quod fides abrogatur instrumento quo duo millia vxori adsignata & adscripta continentur ob signa testium quae omissa sunt contra constitutionem Regis, eo satis excusari factum opinor, quod res sit gesta pestis tempore, quo à contrectatione calami & chartae, contagionis malum iure meritoque testes horrent, aut etiam ipse tabellio veretur ne id mali testibus importet, si roget signa à singulis. Quae ratio contagionis etiam efficit, vt necesse non sit testes vno eodemque tempore adhiberi, etiam si id aliàs negotium quod geritur exigat: vt si testamentum fiat, & hoc tantum reperio non efficere contagionis metum, ne adsit legitimus testium numerus. Denique hoc solum non remittere: cetera igitur sollempnia remittere l. casus. C. de test. Et, vt tandem concludam, non esse aio causam cur frater maior viginti quinque ann. iuris vtriusque Doctor, & qui transactionem confirmauit pactis postea pensionibus aliquot acceptis, eam rescindi postulet, aut si de rescissione nihil dolcat maritus, in eius esse arbitrio, vt solutis his quae sibi deberi intendit ex bonis defunctae, quaeque ipsi fratri transactionis nomine dedit, hereditatem fratri restituat, atque ita vtriusque consensu transactione rescindatur. l. si diuersa. C. de transactionib. Nec enim si ratam manere velit transactionem, rectè desiderat data vel debita reddi sibi. l. cum proponas. C. eodem. l. penultima. D. eodem.

CONSULTATIO XLIX.

De militari testamento.

VI se à milite heredem nuncupatum esse ait, producit testes sex coram tabellione & septimum coram iudice. Dixi nullam esse productionem testium sex, nam fieri apud iudicem debet, non apud tabellionem. l. nullum. C. de test. & iudici probandum, l. quingenta. D. de probationib. l. 3. C. de conditio. ob turpem caus. non tabellioni. Sola testatio priuata fidem non facit. l. 3. C. de testib. l. 5. C. de probation. & priuata est, quae fit sine iudice. Quod autem quaeritur, an non aliter valeat testamentum iure militari quam si fiat in procinctu, Respondeo etiam si non fiat in procinctu testamentum valere iure militari, modò fiat in expeditione, in castris, in statiuis. Alioquin nihil distaret paganus à milite. Nam & à pagano in procinctu, in acie, in hostico quoquo modo factum testamentum valet. l. vltim. D. de testament. milit. ratione pari quod tunc temporis sit propè apud quemlibet intermortua memoria legum & ceterarum disciplinarum. Xenophon, *ὁρτων εἰς μάχην σὺν ὀπλοῖς πολλοὶ καὶ τῶν μαθημάτων ἐξίσταντο.* Ergo qui in expeditione testatur miles, in castris, in fossato, vt loquuntur, imò & qui in hybernis, vt meum iudiciū est, in statiuis, in praesidiis

A fidiis iure militari testamentum facere potest; ac proinde non est necesse vt adhibeat legitimum numerum testium, vt est in principio tituli De militari testamento, in Institut. vbi & vnum testem sufficere Theophilus noster scripsit. Equidem nullum testem necessariò requiro, ac satis esse opinor si aliis probationibus legitimis constare possit de voluntate militis. Nam l. Lucius. D. de militari testamento. non testes exigit, sed legitimas probationes, quarum plura sunt genera: nec ex §. 1. Institut. De testament. milit. puto rectè quosdam sedes interpretari statiuam, & malim, ædes, vt nominatim in l. vlt. C. de restitut. militum, Basilica pro in sedibus habent *ἐν τοῖς ἰδίοις οἴκοις*. aut certè idem est In sedibus, & In ædibus. vt l. 2. Cod. Theodof. de dom. & prot. & quòd sedes federa Theophilus interpretatur, siue federa exponas fossata, vt Sudas, id est, castra siue statiuam, vt l. 18. C. de episcop. audiend. falsum est non posse militem in statiuis castris iure militari testari.

CONSULTATIO I.

De substitutionibus.

C O A N N E S heredem sibi instituit Franciscum filium Ludouici fratris, & liberos eius masculos. Et si Franciscus vel liberi eius masculi, vel deinceps in infinitum liberi liberorum eius masculi in pupillari ætate, aut quandocunque morerentur sine liberis masculis eis substituit extraneos quosdam nominis & familiæ alterius, & ab eis quædam legauit. Franciscus heres extitit patri & patruo, & mortuus est relictis duobus liberis masculis Ioanne & Guillelmo qui & patri suo Francisco heredes extiterunt. Post hic Ioannes vita decessit relictis quatuor liberis masculis, Francisco, Felice, Alexandro, Guillelmo, qui deinde mortui sunt omnes sine liberis, excepto Francisco, qui reliquit liberos mares Alexandrum, Iacobum & alios, & testamento heredem reliquit uxorem, cui deinde supradicti liberi successerunt. Alexander & Guillelmus testati esse non proponuntur. Felix testamento uxorem suam heredem scripsit, quo iure possidet hodie portionem bonorum Felicis. Guillelmus autem frater Ioannis mortuus est, instituto filio suo Acacio, eique substituta filia sorore Acacij: post Acacius mortuus est instituto herede filio sororis sibi substitutæ, qui eo iure gerit se pro herede hodie in portione bonorum quæ fuit Guillelmi, aut eo in mente, mater. *Quæritur, An aduersus uxorem Felicis, & aduersus filium sororis Acacij, matremve eius liberis Francisci posterioris, iure substitutionis competat petitio hereditatis.* Dicebam, Ioannem à quo cœpit sermo, manatque quæstio omnis, videri substitutioni imposuisse ordinem scripturæ, vt in specie l. cum pater. §. penultim. De legat. 2. Et Francisco filio fratris substituisse liberos eius masculos, non etiam eos in eandem hereditatem coniunxisse. Nam dixit **E** quidem hoc modo: Heredem instituo Franciscum & liberos eius masculos, quod videtur esse perinde ac si dixisset, cum liberis eius masculis, quo casu coniuncti re & verbis inter se pater & liberi sunt. l. si quis Attio. & l. sequenti. De usufruct. ad crescen. l. vlt. C. de impub. & aliis substitut. Sed magis est vt coniunctionem illam pro disunctione accipiamus, vt sæpè fit in legibus testamentisq; , quod sequentia verba quibus disunctio exprimitur, euidenter demonstrant, Et si Franciscus vel liberi eius masculi. Ex qua clausula etiam apparet testatorem voluisse plures gradus substitutionis facere. Disiungere igitur non coniungere, & eadem clausula repetitur in legato feminis relicto à substitutis extraneis, videlicet, si Franciscus vel liberi eius masculi, vel liberi liberorum decederent sine liberis masculis. Et ne dixeris quòd Francisco nondum liberi vlli essent, substitutionem esse pro non scripta, nam & nondum concepti instituuntur rectè. l. placet. de lib. & post. Et mortui tantùm institutio est pro non scripta. l. penult. De his quæ pro non scriptis hab. non etiam nascituri, eius qui desit esse in rerum natura, non eius qui possit venire in rerum naturam. Denique sic statuebam ex eo testamento Francisco substitutos esse eius liberos Ioannem & Guillelmum. Ac rursus Ioanni ac Guillelmo eorū liberos, Ioanni putà Franciscum, Felicem, Alexandrum, Guillelmum, & Guillelmo fratri Ioannis Acacium, ac postremò

liberis hijs Ioannis Guillelmiq̄ue substitutos esse liberos eorum masculos . Nam inter li- **A**
 beros masculos in infinitum substitutio facta videtur l. heredes. §. vltim. ad Trebellia.
 Et extranei substituti tantum esse vltimo morienti sine liberis masculis. l. pen. C. de iunp.
 & alijs substit. Et licet sit facta substitutio in infinitum , nihil tamen accidit in hac specie
 contra modum lege constitutum. Nouel. de restitut. fideic. & Constitutione regia. Nec e-
 nim dum substitutio excessit quartum gradum , sed consistit tertio . Nec rursus post pu-
 bertatem quasi à pagano factam substitutionem verbis directis negandum est eam valere
 iure fideicommissi ex l. verbis. de vulgar. substitut. & argumento militis à quo solo facta
 substitutio puberi verbis directis valet iure fideicommissi. l. centurio. eod. l. precibus. C.
 cod. Nam vsus est verbis communibus quæ aptari tam ad directam quàm ad precariam
 substitutionem possunt. Vt enim substituo est verbum commune, ita instituo vel heredē **B**
 facio. l. ex facto. in princ. ad Treb. Et rursus verbum Substituo est cōmune, siue exprima-
 tur siue intelligatur. Quid enim refert? Imò & ex directa scriptura Vlp. lib. reg. scribit ple-
 risque hanc fuisse improbatam, heredem instituo tit. 21. quasi ambigua scilicet & ancipi-
 ti. Hoc quoque testatorem voluisse vt substituti omni genere substituti essent , perspicuè
 demonstrat clausula codicillaris adscripta testamēto, quæ etiam verba directa substitu-
 tionum vt pro precariis accipiantur semper efficit l. coheredi §. cum filia, de vulg. subst.
 Itemq̄; quod omnibus liberis masculis interdicit detractione quartæ Trebellianicæ cui
 tantum locus est in fideicommissaria substitutione . Et quod etiam nominatim id fidei-
 commissum appellat illo loco testamenti, Si non valet vt ordinauit, rogauit sibi venien-
 tes ab intestato, vt fideicommissum hanc suam voluntatem impleant. Ergo iure substi- **C**
 tutionis precariæ Franciscus filius Ioannis vocabitur in locum fratrum Felicis , Alexan-
 dri, Guillelmi, & in patruelis Acacij qui mortui proponuntur esse sine liberis masculis,
 vel Francisco præmortuo eodem iure sanè vocabuntur liberi Francisci, Alexander, Ia-
 cobus & si qui sint alij, in portionem bonorum quæ contigit patruo vel patruis, & in eam
 quæ contigit propiori sobrino Acacio, bonorum, inquam, quæ obuenerunt à Ioanne il-
 lo primo substitutionum auctore , nulla deducta quarta Trebelliana vel legitima, quo-
 niam omnem deductionem prohibuit testamēto vt potuit, & legitima nulla debetur eo-
 gnatis venientibus à latere. Ideoq̄; retinebunt tantum heredes testamētarij Felicis & Ac-
 cij, si quid ad testatores suos peruenerit ex bonis Ludouici quondā patris Francisci à Ioā-
 ne illo primo heredis instituti . namq̄; ea bona fideicōmissio siue substitutioni non fuisse **D**
 subiecta notissimum est, quia de pecunia non sua Ioannes testari non potuit l. cum pater.
 §. mando. de leg. 2. Item retinebunt si quid Franciscus primus vel alij superiores aliunde
 adquisierint quàm ex bonis Ioannis primi quod ad Felicem & Acacium peruenerit, vel
 si quid Felix & Acacius ipsi aliunde sibi adquisierint . Adhæc etiam adnotari volo nihil
 detracturam vxorem Felicis , vel filium sororis, aut sororem Acacij nomine legatorum
 feminis relictorum , quandoquidem à substitutis extraneis non à liberis feminis propo-
 nuntur ea esse relicta.

CONSULTATIO LI.

De substitutionibus.

MATERIA donauit inter viuos Iacobo & Ludouico sororis filiis,
 & eorum liberis masculis bona quædam , eosq̄ue inuicem substituit si
 quis eorum decederet sine liberis masculis, & omnibus quâdoque de-
 functis sine liberis masculis substituit instrumento donationis illum il-
 lōsve quem quōsve post testamento substitueret : deinde facto testa-
 mento, eosdem sororis filios heredes scripsit , & secūdam id quod do-
 natione erat expressum , si hi horumq̄; liberi masculi sine liberis ma-
 sculis morerentur, vt in ea bona venirent, quos testamento substitueret: existente prædi- **F**
 cto casu , videlicet Iacobo & Ludouico sororis filiis morientibus sine liberis masculis,
 (hæc sunt ferè verba testamenti) in ea bona substituit Iacobum filium Mariæ filix fratris
 sui, & alios eiusdem Mariæ liberos masculos , & his deficientibus alios plerosque gradus
 substitutionis fecit quibus semper masculos inuitauit . Ex Iacobo illo filio Mariæ natus

- A** est Ioannes, ex Ioanne Richardus. post mortem testatrix euenit, vt prior decederet Ludouicus sine liberis masculis, tum frater eius Iacobus relicto filio Anselmo. Et hic rursus filius relictis filiis quatuor, Iacobo, Ludouico, Claudio, Urbano qui omnes defuncti sunt sine liberis masculis, atque etiam feminis excepto Ludouico qui Claudianam filiam reliquit, Urbanus superuixit ceteris omnibus, quo tandem mortuo Claudiana ea bona de quibus agitur, possidere cœpit quæ Richardus iure substitutionis ad se pertinere contendit, quòd sit ex liberis masculis Mariæ. Quæritur an defecerit substitutio quòd liberi Mariæ altero gradu in hunc tantum casum substituti proponuntur, si Iacobus & Ludouicus sororis filij sine liberis decederent, qui casus non extitit, quandoquidem Iacobus filium suum heredem reliquit. Dicebam non defecisse substitutionem, vel substitutionis casum, qui ita euidenter expressus fuit tam in donatione quàm in testamento,
- B** Si Iacobus & Ludouicus, & eorum liberi masculi decederent sine liberis masculis, qui & manifestò repetitur in testamento per hæc verba, Prædicto casu. Si prædictus casus ille est, & idem est igitur substitutionis casus, licet testatrix subiecerit hæc verba, Videlicet si Iacobus & Ludouicus decederent sine liberis masculis. Nec enim restringunt substitutionis casum quem prædixit, quemque se prædixisse dixit, ita satis demonstrans se ad eum referri velle, atque impleri ex eo quem inchoat tantum hoc modo, Videlicet si Iacobus & Ludouicus sine liberis decederent, non etiam absoluit, fortè dum celeritati studet, vt in l. si ita quis. de heredib. instituend. et dum satis mentem suam ante se prodidisse putat, vel dum eloquitur quidem omnem illum casum, sed minus scribitur
- C** quod euenit sæpè l. 1. §. sin autem. l. quotiens. §. 1. de heredib. instituend. l. cum auus. de conditio. & demonstratio. l. vnum. §. penultimo. l. cum pater. §. cum imperfecta. de legat. 2. l. si in testamento. de legat. 1. l. verbum. C. de fideicommiss. Ac præterea omnino velim hac in re non tam testamenti quàm donationis scripturam spectari quandoquidem qui ita instrumento donationis scribit, quos testamento substituero, ij substituti sunt: in donatione ipsa eos substituisse videtur, non in testamento. l. assè. de heredib. instituend. l. institutio. de condic. instit. Denique sic statuo, in substitutione repetitum videri omnem casum paulò ante diligentius, & perquam euidenter expressum, quoniam & alia sæpè ex leuiori coniectura voluntatis defunctorum vel contrahentium in iure repetitiones tacitæ recipiuntur. l. 4. §. vlt. de pactis. l. Titia. §. 1. de verbor. obligat. l. in repetendis. de legat. 3. l. auia. l. quotiens. de conditio. & demonstratio. l. Latinus. de legat. 2. Rursus quæritur an defecerit substitutio liberorum Mariæ, quòd Iacobus filium reliquerit, & hic quoque Iacobi filius filios quatuor. Et respondeo, non tam defecisse substitutionis casum, quàm nondum extitisse. Quinimò post extitisse morientibus illis Iacobi nepotibus quatuor sine liberis masculis. pleraque videtur adempta, aut inutiliter data, quæ non data potius sunt l. 1. de regul. Caton. Et ita pleræque condiciones defecisse, quæ potius non extiterunt, ac quæ defecerunt quidem & non extiterunt, sed quæ non extiterunt non continuò & defecerunt. Alioquin non resumerentur, l. quidam. in princip. l. rogo. de fideicommiss. libert. l. pater. §. vlti. de conditio. & demonstration. Item quæritur an liberorum nomen accipiatur in infinitum, vt quando substituit Iacobo & Ludouico & eorum liberis masculis in hunc casum si sine liberis masculis decederent, intelligatur substituisse non tantum filiis, sed etiam nepotibus filiorum sororis. Quod putem, nam & in condicione substitutionis siue exprimat siue intelligatur, si sine liberis defecerit, constat liberorum nomen accipi latissimè. l. generaliter. §. vlt. C. de instit. & substit. l. liberorum. §. Diuus. D. de verbor. significat. l. iubemus. §. penult. C. ad Trebell. l. 1. C. de condic. insert. nec vlla nos ab ea interpretatione coniectura dimouet. Et consequenter si quærat deficientibus Iacobi & Ludouici liberis masculis, substituto Iacobo filio Mariæ, & aliis Mariæ liberis masculis, an Richardus Mariæ pronepos substitutus intelligatur: dicam substitutum videri, & falsò restringi liberorum nomen ad filios in substitutione fideicommissaria, quòd, vt aiunt, sit odiosa substitutio. Nam si odiosa esset, omiſsa non subintelligeretur, vt fit in specie. l. cum proponebatur. de legat. 2. Nec contra verba ex interpretatione induceretur, vt fit in specie. l. heredes. §. cum ita. ad Trebellian. Nec de casu traheretur ad casum, vt fit in specie. l. mulier. in princip. eodem titul. Omnis voluntas defuncti legitima, fauorabilis est. nam & latius accipitur l. in testamentis. De regulis iur. & adiuuatur interpretatione l. in substitutio-

ne, de vulgar. substitution. non adiuuaretur si esset odiosa. Exheredationem rectè A
dixeris odiosam l. cum quidam, de lib. & post. Ergo non institutionem, & si non institu-
tionē aut substitutionem directam, & fideicommissum multo minus, id est, substitutionē
precariam, quæ ut ait Vlpianus, non ex rigore iuris civilis proficiscitur, sed ex defuncti vo-
luntate nuda consistit. Et præter hæc quia video id toto testamento per multos gradus
substitutionum testatricem agere ut ad masculos perueniant bona, de quibus quæritur
& inde præsumo eā prætulisse in eis bonis liberos masculos cuiuscunque gradus ex Ma-
ria filia fratris progenitos Claudianæ, quæ nunc ea pro herede aut pro possessore possi-
det. Et rursus quæ prætulit Iacobum filium Mariæ ipsi Mariæ quamuis esset Maria san-
guine proximior & quemcumque marem propinquum cuiuscunque feminae prætulisse
censeo, Richardum igitur rectè agere petitione hereditatis aduersus Claudianam & bo- B
na vindicare substitutionis iure. Ius autem Claudianæ in ea bona nullum esse.

Appendix superioris Consultationis.

E Tsi videamur satis omnia complexi quæ vel ad confirmandam nostram vel refellē-
dam contrariam sententiam spectant, tamen refellemus eam copiosius. Hoc primū
statuunt contrariæ sententiæ auctores substitutionem factam Iacobo & Ludouico sub
condicione si sine liberis decederent, susceptis & superuenientibus liberis in vanum abi-
re. Esset ita sanè quasi defecta condicione substitutionis si Iacobo & Ludouico tantum C
facta substitutio fuisset. Sed facta etiam fuit eorum liberis masculis ut ex donatione & te-
stamento apparere superius docuimus. Ergo facta utique est filio Iacobi Anselmo & An-
selmi quoque filiis Iacobi nepotibus. nam liberorum nomē in his substitutionibus fidei-
commissariis si omissum latissime accipitur & nepotes comprehendit l. generaliter §. ult.
C. de Instit. & substit. ergo & expressum. Et consequenter si facta est Anselmi filius, his
morientibus sine liberis masculis, extitisse condicionem substitutionis magis dicendum
est. Res est aperta. Sed & si esset dubia, procliuiores esse debemus ad admittendam sub-
stitutionem, ut cum eodem modo Titio facta est substitutio, si sine liberis decesserit, &
Titius filium suscepit, verum dubitatur vter prior decesserit Titius an filius, magis faue-
mus substitutioni l. ex facto §. penult. ad Trebel. In illo loco. Cum autem quis ante aut
quis postea decesserit non apparet, extitisse condicionem fideicommissi magis dicendū D
est & l. cogi. §. 1. cod. In ambiguo id accipitur potius quo sustinetur fideicommissum. Et
utemur etiam in hanc rem non malè eo quod dicitur in l. Titia. §. 1. de leg. 2. non sic inter-
pretandam scripturam de qua quæritur, ut fideicommissum inutile fiat: maximè quia to-
to testamento id egisse testatorem apparet multis gradibus ut bona obuenirent maribus
non feminis, quem totum tenorem testamenti spectari conuenit, si quis velit perspicuè
videre, ut idem semper fuerit tenor voluntatis mares fœminis anteponendi. Et non ex v-
no versu testamenti ius dici oportere, sed ex antecedentibus & consequentibus perpe-
tuoque tenore & perpetua continentia eius, scriptura omnibus ex partibus considerata,
pertentata, perpensa. Et hoc si fecerit iudex planè ita iudicabit, vbi essent mares, noluisse E
testatricem vocare feminas. Et malè vtuntur aduersarij consilio Oldradi XXI. quod si le-
geris attente, inuenies non pertinere ad hanc speciem, qua proponitur testator substituis-
se heredibus suis & eorum liberis, sed ad aliam speciem, qua scilicet proponitur tantum
substituisse heredibus suis, si decederent sine liberis, non etiam nepotibus aut pronepoti-
bus, quæ utique expirat si filii nepotes superstites fuerint, nec postea mortuis nepotibus
sine liberis substitutioni locus esse potest, quoniam semel defecta condicio nō resūmitur
l. pater. §. ult. de condit. & demonstr. At in proposita specie non expirat. Itaque ex duæ
species sunt omnino diuersæ, nec quod in vna procedit, procedere etiam potest in alia. il-
lud quoque iisdem in mentem venit ut ab heredibus testatricis potius bona debeāt ob-
uenire ad liberos eorum heredum siue mares siue feminas quàm ad cognatos ex trans-
uerso, quam quis captionem ferat? De successione quæritur testatricis, & testatrici tam F
heredes instituti quàm substituti sunt cognati à latere omnes. Quid mea si heredibus in-
stitutis, hi sint partim descendentes, partim collaterales, Satis habeo quod sint omnes ei
de cuius bonis quæritur fratrum vel sororum liberi. nihil etiam moueor codicillo quo
vtuntur. nam in eo Mariæ liberi substituti proponuntur è quorum numero est Richar-
dus,

A dus, qui nunc his de bonis causam de integro agi desiderat iustissimas causas adferens longi silentij

CONSULTATIO LII.

De naturalibus liberis.

- B** Værebat̃ur si quis non habens vxorem ex muliere libera quam ipse vel alius loco ancille in operis habebat, filium procreauit eumque ex rescripto principis suum & legitimum fecerit, ex testamento quoque suo heredem instituerit cum nulli ei essent liberi iusti & legitimi, an is filius pro legitimo habeatur & in hereditate patris ex testamēto potior sit filijs natis ex sorore patris. Et dici posset ex rescripto principis filios tantum naturales legitimos fieri posse, naturales autem esse ex concubinato. hunc non esse ex concubinato, sed ex stupro. Iure autem ciuili ex stupro susceptos nullo modo fieri legitimos posse. Sed vt l. Stichum §. si Stichus de statu. lib. scriptum est Labeonis & Offlij sententiam rationem quidem habere, sed alio iure nos vt, ira dicam iure ciuili plerumque ita quidem se rem habere, sed alio iure nos vt, puta vt ex stupro cōcepti rescripto principis & aliis modis quibus suos & legitimos filios fieri receptum est, sui & legitimi fiant, cum & quandoque causa cognita adulterini eodem modo legitimi fiant. C. per venerabilem, qui filij sint legit. In illo loco, non naturalibus tantum sed adulterinis etiam dispensauit, vt in specie c. ex tenore eod. tit. Inuenio & iure ciuili ex causa quandoque à principe etiam filios incestos, legitimos fieri l. qui in prouincia §. vlt. de rit. nupt. Quod si ei de quo agitur etiam obiiciatur non potuisse eum à principe natalibus restitui & legitimum fieri non vocatis cognatis patris qui læderentur natalibus restituto filio illegitimo, quod optime probat l. nam ita de adopt. dicam huic sententię locum non esse si pater testamentum fecerit quia non nisi eo intestato defuncto cognatorum interfuit adhiberi se in restitutione natalium. In specie autem proposita pater testamentum fecit. Imò & in eo testamento filium illum de quo queritur heredem instituit quo solo fretus filius, etiam si pater viuis nullum impetrasset à principe rescriptum, ipse ius sui facile à principe adsequeretur & obtineret ex Nou. 74. Ad hæc queritur an rescriptum principis quò confirmatus est status filij, post infirmetur agnatione postumi vel postumæ, nati ex vxore legitima. Et inuenio donationem quidem rescindi posse agnatione postumi l. si vnquam C. de reuoc. donat. Et testamentum l. 3. de iniust. rupt. Sed non codicillos factos ab intestato l. penult. C. de iur. codic. l. 1. C. cod. Item ne restitutionem natalium. Quia nec qui factus est legitimus per subsequens matrimonium post natis iustis liberis, legitimus esse desinit l. nuper. C. de natu. lib. Et vt inuitus nemo fit suus & legitimus l. vlt. de his qui sunt sui vel alien. iur. ita nec inuitus suus esse desinit nec inuitus emancipatur l. iubemus C. de emancip. lib. & Nou. 89 Ergo nec agnatione postumi quem semel princeps suum & legitimum fecit, legitimus esse desinit. Et ita Franciscus Ripa concludit ad d. l. si vnquam. & alij plerique interpretes. Sed rursus queritur, hoc posito non concessio, agnatione postumi restitutionem natalium infirmari, an ea conualescat mortuo postumo, parente viuo. Et dico ipso iure non conualescere, sed cum ualuerit ab initio, facile eam tuebitur prætor medio tempore defuncto postumo sicut & testamentum tuebitur quod ruperat agnatio postumi si is viuo patre moriatur l. postumus, de iniust. rupt. Vltimo queritur si à principe rescriptum impetratum sit nomine filij naturalis & filius spurcius sit non naturalis, an ex eo possit iura sui & legitimi filij sibi vindicare. Crediderim hodie posse, quod naturalis appellatione abutamur eamque porrigamus etiam ad eos qui ex stupro nascuntur. Consuetudo cum omnium rerum tum maximè verborum domina est, & vt in causa testamentorum, ita & in causa actionum quarumcumque ad verborum proprietatem non descendimus cum eis abusive populus vititur aut abusiue vsum esse apparet eum qui verba concepit l. non aliter §. vlt. de leg. 3. l. cum de lanionis §. optimum. de instr. vel instr. leg.

CONSULTATIO LIII.

A

De Substitutionibus.

ATER filium testamento heredem instituit eique si sine liberis vita fungeretur, per fideicommissum substituit postumum marem qui ex vxore nasceretur, & postumo æquè si sine liberis moreretur substituit Barbaram filiam suam. Non nato postumo, ac postea mortuo filio sine liberis, quæritur an hereditas pertineat ad filiam iure substitutionis fideicommissaria. Et mouet quod nato postumo quidam volunt interruptum esse ordinem substitutionis, quibus non ideo concedendum est filiam à substitutione remoueri. nam si directa substitutione substitutus substituto intelligitur substitutus instituto l. coheredi in pr. de vulg. subst. & fideicommissaria substitutione multo magis, in qua testatoris voluntas sola potissimum spectatur non rigor iuris l. heredes §. cum ita ad Trebell. Quæ voluntas utique hæc fuit non tantum, sicut expressit testator ut nato postumo ac postea mortuo sine liberis, sed etiam ut postumo non nato in hereditatem filia veniret: eadem ratione quod si in directa substitutione fit extensio secundi casus ad primum. i. pupillaris ad vulgarem. l. iam hoc iure de vulg. substit. ita ut (quemadmodum in caussa Curiana tractatum fuit de qua M. Tullius & Fab. Quintilianus) substitutus postumo qui nasceretur, postumo non nato, ex substitutione venire & succedere possit, & multo magis eadem extensio recipienda est in fideicommissariis substitutionibus. In proposito igitur non est quod dubitemus postumo nõ nato siue viuo siue mortuo filio qui heres institutus est, certum esse cœperit postumum non nasciturum, ad substitutionem admittere filiam, & secundum substitutionis gradum habere pro primo, deficiente primo, sicut perempto primo gradu institutionis dicitur testamentum capere exordiũ à secundo. l. 3. §. ult. de lib. & post.

CONSULTATIO LIIII.

De Feudis.

VCIVS Titius feudi quod commune habuit cum alio, partem Ludouico filio suo maiori natu in testamẽto prælegauit, simul & alia bona quædam ea lege nequid horum alienaret extra familiã, sed totum liberis gradu proximioribus, & his deficientibus, fratribus ætate maioribus conseruaret. Itẽmque ea lege ut nequid amplius ex paternis vel maternis bonis speraret & ut fratribus in annos singulos certam summã daret. Post codicillis idem testator eidem Ludouico permisit quæ acceperit prælegati iure, vendere fratribus solis. defuncto testatore Ludouicus agnouit legatum & non multo post ab Imp. Ferdinando & Maximiliano inuestitus est de feudo supradicto, ita ut deinceps id alodij condicione & iure teneret ac posset alienare extra familiam. Ad hæc notandum est feudum huiusmodi initio manasse ex concessione Ludouici Imp. nec ab eo tẽpore maiores L. Titij vnquam de eo feudo inuestitos fuisse neque id recognouisse ab Imperatoribus sed quasi propriũ & liberũ optimo iure semper possedisse per annos fere CC. Hinc quæstiones oriuntur multæ. Ac primum quæritur an obligatio feudi tempore sublata sit. Et dicerem sublata esse ex Constitutione Friderici qui videretur idem ius dedisse Neapolitanis quod ceteris qui in orbe suo erant sequebantur, relata in Constit. Neapol. 3. tit. 38. Quæ dum ait domino ius suum persequenti feudi nomine nihil obstare præscriptionem xxx. annorum, satis indicat obstare xl. quia vbi illa cessat, hæc non cessat l. omnes. C. de præscr. xxx. ann. Et multo magis obstare. C. aut CC. annorum præscriptionem. nam quod dicitur in l. 5. C. de apochis pub. & No. 30. nullam temporis prolixitatem publico nocere, hoc dicitur tantum de locis publicis veluti foro, circo, campo publico, æde sacra quæ mores ciuitatum vsibus priuatis exemerunt. Aliàs enim ius publicum xl. annorũ præscriptione tollitur d. l. omnes. Item quod dicitur in l. competit. C. cod. est tantum de tributis aliisque pensationibus publicis, quibus prædia nullo temporis spatio redduntur immunia, non de alio iure publico, principali siue fiscali: non de iure feudi.

- A Semper excipio, nisi alius mos aliave lex regionis aut municipij fuerit. Item quæritur an L. Titius potuerit bonis quæ olim maiores ab Imperatore Ludouico in feudum acceperant, condiciones eas in prælegando quas apposuit apponere. Et consequens est potuisse quasi bonis propriis, quandoquidem prolixitate temporis in ius proprium ea bona transferunt, & unusquisque propriæ rei legem dicit quam vult l. cum dos. l. ob res. §. i. de pact. dotal. Sed etsi ius feudi Imperatori deperiisse negaueris. C. aut CC. annorum silentio, tamen verum est non male vasallum testamento cauisse de feudo seruando primo genitis quatenus ea re non fit deterior cōdicio feudi, nec interest quicquam domini eam legem feudo non imponi, si modo primogeniti idonei feudo obtinendo fuerint, quod semper intelligitur l. vt gradatim §. i. de muner. & hon. & plerunque id est commune vasallorum
- B votum, vt feuda primogenitis obuenant, erga quos est pietas maior, quod nos hi donent primum vel posteros nostros nomine patrum vt Iphigenia dixit patri apud Euripidem *πρώτη σε ἐχάλεσε πατέρα ἔσπευον ἐμε.* i. prima te patrem vocaui & tu me filiam. Et de ea Lucretius. Nec miserè prodesse in tali tempore quibat, quod patrio princeps donarat nomine regem. Et merito Æschines reprehēdit Demosthenem quod filium *πρώτῳ αὐτὸν πατέρα προσεπεῖσαι.* i. quæ cum prima patrem appellasset, non eluxisset in Oratione contra Ctesiphonem. Porro cum hoc senserit Imp. qui feudum primus concessit vt ad liberos eius cui concessit, feudum transfereat, non videtur ei ademisse electionem primogeniti. Imo vt qui vetat heredem alienare extra familiam, heredi non aufert electionem l. vnum ex familia. §. sed si fundum de leg. 2. l. filiusfa. §. cum pater de leg. 1. l. pater filium, ad leg. fal. vt item quæ vetus lex vetat lucra nuptialia mulierem alienare exteris, mulieri non aufert electionem cui liberorum ea relinquat l. 3. l. generaliter §. diuidendi. C. de sec. nup. Ita princeps qui cui feudū concedit familiæque eius, non videtur ei abstulisse facultatem eligendi cui potius ex familia sua à se feudum obueniret. Rursus quæritur an inuestituræ factæ in personam suam potestate fretus Ludouicus ea bona alienare possit extra familiam. Et respondeo non posse ne faciat contra voluntatem ne contra prouidentiam defuncti qui ea bona in familia seruari voluit. non potuisset quidem is legem dicere ne alienarentur simpliciter. Sed cum adiecerit ne alienarentur extra familiam, ea lex vtique seruanda est quasi fideicommissio familiæ relicto. l. filiusfam. §. diui. de leg. 1. nec infirmari potest villo rescripto vllæue inuestitura imperatoris l. si testamentum. C. de testa.
- C sicut nec contractus cuiusquam vis infirmari rescripto potest. l. 5. C. de reuoc. don. l. 9. C. de don. ante nupt. l. 3. C. de resc. vend. Imo indignus videtur iudicio defuncti qui id egit, vt euerteret fideicommissum, vt non pareret iudicio defuncti, id est quem non dispuduit ab imperatore inuestituram petere cuius remedio eluderet iudicium defuncti l. si patroni. §. sed nec illud. D. ad Trebell. & hoc si contenderis, facile viceris, & facilius si omnino intenderis implendam esse voluntatem defuncti, implendas condiciones adscriptas fidei commissio. Alioquin filius fideicommissi persecutionem esse. Ea tantum in parte nolo seruari voluntatem defuncti qua de bonis maternis cauit vt eis se abstineret Ludouicus quia alienæ rei vel alienæ successioni non potuit legem dicere l. cum pater §. mando. D. de leg. 2. l. vlt. de suis & legit. her. Ex his satis dirimuntur quæcunque circa speciem propositam
- D in consultationem quæstiones deductæ sunt.
- E

CONSULTATIO LV.

De testamentolographo.

F ANDREAS testamento Claudium fratrem suum heredem instituit & substituit Petrum alterum fratrem suum, & eidem Petro quædam legata reliquit quæ & codicillis ad testamentum factis ampliauit. post aliud testamentum fecit holographum. i. totum scriptum, subscriptum signatumque manu sigilloque suo, quo eundem Claudium heredem instituit, Petro autem minus legauit quàm priore testamento & codicillis, & quod se omni iure in eo cauit valere velle, nec tamen vllos testes adhibuit in eo, etiamsi extrema parte testamenti scripisset se adhibiturum. Petrus de-

fiderat sibi præstari legata ex priori testamento. Claudius constituit ea tantum deberi que
 relicta sunt ex posteriore. Quæritur ex quo testamento legata peti possunt. Dicebam po-
 sterius testamentum cum imperfectum sit, sine dubio nullum esse. non rûpit igitur prius. **A**
 §. ex eo. Instit. quib. mo. test. inf. & licet verum sit posteriore testamento non iure facto rû-
 pi prius iure perfectum, si in posteriore sint instituti qui ab intestato venire possunt. l. 2.
 D. de iniust. rup. & irr. test. hoc tamen non aliter procedit quàm si posteriori interuene-
 rint quinque testes. l. hac consultissima §. si quis autem. C. de testam. Nam siue posterius
 pro codicillo siue pro donatione caussa mortis acceperis in vtraque dispositione exigun-
 tur quinque testes l. vlt. C. de codicill. l. vlt. C. de donat. caus. mort. Ac præterea posteriore
 vnus tantum ex his institutus est qui ab intestato venire poterant non etiam alter: adeo
 vt constitui necesse sit posteriore testamento prius non esse sublatum, maxime cum appa-
 reat testatorem ad posterius testes adhibere voluisse l. si quis eum. D. qui testam. fac. pos.
 qui & in nuda voluntate saltem tres exigerentur l. sancimus. C. de testam. Ex his efficitur
 Claudiùm rem si velit deducere ad causam intestati, esse eturum vt Petrus ex æquo he-
 res sit ab intestato, aut si hereditatem vindicet ex priore testamento, quam vtique non
 potest vindicare ex posteriore, & legatis obligari priori testamento relictis, quæ si soluere
 detrectet, ex No. de hered. & falc. quasi indigno hereditas auferenda est & transferenda
 in fratrem qui ei substitutus est. Et quod dicitur in No. Valentiniani in holographo te-
 stamento testes non esse necessarios l. 2. de testam. hoc ita verum est, nisi testator testium
 præsentia elegerit, quam vtique elegisse cum ex eo apparet quod signa testium quos post
 nominaret se adhibiturum scripserit. Et ita cum ea Nouella cauisset etiam sine testibus **C**
 valere testamentum holographum recte subiicit. Cum tamen testium præsentiam elegit
 testator, legitimum numerum testium oportebit adhiberi. Etiam id contra Claudiùm
 omnino facit quod non careat dolo qui propter compendium ex primo testamento in-
 stitutionem valere velit & legata ex secundo non ex primo præstare. arg. l. Iulianus D. si
 quis om. cau. test. Et pro Petro quod est in l. si iure de leg. 3. ex posteriore testamento im-
 perfecto fideicommissa vel legata (vt promiscue loquimur hodie) non deberi, quod ita
 demum videtur testator à priore testamento recedere voluisse si posterius valiturum
 esset. Et infirmari legata nuda voluntate l. 3. §. vlt. de adim. leg. l. militis. §. penult. de milit.
 testam. Sed ne nudam quidem voluntatem esse cui testes non sint adhibiti quos adhibe-
 re defunctus voluit. **D**

CONSULTATIO LVI.

De adoptionibus & de nobilitate.

VM quæreretur an ignobilis fieret nobilis si adoptaretur à nobili, & alij ad-
 fererent nobilem fieri, alij negarent, & plerique omnes hanc in rem abuterentur
 iuris allegationibus, dicebam honorem & dignitatem separandam esse à
 conditione & statu hominis vt l. falsa §. sed si cui D. de condic. & demonst. §.
 quibus Inst. de cap. deminut. Conditione autem alios esse ciues, alios peregri-
 nos. Adoptionem ex ciue peregrinum aut ex peregrino ciuem non facere. Imo nec ciui-
 tatem mutare sed adicere, adeo vt adoptatus tam in patria sua quàm in patria adoptato-
 ris munera ciuilia & honores obire cogatur. l. 7. C. de adopt. l. 1. l. ordine. §. vlt. D. ad muni-
 cip. l. ciues. C. de incol. Rursus conditione alios esse libertinos alios ingenuos. Adoptione
 ex ingenuo libertinum vel ex libertino ingenuum non facere. l. vlt. de stat. hom. l. vlt. de
 adopt. Sane ingenuum à libertino adoptatum nusquam inueni. Libertinus quandoque
 adoptatur à patrono ipso vel à patre naturali caussa probata. d. l. vlt. de adopt. l. 3. C. codic.
 & iura quidem ingenuitatis nanciscitur in familia adoptatoris, ingenuus non fit l. scien-
 dum de rit. nupt. Aliud esse habere honorem vel iura ingenuitatis, aliud ingenuum fieri.
 l. 2. C. de iur. aur. ann. Solus princeps libertinum ingenuum facit natalibus restituendo,
 quod & ipsum non potest facere inuito patrono l. vlt. de natal. restitu. sicut nec ciuitate
 cum Romana donare si latinus sit, aut dedititorum numero. vt ex epistolis Plinij constat **E**
 quibus Harpocrati & propinquis Postumi Marini à Traiano ciuitatē Romanam petit.
 Porro conditione alij sunt serui, alij liberi. Et adoptio hodie ex seruo liberum facit. §. vlt.
 de adopt. hoc fauor liberratis extorsit. nec enim hic fuit legitimus modus dandis liberta-
 tibus, sed vindicta, census, testamentū & alij solemnnes quidā. Alij sunt præterea sui iuris,
 alij

- A** alij alieni iuris & potestatis. Et sane adoptio eum qui sui iuris est, redigit in potestatem filium scilicet alienum vel etiam filium ipsius adoptatoris emancipatum l. 12. de adopt. vel naturalem l. vlt. de adopt. l. vlt. de iis qui sunt sui vel al. iur. quod tamen hodie non obtinet in naturali suscepto ex concubinato. l. legem. C. de nat. lib. No. 74. & 89. Et ex vna familia transfert in aliam, ex vno nomine transfert in aliud, scilicet alterius familiae nomen l. qui liberis. §. 1. de bon. poss. sec. tab. Atque ita adoptio gentem mutat, genus vero non mutat l. 1. §. cognationem, vnd. cogn. Est enim genus à natura, & ius naturæ immutabile. Secundū quod nobilem ex ignobile adoptio facit, si gentem spectas, cum & Ciceronem sociasse se Pisonum familiae vt se nobilitaret Trebellius Pollio scribat in xix. Tyranno, non si genus spectas nisi id agatur specialiter adoptione facta apud principem arg. l. sed si hoc §. patronum de in ius voc. quia hæc nobilitas ducitur ex genere, vt galli dicūt, *la verge anoblit*, vel ex beneficio principis & concessione feudi cui & posteris aliquot longa serie successerint incubuerintque, in quod certum est ex libris feudorum non succedere adoptiuos. Inuenta tantum & comparata in hoc adoptio est propriè vt filium faciat, non vt ciuem ex peregrino, non vt ciuitatem mutet, non vt ingenuum vel liberum faciat, quanquam hodie admittamus per adoptionem liberum fieri, non vt nobilem. Et contra tamen ex nobili ignobilem per adoptionem fieri, ex patricio plebeium sua quemque sponte constat ex Orat. Ciceronis pro domo sua. mutare genus sua sponte, cum & ex libero se sua sponte seruum facere possit. Ex matrimonio patricij generis mulier quoque vltro si velit in plebem transit, vt de Virginia Lilius scribit lib. x. nisi à principe donata sit ornamentis conu-
- C** gij nobilioris, quod veteres Impp. affinis suis detulisse & his maxime quæ nobilitatos maritos non habuerant ne innobilitatæ manerent, Lāpridius scribit in Heliogabalo. Plebeia autem genere mariti nobilitatur ex constitutione l. mulieres. C. de dignit. quæ citra constitutionem illam non genere nobilitaretur sed dignitate tantum augetur, dignitatem enim separo à generis & sanguinis conditione, & aliter quàm de ea supra constituerim, dico dignitatem per adoptionem acquiri vel augeri, sed non etiam minui l. In omni l. per adoptionem de adopt. l. 7. de senator. vt si plebeius adoptatus sit à senatore vel decurione, eadem dignitate, prærogatiua & priuilegiis iisdem fruitur quibus filius naturalis senatoris, quandiu in familia patris adoptiui manet. Atque ita particeps fit honoris paterni eumque honorem propagat in liberos suos l. liberos de senator. l. ex adoptiuo de adopt.
- D** Quod si senator vel senatoris filius adoptetur à plebeio non amittit dignitatem senatoris vel senatoris filij d. l. per adoptionem.

CONSULTATIO LVII.

De oblatione & depositione pecuniæ debitæ, & alijs articulis.

- L** C I V S Titius creditor cui debebantur salis modij tot ex causa emptionis, pecuniam sibi solui cavit pro sale intra diem certum, & si nō solueretur intra eum diem salis sibi petitionem integram fore præstato venditori eo quo tum pluris sal foret quàm venditionis tempore. venditor intra eum diem absente creditore & creditore creditoris cui scilicet L. Titius illud nomen cesserat, ad
- E** domum cessionarij facti procuratoris in rem suam, offert pecuniam testibus præsentibus & deponit apud Tabellionem, nec vlla tamen oblationis & depositionis habet acta quæ proferat. post diem Cessionarius interpellat debitorem absentem ad domum, deinde absente cessionario nec vlllo domi procuratore relicto debitor rursus offert eandem pecuniã per filium Tabellionis iam mortui apud quem pecuniam deposuerat. Et denuo reuersus cessionarius interpellato debitore per literas petiit sibi fortè solui, & id quod interest, debitor se soluturum promittit. Sed litigat de æstimatione eius quod interest. & ad extremum à L. Titio pecunia debita cessionario eidemque creditori suo soluta, lis à cessionario omnis translata est ad L. Titium. Quæritur an debitor moram fecisse videatur. Et puto oblationem & depositionem debitoris non rite factam videri, tum quod debuisset offerri pecunia absente creditore non tabellione sed iudice adito, ibique deponi vbi iudex deponi iussisset l. si creditrici l. acceptam C. de vsur. tum etiam quod importuno tēpore obtulerit & quasi captato tempore absentis creditoris vel cessionarij qui nullum domi procuratorem reliquerat. Exigitur enim in oblatione, temporis oportunitas l. si soluturus de solut. Ac præterea idem debitor postea conuentus vt solueret, conuentioni non paruit, vt

debut l. debitor. D. de vsur. & vero rescribendo se soluturum sortem & id quod interest, A
 satis fatetur se fecisse moram oblationis ac depositionis defensionem omittēs, quæ si rite
 facta esset eum proculdubio liberaret præstatione eius quod interest & sortis periculo om-
 ni l. j. in fi. de vsur. l. tutor pro pupillo in fi. de admin. tut. l. qui x. de sol. l. stipulatus sum
 Damam de verb. oblig. Ad hæc quærebatur si creditor vel cessionarius mandauerit cre-
 ditori vt vel pecuniam vel salem exolueret, an videatur renunciaffe cautioni qua integrā
 sibi fore salis petitionem cauit si pecunia ad diem non solueretur. Et respondi non aliter
 ci renunciaffe illum videri quàm si pecuniam aut pecuniæ partē acceperit vt in l. de lege
 §. vlt. de leg. commiss. & glossa in l. sequenti. nec temere quacūque arrepta occasione vel
 coniectura voluntatis adsi ngendas renūciationes esse l. naturaliter §. nihil commune. D.
 de acquir. poss. l. qui familiæ. D. fam. her. l. non vtique de except. Item quærebatur an vt B
 probem non rite factam oblationem & depositionem iure allegare possim non fuisse eā
 redactam in literas, & respōdi in oblatione, testium præsentiam sufficere l. si creditrici. C.
 de vsur. Et constitutionem regiam quæ vult omnia negotia ex scripto transigi, ad contra-
 ctus duntaxat pertinere non etiam ad oblationes & consignationes pecuniarum debita-
 rum. Idem respondi quærenti an iure translata esset lis à cessionario in L. Titium, iure trās-
 latam videri, quia proponitur L. Titius quod cessionario debebat soluisse l. quæ omnia §.
 vlt. & l. seq. D. de procur. ideoque nec cessionario esse fraudi iudicij translationem, nec
 quod à cessionario lis inchoata fuerit ex eius persona ducere quicquam debitorem posse
 quo magis se tueatur à salis præstatione qui moram fecisse in pecuniæ præstatione, rem-
 que omnem longis frustrationibus traxisse manifestissimus est. Idem quærenti an saltem C
 L. Titium ex lege contractus debitori persolvere oporteret hyperocham. i. id quo tem-
 pore solutionis sal pretiosior est quàm fuerit tempore emptionis, respondi legem contra-
 ctus esse seruandam. nec tamen quod de ea implenda nihil sententia iudicis comprehen-
 sum fuerit, ideo minus ratam esse sententiam, qua debitor salem soluere dānatus est. Sal-
 uam enim esse reo petitionem hyperochæ ex lege contractus. Argum. l. vlt. C. quan. pro-
 uoc. non est nec. Item quæsitum est an sit audiendus qui damnatus est præstare salem, si
 per libellum petat æstimari salem & offerat æstimationem. Et respōdi non esse audiendū,
 quia cū de eo controuerteretur, pecunia an sal præstandus esset, iudex ita pronunciauit,
 ne reus excederet carcere antequam salem ipsum præstitisset. nec defungi quemquā posse
 solutione æstimationis qui præcisè rem ipsam dare debeat nisi iustam causam adferat cur D
 vtique rem ipsam præstare non possit. l. vlt. C. de fid. lib. l. si dominus §. qui confitetur & §.
 seq. de leg. 1. §. perficiuntur Institu. de donat. nec obstare cōstitutionem regiam de fructi-
 bus æstimandis quoniam sales qui petiti sunt pro re principali accipiuntur, nec sunt ac-
 cessionis vice, vt fundi fructus. Quin & fructus omnes si petiti intelliguntur pro corpore
 haberi principaliter in iudicium deducto nō pro accessione, adeo vt & eorum vsuræ ve-
 niant officio iudicis, quæ non venirent si accessionis locum obtinerent l. heredi. §. vlt. de
 petit. hered. Postremo quæsitum est an si L. Titius post rem iudicatam cū aduersario non
 dum carcere liberato transegerit non teneatur aduersarius ex ea transactione, si carceris
 tædio antequam transigeret seorsim protestatus sit se non ex animo transacturum. Et
 dixi hoc iure nos vri, vt eum releuet protestatio ex Accursij sententia in l. qui in aliena §.
 vlt. de acquir. hered. Et hoc amplius post rem iudicatam à qua appellari non potest, pa- E
 ctum nisi donationis causa interponatur & insinuetur, seruari non oportere l. & post
 rem l. post rem de transact.

CONSULTATIO LVIII.

*An substitui possit filio in bonis quæ ex donatione capit facta in nuptiis
 contrahendis inter patrem & matrem.*

TABVLIS nuptialibus donauit vir bona quædam vni ex filiis qui ex eo ma-
 trimonio nasceretur, quem ipse eligeret, & susceptis liberis moriens testamēto F
 maiorem natu heredē instituit, eique per fideicōmissum substituit alterū filiū.
 Dubitatur de fideicōmisso an valeat, quod institutus filius pro electo habeatur
 l. si quis prioris §. certum C. de sec. nu. l. vnū ex familia §. si duos. de leg. 2. Et electo tabulis
 nuptialibus donatū videatur inter viuos. Non possit autem à donatario inter viuos fidei-
 commissum

- A cōmissum relinqui l. cum quis decedēs §. pater. de legat. 3. quia corū tantū fidei cōmittere quis potest ad quos morte eius peruenit aliquid l. 1. §. pe. de leg. 3. Dicebā nō esse donatiōne inter viuos quæ facta est ei qui in rebus humanis nondū esset: & quāuis filio nondū cōcepto, donari possit exēplo institutionis l. placet D. de lib. & post. tamen effectū donatiō nō habet antequam nascatur & eligatur filius vel, vt proponitur, heres instituat a patre. Quæ el cctio vel institutio cum vires accipiat ex morte patris, consequens est rectē ab eo fideicōmissum relinqui, sicut si viuus maritus donauerit vxori, quia ex S. C. donatiō confirmatur morte mariti l. 1. §. 1. de dot. præleg. ideo comparatur fideicommissio, & ex ea deducitur Falcidia l. cum hic status §. 1. de donat. int. vir. & vxor. l. 12. C. ad leg. Fal. Et etiam si nihil præterea morte mariti ceperit vxor, eius fidei committi potest vt res donatas alteri restituat l. sequens. de leg. 2. Igitur & in proposito casū donatiō confirmata testamēto & morte patris, fideicommissaria substitutione onerari potest. Idem hoc argumento comprobati potest quod reuocari & adimi potest l. quidam testamento §. vlt. de leg. 1. potuit autem electo pater adimere bona quæ in eum contulit titulo institutionis, mutato testamento & altero filio herede scripto. Ergo & per fideicommissum eadem filio bona adimere potuit. nec sanē alia ratione à legitimo herede fideicommissum relinqui potest, quàm quod factō testamēto defunctus ei potuerit adimere bona l. conficiuntur D. de iur. cod. Denique frater fratri substitutus per fideicommissum in specie proposita, deductis quartis in cetera omnia bona veniet quæ ad fratrem maiorem natu ex institutione perueniunt. Reliquis autem fratribus legitimam portionem deberi ex vniuersitate bonorum quæ morientis fuerint, in comperto est.

CONSULTATIO LIX.

De conuentione aduersa iuri publico & præscriptionibus.

- C** V M conuenisset inter fratrem maiorem natu & minorem vt quintam portionem quæ ex more regionis debetur minori natu æstimatam c. c. aureis minor natu teneret, haberet, possideret, quoad maior natu oblata æstimatione c. c. eam portionem ab eo redimeret, quod & cauit sibi posterisq; suis licere cum eis videretur, & quæreretur an valeret ea conuentio, dixi non valere conuentionem quæ expugnat ius publicum, & portiones quæ legibus aut moribus deferuntur nulla cautione onerari posse l. si patronus in prin. D. de donat. quod obtinuit etiam in Falcidia debita heredi extraneo ante Constitutionem Iustiniani l. vlt. C. ad leg. Fal. ad quam inflexa videtur à Triboniano altera pars d. l. si patronus. Et rursus si valet ea conuentio, cum quæreretur, an ius redimendi portionem quintam excluderetur præscriptione C. annorum, dixi excludi etiam præscriptione xxx. annorum. huic enim peremptoriæ præscriptioni & patronæ humani generis, vt Calsiodorus ait, subiici actiones iuraque omnia, & quæ leges quicquid mores præscriptionē tollunt, non intelligunt præscriptionē xxx. an. vt l. 1. C. de bo. mat. & aliis plerisque, ac multo minus C. aureorum, cum & quæ legibus dicuntur actiones perpetuè cōpetere aut esse perpetuæ finiuntur annis xxx. quam sententiam memini Andream Tiraquellum in suis libris suis argumentis quantum potest suo more confirmare. & præterea quam legem esse in Belgico narrat qui me consulit ne ius retractus tēpore perimatur, id de eo iure est quod lege cōpetit agnatis, non de eo quod ex conuentione venit, nec in illo quoq; puto Belgicam legē cōprehēdere immensum tēpus, puta C. annorum. Et quod in cōuentione adiectū est, Cum videbitur, ea verba dico esse accipienda pro viri boni arbitrio l. fideicommissaria 3. §. 1. D. de fid. lib. qui vtiq; non admitteret post C. annos offerentem cc. aureos pro supradicta portione quinta, quæ hodie, vt ille narrat, æstimatur D. C.

CONSULTATIO LX.

De persecutione portionis debitæ liberis.

- F** VÆREBATVR an perptua esset persecutio portionis debitæ liberis tam ciuili quàm naturali iure, vel potius debitæ naturali iure, vt ait No. 1. τὴ φύσιν & taxatē ciuili iure vel lege Glicia. Dicebam non esse eius pactionis proditam specialem persecutionem, sed hoc tantum liberis exheredatis vel quibus minus legi-

tima portione relictum est datum, vt agant de inofficioso testamento patris, quæ actio ^A
 quinquennio finitur l. contra. l. si quis filium. §. vlt. C. de inoffic. test. l. 2. C. in quib. cau. in
 int. rest. non est nec. & iure nouo quibus minus legitima relictum est, vt his competat a-
 ctio supplementi. l. omnimodo. l. si quando. §. illud. §. & generaliter. l. pen. C. de inoffic. test.
 quæ cum successerit in locum quinquennalis actionis. i. querelę inofficiosi testamenti, &
 eam arbitror eodem tempore esse concludendam. & ita Bartolus quoque scribit. nam &
 olim vt dixi, cui minus portione debita relictum esset, dabatur querela inofficiosi testa-
 menti. Et ita datur liberis querela inofficiosa donationis, non tantum reuocandę sed &
 supplendę legitimę portionis causa, intra quinquennium tantum. l. vlt. C. de inoffic. don.
 & ad exemplum eius querela inofficiosa dotis. Liberis autem præteritis quæ datur bono.
 possessio contra tab. annua est. Neque alias actiones inuenio datas liberis legitimę por- ^B
 tionis aut per causam eius assis persequendi gratia. Sic igitur statuo nullas eo nomine a-
 ctiones esse perpetuas. Nam ius dicendi testamentum nullum quod competit liberis suis
 præteritis, non est actio, sed ipso iure quod est nullum, & perpetuò est nullum. Et si quid
 forte pater vendiderit in fraudem filij quominus portio debita ad eum perueniret, filio
 persequendę suę portionis in emptorem quasi Fabiana vel Caluisiana actio non compe-
 tit: quia iniquum est patri vt sit impedimento filius, præterquam si bona sua donet effu-
 sè, nec alienet & administret ea liberè, vt è contratio non est æquum filium emācipatum
 impediri à patre. l. 2. D. si à par. manu. fuer. & quia non est honestum coargui fraudem pa-
 tris ne post mortem quidem, cui tam mortuo quàm viuo debetur reuerentia l. apud §. ad ^C
 uersus. D. de do. exc. Et alia est ratio impuberis adrogati cui datur quasi Fabiana vel Cal-
 uisiana si quid adrogator fecerit quominus quarta Antoniana ad eum perueniret. l. vlt. D.
 si quid in fraud. pat. quia defunctum patrem adoptiuum non eadem memoria colere de-
 bet qua naturalem, cum neque vitium nisi tandiu quandiu durat adoptio & iure pote-
 statis magis quàm debito honoris. l. adoptiuum D. de in ius voc. & seruemus hoc quoque
 soli impuberi adrogato, non puberi datum esse. Quod si filio utilis Fabiana vel Caluisia-
 na competeret in portionem legitimam faterer fore perpetuam, exemplo patroni. l. 3. §. 1.
 D. si quid in fraud. pat. cui propriè in portionem legibus debitam competit actio Fabia-
 na vel Caluisiana aduersus eum cui libertus alienauit in fraudem patroni, non filio si alic-
 nauerit pater, non patri manumissori si alienauerit filius. d. l. 2. Dico, patri manumissori, ^D
 quia non omnis manumissio libertinum facit. Quæ fit à domino libertum facit, & non
 est iniquum libertino homini non esse liberam rerum suarum alienationem, qui penè ha-
 betur pro seruo, & est Stoicis δούλος non tamen δικέτης, vt ex Chrysippo Athenæus refert
 & non iure quidem & mancipio seruus, sed obseruantia, cultu, officio, operis, donis, mu-
 neribus, obsequio, portione legitima, quæ omnia patronis debentur. Quæ vero manu-
 missio sit à patre filij ingenui condicionem non mutat, & iniquum est ingenuo homini
 non esse liberam rerum suarum alienationem d. l. 2. qui nec vt libertus ex iureiurando pa-
 tri operas officiales debet l. pen. D. de obseq. par. præst. Fateor etiam filio heredi instituto
 ex asse, Falcidiæ retentionem competere perpetuam petito legato post longum tempus
 l. legis Falcidiæ §. 8. l. pen. §. vlt. D. ad leg. Fal. & soluto legato, condicionem incerti, si id sol-
 uerit per errorem, & similiter instituto ex parte Falcidiæ eius partis non etiam si legitimę ^E
 portioni eius partis Falcidia non sufficiat eius supplendę actionem vllam esse perpe-
 tuam.

F I N I S.

IACOBI CUIACII

I. C. O P E R V M

T O M V S   S E C V N D V S .

In quo hæc continentur,

Paratitla in libros quinquaginta Digestorum.

Commentaria in eorundem Titulos qui sequuntur.

De pactis.	De his quæ.
De transactionibus.	De vsurp.
De in integr.	Pro emptore.
Quod met.	Pro herede.
De dolo.	Pro donato.
De minorib.	Pro derelicto.
De excusar.	Pro dote.
Qui testamenta.	Pro suo.
De liberis.	De verb.oblig.
De iniusto.	* *

P A R I S I I S .

Apud Sebastianum Niellium, sub Ciconiis, via Iacobæa.

M. D. LXXVII.

Ayuntamiento de Madrid.

AYUNTAMIENTO DE MADRID

CONSEJO DE AYUNTAMIENTO

ORDEN DE

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

IACOBVS CUIACIVS
GREGORIO LOMELLINO

PATRICIO GENVENSIS,

S.

AE PENVMERO mirari mihi contigit, atque etiam stomachari, Doctissimè Gregori, quod cum ad titulos Digestorum monita tantum quedam breuia, quæ Paratitla vocat, Iustinianus edi permiserit, commentarios restrictè vetuerit, existant tamen innumeri, qui in id solum incumbant quod is vetuit, permisso qui utatur nullus, quanquam de commentariis facile accipio excusationem, non fuisse cur Iustiniani etate his impenderetur opera, qua ius cum esset omne clarius, & positum in usu cotidiano, periculum erat ne ei potius tenebras obducerent longiores commetariorum disputationes. Verùm à Iustiniano mox quia iacuit in Occidente potissimum diu ius omne in occulto, quoad Lothario I. Imperatore abhinc annis supra CCCC. in usum communem rediit, nobis fuisse necesse iuri antiquo, & longa desuetudine corrupto obscuratoque ex commentariis lumen fœnerare, non sufficiente eo quod ab illo tempore attulerant Summarum vel Glossarum auctores primi. hi cauerant maximè ne ab Iustiniani edicto migrare viderentur, editis primùm Summis, quas habuere pro paratitlis, deinde etiam glossis, pro ea quam idem Iustinianus $\chi\psi$ $\pi\omicron\delta\alpha$ interpretationem appellat. nam si præter Paratitla etiam Græca lingua $\chi\psi$ $\pi\omicron\delta\alpha$ fieri interpretationem Iustinianus permitteret, cur non sibi liceret etiam audere Latina quod ille permitteret Græca, existimarunt non esse causam, breuiter scilicet & aptè nec pluribus multò verbis quàm legis ipsa scripta foret, eæ enim sunt propriè glossa, eæ $\chi\psi$ $\pi\omicron\delta\alpha$ interpretationes. Sed hæc cum non explerent obtusiora ingenia, nec satis ius illustrare viderentur, superuenere alij qui non mutato nomine glossas auctiores redderent quàm pateretur ipsum glossarum nomen, atque ita paulatim glossa facta grauidæ quæ fierunt sibi liberos, ingentes, immanes, insanos commentarios, qua de re sola nihil equidem queror, sed si quo modo Iustinianus noluit, tandem scripsimus, malè morigeri, cogente obscuritate, ut dicimus, quæ tamen profectò esset etiam hodie parua si non esset nostra in laborando diligentia parua, hoc me malè habet quod non scribamus etiam quo modo is suasit nobis scribendum esse. nam quotus quisque est qui vel Paratitla, vel $\chi\psi$ $\pi\omicron\delta\alpha$ scripserit benè? nec enim scribit benè nisi qui Papiniani, Vlpiani, Scauolæ, Pauli, Iuliani scribit more. & hoc verò more commentarios aliquis fortè, paratitla nullus. Summas nominent vel Titulorum expositiones, vel illud ipsum

Epistola.

Paratitulum vel si quod aliud est speciosius nomen usurpent. rectè iudicas, Doctissime Gregori, qui hæc longè recedere arbitraris à Paratitulum lege modoq; . Opus hoc esse docti Iuriscōsulti. difficile igitur ac penè impossibile. vix enim singulas atates singulos Iuriscōsultos ferre. me contribuere ad utrumq; aliquid posse, qui x̄ πὸδα interpretationem latinam paratam habeo, ut sæpè audiisti de me, si modò princeps aliquis expoliēda eius otium mihi faceret ne intermissione publicarum recitationum quidquā rei meæ incommodaretur, & cui sit in promptu x̄ πὸδα, & Paratitla esse multò magis. prudenter quod non me utrumque posse præstare, sed conferre aliquid in utrumq;. absit enim ut illud vel agnoscam si quis tribuat vel adrogē ultrò mihi insolentius quod est maximi & perfectissimi Iuriscōsulti, absit etiam ut Deo Opt. Max. laudem debitam non tribuam hoc homini nulli rei nullarum virium, nullius per se sibi facultatis conscio quod mihi benefecit beneficium non agnoscens ut possim siue hoc siue illo genere malim nonnihil conferre in puram & synceram iuris ciuilibus enarrationem. Sed nisi ad x̄ πὸδα animos fecerit princeps aliquis, vix ea mihi unquam elabetur opera. Ad Paratitla auctorem, ducem, hortatorem neq; posco alium, neq; possim quàm te habere meliorem, qui vnus mihi semper ex Italis quos noui visus es ingenium possidere nobilius, & iuris ac philosophiæ scientia verissima longè ceteris excellere omnibus quos mihi nosse contigit quamdiu in Italia esse licuit per meos mores. Fœcundam esse Italiam doctissimis Iuriscōsultis haudquaquam abnuo. Sed accidit mihi infeliciter quod in neminem eorum inciderim, & feliciter quod inciderim in te solùm, qui ita cum natura & iudicio mirabili tum arte atq; artificio etiam eo quod ex liberalibus studiis tibi comparasti iuris scientia instructus & ornatus es ut qui te superet in Italia vix putem superesse alium quemquam. nam ex his quos offendi, ne quid dissimulem, alius docendo & disputando mihi visus est planè delirare, maiore licet fastu, cōuentu atq; mercede, alius sermonem iusq; longè alienum ab eo in quo versari se profitebatur in medium producere, alius ne intelligere quidem quid ageret quidve loqueretur miser, alius è solio oculis ab scripto nunquam dimotis deblacterare consiliorum multa milia in re quæ vno verbo explicari potuisset, quæve explicatione vel comprobatione indigebat nulla, & nihil aliud tamen per horam agere, alius iuris vna parte sapere, quàm ex veris Iuriscōsultis corraserat vel corrogauerat, ceteris planè desipere. & in nullo probitatē Iuriscōsulto dignam, quæ tamē est omnis sapientiæ caput, in omnibus quæstus cupiditatē ambitionem summam siue honoris siue inescandorum auditorum non solùm ut frequentibus decantent, quibus neq; doctiores neq; meliores eos reddant, sed verò etiam ut bene comitati per plateas & vicos ducantur & reducantur. tu vnus ab his abhorrens maxime, mihi visus es soniunctam cum summa animi integritate veram & non simulatam sapientiam adeptus, nec spatiorum unquam obliuiscar quæ fecimus, simul quandoq; per tres aut quatuor horas in difficillimas quasq; iuris quæstiones diligētè inquirentes. hæc spatia me in admirationem & obseruantiam tui perduxerunt. hæc me tibi deuinxerunt vinculo sempiterno. & si quæ fors cecidit mihi, feliciora auspicia quibus tu natus es noluissent eandem in te subire, si ut dicā apertius, idem quod fungor docendi munus te fungi permisissent, nō interesses iā amplius recitationibus meis, ut soles, sed ego ut iustius ita libentius interessem tuis. Vnum habeo quem possim pari laude adfingere Germanum, Ioannem Hastenum Iuliacensem, in quo tanta elucet probitas animi, tanta peritia iuris, ut eo loquente mihi sæpè visum fuerit Biturigis cum mihi adesset

Epistola.

*sua humanitate frequens, parum aut certe nihil me in iure ciuili profecisse. ita sepè iniecit mihi pudorem aliter sentienti quàm ipse uellet, ita sepè admirabilem mihi eruditionem ostentauit suam. Dicam deinceps nisi accedant alij, unum me nosse Germanũ Iurisconsultũ, eximia scilicet & spectata eruditionis, Ioannẽ Hastenũ, unum Italũ Gregorium Lomellinũ, nobile & patriciũ utrumq;. Ne mirere igitur aut ne miretur iam quisquã alius, cur tuo nomini Paratitla inscribere uoluerim, Doctissime & nobilissime Gregori. cui enim possim iure meliore? cui magis è re mea? nã accedet de tuo nomine huic operi honoris multò plus quàm ipsi de opere meo. Nõ ego is sum qui blandiri cuiquam natura possim. Quem colo, quem laudo, cui lucubrationes dedico meas, eum oportet opinione mea omnem honorem & cultum insigniter promereri. Sed ne ignores quid ego hisce Paratitlis prestiterim, uel ne ignorent potius alij (nam id tu satis statim per te cognosces) eam ego in his scribẽdis artem adhibui ut nihil ex eis adsequi possit nisi qui ea perlegerit tota, suppressi superuacua, ne desiderarẽtur necessaria magnopere caui, idem mihi faciendum esse persuadens quod oratori, quem Poëta ait suppressere quæ rusticus edit ineptus. Quid quoq; titulo contineretur, qui cuiusq; sensus esset, quæ scriptura castior diligenter explicauit, etiam si quid contineretur planè aut plenè scriptura non efferret titulo subiecta. aperui enim retrusa & abdita pleraq;. quo enim nobis ars & usus, nisi uel adhibita cogitatione attentissima eruant, quæ non potuere omnia literis exprimi? Etiam ius definitionibus auxili per multis, quarum homines nostri erant indigentissimi, adeoq; artis suæ malè compotes ut nescirẽt definire quid quæq; res esset quam tractandam susceperant, imò haberent nonnunquam annum integrum in definitione puta substitutionis, seruitutis, uel qua alia exquirẽda necquidquam. quod imperitiam illorum arguebat maximã. perito enim facile est statim unius rei non unam tantum, sed complures edere definitiones & omnes ex arte confectas, mihi quidẽ certè neq; perito, neq; imperito non fuit facile, non fuit etiam difficile. Peritissimus Galenus paulò audacius, ἐξ ἐπιτηδῆς ἐρησιώμῃ πολλοῖς ὀνόμασι, αὐτὸ τὸ εἶναι ἐνδείκνυσθαι βυλόμενος, ὡς ἔστι παμπόλλους ὀνομασίας ποιεῖν ἐνὸς πράγματος ἐν ταῖς φωναῖς μόνον ἕκ ἐν ταῖς νοήμασι ἀφ' ἑροῦσας. & ego quoq; forsitan nimis audenter qui quas ueteres iuris auctores nobis reliquere perfectissimas, eis etiam adiunxerim meas. Ad hæc porro continuationi titulorum (sic enim uulgò appellatur quæ Græcis est *ἑνωχία*) ut cõgrua ubiq; & cõsentanea ac ueluti perpetua serie constans constaret ratio ad laborauit plurimum, atq; interim quantum in me fuit principia iuris patefeci omnia, aut sanè præcipua: cuius opera meæ nullã aliam mihi mercedem exposco quàm ut tibi sit gratissima, iuris autem studiosis utilissima. Non probabunt eam sat scio aut rictu oris aliquo etiam si non interioribus sensibus se non probare dissimulabunt multi. Sed mei pluma non interest, dum tu probaueris modo. Non poterunt rursus ne dociles & beneuoli quidem qui erunt omnes intelligere omnia statim. Sed quid ego curem, ut potui, ut debui officio meo perfunctus, & tenente te omnia proinde atq; ego qui scripsi ipse simul ac ceteris qui ad uirtutem & facultatem animi tuam propius accedunt. & ut paucis uerum stringam, cadit in hunc libellum rectè illud Terentiani Mauri,*

Pro captu lectoris habent sua fata libelli.

Vale. Valentiaë Cauarum II. Id. August. M. D. LXIX.

INDEX TITVLORVM PER LITERAS.

A

D E Abigeis.	84
De Acceptilatione.	80
De Accusationibus & inscriptionibus.	86
De Actione rerum amotarum.	36
De Actionibus empti & venditi.	28
De Ademptione libertatis.	65
Ad exhibendum.	16
De Adimendis vel transferendis legatis vel fideicommissis.	50
Ad legem aquiliam.	15
Ad legem Cornelianam de sicariis & veneficiis.	88
Ad legem Falcidiam.	52
Ad legem Iuliam de adulteriis coercendis.	87
Ad legem Iuliam de vi priuata.	ibid.
Ad legem Iuliam de vi publica.	ibid.
Ad legem Iuliam maiestatis.	ibid.
Ad legem Iuliam peculatus & de sacrilegiis & de residuis.	89
De Administratione & periculo tutorum & curatorum qui gesserint, vel non: & de agentibus vel conueniendis vno vel pluribus.	39
De Administratione rerum ad ciuitates pertinentium.	97
Ad municipalem & de incolis.	95
De Adoptionibus & emancipationibus & aliis modis quibus potestas soluitur.	2
De Adquirenda vel amittenda possessione.	67
De Adquirenda vel omitenda hereditate.	45
De Adquirendo rerum dominio.	67
Ad S.C.Terullianum & Orphitianum.	60
Ad S.C.Trebellianum.	53
Ad S.C.Turpillianum & de abolitionibus criminum.	89
Ad S.C.Velleianum.	25
De Adsignandis libertis.	58

De Aedilicio & redhibitione & quanti minoris.	30
De Aestimatoria.	28
De Agnoscendis & alendis liberis, vel parentibus, patronis, vel libertis.	36
De Albo scribendo.	96
De Aleatoribus.	18
De Alienatione iudicij mutandi causa facta.	10
De Alimentis vel cibariis legatis.	50
De Annuis legatis & fideicommissis.	48
An per alium causæ appellationum reddi possunt.	93
De Appellationibus & relationibus.	91
De Appellationibus recipiendis vel non.	92
Apud eum à quo appellatur aliam causam agere compellendum.	94
De Aqua cottidiana & aestiua.	74
De Aqua & aquæ pluuiæ arcendæ.	62
A quibus appellari non licet.	92
De Arboribus cadendis.	75
Arborum furtim cæsarum..	83
De Auctoritate & consensu tutorum & curatorum.	39
De Auro, argento, mundo, ornamentis vnoquæritis, veste, vel vestimentis, & statuis legatis.	50

B

D E Bonis damnatorum.	90
De Bonis eorum qui ante sententiam vel mortem sibi cõsciuerunt, vel accusatorẽ corruperunt.	90
De Bonis libertorum.	57
De Bonorum possessione contra tabulas.	55
De Bonorum possessione ex testamento militis.	57
De Bonorum possessione furioso, infanti, muto, surdo, cæco competente.	55
De	De

Index Titulorum.

De Bonorum possessione secundum tabulas.

56

De Bonorum possessionibus. 54

C

DE Cadaveribus punitorum. 91

De Calumniatoribus. 9

De Capite minutis. 10

De Captiuis & de postliminio & de redemptis ab hostibus. 94

De Carboniano edicto. 56

De Castrensi peculio. 95

De Censibus. 98

De Cessione bonorum. 69

De Cloacis. 74

De Collatione bonorum. 55

de Collatione dotis. 56

de Collegiis & corporibus. 86

de Collusione detegenda. 66

Commodati vel contra. 21

Communia prædiorum tam urbanorum quam rusticorum. 14

Communi diuidundo. 16

de Compensationibus. 25

de Concubinis. 37

de Concussione. 84

de Conditionibus & demonstrationibus & causis & modis eorum quæ in testamento scribuntur. 52

de Conditionibus institutionum. 45

de Conditione causa data causa non secuta. 20

de Conditione ex lege. *ibid.*

de Conditione furtiua. *ibid.*

de Conditione indebiti. *ibid.*

de Conditione ob turpem vel iniustam causam. *ibid.*

de Conditione sine causa, *ibid.*

de Conditione triticaria. 21

de Confessus. 69

de Confirmando tutore vel curatore. 38

de Coniungendis cum emancipato liberis eius. 56

de Constitutionibus principum. 2

de Contrahenda emptione, & de pactis inter emptorem & venditorem compositis, & quæ res venire non possunt. 26

de Contraria tutelæ & utili actione. 47

de Curatore bonis dando. 70

de Curatoribus furioso & aliis extra minores dandis. 42

de Custodia & exhibitione reorum. 87

D

DE Damno infecto & de suggrudis & profectionibus. 62

de Decretis ab ordine faciendis. 97

de Decurionibus & filiis eorum. 95

Depositi vel contra. 25

de Distractione pignorum & hypothecarum. 30

de Diuersis temporalibus præscriptionibus & de accessionibus possessionum. 77

de Diuersis regulis iuris antiqui. 99

de Diuisione rerum & qualitate. 3

de Diuortiiis & repudiis. 35

de Doli mali & metus exceptione. 78

de Dolo malo. 9

de Donationibus. 63

de Donationibus inter virum & uxorem. 35

de Dote prælegata. 49

de Duobus reis constituendis. 79

E

DE Edendo. 7

de EffraCTORibus & expilatoribus. 85

de Eo per quem factum erit quominus quis in iudicio sistat. 7

de Eo qui pro tutore prove curatore negotia gestit. 41

de Eo quod certo loco dari oportet. 21

de EuiCTIONibus & duple stipulatione. 31

Eum qui appellauerit in prouincia defendi. 93

de Exceptione rei iudicatæ. 77

de Exceptione rei venditæ & traditæ. 32

de Exceptionibus præscriptionibus & præiudicium. 77

de Excusationibus. 40

de Exercitoria actione. 22

Expilatæ hereditatis. 85

Ex quibus causis maiores XXV. annis in integrum restituantur. 10

de Extraordinariis criminibus. 84

F

Familix erciscundæ. 16

De Feriis & dilationibus & diuersis temporibus. 7

De Fideicommissariis libertatibus. 65

De Fideicommissaria hereditatis petitione. 12

De Fideiussoribus & mandatoribus. 79

De Fideiussoribus & nominatoribus & heredibus tutorum & curatorum. 41

De Fide instrumentorum & amissione eorum. 33

Finium regundorum. 16

Index Titulorum.

<p><i>De Fluminibus ne quid in flumine publico ripá- ve eius fiat, quominus nauigetur.</i> 72</p> <p><i>De Fonte.</i> 74</p> <p><i>De Fugitiuis.</i> 18</p> <p><i>De Fundo dotali.</i> 34</p> <p><i>De Furibus balneariis.</i> 85</p> <p><i>De Furtis.</i> 82</p> <p><i>Furti aduersus nautas, caupones stabularios.</i> 83</p>	<p><i>terrogatoriis actionibus.</i> 17</p> <p><i>De Itinere actuque priuato.</i> 74</p> <p><i>Iudicatum solui.</i> 81</p> <p><i>De Iudiciis & ubi quisque agere vel conueniri debeat.</i> 11</p> <p><i>De Iure aureorum annulorum.</i> 65</p> <p><i>De Iure codicillorum.</i> 46</p> <p><i>De Iure deliberandi.</i> 45</p> <p><i>De Iure dotium.</i> 34</p> <p><i>De Iure fisci.</i> 94</p> <p><i>De Iure immunitatis.</i> 96</p> <p><i>De Iureiurando siue voluntario, siue necessario, siue iudiciali.</i> 19</p> <p><i>De Iure patronatus.</i> 57</p> <p><i>De Iurisdictione.</i> 5</p> <p><i>De Iuris & facti ignorantia.</i> 33</p> <p><i>De Iustitia & iure.</i> 1</p>
G	
<p>DE Glande legenda. 75</p> <p><i>De Gradibus & adfinibus, & nominibus corum.</i> 59</p>	
H	
<p>DE Heredibus instituendis. 44</p> <p><i>De Hereditate vel actione vendita.</i> 27</p> <p><i>De Hereditatis petitione.</i> 11</p> <p><i>De His quæ in testamento delentur, inducuntur vel inscribuntur.</i> 44</p> <p><i>De His quæ pœnæ causa relinquuntur.</i> 51</p> <p><i>De His quæ pro non scriptis habentur.</i> ibi.</p> <p><i>De His quæ vt indignis auferuntur.</i> 52</p> <p><i>De His qui effuderint vel deiecerint.</i> 15</p> <p><i>De His qui notantur infamia.</i> 8</p> <p><i>De His qui sui vel alieni iuris sunt.</i> 2</p> <p><i>De Homine libero exhibendo.</i> 76</p>	
I	
<p>DE impensis in res dotales factis. 35</p> <p><i>De Incendio, ruina, naufragio, rate, nauæ expugnata.</i> 83</p> <p><i>De In diem additione.</i> 27</p> <p><i>De In integrum restitutionibus.</i> 9</p> <p><i>De Iniuriis & famosis libellis.</i> 84</p> <p><i>De Iniusto rupto, irrito facto testamento</i> 43</p> <p><i>De In ius uocando.</i> 6</p> <p><i>In ius uocati vt eant, aut satis vel cautum dent.</i> 6</p> <p><i>De In litem iurando.</i> 19</p> <p><i>De Inofficioso testamento.</i> 11</p> <p><i>In quibus causis pignus vel hypotheca tacite contrahitur.</i> 29</p> <p><i>De In rem verso.</i> 25</p> <p><i>De Inspiciendo ventre, custodiendoque partu.</i> 36</p> <p><i>De Institoria actione.</i> 23</p> <p><i>De Instructo vel Instrumento legato.</i> 49</p> <p><i>De Interdictis & relegatis & deportatis.</i> 90</p> <p><i>De Interdictis siue extraordinariis actionibus quæ pro his competunt.</i> 70</p> <p><i>De Interrogationibus in iure faciendis, & in-</i></p>	<p>L</p> <p>DE Legationibus. 96</p> <p><i>De Legatis & fideicommissis. lib. 1.</i> 47</p> <p><i>De Legatis & fideicommissis. lib. 2.</i> 48</p> <p><i>De Legatis & fideicommissis. lib. 3.</i> 48</p> <p><i>De Legatis præstandis contra tabulas bonorum possessione petita.</i> 55</p> <p><i>De Lege commissoria.</i> 27</p> <p><i>De Lege Cornelia de falsis & de S. C. Libonia- no.</i> 88</p> <p><i>De Lege fabia de plagiaris.</i> 89</p> <p><i>De Lege Iulia ambitus.</i> ibi.</p> <p><i>De Lege Iulia de annonæ.</i> 88</p> <p><i>De Lege Iulia repetundarum.</i> ibi.</p> <p><i>De Lege Pompeia de parricidiis.</i> ibi.</p> <p><i>De Lege Rodia de iactu.</i> 22</p> <p><i>De Legibus. S. quæ cc. & longa consuetudine.</i> 2</p> <p><i>De Legitimis tutoribus.</i> 38</p> <p><i>De Libellis dimissoriis qui apostoli dicuntur.</i> 93</p> <p><i>De Liberali causa.</i> 66</p> <p><i>De Liberatione legata.</i> 50</p> <p><i>De Liberis & postumis heredibus instituendis vel exheredandis.</i> 43</p> <p><i>De Liberis exhibendis item ducendis.</i> 76</p> <p><i>De Libertis vniuersitatum.</i> 58</p> <p><i>De Litigiosis</i> 78</p> <p><i>Locati conducti.</i> 28</p> <p><i>De Locis & itineribus publicis.</i> 71</p> <p><i>De Loco publico fruendo.</i> 72</p>
M	
<p>DE Magistratibus conueniendis. 42</p> <p><i>Mandati vel contra.</i> 26</p>	<p><i>De</i></p>

Index Titulorum.

<i>De Manumissionibus.</i>	64	<i>De Operibus publicis.</i>	97
<i>De manumissionibus quæ seruis ad vniuersitatem pertinentibus imponuntur.</i>	ibid.	<i>De Operis libertorum.</i>	57
<i>De Manumissis testamento.</i>	64	<i>De Operis noui nuntiatione.</i>	61
<i>De Manumissis vindicta.</i>	64	<i>De Operis seruorum.</i>	13
<i>De Migrando.</i>	76	<i>De Optione vel electione legata.</i>	49
<i>De Minoribus XXV. annis.</i>	10	<i>De Origine iuris & omnium magistratuum & successione prudentium.</i>	1
<i>De Mortis causa donationibus & capionibus.</i>	64	P	
<i>De Mortuo inferendo & sepulchro ædificando.</i>	18	D <i>De Pactis.</i>	8
<i>De Muneribus & honoribus.</i>	96	<i>De pactis dotalibus.</i>	34
N		<i>De Peculio.</i>	24
D <i>De Natalibus restituendis.</i>	66	<i>De Peculio legato.</i>	49
<i>Nautæ, caupones, stabularij vt recepta restituant.</i>	10	<i>De Pecunia constituta.</i>	21
<i>De Nautico fœnore.</i>	32	<i>De Periculo & commodo rei venditæ.</i>	27
<i>Ne de statu defunctorum post quinquennium quæ ratur.</i>	66	<i>De Penu legata.</i>	50
<i>De Negotiis gestis.</i>	9	<i>De Pigneratitia actione vel contra.</i>	22
<i>Ne quid in flumine publico fiat, quo aliter aqua fluat atque vi priore æstate fluxit,</i>	72	<i>De Pignoribus & hypotecis & qualiter ea contrahantur, & de pactis eorum</i>	29
<i>Ne quid in loco publico vel itinere fiat.</i>	72	<i>De Pœnis.</i>	90
<i>Ne quid in loco sacro fiat.</i>	71	<i>De Pollicitationibus.</i>	97
<i>Ne quis eum qui in ius vocabitur vi eximat.</i>	6	<i>De Popularibus actionibus.</i>	96
<i>Ne vis fiat ei qui in possessionem missus erit.</i>	71	<i>De Possessoria hereditatis petitione.</i>	12
<i>Nihil nouari appellatione interposita.</i>	93	<i>De postulando.</i>	8
<i>De Nouationibus & delegationibus.</i>	80	<i>De Præscriptis verbis, & in factum actionibus.</i>	28
<i>De Noxalibus actionibus.</i>	16	<i>De Præuaricatione.</i>	85
<i>De Nundinis.</i>	97	<i>De Præcario.</i>	75
O		<i>De Priuatis delictis</i>	81
D <i>De Obligationibus & actionibus.</i>	78	<i>De Probationibus & præsumptionibus.</i>	33
<i>De Obsequiis parentibus & patronis præstandis.</i>	57	<i>De Procuratoribus & defensoribus,</i>	8
<i>De Officio adfessorum.</i>	5	<i>Pro derelicto.</i>	68
<i>De officio consulis.</i>	3	<i>Pro donato.</i>	68
<i>De officio eius cui mandata est iurisdictio.</i>	5	<i>Pro dote.</i>	68
<i>De Officio iuridici.</i>	5	<i>Pro emptore.</i>	67
<i>De Officio præfecti Augustalis.</i>	4	<i>Pro herede, vel pro possessore.</i>	67
<i>De Officio præfecti prætorio.</i>	3	<i>Pro legato.</i>	68
<i>De Officio præfecti vigilum.</i>	4	<i>Pro dote.</i>	26
<i>De Officio præfecti vrbi.</i>	3	<i>Pro suo.</i>	68
<i>De Officio præsidis.</i>	5	<i>De Proxenetis.</i>	98
<i>De Officio prætorum.</i>	4	<i>De Publicanis & vectigalibus & commissis.</i>	63
<i>De Officio proconsulis & legati.</i>	4	<i>De Publiciana in rem actione.</i>	12
<i>De Officio procuratoris Cæsaris vel rationalis.</i>	5	<i>De Publicis iudiciis.</i>	86
<i>De Officio questoris</i>	3	Q	
		Q <i>Uæ in fraudem creditorum facta sunt vt restituantur.</i>	70
		<i>Quæ res pignori vel hypothecæ datæ obligari non possunt.</i>	30
		<i>Quæ sententiæ sine appellatione rescindantur.</i>	93
		<i>De Questionibus.</i>	90

Index Titulorum.

<i>Quando appellandum sit, & intra quæ tempo- ra.</i>	92
<i>Quando de peculio actio annalis est.</i>	24
<i>Quando dies legatorum vel fideicommissorum cedat.</i>	53
<i>Quando dies ususfructus legati cedat.</i>	13
<i>Quando ex facto tutoris vel curatoris minores agere vel conueniri possunt.</i>	40
<i>Quarum rerum actio non datur.</i>	78
<i>Quemadmodum seruitutes omittuntur.</i>	15
<i>Quibus ad libertatem proclamare non licet.</i>	66
<i>Quibus ex causis in possessionem eatur.</i>	69
<i>Quib. modis pignus vel hypotheca soluitur.</i>	30
<i>Quibus modis ususfructus vel usus amittatur.</i>	13
<i>Quibus non competit bonorum possessio.</i>	59
<i>De Quibus rebus ad eundem iudicem eatur.</i>	17
<i>Qui & à quibus manumissi liberi non fiunt, & ad legem Aeliam Sentiam.</i>	65
<i>Qui petant tutores vel curatores, & ubi petan- tur.</i>	39
<i>Qui potiores in pignore vel hypotheca habeantur, & de his qui in priorum creditorum locum succedunt.</i>	30
<i>Quis à quo appelletur.</i>	92
<i>Qui satisfacere cogantur, vel iurato promittant, vel suæ promissioni committantur.</i>	7
<i>Qui sine manumissione ad libertatem perueni- unt.</i>	65
<i>Quis ordo in possessionibus seruetur.</i>	60
<i>Qui testamenta facere possunt, & quemadmo- dum testamenta fiant.</i>	43
<i>Quod cuiuscumque vniuersitatis nomine, vel contra eam agatur.</i>	8
<i>Quod cum eo qui in aliena potestate est negotium gestum esse dicatur.</i>	23
<i>Quod falso tutore auctore gestum esse dicatur.</i>	41
<i>Quod iussu.</i>	25
<i>Quod legatorum.</i>	71
<i>Quod metus causa gestum erit.</i>	9
<i>Quod quisque iuris in alterum statuerit, vt ipse eodem iure vtatur.</i>	75
<i>Quorum bonorum.</i>	71

R.

R <i>Atam rem haberi, & de rati habitione.</i>	81
<i>De rebus auctoritate iudicis possidendis seu vendendis.</i>	69
<i>De Rebus creditis si certum petetur, & de condi- tione.</i>	19
<i>De Rebus dubiis.</i>	51
<i>De Rebus eorum qui sub tutela vel cura sunt si- ne decreto non alienandis vel supponendis.</i>	42

<i>De Receptoribus.</i>	85
<i>De Receptis qui arbitrium receperunt vt senten- tiam dicant.</i>	10
<i>De Regula Catoniana.</i>	51
<i>De Re iudicata, & de effectu sententiarum, & de interlocutionibus.</i>	68
<i>De Rei vindicatione.</i>	12
<i>De Religiosis & sumptibus funerum, & vt fu- nus ducere liceat.</i>	18
<i>De Re militari.</i>	95
<i>De Remissionibus.</i>	75
<i>Rem pupilli vel adolescentis saluam fore.</i>	81
<i>De Requirendis vel absentibus damnandis.</i>	89
<i>De Rerum permutatione.</i>	28
<i>De Rescindenda venditione, & quando licet ab emptione discedere.</i>	27
<i>De Ripa munienda.</i>	73
<i>De Ritu nuptiarum.</i>	34
<i>De Riuis.</i>	74

S.

S <i>De Saluiano interdicto.</i>	77
<i>De Senatoribus.</i>	3
<i>De S. C. Macedoniano.</i>	24
<i>De S. C. Siliano & Claudiano quorum testa- menta ne aperiantur.</i>	46
<i>De Sententiam passis & restitutis.</i>	91
<i>De Separationibus.</i>	69
<i>De Sepulchro Violato.</i>	84
<i>De Seruis exportandis, vel si ita mancipium ve- nuerit, vt manumittatur, vel contra.</i>	27
<i>De Seruitute legata.</i>	48
<i>De Seruitutibus.</i>	14
<i>De Seruitutibus prædiorum rusticorum.</i>	ibid.
<i>De Seruitutibus prædiorum Urbanorum.</i>	ibid.
<i>De Seruo corrupto.</i>	17
<i>Si ager vectigalis, id est emphyteuticarius petat- ur.</i>	12
<i>Si à parente quis manumissus sit.</i>	57
<i>Si cui plus quàm per legem Falcidiam licuerit, legatum esse dicetur.</i>	53
<i>Si ex noxali causa agatur quemadmodum ca- ueatur.</i>	7
<i>Si familia furtum fecisse dicatur.</i>	83
<i>Si ingenuus esse dicetur.</i>	66
<i>Si is qui testamento liber esse iussus erit, post mor- tem domini ante aditam hereditatem subri- puisse aut corrupisse quid dicetur.</i>	82
<i>Si mensor falsum modum dixerit.</i>	18
<i>Si mulier ventris nomine in possessionem ca- lumniæ causa fuisse dicatur.</i>	37
<i>Si pars hereditatis petatur.</i>	11
<i>Si pendente appellatione mors interuenerit.</i>	94
<i>Si quadrupes pauperiem fecisse dicatur.</i>	15
<i>Si</i>	Si

Index Titulorum.

<i>Si quid in fraudem patroni factum sit.</i>	58	<i>De Tutelis.</i>	37
<i>Si quis aliquem testari prohibuerit vel coegerit.</i>	46	<i>De Tutoribus & curatoribus datis ab his qui ius dandi habent, & qui, & in quibus causis specialiter dari possunt.</i>	38
<i>Si quis cautionibus in iudicio sistendi causa factis non obtemperauerit.</i>	7		
<i>Si quis in ius vocatus non ierit, siue quis eum vocauerit, quem ex edicto non debuerit.</i>	6	V	
<i>Si quis ius dicenti non obtemperauerit.</i>	ibid.	V acatione & excusatione munerum.	96
<i>Si quis omissa causa testamenti ab intestato vel alio modo possideat hereditatem.</i>	46	<i>De Variis & extraordinariis cognitionibus, & si iudex litem suam fecisse dicetur.</i>	98
<i>Si seruitus vindicetur, vel ad aliū pertinere negetur.</i>	14	<i>Vbi pupillus educari vel morari debeat, & de alimentis ei praestandis.</i>	4
<i>Si tabulae testamenti extabunt.</i>	55	<i>De Ventre in possessionem mittendo, & curatore eius.</i>	56
<i>Si tabulae testamenti nullae extabunt unde liberi.</i>	58	<i>De Verborum obligationibus.</i>	79
<i>Si tutor vel curator magistratus creatus appellauerit.</i>	93	<i>De Verborum significatione.</i>	98
<i>Si ventris nomine muliere in possessionem missa eadem possessio dolo malo ad alium translata esse dicatur.</i>	36	<i>De Veteranis.</i>	95
<i>Si vsusfructus petetur vel ad alium pertinere negetur.</i>	13	<i>De Veteranorum & militum successione.</i>	59
<i>De Solutionibus & liberationibus.</i>	80	<i>De Via publica, & itinere publico reficiendo.</i>	72
<i>Soluto matrimonio dos quemadmodum petatur.</i>	35	<i>De Via publica, & si quid in ea factum esse dicatur.</i>	ibid.
<i>De Sponsalibus.</i>	33	<i>De Vi bonorum raptorum.</i>	83
<i>De Statu hominum.</i>	2	<i>De Vi, & de vi armata.</i>	73
<i>De Statuliberis.</i>	65	<i>Vnde cognati.</i>	58
<i>Stellionatus.</i>	85	<i>Vnde legitimi.</i>	ibi.
<i>De Stipulatione seruorum.</i>	79	<i>Vnde vir & vxor.</i>	59
<i>De Stipulationibus praetoriis.</i>	81	<i>De Vsu & habitatione.</i>	14
<i>De Successorio edicto.</i>	59	<i>De Vsu, & vsufructu, & reditu, & habitatione, & operis per legatum vel fideicommissum datis.</i>	48
<i>De suis & legitimis heredibus.</i>	60	<i>De Vsufructu ad crescendo.</i>	13
<i>De Superficie.</i>	73	<i>Vsufructuarius quemadmodum caueat.</i>	14
<i>De Suppellectile legata.</i>	50	<i>De Vsufructu earum rerum quae vsu consumuntur vel minuuntur.</i>	13
<i>De Suspectis tutoribus & curatoribus.</i>	40	<i>De Vsufructu, & quemadmodum quis vtatur fruatur.</i>	12
T		<i>De Vsuris, & fructibus, & causis, & omnibus accessionibus, & mora.</i>	32
T Abulis exhibendis.	71	<i>De Vsurpationibus & vsucapionibus.</i>	67
<i>De Termino moto.</i>	86	<i>Vt ex legibus Senatūsve consultis bonorum possessio detur.</i>	60
<i>Testamenta quemadmodum aperiantur, inspiciantur, & describantur.</i>	45	<i>Vt in flumine publico nauigare liceat.</i>	73
<i>De Testamentaria tutela.</i>	38	<i>Vt in possessione legatorum vel fideicommissorum seruandorum causa esse liceat.</i>	54
<i>De Testamento militis.</i>	45	<i>Vti possidetur.</i>	73
<i>De Testibus.</i>	33	<i>Vt legatorum seu fideicommissorum seruandorum causa caueatur.</i>	54
<i>De Tigno iuncto.</i>	82	<i>Vtrubi.</i>	76
<i>De Transactionibus.</i>	8	<i>De Vulgari & pupillari substitutione.</i>	44
<i>De Tributoria actione.</i>	23		
<i>De Tritico, vino, & oleo legato.</i>	49		
<i>De Tutela, & rationibus distrahendis, & vtili curationis cura actione.</i>	41		

F I N I S.

Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page. The text is arranged in two columns and is mostly obscured by noise and low contrast.

A thick, dark horizontal band of noise and illegible text, possibly representing a page separator or a very heavy scan artifact.

Another section of faint, illegible text, continuing the bleed-through from the reverse side. The text is scattered and difficult to decipher.

A

PARATITLA IN

B

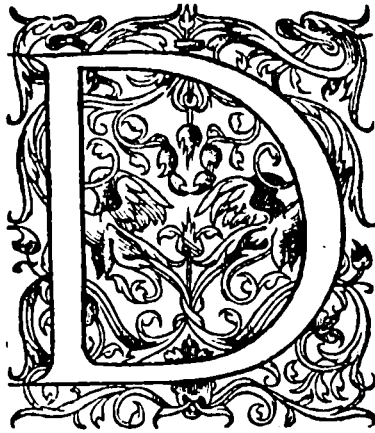
LIBROS QVINQVAGINTA

DIGESTORVM SEV PANDECTARVM
IMPERATORIS IVSTINIANI.

OPVS IACOBI CVIACII.

C

D

E SVO nomine vult appellari Imp. Iustinianus Digesta Iuris veteris sua auctoritate composita, & ad suam ætatem accommodata commutatis sæpe contortisque veterum Iuris auctorum scriptis, quorum tamen nomina ubique præterdit, & ea quidem nonnunquam sola, licet ex eorum mente, sermonéve subsequatur nihil, vt l. cum de indebito, de probat. & aliis plerisque locis. Digesta sic dicuntur, vt Græcè *εργατα*, vel potius, vt ipse Iustinianus ait, vt iuris antiqui *διαρρέσεις, καὶ διατυπώσεις*. Pandectæ verò *ἐκ τῶν πᾶν εἰς ἓν ἀρροισθὲν ἀποδέξασθαι*. Et diuisæ ab eo sunt Pandectæ siue Digesta in partes septem, libros quinquaginta, libri etiam exemplo veterum distincti titulis certis, qui tamen & ipsi partes dicuntur, vt cum dicitur ventrem ex omnibus partibus mitti in possessionem i. ex omnibus titulis de Bonorum possessionibus, & cum M. Tullius ait ponenda esse capita ex quibus ducitur quæque pars iuris. Sed & Rubricæ, quod plerumque cocco aut minio ruberent.

DIGESTORVM PARS PRIMA.

E

LIBER I. TIT. I.

DE IVSTICIA ET IVRE.

Merito incipit à virtute quam iuris auctores colunt & à iure quod profitentur Et est Iusticia constantia perpetuæ voluntatis ius suum cuique tribuendi, vt liberalitas constantia perpetuæ benignitatis. Ius est scientia æqui & iniqui, vel ars. Ars enim est eorum quæ sciuntur. Et huius artis iurisve partes hoc titulo proponuntur summæ. Sed & aliæ significationes iuris.

II. DE ORIGINE IVRIS ET OMNIVM MAGISTRATVVM ET SVCCESIONE PRVDENTIVM.

F

Propositis partibus iuris superiore titulo, constitit in iure Populi Romani, cuius originem iam inde à Regibus processumque & partes hoc titulo declarat, deinde originem & nomina magistratuum, & postremo successionem Iurisperitorum, vt quisque alteri successerit. ab his enim potissimum orta, condita, aucta, tradita, illustrata sunt iura Populi Romani, qua ex re iuris conditores dicuntur & iuris auctores, ac sanè cum

in authentico Pandectarum Florentinarum sit hoc loco, Et successione eorum, existimo esse emendandum, Et successione auctorum, vt l. 2. §. post originem. Porro, si & hoc scire aues, Magistratus est publica persona quæ iurisdictioni præest. vel, qui pro tribunali cognoscit. vel, cui publicè iudicium iurisque dictio data est. Aristoteles ἀρχὰς εἶναι ὅσα ἰς ἀποδίδονται βυλεύσασθαι περὶ πινῶν καὶ κελῶν καὶ ἐπιτάξαι, καὶ μάλιστα τῆτο, τὸ γὰρ ὀπιτάξαι ἀρχικώτερον ἐστίν. Id quod vocat ὀπιτάξαι nobis est imperium, vt iubere cauere, iubere possidere, quæ sunt ἀρχικώτερα. i. magis imperij quam iurisdictionis. Iurisconsultus est qui ius proficitur, respondet, interpretatur. Aut, vir bonus legum & morum ad respondendum peritus atque interpretandum.

III. DE LEGIBVS SENATVSQVE CONSVLTVS ET LONGA CONSVETVDINE.

Iuris ciuilibus hoc titulo partes exequitur tres, leges quo nomine non populi tantum sed etiam plebis scita significantur, quæ ex lege Hortensia non minorem vim habent, quàm totius populi iussa. Senatusconsulta quæ solus Senatus decreuit sine lege. Et longam consuetudinem. i. tacitum populi consensum plurimorum annorum obseruatione inueteratum. Quas in extremo tituli conclusit his verbis. Ergo omne ius, aut consensus fecit, aut necessitas constituit, aut firmavit consuetudo. Ius enim quod expressus consensus populi vel plebis fecit, lex est. Quod necessitas constituit, Senatusconsultum l. ij. §. deinde quia difficile supra titu. proximo.

IIII. DE CONSTITVTIONIBVS PRINCIPVM.

Sequitur quarta pars Iuris ciuilibus, quod scilicet ipse princeps constituit, cuius Augusto priuilegio eadem est potestas quæ populi fuit.

V. DE STATV HOMINVM.

Expositis partibus Iuris quæ omnes sunt constitutæ hominum causa, incipit tractare de hominum ipsorum iure siue de statu condicionis cuiusque, & alius est status capitatis, alius status seruitutis.

VI. DE HIS QUI SVI VEL ALIENI I VRIS SVNT.

De statu seruorum hic etiam agitur aliquid: itémque liberorum, alios esse patresfamilias alios filiosfamilias. Patresfamilias suæ potestatis sunt, qui scilicet in domo sua dominium obtinent. Filiifamilias & serui alienæ potestatis.

VII. DE ADOPTIONIBVS ET EMANCI- PATIONIBVS, ET ALIIS MODIS QVIBVS potestas soluitur.

Filiosfamilias natiuitatem facere docuit titulo superiore. Isto docet etiam legem facere filiosfamilias. id est adoptionem. Adoptio enim est legis actio qua qui mihi filiusfamilias non est, ad vicem filiifamilias redigitur. Et quia si forte qui non est quidem mihi filiusfamilias sed Titio, à Titio mihi detur in adoptionem, hac ratione fit vt desinat esse in potestate Titij & recidat in potestatem meam, ideo huic rationi & alias adiungit, quibus soluitur potestas, veluti emancipationem manumissionemque. Dico emancipationem, manumissionemque. nam legitima emancipatio est solemnis alienatio filiifamilias veluti mancipij, quam mox sequitur manumissio eiusdem. Anastasiana emancipatio aliter fit, itémque Iustiniana. Neque verò & si titulus polliceatur alios modos soluendæ potestatis quidquam specialiter de aliis, veluti sacerdotio, deportatione, morte in eo tractatur.

VIII. DE DIVISIONE RERVM ET
QUALITATE.

A

EXposita differentia & qualitate hominum, modo exponit rerum. Diuisio differentiã, differentia qualitatem ostendit. Rerum igitur alias esse diuini iuris, alias humani. Vel alias publicas, alias communes, alias vniuersitatis, alias nullius, alias singulorum, item alias corporales, alias incorporales.

IX. DE SENATORIBVS.

Homines de rebus suis disceptant in senatu vel apud magistratus & iudices. Congruenter ergo post hominum rerumque diuisionem, & iudicum diuisio multiplex sequentibus titulis exponitur. Senatores erant in vrbe primum, non vt postea, quicumque sententiam in Senatu dicebant, sed qui à Censoribus in Senatum lecti erant consilij publici causa.

X. DE OFFICIO CONSVLIS.

Officio consulis est vocare Senatum, Reipub. consulere, consilium præbere, tutores, iudices vel arbitros dare, pignora capere, mittere in possessionem, restituere in integrum, cognoscere de præiudiciis, de fideicommissis, de alimētis, de pollicitationibus, delicta coercere, non tamen relegare l. 14. j. De Interd. & releg. Cetera quæ commemorari si non hoc titulo, his Digestis omnia suos habent locos.

C

XI. DE OFFICIO PRÆFECTI

PRÆTORIO.

Præfectus prætorio est prætorianorum militum siue aulæ præfectus cui princeps rerum, iudiciorumque summam commisit l. quilibet. C. de Decur. qui & vice sacra iudicat. l. j. C. de Offic. vic. l. à procoff. C. Th. de appellat. & cunctarum prouinciarum maximam potestatem habet. l. ne quis. C. de Decur. cuius formæ vel τύποι pro lege sunt, quæ & ἐπιγραφὴ dicuntur. Et præter hunc vel vicarium eius nullus magistratus habet plenissimum imperium merum. Alij partes tantum aliquas habent, vt Consul ius gladij, sed non ius relegandi, ac similiter præses ius gladij & ius damnandi in metallum, non ius deportandi, vel confiscandi, quin & gladio tantum vitam adimere potest non securi, non telo, non laqueo, quia ius gladij tantum accepit & restrictè accipiuntur quæcumque ex mero imperio magistratui permittuntur.

D

XII. DE OFFICIO PRÆFECTI VRBI.

Præfectus vrbi est magistratus cui vrbis terminorumque eius curam princeps commisit. Officium igitur eius præcipuum urbem custodire, & omnia crimina audire. Seneca xij. Epist. L. Piso vrbis custos cuius officio tutela vrbis continebatur. Iuuenalis xij.

E

Hæc quota pars scelerum quæ custos Gallicus vrbis.

Vsq̄ue à Lucifero donec lux occidat audit. Fines autem siue termini vrbis Romæ non continentibus finiuntur, sed centesimo miliario.

XIII. DE OFFICIO QUÆSTORIS.

Quæstor curam gerit pecuniæ publicæ conquirendæ & conseruandæ & in varios vsus erogandæ, quod facere nequit sine iurisdictione & imperio. Est igitur magistratus vt non abs re Vlpianus eodem libro singulari De quæstoris officio l. iij. De iurisdictione (est enim emendanda illius inscriptio ex ista) distinxerit merum imperium à misto. hoc enim iure magistratus quæstori competit, illud non item. & possessionis igitur bonorum & iudicis dandi licentia quæstori competit. Cicero in diuinatione. Quæstor Cæcilius iudicium dat, si paret eam se & sua Veneris esse dixisse.

F

Iudicant recuperatores. Iste in possessionem bonorum mulieris mittit. Fateor tamen **A** initio imperium non habuisse, quia nec vocationem, nec prehensionem. Erat igitur magistratus sine imperio ut ædilis curulis, ut magistratus municipalis hodie. Neque verò in vrbe solum quæstores fuerunt sed & in prouinciis erant qui prætores vel præsidēs comitabantur. & nonnumquam cum iure prætorio fortitò delecti additque præsidibus & ab eis, ut Plinius & Cicero scribunt, assumpti in filiorum locum adeo ut nec quæstoribus præsidēs, vel prætores suos accusare liceret. Porro ex quæstorum numero in vrbe erant Candidati Cæsaris, è quibus se fuisse cum fratre Velleius Paterculus scribit, & ab eo honore ad præturam conscendisse. Erat enim is honos ad amplioris honoris gradum primus ascensus, & ut Asconius Pædianus ait, prima Senatoris administratio, ut communicato primùm plebeiis honore quæsture, id plebi pro ingenti victoria fuerit aduersus patricos, quemadmodum T. Liuius scribit. quæsturam namque non honoris ipsius sine estimabant, sed patefactus ad Consulatum ac triumphos locus nouis honoribus videbatur. Porro recitabant principes per quæstores, qui ab eo munere Candidati Cæsaris dicebantur, in Senatu orationes suas, & epistolas & libellos. quòd multis auctorum locis comprobari potest. hic tamen sufficiat Spartiani in Adriano. Quæsturam gessit in qua oratione Imperatoris in Senatu agrestius pronuntians risus est. Libros dicit Vlpianus hoc loco, ut Plinius V. Epist. Pauci dies & liber principis seuerus & tamen moderatus. **B**

XIIII. DE OFFICIO PRÆTORVM.

DE officio prætorum titulus inscripuitur, quoniam duo fuere in vrbe prætores, vnus qui ius dicebat inter ciues, qui maior prætor, Festo auctore, dicebatur, alter qui inter peregrinos vel inter ciues & peregrinos: & hos etiam significat l. 17. C. de appellat. dum ait vtrumque prætorem. fuere & alij plerique minores non qui enumerantur tantum l. ij. De origin. iur. sed his postea ab Imperatoribus adiecti complures. Ceterum vrbanus & peregrini iurisdictio quanta fuerit edicta demonstrant, quæ omnes actiones complectuntur, & quod tandem non ex antiquis legibus, sed ex Edictis prætorum homines iura addiscere cœperunt. De criminibus notio horum prætorum non fuit. **C**

XV. DE OFFICIO PRAEFECTI

VIGILVM

Magistratus separantur ab his qui extra ordinem ius dicunt l. 7. §. vltim. titu. sequent. Dixit verò supra de magistratibus vrbanis. nunc de his qui extra ordinem in vrbe ius dicunt, cuius generis est præfectus annonæ, & præfectus vigilum l. ij. §. Nam præf. De orig. iur. Præfecto vigilum commissæ sunt vrbis excubiæ, & vigilum cohortes, ne quid per noctem in vrbe delinquatur neue quod in ea incendium exoriatur. **D**

XVI. DE OFFICIO PROCONSULIS

ET LEGATI

Superiores tituli sunt de his qui in vrbe ius dicunt, Sequentes de his qui in prouincia, quorum iurisdictio plenissima est. Funguntur enim vice & officio omnium magistratuum vrbanorum, & initio quidem quos in prouincias mittebat Senatus, hi proconsules dicti sunt quod cum imperio consulari mittebantur. Dabantur his legati, quibus scilicet mandarent iurisditionem suam. nec enim legatos suo sibi iudicio deligebant. Dabantur plerumque plures. & ob id l. ij. Quis à quo app. Appellari à legatis proconsul potest. Et Imperatores proconsuli l. penult. De offic. eius cui mand. Cum propriam, inquirunt, iurisditionem legatis tuis dederis. **E**

XVII. DE OFFICIO PRÆFECTI

AVGVSTALIS.

Præfectus Augustalis est qui in Ægypti prouinciam mittebatur proconsulari potestate ex equitibus non ex Senatoribus. Præf. Ægypti l. apud præf. De man. vind. l. i. De tut. & cur. dat. **F**

A XVIII. DE OFFICIO PRÆSIDIS.

QVos in prouincias mittit princeps hi propriè præfides appellantur vel legati Cæsaris vel, vt Dio scribit liij. proprætore.

XIX. DE OFFICIO PROCVRATORIS CÆSARIS VEL RATIONALIS.

Πραελληλισμὸς est. idem nāque est procurator Cæsaris & rationalis, qui scilicet in prouincia iudicat inter fiscum & priuatos, vt in vrbe prætor à Diuo Nerua constitutus: ac proinde procurator Cæsaris de bonis fisco vindicatis cognoscit vel iudicem dat, licet de crimine non cognoscat, nec inter priuatos ius dicere possit, nisi fortè vicem præfidis tueatur, vt nonnunquam temporis causā prouinciæ administratio legato vel quæstori præfidis vel rationali committitur.

XX. DE OFFICIO IVRIDICI.

Alexandrinos iudice vno fuisse contentos quem Cæsar dedisset Spartianus scribit. hic est iuridicus de quo agitur hoc titulo: cui postea adiecit etiam Seuerus ordinem decurionum.

C XXI. DE OFFICIO EIVS CUI MANDATA EST IURISDICTIO.

Proconsul mandare solet iurisdictionem suam vni ex legatis vel omnibus, sed & præses cui videtur itémque prætor in vrbe, non tantum magistratui, vt prætor peregrinus iurisdictionem suam mandat prætori vrbero Liuij 24. sed etiam priuato l.vlt. hoc tit. & quidem totam vel partem aliquam l. solet. De iurisd. Mandato autem huiusmodi transfertur in mandatarium iurisdictione omnis, quæ iure magistratus competit, non etiam magistratus, non iurisdictione quæ speciali iure legæque competit.

XXII. DE OFFICIO ADSESSORVM.

Dessores quoque non sunt magistratus sed consiliarij & comites magistratuum vrbanorum vel prouincialium vel quibus hi mandauerunt suam iurisdictionem, delati ad ærarium vel in commentarium principis, inter eos qui salaria ferunt de publico. vel consiliarij iudicum à principe datorum vel procuratorum Reipub. nam & hi iudices erant.

LIB. II. DIGESTORVM.

E

TIT. I.

DE IURISDICTIONE.

DE CVRSIS breuiter generibus magistratuum & officiis eorum, rectè datur titulus generalis de iurisdictione. nam iurisdictione propriè notio est quæ iure magistratus competit. quæ enim mandata à magistratu aut à lege specialiter magistratui delegata est non iure suo competit, officio quidem magistratus continetur, sed iurisdictione non continetur.

F II. QVOD QVISQVE IVRIS IN ALTERVM STATVERIT VT IPSE EODEM iure vtatur.

SVPERIORE titulo datum est de iurisdictione edictum vnum aduersus eos data popu

lari actione qui id quod iurisdictionis perpetuæ causa propositum est corruerunt. Hoc titulo datur alterum aduersus eos qui in magistratu ius dixerunt iniuriôsè, vt eodem priuati iure vtantur, vt si præscriptionem iustam postulanti non dederint, nec dabitur etiam eis, sed non habita ratione præscriptionis creditoribus suis si hoc desiderauerint satisfacere compellentur. Eadem æquitas est in eo qui hoc idem postulauerit & impetrauerit ne debitores aduersus eum præscriptione vterentur. Ius nouum, ius iniquum dicitur hoc titulo quod non est omnino æquum, sed tamen æquum est hac ratione quod id esse æquum magistratus existimauerit.

III. SI QVIS IUS DICENTI NON

OBTEMPERAVERIT.

Proponitur & de iurisdictione aliud edictum hoc titulo aduersus eum qui ius dicenti non obtemperat, id est iubenti rem auferri vel abduci, siue sit reus siue actor. nam & si actori forum quod sequi cogitur sit incompetens, in eo tamen ius dici reo in actorem potest ex mutua petitione. Coercetur vero inobediens pœnali actione, videlicet quanti ea res est, etiam si nihil intersit, etiam si non iure rem abduci vel auferri iubeat magistratus. Placet autem valde vt iurisdictionem ita iudicentem scribi διὰ τὸ ὑφ' ἐν, siue συμ-πλοκήν.

IIII. DE IN IUS VOCANDO.

Habuimus de magistratibus & de iurisdictione satis. Nunc sequitur quo ordine agatur apud magistratum. In initium fere agendi est vocatio in ius, id est, si vocetur aduersarius ad eum qui iurisdictioni præest iuris experiundi gratia. i. vt de iure suo quisque decernat postulata actione, postulata exceptione, & quodammodo intentata etiam vtraque quo genere conceptio omnis futuri iudicij constituitur. Addi vero debuit hoc titulo, quod male nescio quis error transduxit in titulum sequentem. Et si quis eum vocauerit quem ex edicto non debuerit, namque hac de re edictum proponitur hoc titulo non sequenti.

V. SI QVIS IN IUS VOCATVS NON IERIT SIVE

QVIS EVM VOCAVERIT QVEM EX EDICTO
non debuerit.

In ius vocati sequi protinus vocantem debent, aut satisfacere iudicio sisti. alioquin multantur pro iurisdictione iudicis.

VI. IN IUS VOCATI VT EANT AVT SATIS

VEL CAVTVM DENT.

In ius vocati sequi protinus vocantem debent aut satisfacere vel cauere iudicio sisti. Satisfacere est fideiussorem dare non qualemcumque sed idoneum & locupletem, nisi is qui vocatur sit ex necessariis personis, quæ oblato qualicumque fideiussore si nihilominus ducantur in ius, eadem eis promittitur actio pœnalis quæ promissa est titulo De in ius vocando vocatis sine permisso prætoris.

VII. NE QVIS EVM QVI IN IUS

VOCABITVR VI EXIMAT.

Hoc titulo coercetur is qui vim fecit ne qui vocatus erat in ius sequeretur ducere-
F
turve, data actione petitori non in id quod interest sed quanti ea res est, pœnali igitur, vt ex edicto Si quis ius dicenti non obtemperauerit.

A VIII. QUI SATISDARE COGANTVR VEL
IVRATO PROMITTANT VEL SVÆ PROMIS-
sioni committantur.

QVia dixit tit. vj. vt fatis vel cautum dent, consequenter necesse fuit explicare qui satisfident iudicio fisti fideiussore dato locuplete vel qualicumque, & qui caueant vel nuda repromissione vel iurata, quod hic titulus absoluit. Repromittunt rerum immobilium possessores, vel Resp. vt l. 6. vt leg. no. cau. iurato promittunt clarissimi viri. Qualemcumque fideiussorem dant necessariæ personæ edicto comprehensæ. quod non satis habuit proponere tit. vj. sed exponit etiam isto plenius. Ceteri dant locupletem fideiussorem, & quia hæc distinctio personarum obseruatur etiam in aliis cautionibus. l. j. De ripa mun. ideo hic titulus omnium stipulationum prætoriarum communis est, & in eo etiam agitur de stipulatione iudicatum solui & rem pupilli saluam fore & aliis plerisque.

IX. SI EX NOXALI CAUSA AGATVR
QVEMADMODVM CAVEATVR.

Est etiam hic titulus de cautione iudicio fisti, quæ domino seruum defendente noxali iudicio ita interponitur vt seruum promittat dominus iudicio in eadem causa fisti.

C X. DE EO PER QVEM FACTVM ERIT QVO-
MINVS QVIS IN IVDICIO
sistat.

Hoc titulo qui dolo malo fecit quominus is qui cauerat iudicio fisti in diem locūque certum, eo die locūve sisteret, in eum datur actio in id quod interest, quæ pro pœnali habetur, vt exponam. 25. tit. 6.

XI. SI QVIS CAUTIONIBVS IN IVDICIO
SISTENDI CAUSA FACTIS NON
obtemperauerit.

Hoc verb titulo demonstratur committi pœnam stipulatione comprehensam aduersus promissorem qui deseruit promissionem iudicio sistendi causa factam, si modo non excedat duplum. hic enim est pœnæ modus legitimus in casibus certis. In incertis vero modus pœnæ datur prætoris arbitrio. At deserentem excusant certæ causæ quæ hoc titulo explicantur.

XII. DE FERIIS ET DILATIONIBVS ET
DIVERSIS TEMPORIBVS.

Deserentem promissionem iudicio sistendi causa factam & non venientem in ius excusant nonnunquam feriæ, quieti dies à iudiciis ciuilibus, veluti feriæ messium aut vindemiarum. Excusant & dilationes petitæ per defensores, de quarum diuersis temporibus titulus quod pollicetur non præstat magis quàm quod libri primi titulus septimus de aliis modis soluendæ potestatis, & libri xxij. quartus de amissione instrumentorum & libr. xxvj. sextus, vbi petantur tutores, & libr. xxix. sextus, de eo qui coëgit testari, & libr. xxxvij. duodecimus de veteranis, & xxxix. secundus de fuggerundis.

XIII. DE EDENDO.

Nihil agis vocando aduersarium in ius & stipulando iudicio fisti, nisi edas etiam ei actionem & instrumenta litis, qua de re agitur hoc titulo simul ac de edendis rationibus ab argentario his ad quos eæ pertinent. quod iuris Obseruatio decima satis diligenter enarravit. Excusabitur ergo iure etiam desertor promissionis iudicio fisti, si non actionem ei litisque instrumenta is qui acturus est ediderit, id est si non ea patefecerit ei data etiam facultate describendi.

EXcusatur etiam desertor promissionis iudicio sisti si interim de re transegerit l. ij. §. Si quis caut. Transactio pactum est quod fit inter duos pluresve negotij aut litis decidendæ causâ. Vel, pactum quo remittitur lis præsens aut futura. Ex quo intelligitur quàm rectè tractatui de cautionibus iudicio sisti, sint adiuncti tituli de pactis & transactionibus. Transactio est species, Pactum genus: cuius definitio, vt sit duorū pluriumue in idè placitum consensus, id est nihil nisi consensus, vt in definitione legati, Donatio testamento relicta, id est non nisi testamento. Vel, Conuentio quæ placiti sine stetit, id est, quæ neque traditione neque stipulatione sumpsit effectum. Vel, Conuentio quæ vacat nomine & causâ, Vel, Conuentio quæ in nudo pacti nomine stetit nec adsumpsit aliud proprium. Ex pacto autem datur exceptio vel replicatio, formatur actio contractus, sed non datur vel tollitur actio nisi lege confirmatum sit.

XV. DE TRANSACTIONIBVS.

Cohærentiam tituli & transactionis definitionem iam exposui superiori titulo, vt sit Pactio qua inter duos pluresve res dubia & incerta nec dum finita componitur, siue, Remissio litis præsentis aut imminentis.

LIBER III. DIGESTORVM

TIT. I.

DE POSTVLANDO.

POST vocationem in ius & præstitam cautionem iudicio sisti, cum ad prætoris vel præsidis tribunal ventum est, postulat pro se quisque quod desiderat à magistratu. ideoque explicito tractatu de in ius vocando deque cautione iudicio sisti, rectè datur titulus De postulando. Postulare igitur est pro tribunali petere per se vel per aduocatum, tutorem curatorè, procuratorem, defensorem, non alibi, vt l. 4. §. hoc autem. De damn. infect. Allegare in l. 1. §. His igitur hoc tit. Et qui nõ possint pro se vel pro alio postulare, explicatur hoc titulo.

II. DE HIS QUI NOTANTVR INFAMIA.

Dictum est superiore titulo infames pro omnibus postulare non posse. ideo sequitur in hoc titulo infamium enumeratio, qui edicto prætoris notantur. Sed infamis generaliter si accipias is est quem lex vel S. C. vel decretum principis vel edictum prætoris ex causâ aliqua turpi notauit vt ignominiosum. quam pœnam Varro ita describit eleganter. Tertia pœnarum infamia, stans nexa in vulgi pectore, fluctuanti intonsa coma, sordido vestitu, ore seuro.

III. DE PROCVRATORIBVS ET

DEFENSORIBVS.

EX his qui pro aliis postulant, quique damnati famoso iudicio, non laborant infamia, procuratores & defensores sunt. ideoque non malè hic titulus superioribus adnectitur. Procurator postulat pro actore eius mandato & rem in iudicium deducit, Defensor pro reo. l. Si mater §. hoc iure. De exc. rei. iud. vel procurator est actoris & rei cum mandato, defensor rei sine mandato l. 2. §. sin autem abfuerit C. de iur. pro. cal. Et ille satisfat de rato nisi constet de mandato, hic iudicatum solui etiam si constet de mandato, & de rato quoque nonnunquam.

IIII. QVOD CVIVSCVMQVE VNIVERSITA-

TIS NOMINE VEL CONTRA EAM AGATVR.

Procuratori & defensori similis est actor municipij vel collegij vel cuiuscumque vniuersitatis, qui & syndicus appellatur. nam & hic rem in iudicium deducit & postulat pro

A pro vniuersitate, qui tamen an vniuersitatis nomine constitui posset perinde ac singulorum, ne dubitaretur prætor edixit et proconsul vel præses exemplo prætoris, Quod cuiuscumque vniuersitatis nomine vel contra eam agatur, daturum se iudicium actori & in actorem vniuersitatis.

V. DE NEGOTIIS GESTIS.

Hic titulus est de voluntariis procuratoribus qui se litibus aut negotiis alienis offerunt. hi de quibus actum est supra, mandato dominorum constituuntur, quo ex contractu nascitur mutua actio mandati, vt vltro accedente aliquo ad negotia aliena ex hoc quasi contractu est mutua actio negotiorum gestorum, vna directa, altera contraria. De personis deque re ipsa titulus magis est quam de actione, vt titulus de procuratoribus, sed tractatus magis de actione. qua de causa, vt arbitror, non extat alius titulus specialis De actione negotiorum gestorum, cum tamen extet proprius de actione mandati, quia scilicet tituli de procuratoribus tractatus magis etiam est de personis deque mandato, quam de mandati actione.

VI. DE CALVMNIATORIBVS.

Plerique vbi in ius vocarunt aliquem, vbi stipulati sunt in iure sisti, vbi postularunt in iure per se vel per alios quod desiderabant, mox iniqui & malitiosi calumniatores apparent, vel dum nullam actionem habere deprehenduntur vel dum desistunt ab incepto vel dum arguuntur accepisse pecuniam aut depecti esse, vt per calumniam raperent aliquem in ius hominis scilicet tantum vexandi causa. quod postremum hoc titulo vindicatur, ac præterea qui vt fit calumniam intentat & comminatur forte meticulofo homini, vt is se ab ea calumnia cogatur pecunia redimere. Calumniator igitur in hoc titulo est, qui sciens prudensque per fraudem litem aut controuersiam facit alteri, vt vexet eum vel vt ei aliquid extorqueat. & de calumniatoribus. i. de his qui pecuniam vt negotium facerent, aut non facerent accepisse dicentur. l. pen.

D LIB. IIII. DIGESTORVM

TIT. I.

DE IN INTEGRVM RESTITVTIONIBVS.

IN interpretatione edicti quo pro omnibus postulare prohibentur qui infamia notati nec in integrum restituti sunt, pollicitus est supra l. i. de postul. explicaturum se species & causas ex quibus prætor solet in integrum restitutionem dare, quod præstat hoc titulo, enumeratis omnibus speciebus, quas deinde singulas propriis titulis exequitur. Est autem in integrum restitutio, redintegrandæ rei vel causæ actio.

E II. QVOD METVS CAVSA GESTVM ERIT.

Prima igitur species in integrum restitutionis, hæc est, si quid metus causa gestum sit. & concipitur titulus à primis verbis edicti, vt pleriq; alij infra, vt supra titulus, Quod cuiuscumque vniuersitatis: quo genere etiam actionis formula concipitur, vt cum per Si edictum inchoatur, & actio similiter: & omnino eadem plerumque edicti & actionis verba l. ædiles §. vendendi. De ædil. edic. vt difficilis non videatur olim fuisse conceptio formularum, cum in albo proposita erant edicta. Porro metus est demissio animi propter expectationem futuri mali, vel vt Labeo definit, timor maioris malitatis, pro quo Græci habent *μεγάλης κακοβελίας*.

F III. DE DOLO MALO.

Secunda species dandæ in integrum restitutionis hæc est, Si cui quis dolo malo suo obfuerit, cuius ordo expeditur per actionem de dolo, deficiente alia. est enim actio de dolo in priuatis iudiciis quæ ex maleficiis originem ducunt idem quod in criminibus stellionatus persecutio. Et dolus malus, ratio vafra decipiens alium, alio nomine vacans.

TERTIA species restitutionis in integrum, quæ expeditur cognitione prætoriam datur lapsis ætatis infirmitate minoribus xxv. ann. ex omni causa. Hæc enim edicti pars generalis est l. necessariis. De adq. hered. Et ex ea executio fit celerior quàm ex ceteris l. 2. De re iudic.

V. DE CAPITE MINVTIS.

QUARTA datur his qui propter minimam capitis deminutionem debitoris actiones suas amiserunt, rescissa capitis deminutione, vt fit ex edicto de bonorum possessione contra tabulas eorum etiam gratia qui capite minuti sunt. Capite minuitur qui in suo statu non manet, vt qui è libero fit seruus, vel ex ciue peregrinus, vel ex patrefamilias filius familias: & interdum ex contrario qui ex filiofamilias fit paterfamilias.

VI. EX QVIBVS CAVSIS MAIORES XXV. ANNIS IN INTEGRVM RESTITVNTVR.

QVINTA species & causa restitutionis in integrum est, absentia quælibet necessaria vel probabilis, ne scilicet ea absenti vel per absentem præsentem noceat. nam ex hac causa non tantum absentibus, sed etiam in absentes datur restitutio in integrum, qui non defendebantur. Eis etiam si non defendebantur, vel aduersus eos qui in vinculis, seruitute hostiumve potestate fuerunt, vel secum agendi potestatem non fecerunt, vel qui inuiti in ius vocari non potuerunt, vel quos magistratus audire noluerunt.

VII. DE ALIENATIONE IVDICII MVTANDI CAVSA FACTA.

SEXTA causa restitutionis danda hæc est, si quis re alienata vel possessione dolo malo molestum aduersarium pro se subiecerit. nam & si perinde teneatur vindicatione, aut in rem scripta, aut mista actione ac si possideret, quia dolus pro possessione est, si tamen hac via nolit actor experiri de iure suo, ex hoc edicto in integrum restituitur, vt tantum consequatur quantum eius interest alium aduersarium non habuisse, nimirum data actione huiusmodi, Quod fecisti ne tecum illa actione ageretur. l. 24. §. vlt. Com. diuid. nec si fuerit duplex actio, veluti Communi diuidendo, aut familiæ eriscundæ, integrum erit ei qui alienauit ea actione amplius experiri, ipso enim iure repellitur, id est, ex lege Licinia. Is quoque in quem ille rem transtulerit, si agat, repellitur exceptione, Quod alienata res sit iudicij mutandi causa. l. vlt. hoc titulo. Et rectè interpretantur, iudicij futuri, nam præsens alienatione non mutatur.

VIII. DE RECEPTIS QVI ARBITRIVM RECEPERVNT VT SENTENTIAM DICANT.

AMAGISTRATIBUS transit ad iudices, ac primùm de iudicibus compromissariis sermonem instituit. Receptum est compromissum pecuniæ certæ. De receptis igitur, id est de compromissariis. Verùm quia satis non est duos compromittere in aliquem, nisi & is consentiat arbitriumq; recipiat quod defertur communi recepto partium, ideo subiicit, Qui arbitrium receperunt. Et quod sequitur, vt sententiam dicant, præcipuus est finis huius tituli, vt compellantur qui recepti sunt quique in se arbitrium receperunt, officio suscepto perfungi. Perfunguntur si dicant sententiam. Et sententiam vocat quæ non est per omnia sententia. l. quid ergo. §. ex compromisso. De his qui nor. inf. Porro arbiter, ne quid præterea desideres, est disceptator electus ex compromisso partium qui disceptandæ inter eos causæ officium in se recepit.

IX. NAVTÆ, CAVPONES, STABVLARII, VT RECEPTA RESTITVANT.

VT titulo de receptis qui arbitrium receperunt hic subderetur, quauis alieno & quasi deserto loco, homonymia fecit. nã vtroq; cogitur de actione de recepto. Sed illa est

A ex stipulatione, ista ex eo quod etiā sine stipulatione nautæ, caupones, stabularij saluū fore receperūt. quod negotij genus à deposito separatur, propterea quod ex recepto custodiæ plus tenentur illi, quàm depositarij. Potuisset eadē ratione subiici vetus actio recepticia, in cuius locum cessit hodie actio constitutæ pecuniæ. Hæ actiones sunt ex contractu. Sed agitur etiam in l. vlt. de alia actione quasi ex maleficio, qua iidem tenentur de damno quod in naui aut caupona aut stabulo factum est ab his quos ibi habuerunt, non etiam à vectoribus vel viatoribus. Sed & seruorum suorum nomine noxæ dedendo liberantur, quod non ita contingit in illa quæ nascitur ex recepto. Sed & in illa factum vectorum aut viatorum venit.

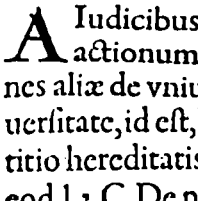

DIGESTORVM PARS SECUNDA.

LIB. V. TIT. I. DE IUDICIIS, ET VBI QVIS. QVE AGERE VEL CONVENIRI DEBEAT.

C Iudicibus compromissariis transit ad iudices ordinarios, id est, qui ex ordine dantur à magistratibus. nam & qui dent iudices quique dentur hic titulus exequitur, & quod sit cuique forum competens, quo iure ordinario in eum iudex dari & accipi possit. Et est iudiciū disceptatio quæ fit ab eo quem magistratus causæ disceptatorem partibus dedit. Vel ut arbitrium, officium est siue munus arbitri, ita iudicium, officium iudicis: & iudex vir bonus disceptandæ rei causâ datus. Sanè Theophilo in §. quædam. De act. titulus de iudiciis, quem citat, est titulus De officio iudicis. Et est iudicij initium litis contestatio, finis sententia siue ius, ex quo etiam nomen.

D **II. DE INOFFICIOSO TESTAMENTO.**

E Iudicibus transit etiam congruenter ad actiones quibus iudices addicuntur. & quia actionum aliæ sunt vindicationes, aliæ conditiones, & rursus quæ sunt vindicationes aliæ de vniuersitate, aliæ de rebus singulis, incipit à vindicationibus quæ sunt de vniuersitate, id est, à petitionibus hereditatum. nam actio quæ hoc titulo proponitur est petitio hereditatis quæ ex causâ inofficiosi testamenti datur, l. 20. hoc tit. l. si quis filium. C. eod. l. 3. C. De pet. hered. l. pen. 7. De bon. posses. contra tab. Quæ titulo sequenti, petitio hereditatis quæ ex aliis causis datur, veluti iniusti, aut falsi, aut irriti testamēti, vel ex causâ intestati. Et quæ ex causâ inofficiosi testamenti, idē proprio titulo, quia pleraque propria habet, veluti ut detur in eum qui iusto titulo possidet, & ut rescissoria sit, & ut quasi vindictæ persecutionem habeat. l. 1. §. sed si puta. D. si quid in fraud. pat. (qua de causâ etiā accusatio appellatur) nec tamen communi titulo, id est, sequenti abstinetur ea, ut constat ex l. 7. & 32. Porrò inofficiosum testamentum est quod liberis vel parentibus immeritò exheredatis non ex officio pietatis factum videtur, qua ex causâ exheredatis datur petitio hereditatis.

III. DE HEREDITATIS PETITIONE.

F **P**ost petitionem hereditatis de inofficioso testamento, generalis proponitur petitio hereditatis, id est, vindicatio assis qui ad nos iure aliquo pertinet, sed ea actione continentur etiam quæ nunquam hereditatis fuerunt, ut pretia rerum venditarum, & pecuniæ exactæ à debitoribus, & idē mista est actio.

IIII. SI PARS HEREDITATIS PETATUR.

SUPERIOR titulus est de assē, hic de parte. nam & si pars hereditatis petatur, actionē daturum se Prætor pollicetur. Dat verò prætor actiones tam suas quàm ciuiles.

V. DE POSSESSORIA HEREDITATIS
PETITIONE.

A

Superiores actiones heredibus competunt, sequentes his qui non sunt heredes, sed similes heredibus, ut bonorum possessoribus hoc titulo, exceptis Carbonianis. l. 3. §. missum. De Carb. edict. ex quo possessoris etiam actionibus nomen.

VI. DE FIDEICOMMISSARIA HEREDITATIS
PETITIONE.

ET hoc titulo fideicommissariis, quibus ex S. C. Trebelliano restituta est hereditas. nam & hi heredes imitantur.

B

LIBER VI. TIT. I. DE REI VINDICATIONE.

Rest vindicationem hereditatis aut velut hereditatis subiicitur vindicatio rei singularis. Verbum, Rei, significat rei proprietatem. Rei vindicatio igitur est proprietatis adfertio. Rem vindicare, suam esse adserere. Et omnes vindicationes ex XII. tab. & vindicationes in re ipsa, veluti in fundo ipso presenti, vel in gleba quasi in fundo, potius quam rei vel fundi, qua de causa secundum XII. relictus dicuntur in re, vel in rem actiones, sicut vindicationes possessionis, id est, interdicta uti possidetis vel utrobi, in ipsa possessione l. i. §. inter. in fi. uti possid.

C

II. DE PUBLICIANA IN REM ACTIONE.

Rei vindicatio civilis, de qua superiore titulo actum est, proprietario competit. Sed habet etiam rationem prætor eorum qui proprietariis similes sunt eisq; dat vindicationem non minus quam proprietariis, cuius generis sunt bonæ fidei possessores, quibus amissa possessione datur Publiciana in rem actio, à Publicio prætor primus in edicto proposita, fictitia actio, sicut possessoria hereditatis petitio, & ut breuiter definiam, Publiciana actio est utilis siue prætoria vindicatio quæ amissa possessione datur ei qui à non domino rem traditam ex iusta causa adquirendi dominij bona fide accepit, necdum vsucepit.

D

III. SI AGER VECTIGALIS, IDEST, EMPHYTEUTICARIUS PETATUR.

Eiusdem generis sunt emphyteuticarij. nam & hi proprietarios imitantur, eisq; perinde ac proprietariis prætor accommodat in rem actionem, quæ actio vectigalis siue de fundo vectigali dicitur aliis locis, & his ferè verbis proposita à prætor est, si ager vectigalis petatur, causa cognita iudiciū dabo. Hoc titulo adiecta est interpretatio, ne quis acciperet agrum vectigalem pro stipendiario aut tributario, sicut in aliis auctoribus. nam in iure ager vectigalis semper est ager emphyteuticarius. Et ager emphyteuticarius, quem dominus in perpetuum vel in plures annos transtulit in alium ea lege ut id melius cultiusque redderet constituta pensione certa, & nomen à culturæ subtiliore parte, in sitione.

E

LIBER VII. TIT. I. DE VSVFRUCTU, ET QUÆ
ADMODYM QUIS UTATUR FRUATUR.

Post vindicationes rerum corporalium, quæ non possessori dantur, quia dicturus est de vindicationibus rerum incorporalium, id est, seruitutum quæ etiam possessori dantur, & seruitutes aliæ sunt personarum, aliæ rerum incipit à seruitutibus personarum, id est, quibus prædia personis seruiunt. ex his est vsusfructus, qui definitur statim initio tituli, & quibus in rebus, quibusque modis constituitur,

F

A tuatur, & fructuarij ius omne, &, vt in tituli inscriptione additur, quemadmodum vtatur fruatur: nam ad modum dirigimus fructuarij ius magis quàm ad qualitatem vtendi l. 9. in fi.

II. DE VSVFRVCTV ADCRESCENDO.

Persequitur quem cœpit tractatum de vsufructu datque specialem titulum de vsufructu adcrecendo, De dominio adcrecendo agitur in titulis De hered. inst. & De adq. her. & De leg. & fid. Est autem ius adcrescendi, ius retinendæ vel nanciscendæ partis eius qui non concurrat vel qui cœcurrere desiit. Et ius quidẽ retinendæ partis eius qui non concurrat, id est ius legati integrum nec deminutum concursu alterius, tam in proprietate quàm in vsufructu locum habet. Ius nanciscendæ partis eius qui concurrere desiit, quod proprius videtur esse ius adcrescendi, in vsufructu tantum. Sed & illa accommodari potest in vsufructu, nam cum vsufructus quotidie constituatur & legetur, retineo potius quàm nanciscor partem eius qui hodie non concurrat, licet concurrerit heri. igitur vtrobiq; ius adcrescendi est ius retinendæ partis eius qui non concurrat. Vel, ius legati integrum nec deminutum per collegatarij concursum. Vel, ius non decrescendi. id enim dicitur adcrecere quod decresceret concurrente altero. Et rectè vulgo interpretantur adcrecit, id est nõ minuitur vel non decrescit. nam & contra, non minuitur, id est adcrecit l. 10. De leg. 3. Est & alia differentia quòd fructuario adcrecat etiam amittenti partem suam, non proprietario. Perperam additur tertia ex specie l. j. §. j. in qua proculdubio

B *3. vel 9. m. va
ria. res. tum. l.
Cap. fo. de hered.
adcrecendi. num.
46.*

C Iulianus à Celfo dissentit.

III. QUANDO DIES VSVFRVCTVS LEGATI CEDAT.

Est & in cessione legati longè alia ratio vsufructus quàm proprietatis. nam vsufructus dies cedit ab adita hereditate, proprietatis iure veteri à morte testatoris, iure nouo ex apertis tabulis, iure nouissimo vt iure veteri. Diem legati cedere cum dicimus, significamus post eum diem moriente legatario, legatum transmitti in heredem eius. Potuit addi, vel vsus, vt titu. seq. quod non potuit præcedenti.

IIII. QUIBVS MODIS VSVFRVCTVS VEL VSVS AMITTITVR.

Vsufructus amittitur capitis deminutione, morte, tempore, rei mutatione, non vtendo, cessione in iure, dominij acquisitione: quibus tamen omnibus modis proprietatis non amittitur.

V. DE VSVFRVCTV EARVM RERVM QUÆ VSV CONSUMVNTVR VEL MINVVTVR.

Hoc titulo ostenditur nullam esse rem quæ non cadat in vsufructus legatum vel stipulationem, vt l. vsufructu Ad leg. Fal. nam ex S. C. remedio cautionis etiam earum rerum quarum abusus est, non vsus, vsufructus constituitur.

VI. SI VSVFRVCTVS PETETVR VEL AD ALIVM PERTINERE NEGETVR.

Hoc titulo de vsufructu duæ proponuntur actiones, Confessoria quæ ei competit qui sibi vsufructum adserit, Et cõtraria negatiua, quæ domino qui negat rem suam alij per vsufr. seruire. De proprietate nulla prodita est contraria actio negatoria. vtraque est in rem actio, sed confessoria sola, vsufructus vindicatio.

VII. DE OPERIS SERVORVM.

Vsufructum imitantur operæ seruorum, & ab eò quoque absunt, distantque plurimum. nec enim amittuntur quibus modis vsufructus amitti solet, capitis deminutione, non vtendo, morte, & amittuntur vsucapione serui, qua tamen vsufructus non amittitur & indiuiduæ sunt, vsufructus diuiduus, & cedunt ex die petitionis, non vt vsufructus ex die aditæ hereditatis. Non igitur per omnia vsufructum imitantur. idẽmque dici de operis quorumcumque animalium quid vetat, veluti vecturis iumentorum.

EXposita est vna seruitus personarum, vsusfructus. hoc titulo explicatur altera, vsus. hæc indiuidua, illa diuidua. qua ratione forsitan operæ seruorum, quæ & indiuiduæ sunt, ad vsus magis quàm ad vsusfructum accedunt. l. 5. §. tit. prox. nam fructus qui in eis esse dicitur, nõ talis est qualis qui in vsufructu, quia non ex persona spectatur eius cui debetur, sed ex persona eius in cuius operis consistit, cuius generis opinor etiam esse fructum constitutum sine vsu, vt l. 14. §. vlt. hoc tit. l. 5. ti. seq. Vsum quoque imitatur habitatio, nisi quod capitis minutione & non vtendo non amittitur, & ex re ipsa quæ habitationem debet etiam spectatur magis quàm ex persona cui debetur, vt operæ seruorum, vt fructus sine vsu.

IX. VSVFRVCTVARIVS QVEMADMODVM

CAVEAT.

HIC titulus communis est vsui & vsufructui, & similibus quæ retulimus supra, vt caueat qui hæc iura habet se vsurum boni viri arbitrato, & amisso vel finito iure suo possessionem domino restitutum. Cautio prætoria.

LIBER VIII. TIT. I. DE SERVITVTIBVS.

SERVITVTIBVS personarum transit ad seruitutes prædiorum, quæ intelliguntur semper quoties seruitutum nomen simpliciter vsurpatur. eæ sunt iura quibus prædia alia aliis subiiciuntur. Vel, condiciones quibus ius vnus prædij minuitur, augetur alterius. Vel iura quæ quis in alieno prædij sui nomine imposita habet. Et quibus modis constituantur hoc titulo declaratur.

II. DE SERVITVTIBVS PRÆDIORVM

VRBANORVM.

PRædia alia sunt urbana, alia rustica, quæ distingui inuicem qualitate & genere vsus, vt familiam & suppellectilem potius quàm loco verius est. Urbanorū seruitutes quæque sunt earum propria hoc titulo explicantur.

III. DE SERVITVTIBVS PRÆDIORVM

RVSTICORVM.

QVÆ verò sunt propria seruitutum rusticarum, & earum species, differētiæ, iura hoc titulo continentur. Et nonnunquam personis eas non prædiis cõcedi, vt iter, quod tum dicitur ius transeundi. l. pater. De ser. leg. l. damnas. §. 1. De vsufr. leg. vt pecoris ad aquam appulsus. l. 4. vt aquæ ductus. l. 37.

IIII. COMMVNIA PRÆDIORVM TAM VRBA-

NORVM QVAM RVSTICORVM.

QVÆ communia tam urbanorum prædiorum quàm rusticorum, & seruitutum eorum sunt, explicantur hoc titulo, exempli gratia, vt seruitutem acquirere non possit nisi qui prædium habet, vt duorum prædiorum dominus vnum tradendo possit alterum alterius seruum facere, vt qui partem prædij tradit, non possit seruitutem imponere, vt eadem seruitus pluribus separatim cedi possit, vt legari per damnationem qualicumque seruitus possit.

V. SI SERVITVS VINDICETVR, VEL AD ALIVM

PERTINERE NEGETVR.

VT de vsufructu, ita de iure prædiorum duæ actiones sunt, Confessoria, id est, vindictio seruitutis, & Negatoria quæ seruitutem negat, libertatem adserit. Legitimæ

A actiones. l. sciendum. De oper. nou. nuntiat. Et aliæ figura verborum confessoria, veluti ius esse ædes altius tollere iure naturali, vi ipsa negatoria, aliæ vi & verbis confessoria, veluti ius esse ædes altius tollere iure impositio, vel ire agere. Rursus aliæ negatoria figura verborum, vi ipsa confessoria, veluti non esse ius altius tollere, aliæ negatoria tam verbis quàm potestate, veluti ius non esse ire agere.

VI. QVEMADMODVM SERVITVTES
AMITTVNTVR.

SED non etiam quibus modis vsusfructus interit, & seruitutes. nam confusione tantùm intereunt, id est, acquisitione dominij vtriusque prædij, & non vtendo, siue vsucapione libertatis, & cessione.

LIBER IX. TIT. I. SI QVADRVPE S PAVPERIEM
FECISSE DICATVR.

INDICATIONIBVS actiones noxales subiectæ sunt non malè. nam & hæ sicut vindicationes dominis solis dantur iure directo, itemq; aduersus dominos, vt plerisque videatur hæ earum formulæ inserta verba, Propter illum seruum tuum, aut propter quadrupedem illam tuam, l. pen. De nox. act. & sicut vindicatur, ita acturo iudicio noxali datur actio ad exhibendum l. 3. §. si quis noxali. l. De eo §. sæpius. Ad exhib. cum & noxium ducturus forsitan actor & habiturus sit. Et hoc titulo primùm proponitur de pauperie quadrupedum actio noxalis ex x i i. tab. id est, de damno dato sine iniuria (nec enim animal rationis expers, iniuriam fecisse videtur) cuius ex formula hæc verba sunt in l. i. §. cum arietes, Aut noxam sarcire, aut in noxam dedere oportere. In noxam dedere, est animal tradere viuum. Mor-te enim extinguitur actio noxalis, & inde l. 7. De nox. act. Si noxius viuat. Noxam sarcire, est damnum soluere, damnum præstare, vt ad x i i. Seruius Sulpitius interpretatur.

D II. AD LEGEM AQVILIAM.

TITulus superior est de damno sine iniuria dato, hic de damno iniuria dato, qua de re fuit etiam domino actio ex x i i. tabul. l. quæcunque. De obligatio. & actio. Hodie est ex lege Aquilia. Ciuilis vtraque l. si heres institutus. §. i. Ad S. C. Trebellian. & noxalis etiam ex delicto seruorum. Primum caput legis Aquiliæ est de occiso homine vel pecude. Tertium de vsto, fracto, rupto. Secundum quod in desuetudinem abiit, videtur fuisse de quauis alia ratione damni dati etiam si non fuerit læsa res nostra, sed intercepta nobis fortè vtilitas quædam, vt aduersus piscatorem socium à Plinio proditum est lib. i x. naturalis historia, qui Anthiam conciliatorem capturæ & ducem, cœperat, cum is in macello agnitus esset à socio cuius iniuria erat, damni dati editam formulam condemnatumque, æstimata lite x. libris. Constat enim socium socio teneri lege Aquilia. l. 47. Pro socio.

III. DE HIS QVI EFFVDERINT, VEL
DEIECERINT.

DAmni dati species vna grauius hoc titulo coërcetur, quàm soleant cetera damna ex superiore. nam si quid qua vulgò iter fit vel consistitur deiectum vel effusum sit ex quo damnum datum sit alteri, in eum qui ibi habitauerit vnde deiectum vel effusum est in duplum datur actio, etiamsi ipse non deiecerit vel effuderit, atque etiam si inficiatus non erit, cum ex superiore non teneatur, nisi qui damnum fecerit ipse, nec in duplum nisi inficiator. Si liber homo ex ea re occisus, vel si ei nocitum sit, est etiam ex hoc titulo grauior actio quàm ex superiore, & popularis: & antequàm damnum datum sit æquè popularis est in eum actio qui quid positum habet cuius casus nocere cui potest. & ex vtraque causa actio noxalis. Denique post titulum generalem De actione legis Aquiliæ, spe-

cialis in hoc titulo proponitur actio legis Aquiliæ. Sic appellatur l. 5. §. Cùm autem, quia **A** in factum prætoria quæ hic proponitur, accommodata est ad legem Aquiliam. & in iure frequens est ut legis Aquiliæ actio dicatur etiam quæ ad eam legem accommodata est, siue ciuilis, siue prætoria in factum.

IIII. DE NOXALIBVS ACTIONIBVS.

Post noxales actiones de pauperie & de damno, datur generalis titulus de omnibus noxalibus actionibus, (fuiſſet enim immensum atque etiam alienum omnes enumerare) quarum definitionem tradit l. 1. dum ait, quarum actionum vis hæc est, &c. ut Cicero definitionem legis, dum ait legis hanc esse vim, scitum & iussum in omnes, Et magistratus, dum ait, magistratus hanc esse vim ut præsit, præscribatq; recta & vtilia, & coniuncta cum legibus. Vis autem earum actionum hæc est ne multeretur dominus ultra de- **B** ditionem noxæ, si dedere malit: quæ facultas ei lege XII. tab. tribuitur.

LIBER X. TIT. I. FINIVM REGVNDORVM.

VR vindicationibus subiectæ sint actiones noxales dixi iam supra. Cur modo subiiciantur mixtæ actiones, dicere necesse non habeo. id enim satis nomen ipsum admonet quod significat esse eas tam pro rei vindicatione quam **C** in personam. Ex his prima est actio Finium regundorum quæ inter confines redditur de agrorum finibus regundis, id est, ut Græci interpretantur *ῥεὶ ὄριων ἰδιωτικῶν*. nam inest huic actioni etiam petitio rei. & hoc est quod ait l. 3. C. eod. hanc actionem coherere proprietatis controuersia, & Apuleius, in causa finali de proprietate contendendi.

II. FAMILIÆ ER CISCVNDÆ.

Secunda actio mixta est actio familiæ erciscundæ siue iudicium diuisionis quod redditur inter coheredes similisve personas. Familiæ nomine significatur res vel pecunia hereditaria, non hereditas, non nomina. nam hereditas non potest diuidi l. 8. De rei vind. & nomina ipso iure sunt diuisa inter coheredes. Eriscundæ est diuidundæ, ut Eriscundi Stoici Seruio in 111. Æneid. mediæ sententiæ auctores & quasi diuisores. tantumdem potest Ciendæ & Ciscundæ verbum, ut non aberrarim fortè si in Eriscundæ diuiserim er & Ciscundæ, ut Festus & Donatus erctum & citum, erctum pro hereditate, citum pro diuisione. nam & glossis antiquis, Ciendæ *διαιρησις*. Et eres vel creditas scribitur interdum Flo. ut erus in titulo Ad legem Aquiliam, & illo Turpilij loco, Ignoscere istic solentne eis minores noxias, erum si fortè quas galiolas vini tango.

III. COMMVNI DIVIDVNDO.

Tertia actio mixta est Communi diuidundo, simillima superiori, ut societas hereditati simillima & maximè gemina est. Vtraque mixta, duplex, legitima, bonæ fidei, perpetua, quasi ex contractu, de diuisione, & idem in vtraque officium iudicis. & redditur hæc etiam inter coheredes, sicut inter alios quoscumque socios. Sed hoc plus est in actione familiæ erciscundæ quod veniunt in eam etiam res non communes, & non est de re vna, & non iteratur nisi ex magna causa. hanc verò Græci Rhetores vocant *ῥεὶς διαιρησις*.

IIII. AD EXHIBENDVM.

Mistis actionibus adiungitur actio ad exhibendum, quia & si in personam sit non etiam pro rei vindicatione, est tamen propter rei vindicationem. agitur enim primum ut res exhibeatur, deinde res exhibita vindicatur. Præparatoria igitur est vindicationis, vindicatio directa & principalis actio: neque tamen notat personam, sed rem. nec enim intendit verbi gratia L. Titium dare oportere, sed in rem exhibendam generaliter **F** concipi-

A concipitur. & inde insolita appellatio, Ad exhibendum, quia in rem scribitur, quæ vel tantumdem valet, ac si diceres, De exhibendo, vt Ad legem Iuliam, id est, de lege Iulia, Ad municipales, id est, de municipalibus.

LIBER XI. TIT. I. DE INTERROGATIONIBVS

IN IVRE FACIENDIS, ET INTERROGATORIS

actionibus.

B **L**ERVM QVE euenit vt qui alias noxali actione tenebatur ex responso suo obligetur suo nomine in solidum, vt si interrogatus an seruus suus esset, an quadrupes sua esset, Prætori falso responderit suam non esse, l. 1. §. interdum. Si quadr. paup. fe. dic. qui quidem §. statim coniungendus est cum l. 7. huius tit. quæ est ex eodem libro, vt intelligatur econuerso eum qui alias nec noxali iudicio tenebatur, teneri, si responderit suam pecudem, vel suum seruum esse. quæ ita vera sunt, si ferui alicuius, non si liberi hominis nomine responderit. l. 13. & 14. hoc titu. Sunt & pleraque alia in hoc titulo de noxalibus actionibus: vt sanè videatur hic postrenus liber secundæ partis, quasi supplementum eorum quæ ab initio partis huius huc vsque tractata sunt, eoq; fit, quantum opinor, vt tituli huius libri non sint certa lege colligati inuicè, quia scilicet non eundem omnes tractatum respiciunt, sed hic, verbi gratia, tractatum de noxalibus actionibus, sequens tractatum de mistis, tertius legem Aquiliam. Porro quæ ex responso datur actio, interrogatoria dicitur actio, vt quæ ex confesso in eum qui vltro confessus est de intentione actoris, confessoria, neutra est propria actio quædam, interrogatoria sanè quasi ex contractu datur pro quo pulsabitur is qui respondit. l. de ætate. §. qui interrogatus hoc tit. vt quæ in eum datur qui se debitoris heredem esse respondit, est interrogatoria actio Si certum petetur, quæ in eum qui seruum suum esse, interrogatoria noxalis, quæ in eum qui prædium suum esse, vel se possidere aut non possidere, actio dâni infecti, vel missio in possessionem. nam ex his ferè causis duntaxat in iure interrogationes fiunt ante iudicium acceptum intentionis actoris formandæ & instruendæ causa.

C quod non ita fit in iudiciis in rem. l. in speciali. De rei vindic. l. cogi. C. de petit. heredit. & desit etiam hodie fieri in ceteris omnibus. In iure, id est, *ἐν βήματι*, vt Græci hoc loco interpretantur. idem significat, in iudicio, vt & in tractatu de cautione in iudicio sisti. Sed augetur significatio l. 4. hoc titulo. vt idem sit si quis alio loco quàm pro tribunali interrogetur.

D

II. DE QVIBVS REBVS AD EVNDEM IVDI-

CEM EATVR.

E **H**IC titulus respicit ad duplices & mistas actiones, vt vnum iudicem habeant, sicut mutuæ petitiones. l. 22. De iudic. Potest etiam accommodari ad noxales. nam quæcumque pluribus vel in plures competunt, de eis plerumque omnes ad eundem iudicem eunt, vt si plures vindicent dominium serui, vel vnus dominium alter vsum fructum. l. cognitio. l. si pariter. De lib. cau. vel si plures tutelæ teneantur. l. 5. C. arb. tut. aut si certum petetur plures conrei. Nou. 99. Quintil. III. Priuata iudicia sæpè vnum iudicem habere solent, nec aliæ species erunt, etiam si vnus à duobus duntaxat eadem rem, atque ex eadem causa petet, aut duo ab vno, aut plures à pluribus, quod accidere in hereditariis litibus interim scimus, quia quamuis in multis personis, causa tamen vna est, nisi condicio personarum quæstiones variauerit.

F III. DE SERVO CORRVP TO.

HIC verò titulus respicit ad legē Aquiliã, quandoquidem specialis in eo proponitur actio legis Aquiliæ siue in factum iure prætorio cõparata ad exemplum legis Aquiliæ, vt de actione de deiectis & effusis diximus supra, & longè quidè grauior quàm solet esse directæ. nã etiã in contententè in duplum. l. 5. §. hæc actio. hoc ti. & famosa est actio l. nec quidquã. D. pro soc. l. 6. De obs. par. præst. quia personæ dolum malum notat. & præterea nõ tantum

de corrupto, sed etiam de recepto, & sub disiunctione proponitur hoc modo, Quod A seruum meum receperis aut corruperis, vt, Ope aut consilio . nam alterutrum probare sufficit.

IIII. DE FUGITIVIS.

Post generalem titulum de seruo corrupto, notantur duæ species corrumpendorum seruorum, si suaferit fugere, si alea ludere l. 26. De iniuriis. & ex priori specie de fugitiuis additur, eum qui recepit & celauit fugitiuum, teneri furti, quod utique verum est, & si obtentu togæ, vt ex Sabino Gellius refert. Si recepit tantum abscondendi causa, ex superiore titulo tenetur. Si recepit, & requisitum celauit lucrificandi animo, furti. Additur etiam S. C. De requirendis fugitiuis.

B

V. DE ALEATORIBVS.

Ad posteriorem speciem corrumpendi serui, iungitur in susceptorem aleatorum pæna, vt supra in susceptorem fugitiuorum, & item actio in eum qui aleæ ludædæ causa vim intulerit, & alia in eum qui alea vicerit. Alea est tesserarum, talorū vel scriptorum ludus, turricula, fritillus.

VI. SI MENSOR FALSVM MODVM

DIXERIT.

Hunc verò dicam respicere ad titulum Finium regundorum, in quo iudicio adhibe- **C** ri plerumque agrimensor solet. l. 8. fin. reg. l. 1. in princ. l. 3. §. idem Pomp. hoc tit. & si falsum modum renuntiauerit, ex hoc edicto tenetur in id quod interest.

VII. DE RELIGIOSIS ET SVMP TIBVS FVNE-

RVM, ET VT FVNVS DVCERE

liceat.

Hic titulus respicit ad rei vindicationem, in cuius tractatu proditum est de locis re- **D** ligiosis non esse in rem actionem. l. in rem. §. 1. l. quæ religiosis. De rei vindic. Hoc verò titulo definitur quæ sint loca religiosa, qui faciant locum religiosum, & qua actione teneatur qui in alienum locum mortuum intulit. Proponitur etiam hoc titulo actio fun- neraria, quæ imitatur actionem negotiorum gestorum, si quis aliquem suis sumptibus funerauerit, nisi quasi heredis negotium gerens hoc egerit, quo casu est actio negotio- rum gestorum. aliàs similis tantum negotiorum gestorum actioni funeraria, quia nego- tium quod quis pro defuncto gessit funerando eum suis sumptibus eius non fuit cum is moreretur. Quod additur in hoc titulo, vt funus ducere liceat, non tam pertinet ad a- ctionem in factum qua tenetur qui prohibuit inferri mortuum ossæ mortui in eum- locum quo ius inferendi fuit, quam ad edictum D. Seueri quod proponitur l. 38.

VIII. DE MORTVO INFERENDO, ET SE-

PVLCHRO ÆDIFICANDO.

E

Licet, vt diximus, de locis religiosis non sit in rem actio, est tamen interdictum prohi- bitorium de mortuo inferendo quod veluti proprietatis causam continet. l. sunt per- sonæ. §. tit. prox. l. 2. §. quædam. De interd. atque etiam de loco nondum religioso com- petit. Actio in factum de qua diximus superiore titulo, ei datur qui prohibitus mortuum inferre quo ius erat, aliò inferre coactus est. Hoc interdictum ei qui statim vult in locum suum inferre, ne prohibeatur. Aliud etiam interdictum prohibitorium, de sepulchro ædi- ficando vel reficiendo, quasi proprietatis causam continet, quia domino loci solummo- dò competit.

DIGE- F

A

DIGESTORVM PARS
TERTIA.

LIBER XII. TIT. I. DE REBUS CREDITIS
SI CERTVM PETETVR, ET DE CONDICTIONE.

B

Vindicationibus transit ad cōditiones: è quibus duæ hoc titulo proponuntur. Vna est certi condictionis quæ datur in eum cui res vel pecunia certa credita est, id est, qui corpus vel quantitatem certam debet. Non adicitur, quia ex causa. In eum igitur qui rem vel pecuniam certam debet quacumque ex causa. proinde generalis non specialis certi condictionis, quæ in hoc tit. dicitur, Actio si certum pet. de rebus creditis, vel de rebus cre-

C

ditis si certum petetur, (nihil enim refert hoc an illo modo traduxeris verba) vt in C. Th. specialis actio Si certum petetur de chirographis, & alia si certum petetur, de suffragiis. qua orationis forma significatur actio à primis verbis edicti, Si certum petetur, proposita vel sub tit. De rebus creditis, vel sub titulo De chirographis, vel sub tit. De suffragiis. Distincta enim erant edicta titulis. Altera est Condictionis ex mutuo de qua præcipue hoc titulo tractatur,

D

(nam & creditum proprie est mutuum) & his verbis significatur, ET DE CONDICTIONE. Quamuis enim omnis formula qua intendimus dari oportere, condictionis sit, ea tamen qua ex mutui causa intendimus dari oportere, hoc proprio signata nomine est, vt refertur in Instit. statim initio tituli, Quib. mod. re cont. obl. & §. item is cui. De oblig. quæ quasi ex contr. & Græci definiunt cōditionem τὸν ἀπαιτητικὸν λόγον τῆ οἰκείῃ δαείῃ. Mutuum autem est creditum quantitatis datæ ea lege vt eadem ipsa quantitas reddatur in genere non in specie eadem. Non est illud omittendum sub hoc titulo edixisse prætorem de commodato & pignore separatim, quia & si crediti appellatione hi contractus continentur (est enim creditum omnis actus, quem alienam fidem sequuti instituiimus) non tamen continentur actione Si certum petetur, id est, certi condictione, quia nemo rem suam condicit, & cōdictio plerumque in iure formula illa est, Si paret dare oportere, quæ latius nonnumquam pro qualibet actione in personam. Pigneraticia igitur & cōmodati, & depositi condictiones non sunt, quia possessionem naturalem reuocant l. videamus. §. si poss. De vsur. id est, non dari, sed restitui oportere intendunt. Sed neque ex horum contractuum causa condictionis competit. quam ob rem, meo iudicio, prætor hoc edicto eos separauit à ceteris, sub hac tamen exceptione, nisi dolo malo vel depositum, vel commodatum, vel pignus inficiaretur qui accepisset. l. 4. §. res hoc tit. l. si quis inficiatus. §. vlt. Depos. Denique ex his intelligimus hoc titulo proponi nobis duas condictiones tantum, non etiam, vt quidam existimant, comprehendi eo vniuersam partem tertiam Digestorum. nec sanè vlli sunt tituli tales in Digestis.

E

II. DE IVREIVRANDO SIVE VOLVNTARIO
SIVE NECESSARIO, SIVE IVDICIALI.

QVIA iusiurandum frequentius datur de pecuniis creditis, vt non malè dicatur à Laberio emplastrum æris alieni, idè post titulum de condictione ex mutuo, hic datur. Et est iusiurandum, vt Aristotel. definit, μετὰ θείας, τὸ ἑλληνικῶς φάσις ἀναπέδεικτος, vt Clemens Alexandrinus, ὁμολογία καθοριστικὴ μετὰ τὸ θεῶν ἑλληνικῶς θείας, vt Cicero, adfirmatio sancta, & eius genera tria. Iudiciale, quod à iudice defertur. Voluntarium, quod à parte defertur in iudicio, vel extra iudicium. Necessarium quod pars cui delatum est refert delatori. Hæ tres appellationes Tribonianus esse videntur.

F

III. DE IN LITEM IVRANDO.

I Vsiurandum in litem est quod à iudice defertur auctori eius rei quæ in iudicium deducta est æstimandæ causæ. & defertur plerumque ob dolum vel contumaciam aduersarij, ne in potestate eius sit per fraudem ab inuito domino rem iusto pretio comparare. Auctori

enim iurato licet facere pretium etiam iniustum. nec in omnibus iudiciis passim, sed vt A
lex prætorue aut princeps iudici permiserit.

III. DE CONDICTIONE CAUSA DATA CAUSA NON SECUTA.

Conditio ex mutuo, vt dixi, traxit ad se tractatum de iureiurando. Nunc ordine per-
sequitur alias conditionum species. Propositæ hoc titulo appellatio hæc est, Causa
data causa non secuta, sumpta à verbis legis, vt per eam repetantur scilicet causa data,
id est sub causâ vt est scriptum l. pe. hoc tit. quod Græci ἐπι τῆ συνθήκῃ, si ea causa secuta
non sit. Causa do, quod do vt Romam eas. Causa non sequitur si non Romam eas. eadem
dicitur etiam conditio ob causam vel conditio ob rem dati re non secuta, similis con- B
ditioni ex mutuo, vel potius conditio ex promutuo. quid enim aliud quod ob rem da-
tur quam prorogatio, siue datio in antecessum? Omnis autem prorogatio, promutuum.

V. DE CONDICTIONE OB TURPEM VEL INIUSTAM CAUSAM.

Superior titulus est de conditione ob causam honestam, vt detur omnimodo causa
non secuta, vt non detur causa secuta. Hic verò titulus est de conditione ob turpem
causam, vt detur etiam causa secuta si solius accipientis turpitudine versetur, vt non detur
si solius dantis vel si vtriusque, Est & de conditione ob iniustam causam. In hac, causa
pro principio accipitur vt si quid detur ex stipulatione per vim extorta. In illa pro fine, vt C
si quid detur vt contingat aliquid quod fit contra bonos mores.

VI. DE CONDICTIONE INDEBITI.

Conditio quoque indebiti est ex promutuo. nam & indebiti solutio, quasi mutui da-
tio l. 5. §. is quoque De oblig. & act. Sed non datur nisi ei qui per errorem soluit.

VII. DE CONDICTIONE SINE CAUSA.

Concurrunt hæc conditio cum superioribus. & nonnumquam sola competit, vt in spe-
cie. l. 2. si fullo amissis vestimentis domino ex locato conuentus pretium soluerit. nam
nec indebitum per errorem dedit nec sub causa nec ex iniusta causa, & vestimentis à do- D
mino repertis, fulloni sola superest conditio sine causa, quod iam videatur nulla fuisse
causa dandi. quod & addi opinor posse ad speciem de promutuo l. sed addes §. Si quis
cum Locati.

LIB. XIII. TIT. I. DE CONDICTIONE FURTIVA.

DOMINO non datur conditio nisi ex causa furtiua. quod odio furum intro-
ductum est, quia in rem vel ad exhibendum non tenentur vt fures sed vt pos-
sessores l. 12. C. de fur. Conditio vt fures, atque ideo re perempta in ea E
non distinguitur fuerit res peritura apud dominum nec ne, sicut nec in actio-
ne Quod metus causa & interdicto Vnde vi & Quod vi aut clam, quæ tamen distinctio
in aliis actionibus admittitur. Sed exemplo furis domino etiam permissum est condice-
re prædoni, & coniugi qui queve res amouit in matrimonio vel diuortij causa, & inficia-
tori, & generaliter cuiuslibet ex iniusta causa possideti quasi proximo furi. Ceteræ condi-
tiones non dominis dantur, videlicet si agatur certi, non si agatur incerti. Hæc soli do-
mino, æque si agatur certi, non si incerti.

II. DE CONDICTIONE EX LEGE.

Conditio ex lege competit si lex quæ obligationem introduxit non ediderit aliud
genus actionis, vt conditio ex lege Iulia l. doralem l. si verò & seq. Sol. mar. Con-
ditio ex lege Cincia l. 21. De donat.

A III. DE CONDICTIONE TRITICARIA.

Longè alia ratio conditionis Triticariæ & conditionis certi, licet descendat vtraq; Lex eadem causa. nam per conditionem Triticariam petuntur omnes res certæ vel incertæ, præter pecuniam numeratam, Per conditionem certi, id est, Si certum petetur, res omnes certæ & pecunia numerata, non res incorporales siue incertæ. nam hæc actio est stricta, id est, seruit in ea iudex scripturæ contractus & petitioni actoris, sui arbitrij impositus, Triticaria arbitraria est, quia æstimat in ea iudex rem arbitrio suo quæ petitur habita ratione loci & temporis. Datur ergo eius rei quæ petitur æstimandæ causâ. porro æstimationem recipiunt res omnes, præter pecuniam numeratam. nam æstimat ipsa res ceteras non æstimatur, aut saltem non indiget æstimatore, cum sit eius æstimatio constans & certa. ea re pecunia numerata in conditionem triticariam non cadit. Ceteræ res omnes cadunt quæ pondere vel mensura constant, mobiles vel immobiles, corporales vel incorporales, & fundi siue proprietas debeat fortè ex testamèto, vel ex stipulatione siue emphyteusis, & res etiam sua ex causis quibus rem suam dominus cōdicere potest. quod ita enumeratis variis generibus rerum Vlpianus exequitur l. 1. propterea quod dubitari poterat, an tot res complecteretur conditio quæ nomen à tritico habet. Sed inditum est nomen tale casu quodam, vt Stephanus Græcus interpres ait, quia in antiqua formula huiusce conditionis, quoties scilicet sua cuique actioni constituta erat formula, tritici fiebat mentio propterea quod qui hanc actionem sibi dari prius postulauerat, fortè ei res erat de æstimando tritico. & ne quis me hoc ad fingere putet, & quod etiam sit notatu valdè dignum (nec dum enim sciebamus quæ appellatio quæve actio hæc esset) apponam ipsa Græcorum verba, Ἰστέον δὲ ὡς φησὶ ὁ Στέφανος ἐν ταῖς ὁδογραφαῖς, ἔπω λέγεται Τριπικαείριος, ἐπειδὴ ἐν τῇ χρ. τὰ τὸ πάλαι πολιτευόμενον αὐτῷ Φόρμουλα, τρίπικι ἐπέκειτο μνήμη. ὁ δὲ λέγει τοῖς ὄντιν ἐν τῇ παλαιᾷ φόρμουλα, καὶ τῷ τύπῳ αὐτῷ ἦν ἡ τὴν ἀρχὴν ἐτυπώθη ὁδογραφικῶν ἰομικῶν, μνεία γάρ οὖν τρίπικι ἤρρω σίτη, τυχὸν ἐνάγριτος πινὸς σίτον αὐτῷ ἀφ' ἐφ' ἔροντα κατέχει πινά ὁδο τὸν ἰόμοι, καὶ πρὸς τὸ τοῖς ὄντιν φάκτον τυπώθεντος τῆς τριπικαείριος καιδικπικίς.

III. DE EO QVOD CERTO LOCO DARI O P O R T E T.

Iungitur conditioni arbitrariæ, alia conditio arbitraria ex mutuo etiam, vel ex stipulatione, vel ex testamento, vel ex constituto, qua scilicet quod certo loco dari debuit alio loco petitur facta commemoratione eius loci quo dari debuit. In hanc cadit pecunia numerata, quæ non cadit in triticariam. quia in triticaria æstimatur quanti res fuerit eo die vel loco quo dari debuit. In hac verò æstimatur quanti interfuit eo die vel loco dari quo dari debuit. & cadit etiam in nummos id quod interest.

V. DE PECVNIA CONSTITVTA.

Tradita est ratio superiore titulo qua id quod debetur alio die vel loco petatur rectè quàm quo dari debuit. Traditur alia hoc titulo, Si quis id egerit cum debitore vt alio die vel loco constitueret se soluturum. nam, vt Labeo dicebat, propter hæspotissimum pecunias quæ nondum peti possunt, puta moram iniiciente die vel loco, constituta inducta sunt. l. 3. §. ult. l. 4. & 5. hoc titulo. Fiunt consensu nudo non verbis, nec tamen pacta sunt nuda, sed contractus, quia recepta imitantur quæ fuere contractus, è quibus actio receptitia, sicut ex his actio constitutoria. nam nec alia ratione precarium numeratur inter contractus. l. contractus. De reg. iur. quàm quod sit simile commodato, fiunt etiã constituta pro alio. Et breuiter constitutum est conuentio, qua quis responder citra stipulationem soluturum se quod ipse vel alius debet. quo genere priorem obligationem non nouari constat. l. 3. §. in eum. De adm. rer. ciuil.

F VI. COMMODATI, VEL CONTRA.

Istum est de conditionibus quæ aliud nomen non habent strictis aut arbitrariis, quæque vel ex contractibus datur, vt conditio certi, cōditio triticaria, cōditio ex mutuo, conditio ex stipulatione, vel ex bono & æquo quasi ex mutuo, vt cōditio inde-

biti, Ob rem dati, Sine causa, vel ex lege, vt de qua actum titulo secundo, vel odio reorū, **A**
 vt cōdictio furtiua. Ab hoc titulo incipit tractare de cōditionibus aliis maximè bonæ fi-
 dei quæ ex contractibus nascuntur, & quæ proprium nomen habent, siue dari oportere
 intendatur, siue præstari, restitui, reddi, vel alio modo. nec enim omnibus actionibus vna
 est fórmula semper, Dare aut facere oportere, §. 1. Inst. de act. ac primùm de commodato
 duplex actio hoc titulo proponitur, Directa & Contraria. Commodatum est quasi mu-
 tuum ad vsū, vt retrò mutuum quasi commodatum ad abusum. nam promiscua siue
 communia hæc nomina sunt, Commodatum & Mutuum l. Item legato. §. 1. De leg. 3. l.
 quæsitum. §. si quis eodem. De instr. leg. & vt Græcis *χρησται* vtrumque contractum de-
 monstrat, ita & Latinis commodare l. 1. C. Th. Quod iussu, quod tamē Tribonianus ma-
 luit mutare in proprium, mutuum dare, vel quo vulgus vitur præstare l. vlt. C. quod cum **B**
 eo, &c. Vel commodatum est, conuentio qua res gratis vtenda datur ad tempus, finem,
 modumve certum, ea lege vt eadē ipsa reddatur. Verbum gratis separat à locatione. Ver-
 bum ad tempus, à precario. Verba, ea lege, à mutuo, quæ etiam si non addideris, perfecta
 definitio est. nam & aliis separatur à mutuo satis. Directa commodati actio est quæ datur
 ei qui cōmodauit rei suæ recipiendæ causa, qua ex causa non est cōdictio certi nisi quid-
 dolo malo admissum sit, vt dixi huius partis tit. 1. Contraria est quæ datur ei qui commo-
 datū accepit variis ex causis, quæ hoc titulo proponuntur, vt indemnitati eius cōsuletur,
 qua ex re etiam cōdictio competit. Directæ siue rectæ inde nomen, quod principalis sit,
 domino enim competit aut possessori. Contrariæ, quod quasi ex opposito respiciat dire-
 ctam, siue agatur vltro, siue contra. & in iure contrariæ actiones his articulis significatur, **C**
 contra, ex diuerso, ex contrario l. 2. l. vlt. De neg. gest. l. si pignori. Fam. erc. vt actio nega-
 toria, quæ & contraria dicitur, hoc articulo, Contra in §. æquè. De act. Vltro autem mou-
 eri dicuntur si sine directa moucantur, vt d. l. si pignori. l. seruus meus Mand. l. sed an vlt-
 ro. De neg. gest. l. si is qui rem. de fur. nec tamen idē minus contrariæ appellantur.

VII. DE PIGNERATICA ACTIONE, VEL CONTRA.

DE pignore etiam non est cōdictio, si directo agatur, nisi quid dolo admissum sit, sed
 si contrario iudicio agatur, concurrat sanè cum eo cōdictio. Pignus est, conuentio
 qua quid supponitur vel deponitur propter alterius obligationis fidem, & adimplendæ **D**
 rei debitæ vinculum. Quæ verò de pignore dato recuperando domino, i. debitori reddi-
 tur actio soluta omni pecunia, directa est actio. Quæ creditori, contraria, si fortè necessa-
 rias impensas fecerit in rem pigneratam, vel si debitor rem alienam dederit pignori, vel
 ex alia iusta causa.

LIBER XIII. TIT. I. DE EXERCITORIA ACTIONE.

QUÆPIT quidem tractare de actionibus quæ ex singulis contractibus nascun-
 tur, sed priusquam progrediatur vltius, vult se absoluerè his quæ ex aliorum
 contractibus in nos instituuntur, mox rediturus ad eas quæ nos tenent ex no-
 stro contractu. Et ex illis prima quæ datur, exercitoria actio est, qua infolidum
 tenetur exercitor nauis ex contractu magistri quem nauis imposuit, vel ex contractu eius
 quem magister ab exercitore præpositus imposuit, & eius tantum rei nomine in quâ im-
 posuit. Seruanda enim est lex præpositionis. Hæc actio accessoria est, sed conueniri etiam
 exercitor potest directa cōditione quasi ex suo contractu. §. vlt. Institut. quod cum eo,
 &c. Exercitor est nauclerus qui nauem exercet. Magister veluti institor exercitoris, Græ-
 cè *πικρός*. **E**

II. DE LEGE RODIA, DE IACTV.

INSITUTUS de nautis sermo titulo superiore, impulit cōditores iuris subdere leges nau-
 ticas, & eam maximè quæ vult iacturam factam laborante naue sarciri omnium con-
 tributione quorum interfuit iacturam fieri, vel eo maximè quod possint eo nomine

A agere vectores cum magistro naui, & consequenter cum exercitore. Leges nauticas dicimus, quas Rodij condiderunt, quorum disciplinam naualem, & vt Strabo loquitur *ῥομίας* admirabilem omnes populi libenter etiam Romanus sequebatur.

III. DE INSTITORIA ACTIONE.

E Xercitoria nomen habet ab eo qui præposuit, quia non potuit à magistro formari elegans. Institoria ab eo qui præpositus est tabernæ scilicet, aut mensæ, aut cuilibet alij negotiationi, ex cuius contractu habito eius rei gratia cui præpositus est perinde obligatur in solidum is qui præposuit atque exercitor naui ex contractu magistri. Sed hic etiã
B ex negotio quod gessit magister magistri, quod non est similiter admissum in eo qui institorem præposuit. Ceterum vtriusque actionis eadem est ratio, quia is qui contrahit cū magistro, vel cum institore fidem eius qui præposuit sequi videtur, sed aliquanto maior in magistro propter nauigandi necessitatem. quamobrem ex vtraque causa etiam domino quasi principali reo condici posse verum est.

IIII. DE TRIBUTORIA ACTIONE.

E Xercitoria & institoria dantur etiam ex contractu liberorum hominum, vel alienorum seruorum qui nec bona fide seruebant nobis. Tributoria non nisi bona fide seruebant, & illæ quia præposuimus naui aut tabernæ merciq; nostræ, hæc verò cum non
C præposuimus, & in merce peculiari scilicet non nostra, hac sola ratione quod scientibus nobis & patientibus, vel volentibus negotietur in ea filiusfamilias, vel seruus proprietate noster aut vsu aut fructu, vel liber homo, aut seruus alienus quem bona fide possidemus. & præterea illæ nos in solidum obligant, hæc mercem peculiarem quodque eo nomine receptum est partitur si quid etiam nobis debeat inter nos & creditores mercis, sine priuilegio deductionis, quod tamen actione de peculio nobis seruari solet, vel potius hæc actio iniquam partitionem emendat. nam ex hoc edicto res ira geritur. Postulatibus creditoribus mercis, dominus cui etiam seruus debet aliquid, distribuit mercem peculiarem inter se & creditores pro rata portione. hoc enim edicto domino distributio permittitur, permittitur, inquam, non iniungitur. nam si dominus hanc molestiam subire nolit, à præ-
D tore datur arbiter mercibus distribuendis. l. 7. hoc tit. Ceterum si dominus susceperit distribuendæ mercis officium, & dolo malo iniquam partitionem fecerit, integrum sibi fortè debitum deducens vel plus sibi quàm ferat ratio debiti sui, quamq; creditoribus attribuens, hac actione ad æquam tributionem reuocatur. nec enim scientia sola dominum huic actioni subiicit, sed dolus, id est iniqua diuisio l. 3. §. pen. & vlt. l. 4. l. 5. in princ. l. 7. l. 8. l. vlt. hoc tit. l. 3. *Quan. ex fac. tut. §. introduxit. Instit. quod cum eo, & c.* Denique actio tributoria, correctio est iniquæ tributionis mercium peculiarium à patre vel domino factæ dolo malo inter eum & alios mercium creditores, in quibus filiusfamilias, vel seruus negotiabatur sciente eo. Etiã illud ad horum titulorum discrimina destinanda facit, quod
E ex hoc titulo in tributum vocatur dominus etiam si contractum sit cum institore mercis peculiaris, id est, quem seruus præposuit qui sciente domino negotiatur in ea, ex titulo de Institoria actione dominus non tenetur si contractum sit cum eo quem institor præposuit. Item quod ex hoc titulo etiam si volente domino seruus in merce peculiari negotiatus sit, non tenetur dominus in solidum, sed fert partem debiti sui pro rata, ex titulo de exercitoria actione tenetur in solidum si volente domino nauem exercuerit, propter vtilitatem nauigantium. idem in filio & similibus.

V. QVOD CVM EO QVI IN ALIENA POTESTATE EST NEGOTIVM GESTVM ESSE dicitur.

F Erba edicti hæc sunt, quo ex negotio gesto cum filiofamilias, vel seruo nostro dominij, aut vsus, aut vsusfr. iure, vel cum libero homine aut seruo alieno quem bona fide seruorum numero habemus, non etiam, vt ex edicto de exercitoria & de institoria actione, cū libero homine vel seruo alieno qui nobis bona fide non seruit, dantur in nos actiones tres, De peculio, De in re verso, Quod iussu, in seruū nō datur actio, In filiū. est actio in solidū, sed emancipatione soluitur obligatio quia capite minuitur, restituitur vtilis ex

edicto de capite minutis infolidum nisi causa cognita æquum prætori videatur in id tantum restitui quod facere potest. Finge, postulari actionem eius rei nomine quam filiusf. gessit statim atque per emancipationem propriam familiam habere cœpit. importuna petitio est nisi eius temporis nomine quod fuit ante emancipationem ea moderetur pro modo facultatum eius. possint esse nullæ, possint esse tenues, vt si peculium emancipato non concesserit pater, vel si peculium, & nihil præterea. Solebat concedi aliquid l. vt liberis in fi. C. de collat. l. 2. & vlt. C. de emanc. lib. Ceterum eius temporis quod est post emancipationem directa & infolidum actio est licet negotium ceperit ante emancipationem l. 4. §. 1. l. 11. De tut. & rat. dist. Eadem verò æquitas interuenit si filiusfa. morte patris sui iuris effectus ex modica parte institutus vel exheredatus sit vel si paterna hereditate abstinuerit, itē si aliàs sui iuris effectus sit, veluti sacerdotio vel dignitate, vel deportatione patris, quibus modis in eum actio perseuerat eadem nec necessaria est restitutio in integrum, quia capite non minuitur. item si in adoptionem datus sit, deinde pater adoptiuus decesserit. sic lego l. 2. nec enim recidit in potestatem patris naturalis, sed remanere intelligitur in familia adoptiui l. vtrum de bon. poss. contr. tab. licet sui iuris effectus. Ex diuerso hisdem calibus actio filio dabitur quam pater omisit quantum in ipso fuit l. 17. §. vlt. De iniuriis. & hæc pertinent ad interpretationem edicti quod primùm sub hoc titulo propositum est.

VI. DE S. C. MACEDONIANO.

Alia edicti partes earumue diffusioem tractationem differt tantisper, dum priori parti quam exposuimus superiore titulo de eo quod filiifam. contraxerunt vt sui iuris effecti in quantum facere possunt condemnentur, adiiciat exceptionem creditæ pecuniæ, qua ex causâ nec si postea sui iuris effecti sint vllatenus exiguntur. quod Senatus introduxit odio Macedonis fœneratoris cui mos erat filiisf. credere tacito fœnore, sub tunica, vt dicitur, & sinu, & similibus quicumque talia nomina sectarentur, in perniciem parentum simul ac liberorum. Seneca quodam loco, quasdam pecunias de quibus ius creditori non dicitur, deberi, sed non exigi. harum numero sunt pecuniæ creditæ filiisfamilias. quare eleganter Vlp. in l. 3. credere filiosf. esse perdere.

LIBER XV. TIT. I. DE PECVLIO.

PERSEQUITVR modo alias edicti partes quod proposuerat superioris libri titulo quinto, & de peculio actionem in primis, qua tenemur ex negotio gesto à seruo vel filiisfam. vel aliis personis quas enumerauimus eodem titulo, si ignorantibus nobis negotiati sint in merce peculiari vel etiam si scientibus nobis extra mercem negotium aliquod gesserint. nam si in merce peculiari negotiati sint scientibus nobis, didicimus iam ante propter necessitatem commerciorum receptum esse vt ultra peculium teneamur, deducta tantum ex merce peculiari contingente nobis portione, non integra debiti quantitate, vt planè sit hac ratione separanda actio de peculio ab actione de peculiari merce, quæ tributoria dicitur. In hac non deducitur omne id quod domino debetur naturaliter in illa, qua de agitur hoc titulo, totum deducitur. Quintimo peculium ita definitur, naturale patrimonium filiosf. vel seruo aut quasi seruo suo à patre vel domino seorsim à suis rationibus constitutum, deducto inde si quid patri vel domino vel subiectis ei personis naturaliter debetur. Et contra naturam peculij est si legatur non deducto aere dominico l. 6. §. j. De pec. leg.

II. QUANDO DE PECVLIO ACTIO

ANNALIS EST.

PERpetua est actio de peculio quamdiu peculium manet. Annuæ, extincto peculio, ita tamen vt non ex die quo peculium extinctum est annus numeretur, sed ex quo agi potuit, vt in specie l. j. §. annus hoc ritu. & l. 2. De tut. & rat. dist. Extinguitur si seruus fiat liber vel filiusf. sui iuris vel si moriantur vel si seruus alienetur vel si finiatur vltus aut usufructus serui. Extinguitur etiam ademptione & nuda voluntate patris vel domini, licet non

A non constituatur nuda voluntate. Sed si ademit dolo malo, perpetua est, si sine dolo, extinguitur etiam omnimodo actio de peculio.

III. DE IN REM VERSO.

A Crio de in rem verso adiectio est actionis de peculio, vel si non est de peculio actio, competit de in rem verso cum id quod filiusfa. vel seruus gessit redactum est in patrimonium patris vel domini. Sed hoc ita, si filius principaliter gerens negotium patris eaque mente ut patrem sibi obligaret locupletiore eum fecerit. ex hac enim causa patrem obligat sibi naturaliter, & hæc obligatio imputatur in peculium, ex quo efficitur si suppetat actio de peculio inesse etiam ei de in rem verso, vel hanc solam superesse si illa deficiat. Quod si suum principaliter negotium gerens filius locupletiorẽ patrem fecerit,

B non est de in rem verso actio vel adiectio vlla quia nec pater filio obligatur eo nomine.

IIII. QVOD IVSSV.

Q Va ratione exercitoria & institoria, eadem & quod iussu actio siue de iussu, ut scriptum est l. vltim. infolidum datur, sed non ex contractu liberorum hominum qui nobis bona fide aut condicionis cuiusdam iure non seruiunt, nõ ex contractu seruorum alienorum, licet ex horum etiam contractu illæ competant. Enimuero condici ei qui iussit potest etiam si sciens cum liberis hominibus non institoribus suis contrahi iusserit l. vlt. Pro socio, ut non sit mirum si etiam condici ei potest qui cum subiectis iuri suo personis contrahi iussit quæ institorem aut magistrum nauis preposuit. Ceteræ actiones honorariæ, Tributoria, De peculio, De in rem verso, non competunt infolidum, nec ex earum causa condici potest.

C

LIBER XVI. TIT. I. AD S.C. VELLEIANVM.

A D S. C. Macedonianum diximus supra ex Seneca quasdam pecunias deberi non exigi, & ex harum numero esse datas filiisfam. contra S. C. Macedonianum. Videtur non longo spatio sequi hic titulus, ut his adnectat etiam datas mulieribus contra S. C. Velleianum alij credituris scilicet vel ab eo qui alij crediturus erat, quo genere pro alio videntur intercedere. Sed & qualiscumque alia intercessio sit, ei S. C. occurrit, ne mulier esteneat. Intercessio est quoquo modo recipiat alienam obligationem veterem aut nouam. Et S. C. quidem Macedonianum factum est in pœnam creditorum, Velleianum in gratiam mulierum. & illud longe seuerius. Ex duobus enim reis stipulandi, si vnus scierit alter nescierit, ex causa S. C. Macedoniani vnus scientia alteri nocet, & creditor effectu ipso ius crediti amittit, & Macedoniana exceptio non parit condicionem indebiti, & Macedoniano filiusf. renuntiare non potest. quod tamen omne longe aliter se habet ex S.C. Velleiano.

D

II. DE COMPENSATIONIBVS.

E X eodem numero sunt pecuniæ, quibus obstat compensatio. nam & ipso iure constat eam fieri ex omni causa, & parere condicionem indebiti. Compensatio est per æris sui computationem ab ære alicno liberatio.

III. DEPOSITI VEL CONTRA.

R Edit ad eam quam instituerat de singulis contractibus recensitionem actionum, & quibus cœperat commodato scilicet & pignori depositum adnectit simile negotium in eo quod ex huius etiam causa condictio non competit, nisi ex inficiatione quæ proxima furto est, ut non abs re nominatim admoneamur & depositi & commodati fideiussorem accipi posse l. 2. De fideiuss. & liberationem rectè legari ei qui depositi tenetur vel commodati vel pigneraticia vel condictione furtiua l. 8. §. vlt. De lib. leg. quia scilicet videbatur res nostra propriè non deberi nobis quam vindicare possumus, & quam dari oportere non intendimus rectè nisi furis odio. Depositum est conuentio gratis custodiendæ rei quæ traditur sub fide restituendi. Et directa actio, quæ datur ei qui tradidit. Contraria, quæ ei qui custodiã recepit, & ex causa contrariæ nõ nego quin possit esse condictio.

F

LIBER XVII.

TIT. I.

MANDATI VEL CONTRA.

QUOD à mandati actionibus nouum librum ordiatur, laudo. nam cæ ex consensu, superiores ex re ipsa initium obligationi præbent. Ex harum causa condictio competit non ex illarum: & eiusdem condicionis sunt quæ sequuntur, Pro socio, Empti venditi, Locati conducti. nam & ex consensu nascuntur & concurrunt cum eis condictio. Cohærent digestaque sunt omnia arte mirabili, nec tam ingenio Triboniani, quam Iuliani, Hermogeniani & veterum prudentum quorum ille vestigia secutus est, & qui aliam desiderant vel comminiscuntur artem, næ quam illi sunt ineptissimi & imperitissimi: nam neque quid ars sit sciunt neque artem Digestorum aut principia certa iuris vlla perceperunt vnquam, suaues tamen ad ridendi materiã. Porro mandatum est conuentio qua roganti fides datur procurandi aliquid sine mercede. Et directã actio domino negotij datur, Contraria procuratori.

II. PRO SOCIO.

Actio pro socio ex vtroque latere est directã, non ex vno directã, ex altero contraria vt superiores, quia res communis est omnium æquo iure & pari, nec potior vnus socij ratio quam alterius & nominis ratio ex formula. Quod pro socio communiterve gestum est l. 65. §. si post hoc tit. in qua disijunctio pro subdisijunctione accipitur, quando quidem de cõmuniter gesto separata actio non est, & ad hanc formulam respicit etiam differentia societatis & communiter gesti exposita. l. 31. & seqq. hoc tit. Societas est cõtractus qui ex consensu duorum pluriũue communionem inducit inter eos. Vel, Communio pro indiuiso, consensu contracta. vel, Communionis consensio inter aliquos. Vel, Damni & lucri ex consensu facta communicatio honesta & iusta. Addo, honesta & iusta, vt excludam societatem flagitiosæ rei, & leoninam, vel quam aliam communitatem iniustam. Peragitur solo consensu. & quod ait l. 4. re & verbis, re. i. tacito consensu rebus in commune collatis, verbis. i. expressio consensu sine stipulatione, vt Gaius interpretatur in Institutionibus. Re & verbis duo sunt genera contrahendi inter præsentis, & ideo mox additur d. l. 4. vel inter absentes coiri societatem posse, quod etiam fit duobus modis, per nũtium i. epistola viua, vel per epistolam. i. nuntio tacito. Quid enim epistola? Tacitus nuntius, inquit Epietetus. Non notabo discrimina quæ sint iudicio societatis cum actione communi diuidendo, quæ mista est & nõ famosa, atque etiam quasi ex contractu, hæc mera personalis, famosa, & ex contractu tantum, quia cognosci cetera possunt ex l. 1. Com. diui. & l. 43. hoc tit.

LIBER XVIII. TIT. I. DE CONTRAHENDA

EMPTIONE ET DE PACTIS INTER EMPTOREM ET
venditorem compositis & quæ res venire
non possunt.

Magior tractatus de emptione & venditione proprium librum huic contractui dicauit, qui etiam cum videretur nimium excrescere & superari materia, reiectæ sunt actiones ex empto vendito in librum sequentem. Emptio est cõuentio nuda qua id agitur vt rei tradendæ dominium in accipiẽtem transeat dato certo pretio. Contrahitur enim consensu solo intercedente re & pretio. Nec si id agatur, ne dominium transeat, emptio venditio intelligitur l. pen. §. vlt. quamuis F etiam consistat in re aliena. Ei vero pacta possunt adiici varia, quæ tamen quam interfit ex continenti an ex interuallo adiiciantur, & emptioni detrahant an adiiciant, hoc titulo explicatur. Item enumerantur res quarum commercium non est, veluti venena mala, seruus qui est in fuga, ea quæ ædibus iuncta sunt, ædes sacræ & quæ in vsu publico sunt.

A II. DE IN DIEM ADDICTIONE.

IN diem additio pactio vna est emptionis venditionis qua res penes emptorem collocatur hac lege nisi quis intra diem certum supra adiecerit. quæ in auctionibus hæc frequens est: & additionis quoque verbum auctionibus tantum propriè conuenit. Detracta hac pactio, post additionem adiectio non admittitur, nisi fauore fisci intra legitima tempora.

III. DE LEGE COMMISSORIA.

B Ex commissoria est alia pactio emptionis & venditionis, qua id agitur vt si in diem statutum emptor pretium non soluerit, & venditor rem venisse nolit res nec vendita nec alienata sit. hæc pactio veteribus fiducia dicebatur cum faciebant nexum mancipiumque. Lex hodie dicitur communi nomine omnibus pactioibus quæ legem contrahtui dant, & commissoria quod qui in eam committit, in vniuersam venditionem comittat, si quidem velit venditor totam venditionem haberi pro infecta. Lex est pactio quæ contractui adiicitur ex continenti.

IIII. DE HEREDITATE VEL ACTIONE
VENDITA.

C Non solum res corporales emi & venire possunt, sed etiam res incorporales, vt hereditas vel nomina siue actiones, quibus verbis quid venditum intelligatur quidque alterum alteri ex hac causa præstare oporteat & stipulationes emptæ ac venditæ hereditatis hic titulus explicat, quas nullas interponi corporibus venditis moris non est. Itè vendita hereditate non tenetur venditor de euictione, sed neque vendito nomine, quia vt exigi aliquid possit venditor præstare non debet. Et hæc igitur cum sint propria in his rebus, non mirum si proprius sit eis titulus assignatus.

V. DE RESCINDENDA VENDITIONE ET
QUANDO LICET AB EMPTIONE DISCEDERE.

Rescinditur venditio sententia magistratus si res fisco obligata minore pretio veneat quam debita summa quamue res ipsa sit, debitore offerente summam integram l. pe. hoc tit. l. 3. C. De iu. fis. vel ipso iure lege adiecta in ipso contractu, veluti lege commissoria. Rescinditur etiam ipso iure si postea contrario consensu ab ea discedatur. quod vti que licet si res sit integra. i. si neque res secuta neque pretium solutum sit. nam si res non sit integra, mutuus consensus nihil facit nisi omnia restituantur in pristinum statum.

VI. DE PERICULO ET COMMODO
REI VENDITÆ.

E In hoc titulo ostenditur cuius sit periculum vel commodum rei venditæ, emptoris an venditoris, qua in re frequentiores definitiones ex sunt, Post perfectam venditionem omne rei periculum & commodum ad emptorem pertinere præter periculum euictionis, Ante perfectam venditionem, pertinere ad venditorem, & rursus, post moram ad venditorem, ante moram, ad emptorem. Et periculi nomine triplicem casum significamus, Si res pereat, si deterior fiat, si euincatur: qui omnes interdum respiciunt vnum, emptorem puta vel venditorem, interdum hic emptorem, ille venditorem, vt si pendente conditione res intereat, hic casus respicit venditorem, si deterior fiat, emptorem.

F VII. DE SERVIS EXPORTANDIS VEL SI ITA
MANCIPIVM VENIERIT VT MANVMITTATUR
vel contra.

P Actiones hoc titulo enarrantur quæ in seruorum venditionibus adiici solent. vna hæc est, vt seruus exportetur. i. vt ne ea vrbe vel prouincia moretur, qua venit, quod Dioni

Demestheni & Æliano est vendere ἐπιζήσασθαι. qua ex causa si legi nõ pareatur vel seruus in fiscuũ redigitur vel venditori in eum manus iniectio est. Altera est, vt manumittatur quam si nõ expleat emptor, repræsentatur libertas Constitutione Marci & Cõmodi. vel huic contraria, ne manumittatur, quæ pactio efficit ne manumisso ab emptore libertas competat. Hærent eæ leges seruis venditis magis quàm emptoribus dicuntur.

LIBER XIX. TIT. I.

DE ACTIONIBVS EMPTI ET VENDITI.

VT societatis, cui contractui statim adiuncta est emptio venditio, ita empti, & venditi actiones ciuiles, vtro citróque directæ sunt, & empti datur emptori, venditi venditori. Quid in vtramque deducatur, hic titulus copiosissime declarat.

II. LOCATI CONDVCTI.

LOcatio conductio est negotium ἀντίστροφον emptioni & venditioni, quia proximum & simile adeo vt emptionis venditionis & pretij verbo promiscue vtamur etiam in locatione conductione & mercede. Et est locatio conductio, conuentio nuda fruendi faciendiuæ aliquid certa mercede. Locator, qui dat aliquid fruendum vel faciendum. Conductor, qui accipit. Et locatori datur actio locati, conductori conducti, vtraque directa.

III. DE ÆSTIMATORIA.

Contractus etiam de quo agitur hoc titulo similis est emptioni & venditioni, quia id agitur vt rem vendam & æstimationem quam indicasti soluam, aut si non possim vendere vt eandem ipsam restituam, sed possim nec vendere nec restituere, nempe mihi retinere, & æstimationem soluere, quo genere ipse videbor emisse. Sed non est huic contractui proprium nomen sicut locationi quod etiam vt diximus emptioni simile negotium est. ideoque nec proprio nomine prædita actio quæ ex hoc contractu datur, sed actio præscriptis verbis, quæ tamen propriam nacta est æstimatoriæ appellationem quod sit de re quæ æstimata vendenda data est.

IIII. DE RERVM PERMVATIONE.

ET permutationem quoque nemo ambigit simile negotium esse emptioni & venditioni adeo vt promiscue vtamur permutandi verbo in emptione & emendi in permutatione, quod non tamen ita fit in locatione. nam vtimur quidem in ea emendi & vendendi verbo, sed non contra. At permutatio re contrahitur, emptio nudo consensu. Et est permutatio contractus quo res datur vt alia res accipiatur. Vel, negotium quod ita geritur, Do vt des. Vel, rerũ dominij mutatio inuicem facta. Ex eo non est propria quædam actio, sed præscriptis verbis, vt ex superiore, quia nec proprium permutationis nomen, cum omnis pene contractus constet veluti permutatione quadam. Quapropter vt Aristoteles medium arrogantia dicit carere nomine, licet alio loco scribat veritatem esse medium arrogantia, propterea quod veritatis nomen latius patet, ita recte dicemus negotium Do vt des carere nomine, licet permutatio appelletur.

V. DE PRÆSCRIPTIS VERBIS ET IN FACTVM

ACTIONIBVS.

Speciales dedit titulos de actione præscriptis verbis æstimatoria & de ea quæ ex permutatione oritur, quia ex his duabus causis actio præscriptis verbis bonæ fidei est, ex ceteris stricta. Hic igitur titulus est potissimũ de ceteris actionibus præscriptis verbis quæ sunt strictæ. Et vt rem ipsam definiamus summatim, actio præscriptis verbis est actio in factum ciuilis quæ nascitur ex contractibus qui non appellantur proprio nomine. Vel,

- A conditio incerti, quæ datur ex contractibus incertis. quales multi proponuntur in hoc titulo. Ciuilis actio dicitur quæ tamen non directa sed utilis est. i. cõparara ad exemplũ directarum quæ ex his contractibus sunt qui suo nomine designantur. Et conditio incerti, quia id quod interest persequitur. & præscriptis verbis quasi *ἢ ὡς ἡ ἀρχαία μὲν ἰσχυρῶν* vt Græci interpretantur, rectè, quia ex conuentionibus tantum datur quæ scilicet alio nomine non appellantur, similes tamen sunt ciuilibus quæ suum nomen habent. & in factum, quia quod nomine non possunt exprimere negotium, id rei gestæ enaratione declarant citra formulæ sollempnitatem vllam l. cum mora C. de transact. l. i. C. De reuoc. iis quæ in fraud. cred. Nec tamen omnis actio in factum, præscriptis verbis. non in factum ciuiles accommodatæ legi Aquiliæ, vel alij, non in factum prætoriz, quæ significantur posteriori parte huius rubricæ, *Et in factum actionibus*, quæ non ex contractibus dantur sicut præscriptis verbis, sed ex multis aliis variisque causis.

DIGESTORVM PARS QVARTA.

LIB. XX. TIT. I. DE PIGNORIBVS ET
HYPOTHECIS ET QVALITER EA CONTRAHANTUR & de pactis eorum.

- C **E**xpositis ordine omnibus ferè actionibus quæ ex contractibus nascuntur, resumit ex eis contractibus aliquos vt quædam quæ restabant exequatur ad eosdem contractus pertinentia. ac primùm quidem pignus, vt pigneraticis actionibus expositis superiori parte, adiungat hypothecariam. nam hic sanè liber ad hypothecariam actionem propriè pertinet, Si paret cõuenisse, vt ea res mihi pignori esset nec solutam mihi esse pecuniam, neque res restituatur aut pecunia soluatur, condemna eum iudex. hæc ferè est hypothecaria formula, quæ & pigneraticia dicitur & Quasi Seruiana & utilis Seruiana & utilis actio & Seruiana. Alia igitur est pigneraticia bonæ fidei & in personam, quæ principaliter debitori competit in creditorem, & è contrario creditori in debitorè, si quid habeat quod debitori pignoris causa reputare possit, de quibus actum est tertia parte Digestorum.
- D Alia est pigneraticia arbitraria & in rem, quæ creditori competit in quemlibet possessorem, & quæ frequentius hypothecaria dicitur. & ne quis vel hanc quæreretur non debuisse dissociari ab illa, vel debuisse, Iustinianus scribit neque hanc multum ab illa distare, neq; adhorrere illius vicinitatem. Esse enim aliam alij æmulam, quæ verba statim sic interpretatur, ambabus circa easdem res pene idem studium esse in Cõstitutionibus de auctoritate Digestorum. namque rem petunt ambæ pignori obligatam. sed pigneraticia per repetitionem, hypothecaria per vindicationem. Pignus propriè est contractus quo res aliqua traditur creditori propter crediti restituendi fidem. Hypotheca est pactio nuda qua iure honorario à debitore obligatur aliquid in crediti vicem. Pignus ergo re
- E contrahitur, Hypotheca pacto nudo. Et duo sunt denique genera pignoris, quorũ vno possessio transfertur in creditorem, altero non item. & de vtroque recuperando, si fortè hypothecæ possessionem nactus sit creditor, soluta omni pecunia pigneraticia actiones sunt, De vtroq; vindicãdo, hypothecaria formula. Pacta autè eorum varia exponuntur hoc titulo, vt creditor fructus pignorũ percipiat vsurarũ loco, quæ pactio proprio nomine dicitur Antichresis, vt creditori pignus vendere liceat cessante debitore, vt iure emptoris creditor pignus possideat iusto pretio si ad diẽ pecunia soluta nõ sit, & alia quædã.

II. IN QVIBVS CAVSIS PIGNVS VEL HYPO-
THECA TACITE CONTRAHITVR.

- F **H**ypotheca vel manifestaria vel tacita est. quia per pactũ cõtrahitur, & pactũ etiam tacito consensu fit. itẽmq; inter absentes, qua de causa etiã hypotheca propter contractũ aliquẽ inter absentes contrahitur rectè l. 23. §. tit. prox. Et tacitè quidẽ. i. silentio & iusta præsumptione hypotheca in his causis contrahitur, in pecunia credita ob restitutionem ædificij. namque eo nomine tacitè intelligitur ædificium creditori esse pignori. Et in conditionibus prædiorum vrbanoꝝ vel rusticorũ. nam pro mercede

ædium inuecta & illata, pro mercede fundi ibi nata pignori esse videntur. In pignore autem quod re contrahitur etiam tacitæ pactiones inducuntur, veluti tacita antichrēsis si ager detur pignori, & nihil dicatur de vsuris sortis vel fructibus pignoris. l. 8. & pignore dato transactionis nomine ex causa tutelæ, factæ cum herede pupilli, tacite videtur conuenisse, vt si forte rescinderetur ea transactio etiam nomine tutelæ idem pignus heredi pupilli obligatum esset. l. vlt.

III. QVÆ RES PIGNORI VEL HYPOTHECÆ DATÆ OBLIGARI NON POSSVNT.

E Numerantur res quædam hoc titulo quæ pignori datæ obligari non possunt, id est quarum nomine hypothecaria actio non datur, veluti res quarum commercium creditor non habet, & res pupilli sine tutoris auctoritate, & res peculiares sine voluntate patris vel domini, si pro alio pignori dentur, ac similiter res mulieris vel res alterius pro muliere quæ intercessit contra. S. C. Velleianum, vel pro filiofam. qui mutuatus est contra S. C. Macedonianum, & res quæ non sunt in bonis debitoris. Pater quoque si filium pignori dederit non obligatur, quamuis filium suum esse possit dicere per vindicationem ex iure Quiritium. l. 3. videtur aberrare à tit. seq. vt l. vlt. supra. Quod cum eo, & c. à tit. De inst. act. & aliæ pleræque similiter à suis titulis.

IIII. QUI POTIORES IN PIGNORE VEL HYPOTHECA HABEANTVR ET DE HIS QUI in priorum creditorum locum succedunt.

IN hoc titulo ostenditur inter hypothecarios creditores in exercenda actione hypothecaria, temporis ordinem obseruari, vt scilicet antiquior posteriori præferatur, nisi posterior sit privilegiarius qualis est is qui in rem ipsam conseruandam creditit quæ pignori data est vel cuius pecunia ea res comparata est vel nisi posterior soluat priori & locum eius subeat.

V. DE DISTRACTIONE PIGNORVM & hypothecarum.

Recte prætulit qui potiores in pignore habeantur antequam ageret de distractione pignorum. nam iure non distrahit creditor pignus in quo potior est alter, nisi in eius locum successerit. sed neque aliter vendere pignus potest is qui potior est quam ex conuentione, vel ex iuris necessitate id est officio iudicis posteriori creditore vel fideiussore debitoris offerente pecuniam, vel etiam ex ipsa rei necessitate cessante debitore post denuntiationes legitimas, & multum interest ex conuentione, an ex iuris necessitate propter ius offerendi. l. 2. & 3. hoc tit. multum item lege pignoris an iure communi propter cuius actionis causam. l. si mandato §. creditor supra Mād. Et quod dicimus de pignore, idem & circa hypothecam est l. 7. hoc tit. adeo vt recte sit ita conceptus titulus, De distractione pignorum & hypothecarum. eademque est ratio conceptionis ceterorum.

VI. QVIBVS MODIS PIGNVS VEL HY- potheca soluitur.

Inutilis est hypothecaria actio soluto finitōve pignore. Soluitur variis modis, si solum debitum sit vel eo nomine satisfactum, si paciscatur creditor ne pecuniam petat vel ne res pignori sit, si voluntate creditoris pignus alienetur à debitore, & aliis quibusdam.

LIB. XXI. TIT. I. DE ÆDILICIO EDICTO ET REDHIBITIONE ET QVANTI MINORIS.

Resumit autem hoc libro contractum emptionis & venditionis vt ciuilibus actionibus empti & venditi expositis lib. 19. adiungat ædilicias, & eas quæ ex ædiliici stipulationibus

- A** lationibus dantur nomine euictionis, quas Iustinianus eleganter ait illarū esse ministras, pedisequas siue *παρολοληματα*. vt non abs re fuerint potius in confinio illarum positæ, quàm, vt in Codice & in veteri edicto, reiectæ in vltimam partem sub titulo vel tractatu de stipulationibus. Sunt autem emptori ædiliçiæ actiones arbitrariæ duæ, Redhibitoria & Æstimatoria, Actio redhibitoria venditionem rescindit in totum, reddita re vendita, & pretio recepto ceterisque omnibus restitutis in integrum. Æstimatoria rescindit in partē, ex pretio scilicet emptori reddito eo quo minoris res est, qua de causa ex formulæ verbis etiam dicitur *Quanti minoris*, vel *Quanto minoris* emisset emptor videlicet si quid ita esse scisset, vel *Quanto* ob id vitium ea res minoris cum veniret fuerit, vt *Quāto pluris* in actione vēditi l. Iulianus. §. Per contrarium De act. emp. atque etiam in empri
- B** §. Si venditor, & *Quanto æquius melius*, in formula rei vxoria. Vtraque actio datur edicto ædiliū curulium, quibus curæ est præcipue vt venditionibus omnes fraudes amoueantur, & triplici ex causa, ex reticētia & ex dicto promissōve, & quod ædiliçiis stipulationibus non caueatur emptori. Ex reticentia, vt si venditor morbum vitiumue rei venditæ quod latebat quodque nesciebat emptor reticuerit. Ex dicto promissōve, vt si dixerit abesse aliquid quod non abest vel adesse quod non adest, qua ex causa dicitur esse actio aduersus dictum promissumve sæpe hoc titulo & l. quod venditor de dolo; Et tertia, *Quod non repromittantur* emptori ea quæ in rebus vænalibus edictum ædiliū repro mitti iubet, veluti Fugitiuum non esse, Rectè sanum esse, Hodie esse, bibere rectè posse, Habere licere duplæ stipulatione. l. 28. hoc tit. Mirabitur aliquis cur ædiliçiæ actiones ex
- C** his causis inductæ sint cum sint ciuiles ex empto vendito, vt mirari simili modo Pomponio contigit in edicto, Nautæ caupones: Cui & simili modo atque Pomponio respōdeatur, inductas ideo vt innotesceret ædiles curam agere ne emptores à venditoribus circum uenirentur. & quia edictum in aliqua parte durius est. quippe cum in duplum condemnatio fiat nisi arbitrio pareatur l. 45. hoc tit. & ob id ipsum, meo iudicio, proditum est l. 23. §. si seruus, ædiliças actiones pœnales esse videri. ac præterea datur in vnum è multis cuius maior pars in venditione fuit aut nulla parte minor. l. 44. §. 1. atque etiam in ignorantē qui scire debuit. l. 1. §. Causa. Ciuilibus non fit condemnatio in duplum nisi euictionis nomine, vel iure veteri nisi venditor de modo agri mentitus sit vt Paulus scribit. 1. & 11. sent. vel ex 12. nisi inficietur quæ dixit in faciendo nexu mancipiōque, vt M. Tullius, hodie vno tantum illo casu euictionis nomine. Et pluribus sociis vendentibus in singulos dantur pro portione qua socij sunt d. l. 44. Et in ignorantem non dantur, si rem emptori habere liceat l. Iulianus. §. 1. de act. At ex diuerso in scientem ex reticentia dantur quanti emptoris interfuit non decipi, si redhibere nolit, non ædiliçiæ. Idem si redhibere non possit, veluti ob vitium animi. Item ædiliçiæ temporariæ sunt, veluti redhibitoria semestris, æstimatoria annalis, exceptis casibus certis, quæ temporum diuisio ex Platonis politia est, à quo redhibitio, quæ *ἀναστροφὴ* est nostris, *ἀναγωγή* dicitur, corruptè vt arbitror à Suda *ἐναγωγή*. Ciuiles perpetuæ sunt l. si dictum tit. seq. In vsu magis fuerunt ædiliçiæ. Ceterum liberum est emptori edicto vel iure citili vti: & ob id hoc titulo frequens iuris ciuilis cum
- E** edicto collatio & actionis ex empto cum redhibitorijs. l. 33. 44. 51. & liberum etiam agere ex superioribus causis redhibitoria vel æstimatoria. l. 18. 28. 31. §. si plures, adeo vt tempore finita redhibitoria, supersit æstimatoria emptori. Sed non eæ tantum de venditionibus ædilis edicto propositæ sunt actiones, verumetiam pleræque aliæ, vt in duplum, Si quis qua vulgo iter fit animal aliquod ita habeat vt nocere possit & nocuerit. l. 40. & seq. & in quadruplum si quis puerum alienum castrauerit. l. 27. §. & si puerum Ad leg. Aq. secundum lēctionem Græcorum quæ verior est.

II. DE EVICTIONIBVS ET DVPLÆ
STIPVLATIONE.

- F** Vincere plus est quam vincere. nec enim superare tantum est venditorem & emptorem iudicio vindicationis sed etiam rem vel possessionem abducere. qua ex causa regressus est emptori aduersus auctorem ex stipulatione duplæ, quæ vna est ex ædiliçiis stipulationibus. l. 5. De verb. oblig. vel, etiam si omissa sit, actione ex empto in duplum pretij & accessionis, vel in simplum & in id quod interest, quanto plurimo auctorem periclitari

oportet, quæ tamen ita demum locum habent, si auctorem laudauerit emptor vt liti subsisteret & defensionem susciperet. quæ denuntiatio præsentem & in iure fit hoc modo, Quando te in iure conspicio, postulo an auctor fias, & dicitur actio in auctorem, id est in auctorem præsentem, quam re euicta sequuntur auctoritatis siue euictionis actiones ex empto vel ex stipulatu, Quod euictionis vel Quod auctoritatis nomine victus es. nec enim potest defugere auctoritatem venditor cui denuntiatum est vt liti subsisteret. Tractatur etiam hoc titulo de aliis ædiliis stipulationibus, vt verè possis dicere in continuando, vt loquuntur, siue connectendo hoc titulo cum superiori, ædilio edicto applicatas ædilias stipulationes.

III. DE EXCEPTIONE REI VENDITÆ ET TRADITÆ.

Hic etiam ritulus commodissime applicatur superiori hac ratione quod concurrat hæc exceptio de re vendita & tradita siue exceptio doli ex hac causa, cum actione de euictione, venditore vindicante. nam vel intentio eius eliditur per exceptionem vel re ablata agitur de euictione. l. 17. supra tit. prox.

LIB. XXII. TIT. I. DE VSVRIS ET FRVCTIBVS ET CAVSIS ET OMNIBVS ACCESSIONIBVS & mora.

Vel habita sæpissimè mentio accessionum in ædiliis edicto & in stipulationibus ædiliis, hunc titulum statim adnecti desiderabat, qui tamen posset vsui esse & in superioribus omnibus iudiciis bonæ fidei vel strictis vel arbitrariis, & quia plerumque accessionum ratio habetur ex mora, adiicitur altera pars, De mora. Duas itaque facio huius tituli partes, vnam de accessionibus, alteram de mora, vt in indice titulorum quoque ita compendiosius editus est, De vsuris & omnibus accessionibus & mora. Accessionis autem verbû latissimè patet, & comprehendit eius rei quæ in iudicium venit cuiusue nomine actio, per titio, persecutio est appendices, sequelas, consequentias omnes, & vsuras quæ quæritatum accessiones sunt, & fructus qui prædiorum rusticorum & pecorum, & mercedes quæ prædiorum urbanorum, mancipiorum, iumentorum, nauium, vehiculorum, & causas quæ quidem vel sunt in rebus ipsis, vt qualitates prædiorum vel hominum, veluti bonitas, salubritas, immunitas, libertas, statulibertas, vel manant à rebus ipsis, vt partus ab ancilla, aut ab aliis rerum accessionibus, vt ex factu primo, qui est in fructu pecoris, fætus secundus. Accessionibus etiam adnumerantur alluiones & consolidationes & acquisitiones feruorum. Vsuræ est ad sortem siue quantitatem quæ debetur quacumque ex causa, accessio ex conuentione vel ex officio iudicis. fructus sunt fruges & quæcunque nascuntur è terra vite, arbore, & quidquid pecora ferunt. Causa est eius rei quæ petitur qualitas & utilitas omnis quæ circa eam est. Mora est culpa non respondentis ad conuentionem opportunam creditoris vel debitoris.

II. DE NAVTICO FÆNORE.

Superior titulus est de vsuris mediterraneis, hic vero de maritimis: nec de vsuris omnibus, sed de ea specie vsurarum, quæ fænus dicitur, cuius definitio hæc, Ad sortem mutuo acceptam quod accedit lucrum ex conuentione. Quod si ad alium contractum accedat præter sortem aliquid officio iudicis, non lucri causa, sed ne in damno versetur creditor propter moram debitoris, vsura est non fænus, & æquissima, fænus propter lucri auiditatem ab æquitate aliquanto discrepans. Longe vero alia ratio fænoris mediterranei alia maritimi. nam fors cui accedit mediterraneum, est periculo debitoris, cui maritimum siue traiecticum, periculo creditoris, quod & priusquam nauem soluant debitores testari solere Demosthenes *ἡ δὲ φορμύνα*. & mediterranei modus certus finitusque, maritimi infinitus, vel hodie vtriusque finitus, sed maritimum longe grauius veluti pro pretio suscepti periculi. & illud ex stipulatione, hoc etiam ex pactone.

A III. DE PROBATIONIBVS ET PRÆ-
SVMPTIONIBVS.

Hic etiam titulus communis est omnium iudiciorum de quibus actum est supra. Namque nulla sunt iudicia, nisi iudicē doceas quod intendis veritate constare. quod vtrique fit probationibus vel præsumptionibus. Probationes sunt testimonia vel instrumenta quibus fides veri constat. Præsumptiones sunt veluti anticipationes quædam de eo quod in re est communi sensu perceptæ ex eo quod plerumque intelligitur, quodque plerumque fit, quæ probationum onus in eum transferunt contra quem faciunt. Id vero hoc titulo potissimum explicatur variis in iudiciis cui incumbat onus probandi, reo an a-
B ctori an vtrique, in petitione hereditatis, in restitutione in integrum, in actione finium re-
gundorum, in actione interrogatoria, in conditione Si certum petetur, in conditione indebiti, in actione hypothecaria, in actione redhibitoria, & aliis plerisque.

IIII. DE FIDE INSTRUMENTORVM ET
AMMISSIONE EORVM.

Probationis species vna est quæ sumitur ex conuentionibus scriptis, ex testimoniis vel
C ex aliis scripturis, quæ proprie instrumenta vocantur. Sed significantur etiam eo no-
mine personæ, veluti actores serui, & testes. nec enim minus instruunt causam vel reum
vel iudicem personæ quam scripturæ, & instrumenta ab instruendo dicuntur. quæ nota-
tio in l. argentarius. §. edi De eden. his verbis demonstratur, ea pars rationum quæ ad in-
struendum aliquem pertineat, & similibus in l. 8. fam. ercis. & l. 34. De admin. tut. l. vlt. De
susp. tut. l. 7. De iure del. Quod additur. Et amissione eorum, abest ab indice titulorum,
hic certe superest.

V. DE TESTIBVS.

Superior proprie est de testimoniorum & aliarum scriptionum fide, hic de testium fide
D & placet illa Hadriani vox, testibus se magis credere quam testimoniis. quamobrem
in publicis iudiciis auctore Cornelio Tacito, testimonia non absentes nec per tabellam
dare, sed coram & præsentibus dicere cogebantur: vt merito in iudicio repetundarum que-
ratur M. Tullius non testibus productis, sed dictis testium recitatis quasi præiudicaram
rem deferri, pro Rabirio Postumo.

VI. DE IVRIS ET FACTI IGNORANTIA.

Hic etiam est ex communibus titulis, & superioribus multis applicari potest, vt puta
E conditioni indebiti, actioni mandati, actionibus empti venditi & redhibitoriis, S.
C. Macedon. S. C. Velleiano, in quibus de scientia & ignorantia frequens distinctio. Igno-
rantia iuris est stultitia siue error hominis nescientis, verbi gratia, legatis exhausta vel one-
rata hereditate solida legata non deberi. Ignorantia facti si nesciat codicillis ademptra le-
gata. & iuris quidem ignorantia nocet, facti non nocet. quam regulam explicarem (est e-
nim difficilis) nisi id alio præstitissem loco iamdiu & nisi me paratitiosum reprimeret
modus.

LIBER XXIII. TIT. I. DE SPON-

SALIBVS.

FEREGISSE iam videbatur contractuum ordinem totum: & sane quos potuit
paucis absolueret, eos omnes in vnum collegit & exposuit primum, deinde em-
ptionem vditionem & pignus vel potius occasione pignoris, quem inter alios
strinxerat paucis hypothecariam pigneraticiaz æmulam actionem, quæ longio-
rem tractatum desiderabant. Restabat adhuc dotis datio, quam contractū esse constat. l.

23. De reg. iur. l. exigere De iudic. & diuortium quod etiam pro contractu habetur l. si vxor cod. tit. l. iuris gentium. §. vt puta De pact. qui quod longiorem etiam sermonem postulabant, quodammodo separati sunt ab aliis & reseruati in hunc locum. Vt verò de eis pertractet abunde, rem orditur à principio, quod scilicet ab sponsalibus proficiscitur. Spē enim nuptiarum, quarum causa dotes constituuntur, sponsalia appellamus, quæ contrahantur olim mutuis stipulationibus, & inde sponsoris & spōsi promiscua nomina. nam idem & sponsor & sponsus vel sponsa erat. Arnobius. Habent, inquit, pactas, habent inter positas stipulationibus sponsas. Hodie nudo consensu constituuntur, & pactiones potius quam contractus sunt, retinent tamen vetus nomen, vt emancipationis nomen manet etiam sublatis venditionibus imaginariis, vt tribus, etiam aucto numero.

II. DE RITV NVPTIARVM.

Nuptiæ quoque pactiones sunt & nudo consensu constituuntur, qua de causa hypothecis comparantur. l. 4. De fide instr. & fiunt etiam inter absentes sicut sponsalia. A Modestino eleganter definiuntur hoc modo. Coniunctio maris & feminae & consortium omnis vitæ, diuini & humani iuris communicatio. Coniunctio, vt l. 1. De iust. & iur. Coniunctio maris & feminae, quam nos matrimonium appellamus. Duplex enim habet nomen, matrimonij & nuptiarum. l. 10. hoc tit. & Inst. de patr. pot. ex quo loco etiam consortium omnis vitæ interpretari licet, indiuiduam vitæ consuetudinem, quod vitæ societatem l. si rerum. De re iud. l. 1. Rer. amot. quod Alicarnassæus ἐπί πολλῇ συελθειν τύχη, vbi uxorem etiā facit κοινωνὸν ἀπάντων χρημάτων τε καὶ ἱερῶν, id est sacrorum sociam, quam diuini & humani iuris communicationem Modestinus vocat, & Imp. Gordianus similiter sociam rei humanæ atque diuinæ domum suscipi. Est autem titulus hic de ritu nuptiarum, quod pontificale verbum est. nā & quas fas esset duci, pontificum notionem fuisse intelligimus ex Tacito 1. & Dione XLVIII. qua in re hic titulus præcipue consumitur, & qua item solemnitate, veluti deductione in domum mariti & aquæ ignisque prælatione & acceptione.

III. DE IVRE DOTIVM.

Dos est pecunia marito nuptiarum causa data vel dicta vel promissa. Datio, dictio, promissio, contractus sunt. Vel dos est ius pecuniæ constitutæ marito pro oneribus matrimonij. Vel, quod vxor secum ad maritum defert quòdque marito cauet matrimonij ergò. Vel, pensatio onerum matrimonij. qua ratione Martianus Capella non male dotis offerendæ cumulandæque reciprocam dixit, & alio loco, vtrum repensatrix data, id est vtrum dos data.

IIII. DE PACTIS DOTALIBVS.

VT lib. xviii. exposita ratione contrahendæ emptionis, subiiciuntur pacta inter emptorem & venditorem composita, & lib. xx. exposita ratione contrahendi pignoris vel hypothecæ, pacta eorum, ita ratione contrahendæ dotis exposita titulo superiore, datur modo pacta dotalia, non quæ ad actionem vel exceptionem profunt, vt in generali titulo de pactis, sed quæ vtilia vel inutilia, quæ licita vel illicita sint.

V. DE FVNDO DOTALI.

Hic titulus est de legis Iuliae capite illo, quo marito interdicitur alienatione fundi dotalis. Ait, de fundo. Sed eodem iure vtimur in ædibus. Et de fundo utique inæstimato, nam æstimati alienatio interdicta non est. qua de causa in hoc titulo Græci dicunt *ἄδιατίμητοι περιλαμβανόμενοι ἀγροί.*

A
 LIBER XXIII. TIT. I. DE DONATIONIBVS
 INTER VIRVM ET VXOREM.

INTERDICTÆ alienationi fundi dotalis adiungit interdictam donatio-
 nem non mortis causa inter maritos. quod ius est ex Solonis legibus & vt
 arbitror ex XII. vt pleraque alia quæ in his libris moribus tribuuntur,
 quod ab initio moribus introducta sint, veluti patria potestas, & interdi-
 cta prodigo bonorum administratio. Sed & doti, quam veteres inter do-
 nationes connumerabant l. ult. C. De donat. ante nup. recte adiungit sim-
 plices donationes, quæ vel concessæ inter coniuges sunt vel prohibitæ, & quæ prohibitæ
 minuunt dotem.

II. DE DIVORTIIS ET REPVDIIS.

Diuortium est quæ inter maritos fit separatio eo animo vt nunquam redintegretur
 matrimonium. Repudium fit inter sponfos vel etiam inter maritos. eadêmque diffe-
 rentia est Græcis inter *δέσιον* & *διαζύγιον*. nam *δέσιον* inter coniuges tantum. Et trãslatum
 vtrumque, *δέσιον* vt eiusdem nominis sono musico concentus *δια πασῶν* diuiditur, diuor-
 tium vt fundi & regiones diuiduntur aquarum diuortiis, vel vt mensores loquuntur di-
 uergii. M. Tullius. Necessitas cogit translatione vt, vt nexum quod per libram agitur, vt
 in vxore diuortium. Fit autem diuortium ex xij. vel ex lege Iulia testibus præsentibus &
 solemnibus verbis quasi actus legitimus, qualia Titinnius ita notauit, Aliquis vestrũ nun-
 tiet Geminæ vt res suas procuret, ædibus faceßat. & Apuleius. Tu confestim toro meo
 diuerte tibi que res tuas habeto. Mitto quæ alij notarunt. Et habetur pro contractu, vt
 diximus supra, atque ideo in ipso diuortio pacta quæ fiunt, existimo etiam ex parte acto-
 ris inesse, non etiam quæ fiunt post diuortium, vt si conueniat dotem reddi statim non
 annua bima trima die.

D III. SOLVTO MATRIMONIO DOS QVEM-
 ADMODVM PETATVR.

Diuortio facto vel alias dirempto matrimonio, dotis repetitio competit mulieri vel
 patri mulieris vel vtrique communiter vel etiam extraneo qui dotem sibi recepit,
 & ideo post titulum de Diuortiis, recte datur hic titulus, qui est de repetitione dotis : &
 quemadmodum dos repetatur id est quibus diebus, annua bima trima die an longiore,
 an citeriore, an statim, & qua formula, rei vxoriæ an ex stipulatu. nec enim cuiusque re
 petitio dotis competit, & actio rei vxoriæ competit, cui videtur tantum fuisse locus inter
 coniuges accepto arbitro recuperandæ dotis. Item quatenus repetatur, & quas ob causas
 reputationes siue retentiones in eo arbitrio fiant, quòque id iure ac priuilegio fit.

LIB. XXV. TIT. I. DE IMPENSIS IN RES
 DOTALES FACTIS.

QVAS Æ propter quas à viro reputationes fiunt in iudicio de dote, eæ sunt fere, ob
 impensas, ob res amotas, ob liberos. idcirco post titulum De repetitione dotis, re-
 cte sequuntur hi tres, De impensis in res dotales factis, De rebus amotis, De libe-
 ris agnoscendis. Est & quarta, ob donationes factas in matrimonio, de qua oblata occa-
 sione occupauit iam dicere libro superiore. Prima igitur reputationis siue repensationis
 causa est propter impensas factas in res dotales, quæ, si necessariæ fuerint impensæ, ipso iu-
 re fit perinde quasi res quæ retinetur dotalis non sit, eaque re minus mulier repetit actio-
 ne de dote. Sed si fuerint vtilis, pro modo earum retentio fit veluti pignoris iure vel o-
 missa retentione condictio competit. Voluptuariarum nomine neque retentio neque re-

petitio marito competit, nisi mulier pati nolit maritum tollere quæ separari possunt. A
Hodie ob nullas inpenas retentio est, sed actio mandati vel negotiorum gestorum.

II. DE ACTIONE RERVM

AMOTARVM.

Causa altera retentionis est ob res amotas diuortij causa, quæ hodie etiam sublata est, quia sufficit actio rerum amotarum hoc edicto proposita, per quam dominus domnæ intēdit eum qui maritus eamue quæ vxor fuit sibi dare oportere, quia & si non furasse eum eamue dicat propter pudorem transacti matrimonij, sed amouisse lenitate verbi tristitiam rei mitigante, tamen in veritate furtum est, & dominus hoc iudicio rem suam quasi furti condicit, licet cesset actio pœnalis furti & condictio furtiua. Denique alia est condictio rerum furtiuarum, alia rerum amotarum, quamuis liceat cui libuerit etiam rerum furtiuarum condictionem *ὑποκαλιζέσθαι* & rerum amotarum appellare vt l. pē. C. de ord. cog. l. 41. infra de lib. cau. vt prætor quoque suum heredem quod quasi dominus sit, non expilare dicit sed amouere, furto & expilationi furto alio inuidiam detrahens l. si seruum §. Prætor De adq. hered. vt concubinam quoque paulo honestiore verbo dicimus quasi *ὁμεινέται* quali & vxorem, non amicam, vt plerâsq; actiones similiter verbis temperamus in parentes & liberos Solonis more institutôque vt Plutharchus refert.

III. DE AGNOSCENDIS ET ALENDIS

LIBERIS VEL PARENTIBVS VEL PATRONIS
vel libertis.

Causa tertia retentionis fuit propter liberos, atque ita ex ordine tractat modo de agnoscendis & alendis liberis, & vice mutua de parentibus, & proximitate rei ductus etiam de alendis vel patronis vel libertis qui scilicet egestate laborant. De agnoscendis liberis quasi suis editis post diuortium, vel post mortem patris vel constante matrimonio præiudicium datur ex Senatusconsultis, sicut de libertis. Est enim præiudicium omnis quæstio status, quod plerumque eam actionem sequatur alia, veluti de hereditate, de operis, de obsequiis, de alimentis, de quibus tamen si fortè quærere anteuertas, id absque præiudicio facias id est, integra principali quæstione status. nec enim decreto alimentorum vel decreto Carboniano tollitur præiudicialis actio.

IIII. DE INSPICIENDO VENTRE

CUSTODIENDOQUE
partu.

Quod superiore titulo demonstratum est ex S. C. Plauciano ita demum maritum cui vxor post diuortium testatò denuntiauit, se esse ex eo prægnantem debere partum agnoscere, si neque ei contra denuntiauerit eam ex se prægnantem non esse neque custodes præmiserit ad ventrem custodiendum inspiciendumque l. 1. §. Iulianus, id occasionem dedit subiiciendæ contrariæ rationis inspiciendi ventris custodiendique puta si mulier post diuortium neget se ex viro esse prægnantem, & tertiæ, si mortuo marito prægnantem se esse dicat, nec supersit in cuius potestatem partus recidat. quæ duæ posteriores causæ sunt ex edicto prætoris.

V. SI VENTRIS NOMINE MVLIERE IN

POSSESSIONEM MISSA EADEM POSSESSIO DOLO
malo ad alium translata esse dicatur.

Non tantum, quod dixit superiori titulo, partui custodito inspectôque ita vt præcepit edicto, prætor dat bonorû possessionē posteaquam editus est, & interdum etiam omissa illa obseruatione, sed & ante editionē interim mulierē vētris nomine mittit in possessionem

A fessionem ex omnibus edicti partibus. At quæ missa in possessionem forte alium in eam admisit dolo malo, ex hoc edicto tenetur in id quod agentis interest.

**VI. SI MULIER VENTRIS NOMINE IN
POSSESSIONEM CALUMNIÆ CAUSA
fuisse dicatur.**

Hoc edictum superiori cohære ex eo apparet satis quod ex eadem causa proficisci tur qua superius, ne dum in fauorem partus facillime prætor mittit in possessionem vel aliis, vt superiori edicto vel vt hoc edicto, etiam ipsi mulieri prædæ occasionem præbeat vt si prudens sciensque ipsa se non esse prægnatam vel esse ex alio, dolo malo in possessionem veniat. qua ex causa hoc edicto tenetur in id quod interest agentis, sed intra annum tantum, cum tamen superior quæ etiam in id quod interest concluditur porrigatur vltra annum, videlicet quia hæc pro pœnali habetur. at cur non & illa? vtraque enim factum coërcet, hæc calumniam, illa dolum. Sed considerandum est semper quæ mens prætori fuerit danti actionem in id quod interest. nam si actoris gratia principaliter dedit, nõ habetur pro pœnali. Si odio rei, vt factum eius puniret, pro pœnali habetur. & hanc odio rei datam vel ex eo apparet quod damnato hoc edicto irrogatur infamia l. notatur l. non alia De his qui not. inf. & quod conceptio atrocior est in calumniam quam in dolum. & hac ratione actio quoque in factum restitutoria quæ ei datur qui quid cum pupillo gessit falso tutore auctore quamuis id quod interest duntaxat persequatur non pœnam, pro pœnali habetur & finitur anno l. 7. & 9. Quod fal. tut. est enim præcipue data in odium falsi tutoris. eademque ratio edicti de eo per quem factum erit quominus quis in iudicio sistat, & similiū. & ad aliquid etiam actionis vtilis subsidiariæ propositæ in tit. De mag. con. Post hæc verò non dubito quin fuerit subiecta actio de moribus, quod hæc foret retentionum ex dote alia causa, propter mores. nam & eodem libro inuenio Paulum tractasse de rebus donatis, de amotis, de impensis, de liberis, & de moribus, nempe septimo ad Sabinū. restat enim adhuc de moribus locus vnus in l. 5. De pact. dot. licet sublata iam cum retentione tum actione de moribus.

D VII. DE CONCVBINIS.

Matrimonio subiicit recte concubinatum. nam & concubinus matrimonium imitatur: & est vtraque legitima coniunctio. & eleganter Iulianus antecessor. Cōstantinopolitanus, concubinam imitari legitimam vxorem, qua ratione in antiquis inscriptionibus Viceconiux appellatur, & qui ex ea suscipiuntur liberi, non sunt spurij, vt qui ex stupro nascuntur, sed naturales. Spurij patrem non habent. Pater enim est ex concubinato vel ex contubernio vel ex matrimonio, vel ex adoptione, ex duobus prioribus naturalis, ex posterioribus iustus, ex stupro nullus. ac præterea concubina ab vxore nisi in dignitate nihil interest l. item legato. §. pen. De leg. 3. Plenior enim honor vxoris quam concubinæ, vtrumque tamen honoris nomen, non, vt scortum vel amica, voluptatis, dedecoris, probri. Concubinæ enim vel concubinus nomen vitæ societatem quandam demonstrat absque ritu tamen villo susceptam, non coitionem furtiuam.

LIBER XXVI. TIT. I. DE TUTELIS.

A Contractibus transit ad quasi contractus. Nam tutelæ & curationis gestione quasi contrahitur. Tutela est potestas ad defendendum pupillum temporis causa legibus permessa aut data. Verbis, data aut permessa, significantur duo genera tutelæ, legitima & datiuæ. Legitima est quæ lege datur. Datiuæ quæ lex permittit dari à testatore vel à magistratu. i. testamentaria vel honoraria. & recte pupillum, non impuberem. nec enim omnis impubes est pupillus, vt filius familias impubes, cui nec miles quidem pater iure tutorem dat recasuro scilicet in potestatem aui. Et temporis causa,

vt eleganter Orosius ait inter Babylonium & Romanum imperium quasi inter patrem ac filium paruum, Africanum & Macedonicum breuia & media quasi tutorem curatoremque venisse, potestate temporis, non iure hereditatis admissa. Et ad defendendum pupillum, qua re tutela à curatione separatur. nam, vt eleganter est scriptum, §. item. tria Inst. De exc. tut. tutela pupillorum est, cura bonorum, vel negotiorum, tutor eius qui sponte se tueri nequit, curator eius qui idoneè negotia sua tueri non potest, vt vel propter hoc discrimen pupillus non se obliget sine tutore, cum tamen etiam sine curatore obligetur is qui suæ tutelæ factus est. Est & in definitione ista pupillum non pupillam vt in definitione Seruij cum non eam, quia foeminae erāt in perpetua tutela, ideoque prætor. l. §. Quib. ex cau. in poss. eat. non dicit, si is pupillus eade pupilla in suam tutelam venerit, sed, si is pupillus in suam tutelam venerit eade pupilla viripotens fuerit: & in l. 51. De le. 3. dubitatur an hæc verba, Cum in suam tutelam venerit, quemadmodum in filiosam. accipiuntur de pubertate, qua scilicet in suam tutelam veniret si esset in tutela aliena, ita etiam sint accipienda in filias. Cum viripotens fuerit. Id autem hoc titulo potissimum generaliter explicatur qui & quibus tutores constituantur vel non, & quemadmodum.

II. DE TESTAMENTARIA TUTELA.

Testamentaria tutela est quam lex à parente testamento dari permittit, species vna datiuæ, non tamen hoc lex omni parenti permittit nec vt quemlibet vel quolibet modo, vel quilibet, vt hoc titulo declaratur, quo non adiicitur, vel curatione, quia nulla est curatio testamentaria.

III. DE CONFIRMANDO TUTORE

VEL CVRATORE.

Non ab omni parente, vt diximus, tutela testamento defertur, curatio certe à nullo. Sed confirmari delata potest magistratus auctoritate. Ceterum confirmatus magis ab ipso datus videtur qui confirmauit quam à parente. l. 27. supra tit. prox. & hoc genere datus à matre tutor ex causa confirmatur & datus à patre naturali, & datus codicillis nõ testamento confirmatis & datus verbis præcariis, qui nec datus intelligitur, sicut fideicommissa dari non videntur, vt nõ abs re quæsitum olim fuerit an possent adimi. Quod enim datum est id solum adimi potest. & vero parentibus lex xij. tab. permisit tantum tutores dare. verbis igitur directis. Confirmatur & nonnunquam datus ab extraneo. Cõfirmatur & curator testamento datus. & generaliter quicumque non legitime, non rite datus est.

IIII. DE LEGITIMIS TUTORIBVS.

Præcedit testamentaria tutela legitimam eadem ratione qua hæreditas. nam ita demum legitimæ tutelæ vel hereditati locus est si deficiat testamentaria, & semper testamentariæ legitima cedit, vt est proditum l. 9. §. 1. De tut. & rat. dist. Porro testamentaria datiuæ est tutela, Legitima non est datiuæ, quia legitimi tutores statim ipso iure tutores sunt, nec dantur proprie, & hac ratione minores xxv. annis ante Iustinianum legitimi poterant esse tutores, non testamentarij. Lege autem tutores sunt agnati vel patroni vel parentes manumissores. sunt etiam curatores legitimi, de quibus tamen hoc titulo non agitur, sed libri sequentis titulo vltimo.

V. DE TUTORIBVS ET CVRATORIBVS DATIS

AB HIS QUI IVS DANDI HABENT ET QUI ET IN
quibus causis specialiter dari possunt.

Si deficiant testamentarij & legitimi, succedunt honorarij. Est enim honoraria tutela vel curatio ea quam lex permittit dari à magistratibus, altera species datiuæ. Et vt iure patriæ potestatis pater tutorem non daret nisi lex permitteret, ita nec iure magistratus

A prætor vel præfes vel quis alius magistratus cui ius dandi lex dedit. Quibus magistratibus lex dederit, hic titulus docet. Item qui possunt à magistratibus dari & quibus & in quibus causis specialiter. Itaque sic hanc rubricam emendo, Et qui & quibus & in quibus causis specialiter dari possunt. Dari possunt à magistratu cui lex tutoris vel curatoris dandi ius dedit hi vel his qui iurisdictionis eius, non qui alienæ iurisdictionis sunt, & tutorem vel curat. non habenti, sed non etiam tuto. habenti. Ceterum specialis tutor vel curator datur vtrique ex his causis, ad dotem constituendam, ad adeundam hereditatem, ad postulandam restitutionem hereditatis seruo impuberi cum libertate relictam, ad agendam causam appellationis cum tutores dati appellauerunt, momentarius tutor vel curator, qualis testamento nulla ex causa datur, quia non vt magistratui ita testatori idem leges vel S.C. concesserunt. & notandum interea, si tutor abfuerit (sic legendum aut intellegendum l. 11.) curatore pupillis ob hanc solam causam dari non posse id est ne curatorem qui dem, nisi forte ad alimenta pupillis expedienda l. vlt. infra vbi pup. educ. licet propter se xus infirmitate mulieri ei cuius tutor abfuisse, tutor dari potuerit, sed ex S.C. vt Vlpianus scribit lib. Regularum.

VI. QUI PETANT Tutores VEL CURATORES ET VBI PETANTVR.

C Post definitionem tutelæ primo titulo expositam, species eius exponi necessarium erat, quibus modo explicitis, adhærescens postremæ id est, honorariæ, qui tutores vel curatores à magistratibus dari petant, hoc titulo declarat. & impuberibus quidem tutores vel curatores alij sua sponte petunt, vt cognati, adfines, amici, educatores, & nonnumquam etiam hi qui cum pupillis acturi sunt, alij necessario, vt mater ex Constitutione Severi ne amittat ius legitimæ hereditatis & liberti ne pœna adficiantur. Puberibus autem curatores alij iure non petunt nisi velint periculum curationis incurrere, sed ipsi sibi puberes petunt per se aut per procuratorem. Vbi autem petantur, palam non declarat. nam l. pen. rectius fuisset posita sub titulo præcedenti, quasi pertinens ad eam partem, Qui tutores dari possunt. Decreto enim decurionum ait etiam Duumvirum municipij dari posse. Sed id ex titulo Codicis cognoscere licet, vbi pet. tut. vel cur. & melius etiam elicitur ex præcedentis tituli. l. 1. 3. 27.

VII. DE ADMINISTRATIONE ET PERICULO TUTORVM ET CURATORVM QUI GESSERINT VEL non & de agentibus vel conueniendis vno vel pluribus.

E Tutorum vel curatorum dationem, ex ordine sequitur administratio tutelæ statim atque scierunt se tutores datos vel iussi sunt administrare. Constitui vero è multis vnus solet de parentis vel de maioris partis tutorum sententia vel ab eo cuius de ea re iurisdictionis est, qui solus administrat l. 3. De postul. l. 3. iud. fol. l. 24. §. vlt. infra quo constituto, cæteri honorarij tutores vel curatores dicuntur longe alio sensu quam à nobis ex Vlpiano dicti sint tutores vel curatores honorarij titulo quinto, nimirum quod dati sint ab his qui honores gerunt. modo enim quod dati sint honoris causa. & hi nihilominus periculi alieni id est, administrationis alienæ periculum agnoscunt si vel non ex fide bona administrator gesserit tutelam vel in ea gerenda cessauerit. Tam igitur periculo teneatur honorarij quàm qui administratores electi sunt. Periculo autem teneri est indemnem pupillum præstare. Et administrationis siue gestionis præcipua pars est, actiones exercere & excipere, quæ notatur his rubricæ verbis. Et de agentibus vel conueniendis vno vel pluribus. Agit vel conuenitur vnus si vni gestus commissus sit, vel si diuiso eo per partes ad vnâ tantum partem actio pertineat, vel si cessant ceteri. Agunt vel conueniuntur plures si pluribus gerenda tutela permissa sit. Imò & hoc casu nonnumquam vni agere permittitur.

VIII. DE AVCTORITATE ET CONSENSU TUTORVM ET CURATORVM.

Auctoritas quoque tutoris vel curatoris pars alia quædam administrationis est, utputa si auctor fiat pupillo ad adeundam hereditatem vel ad iudicium edendum aut accipiendum vel ad tradendum aliquid aut stipulandum aut promittendum. Auctoritas est approbatio eius quod agitur cum pupillo. nec interest dixerit, Probo an Auctor sum, an volo vel consentio. Sed quibus in rebus necessaria ea sit, & vnus sufficiat an plurium desideretur, hic titulus explicat, sicut superior an vnus vel plures agere aut conueniri nomine pupillorum vel adolescentium possint.

IX. QUANDO EX FACTO TUTORIS VEL
CURATORIS AGERE VEL CONVENIRI
possunt.

Non ut tutores vel curatores ex omnibus causis, nomine pupilli agere vel conueniri possunt, ita vicissim minores nomine tutoris vel curatoris, id est, ex facto eius agere vel conueniri quacumque ex causa possunt. Qua ex causa possint, hic titulus absoluit. Agunt ex constituto utili actione si debitor pupilli tutori constituerit pupillo solui l. cum qui §. pen. De const. pec. & similiter ex locato si tutor vel curator locauerit prædium pupilli l. pen. C. eod. & ex mutuo, si pecuniam pupilli crediderint, & ex iudicato si tutor egerit nomine pupilli & obtinuerit, ut vice versa mutui actione conueniuntur si pecunia tutori credita sit nomine & contemplatione pupilli & in rem quoque versa eius sit, & iudicati, si tutor condemnatus sit. Conueniuntur etiam ex stipulatione si tutor nomine pupilli cauerit, & aliis actionibus ex dolo vel culpa tutoris, si ex eo locupletiores sint. Factum vocat administrationem, contractum, fidem, diligentiam, dolum, culpam tutoris vel curatoris. Minorum nomen commune est pupillorum & adolescentium.

X. DE SUSPECTIS TUTORIBVS ET CURATORIBVS.

Rectè sequitur suspecti postulatio. nam tutor extra ordinem compellitur primum tutelam gerere atque administrare, & posteaquam gerere cœpit, si gestu abstineat vel si malè gerat, succedit ordinaria postulatio suspecti l. i. in princ. l. 5. §. gessisse de adm. tut. Ordinaria, id est, ex 12. tab. quæ omnibus patet, quaque vinculis publicis tutor vel curator nonnumquam coërcetur, ac præterea decreto iudicis tutela abire iubetur vel gerere prohibetur, aliàs integra, aliàs læsa existimatione. Nec tamen crimen publicum hoc est. quia nec qui id obiecerit & destituerit pœna tenetur S. C. Turpilliani.

LIB. XXVII. TIT. I. DE EXCUSATIONIBVS.

Vt senatores alij senatu mouentur, alij excusantur, ita tutores vel curatores. & quia de tutela aut cura motis reiectisque dixit superiori titulo proximo, restabat vt adiiceret de excusatis, de quæ variis excusationum causis, quæ hoc titulo proponuntur.

II. VBI PUPILLVS EDUCARI VEL MORARI DEBEAT ET DE ALIMENTISEI.
præstandis.

Dicturo plenissimè de tutelis, non erat omittenda hæc quæstio, vbi pupillus ali vel morari debeat, quæ decreto prætoris vel præsidis dirimenda relinquitur, vt ipse potius æstimet apud quem educari debeat. Eiusdem quoque decreto alimentorum præstandorum modus constituitur, quod exequitur etiam intra legitimum tempus l. 2. De re iud. Et omnino rectissimè vel hac sola ratione hi tres tituli connexi & apti inter se sunt, De susp. tut. de excus. Vbi pupil. educ. &c. quod ex his causis prætorum vel præsidum cognitio sit.

A III. DE TUTELÆ ET RATIONIVS DISTRA-
HENDIS ET UTILI CURATIONIS CAUSA ACTIONE.

Sequuntur actiones ex tutelæ vel curationis obligatione quasi ex cōtractu, quibus spe-
ciales iudices addicuntur. Ex tutelæ obligatione duæ, Tutelæ & Rationibus distra-
hendis. Tutelæ post finitam tutelam cum eo qui tutelam gessit vt rationes edat & red-
dat, vel Quod ex tutela dari fieri oportet ex fide bona l. pen. Rem pup. fal. fo. & utilis e-
tiam cum eo qui non gessit l. non quasi §. illud Rem pup. fal. fo. quæ actio bonæ fidei est.
Rationibus distrahendis ex 12. tab. æque post finitam tutelam in duplum cum eo qui in
gerēda tutela pecuniam pupillarem interceptit vel quam aliam rem pupilli abstulit, auer-
tit, subripuit, hac fere formula, Quod ex rationibus tutelæ pupillo abest. Id verò abest
B quod ille distraxit, id est quod auertit & conturbavit. & forsitan in l. Tutor de lib. leg. his
verbis. Ex distractione, significatur hæc actio rationibus distrahendis, arbitraria actio ob
rationes tutelæ interuersas siue distractas dolo malo. Concurrit cum ea furti actio, quia
res proxima furto est. Et prodita rursus illa est specialiter in tutorem ex hac causa, quod
abesse etiam non nihil ea res à furto videretur. l. tres De adm. tut. & ob id ipsum mitior
honestiorque quàm furti. eadēque ratio est proditæ actionis Oneris auersi in duplum,
& alterius in heredem qui quid in inuentario conficiendo dolo malo suppressit, & in pu-
blicos, quæ etiam mixtæ sunt actiones, vt Rationibus distrahendis. Quin & his si agas fa-
cilius causam teneas, quam si furti. nec enim deerunt argumenta tutori vel nautæ vel he-
redi vel publicano, quibus si contendas furtum fecisse, contra cōtendant id non esse fur-
C tum, quod sibi quodammodo licuit admittere iure suo. Ex curationis autem obligatio-
ne est actio negotiorum gestorum non directa, quia non vltro ad negotia curator acces-
sit, sed utilis, quæ etiam statim nondum finita curatione competit non alia differentiæ
ratione quàm quod non idem in eo quod in tutelæ actione constitutum est, quæ & in
contrariis actionibus quæ sequuntur valet.

IIII. DE CONTRARIA TUTELÆ ET UTI-
LI ACTIONE.

Titulus superior est de directis siue principalibus actionibus, quæ dominis scilicet ne-
gotiorum competunt. Hic de contrariis quæ gestoribus, vt de contraria tutelæ quæ
D tutori competit de his quæ ei propter tutelam absunt, & contraria utilis negotiorum ge-
storum, quæ curator si quid ei absit.

V. DE EO QUI PRO TUTORE PROVE
CURATORE NEGOTIA GESSIT.

Superiores actiones tam directæ quam contrariæ competunt si verus tutor aut curator
fuerit, quæ verò proponuntur hoc titulo directæ similiter & contrariæ, si falsus, qui ta-
men quasi tutor aut curator pro tutore vel pro curatore gesserit, quæ in tutore dicuntur
pro tutelæ, in curatore negotiorum gestorum, & competunt statim.

E VI. QUOD FALSO TUTORE AUCTORE
GESTVM ESSE DICATUR.

In falsum tutorem pupillo est actio pro tutelæ ex superiori edicto, ex hoc autem in e-
undem est actio in factum restitutoria ei qui cum pupillo eo auctore contraxit falsum
cum esse tutorem ignorans, & interdum etiam si sciens in id quod interest. Ceterum hoc
distat vna ab altera, quod pro tutelæ tenetur is qui pro tutore etiam bona fide gessit, in fa-
ctum is tantum qui dolo malo auctor factus est vel qui dolo malo fecit vt alius auctora-
retur inscius: Et quod pro tutelæ cessat si persona eius cuius negotia gesta sunt tutorem
non recipiat, in factum ob eam causam non cessat. ac præterea hæc actio in factum pro
F pœnali habetur, vt exposui 25. tit. 6.

VII. DE FIDEIVSSORIBVS ET NOMINATORIBVS
ET HEREDIBVS TUTORVM ET CURATORVM.

Sequuntur actiones quibus alij quam tutores vel curatores tenentur ex causa tutelæ
curationisve: ac primum fideiussores qui rem saluam fore cauerunt, tenentur ex sti-

pulatu sicut tutores finita tutela, vel sicut curatores & qui pro tutore gesserunt statim atque quæque res salua non esse cœperit. Et nominatores tutorum, laudatores, adfirmatores, vtili ex stipulatu, quia fideiussorum vicem sustinent, & ob id in x i i. tab. subuades appellati videntur. Et qui curatores sua sponte petierunt. l. 2. §. pen. Qui pet. tut. Et heredes tutorum & curatorum non defunctorum nomine, quod satis dictum est tit. 3. 4. 5. sed etiã proprio nomine vtili tutelæ vel negotiorum gestorum, vel rationibus distrahendis, veluti ex proprio dolo, vel ex propria administratione.

VIII. DE MAGISTRATIBVS CONVENIENDIS.

Tenentur etiam magistratus municipales in factum actione ex S. C. qui iussu præsidis tutores vel curatores dederunt, vel rem saluam fore satis exegerunt, vel satisdari nõ curauerunt, vel de facultatibus tutorum præfidi falsa renuntiauerunt, vel qui eum de nominibus tutorum instruxerunt, vel qui moniti tutores vel curatores non dederunt. quæ actio subsidiaria est. nec enim aliter competit quàm si non sint soluendo hi quos supra diximus teneri ex causa tutelæ curationisve. sed & superiores ex edicto prætoris priuilegiariæ sunt, tutelæ, protutelæ, negotiorum gestorum, hæc non est priuilegiaria, itemque in heredem magistratus non datur omnimodo. nam & quasi pœnalis est, ex dolo aut culpa, non ex contractu vel gestu, vel quod ad magistratum aliquid peruenerit, licet reuera nõ pœnam, sed id quod interest persequatur, sicut & quæ in eundem datur si damni infecti caueri non curauerit. l. 4. §. in eum. De damn. infect. & hæc ita sunt in prouinciis. In vrbe hac actione tenetur scriba, vel officialis, vel quis alius quem Prætor dedit vt satis acciperet vel probaret fideiussores tutorum & curatorum, vel qui aliàs Prætorem instruxit de nominibus aut facultatibus tutorum. l. vlt. C. cod. l. 1. §. si præses. §. Diuus hoc titu. Ipsi magistratus vr bani vel prouinciales, quia hæc per se non obeunt, sed iniungunt aliis, hoc iudicio non tenentur. Itaque magistratus hoc tit. vt lib. 49. tit. 10. vt frequentissimè in his libris, sunt municipales magistratus siue Duumiri.

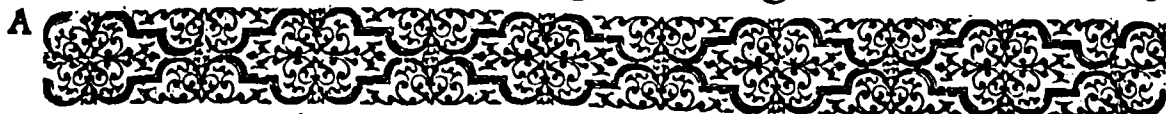
IX. DE REBUS EORVM QUI SVB TUTELA VEL CVRA SVNT SINE DECRETO non alienandis, vel supponendis.

Sequitur aliud S. C. ex quo non quod gesserit in tutorem curatorémve actio est, sed quod gessit ipso iure nullum est, videlicet si prædia rustica vel suburbana, vel eorum prædiorum iura alienauerit vel obligauerit sine decreto Prætoris aut præsidis. Idem ex Constitutione Constantini si prædia vr bana. De rebus igitur, id est de prædiis, & supponendis, id est, pignori obligandis. Cornutus in illum locum, Me tibi supposui, tanquam aliquod pignus, inquit. Superioris S. C. auctor fuit Traianus. l. pen. C. de mag. con. Huius autem Seuerus & Antoninus.

X. DE CVRATORIBVS FVRIOSO, ET ALIIS EXTRA MINORES DANDIS.

Pertinent potissimùm superiores tituli omnes ad curatores qui adolescentibus dantur. Restabat vt doceret etiam dari furioso, dementi, prodigo, fatuo, muto, surdo, ventri, & laborantibus morbo perpetuo & generaliter aliis omnibus qui rebus suis superesse non possunt. Sed & curatorem bonis custodiendis dari ab eo relictis cui necdum quiscquam successit, vel debitoris bonis distrahendis, & de quibus nihil dixerat ante, quinam essent curatores legitimi.

DIGESTA

DIGESTORVM PARS

QVINTA.

LIB. XXVIII. TIT. I. QVI TESTAMENTA FACERE POSSVNT, ET QVEMADMODVM TESTAMENTA FIANT.

B

INDICIMVS iam initio libri xxviii. à contractibus auctorem fecisse transitum ad quasi contractus, quo ex genere est tutelæ vel curationis gestio, de quo satis abundeq; dictum est libro xxvi. & xxvii. Est & ex eodem genere aditio hereditatis, vel immistio, vel gestio pro herede. l. 3. §. vlt. l. 4. Quib. ex cau. in pos. eat. vel petitiõ bonorum possessionis. l. pen. de separat. vel etiam necessaria successio serui instituti à domino. Omnis enim successio siue voluntaria siue necessaria, est quasi

C

contractus. & huius modo gratia reuoluere parat omnia testamentorum, hereditatum, & bonorum possessionum iura, vt quasi contractui alium quasi contractum adiungat. ac primùm quidem quia non est iusta hereditas iustumve testamentum, nisi is qui fecit testamenti factionem habuerit, & nisi secundum regulas iuris ciuili testatus sit, declarat qui testamenta facere possunt, & puberes nimirum posse patresfamilias ciues Romanos sanę mentis, neque mutos, neque surdos, & quemadmodum testamenta fiant, id est, quibus solemnitatibus adhibitis, & solemnitatem potissimùm eam quæ consistit in testium numero, & in subscriptionibus ac signis, & in tempore ac loco, quo vnà cõuenire debent, & in eis rogandis, & prædicendâ causa propter quam adhibentur. Declarat etiam conditionem testium qualem esse oporteat. Testamenti autem definitionem aliam habemus

D

Modestini, aliam Vlpiani, vtramque perfectam. Sed placet etiam Quintilianii, Testamentum est voluntas defuncti consignata iure legibusq; ciuitatis. placebit quoque si ita definiatis, Testamentum est datio hereditatis. exempli gratia, Lucius heres esto, testamentum est.

II. DE LIBERIS ET POSTVMIS HEREDIBVS
INSTITVENDIS VEL EXHEREDANDIS.

E

Vt iustum sit testamentum, non satis est adhiberi solemnia quæ exposita sunt titulo superiore, nisi liberi & postumi heredes instituantur vel exheredentur. nam præteritio liberorum statim iniustum testamentum facit, vel gradum eum partemve eam testamenti in qua præteriti sunt, præteritio postuorum rumpit testamentum si nascantur. Rectè igitur & ordine additur hic titulus, quo admoneamur in ordinando testamento non solùm maximè cauendam liberorum & postuorum præteritionem esse, sed etiam quemadmodum & qui ex his instituendi sunt, vel exheredandi. nec enim ritè quidam exheredantur inter ceteros, nec ritè instituuntur sub conditione omni. non sunt etiam omnes instituendi vel exheredandi, sed hi tantùm qui sui heredes futuri sunt. Sui heredes sunt liberi qui in familia proximum gradum tenent delatæ hereditatis tempore. Institutio, datio hereditatis nulli alij ante delatæ, quasi positio heredis. Exheredatio, ademptio hereditatis debitæ vel datæ. Liberorum nomine significatur hoc titulo, qui nati erant testamenti tempore, postuorum qui nati sunt post testamentum quasi posteriores nati liberi, vt ex notatione postuorum quam dedimus, intelligo satis constare omnibus hodie. In indice additur non malè, vel præteritis.

F

III. DE INIVSTO RVMPTO, IRRITO
FACTO TESTAMENTO.

Iniustum testamentum est in quo solemnia iuris ea deficiunt quæ exposita sunt superioribus titulis. Sed rumpit propriè si postumi præteriti adgnascantur. & imperfectum

si vel signatum à testibus, vel subscriptum non sit l.6. Ad leg. Cor. de fals. l. hac consultissima. §. non subscriptum. & §. ex testamento. C. de testam. nam imperfectum signato, perfectum non signato *ἀρρητὸν & πλάσμα*. Et his testamentorum vitiis adduntur alia hoc titulo, si rumpatur mutatione, adoptione filij vel filiz, manumissione filij, successione in locum sui, si irritum fiat capitis minutione testatoris vel deserta hereditate.

III. DE HIS QUÆ IN TESTAMENTO DELENTVR, INDVCVNTVR, VEL INSCRIBVNTVR.

Irritum etiam fit testamentum p̄rseve testamenti ea quam testator consultò deleuit, induxit vel inscripsit l. pen. & ult. hoc tit. l. in fraudem. §. 1. De mil. testa. quo de genere irriti hic titulus est. Deleta dicimus, quæ lituris corrupta sunt. Inducta, quæ cancellis. Inscripta, quæ aliis litteris. Supercripta, quæ in deletorum locum venerunt. Gel. 20. Vestri inquit, aboleuerunt & vestri superscripserunt.

V. DE HEREDIBVS INSTITVENDIS.

AB initio huius libri quo testamentum definiuit esse supremæ voluntatis nostræ sententiam iustam, nihil aliud egit quàm vt intelligeremus quæ sit iusta sententia, quod testamentum iustum, quod iniustum, vel aliàs irritum aut ruptum. Nunc incipit dicere de partibus testamentorum: ac primùm de heredis institutione, parte prima summaque, vel toto potius ipso. nam sine heredis institutione nullum testamētum est, & vel sola heredis institutio, testamentum. nam tabulas testamenti instituit, vt M. Tullius loquitur, qui heredem instituit. idem etiam instituere tutorem dixit. Porro institutus heres is esse intelligitur cui à morte vel condicione primo loco testator deferri hereditatem voluit. Ac præterea qui heredes instituere possint didicimus primo titulo, ex hoc discemus qui heredes institui possint, & quemadmodum, & de partibus faciendis inter coheredes, ac de iure adcrefcendi non nihil, quod inter coheredes semper locum habet. quia iuris fictione singuli heredes vocati in assem videntur, quantumuis licet à testatore separentur. quæ fictio cessat in legatariis. nam & heredes vnius personæ, id est, defuncti vice finguntur atque funguntur, non legatarij. nec enim iuris successores sunt.

VI. DE VVLGARI ET PVPILLARI SVBSTITVTIONE.

ALta pars testamenti est heredis substitutio, cuius definitio hæc, Datio hereditatis delatæ vel acquisitæ alteri. Vulgaris nimirum delatæ non acquisitæ, quæ communi iure fit omnibus ex eadem lege x i i. tabul. quæ & heredes, & tutores, & legatarios instituere permisit. Pupillaris delatæ & acquisitæ, quæ proprio iure fit à parente liberis impuberibus qui sunt in potestate vel postumis qui tales sunt vt in potestate futuri sint, an ex eadem lege vt quæ iure patriæ potestatis parenti permisit tutorem dare, l. impuberi. De admin. tut. permisit etiam heredem dare, illo scilicet capite, Paterfamilias vt super pecuniæ tutelæve suæ legassit, ita ius esto. nam & si ius potestatis moribus receptum dicatur, l. patre. De his qui sunt sui vel alieni iur. tamen x i i. tab. adscribitur etiam rectè. ergo & substitutio pupillaris quæ fit iure potestatis. Sed quia illo capite fit tantùm mentio pecuniæ suæ, ad quæ verba respexit etiam l. cum pater. §. mando. De leg. 2. l. testandi. C. de testa. nec palàm permittit vt de tutela ita de pecunia impuberum testari, idè moribus potius constare existimatur. Ceterùm nulli alij sunt casus substitutionum quàm hi duo, Delatæ hereditatis qui primus casus dicitur, Et acquisitæ qui secundus. l. precibus. C. de impub. & aliis subst. nam & quæ fit furiosis ex Constitutione Iustiniani, in secundum casum fit, & quod dicitur tertium genus substitutionis in l. 4. hoc tit. vel in primum intelligitur fieri vel in secundum vel in vtrumque, nec alia ratione dicitur tertium genus quàm quòd formulam habeat diuersam à vulgari & pupillari substitutione, & introductam potissimùm propter caduca, vt remedio substitutionis reciproce valeret inter coheredes ius adcrefcendi antiquum potius quàm ius caduci. & formulam si inspicias, certè multa sunt genera substitutionum. Si successionem, duo tantùm, Vulgaris & Pupillaris. qua diuisione comprehenduntur quæcumque ad earum instar rediguntur, & duplices, siue vt Theophilus loquitur, vulgari pupillares.

A

VII. DE CONDICIONIBVS INSTITVTIONVM.

Condicio est modus qui suspendit id quod agitur quoad ex pacto confirmetur. Vel, **C**uentus futurus qui in dubio est sit an non sit. Et fortè quia substitutiones omnes in casum & sub cõdicionè fieri videntur l. Iulianus si quis omif. cau. test. inde auctori subiit animum tractare generaliter de condicionibus institutorum, vtilibus scilicet & inutilibus, vel quæ remittuntur quæue circumscribuntur, quæ tractatio porrigi etiam potest ad condiciones quæ substitutionibus inseruntur præter eas quæ inseri aut intelligi in eis communiter solent.

VIII. DE IVRE DELIBERANDI.

B

Substituti scribuntur vulgari modo sub conditione, si non creuerint instituti in diebus C. l. 72. De adq. hered. quod tempus heredibus institutis dari solebat à testatore ad consultandum & deliberandum vtrum expediret eis adire hereditatem nec ne, & imitatione testatorum, si fortè heredes instituerint sine cretione, prætor postulantibus heredibus institutis extraneis vel etiam suis, non necessariis, rotidem dies dabat. Sed & substitutis l. pen. Iustinianus alia tempora aliumque ordinem deliberandi excogitauit, ac multo tutiorem vtilioremque rationem adquirendæ hereditatis quam ex deliberatione, nempe ex inuētario. neque enim detrimentosa esse hereditas potest ei qui factò inuentario adiuit.

C

LIB. XXIX. TIT. I. DE TESTAMENTO
MILITIS.

De testamento militis separatim titulus datur, quoniam in eo non seruantur regulæ iuris Ciuilis, quæ in testamento pagani seruantur. nam nuda voluntas militis, testamentum est, voluntas pagani, nisi solemnis, testamentum non est. & hoc quidem priuilegium militiæ Constitutiones principum dederunt. itaque solemnia iuris quæ exposita sunt supra non desiderantur in testamentis militum, quæ fecerunt in expeditione manentes in numeris.

D

II. DE ADQVIRENDA VEL OMITTENDA
HEREDITATE.

Posteaquam exemit militum testamenta iure communi ciuium Romanorum, redit ad institutum ordinem, & quia deliberationem sequitur aditio vel repudiatio hereditatis, subiicit titulum de acquirenda vel omittenda hereditate. In indice titulorum est amittenda. quod forsitam rectius, quasi amittere sit genus, omittere species. Sed & omitttere generaliter accipitur titu. 4. & quæ vulgò amitti animo, & omitti dicitur l. pen. De vi. Amittitur repudiatione, abstentione, recusatione, & omissione id est, si intra præstituta tempora non adeatur. Omitttere propriè est tempore excludi vel non petere intra tempus l. quod si minor §. Scruola De minor l. i. §. vlt. vt in poss. leg. l. i. C. quan. non pet. par.

E Adquiritur autem cretione, aditione, geritione pro herede, immistione, agnitione. quibus modis opera heredis interuenit aliqua. Sed & sine factò vllò suis heredibus acquiritur iure ciuili etiam inuitis & ignorantibus, & ante apertas tabulas. ea re existere dicuntur, non fieri. Hereditas est ius successionis directæ in dominium singularum rerum, & in omne ius mortui. Aditio est actus solemnis vindicandæ hereditatis delatæ ex testamento, vel ab intestato. Cretio est aditio ex deliberatione testamento præfinita. Pro herede gestio est actus quilibet quasi heredis. Mistio est iure prætorio data suis heredibus forma acquirendæ hereditatis. Agnitio est nuda voluntas suscipiendæ hereditatis. Repudiatio est declaratio constituentis nolle se heredem esse, quæ fit in iure solemniter. Recusatio quæ fit quoquo modo: Abstentio est iure prætorio data suis heredibus forma spernendæ hereditatis.

F

III. TESTAMENTA QVEMADMODVM APE-
RIANTVR INSPICIANTVR ET DESCRIBANTVR.

Quamuis ex asse heredes scripti hereditatem acquirere possint clausis tabulis testamenti, non tamen ex parte scripti nisi sui heredes sint. ideoque post titulum de ad-

quirenda hereditate, rectè subiicitur quemadmodum testamenta aperiantur, recitentur, A
describantur. hoc verò fit lege Iulia viccesimaria, & remedio extraordinario ex hoc edi-
cto in eum qui fatetur penes se tabulas esse, nec ullam non exhibendi causam allegat, vel
interdicto de tabulis exhibendis in eum qui inficiatur aut litigat.

III. SI QVIS OMISSA CAUSA TESTAMEN-
TI AB INTESTATO, VEL ALIO MODO
possideat hereditatem.

Heres qui omisit hereditatem testamento delatam, non obligatur legatariis aut fidei-
commisariis, aut libertatibus. sed excipitur hoc edicto, is qui omisit hereditatem ex
testamento, fortè agnatus proximus qui etiam ab intestato heres futurus erat, fraudado-
rum scilicet eorum causa qui quid in testamento acceperunt, si eam possideat ab intesta- B
to pro herede, vel pro bonorum possessore (nihil enim refert) vel etiam alio modo, vt pu-
ta pro possessore. l. i. §. totiens. l. vlt. hoc titu. Hic honorarius est successor, quia ex edicto
Prætoris perinde obligatur legatariis & fideicommissariis, & libertatibus, atque si ex te-
stamento bona vel hereditatem adquisisset, salva Falcidia tamen l. i. §. ad eos. Ad legem
Falc. l. 18. hoc tit. & salvo iure patronatus. l. pen. Si quæras de continuatione nulla est a-
pertior. Cùm enim & is qui præcedit ad acquirendam, & iste ad omittendam hereditatē
pertineat, quis non videt rectè subiectos titulo De adq. vel omit. hered.

V. DE S. C. SILANIANO ET CLAUDIANO,
QUORVM TESTAMENTA NE APERIANTVR. C

Incipit ab hoc titulo tractare de hereditate quæ vt indigno aufertur. Neque enim adi-
ri posse hereditatem vel bonorum possessionem peti neque aperiri tabulas testamen-
ti, vel quodcumque aliud pertinens ad causam testamenti eius qui à familia necatus esse
dicitur antequàm publica quæstio habita sit de seruis qui sub eodem testō locove fuerunt
sumptumq; supplicium de noxiis, deq; his qui auxilium domino non tulerunt. quod est
S. C. Silaniano temporibus Augusti introductum, & cōfirmatum S. C. Claudiano, quod
& Pisonianum & Neronianum dicitur, temporibus Neronis, & edicto Prætoris, hac ra-
tione ne heres propter compendium suum familiæ facinus occultaret. alioquin bona
quasi indigno heredi eripi & publicari, si adierit contra quam S. Consultis & edicto ca- D
uetur, vel vitus non sit necem defuncti, & si tabulas aperuerit, recitauerit, descripserit vel
ipse vel alius, ex eodem edicto in eum qui id fecerit dari c. aureorum iudicium, quod po-
pulare est.

VI. SI QVIS ALIQVEM TESTARI PRO-
HIBVERIT, VEL COEGERIT.

NON ex ea tantum causa S. C. quam exposuit suprà, heredi quasi indigno eripitur he-
reditas, sed etiam ex Constitutione Hadriani si adierit hereditatem ex testamento,
vel ab intestato is qui volentem mutare, aut facere testamentum prohibuerit, quo de cri-
mine in oratione Isæi *ὅτι τὸ κλεινὸν μου κλήρη*. Idemq; erit si quis quem coegerit testari, & E
sibi hereditatem relinquere. l. i. C. cod. quia & hic non habet defuncti voluntatem, & licet
sub hoc titulo nihil de hac specie tractetur nominatim, tamē titulus indicat quæ sub
eo dicuntur de illo qui prohibuit, porrigenda ad illum esse qui coegit. Aliæ causæ eripiē-
dæ hereditatis reseruantur xxxiii. tit. ix. in quo communes proponuntur legati vel
hereditatis eripiendæ, in his duobus titulis hereditatis solummodo.

VII. DE IVRE CODICILLORVM.

Persequitur modò ceteras testamenti partes. Alia pars testamenti sunt codicilli, maxi-
mè si fiant ex testamento. l. pen. T est. quemad. aper. Si ab intestato, imitatio testamen-
ti, vt epistola imitatio codicillorum l. vnica §. sancimus C. de lat. lib. tol. vel epistola co-
dicillorum supplementum l. 41. §. Codicillis lib. 32. vt codicilli quandoque testamenti, F
quæ epistola fideicommissaria l. cū quis §. pater eo. l. 7. C. qui test. fac. poss. ac similiter vt v-
nius testamēti plures possūt esse codicilli, ita vnius codicilli plures epistolæ. l. 34. §. i. lib. 31.
eadēq; differētia epistolæ & literarū. M. Tullius. Ternas accepi literas vna epistola. Verū
vt instituto more nullam definitionem prætermittam, & inopiæ perseuerem subuenire
nescien-

A nescientium adhuc definire res, quibus tamen studendis nec quicquam ætatem consumpserunt suam, codicilli sunt testati vel intestati voluntas minus solemnis. Ius ergo codicillorum hoc, ne in eis diligentia legum ea seruetur quæ in testamentis, ne hereditas in eis dari vel adimi possit verbis civilibus nec si testamento confirmati sint, & ut neque aliud quidquam in eis verbis civilibus scriptum valeat, nisi testamento confirmati sint, & ut scripta in codicillis perinde habeantur, atque si testamento scripta essent. Codicilli si solius nominis rationem quæras, pugillares sunt. Homerus, *θήματα ἐν πίνακι πικρῶ*, Plinius codicillos.

LIBER XXX. DE LEGATIS, ET

FIDEICOMMISSIS:

LEGATA quoque & fideicommissa partes testamentorum vel codicillorum sunt. Legatum est donatio quædam testamento ab herede relicta. Donandi verbum est directum. hoc igitur verbo legatum à fideicommissis discernimus. nam fideicommissum neque datur proprie, neque donatur, neque relinquitur verbis directis. Et rectè quædam, id est, proprii generis donatio, neque donatio inter vivos neque donatio causa mortis, sicut quodam, accipi conuenit. l. rogasti. De præscrip. verb. l. i. in princ. De oblig. & actio. Possim etiam definire liberalitatem, quanquam sit commune nomen legati & fideicommissi. l. 6. Si cui plusquam per legem Falcidiam. l. 67. §. si de Falcidia. lib. seq. l. pen. De man. testa. nam à fideicommissis seiungitur satis sequentibus verbis, testamento, & ab herede. Legatum à testamento non separatur l. 4. De man. testa. nec alium onerat quam heredem, fideicommissum etiam ab intestato relinquitur, & à legatario vel fideicommissario, vel donatario mortis causa, vel à marito qui morte vxoris dotem lucratur. qua de causa rectè vetustiores adiciebant in definitione Modestini, ab herede præstanda, non minus quam illud, quædam, quod exposui ante. Equidem semper existimaui manare ea verba ex antiqua prudentia iuris, & fortasse an fuisse etiam ab ipso Modestino in suam definitionem iniecta. Multa enim ad nos per manus perq; ora maiorum nostrorum venerunt, quæ in libris nostris non extant, admodum congruentia antiquæ prudentiæ. quæ existimator doctus & intelligens neque præterire neque aspernari debet. Et, ab herede, accipio proprie, qui heres sit suo nomine & ex sua persona. ab eo enim qui heres est alieno nomine, ut ab herede heredis, vel non ex sua persona, ut à patre vel domino heredis instituti, fideicommissum non etiam legatum relinqui potest. Definitio Florentini est secundum legem Falcidiam. nam iure antiquo legata non tantum delibare, sed etiam exhaurire, absumere & onerare hereditatem poterat, lege Falcidia quadrans illibatus apud heredem remanere debet. l. si filia. §. Pap. Famil. eriscund. quæ lex valet etiam in fideicommissis ex S. C. Pegasiano. & ut lex prima huius tituli ait, quæ proprie pertinet ad legem Falcidiam, per omnia exæquata sunt legata fideicommissis. Non dicit, per omnia & in omnibus, ut l. 2. §. furiosus. §. tit. prox. Per omnia igitur exæquata in lege Falcidia, sed non in omnibus, constitutione tamen Iustiniani etiam in omnibus. Verum enimvero etsi legata & fideicommissa veluti delibationes quædam sint propter modum rationemq; legis Falcidiæ, legatum tamè delibat hereditatem solam; fideicommissum etiam legata & donationes causa mortis, ut ante dixi, & lucra nuptialia. Quod adiicit Florentinus, ex eo quod vniuersum heredis foret, id est, ab herede. nam ex herede & ab herede tantumdem potest, ut ex filio, l. 2. lib. 32. & ex fideicommissario. l. 38. §. ult. De vulg. substit. Quod si ex herede, & ex hereditate, & ex testamento. l. cum virum. C. De fideicommissis. l. 2. §. ult. j. De do. præd. Id fecus se habet in fideicommissis. nec enim ex testamento, vel ex hereditate fideicommissa sunt semper. Placet etiam definitio Vlpiani, Quod legis modo, id est, verbis civilibus testamento relinquitur. Fideicommissum est, liberalitas quæ verbis precariis vel alio quocumque indicio precariæ voluntatis testamento, vel codicillis, vel epistola, vel quo alio genere vltimi iudicij confertur in aliquem. Fecit autem tres libros de legatis motus vbertate materiæ, ut fecerat Gaius ad edictum Prætoris vrbani, quorum quoque quid proprie tractetur non possis certò cõstituere. nec alia

distinguendorum eorum inuicem ratio certior quam si dixeris primum librum potissimum esse confectum ex libris variorum auctorum ad Sabinum, ex Digestis Iuliani vel Africani discipuli eius, & ex Institutionibus diuerforum.

LIBER XXXI. DE LEGATIS ET
FIDEICOMMISSIS.

EC V N D V M autem esse confectum ex libris diuerforum ad Plautium, & ad legem Iuliam, & Papiam, ex quaestionibus quoque & responsis diuerforum, ex libris Modestini, & Iauoleni, ex Digestis Celsi & Marcelli.

LIBER XXXII. DE LEGATIS ET
FIDEICOMMISSIS.

TERTIUM, in quo magis ordo elucet aliquis, partem priorem, qua demonstratur praecipue qui & a quibus, & quibus verbis fideicommissum relinquere possint, ex libris fideicommissorum variorum auctorum, ex sententiis Pauli, ex libris Labeonis, ex Digestis Scæuolæ, posteriorem que ad verborum significationem pertinet cuiusque initium est. l. 43. promiscue ex omnium auctorum libris.

LIBER XXXIII. TIT. I. DE ANNUIS LEGATIS ET FIDEICOMMISSIS.

IN indice, De annuis & mensuris legatis. Hæc separatim titulum desiderabant, quod in eis sint propria quædam. nam & plura legata esse existimantur non vnum, & morte finiuntur. Plerumque verò cum annua aut mensura dicimus, alimenta dicimus. At certe non sunt omnia annua alimenta, nec omnia alimenta, annua: alioquin nihil distaret hic titulus à primo XXXIII.

II. DE VSV, ET VSVFRVCTV, ET REDITV, ET
HABITATIONE, ET OPERIS PER LEGATVM VEL
fideicommissum datis.

ANnuis legatis rectè iungitur vsus & vsusfructus, similia enim sunt, cum morte legatarij finiantur. l. 8. §. tit. prox. His etiam iungitur habitatio & operæ, & redditus quæ etiam vsus vel vsusfructus imitantur, vt libro septimo didicimus. Sed habitatio & redditus morte legatarij finitur, operæ non finiuntur morte. Rectè dixit, Operis, in infinitum. nam & liberi hominis operæ legari possunt. Quod additur, Et reditus, abest ab indice titulorum. Sed cōtractions sunt plerumque tituli indicis, & de reditu sub hoc titulo est l. 22. & 38. quo nomine proprie significantur pensiones quæ ex locatione rediguntur, improprie fructus omnes. l. 17. 25.

III. DE SERVITVTE LEGATA.

Ordinarium hoc est, vt seruituti in personam iungatur statim seruitus in rem: quæ tamen sunt inter se valde distantes. nam seruitus est indiuidua, vsusfructus diuiduus, & ideo seruituti præstandæ heredes singuli in solidum obligantur, vsusfructui pro partibus hereditariis. item seruitus in heredem transfertur, non vsusfructus. & si legetur seruitus æternis annis, vnum est legatum, si vsusfructus, plura l. 13. §. tit. prox. Imo & simpliciter legatus vsusfructus, quotidie legari & legatario deferri videtur, adeo vt qui heri adquisitus est, si hodie etiam non adquiratur, collegatario ad crescat. l. 1. De vsufr. ader.

A

III. DE DOTE PRÆLEGATA.

Cetera dicuntur legari, dos prælegari propterea quod sua res vxori legatur, & reddi-
tur verius quàm datur. qua de causa & relegari dicitur. Relegatum est redditio rei a-
lienæ, vel quasi alienæ cum emolumento aliquo. & ita relegatæ doti inest emolumentum
repræsentationis, quia præfenti die legatur quæ reddenda foret annua bima trima die.
nec malè in Norica editione, de dote relegata, cùm & Basilica sic habeant, *ἡ δὲ ἀποικὸς*
ὑπὲρ αὐτῶν ἐστίν. & formula relegandæ eius hæc, Quanta pecunia dotis nomine ad me
peruenit, tantùm heres meus dato. l. quisquis. De leg. 3. Id verò est ex lege Papia, vt præ-
ter decimam vxori dos relegari possit, Vlpiano auctore. Ad hæc singulare id est in hoc
legato vt legi Falcidiæ non subiiciatur, vt petita bonorum possessione contra tabulas de-
beat, nec ad virilem mulier redigatur.

B

V. DE OPTIONE VEL ELECTIONE

LEGATA.

Optio actus est legitimus. nam solènter fit publicè exhibita vniuersa familia, si optio
serui legata sit, vel si alia res exhibitis vniuersis rebus eiusdem generis quæ inueniū-
tur in hereditate, & herede præfente, eaq; re ante aditam hereditatem non fit, & certis, vt
opinor, verbis testibusq; præfentibus, & interdum prætore ad optandum diem decernē-
te, & semel, & purè, & iussu patris vel domini, si filiofamil. vel seruo data sit. l. 5. & 10. De
leg. 1. l. 25. in princ. De lib. cau. & hoc inest proprium optioni legatæ. Electio videtur non
fuisse actus legitimus.

C

VI. DE TRITICO, VINO, VEL OLEO

LEGATO.

QVA de re, aut iure, aut causa legata hæctenus specialem titulum dedit, ea ferè sin-
gulare & proprium aliquid habet quod in alias transferri non potest. Nunc de
his rebus tractare incipit, quarum appellatione quid veniat, quidve testator intellexerit
ambigitur, vt hoc titulo, tritico, vino vel oleo legato quid contineatur. Triticum species
est frumenti, sine arista.

D

VII. DE INSTRVCTO VEL INSTRVMEN-

TO LEGATO.

HOC autem titulo declaratur quid instructo vel instrumento contineatur rustico,
urbano, balneatorio, piscatorio, vel cuius alterius rei. & plenius quidem est legatum
instructi quàm instrumenti. Instrumento tabernæ non continentur institores, instructo
continentur. Instrumento fundi non cōtinetur supellex vel penus, instructo continetur.
& sic instructo pecora pascendi causa parata vt ex eis fructus capiatur, non instrumento,
hoc *ἐξοπλισμὸν*, illud *ὄργανον* Græci vocant, quanquam instrumentum sit etiam *ὄργανον*
siue apparatus. l. 12. in prin. j. l. 5. §. si præter. De trib. act. nimirum quia instructi pars,
quod Varro & Aristoteles partiuntur rectè in vocale, semiuocale & mutū. explosa enim
est Alpheni sententia animalia non locantis in instrumento.

E

VIII. DE PECVLIO LEGATO.

ERgo instructi appellatione continētur etiam serui. An & peculia eorum? Sic videtur
l. 22. §. vlt. §. tit. prox. Quid autem is qui peculium legat, legato complectatur, hic titu-
lus declarat. nam ex mente defuncti plus aut minus cōtinetur peculij legato, quam inesse
docuerit actioni de peculio libr. xv. tit. 1. Vterque tamen titulus est tam de peculio filij
quàm serui. Sed interim ne dixeris peculium esse accessionem serui. alioquin legatum ser-
ui sequeretur omnimodo. l. librorum. §. vlt. De leg. 3. nec sanè est accessio, nisi seruus legetur
cum peculio. Vicarius autem nec si seruus legetur cum vicario, si tamen legetur cum
peculio, sub peculij nomine vicarius etiam accedit, & quamuis omnis vicarius peculiaris
sit, alio tamen iure est peculium, alio seruus peculiaris, sicut alio peculium, alio merx pe-
cularis in tit. De trib. act.

F

INstructi alia pars est penus, quam rectè veteres glossæ ita definiunt, ὅσα εἰς πόσιν ἢ ἐργασίαν συναθροίζονται. idq; hoc titulo diligentius explicatur simul ac penus quæ accessiones sint.

X. DE SVPELLECTILE LEGATA.

INstructi pars alia est supellex, id est, instrumentum patrisfamilias, Græcè ἐπιδημία καὶ οἰκοσκευή, & enumerantur hoc titulo res quæ sub eam appellationem cadunt.

LIBER XXXIII. TIT. I. DE ALIMENTIS,
VEL CIBARIIS LEGATIS.

B

HIC titulus quid alimentorum vel cibariorum legato contineatur, explicat. & plenius quidem est alimentorum legatum. qua de causa cibaria & vestiaria, inuenias nominatim legari sæpè, alimentis vestiaria iungi superuacuo, non item. Sed & præcipua quædam in his esse hic titulus declarat, veluti vt deportatis vel seruis pœnæ, vel etiam seruis propriis sine libertate, alimenta aut cibaria relinquuntur rectè, vt si relicta sint vsque ad pubertatem, extendantur vsque ad plenam pubertatem, vt non minuuntur propter prædia eo nomine postea obligata vt ex reditu eorum percipiuntur, sed minuuntur tamen per legem Falcidiam. l. Diuus. j. ad legem Falcidiam.

C

II. DE AVRO, ARGENTO, MVNDO, ORNAMENTIS,
VNGVENTIS, VESTE VEL VESTIMENTIS
& staturis legatis.

HIC titulus variorum legatorum continet interpretationem auri & argenti tam facti quàm infecti. factum dicimus vasa, signa, emblemata quæ sub nullo alio quàm argenti genere continentur, Infectum quod est in massa vel lamina. item mundi mulieribus quo mulier fit mundior, & ornamentorum quo fit ornatior. Sed sunt etiam ornamenta virilia quædam, non mundus. & mundi pars, vnguenta. non omnia tamen vnguenta mundo continentur ideoq; separatim tractatur etiam de vnguentis legatis. Vestis autem Festo est genus, vestimentum, pars. sed nobis nihil interest vestis an vestimētum legetur, idq; vestimentum definitur quod per textum est, vt liber qui perscriptus est. Sed & de staturis legatis non nihil hoc titulo agitur, vel imaginibus l. 6. §. vlt.

D

III. DE LIBERATIONE LEGATA.

Olim non satis benè constabat an debitoribus posset liberatio legari, sed vt ait l. 3. iam certum est posse, & quidem omnibus. l. 1. id est, siue iure ciuili debeant, siue honorario, siue ex contractu, siue quasi ex contractu. l. 24. De legat. 3. & siue rem suam, siue rem nostram. l. 9. §. vlt. hoc tit. l. cum seruus. §. si Titius. De leg. 1. & in totum, vel pro parte. l. cum quis. §. nuptura. De leg. 3. & effectus legati hic, vt legatarius possit agere, vt acceptilatione vel pacto liberetur, & si cōueniatur tueri se exceptione doli mali. qua re legati huius cautionem ex edicto postulat nullam.

E

IIII. DE ADIMENDIS VEL TRANSFERENDIS
LEGATIS VEL FIDEICOMMISSIS.

Quia de dandis legatis & fideicommissis satis egit, par erat tradi etiam aliquid de eis adimendis. Et legata quidem non adimuntur ipso iure nisi eodem testamento vel codicillis confirmatis & ciuilibus contrariisq; verbis, beneficio autem exceptionis, & per epistolam adempta & nuda, vel tacita voluntate, & quibuscunque verbis non valent. Fideicommissa ipso iure adimuntur quacumque voluntate, quocumque sermone. quia in his præcipuè voluntas dominatur, in legatis rigor & diligentia iuris ciuilis, ad eò vt in legatis verba si sint perspicua non admitatur quæstio voluntatis, in fideicommissis admit-

F

A tatur l. 25. l. 95. De leg. 3. l. si alij. De usufruct. leg. l. cum virum. C. De fideic. Translatio plus est quam ademptio. nam & ademptionem & dationem in se continet. adimit enim vni quod det alij, vel ab vno quod det ab alio, vel rem vnam, vt pro ea det aliam, vel causam legati, vt adscribat aliam.

V. DE REBUS DVBIIS.

Hic ferè respondet titulus qui est in Codice De verb. & rer. signific. nam & si hac de re dictum sit postrema parte libri tertij de legatis, restabant tamen pleraque dicenda de ambiguo sermone legatorum & fideicommissorum, qui rem dubiam plerumque efficit, quamquam & detracto sermone ambiguo res dubia dici possit quæ in suspensio est quoad ex post facto confirmetur, quia res qua de agitur nondum certum est valeat, nec ne. l. 15. Res item dubia siue ambigua est, si incertus sit ordo nascentium vel morientium in specie. l. 11. §. vlt. & aliarum legum quæ sunt de commorientibus, vel si incertis personis legatum relinquatur. nam & de incertis personis in hoc titulo agitur.

VI. DE HIS QUÆ POENÆ CAUSA
RELINQVNTVR.

Dedit quodammodo ansam superior titulus tractandi de legatis inutilibus. nam de incertis personis egit, quibus quod legatur, est inutile regulariter. & his adiicit legatum relictum poenæ causa. quia contra naturam legati est, vt poena honori insit, vt sit legatum honori vni, poenæ alteri. præpoderare enim honori videtur poena quasi præcipua causa legandi, atque adeò ne honor quidem esse tale legatum. Hodie tamen valet, nisi illicitum, vel probrosum, vel impossibile sit, ex constitutione Iustiniani, ex qua Tribonianus l. 1. inseruit hæc verba, Illicite vel probroscè, itemq; verbum, Talem, quo repetuntur illa, illicite vel probroscè.

VII. DE REGVLA CATONIANA.

Sequatur titulus de caducis, & de his quæ sunt in causa caduci. Vtilia hæc sunt ab initio, sed postea deficiunt viuo aut mortuo testatore ante apertas tabulas, & in fiscum cadunt ex legibus nouis Iulia & Papia. sed cum abolitæ iam essent ex leges à Iustiniano, & restitutum ius antiquum, maluit Tribonianus omisso caducorum iure nouo ponere hoc loco regulam iuris antiqui, secundum quam non ex apertis tab. cedunt legata, vt voluere leges caducæ Iulia & Papia, sed à morte testatoris, & regula hæc est, Quod inutile foret, id est, cuius dies inutiliter cederet si testamenti facti tempore mortuus fuisset testator, id legatum quandocumque decesserit ex post facto non conualescere. quæ & sententia dicitur l. Iulianus. De cond. & demonst. vt Marcellino xxvi. Catonianæ vel Cassianæ sententiæ.

VIII. DE HIS QUÆ PRO NON SCRIPTIS
HABENTVR.

Caduca sequebantur ea quæ pro non scriptis habentur. hæc ab initio inutilia sunt & tam nouo quam antiquo iure apud heredem remanent, si nullus sit substitutus in cuius persona legatum consistat vel si nullus collegatarius cui adcreseat. & licet pro non scriptis etiam fuerint ea quæ incertis personis, vel quæ poenæ causa relinquerentur, tamè quia hodie utilia ea permanent regulariter, his primùm subductis, simul ac caducis quæ ab initio utilia sunt, & ante cessionem intercidunt, quia eodem iure sunt hodie quo & ea quæ ab initio inutilia sunt, id est, quæ pro non scriptis habentur, dedit primùm de his regulam Catonis. est enim ea regula de inutili legato. Inutile autè legatum semper id quod pro non scripto est, nunc quæ pro non scriptis habeantur enarrat hoc titulo multa, veluti quæ incapacibus relinquuntur, quæ sibi testamentarius adscribit, quæ sunt captatoria, quæ non intelliguntur, quæ ei qui in rebus humanis non est adscribuntur. Sed hoc tamè interest quod ab initio inutilia apud heredem remanent sine onere, exceptis duobus casibus, Caduca vel in causa caduci cum onere, sicut & ad fiscum transibant cum onere l. in facto. §. vlt. De condic. & demonst. non quidem ex lege Iulia & Papia, sed ex constitutionibus.

S Equuntur, quæ veteres dicebant Erepticia. hæc vtilia sunt omni tempore, & cedunt & adquiruntur vtiliter, sed quasi indignis eripiuntur variis ex causis, quæ hoc titulo enumerantur. & malè iuris decoctores vbique eosdem faciunt incapaces & indignos. Incapacibus enim relicta ab initio inutilia sunt & apud heredem remanent sine onere, indignis relicta ipso iure valent, sed ad fiscum plerumque transferuntur vel ad heredem vel ad aliam personam cum onere.

LIB. XXXV. TIT. I. DE CONDICIONIBVS

ET DEMONSTRATIONIBVS ET CAVSIS ET MODIS

corum quæ in testamento scribuntur.

V T specialem titulum dedit supra de condicionibus institutionum cum tractaret de institutionibus, ita consequens fuit in hoc tractatu de legatis & fideicommissis, de condicionibus eorum specialem titulum poni. Sed condicionibus etiam adiicit demonstrationes & causas & modos. Condicio est causa quæ suspendit legatum. Demonstratio est significatio accommodata rei legatae. **C** Causa est ratio legandi. Modus est adiectio quæ ostendit quid legatarium ex legato facere testator velit. Condicio propriè confertur in futurum, Demonstratio in præsens vel præteritum l. nuper. De leg. 3. l. 34. §. Condicioni similis est modus adeo vt in his libris sæpe modus condicionem, condicio modum significet. & nonnunquam qui figura verborum est modus, ex mente defuncti pro condicione habetur. Condicionem enim voluntas facit non verba. sed hoc interest quod si suis verbis condicio concipiatur, fideicommissum non facit, modus vel etiam condicio concepta, vt ita dixerim, verbis modalibus, fideicommissum facit, quia conceptio verborum talis enixæ voluntatis argumentum est, sicut condicio iusurandi quæ etiam fideicommissum parit. Igitur ex his verbis, Titio **C.** ita vt x. Mæuio adnumeret, Mæuio fideicommissi petitio est statim, si præterea adiecerit, Si naus ex Asia venerit, posteaquã naus venerit l. 2. **C.** de his quæ sub modo rel. **D** Causa similis est demonstrationi. nam & in præsens hæc vel in præteritum confertur, & vtraque abundat nec certo corpore legato vitiat legatum si fortè sit falsa. Ait, Eorum quæ in testamento scribuntur. In testamento scribuntur institutiones, substitutiones, legata, fideicommissa, tutelæ, libertates, adsignationes libertorum, Iniunctiones, Præcepta, Consilia, Cõmendationes, Cõfirmationes, Mortis causa donationes, Mortis causa capiones, Æstimationes, Ademptiones, Confirmationes codicillorum, Exheredationes. Sed non omnia condicionem recipiunt, & de cõdicionibus institutionum proprium titulum iam habuimus supra, & hic præcipuè est de condicionibus legatorum & fideicommissorum.

II. AD LEGEM FALCIDIAM.

E

D Onationibus modum imposuit lex Cincia, Dotibus lex Papia, Manumissionibus lex Caninia, Legatis & mortis causa donationibus lex Furia primum, deinde lex Voconia & ad extremum lex Falcidia legatis præscripsit modum dodrantis, qui ciuillis modus dicitur à Cornelio Tacito. Sed constitutione Seueri lex Falcidia porrigitur etiam ad donationes causa mortis, & S. C. Pegasiano ad fideicommissa testamento relicta, & Constitutione D. Pij ad fideicommissa relicta ab intestato. Opus fuit speciali lege, quia lex Falcidia est contra voluntatem testatoris (minuit enim legata quæ testator integra præstari voluit) ideoque interpretatione prudentum non potuit porrigi ad alia, nec hoc die porrigetur ad mortis causa capiones sine lege. Est autem hæc lex valde à Iustiano recisa. nam omisso inuentario cessat, & à testatore prohiberi potest, & dodrans mutatus est in bessem vel semissem institutis liberis & similibus qui de inofficioso agere possunt non etiam extraneis. placet enim magis Occidentalium opinio, ne modus à Iustiano dictus porrigatur ad extraneos, quia Nouella Iustiniani minuuntur legata plus quàm lege **F** Falci-

A Falcidia, contra voluntatem testatoris, & ideò melius est non diffundi eam Nouellam in omnes. eademq; ratione non esse recipiendam opinor opinionem eorum qui filio rogato hereditatem restituere semissem attribuunt. quo enim magis auges portionem heredis, eo magis recedis à voluntate. At prohiberi videtur etiam Falcidia in l. pen. §. pen. De leg. 3. his verbis, Huic quoque omnia integra. quia scilicet ne ex vno vel altero legato deduceretur caueri poterat olim l. 64. 88. §. 1. & in totum prohibitam nonnunquam princeps detrahi non sinebat. l. si legatus. §. ult. Ad Treb. De continuatione quid dicam frustra: titulus est de modo legatorum. ipsa igitur se satis ostendit.

III. SI CUI PLVS QVAM PER LEGEM FALCIDIAM LICVERIT, LEGATVM ESSE DICETVR.

B Sequitur stipulatio Falcidiæ prætoria vel communis. l. pœnales. §. Iulianus. §. tit. prox. l. ex facto. 2. De her. inst. quam de legatariis singulis stipulatur heres qui solida præstat legata, hoc ferè modo, Quod amplius legatorum nomine quàm per legem Falcidiam licuerit ceperis, quanti ea res erit, tantam pecuniam dari, dolumq; malum abfuturum esse. quo exemplo etiam legis Papiæ stipulatio interponitur. l. 1. §. pen. & cessante etiam Falcidia in specie. l. filius. §. apud. De leg. 1. d. l. 1. §. in quibusdam. Tractatur etiam nonnihil sub hoc titulo de stipulatione, Euieta hereditate legata reddi, & Morientium partes reddi, & de stipulatione fructuaria.

LIBER XXXVI. TIT. I. AD S. C. TREBELLIANVM.

C **E**LEGANTER Iustinianus peculiare & in Græca constitutione *αγορεύει* & *απυδωρ* nihil esse magis quàm vt legatis quidem iungatur narratio legis Falcidiæ, fideicommissis autem S. C. Trebelliani. Trebellianum prius fuit Pegasiano. Et Trebellianum de transferendis actionibus in fideicommissarium, vt absque metu heredes scripti adirent hereditatem, nõ deducta quarta. Pegasianum si plusquàm dodrãtem vel totam hereditatem restituere rogati essent, de quarta deducenda non translatis actionibus, communicatis tamen remedio stipulationum partis & pro parte. qua ex causa Trebellianus fideicommissarius erat heredis loco, Pegasianus non item. Sed & S. C. Pegasiano heres qui suspectam hereditatem dicit adire cogitur, & restituere non deducta quarta, & translatis actionibus perinde atque si ex S. C. Trebelliano restitueretur. Est etiam opinor S. C. Pegasiani quod est in l. 16. §. si quis heres. & §. cum quidam. & l. 17. in princ. Sed sublato non transferendarum actionum iure & remedio stipulationum, cetera omnia adscribuntur & aguntur hodie S. C. Trebelliano ex constitutione Iustiniani, secundum quam rectè hic titulus ita concipitur, Ad S. C. Trebellianum, nec adiicitur, & Pegasianum, quod erat in veteri titulo edicti perpetui, & est adhuc in indice titulorum Pandectis Florentinis præposito.

E II. QUANDO DIES LEGATORVM AVT FIDEICOMMISSORVM CEDAT.

F **N**ondum peracta res est. nam restat adhuc de legatis & fideicommissis inspectio hæc, Nex morte cedat dies eorum an ex apertis tabulis, an ex adita hereditate aliòue tempore. & cedunt quidem iure antiquo pura ex morte, cõdicionalia vel in diem incertũ ex conditione vel die postquàm venerit aut cuenerit, iure nouo pura ex apertis tabulis. Sed vt Iustinia. loquitur quodam loco tractans de legitimis heredibus, ius nouum idẽ ipse iure nouissimo correxit, & restituit antiquũ ius, cuius videtur & aliis plerisq; partibus fuisse studiosissimus. Cedunt igitur hodie pura legata ex mortis testatoris tẽpore, sublata lege Iulia & Papia, exceptis quibusdam que cedunt ab aditione hereditatis, vt si legetur vñsus, vsufructus, habitatio, si detur libertas, si libertati iungatur legatum, vel si seruo legato legetur. Cessionis effectus hic est vt quasi debitum sit legatum & transmittatur in heredem legatarij. l. 26. De vsufruct. legat. l. 8. & 9. tit. sequen. vt rectè Theophilus definierit,

cessionem esse legatorum quæ nondum percepta sunt ad heredes transmissionem. nec tamen idem cessionis & delationis vel dies vel effectus. Cedunt, vt dixi, ex die mortis. Deferuntur ex die aditæ hereditatis, siue pertinent ad legatarium vel heredem eius. nam & pertinere in iure, deferri est. Cedunt vt sint debita & ad heredem legatarij pertinere possint. Deferuntur, vt peti & adquiri, vel repudiari possint. Semper excipio quæ non cedere dixi ante aditam hereditatem. his enim idem est cessionis & delationis dies. necessario quoque herede scripto, cessionis & delationis idem dies est, mors testatoris. idem effectus nunquam. & imperitissimi sunt qui delationem & cessionem confundunt passim.

III. VT LEGATORVM SEV FIDEICOMMISSORVM

SERVANDORVM CAUSA CAVEATUR.

Restat etiam prætorica stipulatio legatorum seruandorum causa quæ vulgaris & communis cautio dicitur. l. filius. §. iidem principes. De leg. 1. l. creditoribus. De separat. & instar actionis obtinet. Hanc de herede stipulantur legatarij, vel etiam dispensatores legatorum. l. quidam. §. pen. De leg. 1. si in diem legata relicta sint, vel in condicionem casualem, non, vt opinor, si in potestatiuam, nisi velit heres litigare. qua ratione etiam de puro legato hæc cautio interponitur. l. uxorem. §. vlt. De leg. 3. l. 14. 15. j. Edictum prætoris fuit de legatis, sed quia defunctorum conseruat voluntates, facile producit ad omnia fideicommissa interpretatione prudentum. d. l. 14. & 15. §. vlt. sicut edictum de legatis præstandis, eadem ratione. Lex Falcidia quia erat contra voluntatem, contra libertatem testamentorum, contra XII. tab. nõ potuit produci ad fideicommissa sine speciali lege. Sed neque lex Iulia & Papia, quæ odiosa etiam est. & quod est in l. 87. De leg. 3. ex S. C. est l. Senatus. De donat. cau. mor.

IIII. VT IN POSSESSIONEM LEGATORVM

VEL FIDEICOMMISSORVM SERVANDORVM
causa esse liceat.

Heres qui non paret superiori edicto, id est, qui legatorum nomine non satisfacit, ex hoc edicto coercetur missio legatario aut fideicommissario in possessionem legatorum seruandorum causa. In possessione omnium bonorum quæ ex ea hereditate sunt, nõ in bona heredis propria, nisi certis modis ex Constitutione Antonini. quo genere pignus prætorium constituitur.

DIGESTORVM PARS

S E X T A.

LIBER XXXVII. TIT. I. DE BONORVM

POSSESSIONIBVS.

A hereditatibus transit ad bonorum possessiones, quæ nec minus obligant nos quasi ex cõtractu quam hereditates nec minus etiam actiones nanciscimur ex eis quàm ex hereditatibus. quia hereditatis bonorumve possessio, prætorica successio est, quam perinde prætor tuetur atque ciuilem. Non potuit heredem facere vel dominum, bonorum tamen possessorem veluti heredem fecit tam eum quem ius ciuile heredem facit, quàm etiam eum quem ius ciuile non nouit, veluti postumum alienum heredem institutum, vel filium emancipatum ab intestato. & rectè definitur bonorum possessio, ius successione prætoricæ in vniuersa defuncti bona, vel ius persequendorum retinendorumq; bonorum defuncti, vel hereditas possessione retenta. Dominium tribuere dicitur l. 1. Sed intelligo dominium possessionis, non dominium proprietatis. nec enim proprietatem tribuit, sed posses-

A possessionem tantum & retentionem. Et hoc generali titulo explicata definitione bonorum, & bonorum possessionis, explicatur etiam genera bonorum possessionis, & alia pleraque communia sequentibus titulis, veluti de his qui admitti ad bonorum possessionem possunt, qua de re erat proprie tit. 3. & de diebus petendae bonorum possessionis, de qua lib. sequentis, tit. 16.

II. SI TABULÆ TESTAMENTI EXTABUNT.

Nillus, ut opinor, fuit in edicto perpetuo titulus generalis, quam hic primus, qui conficitur ex primis verbis edicti, Si tabulæ testamenti extabunt. est enim generalis ad successiones testati. Olim edicebatur, si tabulæ testamenti proferentur. Hodie, si extabunt, quia sufficit extare, licet non proferantur. l. 1. §. sufficit. De bon. pos. sec. tab. Sequitur autem prætor ordinem legum. nam exemplo XII. tab. proponit prius bonorum possessiones ex testamento, Contra tabulas & secundum tabulas, ab his verbis, Si tabulæ testamenti extabunt, deinde bonorum possessiones ab intestato sub contrariis verbis, Si tabulæ testamenti nullæ extabunt, lib. sequentis tit. 6. & ut speciem aliquam edicti proponam ita perscripisse Prætor videtur, Si tabulæ testamēti extabunt, liberis præteritis potissimum bonorum possessionem contra tabulas dabo, mox si ex ea parte bonorum possessio occupata non esset, scriptis heredibus secundum tabulas possessionem pollicetur. At l. 1. huius tituli non pertinet nisi ad bonorum possessionem secundum tabulas.

C III. DE BONORVM POSSESSIONE FVRIOSO, INFANTI, MVTO, SVRDO, CÆCO competente.

Sequatur hic titulus quo de certis personis agitur de quibus ambigi poterat, an admitti possint ad bonorum possessionem, & quemadmodum.

III. DE BONORVM POSSESSIONE CONTRA TABVLAS.

Quo explicito, institutum agit ordinem, ut primò liberis deferat bonorum possessionem contra tabulas, quem esse æquissimum Ulpia. ait. l. 2. De bon. pos. sec. tab. & hac de causa de successione testati primum edictum, siue prima pars edicti accipitur frequentissimè pro hac parte qua liberis præteritis, id est, neque institutis, neque uti oportet exheredatis defertur bonorum possessio contra tabulas. & similiter libro sequenti de successione intestati generali capite proposito, Si tabulæ testamenti nullæ extabunt, subiicitur prima pars edicti, qua liberi vocantur. l. 1. §. rectè. eod. tit. l. 1. §. sed videndum. De suc. edict.

V. DE LEGATIS PRÆSTANDIS CONTRA TABVLAS BONORVM POSSESSIONE PETITA.

Bonorum possessio contra tabulas rescindit tabulas paternas non pupillares. & paternas, etiam si in eis alij filij, præteritorum fratres instituti sint, quorum tamen institutione deducta in irritum, perinde ac si instituti non essent cum præteritis veniunt ad bonorum possessionem contra tabulas. institutis enim liberis præteriti, ut dicitur, committunt siue patefaciunt edictum contra tabulas. Rescindit etiam hæc bonorum possessio, hæc actio præteriti, ut Valentinianus Imp. loquitur, legata & fideicommissa nisi parentibus aut liberis relicta sint, vel vxori aut nurui dotis nomine. his enim personis conferuntur ex hoc edicto, & præstantur vel à præteritis ipsis si sui non sint utilibus actionibus, vel ab institutis etiam suis quibus commissum est edictum, salva Falcidia. Non probo opinionem Orientalium, qui & hoc edictum hodie sublatum putant quasi legata sint præstada omnibus, & edictum nouum quod est titulo. 8. quasi emancipatus pater præferatur filiis suis.

VI. DE COLLATIONE BONORVM.

Liberis emancipatis prætor permittit bo. pos. con. tab. antequam eos iubeat suis bona propria conferre. quod iubet hoc edicto. itaq; hic ordo demonstrat collationem fieri post petita

bonorum possessionem contra tabulas. Collatio est confusio bonorum propriorum cum paternis. Conferunt propria ut ferant tam ex propriis quam ex paternis contingentem portionem. & locus est huic collationi etiam inter eos quibus data est bonorum possessio Vnde liberi. A

VII. DE COLLATIONE DOTIS.

Separatim tractat de collatione dotis, quoniam quantum ad personas quæ conferunt attinet alio iure est bonorum, alio dotis collatio. Bona soli emancipati conferunt, Dotem etiam suæ his quibuscum bon. possessionem contra tabulas accipiunt siue sint præteritæ siue institutis commisso edicto aucta sit earum portio siue miscuerint se bonis paternis. idemque seruatur in bon. possessione Vnde liberi.

VIII. DE CONIUNGENDIS CVM EMAN- CIPATO LIBERIS EIVS

Hic etiam edicto locus est tam in bonorum possessione contra tabulas quam vnde liberi, ut scilicet patri emancipato iungatur in vnam eandemque partem filius natus ex eo & retentus in potestate aui, utque ei soli bona sua conferat pater, non fratribus. Filius dicitur coniungi patri, non pater filio. nam præualet ius prætorium. Sed ex hoc edicto iuri prætorio coniungitur ius ciuile. Edictum nouum dicitur & noua clausula l. 1. §. si pater nuru tit. seq. l. qui duos hoc tit. & à Græcis ad l. 5. Si tab. test. nul. ext. quia in componendo edicto perpetuo auctoritate Adriani Imperatoris Iuliano utile visum est hoc iuris introducere & inferere edicto prætoris. Saluianum edictum dicere soleo. B

IX. DE VENTRE IN POSSESSIONEM MIT- TENDO ET CURATORE EIVS.

Superioribus titulis prospexit prætor natis, hoc titulo nondum natis. i. ventri, non data bon. possessione contra tabulas, sed muliere prægnante ventris nomine missa in possessionem vice contra tabulas bonor. possessionis vel etiam vice secundum tabulas aut Vnde liberi. nam ex omnibus partibus edicti successorij venter in possessionem mittitur. Sed hic potissimum agitur de bonorum possessione contra tabulas ventre præterito, cui etiam missa in possessionem curator dari solet, qui vëtris curam administret eodem modo quo curatores & tutores pupillorum solent. Dari etiam solet curator bonis, creditorum gratia, ut bona conferuet & distrahat res quæ deteriores futuræ sunt. nec enim plenam rerum administrationem habet, ut curator ventris. C

X. DE CARBONIANO EDICTO.

Hoc quoque edictum principaliter pertinet ad bon. possessionem contra tabulas, sed porrigitur etiam ad bonorum possessiones ab intestato. Consultitur eo liberis impuberibus quibus fit controuersia status & bonorum paternorum, data bonorum possessione quasi liberis præsumptione quadam, & quæstione status dilata in tempus pubertatis, quorum vtrumque fit causa cognita. & ex eo intelligitur decretalem hanc bonorum possessionem esse, non edictalem vel ordinariam. Inuenias & edictum & decretum Carbonianum dici l. 2. De ven. insp. vel quia ex hoc edicto decretum interponitur, vel quia ex decreto Carbonis prætoris hæc res transit in edictum, sed ita tamen ut semper decretum interponi necesse sit, etiam si fortè liberi edictalem admiserint, quia edictalis sine re constituitur, mota controuersia status. Possis eandem pupillarem bon. possessionem appellare. quia solis pupillis datur, & finitur pubertate. Interim hunc effectum habet ut impubes solus possideat, nisi aduersarius sit etiam ex liberis, ut alatur, ut exerceat actiones tempore perituras. hoc ita si satisfecerit de restituendis bonis si iudicatum erit aduersus se. nam si non satisfecerit nec solus possidet, nec alitur nisi causa cognita nec exercet actiones, & bonorum administratio committitur aduersario satisfacienti, neutro satisfaciente, custodiendis & administrandis bonis curator datur quoad iudicatum sit. E

XI. DE BONORVM POSSESSIONE SECUN- DVM TABULAS.

Secunda pars edicti est de bonorum possessione secundum tabulas supremas, quæ omnibus heredibus scriptis datur si modo signatæ sint septem testium signis. & huius F

A exemplo decernitur etiam heredibus institutis bon. possessio secundum nuncupationem.

XII. SI A PARENTE QVIS MANUMISSVS SIT.

B **E**X testamento duæ sunt bon. possessiones, Contra tabulas & secundum tabulas: quibus expositis subiicit duos titulos, quorum vnum referri vult ad bon. poss. contra tabulas, alterum ad bonorum poss. secundum tabulas. Primum, vt intelligatur non tantum liberis, sed etiam parentibus præteritis dari bon. possessionem contra tabulas si in emancipatione manumissores extiterint, quasi patronis scilicet. & rectè, si à parente quis manumissus sit. nam si à parente quis emancipatus non manumissus sit, cessat bonorum possessio.

XIII. DE BONORVM POSSESSIONE EX TESTAMENTO MILITIS.

Secundum verò, id est, hunc titulum, vt intelligatur non tantum secundum tabulas vel nuncupationes paganorum bonorum possessionem dari, sed etiam secundum testamenta militum quoquo modo facta. Ceterum contra testamenta militum bon. possessio vel contra heredes institutos à militibus quærela inofficiosi testamenti nunquam datur.

XIIII. DE IVRE PATRONATVS.

C **P**ost bonorum possessiones ingenuorum, quia daturus est nunc bonorum possessionem contra tabulas libertorum patronis præteritis, quæ pars est iuris patronatus, alius demonstrandæ rei initium petit & omnia iura & commoda patronatus sigillatim exponere parat, itémque, quod hoc titulo potissimum agit, quibus modis ius patronatus adquiratur vel amittatur.

XV. DE OBSEQUIIS PARENTIBVS ET PATRONIS PRÆSTANDIS.

D **I**uris patronatus pars sunt obsequia iure naturali debita patronis. quo nomine honorem significamus, reuerentiam, pietatē, beneficij gratiam, quæ omnia etiã vno *ὑποταγῆς* nomine Græci complectuntur, & huius quidem obsequij ratione nec patronos liberti in ius vocare possunt sine venia nec iudicio sisti ab eis locupletem fideiussorem desiderare, nec famosa aut veluti famosa actione cum eis experiri, nec iusiurandum calumniæ exigere, nec in solidum eos condemnare, & si quid contra officium pietatis fecerint, in libertos proposita est quærela vel actio ingrati. eandem pietatem liberi parentibus debent etiam non manumissoribus. & sunt tam parentum quàm patronorum, sacra nomina.

LIB. XXXVIII. TIT. I. DE OPERIS

LIBERTORVM.

E **L**TEM operæ pars sunt iuris patronatus id est, officia diurna siue in ministerio siue in artificio consistant libertatis causâ imposita libertis per stipulationem vel iusiurandum. qua ex re dat prætor iudicium operarum, & rectè veteres glossæ, Operarum τὴν ὑπηρεσίαν ὧν ἀπέρχουσιν οἱ ἀπελευθέροι τοῖς πάτρωσι. nam in liberos parentibus iudicium operarum non est. Sed & præter operas, doni aut muneris patrono promissi vel iurati actio est.

II. DE BONIS LIBERTORVM.

F **S**equitur ea pars iuris patronatus, cuius demonstrandæ causâ prætulit superiora, Bonorum possessio contra tab. liberti quæ patrono præterito competit in partem dimidiam contra heredem scriptum, & ab intestato Bono. possessio Vnde legitimi. In partem dimidiam iure veteri l. i. §. pen. Si cui plus quam per se. Fal. l. debitor §. i. De pig. act. hodie in partem tertiam. Quæ liberis præteritis datur, in assem competit, & contra legitimum non contra heredem scriptum: ac præterea in bonis liberti cessat edictum nouum

l.2.§.vlt. Sed adnotandum illud est patronum qui elegit superiorem titulum, ab isto repelli. l.2.§. de bon. poss. cont. tab. lib. l. sicut supra de iu. pat. nec enim omnia iura patronatus in vno concurrunt semper. A

III. DE LIBERTIS VNIVERSITATVM.

Adiungitur hic titulus vt intelligatur municipibus, collegiis, vniuersitatibus etiam dari bon. postessionem contra tabulas libertorum & Vnde legitimi, quamuis incerta sint corpora. In indice legitur, De libertis municipum & aliarum vniuersitatum.

IIII. DE ADSIGNANDIS LIBERTIS.

Hic vero titulus eo spectat vt intelligatur, quod libertus vni ex filiis patroni adsignat⁹ B sit, non ideo in perpetuum repelli ceteros à bon. possessione contra tabulas vel vnde legitimi. nam S. C. quo confirmatur adsignatio ita facit interim eum solum patronum cui facta adsignatio est, vt tamen ceteri non desinant esse patroni. l.3.§. si capitis supra de bon. lib. Adsignat libertum patronus qui significat cuius ex liberis suis libertum eum esse velit Iudex adsignat res, non libertos. l. quædam famil. circiscund.

V. SI QUID IN FRAVDEM PATRONI FACTVM SIT.

Sequitur portio alia iuris patronatus, actio Fabiana quæ patrono competit liberto testato, & actio Caluisiana, quæ intestato l.3.§. si intestatus. j. l.3. C. cod. ad detrahendam C portionem debitam verecundiæ patronali, quam dixi supra esse semissem bonorum liberi vel trientem, ex alienationibus inter viuos factis in fraudem patroni & ex mortis causa donationibus & legatis, Patronus non est creditor l.6. in fin. De lege. Cor. de fal. alioquin haberet Paulianam actionem.

VI. SI TABULÆ TESTAMENTI NULLÆ EXTABVNT VNDE LIBERI.

Post bonorum possessiones ex testamento, daturus bonorum possessiones ab intestato edicti prima verba proponit, Si tabulæ testamenti nullæ extabunt, contraria his à D quibus cæperat prætor edicere de bonorum possessionibus ex testamento, Si tabulæ testamenti extabunt, libro superiore. vtrumque est generale caput, & licet vtriusque prima parte detur bonorum possessio liberis, tamen & in hoc l. pen. est etiam de bon. poss. Vnde cognati, & in illo quæ lex sola est, de bono. poss. secundum tabulas, quia scilicet generale caput, vt dixi. Specialis autem titulus & prima pars edicti qua liberi ab intestato vocantur, his verbis significatur, Vnde liberi.

VII. VNDE LEGITIMI.

Secunda pars edicti ab intestato vocat legitimos. Legitimi sunt consanguinei, agnati, E patroni, quia non ex hac parte tantum ad bonorum possessionem intestati vocantur, sed etiam ad hereditatem ex xij. tab. & ideo non est eis hæc bon. possessio valde necessaria l.3. C. ad S. C. Orf. l.1. C. Th. de leg. here. Superior est necessaria his qui sui futuri erant, licet ius suorum atque adeo legitimorum non habeant. nam & his ex superiori parte defertur bono. possessio, quam ob rem non dicitur, Vnde sui, sed vnde liberi. Liberos enim nomē naturale est, suorum civile. Porro legitimis etiam adnumerantur liberi sui, quia si sui sunt & agnati sunt, & omiſsa forte priori parte Vnde liberi, hæc occupare possunt.

VIII. VNDE COGNATI.

Post legitimos cognatis datur bon. possessio intestati, & necessaria est l.2. & vlt. C. Vnde leg. quia iure ciuili deficiuntur. Cognatorum nomen specialiter accipimus pro his F qui per fœminas coniuncti sunt. Sed generaliter accepto nomine, verum etiam est hoc edicto agnatis deferri bon. possessionem si forte omiserint vel repudiauerint bono. possessionem Vnde legitimi. & sunt fere cæ tres partes edicti ita vincitæ vicissim, vt qui potest venire prima, possit & secunda & tertia, qui secunda & tertia.

A IX. DE SVCCESORIO EDICTO.

Cum prætor primum vocasset liberos ab intestato, deinde legitimos, post cognatos, cum hac parte inter eorum quosque successionem dedit, id est, ut prioribus non pentibus, sequentes admitterentur. quia de causa successoria pars dicitur & successorium caput & successorium edictum l. 1. §. sed videndum l. 2. hoc tit. l. 2. C. cod. l. 1. §. pen. De iuris & fac. ign. Quia vero duo potissimum ad successionem hanc veluti aperiunt fenestrâ, tempus & repudiatio (nam priores vel tempore excluduntur vel repudiatione) ideo de repudianda etiam bon. possessione & de tempore admittendæ bon. possessionis sub hoc titulo tractatur.

B X. DE GRADIBVS ET ADFINIBVS ET NOMINIBVS EORVM.

Alij sunt gradus intestati, alij gradus cognationis. Hic titulus est de gradibus cognationis, nõ quemadmodum alij aliis succedant, qua de re est superior titulus, sed quemadmodum numerentur, quod magni intererat scire propterea quod bon. possessio vnde legitimi proximo heredi defertur, vnde cognati proximo cognato. Non possis autem scire quis sit proximus, nisi noueris gradus. Et quamuis adfinitatis iure nullâ detur bon. possessio, tamẽ tractat etiam hoc titulo de adfinibus & de nominibus tam adfinium quam cognatorum, non de gradibus etiam adfinium, qui nulli sunt. Gradus enim alius ex alio nascitur & generatio quælibet facit gradum, Adfines non nascuntur alij ex aliis, sed ut cognatorum limites vel ordines alij directi alij transuersi constituuntur, limites ab agris translatione sumpta, ordines à tabula lusoria, ita non negauerim tales etiam ordines adfinium institui posse. Est autem cognatio, si & hoc scire aues, necessitudo quæ nobis in tercedit cum his qui sunt ex eodem sanguine vel peride ut sanguine. quæ definitio etiam agnationem complectitur. id est necessitudinem quæ nobis est cum his qui sunt ex eadẽ familia, & eam quæ per adoptionem acquiritur. Adfinitas est ius necessitudinis cõtractæ inter coniugem & alterius coniugis cognatos.

D XI. VNDE VIR ET VXOR.

Sequitur quarta pars Edicti, qua deficiente omni cognatione, ad vxorem quæ in manum non conuenit bona mariti intestati pertinent, & vicissim ad maritum vxoris, si tempore mortis iustum matrimonium fuerit. nam deportato, exẽpli gratia, in bonis quæ sitis post deportationem fiscus succedit, non vxor, quia desit esse iusta vxor.

XII. DE VETERANORVM ET MILITVM SVCCESIONE.

Datur specialis titulus de intestatorum veteranorum & militum successione, quoniã in militibus hoc proprium est ex Constitutione Hadriani, si capite damnati sint ex militari delicto, ut sententia damnantis eorum hereditas aut possessio castrensiu bonorum ab intestato conferuetur legitimis vel cognatis vsque ad quintum gradum. nam paganis certè capite damnatis fiscus succederet non cognati. Et titulus demõstrat idem priuilegium dari veteranis id est, militia honesta missione dimissis.

XIII. QVIBVS NON COMPETIT BONORVM POSSESSIO.

Constitutioni Hadriani subiicitur alia eiusdem Hadriani constitutio, nam & quod hoc titulo comprehenditur originem capit ex Constitutione Hadriani, qua ei qui ab intestato hereditatem adiuit hereditatem fiscus aufert quasi indigno, si volentem facere testamentum prohibuerit, ut ad se potius hereditas ab intestato perueniret, de qua lib. 29. tit. 6. Quod enim de hereditate Hadrianus, edicto trahitur etiam ad bonorum possessionem. Opus fuit edicto: quia in odiosis hereditatis appellationẽ bonorum possessio non continetur. Continetur in lege Iulia & Papia, l. 138. De ver. sig. quæ quam sit odiosa notissimum est, sed cõtinetur ex S. C. ut quem scilicet ea lex capere hereditatem vetat is etiam

non possit admittere bonorum possessionem, sicut ex eodem S. C. in ea lege placuit legati appellatione & fideicommissum contineri & donationem causa mortis. Non competere dicitur possessio si non competant possessoriae actiones. A

XIIII. VT EX LEGIBVS SENATVSVE CONSVL-
TIS BONORVM POSSESSIO DETVR.

Restabat hæc edicti pars subsidiaria. nam si ex aliis partibus nõ sit bonorum possessio, hæc superest his scilicet quibus leges vel S. C. vel Cõstitutiones specialiter bonorum possessionem detulerunt, & si hereditatem etiam, vt in exemplo tituli duodecimi, concurrat hæc cum bonorum possessione Vnde legitimi. B

XV. QVIS ORDO IN POSSESSIONIBVS
SERVETVR.

IN indice, Quis ordo in bonorum possessionibus detur. Vtraque scriptura recta est. Atquin titulus etiam de successorio edicto est de ordine seruando in possessionibus dandis. sed non de eodem ordine. Hic de ordine graduum intestati, ille de ordine graduum cognationis, quanquam & obiter in eo demonstratur eundem sibiipsum succedere secundum gradus intestati. Vtrumque ordinis genus recipit hanc quæstionem, intra quæ tempora petenda vel admittenda sit bonorum possessio, quia finito tẽpore quod primo gradui intestati vel cognationis datur, sequens gradus succedit. & ob id vtriusque tituli promiscua & communis est tractatio de tempore possessionum admittendarum, & sane quæ hic proponuntur l. 2. Vlpianus scripserat ad edictum successorium, ad quod etiam referri debet l. 3. itẽmque l. 4. sententia expressa est in l. 1. De success. edicto. Et de bonorum possessionibus quidem hætenus. C

XVI. DE SVIS ET LEGITIMIS HEREDIBVS.

Sequitur de hereditatibus quod prætermiserat ante bonorum possessiones, quodque videbatur etiam præponere debuisse, sed testamentariis hereditatibus adfectauit iungere bonorum possessiones quæ ex causa testamenti pendent & ab his vltro delapsus est ad bonorum possessiones intestati, quibus modo iungit hereditates, vt retro testati hereditatibus iunxerat bonorum possessiones. & sane facilis est propter similitudinem vtrarumque permistio. Porro legibus ab intestato hereditas redit tantum ad suos vel ad legitimos. Sui sunt qui definiti sunt quintę partis titulo secundo. Legitimi sunt consanguinei & ceteri agnati & patroni, qui lege vocantur ad hereditatem intestati, quibusque edicto prætoris defertur bonorum possessio Vnde legitimi. Cognati ad hereditatem non vocantur. D

XVII. AD S. C. TERTYLLIANVM ET
ORPHITIANVM.

Legitimis hoc titulo iunguntur qui licet cognati sint non agnati, inter legitimos vocantur, vt mater quæ vocatur in hereditatem filij totam post consanguineos fratres & post patrem vel cum consanguineis sororibus in femissem ex S. C. Tertylliano, siue Oratione D. Pij hodie simul in capita, & vice versa filius qui ad matris hereditatem vocatur ex S. C. Orphitiano, siue Oratione D. Marci, exclusis consanguineis & agnatis defunctæ matris: quibus etiam placet dari bon. possessionem Vnde legitimi. E

LIBER F

A

LIB. XXXIX. TIT. I. DE OPERIS
NOVI NUNTIATIONE.

NON potest ratio ordinis intelligi nisi repetantur summotenus ab initio omnia quæ antecesserunt. Propositis partibus iuris vniuersi, & partibus deinde iuris ciuilibus, legibus puta & senatusconsultis & aliis quibusdam, cœpit de iure hominum rerumq; diuisione tradere nonnihil, mox, quia homines de rebus disceptant apud magistratus vel iudices, varia genera magistratuum & de iurisdictione eorum edicta varia deque ordine quo agi solet apud eos, ac postea à magistratibus trāsitum fecit ad iudices compromissarios & ad delegatos. eaque omnia breuiter exposuit. Quidquid præterea est in Pandectis, omne consumitur in variis actionibus aut remediis quæ vice actionum sunt enarrandis & explicandis, vt paruulæ videantur illæ partes quæ sunt de hominibus & de rebus præ ea quæ est de actionibus quæ totas ferè Pandectas occupat. nec abs re maiores nostri, cum qui bene nosset actiones, totum ius nosse. ac primum quidem exposuit vindicationes, deinde cōditiones & actiones in personam quæ ex variis contractibus nascuntur vel quasi ex contractibus. & transiens à contractibus ad quasi contractus, omisit quos è re nata exposuerat ante, veluti negotia gesta & indebiti solutionem, vt libris de interdictis omittit tractationem specialem eorum quæ prout occasio ferebat explicare occupauerat ante, veluti de mortuo inferendo de sepulchro ædificando, de operis noui nuntiatione, & interdictum fraudatorium, & titulis de prætoris stipulationibus, stipulationem legatorum & Falcidiæ & duplæ & de operis noui nuntiatione, & damni infecti, quas etiam pro re nata exposuerat ante, & in ea parte qua causæ explicantur mittendi in possessionem, missionem vètris nomine aut damni infecti aut legatorum, & libro de actionibus quæ ex maleficiis nascuntur, actionem legis Aquiliæ. vnus quidem est & certus ac perpetuus ordo, quo catenati inuicem tituli sunt ita vt alius ex alio necti videatur, sed rerum de quibus agitur ea est inter se cognatio vt non possit non qui tractat vnã attingere vel coniungere etiam alteram vel mutuari ex vna quod in præsens conducat in alia. eaque re fit vt procuratori iungatur gestor, quorum tamen obligatio non ducitur ex fonte eodem, ac similiter cōditioni ex mutuo cōdictio ex promutuo, actioni interdictum vel stipulatio prætoris, stipulationi missio in possessionem, id est antecedenti cōsequens, & rursus bon. possessioni missio in possessionem, quæ etiam bonorum possessio nonnunquam appellatur, & vt breuiter dicam principali rei qua de agitur ea quæ instar illius obtinet quæue propter eam inducitur, sed qua de re hac occasione, dictum est semel, ea non iteratur postea succedente proprio loco in quem reseruari & conici ea potuisset. & ita, vt cæpi dicere, à contractibus transiens ad quasi contractus, omisit quasi contractus expositos ante, & reliquos proposuit, tutelam & curationem primum deinde aditionem hereditatis similémue successionem & hic quidem quasi contractus à titulo Qui test. fac. poss. traxit secum ceteros omnes vsque in hunc locum. Nunc post tot actiones pergit proponere alias vel vice actionum alia remedia, ea scilicet quæ sunt de damno nondum factò, qua de re nullam ante proposuerat actionem nullumque remedium. ac primum quidem remedium edicti de operis noui nuntiatione, id est, ne fiat opus nouum quod nondum factum est, mox remedium edicti de cautione damni infecti, post actionem legitimam aquæ pluuiæ arcendæ quæ etiam est de damno nondum factò. Sed præter edictum de operis noui nuntiatione, proponitur etiam hoc titulo interdictum & satisfactio, vno scilicet titulo quæ Vlpianus diuersis libris, edictum L I I. interdictum L X X I. Satisfactionem L X X X. Edicto promittitur remedium triplex. Primum vt siue iure siue iniuria opus fieret interim per testationem denuntiationemque inhiberetur, quod necessariam prætoris aditionem non habet. Secundum vt remitteretur nuntiatio, quod necessariam prætoris aditionem & cognitionem habet. Tertium vt satisfactetur de opere restituendo, quod æque vt primum necessariam prætoris aditionem non habet. nam stipulatio adhibetur inter cōuenientes. Primum ergo denuntiatori datur, si is, cui ita nuntiatum est, Denuntio tibi ne quid in illo loco noui operis me inuito fa-

cias, nuntiationi non paruerit, id est confestim non discesserit ab opere quod moliri aut A demoliri cœperat posito vel deposito forte vno vel altero cemento vel etiam operis facta parte iam aliqua, vt quidquid fecerit post nuntiationem ante remissionem vel satisfationem restituere compellatur. est enim interdictum restitutorium. & ex eadem causa competit etiam interdictum Quod vi aut clam. Alterum & tertium prohibitoria sunt, & denuntiatio dantur, secundum post satisfationem, tertium post remissionem. sed hoc postremum quod potuisset iungere aliis duobus in l. 20. maluit reicere in titulum de remissionibus. De satisfatione ex operis noui nuntiatione est l. 21. quæ cœcipitur in hunc fere modum, Quod acturus sum ius mihi esse prohibendi te opus nouum inuito me facere, cuius rei L. Titius iudex sumptus est, eam rem recte defendi aut si ea res intra illum diem aduersus te heredemue tuum iudicata erit, quod factum opus erit id opus boni viri arbitrato B restitui, dolumque malum abfuturum esse, aut quanti ea res erit tantam pecuniam dari spondes? eodem igitur fere modo quo & iudicatum solui stipulatio.

II. DE DAMNO INFECTO, ET DE SVGGRVNDIS ET PROTECTIONIBVS.

Vt superius edictum prospicit damno nondum facto ne quod à vicino fiat nobis opere nouo, ita & hoc edictum ne quod nobis contingat ruina vicinarum ædium & ex vtraque causa denuntiatio fit. ex illo iuris nostri conseruandi causa vt discedatur ab opere. ex hoc damni depellendi causa vt caueatur damni infecti, cui nuntiationi si non pareretur, nuntiator vice cautionis mittitur in possessionem ædium vitiosarum ex decreto prætoris vel præsidis aut magistratus municipalis, & si perseueret nõ cauere, etiam eas ædes nuntiator possidere iubetur secundo decreto prætoris vel præsidis. Primo decreto dominus non deiicitur possessione, secundo deiicitur. Sed & is qui ex priori edicto nuntiauit nouum opus, potest desiderare ex hoc edicto caueri sibi damni infecti, id est de damno vitioque futuri operis. quæ postulatio actionem imitatur, & dicitur etiam actio damni infecti. Stipulationis hæc fere formula est, Quod ædium tuarum, arborum loci, operisue vitio intra diem illum damnum mihi contigerit, siue quid ibi ruet, siue scindetur, fodietur, ædificabitur eius rei nomine mihi hæredumue meo successorumue eorum ad quæ ea res qua de agitur pertinebit, quanti ea res erit, tantam pecuniam dari? Proponuntur etiam D hoc titulo actiones in factum in vicinum qui prohibet iri in possessionem, in magistratum municipalem qui non curat caueri damni infecti aut vice cautionis iri in possessionem, & interdicta quædam. Additur in hoc titulo, Et de suggründis & protectionibus. quia eodem edicto de his etiam forte prætor aliquid edixerat, vel quia stipulatio damni infecti, quam ad omnia opera accommodari ait l. 30. ad suggrunda ergo etiam & protecta accommodatur, si quod damnum acciderit eorum vitio. Suggrunda dicimus tabulas circum ædificia à summo extensas quæ ædes tuentur ab iniuria imbrium atque etiã si larignæ fuerint à periculo incendiorum Palladio & Vitruuio auctoribus, quorum vnus in hac re commemoranda suggrunda dicit, alter tabulas suffixas in fronte atque extremitate tectorum, quæ collatio suggrunda quid sint plane declarat, sic dicta forte quod suggrediatur foras, E grunda, vt Italis hodie, quod ædes extra grediantur, & veteribus glossis, Grunda, τῆς γῆς τὸ ὑψὸς τῆς πύλωνος ἐξέρχον, nec sine ratione Rutilius Geminus qui paruula sepulchra quasi iustorum sepulchrorum appendices, suggrundaria vocat. Melius, inquit, suggrundarium quæreret, quam sepulchrum. Protecta sunt proiecta tecta, quæ greci ἐκθετα. In indice titulorum est, proiectionibus, non protectionibus. & latius proiectionum nomen. nam & mœniana complectitur & stillicidia & porticus & quæcunque extra ædes proiiciuntur.

III. DE AQUA ET AQUÆ PLVVIÆ ARCENDÆ.

IN hoc titulo proponitur ex x i i. tab. actio aquæ pluuiæ arcendæ, quæ etiam est de damno F nondum facto, vt liquet ex formula, Si paret futurum vt aqua pluuiâ noceret l. 24. & de opere in agris manu facto ex quo aqua pluuiâ nocere potest, vt eo restituto aqua auertatur, aut quãti interest opus restitui tãti dominus operis condēnetur, ac præterea damnum sarciat quod contigerit post litem contestatam & de eo quod post sententiam

A tiam futurum est caueat damni infecti. Huic contraria est actio in Africa, ut Aggenus scribit lib. 2. Cum enim sit regio aridissima nihil magis in querela est, quam si quis inhibuerit aquam pluuiam in agrum vicini influere. nam & aggeres faciunt & excipiunt ac continent eam, ut ibi potius consumatur quam influat: & consumetur sufficiens, De superficie ne arceatur agere possunt. At praeter actionem aquae pluuiarum arcendae, occasione data, tractat etiam hoc titulo de aqua, id est de seruitute aquae ducendae vel hauriendae vel immittendae.

I III. DE P V B L I C A N I S E T V E C T I G A L I B V S
E T C O M M I S S I S.

B

Idem dicam de hoc titulo quod dixi primae partis titulo ultimo, homonymiam fecisse ut titulis superioribus hic coniungeretur. Ex titulo de operis noui nuntiatione constat, operis noui nuntiationem fieri etiam si in publico opus fiat, & ex titulo de damno infecto, satisfdari damni infecti de eo opere quod fit in publico ne per hoc damno priuati contingantur, & ex titulo de aqua, agi posse aquae pluuiarum arcendae etiam si ex publico oriens aqua per vicini fundum decurrat vel si publicum interueniat, non si opus in publico fiat, & posse aquae seruitutem cedi etiam loco publico interueniente modo si per viam publicam ducatur permissu principis. Hoc etiam titulo agitur de publico, licet alio sensu, siue de eo quod publicanus eius publici nomine, &c. Sic enim lego initio edicti, ex Basilicis, in

C

quibus est *ὄνομα π τ ῶ π λ υ ρ*. Et publicum vectigal interpretor fisco debitum, ex mercibus quae aduehuntur vel euehuntur, ex prediis fiscalibus aut publicis, vel alijs rebus, cuius conductores publicani dicuntur. Hi quam fraude, auaritia, immodestia, audacia superent ceteros homines nemo est qui nesciat, & vel M. Postumij publicani, quae refertur à Liuiio xxv. exemplo sufficit, quaeque de horum moribus à Suda descriptio his verbis, *πεπαρρησια, ιδιῆ βία, ἐπεπίμυτος ἀρπαγή, ἀναίσχυτος πλεονεξία, πραγματεία λόγον μὴ ἔχεισαι, ἀναιδῆς ἐμπορία*. qua de causa ex edicto Neronis aduersus publicanos primum praetores & praesides extraordinem iura reddiderunt, ut Cor. Tacitus scribit, deinde praetores ipsi ordinariam actionem dederunt, quae hoc titulo proponitur, si quid publici nomine publicani vel familia eorum vi ademisset, aut damnum iniuria, furtumue fecisset, intra annum in duplum, post annum in simplum. quae grauior est quam actio damni iniuria ex lege Aquilia, & mitior quam furti aut Vi bon. raptorum. sed non ideo tamen minus tenetur furti aut vi bonorum raptorum, sicut raptor si apprehendatur praeter actionem vi bon. rap. etiam furti manifesti tenetur. imo vero in eo quoque grauior est haec actio, quod si non exhibeant familiam quae damnum, vim aut furtum fecit, aut aliquid illicite exegit, in solidum suo nomine teneantur. Sed & pleraque alia non pertinentia ad hanc actionem hoc titulo continentur, de vectigalium locatione & rebus immunibus à praestatione vectigalis, & de poena fraudati vectigalis in professis mercibus & de poena illicitarum mercium, ut & in professae & illicitae fisco committantur. Commissa sunt res quae ex his causis fisco vindicantur, vel crimina ipsa propter quae vindicantur.

D

E tur, vel crimina ipsa propter quae vindicantur.

E

V. DE DONATIONIBVS.

IN hac diligenti actionum omnium enarratione, quam in his Pandectis potissimum in Istitui iam ante dixi, non erat omittenda haec quae occurrebat inspectio, an ex causa donationis aliqua essent actiones. donatio enim hoc iure conuentio non est, sed adquisitio civilis aut naturalis ex qua de euictione vel de redhibitione nulla est actio. sed neque alia videtur esse. Ceterum ex conuentione adiecta donationi potest esse actio de euictione & praescriptis verbis & vindicatio & condictio ob rem dati, & actio ex stipulatu, & condictio ex lege Cincia vel exceptio Quod supra legitimum modum facta donatio est, & actio de dolo si forte is qui donauit rem alienam dolo fecerit. Et est proprie donatio, alienatio rei quae liberalitatis causa fit hac mente ut nullo casu recipiatur. haec est vera, absoluta, directa donatio. Donatio causa mortis vel sub modo non est proprie donatio, quia accipientem obligat. l. 19. De reb. cred.

F

VI. DE MORTIS CAUSA DONATIONIBVS
ET CAPIONIBVS.

A

Donatio causa mortis est liberalitas quæ ita fit vt non nisi morte donatoris cõfirmeretur. qua de causa legato comparatur, & donatario res ita donata mortuo donatore ipso iure acquiritur etiam si tradita à defuncto non fuerit l. 2. De publ. in rem act. & pœnitentia reuocatur, sicut legatum, & lege Falcidia minuitur, & si res tradita non sit à donatore interdicto Quod legatorum continetur. Continetur etiam actione Fabiana. Mortis causa capio, legato non comparatur, id est, adquisitio quæ propter mortem alterius obueniens alio nomine non appellatur, vt si moriens legauerit Titio fundum sub conditione si dederit Gaio decem, eam pecuniam Gaius capit mortis causa, non iure legati vel fideicommissi vel donationis mortis causa. hæc enim peti possunt, mortis causa capionis petitio non est, & ex his Falcidia detrahitur, nõ ex mortis causa capione atque ideo male in l. in quartam Ad leg. Fal. Sed & quod implendæ conditionis causa fideicommissum heredi datur, &c. Diuersa enim hæc sunt, Fideicommissum & mortis causa capio, nec cadere simul in eandem speciem possunt, ac præterea versus ille *παρηγορέως* est.

B

LIBER XL. TIT. I. DE MANV-
MISSIONIBVS.

C

Post hæc tractaturus de præiudicialibus actionibus, quibus quæritur seruus quis an liber, libertinus an ingenuus sit, non de liberis agnoscendis de qua è re nata iam anteuertit dicere lib. xxv. alius rem orditur: & quia manumissiones fiunt libertini, more suo generalem imprimis titulum exponit De manumissionibus, quo declarat qui manumitti vel manumittere possint & apud quos. Manumissio est datio libertatis.

II. DE MANVMISSIS VINDICTA.

D

A Genere transit ad species manumissionum scilicet quæ iustam libertatem tribuunt, sublata à Iustiniano iam Latina & Dedititia libertate. Vna est vindicta, quo nomine significatur festuca cuius impositione apud magistratû qui legis actionem habet, serui ad ciuitatem Romanam perducuntur, sicut festucæ ablatione. i. ramo ex arbore defracto vindicæ fumebantur olim, ac per hanc causam imago quædam vis possessori fiebat, vt per lapilli iactum aliis in causis, qua ex re possessori erat interdictum Vnde vi, imo & Quod vi aut clam. & hanc quidem manumissionem quæ vindicta fit Ouidius intellexit illo loco, Te quoque seruari modo quam vindicta redemit Quis ferat?

III. DE MANVMMISSIONIBVS QUÆ SERVIS
AD VNIVERSITATEM PERTINENTIBVS
imponuntur.

E

Et vindictam hoc titulo iure imponi docet seruis vniuersitatum, collegiorum puta aut municipiorum aut decuriarum, quamuis incerta sint corpora, per actores earum forte ex lege Vettilibia, quod tamen priuati per procuratores suos exequi non possunt. idque congruit cum tit. 3. lib. 38.

IIII. DE MANVMISSIS TESTAMENTO.

Altera species apiscendæ iustæ libertatis in hoc titulo demonstratur, si quis nominatim iusto testamento manumissus sit. Nominatim ex lege Caninia. Omittit manumissionem quæ censu fiebat, quia desierat esse in vsu, & ceteras quibus non dabatur iusta libertas, quanquam & earum non desint vestigia in his libris, vt manumissionis per epistolam l. qui absentis De ad. pos.

F

A V. DE FIDEICOMMISSARIIS LIBERTATIBVS.

Superior titulus est de directa libertate, hic de fideicommissaria codicillis vel testamento relicta, de qua referuntur pleræque Constitutiones principum & S. C. veluti Rubrianum, Vitrasianum, Dasumianum, Articuleianum, Iuncianum. & Iuncianum à Consule Iunco, corrupte legebatur antea, Vinco, atque etiam hodie Iuuenalis Satyra nescio qua, & in Lampridij Commodò, Iunctò.

VI. DE ADEPTIONE LIBERTATIS.

Tantus fuit olim fauor libertatis vt semel data testamento vel codicillis adimi nõ poterit, sed hodie potest, si tamen adimatur nominatim sicuti data est. l. si seruus supra tit. prox. l. 10. §. vlt. De man. test. & non à semetipso l. 13. §. pen. De lib. & post.

VII. DE STATVLIBERIS.

Multum interest dixeris statuliberum an statim liberum: & in l. pen. §. vlt. C. De nec. ser. her. inst. placet vetus scriptura, Quatenus in suspensò fiat libertas nec statim liber intelligatur, & contra l. 3. §. Qui & à quibus man. rectius Flor. statuliber, quàm statim liber. sunt enim statuliberi hi qui statim liberi non fiunt, sed ex die aut condicione. Vel potius, Testamento aut codicillis confirmatis directo manumissi in diem vel condicione. nec enim sunt statuliberi qui per fideicommissum manumittuntur in condicionem vel in diem l. eius serui Ad leg. Fal. l. 55. De man. test. l. in bello §. si statuliber, adhibito. §. si fideicom. De capt. & postl. & manumissio quoque vindicta sub condicione vel ex die non fit, vt tutela quæ testamento recte datur sub condicione vel in diem, sed non à magistratu. Vel statuliberi, qui sunt in spe libertatis. Superiores tituli sunt de libertate, hic de statulibertate.

VIII. QUI SINE MANVMMISSIONE AD LIBERTATEM PERVENIUNT.

Sine manumissione liberi id est libertini fiunt qui ipso iure liberi fiunt ex S. C. vel Constitutione aliqua, quorum exempla suppeditat hic titulus.

IX. QUI ET A QUIBVS MANVMISSI LIBERI NON FIUNT ET AD LEGEM ÆLIAM SENTIAM.

Contra manumissione liberi non fiunt serui relegati si in vrbe morètur, & pignori dacti, & qui à domino extorserunt libertatem, & qui testatoris vel venditoris vel præsidis iussu prohibiti sunt manumitti & ex lege Iulia manumissi à muliere dimissa & adulterij rea intra sexagesimum diem & ex lege Ælia Sentia manumissi à minore xx. annis citra concilium, & manumissi in fraudem creditorum vel patronorum. Sed & alia legis Æliæ Sentia capita notantur in hoc titulo, vt ius patronatus quod ex lege Iulia & Papia venit amittatur, si patronus libertam iureiurando adigat vel si stipuletur ab ea ne nubat, idè que si libertum, vel si obligauerit sibi libertum aut libertam in hoc vt operarum mercedem acciperet, & vt sit actio ingrati aduersus liberos. Quinque igitur ad summam, & tria posteriora repetita ex lib. 37. tit. pen. & vlt. Sed & magna pars huius tituli repetita videretur ex primo, nisi quod hic aliquanto amplius explicatur qui & quibus ex causis manumittere non possunt.

F X. DE IVRE AVREORVM ANVLORVM.

Regulariter serui manumissione libertini fiunt, sed vno casu etiam iura ingenuitatis habent, saluo iure patronatus, vt puta si ius anulorum aureorum à principe impetrauerint id est equestrem dignitatem aut beneficium equestri dignitati compar. hac enim dignitate quæ sita, deponebant ferreum anulum, sumebant aureum. Papinius III. Atque

idem in cuneos populos cum duxit equestres Mutauitque genus leuæque ignobile ferrū **A**
 Exiit. & ob id libertinus in Arriani Epicteto 111. ἐὰν δακτυλίξῃ, φησὶ, λάβω, τότε γ' εὐρὺ-
 σατα διάξω.

XI. DE NATALIBVS RESTITVENDIS.

Altero autem casu non iura tantum ingenuitatis, sed ingenuitatem plenissimam ha-
 bent, & ius patronatus extinguitur, puta si à principe natalibus restituti fuerint, quā
 doquidem eis natalibus restituuntur in quibus homines fuerunt nondum neque natura-
 li neque ciuili iure descripto. l. Imperialis C. De nupt.

XII. DE LIBERALI CAUSA.

B

Vix tandem in hoc titulo proponuntur præiudiciales actiones. Liberalis enim causæ
 cognitio aut præiudicialis actio est de libertate aut de seruitute, de ingenuitate aut
 de libertinitate: de qua maiores iudices cognoscunt. & de libertate quidem agit non is
 tantum qui proclamat in libertatem sed & alius fere quilibet eo inuito. Proponitur etiam
 in hoc titulo actio in factum pœnalis aduersus eum qui sciens pro seruo venit quæ em-
 ptori ignorantia iure prætorio competit.

XIII. QVIBVS AD LIBERTATEM PRO- CLAMARE NON LICET.

C

Quibus dixit superiore titulo denegari præiudicium libertatis, vt adiungat alios vt-
 que de illis tractet plenius, specialem titulum facit de his quibus denegatur pro-
 clamatio ad libertatem, id est præiudicium, cui inde leges, vt opinor proclamationis no-
 men dederunt, quod iterantur ter quaterque. Martialis. Hoc si ter quaterque clamitaris.
 & in l. 1. C. De ads. tol. horum verborum loco, secunda & tertia vice, Græci habent ἐν τῇ
 τρίτῃ καὶ ἐν τῇ τετάρτῃ. Petitio in seruitutem non iteratur l. 4. C. De lib. cau.

XIIII. SI INGENVVS ESSE DICETVR.

Quam rem etiam attigerat titulo xij. eam specialiter resumit isto, hoc est de ingenui- **D**
 tate præiudicium & de libertinitate, quasi ille magis fuerit de libertate & seruitute
 & S. C. de bonis eorum qui agnitis natalibus ingenuitatem repetierunt restituendis ei
 cuius familia extierunt vel secum auferendis.

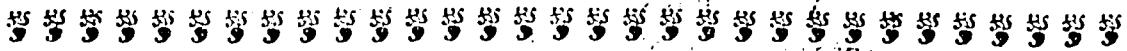
XV. NE DE STATV DEFVNCTORVM POST QVINVENNIVM QVÆRATVR.

Sequitur in hoc titulo aliud S. C. ne de statu defunctorum post quinquennium quæra-
 tur in deteriorem condicionem. Malo dicere quæratum quam retractetur, quanquam **E**
 & hoc quoque rectum sit. tam enim recte dicitur retractari status de quo nunc primum
 quæritur, quam is de quo litigatum & pronūtiatum est ante, sed hoc posteriore sensu cu-
 ius de statu viui pronuntiatum est ne intra quinquennium quidem retractari eo mortuo
 potest, priore sensu potest. Sed & post quinquennium in honestiorem condicionem, non
 in deteriorem. De statu autem viuorum quæritur semper. At post quinquennium senten-
 tia non retractatur in deteriorem condicionem. l. 2. De Iu. an. aur. l. 29. §. vi. De lib. cau. ni-
 si causa prior acta sit ignorante patrono. l. 1. & pen. supra titu. prox. In honestiorem, vt opi-
 nor, retractari potest. Et consequenter post manumissionem videretur esse admittēda de
 statu quæstio sine præscriptione quinquennij quasi honestior. atque ita à Iustiniano con-
 stitutum est, hoc iure obstat præscriptio quinquennij, nisi extra ordinem subuenerit prin-
 ceptus. **F**

XVI. DE COLLVSIONE DETEGENDA.

Est etiam in hoc titulo aliud S. C. quod Ninnianum dicitur. l. 2. C. eod. (sic habent **E**
 Basilica) vt qui colludente domino vel patrono ingenuus pronūtiatus est, seruus aut liber-

A libertus fiat eius qui detexerit collusionem intra quinquennium. Collusio est sub specie litis lusus veluti quidam inter duos litigatores id agentes ex compacto ut vnus sinat se vinci ab altero, Græcè *συυδνασμός*.

LIB. XLI. TIT. I. DE ADQVIRENDO

RERVM DOMINIO.

B Præiudicialibus actionibus trāsiturus ad interdicta quæ instat actionum habent & actiones appellantur sæpe, & hodie conuerſa in actiones sunt, repetit rem suo more aliquanto longius. Et quia plurimum interdicta de possessione sunt, de possessione primum agere instituit, & rursus possessionis & dominij quia frequens collatio distinctiōque est, & per possessionem plerumque dominium acquiritur & interdicto de possessione præparatur & ordinatur causa de iure vel dominio, declarat ante omnia quibus modis iure gentium vel iure civili dominium adquiratur & per quas personas. Dominium est proprietatis rei. sed per abusionem etiam dominium vsusfructus & dominium possessionis dicimus.

II. DE ADQVIRENDA VEL AMITTENDA

BOSSSESSIONE.

C Placet definitio Ælij Galli, Possessio est vsus rei, si modo vsum accipias pro detentione siue, ut in his libris scriptum est duobus locis, detentatione, non pro eo quod Græci *ῥησις* dicunt. ab vsu enim huiusmodi plurimum possessio distat. plures eadem rem pro solido possidere non possunt, uti ea pro solido possunt. Seruitutes & forum non possidemus, eis vtimur tamen. & hic vsus in seruitutibus quia tangi non possunt, pro possessione est. Adquiritur autem possessio corpore & animo, Amittitur etiam solo animo, non corpore solo, quia animo retinetur siue proposito, ut loquitur l. 47. alibi voluntate, affectione, Græci etiam variè *ψυχῆ, λογισμῶ, διαθέσει, προαίρεσει*. Dominium longe aliter. potest enim adquiri ipso iure, & non amittitur nudo animo.

III. DE VSVRPATIONIBVS ET VSV-

CAPIONIBVS.

E Per possessionem adquiri dominium hic titulus demonstrat. nihil enim aliud est vsucapio quam acquisitio dominij per possessionem prolixam & iustam, vel acquisitio per vsum. l. 23. §. vlt. Ex quib. cau. ma. que plenum ius tribuit l. 17. in fi. de rei vind. ex xij. tab. atque ideo vetustissimum ius esse dicitur bonæ fidei possessoris l. in bello §. si quis seruum De cap. & post. & vsus nonnunquam l. deducta §. ante Ad Treb. & possessio, ut l. cum miles & l. denique Ex qui. cau. ma. ex qua efficitur *πλοκῆ* elegans, possessionem sine possessione non consistere. Aliud enim possessio in initio, aliud postea significat. Vscapioni contraria est vsurpatio. est enim vsucapionis interruptio, quæ fit amissa possessione ante tempus cōplendæ vsucapioni finitum, vel interpellatione aut vsu domini, à Græcis definitur *ῥησις τῆ ῥέονα ἡρωου τομὴ καὶ διακοπή*.

IIII. PRO EMPTORE.

F Sequuntur tituli. i. causæ possessionum, quas proposuerat generaliter tit. 2. l. 3. §. vlt. nūc singulas exequitur. Pro emptore. i. quasi emptor possidet qui ex causa emptionis vel ex negotio emptioni proximo rem nactus est.

V. PRO HEREDE VEL PRO POSSESSORE.

Titulo pro herede vel pro possessore possidet qui ex causa hereditatis vel bono. possessionis rei incumbit.

Titulo pro donato possidet cui causa possidendi donatio est.

VII. PRO DERELICTO.

ET similiter titulo pro derelicto possidet qui rem à domino vel possessore derelictam occupavit.

VIII. PRO LEGATO

TITULO pro legato possidet is qui ex legati causa aut legati nomine rem habet.

IX. PRO DOTE.

TITULO pro dote possidet qui ex causa dotis rem sibi habet.

X. PRO SVO.

Titulus pro suo coheret superioribus. Sed & hoc solo titulo pro suo possidemus ea que aliū titulum non habet, vt quæ czlo, terra, mari vel ex hostibus cepimus vel que ipsi vt in rerum natura essent fecimus vel quæ alluione fluminis adcreuerunt, & his similia. Additur in indice vndecimus titulus, Communia de accessionibus possessionum. & forsitan hîc aliqua labe facta est, vt in titu. De interd. & releg. & in tit. De bo. dam. atque etiam vt opinor, in tit. De cond. inst. in cuius fine Papinianus ita videtur scripsisse, Quemadmodum si exheredato filio nepotes cum filius moreretur fuissent & heredes instituti postea repudiasent. Verum enimvero si fuit præter decem superiores hoc loco alius non fuit, vt opinor talis, Cōmunia de accessionibus possessionū, qua de re est 44. tit. 3. sed, Cōmunia de causis possessionū, vel, vt in C. Communia de vscapionibus.

LIB. XLII. TIT. I. DE RE IUDICATA ET

DE EFFECTV SENTENTIARVM ET:

de interlocutionibus.

MISSIIONEM in possessionem Q. Mutius ponebat inter genera possessionū l. 3. §. vlt. De adq. poss. ac sanè possessio sæpe appellatur in his libris, sed distat tamen ab ea plurimum. nec enim omnis qui est in possessione, etiā possessor est. Verum superiori tractatui de possessione quia ad finis hic est de missione in possessionem, de hac etiam tractare parat prius quam perueniat ad interdicta quæ ex vtraque causa competunt siue possideat quis siue sit in possessione, & rursus quia non est cur dicat specialiter de missione in possessionem legatorum aut vëtris nomine aut damni infecti, quas missionum causas è re nata explicuit ante, his omisis persequitur eas hoc libro tantum quæ restant, ac primum eam quæ fit iudicati seruadi causa, ad quam respicit hic titulus De re iudicata & effectu sententiarum & de interlocutionibus. Res iudicata lis est de qua iudex sententiam dixit, vel lis finita sententia iudicis competentis. Et sententia de re siue lite iudicis vltima definitio comprobatione principis non indigens, Iudicis ad differentiam arbitri compromissarij cuius sententia non est per omnia sententia l. 3. §. ex compromisso De his qui no. inf. Definitio, ad differentiam iusi vel interlocutionis, quæ rem non definit, quæ etiam mutari potest, non sententia, & appellari à sententia, non ab interlocutione comprobatione non indigens, ad differentiam opinionis l. 6. De interd. & releg. Et interlocutio tamē & opinio improprie dicitur aliquando sententia. Interlocutio est sententia que neq; condemnationem continet neque absolutionem. Vel, sententia de articulo causæ quodam, non de summa re. Effectum autem sententiarum vocat emolumentum & executionem, de cuius ordine tractatur hoc titulo. & post tempora faciendi iudicati legibus aut Constitutionibus humanitatis gratia concessa maxime in iudiciis personalibus, constat iudicati actionem esse in qua hoc tantum summam, quæritur an iudicatum sit. l. 41. De minor. sicut in exceptione rei iudicatæ l. 1. §. pari De liberis exhibend. & statim res iudicata ad finem perducitur captis & distractis pignoribus auctoritate magistratus, vel etiam si iu-

A si iudicatus non defendatur misso creditore in possessionem bonorum omnium iudicati seruandi causa. l. 2. & 3. C. qui pot. in pig. hab.

II. DE CONFESSIS.

Iudicatis similes sunt in iure palam sua sponte confessi de intentione actoris, ex XII. tab. I lege illa, Æris confessi rebusque iure iudicatis : Loquitur lex de ære confessio tantum, sed ex S. C. facto auctore Diuo Marco in omnibus actionibus vel interdictis cōfessus pro iudicato habetur & solutionis in utroque tempus & executionis ordo obseruatur idem, non ille XII. tab. sed alius.

B

III. DE CESSIONE BONORVM.

Iudicati beneficio legis Iuliæ, id est remedio cessionis bonorum etiam factæ extra ius, liberantur ignominia quam in executione iudicati infert possessio & distractio bonorum. nam & si bona quibus sponte sua creditoribus cedunt, uencant, non proinde tamen irrogatur eis infamia ac si ex edicto possiderentur & proscripita uenirent bonorum emptori, denique honestius est cedere bonis quam pati ex edicto bonorū venditionem & huic simile est beneficium S. C. de bonis Senatorum distrahendis per curatorem. nam & hoc genere quæ fit venditio bonorum debitoris non irrogat infamiam.

C

IIII. QVIBVS EX CAVSIS IN POSSESSIONEM EATVR.

Generalis est titulus, quia summata in eo enumerentur causæ ex quibus fit misso in possessionem, damni infecti, ventris, legatorum aut fideicommissorum, aut rerum seruandarum causa. Sic loquitur l. Celsus Ad exhibendum. Specialis quia eam præcipuè persequitur quæ fit rerum seruandarum causa, & rei rerumve nomine complecti eum opinor creditum & dotem etiam ac iudicatum. Fieri autem eam his casibus hoc titulo declaratur, Si debitor vel possessor fraudationis causa latitet ne in ius vocari possit & boni viri arbitrato nõ defendatur, vel si postea quam in ius vocatus est & cauit iudicio sisti aut latitet aut absens debitor non defendatur, vel si exilij causa solum uerterit nec defendatur, vel si defuncto heres non extet.

D

V. DE REBVS AVCTORITATE IVDICIS
POSSIDENDIS SEV VENDVNDIS.

Causas exposuit superiore titulo, hoc uero nunc ordinem declaraturus est possidendorum & uendendorum bonorum debitoris, auctoritate iudicis id est, prætoris vel præsidis, & quo loco fiat venditio bonorum, & quorum bonorum & quorum creditorū habeatur ratio ante alios, quæ actio sit ei & in eum qui cum esset in possessione aliquid cōmuni nomine ex bonis debitoris quæsiuit vel impendit, & quis præferatur in emptione bonorum, & de eligendo vno qui locet vel vendat vel qui rationes debitori conseruet, & de eo qui sciens cum fraudatore contraxit posteaquam consilium fraudandi cepit, ne ueniat in portionem bonorum cum ceteris creditoribus. Misione in possessionem contrahi prætorium pignus, & fieri misionem vniuersorum bonorum nomine & vniuersorum creditorum, & eam sequi solemnem venditionem bonorum exceptis casibus certis.

E

VI. DE SEPARATIONIBVS.

ET hoc titulo postulantibus creditoribus defuncti intra quinquennium ab adita hereditate, decreto prætoris separari creditores & bona. Hereditarios solos venire in possessionem bonorum defuncti, Heredis æque solos in possessionem bonorū heredis. quod remediū perquam utile est hereditariis creditoribus, quibus sufficiunt bona defuncti, quæ non sufficerent si & in ea mitterentur proprij creditores heredis forte mediocris vel egeni. Sed & de alia separatione hoc titulo agitur quæ conceditur heredi necessario, ne creditores hereditarij etiam vendant bona eius propria, quæ post domini mortē adquisiuit vel quæ ei dominus debuit, itē de alia quæ conceditur patrono heredi libertæ, quæ Titio

F

exempli gratia, heres extitit, ne creditores Titij etiam vendant alia libertæ bona, & de alia, quæ castrensibus creditoribus vt separentur à paganis, vt cum non de vno genere separationis hoc titulo tractetur, recte videatur pluratiuo numero ita conceptus, De separationibus . maxima tamen pars eius est de separatione illa quæ hereditariis creditoribus conceditur, ne creditores heredis vendant etiam bona hereditaria aut ex venditione eorum bonorum partem aliquam ferant. Separatio est bonorum & creditorum aliorum ab aliis seorsum habita ratio.

VII. DE CVRATORE BONIS DANDO.

Hic quoque titulus ad missiones in possessionem venditionesque bonorum magno pertinet. nam missis creditoribus in possessionem bonis debitoris custodiendis curator dari solet & administrandis, exercendis & excipiendis actionibus vice latitantis debitoris, ac nonnunquam etiam vendendis & ex redactio solutionibus faciendis pro modo pecuniæ cuiusque creditoris.

VIII. QVÆ IN FRAVDEM CREDITORVM EACTA SVNT VT RESTITVANTVR.

Hic etiam titulus ad eandem rem omnimodo pertinet. nam ex die possessionis & venditionis bonorum debitoris curatori bonorum vel creditoribus intra annum datur actio Pauliana & interdictum fraudatorium ad reuocandum dominium vel possessionem eorum quæ fraudator in fraudem creditorum gessit, & in fraudatorem etiã ipsum actio in id quod facere potest quòdve dolo malo desit facere posse, non in solidum, sicut & in eum qui bonis cessit non est in solidum actio. Actio Pauliana proponitur in l. 1. Interdictum fraudatorium in l. 16. nisi quod in ea quod addit prætor, Interdum causa cognita & si scientia non sit, in factum actionem permittam, est de actione Pauliana. Discrimen autem huius tituli & superioris euident. illo approbantur acta gesta à curatore bonorum, hoc improbantur acta gesta à fraudatore.

LIB. XLIII. TIT. I. DE INTERDICTIS SIVE EXTRAORDINARIIS ACTIONIBVS QVÆ pro his competunt.

Posteaquam de possessione satis superque dixit comparans se ad interdicta quæ plerumque possessionis aut quasi possessionis causam continent, hac veluti ianua tandem ingreditur ad enumerationem & explicationem singulorum interdictorum, nisi si qua iam è re nata explicuit ante. & enumerat ea summatim hoc titulo potissimum. Sunt autem interdicta formulæ quibus prætor iubet aut verat aliquid fieri, quæ dantur illi ad quem ea res pertinet aduersus eum cū quo ille de possessione vel quasi possessione vel iure aliquo suo aut publico contendit eadem dicta recte dixeris, vt l. 81. De ver. sig. Cum prætor dicat vt opus factum restituatur id est interdicit, interdicto pura De operis noui nuntiatione vel Quod vi aut clam & Quod in loco sacro, sancto religiosoue & Quod in flumine publico ripave publica & Quod in via publica factum erit. Et in l. videamus De vsuris. Verbū restituas quod in hac re prætor dixit, id est interdixit, interdicto fraudatorio scilicet & l. vlt. Deprecario. Recteque dici Quod precario habes. ac scite potius quàm vere in Institutionibus interdicta ex eo appellari quod inter duos dicantur. Verius, vt interlocutiones, quod interim rogentur, vt loquitur l. 3. §. vlt. De bon. lib. exh. vbi Græci etiam ipsi verbo ἐξαιτῆν vtuntur, quòdque dicantur interim à prætore, quasi momento valitura, ni secundum eum iudicetur qui vtitur interdicto, qui ordo in actionibus non obseruatur. nihil enim ante actionem interim quod obtimeat dicitur decerniturue. Et hodie etiam is ordo plerumque nõ obseruatur, sed statim agitur ad exemplum interdictorum vt in factum actione vt iudicetur cuius possessio sit qua de re agitur, nullæque momentariæ possessiones

A nes sunt. & ob eam rem addidit hoc titulo, Seu extraordinariis actionibus quæ pro his competunt. Ac præterea non fiunt sponfiones quæ interdictum sequi solebant, vt dato interdicto vnde vi, si aduersarius negaret vim factam, sponsio fiebat, Ni vis facta esset, vel si diceret se restituisse, sponsio fiebat, Ni restitutus non esset qui interdicebat. & ex interdicto sumebatur iudex.

I I. Q V O R V M B O N O R V M.

B Explicationem inchoat ab interdicto de vniuersitate, quo præparatur petitio hereditatis (vt fere interdicto quoque aliqua actio ciuilib) quam etiam in ordine actionum prætulit actionibus singularum rerum. sed petitio hereditatis de iure est, Interdictum Quorum bonorum de possessione. est enim ex parte bon. possessoris apiscendæ vel adprehendendæ, ex parte possessoris restituendæ possessionis. Et petitio hereditatis datur in eum qui possidet ex eis bonis corpus vel minimum pro herede vel pro possessore vel qui ius quasi possidet veluti in debitorem hereditarium. idémque est in interdicto Quorum bonorum, nisi quod non datur in debitorem hereditarium.

I I I. Q V O D L E G A T O R V M.

C Sequuntur interdicta quæ ad res singulas pertinent, ac primum id quod dicitur à primis verbis, quemadmodum cetera fere omnia, Quod legatorum, æque apiscendæ ex parte actoris, restituendæ ex parte rei, sicut superius Quorum bonorum, quo vtitur heres aut bonorum possessor paratus satisfacere legatorum nomine aduersus legatarium aut fideicommissarium qui occupauit vacuam possessionem rei legatæ sine voluntate heredis, vt scilicet adepta possessione sibi Falcidiam seruet per retentionem. nec enim heredi erat Falcidiæ vindicatio, sed retentio tantum. & ex eo intelligitur cessante Falcidia, huic interdicto locum non esse.

I I I I. N E V I S F I A T E I Q V I I N P O S S E S S I O N E M M I S S V S E R I T.

D Tituli verba sunt interdicti prohibitorij verba, sed adiunctum statim erat restitutorium veluti de possessione, Quod dolo malo factum est quominus is in possessionem bonorum veniret, id restituas: atque etiam pœnalis actio quæ proponitur l. 1. Itaque si quis post redditum interdictum prohibitorium dolo fecerit quominus quis in possessionem bonorum sit, is vel interdicto restitutorio tenetur vel coërcetur actione in factum pœnali.

V. D E T A B V L I S E X H I B E N D I S.

E Sequitur interdictum exhibitorium de tabulis proferendis quo tenetur is qui tabulas testamenti supprimit his qui aliquid in eis adscriptum habent, pœnale interdictum, sicut superius. exhibitorium inquam, sicut ex tit. 29. non prohibitorium.

V I. N E Q V I D I N L O C O S A C R O F I A T.

F Vb hoc titulo proponebatur interdictum prohibitorium & interdictum restitutorium siue de opere restituendo l. 2. De Interd. non tantum si quid fiat quo locus sacer deterior sit, fiat, sed etiam si quid aliud ex quo damnum adpriuatum redundet. l. 2. §. locorum tit. 8. qua ex causa licet etiam nuntiare nouum opus, sicut ex causa tit. 8. & 12. & 13. & ex nuntiatione agere interdicto, si ei non pareatur. sed deest hic pars restitutoria & ponitur tantum prohibitoria. Et rursus quamuis dicat, Nequid in loco sacro fiat, tamen porrigitur etiam ad locum sanctum l. 2. hoc tit. & locum religiosum l. 1. §. 1. De op. no. nunt. & est, vt opinor, populare, vt sunt fere quæ sequuntur vsque ad tit. 16. Et iuris vel vsus publici tuendi causa.

V I I. D E L O C I S E T I T I N E R I B V S P V B L I C I S.

I N hoc titulo est veluti petitorium iuris publici tuendi causa, puta vt constituatur via publica collatione facta ex agris priuatorum, & populare.

VIII. NE QUID IN LOCO PVBLICO
VEL ITINERE FIAT.

A

Constituta iam via aut itinere publico, ei cuius interest interdictum prohibitorium datur, Ne quid fiat in via, itinere vel alio loco publico quod auctori nocere possit & uti caueatur non fieri, sed de eo tamen quod factum est nemine prohibente licet ea res ad damnum privati redundet privato non datur interdictum restitutorium. Adicitur tamē aliud interdictum tam restitutorium quam prohibitorium, Ne quid fiat in via publica itinerēve publico, quo ea via idve iter deterius sit, fiat, & quod factum erit ut boni viri arbitratu restituatur. quod populare est. Adicitur & aliud prohibitorium Ne vis fiat ei qui utitur via publica itinerēve publico, etiam populare, l. licet in princ. De procurat. quo nomine actionem quoque civilem dari Paulus auctor est in sententiis veluti tuendi vsus publici causa. Et vtrumque ita populare, ut tamen condemnatio fiat in id tantum quod auctoris interest eam viā idve iter deterius nō fieri, vel non prohiberi, ut & illud q̄ proponitur tit. xi. Locus publicus est qui est in vsu populi: vel, ad vsum populi communis locus.

B

IX. DE LOCO PVBLICO FRVENDO.

Sequitur aliud interdictum prohibitorium, ne publicanis, puta qui conduxerunt areas sinifulas, aut balneas publicas, aut porticus lacus aut stagna, vel his quos in ea conductione socios sibi adiunxerunt vis fiat quominus ex lege locationis publicis locis fruatur, extra quam si quis cui id cōcessum est statuum vel imaginem in publico loco ponere velit. hoc enim potest inuitis conductoribus si Senatus aut princeps permiserit. Permissu opus est ex edicto Claudij quod refert Dio LVIII. nisi quis publicum opus ædificet vel reficiat.

C

X. DE VIA PVBLICA ET SI QUID IN EA
FACTVM ESSE DICATVR.

Interdictum quod habuimus tit. vii. Ne quid fiat quo via publica iterūve publicum deterius fiat, ad viam rusticam pertinet. Nam si quid in via vrbica fiat, huic rei ædiles occurrunt iure suæ potestatis, nec ciuibus necesse est ire ad interdictum l. 2. §. hoc interdictum tantum eod. tit. quod hoc titulo demonstratur propriè. est igitur de via vrbica & munere ædiliū, non de rustica.

D

XI. DE VIA PVBLICA ET ITINERE PV-
BLICO REFICIENDO.

Hic verò titulus est de via rustica, & interdictum quod in eo proponitur prohibitorium & populare, Ne vis fiat ei qui viam publicam iterve publicum reficere velit. non restitutorium. Sed si quid damni detur specie refectionis, ut si quis viam publicam reiecerit in fundum vicini, legis Aquiliæ actio est, ut quæ in ripa reficienda obtinet l. 1. §. ult. tit. 15. eadem obtineat in via reficienda l. 3. hoc tit.

XII. DE FLVMINIBVS NE QUID IN FLV-
MINE PVBLICO RIPAVE EIVS FIAT QVO
peius nauigetur.

E

Sequitur interdictum prohibitorium & restitutorium, Ne quid in flumine publico ripaue eius fiat quo deterior statio vel nauigatio sit, fiat, & quod factum vel immissum erit ut restituatur quod populare etiam esse arbitror. Et dari quoque utiliter si quid fiat in mari vel in litore quo portus, statio, vel nauigatio deterior sit, fiat & in flumine non nauigabili si quid fiat quo exarescat vel aque curius impediatur, non si in torrente. id est quod flumen hibernum Horatius dixit, Ælius Gallus flumen subitis imbribus concitatum qui alioqui siccitatibus exarescit, definiuit, Flumen enim perenne est. Vtrumque Homeri verbis quid esset Vlpianus exposuit.

XIII. NE QUID IN FLVMINE PVBLICO
FIAT QVO ALITER AQVA FLVAT ATQVE
vt priore æstate fluxit

F

Hoc quoque interdictum populare & tam restitutorium quam prohibitorium est, Ne quid fiat in flumine publico quo aliter aqua fluat quam priore æstate fluxit & quod

A quod factum erit vt restituatur sumptibus eius qui fecit. hæc enim impensæ pœna inest omnibus interdictis quæ sunt de opere restituendo, in quam heres, vt arbitror, non succedit.

XIIII. VT IN FLVMINE PVBLICO NAVIGARE LICEAT.

Hoc vero interdictum est populare, sed prohibitorium non restitutorium, Ne vis fiat ei qui nauigat in flumine, lacu, fossa, stagno publico, vel qui in flumine publico piscatur vel qui aliàs eo vti oportet vtitur ripæ fluminis. quod exemplo tituli 8. & 12. produceret quis etiã ad eum qui in mari vel in litore nauigare, piscari aut ædificare prohibetur. Iure enim gentium cuilibet in mari & in litore ædificare licet, dum ne nauigationem portum aut stationem deteriore faciat, nõ in flumine publico ripæ eius. & quod scribitur interdictum non dari ei qui in mari piscari aut nauigare prohibetur, forsitan acciperet non malè de directo interdicto, non etiam de vtili. idem si in mari vel litore ædificare prohibeatur.

XV. DE RIPA MVNIENDA.

EThoc quoque interdictum. Ne vis fiat tuenti, rescienti, munienti ripam fluminis agrumque qui circa ripam est, prohibitorium est non restitutorium. ex hac enim causa etiam in flumine publico ripæ eius ædificare licet. nec aduersus eum qui ædificat nuntiatio tenet.

XVI. DE VI ET DE VI ARMATA.

IN hoc titulo proponuntur duo interdicta restitutoria. Et sciendũ est interdicta restitutoria dici dupliciter, vel quod restituat possessionem vt hoc titulo & Secũdo & tertio. §. vel quod restituat opus vel aliud quodcumque factum est vt tit. 4. 6. 8. 12. 13. 20. 23. 24. Et quæ restituunt possessionem, ea vel esse comparata ad possessionem apiscendam quam nacti ante non sumus, vt tit. 2. & 3. & 33. vel ad possessionem amissam recuperandam, qualia sunt duo interdicta de vi quæ hic titulus habet. Prius est de vi cottidiana, Posterius de vi hominibus coactis armatisve. illud datur sub exceptione si is qui interdicat eo tempore deiectus est quo rem soli possidebat vel quo vsum aut vsumfr. quasi possidebat, hoc sine exceptione, illud ei qui ab eo qui deiecit nec vi nec clam nec præcario possidebat, hoc etiam ei qui ab eo his rationibus possidebat, illud intra annum, hoc vero perpetuo, ac præterea illo patronis & parentibus parcimus, non isto. Competunt autem tam de re publica quam de re familiari l. iuris gentium §. pacta De pac. Et his simile est interdictum de clandestina possessione l. 7. §. Iulianus Com. diuid.

XVII. VTI POSSIDETIS.

Interdictum vti possidetis est prohibitorium ad possessionem vindicandam seu retinendam. namque eo possessores, quam sibi nulla actione vindicare possunt, possessionem suam esse adserunt vindicantque & nec eis vis fiat quominus vt nunc possident, ita possideant interdicitur, vincitque hoc interdicto is qui redditus interdicti tempore nec vi nec clam nec præcario ab aduersario possidet rem soli. est enim de possessione rerum soli. & bellissimè Vlpianus post interdictum Vnde vi consequenter proponit interdictum vti possidetis. illud enim restituere vi amissam possessionem, hoc interdictum tueri ne amittatur:

XVIII. DE SVPERFICIIS.

Placet scriptura indicis, De superficiis, & superficium, sicut ædificium, vno loco l. 1. & l. si areæ De leg. 2. l. si lapidicinis de iure dot. Est autem hoc interdictum de retinenda quasi possessione superficij comparatum exemplo interdicti vti possidetis, cui iunxit etiam eodem edicto prætor actionem superficiariam quæ est quasi de proprietate superficij. est igitur hic titulus de interdicto & actione superficiaria. Superficiarius est quasi inquilinus l. 3. §. pen. De op. no. nunt. At definitur esse is qui in alieno solo ædificauit, quod quidem à domino conduxit ea lege vt in eo ædificaret & sibi haberet ædificium in perpetuum vel in plures annos sub annuo solario. hic est plus quam inquilinus. nam ius habet in re, quod ius superficiarium dicitur, ἐμβατευτικός l. 3. De reb. cor. qui sub tut. vel vt in Ba-

filicis ἐμὲταινόν. Putem verò exemplo superficiarij etiam emphyteuticario & feudatario A
interdictum dandum. De fructuario non est dubium.

XIX. DE ITINERE ACTVQVE PRIVATO.

SV B hoc titulo duo sunt interdicta prohibitoria, prius pertinet ad retinendam quasi
possessionem itineris, actus, viæ priuatæ, agente eo qui hoc anno vsus est, agente suc-
cessore eius ad apiscendam. & in eo tantùm distat ab interdicto Vti possidetis quod non
refertur in præsens tempus, vt qui nunc vtitur itinere vel actu, ita vtatur, sed in annum
præteritum, vt hoc anno vsus est. Posterius pertinet ad reficiendum iter actumq; quo hoc
anno vsus est, in quo etiam de proprietate quæritur, id est, de iure seruitutis, de quo non B
quæritur in priori, sicut nec in interdicto Vti possidetis, vel vti superficie fruimini. Cete-
rum in vtroque interdicto & in hoc titulo oratio coniuncta pro disiuncta accipitur. nam
sufficit alterutrum probare vel iter vel actum hoc anno in vsu habuisse.

XX. DE AQUA COTTIDIANA ET ÆSTIVA.

SV periori interdicto simile est quod ex hoc titulo competit ad retinendam vel apiscē-
dam quasi possessionem ducendæ aquæ cottidianæ, vel æstiuæ, vel hybernæ, nisi quod
vel vno die aut nocte hoc anno, aut hac vel priori æstate, hac vel priore hyeme duxisse sa-
tis est, interdicto superiore iter vel actum vel viâ necesse est hoc anno in vsu habuisse, vel C
triginta diebus. & possunt hæc omnia interdicta de seruitutibus rusticis etiam esse resti-
tutoria, si quid factum sit qua ex re iter, actus, via, aqua, vel vsus eius deterior sit, fiat. Sed
adiungitur his aliud hoc titulo interdictum prohibitorium de aqua publica quæ ex ca-
stello, id est, diuidiculo aquarum publico ducitur permissu principis, quod tamen non ad
possessionem, sed ad tuendum ius aquæ pertinet magis, quam princeps adsignauit, atque
de iure, non de facto est vt superiora.

XXI. DE RIVIS.

VT de itinere & actu, & mista ex vtroque via reficienda propositum est interdictum
prohibitorium supra statim post interdictum de retinendo vsu itineris actusq;, ita post D
interdictum de retinendo vsu aquæ, subiicitur aliud de reficiendo riuo per quem aqua
ducitur, quod tamen in hoc distat ab illo de reficiendo itinere actuq;, quia in illo de iure
quæritur cundi agendi, in hoc non quæritur de iure aquæ ducendæ, propterea quòd ce-
leritatem maiorem desiderat refectio riuorum quàm itinerum. Quòd si aqua publica du-
catur ex castello, de reficiendo simile interdictum dari Prætor satis demonstrat tit. supe-
riore, cum dato interdicto de aqua castellaria, subiicit, Quandoque de opere faciēdo in-
terdictum erit, damni infecti cauere iubebo. quæ cautio exigi solet ab his omnibus qui de
reficiendo vel opere faciēdo, aliquo experiuntur interdicto.

XXII. DE FONTE.

Ex seruitutibus rusticis restabat aquæ haustus, & pecoris ad aquã appulsus, cuius qua- E
si possessio proprio interdicto conseruatur & retinetur quod est in hoc titulo, cui etiã
iungitur interdictum de fonte, lacu, puteo, piscina reficiendis, quorum aqua rectè vsi hoc
anno sumus. De seruitutibus vrbans nulla sunt propria interdicta, sed est commune vti
possidetis quod ad præsens tempus refertur, nõ vt ea quæ de seruitutibus rusticis ad præ-
teritum. & de refectioe etiam nullum, nisi quod sequitur, & nisi iter vel aquæ sit seruitus
urbana. potest enim esse vrbana. l. iter. com. præd. l. seruitutes. §. 1. De seru. vrb. l. si ego. §. 1.
De pub. in rem act.

XXIII. DE CLOACIS.

IV S cloacæ immittendæ est seruitus. l. 8. De seruitut. & vrbana, si ex ædibus in ædes F
pertineat. Gaius in institutionibus. prædiorum, inquit, vrbanoꝝ iura sunt & stillici-
dia, fenestræ, cloacæ. non inficior quin possit esse rustica, sed hoc interdictum est de vrbana,
non ad retinendam possessionē, qua de re Prætor interdiceret dedignatur. l. 1. Vti poss.

A Sed, quod maximè pertinet ad publicam salutem securitatemque, ad reficiendas & purgandas cloacas, in quo proprium hoc est, vt detur etiam ei qui ab aduersario vitiosè possidet, cum tamen superiora omnia non dentur nisi ei qui ab aduersario rectè possidet. est autem prohibitorium, & de cloaca priuata. Sed additur aliud prohibitorium & restitutorium de publica, Ne quid fiat in cloaca publica, & si quid in ea re factum erit quo vsus eius deterior sit, fiat, vt restituatur.

XXIII. QVOD VI AVT CLAM.

B **V**itiosè possidet qui ab aduersario vi aut clam aut precario possidet. qua ex causa aduersario tenetur interdicto vnde vi, vel de clandestina possessione, vel Quod precario, possessionis recuperandæ causa. Sed huius generis interdicta hoc titulo non proponuntur. nam restitutorium interdictum hoc Quod vi aut clam non est de possessione, sed de opere facto vi aut clam. Clam facit qui non denuntiauit se facturum. Vi autem is cui denuntiatum est ne faceret. qua de causa concurret etiam hoc interdictum cum interdicto de noui operis nuntiatione, inter quæ tamen hæc intercedit differentia, quod hoc latius pertineat quàm illud, De operis noui nuntiatione. nam & possessori hoc datur & nõ possessori, illud non possessori, & de arbore succisa, vel de fracto surculo, non etiam illud. Vtrûque tamen datur siue opus durauerit, siue non in id quod interest. l. 4. §. vlt. De aqua plu. arc. l. 20. §. siue vacuus. De ope. no. nunt. Et adnotandum hoc etiam dari si quid & vi & clam factum sit, quasi disiunctio scilicet in hoc interdicto siue titulo vim etiam coniunctionis in se contineat.

XXV. DE REMISSIONIBVS.

Interdicto Quod vi aut clam, vel De operis noui nuntiatione non tenetur qui opus fecit post nuntiationem, si remissionem nuntiationis à Prætore impetrauerit. quinimmo vt cui nuntiatum est nouum opus post satisfactionem de opere restituendo datur interdictum prohibitorium, Ne ei vis fiat ædificanti. l. 20. §. Deinde. De ope. no. nunt. ita post remissionem hoc titulo ei dabatur interdictum adsimile. Remissio est abolitio nuntiationis operis noui à Prætore facta.

D XXVI. DE PRECARIO.

HOC interdictum, Quod precario concessit, appellatur. l. illud. §. pen. De per. hered. Precarium interdictum. l. 15. & 19. & est restitutorium, vt quod scilicet L. Titius precario concessit, id illi restituas, siue res id sit, siue possessio rei aut iuris alicuius. Secundum formulam hoc titulo propositam, interdictum Quod precario habes appellabitur, l. pen. com. præd. & receptum est hodie concurrere cum eo actionem præscriptis verbis, quæ tamen ex bono & æquo datur potius quàm ex negotio contracto, quia donationi magis accedit quàm commodato, & propter adfinitatem commodati tamen inter contractus numeratur. l. 23. De diu. reg. iur. Ceterum malim equidem definire concessionem rei vel possessionis quam precibus ita impetrauimus, vt vteremur quandiu liberet concedenti. Vel creditum vtendi re aut iure alieno vsque dum licuerit nobis per eum qui credit.

XXVII. DE ARBORIBVS CÆDENDIS.

Interdictum prohibitorium quod in hoc titulo proponitur est de arboribus vicini, per quas fit nè prædium meum, qualiter velim possideam, conlucandis vel sublucandis, vt dicebant veteres, vt dicunt recentes, de adimendis si ex ædibus tuis in ædes meas impendeant, vel coercendis si ex agro tuo in agrum meum. quo nomine etiam est actio ciuilis:

F XXVIII. DE GLANDE LEGENDA.

HOC quoque interdictum prohibitorium est, ne vis fiat legenti glandem caducam, quo nomine est etiam ciuilis actio, nec quidquam de possessione quaeritur. Frontinus maluit dicere fructum quàm glandem. nam & glandis nomine omnis fructus significatur, exemplo Græcorum, qui ἀροδρύων nomen omnibus fructibus tribuunt, & ita D. Ioannem victitasse ἀροίς δρύων Nicephorus, vt Diogenem Ælianus ἀροίς φύλων. & Ni-

cephoro adfentitur Pantaleon Diaconus his verbis, ὁ τοῖς τῆς μελίσσων καὶ πλωῖ ἐρημῶν πό- A
νοῖς, καὶ τοῖς τῆς βοταίων (σωπερόδρομος ἐκ βρέφοις ἀκείσμασι.

XXIX. DE HOMINE LIBERO EXHIBENDO.

S Atis iam habuimus prohibitoriorum interdictorum, & exhibitoriū tantū vnum de tabulis exhibendis, sed huic modo additur interdictum de homine libero exhibendo populare & poenale, quod in eum datur qui supprimit liberum hominem, id est, eum qui pro certo liber est. nam si de libertate agatur, cessat hoc interdictum, sed institutiones dāt aliud quasi pręparatorium adfertionis, sicut & ad exhibēdum actionem eo nomine dari constat. l. De eo Ad exhib.

XXX. DE LIBERIS EXHIBENDIS

B

ITEM DUCENDIS.

S Equitur de liberis exhibendis & ducendis exhibitorium aliud simul ac prohibitoriū, vt filium vel nepotem exhibeas qui est in potestate mea etiam si bona fide eum retineas, & ne vim mihi facias quominus exhibitum eum ducere possim. quo reddito, non vtique statim ius ductionis est, nec, vt cetera, hoc interdictum momenti beneficium appellari potest. nam redditur sub condicione, si in potestate est, quod actorem hoc interdicto priusquam ducat implere oportet: ideoq; interim fœminam & prętextatum Prætor apud matrem. deponi iubet. & ex eo apparet hoc interdictum quasi proprietatis causam continere. Vt est quasi possessio, ita quasi proprietas. & quasi proprietas, veluti ius patrię potestatis. l. i. §. i. De rei vind. & ius patronatus. l. talem. §. i. De her. inst. propter quod etiã C dabitur interdictum de liberto exhibendo & ducendo. l. 2. De interd. nam & propter ius mariti est interdictum de vxore exhibenda & ducenda. l. 2. hoc tit. etiam aduersus focerū non etiam aduersus generum. De filia. exhibenda & ducenda, ne benè concordatia matrimonia turbentur iure patrię potestatis, vt eleganter ait. l. i. & similiter Afranius Diuortio, qui tamen locus apud Nonium nondum emendatus est.

*O dignum facinus adolescentu, optimas,
Benè conuenientes, concordas cum viris,
Repentè viduas faciat spurcicia patris?*

XXXI. VTRUBI.

D

N Vlla alia sunt interdicta exhibitoria, nisi vtrubi etiam, quod facilè crediderim, fuit de seruo exhibendo & ducendo. Sed hic pars prohibitoria tantū ponitur, omittitur exhibitoria, vt tit. 6. ponitur tantū pars prohibitoria, subintelligitur restitutoria. Est autem hoc interdictum non de seruo tantū, sed de omnibus rebus mobilibus olim ad retinendam aut vindicandam possessionem quam possedit actor maiore parte anni, hodie sicut vti possidetis, quod est de possessione rerum immobilium, ad retinēdam possessionem quam habuit redditi interdicti tēpore, vt propterea meritò videatur omissa pars exhibitoria. nam & ea ratione hodie interdicitur Vtrubi frustra agit ad exhibendū, qui agebat tamen olim. l. 3. §. sed & si quis interdicitur Ad exhib. & Vtrubi glossæ παροπότι- E
ρον, Theophilus παροποτέρω.

XXXII. DE MIGRANDO.

E T hoc etiam fortasse fuit exhibitoriū & prohibitorium. finge à locatore retineri seruum pignoris nomine, emigrante inquilino in aliam habitationem. Sic ei per inquilinum interdicitur, oblata pensione si qua debeatur, vt quem seruum retinet exhibeat, & ne exhibitū ducenti inquilino vim faciat, similiter interdicto Vtrubi: atque ita possessionem rerum persequitur inquilinus quam intulit pignoris nomine in ædes conductas potius quam res ipsas. & in summa rei persecutionem interdicta continere reperio tantū ex tit. 7. de locis & itineribus publicis petendis, & 19. de itinere actuq; reficiendo, & 20. de aqua castellaria, & ex 30. & ex secundę partis titulo vlt. Quod pręterea adiicit l. 2. De interd. & de locis sacris proposita interdicta veluti proprietatis causam continere, in iure non inuenio.

xxxiii.

A

XXXIII. DE SALVIANDO INTERDICTO.

S Aluanum interdictum inuentum, vt suspicor, à Iuliano, conditore edicti perpetui, cui etiam accepto fertur edictum nouum de coniungendis cum emancipato liberis, & interdictum hoc igitur nouum est de pignoribus, sicut superius. Sed superius debitori ad retinendam possessionem, hoc creditori datur ad apiscendam, illud exhibitorium & prohibitorium, hoc restitutorium, illud de rebus inquilini pignoris nomine illatis in habitationem, hoc de rebus coloni natis in agro conducto, vel nominatim pignori obligatis, imo vtiliter & de rebus cuiuscumque debitoris pignori obligatis l. 1. C. De precar.

B

LIBER. XLIII. TIT. I. DE EXCEPTIONIBVS PRÆSCRIPTIONIBVS ET PRÆIUDICIIS.

T OT propositis actionibus ciuilibus & prætoriiis, quid restabat aliud quã vt his exceptiones adnecteret, vt solent etiam in ipsis actionibus inferi exceptiones l. 7. De cond. inst. l. ex contractu De re iud. & in stipulationibus prætoriiis quæ instar actionum habent l. inter quos §. pen. De dam. inf. vel inesse si actiones bonæ fidei sunt l. 1. §. si onerandæ Quar. rer. act. non dat. l. si is cui De fur. l. 3. De rescin. vend. l. sed & si ideo sol. mat. atque ita multas actiones excludere. Quin & exceptiones

C

ipsæ, veluti actiones quædam sunt, & actionum appellatione nonnunquam continentur vt in edicto de dolo, non etiam in edicto de edendo. Est autem exceptio, intentio siue defensio eius quo cum agitur, actioni contraria. Vel, allegatio competens reo. Sed in his libris sæpe eo nomine continetur etiam replicatio. est enim replicatio, exceptionis exceptio ἀντιπαράγραφη, ἀναπλοκή ἢ τοι ἀνάλυσις, & ita replicationis quoque nomine interdum significatur duplicatio. i. replicationis replicatio, & triplicationis duplicatio secundum quod Flor. scripta est l. 2. & in l. consilio De cur. fur. Porro præscriptio ab exceptione in his libris certè nihil distat, & siue exceptionem rei iudicatæ, doli, metus, in factum, rei venditæ, litigiosis, pacti, temporis, iusiurandi, siue præscriptionem dixeris nihil interest, quãquam vt παράγραφῃς ita præscriptionis nomine peremptoriam exceptionem quidã Rhe

D

tores significari velint non delatoriam. Plutarchus ἐν Ῥωμαϊκοῖς, τῶν ῥητόρων ἐπίοι τὴν παράγραφῶν ἢ βύλωνται δίκην εἶναι τοῦτα πρὸς τῇ δίκῃ δρῶσαν. ἢ μὲν γὰρ εἰσάγει καὶ ποιεῖ κείσιν, ἢ δὲ ἀναρῆι καὶ λύει, his deniq; exceptio in rem vel peremptoria quæ interficit negotium τελεία est, in personam vel dilatoria, quæ lædit aut vulnerat negotium ἀπέλης, vt Syrianus scribit in Hermogenem. Interfici & vulnerari negotium dicimus Constitutionum verbis l. ult. C. in quib. cau. in integ. rest. l. 15. C. Th. de appell. l. 2. C. Th. vnde vi. Præiudicia sunt speciales quædam exceptiones quibus excluditur actio hac ratione quod futuræ grauiori actioni præiudicium faciat, quarum exempla sunt in l. 13. 16. 18. 21. Ponuntur autem hoc titulo exceptionum definitiones, diuisiones, exempla, & principia quædam communia omnium exceptionum.

E

II. DE EXCEPTIONE REI IUDICATÆ.

P Ost generalem titulum solès suo more persequitur varias exceptionum species. Vna est, quæ vulgaris dicitur l. 3. De pop. act. Rei iudicatæ, quæ ex eo iure proficiscitur. quod obtinuit semper ne bis eadem de re agatur etiã si ante per iniuriam iudicatum sit, sed vt queratur tantum an iudicatum sit. nec refert eadem de re agatur eadem actione an alia l. 5. hoc titu. & rectè M. Tullius hanc præscriptionis rei iudicatæ formulã edit, De eadem re egit alio modo. Sic enim omnino legendum Iurisconsultus non ambigit. Aliiter in l. 11. §. item Iulianus, Quod res iudicata sit inter me & te: & modo rem dicit, modo litem d. l. 11. §. hoc iure.

F

III. DE DIVERSIS TEMPORALIBVS PRÆSCRIPTIONIBVS ET DE ACCESSIONIBVS POSSESSIONVM.

I N codice aliter, de diuersis temporibus & exceptionibus & præscriptionibus, & interruptionibus eorum, sed nihil refert. nam exceptiones & præscriptiones dicit καὶ ἐνός

Ἐπιπροκαταλήψεις, vt l. i. C. eod. temporales exceptiones vel præscriptiones: & interruptionibus A
 temporum aduersæ sunt accessiones, adè vt qui de his tractat, tractet etiam simul de il-
 lis. nec enim datur accessio interrupti temporis. Tam autem sunt varia tempora actionũ
 vt enumerari omnia vix possint. De accessionibus quoq; temporum, veluti an accedere
 tuum tempus meo possit qui tibi in rem vel in ius successi, tam varia & multiplex quæ-
 stio, vt de ea absolutè definiri nihil possit.

IIII. DE DOLI MALI ET METVS EXCEPTIONE.

EXceptioni rei iudicatæ & exceptioni temporali subiicit doli mali & metus exceptio-
 nem, & doli quidem mali generalis est, metus specialis, doli scripta in personam, Si in
 ea re nihil dolo malo actoris factum est, metus scripta in rem, Si in ea re nihil metus cau- B
 sa factum est, alioquin superuacua esset exceptio metus. nam qui metum fecit, & dolum
 fecit, idemq; discrimen est actionis de dolo, & actionis metus causa. At contra sicut con-
 currere simul illæ actiones possunt in eum qui metum intulit, ita & exceptiones, quod est
 in exceptionibus mirum minus. nec enim subsidiariæ sunt sicut actiones doli mali, sed
 concurrunt cum exceptione pacti, vel non numeratæ pecuniæ, vel rei venditæ & tradi-
 tæ, vel qua alia in factum. item actio de dolo temporaria est, exceptio perpetua. Porrò in
 quibus causis doli vel metus exceptiones locum habeant, & quibus personis obiciantur
 hic titulus declarat.

V. QVARVM RERVM ACTIO NON DATVR.

SV B hoc titulo permittim propositæ fuerunt exceptiones variæ. namq; non dari dici-
 tur actio quæ exceptione eliditur, vt in S. C. Macedoniano. & proponitur nunc exce-
 ptio iurisiurandi, & exceptio Quod libertatis onerandæ causa petitur, & exceptio Quod
 in alea gestum sit, omittuntur quæ iam superioribus titulis vel libris explicatæ sunt innu-
 meræ.

VI. DE LITIGIOSIS.

SVbiicitur adhuc tamen specialis exceptio rei litigiosæ. nam alienatio vel pignratio
 rei litigiosæ, valet ipso iure. l. 17. in princ. l. 18. De rei vindic. sed emptori vel creditori D
 obstat exceptio litigiosi.

VII. DE OBLIGATIONIBVS ET ACTIONIBVS.

HIC titulus talis est, ac si ita esset conceptus, Cõmunia de obligationibus & actioni-
 bus. nam pleraque in eo proponuntur quæ sunt communia immani illi numero a-
 ctionum, vel quasi actionum, quem à libri quinti titulo secundo executus est in hunc vs-
 que locum, & simul de quibus ita sparsim egit proponitur consummata & breuis quæ-
 dam enumeratio, earum potissimùm quæ ex obligationibus nascuntur. nam vindicatio-
 num facilior comprehensio est: & ob id obligationum origines & causæ quoad eius fieri E
 potest hoc titulo diligenter explicantur, & quæ in eo traditur definitio actionis, ad a-
 ctionem in personam propriè pertinet non ad actionem in rem. est enim actio, si perspi-
 cuè vtramque complecti velis, ius rem suam vel sibi debitam iudicio persequendi, vel e-
 xecutio iuris sui, vel apud iudicem iuris sui persequendi formula. Obligatio vinculum iu-
 ris quo obstringimur necessariò ad dandum aliquid vel faciendum. & elegãter l. in ven-
 dentis. C. de contrahend. emptio. nullam esse obligationem quæ non obstringit necessi-
 tate. Communia quæ dixi proponi, planè notantur passim in hoc titulo his verbis, Ex om-
 nibus causis, In omnibus negotiis, In omnibus rebus, In quibuscumque negotiis, Ex
 contractibus venientes actiones, Omnes pœnales actiones, & aliis similibus plerisque.

DIGE- F

DIGESTORVM PARS
SEPTIMA.

LIBER XLV. TIT. I. DE VERBORVM
OBLIGATIONIBVS.

HIC etiam titulus est communis omnium causarum & obligationum & merito reiectus est in vltimum locum, quia omnium negotiorum nouissima parte etiam subiici solet verborum obligatio: per se enim sola non consistit, nec valet nisi cohæreat alij. & ob id soleo stipulationem ex qua nascitur verborum obligatio, appellare Pandecten. nam omnes obligationes & actiones recipit quasi collatas per saturationem. & eleganter l. 5. huius tit. stipulationes pendere ex aliis obligationibus, & alibi inuentas eas esse ceterarum obligationum firmadarum causa. Est autem stipulatio conuentio solemnibus verbis ex interrogatione & responsione confecta. vbi verbis quod fiat, adnotandum satis ex eo patere non fieri eam nisi inter præsentibus. quo genere firmatur quælibet obligatio nescio quo modo melius, testibus præsentibus solemniter rogante vno, respondente altero. Verba enim præsentium sunt non absentium. Ouid. de Pont. *Littera pro verbis tibi Messaline salutem*
Quam legis, à seuis attulit vsque Getis.

II. DE DVOBVS REIS CONSTITVENDIS.

DVO rei sunt duo debitores obligati in solidum singuli vel duo creditores quibus singulis solidum debetur. & hi quemadmodum verbis stipulationis constituentur hoc titulo declaratur. Rei igitur nomen est commune debitoris & creditoris, à re nimirum quæ debetur, & inde Marcellus. l. 39. De fideiuf. Nec reus est pro quo debeat, nec res vlla quæ possit deberi, ad quam speciem ex eodem libro Marcelli coniungenda est. l. 72. §. si cum mihi. De solut. quæ in eandem rem adducitur ab Vlpiano in l. 14. De nouat. & M. Tullius pro Plantio. De re, inquit, reoq; dixerunt, & de suppliciis. Magis propter reum quàm propter rem ipsam. & ita reum stipulandi dicimus recte & reum promittendi, reum credendi, reum debendi, reum satisfaciendi, reum satis accipiendi.

III. DE STIPVLATIONE SERVORVM.

Stipulatio seruorum proprium titulum desiderabat non propriorum tantum, quæ expeditior est, sed communium, fructuariorum, hereditariorum, & alienorum qui bona fide seruiunt, vt intelligeretur quatenus per eos nobis acquiratur obligatio.

LIBER XLVI. TIT. I. DE FIDEIVSSORIBVS
ET MANDATORIBVS.

FIDEIVSSOR est non qui nomine debitoris. l. 97. §. possum. De verb. oblig. sed qui pro debitore suo nomine stipulanti promittit citra nouationem, vel qui pro alio ab stipulatore interrogatus respondet, qui & adpromissor dicitur. Constituitur ergo per stipulationem, stipulatio autem, vt dicimus, accedit omni obligationi, & fideiussio igitur. denique stipulatio aliàs accedit vt principalis obligatio, aliàs vt sequela principalis obligationis. l. 93. De solu. l. 5. §. pen. De inst. act. Mandator etiam omni obligationi accedit. is est qui fideiussorem fideiubere, vel creditorem alij credere rogat. sed consensu nudo constituitur non vt fideiussor per stipulationem. &

ob id præfens tantùm fideiubet, mandat verò præfens vel abfens. l. 22. §. si curator. l. 32. A
Mand.

II. DE NOVATIONIBVS ET DELEGATIONIBVS.

NOuari solebat obligatio vel in verborum obligationem, vel in obligationem nominum, vt Theophilus fcribit. hodie igitur fublata obligatione nominum, nouatio tantùm fit per ftipulationem. Imo & nudo confenfu in l. fingularia. De reb. cred. quod Africanus meritò reprehendit. Sed omnis tamen obligatio tranfire in nouationem potest. ergo hic etiam titulus communis eft omnium obligationum. & eft nouatio, mutatio debitoris vel caufæ debendi. Mutatio rei debitæ nouationem non facit. ac præterea vt confectatur ea cū delegatione, nouatio eft nouatio debitoris, delegatio nouatio creditoris fimul ac debitoris, quæ etiã fit per ftipulationem, vel per litis conteftationem, vt fi is cui cefsi actionem litæ conteftetur cū meo debitore. l. 2. C. De obl. & act. Priori genere volens delegatur, pofteriori inuitus. In l. folutione De folu. non eft delegatio, fed agente nullo iure eo cui cefsa non eft actio, offert fe liti quafi debitor qui non eft debitor, quo genere verus debitor per exceptionem liberatur, non ipfo iure. l. 2. C. de pact. l. qui feruum. §. De inter. in iur. fa. Per delegationem liberatio contingit ipfo iure, fi iuffero debitorem meum creditori meo promittere, quod iuffum propriè delegatio eft, non fi iuffero foluere, & is fcilicet iuffum meum fecutus animo libens promiferit. Vt autem delegatio etiam fit per litis conteftationem, confequens eft & nouationem fieri per litis conteftationem. Omnis enim delegatio, nouatio eft, ex parte delegati. & neceffaria quidem l. vlt. De fepar. Per ftipulationem eft voluntaria, & hæc fola propriè nouatio vel delegatio. B
C

III. DE SOLVTIONIBVS ET LIBERATIONIBVS.

SVperiore titulo duos expofuit modos foluendarum omnium obligationum, Nouationem & Delegationem. Sed & induendarum, ita vt medius ille titulus hereat probè tam præcedentibus quàm fequētibus titulis. nam & nouatione obligor idem ego vel expromiffor quem dedi, & liberor etiam ego. Et delegatione is quem delegaui liberatur à me, obligatur alij, ego liberor creditore meo. Sequentes tituli duo non funt mifti, fed de foluendis tantùm quibufcumque obligationibus. Soluendi verbum eft multiplex. Soluitur obligatio vel contractus. l. 54. l. 95. §. vlt. l. 97. Soluitur debitor. l. 67. 91. Soluitur creditor. tam enim foluit debitor creditorem dando, quàm creditor debitorem accipiendo. Soluitur res vel pecunia. & hoc poftero genere in hoc titulo folutio refertur ad eam pecuniam, eamve rem quæ in obligatione eft, liberatio ad obligationem. Ex folutione liberatio contingit. Soluit debitor, liberat creditor, foluitur creditori, liberatur debitor. l. 104. fi quidem foluitur rectè, & fecundum regulas iuris ciuilis, quod quemadmodum fiat hic titulus docet, De folutionibus & liberationibus, id eft, de naturalibus præftationibus eorum quæ debentur, & de liberationibus quæ ex eis folutionibus debitori contingunt. Interea tamen fub eo de alijs quibusdam liberationibus agitur quæ fpecie & iure folutionis cenfentur, veluti confufione & compensatione. Aliàs verò tam folutio, vt dixi, quam liberatio omnem modum complectitur tollendæ obligationis, etiam fi non ipfo iure, fed per exceptionem. D
E

IIII. DE ACCEPTILATIONE.

Solutio aut re fit aut imagine quadam. Quæ re fit, de ea eft titulus fuperior, hic verò de imaginaria. & quamuis dici folet acceptilatione verborum obligationem dumtaxat tolli, rectè tamen dicetur hic etiam titulus effe cõmunis omnium obligationum, quia beneficio ftipulationis Aquilianæ per acceptilationem omnis tollitur obligatio, & de ea acceptilatione eft titulus, & eius definitio in initio propofita, quæ fit præcedente ftipulatione Aquiliana. Acceptilatio eft verborum conceptio, quibus abfoluunt fe duo vltro citroq; . Stipulatio Aquiliana eft nouatio obligationis alio genere quàm verbis contractæ. F

V. DE

A

V. DE STIPULATIONIBVS PRÆTORIIS.

Stipulationes prætorix sunt quæ edicto Prætoris interponi iubentur, & quæ ex eodem edicto certam formam habent cui nihil addi, vel detrahi, vel immutari potest. Habent ex multa præcipua, vt per Procuratorem ex eis domino acquiratur utilis actio. l. 3. & 5. hoc tit. Vt electio sit stipulatoris si disiunctim stipuletur, verbi gratia, opus restitui, vel quanti ea res est dari. l. 21. §. siue autem. & §. seq. De ope. no. nunt. Vt ambiguus sermo stipulationis non continuè accipiatur contra stipulatorem. l. 9. hoc tit. Vt valeat etiam sine adiectione diei, veluti iudicio sisti, non adiecta die qua sisti oportet. l. de die. in princ. Qui satisd. cog. l. si finita. in princ. De damn. inf. Itaque non abs re separatim datur titulus De stipulationibus prætoriiis.

VI. REM PVPILLI VEL ADOLESCENTIS

SALVAM FORE.

Et generibus prætoriarum stipulationum singulis potioribusq; nunc daretur institutio more proprius titulus, nisi è re nata essent iam superioribus libris pleraque transacta, veluti De operis noui nuntiatione, De damno infecto, De legatis, De dupla, De Falcidia, De usufructu, De iudicio sisti. quamobrem earum tantum stipulationum titulos proponit, de quibus nihil vllò proprio loco actum est ante. Prima est de tutela vel curatione, quæ ex forma edicti interponitur, si tutor sit vel curator legitimus, vel etiam datus sine inquisitione. nam testamentarius vel datus ex inquisitione rem saluam fore non promittit, nisi solus tutelam aut curationem administrare velit.

VII. IVDICATVM SOLVI.

Altera est, iudicatum solui, cuius formulam edidi aliàs, quàm ex edicto Prætoris de re aut lite antequàm ea contestetur, in casum quo scilicet ea res iudicetur, vel nõ defendatur, stipulatur actor à reo vel defensor eius. l. filiusfamil. Qui satisd. cog. Sed & duabus illis causis subiicitur de dolo malo clausula, vt in stipulatione ex operis noui nuntiatione.

VIII. RATAM REM HABERI, ET DE

RATI HABITIONE.

D

Tertia est stipulatio de rato, quam de Procuratore actoris stipulatur reus ante litem contestatam, sed & de tutore & curatore ex edicti verbis, licet vulgò obseruetur ne ab his vel ab actore municipum desideretur stipulatio de rato habendo. itemque de defensore rei nonnunquam, vt ex titul. de Procuratoribus cognoscere licet, præter solitam stipulationem De iudicato soluendo. & hæc de rato ita ferè concipitur, Quod nomine L. Titij à me fundus ille petitur, amplius eo nomine neminem petiturum, cuius actio, petitio, persecutio sit, & ratum L. Titium habiturum, heredemve eius, aut eum ad quem ea res qua de agitur pertinebit quodcumque mecum agetur, aut quanti ea res erit tantam pecuniam dari spondes. Rati habitio, quoniam de huius definitione etiam hoc titulo agitur, & quando aut quomodo ratum habere dominum oporteat, est approbatio eius quod cum eo gestum est qui egit procuratorio nomine. huic contraria est retractatio.

LIBER XLVII. TIT. I. DE PRIVATIS DELICTIS.

FVI iam videbatur peregrisse actionum Digesta, ei nunc, vt ita dicam, nouus actionum nascitur ordo. Prior nempe ordo est actionum priuatarum de proprietate vel quasi proprietate, de possessione vel quasi possessione, de obligationibus vel quasi obligationibus, quæ scilicet ex contractibus oriuntur, aut quasi contractibus. qui absolutus est, Hic nouus actionum est seueriorum & atrociorum, tã priuatarum quàm publicarum ex delictis siue criminibus. & quasi delictis, atq; etiã actionum fiscalium,

quarum æquè ingens numerus, quem in hunc referri & referuari placuit. Et noua igitur **A** quædam hæc sunt actionum Digesta. Quia verò ex delictis siue criminibus actiones aliæ sunt priuatæ, aliæ extraordinariæ, aliæ populares, aliæ publicæ, de singulis ordine tractat. ac primùm de priuatis, quæ scilicet ex priuatis delictis oriuntur, vel ciuiles, vt iniuriarum ex lege Cornelia, & damni ex lege Aquilia, de qua tamen è re nata anteuertit dicere libr. **x.** & furti nec manifesti, vel honorariæ, vt furti manifesti, & Bonis raptis, vel etiam iniuriarum ex Prætoris edicto. Hæc priuata delicta dicuntur, quatenus ex eis agunt forensi actione hi ad quos ea res potissimùm pertinet. sed possunt tamen quædam esse publica, & eorum nomine iudicium publicum, vt si hominibus coactis damnum datum, vel si raptum sit, vel illata atrox iniuria. Et hoc titulo proponit de priuatis delictis generales regulas, vt quæ ex eis nascuntur pœnales actiones heredes non teneant, & vt non consumat **B** alia aliam si plura delicta concurrant, & vt de priuatis delictis iure ordinario experiri liceat, vel extra ordinem, veluti de furto actione in duplum aut quadruplum apud iudicem datum, vel extra ordinem apud præfectum vrbi vsque ad exilij pœnam, vt Orosius **IIII.** scribit leges furtum multa pecuniæ coërcere, aut ad summum exilij, **l. i.** De fur. bal. operis publici temporarij. Vtroque modo furtum non coërcetur, **l. interdum.** §. qui furem. **ti. seq.** Et rectè in titulo, Delictis, non Criminibus. nam delicta propriè sunt priuata, crimina publica. **l. 131. in fin. De verb. sign. l. 17. §. noxas. De ædil. edict.**

II. DE FURTIS.

EST autem furtum interuersio possessionis rei mobilis. **l. i. §. Scæuola. tit. 4. l. i.** De diff. **C** Epign. & duplex furti actio, vt dixi, nec manifesti ciuilis in duplum, manifesti honoraria in quadruplum, vtraque perpetua, quæ tamen desierunt esse in vsu, propterea quòd de furto hodie plerumq; agitur extra ordinem, **l. vlt. hoc tit.** Non sunt etiam in vsu actiones furti concepti, oblati, prohibiti, non exhibiti, quæ fuerunt olim in triplum. Ergo nec actio, Ope, consilio, in duplum.

III. DE TIGNO IUNCTO.

EST & alia actio furti specialis de tigno furtiuo iuncto ædibus aut vineæ, ciuilis actio **D** in duplum, cuius separatim exponendæ rationem aliam non habeo, quæ expleat ingenium, quàm quod dari eam arbitror in duplum in non furem, qui bona fide tignū iniunxit, hac sola ratione, quòd tignum furtiuum apud eum conceptum sit, quod vindicari non potest. nam vindicationis loco simul ac concepti furti ratione domino in eum datur actio in tigni duplum pretium, leuior quàm in furem, quia extra duplum reus nō tenetur in rem, vel ad exhibendum, ne soluto quidē postea tigno, leuior etiam quàm in eum apud quem furtum concipitur per lancē & liciū, quia tigni iuncti conceptio est in propatulo, & in **XII. tab. scriptum opinor.** Tignum iunctum ædibus vineæque concaptum ne soluito, vel potius concapes, vt emendat doctissimus Scaliger à quo pudet dissentire. Verùm in furem ipsum hæc actio est in duplum, vt si quam aliam rē subripuisset, mera pœnalis non mista, vt in non furem. nam fur vltra dupli pœnam in rem tenetur, & ad exhibendum quasi dolo desierit possidere, & conditione furtiua, vel etiam soluto tigno quasi possessor. Et rursus in furem famosa, in non furem, non famosa. **l. 8. C. ex quib. cau. inf.** **E**

IIII. SI IS QUI TESTAMENTO LIBER ESSE

IVSSVS ERIT POST MORTEM DOMINI ANTE ADITAM hereditatem subripuisse aut corrupisse quid dicetur.

Sequitur alia actio iure prætorio comparata ad similitudinem actionis furti ciuilis in duplum, sed annalis non perpetua, & rerum amotarum (sic appellatur à Græcis) potius quàm furti. nam hereditati furtum non fit, vel si fit, vt veteres putauerunt, post libertatem ex antefacto domino non est furti actio. & hæc actio prodita est in eum cui libertas **F** testamento relicta est si hereditate iacente dolo malo subripuerit aliquid. itémque alia ad exemplum legis Aquiliæ, si quid ex hereditate dolo malo corruperit in duplum, quanquã aliàs actio legis Aquiliæ sit etiam de damno culpa dato, & non in duplum, sed quanti res plurimi fuerit eo mense vel anno, nisi in inficiatorem.

A V. FVRTI ADVERSVS NAVTAS, CAVPO-
NES, STABVLARIOS.

S Equitur etiam alia iure prætorio comparata ad similitudinem actionis furti civilis in duplum & perpetua, in eum qui furtum non fecit, nautam scilicet, vel cauponem, vel stabularium, si modò eorum aliquis fecit, quorum opera nauem, aut cauponam, aut stabulum exercet. Est & in eundem actio ad exemplum legis Aquiliæ, grauior tamen quàm legis Aquiliæ: nempe in duplum, si quis eorum in naue, vel caupona, vel stabulo damnũ dederit, de qua hoc titulo non agitur, sed l. vlt. Nau. caup. stab. & separauerat etiã cas Vlpianus. nam ad edictum de furtis hãc proposuerat lib. xxxviii. illam verò de damno dato in tractatu de lege Aquilia, lib. xviii. ad edictum. & in hoc distat hic titulus à superiore. nam superiori furto adiungit ruptum, non etiam isto.

VI. SI FAMILIA FVRTVM FECISSE
DICATVR.

Beneficium quoque huius edicti pertinet tantum ad familiæ furtum, vt liberetur dominus id præstando quod si vnus seruus furtum fecisset præstandum foret, duplum puta vel quadruplum. Sed trahitur etiam interpretatione ad damnum datum, non ad iniuriam, non ad alias causas, in quibus sanè familiæ factum pro pluribus factis habetur nõ pro vno. In furto vel damno, pro vno. Familia cœtus est seruorum vni domino subiectorum. Eodem lib. xxxviii. sub eodem titulo de furtis adiunxerat Vlpianus in publicanos propriam actionem, vt constat ex l. quantæ. De public. l. pronuntiatio. §. seruitutium. De verb. signif. de qua iam occupauit dicere auctor Digestorum lib. 39. tit. 4. sicut de actione damni iniuria aduersus nautas, caupones, stabularios, libr. 4. tit. 9. quam Vlpianus tamen commodius iunxerat legi Aquiliæ, vt dixi titulo superiore. Sed occasio non potest non aliquando abrumpere rerum quæ aguntur ordinem rectum.

VII. ARBORVM FVRTIM CÆSARVM.

In hoc titulo proponitur ad similitudinem furti actio civilis ex x i i. tab. hodie redacta in duplum, aduersus eum qui furtim, id est, clam arbores cecidit, licet earum arborum furtum non fecerit, cum qua communis est actio legis Aquiliæ, sed illa est grauior.

VIII. VI BONORVM RAPTORVM, ET
DE TURBA.

Huius edicti tres sunt partes, Vna est de damno dato dolo malo hominibus coactis, altera de bonis raptis, tertia de damno dolo malo dato, & de amisso in turba. Ex prima & secunda est actio mista in quadruplum, ex tertia in duplum, & communis prima tertiãq; cum actione legis Aquiliæ, secunda cum actione furti. & integrior titulus fuisse hoc modo, vt l. 195. §. pen. De verb. sig. De hominibus coactis, & vi bonorum raptorum, & de turba.

IX. DE INCENDIO, RVINA, NAVFRAGIO,
RATE, NAVE, EXPVGNATA.

Hoc edictum non est necessarium in raptorem cum sufficiat superius, sed est etiam in quadruplum actio ex hoc edicto in eum qui ex his causis abstulit, vel amouit rem aliquam, vel qui recepit dolo malo, vel damnum dedit. Et de incendio, ruina, &c. id est, de his qui ex incendio, vel ruina, vel naufragio, vel naue, aut rate expugnata, rapuisse, vel per has causas danũ dedisse dicuntur. l. 3. De feriis. quod Labeo trahit etiam ad domũ, & villam expugnatam. & l. in eum. C. de fur. ex hoc edicto pœnam additam pœnæ statutz olim rectè. nam & Vlpianus l. i. de his facinoribus esse criminum executiones, corporales pœnas scilicet, & his nouissimè prætorem addidisse pecuniarias. quod etiam fecit titulo superiore.

X. DE INIURIIS ET FAMOSIS LIBELLIS.

A

Superiores actiones furti, damni iniuria, vi bonorum raptorum & quæ his similes adiiiciuntur rei familiaris damnus iudicio pœnaq; persequuntur, actio iniuriarum, vt eleganter Valentinianus ait in Nou. de libertis, agit causam doloris, eodem modo quo M. Tullius dolorem eam iudicio pœnaq; mitigare. & ob id superiores quidem heredi dantur, sed non hæc de iniuriis. Est autem de iniuriis publicum iudicium ex lege Cornelia quod pulsatus aut verberatus quis aut domus eius vi introita sit, hodie etiam priuatum ex Constitutionibus, & ex edicto prætoris generali etiam priuatum, quanti iudex iniuriam æstimauerit, De famosis libellis publicum ex S. C. Et omnia vt arbitrator, annalia.

XI. DE EXTRAORDINARIIS

B

CRIMINIBVS.

Ordinariæ actiones furti, Vi bonorum raptorum & iniuriarum, quæ supra expositæ sunt, & si penitus sublatae non sint, minus tamen frequentantur, & in vicem earum extraordinario iudicio criminaliter agitur, accusatore subscribente in crimen l. vlt. De pr. del. l. vlt. De fur. l. vlt. tit. prox. §. Ea propter his proximè adiungitur generalis titulus De extraordinariis criminibus, qui tam ea crimina complectitur quæ propriè extraordinaria sunt id est quæ nunquam ordinaria fuerunt, quam quæ mista sunt. i. ordinaria & extraordinaria pro actoris arbitrio. nam si velit quis fortè agere furti in duplum, non prohibetur. Et si extra ordinem, æque non prohibetur. & hæc fortè via expeditior. quia res agitur citra solemnem ordinem iuris & legum citraque morem priscum iudiciorum & non obseruata etiam pœna legitima. Cœpit enim ordo agendi primum esse extraordinarius, deinde etiam pœna. & causa cognita igitur statuendæ pœnæ liberum arbitrium est ei qui cognoscit.

XII. DE SEPULCHRO VIOLATO.

De sepulchro quoque violato nunc extra ordinem agi non est dubium, qua de re fuit & est etiam nunc si quis hanc malit, actio priuata his quorum interest in id quod æquum iudici videbitur dum tamen non minoris condemnet iudex quam in aureos. C. sepulchro violato vel C. C. sepulchro inhabitato aut inædificato. In id, inquam, quod æquum iudici videbitur. est enim concepta in bonum & æquum, sicut actio iniuriarum prætoris, & actio de deiectis & effusis ex illa parte qua libero homini nocitum esse dicitur, & actio de moribus, quæ etiam omnes vindictam persequuntur, non damnus pecuniarius, atque adeo heredi non dantur. Est etiam de sepulchro violato actio popularis in C. vel C. C. aureos cessantibus his quorum interest. Est & publicum iudicium l. 8. hoc tit. De furto est priuatum & extraordinarium, & ex quibusdam causis publicum, De Bonis raptis, priuatum, publicum, extraordinarium. Item de iniuriis, Item de sepulchro violato, ac præterea populare, vt data opera videatur hic titulus positus in confinio, vel potius intermedio priuatorum, extraordinariorum, popularium & publicorum iudiciorum, quæ oriuntur ex delictis. hæc enim participat omnia sepulchri violati crimen.

XIII. DE CONCVSSIONE.

E

De concussione autem id est de terrore iniecto pecuniæ vel rei alicuius extorquendæ causa, est priuata actio ex edicto de calumniatoribus, & ex hoc titulo extraordinarium crimen. Et quibusdam casibus publicum, vt declarat l. 2.

XIIII. DE ABIGEIS.

Abigeatus quoque crimen extraordinarium est. sed est etiam in abigeos quasi infures ordinaria furti actio si quis hac vti malit. l. 1. C. cod. quamquam abigei latrones potius sint quam fures l. 9. §. Imp. locat. maximè si cum gladio pecora aliena deprædentur, vt plerumque faciunt l. 2. hoc tit. & placet quod de his puniendis l. 1. refert Hadrianum rescripsisse consilio Bæticæ. erant enim Hispani olim maximi abigei, adeo vt Iberos poeta dicens intelligat abigeos. & rectè consilio, vt in Græco, *αβιγες τὸ Κωιδειον*.

A Placet etiam quod l. 3. lenius coërceri, vt aliàs emendauimus, qui ex stabulo abigūt quam qui ex sylua vel grege. durius enim statuitur in eos quibus patet maior furandi copia. Iustinus de Scythis. Nullum scelus apud eos furto grauius, quippe sine tecto munimentoq; pecora & armenta habentibus quid saluum esset si furari liceret?

XV. DE PRÆVARICATIONE.

Præuaricatio est collusio accusatoris, vel nuntiatoris cum reo, vt absoluat, publicū crimē in accusatorem qui iudicio publico non ex animo egit, extraordinarium in aduocatum qui prodidit causam aduersario, quæ proditio veluti præuaricatio est. sed & in accusatorem frequentius hodie extraordinarium.

B

XVI. DE RECEPTATORIBVS.

Latronum occultator & receptator extra ordinem coërcetur. Sed & priuata actione Lex tit. De incendio ruina & naufragio, & receptator seruorum fugitiuorum ex tit. De seruo corrupto & De fugitiuis. & ex Constitutionibus porrigitur etiam pœna extraordinaria ad eos qui aliorum criminum reos recipiunt dolo malo.

XVII. DE FVRIBVS BALNEARIIS.

Quod dixit tit. 1. 2. 11. 12. furtum coërceri extra ordinem, hoc hic titulus verissimū esse comprobatur, qui & si conceptus sit de furibus balneariis, idem tamen censet de furibus nocturnis, qui dormitatores sunt Comico, diurni scilicet. Diurni igitur vel interdij fures extra ordinem non coërcentur, sed priuato, forensi, ordinario iudicio in duplum vel quadruplum. At meminisse oportet paulatim omnia iudicia facta fuisse extraordinaria. & cum primū cœpit esse extraordinarium in fures balnearios aut nocturnos nondum erat etiam extraordinarium in interdijarios. Sed postea placuit de omni furto agi cum inscriptione extra ordinem. Verū enim lenius coërcebuntur semper interdijarij quàm balnearij aut nocturni. Balnearij sunt vestimentorum fures, & inde ille Diogenis iocus in furem balnearium, *ἐπαλειμάπον, ἢ ἐπ' ἄλλοίμάπον.* inde etiam vsus capfariorum aduersus fures balnearios. l. 3. §. vlt. De offic. præf. vig.

D

XVIII. DE EFFRACTORIBVS ET EXPILATORIBVS.

Furibus adiunguntur effractores, id est, qui effringunt fores carcerum, vel domorum, qui perfodiunt parietes alienarum ædium, vecticularij & expilatores, id est, prædones qui ædes aut villas alienas expugnant, qui atrociores fures sunt, vel plusquàm fures, vt intelligatur hos etiam extra ordinem puniri. Non idè tamen minus si quis malit, poterit in eos omnes pecuniariter experiri in duplum vel quadruplum. Sed & iudicio publico in expilatores & effractores. Verū adiungūtur etiam his sub hoc titulo saccularij, qui ex sacculis alienis supplant pecunias nescio qua arte, similes sectoribus zonariis, siue manticulariis, & derectarij, siue apertularij, confectores cardinum, quibus in cænaculis quæ ingrediuntur nihil est tam obseratum, occlusum, obsignatum quod non aperiant.

E

XIX. EXPILATÆ HEREDITATIS.

Expilatoribus statim adiungit speciale crimen expilatæ hereditatis, quod iudicio furti subditur succidaneum, propterea quòd hereditati furtum nō fit. Hereditas enim hïc est quæ nondum adita vel possessa est. Nec puto ex hoc crimine aliud esse iudicium priuatum vel publicum.

XX. STELLIONATVS.

F

Stellio lacerti genus est versutissimum, à quo stellionatū dicimus imposturam, & dolum omnem quicumque proprio nomine vacat. & vt causæ acquirendi ex morte alterius aliæ nomen habent proprium, aliæ carent nomine quæ continentur sub generali nomine mortis causa capionis, itemq; vt contractus alij nomen habent, alij carent nomine, qui sub actionem vnā veniunt Præscriptis verbis, ita delicta siue crimina alia propriū nomen habent, alia nomine vacant quæ veniunt sub actionē de dolo priuatā, vel sub

extraordinariam & criminalem stellationis persecutionem. At potest hoc crimen esse commune etiam cum alia actione, ut cum pigneraticia, si quis rem vni obligatam sciens alij obligauerit. Hunc enim dolum vindicat ciuilitate actio pigneraticia, quia bonæ fidei est & cuilibet actioni bonæ fidei inest actio de dolo.

XXI. DE TERMINO MOTO.

Sequitur terminorum qui finium causa positi sunt auulforum crimen extraordinariū, Siuasiōni aut furto proximum, cum quo concurrat etiam popularis actio ex lege Iulia si dolo malo motus terminus sit extra suum gradum, id est, extra quinque pedes lege Manilia definitos.

XXII. DE COLLEGIIS ET CORPORIBVS.

EST etiam crimen extraordinarium in eos qui illicitum collegium, vel quodcumque tale corpus celebrat, id est, sine auctoritate Senatus vel principis: & collegium dissoluitur ex S.C. mandatisq; principum. l. 3. Tertul. de ieiunio. In S.C. & principum mandata coitionibus opposita deliquimus. Non puto ex hoc crimine aliud esse priuatum publicūve iudicium.

XXIII. DE POPVLARIBVS ACTIONIBVS.

POST priuata iudicia & extraordinaria quæ ex delictis nascuntur, subiicit popularia cuius generis vnum habuimus tit. 12. & alterum tit. 21. & aliud de albo corrupto, lib. 2. tit. 1. & alia lib. 9. tit. 3. & lib. 29. tit. 5. & pleraque interdicta popularia. lib. 43. Iudicia hæc sunt forensia non criminalia, & ex his causis quæ publicam tutelam merentur, cuilibet agere volenti competunt. In his pleraque singularia sunt, Vt pro populari actione fideiussor non detur. l. si quis pro eo. §. vlt. De fideiuss. vt in populari actione non compellatur arbiter sententiam dicere. l. non distinguemus. §. de liberali. De recep. qui arb. rec. Vt non intendatur per Procuratorem. Vt mulieri vel pupillo non dentur. quæ omnia obtinent etiam in publicis iudiciis de quibus agitur tit. seq. & vbique ita procedunt, nisi is agat ad quem ea res pertinet quæ commissa est. hoc enim casu iudicium siue publicum, siue popolare, pro priuato habetur. l. licet. in prin. & §. 1. l. non cogendum. §. qui ita. De procur.

LIBER XLVIII. TIT. I. DE PVBLICIS IVDICIIS.

POPVLARES actiones, & publica iudicia sunt l. eum qui. §. in popularibus. De iureiur. & retrò publica, etiam popularia sunt. Sed in vsu popularia plerumque dicimus ciuilia siue forensia, publica criminalia, quæ ex populo quilibet subscribens in crimen iure ordinario intendere potest in pœnam certā & legitimam. sed hæc quoque hodie extra ordinem exercentur. imò & actiones omnes quæ ex aliis causis quàm ex delictis nascuntur, vel quasi delictis, & interdicta omnia. nec tamen idè de eorum ordine inanis vbique tractatio. nec enim prohibemur etiam ex iisdem causis hodie si velimus experiri ordinario iure. Proponuntur hoc titulo enumeratio & diuisio iudiciorum publicorum, & regulæ generales de his quædam.

II. DE ACCVSATIONIBVS ET INSCRIPTIONIBVS.

Accusatio est criminalis iudicij persecutio, siue publici, siue extraordinarij. Vel delatio criminis publici aut extraordinarij. Inscriptio vel subscriptio est accusatoris libellus quo profitetur se reum deferre lege Iulia de vi, vel qua alia, cumq; reum à se peractum iri. nam hoc ordine res agitur, Ducit accusator reum in ius ad Prætorem, qui lege Iulia de vi quærit, postulat vt Prætore nomen eius recipiat lege Iulia, & edit inscriptionē sua manu subscriptam, cuius formula quædam est in l. 3. Iudicia ciuilia eduntur sine inscriptione. In criminalibus exigitur inscriptio quæ vinciat accusatorem. falsum & temerarium. nam ferè cui inscribere necesse est, siue profiteri ex scripto quod crimen intendat,

A non ignarus ex eo quæ eum maneat pœna si fortè calumniator apparuerit, vel in probatione defecerit, nec temerè nec indifferenter inscribit in crimen. Qui autem accusare & accusari possunt vel non, hoc titulo potissimùm declaratur.

III. DE CVSTODIA ET EXHIBITIONE

REORVM.

REI posteaquàm delati sunt, vel in vincula & carcerem coniiciuntur, vel militibus dantur custodiendi, vel fideiussoribus qui caueant de his sistendis exhibendisq; . qua de re hoc titulo agitur. August. in Ioan. Receptiones, inquit, in custodiã pro meritis causarum adhibentur. alios iubentur custodire lictores humano & miti officio atque ciuili, alij traduntur optionibus, alij mittuntur in carcerem, & in ipso carcere non omnes, sed pro meritis causarum in ima carceris detruduntur . & optiones videtur vocare carceribus præpositos, vt l. 6. De bon. damn. Ambrosius optiones carcerum . Pertinet etiam ad hæc quod Sudas scribit custodiam esse τὸ τῶ δεσμοτηρίῳ ἑπιτελείμενον γράτευμα.

IIII. AD LEGEM IVLIAM

MAIESTATIS.

EXposito ordine instituendorum iudiciorum publicorum, nunc incipit per singulas species de quæstione & pœna eorum legitima causisq; tractare, ac primùm de læsã maiestate, & de crimine perduellionis. Læsã maiestatis pars est, & quidem grauior, perduellio, id est, rebellio sumptis armis aduersus patriam aut principem, quod & tyrannidis & impietatis crimen dicitur, nec finitur morte . Cetera crimina violatæ publicæ maiestatis finiuntur morte.

V. AD LEGEM IVLIAM DE ADVLTE-

RIIS COERCENDIS.

DE adulteriis coërcendis sæpè, & nonnunquam de pudicitia dicitur. Et ceteræ perlatæ videntur à Iulio Cæsare, hæc ab Augusto, quæ eadem fuit simul de maritandis ordinibus, de diuortiis, de fundo dotali, deq; aliis plerisque rebus adeò vt xxxv. caput legis Iuliæ numeretur in l. Capite. De rit. nupt. Adulterij autem nomine Augustus intellexit etiam stuprum, & his adiunxit lenocinij coërcitionem. nec fuit tam seuerus horum vitiorum vindex quàm Poëtis videtur, imò indulgentior plus æquo. nam & relegationis tantùm pœnam præscripsit quasi criminis excusabilis, vt ille ipse qui hanc legem expertus est, quiq; seueram tamen legem hanc esse nuncupat non inficiatur. Nisi, inquit, delicti pars excusabilis esset, Parua relegati pœna futura fuit . Et minoribus xxv. annis non permisit accusationem quæ tamen eis permittitur ex aliis causis, & cùm soleant cetera crimina durare spatio xx. annorum, huius legis crimina finiuit quinquennio . Sed & eludendorum eorum causã multas præscriptiones admisit.

E VI. AD LEGEM IVLIAM DE VI

PVBLICA.

VIS publica propriè ea est quam cõtra ius falsq; infert publica persona, id est, qui imperium vel potestatem habet, Priuata quam priuati homines inferunt . Vtraque lege Iulia iudicio publico coërcetur . nam ei etiam ad quem ea res non pertinet accusatio permittitur, quasi ex communi crimine, vt elegãter χτ' Μεδίε, Demosthenes ait his verbis, πάνθ' ὅσα τις βιάζομενος παρά τῆι κοινῆ ἀμαρτήματα χθι' χτ' τῆς ἕξω τῆ παράματος ὄντων ἡγάτο νομοθέτης. eadem ratio est violatæ maiestatis aut pudicitia. nam & hæc crimina lex putauit esse communia, perinde ac sacrilegia. qua de causã sacrilegos etiam nuptiarum violatores leges appellant, & sacrilegos læsæ maiestatis reos.

F VI. AD LEGEM IVLIAM DE VI

PRIVATA.

Postea placuit quicumque vim armatam intulisset, eum subiicere pœnæ legis Iuliæ de vi publica. Legis autem de vi priuata eum qui sine armis vim fecisset. Sed in electione

tamen accusatoris est eum qui vim coactis hominibus armatissime fecit mitiore. i. hoc iudicio an superiore persequi malit an utroque l. 32. De pœnis. A

VIII. AD LEGEM CORNELIAM DE SICA

RIIS ET VENEFCIIS.

Malo veneficiis ut in l. ult. C. Theo. ad legem Corn. de fal. pro quo in Basilicis est, *μαρμακίων*, quam veneficis. nam hac lege coërcentur non tam hi qui venenum dederunt quam qui etiã parauerunt, habuerunt, vendiderunt. Porro fuit etiam lex Cornelia de maiestate ante legem Iuliam. sed lex Iulia ei derogavit, sicut lex Pompeia legi Corneliæ de parricidio, cuius restat memoria adhuc in d. l. ult. & l. 2. De orig. iu. Et quia Corneliæ de Sicariis & veneficiis lex Iulia non derogavit, manet adhuc ex lege Cornelia publicum iudicium de sicariis & veneficiis, sicuti de falsis, & de iniuriis. Dicantur autẽ in ca sicarij, homicidæ qualescumque, etiam si non sicis clandestinam cædem fecerint. Alias enim constat sicas esse, ut Cedrini verba usurpem, *μαχαίρια μικρά ἢ ἐπιφέρειντο κρυφῆ εἰς τὸ λαθεραίως τὸς ὀδύτην γάρον τὰς πλῆθειν*. Sed & incendiarij hac lege coërcentur. B

IX. DE LEGE POMPEIA DE PARRICIDIIS.

Hac autem lege publico iudicio coërcentur qui parentes, liberos, cognatos, adfines, coniuges, patronos occiderint. Species est homicidij atrocior atque ideo separata à titulo superiore, & exacerbatur potissimum in eos crimen qui parentes occiderunt. C

X. DE LEGE CORNELIA DE FALSIS ET

DE S. C. LIBONIANO.

HÆC publica lex appellatur vulgò Cornelia testamētaria, quia de testamentis falsis præcipuè lata est. Et ex alio capite quod fuit de falsa moneta, lex Cornelia nummaria. S. C. Libonianum ad pœnam legis Corneliæ de falsis redigit testamētarium qui sibi sua manu hereditatem aut legatum adscripsit voluntate testatoris, ac præterea legatum pro non scripto esse iubet, & apud heredem remanere cum onere. id etiam dixere Claudianum, quia ex edicto manauit Claudij Neronis.

XI. DE LEGE IULIA REPETVNDARVM.

Hac lege coërcentur furta & rapinæ magistratuum vel eorum qui munus aliquod publicam gerunt, pecuniis quas de priuatis hominibus acceperunt repetitis in quadruplum, quo nomine hoc iudicium appellatur ut datorum repetitio ciuili in epistolis Sidonij. Caput, inquit, actionem repetundarum velle proponere, & hoc iudicium etiam ex modico furto datum in G. Catonem Velleius Paterculus scribens, Adeo, inquit, magis voluntatem peccandi intuebantur quam modum, factaque ad consilium dirigebant, & quid non quantum admissum foret, æstimabant. Datur & in heredes intra annum, & in tribunos, præfectos, scribas, comites omnes magistratuum, quod tamen olim non obtinuisse oratio pro Rabirio Postumo declarat, ex qua & hoc caput legis Iuliæ habemus, ut captarum pecuniarum repetitio sit ab his ad quos ea pecunia quam magistratus ceperit, qui damnatus sit, peruenierit, videlicet si magistratus neque prædes dederit neque soluendo sit. & si illi in litæ æstimanda appellati sint. & legendum in illa Oratione hoc modo. Nec ab eo prædes dati, nec ex bonis, quanta summa litium fuisset, pecuniæ seruatæ. In eadem alio loco, qui ad idem legis Iuliæ respicit caput, sic legendum esse scio. Itaque si aut prædes dedisset Gabinius, aut tantum ex eius bonis, quanta summa litium fuisset, pecuniæ redigisset, quamuis magna ad Postumum ab eo pecunia peruenisset, non redigeretur, ut intelligi facile possit, quod ex ea pecunia quam ceperit is qui damnatus est peruenisse ad aliquem in illo primo iudicio planum factum sit, id hoc genere iudicij redigi solere. fuere & alia huius legis capita, veluti ne proconsul legatum suum ante se de provincia dimittat l. 10. De off. proconsul. & ne Senatori nauem maritimam habere liceat l. 3. De vac. mun. D

XII. DE LEGE IULIA DE ANNONA.

Hac lege tenetur cuius dolo malo factum est, ut arctior annona, id est minus abundans annonæ copia, vel cætiore esset. quod crimen dicitur fraudatæ annonæ. E

A

XIII. AD LGEM IVLIAM PECVLATVS ET
DE SACRILEGIS ET DE RESIDVIS.

Peculatus est furtum pecuniæ publicæ vel fiscalis. Augustinus in Ioannem. Crimina discernuntur in foro qualicumque furti & peculatus. peculatus enim dicitur furtum de re publica & non sic iudicatur furtum rei priuatæ quomodo publicæ. Sacrilegium est furtum rei aut pecuniæ sacræ ex loco sacro vel religiosæ ex religioso. Residuorum crimē est pecuniæ publicæ retentio quæ apud aliquem ex administratione resedit, in publicum non relata. Et residuorum nomine etiam summa solida significatur.

XIIII. DE LEGE IVLIA AMBITVS.

B

Eleganter Varro, Qui populum, inquit, candidatus circumit, ambit. qui aliter facit, ex ambitu causam dicit. nam in toga candida palam magistratum ambire licebat, nō clam pecunia corruptis suffragiis populi, per se vel per alium. & valebat hæc lex in vrbe potissimum. hodie in municipiis tantum valet, quia in vrbe honores deferuntur principis arbitrio non populi.

XV. DE LEGE FABIA DE PLAGIARIIS,

C

Posuit initio crimina capitalia, ex quibus sequitur mortis aut exilij pœna, veluti maiestatis, adulterij, vis publicæ, parricidij, homicidij, falsi, Deinde non capitalia ex quibus pecuniaria pœna est. nam ex repetundarum & peculatus & fraudatæ annonæ & ambitus, sanè iure ordinario nummaria pœna est, atque etiam ex plagio de quo agitur hoc titulo, qua de causâ videtur his legibus reum fieri seruum non posse. sed lex Fabia etiam seruos tenet, vt constat ex l. lege De manumif. & l. 12. §. sed si in captiuo De cap. & post. Est autem plagium suppressio liberi hominis vel serui alieni diuersum à furto l. 10. C. de fur. l. pen. hoc tit. nam liberi hominis furtum non fit, & serui alieni suppressio non est furtum si non fiat serui lucrificandi causa, quæ fraus ne quæsito titulo emptionis quasi velamento quodam obtegatur etiam fugitiuorum seruorum venditio quamuis à domino facta, ex S. C. ad legis Fabiæ pœnam redigitur. S. C. factum est Alexandri tempore Modesto & Probo Coss.

D

XVI. AD S. C. TVRPILIANVM ET DE ABOLITIONIBVS CRIMINVM.

E

Huius quoque S. C. pœna pecuniaria est l. 3. De præuaric. in eos qui ab accusatione desistunt cōtra fidem inscriptionis & citra abolitionem. Sed non est ex eo S. C. iudicium publicum licet damnati ex eo notentur veluti lege Remmia calumniæ causâ iudicio publico damnati l. 6. §. qui iudicij De decur. & ideo tamen post publica iudicia subiicitur quod ex eo teneantur hi tantum qui iudicij publici quæstionem deseruerunt, non qui priuati vel extraordinarij iudicij siue criminis. quâ de causâ nec qui ex hoc S. C. accusationem instituit, & deseruit, in S. C. pœnam incidit. Hæc desertio, etiam tergiuersatio dicitur, quod quasi versa fuga victus tergum dat qui crimen quod obiecerat iudicij publici destituit, Græce *παραδρομή, φρονησία*. Ceterum quia impetrata aut vltro concessa venia abolitionis ab accusatione impune receditur, ideo de abolitionibus criminū etiam hoc titulo tractatur. Abolitio est exemptio reorum à crimine. Vel, accusationis omitterendæ licentia. Alia publica siue generalis indulgentia, alia priuata quæ ab accusatore postulatur redditis causis non agendi.

XVII. DE REQUIRENDIS VEL ABSENTIBVS DAMNANDIS.

F

In hoc titulo subintelligi velim, De requirendis adnotatis. nam in eo ostenditur absentem & profugum criminis capitalis reum non damnari, sed adnotari eum debere inter reos quasi persequendum & requirendum, & edictis adesse iuberi, bonis eius interim obfignatis, quæ nisi venerit intra annum etiam fisco vindicantur. Criminis non capitalis reū etiam ex contumacia damnari secundum morem priuatorum iudiciorum l. absentem De pœnis. Curandum esse ne reo profugo debitores quidquam soluant, ne per hoc fuga eius instruat l. vlt. in fi. puto eadem ratione nec emēdum quidquam esse ab eo, vt Coss

apud Lium xxxix. madata quaestione de sacris nocturnis, nominato inter reos qui profugisset diem certam finiunt, ad quam nisi citatus respondisset, absens damnetur, ac praeterea edicunt ne quis quid fugae causa vendidisse neve emisse velit & ne quis reciperet, celaret, ope vlla iuaret fugientes. A

XVIII. DE QVAESTIONIBVS.

Expositis speciebus publicorum iudiciorum, & superiori titulo praestabat inter ea differentiam constitui quantum attinet ad damnandos absentes vel publicanda eorum bona, & hoc titulo similiter etiam, vt si capitalia & atrociora sint crimina veritas inuestigetur per quaestiones & tormenta seruorum, qui in testimonium vocantur, in caput etiam dominorum interdum, non temere, si qua alia sint siue iudicia siue crimina. l. 8. Quaestio interrogatio est quae fit per tormenta de reis vel de his qui facto interuenisse dicuntur. nam, vt quidam ait, facti in eculeo quaestio est, iuris in iudicio. B

XIX. DE POENIS.

Sequitur generalis titulus de poenis, in quo idem etiam criminum discrimen fieri nemo ambigit, & de poenis ergo non solum infligendis sed etiam remittendis vel augendis pro qualitate reorum & criminum, & de variis gradibus generibusque poenarum quae ex ordine vel extraordinem reis infliguntur. Poena est delictorum siue criminum coercitio inducta ad disciplinae publicae emendationem: & vt exemplo ceteri deterreantur, & non quia peccatum est sed ne peccetur. nec enim tam ad praeterita quam ad futura poena refertur, quia reuocari praeterita non possunt, sed cauentur futura, & ita recte libris de ira Seneca, ex Platonis loco illo, *ἡ χρεὴν τῆς κακουργήσεως τὴν δίκην δίδωται. ἢ γὰρ τὸ γεροντὸς ἀγίτητον ἔσται πότε.* C

XX. DE BONIS DAMNATORVM.

Idem criminum discrimen quod fecimus semper a titulo xvij. & in hoc titulo perdurat. nec enim bona omnia adimuntur reis nisi damnati sint ex crimine capitali. sed & iustis liberis damnatorum ex crimine capitali & patronis portiones quaedam conceduntur, & dos matito exceptis quinque criminibus, & pannicularia optioni vel speculatori, vel officiali vel cui iudex ea concedi arbitrabitur. Ceterum huius tituli legem septimam mancarn esse & imperfectam & titulum etiam ipsum lege octaua, nona, decima, vndecima, alias ostendimus, sicut & titulum xxij. multo pluribus. D

XXI. DE BONIS EORVM QVI ANTE SEN-

TENTIAM VEL MORTEM SIBI CONSCIERVNT

vel accusatorem corruerunt.

Et etiam in hoc titulo aliud criminum inter se discrimen. nam in capitali crimine ex quo poena mors est, accusator impune corrumpitur, non in alio crimine, sed qui corrumpit, pro confesso & conuicto habetur, & licet postea ante sententiam vita decesserit, bona eius coguntur in fiscum. & huic similis est is qui in reatu mortem sibi adsciscit nam & hic pro confesso habetur, & bona eius fisco vindicantur, ex capitali crimine scilicet, non ex non capitali, nisi innocentiam probauerit heres. neuter enim per omnia pro damnato habetur. Alias mortui ante sententiam non amittunt bona, etiam si mortui sint post opinionem praesidis interim dum Romam transmittuntur. E

XXII. DE INTERDICTIS ET RELEGATIS ET DEPORTATIS. F

In hoc autem titulo exponitur poenarum duarum inter se discrimen, vnus ex capitali crimine, alterius ex non capitali. Dico duarum. nam interdicti similes relegatis sunt, imo relegati relegati

- A** relegati, sed simpliciter, non in insulam, qui in exilium sunt dati liberum interdicto tantum certo loco certave prouincia vel interdictis omnibus locis vno excepto. Fateor tamen in relictorum nomen latius accipi in hoc titulo quam ut ad eam relegatorum speciem restringi debeat. nam & de interdictis honore vel ordine, vel negotiatione vel aduocationibus vel qua alia re hic titulus est. sed hi etiam omnes eodem iure sunt quo relegati. Relegati ciuitatem & patriam potestatem & testamēti factionem & bona & omnia iura sua retinent, & interdum non in perpetuum sed ad tempus relegantur. Deportati omnia illa amittunt & nunquam ad tempus deportantur. Deportati manumittere, id est ciuitatem Romanam dare non possunt, quam non habent l. 2. hoc tit. videlicet si post deportationem seruum adquisierint. **Q**uæsitos enim seruos post deportationem vel quam aliam rem retinent quamdiu viuunt, morientes fiscum heredem habent, & ita quæsitos seruos alienare interim possunt, sed non iustam eis libertatem dare, quod omne longe aliter est in relegatis. Et deportatus ira definitur, quem is cui ius deportandi lege datum est sententia sua in insulam esse deportandum pronuntiauit etiam si nondum in eam insulam perductus sit. Relegatus, quem is qui ius relegandi habet, relegandum pronuntiauit, multum interest quo verbo iudex in pronuntiatione sua utatur. & quis ita pronuntiet. nec enim omnibus ius deportandi vel relegandi datum esse hoc titulo declaratur. Et præterea deportationes exilia sunt proprie, relegationes improprie. l. 2. De pub. iud. Ouidius Quippe relegatus non exul dicor in illo. & alio loco. Ipse relegati non exulis utitur in me Nominē. Papius. Atque hospes non exul erat. Lucanus. Patimurque volentes Exilium, tua nos faciat victoria ciues.

XXIII. DE SENTENTIAM PASSIS ET
RESTITVTIS.

- H**ic titulus est communis deportatorum & relegatorum. sed qua lege conditioneque quisque restituatur à principe, maxime considerandum est, num plena sit restitutio, an reditus tantum in patriam concedatur an è patria exeundi potestas, relegato forte in patriam, ut Iuliano accidit semel ante dominium rerum, an è domo, relegato in domum, ut Iulie vxori Tiberij, an denique pœna remittatur tantum, an restituatur etiam dignitas & fama, an etiam bona & iura deportatis. Per sæpe demitur pœna tantum non culpa, ut de ponto Ouidius loquitur, pœna non crimen, ut Liuius xlv. & inde Imp. eleganter, Indulgentia quos liberat notat, nec infamiam criminis tollit, sed pœnæ gratiam facit. Plinius vij. Epist. Si pœna flagitij manifestissimi remittatur nota certe quasi censoria inuratur.

XXIII. DE CADAVERIBVS PVNITORVM.

- H**ic etiam titulus eorundem communis est, id est deportatorum & relegatorum vel interdictorum, ne post mortem inconsulto principe sepeliantur alibi quam quo loco pœna fungebantur sua, sed proprius magis est adfectorum ultimo supplicio, ne scilicet horum cadauera humetur inconsulto principe. hæc hodie est lex morte punitorum. Cedrinus. *κακείνον ἀπαρον πίπτει, καὶ τὰν βιοθανάτων νόμον.* Veteres Romani & Augustus fuerunt mitiores qui nec cognatis eorum ea sibi negare permiserunt. idque Augustum ipsum l. 1. ait de se scribere libro decimo de vita sua. scripserat libros duodecim auctore Suda.

LIB. XLIX. TIT. I. DE APPELLATIONIBVS
ET RELATIONIBVS.

- D**amnationem rei capitalis vel non capitalis criminis siue sententiam plerumque sequitur appellatio, sed & damnationem cuiuscumque rei vel actoris. qua re commune auxilium dicitur. l. 3. Rem rat. hab. & à Iustiniano hic liber excogitatus contra sententias tam ciuiles quam criminales causas finientes. Vel etiam ante sententiam, post opinionem & adnotationem tamen magistratus qui de re cognouit, is

ipse magistratus vltro vel necessitate iuris, vt puta si damnandus sit decurio, vel si præfidi A reus videatur in insulam esse deportandus, refert opinionem suam ad principem vt vel eam comprobet vel improbet. Et de vtroque remedio hic titulus est. Vt Iuriscōsultorum, ita iudicum sententiæ & opiniones sunt. Sententias sequitur appellatio condemnati ad principem vel maiorem iudicem. Opiniones, relatio iudicis ad principem vt princeps æstimet sequenda sit eius opinio nec ne. & de vtriusque vocabuli differentia, relationis dico & appellationis, ita interpretes βασιλικῶν. Ἐκκλητος ἐστὶν αἰτίασιν καὶ μέμψις ἀποφάσεως. ἀναφορὰ ἐστὶν διήγησις τῶν σωτηριωδῶν ἐν τῷ δικαστηρίῳ. Nos sic dicamus, Appellatio est querela non ad quiescentis sententiæ minoris iudicis, vel nominationi ad honorem munusve publicum. Sententiæ nomine etiam opinionem intelligi volo, vel interlocutionem, quibus casibus ab interlocutione appellari potest, vt si de quæstione habenda interloquatur B l. 2. tit. 5. vel consulendo principe l. 1. tit. 4. id est, de opinione mittēda. Relatio est actorum & opinionis suæ à iudice ad principem facta per scriptio, ante sententiam vel post sententiam, non recepta appellatione, vt l. 6. tit. 5. Vel, Consultatio iudicis ad principem.

II. A QVIBVS APPELLARI NON LICET.

P^Ost generalem titulum, specialiter varias de appellationibus quæstiones nobis explicat. ac primum, à quibus appellari non licet. Non licere à principe, à senatu, à iudice, à cuius sententia rei cauerunt se non prouocaturos vt l. vlt. §. vlt. C. De temp. appell. Vel ab eo iudice quem extra ordinem ita dedit princeps ne ab eo appellare liceret. C

III. QVIS A QVO APPELLETVR.

A^D hanc quæstionem ita respondet, à iudice dato appellari eum qui dedit vel successorem eius, etiam si ex rescripto principis iudicem extra ordinem dederit. l. 3. hoc tit. l. 1. §. Denique De appellat. & inde Polluci & Moschopulo definitio appellationis huiusmodi. Ἐφεσις ἢ μεταγωγὴ καὶ ἢ μετάβασις ἀπὸ τῶν δικαστηρίων εἰς τὰς δικαστάς. Ab eo autē cui quis mandauit iurisdictionem suam, non appellari eum qui mandauit, sed maiorem iudicem, excepto legato à quo proconsul appellatur. nam & si iurisdictionem ei proconsul mandauerit, tamen proprium aliquid & suo iure legatus habet. D

IIII. QVANDO APPELLANDVM SIT ET INTRA QVÆ TEMPORA.

E^X tempore quo sententia lata est vel nominatio facta ad honorem munusve publicum vel edita consultatio editumve rescriptum appellari secunda die in propria causa, tertia die in aliena quæ tempora lex aliqua definiuit l. 27. De re iud. hodie decima die indistinctè.

V. DE APPELLATIONIBVS RECIPIENDIS VEL NON.

N^{ON} tantum appellationem eius recipi qui iudicio expertus est, sed etiam eius cuius interest vel procuratoris etiam voluntarij, si modo postea dominus ratum habeat, & matris pro filio & cuiuscumque pro eo qui ad supplicium ducitur, vt l. 6. tit. 1. Et si non recipiatur appellatio quæ recipienda fuit, adiri principem, vt l. 25. tit. 1. vel eum ad quem appellabatur intra dies xxx. Non esse recipiendam appellationem eorum quos damnatos statim puniri publice interest vt l. 16. tit. 1. non ab executione vel interlocutione iussōve aliquo, non eius qui hanc solam causam suæ appellationis reddit quod non expectarit iudex quoad ipse rescriptum quod sperabat tenuisset à principe, non si res dilationem non recipiat quæ geritur ex legis præscripto veluti de aperiendis tabulis testamenti statim post mortem testatoris & de mittendo herede in possessionem ex lege vicissima hereditatum & edicto Hadriani, non quæ alia appellatio moratoria, quæ moratur forte cocmptionem annonæ militaris vel distractionem pignorum, vel missionem

A nem vel missionē in possessionem quæ fit ex edicto prætoris, non si tertium appelletur. Semel & iterum interpositæ appellationis exemplum inuenio l.2.tit. 4. non tertium.

VI. DE LIBELLIS DIMISSORIIS QUI
APOSTOLI DICUNTUR.

Alij sunt libelli appellatorij alij dimissorij. Appellatorij dantur ab eo qui appellat ei à quo appellat, nisi viua voce malit appellare, secunda vel tertia die. Dimissorij dantur ab eo à quo appellatū est ad eum qui appellatur, quinta die, qui & apostoli dicuntur.

B VII. NIHIL NOVARI APPELLATIONE
INTERPOSITA.

Appellatio rescindit iudicatū siue recepta sit, siue nō, idcirco ordo executionis cessat interim, quoad vel sententia confirmetur, nec confirmatio tamen retrahitur l. furti in princ. De his qui not. infra. vel pronuntietur recipiendam appellationem non esse. & hoc est quod dicitur nihil esse innouandum pendente appellatione. quo secus si quidquam fiat, id fiat ex necessitate iudicis vt ait l. ii. tit. i. id est ex violentia, & pecunia soluta vel pignora recipere possunt.

C VIII. QUÆ SENTENTIÆ SINE APPELLATIONE
RESCINDANTUR.

Non tantum appellatione, sed etiam contrario iudicato iudicatum rescinditur, vt si iudex datus iudicati actioni iudicauerit non esse iudicatum, itemque ipso iure si aliqua ratione nullius momenti sententia sit. nec enim ex ea est actio iudicati. l.4. §. condemnatum. De re iud. ac merito de executione iudicati in xii. tab. Rebus iure iudicatis. rebus enim non iure id est non rite iudicatis iudicati nulla actio est.

D IX. AN PER ALIUM CAUSÆ APPELLATIONEM
REDDI POSSUNT.

Appellare quidem possumus per procuratorem in omnibus causis, sed non etiam agere appellationem causæ criminalis, vel etiam ab initio causam ipsam criminalem. Præsentem enim accusant & accusantur, non absentes per cognitorem vel per procuratorem. Fateor causas absentis reddi posse per procuratorem, sed non causas & merita appellationis. At pecuniaria causa & appellatio eius per procuratorem agitari potest.

X. SI TUTOR VEL CURATOR VEL MAGISTRATUS
CREATUS APPELLAVERIT.

Certum est eum qui magistratus. i. Duumvir creatur appellare posse redditurum causas immunitatis & excusationis suæ. Sed & eum qui ad tutelam vel curationem vocatur, quamquam huic propriè concessum est ne necesse habeat appellare statim atq; creatus est, sed post excusationem non receptam demum ex Constitutione Marci, si retineatur, inquit l. 2. i. si excusatio eius non recipiatur. & quamuis morte eius finiatur tutela vel curatio, tamen heredes eius appellationem peragere debent propter periculum medij temporis, quod agnoscere debent si iustam causam prouocandi non habuit. De magistratu creato est l. i. vt etiam si non iuste appellauerit, periculum medij temporis ad eum pertineat, damnumq; Reipublicæ quod ex moratoria appellatione contigit farciat, si iuste appellauerit vt cui adscribendum sit periculum princeps vel præses æstimet. quod est ex rescripto Diuorum fratrum relato in l. 21. §. si magistratus tit. i. in quo
F Eos æstimaturos. i. principes ipsos qui id rescripserunt.

XI. EVM QUI APPELLAVERIT IN PROVINCIAM
DEFENDI.

Non idem dari Romam profecto appellationis causa quod profecto Reip. causa. ille enim suæ rei priuatæ causa abest, & nihilominus in aliis causis se in prouincia & patria sua defendere debet, nisi velit pati possessionem & venditionem bonorum, licet interim ab honoribus & muneribus ciuilibus excusetur. l. 8. §. ult. De vac. mun. quod non ita procedit in absente suæ Reipub. causa.

XII. APVD EVM A QVO APPELLATVR ALIAM
CAVSAM AGERE COMPELLENDVM.

Non iure recusatur iudex in vna causa, hoc solo prætextu, quod in alia ab eo appellatum sit quasi iniquo iudice. nec enim ex appellatione bonus vir excipit offensionem. B Et, ad offensum, in contextu. l. apud offensum vt l. 41. §. forori De leg. 3. ad heredes, & l. 7. De inc. rui. nauis. ad eum. Cuius reciprocum apud pro ad L. 43. fam. ercisc.

XIII. SI PENDENTE APPELLATIONE
MORS INTERVENERIT.

DE mortuo appellatore hic titulus est pendente appellatione, & iudicio eo quod morte solui solet. nam iudicium quod morte non soluitur in heredem transire certum est. Iudicium quod morte soluitur, veluti criminale, in heredem non trāsit, nisi quid forte fisci vel alterius intersit propter quæstionem bonorum quæ priori sententia publicata sunt vel propter quæstionem ablatæ pecuniæ, vt in iudicio repetundarum & peculatus & residuorum. Iudicium quoque de tutore vel curatore qui à nominatione appellauit morte soluitur nisi quid intersit pupilli propter periculum medij temporis, vt diximus tit. 10. At iudicium appellationis interpositæ à tutore nomine pupilli non soluitur morte tutoris. quinimo heres eius causas appellationis reddere & probare debet ante redditas rationes non etiam post redditas rationes. nam si tutor post redditas rationes nõ cogitur reddere causas appellationis, nec heres igitur: & in contextu rescripto Seueri & Antonini corrigitur quod prætulit in §. tutor.

XIII. DE IVRE FISCI.

Expositis iudiciis cum priuatis tum publicis, quæ proficiscuntur ex delictis vel criminibus extraordinariis aut publicis, extremus actus hic est, vt iura & actiones fiscales etiam exponat simul ac iura publica Reipub. & ciuitatum. ac primum quidem quibus ex causis bona aliena fisco deferantur, & quodammodo quam versauit & retulit sæpe libris proximis duobus fisco vindicandorum bonorum ex criminibus causam, ac nominatim titulo proximo, ei alias plerasque adiungit hoc titulo, & de delatoribus quam plurima, id est de his qui nuntiant aliquid cecidisse in fiscum. Explicantur etiam hoc titulo fisci priuilegia quædam, veluti vt debitorem debitoris conuenire possit, vt semper habeat tacitam hypothecam, vt in bonis quæsitis post hypothecam fiscalem, potior sit fiscus priuato licet priuati antiquior sit generalis hypotheca, vt reuocet non tantum alienata in fraudem sed etiã non adquisita, & nonnulla alia. Est igitur hic titulus de actionibus & priuilegiis fisci. Et fiscus, publicum ærarium & publica ratio principis seu imperij.

XV. DE CAPTIVIS ET POSTLIMINIO ET REDEMPTIS AB HOSTIBVS.

Ad fiscalem siue publicam causam hic etiam titulus spectat. nam captiuorum bona in fiscum coguntur. l. 31. supra tit. prox. quæ scilicet morientes ibi habuerunt. nã quæ apud suos habuerunt, lege Cornelia heredibus cedunt. Et ius belli militiæque maxime ad statum imperij & Reip. pertinet. Ius autem belli hoc est vt capti bello fiant serui hostium. vnde captiuos definio, belli iure seruos. Et vt captiui ab hostibus reuerfi ad suos postliminio libertatem & iura sua omnia recipiant. Postliminium est pristini status, in quo

A quis fuit ante captiuitatem, recipiatio integra perinde ac si medio tempore in hostium potestate non fuisset. Id vero habent regressi ad suos, vt dixi, non tamen redempti antequam pretium redemptionis exsoluerint. interim enim redemptori pignoris iure tenentur. quod pignus naturale dicitur. l. 2. C. De postl. & redemp. ab host. vel si serui sint, serui sunt redemptoris quoad ei soluatur pretium quod hostibus intulit pro eis.

XVI. DE RE MILITARI.

B **I**uribus captiuitatum & postliminiorum nemo nō videt proximam esse tractationem de re militari. i. de disciplina militari, & de delictis poenisque militum.

XVII. DE CASTRENSI PECULIO.

C **E**T sequi statim aliam de priuilegiis militum, inter quæ præter id quod de testamentis habuimus lib. xxix. maximum aliud est de castrensi peculio vt non adquiratur his in quorum potestate milites sunt, vt id non conferant fratribus bonorum paternorum inter eos possessione data, vt actionem & persecutionem eius habeant inuito patre, vt de eo testamentum facere possint, cum tamen de aliis rebus quæ patri non adquiruntur nec agere possint sine consensu patris, nec facere testamentum. Item vt miles dando se in adrogationem non faciat adrogatoris ea quæ in castris pridem adquisiuit, vt commilitonis hereditatem filijfam. adire possint iniussu patris, vt manumittere seruos castrenses. Castrense peculium est quod militans in castris vel occasione militiæ adquisiuit.

XVIII. DE VETERANIS.

A Priuilegiis militum transit ad priuilegia veteranorum. Vt separentur à ceteris in poenis. Vt immunes sint à muneribus personalibus. Vt de castrensi peculio testari possint. Vt testamentum quod in castris fecerint iure militari valeat intra annum missionis. Et quod habuimus lib. 38. titu. 12. Veterani sunt qui militia honeste dimissi & sacramento soluti sunt.

D

LIB. I. TIT. I. AD MVNICIPALEM ET DE INCOLIS.

E **I**ustinianus recte Ad municipales, & Basilica *ἡ ἐπιπολιτῶν*. Est igitur hic titulus de municipalibus, id est municipibus & de incolis. Municipales sunt liberi homines qui in eadem ciuitate nati sunt, licet muneris cum populo Romano participes non sint, qui tamen olim soli municipales dicebantur. Dico, nati, quia origo proprie municipem facit. sed adoptati & manumissi à municipe originario etiam pro natis habentur, quia adoptati adoptatoris, manumissi patroni originem sequuntur. Incolæ sunt municipales voluntarij qui in ciuitatem aliquam vel fines eius domicilium suum contulerunt vel etiam qui ab his adoptati aut manumissi sunt. Finis autem huius tituli hic est vt intelligatur qui ad magistratus municipales & ceteros honores munerisque publica vocentur inuiti. nec enim alij ad ea vocantur quam municipales vel incolæ, exceptis oneribus his quæ agris vel ædificiis indicuntur quæ agnoscunt possessores etiam si neque ciues sint neque incolæ. Et ratio consequentiæ titulorum euidentis quod hunc extremum actum, vt dixi titulo De iure fisci, destinari iuri publico fisci vel Reip. vel quarumcunque ciuitatum, & quod cum iure fisci conferri par sit ius Reip. vt intelligatur quam sit fisci ius melius vberiusque l. 10. 21. §. vlt.

F

II. DE DECVRIONIBVS ET FILIIS

FORVM.

Decuriones sunt senatores municipales, ex quorum ordine sumuntur Duumviri. i. A magistratus quique alios honores in municipio gerant, non ex plebeis, & qui etiam gerant alia quædam munera ciuilia. & hic titulus proprie de his qui in decurionum ordinem adleguntur & de dignitate & priuilegiis eorum in pœnis & quæstionibus, quorum omnium participes sunt decurionum filij etiam patribus ordine motis.

III. DE ALBO SCRIBENDO.

Album est numerus siue matricula vel, vt ex veteribus quidam loquuntur, patricula decurionum. Quo ordine in eo sint proscribendi decuriones hic titulus declarat. Sequuntur autem albi ordinem etiam in sententiis ferendis & in honoribus vel muneribus B suscipiendis. Sola tamen albi proscripcio decurionem non facit. l. 10. supra tit. prox. sicut sola relatio in censum ciuem Romanum non facit.

IIII. DE MVNERIBVS ET

HONORIBVS.

Diuisio & enumeratio honorum & munerum publicorum hoc titulo continetur, ad quæ vocari diximus municipes solos & incolas, & ex municipibus plerumque decuriones, enumeratio etiam eorum munerum quæ possessionibus indicuntur. Honor est administratio Reip. cum dignitate. Munus est administratio Reipub. sine dignitate. & C vel patrimoniale si sumptum maxime requirat, vel personale si non sumptum sed corporis & animi laborem principaliter requirat. L. 1. in patrimoniali ait maxime. In personali, solemniter, secundum editionem Flor. sed vt sit quod pariter respondeat articulo, maxime, probarim magis quod vulgo legitur, principaliter, quodque Basilica expriment ita, *αγορεύω*. Et hos articulos qui addit, nullum facit mistum munus, qui detrahit tertium genus constituat necesse est quod & corporis obsequio & patrimonij damno constet. Præter hanc diuisionem, communia pleraque alia cum superioribus & inferioribus titulis, de muneribus & honoribus in hoc titulo continentur.

V. DE VACATIONE ET EXCVSATIONE

MVNERVM.

Causæ excusationum multæ recensentur hoc titulo quæ liberant à muneribus personalibus & ab honoribus vt si quis minor sit ann. xxv. vel si appellationis causa peregrinetur vel si sit negotiator frumentarius vel si defensionem Reip. susceperit, & aliæ quæ à muneribus personalibus non ab honoribus vt si quis maior sit lxx. annorum vel si quinque liberos habeat, paucissimæ à muneribus quæ possessionibus vel patrimonio indicuntur. Et inter vacationem & excusationem aliqua differentia. Excusatio causam habet, & legitima est. Vacatio nuda est nec legem nec causam aliam habens quam indulgentiam E principis quæ etiam ab extraordinariis tantum muneribus liberat non ab ordinariis & legitimis.

VI. DE IVRE IMMVNITATIS.

Superior titulus est de causis immunitatis. Hic vero de iure, forma, condicione, lege immunitatis, quatenus duret, an in heredes extendatur vel liberos vel libertos, & qui immunitatis beneficio contineantur, verbi gratia, immunitate concessa nauiculariis an contineantur qui nauis agendæ causa in nauis sunt, an omnes qui sunt è corpore nauiculariorum, & qua fini detur immunitas præmij & honoris causa, vt vulgo, an vt idoneior quis sit rei quam gerit, veluti colonus prædijs fiscalibus vel publicanus exercendis fisci vecti- F galibus.

VII. DE LEGATIONIBVS.

Specialem titulum dat de munere legationis, quo funguntur qui à Rep. sua ad principem mittuntur negotij publici causa, quoniam in eo quædam præcipua sunt, vt ab eo munere

A munere excusent tres liberi. l. 1. C. eo. vt legati si Romæ cōueniantur vel in comitatu principis etiam si ibi contraxerint ante legationem, vel extra prouinciam suam, priuilegio uentantur reuocandi domum l. 2. §. exceptis De iudic. vt quandiu legationis officio Romæ funguntur, nulla propria actione experiri possint nisi ex delicto, vt legatione perfunctus biennij tantum vacatio concedatur.

VIII. DE ADMINISTRATIONE RERVM AD CIVITATEM PERTINENTIVM.

B Specialem etiam titulum tribuit administrationi rerum vel pecuniarum ciuitatis. hoc munus rarò vni pro indiuiso iniungitur totum, sed diuisim pluribus, vt puta vni cura Calendarij, alij cura operum publicorum, alij cura frumenti coëmendi. Curator Reip. iudex est rerum ad ciuitatem pertinentium, sed numeratur etiam inter administratores, sicut magistratus municipalis. Ab his separatur actor l. ult. Quod cuiuscunque vniuer. Magister vniuersitatis quod legitur in l. actor Rem rat. hab. Triboniani est. nam Vlpianus scripserat, Nec magister nec curator bonis consensu creditorum datus. Idem aliis etiam locis magistri nomen mutauit in curatoris, quod extraordinario iure honestiorè que ratione iam amplius non constituerentur magistri bonis vendundis sed curatores.

IX. DE DECRETIS AB ORDINE FACIENDIS.

C Sequitur decurionum munus quod in decernendo eo potissimum consistit quod Reipub. conducit. Et duæ quidem partes decurionum, curiam seu ordinem faciunt, quodque ex decreuerint, ratum est, non quod decurionum minor numerus. Decreto decurionum creantur magistratus municipales sed non absque consensu præsidis. l. 12. De appell. l. 1. §. solent Quan. ap. sit, creantur qui munera municipalia gerunt, constituuntur salaria professoribus liberalium artium & medicis intra numerum constitutum Oratione D. Pij, non temere quibuslibet iniussu principis. Non possunt etiam decreto decurionum temere largitiones fieri de publico, & factæ reuocantur l. 4. nisi forte ante xx. annos factæ sint, vt Traianus Plinio Secundo rescripsit. Decreto etiam decurionum tutores vel curatores dantur l. pe. Qui pet. tut.

X. DE OPERIBVS PVBLICIS.

Sequitur de munere curatoris operum publicorum specialis titulus, id est eius quem Respub. præstituit in hoc vt curaret opus aliquod publicum fieri. & inscribendo operi nomine eius cuius liberalitate opus factum est vel nomine principis. & ne fiat nouum opus sumptu publico sine auctoritate principis, & alia quædam eadem de re.

XI. DE NVNDINIS.

E Nvindinæ etiam pertinent ad iura publica municipiorum, nec tamen municipia omnia ius nundinarum habent, vel, vt in Modestino legendum admonui aliàs, ἀγορᾶς δικαιοῦ, sed ea tantum quæ id habent ex longa consuetudine vel à principe impetrauerunt, à quo priuati etiam idem ius nonnunquam agris suis impetrant. Et sunt nundinæ mercatus qui habentur rusticorum merces suas deferentium frequenti concursu. quem feriarum diem veteres esse voluerunt. i. vacationum à forensibus negotiis, sed postea lege Hortensia placuit ne esset feriatas, vt rustici qui in urbem venirent mercium suarum vendendarum gratia simul etiam lites suas componere possent, & ob id Trebatius scribit, nundinis magistratum posse manumittere iudiciamque addicere. Quod manumittere, non ideo arguitur recte non esse ferias, quia & feriato quolibet die manumittere & emancipare licet, est enim hæc iurisdictio voluntaria, non contentiosa. Quod iudicia addicere. i. dare, hoc satis arguit nundinas non esse ferias.

XII. DE POLLICITATIONIBVS.

INter iura & priuilegia municipiorum hoc etiam est vt ex pollicitatione eis debeat A
 si modo iuste recusari non possit l. 6. §. planè De mun. & hono. vt si Reip. pollicitus quis
 sit ob honorem decretum sibi vel decernendum vel ob incendium aut alium casum quem
 ciuitas passa est, vel etiam sine causa, & cœperit facere quod pollicitus est. Ex pacto etiam
 nudo Reipublic. debentur vsuræ pecuniæ creditæ l. etiam De vsur. Pactum est promif-
 sum quod fit interroganti citra stipulationem. Pollicitatio est promissum quod facit quis
 vltro non interrogatus. Et pollicitationis species est votum quod Deo fit. ideoq; de voto
 etiam tractatur in l. 2. Sed illud in eo præcipuum vt soli patres. ex eo obligetur quasi actu
 solemni (nam & præsentibus multis fiebat voti nuncupatio) aut filiusfamilias, & seruus
 iussu eius in cuius potestate sunt & secundum ius Virgilius, Ipse pater, inquit, famulam
 voueo. B

XIII. DE VARIIS ET EXTRAORDINARIIS COGNITIONIBVS ET SI IVDIX LITEM suam fecisse dicitur

Salaria quæ diximus constitui decreto decurionum tit. ix. extra ordinem peti id est per
 prætorem aut præsidem non dato iudice speciali hic titulus declarat non ea tantum
 quæ Resp. debet liberalium artium professoribus & medicis, sed & quæcumque à quo-
 cumque salaria debentur, honoraria, mercedes, etiam quæ debentur procuratoribus l. 7.
 Mand. l. 1. l. 17. C. eodem. & debentur, vt opinor, ex pollicitatione sola, vt ex epistola hu-
 iusmodi, Veni & tibi præstabo salarium l. vltim. De obligationib. & actionib. si modo cer- C
 ta sit pollicitatio. nam ex incerta pollicitatione non est actio d. l. 17. nec ex voto incertæ
 pecuniæ apud Liuium xxxi. De municipibus & de incolis est cognitio præsidum extra
 ordinaria de quibus dixit ante l. pen. Ad munic. atque etiam de pollicitationibus in mu-
 nicipia factis l. 8. §. tit. prox. & hæc præcipua causa his adiungendi cognitionem de sala-
 riis atq; etiam alias in l. 2. quæ omnes ferè ad publicam vtilitatem spectant. Additur quo-
 que de variis cognitionibus summa diuisio in l. 5. vt ob eam rem mihi placuerit magis in-
 dicis scriptura De variis & extraordinariis cognitionibus. nam & Iustinianus, de diuersis
 cognitionibus. Et quia inter munera publica iudicis dati munus numeratum est l. vltim.
 §. iudicandi. De muner. & hon. l. pen. De vacat. mun. etiam non omnino malè, repetitur
 plenius ex l. 5. De oblig. & ac. ordinaria actio quasi ex maleficio quæ aduersus eum iudi- D
 cem qui perperam per imprudentiam iudicauit concipitur in bonum & æquum. Ex hac
 enim causâ iudex litem suam facit adeo vt relicto aduersario in iudicem quasi pellicente
 eo is cuius interest vertere totam litem possit. hoc enim est litem suam facere vel causam
 suam facere vt in l. 2. C. Th. quor. appel. non rec.

XIII. DE PROXENETICIS.

Proxenetica sunt præmia quæ debentur parariis & interpretibus quorum beneficio
 inter duos pluresve negotia contrahuntur vel nomina vel nuptiæ vel amicitia, vel iu-
 dici aduersor adiungitur, quæ non promissa extra ordinem petuntur. Est igitur hic titulus
 species cognitionis extraordinariæ atque adeo pars superioris. E

XV. DE CENSIBVS.

DE iure publico restabat hoc tantum vt census rationem explicaret pro modo cuius
 certum est singularum ciuitatum ciues & possessores tributa dependere principi vel
 pop. Romano. l. 21. §. vltim. De an. leg. Censum dicimus publicas tabulas territorij ciui-
 tatis & agrorum cuiusque. Sed capita etiam censebantur, quia & duplex tributum soli &
 capitis l. vlt. hoc tit. l. 32. §. vltim. De vsufr. leg. & Festo tributorum collatio alia in capite
 alia ex censu. F

XVI. DE VERBORVM SIGNIFICATIONE.

DE verborum significatione & de regulis iuris, hi duo tituli communes sunt omniũ
 partium & titulorum superiorum. nullâ enim ferè partem vel quæstionẽ iuris paulo
 latiore

latiorem habuimus ante, ex qua oratio aut verbum hoc titulo non exponatur aliquod.
A Sed & ex partibus iuris antiqui in hæc Digesta minime relatis, veluti ostentum, detestatio, subsignatum & alia pleraque. Scripsi autem de verborum significatione, vt erat in Florentinis quas semper obseruauimus quantum potuimus debuimusque religiosissime, vt in Constitutione Iustiniani de confirmatione Digestorum, vt in Basilicis *ἡ δὲ ἐπιμύσεισι σημασίας*. Commendationem tituli adfectauit qui adiecit, Et rerum, nimirum quod verba sint rerum notæ nec caret exemplo. Citatur enim à Gellio lib. xij. libri rerum verborumque veterum, & ita quoque inscriptus est Codicis lib. vj.

XVII. DE DIVERSIS REGVLIS IVRIS

B

ANTIQUI.

EX omnibus quoque partibus iuris superioris atque etiam eius quod supra relatum non est varix sententia & regula hoc titulo proponuntur, id est multarum rerumque eodem se habent modo comprehensiones breues: vel ex eo quod plerumque fit rerum definitiones breues. Et ius antiquum vocat quo iamdiu populus vsus est minime abrogatum Constitutionibus Iustiniani. nec enim hic inuenias regulam illam antiquam, Actiones ab heredibus & contra heredes non incipere. Sed neque omnes regulas que manent adhuc, non illam, Noxam caput sequi, quæ dicitur regula iuris antiqui Nou. Maioriani quadam, non illam que veteris iuris definitio & regula in l. i. C. Th. de fide inst. Petitori incumbere necessitatem probandi rem ad se pertinere, non quæ veterum regula. l. i. §. veteres De adq. pos. Per seruum hereditarium non posse adquiri quod sit eiusdem hereditatis. Possim recensere complures alias: sed neque debeo neque volo. Præterea ius antiquum vocat non quod leges vel Constitutiones induxerunt, sed antiquam prudentiam iuris auctorum, vt est in lege 21. C. De fur. & consonam Iurisconsultorum definitionem, in l. vlt. C. Th. de diu. res. qualis est regula Catoniana, & quæ certissima iuris regula §. non autem Inst. de per. & temp. act. Ex delicto pœnalibus actionibus heredes non teneri, & quæ vetus in §. si vero Inst. de satis. Neminem rei alienæ defensorem idoneum esse sine satisfactione, & quæ veteribus Iurisconsultis adscribitur l. veteribus De pac. In ambiguis contra venditorem interpretationem fieri. & ceteræ quæ habentur hoc titulo. Illud non
D omittam l. 28. & 62. & 65. & 101. & 191. ab hoc titulo alienissimas videri. nam quod est in l. 28. Constitutio est D. Pij, non regula iuris, aut si ea constitutio est regula, & quælibet Constitutio igitur alia. eadem causa Constitutionis relatæ l. 101. & responsi Neratij l. 191. Lex autem lxij. definitio est hereditatis & lxx. foritis, frustra repetitæ ex titulo superiore, aut si hereditatis & foritis definitio est regula, & quælibet alia igitur. Deo sit laus. Exegi opus iuris studiosis lōge vtilissimum. In libros xij. Codicis idem efficiam, cum erit otium.

F I N I S.

E

G ij

IACOBI CUIACII

I. C. COMMENTARIA IN TITV-

LOS PANDECTARVM

XXI.

CATALOGVS TITV-

LORVM.

*De pactis. &c.**De transactionibus.**De in integrum restitutionibus.**Quod metus causa gestum erit.**De dolo malo.**De minoribus XXV. annis.**De excusationibus.**Qui testamēta facere possunt & quemadmodum
testamenta fiant.**De liberis & postumis heredibus instituendis vel
exheredandis.**De iniusto rupto irrito testamento.**De his, quæ in testamento delentur, inducuntur,
vel inscribuntur.**De heredibus instituendis.**De usurpationibus & usucapionibus.**Pro emptore.**Pro herede vel pro possessore.**Pro donato.**Pro derelicto.**Pro legato.**Pro dote.**Pro suo.**De verborum obligationibus.*

A

AMPLISSIMO ET DOCTIS-

SIMO VIRO D. IOANNI MONLVICIO

EPISCOPO ET COMITI VALENTINO.

Dienfi, Jac. Cuiacius.

S.

B

Væ in hac schola, cuius precipua cura tua est, de iure civili docui, neque iuuentuti debere diutius, neque alium quàm te ad ea probanda arbitrum deligere possum. ac primùm si cur ea debeam, fortasse quæras, multæ causæ sunt, quas nisi ex meipso & aliqua in docendo accuratatione fideque mea pendrent, mihi non esset graue commemorare. Illas statim dixero libentius propter quas te solum arbitrum fero. Non amplectitur facile iuuentus nostra, cui ad vsum forensẽ & ad capeffendam Rempub. instruendæ damus operam, quæ ex hac doctrina traduntur, nisi commendauerit ea aut vulgi ad sensus quidam, aut, quod melius est, clarissimorum & spectatissimorum virorum auctoritas: ac sicuti rudes nummorum aestimatores, quibus quid adnumeratur, non antè sibi satisfactum putant, quàm per mensarium aliquem explorarint, an probi sint nummi: merito item iuris studiosi si quid quis ex hac scientia promat, id priusquam in arcam congerant, probari à probatis exposcunt. Ego vero ea in re nunc quem alium præter te mihi probatorem deposcam, non habeo. Frustra obrectatorum, si qui sunt qui nostris eant itineribus, iudicium requiram. Frustra aduersariorum qui à nostris deuia sectantur. συρφετώδη illum gregem Doctorum dico, qui nos nostram de docendi rationem aspernantur, abhorrent, nec secus ac sanguinem viperinum pestemque vitant. Scio non deesse alios, qui virtute & eruditione plurimum præstant, quos iure sumere, reiicere non nisi iniuria possim. Ceterum quem ex his anteponam tibi, non video. Eis solum te multo æquius omnibus honoribus prætulero. nam vt circumspiciam omnia, quæ in eo desiderantur, cuius iudicium expetitur, nec auctoritate par tibi quisquam in Reipub. maximis grauisissimisque causis iamdiu cognito & probato, nec cui de iuris scientia, vt de ceteris disciplinis limatius iudicium maiorque earum facultas existat, nullus qui veræ pietatis ac religionis, splendidius lumen Reipub. nostræ præbeat, porrigat, tendat. Te igitur ceteris, vt posui supra, honoribus omnibus merito prætulero. Tu vicissim si libenti animo huiusce rei arbitrium susceperis, & hæc quæ ex schola tua prodeunt, tua sententia comprobaueris, equidem currum nullum, infulam, lauream nullam cum vno verbo tuo cum mea laude coniuncto comparauero, idem illud & studiosis omnibus erit, sat scio, ὡς παρ τῆς θεμελιῶς ἑνός. Quod vt facias, quia maximè cupio, sic abs te, Amplissime Domine, maximopere contendo. Vale. Valentie Caucarum I I I I.

Kalendas Augusti.

E

1559.

G iij

IACOBI CUIACII

I. C. AD TITVLVM DE PACTIS, COMMENTARIVS.

AD L. I.

TABEO vnde inceptit Vlpianus nos quoque statim incipiamus, proponitur sub hoc titulo edictum de pactis conuentis, cuius sententia talis est, Pacta conuenta seruari, qua in re ius prætorium, vt Vlp. ait, cum iure naturali mirificè congruit. nam iuris naturalis pars est fides & veritas. Nihil autem est tam fidei congruum, quàm pacta seruare. Pacta igitur & naturali & prætorio iure seruantur. Iure prætorio exceptiones & liberationes pariunt, iure naturali obligationes & liberationes. Verissimum enim hoc est, ex pactis naturalem obligationem nasci, obligationem naturalem tolli. Nasci ostendit l. in his §. Imp. j. de solut. dum ex pacto ait vsuras naturaliter deberi, ex stipulatione ciuilitè. Tolli

l. Stichum. §. naturalis infra de solut. & l. qui exceptionem §. vlt. adhibita l. si non fortem. §. libertus infra de cond. ind. Rectè igitur Vlpianus Huius edicti, inquit, æquitas naturalis est.] Ius naturale æquitatem naturalem appellat, vt in §. thesauros. §. per traditionē. Inst. de rer. diu. & sanè ius naturale nihil aliud est, quàm ratio & æquitas, quam nobis innata quædam vis affert, & qua bestiis maximè præstamus. Idem & ius gentium dicitur in l. iuris gentium infra, quo in loco non tantùm contractus, sed & pacta iurigentium adscribuntur. Vt autem ius naturale, æquitas naturalis appellatur, ita non inficior, quin etiam possit ius ciuile, æquitas ciuilis appellari. nam & M. Tullius ius ciuile ita definit, æquitatē constitutam his qui eiusdem ciuitatis sunt ad res suas obtinendas. Plerumque tamen æquitatem cum dicimus, naturalem intelligimus. & id quod Aristoteles vocat *ἔπιεικὴς*, Cicero ad vnguem conueniens in Topicis, dum iuris tres esse partes ait, legitimam, conuenientem, moris vetustate confirmatam. Nec enim pars conueniens pertinet ad pacta cōuenta, sed ad æquitatem, vt repetita ab eodem in eodem libro diuisio in legem, morem, æquitatem, manifestò declarat. Sed illud nunc si quærat aliquis, an & iure legitimo pacta obseruentur, negabo. Iure enim legitimo pactum obligationem, liberationem, actionem vel exceptionem non parit: ideòque debitor, qui de non petenda pecunia cum creditore paciscitur, legibus aut iure ciuili non liberatur, iure prætorio liberatur. l. 3. §. 1. infra de constit. pecun. l. creditori. C. de pact. & hoc est quod Cornificius ait 11. Rhet. esse pacta, quæ sine legibus obseruantur ex conuentu. Sed quid est quod sequitur, Quæ iuri præstare dicuntur? Ita nempe pacta iusta existimari, vt iuri antecellere dicantur, vt ipsis legibus & iure publico iustiora esse existimentur. Extolluntur pacta comparatione iuris publici, & ne leges quidem ipsæ pactis creduntur esse iustiores. & ita illum Cornificij locum accipiendum esse similis locus apud Ciceronem indicat 11. de Inuentione. Pactum, inquit, est quod inter aliquos conuenit, quod iam ita iustum putatur, vt iuri præstare dicatur. Pactorum igitur æquitas tanta est, vt hac sola legibus præstare dicantur. Ceterùm

- A** Ceterum legum maior est vis atque auctoritas, nec enim pactis leges mutari possunt, ac sane licet ita vulgo dicatur propter æquitatem pacta iuribus præstare, tamen, si verum amamus, ut auctoritate sic æquitate superiora sunt iura. Illud nunc videndum est, cur ius civile pacta non agnouerit, ius prætorium agnouerit. Sunt omnium rerum quas natura profert certi modi, quibus aut enascuntur aut emoriuntur. nec enim temere & quouis modo omnia creantur, nec quouis modo intereunt, sed certis præscriptisq; modis. Similis est ratio earum rerum, quæ arte fiunt. Sume ex iure nostro patriam potestatem. Hæc certis modis acquiritur, Natura, Adoptione. Certis modis amittitur, Morte, Capitis minutione, Dignitate, Sacerdotio. Furore vel alio quouis modo non amittitur. quia certa est ratio, certus ordo cum acquirendæ tum amittendæ potestatis. & ideo rectè Vlp. in l. patre supra de his qui sunt sui vel alieni iu. Non potest, inquit, desinere quis habere liberos in potestate, nisi exierint liberi, quibus casibus solent. Nunc sume obligationem. Obligatio certis modis contrahitur, locatione, emptione, societate, commodato, deposito, mandato, pignore, mutuo, stipulatione. Certis modis tollitur, solutione, acceptilatione, nouatione, contrario actu, & (ut ait l. obligationum. §. i. infra de oblig. & act.) quod semel deberi cœpit, certis modis deberi desinit. Non ergo quouis modo contrahitur obligatio, non quouis modo tollitur. Certi modi constituendi erant, & verò recepti aut constituti sunt. ex his non est pactum, ideóque pacto exceptis quibusdam causis nec contrahitur, nec tollitur obligatio. Prætor tamen qui in hoc potissimum constitutus est, ut quoniam quæ sunt æqua, non possunt omnia legibus comprehendi, ipsius æquitatis sit sacerdos veluti quidam atque magister, naturali æquitate fretus iusta pacta seruat datis exceptionibus, atque ita fit, ut iure prætorio pacta obligationem tollant opposita exceptione, utque pactis sublatam obligationem posteriora pacta rursus per replicationem exsuscitent: & in summa, ut certa & finita est iuris legitimi regula, æquitatis infinita, ita tollendæ obligationis modi ex iure civili certi sunt, ex iure prætorio incerti & infiniti. Nunc ut eam ire viam pergamus quam præit Vlpianus in hac l. i. tradenda nobis est definitio pacti. Traditur autem definitio duplex, nominis & rei. Nominis definitio hæc est, Pactum dici à pactione, & inde quoque pacis deduci nomen. Pax enim pactionibus conficitur. l. in bello, in principio. infra de capt. & postlim. Cicero Philipp. x i i i. In quo pactio pacis lex sit seueritatis. Sunt quidam, qui inter pactionem & pactum differentiam esse profitentur, quibus ego non assentior. Sic enim existimo idem hæc omnia posse, pactum, depectionem, pactionem, placitum, pactum conuentum, pactum & conuentum, pactum nudum, pactum & consensum, pactum & condictum. tot namque idem modis variari animaduerti. In l. iurisgentium. §. sed cum nulla infra, nuda pactio dicitur quod alibi nudum pactum. Et quemadmodum nusquam pacta, ita nec pactiones contractus appellantur: ut qui scripserunt pactionis nomen latius pertinere quàm pacti, ubi id repererint nesciam planè. Ceterum pacta ideo nuda, itémque conuenta appellantur, quod sola conuentione solóque placito constant, nihilque præter nudam conuentionem habent. l. si tibi. C. loca. l. si diuisione. C. famil. circiscundæ nec verò
- E** quod nuda dicantur pacta, contrariæ appellationis aliam pactorum speciem comminisci oportet, sicut quia dicantur morbi quidam acuti, non ideo alij dicentur obtusi. quinimò asserimus nullum omnino pactum esse quod nudum non sit. Legitimum pactum, pactum nudum est. Lex contractus, pactum nudum est. Quod additur, nudum vel conuentum, ἄγυρον pacti est perpetuum, non διασολή, quasi sit aliud vestitum vel non nudum, vel non conuentum, vel, ut nihilo felicius tradidit Alciatus, iustum, qui in libris nostris iustum pactum non animaduertit nihil aliud esse quàm nudum, quod neque dolo malo, &c. l. iurisgentium. §. ait prætor. l. epistola. §. pactum. l. tale. §. i. infra hoc titulo l. Stichum §. naturalis infra de solut. l. cum emptor infra de resc. vend. Nunc ad rei definitionem veniamus.

- F** Et est pactio, inquit, duorum, &c.] Iidem illi qui differentiam statuunt inter pactum & pactionem, pacti hoc loco definitionem tradi negant. quod duplici ratione subruitur. Ac primum, ex arte hoc est ut definitio ὀνομαστικῆς rei definitionem præcedat, quam & in l. i. §. de iust. & iu. Vlp. secutus est, in qua definit primū nomē iuris, deinde naturā. Si igitur hoc loco preposuit idē Vlp. definitionem nominis pacti, ars exigit ut sequat definitio quæ pacti

naturam exponat. Tum verò eadem definitio in l. pactum. 7. de pollicit. pacto tribuitur. **A**
 Sed illi sic se ab l. pactum expediunt (de priori enim ratione nihil dicunt, quia nec cam animaduertunt) vt dicant in l. pactum, plenam pacti definitionem non tradi, sed constare eam tantum ex genere & ex vna differentia qua pactum à pollicitatione seiungitur, ex omnibus differentiis non constare. At quænam ista ratio est, Definitio pactiois constat ex eodem genere eademq; & sola differentia, qua illi quoque pactioem à pollicitatione secerni fatentur, & verum est. Quis porro hoc illis renūtiavit vel vnde hoc sumpsere hanc ex omnibus differentiis constare, illam non item? Sed eadem profecto est pacti & pactiois definitio, quia eiusdem rei. Errori illorum causam quid præbuerit exponam. In hanc pactiois definitionem contractum cadere arbitrabantur. Est enim hoc commune cum contractu, duorum pluriúmve in idem placitum consensus. Contra aliud esse pactum, **B**
 longe aliud contractum, nec vsquam pacti appellatione contractum significari intelligebant. quamobrem hanc definitionem pactiois esse non pacti professi sunt, atque ideo inter pactioem & pactum sine villo auctore differentiam statuerunt, & contractus pactioes quidem non tamen pacta appellari posse censuerunt. quod perinde est, ac si quis diceret fabri operam actionem appellari posse non actum. Vtrumque enim æquè absurdum & ineptum est. Ego sic statuo, Hanc esse perfectam propriamq; pacti definitionem, qua non tantum à pollicitatione pactum, sed etiam à contractu seiungitur. Id enim hæc definitio notat, pactum nihil aliud esse, quàm consensum duorum pluriúmve, nudum consensum, nihil nisi consensum. At contractus amplius quiddam est: duorum nempe pluriúmve in id consensus ex quo contrahatur obligatio. atque ita rectè *συνάλλαγμα* **C**
 Theophilus definit in extremo tituli de obligat. ceteriq; Græci Iuriscōsulti pactum, quod *σύμφωνον* vocant, fieri dicunt *ἔπι τῷ στήθει ἢ ἀφ' αὐτῶν*, id est, ad agendum aliquid vel transigendum. nam & transactio pacto fit. Contractum verò *ἔπι τὸ συνίστασθαι ἐνοχλῶ, ἢ τὸν ἕτερον τῷ ἑτέρῳ ποιῆσαι ὑπὸ νόμῳ*. Conuentio autem quam *συμβολῶν* vocant, genus est. nam & pacta & contractus conuentiones sunt. & hoc est quod sequitur in hac lege, Conuentionis verbum generale est, &c.] quod ideo *Ulpia*. tradit. quia in edicto Prætor ait, Pacta conuenta. Pacti igitur nomine exposito, reliqua erat conuenti explicatio. & Pactum quidem, vt diximus, species est, Conuentum genus. nam & pacta & cōtractus conuenta siue conuentiones sunt. Vt enim conuenire dicuntur homines, qui ex diuersis locis in vnum contrahuntur & veniunt, itémque flumina, quæ in vnum confluunt, quod **D**
 & Græci *συμβολῶν τῶν ποταμῶν* vocant, sic qui ex diuersis animi moribus in vnum consentiunt paciscendi vel contrahēdi gratia, conuenire dicuntur: idq; *συμβολῶν* appellant, & ea de re conscriptum instrumentum *συμβόλαιον*. Pacta igitur conuentiones sunt. consensu enim & quidem solo constant. Sic & contractus, qui consensu contrahuntur. Sed & qui re. nam & hi consensum in se habent. Et qui verbis, quoniam stipulatio sine consensu nulla est l. 3. §. vlt. 7. de oblig. & act. Varro lib. 5. de ling. Lat. Non respondet ille, inquit, statim qui dixit Spondeo, si iocandi causa dixit, neque agi potest cum eo ex sponsu. Denique conuentionum aliq; nomen proprium habent, vt emptio, depositum, stipulatio: alia nomina proprio vacant, & eæ vel causam habent, & contractus appellantur: vel causam non habent, & pacta dicuntur, siue pacta conuenta: quæ legitimo auxilio destituta, **E**
 seruaturum se Prætor hac parte edicti pollicetur.

A D L. II.

Conuenire, id est, pacisci possumus vel re, vel per epistolam vel per nuntium, vel tacite. Hic illorum opinio prima sese offert, qui idem putant esse, re conuenire, & tacite conuenire: quæ nobis statim ex hoc loco depellenda est. Sunt enim inter se maximè diuersa. Re conuentio fit inter presentes sermone & tractatu habito. Tacita, nullo tractatu habito. nec verò potuit sine vitio ab ista pactorum diuisione abesse illa expressim atque discrete inter præsentēs paciscendi ratio. quam tamen vt in ea desideretur efficiunt hi qui tacitum consensum & cōiecturam cum re & veritate confundunt: Contra quos etiam stant **F**
 Pauli verba. Cùm enim dixisset, *Labeo*, &c. non sic intulit, Denique etiam, vel, Proinde etiam, verum ita dixit, Sed etiam tacite. quæ verba superioribus aduersum genus adiungi manifestò demonstrant. Re igitur hoc in loco non est tacito consensu, sed tractatu habito & coram, ideoq; sic Græci vertunt rectè, *συμφωνῆις καὶ παρών*.

Vel

- A Vel per epistolam vel per nuntium.] Hi sunt inter absentes paciscendi modi, Epistola, Nuntius. Et alteri quidem pacisci nemo potest, Nuntius tamen pactiois esse pro alio quilibet potest. Fungitur namque nuntius epistolæ vice.
- Et ideo.] Hic tacitorum pactorum exempla traduntur quattuor. Primum est huiusmodi, si debitori creditor chirographum reddiderit. tacite enim conuenisse videtur, ne peteret. Non idem dicimus reddito pignore. quæ differentia & in legatis obseruatur. l. 1. §. ult. l. 3. §. de lib. leg. vbi citatur in hanc rem Iulianus lib. 40. Dig. Sed legendum l. x. Est enim ille Iuliani locus in l. 18. §. Titia. §. de mor. cau. donat. quæ sumpta est ex lib. 60. Facilis verò fuit huius notæ l. x. in x. l. conuersio. At causam quæro, cur redditio cautionis inducat remissionem sortis, redditio pignoris non item. Ioannes ait remissæ sortis coniecturam ex redditione pignoris non capi, quòd multæ aliæ utilitates ex redditione pignoris fingi possint. Ex redditione autem chirographi nulla nisi condonata sortis debita. quam equidem rationem valde non probo. nam & multæ aliæ utilitates ex reddita cautione fingi possunt. Cur enim in l. pecuniæ. C. de solut. certior maiorq; dicitur sumi probatio solutæ sortis ex apocha, quàm ex reddita cautione, nisi quia alius apochæ nullus est vsus, redditæ cautionis multæ causæ adfingi possunt. Potior illa erit ratio, quæ sumetur ex natura rerum. Sic igitur ratiocinabimur: Chirographo continetur principalis obligatio. Huius obligationis accessio quedam & *παρενθήκη* est pignus, vt fideiussor. Porro quæ admodum fideiussore liberato nihilomagus sortis obligatio perimitur, ita pignore liberato non ideo dicemus & principalem obligationem extingui. At reddito chirographo quo principalis obligationis auctoritas continetur, etiam si de ea soluenda nullus tractatus habitus sit, id tamen actum dicemus, vt soluatur chirographum, vt soluatur obligatio: eademq; ratione reddita cautione pigneraticia licet pignus redditum non sit, placet pignoris obligationem solutam videri l. creditricem. C. de remis. pig. Soluta autem principali obligatione, quod fit vt diximus iure prætorio per exceptionem pacti si creditor debitori chirographum reddiderit, consequitur statim & pignoris obligationem solui. & hanc quoque rationem Martinus & Hugolinus probant. Post explicatam differentiæ rationem, superest explodenda illorum opinio, qui reddito pignore ne ius quidem ipsum pignoris remissum videri tradunt. Quid enim dicant, non animaduertunt. Si redditum sit inuito vel ignorante creditore, fateor non solui pignus. l. quod debitori. C. de solut.
- D Sed si ex creditoris voluntate, pignus solui omni asseueratione confirmo. Si, inquam reddatur, Dari vtendum siue præcario concedi posse scio manente pignoris iure. Reddi autem quid est aliud, quàm retro ita dari vt eo loco sit quo fuit prius, quàm pignori opponeretur, id est liberum & solutum l. verbum. §. de verb. signific. Aut igitur non reddit creditor pignus, aut certè si reddit, pignoris obligationem resoluit.

AD L. IIII.

- Ponitur hoc loco secundum exemplum taciti pacti. Pignus non tantum expresso, sed etiam tacito pacto iure honorario contrahitur, puta de his rebus, quas conductor in prædia urbana intulit & inuexit. qua in re distat conductio prædiorum urbanorum à conductione rusticorum. nec enim inuenta in prædium rusticum tacite pignori esse videntur. §. Interdictum. Instit. de interd. l. 4. §. in quib. caus. pign. vel hyp. l. 5. C. cod. tit. Sed ea tantum quæ ibi nata sunt l. 3. C. cod. l. in prædiis. §. cod. tit. Longè dissimilis inter hæc duo conductionum genera videtur differentia poni in l. certi. C. de loca. quam pessimè quidam dum dispungendo peruertunt, id sunt adsecuti, vt meritò ab aliis non multo post reprehenderentur. Equidè voluntatis aut scientiæ nomine eo in loco non quidem omnino significari, sed expressam conuentionem adsignificari aio. quid enim voluntate domini induci exigimus, nisi de inductis aliqua inter eum & conductorem pacta pactio fuerit? Et ita voluntatis quoque verbum pactioem subindicat in l. Pomponius. §. in quib. cau. pign. & c. Maneat igitur superior illa differentia, cuius ratio si quærratur, sumenda est ex moribus Pop. Romani. Solebant in prædiis rusticis nata pro mercede obligari. l. si feruus. §. locaui. §. de furtis. In urbanis, inuenta. Quod autem erat in more positum, vt aliàs sæpe, in ius paulatim transit, & pro dicto habitum est sicubi dictum non esset. quod & ad eam de illatis pactioem trahi potest, quam præscribit Cato in lege oleæ pendentis & pabuli.

Secundum hæc.] Quia scilicet sine verbis tacitè conuentiones valent. Stipulari autem non potest, quia stipulationes tacitè non valent. A

Huius rei.] In stipulatione dotis inest hæc condicio, si nuptiæ sequantur, ideoq; nuptiis non sequentis quia defecit condicio, ipso iure stipulatio nulla est. Ante nuptias si petat maritus ex stipulatu, malè petat. nec quicquam interest, utrùm mulier an extraneus promiserit. Nec enim votorum festinatio facit, vt hæc minus in sit condicio in promissione mulieris, quàm extranei, quod tamen Græci tentarunt in annotationibus ad I. licet. j. de iur. dot. Est verò hoc tertium exemplum taciti pacti. nam condicio addita contractui, lex est siue pactio, qua formatur contractus.

A D L. V.

Conuentionis nomen hoc loco generaliter accipitur. Pertinet enim hæc diuisio etiam ad cōtractus. l. iuris gentium. j. At inelegans videtur, quòd duo genera quæ sunt, facit tria. quod est rem non diuidere, sed frangere. Sed hoc ita mox distinguitur, vt duo primùm ponantur conuentionum genera, publicæ & priuatæ, tum priuatarum item duo, legitimæ & iuris gentium. At videtur & hæc priuatarum diuisio esse vitiosa, videlicet quia tot quoque sunt partes publicarum conuentionum, qua ratione exagitat etiam Ioannes diuisionem iuris positam. in l. i. §. de iust. & iure. ciu. q; mole ita quorundam, qui in hunc titulum scripserunt, iudicia obruuntur, vt manus dare cogantur, & fateri Vlpianum disserendi elegantiam contempsisse. At diuisionem ita fieri, vt generum quæ ponuntur eadem sit materia nulla ars vetat. Et, vt de iure publico nō nihil dicamus, eius ferè partes eę sunt, B

ius feciale, ius augurale, ius Pōrificiū, ius Flaminii, ius quoq; Senatoriū partē esse iuris publici Plin. scribit VIII. Epist. Ex his & si nihil iuri naturali adscribi possit, pleraq; tamē iuri gentiū, nonnulla iuri ciuili adscribuntur, Bella, imperia, regna, fœdera, pax, induciæ, postliminia, legationes iuris gentium sunt. Violatur ius gentium violatione induciarū, vt Liu. ait lib. XL. & violatione legatorum. l. ult. j. de leg. & regno siue imperio minori fratri tradito. Iure enim gentium imperia maioribus cedunt auctore Lio eo. lib. & Iustino lib. II. XVI. XXXIII. ex quibus locis apud eundem Iustinum emendandum est initium lib. XXI. in quo ita vulgò scriptum est, Extincto in Sicilia Dionysio tyranno in locum eius milites maximum natu ex filiis eius nomine Dionysium suffecere, & maturam ætatem eius sequuti. Scripti habent, & naturam eius. Ego repono, & naturæ ius sequuti. Nūc publicæ cō- C

uentionis definitionem videamus. Publica, inquit, conuentio est, quæ fit per pacem. Datur nāq; pax in certas leges. l. in bello. in princ. l. si quid bello. l. si captiuus. j. de cap. & post. captiuorum fortè vel transfugarum reddendorum, aut urbium tradendarum. Per pacē, i. pacis causā, vt in l. 4. §. puto. j. de her. inst. per hyemis condicionem. Est autem, vt ex Petro Fabro viro cū dignitate, tum ingenio & eruditione clarissimo accepimus, in d. l. in bello, pro nihil, fortè an legendū, id. Alioquin nulla erit inter eos, qui bello & eos qui pace redeunt differentia, cuius tamen mox ratio adscribitur ex Seruio. Denique eo casu excepto vt induciarum l. postliminium. §. i. cod. tit. ita pacis tempore postliminium non est. D

A D L. VI.

Pacta omnia, vt initio exposuimus, quæ rationi cōsentanea sunt, iuris gentiū sunt. Ergo & quod legitimū dicitur pactum, iuris gentiū est. Cur ergo, dicit aliquis, pactū aliud legitimum, aliud iuris gentiū facis? Nihil verò est quod tam facilè expediri possit. Aliud est ius gentium, aliud ciuile. Quod ciuile est, plerumque & gentium est. §. venditæ. Instir. de rer. diu. Quod gentium, non continuè ciuile. Et hoc modo pactū legitimū etiam iuris gentiū est. Non omne tamen pactum quod iuri gentium conuenit, & legitimum est. quinimmodò remotis quibusdā pactis quæ legitima sunt, cetera solo gētium iure sustinentur. Ait autē Paulus conuentionem legitimā esse eam, quæ aliqua lege vel Senatūconsulto confirmatur. atq; ita fieri nonnumquā vt ex pacto actio nascatur vel tollatur. Et eius quidē generis pacti duo suppeditat exēpla XII. tab. leges. Vna hæc est, SI MEMBRVM RVPIT, NI F E

CVM EO PACIT TALIO ESTO: ex qua pacto ipso iure tollitur actio de mēbro rupto. quod & ad prætorias & legis Corneliæ iniuriarū actiones porrectū est. De altera hæc sunt Cornificij verba, Pacta sunt quæ legibus obseruāda sunt, hoc modo, Rem vbi pagūt oratione pagūt, in comitio aut in foro ante meridiē causam conicito. Puto in his verbis;

Rem

- A** *Rem ubi pagunt, oratione pagunt*, mendum subesse. nec enim sunt verba directa. Denique cum integram orationem illa conficiant, sufficientq; pacti legitimi exéplo, frustra ea quæ sequuntur, *In comitio*, videntur adiuncta. Apud Priscianum lib. 10. tribus in exemplarib. ita scriptum legi, *Rem ubi pagunt orationi pagunt*. itaque sic forsitan ille locus restituendus est, *ubi paguntor, ita ni pagunt, in comitio aut in foro ante meridiem causam conicito*. quod confirmant Quintil. lib. 1. cap. 10. & Scaurus lib. de Orthogr. qui hæc verba, **NI PAGUNT**, vel **ITA NI PACVNT**, auctores sunt in XII. tab. legi. & ex eo etiam apparet illa quæ à Cornificio referuntur verba, verè XII. tab. tribui. Sed ex Gellio id liquet magis, qui libr. 17. cap. 2. reliqua legis verba ita retulit, **ANTE MERIDIEM CAUSAM CONICITO, POST MERIDIEM PRÆSENTI LITEM ADDICITO, SOL OCCASVS SUPREMA TEMPESTAS ESTO**. Credo autè ea lege de lite pacta quædam probari certa ratione cõuenta, quæ si defuerit, iubet ante meridiem causam conici, id est, agi, vt Nonius interpretatur, Post meridiem secundum præsentem litè dari, Solem occasum supremum esse iuris dicendi tempus. Vix possunt dari alia exempla pactorum quæ lege vel Senatusconsulto adiuvantur, sicut nondum quisquam extitit qui bonorum possessionis vt ex legibus, in tanta legum & senatusconsultorù antiquorum vastitate idoneum exemplum protulerit. Sed ex constitutionibus nascitur actio ex nuda pollicitatione dotis. l. ad exactionem. C. de dot. promiss. quæ olim nõ dabatur nisi ex dictione vel stipulatione. Nuda pollicitatio, & nudum pactum significat. l. nuda. C. de cõtrah. stipul. acsi propriè pollicitatio accipiatur, & ex ea detur actio, multo magis dabitur ex pacto. Aliud
- C** exemplum sumitur ex Constitutione l. si quis argentum. §. vlt. C. de donatio. ex qua de pacto donationis nascitur actio. quod olim non obtinuit. Fuit namque necessaria mancipatio, vel traditio, vel stipulatio. Ex iure prætorio duo exépla sunt. Vnum pignoris quod iure prætorio pacto constituitur, & propriè hypotheca dicitur. Alterum constituti, quod Græci antiphonam vocant. Hæc pacta legitima quidam nuda non esse arbitrâtur. quod subruitur argumento pollicitationis nudæ de dote, quæ licet Constitutionibus confirmetur, nudæ appellationem non amittit.

AD L. IURISGENTIVM.

- D** Conuentiones iurisgentium aut contractus sunt, siue *συμβάγματα*, aut pacta. Contractus actiones patiunt, Pacta exceptiones. Ex contractibus alij nomen proprium habēt, alij proprio nomine vacant. Nomen proprium qui habent, hi sunt, Emptio venditio, Locatio conductio, Societas, Commodatum, Depositum, Mandatum, Pignus. Hi contractus iurisgentium sunt. Actiones eorum ciuiles sunt. Nomina quoque eorum propria iure ciuili prodita sunt. l. 3. §. de præscr. verb. Hypotheca & Constitutum nomina sunt honoraria, id est, à Prætoribus quibusdam pactis imposita. De stipulatione quid dicemus? an est iurisgentium? Et sanè si solum consensum & solam conuentionem spectas, quæ stipulationi inest, iurisgentium est. omnis enim conuentio iusta, iurisgentium est. & idè qualibet lingua stipulatio fieri potest. l. 1. §. vlt. §. de verb. ob. l. an inutilis. §. vlt. §. de accep. Si nomen spectas, iuris ciuilis est. Hoc verò commune est cum omnibus contractibus. Sed in stipulatione hoc amplius est, quòd si verba sollemnia & præsentia reorù, quæ in ea exigitur, & rationè cõcipiendæ eius spectas, mera est iuris ciuilis cautio, quamobrè quæ dicitur verborum obligatio, sub qua continetur etiam dictio dotis, & iusiurandum liberti, quoniam verborum sollemnium est obligatio, omnimodo iuris ciuilis est, & idè quaqua lingua fiat, sequenda tamen est formula latina. Contractus iurisgentium quibuscũque verbis fiunt, Stipulatio nõ item. Igitur verborum obligatio vna est ex his, quas iure ciuili introductas ait Hermog. in l. ex hoc iure. §. de iust. & iur. itemq; pactorum legitimorù obligatio. Est enim certis legibus introducta. Contractuũ obligatio non est certis legibus introducta. Sed an stipulatio contractus sit, videamus. Conuentionem esse cõstat. l. 1. §. vlt. §. hoc tit. Omnis porrò conuentio vel pactum, vel contractus est. Stipulatio non est pactum. Ergo contractus est. At contractus conuentio est, ex qua mutua obligatio nascitur l. Labeo. §. de verb. sign. §. 1. Instit. de aucto. tut. Ex stipulatione autè mutua obligatio non nascitur. Fateor ita contractum propriè definiri. Sed nos, cõtractum latius accipimus pro negotiatione, vel causa ex qua nascitur obligatio. Sic mutuuum cõtractus est. §. ius autem

gentium. Instit. de iur. nat. Sic dotis datio. l. contractus. j. de diu. reg. iur. l. exigere. j. de iud. **A**
 Sic arrarum datio. l. contractus. C. de fid. instrum. Pactum legitimum contractus non est.
 quia nulla ei negotiatio inest. Sed & doni datio contractus non est, nisi ei negotium ali-
 quod immixtum sit, puta *Dono ut Des, Dono ut facias*, quia nec conuentio est, sicut di-
 ctio & pollicitatio, ac precarium in l. contractus. j. de diu. reg. iur. non qua donationi, sed
 qua commodato simile est cōtractus dicitur. *Quid de transāctione dices?* Transāctio pa-
 ctum est non contractus. A contractu separatur in l. contractus. C. de fid. instrum. in qua
 sic legendum est ex libris veteribus, *Dationis etiam arrarum vel alterius cuiuscumque causæ, il-
 los tamen quos in scriptis fieri placuit. Transāctiones etiam, &c.* Contractum igitur sic definia-
 mus, Contractus est conuentio & negotium, ex quo obligatio contrahitur. Diuidamus
 sic, Contractus aut certus, aut incertus est. l. certi conditio. j. si cert. pet. l. 1. §. debitum. j. **B**
 de constit. pec. l. & vno. j. de accept. Certus est qui nomen legitimum habet. Incertus, qui
 nomine vacat, causa non vacat. Causa est datio vel factum. Ex certo certa & proprio no-
 mine prædita actio datur, velut empti, locati, pro socio, ex stipulatu, ex mutuo, rei vxorię.
 Ex incerto, quæ in factum ciuile dicitur & præscriptis verbis, & incerti. Incerta in Codi-
 ce, in Pandectis semper incerti, quia in id quod interest datur. A re enim quæ petitur, om-
 nes actiones vel certi sunt vel incerti. Si decem petantur, certi est actio: Si ius, incerti.
 l. 1. j. de vsufruct. leg. l. si binarum. j. de seru. vrb. *Æquè si id quod interest petatur, incerti
 est actio.* Hæc eadem & incerti conditio dicitur in l. duo. §. vlt. j. de precario. Præscriptis
 verbis cur dicta sit, Instit. 3. exposuimus tit. de locat. quod in hunc locum omnino trans-
 ferendum est, nec probanda illorum sententia, qui quod eius verba rei gestæ explicatio- **C**
 nem contineant, id ei nomen datum putant. hac enim ratione, In factum ciuile accom-
 modata legi Aquiliæ, immò omnes in factum actiones, præscriptis verbis appellabuntur.
 quod admittendum non est. nam non nisi ex conuentionibus præscriptis verbis actione
 dari constat. Actiones itaque in factum ciuiles, aliæ sunt præscriptis verbis, aliæ non præ-
 scriptis verbis. Sunt & in factum prætorix cùm edictales, tum decretales, & decretales
 quidem iuris nostri persequendi sunt extrema subsidia, ac latissimè patent, & est hic ferè
 omnium actionum ordo, Ciuile actio quæ nomen habet, In factum ciuile, quæ & utilis
 dicitur, præscriptis verbis aut non, Prætorix directa vel utilis ex edicto, De dolo, In factum
 prætorix generalis ex decreto. Nunc videndum est, cur actio præscriptis verbis dicatur in
 factum. Hæc est propria appellatio earum, quæ nomine vacant. Quæ proprium nomen **D**
 habent, ex facto dari dicuntur, vt furti, iniuriarum, damni iniuria. l. actionum. j. de oblig.
 & actio. Quæ nomine vacant, in factum, nimirum quia in factum concipiuntur. l. quod
 bonis. j. ad l. Falc. vel componuntur. §. 1. Inst. de excep. Factum, res gesta vocatur in l. cùm
 mota. C. de transāctionib. à Constantino sic definitur, *τὸ κεφάλαιον καὶ τὸ τῆς ὑποθέσεως
 ἀπὸτέλεσμα.* Ciuile autem dicitur non quod lege nominatim prodita sit, sed quia ad exē-
 plum ciuiliū actionum comparata est, vt actio præscriptis verbis, quæ datur ex Do vt
 des, proxima est actioni empti, quæ ex Do vt facias, similis locati, quæ ex Facio vt facias,
 similis mandati. aliàs est similis cōmodati, vt quæ ex precario datur. l. duo. §. vlt. j. de prec.
 Et generaliter actio præscriptis verbis ciuile actionis instar obtinet, eaq; ratione utilis di-
 citur in d. l. cùm mota. & interpretibus Eudoxio & Theodoro in l. 3. C. de donat. quæ sub **E**
 mod. & interpreti Thalelæo in l. 1. C. de pact. conu. Sed de huius actionis appellationibus
 hæcenus. Nunc quibus ea ex negotiis detur, toto, vt Paulus ait in l. naturalis, ob rem da-
 ti tractatu inspecto, recenseamus. Datur actio præscriptis verbis ex contractu Do vt des,
 id est, ex permutatione, quod nomen lege proditum nō est. l. 1. §. item emptio. j. de rerum
 permutat. Comparatur autem permutatio emptioni, & quæ ex ea datur actio actioni ex
 empto vendito: ideoq; vt ex multis vnum in quo inter se hæc duo negotia conueniunt
 proponamus, sicut in emptione periculum rei ad eum pertinet, qui pecuniam dedit, vt ré
 acciperet, ita in permutatione periculum est eius qui rem tradidit vltro vt rem accipe-
 ret. Nec obstat l. vltim. j. de condi. caus. dat. in cuius casu nec emptio, quia id actum est,
 vt res accipientis fieret quod abhorret à natura emptionis, nec fortè si Græci interpretes **F**
 ferrent qui me addubitare faciunt, permutatio contrahitur, quia in permutationem pec-
 unia non cadit, nec vlla alia obligatio, quàm ob rem dati re non secuta. Eo igitur casu
 nec ciuile negotium contrahitur, nec ciuili proximum, sicut & in articulo Facio vt des
 mox videbimus, exposito scilicet prius articulo Do vt facias, ex quo etiam dari actionem
 præ-

- A** præscriptis verbis locati conducti proximam constat, vt si rem dedi vt tabulam pingeres, si rem vel pecuniã vt intra certum tempus, vel simpliciter vt seruus manumitteres. qua in specie interpretes in l. naturalis. §. at cùm do, frustra obuiant Constitutionem Marci & Commodi ad Aufidium Victorinum. nam ea Constitutio in venditione dumtaxat locum habet, id est, si seruus ea lege venditus sit vt manumittatur. Porrecta verò etiam est ad donationem vt Obseru. i. cap. xxix. ostendimus, non ad negotium istud Do vt facias, de quo agimus, nisi si quasi pro pretio pecuniã dederò, vt manumitteres. Tunc enim breui manu à me tibi manumissionis causa seruus traditus videtur. At finge, Dedi tibi Stichum, vt Pamphilum manumitteres, manumisisti Pamphilum, mox tibi Stichus euictus est. quæro, qua tibi in me actione succurratur? Si sciens alienum Stichum dedi, Iulianus tibi dat actionem de dolo, si ignorans, actionem in factum prætoriam. Dat igitur actionum extremas quasi deficiunt primæ. quod Mauriciano displicet, qui ad Iulianum notas scripsit. l. sed & si quid. §. quid ergo. j. de usufr. l. 35. j. de rei vindic. Putat enim utroque casu in factum ciuilem præscriptis verbis dandam, quia hoc ciuile negotium siue *Κυάλλαγμα* i. contractus est, Do vt facias. Proinde subsidiariis actionibus De dolo vel in factum prætoriam locum non esse. Hoc Ulpianus in hac lege, quod & ita Paulus proposuerat in l. naturalis. §. sed si dedi: Verùm addidit Iuliani sententiæ à Paulo relata, ex nota Mauriciani Tribonianus vocem, *Ciuilem*. quod imperitè factum est. nam si in ignorantem datur actio in factum ciuilem, hæc eadem danda est etiam in sciẽtem non de dolo: vel contrà, si in sciẽtem datur de dolo, necessariò in ignorãtem danda est in factum prætoriam. id ex ordine actionum, qui certissimus est, quemq; nos exposuimus supra, liquet satis. quamobrem & in l. qui seruandarum. in prin. j. de præscr. verb. in factum actionem pro prætoriam non pro ciuili accipiemus necessariò. Porro amouenda est Fulgosijs defensio, qua Iulianum tueretur, quasi is senserit de actione in factum ciuilem à Prætore danda, Prætorem tam ciuiles quàm proprias actiones dare. nam ex adiuncta actione de dolo, quando eius qui Stichum dedit dolus intercessit, apparet eum in ignorantem omnino actionem in factum prætoriam dedisse. Denique verò simile est non fuisse repræhensum à Mauriciano Iulianum, quin is manifestò de danda in factum prætoriam actione perscripssisset. Hanc Triboniani ea in re culpam & certissimum actionum ordinem primus notauit. Sed & eam vocem ex nota Mauriciani Tribonianum adscripsisse, quo modo & in Nouel. lxxxvii. nota Marcelli Iuliano adscribitur. & in l. 2. §. idem Labeo. j. de aq. plu. arc. nota Pauli Labeoni, & in l. pen. De iu. cod. nota Ulpiani Marcello. Itẽ quod sequitur de articulo, Facio vt des. Magna quæstio est, cur ex eo datur de dolo non præscriptis verbis. in qua hoc imprimis cõsiderandum & obseruandum est, separari articulum Facio vt des, ab illo Do vt facias, neque hunc cum illo conuerti. Hoc verò facere rationem ineũdarum conuentionum. nam & à quo incantur, & quo verbo semper spectandum est. quæ res facit, vt in negotio locationis & conductionis, idem qui hinc est locator, illinc sit conductor: exempli gratia, si te incunte tale negotium mecum contrahatur, tu locator es, ego conductor, & e contrario, veluti si das mihi nauem vtendam constituta mercede certa, tu locator es, ego cõductor, si verò ipse do tibi merces vehendas, ego locator sum, tu conductor: quod pluribus exposuimus Obseru. 2. cap. 28. & 3. cap. 2. Non idem homo semper init locationem & conductionem, sed semper idem verbum, Do scilicet. Itaque hoc negotium, **DO SCYPHOS, VT TABULAS PINGAS**, rectè locationi cõparatur. Cõtra quod ita initur, **TABULAS PINGO, VT SCYPHOS MIHI DES**, locationi comparari nõ potest. Sed neque aliud est negotium ciuile cui comparari possit. ea re non datur ex eo actio præscriptis verbis. nec enim datur hæc actio, nisi ex negotiis, quæ vicina & proxima sunt ciuilibus habentibus nomen. Cõfugiendum igitur est ad subsidiaria iudicia, De dolo & in factum prætoriam. De dolo dari traditur in l. naturalis. §. quod si faciam. & in l. solẽt. (in cuius extremo, *Nisi* corrigit, vt in l. si mihi purè. j. de legat. 2.) j. de præscr. verb. & in l. cùm proponas. C. de dolo. in cuius specie manumissa, aut quod absimile non est, tradita est ancilla manumittendi causa, vt seruus acciperetur. & in l. permisisti. §. vlt. De præscr. verb. Quòd si de dolo datur vbi dolus arguitur, abscedente dolo in factum prætoriam dari cõsequens est. Hic enim est actionum ordo, hæc consequentia perpetua. Neque his quicquam obstat l. cùm mota. C. de transact. nam in eius specie ita res ab initio conuenta proponitur, **DAFO PARTEM BONORVM, VT A LITE DISCEDAS**. Hanc verò conuentionẽ

etiam si prius ipse à lite discedas quàm ego dederò, hoc est etiam si me in faciendo ante-
 uertas, non peruertis tamen. & hoc est quod ex antiquis interpretibus quidam dicunt, **A**
 Conuentiones aestimari ex initio non ex implemento. quo nec est verius nec melius quic-
 quã. alioquin dato Stichò Páphili manumittendi causã, & Páphilo manumisso, cuius
 Stichò, quia quod euincitur pro non dato habetur, si initium non spectas, videbitur hoc
 negotium cœpisse à manumissione Pamphili non à datione Stichi. quod pugnat cum l.
 naturalis. §. sed si dedi. eademq; ratio seruetur in specie l. 3. §. quinimmo. j. de cond. caus.
 dat. & l. si tibi polienda. & l. si gratuitam. §. i. j. de præscr. verb. & hoc nisi quasi principium
 in his quæstionibus nobis proponamus, sæpissimè aberrabimus. Transeamus ad articulũ
 Facio ut facias. Ex eo dari præscriptis verbis constat mandati similem. qua de re tractatur
 in d. l. naturalis. §. sed si facio. Est in eo §. ille tantum locus obscurior, Possum enim tibi **B**
 mandare, ut & custodiam mihi præstes. quem Bartholomæus Fayus V. C. in Iuris prudẽ-
 tia omnium facillè princeps, ad Connanum planè & perspicuè exponit ita, ut possit man-
 dato inferi depositi lex. l. i. §. quod si rem. j. de pos.

Si ob maleficium.] Dicitur est §. ex conuentionibus, quæ transeunt in contractus
 proprium nomen actiones dari. ergo ex stipulatione actio dabitur. nam stipulatio con-
 uentio est, eiusque nomen legitimum. Sed si ob maleficium ne fiat promissum sit, non
 datur actio ex stipulatu. quia ex parte stipulatoris turpitudine versatur. eademque ratio-
 ne de re turpi mandati, vel pro socio non contrahitur obligatio. Sic verò hic §. superiori.
 bus cõnectendus est. Mox dicetur de pactis, quorum virtute explicata, illud etiam ad ex-
 tremum adiicietur, turpia pacta non seruari. Difficiliorem casum posuit, Si ob maleficiũ **C**
 ne fiat. nam si ut maleficium fiat, omni ex parte turpitudine versatur.

Sed cum nulla.] Dicitur est §. de contractibus, quorum alij nomen habent, alij cau-
 sam. Nunc de pactis dicere instituit. Hæc neque nomen habent, neque causam, ut si ita
 conuenerit, D A B O S T I C H V M T I B I, T V M I H I P A M P H I L V M, vel ita, D A -
 B O T I B I S T I C H V M, T V M I H I I N S V L A M F A C I E S. Conuentionem ma-
 nifestam habent. At propter conuentionem solam populi Romani iure actio non datur,
 exceptio tamen & replicatio datur ex Prætoris edicto, quo se pacta seruaturum pollice-
 tur. Ergo ex pactis actio non datur. quod regulam iuris vocat in §. ut puta. j.

Nulla subest causa.] Accurrit rectè causam accipit pro datione vel facto, atq; idè &
 pactũ ita describit Cõstan. *ὡς ἢ μὴ παρηγορησται δόσις, ἀλλὰ μόνον στυγὴ ἐπὶ δόσις*, rectissimè. **D**

Quinimmo.] Interdum pacta actiones pariunt, ut quæ legitima sunt. Interdum etiã
 contractus & contractũ actiones formant, ut quæ cõtractibus adiiciuntur, quæ proprio
 vocabulo leges appellantur, sicut lex commissoria. Hæc quidam putãt non esse nuda: qui
 conuincuntur huius loci auctoritate. Cũ enim dixisset ex nuda pactio exceptionem
 dari, subintulit, *Quinimmo*, &c. quibus verbis significat actionem etiam à nuda pactio-
 ne cõtractui adiecta formari. denique nulla est pactio non nuda, ut diximus in l. i. Cete-
 rùm formatur contractus atque actio pro qualitate pacti, atque ita fit ut non eadem sit
 omnium emptionum forma. namque ut alia atque alia sunt pacta, sic variatur emptio-
 nis forma. & hæc sanè vis est pacti magna, ut contractus naturam mutet, augeat, minuat,
 ut contractum forinet, transformet, reformet. Hæc his verbis solet Harmenopolus ex-
 primere, *ἀμείβεαι, τυποῖ, μετα τυποῖ*, Iustinianus *χρονίζεις* in Nouel. c xxx v i. Hoc verò de
 eo pacto dico quod apponitur ex continenti, id est, ut Græci interpretantur, *σὺλχρόνως τῆ*
συστάσει τῆς συναλλαγματος, vel, ut dicitur alibi, in ingressu contractus, in initio, in exordio.
 Nam quod ex interuallo adiicitur, non format actionem. Quod ex continenti adiicitur,
 inest, insitum est, inhæret contractui, nec eius exceptionem opponi necesse est. Quod ex
 interuallo, non inest, & eius exceptionem opponi necesse est, ut si in venditione ab initio
 conuenerit, ne venditor de euictione teneatur, ipso iure, si ex interuallo, per exceptio-
 nem tutus est venditor. Rursus si conuenerit ab initio, ut venditor fatisset de euictione,
 in id emptori ex empto actio dabitur, non si ex interuallo. Similiter in deposito vel pre-
 cario, si initio conuenerit, ut depositarius vel is qui precariò rogauit, etiam periculum **E**
 præstet, augetur contractus natura, & ut fiant quæ pacto continentur, ex ipso con-
 tractu competit actio aliter atque si fuisset perfectò iam contractui additum pactum.
 Pactum igitur ex interuallo interpositum, contractum vel actionem non format,
 quippe cum iam contractus sit vsquequaque perfectus, dum pactum interponitur.

Pactum

A Pactum ex continenti appositum format contractum, format actionem ipsam quæ ex cōtractu datur, vt ecce quod initio dos videbatur, lex dotis in emptionis causam adducit. l. cūm dotem. C. de iure dot. Lex commissaria, lex redhibendi oblato pretio, lex quoque illa vulgaris, vt si displicuerit, res sit inempta, vt non venditio, sed negotium aliud nomine vacans contractum videatur ex quo sit danda actio præf. verbis. Sed Principibus placuit ex eis conuentionibus dari ex empto vendito actiones. nec omnino venditionem transformata[m] videri l. 2. C. de pact. inter empt. & vend. l. si conuenit. j. de resc. vend. (vbi quæ refertur Sabini sententia verior est) l. Labeo. j. de cōtrah. empt. l. si fundus j. de lege commif. Numquam verò accidit vt sit ex contractu vna actio, ex lege alia.

B In bonæ fidei iudiciis.] Imperator in l. in bonæ. C. eod. ait, in contractibus. Sed idem est in quasi contractibus & omnibus actionibus bonæ fidei. An & in stipulationibus strictis? Ex parte actoris in stipulationibus tantumdem dicere non ausim. nullum enim in libris nostris locum inueni, quo id probari possit. nam l. lecta. j. si cert. petat. ex parte tantummodo rei pactum stipulationi inesse probat, & l. petens. C. de pact. de pacto loquitur stipulatione confirmato, non de stipulationis lege. quinimo his, qui & ex parte actoris pactū stipulationi inesse affirmant ex continēti factum, hic locus aduersatur & l. in bonæ fidei. Est ergo hac in re differentia inter iudicia stricta & iudicia bonæ fidei. nam & quo casu pactum ex interuallo factum iudicio bonæ fidei inest, stipulationi non inesse constat. l. 3. j. de rescind. vend.

C Vt puta.] Pactum ex interuallo subsecutum nec parit nec format actionem. Hoc tribus exemplis Vlpianus dilucidum reddit. De primo primū dicamus. Pacta quæ fiunt initio dandæ vel ampliandæ dotis de dote præsentis reddenda soluto matrimonio, formant actionem dotis, & interdum vt dotis datio in emptionem vel aliud negotium quod lege nominatum non sit transformetur efficiunt. l. cūm dotem. C. de iur. dot. l. 1. C. de pac. conu. Quod si nec detur, nec ampliatur dos, cūm ita paciscuntur, hoc pacto dotis actio certè non formatur, nisi cūm ita paciscuntur ante dotem datam, collata pactio[n]e in tempus dandæ dotis, quoniam dationi dotis ea pactio coherere videtur. l. Attilicinus. j. de pac. dot. Post diuortium dos nec datur nec ampliatur. Igitur post diuortium ea pactio si pacta sit, certè nullo modo ad actionem prodest. Ante diuortium, actori quandoque prodest, puta si ampliatione dotis fuerit adiuncta. In ipso diuortio pacta quæ fiunt, etiam ex parte actoris insunt. Diuortium est contractus l. si vxor. j. de iudic. Secundum exemplum est de actione tutelæ, Ait.

D Et si in tutelæ actione.] Quidam sic interpretantur, in tutelæ administratione. quod non probo. nam vt supra, post diuortium, mox post emptionem pacta non inesse ait, ita & post tutelam hoc loco. Dum nascitur & inchoatur actio tutelæ, si pactum interuenerit, ex parte actoris inest. l. nec ex prætorio. j. de diu. reg. iur. Sin autè postea, non inest, vt si postea conuenerit legitimis ampliores vsuras præstari. Legitimæ vsuræ pupillares fessissæ sunt, exceptis quibusdam causis, ex quibus centesimæ sunt. Tertium exemplum est de actione empti & venditi. Post perfectam venditionem si pacta fiant de non præstanda euictione vel de præstanda satisfactione ob euictionem non insunt. Hæc fiunt de adminiculis, non de his quæ sunt ex natura siue substantia contractus. Adminicula dicimus euictiones, arras. Substantiæ attribuimus, rem, pretium, consensum. Huc pertinent quæ scripsimus Obs. 2. cap. 15.

E Adeo autem.] Pacta quæ ex interuallo fiunt, nonnumquam insunt, & actionem formant, vt si post emptionem de eo conueniat aliquid quod attingat substantiam contractus, integra videlicet re, id est, neque pretio dato, neque re tradita. Arra etiam vel fideiusorine datus sit, vt res integra videatur, non exigimus. Sic verò sit pacto postea interposito, vt discedatur in totum ab emptione. l. ab emptione. j. hoc tit. vt ipso iure tollatur actio empti & venditi. l. 3. j. de resc. vend. vel vt pars tantum vendita remaneat, vel vt augeatur minuaturve pretium quasi renouato contractu. l. pacta. j. de contrah. empt. l. 2. j. de resc. vend. Sed quomodo insunt hæc pacta contractui, quæ nouum contractum inducunt? Hoc Vlpianus ait dici non insubtiliter. reformatur enim & repetitur cōtractus potius quàm renouatur. & ideo rectè ait, quodāmodo quasi. Vulgaris opinio hæc est, nouari contractum. Subtilis, reformari, corrigi, in meliorem formam reduci.

F Exceptiones.] Obseru. 2. cap. 5. reposui, *depektiones*.

Ex eodem.] Constantinus, *χρὶ τὴν φύσιν τῆς συναλλαγματος.*

A

Vnde illud.] An idem rursus inculcatur? Minimè verò. Suprà dixit, vt in totum, sic & pro parte tolli emptionem posse, quod fit si ita conueniat, vt pars fundi inempta sit. Adiecit, reformari quoque in totum emptionem posse. ex quo nunc colligit & in partè reformari posse, vt si conuenerit de partis minuendo vel augendo pretio. & hunc sensum esse indicant hæc verba, quasi repetita. Hoc enim est ac si diceret, nō quasi noua emptio sit. Repetere est reformare & retro agere. l. 2. j. de resc. vñd. Tum proponit ex Iuliano speciem qua ostenditur quemadmodum pacto pars emptionis tollatur.

Ex alio contractu.] Qui consensu solo non perficiatur.

Ait Prætor.] Addidère Prætores quondam, *Νεε γι*, teste M. Tullio. sed postea detracta est vis mentio. nam quod vi fit, id dolo quoque fit. Si ergo dolo aduersarij pactioem fecero, hanc Prætor non tuetur, sed dat replicationem doli mali. Aduersus leges.] Aduersus leges fiunt, quæ fiunt contra legum verba. In fraudem legum, quæ contra sententiam. His etiam verbis, *Neque quo fraus.*] Ulpia. in §. siue autem. ostendit post pactioem inhiberi dolum. fraus enim fit huic parti. *Neque dolo malo.*] Si initio quidem non adhibeatur dolum, sed postea. quamobrem si is qui postea dolum adhibuit vtatur exceptione pacti, ei nocebit exceptio, id est, replicatio doli,

Seruabo.] Seruare est tueri: quod fit vel actionibus vel exceptionibus. l. inter. §. i. j. fam. ercisc. At pacta non actionibus sed exceptionibus datis Prætor tuetur. Ex pactis enim in ciues Romanos actio non datur.

Pactorum.] Pactum in personam fit, quotiens ne à certa persona petam pacifcor. In rem, quod generaliter ne petam. Sic actio, seruitus, mora, iusiurandum aut in rem aut in personam dicitur. Seneca in Ludo, *Ne videar in personam, non in rem dicere sententiã.* Pactum in rem heredibus prodest, & his omnibus, quos liberari pacifcentis interest, Pactum in personam non item. Vtrum autem pactum in rem fuerit, an in personam, facti potestas est.

Non minus.] Similis est scribendi ratio in l. solidum. j. de solut. l. ab hostibus. §. non minus. j. ex quib. caus. ma. & in eis locis quos notauius Obseru. 3. cap. 5.

Sed si fraudandi.] Cur Prætor non adiecerit, *Neque fraudandi causa*, quæritur? fraus damnus est, quod vel mala fides aduersarij, vel ipse euentus rerum adfert. Si fraudor aduersarij mala fide, dolum est, vt si per fallaciam debitoris ei sortem remisero. Dolum autem edicto comprehenditur: itaque non fuit necesse hac ratione allatam fraudem notari magis edicto. Quod si re ipsa læsus & fraudatus sum, non dolo aduersarij, vt si nulla debitoris arte circumscriptus vltro ei sortem remisero, æquum non est irritam remissionem fieri. quod enim bona fide gestum est, etiam si id sit alterutri fraudi, dissoluendum non est. Pacta ergo iusta Prætor seruat, etiam si alterutri pacifcentium ea fraudi sint, seq; inuicem fraudare pacifcentibus licet sine dolo malo. quod & in emptione ac locatione receptum est, non in societate. l. 3. §. vlt. j. pro socio. Fraus potest esse sine dolo. De definitione doli scripsimus in tit. de dolo.

Siue autem.] Exposui hunc locum in §. ait Prætor. 3. Exceptionis verbo significatur replicatio, vt in l. is qui. j. de leg. præst. l. apud. §. si quis pupillo. j. de dol. exc. l. nam postea §. si minor. j. de iureiur.

Quod ferè.] Pactum tria significat, nudam conuentionem, nudæ conuentionis instrumentum, & vt Constantinus ait III. Epit. *τὸ ἀπὸ συμφωνίας τῶν δέ πινος ὀφειλόμενον*, vt in Nou. c x x. l. 3. C. de obs. à pat. præst. Hoc loco pacta pro instrumentis Accurs. accipit rectè. Solet autem in vna instrumentorum parte ita scribi, *ROGAVIT ILLE, SPOPON- DIT ILLE.* Hæc verba pro stipulatione accipiuntur, quæ solet subiici pactis, nisi contrarium proberur. nam & pro pacto accipi possunt. Verum hîc statim meritò quis dubitauerit, qua re discernatur pactum ab stipulatione? eadem enim verba vtrique cōuentioni congruenter aptantur, ac sicut in stipulatione ita & in pacto interuenit interrogatio & responsio. quod ita definiendum est, In tractatu pactorum fieri quidem interrogationes & responsiones. Hic tamen tractatus non est spectandus, sed eius conclusio. nam si id de quo conuenimus inter nos, ego rogem, tu spondeas, stipulatio est, nisi si alia fuerit mens nostra, nam si discedimus vt pacti, pactum est non stipulatio. Sic verò & in tractatu emptionis interueniunt interrogationes & responsiones, sed finis tractatus spectatur & conclusio.

- A** clusio. deniq; animo & cōclusionione tractatus pactū ab stipulatione discernendū est. Idem enim est tractatus, sed non eadē cōclusio, idē animus. Ex stipulatu.] Actionē ex stipulatu generaliter accipit vt in l. rescriptū. §. si pacto. 7. quod notauimus Inst. 3. tit. de ver. obl.
- S**i paciscar.] Vlpianus ducit nos per varia exempla pactorum quæ seruantur, vel non seruantur. In primis tale pactum seruatur, ne iudicati agam, ne incensarum ædium agam. Vlpianus ait, proiudicati, quo modo & eiusdem Tribunalium libri Protribunalium appellantur in indice Pandectarum, & ita etiam legendum est ex vet. librorum fide in l. repetita. C. de episc. & cler. l. consulta. C. de testam. Incensarum ædium actio est in duplum ex x i i. tab. vt ostēdimus lib. v. Sentent. Pauli tit. 3. Hanc & superiorem, quæ iudicati est, Vlp. ait excludi pacto conuento. Sequitur, Si paciscar ne operis noui, &c.] Sine Pre-
- B** tore fit nūtiatio noui operis, quam qui passus est, edicto prohibetur ædificare, nisi remissionem impetrauerit vel satisfecerit, & hoc est hac in re pretoris iussum, imperium, iurisdictionio. l. prætor. §. i. 7. de nou. op. nun. Post nuntiationem litigatores ad Pretores eunt. l. i. §. & post operis. 7. eod. nisi conueniat ne nuntiator nuntiationem exequatur. d. l. i. §. inde quæritur. Hoc enim pactum valere placet si opus fiat in priuato. quod si fiat in publico, quo casu omnibus nuntiandi ius patet, non licet pacisci, ne quid fiat contra Remp. nec repellētur alij si nuntiare vel nūtiationem exequi velint. Qui pactus erit, repelletur, quia quātum in se est prodidit causam publicam. nec obstat l. 3. §. si is cuius. 7. de sep. vio. quoniam ibi pactus non est, & vt maximè pactus sit, de re familiari non publica pactus est, scēque ipsum potius quàm Remp. fecellit. Eadem verò ratione non valet pactum ne agatur
- C** interdicto Vnde vi, si vis facta sit in loco publico. l. si vnus. §. pacta. 7. si in priuato, valet. & generaliter de re priuata & familiari pacta valent. Nam, inquit, & de furto pacisci lex permittit.] Legem x i i. tab. intelligit. & hoc quidem pacto ipso iure tollitur furti actio sine exceptione. l. si tibi. §. i. 7. quoniam legitimum pactum est. Eadem lex de iniuriis pacisci permittit. Nulla verò lex est, quæ de damno iniuria, de bonis raptis pacisci permittat. quamobrem si de eo pacta pactio fuerit, non tollitur Aquilia vel Bonis raptis nisi posita exceptione pacti. Sequitur, Sed & si quis paciscatur ne depositi agat.] Si quis paciscatur se si fortè quid deinceps deposuerit vel commodauerit depositi vel cōmodati non acturum, verius est cōtra ius publicum pactio fieri, atque ideo inutilem esse, non secus ac si ita pactus esset, se testamentum non facturum, se ab intestato hereditatem patris non vindicaturum. l. ius publicum. 7. Sed si perfecto contractu paciscatur ne depositi vel commodati agat, de iure priuato paciscitur, & ideo pactū valet. Et generaliter.] Scripsimus de hoc loco lib. i. Obser. cap. x x i i i i.
- S**i ante aditam.] De pacto tractare incipit factio inter creditores & heredes scriptos. Tria verò sunt heredū genera, Necessarij, Sui, Voluntarij. Necessarij separationis, Sui abstentionis, Voluntarij repudiationis beneficium habent. quæ res efficit, vt cum eis nonnunquam creditores paciscantur in partem crediti. Cum voluntariis, vt eos inuitent ad adeundum. Cum suis vel necessariis, vt eos inuitent ad miscēdum se. nam post aditionem vel immistionem, repudiationis, abstentionis, separationis beneficium cessat. qua ratione & olim bonis debitoris vendundis magistro constituto, ad emptores prouocandos pro-
- E** scribebant certa se crediti parte paratos decidere, auctore Theophilo in tit. de suc. quæ fieb. per bon. vend. Ceterum aut purè sunt illi, aut sub condicione heredes scripti. Si purè, cuiuscumque generis sint, inter eos & creditores facta conuentio valet, quin & si mandato vel dolo creditorum adierint aut miscuerint se, mādati in eos vel de dolo actionem habent. l. si hereditatem. in fin. 7. mand. l. apud. in princip. 7. de do. exc. l. vlt. 7. de dolo. Si sub condicione, pactum etiam cum eis factum valere placet, quia licet interim adire vel miscere se non possint, tamen in ea causa sunt, vt bonorum possessionem secundum tabulas agnoscere possint. quod tamen in necessario videbatur non posse consistere. nam seruus qui ante condicionem institutionis paciscitur, in seruitute paciscitur. quod autem seruus in seruitute gerit, ei post libertatem neque obest neque nocet. Ac sanè hoc casu
- F** non pacti, sed doli exceptio ei prodest: sicut filiofamilias instituto, ante aditam iussu patris hereditatem, & ante emancipationem paciscente cum creditoribus, post emancipationem adita hereditate, non pacti sed doli exceptio prodest. Similes ex sunt species. nam vt eorum quæ seruus gessit in seruitute, ita eorum quæ filiofamilias gessit cum esset in familia patris, ratum postea nihil est. Sed sicut filiofamilias datur tamen doli exceptio,

ita par est eandem seruo dari. & est similis æquitas in l. i. §. si seruus. j. de exc. rei vend. & l. A
 quidam. j. de hered. instit. Additur in hoc §. filiofamilias doli etiam exceptionē prodesse, si
 viuo patre cum creditoribus paternis pactus sit. cui pactio generi obstare videtur l. qui-
 dam. §. vlt. j. de donat. Sed ibi largitur de bonis viuentis, hinc exponerat bona viuentis.
 Hodie tamen.] Valere dixit pactum quod fit inter heredes & creditores, antequam
 acquisita sit hereditas. Nunc ait, *Hodie*, id est, ex rescripto Diui Marci qui huic rei primus
 formam certissimam dedit, ita rectè talem pactioem fieri si conuenerint creditores in v-
 num cum heredibus decidendi causa, & consenserint, vel si dissentiant si interposuerit
 Prætor decretum ex sententia maioris partis. l. si præcedente. §. Lucius. j. mand. Decretū
 efficit, vt ceteris pactum noceat. Ante rescriptum Marci ceteris pactum non nocebat.

B

A D L. MAIOREM.

In rescripto D. Marci, de quo superius tractare incepimus, maior pars non accipitur ex
 numero personarum, vt in iudiciis, in quibus licet impar sit prudētia, par omnium ius est,
 sed ex modo, quantitate, cumulo debiti: vt si duo sint, quibus debeantur mille, tres qui-
 bus quingenta: non quod his, sed quod illis visum fuerit Prætor sequetur. Quod si par
 sit quantitas, vt si septem sint creditores ex paribus quantitatibus, tunc maiorem partem
 ex numero personarum accipimus. quod igitur quattuor deciderint, id erit ratum. Sed si
 par sit & debiti quantitas & creditorum numerus, eorum sententia præualebit, qui digni-
 tate præstabit. quod & in iudiciis obseruandum esse quidam putant, & in respōsis pru- C
 dentum ex Constitutione Theodosij vincit ea pars, in qua fuerit Papinianus, qui vt sin-
 gulos vincit, ita cedit duobus. Quod si omnia sint paria, humaniorem sententiam sequetur
 Prætor, eorum nempe qui plus ex credito remittunt. & sic in iudiciis cum æqualis est
 sententiarum numerus, ea præponitur, quæ pro reo facit, pro libertate, pro testamento
 defuncti. l. inter pares. j. de re iudic. l. lege. j. de manu. l. si pars. j. de inoffic. test. Augustinus
 de ciuitate dei lib. 18. c. 10. In Arcopago vbi paris numeri sententiæ fuissent, præponi ab-
 solutio damnationi solebat. Ceterum vt omnia in summa comprehendam in hac specie
 quam tractamus, vincit quantitas non numerus, numerus nō dignitas, dignitas non hu-
 manior sententia.

A D L. SI PLURES.

D

Non semper numeranda sunt capita creditorum. plures enim nōnumquam vnus cre-
 ditoris loco sunt, vt plures rei stipulandi. quia vna est obligatio. Item plures argentarij,
 quorum nomina simul facta sunt. Alia est obligatio, quæ fit stipulatione, alia nominibus.
 l. i. j. de annuis leg. Cum ex mensæ scriptura pecunia numeratur, nominibus contrahitur
 obligatio. Cum ex arca, ex domo, vt in l. lecta. j. si cer. pct. & l. quidam. j. de constit. pec. per
 stipulationem. Donatus in Phormione, Hodie, inquit, additur chirographis, Domo ex
 arca sua, vel ex mensæ scriptura. Et sic in l. idem. l. si vnus. j. hoc tit. l. si duo. j. de recep. qui
 arb. dum argentariis stipulatores vel promissores comparantur, hi duo notantur contra-
 hendæ obligationis modi. Plures autem stipulatores, sicut diximus, pluresve argentarij,
 qui simul pecuniam dederunt, vnus loco sunt: quia vna & communis obligatio est v- E
 numq; debitum vniq; solui potest. l. qui hominem. §. 1. j. de solut. l. 3. §. vlt. j. de duo. reis
 const. aut duæ sunt obligationes eiusdem causæ & potestatis, quarum vna sublata, tollitur
 & altera. l. eandem. §. vlt. l. si reus. cod. tit. Plures quoque tutores vnus pupilli creditoris,
 pro vno habentur: quia vnus nomine paciscuntur. Vix autem vnus plurium loco habe-
 tur. nam & si vni ex pluribus causis debeat, pro vno computabitur, nec numerabun-
 tur actiones. Similiter vnus tutor plurium pupillorum vnum debitum prætendentium,
 vnus loco est non plurium, quia & ipsi pupilli si conuenirent, quorum ille vicem gerit,
 vnus essent loco. quæ ratio proximior est illa quam hinc attulit Paulus, qui rationibus
 vt solet remotioribus ac persæpe truncatis. Quod si vnus tutor sit plurium pupillorum
 diuersa patrimonia habentium & diuersa debita prætendentium, nemo negauerit plu- F
 res tutelae esse. §. item tria. D. de exc. tut. atque adeo eum si conueniat cum aliis, plurium
 loco haberi. Hæc de numero personarum. Tum explicat in rescripto D. Marci cumulū
 debiti non tantum ad sortem sed etiam ad vsuras referri, & omne id quod debetur prin-
 cipaliter

A cipaliter vel in accessionem, nec tantum ad summas minutas, sed & ad summarū aceruū. Conuenissent.] In vnum locum cum aliis creditoribus. Aduersus eum.] Vt ei præferatur, si par ipse sit in cumulo debiti.

A D L. R E S C R I P T V M.

Pactum quo in portionem crediti cum herede creditores paciscuntur, non modò præsentibus verum etiam absentibus nocet. ea decreti vis est. An & absentibus hypothecariis? Quantum ad hypothecā ceterasque accessiones pertinet, eas pactum absentibus non aufert. Sed an priuilegium aufert? Vlpianus auferri ait hoc loco, Paulus negat in l. si præcedente. §. Lucius. j. mand. Fuit hæc quæstio maximè vexata, vt Vlp. indicat, dum ait, eleganter tractatur. Vlpianus retulit rescriptum D. Pij, quod Paulus vel ignorauit vel non aduertit, & ex iuris disciplina quod sibi videbatur, scripsit, ex iuris ratione non ex rescripto. Cum iuris rationibus rescripta plerumque pugnant.

B Si pacto.] Pactum aut fit de non petenda pecunia, aut de re aliqua præstanda. Si de re præstada, & ei subdatur stipulatio pœnæ vel etiam eius quod interest, aut pati debet promissor secum agi ex pacto, aut inuitus tenebitur ex stipulatu. l. nuda. C. de cont. stip. quam rectè Ioannes interpretatus est. Si de non petenda pecunia, & subiiciatur stipulatio pœnalis, petente creditore, in arbitrio est rei pacti exceptione vti vel actione ex stipulatu. Si pacti exceptionem eligat, necesse est vt pœnam, quæ ipso iure commissâ est, acceptam ferat. Si pœnam, denegabitur pacti exceptio. neque enim æquum est, vt ex pacto & ex stipulatione commodum ferat. l. si pater. §. si mulier. j. de pac. dot. Obstare videtur l. qui Romæ. §. vlt. j. de verb. oblig. Pœnâ enim committi ait Scæuola licet ex causâ pacti siue trãfactionis exceptione vsus iam sit reus, & obtinuerit. Solet Scæuola de iure breuiter & abscisè respondere. Interrogatus, an pœna commissâ sit, respõdit commissam esse. quod verissimum est. Verùm agenti obstabit exceptio doli vel in factum, quòd iam vsus sit exceptione pacti, vel, vt in hoc §. traditur, omnino eam stipulationem acceptam facere cogetur. ergo ipso iure pœnam esse commissam hic quoque §. indicat, dum pœnæ acceptilationem faciendam ait. & ita Accursius. Quod si pacto de non petenda pecunia subiecta sit stipulatio Aquiliana & acceptilatio, qua ipso iure obligationem tolli constat, post hæc **D** stipulatio pœnalis, non poterit reus & acceptilationis commodo vti negando se actione teneri & pœnam exigere. Vel igitur pœnam non exiget & se actione teneri negabit: vel si pœnam petat, actionem patietur rescissa acceptilatione, quæ actio erit utilis, rescissoria, restitutoria. l. pacto. j. tit. prox. l. vbi pactum. C. de transact. Excipiuntur duo casus. Vnius causa est periurium. l. si quis maior. C. de transact. Alterius voluntas pacifcentiũ siue clausula, Rato manente pacto. l. qui fidem. j. tit. prox. l. cum proponas. C. eod. tit. His casibus vtrumque locũ habet, nec alterutro satisfit actori. Quia igitur aut regulariter alterutrũ, aut his casibus vtrumque locum habet, ex eo colligitur rectè stipulatione pœnali præcedentem conuentionem non nouari. quod & probat l. qui Romæ. §. Flauius. j. de verb. oblig. l. prædia. j. de act. emp. l. duo. l. si quis à socio. j. pro socio. Sed valde obstat l. obligatorum. §. vlt. j. de obl. & act. cuius tamen species sic à superioribus discernenda est. In superioribus res in conuentionem venit, pœna in stipulationem. In hac verò vtrumque in stipulationem venit, quo casu si & de vtroque conuentio vel de re tantum præcesserit, non videtur prior conuentio transfusa in stipulationem, nisi nouandi animo hoc factum fuisse comprobetur. d. l. duo. quod semper nostri auctores in nouationibus exigunt. Sed siue præcesserit alia conuentio, siue non, & stipulatio fiat de re ac de pœna, an posterior pars stipulationis priorem nouat? Lex ait quasi nouationem fieri. Non ergo fit nouatio. res nãque ex stipulatu ipso iure peti potest. l. si pacto quo pœnam. C. de pact. sed reus si velit defungi solutione pœnæ, rem inuitus non præstabit: atque ita quæ rei implexa est pœnæ stipulatio priorem cõmutare, infirmare, nouare quodammodo videtur. l. i. §. fin. j. de stipul.

F fer. Stipulatio seipsam quasi nouat. Pactũ præcedens stipulatio nec nouat nec quasi nouat.

Plerumque.] Procurator aut negotiorum aut litium procurator est. Procurator negotiorum rectè paciscitur, pactumque domino prodest & nocet per exceptionem doli, non per exceptionem pacti. Idem nouare, exigere, permutare, soluere, alienare, iusiurandum deferre, pignori obligare, transigere potest, modò hæc fiant ex negotiorum utilitate

non donandi vel deminuendi causa, vt aliis in locis fusius ostendimus.

A

AD L. QVIA ET SOLVI.

Quia Procuratori rectè soluitur, ideò & rectè eum pacisci Paulus ait. quæ ratio non videtur idonea. nam & adiecto rectè soluitur, qui tamen pacisci nequit, & ei similiter cui debitorem meum soluere iussi, & his qui sunt in nostra potestate. Sed hoc propriis rationibus fit. Regulariter cui rectè soluitur, is & pacisci potest. Cui non rectè soluitur, is nec pacisci potest. l. contra. 7.

AD L. NAM ET NOCERE.

Adfessoriorum.] Quidam scripsere libros Tribunalium, Quidam Adfessoriorum. B & sic in l. 5. §. hac lege. 7. de iniur. Sabinus in adfessorio, libro scilicet.

AD L. SED SI TANTVM.

Procurator litium aut in rem suam constituitur, aut in rem mandatoris. Huius pactum mandatori non nocet, nam si neque pecuniam solutam accipit, neque exigit rectè, fieri non potest vt tamen de ea paciscatur rectè. In hoc enim dumtaxat constitutus est vt agat, non vt accipiat vel paciscatur. Illius verò pactum domino nocet per exceptionem doli. nam & quasi in re propria ei biduum datur ad appellandum, & alium Procuratorem facit ante litem contestatam, ei rectè soluitur, rectè iudicati agit. Ex mandato quoque directas actiones habet, ita tamen vt non ideò minus easdem actiones mandator habeat, C quibus possit experiri re integra.

AD L. ITEM MAGISTRI.

Quæ Procuratorum ad negotia, eadem & tutorum, curatorum, administratorum Reipublicæ magistrorum societatum ratio est. Magistris societatum earum rerum, quæ ad societatem pertinent præcipua cura incumbit. M. Tullius ad Crassipcedem, P. Rupilius qui est magister in ea societate. & in IIII. Ver. sæpè.

AD L. SI CVM EMPTORE.

Si cum emptore hereditatis factò Procuratore in rem suam pactum factum sit de non D petenda pecunia, constat pactum valere, & venditori obesse posita exceptione doli. l. sed si tantum. 5. At quid si non sint ei mandatæ actiones? quo casu proprio nomine vtiles actiones habet ex constitutione D. Pij, quæ porrigitur etiam ad similes casus, vt si cui nomen venditum, donatum, legatum, in solum datum sit. l. 1. §. nunc tractemus. 7. de tut. & rat. distr. l. postquam. C. de her. vend. l. ex legato. C. de legatis. His vtique vtilibus actionibus emptor si experiri velit venditori cui directæ competunt præferetur. l. Procuratore. 7. de procur. & si pactus sit de non petenda pecunia, ei quidem obstabit exceptio pacti, venditori autem exceptio doli. Vtroque igitur casu pactio facta inter emptorem hereditatis & debitorem hereditarium venditori nocet. Obstat l. si à te. §. vlt. 7. de exc. rei iudi. vbi res iudicata inter emptorem & alium quendam venditori non obest, ideoq; rei iudicatæ in E eum exceptio non datur. Sed & doli exceptionem dari nego. Loquitur autem de emptore rei hereditariæ non de emptore hereditatis. Porrò venditor post venditionem aut iure antiquo, quod scilicet ante venditionem habuit, aut iure nouo agit. Si iure antiquo, repellitur exceptione doli ob pactum cum emptore factum, vel ob rem contra emptorem iudicatam. Antiquum ius habet venditor hereditatis, quia non desinit esse heres, & adhuc integrum illi est directò experiri cum debitoribus. Sed ex Constitutione D. Pij emptor vtiles habet, quæ præstant directis. Directæ sunt sine re. Quod igitur emptor egerit, ratum habendum est. Alia est ratio venditoris rei hereditariæ. nam hic re tradita nihil ex antiquo iure retinet. itaque post venditionem non nisi nouo iure agit, & consequenter vt res inter emptorem & alium pacta, transacta, iudicata ei ne profit vel obsit, æquissimi F mum est.

Vtiles actiones.] Ex mandato directæ ei dantur. Sine mandato, vtiles. In eum verò non dantur vtiles. nulla enim hoc lege vel constitutione proditum est. Itaque fideicommissario per omnia emptor hereditatis similis non est.

A Sed et si inter.] Vendidit procurator & tradidit, ac conuenit postea inter dominum & emptorem, vt procuratori quod tradidisset redderetur, atque ita vt resolueretur emptio. Nondum resoluta est pacto. prius namque rem restitui oportet. l. ab emptione. j. Sed procuratori petenti pretium, obstat exceptio doli, non pacti, quia factum est cum alio. Verum per replicationem emptor quoque rem reddere compelletur. Duo hæc lex continebat exempla, quibus exceptio doli subsidio est exceptioni pacti.

AD L. SI TIBI.

Obligatio aut re contrahitur, aut verbis, aut consensu. Contrahebatur & nominibus olim per scripturam mensæ. Hodie litteris extra mensam. Re non contrahitur in plus
B quàm datum sit. itaque si x. credidero ea lege, vt redderentur xi. qui superest nūmus, nec debetur quasi creditus, quia numeratus non est, nec quasi vsura, quia vsuræ pecuniæ creditæ ex pacto non debentur etiam ex continentis facto, nec quasi donatus, quia donatio hoc iure non pacto, sed traditione, vel mancipatione perficitur. Hodie quia donationem placet nudo consensu perfici, ex causâ donationis non dubitem affirmare eum nūmum peti posse.

De pignore.] Obligatio pignoris, id est, hypotheca contrahitur pacto. hinc formula hypothecaria. Pacto verò non tollitur nisi per exceptionem. & ita accipienda est l. maior. C. de pignor. vt cum effectu persequi non possit. Nec verum est quod Accurs. tradit in l. 2. C. de remis. pig. de exceptione facti. nulla enim allegatio talis est quæ dicatur exceptio.
C Ceterum reus vel excipit vbi est actio, vel vbi non est actio, negat se teneri. l. 3. C. de transf. actio. Vtrumque in iure allegari oportet. alioquin procedet & dabitur actio petenti. Sed mirabitur aliquis fortasse, quid causæ sit quare obligationes consensu contractæ contrario consensu ipso iure soluantur, hypotheca nõ item. Sed ab eis obligationibus hypotheca separanda est omnino, vt in l. contrahitur. j. de pigno. Hypotheca enim pactum est pignoris. Illæ conuentiones contractus sunt. Ad hæc remissa hypotheca, non videtur remissa fors. Remissa sorte plerumque remissa hypotheca videtur. An & si remissio sortis fuerit inutilis? qua in re pugnare videtur l. i. §. i. j. quib. mod. pign. vel hypoth. solu. cum l. debitum. C. de remis. pign. Sed videndum est qua ratione inutilis sit remissio sortis. Si communi, vtrumque manet. d. l. debitum. Si propria sortis, hypotheca non manet. d. l. i. §. i. vt
D si sortem remitto dum contra legem Cinciam donatū volo, sortis remissio inutilis est, tacita hypothecæ remissio inutilis non est, quia remissa hypotheca nulla donatio fieri intelligitur. l. & si pignus. j. quæ in fraud. cred.

Si pactus sim.] Alteri pacisci nemo potest, puta ne à Titio petatur, ideoq; si sibi quis & Titio paciscatur, Titij adiectio superuacua est. Heredi nostro pacisci possumus. Quid ergo si Titius postea eius, qui ei pactus est, heres factus fuerit? An cõualescet pactum? Minimè. Quid si pactus sit ne à filio quem in potestate habet, petatur? Si de filio herede sentit, filio pacti exceptio prodest, Si non de herede, doli. l. & heredi. §. Iulianus. j. Tentari potest etiam Titio heredi postea facto doli exceptionem dari. Datur tamen filio exceptio iurisiurandi omnimodo. l. qui iurasse. §. si pater. j. de iureiur. quia maior est vis iurisiurandi quàm pacti.
E

Pactum.] Pactum in personam conceptum etiam emptori & donatario prodest. quod verum esse existimo quamdiu veditor aut donator viuunt, arg. l. & heredi. j. vt emptori prodest & heredi eius, sicut & cum fructuarius vsufructum vendidit. l. necessariò. §. vlt. j. de per. & com. rei vend. alioquin quo modo his prodesset quod heredibus non prodest?

Cum possessor.] Obstat l. si post. j. de const. pec. Sed statuenda differetia est inter pactum & constitutum. Constitutum est accessio principalis obligationis. sequitur ergo herede penes quem est sortis obligatio. Pactum accessio dici nullo modo potest. Itaq; pactum possessoris heredi euicta hereditate ne per exceptionem quidē doli prodesse aut obesse potest.

Filius seruusve.] Per eos, quos in potestate habemus, per fructuarios, vsuarios seruos
F alienos aut liberos homines, quos bona fide possidemus, si nobis paciscantur, nobis adquiritur exceptio pacti. Quid si sibi? Si filius paciscatur, ne à se petatur, licet personale sit pactum, patri prodest & heredi patris viuo filio per exceptionem pacti. Post mortem filij, nec patri prodest, nec heredi patris. Diuersum est, si seruus paciscatur, ne à se petatur. nam petere est iudicio petere. l. & heredi. §. i. j. Cum seruo homine iudicium non est.

Quod ergo in personam serui frustra pactum cōfertur, domino prodesse quī potest? Ceterū viuo seruo domino dabitur exceptio doli, & si in rem fuerit collatum, pacti. Mortuo seruo, credo exceptionem doli non dari, quia personale pactum est.

AD L. ET HEREDI.

Nos.] Per parentes quorum in potestate sumus, nobis non acquiritur exceptio pacti: neque enim id ratio patitur: licet doli exceptionem dari placeat, sicut & vtilis actiones ex affectione parentū. Non obstat l. cū dos. §. si filia. j. de pac. dot. nam ibi filia nominatim pactus non est. Non obstat l. 4. C. de pac. con. nam ad eam ex l. pater. C. co. addendum est vtilem dari. Quod verò dari dicimus affectioni parentum, vt liberis parent actiones vtilis, non sic datur affectioni liberorum. l. debitor. §. vlt. j. ad Trebel. l. inter. §. cū pro sc. j. de pac. dot. l. Gaius. j. sol. matrim. Denique summis hoc tantum affectionibus datur.

Ceterū.] Ceterū, pro alioquin. Ne à Titio.] Lego, ne à filio. Ergo si pater pactus sit filio non sibi, non prodest patri exceptio pacti, si cōueniatur filij nomine. Prodesse tamen puto exceptionē doli sicut & filio. Ea in quibus ius versatur quæ in atomo patri acquiruntur, nec momento subsistunt in persona filij, vt stipulationes, si in personam filij concipiat pater, patri acquiruntur. l. quod dicitur. j. de verb. obligat. Ea in quibus factum versatur, vt pacta, quorum exceptiones in persona filij consistunt, si in personam filij concipiantur, directo patri non proficiunt.

Doli profit.] Patri proderit pacti.

Filiafamilias.] Dixi de hoc genere pacti, ne petatur. Nunc quæro, an filiafamilias rectè paciscantur, ne petant. Et in rem quidem rectè paciscuntur, petitum non iri, si liberā habeant peculij administrationem, nec donandi causa paciscantur. l. contra. §. vlt. j. Sed & si pecuniam paternam credant, eodem modò rectè paciscuntur in ipso negotio, ne petatur intra certum tempus, postea si paciscantur nihil agunt. l. sin autem. j. idem & in seruis. Quin & si filiafamilias ita paciscantur, ne ipsi petant, vtile pactum est. quoniam vtilis actiones possunt exercere. l. in factum. j. de obligat. & actio. l. in persona. j. hoc tit. Possunt & in id tempus pacisci, quo sui iuris erunt, vt filiafamilias ne de dote agat cū sui iuris erit, quod pactum post diuortium valet, non ante nuptias vel manentibus nuptiis: vel filiusfamilias ne condicionale legatum petat, si cōdicionis existentis tempore sui iuris fuerit. nec obstat l. si ita scriptum. §. si sub condicione. j. de leg. 2. quæ de repudiatione loquitur. Aliud enim est repudiare, aliud pacisci. Repudiantur delata, Paciscimur & de nō delatis. l. 1. C. de pac. l. pactum. j. Repudiatio fit in iure, Pactum quoquo modo. Homine legato priusquam elegerit legatarius, non repudiat Stichum rectè, De eo non petendo paciscitur rectè. l. homine. j. de opt. leg. l. si vnus. §. sed si generaliter. j.

Legatum est.] De stipulatione condicionali pacisci non potest. Rationem exposuimus lib. 3. Instit. tit. De verb. oblig.

In his qui.] Generalis definitio hæc est, pacta in rem prodesse omnibus, quibus data exceptione pacti non tam ipsis consulitur quàm ei, qui pactus est: vt puta, pactum rei fideiussori prodest, quoniam rei principaliter interest fideiussorem liberari, ne mandati, vel negotiorum gestorū teneatur. ideoq; quibus casibus fideiussor regressum aduersus reum non habet, vt cū fideiussit donandi animo, cū pro re sua, pro inuito & verante, pactum rei fideiussori non prodest. Tantumdem dicemus, vt ostenditur in l. proxim. Si id nominatim actū sit ne fideiussori profit, quod licet iure nouo haud facilè procedere possit, tamen iure veteri quo creditor electionem habet à reo, vel à fideiussore petendi, locū habet. nec obstat l. Stichum. §. penultim. j. de solutio. quæ de mandatore loquitur. Alia enim est ratio mandatoris, longè alia fideiussoris. Mandator cōuentus à creditore nullam habet actionem propriam contra debitorem, nisi cedatur. Cedat ergo ei creditor suas actiones, & eas quidem non inanes oportet. proinde si non habeat efficaces quas cedat, si non possit à reo petere, non poterit etiam à mandatore. Fideiussor sine cessione propriam actionem habet aduersus debitorem mandati, vel negotiorum gestorū, nec vsquam legitur cogi creditorem fideiussori cedere actionibus sortis, licet si hypothecarias cedat, id fideiussori inutile futurum nō sit. Itaque rectè petet creditor à fideiussore, quamuis à reo petere non possit. Nunc de fideiussoris pacto dicamus. Pactum fideiussoris reo vel fideiussori,

A fideiussori, qui socius non est, non prodest. idē; ex illa generali definitione liquet, quippe cū nihil eius pecuniariter & principaliter interfit à quoquā eorum non peti. Ergo creditor à fideiussore cum quo pactus est, non petet, à confideiussore petet. At quomodo à confideiussore solidum petet, si in alium non habet efficacem actionem, quam confideiussori solidum exsoluente cedit? Verū non exiget solidum inuito confideiussori. locus est enim beneficio epistolæ D. Adriani, quo si confideiussor insuper habuerit vti, sua ei culpa imputabitur. Hæc pertinent ad l. fideiussoris. j.

AD L. FIDEIUSSORIS.

B Conuentio.] In rem. Ceterū iusiurandum in rem reo prodest. l. duobus. §. i. j. de iur. iur. Sic diximus in l. si tibi. §. pactum patris filio non parare exceptionem pacti, iusiurandum parare exceptionem iusiurandi. Sic pactum vnus ex reis promittendi qui socius non sit, non prodest alteri, iusiurandum prodest. Maior est vis religionis quàm fidei data. Iusiurandum loco solutionis habetur, pactum non item. Quoquo modo.] Vt pactū quod feci aliis pro fit, aliis prodesse vt mea interfit necesse est, nō quoquo modo, sed principaliter & pecuniariter. hoc verò modo fideiussoris non interest, vt eius pactum reo aut confideiussori pro fit. nec enim vllam in eum reus vel confideiussor si soluerit, actionem habiturus est. ergo eius illis pactum non prodest. Excipiuntur duo casus. Vnus, si fideiussor sit in rem suam. l. prox. j. quoniam hic reus potius est, quàm fideiussor, & is pro quo fidem dixit, fideiussor veriùs quàm reus. Alter, si id actum sit nominatim, vt reo & cōfideiussori pro fit. quo casu doli exceptio dabitur propter vicinitatē obligationum. l. idem in duobus. & l. prox. j. nec enim cuiuslibet, cui sit alter pactus, ea exceptio datur.

C Cum alio.] Hic repetitur generalis illa definitio proposita in l. & heredi. §. vlt. & ex ea etiam colligitur rei pactum fideiussori prodesse. Lex quæ sequitur, ante hūc versum poni debuit, Tum hic versus sequi, Deinde l. idem in duobus: in qua quæstioni propositæ initio d. §. vlt. ita respondetur, vt quemadmodum ex illa generali definitione pactum rei fideiussori prodest, sic vnus ex argentariis vel reis promittendi sociis pactum alteri prodesse admittendum sit. paciscentis enim interesset alterum non soluere quia si soluat id ei societatis iudicio reputabitur. Hæc de pacto in rem. nam pactum in personam constat ad
D alium non pertinere, quia nec ad heredem.

AD L. SI VNVS.

Diximus pactum vnus ex reis promittendi vel argentariis si socij sint alteri prodesse, atque adeò si socij nō sint non prodesse. Dicendū nobis nūc est de pacto vnus ex reis stipulandi vel argentariis. Pactum vnus ex reis stipulandi vel argentariis alteri non nocet, si socij non sint. Sed & si socij sint, placet non nocere. Hoc enim tantū habent, vt possint solidum petere, solidum accipere, sicut & solidum ab eis peti potest, si quid acceptū tulerint vel promiserint, non etiam vt pacisci possint de solido: nec licet nobis statim ita argumentari, Vni ex argentariis solidū solui potest, Ergo & pacisci vnus potest de solido.

E Tantū enim abest, vt valeat argumentū à solutione ad pactū, vt nec valeat semper à solutione ad nouationē cetera; liberationes legitimas: nam interdum is, cui solui potest, nouare atque adeò pacisci non potest, vt adiectus solutionis gratia, is cui debitorem meū iussi soluere, is qui est in mea potestate. Ceterū vnus ex argentariis vel reis stipulandi nouare potest, item; iusiurandum deferre, acceptum facere, rem in iudicium deducere, vni solui, vni cōstitui potest. idē; traditur sine distinctione siue socij sint siue non. nam hac distinctione vtimur tantū in compromisso & dolo. l. si dolo. j. de recep. qui arb. l. si duo. §. si quis caut. Pacisci autem omnimodo non potest. Facilius is cui solui potest, nouat, quippe cū nouatio sit legitimus modus tollendæ obligationis qui solutionis vicem obtinet, quamquam & id quoque, vt §. dictum est, perpetuum nō sit, quam paciscitur. pactum enim solutionis vicem non obtinet. Tantū enim.] Nec similiter constitutum est vt pacisci alter possit. Licet ergo alteri soluatur rectè, nō tamen paciscitur rectè. Alium.] Quemlibet. alium quàm argentariū. nam vnus ex argentariis nouare potest. Videtur autē hic locus exigere, vt breuiter officiū argentariorum describamus. fuit olim in ciuitatibus certum corpus siue *συστημα* argentariorum, quorū erat publicum officium. l. argentarius.

§. de edendo. l. quod priuilegium. §. de pos. fides publica. l. si ventri. §. in bonis. §. de reb. auct. A
 iud. possid. Tabernæ & mensas cum ære in foro positas habebant. l. qui tabernas. §. de
 cont. empt. Apud mensas pecuniæ deponerentur, permutabantur, emebantur, vende-
 bantur, quod Latine est Cambire, Græcè ἀγορεύειν, per eos plerique pecuniam cre-
 debant & fœnori occupabant, emebant, vendebant, auktionem & omnia negotia exer-
 cebant. l. si hominem. §. quotiens. §. de pos. l. si res. §. de adm. tut. l. filia. §. de solut. l. item vi-
 dendum. §. de pet. hered. l. cum pater. §. mensæ. §. de leg. 2. l. i. C. neg. ne mil. deq; his omni-
 bus rationes conficiebant. l. 4. §. de edendo. Ex eorum scriptura nascebatur obligatio no-
 minum sine stipulatione, vt ostendimus in l. si plures. §. & ex Nou. de arg. cont. vsuræ eis
 debentur ex sola præscriptione, & quidem besles. l. eos. C. de vsur. Eorum munia quæ va-
 ria sunt, variis quoque appellationibus designantur. nam & mensarij dicuntur siue men- B
 sularij, & nummularij, & argētarij, & argentariæ mensæ exercitores, & ἀργυροπάται siue
 argēti distractores, collybistæ, cermatistæ, coactores siue collectarij in l. quisquis. C. si cer-
 pet. Collectarios & nummularios pro eodem Symmachus accipit. lib. i. epist. xxviii. in l.
 emptor. §. Lucius. §. qui initio mensularius, postea nummularius appellatur. Sed de his satis.

Si cum reo.] Pactum rei fideiussori prodest. Sed si in rei persona temporarium sit, e-
 rit & in fideiussoris.

Quod si.] Si reo nominatim pactus sit fideiussor, reo non pacti sed doli exceptio da-
 tur. Si reus fideiussori, pacti. quia rei maximè interest fideiussorem liberari. Quod ergo
 dicitur alteri neminem pacisci posse, tunc locum habet cum nihil interest nostra alterum C
 liberari.

Videmur.] legendum, videtur.

Pactus ne peteret.] Si inter creditorem & debitorem fiat pactum de non petēda pe-
 cunia, actio ipso iure non tollitur, sed agenti creditori obstat exceptio pacti. Quod si post
 tale pactum fiat aliud de petenda pecunia, creditori replicatio datur ex causa posterioris
 pacti. Ita mutud sese elidunt pacta, & quæ ex eis exceptiones à prætore dantur. Elidere
 est tollere quasi conflictu & concursu corporum, quo verbo nostri vtuntur frequentissi-
 mē. Dicunt etiam eludere. Ipso quidem iure pactum naturalem obligationem tollit, id
 est, æquitatis potestate sine exceptionibus. l. Stichum. §. naturalis. §. de solut. Ciuilem ip-
 so iure non tollit, sed per exceptionem, & hæc rursus non nisi per replicationem excludi-
 tur. Itaque pactum tollendæ obligationis modus legitimus non est, sicut solutio, stipula- D
 tio, acceptilatio.

Sicut tollitur stipulatio.] Hæc verba non sunt accipienda de stipulatione Aquilia-
 na. Hæc enim non stipulationem, sed alias obligationes nouat. Non sunt etiam accipien-
 da de acceptilatione. Ait enim,

Si hoc actum est.] Quæ verba nostri auctores vsurpare solent, cum de nouatione, nõ
 cum de acceptilatione tractant. denique acceptilatio stipulatio non est. Stipulatio obli-
 gatio est, Acceptilatio absolutio. Verum hic est horum verborum sensus, stipulationem
 ipso iure tolli per stipulationem nouandi causa interpositam, vt stipulatio rei stipulatione
 pœnali, si hoc actum sit, quod in libris nostris frequenter exigitur vt nouatio fiat. Dica-
 mus igitur stipulationem exstipulatione tolli. Exstipulari, expromittere, his verbis vti- E
 mur quotiens nouatio fit. Adstipulari est pro alio stipulari, quod non fit iure, Adpromit-
 tere est pro alio promittere, quod fit iure fideiubendo. Stipulari, instipulari, restipulari idē
 est, promittere item & repromittere. Instipulari Iulianus dixit in. l. aditio. §. vltim. §. de
 adquir. hered. Sicut, inquit, in stipulando & per traditionem accipiendo.

Quia in stipulationibus.] Positam differētiā inter stipulationem & pactum sequi-
 tur ratio diuerſitatis. Stipulationibus iuris auctoritas inest, Pactis nihil inest præter nudū
 factum nudamve conuentionem. Idcirco stipulationes ipso iure vim suam exercent, pa-
 cta auxilio Prætoris egent, sine iure ex solo conuentu seruantur, ex facto non ex iure vim
 & momentum aliquod habent. Ius tollit. Factum elidit.

Eadem ratione. Obstat. l. vltim. §. hoc titul. Animaduertendum est Paulum tractare F
 permixtim de pacto rei & de pacto fideiussoris. l. fideiussoris. l. idem in duobus. §. & in hu-
 ius legis. §. 1. dixit prius rei pactum posteriore dissolui. Nunc ait idem esse in fideiussoris
 pacto. Qua ratione reus liberatur si pactus sit, eadem & fideiussor ipse si paciscatur libera-
 tionem adsequitur.

A Sed si pactum.] Nonnumquam prius pactum posteriori præstat, ut puta si legitimū sit, quale est de iniuria, de furto. Eo enim pacto sublata actio nouissimo pacto non restituitur. Sic consensu contracta obligatio & re integra contrario pacto sublata; nouissimo pacto non restituitur, sed id pactum quod se pacifici conuenientes putant, nouus contractus est non pactum.

B Quod si non ut tolleret.] Nonnumquam pactum posterius inest negotio & sine exceptionibus valet, ut puta si sit ex natura contractus, vel si primæ formæ ac naturæ contractum reddat. Ex natura contractus est pactio de minuendo pretio, quæ emptionem reformat, ut diximus in l. iurisgentium. §. ad eod., quam si alia pactio sequatur, ut eo potius res sit empta pretio quo fuit initio, emptio ipso iure redit ad primam formam. l. emptor in prin. §. Idemq; est si in dote danda vel amplianda conuenerit, Soluta matrimonio statim dotem reddi, quæ pactio actionem dotis format, ac postea, suis legibus reddi. Hec enim posterior pactio ad eod. inest actioni de dote, ut petenti uxori statim dotem, non sit opponenda exceptio posterioris pacti, sed negandum actionem competere.

C Illud.] Ex contractu iam perfecto ne agatur pacisci licet, veluti post rem depositam ne depositi agatur, quo modo & ne de dolo agatur tacite paciscimur. nam doli actio bonæ fidei iudicis inest. Ergo cum simpliciter remitto actionem depositi, & dolum remitto. quod Acc. in ultimis voluntatibus locum obtinere negat. cui non assentior. nam remisso per legatum debito, omnia remitti constat. Quod si non actio, sed rationum allegatio remissa sit, debitorem de dolo & de his quæ penes se habet nihilominus teneri etiam constat. l. si quis rationes. l. Aurelio. §. ultim. §. de liber. leg.

C A re priuata.] Vide. 1. Obseru. cap. 24.
Ante omnia enim.] Hoc ita superiori sententiæ applicandum est, ut & si quis pactus sit de re publica, alij de populo nihilominus admittantur eius rei exequendæ causa, quam ille pacto remiserit.

D Si cum decem.] Si cum debitore x. paciscar ne xx. petam, videtur non valere. l. nisi §. de accept. sed valet, ideoq; pacti exceptio datur, quoniam insunt x. in xx. eiusq; quod superest adiectio pro superuacua habetur. l. quotiens. §. sed si non. §. de her. instit. vel si quis vrgueat quod pactum obligationi non cõgruat, saltem doli exceptio dabitur. Idem seruatur in stipulatione, acceptilatione, liberatione legata, constituto. neque obstat §. præterea. Institutionibus De inur. stip. quæ in notis satis, ut arbitror, perspicue explicauimus.

E Sed si stipulatus.] Hic de stipulatione alternata disputaturi sumus Alternatam stipulationem dicimus; ut alternatam condicionem. l. quæ sub condicione. §. de cond. instit. Alternata stipulatio est, quotiens disiunctiuo modo duæ res promittuntur, quoniam non vtrumque, sed duorum alterum dari oportet, ut puta, Stichus aut x. Disiunctio ipsa διάζωξίς, Alternatio ἐπαμφοτελισμός dicitur. Παράδιάζωξίς autem in l. pen. C. de verb. sign. dicitur quotiens quid ita disiungitur ut tamen coniunctum intelligatur, qua loquendi forma etiam παρασάωπις dicitur cum quid ita reticemus ut tamen tacitis nobis intelligatur. eo loco Alciatus suo Marte reposuit σωάφεια, tam licetè quàm & aliis locis alia multa. Sed ad rem. In stipulatione alternata promissoris est electio, nec nisi uti stipulatus est ita stipulator agat, rectè agat: vtra verò res exacta vel accepta vel acceptolata prior fuerit, totam obligationem extinguet. Similiter si vna de re non petenda pactum interpositum fuerit, per exceptionem tota sum mouebitur obligatio. Frustra enim fit pactum, nisi id agatur ne quid omnino vllò modo petatur. nam & detracto tali pacto, vna res iure non petitur.

Petitione.] Actione & exactione.

Acceptilatione.] Non obstat l. & per iusiurandum. §. si Stichum. §. de accept. nam, ut Accursius annotauit rectè, in ea specie Stichi acceptilatio ideo non valet, quod Stichus cum decesserit ante condicionem stipulationis, in obligatione non videatur fuisse.

F Sed si id actum.] Et sic in l. si emptio. §. de rescind. vend. id actum est lancis emptio ut sit, togæ ut ne sit. Idq; videtur agi semper, si electio stipulatoris fuerit. quod si promissoris fuerit electio, amentia est pacisci ne stipulator Stichum petat, nisi de toto agatur.

Sed si generaliter.] Generalis obligatio alternatæ per omnia similis est. l. cum is. §. ultim. §. de cond. ind. Vna tantum in re ab interpretibus dissimilis esse creditur, quibus non assentior, in specie nimirum. l. qui decem. §. Stichum. §. de solut. cum quo pugnare vide-

tur l. Mæuius. §. duorum. §. de legat. 2. species & sententia. §. Stichum, hæc est. Rei meæ stipulatio non valet, quamuis postea mea esse desierit. §. 1. Inst. de inut. stip. Idcirco si stipuler Stichum aut Pamphilum, & meus fuerit Páphilus, licet postea meus esse desierit Pamphilus non rectè soluitur, quia ex eius obligationis causâ soluitur, quæ nulla est. Fuit nãque inutiliter ab initio nominatim in stipulationem deductus. Diuersum videtur esse, si homo generaliter mihi promissus sit, quoniam Pamphilus qui meus erat, nominatim in stipulationem non venit. Sed neque generaliter venit. Vi enim ipsa ex his videor stipulatus, qui tunc non erant mei. Itaque & hoc casû Pamphilum non rectè solui, eodémque iure esse obligationem alternatam & generalem, verius est, & ita quidem vt non solum inuito mihi rectè non soluatur qui ab initio meus fuit, sed neque is qui postea meus effectus est. In hoc enim licet initio constiterit obligatio, tamen perempta est acquisitione dominij. Semel autem perempta nõ restituitur, quòd postea meus esse desierit, quoniam id semper agi videtur, ne is præstetur qui meus est, vel qui postea meus efficitur. l. Mæur. §. duorù. §. de leg. 2. At si ita fuero stipulatus, Hominem ex his quos Sempronius reliquit, erit hac in specie *ἡ ἀλλοτρίων* differentia quædam inter obligationem alternatam & generalem: nam si eorum, quos Sempronius reliquit, meus fuerit aliquis, puta Stichus, hic generaliter venit in stipulationem, quia tamen specialiter in stipulationem non venit, stipulatio sustinetur, ideòque idem Stichus si meus esse desierit, mihi soluitur rectè. Ab initio inutilis est stipulatio rei meæ, si fiat specialiter (est enim eius vitiû evidens) nec ex post facto confirmari potest. Quòd si fiat generaliter, evidens vitium eius non est: ideòque ex post facto proinde valet stipulatio, ac si ab initio res mea non fuisset. Nunc videamus, an & in specie nostri §. similis sit obligatio generalis alternatæ. Si homo generaliter debeatur, & pactum fiat de non petendo Sticho, alium hominem ait peti nihilominus posse. idem non procedit in stipulatione alternata. nam si de vno pactum fiat, in totum soluitur obligatio. §. proxim. supr. ergo dissimiles, contra quam initio proposuimus, eæ inter se obligationes videntur. Tum verò, Stichum, ait, petendo, Alium si petam. Imò non possum Stichum vel alium petere etiam manente obligatione ne eripiam electionem reo. Præter ea generalis obligatio, Sticho soluto vel acceptolato, tota soluitur. l. & per iusiurandum. §. si is. infr. de accept. Cur non & pacto per exceptionem? Id traditur in §. si is. ex Iuliani libro liiij. Dig. Ex eodem libro his dubitationibus tollendis aperietur via. In legatis generis plerumque electio est non debitoris sed legatarij. Si igitur testator hominem legauerit generatim, deinde Stichum ademerit, non infirmatur legatum, sed extenuatur, ne possit Stichum legatarius eligere. Hoc idem Iulianus eodem libro tradit. l. qui hominem. infr. de adim. leg. Eadem erit ratio pacti si legato homine paciscatur heres ne Stichus petatur. quod & in stipulationibus admittendum erit si stipulatori ex conuentione data sit electio. & in summa, quoties in debito generis creditoris est electio, pacto de non petendo Sticho, id dumtaxat actum videtur ne Stichum creditor eligat & petat. & ita accipiendus est hic §. vt Irnerio videtur, & illa verba indicant, Stichum petendo, Alium si petam. Quod si debitoris electio sit, profecto sicut in obligatione alternata superius traditum est pacto de non petendo Sticho, id actum videtur ne quid omnino petatur.

Item si pactus.] Si is qui pactus est de toto, partem petat, exceptio pacti nocet, vt si de fundo, & fundi partem, de x. & v. petat, item si de hereditate, & singulas res in re actione vt heres petat. Bene, vt heres. nam si vt dominus ex alia causâ petat, non nocebit exceptio pacti. Similiter si pactus sit de fundo & vsufructû petat, nocet exceptio. Propriè autem vsufructus non est pars fundi, sed ius & seruitus. l. Mæuius §. fundo. §. de legat. 2. l. rectè. §. de verbor. signific. l. si à reo. §. si reo. §. de fideiussor. l. & per iusiurandum. §. illud. §. de acceptilat. Seruitus est qualitas fundi, Qualitates & accidentia non sunt substantiæ partes. Vsufructus si pars est fundi, fundus dicitur. nam fundi partes sunt *ἡ μορφή*. Fundus autem non dicitur. ergo fundi pars non est. Quia verò omne fundi emolumentum hæc qualitas continet, partis est instar, ac fundo legato vel promisso, fructus quoque præstâdus est. d. §. fundo. l. cum filius. §. dominus eo. tit. & reo obligato fundi nomine, rectè fideiussor in vsufructu accedit. d. §. si reo. & cum vni legatur fundus, alteri vsufructus, ambo cõcurrunt in vsufructu. l. si tibi. §. de vsufruct. ear. rer. l. 3. in fin. §. de vsufr. ad crescè.

Hæc

- A** Hæc posuimus quasi certissima. Sequuntur quæ videntur obstare. Primum obstat l. si alij infra de usufruct. legat. Sed deleatur articulus, Vel, nihil obstabit. Delendum esse mihi primus ostēdit Petrus Faber v. c. & librorum scriptorum auctoritate comprobauit. quod equidem summè notandum esse censeo. Deinde obstat l. si Titio. eod. titul. nam si verum est quod posuimus, in ea specie inane videtur legatum usufructus, nisi dixeris usufructum legatum sub disunctione vel electionis lege, vt in l. planè. §. penult. infra de legat. 1. Tum obstat l. 4. §. de usufruct. nisi secundum Rogerium sic eam legem accipias, in multis casibus usufructum pro dominio non pro seruitute, fructuarium pro domino haberi. Præterea l. qui usufructum. §. de verborum obligat. quæ ita syllogismum absoluit: Vt qui usufruct. deinde fundum stipulatur, similis est ei, qui partem & totum stipulatur: sic qui fundum, deinde usufruct. similis est ei, qui totum & partem. Sed qui totum, deinde partem stipulatur, nihil agit, vt qui actum, deinde iter vel x. deinde v. vel usufruct. deinde vsum. Ergo & is qui fundum, deinde usufruct. stipulatur, nihil agit. Conclusio tamen in ea desideratur. Ceterum qui primum usufruct. iter, v. vsum, deinde fundum, actum, x. usufructum stipulatur, rectè stipulatur. l. si pupillus. §. vltim. infra de nouat. Lex ait, similem esse. nec enim verè usufructus est pars fundi. Hic rursus negotium nobis exhibet. l. & per iusiurandum §. illud. §. de acceptil. Si enim fundo promisso & usufructus debetur meritò dubitatur, cur ea lex in partem usufructus acceptilationem non admittat. quod mihi quidem sic diluendum videtur. Consentire debere acceptilationem cum obligatione, Fundum esse in obligatione, non vsumfr. licet debitor fundi præstare fundum debeat immunem ab usufructu. Ergo fundum vel partem fundi accepto ferendam. alioquin fundum in obligatione permanere. eandem rationem pacti esse. Usufructu debito, vsum rectè accepto ferri, quoniam vsum pars usufructus est.

Aut ne nauem.] Pactus sum de naue vel ædificio, dissoluta naue tabulas vel diruto ædificio cæmenta, tigna, lapides peto. Tabulæ non sunt partes nauis, non magis quàm nauium amplatRIA aut hominum pili. l. naue infra de cuiet. Lapides, cæmentum, calx, columnæ, trabes, tigna, lateres, fenestræ, paries, diætæ, ædificij partes non sunt. l. & per iusiurandum §. illud infra de accept. Nauis partes eæ sunt, Prora, Puppis, Carina: Ædificij solum & superficies, vel vt alij dicunt, Fundamentum, Contignatio, Tectum.

- D** Verum si pactus sim de naue vel ædificio, & has portiunculas petam, obstabit etiam exceptio pacti, nisi aliud actum sit. nec argumentabimur à re iudicata ad pactum ex l. si quis cum totum. §. sed in cæmentis. §. de exc. rei iud. nam in pacto omnis causa deducitur, non in re iudicata. itaque si pactus sim de ædificio, nulla ex causa ædificium aut particulam ædificij petam. Si petiero ædificium, nec obtinero, ex alia causa rectè cæmenta petam.

Si acceptilatio.] Verborum obligationis tres sunt modi, Stipulatio, Diçtio dotis, Iusiurandum operarum, doni, muneris. Verborum liberationis vnus, Acceptilatio. Re, consensu, nominibus contractas obligationes acceptilatio non soluit, ipso iure scilicet. quia enim ei rectè pactum inest, ex eius pacti causa exceptio datur. l. an inutilis. l. si acceptolatum infra de accept. l. cum emptor. §. de rescin. vend. nec aliud dicendum est, cum ideo acceptilatio inutilis iudicatur quod sit in diem vel sub cõdicione facta. Ne dixeris vnquam nihil penitus interesse ipso iure quis actionem non habeat, an per exceptionem infirmetur. nam & si nihil effectu interest, ratio tamen tollendæ obligationis ordóque longè diuersus est, quem si negligamus, si non quo ordine oportet res agamus, & in iudicium veniamus, omnium iudiciorum futura perturbatio est. Ne hic etiam obieceris ex l. 1. §. eum qui. §. de const. pec. Stipulationem inutilem non habere vim constituti. nam stipulationi non inest constitutum. Inest quidem consensus, sed ex nudo consensu non nascitur obligatio, nascitur tamen liberatio exceptionis iure.

Seruus.] Si seruus hereditarius in rem paciscatur, acquiritur exceptio hereditati, quæ vice dominæ est, & per hanc heredi postea facto. Si in personam heredis futuri, nomine

- F** proprio non expresso, acquiritur etiam exceptio heredi postea facto. l. si ex re. §. vltima infra de stipulat. seru. quia videtur ex mortis tempore heres fuisse. nam & eius familia ex eo tempore funesta est. qui vnus locus est ex veteri iure pontificio, quo funesta non desinit esse familia nisi certo sacrificio certisque piaculis expletis. Si nominatim, inutile pactum est. l. 16. l. seruus alienus infra de stipul. seruorum.

AD L. CONTRA.

Contra regulas iuris fit quod fit vetantibus regulis iuris. l. qui vetate. j. de diu. reg. iur. ^A
 Regula iuris hæc est, Non posse pupillum sine tutoris auctoritate suam conditionem de-
 teriorem facere. In eam committit, qui sine tutore pecuniam solutam accipit, qui sine tu-
 tore paciscitur ne petat. Tutoris autem pactum pupillo prodest. l. tutoris. §. & nocet si nõ
 fiat deminuedi causa. l. Lucius. §. vltim. j. de admin. tut. eademque ratio est curatoris qua-
 rumlibet personarum. De reliquo tractatum est in l. & heredi. §.

AD L. IN PERSONA.

Qui pecuniam.] Nouatio fit interuentu nouæ causæ vel nouæ personæ. Interuen- ^B
 tu serui nõ fit, quia serui persona nulla est. Sed si in rem peculiarem pro alio seruus inter-
 ueniat vt puta si quod Titius debet expromittat cui ipse ex peculiari causa obligatus est,
 eo nomine dominus tenetur de peculio, liberaturque Titius, non quidem ipso iure, sed
 per exceptionem taciti pacti. atque ita hoc casu nouatio inutilis proficit ad pactum. Ce-
 terum si extra causam peculij vel extra rem domini seruus interueniat, omnimodo inef-
 ficax est ex promisso serui, nec Titio competit exceptio pacti. Interuentu autem pupilli si-
 ne tutore nouationem fieri constat, videlicet si ex vtilitate pupilli nouatio fiat, vt si pro
 eo interueniat, cui ipse tantamdem pecuniam debet. alioquin pupillus naturaliter non
 obligatur. Fideiussor.] Fideiussor pro expromissore. quod fortasse alibi nusquam. ^C

Si sub condicione.] Et hoc quoque casu delegatio vel nouatio inutilis pacti vim
 non habet. Acceptilatio inutilis vim pacti habet. Sumenda est ratio differentie ex men-
 te conuenientium.

AD L. PACISCI.

Contra beneficium ædilium pacisci licet, puta ne redhibitoria agatur. Omnimodo
 id est, sine distinctione.

AD L. AVVS.

Si pater filio pactus sit, filio datur exceptio doli. Si filio vt heredi pactus sit, quod tunc ^D
 facere videtur cum de eo quod secum contractum est, ne à se filiove suo petatur pacisci-
 tur, filio datur exceptio pacti, coheredi eius non datur. Hæc est sententia huius legis, quæ
 in id etiam adducitur à Pomponio in l. auus. j. de pact. dot. Ei opponitur l. eum qui ita sti-
 pulatur. §. i. j. de verbor. obligat. quæ omnes heredes teneri ait, etiam si de se tantum, & de
 Titio herede quis per stipulationem promiserit. Cur enim & similiter omnibus heredi-
 bus pactum non prodest? aut cur solum Titium ex ea stipulatione teneri non dicimus,
 quasi tacite actum sit, ne à ceteris petatur? Separanda sunt ea quæ sunt iuris ab his quæ
 sunt facti. Pacta facti sunt, non iuris. Quæ facti sunt, vni ex heredibus adquiri possunt.
 Quæ iuris, non item. Hæc enim, vt ait l. continuus. §. vltim. j. eod. titul. necesse est omni-
 bus adquiri. Necessitatis causa hæc est, quia obligatio à defuncto vel in defunctum cœ- ^E
 pit. Obligatio autem quæ à defuncto vel in defunctum cœpit, necessarid ex x i i. tabul.
 inter heredes diuiditur pro hereditariis portionibus. nec ceteris prodesse tacitum pactum
 potest. quoniam principaliter actum est de constituenda obligatione in vnum heredem,
 quod fieri x i i. vetant. Si constitui in vnum posset obligatio, ceteris vtile esset tacitum
 pactum. At quia non potest in vnum constitui, relinquitur ceteris coheredibus taciti pa-
 cti exceptionem non prodesse. neque his quæ diximus quicquam obstat. l. i. C. de except.
 quæ de diuisione loquitur, & vni ex heredibus ait rectè nomen adscribi. quo fit, vt rectè
 ei soluatur, vtq; id nomen præcipiat arbitrio familie eriscundæ, non vt solida in eum ob-
 ligatio transcribatur. Nec item l. quod dicitur infr. de verborum obligationibus quo-
 niam ibi factum filio pater stipulatur non quasi heredi. ceterum vni ex heredibus factum ^F
 stipulamur rectè. His pro nostra facultate tractatis, videndum est circa speciem huius le-
 gis vtrum ceteri coheredes stipulatori teneantur in totum, an detracta portione filij heredi-
 taria. Accurs. in totum teneri ait, quod probare nõ possum. nam & ita ius est, vt obliga-
 tiones

- A** tiones defuncti in heredes tranſeant pro hereditariis portionibus, & filius quoque ipſo iure pro parte ſua tenetur, ſed defenditur exceptione pacti. itaque ceteri ſtipulatori niſi pro ſuis partibus reſpōdere non debent. Diuerſa eſt cauſa l. ab omnibus. j. de legat. i. qua nititur Accuſius. nihil enim ea lex pertinet ad obligationem defuncti, de qua tractamus, ſed loquitur de obligatione legatorū, quæ inceperat ab heredibus, nec in eius perſona conſtitit quem teſtator exceperat, idcirco ceteri quibus onus nominatim adſcriptum eſt, inſolidum tenentur. idque in pecunia obtinet propterea quod ex portione omnis pecunia confici poteſt. l. deducta. §. acceptis infra ad Trebel. Corpora enim non præſtabunt ceteri niſi pro parte hereditaria. & hic eſt ſenſus l. ſi fundum ſub conditione. §. ſi libertus j. de leg. i. nam æſtimauit in ea ſpecie ſeruos teſtator, non quod æſtimationem legare vellet atque ita illos heredes onerare, ſed vt ſolet æſtimationem legati fecit. l. cū pater. §. pater infra de leg. 2.

A D L. I V S A D G N A T I O N I S.

Pacto non amittitur cognatio. natura enim pacto mutari non poteſt. Sed neque agnatio. Agnationis ſpecies eæ ſunt, Suias, Conſanguinitas. Pacto igitur non poteſt quis ſuus vel conſanguineus vel quouis modo agnatus eſſe deſinere. Quod ſequitur, Suum eſſe.] Non de ſuo herede cū ſatis agnationis verbo contineatur, ſed de dominio accipi oportet. Dominium nudo pacto non amittitur. l. traditionibus. C. de pactis.

C

A D L. T R E S F R A T R E S.

- Pactum diuiſionis bonorum plerumque fit tranſactionis cauſa l. qui Romæ. §. vlt. j. de ver. oblig. l. cū putarem in ſi. j. fam. erc. inter quos lis eſt de familia erciſcunda vel metus eſt ne ſit. Aliud verò eſt diuiſio, aliud placitū diuiſionis, ſicut aliud permutatio, aliud placitum permutationis. Diuiſio fit partibus vltro citroque permutatis. l. cū pater. §. hereditatem. j. de leg. 2. & ex ea datur actio præſcriptis verbis. l. ſi fratres. C. com. vtr. iud. l. licet l. ſi familiæ. C. fam. erciſ. l. his conſequenter. §. idem quærit. l. ſi filia. §. ſi pater. j. eod. Ex placito diuiſionis non datur actio. l. ſi diuiſionem C. cod. l. diuiſionis. j. hoc tit. ſed exceptio l. cū proponas. 2. C. de pactis. Species huius l. Tres fratres, eſt de diuiſionis bonorum maternorum placito generali. Agentibus ob portionem.] Agentibus ergo familiæ erciſcundæ vel communi diuidendo. Actioni furti non poſſet opponi exceptio pacti, quia de communi non de furto tranſactum eſt. De dolo.] Ergo generalis tranſactio non pertinet ad ea quæ tranſigentes ignorauerunt, quæve ab vno ex tranſigentibus dolo & fraude commiſſa ſunt. Huic ſententiæ Accuſius opponit l. ſub prætextu. 2. C. de tranſact. ad quam ita reſpondeo. Aliud eſſe ſupprimi res ab vno ex tranſigentibus, longè aliud latere ſine tranſigentium fraude. Sub obtentu rerum, quæ ſupprimebantur ab vno ex tranſigentibus generalem tranſactionem reſcindi, ſub obtentu rerum quæ latebant & poſtea reperia ſunt non reſcindi. Fraudem ſemper exceptam videri, ea quæ non apparebant excepta nō videri. Diuerſum eſſe ſi erratum ſit in proprietate rei, vt ſi rem quæ erat apud Titium, Titij eſſe credidi non hereditariam. nec enim generali tranſactione eam rem comprehendit cuius me non latuit, & quam eſſe hereditariam non putavi. Tum Accuſius opponit l. qui Romæ §. vlt. j. de ver. oblig. Vbi cū tranſactio diuiſionis bonorum, quemadmodum pronuntiatum eſt, ad fideicommiſſum extendatur, cur non & ad pecuniam ſuppreſſam? Verū ita credendum eſt pronuntiatum quod iudici liqueret aliunde de fideicommiſſo quoque fratres inter ſe tranſegiffe.

A D L. S I C V M F V N D V M.

- F** Vindicantem.] Quasi ſciens deſideris poſſidere. Si tua cauſa.] Si mea cauſa, etiam ſi paratus ſis tradere, non dabitur exceptio pacti. Vt enim actiones, ita exceptiones non dantur, niſi his quorum intereſt.

A D L. I M P E R A T O R E S.

Paſtum quod curator Kalendarij fecit de non petenda pecunia, niſi fiat tranſigendi **A**
 cauſa, Reip. non nocet in ſpecie l. aduerſus. C. de uſuris, deſenſor ciuitatis non remiſit uſu
 ras, uerùm ita euenit, ut ſoluerentur minores. qua re tacitè paſtum uidetur cum Rep. ne
 ſoluantur maiores. Permitti.] Permitti pro remitti, ut & alibi.

AD L. I V S P V B L I C V M.

Ius publicum uocat leges & mores, quod alibi ius commune, ius ſolène, ius κοινωφελές
 ueluti ius & libertatem teſtamētorum, ius ab inteſtato ſucceſſionis proditum legibus xij.
 tabularum, ius prohibetæ donationis inter uirum & uxorem moribus introductum, legē
 Falcidiam, Ediſta, S. Conſulta, Conſtitutiones. Hæc priuatorum conuentionibus immu- **B**
 tari uel tolli non poſſunt, & ideo qui paciſcitur, ne alium quàm Titium teſtamento here-
 dem faciat, ne filia ſibi ab inteſtato ſuccedat, uel donaturum ſe uxori addita pœna ni do-
 nauerit, uel uiuo teſtatore ne heres Falcidia utatur, ne in funus mulieris quicquam confe-
 rat, & ut tamen dotis partem aliquam ſibi habeat, ne Duumuirorū periculo tutores den-
 tur, ne ſi quando competierit ſibi in alium aliqua ex contractu uel ex maleficio actio, ea
 utatur, nihil eis paſtionibus ius publicum infringit. Hæc exempla ſumpta ſunt partim ex
 Harmenopulo, partim ex l. ultim. j. de ſuis & leg. l. Neratius. j. de religioſ. l. quod bonis. §. i
 infra ad leg. Falc. l. i. §. ſi inter. j. de mag. con. Iuri autem priuato ita paſtis derogatur rectè **C**
 ſi conueniat, ne quis ea, quæ iam ſibi competit, actione utatur, uel mortuo teſtatore cum
 locus iam eſt legi Falcidiæ, ne falcidia utatur, uel mortuo parente ne à fratribus partem
 hereditatis auocet, uel ab initio contractus ne præſcriptione fori utatur. & generaliter ex
 regula iuris antiqui iuri proprio quilibet renuntiare poteſt. l. pen. C. de pac. M. Tullius iij.
 Ver. Quod mihi lex mea cauſa det, eo mihi non uti non licebit? Abutitur fortè Pontifex
 in c. Si diligenti, De for. cõp. ſententia legis noſtræ, dum ea ſe moueri ait, ut conſtituat, ne
 ſacerdos poſſit renuntiare præſcriptioni fori. nam ita quidem de iure publico ſacerdos pa-
 ciſcatur inutiliter, ſi quando contraxerit cum aliquo, ſi ſe non uſurum præſcriptione fori
 caueat atque recipiat. Ceterùm ſi in initio contractus conuenerit ne ea ſacerdos quidam
 puta Titius utatur, aut ego uehementer fallor, aut ita hic de iure priuato non de publico
 paſtus uidebitur. quia ratione omnes iuris auctores ita definiunt, ab initio actiones & ex- **D**
 ceptiones remitti, formari, transformari.

AD L. V E T E R I B V S.

Obscurum eſt quod nullo modo poteſt intelligi, Ambiguum quod duobus aut tribus
 modis intelligi poteſt. In obscuro quæritur quid dictum, in ambiguo utrum dictum ſit. i-
 taque quod ambiguum, & obscurum eſt, non contra. Quint. 7. Aliud eſt obscurum ius,
 aliud ambiguum. De quæſtione huius legis ſcripſimus Obſ. i. cap. 10.

AD L. T A L E.

Poſt diuiſionem.] Inter coheredes æs alienum diuiditur lege xij. tab. uel paſto inter **E**
 poſitis delegationibus. l. cum pater. §. hereditatem. j. de leg. 2. Si paſtum diuiſionis non ſe
 quantur delegationes, ſeruabitur diuiſio legis xij. tab. nec quod in accipiendis uſuris cre-
 ditores hereditarij ſequuti ſint placitum diuiſionis, ideo minus in petēda ſorte legitimam
 diuiſionem ſequentur. Acceptauerunt.] Sic in l. alio. in fin. j. de alim. leg. l. Seio. §. ultim.
 j. de annuis leg. Pro partibus.] l. licet. C. famil. erciſc. Pater.] In hac ſpecie paſtum non
 prodeſt fratri, quia ei conſuluit, ut heredi eo tempore, quo nullum alium ſe heredem ha-
 biturum putabat. Porrò is heres ei non extitit, ſed liberi poſtea ſuſcepti, quibus etiam eius
 conuentionis nomine doli exceptionem dari placet. Ex hoc §. malè quidam colligunt res **F**
 in alium collatas ſuſceptis liberis reuocari.

AD L. I N T E R D E B I T O R E M.

Nihil hæc lex pertinet ad l. ius publicum. ſupr. ius enim ſiſcale non commune eſt, ſed
 proprium. Ut autem alienum ius, ita ſiſcale paſtionibus noſtris lædi non poteſt. Tributa
 indicuntur poſſeſſionibus non perſonis, & ideo paſto effici non poteſt inter heredem

A & legatarium, donatorem & donatarium, virum & uxorem, emptorem & venditorem, creditorem & debitorem, ne possessor tributa agnoscat. Creditor possidet pignus, quoniam ei debitor possessione cessit, & ad vnam dumtaxat causam ipse debitor possidere intelligitur. Quantum ad fisci.] Nec enim ideo minus tributa exigit fiscus à creditore. Quantum verò ad ipsos attinet, seruabitur per exceptionem siue per retentionem. l. epistola. §. pactū. 7. quod nō obtinet in superioribus casibus. hoc enim casu onus transfertur in dominum, illis in non dominum. quamobrem inter eos etiam qui pacti sunt tale pactum non valet.

AD L. IN EMPTIONIBVS.

B In hac lege pro debitor legendum est venditor, vt cōtrario errore in l. si quis dolo. §. 1. 7. de re iudic. debitor pro venditor & in l. quod dicitur. 7. de furtis, emptore pro debitore.

AD L. CVM IN EO.

Ratio dubitandi hæc est, quia quod tutor pro pupillo gessit & procurauit, æquum esse videtur, ne ei damnum adferat.

AD L. PACTVM.

C Quod potest fieri testamento, potest & pacto. Hoc argumento affirmo, vt testamento hodie ex Nou. Iustiniani, ita & pacto siue stipulatione remitti Falcidiam posse, contra quam sit relatum in l. quod bonis. §. 1. 7. ad leg. Falc.

AD L. EMPTOR.

Emptor.] Pactum quo contractus suæ formæ redditur, inest, vimque suam exercet nullis replicationibus oppositis.

Lucius.] Pertinet hæc species ad obligationem nominum. Rationem implicitā.] Ratio implicita est, quotiens ex multis & variis causis vltro citroque facta sunt nomina. qua computata vel soluitur quod deberi apparet, vel constitutæ summæ chirographum datur. Tacitam.] Eam tacitam appellat, quæ non continetur publica scriptura mendæ, vel alio publico testimonio: quo modo si qua inesse credito turpitudine videatur, dari pecuniæ solent. Sic in veteri quodam testamento Sempronij Tucidani militis. Aurelius Tucidanus tacitam pecuniam si via Lat. Off. meis re. monumentum suo sumptu ædificauerit, habeto. Et apud Gellium lib. 12. cap. 12. A P. Sulla qui tum reus erat mutua HS. xx. tacita accepit. Sic vet. libri habent, non tacite. Sic tacita pactio l. pēn. 7. de bono. lib. Trecenta redderet.] Solebant patroni libertis pecuniam vtendā dare. Inde Demea ad Mitionem Syri patronum: Si quidem, inquit, porro Mitio Tu tuum officium facies, atque huic aliquid paululum præ manu Dederis vnde vtatur: reddet tibi citò.

AD L. NON IMPOSSIBILE

E Coniungenda est hæc lex, vel inscriptionum argumento, cum l. si ita quis stipulanti. 7. de euct. vbi his vitiis furacis & fugacis additur tertium, vispellionis. Vnde Vispellionem, ex Fulgentio malo cadauerum nudatorem interpretari: de quo vlciscendo agitur in l. 3. §. aduersus. 7. de sep. viol. Palæmo. Vespillo sepulchrorum violator. Olim dictus Vespéro.

AD L. SI CVM TE.

Pacifici.] Superest. Neque ipso iure.] Quod videbatur, quia tale pactum vice solutionis fuit.

F AD L. EPISTVLA.

In extremo huius legis notandum est desiderium accipi pro precibus principi oblatis in hoc, vt ea præstatio perpetua redderetur vt in l. 1. C. de suffr. l. 1. C. de erro. cal. l. obseruare. 3. de o. h. proc. Cetera ab aliis satis explicata sunt.

Si creditores parati sint partem ex bonis consequi etiam ab extraneo bonorum emptore, idque libellis propositis exposuerint, in emptione bonorum extraneo præfertur cognatus, si soluendo sit. De eodem iure *περὶ πρῆσιως* tractans Gaius in l. cum bona infr. de reb. auctor. iudic. poss. cognatum extraneo potiorē esse ait, scilicet *εἰς τὸ ἀγοράσαι*, ut Harmenopulus addidit. Videantur quæ nos, quæ Theophilus ad tit. De success. sublati quæ fiebāt per bon. vend. Legem quæ sequitur emendauit Iustinianus. Vltimam exposuimus in l. si vnus. §. pactus supra.

A D T I T V L V M D. D E T R A N S A C T I O N I B V S.

A D L. I.

PACTA fiunt variis ex causis, ac præcipuè duabus, donandi vel transigendi causa. Quæ sunt transigendi causa, non tantum de lite sunt, sed & de omni iure dubio & incerto, ut puta de conditionis incerto. Pacta donandi causa non sunt nisi de re certa & indubitata. Donatio igitur & transactio pactorum causa sunt non pacta. l. ex conducto. §. Papinianus infr. locati. l. cum donationis. C. de transact. Plerumque tamen & pro pacto transactio accipitur decidendi siue transigendi causa interposito, quod ab eo cuius causa donatio est, in hoc etiam distat, quod possit donationis causa pactum fieri nullo dato, vel retento, vel promisso, transactionis causa non item: idque proditum est in l. transactio nullo. C. de transact. quæ legis verba quò retulerint Impp. intelligi non potest, nisi coaptatis cum ea his legibus, quæ sequuntur, l. i. C. de rep. bon. possess. l. 4. C. de postulando. l. sius. C. de repud. hered. l. si filius. C. de petit. hered. quæ eandem inscriptionem & subscriptionē habent. Fuit enim quondam constitutio vna Impp. Diocletiani & Maxim. ad Theodosianum, quam in quinque illas partes Tribonianus dissoluit. Ea constitutione sic separatur suus ab emancipato. Emancipato præterito datur bonorum possessio. Suus præteritus iniustum testamentum facit. Petita bonorum possessio, & mox antequam ea daretur repudiata, emancipatus non restituitur, nec si dicat se absente patrono in iure, id est, ad scellam prætoris à quo petebatur possessio, repudiasse: Hæc enim dandæ restitutionis causa nec idonea nec probabilis est. Sed si suus iniustum testamentum dicat, & mox quasi repudians hereditatem transigendi causa in iure profiteatur se eam non petiturum, nulla est repudiatio, nulla transactio. Repudiatio, quia agnita hereditas non repudiatur. Transactio, quia nihil eo nomine datum, vel retentum, vel promissum est. Ex hac specie apparet gratis transactionem non fieri. At pactum donandi causa factum, ex mera liberalitate constitat. Nunc de lata huius verbi significatione videamus. Iusiurandum speciem transactionis continere ait l. 2. infra de iurciuran. hoc est per iusiurandum transigi. l. admonendi eo. ritul. l. quod si deferente infr. de dolo. Et rectè. Vt enim transactio decidit cōtrouersiam, sic & iusiurandum. Vtrumque est de lite vel re dubia nec finita. Neutrum donatio est. sed tamen iusiurandum, nullo dato vel retento vel promisso procedit. Itaque transactioni simile omnino non est. Qui latius transactionis verbum accipi putant, proferunt l. i. §. vlti. ad Senatusconsultum Tert. & l. transacta. de verb. sign. Verum falluntur. nam utroque in loco Transactum ad solam conuentionem & compositionem, vel, ut Græci dicunt *συμβιβασιν*, refertur, ut in l. i. §. conuentionis supr. tit. prox. Ceterum in l. i. §. quemadm. test. a per. per translationem relatum est illud verbum ad iudicata, non ad conuenta, siue composita. Quod cum Tribonianus non animadverteret, ex ea particulam in hunc titulum coniecit, ea est. l. 6. cuius tamen falsa sententia est, si transigendi verbum ad conuenta referas: sin secus, peregrina, & aliena à proposito. Et ita etiam Æmilio videtur.

A

A D L. II.

Referenda est hæc lex ad edictum Si quis caut. §. de quo Vlp. scripsit lib. 74. ad edictū, ex quo est hæc lex, & l. 2. §. si quis caut. in qua id initio ostendit, reum non teneri ex cautio ne iudicio sisti, si transactum fuerit negotium, & liberari vel ipso iure, vel per exceptionem doli. Tum verisimile est hanc cum sententiam subiecisse. Transactum videri nō tantum lite translata in stipulationem Aquilianam, eaque rursus acceptilatione perempta, vt in l. 5. & l. pacto. §. l. vt responsum. C. eod. Sed & pacto nudo subdita acceptilatione, ipso iure litem extingui, subdito solo pacto, non nisi per except. transact. siue pacti.

A D L. III.

Priuatorum pactis ius proprium lædi posse, ius alienum non item. l. inter debitores. §. tit. prox. l. debitorem l. pacto. C. eod. l. 2. C. inter alios acta vel iudicata aliis non nocere. sic enim legendum est. Si igitur de hereditate heres scriptus, & heres legitimus, vt puta mater defuncti, certa parte inter se transigunt, testamentum in suo iure manet, nec fit iniuria manumissis, legatariis, vel fideicommissariis. l. si suspecta. §. quāuis. D. de inof. test. Et ideo ex testamento actiones in heredem scriptū dantur, siue sit ei de indēnitate cautū siue nō. Opponitur l. controuersia. §. hoc ti. quæ dat vtiles in heredem legitimū, cū quo transigit scriptus. dat autē creditorib. non manumissis aut legatariis. Et sanē hi ab illis separādi sunt. Manumissi & legatarij cū legitimo experiri nō possunt, quia nō nisi ex testamēto eis debetur, cū scripto in solidū vtiliter experiuntur. Neq; enim testamentū transactione ruptū est: Quia tamen alia debita à defuncto contracta à quibuslibet heredib. debentur, creditores in successione incerto cū vtroq; rectē experiuntur p parte in transactione adscripta. ex petiuntur verò nō recto iure, sed vtilib. actionib. quia certum omnino non est quis iure heres sit.

C

Cum transactio.] In superiori rescripto Diuorum Fratrum, proposita est transactio hereditatis, facta inter heredem scriptum & matrem defuncti. Nunc proponitur transactio facta inter eisdem fideicommissi testamento relictū. Et ostenditur eam ad fideicommissum codicillis vel relictum, vel adiectum, non pertinere. Itaque prolatis codicillis, integra est fideicommissi petitio. Obstare videtur quod ex l. sub prætextu. C. eod. tit. & l. Lucius. §. vlt. ad senatusconsultum Treb. colligi vulgo solet, Transactionem non rescindi per causam instrumentorum postea reperorum, vt puta si transactum sit de hereditate, & emergant instrumenta noua, quibus doceatur ampliorem hereditatem fuisse quàm existi

D

marent transigentes, vel eam ad vnum tantum pertinuisse. Sed in hac specie de testamento dumtaxat transactum, de codicillis nihil cogitatum, atque adeò etiam nihil transactū est. l. non est. §. hoc tit. Ad hæc Accur. tentat restitutione opus esse, ex l. 2. §. de exceptione rei iud. In qua citatur l. qui cum herede. §. de oblig. & act. Sed qui transigit de testamento non de codicillis, ex codicillis agit, quid opus habet restitutione? Tunc dumtaxat restitutio necessaria est, cū ad eam rem à qua depulsi aut reiecti sumus, reuerti volumus: vt cū victi iudicio, eodem rursus experiri volumus, vt in d. l. 2. Debitor.] Creditor non iure pi gnus distrahit, Debitor transigit de sorte & de pignore cum Mæuius quasi cum legitimo herede: Septicius postea heres ex testamento apparuit. Quæstionis est, an ei profit transactiois exceptio, si cum eo debitor agat pigneraticia. Lex ait non prodesse. Transactio nāque ei tantum prodest, qui transigit, vel heredi eius. Septicius autem cum debitore non transigit. Rursus quærendum, an repetat Septicius pecuniam datam Mæuius, actione scilicet negotiorū gestorum, quasi hereditario negotio gesto, vel ex ea causa certi condictione, vt in l. in duobus §. exceptio. §. de iureiur. Lex ait non repetere. Quod enim accepi tuū negotium non gerens, non potes mihi cōdicere. Ceterū, debitori in hac specie proculdubio dabitur conditio indebiti aduersus Mæuium, vt Accursius notat rectē. Non est verò Septicio in Mæuium petitio hereditatis, quia non possidebat Mæuius, sed iactabat tantū se heredem esse. Itaque hic frustra dubitatur, an pactū possessoris vero heredi profit. Cuius disputationis sedes est in l. si tibi. §. cū possessor. §. tit. proximo.

E

A D L. IIII.

F

Transactio ipso iure actionem non tollit nisi accedat Aquiliana stipulatio & acceptilatio. l. 3. l. 4. l. vt responsum l. si cūm. l. vbi pactum. C. eod. Hæc tamen si accesserit, omnino lis finitur nec vlla superest actio, nisi de dolo. l. 4. l. sub prætextu. i. C. eod. Actio ex stipulatu, actio ex dictione dotis, actio ex iureiurando quo libertus iurauit se patrono munus, donum, operæve daturum, acceptilatione tollitur. l. & per iusiurandum in prin. §. de accept. non interposita stipulatione Aquiliana: ex his enim tribus causis verborū oblig. perficitur

auctore Gaio lib. 2. instit. quam ipso iure perimit acceptilatio, quia & ipsa verbis fit. l. an **A**
 inutilis. §. acceptum. §. de acceptilat. Alię autem actiones siue obligationes, acceptilatio-
 ne non tolluntur, licet ipsa taciti pacti exceptionem pariat. l. si vnus. §. penult. §. tit. prox.
 Ideoq; nouandę prius sunt & transferendę in stipulationem ex Aquilij formula, & hęc
 deinde stipulatio acceptilatione perimenda est. Stipulationis Aquilianę appellatione,
 & hęc, quę in formula Aquilij stipulationi statim aptata est, acceptilatio intelligitur. §.
 est autem. Instit. quibus mod. tollit. obligat. Sic igitur fit, vt acceptilatione non solũ ob-
 ligationes verborum, quę ciuiles sunt, sed & omnes obligationes iurisgentium tollantur.
 Et hoc iure vtimur, vt Vlp. hoc in loco ait. quod & in l. an inutilis. §. ult. §. de accept. sic
 extulit. *Hoc iure vtimur*, inquit, *vt iurisgentium sit acceptilatio*, &c. Inuenta enim est via, in-
 uentus modus, quo accommodaretur acceptilatio omnibus iurisgentium obligationi- **B**
 bus. Addit Vlp. hoc in loco etiam legata conditionalia in stipulationem Aquilianam
 deduci: quod videtur esse coniungendum cum §. legata. §. si Stichum. §. de nouat. quę
 sumpta est ex eodem Vlpiani libro. Existente igitur condicione legatorum, nec ex testa-
 mento est actio propter nouationem, nec ex stipulatu propter acceptilationem. l. si sub
 condicione. §. de acceptil. Eadem est ratio legatorum in diem incertum relictorum. De
 puris aut in diem certum relictis nulla est dubitatio. quia eorum nomine & nouatio &
 acceptilatio statim effectum sumunt. Et quamuis pura legata legatarius agnouerit, ni-
 hil vetat eorum vindicationem in Aquilianam deduci, vt ex Aquilij formula patet.

A D L. V.

Aquiliana stipulatione non videntur sublata ea, de quibus non est cogitatum. valet
 enim non tam ex verbis, quàm ex consensu. Ignorantium autem in eo quod ignorant
 nullus est consensus. l. tres fratres. §. tit. prox. l. non est. §. hoc tit. Huius rei argumeta sunt
 in l. in lege. §. de contrah. empt. l. i. §. & ideo. §. de his quę in test. del. l. si quis ita. §. si quis
 cum. §. de test. tut. Aliter si liceat interpretari & accipere Aquilianam stipulationem, er-
 rit plerumque captiosa, id est, *επιζημιος*, vt solet Theoph. vertere. **C**

A D L. VII.

De re iudicata pacisci donationis causa possumus, transactionis causa non possumus.
 iudicio namque res finita est. Transactio autem non fit, nisi de re nondum finita. l. i. §. **D**
 Inde Paulus lib. 1. Sent. tit. 1. *De rebus*, inquit, *litigiosis & conuenire & transigere possumus*,
post rem iudicatam pactum, nisi donationis causa interponatur, seruari non oportet. Sed si adhuc
 post rem iudicatam lis subesse potest, transactio valet. l. post rem. §. l. eleganter. §. si post. §.
 de cond. ind. l. si causa. C. de transact. Quod si cum iam lis nulla subesset, de re iudicata
 transactum sit, ex ea causa soluta indebiti condictione repetuntur. Itemq; acceptolata,
 argum. l. si accepto. & l. si mulier. §. de cond. caus. dat. vel etiam quę data sunt transactio-
 nis causa in causam iudicati retinentur & compensantur, dicto §. si post. sicut & datum
 ex causa transactionis alimentorum sine prætoris factę placet in præteritorum alimen-
 torum causam verti. §. ult. §. & l. prox. §. si quis. de alimentis.

Si fideiussor.] Re aduersus fideiussorem iudicata recte transigit reus, nõ etiam fide- **E**
 iussor, & rei transactio non ipsi tantum prodest, sed & fideiussori. Atque ita quod per se
 non potest fideiussor, per reum cõsequitur, vt in l. 3. §. quę res pign. ob. po. Et dictum.]
 id est, responsum. sic in l. ait Prętor. §. restitutus. §. de minor. l. 2. §. ad municip. l. si filius qui
 patri. §. de bo. lib.

A D L. VIII.

De præteritis alimentis transigi potest, de futuris non nisi ex decreto Prætoris in vr-
 be, vel Præfidis in prouincia. l. de alimētis. C. eod. & ita cautum est Oratione Diui Mar-
 ci vt Vlp. ait hoc in loco. At in l. eleganter. §. de cond. ind. ex S. C. hoc ius esse traditur,
 Nempe quia orationes principum in senatu recitatas per se vel per Quæstros S. C. se- **F**
 quebantur. Huius verò S. C. ratio ponitur in principio huius legis, ne homines tenues
 & exiguę fortunę, quibus plerumque alimenta relinquuntur, neglectis futuris alimen-
 tis & modica præsentis pecunia contenti, facile transigant, & contra quàm prospexerit
 testator, postea egeant. Eademq; ratio est habitationis, vestiarij, itemq; alimentorum à
 re certa

- A** re certa relictorum, vt in l. 7. §. penult. §. de usufruct. vbi male vulgo legitur *alimenta ab eo relictata*. nam legendum est *à re relictata*, vt Flor. Relicta diximus ea, quæ testamento vel codicillis per legatum, fideicommissum, donationem causa mortis, aliãve mortis causa capionem relictata sunt. Nam mortis causa capiones legatorum instar obtinent. Idẽmque est si extra testamentum ab eo cui mortis causa donatum est, sint alimẽta relictata. Hic enim quasi legatarius, fideicommissõ onerari potest. l. ab eo. C. de fideic. Ceterum de alimentis ex contractu debitis non mortis causa, transigi potest sine decreto. Ratio differentia hæc est, Relinquuntur alimenta vt alimentario consulatur. Testatoris voluntatem & sententiam senatus subsequutus est. In contractibus non ea est contrahentium providentia, sed promissor ferè sibi potiùs consulit quàm alimentario, diuisis scilicet pensionibus. Quare ratiõne etiam fit, vt alimentorum legatum sit multiplex, stipulatio vna: vt legatum morte finiatur, stipulatio non item: quod fieret, si stipulatio contraheretur creditori prospiciendi causa. l. cum in annos. l. si in singulos. §. de ann. leg. l. cum in annos. §. quando dies leg. cc. Hic quæritur, an de alimentis relictis pacisci liceat. quod non puto. Nam etsi de re non litigiosa vel dubia pacisci liceat, transigere non item, tamen qua de re litigiosa vel dubia transigere nõ licet, certè nec pacisci licet, auctore Paulo lib. 1. Sent. tit. 1. atque ita de adulterio etiam vt transigere, ita pacisci donationis causa non licet. l. transigere. C. de transact. l. de crimine. C. ad leg. Iul. de adult. Est adulterium crimen non capitale ex lege Iulia, & licet postea factum fuerit capitale, illud tamen remansit, sicut de ceteris sui origine non capitalibus, ita de adulterio transigere non licere quin reus qui transigit incidat in crimen falsi. Omnis enim à reo corruptela falsitas est, pariãque hæc sunt, Iudicem pecunia corrumpere, Cum accusatore pecunia data transigere. l. 1. l. qui duobus. §. ad l. Corn. de fals. l. Imp. §. de iure fisc. l. 1. C. de pœna iud. qui male iud. At de capitali crimine, quod scilicet pœnam sanguinis ingerit, omnino transigere vel pacisci licet, quod sit omnis honesta ratio expediendæ salutis. l. vit. §. de præuaricat. l. 1. §. de bon. eor. qui sib. mor. Perpetuo.] Id est, dum viuet alimentarius, vt in l. 1. pro soc. Non cessabit oratio.] Non poterit igitur legatarius transigere de quantitate sibi legata. Vt transigere Titius.] Aut repudiat legatum Titius, aut transigit. si repudiat, nocet ea res Scio, si transigit, non nocet. Quoniam etsi ita Titius transegerit, vt legatum non petat, eius rei vice aliquid accipit vel retinet.
- D** Ad hoc legatario.] Quidam codices habent, *Ab hoc*. quod rectius est. Separatur ergo fideicommissum à modo. Nec enim ex modo fuit olim legati vel fideicommissi petitio. l. 2. C. de his quæ sub mod. leg. vel fid. relinq. Sed neque ex condicione dadi alteri. l. si quis sub condicione. §. si quis omis. cau. test. cui solet opponi l. fideicommissa. §. cum esset. §. de leg. lib. 3. ex quo hoc colligitur eum qui acceptis centum partem suam restituere iussus est, centum petere iure fideicommissi. Cur ergo, inquiunt, & is in cuius personam dandum centum condicio collata est, fideicommissi petitionem non habet? Animaduerti multum interesse vtrum quid in alterius persona statuatur testator sub condicione *Si dederit alteri*, puta Titio centum, an acceptis centum Titius quid facere iubeatur. nam cum fundum dignum viginti Titio, ita testator legat, *Si heredi decem dederit*, inponenda ratiõne legis Falcidiae viginti Titio reputantur. Cum verò acceptis decem heres iubetur Titio eundem fundum dare, non nisi decem Titio reputantur. l. in quartam. l. ad veterani. l. si dignum. l. qui fundum infr. ad leg. Falcid. Primo casu explendæ condicione gratia, Secundo quasi pro pretio decem dantur. Et ideo quasi hereditaria capiuntur. Nulla enim figura condicione hic est. l. in ratiõne. §. tametsi infr. ad leg. Falcid. Quare & secundo casu decem in falcidiam computantur, primo non computantur. itaque non rectè ex vna scriptura ad aliam argumentamur. & ex prima fideicommissum non introducimus, ex secunda introducimus. Sed hodie ex constitutione Gordiani ex modo fideicommissi petitio est.
- E** Alimentarius.] Capitolinus in M. Antonino Pio, Puellas, inquit, alimentarias in honore Faustinae constituit. Ait, An ingenui.] De seruis nihil dicit, quibus tamen rectè alimenta relinquuntur. l. is cui. l. seruos. §. de aliment. leg. l. 3. §. de his quæ pro non script. hab.
- F** An igitur in eis oratio cessat? Non puto: Et ita accursio videtur. Si destinet domiciliũ.] Petuntur alimenta eo loco quo & cetera legata vel fideicommissa, id est, vbi heres domicilium habet. l. si fideicommissum. §. penult. §. de iudic. Sequioris.] Excidit pessima

emendatio ei qui reposuit segnioris. Recta enim hæc vox est vt ostendimus Obseruat. l. 1. **A**
 Qui transigit.] Non tantum de relictis alimentis, sed & de vestiario, calceario, habi-
 tatione, decreto prætoris transigendum est. Et de singulis quidem specialiter. Nec enim
 qui de alimentis transigit, de ceteris transigere videtur. Obstat l. legatis & l. vlt. j. de alim.
 & cib. leg. Vbi dicitur legatis alimentis & cibaria, & habitationem, & vestiarium contine-
 ri. Sed hoc ideo quia plenius accipiuntur voluntates defunctorum. l. in testamentis. j. de
 diuers. regul. iur. antiq. l. plenum. §. sed et si pecoris. j. de vsu & habit. transactiones verò stri-
 ctæ, quia & ita Marcus voluit & ideo qui transigit de alimentis, de cibariis dumtaxat tran-
 sigere videtur. Illud constat legatis diariis vel cibariis, habitationem, vestiarium, calcearium
 non contineri. l. diariis. j. de aliment. leg. Si vni.] Quæstionis est, fundo ad alimenta lega-
 to, vtrum proprietas, an vsusfructus debeat. Sed hic locus, & l. 4. j. de aliment. leg. mani- **B**
 festò indicat plenam proprietatem legatam videri. itaque licet adscripta sit alimentorum
 mentio quæ morte finiri solent, tamen & in heredem legatarij hic fundus transmittetur,
 & alienari poterit consulto Prætoris. Illa enim verba, *Ad alimenta*, causam legandi non v-
 sumfructum exprimunt. l. penult. in fin. j. de aliment. leg. Plerumque fundus non legatur,
 sed obligatur alimentorum nomine, vt in l. Lucius. eod. tit. Et vt legatus non alienatur si-
 ne decreto, sic & obligatus non soluitur sine decreto. §. idem est infr.

Si prætor.] Si de plano permittat Prætor transactionem, non ideo magis transactio
 valet. Pro tribunali enim excuti transactionem & probari oportet, non è solo. l. minorum
 C. de præd. min. l. nec quicquam. §. vbi decretum §. de offic. procōf. Sed nec mandare.] **C**
 Ea quæ sunt iurisdic. mixtæ imperij mandare magistratus potest, quoniam ea suo iure
 habet: Quæ verò lege aut S. C. magistratui data sunt, ea magistratus mandare non potest
 vt puta imperium merum. l. 1. §. de offic. eius cui mand. est iurisd. Quod & priuato interdum
 lege datur. Potest enim quis esse priuatus cū potestate siue imperio mero. Cicero Philip-
 pica xj. Item tutoris datio, quæ legibus non magistratui tantum, sed & priuato iniungitur,
 vt puta patris. l. muto. §. tutoris. j. de tutel. l. nec mandante. j. de tut. & curat. dat. Item co-
 gnitio de prædijs minorum alienandis. l. 2. §. de offic. eius cui mand. est iurisd. Et hæc de
 transactione alimentorum cognitio quæ Prætori vel Præsidi S. C. nominatim com-
 missa est.

Transactiones.] Transactio alimentorum fit auctore Prætoris in vrbe, vel Præsidi in **D**
 prouincia. Interdum fit in vrbe auctore Præfectis ærarij, in prouincia auctore Procu-
 ratore Cæsaris, videlicet si à fisco alimenta debeantur, hi enim sunt iudices rerum fiscalium
 l. cum quidam. j. de his quæ vt indig. auf. l. 2. §. res. j. ne quid in loco pub. l. edicto. l. Arrianus
 j. de iure fisci. l. 4. §. plane. j. de fideic. lib. l. 1. §. tut. j. de falsis. Ex his locis Præfectorum æra-
 rij officium colligi potest. De Procuratore Cæsaris qui in prouincia cognoscit inter fiscum
 & priuatum, est l. 1. de iurisd. l. nec quicquam §. de offic. procons. l. 1. 2. & 5. C. si aduers. fisc.
 l. ad fiscum. C. vbi causa fisc. l. ex consensu. §. 1. j. de appellat. Secundum quæ.] Hinc col-
 ligunt bonum esse argumentum à prouincia ad urbem, vt in l. 1. §. damus. j. de susp. tut.

Si cum lis.] De futuris alimentis quasi de incerto rerum euentu transigi nõ potest si-
 ne Prætoris. sed neque de lite alimentorum, ne per speciem litis fraus fiat S. C. Prius enim **E**
 id Prætoris dispicere oportet, an lis ficta sit, an colludant litigatores.

Si eidem.] Quod datum est ex causa transactionis alimentorum sine Prætoris factæ,
 imputatur in alimenta præterita, siue tantum in eo sit quod datum est, quantum in alimen-
 tis debitis, siue plus siue minus. l. prox. §. vlt. §. & §. prox. j. Sed si plus sit, superfluum condi-
 cetur vel quasi indebitum: nam quod ex ea causa datur, S. C. facit, vt nec naturaliter qui-
 dem deberi intelligatur. l. eleganter. §. item si ob transactionem. j. de cond. indeb. vel quasi
 sine iusta causa datum, vel quasi ex iniusta causa, vel quasi ob rem datum. Vbi enim condi-
 ctio indebiti competit, & aliis conditionibus vt in actoris arbitrio est. In hoc. §. ostendit
 interdum & id quod soluitur ex transactionis causa, in aliam rem quam alimenta
 computari, vt puta si præterea quid pure legatum sit. Quo enim præteritis priusque de- **F**
 bitum est, eo etiam in id citius ex inutili transactione solutorum imputatio fit, super-
 fluum in alimenta, si qua debeantur, cedit. *Æquissimum.*] Conditiones proprie ci-
 uiles non sunt, sed naturales & iurisdictionum, id est, ex bono & æquo, vt sine causa. l. con-
 tra. §. vlt. l. rerum. j. rer. amot. l. si & me. j. si cert. pet. Ob rem dati. l. in summa. j. de cōd. ind.
 indebiti soluti. l. indebiti. l. hæc condicio inf. eod. Et ideo non nisi quatenus is qui accepit,
 locuple-

- A** locupletior factus est, dantur. Est in hanc rem hic locus summè notandus.
 Si in annos singulos.] Cùm honesto viro relinquitur sàlarium annuum vel vsusfructus, non alimentorum sed honoris causa relinqui videtur. Et ideo de legato facta transactio valet. Aliud est, si modicus vsusfructus relinquatur. Minuta sunt plerumque ea, quæ alimentorum causa relinquuntur. l. 3. §. quamuis inf. si cui plus quàm per leg. Falcid. vbi & alimentariis Prætoris cautionis (sic enim lego) quanto amplius cœperint reddi, onus remitti demonstratur. cùm tamen his non remittantur, quibus dena annua legantur. l. 1. §. si in annos infra ad leg. Falcid. Quot mensibus.] id est, singulis mensibus, sic in l. nec semel. §. nouissime. 7. quand. dies leg. ced. & apud Varronem, Catonem, Vitruuium sæpe, Quintilia. libro. i. *Quotidie*, scribendum non *Corridie*, vt sit Quot dieb. Ait, Pro vtilitate alimentarij recipienda sunt.] Transactio, qua melior sit condicio alimentarij sine Prætoris, valet. §. eam transactionē, sup. & §. vlt. infr. Et ideo in speciebus in hoc §. propositis etiam pro vtilitate alimentarij recipienda est, & Baronis distinctio inter habitationem & cibaria rationem nullam habet. Denique transactione ita sine Prætoris facta si vtilis sit alimentario, recipietur, sin minus, reiicietur, cuiusque rei arbiter & disceptator Prætor erit. Nec enim tantùm permittendæ transactionis decretum interponit ex S. C. sed & cum se inconsulto transactio facta est, de ea disceptat, recipienda ca sit, necne.

A D L. I X.

- C** Transactio specialis vel generalis in ea re vel causa, de qua cogitatum non est, non valet. l. 3. C. cod. l. tres fratres supra tit. prox. Nec obstat l. qui Romæ. §. duo fratres infra de verb. oblig. Nam verisimile est iudicem non eo solo motum pronuntiasse cõtra eum, qui fideicommissum petiit, quòd transgissent fratres de diuidendis bonis, sed quia aliunde ei probatum est de fideicommissio quoque fratres cogitasse.

Qui per fallaciam coheredis.] Si per fallaciam extranei transactio in suo iure manet, extraneus de dolo tenetur. Cetera quæ hic Accursius tractat in l. 3. satis exposita sunt.

Cum aduersariis pacto transgigit.] Hic locus valde perturbatus sic partim meo iudicio, partim aliorum librorum auctoritate restituendus est. *Cum aduersariis pacto transgigit: in his tantum transactio obest, quamuis maior viginti quinque annis, (cui scilicet minus fauetur) eam interposuit, de quibus actum probatur, non quorum actiones competere ei postea compertum est.*

- D** Iniquum enim est perimi pacto id de quo cogitatum non docetur.

A D L. X.

- E** Transactio facta à patre de re filij emancipati filio nõ nocet. De filiofamilias Vlpianus nihil dicit, quia is rem suam nullam habet, vt de ea transigere pater possit, nisi castrèse aut quasi castrense peculium, de quo etiam transigentem patrem filiofa. non nocere verius est. nam in eo peculio filiusfa. ex const. pro emancipato habetur. Et ideo prædiis castrensibus pater seruitutem imponendo sicut & de eis transigendo nihil agit. l. ex castrensi. §. seruos inf. de castr. pec. At de aduenticio peculio Accursius existimat hodie patrem re cõtè transigere, quod non probo. Vt enim in agendo, sic & in transigendo consensum filij exigo. l. vlt. §. vbi autem in vnum. C. de bon. quæ lib. adquir. ne alioquin fructuarius proprietatem lædere videatur, dicta l. vlt. §. sin autem non habeat.

A D L. X I I I.

- F** De vicesima hereditatum ab extraneis heredibus fisco debita ex lege Iulia, plerumque dum dubitatur quanta sit, necessario transigendum est. sed non potest hoc per Procuratorem Cæsaris expediri inconsulto Cæsare. l. 1. §. 1. supra de offic. procur. Cæs. Vtor exemplo vicesimæ, quoniam ita suadet inscriptio legis. Eadem verò causa non est procuratoris priuatorum, tutoris, curatoris. Diuersa namque officia sunt, & diuersæ mandatorum leges.

A D L. X V.

Quia transactione siue pacto actio non tollitur, ideo solet transactioni subiici Aquiliana stipulatio & acceptilatio. Sic enim actio tollitur, vt dictum est §. l. 4. Consultius est etiam

his adnectere pœnalem stipulationem ad hunc modum, puta, Ne Primus petat decem, quæ secundus debet, ea ut Secundo accepta faciat: si forte petat, ut tot aureos inferat pœnæ nomine. Quo casu vel pœnam non exigit Secundus, & se actione teneri negabit, vel si pœnam exigit, actionem patietur quasi rescisso pacto, rescissa acceptilatione, quæ actio utilis erit, & restitutoria siue rescissoria. Est enim acceptilatione ipso iure sublata, sed quodammodo restituitur, eam Secundo excipiente libenter, dum mauult quasi rescisso pacto pœnam exigere. l. vbi pactum. C. de transact.

A D L. X V I.

Si transactioni quoquomodo factæ subdita sit stipulatio pœnalis, fide rupta, is cuius interest, ex utroque commodum ferre non potest. Sed si velit transactione uti, ut pœnam quæ ipso iure commissæ est acceptam faciat, si stipulatione, ut fidem transactionis rumpi æquo animo ferat necesse est. Immò & utriusque commodum uti potest, si ita promissa sit pœna, RATO MANENTE PACTO. Recte promiserat.] solemne est cautionum verbum RECTE DARI, RECTE FIERI.

A D L. V L T I M A M.

Si quæretur, an pactum venditoris hereditatis emptori noceat, ita distinguendum est: Aut paciscitur ante venditionem, & nocet arg. l. si patroni. §. ult. j. ad S. C. Trebel. l. exceptio infr. de except. rei iud. l. sicut. §. i. j. quib. mod. pig. vel hypot. sol. Aut post venditionem & tunc si sciens debitor cum eo venditor paciscitur & transigit, non nocet emptori pactum: si ignorante, nocet. Ait enim lex debitori adcommodari exceptionem transactionis. quo verbo significatur non nisi utilem exceptionem, vel in factum debitori dari in emptorem. Adcommodari enim proprie dicuntur actiones & exceptiones, non directæ sed utiles. Ceterum eo nomine ex empto actio emptori in venditorem datur, ut hic recte Accursius notat. Idem seruatur in fideicommissario. Et de hac re tractatur latius in l. si cum emptore supr. tit. proxi.

F I N I S.

A D T I T V L V M D E I N
I N T E G R V M R E S T I T V T I O -

N I B V S.

DEFINITIONE restitutionis in integrum incipiendum est, quam sic Paulus statuit lib. 1. Sent. In integrum restitutio, est redintegrandæ rei vel causæ actio. Verum quid est res, quid causa? An res lis est? plerumque enim restitutione lites renouantur: & sic quæ lis inofficiosi dicitur in l. pater. j. de collat. do. res dicitur in l. Pap. §. si quis post. j. de inoffic. testa. & coniunctim res vel lis in l. si defunctus. C. de suis & leg. lib. ut in veteribus actionibus, QVAM REM SIVE LITEM DICERE LICET. Dubitatum enim olim fuit inter prudentes, utrum rem, an litem dici oporteret. Causa verò, an est hypothesi, siue negotium, ex quo lis nondum vlla est? ut in l. causas. C. de transac. vbi *Causas vel lites*, id est, hypotheses vel actiones. Omnis enim transactio aut de actione est, aut de hypothesi ex qua actio esse potest. Sic in l. acta infr. de re iudic. *negotium vel lis*, apud Plautum in Aulul. *negotium aut res*. Enimvero ut longè aliter rem causamque in definitione Pauli accipiamus, Isidorus facit: qui lib. 5. Etymol. tradita ex Paulo integri restitutionis definitione ex quodam alio auctore bono statim hæc subiicit. Res redintegratur, quæ vi ablata atque extorta est, Causa redintegratur, quæ expleta non est. Hic igitur erit definitionis sensus, Restitutio in integrum non tantum rem perfectam, ut puta datam, redintegrari sed etiam imperfectam, id est, causam, ut si promissa sit res non data. l. 9. §. sed quod prætor

- A *l. tit. prox.* Et ex his quidem hoc etiam liquet in *l. j. C. per quas pers. nob. adq. redintegratę rei vindicationem restitutionem rei significare, quam is, exempli gratia, paciscitur, qui legem commissoriam dicit, quandoquidem ex ea conuentione solet venditori vindicatio dari. l. vlt. j. de lege com. l. commissorię. C. de pac. inter emp. & vend.* Sed quod Paulus ait restitutionem in integrum actionem esse, quemadmodum se habeat, nunc videamus. Huius edicti sex sunt clausulę. Ex prima datur propria actio, restituitur & pristina. Ex secunda est propria actio, vel arbitrio iudicis restituitur pristina si qua sit: sed propria illa quę datur, famosa est, & in summa hęc sunt in hac restitutionum quęstione singularia, vt sit vna tantum restitutio famosa, vna perpetua, vna non actio, sed extraordinaria persecutio. Et ex tertia clausula extra ordinem executio fit cognitione prętoria: Et ideo Prętor in edicto non ait, *IUDICIUM DABO, vel RATVM NON HABEBO, sed, ANIMADVERTAM.* Ex parte quarta creditori in debitorem capite minutum pristina actio restituitur rescissa capitis deminutione, eaque actio perpetua est. Ex quinta quoque pręsentibus contra absentes, & absentibus contra pręsentes pristina actio in integrum restituitur, & ob id rescissoria dicitur. Omnis enim actio restitutoria, rescissoria est & utilis. Porro ex vltima clausula est etiam iure actionis restitutio in integrum ob id quod factum est futuri iudicij euitandi causa. Recte igitur restitutio definitur actio. namque omnis restitutio actionum & formularum executionem habet, excepta tertia, quę extraordinario iure expediri solet, quę & ipsa actionis verbo comprehendi potest, sicut interdictum, prę iudicium. cautio prętoria, ius dicendi nullum, & lis dicitur in *l. si intra. C. de in int. rest. minor. l. si filius. j. de minor. & actio in l. etiam si. §. vlt. j. eod. tit.*

A D L. I.

Vtilitas.] Vtilitas parens est æquitatis. qui igitur ab vtilitate edictum commendat, & ab æquitate commendat.

Plurifariam.] Variis ex causis: puta metu, dolo, ætate, absentia, capitis minutione, iusto errore, vel pluribus edicti locis.

- Captionem.]** Potest esse captio sine dolo, vt fraus. *l. iurifgentium. §. sed si fraudandi. D. supr. de pac.* Non omnis qui captus est, & deceptus est.

A D L. I I.

Status mutationem.] Status mutatio est capitis minutio. *l. i. j. de cap. min.* Per causam autem solius capitis minutionis non restituitur aduersus eam is, qui capite minutus est, nisi fortę ætatis vel alia causa subsit, vt in *l. 3. §. si quis j. de minor.* qua in re fallitur Constantinus lib. 1. Epit. Sed creditori in debitorem minimam capitis minutionem passum, actio per eam minutionem sublata restituitur. *l. 2. j. de cap. min.*

- Iustum errorem.]** Sumatur exemplum ex *§. si quis agens. Instit. de act. l. semper. §. sed & si is sit locus. j. Quod vi aut clam. l. i. §. vltim. j. Quod fal. tut. auct.* Et hic obseruandum est edictum illud *Quod falso tutore auctore, Vlpianum & Paulum xij. ad edictum tractasse, in quo & de aliis restitutionum causis,*

A D L. I I I.

- Restitutiones causa cognita à Prętore dantur, id est, si iusta esse videatur, vt est in edicti parte secunda & quinta. Itaque & tribunal exigunt & presentiam aduersariorum. Paulus lib. 1. sent. *Integri restitutio, inquit, plus quàm semel non est decernenda, ideoque causa cognita decernitur.* Hinc quæratur, an is, cui mandauit Prętor iurisdictionem, restitutiones dare possit. Et ex eis quidem partibus edicti quibus proprię actiones dantur, non dubito quin possit. nam actionum iudiciumque datio vrbanę iurisdictionis est. *l. imperium. supr. de iurisd. l. sed & si per prętorem. §. per magistratus. j. ex quib. cau. ma. l. si cuius. §. sed si inter duos infr. de vsufr.* Ex parte tertia adolescentes ab eo in integrum restitui non posse existimo, quoniam ea res Prętoriam cognitionem exigit, sed cum eam ipse sibi Prętor reseruauerit, nõ necessitas iniunxerit, non abs re postea à Iustiano definitum est, & hanc posse mandari, mandatęque iurisdictione transire *l. vlt. C. vbi & apud quem.* Potest igitur & pedancis iudicibus & magistratibus municipalibus mandari, nec verò aliter quàm ex mandato magistratus municipalis in integrum restituere potest. *l. ea quę infr. ad munic.*

Veræ.] Non malè Ioannes veræ, id est, iustę. Liuius lib. 40. *Verius fuisse Coss. quorum provincia esset, quàm se quid ereptum esset decernere.* Tullius pro Murena *Negat verum esse allici beneuolentiam cibo.* Sic verum pretium, id est, iustum. l. 2. C. de resc. vend.

A D L. IIII.

Actio de dolo ob rem minimam non datur: quia cum famosa sit, ea parcissimè vtendú est. l. 9. §. vlt. j. de dolo. Aliæ restitutiones quæ honestæ sunt, ob rem minimam dantur, nisi rei maiori præiudicium faciant. quod quemadmodum fiat, sumpto exemplo ex l. fundum. & l. rem maioris. j. de except. demonstrari potest.

Quibusdam.] Prætoribus.

A D L. V.

Cohortatur me inscriptionum similitudo ad coniungendum hoc caput cum extremo l. Labeo. j. de verb. sign. Igitur vt rem amisisse non videtur, qui actionem habet, vt ostenditur in l. Labeo. sic & amisisse eam non videtur, cui Prætor promittit restitutionem in integrum. l. 9. §. licet. j. tit. prox.

A D L. VI.

Beneficium restitutionis in integrum & ceditur rectè inter viuos etiam ex tertia parte. l. quòd si minor. j. de minor. & in quemlibet successorem transfertur. l. 2. & 4. C. de temp. in integ. rest. l. minor. §. vlt. j. de minor. adeò, vt possit successor ex persona defuncti restitutionem impetrare intra statutum tempus, quod in actionibus restitutoriis satis expeditum est. In cognitione prætoris, quæ tertia parte edicti promittitur, videndum est, vtrum minor minori, an maior minori vel minor maiori succedat. Si minor minori, vt si vicenarius trino vicenario, restitui statim potest, non intra sex, sed intra quattuor annos ex persona defuncti. quod si nõ fecerit, post xxv. annum à se completum, etatis beneficio quattuor ei dabuntur anni: atque ita non tam ex persona defuncti, quàm ex sua restitui videbitur. & hoc demonstrat l. interdum. j. de minor. quam vt huic nostræ coaptandam putem, quæstionum & inscriptionum similitudo facit, & l. 2. & l. ea quæ. §. si quando. C. de temp. in int. restit. & Paulus lib. 1. sent. tit. 9. Quod si minor putà vicenarius maiori successerit, cui exempli gratia mensis tantum supererat ad restitutionem in integrum, vel statim intra mensẽ successor ex persona defuncti, restitutionem postulabit, vel hoc omisso & post legitimam ætatem ei mensis integer seruabitur. d. l. interdum. Fuit olim in hac quæstione magna contentio inter Martinum & Bulgarum: qui tamen effectu & re ipsa inter se consentiunt. Nam & in priori specie successor ad restitutionem vterq; nouem annos dat, & in posteriori quinque & mensẽ vnum. Illud solum Bulgarus subtiliter tentat, in priori specie quadriennium non cedere ante legitimam ætatẽ successoris: Martinus contra statim cedere putat. Sic & in posteriori specie mensẽ Bulgarus ait non cedere, nisi post legitimam ætatẽ successoris, Martinus statim adquisita successione, & nihilominus ratione ætatis integrum seruari in id tempus, quo successor ex adolescentia excesserit. & vtraque opinio probabiliter defendi potest. At quid fiet, si maior minori successerit? Et tunc non est dubium tempora ex persona defuncti statim computari. d. l. ea, quæ. §. vlt. id est, annos quattuor. Si enim vicenario maior successerit, non anni ix. sed IIII. successor ad restitutionem dabuntur. d. l. interdum: Nunc qui in hoc tractatu successorum appellatione contineantur, videamus. Et Vlpianus hoc loco ostendit ex lege heredes significari, itemq; eos, qui ex S. C. succedant, vt puta fideicommissarios, quibus ex S. C. Trebelliano restituta est hereditas, & eos, qui ex Cõstitutionibus, vt puta successores filii famil. militis, quos ipse scilicet sibi testamento instituerit. & hoc hereditatis ex Constitutionibus delatæ exemplum apponi oportet ad l. 3. §. vlt. j. de per. hered. non illud Accursij ex. §. ceterum. de leg. ag. succ. cuius origo est ex XII. tab. & vt maximè sit ex Constitutione Iustiniiani sublata lege Voconia reductum, tamen de Iustiniiani Constitutionibus nihil cogitauit auctor supradictæ l. 3. Non item illud Accursij de Antoniana. nam huius quartæ actio personalis est non realis, ideoq; in hereditarium nomen non cadit. l. 1. §. si impubere. j. de collat. Sed filiof. milite intestato defuncto pater, qui eius castrensẽ peculium iure suo occupat, successoris etiam loco est, & in eum transit, si qua filiof. restitutio competeat.

- A Solet in hanc rem adduci l. 3. §. Pomponius. 7. de minor. qui tamē pessimè est ab omnibus acceptus. Est namque prima pars accepta de profecticio & aduenticio peculio, secunda de castrensi, atque ita efficitur ex prima parte in profecticio vel aduēticio peculio patrem post obitum filij quasi heredem succedere, quo dici absurdus nihil potest. In castrēsi pater succedit quodammodo quasi heres post mortem filij intestati, propterea quod id in iure filij fuit: In aduēticio & profecticio nihil vñquam iuris filius habuit, sed id perpetuò in patris iure mansit: tantum abest, vt mortuo filio in eo ipse quasi heres succedere videatur. Illud non est animaduersum in eo §. proponi ratiocinationem huiusmodi, Ex quibus causis filius in re peculiari restitui potest, potest & pater quasi heres mortuo filio, Potest autem filius restitui ex causa castrensis peculij. Ergo & pater. Sed ponitur quidem in eo
- B §. propositio & assumptio, non tamen conclusio, vt in l. qui vsumfructum. 7. de verb. oblig. quam exposuimus sub tit. de pactis. Id ad extremum colligatur ex hac lege, successorum quoque loco haberi patronum, qui ex ingratitudinis causa libertum in suam potestatem redegit: & ideo qua ex causa in integrum restitui libertus potuit, poterit & patronus. Hoc beneficium patrono datum lege Ælia Sentia. l. sciendum. 7. de verb. signific. aliisq; legibus quamplurimis & Senatuscōsultis factis in eam rem, vt Corn. Tacitus indicat lib. 13. quod & Athenienses patronis dedisse Valerius auctor est lib. 2. cap. 6. Est autem de hac re §. 1. Inst. de cap. deminut. l. 2. C. de libert. & cor. lib. l. penult. C. de oper. lib. & locus apud Ambrosium in lib. de Iacob & beata vita. *Ita libertatem, inquit, accepisti, vt meminisse manumissoris tui debeas, vt patrono tuo noueris legitimum obsequium deferendum, ne ab ingrato reuocetur libertas.*
- C Si igitur in adeunda hereditate libertus, vel lubrico ætatis, vel errore iusto captus sit, priusquam in seruitutem patroni redigeretur, poterit ex ea causa patronus ad abstinendum restitutionem impetrare. Nec enim dum libertum in suam potestatem recipit, tam ab eo quæ sita bona amplectitur & agnoscit, quàm vlciscitur ingratum animum liberti.

A D L. D I V V S.

In absentem contumacem dicta sententia valet, nec appellatione rescinditur. Contumacem plerumque tria edicta faciunt, si & extremi edicti die citatus non respondeat. Citari autem solet in iure voce præconis, vt hæc lex ostendit, quod quidam sic notant quasi aliter citatio non fiat: falsò. Fit enim & edicto publicè affixo. l. senatus. §. Diuus. 7. de iure fisc. Plautus in Curcul. *Vbi tu es qui me libello Venereo citauisti.* Ita citatum reum accipio in l. inter. 7. de pub. iud. & citare in testimonium in l. in testimonium. 7. de testib. Licet autem dicta in contumacem sententia appellatione non rescindatur, nonnumquam tamen condemnato restitui litem æquum est, vt si fraude aduersarij abfuerit, vel si eo ipso die, quo citatus & non respondens condemnatus est, priusquam surrexisset prætor cum pro tribunali adierit. Cùm fraude aduersarij abfuit, rectè Marcellus ait restituendam potius damnato litem esse, quàm dandã actionem de dolo. Hac enim actione turpi non vtimur, nisi cum omnibus aliis actionibus & auxiliis destituimur.

More.] Accursius, ex scripto. Ego, vt edictis citationibusque peractis pronuntiarum in contumacem solet.

E

A D L. V L T.

Minor xxv. annis aduersus rem iudicatam restitui in integrum potest, & si per tutores, curatores vel procuratores legitimè constitutos defensus sit. alioquin condemnatio nulla est, nec restitutione est opus. l. penult. C. si adu. rem iud. Maior autem absens Reipub. causa vel simili, si per procuratorem defensus sit, aduersus rem iudicatam non restituitur, nisi in hoc, vt & post tempora interponendę appellationis appellare possit. nec enim quæ in eum dicta sententia est, sine appellatione rescindi potest. In defenso lis omnimodo restituitur. l. i. C. quib. ex caus. ma.

Rempub.] Antonio Goueano assentior libentissimè, qui hoc in loco reposuit, *rem iudicatam.* nec veriùs restitutus vllus locus, nec menda vlla acutiùs animaduersa vñquã est. Hæc enim lex cùm sit ex libris de appellationibus, non nisi ad restitutionem, quæ contra rem iudicatam peratur, pertinere potest. & verò quorsum hic de Rep. potius quàm de priuato?

F

AD TIT. QVOD METVS CAVSA GESTVM ERIT.

ACTIO quod metus causa, si quis originem quærat, Octauiana formula est auctore M. Tullio in v. Ver. Primus namque L. Octavius Prætor eam edicto proposuit, promisitq; in hunc modum, **QVOD VI METVS VE CAUSA:** quo modo & de ea in Cod. Iustiniani titulus concipitur. Alij postea, **QVOD METVS CAUSA,** edicere satis habuerunt, neque tamen ideo minùs ea notarunt, quæ vi fiunt, quippe cum & ea metu fieri videantur. Veteres autem non sine ratione vim à metu distinxerunt. Vis namque est necessitas quodammodo contraria voluntati, vel, vt Paulus definiuit, *maioris rei impetus, qui repelli non potest*, id est, quem à se quis propulsare nō potest. Hæc est definitio vis atrocis siue maioris. Metus autem est instantis vel futuri periculi causa mentis trepidatio. Præsentis mali nullus est metus, sed instantis, imminentis, impendētis, futuri. Aristoteles in 111. Eth. *φόβον* definit *κακῶν προσδοκίαν*, & in VI. Sectione *φείτω τῆ μέλλοντος, κακῶν προσδοκίαν*: atque ideo spes & metus dicuntur esse contraria, quod spes sit expectatio boni, metus expectatio mali. Sub metum subiecta hæc sunt, pigritia, pudor, timor, formido, terror, pavor, exanimatio, conturbatio. In hoc edicto, metus verbo nec pigritia significatur, nec pudor: quem et si M. Tullius in hoc genere ponat, & philosophi quidam definiant *φόβον διχῆς φόρου*, Aristoteles tamen negat metum esse. Non item formido, non leuis & vanus timor, quo afficiuntur, qui vel dignitate, vel iactatione, vel contestatione alterius commouentur. l. ad inuidiam. l. metum. C. cod. tit. non timor infamiae vel alicuius vexationis. l. 7. l. cum te. l. accusationis. C. cod. non is, quem ipsi sibi homines timidi inferunt. ab alio enim re ipsa metum inferri oportet. l. 9. d. si mulier. in princip. infr. Denique metus verbo significatur pavor, terror, exanimatio, conturbatio, percussio, consternatio, mentis trepidatio, ex quibus affectibus abiicimus & demittimus animum, vnde & metum Iulius Scaliger deduxit *ἄπὸ τὸ μετέπειναι*, quod ex eo amittatur constantia & omne cōsiliū abiiciatur. Id fit illato metu mortis, aut cruciatus, corporis, aut seruitutis, quæ morti comparatur, aut stupri, quæ in homine bono grauior est, quàm mortis. l. interpositas. C. de transact. l. 3. 4. 8. 7. l. 4. 7. 8. 9. C. cod. l. si quidem C. de con. stip. i. deoq; Labeo rectè metum accipiendum dixit, non quemlibet timorem, sed maioris malitatis. l. 5. 7. Sic malitatem dixit vt bonitatem. Sic sceleritatem in l. 3. 7. de bonis eorum qui ante sent. mor. Aristoteles dixit *μειζόνων κακῶν* in initio 111. Eth. At quemadmodum vis contraria est voluntati, an & metus, dubitari potest. Et Vlpianus quidē hac in re vim metui parem facit in l. nihil consensui. 7. de diu. reg. iu. quæ lex proprie ad hanc edicti partem spectat, cum sit ex lib. x. i. in quo Vlpianus eam partem executus est. Ceterum l. si mulier. §. penult. 7. vbi metus est, ibi & voluntatem esse demonstrat, itēque l. interpositas. C. de transact. quod & de vi significatur in l. item si cum. §. qui vim. 7. Vis enim in hoc edicto est, quotiens quis velle compellitur, vt puta cum tradere vel promittere vel pacisci compellitur. Igitur duplex est voluntas: remissa, hæc in his est, quæ vi vel metu fiunt: integra, hæc non est. Hæc verò ibi demum est, vbi quid vltro atque sponte volumus. Ex diuerso duobus quoque modis inuitum accipimus eum, qui omnino non vult, & eum qui coactus vult. l. si metus. 7. de adq. hered. aded, vt diuersa ratione dici possit quis idē voluisse & noluisse. In edicto de furtis & vi bonorum raptorum inuitus est is, qui omnino non vult. In hoc edicto is qui coactus vult. neque enim vis hîc pro rapina accipitur. Ait Vlpian. in l. i. Olim ita edicebatur.] Sic de pactis, olim **PACTA QVÆ NEC VI NEC DOLO MALO**, postea, **PACTA QVÆ NEC DOLO MALO**. De commodato, olim, **V TENDVM DEDISSE**, postea, **COMMODASSE**. De arboribus cædendis, olim, **S V B L V C A R E & C O N L V C A R E**, postea, **A D I M E R E & C O E R C E R E**. De interdicto vnde vi, olim, **D E T R V S V S**, postea, **D E I E C T V S**.

AD L. VII. ET VIII.

Non quilibet metus causam dat edicto, sed is quæ supra definiuimus, id est mortis, aut verberum,

- A** verberum, aut vinculorum, aut seruitutis, aut stupri, ex quo animus consternatur. Igitur si quis in furto aut adulterio deprehensus, & adhibito metu mortis aut vinculorum cōteritus, redemerit se, restituitur ex hoc edicto, & data repetit quasi metu extorta, non quasi turpiter accepta, cum sint & turpiter data. l. 4. §. de condic. ob tur. cau. & hoc utique verū est, siue potuerit iure occidi, siue non. Vnde queri hic solet, qualis fur vel adulter, & à quo iure occidi possit. Dicam primum de fure, tum de adultero. Fur nocturnus quoquo modo occidi potest ex XII. tab. lege, *SI NOX FVRTVM FAXIT SI IN ALIQVIS OCCISIT: IVRE CÆSVS ESTO.* Diurnus verò occidi non potest, nisi cum deprehenditur, telo se defendat. Idq; est etiam ex XII. l. 4. §. ad leg. Aquil. l. si pignore. §. furem. §. de furtis. Diuus Augustinus lib. 2. quæstionum super Exodum. *Hoc, inquit, & in legibus antiquis secularibus inuenitur impune occidi nocturnum furem quoquo modo, diurnum autem si se cum telo defenderit: iam enim plus quàm fur est.* Idem & Tullius & Gellius retulerunt. At subruitur hæc differentia à l. furem. §. ad leg. Corn. de sic. nisi dicamus eam esse ex XII. tab. Lege autem Cornelia etiam eum teneri, qui furem nocturnum cum se telo non defenderet occiderit, quod apertissimè Constantinus lib. 6. Epit. in vrbibus locum obtinere proficitur, non etiam in agris. Nam in agris fur nocturnus quo quomodo occidi potest. De adultero nunc dicamus. Eum pater tantum vel maritus occidere potest, pater domi suæ vel in domo generi deprehensum cum filiafamil. qualiscumque sit adulter, si & filiam simul in ipso articulo occidat, Maritus domi suæ tantum deprehensum, & ita si humilioris condicionis sit, nec exigitur vt & simul vxorem occidat, quam & si per legem Corneliam impune occidat, punitur tamen alio modo, si eam occiderit. Nō adduco leges vulgo notas. Sed & quemlibet adulterum argumento huius legis putem iure à marito occidi, si se telo defendat. nā vt de fure, qui se telo defendit, D. Augustinus dixit, iam eum plus quàm furem esse, ita de hoc rectè dicatur, iam enim plus quàm adulter est. Hæc verò posterioris seculi mores & leges mirum in modum immutarunt. nam & data est marito potestas vbicumque & qualemcumque adulterum occidendi auctore Constan. lib. 5. Epit. itemq; vxorem, vt ad Paul. notans scripsi lib. 2. Sent. tit. 27. quod & postea Nouella quadam Maioriani primum fuisse introductum ex Papiano didici lib. sing. Resp. *Omnibus*, vt ipse ait, *ad ius vetus ea Nouella reuocatis*, quo scilicet ante legem Iuliam vxorem in adulterio deprehensam impune occidere licuit, quemadmodum ex Catone Aulus Gellius refert. Ex his satis liquet, quid sit, quod in hac lege Vlp. scripsit, non omnem adulterum vel furem iure occidi, nisi se telo defendat. Nunc reliqua videamus. Restituitur adulter ex hoc edicto nō tantum si pecuniam dederit ne occideretur, sed & si ne proderetur. Nam & hoc casu metu mortis dedit, quia proditus his quos tangit ille dolor potuit vel non iure occidi, ideoq; pecuniam repetit quasi metu mortis extortam, non etiam quasi turpiter acceptam cum sit & turpiter data. Sed Prætor metum illatum & improbatum morem exprimendæ pecuniæ spectat, non dandi causam: atque ita adultero **Quod metus causa** actionem decernit. & hoc est quod Paulus ait: *Nam & gestum est malo more.* Est verò similis loquendi ratio in l. 1. §. si cui cautum. §. de ext. cog. l. atqui natura. §. 1. §. de neg. gest. l. 1. §. vlt. §. de act. empt. Quidam Græci dicunt *ἐβει τρομῶ*. Addit Paulus metum etiam seruitutis &
- E** stupri hoc edicto contineri, quòd sint hæc duo postrema malorum omnium, quæ satius sit morte repellere, quàm pati. Item his malis moueri nos iustè non tantum si immineant nobis, sed & si liberis nostris. quinimò timere nos liberis nostris magis nobis ipsis: certè magis quàm illi timeant nobis. Illos enim amamus quòd ex nobis procreati sint, illi nos quòd procreauerimus. Id autem magis compertum est nobis illos à nobis esse procreatos, quàm illis nos procreasse. Ideoque & nobis illi, quàm illis nos coniunctiores sumus. qua ratione Aristoteles vtitur lib. v i i. Eth.

A D L. I X.

- F** Metus illatus causam dat edicto, non suspicio, id est, incerta representatio inferendi eius, exempli gratia si ingressis hominibus armatis in meum fundum metu mortis discessero, huic edicto locus est & interdicto Vnde v i. Si audiero venire homines armatos, & sola auditione percussus è fundo discessero, huic edicto locus non est, quia à nemine illatus est metus. Non est etiā locus interdicto Vnde vi, quia deiectus non sum: nisi fortè ve-

rum audiero, & venerint postea homines armati, ac possessionem apprehenderint. l. 3. §. A
 proinde. 7. Vnde vi & de vi. ar. Paul. lib. 5. Sent. Vi, inquit. *deicitur & qui violentiæ opinione comparata possessione cessit, si tamen aduersarius eam ingressus sit.* Longè aliud est, si conspexero homines armatos, eorumq; metu statim profugero. Vi namque deiectus videor, non tantùm si possessionem apprehenderint, sed & si cum ad me tenderent, me in fugam collato eam non apprehenderint, & hoc puto Labeonem sensisse in l. 1. §. item Labeo. 7. Vnde vi, & Iulianum in l. non solum. §. si dominus. 7. de vsurp. & vsuc. vbi tamen in commentariis ad eum tit. ostendimus pro *extimuerit* vulgo perperam legi *existimauerit.* nec enim ex illa sola existimatione mea vi deiectus videor, nisi possessio apprehensa sit. Ad hæc ita syncerè non loquimur, *Si homines venientes existimauerit.* Scribo. *Extimuerit,* vt in P. Flor. *Extra, extrinsecus expectare.* B

Idem ait.] Si vi deiectus fuero de possessione fundi, concurrit actio Quod metus causa cum interdicto Vnde vi. Si quod opus vi fiat in meo solo, cum interdicto Quod vi aut clam. Sed vnus auxiliij electione aliud consumitur. l. semper. §. vlt. 7. Quod vi aut clam.

Possessionem.] Nō fundum siue proprietatem, sed possessionem nudam. l. si mulier. §. qui possessionem. 7.

Animaduertendum.] *In rem & Generaliter* idem valent. Hęc actio vi ipsa est in personam, scriptura in rem. nam & ita edictum conceptum est, QVOD METVS CAUSA GESTVM ERIT. Res notatur non persona. Idcōque Vlpianus ait nihil referre à quo metus inferatur, à singulari homine, an ab vniuersitate, quod tamen in actione de dolo diligentius exquiritur, propterea quòd eius actionis & vis & scriptura in personam est. a. C
 lioquin famosa ea actio non esset.

Serui manumissionem.] Hoc verbo, *Gestum,* non tantùm significatur mancipatio, traditio rei vel possessionis, obligatio, liberatio, sed & manumissio serui, & depositio ædificij, licet nihil detur, nec vllum negotium geri videatur. Et seruo quidem per metum manumisso, libertas non reuocatur, vt rectè Ioānes interpretatus est, sed in eum qui metum intulit, datur actio Quod metus causa. Omnino igitur manumissio valet. Excipiūtur duo casus, si populus & si seruus ipse dominum coegerit, prior est ex Oratione D. Marci, alter etiam ex lege aliqua vel Constitutione, cuius tamen memoria nō extat. l. ille. l. si priuatus. 7. qui & à quib. man. Ad hanc speciem quidam paulo inconsideratiùs pertinere hanc Pauli sententiā putat, *Seruus per metum mancipatus,* &c. Loquitur enim de alienationis ea specie quæ mancipatio dicitur, non de manumissione. D

Sed quod Prætor.] Ea quæ per vim aut metum gesta sunt, Prætor irrita facit, non tantùm si perfecta sint, vt si res tradita, vel pecunia numerata sit, verùm etiam si imperfecta sint, vt si dumtaxat promissa sit. ergo & traditionem siue numerationem, & promissionē Prætor irritam facit. Sed quomodo promissionē? Nempe data actione Quod metus causa, ex qua stipulator nisi stipulationem acceptam faciat, in quadruplum condemnatur. §. pen. 7. & l. item si cum. §. sed & si quis. Rebus autem perfectis, vt puta stipulationem secuta numeratione, eadē actione numeratio ita demum rescinditur, si vtrumque fuerit metu extortum. nam si vel numeratio sola, aliis quidem legibus creditor tenetur, non tamē hoc edicto. l. sed & partus. §. vlt. 7. vel si stipulatio sola, competit quidem conditio ob iniustam causam. l. ex ea. 7. de cond. ob tur. caus. non tamen actio Quod metus causa. l. 2. C. de his quæ vi metuſve causa gest. sunt. E

Volenti.] Ei qui metu coactus rem tradidit, vel pristina in rem actio restituitur rescissa traditione vel datur actio Quod metus causa. Ei quoque, qui metu coactus debitorem suum liberauit, vel pristina in personā actio restituitur rescissa liberatione, vel datur actio Quod metus causa. Ceterùm vna electa, altera consumitur. §. licet tamen. 7. l. si mulier. §. vlt. ne bis idem petatur. nam & Quod metus causa actio rei perſecutionem continet. nec verò si prius actum sit in rem, superest in triplū actio metus causa, quia huic actioni inest hæc conditio, ni restitutio fiat. Itaq; rei restitutioe vel exactioe euitatur pœna tripli. Quod in hoc §. proponitur, sic accipiendū est, vt neglecta actione metus causa volenti liceat in rem F agere si metu tradiderit rescissa traditioe, vel in personā, si debitore liberauerit, rescissa liberatione. Aget autē vtiliter non directò. nam omnis rescissoria restitutoriāq; actio vtilis est actio. d. §. vlt. l. vlt. C. ex quib. caus. ma. l. si quis stipulatus, 7. co. Duplex hic error est interpretum. Primū, quòd pristinam in rem actionem restitui concedunt, in personā non item,

A item, quod liberatione fuerit extincta. se vero suo, ut dicitur, gladio conficiunt. Nam si i-
deo non restituitur in personam actio, quod liberatione fuerit extincta, nec restituetur in
rem actio, quippe cum & ea alienatione fuerit extincta. Deinde quod in hoc §. in perso-
nam actionem accipiunt pro actione metus causa. Illud enim verbum, *volenti*, hoc tan-
tum ut missam faciat actionem Quod metus causa qui aliter agere vult, permittit euiden-
ter: & si vna specie posita, liberati scilicet debitoris, quod interpretes faciunt, in personam
pro hoc edicto accipias, necesse erit te in rem pro antiqua in personam actione usurpare.
quo absurdus dici nihil potest: idemque refellitur per §. licet tamen. j.

Alia liberatione.] ut puta pacto. l. si mulier. §. si metu coactus sim. j. l. si procuratorē.
§. si ignorantes. j. mand. l. i. §. penul. j. tit. prox.

B Ex hoc edicto.] Actionū aliarum sunt bonae fidei, aliarum arbitrariarum, aliarum strictarum. Quod me-
tus causa arbitraria est, quoniam ex ea condemnatio fit arbitrio iudicis. & quidem si per
metum res tradita sit, arbitrio iudicis restituitur cum omni causa & fructibus praestita cau-
tione doli mali, vel in quadruplum condemnatio fit. Sin autem pecunia debita per metum
acceptolata sit, vel soluere pecuniam debitor, vel rescissa acceptilatione in personam a-
ctionem pati debet, quod si non faciat, in quadruplum condemnatur. Accursius vel pecu-
niam solui, vel conditionem liberationis dari autumat, cuius equidem conditionis nul-
lum me adhuc exemplum legisse memini, & in specie l. 4. j. de cond. cau. da. condici pecu-
niam dico, ut in l. si mulier. eo. tit. non liberationem: Improbata illa Accursij differentia in-
ter obligationem puram & obligationem in diem vel sub conditione. nam si fuerit obli-

C gatio in diem vel sub conditione, acceptilatio interim nullum effectum habet. itaque fru-
stra interim condicatur. Quid igitur his Vlp. verbis significatur, *Vel solvatur, vel restituta ob-
ligatione iudicium accipiatur?* nempe data actione Quod metus causa cuitari condemnatio-
nem quadrupli, si vel pecuniam reus soluat, vel denuo se obliget ex eadem causa, atque ita
pristinam actionem suscipere paratus sit. nihil vero eam in rem de conditione danda si-
gnificatur.

Amisissae sint.] quod sit vel cessis seruitutibus vel depositis aedificiis.

Cum autem.] Actionum aliarum in rem, aliarum in personam, aliarum mixtae sunt. Actionum in
personam aliarum sunt omnimodo, id est, vi ipsa & scriptura in personam, aliarum vi ipsa in per-
sonam, scriptura in rem. & ex hoc genere est actio Quod metus causa. Vi namque ipsa est
D in personam, scribitur tamen generaliter & in rem exemplo edicti, eius quo cum agitur vel
qui metum intulit persona non notata. nam & vix potest is qui metum passus est certam
personam exprimere. l. item si cum. §. in hac. j. neque tamen si possit & velit in personam a-
ctionem scribere, denegabitur, ut apud M. Tull. in 5. Ver. *QVOD APRONIUS PER
VIM AVT METVM ABSTVLISSET:* Sed non est necesse, ut ait. l. sed & ex dolo. §.
ult. j. tit. prox. quod maxime expendi volo. Denique in eum, qui metum intulit, omnimo-
do in personam agere potest, in eum qui metum non intulit, ex aliena tamen malitia lu-
crum sensit, verbis potius in rem conceptis agendum est. Hic duo notanda sunt, Non om-
nem actionem in personam ita scribi, ut quis dicat aduersarium sibi dare aut facere o-
portere: sed & aliis modis, ut puta verbis in rem directis. & ita accipiendus est §. omnium.

E Inst. de act. Item non omnem actionem in personam esse ex contractu vel quasi ex contra-
ctu, vel ex maleficio vel quasi ex maleficio, sed & ex aliis edictorum causis quam plurimis.
nam nec actio Quod metus causa, nec de dolo quae in personam sunt, ad contractum vel
quasi contractum, vel maleficio vel quasi maleficiū referri possunt. Hinc vero Vlp. hanc
speciem tractat in hoc §. Ut soluta pecunia a fideiussore reus liberatur, ita & si fideiussori
acceptolatum sit. nam acceptilatio pro solutione est. Quod si per metum fideiussori acce-
ptolatum sit, in fideiussorem quidem ex hoc edicto agi constat: verum an & in reum, du-
bitatur. Iulianus negat. Id Iul. lib. 111. Dig. scripsisse ex eo coñicio, quod Paul. ad eum li-
brum notans ad hanc Iul. sententiam respexerit in l. x. j. Cum enim Iulianus diceret reū
non teneri, fideiussorem teneri non in hoc tantum ut suam, sed & ut rei actionem restituat,

F id est, ut & secum patiat agi pristina actione, & ut pristinam actionem reum pati curet,
vi a fideiussore ipso non ab alio inficio fideiussore illata Iuliani sententiam procedere Pau-
lus notavit. Sed non ob id quod Iulianus dixit de danda in fideiussorem actione a Mar-
cello reprehenditur, sed quia negavit reum teneri. Cum enim sit haec actio in rem conce-
pta, tam in rem quam in fideiussorem exerceri potest. idemque e contrario obtinet, si reus

vim intulerit vt vel ipse vel fideiussor accepto liberaretur. l. prox. j.

A

AD L. SED ET PARTVS.

Hac actione is qui metum intulit tenetur, non tantum perceptorum, sed etiam percipiendorum fructuum nomine. idemque in omni malæfidei possessore generaliter obtinet. neque obstat l. si fundum. C. de rei vind. Lex ait malæfidei emptorem de perceptis teneri. ex eo enim malè colligitur de percipiendis eum non teneri. Est igitur ex Accursij exceptionibus constituenda vniuersalis, malæfidei possessorem de omnibus fructibus teneri.

Quæri.] Ius vlciscendi naturale non est. Ius tuendi se suaque & contra vim vi experiendi & naturale est & gertium & civile: ideoque ei qui vim fecit, & mox passus est, ex hoc edicto restitutio non competit. nam vim illicitam exigimus. Ait, Mox.] id est, excontinenti. Quid igitur si ex interuallo? De vi duplex interdictum est, de vi armata & de vi quotidiana. Illud datur ei qui vi à me possidet, si eum ego ex interuallo vel alius vi deiecerit. Eisdem hoc etiam datur, si non ego sed alius ex interuallo deiecerit. idque apud Paulum ostendimus lib. 5. Sent. tit. 6. Exemplo horum interdictorum quæ plerumque concurrunt cum actione Quod metus causa, hanc actionem dari puto, cum alius eum, qui te coegerat sibi promittere ex interuallo coegit te accepto liberare, & hoc subindicat ille articulus, Mox. Quod si tu ex interuallo vim feceris armatam, vt accepto liberareris, æquè restitutionem ex hoc edicto dabimus, quia factum id est malo more. Hic si dicas eum, qui primus vim intulit damnum non pati, negabo. nam omnis alienatio eius rei, quæ ipso iure mihi quaesita est, nec ipso iure debetur, damnus est. non obstat etiam l. itaque, j. de fur. vbi Vlp. ait ideo furem furti non agere, quod nemo de improbitate sua consequatur actionem. nam Vlp. mens hæc est, neminem agere furti ex sua improbitate, hoc est, ob id ipsum quod fur sit atque adeo eius intersit rem furtiuam non perire. neque verò potest fur furti agere quin suam improbitatem patefaciat. quod non similiter contingit in actione Quod metus causa. satis namque est ex parte rei vim esse aut metum, ex parte actoris rei vel iuris amissionem.

Iulianus.] Hæc actio damnus exigit. Idcirco debitori non datur à creditore solutione, vel creditori à debitore tuto exceptione perpetua acceptilatione extorta: quia neque ille soluendo, neque hic acceptum ferendo damni quicquam facit. l. item si cum. in prin. j. Et hoc postremum in debitore obtinet siue ea exceptio qua tutus est debitor, det conditioni indebiti locum, siue non. Conditioni non dat locum exceptio rei iudicata, exceptio inopiæ, exceptio iniqui iuris impetrati, exceptio Macedoniani. Igitur & qui his exceptionibus tutus est, ei creditor acceptum faciendo damni nihil facit. nec enim ideo quod maneat naturalis obligatio, quæ si forte pecunia solvatur, inhibeat conditionem indebiti, videtur in damno esse. nam damnus præsens exigimus, vt ex hoc §. colligi potest. qua in re Acc. fallitur in l. item si cum. Idem ei malè opponit §. sed quod Prætor. l. 9. §. nam in l. item si cum, creditori accepto ferenti non datur actio, quia nihil ei abest, quippe cum ei accepto tulerit, qui effectu debitor non erat. In §. sed quod Prætor, promissori datur actio, licet quia propter metus exceptionem effectu debitor non est nihil ei abesse videatur. Hæc non sunt contraria. nec enim vtraque species eiusdem generis est. Denique in l. item si cum, ideo creditori nihil abest, quia debitor nitebatur exceptione perpetua. in §. sed quod Prætor, promissori abesse videtur, quia dum eligit actionem, exceptionem spernit. Sed vt quaestionem debitoris per metum soluentis aggrediamur, quæ in hoc §. proponitur, non datur quidem debitori actio Quod metus causa, quæ damnus exigit. l. item si cum. §. Iulianus. j. sed tenetur creditor lege Iulia de vi, quæ damnus non exigit & ex decreto Marci Philosophi ius crediti amittit. Itaque poterit soluta pecunia condici quasi indebita vel quasi sine causa soluta.

AD L. EXTAT.

Creditor aut crediti nomine rem debitoris quasi pignoratam forte occupat, aut pecuniam debitam per vim exigit. Vterque casus exprimitur in hoc capite. prior tantum in l. pen. j. ad leg. Iul. de vi pri. de quo primum videamus. Si quid non crediti nomine creditor rapiat, vel subripiat, ius crediti non amittit. Sed si crediti nomine in rem debitoris sine iudicis auctoritate veniat, ius crediti amittit ex decreto D. Marci, quod Ioann. & Acc. sic accipiunt, si ea res debita fuerit. nam si aliam rem debitoris creditor occupauerit, id tantum ius eum amittere quod in ea re ei competit, non ius omne crediti. hoc autem est ridiculum, quippe decretum loquitur manifestò de qualibet re debitoris, nec illud spectat, habuerit in ea ius creditor necne. Hic

- A** ne. Hic duo casus notari solent, quibus etiam creditor ius crediti amittit, si debitoris filios sciens pignori capiat, vel in seruitute detineat, vel eorum operas locet: de quo in No. cxxxiiii. & apud Greg. lib. 2. Epi. c. 94. & lib. 3. c. 43. & Amb. in lib. de Tob. c. 8. Item si xris sui nomine alium quam debitorem ob id solum quod ex eodem vico sit oppigneret. de quo in Nou. l. i. & apud Cassiodorum lib. 4. Var. ad Ioannem Consul. Campaniae. Sed hi casus cum decreti specie nihil commune habent. ad eum namque pertinet decretum qui rem debitoris sine iudice possidet. Nunc ad posteriorem casum transeamus, cum scilicet creditor pecuniam vel rem creditam per vim extorquet. Accursius ut ostendat hoc casu creditorem credito non excidere, opponit l. qui vas. in prin. §. de furtis. vbi qui furi vas furtiuum aufert nihilominus furem in duplum condemnat. Sed auferre eo in loco non est per vim auferre. itaque non est cur ea lege perturbemur. Quod si adhuc opponatur l. ait praetor. §. si debitorem. §. quae in fraud. cred. vbi debitori fugienti pecunia extorquetur impunè, id dicam originem sumere ex hac lege XII. tab. **SI CALVITUR PEDEMVE STRVIT MANVMENDO IACITO.** Magis obstat tit. Quod legatorum, in quo docemur legatarium qui ante vel post aditam hereditatem non ex voluntate heredis Falcidiam praetendentis legata occupauerit, teneri quidem interdicto Quod legatorum, quod est apiscendae possessionis, legata tamen non amittere. Sed habet decretum D. Marci separatam rationem: De eo enim loquitur, qui rem sibi debitam à debitore vi exegit, vel qui debitore possidente rem eius in qua iuris nihil habebat, temere occupavit. Edictum Quod legatorum de eo loquitur, qui ab herede legata per vim non exegit, sed cum eorum possessionem heres nondum apprehendisset, id est, cum possessio vacaret, ea iure suo occupavit. quod maximè alienum est à vi. Idcirco hic legata non amittit, ille creditum amittit, sicut & dominium dominus, qui per vim expulso possessore praedium suum furenter inuadit ex Constitutione l. si quis in tantam. C. vnde vi: quae diu cum fuisset olim spreata, reducitur edicto Arthalarici regis apud Cassiodorum lib. 9. Var.

Actio[n]ibus experiaris.] Actio[n]ibus experiendum est, non vi. Actio[n]ibus, foro, iurisdictioni nihil est tam contrarium, quam vis. Vim porro dicimus non ferrum & arma tantum, sed & cum quis neglecto iuris ordine temere partes ius dicentis usurpat:

AD L. ITEM SI CVM.

- D** Satis clementer.] nec enim sic fit in actione furti aut vi bonorum raptorum. Notandum est hanc restituendi facultatem ex edicto Praetoris descendere.

Post annum.] Actio metus causa post annum non datur si alia actio sit, intra annum datur, etiam si alia actio sit. Actio de dolo intra annum datur, si alia actio non sit, post annum autem nullo modo datur. Haec turpis est, illa non item: haec in personam scripta, illa in rem. Concurrunt tamen interdum. nam in eum, qui metum fecit, non ideo minus dat de dolo actionem Praetor, in cuius arbitrio est constituite, quando eam actionem dari oporteat. l. Diuus. in fin. §. tit. prox. quod sit & in eum actio Quod metus causa. Sed altera electa, altera consumitur. §. eum qui. §. ceteroquin cum alia actio est, non solet de dolo dari. Quae hinc Acc. de actione iniuriarum tractat, aliena sunt à proposito. nec enim metus aut vis iniuriarum actioni subicitur. eam verò continuo anno finiri ait, lex anno, nec adiicit, continuo l. 5. C. de iniur. Intelligitur ergo iuris interpretatione utilis potius, quam continuus, ut in l. vel post annum. §. de alien. iud. mut. caus. vbi quoque quidam malè annum pro anno continuo accipiunt.

Ideo autem.] Eadem ratio traditur in l. quod diximus. §. haec actio. §. & haec quidem proximior est ratio. neque enim quae meram poenam continent, omnes heredibus dantur, ut puta iniuriarum, de moribus, conditio quae matri datur ab ingratu liberis reuocanda donationis causa, quae ad vindictam pertinent, non ad rem familiarem.

Haec autem actio.] Arbitraria actio ea est, ex qua arbitrio, id est, officio Iudicis fit satisfactio: & si fiat, absolutio sequitur, si non fiat, modò condemnatio, modò absolutio. Huius generis sunt omnes actiones in rem, Ad exhibendum, De dolo, Quod metus causa; Arbitraria, Nonales. In actionibus bonae fidei satisfactio fit ex bona fide. In strictis ex stricta formula. In arbitrariis ex arbitrio iudicis. Nulla verò est actio, in qua ex voluntate actoris satisfieri oporteat. Sed tamen si hoc modo satisfactio fiat, id est, consentiente actore, absolutio sequitur. Falsum est quod Accursius notat, duas in hac actione senten-

- F** ius generis sunt omnes actiones in rem, Ad exhibendum, De dolo, Quod metus causa; Arbitraria, Nonales. In actionibus bonae fidei satisfactio fit ex bona fide. In strictis ex stricta formula. In arbitrariis ex arbitrio iudicis. Nulla verò est actio, in qua ex voluntate actoris satisfieri oporteat. Sed tamen si hoc modo satisfactio fiat, id est, consentiente actore, absolutio sequitur. Falsum est quod Accursius notat, duas in hac actione senten-

tias interuenire. nam res ita procedit, vt si ante sententiã reus actor quemadmodum iudex æstimabit satisfacere paratus non sit, tũ quadrupli sententiã patitur. quod fit semper si is cum quo agitur, metũ intulerit. Quod si metum nõ intulerit, interdum absoluitur, non quidem quod ad eum res bona fide peruenerit, sed quod restituendæ eius facultatem non habeat, puta quia interiit sine eius dolo. §. aliquando. 7.

Ita temperandum est.] Hinc notandum, eum qui coactus iudicis auctoritate rem restituit non sua sponte, huius actionis pœnam non euitare.

Quatenus.] In actione Quod metus causa res omnimodo continetur. i. quod abest vel æstimatio eius. Pœna verò ita demum si res non restituatur arbitrio Iudicis. Quid verò si res periit sine dolo aut culpa eius, qui metum intulit, aut si seruus in fuga sit: Vel ante sententiã, id est, ante condemnationem, vel post condemnationem periit. Si ante condemnationem lite vel contestata iam vel nondum contestata, sine distinctione, id est, siue peritura res alioquin apud dominum fuerit, siue non, is qui metum intulit, condemnatur in quadruplum. quod & in interdico Vnde vi obseruatur. Cũ enim sit res omnimodo restituenda, nec restituitur, inde ex edicto sequatur condẽnatio necesse est. Quod si seruus sit in fuga, de eo persequendo & reddendo cautionem præstat. De eo loquimur qui metũ intulit. nam is ad quem ex alieno metu res sine fraude peruenit, re perempta ante sententiã absoluitur, seruo in fugam conuerso de eo tantũ restituendo non de persequendo cautionem præstat. §. aliquando. 3. Sed si post condemnationem res perierit, & post tempora iudicati actionis, id est, post menses quattuor secundum Iustinianũ, quia periit post moram, omnimodo & in rem & in pœnam is, qui metũ intulit, satisfacere cogitur. Quod si intra tempora iudicati actionis res perierit, tum distinctione vtetur. nam vel peritura res æque fuit metu non illato vel non. Priore casu à pœna quidẽ tripli nõ liberatur, quam propter suum facinus persoluere debet, à rei tamen præstatione liberatur propter iudicati actionẽ, in qua priusquã mora fieret res interiit: similique ratione si à fure stipuler quod is mihi debet ex causa cõditionis, re furtiua perempta antequam fiat stipulationi mora, fur à re omnimodo liberatur, qui si stipulatio illa non interuenisset, nullo modo liberaretur. l. scire. §. vlt. 7. de verb. obl. De seruo autem in fugam collato intra tempora iudicati actionis, superiori similem cautionem præstat, id est, de eo requirendo & reddendo, ex qua tamen si cõueniatur, repellat dominum exceptione doli vel in factum, si is seruum vindicatione vel alia quauis actione persecutus receperit. Et hoc non in eo tantũ procedere opinor, qui metum intulit, sed & in eo, ad quem ex alieno metu res peruenit, & re non restituta se condemnari passus est. Postiore casu, hoc est, si peritura res non fuit metu non illato fortẽ quia dominus eam distraxisset, & pretium lucratus esset, is qui metum intulit, à rei præstatione non liberatur, quod planẽ tunc videatur ipse huic damno causam dedisse. Et ita accipiendus est ille locus, *Sed & si non culpa ab eo quo cum agitur aberit*: vbi tamen manifesto abundat negatio, & sic legendum est, *Sed & si culpa ab eo quo cum agitur aberit*. nam si in culpa sit reus, hoc solo rei præstationi satis subiicitur, neque id insuper exigendũ est, vt res peritura nõ fuerit apud dominum. Idẽmque Vlpianus ait in interdico Vnde vi & Quod vi aut clam obseruari. quod summẽ notandum est. nec enim alibi, quod sciam, reperitur scriptum. Igitur si post condemnationem ex causa horum interdicatorum perierint res mobiles, quæ in fundo tum erãt, cũ possessor vi deiectus, aut opus vi clamve factum est, licet perierint intra tempora iudicati actionis, reus earum pretium omnimodo eo casu præstabit, quo si vim non fecisset, perituræ non fuissent. Et hæc est huius §. luculenta explicatio.

Qui vim.] Actio Quod metus causa concurret cum interdico Vnde vi & Quod vi aut clam, vt dictum est §. l. 9. His enim iuris remediis subiicitur ea vis, quæ quodammodo assensum eius habet, qui vim patitur, vt cũ quis vi coactus tradit vel promittit. Rapina autem huic edicto non subiicitur, & ideo non concurret hæc actio cum actione Vi bonorum raptorum. Aliud namque est vim inferre, aliud rapere. Nõ omnis qui vim infert, fur est licet rem extorqueat. Qui vi rapit, fur, & quidem improbior.

Secundum hæc.] In actionibus pœnalibus aut mixtis, quod vnus destitit pœnæ nomine, non liberat alium. Hæc est certissima definitio iuris. Obiicitur ei tamen l. illud. 7. ad leg. Aquil. vbi si familia furtũ fecerit, vel damnum dederit, nõ plus familiæ nomine præstat, quàm si vnus fecisset. Sed hoc ideo quia vnum factum, id est vnus hominis intelligitur,

- A** ligitur, idque edicto de furtis exprimitur, non tamen lege Aquilia, ideóque damno à familia dato si solam legem Aquilianam spectas, certè plura facta sunt. l. si familia. §. de iurisdic. exemplo tamen actionis furti, cuius causa hac in re par est actioni dani iniuria. & hoc casu non nisi vnum esse intelligetur, quòd tamen non similiter procedit in actione iniuriarum & albi corrupti. Rursus obiicitur l. i. §. si plures. §. de eo per quem fac. erit, &c. Sed ea actio id quod interest actoris persequitur. l. 3. cod. tit. non meram pœnam. Mera pœna sæpius à diuersis exigitur. Id quod interest, nõ nisi semel. Itè opponitur l. 3. §. de his qui deiec. vel effud. Sed in ea quoque specie, cum sit vna domus vnumve cenaculũ, ex quo quid deiicitur vel effunditur, plures habitatores vnus loco habentur, quia & quod vnus præstitit, pro parte recipit ab aliis. l. 4. cod. tit. Postremò obiicitur hic §. Sed hæc est natura actionis **Q**uod metus causa, vt restituta re cuitetur pœna. Vnus igitur si rē præstiterit ante sententiam, ceteri liberantur. Idem est, si quadruplum præstiterit ex sententia. nam in quadruplo inest res, qua præstita iam nihil interest eius, qui metum passus est. Igitur consequens est ceteros liberari. quod subindicant hæc verba, *Secundum hæc*, quia scilicet ante dixerat id quod interest quadruplari solum. Eadem est natura actionis de dolo, ideóque si vnus vel rem vel quanti ea res est præstiterit, ceteri liberantur. l. si plures. infr. titu. prox. His actionibus pœnam persequimur, nisi nostra desierit interesse. Aliis actionibus pœnalibus pœnam persequimur, etiam si desierit nostra interesse. Accursius querit, an si actum sit in vnum de dolo, ab hac actione liberetur is qui rem metu extortam possidet. De dolo autem ex hac causa is tantum tenetur, qui metum intulit. §. eum qui. §. Hic si de dolo actum sit cum eo, proculdubio ab hac actione liberabitur etiã si rem possideat, alius forsitan non æquè, & ita Accursius existimat argum. l. nec vllam. §. penult. infr. de pet. hered. & l. Stichum. §. dolo. §. de solut. & l. 3. §. penult. infr. de tab. exh. quibus malè vulgo obiicitur l. si quis dolo. §. vlt. infr. de re iudic. nam vt in l. in emptionibus. §. de pactis. in P. Flor. malè scriptum est *debitor pro venditor*, sic cõtrario errore in eo §. *venditor pro debitor*. nam vero debitor is fuit, cum quo creditor egit interdicto *Ne vis fiat ei qui in possessionem missus erit*. Verum opinionem illam Accursij non possum nõ improbare. nam posita hac specie vt vnus metum fecerit, alter possideat rem, si ex hoc edicto agèdo cum eo qui metum fecit, possessor liberatur. l. quod diximus. infr. cur non & agendo ex sequenti edicto liberabitur, maximè cum, vt dictum est, vtriusque actionis eadem sit natura, & de dolo
- D** **Q**uod metus causa consumat, & hæc vicissim illam? §. eum qui. supr. Igitur ab eo qui metum fecit, re vel æstimatione litis quacumque actione præstita, ex hoc capite restitutionis in integrum alter conueniri non potest: quia ex hoc edicto ita demum restitutio fit, si restituta res non sit vel æstimatio eius. Sed neque alia actione ciuili conueniri potest, quia nulla superest: non in personam, quia debitor non est: non in rem, quia dominium ab eo discessit ipso iure, qui metum passus est. Enimuerò cum superest alia actio ciuilis, vt in actionibus in rem licet conuento possessore liberetur is, qui dolo desit possidere, quia nihil domini interest, & ideo nulla in eum superest actio: tamè si is, qui dolo desit possidere, quanti ea res est, præstiterit, possessor non liberatur. Est enim omnino in possessorem in rem actio, & maximè domini interest ipsam rem habere, licet ex dolo
- E** prioris possessoris æstimationem abstulerit. d. l. nec vllam. d. l. Stichum. Eadem ratione si legatarius interdicto de tabulis proferendis, vel creditor interdicto *Ne vis fiat*, litis æstimationem ab extraneo consecutus sit, heres vel debitor non liberantur. ciuiles namque in eos supersunt actiones. d. l. 3. §. pen. gl. in l. i. §. hanc actionem. infr. *Ne vis fiat ei*, &c. nec obstat l. illicitè. §. de reb. eor. quia id fit ex æquitate, vt ait lex, quæ in ea quæstione distrahendorum prædiorum pupillarium maximè spectatur. nec enim tam asperè tractandum est ius prohibitz alienationis prædiorum pupillarium, vt & soluta æstimatione à tutore in emptorem pupillus summo iure experiatur.

AD L. QVOD DIXIMVS.

- F** In heredem.] Ex hoc edicto in heredem eius, qui metum fecit, actio nominatim datur de eo quod peruenit, licet non fuerit lis cum defuncto contestata, quod & in ceteris pœnalibus actionibus locum habet. Excipitur actio vi bonorum raptorum, quam Prætor ideo in heredem non pollicetur, quòd sufficiat cõdictio furtiua. l. 2. §. vlt. §. vi bon. rap. Vbi alia actio non est, tunc solet Prætor in heredem de eo quod peruenit, actionem polliceri.

Itaque in l. r. C. ex delict. def. quæ heredem eius, qui vim fecit vel concussionem intulit in A id quod ad eum peruenit teneri ait, vim accipio vt in hoc edicto, non pro rapina, & concussionem pro metu. pertinet enim omnino ea lex ad actionem Quod metus causa. Vt- tur verò hac ratione, ne heres alieno scelere dicitur. quæ sumpta est ex rescripto quodam Aurelij Imperatoris, cuius verba quia sunt valde deprauata in his quæ reliqua sunt frag- mentis Codicis Hermogeniani, restituta & emendata proponam. *Licet, inquit, ante litem contestatam defuncto eo, qui ex proprio delicto conueniri potuit, successores non potuerint pœnali a- ctione conueniri, tamen hos etiam in tantum quantum ad eos peruenit, teneri, ne ex scelere alieno di- tentur, certissimi iuris est. Auditis itaque partium allegationibus, V. C. Proconsul Africae amicus noster in pronuntiando formam iuris sequetur.*

A D L. V I D E A M V S.

Lex non ait, si interierit, sed, si consumpserit. Nam si interierit naturaliter, heres absolui- tur exemplo singularis successoris. l. item si cum. §. aliquando. §. quod & l. prox. suadet: que si ad heredem quoque non pertineret, inscitè fuisset in hanc quæstionem iniecta. nam non tantum quæ præcedunt, sed & due, quæ eam sequuntur leges, ad hanc quæstionem pertinent actionis Quod metus causa in heredem dandæ. Rectè igitur, Si consumpse- rit, id est, si factò eius interierit. quo casu de eo quod semel peruenit, perpetua in eum est actio, itemq; in heredem eius, licet ad eum numquam quicquam peruenit. & omnino sufficit vel momento ad eum peruenisse. Sed hoc videtur pugnare cum l. quantum. §. vbi Vlp. ait quantum ad heredem peruenit tempore litis contestatæ spectari. Si igitur mo- mento res apud heredem fuerit, & postea esse desierit ante litem contestatam, heres eo nomine non tenetur. Reperenda est superior distinctio. Aut consumpsit heres id quod ad eum peruenit, aut id periit naturaliter. Si consumpsit, omnimodo tenetur etiam si id litis contestatæ tempore non habeat, quoniam cū prætor & c. l. cum prætor. §. de diu. reg. iu. Si pe- riit naturaliter ante litem contestatam, non tenetur. quòd si post litè contestatam, nihilo- minus tenetur. nec enim rei iudicatæ tempus spectatur, vt in petitione hereditatis, sed li- tis contestatæ. In petitione hereditatis post litem contestatam bonæ fidei possessor doli & culpæ nomine tenetur, id est, si cõsumpserit. l. sed & si lege. §. si ante. §. de pet. her. At si na- turaliter res post litem contestatam interierit, bonæ fidei possessor non tenetur, quoniam rei iudicatæ tempus spectatur, non iudicij accepti. Malæ fidei possessor & ante litem cõ- testatam tenetur si consumpserit, & post litem contestatam si res naturaliter interierit. l. illud. & l. prox. §. cod. tit. Ex eo sequitur & in specie l. prox. §. hoc tit. differentiam esse inter hanc actionè & petitionem hereditatis, vt Accur. annotauit rectissimè. nam si ex eo quod ad eum peruenit, successor pretium collectum deperdat & consumat, nihilominus tene- tur. l. prox. §. vbi rectè Flor. *deperdat*, malè vulgò, *depereat*. nec enim tenebitur, si ante litem contestatam depereat. Bonæ fidei possessor pretio consumpto ante litem cõtestatam pe- titione hereditatis non tenetur. l. vtrùm. l. sed & si lege. §. i. §. de pet. her.

A D L. S I M V L I E R.

Si dos metu.] Ex stipulatione per vim extorta nascitur obligatio. l. pen. C. de inur. sti. Secus est in stipulatione dotis. idq; verissimum esse hic Paulus ait. Exigimus ergo in dotis E promissione integram & liberam voluntatem. alioquin nulla nascitur actio. quod hodie rationem optimam habet stipulatione dotis à Iustiniano relata inter negotia bonæ fidei. nam vt dolus, sic & metus profectò dans causam contractui bonæ fidei vitiat contractū ipso iure: cùm & in metu insit dolus. l. item si cum. §. cum qui. §. At ante Iustinianum sti- pulatio dotis stricta fuit. Itaque non est, cur ea nulla fuerit ipso iure propter metum, nisi dotium fauore id receptum fuisse dixeris.

Si metu coactus sim.] Cùm ab emptione vel locatione re integra pacto discedimus, liberamus eum, quicum contraxeramus, non secus atque si illi per stipulationem obliga- to acceptum tulissemus. Est ergo hæc species similis acceptilationi. At cùm acceptilatio metu extorta est, datur actio Quod metus causa. Quare & hic dabitur. Ait, Quia nulla F ex bonæ fidei.] Antiqua bonæ fidei obligatio contrario consensu amissa atq; adeò finita est. Iam igitur ea niti amplius non possumus. Est quidè differentia quædam inter amitte- re & finiri. Vfusfructus amittitur capitis minutione, non vtendo, rei mutatione, cessione

in iure

A in iure, dominij comparatione. Finitur morte & tempore. & ita Paulus lib. 3. recept. Sent. Ceterum quidquid amittitur, id & finitur: sed non contra. Mors fatalis siue naturalis vitæ finis non amissio: Mors violenta vitæ amissio atque aded etiam vitæ finis est.

Si metu coactus adij.] Obstat l. qui in aliena. §. vlt. j. de acquir. hered. Sumenda est dissolutio ex verbo, *fallens*, quod est in eo §. Ibi enim simulās se velle, hic volens adiit. Legitur autem ibi male, *metu verborum*. quod vereor, ne non dicatur syncerè. Metus est futurorum, & sic dicimus metum verberum, qui iustus est metus, non verborum.

A D L. V L T.

B Clarissimi, id est, Senatores à plerisque functionibus in vrbe vacationem habent, quas tamen si præstiterint, non præsumuntur per vim præstitisse, cum potuerint legum & magistratuū subsidium inuocare. Eorum igitur est vim illatam probare, vt in l. generaliter. §. si petitum. j. de fideic. lib. Præsumptio vero similis est, Probatio necessaria. Fictio aliud quiddam quàm præsumptio, fictio postliminij, fictio legis Corneliæ. Fingimus ea, quæ nō esse scimus. Præsumimus ea, quæ vera esse arbitramur, ducti probabilibus argumētis.

Si iusto.] Cognitionis metus non est iustus metus, quinimmò, vt Constant. ait, *ἀγαίσχλυτόν τι* facere videtur, qui sub eo prætextu quod egit, rescindere conatur. Sed quia potens aduersarius minabatur se eum vincitum educturum, ideo iustus est metus, quoniam timuit cruciatum corporis. Itaque tradita res vindicatione reuocabitur: vt in l. si dolo. C. de rescin. vend. Vbi Flor. legitur, *cognitionem*, lego, *cognitionis*. Cognitionis autem plurimum

C principis cognitionem significat, vt in l. sed & si per prætorem. §. vlt. j. ex quib. caus. ma.

Si quis quod.] Hoc edicto tenetur, qui indebitum exigit extra ordinem & inciuiliter, id est, per apparitorem, viatorem, officialem incognita causā. At qui ad hunc modum debitum exigit, hoc edicto nō tenetur, quia is qui exigitur, damni nihil facit. l. sed & parus. §. vlt. l. item si cum. §. penul. 3. Sed neque eum decreto D. Marci contineri reor propter delegationem siue iussionem iudicis, quamuis inciuilis ea sit & extraordinaria. Ciuilis namque ea demum est, quæ fit ex sententia & causā cognita.

A D T I T. D E D O L O
M A L O.

E **H**æc actio de dolo malo, si origo quærat, Aquiliana est formula auctore M. Tullio in 111. Offic. & 111. de Nat. deor. Ante Aquiliū dolus in tutela admissus vindicabatur, & adhuc vindicatur lege XII. tab. actione suspecti, & actione rationibus distrahendis. Doli mali mentionem fieri in X 11. tab. Donatus scribit in illo Terentij loco, *Iam tum erat suspicio dolo malo hæc fieri omnia*. Item vindicabatur circumscriptio adolescentium lege Lætoria iudicio publico, à qua lege in libris nostris adolescentiæ ætas perfecta, id est, X v. annorum legitima ætas dicitur, vt constat ex l. 2. C. Th. de donat. Sublatum tamē est hodie iudicium illud publicum. Sine lege etiam vindicabatur dolus, & adhuc vindicatur actionibus bonæ fidei. In eis namque inest & actio & exceptio doli. l. & eleganter. §. non solum. l. si quis affirmauerit in princ. infr. hoc titu. l. sed & si ideo infr. sol. mat. & ideo actiones de mala fide appellantur, id est, de dolo malo à M. Tullio in 111. de Nat. deor. Qui igitur exempli gratia, depositi agit, de dolo agit: & si serui nomine depositi in peculium agat, æquè de dolo agit. l. si quis affirmauerit. §. hæc de dolo. j. Tandem verò & iure prætorio in omnibus aliis causis dolus vindicatus est Aquiliana formula, de qua in hoc titulo agitur, atque ideo omnium ea malitiarum euerriculū appellatur rectissimè. Eius proponendæ causam Vlpianus explicat in l. 1. tituli huius eadēque fuit proponendæ exceptionis causa. l. 1. §. penult. l. 2. infr. de do. exc. idēque

vtriusque auctor, nisi me mea coniectura fallit, licet G. Cassius memoretur in l. apud. §. A
 metus. j. cod. tit. qui & alibi citatur sæpe quasi Prætor. l. Cassius. j. quæ in frau. cred. l. sed &
 si per prætorem. §. si feræ. j. ex quib. caus. ma. Et in l. ult. j. de acquir. hered. vbi forte legen-
 dum, *G. Cassium non Sanctum Cassium*. Causa exposita Vlpianus verba edicti ponit. Tum
 definitionem doli mali, quem ita quidam definiunt, machinationem alterius decipien-
 di causa: quæ definitio recta esset, nisi addidissent, Cùm aliud agitur, aliud simulatur, & ob
 id à Labeone reprehenduntur. Fallacia enim propriè est, cùm aliud agitur, aliud simula-
 tur. At non omnis fallacia dolus est. Denique fit & sine fallacia dolus aliis artibus innum-
 meris. Non igitur ex simulatione huiusmodi aut dissimulatione sumitur probatio doli
 mali, sed ex machinis, tendiculis, suasionibus, affirmationibus, laudationibus, insidiis, eis-
 demque perspicuis. l. dolum. C. de dolo. vbi malè quidam legunt, indiciis. Est verò conit- B
 genda ea lex cum l. metum. C. de his quæ vi metusve causa gesta sunt, vt inscriptiones &
 subscriptiones suadent, hoc ordine, *Metum ex atrocitate facti, Dolum ex insidiis probari con-
 uenit.* & sic ex insidiis dolum argui dicunt in l. si voluntate. C. de rescindend. vendition.
 Recentiores quidam quia non animaduerrunt quid ad reprehendendum mouisset
 Labeonem, illa verba, *Machinationem quandam alterius decipiendi causa*, subdicia esse fal-
 sò censuerunt. ex quibus vnus vbique perfidus, alter huic credulus nimium. Dicimus
 autem dolum malum, vel, vt Plautus loquitur in Aulularia, malitiam malam, non quasi
 perpetuo epitheto, vt cùm pactum nudum dicimus, sed per *ἀγαθὸν καὶ κακόν*, quoniam est &
 dolus bonus & malitia bona, vt is quo vtimur in hostem. nihil enim pene hic vt quidam
 putant, à virtute distat. Am. Marcellinus libr. xv i i. Nullo, inquit, discrimine virtutis ac
 doli prosperos omnes laudari debere bellorum euentus. Id porrò explicat Vlpianus cur C
 Prætor dixerit, *Si de his rebus alia actio non sit*. Et certum quidem illud est, vt idem Vlpia-
 nus ait in l. item si cùm. §. eum qui s. tit. prox. eum qui metum fecit & de dolo & metus cau-
 sa teneri. An verò de dolo proposita prius fuerit quam metus causa, subsisto. nam & in eo
 hæreo, prior L. Octavius præturam gesserit, an C. Aquilius, vel formulã illã ille Q v o d
 METVS CAUSA an hic D E D O L O prius composuerit. Sed vt priorem fuisse doli
 exceptionem, exceptione metus significatur in l. apud §. pen. j. de dol. exc. atque ideo Cas-
 siũ doli exceptionem proposuisse non metus, sic verisimile est priorẽ fuisse actionem de dolo
 malo. Hæc igitur eum, qui metum fecisset, tenebat nõdum proposita actione Quod me-
 tus causa. metus enim genus est doli. Nec eius coercendi causa necessaria fuit actio me- D
 tus: & verò in eos tantum necessariò proposita fuit, qui dolo carent, ideòque in rem non
 in personam scripta. Sed tamen postea receptum fuit, vt & in eum qui metum fecisset, &
 in rem, & in personam posset scribi, ob eam rem, minime in eum priore loco delatæ actio-
 nis doli electione adempta. Ceterum hoc casu excepto, si qua alia actio sit, proculdubio
 non nisi improbus Prætor ex hac parte actionem dabit. l. Diuus. supr. de in int. restit. Ne-
 que obstat l. i. C. de dolo. quam adfert Accursius, quoniam ex fugitiuis est, vt ostẽdimus
 Obser. libro i i i. cap. x x x v i i. Sed & si interdictum sit, vel si quis ipso iure munitus
 sit, aut per exceptionem doli, in factum vel aliam quamlibet hæc actio non dabitur. de-
 nique licet ex eadem causa & exceptio & actio metus detur, non tamen datur actio doli
 si sit exceptio. l. vltim. infr. hoc titul. Semper excipienda est actio in factum prætoriam, quæ E
 extremum est iuris nostri persequendi subsidium, qua tamen & tum vti licet, cùm est a-
 ctio de dolo, si quis honestius velit cum aduersario conflagere. Sed pergamus ad reliqua
 quæ Vlpian. tradit in hac l. i. Is qui in integrum restitui potest, non agit de dolo, atque ita
 maioribus tantum actio de dolo datur. l. quidam. infr. hoc titulo. Is qui aliam actio-
 nem habuit & tempore amisit vt puta redhibitoriam, non agit de dolo. Sibi enim im-
 putare debet quòd non egit maturius. Sed si dolo aduersarij actionis dies exierit, eo no-
 mine rectè statim agit de dolo in id quod interest. Contraria non est l. ait prætor. §.
 vltim. & l. proxim. infr. ex quibus caus. maior. quæ videtur hoc casu actori in integrum
 restitutionem dare. namque ex eo titulo aduersus eum restitutio datur, qui secum a-
 gendi potestatem non facit, id est, qui id facit omnino, ne secum agi possit. Potest au- F
 tem quis secum agendi potestatem facere, nec minus ideo dolo malo aliis ludificatio-
 nibus, productionibus, affirmationibus, suasionibus id efficere, vt actionis dies prætereat,
 vt si falsò persuadeat heredi diem nondum in eo esse vt breui exiturus sit. Interpretes
 vt hinc se expediant, fingunt actoris negligentia diem exisse, cùm tamen Vlpianus id
 aduersarij

- A** aduersarij tantùm dolo factum dicat, quod cùm est, actoris negligentia coargui nulla rectè potest. Magis contraria esse videtur l. Antæus. infr. de aqua & aquæ pluuiarum. cuius quæstio omnis diligentius explicanda est. Is qui dominus est operis manu facti ex quo aqua pluuia vicino nocere potest, tenetur aquæ pluuiæ arcendæ actione ex x i i. tabul. Nō dominus hac actione non tenetur. l. 4. eodem titul. Igitur si is, qui in suo opus fecit, priusquam eo iudicio conueniretur, defierit esse dominus, ut puta si prædium vendiderit, in emptorem ea actio dabitur, in hoc tamen dumtaxat quia opus non fecit, ut tollendi operis patientiam præstet. l. emptor. eod. tit. In venditorem non dabitur, quia operis defuit esse dominus, sed agatur cum eo interdicto. Quod vi aut clam, ut impensam restituendi operis & damnum præstet. & hoc quidem in ea lege proponitur, quæ l. Antæus præcedit.
- B** Tum sequitur l. Antæus. in hæc verba: *Antæus ait, Si is qui opus fecerit, potentiori vendiderit prædium: quatenus defierit dominus esse, agendum cum eo Quod vi aut clam.* Non est mihi dubiū quin scripserit Antæus, *agendum cum eo Quod iudicij mutandi causa.* Hic enim casus potentiori venditi prædij ad hanc actionem omnimodo pertinet. l. post venditionem. eod. tit. l. 3. §. item. 7. de alien. iud. mut. cau. non ad interdictum Quod vi aut clam, de quo etiam in venditorem dando cum lex præcedens monuisset satis, frustra idem de eo mox repetetur in l. Antæus. Constat autem actionem Quod iudicij mutandi causa anno finiri, & ideo rectè sequitur in supradicta l. Antæus. anno præterito de dolo iudicium dari: quod ex hoc loco sic prorsus accipiendū est, ut præterierit annus venditoris dolo. alioquin & ipsa quoque actio de dolo anno finita fuisset. Sed si qui sint qui nolint mutari quicquam in l. Antæus. id admonuisse satis habeo ita fieri, ut & frustra positū illud verbum, *potentiori*, & de interdicto Quod vi aut clam idem statim frustra repetitum videatur. Et hæc de l. Antæus sufficiunt. Non tantùm igitur si alia actio sit, sed & si alia fuerit, eaque tempore finita sit, cessat actio de dolo. Idem est si acceptilatione vel pacto finita sit, nisi in eo quoque creditor decipiatur ut reum liberet. nam tunc de dolo erit actio. l. 4. l. sub prætextu. i. C. de trãfact. nec quicquam circa hanc speciem dubitationis adfert edictum Ex quibus causis maiores, quod de tempore nō de acceptilatione vel alia liberatione finitis actionibus loquitur. Non dicam etiam in hac specie dari conditionem pecuniæ ex l. si quis accepto. 7. de condic. cau. dat. vel præscriptis verbis ex l. ob eam. 7. de præscript. verb. His enim actionibus locus est, cùm certa lege liberatus debitor postea fidem fallit. Actioni de dolo cum in extorquenda liberatione creditorem fallit. Ad extremum verò Vlpianus ait in hac l. i. nō solum si is qui dolum passus est, alio remedio rem seruare possit ab eo qui dolo fecit, cessare hoc edictum, sed & si ab alio qui dolo nihil fecit. Cuius rei exemplū ponit in l. ideoque 7. in pupillo qui colludente tutore à Titio deceptus est. nec enim aduersus Titium de dolo agit, cùm aduersus tutorem eo nomine tutelæ actio sufficiat, nisi propter inopiã tutoris hæc actio inefficax sit. Sed neque tunc de dolo teneri Titius videtur, quippe cùm aduersus eum pupillus in integrum restitui possit. Sed sunt casus, in quibus cessat restitutio l. ult. C. si aduers. lib. His casibus de dolo Titium teneri intelligendum est. argum. l. si cuius. §. denique. 7. de usufr. Rursus teneri non videtur, quoniã est subsidiaria actio in magistratus. Sed ponendum tutorem testamentarium vel datum ex inquisitione fuisse, non legitimum aut datum simpliciter. & ita Græci hoc loco.

AD L. ET ELEGANTER.

- Id supra Vlpianus ostendit variè, si alia quælibet ratio sit conseruandæ aut recipiendæ rei suæ, huic edicto locum non esse. Hinc generaliter ex Pomponio tradit hæc edicti verba, *SI ALIA ACTIO NON SIT*, sic accipienda esse, si aliud remedium rei suæ conseruandæ non sit: Et ideo minore à seruo circumscripto, ut eum venderet, eodemque ab emptore manumisso, rectè Iulianum scripsisse in manumissum de dolo actionem dari, nimirum quia deficiunt omnia iuris remedia. nec enim in emptorem est ex vendito actio, quem bona fide emisse necessario ponendum est. alioquin si doli ipse auctor vel particeps fuisset, ipso iure nulla venditio esset. Nam hic cōtractus bonæ fidei est. nihil autem est tam contrarium bonæ fidei, quàm dolum malus. Ex bona fide igitur non ex dolo ut oriatur & initium ducat necesse est. l. si dolo. C. de rescind. vend. l. 3. §. vltim. infr. pro soc. l. in causæ. i. §. i. infr. titul. proxim. Multa verò cum hac sententia pugnare videntur. Primùm dicta l. si dolo. quod dolo extortam venditionem rescindi dicat,

nisi id eis verbis significatur reuocari data & tradita vindicatione & conditione sine cau-
 sa. quod & verissimum est. Ceterum ex eo contractu profecto nulla obligatio nascitur. **A**
 Deinde l. si res æstimata. §. i. j. de iur. dot. vbi agit de dote serui nomine, quæ in hoc circū-
 uenta est, vt seruum daret. Circumventionis autem verbo continetur omnis captio. ergo
 & dolus mariti. Verum non in contractu, sed in traditione dolum mulier passa est quam
 ex causa dotis fecit. Itémque in serui pretio. quæ duæ captiones contractum nullum non
 faciūt. Pugnāt etiam cum superiori sententia quod M. Tullius scribit in 1111. Offic. non-
 dum prolata actione de dolo malo non habuisse Cannium quid faceret, qui in hoc ipso
 à Pythio circumscriptus fuerat, vt hortos emeret. Sed hi negotium omne, vt idem auctor
 indicat, in nominum obligationem deduxerunt, quæ stricta obligatio est. nulla autem ip-
 so iure ideo non est stricta obligatio, quod ei dolus vel metus causam dederit, vt diximus **B**
 §. titul. proxim. l. si mulier. Restat igitur, dolum emptore adhibito, vt ipso iure venditio
 nulla sit. Vbi autem ob eam causam nulla venditio est quod dolo emptoris circumscri-
 ptus venditor seruum vendiderit, & nulla manumissio est quasi facta à non domino: ex
 nullo enim contractu dominium non transfertur, licet possessio transferatur. l. i. §. si vir. j.
 de acquir. posses. proinde seruus à venditore vindicari poterit. & idcirco hic hoc loco ca-
 sus ab Vlpiano vel Iuliano non tractatur, sed is quo venditio valet, puta emptore seruum
 emente bona fide ab eo quem seruus in id compulerat callido dolo, & ita speciem Vpia-
 nus ait necessariò ponendam esse. Nam dolo emptoris interueniente nulla venditio est,
 & his quæ Iulianus tradidit, locus esse non potest. In hac igitur specie cum rara sit vendi-
 tio, & rata firmaque est manumissio serui, nec aduersus eam in integrum restitutio à mi-
 nore impetrari potest. l. si ex causa. §. vltim. l. minor se. §. i. infr. tit. prox. Sed neque vlla est **C**
 causa, propter quam is aduersus emptorem restitui possit. nam neque lapsus est lubrico
 ætatis, neque circumscriptus consilio emptoris, sed consilio serui. Hoc igitur tantum
 superest, vt cum eo experiatur de dolo malo: nec impediatur per eam regulam iuris, quæ
 dicitur, ex antefacto dominum cum seruo post manumissionem nullam actionem habe-
 re, à qua semper hic casus excipitur, si dominus consilio serui circumscriptus eum manu-
 miserit, vel illi vendiderit à quo postea manumissus sit. l. verum. j. titul. prox. quoniam in
 hoc ipso dolum adhibet, vt manumittatur, ideòque & si in hoc pecuniam domino pro-
 mittat, vt manumittatur, post manumissionem cum eo agi potest, vt dicitur in §. seruus
 pactionis. j. Sequitur in hac lege, Secundum quæ, & c.] quia scilicet vbi res alio mo- **D**
 do seruari potest, iam sæpe dictum est cessare actionem de dolo, ideo & si non sit alia a-
 ctio rei persecutoria, sit tamen pœnalis, quæ sufficiat rei conseruandæ, hæc actio non da-
 bitur. Additur hanc quoque actionem non dari, non tantum si alia sit actio priuata, sed
 & si popularis sit. Populares actiones publicæ etiam dicuntur, quod omnibus pateant. &
 eæ sunt ciuiles siue pecuniariæ, veluti albi corrupti, sepulchri violati, deiecti vel effusi, a-
 pertarum tabularum ante quæstionem familiæ. De actionibus popularibus aut de earum
 appellatione sic Zonaras scripsit ad initium Tomi secundi: *καὶ τὸν δῆμον ποπούλοις ἀνόμασεν,*
ἔθεν καὶ τὸ δὲ ταῖς βίβλοισι ταῖς νομιμαῖς ποπούλᾳρια κέκληται ἡ δημοτικὴ ἀγωγή. Aliæ sunt pu-
 blicæ criminales. eæ non excludunt actionem de dolo. l. si quis affirmauerit. §. i. infr.
 hoc titul.

Non solum.] Quidam vendidit seruum aut promisit, eumque tradidit, & in traden-
 do, vt fieri assolet, cauit de dolo malo. Cauetur interdum & in contrahendo. l. ex ea par-
 te. j. de verb. oblig. Sed hic in tradendo cauit. Cautionis formula hæc est, Dolum malum
 abesse abfuturumque esse: quæ dicitur honestatis formula ab Ambrosio lib. 3. Offic. cap.
 10. Refertur autem ad principium stipulationis. l. nouissima. j. iud. sol. hoc est, id ea cauetur
 ab eo tempore, quo inchoatur & interponitur dolum malum abesse abfuturumque esse.
 Itaque præteritus dolus ea comprehendi non videtur, quod etiam probat l. pen. j. hoc tit.
 In hac igitur specie quia in tradendo cauit de dolo, non immeritò dubitatur, an eo no-
 mine agi possit ex ea cautione, quod priusquam traderet, venenum seruo dedit. Sed cum
 deterior seruus tradatur, verius est & hunc dolum contineri: & ideo non est dubitandum, **F**
 quin sit actio ex stipulatu. & reiicienda est sententia Labeonis qui hoc casu quasi in re du-
 bia de dolo actionem dabat. Vbi autem constat esse actionem ex doli stipulatione, cessat de
 dolo. l. i. §. idem & Pomp. §. hoc tit. l. ita demum. j. de rec. qui arb. & in hac quidē l. ita de-
 mum. illud obiter animaduertendū est, corrupto arbitro vel a duocato diuersæ partis da-
 ri actionem

Ari actionem ex cautione doli, vel ex hoc edicto, quod quidam aduersari putant. l. 1. C. de adu. diu. iu. & l. v. nales. C. quan. pro. non est nec. vbi ex eis causis ostenditur vel restitui litem, vel ipso iure nihil agi. Sed hæc procedunt in iudiciis. Lex ita demum, ad arbitria eorum pertinet, qui ex compromisso aduocantur. Nunc ut cetera, quæ in hoc §. proponuntur exequamur, sciendum est reprehendi in eo etiã Labeonem, quod in proposita specie non interposita cautione doli mali dixerit indistinctè de dolo actionem dari. nam si homo debetur ex stipulatione, verum est de dolo agi. At si debetur ex vendito, non agitur de dolo, cum sufficiat ex empto, cui ut & ceteris bonæ fidei iudiciis doli præstatione inesse constat. l. si quis affirmauerit. §. hoc tit. Dolus itaque vindicatur iudicio bonæ fidei non stricto. De dolo loquimur qui contractui causam non dedit. Ille enim qui contractui bonæ fidei causam dat, nullum ipso iure contractum facit, ut dictum est supra. Nihil præterea ad hunc §. dicendum esse videretur, nisi ei Acc. obiiceret l. etiam. §. de solut. quæ promissorè re tradita si iuri eius aliquid desit, ex stipulatu teneri demonstrat. Sciendū autem est tunc post traditionem rei superesse actionem ex stipulatu, cum res ab alio auferri potest, puta quia traditus est seruus, aut fundus alienus, vel alij obligatus, vel statuliber, vel seruus noxa nondum solutus. l. qui x. §. qui hominem. §. de solut. itémque si eo nomine non sit cautum de euictione. l. Iulianus. §. i. §. de verb. oblig. d. l. etiam. At secus est, si factus sit seruus, aut fundus deterior, vel veneno dato, vel vulnere inflictio, vel seruitute imposita, vel arboribus excisis. nihil enim ob id iuri rei decet, ut scilicet ab alio auocari possit. Itaque oblatione quidem eius debitor non liberatur. l. qui sibi. §. vlt. §. de solut. datione & acceptione

C liberatur ab actione ex stipulatu, non tamen ab actione de dolo malo.

Item si seruum.] Si heres seruum legatum dolo malo occiderit, non tenetur de dolo, quia ex testamento est actio, siue ante, siue post aditam hereditatem occisus fuerit seruus. Est & legis Aquiliæ, si modò post aditam hereditatem occidatur. Deferuntur nobis legata adita hereditate, adquiruntur agnitione. Sed hæc agnitio retrotrahitur ad tempus aditæ hereditatis, non ad id tempus quod fuit ante aditam hereditatem: & ideo ante aditam hereditatem occiso seruo, legatario non datur actio legis Aquiliæ.

Si quadrupes.] Si instigatu vel culpa alterius quadrupes damnum dederit, in eum est actio legis Aquiliæ vel utilis in factum, & cessat in dominum quadrupedis de pauperie noxalis actio. Quod si dolo alterius quadrupes damnum dederit, ut si fraude tua incidero in equum calcitrosu & equus me calce percusserit, in te non est actio legis Aquiliæ vel utilis, quoniam non tua culpa, non tuo instigatu, sed ex se equus commotus feritate nocuit. Effet verò in te de dolo actio, si non esset in dominum equi de pauperie, ex qua si conuentus noxæ dederit, ne in id quidè quod excedit de dolo in te actio supererit. Ceterum si neque noxæ dedat, neque ad noxiæ æstimationem soluendam sufficiat, in te de dolo actio dabitur, quia inanis est actio de pauperie.

Furti teneris.] Quasi ope consilio tuo furtum factum sit. Fugitiuus enim sui furtum facere intelligitur, licet non faciat vere, quippe cum sui possessionem non interuertat.

In factum.] Non ciuilem, id est, vtilem ad exemplum legis Aquiliæ, sed prætoriam.

Seruus pactiois.] Ex pactioe libertatis seruus domino post manumissionem tenetur actione in factum prætoriam. l. 3. C. an ser. ex suo fac. post man. ten. vel de dolo, si dolus aliquis arguatur. Hac de re talis proponitur quaestio in hoc §. seruus. Cū domino pactioem pro libertate fecit aureorum x x. ciuiliq; pactiois expromissorem siue reum domino dedit. Expromissor differt à fideiussore. l. qui libertinus. in fin. §. de op. lib. Fideiussor obligatur cum alio, expromissor solus obligatur quasi reus principalis, fideiussorem qui dat non liberatur, expromissorem qui dat liberatur. Expromissione fit nouatio, nõ fideiussione. in l. 5. §. satis. §. de verb. obl. & l. si verò. §. sol. mar. pro expromissores & expromissorem, ex P. Flor. legèdum est, adpromissores, adpromissorem. Adpromissores autem sunt fideiussores. Ea vero lege seruus expromissorè dedit, ut post manumissionem nouaretur obligatio, & ipse seruus rursus pro eo expromitteret. Manumissus non vult expromittere. quid fiet? Põponius patrono contra libertum dat actionem de dolo. Idem significat patrono in expromissorem dari actionem ex stipulatu, eam tamen excludi exceptione doli vel in factum, si nolit in libertum obligationem transferri, id est, si ipse patronus huic nouationi moram adhibeat. Pomponium Vlpianus reprehendit. nam, inquit, si est in expromissorem actio ex stipulatu, non potest esse in libertum actio de dolo. nec dicendum est actionem ex stipulatu

posita exceptione inanem reddi, & ideo non malè agi de dolo. nam inanis per exceptionem tunc dumtaxat constituitur, cum libertum patronus non vult expromissorem accipere, quo casu, qua fronte eo nomine ageret patronus in libertum de dolo malo? ipse enim in mora est, non libertus. Cum verò patronus vult libertum expromissorem accipere, quia tunc efficax est in priorem expromissorem ex stipulatu actio, denegari quoque in libertum debet actio de dolo, nisi prior expromissor soluendo non sit, vt in §. si quadrupes. & l. ideoq; §. & §. prox. j. Ceterum expromissori in libertum de dolo actio competit, quia verbis fraudem adhibuit.

Quasi nulla actio.] Inanis & nulla constituitur actio propter inopiam aduersarij. l. proxim. §. Hinc poëta,

Sexte nihil debes, nil debes Sexte, fatemur.

Debet enim si quis soluere, Sexte, potest.

Item propter exceptionem l. lecta. §. penult. j. si cert. petat. l. Stichum. §. aditio. j. de solut. l. si dari stipuler. j. de verb. oblig. l. quamuis. §. Marcellus. j. ad Vel. Hoc modo si fiat inanis actio ex stipulatu, non est in libertum de dolo aliter atque si inanis fiat illo modo.

Si dolo malo.] Si per collusionem procuratoris rei actor vicerit, tenetur quidem eo nomine procurator mandati. Sed & si actor iudicati cum domino experiatur, repellitur exceptione doli. l. si procurator. j. de do. exc. itaque nulla eo casu in actorem eundemque victorem domino de dolo actio competit. l. vlt. j. hoc tit. Quid ex diuerso si per collusionem procuratoris ad agendum dati reus vicerit, & absolutus sit? Et tunc quoque domino procurator mandati tenebitur: vel si is soluendo non sit, cum aduersario agatur de dolo malo. Hæc est Vlpiani sententia. Idem Labeoni visum est. l. si procuratorem. §. i. j. mand. & Paulo l. quid enim. j. hoc tit. Et huic similis est species. l. si de communi. j. si ser. vind. vbi si vnus ex sociis egerit confessoria, & per collusionem lite aduersario cesserit, ceteris videlicet si suum à socio seruare non possint, lex ait in aduersarium de dolo actionem dari: itemq; species. l. ideoque. §. Sed multa sunt quæ cum hac Vlpiani sententia pugnare videntur. Illud primum quod cum reo absoluto ex integro agi posse videatur, vt in specie l. cū à te. j. hoc tit. Sic per præuaricationem aduocati absoluto reo accusatio rursus instituitur. l. i. C. de adu. diu. iud. Præuaricatio autem collusio est. l. i. §. præuaricatorem. j. ad Turpil. Sic per delatoris corruptelam absoluto reo in causa fiscali, lis retractatur. l. eius. j. de iur. fisc.

Quando igitur & in hac specie ad eum modum retractata lite res domino seruari potest, cessare videtur actio de dolo, quod equidem admittam, si reus ex integro secum agi patiat sub hac condicione, si collusum sit, vt dicitur in hoc §. At quid si nolit denuo iudicium accipere? quod & recusare potest semper, vbi constat rem iudicatam esse. Iudex enim ius facit, res iudicata pro veritate habetur: nec nisi ambigatur, an iudicatum sit, necessaria est exceptio rei iudicatæ. argum. l. nam posteaquam. inf. de iureiurand. Nec verò in specie l. i. C. de adu. diu. iud. & l. eius. lis retractatur antequam de præuaricatione pronuntiatum sit. Et hic igitur placet litem inuito aduersario non restitui quem constat absolutum esse, quod nondum sit probata collusio. Itaque prius iudicium defugiente reo, necessariò agitur de dolo collusionis nomine. & ita quoque accipiendus est §. vlt. l. seruus. j. hoc tit. Solet deinde opponi huic §. Constitutio quedam Antonij, quæ extat in l. i. C. de pœna iud. qui malè iud. cuius inscriptio restituenda est ex l. i. §. sed & Constitutio. §. de calum. vt & veteres libri confirmant. Sed nihil species huius §. ad eam Constitutionem pertinet. In hac specie res iudicata est. Constitutio pertinet ad rem nondum iudicatam. Sed operæpretium est, vt totam eius Constitutionis sententiam attentè consideremus. Is qui pecunia data corrumpit iudicem vel aduersarium, litem amittit, siue sit ea lis priuata, siue publica, siue fiscali. Corruptela aduersarij species collusionis est. ideo enim corrumpitur, vt collusoriè agat & perfunctoriè, ac tandem se vinci patiat. Igitur ante rem iudicatam detecta collusionem siue corruptela, is qui pecuniam dedit, si actor sit, eiicitur: si reus, pro confesso habetur. In causa publica vel fiscali, ab aliis corruptela detegitur, quandoquidem omnes vel plurimos ex causæ tangunt. In priuata corrupto iudice, ab aduersario detegitur. Corruptus autem ipse si sit aduersarius, qua fronte id poterit allegare? Itaque, vt & antiqui interpretes cœsuerunt, in priuata causa dici id non potest, nisi procuratore aduersarij vel socio corrupto, quod tunc possit rectè corruptela à domino detegi, vel à sociis, vel ab aliis denique, si qui sint quorum interfit litem iustoriè non agi.

Illud

A Illud prætermittendum non est de corruptore tantum non de eo, qui pecuniam accipit, Constitutionem loqui. Videtur tamen ea sic excipi ab Ulpiano in d. §. sed & constitutio. ac si de accipiente etiam loqueretur, quod cum sit falsum, eam sanè sic Ulpianum excepisse nullo modo concedendum est. At dum Ulp. ait Constitutionem cessare, si aduersarius transigendi animo acceperit, id sic interpretabimur, litem corruptori non petire, si licite transegerit, & ex ea causa pecuniam accipienti numerauerit.

Transferre.] Translatio iudicij fit, dum quod ei iudicium fuit cum procuratore, ex in tregro ei nunc est cum domino.

B Idem Pomponius.] Fideiussor ex stipulatione obligatur, In causa pupillari etiam sine stipulatione quasi fideiussor obligatur qui præsens fuit, & nomen suum in acta publica referri passus est, vel qui affirmavit tutorem idoneum esse. l. 4. §. ult. j. de fid. tut. Aliàs verò ex affirmatione huiusmodi nemo quasi fideiussor convenitur. Sed neq; de dolo (potest enim id sine dolo affirmari) nisi appareat circumscribendi creditoris causa factum. In specie autem. l. si is qui rem. §. si tu Titium. j. de fur. datur actio furti vel in factum non quidem ex affirmatione vel laudatione: sed quia alium laudavit, alium adduxit: & si scientem adduxit, furti tenetur quasi eius ope consilio furtum factum sit: si ignorantem, in factum vtili actione.

AD L. SI QVIS ADFIRMAVIT.

C Si autem mihi.] Optione serui legata, de dolo tenetur is cuius dolo factum est, vt deteriorem eligerem. Vna enim electione ius omne legati consumpsi, videlicet si omnibus exhibitis elegi. l. serui. j. de legat. lib. i. nec obstat l. 4. j. de opt. leg. quoniam in ea specie exhibitum omnes non erant.

Item si tabulæ.] Tabulas testamenti supprimit is qui dolo malo eas in fraudem heredum legatariorum, aut fideicommissariorum, aut exheredatorum, aut libertatum non profert, & ob id tenetur lege Cornelia testamentaria, & interdicto de tabulis exhibendis. l. 3. §. si quis dolo. j. de tab. exh. At finge exheredatum, in cuius fraudem tabulæ supprimebantur, decessisse, mox prolatis tabulis suppressionem apparuisse, patet quidem hoc casu exheredati heredibus criminalis actio ex lege Cornelia, Civilis nulla patet, nisi de dolo.

D Non furti, quia non lucri faciendi animo tabulæ suppressæ sunt, sed vt verum non appareret. Non interdictum, cum iam prolatae sint tabulæ & in heredes exheredati non præparata inofficiosi querela non transmittatur, nisi sint ex liberis ex Constitutione Iustiniani.

Labeo.] Erat controuersia de oleo inter me & te, lis contestata nondum vlla erat. Id ego te volente apud Titium deposui, vt is venderet, & pretium seruaret ei, qui postea lite contestata vicisset & obtinisset. Hoc negotium duorum contractuum faciem habet: Mandati, quatenus Titio dedi oleum, vt venderet: Depositi, quatenus conuenit Titio mecum, vt is pretium seruaret victori. Et si quidem pro mandato accipiatur, vendito oleo si tu dolo malo litem contestari nolis alteram faciem spectans, ne ad me vnumquam olei pretium redeat, ego pretium à Titio repetam actione mandati: Si pro deposito, non repetam actione depositi sequestraria. hæc enim actio victori tantummodo datur. l. ei apud. §. i. l. si in Asia. §. cum sequestre. j. de pos. ego verò nondum vici, quia tu dolo malo recusas iudicium accipere. Sed neque id negotij genus absolute mandatum neque depositum possum dicere. Itaque dixero melius civile negotium gestum, ex quo detur actio præscriptis verbis, cui locus erit siue vicero siue per te stet quominus lis contestetur: & ideo ex dolo, tergiversatione aut frustratione tua ex hoc edicto non teneberis.

E Et si seruum.] Is qui conuentus est, actione noxali, vel condemnatur vel absoluitur. Condemnatur verò in æstimationem litis, puta in xx. æquè iudicati actio est in viginti. verum ab hac actione liberatur noxæ dedendo, si modo iuri corporis dediti nihil desit. nam si pigneratum dedat, nondum est liberatus ab actione iudicati. l. si hominem. j. de solut. quæ lex citatur in l. 4. §. ult. j. de re iudic. Hoc igitur casu cum sit actio iudicati, cessat de dolo. Absoluitur autem qui ante sententiam noxæ dedit arbitrio iudicis: & hic quidem si pigneratum dedat, de dolo tenetur. nulla namque in eum est iudicati actio.

Hoc si apparuerit, inquit, esse eum. placet vt legatur, scisse eum.

F Hæc de dolo.] Ex bonæ fidei contractibus dominus serui nomine de peculio convenitur, vt puta depositi, commodati, ex vendito, de peculio, in qua & dolus serui venit. l.

3. §. si filiof. j. commod. l. i. §. filiumf. j. depof. Extra contractus verò si quid feruus dolo fece-
rit, vt si mihi callidè perfuaserit, vt hereditatem repudiarem, de dolo noxali actione domi-
nus conuenietur. Est igitur hæc actio noxalis, sicut & superior. A

In peculio.] Rectius fortè, in peculium: vt in l. in persona. §. penult. §. de pac. l. penult.
j. de cond. fur.

Merito.] Aliæ restitutiones ob modicam summam dantur. l. scio. §. de in int. rest. Ex
hoc edicto restitutio non fit, id est, actio de dolo non datur ob modicam summam, in fa-
ctum dari non inficior. At cum ob rem modicam detur furti, cur non & de dolo? An quia
furtum maleficium est legitimum, dolus non item, atque adeò furtum est multo grauius
dolo? Modicam autem summam Paulus interpretatur duorum aureorum. Puto Paulum B
scripsisse, vsque ad duo millia sestertiorum. Nam vt in lege Papia, sic vbique mille sestert-
tios vno sui temporis aureo Iustinianus æstimauit, commutata auctorum scriptura: cuius
animaduersionis mihi tamquam ansam dedit. l. lege. §. vltim. j. ad S. C. Silan. vbi ob aper-
tas tabulas ante quæstionem familiæ de testatoris cæde popularis actionis pœna in c. au-
reos dicitur extendi. nam ex edicto fuisse eam in c. millia sestertiorum didiceram ex his
Pauli verbis, quæ proponam, quòd nondum peruulgata sint ex libris Sententiarum. *Here-
ditas à fisco vt indignis auferatur hu primùm, qui cum interfectus esset testator, apertis tabulis testa-
menti vel ab intestato adierunt hereditatem, bonorùm vt possessionem acceperunt, amplius his & in
C. millia sestertiorum pœna inrogatur, nec refert à quibus paterf. nec quemadmodum occidatur.* Hæc
Paulus. C

AD L. NON DEBET.

Quibusdam personis.] Neque ex omnibus causis datur hæc actio, neque aduersus
omnes. Nec enim datur aduersus parentes vel patronos, cum quibus tantum abest, vt ex-
periri liceat actione ipso iure famosa, vt ne ea quidem liceat in eos vti, quæ re tantum ipsa
& opinione hominum famosa est, nisi ex grauissima causa. qua de re noti sunt omnibus
auctorum loci. Si quid tamen parentes vel patroni dolo fecerint, est in eos actio in factum,
quæ utilis dicitur in l. verum. j. tit. prox. His quæ diximus ob stare videtur quod ait. l. si quis
uxori. §. sed si filius. j. de fur. patrem filiof. militi teneri furti. Id tamen sic temperandum est
vt non teneatur directa actione furti, quæ famosa est, sed vtili siue in factum, vel, vt Con-
stantinus ait, non *ὡς ἐν κλοπῆς* sed *ὡς ἐν ὑφαρτίσεως*. Tentari etiam id potest dolo admisso à D
parentibus vel patronis, in factum non dari ex l. vlt. C. qui & adu. quos in int. rest. nõ pos.
vbi generaliter in parentes vel patronos liberis vel libertis denegatur restitutio in inte-
grum. Sed loquitur ea Constitutio Iustiniani non de restitutione quæ fit ex hac parte, sed
de ea, quæ fit cognitione prætoria ex tertia parte, id est, beneficio ætatis. Hæc non præsta-
tur aduersus parentes vel patronos quasi in liberorum vel libertorum rebus non ritè ver-
satos. Olim præstabatur, vt indicat. l. 3. §. sed vtrum. in fin. j. tit. prox. item l. patri. §. vlt. eod.
tit. in qua tamen ex Constit. Iustiniani animaduertendum est Tribonianum addidisse hæc
verba, *nisi quedam personæ speciali lege exceptæ sint*. Excepti enim sunt parentes & patroni ex E
Iustiniani Constitutione, & Nouella *ὡς ἐν τῷ δέυν τῆς μητέρας ὑποκείμεται ἐπιτροπικοῖς λο-
γισμοῖς*. Hodie igitur si captus sit libertus minor xxv. annis calliditate patroni, nec liberto
dabitur restitutio in integrum, id est, cognitio prætoria, nec de dolo, in factum non dene-
gabitur, ne ex sua calliditate lucrum vel impunitatem patronus ferat.

AD L. HEREDIBVS.

Heredes liberorum vel libertorum si dolum passi sint à defunctorum parentibus vel
patronis, in eos habent de dolo actionem. Liberi quoque & liberti in heredes parentum
vel patronorum ex eorum non ex defunctorum dolo eandem actionem habent, & idem F
obtinere in exceptione doli l. apud. §. aduersus. j. de do. exc. in quo. §. illa verba si quis atten-
tius intueatur, non negabit superesse, *Tam viuo quàm defuncto*.

Item in causæ.] Pupillus, id est, infans vel infanti proximus non est doli capax, & i-
deo hac actione suo nomine non tenetur, Is autem, qui vicinus est pubertati, vt is cui se-
mestre tantummodo tempus superest. l. non tantum. in pr. j. de exc. tut. vel cui annus superest,
vt Galenus

- A** vt Galenus explicat 3. Aphor. 27. & ista actione tenetur & eodem nomine quolibet bonę fidei iudicio, & exceptione doli. l. apud. §. quę de tutore. j. de do. exc. vbi Flor, perperam legitur, *Fingendus est, inquit, pubes esse.* ac legendum *Fingentis se, inquit, puberem esse.* Existimabat debitor pupillum puberem esse, vt in sequenti versu, furiosum sanę mentis esse. Et hic quidem pupillus de dolo suo nomine tenetur, etiam si ex eo locupletior factus nõ sit. Alieno nomine vt puta tutoris vel defuncti, pupillus nullo modo tenetur, nisi locupletior factus sit. Defuncti nomine tenetur pupillus heres, bonorũve possessor. Tutoris quoque nomine placet pupillum teneri, nec distinguimus vtrum soluendo sit tutor an non, videlicet cum ex contractu dolus descendit. l. apud. §. illa etiam. j. de do. exc. nam extra contractum dolo admissio pupillus non tenetur, licet ex eo videatur locupletior fieri, nisi tutor soluendo sit, sed in tutorem actio ei qui deceptus est, datur. l. i. §. hoc edicto. j. Ne vis fiat ei qui in pos. miserit. At si pupillus ex dolo tutoris locupletior factus non sit, nullo modo tenetur, siue soluendo sit tutor, siue non, vel hac actione de dolo vel interdicto de tabulis proferendis, videlicet cum tabulę, quę nihil ad pupillum pertinebant, dolo tutoris suppressę sunt. l. pen. j. de tab. exh. l. neque in interdicto. j. de diu. reg. iu. Contra ex dolo tutoris pupillum teneri, etiam si ex eo locupletior factus non sit, modò si soluendo tutor fuerit, probat l. summa. §. si dolo. j. de pecul. l. 3. §. pen. j. de trib. act. l. i. j. quan. ex fac. tut. l. vlt. j. de adm. tut. Nam, vt carum legum species in pauca conferam, & de peculio teneri pupillum aiunt, quod dolo tutoris factum sit, quominus sit in peculio, & tributoria ob iniquam distributionem tutoris & petitione hereditatis quod dolo vel culpa tutoris pupillus ex hereditate deserit possidere. Enimvero in hoc dumtaxat tenetur, vt actionibus cedat, quas cum tutore habet, quoniam ob hæc admissa constat pupillo tutorem obligari. Quibus autem casibus ex suo facto tutor pupillo non obligatur, quia iam nullas, quibus cedat, pupillus actiones habet, siue soluendo sit tutor, siue non, omnimodo dicemus ex eius dolo pupillum non teneri, exempli gratia, si pupillo vendente dolo tutoris emptor deceptus est, nec sit ex ea re pupillus locupletior factus, pupillo quidem eo nomine tutor non obligatur, sed emptori tenetur de dolo etiam finita tutela. Licet enim regulariter finita tutela actiones in pupillum transferantur, iudicij tamen huius Quod dolo tutoris factum est, si ex eo nihil ad pupillum peruenerit, post tutelam à tutore in pupillum translatio nõquam fit. l. Iulianus. §. sed cum in facto. j. de act. emp. Similis est ratio actionis de dolo, cum nihil pupilli interest dolum à tutore non admitti, & interdicti de tabulis exhibendis, vt supra ostendi. Ad extremum notari illud oportet vno casu factum tutoris pupillo nocere, et si nihil ad eum peruenerit, nec liberari mandatis actionibus, quas contra tutorem habet, puta si hominem pupillus emerit, isque cum in causa redhibitionis esset, mortuus sit tutoris culpa. quo fit, vt pupillo denegetur actio redhibitoria ex edicto ædiliũ curulium, videlicet si mortuus non fuisset nisi ei venisset. alioquin redhibitoria dabitur, si actionibus cedere paratus sit. l. quòd si nolit. §. si mancipium j. de ædil. edic.
- B**
- C**
- D**

AD L. QUID ENIM.

- E** De Tutore.] Vt si falsum tutorem adhibuit. Item si finxit se puberem esse. l. apud. §. quę de tutore. j. de do. exc. Hęc magnam machinationem non exigunt, id est, hęc pupillus excogitare potest.

AD L. SI PLURES.

- Hęc actio.] Hęc actio in heredem datur de eo quod ad eum peruenit. Sufficit autem si vel momento peruenerit, nec si fortè id consumpserit, ideo hac actione tenetur minus, sicut in metus causa actione dictum est in l. videamus §. tit. prox. Datur autem sine causę cognitione & perpetuo. At directa, quę in eum datur, qui dolo fecit, ex iure antiquo finitur anno utili, ex constitutione Constantini biennio continuo, quod ex die admissi doli computari oportet etiam absenti & ignoranti, nisi Reip. causa ablit: ita vt nec contestatione litis eam perpetuari placuerit. l. vlt. C. de dolo. idẽque placuit etiam in restitutionibus minorum & maiorum, nisi per actorem mora non fiat, quominus intra statuta temporalis finiatur. l. intra j. tit. prox. l. vlt. C. de temp. in int. rest. Proinde petęti restitutionem in integrum prope finem temporis statuti, non potest dari dilatio longior reliquo tempore, quę tamen reo in cuius potestate non fuit quando conueniretur, non denegabitur,
- F**

atque ita propter reum prorogabitur tempus restitutionis in integrum. Hæc est sententia **A**
 l. pen. C. de temp. in int. rest. quæ in Cod. Th. lib. 2. non malè posita erat sub tit. de dilatio-
 nibus. Post biennium ergo non datur actio de dolo. At dabitur tamen utilis siue in factum
 in id, quod is, qui dolo fecit, locupletior factus est. l. verum. j. tit. prox. l. itaque. j. hoc titul.
 Heres quoque eius, qui dolo fecit, in factum potius conuenitur, id est, calculi gratia, ut e-
 ius quod ad eum peruenit ratio subducatur, quàm de dolo. l. Sabinus. j. hoc tit. l. quia nõ
 de dolo. j. de trib. act. Actio igitur de dolo temporaria est, Actio in factum perpetua. Sed
 & doli exceptio perpetua est. l. purè. §. vlt. j. de do. exc. & replicatio quæ perpetuæ actioni
 auxilio est. l. si pactum. C. de except. Item actio de dolo, quæ inest bonæ fidei iudiciis, per-
 petua est & in heredes datur in solidum. Neque obstat l. quæsitum §. vlt. j. de pecul. quæ
 lex actionem de dolo insertam actioni de peculio perpetuo competere & in heredem in **B**
 solidum dari negat. Nam si serui nomine, exempli gratia, depositi agatur de peculio, huic
 iudicio tacitè inest actio de dolo à seruo commissio. l. si quis affirmauerit. §. penul. j. hoc ti-
 tu. & id quidem perpetuo. Sed de dolo domini actio nominatim adiicitur actioni de pe-
 culio. l. in bonæ fidei. j. de pecul. l. i. j. quan. de pec. ac. an. sit. Et hæc temporaria est, sicut il-
 la, quæ in hoc edicto proponitur, licet ipsa de peculio actio est perpetua. Sic verò explicã-
 dus est §. vlt. l. quæsitum. quem de replicatione doli stultè plerique omnes accipiunt.

A D L. A R B I T R I O.

Ut metus causa ita de dolo actio arbitraria est. In vtraque iuratur in litem, ut sciatur, **C**
 quanti intersit actoris. Et id quidem in actione metus causa quadruplatur, in hac simpla-
 tur, at plerumque solet id quod interest, rei pretium egredi. Res, id est, id quod dolo ma-
 lo abest arbitrio iudicis ante condemnationem præstatur. Id quæti ea res est, id est, quod
 interest, postea quàm iuratum in litem & sequuta condemnatio est.

Si dominus.] Exustis ædibus fructuarii competit utilis actio Damni iniuria, vel ad
 exhibendum, si possidens proprietarius exusserit, nõ de dolo. Ædificio autem in area fru-
 ctuaria posito non competit Damni iniuria, quia areæ damno nihil fit ædificio imposito,
 sed ex testamento ante traditionem vsusfructus, vel de dolo post traditionem. Compete-
 re etiam potest interdictum Quod vi aut clam l. repeti. §. vlt. & l. prox. j. quib. mo. vsusfru-
 amit. Sed quibus casibus huic erit locus, non dabitur de dolo. l. Antæus. j. de aqua & aq. **D**
 plu. arc. Cùm enim datur actio de dolo, id semper subintelligitur, nisi alia actio sit. l. falsus.
 §. si quis nihil. j. de furtis.

Quoniam aliæ.] Respicit ad verba edicti, si alia actio non sit.

De eo qui sciens.] Eum, qui falsa pondera emptori vel venditori ignoranti sciens cõ-
 modauit, de dolo teneri Trebarius ait. reprehenditur. quia res alio modo seruari potest.
 nam si maiora pondera fuerint, atque ita venditor dederit mercis plus æquo, potest con-
 dicere emptori quasi plus debito dederit. Actio ex vendito eo nomine nõ competit. quia
 id quod amplius mercis dedit, venditione non comprehenditur. Quod si minora ponde-
 ra fuerint, atque ita minus ex merce emptor acceperit, aget ex empto ut reliqua merx
 præstetur. nec quicquam interest quantum ad has actiones pertinet, sciuerit emptor mai- **E**
 ora, aut venditor minora, an ignorauerit. l. si quis à me. j. de act. emp. At in scientem est e-
 tiam actio furti, non in ignorantem. In eum quoque, qui sciens scienti commodauerit, est
 actio furti quasi ope consilio eius furtum factum sit. l. si quis vxori. §. si maiora. j. de furtis.
 Quod si sciens ignoranti commodauerit, est actio utilis siue in factum. arg. l. si is qui rem.
 §. si tu Titium eod. tit. Sed quia in contrahentium est potestate, quibus ponderibus mer-
 ces comparent. l. Imp. j. de cont. emp. si nominatim conuenerit, ut commodatis ponde-
 ribus qualia qualia essent, merx traderetur, cessat condictio indebiti vel ex empto. is quo
 que qui commodauit, nec furti tenetur, nec utili actione, quia manifesto constat hæc sibi
 contrahentes pondera delegisse & approbasse, sed de dolo si decipiendi alterutrius causa **F**
 affirmauit, æqua se pondera habere.

Dolo cuius.] Datur initio legis casus, quo ex hac actione statim condemnatio fit in
 id quanti ea res est, nec arbitrio iudicis restitutio fit. Datur alter in hoc. §. si debitoris do-
 lo actio, puta redhibitoria vel quanto minoris, tempore amissa sit. nec enim actio restitui-
 tur ne quid fiat contra legem, quæ tempora actioni præstituit. Obiicitur l. ait prætor §. vlt.

A **§. ex quib. cau. ma. quem nos exposuimus satis in l. 1. §. Est & tertius casus in l. si dolo. §. hoc titulo.**

Si seruuum.] Aut promissor seruū promissum occidit ante moram, aut stipulator, aut alius. Si promissor, nihilominus tenetur ex stipulatu. Sed si fideiussor occidat, quo facto potissimum stipulator ipse fraudatur, quia perinde promissor liberatur ac si alius occidisset, & per consequentiam fideiussor, non tenetur fideiussor stipulatori ex stipulatu, non Aquilia debitori, qui ob id damni nihil fecisse videtur, sed tenetur stipulatori actione de dolo malo. l. prox. §. qua arbitrio iudicis restituetur actio ex stipulatu in fideiussorem, quæ ob id ipsum utilis dicitur in l. mora. in fi. §. de vsur. Utilis enim, id est restitutoria. Restituitur autem ex hoc edicto. Si alius occidat ante moram, idque in fraudem stipulatoris, quæ

B admodum iam ante dixi, constat reum liberari, & ideo legis Aquiliæ actionem ei non cõpetere. denique eum ne in hoc quidem teneri adhuc, vt Aquiliæ stipulatori cedat. Sed stipulatori in occisorem datur de dolo. Sin autem ipse stipulator occidat ante moram, debitor liberatur, & nihilominus agit lege Aquilia in stipulatorem l. legis Aquiliæ §. ad leg. Aquil. Id enim quia factum est ante moram, fecisse stipulator videtur nõ tam vt sibi quàm vt debitori iniuriam faceret, & auferret utilitatem medij temporis. Auctor illius l. legis Aquiliæ, est Papinianus lib. 37. quæst. ex quo sumpta est etiam l. prox. §. hoc tit. quibus capitibus inter se collatis apparebit alio occidente Papinianum quoque non debitori legis Aquiliæ, sed creditori de dolo actionem dedisse. Hæc peruersè explicantur ab interpretibus, qui malè etiam in hoc proposito adferunt. l. huic scripturæ. §. ad leg. Aq. ex qua sic

C argumentantur: Sicut seruo legato occiso ante aditam hereditatem, heredi per hereditatem quæritur Aquilia, quam legatario cedere debet, cur occiso seruo promisso ante moram, non dicemus promissori cõpetere Aquiliam, cãmque stipulatori cedi oportere? mendosè & captiosè. nam occiso seruo legato ante aditam hereditatem, Aquiliam cedi legatario lex non dicit. & vero constat eius legati nomine quod ante aditam hereditatem, atque adeo antequam agnosceretur, in rerum natura esse desit, heredem nullo modo teneri. At loquitur lex de seruo vulnerato ante aditam hereditatem, & post aditionem agnito ac quæsito. quod & merito trahi potest ad seruuum promissum vulneratum. Præterea illud considerandum est in illa specie, occisum fuisse seruuum antequam legatario deberetur, & ideo Aquiliam hereditati quæsitam, in hac autem specie occisum fuisse seruuum debitum, & per hoc ab eius serui obligatione liberatum reum.

A D L. S E R V V S T V V S.

Hortatu domini seruus pecuniam mutuam accepit. Non est efficax actio de peculio, si nihil sit in peculio, quod rei iudicandæ tempore spectabitur. l. quæsitum. §. de pec. l. Fulcinius. §. si qui actione. §. quib. ex cau. in pos. eat. Nõ de in rem versò, si domini debitor seruus fuerit, & ea pecunia se à domino liberauerit. Non dixit non esse Quod iussu. quoniã manifestum erat aliud esse hortari, aliud iubere vel mandare. l. si serui. §. de neg. gest. Superest igitur de dolo actio, quia nõ caret fraude dominus, qui seruuum debitorem quem scit non esse soluendo & nihil habere in peculio, ad mutuam pecuniam accipiendam, qua sibi satis fiat, cohortatur.

E Si persuaseris.] Est hoc casu de dolo actio, nisi reus ex integro secum agi patiat, vt diximus in l. & eleganter. §. pen. §. Persuadere autem potuit vltro iurando. l. si legatarius. §. hoc tit. Sed si actore deferente iurauerit, & absolutus sit, periurio probato non est actio de dolo, quoniam iusiurandum loco transactionis cedit. l. 2. l. tutor. §. 1. l. admonendi. §. de iureiur. & ideo ei qui iurauit exceptio pacti datur. l. sed & si seruus. cod. tit. Est tamen in eum, qui peierauit, proposita periurij pœna: si per principem peierauerit, legis Iuliæ maiestatis, nisi calore quodam id fecerit & inconsulto, quo casu fustium admonitio sufficit. l. 2. C. de reb. cred. l. si duo. §. vlt. §. de iureiur. si per Deum, solus Deus vindex est, vt Obser. lib. 2. fufius ostendimus.

F

A D L. S I L E G A T A R I V S.

Videtur in hac specie heredi competere condictio indebiti. l. 2. §. 1. §. de cond. ind. quæ actionem de dolo excludit. l. arbitrio. §. de eo qui sciens. §. At datur de dolo in hac lege. quid dicemus? Heres aut suo errore ductus soluit, aut persuasione legatarij. Si suo errore,

hic error conditionem parit. Si dolo & persuasione legatarij, de dolo actio competit nō ^A conditio. nam conditio ex proprio errore nascitur. Hic autem non tam suo errore, quā fallacia legatarij deceptus soluit.

A D L. SI DOLO.

In absentem contumacem dicta sententia valet, nec appellatione rescinditur. l. & post §. vlt. j. de iudic. l. i. C. quor. ap. non recip. No. lxxxij. §. ἀκράδουρα. Dolo assertoris factum est, ne adesset in iudicio aduersarius, atque ita contumace & absente aduersario pro libertate pronuntiatum est. Lex ait aduersario in assertorem statim de dolo actionem dari. Ideo ait, *statim*, vt significet protinus condemnationem fieri in id quod interest, vt in specie ^B l. arbitrio. §. i. & §. dolo. §. nec illud expectari, vt arbitrio iudicis restitutio fiat, quia sententia dicta pro libertate retractari non solent. Alioquin restitueretur lis potius, quā de dolo daretur actio. l. Diuus §. de in int. restit.

A D L. CVM QVIS.

Familia vel colonodiscendente de possessione nec alio ingresso, possessio non amittitur. Sanè si non deferendæ possessionis causa discesserit, non amittitur. retinetur enim animo l. si colonus. j. de adq. poss. At si deferendæ eius gratia discedat, dubitatum est inter Proculianos & Sabinianos. Et Proculus non amitti, vt reor, existimabat, vt ex hoc capite colligi ^C potest. Sabinus amitti, & ideo in d. l. si colonus, Pomponius ad Sabinum, si colonus, inquit, non deferendæ possessionis causa. Sabinum Africanus sequitur in l. si de eo. §. i. ver. aliud existimandum. j. de adq. poss. Sed hanc controuersiam dirimit Iustinianus in l. vlt. C. cod. tit. & pro Proculianis pronuntiat. Licet autem ex sententia Proculi possessio non amittatur, is tamen qui id familiæ suasis, domino tenetur de dolo malo, si quid ex eo dāni senserit, vt si ob id non sint arua proficissa, quo nomine constat Aquiliam non competere. Is qui suasis seruo vt arborem ascenderet, vtili Aquilia ideo tenetur in §. pen. Inst. de leg. Aq. quia ex eo corpus mortuum aut aliqua parte læsum est.

A D L. FILIUS.

Is cui in diem libertas testamento relicta est, ante diem ab herede manumitti potest. l. mater. C. de oper. lib. nec obstat l. si cui pure. §. i. j. ad Treb. vbi ante diem contra voluntatem testatoris negatur libertatem esse præstandam: quoniam non præstari posse ab herede, sed aut recto iure, aut ab inuito repræsentandam esse negatur. Igitur in specie huius §. seruus rectè ante diem ab herede manumissus est. Sed quia ante redditas coheredibus rationes manumissus est, si id callidè in fraudem coheredum fecerit, de dolo tenebitur.

A D L. REI.

Ait dari in factum cum sua indemnitate. Est enim actio in factum de indemnitate: ^E actio de dolo de mala fide: & huic etiam locus erit in hac specie, si id callidè factum appareat. Græci negant quod res apud me remaneat, & summa sit modica.

A D L. SI CVM MIHI.

Huic coniungenda est l. qui saxum. j. de donat. quæ eandem inscriptionem habet, in hunc modum: Permisisti mihi donationis causa ex fundo tuo lapidem eximere. exemi. donatio perfecta est, & in rem atque ad exhibendum competit actio. d. l. qui saxum l. permisisti. §. i. j. de præf. ver. Quod si nondum exemi, sed in eam rem dumtaxat sumptum aliquè feci, nec tu me velis postea eximere & tollere, de dolo est actio, vt in hac lege ostenditur, ^F & in d. l. permisisti. §. vlt. Hodie non erit de dolo actio, quia ex pacto donationis Iustiniano placet actionem nasci. quod Acc. notauit rectè.

A D L. SI QVIS TABVLAS.

Videntur potius in hac specie aliæ competere actiones, puta depositi, ad exhibendum Aquilia. l. qui tab. j. ad leg. Aq. At illæ actiones testatori dātur, itēque heredibus post adi-

A tam hereditatē. l. 3. quemad. test. aper. l. ob id. j. ad leg. Aquil. Ante aditam hereditatem heredes nullam aliam quam de dolo actionem habent. & ita hæc lex accipienda est, vt Martino videtur: & est verissimum.

AD L. SI DVO.

Quidam hoc loco exemplum ponit in seruo duobus legato & ab eis occiso. Neuter enim, inquit, in alterum agit de dolo. ineptè dicere enim debuit, Neuter in alterum agit ex lege Aquilia. nam vel occiditur ante, vel post aditam hereditatem. Si post aditam hereditatem occisus sit ab vno ex legatariis, alteri lege Aquilia tenetur. l. sed & si communem. j. ad leg. Aq. Igitur cum ambo occiderunt, dicendum est inuicem Aquilia eos non agere. Quod si ante aditam hereditatem vnus ex legatariis occiderit, per hereditatem actio legis Aquiliæ heredi quæritur, quam alteri legatario non cedit. l. huius scripturæ. j. cod. tit. Igitur & si ambo occiderint, dicendum est neutri Aquiliam cedi. De dolo hic mentionem facere ineptum est. Equidem arbitror exemplum apponi in hunc modum posse, Primus & Secundus suppressere tabulas testamenti in fraudem filij exheredati, decessit filius Primo & Secundo relictis heredibus, mox hi protulere tabulas, inuicem de dolo non agent. Alius si heres scriptus fuisset, in eos ageret de dolo. l. si quis adfirmavit. §. item si tabulæ. §. Accursius dat quidem optimum exemplum actionis de dolo, quæ tacitè inest bonæ fidei iudicio ex l. domum. §. vlt. j. de cont. empt. vbi legèdum *Et iudicium quod ex bona fide descendit, dolo ex vtraque parte veniente, stare non concedente*, hoc sensu, contrarium esse dolum bonæ fidei, dolum autem esse ex vtraque parte, ergo neutra ex parte esse iudicium bonæ fidei. Huius autem actionis prætoris Accursius nullum exemplum dat.

AD L. QVOD VENDITOR.

Illud ex fine huius legis summè notandum est, non omnem dolum vindicari actione ex empto licet bonæ fidei sit. Aduersus dictum promissumve actio. His verbis significatur actio ædilicia vt in l. i. l. si hominem. j. de ædil. edic.

D

AD TITVLVM DE MINORIBVS XXV. ANNIS.

LEX Lætoria subueniebat circumscriptis minoribus xxv. annis, ex qua lege hæc ætas legitima dicta est, vt ostendimus. §. tit. prox. lapsis non itè. Edictum prætoris subuenit non circumscriptis tantum, sed & lapsis, idque ipsius prætoris cognitione fit non per actionem. Ceteræ restitutiones ex officio prætoris iurisdictionis fiunt l. i. §. an autem. §. de postul. & hæc quoque ex officio prætoris iurisdictionis fit, sed sola hæc est quæ fiat cognitione Prætoris, ceteræ sunt cognitione iudicis. Lege Lætoria curatores minoribus non dantur nisi causa cognita, si malis moribus præditi essent, si dissoluti, si luxu dediti. Cōstitutione autem D. Marci curatores omnibus adultis dantur sine causæ cognitione, etiam bene rem suam gerentibus. & hoc est quod ait in l. i. Hodie.] Scilicet ex Constitutione D. Marci, vt Capitolinus scribit in Marco. quod non ita accipiendum est, vt minores cogantur accipere curatores (hoc enim non coguntur nisi certis ex causis) sed vt ante xxv. annum sine curatoribus non permittatur eis rerum suarum administratio. At post xxv. annum permittitur, ita vt & si curatores acceperint, post xxv. annum curatione liberentur. Hæc ætas status appellatur & ἀκμή. l. cum pater. §. curatoris. D. de leg. 2. quia scilicet sit crescendi finis. quamobrem & perfecta, plena, integra ætas, in libris nostris appellatur. quæ sequitur, ætas παρὰ ἀκμὴν dicitur. Et auctore Galeno etiam ipse Hippocrates sensit hanc ætatem xxv. annorum esse pubertatis finem, dum lib. 5. ἀφορολογῶν ait comitiales morbos accidētes ante pubertatē ætatis mutatione sanari, accidētes anno xxv. nō item. Humorū autem & corporis perpetua agitatione ac perturbatione ado-

lescentium animus agitur ac perturbatur, atque adeo, ut Vlp. ait, fragile est & infirmum A
huiusmodi ætatum consilium. propter quam causam Aristoteles scribit adolescentes nõ
esse moralis philosophiæ idoneos auditores, nos rerum tãtummodo suarum idoneos ad-
ministratores esse negamus. Quia verò hæc corporis continua perturbatio conquiescit,
cùm adolescentes ad statum, id est, ad annum xxv. peruenerunt, ideo post eam ætatem re-
rum suarum administrationem recipiunt, & eorum nomine quæ ante gesta sunt ad petẽ-
dam restitutionem annum utilem habent, & ex Constit. Iustiniani quadriennium conti-
nuum, ita ut possint hodie intra xxix. annum restitutionem in integrum postulare. Licet
autem naturaliter ἀρπύω femina citius recipiat quàm vir, id est, ante annum xxv. idem ta-
men tempus & virorum & feminarum curationibus ac restitutionibus præstitutum est. B
Et ante feminas ἀρπύω recipere ex eo intelligimus, quod & prius pubescant, quàm viri, &
citius obtineant veniam ætatis: ut diximus Instit. lib. i. tit. de curat. Et hæc ad l. i. sufficiunt.
In l. 2. hoc additur nec beneficio liberorum adolescentes ante annum xxv. rerum suarum
administrationem recipere. Atquin lege Iulia & Papia cauetur pro liberorum numero
annos dimitti. Sed hoc pertinet ad honores dumtaxat. nam minores xxv. annis ad hono-
res non admittuntur nisi beneficio liberorum. nam qui habent quinque, anno vigesimo
admittuntur, qui tres, anno xxij. Beneficio autem liberorum curatione non soluuntur. Id
etiam additur in initio. l. 3. ne ex decretis quidem Consulium vel Præsidium minores à cu-
ratoribus rem suam maturius recipere: & huiusmodi decreta Seuerum & Antoninum
Impp. pro ambitiosis excepisse. Pro ambitiosis, id est, gratiosis, ut in l. ambitiosa. j. de decr.
ab ord. fac. l. seruo. §. cùm prætor. j. ad Trebel. Cur autem ait, Consulium non Prætorum? C
quoniam ad Coss. olim tutorum curatorumque datio pertinebat. l. i. j. de conf. tut. l. tuto-
res. §. tutores. j. de adm. tut. §. sed ex his legibus. Instit. de Attil. tut. Suetonius in Claudio.
Sanxit, inquit, ut pupillis extra ordinem tutores à Consulibus darentur. Et datos quidem
à Consulibus tutores vel curatores D. Marcus ceterique principes probarunt, non tamẽ
interposita decreta de re à curatoribus ante xxv. annũ recipienda. Id enim solis sibi prin-
cipes reseruant. quod plerumque faciunt maribus anno xx. feminis anno xvij. data legiti-
mæ ætatis venia cuius formula extat apud Cassiodorum li. 7. Var. Hæc verò xx. aut xvij.
annorum ætas, firmata ætas à Constantino appellatur in l. i. C. Theo. cod. tit. Secundum
quæ ex Principis indulgentia pubertatis finis erit in mare annus xx. in femina xvij. licet
in vtroque ex lege Lætoris & Prætoris edicto pubertatis finem constet esse annum vice- D
simum quintum. At in plerisque causis videtur in mare plena pubertas accipi pro octode-
cim annis, ut in l. adrogator. §. de adoptiuis. l. quidam. j. de re iudic. l. Mela. j. de aliment. le-
gat. l. 19. C. Theodo. de decur. Sed in eis causis non ideo dicitur plena, quòd is sit puberta-
tis finis, sed quòd frigidiores qui tardius pubescunt ea fere ætate puberes fiant, ut Paulus
significat lib. 3. Sentent. titul. 4.

AD L. III. §. SI QVIS CVM MINORE.

Quærit Vlpianus, utrum propter initium debeat concedi restitutio in integrũ, an pro- E
pter finem denegari, ut si negotij contracti initium fuerit ante ætatem legitimam, finis
autem postea. Initium est veluti stipulatio aut venditio. Finis est plenissima perfectio ne-
gotij, veluti numeratio vel traditio. l. 9. §. sed quod. §. quod metus causa. Respondet non
debere restitui maiorem perficientem negotium cœptum in adolescentia. quia perficien-
do approbat & ratum habet. Constitutum autem est ab Imperatoribus restitutionem de-
negari, si quod quis minor fecerit, maior ratum habeat. Argumentum rei sumi potest ex
l. 2. C. de his, quæ vi metũve caus. l. liberis. §. i. j. de liber. caus. Tunc autem maximè ratum
habet, cùm in adolescentia perfectum negotium maior factus pacto comprobatur, ut Pau-
lus scribit libro primo Sententiarum. l. 1. & 2. C. si maior fac. rat. habuerit. vel silentio qua-
driennij, aut si contractus fuerit ipso iure nullus quinquennij re alienata obligatãve sine
decreto, aut decennij & vicennij re donata. l. vltim. C. si maior fac. alienat. rat. habuerit. F
At ut redeatur ad quæstionem negotij post adolescentiam impleti, dicam minorem quo-
que aduersus rem iudicatam non restitui, si litem contestatus sit in minori ætate, senten-
tiam verò acceperit in maiori, nisi probetur ante vicimum quintum annum calliditate
aduersarij extractum ob id iudicium fuisse ut maior effectus damnaretur. l. 1. C. si ad rem
iudic.

A iudic. l. si optione infra .ad exhibendum. Calliditatem exigimus magnam & euiden-
tem, siue agatur de dolo siue cognitione prætoris. l. & eleganter. §. vltimo. supr. tit.
titul. proxim. perspicuas insidias. l. dolum. Cod. eodem titul. nec sufficit leuior suspicio
doli. Verùm si minor hereditatem adierit vel miscuerit se, Vlpianus existimat restitui eū
posse, licet maior effectus debitores hereditarios exegerit. Cur tam variè? An quia res, id
est, aditio vel mixtio omnino perfecta fuit in adolescentia? Aut igitur ante ætatem legi-
timam perfecta res est, aut imperfecta siue inchoata. Si imperfecta, finis inspicitur: si per-
fecta, initium, nec nisi post eam ætatem pacto vel silentio statuti temporis quæ minor ges-
sit, comprobauerit, ei restitutionem denegabimus.

B Minorem.] Quantum ad honores pertinet, minor viginti quinque annis non est is,
qui agit annum vice simum quintum, quod fauoris causa Adrianus constituit. At in lege
Julia de adulteriis & in hoc edicto minor viginti quinque annis etiam is est, qui agit an-
num vice simum quintum vel eius anni extremum diem, à momento in momentum tem-
pore supputato. quod in hoc. §. proponitur his verbis, *Minorem autem viginti quinque annis
natus, videndum, an etiam die natalis sui adhuc dicimus (sic legendum est) ante horam, qua na-
tus est, &c.* Additur ex Celso, id est, ex l. cum bissexto. §. de verborum significatione, eum
qui bissexto natus est, maiorem viginti quinque annis non videri, nisi anni nouissimi diem
suum natalem vj. Kalend. Mart. compleuerit. nec referre vtrum natus sit priore an poste-
riore die. nam id biduum pro vno die computatur: & posterior dies intercalatur non
prior. Itaque priori vel posteriori die natus, anno xxv. quo non intercalatur, vj. Kalend.
C Mart. diem natalem habet. itémque eo anno natus, quo intercalatum non est, si sequenti
anno intercalatum sit, anno xxv. quo intercalabitur, priorem diem natalem habet, & hūc
complexisse sufficit, vt eorum, quæ post gesserit, nomine ei restitutio denegetur. Intercala-
res autem omnes dies qui incidere intra annos xxv. constat minori proficere. qua de re in
Commen. de vsurpat. & vsucap. fusiùs scripsimus.

D Sed vtrum.] Filius fa. aut restitui vult in re peculiari, quæ res patris verius est, aut in
re propria. Si in re peculiari, dabitur restitutio si eius inter sit, puta si obligatus sit. nam qui
ipso iure obligatus non est, restitutione non eget. l. in causæ. 2. §. hoc. tit. Ex voto autem fi-
lius fam. non obligatur. l. 2. §. de pollicit. Item ex mutui datione non obligatur, si constet
pecuniam acceptam contra S. C. Macedonianum, quo id nominatim expressum est, ne
actio detur. ergo nec restituitur. l. 2. C. de filiof. min. At si dubitetur, an S. C. locus sit, quia
tunc opponi & probari exceptionem necesse est, & minoris interest sumptibus litium nõ
vexari. l. 6. §. hoc. tit. dabitur restitutio in integrum. & generaliter qui exceptionem vel aliã
actionem habet, non ideo minus admittitur ad restitutionem in integrum. l. in causæ. 2. §.
Pomponius. i. hoc. tit. Hoc enim tantum obtinet in restitutione quæ fit ex prima vel se-
cunda parte, vt scilicet non detur si alia actio sit. Non obligatur etiam filius fam. ex procu-
ratione rerum paternarum suscepta mandatu patris. ergo nec restituitur. l. cum mandatu
§. hoc. titulo. Porro filius f. qui ex re peculiari obligatus est, vel iussu patris obligatus est, vel
sua voluntate. Si iussu patris, pater ex contractu filij Quod iussu in solidum conueniri po-
E test, & si conueniatur, propter eam causam restitutio filio non datur. filius æquè ex suo
contractu in solidum conuenitur, quamdiu in potestate manet etiam inuito patre. vt hic
Vlp. ait. Atquin sine patris voluntate cum filiof. iudicium non consistit. l. vlt. §. i. C. de bon.
quæ lib. adq. Sed hic ideo consistit, quia iussu & voluntate patris obligatus est. Emancipa-
tione autem à patre liberatus filius vel morte & exheredatus, causa cognita in id quod fa-
cere potest conuenitur. l. 2. §. quod cum eo. l. si dubitet. §. vlt. §. de fideiussor. Sed hoc vel il-
lo modo si conueniatur, placet eum restitui in integrum posse: eiusque restitutionem pa-
tri nihil prodesse. Alia igitur est condicio patris, alia fideiussoris. nam restitutio, quæ cir-
cumscripto datur, fideiussori prodest, quæ lapsa, non item. l. 7. in fin. §. de except. l. i. & 2.
C. de fideiussor. minorum. Patri verò, cuius iussu contractum est, restitutio filij nullo mo-
F do prodest. Vnus est casus, quo filius familias minor ex suo contractu non restituitur, vi-
delicet si mutuam pecuniam iussu patris acceperit. quod & significatur in l. 2. C. de filiof.
familias minor. nam eatenus saltem visum est subleuandos esse creditores, qui aliàs Se-
natus consulto Macedoniano satis opprimebantur. Et hæc de filiof. familias, qui iussu
patris contraxit. De eo nunc videamus, qui sua voluntate contraxit. Ex eo contra-
ctu pater tenetur de peculio, nec si conueniatur, ob id filio in integrum restitutio datur,

Sed si filius ipse conueniatur, restitutio competit. Non quærit Vlpianus vt in superiori specie, an & in hac filij restitutio patri proficiat, quoniam manifestum erat proficere. I. patri. in princip. 7. hoc titul. aliter atque si filius iussu patris contraxisset, quo casu supra traditum est filij restitutionem patri non prodesse. Deinde Vlpianus ait nec conuento patre filium ob id restitui, quod eius intersit peculium non intercidere. patris enim principaliter interest, cuius res est, licet aliquo casu eueniat, vt peculiũ spectet ad filium, puta ex Constitut. Claudij à fisco ob debitum occupatis paternis bonis. quod alibi non arbitror scriptum. Sed hic casus aduenticius non efficiet, vt patre conuento de peculio, ob eam causam filio detur restitutio in integrum.

Ergo etiam.] Legendum, *Ego: & est similis error. in l. furti. §. si quis alieno. §. de his qui notant. infam. Sententia verò hæc est: Quotiens dotem pro filia pater dat, si in se transferre vult actionem de dote, stipuletur ex continenti. nam ex interuallo si stipuletur sine filia voluntate, filia nō aufert de dote actionem. Quod si filia familias minor cōfenserit patri ex interuallo dotem stipulanti, aduersus eum in integrum restituetur, quia ipsius interest habere actionem de dote, vel propriam, si emācipata restitui velit, vel cōmunem cum patre, si in potestate remansit. Vnde sequitur restitutionē dari filia aduersus patrem. quod tamen Iustinianus abrogauit, vt ostendi in l. non debet. §. titulo prox. Nec obstat. l. lis nulla. 7. de iudic. nam vt ex castrēsi peculio filius familias litigat cum patre, sic & filia familias ex dote quæ propria eius est, licet profecticia sit l. pater. 7. ad leg. Falcid. l. 4. 7. de collation. His addatur etiam filium familias minorem restitui in integrum, si in probanda ætate præfidi errore lapsus sit. l. vltim. C. si minor se maior. dixerit.*

Si quis minor.] Filio familias aduersus parentem adrogatorem datur restitutio in integrum non tantum puberi, sed etiam impuberi, licet impuberis adrogatio non fiat nisi ex decreto. nam & aduersus alienationem prædiorum factam ex decreto minor restituitur. l. si quidem. C. de prædiis minorum. Obstat l. si ex causa. §. Papinianus. 7. hoc tit. Res, inquit, restitutionem non capit cum statum mutat. Adrogatus statum mutat. Ergo adrogatio restitutionem non capit. Eadem verò ratione restitutionem nulla res capiet. Cum enim restitutio omnia dicatur reponere in pristinum statum, certè nisi aliquatenus mutato statu fieri non potest. Sed loquitur tantum Papinianus de statu iuris publici. Hoc enim statu mutato nullæ sunt prætoris partes: & ideo ciuem ad peregrinitatem vel liberum ad seruitutem redactum ciuitati vel libertati Prætor non restituit, Princeps restituere potest. Saluo autem hoc statu adrogatio contingit. l. 1. §. capitis. 7. ad Tertyl.

Si quid minori.] Filius familias in legato relicto post mortem patris si patri pacificè & ne petatur inconsulto consenserit, & in legato quod personæ cohæret, nec patri quæritur puta militiæ si eodem modo cōsenserit, aduersus heredem in integrum restituitur. Militia officium est eorum, qui in aliqua schola inter statutos relati sunt, ex quo salaria & commoda à principe consequuntur. Sunt qui quærant quæ sint militiæ ex casu in Nouella L I I I. frustra, cum nullæ vmquam militiæ talem appellationem habuerint: & vero in ea Nouella Iustinianus non dicit *πὸς ἐν τῷ χάσῳ χαλασμένας στρατείας*, sed *πὸς ἐν τῷ χάσῳ χαλασμένῳ χάσῳ στρατείας*. Vetat autè à creditoribus pignori capi casum militiæ defuncto debitore, nisi si is eorum pecunia sibi militiam comparasset. Casum militiæ appellari etiam scholæ placitum Iulianus antecessor Constantinopolitanus scripsit: atque ita appellatur in l. vltim. C. de pignorib. siue commune in eadem schola militantium placitum. Est autem id quod mortuo milite heredes eius, vel liberi, aut vxor ex communi scholæ placito à Principe capiunt, vt indicat d. l. vltim. & l. omnimodo. §. vltim. C. de inoffic. testament. in illo loco, *vel mortuo militante certa pecunia ad eius heredes perueniat*. Nec enim ad heredes militia transit quæ personæ coheret, sed casus militiæ. Igitur & in Nou. x c v i i. casus militiæ fieri dicitur mortuo milite. Verba Iuliani hæc sunt sub hoc titulo, De casu militis. *Si quis militauerit, & non soluendo decesserit, casus militiæ eius qui scholæ placitum à quibusdam vocatur, non temere creditoribus concedatur. Ecce enim si quis ad hoc ipsum vt militet defuncto mutauerit, ipse æque scholæ placito fruatur inope debitore defuncto. Sin autem liberi & vxor à defuncto derelicti sunt, adeant Principem & accipiant eundem militiæ casum, quamuis heredes defuncto non extiterint. Sin autem neque liberos neque vxorem dereliquerit, tunc etiam ceteris creditoribus casus militiæ subiiciatur.*

In die-

- A** In diebus centum.] Hoc additum est quod hereditatem intra dies C. adiri oporteat, ut ex formula cretionis apparet lege si Titio. §. 1. §. quando dies lega. ced. Exemplo iuris ciuilis & intra dies c. bonorum possessio agnoscenda est, nisi deferatur liberis aut parentibus.
- Pomponius.] Scripsi de sententia huius §. in leg. 6. supr. de in integrum restitutione.
- Seruis autem.] Dixit de filiisfamil. nunc de seruis dicere instituit. Seruis minoribus viginti quinque annis non datur restitutio in integrum, quia personam non habent, sed ex persona domini *χαρακτηρίζονται*, ut Theophilus ait, ideoque ex eorum contractu dominus obligatur, ipsi autem non obligantur. Dominus obligatur honorariis actionibus, nec quasi re gesta à minori vel impubere seruo ipse cum sit maior, & sibi imputare debeat cur seruo rem permiserit, ex persona serui in integrum restituitur. denique in his quæ à seruo geruntur, domini persona spectatur, non serui qui pro nullo habetur. Eadem est ratio eius, qui liberum vel seruum impuberem, vel puberem minorem viginti quinque annis tabernæ præposuit. quoniam eius quoque persona spectatur non institutoris. Item eius, qui minorem viginti quinque annis negotiorum procuratorem fecit, quia domini persona spectatur non procuratoris. & hic explicanda est l. cum mandatu. §. hoc titul. Filiusfamilias aut iussu patris suo nomine contrahit & tunc filij persona spectatur. §. sed utrum. supr. aut mandato patris procuratorio nomine & tunc patris persona spectatur. §. & ideo filius restitui in integrum non potest. nam & si alius eum procuratorem fecisset, cessaret auxilium. Paulus libro primo Sentent. Qui minori, inquit, mandauit, ut negotia sua agat, ex eius persona in integrum restitui non potest. Vnus tamen est casus, quo minorem procuratorem maioris in integrum restitui placet, puta si quod præstiterit procuratorio nomine à mandatore seruare non possit contraria mandati, quia soluendo non est. Tunc enim minoris interest irrita fieri ea, quæ procuratorio nomine gessit. Et hæc de procuratore minori hæctenus. Gestori minori xxv. annis vel negotiorum domino ex cessione minoris datur restitutio in integrum, quia cum domino nihil imputari possit, ob gestum minoris versari eum in damno non est æquum. quo fit, ut licet aduersus directam mandati restitui minor possit, non restituatur tamen aduersus negotiorum gestorum. l. quod si minor. in princip. §. hoc titul. denique gestor non domini persona spectatur. Contrà domini non procuratoris. Nunc tractemus quid ex diuerso dicendum sit, si dominus negotiorum sit minor, is autem qui negotia gessit maior. Et quidem si procurator sit is qui gessit, dominus in integrum restitui aduersus eum non potest cum quo procurator contraxit, nisi si procurator soluendo non sit. d. l. cum mandatu. quod & in gestore locum habere puto. Restitutio ergo in integrum datur in personam id est, in eum, cum quo principaliter contractum est, non in rem, nisi si is cum quo principaliter contractum est soluendo non sit. & ita quoque si minor mulierem expromissorem acceperit, restituitur minori actio in priorem debitorem, nec restitutio datur aduersus exceptionem intercessionis, quæ mulieri competit ex S. C. Velleiano, nisi si prior debitor soluendo non sit. l. si apud. §. hoc titul. Similiter si minor vendidit Primo, & Primus rursus Secundo bona fide emptori, restituitur minor aduersus Primum, non aduersus Secundum, nisi Primus soluendo non sit. l. in causæ. 1. §. penult. & vltim. & l. proxim. §. hoc titul. Æquè si tutor vel curator rem minoris vendiderit, non aliter restituitur minor aduersus emptorem, quàm si tutor aut curator soluendo non sit. l. intra. §. vltim. §. hoc titul. l. properandum. §. vltim. C. de iudic. l. etiam ei. §. hoc titul. nec obstat. l. vltim. C. si tutor vel curat. interuen. quæ minori electionem dat. nam id ita tunc dumtaxat procedit, cum vel emptor rem minoris mala fide emit: argum. dictæ legis in causæ. §. vltim. vel maxime minoris interest rem habere. l. si ex causâ. in princip. §. hoc titul. d. l. in causæ. §. penult. in illo loco, vel re sua careat. Regulariter autem restitutio in integrum in personam datur, non in rem: & in personam quidem semper datur, etiam si in eam alia actio sit, ut dictum est. §. §. sed utrum.

AD L. AIT PRÆTOR.

L ij

Initio huius legis, vt Iac. Labittus vnus ex meis intimis studiosissimus nostri, eruditus ^A vir & perhumanus, in Pandectarum Indice animaduertit, applicanda est l. Labeo. 7. de verbo. significat. quæ ex eodem libro sumpta est. In ea propriè quid sit gestum Vlpianus tradit. In hac autem ostendit hoc edicto gestum generaliter accipi, qualitercumque gestum sit: ideoque generale edictum dicitur in l. necessariis. 7. de acquirend. heredit. Igitur & quod ait in l. verum. §. ex facto. 7. hoc titul. ideo cessare Prætoris partes quod cum minore contractum non proponatur, latiùs accipiemus ac si dixisset, cum minore gestum. Gestum porro videtur cum minore non tantum si cum eo contractum sit, sed & si pecunia ei soluta sit: & ideo aduersus solutionem sine curatore factam ei restitutio in integrum datur si solutam pecuniam male perdiderit. Dices non esse necessariam, quia nihil minor amisit. debitor enim ei soluendo non liberatur. l. pupillo. 7. de solutionibus. §. ideoque si debitor. ^B Institut. quibus alienare licet vel non. quod equidem si pupillo sine tutore solutum sit, concedam. nam puberi curatorem non habenti soluta pecunia debitor liberatur, & ideo necessaria est restitutio in integrum. Sic puberi quæ sita hereditate restitutio necessaria est vt abstineat se, impuberi non item. l. necessariis. 7. de acquirend. heredit. At si vel curatori vel curatoris auctoritate minori soluat (inuito autem ei curator dabitur si à debitore petat) vel etiam si ei sine curatore ex decreto Prætoris pecunia soluat, non solet ex hac causa in integrum restitui. Idem est si in ædem consignata pecunia deponatur. l. fideiusfor qui. 7. de fideiussoribus. Exigimus depositionem pecuniæ. Oblatio enim sola id quidè facit, ne quis ex his causis obligetur, quæ ex mora originem ducunt. quoniam qui offert, non videtur esse in mora. Ad liberandum autem eum qui iam obligatus est, & ad inhibendam ^C restitutionem in integrum sola oblatio non sufficit. l. si per te non stat. C. de vsur. Ceterum depositione, & illis omnibus modis qui supra enumerati sunt, debitor liberabitur, nec facilè aduersus eum minor in integrum restituetur. quod mirum videtur. namque aliàs curatore contrahente, vel auctoritatem interponente, vel decreto interposito, vt diximus in leg. 3. §. si quis minor supr. nihilominus in integrum restitutio datur. Sed hoc in solutionibus ideo ita se habet, quod sit iniquum debitorem bis eandem pecuniam inferre, semel curatoris vel prætoris auctoritate solutione facta. Obstat etiam l. 1. C. si ad. solut. Puto non facilè audiri minorem aduersus solutionem curatori factam. Sed ex magna causa interdum audiri cum non inficior. Itaque is, qui curatori soluit, vel minori ex decreto, sine ^D curatore tamen, non semper securus est. Securus est is, qui non timet restitutionem in integrum, vt in hac l. vers. quid tamen. At certè securus omnino est is, qui, vt à Iustiniano proditum est, tutore vel curatori ex decreto soluit. l. sancimus. 1. C. de administ. tutor. Hęc quæ à Iustiniano prodita est securitas, plenissima est. Illa verò quæ in hac lege proponitur, non est adeò planè perfecta. Addit Vlpian. minori etiam subueniri aduersus interuentiones, licet probatus ab arbitro fuerit. Interuentionum genera hæc sunt, fideiussio, mandatum, constitutum, expromissio. Item aduersus rem iudicatam & aduersus acquisitionem hereditatis vel alterius successionis si & in hoc acceptus, id est, captus sit. & hoc quidem ita, si sit suus vel extraneus heres. nam necessariis non datur restitutio, vt abstineant se. l. necessariis. §. vltim. 7. de acquirend. heredit. datur tamen vt bona sua separent. l. 1. §. vltimo. 7. de separat. Suis datur beneficium abstentionis. Necessariis beneficium separationis. Hęc beneficia immistione amittunt, restitutione recipiunt. Qui autem adquisiit hereditatem, & restituitur abstinenti causa, præstare id etiam pro sua parte debet, quod ad eum ex ea hereditate peruenit, dolòve malo eius factum est, quominus perueniret. l. 1. C. de reputat.

Hodie certo iure.] Minoribus subuenitur non tantum cum de bonis eorum quid minuitur, sed etiam in lucro, id est, cum occasione acquirendi non vtuntur. l. cum quiddam. §. si pupillo. 7. de vsur. quod tamen olim controuersum fuit. Exempla ponuntur ex Pomponio, vt si legatum repudiauerint. Non dicit, si hereditatem repudiauerint. nam legatum non potest non esse lucrosum, hereditas potest esse damnosa. l. si hereditatem in fr. mand. ^F

Quæsitum.] Post additionem factam à fisco admittitur licitatio intra certa tempora. l. si tempora. C. de fide & iu. hast. fisc. Post additionem factam à minore non admittitur licitatio, nisi data restitutione aduersus emptorem. Licet ergo valeat venditio, & bona fide facta

A fide facta sit, tamen aduersus eam minor propter lucrum restituitur. Item restituitur aduersus venditionem earum rerum, quæ ei seruari debent, vt puta prædiorum, quæ maiorum eius fuerunt. Sed huius restitutionis causa attentè & diligenter perpèdenda est. Certè aduersus venditionem rerum mortalium quæ oratio D. Seueri distrahi non prohibet, destriçtè probandum est minorem non restitui, nisi ex magna & euidenti causa. l. quod si minor. §. i. l. tutor. in princip. l. penultim. j. hoc titul.

Restitutus.] Qualis qualis sit hereditas si fortè eam minores repudiauerint, vel ab ea se abstinerint, restitui possunt, vt adcant vel misceant se. quod vt accipiendum sit exposuimus Institut. lib. 2. titul. de hered. qual. & diff. Rursus restituti vt adcant, restitui possunt vt abstineant se, atque ita in eadem hereditate bis restitutionem petūt. l. 2. §. si bonorum.

B j. ad S. C. Tertyl. Nec obstat titu. Cod. si sæpius in integrum restitutio postuletur. cuius sententia hæc est, in vna eadèmq; causa petita restitutione in integrum & petitore repulsam passo, iterum frustra restitutionem peti, nisi nouæ defensiones proferantur. & hoc est quod Paulus ait lib. 1. sententiarum, integri restitutionem plus quàm semel non esse decernendam. At si data semel fuerit restitutio ad adeundum, nõ ideo prohibetur aliam rursus petere ad abstinendum. Sed adhuc valde huic §. obstat l. vltim. §. non autem filio. C. de bon. quæ lib. adquir. quam Thalelæus lib. 45. βασιλικών notat quasi huic. §. contrariam. quod mihi verissimum viderur.

Sed quod Papinianus.] Vulgaris substitutio facta puberi vel impuberi extraneo finitur aditione: nec instituto qui adiit abstinente se per restitutionem in integrum, substitutus admittitur. Obstat l. ex contractu. j. de re iudic. Respondeo nos loqui de vulgari substitutione facta impuberi extraneo, legem Ex contractu, de substitutione vulgari facta impuberi suo. illa simplex est, hæc duplex. Illam extinguit aditio impuberis, adeò vt nec eo restituto abstinendi causa resuscitari queat. Hanc non extinguit immistio, si tamen postea se impubes abstinerit. Suo enim iure sine restitutione abstinet se pupillus suus qui miscuit se. l. necessariis. j. de adquir. hered. Pupillus extraneus, qui adiit, non abstinere se, nisi prætoris auxilio. proinde pupilli sui immistio postea abstinente se pro eo habetur atque si non interuenisset, nec substitutioni vel accretioni impedimento est. Dici illud quidè probabiliter posset in l. ex contractu, pupillum se non immiscuisse, vt in l. penult. j. de auct. tut. Sed idem statuendum puto, si miscuerit se. Obstat deinde l. si minor. j. de adquir. hered.

D vbi coheredis adeuntis & postea restituti portio volenti coheredi accrescit, non tamè inuito. Cur enim & volentem substitutum non admittimus? An alia est ratio substituti, alia coheredis? quod scilicet coheredi vel propter suam partem quam adquisiuit, liceat totum agnoscere, vel propter vacantem portionem quam inuitus non agnoscit à toto recedere. Ceterum substituto excluso & instituto abstinente se per restitutionem in integrum, quæri solet ad quem hereditas perueniat? An ad agnatos demortui? minimè verò, quia in testatus non decedit, qui ex testamento heredè habet. ex testamento autem ei heres esse non desinit, qui restituitur abstinendi causa. Placet igitur fisco quasi vacantia bona deferri. & hoc probat l. vltim. j. de succes. edict. Obstant tria. Primū l. i. §. si quis adita. j. ad Tertyl. vbi si filius adierit ex Orphitiano, & abstinerit se per restitutionem, agnati matris vo-

E cantur ex iure antiquo. Verum id fit ex S. C. Orphitiani verbis, quæ extensiuæ sunt. l. filij. eod. titul. vt & in eo §. significatur. Secundo obstat l. 2. §. si bonorum. eod. titul. vbi si filius adierit ex iure antiquo & restitutus sit, mater defuncti admittitur ex Tertylliano. quod tamen etiam ipse suspicor pendere ex S. C. verbis, quo si nollet filius, tum demortui mater inuitatur. Tertio l. 6. §. si filius infr. de bono. lib. vbi si filius adierit & restitutus sit, defuncti patronus admittitur. quod suadere videtur patronatus reuerentia, vt in l. qui duos §. si cum filio infr. de rebus dub. & sententia Prætoris. Restat igitur in specie proposita bona vacare & agnatos repelli. Quod diximus de substituto repellendo, in seruo substituto locum non habet, si soluendo non sit hereditas. Vt enim defuncti nomine bona non vaneant, seruus liber fit & heres necessarius, non quidem recto iure, sed ex æ-

F quitate rescripti Diui Pij & Diui Antonini, vt & ex Nouella. 1. Iustiniani in alio casu quilibet substitutus post aditionem admittitur. Itaque verum non est quod indistinctè de hac re Pap. respondit, seruum neque liberum neque heredem futurum, nisi altero tantum casu, videlicet si soluendo hereditas sit. Nunc alia nobis species tractanda est. Si heres scriptus repudiauerit, & restituatur adeundi causa, Pap. ait seruum,

qui ex substitutione vulgari semel heres ac liber exitit, liberum manere. Heredem manere non dicit. Itaque libertatem omnimodo tuetur, hereditatem ei eripi forsità existimat. quod si est, proculdubio fallitur. quia æquè heres ac liber manet. restitutiones enim Prætorix sunt, & ideo heredem quemquam vel exheredem facere non possunt. idque ex eo apparet, quòd restituto ad eundem causam vtilis non directæ actiones dantur l. 2. §. interdum j. de vulg. substit.

In extraneo.] Hæc enim substitutio vulgaris fuit, non pupillaris.

Tale est.] Falsum igitur. Cùm enim pupillus heres non fiat, &c.

Abstentus est.] Abstinerere pro repudiare.

Item si non prouocauit.] In propria causa intra biduum, in aliena intra triduum appellandum est ex iure antiquo, intra x. dies in propria & aliena causa ex Nouella Iustiniani. & hæc præscriptio etiam minoribus obiicitur, sed restitui possunt. l. i. C. si sãp. in int. restit. post. Præscriptio tamen quinquennij præstituti inofficiosi querelæ minoribus non obiicitur, vt specialiter cõstituitur in l. 2. C. in quib. cau. in int. restit. nec. non est. cui applicanda est l. contra. C. de inoffic. test. hoc ordine, Minoribus nõ nocet præscriptio quinquennij, sed & maioribus non nocet, si duplici querela proposita (licet enim duas simul actiones intendere. l. i. §. qui autem j. quod legat.) querela de non iure perfectõ testamento (sic appellatur in l. Lucius Titius. j. de petit. hered.) & querela de inofficioso, ex mora prioris querelæ eis quinquennij præscriptio obiiciatur. Præscriptio quoque longi temporis minoribus non currit. l. 3. C. quib. non obi. lon. tem. præscrip. Est & generalis decisio Iustiniani, qua cauetur nullam præscriptionem concurrere aduersus minores xxv. annis, & ideo frustra ex ea eos causa restitutionem desiderare. l. vltim. C. in quib. cau. in int. restit. nec. non est. Cui malè opponitur l. properandum. §. vlt. C. de iudic. & §. penult. No. de hered. & Fal. quoniam non de præscriptione loquuntur, sed de lite triennio ipso iure extincta. vel de hereditate ipso iure amissa, ob non impletam intra annum defuncti voluntatẽ. quibus ex causis minorem in integrum restitui placet. Opponitur etiam Nou. de temp. non num. dot. pec. Loquitur in ea de præscriptione non numeratæ dotis, cui contestandæ à tempore matrimonij dat minori annos xij. Eius ergo exceptionis tempus minori currit. Sed si res attentius consideretur, non tam minori quàm maiori currit. Incidit enim annus xij. in maiorem ætatem, cùm non nisi anno xv. matrimonium contrahere potuerit.

Item & in eremodiciis.] Malè quidam scripsit in eremodicium incidere actores nõ reos, & alius contra item malè, reos non actores. Constat enim vel actore vel reo absente contrahi eremodicium. l. properandum. §. sin autem. §. cùm autem eremodicium. C. de iudic. & in specie l. cùm quærebatur. j. iud. sol. qui interposuit cautionem iudicatum solui, incidit in eremodicium. is autem est reus. quoniam actor non cauet iudicatum solui. Malè etiam Haloander in Nou. 68. eremodicium desertionem vadimonij interpretatur. Vadimonium est satisfactio iudicio sistendi causa. Ex eremodicio lis amittitur. Ex deserto vadimonio lis non amittitur. Deserit vadimonium reus non actor. Cõtrahit eremodicium non reus tantum, sed etiam actor. Ermodicij restitutio præstat. Desertum vadimonij restitutio non præstat, sed exceptio tantum reo certis ex causis datur, si desertionis pœna peratur stipulatione comprehensa. Debit Haloander interpretari, desertionem litis contestatæ: ex qua sequitur mors litis & absentis condemnatio, videlicet si instante termino ciuilibus actionibus præstituti temporis ea contigerit. nec enim condemnato vel ex integro agendi vel appellandi ius datur. d. l. properandum. §. cùm autem & §. huiusmodi. Moritur interdum lis solo temporis lapsu sine condemnatione vlla, & tunc fideiussores iudicatum solui omnimodo liberantur. l. 2. j. iud. sol. Secuta autem condemnatione ex eremodicio, atque ita eo etiam modo lite mortua, licet non teneantur ex clausula de re non defensa, de re tamen iudicata tenentur. Illa enim clausula, licet res defensa non sit, non ante committi videtur, quàm fuerit ex ea lis cõtestata d. l. cùm quærebatur. Igitur lite interim mortua vel finita quoquo modo, illa clausula cessat. Dicitur & mori lis, si interposita appellatio, intra statuta tempora, quæ & ob id fatalia & *νεύται* à Iustiniano vocantur, non exerceatur. l. vlt. §. & cùm antea. C. de temp. & rep. app. Sed ad rem. De eremodicio puto accipiendam esse l. contumacia. j. de re iudic. Loquitur enim de cõtumacia eius qui litem inchoatam deserit. quod coniuncta ei l. contra indicat in illo loco, *Si litem inchoatam deserit.* proinde rectè ait eam contumaciam litis damno coerceri: ex ea enim sequitur mors litis.

A litis. Eadem de re agi opinor in l. ad peremptorium. & in sequentibus §. de iudic. ad quas hæc verba rectè Harmenopulus adiicit, *μετὰ τὸν ἀποπέμψιν*, id est, post litem contestatam. Ergo paria hæc videntur esse, ex contumacia damnari & ex eremodicio damnari. quæ tamen hoc in loco separantur. De eremodicio est hic. §. de contumacia l. prox. Enimverò quisquis ex eremodicio damnatur, ex contumacia damnatur. Sed non contra. nam ex contumacia damnari potest quis, etiam in integro manente lite. Itaque contumaciæ nomen latius patet.

A D L. S I E X C A V S A.

B Minor restitutus aduersus sententiam, restituetur etiam aduersus distractionē pignoris capti ex iudicati causa, si modò grāde damnus eius sit. An & aduersus distractionem conuentionalis pignoris restituatur, quæri potest. Et quidem vel ipse contraxit pignus, vel parens, aut is cui ipse successit. Si ipse contraxit de re mobili ex curatoris auctoritate, vel de re soli ex Prætoris aut Præsidis decreto, non rescinditur veditio per restitutionem in integrum, nisi grande damnū minoris versetur, ut si creditor rem amplioris pretij mala fide viliore distraxerit, quo casu colludente emptore non est mirum, si restituatur minor, cum & maiorem ex ea causa creditore non existente soluendo aduersus emptorem restitui placeat. l. 1. & 3. C. si vend. pig. ag. l. 2. C. de præd. min. Verùm & si collusio emptoris non intercesserit, ob grande damnus minori aduersus emptorem in integrum restitutio dabitur. l. 1. C. si adu. vèd. pig. l. 1. C. de præd. min. l. si creditor. §. penult. §. de dist. pig. Quòd si parens pignus contraxerit, vel etiam extraneus cui minor successit, quia nihil cum minore gestum proponitur, nulla ex causa aduersus venditionem pignoris ei in integrum restitutio dabitur. l. 2. C. si adu. vend. pig. l. 1. Æmilius. §. hoc tit. nisi fortè communi iure, si creditor mala fide vendiderit & soluendo non sit: qua ex causa defunctus restitui potuit.

C In dotis.] Minor restituitur aduersus dotem, si supra vires patrimonij, vel totum patrimonium in dotem dederit. l. 1. C. si adu. do. vel aduersus pactum dotale. l. minor se. §. vlt. §. Supra vires patrimonij dat quæ habet. c. debet l. dat vel promittit lx. vel etiam quæ habet c. promittit cxx. Obiicitur quod sit ea dotis constitutio ipso iure nulla. l. siue generalis. §. de iur. dot. Id verò ita procedit non si ignorans, sed si sciens bona non sufficere dolo malo

D vt ait lex, curator auctoritatem interponat. nam proinde est atque si sine curatoris auctoritate dos promissa fuisset. Deinde obiicitur quod & in hac specie maiori succurratur. l. 7. §. vlt. §. eod. tit. At non succurritur maiori per restitutionem, ut opinor, sed iudicio dotis, ut puta cum in æstimatione dotis alteruter circumuētus est. l. si res. §. 1. §. eod. tit. quod illa verba indicant, quia bono & æquo non conueniat. Respiciunt enim ad actionem dotis quæ in bonum & æquum concipitur l. eas infr. titu. proximo. hoc modo, Quanto æquius melius.

A D L. V E R V M.

E Libertati plus fauemus quàm ætati, & ideo aduersus iure datam libertatem minorem non restituimus, sed in manumissum damus de dolo vel vtilem, id est, in factum actionem, De dolo intra annum, Vtilem post annum, De dolo in scientem, Vtilem in ignorantem.

Diui Seueri.] Intelligit l. 1. C. de nox. act. Ergo Alexandrum, non Septimium. Sic in l. cum alter. De compenf.

Quid si minor.] Repetendum illud est ex lege Ælia Sentia, minorem xx. annis manumittere non posse. Item ex Constit. Marci & Commodi ipso iure posteaquam dies venit liberum fieri eum qui ea lege venditus est, ut intra eum diem manumittatur. Verùm legi Constitutio cedit. nec enim qui ita à minore xx. annis venditus est, ex Constit. liber fit in fraudem legis. Sed neque ab emptore liber fieri potest. l. 4. §. de ser. exp. A maiore autem xx. annis minore tamen xxv. venditus vel emptus seruus, ipso iure liber fit, nec potest libertas quæ semel obtinuit, à venditore vel emptore auxilio ætatis reuocari.

Voluntas maioris venditoris.] Emptor tamen patronus est non venditor. Con-

stitutio enim repræsentat factum emptoris. Non tamen omnia iura patronatus habet. A
nec enim quærelam ingrati aut operarum impositionem habet.

Beneficio principis.] Beneficio Seueri, qui XIII. curatores vr̄bis fecit, auctore Lam-
pridio in Alexand. Seuero.

Effet indultum.] à Seuero & Antonino. l. iuris peritos. §. de exc. tut.

Seuerum.] Alexandrum.

Benidio.] Sic in l. 2. §. de iu. immu. Est autem legendum, *successori eius*, non *successor eius*.

Item non restituetur.] Non obstat quod hîc Accurs. refert, minorem restitui aduer-
sus solutionem ei factam curatoris auctoritate si pecuniam perdiderit. nam ideo restitui-
tur, quia non prospexit posse euenire, vt eam pecuniam perderet, vt in §. prox. Sed & ex
ea causa parcissimè restituendus erit, vt diximus in l. ait prætor. §.

Item quæritur.] Quæstionis est, an minor aduersus minorem restituatur. Et quidem
vel ambo capti sunt, vel alter tantum. Si alter tantum, in integrum restitui potest, vt si in
diuidenda hereditate minoribus delata, alter tantum captus sit l. i. C. si maior fac. rat. hab.
qua ex re restituito scilicet eo qui captus est, non fit alteri iniuria. Item si minor pecuniam
credidit filiof. minori ex qua locupletior factus sit. Is enim qui credidit, restituitur aduer-
sus S. C. Macedonianum, nec si eam pecuniam filiof. post litem contestatam perdiderit,
ideo minus tenebitur: quandoquidem non rei iudicatæ, sed litis contestatæ tempus spe-
ctatur. l. si minor. 2. §. hoc rit. quod si minor filiof. maiori credidisset, restitueretur omni-
modo, etiam consumptâ pecunia ante litem contestatam, vt traditur in hoc §. Si vterque
captus sit, cessant prætoris partes. & verò si minor filiof. minori crediderit & is pecuniam
statim perdiderit, vel etiam si patrif. minori, satius est rem à prætore intactam relinqui ne
dum vult vni subuenire in alterum iniurius esse videatur, quoniam & is, qui accepit, ca-
ptus est propterea quod pecuniam amisit, & is qui dedit propter exceptionē ætatis vel Sen-
atusconsulti. Quare neutri restitutione data, melior erit causa eius qui accepit & con-
sumpsit.

Minori.] Non dicit filiof. minori. Idem ergo est in patref.

Cum filiof. maiore.] Bene, *maiore*. nam si cum minore, non restituitur in integrum
consumpta pecunia ante litem contestatam.

AD L. IN CAUSÆ.

Restitutio quæ minori circumscripto datur, fideiussori prodest. l. 7. in fi. §. de exc. l. 2. C.
de fid. min. Quæ lapsò datur, fideiussori non prodest l. i. C. eod. & mandatori multo mi-
nus. Personale enim beneficium est. Cur enim restituitur? Ob infirmitatem ætatis. Hæc
igitur restitutio fideiussorem non liberat. Porro soluta creditori pecunia, acturus est fide-
iussor cum reo mandati iudicio, atque ita minori restitutio aduersus creditorem impe-
trata nihil proficiet. Quamobrem tutius est à minore aduersus vtrumque restitutionem
peti, vt nec mandati nec si certum petetur teneatur. d. l. i. interdum tamen minore lapsò ac
restituito, fideiussoribus eius subuenitur, puta cum alium habet aduersarius in quem trans-
ferre iudicium possit. l. minor. §. de procur. l. si pupillus se hereditate. §. de adq. hered. vel
cum ignorantes minorem esse pro eo fideiusserunt, vt ad Paulum exposuimus lib. i. Sent.
tit. 9. Tunc verò minor frustra contra fideiussores cognitionem de restitutione postulare.

Causa enim.] Ideo ait, *Causa enim*, vt ostendat cur superius dixerit, *In causæ cognitio-
ne, Perpendendum erit à prætore.*

AD L. IN CAUSÆ II.

Alia actio.] Actionis verbo continetur etiam ius dicendi nullum, vt in edicto de do-
lo malo. In proposita autem quæstione si aduersus eandem personam alia sit actio ordina-
ria, non ideo denegatur restitutio. §. Pomp. §. Est verò semper, si id minor malit, pristina
actio vel in rem recissa alienatione, vel in personam recissa liberatione. l. in causæ. §. inter-
dum. §. Idemq; iuris est, si sit exceptio. est verò semper & ætatis exceptio & replicatio. l.
nam postea. §. si minor. §. de iureiur. Ceterum si sit ius dicendi nullum omnis ætatis homi-
nibus commune, restitutio cessat. cuius rei exempla in hac lege proponuntur. Sed & si alia
actio sit communis maioribus & minoribus in principalem debitorem, in alium restitu-
tio non datur. qua de re diximus in l. 3. §. sed vtrum. & §. vlt. §.

- A Donationis causa.] In fraudem legis Cincia, quæ prohibuit donari certis personis. l. 4. C. Theod. de donat.
- Pomponius adiicit.] Adiciere non est reprehendere. Restitutioni ab Aristone data Pomponius adiecit etiam conditionem incerti. Hæc igitur adiectio sententiam Aristonis non expugnat: & ideo mox Vlp. non ita concludit; Et generaliter ubi alia actio est, sed in hunc modum, *Et generaliter ubi contractus non valet*. Ea verò demum restitutio aliarum actionum concursum non admittit, quæ fit ex edicto de dolo malo, ceteræ admittunt. & hæc fuit Martini sententia, cui libenter adquiesco hac in re, non item in eo quod existimat ex hoc edicto iure actionis restitutionem fieri. Constat enim auxilium extraordinarium esse.
- B Idem Pomponius ait.] Si dolo emptoris minoris vendiderit, maiori datur actio ex vendito. l. si quis adfirmavit. §. de dolo. minori etiam restitutio datur l. 1. C. si aduers. f. f. Sed si minoris vendiderit sine emptoris dolo, vel si emptor pluris emerit sine venditoris dolo, ne minori quidem facile ob eam causam danda est actio vel restitutio in integrum, ut in hoc §. significatur, quoniam naturaliter, id est, ex iure gentium & natura contractus possunt se contrahentes in pretio emptionis & locationis circumuenire. l. item si pretio. §. ult. & l. prox. §. loca. l. si voluntate. C. de resc. vend. Sed si grande damnum minoris esse videatur, etiam si id infra dimidiã iusti pretij consistat, fortè quia ignorans quanti suæ res esset vendidit, proculdubio ei subuenietur. & ita Græci putant & probat. l. si quidem. C. de præd. minor. l. quisquis C. de rescind. vend. Maiori autem non subuenietur, nisi circumuento supra dimidiam iusti pretij, & ideo si rem dignam x. vendidero v. vel si rem dignam x. emerò xx. mihi non subuenitur, quoniam fraus non superat dimidiã iusti pretij. Sed si rem dignam x. vendidero i i i. quia nec dimidiam partem pretij iusti ex ea venditione fero, mihi subuenietur in emptorè, ita scilicet ut is vel ab emptione discedat, in integrum restitutus omnibus, vel manente venditione id quod deest iusto pretio suppleat. l. 2. l. si voluntate. C. de resc. vend. l. 1. C. si maior fac. alien. rat. hab. Itaque venditio ob eam causam non omnino rescinditur l. 1. §. si quis in fraudè. §. si quid in frau. pat. Quid autem fiet si rem dignam x. emerò XXI. sic enim fraudor supra dimidiam, non, ut alij quidam somniant, eadem re empta x v i. nam sicut tunc dumtaxat non iure fraudatur venditor, cum pretium numeratum non efficit dimidiã iusti, ut si res sit x. pretium non sit v. sed IIII. ita non iure fraudatur emptor, cum res non est numerati pretij dimidia parte digna, ut si pretium sit XXI. res non sit x. semis, sed x. tantum. Trahitur autem dicta l. 2. etiam ad emptorem, & ideo emptore fraudato supra dimidiam vel pati venditor debet rescissionem venditionis, vel reddere id quod ex iusto pretio superest. & hoc nomine actio intra quadriennium instituitur, ut Constantinus scribit lib. 3. Epit. & probat Nouella Cæsaris Romani apud eum relata. rectè, quoniam speciem restitutionis habet.
- Nunc videndum.] Præf. vrbi in integrum restituere potest. Item Prætores, & Consules. l. cum quidam. in princ. §. de acquir. hered. & præfides in prouinciis. Magistratus municipales non item, nisi ex mandato, ut diximus in l. 3. §. de in int. rest. At magistratus urbani vel prouinciales etiam aduersus sententiam suam dare in integrum restitutionem possunt, vel aduersus sententiam eius, qui par imperium habet, aut habuit, puta collegæ vel decessoris. l. Præses. §. hoc titul. Item aduersus sententiam minoris magistratus, ut Præf. prætorio aduersus sententiam Præfidis, Præfecti vrbi aduersus sententiam Prætoris. Item Consul aduersus sententiam Prætoris. Consul enim maius est imperium l. 3. §. vltim. & l. proxim. §. de recep. qui arbit. recep. Cic. ix. ad Atticum. Minor autem magistratus contra sententiam maioris non restituit. l. minor. in princ. §. & ideo aduersus sententiam Præf. prætorio alius quàm ipse Præf. prætorio non restituit. l. 1. §. vltim. §. de offic. Præf. prætor. ceteris namque omnibus impetio & dignitate antecellit. l. 1. C. de offic. vic. & rerum summam obtinet. l. quilibet. C. de decur. Item vice sacra solus v. è iudicat. l. 16. C. Theod. de appellat. At vice sacra etiam iudicat Præfectus vrbi. l. eos etiam. C. de appellat. & in inscriptione marmorea Romæ sic legitur, EVCHARIVS EPIFANIVS V. C. PRÆF. VRB. VICE SACRA IVD. & alio in loco ANITIO PAVLINO PRÆF. VRBI VICE SACRA IVDICANTI. Item vicarius l. 1. C. de offic. vic. Sed vice sacra, ut dictum est, Præf. prætor. verè iudicat, & ideo ab eo non appellatur l. prox. §. restitutio tamen contra eius sententiam ab eodem datur, vel etiam à

Principe, cui maiores quoque x x v. annis supplicare possunt contra sententiam Præf. A
 prætorio causa retractata apud successorem. l. i. C. de sent. Præf. prætor. Est namque appella-
 tionis loco inuentum remedium ἀναψηλαφήσεως. Nou. 82. §. pen. Præfectus autem vrbi,
 vel vicarius qui suo iure prouincias regit pro Præfecto prætor. imaginem tantum obtinet
 cognitionis sacrę, & ideo ab eis Princeps appellatur. l. Æmilius. j. hoc tit. vel Præf. præto-
 rio. Commune illud est omnium, vt aduersus suam sententiã in integrum restituere pos-
 sint. Sed an excipientur Iudices sacrarum cognitionum, quorum sæpe fit mentio in anti-
 quis inscriptionibus, vt ex eis apparet, quas Pet. Appianus & alij quidam collegerunt, &
 procuratores Cæsaris, & iudices delegati à Cæsare. Cæsarem enim solum aduersus eorũ
 sententiã in integrum restituere traditur in l. 3. C. si ad rem iud. l. i. C. vbi & apud quem.
 l. minor. §. penult. infr. Putem & eos ipsos, qui sententiã dixerunt restituere posse, si in B
 eodem officio perseuerant. Cũ enim traditur solum principem restituere, id hac ora-
 tione tantum negatur aliis qui eam sententiã non dixerunt. Iudex delegatus non re-
 stituet, quoniam dicta sententiã finitur officium eius.

A D L. MINOR AVTEM.

Dicta non.] Legendum alio ordine, non dicta. l. 26. j.

Queratur.] Frustra hic obiicit l. i. C. de adu. diu. iud. neque enim ea lex dicit ipso iu-
 re nullam esse sententiã. De eius legis quæstione alia quædam scripsimus in l. & elegan-
 ter. §. non solum. & §. penult. §. tit. prox.

Sed & Percennio.] Princeps contra res bis iudicatas dat restitutionem. Hoc præstat C
 restitutio minoribus quod appellatio maioribus. l. præses. j. hoc tit. Res ter iudicata non
 possunt appellatione, vel si secundæ appellationis Præf. prætorio iudex fuerit supplicatio-
 ne rescindi. l. i. C. ne liceat in vna eademque caus. & c. Nou. l. x x x i i. §. ἀκροάσουται. Er-
 go nec restitutione.

Percennio.] Familiam Percenniorum sustulit Seuerus Imperator, qui ab Spartiano
 Percennij vocantur forsitan corruptè.

Nisi solum.] Græcorum dicendi mos. Dicunt enim εἰ μὴ, ἀπὸ τῆς ἡ.

Non solum.] De hac quæstione scripsi in l. 6. §. de in integ. restit.

A D L. P A P I N I A N V S.

Minor Romæ aliqua in re captus est, deinde in exilium missus salua ciuitate, in exilio D
 egressus est legitimam ætatem & vtile tempus siue quadriennium. Quæritur, an reuersus
 restitui possit exilij tempore in id nequaquam imputato, quod petendæ in integrum re-
 stitutioni legibus præstitutum est. Papinianus negat restituendum: quia potuit à Præto-
 re restitutionem petere per procuratorem. l. illud. §. vlt. j. Papin. non adiecit restitui etiam cũ
 potuisset per præsidem eius prouinciæ in qua exulabat. & rectè. nec enim potuit ab eo in
 integrum restitui ex negotio gesto in ea ciuitate cuius ciuis esse non desierat. Adiecit ta-
 men Pap. ideo quoque eum non restitui, quòd sit indignum pœnæ pendendæ tempus ei
 ad excusationem prodesse. Hoc verò parum rectè. Quæ enim indignitas est, si eum excu-
 sat exilij tempus in ea re, quæ à delicto separata est omnino? At prior ratio Papiniani re-
 cta est: qua etiam Pomp. vitur. l. sed & si per Prætores. §. i. j. ex quibus caus. ma. Sed & E
 Vlp. putat interdum exuli succurrendum ex iusta causa siue ex generali clausula, ex qua
 absens restituitur, siue procuratorem habuerit, siue non habuerit. d. l. sed & si per prætorẽ.
 §. vlt. videlicet si vel procurator mortuus sit, vel non idoneus deprehendatur, vel si non po-
 tuerit inueniri qui exulis mandata susciperet. alioquin is qui procuratorem reliquit, vel
 potuit relinquere, non restituitur vlla ex causa. Ceterum tètari posset & in proposita spe-
 cie exuli reuerso indistinctè subueniendum ex l. si qua. §. vlt. j. ex quib. cau. maior. Sed lo-
 quitur lex de vsurpato, non de vsucapto. Vsurpatum verò in malam partem accipimus.

Si quis tamen maior.] Restitutiones per contestationem non perpetuãtur, vt expo-
 suimus in l. si plures. §. de dolo. ideòq; si is qui contestatus est, desistat, vel si per eum mora F
 fit, quominus intra statuta tempora lis finiatur, extinguitur restitutionis ius. Quid sit de-
 sistere explicatur in l. prox. quæ cũ sit ex lib. io. non i i. ad hũc tractatũ propriè non per-
 tinet, sed ad edictũ de calumniatoribus, vt etiã apparet ex l. destitisse. j. de iudic. & Iac. La-
 bittus ex meis familiarissimis optimus & doctissim. in Indice Pãdectarũ primus exposuit.

A Voluit tamen Tribonianus eandem sententiam ad hunc tractatum accommodare. Igitur si intra utile tempus causam restitutionis inchoauerit & postea distulerit, poterit ad eam redire videlicet, si statuta tempora largiantur. Sed si destiterit, nec si statuta tempora largiantur, poterit ad eam redire: vt in l. si filius. infr.

AD L. IN INTEGRVM.

Minor heres scriptus & post aditionem restitutus abstinendi causa non reddit legata, que soluit vel pretia seruorum qui aditione eius, id est, recto iure vel per fideicommissum liberi facti sunt. Non reddit inquam, fisco vel his ad quos ea res pertinet. Non reddet etiam pretia serui manumissi. l. si mulier. §. hoc tit. At legatarij reddent legata. l. §. §. de cond. ind. **B** quod iniquum videtur, cum vt serui debitas libertates, ita & hi debita legata ex testamento non destituito optimo iure consecuti sint aliter atque si testamentum falsum vel inofficiosum pronuntiatum fuisset. Sed tamen ita de legatis constitutum est. In libertatibus rationem iuris sequimur deficiente Constitutione.

AD L. QVOD SI MINOR.
§. SCÆVOLA.

Omisit.] Omittere est tempore amittere. Repudiare est destinatione non acquirendi in iure exposita amittere. Sic in l. i. §. vlt. §. vt in pos. leg. Hic successor extraneus fuit. Omisit autem vel repudiauit, vt successio ad substitutum perueniret. Scripsi de quaestione huius §. lib. i i. Institutionum tit. de hered. qual. & diff. **C**

Si seruus.] Hæc restitutio serui vel filii famil. nomine est de eo quod peruenit & de peculio. Interdum est noxalis serui nomine sicut duæ superiores de dolo & de metu, vt puta si extra contractum dolus serui interuenerit, ita tamen vt sit in arbitrio domini, si noxæ dedere nolit, verberandum præstare, quemadmodum fit in actione iniuriarum. l. sed si vnus. §. cum seruus. §. de iniur. Ex hoc loco malè quidam colligunt Prætorum vrbanum habere coërcitionem verberum. nec enim Prætor coërcet seruum, qui iniuriam fecit vel adolescentem circumscripsit, sed dominus, vel is cui sua sponte dominus seruum verberandum tradit, dum verberari seruum mauult quàm dedi. & hinc intelligitur, cur etiam filius. ex circumscriptione adolescentium verberibus non afficiatur. Esset enim & similiter euitadæ deditiois causa à patre ad verbera exhibendus. Pater autem filii familias nomine noxali non tenetur. **D**

Restitutio.] Restituito minore aduersus vditionem quemadmodum fundus ei redditur cum fructibus, ita ipse pretium reddit cum vsuris. l. tutor. §. vlt. §. vel fructuum & vsurarum compensatio fit, vt Paulus scribit lib. i. Sent. tit. 9. Similis fit compensatio restituito minore aduersus solutionem. l. 40. §. vlt. §. & aduersus emptionem. l. patri. §. prædiū. §. Reddet etiam emptori *ἐμπόρηματα* arg. l. si prædium. C. de præd. min. & ex sunt reputationes, que restitutus fieri dicuntur in tit. de reputationib. C. Quid verò si emptor cum sciret minorem pecuniam statim consumpturum, ei numerauerit & verò is consumpsit? An tunc dicemus id minori non reputari: nam & si quis sciens ei consumpturo crediderit, non habet actionem Si certum petetur. l. si verò non remunc. §. si adolescens. §. mand. Sed alia est ratio creditoris, alia emptoris. Creditor non cogitur credere. Cur ergo credit perditio adolescenti? Emptor pretium soluere cogitur quasi æs alienum. Et sanè si coactus soluerit, quamuis consumpturo in res fortè inanes aut turpes, nonnulla eius ratio habenda est ab eo, qui de restitutione cognoscit. Quod si fortè nulla sit eius habita ratio, id est, si de eo nihil statuerit Prætor vel Præses, proculdubio dicemus emptorem frustra pretium & vsuras postulare. l. sine. §. interposito. §. de administ. tut. quinimò generaliter traditum est pretium emptori non reddi vel fructus venditori, ex quo quibusve minor locupletior factus non est. l. patri. §. prædium. & §. proxim. §. Emponemata emptori semper redduntur, id est, expensæ vtilis & necessariæ bona fide factæ. **E**

Vel cautio.] Quæ instar actionis obtinet. l. i. §. cautiones. §. de præst. stip. l. non solum. §. rem rat. hab. **F**

AD L. ILLVD.

Indebiti cōditioni locum facit vel causa legitima, vel sola persona, vel restitutio in in-

tegrum. Causa legitima si quis errans in facto indebitam pecuniam soluerit. Sola perso- **A**
na, vt si pupillus sine tutore indebitū soluerit, vel furiosus aut prodigus. nam extante qui-
dem pecunia vel mala fide consumpta indebiti condictio non datur, sed vel vindicatio
vel ad exhibendum actio. At bona fide consumpta pecunia indebiti cōdictio datur. l. in-
terdum. §. de cond. ind. videlicet si ex eis causis eæ personæ soluant, ex quibus iure ciuili
indebiti cōdictio non datur, vt si ex eis soluant quæ inficiatione duplātur. Alioquin cau-
sæ non personarum qualitas locum repetitioni faceret. nam quibus casibus si pecuniæ so-
lutæ dominium trāsferatur ex numeratione indebiti condictio competit, eis etiam si do-
minium non transferatur ex consumptione cuiuslibet indebiti condictio competit. Con-
tra quibus casibus si dominium transferatur, iure ciuili ex numeratione indebiti condi- **B**
ctio non competit, eis etiā si dominium non transferatur, ex consumptione indebiti condi-
ctio non competit. Hoc si causam spectas non personas. At l. interdum, personas spe-
ctat. Restitutio locum dat cōditioni, si adolescens ex errore iuris, vel ex ea causa quæ in-
ficiatione duplatur, pecuniam indebitam soluerit. l. 2. C. si aduers. sol. Restitutus enim ha-
bet vtilem conditionem de indebito soluto. Vtilis ideo dicitur quia restitutoria est. nec
mirū si ob eam rem minoribus succurratur, cū & maioribus ex ea causa, puta ius igno-
rantibus benignè interdum subueniatur. l. 1. §. 1. §. vt in pos. leg.

Si talis.] Restitutio peti potest per curatorem, vt ostendit l. 1. C. si tutor vel cur. int. si
quidem, vt est in vet. in ea legatur, *per curatores vestros*: vel si curatorem minor non habeat
per procuratorem. l. Papinianus. §. hoc tit. nec in dando procuratore exigitur vt curatorem **C**
adhibeat, qui non habet. arg. l. 3. C. de in int. rest. nam & si curatorem non habeat, eodem
modo ipse solus rectè in integrum restitutionem petet. At in procuratore speciale man-
datum exigimus, ad eò vt nec pro minore hi rectè petant restitutionem, quibus aliàs sine
mandato agere permittitur, puta agnati, vel affines, excepto patre, quòd eius maximè in-
terfuit filium restitui, cuius nomine tenetur de peculio. l. patri. in princip. §. Restituito enim
filio pater liberatur ab actione de peculio, quod est si filius sua voluntate cōtraxerit. nam
si iussu patris contraxerit, pater est principaliter obligatus, nec ei restitutio filij prodesse
potest. l. 3. §. sed vtrū. §.

AD L. CVM MINOR.

Malè obiicitur l. 1. & 2. C. si aduers. transf. nam separata & sciuncta sunt hæc duo tute- **D**
læ iudicia, atque ad eò separatae species: & ideo licet restituatur directum iudicium, non
debet restitui contrarium, quod ei non cohæret, id est, quod cum eo commune nihil ha-
bet. l. prox. §. 1. §. in tit. Si aduers. transf. vnum est iudicium, vna species. De ea transactum est
pacto vel Aquiliana stipulatione interposita. Rescinditur transactio. Ergo & restituitur
pristinum iudicium, si Aquiliana stipulatio interuenerit, vel si pactum dumtaxat interue-
nerit contra exceptionem transactionis actori replicatio datur. In extremo dictæ l. 2. ex
vet. libris legendum sic est, *Tributa actione rescissoria concedendum est*. Ideo autem rescisso-
ria dicitur, quia rescissa acceptilatione datur.

AD L. ETIAM SI.

Curationis.] gestæ à defuncto cui pupilla successit. Gesserat autē defunctus curatio- **E**
nem non pupillæ sed alterius, quem & mox subiicitur maiorem factum sententiam ap-
probasse, & ideo suo quoque nomine in integrum restitutionem aduersus sententiā fru-
stra desiderare. Egerat hic cum pupilla vtili neg. gestorum, quæ his quorum curatio gesta
est, competit.

Litis speciebus.] Potest vna lis plures species separatas habere. l. si qui separatim. §. 1.
§. de app. l. 1. §. quæ sent. sine appel. resc.

AD L. SI FILIVS.

Destitisse maior videtur à lite restitutionis intra tempus vtile cōtestata tempore amif- **F**
sæ possessionis amplectendæ causa, si legatum sibi in tabulis paternis relictum post litem
contestatam agnouerit. vt maior sit qui desistit exigimus. l. Papinianus. §. vlt. §. Minori e-
nim desistēti rursus per in integrum restitutionem subueniri potest. Loquitur lex de filio
emancipato. nam filius suus præteritus non eget bonorū possessione contra tab. quæ dif-
ferentia non est hodie sublata. Sed & illud constat filio præterito ad excludendam bono-
rum

Arum possessionem contra tab. quartam non sufficere, licet exheredato ad excludendam querelam sufficiat. quam differentiam & hic Accurs. notat rectè. Illud tamen malè tempus petendæ bonorum possessionis minori ideo nō currere, quòd in l. vlt. C. in quib. caus. in integr. rest. non est nec. Iustinianus generaliter cōstituerit exceptiones temporales aduersus minores non concurrere. Bonorū enim possessio tempore ipso iure amittitur, non per exceptionem. Videnda sunt ea quæ diximus in l. ait prætor. §. penult. §.

A D L. M I N O R.

Qui petit restitutionem, ætatem probare debet. l. intra. §. hoc tit. id est, qui se minorem dicit. l. cum te minorem. C. de prob. l. 4. C. de rest. in int. Æquè is qui à curatoribus rem suam recipere vult, id est, qui se maiorem dicit, ætatem probare debet. Est autè & de maiori & de minori ætate probandum causa cognita, quoniã hæc probatio multis aliis causis præiudicat. l. cum de ætate. §. de probat. l. de etate. §. hoc tit. Probatio maioris etatis præiudicat restitutioni in integrum. nam qui se probauit maiorem esse, eorum nomine quæ postea gessit etiam si verè minor sit quàm xxv. annis vix restitui in integrum potest. Et quidem si dolo malo de ætate mentitus eam fortè ex aspectu Prætoris vel Præsidi probauerit, restitutio ei aduersus eos omnes denegatur, qui eum maiorem esse crediderunt, nō aduersus eos, qui intelligebant eum minorem esse. l. de tutela. C. de in integr. rest. l. 3. C. si minor se ma. dix. l. 1. C. Greg. si maior fuer. prob. Sed si dolo aduersarij vel errore lapsus minor se maiorem probauerit, dubium non est, quin aduersus omnes restitutioni locus sit. l. 1. & vlt. C. si minor se ma. dix. Quod si minor ætatem magistratui non probauerit, sed affirmauerit se maiorem esse eius quo cum contrahebat decipiendi causa, aduersus eum in integrum restitui non potest. l. 2. C. eod. tit. Cur tamen aduersus alios quibus idem non adfirmavit non restituatur, non video. Nec enim proinde valet nuda affirmatio vni facta atque probatio & decretum Prætoris vel Præsidis. Id verò dolo malo affirmari exigimus. nam si dolus absit, proculdubio restitui aduersus affirmationem suam potest, vt & aduersus confessionem inconsultè factam. l. certum. §. penult. §. de confess. Quid si addito iureiurando affirmauerit se maiorem esse? Nihil religio adiicit affirmationi. Dolus enim est siue quis iuret, siue affirmet simpliciter. l. si legatarius. §. de dolo. itèmq; stellionatus. l. vlt. §. stell. Igitur si corporaliter iurauerit, aduersus eū cui iurauit, nullo modo restituitur. Sed & si in instrumento iurauerit, non restituitur, nisi aliis instrumentis (nec enim testes sufficiunt) probet se minorem fuisse. l. 3. C. si minor se maior. dix. De ætate interrogati interdū respondere coguntur. l. de ætate §. de inter. in iure fac.

Decreto.] Cur ait *decreto*? quoniam causa cognita ætatum probatio examinatur, vt dictum est §. Probantur anni siue ætates ex aspectu. Atquin dicimus pubertatem æstimari ex annis non ex aspectu, id est, ex Proculianorum non ex Cassianorum sententia, vt Vipian. refert in fragm. titul. de tutel. Tertullianus lib. de virg. vel, Tempus, inquit, Ethnici obseruant, vt ex lege naturæ iura sua ætatibus reddant. Nam feminas quidem à x i i. annis, masculos verò à duobus amplius ad negotia mittunt, pubertatem in annis non sponsalibus aut nuptiis decernentes. Idem in lib. de Anima: Iura ciuilia à x i i i. anno agendis rebus adtemperat. Priscus ex vtroque pubertatem æstimabat. quod videtur olim obtinuisse. Iure enim Seruius ait Ecloga v i i i. pubertatem ex vtroq; colligi. Quamuis autem nunc pubertatem ex annis æstimari placeat, tamen si de annis dubitetur, hi quandoque ex aspectu probabuntur. Ætates etiam probantur ἐκ τῆς παιδογξαφίῳ. l. 2. §. de exc. tut. id est, ex natalibus professionibus. Itèmq; ex censualibus. l. ætatem. infr. de censib. Item testibus, puta obstetricibus, vicinis, propinquis.

A D L. S I M I N O R.

Legatarius, qui rogatus est seruum suum manumittere, vel fundum suum alteri præstare, agnito legato, omnimodo cogitur manumittere aut fundum præstare, etiam si plus sit in pretio serui aut fundi quàm in legato: Ipse enim pluris eum æstimasse non videtur. Est verò vnus quisque rerum suarum legitimus æstimator l. sed si non seruus. infr. ad leg. Fal. Nec si retro agnitum legatum restituere paratus sit, audietur, nisi sit minor xxv. annis. At si alienum seruum rogatus sit manumittere, vel certam quantitatem dare, agnito legato, fideicommissio vltra vires legati non obligabitur. Itaque si x. legatis rogatus sit x x.

dare, agnitis x. non præstabit ex causa fideicommissi nisi x. l. Imperator. §. si c. j. de legat. A
 lib. 2. Item si legatis x. rogatus sit alienum seruum manumittere, qui non possit redimi, ni-
 si datis x. l. i. legatum retinebitur, nec seruus manumittetur. Verùm si tanti possit seruus
 emi quantum legatum est, etiam si legata modum legis excedant, fauore libertatis perin-
 de ac si id testator prohibuisset, ex hoc legato non detrahetur Falcidia. & hæc est senten-
 tia l. decem. j. de fid. lib. Nam & si ante Iustinianum testator in vniuersum Falcidiam pro-
 hibere non potuit, libertatis tamē potissimum causa id in certis legatis prohibere potuit.
 arg. l. pœnales. in fin. j. ad leg. Falcid. Adduci in hac quæstione solet l. si ea. C. cod. tit. cuius
 species hæc est: Titia per fideicommissum relicta sunt l. rogata est seruum suum manu-
 mittere, filium Zethi, & alios quosdam: interuenit Falcidia: quid fiet? Deducetur pretiū
 seruorum, quos rogata est manumittere, fac id esse x. Deducuntur ergo x. reliqua sunt ex B
 fideicommissō x. l. ea in Falcidiæ rationem venient. Igitur iure Falcidiæ habebit heres x.
 Sed si serui sint digni l. vel l. x. nec iure Falcidiæ heres nec iure fideicommissi quicquam
 habebit fideicommissaria. quin immo damnum faciet fideicommissaria agnito fideicom-
 missō si serui fuerint digni l. x. Omnimodo enim cogetur eos manumittere, idque in spe-
 cie eius legis desiderabat Zethus quasi pater vnus ex seruis.

AD L. SI MINOR. II.

Minores.] Nō restituitur hoc casu minor aduersus minorem, sed ambo quodammo-
 do aduersus arbitrum restituuntur, ne sententiam dicat, ne pœna vlla ex parte commit-
 tatur. Sed & sententia dicta ab arbitro, minori interdum restitutio datur. l. 3. in princip. j. C
 de rec. qui arb. rec.

AD L. SI IN EMPTIONEM.

Post additionem purè factam non admittitur adiectio, nisi additionē fecerit fiscus.
 Post additionem factam in diem, intra eum diem admittitur adiectio, id est, licitatio si-
 ue promissio maioris pretij. nec præfertur prior emptor posteriori, licet tantumdem of-
 ferat. l. licet. j. de in diem addic. finge igitur, Addixit minori fiscus, vel addixit priuatus in
 diem, superatur adiectione. igitur addicta ei res ipso iure auferenda est, sed per restitutio-
 nem in integrum ex iusta causa tantumdem offerendo posteriori præferetur.

Collatam.] Quoniam ait, *penes se*, rectius in aliis libris legi arbitror, *Collocatam*. Collo- D
 care est addicere ei, qui licitatione vicerit. l. quod autem. j. de in diem addict. Varro I I I I.
 de lingua Lat. Ab eo præco dicitur locare quoad vsque id emitur, quoad in aliquo confi-
 stit pretium.

AD L. MINOR.

Exceptio & allegatio diuersa sunt. Sed minor non tantum ob omissam exceptionem
 in integrum restituetur, verum & ob omissam allegationem. l. minor autem. §. i. §.

AD L. AVXILIVM.

Hoc in loco pœna accipitur pro vindicta & vltione, vt in tit. de pœnis. atque ita in l. E
 pro herede. §. vlt. j. de acquir. hered. pœnā & vindictam pro eodem dixit. Alias pœna non
 vindictam, sed pecuniam continet. Duo itaq; sunt genera actionum pœnaliū. quibus-
 dam vindictam persequimur, quæ nec heredi, nec in heredem datur, vt actio iniuriarum,
 actio de moribus. Aliis quibusdam pecuniam persequimur, vt actione furti duplum vel
 quadruplum, quæ heredi omnimodo datur, non tamen in heredem. §. non autem. Instit.
 de perp. & temp. act. nec de eo quidem quod ad eum peruenit, quoniam meram pœnam
 non rem persequitur, & rei nomine sufficit condictio furtiua. l. 2. §. vltim. infr. vi bon.
 rap. Prioris generis omissam actionem, id est, omissam vltionem minor x. v. annis re-
 petere non potest: Posterioris generis omissam actionem repetere potest. Omittere a-
 ctionem est ea non expetiri intra statuta tempora, vt in l. si eum. §. iniuriarum. supr. si F
 quis caut. & sic omittere bonorum possessionem, omittere hereditatem dicimus, id est,
 intra statuta tempora non acquirere. l. quod si minor. §. Scæuola. §. hoc tit. l. i. §. vlt. j. vt
 in poss. leg. l. i. C. quan. non pet. par. l. si solus. l. si tu ex parte. j. de acquir. hered. & in eo ti-
 tulo vulgo male legitur, *De acquirenda vel omittenda hereditate*. Est enim legendum vt in

- A** indice P. Flor. & in tit. de acquir. vel amit. pos. *De acquirenda vel amittenda hereditate*. Amittere genus est. Repudiare, abstinere, omittere amittendi species sunt. Igitur omissam actionem furti minor repetere potest, non secus ac bonorum possessionem, vel hereditatē omissam, id est, in diebus c. non admissam. Semel autem omissam actionem iniuriarum, id est, intra annum non propositam, repetere postea non potest. eademq; ratione semel omissam accusationem adulterij quam iure mariti ex die diuortij intra l. x. dies utiles instituire potuit, repetere non potest. Iure mariti, id est iure priuilegiario, vt in diuinationis iudicio vinceret. item vt ex suspicionē ream vxorem faceret sine inscriptione, sine metu calumniæ. Ideo autem interpretes putant omissam iure mariti accusationem minorem eodem iure non repetere post l. x. dies, quod cum iure extranei accusans maritus post l. x. dies calumniam timeat, is qui preteritis l. x. diebus desiderat vt sibi liceat iure mariti accusare videatur hoc desiderare, vt sibi liceat impune calumniari. Verum hæc non fuit Tryphonini mens. nam & euidēs calumnia eius, qui iure mariti accusat, coercetur. l. is cuius. §. vlt. j. ad leg. Iul. de adult. arg. l. 2. C. qui acc. non poss. & eadem ratio aptari non potest omissæ iniuriarum actioni. Ceterum communi ratione tam huius actionis quam illius accusationis repetitio inhibetur, nempe hac, quod qui tempore semel exclusi adhuc vindictam expetunt rem odio dignam graui, temerè, improbè, calumniosè, facere videantur. l. i. §. accusationem. j. ad Turpil. & dum eo nomine restitutionem petunt, calumniam deprecari malle quam calumnia vacare. quod Prætor numquam admissurus est. quid igitur si minor pacto admisit actionem iniuriarum? equidem restituendum putem, maximè si tempora largiantur. nam lex tantum de ommissa actione loquitur, non de amissa.
- C** Accursius his malè obiicit. l. i. j. ad leg. Iul. de amb. Lex ait de ambitu damnatum in integrum restitui, si alium conuicerit. quod & Cicero indicat pro Cluentio tractans de P. Popilij & T. Guttae iudiciis. Verum qua in re id cum sententia huius legis pugnat? fateor condemnatum restitui, quæ restitutio prætorica non est, sed lege Iulia pro premio datur. Num & ideo consequens est omitterem maritum accusationem per Prætorē restitui? Rursus perperam obiicit. l. i. §. merito itaque. j. ad Turpil. Lex ait minori desertionem accusationis non nocere, id est, minorem S. C. Turpiliano non plecti. Num verò ex eo efficies probè contra sententiam huius legis minori quoque omissionem accusationis non nocere? Diuersa enim hæc sunt, deserere & omittere, & diuersum ius in vtroque propriis rationibus. Qui deserit, non punitur, quia nec potuit accusare. Qui omisit eam accusationem quam potuit instituire, æquè non punitur, sed eam tamen etiam non repetit iure restitutionis in integrum, ne minori Prætor calumniæ & improbitatis auctor sit. Postremò obiicit Constitutionem Iustiniani ne præscriptiones temporales currant aduersus minores xxv. annis, de qua iam sæpe diximus supra. Sed loquitur apertè Iustinianus de præscriptionibus iudiciorum ciuiliū, non criminalium, aut eorum quæ vindictam proinde spectant ac criminalia.
- Vtique atrocioribus.] Bene vtiq; id est, maximè, quia & in leuioribus minor restitutionem non meretur. l. si ex causa. §. nunc videndum. §. Sanè si adulterium comiserit, ei non subuenietur. d. l. si ex causa. §. si mulier. quia iure naturali prohibemur adulterium committere. l. probrum. j. de verb. signific. At si incestum commiserit, nonnumquam ei subuenietur. quod vt intelligatur, sciendum est incestum vel iure gentium committi vel iure ciuili. Iure gentium inter parentes & liberos, vel eos, qui parētū inter se liberorumq; locū obtinent. l. vlt. j. de rit. nupt. l. j. de cond. sine cau. Contrahitur itaque iure gentium incestum cum priuigna, nuru, nouerca. & hoc casu miles, minor annis xxv. & mulier æquè puniuntur ac paganus, maior, mas. l. si adulterium cum incesto. in princip. j. ad leg. Iul. de adult. nam ius gentium diffusum est in omnes, & ignorari à mulieribus, minoribus, & militibus non potest. Iure Ciuili incestum committitur inter ceteros, qui ex transuerso vel affinitate coniuncti sunt, vt puta cum sororis filia. Ius autem ciuile ignorare potest mulier, minor, miles, ideoq; si cum sororis filia rem habuerit miles contubernio non matrimonio contracto, adulterij, id est, stupri quidem pœna tenetur. l. miles. §. i. j. ad leg. Iul. de adult. Similiter minor xxv. annis, & mulier ab incesti pœna excusantur. At paganus maior xxv. annis non excusatur, & omnino duplex in eo delictum est, stuprum & incestum, siue eam in matrimonium, siue in concubinatum habuerit. l. etiam si. j. de rit. nupt. Hæc est sententia d. l. si adulterium cum incesto. §. i. Sed in eadem lege. §. fratres. pro
- E**
- F**

claudia, cui propter ætatem remittitur incesti crimen, videtur legendum *Claudio*. *Claudię* A enim remittitur propter sexum. *Claudio* propter ætatem.

Adulterij pœnæ.] nisi grauioris. & ita in depracanda grauiore adulterij pœna G. Lętorius ætatem allegauit, auctore Suetonio in Augusto. Et proximè dictum est mediocrę pœnam adolescentiæ infligi.

Dixi.] Lege Iulia & quasi adulteri coërcentur hi qui enumerantur hoc in loco. Proinde par est his casibus lenocinij & adulterij pœna, nec minori subuenitur, qui hæc se admisisse confitetur. Alia lenocinia nec lege Iulia nec alia lege coërcentur, sunt tantum lenones, productores, aquarioli, ex edicto infames.

Dum leges inuocat.] Sic loquens de beneficio restitutionis Iustinianus in l. vlt. C. de bonis quæ lib. adq. Ne ludibrio, inquit, sint leges. B

A D L. ÆMILIVS.

Lex Commissoria fit hoc modo, vt nisi in diebus x x x. pretium soluatur, res fiat inempta. l. 2. §. de diuer. temp. præf. vel vt, nisi annua bima trima die pretium soluatur, res sit inempta. l. 6. §. 1. §. de con. emp. In specie huius capituli ita lex commissoria fundo vendito dicta est, vt nisi intra duos menses pretij pars dimidia, item nisi intra alios duos menses reliqua pretij pars soluatur, res fiat inempta. Emptori porrò successit filia pupilla, eius tutores intra priores duos menses à venditore sæpissime interpellati pretij partem dimidiam non soluerunt, & id eo venditor quasi lege commissoria fundum alij vendidit: nec verò tutores, qui commiserunt in legem venditionis, pro pupilla restitutionem petierunt, sed remoti sunt actione suspecti, & alij in eorum locum suspecti, qui pro ea nunc restitutionem in integrum petunt, vel pupilla ipsis interuenientibus, vt liceat sibi post diem oblato pretio soluere potestatem legis commissoriae. Paulus existimat ob omissam oblationem siue solutionem pretij non esse restituendam, hac ratione quod non cum ea, sed cum patre contractum proponitur. qua de causa constat etiam ob creditæ pecuniæ solutionem omissam minorem non restitui aduersus venditionem pignoris à defuncto contracti, licet dies soluendi in tempus minoris inciderit. l. 2. C. si aduerf. vend. pig. Pari ratione existimo minorem ob omissam vsurpationem non restitui aduersus vsucapionem cœptam aduersus defunctum, licet complendæ eius tempus in minoris ætatem inciderit. Obstat tamen l. etiam. §. hoc tit. nisi dicas eam loqui de eo, qui est in vtero non de iam nato, & illum articulum, *Etiam*, natum non includere, sed alias restitutionum causas. Ait ergo lex eum, qui est in vtero, aduersus vsucapionem restitui. Loquitur de vsucapione cœpta aduersus defunctum, quia cum vsucapio vel minimum sit anni aut biennij, summus verò pariendi finis x i. mēsiū, liquidò paret non posse aduersus eum, qui est in vtero eiusdem rei & impleri & incipere vsucapionem. Cœpit itaque aduersus defunctum, completa est aduersus eum, qui erat in vtero. nam nec incipere aduersus eum potuit. Sed ideo restituitur, quia sicut absentibus qui vsucapum amiserunt, siue cœpta fuerit ante absentiam vsucapio, siue non, Prætor succurrit, ita æquum est ei succurri, qui in rebus humanis eo tempore non fuerit quo impleta est vsucapio. Is igitur in hac causa non habetur pro nato aut præsentem. nam si pro nato esset, non restitueretur ob omissam vsurpationem. Nec rursus obstat his quæ diximus vexata toties illa Constitutio Iustiniani de exceptionibus, ne aduersus minores currant. nam aliud est exceptio, longè aliud vsucapio. denique licet ab initio minoribus non currant exceptionum tempora, quæ tamen à defuncto cœperunt, currunt porrò aduersus successores minores x x v. annorum. l. si intra. C. de non num. pec. In specie autem huius legis de vsucapione non quæritur vel de exceptione temporali, sed de pacto commissorio, cuius dies incidit in tempus pupillæ, nec tamen ideo pupillæ integri restitutio datur, vt Paulus sentit, & ita quoque à Prætoribus & Præf. vrbis Romæ pronuntiatum est. Contrà Imp. Antoninus decreuit pupillam in integrum restituendam. Duæ Imperatorem rationes mouerunt. Prima, quòd dies committendi incidisset in tempus pupillæ: F cui iam ex Paulo responsum est supra. Secunda, quòd remotorum tutorum culpa commissoria lex esset. Huic Paulus non respondit, sed idoneam eam non esse eodem argumento comprobatur, nimirum ex l. 2. C. si aduerf. vend. pig. Pronuntiauit ergo contra assidentis Pauli sententiam & contra rationem iuris, vt & in specie. l. vlt. §. de iur. fisc. l. Paula. §. 1. infr. de legat. 3. l. vlt. §. quod cum eo. l. Clodius. infr. de acquir. her. quia, inquit Paulus, lex ei commissoria

- A** commissoria in vniuersum displicebat. Non improbabat eam quidem, vt apparet ex l. 4. §. de lege comm. Sed displicebat, idcoque aduersus eam facile integri restitutionem dabit. Reprobata postea est omnino ea quæ fit in pignoribus, & proprio nomine fiducia appellatur, à Constantino Imperatore, non tamen ea quæ fit in venditionibus. Ceterum probabiliori ratione moueri potuit Imperator & pupillam restituere, videlicet quia venditor interpellando tutores videtur legi commissoria renuntiasse. Aut igitur traditus est fundus, aut non. Si traditum vindicet ex lege commissoria, repellatur exceptione, si non legi renuntiauit. Non traditum, pupilla petet actione ex empto: cui si opponatur legis exceptio, pari se replicatione defendet. Vel potius hac via reiecta restitutionem petet. neque nouum est, vt qui actione vel exceptione tutus est, restitutionem petat, vt Martinum secuti ostendimus §. in l. in causæ 2. Verum hæc ratio si fuit idonea, cur eam non spectauit Imperator: cur non Prætor? cur non præf. vrbi? & nihilominus ipse Paulus cur putabat à Prætoribus & præf. vrbi esse bene iudicatum? Non dixi idoneam esse, sed probabiliorem ceteris. Idonea non est, quia denuntiauit tantum, non etiam petiit per iudicem. Vt verò recessisse à lege commissoria videatur, necesse est eum vel pretij partem accipere, vel pretium petere per iudicem. l. 4. §. eleganter. l. de die. §. vlt. l. penult. infr. de lege commif. nam si petiit extra iudicium, ei licuit variare. Restat vt id ex hac lege concludamus, Ex hac causa pupillam à Prætoribus vel Præsides vel præf. vrb. in integrum restitui non posse. nec enim id iuris ratio patitur. A Principe posse.
- B** Imperator: cur non Prætor? cur non præf. vrbi? & nihilominus ipse Paulus cur putabat à Prætoribus & præf. vrbi esse bene iudicatum? Non dixi idoneam esse, sed probabiliorem ceteris. Idonea non est, quia denuntiauit tantum, non etiam petiit per iudicem. Vt verò recessisse à lege commissoria videatur, necesse est eum vel pretij partem accipere, vel pretium petere per iudicem. l. 4. §. eleganter. l. de die. §. vlt. l. penult. infr. de lege commif. nam si petiit extra iudicium, ei licuit variare. Restat vt id ex hac lege concludamus, Ex hac causa pupillam à Prætoribus vel Præsides vel præf. vrb. in integrum restitui non posse. nec enim id iuris ratio patitur. A Principe posse.

Quod dicitur.] Filius familias si omiserit acquisitionem earum rerum quæ patri quaeruntur, eo nomine post emancipationem in integrum restitutionem non impetrabit. quoniam ea restitutio lucro cederet patris. quod nequaquam est Prætori propositum. Omisfam tamen earum rerum acquisitionem quæ sibi quaeruntur non patri, puta ex castrensi causa, post emancipationem repetere non prohibetur.

- C** Quoniam ea restitutio lucro cederet patris. quod nequaquam est Prætori propositum. Omisfam tamen earum rerum acquisitionem quæ sibi quaeruntur non patri, puta ex castrensi causa, post emancipationem repetere non prohibetur.

AD L. INTRA.

Lis restitutionis extinguitur anno utili, hodie quadriennio continuo, nisi per aduersarium, non per eum qui restitutionem petit, mora fiat quominus lis finiatur intra statutum tempus, vt exposuimus in l. si plures. §. de dolo. & l. Papinianus. §. vltim. §. hoc tit. cuius rei exemplum tale proponitur in hac lege: Minor restitutionem petiit intra annum utilem, & quia de ætate dubitabatur, minorem ætatem probauit, secutum est decretum Præsidis, quo pronuntiatum est pro ætate. Ab eo ad principem appellatum est. Interim non potuit Præsides de restitutionis causa cognoscere. deniq; interim lapsus est annus utilis. Quæritur, an iniusta appellatione pronuntiata post annum causa restitutionis agi possit. Lex ait posse. quia moram cognitioni attulit aduersarius dolo malo, non minor ipse. frustratoria enim siue moratoria fuit appellatio. Huic legi Accursus opponit duo. Primum, quod ætatis quæstio incidens est, non principalis, & ideo pronuntiari de ea non oportuit. Sed

- D** Quæritur, an iniusta appellatione pronuntiata post annum causa restitutionis agi possit. Lex ait posse. quia moram cognitioni attulit aduersarius dolo malo, non minor ipse. frustratoria enim siue moratoria fuit appellatio. Huic legi Accursus opponit duo. Primum, quod ætatis quæstio incidens est, non principalis, & ideo pronuntiari de ea non oportuit. Sed missis Accursus dissolutionibus, Bartolum sequimur, qui dicit de incidente quæstione pronuntiationem necessariam non esse, interpositam tamen valere. Deinde opponit Accursus quod ab interlocutione non appellatur. qua in re fallitur. nec enim de ætate pronuntiatione interlocutio est. Sententia appellatur hoc in loco, & Decretum in l. 32. supr. quam appellationem interlocutioni nusquam nostri auctores tribuunt. Adhæc quod putat in l. ait prætor. §. permittitur. supr. interlocutionem esse, profecto decretum est. namque lex ait, *Quid tamen si Prætor decernat.*
- E** Sententia appellatur hoc in loco, & Decretum in l. 32. supr. quam appellationem interlocutioni nusquam nostri auctores tribuunt. Adhæc quod putat in l. ait prætor. §. permittitur. supr. interlocutionem esse, profecto decretum est. namque lex ait, *Quid tamen si Prætor decernat.*

AD L. MINOR ANNIS.

Minor de iudicato apocham dedit, & pro ea de credito chirographum accepit. Vtraque scriptura subiecta est exceptioni non numeratæ pecuniæ. Sed hac prætermisâ licebit minori petita restitutione omnia in pristinum statum reponere. Interest enim eius vt ex iudicato potius, quàm ex crediti titulo pecunia debeatur. Iudicatum enim litium finis

- F** est. Creditum verò initium & origo litium.

AD L. SI IUDEX.

Hoc in loco iudex pro Prætoribus accipitur, vt constat ex fine legis. nam & in causa restitutionis minorum vere iudex est. Is minorem restituit aduersus venditionem. Emptor igitur

quasi ex causa iudicati ex sententia Prætoris pretium petet. Inuitus tamen restitutione minor non vtetur, & ideo aduersus iudicati actionem opponet exceptionem in factum, si non hac restitutione uti nolo. In illo loco, *Nec queri poterit venditor*, legendum est, *emptor*, & est similis error in l. si emptione. §. de contrah. empt.

AD L. ETIAM.

De huius initij sententia scripsimus in l. Æmilius. §.

Licentiam.] Quia igitur licet ei prius cum tutore agere, minimè restituetur in integrum. De hac quæstione scripsimus §. in l. 3. §. ult.

AD L. EVM QVI.

Minor aduersus rem iudicatam restitui potest, licet per procuratorem legitimè cõstitutum defensus sit. l. ult. §. de in int. rest. namque in eum, non in procuratorem iudicati actio datur. Sed si eum defenderit aliquis sine mandato, aduersus rem iudicatam in integrum restitui non potest, quia nec in eum, sed in defensorem, qui se sua sponte liti obrulit iudicati actio datur. Sed neque defensor ipse cum sit maior xxv. annis in integrum restitui potest.

AD L. TUTOR.

Pupillis.] Scribere debuit, adolescentibus. Cetera huius legis superius exposita sunt.

AD L. MINOR.

Restitutio rei nonnumquam fideiussorem liberat, vt ostendimus §. in l. in causæ. i. Restitutio autem fideiussoris reum numquam liberat. Ait, se in integrum restituendo, vt in l. 3. §. si quis minor. §. In integrum se restituentem.

Minor ancillam.] In hac specie si minor ab emptore circúscriptus vendidisset, nulla venditio esset, nulla manumissio, si ab ancilla, in eam manumissam competeret actio de dolo. l. & eleganter. §. tit. prox. Sed si in vendendo à neminè circumscriptus sit, manumissa autem sit ancilla ab emptore, quam recipere minoris intererat maximè, non reuocatur quidem libertas per restitutionem in integrum, sed in emptorem minori competit actio ex vendito. Ne dicas pactum minorem cum emptore ne manumitteret. nec enim eo casu ancilla ad libertatem perduci potuisset. l. seruus hac lege. §. de manumiss.

AD L. VLT.

Minor nouatione facta expromisit pro Titio, qui temporali actione tenebatur, dum eius actionis x. tantum dies superessent. Restitutione minori aduersus intercessionem data, in Titium & in pignora actio restituitur. l. i. C. de reputat. quæ restitutoria dicitur, utilis & recissoria, quia recissa minoris intercessione datur, nisi dolo creditoris minor expromiserit. l. si Titius. in fin. §. de fideiu. An verò actio, quæ in Titium restituitur, in eadem causa restituitur, in qua fuit eo tempore, quo minor pro Titio intercessit, vt scilicet necesse nunc sit ea Titium cõueniri intra decem dies à die restitutionis numerandos? & ita prorsus responderet Pomponius hoc in loco. Rectè autem Accursius notat aliam esse causam mulieris intercedentis nouandi causa. Restituitur enim temporalis actio in veterem debitore, & licet statim à prætore nõ detur siue restituatur, statim tamè competit atque mulier intercessit. quamobrem eius actionis tempus non interrumpitur. l. debitor. §. ult. §. ad Velleianum vbi pro, *Quamuis*, videtur legendum, *Quoniam*, vt & in tribus aliis vel quatuor Pandectarum locis, quos in Commentario De vsucapionibus exposuimus, contrario errore, *Quoniam* pro *Quamuis*. At minore intercedente temporalis actio interrumpitur, nec nisi ex die restitutionis in integrum, eius tempora rursus numerari incipiunt. Nec enim statim atque minor intercessit, in veterem debitorem restitutoria actio competit.

ORNA- F

ORNATISSIMO, ET

ERVDITISSIMO VIRO

IO. IACOBO CAMBRAYO

MAGISTRO LIBELLORVM IN

AVLA REGIS, ET VNIVERSI-

tatis Biturigum cancellario IAC. CV-

IACIVS S.

C VAE perturbatio valetudinis & pacis superiori hyeme multorum studia conturbavit, eadem sorte contraria mea protulit vsque adeo, vt & si frigida quartana laborarem & streperent non longè ædibus litui, buccinæ, tormenta, tympana, audirentur passim conuitia in Deum & homines detestanda, exerceretur odia impune domi forisq̃, sæuiretur etiam in libros nobis carissimos, quæ vel constantissimi hominis mentem incitatura viderentur, abditum certo ædium membro me, præsentē diuino numine, nunquam meminerm, neque libros maiore & ardentiore animo neque molestias patientiore & leuiore deuorasse. nam quicquid à febre dabatur interualli, mihi crede non vano, id omne studiis insumebatur, nihil tubarum clangor, nihil tympanorum fremitus, parum cibus somnúsve demebat. & has me egisse partes eo tempore, quo aliis delectabantur alij, sanè nunquam pœnitebit, qui ex eis retulerim, quam tu mihi apprimè commendaueras libri L X. βασιλικῶν latinam interpretationem, & hos, in quibus illo frequenter vtor, τῶν δεξιότητων & τῶν δεξιότητων libros, & alia multa, quæ mihi sepono, illa tibi maturè vindices

E velim, quasi ex re tua, quippe cum tu solus, vt ex Hungaria, Polonia, Rhetia mandatu Regis suscepta legatione rebus præclarè gestis felix domum redieras, ita Constantinopolitana iterum dextro numine perfunctus, etiam qui iuris studiois prodesset, sexagesimum βασιλικῶν simul ac non inelegans compendium omnium βασιλικῶν, quod vocant ἐκλογὴν καὶ συνόψιν τῶν βασιλικῶν, ἔβιβλιῶν σὺ τῶν δεξιότητων καὶ φοιχέιον, reportaueris, & mihi potissimum dari uolueris, palliatum vt togatum facerem. quod turbulento illo tempore mihi videor non turbulente perfecisse. iamque nunc illius editio ab optimo &

F integerrimo viro Cl. Sennetonio procuratur. Sed hos ideo libros quasi ante ambulones præmitto, vt inde vbi prius certis argumentis nostri homines cognouerint Græcos iuris interpretes antestetisse persæpe latinis, auidius arripiant mox prodituras Græcorum interpretationes: de quibus æque tibi

destinata præfatione ad libros βασιλικῶν copiosius differetur. Non deerant A
 porrò mihi aliæ occasiones & causæ tuo nomini despondendi aliquid iam-
 diu, & vel hæc vna vrgebat maxime, quod tota vrbe nemo sit, qui omnes
 bonarum rerum disciplinas teneat, tueatur, colátve magis, imo ne qui hi-
 lum quidem. nam te, quoties negotia aulæ reuocant, quis quæso studium
 nobis suum adcommodat? cui honori, cui curæ, imo cui non ludibrio & de-
 spectui sunt homines optimarum artium studiis eruditi? id vero tibi gen-
 tilitium esse, iam inde ab Alciato repeto, qui dum arcem tenebat in hac B
 schola, ex maioribus tuis honore ac nomine illustrem vnum quasi princi-
 pem studiorum agnoscebat Gulielmum Cambrayum, cui & primam
 suam de quinque pedum præscriptione ἀγρεβιὴν consecrauit: itaque hæc
 me ratio iamdiu per se impellebat satis. Verum enim collatis etiam postea
 nobis pro tua eximia liberalitate βασιλικῶν libris, ita exarsi animo ad ampli-
 ficandam dignitatem & amplitudinem tuam, vt non modo hoc te mune-
 re donare præfestinauerim, sed etiam posthac gratum & pium in ma-
 ximi beneficij memoria me tibi assiduè præbere, tuumque no-
 men omnibus honoribus prosequi decreuerim. Vale.

Biturig. x i i. Kalend. Februar. C

M. D. L X I I I I.

∴

I A C.

A

B

IACOBI CUIACII
AD TIT. PANDECTARVM
DE EXCUSATIONIBVS,
COMMENTARI.

C

EST in titulis Digestorum continuata quædam series, vt alius ex alio necti videatur, quæ tamen vt non est in tam magno opere vbique inquirenda, vel exquirenda nimis, ita eius ratio si constet, non est existimandum eam librorum diuisione interrumpi, vt hic titulus De excusationibus, licet ab eo inchoetur liber xxvi. cohæret tamen cum superiori, nec ideo minus ei committi debet. nam & fiet hoc modo commodissimè. Vt Senatores alij Senatu mouentur, alij excusantur, & moti quidem senatu aliàs infames sunt, vt qui ob sordes amouentur, aliàs infames non sunt, vt ij quos senatu mouit Augustus, cum afflueret valde Senatorum numerus quibus seruauit insigne vestis Senatoriæ, & spectandi in Orchestra, & publicè epulandi, & honores petendi ius, vt Dio scribit lib. lxxxii. Suetonius verò id seruasse Augustum excusatis ait, non motis: sed Dioni magis accedo. Excusatis enim omnia hæc seruari non fuit necesse: quia non efficiuntur infames. Eodem verò modo tutores aut mouentur tutela, aut excusantur. & qui mouentur aliàs infames sunt, vt qui ob dolum depelluntur, aliàs infames non sunt, vt qui ob culpam. l. 3. §. vlt. §. tit. proximo. vel quod prohibiti sint à parentibus pupilli. l. i. C. si contra vol. ma. l. eidem. §. de tutor. & curat. dat. Qui excusantur, nunquam infames sunt. De his est hic titulus. De motis superior proximus. vnde satis patet, quàm aptè cohæreant inter se. Cohærent, & ad eundem modum & quasi communi vinculo continentur ceteri omnes ferè tituli Digestorum, quæ si œconomia deesset, Digestorum libri *συντάγματα* essent potius, quàm Digesta. Digesta enim dicimus, quæ œconomiam illam habent, & intelligimus Digesta edita, suisque titulis aptè distincta, sicut Digesta responsa Modestini, quæ hac inscriptione intellexi, non ita dudum inuenisse quendam.

AD L. I.

F

MODESTINVS scripsit Excusationum libros sex. Primo exposuit, qui tutores dari non debeant, atque ideo excusant se, vel remouentur. Et in primis docuit ingenuis ingenuos tutores, vel curatores dari, libertinis libertinos, libertinis ingenuos à magistratu dari non posse ex Orat. D. Marci & S. C. nisi sit penuria libertinorum, vt de minoribus proditum est non adstringi eos ciuilibus muneribus, nisi sit penuria ciuium. l. 2. C. qui etate. Libertinos autem ingenuis rectè dari constat. Ingenuorum appellatione ad Orationem D. Marci Seuerus, & Antoninus Imp. interpretati sunt non tantum eos contineri, qui liberi nati sunt, sed & libertinos, qui ius auctorum anulorum impetrauerunt. l. 44. §. hoc tit. cum tamen ij verè ingenui non sint & honorem tantum, & iura ingenuorum habeant. Sed hoc satis est, vt ingenui eis tutores dati se excusare non possint. Atquin si libertus donatus anulis tutor detur

liberis patroni, non habetur pro ingenuo, vt excufatione aliqua vti poffit, fed quafi liber- A
 tus nullam excufationem habet. l. 14. §. hoc tit. Hęc sunt contraria, eundem tamen finem,
 & effectum habent: nam vtroque modo pupillo confultitur. Libertus, qui ius anulorum
 impetrauit pro ingenuo habetur, vt datio teneat, id eft, vt datus ei tutor ingenuus non
 excuset fe, vel vt ipfe fi habeat excufationem quafi libertus, pupillo datus tutor ea non v-
 tatur. d. l. 44. Idem pro libertino habetur, vt tutoris datio teneat, id eft, vt ipfe tutor datus
 liberis patroni nulla iuris publici excufatione vtatur. His confequenter vt datio teneat fi
 libertus impetrato iure anulorum datus fit tutor pupillo libertino, non poterit fe quafi
 ingenuus excufare: qua in re fallitur Accurfius in d. l. 44. Et ita verò fauore liberorum mo- B
 do conceptionis tempus fpectatur, modò editionis. l. nuper. §. vltim. C. de nat. lib. Hicdem
 Imp. Seuerus & Antoninus in l. 3. C. eod. tit. hoc adiiciunt ad Orationem D. Marci,
 quod refertur etiam in hac l. 1. ingenuum tutorem libertino datum obstringi periculo
 tutelæ, nifi intra constituta tempora excufationem fuam propofuerit, & allegauerit. Hęc
 interpretatio emendatio eft Orationis. nam fi excufatio eft neceffaria, confequens eft in-
 genuum libertino dari poffe. mouit Seuerum fauor, & prouidentia pupillorum fiue iu-
 uenum, vt ait hæc l. 1. Sequemur ergo Seueri refcriptum hac in re potiùs, quàm Oratio-
 nem, quafi pofterius: & huc pertinet l. vltim. fupr. de constit. princ. Placet enim magis eam
 lib. 1. adscribi, vt Haloander edidit, quàm fecundo. Id non eft omittendum, quod hæc lex
 ait libertinis libertinos tutores dari, qui ex eodem loco funt. rectè: neceffe enim eft, vt fint
 eiuſdem loci ciues, vel incolæ. quod hoc libr. 1. Excufationum pleniùs tractauit Modesti- C
 nus tradita etiam definitione incolæ l. εἰδέναι. infr. ad municip. Id tamen pugnare videtur
 cum l. etiam. fupr. de tutel. nifi ea lex accipiat de testamentario tutore. l. quæro. fupr. de
 test. tut. vel de eo, qui datur à præfide, quem fatis eft eſſe eiuſdem prouinciæ. l. Diuus. §. de
 tut. & cur. dat. l. 3. C. qui pet. tut. A Duumviro enim is, qui non eft eiuſdem municipij tu-
 tor dari non poteft. l. 3. fupr. de tut. & cur. dat. l. 5. C. qui dare tut. poſſ. l. 13. §. ἀπολῆθον. & §.
 vltim. infr. hoc tit. Seruandus enim eft modus iuriſdictionis: quia & fi tutoris datio iuriſ-
 dictionis non fit, cogendi tutoris dati ratio iuriſdictionis eft. Item ſciendum eft hanc O-
 rationem D. Marci multa quoque alia continere de tutoribus, & curatoribus, vt conſtat
 ex l. j. §. de tuto. & cura. dat. l. 5. C. de exc. tut. Forſitan & ea oratione actum eft de prætore
 tutelari creando, quem primum conſtituiſſe D. Marcum Capitolinus ſcribit, cùm antea,
 inquit, tutores à Coſs. poſcerentur. Poſcebantur iure ordinario à prætore vrmano, & Tri- D
 bunitis ex lege Atrilia & extra ordinem à Coſs, ex conſtitutione Claudij, vt Suetonius ſcri-
 bit, ad quam referendum eft, quod de confirmatis tutoribus conſulari poteſtate traditur
 in l. 1. fupr. de confir. tut. Eadem oratione, quod etiam Capitolinus D. Marco tribuit, ca-
 uiſſe cum puto, vt adoleſcentibus darentur curatores, etiam non probata cauſa. Daban-
 tur antea ex lege Lætoria cauſa cognita: hodie etiam, cauſa non cognita, atque etiam ſi
 bene rem ſuam gerant. Sola enim ætatis nondum robuſtæ cauſa ſufficit. itaque in l. 1. §. de
 minor. hodie, id eft, ex oratione Marci. nec moueor eo, quod Mæcenas ait apud Dionem
 l. 111. nemini rerum ſuam adminiſtrationem permitti ante annum xxv. nam id etiam
 eft quod dico, cum hac exceptione tamen, nifi cauſa cognita. hodie hac exceptione non
 vtimur. Puto & ex eadem oratione eſſe quod Modestinus ſubiicit in hac l. 1. non licere E
 ſponſo ſponſæ curatorem eſſe, & datum excufationem habere. Modestinus ait ἀπολυθη-
 σεται, quod eft excuſatur, ἀφειθήσεται, ὁ δὲ μιτήσεται, vt l. 6. 8. 12. 14. 15. §. hoc tit. l. 21. §. de tut.
 & cur. dat. alij malè, remouendus eſt. quanquàm niſi excuſet fe, fatear remouendum eſſe.
 At non ex oratione illa id eſſe Modestinus ait, ſed ſimpliciter ex S. C. Verumenimuerò
 ſimiliter multis locis traditur ex S. C. non licere tutori, vel curatori ſponſalia, aut nuptias
 cum ea contrahere, cuius tutelam, aut curam gerit, geſitve, ne ratio reddendæ tutelæ co-
 hibeat. l. 5. C. de interd. matr. l. libertum. §. de ritu nup. quod tamen alibi tribuitur Ora-
 tioni D. Marci. l. pe. §. ſed videamus. §. eod. l. licet. C. de exc. tut. quam & è conuerſo id ca-
 uiſſe eadem ratione veriſimile eſt, ne maritus vxori curator detur, & vt datus excuſet fe,
 vel remoueatur. quod tamen Seuerus, & Antonino tribuitur in §. iidem reſcripſerunt. Inſt. F
 eod. tit. niſi mendum eſt illo, quod tentari poteſt, quia Theophilus non agnoſcit illa ver-
 ba, *Iidem reſcripſerunt*, & quia hoc ius eſſe iam oſtendi ex S. C. & Oratione Marci. Vnde
 inducor, vt credam in hac l. 1. non de ſponſo, & ſponſa, ſed de marito, & vxore agi: quia S.
 C. nō loquitur de ſponſalibus, ſed de nuptiis, licet interpretatione iuſta porrigatur etiam
 ad

- A** ad sponsalia. l. tutor. §. de spons. l. si quis tutor. §. quamuis. supr. de ritu nup. Est & aliud huius rei argumentum, quod curatorem dari non posse Modestinus ait, nec adiicit, *vel tutorem*, quod tamen si de sponsa loquitur, adiicere debuit, cum impubes sponsa esse possit. Sed quia de vxore loquitur, id est, adulta, curatoris tantum mentionem fecit. Sic & de vxore loquitur. l. 2. C. qui dare tut. poss. l. virum. infr. de cur. fur. Ex his liquet habuisse hæc postrema Modestini verba difficultatem sanè non leuem. Itaque *μηστῆρος* & *μηστῆρος* appellatio hoc loco pertinet ad eos, qui matrimonio iuncti sunt. & ita in Euangelio Diuorum Mathæi & Lucæ plerique non improbabilius Mariam *μηστρωθεῖσαν*, & *μηστρωμένην*, nuptā interpretantur. Libro primo Modestinus alios etiam adiecit, qui tutores dari non possunt, veluti mulieres, legatos, prohibitos testamento parentum expressim, vel
- B** tacite. l. 21. §. de tut. & cur. da. qui etiam nisi se excusant, & sponte cedant, remouentur. sic sæpè fit, vt se quis excuset, vel si nolit se excusare, remoueat l. si pupillum. §. hoc tit. Alij ergo mouentur non habentes facultatem excusandi se, sed si non excusent se, amouentur, de quibus Modestinus lib. 1. Alij facultatem habent eandem, & si ea non vtantur, tutores manent, de quibus idem Modestinus lib. 1. Idem lib. 1. ostēdit excusatos non cogi alium petere tutorem pupillo dari, & inde etiam qui petant tutores, vel curatores, breuiter, vt constat ex l. 2. supr. qui pet. tut. & in locum excusatorum datos curatores, vltra pubertatem non teneri. vt l. 2. C. in quib. cau. tut. qua de causa forsitan protulit simile rescriptum quod extat in l. 31. supr. de admin. tut. Libro secundo, & tertio Modestinus de eis tractauit, vt prædiximus, qui tutores dari possunt, se tamen excusare, & cedere sua sponte possunt & de variis excusationum causis. Ex eis libris sunt. l. 2. 4. 6. 8. 10. 12. huius tit. Est & l. *τῶν πέγων*. infr. de verb. sign. quæ repetita est ex l. 2. huius tit. Libro quarto tractauit de temporibus excusationum, & docuit inter cetera his temporibus nō subiici non iure datos tutores, nec confirmatos, & non iure dari, atque confirmatione indigere eos, qui non quo modo oportet, vel non quibus, vel à quibus oportet, dantur. l. 13. §. hoc tit. quæ verba repetuntur in l. 1. §. de confir. tut. cuius inscriptio debet esse ex lib. 1. 1. 1. non v. 1. vt coniuncta d. l. 13. liquidò constabit. & verò vtroque loco eodem verbo in hanc causam descendit: *οικειώμεθα*. Repetitur & in d. l. 1. idem illud quod in l. 13. de curat. test. dat. confir. Libro quinto tractauit de his quorum excusatio non recipitur. l. 14. infr. hoc tit. Libro sexto tractauit de eisdem & generaliter de non iustis excusationum causis. l. 15. §. hoc tit. ex quo libro etiam puto esse l. *καὶ οὐ μὴ βουλευταί*. §. de tut. & cur. dat. cum qua coniuncto §. 1. d. l. 15. apparebit differentiam esse inter Senatores & Decuriones. nam *βουλευταί* sanè Decuriones sunt, & in Euāgelio vbi est *βουλευτής* rectè vetus *decurio*. Cùm vero etiam eodem libro Modestinus docuerit conductores vectigalium ciuitatis non excusari d. l. 15. §. *ὁ πύλλη*, verò similitimum est egisse etiam cum de conductoribus vectigalium fisci, & de colonis prædiorū, & è conuerso docuisse tutores non posse vectigalia fisci conducere, aut prædia fisci, vel Cæsaris, atque ita ei. l. 15. coniungenda est l. *οἱ ἐπίτροποι*. §. loca. Id ad extremū obseruandum est quod ait Modestinus in præfatione ad Dextrum, se legum verba, sicubi opus fuit, in eis libris apposuisse. Quid vocat legū verba? an latina quædam vocabula græcè inflexa quæ vsurpauit, hæc puta curator, oratio, incola, spado, salariū, veteranus, primipilus, legionarius, legatarius, caliga, patronus, excusatio, librarij, calculatores. Assentior Ant. Aug. viro doctif. qui leges à Modestino appellari scribit constitutiones principū, tam græcas quàm latinas, quarū verba his Excusationum libris inscriuit, & Vlpiani, Paulique sententias quasdam. nam & sententię Iurisconsultorum leges sunt, & Iurisconsulti sæpè à Iustiniāno legum latores appellantur. Ita verò Modestinus propositis legum verbis se tam legendorum quàm dicendorum vsum exhibuisse ait: quorum vtrumq; rarè iuris auctores præstant: nam dicunt solummodò de re proposita quantum quoque modo oportet, & nos ad constitutiones, vel ad Iurisconsultos, vt legamus transmittunt. Modestinus autem his libris & tradidit plenissimè de excusationibus quidquid est in iure, & non transmisit nos ad alios auctores, sed ipsa auctorum, & legum verba proposuit integra, vbi ex vfu id
- F** esse animaduertit.

Hoc capite exponentur varix causæ, ex quibus se tutores vel cūratores iure dati sponte excusant, quarum prima est ætas lxx. annorum, quæ etiam excusat à ceteris muneribus personalibus, vt ostendi in l. 3. C. qui ætate. lib. 10. Probãda autem est ab eo, qui se eius beneficio excusatum dicit. Et probatur tabulis, vel testibus. l. 2. C. de iis, qui veniam çtat. Tabulis vt professionibus natalibus. Probatur & aspectu l. minor. 3. de minor. l. 3. C. si min. se ma. l. 1. C. Greg. si ma. fue. prob. Ceterum differentia est hac in re magna inter honores, & munera. nam ab honoribus excusant anni lxx. in vrbe. Seneca de breuitate vitæ. Lex à l. anno militem non cogit, à lxx. senatorẽ non citat. qui tamen 2. Controuerliarum lxxv. exegit. ab honore decurionatus excusant anni lxx. Has omnes ætates senectutis verbo comprehendimus, eam etiam quæ est infra lxx. annum. l. non tantum. 7. de decur. l. 2. C. de iis qui non imp. stip. nam & alij auctores senectutis vulgò tres partes faciunt, ὠμογερόντων, quos ciuilia munera obire posse Galen. ait, ὑγειῶν, γερόντων & πεμπελῶν, quæ est ætas præceps, & decrepita. Sunt autem præcipuè ætates quinque ex constitutione Constantini, pueritia, adulescentia, firmata ætas, perfecta ætas, senectus. l. 1. C. Th. de iis qui ven. ætat. Pueritiæ, quæ & pupillaris ætas dicitur, pars est infantia. hæc certum finem habet in annum septimum, quo plenè absoluitur integritas loquendi. Altera pueritiæ pars finem habet in annum xiiij. in mare, & xij. in fœmina. Adulescentiæ siue pubertatis certa etiam finitio est, puta ab anno xiiij. vel xij. in xxv. Pars eius est plena pubertas ab anno xvij. in mare, vel xv. in fœmina, & dicitur plena, quod sit ea maximè ætate, vt Mæcenas ait apud Dionem ἢ τε τῶν σωματίων εὐεξία, καὶ ἢ τῶν ψυχῶν ὀπιτηθεύτης, id est, quod ea valeant maximè, & sint habiles tam corpore, quàm animo. Prima ætas in constitutione Iustiniani est pueritia, Secunda pubertas. l. vlt. C. de bon. quæ liber. l. penult. C. de substit. No. lxxii. & clv. Firmatæ çtatis finitio hæc est, ab anno. xx. vel xvij. qua çtate ex venia principis ante xxv. annum minoribus rerum suarum administratio permittitur. Perfectæ ætatis, quæ & iuuentus dicitur, licet interdum, & iuuetus pro adulescentia accipiatur, est hæc viridis iuuenta, illa prima iuuetæ, ab anno xxv. in xlvi. Iuuentutẽ sequitur senectus. l. nõ aliter. §. vlt. 7. de leg. 3. quæ & proluxa & pueuetæ ætas dicitur. Numeri annorũ legibus definiti sunt, vt perfectæ ætatis initiũ lege Lætoris, finis lege Regia, de qua Gellius lib. x. c. xxviii. Firmatæ çtatis definitio est ex constitutione Constantini. Pubertatis, quæ & legitima çtas dicitur l. 2. C. si mater ind. pro moribus & auctoritate prudentum, inter quos tamen hac de re cõtrouersia fuit: nam in fœminis quidem omnes pubertatem çstimabant ex annis xii. non ex habitu corporis, Iustiano teste in tit. quib. mod. tut. fin. Itaque profectò non rectè Seruius in illum Virgilij locũ, *Iam matura viro*, secundum ius poëtam loquutum, in quo & ex annorum ratione, & ex habitu corporis ætas probatur. At in masculis Cassiani pubertatem æstimabant ex habitu solo, Proculiani ex annis xiiii. Priscus Iauolenus ex vtroque, vt exposui in l. minor. 3. de minor. Proculianis accedunt Tertullianus, Dio, Macrobius, Festus, & nouissimè Iustinianus Imperator. Frequentiùs tamen, eodem Iustiniano auctore, iuète veteres in sententiam Iauoleni: quia media est scilicet inter vtramque sectam. Opus fuit annorum numerum his ætatibus lege ciuili præscribi: quia nature lege ex annorum numero certa earum definitio non est, nisi καὶ πλάτος, vt Galen. ait, ὑγειῶν vi. Demonstratum est ex Constantino quinque esse ætatum gradus. Alij pauciores faciunt, alij plures. Vlpianus tres tantum, pueritiam, iuuentam, senectam l. cum ij. §. modus. 3. de transact. legem Regiam sequutus Ser. Tullij, de qua Gel. supradictò loco. Macrobi. x. vnamquamque septenario numero dimetiens, quod sumpsit ex Solonis elegiis, quæ sunt apud Clementem γραμματίων vi. & Philonem περὶ κοσμοποιίας. His cognitis, videamus, cur citiùs homines honoribus excusentur, quàm muneribus, maximè cum honores plerumque adiuncta etiam munera habeant. Ratio diuersitatis non est obscura. Munera detrectant ferè omnes, honorum cupientes sunt omnes, licet eis cohæreant onera quædam. quo fit, vt qui munera gerant, desint sæpe, qui honores, vix vmquam. ideoq; tardius munerum vacatio conceditur, nẽpe anno lxx. perfecto, cum honorum tribuatur lv. vel lxx. vel lxxv. & hæc est generalis annorum definitio, cui tamen consuetudine derogari potest d. l. non tantum l. semper. 7. de iu. immu. de qua non nihil dicendum. Ait reueredos esse senes equè ac magistratus quæ reueren-

- A** reuerentia confiftit in affurgendo, & in loco dando ac cedendo, vel vt Aristot. ait, *ὅτι τῆ ὑποαναγάσει καὶ χαπαλίσει*, & domo deducēdo ac reducendo. qua de re Gellius, Valerius & multi alij, & poëta, Crediderunt hoc grande nefas, & morte piandum, si iuuenis vetulo non affurrexerat. Sunt etiam reuerendi senes vacatione tutelarum munerumque omnium personalium, scilicet si maiores sint LXX. annis: nam ea munera non subeunt, nisi magna ex causa. A patrimonialibus certè non vacant. Sed hæc omnia ita procedunt, nisi aliter consuetudo, vel lex municipalis definiret, vt in Syriis annus LXV. vacationem tribuit capitationis. l. 3. j. de cens. Id porrò exigimus, vt maiores sint LXX. annis nec enim habetur pro completo, qui cœpit annus. l. 3. j. de iu. immu. l. qui filium. §. vlt. j. ad Treb. Sed & is, qui agit supremum diem anni LXX. eo die ad munera vocatus non excusatur. necesse enim est vt eo die, quo ad munera vocatur, sit maior septuagenario. & ita Modestinus in hac lege scripsit in hanc sententiam, *Excessisse autem eos oportet lxx. annos eo tempore quo dantur*, à magistratu scilicet: nam si dati sint testamento, eos lxx. excessisse exigimus non testamento, sed aditæ hereditatis tempore. Aditam hereditatem etiam à necessario herede patris, vel domini quidam intelligunt. quibus minimè id concedendum est. Necessarij enim non adire dicuntur vsquam, sed existunt statim l. i. §. qui sunt. j. si quis omif. caus. test. & habent ius *ἀναφάνσεως*. Extranei heredes fiunt, aditione scilicet l. filiusfamil. j. ad leg. Falcid. Necessarij existunt etiam ignorantes, & inuiti. verum vt extraneo herede scripto, tutelæ & cetera quæ in testamento scripta sunt statim, atque heres adierit valent. ita necessario herede scripto fateor tutelas statim atque is heres extiterit, quod contingit continuò à morte defuncti, valere: nam & libertates statim valent. l. sciendum. j. de man. test. & substitutio pupillaris l. si filius, qui patri. j. de vulg. substit. l. filius. j. de acq. her. ergo & omnia, quæ testamento scripta sunt, mortuo testatore, statim valere incipiunt. l. si post mortem. j. de legat. i. Ceterum aditionis verbum etiam ad necessariū heredem pertinere, & aditionis verbo missionem contineri nego, & pernego. Similis est eorum error qui definitionem l. nec emere. C. de iure delib. etiam ad necessarios heredes pertinere putant contra Accurs. qui eam de solis extraneis accipiendam censet, verissimè, vt constat ex l. 149. C. Th. de decur. ex qua illa sumpta est. Vtuntur hoc argumento, si verum est quod Accurs. ait, illius legis definitionem in necessariis locum non habere, exceptio latior erit ipsa regula: nam cum sint tria heredum genera, necessarij, sui qui & necessarij sunt, extranei siue voluntarij, in vno tantum genere heredum regula sibi locum vindicabit, duo genera ab ea excipientur. rectè quidem ita colligunt, si regula est de omni genere heredum. At regula est de extraneis tantum, qui & soli adire dicuntur & ius deliberandi habent. nõ excipimus ab ea necessarios, vel suos, sed monemus eiusdem condicionis non esse necessarios, vt non nisi volentes hereditati obligentur. Rursum vtuntur arg. l. in suis. j. de suis & leg. her. quæ ait suis non esse necessariam aditionem. & ea verba sic accipiunt quasi possint quidem sui adire sed non cogantur. malè. nam hoc potius significant non posse eos adire, superuacuam aditionem esse l. 7. §. de inoff. test. non secus quàm si dicerem, rei donatæ à domino, necessariam emptionem nõ esse. hoc enim dicerem rei suæ emptionem non esse. nam vt qui semel rei dominium nactus est, amplius effici dominus non potest, & qui semel aditione factus est heres, amplius adire non potest. l. si solus. §. vlt. j. de adq. her. ita qui semel heres extiterit, amplius heres fieri non potest. Necessarius ergo sine aditione heres fit l. 6. §. interdum. D. eo. nec potest adire, quia iam heres extitit ipso iure. nec ideo dicitur necessarius, quòd in eo sit necessaria aditio, id est, quòd adire cogatur, sed quòd velit nolit ipso iure heres existat. Sed de his satis. ad priores redeo. Peccatum etiam ab eis in eo est, quòd errorem illum sibi contraxerunt malè accepta Rogerij & Ioannis interpretatione, quam attulit Accursus. Cùm enim ex vetustiorum interpretum aliquo ita Accurs. scripsisset, tutelam testamentariam incipere ab aditione. l. tutores. l. si nemo. §. de test. tut. nisi in casu, vt ibi dicitur, Subiicit illa verba, nisi in casu, ita Rog. & Io. interpretatos. scilicet necessario instituto, vel ipso herede tutore dato. quibus verbis sanè significarunt necessario instituto tutelam testamentariam non incipere ab aditione, cum necessarius non adeat, sed existat statim à morte testatoris. Item herede extraneo tutore dato, non incipere eam ab aditione, sed retro initium cepisse videri à testatore. quòd etiam verissimum est, alioquin videretur heres à semetipso tutor dari. Sed multum distant legata à tutelis. Legata ab herede proficiscun-

tur, tutelæ à testatore. Post mortem heredis legari non potest, post mortem heredis tutor ^A dari potest. Heredi legari nō potest, heres tutor dari potest dicit. leg. tutores. nec videtur à semetipso dari, aut tutelam accipere, quod esset absurdum, sed retrò à testatore proficitur tutela. In legatis ex lege Papia apertarum tabularum tempus inspicitur, non in tutelis l. si is qui tres. §. hoc tit. Nunc ad alia transeamus. Additur in hac lege testamento datos tutores sub condicione, annum lxx. excessisse debere tempore condicionis expletæ. d. l. si is qui tres. & l. penult. rectè, testamento. nam à iudice non dantur sub condicione. Videmus, an differentiæ ratio hæc sit, quia à iudice ex decreto dantur. decreta autem, & sententiæ sub condicione fieri non debent. At latæ sub condicione reprehenduntur tantum, non rescinduntur. Itaque tutoris datio plus quàm decretum est, vel sententia. nam tutoris datio condicionalis, nullius momenti est l. muto. §. j. §. de tut. Sententia fertur secundum gesta, & probata. tutor datur ex inquisitione iudicis, & solenniter l. actus. §. de diu. reg. iu. ant. & ideo condicionem non admittit. Ceterum pater liberam habet tutoris dandi quo voluerit modo æquè ac heredis instituendi & legata aut libertates dandi aut liberti assignandi. nam lex xij. tab. ait, **V TI LEGASSIT SVPER PECVNIAE, TVTELA EVE SVÆ.** vti id est, quocunque modo, saluis legibus.

Altera causa excusationis est *πλυπυδία*, cuius & multa alia sunt præmia ex lege Iulia & Papia & constitutionibus Damnatorum liberis pluribus as conceditur ex constitutione Adriani. l. 7. §. si plures. §. de bon. dam. & hoc est quod Dio in Adriano scribit eum mitiores pœnas reis liberos habentibus irrogasse. Qui plures liberos habet, in curia, vel collegio primus sententiam rogatur, in albo & in processu ceteris præfertur. l. 9. C. de decur. ^C Consul qui liberos habet collegæ orbo præfertur ex lege Iulia. Fuit & lege Iulia ager Capanus diuisus habentibus liberos tantum, vt Appianus scribit. 2. Plus tribuitur numero liberorum, quàm annorum. In honoribus petendis præfertur proletarius, auctore Tacito. 1. & Dione. 53. & Plinio. 7. Epist. in honoribus adipiscendis lege Iulia, & Papia minoribus anni remittuntur beneficio liberorum. l. 2. §. de minor. Mater succedit liberis quasi legitima si ter, vel quater pepererit ex S. C. Tertulliano. Fœminæ libertinæ quatuor liberorum iure tutela patronorum liberantur, Patronæ iure duorum vel trium contra tab. liberti bon. poss. habent. Qui plures liberos habet, id est tres in vrbe, vel quatuor in Italia, vel quinque in prouinciis à tutelis & à ceteris muneribus personalibus excusatur l. 1. C. ^D qui num. lib. & specialiter à legationis munere, qui in prouinciis habet tres l. j. C. de legation. & ab omnibus etiam patrimonialibus qui habet xvj. l. semper. §. j. §. de iu. im. l. 14. C. de decur. Ceterum exigimus, vt sint incolumes. Defuncti non profunt, nisi bello amissi sint. §. 1. Instit. de excus. l. bello. §. hoc tit. l. vlt. §. de vac. mun. & Gellius lib. 2. c. 15. Exigimus, inquam, vt sint incolumes eo tempore, quo pater ad munera nominatur, vel quo munera ei iniunguntur, vt quo tempore tutor petitur vel datur. Nati post petitionem ante dationem, vel nati post petitionem & dationem ante cognitionem allegatæ excusationis, non profunt. l. tutor petitus. hoc tit. sicut & post vocationem in ius quæsitum priuilegium fori nihil prodest. l. 7. §. de iudic. Contrà, liberi defuncti post petitionem vel post dationem profunt. Exigimus etiam vt sint ciues. capti ab hostibus nō profunt. l. 2. C. de iis, qui num. ^E lib. vt legitimi & naturales. Adoptiui non profunt l. 2. §. adoptiui. §. de vac. mun. quod Senatuum decreuissè Neronis temporibus Tacitus scribit xv. Hidem ad solidi capacitatem & ad implendam condicionem non profunt. l. si ita quis testamento. §. vlt. §. de leg. 2. l. fideicommissum. §. de cond. & demonst. Naturales tantum non profunt. publicè enim interest legitime progenitis patriam augeri. l. 2. C. de ind. vid. tol. non naturalibus. Non tamen exigimus, vt iusti liberi sint in potestate. nam & emancipati profunt. l. 2. §. incolumes. §. de vac. mun. quanquam aliter sit in eo capite legis Iulæ de quo Gellius lib. 2. Exigimus, vt nati sint. nam ij qui sunt in vtero non profunt. Ergo postumi non habentur pro natis, vt patri ad excusationem profint tutelarum, & munerum ciuiliū. Non profunt etiam patri ad remissionem annorum, id est vt maturius honores adipiscatur. quod Accursius adiicit. & verum est. idemque de aliis ferè omnibus præmiis *πλυπυδίας* ^F iudicandum censeo. nam & matri non profunt in Senatusconsulto Tertulliano si abortum fecerit. l. quod dicimus infr. de verborum significatione & Paulus 4. sentent. Et legatariis non prodest, qui est in vtero ancillæ hereditariæ. l. 9. §. ad leg. Falc.
 At si

- At si de postumi commodo quærat, in rem suam habetur pro nato, vt in constitutione
- A** Adriani, qua pluribus liberis, id est tribus, vel quatuor, vel quinque omnia damnatorum bona conceduntur, liberis adnumerantur qui erant in vtero damnationis tempore, & ita secundum inscriptionem accipio. l. 7. §. de Ita. hom. Item capta muliere prægnante, & partus captus videtur, vt proprio iure postliminium habeat, & furto subrepta ancilla prægnante, partus subreptus videtur, ne vsucapi possit. l. pen. §. eod. Atquin conceptus etiam apud hostes post captiuitatem, postliminium habet. l. 1. C. de capt. Sed non proprio iure. Conceptus quoque apud furem post furtum ancillæ, vsucapi non potest, licet apud bonæ fidei emptorem editus sit. l. qui vas. §. si ancilla. j. de furt. & hoc in eo procedit proprio iure quasi furtiuus & ipse sit sicut mater. Cur ergo ea l. pen. loquitur tantum de subrepta ancilla prægnante? quoniam id in ea certissimum est. In ea quæ vacuo vtero subrepta est, controuersia fuit inter iurisperitos, vt constat ex l. si aliena. §. vlt. j. de vsurp. Ceterum habetur & in multis aliis pro nato qui in vtero est. Patronum habere videtur is, cuius patronus mortuus est relicta vxore prægnante. Orbis decessisse non videtur qui reliquit vxorem prægnantem. Venter sequentibus moram facit l. cum quidam. §. 1. j. de adq. hered. Et legatum defuncto relictum in tempus liberorum, ad postumum transmittitur l. sed & si ad tempus j. de cond. & dem. Legitimæ hereditates postumo restituuntur. d. l. pen. Cur ait, legitime? an quia aliud est in testamentariis? sic sanè iure ciuili si non sint sui postumi. nam & si legitimi nobis heredes fiant. l. pen. j. de leg. 1. non tamen fiunt testamentarij. §. j. Inst. de bo. poss. Loquitur autem illa l. pen. de iure ciuili nominatim, non de iure prætorio. nam iure prætorio rectè instituuntur, & in omnibus partibus edicti pro natis habentur, vt scilicet tam vice bon. poss. ab intestato quàm bon. poss. contra tabulas, vel secundum tabulas venter in possessionem mittatur. l. vbiunque. l. vlt. j. de vent. in poss. mit. In omnibus ergo partibus edicti successorij. nam in edicto de conlatione non habetur pro nato, vt ei conferri possit. l. vlt. j. de collat. quia nec bon. possessio ei defertur. In iure ciuili quoque hereditas ei non defertur: & ideo adiicit, penè, in d. l. pen. Cur verò nec hereditas, nec bon. possessio defertur? Cur alienus si sit heres institui non potest? an quia incerta persona, aut quia ne persona quidem videtur esse? Præteritus verò alia ratione iniustum testamentum non facit, ne sub incerto nascendi præmaturè infirmentur iudicia defunctorum. Alia etiam ratione dicitur non esse pupillum, qui est in vtero in l. non est pupillus. j. de verbo. sign. quia nisi absurdè hoc dici non potest. quod sic demonstro. Pupillus non tantum ætatem significat, sed & conditionem eius, qui ante pubertatem desuit esse in potestate patris, & cæpit esse in potestate tutoris. non possumus autem dicere desuisse esse in potestate patris eum qui in vtero est: quia nec antequam nascatur dici potest in patris morientis potestate fuisse. l. vlt. j. de collat. pariter nec dici potest in potestate tutoris esse antequam nascatur, & si ei datus sit tutor, nondum est tutor. l. si nemo. 2. §. vlt. §. de test. tut. ergo & nondum pupillus est: quia & nondum homo vel animal est l. 9. j. ad leg. Falcid. l. 1. §. de vent. inspic. Sequimur enim Stoicorum sententiam ἐμβρυα non esse animalia. qua de re Galen. ἐν ὄψει ἀστικῶν, & libro proprio, εἰ ζῶν τὸ χῆλαστος, quo & ex legibus Lycurgi & Solonis docet ἐμβρυον esse animal. nam quæ abegit partum punitur. Sed hoc non tam quod animal quæ quod spem animalis peremit. l. 2. §. de mor. inf. Item quia institui postumus potest. Sed hoc fit fictione quadam, qua habetur pro animali. Idem Galen. de hac re etiam scribit in lib. περὶ φιλοσόφου ἰστορίας, vbi ex Stoicis tradit esse partem ventris, quod qui dicit, negat esse animal, vt d. l. 1. Porro in hac l. 2. Modestinus ait, non tantum filios prodesse, sed & nepotes ex filiis iam antè defunctis, siue soli sint, siue cum patris. l. 3. C. de iis, qui num. libr. quorum tamen capita non numerantur, vt filiorum, sed stirpes, vt si duo sint nepotes ex filio iam defuncto, pro vno computantur, quia locum, vicemque vnius complent. quod & ita fit in successione ab intestato. Nepotes ex filio superstite auo non profunt. l. 2. C. qui num. libr. Filio, id est, patri suo profunt. Non possunt duobus paribus simul prodesse. Nepotes etiam ex filia auo non profunt: quia sunt in aliena familia. Hi ergo tantum profunt qui sui sunt, vel qui sui futuri erant. nam & ij soli in edicto primo, & in edicto vnde liberi & l. 14. j. & multis aliis locis liberorum appellatione continentur: cum & huc appellationi suorum appellatio comparetur. l. liberorum. j. de verb. sign. Interdum tamen liberorum nomen ex constitutionum extensione, vel latiore interpretatione, vel coniectura voluntatis continet etiam nepotes ex filia, vt l. vlt. j. de pollicit. quæ lex referenda est ad

*l. pen. Item l. cognoscere infr. de verbo. signifi. quæ lex referenda est ad edictum de rebus auctoritate iudicis possidendis, vt constat ex legis initio coniuncto cum l. 15. j. de reb. auct. iud. Ex eo edicto non fit missio si debitor defendatur. Defendi autem potest à quolibet sine mandato. Agi tamen non potest sine mandato nisi à liberis & parentibus, & aliis quibusdam, quo in proposito inter liberos numerantur etiam nepotes ex filia. Item l. 2. s. qui satisf. cogant. Item ex l. 1. C. de cond. inf. ab herede fideicommissum ita relictum, si sine liberis decesserit, excluditur si mortis tempore nepotem ex filia habuerit, nec mirum, cum & si filium non iustum habuerit excludatur. l. cum pater. §. volo. j. de leg. 2. Hæc de liberorum appellatione. Filiorum nomine non continentur nepotes. l. 6. s. de test. tut. & ideo, auctore Dione 54. cum interdictum esset *παισιν πατρσι*, id est filiis Senatorum (nam & *παῖδων* nomine soli filij significantur, vt l. 8. j. hoc tit.) ne ludo polluerentur, Augustus etiam postea idem nepotibus interdixit. Obstat l. filij. j. de verb. sign. Filij, inquit, appellatione omnes liberos intelligimus. Quidam legunt, *homines liberos*, (& est in P. Fl. similis error. l. vlt. j. de do. exc. & in vulgaribus l. 7. §. planè. j. quib. ex cau. in poss. eat.) quia filij appellatione refertur tantum ad liberos homines. Seruili enim cognatio nulla est. l. 1. §. 1. j. vnde cog. Vlp. in frag. tit. 12. Paulus 4. Sent. tit. 10. Sed fateor quidem in multis partibus iuris seruales cognationes non obseruari, nec memini bene an alia excipiat præter eam, quæ est de nuptiis, non tamen parcimus cognatorum nominibus in seruis l. Iuriconsultus. §. inter. j. de grad. & adf. Inscriptio quoque l. filij, in aliam sententiam me vocat. nam lib. 2. ad Vitellium tractauit Paulus de legatis, legatorumque conditionibus, & inter cetera de hac specie, quam tractauere & multi alij, vt constat ex l. vxorem. §. concubinæ. j. de legat. 3. & d. l. liberorum, *FVNDVM CVM VILICO ET CONTVBERNALI EIVS ET FILIIS DO LEGO*. Debentur & nepotes qui in eodem fundo agunt: quia credendum est noluisse testatorem duram separationem inducere. l. quæ situm. §. sed an instr. j. de instr. leg. Ergo ex præsumptione voluntatis filiorum appellatione continentur liberi cuiuscunque sexus, & gradus. Item ex interpretatione iusta. l. iusta. j. de verb. sign. vt in S. C. Macedoniano. l. pen. C. ad Maced. & in eo S. C. quo cauetur, ne tutor pupillam filio suo elocet. l. 59. s. de ritu nupt. ad quod etiam factæ iustæ interpretationis fit mentio in l. 3. C. de int. mat. Iusta interpretatio est si augeantur significationes verborum ex sententia legum. inde l. 7. s. de const. pec. iusta interpretatione, id est ipso iure: quia & ex legibus esse dicitur id, quod est ex interpretatione. Ergo ex interpretatione iuris filij appellatione continetur nepos, cum & filij loco habendus sit. l. 34. C. de inoff. test. l. j. C. Th. de nat. fil. & vt eadem l. iusta ait, patris appellatione continetur auus, vt l. 2. §. si quis ex liberis. j. ad Tertyl. patres pro parentibus. l. patri. j. ad leg. Iul. de adult.*

Tertia causa excusationum est numerus tutelarum, curationumve: nam tria onera tutelarum vel tria onera curationum, vel tria onera permistarum tutelarum, & curationum, quartæ tutelæ curationisve excusationem præbent, non aliorum munerum ciuiliu. l. 3. C. de exc. mun. & non tantum tria onera curationum adolescentium, sed & furiosorum. Et vt ex Vlpiano subiicit Modestinus tria onera non ex numero pupillorum vel adolescentium computantur, sed ex patrimoniorum & domuum diuersitate, & conficiendarum reddendarumque rationum difficultate: nam si tres sint fratres consortes, vna est tutela, si tres dissortes, tres sunt tutelæ. l. si is qui tres. §. vlt. j. hoc tit. Consortes fratres qui sint expof. ii, Obs. v. cap. x. Cicero in Frumentaria ex epistola Timarchidis. *Volo mihi fraterculo tuo credis*. pro quibus reponit. *Conforti quidem in lucris*. eodem modo confortem sociu Horatius dixit. Porro de fratribus leges loquuntur. quoniam ij plerunque solent esse consortes: & quia, etiam si fratres sint, diuiso patrimonio pro vno non habentur. Sed idem est etiam in aliis cognatis, extraneisve dissortibus, aut consortibus dicta l. si is qui tres. §. vlt. Contrà, vt eadem lex ostendit, vnus tutela maximè negotiosa, operosa, molesta, pro tribus computatur, cuius rei disquisitio est in prætoris tutelaris arbitrio. Leuissima, & tenuissima tutela pro nulla computatur: qualis affectari, & ambiri plerunque solet. & verò affectatæ illæ tutelæ videtur semper, quæ modicæ rei sunt sine villo, aut sanè exiguo cum onere: & ideo in numerum trium tutelarum non cedunt. nam tres tutelæ ex patrimonio & oneris modo æstimantur, vel potius non tres tutelæ, sed tria onera excusant & hæc est sententia. l. 15. §. 3. Obs. j. hoc tit. in quo hæc verba, *ὁ μετρις γενόμενος ἑπίτροπος*, malo interpretari, *qui mediocris patrimonij factus est tutor*, quàm pauper tutor, vel sanè *mediocris pupilli*.

- A** utroque loquendi genere nostri auctores vtuntur. l. 4. §. de vfu & habit. l. patronus. j. de oper. libert. quod & vetus interpret fequitur. *Qui*, inquit, *modici patrimonij factus est tutor*. sic habent manu fcripti. Non igitur tutor pauper, fed pauperis tutor eis verbis fignificatur, qui tam leuem tutelam dicis caufa præfumat affectaffe, vt expleret numerum trium tutelarum, qua præfumptione quemlibet tutorem inopem ferire fanequàm durū est. Confirmat noftram fententiam Theophilus in §. item tria. De excuf. fi modò *ἐπιλεξιπύω*, vt oportet, tenuiffimam interpretêre, non vt Curtius opulentam. Affectaffe etiam videtur qui fe tutorem adfcripfit. l. vxori. §. j. j. ad leg. Cornel. de fal. qui non ideo remouetur vtique fempet, ficut is, qui tenuem fufcepit, ab ea non remouetur. Sed neque ob eam à nouis, ac pofttea delatis tutelis excufatur. Ergo non perfonarum numerum, fed patrimoniam fpectamus. Sceptamus tamen & ætatem perfonarum. nam fi trium tutelarum inftet finis, vt fi pupilli agant annum xiiij. vel fi quarta, quæ defertur breui finem acceptura fit, excufationi locus non eft. l. 8. l. non tantum. in princ. j. hoc tit. Patrimonium fpectari arg. eft. d. l. fi is, qui tres. §. cum qui. Sed tractemus etiam fpeciem quæ eius legis initio proponitur. Titius tres tutelam adminiftrat. defertur ei quarta & quinta, id eft duobus pupillis diffor-tibus feorfim tutor datur, ipfo iure tutor eorum eft, fed iure trium tutelarum, quas adminiftrat, fe excufare poteft intra conftituta tempora. Pone intra ea tempora antequam fe excufaret ex tribus tutelam morte vnus pupilli vnã extinctam, quid fiet? nimirum fuccedet quarta in deficientis tutelam locum, quamuis nondum rationes eius reftituta, & purgatae fint. l. 8. j. hoc tit. l. i. C. qui num. tutel. & quinta, quæ nunc eft quarta, excufatio dabitur, qua tamen fi non vtatur, & hanc fubibit. Imò & quinta excufatio danda non videtur: quia quarta fiue tertia nondum adminiftratur. tres autem tutelam non excufant, nifi adminiftrantur. §. item tria. Inft. de exc. tut. Imò non exigimus vt adminiftrantur, fed vt ne fit finita earum adminiftratio, id eft, vt adminiftrari debuerint. Satis enim eft fi earum periculum ob ceffationem fufineamus. l. fi quis tutor. §. de ritu nupt. Diffuffo periculo, veluti finita tutela, finitur excufatio. At quaeritur quæ quarta, quæ quinta tutela cenfeatur? Et verò ea eft prior, cuius decretum prius eft. nam ex decreto ftatim ipfo iure valet, vel fi diuerfis teftamentis deferantur quo quifque heres ex teftamento prior adierit, ex eo & tutela prior erit, vel fi fuerint condicionales, ea cuius condicio prior extiterit. nam tutela teftamentaria ex aditione hereditatis, vel condicionis euentu ftatim ipfo iure valet.
- D** Apertarum tabularum vel teftamenti tempus non fpectatur. Sed tractemus tantum de datiuã. Finge, is, qui tres tutelam habet decreto ad quartam vocatur, deinde alio decreto ad quintam. Finitur tertia tutela morte pupilli intra excufationis tempora, quarta erit tertia loco. & ideo ab ea non erit excufatio: quia, fcilicet, nunc eft tertia non quarta. At rurfus finge eundem prius fuiſſe detentum in quinta tutela, propterea quòd ea fe non excufauit intra conftituta tempora. Detineri dicitur is, cuius excufatio non recipitur & qui iubetur adminiftrare. l. pen. §. de tut. & cur. da. l. 15. C. de exc. tut. Finge igitur iuffum eum adminiftrare quintam prius, quàm quartam, vtrum decreti, an detentionis ordo feruabitur? Et placet quartam periculum citius tutorem agnofcere, licet in ea pofterius detentus fit, puta ex die finitæ tertiae tutelam. nam ex eo die quartam decretum tutorẽ ftatim tenuit, nec contra ius eam debuit detrectare. Quinta autem periculum ad eum pertinebit non ex tempore, quo data fuerit, cum eam potuerit detrectare, fed ex eo tempore, quo præfcriptionis ratione iuffus erit adminiftrare. Ergo qui excufationem, & ceffationis caufam habuit, periculo obligatur, ex quo iuffus eft adminiftrare. l. qui iuffus. l. qui negot. §. teftamento. §. de adm. tut. *Qui caufam non habuit, ex quo fcienſ tutor datus adminiftrare debuit*. l. tutor vel curator. l. tutores. §. tutor datus. eo. tit. In quinta prius detentus fuit, vt dixi, quàm in quarta. Citius tamen quartam obligabitur, quia quarta prius delata fuit, cuius iure potuit fe excufare à quinta intra tempora legitima. quòd cum non fecerit, merito & in quinta detentus eft. Ponendum illud tutorem fciffe vtramque ſibi delatam ſuo ordine, & vtriuſque decreta. alioquin prior erit, non cuius decretum prius fuerit, fed cuius decretum prius tutor cognouerit, vt ſi is, qui duas tutelam adminiftrat, duobus pupillis tutor detur diuerſis decretis, & de tertia prius cognouerit, eamq; ſufceperit, excufatur à quarta, ſi de quarta prius, excufatur à tertia. l. 6. in pr. j. hoc tit. & hoc quidẽ ita

siue magistratus, siue imperator quartam, aut tertiam deferat. Sed quid fiet, si ordo datarum tutelarum incertus sit, ut si duæ tutelæ vno die scienti deferantur? eliget prætor quæ volet. d. l. 6. Ex quo notandum est ea, quæ fiunt vno die, temporis inter se discrimen non habere, ut l. si fundus. §. pen. §. de pign. quod tamen aliter obseruatur in specie. l. pen. §. vlt. sup. de donat. inter vir. & vxor. nec enim ius prohibitæ donationis inter coniuges tam amare tractandum est.

Nunc transeamus ad speciem l. 4. Titius duas tutelæ administrat, deferatur tertia. appellat. vulgò existimant à tutelæ delatione non appellari, quod ego non cōcedo. moueor hoc loco. moueor. l. cum in vna. §. tutor. j. de appel. l. pen. sup. de tut. & cur. dat. l. tutor vel curator. §. de adm. tut. quæ ostendit vel tutorem appellare, vel se excusare. Excusat se & excusatione non recepta appellat ex constitutione D. Marci. l. j. §. si quis tutor. j. quan. ap. pel. fit. l. 16. j. hoc tit. Appellat ex iure antiquo à decreto. At hodie ex illa constit. necesse non habet appellare. sic loquitur l. 15. j. hoc tit. l. tutores. C. eod. Nuda enim excusatio sufficit sine appellatione: qua in re distat tutela à ceteris muneribus ciuilibus. verum si appellationis genere malit causam excusationis allegare, non prohibebitur. Sic igitur in specie proposita, qui duas tutelæ habebat, tertium datus tutor appellauit. pendente appellatione, quartum datus est tutor, excusat se à quarta allegatione tertiæ? an audietur? non quidem statim, quia eum tertia nondum tenet, sed suspensâ allegatione tertiæ, eius finis expectabitur. & ita interpretor hæc verba, ἀλλὰ μετὰ τὴν ἐπίσημὴν τὴν τρίτην χειροτονίαν διχομολογίας, τὸ ἐκείνης τέλος περιμένειν, quæ alij excipiunt male. Finem tertiæ vocat sententiam causæ appellationis. Ex eius fine cognoscetur, quarta subeunda sit necne. Si enim iubeatur tertiæ administrare, liberabitur quarta, Si soluatur tertia, incidet in quartam. alioquin si præmaturè eum compellas ad quartam, fortè postea appellatione iniusta pronuntiata, contra iuris auctoritatem quatuor tutelæ grauabitur. Quarta ordine decretorum est quarta, vi ipsa & effectu tertia, sed non antequam de tertia lis secundum tutorem detur. Sequitur in hac l. 4. Tria onera tutelarum in vna domo sufficere: vnam domum dicimus plures personas vnius potestati subiectas, ut l. 3. C. de filiisfam. & quemad. pat. l. 1. C. de hon. & mun. non cont. Theoph. de testa. Itaque si pater habeat tres tutelæ, filiusfam. non vocatur ad quartam. nam & tutela, quam gerit filiusfam. patrem onerat l. si filiusfam. §. de tutel. eadēque ratione si filiusfam. habeat tres tutelæ, pater non vocatur ad quartam. & si duo sint fratres in eiusdem patris potestate, & vnus in tribus tutelæ, alter nō vocatur ad quartam. denique familia vna plus quàm tribus tutelæ non oneratur. Interdum tamen periculum tutelarum quas filij administrant, non refertur ad patrem in solidum, ut ostendit Cod. tit. Quod cum eo, &c. & tunc tutelarum, quas filius gerit, numerus patri non prodest vel contra. His addendum in numerum trium tutelarum cedere tutelam filij emancipati l. 15. §. Vlp. j. qua de re dubitari poterat, propterea quòd tutela filij, onus nō videtur esse, cum pietatis ratione ad eam compellatur pater l. amiciss. in fi. j. & rem suam agere videatur cum agit filij, ut pater quidam apud Antiphanem ait, Ἦν ἀγαπιτῶν πατρῶν πρὸς χεῖρ ἔργον ἑμαυτῶ τὸ τον οἶον μὴ φέρειν. Sciendum etiam est in numerum trium onerum non cedere, si quis sit fideiussor tutoris, vel si tutor sit honorarius, vel si magistratus municipalis tutorem dederit, nominauerit, satisfactionē exegerit, præsidē tutores dante instruxerit. l. si quis tut. §. de ritu nup. l. 15. §. εἰν ὁ τὸ πόλεως. j. hoc tit. At hos omnes respicit periculū tutelæ. Sicut autē tutor qui cessat in administratione tutelæ, eam ratione periculi computat in numerum trium tutelarum l. si is, qui tres. j. hoc tit. & pater tutelā quam gerit filiusfam. eo consentiente. l. 5. hoc tit. cur etiam illi ratione periculi hæc non imputant in numerum tutelarum? quia scilicet tutor, qui cessat, principaliter tenetur & suo nomine perinde ac si gessisset, itemq; pater. Illi directò, & principaliter non tenentur, & non propter suam sed propter alterius personam. Fideiussores sunt accessiones. magistratus municipales, & honorarij tutores sunt subsidiarij, ut constat ex tit. de mag. con. & l. 3. §. 1. §. de adm. tut. At rursus in magistratu municipali hoc frustra tractari videtur an tutelæ à se datæ, vel instructæ periculum imputet in numerum trium tutelarum, cum & si tres F tutelæ nō habeat, iure magistratus se excusare possit l. 6. §. ἀφιετα, hoc tit. Quidam scribunt magistratum municipalem Romæ datum se excusare non posse, in municipio datum se excusare posse. quæ locorum differentia commentitia est. vix etiam fieri posse o-

- A** pinor vt magistratus municipalis Romæ versetur, cùm non possit quandiu est in magistratu municipio excedere, sicut nec præses prouincia l. illud. §. de off. præf. Dio 39. & legati Romam mittantur non ipsi, sed ipsorum decreto alij l. 13. §. idem Labeo. §. de iniur. Adiiciunt Accursianos suam sententiam non improbare. quod apertè falsum est. nam Accursiani differentiam solummodò faciunt inter magistratus ciuitatum, & municipales. his excusationem non dari, illis dari. quæ tamen distinctio falsissima est. nam vtroque loco de eisdem agitur, id est, *περι γρατηγῶν*, & municipia nihil aliud sunt, quàm ciuitates. *Στρατηγῶν* nomine aliàs prætores significantur Dioni, Appiano & aliis & Nou. xxix. aliàs magistri militum, vt No. xxii. xxxviii. & ciii. aliàs & quidem frequentissimè in libris nostris magistratus municipiorum, & Lucæ xxii. rectè vetus interpres
- B** *γρατηγῶν* magistratus interpretatur, quos idem diuinus scriptor *ἀρχοντες* cap. xxiii. Mea autem sententia de magistratum excusatione hæc est. Magistratus municipalis dari quidem tutor potest decreto decurionum l. penult. §. qui per. tut. vel à collega l. 19. in fi. §. de tut. & curat. dat. sed immunitate vti potest d. §. ἀφίενται. Qui futurus est magistratus se excusare non potest l. propter. §. hoc tit. Qui desiit esse, licet in magistratu se tutelarum periculo obligauerit, se excusare non potest d. §. ἐὰν ὁ τὸ πόλιως.

AD L. VI. §. GRAMMATICI.

- C** **GRAMMATICI**, sophistæ, rhetores medici excusantur à tutelis & ceteris muneribus ciuilibus. Medici, inquit, qui *περιοδωταὶ* vocantur, id est circumforanci, vt interpretantur quidam, rectè, si dixisset *περιαγοράοι*, Circuitoires vetus interpres, quem sequi malo. nam & circumforancorum appellatio vilitatem significat. & ita in constitutione quadam græca Iustiniani de episc. & cle. μήτε ὀπίσκοπον μήτε χορηπίσκοπον μήτε περιοδωτικῶν. Chorepiscopus datur certo vico, vel pago ab episcopo vrbs sub qua vicus est, de quo synodi Antioh. cap. 10. & Neocæs. cap. 14. & Ancyr. cap. 13. Fuère multi eiusmodi nascente ecclesia, postea sublatis, vt epistola quædã Damasi docet. Regionarios vocat Papias. Περιοδωτικῆς autem certo loco deputatus non est, sed hac illac circumit, & vbique implet absentis episcopi vicem, Papias defensorem appellat adiutorem episcopi. Zonaras Laodicensi cap. 57. *περιοδωταὶ λέγονται ἀπὸ τοῦ περιέρχου καὶ καταρτίζειν τῆς πίστεως*. Hac forma medici *περιοδωταὶ* dicuntur, qui circueunt urbem, sanitatis hominibus reddendæ causa, quibus immunitas datur, non etiam eis qui domestico, & vmbra studio dediti sunt, Vt ergo intelligeretur eis tantum immunitatē dari qui medēdi artē exercent, adiecit qui *περιοδωταὶ* vocantur, sed etarij, & in vmbra, vt ita dixerim, studia medicinæ educantes, immunitatem non habent. & ita quoque illis solis extra ordinem ius dicitur l. i. §. i. §. de ext. cog. Datur etiam immunitas liberalium artium professoribus l. i. C. de decr. decur. l. 4. C. de profes. & med. l. 10. §. angariarum §. de vac. mu. Sed non omnibus. Musici eam non habent, licet ars eorum ingenua, & liberalis sit, quam liberum scire adolescentem æquum sit l. 4. C. de excu. mu. Poëtæ non habent l. 3. C. de profes. & med. non quod eam diuini spiritus non mereantur, sed quia lex deficit. Librariis & calculatoribus qui numerandi artem docent non datur l. 4. C. de profes. & med. l. 15. §. hoc tit. ad quam lib. 38. βασιλικῶν addūtur ζυγοστάται id est ponderatores & libripendes. Possunt etiã addi ex l. i. §. ludi. §. de ext. cog. notarij, & tabularij. nam & ij immunitatem non habent, & extra ordinem eis ius non dicitur, licet liberalia tractare videantur, numeros puta & literas vel ea, quæ sunt literarum vice. Notarios dicimus quos græci *παχυγράφους* & *ὀξυγράφους*, Librarios quos *καλλιγράφους*. No. xlii. Hieronymus in Hippolyto. Basilius ad Notarium, *σημείων χειρῶν σινίτα ἱππαμῶν αὐτῶν λάβει τὸ ἄχρὸς ὀξυγράφων*. Galenus de libris propriis *ἀπὸ σημείων εἰς τὰ χεῖρ ἡσκημῶν γράφειν* Tabularios eos, qui rationes publicas priuatasve supputant, vt lib. x. Codicis multis locis ostendi. At grammaticis, rhetoribus, sophistis datur immunitas. Datur & geometris l. 2. C. de exc. art. cum & ex constitutione quadam Theodosij spectabiles sint, non tamen data censetur à tutelis l. geometræ. §. hoc tit. nam generaliter data immunitate, semper tutelæ exceptæ videntur, vt exposui in l. 2. C. de mun. pat. Quid verò rhetores distant à sophistis? Videntur quidam rhetores linguæ latinæ, sophistas dicere linguæ græcæ, quibus non assentior. Rhetores sunt siue dicendi præcepta doceant, siue non. Sophistæ pro doctori-

bus accipiuntur. Galenus *ἐπὶ τῷ περιγνώσει, ῥήτωρ ἔπω σοφιστεύων.* & alio loco, *πὶν ἀς τῶν ῥητορικῶν ἀνδρῶν ὀργάνω παύσργω τῆ σοφιστικῆ καλῶ μὲν ἡ γρηῖοτα θεωρία.* A
 tas tantum datur medicis circuitoribus, ita & rhetoribus sophistis tantum, id est, præceptoribus, & magistris, sicut & grammaticis magistris tantum. itaque in l. vlt. §. vlt. j. de muner. & hon. sic legendum est, *Magistris qui civilium munerum vacationem habent, id est, grammaticis, &c.* Hi, qui primas literas docent, immunitatem non habent. l. 2. §. vlt. j. de vac. mun. l. vt gradatim. §. vlt. j. de muner. & hon. Hi non sunt grammatici sed grammaticæ. Grammatici incipiunt ab Homero, aut Virgilio. Est autem in vnaquaque ciuitate constitutus certus grammaticorum, rhetorum, & medicorum numerus, qui soli immunitate fruuntur ex epistola siue oratione D. Pij. Subiicitur in hac lege, *καὶ ἀπείσεις πνὲς περικείμεναι τῷ νόμῳ.* Vetus interpretes retinuit græcam vocem. Et hereses quædam propositæ lege. Ac B
 cursius interpretatur, Et diuisio quædam ciuitatum lege facta est. rectè si dixisset, *καὶ ἀπείσεις τῶν πόλεων.* At longè aliter longèque alio sensu dixit, *καὶ ἀπείσεις,* &c. Ego malo interpretari, Et condiciones quædam propositæ lege. nam præter numerum lex has condiciones dat, vt professores, & medici probentur decreto ordinis, vt fungantur suo munere sedulo, & vt in sua quisque patria, non in aliena. & sic condiciones propositas dicit. l. pen. j. de condit. & demonst. Porro numerus hic est, vt minores ciuitates habeant v. medicos, rhetores tres, grammaticos totidem. maiores medicos vij. rhetores iij. grammaticos totidem. maximæ medicos x. rhetores v. grammaticos totidem. Maximæ sunt capita, & matres prouinciarum. Maiores quæ habent *ἀρχαῖς δικῶν.* græci legunt, *ἀρχαῖς δίκων.* quod C
 proba. aliæ sunt minores. Vici nullos habent professores, aut medicos immunes. Vrbes, puta Roma & Constantinopolis, alium habent numerum professorum & medicorum ex constitutione Theodosij, nempe rhetores latinos tres, græcos quinque, grammaticos latinos x. græcos totidem, philosophum vnum, legum professores, siue antecessores duos. Numerus medicorum non definitur: quia vniuersi archiatri (medici harum urbium propriè archiatri dicuntur quasi principales medici) honorati comitiua primi, vel secundi ordinis vacant. l. vlt. C. de profes. & med. Constitutione autem D. Pij in aliis ciuitatibus non definitur numerus iuris professorum: quia non habent immunitatem, nisi qui Romæ & Constantinopoli docent: quinimò non licet alibi docere, quàm Romæ, & Constantinopoli & Beryto. Sed quis Beryto fuerit definitus antecessorum numerus nescio. D
 fortè nullus, quia & Beryto docentes immunitatem non habent. Nunc videamus an philosophi vacent? In vrbe Roma vetere aut noua vnus vacat, vt dictum est supra. In prouinciis non est lege definitus certus philosophorum numerus: quia rari sunt philosophi. vix singulæ ætates singulos ferunt. idcòque, non definito numero, generaliter philosophis datur immunitas personalium, scilicet, munerum, & tutelarum, non patrimonialium. l. 6. C. de mun. pat. l. in honoribus. §. pen. j. de vac. mun. sed exigimus, vt sint probati decreto ordinis. l. 8. C. de profes. & med. Hæc enim est vna condicio constitutionis D. Pij vt grammatici, rhetores, philosophi, medici immunes non sint, nisi sint probati decreto ordinis. l. 5. C. de profes. & med. Altera vt bene & sedulo suo munere fungantur, & se adolescentibus vtiles præbeant. alioquin denuo reprobari ab eodem ordine possunt. l. 2. C. eod. l. vt gradatim. §. reprobari. j. de mun. & hon. sed hoc nunquam fit temere. l. pen. j. de decr. ab ord. fac. Tertia hæc est, vt in patria sua doceant, & medeantur, non in aliena. Duplex est patria. Propria, veluti originalis, & communis, veluti Roma. Qui Romæ docent, etiam si Romæ nati non sint, immunitatem habent, siue salarium habeant, siue non. nec enim adiecta est quarta condicio, vt salariarij sint. Roma est communis patria l. eos. j. de vac. mun. l. Roma j. ad municip. l. vlt. j. de int. & releg. l. in orbe. §. de statu ho. No. lxxvij. l. 1. C. de mulier. & in quo lo. &c. At propter excellentiam, præstantiamque doctrinæ, qui in aliena patria docent, quin & ij qui sunt supra numerum, immunitate donari possunt. Non semper itaque numerus lege constitutus, non semper tertia condicio seruatur. prima, & secunda vtique seruatur semper. Sed, vt ad philosophos redeamus, ostenditur in hac lege philosophis, & F
 ceteris professoribus ac medicis iam pridem datas immunitates D. Adrianum statim vt imperium cepit confirmasse. Cur ait, statim vt imperium cepit, nisi quod soletet initio imperij quisque immunitates vel petentibus confirmare, vel vltro etiam non petentibus concedere: quod est ex instituto Tiberij. Suetonius in Tito. Cùm ex instituto Tiberij omnes dehinc Cæsares beneficia à superioribus concessa principibus aliter rata non haberent quàm

- A** quàm si eadem iisdem & ipsi dedissent, primus præterita omnia vno confirmauit edicto, nec à se peti passus est. Extat edictum Neruæ confirmantis beneficia à Domitiano concessa Plini lib. x. Epist. Aurelius Victor in eodem. Cum donata, cōcessisse à prioribus principibus firmare insequentes solerent, simul imperiū cepit talia possidentibus edicto sponte cauit. Et inde etiam nunc in more positum est omnium gentium ferè, vt mortuo principe à successore eius initio principatus immunitates, beneficia, priuilegia, honores superiorum principum confirmentur petentibus cum priuatis, tum ciuitatibus, collegiis, corporibus, societatibus, non petentibus adimantur, nisi benignè princeps præueniat petitionem. Professoribus verò & medicis Vespasianum quoque immunitates confirmasse probat l. vlt. in fi. j. de mun. & hon. Eundem primum è fisco rhetoribus salaria constituisse
- B** Suetonius scribit, Cassiodorus id tamen Domitiano tribuit. Dicitur & Alexander rhetoribus grammatice, medicis, aruspiciis, mathematicis, mechanicis (ij quales sint exposui in l. 2. C. de exc. art.) architectis salaria instituisse, & auditoria decreuisse, auctore Lampridio, & discipulos cum annonis pauperum filios modò ingenuos dari iussisse. Rectè, ingenuos. ideo enim liberales artes dicuntur, quod seruis eas tradere ius non erat. Sed in contrarium postea cecidère, vt Plinius ait, & seruitute sola profici cœptum. Cœpit & postea Iuris prudentia esse libertinorum artificium, vt Mamertinus ait ad Iulianum. Porrò salaria multi etiam alij Imp. constituerunt l. 6. & 9. C. de profes. & med. l. ii. C. Th. eod. Specialiter autem constitutione D. Pij declaratur philosophos, rhetores, grammaticos, medicos vacare primum à gymnasiarchiis. Gymnasiarchæ sunt, qui præfunt exercitio palæstrico cum sumptu aliquo. Hesy chius γυμνασίαρχης ἀρχων τῶ ξυποδ. idem ergo est gymnasiarches, & xystarches. Vlpianus in Orationem cōtra Leptinem. γυμνασίαρχος ἔστιν ὁπαρέχων τοῦ λαοῦ τοῖς γυμναζομένοις, γυμνάσιον γὰρ πλεῖν παλάστραν ἐκαλοῦν. Philo in Flaccū εἰς πλεῖν ἕσαν ἐπαρηραδιῶσαι φάσκων. ἡ ἀρχὴ αὐτῆ γὰρ γυμνασιαρχεῖν. Deinde ab ædilitate, quæ ἀγορανομία, ea est cura annonæ, rerumque promercalium. Hieronymus ad Rusticum monachum de viuendi forma. Ab ædilibus quos ἀγορανόμοις Græci appellant, vendentium coerceretur rabies. Apuleius lib. i. Annonam curamus, & ædilem gerimus. Ἀγνώμοι de quibus l. i. j. de via pub. & si quid in ea fac. curant vt in vrbe munda sint omnia. Vlpian. in Orat. contra Timocratem. ἔτι δ' ἀγορανόμος ὁ ἐπόπτης τῶν ὀνίων τῆς ἀγορᾶς. ἀγνώμος δὲ ὁ ἔπι τῶ εἰναί κερθάρων πλεῖν πόλιν ἀρχολόγος. De ædilitate municipali loquimur, quæ tamen honor videtur esse, sicut & gymnasiarchia, & sacerdotium, sed multo plus oneris, & sumptus habet. Horum honorum excusatio datur, petiturque sæpe l. in honoribus. j. de vac. mun. l. 2. C. quib. mun. ciu. ind. Non loquimur de ædilibus vrbis Romæ, cuius honoris tantum abest, vt de vacatione danda aliquid fanciendum sit, vt potius ambitum eius coerceri oporteat. Tum ostenditur professores, & medicos excusari à sacerdotiis prouinciarum, quæ qui adepti sunt ludis præfunt in honorem Deorum institutis cum sumptu aliquo, cuiusmodi sunt Asiarchia, id est sacerdotium prouinciæ in Asia, ἱεραρχία Asiæ l. in honoribus. § i. j. de vac. mun. Alytarchia l. 2. C. de cupres. l. i. C. de off. com. or. vbi corruptè legitur Lyciarchie pro Alytarchie, Bithyniarchia, Cappadocarchia, §. ἑθνῶς. j. Phœnicarchia, Syriarchia l. i. C. de nat. lib. No. l. x x x i x. in qua secundum d. l. i. φοινικαρχῶν, καὶ συριαρχῶν, καὶ πραθηγῶν, καὶ ἀσισμοσιτάτων, id est, sacerdotium Phœnicæ & Syriæ & Duumvirorum & perfectissimorum, Haloander malè, magistrorum militiæ & maximè insigniū. Vice versâ secundum eam No. in d. l. i. & in No. Martiani de mat. Sen. legendum, *perfectissimos*, vt iamdiu notauit in frag. Vlpiani tit. 13. & Græci confirmant hoc loco. De his sacerdotiis etiam scripsi in l. pe. C. de mun. pat. & l. i. C. de per. suc. par. & Observationum 2. cap. 13. Ea qui obtinent immunes sunt à tutelis & ceteris muneribus d. §. ἑθνῶς. cui adiungi potest aptissimè vetus inscriptio, quam retuli in l. i. C. de per. suc. par. Sequitur in hac lege professores, & medicos excusari à metatis, id est, ab onere recipiendi hospitis. l. 8. C. de metat. l. 6. C. de profes. & med. l. vlt. in fi. j. de mu. & ho. l. 10. §. angariatū. j. de vac. mun. quod munus epistathmiam Modestinus vocat. Hesy chius ἑπισταθμία ὑποδοχὴ ξενῶν. Itè à munere sitoniæ, vel eleoniæ, id est à cura emendi frumētī, vel olei nomine Reipublice, quæ qui gerit æquè immunis est ac sacerdos. Oleo eget Resp. in palestris, vngendorum xysticorum causa. cuius rei curam gymnasiarchus sustinebat. itémque ad lumina balnearū l. i. C. de lus. aur. col. Lampridius in Seuero. Addidit oleū luminibus thermarum. Plinius x. Epist. Pecuniam in oleum erogare soliti parati sunt in opus balnei conferre. Et quibus-

dam locis ad erogationem publicam. Et ad ædem sacram l. Si sponsus. §. Sed & si quid s̄. A
 de don. inter vir. & vxor. Additur in hac lege eisdem excusari à munere iudicandi, quod
 aliàs inuitis iniungi solet. l. vlt. §. iudicandi. j. de mun. & hon. & à legatione & militia. Spe-
 cialiter hæc munera recensentur: quia eorum omnium ferè vacatio non soleat compete-
 re generaliter data immunitate, veluti militiæ, & metati l. sunt. l. pen. §. duo. j. de vac. mün.
 Ad extremum generaliter ait omni eos prouinciali alióve munere vacare. Et ex his colli-
 git Modestinus philosophos vacare à tutelis, cum tamen tutelarum mentio non fiat, &
 cui datur immunitas generaliter, non censeatur data tutelarum. Sed cum philosophi cõ-
 parentur aliis professoribus, & medicis, quos constat à tutelis vacare, verisimile est hoc po-
 stremis verbis generalibus voluisse Imperatorem, vt & tutelis philosophi vacarent, maxi-
 mè cum dicat, omni prouinciali alióve munere. Cui datur immunitas prouincialium vel B
 publicorum, vel ciuilium munerum, non videtur data tutelarum. Cui prouincialium vel
 ciuilium & aliorum munerum, concurrente præsertim illa comparationis ratione, vide-
 tur & data tutelarum. His expositis, ad alios Modestinus transit, qui excusationem tute-
 larum habent, & athletas ait vacare, qui coronati sunt sacris certaminibus, quos vocabat
 στεφανίτας ἀγῶνας, Galenus ad Thrasibulum. καὶ πολλὰς στεφανίτας ἀγῶνας ἀνηρημένων ἀθλητῶν.
 Præter coronas immunitatem habent à tutelis, & muneribus ciuilibus. l. i. C. de athl. Alij
 sunt, qui dicuntur ἀγυεῖται, vt Vlpianus scribit Demosthenis interpres in Leptinem, quos
 qui vicerunt pro coronis consequuntur præmia pecuniaria, de quibus l. commodis. j. de
 re iud. l. spem. C. quæ res pig. obl. Quod sequitur est de sacerdotum immunitate, quod iã C
 exposuimus supra. Sequitur. *Tutela non est Reip. munus*, &c. Munera quædam sunt Reip. ve
 luti sitonia, legatio, defensio ciuitatis, quæ principaliter, & directò ad Reipub. siue ciuita-
 tis vtilitatem spectant. l. i. §. de recep. qui arb. rec. quædam prouincialia, vt Asiarchia, &
 Syriarchia, & hæc prouincialium munerum appellatio duobus locis inuenitur in hac le-
 ge, hoc nempe loco, & illo superius, ὑπηρεσίαν ἐθνικῶν. Prouincias enim optimi auctores
 plerunque vocant ἐθμ. itaque Ant. Augustinum laudo ὑπηρεσίαν ἐθνικῶν, prouinciale mu-
 nus Latinè vertentem. Alia verò quædam sunt munera priuata. Huius generis esse tute-
 lam probat l. non tantum. §. is, qui. j. hoc tit. dum ædilem plebis tutorem dari posse eo cõ-
 probat quòd excusetur à priuatis muneribus. Excusatio enim argumentum est iure tuto-
 ris dati. l. 13. §. penult. j. hoc tit. ratio quoque naturalis id demonstrat satis. est enim tutela D
 de re priuata, & familiari pupillorum, & domo pupillorum concluditur, & quot sunt do-
 mus, tot sunt tutelæ. Non inficior eam esse pro vtilitate publica, quod publicè omnium
 intersit orbos & pupillos tueri, ac defendere l. 2. §. Diuus s̄. qui pet. tut. Sed principaliter
 priuatum munus est, per consequentias publicum siue ciuile, quæ appellatio latior est,
 quàm muneris Reipublicæ. nam munus Reipub. est quod ad Remp. principaliter spectat.
 Munus publicum siue ciuile (nihil enim inter hæc duo quidquam discriminis est) tam
 quod ex consequentia quadam, quàm quod principaliter ad vtilitatem publicam perti-
 net. idem & municipale dicitur. eodémque modo ius publicum dupliciter accipitur. nã
 & id quod in sacris, sacerdotibus, magistratibus non consistit, publicum appellatur. & pri-
 uata arua, publica dicuntur, vt ad Frōtinum Urbicus adnotauit, hac solùm ratione, quod E
 publico tributum inferant. Vtilitatis etiam publicæ respectu tutelam publicum munus
 dici affirmo in §. i. Inst. de exc. tut. l. filiusfam. s̄. de iis, qui sunt sui, vel alieni iur. l. 17. §. eos.
 j. hoc tit. & Ciuile hoc loco & l. vlt. j. de mun. & hon. l. coloni. C. de excu. tut. Prouinciale
 munus non est. Reipub. munus non est l. 2. §. vlt. j. ad municip. nec personale, nec patrimo-
 niale. quia tutela est sine impensã. Item priuatum, aut per consequentiam ciuile munus
 patrimoniale non est, sed personale l. i. j. de mun. & hon. Et hæc est certissima huius que-
 stionis definitio. Suspectus mihi fuit olim hic. §. quod suo more Modestinus non præpo-
 suerit nomen auctoris Latini. Sed eadem est condicio. §. sed & reprobari s̄. vtrunque vide-
 tur Tribonianus inseruisse ex aliis Modestini libris. Item quod nec sequentibus, nec ante
 cedentibus cohæreat. Sed hæc Σπασασμάτια. Digestorum etiam ad hanc rationem nimis F
 exigenda non sunt. Forsitan varia cum fuissent superius proposita munerum genera, quo-
 rum alia sunt Reip. alia ciuilia, alia prouincialia, quorum exemplo & tutelæ immunitas
 datur, visum est faciendum, vt muneris tutelæ qualitas cognosceretur. Quod sequitur de
 magistratibus ciuitatum iam exposui supra in tractatu de tribus tutelis. Docet autem po-
 stea excusationem dare inimicitias capitales, quæ inter tutorem testamento datum, &
 testato-

- A** testatorem postea interuenerunt, quibus causam dedit tutor. Dixi, *quæ postea*. nam si antea interuenerint, hoc ipso videtur facta gratiæ reconciliatio, quod is tutor datus sit, si modò datus sit bona mente, non ut negotiis implicaretur, non si, tutela delata, ei subdolè blandiatur l. i. C. si propter inim. §. item si propter. §. inimicitia. Instit. eo. Dixi, *Capitales*. Non capitales excusationem non præstant. Placet mihi valde definitio Ant. Augustini, Capitales inimicitias esse ob capitalem accusationem ortas, quam comprobatur No. de testibus, & in hoc §. hæc verba, *κεφαλικὸς ἀγὼν*, id est, lis capitalis: quas scilicet, sola mors dirèptura videatur. Horat. Ita fuit capitalis, ut vltima diuideret mors. Dixi, *quibus causam dedit tutor*. itaque de inimicitias loquitur Modestinus, quas ipse tutor concitauit, ut hæc verba demonstrant, *ἔχθρα τῷ χειροτονηθέντι γινώσκῃ πρὸς τὸ πατέρα*, ut si patrem accusauit
- B** capitis. hoc si fecit antequàm tutor daretur, tutori dato pater videtur iniuriam remisisse. si postea, tutelam videtur ademisse, & nisi excuset se, remouetur l. 3. §. si tutor. §. de susp. tut. Contra quocunq; tempore pater capitis accusauerit tutorem indistinctè dicimus eum excusari, sicut & si status controuersiam à patre pupilli passus sit, id est, si cum pater in seruitutem petierit d. §. inimicitia. plerunq; hæc sunt paria, capitis accusare, & in seruitutem petere. vtraque ex causa amittitur ius patronatus l. qui cum natu. §. de bono. lib. vtraque ex causa excusatio tutelarum vel curationum datur. est tamen differentia in specie l. 9. §. de iis quæ ut indig. nam ob capitalem accusationem legatario ademptum censetur legatum, & apud heredem remanet, ob controuersiam status, æquè ademptum censetur, sed ad fiscum non ad heredem venit, quia hoc genere controuersia etiam testamentum
- C** impugnari videtur. l. 16. eo. titu. Is etiam excusatur à tutela qui serid & bona fide pupillo mouet controuersiam status, non dedit opera, ne subeat tutelam, & calumniæ causa. quod hoc loco proponitur ex rescripto Marci & Veri. Hi sunt qui Diui fratres appellantur, & interdum Fratres Imperatores, ut l. fratres. §. de pæn. l. si adulterium. §. fratres. §. de adul. de quibus videnda sunt quæ Gal. scribit lib. *περὶ ἰδίων βιβλίων* & li. *περὶ τῶ ἀεθγνώσκων* Ant. Augustinus multa eruditè hoc loco scripsit, & obseruauit semper prælato nomine Antonini in libris nostris sequi Verum hoc modo, *Antoninus & Verus*, & significari fratres. Cum verò sequitur Antonini nomen præcedere Seueri hoc modo, *Seuerus & Antoninus*, & significari patrem, ac filium. Sed vnum est quod improbo, Haloandri reprehensionem coniungentis semper Antoninum cum Seuero, cum Seuerus solus citetur sæpe.
- D** Nouum videlicet non est supprimitur Antonini nomen, quasi sufficiat laudari patrem, nec ideo existimandum est eos pariter statim ab initio Remp. non administrasse. Exempla sunt in l. i. huius tit. coniuncta l. 3. C. eod. & in l. *οἱ ἑπιτροπι*. §. loca. coniuncta l. i. §. ex illa. §. ad leg. Cor. de fal. & in l. i. §. de offic. præf. vrb. coniuncta. l. i. §. de leg. 3. l. aut damnum. §. de pæn. l. vlt. §. de off. præf. vig. & in l. eorum. §. ad leg. Iul. maieft. coniuncta l. 4. §. de iu. pat. & in l. si vxor. §. si minor. cõiuncto §. Diuus. §. ad leg. Iul. de adul. & l. Si Titio §. vlt. De leg. 2. cõiuncta l. licet. De leg. i. eodèmq; modo supprimitur Veri, & Commodi nomen sæpe. At quod dicitur hoc loco ex rescripto fratrum tutorem excusari, non obtinet in alia lite l. propter. §. hoc tit. nisi ex No. lxxij. qua tutor qui litem habet cum pupillo excusatur aut remouetur, nisi sit mater aut auia. No. xciiij. Dico, excusatur, aut remouetur, argu. l. si pupillum. §. hoc tit. & l. 3. §. si tutor. §. tit. prox. Sequitur ex Paulo mediocritatem, & rusticitatem interdum à tutela excusare, si oneri & operi par non sit, ut idem Paulus ait in l. 40. §. hoc tit. Operi, id est administrationi. ut Græce *μετριότης* ita Latinè mediocritas pauper tatem significat. & hoc sensu mediocrem hominem dicimus & mediocre patrimonium. Illiterati etiam excusantur negotiorum expertes. Negotiorum periti non excusantur. quod tamen D. Pius mutasse videtur. §. similiter. Inst. de excuf. quod sit necessaria literarum scientia ad rationes conficiendas. Vtemur itaque distinctione in paupere, & rustico, non in illiterato.

Hæc lex est de veteranis. Veterani sunt qui militia honestè dimissi, & sacramento soluti sunt. Hi vacat à tutelis paganorum & à tutelis nepotum conueterani perpetuò. Ab vna tutela filiorum conueterani non vacant post annum missionis, intra annum vacant. A pluribus eodem tempore vacant etiam post annum l. 2. C. de exc. vet. & j. §. ἐξ ἡτῆς. Vna ergo tutela eos excusat, cum in paganis tres exigantur. Sed sicut in paganis præterita aut fini proximæ non excusant, ita veterano iam finita tutela finitæ proxima nihil prodest ad secundæ excusationem. eodem exemplo non excusatur à secunda, quæ diu duratura non est. Conueterani verbo non tantum commilito continetur, qui in eadem legione militauit, sed & veteranus quilibet, vt qui militauit inter legionarios non excusatur à tutela vel cura filiorum eius, qui militauit inter vigiles. Itaque conueterani, & commilitones sunt, etiam si in diuersis numeris militarint. vna enim eademque est Resp. pro qua militant. Commilitonem dicit in §. pe. qui scilicet fuit commilito eundem quem conueteranum vocat in §. Synueteranus. Ait autem §. pen. nihil referre quomodo filius conueterani sui iuris effectus sit, emancipatione an morte patris. Tutor vel curator ætatis ratione non datur, nisi ei qui sui iuris est. Sui iuris fit emancipatione, aut morte patris. Sed quare motus est vt hoc adnotaret? quia tentare quis posset non cogi veteranum suscipere tutelam conueterani filiorum, nisi orbi sint patre. Sed placet etiam incolumi patre cum cogi. In §. Synueteranus (quæ vox est hybrida, & quasi cinnus cum potuisset dicere *συναπο- C* *πρατευθείς*) ostendit conueteranum dici etiam eum, qui in aliis numeris militauit. & secundum hanc sententiam initio legis dixit veteranos post annum missionis non habere vacationem à tutelis filij eius, qui in eadem legione militauit & cuiuscunque veterani. Sed adiiicitur etiam in l. 2. C. de exc. tut. veteranos post annum non vacare à cura militum, vt si qui milites sint minores xxv. annis. & eò pertinet quod sequitur in §. Synueteranus, militi minori xxv. annis veteranum curatorem dari tam incolumi, quam mortuo patre. De cura militum loquitur, non de tutela. constat enim impuberes milites esse non posse, cum tamen tribuni esse potuerint. l. vlt. C. de testa. milit. hoc enim datur plerunque splendori natalium, vt tribuni sint, sicut hodie fit, quia per alios tribunatum gerunt, militiam non D exercemus per alium. Et hæc quidem de veteranis. Cum ignominia, & dedecore dimissi, pro veteranis non habentur, & ideo immunitatem non habent. l. nec infames. C. de decur. l. 7. §. vlt. j. de int. & rel. l. 1. C. de iis, qui non imp. stip. Ergo & si filiis eorum veteranus tutor detur, consequens est, vt se excusare possit. quod à Modestino græcè scriptum, cum Bulgarus vertisset hoc modo rectè, sicut veteres libri testantur, *neque horum filius, qui olim,* &c. posteriores librarij corruperunt. Missionis ignominiosæ formula extat apud Hirtium de bello Africo. C. ANIENE, QVOD IN ITALIA MILITES POPVLI ROM. CONTRA REMP. INSTIGASTI, RAPINASQVE PER MVNICIPIA FECISTI, QVODQVE MIHI, REIQVE PVB. INVTILIS FVISTI, ET PROMILITIBVS TVAM FAMILIAM, IVMENTAQVE IN NAVES IMPOSVISTI; TVA QVE OPERA, MILITIBVSQVE TEMPORE NECESSARIO RESP. CARET, OB EAS RES IGNOMINIÆ CAUSA AB EXERCITV MEO TE REMOVEO, HODIEQVE EX AFRICA ABESSE ET QVANTVM POSTEST PROFICISCI IVBEO. *Quantum potest* legitur in vet. libris, non, *potes vel potestis*: vt apud Terentium, *Quantum potest* aliquid abiicienda est. Maceriam iube dirui quantum potest. Comprehendi iube quantum potest. & in l. 5. j. decur. fur. Missi igitur ignominiosa missione non sunt veterani, & non excusantur à tutelis ceterisve muneribus. Excipiuntur in §. sed ignominia. tutelæ vrbicæ, necessariò, propterea quòd in vrbe versari nò possunt. l. milites. §. missionu. j. de re mil. l. 3. C. cod. Missi honesta missione, veterani sunt. Honestæ missio propriè est quæ emeritis stipendiis, vel antè ab Imperatore indulgetur. l. F 2. §. ignominia. §. de his, qui not. infam. Emeriti sunt, qui ætatem militarem impleuerunt, quæ definitur ab anno xvij. in xlvi. ex instituto Ser. Tullij, & lege Gracchana. Ante emerita stipendia dimittuntur qui xx. annos in militia fecerunt l. vlt. C. de his, qui non imp. stip. Dio. 57. Tacitus 1. Et hi verò & emeriti veterani sunt. At dimissi intra xx. annos indulgentia principis, honestè quidem missi sunt, veteranorum tamen iura non habent.

- A** Veterani perpetuò vacant à tutelis paganorum. Dimissi intra quinquennium, id est, quinquennio nondum peractò in militia, nullo tempore vacant. Dimissi post quinquennium, intra octennium, anno tantum vacant, post octennium intra annos xij. biennio, post xij. intra xvj. triennio, post xvj. intra xx. quadriennio, post xx. perpetuò, quæ definitio annorù est ex constitutionibus. Sed quod diximus dimissos intra quinquennium nullo tempore vacare, in id ita argumentantur. Milites absunt Reip. causa, & ita edicto, Ex quibus causis maiores & edicto de bonis possidendis, & vendendis, & lege Iulia de adulteriis, & legibus Iulia & Papia, qua parte agitur de absentibus Reip. causa, milites continentur. Absentibus autem Reip. causa postquam reuersi sunt, datur annus vacationis l. 10. in princ. j. hoc tit. l. 2. C. si tut. vel cur. Reip. cau. ab. Ergo & dimissis militibus intra quinquennium. Videamus num dici possit ex alia causa absentibus annum dari expleto munere, vel, ut ait. l. 10. *πανσαμάρτοις τὸ δημοσίας χρείας*, id est, perfunctis publico negotio. Hos non explese militiam sed ex indulgentia principis reddi penatibus suis. & quidem nimis citò. Alii qui non tam citò dimittuntur, licet militiam, iustumve militiæ tempus non expleuerint, annum dari aut biennium aut triennium aut quadriennium. Causarij etiam honestè dimittuntur. §. *ὁ δὲ ἐν τοῖς νυκτιφύλαξι*. l. 1. causaria. C. de re milit. Causarij, id est, propter valetudinem aut senectam dimissi, qui nomen trahunt à causa, id est, vitio. Ut enim græcis *αἴτια* sic latinis causa vitium est. Seneca. Causariæ partes animi, id est, vitiosæ. Veteranorum autem iura causarij habent si dimissi sint post annos xx. l. vlt. C. de iis, qui non imp. stip. non si intra annos xx. Nec enim perpetuam vacationem à tutelis paganorum habent, nisi dimissi sint ob senilem ætatem. l. 2. C. cod. Non habent etiam priuilegia veteranorum in pœnis, aut testamentis, & quod dicitur in l. testamenta. j. de mil. test. & l. milites. §. illud. j. de re mil. de causariis qui vicennio militarunt accipiendum est. d. l. vlt. l. 1. C. de exc. vet. Et hæc quidem de legionariis. Vigiles etiam milites sunt. l. 1. j. de bon. poss. ex test. mil. l. 15. §. legis. j. ad leg. Iul. de adult. Vlp. in frag. tit. 3. Et honestè, vel causariè dimissi, annum tantum vacationis habent, quia & ij videntur abesse Reip. causa, præterquam in eo capite legis Iuliæ, de quo in d. §. legis. Ignominia dimissi nullo tempore vacant. Ab vrbicis tamen vacât, ut dictum est suprâ de legionariis. quod non honori eorum datur, sed quia id ita constitui necesse est, cum in urbem ingredi non possint. idemque de conductoribus vectigalium dicitur in l. pen. §. conductores. j. de iu. imm. & de liberto in l. pen. §. vlt. j. hoc tit. Excusatio igitur aliàs libenter datur honoris, & præmij causa, aliàs non tam libenter quàm necessariò. Præter vigiles, & legionarios erant in vrbe prætoriani, siue cohortes prætorias, & vrbani, qui & vrbanciani in l. qui mittuntur. §. ex quib. cau. ma. & in Spartiani Caracalla, & Geta, siue cohortes vrbane. Suetonius scribit Augustum legata reliquisse prætorianis militibus, cohortibus vrbanis & legionariis. quod & Dio scribit. 56. Sed pro legionariis habet, *τῶ πάλι πικῶ πλῆθι*. legionem enim Dio solet appellare *πολιτικὰ στρατόπεδα* ut lib. 38. 55. 58. Sunt & alij innumeri auctorum loci, quibus differentiam esse inter vrbanas & prætorias cohortes, *τὸ δδρυφορικὸν & τὸ ἀσικὸν* cõstat, sicut & alius est præf. prætorio, alius præf. vrbis. Itaque quas Vlpianus vocat vrbanas cohortes in §. sed ignominia, profectò illæ non sunt quas prætorias in l. 9. Vtræque tamen vrbanas excubias agunt. nam & cohortes prætorias Tacitus lib. 1. excubias vrbanas vocat. Vigiles incendiiorum causa potissimum cõstituti sunt ab Augusto, ut Dio multis locis scribit. Sed vrbanarum & prætoriarum cohortium militia præstantior est. Vrbanis custodia vrbs potissimum committitur, Prætorii custodia Imperatoris. Herodianus lib. v. *οἱ σωματοφύλακες, καὶ δδρυφόροι ἔς δὴ παραπρωιανὸς χαλῆσιν*. Et defuncto Imperatore alium plerunque prætoriani creant, Iuliano imperium vendiderunt quasi sub hasta, & maiora stipendia habent, & soluti sacramento ampliora commoda missionum emeritæque, & etiam si non xx. annis militarint, perpetuò à tutelis vacant. §. sed ignominia. j. Nam & citiùs dimittuntur quàm ceteri. dimissi primum sunt anno xij. deinde xvj. alij primum xvj. deinde xx. ut Dio scribit 54. & 55. & Tacitus. 1. Dispersas per urbem cohortes primus in vna castra conduxit Tiberius, auctoribus Dione, Tacito, Suetonio. & hæc sunt quæ dicuntur castra prætoria. Alia sunt vrbana. d. §. legis. Maiora sunt priuilegia eorum qui præfuere militibus, quàm eorum qui militarunt. Primpilaris excusatur ab omnibus tutelis præterquam vna filiorum primipilaris post annum l. 10. §. qui primipilo. j. hoc tit. & hoc siue primipilo functus sit in caligatis militiis siue in aliis.

Caligatae sunt gregariorum, & manipularium militum & tyronum. Caliga militare teg-^A
 men pedum. Aliae sunt clariores militiae, vel etiam palatinae. nam & in palatina militia, &
 in officio magistratuum primipilares fuisse constat. Primipilaris dicitur in hoc proposito
 is qui fuit primipili centurio, primus centurio, primus centurionum, primi ordinis centu-
 rio. eodem nomine dicitur & is, qui nondum deposuit primipilum, cuius praecipuum mu-
 nus nouissimè constitit in exhibenda annona militari, ut docui in l. 3. C. de cohort. quas
γραπτοπλάτης ζελας vocat in d. §. qui primipilo, id est *γραπτοπλάτης διατροφάς*. Tribunus autè
 cohortium praetoriarum etiam à collegarum filij tutela vacat. l. 9. §. Post hæc omnia de
 militibus. In l. 10. Modestinus docet omnibus absentibus Reipub. causa expleto munere
 annum vacationis dari, licet festinātius praescripto reuersi sint. & adiicit nominatim, Ro-^B
 manorum. quod summè notandum censeo. Edictum ex quibus cau. ma. porrigitur etiam
 ad eos, qui municipiorum causa absunt. Absentibus municipij causa annum vacationis
 dari non puto. Annus hic continuus est non utilis, & computatur ex quo rediit vel redire
 debuit recta via sine mora aut circuitione l. 4. §. de vac. mun. qua in re xx. milia definita
 sunt in dies singulos ad redeūdum lege Iulia & Papia. l. si cui. §. i. §. ex quib. cau. ma. quod
 seruatur & in cautione iudicio fisti & in excusationum temporibus & in cautionibus &
 temporibus appellationum & in vicesima hereditatum. Et hic annus datur reuersis si ad
 nouas tutelas vocentur, non si ad veteres, quas susceperant priusquam Reip. causa abiret
 reuocentur. has enim recipiunt statim nullo spatio intermissio. l. pen. §. hoc tit. §. item qui
 Reip. Inst. de exc. tut. Varia sunt excusationum genera. aliae excusant ab omnibus munci-^C
 bus, ut liberorum numerus, aliae à tutelis tantum, ut tria onera tutelarum, aliae ab aliis mu-
 neribus, non à tutelis, ut quæ geometris datur. Absentia Reip. causa excusat ab omnibus.
 Rursus alij ne incipiant tutelam excusantur, non etiam à cœpta tutela, ut septuagenarij,
 vel patres plurium liberorum. superueniens enim ætas superuenientisve liberi à cœpta
 tutela non excusant. l. pen. §. hoc circa. §. de iu. im. Alij etiam à cœpta tutela excusantur,
 ut qui ad primipili functionem vel consilium principum vocantur, vel abfuturi Reip. cau-
 sa, vel aduersa corporis aut mentis valetudine tam suis quàm alienis rebus gerendis inuti-
 les, & cæci, muti, surdi, & qui in Senatum leguntur, & qui domicilium mutant. Sed hoc
 posteriore casu necesse est, ut rescripto principis, & migratio fiat & tutela deponatur. l. 12.
 §. hoc ti. quo de genere migrationis scripsim⁹ in l. 4. C. de iu. fis. At denuo alij in perpetuū^D
 excusantur, ut qui tēpore dationis alibi domiciliū habent, vel qui postea auctoritate prin-
 cipis domicilium alibi habere cœperunt, & qui senatoriam dignitatem adepti sunt. l. 15. §.
 & alij complures, etiam deficiente postea excusationis causa, ut si numero liberorum ex-
 cusatus postea liberos amiserit. alij excusantur ad tempus, ut minores xxv. annis tutores
 legitimi: nam testamentarij non egent excusatione, cum non ante sint tutores, quàm ad
 legitimam ætatem peruenerint, ut exposui in tit. de fiduc. tut. lib. 1. Inst. quod & ex cōstit.
 Iustiniani locum habet in legitimis, & datiuis. Ante Iustinianum minor ætas legitima tu-
 tela non excludebat, qua de causa in l. 73. §. de reg. iur. sexus muliebris excipitur, nō minor
 ætas. Furiosi quoque excusantur ad tempus l. 12. §. Furiosi, inquam, legitimi, vel datiuī: nā
 testamētarij tutores non sunt antè, quàm sanitate receperint. l. 10. §. si furiosus. §. de test. E
 tut. §. furiosus. Inst. qui test. tut. dari poss. quæ distinctio etiam tolli debuit in furioso, aut
 non tolli in minore. Perpetuo furiosi excusantur in perpetuum, sicut cæci, muti, surdi, va-
 letudinarij. l. 40. infr. Valetudinarij id est qui perpetua, & pertinaci valetudine adfcitur. l.
 1. C. qui mor. se exc. & generaliter prout est furor, aut valetudo vel ad tempus, vel in per-
 petuum excusatio datur. Idem de relegatis statuendum est. nam pro modo exilij, vel ad
 tempus, vel in perpetuum excusantur. l. 28. §. vlt. & l. 29. §. hoc tit. Absentes Reip. causa, &
 cōmites eorum à cœpta tutela excusantur ad tempus l. 15. §. de tut. & cur. da. §. item qui
 Reip. Inst. de exc. tut. l. 10. §. *ὁμοίως* hoc tit. Absentibus autem iam profecturisve delata tu-
 tela omnimodo excusantur. l. 41. §. 1. §. qua in re maximè distant à minoribus & furiosis, &
 ægrotis, quia & ne incipiant ij omnimodo non excusantur. Absentibus similes sunt rele-^F
 gati. Multum autem interest, utrum quis ad tempus an in perpetuum excusetur. nam ad
 tempus excusati à nondum cœpta tutela, eam suscipiunt post tempus, Omnimodo excu-
 sati, finita causa excusationis, eam non recipiunt, vacante tamè adhuc ea, denuo dari suo
 loco possunt. l. 44. §. hoc tit. Item in locum eorum qui ad tempus excusantur, interim a-
 ctor vel curator datur non tutor. quia non desinūt esse tutores. nec enim planè in totum
 excusan-

- A** excusantur. vt ecce in locum minoris ad tempus excusati, interim curator datur. Modestinus in l. 10. §. εὐαν ἀπελεύθερος non dicit curator, quo tamen verbo supra, infraque vti maluit, sed κηδεμόνων, quod est ambiguum. Significatur namque eo tam tutor quam curator. l. 2. §. qui pet. tut. itaque in eius paragraphi parte prima, quæ est de tutore testamentario, vel eo maximè quod dicat ἕτερος κηδεμόνων, secundum principia iuris antiqui, tutorem significari reor. in secunda autem, quæ est de tutore legitimo, cum non adiciatur ἕτερος, curatorem videtur in eo mutasse aliquid Tribonianus propter constitutionem Iustiniani. Plane in locum furiosi ad tempus excusati curator interim datur. l. 12. §. & in locum relegati ad tempus l. 28. §. vlt. §. hoc tit. l. sine. §. vlt. §. de adm. tut. & in locum absentis Reip. causa post susceptam tutelam. l. 15. & 16. §. de tut. & cur. dat. vel comitum eius d. §. ὁμοίως. In locum autem eorum, qui omnimodo siue in perpetuum excusantur, alius tutor datur, vt in locum perpetuò furiosi, cæci, muti, furdi, valetudinarij. l. pen. §. de tutel. cōtra regulam iuris, quæ tutorem habenti vetat tutorem dari. nam qui excusantur, ipso iure tutores sunt. propius tamen est, vt desinant esse per excusationem perpetuam. §. vlt. Inst. quib. mod. tut. fin. & hoc colore ex S. C. in eorum locum tutor datur. d. l. pen. l. 11. §. de test. tut. quod non ita dici de eis potest, qui ad tempus solummodo excusantur. quia tutores esse non desinunt ac propriè non excusantur. Igitur & in locum relegati in perpetuum tutor dari potest. Imò curator l. quod si fortè. §. de solut. videlicet si non excusauerit se intra præstitutum diem. arg. l. testamento. C. de exc. tut. Tutor si excusauerit se. nam & hic propriè excusatur. l. 29. §. secundum quod acciperem l. pen. C. in quib. cau. tut. hab. quæ dicit in locum relegati tutoris alium tutorem dari, nisi iam supra eadē lex dixisset generaliter in locum excusati tutoris alium tutorem dari. est enim relegatio excusationis species. Itaque cum sumpta videatur esse ea Imperatorum constitutio ex l. 11. §. de test. tut. quæ non de relegato loquitur, sed de eo, qui in ciuitate desit esse, puta deportato, videntur obiter relegatum dixisse pro deportato, aut librarij vitium hoc est, aut potius ex l. 3. C. qui pet. tut. adiecere Imperatores in d. l. pen. *Vel relegati.* superfluò, si de relegato in perpetuum accipiatur, qui excusauit se. nam nostros auctores proprietatis verborum religiosissimos obseruatores abuti relegati & deportati appellationibus, sine stomacho agnoscere non possum. aliis auctoribus licet quod non licet nostris. nam in iure si quid vel tantillum mutes, deterius facias. Tacitus lib. v. i. in insulam Gyarum relegandum dixit pro deportandum. & Plinius I I I I. Epist. relegatum ob incestum pro deportatum. Non sic auctores nostri. & decipitur Alciatus 1. παρέρων corrupta scriptura. l. amissione. §. de cap. min. in qua legendum est, *lege lata*, non *relegati*, vt in P. Flor. & in Basilicis, νόμος πειθίντος παρ' αὐτῶν. Sic alij auctores tutorem pro curatore, tutelam pro curatione accipiunt. Plin. in Lucullo. Cum alienata mente desipere cœpit, tutela eius M. Lucullo fratri permissa est. Horat.

Interdicto huic omne adimat ius.

Prætor & ad sanos abeat tutela propinquos.

- E** Dio 57. βαλευτῆ πνί ἀσελγῶς ζῶντι ἐπίτροποι ὡσπερ πνι ὀρφανῶ προσέταξε. Non sic auctores nostri. In l. ne lucrum. C. de cur. fur. tutela videtur accipi pro curatione. sed integra Anastasij constitutio fuit de utroque munere, vt in Institutionibus docui, quæ abrumptur eo loco, vt pars ea tantum, quæ titulo congruit referatur. In l. 3. C. arb. tut. curator tutelæ teneri dicitur, qui nec protutelæ tenetur. l. 1. §. si curator. §. de eo qui pro tut. Id etiam Thalelæus notat, & fortasse imperfecti rescripti vitium est. Eadem abusio videtur esse in l. quæsitum. §. de tut. l. 3. §. si quis abfuturus. §. de susp. tut. l. 9. §. de tut. & rat. dist. quæ adumbrari potest variè. Sed forsitan verius est interdum absentes Reip. causa à cœpta tutela omnimodo excusari, & ideo tutorem dari eorum loco, vt si trans mare absint l. verum. §. ex facto. §. de min. Comparantur enim trans mare absentibus ob publicam causam, illo loco, Iurisconsulti qui in consilium principum adsumuntur, quos constat in perpetuum excusari. l. iurisperitos. §. Idem ergo censendum de iis qui tam longè absunt: qui & in ceteris causis separari ab aliis solent. Tutor absens rectè petitur, sed non absens trans mare. l. absentem. §. de ver. sign. Argumentum huius sententiæ præbet quod ait. §. ex facto, trans mare absentes Reipublicæ causa susceptam tutelam deponere. nec enim susceptam tutelam deponit is, qui non omnino excusatur & cuius loco curator datur, vt in l. 41. §. 1. §. hoc tit. de comitibus absentium Reipublicæ causa à Græcis excipitur rectè

ne pugnet cum l. 10. §. ὁμοίως. Is igitur deponit tutelam qui omnimodo excusatur & cuius loco tutor datur l. 40. §. hoc tit. Denique secundum eum §. ex facto, plures quidem alij sunt, qui cceptam tutelam deponūt, sed ex his quibus munus publicum mandatur, duo tantum sunt eiusmodi, absentes trans mare Reip. causa & principum consiliarij siue quæstores. Qui ad primipili functionem vocantur, propriè non deponūt tutelam, sed per tempus primipili curator in locum eorū datur. idē statuo de eo, qui est in magistratu, potestate, sacerdotio, curatione, vel quo alio ministerio publico. Colligi verò etiā alia excusationum diuisio potest ex l. 10. excusari alios in omnem tutelam alios in partem, veluti ab administratione rerum quæ in alia prouincia sunt l. illud. §. hoc tit. l. 2. C. eod. l. etiam. §. de leg. 1. & ita partem accipere oportet in l. 13. §. ἀφουλάξουσιν §. Vt verò in eorum locū qui in totum excusantur, ita & in locum eorum qui pro parte excusantur, constat alium tutorem dari l. propter. in fi. §. quia quarum rerum alius tutor datur, earum non videtur pupillus tutorem habere. atque ita salua est regula, Tutorem habenti tutorem non dari. cuius hæc ratio, quia actus legitimi non iterantur. Dari tamen simul plures tutores possunt l. simul. §. de tut. & cur. dat. sicut & plures manumitti l. etiam. §. plures. §. de man. vin.

AD L. XIII.

Hæc lex est de temporibus excusationum. Tutor à nominatione appellare potest, vt ostendi §. ad l. 4. Sed constitutione D. Marci remittitur appellandi necessitas, & nuda excusationis cōtestatio sufficit intra dies L. continuos, quā disceptari & finiri oportet intra mēses quatuor cōtinuos l. 38. §. & tum à sentētia, quæ excusationem excludit, appellari necesse est. Loquitur constitutio de datiuis, & testamentariis tutoribus. nam legitimis appellare nunquam licuit, eadem ratione qua etiam dicitur à pœna appellare non licere. Sed neque excusare vel abdicare, vt notauī iam pridem in fragmentis Vlpiani, & ideo rectè in §. qui autem. Instit. de exc. tut. his verbis, Cuiuscumque generis sint, ne legitimi contineri viderētur, quo in errore Theophilus est, additur hæc interpretatio, id est, qualitercumque dati fuerint. Testamentarij & datiuī dantur. Legitimi nō dantur l. 5. §. de leg. tut. Possunt tamen se excusare ad tempus l. 10. §. εἰν ἀπελεύθερος §. Sed hæc excusatio propriè excusatio non est. quia tutelam non soluit. Rursus de tutoribus constitutio loquitur: sed porrigitur etiam ad curatores datiuos. An & ad testamētarios? Hi multum distant à tutoribus. nam tutores testamentarij confirmatione non egent. Curatores testamentarij egent cōfirmatione. quod exposui vii. Obs. Et post confirmationem placet ad eos quoque constitutionem pertinere l. 16. §. Quinquaginta autem dies & quatuor menses tutoribus & curatoribus cedunt ex quo cognouerint se esse tutores vel curatores d. §. qui autem l. 6. C. eod. l. 1. §. de adm. tut. id est publicato testamento aut denuntiatione facta tutori dato vel ad domum eius, vt in hac lege Modestinus ait, quæ quidem fieri debet intra dies xxx. l. vlt. §. de tut. & cur. da. & de hoc genere nuntiationis ad domum scripsi Obs. vii. At venia datur ei, qui quominus litem perageret, aduersarij mora impeditus est l. 39. §. quæ exceptio est veluti quædam l. 38. Vt verò in l. adulter. §. vlt. §. ad leg. Iul. de adult. l. non dubium. §. de cust. reo. & aliis quibusdam locis, Constituire est consistere siue constare, ita in d. l. 39. instituire accipio pro insistere, vel instare, & est similis exceptio in l. vlt. C. de iur. fisc. Est & generalis, si qua alia iusta causa inuitus tutor venire prohibeatur, valetudine puta aut tēpestare, aut vi fluminis, aut incursione latronum, aut quo alio casu fortuito §. ἀπό χει §. quæ & si naturalem rationem habeat, tamen & constitutione Scueri & Antonini comprehensa est, vt Modestinus ait eodem modo quo & in alia specie Papinianus l. 5. §. de ser. exp. At non solum venire tutor & adire iudicem intra dies L. debet, sed & cōtestari speciem excusationis, quam etsi fortè mox non persequatur, nihilomagus obstabit præscriptio L. dierum, cum ad negotium peragendum supersint ei Lxx. dies, nisi dicis causa iudicem adierit, vt desisteret statim atque ita traheret aduersarium. hic enim quia non videtur adiisse, præscriptione L. annorum excluditur, sicut & is, qui adiit serio, nec speciem excusationis cōtestatus est. Dicis causa est defunctoriè, Modestinus dicit hoc loco, ἀφωσιώσεως χάριν & l. 2. §. qui pct. tut. ὁσίας χάριν, quod non malè ita verus interpretes reddiderat, *punitatis gratia*, vt veteres libri testantur. impressi habent corruptè *pietatis* vel *prauitatis*. Harpocratio

- A pocratio τὸ μὴ ἐπιλωθεῖν ποιήσαι, ἀλλ' ὡσπερ ὁσίας ἐνεκεν ἀφοσιώσαι. Διὰ τὴν ἰσοῖαν. Alibi auctores nostri eodē sensu dicunt, perfusoriē: & Suetonius in Domitiano, *Recuperatores*, inquit, *ne se perfusoriis assertionibus accommodarent identitē monuit*. sic in duobus vetustissimis libris legi, non *persuasoriis*. Perfusoriae assertiones dicuntur ter quaterve dicis causa repetitae assertiones in liberalibus causis, de quibus scripsi Sententiarum Pauli lib. v. tit. i. Sed de his haec tenus. Contestari Modestinus ait, debere speciem, speciesve excusationis in iure ad tribunal praetoris, vel praesidis, vel apud acta, vel de plano per libellum. Cui parti nihil obstat l. 25. §. hoc tit. quae tutorem ait se per libellos excusare non posse, rectissime. Disceptatur enim & excutitur, & recipitur excusatio pro tribunali tantum, quia decreto opus est & hoc ex d. l. 25. exemplum vehementer conuenit l. 9. §. 1. §. de off. Proconf.
- B maximē cum ex secundo libro sit vtraque. Sic enim corrigendam esse inscriptionem l. 9. & praecedentium ordo, & d. l. 25. & l. 72. §. de reg. iu. euincunt. Contestatur, etiam per libellum, summouendae tantum praescriptionis causa. Senator ordine non excusatur sine venia. Cor. Tacitus. i. Petentem veniam ordinis, probare causam Senatui iussit. & xi. Monuit peteret ius exuendi ordinis, facilem eius rei veniam. Aequē tutor non excusatur tutela sine venia decreti l. 39. §. Subscriptione ad libellum non excusatur, licet ad tollendam praescriptionem contestatio eius vel per libellum facta sufficiat. Malē autem in hac parte legis de contestanda excusatione videntur quidam χαμόθεν interpretari suppliciter, cum significet, de plano siue, vt est in 38. βασιλικῶν, ἐξ ἑπιπέδου. qua forma & χαμαθδικαστῶν dicuntur pedanei iudices, qui plano pede iudicant, nec tribunal habent, & χαμαθιδιδοσχαλοὶ quasi pedanei magistri, qui primas literas docent de plano, nec cathedram habent. Malē etiam Accursius componendae huius partis causa cum d. l. 25. ita eam legem accipit, vt excusare se tutor per libellos non possit, id est, vt absens se excusare non possit. que sententia falsa est. quid enim vetat per procuratorem excusationis causam agi? nec enim lege agitur, vt in adoptione vel manumissione, in quibus tamen & causam probari per procuratorem concessum est l. etiā. §. absens. §. de man. vind. Et dationis excusationisq; eadē plerumq; causa est. Decreto datur tutor excusatur & decreto. Datur absens. Excusatur absens l. 19. C. de adm. tut. Datur pro parte. Excusatur pro parte. Tum verō, cum per libellū quid fieri negatur, nō praesentia exigitur, sed tribunal. haec enim sunt opposita, per libellum & pro tribunali l. 2. quemad. test. ape. non per libellū &
- D in praesentia. nam & praesens libellū offerre potest. Transeamus ad reliqua. Modestinus ait quinquaginta dies dari, si is, qui tutor datus est, sit in eadem ciuitate vel intra centesimum lapidem, si sit vltra centesimum lapidem, ad veniendum dies singulos in singulaxx. milia, & praeterea xxx. dies dari ad professionem excusationis, ita vt computatis itineris diebus & illis diebus xxx. habere possit tutor plus quā l. dies, non tamen minūs. Et adiicit hanc dierum praescriptionem vsque adeo seruari, vt recepta per sententiam excusatione allegata post tempus constitutum, & alio tutore dato, nec valeat datio posterioris tutoris, nec prior liberetur. denique sententiam ipso iure nullam esse ex constitutione Seueri & Antonini. cui iungatur l. si sororis. C. qui dare tut. poss. Postremō scribit haec excusationum tempora non seruare eos qui non iure dati sunt tutores, quia
- E ij ipso iure liberantur sine venia, vt qui testamento dantur à quibus non oportet, puta à matre, vel auo materno, vel patrono, vel extraneo quolibet, vel quibus non oportet, vt qui à patre dantur filio emancipato vel naturali, vel quo modo non oportet, vt qui dantur verbis precariis non directis l. 1. §. de conf. tut. Heredes & tutores instituuntur verbis directis, eisdem verbis legata relinquuntur, & libertates, quas dicimus competere. Fideicommissariae enim sunt in petitione. Adsignatio liberti fit quibuscumque verbis. nam & originem aliam habet. illa permittuntur ex xii. tabulis, adsignatio ex S. C. quo verborum ratio habita non est. Hi quorum exempla posuimus, necesse non habent se excusare, nisi confirmati sint, quod praeter rescriptum hoc loco propositum, fortē Modestinus etiam comprobauerat l. 1. C. de rest. tut. & l. 1. C. de confir. tut. Plures certē constitutiones coniunxerat. Hidem licet ante confirmationem inuiti tutelam non gerant,
- F tutelaeq; non obligentur, tamen sua sponte gerentes pupillo tenentur. Alij sunt qui gerentes quidem tenentur, sed confirmati non possunt, vt milites, caeci, muti, surdi, mulieres. Item qui eiusdem loci ciues, vel incolae non sunt, quod in hac lege duobus locis traditur, & nos exposuimus in l. 1. §. Itaq; hos omnes excusationum tempora non tenent;

quę his tantum prestituta sunt, qui iure dati sunt tutores aut curatores, vel qui confirma- A
ti sunt.

A D L. XIII.

Hęc lex est de iis, quorum excusatio non recipitur, ut si libertus datus sit tutor, vel curator liberis patroni vel patronę, & oneratus iam sit tribus tutelis, vel si plures liberos habeat, vel si nominetur potior, ut Paulus scribit 2. Sent. tit. 29. vel si quę alia allegetur ab eo excusationis causa, S. C. & Oratione D. Marci cautum est ne probetur, & recipiatur l. v. C. eod. titu. quod utique procedit, etiam si is libertus ius anulorum impetrauerit, ut exposui in l. i. supr. Excipitur necessario aduersę va- letudinis causa l. penult. §. vltim. 7. hoc tit. & minoris ætatis l. 10. §. *εάν ἀπελεύθερος*. 7. Exci- B
piuntur & ij qui suis nummis empti & manumissi sunt, qui & in plerisque aliis causis iura patronatus manumissori non debent. nam & alere manumissorem non coguntur l. 5. §. si quis à liberti. 7. de lib. agn. & fide non seruata eum vocant in ius sine venia l. sed si hac. 7. de in ius voc. & ad bona eorū contra tabulas manumissor non admittitur l. i. C. de bon. lib. & operas non debent, & ingrati accusari non possunt l. 7. C. de oper. liber. & instituti cum libertate, heredes necessarij non sunt, quod gręci interpretes adiiciunt hoc loco ex l. si seruum. §. si quis dederit. infr. de adqu. hered. quę tamen de eo non loquitur, qui suis nummis emptus est, sed de eo, qui pro capite domino pecuniã numerauit. At si hic à do- mino institutus cum libertate, cum nondum ex fide pactionis manumissus esset, necessa- rius heres non fit, multo minùs fiet is, qui ab emptore, cui nummos suos seruus proroga- C
uit, eodem modo institutus erit. quoniam ille ex re domini pecuniam dedit, hic ex re emptoris pecuniam non dedit. & ideo liberti iure plus ille etiam quàm hic manumissori obstringitur l. i. C. de bon. lib. Alia est cōditio eius, qui manumisit ex causã fideicommissi: qui in ius quidem vocari non potest sine venia l. is quoque. supr. de in ius voc. & ad bona liberti admittitur l. qui ex causã. infr. de bon. lib. Ceterum liberis suis libertum si tuto- rem dederit, liberto priuilegium excusationis non aufertur l. nequaquam. 7. hoc tit. & si eum instituerit cum libertate, necessarius heres non fit l. si seruum §. i. 7. de adqu. hered. & ali ab eo non debet l. 5. §. si quis à liberti. 7. de ag. lib. & ingrati actionem vel operarum pe- titionem non habet l. i. C. de lib. & eor. lib. d. l. qui ex causã. Itaque & hic plenum ius pa- tronatus non habet. ergo nec liberi eius. qua de causã excusatio liberti admittitur. nam D
eis tantum patroni liberis libertus tutor esse cogitur qui omnia iura patronatus habituri sunt l. libertus. 7. de tut. & cur. da. In fine legis auctor *τῆ πλάτης* videtur legisse, *Εάν περ- λοὶ ἀπελευθέρωσιν, εἰς ἀπάντην*, &c. nam ita fingit, plures manumisisse serui in communem, & omnium patronorum liberis eum tutorem esse compelli, nec excusari onere trium tu- telarum, ut si habuerit quatuor patronos, & trium liberis tutor esse cœperit, à tutela libe- rorum quarti non liberatur.

A D L. XV.

Aliquit & alium hæc lex, cuius excusatio non recipitur, qui scilicet patri pu- pillorum promisit se tutelam administraturum, expressim, vel tacite l. ex sen- E
tentia. 7. de test. tut. Recensentur & plures non iustę excusationis causę, ut si quis propterea quod spado est excusari velit. nam hoc vitium impedimento non est quominus suis, & alienis superesse possit. Spadonum nomē generale est. Mamertinus ad Iulianū. Spadones, inquit, quos quasi à cōsortio humani generis ex- torres ab utroque sexu, aut naturę origo, aut clades corporis separauit. Hoc loco malim accipere pro castrato, in quo maior dubitatio erat. nam castratio sola proprię vitium est, locumque redhibitioni facit. natura steriles vitiosi aut morbofi non sunt. & ita spadones specialiter pro castratis accipiuntur l. 3. §. idem. infr. ad leg. Cornel. de sicar. ut diximus in l. 6. infr. de liber. & postum. Sequitur dignitatem non tribuere excusationem, ut se- nator non ideo excusatur à tutela filiorum senatoris quod superioris ordinis senator F
sit, & è contrario senator inferioris ordinis non excusatur à tutela filiorum senatoris in maiori dignitate constituti. nam & non senator non excusatur à tutela puerorum senatoriorum. Senator tamen excusatur à tutela filiorum non senatoris, non tantum ne incipiat, sed etiam ut cœptam deponat. qua in re verissimum est differentiam esse inter
inter

- A** inter senatores & decuriones, vt iam notauimus simul ac de deponenda tutela, ad superiores leges. Varij fuere ordines senatorum, olim patricij, conscripti, pedarij, hodie illustres, spectabiles, clarissimi, de quibus scripsi l. 1. C. de dignit. Addit Modestinus Iudeos non excusari à tutela non Iudæorum. nam & ab alijs muneribus ciuilibus non excusantur, nisi si quæ eorum religionem lædant. militiæ vacationem habuisse decretis quibusdam Iosephus confirmat lib. x i i i. propterea quòd salua religione septimo die nec arma mouere, nec iter vllum instituere possunt. Tum deinde curationem ciuitatis non computari in numerum trium tutelarum curationum. Logistæ curatores sunt, & patres Reip. de quibus scripsimus satis in l. 30. C. de decur. & l. 3. C. de his qui sp. mun. suscep. Vlpianus in Orat. *πεὶ τῆς δημοκρατίας, λογιστὰί τε καὶ οἱ εἰσάγοντες ἐν τῷ δήμῳ τῆς ὑπευθύνου ἀρχὴ γάρ τῆς αὐτῆς τῶν λογιστῶν.* Igitur hoc loco, λογιστὰί τῆ πόλεως, id est curatio Reipu. ex qua interpretatione dubitandi causa nascitur, cur curatio huiusmodi in numerum curationum non procedat. Sequitur de libertis senatoriarum personarum. Libertus vnus qui senatori patrono procurat, ex S. C. tutelarum vacationem habet l. libertus. §. 1. §. ad municip. Libertus hoc datur, qui non trāsit in ordinem ingenuorum l. 44. in fi. §. hoc tit. & vni tantum liberto l. 13. C. de exc. tut. & procuranti negotia senatoris patroni, non senatoriæ mulieris patronæ. deterior est hac in re, vt & in multis alijs fœminæ, quàm maris condicio. debuit autem hæc Modestini sententia ita latinè reddi. *Liberti mulierum senatoriarum, quamuis earum negotia gerant, à tutela non excusantur.* malè vulgò vertunt, *eorum: cum hunc sensum efficiant alienum libertum, qui senatori non patrono procurat non vacare.* nostro verò sensu plus dicit, libertum, qui patronæ suæ senatoriæ procurat, non vacare. Etiam illud adiungi potest ex l. 43. infr. hoc tit. libertum senatoris non patrono procuratorem, sed tutelam filiorum eius gerentem non vacare. Strictè igitur hoc S. C. priuilegium accipimus. In questione §. ὁ πλεῖν pugnat is §. cum l. in honoribus. §. nō alios. §. de vac. mun. & l. 1. C. de cond. vec. fil. Item l. pen. §. coloni. §. de iu. immu. cum l. coloni. C. de exc. tut. Priorem pugnam dirimo sic. Vectigalia non omnia sunt fisci, quædā sunt ciuitatum l. 3. C. de compen. l. 10. C. de vect. & com. Suetonius. Vectigalia ciuitatibus ademit Tiberius. Marcellinus 25. Vectigalia ciuitatibus restituit Iulianus. Conductor vectigalium fisci à tutelis, & muneribus excusatur. quod non honori eius datum est, sed ne minuantur facultates eius, quæ tacito iure fisco obligatæ sunt d. l. pen. §. conductores. Conductor vectigalium ciuitatis non excusatur, vt in hoc §. proponitur. nam & ciuitates, quæ loco priuatorum sunt tacitam hypothecam non habent l. 2. C. de iu. reip. Vice versà tutor non potest conducere vectigalia fisci. & ita accipiendus est titulus, Ne tutor vel curator vectigalia conducatur. ciuitatum tamen vectigalia conducere potest. Negat Accursius hæc ita cōuersione congruere, nescio quo ingenio. nec enim aliter sine repugnantia constitui potest. & simili modo, vt maritus non potest esse curator vxoris, ita curator nō potest adultam vxorem ducere. vt colonus prædiorum fisci tutela excusatur d. l. pen. §. coloni. ita tutor non potest conducere prædia fisci vel Cæsaris l. 1. ἐπιτροπῆ §. 1. loca. Verum obstat, vt dixi, l. coloni. C. de exc. tut. nisi illud ita dicamus moderandum esse, nisi si colonus prædiorum fisci ad tutelam admitti possit sine fraude fisci. qua de re cognoscet præses adhibito catholico l. vlti. §. 1. §. ad municip. & ita accipienda est l. coloni. Ait enim, *Iniunctæ tutelæ*, à præside scilicet, qui cognouerit tutorem dari cum posse sine fraude fisci. Nunc reliqua persequamur. Variæ species excusationis si per se singulæ imperfectæ sint, nec turba seu aceruo valent l. 1. C. qui num. tut. Nō auditur tutor testamēto datus si propterea quod ignotus est testatori excusari velit. Rectè ignotus heres instituitur, rectè ignoto donatur, rectè ignotus tutor datur. Acta inter alios habita ad excusationē nouæ tutelæ sola nihil proficiunt, sed rursus necesse est excusationē profiteri & probare intra tēpora præfinita, sicut in alijs muneribus. rursus necesse est appellare l. 1. §. qui excusatione. §. de vac. mun. quæ omnia apertissima sunt. Restat modò tantum §. vlt. Nam de §. μηδὲ λιβερτῶν & §. ὁ λαβῶν diximus satis l. 6. Et de §. ἐὰν ὁ τῆ πόλεως, & §. ἐὰν ὁ τε. & §. Vlpianus in l. 2. 3. 4. §. Puto autem §. vlt. esse accipiendum de patre qui agnouit tutelam filiofam. delatam, nec vult postea pupillo satisfare, vt & ipse tunc filio contutor adiungatur. Tutelam filio delatam pater computat in numerum tutelarum l. 4. §. quia filij nomine infolidum tenetur, & si satisfare pro filio nolit etiam tutelam suscipere compellitur vna cum filio. quod Modestinus confirmat rescripto Adriani ad Vitrasium Pollionem. malè antea legebatur *Britrasio*. vulgò etiam malè Plinij libr. 36. ca. 7. legitur *Triarius Pollio*

pro *Vitrasius*, vt veteres libri testantur. Legatus Lugdunensis dicitur hoc loco, à Plinio A procurator Cl. Cæsaris in Ægypto, & à Dione idē an alius lib. 57. Præf. prætorio in Marci rescripto de Christianis apud Iustinum martyrem. Fortè ex ea familia nomen accepit S. C. Vitrasianum de fideicommissariis libertatibus. Fuit alius quidam Vitrasius Orphitus præf. vrbi sub Constantio Imp.

AD TIT. QUI TESTAMENTA B FACERE POSSUNT, ET QUEM AD- MODUM TESTAMENTA FIANTE.

AD L. I. ET III.

EODEM penè modo Ulpianus in fragmentis, Testamentum, inquit, est mentis nostræ iusta contestatio in id sollempniter factum, vt post mortem nostram valeat. Iusta, id est, secundum regulas iuris. l. 4. j. hoc tit. & hoc di- C stat testamentum à codicillo. nec enim codicillus fit secundum regulas iuris, nec in eo quicquam scribitur recto iure. vel enim ab intestato fit, vel ex testamento. Qui fit ab intestato, verbis precariis fit, non ciuilibus, non directis. Qui ex testamento, legata in eo & libertates & tutelæ, si fuerit testamento confirmatus, directò scribi possunt, non etiam heredum institutiones vel substitutiones. Sed & si legata in eo aut libertates, aut tutelæ directò scribantur, non tam ex codicillo quàm ex testamento valent, cuius tum codicillus pars esse existimatur, siue testamenti, vt Græci dicunt ἀναπήρωσις. Regulæ autem iuris, quæ ad testamenta pertinent, quantum ad eorum quidem personas attinet, qui testantur, multæ sunt, De ordinatione testamentorum multo plures. nec enim testari quilibet suo arbitrio potest, sed legibus certis. l. testandi. C. de testa. l. nemo. j. de legat. l. quod bonis. §. i. j. ad leg. Falcid. Hinc tot leges testamentariæ, D XII. tab. Falcidia, Furia, Voconia, Vellea, Cornelia, Caninia. Fuit sanè veterum in ordinandis testamentis adeo diligens obseruatio & exacta, vt sine Iurisperito vix quisquam testamentum facere auderet. l. Lucius. §. vltim. j. de legat. 2. fuere selecta & sollempnia, & vt Apuleius loquitur, de industria concepta testamentorum verba, legibus ita constituentibus auctore Eusebio lib. IIII. de vita Constantini, quam diligentiam siue ἀκριβολογίαν, vt & idem Eusebius docet, Constantinus sustulit in l. quoniam. C. de testam. Sed in testibus & signatoribus adhibendis obseruantur adhuc sollempnia multa. Sequitur in definitione testamenti, De eo quod quis post mortem suam fieri velit.] Ex quo apparet non valere testamentum nisi post mortem, ideòque nec libertas ex testamento debetur viuo testatore, licet post annum quàm testamētum factum erit, seruus liber esse iussus sit. l. qui duos. in fin. j. de man. test. nec legatorum quorum condicio viuo testatore impleta est, dies antè cedit, quàm testator decesserit. Non defuerunt qui & in testamentis id nominatim adscriberent ea se post mortem suam demum valere velle. Timotheus siue Saluianus episcopus lib. 3. ad Eccles. Cath. In testamēto, inquit, ipso prouidentissimè caues, & sollicitè ac diligenter inscribis, **QUANDOQUE** EGO EX REBUS HUMANIS DECESSERO, TUM ILLE MIHI HERES ESTO. Ridet Saluianus testatorem, qui veretur ne sua sibi viuo heres in testamento scriptus bona eripiat. Nunc de generibus testamētorum summatim dicamus. Fuit olim testamentum, quod calatis comitiis, & testamentum, quod in procinctu dicebatur, quæ genera abolita sunt. fuit quod per æs & libram fiebat. Interuenisse æs & libram, vel, quemadmodum ipse scribit, ζυγά καὶ ἀσάλευα, Clemens Alexandrinus refert libro 5. *πρωματίων*, in hoc vt iure testamentum fieri & iure acquiri hereditas videatur. Sic enim quodammodo in mancipatum venire hereditas videbatur. & hoc genere diu vsi sunt Romani. Id Constantinum credo primum sustulisse

- A** in dicta l. quoniam, ut indicant illa verba, *ademptis his quorum imaginarius usus est*. Est & aliud testamenti genus quod fit iure prætorio, & aliud quod ciuili, prætorio & principali iure permixto, item quod per nuncupationem sine scriptura, per acta municipalia, per supplicationem principi oblatam, & ex Constitutionibus iure militari. Restat illa quæstio, utrum testamentum sit iuris gentium, an iuris ciuilis. Iurigentium Theophilus adscribit in tit. de iure nat. quod probat. æquū enim videtur esse, ut quisque suæ posteritati consulat, & ex ea animorum affectione orta esse testamenta etiam M. Tull. scribit in 3. de Finib. & quamuis olim in Germania nullum testamentum fuerit, nullum Athenis ante Solonem: non ideo minus sunt testamenta iurigentium, sicut quod incestum Persis probeatur, non ideo minus id iure naturali turpe est. Testamentorum factiones iuris ciuilis esse non inficior. suæ enim quisque ciuitatis legibus testamentum facit, Romanus Romanis, Siculus Siculis: nec nisi legibus certis testamenta fiant, vllō modo valent. Libertus Dediticiorum numero testamentum facere non potest, quia nullius certæ ciuitatis ciuis est. eadem ratione is, cui aqua & igni interdictum est, siue deportatus, testamentū facere non potest, quod & nominatim de eo, cui aqua & igni interdictum esset, Tiberium cōstituisse Dio scribit lib. 53. Testamenti igitur factio iuris ciuilis est, non est iurigentium, multo minus iuris priuati, ut traditur in l. 3. j. cuius sententia hæc est. Ius testamenti faciendi tribui iure publico & legibus, non priuatorum voluntate. Nec enim dat patronus liberto testamenti factionem. l. Paulus. §. Patroni. j. de bon. lib. nec pater filiofamilias. l. 6. j. nec sibi quisquam suo arbitrio testandi auctoritatem sumit. Ius quidem donandi filiofamilias dat pater, Ius item vouendi l. 2. j. de pollicit. dabit & quilibet nobis, ius testandi non item:
- C** quoniam ius publicum exigit omnino, ut is qui testatur, sit paterfamilias, & ut de pecunia sua testetur. Hæc enim sunt integra verba legis XII. tab. PATERF. VTI SUPERFAMILIA PECVNIAQVE SVA LEGASSIT, ITA IVS ESTO, auctore Cornificio & Cicerone. Fateor quidem testamenta ad res priuatas actūsque priuatos referri, ut idem Tullius scribit pro Cæcin. & l. 1. Philip. Nego testamenti factionem esse iuris priuati. Regitur hæc actio priuata iure publico.

A D L. I I I I.

- Hoc caput eò pertinet, ut intelligatur cur sub hoc tit. prius de personis, quàm de rebus disputetur, quem ordinem sequutus erat Gaius in Institutionibus. Eum tamē in suis Iustinianus non obseruat, contra artem, quæ docet prius inquirendum esse quis fecerit, deinde quomodo.
- D**

A D L. V.

- Impuberes testamentum facere non possunt, quia nondum plenum animi iudicium habent. Sed si alieni iuris sunt, moribus receptum est, ut parentes eis faciant per substitutionem pupillarem. Licebat & impuberibus olim testari duobus casibus, ut ostendi lib. 3. Sentent. Pauli. At regulariter soli puberes testamentum faciunt. Pubertas autem ab anno XIIII. æstimatur in masculo. Fit namque in eo ætatis mutatio per septenarium, ut ex Solone Clemens tradit lib. 6. Puer ubi compleuit annos VI. excedit ex infantia: his si alij VII. addantur, fit pubes. In femina autem ætatis mutatio naturaliter fit per senarium, quod nostri auctores sequuntur in pubertate tantum, in infantia & status definitione inter feminam & marem discrimen nullum faciunt. Sed & in pubertate definienda non eadem ubique ratio obseruatur. aliàs enim XIIII. vel XVI. excessisse oportet, ut cum de nuptiis quæritur auctore Iustiano in Nou. c. & Leone, No. 74. & cum de curatoribus accipiendis vel de Carboniana possessione, ut Anianus scribit in l. 1. C. Theod. de Carb. edic. & l. 1. C. eod. de act. cert. tempor. fin. At si de testamenti factione quæritur, pubes intelligitur qui agit supremum diem anni XIIII. vel XVI. ideòque substitutio pupillaris statim atque is dies venit extinguitur, licet tutela statim non finiatur. Et hæc est sententia huius legis, cui aptè coniungetur l. 1. j. de manumif. quæ ex eodem est Vlpiani libro, in qua ostenditur lege Ælia Sentia, quæ minorem XX. annis manumittere vetat, annū XX. eum quoque videri compleuisse qui agit supremum eius anni diem, quæ supputandorum annorum ratio etiam obseruatur in XII. tabul. cum quæritur de vsucapione anni vel biennij & in lege Iulia & Papia cum quæritur quis sit anniculus. Non sic fit in lege Lætoria, vel edicto
- E**
- F**

de minoribus, non sic in edictis aut legibus, quibus tempora in personam actionibus quibusdam præscribuntur. His casibus totum extremum diem impleri necesse est, Illis verò dies cœptus habetur pro completo. nec sunt hæc inter se contraria. Variæ enim causæ facile varias temporum definitiones admittunt. Sic & annus cœptus modò habetur pro completo, modò non : qua tamen in re circa eandem speciem & causam pugnat l. qui filium. §. Fabius. j. ad Trebellian. cum l. non putabam. j. de cond. & demon. Referuntur autem in eis locis diuersa Imperatorum decreta. Vnum est Antonini Pij, cuius in cõsilio fuit Marcellus auctor l. non putabam. idq; plurimum sequimur : Alterum est Antonini Caracallæ, & sic alia in re diuersæ Imperatorum Constitutiones inter se pugnantes in Iustiniani libris referuntur, Adriani in §. thesauros. Institut. de rer. diuis. & fratrum Imperatorum in l. 3. §. si in locis. j. de iure fisc. Illud animaduertendum est citari l. non putabam, ab Vlpiano in l. si cui legetur. j. de legat. 1. quibus inter se collatis apparebit nihil interesse siue testator dixerit, *Cum erit annorum xiiii.* siue *Cum ad xiiii. annum peruenerit.* Item ex l. si cui legetur, apparebit in dicta l. non putabam, esse legendum xiiii. non xvi. & vero cur in tempus pubertatis conferatur legatum magna est ratio, nec desunt alia exempla. l. si Titio. j. quando dies leg. ced. l. vltim. j. de fid. lib. Cur in annum xvi. idonea ratio reddi nulla potest. Est similis error in l. Thais. infr. de fid. lib. vt Obseruat. 1. ostendimus: & in l. Seius. infr. ad Trebel. vt indicant illa verba, *Tutelam magis heredi,* &c. & l. nomen §. vni j. de leg. 3. Itemque in l. Publius. §. 1. infr. de cond. & demon. vbi sic ponenda est species, Filio à Septicia ita fideicommissum relictum est, *Cum erit annorum quattuordecim, & si filius annos quattuordecim non impleisset, Publio & Gaio.* Septicia decessit, tum filius annum agens decimumquartum. Quæstionis est, an Publio & Gaio substitutus repræsentetur fideicommissum, an xiiii. anno impleto & heredes Septiciæ (sic legendum sine commate) restituere id substitutis debeant, id est, sicut Septicia non conueniretur nisi expleto anno xiiii. an & similiter Septiciæ heredes conueniantur. Ita proculdubio restituendus est is §. Alioquin nemo mihi vnquam rectè explicauerit hæc illius §. verba, xvi. anno impleto. Tot errores creati sunt ex hac nota xvi. quàm alij pro xvi. alij pro xv. acceperunt, cum significet xiiii. Similes Liuij, Tullij, & omnium auctorum multos locos occupauerunt, quos qui eorum se interpretes profitentur, indicauerunt. Nostros auctores solos putasne his esse mendis exortes?

AD L. VI.

Filiusfamil. ne ex voluntate quidem patris testamentum facere potest, quia ius publicum exigit, vt qui testatur paterfamilias sit, & vt de re sua testetur. Testamenti autem factio est iuris publici non priuati arbitrij. Non potest, inquam, iure ciuili testamentum facere de peculio pagano vel militari. Sed ex Constitutionibus militare peculium res est filiifamilias propria, vt & de ea tam communi quàm singulari iure testari possit. quod per uulgatum est. Id pauci animaduertunt & in specie l. Imperator. j. ad Trebel. fideicommissariam hereditatem à patre quod eam euerteret filiofamilias repræsentatam ex decreto Adriani rem esse filiifamilias propriam, non tamẽ vt de ea testari possit. ideòque rectè lex ait, *Quamdiu filius eius viueret.* Mortuo enim filio in familia etiam si de ea testatus sit, quia ipso iure nullum est testamētum, hereditas redit ad patrem, ac simili ratione de bonis aduenticiis, quæ certis casibus ei pleno iure quæruntur, si decedat in familia filiusfam. testari non potest, quia non testamenti factio, sed eorum tantum bonorum administratio Iustiniani Constitutione permiffa est, vt hoc loco Accus. notat rectè.

Surdus.] Surdus aut mutus testamentum facere non potest, quia, inquit Vlpian. in frag. mutus verba nuncupationis loqui, surdus verba familiæ emptoris exaudire non potest. Hæc ratio tantum locum habet in testamento per æs & libram. Constat autem nec iure prætorio, nec mixto, nec per nuncupationem surdum aut mutum paganum testari posse. Igitur hæc sit generalis ratio, quia mutus accire & rogare testes, surdus audire sibi testimonium perhibentes non potest. Acciendi enim & exaudiendi sunt testes, vt Paulus indicat lib. 1. 1. Sentent. dum de cæco loquitur. Id tamen surdo vel muto remitteretur facile, si à Principe testamenti factionem impetrauerit. l. prox. j. Ceterum aliæ solemnitates non remittentur. l. si quando. C. de inoffic. testam. nam & cum liberto Princeps dat liberam testamenti factionem, ius patronatus remittitur, solemnities non item. l. etiam. §. 1. j. de bon.

- A** bon. lib. Non poterit etiam pater filiofamilias mutus vel surdo testamentum facere, nisi id à Principe impetrauerit. l. ex facto. j. de vulg. substit. Hæc iure antiquo. Ex Constitutione Iustiniani mutus vel surdus si sui iuris sit, testamentum facere potest: nihilque refert, utrum ita natus an factus sit, & surdus quidem omnimodo, mutus ita demum si sciat litteras. æquè surdus mutus ita factus si sciat litteras. Surdus autè mutus ita natus testari nullo modo potest. Potest etiam pater ex sententia Constitutionis, quæ de furioso facta est, suo iure sine Principe filio ex natura surdo mutus vel filio imperito litterarum ex accidenti surdo mutus, vel mutus tantum nato aut facto, in secundum casum substituere. Idem iuris non habebit pater, si ipse sibi filius testamentum scribere vel nuncupare possit. Constitutionis Iustiniani vestigium extat in l. nutu. j. de legat. 3. nam cum fideicommittere is tantum possit, qui & testari. l. 2. infr. de legat. 1. & constet ante Iustinianum mutus, ita natus vel factus non potuisse testari, licet in eo variatum fuerit, inficiari nemo potest quin hæc legis verba, *Nisi superueniens morbus ei impedimento sit*, Triboniani sint sumpta ex Constit. Iustiniani, quæ surdo mutus ita factus dat testamenti factionem, non etiam ita nato. Id ad extremum notandum est ex hoc §. ratum esse testamentum, quod quis fecit priusquam surdus aut mutus fieret, & ita quoque ante furorem vel interdictionem bonorum factum testamentum valet. Satis igitur est testamenti faciendi tempore habere ius testandi, licet id mortis tempore non habeamus, quod e contrario locum non habet. Id etiam prorsus exigimus excepto casu legis Corneliæ, ut utroque tempore testator cuius fuerit & sui iuris. nam si fuerit cuius & sui iuris testamenti tempore, superueniens capitis deminutio irritum testamentum facit. **Q**uid tamen si ante mortem redditus fuerit ciuitati vel potestati sue, an nuda voluntate restituetur testamentum, quod quæ medio tempore incidit capitis deminutio irritum fecit? Minimè verò, si de iure ciuili quæris. nam iure prætorio testamentum valet. l. conficiuntur. §. si post. j. de iure codicil. Itaque scripto datur bonorum possessio secundum tabulas, quæ futura est cum re, nisi is à quo scriptus hereditatem vindicat, iure ciuili potior heres sit. Hic enim posita exceptione doli scripto præfertur. l. qui ex liberis. §. testamento. j. de bon. posses. sec. tab. l. postumus. §. i. j. de iniusto rumpo test.

A D L. V I I I.

- S**i cui aqua.] Is cui aqua, igni, tecto interdicitur, item deportatus in insulam testamenti factionem non habet. quinimò rite factum testamentum interdictione vel deportatione irritum fit. Est enim interdictione vel deportatio capitis deminutio media, quam & omnium bonorum publicatio sequitur. An & eorum quæ postea acquiruntur? Sic videtur. l. 2. C. de bon. pos. Sed obstat l. si mandauero. §. is cuius. §. mand. nisi dicas ibi tractari de eo cuius bona publicata sunt sine capitis deminutione. **Q**ua autem ex causa olim reo aqua & igni interdiceretur, ex ea nunc solet in insulam deportari, & hoc est quod dicitur deportationem in interdictionis locum successisse. Proinde eodem hodie iure est deportatio quo fuit olim aquæ & ignis interdictione. Ab ea separatur relegatio in insulam, nec enim hoc pænæ genere damnati caput minuitur, atque adeò nec testamenti factio amittitur. Itaque si ita magistratus pronuntiauerit, Relegari in insulam placet (sic pronuntiat **E** Antoninus in l. Metrodorum. j. de pœnis: sic Proconsul in vita Cypriani, Tascium Cyprianum gladio animaduerti placet) non est necesse adiici: *Salua ciuitate*. Id enim ex ipso relegandi verbo intelligitur satis, quod certe leuius est quàm deportandi. Ouidius:

Quippe relegatus non exul dicor in illo.

- Expendit verba edicti, quo non exul esse iussus, sed relegatus est. Deportatio proprie exilium est, Relegatio improprie. l. 2. j. de public. iudic. At si media capitis deminutio auferat testamenti factionem, multo magis auferet ea quæ maxima dicitur, ut cum quis in metallum vel ad bestias, vel ad ferrum damnatur. Hic enim non tantum ciuitatem, sed & libertatem amittit. Ad ferrum, id est, in ludum gladiatorium. Suet. in Nerone, Exhibuit ad ferrum etiam ccc. Senatores. Vlpia. in frag. tit. 1. **Q**ui traditi sunt ut ferro aut cum bestiis depugnarèt. Vlpianus dixit, ad gladium in l. si quis mihi bona. §. si quis planè. j. de acquir. hered. l. si quis filio. §. sed & si quis. j. de iniusto rupt. test. & Paulus lib. 5. Sent. tit. de abolit. Sed hoc genus pænæ Constantinus sustulit in l. 1. C. de gladiat. Ex Iustiniani autem Constitutionibus in metallum damnati libertatem non amittunt. Deportatorum quoque

vel capite aut metallo damnatorum bona non publicantur extantibus liberis vel parē- A
tibus. Sed tamen quia eis bona adimuntur, & in liberos vel parentes transferuntur, atq;
adeo nudi exulant amissa ciuitate, ne hodie quidem illi habebunt testamēti factiōnem.

AD L. OBSIDES.

Obsides testamentum facere non possunt. Cur ita? an quia veluti pignoris iure tenē-
tur? an quia ciues non sunt? Cor. Tacitus XI. Non obsidem, sed ciuem. Hi igitur here-
dem ex testamento habere non possunt. Sed neque ab intestato. quod sic accipiendum
est, si obsides Romanis dati sint, & Romæ bona habeant. ea enim fiscus occupat sicut
captiuorum. l. Diuus. j. de iur. fisc. Sed si eis P. Romanus testandi potestatem fecerit,
vel si vsum togæ permiserit, quasi ciues iure testamentum faciunt. l. sed si accepto. j. eo. B
tit. A populo vel Principe permitti exigimus, quoniam testamenti factio vsusq; togæ iu-
ris publici est. Togæ ius peregrini non habent. Plinius. IIII. Epist. Carent, inquit, togæ
iure quibus aqua & igni interdictum est. Et generaliter quicumque ciues Romani non
sunt, licet socij sint & amici P.R. Togæ ius non habent. Cicero. IIII. Verr. Cūm vtrif-
que satisfacere non possent & togatis & Siculis. & in eodem: Quem voles eorum te-
stium quos produxero, qui ex Sicilia testes sunt, siue togatum siue Siculum. sic legendū
est ex Vet. libris. Togatos cūm dicit, Ciues Romanos dicit.

AD L. LEGE CORNELIA.

Aut ante captiuitatem factum est testamentum, aut in captiuitate. Si in captiuitate, C
nullum est ab initio, propterea quod is, qui testatur, iure testandi caret, nec postliminio
conualefcit. Nec enim postliminio vitiatur regula Catoniana. Si ante captiuitatem, at-
que adēd si testamēti faciendi tempore testamenti factiōnem habuerit, licet re ipsa irri-
tum videatur, fictiōne tamen iuris testamentum valet. & hac in re duplex fictiō est,
Postliminij & Cornelix. Hæc iuris ciuilis est, illa gentium. Hæc si ibi decesserit, locum
habet, Illa si redierit. Hæc retrō fingit in ciuitate testatorem decessisse, Illa retrō in ciui-
tate fuisse. Hac testamentum confirmatur, Illa conualefcit. Conualefcere est vires suas
recipere, Confirmari est vires suas retinere. Sed hīc quidem nobis non de postliminio,
sed de lege Cornelia plenius dicendum est. Ciuium Romanorum testamenta lege XII.
tab. confirmantur, Captiuorum lege Cornelia. quo fit vt quæ lege Falcidia & aliis legi- D
bus testamentariis de ciuibus Romanis cauta sunt, etiam ad eos, qui apud hostes mo-
riuntur, pertineant, si nihil preterea eis legibus impedimēto sit. l. i. §. lex. j. ad leg. Falcid.
Ciuium Romanorum testamenta cōfirmantur, si mortis etiam tempore is, qui testatus
est, testamenti factiōnem habuerit. Captiuorum verō, si & captiuitatis tempore habue-
rit. l. pater §. vlt. j. de dapt. & post. alioquin leges testamentariæ locum habere non pos-
sunt. Captiuitatis tempus spectamus; quoniam lex Cornelia mortis & captiuitatis tem-
pora coniungit, adēd vt qui post captiuitatē nascitur filius, post mortem patris nasci vi-
deatur. l. qui vxorem. j. de iniusto rup. testa. & hic est postumus Cornelianus. Cōfirmā-
tur autem hac lege non institutiones tantūm, sed & legata, fideicommissa, libertates,
mortis causa donationes, tutelæ, substitutiones vulgares, itemque pupillares, si pupillus E
bona in ciuitate habuerit. Confirmantur eadem lege ab intestato hereditates & tutelæ,
quæ lege XII. ciuibus Romanis intestato defunctis deferuntur. Ergo captiuus si ante
captiuitatem testamētum fecerit, ex testamento heredem habet, sin minus, non potest
ex testamento (nec enim in captiuitate facta testamenta valent) sed habet ab intestato
perinde, atque si in ciuitate decessisset. Sed quid est quod ait Iulianus hoc in loco, *Et*
hereditas ex his eodem modo ad vnumquemque pertinet? An, vt Accurs. ait, ad agnatum, cognat-
tum, scriptum? Minimè. nam de testamentis tantummodo loquitur, non de legitimis
hereditatibus. Verūm spectant hæc verba ad genera heredum, qui in testamentis scri-
buntur, quæ tria sunt, Necessarij, sui, voluntarij: & ideo mox subiicit, *Quare seruus, &c.*
quibus verbis significatur fictiōne legis Cornelix non tantūm voluntarium, sed & ne-
cessarium & suum heredem facere. Fingit lex eum, qui apud hostes decessit, eo tempore F.
quo captus est, decessisse. Fingit igitur ciuem & familiam habētem decessisse. Hoc mo-
do heredem captiuo constituit necessarium, vel suum nō inspecta morte naturali. Ait,
Minus propriè.] quod & indicat l. filiusfamilias. j. ad leg. Falcid. l. 3. j. de verb. signifi.
l. 4. §. 1.

A l. 4 §. 1. de bon. lib. Propriè fit quod naturaliter fit, non fìctione. Non sunt autem ferendi, qui lege Cornelia heredem quidem induci tradunt, non tamè necessarium vel suum. Idem enim fatentur suum heredem induci postliminij iure. Cur verò si fìctio postliminij suum heredem facit, non faciet etiam legis Corneliæ? Non enim hac illa vsquam, sed hæc potiùs illa plenior inuenietur. l. si is qui pro emptore. §. de vsurp. Aut cur in l. apud. C. de suis & leg. lib. & l. captum. C. de postlim. impropriè suus heres dicitur ex lege Cornelia potiùs quàm ex postliminio in §. interdum. Inst. de hered. quæ ab int.

AD L. QVI A LATRONIBVS.

B Captorum à prædonibus, vel eorum, qui apud externos legatione funguntur, bona, quæ ibi habuerunt, à legitimis, vel testamentariis heredibus iuregentium repeti possunt, quia & de eis secundùm suas leges rectè testantur. In captiuis & obsidibus non ita fit. Hi namque de his bonis nullis legibus iure testantur. Externos vocat eos, qui non sunt subditi Romano imperio. Sic verò captus à latronibus, legato comparatur l. 1. De leg. 3.

AD L. QVI TESTAMENTO.

C De suo statu dubitat, qui incertus est, hostes, an latrones sint hi, à quibus captus est. In suo statu errat relegatus, qui se capite minutum putat. Suum statum ignorat seruus, qui se ex testamento domini liberum factum nescit. Liber autem fit etiam ignorans non à morte domini, sed ab aditione, & ideo ad libertatem regula Catonis non pertinet. Item suum statum ignorat filius, qui patre peregre mortuo nescit se sui iuris esse: quo exemplo Vlp. vitur in fragm. In suspèso eius status est, cuius pater captus est ab hostibus propter spem postliminij. Qua alia ratione possit esse status in suspensio vix scio, & tamen aliam esse significatur in l. 2. §. penul. §. Vnde leg. nisi ponamus emancipationem ex tacita quadã conditione suspendi. Nec dicendum est cum Accursio eius statum suspendi, qui damnatus capitali crimine prouocauit. pugnat enim hoc cum l. si quis filio. §. hi autem omnes. §. de iniusto rup. Ac sanè prouocatione extingui non suspendi iudicatum verius est. l. 1. §. ult. §. ad Turp. Siue autem dubiter quis, siue erret, siue ignoret, siue pendeat: testamētum facere non potest, quia certi & integri status hominem certo iudicio testari oportet.

AD L. FILIVSFAM.

D Id potissimum ex hac lege notandum est, legatorum personales actiones etiam ignorantibus adquiri. & rectè, personales actiones. Dominium enim ignorantibus non acquiritur. alioquin repudiari non possent legata. Nec obstat l. cum pater. §. furdo. §. de leg. 2. l. magis. §. fundum. §. de reb. eor. l. si partem. §. quemad. ser. amit. Quod enim ex eis colligitur legatum ignorantibus adquiri, sic accipiendum est, vt quia ignorantibus acquiritur personalis actio, videatur etiã legatum adquiri, propè enim est, vt nostrum sit id, de quo actionem habemus. & sic in l. quæsitū §. penul. §. de leg. 1. his verbis *Legatum acquiritur*, non dominij translatio, sed cessionis effectus significatur. Rectè etiam hoc in loco, *Legatum vel fideicommissum*. nam hereditatem ignorans non acquirit, nisi eam in qua succedit quasi necessarius. l. furiosus. §. de adq. hered. quæ lex omnino huic coniungenda est. Vtraque enim sumpta est ex notis Marcelli ad Pomponij librum singularem regularum. Eadem ratione coniungenda erit l. si à furioso. §. de oblig. & act. in qua id generaliter proponitur, ex quibus causis sanis etiam ignorantibus acquiritur, ex eis & furiosis adquiri.

E

AD L. IS CVI LEGE.

F Eodem argumēto huic legi coaptanda est l. 1. §. titul. proxim. l. 3. infr. de adq. hered. l. 6. infr. de ver. oblig. ex quibus intelligemus hoc in loco legem pro x i i. tab. accipi. Lege enim x i i. tab. prodigo bonorum suorum administratione interdicitur, & in agnatorum curatione esse iubetur. Hodie tamen non lege, sed per Prætorem curator datur & interdictio fit. Item ex eis intelligemus prodigum cui bonis interdictum est, alienare, obligationem contrahere, testamentum, codicillos facere non posse: quia non tantùm inter viuos, sed & causa mortis ei commercium & administratio interdicta est. Sibi tamen adquirere eum & ex alienis testamentis capere posse. Id hoc loco additur eum testem ad

testamentum alienum adhiberi non posse. quod & Paulus I I I. Sent. significat his verbis, **A**
Prodigus recepta vite sanitate ad bonos mores reuersus & testamentum facere & ad testamēti sol-
lemnia adhiberi potest. Ex quo apparet non ideo solum ad testamentum eum adhiberi non
 posse, quod careat iure testandi, sed quod eo iure careat ob suam nequitiam. alioquin nec
 posset ea ratione filius. ad testamētum adhiberi. & hoc Acc. indicauit, cum testium inte-
 gram frontem esse debere scripsit ex l. quæsitum. §. de testib. Integram frontem per trans-
 lationem accipit vt integram personam in l. 4. §. de pop. act. id est, non infamem. Ego didi-
 ci in d. l. quæsitum, nulla Papinianum translatione vti. Sententia enim legis hæc est, Cal-
 umniæ damnatos non prohiberi iudicio publico testimonium dicere lege Remmia, qua
 calumniatores puniuntur, nec legibus Iuliis publicorum iudiciorum, sed tamē quod le-
 gibus omissum est, suppleri religione iudicis, qui calumniæ damnatum temerē non ad- **B**
 mittet, cum nec hominem integræ frontis semper admittat. Calumniatori ex lege Rem-
 mia in fronte imprimitur littera, qua indicatur calumniatum eum esse. Cicero pro Ros.
 Amer. de calumniatoribus loquens & lege Remmia: Litteram illam cui vos eo vsque ini-
 mici estis, vt etiam calumnias oderitis, ita vehementer ad caput affigent, vt postea nemi-
 nem alium nisi fortunas vestras accusare possitis. Plinius in Panegyrico loquens de dela-
 toribus, Neque vt antea exanguem illam & ferream frontem nequicquam conuulnerā-
 dam præbeant punctis, & notas suas rideant. Sententia igitur legis hæc est, si hominis in-
 tegræ frontis testimonium iudex perpendere solet, multo magis delatoris expendet, cu-
 ius est ex condemnatione inusta & inscripta frons. Eadem verò dici de prodigo possunt, **C**
 si quærat, an in aliis causis eius testimonium admitti oporteat.

AD L. QVI TESTAMENTO.

Quoniam de his, qui testamenta facere possunt abunde dictum est supra, nunc quem-
 admodum testamenta fiant subiicitur. Et quia inter testamētorum sollempnia testes sunt,
 statim qui ad testamētum testes adhiberi possint, explicatur. An igitur heres? Et ad testa-
 mentum quidem per æs & libram heres secreto in tabulis scriptus olim adhiberi poterat,
 non etiam familiæ emptor. §. sed neque. Instit. de testa. atque ita M. Tullius & P. Clodius
 à Cyro architecto heredes scripti eius testamentum obsignauerūt rectè, vt idem Tullius
 refert pro Milone. Ceterum non de testamento per æs & libram hoc in loco agitur, sed
 de eo, quod per scripturam fit prætorio iure vel mixto, in quo heres testis numquam fuit **D**
 idoneus. Atquin Iustinianus videtur huius se iuris auctorem profiteri in d. §. sed neque.
 quod pernegandum est. Hoc tantum Iustinianus ait se non probasse eam Constitutionē
 Codicis scilicet Gregoriani vel Hermogeniani, quæ ad testamentum heredem testem
 adhiberi permittebat, & ideo eam se in suum Codicem non retulisse. id verò rectissimè:
 quandoquidem ea Constitutio ad rationem testandi per æs & libram pertinebat, quæ
 iam fuerat à Constantino sublata per l. quoniam. C. de testam. vt supr. ostendimus l. i. Ve-
 rum ante eam legem duplex erat ratio testandi, ciuili iure per æs & libram, prætorio siue
 mixto per scripturam sine emancipatione: ideoque nondum ea lege prolata idem ipse
 Constantinus exemplo testamētorum in codicillis exigit v i i. vel v. testes. l. i. C. Theod.
 de testam. quinque scilicet ad exemplum testamenti iure ciuili confecti, septem ad exem- **E**
 plum testamenti iure prætorio cōfecti, vt & rectè Anianus interpretatus est in l. 3. eod. tit.
 At sicut diximus in iuris quidem ciuili testamento heres testis esse potest: in iuris præto-
 rij vel mixti, quo nunc vtimur, non item. Prætorio iure testamentum fit per scripturam
 siue mancipatione adhibitis v i i. testium signis. l. cum tabulæ infr. de bon. poss. sec. tab.
 quibus si totidem testium & testatoris subscriptiones addantur, quod est ex Constitu-
 tionibus antiquis, & si id testamentum vno contextu præsentibus testibus facias, quod
 est ex iure ciuili, mixto iure facias. §. sed cum paulatim. Instit. de testam. Scribit verò te-
 stamentum vel testator ipse manu propria, quod dicitur holographum, auctore Isidoro
 & Valentiniano in Nou. 2. de testam. aut alij scribendum dictat. l. qui manus. l. seruus. hoc **F**
 tit. l. quotiens. §. sed si non. §. de her. inst. In holographo non exigitur subscriptio testatoris
 ex Cōstitut. Iustiniani. l. cum antiquitas. §. vltim. C. de testa. Non exigitur testes ex Nou.
 Valentiniani, quæ tamen non obtinuit. & ex quidem sunt testamenti scripti sollempnita-
 res, quod eleganter Harmenopolus *μυστικὴ διαθήκη* vocat, quia in eo sollempniter se-
 creta voluntatis conferuntur, nec testibus enuntiantur, quod fit *κατὰ τὸν μυστικὴν τρόπον,*
 vt

A vt Leo ait in Nou. LXV. Testamentum non scriptum, de quo dicitur in l. proxim. testibus enuntiatur necessariò. Sed pergamus ad reliqua quæ de testibus in hac lege traduntur. Legatarij testes esse possunt. Hoc Scæuolam probasse Impp. scribunt in l. 3. C. Theod. de testa. Hoc Pomponius hac ratione confirmat in l. si quis ita. j. de reb. dub. Quia ipsum testamentum confirmatur testibus adhibitis: cuius officij remunerandi gratia & in honorem testiũ eis legata relinquuntur non inutiliter. Symmachus item eleganter lib. 1. Epist. *Cum, inquit, testamenti iure confecti fidem recitatio publicaret, calumnia inanis obiecta est, quòd signatores nescio quid legati ex eadem voluntate cœpissent. Adduntur etiam scripta diualia, quibus ad stipulatio cuiusdam remota est, qui suam iuuisse causam testimonio diceretur, quasi verò simile esset exemplum, vt tenuis honor quo subscriptores ob amicitiam defectus asperferat, legitimum possit abolere iudicium. nam si his legibus viueremus, inimicis signatoribus tutius vteremur, quorum offensa nihil de testatore humanitatis exigeret.* Possunt etiam scriptores alienorum testamentorum in eis testes esse. l. Domitius. j. hoc tit. non tamẽ legatarij, propter S. C. Libonianum. Iurisperiti autem qui testamenta dictant, non dubium est quin testes esse possint. Sed an & legatarij? id quidem esse improbissimum genus falsi Plinius scribit II. Epist. vltima. Sed vtimur Constitutione Zenonis. l. dictantibus. C. de testa.

Eum qui lege.] In Flor. libro deest hoc loco negatio perperam, vt indicat l. repetundarum §. de testib. & ratio subiecta, *Quoniam in iudicium testis esse vetatur.* Plus enim est in testamentũ siue ἐν τῷ συστατικῷ, quã in iudicium siue ἐν ταῖς ἀποδικτικῷ testimoniũ prohibere. Si igitur in iudicium repetundarũ damnati testimonium non recipitur, multo minus in testamentum recipitur. Sic mulier in iudicium testis esse non vetatur: in testamentum, codicillos, mortis causa donationem vetatur, quoniam hæc systatica sunt, vt Constantinus scribit I. Epito.

Et veteres.] Veteres eos vocat auctores iuris qui de testamẽto per æs & libram scripserunt, vt in d. §. sed neque. In eo duæ res interueniebant, familiæ mancipatio, & nuncupatio testamenti: & hæc postrema nuncupatio etiam testatio dicebatur auctore Vlpiano in frag. titul. de testa. atque ita testationem hîc accipi oportet, dum ait veteres existimasse testes perseuerare debere, donec suprema contestatio peragatur. Hodie igitur & ad eundem modum testes vt perstent in faciendis testamentis exigimus, & verò vt sua sponte ac intelligentes cui rei adhibiti sint. Linguæ Latinæ peritiam ab eis non exigimus, qua de re monet nos Vlpianus, quoniam ante Theodosium non nisi Latinè testamenta scripta valebant; idq; erat etiam ex testamenti scripti solemnitatibus. Dubitari potest, an & adscribi dies ac Consul debuerit. qua de re hoc ex Modestini lib. 4. Regularum titul. de bonis lib. & de testam. fragmentum à Petro Pitheo viro studiosissimo & omnium bonarum disciplinarum alumno felicissimo accepimus. *Cum, inquit, in testamento dies & Consul adiecti non sunt, nihil nocet quominus valeat testamentum.* idemque prorsus de cautione scribitur in l. cum tabernam. §. 1. §. de pig. Diem quidem & Consulem adscribi solere indicat l. 2. §. diem. j. quemadm. test. aper. & l. 3. C. eod. quòd vt fiat litteris, non notis, Iustin. constituit in No. CVII. Sed si non fuerit adscriptus, non ideo minus testamentum valet. nec verum igitur quod hac de re Chrysostronus Homil. 3. de verbis Esaia, vidi dominum &c.

AD L. HEREDES PALAM.

Testamentum aut per scripturam fit, aut per nuncupationem. Per scripturam, mero iure ciuili, aut prætorio, aut mixto, vt posuimus §. l. proxim. Per nuncupationem, ciuili iure. §. vltim. Instit. de testa. Prætoris enim edictum non pertinet nisi ad testamẽta scripta, sed dabitur tamen utilis bon. possessio secundum nuncupationem: l. 2. C. de bon. poss. sec. tab. l. si ita scriptum. §. vltim. j. eod. sicut & secundum voluntatem intestati. l. si duobus. §. si prius. j. de bon. poss. con. tab. Ergo iure ciuili duplex est testamentum, Per æs & libram quod ex scripto constat, & per nuncupationem. Vtroque genere veteres vsi sunt. Suetonius in vita Horatij, Decessit herede Augusto palam nuncupato, cum urgente vi valetudinis non sufficeret ad obsignandas testamenti tabulas. Palam heredem testatoris voce nuncupari oportet. l. vlt. j. de iu. cod. & hoc ex Sabino proponitur initio huius legis. Sunt enim hæc verba Sabini, *Heredes palam ita vt exaudiri possint, nuncupandi sunt.* Cetera Vlpiani. Palá igitur, id est, exaudientibus testibus VII. Et hoc maximè distat

testamentum per nuncupationem à testamento scripto. nam testamentum scriptum se- A
cretum & mysticum est: testamentum quod nuncupatur, non item. Voluit quidem aliàs
Justin. & in testamento scripto testibus nomen heredis enuntiari, si id testator sua manu
perscribere nequisset vel noluisset, sed meritò sententiam mutauit in Nou. c x i x. Ita-
que inuitis testatoribus testamētum scriptum testibus non enuntiatur. At in vtroque ge-
nere testamenti septem testes exiguntur, In testamento per es & libram quinque sufficie-
bant, Hodie etiam in codicillis quinque sufficiunt, & in testamentis quæ ruri fiunt, & in
his ex quibus hi vocantur, qui omnino rem ab intestato habituri sunt: quæ tamen non
quasi testaments, sed quasi intestatorum voluntates defendimus: eadēque ratione fa-
uore liberorum sustinetur testamentum nec subscriptum nec obsignatum vel notis scri-
ptum non litteris, quāquam ex Nou. Iustiniani c v i i. necesse sit etiam inter liberos te- B
stamentum integris litteris describi. At videntur ex ea Nou. testamento perficiēdo quin-
que testes sufficere secundum Harmenopulum & Haloandrum qui sic legunt ἐπὶ τῆς ἡδὲ
πέντε. Sed nō sic legit vetus interpres, non sic Iulianus antecessor, absunt etiam ea verba
ἢ καὶ πέντε ab ea Nouellarum editione cuius auctor extitit Henricus Scrimgerus vir do-
ctissimus. Et verò ea verba addita putem ex nouissimis Leonis Constitutionibus, quibus
in vrbe quinque testes, in agro tres sufficere generaliter constituitur. Sed vt ea quæ sunt
propria testamenti per nuncupationem pertractemus, id ex Nou. Theodosij antequam
nominetur heres, vel legata relinquuntur necesse est, vt testator se sine scriptura testari
velle præsentibus testibus exponat, quam in rem comparata erant certa quædam verba,
quæ præfari testatorem oportebat. Sed hanc obseruationem Iustinianus sustulit in l. in te- C
stamenti. C. de testam.

Si quid post.] Hæc quoque verba Sabini sunt. Non possum igitur perfectò, nec post-
ea deletò testamento, heredis institutionem mutare, nisi alio testamento iure perfectò. nō
possum legata mutare, nisi codicillis testamento cōfirmatis. l. si quis cum. j. de vulg. subst.
& hoc quidem mero iure. nam nuda voluntate per exceptionē doli legata infirmari con-
stat. l. 3. §. vltim. j. de adim. leg. l. militis §. penul. j. de mil. testa. Possum tamen, vt ad Sabinū
Ulpianus adiicit, si quid obscurius fuerit in testamento, id postea remota omni sollempni-
tate nudis litteris declarare vel voce nuda. Sed & quandoque imperfecta voluntate tol-
litur testamentum perfectum, vt si posteriore testamento imperfecto is instituat, qui o-
mnino rem ab intestato habiturus sit. l. 2. j. de iniusto rup. Decennio quoque & nuda vo- D
luntate tollitur testamentum. l. sancimus. C. de testam. Olim solo decennio. l. 6. C. Theo.
cod. tit.

In testamentis.] Hæc quoque verba Sabini sunt. Quæ sequuntur, *Quod sic accipien-*
dum, Ulpiani.

Vno contextu.] Hæc quidem verba, *Vno contextu actionis testari oportet*. Sabini sunt.
Testamentum verò quod nuncupatur, proculdubio vno contextu fit testibus simul vno
eadēque tempore collectis. quod autem scribitur, vno die scribi potest, altero testibus
offerri & ab eis simul obsignari. Possunt & diuersis horis obsignare ex Nou. 2. Valentinia-
ni de testa. qua tamen non vtimur, nisi hoc grauis quidam casus exigat. l. casus. C. cod.

A D L. A D T E S T I V M.

Cum paterf. ad alienum testamentum testis adhibetur, possunt & liberi qui in eius fa-
milia sunt, simul adhiberi. l. qui testamento. §. per contrarium. §. hoc titul. Sed si paterf. te-
statur, liberi, quos in potestate habet, testes esse non possunt: vel si filiusf. testatur iure cō-
muni de castrensi peculio, pater & fratres qui in eiusdem patris potestate sunt, testes esse
non possunt. Reprobatur enim domesticum testimonium, quod in hac re Theophilus
putat estimandum esse ex eodem vinculo patriæ potestatis. Alij igitur domestici adhibe-
ri possunt, cum tamen plurimum in aliis causis nulli domestici admittantur. Domestici
sunt, qui in eadem domo habitant. Sunt qui domesticos etiam accipiant pro cognatis, e-
tiam si alibi morentur. quibus non assentior. Domum enim pro domicilio nostri aucto- F
res accipiunt non pro cognatione. Iidem malè prouerbium illud, ὄικον οὐ μάρτυς, de do-
mestico teste accipiunt, cum de eo potius efferri Luciani integer locus demonstrat, qui
aduersus semetipsum testimonium dicit.

Condicionem.] Seruus non est testamenti signator idoneus, quia nec ius anuli ha-
bet

A bet, licet mortis tempore liber sit. Sed si seruus testamenti signandi tempore omnium existimatione pro libero habitus & nondum passus sit controuersiam status, licet plerisque certum & cognitum sit seruum eum esse, testamentum valet. l. i. C. de testa. nec pro nullo habetur, antequam is vindicatus sit in seruitutem. arg. l. nulla competit. infr. qui & à quib. man. Ceterum in aliis causis testium condicionem inspiciamus, cum testimonium dicunt, quod colligitur ex l. notionem. §. vlti. §. de verb. signi. Pertinet tota ea lex ad Orationem D. Marci de dilationibus dandis instrumentorum causa, vt apparet ex l. oratione. §. de feriis. quæ illi coaptanda est. Et quidem si ex Italia Romæ petatur instrumenta, is cuius notio est, minorem dilationem dabit, quàm si ex continentibus prouinciis. l. i. C. de dilat. l. 13. C. Theo. de iure sis. & ideo in ea lege quæ sint continentes prouinciæ explicatur. **C**redo etiam in oratione D. Marci ita scriptum fuisse, *Instrumentorum vel personarum causa*, vt in d. l. i. atque ideo Vlpianum scribere perquam esse difficile instrumenta à personis separare. nam & quæ in personarum quæ instruere possunt præsentiam dilatio petitur, propter instrumenta peti videtur, vt si petitur, inquit, dilatio in præsentiam eius qui actum gessit, licet in seruitute, vel qui rerum domini actor fuit constitutus. Ergo de his quæ gesta sunt, cum quis actor esset, vel actum gereret in seruitute, postea liberum factum audiri placet. Regulariter autem seruo homini testimonij dictio non est. Quid igitur si liber testamētum ob signauerit, mortis autem tempore seruus inueniatur: vel si testabilis testamentum ob signauerit, mortis autem tempore intestabilis inueniatur? De testamēto scripto siue mystico quæritur: & ideo satis est post mortem signa manere, nec vllum præterea à signatoribus testimonium exigitur. Quid tamen si, vt plerumque fit, officio Prætoris à singulis testibus signum manumque cognosci oporteat? An cognoscet rectè is, qui seruus vel intestabilis factus est? Quid si forte testamētum scriptum sua sponte signatoribus testator nuncupauerit, quo casu post mortem eius iuratos testimonium dicere oportet. l. hac consultissima. §. pen. l. vlt. §. pen. C. de testa. An testimonium dicet seruus, an intestabilis? Sic videtur, quandoquidem in testamēto scripto lex satis esse ait, si testes fuerint idonei ob signationis tempore. Ergo & si non scriptum sed nuncupatum fuerit testamētum, satis esse putem, si nuncupationis tempore fuerint idonei. Initium enim & originem spectari oportet, non ea quæ postea testibus acciderunt, nec vt testatoris, ita testium capitis minutione testamentum infirmari vlllo loco traditum est. quod & in quadam feudorum

D quaestione Obertus probat lib. 2. tit. 19.

Si signa.] Si testator consulto signa turbauerit, falsa est distinctio tradita ab Accursio. nam & si post solemnia signa turbauerit, constat testamentum infirmari. At si inconsulto deletum aliquid vel inductum est, vt legi non possit, vera est Accursij distinctio.

Si quis ex testibus.] Non tantum signa, sed & subscriptiones testium in testamentis exiguntur. Signa sunt ex iure prætorio, Subscriptiones ex Constitutionibus: & si ex pluribus subscriptoribus vel septem signauerint, testamentum valet. Signare autem oportet more ciuium Romanorum anulo tantum signatorio habente sculpturam vel imaginem aliquam. §. prox. §. & ad hanc formam subscribere, L. TITIVS C. SEI TESTAMENTVM OBSIGNAVI. l. pen. §. hoc tit. Alieno anulo alienaque cera signare possunt, **E** subscribere non nisi propria manu. Itaque litterarum imperiti testes esse non possunt, nisi fortè in agris ex l. vlt. C. de testamen.

A D L. S I T E S T A M E N T V M.

Aliud est testamenti signa turbari, aliud resignari testamentum. Turbatis signis testamentum infirmatur, Resignatis tabulis non item, quando v i i. testium signa reponuntur. quod hodie necessarium est. nam mixto iure testamenta fiunt.

A D L. V N V M.

Paganus vno dumtaxat testamento mori potest, pluribus codicillis. & testamentum **F** quidem vel vno Codice conscribit, vel duobus simul signatis, vel duobus separatim signatis, eodem exemplo, & hoc posteriore casu duplex videtur testamentum: ac ita Suetonius in Tiberio. Testamentum, inquit, duplex ante biennium fecerat, alterum sua, alterum liberti manu, sed eodè exemplo. At re vera vnū testamētū est. l. vlt. §. de his quæ in test. delen. Hoc in loco exemplis. i. exemplaribus. siue authenticis. Poterit tamè & vnū quasi

authenticum facere, aliud quasi exemplum. ceterum ex exemplo nec adiri hereditas, nec bon. possessio peti poterit. l. i. §. sed & si vnum. j. de bon. poss. sec. tab. Sed an duo homines possunt vno Codice testamentum conscribere signato v i i. testium signis. Et hoc tātūm coniugibus Valentinianus dedit in Nou. i. de testam. eiusque testamēti formulā in Marculphi monachi libro quodam de formulis publicorum priuatorūque negotiorum legimus, quo se vir & vxor in vna eadēque charta mutuò heredes scribunt.

A D L. S I I S Q V I T E S T A -
M E N T V M.

Si volentem plures heredes palam nuncupare quibusdam nuncupatis vox defecerit, imperfectum & inutile testamentū est. Itaque hi qui nuncupati sunt, heredes non erunt. **B** Obstat l. iubemus. C. de testam. qua Iustinianus constituit, vt nomina heredum testator vel propria manu subscribat, vel testibus nuncupet, quod tamen mutat in Nou. c i x. & vt si quorundam nomina testibus nuncupauerit, quorundam reticuerit, hi soli succedāt, qui nuncupati sunt. At hæc species propositæ similis non est. Hic enim cūm testamētum vellet facere per nuncupationem, non nuncupauit omnes heredes. Ibi cūm faceret testamentum per scripturam, omnes quos voluit heredes scripsit, sed non omnium nomina proprio chirographo subnotauit vel nuncupauit, idēque cēsēt Iustinianus non ea quidem re quæ ab ipso primūm introducit, totum testamentum infirmari, sed eos tantūm ab hereditate repelli, qui subnotati vel nuncupati non sunt. Rectē diximus, Si volentem plures heredes nuncupare. aliās enim tribus verbis perficitur testamentū, **L V C I V S H E -** **C** **R E S E S T O.** Diximus, Si vox eum defecerit. Hoc nimirum est quod ait, Si obmutuisset. Sic enim Græci interpretantur, si nullam præterea vocem mittere potuisset. Idēque iuris est si nondum perfecto testamento furore aut delirio correptus fuerit. l. furiosum. C. qui testa. fac. poss. Item si liberos heredes instituendo vox eum defecerit. Quod enim dicitur ex imperfecto testamento inter liberos voluntatem tenere, sic accipit Acc. rectē, ex minus solemnī testamento, non si vitio aliquo interrumpitur heredum institutio. Ait lex, Secundos heredes. Non substitutos dicit, sed quos primis iam nuncupatis adiecturus erat coheredes.

A D L. E X E A S C R I P T V R A.

Ex imperfecta scriptura testamenti nihil omnino debetur. denique ne codicillorum quidem iure testamentum valet l. fideicommissa. §. i. j. de leg. 3. l. i. j. de iu. cod. l. ex testamento. C. de fideic. nisi adiecta sit quæ vulgò dicitur Clausula codicillaris. l. 3. j. de milit. test. l. coheredi. §. cūm filij. j. de vulg. subst. l. vlt. C. de codic. cuius exemplum est in hac lege & in l. Lucius. §. vlt. j. de leg. 3. His tria opponuntur. Primum. l. in testamento. j. de fid. lib. cuius hæc est species, Imperfecto testamento institutos filios, alumnae directò datam libertatem & fideicommissa quædam, nec additam clausulam codicillarem, filios porrò quasi ex voluntate intestati heredes extitisse, & perinde atque si adiecta ea clausula fuisset veluti ex causa fideicommissi alumnam manumisisse. quæritur autem, an libera efficiatur. Imperator decreuit liberam fieri, & fideicommissa manumisæ præstari. Atquin nec **E** directò hæc debebantur, quia imperfectum erat testamentum: nec fideicommissi iure, quoniam ommissa erat clausula codicillaris. Sed hoc in alumna specialiter decretū est ducta coniectura ex affectione testatoris. Valde notandum est hoc decretum ex quo intelligimus, licet inter liberos testamentum imperfectum valeat quātum ad portiones eis adscriptas, legata tamen ex eo & fideicommissa non deberi nisi propinquis, vel vxori, vel alumno, vel aliis personis, quibus verisimile est omnimodo præstari testatorem voluisse & ab intestato. Hodie etiā extraneis ex imperfecto testamento liberi præstant, si modò holographum & testibus ipsis palam nuncupatum fuerit ex Nou. c v i i. Secundò obstat l. vlt. infr. de iu. cod. nisi dicas non ideo testamentum imperfectum esse quòd heredem nūcupauerit, legata scripserit. Ceterū legata quasi ex codicillis deberi qui pars esse intelliguntur nuncupati testamenti. Tertiò obstat l. Titia. §. de inoff. test. vbi apposita clausula codicillari fideicommissa ex inofficioso testamento non debentur. Sed hoc ideo, quia is, cuius testamentum quasi inofficiosum condemnatur, pro demente habetur, nec intelligitur habuisse testamenti factiōnem. l. nec fideicommissa. infr. de leg. 3. fideicommissa au- **F** tem

A tem relinquere, vel codicillos facere non potest, qui testamēti factionem non habet. Itaque in eius legis specie solida fideicommissa non debentur, quia pro parte rescinditur testamentum à sorore instituti. Filius namque institutus fuit, filia exheredata, ideóque sic in ea legendum est, *Titia filium heredem instituit, filia legatum dedit.*

B AD TITVL. DE LIBERIS
ET POSTVMIS HEREDIBVS IN-
STITVENDIS VEL EXHEREDANDIS.

AD L. I. ET II.

C **N** faciendo testamento ea iuris solemnia adhiberi, quæ superiori titulo exposita sunt, non est satis, nisi liberi & postumi heredes instituatur, vel exheredentur. Liberos pro natis, postumos pro nascituris accipimus. Eos verò, qui neque instituuntur, neque exheredantur, præteritos dicimus quasi silentio vel taciturnitate omissos: & si legata eis quædam aut fideicommissa relicta sint, non ideo minus præteritos dicimus. Ac de liberis quidem prius dicendum est. Est in hoc iure liberorum instituendorum vel exheredandorum magna differētia inter filium & filiam ceterosque liberos. Filij præterito nullum testamentum facit, filia autem vel nepote vel nepte ceterisque liberis præteritis testamentum valet: Sed qui præteriti sunt scriptis heredibus, si sui sunt, iure accrescendi virilem auferunt: si extranei, semissem, idque iure civili. Æquè prætorio iure filijs præteritis in assem datur bon. poss. contra tab. filiabus ceterisque liberis ex Constitutione Antonini non nisi pro virili aut semisse. l. vltim. C. de lib. præter. Rursus filij si non instituuntur, nominatim exheredandi sunt: filia ceterique liberi etiã inter ceteros exheredari possunt, his nempe verbis, vt Theophilus tradit, **CETERI EXHEREDES SVNTO.** quæ vulgari erat clausula testamentorum, qua exheredabantur non liberi solum, sed & parentes, consanguinei, agnati, cognati, adfines, amici. l. Lucius. i. j. de her. instit. Filij non nominatim exheredati, aut reliqui liberi saltem inter ceteros non exheredati pro præteritis habentur, idque si pater aut ascendentes per patrem testamentum faciant. Matris enim ceterorumque ascendentium per matrem silentium siue præterito, exhereditio est. Et hæc quidem ante Iustinianum obtinuerunt. Ex Constit. Iustiniani eodem iure sunt filia ceterique liberi quo & filij: ideóque in hoc titulo & omnibus pene Pandectarum locis quibus de præteritione agitur, semper de filiis mentio fit, nusquam verò filiarum ceterorumque liberorum, quoniam quæ à prudentibus scripta erant, de filiarum præteritione ceterorumque liberorum, ea Iustinianus sustulit: quæ verò de filiis, ea approbavit, censuitque idem ius esse filiarum ceterorumque liberorum. Non fuit autem ipse, aut hi, quorum opera vltius est non fuere, tam acuti, neque tam diligentes, vt non quemadmodum aliarum rerum complurium à Iustiniano sublatarum, quarum tamen se vestigia nulla in Pandectis reliquisset impudentissimè asseuerant, ita & huius antiquæ differentia inter filios ceterosque liberos vestigia relinquerent in l. suus. & l. sed & si conditioni. §. i. infr. de hered. instit. & l. i. §. sciendum. infr. de suis & leg. her. ex quibus hæc colligitur differentia inter filium ceterosque liberos, quòd filius sub omni conditione institui non potest, filia, nepotes, & ceteri liberi licet in filiorum demortuorum vel emancipatorum locum quasi agnascendo succedant, ex secundo capite legis Velleæ, sub omni conditione institui possunt, quam tamen sublata oportuit, quandoquidem manat ex superioribus. Cur enim filius sub conditione institui non potest? quia si deficiat condicio, cum non sit in eum casum nominatim exheredatus, præteritus videtur. Ceteri autem liberi quia iure antiquo nominatim exheredandi non sunt, deficiente conditione tacitè exheredati videntur ex illa clausula, **CETERI EXHEREDES SVNTO,** & licet lex Vellea hoc induxerit,

vt succedentes quoque in locum suorum nominatim exheredentur, vetus tamen ea dif- A
ferentia & post eam legem remansit, cuius non potest alia adferri ratio, quam quæ supe-
rius reddita est. At in nepotibus exheredandis hac in re quam differentiam Iustinianus
fuisse ait inter iura ciuilia & prætoria in d. l. vlt. eius etiam nos vestigia quædam cogno-
uimus. Nepos enim iure ciuili inter ceteros exheredari potest, ideoq; in superiori specie
deficiente condicione summouetur ab hereditate quasi exheredatus, iure autem præto-
rio nepos emancipatus nominatim exheredandus est auctore Vlpiano in fragm. tit. 22. &
§. emancipatos. Instit. de exher. lib. ergo & suus. nam suum emancipato Prætor exæquat.
& hoc nimirum est quod traditur in l. 3. §. vlt. de bon. poss. cont. tab. prætorem nepotem
institutum sub condicione, qui interim accepit bon. poss. secundum tab. etiam si ea condi-
cio defecerit, perinde tueri atque si contra tab. accepisset. Sed hæc Triboniani errata mit- B
tamus. Filius nominatim exheredandus est. Quid est nominatim? & satis est, si nomen,
vel prænomen, vel cognomen exprimatur, dummodò constet de quo filio senserit. quin
& nullo nomine expresso ita nominatim filius exheredatur, FILIVS EXHERES EST
O, si modò testatori vnicus filius sit. Sic & Porphyrius in libro de vocibus scribit nihil
interesse, vtrum dicas Socrates, an Sophronisci filius, cum vnus Sophronisco sit filius So-
crates. Seruius quoque in illum Virgilij locum, *Hoc illud germana fuit*, III. Æn. Cum plu-
res, inquit, non haberet sorores, pro nomine germana intelligitur, & de iure cura vnicum
habeat quis filium, nihil interest vtrum dicat, FILI HERES ESTO, an TITI HE-
RES ESTO. puto legendum *exheres*. Sed & si plures filios habeat, ac ita loquatur, *Ceteri* C
omnes filij exheredes sunt, omnes nominatim exheredati videntur l. Titius. §. hoc tit. quod
funerè notandū est. Diuersum namque est, si dixerit, CETERI EXHEREDES SUNT
O. nam vt supra diximus, ceterorum, appellatione soli liberi non continentur. Quod si
plures habens filios ita dicat, FILIVS EXHERES ESTO, an videntur omnes nomina-
tim exheredati? Minimè verò. quis igitur? Et benignius esse ait, vt dicamus omnes præte-
ritos videri. nec enim exheredationes interpretatione adiuuandæ sunt.

A D L. III.

Filius nominatim exheredatus videtur, si pater ita dixerit, FILIVS SÆPIE EXHE-
RES ESTO, si modo Scia vxor eius sit. Sed & cum conuitio vel cum elogio contume- D
lioso rectè filius exheredatur, si modò id quod elogij causa additum est, verum approbe-
tur. l. si postumus. §. vlt. §. hoc tit. Elogium est causa exheredationis, quæ ex Nouella Iu-
stiniani adscribenda est semper. Apuleius 2. Apol. Diu, inquit, sum aduersus illam reni-
sus, ne hunc ob tot insignes contumelias, ob tot iniurias exheredaret. Elogium grauif-
simum iam totum mediis fidius vt aboleret impensis præcibus orauit. Potest & institui fi-
lius cum conuitio. l. his verbis §. 1. §. de hered. inst. Patri enim impunè licet in filium ma-
ledicta obiicere. Non sic extraneus. l. quotiens. §. si quis. §. eod. quod odio testatoris intro-
ctum est. l. turpia. §. de leg. 1. Valde enim odiosum hoc est, vt per causam institutione de-
lati honoris testator heredem scriptum contumelia afficiat. itaque hæc institutio pro nõ
scripta est Rectè, EX ADULTERO. vt indicat. l. 15. §.

Purè.] Purè institui filius debet, aut purè exheredari. Instituto filio sub condicione E
iure ciuili nullum est testamentum. Iure prætorio pendente condicione datur ei bon. pos-
secundum tab. in qua cum Prætor tueretur iure contra tab. bon. possessionis si condicio de-
fecerit: Exheredato autem eo sub condicione æquè nullum est testamentum, vel ei quasi
præterito statim Prætor dat bon. possessionem contra tab. l. sed sub condicione §. de bo-
norum possessione contra tabulas. filius tamen institutus sub condicione, sub contraria
condicione exheredatur rectè: & vtroque iure testamentum valet. nec enim est vllò casu
præteritus. Hæc in postumo aliter se habent. nam postumo sub condicione instituto vel
exheredato, nec ciuili nec prætorio iure testamentum infirmatur, antequàm postumus
editus sit. Ceterum editione postumi iure ciuili testamētum rumpitur, vel ei statim præ-
torio iure datur bon. poss. contra tab. si institutionis vel exheredationis condicio defece- F
rit, vel si exheredationis condicio adhuc pendeat. Æquè iure ciuili testamentum rumpi-
tur, si condicio institutionis pendeat, vel à Prætoře interim datur bon. possessio sec. tab. ad
exemplum filij. quod si institutionis vel exheredationis condicio extiterit dum is erat in
vtero, nullo iure testamentum infirmatur l. 1. §. sed & si sub condicione. §. de ven. in poss.
mit. l.

A mit. l. cùm postumus. l. postuma. §. hoc tit.

Filius.] Licet legatum olim ante heredis institutionem relinqui non potuerit, exheredatio tamen filiorum ante institutionem scribi potuit ex rescripto Traiani. l. i. §. de hered. instit. idq; summa ratione, vt non nisi prius summotis his, qui iure naturali heredes sunt, alij heredes scribantur. potuit & inter medias institutiones vel substitutiones & inter gradus & post gradus omnes l. 3. §. 1. §. tit. prox. Gradus autem non ex numero heredum æstimantur, sed ex ratione successionis, ideoque si Primum & Secundum heredes instituas, duo sunt heredes, vnus gradus. At si eis Tertium substituas, duo sunt gradus, Institutio & Substitutio. Filius autem vel à primo vel à secundo tantum gradu vel ab omnibus exheredatur, & à primo solo videtur exheredatus, si inter medias heredum

B institutiones exheredatus sit. Rectè autem ab vno gradu exheredatur. Verùm ab vno ex heredibus non exheredatur rectè. l. non putauit. §. si ab vno. §. de bon. poss. cont. tab. nam qui ab vno ex heredibus exheredatur, à parte institutionis exheredatur. Non potest autem à re vel parte certa exheredatio fieri. l. cùm quidam. §. hoc tit. Igitur à gradu toto, ab hereditate tota, non à parte, non à persona certa exheredationem fieri oportet. Item hoc modo, *QVIS QVIS MIHI HERES ERIT, FILIUS EXHERES ESTO*, quod perinde est ac si diceret, *SI QVIS MIHI HERES ERIT*, rectè non fit exheredatio. quoniam post aditam hereditatem exheres esse iubetur, quod fieri non potest: fieri scilicet non potest, vt scriptus adeat, quia eo tempore, quo adit, filius exheredatus non est: ergo fieri non potest vt posteaquam adierit, filius exheres sit. l. si quis Sæpronium. §. vlt. §. de her. instit. Porro ab omnibus gradibus filius exheredatus videtur, si vel ante heredis institutionem, vel inter institutionem & substitutionem exheredatus sit. A secundo autem gradu solo, si inter medias substitutiones, vel etiam si post omnes gradus, nisi probetur eam fuisse mentem defuncti, vt quem exheredauit post omnes gradus, ab omnibus voluerit exheredatum. l. i. C. de lib. præ. l. pen. §. tit. prox.

Si ita testatus.] Cùm filius à primo gradu præteritus est, à secundo exheredatus statim perimitur institutio, & testamentum à substitutione incipit secundum Sabinianos, quorum sententia Constitutionibus comprobata est, vt hic traditur, & in l. ex facto. §. Lucius. §. de vulg. subst. l. si filius. §. de hered. instit. idque iure ciuili. Non idem omnino seruatur iure prætorio. Iure ciuili testamentum, in quo filius. præteritus est, ab initio nullum est. iure prætorio valet, modò si obsignatum sit VII. testium signis: & ex eo dari potest bon. possessio sec. tab. & ob id necessaria est præterito bon. poss. contra tab. quæ dabitur siue scriptus iam petierit sec. tab. siue non petierit, dummodò post mortem testatoris aliquo tempore petere potuerit. l. illud. l. quod vulgo. §. de bon. poss. cont. tabul. Igitur in proposita specie si ab instituto præteritus, à substituto exheredatus filius fuerit, & institutus viuo testatore decesserit, quia institutionis gradus numquam locum habuit, filio non dabitur bon. possessio contra tab. & hereditas omnino ad secundum gradum pertinebit, à quo filius exheredatus est. Sed si institutus mortis testatoris tempore in rebus humanis fuerit, licet postea decesserit aut condicione defectus fuerit, filio dabitur bon. possessio contra tab. quæ etiam substitutionem rescindit, à qua filius exheredatus est. l. non putauit. §. si Primo. §. de bon. poss. cont. tab. & quantum ad ius prætorium attinet, nulla hac in re differentia est inter postumum & filium præteritum. Ceterum iure ciuili differentiarum multæ sunt. Summa hæc est, Filius præteritus statim iniustum testamentum facit, Postumus non statim iniustum facit, sed natus rumpit. l. 3. §. ex his. §. tit. prox. Valet itaque testamentum interim dum non nascitur postumus, & in proposita specie igitur si ab instituto postumus præteritus, à substituto exheredatus sit, si institutus decesserit vel condicione defectus fuerit antequam postumus nasceretur, postumi agnatione institutio non rumpitur, quæ iam ante agnationem postumi inanis reddita est. ergo substitutus admittitur. Sed si nascatur postumus viuo instituto, vel institutionis existente aut pendente condicione, institutionem rumpit, & sibi locum facit excluso substituto. l. 5. §. tit. prox. deniq; rupta institutione rumpitur substitutio, à qua postumus exheredatus est. Destituta autem vel aliàs deficiente institutione antequam nasceretur postumus, testamentum à substitutione incipit, à qua postumus exheredatus est. in d. l. 5. manifestò superest negatio in illo loco, *non admittetur substitutus à quo scilicet postumus exheredatus non est*. nam si à substituto exheredatus non est, quis est qui nesciat

E

F

substitutum non admitti? Verum hæc in ea lege ponitur species, institutū aliquem fuisse A sub condicione, & ei substitutum datum, postumum ab instituto præteritum, à substitu- to exheredatum, & pendente condicione institutionis agnatione postumi institutionem ruptam, ideóque & si postea condicio defecerit, nõ admitti substitutum à quo postumus exheredatus est. Si tamen post defectum condicionis editus postumus fuisset, quia nihil tunc rupisset, proculdubio substitutus admitteretur.

AD L. IIII.

De postumis instituendis vel exheredandis ex iure tam antiquo quàm nouo hîc à no- bis quædam tractâda sunt. nec enim quæ de liberis tradita sunt in l. i. omnia etiam in po- B stumis locum habent. Et vt à definitione incipiamus, Postumi sunt, qui moriente parente in vtero sunt, post mortem eius nascuntur, sic dicti non quòd nascantur post humatum parentem (abesse enim aspiratio debet) sed quòd postremi sint, vt Obs. 111. ostendimus. Postumi etiam dicuntur ex lege Vellea, qui post testamentum viuo testatore nascuntur. Postumorum autem præteritorum agnatione omnimodo testamentum rumpitur, siue mares sint siue feminæ, siue primi siue sequentis gradus. At postumi mares cuiuscumque gradus nominatim exheredandi sunt, & ideo in lege Vellea sic scriptum est, *Omnes virilis sexus*, & in l. 3. in prin. §. tit. prox. cum Vlpianus scripserit, *Postumi virilis sexus*, meo quidem iudicio ea verba sic ex Constitutione Iustiniani de qua mox dicemus Tribonianus im- mutauit. *Postumi per virilem sexum descendentes*. Postumæ feminæ etiam inter ceteros exhe- C redari possunt cum adiectione legati. §. postum. Instit. de exh. lib. l. vlt. §. vlt. C. de lib. præ. Necessè est legatum adiici, ne, quod plerumque contingit, per obliuionem omis- sã videã- tur. Apuleius 2. Apol. Ei ad ignominiam lintea adscribi cc. fere denariorum iussit, vt intel- ligeretur iratus potius externasse eam, quàm oblitus præterisse. An autem omnino neces- se est legari? ego putem fideicommissò quoque relicto iuri satisfactum. At aliter aliqua parte testamenti si postumarum mentio fiat, hoc satis esse non puto, vt inter ceteros ex- heredatæ videantur. quod colligo ex l. qui filiabus. §. de leg. 1. in qua ob eam causam, vt & D. Alciatus existimat, licet aliqua parte testamenti mentio postumæ facta fuerit de lega- to ei relinquendo disputatur, traditurque in filiarum legato & postumam contineri, cui D coniungendam esse l. nomen. §. de verb. signific. & l. si quis filiabus. §. de test. tut. inscriptio- nes indicant. Quid tamen si instituta fuerit postuma sub condicione? nam si purè, nulla est quæstio. Et si pendente condicione nascatur, quia eo tempore nascitur, quo institutio nondum effectum habet, iure ciuili testamentum rumpit, & hoc de postuma traditur in l. postuma. §. hoc tit. rectè. nam si defecta iam condicione nascatur, videbitur exhereda- ta inter ceteros. Hæc iure antiquo. Ex Constitutione Iustiniani postumi cuiuscumque se- xus nominatim exheredandi sunt, idèmq; ius est liberorum & postumorum. Imò ex e- iusdem Iustiniani No. cxv. postumi exheredari non possunt, quia sine elogio nulla exhe- redatio est. Elogium autem postumo adscribi nullum potest. quod & quidam colligunt ex l. si quis in suo. §. vlt. C. de inoffic. test. sed omnino malè. nec enim hoc lex ait, exhereda E tionem infantis quasi ingrati, quòd in eum ingrati vitium cadere non possit, nullam esse, sed ex ea scriptura infantem non repelli à querela inofficiosi testamenti. At ex No. Iusti- niani exheredatio postumi ipso iure nulla est, nec de inofficioso queri necesse est. Malè e- tiam ex ea No. quidam colligunt præteritione liberorum & postumorum solam institu- tionem infirmari. nam Iustin. de ea tantum præteritione loquitur, quæ vicem exheredatio- nis obtinet, vt si mater filium prætereat, & de querela inofficiosi testamenti, non de que- rela rupti aut nullius testamenti, non de bon. possessione contra tab. Nunc de postumis instituendis dicamus. Dubitari potest, an institui possint, qui nondum nati sunt. Sed anti- quo iure qui post mortem sui nascuntur institui possunt, & ex lege Vellea, qui post testa- mentum auctore Vlpiano in frag. tit. xxij. & hoc est quod ait idem Vlp. in hac lege, *Placet*, F & c. Ait, *masculum*. Femina postumum Velleanum habere potest. Sed hic præteritus non rumpit. Legitimum postumum non habet nisi cælo vtero. & hic quoque præteritus non rumpit, quia pro exheredato habetur. Igitur non de feminarum, sed de masculorum po- stumis hoc titulo agitur, quandoquidem de postumis agitur, quorum præteritione testa- menta rumpuntur. Reliqua legis sententia apertissima est.

A Eorum, qui generare non possunt, quatuor ferè sunt species. alij generant quidem, sed non facile: alij ætate impediuntur, vt senes, alij naturali quodam morbo steriles sunt, qui propriè spadones dicuntur, alij arte tales fiunt, vt castrati, quorum tria sunt genera, Ectomiæ, Thlibiæ, Thlassiæ, vel Thladiæ. Ectomiæ per excisionem, Thlibiæ per collisionem, Thladiæ per ruptionem fiunt: hique omnes generali appellatione spadones dicuntur. l. spadonum. j. de verb. signif. l. si serua. §. vltim. §. de iu. dot. in l. 3. §. idem Diuus. j. ad leg. Cornel. de sic. qua cauetur, ne spadones fiant, spadonum nomine castrati intelliguntur, & sic Martialis lib. 6. loquens de lege Domitiani, qua castrari mares vetuit.

B *Nec spado iam nec mæchus erit te præside quisquam.*

Sunt & qui eunuchorum generalem appellationem esse tradant. Sed in titul. de eunuchis lib. 4. Cod. & in l. 5. C. qui test. fac. possunt. eunuchi pro castratis accipiuntur. nam in tit. de eunuchis hoc cauetur, ne quis mares castrat in orbe Romano. in l. 5. eunuchis exemplo ceterorum testamēti factio permittitur. quod de castratis malo accipere, quibus olim permessa quidem fuit testamenti factio, vt ex hac lege apparet. §. sed si castratus, sed non exemplo ceterorum. nec enim ante annum xvij. spadonibus, id est, castratis testamētum facere licebat, auctore Paulo lib. 3. Sent. Sic & vbique in Imperatorum Constitutionibus eunuchi pro castratis accipiuntur. Sunt qui eo nomine tegi putant iniuriam naturæ factā & significari custodes lecti, quod ad obseruandam mulierum pudicitiam adhiberentur: & inde in l. pen. C. de præp. sac. cub. Eunuchum, inquit, sacri cubiculi ministeriis adhæsurum, & in No. cxij. eunuchi præficiuntur puellis alcetriis. At Epiphanius lib. 2. contra hæreses eunuchos vocari ait *ὅτι τὸ εὐνοεῖν*, quod beneuoli esse & fidem seruare maritis didicerint. Phaurinus *ὅτι τὸ εὐνοεῖν ἔχοντες*, quod bonæ mentis compotes esse existimentur, id est, quod venereis abstineant, quæ veteres *ἀνοήτοι* dixerunt. Magna autem in iure ciuili differentia est inter castratum, & eum, quem propriè Spadonem appellari diximus. Spado vxorem ducere, matrimonij causa manumittere, adoptare potest, Castratus nõ item. Castratio locum dat redhibitioni non sterilitas. Spado postumū heredem instituere potest, Castratus postumum instituendo nihil agit, ideóque posteriore testamento, quo postumum instituat, superius non rumpitur. Atquin supra dixit, *Omnem masculum*, l. 4. Sed quamuis eo verbo nullus masculus excipiat, tamen intelligendum id est, de eo, qui liberos tollere potest. arg. l. adigere. §. quamuis. j. de iure pat. Castrati igitur postumum instituere non possunt. & hac in re cum Proculo consentit ex Cassianis Iulianus. In spadone videtur dissensio fuisse inter Cassianos & Proculianos, ideóque in §. 1. huius legis, sic lego, *et Iuolenus et Cassius*, vt & emendauit in l. rerum. j. de vsurp. & vsuc. Sed Cassianorū sententia obtinuit. Ratio differētiae si queratur, hæc est, quia castrato ea pars corporis abest, spadoni non abest, licet infirmitas valetudinis ei ad generandum impedimento sit, ideóque in eo communis natura spectatur potius quàm morbus, vitiúmve corporis, quo natura implicata & impedita est. l. 9. in prin. j. hoc titul. eadēque ratione iura plus infantibus quàm furiosis fauent, vt ostendimus in l. 4. j. de vsurpat. & vsucap. Ait l. 9. *Natura generandi*, id est, *δύναμις τοῦ διαδοχῆν ἔχοντες*, vt Leo loquitur in Nou. lxvj. qua Iustiniani Nouellam cxlij. abrogat, De hermaphrodito in hac lege Vlp. ait, *Si in eo virilia præualebunt*: quoniam hinc de postumis tractatur, qui sui futuri sunt. Feminæ autem suos heredes habere non possunt: atque ideo etiam in l. 4. §. dixit, *Omnem masculum*, nimirum excludēs feminam ab hoc tractatu postumorum instituendorum vel exheredandorum.

Testamentum in quo filius præteritus est, iure ciuili ab initio nullum est, & ex recepra iuris regula etiam si viuo patre filius decesserit, non conualescit. §. 1. Instit. de exh. lib. Itaque eo testamento superius non rumpitur. Imperfecto enim perfectum nõ rumpitur nisi in posteriore, quod ob præteritionem filij imperfectum est, institutus sit is, qui remoto filio omnimodo rem ab intestato habiturus est. l. postumus. §. 1. j. tit. prox. l. si duobus. §. si prius. j. de bon. poss. cont. tab. quo casu rumpitur prius testamentum, & ex posteriori datur bono. possessio cum re, si filius viuo patre decesserit. Sed si viuat filius, sine re constituitur filio data bon. poss. contra tab. Item & filio mortuo viuo patre, si extraneus fuerit

scriptus bon. possessio sec. tab. erit sine re, quoniam ab herede scripto legitimi ab intestato hereditatem euincere possunt. Hæc de filio. Nunc de postumo videamus. Si postumi præteriti agnatione iure civili ruptum sit testamentum, non restituitur mortuo postumo viuo patre. Idem seruetur iure prætorio: sed ex Constitutionibus Adriani & Antonini cuiuslibet heredi scripto bon. poss. sec. tab. datur cum re. l. postumus. 7. titu. prox. Hoc in postumo facilius admissum est, quàm in filio, quoniam filio præterito ab initio nullum est testamentum, postumo autem præterito ab initio valet. & licet viuo patre nato postumo rumpi dicatur, vt in l. si pater filium. 7. de vulg. subst. effectu tamen ipso non rumpitur nisi mortuo. l. Gallus. §. sequenti. 7. hoc tit. itaque si postumus ante patrem decesserit, facilius sustinetur testamentum, quod scilicet ab initio valet. & est summa hac in re differentia inter natum & postumum. Quid tamen si post mortem patris filius aut postumus præteritus decesserit? Et tunc nihil prorsus distat filius à postumo. namque placet filij vel postumi præteriti morte testamentum non restitui. eo enim tempore, quo maxime vigere debet testamentum, id est, post mortem testatoris superstes fuit filius siue postumus præteritus. l. 2. C. de postum. her. instit. Itaque in hac l. 7. dum ait, *Viuo patre*, difficiliorem casum proponit. nam si mortuo patre, idem multo magis dicendum est. Cum tamen postumus post mortem patris statim ac terra cecidit, vel ab obstetrice exceptus est, nulla voce emissâ moritur, quæsitum est, an quasi natus rumpat. Cassiani rumpere, Proculiani quasi non natum non rumpere existimabant. Cassianorum sententiam Iustinianus probat l. 3. C. de postu. her. inst. Ait lex nostra, *Nec superius rumpetur*. Rectè Accursius: in quo filius institutus vel exheredatus est. alioquin neutrum valet. quod & sic Constantinus supplet, *ἔχθρα τυχὸν αὐτὸν κληρονόμου*.

AD L. VIII.

Quod dictum est supra de toto testamento, idem obtinet in vno gradu, vt si filius ab instituto exheredatus sit, à substituto præteritus: quo casu institutio valet, substitutio ab initio nulla est. Quid ergo si viuo ac deliberante instituto filius decesserit, tum deinde institutus hereditatem omiserit, an substitutus admittetur? Minimè. quoniam vires ab initio substitutio nullas habuit. & hoc proponitur in hac lege: idemq; seruari in postumo. nam si postumus ab instituto exheredatus, à substituto præteritus sit, natus statim substitutionem rumpit: & licet postea deliberante instituto decesserit, ac deinde institutus repudiauerit, substitutus non admittitur, quoniam post mortem patris semel rupta est substitutio. quod etiam ostendit l. si postumus. 7. hoc tit. l. 3. §. vlt. l. 4. 7. tit. prox. Sed in l. 4. defunt hæc verba, *Defuncto postumo*, Par igitur hac in re est superstitis & postumi causa. nã cum natus sit postumus, loco superstitis est. Manifestum est autem maculam hæreere his legis nostræ verbis, *Viuo patre*, legiq; debere pro *Patre*, *Primo*. nam quã posuit initio speciem in filio, eandem repetit in postumo. Primus autem nomen est instituti, Secundus substituti, atque ideo sic etiam ea nomina debet scribi, vt eorum prima littera maiuscula sit. Error natus est ex his compendiis, *Præ*, *Prõ*. Quòd si ponas postumum viuo patre decessisse, falsum est quod ait substitutum non admitti. Obstat. enim Constitutio Adriani. Rursus si ponas mortuum post patrem natum patre viuo, ineptus sis. quid enim interest natus sit postumus viuo an mortuo patre, si quidem ponatur post mortem patris decessisse? Itaque omnino legamus, *Viuo Primo*. nam & subiicitur, *à quo exheredatus sit*, quibus verbis significatur ab institutione postumum exheredatum non à substitutione, vt de filio posuit initio. Ait, *Secundum sententiam qua vtimur*.] Credo cum intelligere regulam Catonis, quæ & sententia dicitur in l. Iulianus. 7. de cond. & dem.

AD LIX.

Initium huius legis exposuimus §. l. 6. Quæ traduntur in §. 1. vt intelligamus, sciendū est in hoc titulo agi non de postumis alienis, sed de postumis suis, quorum præteritione testamenta rumpuntur, atque adeò de postumis feminarum nihil agi. l. 4. in princ. l. 6. §. vlt. §. nec de postumis ex iniustis nuptiis. Potest tamen qui nondum uxorem duxit, postumum instituere, eumq; videtur instituisse, quem ex iustis nuptiis quandoque susceperit d. l. 4. Imò & ita rectè instituitur postumus, *QVI MIHI EX SEIA NASCETUR, HERES ESTO*, licet nondum cum Seia matrimonium contraxerit. Videtur enim de Seia ducēda cogitasse & futuras cum ea nuptias spectasse. l. filius. §. pen. 7. hoc tit. Sed exigimus

- A gimus ut ea sit innupta. l. postumum. j. hoc tit. Nam ex ea quæ alteri nupta est, postumum turpiter instituimus. Turpe enim est alienæ uxoris nuptias appetere & solutionem alienarum nuptiarum spectare. Itaque licet eo testamento quo ex vidua postumus instituitur superius rumpatur, eo tamen quo ex aliena uxore postumus instituitur, superius non rumpitur, quod ostenditur in hoc §. i. Item exigimus, ut eam ex qua nominatim postumum instituimus, fas sit nobis ducere. Sunt autem etiam cum sorore nefariæ nuptiæ auctore Gaio i. Instit. Ergo ex sorore frustra postumus instituitur, nisi soror sit per adoptionem, hanc enim soluta adoptione uxorem ducere possumus, nec turpe est adoptionis solutionem spectare. §. pen. & §. ult. j. Ad hæc adduci perperam solet §. postumus. Instit. de legat. qui est de postumo alieno. nos enim de suo disputamus, & quod in eo §. traditur postumum alienum institui posse nisi in utero eius sit quæ iure nostro uxor esse non potest, malè sic accipitur, quæ uxor testatoris esse non potest. Cur enim mihi non licebit eum qui est in utero sororis, heredem instituere? denique ea exceptione in postumo suo dumtaxat utimur. Igitur in eo §. quæ uxor esse non potest, id est, cum qua nemo connubium habet, ut puta cum Vestali vel hodie cum ascetria. quod & Theophilus non intellexit.

- Si filium.] Non tantum agnatione postumi præteriti testamentum rumpitur, sed & quasi agnatione, id est, successione in locum sui heredis ex secundo capite legis Velleæ, ut si viuo patre filius moriatur, & in eius locum nepos præteritus succedat. Sui heredes sunt liberi, qui sunt in familia, & primum gradum obtinent, dummodo ut in gradu ita & in hereditate præcedant. His cognitis, sive, Filium exheredo, extraneum instituo, nepotem ex filio præterito. iustum est testamentum. At viuo & deliberante instituto filius decessit, tum deinde institutus repudiavit, atque ita destitutum est testamentum. Destitui enim & deseri dicitur non adita hereditate. l. in quantitate. j. ad leg. Fal. l. ult. j. de cond. instit. Sum ergo intestatus. At quis mihi erit suus heres ab intestato? Non dices filium, qui antequam destitueretur testamentum, vita functus est, suum heredem extitisse potius quam nepotem, quoniam filius eo tempore quo hereditas ab intestato defertur, & ex testamento repudiatur, nepotem non præcedit. Nepos igitur suus heres erit, quia in ea hereditate proximior est. Quod si post mortem filij adierit scriptus, præteritio nepotis testamentum non rumpit. nam successione in locum sui testamentum rumpitur, eaque successio fit viuo testatore.
- D Scripto autem adente nepos in sui locum non succedit, quoniam filius eum omnino præcessit mortis tempore, atque ita iure testati filius nepoti obstat, qui nihil obstat iure intestati. l. scripto. j. unde lib. l. si quis filio. j. tit. prox. l. i. §. sciendum. j. de suis & leg. her. §. cum autem Inst. de her. quæ ab int. In causa testati mortis tempus spectamus, In causa intestati mortis tempus spectamus nullo facto testamento: facto autem testamento, eodemque destituto, non mortis, sed destituti testamenti tempus spectamus, ac verba xij. tab. SI INTESTATO MORITUR, quæ referuntur ab Ulpia. in frag. & à Cornificio & Cicerone in Rhetoricis, ut hoc loco Paulus explicat, non tam ad tempus mortis quam ad tempus destituti testamenti referimus, quo certum esse incipit testatorem intestato mortuum. At de iure testati dicamus apertius. Si heres scriptus in proposita specie adierit, nepos præteritus testamentum non rumpit quasi in locum filij successerit, quoniam non viuo testatore, sed eo mortuo ius filij exheredatione abscissum est. l. filium. §. videamus. j. de bo. pos. con. tab. l. i. §. post suos. j. de suis & leg. her. atque ita mortis tempore filius nepotem præcessit. Habet tamen nepos querelam ex persona filij, ut Iust. constituit in l. si quis filium. C. de inof. test. Diuersum est, si filius fuerit apud hostes, isque præteritus vel exheredatus, quamquam hunc necesse non est exheredari, nepos præteritus. nam si filius ibi moriatur, nepotis successione testamentum rumpitur, quia scilicet ex l. Corn. viuo auo ad filij conditionem redactus, & in ius filij successisse intelligitur. l. Galus. §. videndum. j. nec dicimus hoc casum post mortem testatoris ius filij abscissum & abruptum. nec enim captiuitas quicquam abruptum, sed suspedit. l. illa. §. i. j. de her. instit. & ideo in locum filij successio inducitur rectè per legem Corneliæ. & hoc est quod ait dum inter exheredationem & captiuitatem rationem differentiæ adfert, *Quod moriente auo filij ius pependerit, non abscissum, ut superiori casu fuerit.* Sic filij ius dicitur in l. si impubes. §. i. j. de Carb. edic. §. ult. Inst. de adopt. & ius sui in l. i. §. pen. §. de lib. agnos.

A D L. C O M M O D I S S I M E.

Postumus vel post mortem testatoris suus nascitur, vel post testamentum viuo testatore. Qui mortuo testatore nascitur, ex iure antiquo instituendus vel exheredandus est: Qui viuo testatore ex lege Velleæ. Præteritus testamentum rumpit. Ergo ut in omnem casum is, qui in utero est, imbutatur, ita instituendus est, SIVE ME VIVO, SIVE ME

MORTVO NASCATVR, vt in l. si ita scriptum. §. i. de hered. instit. Hac oratione legis Velleæ & iuris antiqui casus apertissimè cōprehenditur, nec interpretatio aut suppletio vlla necessària est. Quòd si ita generaliter institutus sit neutrius casus mentione facta, **QVI MIHI NASCETVR, HERES ESTO**, in vtrumque casum postumum institutum interpretabimur. An verò vno tantùm casu expresso alterum supplebimus? Est inter supplere & interpretari differentia quædam. Supplemus specialia, interpretamur generalia. l. Gallus. §. quid si qui filium. §. sequenti. hoc tit. Supplere est ostendere & quasi emendare. §. i. Instit. de bon. poss. Interpretari neque extendere est neque emendare. Supplere non possumus sine lege, interpretari possumus sine lege. Proinde si generaliter facta sit institutio postumi, omnem ea casum comprehendi interpretabimur, si specialiter puta ex iure antiquo, Si post mortem nascatur, legis Velleæ casum non supplebimus, atque adèd rumpi testamentum dicemus si natus sit viuo testatore. Denique legem Velleam ad ius antiquum, vel ius antiquum ad legem Velleam non extendemus. & hoc est quod proponitu in hac lege quod etiam Paulus exponit his verbis. III. Sent. *Talis est postumorum institutio, Si QVI POST MORTEM MEAM POSTVMI NATI FVERINT, HEREDES MIHI ESTOTE. Si viuo eo nascantur, rumpunt testamentum.* Item l. si pater filium. §. de vulg. subst. vbi ita fratri substitutus, *Qui post fratris mortem nascetur, & viuo fratre natus, totum testamentum rumpit, quia & à substitutione præteritus est.* Item l. Gallus. §. forsitan. hoc tit. vbi nepos non rectè institutus dicitur, qui ex iure antiquo institutus est & viuo testatore nascitur. At quid est quod ait Pōponius in hac lege nec sub conditione quidè postumum, qui in casum omisum nascitur, institutum videri? Vtrū postumum ita institutum **QVI POST MORTEM NASCETVR**, sibi ipsi sub contraria cōdicione substitutum nō videri? An postumum, qui in casum omisum nascitur, planè præteritum esse nec testamēti verbis vllō modo institutum videri? Alius enim institutus videtur, quàm qui natus est. Itaque is, qui in casum omisum nascitur, adèd est præteritus, vt nec illa verba, **QVI POST MORTEM NASCETVR**, ad eum referri possint. Denique non dicam hunc ipsum, qui viuo testatore nascitur, institutum eis verbis, & tamen quasi defecta cōdicione testamētum rumpere, sed omnimodo præteritum, nullo modo institutum dicam. Alium enim demonstratū institutionis verbis quàm qui editus est. Ceterum huic legi opponitur l. vlt. C. de post her. inst. in qua Iustinianus cōstituit testamētum non rumpi, si is qui ita institutus est, **QVI INTRA X. MENSES POST MORTEM NASCETVR**, viuo testatore nascatur. quod quidam sic explicant probabilius, quàm ceteri, vt quia dixerit, **QVI INTRA X. MENSES**, contineantur etiam qui testatore viuo nascuntur, modò si nascantur intra x. menses. At si verè iudicare volumus, post mortem suam demum numerari x. menses testator voluit, & Iustiniani ea mens est, vt idem iuris sit illo tempore non adscripto, **INTRA X. MENSES** nam vulgarem iuris antiqui formulam proponit, qua partus legitimus significatur. l. Gallus in prin. hoc tit. l. 3. §. vlt. §. de suis & leg. her. quam tamen sua constitutione adiuncto iuris noui, id est, legis Velleæ casu Iustin. supplet. quod destitutus lege Pomponius non potuit. Interpretandi enim ius habemus, suppleudi sine lege auctoritatem non habemus. In vulgari supplemus pupillarem, & vicissim in hac illam ex Constitutione scilicet Diuorum fratrum. In reciproca quæ sit verbis generalibus, pro ratione personarum aut simplicem aut duplicem substitutionem etiam sine lege interpretamur. Constitutio Iustiniani est ex l. decisionibus. ideoq; non mirum, si Pandectarum legibus non conueniat. Est autem in ea, ne sit oratio mutila, sic legendum, *an hi qui viuo testatore nati sunt, videantur non contineri testamēto*, aut certè id omnino subintelligendū est.

AD L. IN SVIS.

Suorum heredum nomen est ex XII. tab. l. liberorum. §. de verb. signific. l. vlt. §. de bon. dam. quo significantur liberi tam naturales quàm adoptiui, qui in potestate sunt, & hereditatis delatæ tempore proximiorum gradum obtinent. fuit & olim ex suis heredibus vxor, quæ in manum conuenerat, & nurus quæ in manum erat filii. auctore Vlpiano in frag. & Gellio lib. 18 cap. 6. & Alicarnassæo lib. 2. Sui autem appellantur quasi *αὐτοκρατορικοί*, vt exposuimus in Institutionibus tit. de her. qual. Viuo enim eo in cuius potestate sunt, quodammodo domini existimantur. Aufonius Edyl. IIII.

Iusta quidem series patri succedere, verum.

Esse simul dominos gratior ordo pijs.

- A** Quamobrem filij qui sunt in potestate morientis, non tam videntur hereditatem percipere, id est, successionem in vniuersum ius patris, quàm dominiũ continuare & liberam administrationem adipisci. §. sui autem. Instit. de hered. quæ ab int. non hereditatem acquirere, sed retinere & miscere se: non furari ex ea vel surripere, vel expilare, sed leniore verbo amouere: nõ heredes fieri, sed existere, id est, apparere. l. vltim. §. si in verò perpetuus. C. de cur. fur. quod est Theophilo ἀναφαίρεσθαι in princ. titu. de bon. poss. & in d. §. sui autem. non repudiare hereditatem (nec enim quæ ipso iure eis acquiritur, repudiari potest) sed abstinere beneficio Prætoris. denique aditio suis necessaria non est, nec præteritis bono. poss. contra tab. nec deficiente conditione Prætoris tuitio, non præstant etiam legata exceptis personis. At quia viuo patre domini ac participes esse existimantur, eo fieri Paulus ait hoc loco, vt sicut paterf. sic filiusf. appelletur. Emancipatus filiusf. non est: quia exiit è familia patris, propriamque familiam habere cœpit. Suorum vna est familia, vna domus, in qua sunt omnia cõmunia. eadẽque ratione materf. appellatur. Est enim proprie materfamilias ea, quæ in familiam mariti & sui heredis locum venit, & sic ex iure antiquo accipienda est l. pronuntiatio. §. familiæ. j. de verb. signifi. dum in familia mariti numerat matremfamilias. Nurus tamen quæ in manu est filii. licet in eadem sit familia, non dicitur materf. quoniam, vt Sex. Pompeius scribit, materf. non ante dicitur, quàm vir eius paterf. dictus sit, nec possunt hoc nomine plures in vna familia præter vnã appellari. Nepos item ex filio licet mortuo filio in sui heredis locum successerit, nullam ex familia appellationem habet. Nõ igitur omnes, qui sunt in eadem familia, ex nomine familiæ deductam appellationem habent, sed hi tantum qui primum gradum obtinent. Illud etiam adnotandum, non eadẽ esse vim vtriusque appellationis, Filiusf. & Paterfamilias. nam filiusfam. non dicitur nisi qui patrem habet, Paterf. dicitur etiam is, qui filium non habet. Hoc enim nomine non tam genitor significatur, quàm princeps familiæ. Filiusf. nomine plures in eadem familia appellari possunt, Patrisf. vnus tantum. Oeconomica enim monarchia est, vt Aristot. ait. Quod autem de dominio traditur hoc loco, interpretes quærent, an ad possessionem pertineat. Et verius equidem esse arbitror non continuari possess. mortuo patre, quæ nec eo viuo communicata filio intelligitur. itaque apprehendi eam oportere post mortem patris vt filio adquisita videatur. nam possessio hereditatis non est. nec mouet. l. cum miles. §. ex quib. cau. ma. in qua possessio vsucapionem significat, vt in l. denique eod. tit. non vsu rei. Vsucapio autem cœpta à defuncto proculdubio etiam ignorantĩ heredi procedit. Nihil etiam l. 2. §. filium. j. pro her. quam in commentariis ad eum titulum satis euidenter exposuimus. Ergo quasi dominus dumtaxat viuo patre filius esse intelligitur, & porrò mortuo patre idem dominium penes filium deprehenditur: & licet heres institutus non sit, tamen eius est potior causa, ad eò vt nec vllus eo existente pro herede vsucapere possit. l. 2. C. pro her. Sed si exheredatus sit, certè ius sui abscinditur. l. 9. §. si filium. §. Potest exheredari iure patriæ potestatis. l. quidam. j. de ver. obl. nam & eo iure occidi potuit ac vendi. Sed tamen nisi meritò fiat exhereditatio, rescindetur per querelam. l. vlt. j. de bon. dam.

AD L. QVOD DICITVR.

- E** His verbis, *Quod dicitur*, significatur regula iuris: atque ita appellatur in l. prox. in illo loco, *Licet enim*: Regula hæc est, Nato postumo præterito testamentũ rumpi. quæ ad postumum suum pertinet, non ad alienum. Pro nato autem habetur is etiam, qui ex vtero matris exsectus est, quem cæsonem vocant, cui & in omnibus aliis partibus iuris idem tribui solet quod nato. Pro nato etiã habetur, qui mutilus nascitur, non etiam, qui mortuus vel monstrosus aut prodigiosus. l. 3. C. de post. her. inst. licet in lege Papia, quæ orbas eorum quæ in testamentis relinquuntur, semisse multat, matri qualiscumque partus proffit. quod odio legis receptum est. Notandum est separari hac in re mutilum partum à monstroso, licet lege quadam Romuli quæ refertur ab Alicarnassæo lib. 2. eodem iure sit πυσίδιον ἀνάπηρον καὶ τέρας.

AD L. SI I TA S C R I P T V M.

- F** Talis est postumorum institutio, Si filius nascetur ex bessa, vxor ex triete, Si filia nascetur ex triente, vxor ex bessa. si filius & filia nascantur, non rumpent testamentum. quia benigna interpretatione placet vtrumque institutum videri. ergo & vtroque nato vxor admitteretur. Fict autè diuisio ex proportione Geometrica & spectabitur in primis qua pro-

portione heredes instituti sint. Est autem filius ad matrem & mater ad filiam in proportione dupla. nam filio bes, matri triens, matri bes, filia triens datus est. Erit ergo eadem ratione diuidenda hereditas inter geminos & matrē, & filia vna pars, matri duæ, filio quatuor assignandæ sunt. Sic erit utrobique eadē proportio, quæ proportio Geometrica est. Ut enim matris ad filiam proportio est dupla, ita & filij ad matrem. Arithmetica proportio aliter spectatur, cum scilicet utrobique est idem excessus, ut si ita inter tres diuidatur hereditas, ut vnus semissem, alter trientem, tertius sextantem habeat. In Geometrica proportione utrobique non est idem excessus.

Regula.] Quænam hæc est regula iuris, Hereditatem adimi non posse. quinimò adimi potest non alio tantum testamento, sed & eodem, l. i. §. pen. j. de his quæ in test. del. hoc modo, **SERVVS LIBER ET HERES ESTO, ET MIHI MONUMENTVM FACITO, SI NON FECERIS, EXHERES ESTO:** vel hoc modo, **TITIVS HERES ESTO, TITIVS QVEM SVpra SCRIPSI, EXHERES ESTO.** l. paterf. j. de her. inst. l. Scius. j. ad leg. Fal. l. vxorem. §. heres. j. de leg. 3. vel ut in formula creationis, **TITIVS HERES ESTO CERNITÓQVE IN DIEBVVS PROXIMIS C. QVIBVS SCIERS POTERISQVE: NISI ITA CREVERIS, EXHERES ESTO.** Verum hac exheredatione fateor solam hereditatem non adimi. nam & cetera corruunt, si idem ex assē heres & exheres scriptus sit. quod non obtinet in testamento militis, à quo ita hereditas adimi potest, ut tamen cetera non corruant. l. si certarum. §. si eodem. j. de mil. test. Præterea cum hæc regula sit de hereditate adempta, incōgrua ei subiicitur interpretatio de libertate adempta. Itaque putamus non *Hereditatem*, sed *Libertatē* esse legendum, simili penitus errore illi quem notauimus Obs. iij. cap. iij. Sequitur enim propter eam regulam liberum & heredem esse iussum, quamuis dominus ademerit eodem testamento libertatem, nihilominus utrumque retinere, quod scilicet non possit heredi à semetipso dari vel adimi quicquam: nec sanè libertas seruo heredi scripto datur, sed eam à semetipso accipit siue ex assē siue ex parte heres institutus sit, idque necessario admittendum est, Non tamen à semetipso libertas adimitur. l. 6. §. ult. j. de her. instit. l. ex parte. j. de adq. her. Adnotandum & illud est nihil hunc. §. ad titulum pertinere cuiusmodi sunt multæ in his libris leges, ut Obs. iij. ostendimus.

Testamentum.] Citatur hæc sententia Iuliani à Tryphonino in l. filium. j. de bono. poss. con. tab. Post mortem autem suam exheredatus filius videtur, quando non nisi post mortem filij adiri hereditas potest. itaque hic filius pro præterito habetur. l. 4. §. vltim. j. de hered. instit. l. Gallus. §. in omnibus. j. hoc tit. Obstat l. vltim. in fin. j. de condic. instit. Sed, ut breue faciam, postrema eius legis pars non est integra, sicut nec l. vij. j. de bon. dān. Probabile autem est cum ostendisset Papinianus filium sub conditione potestatiua institutum & non impleta cōdicionē decedentem nepotibus non obstare quominus auo sui heredes sint, addidisse eum similem casum, ut sit in l. i. §. sciendum. j. de suis & leg. her. de filio exheredato & deliberantibus scriptis mortuo: quo quidem constat nepotes auo suos heredes esse, si postea scripti hereditatem omiserint. Non assentior his qui in ea parte ita speciem ponunt, **FILIVS EXHERES ESTO, NEPOS CVM FILIVS MORIETVR HERES ESTO.** Valet exheredatio: quia moriendi tempus vitæ non morti deputatur. hæc concedamus. Ceterum cum hoc sit propositum Papiniano, ut similem casum exponat, quo filius nepoti nō obstat quominus auo suus & necessarius heres sit, quid opus est fingere ita nepotem institutum **CVM FILIVS MORIETVR?** Nonne idem obseruabitur si ita dixerit, **FILIVS EXHERES ESTO, NEPOS HERES ESTO?** l. qui in aliena. §. interdum. j. de adq. hered.

AD L. SI POSTVMVS.

Tres in hac lege species proponuntur, quibus ob præteritum à substitutione postumū etiam mortuo eo totum testamentum infirmatur, & ad legitimos hereditas venit. Prima hæc est, Postumus ab institutione exheredatus, à substitutione præteritus est. Substitutionem statim si nascatur, rumpit: nec si deliberantibus institutis decesserit, ac postea instituti repudiauerint, substitutionem conualescere patitur. itaque ad legitimos hereditas venit. quod exposuimus in l. 8. §. Secunda hæc est, Postumus à primo gradu exheredatus, à secundo præteritus, à tertio exheredatus est & deliberantibus institutis decessit, deinde
instituti

- A** instituti repudiarunt. Hereditas ad legitimos pertinet non ad tertium gradum. Agnatione enim postumi sublato secundo gradu, sublatus est & tertius. qua de re diximus §. l. 3. §. ult. Sequitur tertia species. Titius & Gaius instituti sunt, ab eis postumus exheredatus, ab eorum substitutis præteritus est. Titius repudiat. an postumus admittitur? & si ita fuerit concepta substitutio, *SI VTERQUE HERES NON ERIT*, repudiantis portio coheredi adcrefcit, ideóque tota hereditas versatur in primo gradu à quo postumus exheredatus est, nec eo casu postumum admitti placet. Sed si singulis institutis singuli substituti sint, vt puta Titio Primus, Gaius Secundus, repudiante Titio postumus in totum admittitur, & non tantum Primum substitutum sed & Gaium institutum repellit. Cùm enim postumo locus esse incipit, cedunt qui præcedunt, quique sequuntur omnes l. penult. j. tit. prox. quinimò & in hac specie licet postumus deliberante Titio morte excludatur, repudiatione Titij totum testamentum subuertetur, & ad legitimos hereditas veniet. & hæc est sententia huius legis in §. nam & cum duobus. Diuersum tamen esse ostenditur in dicta l. penult. si Titius & Gaius instituti & inuicem substituti sint, postumus, vt ponimus, à primo gradu exheredatus, à secundo præteritus. nam & si vix est vt non videatur ab utroque exheredatus eisdem institutis substitutisque, præsertim si post omnes gradus exheredatio scribatur. l. i. C. de lib. præ. tamen ita ponimus à primo tantum gradu postumum exheredatum. Quia verò hoc casu repudiante Titio Gaius vocatur, vt rectè Dinus animaduertit, non tam ex substitutione quàm proprio adcrefcendi iure. l. si quis heres. j. de acquir. hered. l. testamento. C. de impub. & aliis substit. ideo potior est Gaij causa, quasi videatur adhuc hereditas versari in primo non in secundo gradu: & verò cum idem instituitur & substituitur, substitutio ea quasi appendicula quædam est institutionis non ius quoddam separatum per se, adeo vt & si seruus heres institutus & coheredi substitutus ex institutione iussu domini adierit, & post manumissionem coheres repudiauerit, dominus ex causa quoque substitutionis portionem vacantem acquirat. & ita accipio. d. l. si quis heres. §. i. Nec me mouet l. si solus. §. i. eod. titu. quoniam institutionis puræ institutio condicionalis quæ extitit appendix non est.
- B** enim postumo locus esse incipit, cedunt qui præcedunt, quique sequuntur omnes l. penult. j. tit. prox. quinimò & in hac specie licet postumus deliberante Titio morte excludatur, repudiatione Titij totum testamentum subuertetur, & ad legitimos hereditas veniet. & hæc est sententia huius legis in §. nam & cum duobus. Diuersum tamen esse ostenditur in dicta l. penult. si Titius & Gaius instituti & inuicem substituti sint, postumus, vt ponimus, à primo gradu exheredatus, à secundo præteritus. nam & si vix est vt non videatur ab utroque exheredatus eisdem institutis substitutisque, præsertim si post omnes gradus exheredatio scribatur. l. i. C. de lib. præ. tamen ita ponimus à primo tantum gradu postumum exheredatum. Quia verò hoc casu repudiante Titio Gaius vocatur, vt rectè Dinus animaduertit, non tam ex substitutione quàm proprio adcrefcendi iure. l. si quis heres. j. de acquir. hered. l. testamento. C. de impub. & aliis substit. ideo potior est Gaij causa, quasi videatur adhuc hereditas versari in primo non in secundo gradu: & verò cum idem instituitur & substituitur, substitutio ea quasi appendicula quædam est institutionis non ius quoddam separatum per se, adeo vt & si seruus heres institutus & coheredi substitutus ex institutione iussu domini adierit, & post manumissionem coheres repudiauerit, dominus ex causa quoque substitutionis portionem vacantem acquirat. & ita accipio. d. l. si quis heres. §. i. Nec me mouet l. si solus. §. i. eod. titu. quoniam institutionis puræ institutio condicionalis quæ extitit appendix non est.
- C** causa, quasi videatur adhuc hereditas versari in primo non in secundo gradu: & verò cum idem instituitur & substituitur, substitutio ea quasi appendicula quædam est institutionis non ius quoddam separatum per se, adeo vt & si seruus heres institutus & coheredi substitutus ex institutione iussu domini adierit, & post manumissionem coheres repudiauerit, dominus ex causa quoque substitutionis portionem vacantem acquirat. & ita accipio. d. l. si quis heres. §. i. Nec me mouet l. si solus. §. i. eod. titu. quoniam institutionis puræ institutio condicionalis quæ extitit appendix non est.

AD L. SI FILIVS.

- D** Quæ ad hanc legem pertinent, ea omnia Obseruat. iij. cap. xxiiij. exposuimus.

AD L. FILII.

Heres vel exheres ita scribi solet, *HERES ESTO, EXHERES ESTO*. Sed & his verbis, *fit, vel erit*, institutionem vel exheredationem scribi placet auctore Vlpiano in fragm. tit. 21. l. quoniam. C. de testament.

AD L. MULTI.

- Inest in exheredatione quasi nota quædam, & ex Nou. Iustiniani cxiiij. exheredato legati vel fideicommissi nomine relicta quarta querelam non excludit, sed e logium in testamento scriptum & probatum ab herede non alia ratione quàm ne temere inuratur quisquam exheredationis nota. Exheredatione abscinditur ius filij, repelliturque filius non tantum à paternis, sed & à libertorum paternorum bonis, neque ei quicquam relinquitur nisi vt possit in hereditario sepulchro sepeliri & suam posteritatem inferre. l. 6. §. i. §. de religiof. Nonnumquam tamen, vt hoc loco ostenditur, exheredatio non notæ aut damni inferendi causa fit, sed bono animo vt liberis consulatur, vt puta si impuberes sint, & non directò, sed per fideicommissum eis instituta fortè matre hereditas relinquatur *CVM ERVNT ANNORVM XIII*. ne scilicet interim tutelæ lubrico bona committantur, quo casu constat filium non summoueri à bonis paternorum libertorum, nec iure queri de inofficioso testamento, ac ne ex Nou. quidem superiori ita exheredato querelam dari puto. ei namque nulla prorsus inest nota. Putem etiam eum non excludi à lucris nuptialibus. nam No. 22. loquitur de exheredatis mala mente. Exheredationi similis fuit abdicatio. nã & abdicatio ius omne filij abscindit. Vtrumque coniunxit Tertullianus de præscriptionibus. Quos exheredauerunt, inquit, semper & abdicauerunt vt extraneos, vt inimicos. Sed abdicatio inter viuos fit, Exheredatio causa mortis: nec potest, nisi testamento scribi. Exheredatio lege fit, Abdicatio sine lege vsurpata est.
- E** stamento scriptum & probatum ab herede non alia ratione quàm ne temere inuratur quisquam exheredationis nota. Exheredatione abscinditur ius filij, repelliturque filius non tantum à paternis, sed & à libertorum paternorum bonis, neque ei quicquam relinquitur nisi vt possit in hereditario sepulchro sepeliri & suam posteritatem inferre. l. 6. §. i. §. de religiof. Nonnumquam tamen, vt hoc loco ostenditur, exheredatio non notæ aut damni inferendi causa fit, sed bono animo vt liberis consulatur, vt puta si impuberes sint, & non directò, sed per fideicommissum eis instituta fortè matre hereditas relinquatur *CVM ERVNT ANNORVM XIII*. ne scilicet interim tutelæ lubrico bona committantur, quo casu constat filium non summoueri à bonis paternorum libertorum, nec iure queri de inofficioso testamento, ac ne ex Nou. quidem superiori ita exheredato querelam dari puto. ei namque nulla prorsus inest nota. Putem etiam eum non excludi à lucris nuptialibus. nam No. 22. loquitur de exheredatis mala mente. Exheredationi similis fuit abdicatio. nã & abdicatio ius omne filij abscindit. Vtrumque coniunxit Tertullianus de præscriptionibus. Quos exheredauerunt, inquit, semper & abdicauerunt vt extraneos, vt inimicos. Sed abdicatio inter viuos fit, Exheredatio causa mortis: nec potest, nisi testamento scribi. Exheredatio lege fit, Abdicatio sine lege vsurpata est.
- F** putio. ei namque nulla prorsus inest nota. Putem etiam eum non excludi à lucris nuptialibus. nam No. 22. loquitur de exheredatis mala mente. Exheredationi similis fuit abdicatio. nã & abdicatio ius omne filij abscindit. Vtrumque coniunxit Tertullianus de præscriptionibus. Quos exheredauerunt, inquit, semper & abdicauerunt vt extraneos, vt inimicos. Sed abdicatio inter viuos fit, Exheredatio causa mortis: nec potest, nisi testamento scribi. Exheredatio lege fit, Abdicatio sine lege vsurpata est.

AD L. SVB CONDICIONE.

Qui suus est, & necessarius est. Suus est, vt vulgò dicitur, qui in familia est mortis tempore. Hæc definitio satis plena non est. nam si post mortem filij exheredati destitutum sit testamentum superstitite nepote, non filius qui in familia fuit mortis tempore, sed nepos ex eo auo suus heres esse intelligitur. l. 9. §. si filium. §. quandoquidem non mortis, sed delatæ hereditatis tempus inspicitur. Sic igitur Suum definiamus: Suus est, qui in familia est proximior delatæ hereditatis tempore. Defertur ab intestato à morte vel à destituto testamento, Defertur ex testamento puta à morte, conditionalis cum condicio extiterit. Morte autem patris licet sui iuris efficiatur, non definit filius esse in familia patris. l. si filius familias. §. vlt. §. ad Maced. l. si pater. §. non tantum. j. de bon. poss. cont. tab. nisi in alienam familiam adrogatione migraverit post mortem patris. Morte enim patris capite non minuitur, Adrogatione capite minuitur. His cognitis, fac ita esse, Filius institutus est sub condicione, & quidem iure, hoc pacto, si Alexandriam icrit, mortuo patre se adrogandum dedit, post adrogationem condicioni paruit. non est suus heres, quia in familia patris non est delatæ hereditatis tempore. ergo nec necessarius. Huic sententiæ obstat l. 4. §. interdum j. de acquit. hered. l. filius patroni. j. de bon. lib. Filius exheredatus est, nepos ex eo institutus, mortuo auo nepos recidit in potestatem filij, & nihilominus auo necessarius heres fit & consequenter per eum filius quoque necessarius fit. At nos de adrogato loquimur, non de eo qui recidit in potestatem patris sui auo mortuo. Qui arrogatur, capite minuitur. Qui in potestatem recidit, capite non minuitur. eadem namque familia est. Item obstat l. 3. §. vlt. j. de hered. instit. Frater fratri impuberi substitutus est in secundum casum, impuberi necessarius heres est. nam quem sibi potest pater, eundem & filio impuberi necessarium facit. At si nongondum apertis tabulis fratrem substitutum se adrogandum dedisset. an erit pupillo necessarius? Lex ait necessarium fore. Sed hoc ideo quia non ex apertis tabulis, sed à morte defertur hereditas paterna. Mortis autem tempore in patris familia fuit. Ergo & idem impuberi quandocumque decesserit, ex substitutione pupillari necessarius heres erit. Satis namque est si in patris familia fuerit delatæ hereditatis tempore. quoniã id omne pro vno testamento habetur, nec exigimus, vt & in eadem familia sit delatæ pupillaris hereditatis tempore l. pater filio epd. tit.

AD L. SI FILIVM.

Si filium exheredem, deinde heredem scripsero, secunda scriptura potior est. Idem dico econtrario, si filium heredem, deinde exheredem scripsero. constat enim eodem testamento hereditatem exheredatione adimi posse, vt dictum est. §. l. si ita scriptum §. regula. Ex inscriptionibus autem puto huic legi coniungendam. l. si ita scriptum. j. de hered. instit. in qua & alio casu ostenditur potiorem secundam scripturam esse.

AD L. FILIO.

Testamentum rumpitur mutatione, agnatione, adoptione, in manum conuentione, successione, manumissione. Adoptione vel successione testamentum rumpitur, si in eo is, qui adoptatur, vel qui succedit in locum sui heredis, præteritus sit. quòd si institutus sit, testamentum non rumpitur, quoniam utilis est institutio. §. vlt. j. l. si qui heres j. tit. proxim. Quid si exheredatus sit? & quidem si nepos, qui exheredatus est, mortuo filio vel emancipato in sui heredis locum succedat, testamentum non rumpitur, quoniam ea nepotis exheredatio valet ex lege Vellea. Filius quoque emancipatus si exheredatus sit, deinde adrogatus à patre, testamentum non rumpitur, quoniam ea exheredatio iure prætorio valet. Omnes enim filij naturales, qui sui futuri erant iure prætorio instituendi vel exheredandi sunt, nec efficere potest adrogationis commentum, licet fiat quasi nepotis non quasi filij loco, vt qui natura filius est, minus videatur esse natura filius. Veritas enim simulatione adoptionis offundi non potest. Veritas, id est, ius naturale. M. Tullius veritatem suscipiendorum liberorum dixit pro domo sua. At si extraneus exheredatus, deinde adrogatus sit testamentum rumpitur, quia in extranei persona exheredatio ab initio nulla fuit. l. non putauit. §. si quis filium. j. de bon. poss. cont. tab. in qua citatur hæc lex.

A

AD L. TITIVS.

Quemadmodum vnicus filius sic nominatim exheredatur, *FILIVS EXHERES ESTO*, ita plures filij sic nominatim exheredari videntur, *CETERI OMNES FILII MEI EXHEREDES SVNTO*. quod exposuimus. §. l. i. An & illis verbis exheredati videntur hi quos testator defunctos credebatur: Sic puto. agent itaque querela inofficiosi testamenti quasi exheredati, & de errore patris Centum viri iudicabunt. quod ostendo hoc argumento: Si miles cuius præteritio exheredatio est, filium per errorem prætermiserit, filio querela denegatur, non quod pro præterito omnimodo habeatur, sed quia & nominatim exheredatus non haberet querelam. l. de inofficioso. C. de inoffic. test. Ceterum ea

B præteritio vel exheredatio militis ipso iure testamentum infirmabit. l. sicut. C. de test. mili. quia non est verisimile, vt summoueri cum miles voluerit, quem ignorabat supereffe. Quod si mater, cuius etiam præteritio pro exheredatione habetur, filium per errorem præterierit, quia de inofficioso testamento matris queri licet, & est hac in re differentia inter matrem & militem, ei quasi exheredato dabitur querela, vt ostenditur in l. si instituta §. vlt. §. de inoffic. testa. cui statim ex Paulo subiicitur l. cum mater. in qua refertur decretum Adriani quo is in eadem specie sola institutione infirmata ad filium præteritum cen fuit hereditatem pertinere saluis libertatibus & legatis. quod adnotatum fuisse Paulus ait quasi esset contra regulam iuris, quæ dicat per querelam totum testamentum infirmari. Itaque id decretum probare Paulus non videtur suo more. Decreti ratio hæc fuit,

C quia si mater filium viuere existimasset, filium non extraneum instituisset, eademque, vt probabile est, à filio legata reliquisset: quæ exigat, vt & in militis specie idem decernatur, cum tamen contra Gordianus scribat totum militis testamentum infirmari. d. l. sicut. Quare valde nouum est Adriani decretum, nec cõsentit cum iuris nostri positionibus. At hæc omnia dirimit Nou. Iustiniani, qua generaliter constitutum est ex causa exheredationis vel præteritionis, quæ vice exheredationis sit, solam institutionem infirmari: ex qua non malè quis etiam eliciat in specie proposita milite filium per errorem omittente, quo solo casu ob præteritionem testamentum militis infirmatur, non totum infirmari, sed in partem institutionis dumtaxat.

D Lucius.] Postumi qui post mortem sui nascuntur, ex iure antiquo: qui post testamentum, ex lege Vellea institui possunt. Postumi alieni, id est, qui sui non nascuntur, institui iure ciuili non possunt, licet agnati sint vel cognati, iure prætorio institui possunt. §. i. Instit. de bon. poss. l. postumus. §. de inoffic. test. l. i. §. si filius in adoptionem. l. extraneo. §. de ven. in poss. mit. l. 3. §. de bon. poss. sec. tab. §. postumus. Instit. de legat. & hodie ex Constitutione Iustiniani etiam iure ciuili eorum institutio valet. Qui est in utero neptis ex filia, alienus postumus est, quoniam proauo materno suus non nascitur. itaque ab eo iure ciuili institui non potest. Verum finge, institutus est postumus ex nepte ex filia natæ hora diei sexta, id est, meridie, & eadem die priusquam institueretur postumum neptis enixa erat albescente cælo (sic legendum) id est, diluculo. Virgil. iij. Æneid. Vt primum albescere lucem vidit. Gneus Mattius apud Gellium lib. xv. Iamiam albicassit Phœbus & recentatur: Cæsar i. de bel. ciu. Albente cælo omnes copias castris educit. Apuleius vij. Vt primum tenebris abiectis dies inalbebat. Hoc autem casu iure ciuili institutionem valere placet, quia cum re vera natus fuerit pronepos tempore facti testamenti loco eius est, qui superstes est, & plus valet quod in re est quàm quod in opinione est. Itaque pronepos citra bonorum possessionem adeundo vel pro herede gerendo proauo ex testamēto succedet.

AD L. FILIVS A PATRE.

Duo sunt genera condicionum, Potestatiua & Casualis: Potestatiuarum item duo, Quæ ultimo vitæ tempore impleri potest, Quæ ultimo vitæ tempore impleri non potest. l. §. de hered. instit. l. vlt. §. de cõd. instit. Filius sub potestatiua institui potest, nec in eius defectu necessariò exheredandus est. Sub casuali institui non potest, nisi in eius defectum exheredatur. l. iam dubitari. §. de hered. instit. Si sub potestatiua institutus sit, quæ ultimo vitæ tempore impleri potest, eaque pendente decesserit, nihil ad suum heredem transmittit, quia patri neque ex testamento, neque ab intestato heres fuisse intelligitur. Si sub ea quæ ultimo vitæ momento impleri non potest, & ea pendente decesserit, ab intestato patri heres fuisse intelligitur, nisi substitutum vel coheredem habuerit, qui testamentum sustineret.

Quod si sub casuali instituat, & in eius defectum exheredetur, eaque pendente decesserit: etiam si coheredem vel substitutum habuerit, patri videtur ab intestato heres extitisse auctore Tryphonino hoc loco. quod minimè congruit his quæ superius dicta sunt de conditione potestatiua, quæ ultimo vitæ momento impleri potest. nam & casualis ultimo vitæ momento impleri potest. ergo ea pendente morienti neque ex testamento neque ab intestato delata videtur hereditas. denique nihil ad posteritatem suam transmittit. Verùm hoc totum sic explicari conuenit. Si viuo filio condicio casualis defecerit, exhereditatio valet, & substitutus vel coheres in assem admittitur. Sed si ea pendente decesserit non potest institutio vel exhereditatio post mortem eius valere. l. 4. §. vlt. j. de her. instit. & ideo, quasi fuerit ab initio præteritus, redit res ad intestati exitum, vt filius transmittat hereditatem repulsis substitutis & coheredibus. quod non similiter dici potest de conditione potestatiua, quæ non tam deficere videtur quàm omitti, vt imputari filio rectè possit quòd eam non expleuerit. Ait, *Quia dum viuit*, id est, quia pro præterito habetur. Ait, *Herede autem* &c. quod ita superioribus annexendum est. Post mortem filij existens institutio vel exhereditatio pro non facta habetur, idèoque & filio exhereditato heres post mortem filij institui non potest. l. si ita scriptum. §. vlt. §. filio tamen ex parte instituto coheres post mortem filij institui potest.

Filiusfamilias.] Non tantùm sui heredis agnatione testamentum rumpitur, sed & adoptione, successione, in manum conuentione, manumissione. quoniam his modis suus heres quasi agnascitur. Addatur ex hoc loco & alius rumpendi modus, Morde aui recedente nepote in potestatem filij cuius testamento composito de castrensi peculio nepos præteritus est. Igitur agnatio naturalis vna est. Quasi agnationis quinque sunt formæ. Qui agnascuntur, vel qui quasi agnascuntur, si instituti sint, proculdubio testamentum non rumpunt. Quòd si exhereditati sint, varietas quædam existit. nam qui agnascuntur, vel qui succedunt, & filij emancipati qui adoptantur, si exhereditati sint, non rumpunt. Extraneorum tamen adoptione & in manum conuentione testamentum rumpitur, licet in eo qui adoptantur, vel quæ in manum conueniunt, exhereditati sint, quoniam in eorum persona exhereditatio ab initio non valet. Quid verò si nepos exhereditatus sit in testamento filij & morte aui in eius potestatem reciderit? Tryphoninus ait testamentum non rumpi. quia sine capitis minutione recidit in potestatem. eadem namque familia est. Itaq; ea exhereditatio ab initio vires habuisse intelligitur. idemq; dicendum est iure antiquo post primam & secundam mancipationem & manumissionem in potestatem redeunte filio. Ait, *Cum militare desisset.*] quoniam eo pagano facto planè rumpitur testamentum, nec vlla ratione conualescere potest.

Si quis ex certa.] Commodius est postumum generaliter instituere l. 4. §. Commodius fit Institutio, quæ nullo aut paruo ruptionis periculo fit. l. commodissimè. §.

Si quis eo tempore.] Ex ea, quæ vxor mea esse numquam potest, puta ex forore naturali, qui mihi nasceretur postumus, nullo iure instituitur. Ex ea quæ vxor mea esse potest, qui mihi nasceretur postumus, vtroque iure instituitur rectè, modò si vidua sit aut virgo, vt exposuimus. §. l. 9. licet nunc vel propter seruitutem vel propter rationes tutelæ vxor mea esse non possit. Non est mihi cum ancilla connubium, erit tamen si manumittatur. Non est mihi aut filio meo cum ea connubium cuius tutor aut curator fui, erit tamen allegatis redditisque rationibus, & expleto tempore x x v. annorum & vtilis anni, vel, vt hodie à Iustiniano constitutum est, expleto tempore x x i x. annorum, quoniam intra ea tempora rationes retractari per integri restitutionem possunt. Erit, inquam, connubium post ea tempora si & redditæ fuerint rationes. Quod si redditæ nondum fuerint, non erit connubium ne post ea quidem tempora. Ait, *Aditus est.*] hoc est, iure ciuili adire hereditatem potest. Ait, *Quid autem,*] quod superioribus ita coaptandum est. Ex Scia nondum vxore postumus institui potest. Quòd si ex ea filium quidem ex bese, filiam ex triente heredem esse iubeam, nec coheredem vel substitutum addam, vnus vnàve natus natàve assem obtinebit. *Inuicem.* hoc loco non est *mutuo*, sed pro sua cuique vice, vt in l. 7. j. de condic. instit.

AD L. GALLVS.

Postumorum summa diuisio hæc est, quòd aut sui, aut alieni sint. Alieni sunt, qui sui nō nascun-

- nascentur. §. postumo. Instit. de legat. quorū alij agnati vel legitimi, alij cognati, alij prorsus extranei sunt. **A** Qui sui sunt, & legitimi sunt & agnati. Sed differentix causa sui à ceteris legitimis separantur, qui sui non sunt. Postumi agnati sunt, veluti frater qui est in vtero matris vel fratris postumus. Hi & legitimi sunt omnes. Cognati sunt, veluti is, qui est in vtero nurus filij emancipati, aut in adoptiuam familiam dati post emancipationem vel adoptionem cōceptus. Matri quoque is qui casu vtero extrahitur cognatus est postumus, & hic etiam legitimus est ex S. C. Orfitiano. Superior legitimus non est. Ex cognatis ergo quidam legitimi sunt, non tamē omnes, nisi ex Nouellis Iustiniani. Prorsus extranei sunt, qui nec agnati nec cognati sunt, de quibus accipienda est l. extraneo j. de ven. in poss. mit. quoniam horum prætor curam non habet, nisi instituti sint, sed institutis dat bonorum possessionem secund. tab. Postumis autem agnatis vel cognatis non tantum secund. tab. sed & ab intestato Vnde legitimi & Vnde cognati bonorum possessionem dat. Porrò iure ciuili qui prorsus extranei sunt, ne ex testamento quidem admittuntur, sed neque agnati vel cognati, vt diximus. §. l. Titius. §. Lucius. Nec enim semper iure ciuili qui sunt in vtero, habentur pro natis. Verum ab intestato legitimi admittuntur. l. penult. j. de legat. i. in qua quæ refertur sententia Galli, alia penitus est ab ea qua de agitur hoc loco, cui similis est l. i. §. penult. j. de legat. 3. Hic illud adnotandum est quosdam esse iure ciuili alienos, qui iure prætorio suorum loco sunt, vt is qui est in vtero nurus filij emancipati post emancipationem conceptus. namque Prætor ei non tantum secund. tab. sed & contra tab. & Vnde liberi bonorum possessionem dat. At iure ciuili sui postumi sunt, qui nati sui heredes nobis futuri sunt, veluti filij qui ex iusta vxore nascentur, vel nepotes qui ex filij iam mortui iusta vxore nascentur. Hi aut iure ciuili, aut lege Vellea, aut ex sententia Iuliani institui possunt etiam nondum concepti. Iure ciuili instituuntur qui post mortem nostram sui agnascuntur, auctore Vlpiano in frag. tit. 22. Ius ciuile vocat quod ius antiquum Scæuola in hac lege habita ratione iuris noui, id est, legis Velleæ, quod xij. tab. Theophilus in §. i. Instit. de bono. posses. Et quidem hi, quos constat faciendi testamenti tempore, si superstites essent, suos futuros, proculdubio eo iure institui possunt, exempli gratia, **QVI MIHI EX VXORE MEA POST MORTEM MEAM NASCETVR; FILIUS HERES ESTO**, vel, **QVI MIHI EX NVRV, QVAM DECEDENS FILIUS MEVS PRÆGNANTEM RELIQVIT, NEPOS POST MORTEM MEAM NASCETVR, HERES ESTO**. De nepotibus ex filio, qui sunt aut futuri sunt in vtero nurus, an superstiti filio institui possint, dubitatur. Hi enim si post mortem aui superstiti filio nascantur, auo sui futuri non sunt. Sed si præmortuo filio deinde post mortem aui nascantur, auo sui heredes futuri sunt: & in illum quidem casum quo sui futuri nō sunt, iure ciuili instituuntur malè: In eum quo sui futuri sunt, bene. & hac de re formulam huiusmodi Gallus composuit, **SI FILIUS MEVS**, &c. Proprium munus Iurisconsultorum est respondere, cauere, & ex iure formulas componere, quod est scribere. Cicero pro Muræna, Vrbana militiam respondendi, cauendi, scribendi. Idem in Topicis, Cùm tu mihi meisque multa sæpe scripsisses. Sic legendum ex vet. libris. Quod & iura condere Iustinianus dixit in §. responsa. Instit. de iur. nat. & inde ab Eutropio lib. 8. Vlpianus iuris conditor appellatur. Hanc verò formulam instituendi postumi nepotis quem testamenti tempore filius præcedit, Gallus ex iure ciuili composuit. & sanè in periculum rumpendi testamentum deducitur nisi in hunc casum postumus nepos heres instituat, aut nisi alio scripto exheredetur. Eo instituto filium quoque nominatim institui necesse est, vt dicitur in §. in omnibus. j. Eo exheredato filium quoque exheredari necesse est. Exheredari autem hic potest alio, vt diximus, herede scripto non filio. nam filio scripto, in hunc casum nepotis exhereditatio non valet, quoniam post destitutum testamentum exheredatur, nisi filius alium coheredem habeat, à quo sustineatur testamentum. Quid igitur si instituat filius purè, instituat postumus nepos in eum casum quo suus nasceretur? An hæc secunda institutio substitutio est. Institutio est. Institutio dicitur passim in hac lege, & in l. si mater. §. vltim. j. de vulgar. substitut. Substitutio nusquam: & verò si successionem spectas, institutio est. nam filio, qui mortuus est viuo auo, nunquam fuit delata hereditas. priori itaque nepoti defertur. ergo nepos institutus est. Sed si scripturam spectas, substitutio est. l. cùm in testamento. j. de heredibus instituendis.

Hic quærent quidam, si nepos institutus sit ex iure antiquo quemadmodum Gallus præ A
scripsit, & viuo auo nascatur, an & hoc casu ei sit aditus ad hereditatem ex Constitutio-
ne Iustiniani, de qua diximus in l. commodissime. §. quod negant hac ratione. quoniam
Constitutio Iustiniani de filio postumo loquitur. facilius autem institutio postumi filij con-
cepta in hunc casum, Si nascatur post mortem, protrahitur ad alterum. Si viuo testatore
nascatur, quam institutio postumi nepotis, quoniam, inquiunt, ex iure antiquo postumus
filius in vtrumque casum institui potest, postumus nepos priore ex iure antiquo, postero
re ex lege Vellea. quod falsum est. nam & filius postumus non nisi ex lege Vellea si viuo
patre nascatur institui potest. l. 3. §. 1. tit. prox. Itaque nihil nos mouet quominus dica-
mus quod Iustinianus constituit in filio, idem obtinere in nepote. Hæc satis erit adnota- B
se ad initium huius legis. Id modo teneatur totam legem esse de postumis suis. quin &
totus titulus est de liberis & postumis suis, quod & interdum exprimitur, vt in l. 4. dum
ait, *masculum*. femina enim suum non habet. & in l. 6. dum ait, *si in eo virilia præualebunt*. &
in l. quod dicitur, dum ait, *si nascatur in potestate*. Vnus tantum est locus de alieno postu-
mo in l. Titius §. Lucius. & alter à titulo profus alienus in l. si ita scriptum. §. regula.

Quidam.] Ergo nepos postumus iure ciuili institui non potest, nisi in eum casum quo
suus futurus est, cuius institutionis formulam Gallus scripsit. Sed quid si nepos postumus
instituat nullo casu expresso, his verbis, FILIVS HERES ESTO, QUI MIHI
EX FILIO NEPOS POST MORTEM MEAM NASCETVR, HERES ESTO?
an adeo sumus obstricti formulæ Galli, vt omnino eam sequi cogamur? Scæuola ait sim- C
pliciter factam postumi nepotis institutionem admitti, vt eo casu valeat qui ex verbis con-
cipi possit. Ex verbis concipi, & Verbis concipi idem est. Sunt similes loci complures in
Pandectis, quas cum dicimus Florentinum exemplar semper dicimus, in quibus *Ex* vide-
tur abundare: Aut certè legèdum est, *Qui & verbis concipi possit*. Hic igitur est sensus, Pu-
ra institutio nepotis in eum casum valet, qui & verbis concipi potest, puta in casu mortis
filij aut similem, *Qui casus verbis concipi potest, idem simplici institutioni tacite inest*:
Concipi autem potest non tantum casus mortis filij, sed & alij plures similes casus, vt dice-
tur inferius. quos omnes generalis & simplex institutio postumi nepotis cõplectitur. Sim-
plex hæc institutio non est si ius antiquum & legem Velleam spectas, quoniam casus iuris
antiqui exprimitur, *Si post mortem nascatur*. Cũ tamen duo sint casus, vnus quo nepos suus D
futurus est, alter quo suus futurus non est, & neuter exprimitur, ideo simplex & indefini-
ta institutio dicitur. Hic Accursius quærit, quid iuris sit, si filium & nepotem ex eo iã na-
tum auus heredes instituat? an vterque admittatur? Si filium & nepotem postumum in-
stituat, vterque non admittitur. l. cum in testamento. §. de hered. instit. nam in eum dum-
taxat casum valet institutio postumi, quo suus futurus est, puta si filius moriatur viuo pa-
tre. At nepotis superstitis institutio omnimodo valet. Cur ergo filium & nepotem super-
stitem ex institutione simul non admittemus? vt tamen per semetipsum partem filius re-
cipiat, partem per nepotem, qui in eius potestatem recidit. l. si ego. l. si ex sua parte. §. de ad-
quir. hered. vel si non recidat in potestatem, quod auus fortè filium aut nepotem viuus e-
mancipauerit, suam sibi quisque partem habebit. Est & vnus casus, quo filius & postumus E
nepos simpliciter instituti simul admittuntur, puta si postea filius emancipetur vxore præ-
gnante, quo etiam casu institutio postumi nepotis valet, quia auo suus nascitur. Ius enim
sui, non ius institutionis emancipatio extinguit.

Idem credendum.] Quæ dicta sunt de nepote, trahuntur ad pronepotem. Prone-
pos postumus institui potest in eum casum quo suus futurus est. Casus hic est, si viuo proa-
uo filius vel nepos qui solus superest moriatur, vel vtroque superstite si filius & nepos mo-
riantur. Ait, *Iam mortuo pronepote*.] Sic Flor. manifesto errore. legendum enim, *nepo-
te*. Ait, *Quod similiter*.] Si filius & nepos superstites sint, possum instituto filio, præteri-
to nepote, sic pronepotem postumum instituere, SI FILIVS ET NEPOS VIVO
ME MORIENTVR, TVNC QUI MIHI EX NEPOTE PRONEPOS POST
MORTEM MEAM NASCETVR, HERES ESTO. quibus verbis non videtur F
etiam nepos institutus. itaque hoc casu necesse est præmori nepotem. alioquin præmorien-
te filio nepotis successione testamentum rumpetur ex secundo capite legis Velleæ, nec si
deinde post filium moriatur viuo auo testamentum iure ciuili conualescet, à Præto-
re tamen pronepote scripto dabitur bon. pos. secund. tab. secundum ea quæ tradita sunt. l. 7. §.

Et

- A** Et quid si tantum.] Concipitur institutio postumi nepotis in casum mortis filij ex formula Galli: institutio postumi pronepotis in casum mortis filij, aut nepotis, aut utriusque, ex mente Galli. eodem modo concipitur ceterorum liberorum postumorum institutio. Liberi enim qui præcedunt postumos, morte sui esse desinunt, atque ita deinde postumi sui nascuntur, nec rumpunt instituti. At manca videtur esse institutio quæ in hunc modum concipitur. Quid enim si non morte liberi, sed de portatione sui esse desinant? quid si emancipatione? Casus de portationis similis est morti. nam ut morte, ita de portatione non tantum ius sui, sed & institutio filij infirmatur. Casus emancipationis non per omnia similis est morti. Mors omnia infirmat. Emancipatio ius sui infirmat, institutionem non item. §. ult. j. l. i. §. si filius. j. de suis & leg. her. Itaque, ut in §. quidam. exposuimus, filio & nepote postumo simpliciter institutis, si postea filius emancipetur nec moriatur, uterque ad hereditatem ex institutione admittetur. quod similiter non fit ex formula Galli. l. cum in testamento. j. de hered. instit. Dari tamen potest species, qua sit casus emancipationis omnino similis morti, non quidem in filio, sed in nepote, ex quo pronepos instituatur, ut Scævola ostendit in §. prox. §. filius necessariorum instituendus est, filio instituto nepos præteriri potest. §. prox. §. in omnibus. j. nec si præmoriatur, heres futurus est. item si emancipetur iure civili heres futurus non est, licet filio superuixerit, quia institutus non est, atque ita emancipatio tantum efficit quantum mors. Quid igitur si filius deportetur? quid si nepos præteritus emancipetur? An & in hos casus, qui omnino similes sunt morti, nepos vel pronepos postumus institui potest? Postumus vel ex iure antiquo instituitur, vel ex lege Vellea, vel commixtis duobus capitibus legis Velleæ ex sententia Iuliani. Lex Vellea ad hos casus non pertinet: ergo nec sententia Iuliani, quæ conflatur ex lege Vellea. quoniam his casibus postumi post mortem agnascuntur. Lex Vellea de postumis loquitur primo capite, qui viuis testatoribus agnascuntur, Secundo de his, qui per successionem viuis testatoribus quasi agnascuntur. Videndum igitur, an in hos casus institui possint ex iure antiquo. Formula iuris antiqui concipitur in mortis casum dumtaxat. verum supplendi sunt & illi casus. §. seq. j. non quidem ita ut tacite intelligantur, sed ut nominatim inserantur institutioni postumi nepotis aut pronepotis, idque Scævola ex sententia legis Velleæ fieri ait. Quomodo? nempe quia ut lex Vellea viuo testatore agnascuntibus postumis omnes casus rumpendi complexa est, ita putavit satis iure antiquo post mortem agnascuntibus postumis comprehendi omnes casus. Potest ergo iure antiquo nepos vel pronepos, qui post mortem nascetur, institui in omnem casum, quo suus nascetur vel nominatim vel simpliciter. Ne dixeris in casum mortis factam institutionem ad alios casus trahi. nec enim is est huius. §. sensus, ut & hic Æmilius Perrotus acutè animaduertit. Proferes quidem l. si ita. j. quand. dies leg. ced. ut ostendas casum mortis trahi ad casum emancipationis vel de portationis, qua de re exat Constitutio Antonini in l. 3. C. de inst. & substit. Sed nihil ages. nam contra proferat ipse l. ex ea. §. pen. j. de verb. obl. l. cum pater. §. hereditate. j. de leg. 2. in quibus casus mortis non trahitur ad de portationem. Ius civile directum & strictum est, nec suppletur sine certa lege aut Constitutione, ut exposuimus in l. commodissime. §.
- E** Quid si qui filium.] Datur & hic alius casus, quo deminuta videtur formula Galli. Finge, Filius est apud hostes tempore testamenti, ibique moritur post mortem testatoris, nascitur item nepos post mortem testatoris mortuo aut adhuc viuo filio. nihil enim refert. quia ex fictione legis Cornelie videtur filius qui non rediit viuo auo suus heres esse desisse. §. videndum. j. Hunc tamen casum non complectitur formula Galli. est enim longe dissimilis. Sed neque lex Vellea, cum postumus non viuo auo, sed post mortem natus proponatur. An igitur poterit & iure antiquo in hunc casum nepos postumus institui, hoc modo, SI FILIUS MEVS MORIETVR APVD HOSTES, TVNC NEPOS, &c. Et sicut lex Vellea postumis natis viuo testatore multos casus rumpendi abstulit, quibus scilicet sui nascuntur vel quasi nascuntur, ita rerum utilitas exigit, ut iure antiquo sic absolute fiat institutio postumi nepotis, QVI MIHI NEPOS POST MORTEM MEAM SVVS NASCETVR, HERES ESTO: quæ verba interpretationem recipient, quasi omnes casus rumpendi comprehendant. Sed & generaliter ita rectè fiet institutio postumi, nulla nepotis aut pronepotis speciali mentione habita, QVICVNQVE MIHI SVVS POST MORTEM MEAM NASCETVR. Itaque plena non est formula Galli, & qui casus in ea exprimitur, exempli causa exprimitur.

Ait, Illis viuis.] Probo Bartoli sententiam, vt Scæuola parum ad id animaduertens à singulari transeat ad pluralem. quod & sæpissimè excidit auctoribus. Nihil hîc de pronepote. quod tamen multi tentant his dumtaxat verbis moti. Ait, Post mortem, scilicet aui, nasceretur.] Alciatus emendat, *Post mortem, scilicet qui nasceretur*. quod non probo. Cur enim & in §. prox. §. vbi eadem penitus verba sunt, idem non emendat?

Si eius.] Eorum quæ superius dicta sunt summa hæc est: Iure antiquo institui postumos qui post mortem nostrâ sui nascuntur, & non tantum postumos nepotes, sed & pronepotes & ceteros liberos, nec in eius qui præcedit mortis casum tantum, sed & in omnes rumpendi casus, nec expressis casibus tantum, sed & simpliciter ac generaliter. Nunc datur species, in qua dubitatur, vtrum institutio postumi nepotis valeat ex iure antiquo an ex lege Vellea. Species hæc est, Quidam filium habet & nurum prægnantem, filium & ex eo postumum nepotem instituit purè, nec legis Velleæ nec iuris antiqui casu expresso, nurus capitur ab hostibus, ibique testatore viuo nepotè parit, post mortem patris atque aui nepos redit ab hostibus. quæritur hic casus ad ius antiquum, an ad legem Velleam pertineat. quia enim post mortem aui reuersus est nepos, post mortem aui natus videtur, & ideo pertinet hic casus ad ius antiquum. quia verò viuo auo natus est apud hostes & reuersus fingitur retro in ciuitate fuisse, pertinere hic casus videtur ad legem Velleam. Hac quæstione proposita, Quod quærendum, ait Scæuola, si iam mortuo filio pronepotem instituat redeatque mortuo.] Sic habet Flor. liber. quoniam ait, *Quod quærendum est, si iam mortuo*: manifestum est non mutari speciem. Itaque in alio ex sententia Ioannis & Pilci nepotem quàm pronepotem legere. qui error & alios huius legis locos occupauit, quorum vnum iam indicauimus in §. idem credendum. §. nam & si de pronepote hîc eadem repetatur species, nimis multa subaudienda sunt, nec minus in pronepote hoc frustra exigi videbitur, vt mortuo filio instituat. Sed nondum satis est purgatus hic locus. Quæstionem propositam locum habere ait, si iam mortuo filio nepotem instituat. Secum ipse pugnat. namque initio posuit filio superstite nepotem institutum. Tum verò cur non & si viuo filio nepotem instituat, huic quæstioni locus erit? nec enim testamèti tempus obseruatur, sed agnationis. §. nunc de lege. j. Itaque vt quæstioni propositæ locus sit, non exigimus, vt iam mortuo filio nepotem instituat, sed vt iam mortuo filio nurus nepotem pariat. quoniam primum caput legis Velleæ, ad quod tantum referri hic casus potest, ad nepotem pertinet, qui iam mortuo filio nascitur. quamobrem non instituat legendum hoc loco, sed pariat, vt contrario errore in §. nunc de lege. non, nascatur, sed instituat. Quæstioni autem propositæ Scæuola non respondet, sed cum testamentum, inquit, ab eo non rumpatur, nimirum quia commodissimè institutus est, nihil refert quo iure à rumpendo testamento summoueat. Possis dicere iure antiquo, quia tunc nepos agnasci videtur cum reuertitur. Possis iure nouo, quia postliminiû omnia retro agit. & hoc quidem forsitan verius est. nam conceptus in ciuitate postliminium habet. l. penul. §. de stat. hom. licet adhuc dubitari possit in his quæstionibus, vtrum veritatem, an fictionem spectari oporteat, id est, an qui natus est apud hostes, videatur natus in ciuitate: qui natus est non suus, videatur natus suus. Ait, *Ibique viuo pariat.*] id est, eo viuo, vt paulò post, redeatque mortuo, id est, eo mortuo.

Forfitan.] Liberi postumi non eo tantum casu instituuntur in quem Gallus formulam composuit, sed & generaliter, vt Scæuola ostendit, hoc modo, **QVI NEPOS VEL QVID QVID LIBERORVM VEL QVICVMQVE MIHI POST MORTEM MEAM SVVS NASCETVR.** Fac igitur hæc esse scripturam testamenti, **FILIVS HERES ESTO, QVI MIHI NEPOS AVT PRONEPOS VEL QVICVMQVE POST MORTEM MEAM SVVS NASCETVR, HERES ESTO,** ex filio nepotem, natum non post mortem testatoris, sed post testamentum viuo scilicet testatore ac viuo patre suo, id est, filio testatoris. Rectè institutus nepos non videtur. itaque pro præterito habetur. Institutus enim in casum iuris antiqui, in casum legis Velleæ omissus ac præteritus videtur. l. commodissimè. §. Verum hæc nepotis præteritio testamentum non infirmat, quia viuo filio atque adeo non suus nascitur. Licet autem agnatione eius testamentum non infirmetur, tamen successione rumpetur, si præmortuo filio viuo testatore ipse in filij locum successerit. Sed si prius moriatur nepos quàm filius, ob eam præteritionem nullo modo testamentum rumpetur. §. idem credendum. §. §. prox. j. finge igitur prius mori nepotem, id est,

- A patrem pronepotis, deinde filium, id est, auum pronepotis, & post eorum mortem testatorem quoque à vita decessisse, deinde natum pronepote[m] ex pronuru, quam decedens nepos pregnantem reliquerat. Scœuola ait hoc casu hereditatem pronepoti iure institutionis deferri. Est enim institutus is qui post mortem suus nasceretur, pronepos est huiusmodi, ergo pronepos institutus est, nec quicquam mutat præteritio nepotis. potuit namque præteriri. His positis ita Scœuola concludit. Ergo & si pronepos admitteatur qui natus erit ex nepote, postea viuo filio, atque si ex eo natus esset, adoptatur.] Legendum esse, *Ergo & si nepos omittetur*, addito sicilico, persuasissimum habeo. Sententia hæc erit, In specie proposita quamuis nepos omissus ac præteritus sit, post mortem nepotis viuo filio, id est, filio nepoti superuiente, pronepote[m] post omnium mortem
- B ex nepote natum quasi nepote[m] assumi locumq[ue] nepotis obtinere. itaq[ue] rectè institutū videri, si mortuo patre præterito, deinde auo, tum proauo ipse natus sit. quoniam suus nascitur, nec præteritione nepotis ruptum est testamentum. Ait, An istis casibus.] id est, in casibus iuris antiqui, quibus nepotes aut pronepotes postumi instituuntur. sic & in §. prox. hæc verba, *In omnibus his speciebus*, interpretanda sunt. Ait, *Isque viuo patre.*] Sic Flor. sed alij perspicuè rectius, *Isque mortuo patre.*

- In omnibus.] Qui nepote[m] vel pronepote[m] postumum instituit ex formula Galli, id est, in casum mortis filij, necesse est, vt filiū vel ex parte aliqua heredem instituat. nāq[ue] post mortem suam filius frustra exheredatur, vt exposuimus in l. si ita scriptum. §. ult. §. & hæc verba, *SI FILIVS MEVS VIVO ME MORIETVR*, sola filij institutionem non inducunt. l. si quis eum. §. ult. §. de vulg. subst. §. idem credendum. §. qui loci euocandi sunt in aciem ad eos expugnandos, qui liberos in condicione positos & in dispositione esse asseuerant. Eodem modo qui nepote[m] postumum instituit in casum deportationis filij, filium instituere debet. nam post deportationem filius frustra exheredatur. Idem facere debet & qui generaliter postumum instituit ex iure antiquo. nam si filium exheredauerit, & vel morte filius vel deportatione viuo patre suus esse desierit, post mortem aut post deportationem suam exheredatus videbitur. qui autē frustra exheredatur, pro præterito est. ea re nō valet postumi nepotis institutio, nisi filius, qui est in potestate, institutus sit. Rectè ait, *Filius qui est in potestate*. nam is qui est apud hostes, præteriri potest, si non reuertatur. l. penult. §. l. 9. §. si filium. §. Item ceteri liberi præteriri possunt. Nepos præteriri potest, si filius instituatur, qui & nepoti superuixerit. Quod si filius non sit, nepos in locum filij adsciscitur, ac tum necessario vel ex parte aliqua instituendus est. Nepote autem instituto pronepos præteriri potest, si modò nepoti non superuixerit, vt traditum est §. §. prox. Ait, *Quod non esse necesse.*] legendum. *quod non esse necesse.* Ait, *Si liberi,*] id est, filius vel nepos qui gradu præcedit.
- D

- Nunc de lege.] Dicitum est supra de postumis instituendis ex iure antiquo. nunc de postumis instituendis ex iure nouo dicendum videtur. Ius nouum legem Velleam dicimus, quæ lex Iulia dicitur ab Vlpiano in frag. tit. xxii. lex Iulia Vellea in §. postumoru[m]. Inst. de exh. lib. atque ita legendum in l. si hereditas. §. qui filium. §. de testa. tut. & l. postumorum. §. tit. prox. licet vno in loco Flor. liber habet *Iuna*, altero *Iunia*: Cuius legis duo sunt capita. De primo agitur in hoc §. & in l. 3. §. 1. §. tit. prox. Ex eo institui possunt postumi, qui post testamentum viuo testatore sui nascuntur, cuiuscumque sint gradus, id est, filij, nepotes, pronepotes, paruiq[ue] refert tempore testamenti alius eos præcedat, an non. nam satis est, verbi gratia, postumum nepote[m] suum nasci, hoc est iam mortuo patre, quamuis viuo patre institutus fuerit, idq[ue] ex verbis legis Velleæ patet, quæ agnationis non testamēti tempus respiciunt. Ait, & nepote[m] nondum natum tantum, alij legunt, *tamen*. Puto confictam esse hanc particulā ex postrema syllaba proximi verbi, *natum*. confirmat me §. ille casus. §. *Si filium*, inquit, *habeas & nepote[m] nondum natum instituas*. Ait, *Si nepos qui eo tempore.*] legendum, *Si nepos eo tempore*. quod & Accursio probatur magis. Ait, *Verum et si viuo patre nascatur.*] legendum, *instituatur*, aut vt quibusdam placet, omnino delendum verbum, *nascatur*. Ait, *Nam et si ita &c.*] legendum, *Nam & ita verba sunt*, *QUI TESTAMENTVM FACIET, IS OMNES VIRILIS SEXVS QUI EI SVI HEREDES FVTVRI ERVNT, &c. ETIAM SI PARENTE VIVO NASCANTVR*. Cur ait, *Virilis sexus*? an non poterit neptis ex filio heres institui sicut ex formula Galli? Id nos attigimus in l. 4. §. quia scilicet sub-
- E
- F

ditum fuit, vt nominatim exheredentur vel instituantur l. 3. §. 1. tit. prox. Soli autem postumi mares nominatim exheredandi sunt. §. postumi quoque. Inst. de exh. liber. Ait, *Etiã si parente viuo nascantur*, hoc sensu, non solùm si post mortem, vt est in iure antiquo per scriptum, sed & si parente, id est, testatore viuo nascantur. Quia dicit, *nascantur*, apparet tempus quo nascuntur spectari. Nos hæc verba quæ hinc diuulsa vulgò initium faciunt alterius §. suo loco reddidimus. Itaque non iam ab illis, sed ab his verbis proximum §. ordiemur. *Sequenti parte*, &c. quæ vna est ex opinionibus relatis ab Accursio, & vt mihi quidem videtur verior. Nec nos mouere debet quòd verbis legis Velleæ hæc sint iniecta, &c. nam sic fit in §. videndum. §. breuitatis scilicet & compendij causa.

Sequenti.] De secundo capite agitur in hoc §. & in l. postumorum. §. tit. prox. l. si hereditas. §. qui filium. §. de testa. tut. l. 2. §. 1. de vulg. subst. l. 6. §. 1. de her. inst. l. 2. C. de lib. præ. l. si quis filium. C. de inoffic. test. Pertinet hoc caput ad eos, qui nati sunt tempore testamenti, nec tamen eo tempore sui sunt, verùm postea viuo testatore in suorum locum succedunt. Hi quasi agnasci & postumorum loco esse dicuntur. Hi non instituuntur ex lege Vellea sicut illi de quibus agitur primo capite, sed ex veteri iure, quia nati sunt faciendo testamenti tempore. §. ille casus. §. Quid igitur lex Vellea induxit? Vt succederet in locum suorum, vt si essent præteriti, successione testamentum rumpent, vt instituti vel nominatim exheredati non rumpent Lex Vellea confirmat testamentum d. l. si hereditas. §. qui filium. quoniam testamentum rumpi vetat successione. §. ille casus. §. quoniam rptioni impedimento est l. 2. C. de lib. præ. videlicet si hi qui succedunt, instituti vel nominatim exheredati sint, cùm tamen adoptione vel in manum conuentione testamentum rumpatur, licet is qui adoptatur, vel quæ conuenit in manum, in eo exheredata sit. Sic lex x i i. tab. sic lex Cornelia testamentum confirmat, id est, vetat nullum aut irritum fieri l. x i i. §. l. lege. infr. de verb. sig. Itaque si filium & nepotem habeo, & vtrique satisfecero ne dicantur præteriti, nepote succedente in locum filij testamentum non infirmatur, atque adeo tutoris vel substituti datio in nepotem collata valet. Sed si nepos præteritus sit, omnia successione rumpet. Porro ne eadem ratione testamentum in periculum rumpendi deducatur, si filium, nepotem, pronepotem habeo, pronepotem vel instituere vel nominatim exheredare debeo, ne filio ac nepote viuo me mortuis superstes pronepos succedendo testamentum rumpat. Sed tamen hoc casu vel nepos ipse patri suo superuixit, vel ante patrem decessit. Si ante patrem decessit, valet testamentum, etiam si in eo nepos præteritus sit: si post patrem, testamentum non valet, nisi in eo nepos quoque institutus vel exheredatus sit. Hæc cùm certissima sint in hoc §. sic esse legendum affirmo, *nec solum si nepos viuo patre decedat, ne succedens nepos auo mortuo rumpat*. qui error & Goucano subolet. & hic est quartus locus quo in hac lege perperam scriptum est. *pronepos*, cùm sit scribendum *nepos*, vt quæ sequuntur verba indicant, *auo mortuo*. Auus enim ad nepotem refertur non ad pronepotem, neque in hoc tractatu Sceuola his appellationibus sine flagitio abuti potuit: & ex his quidè verbis, *auo mortuo rumpat*, memini me in l. 7. §. ostendisse testamentum effectu ipso non nisi mortuis rumpi. Ait, *Sequenti parte*.] in proximis §. §. ait, *posteriore parte, posteriore capite*. itaque lex Vellea duo tantùm habuit capita. Ait, *Et ita interpretandum*.] quoniam verba legis generalia sunt, si quis ex suis heredibus, ad omnes liberos pertinentia & ad omnes rumpendi casus. In formula Galli specialia sunt, idcirco suppleantur in ea & ceteri liberi, & ceteri casus.

Videndum.] Successio de qua agitur secundo capite legis Velleæ fit viuo testatore, non post mortem. l. 9. §. si filium. §. quod & si non exprimatur in lege, tamen ita necessariò intelligendum est: nec obstat. l. 6. §. sed si pater. §. tit. prox. vt ibi explicabimus. Quid igitur si filius viuo testatore captus sit ab hostibus, & post mortem testatoris ibi moriatur, an succedet nepos in locum sui. quod verius est. nam inducta fictione legis Corneliæ videtur filius viuo testatore decessisse, nec necessò erit legis interpretationem inducere quasi his verbis, *ESSE DESERIT*, omne tempus comprehendatur, siue viuo testatore suus esse deserit, siue post mortem, puta si filius captiuus post mortem testatoris decesserit apud hostes, qui casus & in formula Galli suppletur. §. quid si qui filium. §.

Ille casus.] Institutio postumi aut ex iure antiquo valet, aut ex primo capite legis Velleæ, Addatur, aut ex sententia Iuliani: cuius species hæc est, Post testamentum me viuo nepos ex filio nascitur non suus, quoniã & viuo filio meo nascitur, deinde mortuo filio succedit in locum

- A** in locum sui. quæritur, an eius nepotis postumi purè facta institutio valeat: & sanè ex iure antiquo non valet, quia non post mortem, sed viuo testatore nascitur. Sed neque ex primo capite legis Velleæ, quia & si viuo testatore nascatur, tamen suus non nascitur. denique alienus est postumus. Non valet item ex secundo. nam secundo capite non permittitur institutio, sed confirmatur, vt exposuimus in §. sequenti. §. neque verò hic de quo agitur ad secundum caput propriè pertinet, quia secundum caput est de his, qui nati cum essent tempore testamenti, mox in suorum locum successerunt. Hic autem tempore testamenti nondum natus erat. Num igitur dicemus huius nepotis institutionem non valere? Scæuola ait, ne testamētum rumpatur, procedere debere, vt valeat. Atquin nullo iure ciuili institui potuit, id est, neque antiquo, neque lege Vellea: cōstat enim prætorio potuisse, vt exposuimus in prin. huius legis, & in l. Titius. §. Lucius. §. sed neque alieno postumo legatum relinqui potuit ante Iustinianum, fideicommissum potuit. l. 6. §. vlt. infr. de reb. dub. vbi quod adiicitur in l. 7. ad postumum suum dumtaxat pertinet non ad alienum. Huic autem obiectioni sic Scæuola respondet. Ex Iuliani tamen sententia ne fortè testamentum rumpatur eam institutionem admitti quasi commixtis capitibus legis Velleæ. nam partim videtur hic nepos aliquatenus ad primū caput pertinere, quod scilicet post testamentum in vita nascatur, partim ad secundum quod nascatur patre viuo, & in locum eius succedat. Quasi igitur ad vtrumque caput quodammodo pertineat, hoc colore si institutus sit, rectè institutus intelligetur, nec fortè succedens rumpet ex Iuliani sententia, quæ moribus recepta est. Hinc quæritur, si hic nepos viuo patre emancipetur, quæ emancipatio spem adimit succedēdi in locum sui, an institutio valeat iure ciuili, & ideo an sua sponte adire possit? Scæuola ait posse. receptum enim est institutionem valere. erit ergo heres non quidem suus, licet pater eius prior decesserit viuo auo, quoniam ius sui emancipatione sublatum est, sed erit voluntarius. Ait, In difficili.] Sic in l. suus. §. puto. infr. de her. inst. l. 8. §. de conf. tut. Liuius 3. Moderatio tuendæ libertatis in difficile est. Ideo in difficili est, quia nescimus planè ad quam partem legis Velleæ referri debeat. Ait, nec posteriori alij, Sic Flor. sed legendum, *alius vel aliu.*

A D L. V L T I M.

- D** Ipso iure nullum est testamentum, in quo filiusfam. præteritus est. Si igitur filius emancipatus exheredatus, filiusfam. præteritus sit, simul quidem non venient ad bon. possess. cont. tab. quia exheredato satisfactum est, sed ab intestato simul venient ad bon. possess. Vnde liberi. Diuersum est si sint duo fratres emancipati, vnus exheredatus, alter præteritus. nam ipso iure testamentum valet, & ex eo adiri hereditas potest, sed præterito datur bon. pos. con. tab. exheredato querela. l. si post mortem. §. exheredati. l. filium. §. sed quemadmodum. §. de bon. pos. cont. tab. Malè quidam quos reprehendit Accursius hic ponunt speciem in filio emancipato & nepote ex eo retento in potestate, quamquam si is filius exheredatus, nepos præteritus sit, verum est in successione ab intestato quia ipso iure nullū est testamentum, filium nepoti coniungi ex edicto nouo siue Iuliano. l. i. §. si pater emancipatus. infr. de con. cum emanc. lib. Sed rursus reprehenditur Accursius quod edictum nouum tradat esse sublatum Nou. Iustiniani in qua ab intestato nihil interesse ait vtrum sui sint an emancipati. quod & iure prætorio obtinet. Sed non ideo tollitur edictum nouū. denique emancipati ex ea Nou. iure ciuili non succedunt, vt & Alciatus fortiter defendit. Ergo nec hodie filius emancipatus excludet nepotem in familia rententum. Malè etiam Accur. adfert l. si ponas. §. de inoffic. test. circa hanc speciem filij exheredati & nepotis præteriti. nam in ea lege de filio exheredato & nepote instituto agitur, quo casu adita hereditate filio necessaria est querela, in qua si vincat, iungetur nepot: si vincatur, solus nepos rem obtinebit.

F

AD TITVL. DE INIVSTO
RVMPTO IRRITO FACTO
TESTAMENTO.

AD L. I.

ITIA testamentorum quattuor sunt, Non iure factum, Nullum, Ruptum, Irritum. Vicia dicimus vt in l. i. §. siue autem. j. de tab. exh. quæ Græci πάθη, non tamen quattuor illis, sed tria tantum sunt testamentorū πάθη, ῥήσις, ἰκυρωσία, ἀτέλεια. quod & hic titulus probat. nam ἀτελείας siue iniusti nomine comprehenditur non iure factum & nullum. Non iure factum est, quod non rite ac sollempniter factum est. l. si quis legatum. §. i. j. ad leg. Corn. de fal. quod & συντόμῳ λόγῳ, vt Theo. ait, iniustum dicitur. Possis & in hâc appellationem falsum admittere & inchoatum nec perfectum testamentum. Nullum est, in quo filius. præteritus est, quod & iniustum dicitur. l. 3. §. ex his. l. 6. l. postumus. j. l. suus. C. de rep. her. & non iure factum. l. postumorum j. & inutile ac ruptum. l. inter cet era. §. tit. prox. & imperfectum. l. si duobus. §. si prius. j. de bono. pos. con. tab. & irritum. §. alio quoque. Inst. quib. mo. testam. inf. ex quo dicere quis forsitan verè possit omnibus vitiis laborare testamentum, in quo filius. præteritus est, est sanè hoc in testamento vitium vel maximum. & hæc quidem duo vitia statim ab initio testamentum habet. In alia duo quæ sequuntur, Ruptum & irritum, ex post facto delabitur. Rumpitur duobus modis, Mutatione & Agnatione sui heredis, sed agnascitur suus heres variè, agnascendo, adoptando, in manum conueniendo, in locum suorum succedendo, morte aui in potestatem patris recidendo, vel si medio tempore à parente factum testamentum fuerit post mancipationem vnam & alteram in parentis potestatem reuertèdo. & his omnibus modis testamētum rumpitur. Similiter irritum fit duobus aut tribus modis. Non acquisita hereditate. l. pen. §. i. j. de bon. pos. contr. tab. quod propriè dicitur desertum & destitutum, Capitis minutione testatoris, Tempore, decennij scilicet olim paganum, vt diximus in l. heres. §. qui testam. fac. pos. hodie etiam anni militare. l. 7. j. hoc tit. Quæret aliquis, Cur inter vitia testamēti in officiosum non connumeretur? cui sic respondendum est, Vitiis ipso iure testamentum affici adèd, vt nec nisi per abusionem testamentum appellari possit. l. 2. §. i. j. quemad. test. aper. Causa inofficiosi testamentum ipso iure non afficit, sed actione rescissoria opus est: ergo causa inofficiosi testamenti vitium non est. Similiter præteritio filij emancipati testamentum iure non afficit, sed necessaria est præterito bon. possessio contra tabulas. Proinde testamentum inofficiosum vel in quo emancipatus præteritus est, proprie testamentum est.

AD L. II.

Testamentum mutatione rumpitur, id est, si postea aliud testamentum iure perfectum sit. nec enim nō iure facto corrumpi iure perfectum potest. itaque si in posteriori iuris sollempnia desint, vel filius. præteritus sit, superius non rumpitur. l. 7. §. tit. prox. Duo excipiuntur casus. Vnus est, si posterius testamētum fiat iure militiæ. eo namque superius tollitur factum iure communi. quin & si posterius à veterano iure communi fiat, non rite tamen, placet eo superius rumpi factum iure militiæ: nec mirum, cum & id quod factum est iure militiæ, post missionis annum irritum constituatur. l. eius. §. i. j. de mil. test. nec tamen ita à pagano inter liberos factum testamentum imperfectum alio testamento imperfecto rumpi sinit Iustinianus in Nou. c v i i. Alter casus est, si in priori scriptus sit extraneus, in inferiori is qui rem ab intestato habiturus est. l. hac cōsulci. §. si quis autem. C. de test. Superius namque rumpitur per inferius, licet superius perfectum, inferius vel ob sollempnitatem vel ob filium. prætermisum imperfectum sit. Ceterum filios. prætermisum quid hac

A hac in re iuris sit exposuimus in l. 7. §. tit. prox.

AD L. III.

Testamentum rumpitur agnatione postumi, vt ostenditur in hac lege, de cuius initio diximus satis in l. 4. §. tit. prox. Mox Ait, Postumos autem dicimus eos dumtaxat.] videlicet secundum definitionem iuris antiqui. nam ius antiquum eos non nouit, qui post testamentum in vita nascuntur. Ait, Vnde etiam ante: quia scilicet postumi filij ad similitudinem superstitem exheredandi sunt. Cetera omnia, & l. 4. ac. 5. superiore titulo exposuimus, præsertim in l. 3. §. vlt. & l. 8.

AD L. SI QVIS FILIO.

- B Testamentum rumpitur non tantum agnatione sui heredis, sed & successione in locum sui. Successio fit viuo testatore, Agnatio etiam post mortem: In locum suorum succedunt, qui iam nati erant tempore testamenti, Agnascuntur, qui eo tempore nondum nati erant: Agnatio post mortem testatoris est ex iure antiquo, Successio ex lege Vellea. Verum vt successio quasi agnatio est. l. postumorum. §. tit. prox. ita agnatio tunc veluti successio quædam est, cum post mortem testatoris ex filio iam defuncto nepos agnascitur. & ita accipiendum est quod ait in hac lege, *post mortem aui succedendo testamentum rumpet. Succedendo enim id est quod paulo ante dixerit, agnascendo.* Vt autem nepos non succedit in locum filij, nisi filius viuo testatore suus esse desierit: ita nepos non agnascitur suus post mortem testatoris, nisi filius viuo testatore suus esse desierit. Proinde sicut filio exheredato, nepote superstite præterito, extraneo scripto. & post mortem testatoris filio defuncto, extraneo aduente ostendimus in l. 9. §. si. filium. §. tit. prox. nepotem succedendo non rumpere, extraneo repudiante auo ab intestato suum heredem fieri, idem ex hac lege seruandum esse dicimus in nepote postumo, in quo tamen id exigimus, vt cõceptus fuerit viuo auo. alioquin repudiante extraneo ab intestato auo succedere nullo modo potest. l. Titius. §. de suis & leg. her. Sed eadem ferè specie proposita, sicut filio qui est apud hostes exheredato vel præterito, quod constat rectè fieri l. Gallus. §. in omnibus. nepote quoque ex eo præterito, extraneo instituto, si filius post mortem testatoris apud hostes decesserit, nepos superstes inducta fictione legis Corneliæ succedendo rumpit, ita nepos postumus, agnascendo & quasi locum filij subeundo rumpit, qua de re fusiùs in d. §. si filium.

D Siue autem.] In hoc §. de Vellea successione agitur. nam nepoti concepto apud hostes postliminium non datur nisi cum filio reuertatur. l. i. C. de postlim. Vtroque autè reuerso nepos succedit in locum filij, si filius viuo testatore suus esse desierit. Ait, Scilicet si gradus ille valeat.] Nam si gradus nullus sit, præteriti etiam nõ rumpunt. l. prox. §. Ait, Quocumque autem modo.] nam verba legis Velleæ generalia sunt, si quis ex suis heredibus suus heres esse desierit. Desinit autem viuo testatore suus esse captiuitate, morte, deportatione, emancipatione.

Irritum.] Dictum est supra de vitio rupti: Nunc tractare incipit de vitio irriti. Irritum fit testamentum capitis deminutione testatoris maxima, vt si, inquit, captus sit ab hostibus. quod quatenus accipiendum sit, explicatur in §. pen. §. Item si, inquit, maior x x. annis venum se dari passus sit ad actum gerendum pretiumve participandum. qui locus summè notandus est. Sunt quidem alij complures quibus ostenditur iure ciuili seruum fieri eum, qui se ad pretium participandum venire patitur. Hic vnicus est locus, quo ostenditur & seruum fieri eum, qui se ad actum gerendum venire patitur, id est, vt eius qui emit, rerum actor fiat. quod munus liberi homines exercere non solent. ac ne ciuitates quidem ipsæ nisi actoribus seruis vtuntur, quos actores publicos Corn. Tacitus vocat lib. 2 & 3. l. interdum. §. de publi. l. i. & 2. C. ne quis liber. inuit. act. Reip. ger. l. i. C. de solut. & liber. lib. xi. l. io. C. de lib. cau. Tam autem in vitio est qui actus, quàm qui pecuniæ cupiditate suam libertatem prodit, & ideo vterque capite minuitur.

F Eius qui deportatur.] Qui vltimo supplicio vel in metallum damnantur à præf. prætorio, præf. vrbi, vel præfide provinciæ statim atque sententia dicta est, capite minuuntur. & hæc est capitis deminutio maxima. Qui in insulam deportantur, non semper statim ac sententia dicta est, capite minuuntur. Præf. prætorio & vicarius deportandi & assignandæ insulæ ius habent. præf. vrbi insulam non assignat, quia nec vllam sub se insulam

habet. l. i. §. relegandi. §. de offic. præf. vrb. quia tamen ius ei deportandi datum est rescri- **A**
 pto Seueri, eius sententia damnato statim nec dum ab Imperatore assignata insula capi-
 tis deminutio infertur. l. i. §. à præfecti. §. de legat. 3. At qui deportatur sententia Præsidis,
 non priùs capite minuitur quàm Princeps Præsidis factū comprobauerit. Nec enim Præ-
 ses ius deportandi habet, sed si quem deportandum censet, in hunc fere modum id adno-
 tatione complecti debet, L. Titium deportandum, eiusque nomen Principi scribendum
 videri. Deinde Principi scribere debet missa opinione plena, vt ait l. inter pœnas. §. Præsi-
 des. §. de interd. & releg. Plenam opinionem vocat cui adiunguntur acta & refutatoriæ
 preces, siue libellus rei, vt est in §. proxim. infr. & supplemēta partium. l. i. C. de relat. l. sciē-
 dum. §. de appellationib. recip. l. eos. §. super his. l. quoniam. i. l. à proconsulibus. C. de ap-
 pel. Princeps autem si sententiam probat, rescribit vt reus deportetur in insulam, quam **B**
 præses assignauerit: vel si nullam sub se præses insulam habet, etiam insulam princeps ad-
 signat, & adnotat. l. i. §. deportatos. §. de leg. 3. l. 2. §. i. §. de pœnis. l. i. §. quan. appel. sit. & tunc
 damnato contingit capitis deminutio media. Hic quære interpretes solent, quo pacto
 verum esse possit, quòd diximus præsidem ius deportandi non habere, cum ius gladij ha-
 beat, & ius damnandi in metallum. l. 6. §. qui vniuersas. §. de offic. præsid. & ita à minori ar-
 gumentantur, quod genus argumentationis tantum valet ad affirmandum, Si præses ius
 gladij habet, & deportationis igitur: & à maiori, quod valet ad negandum, Si præses ius
 deportandi non habet, multo minus damnandi in metallum. Eodem argumento querūt
 illi cur præses non habeat ius confiscandi. l. vnica. C. ne sine ius. prin. certis iud. lic. confisc.
 Quibus satisfaciemus, si dixerimus in his quæ sunt meri imperij, hæc argumenta à mino- **C**
 ri vel maiori nihil valere, quoniam ea tantum ex mero imperio sibi quis assumere potest,
 quæ lege specialiter data sunt. l. i. §. qui mandatam. §. de off. eius cui mand. Præsidem datum
 est ius gladij, ius damnandi in metallum, ius relegandi. l. relegatorum. §. i. infr. de interd. &
 releg. ius confiscandi vel deportandi nulla lege datum est. dicta l. inter pœnas. §. i. Nunc
 vt cetera quæ ad hunc §. pertinent, exequamur, Non potest etiam præses de decurioni-
 bus vel decurionum filiis aut nepotibus vltimum supplicium sumere inconsulto Princi-
 pe. l. i. §. i. §. quand. appel. sit. Itaque hi qui à præside deportantur, vel decuriones qui ca-
 pite damnantur, non priùs capite minuuntur quàm Princeps Præsidis factum compro-
 bauerit. Comprobatione Principis capitis deminutio contingit, atque ad eò tunc eorum
 testamenta irrita fiunt. Additur, rei quoque postulati vel in scelere deprehensi, qui con- **D**
 scientia capitalis criminis ante condemnationem mortem sibi consciuerit, testamentum
 irritum fieri & fisco bona vindicari. Non sic si pertæsus necessitatis vel odio vel metu cu-
 iusquam nondum postulatus vel deprehensus necem sibi sua sponte comparauerit. l. vlt.
 infr. de bonis eorum qui ante sentent. mort. sibi consc. Non enim facti, inquit, sceleritas,
 quo verbo ingens deprauatio & fœditas turpificati animi eius qui sibi manus infert signi-
 ficatur, sed mala conscientia pœnæ obnoxia est, qua de re videantur quæ adnotauimus
 lib. 5. Sent. Paul. tit. x i. Idem autem seruari in milite hoc loco ostenditur ex rescripto A-
 driani, cuius etiam mentio fit in l. eius. infr. de milit. test. & l. omne. §. qui sc. §. de re milit.
 nam si conscientia criminis militaris necem sibi quæsiuerit, irritum fit testamentū & bo-
 na fisco vindicantur, si alia ex causa, testamentum manet, vel non existente testamento, **E**
 bona ad cognatos transeunt, non existentibus cognatis, ad legionem vel vexillationem.
 l. 2. C. de hered. decur. Legio est peditum, Vexillatio equitum. Verum huic sententiæ ob-
 stat l. 2. §. de vet. & milit. suc. vbi cognati militis intestatò defuncti circumscribuntur quin-
 to gradu, cum tamen hoc loco certo gradu non circumscribantur, nec sanè est cur vt pa-
 gano, ita militi non succedatur vsque ad septimum gradum. Præterea in ea l. 2. deficienti-
 bus cognatis, fiscus vocatur, Hic numerus siue legio. Quid dicendū? Est, meo quidem iu-
 dicio, ea lex intelligenda de milite capitis condemnato, de quo & eius titul. l. i. apertè lo-
 quitur: cuius rei argumentum præbet inscriptio. est enim ex lib. x v i. Responsorum Pa-
 piniani, in quo de reis capitalium criminum dūtaxat Papin. disputauit. Ergo militis con- **F**
 demnati successio ab intestato augustior est, quàm pagani in castrensibus bonis. nam de-
 ficiente quinto gradu, fiscus vocatur: at in paganis, fiscum omnibus præferri puto ex l. &
 militibus. C. de testam. milit. Quod si aliàs miles moriatur indemnat, æquè patet eius
 legitima vel honoraria successio ab intestato ac pagani, qua deficiente legio succedit. &
 hoc Græci probant lib. 45. βασιλικῶν tit. i.

Cum

A Cum sentētia eum non tenuerit.] Huic parti obstat.l.moris.§.istæ.ḡ.de pœnis.nifi dicas eum quidem sentētiam tenere, sed non cum effectu, etiam si eam sententiam dixerit præf.præt. aut vicarius.

Vel ex alia tali causa.] Rectè Accursius, vt repetundarum.nam & in reatu defunctus repetundarum reus post mortem condemnatur hereditate fisco vindicata. Plin. I I I. Epist. de crimine repetundarum. Bætica, inquit, in defuncti accusatione perstabat, prouisum hoc legibus, intermissum tamen & post longam intercapedinem tunc reductum.

Ergo & si quis damnatus.] nam restitutio Principis veluti postliminium est. l. 2. C. Theod. de repud. Est tamen aliqua differentia.nam patre captiuo, filius testamentum facere non potest propter suspensū iuris constitutionem: Patre deportato, de rebus postea

B quæsitis filius testamētum facere potest, nec restituto patre, licet filius in eius potestatem reuertatur, irritum testamentum fit.l.vltim. C. de sent. pat. nam sine capitis minutione ipso iure in potestatem reuertitur. spes postliminij omnia suspendit. Spes restitutionis nihil suspendit. Iurisdictionum siue postliminij spes certior est quàm iuris ciuilibus. Et idcirco receptum etiam est, vt captiuus partem faciat, deportatus non item. l. i. §. si ex tribus. & §. vlt. ḡ. de bon. pos. cont. tab. l. si necem. §. si patronus. ḡ. de bon. lib.

Filij familiæ.] Maxima aut media capitis deminutio semper irritum testamētum facit, Minima non semper. Arrogatione irritum fit testamentum patrisfamil. pagani vel militis, quod factum est de paganis rebus. Arrogatione irritum non fit testamentum patrisfamilias militis, de castrensibus rebus factum. l. idem est. infr. de militari testamento.

C nam & via quædam est qua maxima capitis minutione irritum militis testamentum non fiat. §. irritum. ḡ. Emancipatione vel adoptione irritum non fit testamentum filiifamil. de castrensi peculio factum. nam pro eo est ac si à patrefamil. factum esset. l. i. §. sed si filiusfamilias. infr. de bon. pos. secund. tab. §. penult. Instit. de mil. testa. Olim quoque in manum conuentione irritum non fiebat testamentum mulieris tutore auctore factum: quia & in familia mariti testamētum facere poterat, vt Cicero indicat in Topicis. Multo igitur minus irritum testamentum fiet, si quis sine capitis minutione in patris potestatem reuertatur, vel sui iuris efficiatur, vt puta morte aut dignitate aut Flaminio diali. Errat Harmenopolus lib. 5. Epit. tit. v. qui scribit emancipatione irrita testamenta fieri.

A D L. S I M I L E S.

D

Irritum fit testamētum desertione heredis, capitis minutione testatoris, itēque tempore, puta Paganum post decennium, Militare post annum missionis, & quidem totum, si totum factum sit iure militari: vel pro parte, si eius pars tantum iure militari valeat, vt in hoc capite ostenditur. Sic & pro parte Græci notant ruptum videri testamētum in specie ea, de qua dicemus in l. postumus. ḡ. & pro parte quasi iniustum fieri per ius accrescēdi, quod olim filię aut nepoti præterito ad certā partem competeat. §. i. Instit. de exh. lib.

A D L. S I . V E R V M.

E

Redit ad vitium rupti, & differentiam ponit inter adoptionem ac manumissionem. Adoptione filij filię ve rumpitur testamētum, Manumissione item filij non filię. quod exposuimus in fragm. Vlpiani tit. xx I I I. & idem Vlpianus exponit tit. x. Ait, Quia vna mancipatione exeunt de potestate.] id est, quia in potestatem patris non reuertuntur.

A D L. S I P A T E R.

F Is qui est apud hostes testamentum facere non potest: Id tamen quod ante captiuitatem fecit, conualescit iure postliminij, quo iure etiam filius in patris potestatem reuertitur, nec tamen rumpit, si in eo testamento institutus vel exheredatus sit. quod si præteritus sit, iniustum testamentum est ab initio, nec vlla ratione conualescere potest. Eodem modo filius captus ab hostibus & postliminio reuersus in potestatem patris, non rumpit patris testamentum factum ante captiuitatem, in quo ipse vel institutus vel exheredatus est. quod si præteritus sit, iniustum est testamentum. Sed si dum filius est apud hostes, pa-

ter testamētum fecerit, & in eo filium præterierit, valere videtur ab initio, reuerso autem **A**
 filio rumpi. Verius tamen est iniustum id quoque testamentum esse. l. 6. §. sed si pater. §. quia retro fingitur filius in ciuitate fuisse. At si post deportationem filij pater testamentū
 faciat, forsitan restitutus filius testamentum rumpet. quia non eadem est restitutionis
 quæ postliminij fictio.

AD L. POSTVMVS.

Initium huius legis exposuimus in l. 7. §. tit. prox. In §. si paganus, hoc proponitur, in-
 terdum posteriore testamento superius quidem recto iure omni ex parte rumpi, iure ta-
 men fideicommissi sustineri, quod & in militis testamento locū obtinere ostendit l. quæ **B**
 rebatur. infr. de milit. test. quæ huic §. vt inscriptiones indicant omnimodo coniungen-
 da est. Constantinus notat lib. 5. Epito. hoc casu pro parte testamentum rumpi. quod pu-
 gnat cum his Vlpiani verbis, *Omnimodo prius testamentum ruptum est*: nisi dixeris tunc pro
 parte prius ruptum videri, cum in posteriori heres scriptus est ex certis rebus, quæ, verbi
 gratia, semissem hereditatis efficiunt. nam pro semisse adscripto in secundis tabulis con-
 stat priores rumpi, pro altero semisse consistere saltem per fideicommissum. l. si quis prio-
 re. infr. ad Treb.

AD L. SI ITA FACTA.

In specie huius legis filio & filia natis non rumpitur testamentum, quia vtrique exhe- **C**
 redati sunt, & disiunctio illa, *ve*, pro coniunctione accipitur. quod & de articulo, *seu*, eo-
 dem libro Paulus scripsit. l. si quis ita infr. de auro & arg. leg.

AD L. QVI VXOREM.

Ea est vis fictionis Cornelianæ, vt qui post captiuitatem patris nascitur, post mortem
 natus videatur, nec si prior decesserit, testamentum conualescit, quod eius agnatione ru-
 ptum est semel, qui tamen si postumus Velleianus esse intelligeretur, ex Constit. Adriani
 sustineretur testamentum. l. postumus. §.

AD L. CVM IN SECVNDO.

Sermo, qui in præteritum, vel præsens tempus confertur, certus statimque verus aut
 falsus est. itaque si ita posteriore testamento heredem scripsero, **S**
I REX PARTHO-
RVM VIVIT, vel **S**
I TITIVS CONSVL FVIT, iam aut verum est regem viue-
 re, vel Titium Consulem fuisse, & ruptum est superius testamentum, aut falsum, & nul-
 lum est posterius, superius manet. nec quicquam mutat heredis vel testatoris ignorantia:
 satis namque est illa per rerum naturam fuisse certa, & sciri etiam ab hominibus potuif-
 se. l. si ita stipulatus fuero hanc summam. infr. de verb. oblig. §. condiciones. Instit. eod. l.
 respiciendum. §. si cert. petat. Sermo autem qui ad futurum tempus refertur, ex sententia **E**
 Aristotelis dubius & incertus est, ex sententia Stoicorum ante exitum rei nec verus nec
 falsus, quam probasse nostri auctores videntur, licet Paulus in l. sed & si restituatur. §. vlt.
 §. de iudic. ad Diodori sententiam accesserit affirmantis id, quod futurum est, antequam
 fiat, iam verum esse aut falsum. quod si generaliter probamus, ita posteriore testamento
 herede scripto, **S**
I NAVIS EX ASIA VENERIT, ruptum superius videbitur cō-
 ditione impleta, vel manere condicione defecta. Hoc tamen falsum est. nam & cōdicio-
 ne defecta superius testamētum ruptum videtur. Satis namque est existere potuisse quod
 non extitit. Sic possibilem condicionem, sic *δυνατόν* interpretamur. Impossibilis ea est, quæ
 per rerum naturam existere non potest. §. si impossibilis, Inst. De inutil. stipulat. **Q**
uid
 igitur si posteriore testamento fuerit adscripta condicio impossibilis? Si condicionem ip- **F**
 sam spectas, superius testamentum manet, sequens nullum est. At quia obtinuit in testa-
 mentis scriptas impossibiles cōdicionem pro non scriptis habendas. l. i. infr. de cond. instit.
 perinde atque si in eo heres purè scriptus esset, superius testamentum rumpetur. quod &
 in fine huius legis apertè Pomponius definiuit, & probatur. l. si Mævia. infr. de hered. inst.
 illa

A Illa enim condicio de qua ibi agitur & in l. multa. §. 1. infr. de cond. & dem. **S**I M A T E R E T F I L I A M E A V I V E N T, est de futuro, & hoc significat, Si mihi superuixerint. quod Accursius non intellexit. Ait, Cum in secundo, &c. Hæc verba **Q.** Mucij esse opinor. Sequitur deinde Pomponij nota, *Multum autem interest, &c.*

A D L. F I L I O.

Tribus aut quattuor vitiis testamentorum propositis, duo potissimum auctores executi sunt, Ruptum & Irritum. De iniusto hæc vnica lex est, credo quia quantum ad vitium iniusti attinet, siue id ommissis liberis, siue ommissis sollempnibus contrahatur, sufficiebant ea, quæ tractata sunt duobus titulis superioribus. Hæc autem de vitio iniusti circa hanc legem notanda sunt, Filiofam. præterito statim iniustum testamentum fieri, filio emancipato præterito, testamentum valere, sed rescindi per bon. poss. contra tab. Ex iniusto testamento nec libertates, nec legata, nec tabulas pupillares, nihil denique in eo testamento scriptum valere: Ex testamento rescisso per bon. poss. contra tab. libertates quidem & legata non deberi nisi exceptis personis, pupillares tamen tabulas valere, & quæ in eis relicta sunt legata à prætore conseruari. Ius enim prætorium ciuili benignius est. l. ex duobus. §. vltim. inf. de vulg. substit. Vt autem emancipato agnoscente iudicium defuncti vel omittente bon. poss. contra tab. totum testamentum manet, ita filiofam. approbante iudicium defuncti, nec ab intestato hereditatem totam ab extraneis vel pro parte à fratribus institutis vindicante, totum testamentum ex æquitate sustinetur. Sed in hoc differentia est, quod priore casu scripti adire hereditatem possunt, posteriore non possunt adire, quia ipso iure nullum & iniustum est testamētum ab initio, si tamen signatum sit v i i. testium signis, datur eis bon. poss. sec. tabulas cum re. & hoc Papinianus significat dum ait, *Attamen voluntas testatoris ex bono & æquo tuebitur.* Tueri passiuè accipit, vt in l. consilio. §. de cur. fur. l. duobus. infr. de lib. cau. l. filium. §. ad eum. infr. de leg. præst. l. 3. C. de ser. & aqua l. si mater. C. ad Vellea. in cuius legis extremo sic legendum est ex vet. libris, *auctoritate iuris tueritur.* Vitruuius lib. 8. Res omnes non ali sine elemētorum potestate, neque crescere nec tueri. Hoc loco interpretes quærunt, an quæ initio huius legis proponitur sententia, abrogata sit per Nou. c x v. in qua traditur ex causa præteritionis vel exheredationis solā institutionem vitari. Et verius est non esse abrogatam. nam vt diximus in l. 4. §. tit. prox. Iustinianus de ea tantum præteritione loquitur, quæ vicem obtinet exheredationis, vt si mater filium, auus maternus nepotem, filius patrem prætereat. & de querela inofficiosi testamenti, cui locus est omissio vel non probato elogio, non de querela iniusti, non de querela rupti agnatione vel quasi agnatione, non de bon. possessione contra tab. Querela inofficiosi omnia olim rescindebat. Hoc ea Nouella tantum immutatur, cui & illud Adriani decretum congruit, de quo tractauimus in l. Titius. supr. titul. prox. Non immutatur verò quod proditum est de præteritione liberorum & postumorum, quæ exheredationis vicem non habet. & huius sententiæ ex veteribus quoque Azo est, & ex nouis Alciatus lib. 4. *παρέργων* cap. 9. nisi quod Alciatus paulo inconsideratius eam Nouellam porrigit ad bon. possessionem contra tabulas. Ceterum quæ hîc dicuntur de filiofam. eadem obtinent in postumo vel quasi postumo, vt & si iuris subtilitate agnatione vel quasi agnatione ruptum totum testamentum videatur, tamen ex eius voluntate heredes scripti accipiant bon. possessionem sec. tab. cum re. eadem namque in vtroque interuenit ratio. Videmus tamen si extranei scripti, nulli liberi sint, quorum præteritione infirmari testamentum possit, & in eo v i i. testes desint, an consentientibus legitimis testamentum sustineri possit, ac sic dicamus, iure ciuili aditionem non esse, iure item prætorio non esse bon. possessionem sec. tab. quod eam extraneis Prætor non soleat dare, nisi testamentum sit obsignatum v i i. testium signis. l. cum tabulæ. infr. de bon. poss. sec. tab. Igitur licet hereditatem legitimi non euincant, eam, qui scripti sunt, nullo iure retinebunt.

F

Tom. 2.

Q

A
AD TITVLVM DE HIS,
QVÆ IN TESTAMENTO DE-
LENTVR INDVCVNTVR,
 vel inscribuntur.

LIA quædam species irriti in hoc titulo proponitur, puta si testator consultò testamentum inciderit, vel deleuerit. qua ex causa irritum testamentum fieri dicitur. in l. penul. & vltim. infr. hoc titul. l. in fraudem. §. i. infr. de milit. testam. Verùm non tantùm de testamento in hoc titulo agitur, sed & de quolibet capite testamēti deleto, inducto vel inscripto. Tria hæc verba etiam Suetonius colligauit in Nerone. Ita, inquit, multa & deleta & inducta & superscripta inerant. quæ quid significant mox dicitur in l. i.

AD L. I.

Proponuntur initio verba Sabini. Deinde sequitur interpretatio Vlpiani, *Legi autem, &c.* Sabinus ait, ea quæ in testamento legi possunt inconsultò deleta & inducta nihilominus valere, lituras & inductiones testamento vitij nihil adferre. Vlpianus verbum, *Legi* sic interpretatur, si appareant litteræ, ita vt oculis cernantur. quòd si penitus non appareant, ex coniecturis tamen quibusdã quæ scripta fuerunt, intelligantur, non videntur legi posse. Sufficit tamen, inquit Vlpianus, si ea quæ incautè deleta & inducta sunt legibilia sint. & hic quidẽ pungendum esse opinor, quasi hactenus exposuerit illa Sabini verba, **QVÆ IN TESTAMENTO LEGI POSSVNT.** Sequitur ex Sabino, **INCONSULTO DELETA,** quod sic Vlpianus interpretatur, *sive ab ipso sive ab alio, sed, nolentibus.* Vel ipse testator igitur vel alius inconsultò delent quæ nolentes delent. Sed & alius qui consultò delet non voluntate testatoris, nihil agit, vt in sentētia Sabini expressum est. Tum explicat Vlpianus verbum, *Inducta.* *Inducta,* inquit, *accipiendum est & si perducta sint.* Sic perductum nomen dixit in l. si ita scriptum. §. sed & cum. infr. de bon. poss. sec. tab. id est, cancellatum siue superinductum: inducta igitur & pro cancellatis accipimus. l. inductum. C. de solut. Deleta verò pro his quæ oblita sunt maculis quibusdam, quas lituras dicimus. Expositis Sabini verbis, Vlpianus ita concludit, *Quod igitur incautè factum est, &c.* idque adiicit non infirmari ex vulgari illa clausula testamentorum, *Lituras, inductiones ipse feci.* Rursus addit idem quoque non infirmari, si superscripserit induxisse se. & ita inscribēdi verbum in hac rubrica, & scribendi in sententia Sabini accipiendum puto. quinimò & si inconsultò ita nominatim ademerit. **QVOD TITIO LEGAVI, ID NEQVE DO NEQVE LEGO** ademptio non valet. l. nihil. infr. de adiur. leg. Hæc de his quæ legi possunt, vt scilicet consultò deleta non debeantur inconsultò deleta vt debeantur omnimodo. Nunc dicendum est de his quæ legi non possunt. Ea verò aut ante consummationē, aut post consummationem testamenti deleta sunt. Ante consummationem consultò deleta ipso iure non debentur. l. si ita scriptum. infr. de leg. i. Post consummationem consultò deleta debentur, sed obstat exceptio doli vel in factum. Ante consummationem inconsultò deleta non debentur, post consummationem inconsultò deleta debentur. quin & si totum testamentum post consummationem interierit vel incautè deletum sit, placet testamērum non infirmari. quod pugnare videtur cum l. i. infr. si tab. test. ext. ex qua colligitur scripto heredi ante mortem testatoris amisso vel deleto testamento bon. possessionem sec. tab. non dari, quoniam necesse est tabulas extare mortis tempore. l. i. §. semel. infr. de bon. poss. sec. tab. Verùm ita respondeamus, Hac in re differentiam esse inter ius ciuile & prætorium. quod & Acc. notauit. Iure prætorio non dari scripto bon. possessionem sec. tab. si perierint

Arint tabulæ ante mortem testatoris, id est, si mortis tempore non extant, iure tamen ciuili adire scriptum posse. nam & sine tabulis iure ciuili adquiri hereditas potest ex nuncupatione. quo casu ex edicto non datur bon. possessio, ceterum ex decreto utilis datur secundum nuncupationem. l. vlt. C. de codicil. l. 2. C. de bon. poss. sec. tab. Sic & hoc casu putem vtilem dari secundum voluntatem defuncti, idque notari in d. l. vlt. dum ait, *ceterasque similes*. His expositis, subiicit Vlpianus, *Et hereditatis portio adempta, &c.* Non loquitur de inductis vel deletis vel incisis, sed de his quæ nominatim adimuntur. Et legata quidem constat ipso iure non adimi, nisi eodem testamento vel codicillis testamento confirmatis. Nuda autem voluntate adempta petentes exceptione summoueri. quod tradidimus in l. heredes. §. qui testa. fac. poss. Aliud in hereditate seruetur. nec enim codicillis aut nuda voluntate à pagano vlla ratione verbis directis adimi hereditas potest. l. hereditas. C. de his quib. vt ind. sed vel eodem testamento adimitur, vel alio iure perfecto. Eodem testamento adimitur per exheredationem, vt exposui in l. si ita scriptum. §. regula. §. de lib. & postum. quo facto totum testamentum infirmatur, si is cui adimitur, solus ex asse scriptus sit: totum non infirmatur, si coheredem vel substitutum habeat à quo testamētum sustineatur. Pro parte etiam adimitur l. si inæqualibus. §. tit. proxim. At, vt Vlp. ait hoc loco, non tam hoc modo hereditas adimitur, quàm non datur. quod dici de his solet, quæ eodem testamento adimuntur. l. si ita scriptum. infr. de leg. 1. Itaque de ea ademptione hereditatis hic locus intelligendus est, quæ fit ante consummationem testamenti. Post consummationem enim adimi hereditas non potest nisi alio testamento æquè sollempni. Si tamen id testator consultò conciderit vel induxerit, hereditarias actiones denegari certum & exploratum est. Maior itaque inductionis quàm ademptionis, factorum quàm dictorum vis est. Ait, *Et hereditatis portio.*] quod fit existente coherede aliquo, vel substituto, si quidem cetera omnia valere volumus. Ait, *Si quis codicillos.*] Codicilli consulto deleti non valent, etiam si eorum confirmatio in testamento scripta deleta non sit.

A D L. I I.

Quæ testator consultò induxit, non valent. Finge igitur, Plures heredes quidam instituit, Vnius nomen induxit. Huius plerumque portio quasi ab indigno in fiscum cadit, vt dicemus in l. 3. infr. Legata tamen ab eo relicta etiam in voluntatis ambiguo fiscus præstat. Ergo is, qui ei substitutus est, non admittitur. nam quod quasi indigno aufertur, substituto non prodest. l. cum fisco. l. si sequens. infr. ad Silan. & verba substitutionis, *S I H E R E S N O N E R I T*, sic accipiuntur, si omiserit hereditatem, non si quasi indigno ei crepta hereditas fuerit. tunc enim fisco acquiritur non substituto. quamobrem sic in hac lege emendandus est versus ille, *Sed si instituti nomen induxit & substituti reliquit, institutus, &c.* vt pro *institutus*, reponatur *substitutus*. Certissimum enim est institutum repelli. Sed notatur eo loco differentia inter legatarium & substitutum, vt scilicet legatarius admittatur, substitutus non item. At nunc finge, Testator omnium heredum nomina induxit, & testatus est se id propter vnum heredem facere. quæro, an ceteri repellantur. Vlpianus ait in re dubia benignius esse, vt non repellantur. idemque ei de legatis iudicium est. quod confirmatur l. paterfam. infr. de hered. instit.

A D L. I I I.

Aut testator heredibus hereditatem ademit, aut heredum nomina induxit. Si ademit, aut valet ademptio, aut non. Valet, quæ fit eodem testamento vel extra testamentum verbis fideicommissi. Non valet, quæ fit extra testamentum verbis directis. Quæ non valet, aut simpliciter fit, aut cum elogio. Si simpliciter, pro non facta habetur, nec heredibus hereditas aufertur. l. penul. §. vltim. infr. de cond. instit. Si cum elogio, vt quia de se heredem malè meritum dicit, in simulari videtur heres indignitatis, idèoque in eius locum fiscus vocatur, videlicet si epistola vel codicillis directò facta ademptio fuerit. l. hereditas. C. de his quib. vt ind. nam si verbis fideicommissi iure translata ad alium hereditas sit, fiscus non vocatur. l. cum quis. §. Seiam. infr. de legat. 3. Item si fiat ademptio eodem testamento nullo addito elogio, non fiscus, sed coheredes vel substituti vel legitimi vocantur. l. 1. §. penultim. supr. hoc titul. Hæc de ademptione. Nunc de inductione videamus, quam hoc constat differre ab ademptione, quòd omnimodo valeat inductio, etiam si fiat post

consummationem testamenti, ut diximus §. l. i. Quis verò tunc in hereditatem succedat, quæritur? Et vel heredis vnus nomen induxit, vel omnium. Si vnus, fiscus coheredibus substitutisq; præfertur. l. 2. §. l. cum tabulis. §. vlt. j. de his quæ ut ind. Si omnium, æquè fiscus legitimis præfertur. nam & si quibus eodem testamento nudo sermone adimit testator, non continuò eos quasi indignos damnare videatur, quorum tamen nomina obliterat, eradit, expungit, satis videtur hoc facto eos indignitatis arguere. & hoc quidem ita procedit, nisi legitimi probent id ea mente testatorem fecisse, ut intestatus decederet. l. i. §. penult. j. si tab. testa. nul. ext. l. vlt. j. hoc tit. quod & in hac lege proponitur. eo verò casu legata, fideicommissa, & libertates interciderent certum est. At in dubio fiscus vocatur. quo casu quæstionis est, an legata & cetera quæ inducta non sunt, fiscus præstare debeat. Et proponitur in hac lege decretum D. Marci, quo in hac specie caducam fieri hereditatem cum suo onere decernitur. De eo forsitan Vlpianus intellexit in frag. tit. 17. potius, quàm de Constitutione Seueri & Antonini, ex qua substituti succedunt, coheredibusq; accrescit cù onere. Sed speciale non generale decretum id est, sicut & in alia specie caduci illa D. Pij Constitutio, de qua in l. 3. §. cum ex causa. j. de iure fisc. In hac autem specie mouit Marcum hæc ratio, quia cùm heredum tantùm non ceterorum nomina induxerit, ceteri retinuisse voluntatem defuncti videntur. atque ita in dubio semper interpretabimur. Lex nostra ait magis dubitari de prælegatis: neque tamen id definit. Sed ea quoque conseruari definitum est in l. cum quidam. j. de his, quæ ut indig. quod tamen non in omni caducorum specie fit. l. si sequens. §. i. j. ad Silan. Ait,

Ipsò iure perimi.] Ne dixeris cum Accursio, si ante consummationem testamenti induxerit. nam in hac specie de qua apud Marcum disceptatum est, constat post consummationem testatorem induxisse ex d. l. cum quidam. Vt ergo respondebimus ad l. i. §. sed consulto §. Solutio non est difficilis. Loquimur de hereditate quæ ipso iure fisco vindicatur si heredum institutio inducta sit. Ibi autem de legatis agitur quæ ab herede exiguntur & præstari solent, hæc si inducta vel adempta sint, ab herede retinentur nec addicuntur fisco. Ait. Sed in re dubia.] Hæc sententia ex eodem libro repetita est in l. ea quæ in partes. j. de diu. reg. iu. Ait, Pudente & Pollione.] Ex Coss apparet hunc, Antoninum esse Marcum philosophum. quod & in d. l. cum quidam. & l. cum tabulis, probant. Ait, Vos habetis iudices vestros.] Pronuntiauit hereditatem ad scriptos non pertinere, & vindicationem hereditatis, qua fisci aduocati utebantur, remisit ad præfectos ærarij. d. l. cum quidam. Hi sunt in vrbis iudices rerum fiscalium, ut ostendimus in l. cù hi §. transactiones. §. de trāsactio. Iussit itaque aduocatum fisci causam agere & hereditatem fisco petere apud præfectos ærarij. Aduocatum fisci primus instituit Adrianus auctore Spartiano de cuius officio extat eiusdem Adriani rescriptum in l. 3. §. Diuus. j. de iure fisc. Ait, Nomen serui.] Maior aut certè par vis est inductionis atque ademptionis. porrò libertas ademptione reuocatur. l. i. j. de adempt. lib. Vlp. in fragm. tit. 2. ergo & inductione. Olim semel testamento data libertas adimi non potuit. quod fauore libertatis constitutum erat. Hodie potest. l. si peculium. §. i. j. de man. test. l. si seruus. j. de fid. lib. non quidem à semetipso ut exposuimus in l. si ita scriptum. §. regula. §. de lib. & postum. sed ab alio ut puta si seruus testamento non heres, sed liber tantùm esse iussus sit. Sic verò dicemus fauore libertatis Marcum olim constituisse, ne libertatis inductione valeret. Hodie tamen ut ademptionem, ita & inductionem libertatis valere. Libertatem inductam pono. nam quemadmodum nomina heredum inducere & institutionem inducere idem est, ut constat ex initio huius legis, ita nihil interest siue libertatem inductam siue nomen serui manumissi inductum dicas. Consultò item libertatem inductam, idq; liquidò constare omnino ponendum est.

A D

A

AD TITVLVM DE HE-
REDIBVS INSTITVENDIS.

AD L. I.

B

Vi testatur.] Sabini hæc sunt. *Licet etiam*, Vlpiani hæc adnotatio est. Potuit etiam ante heredis institutionem tutor & fideicommissum dari, & in vtrumque casum heres substitui. Potest hodie etiam legatum & libertas, penitusque sublata est superior Sabini sententia. Adicit Vlpianus instituti appellatione etiam nuncupatum contineri.

Mutus.] Hæc sententia Sabini est, ad quam quod adnotarat Vlpianus, videtur reiectum in l. mutum. infr. de acqu. her. quæ est ex eodem libro. Addatur mutum & surdum olim familiæ emptorem fieri non potuisse ex eodem Vlpiano in frag. tit. 20.

C

Qui neque.] Hæc quoque Sabini esse subiecta adnotatio indicat, *Hæc autem scriptura*, &c. Scriptura Sabini, vt scriptura Q. Mucij in l. 7. infr. de annuis legatis. Scriptura Iuliani l. 18. de damn. inf. Terentius Adelph. Postquam poëta sensit scripturam suam.

Si ex fundo.] Hoc etiam Sabini est, vt probat l. quotiens. §. si duo. l. si alterius. §. Quæ sequuntur, *Sin autem sic scribat*, Vlpiani esse opinor, quibus sic ea, quæ scripta sunt, plerumque accipi ostenditur, vt plus nuncupatum minus scriptum intelligatur. quod utique ita procedit, si scriptum dicto, id est, ei quod subauditur, quod dictum intelligitur, quod repetitur *Summo vobis*, congruat atque conueniat. l. vnum. §. penul. l. cum pater. §. cum imperfecta. infr. de leg. 2. l. verbum. C. de fideicom. Ea verò dicuntur de testamento scripto. nam & quod scribendum nuncupatur, testamentum scriptum est. Ergo & si ita.] & hoc probat l. errore. C. de testam. Marcelli igitur opinio non obtinuit.

D

AD L. II.

Quasi duplici.] condicionali scilicet & pura, ac si omnino ita dixisset, Ex partibus quas adscripsero, heredes sunt, vel si nō adscripsero, ex æquis. nec obstat l. Titia. in princ. infr. de leg. 2. Ibi namque libertati fideicommissariæ euidenter iniecta condicio est, Si legauero: nec duplex ad eam scripturam sensus commodè adhiberi potest. Minus obstat l. qui plures. infr. de vsufr. leg. nam est in ea specie inutile legatum non tam quia testator id quod erat pollicitus, non perfecit, quàm quod incertæ sunt legatariorum personæ. Non obstat etiam l. Clemens. §. vltim. infr. eo loco demonstrabimus. Inesse condicio.] cōdicio scilicet collata ad præteritum tempus, quæ eius generis cum sit vt vera confestim existat aut falsa, duplicem sensum is sermo admittere non potest. Hæc similia putat.] id est, non valere, siue dixerit, Ex qua parte me scripsit, siue, Ex partibus, quas adscripsero. Potest autem interesse.] Putat Vlpianus hæc esse dissimilia.

E

AD L. III.

Seruus alienus.] Seruum alienum dicit ad differentiam proprii, qui sine libertate heres institui non potest secundum communem iuris auctorum sententiam, à qua pauci dissenserunt. Sed & qui in eo inter se consenserunt, multis contentionibus hanc quæstionem diuexarunt, An seruo proprio instituto ex parte sine libertate, eodemque alij legato ante vel post institutionem, legatum valeat, an institutio valeat, & cui adquirantur. Alij legatum valere & legatario per seruum hereditatem adquiri existimauerunt:

F

alij legatum valere, institutionem non valere. Vicit paucorum sententia arbitrio Iustinia- **A**
 ni, quasi hereditatis dationi tacite insit libertatis datio: atque in ea quaestione utraque o-
 pinio reiecta est. Cum enim institutioni insit libertatis datio, non possis dicere eiusdem ser-
 uii legatum valere. nam siue legatus sit ante institutionem, institutione reuocatum est le-
 gatum: siue post institutionem, legato hereditas vel libertas quae data intelligitur reuoca-
 ri non potest. Non possis etiam ex aliorum sententia dicere institutionem non valere, le-
 gatum valere, hoc nimirum supponendo ea mente defunctum fuisse, ut seruus heres fie-
 ret non liber, itemque ut is iure legati ad alium perueniret. Supponere nobis quoque li-
 cet, ut mathematicis, sed non nisi vera aut verosimilia. Hoc autem verosimile non est, ut
 frustra testator seruum proprium instituerit. atquin frustra instituit, si absque libertate in-
 stituit, si ea eius mens fuit, quod ut supponatur, ferre non debemus, quandoquidem ut na- **B**
 tura nihil frustra facit, ita homines sobrij & sani, qui naturam quasi ducem sequuntur, ni-
 hil umquam frustra facere existimandi sunt. l. penult. C. de nec. ser. Vel pro parte.] id
 est communis, de quo in sententiis Pauli.

Si seruum.] Circa hanc speciem valde nouam distinctionem Iustinianus adhibuit in
 l. ult. C. de necess. ser. in qua pro *Substitutus*, ex veteri lectione legendum est, *Institutus*.

Quasi quauis condicio.] Et ideo si Titius omiſſa causa testamenti ab intestato pos-
 ſideat hereditatem, ex edicto non subuenietur Seio. eo enim edicto tuetur Praetor volun-
 tatem defuncti. Voluntas autem defuncti haec est, ut non nisi ea condicione existente Se-
 ius heres fiat. l. si in testamento. infr. si quis omiſſ. Cur vero & idem ibi non notatur in le-
 gato ita relicto, SI TITIVS HERES ERIT, SEIO C. DATO? An quia quod de **C**
 parte hereditatis traditur generaliter, non potest aequè in legato generaliter tradi: nam in
 hereditatis parte Seio delata ea verba semper meram condicionem faciunt, in legato ple-
 rumque condicionem non faciunt. l. 3. infr. de leg. i. nisi probetur facere condicionem te-
 statorem voluisse. l. in condicionibus. §. 1. infr. de cond. & dem. qua in specie idem procul-
 dubio iuris est in legato quod in hereditate.

Non ut desinat.] Qualitas heredis mutari potest, Substantia non potest. Non desi-
 nit heres esse, qui semel exitit. Desinit necessarius esse, qui semel necessarius exitit, &
 ius abstinendi nascitur. Desinit voluntarius esse, qui semel fuit eiusmodi, & necessarius
 efficitur, ut in specie à me notata in l. 7. infr.

Aperturæ.] De hoc §. scripsimus in l. sub condicione. §. de lib. & post. **D**

AD L. IIII.

Suus quoque.] Nedum necessarius & voluntarius. Sed excipiendus.] Similiter
 suus heres inter ceteros, exheredari potest: sed excipiendus est filius. Et quidem sub ea.]
 Sub casuali institui non potest, nisi in eius defectum nominatim exheredetur. Sed neque
 sub mixta, ne deficiente parte casuali inueniatur praeteritus. Sub potestatiua si instituat,
 non est in eius defectum necessaria exhereditatio, quonia non deficere haec condicio pro-
 priè, sed omitti videtur, ut merito quod ei non paruerit, filio imputari possit. Potest & in
 legitima sub potestatiua condicione institui, ut Alciatus notauit in l. si filius heres. §. de **E**
 lib. & post. Effectum habeat.] Cõdionalis institutio omni ex parte effectum habet,
 si existente condicione scriptus admittatur, deficiente repellatur. Hoc ergo quaerit, an &
 deficiente condicione filius repellatur, nec veniat iure intestati.

Submotum esse.] Atque ita omnino condicio effectum habet. Non debere eum
 expectare.] Eum enim dumtaxat scripti expectant, qui infirmare iudicium defuncti
 potest.

Facti potestas est.] In facti atque adeo in iudicis potestate est. Eam quidem potesta-
 tiuam esse constat, quam quotienscumque volumus facile possumus explere, eius vero
 exempla perpetuo non constant. nam quae prima specie in nostro arbitrio videtur esse, in
 difficili & in casu est nonnunquam. Ad generalem.] hanc rem in facto consistere, in **F**
 aestimatione iudicis esse.

Sed & si filio.] Si filius ita institutus coheredem vel substitutum habet, omiſſa con-
 dicione, testamentum à coherede vel substituto sustinetur filio excluso. Coheres filium
 non expectat, substitutus expectat vsque ad mortem, si ea condicio potuerit ultimo vitæ
 momento

A momento impleri, vel vsque ad morti proximum tempus, si eo momento non potuerit impleri. Cum & si fuerit facta.] Hæc ratio propriè in hac specie locum habet, conditione filio imposita, quæ nouissimo vitæ tempore expleri potest. Veruntamen & citra hanc speciem constat filium ita institutum à substituto vel à coherede inutiliter exheredari.

A D L. V.

Si eiusmodi.] Huic notæ locus est, cum filius ita institutus nec substitutum nec coheredem habet.

A D L. V. I.

B

Sententiæ Iuliani.] Propositæ in l.4.§.1.3.

Nepotes.] Dixit de filio. Nunc de ceteris liberis ait sub omni eos conditione institui posse.

Non rumpunt.] Successione. Et si redigantur.] Rediguntur ad condicionem filij, quia in sui locum succedunt ex lege Vellea. Non tamen vt filij ita illi sub omni conditione institui non possunt. hoc enim nulla lege introductum est. Non ergo per omnia adsimulantur filiis.

Solemus dicere.] Huius vulgaris sententiæ duo exempla ponuntur hoc loco. Ad primum pertinet l. liber. §. si heres. infr. hoc titul. Secundum est huiusmodi, Seruus alienus sub conditione sine libertate institutus est, post mortem testatoris traditus est seruo hereditario, atque ita defuncti proprius fuisse videtur. quod enim hereditati queritur, defuncto quæsitum videtur. Ceterum ante condicionem rursus per vsucapionem alienus effectus est. Medium inter testamentum & condicionem tempus nihil nocet. Addatur tertium ex l. Aristo. infr. de man. testa.

C

Vt Iulianus scribit.] Huic sententiæ Iuliani additur in l. si seruus communis. infr. titul. proxim. Quod si neque, &c. quod notam Marcelli eam esse opinor cuius meminit Iustinianus in l. 1. C. de com. ser. man.

Sed si sit.] Hæc etiam ad seruum communem spectant, vt indicant illa, Et putat in eum casum, &c. In eum autem casum, quo voluntarius fieret, puta si communis permaneret, certum est frustra ademptionem libertatis fieri, quæ non iure data intelligitur. Redliqua exposuimus in l. si ita scriptum. §. regula. 3. de lib. & post.

D

A D L. V. I. I.

Si seruus communis.] Lego, *Si seruus cum libertate vt in l. testamento. infr. eod.* Duo enim hic ponuntur casus, quibus seruus voluntarius heres fit, qui frustra ponerentur in seruo communi, quem constat ab altero ex dominis institutum semper voluntarium fieri vno casu excepto, si eius partem testator redemerit l. proxim. §. si seruum 3. nec si seruum hunc communem fuisse ponas, consentient quæ sequuntur de eo à testatore alienato in solidum, & ad eunte noui domini iussu. In eo etiam initium huius legis cum sequentibus non congruit, quod initio ponitur tantum hereditas data sub conditione, sequentibus non hereditas sed libertas. Denique non possunt quæ hic tractantur, tractari nisi in seruo proprio. Seruus proprius necessarius heres est. Excipiuntur duo casus positi in hac lege. Ponimus ergo vt in leg. testamento. infr. seruum proprium institutum cum libertate sub conditione. Libertatem consecutus sit.] Vel manumissione vel iuris beneficio.

E

Adire hereditatem potest.] Hereditatem purè delatam statim à morte testatoris adire potest suo arbitrio, siue libertatis condicio pendeat, siue extiterit, siue defecerit. aliud enim quàm ex testamento liber factus est. Non est autem necessarius nisi qui vtrumque ex testamento consequitur. §. seruus autem à domino. Instit. eod. tit. Siue heres.]

F

Re coniunctus qui pendente conditione libertatis solidum obtineat. Sed si post alienationem heredis, condicio extiterit, verum est quod Accursius notat seruum ex testamento liberum & heredem futurum, licet pendente conditione voluntarius extiterit.

AD L. VIII.

A

Duo in hac lege ponuntur casus, quibus seruus communis vtrique dominorum necessarius heres existit. Orcinum heredem.] Quidam codices, Orcinū & heredem, quod rectissimum est. Eaque extitit.] post mortem eorum.

AD L. IX.

Quotiens.] In corpore errat, qui Gaium pro Titio, extraneum pro fratre accipit. In re, qui in substantia rei aut in nomine rei substantiam significante errat. Vterque error scripturam testamēti inutilem reddit. Nam & hunc pro non instituto putat.] Id est, heredem nullo modo futurum putat. quod & Ulpianus probat. Nihil ergo hæc Marcelli sententia commune habet cum illa, quæ refertur in l. 2. §. quam Ulpianus improbat. Nihil etiam cum l. penult. C. de instit. & subst. in qua traditur hanc institutionem valere, **HEREDES SVNTO SVB CONDICIONE QVAM ADSCRIPSERO**, nulla cōdicione adscripta. In hac enim scriptura nullus error est. Sed polliciti obliuio tantum, vel omisso cōsulta, vel præstādi polliciti morte prærepta facultas. At si dum vult cōdicionale institutionē scribere, puram scribat, error est hic sanè, sicut si dum vult Titium scribere, Gaium scribat, Sed si condicionem.] In priori specie quod voluit non scripsit. In hac vtrumque scripsit, quod voluit & quod noluit. nam si condicionem detrahas, quod restat id est quod voluit. Quasi ex parte dimidia.] Ergo ex assē. l. 33. §.

B

Indubitabili signo.] Id ὁμολογηθέν γινώσκω Græci vocant. Idem verò & si quasi C digito cum demonitruerit. l. nemo. §.

Sed quis ex qua parte.] Incertum partium institutionem non vitiat. Incertum personarum institutionem vitiat. Quasi sub condicione,] Mallem dixisset, *quasi sub certa demonstratione.* §. sub certa. Inst. de legat.

Labeo, Neratius, & Aristo.] Hi Proculiani fuerunt. De Labeone & Neratio constat. De Aristone suspicor, quod is ad Cassium & Sabinum notas scripserit. Simul ei.] Erit ergo necessarius quasi à semetipso libertatem accipiat.

Si sit alienatus.] Alienatione reuocatur libertas, Redemptione conualescit, quæ fiat ante mortem testatoris. Quò si sola libertas relicta sit, conualescit etiam ea redeunte seruo in hereditatem post mortem testatoris ante aditionem. l. verum. §. de man. test. Priore casu dies libertatis cedit à morte, posteriore ab aditione. diē vtiliter cedere satis est. Quod verò in hereditate, idem & in legato obtinet, vt scilicet legato seruo relicto cum libertate, alienatione libertas reuocetur, redemptione facta ante mortem vel aditionem conualescat. nec quicquam obstat l. cum seruis. §. de adim. leg. nam de seruo legato non de seruo legatario loquitur. At si post alienationem libertas nominatim adimatur, redemptione non conualescet. l. si seruo cum libertate. §. de opt. leg.

D

In diem.] In diem pro ex die, vt in l. testamento manumissus. §. ult. §. de man. test. Plerumque in diē, id est, ad diē, quo modo si relicta sit libertas, pro pura habetur. Post diē.] Si post diem, statim liber & heres erit. Si ante diem, expectabitur dies libertatis. Possē heredem existere.] Voluntarium fore. Institutio valet.] Institutio consistit, sed effectum non habet antequam extinguatur vsusfructus. Ex Constit. Iustiniani etiam effectum habet, eritq; seruus proprietario necessarius heres.

E

AD L. X.

Pro partibus.] Hoc modo, **PRIMVS PRO PARTE SVA EX FVNDO CORNELIANO, SECVNDVS PRO PARTE SVA EX FVNDO LIVIANO HERES ESTO.** Circumscribenda est mentio fundorum, circumscribenda mentio partium id est, ex pretiis fundorum constituendæ non sunt portiones hereditariæ. nam nec facile fieri id potest, quandoquidem fundorum pretia varia atque diuersa sunt pro temporum qualitate & affectione personarum. Prædiorum.] In archetypo Flor. pretium pro prædiorum. quod valde probo.

F

AD L. XI.

Duo Titij.] Quia vnus personæ vice funguntur. l. liber. §. Titius. §. Opponi autem huic

A huic & proximè superiori sententiæ solet l. quotiens. C. eod. Sed tunc heredes scripti ex re certa reuocantur ad rationem totius assis, cum omnes ita sunt scripti. Quòd si vnus ex re certa, aliter sine parte vel ex parte assis, hic pro herede accipitur omnimodo, ille non item. Sed neque ille pro partiario legatario accipitur.

A D L. XII.

Si hoc ante.] Eodem testamento se corrigere potest. Post consummationem testamenti si quid corrigere velit, omnia ex integro reficienda sunt.

A D L. XIII.

B Qua detracta.] Nec obstat l. penul. §. Lucius. j. de legat. 2. quoniam ibi perspicua est voluntas defuncti omnes ad viriles partes vocantis, quòd non tam illius vel illius, quàm familiæ rationem habuerit, vt subiunctum legato præceptum demonstrat, ne ex familiæ nomine alienetur.

Sed sollempnis.] Vt astrologi res omnes reuocant ad x i i. partes, menses, horas, signa, latitudinem signorum, sic nos hereditates, vsuras, res solidas omnes. Singulas partes vncias vocamus, quarum nota est linea iacens, auctore Mærtiano. Inde Augustinus x v i i i. de Ciuitate Dei cap. x l i i. Ad capita versus iacentibus virgulis, sicut scribuntur vnciæ, signauerunt. Quòd si testator plures aut pauciores fecerit partes, tacito iure in x i i. semper hereditas reuoluitur, vt si Primum ex quadrante, Secundum ex quadrante, ex semissibus videntur scripti, si Primum ex quadrante, Secundum ex semisse, Primus ex triente, Secundus ex besse videtur scriptus. Similiter si plus distribuatur, vt si Primum ex asse, Secundum ex asse, duo semisses fient: si quattuor ex triente singulos, singuli quadrantem ferent: si Primum ex v i i i. vnciis, Secundum ex v i. quæ ratio est sesquitertia siue ἑπίτριτος, plus feret epitrito Primus quàm secundus. §. vlt. j. si Primum ex v i. Secundum ex i x. quæ ratio est sesquipla siue ἡμιόλιος, plus feret altero tanto Secundus, quàm Primus. & horum quidè nihil à Iustiniano immutatum est. Sed si Primus ex x i i. vel ex asse, Secundum ex v i. quæ ratio est dupla, siue ex v i i i. quæ sesquipla, siue ex i x. quæ sesquitertia, maior erit duplo, sesquiplo vel epitrito Primi portio quàm Secundi, vt in hoc §. ostenditur. Non idem dicemus, si Primum simpliciter, Secundum ex v i i i. instituerit. tunc enim plus feret Secundus duplo. quia non videtur testator à sollempni distributione assis recessisse. l. qui nō militabat. §. filiis. j. Sed & si Primum ex x i i. vel ex asse, Secundum ex v i. vel v i i i. vel i x. instituerit, ex Constitutione Iustiniani non videtur à sollempni diuisione assis recessisse. l. cum quæstio. C. de legat. quæ est ex l. decisionibus. Ergo si Primum ex x i i. Secundum ex v i. non nisi tantumdem Primus feret, si Primum ex x i i. Secundum ex v i i i. vel i x. plus feret Secundus. idq; ppius voluntarè defuncti Iustinianus accedere putat. ego veterum sententiã magis pbarem.

A D L. XV.

E Iulianus.] Idem ex Iuliano traditur in l. triplici. §. vlt. j. d. verb. sign. Scius ergo & Sepronius utroque modo coniuncti sunt, & Seio repudiante, quadrans ad solum Sempronium pertinet.

Facti quidem.] Voluntatis quæstionem esse. Habituros.] Tertium nihil habiturum quòd condicio defecerit. Si repudiauert.] Eadem ratio seruatur in l. 6. §. si quis Primum. §. Erit ergo Tertij pars sesquiplo maior portione Secundi, nec ad hanc speciem, vt rectè Bart. sensit, Iustiniani constitutio pertinebit.

A D L. XVII.

F Quantum ad ius ad crescendi.] Pono duos institutos coniunctim sine parte, vt in his, quæ inferius proponuntur exemplis, atque ad eò re & verbis coniunctos videri l. triplici. ver. vel ita P. Mæuius. Non sunt tamen coniuncti quantum ad ius ad crescendi vt ceteris præferantur. nam & si iuris potestate in residuam assis partem cõpellantur, verbis tamen testatoris vt ceteri non sunt in certam partem vocati, quod cum fit, verborum coniunctio sola nullum effectum habet, nisi omnes heredes ita proponantur scripti, vt puta, PRIMVS HERES ESTO, SECVNDVS HERES ESTO, TERTIVS

ET QUARTVS HEREDES SVNTO. nam Primo repudiante, omnibus adcrefcit, A Tertio repudiante, foli Quarto. l. heredes. j. idẽmque dicendum in fpecie l. liber. §. Titius. i. infr.

Libro xvj. fcriptit.] In d. §. Titius. Non in alium affem.] Vt fuprà duobus in locis, in alium affem & in vnum affem, fignificat in femiffem ratione reuocata ad follemnem distributionem affis, ita & hoc loco. Non ergo femiffem feret Tertius, fed trientem, Ceteri autem quibus erogatum eft dupondium, beffem. Aulus.] Puto Cafcellium fignificari. hæc verò ita eleganter Politianus interpretatus eft. Arifto & Aulus fcripta Labeonis notauerunt, próque probabilibus accipit Vlpianus quæ ab eis notata non funt.

A D L. XVIII.

B

Eadem ratio eft.] Vitellij fententiam in hæc pauca collegit Paulus, & hac ratione in l. ex vnciis. j. Primo inftituito ex vj. vnciis, Secundo ex viij. Tertio fine parte, Primus quadrantem, Secundus trientem, Tertius quincuncem feret. Ita portio Secundi maior erit epitrito portione Primi, & portio Tertij epitarto maior quàm portio Secundi.

A D L. XIX.

Si mihi Seius heres non erit.] Ant. Auguftino non affentior, qui negationem tollẽdam cenfer. nam ratio quæ fubiicitur indicat ideo fempronium non admitti, quòd fubftitutus fit in partem Seij, quæ nulla eft, non aliter quàm fi expleto affe fuiffet inftitutus C ex refidua parte. Denique fi ita dixiffet, Si mihi Seius heres erit, ne Pegafius quidẽ Sẽpronium portionem vacantem occupare exiftimaffet. l. 3. §. fi quis ita fupr.

A D L. XX.

Si iam mortuo.] Primum fcriptit ex quadrante, Secundum ex dodrante, Tertium fine parte. Primus fefcunciam, Secundus trientem & Semunciam, Tertius femiffem feret. At quid fi Primus tempore testamenti iam fuerit mortuus? an quia eius portio pro non fcripta habetur, perinde ac fi Secundum dumtaxat ex dodrante & Tertium fine parte inftituiffet, dicemus Tertio quadrantem non femiffem deberi? Minimè. Sed, vt diximus, Secundus trientem & femunciam, Tertius femiffem iure inftitutionis feret, iure autem D adcrefcendi inter eos fefcuncia diuidetur pro hereditariis portionibus, id eft, pro ratione fefquitertia. Quòd fi viuus.] Primum (qui iam erat mortuus) & Secundum ex femiffe coniunctim heredes fcriptit, Tertium ex altero femiffe, Pars Primi adcrefcit Secundo. idque in hereditatibus quæ femper vindicationis genere relinquuntur, perpetuum eft. In legatis diftinguimus inter vindicationis & damnationis genus.

A D L. XXI.

Non eft neceffarius heres, nifi qui testamento domini & hereditatem accepit, & libertatem à femetipfo tamquam heres. quod euenit fi & alio herede fcripto ita inftituatur. STICHVS LIBER HERESQVE ESTO. Nam à coherede nondum adita hereditate liber heresque neceffarius fit. At fi ita inftituatur. QVISQVIS MIHI HERES ERIT, vel, SI QVIS MIHI HERES ERIT, vel, CVM QVIS MIHI HERES ERIT, STICHVS LIBER HERESQVE ESTO, alio herede inftituito, liberum quidem Stichum fieri post aditionem coheredis Trebatius ait, fed quòd videatur libertatem à coherede accipere, neceffarium fieri negat. Reprehenditur à Labeone. melius namque eft & hoc cafu interpretari eum à femetipfo iure inftitutionis propriæ libertatem accipere. fed non antequam condicio illa extiterit, id eft, ante quàm adierit coheres. l. ex parte. j. de adq. her.

Seruo libertatem.] Eadem infpectio eft in hac fpecie, quæ in fuperiori. Seruo libertas purè, hereditas fub condicione data eft. Hereditas ex condicione pendet. Libertas quoque inpendenti eft interim, vtrum à coherede, an à femetipfo accipiatur. Si exiftat hereditatis condicio, à femetipfo accepta videbitur, fi deficiat, à coherede l. prox.

A D L. XXII.

Citatur hæc fententia Iuliani in l. 2. §. pen. j. de ftatilib. Quocumque loco.] Siue ante, fiue post hereditatem.

A D L. XXIII.

- A** Pertinet hæc lex ad edictum, quo prospicitur creditoribus hereditariis interim, dum incertum est, an aliquis heres vel bono possessor extaturus sit. de quo in l. i. j. de cur. bon. dan. l. 4. j. de reb. auct. iud. poss. l. si diu. j. quibus ex cau. in poss. In diem certum.] Ex die certo. quo casu constat & adire eum ante diem posse. Incertum.] Ex condicione. quo licet adire ante condicionem non possit, bono. tamen possessionem agnoscere potest. quin & ante condicionem, si vrgueat condicio bonorum, si vrgueant creditores, hereditaria bona distrahere potest. Porrò condicio ei præposita aut potestatiua est aut casualis. Si potestatiua, decernit Prætor, ne longior mora creditoribus fiat, vt intra certum tempus ei pareat ad imitationem edicti De iure deliberandi, quo & purè scriptis præstituit tempus intra quod adeant. Si sit casualis, decernit, nisi intra certum tēpus condicio extiterit missurum se creditores in possessionem rei seruandæ causa, daturumque curatorem, qui bona custodiat, & distrahat, quæ deteriora futura sunt. Procurator dicitur hoc vno in loco. alibi curator semper. Sic qui vulgo procurator Cæsaris, curator in l. vltim. §. de offi. proc. Cæs. l. 5. de iu. fis. l. vestigalia. l. cotem. §. vltim. De public. Idem curator æs alienum quod graue videbitur, ex bonis dissoluet. nam & curatori, qui vëtre[m] expectat vel pubertatem heredis indefensi, tantundem permittitur. Hæc verò decernit Prætor causa cognita propter eos heredes, qui sine mora & frustratione in ea sunt causa, vt hereditatem vel bono. possessionem nondum admittere possint. Condicionem trahat.] Is cui condicio potestatiua adscripta est, eam si trahat, nec cum potest impleat, non ideo deficit condicio. Fefellit interpretes l. hæc condicio. j. de cond. & dem. in qua & species ponenda, & legēdum fortè sic est, *Si in Capitolium non ascenderit* ex l. 17. §. 1. j. de man. test. quod & eius legis, vt i Flor. scripta est, vltimum verbum subindicat. nec enim in eis Pandectis scriptū est, *ascenderit, sed, ascendere.*

Et ideo ait.] Sabinus scilicet ad quem scribit.

A D L. XXIII.

- D** Quæret aliquis non immeritò, an detractis his verbis, *Vtérve eorum viuet*, non etiam altero mortuo alter totum obtineat? quod nolim negare. Verùm dico detractis his verbis, eum qui supererit, totum habiturum partim institutionis, vel legati, partim ad crescēdi iure. Additis autem his verbis, partim institutionis vel legati, partim substitutionis iure l. heredes. §. vlt. j. ad Treb. Substitutum sequitur onus. Coniunctum cui ad crescit mortui pars, quæ pro non scripta habetur, onus non sequitur.

A D L. XXVII.

- E** Substitutum.] Non dato substituto etiam si condicio defecerit, tu ex asse heres eris. l. 33. j. l. cum heres. §. vltim. j. de acquirend. hered. Sed si te heredem.] Si eundem purè, deinde sub condicione instituero, sequens institutio effectum nullum habere potest, quoniam siue extiterit condicio, duæ puræ institutiones intelligentur, quarum posterior superuacua iudicabitur, siue defecerit, prior institutio manebit. nec enim semel data hereditas tacitè vniquam adimitur. At quia legatum tacitè adimi potest, si eandem rem tibi purè, deinde sub condicione legauero, nouissima scriptura potior habebitur. l. non ad ea. j. de cond. & dem. Eadēque ratione si tu ex eadem parte sub diuersis condicionibus separatim positus institutus fueris, quæ prior condicio existet, institutionem occupabit. l. si plures. j. de cond. insti. In legatis nouissima expectabitur. Deinde sub condicione.] Quòd si e contrario sub cōdicione primū, deinde purè, sequens potior erit. quia plenior. l. 67. j. Id faciet.] Vt sequentes non valeant.

A D L. XXIX.

- F** Omnes significantur.] l. si necessarias. §. si annua. §. de pig. act. Labeo.] Idem in simili causa reprehenditur, quòd scriptum nimis defenderet. l. qui concubinam. §. si Stichus. j. de leg. 3.

Sed humanius est.] Perinde igitur est, ac si testator ita dixisset, **TITIVS QVA EX PARTE ME HEREDEM SCRIPTVM HABVERIT, HERES ESTO, SE-**

IVS QVA EX PARTE ME HEREDEM SCRIPTVM HABVERIT HERES ESTO. In tantam partem.] In assem, si in assem scriptum habuerit. In semissem, si in semissem: eritque in eo semisse rotus as, si alius heres non concurrat.

A D L. XXX.

Creditori satisfacere.] Si paratus sit seipsum repignerare. alioquin liber non fit. ergo nec necessarius heres.

A D L. XXXI.

Dominam.] Rectè igitur in libris scriptis. l. cum hereditas. C. de pos. domine non do-
mini. Defuncti.] Non heredis futuri. ergo cum defuncto debet esse testamenti factio nõ
cum herede futuro. l. 52. l. 64. j.

A D L. XXXIII.

Quod Accursius quærit de instituto purè adiecto coherede sub condicione, an inte-
rim solidum teneat, sic explicandum est, Aut sunt re coniuncti aut non: Si re coniuncti
sunt, interim solidum habet: Si non sunt re coniuncti, interim partem dumtaxat sibi ad-
scriptam habet.

A D L. XXXIII.

Vitio.] Circumscripto hoc mendo. Ex die expressim non rectè datur hereditas, velu
ti, Post quinquennium quàm moriar. Tacitè rectè datur. l. quotiens §. penult. §. l. si mater
infr. titul. proxim.

A D L. XXXV.

Dicebam.] Priusquam quæstioni propositæ respondeat, re tota spectata altius, an il-
la rerum institutio admittenda sit, exponit. Nihil amplius.] Si ex tantum res sint in
hereditate, quæ adscriptæ sunt, si omnes res suas testator ita distribuerit. Officio iudicis
tenebuntur.] Tenebitur alter alteri officio iudicis fam. erciscundæ, vnus vt Liuiani, al-
ter vt Corneliani semissem cedat.

Vel adtribuatur.] Adtribui propriè dicuntur nomina, pecuniæ, debitorum. l. 3. §. fam.
erc. Cicero ad Ardicum & ad Turonem.

Papinianus.] in l. 78. j. Fundos etenim.] Fundi pro præceptionibus accipiuntur.
Heredes autem æs alienum defuncti agnoscunt pro ratione iuris hereditarij non pro ra-
tione præceptionum. Fiet itaque ob æs alienum imminutio pro semisse, qua quidem ita
facta si nihil supersit, præceptiones reddentur inutiles. Et si forte Falcidia.] Lex Falcidia
recidit legata, fideicommissa & præceptiones singulares, vt si Primo & Secundo ex æquo
heredibus institutis, Secūdi semis exhaustus sit legatis, fideicommissis, & præceptionibus
in Primum collatis, vtetur Secundo Falcidia etiam aduersus Primum. Idem fit, quando
mutæ præceptiones sunt, verbi gratia, in hereditate sunt c c c c. Primo res Italicæ, Secū-
do prouinciales prælegatæ sunt, pars prouincialium, quam Secūdo dat Primus. est x. pars
Italicarum, quam Primo dat Secundus, est c. Ab eodem Secundo extraneo legata sunt c.
Semis Secundi exhaustus est. Falcidiam à coherede & ab extraneo postulat. An à singulis
x x v. Sic sanè ab extraneo. Sed à coherede non detrahet nisi xv. quoniam quod à cohere-
de accepit, pro quantitate concurrente compensatur cum eo. quod iure Falcidiæ detra-
here desiderat. Accepit autem x. Eo itaque minus à coherede detrahet. Sic igitur illa com-
pensatione admissa ob legem Falcidiam, fit quoque præceptionū imminutio. Vel aliud.]
Vt si fideicommissarius, vel etiam prælegatarius singularis fuisset. Rectissimè probatur.]
A Papiniano in d. l. 78. Officio iudicis.] Est igitur hæc cautio communis.

Imminutionem.] Fiet imminutio pro semisse ratione æris alieni. Fiet item immi-
nutio ratione Falcidiæ.

Contributio.] Ratio legis Falcidiæ.

Ceteroquin si tempore in quo.] Lego, si tempore iniquo.

Nam & si dedisset.] Si pecuniam dedisset de pecuniis Italicis ire ac redire solitis.

Dicendum est hanc.] Hanc quæ de illis pecuniis vel de arca aut de mensa illa pecu-
niam

A niam dedit. Rationem igitur efficere dici.] Sic suprà, quæ res facit dici imminutionē eandem fieri.

AD L. XXXVII.

Nepos, qui ex formula galli heres scribitur, frequenter institutus dicitur in l. Gallus, Substitutus nusquam. Vterque institutus est, filius & nepos. Verùm nullo casu vtrique defertur hereditas. ideoq; duo institutionis gradus sunt, ita tamen vt ex vno eorum tantum deferri hereditas possit. denique effectu vnus tantum est institutionis gradus. At in hac specie, TITIVS HERES ESTO. SI TITIVS HERES NON ERIT, GAIUS HERES ESTO, Titio defuncto viuo testatore, Gaius dicitur substitutus, etiam si B ei primo post mortem testatoris deferatur hereditas, quia aliquo casu potuit vtrique per successionem deferri, vt si superuixisset Titius, mox repudiasset. l. cum ex filio. §. vltim. j. titul. prox.

AD L. XXXVIII.

Seruus legatus post mortem legatarij institui ex parte heres cum libertate, & filio impuberi substitui potest, etiq; necessarius. l. idem est. j. tit. prox. quam huic esse coniungendam inscriptiones indicant. l. peculiū. §. vlt. j. de leg. 2. Nec obstat l. si post mortem. §. vlt. j. de leg. 1. nam in ea duo ponuntur casus. Primo legatum serui pendet & pro conditionali habetur: Secundo lex ait legatum non pendere, sed statim inutile iudicari: non quidē C quòd eo interim legatarius non fruatur, sed quòd omnino competitura sit libertas.

Seruus.] Libertatis datio codicillis scripta purè superuacua est, si condicio testamētariæ libertatis extiterit. Quòd si ea defecerit, tunc libertas codicillaris effectum habet arg. l. vlt. §. Titius. j. tit. prox. Codicillis.] Testamento confirmatis.

Eumque vendidisset.] Hæc sic pungenda sunt, *Eumque vendidisset pendente condicione, iussu &c.* Quia & constitit.] Venditionis tempore. Imperandi.] Iussum patris vel domini quo adit sibi relictam hereditatem filius vel seruus, pro imperio accipimus. Ergo emptoris iussu adire hereditatem potest, quamuis mortis tempore condicio libertatis defecerit, quandoquidem venditionis tempore pependit.

Pro parte.] Id est, ex semisse, sine libertate. Planè non totum.] Immò totum seruum totumq; semissem restituet actione ex empto, vt Marcello placet, & perinde erit ac D si seruus traditus emptori fuisset, cumque ex semisse sine libertate emptor heredem instituisset.

AD L. XL.

Nam qui scit.] Hæc ratio substitutum vocat, cui quòd multo firmiores ex iure rationes pro instituti domino faciant, dato semisse abunde satisq; fieri visum est. Vt alter semis.] Institutionum Iustiniani lib. 2. ostendimus hoc loco esse legendum, vt as. Erroris causam attulit, quòd grandioribus literis, vt cetera omnia, ita scriptū esset, vt as, & inter duas posteriores fortè fortuna punctum incidisset: quod pro dictonum cōpendiis Tribonianus accepit. Obiicitur Tiberij decreto l. 3. C. eod. titul. sed rectè Acc. voluntatis esse E quæstionem, multumque interesse hoc an illud voluerit testator, hoc tantum eo loco tradi notat, non etiam quid in ambiguo constituendum sit. Imperfecta igitur ea lex est nec talis qualis l. 2. §. tit. prox. & aliæ complures. Ait in l. prox. Vt refert Sex. Pomponius.] Alius est ergo Sext. Pomponius à Pomponio auctore eius legis. l. si quis à filio. j. de leg. 1.

AD L. XLII.

Ante apertas tabulas.] Antequam heres extiterit: quòd referendum ad legem Iuliam & Papiam; atque ita ex hoc loco perspicuè colligendum est, regulam Catonianam non pertinere ad legem Iuliam & Papiam l. vlt. j. de reg. Cat.

F AD L. XLIII.

In hac specie vniuersalem sermonem ita euoluimus & explanamus ex mente testatoris, ac si dixisset, ILLE SI NON FECERIT, EXHERES ESTO, ILLE ITEM SI NON FECERIT, EXHERES ESTO. Vide notata ad l. 29. §. hoc tit. & l. 2. §. tit. prox.

A D L. XLV.

De hac lege scripsimus in l. cum in secundo. §. de iniusto rup.

A

A D L. XLVI.

Patris offensam.] Filiorum institutiones sub condicione emancipationis factæ plerumque filios inuidiosos & patribus offensos reddunt. Neque quicquam ab eo.] Ab eo herede. Eius fidem filius sequutus est mandato contracto. testator nullo modo, ideóque nulla ex ea causa fideicommissi petitio est. l. Titia in princ. §. de leg. 2. Fidem suam interposuisse.] Filio scilicet qui cum adhibuit, vt adiret & restitueret. Si & ipsum testatorem.] Sicut filium. Inutilem fore.] Ipso iure patri quæ sita est actio mādati, cui hoc casu obstat exceptio doli. Inutilis ergo actio est, quæ eliditur exceptione. Vulgarem.] Id est, directam, vt in l. si seruus nauem. §. de furtis. Verum vtilem.] Hæc in factum dicitur in l. si verò non remunerandi. §. si à filio. §. mand. Omnis actio utilis est in factum. Directa non datur, quia nouus homo est.

B

A D L. XLVII.

Cum huius legis initio coniungenda est l. 21. §. de man. test. quæ est ex eodem libro. Titia filia mea heres esto.] Ex asse scilicet, vt quæ sequuntur indicant. alioquin obstaret l. qui non militabat. §. filius. §. Postumo verò nato maior erit filia portio epitrito, postuma nata, quadruplo. Vtrisque natis, filia semissem, postumus trientem & semunciam, postuma sciscunciam feret. Postumi quàm postumæ portio maior erit duplo. At ex Cōstitutione Iustiniani, de qua dictum est. §. l. 13. sequemur rationem triplam, postumo nato dodrantem, filia quadrantem dabimus, postumæ natæ quadrantem, filia dodrantem, vtrisque natis, in xij. partes hereditatem diuidemus, postumo ix. filia iij. postumæ vnā dabimus.

C

In testamento.] Cum qui sine parte scripti censentur, nihil referat quo loco scribantur, cur & in hac specie, PRIMVS EX DVABVS PARTIBVS, SECVNDVS EX QVADRANTE HEREDES SVNTO, Primo dodrantem non damus? l. qui non militabat. §. i. §. An quia in hac specie duobus tantum institutis, & vni adscripta parte certa, puta quadrante, frustra si residuum assis alteri adscribere vis, duas ei partes adsignas? quod ne dicatur, comparatione quadrantis duas partes accipiemus pro duobus quadrantibus atque ita quadrans qui superest, ad crescet vtrique pro rata, ita vt ex eo sextantē Primus, Secundus vnciam ferat. At in specie huius §. cum vno instituto ex sextante, alij plures adiciuntur, non frustra inter eos residui diuisio fit.

D

A D L. XLVIII.

Seruum adulterij.] Hic seruus ante finitam quæstionem adulterij defuncta domina in eius testamento liber & heres inuentus est, & ideo etiam si postea absoluator, nec liber nec heres futurus est. quia dies hereditatis libertatisve inutiliter cessit.

A D L. XLIX.

E

Et is postea.] Si in eadem causa manserit, libertas inutilis vtilem institutionem non vitiat, auctore Paulo iij. Sent. Quia libertas.] Regulariter Catoniana sententia in libertate locum non habet. excipitur hic casus, quo hereditatis & libertatis idem cedendi dies est, mors defuncti.

In extraneis.] Extraneus heres aliàs est capax, aliàs incapax. Suus vel necessarius nõ potest non esse capax. Suus est, qui mortis tempore est eiusmodi, neque necesse est, vt fuerit eiusmodi testamenti tempore. Vt tamen & illo tempore capax fuerit omnimodo necesse est. alioquin Catoniana regula impediatur institutio. Medium tempus nihil nocet. Necessarius est, qui testamenti & mortis tempore est eiusmodi: nec si medio tempore incapax seruerit, ideo necessarij ius mutatur l. prox. §.

F

Siue hi, qui in potestate.] Obstat huic parti simul ac regulæ Catonianæ l. si seruus eius, qui capere. §. de adq. her. quam omnes malè propitia Iurisprudencia tractant. Sed videtur mihi eius legis sententia sustineri voluntate testatoris, qui cõtra hanc iuris obseruationem in tempus capiendi heredem instituere potest. l. in tempus §. quicq; dum sciens seruū alienum

A alienum heredem facit, cuius rationem potius habet, quàm domini incapacis, id intellexisse videtur, vt vel ipse liber factus heres existat, vel nouus dominus cui postea subiectus esse cœperit arg. l. si pater. §. quod ita procedit, si non fraudadæ legis Iulix & Papiæ, quæ dominum incapacem facit, manumissus vel alienatus sit. Vt constitit institutio.] Nā initium spectatur ex regula Catoniana. Vt effectum habeat.] Vt eius dies vtiliter cedat. Eo maximè.] Notandum est quod ait eo maximè tempore capacitatem exigi.

A D L. L.

B Secundum omnium sententiam.] Condicione impossibili, quæ in non faciendo consistit, conuenit inter omnes institutionem vel stipulationem non vitari. In ea, quæ in faciendo consistit, non eadem fuit omnium sententia. Ait enim l. 3. §. de cond. & dem. Obtinuit, quod sic exaudiri oportet, vt post multas controuersias obtinuerit.

A D L. L I.

Quidam,] Nempe Sabiniani. Sed obtinuit Proculianorum sententia. l. 9. §. si quis ita sup.

C Quamuis & si non erat hoc expressum.] Non idem est hoc casu effectus expressi & taciti. l. seruo libertatem. §. de cond. & dem. Si hæc verba reticuerit, SI MEVS ERIT, emptor per seruum heres fiet: Si dixerit, non item. Sequenti casu eadem est vis expressi & taciti. quod & obtinere puto in casu l. qui concubinam. §. vlt. §. de leg. 3.

A D L. L I I I.

Ceteris exheredatis.] Hæc fuit vulgaris clausula testamentorū: quæ facit, vt de Cornelio, Salustio & Varone dubitetur, an pro substitutis non pro institutis habeantur.

A D L. L V.

D Secundo loco.] Hic non substitutus est, sed coheres secundo loco scriptus. Locus & gradus diuersa sunt. Omnes instituti scribuntur primo gradu, non omnes primo loco. Locos numeramus ex ordine scripturæ, Gradus ex ordine successionis. De substituto datur exemplum in l. 57. §.

A D L. L V I.

Non enim pro parte.] Non ad tempus, id est, ad annum lxx. sed ex condicione.

A D L. L V I I.

Ante incipiendum.] Ante exquirendum erit, an substitutus velit heres esse.

A D L. L I X.

E An alicui substitutus.] Vt puta si substitutus ei, qui nemini coniunctus est, repudiet. nam substituto deficiente coheredes admittuntur iure ad crescendi. l. 2. §. si duo. §. de bon. posses. secund. tab.

Ex alio quadrante.] Totus quadrans, qui restat, pendet ex condicione, & ideo interim non erit heres nisi pro semisse. Diuersum est si dixerit, Ex reliqua parte. Tunc enim vncia tantum erit in suspensio. §. prox.

Non Titij heredi.] Existente condicione post mortem Titij, heres Titij coheredi non præfertur, substituto præfertur. & ita rectè Acc. notat accipiendam l. qui ex duabus §. de acquir. her.

Titius interim.] Aliis deliberantibus. Per Titium.] malim, per Attium.

A D L. L X I.

F Rectè in filia hæc ponitur species. nec enim filius ita exheredaretur rectè. Sed neque filia ex Constitutione Iustiniani. Efficaciter.] Voluntate testatoris & iure.

A D L. L X I I.

Beneuolentiæ est.] Humanum & benignū est. §. optionis. Instit. de legat. l. cum heres. §. de acq. her. Sic & in libertate. l. 38. §. de man. testa.

A D L. LXIII.

A

Eius seruum.] Postumus mihi futurus est heres. Hic nō potest institui ab extraneo. Possem ego ab extraneo institui, si viuerem. Ergo poterit etiam seruus meus hereditarius nondum nato postumo. Nullius sit.] l. i. §. de rerum diuis.

A D L. LXV.

Aut libertus.] Stichus seruus erat. Eum ita Statio commendauit, STICHVM LIBERTVM MEVM TIBI COMMENDO. Non ideo pertinet hereditas ad Statium, si institutus non sit, licet ita soleant liberti heredibus commēdari. Sed neque Stichus libertatem petere potest, quoniam is, cui commendatus est, heres non est. Quōd si heres esset putarem fideicommissariam libertatem Sticho deberi, quæ si nō libertum eum vocasset, sed ita dixisset, Stichum tibi commendo, proculdubio non deberetur. l. ex verbo. C. de fideic. l. quotiens. C. fam. etc. Ex quo.] Id est, quod ad Statium, cui commendatus est, hereditas non pertineat.

A D L. LXVI.

Quia non tam coniunxisse.] Non tam dedita opera, quàm breuitatis studio coniunxisse videtur. Dedita opera nisi probetur verborum coniunctionem factam, qui ita coniuncti sunt, quantum ad ius adcrefcendi pro coniunctis non habentur, sed pars deficientis omnibus coheredibus adcrefcit pro portione hereditaria, vt in l. item quod §. i. l. liber. §. cūm quis. §. Dedita opera coniungentis animus is est plerumque, vt partes adscribat, non quo velit eas initio haberi, sed magis quantum quemque velit in ipso concursu auferre vt exponat & declarat. atque aded ita coniuncti pro vtroque modo coniunctis habentur. ea omnino mens est eius, qui Titio & postumo æquis partibus fundum legat. l. si duobus §. vlt. j. de leg. i. eam quoque mentem defuncti fuisse ponendum est, vt verbis coniunctus, re coniuncto præferatur ex l. re coniuncti. j. de leg. 3. alioquin coniunctio hæc nullius momenti est, vt hoc loco ostenditur, & in l. Mæuio. j. de leg. 2. in qua tamē minus dubitatur, an coniunxerit testator. figuram enim coniunctionis hæc oratio magis habet, PRIMVS ET SECVNDVS ÆQVIS PARTIBVS HEREDES SVNTO, vel, PRIMO ET SECVNDO ÆQVIS PARTIBVS FVNDVM LEGO, quàm illa, PRIMO DIMIDIAM FVNDI, SECVNDO EIVSDEM FVNDI DIMIDIAM LEGO. & ideo in l. Mæuio, separatim partes datas Iurisconsultus ait, hoc loco coniunctionem factam fatetur, sine effectu tamen. Ergo in specie l. Mæuio, Sciana pars scinditur in tres, vna Mæuio, duæ Titio dabuntur. nam inter collegatarios pro portione legati adcrefcit, sicut inter coheredes pro portione hereditaria.

A D L. LXVII.

Tithafus.] Hoc nomine Græci mansuetum appellant, quo idem Pomponius vtitur in l. si ita relictum. j. de leg. 2. Videantur in hanc legem quæ tractata sunt. §. l. 27.

A D L. LXVIII.

Et momentum.] Qui dicit, SI TITIVS VOLVERIT, solam Titij voluntatem spectat. Qui, SI TITIVS IN CAPITOLIVM ASCENDERIT, aliud quiddam, atque ideo momentum id aliquod habere dicitur.

A D L. LXIX.

In specie huius legis siue sui sint, siue extranei heredes, vtroque volēte, vterque heres fit. At in extraneis hæc adiectio, VTER VOLET vel SI VOLET, superuacua est, nec condicionem facit. In suis & in legatariis superuacua non est, & condicionem facit. nam & ea non apposita extranei heredes non aliter transmittūt, quàm si voluerint, id est, si adierint, vel pro herede gesserint. Sui heredes & legatarij ea non apposita etiam si hereditatem vel legatum non agnouerint, transmittunt. Figuram.] speciem, vt in l. in ratione. §. tamen si. j. ad leg. Falcid.

A D L. LXX.

A Iudicia.] *suprema iudicia. Vide Nou. Theod. de Testam. Sed quarum.] Cedo ex-
plum? QVA EX PARTE ME TITIVS INSTITVET, EX EADEM MIHI
HERES ESTO.* Defert, qui ita testatur hereditatem suam in hamo, vt scilicet à Titio
vberiore fortè hereditatem alliciat, nec tam suam promit, quàm alienam corripit, vt de
viscatis hamatísque muneribus Plinius scribit. lib. 9. Epist.

A D L. L X X I.

Mæuius heres esto.] De hoc loco scripsimus Instit. 3. tit. de societate. & Obs. 16. Si
Mæuium.] nec interest notus sit ei Mæuius, an ignotus. Cuicumque enim hereditas ita
capretur, sententia S. C. locum habet.

A D L. L X X I I.

B Legi enim.] Legi Iulix & Papiæ locus est, si locuples sit ea hereditas, quæ vxori ex
testamento viri vel quæ orbo defertur. Hi solidi capacitatem non habent.

A D L. L X X I I I.

Conditio imposita instituto, non videtur imposita substituto. Malè à translatione le-
gati hoc loco quidam ad substitutionem argumentantur. Translatio ademptio est. Sub-
stitutio ademptio non est. Quod transfertur, cum sua causa & qualitate transfertur. Insti-
tuti & substituti non eadem semper est causa, huius quandoque melior, quandoque de-
terior. Malè item à repetitione legati ad substitutionem. Vnum spectat, qui repetit lega-
tum: duos, qui substituit, nec in vtrumque eodem animo affectus videtur.

C
A D L. L X X I I I I.

Sine ea re.] detracta ea exceptione. Galli.] Cum ex certo fundo, idem auctoritate
Sabini factum est.

A D L. L X X V I.

Mariti manet.] Hoc si ita donatus sit, vt tunc demum fiat vxoris, cum mors secuta
fuerit. nam si imminente periculo mortis ita detur, vt statim fiat vxoris, in pendentem do-
minium est. pendent etiam ea, quæ interim priusquam moriatur maritus, per seruum ad-
quiruntur. l. si is seruus. §. de don. inter vir. & vxor. Nec sine libertate.] Seruo legato re-
D ctè legatur, quia quasi alieno legatur. Seruo mortis causa donato, si non sit donatio testa-
mento comprehensa, quasi proprio legatur, & ideo non rectè sine libertate. nec semper
par est causa legati & donationis causa mortis.

A D L. L X X V I I I.

Qui non militabat.] Idem dicemus in milite, quod ad rationem æris alieni & iuris
hereditarij mutuásque præstationes attinet. l. si certarum in princip. §. de test. milit. non
quod ad Falcidiam. nam Falcidia in testamento militis locum non habet. Denique aliud
omnino dicemus in milite, si vnum castrensiu, alterum paganarum rerum heredem fe-
E cerit. d. l. si certarum. §. l. l. heredes. §. l. §. famil. ercisc. Est & hoc singulare in milite quod de
fundo vno testari, de reliquo nõ testari potest. Iure semisses.] Ergo agnoscit æs alienum
hereditarium quisque pro semisse nõ pro æstimatione rerum prælegatarum. l. i. C. si cert.
pet. Factis adiudicationibus.] Libertus Titio cedit semissem quem habet in rebus pa-
ternis, & vicissim Titius liberto semissem quem habet in rebus maternis.

Et interpositis propter actiones cautionibus.] Vt inuicem adiudicationes sunt,
ita & inuicem cautiones interponuntur propter æs alienum & propter alia legata. Le-
gatarij quidem & prælegatarij ad æris alieni solutionem cogendi non sunt, nec de eo dif-
soluendo pro modo eorum, quæ iure legati capiunt, cauere debent. deducto namque æ-
F re alieno, ex eo quod superest, legata & prælegata soluuntur salua Falcidia. Ad Falcidiam
enim conferunt, non ad æs alienum defuncti. Quare si nihil superest, vel si sola Falcidia
superest deducto ære alieno, inutilia redduntur legata. In dubio autem, id est, ratione æ-
ris alieni atque Falcidiæ necdum satis bene comperta, rerum prælegatarum insolidum
fiet adiudicatio interposita cautione, Quanto amplius ceperit, quàm æs alienum, vel Fal-

cidia patiatur reddi. de qua hic locus accipiendus est, vt indicat. l. 35. §. in qua ex Papinia A
 no, id est, ex hoc capite Vlpianus id ita refert. Scilicet vt quod vice mutua.] Duplex est
 Falcidia, Vna hereditatis, altera bonorum restitutioni subiectorum. In illam ea tantum
 imputantur, quæ sunt ex hereditario iure. In hanc imputantur omnia, quæ sunt ex bonis
 restitutioni subiectis, quoquo titulo capiantur. Neutram in Falcidiam imputantur quæ à
 coherede iure prælegati accipiuntur. l. in quartam. §. ad leg. Falcid. Compensantur tamen
 quotiens vice mutua præstare coheres coheredi tenetur, vt ecce si c c c c. sint in here-
 ditate, duo heredes ex æquo, Primus & secundus, Secundo prælegata prædia digna c c.
 Prædiorum partem Secundus iure hereditario capit, nempe c. alia c. à Primo accipit
 iure legati, & hæc supra quartam habet, si fortè ab eo c c. sint legata extraneis quibusdam.
 nec enim ideo minus eis detrahit l. Falcidiæ nomine. At si Primo res Italicae, Secundo B
 prouinciales prælegatæ sint, aut prælegatæ intelligantur, quod tunc fit cum ex eis rebus
 heredes instituti sunt sine partibus, & pars prouincialium, quam à Primo Secundus acci-
 pit sit l. pars Italicarum, quam vice mutua à Secundo Primus accipit, sit c. sintq; ab eo-
 dem Secundo extraneo legata c. Secundus iure Falcidiam postulabit tam à Primo quàm
 ab extraneo non imputatis illis l. quæ à Primo accepit, compensabit tamen cum eis posita
 exceptione vel replicatione doli quod iure Falcidiæ ab eo detrahere desiderat. l. Nefen-
 nius. l. filio. (vbi rectè Alc. pro *Soluendum, Solidum* legit, qui error & in l. vlt. §. de distr. pig.
 infedit) §. ad leg. Falcid. l. heredi in fi. de his quæ vt. ind. & hoc est quod ait, *Scilicet, vt quod*
vice mutua. &c. In hac igitur specie nihil Secundus à Primo detrahet. Quantum verò ab
 extraneo? Non l. sed x x v. nec enim in confusione legatorum tota c. quæ coheredi dat, C
 extraneo reputat, sed eo minus quarta, id est, quantum daturus esset coheredi, si compen-
 satio eum Falcidia aduersus coheredem vti non prohiberet. d. l. Nefennius. Tunc verò
 daturus esset coheredi l x x v. proinde cõficiendæ quartæ restarent x x v. quæ sola nunc
 quoque detrahet ab extraneo. Fit eius quoque modi compensatio in specie l. filium. C.
 famil. ercisc. quam Arnaldum Ferrerium V. C. & disciplina iuris eruditissimum, & inge-
 nio prudentiaq; acutissimum omnium præceptorem nostrum audientes discebamus ta-
 lem esse. Gaius heredes scripsit tres filios, Primum, Secundum, Tertium, & quattuor ex-
 traneos. Quartum Quintum, Sextum, Septimum. Primo fundum prælegauit, eumq; ro-
 gauit sub condicione aliqua, vt portionem suam Secundo, Tertio, Quarto, Quinto resti-
 tueret, Sextum & Septimum omisit. Existente condicione in restituenda portione here-
 ditis, queritur, an fundum prælegatum Primus imputet in quartam. Tres verò sunt in D
 eo fundo spectandæ partes. Vna est, quam Primus à semetipso accipit, iure hereditario,
 ea est septima, & hanc imputari in Falcidiam certo certius est. Altera pars est, quam à Se-
 cundo, Tertio, Quarto, Quinto coheredibus suis iure legati accipit, quibus ipse vicissim
 portionem suam restituit. Hæc non imputatur, sed compensatur cum eo quod iure Fal-
 cidie detrahere desiderat. Tertia pars est, quam à Sexto & Septimo capit. Hæc procul-
 dubio nõ imputatur. Sed neque compensari potest, quia Sexto & Septimo vicissim Pri-
 mus nihil præstat. Hanc igitur tertiam partem Primus habebit supra quartam, primam
 verò imputabit, secundam compensabit, ac si illa imputata hac compensata, aliquid for-
 sitan Falcidiæ desit, id ex portione, quæ restituenda est, supplendæ Falcidiæ causâ dedu-
 cendum erit. Nec est melius nec apertius quicquam. E

In dodrantem.] Ergo ratione reuocata ad sollennem distributionem assis Titius bes-
 sem feret Mæuius trientem, seruata proportione dupla. qua de re scripsi §. l. 47.

Filius.] Nihil interest quo loco scribatur, qui sine parte scribitur. l. quo loco. in princip.
 §. Sed si ita scripserit, FILIVS FRATRIS EX SEXTANTE HERES ESTO, FI-
 LII HEREDES SVNTO, filij dextantem ferunt. Ergo & si conuerso ordine, ita scripse-
 rit, FILII HEREDES SVNTO, FILIVS FRATRIS EX SEXTANTE HERES
 ESTO, filij dextantem ferent.

Adiectus.] Siue Titium pro coherede, siue pro substituto accipias in l. prox. sic legen-
 dum est, *In altero asse habebit Titius quantum Mæuius in primo.* F

A D L. LXXXI.

Clemens patronus.] Sic scribendum, *Clemens Patronus* vt : sint duo testatoris nomina,
 vt in l. vlt. §. de iure fisc. Valerius Patronus vel Patroinus. Duobus filiis.] Duobus filia-
 bus ex filio natis, filio semis, singulis filiabus quadrans dabitur.

Quanta

A **Quanta ex parte.]** Quod est ac si diceret, Quanta ex parte me Titius instituet. Nullo recitato.] quia forasse eum postea Titius non instituit. At quod ait inanem videri institutionem, pugnare videtur cum l. 2. §. nisi dicas in hoc exemplo duplicem institutionem induci non posse, quod ad alienum factum, puta Titij, hæc scriptura referatur, atque ad eò mera condicio apposita videatur. In exemplo autem l. 2. verba ad seipsum testator retulit.

AD L. LXXXII.

B **Illo vindicante.]** Non vindicabit ex testamento, quoniam institutus non est. l. 65. §. nec vocari videtur, qui in conditione ponitur, sed ab intestato. Prior itaque hoc casu erit intestati quàm testati causa.

AD L. LXXXIII.

Etiamsi non sit.] Non ut lex Ælia Sentia conseruandi pudoris defuncti gratia libertatem, quam pro nulla habet, tueretur, ita & ceteræ leges, quæ libertatibus impedi-mento sunt.

Senatus censuit.] Non hoc Senatus censuit, ut quod lege Ælia Sentia cauetur de seruis necessariis heredibus instituendis ad eos etiam pertineat, quibus per fideicommissum hereditas restituitur, sed ut hi, licet nondum liberi sint, scriptum cogant adire, vel qui eorum primo loco fuerit scriptus.

AD L. LXXXV.

Aut filium.] Aut *παρὰ δίαζευξις* est. nam eo tantum casu requirendum est, liberos frater reliquerit necne quo non adit. Si enim adierit, constat siue liberos susceperit siue non, substitutos repellere, quod post aditionem ita directò substituere non liceat, **SI FRATER HERES ERIT, ET SINE LIBERIS DECESSERIT, ILLI HEREDES SVNTO.** Sed neque ad eunte fratre & liberis non susceptis substitutos ut adiectos admitti Scæuola summa cum ratione respondit. Quod si non adita hereditate frater liberis relictis decesserit, substitutis liberos præferri ait. legitimos ergo testamentariis, ut in l. 82. §. nam liberi fratris ex testamento non veniunt, quippe cum instituti non sint, & falsum sit, quod vulgo iudicia quædam deprauata iactant, liberos in conditione positos, eo satis ad hereditatem vocari. l. Gallus. §. idem credendum. §. in omnibus §. de lib. & post. l. si quis eum. §. ult. §. tit. prox. Hi igitur fratris liberi patrui hereditatem ab intestato non ex testamento vindicantes substitutos repellunt: quos utique non repellerent, nisi testator ita dixisset, **AVT FILIVM FILIAMVE EX SE NATVM NATAMVE NON HABEBIT.** Nec enim quod auctoritate Papiniani factum est, ut hæc condicio, **SI SINE LIBERIS DECESSERIT,** in precaria substitutione liberis facta subintelligatur, idem **E** receptum esse in directa quisquam iuris Pop. Romani peritus profiteri ausit.

AD L. LXXXVI.

Suos quoque.] Nedum necessarios.

Excessus.] Extra limites propositæ quæstionis excursus & quasi *ἐμβολή*. Sed & ceteris.] Distant hac in re sui ab extraneis. Extraneis impleta condicione potestatiua integrum est repudiare vel adire. eo enim res tantum condicione parendo deducitur, ut institutio pro pura habeatur. l. si pupillus. §. de cond. instit. l. 1. §. de cond. caus. da. Sui impleta condicione potestatiua statim ipso iure heredes existunt. l. 5. §. de cond. & dem. nec abstinendi beneficium habent, cum sua se sponte in hereditatem coniecerint: Id verò beneficium eis tantum detur, qui non sua sponte heredes extiterunt. Nec huic differentiæ quicquam obstat l. cum bonis. §. de acquir. hered. Hoc enim ex ea lege tantum colligitur, **Qua ex re extraneus pro herede gessisse non videtur, nec suus se miscuisse videri.** quod

& in hoc tractatu procedit. nam conditioni potestatiuz parendo suus se miscere non videtur, heres tamen existit statim, nec potest abstinendi beneficium impetrare. A

A D L. L X X X I X.

Seruo heredis proprio non potest legari sine libertate fideicommissaria. Seruo heredis proprio sine libertate sub conditione legari potest, eritque utile legatum, si existentis conditionis tempore seruus heredis non sit, propterea quod regula Catonis ad condicionalia non pertinet. Seruus heredis proprius ei coheres aduci potest sine libertate. Eadem obtinent in seruo communi testatoris & heredis. B

A D L. X C I I.

Modus.] Modus pro causa. Quia falsus.] Lego, qui falsus. Tamen ex voluntate testatoris.] Idem facile admissum est in legatis, in quibus & tacita voluntas omnia potest. l. cum tale. §. falsum. j. de cond. & demōst. In hereditatibus idem iure induci non potuit sine decreto. Consequitur ergo Pactumeia hereditatem non iure, non ex priore vel posteriore testamento, sed ex voluntate defuncti & beneficio Principis. Non omnis voluntas defuncti ius est. Scripta in posteriore testamento conseruantur vt in ea specie de qua tractauimus in l. Titius. §. de lib. & post. C

IAC. CUIACIUS ARNAL-
DO FERRERIO V. C. SENA-
TVS PARIENSIS
præfidi.

S.

VÆ de vsurpationibus & vsucapionibus ex veterum iuris au-
ctorum libris à Iustiano collecta sunt, breuiter adhibitis cõ-
mentariis exposui, in quibus non ex aliis interpretibus quid
quisque sentiret, sed quod mihi probaretur id potissimum
executus sum, quo genere, vt opinor, veritas planius ostendi-
tur. Absit verò moribus meis ea labes, vt à quò traditam iuris disciplinam
habeo, me non agnoscam accepisse. Tu me, Arnal. Ferreri, quo tempore
concurrentibus vndique innumeris auditoribus Tolosæ ius ciuile profite-
baris, doctrina tua informasti, & quantum in te fuit, exornatū ea instructū-
que reddidisti, nec vmquam ipse alium iuris præceptorem laudauero. Ingra-
tus porrò sim, si non exculti à te subactique, vt ita dicam, ingenij primas ti-
bi fruges reddidero. Accipies igitur hoc ab alumno disciplinæ tuæ munus,
in quo ingenij quando laus perparua continetur, id nō expectabo dum lau-
detur: sed quoniam ex beneuolo gratoque animo profectum est, vt liben-
ter accipiatur abs te: ac denique rogabo te nonnumquam si otium erit, vt
illud inspicias, quo, veluti ex arboribus tuis decerptos in eo surculos possis
agnoscere. Vale Biturigis, Kal. Mar. 1556.

R iij

A

IACOBI CUIACII

B

I. C. AD TITVLVM D.

DE VSVRPATIONIBVS ET VSVCA-

PIONIBVS COMMENTARIVS.

AD L. I.

C

VI possidet, vel à domino possidet, vel à non domino. Qui à domino possidet, id est, qui à domino traditum accepit, iure gentium dominus est: neque verò vsucapere id potest quod accepit à domino, qui enim iure gētium dominus est, dominus iure ciuili amplius effici non potest. Qui à non domino possidet, iure gentium dominus non est: nam fieri iure gentium nullo modo potest, vt non dominus alium dominum faciat. Enimuerò iure ciuili is, qui à nō domino traditum accepit, dominus efficitur, si vsuceperit: & hoc est quod ait l. traditionibus. C. de pactis. Traditionibus & vsucapionibus dominia rerum, non nudis pactis trāsferuntur: traditionibus factis à domino ex iusta causa, & vsucapionibus si traditiones factæ sint à non domino: traditionibus iure gentium, vsucapionibus iure ciuili. Nudis autem pactis, vel nudo consensu nudæ conuentione dominium nō mutatur. nam etsi verbi gratia consensu perfecta sit emptio, dominium tamen non mutatur, nisi & res tradita, & pretijm adnumeratum sit. igitur qui emit, dominus non est: at qui ex causa emptionis à domino traditum accepit, est dominus. Dixerit aliquis, Cur nō pactis, sed traditionibus dominia rerum transferuntur? An quia dominia rerum à naturali possessione cœperunt. l. j. §. tit. prox. quod probabile est. Rursus dixerit aliquis, vsucapionem pugnare cum iure gentium, quòd ea dominium inuito auferat. Est sanè ita. pugnat enim hac in re ius ciuile cum naturali æquitate, sed tamen hoc fit bono publico, vt ait Caius in hac. l. j. Vsucapio damno est dominis, bono est Reipublicæ, cui ea quæ sunt salutaria, iusta & legitima præ ceteris habentur. Ait Caius.

D

Bono publico vsucapio introducta est.] Est autem introducta iure ciuili, id est, lege xij. tabularum. Sequitur,

Ne scilicet quarundam rerum.] Iustin. ait, ne rerum dominia incerta esset. Si enim vsucapionem sustuleris, futurum est, vti ne quisquam quod diutissimè possederit, suū esse audeat affirmare: denique, vt de possessionib. suis incertus quisque semper animi pēdeat.

AD L. II.

F

Datur vsurpationis definitio prius quàm vsucapionis, quod & ipsius tituli inscriptio exigebat. Ait,

Vsurpatio est vsucapionis interruptio.] Quod vtendo adquireo, id dominus non vtendo quadamtenus amittit. Retro quod vsu retinet dominus, id ipse vsu acquirere nō possum.

A possum. Vsu acquirere, est vsucapere. Vsu retinere, vsurpare: atque ita vsucapere & vsurpare contrariè relata sunt, & hac voce illa interpellatur. l. naturaliter. §. l. nam satis. §. j. l. si stitlicidij. in fi. l. si in partem. l. aquam. §. quemad. seruit. amit. Vt autem vsucapionis, ita & vsurpationis verbum est ex xij. tab. & primus quidem Appius Claudius proximè post xij. tabulas de vsurpationibus scripsit, vt auctor est Pompo. in l. ij. §. de orig. iu. De vsurpationibus etiam aliquid ex Q. Mucio Aul. Gellius annotauit in lib. 3. cap. 2. in hanc ferè sententiã: Vxor aut est in vsu, aut in m̄cipio. Quæ in vsu est, anno vsucapitur, nisi ex xij. tab. trinoctium abfuerit vsurpandi causa, id est, interrumpendæ vsucapionis causa: Quæ verò Kal. Ian. apud virum causa matrimonij esse cœpit, si ante diem iij. Kal. Ian. sequentes, hoc est, si iij. Kal. Ian. vsurpatum ierit, trinoctium implere non potest: quoniam tertiæ noctis sex horæ alterius anni sunt, qui incipit ex Kal. idèoque vsurpata non est, quinimmò ipso vsu iam vxor facta est.

B Oratores autem.] Oratoribus vsurpare est frequenter vti: Iurisconsultis vsurpare est interrumpere possessionem. quod vtique fit, etiam si quis frequenter non vtatur: etsi ex agro tantum surculum defringat.

A D L. III.

Vsucapio sic dicitur vt mortis causa capio. Capio est adquisitio: Capere est in suum dominium capere. l. aliud l. cepisse. §. de verb. sign. l. prætoris. §. de dam. inf. Vsu igitur capere est per vsum acquirere, vsu suum facere. vsus autem est possessio, quæ opinione domini possidetur, & ex diuerso possessio est vsus. l. quæstio. §. de verb. sign. & ita possessionem ab Ælio Gallo definiti Sex. Pompeius scribit. Ergo vsucapere est per possessionem acquirere, quod & possessione capere dicunt. l. emptor fundi. l. qui fundum. §. seruus. §. pro empt. l. non solum. §. si dominus. l. quamuis. §. hoc tit. & interdum vsucapio ipsa vsus simpliciter seu possessio dicitur. l. denique & l. seq. l. cum miles. l. ait prætor. §. ex quib. caus. maio. l. deducta. §. ante diem in fi. §. ad S. C. Trebel. ex quo apparet Vsucapio scribi oportere: nec enim sic dicitur vsucapio, vt pignoris capio, licet Cato apud Gellium contra sentiat. Ait Modestinus,

D Vsucapio est adiectio dominij.] Ostendi in notis ad Vlpianum legendum esse, *ademptio dominij*. In Iudoro etiam libro 5. Etymol. vulgò malè legitur *ademptio* pro *ademptio*. Accursius autem malè tentat hoc in loco dicere vsucapionem, non ademptionem esse, sed ademptionis causam: nec simile illud est quod de traditione assert: nam traditio meri est facti, neque acquisitionem sonat vt vsucapio. Quod etiam tradit Acc. ex l. iij. §. ex plurimis §. tit. prox. si vsucapio sit adeptio dominij, fore vt contra sententiam illius. §. dominium pluribus ex causis adquiratur: quippe cum ex pluribus causis nonnumquam vsucapiamus ab eo nos ita explicabimus, si constituamus vnam tantum esse & proximam vsucapionis causam, possessionem. Eius possessionis fieri posse vt sit multiplex titulus, at titulum possessionis esse causam, possessionem vsucapionis. Possessionis plures causas esse posse, vsucapionis non nisi vnam esse causam, dominij non nisi vnum titulum. Ex quo illud efficitur, præter possessionem, cum, qui vsucepit, nullum alium domini sui auctorem laudare posse: quod etiam leges xij. tab. indicant, in quibus ita est, *Annum rei mobilis, biennium rei immobilis, æuum rei furtiue auctoritatem esse*.

Per continuationem possessionis.] His verbis excluditur vsurpatio.

Temporis lege definiti.] Vt Vlp. in fragm. sic Modestinum scripsisse reor, *Anni vel biennij*: Tribonianum, *Temporis lege definiti*.

A D L. IIII.

Lex ista sumpta est ex lib. 54. ad edictum. Ex eodem libro est l. ij. §. in qua de vsurpatione tractatur. Cum igitur Paulus priore loco de vsurpatione tractasset, rectè subintulit,

F Sequitur de vsucapione dicere.] Ex quo apparet rectiùs ita titulū inscribi, *De vsurpationibus & vsucapionibus*. Prior namque est vsurpationis quàm vsucapionis tractatio. Paterfamilias.] Addatur, *vel materfamilias*.

Filiusfamilias & maximè miles.] Filiusfam. vsucapere non potest nisi castrensia, addantur etiam quasi castrensia. Credo Tribonianum adiecisse, & maximè. nam aduenticia etiam paganus hodie vsucapere potest, quia & possidere ea sibi que habere potest, profecticia verò vsucapere non potest.

Pupillus.] Pupillus cuiuscumq; ætatis sit, tutore auctore & vsucapere & possidere potest. Ergo infans tutore auctore possidere & vsucapere potest, idque vtilitatis causa receptum est l. quamuis. §. infans. §. tit. prox. qua in re iura nostra infanti plus fauent quàm furioso: nam furiosus ne curatore quidem auctore possidere & vsucapere potest. Similiter infanti filio per tutorem petitur edictalis bon. possess. & ideo si ea petita, statim infans decesserit, auię maternę obstat, quę S. C. Tertylliani beneficiũ implorat per curatorem furiosi decretalis tantummodo bon. possessio petitur, & ideo furiosus auię maternę non obstat, nisi etiam sanitate recepta edictalem bon. possessionẽ petierit l. 2. §. si quis ex liberis. §. sed si infanti. §. ad S. C. Tertyllia. per tutorem infanti adquiritur hereditas. l. potuit. C. de iu. delib. non etiam furioso per curatorem: furioso enim hereditas non defertur. Pupillus proximus infanti, id est, qui septennium non ita dudum excesserit, tutore auctore hereditatem adire & stipulari potest: quę omnia propter vtilitatem pupillorum fauorabiliter sunt recepta. §. pupillus. de inut. stipul. l. pupillus. §. de adq. hered. In furioso scelus est. l. furiosus. l. si quis alicui. l. more. l. si per epistolam. eod. tit. l. in negotiis. de diuer. reg. iu. Restat igitur, vt deterior sit condicio furiosorum quàm infantium, aut eorum qui infantibus proximi sunt. Cur ita? An quia furioso mens penitus adempta est, infans mente non caret, sed nondum quicquam per ætatem scire potest? eadem namque ratione iura fauēt spadonibus magis, quàm castratis. Etenim his abest ea pars corporis, quę ad generandum est necessaria, illis non item, sed gignendi vis in illis aut morbo aut aliquo vitio impedita est. In infantibus magis natura spectatur, quàm imbecillitas ætatis: æquẽ in spadonibus natura & consuetudo magis, quàm temporale vitium.

Et animum possidendi.] Vtputa si non sit infans, et si pubertati sit proximior quàm infantia.

Sed hæc persona.] Hæc persona, id est, furiosus ita demum vsucapere potest, si ex ea causa possideat, ex qua vsucapio sequitur, id est, ex causa peculiari: nam hæc vna & sola est causa, ex qua ignorantes vsucapimus. l. si seruo. l. si emptam. §. hoc tit. idq; iure singulari fieri ait l. peregrin. §. qua situm. §. tit. proxim. nam iure ciuili in vsucapionibus & possessionibus scientia exigitur.

Seruus.] Filius fa. pro herede sibi possidere potest ex causa castrensi, vel quasi castrensi: patri pro herede possidere non potest, quia nec ante quàm iusserit pater existit heres, nec postea quàm iusserit pater, nomen heredis retinet: idemq; in seruo dicendum est. seruus pro emprore, pro donato, & ex omni causa domino possidere potest, pro herede non item, sibi nullo modo.

Si defuncti non fuerunt.] Defunctus & heres, duæ res quasi cognatæ coniunctæq; sunt. Quia igitur dicit, Si defuncti non fuerunt, quod inde sequitur, vsucapi possunt, sic accipiendum est, vt ab herede vsucapi possint. Sed quo titulo ab herede vsucapi possint, videamus. An pro herede? Minimè verò, quandoquidem defuncti non fuerunt, hoc est, in hereditate inuenti non fuerunt, & ideo nõ hereditati, sed ipsis rebus accepto feruntur. An igitur pro suo? Et l. 2. §. pro suo, dicit pro suo vsucapi partum ancillæ hereditariæ: fructusq; rei hereditariæ, quæ lex eiusdem auctoris est, & ex eodẽ libro. Ancillam igitur pro herede possidemus, partum ex ancilla conceptum post aditam hereditatẽ, pro suo, Fundum pro herede, fructus fundi productos post aditam hereditatẽ, pro suo. Vsucapio necessaria est in partu ancillę, quoniã partus ancillę vt fructuarij, ita statim pleno iure bonę fidei possessoris non fit. l. in pecudum. §. de vsur. obtinuit enim contra Sceuolam & Manilium Bruti sententia, partum ancillæ in fructu non esse. l. vetus. §. de vsufr. ex qua etiam id efficitur, vt in ancillæ aut hereditatis fideicommissõ partus ab herede non retineantur, qui si in fructu aut reditu essent, vtique, nisi facta esset mora fideicommissõ, retinerentur ab herede. l. in fideicommissariam. l. mulier. §. sed enim. l. deducta. §. hereditatem. D. ad S. C. Treb. Attamen Paulus lib. 14. responforum ita respondit, vt appareat nihil eum hac in re discriminis constituere, inter partus & fructus: nõ quòd existimaret partus esse in fructu vel reditu, quando idem ipse Paulus lib. 11. senten. ancillæ vsufructu legato, partum eius ad vsufructuarium non perinere pronuntiauerit, sed quia id multo æquius esse ratus est vt exemplo fructuum & partus ab herede retineantur. l. 14. §. de vsur. l. 24. §. ad leg. Falcid. idque in l. 14. illa verba indicant, *De reditu solo*. quia enim de reditu solo deducendo testator sensit, partus autem non sunt in reditu, ideo partus restituendi esse videntur. sed aliter

- A aliter tamen Paulus respondit, cui & Neratius suffragatur lib. i. responsoꝝ. Sed de partu ancillæ hætenus. In fructibus vsucapio necessaria est, si per se nascatur: nam ij fructus qui per se nascuntur, bonæ fidei possessoris non sunt, vt ostendi in tit. de rer. diuis. Instit. lib. i. i. In foetu etiam pecorum, qui summissus gregem reficit & retinet, necessaria est vsucapio. vt argu. est l. deducta. §. hereditatem. Quidam hæc verba, *si defuncti non fuerunt*, sic esse accipienda tradunt, si nati viuo testatore in dominio eius non fuerunt. Ceterum non de fructibus tantum & aliis accessionibus, sed etiam de fundo, de ancilla, de grege, ceterisq; omnibus rebus idem dici potest. quare magis esse puto, vt verba illa sic accipiatur, si in hereditate inuenti non fuerint: & ex eo quidem certè dubitatio nascitur, quòd in hereditate inuenti non fuerunt. Eadem verò ratione fructus earum rerum, quæ nobis traditæ sunt, vsucapi possunt, licet eorum nulla traditio interuenerit: quãdoquidem pro traditis habentur, cum sint causæ rerum traditarum: ac certè nullo alio titulo vsucapiuntur quàm pro suo.

Lex Atinia.] Hoc videtur addidisse lex Atinia x i i. Tabulis, nisi in potestatem eius cui subrepta est, reuertatur.

Labeo.] Si res peculiaris serui mei subrepta sit me ignorante, deinde seruus eam nactus sit, me etiam, vt fit, ignorante: nam qui furtum ignorat, vix fit vt id etiam non ignoret rem in serui potestatem rediisse. Si igitur res peculiaris me ignorante subrepta sit, ac deinde in serui mei potestatem redierit, vitium furti soluitur, quoniam videatur ea res in meam potestatem rediisse & in peculio esse, atque à me possideri incipit. l. interdum.

- §. si res. j. de furt. & hæc quidem fuit Labeonis sententia. Adicit Paulus, *Commodius dicitur etiam si sciero*, id est, si hæc tota res gesta sit me sciente, si subrepta sit me sciente, ac si me sciente, in potestatem serui redierit, rediisse eam in meam potestatem. Nec enim sufficere si eam rem quã sciente me seruus perdidit, me ignorante seruus apprehēdat. Cum enim furtum factum esse scio non aliàs videtur ea res in meam potestatem rediisse, quàm si me sciente seruus facultatem eius nactus sit: & quidem hæc omnia vera sunt, si rem eam esse in peculio volui. Nam si nolui, hoc amplius exigitur, vt ego facultatem eius apprehenderim. Summa igitur hæc est, Res peculiares furto subreptas vsucapi posse, si in potestatem serui redierint, siue sciente ea siue ignorante domino gesta sint. quoniam seruus in rebus peculiaribus loco domini est, atque adeo etiam seruus ordinarius serui vicarij dominus esse dicitur. l. si seruus meus. §. de pecul. l. suos in fi. §. de legat. lib. i. i. Res autem quas iam amplius nolit peculiares esse dominus, non aliter furti vitio liberari, quàm si in ipsius domini potestatem redierint: nam & rem meam in procuratoris potestatem redire non sufficit. l. si rem. j. hoc tit.

- Ideoq; & si seruus.] Si seruus rem domini subriperit ignorante domino, deinde eandem loco suo reposuerit, in potestatem domini rediisse videtur: quòd si sciente domino subrepta sit, exigimus vt rediisse sciat in suam potestatem: quam distinctionem & in superiore casu admisimus, & admittitur in casu §. proxim. Quid autem est, si rem domino subreptam seruus non suo loco reponat, sed peculiari deinde nomine teneat? Respondet ex sententia Pomponij, non videri in potestatem reuersam, nisi dominus eam in peculio esse velit: quoniam necesse est omnino rem in pristinum statum reduci, Ex quo efficitur non omnia, quæ possidemus, in potestatem nostram rediisse. Quæ procurator apprehendit, ipsi possidemus, non tamen videntur in potestatem rediisse. Quæ seruus domino furripit, quæ peculiari nomine tenet, ipsi possidemus: non tamen ea in manu & potestate nostra sunt: Hæc de re dominica. Quid fiet si rem peculiarem seruus attrectet furandi animo? Rei dominicæ condicio mutatur, etiam si seruus eam retineat: Nam & serui fugitiui condicio statim commutatur. Rei peculiaris condicio non mutatur, si seruus eam retineat: est namq; seruus in ea re domini loco. sed si alij tradiderit, furtiua efficitur. l. interdum. §. si res. j. de furt. Argumentari contra quis possit in hunc modum, Furtum nihil aliud est quàm possessionis interuersio. l. i. §. Scæuola. j. si quis testa. lib. esse iuss. fuer. Rerum quæ subreptæ sunt à seruo, quandiu is eas retinet, possessionem nō admittimus. l. rem. §. tit. prox. Ergo earum furtum non fit. Sed quemadmodum in seruo fugitiuo quem certè constat sui furtum non facere, sui possessionem non interuerrere id receptum est, vt, quod ad vsucapionem attinet, condicio eius quasi furtum sui fecerit mutetur. l. i. C. de seru. fugi. l. ancilla. j. de furt. vsque ad eò vt nec longi

temporis exceptio possessori proffit, ita si res dominicæ à seruo surreptæ fuerint, in ea cau- A
sa sunt, vt & si propriè furtiuæ non sint antequam alij traditæ sint, quasi furtiuæ tamen v-
suci non possint: vt est proditum in hoc §. de seruo fugitiuo. ratio traditur in d. l. i. ne ser-
uorum fuga suis dominis damnosa fiat: quæ aptari etiam ad res dominicas potest, videli-
cet ne serui contrectatio fraudulosa suis dominis damnosa sit. Eadem in procuratore in-
teruenit ratio l. si rem. infr. nam & si procuratore rem furtiuam apprehendente, res furti-
ua esse desinat, propterea quòd per procuratorem possessio acquiritur: ne tamen ea res
domino captiosa sit, receptum est, vt ne furti vitio soluta esse videatur. Secuti sumus in in-
terpretatione huius §. Florentinam scripturam, & verò postea semper sequemur, aut vbi
non sequemur, id monebimus.

Rem mihi subriperit.] Subripere est loco mouere. l. 3. §. si rem. §. tit. prox. Furtum B
emendare est loco reponere, & ideo rectè sequitur, *Deinde eandem loco suo reponat.*

Vendideris.] Et tradideris. opponitur. l. i. §. si rem. §. de pos. sed quæ in eod. §. ab Ac-
cursio adnotata postremo loco est solutio, verissima est.

Si pupilli.] Si res pupilli subrepta est, sufficit eam redire in potestatem tutoris, quia tu-
tor loco domini est. Domini, id est, pupilli: vsque adeo, vt nec serui pupilli in eum torque-
ri possint. l. 2. C. de quæstio. Sin autem redeat in potestatem pupilli, scientiam tutoris exi-
gimus. Eadem seruantur in curatore furiosi. In curatore adolescentis non idem forsitan
seruabitur: Nam adolescens intellectus capax est. Quid autem fiet si tutor ipse rem pupil-
li furripuerit? Tunc omnino necesse est, vt res in potestatem pupilli redeat. l. qui fundum.
§. si tutor. §. tit. prox. l. tutor. §. de furt. Ex iis autè omnibus colligitur, pupilli rem furto sur- C
reptam, si furtiuæ esse desierit, vsuci possit. Idem colligitur ex l. 2. §. de eo qui pro tut. vel
cur. neg. gef. Ceterum ea l. 2. frustra dicere videtur, *nec ea vsucapta est*, quippe quia idem iu-
ris est, cum ea res vsucapta est. l. apud Celsum. §. si quis non tutor. §. de do. excep. Equidem
ego existimarim in §. si quis non tutor, *non, Et vsucapta sit, sed, nec vsucapta sit*, esse legendum.
Nam quæ tandem erit actio illa rescissoria, quæ pupillo in eum comperat, qui vsuceperit?
tum verò dicere potius debuit, Etiam si vsucapta sit, vt illum quoque casum includeret, Si
vsucapta non sit. Animaduerti crebro hos articulos, & nec, errore librorum commutari:
& proferam hac de re quattuor exempla, In l. bona. §. quod filius. §. de capt. & postlim. vul-
go legitur, & si viuo patre decesserit, legendum credo, *nec si viuo patre*, id quæ apertum fit ex l.
pen. §. de suis & leg. her. l. proponebatur. §. vlt. §. de castr. pec. Rursus in l. qui fundum. §. co D
heres. §. ad leg. falcid. puto legendum, *nec semis pupilli legatis exhaustus esset*. Nam si pars quo-
que pupilli legatis exhausta est, quid opus est ex integro contributis legatis legis Falcidie
rationem iniri? cum enim sit in legatis ab extraneo relictis habita ratio legis falcidie, quid
restat aliud, quàm vt similis ratio in legatis à pupillo relictis, habeatur? Præterea quorū
ait lex, licet pupillo substitut. heres existat, hoc obseruari? Enimvero ideo potius hoc ob-
seruatur quòd pupillo heres existat: sed nisi me fallo, ita dixit, ideo quia si exhausta sit pu-
pilli pars, coheredis substituti non item, hæc ratio contributionem excludit. ex diuerso
tamen contributionem non excludit, si pupilli pars integra, coheredis exhausta sit. d. l. qui
fundum. §. qui filium. sed perinde fit contributio, ac si ex vulgari substitutione heres exti-
tisset. Item in l. 6. C. de his qui sibi adscr. in test. auctoribus libris scriptis emendandum cen- E
seo, *nec suis litteris*: vt sit sensus, Cum proponas nec generaliter dominum nec specialiter
subscripsisse. Generalis enim subscriptio sufficit ad consequendam libertatem. Postremo
l. fructus. §. si vir. solu. matr. sic esse corrigendam censeo, *Nec fundum fructuosiore fecerit*,
ex l. vltim. de fundo dot. Sed vt ad rem propositam redeamus, Quod diximus rem pupil-
li vsuci possit, obstat ei l. bonæ fidei. §. de adqu. re. do. l. si communem fundum. §. quem-
admod. ser. amit. Equidem fateor eas res, quæ ciuili, aut gentium iure pupilli factæ sunt,
quamdiu is in tutela fuerit, vsuci non possit. l. bonæ fidei. l. si communem. Res à pupil-
lo bona fide possessas vsuci non possit, id verò pernego, neque si pupillo subreptæ fue-
rint, aliter eas vsuci possit, quàm si in ipsius potestatem redierint. Ergo in ista quæstione
dominum pro bonæ fidei possessore accipimus: & hoc probat l. serui. §. vlt. §. de furt. l. cer- F
tè. §. Iulianus. §. de precario. in omnibus denique causis bonæ fidei possessor est pro domi-
no. Et ita hic §. accipiendus est: reliquæ etiam omnes leges in quibus de vsucapiendis pu-
pilli rebus tractatur, sic accipiendæ sunt, quod neque nouum est neque absurdum: nam in
hoc titulo sæpe ita species propositas accipimus, vt ipse suis locis demonstrabo.

Heres

- A** Heres qui in ius.] Iamdiu torquet hæc quæstio Doctores nostros, cōtentionis & gloriæ cupidiore, quàm veritatis, An partus ancillæ furtivæ vsucapi possit. de qua hæc ipse habeo. Si ancilla prægnans subrepta fuerit, vel si apud furem aut furis heredem conceperit, etiam si apud bonæ fidei possessorem pariat, partus vsucapi non potest. l. si ego. §. partus. §. de public. in rem act. l. qui vas. §. si ancilla. infr. de fur. atque ita fit vt ea res furti vitio laboret, cuius nomine furti agi non potest: nec enim si ancilla furtiva apud bonæ fidei possessorem pepererit, partus nomine is qui ancillam subripuit, furti actione conueniri potest, videlicet quia partum non contrectauit, nec ideo quia grauidam ancillam cōtrectauit, partum videtur contrectasse, qui ex Stoicorū sententia, quam nostri auctores probasse videntur, ante quàm edatur, homo aut animal non est, sed matris veluti quædam
- B** portio & spes quædam animalis. Quid autem est si apud bonæ fidei possessorem ancilla furtiva conceperit? Et placet partum pro suo vsucapi posse. dicto §. si ancilla. l. si matrem. C. pro empt. videlicet si edatur eo tempore, quo furtiuam esse matrem ignorat. & hæc est Iuliani sententia in l. non solum. in princip. infr. hoc tit. quæ recitatur in l. si ego. §. partus. D. de public. in rem act. Est tamen §. partus. valde in illo loco deprauatus, *Quo experiar, & nisi fallor legendum est, Quo & pariat:* nam Iulianus, cuius auctoritate vtitur, tempus editionis dumtaxat inspicit, & in Publiciano iudicio eo tempore, quo agitur, bonam fidem non desiderari certum est. l. cum qui §. penultim. & §. ultim. D. eod. tit. Necesse est igitur vt editionis tempore furtiuam esse matrem emptor ignoret: atque hoc etiam ostēdit §. proxim.
- C** Pro libertate sua.] Videtur autem hîc species quædam emptionis contrahi. l. qui ob pactionem. l. seruus domino. infr. pro empt.
- Non putant.] Videlicet si ante editionem sciam esse furtiuam, alioqui partum vsucapere possum. d. l. qui ob pactionem: quod etiã explicatur ita in versic. si antequã pariat. Emptor.] Emptoris nomine superiores continentur, quia sunt emptorum loco.
- Quod si iam cum vsucaperet.] Post editionem: neque obstat l. iusto. §. et si possessionis. infr. quoniam non loquitur de ancilla furtiva. obseruanda est etiam distinctio l. si ancillam. infr. pro suo.
- Lana.] Quæ dicta sunt de partu, eadem prorsus in fœtu locum non habēt, fœtus aut partus editi apud furem, vel furis heredem, vsucapi non possunt: partus editi apud bonæ fidei possessorem vsucapi possunt: fœtus editi apud eundem, ab eo vsucapi non possunt,
- D** propterea quod statim ei acquiruntur, sunt enim in fructu, & hoc probat l. bonæ fidei. §. ultim. §. de adqu. re. do. si quidem ita legamus, vti est ferè in scriptis quibusque libris, *Etiã si prægnantes venierint quæ subreptæ sunt.* Igitur quæ ratio est lactis & lanæ, eadem & fœtus: & hoc quidem huic §. adiciendum est.
- Idem in agnis.] Agni si nati sint apud furem, vsucapi non possunt: si apud bonæ fidei possessorem, eius efficiuntur consumptione. Verùm obstat l. qui vas. §. si ancilla. infr. de furt. Dico deesse negationem, atque ita legendum, *Non idem & in pecudibus seruandum est & in fœtu earum, quod in partu.* Nam & subiicitur statim differentia, & differentię ratio his verbis, *Ex furtiuis equis nati,* & quæ sequuntur: neque verò dicit Ex furtiuis equis concepti. Explicandus hic nobis esset §. Scæuola. l. si aliena. infr. sed volo suam cuique capiti interpretationem adnectere.
- E** Substantiam.] Id est, materiam, vt in l. i. & l. in venditionibus. §. de contrah. emp. l. Iulianus. §. si quis rem. ad exhib. Non distinguit Paulus, vtrùm sciens an ignorans fecerit, neque ego distinguendum puto.
- Si rem pignori.] Idem traditur in l. si rem. §. tit. prox. Obstant l. ult. §. hoc tit. l. cum sit. C. pro empt. Ego sic statuo: furtum rei pignoratæ debitor facit duobus modis: vno, si tenenti creditori pignus auferat: altero, si non tenente creditore ipse pignus alij vendiderit & tradiderit. Hoc modo si factum sit furtum, res vsucapi nō potest, quia postea quàm admissum est furtum, non rediit ea res in domini potestatem. d. l. cum sit. Illo casu, id est,
- F** si prius surripuerit eam rem debitor, deinde vendiderit, ab emptore vsucapi potest: quoniam posteaquam furtum factum est, res in potestate debitoris fuit. & hoc iste §. ostēdit, & l. si rem. §. tit. prox. Dixi ab emptore vsucapi posse ex l. si rem. quæ cum posita sit sub tit. pro emptore, sic proculdubio accipienda est, vt possit pignus ab emptore vsucapi. Ex quo apparet in hac quæstione tractari de re aliena, quæ à bonæ fidei possessore pignori obli-

gata est. Et si enim res aliena pignori non sit, inter ipsos tamen qui contraxerunt, rata est **A**
 pignoris conuentio : & creditor licet frustra in dominum agat hypothecaria, non tamen
 inutiliter experiatur cum debitore vel alio quouis, cum etiam debitori in creditorem isto
 casu actio pignoraticia competat. l. si rem alienam. §. penult. l. si pignore. §. si prædo. infr.
 de pign. act. Restat autem ex his, quæ proposuimus, vt pignus à debitore subreptum vsu-
 capi possit, hypotheca non item. Sed huic conclusioni obstat l. vlt. §. hoc tit. quæ de pigno-
 re loquitur, & exigere id videtur, vt redierit pignus in potestatem creditoris: quòd si est i-
 ta, pugnabit scècū Paulus, qui hoc in loco pignus affirmat vsucapi posse, neque illud exi-
 git, vt redierit in potestatem creditoris. Illud iam quidem est, fuitque semper extra omnè
 controuersiam, pignus vsucapi posse, quod in creditoris potestatem rediisset. De pignore
 nõ reuerso in potestatem creditoris, dubitatum est, vt ait l. si rem. §. tit. prox. Equidem du- **B**
 bitatum fuisse reor inter Cassianos & Proculianos. Cassiani, quemadmodum traditur in
 hoc §. vsucapionem admittebant: Proculiani dissentiebant. Paulus verò in l. vlt. §. hoc tit.
 scribens notas ad Labeonem, qui Proculianæ sectæ princeps fuit, id tantum quod erat ex-
 ploratus notauit: de re controuersa nihil dixit. Non tamen id notando quod exploratus
 est, fidem sententiæ Cassij derogat. Fuit enim ea mens Paulo, vt non sublatis principiis se-
 ctæ Labeonis, ostenderet interdum accidere, vt furtiua res vsucapi posset, etiam si in po-
 testatem domini non rediisset. Verum non dixit pignus creditori subreptum vsucapi ali-
 ter nõ posse, quàm si in potestatem creditoris rediisset: sed pignus quod in potestatem cre-
 ditoris rediit, vsucapi posse. hoc certum erat, illud controuersum & absurdum Labeoni
 videbatur, vtq; simul & res furtiua fieret ac desineret: Sed tamen post multas controuer- **C**
 sias obtinuit pignus à debitore subreptum vsucapi posse, etiam si nondum id in potestatem
 creditoris peruenisset: atque ab eodem furtum fieri, furtumque emendari. Etiam illud no-
 tandum est, non quæri hoc in ea l. vlt. an à debitore vsucapi possit, sed generaliter an vsu-
 capi possit. Certò enim constat à debitore vsucapi posse: quandoquidem furti vitium ini-
 tio vsucapionis, non initæ vsucapioni obstat. l. bonæ fidei. §. de adqu. re. do. Cœpit autem
 vsucapere debitor, & verò per creditorem vsucepit.

Quamuis cum eo.] Interdum accidit vt ea res quasi furtiua vsucapi non possit, cu-
 ius nomine furti agi non potest, vt ostendi in §. heres: Ex diuerso vt eius rei quasi furtiua
 non impediatur vsucapio, cuius nomine furti agi potest, vt in hac specie, & l. cum æs. §. i.
 §. de furt. Ergo debitor vitium quidem rei purgat, non tamen seipsum, furti enim tenetur. **D**

Quod puto rectius dici.] Rectior est Cassij quàm Labeonis aut Proculi sententia.

Si tu me vi.] Dixit de rebus furtiuis, nunc de vi possessis: de lege Attinia, nunc de le-
 ge Plautia & Iulia.

Vacuam possessionem.] Vacua possessio est, primùm quia tu eam non apprehendi-
 sti, nec tibi ea nudo animo adquiri potuit, deinde quia ipse animo possidere desij. Nam a-
 nimo possidere, non est, sic animum instituere, vt quis fingat se possidere: Animo posside-
 re est ea mente eaque opinione esse, vt quis se solum putet possidere, atq; ideo qui vi de-
 iectus est, fieri non potest vt animo non desierit possidere. l. clam. in fin. §. tit. proxim. l. i. §.
 siue autem. §. vnde vi & de vi arm. In hac igitur specie possessio vacat.

Licet à non domino.] A non domino vi possidet, qui vi non dominum deiecit. l. i.
 §. qui à me. infr. Vnde vi & de vi arm. l. si duo. infr. vt i possid. l. ci à quo. infr. hoc tit. Ergo **E**
 res vi possidetur, non tantum si dominus, sed et si malæ fidei possessor vi deiectus sit. Idem-
 que mox dicendum ait bonæ fidei possessore deiecto, quamuis deiector ideo id fecerit,
 quòd sciret rem alienam esse.

Idem dicendum.] Vt scilicet fundus vsucapi non possit. quoniam vi possidet is qui
 expulit. & expulso eum quidem ideo vsucapere non potest, quia mala fide possidet, alij,
 quia vi possessus est. Pro herede autem possidebat, qui heredem se putabat. l. pro herede.
 §. de pet. hered. §. pro herede. Instit. de interdict. Quæ sequuntur, *Si fundum alienum bona*
fide possidentem quis sciens esse alienum expulerit, vsucapere non potest, absunt à Norico & Flo- **F**
 rentino libro. & rectè, vt opinor: sunt enim superuacua.

Quando interdicto.] Quando, pro quandoquidem, vt l. cū quis §. i. De solut. l. 21. Cóm.
 Cassius existimat si dominus rem suam subriperit, videri eam in domini potestatem per-
 uenisse. §. si rem pignori. §. non idem Cassius in re vi possessa existimauit. Causa hæc est,
 quoniam id tantum videtur in potestatem venisse, cuius possessio auelli non potest. §. tunc.
 §. competit

A §. competit autem hoc casu interdictum Vnde vi. Dixerit aliquis, competit etiam creditori, si debitor pignus subriperit incerti condictione, id est, possessionis. l. si pignore. §. de pign. act. Sed hoc interest inter conditionem furtiuam, incerti, & interdictum Vnde vi: quod interdictum possessionem civilem auellit: Conditio naturalem, non civilem. hæc actio non efficit, ut dominus desinat possidere, illa contra efficit, ut possidere desinat.

Si viam.] Omnes res aut mobiles sunt, aut mouentes, aut immobiles, aut incorporales. §. cum autem. C. de rei vxo. act. l. 2. & 3. C. de quadr. præscr. l. quam Tuberonis. §. in peculio. §. de pecul. Res mobiles ac mouentes furto subripi possunt: Res immobiles vi possideri, non furto subripi: Res incorporales, vtputa seruitutes, nec vi possideri, nec furto subripi possunt. Ex quo sequitur id, quod in hoc §. traditur, viam non vtêdo amitti, etiam si quis de ea quodammodo detrusus sit, quia nec possidetur via, neque de ea quis mero scilicet subtilique iure deiicitur. Verum autem non est quod Acc. annotauit, interdicto Vnde vi ei succurri, qui de via deiectus quodammodo fuerit, ex l. si plures. §. deiectum. & l. prox. §. Vnde vi & de vi arm. nam interdictum de fructuario tantum loquitur, qui prohibitus est vti frui, quoniam fundum fructuario naturaliter possidet: deiicitur autem is etiam qui naturaliter possidet. l. 1. §. deiicitur. infr. Vnde vi & de vi arm. idemque est in vsu & habitatione. l. 3. §. item si non vsusfruc. infr. eod. tit. l. Aquilius. §. de donat. Datur autem fructuario interdictum, Vti possidetis. Ad seruitutes prædiorum interdictum Vnde vi nõ pertinet, sed neque Vti possidetis. Hæc tantum interdicta veluti possessoria, seruitutum causa introducta sunt, De itinere actûque priuato, De aqua quotidiana & æstiuâ, De riuis, De fonte, De cloacis. l. quotiens. §. de seruit. l. vltim. §. quemadmod. seruit. amit. l. 2. §. vltim. infr. de superfic.

Id est, mero iure.] Modò id est, pro scilicet, vt in l. sunt qui in id. infr. de re iud. aliàs est ἀφασαφηπκόν, αυτ ὡς δεδειγμαπκόν.

Detruditur.] Hoc olim verbo vsi sunt Prætores in interdicto Vnde vi. M. Tul. pro Cæcinna. Detrusum dices: nam eo verbo antea Prætores hoc interdicto vti solebant.

Vacuum possessionem.] Bene vacuum: secus enim est si possessionem inuaseras.

Libertatem.] Dixit Paulus in §. si viam, amitti viam non vtendo: idem est in ceteris seruitutibus rusticorum prædiorum. Amittebantur autem olim biennio, hodie x. vel xx. annis. l. penult. C. de seruit. & aqua. harum verò seruitutum libertas non vsucapitur, nec enim eorum libertas vsucapi potest, quæ non vtendo amittuntur, vt Paulus sentit lib. i. sent. tit. de seruit. Rursus ea quorum libertas vsucapitur, non omnimodo amittuntur non vtendo. Vsucapitur verò vrbicularum seruitutum libertas: nec sanè possunt eæ non vtendo amitti, nisi vsucapiatur libertas. l. 5. l. 6. §. de seruit. vrb. præd. l. si quis alia §. vlti. quemad. seruit. amit. Ergo rusticorum prædiorum seruitutes non vtendo amittuntur, vrbicularum prædiorum seruitutes vsucapione libertatis. In his factio eius est opus, qui seruit: in illis eius cui seruitur, cessatio sufficit. Est etiam hæc differentia inter vsucapionem libertatis, & amissionem quæ fit non vtendo: Tempus quo vsus venditor non est, emptori computatur. l. si quis alia. §. i. §. quemadmod. ser. amit. Tempus quo venditor possedit ædes, emptori non imputatur in vsucapienda libertate. l. si ædes. §. libertas. §. de ser. vrb. præd. Quæ differentiam Accursij comites assecuti non sunt, ab Constantino autè euidenter his verbis expressa est, lib. 11. Epitomarum, εἰς τὸ κτήτα ἄ ελευθερίαν τῶ δούλειαι, τὸν αὐτὸν ἀπαιτῶ μὲν εἶναι παρ' ὅλον τὸν νόμον χαρὸν. εἰς δὲ τὸ ἀπολείσαι ἀφ' ἧ ἀρεστίας ἀρχόμεθα τὸ μὴ δὲ χρῆσασθαι καὶ μόνον παρ' ὅλον τῶ νόμου χαρὸν, καὶ ὡς εἰς ἀρεστίας ἀρχόμεθα. εἴτε εἰς εἴτε πλείους εἰσὶν οἱ μὴ χρῆσάμενοι. Nunc videntum est, an ipsæ seruitutes vsucapi possint. Rusticorum prædiorum seruitutes vsucapi non possunt, vel quia possideri nõ possunt, vel quia natura intermissionem habent. l. 14. §. de seruit. l. cum vsusfructus. §. de vsusfruct. leg. Vrbicularum autem prædiorum seruitutes vsucapi olim potuerunt, ideo quia tales sunt, vt continuam habeant possessionem. l. seruitutes quæ in superficie §. de seru. vrb. Lex tamen Scribonia earum vsucapionem sustulit, vt in hoc §. traditur, qui non pertinet, nisi ad vrbicularum prædiorum seruitutes: nam de vsucapione libertatis tractat, quæ in vrbicularibus duntaxat seruitutibus locum obtinet. Igitur hoc totum concludi sic licet, Nec rusticorum, nec vrbicularum prædiorum seruitutes vsucapi possunt. Rusticorum vsucapioni ratio iuris obstat, Vrbicularum lex Scribonia. Est autem etiam moribus recepta lex Scribonia. l. si aliena. §. i. infr. hoc tit. & hoc est quod in lege. 14. supr. de seruit. cum ostendisset rationem hoc

non pati, vt rusticorum prædiorum seruitutes vsucapi possent, Paulus ait, Idem & in ser-^A
uitutibus prædiorum vrbanoꝝ obseruatur: non illa scilicet ratione, sed lege Scribo-
nia & more maiorum. Denique mixto iure fit, vti ne vrbanoꝝ prædiorum seruitutes
vsucapi possint. quod enim lege fit moribus comprobata, mixto iure fit. Argumento est
actio ex lege Cornelia de iniuriis, quam Paulus lib. 5. sent. esse mixto iure intro ductam
ait. item illa iuris definitio de quæstione serui in dominum non habenda, quã vetere S. C.
Cornelius Tacitus lib. 2. more maiorum M. Tullius pro Deiotaro munitam ait. Sed
ne longius à re proposita discedamus, explicanda nobis est l. si quis diurno. §. si seruit.
vind. ex qua Doctores id effici putant, vsucapi posse seruitutes, quod eis minimè conce-
dendum est. Lex ait seruitutes diurno vsu & longa quasi possessione adquiri, quod etiã
indicat l. foramen. §. de ser. vrb. l. 1. §. vlt. §. de aqua & aquæ plu. arc. l. apparet. §. penult. de^B
itin. act. que pri. l. 1. & 2. C. de seruit. & aqua. neque ipse repugno. sed vitiosa est collectio,
Seruitus diurno vsu acquiritur, ergo seruitus vsucapitur. nam aliud est vsucapere, lon-
gè aliud vsu diurno siue longo tempore adquirere. Vectigalia, tributaria, stipendiaria
prædia vsucapi non possunt, longo tempore adquiri possunt. l. cum sponsus. §. in vectiga-
libus. §. de publ. in rem act. l. si finita. §. si de vectigalibus. §. de dam. inf. Vectigalia sunt ci-
uitatum prædia emphyteuticaria. Tributaria, stipendiaria sunt prouincialia prædia, de
quibus ipse in §. in vectigalibus illa verba, *Et in aliis prædiis*, esse accipienda reor. Vsucapio
possessionem exigit: Longi temporis adquisitio quasi possessione contenta est. Illa dire-
ctam actionem parit, hæc vtilis. Illa sine titulo non procedit, in hac de titulo docere
non est necesse. Hoc duntaxat exigimus, vt ne is, qui seruitutem sibi adserit vtili in rem^C
actione, ea per longum tempus vsus sit, aut vi, aut clam, aut precario: nam his tribus mo-
dis seruitus mala fide possideretur. l. Pompon. §. 1. §. titul. proxim. non tamen id exigimus
omnimodo, vt sciente domino is eo iure vtatur. l. vltim. C. de præscr. lon. temp. ideo enim
Imperator in l. 2. C. de seruit. & aqua. refert Martialem sciente domino aquam duxisse, vt
intelligeremus clam ab eo minimè aquam deductam esse, vt in l. 5. §. sed & seruitus. infr.
quod vi aut clam. possit tamen aqua rectè ignorante domino deduci, modò si celandi a-
nimum is non habuerit qui ducit. Hæc igitur tria vitia si absint, poterit longo tempore
seruitus adquiri, quod tamen ipso iure non fiet, sed Prætoris tuitione: non directo iudi-
cio, sed vtili. At quoniam res adimonet, videndum nunc est, quæ sit longi temporis defini-
tio: de quo ne plura scribam, id custodiendum esse censeo, quod Accursius tradidit, quod^D
& illa verba suadent, *Exemplo rerum immobilium* in l. 2. C. de seruit. & aqua. Adnotandum
tamen est eam legem ad prouincialia, non ad Italica prædia pertinere. Ita verò etiam lon-
gum tempus Paulus definiuit in lib. 5. sent. titul. de vsucapione, & titul. de effectu sentent.
Sed in l. 1. §. vlt. & l. 2. & l. vltim. supr. de aqua & aquæ plu. arc. & in l. hoc iure §. Ductus.
infr. de aqua quot. & æst. in acquirendis seruitutibus infinitum tempus desiderari vide-
tur. Quid dicendum est? Tractatur in eis locis de aqua. Aquæ ductui auctoritatem dat
non tantùm diurnus vsus, vt puta si quis ita se aquam duxisse contendat x. aut xx. annis
non vi, non clam, non precario, sed etiam id non contendat, vetustas, id est, infinita memo-
ria, aquæ ductui auctoritatem dabit: quod & in aqua publica seruandum est. l. si manife-
stè. C. de ser. & aqua. l. 4. C. de aquæduc. & consuetudo igitur longi temporis & vetustas^E
vicem iure constitutæ seruitutis obtinet. sed vetustas etiam, vt ait l. 2. supr. de aqua & a-
quæ plu. vim legis obtinet. Seruitutes imponuntur à dominis. l. de pupillo. §. sextus. de
no. op. nunc. Leges dicuntur ab iis qui agros constituunt. l. quod principis. de aqua & a-
quæ plu. Hygenus lib. 2. de limit. constit. Diuisi, inquit, & assignati agri, leges accipiunt
ab his qui veteranos deducunt, & ita propriam obseruationem eorum lex data præstat
in iis agris. Per seruitutem prædium prædio seruit ciuilitè: per legem, per vetustatem na-
turaliter, non secus ac per locorum naturam, quam Iulius Frontinus & Siculus Flaccus
supercilium appellant. Hæc igitur huius disputationis summa sit: Seruitutes rusticorum
prædiorum non vtendo amittuntur: Seruitutes vrbanoꝝ prædiorum non vtendo
non amittuntur. Harum libertas vsucapitur: Illarum libertas non vsucapitur. Hæc^F
vsucapi olim poterant, ex lege Scribonia, nunc non possunt: Illæ nec possunt, nec
vmquam potuerunt vsucapi. Seruitutes omnes longo tempore quasi adquiruntur.
Denique seruitutes vsucapione legitima non adquiruntur: vsucapione tamen Iu-
stiniana omnimodo adquiruntur. Fœda est negligentia, cum quid constitueris,
id præterire,

- A** id præterire, quod cum eo maximè quod constitueris, pugnare videatur. Igitur cum ita cõstitutum sit seruitutes rusticorum prædiorum vsucapi non posse, videamus quemadmodum interpretari nos oporteat, quod his verbis Paulus scribit. lib. 1. sent. *Seruitus hauriendæ aquæ vel deducendæ biennio omiſſa, intercidit, & biennio vsurpata recipitur.* & quod Aggenus in lib. de limit. agr. dum ait, *Iter non qua ad culturas peruenitur capitur vsu, sed id quod in vsu biennio fuit.* Et quod ad Paulum quidem attinet, is non vsucapi aquam biennio, sed vsurpari dicit. i. vsu retineri, sic enim id verbum accipi oportere ostendimus in l. 2. §. Sententia igitur Pauli hæc est, Aquam non vtendo amitti, si is cui debetur, ea biennio non vtatur: quod si ea biennio vtatur: id est, si vsurpauerit eam, cuius scilicet vsu se aliquo tempore abstinerat, non iam amitti, sed cum inibi esset, quodammodo recipi vel retineri. Quod autem Aggenus ait Iter biennio vsucapi, sanè alienum à vero est, si biennio per se iter vsucapi intelligamus, at cum prædio tamen cui debetur iter, & biennio iter vsucapi constat. l. si aliena. §. 1. §. atque ita tenere Aggeni sententia potest: prædium enim quando vsucapitur, cum sua causa, & condicione & qualitate vsucapitur. At, vt ex libris scriptis didicimus, sic apud Aggenum legendum est: *Iter enim non quia ad culturas perueniatur, capitur vsu, id est, quod in vsu, biennio fuit.* Ea etiam hoc in loco explicare quæ de finium latitudine Aggenus ex lege Mamilia tradit, non alienum esse iudico. Fines vnus gradus latitudinem secundum legem x i r. tab. & legem Mamiliam habent, & ideo in l. 3. §. de term. mo. Qui terminos, inquit, statutos extra suum gradum finesq; mouerint. Est autem is gradus non simplex, sed geometricus. Gradus simplex pedes habet duos
- C** semis, vel, vt ex Iuliano Aſcalonita architecto Cõstantinus scribit lib. 2. epitom. το βῆμα ἕξ ἡ πόδας πρῆς Similiter gradus geometricus, id est, passus siue ὄργυρα pedes habet quinque vel, vt aliis placet, pedes sex. atque ideo Aggenus ait lege Mamilia quinque vel sex pedum latitudinem præscribi. Intra eam latitudinem non est vsucapio, vti cautum est in x i r. sed neque intra eam latitudinem est præscriptio, id est, diuturni vsus adquisitio ex cõstitutione. l. quinque pedum. C. fin. regund. sic enim præscriptionem accipi sepissimè, ostendi in titul. de vsucap. lib. 2. Instit. est tamen intra id spatium x x x. annorum præscriptio. l. vlt. C. eod. tit. atque ita ipse de hac quinque vel sex pedum quæstione iudicandum cenſeo.

- Libertatem seruitutum.] Seruitutum vrbanaarum, quod iam supra demonstraui, & ex subiecto exemplo fatiſ liquet.
- D** Lex Scribonia.] Crediderim plebiscitum esse. Meminit M. Tullius L. Scribonij Trib. pleb. in Bruto & in epist. ad Att.

A D L. N A T V R A L I T E R.

N A T V R A L I T E R.] id est re ipsa, non fictione. Eodem sensu naturaliter possidere, & naturaliter obligari dicimus: hoc enim verbo factum demonstratur.

Res eripitur.] Eripere est de manibus auferre per raptum. Deicimur itaque è rebus soli, Eripiuntur res mobiles.

- E** Quo casu non aduersus eum.] Non ei tantum utilis est vsurpacio qui eripit, sed etiam omnibus: sic enim articulum, *Aduersus*, accipiendum esse hoc in loco, in Notis ad Vlpianum ostendi, tit. 20. sic, vt mihi P. Faber indicauit, & in l. 1. §. de iu. fisc. aduersus leges commissum factum esse, id est, secundum leges, vt in Vlpiano aduersus leges testari.

- Ac ne illud quidem interest.] Puto hæc verba ad eum pertinere, qui vsurpauerit. Dixit nihil interesse, dominus sit is, qui vsurpauerit, nec ne: modo nihil interesse dicit, vtrum dominus bona fide, an mala vsurpauerit: nam etsi mala fide vsurpauerit, omnibus vsurpacio hæc prodest. Titulus pro suo, non potest esse malæ fidei, l. si ancillam. §. pro suo. His igitur verbis, Pro suo, significatur bonæ fidei possessio. Illis, Ex lucratiua causa, malæ fidei: nam vt est in l. non solum. §. quod vulgò. §. hoc tit. & l. 2. §. pro herede & l. 1. §. de furt. qui mala fide possidet, lucrificandi causa possidet, videlicet vt id quod possidet, vsu suum faciat. Igitur an ex lucratiua causa, id est, an quasi alienam. Volunt quidam sic interpretari, Pro suo, id est, ex causa non lucratiua: quod non debet fieri: nã & qui pro legato, aut pro donato possidet, pro suo possidet. l. 1. §. pro suo. item nõ est cur hoc debuerit scribere, nihil referre, vtrum vsurpator pro emptore, an pro donato rem possideat, cum nulla huius causæ ab illa separandæ iam subesset ratio. Quidã alij verba
- F**

hæc referunt ad eum, cuius possessio interpellata est, quos etiam ego rectè interpretari nõ **A**
 existimo. nam quo tandem cumque modo is possideat, certum est eo pacto naturaliter
 possessionem interrumpi, nec potest, vlla in contrarium dubitationis aut distinctionis in-
 duci ratio. De illo sanè dubitari potuit, an vsurpatio ab eo facta qui rem alienam esse non
 ignorat, vero domino profit: Caius autem interesse nihil ait, pro suo quisque possideat, an
 ex lucratiua causa, id est, nihil referre, vtrùm bona vsurpator an mala fide possideat.

A D L. I N V S V C A P I O N I B V S.

Momentum in iure ciuili horam significat: nec verò vllum considerari minus momẽ-
 tum potest: quis enim exactè possit momentorum omnium rationem subducere? atque
 ita momentum accipi, probat l. 3. §. minorem. §. de minorib. & Ant. Goucanus in lib. Var. **B**
 lect. animaduertit. In vsucapionibus ergo tempora non ab hora ad horam, sed totum po-
 stremum diem computamus, non diuidimus diem momentis, sed totum diem compu-
 tamus: Denique totum diem extremum pro momento temporis accipimus, vt qui illum
 diem attigerit, cum vsucepisse dicamus. Ergo à die in diem, non ab hora in horam fit com-
 putatio temporum cui sententiæ congruit l. in vsucapione. infr. de diuers. temp. præsc. Sic
 & in lege Ælia Sentia, & in lege Iulia & Papia, & in aliis plerisque causis, tempora sup-
 putari solent, idque fit ciuilitè, id est, fictione iuris. Naturaliter enim ad momenta tem-
 porum annus numeratur, quæ computatio etiam in legibus nonnunquam obseruatur, vt
 in l. 5. infr. de obl. & act. item in l. 3. §. minorem. infr. de minor. cuius. §. verba sic meo iudi-
 cio restituenda sunt: *Minorem autem xxv. annis natu, videndum an etiam die natalis sui ad-* **C**
huc dicimus ante horam qua natus est, vt si captus sit restituatur. in libro Flor. corruptè legitur,
diem, pro die.

A D L. I D E O Q V E.

Qui autem bissexto cœpit vsucapere, siue priore, siue posteriore, pridie v i. Kal. Mart.
 post sextam horam noctis, à qua dies Romano more incipit, vsucapionem implet: at in
 quæstione. §. minorem non ante videtur non esse minor xxv. annis, quam si bissexto na-
 tus etiam diem v i. Kal. Mart. compleuerit: nec refert siue posteriore die natus sit: nam
 id biduum pro vno die computatur. cuius sententiæ in §. minorem auctor laudatur Cel-
 sus. Id verò Celsus scripsit in l. cum bissexto. infr. de verb. sign. in qua tamen non de die **D**
 tantum, sed & de mensè intercalari agitur. Ceterum mensis intercalaris sublatus est ab Iu-
 lio Cæsare, vt Suet. Tranquillus scribit, qui non ex xxix. vel vt alij scribunt, ex xxxix.
 aut xxxiiii. sed xxviiii. diebus constabat: ideoque cum ante Iulium Cæsarem non
 constaret annus nisi ccc lv. diebus, incidente intercalari mensè, annus dies habebat
 ccc lxxxiiii. Eius verò mensis initium erat pridie Kal. Mart. vt ex Q. Mucio Celsus
 refert. Nunc ex instituto Iulij Cæsaris annus dies habet ccc lxxv. l. Cum heres. §. Sti-
 chus. §. de statulib. l. ira vulneratus. §. æstimatio. §. ad leg. Aquil. l. anniculus. j. de verb. sig.
 & quarto quoque anno ad v i. Kalen. Mart. dies vnus intercalatur. Is autem intercalaris
 dies si medio vsucapionis tempore incidat, legitimum tempus augeri constat: quod & in
 actionibus, quæ certo tempore finiuntur obseruari indicat l. 2. infr. de diuers. temp. præscr. **E**
 & in ætatis quæstione non est ambiguum: At in postremo eius legis exemplo, puto diem
 intercalare in xxx. diebus numerari, quod ex Hugolino rectè Accursius interpretatur.

A D L. L A B E O.

Ignorantes.] Ergo & infantes, & furiosi, quod iam quidem in l. 4. §. dixeram, sed ite-
 rum repetendum esse censui, ne quis ad eos proximam sententiam existimaret pertine-
 re, quod etiam ad municipes transfertur, & captiuos. Et omnino etiam à proxima senten-
 tia excipienda est peculiaris causa, vt sit hic sensus, si non possit dominus suo nomine vsu-
 capere, nec seruum etiam posse nomine domini.

A D L. V S V C A P I O N E M.

Maximè.] *Maximè*, emplastrum videtur Triboniani propterea quod seruitutes, etsi
 iure legitimo non vsucapiantur, ex constitutione tamen Iustiniani vsucapiuntur. Eadem
 etiam cum particulam addidisse ad l. 4. §. 1. supra ostendimus.

- A** Sacris sanctis.] Addatur, *religiosis*. §. sed aliquando. de vsuc. Inst. l. 4. §. de mor. inf. & ideo nec sepulchrum, nec forum sepulchri vsucapi potest, quod M. Tullius ait in x i. tab. contineri.
- Publicis populi Romani.] Sic ait Publicis P. Romani, vt nos in notis ad Vlpianum tit. 20. Seruus publicus P. Romani parte dimidia testamenti faciendi habet ius legēdum esse admonuimus. quod in hac Biturigum schola, cum de quibusdam iuris articulis quidam disputationem instituisset, ita eleuabat, vt absurdam esse locutionem diceret, nimirum id per se publici verbo adnuente satis, non animaduertens alia iuris auctores P. Romani, alia ciuitatum publica facere: id etiam non intelligēs, natum ex notis eum errorem quibus & Prætorem & P. Romanum significare solemus: atque ideo Victorinus Afer
- B** P. R. quotiens, inquit, Prætorem significare vultis, nolite interpungere, ne fiat populus Romanus.

A D L. S I A L I E N A.

- In vsucapionibus ab initio bona fides exigitur. Ceterum hac in re distat emptio à ceteris cōtractibus. Nam in emptione duobus temporibus bona fides exigitur, emptionis, & traditionis. l. sed et si res. §. vlt. §. de pub. in rem act. In stipulationibus, traditionis tantummodo tempus exigitur. l. si is qui pro emptore. §. vlt. l. iusto. §. et si possessionis. infr. hoc tit. Differentiæ causa hæc est, quod salua fide scientes rem alienam emere non possumus, stipulari autem possumus. Sed huic definitioni obstat lex nostra, nisi hoc Vlpianum sentire dicamus, non tantum emptionis, sed etiam traditionis tempus spectari, quod Accursio placet, mihi que verissimum videtur. Semper enim inter omnes constitit, spectari tempus emptionis oportere, quia scilicet sincera fides non patitur, vt rem alienam sciens quis emat. Sed id solum in emptione tempus sufficere Proculiani existimauerunt, & in stipulationibus possessionis. Obtinuit tamen Sabinianorum sententia, qui vtrumque tempus in emptione spectandum esse censēbant: & huius cōtrouersiæ vestigium quoddam à me inferius explicabitur in l. qui fundum. §. qui bona. pro emptore.
- C**

Hoc iure vtimur.] Post legem Scriboniam.

- Nusquam.] Neque in Italia, neque in prouinciis. Imponi non tantum in Italia poterant, sed etiam in prouinciis. l. 3. C. de ser. & aqua: ctenim prouinciales non quidem ex iure Quiritium, sed in bonis, siue ex iure Naturali, prædiorum erant domini: & ob eam quoque rem in prouinciali solo nuntiatio noui operis locum obtinebat. l. in prouinciali. §. de no. op. nunt. Nusquam verò seruitutes vsucapi poterant.
- D**

Longo tempore capi.] Scripsit Vlpianus *vsucapi*: quod ita Tribonianus immutauit, *longo tempore capi*, propter transformationem Iustiniani: qua in re merito reprehendi potest, cum olim longo tempore quasi seruitutes acquirere licuerit, & nunc etiam seruitutes omnimodo longa consuetudine acquirantur ex constitutione Iustiniani.

Cum ædificiis.] Cum fundis etiam seruitutes vsucapi possunt, vt dictum est in l. sequitur. §. vlt.

- Pariatque apud furis heredem.] Frustra hoc Marcellus adiicit si conceptus etiam apud furem, & editus apud bonæ fidei possessorem, vsucapi non potest: Dixit igitur, pariaturque apud furis heredem: quoniam si apud bonæ fidei emptorem pariat, iuuenus emptori statim acquiritur, & ab alio vsucapi potest.
- E**

Scæuola autem.] Non Q. Mucium, sed Q. Ceruidium intelligit, qui fuit ex eadem gente. Qu. Mucius partum ancillæ in fructu esse opinabatur, vt M. Tullius scribit lib. 1. de Finibus. Qu. Ceruidius gentilis sui opinionem sequitur, & ideo nullum discrimen facit inter factum & partum. Refert autem Vlpianus Scæuolæ & Marcelli sententiā, quid ipse sentiat non dicit. credo veriore esse Marcelli sententiā. Idem ostendemus accidisse Vlpiano in l. si is qui pro emptore. infr. cum eò peruenerimus.

Nec enim.] Ex hoc loco sumpta est l. partū. 7. de verb. sign. vti ex inscriptione apparet.

- Ceterum.] Ceterum pro alioquin: cuius reciprocum alioquin, pro ceterum sæpe in Pandectis, quod etiam, vt Charisius scribit in Sallustij histor. lib. 4. Asper annotauit.
- F**

Nec si apud bonæ fidei.] Quod vti que falsum est, si dicamus ancillæ partum esse in fructu, & bonæ fidei emptori statim acquiri: poterit enim ab alio vsucapi: at certè cum id hodie receptum sit, in fructu partum non esse, hoc etiam verum est, partum conceptum

apud furem, vel furis heredem, editumque apud bonæ fidei emptorem, vsucapi non posse. ceterum falsum est non posse vsucapi iuuenium cōceptum apud furem, & editum apud bonæ fidei possessorem. nam etsi ab emptore vsucapi non possit, propterea quod ei statim acquiritur, ab alio tamen vsucapi potest. Purabat ergo Scævola partem apud furem editum, vel apud bonæ fidei emptorem, vsucapi: & per omnia partem negabat esse rei furtivæ partem, nec fœtum à partu separabat. Marcello idem iudicium non fuit, cuius sententiam sequimur, de qua nos in l. sequitur, satis multa differuimus.

AD L. NEQVE SERVVS.

Accursius peculij causam excipit: & rectè, vt dicemus in l. si is qui pro emptore. Neque igitur seruus nomine domini, neque per seruum dominus qui apud hostes est, suo nomine possidet.

AD L. SI AB EO.

Is qui emit à domino cui bonorum alienatio interdicta non est, vsucapere non potest: quia traditione dominium acquirit. Is etiam qui sciens emit à domino, qui alienandi ius non habet, quia mala fide emit, vsucapere non potest: vtputa si à furioso sciens emit, si à prodigo cui bonis interdictum sit, si ab herede quem Prætor vetuit deminuere, vt in specie l. si creditores. j. de priuil. cred. & l. qui fundum. §. qui sciens. j. pro emp. l. si sciens. §. de cont. empt.

AD L. PIGNORI.

Qui pro suo possidet, vsucapere potest. Qui pro alieno, aut pro possessore possidet, vsucapere non potest. Pro alieno possidet creditor, colonus, inquilinus, ἐμφορεύτης: Pro possessore, prædo. Adhæc Accur. notat, neque creditori vtilem esse xxx. annorum præscriptionem, videlicet si debitor in rem experiatur, quod puto rectè dici. non tamen id probo quod Accur. deinde notat, ius luendi pignoris præscriptione xxx. annorum excludi, qua in re sequitur Bulgarum: Rogerius tamen dialogum scripsit de præscriptionibus, in quo id fortiter defendit, Ius luendi pignoris præscriptione xxx. vel xl. annorum non tolli, quæ sententia mihi probabilior videtur. nam quod dicitur omne ius tolli præscriptione xl. annorum. l. omnes. C. de præscrip. xxx. anno. de actionis non de luitio- nis iure accipiendum est. Pigneraticia autem actio præscriptione tolli non potest, antequam nata sit. atqui non nascitur ante quàm debitor pignus repignoraauerit: nec enim rectè quis dixerit eo pigneraticiam actionem tolli, quod cum potuerit pignus debitor luerre, & sibi gignere pigneraticiam actionem, ei tamen per xxx. vel xl. annos id numquam in mentem venerit. nam si filiofa. eò non obstat præscriptio, quod non egerit, cum id à patre facile impetrare posset. l. i. §. vlt. C. de anna. exc. multominus eo debitori obstat, quod pecuniam non soluerit. Expediit enim plerumque agendi quàm soluendi facultas est. Præterea si creditoris possessio debitori ad præscriptionem prodest. l. cum notissimi. §. sed cum illud. C. de præsc. xxx. ann. absurdum est dicere præscriptionem ei etiam nocere, quominus cum creditore actione pigneraticia experiatur. Et quidem huic sententiæ non obstat d. l. cum notissimi. §. eod. nec enim hoc lex dicit, ius liberandi pignoris præscriptione tolli, sed hypothecariam actionem, quam posterior contra priorem creditorem habet, longissimi temporis præscriptione tolli. Item non obstat. l. nec creditores. & l. vlt. C. de pign. act. Loquuntur enim de nata iam actione pigneraticia, eamque longo tempore tolli negant: vbi eam rectè Ioannes & Græcus interpres longissimo tempore tolli confirmant.

Bona fide.] Ignorans, alioqui pro possessore possidet. l. nec vllam. §. i. §. de pet. her.

Si mandauero.] Per procuratorem possessio nobis acquiritur, si ea mente & cogitatione acceperit, vt nobis acquireret l. quod meo. §. tit. prox. Quod si rem sibi habeat, possessio nobis non acquiritur. l. i. §. per procuratorem. §. tit. prox. & ideo tunc sibi procurator ipse vsucapere potest, quamuis, inquit, possit videri non pro suo possidere, videlicet cum eius rei nomine mandati actione teneatur. nec tamen certè, ideo minus pro suo possidet, quod mandati iudicio teneatur.

A

A D L. I D T E M P V S.

- In vsucapione non coniunguntur tempora inter emptorem & venditorem. l. si ædes. §. libertas. §. de ser. urb. præd. In longi temporis possessione inter emptorem & venditorem tempora coniunguntur, ex rescripto Seueri & Antonini. §. inter venditorem. de vsucap. quod Iustinianus ad vsucapionem etiam triennij traxit in tit. de vsucap. transfor. vt planè non suo loco in Institutionibus hæc verba posita esse videantur: *Quod nostra constitutio similiter & in vsucapionibus obseruari constituit, vt tempora continuentur*, quemadmodum ipse ad ea in tit. de vsucap. adnotauit. Ex his apparet hæc legem non de vsucapione, sed de longa possessione accipi oportere. Ita verò demum inter emptorem & venditorem tempora
- B** coniunguntur, si vterque bona fide rem acceperit. Nam auctoris, id est, venditoris vitiosa possessio, bonæ fidei emptori non prodest, sed neque etiam nocet, vt id per se non vsucapiat emptor, quod venditor non potuit. Proinde in accessione addimus, vt ea ita demum emptor vtatur, si nec vi, nec clam, nec precario venditor possederit. l. Pomp. §. i. §. tit. prox. & ex diuerso, iusta venditoris possessio, emptoris vitiosæ possessioni non prodest. Quòd si medio tempore alius possederit, interrupta est possessionis continuatio: qua in re sunt similes emptores successoribus. d. l. Pomp. §. quæsitum. l. possessio. infr. hoc tit. Aliàs verò magnū inter eos discrimen est. nam defuncti mala fides, bonæ fidei successoris nocet: contra bona fides defuncti, malæ fidei successoris prodest, quod tam in vitia, quàm in virtutes defuncti succedat, & eadem esse persona existimetur. In eadem verò persona hoc receptum est, vt mala fides obstet initio, non item iam cæptæ vsucapioni. Quæ dicuntur de emptore, trahuntur etiam ad donatarium, & legatarium, & fideicommissarium, & ceteros, præter vniuersi iuris successores. nam in hac quæstione non separatur lucratiuæ causæ à non lucratiuæ. Præterea non tantum emptor venditoris, sed etiam venditor emptoris accessione vtitur. l. si duobus. §. de diuers. temp. præscr. l. Pomp. §. præterea. §. tit. prox. ceterum in specie. §. si liber. l. Pomp. ideo liber homo, aut dominus, venditoris accessione non vtuntur, quoniam alius medio tempore possedit: eius verò, cui acquisita fuerit possessio, ideo accessione non vtuntur, quia causam ab eo nullam habent. In specie autem §. si is qui precario. l. Pomp. ideo manente precario, is qui precario concessit, accessione non vtitur, quia ei tantum accessio prodest, qui possidet. l. pen. §. i. infr. de diuers. temp. præscr.
- D** d. l. Pomp. §. ult. Is autem qui precario concessit, durante precario aut non possidet, aut de eo saltem dubitatur an possideat. l. & habet. §. eum qui. infr. de præca. At precario dissoluto, accessioni proculdubio locus est: precaria enim possessio iusta est: ea quæ vi aut clam possessa est, iniusta est, atque ideo etiam ex ea non datur accessio. Et vt quæ in hac quæstione de accessione possessionum obscuriora sunt, pro nostra parte attingamus, & si fieri potest, aperiamus etiam & illustremus, hoc quoque notandum esse censeo ex l. pen. §. item adiiciendum. infr. de diuers. temp. præscr. cōtinuari tempora inter emptorem & venditorem, etiam si per procuratores emptio venditiōque perfectæ fuerit. Ceterum ita in eo §. legendum esse, *Et quod apud eum cui vendendum mandauit*, aut sanè, vt in P. Flor. sæpe accidit, *Qui*, sic accipiendum est, vt valeat, *cui*. Erit igitur hæc eius §. sententia, Emptori accessione dari cum eo quod apud procuratorem fuit, cui mandatum erat vt venderet: sed tamen possessionem interrumpi, si porrò idem is alij mandauerit, nisi id fiat ex domini voluntate.
- Nam si postea.] Post traditionem. l. penult. §. penult. infr. de diuers. temp. præscript. ergo id solum tempus emptori proficit, quod fuit ante venditionem & traditionem, licet venditionis tempore venditor non possederit: quod & in herede ita seruetur, vt ei tempus accedat, quod ante mortem defuncti fuit, quamuis tempore mortis eam rem defunctus non possederit: & hoc ostendit l. Pomp. §. non autem. §. tit. prox. secundum Flor. scripturam.
- Quodammodo quasi.] Duas notas apposuit, vt ostenderet heredem propriè non esse, vt in l. iurisgētium. §. adeo. §. de pact. §. hoc quoque. per quas pers. nob. adquir. sed tamen vt heres, ita & legatarius accessione defuncti vtitur: heredis etiam accessione legatarius vtitur. Hoc verò inter legatarium & heredem interest, quod mala fides defuncti nocet heredi, non legatario.

AD L. SI IS QUI PRO EMPTORE.

Dicturus sum hoc in loco de iure singulari vsucapionis, exemplo ad l. ius singulare. §. de legib. aptissimo & conueniētissimo. Est verò hæc iuris istius definitio, Ea quæ serui peculiari nomine nanciscuntur, etiã ignorantes dominos vsucapere. Iure enim ciuili, scientia in vsucapionibus exigitur, sed iure singulari vtimur, vtilitatis rerum causa. l. peregre. §. quæsitum. §. tit. prox. l. iusto. §. nondum. §. hoc tit. Et quidem ex hac definitione quattuor eliciuntur, Vt infantes vsucapiant, Vt furiosi vsucapiant, qua de re diximus in l. sequitur. §. Vt si hereditarius seruus possidere incipiat, eodem modo iacēte hereditate per seruum heredi augeatur hereditas, vtq; nondum aditæ hereditatis tempus vsucapioni procedat. l. i. §. item adquirimus. §. tit. prox. l. qui à seruo. ad fin. §. de oblig. & act. l. pen. infr. de cap. & postlim. l. iusto. §. nondum. §. hoc tit. quod nos latius exponemus in l. præscriptio. §. vlt. §. hoc tit. Vt ad eum qui captus est ab hostibus, eorum quæ serui post captiuitatem peculiari nomine comprehenderunt, vsucapio pertineat. l. in bello. §. facti. l. pen. §. de cap. & postlim. l. ait prætor. §. hi plane. §. ex quib. caus. ma. Non tantum autem si redierit, iure postliminij possessio rei peculiari reuerso domino prodest, sed etsi ibi decesserit, ad successores eius pertinet, inducta fictione legis Corneliæ. & hæc fuit Iuliani sententia, ex qua id efficitur, quamdiu is est apud hostes, in suspenso vsucapionem esse: nam si reuertatur, ei, si ibi moriatur, heredibus prodest, & æquè patet fictio postliminij, ac fictio legis Corneliæ. Marcellus negat esse in suspenso: reuerso enim non prodesse vsucapionem, heredibus prodesse. Itaque Marcellus licet Corneliam sine vlla hæsitacione induceret, non tamen postliminio reuerso, plus iuris dabat, quàm si per se, cum ad hostes peruenit, possedisset: atque ita plenius legis Corneliæ quàm postliminij fictionem accipiebat. sed Iuliani sententiam sequendum est, vt Tryphoninus ait in d. l. in bello. §. facti. id est, sequi oportet. Quid ergo dicemus de his quæ ante captiuitatem aliquis per se, aut per seruum possidere cœpit? Si per se vsucapere cœperit, vsucapio interruptitur: quia possidere desinit, nec ipsi reuerso iure postliminij medium tempus ad vsucapionem prodest. l. denique. §. ex quib. caus. ma. si tamen ibi decesserit, heredi eius per legem Corneliam prodest: & in eo dissentire auctores non videntur. Quod si per seruum ante captiuitatem possidere cœperit, Marcellus reuerso non prodesse, Iulianus prodesse putat. Iuliani sententia sequenda est. Heredi autem prodesse vsucapionem Marcellus non negabat, idque probatur. De illo nunc videndum est, quid fiat, si seruus non ex causa peculij rem post captiuitatem domini comparauerit? Et placet eam vsucapi non posse, & ideo nec ei ante quàm reuertatur, nec eo apud hostes mortuo, heredibus ante aditam hereditatem possessionem incipere: si tamen filiusfam. patre degente apud hostes, rem non ex peculij causa comparauerit, ipsum sibi per legem Corneliam possedisse & vsucepisse videri. l. iusto. §. vltim. infr. hoc tit. cui simile quiddam est in l. in bello. §. i. infr. de capt. & postlim.

[Si is qui pro emptore.] Querit primùm, an si per se ante captiuitatem possederit, heredi eius lex Cornelia prodest, vt medio tempore videatur vsucepisse.

Nam interruptitur.] Hæc est dubitandi ratio.

[Et si ipsi.] Subiicit autem verum esse, quod interrupta & interpellata fuerit possessio, postliminium ei reuerso non prodesse, vt vsucepisse videatur: & sanè verissimum etiam id est, sed eo tamen moueri non debemus, quominus heredi legem Corneliã prodesse contendamus, id quod ab Marcello factum est confidenter. Quid autem fiet si per seruum post captiuitatem ex causa peculiari possederit: & hac de re agitur in prox. vers.

Iulianus ait.] In l. bona. §. quæ peculiari. infr. de capt. & postlim.

Dubitari.] Iulianus tamen ad heredes fictionem legis pertinere existimabat. Reprehenditur Iulianus à Marcello, non quod in hoc casu dubitarit, sed quod in suspenso vsucapionem esse dixerit. Nec enim est in suspenso, quoniam si reuertatur, postliminium ei non prodest, vt per seruum vsucepisse videatur. Nam si tunc, vt & Iuliano videtur, postliminium ei non prodest, cum per se ante captiuitatem possidere cœpit, cur etiam non dicemus cessare postliminium, si seruus ex causa peculiari post captiuitatem possidere cœperit? Cur postliminio reuersus plus iuris habeat in eo, quod seruus post captiuitatem possedit, quàm in eo quod ipse per se ante captiuitatem possedit? Marcellus etiã existimat ei non prodesse postliminium, qui per seruū ante captiuitatem possidere cœpit. nullo igitur casu

A casu existimat postliminiū prodesse: heredibus autem omni casu legem Corneliam prodesse, quia scilicet cū is moritur apud hostes, iure singulari possessio quæ sita hereditati videtur, quæ vicem personæ obtinet: cū reuertitur, medio tempore nulla persona extitit, cui acquisita interim possessio videatur: nam captiuus quidem ipse pro nullo habetur. Marcellus itaque omnibus iis casibus fictionem legis plenius accipiebat, quàm fictionem postliminij. Sed Iuliani sententia obseruatur.

Marcellus.] Hic notas in Iulianum scripsit. Crediderim & Mauricianum scripsisse ex I. iuris gentium. §. de pact. & l. sed etsi quid. §. quid ergo. §. de vsufr.

Plenius.] Ideo plenius, quia fictionem postliminij non prodesse Marcellus ait, fictionem verò legis prodesse affirmat.

B Quemadmodum.] Hac ratione Marcellus contendit fictionem postliminij non prodesse.

Nam hereditatem.] Hac verò ratione contendit fictionem legis prodesse.

Locum non habere.] Legèdum omnimodò est *locum habere*, atque ita legi alias Acc. noster annotauit. nec verò si ea quæ nos iam ante proposuimus diligenter expendantur, id quisquam diffiteri iure potest.

C Si seruus quem possidebam.] Ostendi in l. sequitur. §. seruum fugitiuum à domino possideri, nec inter furtiuas res annumerari: Id verò ita pcedit, si ab alio seruus fugitiuus non possideatur. Etenim si alius fugitiui possessionem apprehenderit, possessio domini esse definit. l. i. §. per seruum. §. tit. prox. quod & in rebus domini locū obtinet, à seruo quantum in eo fuit subreptis & interuersis. Est & alius casus, quo dominus fugitiui serui possessionem amittit, de quo in hoc §. agitur, videlicet si pro libero se gerat, & iudicium liberale subire sit paratus: vbi id etiam exigitur, vt se diu pro libero gesserit. l. 3. §. si seruus §. tit. prox. quo in loco Spartaci fugitiuorum ducis exemplo Iurisconsultus vitur, ex quo etiã dictum est bellum Spartacum. His verò duobus casibus exceptis, fugitiui à domino possidentur, & ideo rectè Paulus lib. 1111. sentent. scribit, in numero seruorum ex lege Caninia fugitiuos computari.

Si quis bona fide.] Bona fides exigitur non tantùm ab initio adeptæ, sed etiam ab initio recuperatæ possessionis, sed hoc in quibusdam falsum est, vt dicemus in l. iusto. §. etsi possessionis. infr.

D Quia concessum.] Exposui hanc rationem in l. si aliena. §.

A D L. S E R V I.

Creditor propriè non possidet, quoniam animo & cogitatione domini rem non tenet. l. sciendum. §. creditor. §. qui satisd. cog. l. si seruus depositus. §. 1. §. de noxal. act. l. quæcumque. §. de Public. in rem act. l. pignori. §. hoc tit. & nec vsucapere pignus, nec Publiciana, aut noxali actione experiri potest. Iusta tamen est creditoris possessio: possidet enim naturaliter, & firmissimo pignoris iure, & quasi possessor conuenitur ad exhibendum, & in rem actione. Debitor autem per creditorem in hoc tantùm possidet, vt vsucapiat. l. qui pignoris. l. 1. §. per seruum. §. tit. prox. quod in hac l. manifestò traditur.

E Vt addici.] Flor. liber habet. *vt adici*. Adici autè accipio pro adiici & accedere, quod confirmat l. de accessionibus §. 1. infr. de diuers. temp. præscr. Creditor itaque cui ego rem obligavi, vitur accessione possessionis meæ aduersus extraneum vindicantem, non etiam aduersus me: me tamen vindicantem vi pignoris superaturus est. At is cui creditor meus rem pignori acceptam obligauit, etiam aduersus me temporis mei, & creditoris accessione vitur: quia ego ei sum extranei loco. Itaque vnus me superat pignoris iure, alter accessionis iure. sed hoc ita, si pecunia soluta nondum fuerit. pecunia enim soluta ego vtrumque superaturus sum. tam diu enim secundi creditoris pignus manet, quam diu & primi. l. i. C. si pignus pign. da. sit: at primi creditoris pignus solutione tollitur, ergo & secundi.

A D L. S I P E R E R R O R E M.

F Longo tempore capere.] Quo titulo: pro adiudicato: ex quo etiam actio Publiciana competit.

A D L. Q V A M V I S.

Quamuis aduersus.] Res fisci vsucapi non possunt. l. vbi lex. in fi. infr. hoc tit. fiscus

est principis'. Res igitur fisci, sunt res propriæ & priuatæ principis, & ideo in §. res de vsu- A
cap. Res, inquit, fisci nostri, & in l. 2. C. Commu. de vsucap. fisci mei.

Si tamen ex bonis.] Flo. *tamen ex bonis*: lego, *tamen si bonis*: quod d. §. res, confirmat:
alioqui frustra inferius additur, Ex iisdem bonis.

Bonis vacantibus.] Bona vacantia sunt eorum bona quibus post mortem successor
nullus existit: hæc fisco caducis legibus deferuntur, vt ipse in fragm. Vlp. ostendi, tit. 28. fa-
tis, vt arbitror, feliciter emendata l. ergo. §. de fideicomm. lib.

Diutina possessione.] Olim vsucapione, hodie diutina possessione, siue Iustiniana
vsucapione bonorum vacantium, necdum fisco nuntiatorum dominium acquiritur. V-
sucapione opus est, etiam si nuntiandi potestas expirauerit, quia possessor non est domi- B
nus. Expirat autem nuntiatio quadriennio, quod quidem ex quo re ipsa bona vacarunt,
non ex quo ea vacare homines intellexerunt, computatur. l. 1. §. diuus. j. de iu. fisci. l. intra.
infr. de diuers. temp. præsc. l. quia autem. §. certè si vacantia. §. si quis om. ca. test. l. 1. C. de
quadr. præscr. Ergo in causa vacantium bonorum, aduersus fiscum quadriennij præscri-
ptio datur. In causa verò commissi, quinquennij. l. 2. C. de vect. & com. quod sic rectè Cō-
stātinus interpretatur lib. 11. Epitom. *πενταετίας τῷ ἑσθ' εὐμύσης ἔκετι ἕηται ὁ δημόσιος τὸ κλε-*
πιότων ἢ ἐν τέλει, ἢτοι τὸ κομμέριον, vbi pro κομμέριον malim κόμμιονον. Ceterum excep-
tis his causis in quibus minora tempora custodiri specialiter constitutum est, in omni-
bus causis ex quibus nuntiatio fit ad fiscum, x x. annorum præscriptio seruatur. l. in om-
nibus. infr. de diuers. temp. præsc. l. 2. infr. de req. vel abs. dam. l. 1. §. præscriptio. j. de iu. fisci.
& hæc præscriptio tantum abest vt tollatur à l. omnes. C. de præsc. x x x. ann. vt ab ea po- C
tius nominatim confirmentur omnes præscriptiones, quæ legibus aut constitutionibus
definitæ sunt. In eis tamen actionibus, quæ legibus aut constitutionibus tempora certa
non acceperunt, siue priuatæ sint siue fiscales, ait lex x l. annorum præscriptionem custo-
diri oportere, excepto casu l. comperit eod. tit.

A D L. S I H O M I N E M.

Vt venditoris possessio emptori, sic resoluta vēditione, aut redhibitione facta, empto-
ris venditori prodest: quod fuit à nobis etiam demonstratum in l. id tempus. §.

Quoniam.] Credo legendum, *Quamquam*: idque l. Pom. §. præterea. §. tit. prox. ostendit.
Quamquam igitur propriè venditio dici non potest, ex persona tamen emptoris po- D
terit venditor accessione vti. Est in eadem voce error in multis aliis Pandectarum locis,
quos, me rem vtilem facturū arbitror, si indicauero. In l. in summa. §. sed agere. §. de cond.
indeb. lego, *Quamquam non contrahendi animo dederim*, vt hic sensus sit: Ea quæ dantur con-
ditionis implendæ causa, ab herede scripto ommissa hereditate quasi ob rem data re non
secuta condici, quāuis ea heres contrahendi animo non dederit, vti fit in articulis ob rem
dati tractatus. Item in l. pater. §. 1. infr. de capt. & postlim. re. vbi Florētia, *Quoniam verum*
est, in aliis codicibus, *Quod verum est*. vel *Quod non verum est*, sed legendum opinor, *Quam-*
quam verum est, hoc sensu: Non videtur ex lege Cornelia pupilli apud hostes mortui here-
ditas deferri substituto, quandoquidem lex Cornelia, de captiuis loquitur, qui testamen- E
ti factionem habuerint, sed tamen quia pupilli captiui legitima ex lege Cornelia proximo
agnato defertur, quamquam non habuerit impubes testamenti factionem, quod in
causa intestati frustra spectatur. l. bona. in princ. j. eod. tit. non erit alienum & in causa
testamenti pupillo captiuo facti à patre, qui iam ante captiuitatem filij in ciuitate decef-
ferit, Prætozem subsequi volūtatem patris, & vtilis actiones dare substituto. Sic in l. si pa-
ter. 3. §. de vulg. & pupil. substit. arbitror legi debere, *Quamquam etsi ambo*, id est, si prior pa-
ter ac deinde filius in ciuitate decessisset. quod si legas, *Quoniam etsi ambo*, certè superiori
sententiæ ratio hæc aptari propriè nullo modo potest. Credo etiam in l. Marcellus. infr.
de fideiuss. legendum esse in hunc modum, *Quamuis mandati actio non competit*. fideiussor,
inquit, tenetur, quamuis mādati actionem is non habeat. & ei quidem legi frustra oppo-
nitur l. is cui. de verb. oblig. nam l. Marcellus ait, *Obligato*, quod verbum diligenter expen- F
dendum est, vt in l. si à reo. §. si à furioso. eod. tit. iure obligato. Igitur pro pupillo, furioso,
prodigo iure obligatis, vtputa ex delicto vel quasi ex contractu, fideiussor tenetur, quam-
uis mandati actio ei non competat: Pro eis verò non obligatis, vtputa si stipulanti promi-
serint, fideiussor non obligatur. Sed de his satis.

A

AD L. POSSESSIO.

De huius legis sententia diximus in l. id tempus. Dixit autem Atticorum more possessionem possidere, ut stipulationem stipulari in l. 3. §. stipulationem. infr. iudic. solui. l. in insulam. §. vltim. §. sol. matr. obligationem obligari in l. creditor. §. de pig.

AD L. EI A QVO.

Ei à quo.] Hoc est ei cuius fundum. fundum igitur quem cœpi vsucapere, domino locaui, nulla locatio est. rei enim suæ locatio, emptio, depositum, precarium, commodatum, pignus non valet: & ideo vsucapio interpellatur, quia per conductorem non retineo possessionem, neque hoc casu interest vtrum sciens an ignoras rem suam esse, eam à possessore conduxerit, quia semper verum est nullam conductionem esse: nisi solius possessionis gratia conduxerit: quo casu existimarim vtilem conductionem esse & vsucapionem non interpellari. l. si aliquam rem. §. tit. prox. Ergo rei suæ, id est, proprietatis, conductio, precarium, emptio non valet: possessionis rei suæ conductio valet, nec non precarium, atque emptio. sed siue res ipsa, id est, proprietas domino rei vendatur, siue possessio, & tradatur, perspicuum est vsucapionem venditoris interrumpi, cum tamen si possessio conducatur, aut precario accipiatur, vsucapio non interrumpatur. De pignore dicemus in l. non solum. §. si rem tuam. infr.

Longi temporis præscriptio.] Præscriptio, modo longi temporis acquisitionem significat. ut in tit. de vsucap. lib. 1. Instit. ostendi: aliàs plerumque significat exceptionem quamlibet.

AD L. HERES.

Heres, & iacens hereditas, in implenda vsucapione vicem personæ defuncti sustinent.

AD L. EVM QVI ÆDES.

Si quis aliena tigna suis ædibus iniunxerit, vel si ex alienis cæmentis domum ædificauerit, vel si alienas tegulas aut columnas in ædificium coniecerit, vel si ex alienis tabulis nauem aut armarium fabricauerit, singulæ res non possidentur, non vsucapiuntur, etiam si corpus ipsum possideatur, & vsucapiatur. & ideo eadem ipsæ res dissolutæ à prioribus dominis vindicari possunt, quod Iauolenus Priscus in hac lege manifestis rationibus demonstrat.

Possessionem temporis immobilium rerum omnium.] Sic Flor. sed malo, *Possessione temporis immobilium rerum dominium mutet.*

Si autem columna.] De euictione agitur ex stipulatione duplæ re euicta. ideoque si pars fundi euincatur, de euictione agitur, quoniam quælibet pars fundi, fundus est. l. 1. §. de euict. Diuersum est si pars animalis euincatur: nam animalis pars animal non est. l. si dictum. §. in stipulatione. cod. tit. quod si distractis ædibus columna euincatur, actione ad exhibendum vel de tigno iniuncto ideo de euictione non agitur, quia columna pars non est ædium. l. naue. cod. tit. Ut igitur de euictione sit actio quotiens aliquid ex re vendita euincitur, necesse est id quod euincitur partem esse, & totius nomen accipere posse. Loquimur autem de actione ex stipulatu: nam actionem ex empto competere hoc in loco rectè Iauolenus ait. In l. Naue, agi de stipulatione ex eis quæ præcedunt & sequuntur legibus intelligi potest, eodemque modo inter se conciliantur l. venditor & l. si prægnans. cod. tit.

Nam quemadmodum.] Ut eas quamdiu ædificium manet, ab ædificio separatas non possides, ita nec eas possedisse videris, etiam si eis cohærentibus in ædificio, deponantur ædes, quæ res eas continent.

Nec penes te.] Penes te non fuerunt, id est, non possedisti. Penes te est quod quodammodo possidetur, id est, iure dominij vel bona fide. l. penes. §. de verb. signific. Hæc igitur Iauoleni est sententia, Res mobiles quæ cohærent ædificio, nec possideri ædificio manente, nec ædificio sublato possessas videri eo tempore quo in ædificio fuerunt.

AD L. VBI LEX.

Vbi lex.] Lex x i i. tab. lex Atinia, lex Mamilia, lex Plautia & Iulia de vi, lex Scribonia, lex Iulia repetundarum, lex Iulia de fundo dotali.

Interdum.] Vitium aut reale est, aut personale. Quod defunctus ob rei vitium vsucapere non potuit, heres nonnumquam vsucapere potest. Quod defunctus ob suum vitium vsucapere non potuit, heres numquam vsucapere potest. A

AD L. SINE POSSESSIONE.

Sine possessione ciuili. nec enim possessio naturalis sufficit.

AD L. NVMQVAM.

Vsucapio efficere non potest, vt ne solo cedat superficies. Superficiem dicimus id omne quod factum est super solum, siue ædificatum, siue satum, aut plantatum sit: & ideo vitis superficies est vineæ, seges arui. l. certo, §. de ser. rust. præd. Dicimus etiam superficiem, atque ita ipse legendum opinor apud Caium lib. 11. Institut. *Si aliquis*, inquit, *in agro nostro arbores aut vineas vel plantas quascumque posuerit, similiter superficiem solo cedat*, vbi tamen alij codices *Superficij*, alij *Superficium* habent. Sic in P. Flor. in l. 1. §. de superfic. *Nam si conduxit superficiem, ex conducto*: vbi tamen hi, quorum beneficio & opera Pandectæ Florentinæ luci redditæ sunt, miror cur pro *Superficium* maluerint *Superficiem* scribere, præsertim cum illam vocem integram relinquere in l. si lapidicinis. §. de iu. dot. l. si areæ De leg. 2. id enim certè non licebat. Animaduerti simili errore eos in l. 29. ad finem. §. de statulib. cum Florentinæ scriptum esset, *Cum ceteris an quoque pecuniam victori restituere debere*, quomodo etiam legitur adhuc in libris manu scriptis, pro *An*, scripserit, *Eam*, eisdemq; illam vocem in l. si totam an partem. §. de adq. her. integram retinuisse: *Si totam an partem*, id est, si totam partem, antiquo loquendi more ab Sex. Pompeio adnotato: cuius rei cognitio plurimum ad eius legis explicationem facit. sic & in l. si fideicommissorum. §. Vt in poss. leg. *Nihil me per em ladi oportere*, habent Pandectæ Florentinæ: vt iam planè liceat nobis vsurpare id quod Victorinus Afer in hunc modum scribit: Libri legum etiam si ex frequenti transcriptione aliquid mutarunt, tamen retinent antiquitatem. quod ego, et si pluribus aliis exemplis planum facere possum, ne tamen in eorum vitium incidam, qui rei propositæ rationem non habent, id commodiori loco & tempore reseruabo. B

AD L. CELSVS.

Pro suo.] Titulus Pro suo adheret omnibus aliis, & ideo hæc verba, *Pro suo*, sic accipienda sunt, vt omnes titulos comprehendant: quod ea etiam quæ sequuntur, indicant. Ceterum vera est Celsi sententia, si quis rem quam, verbi gratia, non accepit quasi debitam ex testamento, sed alia quavis ratione adeptus est, sibi legatam esse opinetur: nam si res mihi tradatur quasi debita ex testamento, quamuis legatum non præcesserit, eius tamen rei si non pro legato, saltem pro suo, aut pro soluto vsucapio procedit. l. 3. l. 4. §. pro suo. sed & pro legato quis rectè contendet, hac in specie vsucapionem procedere. hæc enim opinio probabilis est, cum ipse dominus debere se putans, bona fide accipienti tradit. & in summa si traditio interueniat ex falsa causa, error falsæ causæ vsucapionem parit, quia probabilis est: si traditio non interueniat, error falsæ causæ vsucapionem non parit, quia hic error probabilis non est. Sed hac in re distat emptio à ceteris negotiis. Nam ex aliis causis traditione facta pro soluto vsucapio procedit, etiam si falsæ causæ fuerint: at si quis rem quasi debitam ex causa vèditionis tradat, nec pro soluto quidem vsucapio procedere potest, quia non solutionis tantum in hoc contractu, sed etiam emptionis tempore bona fides exigitur, vt dictum est in l. si aliena. §. Emptionis verò tempore non adfuit bona fides, cum emptio nulla præcesserit, & hæc quidem nos aliis in locis inferius etiam tractabimus, ideo nunc breuiores sumus. D

AD L. SI SERVO.

Res tradita sit.] Rectè supplet Acc. Ex causa peculiari, vt & in l. si is qui pro emptore. §. quod si seruus. §. Hac verò de re tractatum est in l. sequitur. §. E

AD L. CVM SOLVS.

Neque vllam aliam.] Quandoquidem tibi ego tradidi non quasi debitam ex meo contractu vel quasi ex cōtractu, sed quasituam. Nullam ergo aliam habes possidendi causam, quam pro herede: at possidere pro herede non potes quod à verò herede possessum est, & F

A est, & quod non quasi à defuncto accepisti, sed à vero herede, cum is te falso existimaret, pro parte heredem esse. At si cum de eo incidisset controuersia, an ex parte heres esses, transegerimus, vsucapies pro transacto, quia tunc à me ius, & possidendi causam habes. l. ex causa. C. pro empr.

A D L. R E R V M M I X T V R A.

Vno spiritu.] Id est τῆ συμφύτῃ, & ideo id etiã à Plutarcho συμφυῆς appellatur ἐν τοῖς γαμμοῖς παραγέλλμασι.

Quod σωημιμένον vocatur.] Id latinè Aul. Gel. Adiunctum, siue Connexum interpretatur lib. x v i. cap. v i i i. Vitruuius Coniunctum lib. v. cap. i i i i. Seneca lib. x v i i. epist. Compositum.

B Labeo.] Labeo in libris nostris est Antistius Labeo, princeps Proculianæ sectæ. hic libros περὶ θανάτων scripsit, & eos qui Posteriores dicuntur, vt ex indice Iurisperitorum apparet. περὶ θανάτων, id est, probabiliū. Posteriores libri sunt, qui post mortem eius edici sunt, vt scribit Gellius lib. x i i i. cap. x. Scripsit etiam ad edictum Prætoris vrbanī, & Prætoris peregrini l. si quis affirmauerit. §. hæc de dolo. §. de dolo. l. Labeo. j. de verb. sign. & ad x i i. tab. vt idem Gellius testatur lib. i. cap. x i i. Epistolarum libros cum scripsisse nusquam legi. Credo legendum hoc in loco, *Iabolenus*, non *Labeo*: in quibus nominibus erratur sæpissimè. Iabolenus dixerat lib. i x. epistolarum, id est, in l. eum qui ædes. §. eū qui ædes pro emptore vsucapit, singulas res non vsucapere: Idem tamen, quemadmodum hoc in loco traditur, eodem, vt opinor, epistolarum libro, scripsit cæptam cuiusq; rei vsucapionem non interrumpi, etiam si res ædificio postea iungatur. facilius enim absolui quàm inchoari vsucapionem, & ita non omni quo desinimus possidere modo vsucapionem interrumpi. Mixture enim, & morte, & furore, & captiuitate in causa peculiari, etsi desinamus possidere vsucapio nō interrumpitur. Nec verò quicquam in hac specie interest, vtrum quo tempore res mobiles ædificio iunguntur x. dies, an longius tempus supersit.

Quid ergo in his.] Gemma quidem ipsa vindicari non potest à domino, quoniam cedit anulo, sed agi ad exhibendum potest. l. gemma. §. ad exhib. atque ita fit vt quod possidetur, dominus à possessore vindicari nō possit. nam cum vtrumque integrum permaneat, neque mixtura confusum aut quodammodo extinctum sit, vtrumque etiam possidetur & vsucapitur. sed ideo vindicari gemma non potest, quia cedit anulo. idemq; est, si aurum gemmæ cedat: item si sigillum candelabro applumbetur, aut si emblemata quæ sunt exempticia, phialis aut lancibus iungantur, quæ omnes species nihil ad rerum mixturam pertinent: nec enim res ita miscentur aut implicantur, sed mobiles permanent, & sunt duo corpora ἠνωμένα.

D Singulæ res.] Singulas res vocat. ἠνωμένα, Cohærentes σωημιμένα. Grex igitur neque vt ἠνωμένον, neque vt σωημιμένον corpus vsucapitur, sed singula gregis capita per se possidentur & vsucapiuntur. Vnde consequens est ea quoque mixtura vsucapionem non interrumpi: idemque est in armento, equitio, polia.

Maneat: non idem tamen.] Sic Flor. sed legendum opinor, *Maneat idem non tamen*.

E A D L. N V M Q V A M.

Initio venditionis.] Non in ipsa venditione statim. Errat in iure is qui initio venditionis à pupillo factæ, aut postea tutorem adhiberi satis esse existimat, & ideo non vsucapit: nam error iuris vsucapioni obstat. l. 4. §. de iur. & fac. ign. l. si fur. §. i. j. hoc tit.

Mobilium.] Videnda sunt que de hoc §. in Tribonianū scripsimus in frag. Vlp. tit. 19.

Seruus licet.] Seruum qui in libertate moratur desino possidere, videlicet si ea interueniant quæ tradidimus in l. si is qui pro emptore. Si quid igitur adquirat, eius possessionem neque sibi, quia seruus est, neque alij adquirat, quia à nemine possidetur. sed si nomine alicuius nascatur possessionem ei acquirat, cuius nomine nactus fuerit, quasi negotiorum gestor, per quem possessionem adquiri posse constat. l. communis. §. vlt. §. tit. prox. l. si ego. §. de neg. gest.

F Si seruus meus.] Furore possessionis causa non mutatur vel interrumpitur, sed neq; vsucapio interrumpitur. l. sequitur. §. furiosus. §. l. iusto §. pe. j. & huc etiã pertinet. §. prox.

In colono & inquilino.] Colonus est in agro, Inquilinus in ædificio. Appianus lib. 2.

bel. ciuil. ἰγκύβλινον, ὡς ῥήματα κελῶσι τὴς ἐνοικοῦνται ἐν ἀλλοτρίαις οἰκίαις. Hic etiam incola A
dicitur in l. i. C. de fal. mon. & à Græcis ad l. 27. §. Proculus §. ad leg. Aq.

Vacuum.] Vſucapio à defuncto cœpta ante aditam hereditatem, vel poſt aditam hereditatem, ante apprehenſam poſſeſſionem completur. l. cœptam. j. hoc tit. l. qui cum §. vlt. j. tit. prox. l. cùm miles. §. ex quib. cau. ma. & hoc quidem fit iure ſingulari. nam iure ciuili hereditas poſſeſſionem rerum non habet. atque ideo rectè id tempus quo aut non aditur, aut non apprehenditur hereditas, vacuum tempus appellatur, quia vacat poſſeſſio nec ea ratione interim fieri hereditati furtum poteſt. l. i. §. Scæuola. j. ſi quis teſta. lib.

Vſu eum capturum.] Adicit. Acc. rectè, *pro emptore*. plus enim valet res, quam opinio heredis.

A D L. SI FVR.

B

A domino.] Domino, id eſt, bonæ fidei poſſeſſore. Incipiet igitur pro ſuo poſſidere & vſucapere. l. quamuis. j. de fur. Dominus in hac quæſtione & pro bonæ fidei poſſeſſore accipitur paſſim.

Si quis id quod.] Hinc colligo plus errorem iuris valere, quàm rem ipſam & veritatem. Res tamen ipſa nonnumquam plus valet, quàm error facti. l. 2. §. ſi ſub condicione. j. pro empt.

Incertam.] Pars pro diuiſo certa eſt. Pars pro indiuiſo incerta eſt. Illa cerni & demonſtrari poteſt, hæc non item. Sed quod ad quantitatem attinet, pars pro indiuiſo, aliàs eſt certa, aliàs incerta. Certa, ſi ſciatur quota ſit, puta tertia, vel quarta : Incerta, ſi neſciatur. Illa poſſideri poteſt, hæc non item. l. locus. l. 3. §. incertam. §. tit. prox. ideóque illa vſucapi poteſt, hæc non poteſt. C

Mera ſubtilitate.] Ipſo iure. Igitur qui ſcit partem aliquam fundi eſſe alienam, vſucapere non poteſt, ſi quota pars aliena ſit ignoret: at ſi vel partem pro diuiſo ſciat eſſe alienam, vel pro indiuiſo partem certã, reliquas partes poſſidere & vſucapere poteſt. l. ſi quis fundum. §. tit. prox. l. emptor. j. pro empt.

A D L. NON SOLVM.

Non ſolum.] Quæ ad hunc locum pertinent in l. ſequitur expoſuimus.

Quod vulgo.] Veterum definitio hæc eſt, Neminem ſibi ipſum poſſeſſionis cauſam D mutare poſſe: quæ ſic accipiēda eſt, vt qui animo domini & corpore incumbit poſſeſſioni, ſi hoc ſolum ſtatuat, ſe ex alia cauſa poſſidere, nihil agat. l. 3. §. illud quoque. l. qui bona. §. vlt. l. quod meo. §. tit. prox. l. vlt. §. Si pars hered. per. quod & in poſſeſſione naturali locū obtinet. Poſſeſſio ciuiliſ animo domini, Naturalis non animo domini, ſed alio quodam iure: Illa pro ſuo, hæc pro alieno poſſidetur. Etiam illud admonitione dignum eſt in tit. de adq. poſ. ferè ſemper animum, domini animum ſignificare, & ciuilem poſſeſſionem. Bene autem in definitione veterum, Sibi ipſum : nam dimiſſa poſſeſſione prima, poteſt quis eiſdem rei denuò ex alia cauſa nanciſci poſſeſſionem. d. l. qui bona. vt ſi is qui pro poſſeſſore vel pro emptore poſſidet rem alienam, precario dominum rogauerit, incipit precario poſſidere. tunc enim ipſe ſibi ſolus non mutat cauſam poſſeſſionis, ſed priori poſ E feſſione dimiſſa precariam à domino accipit. l. certè. §. Iulianus l. vlt. j. de precar. Idem eſt ſi fur, aut is qui rem alienam emit, litis æſtimationem ſubierit, vel ſi dominus eandem ei rem donauerit. l. ſi fur. in princ. §. hoc tit. l. 2. §. vlt. l. qui cum herede. j. tit. prox. Sunt & alia exempla in hoc. §.

Idque per hæc probari.] Id verò contrariis exemplis probat.

Pro herede.] Vel pro bonorum poſſeſſore.

Cum hæc igitur.] Superioribus caſibus is qui ciuilem poſſeſſionem habet, cauſam poſſeſſionis mutat. Si verò is qui apud me depoſuit vel commodauit, mihi rem eam vendiderit aut donauerit, non mutatur ciuiliſ poſſeſſionis cauſa, quia ciuilitè ipſe non poſſi debam. Quia tamen poſſidebam naturaliter, in ciuilem naturalis vertitur. l. communi. §. F neque. §. commu. diuid. l. 2. §. quod vulgo. & §. filium. j. pro herede. l. i. §. ſi inter. j. pro donato. Veterum autem definitio non tantum ad ciuilem, ſed etiam ad naturalem poſſeſſionem pertinet: vt ecce in ſpecie l. cū nemo. C. de adq. poſſ. colonus qui de fundo vendendo cogitauit, quam ob cauſam olim fuit actio furti, auctore Gellio lib. xj. cap. vlt. non potuit ſibi mutare cauſam poſſeſſionis, & ideo in poſſeſſionis quæſtione locator erit ſuperior.

A Ad hæc etiam pertinet. l. ad probationem. C. de loca. vbi tamen pro *Iure*, arbitror legendum *Ipsè*. Secunda autem Accursij ad eam legem interpretatio verissima est. quoniam dominus ignorans conduxit, atque ea re cœpit pro alieno possidere, nec ante pro suo possidere incipit, quàm in quæstione proprietatis superior euaserit, & in quæstione possessionis vincetur. Summa autem totius quæstionis hæc est, Quod pro meo possideo, ipse solus efficere non possum vt quasi ex alia causa pro meo possideam: Quod pro alieno possideo, ipse solus efficere nõ possum, vt pro meo possideam. Denique ciuilem aut naturalem, in aliam ciuilem aut naturalem, naturalem in ciuilem, vel contra ipse mihi solus mutare non possum. Extrinsecus verò noua accedente causa possum: quia si noua causa accedat, iam ipse mihi solus non videor possessionem mutare.

B Venientes existimauerit.] Obstat l. 3. §. si quis autem. j. Vnde vi & de vi arm. l. metũ. §. i. §. de eo quod met. ca. Multum sanè interest, vtrum quis conspexerit, an audierit. nam si quis metu venientium perterritus fugerit, nemo dubitat eum vi deiectum videri, videlicet si possessionem illi occupauerint. l. i. §. idem Labeo. j. Vnde vi & de vi arm. Sed etsi quis conspectu armatorum hominum perterritus, qui eo ad vim faciendam veniebant, profugerit, vi deiectus videtur, etiam si eorum nemo possessionem apprehenderit, & ita Labeoni visum est d. §. idem Labeo. in eadem sententia esse Iulianum puto in hoc §. sed tamen ipse pro, *Existimauerit*, in eò legendum esse opinor. *Existimuerit*. Si dominus, inquit, fundi homines armatos venientes ad vim faciendam existimuerit, atque ita profugerit. M. Tul. pro Cæcinna. At verò hoc quidem iam vetus est, & maiorum exemplo multis in rebus vsitatum, quum ad vim faciendam veniretur, si quos armatos quamuis procul conspexissent, vt statim testificati discederent, optimè sponsonem facere possent, ni aduersus edictũ Prætoris vis facta esset. & paulò post. Si fuisset in loco & ex eo metu permotus fugisset, quum armatos vidisset, dicerésne esse deiectum? Opinor. Hæc M. Tullius. Sed si quis profugerit visis armatis hominibus, qui aliò tendebant, vi deiectus non videtur. d. l. 3. §. si quis autem. Quòd si non conspexerit armatos, sed existimauerit vel audierit homines cogi, armari, venire, etiam si res ita se habeat, non tamè, etiam si profugerit, aliàs vi deiectus videtur, quàm si possessio ab eis apprehensa fuerit. d. l. 3. §. proinde. d. l. metum. Multum ergo interest, vtrum audierit an conspexerit. Hoc casu, vi deiectus videtur, modò si ad eum illi tendebant, etiam si possessionem non occupauerint. Illo nõ aliter quàm si venerint, & possessionem occupauerint. Magis enim nos oculi, quàm aures mouent & perterrefaciunt. Illa autem quæ vi occupata sunt, vsucapi non possunt. Quæ vi occupata non sunt, quamuis dominus ex eis vi deiectus videatur, vsucapi possunt.

D A quo fundum petere.] Petere, id est, vindicare. In hoc igitur casu pro cessione, in proximo pro solutione vsucapiam, nam ex obligatione personali solui res dicitur. Quòd si nulla sit personalis obligatio, cedi res dicitur, non solui. Ex causa igitur cessionis factæ à domino, licet dominium non transferatur, vsu tamen capio sequitur.

E Qui pignori.] Debitor per creditorem, depositor per depositarium, cõmodator per commodatarium, locator per conductorem possidet, atque etiam vsucapit. Vsucapio tamen interpellatur, si creditor, depositarius, commodatarius, conductor alij rem vendiderit & tradiderit, idque hic. §. ostendit, & l. 3. §. quòd si seruus. §. titul. proxim. quòd si rem alij obligauerit, commodauerit, deposuerit, locauerit, placet nõ interpellari vsucapionem. l. qui vniuersas. §. vlt. §. cod. tit. idèmq; Iustinianus constituit in l. vltim. C. de acquiren. possess. si colonus desidia aut dolo possessionem dereliquerit, aut alij prodiderit vt eam alius ingrederetur: quo in loco prodere idè est, quod deserere.

Perseuerabit.] Etiam si rem alij creditor tradiderit, vt rectè Accur. explicat.

F Ignoranti tuam esse.] Idem est si scienti, sed id dixit, quod plerumque fit, vt in §. i. de inut. itip. Quem viuere credebat. Pignore igitur dato ei qui pignoris est dominus, siue is scierit, siue ignorauerit rem suam esse, vsucapio interruptitur. Idèmq; dicendum est in deposito, & commodato. Vt enim in specie superioris. §. hi nihil inter se distant, ita in hac specie nulla est inter eos differentia. De precario, emptione, conductione diximus in l. ei à quo. §.

Nihilominus vsucapiam.] Quia possidere non desino, & hypotheca, cùm nulla sit, non poterit etiam à creditore possessio vindicari.

Quia seruus domini.] Quia creditor non desinit possidere.

Ac si eam creditor.] Ac si pignus debitori restituisset.

Facilius obtinebitur.] Creditor pignoris possessionem habet non solum si tradita ei fuerit, verum etiam si precario concessa aut locata debitori fuerit. Quid ergo fiet, si seruus debitoris pignus ei precario concessum subripiat? Et putat Iulianus facilius obtineri ut non interrumpatur vsucapio quia tunc possessionem ipse debitor habet. Sanè facilius quam illo casu, aut quam in conductione: nam si precario rogauerit, ipse debitor possidere videtur, si conduxerit, creditor. Quod si vtrumque interuenerit, etiam creditor possidere intelligitur. Nam quotiens vtrumque interuenit, precarij rogatio non in hoc interponitur, & c. l. si quis ante. §. tit. prox. sed tunc quidem tamdiu conductor in possessione erit, quamdiu locator volet. eius enim voluntate locatio rescindetur. Ita igitur conductio fit in hoc ut merces detur. Precarium detentionis ut quandoque volet locator conductio rescindatur.

B

A D L. S I S E R V V S.

Insciente domino.] Sic videtur dixisse *Insciente*, ut in capitulo quinto legis Mamilie: *Qui termini hac lege statuti erunt, ne quis quem eorum eiicito, ne ve loco moueto insciens dolo malo: si quis aduersus ea fecerit, is in terminos quos eiicere loco ve mouerit, insciens dolo malo.* sic enim habet Gentiani Herueti liber, P. Gallandij libro plerisque in locis emendatior. Alij legunt Si non insciente. Si igitur seruus sciente domino rem peculiarem vendiderit, emptor vsucapere potest. nam si ignorante domino vendiderit, vsucapioni obstat lex xij. tab. & lex Atinia. Sic verò *In*, articulus erit *περὸν θεοῦ*.

C

A D L. S I H O M O.

Rei hereditarie furtum non fit, ideoque ob eam rem quæ iacente hereditate aut nondum apprehensa, possessione mota atque interuersa est, heres furti actionem non habet. l. in eo quod §. de adq. re. do. Veteres contra sentiebant, ut M. Tullius lib. vij. epist. scribit. sed illa sententia præualuit: proinde res ea vsucapi potest. At si homo cuius vsusfructus legatus est, subreptus sit ante apprehensam possessionem hereditatis, fortasse vsucapi homo non potest, quoniam furti actio fructuario competit, si eo tempore sit subreptus homo, cum ipse fructuarius uti & frui potest. Nulla enim est vsucapio eius rei, cuius nomine furti agi potest. Enimuero furtiua plerumque non est ea res, cuius nomine furti agi potest. & ex diuerso nonnumquam furtiua est ea res, cuius nomine furti agi non potest. ut ostendi in l. sequitur. §. & ideo ad inhibendam vsucapionem, non id exigimus, furti actionem dari: satis namque est rem furtiuam esse. Plane in proposita specie, Iulianus non dixit ideo vsucapi seruum non posse, quod eius nomine furti actio competat: sed vsucapi seruum non posse, cuius nomine furti agi potest: fuit enim furtiuus seruus, atque ita fit eius rei furtum, quæ nondum ab herede possessa est: videlicet si eo tempore subrepta fuerit, quoniam vsusfructus fructuario competebat, ut puta post aditam hereditatem l. hereditarie & l. prox. §. de furt. quamuis necdum uti frui cœperit. & ita etiam idem Iulianus putat, fieri creditori furtum hypotheca nuda conuentione obligata, etiam si nunquam is eam possederit & tenuerit. l. in actione. §. ult. §. de furt.

D

E

Sed etiam heres.] Quia tunc heres per fructuarium possidet.

A D L. P O T E S T.

Non facile videtur quisquam sine furto rei alienæ mobilis possessionem nancisci posse. Sed hoc ut summoueatur Gaius, *Potest*, inquit, *pluribus modis accidere*: & quæ sequuntur, in Institutionibus etiam Iustiniani tradita & à nobis exposita.

A D L. F V R T V M.

Fundi quoque.] Et hoc quidem expeditius procedere, quam in rebus mobilibus, ut earum possessio sine furto apprehendatur, Iustinianus ait in tit. de vsucap.

F

A D L. Q V A M R E M.

Veterum.] Massurij Sabini, Aulo Gellio auctore lib. xj. Veterum auctorum appellatione in libris nostris ij continetur, Brutus, Manilius, Sabinus, Labeo. §. furtum de oblig. quæ

A quæ ex del. nasc. l. veteribus. §. de pac. l. vetus. §. de vsufr. l. sæpe, sub fin. §. de ver. sig.

AD L. SI SOLVM.

Maxima infulz pars est solum. l. qui res. §. arcam. §. de solut. Huic superficies naturali iure cedit, omnèque ius & condicionem eius sequitur. l. numquam superficies. §. hoc tit.

AD L. COEPTAM.

Hoc autem constitutum est singulari iure, vt ostendimus in l. numquam, §. vacuum §. hoc tit. contra tenorem iuris ciuilis.

AD L. SI REM.

B

Procurator.] Cui hoc mandatum sit.

Adipisci nos.] Etiam ignorantes.

Captiosum.] Captiosum, damnosum vt ostendi in l. sequitur. §. Desinit ergo furtiua esse res, nondum tamen vsucapi potest, ne aliter si constituamus, in captionem aliquam dominus incidat.

AD L. CVM VIR.

Lex Iulia inhihet alienationem & vsucapionem fundi dotalis, Lex Atinia rei furtiuz. Si tamen mortua in matrimonio muliere dos lucro mariti cesserit, vel si domino fur heres extiterit, alienatio confirmatur & vsucapio procedit. l. pe. §. de fundo dot. Huic sententiæ opponitur l. quæ ab initio & l. pe. §. de diuers. re. iur. Respondeo eam esse regulam Catonis. quæ ad legata dumtaxat institutionesque pertinet. Item opponitur l. si seruo. §. Qui & à quib. Respondeo libertatem alieno seruo relictam ab initio prorsus inutilem esse. l. si alienum. §. de her. inst. ideoque si seruus alienus, quem tu manumisisti, tuus efficiatur, vtputa quia domino serui eius heres extitisti, manumissione noua opus est, vt seruo libertas competat. Ex diuerso, si dominus heres extraneo manumissori extiterit, subsequi debet heres defuncti voluntatem, in cuius ipse vicem succedit. l. filium. §. de lib. ca. l. si ab eo. C. eod. nec noua opus est manumissione. Quod enim defunctus fecit, & probasse aut fecisse videtur heres. Quod verò fecit heres, ei non æquè is assensus videtur, cuius ipse postea in hereditatem successit. At rei alienæ venditio ab initio momentum aliquod habuit. l. re alienam. §. de contr. empt. & ideo faciliùs omnimodo confirmatur.

AD L. HERES.

Si modo ipsi possessio.] Nam in emptione vtroque tempore bona fides exigitur. Patrem.] Hoc in loco videndum est, cuius bona fides spectetur in vsucapionibus. Si seruus emat peculiari nomine, serui mens quærenda est. etenim si fide mala emat, vsucapio non procedit, etiam si rem alienam esse dominus ignoret. Sed si emat bona fide, vsucapio ritè procedit, etiam si postea dominus alienam rem esse intellexerit. Si tamen quo tempore bona fide seruus emit, rem dominus alienam esse sciat, vsucapio non procedit. Quid autem fiet, si seruus nomine domini emat? Et placet mentem domini eo tempore spectari, quo primum scierit seruum emisse. l. 2. §. si seruus tuus. §. Celsus §. Pomp. §. si seruus meus §. tit. prox. etenim si eo tempore sciat rem alienam esse, vsucapio non procedit, etiam si seruus eam bona fide comparauerit. At si nesciat, vsucapio procedit, dummodo bona etiam fide ipse seruus emerit. alioquin vitiosa est possessio. Vtroque casu igitur vtriusque bona fides exigitur, idèmq; in filiosami. & patre dicendum esse, hic §. ostendit. Sed in peculiaribus causis, serui potius aut filij spectatur existimatio, quàm patris vel domini. In dominicis vel paternis, domini vel patris potius, quàm serui vel filij. In illis ignorant, in his non nisi scienti acquiritur. Serui aut filij semper bona fides exigitur: Patris vel domini non semper.

AD L. IVSTO.

Iusto errore.] Errore facti.

Mihi quærere non existimo.] Et ideo vsucapio necessaria est.

Remque meam fieri.] Et ideo vsucapio necessaria non est.

Et si possessionis.] Bona fides exigitur non tantum initio adeptæ, sed etiam initio recuperatæ possessionis, sicut diximus in l. si is qui pro emptore. §. In hoc §. duo casus pro A ponuntur, quibus initio secundæ possessionis bona fides non exigitur.

Inspici placet.] In omnibus negotiis excepta veditio, ut dictum est in l. si aliena §.

Non enim ideo minus.] Quia enim bona fide matrem prægnantem accepit, & partum simul videtur accepisse.

Quod alienam.] Secus est si furtiuam esse matrem ante editionem cognouerit.

Idem in seruo.] Seruum bona fide possidebam, ante vsucapionem captus est ab hostibus, atque adeo interrupta est serui possessio. Prius quam rediisset, alienum esse cognouit: Si deinde redierit, proculdubio vsucapietur, quia postliminij fictio facit, ut ne denuo nancisci possessionem eius videar. Prior etiam casus fictione sustinetur.

Seruus hereditarius.] Accursius ne pugnare videatur l. proxim. seruum ait possedisse B ante mortem domini. Mihi aliter videtur. nam lex ait seruum hereditarium rem comparasse: At hereditarius is ante mortem domini non est. Tum verò quia si seruus ante mortem domini possedit, ipse dominus possedisse intelligitur, ut iam non multum abesse casus hic à sequenti videatur. sed de hac re in l. prox. viderimus.

Cum bona fides.] Cum ignorans rem alienam acceperit, quãuis adhuc se putet esse filiumfam. possedisse sibi & vsucepisse videtur.

Non leui præsumptione.] Hoc summè notandum est: nam ita qui existimat, is ut argumentis & coniecturis grauibus ducatur, necesse est. Leui coniectura si moueatur, nihil ad vsucapionem ea res prodest. l. quod vulgo. §. pro empt. Ceterum excepto casu hoc probabilis ignorantia, is demum vsucapere pro emptore potest, qui re vera emit: Ex aliis C causis vnusquisque etiam si ea causa nõ præcesserit quam præcessisse possessor existimat: ut dictum est in l. Celsus. §.

Vt enim vsusfructus.] Vsusfructus, id est, libertas vsusfructus, ut in l. si ædes. §. libertas. §. de ser. vrb. præd. seruitus, id est, libertas seruitutis. Ideo autem libertas vsusfructus non vsucapitur, quia non vtendo vsusfructus amittitur, & ut Paulus ait lib. 1. sent. tit. de seruit. ea vsucapi non possunt, quæ non vtendo amittuntur. Ceterum seruitus etiam vsusfructus vsucapi non potest: nam neque prædij seruitus, nec hereditas, neque ius vllum incorporale vsucapi potest.

Vtilitate suadente.] Hoc etiam iure singulari fit. Flo. codex habet, *Relictum*, malim *Receptum*, ut est in aliis codicibus. D

Tenere.] Tenere, possidere.

Possessum foret.] A patre scilicet. Cetera quæ ad hunc §. pertinent, assumi possunt ex his, quæ ad l. si is qui pro emptore, annotauimus. Nulla pars est iuris ciuilis in quam ipse non paratissimos habeam huic similes commentarios, nunquam tamen committam uti de vna cademque re in pluribus locis non necessariò tractasse videamur.

AD L. PRÆSCRIPTIO.

Obtinenda.] Ad tenenda ea loca. l. 2. §. 1. §. Ne quid in loc. publ.

Iurisgentium.] Hoc exposui lib. 11. Instit.

Posuerat.] Sic Flor. & in l. quod in litore. §. de acquir. re. do. Alij codices, *Deposuerat*. E quod non placet. Quod autem sequitur, *vel dereliquerat*. Interpretis esse opinor, non Papi niani. Cetera sic lego, *Ædificio alterius postea eodem loco extructo, occupanti dat. exc. opponat.*

Vel si quis quod in fluminis.] Ius piscandi in portu fluminibusque, omnibus commune est. Ius piscandi in diuerticulo fluminis, proprium vnus esse potest, & hoc quidem fit, aut permisso principis, aut longa consuetudine. l. si quisquam. §. de diuers. temp. præsc. Vbi Pluribus annis, id est, longo tempore, de quo sæpe in eo tit. agitur. Vulgò autem cum illa valde ista lex pugnare creditur: qua de re quid sentiam paucis explicabo. Marcianus lib. 3. Instit. docet eum qui ædificat in litore, soli dominum esse quamdiu ædificium manet, l. in tantum. §. de rer. diuis. Idem Marcianus eod. lib. in l. si quisquam, cum. qui in flu- F minis publici diuerticulo longo tempore piscatus sit, alterum eodem iure uti prohibere per longæ consuetudinis exceptionem. Quod sic accipiendum est, si non desierit piscari, si eo adhuc iure vtatur. Ex diuerso enim, sicut ædificio diruto locus ad pristinam causam reuertitur: ita si desinat piscari, alterum eodem iure quin vtatur, prohibere non poterit.

A poterit. & hoc Pap. in hac lege sentit. Ponit enim initio regulam, tum eam duobus exemplis illustrat. posterius autem ut priori simile sit, cum qui quōdam piscabatur necesse est ut nunc non piscari, atque ita ius prohibendi amississe faciamus. hæc sententia fuit Ioannis interpretis antiquissimi, quæ mihi videtur esse verissima.

Quemadmodum etenim.] Nō negat hereditate iacente compleri vsucapionem à defuncto cœptam, sed procedere negat vsucapionem, si seruus hereditarius peculij nomine rem possidere cœperit: quod pugnat cum eo quod proposuimus in l. si is qui pro emptore. & l. iusto. §. nondum. §. ubi etiam vnam Accursij sententiam refutauimus. Idē, aliter hæc verba *Peculij nomine*, sic accipit in hoc §. ut non ex causa peculij rem possiderit, sed rem aliquam tenere cœperit quasi datam in peculium, cū tamen ei concessum non esset peculium: Credo substitueret etiam libenter, si liceret, hæc verba, *Dominij nomine*, pro illis *Peculij nomine*, sed probare id ego nec possum nec debeo. An verò ita rectius dicemus, respondisse Papinianum de Iure ciuili, verū iure singulari receptum esse, ut à defuncto cœpta vsucapio hereditate iacente procedat: item ut si seruus hereditarius peculij nomine possidere cœperit hereditate iacente, procedat vsucapio? l. iusto. §. nondum. §. Sic videtur.

AD L. PRO SOLVTO.

Titulo pro soluto quando locus existat, ostendi in l. non solūm. §. si mihi Titius. §.

AD L. SI EMPTAM.

C Receptum est.] Et in peculiaribus etiam rebus id contra ius receptum est, propter vtilitatem rerum, ut in l. sequitur. & l. si is qui pro emptore. §. demonstrari.

AD L. SI EXISTIMANS.

Tibi tradam.] Quòd si non tradam, error falsæ causæ tibi nullo modo prodest. §. error. de vsucap. l. Celsus. §. hoc tit. l. i. §. pro donat. l. 2. & 3. §. pro leg. l. nemo. §. pro derel. Est error iuris, error facti, error falsæ causæ. Iuris error vsucapionem impedit: facti error vsucapionem parit. Error falsæ causæ vsucapionem non parit, nisi si quis quasi ex ea causa traditum acceperit.

D Nisi actio.] Sic Flor. pro *Auctio*, ut in fragm. Vlpian. titulo x x i i. annotaui. Nec pro soluto.] Ex omnibus aliis causis pro soluto vsucapio procedit. Pro soluto non vsucapit, qui re vera non emit. & huius differentiæ rationem in l. Celsus, exposuimus, & idem Paulus in l. 2. §. tit. prox. etiam tradidit.

AD L. VLTIMAM.

Sed simul atque in meam.] Hæc uti accipienda sint, ostendi in l. sequitur. §. hoc tit. nam hodie necesse non est, venire pignus in potestatem creditoris.

E
AD TIT. PRO EMPTORE.

AD L. I.

 I T I S æstimatio est veluti quædam emptio, & ideo qui litis, id est, eius rei de qua lis est, obtulit æstimationem, pro emptore possidet atque vsucapit.

AD L. II.

F Quo contrahitur.] Spectari autem id tempus non potest, si nulla emptio interuenierit. Necesse est igitur venditionem re vera contrahi, nec satis est quasi ex ea causa rem tradi: quod in superiore titulo exposuimus. l. Celsus. & l. pen.

Separata.] Possessio bonam fidem nō exigit, vsucapio bonā fidem exigit. Non omnis qui possidet, etiā vsucapit. Non omnis qui vsucapit, & possidet. Nonnumquā enim sin-

gulari iure fit, vt nemine possidente vsucapio procedat.

Si sub condicione.] Qui emit sub condicione, & ea pendente accepit, vsucapere interim non potest, quoniã non est perfecta emptio. l. 4. §. de in diem addit. idem est si falso condicionem extitisse, aut à se rem emptam esse putet. Nam error falsæ causæ non parit vsucapionem. Quid si condicionem ignoret extitisse? Sabinus ait plus esse in re, quàm in existimatione mentis, non secus atque cùm ignorans aliquis emit à domino. l. regula. §. qui ignorans §. de iur. & fac. ignor. sed hoc casu affectionem emptoris habet, illo nõ item. In vtroque tamen plus valet substantia, id est, res ipsa, quàm opinio. idemque dici potest si quod defunctus emit, heres ignorans quasi ex alia causa accipiat. l. numquam. §. vlt. §. tit. prox. hoc tamen casu ignorat rem emptam. Illis autem casibus, à se rem emptam esse scit. Hæc est sententia Pauli, cuius tamen oratio valde concisa est. A

Sabinus ait.] Aut in diem venditus fundus addicitur, quod fieri solet in auctiõibus, aut lege commissoria vœnit. Si fundus lege commissoria vœneat, Paulus tradit puram venditionem esse, quod & Vlp. sequitur. l. 1. §. de le. com. & ideo vsucapionem procedere, contra Sabinum. sic enim hic §. accipiendus est. De in diem addictione in proximo. §. tractatur. B

Si conuentio est.] Hoc autem Paulus probare videtur: sed concisione verborum obscurus est, & ab eis Philosophis, qui nihil affirmant, eruditus, vt videtur.

Si in diem additio.] Si fundus in diem addicatur, putat Iulianus emptionem esse puram, & vsucapionem procedere, & fructus emptoris effici, verum sub condicione resolui emptionem. denique fructus cum re etiam vsucapta restitui resoluta emptione. l. item quod dictum. l. imp. §. de in diem addi. Quod si non resoluetur emptio, vel si res interim pereat, fructus & accessiones emptorem lucrari. Et hæc quidem fuit Iuliani sententia. C

Alij & hanc.] Ex his est Vlpianus. Vtitur enim ea distinctione quæ traditur in l. 2. §. de in diem addi. Solet Paulus cùm Vlpianum reprehendit, Vlpiani nomen suppressere, vt in l. lecta. §. de reb. cred. Quidam dicebat, is est Vlpianus, qui auctore Lampridio, vnã cum Paulo assessor fuit splendidissimi Papiniani. Puto etiam in l. Paulus. 2. §. vlt. §. de bo. lib. tacitè notari Vlpianum, cui aliud iudicium fuit in l. 12. eod. tit.

Pro emptore.] Hoc singulare est in emptione. nam in ceteris contractibus error falsæ causæ, ex qua traditio secuta est, vsucapionem parit.

Vsu te non capturum.] Nec pro emptore, nec pro soluto, nec pro suo, vt tractatum est in l. Celsus. §. tit. prox. D

Rem quam eius.] Non rem pupilli propriam: hanc enim si ex auctiõne emerit, statim dominus efficitur. nam se auctore, pupilli rem tutor ex auctiõne comparare potest. l. cùm ipse. C. de contr. empt. idque vilitatis causa receptum est, vt qui pro alio auctiõnem facit, ipse sibi possit emere.

Si propius habeat emptorem.] Non est ea res pupillo fraudi, si propius se habeat emptorem, id est, si eius res tutor ex auctiõne emat.

Et si minoris.] In auctiõibus additio fit ei, qui aliorum licitationi adiiciendo rem plurimo mercatus sit. sed si tutor aut minoris quàm res sit addixerit, vel si ipse minoris emerit, tutelæ iudicio tenetur. E

Plerique putant.] Quamuis à se ipso emisse videatur.

Ignorantis.] Credo legendum, Ignorans. Illo casu sciens emit, hoc ignorans. Quod si sciens hoc casu emat, nihil agit, vel etiam si ritè inchoata vsucapione rem intelligat ad minimum pertinere. l. atqui. §. si cum me. §. de neg. gest. Ita verò & quidam scripti codices habent. denique nihil interest vtrum scientis an ignorantis domini negotia gerat. Emit autem hoc casu non ex auctiõne.

Si seruus.] Quæ ad hunc tresque proximos §§. pertinent exposuimus in l. heres. §. tit. prox.

Vt hic plus sit.] Quis est qui non videat ordine conuerso legendum esse, Vt hic plus sit in existimatione, quàm in re: tunc enim plus in re est, quàm in existimatione, cùm emit à pupillo, quem esse pupillum existimat. Sed hoc casu plus est in existimatione mentis, quàm in re: quoniam accepit à pupillo re vera, qui non potest sine tutoris auctoriã tradendo in alium transferre possessionem. l. pupillum. §. de adq. re. do. Sed hic plus valet opinio quàm substantia. Huic similis est casus proximus, si rem alienam à furioso emerit, quem esse F

A esse sanum existimabat.

Constitit vsucapere.] Paulus in l. pignori §. 1. §. tit. prox. ita responsum esse ait. Credo constituisse inter omnes, nec vllam in ea re inter iuris auctores diffensionem extitisse.

Nec publiciana competit.] Obstat l. sed etsi res. §. Marcellus. §. de Pub. in rem act. & sanè si vsucapere potest, cur ei Publiciana quoque actio dari non possit? Nam si Publiciana locum non habet in his quæ vsucapi non possunt. l. siue autem. §. penult. §. cod. tit. necesse est, vt in eis omnibus, quæ vsucapi possunt, locum habeat. quibus addenda etiam ea sunt, quæ etsi vsucapi non possunt, longo tamen tempore adquiruntur, vtputa vectigalia, aut prouincialia prædia, aut seruitutes. l. cum sponus. §. in vectigalibus. cod. tit. in quibus constat Publicianæ actioni locum esse.

Quod ergo dicitur hoc in loco, *Nec Publiciana competit*, à iure ciuili abhorret, ac nisi me fallo, spurium suppositiciumq; est, neque id Græcum interpres Constantinus agnouit, qui simpliciter hæc ita in Græcum conuerterit, *ἔκ τινος ἀλλοτρίου καὶ ἐκ τινὸς ἀλλοτρίου, ἢ δὲ ἀλλοτρίου καὶ τοῦ αὐτοῦ κέρχεται*, sic igitur fortè legendum, *Et ideo nec de euictione actio nascitur mihi, nec accessio possessionis competit.*

Non capiam vsu.] Nec enim bona fides auctoris mihi prodest. Bona tamen defuncti fides etiam vltiori successori prodest.

Quamuis medius.] Modò si alius medio tempore nactus possessionem non fuerit, vt rectè annotauit Accursius.

Ceterisque prætoris.] Vt bonorum emptore, & eo cui libertatum cōseruandarum causa bona addicuntur, qui bonorum possessoribus non sunt dissimiles. sic in l. sed & eius. §.

C famil. ercisc.

Ad vsucapionem.] Hæc Tribonianus inseruit ex Iustiniani constitutione, quod illa indicant, quæ nos ad l. id tempus. §. tit. prox. conscripsimus.

Si rem alienam.] Incidens mala fides non interpellat vsucapionem legitimam. l. bonæ fidei. §. de adq. re do. Incidens mala fides, longi aut longæui temporis possessionem interpellat. l. pen. C. de præsc. longi temp. l. penul. C. de præscrip. x x x. ann. Vsucapio lite non interruptitur. l. si post. §. de rei vend. l. 2. j. pro dona. l. Iulianus. §. quantum. §. ad exhib. Longi temporis possessio nō re tantum, sed etiam lite interruptitur. Vsucapio enim iuris est, Longi temporis possessio, facti. Oniſſa lite, vsucapio est efficax: Condemnatio tamen si sequatur, est inefficax vsucapio: quod etiam ostēdit d. l. si post. & l. sicuti. §. sed si

quæzatur. §. si ser. vindic. & Theoph. in titul. de diuis. stipul. Porrò lite omiſſa nullius momenti est possessio longi temporis, etiam si post omiſſam litem ex integro is cum quo actum est, longo tempore possederit. A nouo autem domino, id est, bonæ fidei possessore post omiſſam litem ea res longo tempore adquiri potest, & a Scuero & Antonino ita rescriptum est in l. i. C. de præscrip. longi tempor. cuius rescripti sentētiā vsurpauit Paulus lib. v. sentent. titul. de vsucap. Vsucapio Iustiniana non interruptitur ex posteriore alienæ rei scientia. l. vnica. C. de vsucap. transf. litis tamen cōtestatione, aut libelli oblatione interruptitur. l. penul. l. vlt. C. de anna. except.

Causam possessionis.] Nec videtur ita ipse causam sibi possessionis immutare.

A D L. I I I.

E Et ideo qui litis estimationē subiit, quasi pro empt. possidet atq; vsucapit. l. i. §. hoc tit.

A D L. E M P T O R.

Alienam non esse.] Ergo putabat esse alienam. Quòd si legas, *Alienam esse non, vt est in aliis codicibus, sciebat esse alienam. Nihil verò refert vtrum scierit an putauerit esse alienam. De quæstione huius legis satis abundeq; dictum est à me in l. si fur. §. tit. prox.*

A D L. S I R E M

Dubitatum est.] Inter Cassianos & Proculianos, vt ostendi in l. sequitur. §.

A D L. Q V I C V M P R O H E R E D E.

F Precarij rogatione vsucapio interruptitur. mutatur enim causa possessionis.

Vtrubique.] Id est, siue pro herede, siue pro emptore possideat.

Post mortem.] Idem mox traditur in initio l. prox. qua de re titulo superiore à nobis dictum est sæpe.

*Quæritur si de alio iure
solut lib 16 de iur
e 29. ut si uocabili iur
subsequat vsucapio et
non competit publiciana
q d i sumum iur vsu
capio et vsucapio et
equens iur publici*

A D L. Q V I F V N D V M.

Nihilominus.] Sic habet Flor. liber. *Nihilominus*, id est, nullo modo: ut in l. prope ran dum. §. ult. C. de iudic. l. Alexandrinis. C. de decur. & *quo magis pro quo minus* in l. 3. C. de iudic. l. i. C. qui da. tut. poss. Hoc autem casu non vsucapiet seruus, quia mala fide accepit. Sequenti casu, pro donato vsucapiet. A

Scire debuit.] Supina & minus probabilis huius rei est ignorantia.

Si tutor.] De hoc §. diximus, in l. sequitur. sup. tit. prox.

Nec similis.] Prior ille casus huic similis non est, si quis bona fide emerit, & mala fide traditum acceperit, in quo scilicet id tentare possis ex Proculianorum sententia (quãquam contraria sententia obtinuerit, ut ostendimus in l. si aliena. sup. tit. prox.) vsucapio- nem non impediri. Nam cum illo casu semel amissa fuerit possessio, rursus initium recuperatæ possessionis inspicere oportere constat. l. si is qui pro emptore. §. pen. sup. tit. prox. B

Quo emptor.] Idemque venditor.

Quem prætor.] Hoc explicandum est ex l. si creditores. §. de priuil. credit.

In hoc solum ut damno.] Non etiam furandi animo.

Nam & cum sciens.] Non omnis qui scit rem esse alienam, & vendit, fur est. Quid enim si bona fide rem alienam adeptus fuero, ac deinde resciero alienam rem esse, & vendidero? quia initium possessionis meæ iustum est, furtum non facio, nec ideo minus emptori continget vsucapio.

Furtiua. Si dominus ignorans rem sibi surreptam esse, eam emerit, res non videtur in potestatem eius rediisse, etiam si postea id rescierit, quoniam ei pretium abest. Quod si non emerit, sed rem suam quasi alienam, ex donationis puta vel legati causa receperit, equidem credo non ante eam rem videri in potestatem domini reuersam, quàm is rem suam esse cognouerit. l. si ad dominum. §. de furt. postea verò quàm id dominus cognouerit, vitium furti solui, quoniam domino nihil abest. C

Quod nos sequi debet.] Vtputa si ex re nostra vel ex suis operis peculium fuerit.

A D L. S I Q V I S C V M S C I R E T.

Bonæ fidei emptor definitur in l. bonæ fidei. §. de verb. sign. l. Qui à quolibet. §. de con tra. empt. l. ult. §. hoc tit. Ergo is malæ fidei emptor est, qui scit rem alienam esse, aut eum qui vendit, ius vendendi non habere: & ut breue id faciam, quisquis contra legum interdita mercatur. Si quis igitur à luxurioso & dissoluto adolescente & protinus meretrici daturò sciens emerit, malæ fidei emptor est. nec enim ab eo emere debuit, & in societate quodammodo facti turpis versari. nam turpis est venditionis causa, & quasi tacito iure alienatio ea interdita est. D

A domino.] Ab eo quem putabat esse dominum, vel à bonæ fidei possessore.

A D L. Q V I O B P A C T I O N E M.

Quasi emptor.] Emptori enim est similis, ut ostendi in l. sequitur. §. tit. prox. & l. ser uus, quæ proxima est, etiam indicat. De. l. quod vulgo, diximus in l. iusto. §. tit. prox. E

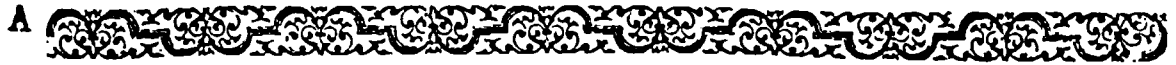
A D L. M I S S O.

Pignus, aut prætorium est, aut conuentionale. Pignus prætorium constituit missio in possessionem. l. 2. C. de præt. pign. Hypotheca nulla est prætoria, sed vel testamento hypo theca, vel nudo pacto constituitur. Multa verò communia inter se habent pignus conuentionale & prætorium, hoc inter cetera, ut vsucapione neutrius pignoris causa perimatur. l. 2. §. tit. prox. l. vsucapio. C. de pig. l. j. §. cum prædium. §. eod. tit. l. iusto. §. non mutat. §. tit. prox. Saluo igitur, inquit lex nostra, pignore prætorio, res in cuius possessionem legatarius missus est, ab herede pro emptore vsucapietur, aut etiam pro herede. F

A D L. A L I E N A M.

Denuntiante.] Litis contestatio longi temporis cōsuetudinem interrumpet: Denuntiatio non interrumpit. Vsucapio autem non nisi naturaliter interrumpitur, ut superius dictum est.

A D T I T.

AD TIT. PRO HEREDE VEL PRO POSSESSORE.

Pro possessore in hac rubrica, est pro bonorum possessore. Aliàs pro possessore titulus, est malæ fidei.

AD L. I.

B

Hoc verò distat titulus pro herede à titulo pro legato. nam pro legato, ex vñi bonis vsucapi potest l. ea res & l. seq. j. pro lega. credo quia legata viuo testatore præstari possunt. l. Lucius s. de legat. lib. 2. l. Seia. de au. & arg. leg. l. filia. C. de legat. hereditas autem viuo testatore adquiri non potest. Quærit Acc. An hereditas vsucapi possit? rectè autem respondet, eam non posse vsucapi. est enim ius incorporale: atque hanc etiam fuisse Iurisperitorum sententiam scribit Seneca lib. 6. de beneficiis.

AD L. II.

C

Satisfdatum.] Satisfdatum pro satisfactum, vt ostendi in tit. quib. mod. tol. obl. lib. iij. Instit. pignus enim satisfactione dissoluitur.

Quod vulgò.] Vt mutari possit causa possessionis, demonstraui in l. non solum. §. quod vulgò. s. de vsurp. & vsuc.

Filium.] Suis heredibus existentibus nemo vsucapere potest pro herede. l. 2. C. de vsucap. pro hered. Nihil, inquit, pro herede posse vsucapi suis existentibus heredibus obtinebit. Ratio hæc est, Sui heredes, non fiunt, sed existunt heredes, quemadmodum ipse de monstraui in tit. de hered. qual. & differ. nec acquirere bona dicuntur, sed retinere: Ideoque suorum condicio talis est, vt retrò paterna bona obtinuisse videantur. Ea igitur bona

D quasi viuentis bona, pro herede vsucapi non possunt. Doctores etiam putant suum heredem pro herede vsucapere non posse. quod mihi non probatur: nec enim, sicut nunc ostendimus, is est sensus. l. 2. C. pro herede. Nihil etiam ab eis facit hic §. quo mouentur tamen: Cuius speciem vt intelligamus, sciendum est donationem à patre in filiumfam. collatam nullam esse, nec morte confirmari. l. 1. §. 1. j. tit. prox. vt enim morte confirmetur, lege opus est, arg. l. cum hic status. s. de donat. inter vir. & vxo. non nego tamen ex decisione Iustitiani eam hodie confirmari morte. l. donationes, i. C. eod. tit. ceterum ante Iustinianum morte non confirmabatur, patris tamen ratihabitione post emancipationem. l. donationes. §. pater. s. de donat. l. siue emancipatis. C. eod. tit. vel ratihabitione heredum aut coheredum confirmabatur. l. si pater. j. tit. prox. l. pen. §. si pater. j. pro suo. Quibus cognitis

E sic ponatur species: Pater filiosfam. donauit & tradidit, idque filiosfam. naturaliter non ciuiler possidet: Defuncto patre, filio cum aliis quibusdam herede scripto, filius pro sua parte rem donatam incipiet ciuiler pro herede possidere, pro parte coheredum non itè: quoniam ipse sibi solus causam possessionis immutare non potest. Pendet hic §. ex superiori, vt patet ex particula *Quoque*. Ex eo igitur idem efficio quod ex superiore. §. videlicet nemini sibi possessionis causam immutare posse. Ex quo apparet nihil eo. §. Doctorum nostrorum sententiam adiuuari.

AD L. III.

F Pro herede vsucapit verus heres, si verbi gratia, rem aliquam putet esse ex hereditate quæ non sit. Item si iustam causam habuerit existimandi se heredem esse. l. pro herede. s. de per. hered. l. non solum. §. quod vulgò. s. de vsurp. & vsuc. si modo testamèti factionem habuerit, id est, si incapax non fuerit. l. prox. j. hoc tit. l. nemo. j. pro leg.

AD TIT. PRO DONATO.

AD L. I

Nec sufficit.] Error falsæ causæ vsucapionem non parit.

Si pater.] Donatio inter patrem & filium morte non confirmatur.

Si inter.] Donatio inter virum & vxorem iure ciuili nulla est, sed morte confirmatur ex oratione D. Seueri. Diuortio non confirmatur. Mulier cui vir donauit & tradidit, iure ciuili possidere non intelligitur. l. si cum qui mihi. §. de don. inter vir. & vxor. naturaliter tamen possidet. l. i. §. si vir. l. quod vxor. §. de acquir. possess. l. nec vllam. §. i. §. de pet. her. & vsuras atque fructus quos facto suo perceperit sibi acquirit. l. fructus. §. de vsur. l. ex annuo. l. quid ergo. l. de fructibus. §. de don. inter vir. & vxor. quamquam aliàs per se vxori facta fructuum donatio, aut vsurarum remissio non valeat. l. si fructus. C. cod. l. si quis pro vxore. §. si vxor. §. eod. l. pro oneribus. C. de iur. do. Cùm ergo vxor aut vir donatam rem naturaliter vel pro possessore possideat, vt & Iulianus ait, facto diuortio nihil agit, si hoc solum ipse statuatur in animo, se eam rem ex alia causa possidere: quia nemo ipse sibi mutare causam possessionis potest: & ideo vsucapio non procedit. At mutatur tamen causa possessionis, si post diuortium ratam maritus donationem habuerit, & exinde vsucapio etiam procedit.

AD L. II.

Vsucapio litis contestatione non interrumpitur, qua de re diximus in l. 2. §. ult. supr. pro empt.

AD L. III.

Si pauperior.] Vt puta quia sciens rem alienam, donat bona fide accipienti. hæc enim donatio valet, atque vsucapionem parit, nec vllus error iuris est, quippe cùm sit utilis donatio.

AD L. IIII.

De huius legis quæstione satis abundèque diximus in l. i. §. tit. prox.

AD L. V.

Manumissione serui vsucapio interrumpitur.

AD L. VLT.

Donationis causa fit venditio, quæ fit nummo vno: Nulla est venditio sine pretio. Nummus vnus pretium non est. l. si quis ante. §. de acquir. possess. Ergo venditio quæ fit nummo vno, sine pretio fit, & imaginaria venditio est. Ea porrò imaginaria venditio non est, in qua pretium, non vnus nummus accedit. l. imaginaria. §. de diu. reg. iur. Plerumque autem venditiones nummo vno fiunt, expediendarum rerum gratia, vt in l. si vsufructus §. de iure dot. §. i. de testa. §. præterea. quib. mod. ius pot. sol. Th. in §. restituta de fid. hered. Sunt autem verius donationes quàm venditiones: idèmq; de conductione dicendum est quæ fit nummo vno, & de societate, ceterisque omnibus contractibus donationis causa factis. l. si quis conduxerit. l. sicut emptio. §. loc. l. §. ult. §. pro socio. l. cùm in venditione l. si quis donationis. sup. de contrah. empr. l. si non donationis. C. cod. tit. & ideo rectè Her mog. in hac lege pro donato, non pro emptore vsucapionem procedere dixit. sed tamen si talis venditio in fraudem iuris fiat, vt puta inter virum & vxorem, nihil agi constat. l. em. §. pt. C. cod. l. si spõsus. §. circa. sup. de donat. inter vir & vxor. l. vir vxori. §. ad Velleia. l. pen. §. ad leg. Iul. rep. ac proinde ex ea causa nulla vsucapio procedit.

AD TIT.

AD TIT. PRO DERELICTO.

AD L. I.

SI à domino res pro derelicto sit habita, occupanti statim acquiritur, nec vsucapitur.
 Si à possessore, vsucapione non occupatione acquiritur.

B

AD L. II.

Iulianus desinere.] Proculiani dicebant non statim rem esse derelipientis desinere: Sabiniani contra. l. falsus. §. qui alienum. j. de furt. ex quibus Iulianus fuit: & horum quidem obtinuit sententia. Sic igitur fiet ut seruus sit sine domino. l. quemadmodum. §. i. §. de nox. act. isque seruus interim ut stipulando nihil agat. l. quod seruus. §. de stip. ser. Quod ergo dicitur animo dominium non amitti in l. si quis vi. §. differentia. sup. de adq. poss. ita verum est, si dominus rem suam non abiiciat & derelinquat.

AD L. III.

C Pars domini pro derelicto haberi non potest ab eo, qui ex asse dominus est. Necessè igitur uti vel totum abiiciat, vel totum retineat.

AD L. IIII.

Haberi putamus.] Alioqui forsitan mala fide id nanciscamur. Non satis est igitur pro derelicto habitum, nisi & pro derelicto id haberi existimemus.

AD L. V.

In ea causa.] Si ergo sciens, à non domino emerim rem habitam pro derelicto, vsucapere possum, idemque est si quasi volente & consentiente domino à non domino emerim.

D **Quia quasi volente.**] Sed hoc casu maritus vxori tenetur facto diuortio: quia etsi utilis emptio fuerit, nulla tamen est donatio.

Sicuti cum quis æs sparserit.] Missilia occupanti cedunt: sed hoc interest, quod pro derelicto habita, statim nostra esse desinunt. l. 2. sup. Missilia non item, nisi ab alio apprehensa fuerint, quoniam ea mens & cogitatio spargentis est. §. pen. de rer. diuis. Sequimur in missilibus Proculi sententiam, non in his etiam, quæ pro derelicto sunt habita.

AD L. NEMO.

E Id tantum pro derelicto vsucapitur, quod re vera pro derelicto est habitum. qua in re distat hic titulus ab aliis: nam ex aliis causis vsucapio interdum procedit, si eas credamus præcessisse, Ex hac nunquam. Omnino enim necessè est ut res à bonæ fidei possessore pro derelicto sit habita, neque vlla traditio interuenire potest quæ iustum errorem inducat.

AD L. SI QVIS MERCES.

Ea quæ in maris tempestate leuandæ nauis causa eiiciuntur, non acquiruntur occupanti. denique nec pro derelicto vsucapiuntur: & hoc ita multi sine distinctione tradunt. Est verò huic legi coniungenda, ut similitudo inscriptionum admonet. l. qui leuadæ. sup. ad leg. Rhod. Solutus Vlpianus distinctione vsus est in l. falsus. §. si iactum. j. de furt. idemque acitit Vlpiano in hac specie, quod in specie §. Sabinus l. 2. sup. pro empt.

AD L. VLT.

F Seruus pro derelicto habitus, liber non efficitur. Infans autem à domino expositus, fit statim liber. l. 1. & 2. C. de inf. exp. l. nemini. C. de episc. aud. Item seruus in aduersa valetudine domo eiectus, liber fit: olim quidem Latinus ex edicto Diui Claudij, nunc ciuis Romanus. l. 1. §. sed scimus. C. de Lat. lib. tol. l. 2. sup. qui sine man. ad lib. per. De hoc edicto Claudij, Suetonius etiam scribit in Claudio, cap. xxv. & Dion. lib. lvij. ad finem. Suidas quoque in hunc modum loquens de Claudio: ἐπεὶ δὲ δὲ καὶ πρὸς τοὺς δούλους

ἀρρωστῶνται ἔδεμιάς ἡξίου θεωρησίας, ἀλλὰ καὶ τῶν οἰκιῶν ἐδίωκον, ἐνομοθέτησε πάντας τὰς ἐκ τῆς ποίετῶν ἀειγενομένης ἐλευθέρως ἕναι. Ceterū his casibus exceptis, Qui pro derelicto habitus est, liber non fit, atque ita Thetis in hac specie non est facta libera, sed ab eo tamen rectè manumittitur, qui eam suscepit & eduxit pro sua.

AD TIT. PRO LEGATO.

AD L. I

B

ERRORE falsæ causæ vsucapionem non parit. Proinde non is qui sibi legatum putat, sed is cui legatum est, pro legato vsucapit, nisi si is cui legatum nō est, iustissimam habeat causam existimādi sibi legatum esse: vtpota si res ei legati nomine tradita sit. de quo dictum est in l. Celsus. §. de vsurp.

AD L. EA RES.

Diuersum esse in titulo pro herede ostendimus in l. i. §. pro her.

AD L. SI NON TRADITAM.

Sine vitio nanciscitur possessionem legatarius, si legatario voluntas heredis accommo data est, aut Prætoris auctoritas: alioqui res legata mala fide possidetur, nec vsucapi potest. Sine vitio igitur, id est, sciente & consentiente herede, vel Prætoris auctoritate.

AD L. VLT.

Post magnas.] Sic etiam Hermog. loquitur in l. cum ex vno. §. de oblig. & act. Variatum autem hac in re fuit, propterea quod non iure datum, vel etiam redemptum, nec datum intelligitur, sed tamen error hac in re versari probabilis potest.

AD TIT. PRO DOTE.

AD L. I.

VVSUCAPIONI pro dote locus est, si dotis nomine post iustas nuptias tradita sit res aliena inæstimata. Æstimata enim, pro emptore vsucapitur. l. plerumque §. si ante. l. quotiens §. de iur. dot. non æstimata, pro dote. Vsucapio rei æstimatæ cedit cōmodo mariti, siquidem soluto matrimonio malit æstimationem offerre quàm rem ipsam. Vsucapio inæstimatæ rei, cedit cōmodo mulieris dissoluto matrimonio, nisi aliquo casu dos apud virum remaneat.

Pariter vniuersæ.] Potest mulier omnia sua bona in dotem dare. l. nulla. C. de iur. dot. l. mulier. §. eod. idque factum videtur, si conuenerit in mariti manum, vt M. Tullius scribit in Topicis, & Accurs. refert in d. l. mulier. sed parum emendatè.

Et primum de tempore.] Si res dotis nomine ante nuptias inæstimata sit tradita, pro dote vsucapio cessat, quia sine nuptiis dos nulla est: sed pro suo vsucapio locum habet nisi ea mēte tradita res fuerit, vt non ante fiat eius, quàm secutæ sint nuptiæ, quo casu omni ex causa vsucapio cessat. Post nuptias autem vsucapio pro dote procedit, videlicet si iustæ sint nuptiæ. nam si nuptiæ iniustæ sint, cessat vsucapio pro dote, nisi quis iustam habeat causam existimandi matrimonium esse, & dotem esse, vt in specie l. Proculus. §. de iur. dot. quo casu saltem pro suo vsucapio procedit.

AD L. II.

Illud venire in dubitationem potest, quid dicendum sit, si ante nuptias æstimata res, tradita fuerit. Et hoc casu placet nec pro suo, nec pro emptore vsucapionem procedere:

Ayuntamiento de Madrid

quoniam

A quoniam antequam contractæ sint nuptiæ, non est perfecta veditio. l. plerumque. §. si ante. sup. de iur. dot. Vnde consequens est errasse Rogerium, qui pro suo vsucapionem existimauit procedere in specie. l. 2. §. si sub cōdicione sup. pro emp. quoniam hæc in dotem datio condicionalis est venditio.

A D L. V L T.

Rem communem non possum pro parte socij vsu aut longo tempore capere: quia omni titulo careo. l. seruum. C. fam. ercisc. l. 3. C. in quib. caus. cel. lon. temp. præscr. At si rem communem vendidero, aut in dotem dedero bona fide accipienti, dubium non est quin ea res vsucapi possit. l. 1. C. de com. re. aliena.

B Dantis credidissent esse.] Dantis non erant pro parte coheredis.

A D T I T. P R O S V O.

A D L. I.

C **E** T Mauricianus.] Mauricianus emptorem qui vsucepisset, dicebat pro suo possidere, quia vsucepisset, neque tamen desinere pro emptore possidere. Ex plurimis igitur causis possidere possumus, vt Mauricianus putat l. 3. §. ex plurimis. §. de adq. poss.

A D L. I I.

Est species.] Quæ in his exemplis alio titulo non cohæret.

D Alieno nomine.] Id est, non pro suo, sed pro herede, pro emptore, pro donato. Hæc duo igitur opponuntur, Alieno nomine, & Pro suo. Nam pro emptore possidere, id est, emptionis nomine: pro legato, id est, legatorum nomine. l. 1. l. 5. l. pen. §. pro lega. Aliud autem est pro suo possidere, aliud pro suo vsucapere. Pro suo possident hi, qui facti sunt domini per emptionem, vel aliam iustam causam: sed hi non vsucapiunt: Hi dicuntur etiam pro emptore ac ex aliis causis possidere. Hoc autem solo titulo, Pro suo, possident hi, qui facti sunt illis modis domini, qui hac in lege referuntur. Pro suo vsucapiunt hi, qui & alio titulo vsucapiunt. Hoc autem solo titulo, Pro suo, vsucapiunt hi, qui ex falsa causa possident. l. 3. l. 4. §. vlt. & l. vlt. hoc tit.

A D L. I I I I.

Trebatius.] Constantinus lib. iiii. epito. legit, *Neratius*: ac sanè forsitan ita legèdum est vt in l. prox. §. *Omnimodo*, id est, sine distinctione. Pomponius autem adhiberi distinctione oportere existimabat, quam & nos secuti sumus in l. sequitur. §. de vsurpat.

E A D L. V L T.

Etiam ex aliis causis.] Hæc videntur esse Triboniani: quasi si diceret, Non tantum ex superioribus titulis Pro emptore, Pro herede, Pro possessore, Pro donato, Pro derelicto, Pro legato, Pro dote, Pro suo, sed etiam ex aliis quamplurimis: vt Pro cesso. l. non solum. §. si mihi Titius. §. de vsurp. & vsuc. Pro soluto. l. pro soluto. & l. pen. §. cod. tit. Pro noxæ dedito. l. 3. §. genera. §. de adq. poss. Pro iudicato, Pro adiudicato. l. 3. §. de pub. in rem act. l. si per errorem. §. de vsurp. Pro transacto. l. cum solus. §. de vsurp. l. ex causa. C. pro empto. Pro fideicommissio. l. Pomp. §. pen. §. de adq. poss. Etsi enim ex causa fideicommissi dominium non transferatur. l. qui vsumfructum §. si vsufr. pet. tamen ex ea causa vsucapio sequitur.

F Vt aliquis litium.] Minuendarum litium causa. l. 2. in princ. §. de aqua & aquæ plu. arc. & ideo M. Tullius. Vsucapio, inquit, est finis sollicitudinis & periculi litium.

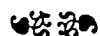
Etiam si falsa.] Error falsæ causæ vsucapionem parit, si sit probabilis & tolerabilis. quod iam antè multis in locis traditum & explicatum est.

F I N I S.

IACOBI CVIACII

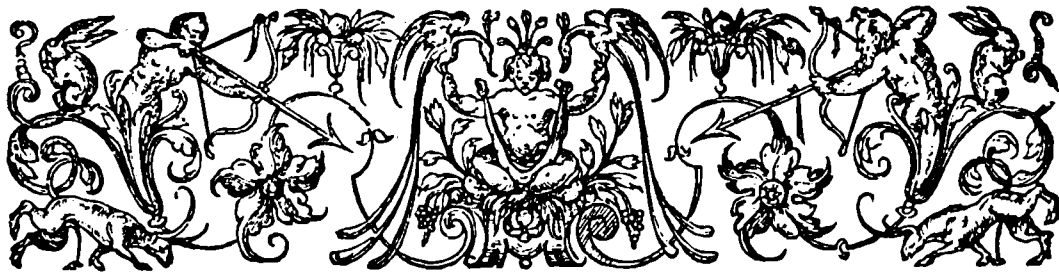
I. C. COMMENTARI IN

TIT. DE VERB. OBLIGA-
TIONIBVS.AD AMPLISSIMUM ET DOCTISSI-
mum virum Michaëlem Hospitalium sumum
Galliæ Cancellarium.

AMPLISSIMO ET DO-
CTISSIMO VIRO D. MI-
CHAELI HOSPITALIO GAL-
LIÆ CANCELLARIO IAC.
Cuiacius s.

MULTA forsitan plus satis eadem opera contexui, quæ ad te mitterem, quorum nihil sine rubore vix offerrem præsens. Nam siue quod de Stipulationibus, vulgus cui exposui id omne in hac schola sibi vindicauit iam, siue quod de Temporibus, redditur tibi potius quàm datur, cuius intercessione Eustathij librum ea de re ex illustrissimæ Reginæ bibliotheca vt sumerem impetraui, siue quod ex Obseruationibus, idem ferè id est, ac si quis ad aram vnâ suspensa donaria in aliam transferat. Voueram enim, vt scis, ἑταίρις omnes Domino alteri tibi coniunctissimo. Denique quidquid mittimus vel publicum iam id est, vel tuum potius, vel alienum, meum propriè nihil. Quamobrem forsitan, vt initio posui, præsentem me suppuderet. Plus audebo absens, quia maximè volo me tibi deuinctissimum declarare, & nihilominus, quòd non suppetant alia, modò si pro certa hominis nomini auctoritatique tuæ deuoti significatione apud te sit satis habens, facile, ni fallor, consentiente schola, quæ te patronum habet, nec abnuente amico illo tuo, te etiam, si placet, libenter accipiente, id ego omne summissè inscribam, & adsignabo tibi. Sola nominis tui inscriptio vicerit opus ipsum facile omnibus rationibus, tua erga me beneficia nullum officij genus ne æquauerit quidem vnquam. Vale, Biturigis VI. Non. Iul.
M. D. LXII.

IACOBI CUIACII
IN TIT. PANDECTARVM
DE VERBORVM OBLIGATIONI-
BVS, COMMENTARI.

VIVS tituli tres sunt partes. Secunda incipit à l. 48. Tertia à l. 123. Sub eo tractatur de stipulationis contractu. Ex contractibus quæ vocant *συναλλάγματα* alia sunt *διπλευρα*, ex quibus mutua obligatio nascitur, ex quo genere est emptio, venditio, locatio, conductio: alia *μόνοπλευρα*: Ex hoc genere est stipulatio. nam per stipulationem ex promissoris tantum parte verborum obligatio constituitur. Stipulatio igitur est contractus ex quo verborum obligatio constituitur, vel stipulatio est verborum conceptio, ex qua obligatio acquiritur. l. cum patrem. C. de iur. dot. Stipulatio fit ob verborum obligationem. l. 5. §. conventionales. infr. Ut igitur quilibet alius contractus distat ab obligatione quam parit, ita stipulatio distat à verborum obligatione. Sed & verborum obligatio non tantum stipulatione constituitur, verumetiam dictione dotis & iureiurando liberti iurantis se donum, munus, operas patrono daturum, auctore Gaio 2. Instit. & l. 2. §. vltim. de reb. cred. exempli tantum causa additur, veluti stipulatione. Dictione dotis tres tantum personæ obligantur, mulier quæ nuptura est, debitor mulieris, parens mulieris virilis sexus, stipulatione omnes, ut Vlp. scribit lib. leg. tit. de dot. Et in l. promittendo. de iur. dot. promittendo dotem ideo scribit omnes obligari, quia non item dicendo. *Ædilitio* edicto datur actio aduersus dictum. l. 1. l. si hominem. de ædil. edic. l. quod venditor. de dolo. sed hæc datur ex iis quæ in emendo dicuntur ex continentia. Illa verò de dote datur per se ex dictione solemnibus verbis facta sine interrogatione. Sunt in Cod. Th. de dictione dotis leges quædam. l. 2. de inc. nup. l. 3. de dotibus. In libris Iustiniani nullæ, quia eius ætate sublata erat ea dicendæ dotis solemnitas. quinimo quibus locis prudentes vel Imperatores scripserant doti dicere (sic enim loquebantur) vel quibus scripserant dictionem, Tribonianus aut ea verba sustulit, vel pro eis reposuit, promittere & promissionem. Dixi verborum obligationem contrahi etiam ex iureiurando liberti. Alias ex iureiurando nulla quæritur obligatio. Id traditur in l. vt iurisiurandi. de oper. liber. l. si quis pro eo. in princ. de fideiuss. l. seruum testamento. de manu. test. Iurat autem libertus verbis conceptis, verbis solemnibus, & obligatur. Acceptilatione tollitur omnis verborum obligatio, & ideo non ea tantum quam stipulatio, sed & quam iusiurandum liberti contraxit. l. & per iusiurandum. in princ. infr. de acceptil. Itemque ea quæ nascitur ex dictione dotis. Quæri potest an aliis etiam modis contrahatur verborum obligatio? An pactis legitimis ex quibus obligatio nascitur? Minime. nam vt verbis obligatio contrahatur, verborum solemnitate opus est. Dictio dotis fit verbis solemnibus. Iusiurandum item omne fit solemnibus verbis. Stipulatio fit verbis solemnibus, civilibus, & directis, veluti, Dabo, Faciam, quæ promissiua Palæmon vocat, & plerisque aliis, quæ tamen Constitutione Leonis remissa sunt. l. omnes. C. de contr. stipul. Et legimus antiquos contractus in cortice scriptos, in quibus ita erat sæpe perscriptum,
verbis

- A** verbis solemnibus sponendi. Pacta non fiunt verbis solemnibus. l. si fratres. C. com. vtr. iud. sed & tacito plerumque consensu. l. 2. §. de pact. & ideo pactis contracta obligatio acceptilatione non tollitur. Forsitan idem dicendum de pollicitatione, quæ & ipsa verbis solemnibus non fit, & ideo quæ ex ea nascitur obligatio non est verborum obligatio. Sunt qui dicant verba solemnia quæ interueniunt in stipulationibus esse σύμβολα quædam. Σύμβολα sunt veluti in testamentis æs & libra, quæ dicis causa adhibentur, vt adsimuletur emptio, & in testium rogationibus aurium attrectationes. Solebant enim testibus aures tãgere, hoc symbolo monentes vt rei gestę attenderent & meminissent. Auris memoriæ consecrata est, vt frons Genio, digiti Mineruæ, genua misericordiæ. Item in deferendis honoribus pro symbolis sunt χερπισμοί, id est, manuum porrectiones. Sic interpretor
- B** Clemen. Alex. lib. 5. *πρωματέων*. Interpret malè fructuum perceptiones. Est hoc ei auctori peculiare, vt sæpe manum siue volam vocet χερπόν. vt in Ped. 3. χερπόν ἐξέτεινε πτωχῶ. & in 2. sine. ἐπι μὲν χερποῖς τῶν χερῶν. Solebãt autem suffragia ferri manu porrecta, & inde χερρονομίας nomen, sicut & prensari. Item in manumissionibus alapæ & circumductiones erant symbola, de quibus in l. vlt. C. de emanc. lib. No. de Consul. Verba non sunt symbola, nisi sint allegorica. Stipulationum verba non sunt eiusmodi. Ergo stipulationum verba non sunt symbola. Item ex symbolis rei quæ agitur substantia non consistit. At stipulationis substantia ex verbis consistit. Non sunt igitur stipulationis verba accipienda pro symbolis. Vel si ea pro symbolis acceperis, pariter licebit affirmare rē in mutuo esse symbolum, literas in obligatione literarum esse symbolum, consensum in emptione esse symbolum. Ait l. j. Stipulatio, &c. nisi utroque loquente.] Dicitio dotis & iusiurandum liberti vno loquente, ceteri verò contractus non tam sermone quàm re, literis, aut cōsensu confirmantur. Dices, Imo stipulatio contracta esse intelligitur etiam nullo loquente. Dotem repetimus actione ex stipulatu etiam si stipulatio interposita non fuerit. Sed hoc fit *χὲν ἀρόλυται* Constitutionis interpretatione & potestate, sicut & iusta interpretatione sæpe constituuntur pignora, licet conuentum de eis re ipsa nihil fuerit. Sequitur in l. i.
- Et ideo neque mutus, neque surdus, neque infans stipulationem contrahere possunt.] Mutus, surdus re, literis, consensu obligari possunt, verbis non item: quia verba stipulationum contrahentes loqui atque exaudire debent. qua ratione testamentum facere aut vindicta manumittere non possunt. Eadem ratione infans stipulationem contrahere non potest. l. mulier. j. hoc tit. Infantem dicimus vsque ad annum septimum, & ideo Græci ἐπταετηῆ vertunt, etiam si annum nondum compleuerit, vt in l. 23. §. si infans. ad l. Aquil. At infans loqui potest. Ceterùm non intelligit quid loquatur. Aliud est nō intelligere quid loquatur, Aliud non intelligere quid agatur. Is qui non intelligit quid loquatur, stipulationem cōtrahere non potest. Is qui non intelligit quid agatur, si linguam norit, stipulationem contrahere potest. l. i. §. penult. §. tit. prox. idque benignè receptum est. namque in contrahentibus non verborum tantum, sed & rerum intelligentia exigenda videbatur. Infans stipulationem contrahere non potest. Malè Accur. excipit stipulationē Rem pupilli saluam fore: nam manifestum est, quod & Martinus notauit. l. seruum. j. rem pup. sal. fore. non de infante loqui, sed de eo qui fari possit, id est, de eo qui excessit annum septimum. Absens item stipulationem contrahere non potest. Ceteri cōtractus inter absentes fieri possunt, stipulatio non item, quia verbis fit: verba autem coram nuncupata dicimus, non literas, non nūtiū. Nec obstat l. ea quæ. de donat. inter vir. & vxo. quam Accur. adfert. nam in eius l. specie epistola fuit emissã cautionis loco inter præsentēs, quod p stipulatione est. l. Titia. §. penult. infr. Non obstat item l. 4. §. de sponsal. quæ inter absentes sponsalia fieri ait. nam inter absentes fiunt nudo consensu, non per stipulationem. Igitur absens, mutus, surdus per se stipulationem contrahere non possunt, per seruum proprium possunt, & stipulante seruo promissor eis obligatur. Promittente autem seruo, ipsi non obligantur, nisi iussu eorum promiserit. Iubere autem possunt per epistolam. Idem Ferrētus contendit non posse dici in infante; quod est falsum. nam infans per seruum à tutore adhibitum stipulationem acquirit. l. 2. l. seruum. infr. rem rat. hab. Itẽmque obligabitur si per tutorem seruus infantis iubeatur promittere. nam & per tutorem hereditati alligatur. l. si infanti. C. de iure. delib. l. seruo. §. si pupillo. infr. ad Trebel. Quod maior infante tutore auctore facit, id per se tutor infantis exequitur. atque ita cùm alios infanti, tũm infantem aliis obligat.

Qui præsens.] Stipulatio inter absentes non valet. Præsentem interrogare oportet, & A
 præfenti, audienti, intelligenti responderi. Si præfens interroget, & absenti respondeatur,
 nihil agitur. & hoc est quod ait in prima parte huius §. Sed si præfens interroget, mox di-
 scedat, & præfenti reuerso respondeatur, placet stipulationem valere. nam medium inter-
 uallum non nocet. Obstat l. continuus in prin. infr. quæ l. ait comminus esse responden-
 dum, id est, confestim & euestigio. Verùm adiicit nihil prodesse si post interrogationem
 aliud acceperit, quamuis eadem die promissor spondisset. Quidam Codices habent,
 aliud agere cœperit. Florentini & omnes scripti, aliud acceperit, id est, occeperit siue in-
 ceperit. Hic igitur est sensus, nihil esse actum si post interrogationem aliud inceperit, a-
 liud adgressus fuerit, quamuis eadem die promissor spondisset. At si aliud negotium
 non occeperit, dummodo eadem die respondeatur, medium tempus dicemus nihil no- B
 cerc: nec videri eminus factum, quod factum est eadem die nullo interiecto extraneo ne-
 gotio.

Si quis ita.] Interrogatus Dabis, si responderit Quidni? obligatur. Hoc enim vide-
 tur respondisse, Dabo. Donatus inter aduerbia promittendi ponit, Etiam, Quidni. At
 quæritur an is etiam obligetur qui interroganti adnuit? Consentire videtur qui adnuit.
 Nutus significatio est voluntatis. l. seruo. §. si pupillo. ad Treb. idque certissimum est
 apud omnes, nisi si qui sint agrestes aut barbari qui hoc nesciât Non tamen obligatur ci-
 uiliter quasi ex stipulatione, quia stipulatio fit utroque loquente, non vno loquente, alte-
 ro adnuente. Per epistolam, per nuntium non fit, multominus nutu, manu, vel signis. Nō
 obligatur etiam naturaliter is qui interroganti adnuit quasi ex pacto & consensu, vt in C
 hoc §. ostenditur. quia non pacti, sed stipulationis contrahendæ animus fuit. Inutili ergo
 stipulationi non inest pactum, neque ei accedit fideiussor vtiliter. Eadem ratione const-
 stat inutilem stipulationem non habere vim constitutæ pecuniæ. l. i. §. eum qui de const.
 pec. Sunt tamen qui tradant stipulationem habere vim pacti. mouentur l. si vnus. §. pen.
 de pac. l. an inutilis. l. si accepto. de acceptil. l. cum emptor. de resc. vend. Sed illæ leges de
 acceptilatione loquuntur, non de stipulatione. Stipulatio obligationem parit, Accepti-
 latio liberationem. Propensiores sumus ad liberandum quàm ad obligandum. l. Arria-
 nus. §. tit. prox. Inutilis acceptilatio habet pactum. Inutilis stipulatio non habet pactum.
 Nutu solo pleraque consistunt. l. obligamur. §. vltim. §. titul. prox. vt fideicommissa. l. nu-
 tu. de leg. 3. l. & in epistola. C. de fideicommiss. si interrogatus an prædium relinquat, ad- D
 nuerit. Item delegationes. l. delegare. 2. §. de nouat. Putem & Iussa, & cetera omnia quæ
 sermonem non exigunt. Igitur & pacta & contractus qui consensu contrahuntur, inter-
 roganti si quis adnuat, vtilis sunt ad agendum. Citatur in hanc rem l. si stipuler. §. vltim.
 infr. malè. nam de nutu in ea nihil, sed de eo qui respondet, non tamen ad interrogatum.
 quæ res stipulationem vitiat, emptionem similisque contractus non vitiat, dummodo in
 eo consentiant ambo quod responderetur. In stipulationibus congruere debet responsio
 interrogationi. Diximus continuò esse respondendum. Nunc dicimus congruenter esse
 respondendum. Hoc vt intelligatur, transeundum est ad §. si quis simpliciter. Si purè in-
 terrogatus respondeat sub condicione vel contrà, inutilis est stipulatio. Idem dicemus si
 interrogatus intra Kal. respondeat Idibus. Inde proponit generalem regulam, Cùm ad- E
 iicit aliquid vel detrahit obligationi, semper probandum est vitiatam esse stipulationem.
 Ab ea excipitur hic casus, Nili &c. & ad hanc exceptionem aptandus est qui sequitur §. si
 stipulanti. vt si stipulanti tibi 10. 20. respondeam, non sit contracta obligatio nisi in 10. li-
 cet illico tibi responsio placuerit, quia me de 10. non de 20. interrogasti. Et ex diuerso vt
 ne plus quisquam obligetur quàm responderit, veluti interrogatus 20. si respondeat 10.
 idque mox stipulanti placeat, non obligatur nisi in 10. Igitur satis non est placere illico di-
 uersitatem responsionis, nisi responsio in interrogatione vel interrogatio in responsione
 insit. Non obstat §. præterea. de inutil. stipul. Non placuit statim in eo §. diuersitas respon-
 sionis. In §. si stipulanti placuit. nam est coniungendus exceptioni præpositæ. Malè §. præ-
 terea, quidam ita accipit, vt sit inutilis stipulatio præterquam in minori summa. nam Ga- F
 ius 2. Instit. ex quo Iustinianus illa sumpsit, in integrum esse inutilem ait. Præterea in eo
 §. Iustinianus huic stipulationi quæ non congruit in summa parem illam facit quæ non
 congruit in condicione. Hæc verò in totum est inutilis, ergo & illa: nisi scilicet diuersitas
 responsionis illico placuerit. Non obstat etiam l. si decem. locati. Errant locator & con-
 ductor

- A** ductor in precij quantitate: putat locator se locasse 10. cōductor se conduxisse 20. Sequimur quod locatori nocet, vt fit in dubiis. l. veteribus §. de pac. & ideo non pluris erit conductio quàm 10. Sed si locator 20. se locasse existimauit, conductor 10. nihil agitur. Sed id tamen ita accipiendum est, nisi contentus sit locator illis 10. Quid si interroganti purè respondeatur sub condicione vel contrà? Quid item si stipulanti intra Kal. respondeatur Idibus? An conualescit stipulatio si illico placeat diuersitas responsionis? Non puto. quia non satis est placere diuersitatem nisi ex parte aliqua consentiant interrogatio & responsio, id est, nisi ex parte aliqua vna insit in alia. At purè orationi non inest condicionalis vel contrà. Itémque Kal. non insunt Idus post Kal. futurè. At hîc quæritur quid sit dicendum, si roganti Stichum, Stichum & Pamphilum respondeam. Et hoc etiam casu puto in Sticho stipulationem valere, quia duę stipulationes quodammodo sunt, vna vtilis, altera inutilis, & inutilis vtilem non vitiat: idémque econtrario si stipulanti Stichum, & Pamphilum, Stichum respondeam. l. inter. §. item si ego. infr. & §. sed si mihi. infr. nec exigitur vt diuersitas responsionis placeat sicut in summis. In corporibus ex duabus stipulationibus vni responderi videtur, vnâque tantùm tenet. In summis vna est stipulatio, cuius tantummodo parti responsum videtur, cùm interroganti 20. respondetur 10. Alia etiam in re distat stipulatio corporum à stipulatione summarum. d. l. inter. §. si stipulante. Stipulanti 10. aut 20. si respondeo 10. simpliciter, valet stipulatio. nam & minima tantùm summa in stipulationem deducta videtur. l. 12. infr. Stipulanti Stichum aut Pamphilum si respondero Stichum simpliciter, non valet stipulatio, quia non alter tantùm, sed vterque in stipulationem deducitur. Qui igitur alterum tantùm respondet, ad propositum non respondet.
- B** Notandum quòd ait vtilem per inutilem non vitari. & addendum, interdum vtili inutilem corroborari. l. 1. §. 1. C. de rei vx. act. vbi Græci vsi sunt aptissimo exemplo.
- C** Eadem.] Hæc sunt Sabini vsque ad versum. Sed vtrum. Stipulatio quacumque lingua fieri potest. Videtur ergo esse iurisgentium contractus. l. an inutilis. §. 1. infr. de accept. in illo loco, Et ideo. Verius tamen est stipulationem iuris ciuiliis cautionem esse. l. 1. §. penult. de contr. empt. l. 1. loc. Emptio & locatio est iurisgentium, & ideo, inquit, consensu peragitur, non videlicet verbis solemnibus quorum obligatio est ex Iure ciuili. Inuenta est aliarum obligationum adstringendarum & confirmandarum causa, vt sicubi non esset obligatio & actio ciuilis, ex stipulatu competeret subdita stipulatione, & vt
- D** in negotiis bonę fidei stricta actio suppeteret, si quis mallet ea vt. Paul. 2. sent. Tit. de pac. inter vir. & vx. & §. Titul. de obligatio. & inde nomen. Veteres enim stipulum firmum dixerunt. Vnde & stipa & stipites auctore Festo. Nec obstat quòd dixi eam fieri quacumque lingua. hoc enim necessariò ita receptum est, cùm Iurisgentium cōventionibus, quæ quacumque lingua fieri solent, stipulatio annecti solet. De cōventionibus Iurisgentium hoc nusquam inuenitur scriptum eas quacumque lingua fieri posse, quoniam constabat satis. De stipulatione scriptum id est, quoniam dubitabatur propterea quòd est iuris ciuiliis. Sed non semper ea quæ sunt iuris ciuiliis, latina tantùm lingua fiunt. Testamenti factio iuris ciuiliis est, nec potuit olim fieri testamentum nisi latinis verbis, hodie quacumque lingua ex Constitutione Theodosij. Quòd si stipulatio est Iuris ciuiliis, erit & acceptilatio. Vt consensus & dissensus eadem est origo, ita & obligationis & liberationis. Et sanè acceptilatio imago est solutionis. Ciuile igitur quiddam non naturale. At l. an inutilis. ait esse iurisgentium. Verùm adiicit, hoc iure vtimur. quod & additur in l. 4. de transf. act. quoniam hodie acceptilatione tollitur non tantùm verborum obligatio, sed & quæuis alia, inuento nouandi modo per stipulationem Aquilianam. atque ita notandum fieri interdum, vt quæ iuris Ciuiliis sunt, in ius Gentium quodammodo commutentur. Stipulationem esse iuris Ciuiliis ex eo etiam liquet, quòd ex ea deportatus non obligetur. l. Quoties, in fin. infr. de Nouat. qui tamen ex aliis contractibus obligatur. l. 15. infr. de interd. & releg. Et quod stipulationis obligatio naturali opponitur in l. 126. §. Chrysogonus. infr. hoc tit.
- E** Et Scriptura Sabini.] Id est, illa verba, Eadem, &c. Et sic scriptura Sabini in l. 1. de hered. inst. & scriptura Q. Mutij l. 7. de annuis leg. & scriptura Iuliani l. si quis missum. §. si is qui vvas de dam. infect. l. huic scripturæ §. ad leg. Aqu. & in Constitutione de conc. Dig.

Et harum.] Stipulationum alię sunt diuiduę, alię indiuiduę, pro ratione rerum quę in stipulationem deductę sunt. Rerum alię possunt diuidi, id est, pro parte peti, præstari, dari, solui, veluti summaę, eisque pro parte solutis pro parte contingit liberatio. Item species certę, vt puta Stichus, partis diuisionem & liberationem admittunt. l. 9. §. 1. infr. de solut. Pars solui potest volenti stipulatori. Alię natura diuidi non possunt, vt prædiorum iura, via, iter, actus, aquę ductus, quę diuisionem non admittunt: Alię natura possunt diuidi, sed nisi totę soluantur stipulationi satis non fit, vt si homo sit generaliter promissus. Nam nisi solidus homo soluatur, nihil agitur. Parte igitur soluta volenti, pro parte non contingit liberatio, sed conueniri adhuc promissor potest, vt integrum hominem præstet, & pars soluta condici quasi indebita. Sed vtrum statim, an alio demum homine soluto? Et verius est in pendenti esse conditionem. Nam si eiusdem hominis reliquam partem soluerit, omnimodo stipulationi satisficit, & conditio cessat. Si alium hominem dederit insolidum, partis conditio competit. Ergo conditio indebiti non competit, nisi alio homine soluto. Idem est si promissero Stichum aut Pamphilum. l. in executione. §. pro parte. infr. l. si non fortem. §. si decem. de cond. ind. l. qui decem. in princ. infr. de solut. nam si soluero partem Stichi, pars stipulationis non perimitur, ita vt supersit tantum stipulatori actio in aliam partem Stichi, aut in partem Pamphili. Sed si deinde aliam partem Stichi soluero, liberor. si Pamphilum integrum soluero, partem Stichi condicere possum. In diuinctiuis electio est promissoris, sed ita tamen vt alterutrum ab eo præstari pro solido oporteat. Homine item generaliter promisso, electio est promissoris, sed ita tamen vt necesse habeat vnum hominem dare ex solido. Obstat l. qui hominem. infr. de accept. Sed differentia est inter solutionem & acceptationem. Is qui promissit hominem generaliter, vel qui promissit Stichum aut Pamphilum, non rectę partes soluit in diuersis hominibus, sed vnum hominem solidum soluere debet. Quod si Stichi tantum partem soluerit, si dixerit eum rectę soluisse, & pro parte esse liberatum, licebit ei etiã partem alterius hominis soluere & in totum liberari, atque ita in diuersis hominibus partium solutio fiet, quod fieri non debet. At si stipulator accepto tulerit partem dimidiam Stichi, non est verendum ne in diuersis hominibus solutio fiat, ideoque pro parte liberatio contingit, & licebit promissori soluere vel alteram partem Stichi, vel partem Pamphili. d. l. qui hominem. de accept. quę ita est coniungenda l. qui hominem. de solut. quę est ex eod. libro. Idemque est si pro parte sententia iudicis absolutio fiat, vt si stipulator hominis incerti egit pro parte cum vno ex heredibus promissoris & succubuit, quo casu reliqui heredes partem soluendo cuiuslibet hominis liberantur. & ita Bart. rectissime accepit. §. si tamen. infr. quem plerique omnes secuti sunt. Etenim ponit eum qui egit non vicisse, nõ exegisse. Regula hęc sit, Homine generaliter promisso, vel Sticho aut Pamphilo, vel Sticho aut x. solui pro parte non potest, nec vnus hominis parte soluta liberabitur promissor alteram alterius hominis partem soluendo. Exceptiones sunt duę. Si stipulator partem Stichi accepto tulerit. nam hoc casu promissor partem alterius hominis soluere potest. d. l. qui hominem. de accept. d. §. si tamen. Si cum vno ex heredibus promissoris egerit pro parte, nec obtinuerit, quo casu alter heres partem cuiuslibet hominis soluere potest. d. §. si tamen. Ex his.] Quę dicta sunt de promissore, eadem obtinent in heredibus promissoris. Si obligatio sit diuidua, heredes promissoris tenentur pro hereditariis portionibus ex x i i. tab. vt si pecunia promissa sit vel certa species, & agatur certi conditione. Defunctus potuit pro parte soluendo liberari. Heredes item eius partem hereditariam soluendo liberantur. Sed in hoc est differentia, quod cum defuncto qui nihil soluit est actio insolidum: cum heredibus pro parte tantum hereditaria. Diuiditur enim x i i. tabulis ex persona heredum. Quod si promissus sit homo incertus, vel Stichus aut Pamphilus, sicut promissor non liberatur nisi solido homine dato, ita nec heredes singuli. Igitur partem hereditariam dando, nihil agunt nisi eiusdem hominis partes conferant. Et ita ex persona heredum condicio obligationis non immutatur, id est, hęc obligatio non diuiditur, sicut pecunię aut rei certę. Similiter si obligatio sit naturaliter indiuidua, singuli heredes insolidum tenentur, vt si promissa sit seruitus, quę pro parte peti aut cedi non potest.

- A** test. l. heredes. §. contra. §. famil. hercisc. l. ea quæ. infr. de diuer. reg. iur. Sed si vnus solidam æstimationem præstiterit (ipsam seruitutem præstare non potest. l. 2. de ser.) eam pro parte à cæteris consequetur iudicio famil. herciscundæ, vel si prius agatur famil. herciscundæ quàm heredum quisquam ex ea stipulatione conueniatur, de eo sunt interponendæ cautiones officio iudicis. Vt autem seruitute promissa heredes promissoris in solidum tenentur singuli, ita heredes stipulatoris singuli in solidum habent actionem. d. l. heredes. §. an ea stipulatio. l. si vnus in fi. §. de ser. rust. Citatur in hanc rem hoc loco Pomponius. Pomponij sententia est in l. viæ. §. de seruit. Dices, Imo heredes stipulatoris in solidum actionem non habent. Nam extincta videtur stipulatio quæ deducta est in eum casum à quo incipere non potest. Vnus ex dominis non potuisset stipulari vel acquirere seruitutem ad fundum communem. Non poterit etiam vnus ex heredibus, fundo, ad quem defunctus seruitutem stipulatus est, duorum heredum communi ex facto, ex ea stipulatione in solidum expetiri. quia nec cedi seruitus in solidum potest ei qui fundi dominus non est in solidum. Ita respondeo. Non esse perpetuè verum, Ea quæ ab initio constiterunt postea euanescere, si in eum casum recidant à quo non potuissent incipere: quod ostendat propositis quatuor exemplis, duobus legatorum, & duobus stipulationum. Inutile est legatum si debitor quod purè debet creditori purè legauerit. Vtile si quod in diem debet, purè legauerit. Vtile, inquam, secundum Papinianum, etiam si viuo testatore dies venerit, atque ita in eam causam peruenerit legatum à qua incipere non poterat. §. ex contrario. de leg. Paulus contra eam regulam in hac specie admittebat. l. debitor. de leg. 2. & sanè in hac regula admittenda vel non admittenda, variæ fuerunt & contrariæ in omnibus fere speciebus Iurisconsultorum sententiæ. Sequitur alia species, in qua ea regula locum non habet. Si à filio famil. herede instituto patri legetur, vel si à seruo domino legetur, ab initio legatum valet, quia idem heres & legatarius statim non est. Sed si postea legatarius, id est, pater vel dominus heres efficiatur per filium vel seruum iussu eius aduentem, licet ab eo casu non potuisset ab initio consistere legatum, dicemus tamen eo casu incidente legatum non extingui, idque in falcidiam imputari, id est, falcidiã pati. & ita potest accipi l. à filio. de leg. 1. Mærianus contra eam regulam in hac specie admittebat l. si à seruo. §. ad l. fal. Multas usus huius regulæ dissensiones excitauit. Sed tamen in hac specie in l. a filio. hanc dissensionem alia quadam ratione excusauimus. Tractemus & alij. Vnus ex dominis fundo communi seruitutem acquirere non potest. Qui tamen fundo suo seruitutem adquisiuit, eius parte vendita seruitutem non corrumpit, licet in eam causam peruenerit à qua incipere non potest. l. penul. §. vltim. infr. hoc tit. quia licet seruitus non adquiratur pro parte, retinetur tamen & conseruatur pro parte. nec in hac specie quenquam dissensisse reperio. Similiter vnus ex dominis fundo communi seruitutem stipulari non potest. Si tamen is qui suo fundo stipulatus est seruitutem, duobus heredibus relictis decesserit, stipulatio non corrumpitur, & possunt singuli heredes agere in solidum, licet non potuisset vnus eorum per se seruitutem stipulari, nec possit singulis seruitus in solidum cedi, atque ita res in eam causam peruenerit à qua incipere non potest. Cõtrà quidam & in hac specie regulam admittebant, sicut & eam regulam admitti constat, si is qui suo fundo stipulatus est seruitutem, fundum vel fundi partem vendiderit. l. si sub vna. §. vlt. §. hoc tit. l. pro parte. §. de seruit. Sed hoc ideo, quia stipulatio in emptorem non transit. At in heredes stipulatio transit, & ex ea singuli in solidum agere possunt, licet singulis solida seruitus constitui & præstari non possit. Sed difficultas præstationis, vt Paulus ait in hoc §. stipulationem non corrumpit. l. vlt. §. de act. emp. Quis igitur erit rei exitus? Aut præstabitur vià omnibus heredibus, aut si non præstetur omnibus, pro parte hereditaria eius qui egit condemnatio fiet d. §. an ea stipulatio. Actio igitur erit in solidum: quia nec potest esse pro parte. Præstatio autem erit pro parte habita æstimatione partis, quia in solidum seruitus ipsa vni ex heredibus cedi & præstari & acquiri non potest. Atque ita partis condemnatione facta, victoria eius qui egit non proderit alteri. nec obstat l. loci. §. si fundus. Si ser. vind.
- F** Nos loquimur de eo qui egit actione ex stipulatu, ex qua iudex personæ non prædio sententiam dicit, Seruitutem non constituit, quia non potest vni constitui. §. si fundus, de eo qui egit confessoria, qua actione de iure queritur, & iudex prædio non personæ sententiam dicit, nec seruitutem constituit, sed eam quæ est declarat. & ideo vnus ex heredibus agens cõfessoria, vincit & vincitur omnibus. Sed aliud est in actione ex stipulatu, quod Bar,

intellexit probè. Malè hæc negantes quidam adstruunt vnum ex heredibus seruitu- A
rem acquirere posse, quod per liberum hominem nobis possessio & dominium ad-
quiratur. nam hoc ex rescripto Seueri in procuratore tantum receptum est, vt rei posse-
sionem nobis acquirat, & per hanc dominium, si modò & nostro nomine ei tradatur à
domino, & is nostro accipiat. nam si nostro nomine ei non tradatur, sola possessio per
eum acquiratur sine dominio, vel contra solum dominium sine possessione: non per eum,
sed recta via. Heres autem qui suo nomine de seruitute agit in solidum, non agit quasi
procurator coheredis. Ei igitur quasi procuratori ita cedi seruitus non potest, vt com-
muniter acquiratur ei & coheredi. denique vt agit, ita constitui ei & acquiri seruitus
non potest, vel omnibus constituenda est simul aut separatim, vt posterior cessio con-
firmet priorem, vel pro parte tantum actoris condemnatio fieri. Potest etiam accidere B
vt ei soli qui agit cedatur, puta fundo ei adiudicato.

Si tamen.] Dicitur est homine incerto promisso vel Stichus aut Pamphilo nihil a-
gere promissorem vel heredes eius soluendo hominis partem. Exceptiones duæ propo-
nuntur in hoc §. quas exposui in §. i. Et ad secundam pertinet l. qui hominem. §. de ac-
cep. Primam rectè interpretatur Bartolus. Additur postea, quod dictum est de heredi-
bus promissoris, obtinere etiam in fideiussoribus promissoris. Si obligatio sit diuidua, fi-
deiussores tenentur pro parte ex epistola Hadriani. Si indiuidua naturaliter, vel si pro-
missus sit homo incertus, vel Stichus aut Pamphilus, singuli tenentur in solidum.

Item si in facto.] Dixit initio legis stipulationes in dando aut in facièdo consistere.
Et harum omnium alias esse diuiduas, alias indiuiduas. Dixit de ijs quæ sunt in dando C
diuiduis & indiuiduis. nam stipulatio seruitutis in dando consistit. l. si vnus. l. vlt. §. de
ser. rust. præ. l. vlt. com. præd. Dare est cedere seruitutem. Malè autem Accur. in §. i. stipu-
lationem seruitutis in facièdo scribit consistere. Superiora enim omnia sunt de stipu-
lationibus in dando. Ab hoc autem §. incipit tractare de stipulationibus in facièdo.
Stipulationes in facièdo cum dicimus, etiam comprehendimus quæ in non facièdo.
Stipulatio ita concepta est, Per te non fieri, neque per heredem tuum, quominus mihi
herediq; meo per fundum tuum ire agere liceat. Additur huic stipulationi plerumq; pœ-
na his verbis, si aduersus ea factum erit tot dari. Et addita pœna, si quid fiat aduersus ea,
pœna petitur: non addita, id quod interest. Idem est si stipuler, Mihi ire licere. Stipula-
tus videor, Iter fieri vt est in §. Cato. l. 4. l. 50. §. Alia est stipulatio Iter dari, de qua dictum D
est. §. alia Iter fieri siue pate fieri. Ex stipulatione Iter dari, omnes heredes promissoris te-
nentur, singuli in solidum. Ex hac stipulatione Per te non fieri, vno herede promissoris
prohibente omnes tenentur. quoniam prohibitio illa indiuidua est, id est, dum ab vno
prohibeor, non in partem prohibeor, sed in totum. Omnes igitur videntur prohibuisse,
& omnes tenentur l. 4. §. Cato. Ceterum non tenentur in solidum, quia non tenentur vt
opus aliquod faciant, sed ad id quod interest tenentur, vel ad pœnam pro parte heredi-
taria. Et ita Accur. rectè in ver. coheredes, Bart. malè. Quod tamen qui non prohibue-
runt præstiterint, id à coherede qui prohibuit reperent iudicio famil. circiscundæ, ne
eius facto damnum sentiant. l. in executione. §. quod si stipulatus. §. l. inter §. quod ex fa-
cto. §. famil. circ. Nec obstat quod dicitur in l. heredes. in solidum committi stipulatio-
nem. §. in illa. & §. Cato. Id enim ita accipiendum est ex eodem §. Cato. vt omnes te-
neantur, non tamen singuli in solidum, vt in §. vlt. huius l. Alia est ratio stipulationis quæ E
in facièdo consistit, veluti domum ædificari. Ex hac singuli heredes promissoris in soli-
dum tenentur, nisi stipulationi subdita sit pœna. l. stipulationes non diuiduntur. l. in exe-
cutione. §. secunda. §. hoc tit. l. x i. §. pen. §. de leg. 3. Tenentur, inquam, in solidum si res
integra sit, id est, si opus fieri adhuc possit, & si velit actor, tenentur omnimodo, nec libe-
rantur offerendo id quod interest. Sed si res non sit integra, in id quod interest fit con-
demnatio pro parte. l. si quis ab alio. §. vlt. §. de re iud. l. si quando. §. de oper. lib. l. si fun-
dum. §. hoc tit. Sed redeamus ad stipulationem quæ in non facièdo consistit, Per te non
fieri, & tractemus de stipulatoris heredibus. Si stipulator decesserit pluribus relictis he-
redibus, & vnus ex eis prohibeatur ire agere, queritur vtrum in solidum committatur F
stipulatio, ita scilicet, vt omnes heredes possint agere pro parte hereditaria, an verò ei
soli pro parte sua competat actio qui prohibitus est. Paulus ita distinguit, Aut stipula-
tioni subdita est pœna aut non. Si non est subdita, is tantum ager ex stipulatu pro sua
parte

- A** parte qui prohibitus est, quoniam eius solùm interest. nec potest dici ceteros videri prohibitos arg. l. si stipulatus fuero per te. §. hoc tit. quam Bart. adducit. quia is qui prohibitus est, non communi, sed suo tantùm nomine ingrediens prohibitus est. Si sit subdita pœna, ipsò iure singuli pœnam pro portione hereditaria petere possunt, quia pœnæ petitio datur etiam iis quorum nihil interest: sed qui non sunt prohibiti, repellentur exceptione doli mali. nec obstat l. stipulatio ista. §. alteri. infr. hoc tit. quæ pœnam committi ait etiam si nihil interfit, nec exceptione actorem repelli. Hoc ita procedit, si nemo sit cuius interfit qui possit agere. At si sit cuius interfit quique possit agere, reliqui quorum nō interest, per exceptionem excluduntur à petitione pœnæ; sicut & si id quod interest consecutus fuero, pœnam petens repellor exceptione doli. l. prædia. §. de act. empt. Ergo vno ex heredibus
- B** stipulatoris prohibito, ad id quod interest vel ad pœnam cum effectu ei tantùm pro parte competit actio qui prohibitus est, quia eius tantùm interest. At vno ex heredibus promissoris prohibente, omnes heredes promissoris stipulatori tenentur pro portione hereditaria. quia dum ab vno prohibetur, insolidum prohibetur, & ideo interest eius à nemine prohiberi. l. 3. Quæ dicta sunt de stipulatione Per te non fieri quominus mihi ire agere liceat, eadem obtinent in stipulatione Per te non fieri, neque per heredem tuum quominus mihi fundum habere liceat, vel quod idem est, Mihi habere licere. Nam vno ex heredibus promissoris controuersiam faciente, omnes tenentur: vni ex heredibus stipulatoris controuersia facta, is solus habet actionem. l. 3. Eadem obtinent in stipulatione, dolum malum abfuturum à te heredèque tuo. l. 4. in pr. nam vno ex heredibus promissoris
- C** dolum faciente, omnes tenentur. l. inter. §. quod ex facto. §. fam. etc. vni ex heredibus stipulatoris dolo admisso, is solus habet actionem. Ita proponitur in pr. l. 4. quod malè Taurillus corrigi putat in §. sed videamus, qui huius tantùm opinionis inuehendæ causâ enarrationem quam vocat edidit ad §. Cato. In §. Cato separantur facta diuidua ab indiuiduis. Si in facto indiuiduo consistat stipulatio, vt si stipuler per te heredemque tuum nō fieri quominus mihi ire agere liceat, vno ex heredibus promissoris prohibente, omnes heredes tenentur: quia cùm prohibitio non possit fieri in partem, nec minus prohibeat vnus quàm omnes, omnes quodammodo prohibuisse, fecisse, commisisse videntur, quod nisi (inquit) insolidum peccari non poterit illam stipulationem Per te non fieri. quæ verba legenda sunt sine parenthesi, & sic ilico. Vt autem dicimus committi stipulationem pro committi in stipulationem, sic ait Peccari illā stipulationem, & poterit pro potuerit. Hic igitur est sensus, omnes teneri quòd omnes videantur commisisse, quia non nisi insolidum peccari in illam stipulationem potuit. Sed si in facto diuiduo stipulatio consistat, vt si stipuler amplius non agi (potest nanque agi in partem) vno ex heredibus promissoris agente pro sua parte, is solus tenetur pro sua parte. In hac stipulatione igitur non idē est quod in stipulatione Per te non fieri, quæ factum indiuiduum continet. & hoc est quod ait. Sed videamus ne non idem hoc sit. Hic, id est, in stipulatione Amplius non agi: & ita Zasius rectissimè interpretatur. Videamus est affirmantis. & ob id malè quidam ad illa verba interrogationis noram apponunt. Sic solent Iurisperiti scribere, forsitan, plerunque, videtur, videamus, vt Aristoteles εἰρηκεν, δεχέει, σκοπῶν δὲ, φαίνεται. Non est autem idem in hac
- E** stipulatione Amplius non agi, quod in stipulatione Per te non fieri, sed magis idem quod in stipulatione, Te heredemque tuum ratum habiturum. qua stipulatione is solus heres promissoris tenetur, qui ratum non habuit: & si plures sint heredes stipulatoris, is solus habet actionem à quo est petitum. l. inter. §. si quis stipulatus. §. famil. etc. l. 2. §. incertam. de præt. stipul. Vtriusque igitur stipulationis, Amplius non agi, siue, quod idem est, Amplius non peti, & Rem ratam haberi, eadem est condicio, & idem pene sensus. l. procurator cùm peteret. §. rem rat. hab. hoc tantùm interest, quòd Amplius nō agi tardius committitur, quàm Rem ratam. Hæc statim committitur atque ratum non habetur. l. procurator. §. vlt. eod. Illa, non nisi iudicio petitum sit, vel solutum, vel compensatum. l. amplius. eod. quod ibi Accur. notat rectè, itemque in l. si quis vni. Sciendum autem est has stipulationes vel à procuratore interponi, vel à domino litis. De iis quæ à procuratore, agitur in illo titul. Rem rat. hab. Dominus autem si velit iis stipulationibus procuratorem releuari, eas ipse interponere debet, & cauere Amplius non agi, vel se heredemque suum ratum habiturum, quod egerit procurator. atque ita confirmatur persona procuratoris. §. si autem. de satisfd. Si procurator cauerit rem ratam haberi, potest dominus litis actum
- F**

procuratoris pro parte ratum habere. l. cum debitore. l. si procurator. §. rem rat. hab. Si ipse A
 dominus litis ita cauerit, ipse quidem in totum ex stipulatione sua ratum habere cogitur,
 ut dicitur in hoc §. Ex heredum tamē eius persona rati habitio diuisionem recipit, & ideo
 si vnus heredum pro parte sua ratum non habeat, reliqui habeant ratum, pro parte tan-
 tūm eius stipulatio committitur qui ratum non habet. d. l. 2. §. incertam, in quo tamē du-
 bitat, dum ait, Quamuis possit dici. Dubitat & Iulianus in stipulatione Iudicatū solui in
 §. vlt. Sed tamen obtinuit in partem tantūm heredes promissoris teneri, sicut & heredes
 stipulatoris in partem singuli duntaxat actionem habent. Puto autem hanc stipulationē,
 siue à procuratore siue à domino interponatur, esse prætoriam, id est, ex edicto prætoris.
 Id enim verosimile est edicto fuisse compræhēsū, ut vel dominus rem ratam satisfaret,
 vel procurator. Argumētū rei est, quòd interpositæ à domino stipulationis formula quæ B
 dam fuit, ut constat ex hoc §. & ex d. l. inter. Item si Iudicatū solui, quæ à domino litis in-
 terponitur, est prætoriam. l. si ad defendendum. §. iud. sol. (vbi ait, iubetur, edicto scilicet) cur
 & Rem ratam interposita à domino prætoriam non censēbitur? Non probo sententiā Tau-
 relli, qui putat stipulationem, dolum malum abesse, committi pro parte eius heredis tan-
 tūm qui dolum fecit: & ideo vno ex heredibus promissoris dolum faciente, omnes nō te-
 neri. pugnat hoc cum initio legis, quod perperam comminiscitur emēdari his verbis, Sed
 videamus. pugnat cum d. l. inter. §. quod ex facto. cui sine calumnia responderi nō potest.
 pugnat cum ratione certa. nam ut vnus heres qui me prohibet ire, non minus me prohi-
 bet quàm si omnes prohiberent, ita vnus heres qui dolo quid mihi facit, infolidum facit,
 nec minus quàm si omnes facerent. Non idem si vnus heres agat. nam agit tantūm in par- C
 tem. Non idem si vnus improbet actum procuratoris. nam improbat quātum in se est, &
 pro sua parte tantūm. Vtitur Taurellus suæ sententiæ confirmandæ causā hoc argumen-
 to. Omnes prætorix stipulationes sunt eiusdem interpretationis, ut ex parte promissoris
 vno committente stipulationem, non committant & ceteri. l. pœnales. §. Iulianus. §. ad l.
 falc. veluti iudicatum solui, quæ vno ex heredibus promissoris victo, eum solūm tenet, nō
 ceteros. Hæc autem, dolum abesse, est prætoriam. Ergo eum tantūm heredem tenet qui do-
 lo facit. Neganda est propositio in factis indiuiduis. l. 2. in pr. §. de præ. stip. Vtitur & alio
 argumento ex l. in stipulatione. §. Rem rat. hab. Comparat in ea stipulationi Rem ratam,
 clausulam de dolo malo, quæ scilicet subiici solet stipulationi ratam rem haberi, ut in l. si
 sine. §. si in stipulatione. cod. tit. Vtraque parte continetur id quod interest. Ergo sicut ex D
 stipulatione Rem ratam solus heres tenetur pro sua parte qui ratum non habet, ita & ex
 clausula doli. Neganda est conclusio. nam & stipulatione Per te non fieri, continetur id
 quod interest: in eam tamen omnes heredes committunt vel vno faciente.

Libro xv.] Fortè commentariorum. Scripsit Cato commentarios iuris ciuilibus, ut ex
 Festo constat in ver. Mundus.

Solum pœnam committere.] Obstat l. v. §. vlt. §. Promisi certam pecuniam, & ni
 solueretur certam pœnam: vnus ex heredibus meis soluit pecunię partem, alter non sol-
 uit. Nihil prodest partem soluisse ad pœnam euitādā quæ promissa est, ni totum solue-
 retur, & ideo pœnæ nomine conueniri pro parte hereditaria non tantūm is potest qui non
 soluit, sed & is qui soluit. Verūm quod præstiterit à coherede repetet iudicio fami. etc. l. E
 heredes. §. idem iuris. §. fami. etc. l. in executione. §. item si ita. infr. hoc tit. Idēque dice-
 mus in pœna compromissi. nam nisi omnes heredes parcāt sententiæ arbitri iubentis sci-
 licet dari aliquid, singuli tenentur pœnæ nomine pro parte hereditaria. Denique ut parte
 tantūm pecuniæ soluta, pignus integrum manet propter indiuisam pignoris causam. l.
 rem. §. de cuiet. ita parte tantūm soluta, in integrum pœna committitur, ita ut omnes he-
 redes teneantur pro portionibus hereditariis, quod pugnat cum hoc §. Promisi Rem ra-
 tam, vel Amplius non peti, adiecta pœna. Heres qui pro sua parte rem ratam habet,
 euitat pœnam & ille solus eam committit, qui ratum non habet. Rectē Ioannes ani-
 maduertit in hoc §. agi de stipulatione quæ consistit in faciendo, Ratam rem haberi,
 Amplius non peti. In l. §. vltim. de stipulatione quæ consistit in danda pecunia, vel re F
 certa, quarum vtraque est diuidua. vtrique est subiecta pœna si quid aduersus eam fiat,
 sed in stipulatione dandi pœnam committit etiam heres, qui suam partem soluit: quoniā
 (hanc rationem Ioannes non animaduertit) stipulatoris interest sibi non solui per partes.
 Solutio partium nō minima incommoda habet. l. 3. §. fami. etc. c. & eò respicit Pomp.
 in. l. v.

A in l. v. §. ult. dum ait, sine iniuria stipulatoris aliter constitui non posse. At in stipulatione faciendi pœnam non committit is qui pro sua parte ratum habet, quia cum rati habitio explicari non possit nisi per partes, nihil interest, nisi pro parte eius qui ratum non habet. Fuit etiam stipulatio faciendi in l. si seruus. §. i. §. si quis caut. Itaque malè quidam inter prætorias & conuentionales differentiam statuunt. Notandum quod ait in l. v. §. ult. Nec enim aliud in his stipulationibus, id est, in stipulationibus dandi, nam secus est in quibusdam faciendi stipulationibus.

Si is qui.] Dicitur est ex stipulatione quæ factum indiuiduum continet, vno ex heredibus promissoris contra quàm cautum sit faciente, omnes teneri pro portione hereditaria, id quæ demonstratum est in stipulatione Per te non fieri quominus mihi habere liceat, & in stipulatione dolum abesse. Dicitur item ex stipulatione quæ factum diuiduū cōtinet, eum teneri solum qui contra fecerit, vt in stipulatione Amplius nō agi, & Rem ratam haberi. Vtrobique autem siue factum sit indiuiduum, siue diuiduum, eum solum heredem stipulatoris habere actionem cuius interest. In hoc §. proponuntur quatuor stipulationes, in quibus quid iuris sit, sigillatim quærendum est. Prima est stipulatio duplæ. De hac agitur in tit. de Euict. Hac duplum pretij stipulatur emptor euictionis nomine. Et si de re empti lite emptori vel controuersia mota, emptor auctorem, id est, veditorem laudauerit, & ei denuntiauerit vt liti subsistat, & laudatus veditor defugiat auctoritatem, id est, non suscipiat defensionem litis, vel res euincatur, tum committitur stipulatio duplæ. Finge venditorem, qui ea se stipulatione adstrinxit, plures heredes reliquisset. Emptor, cui de re empti controuersia sit, omnes laudare, denuntiare, conuenire debet. Vno defugiente, omnes defugisse videntur, quia defensio siue auctoritas scindi in partes non potest: nec emptor qui insolidum denuntiauit omnibus, videtur defensus, nisi insolidum defensus sit. Ideo quæ vno defugiente, omnes tenentur pro hereditariis portionibus. l. in executione. §. insolidum. l. cum ex causa. j. l. si rem quæ. §. i. de euict. Quod si plures sint heredes emptoris, id est, stipulatoris, singuli ob euictionem suæ partis actionem habent. vni parte sua euicta, is solus habet actionem, quoniam eius tantum interest. & hoc est quod, ait, Hæc vtilitatis causa, id est, vt vnusquisque pro sua parte consequatur quod interest, quod vtilitas dicitur sæpissimæ. Secunda est stipulatio fructuaria, quæ vulgaris dicitur, siue vsitata stipulatio in l. inter fructuarium. §. de dam. infec. De hac in tit. vsufr. quemadm. cau. Hanc cautionem præstat fructuarius proprietario, & ea promittit se rectè vsurū fruiturum, & finito vsufructu restitutorū quod inde extabit. Si fructuarius plures heredes reliquerit, vno eorum non restituente quod inde extabit, puto eum solum teneri pro sua parte, quoniam ea res diuisionem recipit. & ita Accurs. censet rectè. Proprietarij item heredes pro parte quisque sua habent actionem, quanti ea res est. Tertia est stipulatio damni infecti, de qua in tit. de dam. infec. Hac vicinus vicino promittit si quod ob eam rem, quod ædificatum factumue quid esset, damnū datum esset, id se redditurum. Puto autem vno ex heredibus promissoris damnum non præstante eum solum teneri pro sua parte, quia præstatio ea diuidi potest. Stipulatoris item heredes pro parte actionem habent. l. 2. §. incertam. j. de præ. stip. l. supra. §. officiū §. de aqua & aquæ plu. arc. idem quæ diximus in stipulatione Iudicatum solui, & Rem ratam haberi, in §. Cato. Quarta est stipulatio de noui operis nuntiatione, de qua in tit. de no. op. nuntiat. Hanc cautionem præstat is cui nouum opus nuntiatum est, eaque promittit se restitutorum, id est, demolitorū opus, si iudicatum fuerit iustam nuntiationem fuisse, vel redditurum id quod interest. quæ cautio est remissionis loco. Et si promissor plures heredes reliquerit, singuli in id quod interest tenentur pro parte, & is tantum qui in eo præstando moram facit. Opus autem ipsum, si in id agatur, restituere singuli insolidum tenentur l. 2. in prin. j. de præ. stipul. l. stipulatio. §. quæsitum. §. de no. op. nunt. Item quæ heredes stipulatoris pro parte habent actionem in id quod interest, insolidum in restitutionem operis, quia vt institutio operis pro parte fieri non potest. l. stipulationes nō diuiduntur. j. hoc tit. ita nec restitutio siue demolitio. Dum ait, Ipsi promissori, id ita accipiendum est, Ex parte promissoris. nam de heredibus tantum est quæstio. & quod ait, Neque restitutio, id duntaxat ad stipulationem de noui operis nuntiatione referendum est, Neque defensio, ad stipulationem duplæ. Nam ex aliis stipulationibus heredibus promissoris pro parte liberatio contingit, nec vno cessante reliqui tenentur.

Iudicialium stipulationum auctor est iudex à Prætoribus datus. Prætoriarum ipse Prætor. Iudiciales sunt, veluti, de dolo cautio in actione in rem vel metus causa, vel ex stipulatu: nam iudex in restituenda re qua de agitur cauere iubet dolum malum abesse. l. præterea. l. si homo. §. de rei vind. l. metum. 3. §. item Iulianus. §. ex hoc. §. Quod met. cau. Iudicialis item est cautio de persequendo & reddendo seruo, quo de agitur l. seruo legato. §. vlt. §. de leg. i. l. si cum exceptione. §. quatenus. §. Quod met. cau. Sunt & multæ aliæ quæ interponuntur officio iudicis fam. erciscundæ. l. & puto. l. heredes. §. cōtra. §. famil. ercisc. itēque officio iudicis addicti vindicationibus seruitutum. l. harum. l. egi. §. si ser. vind. vel aliis actionibus. Prætoriaræ sunt, quæ iubente Prætoribus, siue ex edicto interponuntur. Ex eis aliæ sunt iudiciales, quæ propter iudicium interponuntur. l. 1. §. i. j. de præt. stip. veluti iudicatum solui, quæ interponitur auctore prætoribus ante litem contestatam, & de noui operis nuntiatione, qua promissor se obligat sub condicione si iudicatum sit. eadem hæc stipulatio, quas iudicatum solui, causas & clausulas habet, de re iudicata, de re non defensa, de dolo malo. l. 6. l. ex clausula. j. iud. sol. l. stipulatio. §. habet. §. de no. op. nun. Eiusdem generis est Rem ratam haberi. quod in d. l. 1. §. i. his verbis significari puto, vt ratum fiat. Has Iustinus vocat *δικαιτησεις* in No. L I I I. Aliæ sunt cautionales quæ instar actionis obtinent, & vt noua actio sit intercedunt: veluti damni infecti, vt cui est actio Aquiliæ vel in factum, sit etiam ex stipulatu, & legatorum, vt cui est actio ex testamento, sit etiam ex stipulatu, & rem pupilli saluam fore, vt cui est actio tutelæ, sit etiam ex stipulatu. l. 1. §. cautionales. j. de præt. stip. quod & iudicialibus stipulationibus agitur, veluti iudicatum solui, & de noui operis, vt cui est iudicati actio sit etiã ex stipulatu, quæ tamen illam non nouat, auctore Paul. v. Sent. Tit. de stipul. & l. si Stichum. §. idem Celsus. j. de nouat. & Rem ratam, vt cui est condictio sit etiam ex stipulatu. l. vlt. in fin. infr. rem rat. hab. Omnes stipulationes cautionales sunt. Sed illæ specialiter cautionales dicuntur quæ instar actionis obtinent. Cur dicuntur habere instar actionis? l. non solum. Rem rat. hab. l. actionis. de oblig. & act. l. si ambo. §. in stipulationibus. de compens. An quia vt actiones à Prætoribus petuntur & dantur ex edicto? & ita de stipulatione damni infecti Plinius lib. 36. ca. 2. Satisfdari sibi dani infecti egit redemptor cloacarum, & in l. quibus. j. de verbor. signific. Persequi, id est, agere videtur & qui satis accipit. & actio damni infecti l. 3. §. si vicinus. l. supra. §. officium. §. de aqua & aquæ plu. arc. Illæ verò quæ dicuntur iudiciales non petuntur, sed officio Prætoribus interponuntur futuri iudicij constituendi & confirmandi causa. Cautionalibus adnumeratur stipulatio Rem ratam haberi in d. §. cautionales. quæ verba mihi suspecta sunt. Nam eandem paulò antè iudicalem dixit. & verò instar actionis non obtinet. nec enim petitur per se, sed officio Prætoribus interponitur, & petitiæ actioni seruit. Communes sunt quæ & propter iudicium interponuntur, & instar actionis habent, veluti iudicio fisci. nam actio ipsa quodammodo hæc est quæ à Prætoribus desideratur. Propter rem ipsam datur, id est, propter iudicium. l. si eum iudicio. §. qui iniuriarum. §. si quis caut. Prætoribus cautionalibus adnumerari possunt stipulatio, qua institutus sub condicione petita bonorum possessione secundum tab. substituto cauet, de qua in l. inter omnes. §. qui satisfd. cog. l. Paulus. infr. de præt. stip. Paul. v. Sentent. titul. de stip. Et ea quæ de collatione bonorum ab emancipato interponitur. l. 1. §. iubet. & §. quamuis. §. de collat. bon. & Paul. in supradicto loco. & stipulatio fructuaria, de qua in tit. vsusfruct. quemadm. cau. Prætoribus similes sunt Ædilitiæ, veluti cautiones de morbis & vitiis vernalium rerum quæ ab ædilitio edicto veniunt. Nam & ea, inquit, ab iurisdictione veniunt, id est, ab edicto, non Prætoribus, sed Ædilitio. paulò post ait, ab ædilitio edicto. malè in Instit. quidam addiderunt Prætoribus non ad Iustinianum modò, sed & ad Theophilum contra fidem Græci exemplaris. Ius ædilitium honorarium quidem dicitur. §. Prætoribus. de iu. nat. Prætoribus nūquam. His addi etiam possunt Tribunitiæ stipulationes, de quibus Vlp. in Frag. tit. 7. Conventionalis sunt quæ neq; ex iurisdictione veniunt, neque officio iudicis, sed ex conuentione reorum, id est, vtriusque partis. Acc. contrahentiū. Contrahentes dicuntur in l. 3. §. vlt. de obl. & act. l. 52. & l. 115. j. Stipulatio contractus est. l. inter stipulantem in pr. j. hoc tit. l. 3. §. idem scribit de pec. l. certi. §. quoniam. §. de reb. cre. Huius generis sunt innumera, sicut & innumera sunt negotia. Ex negotiis contrahendis adhibentur, vt negotia verborum obligatione

- A** obligatione constringantur. & interdum Rem ratam, quæ communis est, ex conuentione sola venit, sine prætoris aut iudicis. l. interdum. infr. Rem ratam hab. Potest & de dolo. itémque Prætoris. Communes sunt quæ iubente Prætoris, vel Ædili, & interdum officio iudicis interponuntur, vt Rem pupilli saluam fore, quæ prætoris dicitur in l. i. j. de præ. stip. & interdum officio iudicis interponitur, vt Th. explicat. in tit. de diuis. stipul. Ité duplæ stipulatio. nam ob euictionem dupla promittitur ex edicto ædilium, si prædia, vel mancipia, vel res preciosæ vaneant. l. emptori. §. i. de euict. & ob id inter prætorias numeratur in l. i. §. stipulatio. de præ. stip. l. non solum. infr. Rem rat. habe. Interdum officio iudicis interponitur. l. si quis à multis in fin. §. de nox. act. l. heredes. §. penult. §. famil. ercisc. l. item quamuis. §. vlt. §. com. diui. Item stipulatio Rem ratam. Hæc prætoris etiam dicitur in d.
- B** l. i. & ex edicto venit. l. seruū. §. ait Prætor. §. de procur. Non tamen petitur ipsa per se quasi actio, sed petitæ actioni subseruit, eamque subsequitur. Interdum officio iudicis actioni addicti interponitur, vt Th. explicat in tit. de diu. stip. Non est negandum esse communem, quod in d. l. i. iudicialibus adnumeretur. nam iudiciales illo aliter atque hoc loco accipiuntur. Si hoc loco fuisset numerata inter iudiciales, non esset communis. Quod autem illo numeretur inter iudiciales, non ideo minus est communis. Addatur etiam stipulatio, Quod amplius quàm per legem falcidiam liceret cœperis, reddi. Nam ex edicto Prætoris venit, & ob id prætoris dicitur in l. pœnales. §. Iulianus. §. ad l. fal. l. 3. §. quāuis. §. si cui plus quàm per l. fal. vbi pro propterea, legendum, Prætoris. Interdum tamen officio iudicis interponitur. l. ex facto. 2. §. de her. inst. Sequitur alia diuisio stipulationum. Alia est stipulatio & promissio nuda, alia satis acceptio, siue satisfactio. l. i. §. stipulationum infr. de præ. stip. Vtriusque definitio ponitur in hac lege, ex qua re alia stipulationum diuisio subnotatur. Stipulatio nuda sic definitur in §. stipulatio, verborum conceptio, sic in l. 3. C. de cōtr. stip. l. cum patrem. C. de iur. dot. l. i. §. communis. infr. de stip. ser. & Paul. 2. Sentent. tit. de contract. Daturum facturum'ue. nam stipulatio vel in dando, vel in faciendo consistit. l. 2. §. Quod interrogatus est. nam congruum debet esse responsum. Sc. quia de se quemque promittere oportet. l. inter stipulantem in prin. j. Circa hanc definitionem quærunt, An valeat impersonaliter concepta stipulatio, Promittis? Promittuntur. Dabis? Dabuntur. & rectè Alc. 2. παρέρωγ. c. 18. valere allato Plauti loco, in quo ita legitur concepta stipulatio, Dabin? Dabuntur. namque perinde est, ac si dixisset Dabo, non minus quàm si respondisset, Quidni? At idem Alc. malè, quod idem esse non putat in constituta pecunia ex No. 115. §. vlt. Nam sicut hoc modo rectè fit stipulatio, Promittis? Promittitur: Ita constitutum si animus constituendi fuerit sic fiet, rectè, Satisfacis? id est. ἀποκρίσις, Satisfit. Constituis? Constituitur. Verùm sicut stipulatio inanis esset hoc modo concepta, Promittis? Promittentur. Ira & Iustin. constitutum ait nullum esse si fiat hoc modo, Satisfacis? Satisfiet. Ratio item differentie allata ab Alciato non est vera. nam pacta etiam fieri possunt per interrogationem & responsum. l. iurisgentium. §. quod fere. §. de pac. Discernitur solummodo pactum ab stipulatione animo & conclusione tractatus. Est & stipulatio non nuda quæ satis acceptio, siue satisfactio dicitur, quæ ita obligat promissorem, vt adpromissores quoque ab eo accipiantur. Adpromissores, id est, fideiussores. l. in omnibus. j. de solut. l. si verò. §. sol. mat. quasi proximi à promissoribus, & ob id Græci: ἐπισύας vocant. Adpromissio fit rectè. Adstipulatio non vtique semper. nam adstipulari est alteri stipulari. Stipulari, Instipulari, Restipulari, Repromittere de nuda stipulatione dicuntur. Exstipulari ité, quo vsus est Symmachus, & expromittere. Sed iis propriè verbis tunc dūtaxat vtimur, cum pro alio promittimus nouandi animo. l. qui libertinus in fi. de oper. lib. l. & eleganter. §. seruus. de dolo. Adpromittimus fideiubendi animo. Expromissorem qui dat, liberatur: Adpromissorem qui dat, non liberatur. His in libro de proprietate sermonum Isidorus Constipulationem adiicit, viderurque constipulationem & restipulationem accipere, pro pœnali hanc, & illam pro doli mali quæ re confecta interponuntur. Compromissio nostris auctoribus pœnalis est stipulatio vltro citroque. Deinde additur in §. satis, sic dici satis accipere sicut satisfactio, vt in l. i. §. qui satisfactio. cog. Asconius 111. in Verrem, satisfactio est tantum facere quātum satis sit irato ad vindictam. Satisfacere latius patet, quàm satisfactio. Sed & satisfactio interdum accipitur latissimè: l. satisfactio. de verb. sig. l. solutam. infr. de solut. l. 2. pro her. l. promissor. §. vltim. §. de const. pec. l. 2. §. de hered. vend. §. vltim. exposuimus in §. Cato.

L. V I.

Lex est de eo cui bonis interdictum est, an stipulando alium obliget, vel ipse promittendo an alij obligetur. Bonis interdicitur dissolutis morib. vt mulieri quæ luxuriosè viuit. l. & mulieri. §. de cur. fur. id est, mulieri diruptę dirutęq; pfusæ libidinis, profusi sũpt^o. Luxuria est omnis dissolutio morum. Igitur & prodigo cuilibet interdicitur bonis. Interdicitur verò ipso iure ex x i i. tab. & in curatione agnatorum esse iubetur. §. furiosi. de curat. Sed hodie per Prætorem curator datur & interdictio fit. l. i. l. Iulianus. §. de cur. fur. cuius formula extat i i i. Senten. Pauli tit. de testa. Interdictionis hic est effectus, vt nō possit alienare, obligari, testamentum vel codicillos facere. nam & inter viuos, & causa mortis prodigo bonorum suorum administratio adimitur. Sibi tamen acquirere, & ex alienis testamentis capere, & alios sibi obligare potest. Denique pupillo comparatur. l. certi. §. idem quæri. §. de reb. cre. Hic rem suam augere potest sine tutore, minuere non item. Item patri comparatur, qui peculij castrensis quęsti à filio ipso iure dominus est. Id tamē augere non minuere potest. l. ex castrensi. §. i. §. de cast. pec. Similiter enim prodigus adquirendi ius habet, deminuendi ius non habet. l. 3. §. de acquir. hered. l. is cui lege §. qui test. fac. pos. d. l. i. quæ omnes sunt ex eodem libro. Prodigus stipulādo sibi alium obligat, Promittendo autem ipse non obligatur. & ne naturaliter quidem obligatur. qua in re comparatur furioso, non pupillo. Furiosus si promittat, naturaliter non obligatur. Pupillus ex sua promissione naturaliter obligatur. l. i. infr. de nouat. qua de re dicitur plenius commo diore loco. Prodigus ne naturaliter quidem obligatur, quia videtur mente carere. Luxus ille amentia est. l. his qui in fi. §. de tut. & cur. da. l. contra. §. si curator. §. de pac. l. furiosi. §. de diu. reg. iur. & ob id luxuriam veteres ἀνοήτων verbo comprehenderunt, vt Aristophanes, ὅτι τε ἀπέχουσα καὶ τῆς ἀνοήτων πάντων. Desipere videtur prodigus, quod neque tempus, neque finem expensarum nouerit vllum. l. i. §. de cur. fur. Ait, Neque finem. hoc est quod dicitur, prodigalitatē non habere fundum, & quod Aristoteles prodigos excellere ἐν τῇ δόσει, sicut auaros ἐν τῇ λήψει. nam & auaritia non habet fundum. Quod autem diximus exemplo furiosi prodigum, eundemque interdictum promittendo naturaliter non obligari, ex eo sequitur non obligari pro eo ne fideiussorem quidem. l. i. §. si quis ita. §. hoc titul. & ita proditum est hac l. 6. Verū obstat l. Marcellus. infr. de fideiuss. Pupillus sine tutore, prodigus vel furiosus mandati obligationem non contrahunt, & ideo si eorum mandato quidam pro eis fideiubeat, & soluat, mandati actionem non habet, nec tamen quod mandati actionem non habeat, ideo subueniemus ei vt ex sua fideiussione non teneatur. tenebitur enim. Lex loquitur de pupillo, furioso, prodigo obligato. Ait enim, Si quis pro pupillo sine tutoris auctoritate obligato. Sequitur, prodigoue vel furioso. repetendum, obligato. & sic in l. si à reo. §. si à furioso. cod. tit. Si pro furioso iure obligato fideiussorem accepero, tenetur fideiussor. Iure obligatur furiosus vel prodigus ex delicto, vel quasi ex contractu. l. furiosus. §. tit. prox. Non obligatur si stipulāti promiserit, nec adpromissor pro eo, vt hac l. 6. sicut si mandet non obligatur, vt eadem l. Marcellus indicat, ideoque in eam mandati causam si fideiussor intercedat, non tenebitur. Dicitur est §. prodigum non posse testamentum facere, non posse alienare. quod ita simpliciter legibus proditum interpretationem accepit No. Leonis 39. qua cauetur valere alienationem factam à prodigo si ex re eius sit, vt si inutile prædiū magno vendiderit, & pretium in rem vtilem conuerterit: Valere item testamentum si prudenter posteritati suæ & cognatis & egenis consuluerit. Quod si temere hæc & imprudenter administrauerit, tum nihil agi.

L. V I I.

Quæstio legis hæc est, an impossibilis condicio vitiet stipulationem. qua de re ita distinguitur, Aut ea condicio in faciendo consistit, aut in non faciendo. Si in faciendo, inutilis stipulatio est, veluti si cælum ascenderis, dare spondes. l. certi. §. idem quæri. §. de reb. cre. Idemque iuris est in ceteris contractibus, quos tamen impossibilis modus non vitiat. F l. 5. 6. 8. C. de cond. ob cau. dat. An idem sit in testamētis dubitatum fuit. Et obtinuit non idem esse. l. 3. de con. & dem. mendi puta colore. l. i. §. de cond. inst. quo probabiliter in contractibus vti non possumus. cum enim res geratur inter duos, non videtur vni mendum excidisse quod non alter animaduertent, & cōfestim corrigere potuerit. Obtinuit, post

- A** post multas controuersias scilicet, vt in l. cum ex vno. §. tit. prox. l. vlt. §. pro leg. Si in non faciendo, utilis est stipulatio, veluti si cœlum non ascenderis. quia hæc condicio non impossibilis, sed necessaria est. Acc. rectè, Cùm eius contraria sit impossibilis, consequens est eam esse necessariam. quod sumpsit ex philosophia. Id enim est impossibile cuius contrarium est necessariò verum. Aristot. 1 1 1. τὸ μὲν & φουσιχὸν. cap. 12. ἀδύνατον ἔ τὸ ἐναντίον ἐξ ἀνάγκης ἀληθές, veluti sedere & stare aliquem simul, impossibile est. Contrà non sedere & stare aliquem simul, necessariò verum est. Et ἀφ' ἑαυτοῦ ἀδύνατον εἶναι, impossibile est. Contrà ἀφ' ἑαυτοῦ ἀδύνατον εἶναι, est necessariò verum. Et ideo rectè Vlpianus hanc stipulationem, Si in cœlum non ascenderis, vtilem esse & præsentem, id est, puram, & pecuniam creditam continere. Quorsum ait pecuniam creditam? nempe vt ostēdat creditum
- B** hac stipulatione contrahi. verbis etiam credimus. l. 2. §. de reb. cred. Quintil. lib. 1 1 1. cap. 11. Certam creditam pecuniam peto ex stipulatione. Idēque in testamentis obtinuit secundum omnium sententiam. l. seruum. §. si in non faciendo. §. de her. inst. nisi pœnæ causa ita legetur. §. vltim. de legatis. In condicione in faciendo, non eadem fuit omnium sententia, vt diximus §.

L. VIII.

- Stipulatio ita concepta est, Si Kal. Stichum non dederis, x. dabis. Stipulatio est in diem & sub condicione. Igitur vt decem peti possint, non condicionem modò, sed & diem extitisse oportet. arg. l. si Titio. §. quando dies leg. ce. Proinde mortuo Sticho culpa promissoris ante Kal. statim decem peti non possunt. quia licet, inquit, ad cōdicionem comitti videatur, dies tamen superest. vbi quodam loco ostendi pro Ad, legendum esse, ante diem, errore creato ex notis à Triboniano non perceptis. Sic apud Liuium lib. x x v 1 1. fecitque ad 1 1 1. Nonas Quintiles, & lib. x x x 1 x. ad 1 1 1. Idus decembres, rectè Sigonius emendauit, ante diem. Condicionem autem committi dicimus, vt & pœnam, multam, stipulationem, legem, actionem, edictum. At contra hanc huius l. sentētiā est l. 10. infr. eod. Si Titius Kal. in Italiam non venerit, x. dari. Mortuo Titio ante Kal. statim x. peti possunt. Cur ergo & si ita concepta sit stipulatio, si Kal. Stichum non dederis x. dabis, mortuo Sticho ante Kal. decem statim peti non possunt? Puto, quia hac cōdicione id tacitè agitur vt Stichus soluatur, & perinde est fere ac si ita stipulatus essem, Stichum Kal. dabis, & si non dederis, x. dabis. Stichus est in exsolutione. l. obligationum fere. §. penul. & vlt. §. tit. prox. Porrò solutioni Stichi adscriptus est dies promissoris gratia. Quare ante eū diem non committetur stipulatio. & hac in re diuersæ scholæ auctores consenserunt Sabinus & Proculus, vt traditur in l. 8. licet stipulatione concepta sine die, hoc modo, si Stichum non dederis, x. dabis, ea in specie dissenserint, vt constat ex l. ita stipulatus. infr. Idem verò dicemus & si id stipulatione agatur vt aliquid fiat. l. stipulationes non diuiduntur. §. pen. l. insulam. infr. hoc tit. l. si eum. §. 1. §. si quis caut. Neque obstat l. cum stipulatus. infr. quoniam ait, propemodum. Cùm verò ita stipulor, Si Titius Kal. Italiam non venerit x. dabis, non id agitur vt Titius in Italiam veniat, vt ue id promissor curet & præstet, sed stipulationi x. quasi quælibet alia condicio, ita hæc apponitur: quam obrem eius duntaxat casus spectatur, non dies. nam & dies cōdicioni est appositus non solutioni, hac scilicet mēte, vt si quo die ante Kal. condicio extiterit, x. dentur. Dies non est appositus promissoris, siue differendæ solutionis gratia. Itaque illa stipulatio sub condicione tantum est, non in diem. l. 10. Eadem ratio est si ita stipuler, Si Kal. cœlum digito non tetigeris x. dabis. namque non expectatis Kaiend. decem statim petentur. quia statim ab initio condicio illa habetur pro pura, nec dies adscriptus est solutionis gratia. Itaque hæc stipulatio in diem non confertur. l. 8. Eius l. duæ sunt partes, siue duæ in ea stipulationum conceptiones. Quare autem in ea ostenditur distare primam à secunda, quæq; ratione distat prima à secunda, eadem distat prima à tertia, quæ proponitur in l. 10. Verum adhuc l. 10. obstat. l. 4. §. vltim. §. de cond. & dem. quæ l. 10. est coniungenda, quia ex eodem libro, & quia ex ea l. 10. exceptio quædam applicanda est. Si intra quinquennium Titio filius natus non erit, tum heres Seiæ x. dato. Idem poni in stipulatione nihil prohibet. Si intra quinquennium Titio filius natus non erit, tum decem dabis. Dies est cōdicioni appositus, non solutioni, non dationi aut præstationi promissoris. Mortuo Titio x. statim nõ petentur. Hoc verò exigit articulus τ v m, qui extremum quinquennij diem significat.

Opponi etiam potest l. veluti. §. vlt. & l. quidquid. §. vlt. j. hoc tit. Si intra biennium Capitolium non ascenderit, x. dari. Cōdicioni dies additur non solutioni. Ait tamen non nisi præterito biennio x. peti posse. Ergo etiam si ante biennium promissor moriatur, x. peti statim non possunt. Neganda est consequentia. Nam in eis legibus hæc tantum quæstio vertitur, quemadmodum illa verba, Si intra biennium non ascenderit decem dari, accipi debeant. namq; ambigua sunt. Vel enim hoc significant, vt si vel vno die intra biennium non ascenderit, statim cōmittatur stipulatio, & vt si integrum biennium ascenderit tum non committatur. Vel vt si nullo die ascenderit intra biennium, id est, si integrum biennium abstinueris Capitolio, tum demum stipulatio committatur. & hæc interpretatio verior est. Igitur non nisi præterito biennio decem peti possunt, quia si vel extremo die biennij ascenderit, cōdicio defecta intelligitur. Ceterum si ante biennium moriatur promissor non ascenso Capitolio, non est dubium quin stipulatio committatur statim non expectato biennij fine. Notandum in hoc proposito nihil interesse siue quis stipulatus sit Kal. siue intra Kal. siue ante Kal. Hæc tria idem significant. l. 12. l. eum qui ita. §. qui ita. j. hoc tit. & quod dicitur in l. 8. de stipulatione si Kal. idem traditur de stipulatione Si ante Kal. in l. stipulationes non diuiduntur. §. pen. j.

L. I X.

In l. prox. tractauimus de hac stipulatione, Si Kalen. Stichum non dederis x. dabis. Nunc tractabimus de eadem stipulatione detracta die, puta si Stichum non dederis x. dabis, non tamen omnia quæ dici de illa possunt, sed ea tantum quæ ad hunc locum pertinent. De illa disputatur in l. ita stipulatus. j. & ostenditur in ea dissensisse Sabinianos à Proculianis. Pegalus, qui ex Proculianis fuit, hanc stipulationem tunc demum committi dicebat, cum desierat Stichus posse dari, vt puta Sticho mortuo. Contrà Sabinus aiebat nõ esse expectandum vt Stichus dari non posset, sed ex mora stipulationem committi, id est, Sticho cum potuit dari minimè dato. Vtebatur exemplo penus legatæ, Si quis ita legauerit, Dato penum, Si penum nõ dederis, dato x. non est expectandum vt penus non possit dari: sed statim post moram ab herede commissam in dando penore decem peti possunt. l. cum sine. l. si penum. j. quando dies leg. ced. Sabini sententia vera est cum duæ sunt stipulationes, vna Stichi pura, altera pecuniæ condicionalis, veluti Stichum dabis, Si Stichum non dederis, decem dabis, sicut in exemplo quo vtitur duo sunt legata, alterum penus purum, alterum pecuniæ condicionalis. Sed si vna sit stipulatio quæ incipiat à conditione, qualis initio proposita est, Si Stichum non dederis decem dabis, sequemur sententiam Pegasi, & dicemus eam stipulationem committi ex difficultate, siue impossibilitate dandi Stichi, non ex mora, quia nec mora fieri intelligitur in eo dando quod neque peti potest, neque dari contrahentes nominatim voluerunt. Idem dicemus si penu non legata ita legauerit, Si penum non dederis x. dato. Ergo neutro casu decem petetur, nisi Stichus vel penus desierit posse dari. quod accidit Sticho vel penore perempto. Idem Ferretus negat esse dicendum in fundo. quod pugnat cum d. l. si penum. quæ penori fundum comparat. Igitur si ita stipuler, Si fundum non dederis, decem dabis, non petentur x. nisi desierit fundus posse dari. Desinit posse dari si pereat. Perire potest chasmate, terre motu, inundatione aquarum, vel quo alio casu maiore. l. si in venditione. in fi. §. de per. & com. rei vend. l. quod tamen. §. agri l. si ager. §. quib. mod. v. usufr. amit. At, inquit, hæc fiunt rarò. Imo frequenter, præsertim in Italia & locis maritimis. auctores Aristoteles & Plinius, Aristoteles ait *πλάγυς*, Plinius Maximè. Non quæ rarò, sed quæ plerumq; fiunt spectant iuris prudentes. Chasmata similesq; fundorum casus spectant infinitis locis. Non rarò igitur, sed frequenter hæc fiunt. Verùm sententiæ Pegasi atque adeò l. ita stipulatus. creditur aduersari hæc l. ix. Quinimo distinctè explicata consentiet. Si ita stipulor, Si Primo fundum non dederis, eum fundum mihi dabis. Non committitur stipulatio antequam desierit Primo fundus dari posse, nec tamen quoquo modo desierit dari posse. Mortuo Primo committitur. Perempto fundo non committitur, quia interitu rei in stipulatione deductæ promissor liberatur. l. si ex legati. j. At nunc finge, Promisi Primo fundum sub conditione si eum Secundo non darem, Rursus eundem fundum Secundo promisi sub conditione si eum Primo non darem. Quæritur quando committatur condicio illa siue stipulatio? An si desierit alteri fundus dari posse, tum demum dicemus petere alterum posse?

- A posse? Quidni? atque ita idē constituemus in hac stipulatione, quod in ea de qua tractatur in l. ita stipulatus. Ceterū desinit alteri posse dari morte alterius. Desinit item & hoc propriè ostenditur in hac l. alteri dari posse ab altero occupata actione. vt Secūdo desinit dari posse à Primo occupata actione. Itaque si quis dicat Primum qui occupat agere, ante condicionem agere, quod non desierit Secundo dari posse, hoc negandum est. nam finis Secundo dandi est cūm Primus agit. Itaque simul eodem momento & ex stipulatu agitur, & stipulationis condicio committitur, vt & in l. cūm quærebatur. j. iud. sol. nec potest Secundo dari post actionem Primi, sicut & conreo vel adiecto solutionis gratia, placet dari non posse post actionem alterius. l. 5. §. vlt. l. fideiussor obligari. in princ. j. de fideiuss. Non quæritur hoc loco quis videatur occupasse, sed dicitur eius esse actionem, eiq; dari oportere qui occupauit actionem, id est, qui agere præstinauit. Condicio igitur huius stipulationis non est ἀπορος cūm existere possit. Si esset ἀπορος, inutilis foret sicut institutio. l. si Titius §. de cond. inst. Impossibilis condicio non vitiat institutionem, ἀπορος vitiat, veluti si Primus heres erit, Secundus heres esto: Si Secundus heres erit, Primus heres esto. nam non potest heres Secundus existere, nisi Primus heres extiterit, Rursus Primus non potest heres existere, nisi Secundus heres extiterit. Denique huius institutionis ratio vel exitus reperiri nullus potest.

L. XI.

- Patre capto ab hostibus si quid filius qui in ciuitate remansit stipuletur, reuerso patri acquiritur actio. quia postliminium fingit filium sui iuris numquam fuisse. Non idem dicemus si patre deportato filius stipuletur. namque restituto non acquireretur actio. l. vlt. C. de sent. pal. cessat enim hoc casu illa fictio, & sine capitis deminutione filius in potestatem reuertitur.

L. XII.

- In summis id quod minus est sponderi videtur. l. inter stipulantem. §. si stipulante. j. l. si ita stipulatus fuero decem aut xv. j. cui est coniungenda l. si ita relictum. §. vlt. §. de leg. 2. quæ est ex eodē libro. & ideo si stipulanti x. aut v. respondeam simpliciter, Spōdeo, quinque sola debentur. In diebus etiam longiorem accipimus, vt si quis stipuletur Kal. Ian. aut Februariis. Hæc igitur stipulatio simplex est, non alternata. nec vlla electio hîc est, cūm promissor sit minorem summam longioremq; diem semper electurus. Diuersum esse tradunt si stipuler Romæ decem, aut Lugduni quinque. rectè. Id tamen probant malè allata l. qui res. §. mihi. j. de solut. Item mala ratione, quod promissoris inter sit forsitan maiorem summam Romæ soluere, quàm minorem Lugduni, quasi scilicet electio sit promissoris. quod est falsum. nam quoties rerum alternatio mista est alternationi locorum, electio & locorum & rerum stipulatoris est. l. 2. §. proinde. §. de eo quod cer. loc.

L. XIII.

- Kalendis & ante Kalendas. vtraque oratione idem dies significatur, vt diximus in l. 8. Ante diem i i i. Kal. & i i i. Kal. vtroque sermone idem dies significatur, idq; est perpetuum. Livijs 45. Latina edicta à Cos. sunt in ante i i i. & i i i. & prid. Id. Noueb. Ex ordine dierū his verbis palam est significari i i i i. & i i i. Id. No. Et sic ἀπὸ δεκάπεντα καλῶν, id est, xv i i. Kal. Alciatus in l. Anniculus. de verb. sig. & alij quidam his verbis, Ante diem x. Kal. nonum diem significari putant. quinimo decimus significatur, mouentur locis falsis & adulteratis. In v. & vltima Philipp. Ante diem x i i i. Kal. cūm sit legendum x i i i. vt Ferrarius quidam notauit. In oratione pro Quintio, Ante diem i i i. Kal. cūm sit legendum, Ante diem i r. Kal. quod est pridie, vt in subscriptione l. 2. C. in quib. cau. in int. rest. non est nec. & l. r. Ad leg. Iul. de amb. Similiter idem dies significatur his verbis, Hoc anno & Ante hunc annum, puta extremus. l. qui hoc anno. j. Hoc mense & Ante hunc mensem. Idem quoque dies significabitur his verbis, Anno x. & Ante annum x. anni scilicet initium non finis. l. si ita fuerit. 2. de manu. test. Annos decem natus, Ante annos x. natus. vterque sermo idem potest. Quærunť an & is qui stipulatur post Kalend. similis sit ei qui stipulatur Kal. vel Ante Kal. Quidam similem aiunt: quod non est admittendum. Qui Kal. stipulatus est, actionem habet statim po-

stridie. Kal. §. omnis. Inst. de verb. obligat. Qui post Kal. stipulatus est, non post ridie, sed sequenti altero die actionem habet. Similiter post diem x. Kal. & x. Kal. vel Ante diem x. Kalendas idem dies non significatur. Vtroque sermone decimus dies, Neutro vndecimus significatur. l. anniculus. i. §. de verb. sign. Sed his verbis x. Kal. vel Ante diem x. Kalen. dies decimus ante kalendas significatur, ipsis Kalendis computatis, illis verò Post diem x. Kalen. significatur dies x. post Kalendas, vt etiam ipsæ Kalendæ computentur. Ergo post diem x. Kal. Ianuarij, id est, iij. Idus Ianuarij: sicut in l. si caluitur. §. i. §. de verb. sig. Post diem iij. kal. Ianuarij non est iij. kal. Ianuarias, sed iij. Non. siue Ianuarij die iij. vt ex Plutarcho in Cicerone Ant. Augustinus exposuit rectissimè Emend. lib. iij. Rursus quærent an is qui stipulatur intra kal. sit similis ei qui stipulatur Kal. Quidam similem putant. verius est his verbis ipsas Kal. contineri. l. i. §. si intra. §. de suc. edic. Qui iussus est iudicare intra Kal. ipsis kal. pronuntiare potest. Qui promisit se daturum intra kal. ipsis kal. si dederit, stipulationi satisfacit. Non tamen est idem intra kal. & kalendis. kalendis liber esse iussus, non fit liber ante kal. Intra kal. liber esse iussus, statim fit liber, quia intra kal. significat etiam citra kal. l. si ita fuerit. 2. §. vlt. de manu. test.

L. XIII.

Stipulatus sum domum ædificari, non adiecto die, quando committitur stipulatio: Et placet Celso non antè eam committi quàm præterierit tempus quo domus ædificari potuit. Idemque in legatis. Obstat l. stipulationes non diuiduntur. §. vlt. §. quæ non esse expectandum ait, vt tantum temporis prætereat, sed ex mora statim stipulationem committi. Diximus in l. 9. in stipulatione Stichum dari, dissensisse Sabinianos à Proculianis ex l. ita stipulatus. Pari ratione dissenserunt in stipulatione domum fieri. Celsus, qui ex Proculianis fuit, expectandum putat esse, vt tantum temporis transeat quo potuerit fieri domus. Vlp. in d. l. stipulationes moram sufficere scribit ex Sabini sententia, id est, si cum primum potuit opus inchoare non inchoarit. Ioannes distinctione adhibita hæc ita in concordiam adducit. Ex Vlp. sententia confestim agi posse in id quanti interest domum inchoari, ex Celsi confestim agi non posse in id quanti interest domum perfectam esse. Atqui Vlp. ait diem obligationis cedere. Non cedit igitur pro parte sed tota. proinde confestim agi potest vt fiat. Quod si vt fiat insolidum confestim agi potest, poterit & id quod interest vel pœna insolidum peti. Nec pro Ioanne quidquam facit l. continuus. §. item qui insulam. §. Si non inchoetur opus, id tantum æstimetur quod in illo interuallo effici potuit. Nam sic ea verba accipienda sunt, vt æstimet iudex quanto interuallo quanto tempore opus consummari oportuerit, exemplo eorum quæ dicta sunt in §. cum ita: qui præcedit: nõ quod statim à non cœpto opere in id agatur quanti interest opus inchoari vel promoueri. At, sicut diximus, cum ex sententia Celsi expectandum sit, vt tantum tempus præterierit quo domus consummari posset, quæritur an parte domus ædificata, deinde combusta, ex integro tantum temporis expectandum sit. quod verius est. l. 15. Opponit Accur. l. Martius. §. loc. In l. 15. hoc quæritur, combusta parte ædificij quantum temporis redemptori detur ad instaurandum ædificium. in l. Martius. & l. vlt. longe aliud, cuius puta sumptu ea pars instauretur, si domum faciendam conduxerit. Et aut vitio operis siue conductoris culpa, & tunc sumptu conductoris: aut vi naturali & repentina, & tunc sumptu locatoris. ad hæc pertinet constitutio. l. 7. C. de oper. pub. quæ præsumit intra xv. annum opus publicum quod corruit culpa conductoris corruisse, nisi quæ vis maior appareat.

L. XVI.

Sumpta est ex Pomponij lib. vj. ad Sab. quo tractauit de legatis. & sanè duæ quæstiones quæ hac l. tractantur, poni solent tam de legatis quàm de stipulationibus. Prior est de stipulatione rei suæ. in qua legati idem ius est. Posterior de stipulatione in annos singulos in qua legati diuersum ius est. & huius quidem ratione coniungenda est hæc l. cum l. 2. §. de an. leg. & consequenter illi. l. 3. §. de op. lib. Sed de priore primum dicamus Si quis rem suam sibi restitui vel tradi stipuletur, vel rei suæ æstimationem dari, stipulatio utilis est. l. nemo rem suam. §. hoc tit. l. 4. §. Labeo. §. de do. exc. & ita rem nostram stipulamur stipulatione Aquiliana. l. vt responsum. C. de transact. At si quis purè stipuletur rem suam dari, statim ab initio inutilis stipulatio est, nec conualescit ex postfacto si res stipulatoris

- A** pulatoris esse desierit. §. 1. de inut. stip. atque ita Catoniana regula non tantum in legatis, sed & in stipulationibus locum habet. Quæ ab initio inutilis est stipulatio, ex postfacto non conualefcit. Sed & stipulationis primus status, id est, causa & condicio prima ex postfacto non mutatur. l. infulam. 7. Ceterum ut in legatis conditionalibus cessat regula Catoniana, ita & in stipulationibus. Si quis rem suam sub condicione stipuletur, stipulatio valet si modo existentis condicionis tempore res stipulatoris non sit. l. 31. l. existimo. 7. hoc tit. l. existimo. §. de act. emp. Legata cum dicimus, omnes actus morientium dicimus. Stipulationes, omnes contractus. Legatum est *παρδίκτη*. Stipulatio est *παρδίκτη*. Legati verbum admittit omnia iudicia defunctorum, Stipulationis, omnes contractus. & ideo rei promittendi dicuntur ex omnibus contractibus. l. eandem 7. de duo. reis. Ut in legatis, ita in stipulationibus conditionalibus cessat regula Catoniana. Igitur in stipulationibus conditionalibus non contractus, sed condicionis tempus spectatur sicut in legatis. ac sane ita est in casu regulæ Catonianæ. In aliis multum distant legata conditionalia ab stipulationibus. In his tempus contractus spectatur, in legatis tempus cessionis, atque adeo condicionis. quæ exposui in notis Inst. tit. de ver. oblig. Videamus quid sit dicendum è contrario si rem alienam stipuler, quæ postea fiat mea. Aut purè rem alienam stipulor, aut sub condicione. Si purè, quæ postea fiat mea, stipulatio extinguitur ex alia regula, quæ dicitur, ea quæ initio constiterunt postea extingui, si in eam causam recidant à qua incipere non potuissent. §. item contra. De inut. stip. quæ regula fuit controuersa, nec omnium consensu admissa semper, ut iij. exemplis ostendimus in l. 2. §. ex his. §. fuit & prior Catoniana, ut Th. indicat in §. an seruo de leg. & in hac ipsa specie pugnat. l. 1. de reg. Caton. cum l. cetera. §. 1. de leg. 1. Sed si rem alienam stipuler sub condicione, licet postea ea res mea efficiatur, stipulatio non perimitur, quia cessat illa secunda regula, cum potuerim etiam initio rem meam sub condicione stipulari, & ideo si rursus existentis condicionis tempore ea res mea non sit, stipulatio effectum habebit. d. l. existimo. l. quoties. §. 1. §. de usufr. Et hoc argumento Marcellus utitur in l. existimo, ut ostendat posse me rem meam stipulari sub condicione. Stipulatio rei alienæ sub condicione, dominio eius postea quæsito, non extinguitur. Hoc si concedas, & regulam illam admittas, extingui ea quæ in eam causam reciderunt à qua incipere non poterant, consequens est, cum illa non extinguatur dominio quæsito, potuisse etiam me ab initio rem meam stipulari sub condicione. Sed si illam regulam non admittas, consequentia non erit necessaria. Idemque accidit in hac specie, ut ostendit l. existimo. Ad fundum alienum purè si stipuler seruitutem, stipulatio non valet, sub condicione, valet, si existentis condicionis tempore fundus meus sit. Quod si ad meum fundum purè seruitutem stipuler, quia postea fiat alienus, ex eadem regula stipulatio extinguitur l. si sub vna. §. ult. 7. Sed si ad meum fundum sub condicione stipuler seruitutem (stipulor rectè sub condicione, impono vel constituo non rectè. l. 4. §. de seruit.) stipulatio non extinguitur, licet postea fundus meus esse desierit, quia fieri potest ut ante condicionem rursus meus fiat, nec si ab initio sub condicione stipulatus fuisset seruitutem ad fundum alienum, inutilis stipulatio foret. d. l. existimo. Sed ut ad priorem speciem redeamus eadem poni potest in stipulatione alternata. Si stipuler Stichum aut Pamphilum, & Stichus meus sit, solus Pamphilus est in obligatione, nec conualefcit stipulatio Stichi eo postea alienato. l. qui decem. §. Stichum. 7. de solut. Si sub condicione stipuler, valet in utroque. Quod si purè stipuler Stichum aut Pamphilum dari cum alieni essent, vterque est in obligatione. Sed si Stichus meus fiat, in Sticho obligatio extinguitur, quia in eum casum recidit à quo incipere non potest, in Pamphilo manet. ut in hac l. & l. non quocumque. §. ult. l. huiusmodi. §. si Titio Stichus. §. de leg. 1. Quod si stipuler Stichum aut Pamphilum sub condicione, & Stichus meus fiat, in utroque manebit obligatio, quia fieri potest, ut ante condicionem meus esse desinat. d. l. existimo. At lex, Et alter ex his meus factus sit ex aliqua causa.] vbi Acc. lucratiua vel non lucratiua. malè. Nam ponendum est stipulationem interpositam ex causa lucratiua. Stichum item meum factum ex causa lucratiua, ut in l. inter stipulantem. §. si rem. l. existimo. 7. Nam si stipulatio interponatur ex causa lucratiua, Stichus adquiratur ex non lucratiua, æstimatio Stichi, vel Pamphilus sunt in obligatione, atque ita agendum erit. Idem è contrario si interponatur stipulatio ex causa non lucratiua. Stichus adquiratur ex lucratiua. l. si is qui Stichum. §. tit. prox. Idem si vtrinque sit causa non lucratiua. At si ex causa lucratiua stipuler Stichum aut Pamphilum

& Stichus meus fiat ex aliqua causa lucratiua, reliquum duntaxat mancipium est in obligatione, isque solus petetur absolute. arg. l. Stichum aut Pamphilum. §. ad l. Aquil. Poterit tamen oblata æstimatione Stichi promissor liberari arg. l. cum res. §. sed si Stichus. §. de leg. i. quod ibi latiùs exposui. & Acc. ita sensit hoc loco rectissimè. Altera quæstio est de stipulatione in annos singulos, quæ multùm distat à legato. Hæc stipulatio pura est, & ideo confestim agi ex ea potest. l. cum qui ita. §. qui ita. j. §. at si ita. Instit. de verbo. oblig. & sic deinceps initio cuiusque anni, siue vna siue multiplex censetur. Legatum item initio cuiusque anni, sed quod ad transmissionem attinet, primi anni est purum. l. 4. §. de annuis leg. Ceterorum non est purum, vt dicitur inferius, sed condicionale vi ipsa. Nihil autem interest annua, an quotannis, vel in annos singulos legetur, aut promittatur. l. nec semel. §. nouissimè. §. quando dies leg. ced. l. cum ij. §. si in singulos & §. seq. §. De transf. Non tamè est pura stipulatio, purùmue legatum, quod ita fit, hoc anno, vel in hunc annum, vel in annos x. namque ex ea confestim agi non potest, sed post annum vel decenniũ. l. qui hoc anno. j. l. si in annos. §. de con. & dem. vbi malè Haloander legit, Si intra annos. nam qui intra x. annos liber esse iubetur, statim liber fit. l. si ita fuerit. §. vlt. §. de manu. test. Quod si in annos x. nouissimus decenniij dies expectatur. Secunda differentia hæc est: Vnam esse stipulationem plurium pensionum, nõ plures. Legatum autem in annos singulos est multiplex. & ideo in stipulatione semel, in legato quotannis ius capiendi inspicitur. In stipulatore initio capacitatem fuisse sat est. In legatario singulis annis capacitatem exigimus. l. Senatus. §. vlt. §. de don. cau. mor. l. 4. l. cum in annos de an. leg. l. i. §. si in annos. §. ad l. fal. l. cum in annos. i. & 2. §. quando dies leg. ced. Diximus stipulationem esse vnam. Obstat l. pen. §. i. j. Sed ibi certa tempora & singulæ summæ expressæ sunt: Nos tractamus de stipulatione facta infinite, in annos singulos x. dabis. Obstat l. sancimus. §. pen. & §. vlt. C. de don. quæ plures donationes esse ait si quis stipuletur annuam quãtitatem. Nos vnam esse dicimus, eam scilicet quæ est infinita & perpetua, quod & Iusti. admittit in §. vlt. & tunc duntaxat plures esse ait in §. pen. cum temporales sunt. Verùm in eo. §. vlt. corruptè legitur, Vel adiiciatur tempus vitæ, quo modo si legas, pugnabit ex diametro §. vlt. cum penult. Legendum, vel non adiiciatur, vt Isidorus 47. βασιλικῶν. Obstat l. si seruus communis. §. cum seruus. j. de stip. ser. Sed ibi quoque non fuit infinita stipulatio, sed in annos quinque. Tertia differentia: incerta est stipulatio, vt dicitur hac l. quia infinitum tempus atque adedò infinitam quantitatem continet: & ideo ex ea non est certi conditio. At singula legata certa sunt. Quarta: Stipulatio est perpetua, legatum finitur morte. l. 4. l. in singulos. §. de an. leg. Et ideo eleganter Martialis ait, cum cui legata sunt annua morientem ea debitori legare videri, id est eorum liberationem. Versus ij sunt lib. ix.

*Nil tibi legauit Fabius Bithinice, cui tu
Annua, si memini, millia sena dabis.
Plus nulli dedit ille, queri Bithinice noli,
Annua legauit millia sena tibi.*

Id est eorum liberationem. Et ob id cum legantur annua vel in annos singulos, primi quidem anni iam cœpti purum est legatum, & si moriatur legatarius post mortem testatoris, legatum illius anni transmittit in heredem. Sequentium annorum legata sunt condicionalia, puta si legatarius viuet. nam eius tantùm anni legatum legatarius transmittit quo vixit l. 4. l. in singulos cod. d. l. i. §. si in annos. Ratio differentiarum hæc est, quia annua legata personæ relinquuntur alimentorum, habitationis, disciplinæ, vestiarij causa, vt scilicet legatario consulatur. & ob id inest eis hæc condicio, Si legatarius viuet, & morte eius finiuntur, infinitumque tempus non habent, & singulis annis excutitur legatarij persona an superfit, an capax sit. qua ratione etiam fit vt de legato annuo transigere legatarius non possit sine decreto, de stipulatione possit. l. cum ij. §. de transf. In stipulatione annua alimentorũ, aut similis rei, id est, personæ stipulatoris ratio non habetur, sed ita promittendo sibi potius promissor diuisis pensionibus consultat quàm stipulatori. Et ideo si ea fini quis annua stipuletur, qua solent legari à testatoribus, dicemus plures esse stipulationes certas, quæ heredem non sequantur. Hæc plerumque est contrahentium finis, cū legati ita relictĩ nomine stipulatio ex edicto interponitur. l. i. §. si quis. §. vt leg. no. cau.

Contra

- A** Contrà si ea fini testator legarit, qua solent annua in stipulationem deduci, puta vt debitori, id est heredi consulatur, vnum erit legatum, purum, incertum, perpetuum. l. nec semel. l. si cum præfinitione. l. Firmio. §. vlt. j. qu. dies leg. ced. Idem dicemus si nominatim adiecerit testator, & heredibus. l. in annalibus. C. de leg. & ad heredem legatum pertinebit in infinitum. quod tamen in usufructu legato, verbi gratia Titio & heredibus, non obtinet: nam proximi tantum heredes vocantur, ne inutilis penitus reddatur proprietatis. l. antiquitas. C. de vsuf. Idem dicemus si annum legatur Reip. vel templo. l. 6. l. annua. §. vlt. l. pen. §. de an. leg. & habeo ea de re Græcam Constitutionem Iustiniani ad Io. præf. præf. *Ἐπι κεταλιμπαγομένων ἀναλλίω πτωχίοις ἢ ξενῶσιν ἢ ἀλλοις πῶν ἐναγάσει συστήμασιν.* quod tamē
- B** eadem ratione non obtinet in usufructu. nam usufructus Reip. relictus, vel templo, centum annis finitur. l. si usufructus. de vsufr. leg. Rationem differētiarum quam attuli attingunt plures, sed aptant eam solummodo postremæ differentiæ: aliarum alias inquirunt perperam. Ipse aptauit illam omnibus. Et sanè cū alia differentia necatur ex alia, omniū vt idem sit principium necesse est. Vna cur sit stipulatio quærentes, alij hac ratione vtuntur, quia vna verborum conceptione cōstet. quod refellitur. nam eadem ratione legatum erit vnum. eadem ratione hæc stipulatio, Stichum & Pamphilum dari, erit vna. Alij quia vna actio. hæc etiam vitiosa est. Vnam esse actionem, audio. Cur vna sit, adhuc requiro. Petitur hac ratione principium, & idem per idem declaratur. Alij, quia semel stipulatoris persona spectatur. Hæc etiam ratio rationem petit. Potior illa est ratio eademque generalis, vnam esse stipulationem. quod cū diuisio pētionum stipulatoris gratia non fiat, eius personæ non cohereat stipulatio, sed sit perpetua, continua, infinita, indiuisa temporibus. In l. si à colono. j. de fideiuf. stipulatio quæ non est perpetua, puta ad promissio pro colono, vna dicitur plurium pensionum stipulatio, quod ea contineantur omnes pensiones, his verbis, *Quidquid colonum dare facere oportet, nullo tempore expresso.*

L. XVII.

- Sumpta est ex l. 7. §. de cont. empt. quæ est ex eodem libro. Stipulatio inutilis est, si in-
- D** terrogatus quis respondeat, si voluero. l. à Titio. in fi. j. hoc tit. Idem putat esse Accurf. si ita respondeat, Si volam. quod non admitto. nam verbum volam est extensiuum in futurum, Voluero non item. Voluero, significat semel, Volam identidem. Hoc volūtatis mutationem admittit, illud non item. Si hæc sit condicio, Si voluero, vbi semel nolui, stipulatio nec me nec heredem meum adficit si postea voluero. l. centesimis in fi. j. At hæc, Si volam, & me & heredem meum adficit si postea voluero, vt apertè indicat l. sub hac. §. tit. prox. Idem prorsus est in legato. Legatum non valet quod cōfertur in merum & plenum arbitrium heredis. l. senatus. §. legatum. de leg. 1. Legatum valet quod cōfertur in arbitriū heredis quasi boni viri. l. si sic legatum de le. 1. l. xj. §. sic fideicommissum de leg. 3. Putem etiam stipulationem valere collata condicione in arbitrium promissoris quasi boni viri,
- E** veluti si æquum existimaueris opus restitues. neque obstat. l. quod sæpe. §. i. §. de cont. emption. quæ imperfectam esse venditionem ait ita factam, *Quanti æquum putaueris, tanti emptum habebis.* Quæ de venditione, eadem & de stipulatione dici possunt. nam stipulatio est pandectæ contractuum. Sed id de pretio emptionis traditur. quod vsque ad eò certum esse oportet, vt dubitatum etiam fuerit, an posset in arbitrium extranei conferri. §. pretium. Instit. de emp. & ven. Similiter legatum valet ita relictum, *Cum voluerit heres.* d. l. xj §. sic fideicommissum. Itémque stipulatio, *Cum volueris.* l. centesimis. §. vlt. j. videlicet si viuus promissor dixerit se velle dare, etiam si eo non dato decesserit. quod si antequam vellet, decesserit, heres eius non tenetur. His verbis, *Cum volueris,* id palàm in eius arbitrio non ponitur an debeat, sed quando debeat. Idémque si dixerit, *Nisi nolueris:* nā post perfectam obligationem hæc condicio inseritur. l. obligationum fere. §. condicio. §. tit. prox. d. §. sic fideicommissum. Est tamen quædam differētia inter hæc duo, *Cum volueris,* & *Nisi nolueris,* vt in eo. §. ostenditur. Nam *Nisi nolueris,* primam voluntatē exigit, & vbi semel voluit, postea non potest nolle. At hæc verba, *Cum volueris,* vel *Cum voluero,* tractum temporis habent, id est extensiuæ & paratatica sunt, nec primam voluntatē exigunt,

ideoq; ante mortem quodcumque mutare voluntatem potest, nec nisi extremo vitæ spiritu voluerit, effectum habebit stipulatio. Idem dicendum est si dixerit, Cùm volam. & malè inter hæc duo differentiam statuit Acc. in l. 7. §. de cont. empt. nam vterque sermo profertur *ἡ διαπραχῶς* in futurum tempus. nec quicquam huc pertinet l. si quis stipulatus sit .v. ubi ponit differentiam inter Quem voluero, & Quem volam, Si voluero, & Si volam, quam & posui suprâ. Non tamen eadem erit differentia si dixerit, Cùm: quandoquidem articulus, Cùm, extensionem significat in futurum tempus, quoad viuet. Est & aliud in quo conueniunt legata & stipulationes. Legatum valet in arbitrium legatarij collata condicione l. si ita expressum. §. de cond. & dem. Valebit & stipulatio, veluti, Mihi si voluero dabis. & ob id hæc l. de reo promittendi tantùm loquitur, itemq; l. centesimis. & l. à Titio, non de reo stipulandi. nam & legatum & stipulatio sunt *μονόπλευρα*, id est, ex vna tantùm parte obligationem constituunt. Qua ex parte obligatio constituitur, in eam totius rei arbitrium non confertur rectè. Qua ex parte non constituitur, in eam confertur rectè.

L. XVIII.

Rectè Flor. Ideo iure, hoc sensu, non ideo quòd bis eandem rem promiserit iure amplius quàm semel tenetur. namque & rei & æstimationis petitio ideo non erit. & sic in legatis quòd bis eandem rem testator legauerit, non ideo amplius quàm semel peti potest. l. planè. §. si eadem. de leg. 1. fieri quidem potest vt eiusdem rei nomine duæ sint obligationes, veluti vna pura, altera in diem, vna ex stipulatione, altera mandati, vna propria, altera hereditaria, vna efficax, altera inefficax: At res ea quæ variis obligationibus debetur, amplius quàm semel nō præstabitur. Dum ait, Non tenetur, nō negat esse duas stipulationes sed duas præstationes siue exactiones. Igitur vtraq; stipulatio valet, nisi posterior fiat nouandi animo, sed res nō potest præstari nisi semel. Dum ait, Idem, significat rē siue corpus. Nam si bis eadem quantitas promittatur, voluntatis est quæstio. d. l. planè. §. sed si nō corpus. & ideo sæpius debetur stipulatore probante hanc mētem contrahentiū fuisse. Re eadem bis promissa non admittitur voluntatis quæstio. Ciratur l. 25. §. Duplex fuit stipulatio. Vtraque valet. Sed prior exceptione eliditur, & quasi nulla est, vt ait lex, vt & l. & eleganter. §. feruus, de do. l. lecta. §. penul. §. de re. cre. l. Stichum. §. adiutio. §. de solut. l. quamuis. §. Marcellus. Ad Vell. Posterior efficax est, eaq; rem actor consequetur.

L. XIX.

Stipulatio pœnalis non adstringit omnes contractus omniãve pacta. Matrimonium est contractus, Diuortium est contractus, Nec tamen possunt adstringi pœnali stipulatione. & ideo inutilis est stipulatio ita concepta inter virum & vxorem, Si diuortium feceris tot dabis. Libera debent esse matrimonia, Libera diuortia. l. 2. C. de inut. stip. & contenti esse debemus pœnis discidij legibus comprehensis Iulia & Papia vel Constitutionibus, veluti amissione dotis aut donationis propter nuptias, quibus locus est si cuius culpa diuortium fiat, non si bona gratia. & has quidem in stipulatum deducere possumus. Suprà legitimas pœnas nihil stipulari possumus in casum diuortij. Opponit Accur. l. ea quæ. §. de don. inter vir. & vxor. Verùm in ea specie non fuit pœna, sed pecuniæ donatæ in casum diuortij reddendæ conuentio, quam & omiſsa conuentione tali, reddi oporteret donatario ex ea facto locupletiore. Similiter verò sponsalia pœnæ vinculo obstringi non possunt. Possunt tamen sponsæ in casum repudij stipulari arras, sponsi pœnam legitimam quæ nunc est, puta duplū arrarum, vel eam quæ fuit olim, puta quadruplum. l. vlt. §. vlt. C. de spons. Nihil præterea stipulari possunt. & hoc quidem non de sponso & sponsa dicimus, sed & de parentibus qui inter se despondent natos, quod propriè ostendit l. Titia. §. hoc tit. Ait, Si quis eorum &c. Eorum, id est, parentum, Si quis eorum cessasset in nuptiis perficiendis. De suo facto parentes promiserunt, non de facto filiorum vel extraneorum. At No. Leonis, *ἂν τὸ ἀπαγγέλλω τὸ γαμικὸν πρόσμων* secus est. qua puto restitutum ius antiquum, quo stipulari veteres solebant vxores futuras, & agere ex stipulatu in id quod interest, auctore Gellio lib. 1111. cap. 1111. Quod si in id quod interest, & in pœnam. nam stipulatio quæ quāti interest promissionem habet, pœnam quoque admittit. l. vlt. §. de præ. stip. Ait, Nulla. Imo quasi nulla. d. l. Titia. vtrumque dici potest. Sed non est necessaria exceptio.

A

L. X X.

Sicut ita rectè stipulamur, Quod tibi Titius debet, si naus ex Asia venerit dabis, sic & hoc modo, Quod tibi Titius debet, cum debitor esse desierit, dabis. nam ex præsentis vires accipit stipulatio, si hoc tempore Titius debuit, sed non committitur antequam debere desierit. Valet igitur hæc stipulatio licet quod nunc est, in casum quo esse desierit in stipulationem deducatur. Similiter & hæc valebunt. Tignum quod iunctum est ædibus cum solutum erit dabis. Rem meam cum mea esse desierit dabis. Stichum cum mortuus fuerit dabis. l. non moriturum. C. de contr. stip.

B

L. X X I.

Post diuortium quæ nihil habet in dote stipulata est c. sibi reddi dotis nomine. Ceterum sunt in obligatione, nec falsa demonstratio quicquam obest. Pro demonstratione hæc verba accipio, Dotis nomine. & ita in l. ult. C. de fal. cau. l. si sic legatū §. si mihi. de leg. 1. Quidam malè pro causa. Causa est ratio promittendi. Qui promittit dotis nomine, quid promittat non cur promittat ostendit, demonstrationem igitur non causam. Superiori sententiæ locus est, si sciens maritus promiserit. nam si per errorem, indebiti promissi conditio est. l. pen. §. mulier. §. Sol. mat. l. 3. C. de con. ind, sicut si per errorem soluerit. l. maritus. §. sol. mat. Idem verò dicendum in legato, si, pater filiæ quæ indotata, & nuptias nunquam experta est, leget c. dotis nomine quasi debitæ à patre iam defuncto. Idem si frater sorori, quæ nullam dotem habet. idem si vir vxori. §. sed si vxori. de leg. 1. quibus §. qui dotalem. §. de con. & dem. vel si quis alius alij cuilibet mulieri. nam falsa demonstratio non vitiat legatum. Sed ut ad stipulationem redeamus, si quæ habet c. duntaxat in dote, post diuortium cc. stipularetur dotis nomine, c. quæ sunt in dote actione de dote repetentur, vel etiam ex stipulatu, nisi nouandæ actionis de dote animus fuerit, alia c. quæ non sunt in dote, petentur tantum actione ex stipulatu eadem ratione, quia scilicet falsa demonstratio stipulationem non vitiat. At, Diuortio factio.] id est, post diuortium. nam si hæc stipulatio fiat manente matrimonio, speciem donationis habet.

D

L. X X I I.

Error in materia non vitiat stipulationem, dummodo contrahentes consentiunt in corpore. Materia est causa ex qua aliquid fit, ut æs vel aurum vasis est materia. Si igitur stipulator putarit vas aureum esse quod erat æneum, nihilominus in æneo consistit obligatio. & hoc est quod ait, Teneberis mihi huius æris nomine, id est, in hoc ære obligatio consistet. Ferretus qui hoc loco ob errorem in materia tentat stipulationem vitari, factiosus esse mauult, quàm sincerus Iurisconsultus. Materia porro substantia etiam dicitur, & ἁσία in l. in venditionibus §. de cont. emp. rectè, & secundum Aristotelem. Substantia est τὸ ὑποκείμενον. Id verò aut materia est ut æs, aut forma, aut compositum ex utroque, ut vas integrum. Error in materia non vitiat stipulationem, similiter error in forma non vitiat stipulationem: At error in ea substantia quæ ex materia & forma conficitur, id est, error in corpore, vitiat stipulationem. l. continuus. §. 1. j. hoc tit. Non sic in emptione venditione. nam & error in materia venditionem vitiat. l. in venditionibus. l. quid tamen. §. de contrahend. emp. l. si sterilis. §. quamuis. §. de action. emp. Materiam dicit l. in venditionibus. Qualitatem §. quamuis. Sic l. 198. j. de verb. sign. materia in l. si prædium. C. de præd. min. qualitas. Vtrumque coniungit l. quid tamen. rectè. Qualitas enim sumitur pro differentia substantiæ, ut puta materiæ vel formæ atque ita scyphus æneus & scyphus aureus differunt substantia, materia, qualitate. Id quoque notandum ad §. quamuis. vulgò ita rectè legi, Cum in corpore consentiamus, de qualitate autem dissentiamus, emptionem non esse. In Florentinis negatio deest librarij mendo potius quàm mendacio auctoris. nam si tollatur, hoc §. dicit, Licet emptio valeat cum erratum est in qualitate rei, tamen ex empto est actio. Æquè prudenter ac si diceret, licet vtile sit mutuum quod dedi, tamen mihi competit actio ex mutuo, Licet homo sit ratione præditus, rationem tamen habet. Quis nescit si vtilis est emptio, vtilitatem continere actionemque parere? Addita igitur negatione ita potius scripsit, Licet emptio non sit, tamen est actio ex empto. quod prima spe-

cie falsum videbatur. nos tamen hoc admittimus sæpe. Præterea refert se in eo. §. ad ea
 quæ supra dicta sunt. Quamuis, inquit, supra diximus. Suprà autem dictum est emptio- **A**
 nem non esse, non emptionem esse. Non est igitur affirmatè legendum, emptionem
 esse. Dices, emptionem non esse supra non idem I. C. dixit, sed alius in l. in venditioni-
 bus & l. quid tamen. Dicam, Tribonianum sæpe introducere vnum dicentem se superius
 scripsisse, quod tamen ex alio relatum est superius, vt in l. si in emptione. §. liberum de cō-
 trah. empt. quæ referenda est ad l. nec emptio. eodem titu. & in l. impuberem. §. item non
 continetur. §. ad l. Cor. de fal. quæ referenda est ad l. diuus. §. item senatus eod. tit. & l. pen.
 sup. de rit. nupt. quæ referenda est ad l. per adoptionem. Notandi sunt duo casus, quibus
 tradunt emptionem valere, etiam si erratum sit in materia. Vnus est si inargentata vel ar-
 gentosa vaneant pro argenteis. quia non omnino erratur in materia. est enim in eis ar-
 genti aliquid. rectè d. l. quid tamen. Opponunt l. cum ab eo. §. vlt. eodem titulo quæ **B**
 non valere venditionem ait, si mensa argento cooperta vaneat pro argentea. Respon-
 det Accur. Id actum in ea specie fuisse, vt solida mensa esset ex argento. nam l. ait, Pro
 solida. Non placet respōsio. nam & vas inargentatum dum vānit, pro solido vānit, idque
 pro cauto habetur semper. Ego inargentata vel argentosa censeo separanda esse ab iis,
 quæ argento cooperta sunt. Mensæ æneæ inargentatæ vel argentosæ argentum inest,
 eiusque materia duplex, æs & argentum. Argento coopertæ argentum non inest, eiusque
 materia æs, non argentum, sicut vestis materia non est hominis. Lamina argentea quasi
 vestis est mensæ. Plinius xij. Mensam cuius materia erat tuber operimento laminæ vesti-
 tam. Alter casus hic est, Si, inquiunt, emptoris intersit venditionem seruari. rectè. Cete-
 rum id probant minus rectè allata. l. Labeo. de contra. empt. Lex ait, si erratū sit in mate- **C**
 ria, emptori competere actionem ex empto. Ergo emptio valet. Neganda est consequen-
 tia l. qui officij. §. 1. eod. tit. Hic illi hoc proposito emptionem valere hoc casu, subi-
 ciunt, non tamen ad rem ipsam emptorem agere, sed ad id quod interest. Aliud igitur
 quasi præstigiatores proponunt, aliud ostendunt. nam si non est actio ad rem, certè em-
 ptio non valet. Ad id quod interest actio ex empto esse potest etiam si nulla sit emptio. d.
 §. quamuis d. l. qui officij. Verum tamen esse quod proponunt reor, idque subiecta ra-
 tio differentiæ inter stipulationem & venditionem mox indicabit. Cur error in materia
 venditionem vitiat, stipulationem non item? An quia stipulatio stricta est, venditio bo-
 næ fidei? Minimè. nam pignus est bonæ fidei, de quo idem est proditum quod de stipu-
 latione l. i. §. de pig. act. & l. cum æs. §. de furt. Verior ratio hæc est, quia si per errorem pi- **D**
 gnori accepto, vel in stipulationem deducto ære pro auro, pignus & stipulationem nul-
 lam esse dixeris, nihil superfuerit in obligatione. At creditoris & stipulatoris interest, vt
 æs saltem sit in obligatione. Alia est ratio emptionis. nam in ea interest emptoris potiùs
 ne vllō modo in ære emptio consistat quod venditum est pro auro. Eadem est condicio
 stipulationis ex causâ emptionis interpositæ. nam sicut stipulatio legati, naturam legati
 sequitur. l. 1. §. si quis. §. vt leg. no. cau. ita stipulatio emptionis, naturam emptionis sequi-
 tur. l. si stipulatus. §. de vsur. Contrà si emptoris intersit emptionem in eo corpore, cuius
 in materia erratum est, consistere, fatebor consistere, & ad eam rem agi posse, vt si stan-
 num sit quod putabat emptor plumbum esse, aliter quàm si vaneat æs pro auro, plum- **E**
 bum pro argento, acetum pro vino. Verumenimvero his casibus licet non valeat vendi-
 tio, eo tamen nomine venditor tenetur ex empto. De dolo non tenetur, etiam si sciens fe-
 fellerit emptorem, quia est actio ex empto. est & condictio pretij. Is etiam qui sciens pi-
 gnori dedit æs pro auro non tenetur de dolo, quia est pigneraticia. Is item qui promisit,
 non tenetur de dolo, quia est ex stipulatu ex doli clausula, Dolum malum abesse, quæ
 subiici plerumque stipulationibus solet, vt hæc lex indicat, & l. doli. & l. ex ea parte. & l. si
 ita quis. §. vlt. §. hoc tit. & aliæ complures. Ceterum ommissa illa clausula necessariò decur-
 rendum erit ad actionem de dolo. quia stricto iudicio dolus non vindicatur. l. ita demum
 §. vlt. §. de recep. arb.

ut discutit ipse
 et auctor lib 2
 Geruati. c. 4.

L. XXIII.

Qui hominem certum debet ex testamento vel ex stipulatu, mortuo homine libera-
 tur,

- A** tur, nisi mortuus sit post moram. Mora rei obligationem producit atque perpetuat. l. si qui sup. tit. proxim. l. 82. §. vltim. l. 33. §. l. cum seruus. §. ipsius de leg. 1. Mora est soluendi vel accipiendi crediti frustratoria dilatio. Tam creditor in accipiendo, quàm debitor in soluendo moram facere potest. vtrumque definitio complectitur. Dilatio l. sciendum supr. de vsur. Eccl. 29. παρελκύσει χρόνον. Et ob id à Græcis ὑστέρησις dicitur. Ea plerumque fit in personam creditoris per oblationem pecuniæ debitæ. & in personam debitoris per litis contestationem, vel per aliam interpellationem, denuntiationem, admonitionem creditoris factam opportuno loco & tempore, puta si interpellatus opportunè debitor moretur & frustretur. Paulus in fi. iij. Sentent. Mora fieri videtur cum postulanti non datur. Dixi, Plerumque, quoniam an mora facta sit, quæstio
- B** facti potius est quàm iuris, de qua absolutè responderi non potest. itaque eius definitio ad iudicem potius spectat & virum bonum, quàm ad Iurisconsultum l. mora. supr. de vsur. & rectè in dictal. quod te. §. de reb. cred. Animaduerti & in l. sed & si Republicæ in fi. supr. de vsur. Decerni. Interdum moram re ipsa debitor facit sine interpellatione d. l. sed & si Republicæ l. 49. §. pen. §. l. vltim. C. de cond. ob tur. cau. l. 3. C. in quibus causis in integrum restit. Interdum ex die solo. l. traiectionis supr. tit. proxim. l. magnam. C. de cont. stip. l. ad diem §. hoc tit. Aliàs res ipsa interpellat, aliàs dies, aliàs persona, aliàs nec res nec dies, ac ne persona quidem, vt indicat d. l. mora. & l. si quis solutioni. cod. tit. quamobrem constitui hac de re perpetuò & generaliter nihil potest. Sanè pupillus interpellatus moram non facit, nisi interpelletur tutore auctore, vel nisi ipse tutor interpelletur. l. proxim. infr. cui opponi solet l. si dictum. §. vltim. sup. de euct. quæ non loquitur de interpellatione, sed de laudatione auctoris. Laudari pupillus auctor potest sine tutoris auctoritate, si tutor non compareat. idque benignè receptum est, ne in fraudem emptores incidant. Sumpta est l. proxim. ex Pauli lib. ix. ad Sabinum. Ex eodem est l. 22. Eo libro tractauit de furtis. Lex 22. quatenus coaptari possit ad quæstionem de furtis, coniuncta l. cum æs. §. de furt. intelligitur. Hæc verò ita illi quæstioni aptabitur si dicamus, Pupillum furtum facere, damnium iniuria dare, & ex iis causis obligari sine tutore. l. impuberem l. proxim. de furt. Moram tamen non facere sine tutore. Ceterùm, vt supra diximus, si res debita post moram debitoris interierit, debitor non liberatur. Id ita Martinus accipit, nisi omnimodo ea res fuerit peritura apud creditorem. quod verissimum esse arbitror. Id probat l. si plures. §. vltim. §. de pos. Lex ponit rem debitam ex causa depositi ante rem iudicatam interiisse post litis contestationem, atque ad eò post moram tamen. Quinimò ideo ponit ante rem iudicatam interiisse, quòd post rem iudicatam intra tempora iudicati cesset ac interquiescat mora, & eius temporis periculum non pertineat ad debitorem. Re autem post moram ante rem iudicatam extincta, quæritur an depositarius liberetur. Lex significat ita distinguendum esse ex Proculianorum sententia. Aut peritura erat res apud actorem, etsi confestim restituta esset, & tunc liberatur, aut non erat peritura, vt quia actor eam distraxisset & pretium redegisset, & tunc non liberatur. Eandem distinctionem adhibendam esse in actione ex testamento indicat l. cum res. §. vlt. §. de leg. 1. Ait enim re legata post moram extincta ideo heredem teneri legatario, quòd si eam maturius præstitisset, potuisset eam legatarius distrahere, & sibi pretium seruare. Ex contrario igitur si non erat eam distracturus, si omnino erat apud eum peritura, absolui heredem oportet. Cur non & eadem vtemur in actione ex stipulatu? Eadem vtimur in rei vindicatione, siue agatur cum bonæ fidei possessore improbè litigante, siue cum malæ fidei possessore. l. item si verberatum. §. vlt. §. de rei vind. Eadem distinctione vtimur non tantùm cum de debitoris, sed & cum de creditoris mora disputatur, vt in specie l. si is qui Stichum. §. de iur. dot. Pro Martino citatur l. si cum exceptione. §. quatenus. §. Quod met. cau. malè. Est enim potius contra Martinum. nam re metu extorta percipita post moram, id est, post tēpora iudicati, lex ait indistinctè teneri eum qui metum intulit, siue æquè fuerit res apud actorem peritura, siue nō. idque fit odio eius qui malo more metum intulit, quod in aliis moratoribus locum non habet. nam & eius odio hoc comparatum est, vt non liberetur re perempta ante moram, id est, intra tēpora iudicati, si peritura non fuisset metu nō illato, quod & ad eum qui vim fecit porrigitur in interdico Vnde vi, vel Quod vi aut clā. Alij verò debitores puta ex testa

mento vel ex stipulatu ante moram re perempta indistinctè liberantur, siue fuerit ea interitura apud creditorem, siue non. Porrigo idem illud etiam ad furem in conditione furtiua, non in rei vindicatione, qua tenetur vt quilibet possessor. l. 12. C. de fur. non vt fur, & ob id maximè furi grauis est conditio, quia eæ tres actiones De vi, De metu, De furto non admittunt illam distinctionem, fuerit res peritura necne, quæ an esset in aliis etiam actionibus admittenda, fuit olim controuersum. In ijs numquam fuit cõtrouersum. Rursus eandem distinctionem illæ tres admittunt re perempta ante moram, quam aliæ reiiciunt. Alius casus ponitur in hac lege quo re perempta debitor non liberatur, Si ipsemet debitor hominem debitum occiderit. Tale factum interpretes moram appellant. malè. Separatur à mora in l. si seruum. §. sequitur. j. l. mora. §. vlt. §. de vsur. Mora est dilatio, cessatio, frustratio, tarditas, procrastinatio. Occisio serui, nihil est tale. Mora emèdari potest. Occisio serui non item. Vtrumque tamen culpæ nomine continetur: & vt hæc lex significat, per debitorem stat quominus det, hoc est, debitor est in culpa dupliciter, si moratus solutionem fuerit, & si occiderit. & hoc vtique si immerentem occiderit, nam si merentem occiderit, culpa vacat, nec utilis actio in eum constituenda est. l. qui seruum. j. hoc tit. vbi fortasse utilis actio dicitur quòd detur utilitatis, id est, eius quod interest nomine, vt in l. stipulatio. §. si quis insulam. §. Est tamen directa. Ait hæc, Hominem certum.] vt & l. 37. j. l. 3. C. de vsur. leg. nam incerto homine, id est, generaliter & ἀέριστῶς homine promisso, quod debetur perire non potest. L. 25. exposui in l. 18.

L. XXVI.

Aliæ sunt stipulationes natura turpes, ex quibus nec ciuili nec prætorio iure datur actio, veluti Homicidium, Sacrilegium, Furtum, Lenocinium fieri. l. 5. C. de cond. ob tur. cau. Si homicidium fecero tot dari. Vel si furto factò à pluribus alter ab altero ita stipuletur, Ex furto partem dari. l. si flagitij. j. hoc tit. vel si ita stipuler, Si homicidium non fecero tot dari. l. iuris gentium. §. si vt maleficium. §. de pac. Ait l. prox. Actionem denegari.] Data scilicet exceptione. l. pen. §. de cond. ob. tur. cau. l. 1. C. eod. & ita s. c. Macedoniano denegari dicitur actio, quæ tamen sine exceptione non infirmatur. l. sed & si §. hoc. D. ad s. c. Macedon. l. 7. §. non solum. eod. tit. Pessimè illi, qui in ea l. penult. turpem causam non generaliter, sed angustè accipiunt. Nam & cum ex vtraque parte turpitudine versatur, vt in hac stipulatione, Si homicidium fecero tot dari, lex ea significat agenti exceptionem ob stare, & soluenti conditionem non competere. Et quod ait, Porro, exemplum est præcedentis sententiæ. Porro significat planè aut proinde. Aliæ sunt turpes ciuilitè, ex quibus etiam actio non datur, vel si datur sub ambiguo, non est defutura exceptio, vt si ita de muliere stipuler, Si mihi non nupseris tot dari. quo de genere stipulationis diximus in l. 19. vel si quis sororem nupturam sibi stipuletur. l. 35. j. quod iure ciuili nõ natura probum est. Vel si ita stipuler, Si me heredem non feceris, tot dari, quæ quidem est etiam contra bonos mores pop. Romani. l. 61. j. hoc tit. de quo genere stipulationis, deq; illa l. 61. hoc loco dicere constitui. Successiones stipulationibus vel pactis obstringi non possunt, vt si stipuler, me heredem scribi, vel nisi scripseris tot dari. l. 4. C. de inut. stip. l. cum donationis. C. de transf. vel si dotali instrumento conuenerit vt vir vxori succedat. l. hereditas. C. de pac. con. vel si conuenerit vt filia quæ nuptui collocatur, vel filius cui vxor datur, patri succedat ex semisse vel ex bessè. Hæc conuentio est contra leges. l. pactum quod dotali. C. de pac. Moribus tamen nostris recepta est & probata. Nou. Leonis 19. qua abrogatur d. l. pactum quod dotali. Est etiam contra leges hæc conuentio, ne succedat nobis ab intestato is, ad quem lege hereditas redit, vel vt filius aut filia contenta sit certis rebus, nec agat quærela. l. si quando. §. illud. C. de inoff. test. vel vt filia contenta sit dote, & renuntiet ceteris. l. vlt. §. de suis & legit. hered. l. 3. C. de collat. hæc conuentio non valet, nisi dos sufficiat legitimæ portioni arg. l. 1. §. si parens. §. si quis à par. man. fue. At moribus nostris hæc etiam conuentio recepta est, præsertim si iurata renuntiet ex C. quamuis. de pac. Illa quoque recepta est, ne ex matrimonio quod contrahitur suscepti filij patri succedant, qua de re conuenire plerumque solent viri nobiles, qui habentes liberos ex nobili vxore, ea defuncta ducunt plebeiam, vt est relatum in libris feudorum tit. Si de feudo def. cont. sit. §. filij. in quo deest negatio, & in titul. de filiis naturalibus ex mat. ad morganicam contr. Id illi faciunt consulentes liberis

- A** liberis ex priore matrimonio, quamquam utriusque nobiles cēseantur, nam & plebeia vxor per matrimonium nobilitatem adipiscitur, sicut e contrario nobilis si nubat plebeio eam amittit, & transit ad plebem, & filij nascuntur plebeij. Liuius lib. x. Virginia patricia desit esse, quod nupsisset Volumnio plebeio. Verbum illud, Morganaticam, quod est in illo tit. de filiis nat. ex mat. & c. reperi & in alio auctore satis vetustō Alberto Argentinensi in Chronico. Tanquam, inquit, matri suæ per Rodolphum regem olim morganatico iure donatum. Id ius est ex lege Salica, Lōgobarda, Ripuaria. Eo verbo significatur quidquid nuptiali conuentione siue instrumento dotali cōceditur vxori vel liberis nascituris ex eo matrimonio, quod genus omne conuentionis leges illæ comprobant. ideoque in illo tit. Ad morganaticam, id est, legibus illis. In antiquis legibus Francorum, Mariage à Mort-guage. Non valet etiam conuentio inter duos facta de mutua successione, nisi inter com-militones. l. licet. C. de pac. Harmenopulus. i. Epit. tit. *περὶ ἀλλήλοκληρονομίας*. Non valet item conuentio si duo vel plures, qui sperant alterius successione, eo viuo nec consentiente præmaturè de eius diuisione inter se paciscantur. l. vltim. C. de pac. Est enim quasi coruina conuentio. Valet conuentio ne me vel filium exheredes. l. quidam. j. hoc tit. Exposui §. vlt. in l. 8.

L. XXVIII.

- Qui rem dari stipulatur, proprietatem stipulatur. l. vbi autem. §. vlt. j. l. non videntur data. j. de reg. iur. l. 2. C. de cont. stip. Qui rem tradi, possessionem tantum stipulatur non proprietatem. itaque ex ea stipulatione non est certi conditio, sed actio ex stipulatu. itemque eo modo rem meam rectè stipulabor. l. nemo rem suam. j. l. 4. §. Labeo. §. de do. except. l. si aliquam rem. §. de acquir. poss. & dixi in l. 16. Interdum dari accipitur pro tradi. l. 4. §. de vsur. Quidam differentiam esse tradunt inter stipulationem Rem tradi, & stipulationem Vacuam possessionem tradi, & hanc continere fructus postea perceptos, illam non item. quod an verum sit, tractemus. Si stipulatus sit rem dari vel tradi, fructus & partus non veniunt nisi post litem contestatam. l. si filiusfamilias. §. vlt. j. l. 4. §. videamus. §. si actionem. §. de vsur. Neque obstat. l. si fundum. j. nam in ea l. id quod interest significat rei pretium, & si quid pluris circa rem inter sit, nō fructus. Ac si stipulatus sit, Vacuam possessionem tradi, hæc vacui appellatio exigit vt causa etiam bonorum, id est, fructus & partus præstentur. Sic Vlp. in l. in conuentionalibus. §. vlt. j. Causa bonorum est omne id quod habiturus esset stipulator si res tradita fuisset. porò habiturus fuisset fructus & partus. ergo ij veniunt. Idem probat Pap. l. 4. §. de vsur. nam licet idem videatur stipulator ingeminasse his verbis, Rem dari, vacuamque possessionem tradi, non tamē propter illam ingeminationem eo loci Pap. ait fructus & partus venire, sed propter illam vacui appellationem. Vberior igitur hæc stipulatio est Vacuam possessionem tradi, quam illa Rem tradi. Verum obstat Pomp in l. 3. quæ incipere debet Traditio, non vt Flor. ratio, vel vt in aliis datio, §. 1. de act. empt. quæ lex aperte ait fructus non venire. Ei vti respondendum sit ingenui fateantur se nescire, ambitiosi dissimulant. Ingenue fateamur quod res est, perspicuum esse Pomponium dissentire à ceteris, quandoquidem & vellicat ceteros satis aperte. Hæc enim est sententia Pomponij. Ceteri admittunt emptore stipulante fundum dari siue tradi fructus non venire. Hicem admittunt huius stipulationis eundem esse sensum, qui est illius Vacuam possessionem tradi. hanc compressius dicere quod illa latius, hanc pugno, illam palmæ similem esse. Cur ergo faciunt vnā vberiore altera? & sanè Pomponij sententia verior est. ac contrariam sententiam ceteri forsitan non valde probant, quandoquidem eam retulerunt disputationum & quæstionum libris, quibus sæpe tractantur non tam vera quàm verosimilia. & Pap. ait in d. l. 4. posse dici, id est, posse tentari.

L. XXIX.

- F** Illud est *δημιώδες*. For esse stipulationes, quot sunt species vel summæ: veluti Stichum & Pamphilum dari, duæ stipulationes sunt. item decem & quinque, vel sortem & vsuras dari, duæ sunt stipulationes. l. vbi autem. §. pen. j. hoc tit. Fugitium non esse, Furem non esse, Erronem non esse, Vispellionem non esse, quatuor stipulationes sunt. Idemque est si pluribus rebus nominatim pactis, generalis stipulatio subiiciatur. habebitur enim pro

multiplici. l. Titia. §. vlt. l. penult. in prin. j. hoc tit. Item si stipuler. Annuā bima trima die
 x. quaque die dari, tres sunt trium summarum stipulationes. d. l. penult. §. i. Effectus huius **A**
 sententiæ hic est, vt sapius ex stipulatu agi possit. l. quia dicitur. §. de cuiet. quæ huic con-
 iungenda est, cum sit ex eodem lib. l. cum plures. eod. & vt non fiat nouatio, quemadmo-
 dum traditur hoc loco in hac specie: Promissisti mihi Stichum, deinde promissisti mihi
 Stichum & Pamphilum, duorum seruorum duæ stipulationes sunt, nec quod Stichus bis
 promissus sit, amplius quàm semel debetur. l. 18. §. nec ideo minus separatim petetur ex
 priori stipulatione. Item vt quoties singulis summis certa tempora adscripta sunt, vt in e-
 xemplo l. pen. §. i. j. singulis temporibus ius capiendi inspiciatur. quod non fieret si vna es-
 set stipulatio, vt diximus in l. 16. Item vt pluribus rebus in stipulationem deductis, vna
 promissa, vel è contrario, obligatio contrahatur, etiam si interrogationi responsio nõ con-
 gruat, vt diximus in l. i. §. si quis ita. §. cum tamen, si vna sit stipulatio, congruere respõsum **B**
 oporteat omnimodo. Eidem sententiæ locus est in legatis, & hic etiam effectus, vt sapius
 agi possit, & vt alterum sperni aut peti aut vindicari possit. l. 5. & 6. §. de leg. 2. quod non fie-
 ret si vnum esset legatum. Ibi autem locum habet, vbi specialiter in legato, vel in stipula-
 tione plures res exprimuntur. Ceterum si non exprimantur, vnum est legatum, vna stipu-
 latio. l. 2. §. de leg. 2. l. quod dicitur. i. j. hoc tit. vt si stipuler pecuniam quæ est in cõspectu,
 vel aceruum pecuniæ, vna est stipulatio, licet plura sint corpora nummorum. Est item v-
 na stipulatio si stipuler familiam, chorum, gregem, armentum, poliam, peculium, supelle-
 ctilem, vestem, aurum, argentum, instrumentum, dotem, lecticarios, tragædos, comæ-
 dos, bigam, trigam, quadrigam. nec mouere nos debet. l. si chorus. §. de leg. 3. quæ choro
 aut familia legata ait perinde esse, quasi singuli homines legati essent. quibus verbis signi- **C**
 ficatur plura esse legata, sicut in l. Titia. §. vlt. j. Sed nihil prohibet idem dici vnum & plu-
 ra diuersa ratione. Aristoteles 1. *ἡ ἐξ ὁμοίων ἀρχῶν*. c. 2. Plato in Parmenide. Obligatione
 & iure vnum est legatum, diuisione capitum plura. Additur in hac lege stipulationem le-
 gatorum vnam esse, licet sint legata plura. Vbi statim quæritur, cur etiam stipulatio pa-
 ctorum nõ sit vna. d. l. Titia. §. vlt. Stipulatio legatorum vna est, quia in ea singulæ res, vel
 singula legata non exprimuntur, nec vsquam inueniuntur expressa à contrahentibus. Sti-
 pulatio pactorum est multiplex, quia licet in ea singulæ res non exprimantur à contrahē-
 tibus, fuere tamen ab eisdem in pactis expressæ, quorum astringendorum causa facta est
 stipulatio. Si à fure. Si stipuler mihi rem meam dari, inutilis est stipulatio secundum ea **D**
 quæ tradita sunt in l. 16. §. eadẽque ratione si agam rem meam mihi dari oportere, id est
 si condicam, inanis est actio. §. sic itaque. Instit. de actio. quo fit vt domino non detur ser-
 ui sui nomine actio noxalis. l. si seruus communis. §. vlt. §. de nox. act. At odio furũ & præ-
 donum comparatum est, vt condicere eis rem suam dominus possit d. §. sic itaque. An igi-
 tur & stipulari? Minimè, nisi ita stipuletur, Quod ex causa conditionis dare facere oportet. **E**
 Duplex est stipulatio. Vulgaris quæ fit simpliciter, veluti Rem dari, vt rectè Thale-
 læus scribit 29. *βασιλικῶν* ad l. i. C. de rei vxõ. act. Hanc de fure inutiliter stipulamur. Est &
 alia specialis quæ fit adiecta causa. Quod actione rei vxoriæ dare facere oportet dari, vel,
 Quod ex causa conditionis dare facere oportet. Hanc de fure vtiliter stipulamur. So-
 lemnia sunt hæc verba conditionum, Dare facere. quibus vtimur etsi de dando agatur **E**
 tantum. l. vlt. §. com. præd. l. sæpe. de verb. sign. Cum verò à fure ita stipulatus sum, Quod
 ex causa conditionis dare facere oportet, re furtiua perempta antequam fiat stipulationi
 mora, fur à re omnimodo liberatur, qui, si stipulatio illa non interuenisset, nullo modo li-
 beraretur. sed hæc stipulatio quodammodo emendat & suspendit moram. & ita is qui
 furtum vel metum fecit si condemnatus sit, à rei præstatione liberatur re perempta ante-
 quam mora iudicato fieret, id est, intra tempora iudicati actionis, qui nulla facta con-
 demnatione nõ liberaretur. l. item si cum exceptione. §. quatenus. §. Quod met. cau. Hæc
 condemnatio aut stipulatio illa conditionem non nouat, nisi id actum sit, nam condici
 adhuc res si extat potest, & ex stipulatu peti, sed à periculo liberat, & vt mora paulisper in-
 tetquescat facit, idcoque interim re perempta vtraque actio euanescit. l. qui decem. §. i-
 dem responsum. j. de solut. cui solet opponi. l. parui. §. de cond. fur. in eo quod rei præsen- **F**
 tiam exigit l. qui x. quam nõ exigit l. parui. Sed l. parui. loquitur de stipulatione pura quæ
 statim nouat, quo casu mora finitur quasi delegatione, siue præsens res fuerit siue non.
 Lex qui decem, loquitur de stipulatione conditionali nihil nouante statim. quo casu
 mora

A mora finitur quasi oblatione, si modò res præsens fuerit. Sanè in l. parui, trāsferre in aliud nomen & in alium statum, nouare est.

L. XXX.

Ulpianus xlvij. ad Sabinum de fideiussoribus scripsit, inter cetera græcè fideiussorem accipi, & ut est scriptum in l. græcè. j. de fideiuf. Sciendum est fideiussorem omni obligationi adhiberi posse. Sciendum est pro eo etiam qui iure honoratio obligatus est, fideiussorem accipi posse. Item sciendum est, &c. ut in hac l. id est solemnem videri stipulationem intercessisse. Fideiussio non fit nisi per stipulationem, his verbis, Fideiubes, Fideiubeo. **Qui** dicit Fideiubeo, fideiussor est. **Qui** dicit Fidepromitto, fidepromissor. **Qui** Spondeo, sponsor. Inde tit. j. Sent. Pauli de fid. & spons. & in tit. viij. Minor in his quæ fideiussit vel fidepromisit vel spondit. Sed & fideiussor dicitur quocumque verbo intercesserit, sicut & sponsor licet non dixerit Spondeo, vel Fideiubeo vel Fidepromitto. l. 7. de verb. sign. Cùm igitur scriptum est fideiussisse aliquem, solemnem stipulationem interuenisse intelligitur, & quod scriptum est quasi actum, videtur etiam actum. §. ult. de fideiussor. sicut si scriptum sit promississe aliquem, videtur solemnem stipulationem interuenisse, ut Paulus scribit v. Sent. tit. vij. & §. si scriptum de inut. stip. l. Titia. §. pen. j. l. i. C. de contr. stip. & tanti momenti est ea scriptura, ut aduersus eam testes non admittantur si de fide eius nihil dicatur, secundum Pauli sententiam lib. v. tit. de testib. & Græcorum. 21. βασιλικῶν tit. j. ἀρχα-
B φος μαρτυρία καὶ ἐγγράφῃ μαρτυρίας ἔχοντες ἔδναται. & ideo rectè constituitur in l. pen. C. de contr. stip. ut si scriptum sit seruum fecisse stipulationem, aduersus eam scripturam testes non admittantur. nam & plerumque honestiores viri licet ipsi contrahant, seruorum malunt quàm sua nomina instrumentis publicis inscribi. l. pupillus. §. sanè si quidem §. de auct. tut. nec enim volunt contractus suos δημοσιεύεσθαι, ut Iustin. ait edicto vij. Quasi igitur serui illi non adfuerint quos adfuisse scriptum est, vel quasi serui non fuerint eius cui stipulati sunt, testibus prolatis scriptura non infirmabitur. Item si scriptum sit rem gestam inter præsentem, aduersus scripturam testes non admittuntur, si modò tempore cōtractus contrahentes in ea ciuitate fuerint. quòd si testibus probetur eos alibi fuisse, ἔλεγχος est ex τῇ καὶ φύσει ἀδωμάτων, ut Aristot. scribit ad Alexandrum cap. xiiij. quo subruetur scriptura
D d. l. pen. §. item verborum. de inut. stip. Cic. i. de Inuent. Si vos me istud eo tempore fecisse dicitis, ego autem eo ipso tempore trans mare fui, relinquitur ut id quod dicitis non modò non fecerim, sed ne potuerim facere. Hic est vnus casus quo testes contra scripturam admittuntur. alioquin non admittuntur. In contrarium tamen Acc. adfert l. iurisgētium §. quod fere §. de pac. Negandum ibi testes admitti contra scripturam, sed admittuntur pro scripti ambigui interpretatione, ut cùm vnus promittendi verbum pro pacto, alter pro stipulatione accipit. Pro pacto accipitur quandoque. l. sciendum. §. dictum. de ædil. edic. l. nuda. C. de cont. stip. l. si pacto quo pœnam. C. de pac. Adfertur & l. cùm de indebito. §. ult. §. de probat. Sed ibi non testes sed scriptum contra scriptum profertur, quæ probationum collisio fit sæpe. l. i. C. si minor se maio. dix. l. generaliter. C. de non num. pec.
E No. 90. Obicitur etiam huic. l. quæcumque. §. ult. §. de publ. in rem act. Si scriptum sit pupillum vendidisse, non ideo videtur vendidisse tutore auctore. rectè. quia id verbum non significat. At fideiussisse & promississe stipulationem significat, quæ nulla est nisi solemnem sit, id est, nisi præcesserit interrogatio & secuta fuerit responsio. ac si scriptum sit promississe pupillum, videbitur quidem stipulatio solemnem interuenisse, non tamen auctoritas tutoris. L. 31. exposui in l. 16.

L. XXXI.

Error in nomine proprio serui non vitiat stipulationem. non adiicit, cognomine, prænomine, agnomine. quoniam iis serui carent. id verò perpetuum est in omni parte iuris, ut error in nomine non nocet, neque verò mirum si stipulationi non nocet. nam si error in substantia stipulationi non nocet. l. 22. §. qui longè grauior est, multominus nocebit error in nomine. L. 33. exposui in l. 23.

L. XXXIII.

Constat rei cuius commercium non est, id est cuius dominium vel possessionem nemo acquirere potest, inutilem esse stipulationem, vt puta rei sacræ. qua de re multi sunt loci. De vno tantum sum dicturus, quod malè Græci quidam acceperunt, in l. qui vniuersas. §. i. §. de adq. poss. Amittimus possessionem. si locus quem possidemus fiat sacer. Additur, & si contemnamus religionem, & pro priuato eum teneamus. Hoc non additur in libris βασιλικῶν, in quibus simpliciter ita est scriptum, παύομαι γέμεσθαι τὸ ἱερόν γινόμενον. Quærit Theodorus Balsamon in Nomocanonis tit. ij. cur non fuerit additum: & hanc ratione reddit, quia cum possessio bonæ fidei non interrumpatur, quod postea cognouerit possessor rem alienam esse. l. bonæ fidei. §. de acquirendo rerum dominio, visum est iniquum in terrumpi eam non derelictam, quod postea res sacra effecta fuerit. male argumentatur ab opinione possessoris ad ius & qualitatem rei possessæ. Scientia possessoris cœptam bonæ fidei possessionem nec intermissam non interrumpit. ergo religio rei accedens noua non dimissam possessionem non interrumpit. Plus enim est cœpta possessione bona fide, postea mutari ius & qualitatem rei, & ex profana sacram eam fieri, quàm si non mutata conditione rei, quod initio putarat possessor esse proprium, postea cognouerit alienum esse. Multa omituntur in libris βασιλικῶν, quorum omittendorum nulla alia est causa quàm breuitatis studium. Nunc tractemus de re cuius est commercium, id est, vt Acc. loquitur, quæ in communi esse potest, quo modo & Græci κοινῶς εἶναι accipiunt, quidam tamen eius commercium non habent, vt Christiani serui est commercium, Iudæus tamen eius commercium non habet: Prædij prouincialis cum aliis est commercium, cum præside non item. Si quis stipuletur rem cuius commercium non habet, inutilis est stipulatio. Accur. aliud putat esse dicendum in legato. quod improbo. nam etsi legetur res cuius commercium legatarius non habet, sine distinctione inutile est legatum, nec debetur æstimatio. l. mortuo. §. pen. §. de leg. 2. nec obstat l. si filiusfamilias. §. si quid. §. de leg. 1. nam ibi proponitur legatum licitè, id est, capaci, & extrinsecus accidisse propter corporis vitium, vel legati qualitatem, vt id legatarius habere non posset, quo casu æstimatio debetur. Non obstat l. xj. §. si seruo de leg. 3. nam ibi proponitur legata militia seruo. Est quidem eius incapax seruus. Sed tamen idco debetur æstimatio, si sciens seruo eam legauerit, quoniam tale legatum in quantitate potius, cuius non est incapax, quàm in corpore consistit. l. mortuo. §. i. l. Titia Scio. de leg. 2. Non obstat l. sed si res aliena. §. de leg. 1. in qua, vt aliàs ostendimus, ita legendum, ei cui ius possidendi est, & hic est sensus: vtile esse fideicommissum si res, cuius commercium legatarius non habet, ab eo per fideicommissum relinquatur ei, qui eius rei commercium habet. quod verissimum est. nam & vtile est legatum si legatarius rei commercium habeat, licet heres non habeat. d. l. mortuo. §. pen. & vtilis stipulatio, si stipulator rei commercium habeat, licet promissor non habeat. vt hoc loco ostenditur. Ergo qui rei commercium non habet, eam vtiliter promittit, inutiliter stipulatur. Huic sententiæ quidam tradunt simile esse quod est alibi scriptum, Eum qui prædium non habet, seruitutem vtiliter promittere, inutiliter stipulari. Alibi scriptum dicit esse quod nusquam est scriptum. quinimo sicut seruitutem vtiliter promittit qui prædium non habet, ita & eam sibi vtiliter stipulatur. & l. i. §. com. præd. de acquisitione loquitur non de stipulatione. Seruitus acquiri vel cedi ab eo qui prædium non habet non potest, in stipulationem deduci potest, sicut & sub conditione acquiri vel cedi non potest, in stipulatum deduci sub conditione potest. l. existimo. §. hoc tit. Non tamen potest quis ad fundum alienum putè nominatim seruitutem stipulari vel promittere.

L. XXXV.

Hæc lex est initio de obligationibus impossibilibus quæ in faciendo consistunt. Sicut si stipuler rem dari quæ dari non potest, inutilis est stipulatio, vt legis proximæ initio diximus, nisi per promissorem steterit quominus dare possit. l. si seruum. §. i. §. ita si stipuler fieri quod fieri non potest, inutilis est stipulatio, nisi per promissorem steterit quominus facere id possit. Dupliciter fieri quid non potest. Natura & lege. Natura vno die perueniri Romam non potest. Lege connubio iungi nobis soror naturalis vel adoptiua non potest. Naturalis, nunquam: Adoptiua, quandiu adoptio durat. Alia sunt impossibilia natura, alia lege. l. continuus. §. cum quis. §. neque verò hæc, neque illa in stipulationem deducuntur

A tur vtiliter. Inutilis est stipulatio si stipuler insulam hodie ædificari, quod natura est impossibile, vel si stipuler mihi sororem nupturam, quod lege est impossibile & turpe. Quod de sorore est scriptum, Acc. trahit etiam ad mulierem extraneam. malè. nam extraneam mihi nupturam rectè stipulabor, quo genere quælibet sponsalia olim contrahebantur. & inde Arnobius iij. contra gentes, Habent interpositis stipulationibus sponsas. non tamè potest huic stipulationi subiici pœna grauior ea, quæ lege definita est, vt diximus in l. 19. §. De §. vlt. dixi in l. 1. §. si quis ita. §.

L. XXXVI.

Regula est certissima, dolum vel metum dantem causam contractui bonæ fidei vitia-
B re contractum ipso iure, quia nihil est tam contrarium bonæ fidei, quàm dolum aut metus l. & eleganter. §. de dolo. ad quam legem Græci interpretes, simul & ad l. si mulier. §. si dos §. Quod met. cau. eleganter eandem his verbis regulam statuunt: ὁ δολος ἢ φόβος ἐν πρῶτῳ τῆ ἀρχῇ τῆς καλῆς πίστεως συναλλαγμάτων ἀσύστατα καὶ ἀνίχυρα. ἑὺλαποῖ. de qua & nos scripsimus aliquid in d. l. & eleganter. Diuersum est in contractu stricti iuris. Necessaria enim est exceptio doli. l. pen. C. de inut. stip. vel actio de dolo, vt in exemplo Cannij & Pythij apud M. Tull. iij. Offic. quo fuit contracta stricta obligatio, puta nominum. neque obstat d. l. si mulier. §. si dos. quæ de dote promissa tantum loquitur, cui iuris auctores fauere impensè solent. Additur in hac l. doli exceptionem ob stare, non tantum si dolum inter initia à cōtra-
C hētibus adhibitus sit, sed & si in re ipsa sit fraus: vt si fortè quis sine causa minimè circū- scriptus calliditate stipulatoris, pmittat quod ei maximè fraudi futurum sit. nā licet stipulator dolo ei hanc promissionem non extorsit, facit tamen dolo si ex ea p̄rgat agere, nisi talis sit in eo ignorantia & supinitas vt dolo careat. l. 2. §. circa. & §. & generaliter. §. de do. exc. quo casu non doli, sed in factum obstat exceptio. In contractibus bonæ fidei si eu- dens & intolerabilis fraus fuerit in re ipsa, verissimum est etiam ipso iure nihil agi, quia exceptio doli iudicio bonæ fidei inest. l. huiusmodi. §. qui seruū de leg. 1. Non omnis fraus infirmat contractum bonæ fidei. Fraus in pretio emptionem non infirmat. Hæc fit ἐμπο-
 εικῶς, vt Iustinianus ait No. 97. qua de re fusius diximus in l. in causâ. §. de minor. Dolum habet,] Notâ dolum pro fraude dici. De l. 37. dixi in l. 23.

D

L. XXXVII.

Vlp. lib. xlix. ad Sabinum tractauit potissimum de stipulationibus, quæ ex causa em-
 ptionis & venditionis interponuntur, vt de stipulatione emptæ & venditæ hereditatis. Quanta pecunia ex hereditate illa peruenerit, &c. ad quam pertinet l. 2. §. de hered. vend. & l. pecuniæ. §. de ver. sign. & de stipulatione facta ob cuietionem his verbis, Habere rectè licere, de qua in l. 3. §. & in hac lege. Actione ex empto venditor tenetur, vt præstet habere licere. l. 8. §. de cuiet. & vt emptori interposita stipulatione caueat habere licere. l. ex em-
E pto. §. venditorem. §. de act. empt. quæ stipulatio tum committitur cum res iudicio euin- citur & auferatur emptori, vel æstimatio eius. l. si seruus. §. 1. l. habere. §. de cuiet. nec solum si ab ipso venditore, vel herede eius per iudicem auferatur, sed & si ab alio quolibet. nam Habere licere sic accipiendum est, Per me & per heredem meum, & per omnes habere licere: vel, Per me aut per quemquam non fieri quominus habere liceat. Quâ de me pro- mitto vel herede meo, vtilis stipulatio est. Videor autem de herede meo, vel quo alio cete- rorum successorum promittere, dum de me promitto, vt hæc lex significat. Ceterorum successorum Acc. interpretatur, Bonorum possessoris vel fideicommissarij. malo sic inter- pretari ex §. sed quatenus. Ceterorum successorum, id est, reliquorum heredum per suc-
F cessionem, vt puta herede heredis, & deinceps. ac similiter ex parte stipulatoris heredes ceterique successores continentur, siue ita stipulatus fuero Habere licere, siue Mihi habere licere, vel Mihi heredique meo habere licere. nam heredis appellatio complectitur he- redem, & deinceps ceteros. §. sicut. §. At quâ promitto per omnes habere licere, vel per alium non fieri quominus habere liceat, inutilis videtur esse stipulatio. quoniam alienum factum promitto, cuius obligatio nulla est, nisi adiciatur pœna. Adiecta pœna ni dederit, vel fecerit, alterum daturum vel facturum promittimus rectè. §. versa. Institu. de inutil. stipu. sicut & adiecta pœna ad stipulamur rectè alteri dari vel fieri. §. alteri. §. Ea non adiecta, inutilis est stipulatio promissioque. Verum enim uero et si huic stipulationi,

Habere licere, non sit subiecta pœna, verius est ex ea agi posse altero emptori rem euincēte & abducente. quoniam qui Habere licere promittit, non simplex abnutium promittit, puta, non fieri quominus habere liceat, (Abnutium, id est, ἀνοφαιμιόν siue negans, sicut Flo. Caper scripsit duplicem abnutium pro affirmatione accipi) sed hoc promittit acturum & curaturum se, vt per omnes habere liceat. l. inter stipulantem. §. 1. 7. atque ita illa stipulatio accipienda est, maximè si nulla fuerit pœnæ, vel quanti ea res est promissio subiecta. Rursus ita accipienda est, si fuerit concepta generaliter. Nam si specialiter promiserit, Per se & per heredem suum habere licere, curare non debet vt & per alios omnes habere liceat. itaque alio euincente non tenetur. l. ex empto. §. qui autem. 7. de act. emp. Igitur generalis stipulatio Habere licere, non tantum hoc continet, Per se heredemque suum non fieri quominus habere liceat, sed & per omnes, quod de facto alieno accipietur adiecta pœna: vel non adiecta pœna ita accipietur, Se daturum operam vt & per omnes habere liceat. Non est credendum scribentibus re euicta ab extraneo promissorem non teneri ex hac generali stipulatione, sed ex empto teneri. Quinimo tenebitur etiam ex hac stipulatione, quia non curauit ne alius euinceret. d. §. qui autem. vbi Polliceatur, id est, stipulanti promittat, vt in l. ea quæ. 7. de contr. empt. & dum ex stipulatione speciali negat venditorē teneri re euicta ab extraneo, significat ex generali eum teneri manifestò. namque ita proponit, Multum interesse vtrum generaliter an specialiter facta stipulatio fuerit. Eisdem est deroganda fides scribentibus venditorem re euicta ex stipulatu non teneri, si in eo diligentiam adhibuerit summam ne euinceretur. vtuntur ratione falsa, quoniam diligentiam tantum adhibere debet, non facere. qua ratione qui promissit se curaturum vt Titius x. daret, si frustra fuerit diligens in monendo & rogando Titio, non tenebitur. quod sanè sanus dixerit nemo. §. si quis alium. Instit. de inut. stip. eadem ratione si x. curari, vel decem dari curari promiserit quis, si frustra fuerit diligens, non tenebitur. quod falsum est. l. vlt. §. vlt. 7. de reb. cred. Curare effectum significat vt apud M. Tullium sæpe, Curare pecuniam vel nummos, id est, præstare & adnumerare. Venditor igitur qui curare debet ne res euincatur, non satagere, sed agere id & perficere debet. alioquin de euictione tenetur ex empto vel ex stipulatu. Non sunt etiam audiendi, qui quærentes cur dationis factiue alieni inutilis sit stipulatio, respondent quòd sit temeraria. malè. nam temeritas quòd magis potius, quàm quòd minus obligetur quis facit. l. Iulianus. §. quòd autem. 7. de act. empt. Tum verò si vera est ratio illa, eadem dicam non teneri illum qui temere ad promissionem accedit, vt pauperem qui temere promittit mille, quæ nulla ratione parare & conficere potest. quòd est falsum. Inconsulta temeritas, id est, imperus ille & motus animi sine ratione certa, stipulationem non vitiat. Contenti simus ratione. l. inter stipulantem. 7. hoc tit. quia negotium contrahitur inter stipulantem & promittentem. Debet igitur quis sibi stipulari non alteri, & de se promittere non de altero. sicut in alia specie, dum quæritur cur legatarius testis testamento adhiberi possit, heres non item, hæc sufficit ratio, quia negotium geritur inter testatorē & heredem. Sibi autem quis testis esse non potest. §. sed neque. Instit. de test. ord.

Si quis fortè.] Dixi supra hanc stipulationem Habere licere committi re euicta vel æstimatione eius. Committitur & euicta parte. Euincitur vindicatione. Addendum ex hoc §. eandem committi euicta possessione, euicto vsu vel vsufructu, vel quo alio iure, vtputa pignoris, vel Emphyteuseos. Euincitur vsufructus & vsus vindicatione, itemque pignus & emphyteusis. Possessionis propriè vindicatio non est, sed itur ad interdictum, quo perinde ac si vindicatione ageretur, suam esse possessionem actor intendit. l. 3. §. sed & vsufructum. §. si mecum. §. Pomponius. Ad exhib. Festus. In legitimis actionibus nemo ex iis qui possident, possessionē suam vocare audeat, sed ad interdictū venit. Est etiam seruitutis vindicatio. sed hæc seruitutis vindicatio emptori ex stipulatu, vel ex empto de euictione actionem non parit. l. cum venderes. 7. de cont. empt. l. penul. 7. de euict. Neque obstat. l. quoties supr. de ædil. edic. quoniam non loquitur de actione ob euictionem in duplam, vel in id quod interest, sed de actione æstimatoria Quanto minoris. Hæc euicta seruitute semper competit. l. sed & si quid 7. de euict. Malè quidam eam legem ad duos casus pertinere putant, Si fundum liberum vendiderit, quo casu de euictione actio competit, non Quanto minoris. l. cum fundus. l. penul. eod. Et si sciens dolo malo vendiderit ignorantem, quo casu est etiam actio in id quod interest doli. l. si cum fundum. §. 1. 7. de

- A** §. de cont. empt. l. i. §. de rer. per. Regulariter ergo duobus illis casibus exceptis vindictio seruitutis de euictione actionem non parit. ceterum Quanto minoris parit. Vindictio proprietatis, possessionis, usus, usufructus, pignoris, emphyteuseos, superficij, de euictione emptori actionem parit. Notandum quod de usu traditur hoc loco: est enim hæc in rem singularis, ut intelligatur non usufructum modò, sed & usum portionis instar obtinere. Notandum item euictionis siue auctoritatis actionem non parari, nisi cum vindicationis genere emptor conuentus & superatus est. Sed neque quamlibet vindicationem sufficere, puta seruitutis. Item ob alia onera realia, quorum nomine non vindictio, sed persecutio extraordinaria competit, non dabitur actio de euictione, ut si quid fundus venditus debeat pro aquæ forma. Et quod est in l. in venditione. §. de act. empr.
- B** accipiendum est de exoneratione pretij, siue ex empto Quanto minoris. quod illa, quæ sequuntur, verba indicant. Itaque si conueniatur ad pretium. nec enim eo nomine agitur ex empto in id omne quod interest, nisi ratione doli. Notanda etiam sunt hæc huius §. verba, Quod distractum est. quibus perspicuum fit hanc stipulationem Habere licere ad emptionis & venditionis causam pertinere. Notandum etiam huic §. malè opponi l. habere licere. §. de euict. nam hic §. secundum illam legem interpretandus est, ut, quemadmodum Accur. scripsit, controuersiam facere accipiamus cum effectu. nec enim controuersia aut lis, sed rei vel partis ablatio de euictione actionem parit. quod & Cumanus docuit.
- C** Quæsitum.] Hæc stipulatio committitur vendita re propria, si eam venditor euincat, vel heres eius fortè non traditam. nam euicta re vendita nec tradita, de euictione competit actio. Vendita re aliena videtur committi non posse. quoniam quatenus factum venditoris vel heredis continet, utilis tantum stipulatio est, quatenus factum alienum, inutilis. Per venditorem autem heredem eius, cum sit res aliena, non fiet quominus eam habere liceat. igitur re aliena vendita non committetur hæc stipulatio, nisi fortè postea quodam iure fuerit propria venditoris effecta. quo casu committetur vindicante venditore. item & alio casu vindicante extraneo, si fuerit subiecta pœna. nam pœna subiecta facti alieni promissionem confirmat. Sed & pœna non adiecta generaliter vindicante extraneo stipulatio committetur, ita accepta, Curaturum se ut per omnes habere liceat. quod suppleri debet & ad initium huius legis, & ad hunc §. ex l. inter stipulantem §. 1. hoc titul.
- D** Hi qui sunt.] Certum est seruum vel filium familias stipulari posse domino vel patri habere licere. Dubium tamen est, an filius fam. vel seruus possit stipulari sibi habere licere, ita ut persona tantum stipulantis stipulatione contineatur, vel etiam an possit promittere specialiter Per se habere licere: nam verbum Habere, ius significat, puta ut iure dominij habere liceat. Inde habeto verbum est legati per vindicationem. constat verò tenere seruum posse, habere & possidere iure dominij non posse. l. possessio quoque. §. 1. §. de acquir. poss. Ideoq; si stipuletur, Sibi tenere licere, utilis erit stipulatio in personam serui, & ipse solus tenere poterit, non dominus eius. quia tenere corporis est siue facti potius quam iuris. Similiter si stipuletur sibi dari vel sibi ire agere licere, ipse solus ire agere potest, ei soli dari potest: quia quæ facti sunt, non transcunt ad dominum. §. sed cum factum. de stip. ser. l. qui heredi. §. de con. & dem. At si stipuletur Sibi habere, Sibi possidere licere, quæ verba ius significant, non consistet stipulatio in personam serui, sed perinde erit ac si domino stipulatus fuisset. §. 1. de stip. ser. l. quod dicitur. 2. in fi. j. Verum placet eam quoque stipulationem in personam serui consistere, ita acceptam, ut habere vel possidere non ius demonstrat, sed sumatur pro tenere. Hæc tria plerumque separantur, ut in formula stipulationis Aquilianæ, Quod tu meum habes, tenes, possides. Plinius 1. Epist. Totum me tenet, habet, possidet. Tenere est proprium naturalis possessionis, Habere & possidere ciuile. & ideo habere & possidere ita plerumque iunguntur, Sibi habere & possidere. l. pater. §. quindecim. de leg. 3. & in l. Gaius. §. Titius. de leg. 2. Habuit & possedit pro eodem. Cornelius Fronto aliter hæc distinguit, & Habere ad naturalem refert, Possidere ad ciuilem. Sed non satis sunt emendata Frontonis verba. Legendum, aut testamento relictæ, usus pro onus, ius pro usus. Sed interdum tenere accipitur pro possidere, ut in l. iusto. §. vlt. §. de vsur. & vsuc. & habere vel possidere pro tenere, ut illam stipulationem stipulante seruo, Sibi habere licere, Sibi possidere licere. &

generaliter in causa emptionis habere & possidere ita accipiemus, cum venditor non te- A
neatur rem accipientis facere. l. habere. §. de ver. sig.

Si quis ita.] Quod diximus de interpretatione stipulationis Habere licere, idem dici potest de stipulatione uti frui licere, vendito usufructu: vel de stipulatione ire agere licere, vendito itinere vel actu. id enim promissor cauere intelligitur, se effecturum ut per omnes uti frui, ire agere liceat. l. 50. l. inter stipulantem. §. 1. infr. Idem & ex locationis causa in stipulatione Perfrui conductione licere. l. si fundus. §. loc. Est tamen inter eas differentia quaedam. nam stipulatio Habere licere heredem stipulatoris complectitur. itemque stipulatio Frui licere. §. ult. de loc. l. sed addes. §. pen. §. loc. & stipulatio Ire, vel Sibi ire agere licere, nisi manifestò appareat usum transeundi personæ tantum datum, non plenam seruitutem, ut in l. pater filie. §. de ser. leg. non tamen stipulatio uti frui, quia usufructus cum B persona extingui solet. At si fuerit nominatim comprehensum, Sibi heredique suo uti frui licere, valet stipulatio: non tamē idem est usufructus qui heredi competit, sed alius. §. sed si quis. §. sicut in specie l. 4. §. de nouat. diuersi sunt usufructus, & ideo morte prioris fructuarij non finitur usufructus constitutus per delegationem in personam creditoris eius. Eodemque modo si quis stipulatus sit in personam non in rem, Sibi heredique suo ire agere licere, diuersa sunt iura personalia: vnum in persona heredis, alterum in persona defuncti. §. sed si quis. vbi diuersi fructus, id est, diuersi usufructus. Ex eo colligunt aliam cautionem fructuariam ab herede interponendam. quod verum esse non arbitror. nam in eiusdem persona repetitò usufructu, diuersi sunt fructus, vna cautio sufficit. l. 3. §. si usufructus §. usufruct. quemad. cau. nec usufructu amisso semel interpolita cautio cum effectu com- C mittitur, sed expectatur quoad iterum pereat usufructus. Sufficiet igitur vna cautio in defuncti & heredis personam constituto usufructu, cum eadem persona intelligatur heres defuncto. Hic illi diuersos esse usufructus cum admisissent & proposuissent, querunt parum aptè, an heredi detur actio ex stipulatu & vindicatio usufructus. hoc perinde est ac si illo concesso duos esse usufructus, rursus quererent aptè, an duo sint usufructus. itaque dum respondēt quæstionem illam esse facti, incertum reddunt quod antè quasi certum admiserant. quod & certissimū est. Ferreti hac in parte tot fere sunt errata, quot versus. Negat fructum accipi pro usufructu. qua voce eo sensu nulla est frequentior. Negat diuersos esse usufructus, si stipuler Mihi & heredi meo uti frui licere contra hunc §. & l. repeti. in pr. §. quib. mo. usufruct. Negat repetitum usumfructum alium usumfructum esse. D perperam. nam si prior amissus & finitus dicitur, hunc qui repetitur proculdubio alium esse oportet. Negat vnam cautionem sufficere, si legatarius rogatus sit usumfructum alteri restituere, contra l. si usufructus mihi legatus. §. usufr. quemadm. cau.

Si quis dolum.] Quod dictum est de interpretatione stipulationis Habere licere, idē dicendum de clausula doli ostenditur hoc §. quod & ad contractum venditionis referri oportet. nam venditor non tantum Habere licere cauet, sed & dolum abesse abfuturumque esse. l. si cum fundum. §. de cont. emp. quibus verbis quatenus se intelligit heredemque suum, vtiliter obligatio contrahitur, quatenus de aliorum dolo intelligit, inutilis videtur esse stipulatio, nisi subiecta sit pœna. l. nouissima. §. iud. sol. vel nisi ita accipiatur, Curaturum se ne quis ea in re quid dolo malo faciar. quod & ad hunc §. supplendum est ex l. in- E ter stipulantem. §. 1. infr. Hæc interpretatio potest admitti. An verò sit admittenda, iudex æstimabit.

Suæ personæ.] Potest iis stipulationibus emptor adiicere heredis personam, Mihi heredique meo Habere licere. l. 3. §. Potest stipulari sibi & heredi suo dolum malum abesse. Potest & personam adrogatoris. nam & hic iuris successor est. quin & si nō fuerit adiuncta, nisi aliud actum sit, semper intelligitur. l. 5. §. usufruct. quemadmod. cau. l. sed & si quid. §. si operas. §. de usufruct.

Inter incertam.] Hactenus cohærent omnia rectè. Quod subiicitur de die certa & incerta, extra rem esse videtur, totumque desumptum est ex Celsi lib. xxvi. Digestorum. Prima pars ex l. quod certa. §. de solut. Secunda ex l. qui promisit. §. de cond. ind. cuius ta- F men inscriptio emendanda est, ut pro v r. legatur x x v r. quod animaduertit Petrus Faber Senator optimus, Iurisconsultus optimus. Ex prima parte notandum, id quod certa die promissum est, ante diem dari & repræsentari posse. l. continuus. §. cum ita. infr. hoc tit. atque ideo solutum non repetitur, quia certum est deberi. l. in diem. §. de cond. ind.

Ex

- A** Ex secunda notandum, id quod die incerta promissum est, veluti Si naus ex Asia venerit, ante diem non solui rectè, & ideo cōdicitur, quia debitū iri non est certum. l. qui promisit. l. sufficit. §. de cond. ind. Pertinet igitur hæc differentia inter diem certam & incertam ad cōditionem indebiti. Quod si queratur, an invito creditori ante diem solui possit, non distinguam inter diem certam & incertam. Sed dicam generaliter invito ante diem non solui, nec moram facere creditorem qui ante diem oblato debito id recusat accipere. Mora enim non fit nisi ex parte promissoris oblatio, ex parte stipulatoris interpellatio fiat opportuno loco & tempore. & ob id licet actor ante diem constituti non venerit, nihilominus reus tenetur. l. item illa in prin. §. de const. pec. Ante diem igitur certam vel incertam non soluitur nisi volenti. Malè Accur. vitur hac exceptione, Nisi dies adiectus sit stipulatoris gratia, qua uti non possumus quasi eo casu volenti solui ante diem non possit. nam si promissor, cuius gratia dies adiectus est, potest eo beneficio non uti & ante diem soluere, cur etiam id contemnere non licebit stipulatori, & ante diem accipere, cum eius gratia dies adiectus est. Ea quoque uti non possumus quasi eo casu soluendo ante diem debitor non liberetur. Cur enim non liberabitur si soluerit volenti & scienti? In legatis id ita quidem dicitur rectè. l. cum qui. §. de an. legat. ne quid fiat contra providentiam testatoris. At contra suam ipse providentiam stipulator facere non veratur, ut si stipulatus sit alimenta, rectè de eis transiget, qui de legatis transigeret non rectè. l. cum ij. §. planè. §. de transf. Nihil ad hanc exceptionem confirmandam pertinet l. qui Romæ in prin. infr. nam neque probat ante diem volenti solui non posse, neque solventem ante diem non liberari, nec de die adiecto stipulatoris gratia loquitur. Bona esset exceptio, si regula esset talis, Invito ante diem solui posse. At cum regula sit diuersa, relinquatur exceptionem illam vbi consistat non habere.

Alteri.] Ut alius pro alio promittens daturum eum vel facturum non obligatur, nisi sit subiecta pœna, quemadmodum dictum est in §. 1. & §. si quis dolum. §. ita alius pro alio stipulans ei dari vel fieri, nullam sibi acquirit obligationem, nisi sit subiecta pœna. & hoc ostenditur in hoc §. Ratio vtriusque sententiæ communis hæc est, quia inter stipulatem & promittentem negotium contrahitur, quæ cessat subiecta pœna: nam neque stipulator alij quàm sibi pœnam quam subiicit stipulatur, neque promissor alium quàm se eam illaturum promittit: & ideo siue priori stipulatione pro se stipuletur quis & promittat, siue pro alio, pœnæ subiectæ obligatio solummodo contrahitur, quasi si sub alia quavis conditione cæra summa fuisset in stipulationem deducta. nec agenti ad pœnam obstat exceptio, ut ostendimus in l. 3. §. Idemque est si non pœnæ, sed quanti ea res est stipulatio subiiciatur, siue pro alio quis promittat. §. 1. §. siue alij stipuletur. l. 3. C. de inut. stip. Ait, Quæque condicio.] nam omnis stipulatio pœnalis condicionalis est. Subiicit,

In stipulationibus.] quod videtur esse extra rem, ut & §. inter, & est etiam sumptum ex Celsi lib. xx v. i. Digestorum l. cum queritur. §. de reb. dub. nisi dicamus rationem hæc esse sequentis hypotheseos. Ambiguitas stipulationis contra stipulatorem est. Si stipuler Mihi & Titio x. in personam meam consistit obligatio, in personam Titij non item, quia alteri inutiliter stipulamur. & ideo mihi quinque duntaxat debentur, neque vlla subest ambiguitas. l. si mihi & Titio. l. cum qui ita in pr. §. l. si quis testamento. de leg. 1. At si ita stipuler vno cōtextu, Mihi decem & Titio x. ambigitur vtrum eadem decem, an alia dicam. Ambiguitas erit contra me: & ideo eadem decem dixisse videbor, mihi que duntaxat quinque debebuntur. malè Erasmus in epistola quadam ad Dorpium, ausus etiam adyta nostra temerare, legit hoc loco, Mihi & Titio x. nam si ita fiat stipulatio, nulla subest ambiguitas. Tum ostenditur stipulationem alteri factam valere, si stipulantis intersit in §. si stipuler & seqq. nimirum quia stipulando, cum sua intersit, stipulator sibi negotium contrahit, potius quàm alteri: ut si tutor cessa administratione de contutore stipuletur rem pupilli saluam fore, vel si quis procuratori suo, aut creditori suo dari stipuletur. ac similiter is qui de Titio conduxit domum faciendam, rectè eam alteri faciendam Titio locabit, habebitque vtilem ex locato actionem. Cur dicatur vtilis dixi in l. 23. & hæc traditur ex Marcello, libro, ut opinor, v. i. i. Digestorum, ex quo eorū quæ hoc loco referuntur, pars quædam relata est in tit. loc. l. si cui locaero. Conclusio hæc sit, Qui alteri stipulatur, non acquirit sibi obligationem, nisi pœnam vel quanti ea res est stipulatus sit: itemque nisi intersit eius alteri dari vel fieri, etiam si quanti ea res est stipulatus non sit. At quæres an ad-

4. legat sub sitem si in fructu l. 2. §
315 A. B.

quirat alteri obligationem? dicam directò non acquirere, nisi potestatis iure, vt si seruus ^A domino vel filiusfamilias patri stipuletur, vel patris seruo aut fratri. l. 40. j. l. 45. in princ. j. Per liberam personam alteri non acquiritur obligatio vel actio directa, nisi certi cõdictio ex mutuo vel ex promutuo, & pigneratitia ex ea causa, propter necessarium vsum creditę pecunię, qua necessarij vsum ratione etiam receptũ est, vt per procuratorem possessio adquiratur. l. 1. C. de adq. poss. non quòd longè minores sint lites ex possessione, quàm ex obligatione. §. retinẽdæ. de interd. Vtilis tamen plerisque casibus datur, vt si tabularius stipuletur Rem pupilli saluam fore. l. 2. 3. 4. infr. rem pup. sal. fore. quod fauor pupillorum extorsit. si auus stipuletur nepti diuortio factò dotem reddi. l. Gaius. §. sol. mar. si pater filio post mortem suam, vel post emãicipationem dari. l. 45. §. si ita quis. j. l. si ita. l. pater. de pac. dot. quod tribuitur summis affectionibus parentum erga filios, vt in l. Publia in pr. §. de ^B pos. l. pater. l. pactum. C. de pac. con. & malè §. si ita quis, opponitur l. cùm dos. §. si filia. §. de pac. dot. quoniam in ea lege pater filię nominatim pactus non est, & hoc tãtũm queritur, an quod sibi pater pactus est, filię etiam proficit. Querunt, an si emancipato stipuletur, ei detur actio utilis? Quid ni verò? atque ita cẽsent rectè. At l. si genero. C. de iur. dot. respõdent non rectè. Dicunt enim eam loqui de directa actione non de utili. Dicere debuerunt eam loqui de extraneo non de filio, vt & l. cùm patrem. eod. tit. Extraneo neque directa acquiritur neque utilis datur, Filio utilis datur. Hęc de stipulante. De promittẽte hęc est conclusio, Promittens alium daturum vel facturum, cum nullo casu obligat: sed neque se obligat, nisi subiecta sit pœna, vel nisi se curaturum vt alius daret vel faceret promiserit, aut promisisse interpretemur. atque ita promisisse intelligitur non tãtũm qui ^C Habere licere, vel Dolum malum abesse promisit, sed & qui alium iudicio sisti promisit. §. penult. l. 81. infr. Additur in extremo huius legis vnus casus, quo licet alteri stipulari videamur, tamen stipulatio valet, & nobis acquiritur obligatio, vt si stipulemur ædem sacram, vel locum religiosum ædificari. item si locemus ædem faciendam, locatio valet. Adiiicit Theodorus Balsamon Nomocanonis tit. 2. ædem sacram conduci faciendam posse, non habitandam. quinetiam puniri eum qui ædem sacram conduxerit.

L. XXXIX.

Dominus qui seruo, vel pater qui filiofamilias stipulatur, sibi stipulari videtur. Hoc ita, si ius in stipulatione versetur, non factum. Ius in ea versatur, si stipuletur filio dari. l. 2. C. de contr. stip. l. eum qui ita. §. qui sibi. infr. l. Stichum. §. quesitum. infr. de solut. Pater ^D filio emancipato acquirit vtilem actionem, Filiofamilias nullam acquirit, quia nec proprium quidquam habere potest. Ex ea tamen causa qua filiusfamilias sibi acquirit, non est dubium quin filiofamilias vtilem actionem adquisiturus sit. Quod si stipuletur filio tenere licere, quod est facti & corporis: vel si stipuletur filio ire agere licere, quod factum significat, inutilis stipulatio est. l. quod dicitur. 2. infr. Atque ita etiam multum interest, vtrum dari pro iure, an pro facto accipias filio sibi stipulante. si pro iure, patri dari oportet: si pro facto, filio. Factum in personam suam filiusfam. conferre potest, ius non item. Multum item interest inter patrem & filium. nam siue ius siue factum patri filius stipuletur, vtilis stipulatio est. Sed si pater filio stipuletur, utilis stipulatio non est, nisi ius stipuletur. & ^E hanc distinctionem inter factum & ius putant significari iis verbis, Secundum quod leges permittunt. quod non probo. nam eam distinctionem introduxit Iurisprudẽtium interpretatio, non leges. Puto hęc verba esse Triboniani, eisque significari Constitutiones Iustiniani. Secundum eas si pater filio ex causa peculij profectitij dari stipuletur, sibi stipulari intelligitur. si ex causa aduentitij, non sibi sed filio adquiret vtilem. atque ita etiam in §. ci verò. Instit. de inut. stip. hęc verba accipienda sunt, In iis rebus quę tibi acquiri possunt. In d. l. quod dicitur, hęc etiam puto esse Triboniani, Quęq; acquiri patri possunt.

L. XLI.

Kalendarum Ianuariarum appellatione primę intelliguntur, nisi aliud actum sit. Res ^F quidem dubia est, sed non fiet statim interpretatio contra stipulatorem, vt intelligantur Kalendę promissoris arbitrio. alioquin vix vllum hęc stipulatio effectum haberet, & in primis accipienda est ea interpretatio quę stipulationem conseruat. l. 80. j. tum ea quę contra stipulatorem est. & ita Acc. rectè. Similiter verò Iduum aut Nonarum appellatione

- A** ne primæ intelliguntur. Die non adiecta præfenti die debetur. §. quoties: nisi locus, condicio, modus, vel res ipsa extrahat diem. Debitum differtur ex tempore, condicione, modo, loco, re ipsa. l. 29. l. nemo potest. §. de leg. 1. l. interdum. §. Ceterum iis detractis, præfenti die debetur. Puto hæc verba, Quoties in obligationibus dies non ponitur, præfenti die pecunia debetur, esse Sabini. nam & à Pomponio eadem libris ad Sabinum referuntur. l. 14. §. de diu. reg. iu. & ideo subiicit, Ex quo apparet, id est, ex eis Sabini verbis. Præfenti die deberi, id est, præfenti die esse soluendum. Agi ergo confestim potest, nec vllum lege laxamentum datur. qua in re differt stipulatio à constituto. nam si constitutum fiat sine die, in decimum diem collatum videtur. l. promissor. §. 1. §. Omne enim cõstitutum est ad diem. idque constituendi verbum significat. Die adiecta licet præfens sit obligatio, non tamen
- B** præfenti die soluendum est. l. centesimis in pr. §. vbi quod de in centesimas Kalendas collata stipulatione exemplum ponit, notandum est in eam diem stipulationem frustra non fieri. nam cum centesima esset vsura legitima, & equaret sortem centesimis Kalendis, qua adæquata vsurarum ratio finitur. l. si non sortem. §. supra duplum. §. de con. ind. qui stipulabatur centesimis Kalendis, extremum vsuræ legitimæ finem, quem ultra progredi non licet, spectabat. & quod dicitur vtiliter stipulatum, eo ostenditur etiam ante centesimum mensem rectè solui. l. qui res. §. mihi decem. §. de solut. Idem verò quod in l. centesimis, etiam ostenditur in l. cedere. infr. de ver. sign. & l. certi. §. 1. §. de reb. cred. & l. 1. C. de cond. ex lege, & in hac lege, quæ inde colligit diei adiectionem pro promissore esse. vbi notat Acc. interdum eam esse pro stipulatore, quod non inficior, cuius rei exemplum tradidit
- C** in l. 38. §. inter, in primitiis agnorum, quas si nono die offerri oporteat, dies ille adiectus videtur accipientis gratia, vt scilicet tantisper alantur vbere matris. Primitiæ illæ in conciliis appellantur ἀπαρχαὶ τῆς ὀρίων χερσῶν, à D. Paulo ἀκροθίνια, & in Aurea bulla Nicephori, ὡς ἀνάθημα ἢ κορεσβεῖον ἢ χερσῶν ἀκροθίνιον. quod ita Græci explicant ἀκροθίνια λέγονται αἱ ἀπαρχαὶ τῆς θινῶν ἥτοι τῆς σωρῶν. λέγονται δὲ χεῖρα χερσικῶς καὶ πᾶσαι ἀπαρχαί. De l. 42. dixi in l. 13. & 16.

L. XLIII.

- Si quis stipuletur rem sibi restitui vel tradi arbitrio Lucij Titij, quæritur quis sit huius stipulationis sensus. Duplex enim est arbitrium. Merum quod strictè accipitur, & arbitrium boni viri. Arbitrium dicunt & arbitratum pro eodem, vt Græci δοκιμασίαν & δοκιμαζόμενον. Merum in personam certam confertur. Arbitrium boni viri modò in certam, modò in incertam. Illo adstringuntur etiam iniqui qui se illi subiecerunt, hoc non item. l. societatem. §. pro soc. Illius iniquitas non corrigitur nisi dolus aduersarij interuenerit. l. 3. C. de rec. arb. l. ita demum. §. eod. tit. Huius iniquitas quælibet corrigitur. Illud personam non egreditur. l. in compromissis. §. de rec. arb. Hoc egredi personam potest, quia etsi certæ personæ nomen inseratur, non tam personæ quàm ipsius æquitatis arbitrium inferi videtur. Æquitas porò certis personis non circūscribitur. igitur si hic, cuius nomen insertum est, æquum non statuerit, alium adire licet. & hoc significatur in l. vlt. C. de cõtr. stip. & l. vlt. §. sed & si quis. C. comm. leg. Placet autem in stipulationibus strictis arbitriū etiā
- E** accipi strictè. & ideo si promittam tradi arbitrio Lucij Titij, Titio non arbitrante non teneor, non facio moram, nõ committo in pœnam. nec cogor alterius, quàm Titij arbitrio restituere. quod hæc lex significat. Eo autem arbitrante, si eius arbitrio quali quali non paruero, incido in pœnam. In contractibus bonæfidei arbitrium latiùs accipiemus pro boni viri arbitrio. hanc enim interpretationem bona fides exigit. l. si societatem. l. 1. societatem. l. in proposita. l. prox. §. pro socio. l. 7. §. de cont. emp. l. 23. §. de diu. reg. iu. l. si in lege. §. loc. & ideo si eius qui electus est arbitrium prauum & iniquum fuerit, corrigitur iudicio bonæfidei, iudice ipso pro æquitate rei statuente quod videbitur, vel alio arbitro sumpto. item eo qui nominatus est moram faciente, non ideo minus perficietur negotium. d. l. 7. vel enim alterius arbitri vel iudicis interuentu res peragetur. Verum hoc ita procedit, nisi id specialiter actum sit vt ne quid agatur, nisi is ipse qui nominatus est arbitratus fuerit.
- F** Sic puto accipiendum quod Celsus ait l. si coita. §. pro soc. Ait enim, Nam id ipsum actū est: alioquin eodẽm auctore boni viri arbitrium sequendum est. l. si filix pater. §. de leg. 3. quæ illi coniungenda est, tum quia ex eodem est libro, tum quia in testamentis idem receptum est hac in re quod in iudiciis bonæfidei. l. 1. §. de leg. 2. & ita qui per alium insu-

lam facit quam se facturum promisit, liberatur: nisi id ipsum actum sit ne aliter liberetur, A
 quam si ipse fecerit. l. inter artifices. infr. de solut. Addenda est & alia exceptio ex Consti-
 tutione Iustiniani. l. vlt. C. de cont. emp. si quanti Titius arbitratus fuerit vēdidero vel lo-
 cauero. Venditio vel locatio sine pretio certo nulla est. Certum est, cuius quantitas certa
 verbis exprimitur, puta c. itēque cuius quantitas in re ipsa est certa, veluti Quanti cum
 emi, quanti est in arca. l. 7. §. pen. & vlt. §. de cont. emp. Dubitatur an sit certum si ita dixe-
 ro, Quanti Titius arbitratus fuerit. Alij certum esse dixerunt, verba illa accipientes pro
 boni viri arbitrio, quod semper est certum, & emptionem valere etiam pretium non de-
 finiente Titio. l. 1. §. de leg. 2. Aliis aliud iudicium est. Boni viri arbitrium est certum, quia
 & ipsa æquitas. At taxatio pretij certē non apparet antequam definierit eam aliquis. por-
 rō taxari eam in emptione & venditione exigimus omnimodo. & ob id videtur irritam B
 emptionem esse pretium non definiente Titio. quod Iustin. probat magis d. l. vlt. l. quod
 sæpe. §. 1. §. de cont. emp. l. si merces in prin. §. Loc. vbi sub nomine Gaij Tribonianus vsus
 est Iustiniani verbis. Est & in testamentis, quæ paria fecimus contractibus bonæ fidei, a-
 lius casus, quo arbitrium strictè accipimus, Si pœna testamento adscripta sit. Pœnæ testa-
 menti scriptæ strictiùs accipiuntur. & ideo legata, fideicommissa, libertates, hereditates
 pœnæ causâ relictæ non valent. quod ante Iustinianum obtinuit. Potuit tamen heredi
 vel legatario pœna siue multa indici, ni monumentum faceret, quam scilicet Pontifices
 exigent, vt in l. 2. §. de con. & dem. Sed si multa dicta iussus sit monumentum facere
 arbitrio Lucij Titij, id accipiemus strictè, nec personam egrediemur. l. 6. in princ. §. cod.
 titul. Quod item diximus de stipulationibus, vt in eis arbitrium non accipiatur pro boni C
 viri arbitrio, ita procedit, si extranei arbitrium eligatur, non si promissoris vel stipulato-
 ris. alioquin inutilis vel immodica esset obligatio: idēque dicendum de ceteris verbo-
 rum obligationibus, puta dictione dotis, aut iureiurando liberti. l. 3. C. de dot. prom. l. si
 libertus. §. de op. lib. l. 17. §. qua coniuncta cum l. 7. §. de cont. emp. apparebit nihil hac
 sola in specie distare contractum bonæ fidei à cōtractu stricto, cū electum est arbitrium
 contrahentium.

L. XLV.

Filius familias patri acquirit siue sibi, siue patri, siue seruo patris, aut fratri qui in eiusdē
 sit potestate, siue impersonaliter stipulatus sit. idēque iuris est in seruo. §. 1. Instit. de stip. D
 ser. si modò ea quæ sunt iuris stipulatus sit. Potest & filius familias stipulari, Cū ipse mori-
 riatur vel si morietur, sicut & quilibet stipulator, & acquirit patri. Potest & ita, Cū mori-
 etur pater. Nō tamen potest stipulari post mortem patris. §. post mortem. Instit. de inut.
 stip. quia nec pater ipse sibi post mortem suam stipulari possit. Momentum moriendi à
 morte distinguitur. & hoc cū Vlp. scripssisset hoc loco, prætermissum est à Triboniano,
 quia sublatum fuerat Constitutione Iustiniani. At post mortem suam filius familias sti-
 pulari potuit, & acquirebat patri, sicut & pater ipse post mortem filij sui sibi vel filio dari
 stipulatur rectè. §. si ita quis: de quo diximus in l. 38. Similiter promissor licet post mortem
 suam non promittat rectè ante Iustinianum, cū tamen morietur promittit rectè se da-
 turum, non tamen se facturum, puta se Alexandriam iturum. hæc enim est impossibilis. l. E
 prox. §. 1. Item se domum ædificaturum. Sed in hac Iustinianus constituit, vt ab herede
 promissoris impleatur. l. vlt. C. de cont. stip. Falsum est quod dicunt ea legē d. §. 1. abroga-
 ri. Hoc enim factum ab herede expleri potest. l. 1. §. ne autem. C. de cad. tol. Illud non itē.
 Illud nullum opus relinquit. Hoc relinquit. porrō præstat opus factione ipsa, præstant
 ἔργα τῶν ἐργαίων, vt ait Aristoteles. Quamobrem quis faciat nihil interest, dummodo o-
 pus fiat. Et qui stipulatur, opus potius spectat quàm artificem; nisi dixerit specialiter vt fa-
 ceret suis operis vel suis manibus. Hæc facta id quod faciunt dum faciunt sit, non est,
 posteaquam factum est, est. De initio l. prox. dixi in l. 41. De fine in l. 17.

L. XLVII.

Ita stipulatus sum, Quod te mihi Kalendis Ianuariis dare oportet, id dare spondes. F
 Hanc stipulationem interpretes pro nouatione accipiunt. malè. potest enim nouandi a-
 nimo non fieri. Nec enim dies detractus intelligitur, nisi dixerō specialiter, Id hodie dare
 spondes. ac similiter repetitis legatis, dies detrahi non intelligitur eodem Sabino auctore.

A l. in repetendis. §. de leg. 3. nec vllam hæc res ambiguitatem recipit.

L. XLVIII.

Ab hac l. in P. Florentinis incipit secunda pars huius tituli. Si ita stipuler, Decem cùm voluero, defecisse condicio intelligitur si antequam constituero decessero, arg. l. centesimis. §. vlt. §. Idem iuris non est si ita stipuler, Decem cùm petiero, cùm poposcero. nam hæc stipulatio condicionalis non est. hæc enim verba, Cùm petiero, non condicionem in se habent, sed admonitionem, vt promissor ea decem soluat sine mora. idemq; dicendum puto, licet repugnante Accursio, si dixerit, Si petiero, vt alia in specie hæc verba, Si satisfecerit, Vlp. ait admonitionem in se habere potius quàm condicionem. l. muto. §. sub condicione. §. de tutel. Hæc igitur stipulatio præsens est, nisi aliud actum probetur. l. 135. in princ. §. hoc tit. l. Titia. §. de cond. & demonst. Non est idem in operarum stipulatione si ita stipuler à liberto, Tot operas dari cùm petiero. l. cùm patronus. §. de op. lib. Hæc l. 48. sumpta est ex libro x x v i. ad edictum, quo tractauit Vlp. de conditione indebiti, & inter cetera an operæ solutæ condici possunt, vt in l. si non sortem. §. libertus. §. de cond. ind. ac deinde hanc differentiam inter operas officiales & res alias: vt operæ non antè cedant, quàm petitæ fuerint: res aliæ vt cedant ex tempore interpositæ stipulationis, etiam si dictum sit Cùm petiero: quoniam hæc verba admonitoria sunt, non condicionalia, vt hac l. Adiecit operas quoque seruorum legatas non antè cedere, quàm petitæ fuerint. l. 7. §. de vsur. leg. Quod & de operis seruorum in stipulationem deductis dici potest.

C

L. XLIX

Pertinet hæc lex ad quæstionem moræ. Ex contractibus filij vel quasi cōtractibus pater tenetur de peculio, ceterisq; honorariis actionibus. Igitur si filius hominem certum promiserit, isq; homo post moram filij decesserit, pater tenetur de peculio. Quatenus, inquit, maneret filius ex stipulatu obligatus. Rectè Quatenus, id est, quia, vt in l. Antæus. §. de aqua & aquæ plu. arc. l. certum. §. de reb. cred. qua significatione quidam malunt scribere quatinus. Tenetur & fideiussor post moram rei homine mortuo. l. si quis solutioni. §. 1. §. de vsur. quæ est ex eodem libro: nisi ipse iam antè eum hominem obtulerat, quo casu succurreretur data exceptione. l. mora. §. At post moram patris homine mortuo, filius liberatur, & per consequentiam pater. est enim pater veluti accessio quædam, filius est reus principalis. Tenetur tamē pater vtili actione ex stipulatu de peculio. quod ostēditur hoc loco, & l. mora. §. in bonæ fidei. §. de vsur. Similiter post moram fideiussoris homine mortuo, vel eo homine à fideiussore occiso, reus liberatur, & consequenter fideiussor. Tenetur tamen fideiussor vtili actione ex stipulatu. l. mora. §. hoc tit. l. mora. §. vlt. §. de vsur. Obstat l. si fideiussor. §. de dolo. quæ non vtilem, sed dolo actionem dat in fideiussorem. Respondeo dubitanter fideiussorem teneri de dolo, qua arbitrio iudicis restituetur actio ex stipulatu in fideiussorem. Restitui ait l. cùm quis. §. pen. §. de fideiuss. Restituitur ex edicto de dolo malo, & ob id dicitur vtilis, quia restitutoria, vt & in l. quāuis. §. si conuenerit. §. ad Velle. Notandum morā siue factum fideiussoris interdum nec reo nec fideiussori nocere, vt si stipuler Per te non fieri quominus mihi ire agere liceat, nam personam tuam dumtaxat stipulatione complector, non fideiussoris tui: & ideo te prohibente, tenetur etiam fideiussor: fideiussore prohibente, neuter tenetur ex stipulatu. §. 1. §. l. inter artifices in fi. §. de solut. Herede tuo prohibente aut moram faciente in præstanda patientia, tradendoque itinere, stipulatio committitur, etiam si heres absit & ignoret. §. pen. §. nam absentes & ignorantes plerumque moram faciunt re ipsa. l. sed & si Reip. §. vlt. §. de vsurp. Aliud est dicendum si heres pupillus fuerit. nam pupillus moram facere non intelligitur sine tutore. l. 24. §. Ex mora iam facta à defuncto, certissimum est pupillum heredem teneri, non ex sua. In extremo legis ostenditur moram non fieri ex persona debitoris, nisi tempestiua sit & oportuna interpellatio, sicut e contrario mora non fit ex persona creditoris, nisi oportuno tempore fiat oblatio. l. si soluturus. §. de solut. Hæc est huius tit. secunda lex, quæ ad quæstionem moræ pertinet.

L. L.

Si ita stipuler, Per te non fieri quominus mihi ire agere liceat, non tantum stipulor te non facturum, sed & te facturum, id est, te curaturum vt ire agere possim. & ideo in facto

dicitur consistere in l. 2. §. item si in facto. §. & contractiori oratione ita exprimitur in l. 4. §. Cato, Iter fieri. idque confirmat l. inter stipulantem. §. 1. §. Eadem est interpretatio stipulationis, Habere licere, Dolum malum abesse, Iudicio sisti, ut ostendimus in l. 38. Malo autem hoc loco Possim, quàm Possis. Tum trāsīt ad stipulationem emptæ & venditæ hereditatis, quam de venditore emptor stipulatur, his verbis, Quanta pecunia, &c. quibus non hoc tantum stipulatur venditorem nihil ex hereditate deminuturum, sed & occasionem acquirendi non prætermitturum. l. 2. §. sed & si quid. §. de her. vend. quæ tota lex est de hoc genere stipulationis, ut ostendimus Obseruat. 11. Scripsit hæc Vlp. libro L. ad Edictum, non abs re, edictum exponens Si quis omīssa causā testamenti, quo videtur dolo fecisse quominus possideat non is tantum qui possessionem quam habuit dimisit, sed & is qui quam potuit acquirere non adquisiit. l. 2. §. pen. §. si quis omīss. cau. test. nam & sic in stipulatione emptæ hereditatis dolo videtur fecisse quominus perueniat, & is qui alienauit, & is qui non adquisiit. In summa id hæc l. ostendit, stipulationem quæ in non faciendo concipitur, factum etiam continere, & contrā, eam quæ in faciendo concipitur, non factum.

L. L' I.

Manumissio morti comparatur. Vt homine mortuo ante moram promissor liberatur, ita & manumisso, videlicet si alienus homo promissus sit. l. si mihi alienum. §. de solut. l. si heres alienum. §. de leg. 1. Secus si quis seruum suū promiserit & postea manumiserit, nisi & is decesserit post manumissionem ante moram. l. is qui ex stipulatu. §. tit. prox.

L. L I I.

Multum interest vtrum stipulationes ex conuentione reorum veniant, an ex iurisdictione prætoris. Conuentionales, quæ à Græcis συναγορηχῆ dicuntur, certam formam siue legem non habent. mutatur namque earum forma reorum arbitrio. Formam & legem dicit pro eodem, quod Græci τύπον. Legem locationis dicit in l. si in lege. §. loc. formam in l. fructus. §. ex cōtrario. §. sol. mar. & lib. 50. Βασιλικῶν tit. 4. καὶ ὑπὸ κομμισσῶριον τύπον ἐπέλαβη. & 58. περιεχόμενον τύπον: quod alibi legem commissoriam. Contractuum certa forma non est, ut emptionis non est certa forma. variatur namque & mutatur pactioibus, quarum hæc est vis, ut contractum forment, reforment, transforment, & quasi deformēt. l. nec ex prætorio. §. de diu. reg. iur. Prætorix stipulationes, sicut & actiones, certam & immutabilem formam habent, veluti Damni infecti, Iudicatum solui, & his similes, quæ edictis proponuntur ut actiones. Priuatorum pactioes nihil eis addere vel detrachere possunt. d. l. nec ex prætorio. l. 1. §. vlt. §. de præt. stip. In conuentionalibus si ambiguus sermo acciderit, contra stipulatorem fit interpretatio. In prætoris non item, quia non ipse stipulator eis formam dat sed prætor. itaque earum interpretatio pertinet ad prætorem. l. in prætoris. infr. de præt. stip. Interdum & ipsæ prætorix sine prætore ex conuentione sola interponuntur, ut diximus in l. 5. §. & tum non est dubium eas cōuentionalium naturam imitari. De §. vlt. dixi in l. 28.

L. L I I I.

Doli clausula subiici stipulationibus solet. l. 22. §. 1. doli. l. ex ea parte. l. si ita quis. §. vlt. §. l. 3. C. de rec. arb. Melius autē est stipulationibus specialiter comprehendere quęcumque comprehendere possunt: ut in emptione mancipij, Sanum esse, furtis noxisque solutum, Fugitiuum non esse, Erronem non esse, Vispellionem non esse, Habere rectē licere: Tum subiicere generalem clausulam, dolum malum abesse abfuturumque esse. quæ non pertinebit ad ea quæ specialiter comprehensa sunt, sed ad casus incertos qui contrahentibus se in præsentia ostendere & animo occurrere non potuerunt. quid enim si seruo promisso venenum dedit & sic eum tradidit? Hic casus stipulatione nominatim comprehensus non est. Sed ad eum pertinebit generalis clausula doli. l. & elegāter. §. non solum. §. de dolo. Quid si in ipsa stipulatione componenda peccatum sit? Hic error corrigetur clausula doli, & agatur incerti, id est, ex ea clausula, ex stipulatu. l. ex ea parte in pr. §. hoc tit. Quid si heredum personæ omīssæ sint? Et hoc etiam supplebit clausula doli. l. si sine. §. si in stipulatione. infr. rem rat. hab. Sic verò in legibus & in edictis plerumque specialiter comprehenduntur

A henduntur quęcumque comprehendi possunt, ac in extremo subiicitur generalis clausula, vt in edicto de restitutionibus absentium.

L. L I I I I.

Multum interest vtrum genera, an species in stipulationem deducantur. Genera dicimus quę communi quadam ratione comprehenduntur, veluti Homo est genus singulorum hominum. Singuli autem homines sunt species, quę sub eo genere continentur, veluti Stichus & Pamphilus. has ipse etiam Aristoteles vocat *ἕκαστα εἶδη*: illa autem *πλεωταῖα γὰρ ὅτι τοῖς ἀτομοῖς*. Genus non diuiditur nisi numero, veluti cū generaliter dicimus decem homines, centum homines. Species, veluti Stichus, diuiditur in partes pro
B indiuiso, non pro diuiso. nam Stichum si diuidas in partes pro diuiso, perdas. Partes illę pro indiuiso intellectu iuris constituuntur. Partes pro diuiso corpore & facto ipso. l. 5. §. de stip. ser. Species etiam diuidi potest numero, veluti Stichus in duos Stichos, vel Pamphilus in duos Pamphilos, cū sunt plures Stichi vel Pamphili: Sed & tum Stichus pro genere habetur. Si species ex stipulatione debeantur, veluti Stichus & Pamphilus, & duo sint heredes stipulatoris ex æquo, diuisio fiet in partes non numero, id est, singulis heredibus singulorum dabimus partes dimidias, non vni Stichum, alteri Pamphilum. idemque est si seruus communis duobus dominis stipuletur Stichū & Pamphilum: nec vllam ambiguitatem recipit. quod hac lege ostenditur. Aliud dicendum est si genera debeantur, puta duo homines, & duo sint heredes stipulatoris. quo casu numero tantum fiet diuisio, &
C singulis heredibus singuli homines dabuntur: vel si promissi sunt decem homines, singulis dabuntur quinque: si centum, singulis quinquaginta. l. si centum. infr. hoc titul. Aliud item dicendum est si operę, puta x. debeantur, & duo sint heredes stipulatoris. nam vt genera, ita & operę non possunt nisi numero diuidi. Aliter si diuidas operas, corrumpas. l. stipulationes non diuiduntur. infr. Opera imperfecta pro nihilo computatur. Itaque si x. operę sint promissę, singulis heredibus quinque operę debebuntur. §. operarum. & l. 15. §. de oper. lib. Aliud item dicendum est, si ea debeantur quę pondere, numero, mensura continentur, quę vno verbo quantitates dicuntur. hęc quoque multum ab speciebus distant. Species communi genere continentur, vt Stichi & Pamphili commune genus est homo, diuersa species. & ideo qui pro Sticho dat Pamphilum, Stichum dare nō videtur, quia aliam speciem dat. Quantitates communi specie quodammodo continentur. l. cū
D Stichus. §. de solut. & ideo qui pro aureo dat aureum, eundem aureum, eandemque speciem videtur dare: quinimo reddere potius quàm dare. nam vtriusque aurei eadem est potestas, quantitas, & *ἕξις*. similiter pro vino qui vinum dat eadem mensura & bonitate, idem vinū reddere videtur. denique in iis rebus quod genere est idem, & specie videtur idem. At Stichus Pamphilo genere est idem, specie non videtur idem. l. 2. §. mutui. §. de reb. cred. Singulę species propriam speciem habent. Quantitates propriam speciem non habent. Species non diuiduntur numero, nisi adiiciatur numerus nominatim, vt inferiùs dicam. Quantitates solo numero diuiduntur. Quantitas enim sola in eis rebus spectatur, non corpus ipsum. l. nam & si fur. §. vltim. l. si iocius. §. de reb. cred. l. si is cui nummos. infr. de solut. & ideo si stipulatori decem aurei debeantur, & duos heredes reliquerit, non ipsa corpora nummorum diuiduntur in partes, sed numero fiet diuisio, & singulis dabuntur quinque. Aliud item dicendum est si speciebus addatur numerus, vt si duo Stichi promittantur. Si Stichus & Pamphilus promittantur, inter dominos & heredes specie fiet diuisio, non numero. neque vlla hic subest ambiguitas, quin dimidium singulorum singulis debeatur. At cū duo Stichi promittuntur, adiectione numeri res in ambiguitatem incidit, numerone illo debeant Stichi diuidi, an specie. Numeri diuisio commodior & expeditior est promissori & stipulatoribus. Hanc igitur amplectemur in ambiguo. nam & eandem amplectimur cū decem aurei sunt promissi: quo casu eadem existit ambiguitas, singulane corpora nummorum, an numerus debeat diuidi. & ita puto scripsisse Vlpianum in l. cū Stichus. infr. de solut. Principio si seruus communis duobus dominis stipulatus sit Stichum & Pamphilum, Vlpia. ait non alteri Stichum, alteri Pamphilum solui posse, sed singulis dominis singulorum partes dimidias deberi. Perperam Flor. iterata negatione legitur, non alteri Stichus, alteri Pamphilus solui non potest. legendum, non alteri Stichus, alteri Pamphilus solui potest.

At hæc secunda negatio quam tollo, non penitus reiicienda, sed in suum locum transferenda est. Desideratur enim ijs verbis quæ sequuntur, Idemq; est, quibus & restituenda fuerat loco mota & transposita. Constat enim idem non esse, si duos Stichos, vel decem homines communis seruus stipulatus sit. Tum enim numero fit diuisio non specie, vt supra ostendimus. quod Vlpianus comprobat hac ratione: Qui duos Stichos stipulatur vel x. homines, ambiguè loquitur, sicut & qui decem denarios. At in denariis decem, numero fit diuisio. Ergo & in hominibus decem, vel in Stichis duobus. Subaudienda tamen hæc conclusio, sicut & in l. qui vsum fructum. j. hoc. tit. Sensisse hoc ita & scripsisse Vlpianum in l. cum Stichus, argumento est l. 15. §. de op. lib. quæ est ex eodem lib. in qua idem Vlp. scripsit de operis, vt numero tantum diuidantur, quod Iulianus in hac lege. Per omnia itaque videtur Iuliano cõsensisse, & simul eadem tractasse quæ Iulianus tractauerat, maximè cum dissentienti nulla fuerit ratio, nullus color. Malè Acc. in l. cum Stichus, homines decem, certos interpretatur. Homines enim cum dicimus, genera dicimus, non species. Nihilò felicius alij separant dominos ab heredibus, & inter heredes si genera promissa sint, numero aiunt diuisionem fieri, vt in hac lege: inter dominos in partes corporum, vt in l. cum Stichus. nam hæc lex idem initio proponit de heredibus & dominis promiscuè. deinde subiicit, Inter eos. dominos igitur & heredes, secundum id quod initio propositum est. tum stipulationem operarum, quam comparat stipulationi generum, palàm ait inter dominos numero diuidi. Alij hoc *εναρτιοφανεές* dissimulant non sine dolo, moniti præsertim ab Accursio. Illud quærendum modò, quid sit si vnum debeat, non plura? Aut species debetur, aut genus, aut opera vna. Si species, certum est diuiduam obligationem esse. Si genus, indiuiduam, vt diximus in l. 2. §. itemq; si opera vna. itaque vni ex heredibus vel dominis homo generaliter promissus, vel opera vna, pro parte solui non potest. Genera & operæ nõ nisi numero diuisionem recipiunt, quam diuisionem vnitas non admittit. quis igitur erit rei exitus? Æstimatio hominis vel operæ diuidi poterit. Itemq; eadem opera simul duobus consentientibus communiter edi, Sicut & idem homo communiter dari §. vlt.

L. L V.

Obligatio in eius tantum persona consistere potest, qui stipulatur: solutio etiam in alterius. vt si stipuler mihi aut Titio, obligatio in me consistit, solutio in me & in Titio, qui adiectus dicitur. Ius in meam personam confertur, Factum in personam Titij. Posset accipi condicionaliter ac si dixissem, Si Titio non solueris mihi dari. Verum non ita accipitur, nisi id specialiter actum sit, sed eo modo quo diximus. l. qui res. §. qui stipulatur. j. de solut. Itaque ex ea stipulatione mihi soli debetur purè, Titio non debetur: solui tamen ei potest etiam me prohibente. nec enim semel promissori datam soluendi electionem ei eripere possum. Non erit adiectus si ita dixerò, Mihi & Titio. Tum enim obligationis causa adijcitur, quod fit inutiliter. Vt videatur adiectus ita concipere debeo stipulationem, Mihi aut Titio. De adiecto hæc sit regula. Qui ei soluit adiecto vtiliter, perinde liberatur, ac si soluisset stipulatori. §. planè. de inut. stip. Huic sententiæ non rectè addetur exceptio in hunc modum, Nisi quid iuri rei, quæ adiecto soluta est, desit. l. Iulianus. §. r. j. hoc tit. nam idem accidit, si rei stipulatori solutæ aliquid desit. l. etiam. j. de solut. Non rectè item hæc, Nisi alio loco adiecto soluatur, quàm quo conuenit, inuito scilicet stipulatore. quo casu promissor non liberatur omnimodo. l. 2. §. item Iulianus. §. de eo quod cer. loc. nam & inuito stipulatori alio loco non rectè soluitur. Non item hæc, Nisi alia res in personam stipulatoris, alia in personam adiecti designata sit: vt si quis stipulatus sit Sibi decem, aut Titio hominem. quo casu si promissor mihi soluat hominem pro decem, proculdubio liberatur ipso iure. in princ. Instit. quib. mo. tol. obl. Si adiecto soluat hominem, ipso iure nõ liberatur, per exceptionem liberatur. l. obligationum ferè. §. accessio. §. tit. prox. l. vlt. §. cum mihi. j. hoc tit. & ita verbum, Liberatur, accipiendum est in l. qui res. §. mihi Romæ. j. de solut. & in l. qui hominem. §. stipulatus. eod. tit. Sed ideo ipso iure non liberatur, quia adiectio iure non consistit, nisi fiat eiusdem rei solutæ causa. neque enim ius patitur, vt alia sit obligationis, alia adiectionis substantia. Per exceptionem liberatur, quia quodcumque soluitur adiecto, stipulatori solui videtur. l. qui hominem in pr. l. si ita stipulatus sim. j. de solut. ad eum namque redit id omne quod soluitur

- A.** soluitur actione mandati. Plerumque enim non adiicitur nisi cui stipulator mandavit ut acciperet, & ob id teneri mandati adiectus stipulatori dicitur vbiq. d. §. plane. l. Iulianus. §. i. infr. l. qui res. §. qui stipulatur. infr. de solut. Interdum adiicitur Titius quasi donatarius, sed & tum res videtur stipulatori soluta, & ab eo in Titium translata. Exceptione igitur defendetur adiectio, etiam si diuersa res in ea sit. idemque est multo magis si τὰ ἄλλω diuersa sint, veluti diuersus locus, Mihi Romæ aut Titio Ephesi dari. d. §. mihi Romæ. aut diuersa dies. d. l. qui res. §. mihi decem. l. vltim. §. vltim. infr. hoc tit. Adiectionem eæ diuersitates non vitiant, dummodo in mea persona consistat obligatio. At si in mea persona non consistat, vel si deficiat, deficit & adiectio. ut si stipuler mihi sub conditione quæ deficiat, aut Titio purè. Inutilis obligationis inutilis est adiectio, non tamen e contra. nam inutilis adiectio vtilem obligationem non vitiat: ut si stipuler mihi purè, aut Titio sub conditione quæ deficiat, sicut nec obligatio inutilis vtilem: ut cum stipulor Mihi & Titio dari. d. §. vltim. De adiecto sit & hæc regula. Adiectionem nec facti causam, nec adiecti personam egredi. Factum quod in adiectum confertur, solutio est. Solutum accipere potest solummodo. petere, nouare, acceptum facere, pignora aut fideiussores accipere, constitutum contrahere non item. l. si mihi. §. de fideiuss. l. is qui promisit. §. de pig. l. 10. infr. de solut. l. sed & si filiosam. in fin. §. de const. pec. Sed neque post litem contestatam ei solui potest, quia præualeat causa stipulatoris. l. fideiussor obligari in princ. §. de fideiuss. l. 57. infr. de solut. Rursus ei solui potest ante litem contestatam non heredi eius, ut in hac lege ostenditur, & l. 81. infr. de solut. non domino. l. qui heredi. §. de cond. & dem. l. 9. infr. de solut. Ac ne ipsi quidem capite minuto. quoniam alius videtur esse. l. cum quis in prin. infr. de solut. Obstat l. Stichum. §. vsum fructum. §. de solut. & l. prox. §. qui sibi. Ratio §. vsum fructum, hæc videtur esse. Sic stipulari possum, Mihi aut Titio cum capite minutus erit. Ergo si stipuler Mihi aut Titio, capitis deminutione Titij facultas soluendi Titio non intercidit. quod perinde est, ac si ita diceres: In tempus quo Titius capite minutus erit conferri solutio potest. Ergo & si in id tempus non fuerit collata, eo tempore solui ei potest. Falsa & vitiosa collectio est. alioquin licebit etiam mihi ita colligere. Potest constitui tibi vsum fructus ita, cum capite minutus eris. l. 3. §. quib. mo. vsum fruct. amitt. Ergo & si ita non fuerit constitutus, te postea capite minuto non finietur vsum fructus. At recta erit illa ratio, si sic constituas: Etiam si Titius stipulationis tempore capite deminutus fuerit, ius ei soluendi non perit. quia & in eum casum solutioni applicari potuit. Si in eum casum potuit adijci, potuit & in ipso casu. eodemque modo accipiendus est §. qui sibi, ut filio adiecto rectè soluatur, siue is contractus tempore emancipatus, siue in potestate stipulatoris fuerit. At si post stipulationem adiectus patiat capitis deminutionem, facultas ei soluendi intercidit, nec solum adrogatione, sed & emancipatione, cum utroque modo persona mutetur, & in imaginariam seruitutis formam deducatur. quod dico ut eos vellicem qui emancipationem separant à ceteris minutionibus.

L. LVI.

- E.** Initium exposui in l. 38. Sequitur §. i. Stipulanti promissisti te & Titium heredem tuum daturum, Tres tibi heredes extiterunt, inter quos & Titius. Non solum Titius, sed & alij omnes tenentur ex stipulatu pro hereditariis portionibus. Atqui de Titio tantum cauisti, non de omnibus? Verum sicut qui extraneum daturum promittit, nullo modo eum obligat, ita qui Titium heredem daturum promittit, hac stipulatione eum non obligat ultra portionem hereditariam, in qua sola defuncti vicem sustinet: nisi vel citra speciem legati testamento id oneris Titio nominatim iniungat, quo casu à Titio ceteros coheredes indemnes seruari oportet. l. si filia. §. Papinianus ait. §. fam. ercis. vel nisi à Titio solo stipulatori quod debet, leget: quod quidem legatum valere constat. l. si creditori. §. de leg. 1. quo casu solus Titius tenetur. Rursus dicit quis, At huic stipulationi tacite inesse videtur hæc pactio, ne à ceteris heredibus petatur. Dari ergo ceteris heredibus debet exceptio pacti. quod confirmat l. auus. §. de pac. quæ opponi solet huic §. Iulianus tamen hoc loco eam exceptionem ceteris dari negat. Ratio hæc est. quoniam principaliter actum est de constituenda obligatione in vnum ex heredibus, quod fieri ex x i i. tab. non potest. Necessè enim est ut obligatio quæ in defunctum cæpit, in omnes

competat pro hereditariis portionibus. Si cōstitui in vnum posset obligatio, ceteris vtilē A
 esset pactum. At quia non potest in vnum cōstitui, relinquatur ceteris exceptionem ta-
 citi pacti non prodesse. Quæ ducitur ex stipulatione inutili pactio, & ipsa inutilis est. l. in
 persona. §. vlt. §. de pac. Si tamen cū id non ageretur, vni vel quibusdam heredibus pa-
 ctus sit, nō est dubium eis prodesse exceptionem pacti. His hoc ipso libro puto Iulianum
 addidisse quod ex eo refertur in l. Iulianus in princ. infr. hoc tit. Hic §. est de stipulatione
 quæ in dando consistit. Lex illa de stipulatione in faciendo ita cōcepta, Neque per te, ne-
 que per Titium heredem tuum fieri (legendum fieri non fiet vel fiat) quominus mihi ire
 liceat. idem verò in vtraque iuris esse videtur. nam & ex hac stipulatione quæ in facto cō-
 sistit, omnes tenentur in id quod interest pro portione hereditaria Titio prohibēte. quod B
 verissimum est. At alia in re inter ea genera stipulationum differentia est. Si in dando cō-
 sistat, quod dederint coheredes pro sua parte, id à Titio coherede non recipient iudicio
 familiæ eriscundæ, nisi id oneris ei testamento nominatim iniunctum sit. Si in faciendo,
 recipient. quia facto Titij in fraudem inciderunt. l. 2. §. item si in facto. §. Rursum si in dan-
 do consistat, Titio dante pro sua parte, nihilominus ceteri tenentur. Si in faciendo, Titio
 non prohibente, ceteri etiam si prohibeant non tenentur, vt l. Iulianus indicat atque in-
 nuit. Hoc tantum vtriusque stipulationis commune est, quod fallente Titio, stipulatori
 non ipse tantum, sed & ceteri tenentur. De §. qui sibi, dixi partim l. prox. partim in l. 39. §.

Qui ita stipulatur.] Differri potest obligatio ex die, veluti Kalend. Ianuariis dari. Ex
 die finiri non potest, vt si stipuler dari vsque in Kalend. Ianuarias, vel decem annua quoad
 viuam. Finitur acceptilatione, solutione, nouatione. Certo tantum iure, vt ait l. 7. C. de C
 sent. & int. Die non finitur. Dies ἐν ἀρχῇ vtiliter adiicitur, εἰς πέρας inutiliter, idem de loco
 & condicione iuris est. l. obligationum fere. §. placet. §. condicio. §. titul. prox. §. at si ita.
 Instit. de verb. obl. l. nemo potest. §. de leg. 1. Sic & aliàs multum interest, vtrum dies vel
 condicio inseratur initio, an fini. Si volueris dari, & dari nisi nolueris, diuersa sunt, vt dixi
 in l. 17. Si Titio non solueris, mihi dari: & Mihi dari, nisi Titio solueris, hæc item longè di-
 uersa sunt, vt ex iis quæ dicta sunt de adiecto in l. prox. colligi potest. Cū erit annorum
 x i i i i. centum lego, & Lego centum, quæ accipiat cū erit annorum x i i i i. hæc item
 diuerso iure sunt, l. si Titio. §. quan. dies leg. ced. l. penul. C. cod. Similiter multum interest,
 vtrum condicio, vel dies, vel locus initio obligationis inseratur, an fini: hoc fit inutiliter,
 illud vtiliter. Sed tamen & cū fini inseritur, licet ipso iure non finiatur obligatio, agenti D
 tamen post diem, vel post condicionem, obstat exceptio pacti vel doli: vt in hoc §. osten-
 ditur, & d. §. placet, & §. condicio. l. 4. §. de seruit. De §. prox. dixi in l. 8. & 13.

Qui proprietatem.] Nemo rem suam stipulatur rectè. At vsum fructum rei suæ sti-
 pulatur rectè si alienus sit, nimirum vt proprietati consolidetur. Si à te.] Si quis fun-
 dum stipuletur, plenam proprietatem stipulatur: & nuda proprietate ei præstita, adhuc
 peti vsus fructus, qui deest, potest. Vsum fructum item præstito nec amisso, proprietatem nuda,
 vel eo amisso, proprietatem plena peti potest. l. 126. §. 1. infr. hoc titu. Qui igitur promissit fun-
 dum, nudam proprietatem vel vsum fructum soluendo non liberatur. Similiter si quis de
 alio fundum, de alio stipuletur nudam proprietatem, promissor fundi quasi nouatione fa-
 cta non liberatur, nam & si is qui promissit nudam proprietatem, eam præstiterit, promissor E
 fundi non liberatur. Si tamen promissor fundi fundum præstiterit ex causa lucratiua,
 alter liberatur.

Si hominem.] Nouatio fit si id actum sit, ex Cōstitutione Iustiniani si id expressum
 sit. Purè fit statim. Sub condicione nouatio non fit statim, sed existente demum cōdicio-
 ne. Si existat, ex noua obligatione debetur. Si deficiat, ex antiqua. l. si Stichum. §. 1. infr. de
 nouat. Imo interdum & existente condicione nouatio non fit, vt si hominem quem mi-
 hi Titius debet purè, tu promiseris sub condicione nouandi animo, & is decesserit post
 moram Titij, ante moram tuam, puta antequam existeret condicio, deinde condicio ex-
 titerit. quia tu non teneris, antiqua obligatio manet. & hoc ostenditur in §. vltim. huius l.
 neque obstat l. quoties. §. 1. j. de nouat. quoniam loquitur de mora iam facta à Titio ante
 stipulationem condicionalem. Stipulatione condicionali mora iam antè facta purgatur F
 & finitur. Itaque si post moram Titij de te stipuler hominem quem mihi debet, deinde
 moriatur homo pendente condicione, tum existat condicio, nec ipse tenetur, quia moram
 suam purgavit: nec tu teneris, quia homo promissus decessit antequam esses in mora.
 d. l.

- A** d. l. quoties. idémque est, si post moram Titij de eodem Titio stipuler sub cōdicione. nam si ea pendente homo moriatur, tum existat condicio, Titius nec ex priore, nec ex posteriore stipulatione tenetur. l. qui decem. §. si cūm mihi Stichum. infr. de solut. Hoc ita, si tempore posterioris stipulationis res præsens fuerit. d. l. qui decem. §. idem responsum. aliud enim est, si absens fuerit. & ita accipienda l. si rem. §. de nouat. Quòd si ante stipulationem condicionalem prior promissor moram non fecerit, postea fecerit, sequens mora non videtur præcedenti stipulatione purgata. & hoc est quod dicitur in hoc §. idque verum est, etiam si tempore stipulationis condicionalis res præsens fuerit: nam & oblatio præcedens sequentem moram non purgat. Negat Acc. accidere posse, vt post illam stipulationem condicionalem prior promissor moram faciat. quoniam, inquit, sub contraria
- B** condicione tenetur, pendente autem condicione mora non contrahitur. Nego cum teneri sub contraria condicione. & l. pecuniam. §. de reb. cred. non loquitur de eo, qui pro eo quod debuit purè, expromissorem dedit sub cōdicione, sed de eo, qui quod debuit purè, delegante creditore alij promisit. Hūc fateor debere priori creditori sub contraria cōdicione, & ideo si interim soluat, condictio ei competit. Illum nego, & ideo si interim soluat, non condicit. l. Iulianus. §. de cond. ind.

L. LVII.

- Quemadmodum actio ex stipulatu heredi stipulatoris datur pendente cōdicione defuncti, ita & in heredem promissoris. Idem non est in actione ex testamento, quæ non datur heredi legatarij pendente condicione defuncti, in heredem heredis datur. Condicio spem facit. Hanc mors heredis legatario non eripit, sicut nec mors promissoris stipulatori. At mors legatarij eam spem infringit, mors stipulatoris non item, quia quæ apud defunctum cesserunt, ad heredem transeunt: quæ non cesserunt, non transeunt. Legatum condicionalis non cedit antequam condicio existat. Stipulatio cōdicionalis cedit statim. l. usufructus. infr. de stipul. ser. Stipulator cōdicionalis est creditor: Legatarius non item. l. is cui sub condicione. §. titul. prox. Actio igitur ex stipulatu datur heredi stipulatoris, si post mortem eius condicio stipulationis extiterit. Huic definitioni addenda exceptio est talis, Nisi id actum sit inter contrahentes, vt ita demum stipulationi locus sit, si condicio existat viuo stipulatore vel quo alio. cuius rei argumentum est in l. qui Romæ. §. Agerius. infr. Tibi stipulanti ita promisi, Quidquid patrem meum tibi debere constiterit, dabo.
- D** Hæc verba condicionem casualem faciunt, Si cōstiterit, Id ponitur pro certo me promississe sub condicione in futurum collata, Si constiterit quid quātūmque debeat pater, neque de eo ambigitur quicquam. Ambigitur de eo tamen, vtrum hic sit stipulationis sensus, Si viuo patre lite cum eo mota constiterit: an verò, Si quandoque constiterit. & ob id si viuo patre non constiterit de debito, mortuo patre constiterit lite mota cum herede eius, quæritur an promissor teneatur. Respondet si condicio non extitisset non teneri, id est, si id fuit actum, vt condicio impleteretur viuo patre, nec fuerit impleta, stipulatio non committitur, etiam si post mortem patris impleatur. Serò namque impletur & frustra. Dum respondet Scæuola per Si, vel id sumit quod propositum est quasi certum, vt in l. vltim. §. vlt. §. de resc. ven. l. pater in pr. §. de do. exc. vel quod est præsumptum & probabile, vt in l. vxori. §. vlt. de leg. 3. vel quod est incertum, & in estimatione iudicis, vt in l. libertus. §. 1. §. de alim. leg. Puto in eo §. eum sumere quod est probabilius. Id enim verosimile est actum, vt promissor teneatur, non si quocumque tempore, sed si viuo tātūm patre de debito constiterit. & ita in l. fideiussor obligari. §. vlt. §. fideiuss. hæc condicio imposita fideiussori, Si reus non soluerit, ita accipitur, Si viuus non soluerit. quæ condicio est casualis, cūm nec in stipulatoris, nec in promissoris, id est, fideiussoris, inter quos negotium cōtrahitur, potestate sit posita. itaque disputantes de condicione potestatiua malè interpretes eius legis testimonio vtuntur. Duo sunt genera condicionum. Potestatiua & Casualis, vel, vt Græci loquuntur, ἐξαστικὴ & ἀπατη. Hactenus de casuali diximus. Quærun
- F** an quod de casuali dictum est, possit etiā dici de potestatiua. Puto idem dici posse sub exceptione eadem, Nisi aliud actum sit. & ideo si ita stipuler, Si decem dederò mihi fundum dari, vel Si domum ædificauerò mihi centum dari, mortuo promissore si hanc condicionem impleuero, agam cum herede promissoris. quod est certissimum. Sed & me mortuo si eam heres meus impleuerit, heredi meo in promissorem dabitur actio. quod sic probò.

Quod in hac causa ius est in legatario, idem non est in stipulatore. Legatario adscripta A
 condicione dandi, heres legatarij eam implere, & legatum adipisci non potest. l. à testato-
 re. §. de con. & dem. Ergo stipulatori adscripta condicione dandi, heres eius eam implere,
 & agere ex stipulatu potest. Quod si heres stipulatoris condicionem potestatiuam imple-
 re potest, consequenter & heres promissoris, si ei sit imposita condicio, ei parere potest: vt
 si promiserit sub hac condicione, Si fundum non daret, Si domum non ædificaret, quo
 genere pœna plerumque promittitur, nec committitur promissore mortuo, si heres para-
 tus sit condicioni satisfacere. l. diem. §. i. §. de rec. arb. Verùm huic definitioni addenda est
 exceptio talis, Nisi aliud actum sit. Aliud agitur si ita stipuler, Cùm voluero dari. l. cente-
 simis. §. vltim. §. vel si sub hac condicione, Si Alexandriam iero, Si Capitolium ascendero.
 Hæc facta tantisper dum fiunt sunt, postquam facta sunt, non sunt amplius, sicut saltatio B
 cùm perfecta est, non est amplius. denique hæc facta nullum opus relinquunt, sicut & si
 dixero me velle, hæc oris pronuntiatio nullum opus relinquit. Qui igitur has condiciones
 adscribit, personam solam facientis spectat, opus non spectat, quia nullum inde opus ex-
 tat. Non recedemus igitur à persona. l. centesimis. §. i. §. l. i. §. ne autem. C. de cad. tol. At
 qui id agit vt detur, vel vt domus ædificetur, non tam personam dantis vel facientis spe-
 ctat, quàm opus quod ex eo remanet: veluti dominij aut possessionis translationem vel fa-
 bricam. itaque nihil refert à quo detur vel fiat. l. vlt. C. de cont. stip. finis huius stipulatio-
 nis opere cernitur, non opera. Alij dicunt condicionem potestatiuam heredem stipula-
 toris implere non posse, vel heredem promissoris ei parere non posse: Alij dicunt posse.
 neutri sunt reprehendendi. Suas enim quique species habent, quibus id quod proponunt C
 verum esse cuincant, sub illa exceptione, nisi aliud actum sit. At qui dicunt nominatim
 condicionem dandi heredem implere non posse errant maximè. Id ita probant. Si talis sit
 condicio, Si Titio x. dederis, non potest alij quàm Titio dari, Ergo nec alius potest dare.
 Vitiosa est consequentia. multùm enim refert cui detur, nihil refert quis det, dummodo
 ei detur qui designatus est. alioquin si ita heres institutus sum, Si Titio decem dederò, a-
 lio dante meo nomine non perueniam ad hereditatem. quod falsum est. ac similiter mul-
 tùm refert quid fiat, nauis an insula, quis faciat nihil refert, dummodo id fiat quod fieri
 conuenit. Opus quærimus, De artifice non curamus. Alia etiam adferunt suæ sententiæ
 comprobandæ causa, quibus ex iis quæ suprâ dicta sunt intelligetur esse responsum.

L. LVIII.

Vt proprietas duplex est, nuda & plena; quæ & solida, & inde consolidationis nomen,
 ita vsusfructus duplex, nudus, quæ seruitus est in personam, & alter qui proprietati cohe-
 ret. l. 126. §. i. §. hoc tit. l. si cum testamento. §. penult. §. de ex. rei iud. hic noster est proprie-
 tatis iure, ille seruitutis iure. Hic seruitus non est, sed pars plenæ proprietatis. Fundi ap-
 pellatione plena proprietas significatur. l. 56. §. si à te. §. fundus est nomen iuris. l. cogi. §. in-
 de quæritur. §. ad Trebel. Vt ergo plenæ proprietatis, ita & fundi vsusfructus pars dici po-
 test. Sunt loci qui negant vsusfructum fundi partem esse. Sed ij omnes loci sunt de vsu-
 fructu nudo. Hic fundi ius, id est, seruitus est, non pars. quod in tit. de pactis exposui la-
 tius: instar tamen est partis. l. cùm filius. §. dominus. §. de leg. 2. Similis parti, vt dicitur hoc E
 loco. Et ob id qui vsusfructum fundi stipulatur, deinde fundum, similis est ei qui partem
 stipulatur, deinde totum. Et posterior stipulatio utilis est, vt si quis stipuletur iter, deinde
 actum, vel primùm quinque, deinde x. vel primùm vsus, deinde vsusfructum. l. si pu-
 pillus. §. vltim. §. de nouat. Vtilis inquam est, etiam si non fiat nouandi animo, id est, pro-
 ficat, quia plus in ea continetur. l. 29. §. Non idem est è contrario, vtputa si is qui stipula-
 tus est fundum, deinde stipuletur vsusfructum. nam & hic similis est ei qui totum, dein-
 de partem stipulatur. At qui totum, deinde partem stipulatur, nihil agit: vt qui actum, de-
 inde iter: vel decem, deinde quinque: vel vsusfructum, deinde vsus. Ergo & is qui fun-
 dum, deinde vsusfructum stipulatur, nihil agit. Propositio & assumptio ponitur in hac F
 lege, conclusio subintelligenda est, vt in l. cùm Stichus. infr. de solut. Dico eum nihil age-
 re, nihil promouere, quia minus stipulatur. nam & qui idem bis stipulatur nihil agit. l. 18.
 §. Et hæc quidem ita procedunt, si ab eodem stipuletur. nam si à reo vsusfructum stipu-
 letur, à fideiussore fundum, fideiussor non tenetur. l. Græcè. §. illud. infr. de fideiuss. E con-
 trario si à reo fundum, à fideiussore vsusfructum, fideiussor tenetur. l. si à reo. §. si reo. §.
 cod.

A cod. Item quod diximus nihil agere cum qui ab eodem stipulatur totum, deinde partem, ita procedit, nisi nouandi animo stipuletur, vt proditum est in hac lege : sed id specialiter exprimi exigit his verbis, Hoc facere specialiter expresserit, quę Triboniani sunt ex Constitutione Iustiniani. l. vlt. C. de nouat. eadem Triboniani manus agnoscitur in l. etiam. & l. si rem aliquam. §. si duo. infr. de nouat. Ante Iustinianum id agi satis erat, nec specialiter exprimi oportebat, & ideo cum de nouatione tractat Iurisconsulti, adiiciunt sæpe, si hoc actum sit, vt in l. si vnus. §. pactus. §. de pac. l. 2. l. 6. l. si Stichum. infr. de nouat. l. si feruum in fin. §. hoc tit. Non addunt specialiter, vel sicubi additum id est, à Triboniano additum est.

L. L I X.

- B** Differtur obligatio ex die, condicione, loco. Ante diem vel condicionem, vel antequam in locum peruentum sit, aut tantum temporis præterierit quo in locum perueniri possit, agi non potest. Plerumque qui vinum, oleum, frumētum debet nec soluit, quanti vinum est damnatur. Æstimatione fit à iudice. Cicero in frumentaria. Petiuit vt sibi pro frumento, quanti frumentum esset, dare liceret. ex huiuscemodi principio, atque ex liberalitate, atque accommodatione magistratum, consuetudo æstimationis introducta est. Sic potest dici officio & accommodatione iudicis, frumenti aut vini petiti æstimationem fieri, frumentum peti: æstimationem peti non posse, cum non sit in obligatione. At æstimatione harum rerum varia est locis temporibusque varietatem adferentibus. l. pretia. §. vltim. §. ad leg. fal. l. ideoque. §. de eo quod cer. loc. Plinius lib. 33. c. vltim. Pretia rerum non ignoramus alia in aliis locis esse, & omnibus pene annis mutari, prout nauigationes constiterint, aut vt quisque mercatus sit, vt aliquis præualens manceps annonam flagellet. Hinc existit quæstio si quis stipulatus sit vinum vel oleum, cuius temporis æstimatione fieri debeat. Aut stipulatus est purè, aut cum adiectione diei, vel condicionis, vel loci. Si cum adiectione diei, sumetur æstimatione eius diei quo scilicet dari debuit, quoque agi potuit. nam die apposito, id videtur agi inter contrahentes, vt is solus dies spectetur. igitur non quanti fuit vinum ante diem reus damnabitur, sed quanti eo die est, eoque anno. alioquin hoc plerumque fraudi reo erit, si æstimatione referatur ad id tempus, quo nondum agi cum eo potuit. Alioquin, inquit, aliàs rei captio erit, id est, alioquin alio tempore ex ea re promissor damnus patietur. Aliàs, id est, alio tempore. Rei, id est, promissoris. Sed neque ad sequentem annum æstimatione referetur. quo iure vtimur. Annis, vt Plinius ait, mutantur pretia harum rerum. Similiter condicione adiecta, sumetur eius temporis æstimatione quo conditio extiterit. Loco adiecto, eius quo in eum locum perueniri potuerit. Sed & eius loci tantum æstimatione, id est, quanti sit vinum in eius loci foro quo dari debuit, spectabitur: nec est hac in re differentia inter iudicia stricta & bonæ fidei. l. vlt. de cond. trit. l. vinum. §. de reb. cred. l. qui autem. §. si quis caut. l. si Kalendis. §. de re iud. l. 3. in fin. §. de act. emp. l. hominem. §. mand. Finge frumentum mutuo accepi, & promisi me id redditurum Kalend. Iuliis. Si frumentum pluris sit Kal. Iuliis, quam tempore contractus, nisi frumentum soluero, quanti fuerit. Kalend. Iuliis condemnabor. æquè si minoris fuerit, eius temporis æstimationem præstando liberabor, nec amplius crescet obligatio. Idem & in ceteris rebus iuris est, vt si homo debeatur vel equus, quarum rerum æstimatione plerumque casibus mutatur, quibus aut meliores fiunt, aut deteriores. Obstat l. cum quis. §. titul. prox. Puto distinguendum: aut fideiussor intercessit initio obligationis, aut post diem. Si initio, & reus & fideiussor debitores sunt in diem. Vtrumque dies interpellat. vtriusque obligatio est in eadem causa. Cur ergo non fiet par in vtroque æstimatione? Cur in fideiussore æstimationem referemus ad tempus contractus, in reo ad tempus quo dari debuit? Non potest illa specie posita probabilis differentia constitui inter reum & fideiussorem, quam tamen Accursus tentat probare. Melius erit si ponamus fideiussorem interuenisse cum iam dies venisset, quo reus soluere debuit. quo genere qui non habet in manu quod soluat, interdum creditori satisfacit. l. si rem. §. omnis. §. de pig. act. Vt autem si reus damnatus fuisset, eius diei æstimatione fuisset obseruata, ita & qui eo die fideiussor accessit, in æstimationem quæ eo die fuit damnabitur. quod rationem summam habet. atque ita eam legem videtur Azo accepisse: nec erit differentia inter fideiussorem & reum. At quid fiet, si nec dies nec locus obligationi additus sit? Pugnabit hac in re l. vinum, & d. l.

vlr. cum l. penul. §. de cond. trit. Illæ spectandam cēsent æstimationem eius temporis, quo **A**
 agitur & lis contestatur. Lex pen. diem quo res iudicatur. Omnes sunt de iudiciis strictis.
 In iudiciis bonæ fidei constat rei iudicatæ tempus spectari. l. 3. §. in hac. §. Commod, vt si
 vinum quod venditum est, pluris siue minoris sit rei iudicatæ, quàm contestatæ tempore,
 sequemur æstimationem temporis rei iudicatæ. In strictis petitionis tempus spectatur, vt
 quanti fuerit litis contestatæ tempore, tanti damnetur promissor. Iudex adstringitur for-
 mulæ petitionis. Petitur res vti nunc est. Iudicio bonæ fidei non ita, sed quod iudex æsti-
 mauerit ex fide bona dari oportere, & ideo totum refertur ad rem iudicatam. d. l. 3. §. in
 hac. At locus in omnibus iis spectatur quo agitur. nec enim alio loco res iudicatur quàm
 quo agitur. l. vbi. §. de iud. Sed an est hoc perpetuum in iudiciis bonæ fidei spectari tempus
 rei iudicatæ? Minimè. Addenda est exceptio, nisi moram fecerit venditor vini in traden- **B**
 do vino. quo casu, si vinum pluris fuerit contractus tempore, quo & moram fecit, quàm
 rei iudicatæ, reducenda erit æstimatio ad tempus contractus siue moræ: sin minoris, rei
 iudicatæ tempus erit intuendum. l. 3. §. vlt. l. si sterilis. §. cum per venditorem. §. de act. empt.
 & in summa, spectandum erit tempus quo res vnquam plurimi fuit. Addatur & alia, Ni-
 si emptor moram fecerit in accipiendo vino. quo casu si agat ex empto, à iudice eius tem-
 poris & eius loci fiet æstimatio, quo minoris fuerit. d. §. vlt. Addatur & alia, Nisi fideiuf-
 sor pro reo hominem soluit, & agat mandati. namque eo iudicio id consequetur, quanti
 fuit homo cùm solutus est, & ideo si postea depretiatus fuerit, non ideo minus consequetur:
 quod rationem magnam habet. l. hominem. §. Mand. Quid verò de strictis iudiciis **C**
 statuendum? An verò etiam perpetuum est quod diximus, in eis spectari tempus litis cō-
 testatæ? Minimè. Eadem exceptio addenda quæ est addita iudiciis bonæ fidei, Nisi ante
 litem contestatam debitor moram fecerit, quo casu debitor cōdemnabitur, vtro tempo-
 re res pluris fuerit, vel quo moram fecit, vel quo res iudicata est. & ita accipienda. l. pen.
 Species enim quæ ponitur in fine pertinet ad totam legem. Ponit moram debitorem fe-
 cisse, & ad tempus moræ æstimationem referri, si post moram res depretiata fuerit: vel ad
 tempus rei iudicatæ, si post moram fuerit pretiosior facta: vel ad tempus mortis, si post
 moram interierit ante rem iudicatam. idemq; confirmat l. in re furtiua. §. 1. l. ex argento.
 §. de cond. fur. l. pen. §. rer. amo. quibus ostenditur in conditione furtiua, quæ aduersus
 furem datur, qui semper moram facere intelligitur, tempus spectari quo res vnquam plu- **D**
 rimi fuerit. nec obstat l. 2. §. quæ situm. de priua. del. quæ spectat tempus litis contestatæ,
 quoniam, vt Stephanus interpretatur x x i i. βασιλικῶν. tit vi. id ita procedit, si post furtū
 rei furtiux æstimatio mutata non fuerit. quod & notant l. x. βασιλικῶν. tit. x. & xi. Que-
 ritur quid iuris sit in nummis. Si aurei sint crediti, & aurei augmentum vel deminutionē
 receperint? De hac quæstione nullam scio legem præter l. 2. C. de vet. num. pot. quia cō-
 stantior tum erat nummorum æstimatio. At quid fiet hac ætate, qua tot mutationes in
 pretio nummorum experimur? Iure hoc vtimur, vt aureis creditis, aurei reddantur, siue
 creuerint siue decreuerint, nisi in credendo æstimati fuerint. Vt enim creditor non cogi-
 tur in aliam formā nummos accipere, si ex ea re damnum aliquod passurus est, vt si num-
 mi hodie pluris sint l. 99. j. de solut. vbi Flor. videtur malè legi, debitorem, pro creditorē,
 sicut & in l. patronus. §. de tutelis. ita nec debitor dare etiam si hodie minoris sint, arg. l. **E**
 pen. C. de solut. Legem 61. exposui in l. 26.

L. LXII.

Inuito non acquiritur hereditas nisi suo vel necessario, nec bonorum possessio, nec le-
 gatium, nec assignatio liberti, quæ quodammodo quasi legatum est liberti, de qua accipi
 posse. l. inuito. j. de reg. iur. inscriptio monet. Defertur tamen inuito ipso iure. Inuito etiā
 nō acquiritur donatio. quia nec iure fit μονομερῶς, id est, non fit nisi inter duos consentiē-
 tes. Res inuito non acquiritur, Actio inuito acquiritur, veluti res legata inuito non ad-
 quiritur, Actio ex testamento inuito & ignorantibus acquiritur. l. si à furioso. §. tit. prox. Per
 eos tamen qui in nostra potestate sunt non tantum actio, vt in hac lege ostenditur, sed & **F**
 dominium ex omnibus causis inuitis nobis & ignorantibus acquiritur, excepta heredita-
 te. l. etiam. §. de acquir. rer. dom. An & possessio? Rectè sentiunt qui negant eam per ser-
 uos, aut filios adquiri ignorantibus. Per eos qui in nostra potestate sunt dominium igno-
 rantibus nobis acquiritur. Possessio non item. quia dominium est iuris, possessio facti.
 Igitur

- A** Igitur quod seruus apprehendit, non videor ipse apprehendisse nisi sciero. Causam peculiarem excipias. l. peregre. §. quæsitum. §. de adq. poss. Nec obstat quod dicitur, ignoranti per procuratorem possessionem adquiri. l. i. C. de adq. poss. nam hoc ideo fit, quod procurator habeat voluntatem siue mandatum eius cui acquirit. alioquin non nisi volenti possessio queritur. l. ea quæ. §. de adq. rer. do. At liberatio etiam inuito contingit, nec tamen quouis modo. nec enim acceptilatione aut pacto contingit, quia hæc etiam non fiunt *μωνομερῶς*, nouatione cum alio facta, vel solutione ab alio facta, liberatio etiam inuito contingit. l. 53. & 91. §. de solut. Inuito etiam seruo libertas datur. l. vlt. C. de test. man. Dices, quasi possit vnquam accidere, vt quisquã oblatam libertatem recuset. Imo verò sunt eiusmodi ingenia quædam. In Comædia Querulo siue Aulularia Plauti cuiusdam adoptitij antiqui auctoris, seruus ita loquitur: Nobis cotidie nuptiæ, natales, debacchationes, ancillarum feriæ. propter hoc quidam nec manumitti volunt. Inuito autem filio libertas non datur. No. 89. l. iubemus. C. de emanc. lib. & Paulus 2. Sent. tit. 25. quia in iure sui est cõmodum aliquod, quod eriperetur filio si inuitus emãciparetur.

L. LXIII.

- Si stipulatio fiat sub duabus disiunctiuis condicionibus, vna existẽte, stipulatio committitur, nec ex vna semel commissa, rursus committi potest ex alia. l. 129. §. quod sicut Vlpianus tradidit, tractans de stipulatione Iudicatum solui in l. cum quærebatur. §. iud. sol. ita & Africanum lib. vi. quæstionum, quo tractauit de eadem stipulatione, vt constat ex l. hæc stipulatio. §. eod. tit. & l. vlt. §. de proc. hoc scripsisse puto, vt quemadmodum
- C** stipulatio facta sub duabus disiunctiuis condicionibus, ex vna condicione semel commissa, ex alia committi non potest, ita ostenderet stipulationem Iudicatum solui, cuius tres sunt clausulæ disiunctiuo modo acceptæ ex vna commissam, amplius committi ex alia non posse. l. 5. §. in hac. §. iud. solui. De disiunctiuis loquimur, quarum eæ sunt notæ, Aut, Vel, Siue. quæ tamen sunt interdum *ἁδιαζευχῆ*, id est, figura *ἁζευχῆ*, potestate *συμπλεχῆ*.

L. LXIII

- Præpostera stipulatio non valet, Si Titius consul factus fuerit, hodie dare spondes? Datio prior est condicione. quod est *ἔσπερον ὑπόσπερον*, id est, ante Instinianũ obtinuit. §. item
- D** si quis. de inut. stip. Quod si quis ita stipulatus sit, Si Titius consul factus fuerit, tum ex hac die decem annua dare spondes? quia dixit ex hac die, videtur præpostera stipulatio. At non esse præposteram articulus Tum, indicat, qui refertur ad tempus existentis condicionis. Datio igitur condicionem sequitur, licet retro habita ratione præteriti temporis tum dari oporteat. l. 126. in princ. §. Solet opponi l. cum quidam. §. de vsur. quæ rectius opponeretur l. lecta. §. vlt. §. de reb. cred. Vtriusque conciliatio hæc est. Ob fortem non solutam, ex die contractus grauiore vsuræ infligi possunt. l. lecta. Ob vsuras non solutas, vsuræ grauiore non possunt infligi ex die contractus, sed ex die cessationis. l. cum quidam.

L. LXV

- E** *Πρωῦσπερον* vitiat stipulationem *Περίεργον* non item. Sed & si alios nummos ipse stipuler, alios tu promittas, stipulatio non vitiatur, dummodo congruat quantitas: vt si denarios stipuler, qui erant argentei auctore Volusio Mætiano, tu aureos promittas eiusdem quantitatatis. Quantitas, potestas, æstimatio, *ἄξια* idem. Aristoteles initio I I I I *ἡθικῶν*. ὅσων ἡ ἄξια νομισματι μετέεται. & I. ῥητορικῆς. ἡ τιμὴ ὅσπερ ἄξια πρὸς ἑξί.
- Inde Græcorũ exemplo rem dignam tot nummis dicimus. l. si dignum. §. ad l. fal. l. si cui fundus. §. de leg. 2. Ac similiter qui debet argenteos, rectè soluit aureos, vel è contra: quia quantitas sola spectatur nõ species. l. si ei cui. §. de solut. nisi aliquod ex ea commutatione damnum creditor patiat, vt diximus in l. 59. Item non est inutilis stipulatio, etiam si in personæ nomine variatum sit, dummodo in persona variatum non sit. l. 136. §.

F

L. LXVI.

Minorem x x. annis manumittere vetat lex Ælia Sentia alio modo quàm vindicta causa probata apud consilium. quod & Senatusconsulto comprobatum fuisse indicat

l. 1. §. de off. conf. & l. 4. C. qui manu. non pos. Lex Ælia de minore loquitur, non de maiore. l. 1. §. de manumif. Et ideo qui est ipforum annorum xx. id est, qui iam iam agit supremum diem anni viceſimi, non vetatur manumittere. nec enim cum qui manumittit maiorem esse xx. annorum, sed minorem non esse lex vult. Iam autem minor non est, qui diē viceſimi anni supremum agit. Vt autem minor xx. annis non potest manumittere seruum suum, ita nec in fraudem legis stipulari à debitore vt seruum quem debet, manumittat. Huius, inquit, stipulationis danda executio non est, id est, ex ea petitio vel præstatio non est. Sic executionem accipit in l. in executione. §. Huic capiti legis Æliæ Sentia Iustinianus derogauit. nam ex constitutione Iustiniani minor xx. annis testamento potest manumittere, quod per legem Sentiam non potuit.

L. LXVII.

Non quibuslibet verbis olim contrahebatur stipulatio, His tamen, Decem milia salua fore, rectè contrahebatur. quo modo adolescens stipulabitur rectè de curatore certæ rei, vel summæ dato, veluti x. milibus quæ adolescens in numerato, vel in nominibus habet administrandis. Eodem quoque modo de fideiussore eandem summam stipulabimur rectè, qui & iis verbis accipitur, Indemnem me præstabis. l. quæro. §. Loc. Sed & his verbis rectè contrahitur obligatio, Decem curari. quo casu promissor vel x. vel reum idoneum dare debet. & citatur in hanc rem Celsus, id est, l. vlt. §. de reb. cred. Reum dicit, id est, expromissorem non fideiussorem. Fideiussorem dando non satisfacit stipulationi, nec liberatur. Expromissorem dando liberatur, quasi satisfecerit. Reum dare cum dicunt, expromissorem semper intelligunt. Est igitur eorum error supinus, qui hoc loco reum fideiussorem interpretantur. Legi, si heres §. de leg. 1. Accursius respondet rectissimè. Curare non tantum adnumerare est, sed & delegare alium qui adnumeret. Facere dandi significationem habet.

L. LXVIII.

Stipulatio aut certa est, aut incerta. Ex certa datur certi conditio. Ex incerta actio ex stipulatu. Certa est stipulatio pœnæ, veluti Si mihi pecuniam non credideris, x. dabis. Est & utilis, quia nihil vetat credita pœnæ vinculo constringi, quo & ceteri contractus constringi possunt. Incerta est si simpliciter stipuler, te mihi pecuniam crediturum. quia hac stipulatione continetur id quod interest, quod incertum est. l. vlt. §. si quis in ius voc. non ierit. Id est, id hac stipulatione agitur, vt nisi promissor crediderit, præstet mihi in id quod interest, quod an futurum sit vllum, & quantum futurum sit, incertum est. Idemque est in specie l. diem proferre. §. vlt. §. de rec. qui arb. rec. & in specie l. 112. §. vlt. §. Stipulat⁹ sum te mihi pro centum aureis satisfidaturum, & reum dedi qui mihi debet centum aureos, vt pro eo satisfidares in eam summam. Cum reo agam certi, Tecum incerti in id quod interest, hoc est insolidum, si reus non sit soluendo: vel in minus, si in aliquid sit soluendo: vel in nihilum, si omnino sit soluendo; nisi fortè veterator sit quidam magnus difficilis conuentu. eadem prorsus est species l. si quis ab alio in pr. §. de re iud.

L. LXIX.

Hominem iam mortuum dare vel sisti promissisti, & si non dares vel sisteres, pœnam. Duplex est stipulatio, pura & condicionalis. Pura non valet, quia impossibilis est. Ergo nec condicionalis siue pœnalis, quæ illi applicatur. Sed & si homo sisti, vel dari promissus interierit ante moram sine dolo & culpa promissoris, promissor ab vtraque liberatur. l. 4. §. qui satisfid. cog. nec debetur æstimatio. l. si mihi alienum. §. de solut. Eadem ratione si stipuler cœlum ascendi, & si non ascenderis pœnam, nihil agitur. Ceterum si vna tantum sit stipulatio sub condicione impossibili in non faciendo concepta, veluti Si Stichum, qui iam mortuus est non dederis, vel si cœlum non ascenderis, x. dari, stipulatio valet. l. 7. & 8. §. Valet etiam stipulatio mortui, si debebatur, & post moram interierit. l. inter stipulatam §. pen. l. si seruum. §. vlt. §. Valet item stipulatio viui ea lege facta, vt & post mortem præstetur. & ita accipio l. non moriturum. C. de cont. stip. arg. l. 20. §. Rectè ait Rei impossibilis. nam rei possibilis, etiam si ea sit in stipulatum inutiliter deducta, pœna committitur. l. 38. §. Del. 70. dixi in l. 1.

A

L. LXXI.

Ostenditur hac lege quemadmodum concipienda sit stipulatio pœnalis. vel id agitur ut fiat aliquid, vel ut ne fiat. Si ut fiat, ita concipietur stipulatio pœnalis, Si ita factum non erit, tunc pœnæ nomine tot aureos dari. Si ut ne fiat, ita, Si aduersus id factum erit, &c. l. continuus. §. pen. §. vlt. Instit. de ver. obl. ex quibus locis intelligitur, hanc legem ita esse punctis distinguendam, Cùm quid ut fiat stipulemur, pœnam sic rectè concipiemus. & secundum has formulas, actiones quoque & exceptiones concipiuntur, ut in l. apud Celsum. §. Labeo & si ex stipulatu. §. de do. exc. Aduersus exceptionem doli non datur replicatio doli. d. l. apud. §. Marcellus: quia æquum est communem malitiam actori nocere potius quàm reo. quam obrem & aduersus actionem ex stipulatu de dolo, rectè datur exceptio doli, Si, inquit, aduersus ea factum erit. quæ verba sunt clausulæ doli pœnalis. l. ita de mum. §. de rec. qui arb. rec. Tractauit hoc libro xij. Vlpianus de pœna compromissi, quæ ita concipitur, Sententiæ arbitri stari, Si ita factum non erit, tot dari. & ob id generaliter tradidit uti sint concipiendæ stipulationes pœnales.

B

L. LXXII.

Initio legis ostenditur seruitutes prædiorum esse indiuiduas. quod exposuimus in l. 2. §. quapropter peti, cedi, adquiri, remitti, in stipulatum deduci pro parte non possunt, licet retineri possint pro parte. Libertas item pro parte adquiri non potest. In l. viæ. §. de seruit. vsum earum indiuiduum esse Pomponius ait. rectè. Prædium cui cohæret seruitus, diuidi potest. Vfus seruitutis non item. Dum vtor seruitute, pro solido ea vtor, & si plures vtantur ea, singuli eam vsurpant pro solido. quam obrem vsum etiam, quæ seruitus est pœnalis non prædialis, non potest pro parte constitui. l. vsum §. de vfu & habit. At vsum fructus diuidi potest. Frui fundo possum pro parte, id est, fructuum partem capere naturaliter possum, partem non capere. d. l. vsum. l. i. §. si vsum fructus. §. ad l. fal. denique fructus potest diuidi, vsum non item. Additur etiam in hac lege factum non posse diuidi, ut si stipuler vacuum possessionem tradi, vel domum ædificari, vel operas, qua de re diximus in d. l. 2. & l. 54. Æstimationis tamen facti, & id quod interest diuidi potest: itémque pœna, si qua subdita sit stipulationi facti. quod de æstimatione hoc loco traditur ex Celso, & in l. si quis ab alio. §. vlt. §. de re iud. Æstimationis quanti ea res est petitionem esse hoc loco ait aperte. Sed an missa æstimatione, si factum adhuc præstari possit, agere liceat præcisè in hoc ut promissor faciat, quæritur. Respondi licere in d. l. 2. Cuius sententiæ qui idem sentiunt, nec argumentum satis firmum sumunt ex l. stipulatio. §. siuc. §. de no. op. nunt. nam quod ibi dicitur in cautione, ita exprimitur d. l. stipulatio. §. pen. nec ex l. sed & ex. §. penul. §. de procur. cui aduersatur l. non cogendum. cod. tit. quæ de procuratore rei loquitur, qui nõ cogitur absentem defendere, etiam si satisfecerit iudicatum solui. illa de procuratore actoris, qui cum cuius nomine agit, cogitur defendere iudicio accepto, nec liberatur præstando quanti ea res est. At similiter certi conditione, vel arbitrio iudicis addicti iudicio bonæ fidei, venditor præcisè cogi potest ut rem venditam tradat, auctore Paulo lib. 1. Sentent. tit. xij. & hoc est quod ait Iustin. in tit. de donat. venditionem necessitatem traditionis in se habere. §. si quis ita, exposui quæstionem in l. 8. Quæstionem autem §. vlt. in l. 14. Illud solum addendum, malè ei opponi l. existimo. §. vlt. §. cum idem prorsus in ea tradatur, si quis stipulatus sit insulam fulciri, non esse expectandum ut insula ruat, & sic deinde agatur. Agi namque potest ex ea stipulatione antequam insula ruat. quia non modo cùm ruit stipulatoris interest quod fulca non fuerit, sed & si nondum ruit stipulatoris interest eam fulciri, ne ruat. Additur in d. l. existimo. non tamen antè agi ex ea stipulatione posse, quàm tantum temporis præterierit, quo conductor idémque promissor fulcire potuerit. quod non negatur in hoc. §.

D

E

F

L. LXXIII.

Aliquando accidit ut pura stipulatio in tempus differatur, re ipsa & mente contrahentium dilationem inducete: ut si quis stipuletur domum ædificari. Nec enim agi statim ex ea potest, sed vel tunc agetur, cùm tantum temporis præterierit, quo potuerit domus ædificari secundum Celsum in l. 14. §. cuius sententiam videtur Paulus hoc loco probare & l. si insulam. §. vel vbi iam cœperit mora in ædificando fieri secundum Vlpianum in l. prox. §. vlt.

Idem est si quis stipuletur quod ex ancilla prægnante natum erit, vel fructus qui ex fundo percepti fuerint. nec enim agi ex ea potest, antequam partus editus, vel fructus percepti sint. Non verbis tantum, sed & mente tempus obligationibus præstituitur. l. 1. §. de pen. leg. l. inter. §. vini autem. j. Item si quis stipuletur Carthagine dari cum Romæ sit, tacite inest tempus quo Carthaginem perueniri potest. §. loca. Instit. de verb. obligat. Item si patronus stipuletur operas officiales, non antè debentur, quàm indictæ fuerint. nam ex commodo patroni edendæ sunt. l. si quis hac lege. §. iudicium. l. cum patronus. l. quoties. §. de op. lib. Si quis alius non patronus operas stipuletur, debentur statim. d. l. quoties. Itè si seruus hereditarius stipuletur, ea stipulatione actio non est antè quàm aliquis heres extiterit, qui agere possit. Stipulatur autem interim rectè, & paciscitur sibi, vel hereditati, vel heredi futuro nomine proprio non expresso, quia adita hereditate retro videtur ex die mortis heres fuisse, non tamen nominatim. l. 16. l. si ex re §. vlt. l. seruus alienus. j. de stip. ser. l. si vnus. §. vlt. §. de pac. Item si capto domino ab hostibus seruus ei stipuletur, non aliter erit actio ex stipulatu, quàm si dominus postliminio redierit. l. 18. §. seruus. j. de stip. ser. sicut etsi seruus captus ab hostibus promittatur. l. qui res §. vlt. j. de solut. His omnibus casibus stipulatio puræ speciem habet, effectum non item. Ex stipulatione pura quæ nulla re differtur, contestim agi potest, nec vllum lege laxamentum datur. In §. vlt. ostenditur purgari, emendari, finiri, extinguere moram oblatione, puta si promissor id offerat in quo præstando vel dando moratus est, & in eo accipiendo moretur stipulator. Vt enim communis dolus stipulatori nocet potius quàm reo. l. apud. §. Marcellus §. de do. exc. ita & communis mora. l. seruum. §. sequitur. j. Sed reum oportet in offerendo perseverare. l. 3. §. vlt. §. de act. emp. l. qui Romæ. §. Scia. l. 135. §. Scia. j. hoc tit. At in d. §. sequitur, hanc quæstionem esse de bono & æquo, non de iure. Moræ emendationem iure non esse. In quæstionibus quæ pendent ex æqui boni interpretatione, plerumque sub auctoritate iuris perniciosè errari, dum scilicet callidè ius interpretamur, dum æquitatè ipsam non attingimus. Æquitas est medium quiddam. Medij difficilis inuestigatio. Ab eo recedere possumus multis modis, id ferire vno tantum modo. Purgationis moræ hic est effectus, vt debitorè liberet periculo, & ideo si mora purgata res debita interierit, debitor liberatur quasi interierit ante moram, vel ipso iure si iudicium sit bonæ fidei, vel per exceptionem si sit strictum. l. 17. §. de cõst. pec. l. qui decem. j. de solut. l. huiusmodi. §. si cui homo. §. de leg. 1. Imo & ipso iure si sit strictum ex Sabini sententia. l. 105. j. Si non interierit non liberatur, iudicio tamen res non tanti æstimabitur, quanti fuisset æstimata, si moratus actor non fuisset. l. 3. §. vlt. §. de act. emp. Et hæc ita procedunt, siue pura, siue in diem fuerit obligatio. d. l. 17. Inter quas tamen distinguimus cum quæritur an moræ purgatio liberet à pœna. qua de re in l. si insulam. j. dicturi sumus. Oblationis nudæ ij tantum sunt effectus, vt liberet periculo, collatione publicarum functionum, grauioribus vsuris leuioribus oblatis, vt soluat ἀντίληψιν, aliàs verò à sorte, vsuris, pœna iam commissâ non liberat. sed neque pignus soluit.

L. LXXIII.

Stipulationes quædam certæ sunt, quædam incertæ, vel vt est scriptum in l. 6. C. de cõtra. stip. quædam certi, quædam incerti. Ex stipulatione certi vel certa datur certi conditio, ex incerta actio ex stipulatu, vt traditur in pr. tit. de verb. oblig. l. si quis certum. §. de reb. cred. quæ & incerti & incerta actio dicitur. l. si stipulatus §. de vsur. l. 3. C. de inur. stip. l. diem proferre. §. vlt. §. de rec. qui arb. cuius hæc est formula, Quod mihi ex stipulatu dari fieri oportet. Certi cõditionis, quæ ex stipulatione certa datur, hæc est formula, Quod mihi c. ex stipulatione dari oportet, quæ etiam dicitur ex stipulatu in l. inter. §. si rem quæ j. & alibi sæpe, & actio stipulationis l. cum pater. §. pater. §. de leg. 2. Itaque eo res credit, vt sit concludendum actionem ex stipulatu aliam esse certi, aliam incerti. quod & de quibuslibet aliis actionibus strictis dici potest. Actio ex testamento alia est certi, alia incerti. l. 1. §. de vsufruct. leg. l. non solum. §. penul. de lib. leg. l. si sic legatum. §. vlt. de leg. 1. Actiones bonæ fidei omnes sunt incerti, vel incertæ pecuniæ, vt Cicero ait pro Comædo. Indicio est formula, Quod te mihi ex bona fide dare facere oportet. Licet tamen ex contractibus bonæ fidei stricta certi conditione vti. l. in duobus. §. exceptio. §. de iureiur. l. si fideiussor. 2. §. Mand. l. de eadem re §. de exc. rei iud. & ita emptor fundi missa actione ex empto

- A** empto, si volet, præcisè fundum petet certi conditione. Ex actione certa quæ sequitur condemnatio, petitioni congruit. Ex incerta non item. nam condemnatio semper est certa, etiam si incerta sit actio. §. curare. de actio. In actione certa tempus litis cõtestatæ spectatur, in incerta tempus rei iudicatæ. l. 3. §. in hac. §. Com. Necessariò itaque definiendum est nobis quid sit certum, quid incertum. Certum est id cuius apparet substantia, qualitas quantitas, vt si stipuleris decem aureos. Cùm dicis aureos, substantiam & qualitatem certam dicis, adiecto numero, quantitatem certam. nisi stipuleris in annos singulos. Tum enim quantitatem incertam stipularis l. 16. §. hoc titul. sicut & si vsurarum nomine stipuleris singulos aureos singulis mensibus. l. prox. §. penult. quia earum pensionum certus non est finis. Sed si stipuleris, vini Campani amphoras centum, substantiam & quantitatem
- B** certam dicis, qualitatem non item. Vt igitur certa sit obligatio, qualitatem etiam exprimi oportet certam, veluti optimi. Quod si adiicias boni, qualitas non est certa, est enim aliud alio melius. Optimi qualitas non recipit maius & minus. Boni qualitas recipit maius & minus. Rursus si stipuleris hominem Stichum vel fundum Tusculanum, certum stipularis. Rebus singulis, id est, corporibus, proprium nomen aut demonstrationem, quæ vice nominis fungatur, adiici oportet. l. certum. §. de reb. cred. Res singulæ sensibus aut demonstrationibus percipiuntur, cogitatione non item. Sensus cognitio ante sensum nõ est. Contrà res vniuersæ cogitatione percipiuntur, non sensibus; & ob id qui genus stipulatur, incertum stipulatur. Certum non est extra res singulas, nec certum in obligatione versatur, nisi sit res certa. Res autem propriè non videtur esse, nisi sit substantia. Accidentia propriè nõ sunt. Ex quo efficitur cum qui seruitutes stipulatur, incertum stipulari De vsufructu dubitatur, propterea quod vsufructus in fructibus consistit, quorum est substantia certa. Sed cùm eorum proventus incertus sit, placet cum qui vsufructum stipulatur etiam incertum stipulari. Eadem ratione incertis adnumeramus obligationes, liberationes, possessiones. quia res certæ nõ sunt. Item fructus vel partus futuros, ob id ipsum quia non sunt. Item facta, quia non sunt nisi cùm fiunt, vel posteaquam facta sunt. factis adiungimus non facta. nam & qui nõ facit, hoc facit vt nolit facere. Priuatio actionis actio est. alioquin non est vera Stoicorum sententia, Omne peccatum esse actionem. nam quædã peccata in non faciendo consistunt. Notandum in l. prox. non proponi exemplum nisi stipulationis utilis. cuius rei coniecturam præbet, quod eius ponit exemplum qui stipulatus est certam tritici quantitatem sine qualitate, quod valet: non eius qui stipulatus est triticum sine quantitate, quod nõ valet. l. triticum. §. Itaque dum in ea lege ponit exemplum eius qui generaliter fundum stipulatus est sine nomine, dicendum est eam stipulationem valere. quod vtrique verum est, si promissor fundos habuerit, non si non habuerit. l. cùm post. §. gener. §. de iur. dot. l. si domus §. de leg. 1. l. Scia de au. & arg. leg. l. ita stipulatus. §. & ita Græci rectè lib. xxi. βασιλικῶν. Notandum etiam ex l. prox. vsufructus stipulationem incertam esse. cui sententiæ opponitur. l. tribus §. de vsufruct. ear. rer. quæ legatum vsufructus pecuniæ veluti certum esse ait. malè Ferretus, quem & alij quidam sequuntur, respondet, Veluti, id est, minus propriè certum dici. Veluti plerumque verum exprimit. l. precibus. C. de impub. & sanè verissimum, vsufructu pecuniæ legato, certum esse legatum cùm videatur proprietas legata l. 6. & 7. eod. tit. legatum autem cautionis esse incertum. l. 5. §. 1. eod. Notandum stipulationem esse incertam si quis stipuletur fructus futuros. quo loco fructibus captis quidam notant stipulatorem certi acturum, quod iam sint fructus certi. quorum sententia explodenda est. nam si incerta est stipulatio, debet & actio esse incerta. & verò Vlp. exempla hæc incertarum stipulationum ponit non alia fini, quàm vt eis omnibus intelligatur incerti actionem esse. & ita Ferretus sensit rectè. nec obstat l. certi conditio. §. de reb. cred. qua vtuntur qui ab eo dissentiunt, quæ dicit certi conditionem dari ex incerto contractu. nam incertum contractum vocat ἀνόνημον, quia nomine vacat, vt in l. 1. §. debitum de const. pec. l. & vno. de accept. Ex eo datur etiam actio incerta, id est, quæ nomine vacat: Si tamen eo debeatur res certa, poterit hac ratione dici certus, &
- F** dari ex eo certi conditio. At ex contractu quo incertum in obligationem deducitur, certi conditio nunquam datur. eadem est actionis & contractus formula, & idem nomen: & si nullum nomen contractus, nullum etiam actionis. Hidem illi malè respondent. l. si stipulatus. De vsur. quæ fructus postea captos incerti peti ait, eam restringentes ad fructus quorum modum nesciat actor. nimia denique cæcitas hæc est, in quo

oportet, Ferretum non sequi, in quo non oportet, sequi. Notandum ex eadem lege certam esse stipulationem si quis frumentum, vinum, aut pecuniam stipuletur ira, Quod est in horreo, in apotheca, in arca. hæc enim stipulatio comparatur stipulationi hominis Stichii aut fundi Tusculani. Qui hominem dicit, incertum dicit, quia speciem certam non demonstrat, licet qualitatem quantitatemque demonstrat. qua ratione valere dicitur legatum promissionemque hominis indistinctè, siue habuerit promissor familiam siue non, cum tamen fundi legatum promissionem non valeat indistinctè, propterea quod non ut hominis, ita & fundi certus modus, certaque finitio est. nam vel glebula vna fundus dici potest. Qui verò hominem Stichum dicit, planè speciem certam dicit. Qui item vinum quod est in apotheca, hoc sermone & speciem & qualitatem & quantitatem demonstrat satis. Dicit enim vinum quale quantumque est illo loco. At qui vini dicit amphoras x. qualitatem non dicit, & ob id incertam rem dicit. Minus rectè Theophilus tit. de verbo. oblig. qui incertam esse stipulationem ait, si quis stipuletur *πὰρ ἐν τῇ κλωτῶ*. est enim natura certa etiam si contrahentibus forsitan sit incerta. sicut & si stipuler, Quod mihi Scius debet, vel Quod mihi debes, si modò Scius certum debeat, vel si tu certum debeas. nam hic sermo refertur ad ea quæ iam sunt certa. In futurum collato sermone, vt si stipuler fructus futuros, etiam si postea percepti fructus certi sint, incerta est stipulatio. nam & ea quæ futura sunt, ex Chryssippi & aliorum multorum sententia, natura incerta sunt, quia fieri potest vt non eueniant. At si collato sermone in præsens tempus stipuler, Quod mihi Scius debet, isque certum debeat, certa est stipulatio, sicut si stipuler, Quod est in arca. & ideo Ioan. rectissimè notat in §. qui verò, particulam Quamuis, corrigere, vt in l. 2. §. incertam. §. de præst. stipul. & l. tigni §. si quis cum. §. ad exhib. quod & hoc argumento confirmatur, si ita fideiussor interueniat, Id fide tua esse iubes? Id autem sit certum, certa erit stipulatio non incerta. Erit ergo ex his stipulationibus actio certi non incerti. Postremò notandum ex eadem lege incertam esse stipulationem si quis stipuletur illud aut illud, incertam actionem, veluti Quod mihi ex stipulatione dari oportet, vel Quod mihi illud aut illud ex stipulatione dari oportet. Certum si quis ex ea condicat, plus petat. §. huic autem. Institut. de act. Incerta est stipulatio, quoniam incertum est quid promissor sit electurus. §. qui illud. eademque ratione si quis stipuletur ex pluribus fundis eiusdem nominis vnum, vel ex pluribus Stichis vnum, incerta est stipulatio. l. qui ex pluribus. §. Si tamen sibi stipulator reseruarit electionem, certa est stipulatio, & alterutrum vel vnum ex eis quem volet, condicet promissori.

L. LXXVI.

Si qui stipulatus est Illud aut illud, sibi electionem reseruarit, heredi etiam eius, si viuis ipse non elegerit, licebit eligere & certum cōdicere, itémque ei cui stipulator cesserit vel legarit actionem suam. l. si sic. §. vlt. §. de leg. i. itaque & in specie l. 93. §. heredi dabitur electio, non tamen patri vel domino in cuius potestate est. l. vlt. in prin. §. Quærunto quæ sit ratio differentiarum. Idem quæri potest de stipulatione Ire agere licere, qua fretus heres stipulatoris ire agere potest, non pater vel dominus. Facilius quod per stipulationem in meam personam contuli, in alium successionis vel cessionis vel legati iure transmitti, quam iure potestatis alteri adquire. quod tamen non ita est in legatis. nam legatum quod in heredem transmitti, patri etiã adquire. & ita accipienda l. quæ legata. §. de diu. reg. iur. Quod enim ait in ea lege, Nam & sub condicione, alia est differentia. Sed si electionem in extranei personam contuli, vt si stipulatus sim Illud aut illud mihi dari vtrum Titius elegerit, soli Titio electio permittitur, non heredi eius, sicut si Titij persona adiiciatur solutionis vel alterius arbitrij gratia.

Cum stipulamur.] Hæc formula, Quod te mihi dare facere oportet, actionum & stipulationum communis est. At latius in actionibus accipitur, quam in stipulationibus. nam stipulationibus præsens duntaxat tempus continetur, & ideo adiici solet, oportebitque, præsens in diem, vt in stipulatione Aquiliana. l. & vno. §. de accept. l. 89. l. 125. §. hoc tit. Excipienda est stipulatio quæ legatorum nomine interponitur l. i. §. bellissime. §. vt leg. no. cau. quoniam instar actionis obtinet. l. i. §. de præst. stip. quod & de aliis cautionibus dici potest. Actionibus porrò etiam futurum tempus continetur quoad res iudicetur, vt si

A vt si cum conductore qui debet trium annorum pensiones egero ex locato, & lis in bieniū pferatur, totius quinquennij nomine iudex condemnationē faciet. Constat item iudicia incrementum accipere ex vsuris & fructibus. Neque obstat l. non quemadmodum. §. de iudic. De re futura nulla est actio. Hęc etiā actio ex locato, de qua exemplum posui, non est de re futura principaliter, sed de præsentī, cui tamen accedunt medij temporis quoad res iudicetur, pensiones & incrementa. Non obstat l. non potest. §. de iudic. Si alia res post litem contestatam contingat, ea nihil ad iudicem pertinet, vt in l. Antæus in fi. §. de aqua & aquæ plu. arc. At in exemplo proposito eadem res est, ad quam quæcumque pertinent iudex arbitratur, etiam si post litem contestatam contigerint. l. quod si nolit, §. si mancipium. §. de ædil. edic. In iudiciis.] id est, in actionibus, vt in l. inter. §. i. j.

B

L. L X X V I I.

Ex die solo pœna committitur etiam si debitor non interpelletur. Harm. eleganter III. Epit. ὁ ὑπὸ ἡμέραν ὀφείλων ἑαυτὸν ὑπομνήσκειν ὀφείλει. Item si nullus sit ex parte debitoris qui interpellari possit. l. vlt. §. de nau. fœ. l. traiecitiz. §. tit. prox. Sed si debitor sit, & paratus sit eo die soluere, nec fuerit cui solueret, pœna non committitur. l. pen. §. de nau. fœ. l. vlt. de lege com. l. pecuniæ. §. i. §. de vsur.

L. L X X V I I I.

Multùm distant legata condicionalia ab stipulationibus, vt dixi in l. 16. & 57. & hoc **C** quidem inter cetera, quod stipulatio cōdicionalis acquiritur patri, etiam si condicio existat post emancipationem filij, legatum non item. cuius differentiz, vt & aliarum, hęc statim occurrit ratio, quia in legatis spectatur tempus quo condicio existit, in stipulationibus tempus contractus. Condicio existens retrotrahitur ad tempus contractus. l. potior est. §. i. §. qui pot. in pig. hab. Condicio existens retro non trahitur ad mortis vel testamēti tempus. Sed huius rationis adhuc si quis rationem requirat, hanc adferam: Contrahere nos siue purè siue sub condicione, non tantùm vt nobis, sed etiam vt rei & posteritati & successioni nostræ consulamus. l. si pactum. §. de probat. At sub cōdicione habito contractu, hoc non adsequemur morientes ea pendente, id est, heredibus nostris non proficiet ille contractus, nisi statuamus eius vires statim ab initio existere, etiam si nondum extiterit condicio. quod semel admissum hoc casu, fuit & generaliter admissum omnibus. l. v. susfructus. j. de stip. ser. At is qui legat, solum legatarium non legatarij posteritatem spectat, ideoq; pendente condicione mortuo legatario, legatum extinguitur. denique vt hoc casu, sic & alio quolibet non accipiet legatū vires nisi ex futuro condicionis euentu. Aliā rationem Acc. adfert. in l. si vxorem. C. de cond. inser. quia in stipulatione condicionali factum intercedit filij, non in legato. Adquirat ergo stipulationem non legatum. Eadem ratione ipse contendam ex pura stipulatione filij familias patri adquiri, ex legato non itē. falsò. nam & ex legato puro vel condicionali, cuius condicio existat manente iure patrio, patri acquiritur. Eam rationem dum comunt quidam, multa peccant. Aiunt stricto iure in stipulatione condicionali spectari tempus quo existit condicio. Dicere debuerunt stricto iure non spectari, nam hoc proditum ita est pro regula, & repetitum in tit. de diuer. reg. iur. l. non omne quod licet. Regulæ sunt stricti iuris regulæ. l. 13. De lib. & post. Rursus aiunt, ea quę contrahit filius, ex re patris haberi. falsò. alioquin quidquid ex contractibus acquirit filius, in profectio peculio est. hoc autem est falsum. ergo & illud. Operam fateor ex re patris videri, vt si aret, fodiat, ædificet, quoniam iure operas suas debet exhibere patri, quas & pater locare potest. Contractus non est opera. Puto etiam malè ab omnibus accipi l. quæ legata. j. de diu. reg. iur. quæ in hac quæstione vulgò citari solet. nec enim animaduertunt duas in ea proponi differentias inter legata & stipulationes. Legata quæ in heredem transmittuntur, patri etiam & domino adquiruntur. Stipulationes quæ in heredem transmittuntur, non semper patri etiam & domino adquiruntur, veluti ire agere, & qua sibi stipulator recipit electionem, vt dixi in l. 76. & ne videatur hæc noua, subiicitur alia ijs verbis, Nam & sub condicione, quæ talis est. Stipulationem condicionalem patri adquiri, etiam si condicio extiterit post emancipationē: Eandem transmitti in heredem constat, etiam si post mortem stipulatoris condicio extiterit: Legatum tamen neque in heredem transmittitur si condicio extiterit post mortem legatarij, neque

patri adquiritur, si extiterit post emancipationem. Adhæc notandus est vnus casus, quo per filium familias facta stipulatio patri non quæritur, sed filio postea emancipato, qui proponitur in l. quidam. §. vlt. j. hoc tit. l. si debitori. §. vlt. j. de fideiuf. Futuræ obligationis fideiussor accipi potest. l. non quemadmodum. §. de iudic. Cui non est quæsitæ obligatio rei principalis, nec fideiussoris potest adquiri. & ideo si filius familias ita fideiussorem acceperit, Quantam pecuniam Titio credidero fide tua esse iubes? & post emancipationem crediderit, patri fideiussor ex stipulatu non tenebitur, quia nec reus tenetur. Hæc stipulatio ex præsentis vires non accipit, quia nec potest antequam principalis obligatio consistat. Tenetur tamen vterque filio: reus directò, cum quo contraxit post emancipationem: Fideiussor vtiliter, cum quo contraxit in familia patris. Aliàs verò ex stipulatione condicionali facta per filium patri datur actio, non filio postea emancipato. idemque est si dolo malo stipulationem vel aliud negotium filius conferat in tempus emancipationis. l. vlt. j. de stip. ser. Mandatum bona fide collatum est in tempus emancipationis, & ideo filio datur ex eo vtilis actio mandati in specie l. quidam §. de her. instit. Legatum tamen indistinctè conferri posse in tempus emancipationis exploratissimum est. De §. vlt. dixi in l. 28.

L. LXXIX.

Per liberam personam nonnunquam vtilis actiones parantur nobis, vt si quid sibi procurator præsentis stipuletur. quod ita intelligendum est, si ex re & negotio domini stipuletur. alioquin si quid extra rem domini sibi stipuletur domino præsentis, proculdubio nullam ei parabit actionem. nec enim res procuratoris quidquam habet commune cum re domini. & ob id rectè mihi videtur à quibusdam accepta de procuratore præsentis l. quod procurator. §. de procur. Igitur ne dixeris duobus casibus domino vtilem competere, Si eo præsentis stipulatus sit, & Si ex re eius stipulatus sit: sed iis commisit vno, Si ex re eius eo præsentis stipulatus sit. alioquin semper per procuratorem domino pararetur actio vtilis, & frustra diceret hoc loco, Præsentis. Addi potest & alius casus, Si aliter rem suam dominus seruare non possit. l. Iulianus. §. si procurator. §. de act. emp. exemplo institutoris. l. 2. §. de instit. act. l. in omnibus. j. de præst. stip. cui est coniungenda. l. 18. §. vlt. §. de dā. infect. Item alius, Si procurator militis suo nomine pecuniam eius crediderit & stipulatus sit. dabitur enim militi vtilis certi conditio. l. si pecuniam. §. de reb. cred.

L. LXXX.

Dixi de hac lege aliquid in 41. Accursius *δμωνμίαν, ἀμφιβολίαν, σάβησιν* exemplis philosophorum definit rectè. Compositionem dixit cum Boëtio quod illi *σάβησιν*, Iulianus coniunctionem in l. si is qui ducenta. §. de reb. dub.

L. LXXXI.

De initio dixi in l. 38. Finis est veluti *σάβησιν* quædam l. penult. §. si quis caut. De l. 82. dixi in 16. & 23.

L. LXXXIII.

Initium exposui in l. 38. & 50. In §. 1. ostenditur, si in corpore dissensum sit vitari stipulationem, vt si de alio homine senserit promissor, de alio stipulator. l. continuus. §. 1. j. hoc tit. Idem in iudiciis locum non habet. nam si de alio sentiat actor, de alio reus, nihilominus iudicium consistit. Ea res in iudicium venit, de qua actor sensit. Ea res in stipulationem venit, de qua vterque sensit. Cum inuito non contrahimus, & ideo vtriusque consensus exigitur. Cum inuito agimus. itaque multum distant hac in re iudicia ab stipulationibus. & hæc est sententia huius. §. cui opponitur l. si in emptione in prin. §. de cont. empt. quæ emptionem fundi valere ait cui venditor dixit accessurum Stichum, etiam si de alio emptor, de alio venditor senserit. quod si hoc dissensu non vitatur emptio, nec stipulatio. facilius dissensu emptio vitatur, quàm stipulatio. Dissensus in materia vitat emptionem non stipulationem, vt diximus in l. 22. Rectè Acc. senserit, id est, sensisse dicatur. nam si omnino constet eos dissensisse, nihil actum videtur. At si de dissensu non constet, & ambigua sit oratio, interpretatio fiet aduersus venditorem siue conueniatur siue agat, videturque in ea lege pro venditor, legendum emptor, vt in Observationibus indicaui, & contrariio mendo

- A** mendo in l. 5. C. qui man. non poss. v. editori pro emptori, Græci τῶ ὁράτη xlviii. βασιλικῶν. Interpretatio fiet aduersus stipulatorem agentem ex stipulatu. l. 38. §. in stipulationibus. §. l. quidquid. §. vlt. j. hoc tit. l. cum quæritur. §. de reb. dub. l. Labeo. l. cum in lege. §. de cont. empt. At in ambigua actione interpretatio fiet aduersus reum quo cum agitur. l. in contrahenda. j. de diu. reg. iu. & hæc est alia differentia inter iudicia & stipulationes. Quod si contractuum sermo ambiguus non sit, eius sensum sequemur, etiam si contendat promissor se aliud sensisse. l. quidquid in prin. l. si mihi & Titio. §. vlt. j. hoc tit. Stipulatus sum de te vestem omnem muliebrem quam habes. An ea etiam debebitur vestis muliebris qua abuti soles, etiam si neges de ea te sensisse? Sic videtur. nam vestis muliebris appellatione ea etiam continetur, qua viri indecorè vtuntur. quod tamen in legatis locum non habet,
- B** vt Accursius notauit rectè ex l. inter vestem. §. de au. & arg. leg. In legatis solius testatoris mens spectatur. In stipulationibus mens vtriusque, quam si constet fuisse diuersam, id est si constet certò eos dissensisse in ea re quæ in stipulationem deducta est, nihil actum videtur: si non constet & ambigua sit oratio, mens promissoris spectatur: si non sit ambigua, mens stipulatoris cui suffragantur verba. De §. si stipulante, dixi in l. 1.
- C** Sacram.] Inutilis est stipulatio si quis stipuletur rem sacram, vel religiosam, vel publicam, vel liberum hominem. Publicam dicimus, quæ vsibus publicis in perpetuum destinata est, veluti forum. nam serui publici stipulatio valet. Est autem vsque adeò inutilis stipulatio, vt nec ex postfacto conualescat, si res sacra profana, vel si publica priuata, vel si liber seruus fiat. Regula enim Catoniana & in stipulationibus locum habet, vt diximus in l. 16. Est & alia regula, Ea quæ initio constituerunt postea extingui, si in eum casum recidat à quo incipere non potuerunt, de qua diximus in l. 2. & l. 16. cui est etiam locus in stipulationibus, & ideo si res profana, quam stipulatus sum, sine facto promissoris ante moram consecrata sit, vel si res priuata quam stipulatus sum publicata sit, vel si seruus quem stipulatus sum manumissus sit, euanciscit stipulatio. nam vna eademque est causa obligandi & liberandi. obligamur, quia dare possumus. liberamur, quia dare non possumus. Contrariorum vna eademque causa est contraria scilicet, vt Acc. rectè. & ita Aristoteles 2. Rh. c. 19. ἡ γὰρ ἀπὸ τῆς δωάμης ἢ ἐναπίων, ἢ ἐναπία. qua ratione semel in perpetuum extincta obligatio etiam resuscitari potest, vt si seruus liber factus, rursus seruus fiat. & ita Celsus sentit. sic enim argumentatur. Si promissor liberari potest cum dare iam amplius nequit homine manumisso vel re consecrata, obligari etiam potest si rursus dandi facultatem recipiat contrariorum enim eadem est δωάμης. Ab eo Paulus & ceteri dissentunt, & reprehenditur nominatim à Paulo Celsus in l. qui res §. aream. j. de solut. Celsi sententia extat in l. si chorus §. vlt. §. de leg. 3. quam vt concilient cum §. aream, & hoc §. quidam differentiam faciunt inter legatum & stipulationem. malè, vt docet l. si seruus legatus. §. vlt. §. de adim. leg. in qua idem Paulus tradit de legato contra Celsum, quod de stipulatione in §. aream. Celsi sententia argumento à simili confirmari potest. Si naus quam stipulatus sum sine facto promissoris dissoluta sit, extinguitur obligatio, Rursus si restituta sit naus & eisdem tabulis compacta, obligatio restituitur. Negandum hoc esse simile. Negandum extingui obligationem naue dissoluta ea mète vt reficeretur. Cessat veriùs quàm extinguitur, quia eadem naus restitui potest eisdem tabulis. imo nec intercidisse naus videtur. Expectatur ergo donec eadem naus reficiatur, quia & ea mente dissoluta est. Non obstat item prior ratio, quæ in extinctis rebus locum non habet. vt enim homo mortuus vitæ restitui non potest, sic nec in perpetuum extincta obligatio. In perpetuum extinguitur seruo manumisso, quia ea mente manumittitur vt perpetuò sit liber, planèque is seruus manumissus mortuo comparatur, nec rursus si fiat seruus is videtur esse qui fuit antè, sed nouus homo. Cessat quod quasi consopitum non extinctum est, & quod pender, vt in l. continuus. §. illud. j. Potest & alio argumento confirmari sententia Celsi, Si stipuler ex fundo vini amphoras c. quæ stipulatio tacitum diem habet. l. 73. supr. & natum ex eo fundo, perceptumque vinum sine facto promissoris consumptum sit, obligatio extinguitur, restituitur sequenti anno vino percepto, cui eodem modo respondendum est non extingui, sed cessare obligationem. Expectatur enim quoad denuo vinum ex eodem fundo nascatur, quia non corpus vini quoddam certum, sed genus & quantitas debetur. At fas non est expectari donec liber homo fiat

seruus vel res sacra profana. quamobrem & ab initio rectè hominem liberum nō stipu-
 lor, Cū seruus erit. l. si in emptione. §. i. §. de cont. empt. nec rem sacram, Cū profana
 erit. Si tamen nauis ea mēte dissoluta sit vt in alios vsus conuertatur, extincta videtur: &
 ideo licet postea eisdem tabulis compacta sit, alia nauis videtur esse, nec restituitur obli-
 gatio semel extincta. Summa hæc, obligationem extinguere re consecrata vel publicata,
 vel seruo manumisso, vel naue dissoluta, si modò ea mente dissoluta sit, vt in alios vsus
 conuerteretur. Cessare, naue dissoluta reficiendi causa. Nauem dissolutam ea mente &
 refectam eandem esse. Dissolutam illam eandem non esse. Sic definiri posse quæstionem
 philosophorum an refecta nauis eadem sit nauis, quam refert Plutarchus in Theleo. Ea-
 demq; de domo distinctio admittenda est, restitutam eandem esse, si ea mente deposita
 sit vt restitueretur, Sin minus, eandem non esse. Cessare item obligationem vino, quod
 ex fundo dari promissum est, consumpto. Extinctam obligationem non posse resuscita-
 ri. Cessantem expergeri posse. Extingui in perpetuum, Cessare ad tempus. Cessare o-
 bligationem dupliciter, vel posteaquam nata est, vt si nauis promissa dissoluatur reficiē-
 di causa, vel statim ab initio si diē habeat expressum vel tacitum, vt si vinum vel oleum
 ex fundo stipuler. expectare enim debeo vindemiam aut oliuitatem, vel si seruum ca-
 ptum ad hostibus. d. §. aream. Igitur obligatio suspenditur non tantum ab initio, sed et-
 tiam ex postfacto. At quid si areæ promissæ impositum sit ædificium, quæro vtrum obli-
 gatio areæ extingatur an cesset? Dico nec cessare eam nec extinguere, sed vigere eandem,
 ideoque quocumque tempore peti posse æstimationem, quia area extat. quanquam
 & in hac specie dissentiat Celsus à ceteris. l. si chorus. §. pen. §. de leg. 3. l. seruum filij §.
 si areæ. de leg. 1. l. si areæ. de leg. 2. Idemq; est si tignum iniunctum sit ædibus. nam & si
 ex x i r. tab. non possit solui, peti tamen potest, & eius æstimatio præstari. d. l. qui res. §.
 vlt. Lex, inquit, vindicare posse scit. Sic No. 38. νόμος ἑπίσταται, & in l. statuliberos. §. de sta-
 tul. lex putat. Sensus hic est, Cū scirent Decemviri tigna vindicari posse, ideo solui ea
 prohibuerunt. Et hæc omnia quæ hæctenus exposita sunt ex hoc §. & §. aream, sunt de
 stipulationibus conuentionalibus quæ in dando cōsistunt, quæ tamen vsui quoque pos-
 sunt esse in prætoriiis stipulationibus, quibus de restituenda re cauetur. Prætorix stipu-
 lationes aut rei restitutionem continent, aut incertam quantitatem. l. 2. §. de præst. stip.
 Restitutio rei accipitur dupliciter, vel vt opus quod factum est in pristinum statum re-
 stituatur, vel vt res præstetur. Stipulatio noui operis rei restitutionem continet, id est, vt
 opus restituatur. Sed & quanti ea res est in incertam quantitatem concipi potest. l. sti-
 pulatio. §. vlt. §. de no. oper. nunt. Iudicatum solui incertam quantitatem continet. Sed
 & de restituenda re, id est, præstanda cōcipi potest. quo casu an eadem res sit inspicitur.
 Stipulatione item fideicommissorum de restituenda re caueri potest. l. 1. §. item quæri-
 tur. §. vt leg. no. cau. iis verbis, Eam rem rectè restitui. l. 73. §. de verb. sign. Itemq; fructua-
 ria. l. inter fructuarium. §. de dam. infec. Circa hunc §. quæritur de re mea, cur eam rectè
 stipuler sub condicione Cū mea esse desierit, cū tamen liberum hominem ita rectè
 non stipuler Cū seruus erit, vel rem sacram, cum profana esse cæperit? Ratio autem
 non est obscura. Nihil vetat expectari quoad res mea esse desinat, quæ vix vnquam cō-
 paratur ea animi destinatione vt perpetuò mea sit. At liberi hominis seruitutem, vel rei
 sacræ detestationem expectari durum est. Impossibilis hæc condicio videtur esse in libe-
 ro homine & re sacra. Possibilis in re mea. & huc pertinet l. continuus. §. pen. §. At sicut
 inutilis redditur stipulatio re profana, quam stipulatus sum, consecrata, ita & re aliena
 mihi acquisita. §. si rem. §. l. si seruus legatus. §. Stichum. §. de leg. 1. quod exposui. §. l. 16.
 Stipulatio rei alienæ dominij acquisitione extinguitur, vt si de te eam stipulatus sim ex
 donationis causa, ac deinde hereditatis vel legati iure eam adquisiero, nisi eam testator
 à me per legatum aut fideicommissum reliquerit purè vel sub condicione. dominij ad-
 quisitio, cuius causa duratura non est, non perimit stipulationem. l. non quocumque. §.
 de leg. 1. l. qui res in princ. §. de solut. His etiam addamus quod de libero homine tradi-
 tur. l. 103. Inutiliter eum in stipulatum deduci, quia nec dari potest, nec æstimari, ac ge-
 neraliter rei cuius commercium non est, æstimatio non debetur. l. cū seruus. §. vlt. §.
 de leg. 1. sicut nec hominis mortui vel manumissi. l. 35. eod. tit. l. si mihi alienum. §. de so-
 lut. Hominis mortui stipulatio inutilis est. quod etiam in hunc tractatū Vlp. coniecisse
 indicio est §. pen. quo exponit casus, quibus valet stipulatio hominis mortui. qua de re
 diximus

diximus in l.69.& vt superioribus casibus dedicatione,publicatione,manumissione,dissolutione,dominij acquisitione,ita & morte obligatio extinguitur, nec postea restituitur. Additur in eadem l.103. fundum hostium inutiliter promitti, quia dari non potest, ideoque nec æstimatio eius debetur. quod & in legatis obtinet. l. ab omnibus. §. etiam §. de leg. 1. Si quis ancillam.] Ancilla precario rogata id etiam agitur, vt partus sit precario l.10. §. de preca. Non idem agitur ancilla iudicio vel alio loco silti promissa. Nō idem muliere tincta vt est in concilio Cæsariensi, *Ἐγχὺς φωπιζομένης τὸ κλοφορῶμενον ἔφωπιζεται.*

L. LXXXIII.

Certum est moram purgari oblatione, nouatione, condicionali stipulatione, ac multo etiam magis præstatione, vt si insulam fieri promisero, & post moram insulam fecero. Libebit autem facere quoad lis contestata non fuerit. Post litem contestatam cum iam cœpit stipulator agere in id quod interest, res non est integra. itaque faciendo non liberabor condemnatione quanti ea res est. quod probat non solum hæc lex, sed & l.17. §. de const. pec. nam illa verba, Vsq̄ ad tempus iudicij, in ea lege hoc significant, vsq̄ ad litem contestatam, vt in l.17. §. vlt. §. de dam. inf. ante iudicium, id est, ante litem contestatam. Hoc etiam amplius habet ea lex, non tantum si faciat, sed & si facere paratus sit ante litem contestatam, debitorem liberari à præstatione eius quod interest. At si lite contestata non sit aliud petitur, quàm quod nunc offertur post litem, vt si dari aliquid oportere peratur, & post litem contestatam reus det id ipsum, aut dare paratus sit, vel si restrictè agatur fieri oportere, & reus faciat quod petitur, vel facere paratus sit, non est dubium iudicium solui.

Omnia enim iudicia absolutoria sunt. Quæstionis est, sicut à damnatione quanti ea res est, liberatur is qui dat vel facit quod debet, vel paratus est dare facere post moram ante litem contestatam, an ita etiam liberetur à pœna. Non vtique indistinctè. A damnatione quanti ea res est indistinctè liberatur, itémque à periculo siue obligatio sit pura siue in diē vt diximus in l.73. A pœna autem liberatur si pura sit obligatio, & ante litem contestatam offerat. l. si cum dies. §. vlt. §. de rec. qui arb. rec. l. qui Romæ. §. Flauius. j. Vbi iam cœpit agi de pœna, tarda nimis seraque oblatio est. Quod si obligatio sit in diem, ex die statim pœna committitur, nec is qui offert post diem euitat pœnam. quia id inter contrahentes agi intelligitur. l. traiecitia. §. tit. prox. l. Celsus in prin. §. de rec. qui arb. l. si fundus. §. vlt. §. de leg. Com. idque Acc. supplet rectè ad l. Lucius. §. de act. emp. in ver. exhibuerit. Sed huic sententiæ opponitur l. & si post tres. §. si quis caut. Si reus promiserit se iudicio silti certa die, & ni steterit pœnam, ex die pœna committitur statim, resoluitur tamen si post diem sistat se. Sunt qui respondeant stipulationem Iudicio silti esse prætoriam, prætorias benignius accipi quàm conuentionales, quorum sententiam aliàs probaui, nunc probare non possum. Nam & stipulationes prætorix semel commissæ resolui non possunt, veluti stipulatio duplæ. l. habere. §. de euct. & Iudicatum solui, vt apparebit ex interpretatione l.3. §. vlt. j. iud. sol. quam inferiùs traditurus sum. Præterea eo suffugio nihil est opus, cum, vt ex veteribus rectè Bulgarus notauit in specie l. & si post tres, non fuerit subiecta pœna. Fateor à præstatione eius quod interest liberari eum qui se sistit post diem, ante litem contestatam tamen, id est, antequam petitur id quod interest. & hæc est sententia l. & si post tres. Nego à pœna semel commissæ cum liberari si se sistat post diem, & hoc nimirum fideiussori eius tantum dedit Iustinianus, vt reum sistendo post diem euitet pœnam. l. sanctimus. C. de fideiuss. Aliàs igitur id non obtinet. Ergo generaliter hac in quæstione constituenda est differentia inter stipulationem pœnalem & quanti ea res est, non inter prætoriam & conuentionalem, cuius ratio hæc est. Stipulatio pœnalis post diem statim committitur ipso iure, vt dixi in l.77. & ideo oblatione postea facta non resoluitur. Stipulatio quæti ea res est non intelligitur committi, nisi ex ea lis fuerit contestata, vt in l. cum quærebatur. §. proinde. j. iud. sol. & ideo oblatione facta ante litem contestatam, ea stipulatio resoluitur l.15. j. eod. tit. quod ita procedit, nisi propter moram actor iam ante litem contestatam damni aliquid senserit. quo casu nec ante litem contestatam, posteaquam ex mora damnum actor sensit, offerendo euitari potest præstatio quanti ea res est. & hoc est quod ait l. & si post tres, Nec actoris ius ex mora deterius factum sit. Itémque l.135. §. Scia. j. cuius speciem ponam inferiùs, Si mulieris propter moram non interesset, ac similiter ita

demum is qui purè pœnam promissit, offerendo ante litem contestatam pœna liberatur, A si nulla in ea re captio actoris sit. l. si cùm dies §. vlt. & l. prox. §. de rec. qui arb. rec. Post litem autem cõtestatam, petítumque id quod interest, petítamue pœnam purè promissam nihil agit is qui offert quod debet euitandæ grauioris condemnationis causa. Huic tamè extremæ sententiæ opponitur. l. 3. §. vltim. & l. 4. §. iud. sol. quæ lex ait absolui fideiussorem Iudicatum solui, cum quo actum est quanti ea res est ob rem non defensam, si post litem contestatam reus defensionem suscipere paratus sit. Non dicit si ipse fideiussor defensionem suscipere paratus sit. nihil enim ageret se defensionem post litem contestatam offerendo. Sed quod per se non potest, per reum consequitur. quod sæpe ita fit. l. 3. §. quæ res pig. obl. & ita Duarenus etiam respondit, qui in hanc legem scripsit feliciter. Obstat etiam l. fideiussor. §. de dol. exc. in cuius specie offertur rectè post condemnationem, & euitatur B actio iudicati. quidni verò? Offertur enim non res solùm, sed etiam omne quod interest. ac similiter posteaquam actum est quanti ea res est, si reus offerat omne quod interest, nõ est dubium absolui eum debere. quòd si offerat tantùm se daturum facturumque quod debet principaliter, sera & intemptiua oblatio est. Obstat item l. hoc edicto. §. de public. vbi post litem contestatam restituta re, euitatur pœna edicti. Sed id fit ex edicti sententia, quod pœnam infligit sub hac condicione, ni restitutum sit. His pro coronide addèda est species. l. 135. §. Seia. §. Seia ortos emit mandato Titij, ac deinde stipulanti Titio promissit se ortos ei tradituram, cùm is pretium & vsuras soluisset: stipulationi mox subditum est pactum vt Titius solueret intra Kal. Apr. & ortos reciperet. Titius ad diem nõ omne pre- C tium soluit, moratus est in soluenda pretij parte, eam offert post diem, Seia detrectat acci pere. an hæc oblatio facta post diem eum excusat, eiq̃ue præbet actionem ex stipulatu qua ortos condicat? Sic videtur, dummodo damnis Seia, si quæ senserit ob moram, etiam satisfaciatur. Ergo debitor moram suam purgat post diem, & ea re quatenus alio ex latere creditor est, sibi agendi facultatem parat perinde ac si soluisset. quod iis quæ diximus omnino congruit. nec enim fuit in ea specie subiecta pœna. malè autem Acc. notat in ea specie pactum ex incontinenti additum stipulationi inesse ex parte actoris. hoc enim in bonæ fidei tantùm iudicii receptum est. l. iurifgentium. §. quinimo. §. de pac. Non parit igitur actionem, sed hanc tantùm vim habet, vt non possit Titius ante diem ortos, nec Seia pecuniam petere. Inest enim ex parte reorum. l. lecta. §. de reb. cre. Item hanc vim non habet, D vt impediatur emendationem moræ, cùm condicio stipulationis initio diem certum non habuerit: & ob id quandocumque expleta purgat moram.

L. L X X X V.

Executionem obligationis vocat petitionem & solutionem, quam Græci ἐκβασμὸν. Quatuor autem proponit rationes exequendæ obligationis, siue executionis species quatuor summa arte collectas. Prima hæc est, Peti pro parte & solui pro parte. quod fit ex diuidua obligatione, veluti certæ pecuniæ vel certi corporis, & ideo singuli heredes promissoris conueniuntur pro hereditaria parte ex xij. tab. & soluiunt pro hereditaria parte. quod certissimum est. Secunda hæc est, Peti solidum & solui solidum, vt si testator opus Reip. E fieri, vel statuam poni iusserit, singuli heredes tenentur in solidum, nec liberantur nisi præstet solidum ex rescripto fratrum Imperatorum. idemque est si quis fieri promiserit. quia indiuidua obligatio est, & operis effectus, id est, ἀποτέλεσμα scindi in partes non potest. l. xi. §. penult. §. de leg. 3. Idemque est in seruitute excepto usufructu, vt dixi in l. 2. & 72. excipienda est etiã seruitus oneris ferundi. l. & si fortè §. si ædes. §. si ser. vind. Hic enim est verior sensus eius. § & rectè lib. lvij. βασιλικῶν. tit. v. coniunctim excipitur usufructus & seruitus oneris ferendi, his verbis πᾶσι τῶν ἐν τῷ φέρειν τὰ βάρη τῷ γείτονος, καὶ τῷ χεῖριστος τῷ καρπῶν. Ratio non est obscura. Ceteræ seruitutes in vsu cõsistunt. Usfructus in fructu. Oneris ferendi in onere posito supra parietem vicini. Vti non possum pro parte. Fructus capere possum pro parte. Adgrauare parietem & adleuare possum pro parte, non pariete sed onere F diuiso, vt si eius tantùm quod ferre paries potest, partem parieti toto imponam. Et hæc quidem iis sepositis dicuntur de stipulatione, Seruitutem dari, veluti Iter dari. Stipulationis Iter fieri alia est ratio, quæ postremo executionis genere cõtinetur. Tertia ratio exequendæ obligationis hæc est, Peti pro parte, & solui solidum, vt si homo sit generaliter promissus & plures

- A** & plures sint heredes promissoris, singuli conueniuntur pro parte hereditaria vt quisque pro parte sua hominem quendam præstent, liberatio tamen non contingit nisi eundem solidumque hominem omnes præstent. nam si velit vnus partem Stichum, alter partem Paphili soluere, stipulationi satis non fit, nec potest promissor pluribus heredibus relictis efficere, ne integrum hominem vnum stipulator consequatur. alioquin ei iniuria fieret. eademque est condicio stipulationis Stichum aut Pamphilum dari, vel decem aut Stichum dari. quod exposuimus in l. 2. §. Quarta forma executionis hæc est, Per te insolidum & solui pro parte, vt si venditor qui duplam promisit ob euictionem, plures heredes reliquerit, re emptori euicta insolidum committitur stipulatio, id est, vno defugiente auctoritatem, omnes tenentur, quia non videtur res defensa quæ non fuit insolidum defensa. l. ex clausula. §. iud. sol. non tamen damnantur supra partem hereditariam. quod etiam exposui in l. 4. §. vlt. §. Similiter hæc stipulatio, Per te non fieri quominus mihi ire agere liceat, quæ compendio dicitur, Iter fieri, insolidum committitur, id est, vno ex heredibus promissoris prohibente omnes tenentur, quia & qui ab vno tantum prohibetur, insolidum videtur prohiberi: singulis autem pro parte hereditaria præstatio incubit. Ceterum id quod præstiterint qui non defugerunt auctoritatem vel qui non prohibuerunt, à coherede qui defugit vel qui prohibuit recipient iudicio familiae eriscundæ: vt diximus in l. 2. & 4 & 50. & 56. Similiter si ita sit stipulatio concepta, Fundum illum vel sortem illam dari, Si fundus datus non erit, tot pænæ nomine dari, hæc stipulatio insolidum committitur, id est, vno ex heredibus promissoris non dante fundi partem suam omnes tenentur, quia non videtur datus nisi insolidum sit datus, non tamen pænæ nomine singuli præstāt ultra partem hereditariam: id item quod præstiterint pænæ nomine qui soluerant partes fundi, à coherede qui non soluit recipient iudicio fam. eriscundæ. §. penult. l. heredes §. idem iuris. §. fam. erisc. Duplex fuit in hac specie stipulatio, fundi pura, pænæ condicionalis. Vno soluente fundi partem, à pura stipulatione liberatio contingit pro parte, à pœnali non item. Pænæ causa indiuisa est. nam & ob minimam partem non solutam, solida pœna committitur. Sic & pignoris causa indiuisa dicitur. l. rem §. de euict. l. heredes. §. idem obseruatur. §. fam. erisc. nam & si vnus soluerit pro parte sua, nullo modo soluitur pignus, antequam fors vniuersa persoluta fuerit. & hac de re etiam diximus satis in l. 4. §. Cato. His igitur casibus etiam si insolidum committatur stipulatio, & agatur aduersus eos qui bonam fidem agnouerunt quasi solido non præstiro, tamen in solutione admittit sectionem id est, sectionem siue diuisionem. In §. vlt. hoc ostenditur, promissorem sub condicione, per quem fit ne condicio existat, perinde teneri ac si condicio extitisset. quod non tantum in condicione potestatiua locum habet, sed & in casuali, & non solum in stipulationibus sed & in legatis si per heredem fiat quominus condicio existat. l. iure. l. Iulianus. §. de condit. & demonst. Quid si per alium fiat quominus condicio existat? Et quidem si per eum stat in cuius persona impleri condicio debuit, vt si ab herede mihi legatum est sub condicione Si Gaio x. dedissem, & Gaius nolit decem accipere, videtur etiā impleta. l. in omnibus causis. §. de diu. reg. iur. At quid si per extraneum? Non videtur impleta, siue adhuc possit impleri siue non. l. inde Neratius. §. idem Iulianus §. ad l. Aquil. cui tamen obstat l. quæ sub condicione. §. quoties §. de cond. instit. & l. turpia. §. penult. §. de leg. i. Respondeo in specie l. inde Neratius, seruum occisum fuisse post mortem testatoris, quo tempore debuerat manumitti. In aliis legibus viuo testatore. Vel, vt Græci tradūt l. βασιλικῶν. in l. inde Neratius, occisus fuit ab alio, à quo heres indemnitatem consequi potest. In aliis facto functus est: quo casu non potest heres ab alio indemnitatem consequi. quam tollendi contrarij rationem Latini etiam retulerunt. prior placet magis: cum aliis legibus quibus mortui mentio fit, etiam occisus comprehendatur. Porro huic legi quidam malè censesnt coniungendam l. 43. §. tit. prox. cum sit ex alio libro. Leg. 86. exposui in l. 29. L. 87. in 16. L. 88. in 49. L. 89. in 76.

L. X C.

- F** Sorte petita non ideo minus currūt vsuræ. Duplex autē est vsura. Alia propter quæstū infligitur quæ fœnus appellatur, & cedit statim ex die interpositæ stipulationis. Alia propter morā, quæ pœna dicitur, & cedit ex tempore tardæ solut. l. lecta. §. de reb. cred. Vtraque est mēstrua. Vtraque currit lite cōtestata, id est, non cessat. Rursus pœna alia est quæ

semel duntaxat infertur ob moram. Hæc non est vsura. Finge me stipulatum fœnus vel pœnam in menses singulos si fors sua die soluta non esset; & egisse ex stipulatu de sorte, A
 An post litem contestatam crescant vsuræ, an crescat pœna? quod non videtur. nam lite contestata nouari res videtur. Nouatione autem facta vsuræ non currunt. l. nouatione. j. de nouat. Coniungatur ea lex cum l. lite s. de vsur. cum sint ambæ ex eodem libro. Coniunctio indicabit constituendam esse differentiam inter litis contestationem & nouationem. Nouatione facta vsuræ non currunt. Lite contestata vsuræ procurunt. Citatur in hanc rem ab Acc. l. i. C. de iudic. quæ probat lite contestata de sorte, non ideo perimi stipulationem vsurarum. superesse enim petitionem vsurarum quæ in iudicium deductæ non sunt. quia duæ stipulationes sunt, vna certi, altera incerti. l. centum. s. de eo quod cer. lo. l. vbi autem. §. penul. s. hoc tit. Si vna actum sit, superest altera. Adfertur verò & alia differentia inter nouationem & litis cōtestationem à Paulo in l. aliam. j. de nouat. Nouatio- B
 ne facta perit prioris actionis priuilegium si priuilegiaria fuerit, sicut pereunt vsuræ si vsuraria fuerit: Lite contestata neque priuilegium neque vsura perit.

L. XCI.

Species est de seruo promisso & mortuo ante moram, quo casu promissor non tenetur nisi ipse eum occiderit immerentem, vt diximus in l. 23. s. Quid si ægrotum neglexerit, vt si medicum ei non adhibuerit, atque ita diem suum obierit? an tenetur promissor? Minime. At cessatio à faciendo culpa est. fateor. Verùm promissor non omnem culpam præstat. Alia consistit in faciendo, alia in non faciendo. Illam præstat, hanc non item. Cur ita? Possessor cum quo actum est vindicatione negligentiam præstat. cur negligentiam quo- C
 que promissor non præstat? In re aliena custodienda, cuius vindicatio alteri competit, debemus esse diligentissimi. In ea quæ non nisi nostro facto alteri quæri potest, licet nobis versari negligenter quasi in re nostra, modo absit dolus aut lata culpa. quæ ratio etiam differentiam induxit inter legata & fideicommissa. l. cum res. §. pen. s. de leg. i. l. mulier. §. sed enim s. ad Trebel. Mortui comparatur consecratio & manumissio. Si igitur facto promissoris hæc ante moram contigerint, tenetur ex stipulatu. fecisse videtur si ipse seruum promissum manumiserit, vel rem promissam dedicauerit, vel si eum seruum eamue rem post interpositam stipulationem vendiderit, & emptor manumiserit vel dedicauerit. Proinde fecisse etiam videtur ipse si post stipulationem seruum vendiderit & emptor occiderit. Sed si alienum seruum promiserit, isque à domino ante moram promissoris manumissus D
 sit vel occisus, vel res consecrata, promissor non tenetur. quia nihil fecit. quinimo extinguitur obligatio. qua de re in l. 51. in l. inter. §. sacram s. Idemque est si seruum suum promiserit, & is sine facto eius ad libertatem peruenerit, puta ex casu statulibertatis à defuncto relicta, quia nihil fecit. Si fecerit, tenetur. Si nihil fecerit, vel si cessauerit à faciendo & res interierit, non tenetur. Quæritur an & promissor qui nesciens se debere occiderit aut manumiserit aut dedicauerit teneatur? quod magis est, exemplo heredis qui seruum hereditarium cum esset rogatus restituere hereditatem ignorans occidit, vel manumisit. Citatur in hanc rem Iulianus in §. de illo. Locus Iuliani est in l. quidam. §. pen. s. ad Trebel. & ideo quod ait in §. de illo, Vt restitueret, sic est accipiendum, vt restitueret hereditatem in qua erat & seruus quem manumisit. Citatur & in simili specie Iulianus in §. si E
 res. Instit. de legat. Verùm huic sententiæ obstat l. in summa §. pen. s. de cond. ind. & l. si is cui. s. de don. cau. mor. quæ tamen sunt ex eodem libro. quibus significatur ignorantem excusari. Puto à dati repetitione excusari ignorantem, non à petitione. Repetitiones sunt ex bono & æquo, vt ostendi in l. cum ij sup. de transf. Actio ex stipulatu strictior est & præcisior. Fit obiter mentio in hac lege serui promissi, & postea capti ab hostibus ante moram. Captiuitas non comparatur morti. l. qui res. §. vlt. j. de solut. l. vlt. s. de act. empt. ideoque sine facto promissoris seruo capto ab hostibus, cessare obligationem dicemus non extinguuntur: facto autem eius seruo capto, statim tenebitur ad pretium. Ex superioribus constituenda est hæc regula talis, Culpam debitoris perpetuare obligationem. Culpa duplex F
 est, Mora & occisio eius similis manumissio aut dedicatio. Mora perpetuat, sed purgari potest. itaque planè non perpetuat. §. sequitur, quem exposuimus in l. 73. §. vlt. s. Occisio omnimodo perpetuat producitque obligationem. nec enim purgari & circūduci potest. Constitutio veterum dicitur hac l. id est, regula iuris antiqui. vt in l. i. j. de priu. del. consti- tutio

- A** tutio ciuilis. Ea autem de debitore loquitur. At trahenda etiam est ad accessiones. quod proponitur in §. nunc videamus, in quo accessiones dicit, ut in No. iij. *παρθενηκας* pro personis quæ principali obligationi accedunt, quales sunt ad promissores, mandatores, pecuniarum constitutarum rei. Eademque forma M. Tullius accessiones pro ministris & asseclis in lib. de iure dicundo. Is, inquit, suo labore, suisque accessionibus, huius negotij atque operis molestia consequebatur, ut ad istum sine vlla sollicitudine summa pecuniarum referretur. Valerius lib. v. cap. vij. Nec accessio gloriosæ illius pompæ, sed auctor spectatus est. Vulgò malè accessor, ut & in Pand. vulgaribus. Porrò accessionum culpa obligationem perpetuat. Obligationem, inquam, eorum non rei principalis. Culpa accessionis non nocet reo. Imo verò post moram accessionis, id est, fideiussoris, mortuo seruo promisso vel eo seruo occiso à fideiussore, reus liberatur, ipse fideiussor non liberatur. l. mora. §. hoc titul. nec enim æquum est ut suo facto suam obligationem tollat, quamuis directo iure reo liberato & ipse per consequentiam liberetur. Culpa itaque fideiussoris eius obligationem perpetuat. itémque successoris eius non rei. E contrario culpa rei non eius tantum vel successoris, sed & accessionis siue fideiussoris obligationem perpetuat. Culpa rei fideiussori nocet. d. l. mora. l. si à colono. §. ult. j. de fideiuss. nam fideiussor quantum ad eam rem attinet quæ in obligationem deducta est, accedit in omnem causam quæ reum principalem tenet, etiam si simpliciter acceptus sit, non tamen crescit obligatio fideiussoris ex mora rei, nisi nominatim in quamlibet causam accipiat. l. ceterum. §. de eo quod cer. lo. l. quæro. §. Loc. Citatur & in hanc rem l. ult. j. de fideiuss. malè. nec enim loquitur de facto siue culpa rei principalis pro quo fideiussor intercessit, sed de culpa eius apud quem intercessit. Malè item Acc. hæc verba. §. nunc videamus, Accessionibus quoque suis, id est, fideiussoribus, accipit de fideiussoribus secundis. manifestum enim est de fideiussoribus reorum agi, non de fideiussoribus fideiussorum, quanquam & in eis idem dici possit, ac de ceteris consequenter, cum possint plures gradus fideiussorum esse. Id etiam addendum superioribus, factum filij familias rei principalis perpetuare obligationem patris si iussu eius promiserit. quia pater qui iussit accessio & quasi mandator intelligitur. Accessio est qui iussit vel qui fideiussit. Sed & de peculio obligationem, quo casu potest esse perpetua, factum filij producit atque perpetuat, ut diximus in l. 49. Huius regulæ effectus ij sunt: Ut homo qui facto promissoris perit, adhuc peti possit. Fiet autem in æstimationem condemnatio. l. promissor hominis. §. de constit. pec. l. 82. in fi. §. Æstimatio peti non potest, quia æstimatio propriè non debetur, ut in fine legis ait, Neque in pecuniam quæ non debetur, sed officio iudicis æstimatio venit & quasi debetur. l. promissor Stichus. §. de constit. pec. Ut ei obligationi quasi facto promissoris productæ nec extinctæ fideiussor applicari possit, qui accessionis nomine hominem promittat. Ut acceptilatio hominis promissi & mortui, quasi sit adhuc in rebus humanis, valeat. Ut si ex alia causa is homo debeatur, etiam eo perempto nouari possit obligatio & transferri in verborum obligationem. Valet igitur petitio, fideiussio, nouatio, acceptilatio hominis mortui. l. inter. §. pen. §. hoc tit. quædo scilicet facto siue culpa promissoris mortuus est. alioquin non valet.

L. XCII.

E

Ut vindemiam tollere liceat, ius est personale non reale. vsusfructus ius est personale. De vsufructu dubitatur si stipuler, Mihi heredique meo uti frui licere, an heres meus agere possit ex stipulatu. l. 38. §. sed & si quis. §. hoc tit. Idem dubitatum est eadem ratione de hac stipulatione, Per te non fieri quominus mihi heredique meo vindemiam tollere liceat Respondetur tamen ex vtraque stipulatione heredem acturum, licet diuersa sint iura personalia in mea & heredis persona.

L. XCIII.

- F** Electio mea est. Ergo & heredis mei secundum ea quæ diximus in l. 93. Ideo autem electio mea est, quia dixi, Sumam, quo verbo & in legatis legatario vindicatio & optio datur, auctore Vlpiano in Frag. Inde Seruius rectè v. Æneid. Sume, inquit, verbum est Iurisconsultorum, quo vtuntur quotiens legatum non ab herede datur, sed est in accipientis arbitrio.

Non valet stipulatio tritici sine certa quantitate. l. ita stipulatus. §. Quantitatem exprimi non est necesse. Satis est si intelligatur. At si neque exprimat, neque intelligatur, inutilis stipulatio est. Adiecta autem quantitate valet, etiam si adiecta qualitas non sit, ut diximus in l. 74. §. l. fideiussorem. §. mand. l. 4. §. de trit. vino & oleo. Qualitatem hoc loco genus vocat. Id sumitur ex gente aut bonitate, veluti Aphricum vel optimum. Accursius tritici nomen generale esse dicit. debuit dicere frumenti. l. frugem. §. de verb. sig. Continetur enim eo nomine hordeum, auena, triticum, siligo siue Zea, quæ Langobardico vocabulo spelta ab Accursio vocatur sæpe, secale siue titha, milium, panicum, milium Indicum, quod melecum Accursius hoc loco sua lingua vernacula, alij Surgum vocant, quod proceritate suas cognatas fruges superet milium & panicum. Interdum pro tritico tantum per eminentiam, ut in l. si is qui negotia. §. vlt. §. Mand. quo modo frumentum Galli accipiunt vulgò, non generaliter. Hicdem blattum dicunt à blatteo colore, quo modo & Grecis *πίθη* commune est nomen vermis, coloris, frumenti, receptumq; est eum qui blattum debet, secale præstando liberari, nisi dictum sit, blattum frumentum. Ut autem non valet stipulatio tritici non demonstrata quantitate, ita nec stipulatio Insulam fieri non demonstrato loco quo fieri velit. l. prox. l. si ita stipulatus. §. l. 3. §. si quis Insulam. §. de eo quod cer. loc. Cur locum demonstrari sit necesse, causa illa est, quod qui Insulam fieri stipulatur, ut superficies ponatur stipulatur, at nisi in solo poni non potest. L. 96. exposui in 23.

B

C

L. XCVII.

In specie initio proposita duæ sunt stipulationes, Te sisti & ni stereris hippocentaurum dari, vna utilis altera inutilis, nec utilis vitiatur per inutilem. l. 126. §. vlt. §. hoc tit. Inutilis accessio non vitiat principalem obligationem. Pœnalis stipulatio quasi accessio est. idemque de vsuraria dicendum. §. de vsur. l. vsuras. At e contrario si stipuler hippocentaurum dari & ni dederis decem, duæ sunt stipulationes inutilis, quia non potest inutilis obligationis utilis accessio esse. l. 69. §. & sic l. 55. demonstratum est inutilem adiectionem non vitiare utilem obligationem, inutilis tamen obligationis inutilem adiectionem esse. Adiectionis accessio est. l. obligationum ferè. §. accessio. §. tit. prox. Cùm verò duæ stipulationes pares sunt, nec altera al. erius accessio, constat utilem per inutilem non corrumpi. l. 1. §. sed si mihi. §. hoc tit. Ad §. possum, qui sequitur, hæc pertinet. Si qui de te stipuletur, Titium daturum, inutilis stipulatio est. l. sicut. §. de fideiussor. Si nomine Titij te soluturum, utilis stipulatio est. An autem iis verbis videris fideiussisse pro Titio? quod & si verum non sit tentari potest hac ratione. Accessio est ergo fideiussor aut mandator aut reus constitutæ pecuniæ. mandatorum te non esse liquet. Constitutæ pecuniæ reum non esse liquet. Restat ergo te esse fideiussorem. Fateor plerumq; fideiussorem ita interuenire ut suo nomine se daturum vel facturum promittat. d. l. sicut. Non tamen quod ita plerumque interueniat non potest non aliter interuenire. Certa non est fideiussionis forma, sicut nec ceterorum contractuum, variatur namque pactioibus. Plerumque fideiussor in id se obligat quod reus principalis debet. quo casu etiam si reus fuerit locuples, fideiussor tenetur, hocq; iure prior conueniri potest inexcusso reo. At si ita interueniat, Quanto minus à debitore seruari poterit, non ideo minus fideiussor dicitur. quo tamen casu si reus sit locuples, non tenetur: si in aliquid sit locuples, in reliquum tenetur: si planè inops, in solidum. l. decem. §. Id enim agitur manifestò eis verbis, ut in id tantum teneatur, quod à reo principali seruari non poterit. quod etiam videtur agi in specie proposita si promittat nomine Titij debitoris principalis se soluturum. & ideo in solidum tenetur, si nulla ex parte Titius soluendo sit: aliàs in minus, si in aliquid soluendo sit: aliàs in nihilum, si locuples Titius sit. arg. l. 112. §. vlt. §. Cur autè id agi in hac specie videatur, satis difficile est ratione demonstrare. Si de Titio stipuler ut det, de te ut soluas nomine Titij, comparanda nobis est hæc stipulatio stipulationi Mihi aut Titio utrum ego velim dari. Hac stipulatione ius siue obligatio in meam personam confertur, factum siue solutio in personam Titij, ut Titio soluatur siquidem ego malim ei solui. Illa quoque stipulatione ius confertur in personam Titij ut det, factum in personam tuam, ut mihi quod Titius debet, soluas nomine Titij. Dare est iuris, Soluere facti. In hac stipulatione Mihi aut Titio dari, Titius non est reus stipulandi,

D

E

F

- A stipulandi, sed adiectus solutionis gratia. In illa quoque, Nomine Titij te soluturum, tu non es reus promittendi, sed adiectus solutionis gratia. Conreus promittendi vel fideiussor nō es, quia aliud promittis quàm quod est in obligatione Titij. Titius se daturum promisit, Tu te facturum. Quòd si es adiectus, & accessio arg. l. obligationum ferè. §. accessio. §. tit. prox. Non omnis ergo accessio ex debitoris parte aut fideiussor, aut mandator est, aut reus constitutæ pecuniæ. Est enim quartus, Adiectus. Rursus ex hac stipulatione Mihi aut Titio dari, vt mihi detur ago certi, vt Titio soluatur ago incerti in id quod interest. l. 118. §. vlt. §. Ergo & ex illa stipulatione pariter agam cum Titio certi vt det, tecum vt soluas incerti in id quod interest. Titio locuplete nihil mea interest. Ergo Titio locuplete tecum non agam. Eadem ratio versatur in specie l. si quis ab alio in pr. §. de re iud. De Primo decem dari stipulatus sum, de Secundo satisfdari nomine Primi, Secundus non est conreus promittendi, non fideiussor, sed adiectus satisfactionis gratia. Cum primo est actio certi, Cum Secundo incerti in id quod interest. l. 112. §. vlt. l. 113. §. vlt. §. Id enim hac stipulatione agitur, vt nisi satisfderit Secūdus, præstet id quod interest. quod etiam exposuimus in l. 68. §. Itaque si Primus sit locuples, cum Secundo nulla mihi est actio, vel si in partem Primus sufficiat, cum Secundo in reliquam tantum partem est actio, vel si Primus nihil facere possit, in solidum. At, vt ad speciem huius. §. redeamus, tentari posset hac ratione inutilem esse hanc stipulationem, Nomine Titij te soluturum. Quod soluitur nomine Titij, ipse Titius soluere videtur, cuius rei argumentum est, quòd si fuerit debitum, Titius liberatur etiam inuitus: si indebitum, conditio Titio competit non ei qui soluit. Dum ergo te soluturum nomine Titij promittis, Titium daturum promittis. hoc autem promittitur inutiliter. ergo illud. Negandum hæc esse similia, Titium daturum & nomine Titij te soluturum. Illo modo de alio promittis nō de te. Hoc modo de te promittis, vel etiam Titium soluturum per te, quod idem est. itaque hæc valet, illa non valet. In fine legis tractatur de hoc genere stipulationis, Si tibi nupsero, vel Si te vxorem duxero tot dari. Ex ea ait causa cognita actionem denegari. Confertur ea stipulatio in casum matrimonij. Videndum est igitur vtrum donationis, an alia ex causa fiat. Si fiat donationis causa, ex ea denegatur actio, quia collata est in tempus matrimonij, quo quidquid geritur inter virum & vxorem donationis causa nullius momenti est. l. 3. §. & si stipulanti. l. cum hic status. §. si sponsus. §. de don. inter vir. & vxor. nec confirmatur morte. l. Papinianus. eod. tit. Si ex alia causa, valere constat.
- D Item si donationis causa fuerit probabilis, valet. Quid enim si hoc quasi præmio inuitarint se ad nuptias? Pœna quidem nuptiæ constringi non possunt. l. Titia. §. At nihil vetat præmiis, muneribus, promissis eas allici. L. 98. exposui partim in 16. partim in 72. L. 99. partim in 83. partim in 8.

L. C.

- Condiciones quæ in præsens vel præteritum tempus referuntur, statim aut perimunt obligationem, aut omnimodo non differunt. Perimunt, si ita non sit. Non differunt, si ita sit. veluti si Titius Consul est, Si Titius Consul fuit. Quod est vel fuit, necesse est esse vel fuisse, Quod non est, necesse est non esse. Condiciones ex necessariæ sunt. At condiciones relatæ in futurum tempus non sunt necessariæ. Quod futurum est necesse non est euenire, cum possit non euenire. hæc est sententia Aristotelis, Chryssippi, Stoicorum omnium, quam nostri Iurisconsulti sequuntur, qui ferè omnes ab Stoicis instituti sunt, & ideo fructus vel partus futuri stipulationem cēsant esse incertam. l. vbi autem. §. itemque rumpi testamentum posteriore, in quo sit scriptus heres sub condicione quæ postea non existat, quod tunc cum fiebat testamentum id nondum fuerit certum, & quod existere potuerit quæ defecit. l. cum in secundo. §. de iniust. rup. test. Videtur tamen Paulus ad Diodori sententiam inclinare in l. sed & si restituatur. §. vlt. §. de iudic. dum ea quæ futura sunt scribit antequam fiant iam vera esse aut falsa, cum alij incerta esse ea dicant, vel nec vera nec falsa. quorum sententia frequentior est. Quamobrem si stipulationi applicetur condicio in futurum, nec extinguatur nec existit obligatio statim, sed cessat & in suspenso est. Et hæc propriè condicio est. l. 120. §. hoc tit. l. respiciendum. §. de reb. cred. l. institutio §. vlt. de con. instit. §. condiciones. de ver. obl. l. 3. §. si patronus. §. de bo. liber. Interdum ea etiam condicio quæ in futurum tempus collata est, necessaria est ra-

trone rei, veluti si sol cras oriatur, quæ condicionis effectum non habet. l. si pupillus. §. i. A
 infr. de nouat.

L. C I.

Pessimè hæc lex est ab interpretibus accepta de puberibus qui curatores non habent, cum dicat, Suis, & hoc tantum de impuberibus sit proditum innumeris locis non obligari eos sine tutoris auctoritate, quasi scilicet non idem sit in puberibus. Puberes igitur sine curatoris auctoritate obligantur. Nec mouere eos debuit l. 3. C. de in integ. rest. quæ de rerum alienatione, veluti de rerum venditione iam perfecta impletaque loquitur, non de obligatione. fateor res suas puberem non alienare sine curatoris auctoritate. nam curatori rerum administratio commissa est. At in personam puberis curator potestatem non habet, pubes enim est suæ tutelæ, ideoque de sua persona promittere potest sine curatore suo. Itemque nubere. l. sciendum. §. de rit. nup. Similiter puberi soluitur rectè sine curatoris auctoritate, quanquam non cogatur debitor ei soli soluere ob metum restitutionis in integrum. l. ait prætor. §. de minor. Idem ergo etiam in iudicio quod non instituitur sine curatore, iusiurandum quod pro solutione est, defert rectè sine curatore. l. nam postea. §. si minor. D. de iureiur. Imo & mulicri puberi tutorem habenti sine tutore soluitur rectè auctore M. Tullio in Top. cum tamen impuberi non soluat rectè sine tutoris auctoritate. Rursus pubes soluit, & restituit rectè sine curatore suo, Impubes non item. l. 1. §. fuit. §. ad Trebel. Pubes adit hereditatem sine curatore, impubes non item. l. cum in vna. §. vlt. j. de appel. Puto eadem ratione in l. 2. §. scribi pupilli obligationem non perpetuari nisi interpelletur tutore auctore *προς ἀποδοξαλλω* puberis. Et in l. 1. §. exercitorem. D. de exer. act. si pupillus nauem exerceat, exigi tutoris auctoritatem. Denique ea quæ personam suam spectant, is solus administrat rectè sine curatoris sui auctoritate, Res suas, veluti prædia aut mancipia aut mobilia, non item.

L. C II.

Venditor emptori de euictione ita cauit. Quæti ea res erit, & specialiter se agnitorum sumptus quos lite mota emptor fecisset. Mortuo emptore, venditor egit ex vendito cum herede emptoris ad pretium, heres id solutum esse probauit & absolutus est, an sumptus in eam litem factos condicet venditori ex stipulatione illa qua se agnitorum sumptus venditor cauit? Minimè. nam de sumptibus cauit quos in lite proprietatis emptor faceret, non in alia lite. Quidquid adstringendæ obligationis, id est, vt Græci vertunt, *τὸ συμβαλλόμενον τῇ συστάσει τῆ ἐνοχίης*, id nisi palam pronuntietur ommissum intelligendum est. l. 99. §. Eos ergo sumptus non repetet, quia nec in eos fuit venditor victori condemnatus, quos & aliàs victo iudex remittit habenti iustam causam litigandi. Verum id necesse est exprimi sententia ex No. 82. At quærit Acc. an & si non cauisset venditor emptori se agnitorum sumptus quos in lite proprietatis emptor fecisset, eos agnoscere debet iudicio ex empto. Victo emptore constat esse agnoscendos & refundendos emptori. l. si cum quæstio. C. de euict. l. fideiusor. §. de do. exc. Vincete emptore secus est, nisi cauerit venditor se eos agnitorum. & ita Acc. rectè in l. 1. C. de euict. L. 103. exposui in 83.

L. C III.

Cum domino seruus pactionem pro capite fecit aureorum decem, eiusque pactionis reum, id est, expromissorem dedit, vt in specie l. & eleganter. §. seruus. §. de dolo, expromissor tenetur seruo manumisso etiam si ab ipso stipulatore manumissus non sit, dummodo eius beneficio ab alio manumissus sit. Quod si alieno beneficio fiat liber, puto expromissorem non teneri. Non dato expromissore seruus ex ea pactione post manumissionem tenetur in factum. l. 3. C. an ser. ex suo fac. Interdum non paciscitur seruus, sed prorogat pretium libertatis, quo casu quietela ei datur aduersus dominum qui non manumittit. l. 5. §. de manumiss. l. vix. §. de iudic.

L. C V.

Si Stichus aut Pamphilus debeatur ex stipulatione, vno mortuo, qui viuus dandus est, nisi malit promissor mortui æstimationem præstare. l. cum res. §. sed si Stichus. §. de leg. 1. videlicet

- A** videlicet si sine facto eius mortuus sit. alioquin æstimationem offerēs non audietur. l. Stichum aut Pamphilum. §. 1. j. de solut. Item nisi in eo qui mortuus est accipiēdo iam stipulator moram fecerit. Homine enim oblato postea mortuo, continuò debitor liberatur. Oblatione sola non liberatur. Interitu postea secuto liberatur continuò ex sententia Sabini. Continuò, id est, ἀπερτωθῆναι, quod est ipso iure. Proculiani exceptionem putant esse necessariam. l. interdum. §. vlt. §. quorum sententia obtinuit. Oblatione item sola aliquādo ipso iure quodammodo promissor liberatur: vt si offerat pecuniam petenti apud prætorem, eamque qui petebat noluerit accipere, & in actione à prætore petenda perseuerauerit. Denegabit enim prætor actionem etiam si eadem pecunia extet. l. si debitor offerret. j. de solut. Vltro oblatum dum non peteret, si stipulator noluerit accipere, non ideo ei
- B** denegatur actio, nisi post oblationem interierit ex sententia Sabini. L. 106. exposui in 75.

L. CVII.

- Pater naturalis filium quem Titius habebat in adoptionem heredem instituit sub hac condicione, Si à patre adoptiuo emancipatus esset. Pater adoptiuus nolebat eum emancipare, nisi pro pretio emancipationis sibi filius certæ pecuniæ expromissorem daret. Filius expromissorem dedit, & sic deinde emancipatus est, & patris naturalis hereditatem adiuit. Queritur an pater adoptiuus cum expromissore possit agere ex stipulatu. Videtur enim inhonesta esse stipulatio, vt filius manu emittatur. Seruus quidē pro capite suo paciscitur & expromissorem dat & argentum pro mutuo licite. l. 104. §. Liberum hominem
- C** pro capite suo quidquam præstare illiberale, inhonestum, & illicitum videtur. nam & imponi ei donum, munus, operæ emancipationis causâ non possunt, quæ imponuntur rectè seruo manumissionis causâ. l. penul. §. de obl. par. præf. l. pen. §. si à par. quis man. Hoc tamen loco definitur cum expromissorem accipi rectè. Ergo & pecuniam accipiet honestè emancipationis gratia. l. 1. §. si parens. §. si à par. quis man. fuer. Plerunque autem parentes expromissorem certæ pecuniæ pro pretio emancipationis sibi dari desiderant, non quali protinus exacturi post emancipationem, sed vt huius exactiois metu contineant filium emancipatum in officio, & vt magis curētur à filio quemadmodum Iauolenus ait hoc loco, quomodo & Plautus in Sticho, Nunquam, inquit, nimis curare possunt parentem suum filix. At operæ, donum, munus emancipatis imponi non possunt. Hæc solis libertis imponuntur. Non potest autem cogi parens vt filios emancipet ne extra ordinem quidem. Id filij officiis emereri debent. l. vltim. in fin. C. de sent. pas. vel quasi redimere, vt in hac specie, pecunia vel reo dato.

L. CVIII.

- Valet stipulatio confecta sub condicione, quæ pendet ex facto incertæ personæ: veluti si quis Capitolium ascenderit, si quis à me x. petierit, cuius tamen aliquam esse causam oportet, veluti donationem. nam stipulatio sine causâ non valet. falsum est condicionem esse pro causâ. Itaque sic quoque vtiliter stipulabor, Si qua mihi nupserit, dotis eius nomine dari. cuius causâ dos est non condicio. In lege præcedenti stipulationis causâ est remuneratio emancipationis De §. vlt. dixi in l. 17. De l. 109. in l. 12.
- E**

L. CX.

Si stipuler Mihi & Titio decem, duæ sunt stipulationes, vna utilis, altera inutilis, & mihi quinque sola debentur. quod diximus in l. 38. §. in stipulationibus. §. Obstat l. fundus. §. de cont. empt. & l. 7. §. Com. præd. quæ sunt ex eodem libro. Si emam fundum mihi & Titio, totus fundus, tota seruitus ad me pertinet. Separanda est pecunia à ceteris rebus. Pecuniæ obligatio facilè numero diuiditur. fundi aut seruitutis nõ æquè. Pecuniæ duæ sunt stipulationes. fundi emptio vna, seruitutis impositio vna. §. vlt. exposui in l. 83.

L. CXI.

- F** Sumpta est ex Pomponij libro v. ad Q. Mutium. Certum est vsu domus marito concesso, cum eo vxorem habitare posse. At contrà dubitatur vsu vxori concesso, an cum ea maritus habitare possit. Et primus Q. Mutius admisit posse. l. 4. §. de vsu & habit. Subsequitur itaque hoc loco Pomponius Q. Mutij sententiam, dum vsu in stipulationem ab

vxore deducto, prohibito viro stipulationem committi scribit. & in hac quæstione dum ^A
 in d.l. 4. & l. 8. eod. titul. citatur Pomponius lib. v. puto librum v. ad Q. Mutium intelligi.
 Adiicit hoc loco committi stipulationem Iter fieri non solum si me, sed & si alium meo
 nomine ingredientem prohibeas. nam & per alium hæc seruitus vsurpatur. l. vsu. §. quem-
 admod. ser. amit. Ait, Latius.] πλατύτερον, Latitudo voluntatis contrahentium exigit
 hæc verba sic accipi. Latitudo opponitur subtilitati siue stricto iuri, vt in l. 1. C. vt actio. ab
 her. & contra hered. Ne propter nimiam subtilitatem verborum latitudo voluntatis cō-
 trahentium impediatur.

L. CXII.

Quæstio est an is cui datur electio possit variare. In disiunctiuis electio est debitoris, cui ^B
 & variare licet quoad soluerit, nisi fuerit ei nominatim electio data. l. cum qui. §. vlt. infr.
 l. huiusmodi. §. Stichum. §. de leg. 1. Vtraque est de debitore. & ideo neutra opponitur re-
 ctè huic l. quæ est de creditore. In debitore non distinguimus quo verbo ei sit electio ad-
 scripta, Volet, an alio. nam vbi semel de aliquo cōstituit, ei se dando obstringit, & ius sta-
 tim stipulatori vel legatario acquiritur. Nunc de creditore dicamus. Creditor non potest
 variare si ei electio nominatim data sit. l. 5. §. de leg. 1. quod tamen distinctionem recipit ex
 hac lege. nam si quis ita stipulatus sit, Stichum aut Pamphilum quem voluero, semel tan-
 tum eligere nec variare potest. Quòd si ita, Quem volam, variare potest vsque ad litem
 contestatam. nam Volam est extensiuum siue paraticum in futurum, vt Volebam in
 præteritum. Idemque opinor dicendum in legatario si ei data sit electio per damnationem, ^C
 iis verbis, Stichum aut Pamphilum vtrum Titius volet illi dato. Volet est extensiuum
 l. filij. §. ad Tertyl. ideòque si Titius semel Stichum optarit, potest variare, quia & si eum
 optarit, nondum tamen adquisiuit ante traditionem. Itaque res est integra. At si per vin-
 dicationem ei legatum sit, secus esse arbitror. quia optione ipso iure dominium ei acqui-
 ritur, quod nuda voluntate rursus non amittitur. His addenda sunt quæ dixi in l. 17. §. vbi
 ostendi esse etiam differentiã inter Si volam, & Si voluero, non tamen inter Cùm volam
 & Cùm voluero. §. vlt. exposui in l. 68. & 97.

L. CXIII.

Stipulatus sum pœnam si opus arbitrato meo Kal. Iuniis effectum non esset, Acc. ad-
 iicit, tam in qualitate operis quàm in opere perficiendo prorogando propter l. si in lege. ^D
 §. loca. deinde operi faciendo laxiorem diem dedi. qua ritur an Kal. Iuniis opere non fa-
 cto pœna committatur? quod non videtur, cùm mea voluntate prolata sit dies operi fa-
 ciendo. At Proculus ita distinguendum censet. Vel quo tempore protuli diem, moratus
 nondum erat promissor operis effectum, satisque adhuc temporis habebat ad id per-
 faciendum ante Kalen. & hoc casu pœna non committitur, quia per me stetit quominus
 opus fieret ante Kalendas. l. si creditor. §. de nouat. Vel quo tempore ego protuli iam cer-
 tum erat opus Kalen. Iuniis fieri non posse, moratumque nimis esse promissorem, & hoc
 casu pœna committitur etiam si diem protulero. Pœna non committitur si ipse opus fie-
 ri arbitratus non sim. Ponendum est igitur me arbitratum. At cùm tãtum temporis præ-
 teriisset, vt iam non posset opus effici ante Kalen. Iunias, destiti arbitrari & diem protuli. ^E
 Non ideo minus pœna committetur, quòd aliquo tempore ante Kal. Iunias destiterim
 arbitrari & desiderare vt opus fieret. alioquin me pridie Kal. defuncto & nequeunte ar-
 bitrari, pœna eadem ratione non committeretur. quod nequaquam dicendum est. Non
 committitur tamen pœna vel peti potest, antequam venerint Kalendæ Iuniæ, vt osten-
 dimus in l. 8. §. Post Kalendas peti potest. sed an auctori obstat exceptio, quæritur. Et pu-
 tem non ob stare, si id actum sit inter contrahentes vt vtrumque præstaretur, opus & pœ-
 na. Ceterum si id non sit actum, altero contentus esse stipulator debet, & ideo si opus ele-
 gerit (eligere videtur si diem proferat operi faciendo) per exceptionem à petitione pœnæ
 sum mouebitur. l. rescriptum. §. 1. §. de pac. l. ita stipulatus in fin. infr. Est etiam exceptioni ^F
 locus aduersus pœnæ petitionem in specie l. 2. §. si quis caut. Promissi iudicio fisti certo die
 adiecta pœna. Ante diem translegi. pœna non committitur. Post diem translegi. pœna cō-
 missa est, sed quia videtur etiam de ea postea transactum, agenti obstat exceptio pacti vel
 doli. abundat in ea lege negatio in Pan. Flor. & legendum, si prius id negotium, &c. In fi.
 huius

A huius legis & l. 114. ostenditur, incerti ex stipulatu eum teneri, qui promisit se satisfaturū vel se fundum liberaturum aut præstaturum, sicut si promittat, vt ostendimus in l. 68. & 97. se crediturum vel soluturum. malè Acc. dari præscriptis verbis vel ex empto, cū lex manifestò loquatur de actione ex stipulatu incerti. De lege 114. diximus in l. 24.

L. C X V.

- Si stipulor te sisti certo loco & ni steteris pœnam, & diem quo sistas prætermitto, non valet stipulatio. Atqui agebatur vt certo die sisteres. ergo habetur pro expresso. Nescit se hinc Acc. expedire. Agebatur id quidem, sed non apparebat. Quod agitur habetur pro expresso si & appareat. l. 94. & 95. §. Quod agitur nec apparet, non habetur pro expresso. *B. in l. 103. §. d. n. 9. si: ca: per*
- B** Rursus opponit Acc. l. si finita in princ. §. de dam. infecto & l. de die. §. qui satisf. cog. Stipulationi damni infecti solet adici dies, intra quem si quid damni contigerit, stipulatio committatur. Si per errorem sit omissus, nihilominus stipulatio valet, & in eū diem cautum intelligitur, quo plerumque cauere solet. Similiter si stipulor Iudicio sisti. nec diem adiciam, nihilominus stipulatio valet, & in eum diem cautum intelligitur quo stipulor agere voluerit. His etiam nescit respondere. Hæc stipulationes Damni infecti & Iudicio sisti prætorix, solemnes & vulgares sunt. Damni infecti solemnem & vulgarem diem habet. Iudicio sisti solemnem eum habet quem actor elegerit, in cuius potestate est quando agat. Eiusmodi non est stipulatio conuentionalis, de qua hoc loco agitur, quæ non est Iudicio sisti, sed certo loco, puta Carthagine sisti. Hæc solemnem & vulgarem diem non habet, quia nec ipsa vulgaris stipulatio est. & ideo si cūm ageretur vt certo die sisteret se promissor Carthagine, per errorē dies omissus sit, nec de eo liqueat, nihil actum videtur. Eodemque modo inutilis stipulatio est si stipulor pecuniam non adiecto numero, vel oleum non adiecta mensura, vel aurum non adiecto pondere, vel domum ædificari non demonstrato loco. qua de re in l. 94. & 95. §. Item si fundum stipulor generaliter nō adiecto nomine. qua de re in l. 74. vbi etiam ostendimus cur tamen stipulatio hominis non adiecto nomine valeat. Nunc videndum quid iuris sit si in hac stipulatione Te sisti Carthagine, & ni steteris pœnam, ideo dies adiectus non sit, quia id agebatur vt quocumque die sisteres? Et constat vtilem stipulationem esse. Quando autem committatur pœnalis stipulatio, quaeritur. Et placet non antè eam committi, quàm certum esse cœperit promissorem sisti non posse, quod accidit eo mortuo, quemadmodum committuntur stipulationes quæ à conditione incipiunt, veluti si Alexandriam non ieris, si Capitolium non ascenderis, quæ tum committuntur cūm certum fuerit condicionem expleri non posse. Sed vtrum omnes ita committantur, videamus. An & hæc, Si Pamphilum non dederis tot dari? Et Pegasus, qui ex Proculianis fuit, eodem iure censendam esse hæc stipulationem quo superiores existimauit, vt scilicet tum committeretur cūm Pamphilus desisset posse dari, veluti mortuo Pamphilo. Dissentit ab eo Sabinus. Die adiecto, veluti si Pamphilum Kalend. Iuniis non dederis, nulla fuit inter eos dissensio. Vterque censuit ex die stipulationem committi, vt diximus in l. 8. Die detracto, veluti si Pamphilum nō dederis, Pegasus tum committi stipulationem cūm desisset Pamphilus posse dari, Sabinus cūm posset dari à promissore nec daretur. eademque fuit dissensio in stipulatione, Domum ædificari, vt diximus in l. 14. Sabinus mouetur sententia contrahentium, qui voluerunt vt quod esset in cōdicione præstaretur, id est, vt daretur Pamphilus, & nisi daretur, tum pœna solueretur. Cūm igitur dare potuit nec dedit, statim ex mora pœna committitur, nec expectandum est vt Pamphilus dari non possit. hoc namque esse contra sententiam contrahentium. Vtitur & exemplo penus legatæ. Si quis ita legauerit, Dato penum, Si penum non dederis dato decem. Non est expectandum vt penus dari non possit, sed statim mora facta in dando penore, decem peti possunt. l. cūm sine. l. si penum. §. quando dies leg. ced. quod etiam receptum est propter voluntatem testatoris, qui penum dari voluit aut pecuniam solui, vt non debeamus expectare dum penus dari non possit, & propter ipsius rei naturam. penus namque dari facile potest. Secus esset si difficilis esset datio. idemque poni in fundo posse ostendimus in l. 9. §. Cūm ergo & penum dari voluerit testator, & dari facile potuerit, æquum est statim facta mora pecuniam peti. In hac autem specie legata est penus, & sic ante moram præstatur petiturque iure legati. Post moram non cœsetur legata, nec est in petitione, est tamen in præstatione, cūm possit purgari mora vsque ad litem cōtestatam, pe-

cunia est in petitione. l. i. §. de penu leg. Igitur post moram legata esse definit, & in legatū **A**
pecuniæ transfunditur. itaque si præstetur post moram, mortis causa capitur non iure le-
gati. quod ad legem Falcidiam valde pertinet, quæ locum habet in legatis, fideicommissis,
mortis causa donationibus, nõ in mortis causa capionibus. Eodem modo penus mor-
tis causa capitur omnimodo si fuerit à principio ita legatum, Si heres penum non dederit
x. dato. l. i. §. item si ita. §. ad leg. Falc. l. i. §. de penu leg. Nunc videndum vtra opinio sit ve-
rior, Sabini an Pegasi. Papinianus arbitratur Sabini sententiam veram esse si duæ sint sti-
pulationes, vna Pamphili pura, altera pecuniæ condicionalis, veluti Pamphilum dabis, Si
Pamphilum non dederis x. dabis, sicut in exemplo quo vtitur duo sunt legata, vnū penus
purū, alterum pecuniæ condicionalis. Causa est, quia apparet voluisse contrahentes Pam-
philū dari. Quare nõ est expectādum dum Pamphilus dari non possit. neque obstat quod **B**
dicitur in §. i. de stipulatione Te sisti & ni steteris x. dari, quæ est etiam duplex, nec tamen
pœnalis committitur antequam certum fuerit te sisti non posse. nam id agebatur vt quo-
cumque die sisteres. & ita si agatur vt quandocumque Pamphilus detur, pecunia non pe-
tetur antequam desierit Pamphilus posse dari. Alioquin post moram factam in dando
Pamphilo statim stipulatio pecuniæ committetur. Et hoc casu rectè comparabitur hæc
stipulatio penori legato. nam vt existente cōdicione sequentis legati, id est, mora facta in
dando penore prius legato, legatum penoris finitur & in legatum pecuniæ transfertur, ita
existens condicio sequētis stipulationis tollit priorem & puram stipulationem & eam
in se transfert & fit quasi nouatio. l. obligationum fere. §. vlt. §. de obl. & act. Existit autem
condicio continuò post moram factam in dando Pamphilo. Vnde fit vt iam Pamphilus **C**
peti non possit, & pecunia sola debeatur petaturque. Est quidem Pamphilus in præstatio-
ne etiam post moram, cum eam purgare liceat vsque ad litem cōtestatam, pecunia sola in
petitione. Et hoc quoties id agitur vt alterutrum præstetur, Pamphilus vel pecunia, non
vtrumque. quoniam & hîc constat voluisse contrahentes vt Pamphilus daretur quem in
stipulationem deduxerunt. Quod si id actum fuerit inter contrahentes vt non dato Pam-
philo, & pecunia & Pamphilus peteretur, quod fieri potest. l. pen. §. de trās. tum nulla du-
bitatio est sententiæ Sabini locum esse quādo non solūm præstari Pamphilum voluerūt,
sed etiam peti, vt tum non possimus negare vbi Pamphilus dari potuit & datus non est,
commisam esse vtramque stipulationem. Ergo siue hoc siue illud actum sit, locum habet
sentētia Sabini, & multo magis si hoc actum sit, id est, vt vtrumque debeatur. quod **D**
ponitur in fine huius legis: quem malè quidam accipiunt de stipulatione quæ incipit à con-
dicione quasi Papiniano ad extremum generaliter probante sententiā Sabini, siue stipu-
latio incipiat à condicione siue ab stipulatione. Loquitur enim de ea quæ incipit ab stipu-
latione cum id agitur vt alterum tantūm præstetur. Alioquin idem iuris nõ statueret Pa-
pinianus in hac stipulatione, Si Pamphilū non dederis x. dabis, quod statuit suprà in hac,
Si Alexandriam non ieris x. dabis. Ceterum si id agatur vt vtrumque præstetur, constat
non fieri nouationem, Si vt alterutrum, non fit etiam nouatio, sed quasi nouatio post mo-
ram. Nouatio non fit, quia mutatur debitū & pro Pamphilo pecunia incipit deberi No-
uatione. non mutatur debitum, sed causa debēdi. Quasi nouatio fit, quia stipulatio Pam-
phili ex mora transfunditur in stipulationem pecuniæ. quæ trāsfusio pariter fit nouatio-
ne, eiusdem tamen rei, non, vt hîc, alterius. Hæc de Sabino. Pegasi sententiæ locus est si v-
na sit stipulatio incipiens à cōdicione, hoc modo, Si Pamphilum non dederis decem da-
bis. nam qui sic stipulantur, non id volunt vt Pamphilus detur, sed vt pecunia. Illud qui-
dem volūt vt soluto Pamphilo reus liberetur, sicut cum ita à principio legatur, Si penum
vel si fundum nõ dederis x. dato. Committetur ergo illa stipulatio vbi Pamphilus desie-
rit posse dari, non post moram. nam & mora fieri nulla intelligitur in eo dando, quod ne-
que peti potest, neque dari contrahentes voluerunt. eadēque ratio est similibus stipula-
tionum, Si Capitolium non ascenderit, vel si Alexandriam non ieris tot dari. neque huic
Pegasi sententiæ obstat l. 9. §. hoc tit. vt ibi ostendimus. Non obstat etiam. l. qui Romæ. §.
Flavius. §. hoc tit. vbi licet à cōdicione incipiat stipulatio, id tamen quod est in cōdicione **E**
peti potest. Hoc ideo, quia id quod est in cōdicione licet deductum in stipulationem non
fit, est tamen deductum in cōuentionem, ex qua nascitur actio præscriptis verbis. idēmq;
est si ex cōuentione non nascatur actio. l. nuda. C. de cont. stip. nāque pati debet reus secū
agi ex ea cōuentione, licet iure non sit ex ea actio, vel pœnam inferre, vt rectè eam legem

- A** Ioannes interpretatur. Non est autem dicendum id quod in cōventionem est deductū post moram trāsferri in stipulationem pœnalem, sicut in stipulatione duplici dictum est. Stipulatio enim seipsam quasi nouat, actionem præcedentem non item. itaque ex pactio-
ne superest actio. Hæc de Pegaso. Sententiam ergo Sabini recipit Papinianus in stipula-
tione duplici, Pegasi in simplici. Non in vtraque Sabini. Ad hæc si quis quærat an stipula-
tione pœnali nouetur præcedens obligatio, ei nunc facilè respondebitur. quis nescit no-
uationem non fieri nisi id actum sit? Stipulatio igitur pœnalis non nouat præcedentem
obligationem, nisi id actum sit. Post moram tamen, quando duplex est stipulatio, prioris
fit quasi nouatio. quia ex posteriore tantūm agi potest non ex priore. Cum hac respon-
sione & definitione consentiunt omnes leges aliæ, quæ in eam quæstionem adduci so-
B lent.

L. CXVI.

- Si stipuler à Mæuio Quantominus à Titio debitore consequi possem, Mæuius non
est conreus debendi, vt hoc loco Paulus ait, Non est expromissor, quia nouatio non fit. l.
6. j. de nouat. Sed est fideiussor. l. si fideiussores. l. amissi. j. de fideiuss. l. 2. C. de fideiuss. tut.
Non esse conreum debendi hoc argumento ostenditur. Cū duo sunt rei debendi, vno
ex eis conuento alter liberatur. l. 2. j. tit. prox. si modò, vt ex veteribus plerisque placet, &
is qui conuentus est soluerit. rectè. nam l. si vt certo. §. vlt. §. Commod. dicit, Exactione. &
l. 8. §. de leg. 1. Actum & solutum. itaque nihil noui Iustinianus de duobus reis cōstituit in
C l. vlt. G. de fideiuss. Id verò non accidit in hac specie. nam Titio cōuento atque etiam sol-
uente, non dicimus Mæuium liberari, sed non obligari. Accessit Mæuius sub condicio-
ne. Potuit & conreus adiici sub condicione. l. ex duobus. i. j. tit. prox. Verūm condicio sub
qua intercessit Mæuius soluente Titio deficit. Soluente igitur Titio pro eo habetur, ac
si nullo modo intercessisset. Eadem condicio fideiussionis facit, vt non possit Mæuius cō-
ueniri inexcusso Titio. Excuti prius Titium oportet, quo inuēto locuplete, fideiussor nō
tenetur, vel si in aliquid idoneus inueniatur, in reliquum tenetur. Quòd si planè inops sit
Titius, tum fideiussor tenetur in solidum. nam minus consequi videtur & qui nihil con-
sequitur. l. 32. 82. 150. j. de verb. sign. vbi Theodorus Hermopolites tres eius articuli signi-
ficationes refert, τὸ βραδέως, τὸ μὴ παντελῶς, τὸ μὴ δὲ ὅλως, & ita minus soluit qui tardè sol-
D uit, Minus soluit qui partem soluit, Minus soluit qui nihil soluit. Eandem speciem tracta-
runt Celsus & Paulus l. vlt. §. de reb. cred. l. si decem. j. de solut. ex quibus his quæ tractātur
hac lege adiiciendum est, econtrario conuento prius Mæuio, quod fieri potest si eo tem-
pore quo Mæuium conuenio constat Titium minus facere posse etiam si cum Titio a-
ctum non sit, Titium non liberari, sed si postea melior quædam ei fors obtigerit, in id ten-
neri quod à Mæuio seruare non potuerim: vt si cū deberentur quinquaginta, nec esset
soluendo Titius, à Mæuio consecutus fuero viginti tantūm, reliqua persequar à Titio po-
stea factò soluendo. quod & seruatur inter reum & mandatore. l. si mandato mco. j. de
fideiuss. & quemlibet alium fideiussorem. vel si nihil à Mæuio consecutus fuero, nihilo-
minus integra est actio in Titium postea factum locupletem. d. l. vlt. & l. si decem. Ex ijs
E apparet agi prius posse cum huiusmodi fideiussore sicut & cum ceteris, sed non inexcusso
reo. Excutitur non iudicio tantūm, sed & extra iudicium. quo exemplo tentari potest etiā
hodie secundum Nouellas Iustiniani agi prius cum fideiussore posse, non tamen inexcus-
so reo, nec necessariò rei vires & facultates iudicio excutiēdas esse. posse enim & aliter ex-
cuti. aliud esse agere, aliud excutere. Est alia quædam species in l. fideiussor obligari. §. vlt.
j. de fideiuss. in qua fideiussor accipitur sub condicione, nempe hac, Si reus non solue-
rit, cuius longè alia est ratio, quàm sit eius sub qua in hac lege proponitur fideiussor acce-
ptus. Hæc enim committitur si reus locuples non sit. Illa committitur etiam si reus lo-
cuples sit, & inexcusso reo statim atque in soluendo fecit moram. quod pugnare videtur
cum l. ita stipulatus. §. Nam stipulatio illa est simplex incipiens à condicione, Si reus non
F soluerit, fide tua esse iubes? Sed ideo committitur ex mora rei, quòd id verosimile sit actū
vt cum aliàs mora rei noccat fideiussori, noccat & hoc casu. Committitur etiam vbi ante
moram desit reus posse soluere, vtputa mortuo reo, licet heredem reliquerit qui soluere
possit. quod attingimus in l. 57. §. De l. 117. dixi in 54.

L. CXVIII.

Liber homo bona fide possessus ex re mea mihi acquirit, sicut seruus alienus bona fide possessus & seruus fructuarius. Rursus iis tribus si quid promittam ex re mea non teneor, ne quod ab alio stipulanti mihi adquirerent, eius aduersum me actionem habeant ipsi vel domini eorum. At in hoc est differentia, quod seruus alienus & fructuarius si promittant mihi ex re mea, dominus eorum mihi de peculio non tenetur, Liber homo etiam si promittat mihi ex re mea, tenetur. & ita breuiter hanc questionem Rogerius complexus est. Obstat l. si creditor. §. vlt. §. de pecul. quæ si pecuniam meam mutuum dedero seruo fructuario, mihi dicit dari actionem de peculio in dominum, computato tamen eo peculio quod apud me est, sicut si extraneus ei credidisset. Videtur ergo ex re mea mihi dominus serui fructuarij teneri de peculio. Respondeamus pecuniam quidem meam me credere fructuario, sed ea desinit esse mea & domino statim acquiritur, cuius nomine vel peculiari accipitur. ideoq; dominus mihi tenetur pro rata peculij quod apud se habet. Idemque si operas suas seruus à fructuario nomine domini conducatur. quæ ex negotio vltro citroque est actio. l. sed & si quid. §. idem Iulianus. §. de usufruct. Ex re mea & ex eo quod seruus gessit in re mea non nomine domini, vnde nihil ad dominum emolumentum peruenit, dominus non tenetur. nam in iis casibus non proprietarius, sed ego dominus esse videor. Ait, Hoc latere.] vt in l. si testamento. §. vltim. infr. de fideiul. In §. decem. ostenditur puram esse stipulationem si stipulet hodie decem dari, ideoque non est expectandum dum hic dies præterierit. Confestim namque agi potest. quod planè indicat nullum reo laxamentum dari. Si in eum diem esset constituta obligatio, expectandum esset quoad dies ille præterisset, sicut qui stipulatur Kal. dari, non Kalendis agit, sed postridie Kalendas. Dixi laxamentum non dari. Lege non datur. A prætore item non datur si sit in manu pecunia vel res promissa. Si non sit in manu, eius conquirenda & tradenda spatium aliquod necessarium dandum est. §. vlt. Instit. de inut. stip. Ducitur & in hanc rem argumentum ex l. quod dicimus. infr. de solut. vbi quod solui iussit testator statim ab adita hereditate, cum aliquo spatio accipiendum esse traditur, ne alioquin cogatur hereditatem adire cum sacco, cui coniungenda est l. i. §. item si ita. §. ad leg. Fal. quæ est ex eodè libro. Id tamen spatium perbreue est, & respiratio veluti quædam. quod non ita esse in constituto ostendi in l. 41. Citatur malè in eandem rem l. si cum militi §. vlt. §. de compens. quæ non de illo permodico spatio loquitur, sed de tempore iudicati faciendi quod lege datur, & fuit primum mensis vnus, tum duorum, ad extremum quatuor. Dari item dicitur humanitatis gratia, & vt Græci dicunt, τῆς πρὸς ἀλλήλων. illud modicum spatium non humanitatis gratia datur, sed ex necessitate, quod rem quæ non est in expedito promissor quesitum eat & tradat. De §. vlt. dixi in l. 97. De l. 119. in l. 53. De l. 120. in l. 100.

L. CX XI.

Initium exposui in l. 53. Sequitur §. mulier, quo colligitur contra bonos mores fieri si quis vxori adiungat concubinam. malè ergo hæc Constitutionem quidam Constantino tribuunt propter l. i. de concub. Obtinuisse eam ante Constantinum hic §. probat. & l. vlt. in fi. §. de diuor. & Paulus i r. Senten. tit. xx. Si is qui vxorem non habet concubinam habeat, hoc verò non fit contra bonos mores pop. Romani. Erat namque concubina vxoris loco. Finge, mulier cum nuberet quasi pœnæ nomine stipulata est cc. de viro, si tum à se reiectæ concubinæ consuetudinem post nuptias repeteret. Vir concubina diutius carere non potuit, concubinam reduxit. an ex hac stipulatione agi cum eo potest? Sic videtur, cum bonis moribus conueniat, & sit ex dignitate nuptiarum. Non possunt ipsæ quidem nuptiæ pœna constringi, vt sæpe diximus supra, Honor & decus nuptiarum potest, vt coërceatur qui eis prior dedecus attulerit.

In insulam.] Stipulatio ita concepta, Cum morieris dari, morte naturali committitur non deportatione: Idemque est si per Constitutionem Iustiniani ita concepta sit, Post mortem tuam dari. quæ ante Iustinianum fuit inutilis. ideoque hoc §. ita proponitur concepta, Cum morieris, non post mortem. Casus ergo mortis non trahitur ad casum deportationis. ac siue ciuitati restituatur promissor & in ea moriatur, committetur stipulatio aduersus heredem eius, siue peregrinus moriatur, aduersus fiscum qui in eius locum successit. Ex

- A** fit. Ex deportatione statim aduersus fiscum nō committetur. At contrā casum mortis ad deportationē trahi sunt qui colligant ex l. Gallus. §. & quid si tantum. §. de lib. & post. malè. nec enim is est eius §. sensus, sed hic potius, nepotē postumum non tantum in casum mortis filij institui posse, sed & in casum deportationis vel similem nominatim. Idem colligunt ex l. si ita. §. quando dies leg. ced. vbi fideicommissum relictum sub hac condicione, Si morte patris sui iuris fiat, trahitur ad omnes casus soluendæ patriæ potestatis, veluti emancipationē & deportationē patris. quod vtique non temere fieret ita condicione concepta, Si pater moriatur. Sed cum dixit, Si morte patris sui iuris fiat, pro eo habetur ac si dixisset, Si sui iuris fiat. nec enim tam videtur sollicitus fuisse de modo, quàm de fine. Idem colligunt ex legibus quæ cōparant deportationē morti. l. i. §. vlt. §. de bon. poss. cont. tab. l. 4. §. penult. §. de bon. lib. & aliis quibusdam. Sed ex eo non efficitur casum mortis expressum in lege vel contractu vel testamento fortè, duci ad casum deportationis. Deportatus comparatur mortuo. Quid ita? Ciuitate inultatur. Cognationē amittit, & ob id non habet bonorum possessionem cōtra tab. parentum, & legata ei non conseruantur petita bonorum possessione contra tabulas. Patronatum amittit, Bona amittit, & fiscus ei succedit, & ob id obligationibus eximitur etiam naturalibus. l. si debitori deportatio. §. de fideiuss. vbi tota, id est, ciuili & naturalis. & generaliter quæcumq; iuris ciuili sunt. Patriam potestatem non habet, testamētum facere vel ex testamēto aut codicillis capere non potest, nisi quid alimētorum, vestiarij aut calcearij nomine relinquatur ex Constitutione Antonini. l. 16. §. de interd. & releg. Ex stipulatione obligari non potest, quia stipulatio est iuris ciuili. l. quoties in fi. §. de nouat. Si quod sub cōdicione debetur, stipuler purè nouandi animo, nouatio non fiet nisi priore stipulatione commissa euentu condicionis, rursus non fiet nisi sit qui ex posteriore obligari possit. Ideoq; pendente condicione deportato posteriore promissore, etiam si postea existat condicio, nouatio non fiet, quia non est persona quæ obligetur, nisi iam bona fiscus agnouerit. neque obstat l. nouatio. §. eod. tit. nam mortui hereditas vicem personæ sustinet. Deportati successio non item. qua in re non comparatur deportatus mortuo, vel potius successio eius iacēs non cōparatur hereditati iacenti. Planè in spēcie l. intercidit. §. de cond. & demonst. deportatus non cōparatur mortuo, cohibēdorum scilicet caducorū, coërcendæq; legis Iuliæ & Papiæ causā, cui rei studuerunt maximè Iurisperiti auctore Iustiniano in tit. de cad. tol. Nondum est fatis. Dicit Marcianus deportatum habere ea quæ sunt iurisgentium. l. quidā. §. de pœnis. Quid hoc est? Idem
- D** Marcianus id exposuit in l. 15 §. de interd. & releg. sed non extrat in libris nostris. Pandectæ imperfectæ sunt. Desiderantur tribus aut quatuor locis multa. Illo x. capita, quæ nobis conseruantur libri Βασιλικῶν, Deesse ea argumento est spatium illud quod post l. 9. in archetypo Florentinarum relictū est, adiecto signo quo repletionis id spatium indigere demonstratur, & quod in aliis scriptis quidam leges Græcas deesse, falsa tamen coniectura quasi desint Græca illo spatio non Latina, notarunt. Ea verò qualia sint referam hoc loco. Legem nonam sequitur x. Martiani, Ne cui victu interdici possit. Et xj. Vlpiani, Puniri pecuniariter eum qui recipit relegatos. De ijs qui deportatos recipiunt Paulus scribit v. Senten. tit. 26. lege Iulia de vi eos teneri. Ex x i i. Martiani, Cui ciuitate interdictum est si ciuitate non abstineat, ei prouincia interdici ad tēpus, augetur enim pœna ob contumaciam, vt in l. 4. §. de pœnis. Et xiiij. Pauli, Manumissum à relegato nō posse Romam accedere, cum nec patronus possit. Et xiiij. Vlpiani, Relegatum esse eum qui arcetur prouincia vel Roma, vel suburbiis perpetuò, vel ad tēpus. Differentiam esse inter deportationē & relegationem, quod deportatio ciuitatem & bona adimat, Relegatio nō item, nisi specialiter adimantur, vt in l. 4. eod. titul. & l. deportatorum. C. de pœnis. Relegandi ius habere Principem, Senatū, Præfectum prætorio, Præsides prouinciarum non Consules. nec mirum, nam & ante Seuerum Præfect. vrbi non fuit ius relegandi. solus populus & Senatus id iuris habuit in vrbe non magistratus. Additur eum qui ciuitatem amisit & bona retinet tacente & coniuente fisco, creditoribus teneri actionibus vtilibus, & has vtilis actiones intellexit in l. penult. §. de sentent. pas. & rest. quæ eo casu necessariæ non sunt, puta restituto deportato bonisque redditis, cum directæ comperant.
- F** Ex xv. Martiani, Deportatos ciuitatem amittere non libertatem, & ea quæ sunt iuris ciuili, non ea quæ sunt iurisgentium. nam emere, vendere, locare, conducere, permutare, mutuum & alia iurisgentium negotia contrahere posse. itemque acquisita.

pignori obligare, nisi ea in fraudem fisci, qui ei in peregrinitate morienti successurus est, A
 ut & probat l. 2. C. de bon. prof. creditoribus dolum participantibus pignori obligauerit.
 Ea quæ ante deportationem habuit, cum publicata sint, non posse eos alienare. Post depor-
 tationem quæ sita eo viuo nondum esse publicata. Deportatum à Præfide sine approba-
 tione Principis posse ex testamento hereditatem & legata capere. credo quia Præfes non
 habet ius deportandi inconsulto Principe. l. 1. §. de leg. 3. Et xv i. eiusdem, Deportatos
 nec hereditates nec legata capere, nisi quid alimentorum aut vestiarij nomine relinqua-
 tur. & cum Vlpianus Damascenus petijisset à principe, ut sibi liceret matri deportatæ ea
 quæ sunt ad victum necessaria, & mater per libertum ut sibi liceret filio deportato quæ-
 dam testamēto relinquere, rescripsisse Imp. Antoninum, Neque hereditatem neque le-
 gata vel fideicommissa deportatis cōtra ius publicum relinqui, nec statum eorum mu-
 tari posse. Quod tamen piè rogassent ut liceret eis vltima voluntate alimenta aut vestia-
 ria relinquere, id se cōcedere. quod summo iure ita se habere interpretes norant. huma-
 na interpretatione deportatum matri succedere. l. 1. §. qui operas. §. ad Tertyl. Et xv i. i.
 Pomponij, Relegatum statuis & imaginibus honorari posse. excipienda est causa maie-
 statis. l. eorum. §. de pœnis. Et xv i. i. eiusdem, Relegatum integrum suum statum reti-
 nere, & dominium rerum suarum & patriam potestatem, siue ad tempus siue in perpetuum
 relegatus sit. Deportationem non fieri ad tempus. quod etiam proponitur in l. 4.
 l. 7. §. hoc est. eod. tit. Tum xv x. & vltima Callistrati, Relegatum siue Interdictum pa-
 tria sua, Roma abstinere debere, etiam si id adiectum sententia non fuerit, cum sit com-
 munis patria. quod & pbat l. 7. §. constitutum. & l. si cum dotem. §. si patri. d. sol. mat. & C
 Claudius Imperator apud Suetoniū. Sed & ciuitate abstinere ea debet, in qua agit prin-
 ceptus, ut Callistratus ait, vel per quam transit, quod solum Imperatorem, qui pater patriæ
 est, intueri liceat eis qui & Romam accedere possunt. & ita de his qui ignominiosè missi
 sunt proditum est, neque Romæ eos neque in sacro comitatu agere posse. l. milites. §.
 missionum. §. de re mil. Addit Callistratus, Deportatum statim ex sentētia capite minui,
 & pœnæ suæ subiici, nisi quæ grauior causa, puta maiestatis, grauiorem pœnā infligi po-
 stulauerit. Et hæc de deportato sufficiunt. In §. vlt. ostēditur, ex stipulatione cui inest doli
 præstatio, quod sit adiecta clausula doli, si quid dolo promissor fecerit, heredem eius te-
 neri in solidum etiam si nihil ad eum peruenerit, sicut ex contractibus quibus inest bona
 fides, veluti mandati, depositi, commodati, tutelæ, negotiorum gestorum. Doli clausula
 stipulationem facit bonæ fidei, sicut doli exceptio. Nec ijs obstat §. aliquando. Instit. de D
 per. & tem. act. nam id tantum aliquando fieri ait, ut ex dolo defuncti cōtractus heredem
 non teneat si nihil ad eum peruenerit. Delēda enim est particula, Veluti, in eo §. Id autē
 accidit in actione depositi, Quod tumultus, incendij, ruinæ, naufragij causa depositum
 sit, quæ in duplum ex dolo defuncti contra heredem non datur. quia pœnalis est. l. 18. d.
 depo. Item in actione de precario, quæ ex dolo defuncti non datur in heredem nisi qua-
 tenus ad eum peruenit. l. quæ situm. §. vlt. §. de precario. quia precarium ad heredem non
 transit. l. cum precario. §. vlt. eod. Ceteri contractus ad heredem transeunt, & ob id here-
 dem etiam tenent in solidum. Dices, Societas ad heredem non transit. Heres tamen pro
 socio tenetur ex dolo defuncti. Hoc ideo, quia lucri & emolumēti successor est. l. nemo
 potest. l. verum. §. in heredem. §. pro soc. Precarij nullum restat emolumentum. E

L. CX XII.

Quidam mutuam pecuniam accepit Romæ, eamq; promisit se Ephesi certo die red-
 diturum. Non potest alio loco soluere quàm Ephesi inuito stipulatore. l. is qui. §. de eo
 quod cer. lo. l. fideiussor. §. i. §. de fideiuss. Eo volēte potest. l. continuus §. cum ita. §. Simi-
 liter ante diem non soluit rectè inuito stipulatore, ut diximus. §. l. 38. §. inter. Quid igitur
 si hic promissor pecuniam, quam se Ephesi certo die redditurum promisit, offerat Romæ
 ante diē, nec velit eam creditor accipere? Et constat promissorem non liberari qui offert
 incongruè loco & tempore, & moram non facere creditorem qui recusat accipere. quin-
 imo si offerat congruè loco & tempore promissor non liberatur, ut diximus in l. 73. li-
 cet tum mora fieri per creditorem videatur. Vulgò putāt id hoc responso Scæuolæ con-
 tineri, Incongruo loco & tempore factam oblationem non liberare debitore. quod est
 notissimum, cum ea quæ sit congruo loco & tempore debitorem non liberet. ego putō
 obscuriorem eo quæstionem explicari. nam & verba nescio quo modo quiddā aliud agi
 signifi-

- A** significant. An igitur hæc potius sit species videamus. Quidam mutuam pecuniam accepit Romæ, & promisit eam se Ephesi certo die redditurum, & vsuras in futurum prorogauit. quod fit rectè. l. qui in futurum. §. de pac. l. 2. §. non malè. §. de do. exc. l. vlt. C. de vsur. Tum offert sortem Romæ & ante diem. An cogitur creditor accipere? Iam respondi supra, non cogi. An hæc oblatio sistit cursum vsurarum, paritque promissori repetitionem earum quas prorogauit & repræsentauit? Minimè. Oblatio sola nunquam impedit cursum vsurarum. l. acceptam. C. de vsur. multominus hæc quæ fit inopportuno loco & tempore. & hoc sunt qui putant hac lege caueri. quod etiam non concedo. nam obiter quidem in ea refertur vsuras datas promutuo, siue, vt Seneca loquitur, in antecessum, quod iis Græcis respondet ἐν προεργεία, sed quæstio est de sorte an integra peti possit, non de vsuris. Rectè
- B** Acc. adiicit eum qui debet sortem sub vsuris vel sub ἀντιχρήσει non posse soluere ante diem si pacto conuenierit ne solueret ante diem certum, nec oblationem vel obliigationem eiusdem vsuras legitimas inhibere. nam iure ita est omnino, ita tamè vt legis modus non excedatur. Ego verò arbitror hanc esse huius l. speciem. Quidam accepit mutuam pecuniã Romæ, eamque promisit se Ephesi redditurum per tres menses. Sic Flor. legitur rectè, non, post tres menses. Per tres menses, id est, tribus pensionibus, vt Græcè τριῶν μηνῶν & in l. Scia. §. de vsur. bene intellecta, & l. lecta. §. de reb. cred. Et vsuras in futurum prorogauit. Post paucos dies cum nondum exisset primus mensis, nondumque vllæ deberentur vsuræ, quæ menstruæ sunt, integram pecuniam obtulit Romæ testibus præsentibus deductis vsuris quas prorogauerat. & verò si creditor eam statim vellet accipere, deducendæ vsuræ forent, quali sine causâ prorogata. At creditor noluit eam pecuniam accipere. Non quæritur in hac lege an hæc oblatio debitori proficit. Constat enim non prodesse factam incongruo loco & tempore. Verum hoc quæritur an ei præiudicet, id est, an cum in integrum obtulerit summam debitã, primo mense possit ab eo integra peti. Scæuola respondet posse. Sibi ergo offerendo integram pecuniã præiudicium attulit. nam si nihil obtulisset, primo mense vna tantum portio sortis ab eo peti posset. Sua die.] id est, primo mense, vt in l. si necessarias. §. si annua. §. de pig. act. Et ita heres qui debet Stichum aut Pamphilum, offerendo Stichum sibi præiudicat, vt non possit postea inuito legatario Pamphilum dare. l. huiusmodi. §. Stichum. §. de leg. 1. Est & aliud exemplum quo integra pecunia offerretur non diuisis pensionibus in l. 3. §. Stichus. §. de statulib.
- D** Callimachus.] Species est de credito nautico, quod est periculo creditoris. Terrestre est periculo debitoris. hoc Σποκίνδυνον, illud ἐπικίνδυνον. Sic apud Pollucem legendum lib. vi i i c. ἐξ ἐδανείσματος, ex qua differentia sequuntur alia. Vt nauticæ pecuniæ vsuræ debeantur ex pacto. l. in quibusdã. §. de nau. fœn. vt infinitæ & immensæ debeantur auctore Paulo i i. Sent. quod fit ratione suscepti periculi, quæ in terrestri cessat. Nauticæ autem pecuniæ periculum creditor suscipit vel in omne nauigationis tempus, vt in specie huius §. vel in certum portum duntaxat. Inde Græcis duo pecuniarum nauticarum genera ἐπερόπλοια & ἀμφοτερόπλοια. Discussio periculo definit vsura & pecunia esse nautica. Interdum creditor nauticæ pecuniæ seruum mittit aut libertum nauigaturum cum debitore, quem Græci vocat κερμακόληθον, quod vsurarum sua die exigendarum causâ mittatur, vt
- E** in hac specie, & in l. traiecitix. §. tit. prox. l. nihil. §. operis. §. de nau. fœ. His cognitis ponamus speciem. L. Titius per Stichum seruum crediderit pecuniã nauticã Callimacho sub vsuris à Beryto in Brétesium, & à Brentesio in Berytum, si intra Idus Sept. à Brentesio nauem solueret. & in eam summã pignori cavit esse merces quas Callimachus Beryto comparasset, quãsq; Brentesio redempturus esset. quo in pignore L. Titius potior est, si merces Beryto cõparatæ sunt eius pecunia, & ex eis rursus alia refectæ Brentesio. Misit item cum debitore Erotem κερμακόληθον. Adiecta est illa condicio prouidenter, vt intra Idus Sept. Brentesio vela solueret, euitãdi periculi causâ, quod post id fere tempus à mari summum imminet occidentibus vergiliis, vt notauit Alc. x. παρ. c. 19. vbi etiã animaduertit Brentesiu dici hoc loco Græco nomine pro Brundusio. rectè. Græci Βρεντήσιον dicunt. Quidã poëtæ breuitatis causâ auctore Festo etiam Brendam dixerunt. Dixit item reparare merces pro emere, vt in l. 9. §. pen. §. de statulib. Libertas pecunia reparari non potest, vbi Græci 48. Βασιλικῶν. vertunt ἀγοράζομαι. Creditorem quoque quem initio nominauit Titiũ, postea vocat Seiũ. His nominibus Gaius, Seiũ, Titius, Iuriscõsulti promiscuè vtũtur, vt Philosophi Dionis & Theonis, quod aliàs ex Plutarcho & Tertulliano demõstrauimus. Est &

vnus locus in eis nominibus valde deprauatus apud Saluianum v r i. de prouidentia Dei. **A**
 Ganconem non esse ganconem, aut quemcumque sæuum non esse sæuum, legendū, Ga-
 ium non esse Gaium, aut quemcumque Seium non esse Seium. Est alius apud Opatum
 v r i. aduersus Parmenianum. His etiā verbis loqui nō crubescunt, Gafci vel Gaiafci, Quā-
 diu te tenes? legendum, Gai, Sci, vel Gaia, Seia. vt in præcantationibus Marcelli, Nunquā
 fciat illa Gaia Seia corci dolorem. Sed redeamus ad speciem huius §. Id quoq; inter Cal-
 limachum & Stichum seruum Titij cōuenit, vt si intra Idus Sept. Brentesio Callimachus
 nauem non solueret, Eroti seruo cermacolutho protinus omnem pecuniam Romæ per-
 ferendā redderet cum vsuris & sumptibus serui. & hæc omnia Callimachus promisit Sti-
 chlo seruo Titij stipulanti. His ita conuentis, Callimachus Brentesium venit, & Brentesio **B**
 soluit ante Idus Sept. secundum legem conuentionis. ita initio ponit Scæuola. at postea
 scribit eum soluisse eo tempore, quo iam pecuniam Brētēsio Eroti reddere Romam per-
 ferendam deberet, quod est post Idus Sept. Secum igitur ipse pugnare videtur. quæ res ef-
 fecit vt Alc. addita negatione ita legeret, Sed cū non ante Idus, quam non puto adden-
 dam, sed potius verbi, misisset, postremam syllabam esse repetendam, hoc modo, In nauē
 misisset sēt eo tempore, &c. vt est in quibusdā libris, vt hic sit sensus, Soluisse quidem na-
 uem Callimachum ante Idus, sed eo tempore quo iam pecuniam Eroti reddere deberet,
 id est, cū non lōgè abessent Idus, certūque esset iam intra Idus Berytum appellere eā
 non posse. Soluit tamen eam eo tempore consensu Erotis serui eius pecuniæ gratia secu-
 ti. Cū autem iam venissent Idus, necdum peregisset institutam nauigationē, post Idus
 naufragium fecit. Quæritur an pecuniæ periculū ad creditorem pertineat. quod non **C**
 videtur, cū debitor ex lege cōuentionis non enauigarit ante Idus. Erit ergo debitoris, nec
 eum excusabit consensus Erotis, qui domini condicionem deteriore facere inopportu-
 næ nauigationi consentiendo non potuit. l. 3. C. de pac. & domino competet pecuniæ cō-
 dictio ex stipulatu. Tum quærit quid iuris sit, si post Idus nauiganti Callimacho Eros cō-
 sentiat? Idem frustra quære videtur, nisi ponas Eroti datam facultatem proferendi tem-
 poris, & consensu eius Callimachum portu soluisse post Idus, & hoc quæri, an naue sub-
 mersa ipso iure domino denegetur actio ex stipulatu. quod negat. Ipso enim iure domi-
 nus habet actionē ex stipulatu, sed repellitur exceptione, si non consensu Erotis serui post
 Idus nauigatum sit. Summa §. hæc est, vt est scriptum 53. Βασιλικῶν. tit. 5. ὁ δοθεὶς κερμακόλυ-
 θος τῷ δανεισαμένῳ ναυπηγὸν δάνειον ἔδύναται ὡς εἴθε ἔξέσσυται σὺν μισθῷ τῶν συναυγῶν τῷ δανεισαμένῳ ἐλάττω **D**
 τὸ δανεισθῆναι εἰ μὴ τῷ ἐπιτεράπῃ παρ' αὐτῷ. Obi. libris eadem docui, nec debui repetere.

Flauius.] Flauius Claudio seruum donauit eo pacto vt manumitteretur, & si nō ma-
 numitteretur, pœnam stipulatus est. Ait cum Claudio agi posse, præscriptis verbis scilicet,
 vt seruum manumittat. Atqui ipso iure liber factus videtur ex Constitutione Marci &
 Commodi ad Aufidium Victorinum. Respondeo hanc constitutionem pertinere ad ser-
 uos venditos ea lege, non ad donatos. l. Paulus respondit. §. de lib. cau. fuit quidem postea
 porrecta ad donatos. l. pen. §. qui sine manu. l. i. C. si manc. ita fuer. alien. At Scæuola, qui
 de iure respondit temporibus Marci & Commodi, verba Cōstitutionis nondum ad do-
 natos porrectæ secutus est. Non pertinebat etiam ea Constitutio nec adhuc pertinet ad
 hunc casum, si dederō tibi pecuniam vt seruum tuum manumittas. l. naturalis. §. at cū **E**
 do. §. de præf. ver. nec ad seruum legatum vt manumittatur. l. si fundum sub cōdicione. §.
 Stichum. §. de leg. 1. In specie autē huius §. Claudius vel heres eius manumittendo euitat
 pœnam quoad lis de pœna contestetur. nec ex mora facta in manumittendo fit transfu-
 sio in stipulationem pœnalē, vt exposuimus in l. ita stipulatus. §. sed est in Flauij arbitrio,
 utrū velit petere vt manumittatur, an vt pœna inferatur. Additur & seruū ipsum posse
 agere de libertate cessante stipulatore vel herede eius. Si non sit qui petat, ipse sibi petet
 libertatem.

Coheredes,] Species hæc est. Coheredes inter se prædia hereditaria diuiserunt, quod
 fit partibus permutatis inuicem. l. cū pater. §. hereditatem. §. de leg. 2. Vnum tātūm præ-
 dium reliquerunt indiuisum. & permutationi siue diuisioni adiecerunt pactum, vt si quis **F**
 eorum partem illius prædij, quod commune remansit, vendere vellet, coheredi tantum
 suo vel heredi eius eam vèderet certo pretio. Si aduersus ea fieret, vltro citroque pœnam
 stipulati sunt. Tum postea coheres sepe testatō conuenit coheredē, vel coheredis tutores,
 quæ testatio in tutorum persona eandem vim habet, se velle vendere partem suā, emeret
 cam

- A** eam si vellet vel vēderet suam. Hanc ei optionem dedit vt emeret vel venderet. rectè. nam hac cōuentione vtrique prospicitur, vt alteruter solidam rem habeat, quòd partis emptor facilè nō inueniatur. At coherede cessante vendidit extraneo. Incidit in pœnam ipsò iure, tucbitur tamen se exceptione doli vel in factum, quia per eum non stat quominus partē eam coheres habeat. Quòd si per eum nō per coheredem stetit, teneretur cum effectū pœnæ nomine. Sed & nō adiecta pœna putem esse actionem præscriptis verbis. si extero vendiderit in id quod interest, vt ex vendito in l. si sterilis. §. si tibi. §. de act. emp. l. qui fundum. 2. §. de cont. emp. Pacto igitur coërceri potest libertas alienandi. l. vlt. C. de reb. alie. non alie. Sic rectè paciscitur donator ne donatarius rem donatam alienet. l. 135. §. ea lege. j. hoc tit. l. 3. C. de cond. ob cau. dat. quo casu valet quidem alienatio facta contra conuentionem, sed donatarius vel ex stipulatu tenetur in id quod interest, vel cōdictione ob rem dati. nam ita rectè Græci ad eam l. 3. τὸ μὲν νόμῳ ἢ ἐκποιήσις ἐκεκώλυται, ὁ δὲ ἐκποιήσας χρετέχεται τὸ δὲ ἀπωστήσει διαχίω, Sic rectè paciscitur vēditor ne vicinus cui vendidit fundū eum se inuito alienet. l. vlt. C. de pac. inter emp. & vend. qua derogatur l. pe. §. de pac. quo casu si alienet, erit actio ex vendito in id quod interest. Sic rectè paciscitur creditor ne debitor pignus vel hypothecam vendat. Sed hæc pactio nullam venditionem facit, quòd is eam dicat qui retinet ius in re. l. si creditor. §. vlt. §. de dist. pign. Excepto hoc casu, concludendum est id pactum quo prohibetur alienatio ratū esse, sed & alienationem factam cōtra fidem pacti ratam esse: neque hæc esse pugnancia. Opponitur perperam l. vlt. C. de reb. alie. non alien. quæ alienationem irritam esse nō dicit. Item q; l. penul. C. si manc. ita fuer. alie. quæ de seruo loquitur vendito ea lege ne manumittatur, quæ impedit libertatem, nō de seruo p̄hibito alienari. Lex ne manumittatur, personę serui coheret. Lex ne alienetur, non item. De prohibitione alienationis facta testamento dicemus alio tempore & loco. Ea non valet nisi fiat respectu fideicommissarij cuiusdā, id est, ex nudo præcepto non valet, quia nudum præceptum consilium potius est. At si fiat respectu fideicommissarij, valet. Alienatio item facta cōtra præceptum valet, sed fideicommissario persecutio competit non in heredem tantum, sed & in emptorem. quod non fit ex pactis. l. qui solidū. §. vlt. §. de leg. 2. l. pater. §. 1. §. de leg. 3. l. si quādo. §. heres. §. de leg. 1. Sed de his satis. Est alia quædam res in qua nobis hic §. maximè vsui esse potest. Domini aduersus homines suos habent ius *προπιμήσεως*, id est, vt prædia quæ homines sui vernalia habēt, sibi vendant potius quàm extraneo. l. vlt. C. de iu. emphy. Idem habēt hodie cognati & coheredes, quodq; in specie huius §. pactione fit, in ius publicum transijt, vt cognati & consortes extraneum ab emptione remoueant. quod iure Romano fuit quandoq; receptum, sed postea abrogatū l. dudum. C. de cont. stip. ac deinde restitutum Cōstitutione Friderici Imperatoris, in qua idem illud ius appellat *Ιus προπιμήσεως*, scripsere in eam cōmentarios Baldus & Matheus de Afflictis. Sed si testatō denūtiati fuerint ante quàm veditio extraneo fieret, & cessauerint, argumēto huius §. repellendi sunt. & ita etiam cauetur Nouella Romani Lacapeni, quæ extat apud Harmenopolū III. Epit. ex qua suam Fridericus sumpsit ad verbum. Cōstituuntur ea quinque *προπιμήσεως* gradus, vt Græci notant, οἱ ἀναμὲξ συγγέμνηοι συγγενεῖς οἱ ἀναμεμιγμένοι κοινωνοί, οἱ ἀναμεμιγμένοι μόνοι, οἱ συμωδύκαιοι οἱ μοσπελεῖς, οἱ ἀπλῶς ἐν τιμῇ. *ρει* (ὡς πλῶς ἦνω μὲνοι. §. Agerius exposui in l. 57.
- E** Seia.] Cū esset inter heredem pupillæ & heredem tutoris controuersia de rationibus tutelæ, transegerunt inuicem nudo pacto, ita vt heres tutoris maiorem partem pecuniæ debitæ ex ratione tutelæ solueret, & de reliqua caueret. quod & fecit. Tum postea heres pupillæ supra fide transactionis egit tutelæ apud Prætorem tutelarem. Quia enim transactio fuerat facta nudo pacto non interposita stipulatione Aquiliana & acceptilatione, actio tutelæ non erat pacto sublata. At pacti exceptione opposita victus est. quo facto à Prætore prouocauit ad Præf. vrbi, & rursus à Præf. vrbi ad Principem, vt in l. Æmilius. §. de minor. Trina prouocatio nō admittitur, vt cōstat ex tit. Ne liceat in vna eademq; & c. Pronuntiatum est vbique rectissimè heredem pupillæ iniuste prouocasse, vt fieri solet in appellationum causis. Residuam tamen pecuniam quam heres tutoris cauit se soluturum, heredi pupillæ soluere cogetur ex stipulatu, non vsuras eius temporis quo heres pupillæ perperam tutelæ egit, cū eo tempore obtulerit ei heres tutoris perpetuò reliquam pecuniam in stipulatum deductam. Ex eo colligunt oblationem solam impedire cursum vsurarū ipsò iure. nam lex ait iure vsuras non deberi. Iure, id est, ipsò iure, vt in l. 1. §. quib. mo. vsus. amit. l. si ex duobus. §. 1. de pec. l. si vēditor. d. ser. exp. l. Sticum. §. aditio. de solut.

Id autem falsum est. nā exigitur obsignatio & depositio. l. 2. l. si creditrici. l. acceptā. C. de vsur. quod in vsuris locum habet, quæ ex stipulatione debētur. Hic agitur de vsuris debitis ex mora tutelæ causa, sine stipulatione. In mora nō est qui offert. Ergo vsuras nō debet ex mora. denique oblatio sola sistit eas vsuras quæ currunt ex mora, non ex stipulatione.

Duo fratres.] Fratres consortes inter se hereditatem paternam diuiserunt transigēdi causa. fit plerumque diuisio ea mēte. l. tres fratres. §. de pac. l. cūm proponas. 2. C. eo. l. cūm putarem in fi. §. famil. ercisc. Et cauerunt inuicem se nihil cōtra eam diuisionem facturos adiecta pœna si quis quid contra faceret. Erant autem testamento paterno inuicē rogati, vt qui prior sine liberis vita fungeretur, partem suā fratri superstiti restitueret. quāobrem vno ex eis mortuo sine liberis aliis heredibus scriptis, ab eis frater superstes hereditatem petiit ex causa fideicommissi. Repulsus est exceptione pacti siue transactionis & victus, quasi de eo in diuisione hereditatis fuisset transactum inter fratres. Queritur an pœna sit commissā, id est, an incidit in pœnam is qui contra legem diuisionis egit de fideicommissi de quo trāsegerat, Respondet esse commissam, Opponitur l. rescriptum. §. si pacto. §. de pac. quæ eum qui vsus est exceptione pacti, ait, non posse consequi pœnam in stipulatum deductam, si quid contra pactionem fieret. quod verissimū est, multisque legibus confirmatur. Debet enim alterutro esse contentus, non ex vtroque, id est, ex pacto & ex stipulatione pœnali cōmodum ferre. Dum ergo Scæuola ait pœnam esse commissam, ea verba sic interpretari debemus, vt sumus eadem interpretati in l. 113. §. commissam esse pœnā ipso iure, nec agenti obstare exceptionem, si id actum sit inter contrahentes vt rato manente pacto pœna exigeretur, quod fieri potest. l. pen. §. de transf. Ceterum si id agatur vt altero sit contentus stipulator, proculdubio agenti obstabit exceptio doli vel in factū. Præterea circa speciem huius §. quærent interpretes an rectè pronuntiatum sit aduersus actorem, de fideicommissi transactum videri. quod ex specie proposita liquidò non cōstat. Sed verissimile est ita iudicem pronuntiasse, quod ei liqueret de fideicommissi etiam fratres diuisione facta inter se transigisse, vt in l. 1. C. de pac. Vt vt sit, rei iudicatæ standum est. & ob id pœna censetur commissā. Est eadem quæstio in specie l. Æmilius. §. de minor. bene an malè pronuntiatum sit. Verum restitutio à Principe concessā tenet. Sic & hic iudicatum tenebit. Sola quidem diuisio per se non est idoneum argumentum remissi fideicommissi. Sed iudicem alia argumenta mouerunt. Colligit Acc. ex hoc §. sententiæ adscribendam esse rationem: cuius rei exemplum est in l. 1. C. de appel. & Seruius x. Æncid. Antequā dicatur, inquit, sententia, eius præmittitur ratio. Verum id malè colligit ex hoc loco. denique exemplo id tantum non lege probari potest. nec enim necesse est rationem exprimi.

L. CXXIII.

Ab hac lege in Pād. Flo. incipit tertia pars huius tit. De ea diximus in l. 26. §. Flagitiū in ea fortè specialiter sumitur p stupro, vt & flagitare verbū. De 124. dixi in l. 8. De 125. 176.

L. CXXVI.

De initio dixi in l. 64. De §. 1. in l. 56. §. pen. & l. 58. §. eo. Chrysofonus.] Seruus actor scripsit præsentē, subscribente & adsignante domino. Quid sit adsignate, notum est. Cornutus in illum Persij locum, Adsigna Marce tabellas. Adsigna, id est, sigilla. & sic ex ver. legendum, adsignauit in l. 6. C. de fideiul. Scripsit autem actor ille rerum domini, dominū accepisse à liberto quodam gerente rem patroni absentis mutua denaria mille, & dominum eo liberto stipulante promississe illa se daturum patrono eius Kal. Nouembris proximis. itaque libertus patrono suo sortem reddi stipulatus est. Subiecta est alia vsurarum stipulatio, quæ tamen non est nominatim collata in personam patroni, sed si pecunia sua die soluta non esset, tum quo post solueretur, id est, quo tardiùs solueretur, vt in l. lecta. §. de reb. cred. stipulatus est libertus de domino vsurarum nomine menstruos denarios octo. quæ vsuræ fere sunt dextantes. & hæc ita præscripsit seruus actor, vel potius dominus per seruum. Queritur an actio ex hoc contractu patrono competat. quod non videtur. nam alteri stipulamur inutiliter, & per liberum hominem, qualis est libertus noster, obligatio nobis acquiri non potest. Hoc tamen receptum est iure singulari in credita pecunia, vt si liber homo suam vel nostram pecuniam credat nostro nomine, nobis competat conditio ex numeratione. l. certi. §. si nummos. §. de reb. cred. l. 2. C. per quas per. nob. adqu. At in hac specie non est creditum, sed stipulatio. Conuersa namque est pecunia mutua in stipulationem. Verum hac in re ita distinguendum est.

Aut

- A** Aut libertus suam pecuniam credidit aut pecuniam patroni. Si suam, aut suo nomine eam credidit & sibi stipulatus est, & hoc casu ipse habet conditionem ex stipulatione non ex numeratione. l. 6. & 7. de nouat. Aut suo nomine eam credidit & patrono stipulatus est, quo casu neque ex numeratione patrono actio competit, quia non patroni nomine credita est, neque ex stipulatione, quia alteri fit inutiliter. nec dici hic patronus potest adiectus solutionis gratia, cum aperte sit in eum collata obligatio. Verum quia inutilis est stipulatio, liberto competet conditio ex numeratione. Si esset utilis, ex sola stipulatione civilis nasceretur obligatio, non ex numeratione. Cum vero sit inutilis, pro non facta habetur, remanet naturalis siue iurisgentium obligatio ex numeratione. & hoc proponitur in hoc §. & d. l. certi. §. quoniam. l. 3. C. de cont. stip. Aut patroni nomine eam credidit & patrono stipulatus est, & tum patrono dabitur conditio ex numeratione, non ex stipulatione quæ inutilis est. Sed & liberto utilis ex numeratione dabitur patrono reprobante nomen, sicut si pecuniam eius credidisset. l. 4. C. si cer. pet. Aut patroni nomine credidit & mox sibi stipulatus est, & tum ei soli dabitur actio ex stipulatione, vt Fulgosiensis sensit in d. l. 4. Quid si credidit pecuniam patroni? Aut suo nomine credidit & sibi stipulatus est, & tum etiam ipse solus habet actionem ex stipulatu. Aut suo nomine credidit & patrono stipulatus est, quo etiam casu liberto dabitur conditio certi ex numeratione consumpta pecunia, vel incerti, ea extante. arg. l. indebiti. §. sed & si nummi. de cond. ind. Aut patroni nomine & patrono, & tum aget patronus ex numeratione non ex stipulatione. Aut patroni nomine & sibi, & tum ei soli ex stipulatu. De stipulatione vsurarum in proposita specie etiam queritur. Sed constat eam esse vtilem, cum non sit nominatim collata in personam domini, ideoque ex ea liberto actio competit, quam iudicio negotiorum gestorum vel mandati patrono cedere cogetur. nec dicendum est cum qui nominatim patrono stipulatus est sortem, & vsuras eidem stipulatum videri. nam in stipulationibus scriptum & strictum sequimur. Interdum quidem diem vel condicionem inesse interpretamur, licet scripto non sit comprehensa. l. 73. §. hoc tit. l. 4. §. vlt. §. de pac. & pleraque alia, vt in l. 95. & 96. §. sed id perarò, nec nisi ex manifestissima voluntate contrahentium. Personas nunquam, nisi nominatim adscriptæ sint. quod valde pertinet ad interpretationem l. quidquid. §. De §. vlt. dixi in l. 97.

L. CXXVII.

- D** Pupillus sine tutoris auctoritate non obligatur civiliter. Tractemus an obligetur naturaliter. Sunt loci quibus ostenditur pupillum sine tutore suo non obligari naturaliter. l. pupillus. §. tit. prox. l. quod pupillus §. de cond. ind. Sunt quibus ostenditur pupillum sine tutore obligari naturaliter. l. i. §. de nouat. l. si eius pupilli. §. ad Trebel. l. si pupillus. §. ad leg. falc. quod disidium ita componi debet, vt si non fiat locupletior, non obligetur naturaliter, sin vero fiat locupletior, obligetur l. naturaliter. §. vlt. & l. prox. §. de cond. ind. & si filiusfa. sit vel seruus, pater vel dominus in quantum locupletius eius peculium factum est. l. i. §. si cum impubere. D. de pecul. qui nunquam tenentur, nisi ij quos habent in potestate naturaliter obligati sint, nec nisi ad eum modum ad quem obligati sunt. Itaque impubes mutuam pecuniam accipiendo obligatur naturaliter, id est, æquitate & ratione naturali, si ex ea factus sit locupletior: itemque eam pecuniam promittendo quam mutuam sumpsit, & in rem suam conuertit, & nouandi causa expromittendo pro eo cui eandem summam debet, qua & rem suam auxit. & ita ponenda species in l. i. §. de nouat. vt in seruo ponitur in l. in persona. §. i. §. de pac. Plus dico, ex hac naturali obligatione, vtilem actionem in pupillum liberum hominem dari. quod ius est ex rescripto D. Pij l. pupillus. §. de auct. tut. l. 3. §. Com. l. 3. §. pupillus. §. de neg. gest. Opus fuit rescripto, quia ex naturali obligatione non datur actio, & ob id illa etiam non directa, sed utilis dicitur. Itaque rescripto D. Pij. quodammodo introducta est eo casu civilis obligatio, data actione utili. Huic definitioni nostræ duo obstant loci. Primum l. cum illud. §. heres. §. quando dies leg. ced. vbi cum pupillus mutuam sumpsisset pecuniam, nec locupletior factus esset, diserte traditur cum obligari naturaliter. At illud, Nec, abest ab archetypo Pand. Florentinarum. itaque ex præcedenti verbo repetita syllaba ita potius legendum, vel à *ἡκούστος* intelligendum est, Accepisset & locupletior factus esset. Item valde obstat l. Stichum. §. aditio. §. de solut. cuius hæc videtur esse sententia. Creditor adiit hereditatē pupilli. Quod pupillo credidit sine tutoris auctoritate, in ponenda ratione legis falcidie solidum ex hereditate deducit & retinet, sicut si ipse pupillus solidum ei soluisset. hæc namque aditio

pro solutione cedit. Solidum, inquit, non quanto locupletior factus pupillus est. ex quo colligitur pupillo soluente solidam pecuniam quam mutuam accepit sine tutoris auctoritate, etiam si ex ea insolidum factus non sit locupletior, retentionem creditori dari, repetitionem pupillo non dari. Quòd si pupillo non datur repetitio, consequens est natura eum obligatum esse. At ego arbitror longè alium esse sensum eius §. ac in primis moneo, ut in eo legatur ut Flor. scriptum est, Consequeretur non Consequitur, hoc modo: Non enim quanto locupletior factus pupillus est consequeretur, sed insolidum creditum suum ex hereditate retinet. & hanc esse sententiam reor. Aditio hereditatis aliquando ipso iure confundit obligationem, ut si creditor debitoris hereditatem adeat: aliquando non confundit, sed pro solutione est, ut si is qui pecuniam credidit pupillo sine tutoris auctoritate ex qua pupillus locupletior factus, atque adeò naturaliter obligatus est, eius pupilli hereditatem adeat. Aditio non confundit obligationem quæ nulla est. Obligatio enim propriè est quæ actionem parit, ut definitio obligationis indicat, & debitor cum quo agi potest, ut ex definitione etiam debitoris liquet. Creditor verò hic quòd locupletior factus est pupillus actione non consequeretur, ante rescriptum D. Pij scilicet. Cùm ergo ante illud rescriptum nulla sit obligatio ciuilis, nec confusio obligationis vlla per aditionem existere potest. Sed si solueret pupillus, repetitio cessaret, quia natura debet cùm sit locupletior factus. & huiusmodi solutionis aditio illa effectum habebit, & ille creditor insolidum vel potius in solutum, ut legere malo simili errore ijs quos notauimus l. 78. §. de hered. instit. creditum suum quanto locupletior factus est, ex hereditate retinebit. Hodie aditio illa confunder obligationem, cùm ex rescripto D. Pij pupillus quasi ciuilitè obligetur. Ante rescriptum D. Pij pupillus sine tutoris auctoritate obligabatur naturaliter tantùm. Ex rescripto D. Pij obligatur etiam ciuilitè. Naturalis obligatio duplex est. Naturalis ciuilis quæ actionem parit, & naturalis quæ inhibet repetitionem. l. naturales. §. tit. prox. An & ciuilis duplex, naturalis ciuilis & ciuilis tantùm? Sic puto. nam & ciuilis tolli per se sola potest manente naturali. l. Iulianus. §. de cond. ind. & naturalis manente sola ciuili, veluti pacto de non petendo. Quantum attinet ad speciè huius l. ponendum est pupillum cùm aliud quiddam à Titio accepisset, idque in rem suam conuertisset, ei promisisse hominem sine tutoris auctoritate, atque ita obligatum fuisse naturaliter, & rectè pro eo fideiussorem interuenisse, qui interuenisset non rectè si non fuisset pupillus naturaliter obligatus. Hic fideiussor naturaliter & ciuilitè obligatur, & statim conueniri potest viuo homine promisso, vel etiam mortuo post moram suam. Mora quoque rei fideiussori solet nocere. l. mora. §. hoc tit. An igitur mora pupilli fideiussori nocebit, ut puta si post moram pupilli homo mortuus sit? Negat moram pupillum facere. quòd nulla ibi mora fieri intelligatur, vbi nulla est actio. At hic nulla est actio ante rescriptum D. Pij, ad quod non semper auctores nostri animum aduertunt. ergo nec mora. Mora item non fit vbi est actio, sed inanis, id est, quæ exceptione eliditur. l. lecta. §. de reb. cred. l. sciendum. §. de vsur. Non obstat l. ita stipulatus §. hoc tit. vbi mora fit in præstando Stichus, qui tamen peti non potest si ita sit concepta stipulatio, Stichum dabis, Si Stichum non dederis, x. dabis. Quinimo Stichus peti potest, sed statim ac mora facta est peti posse definit, & fit transfusio in obligationem pecuniæ. Non obstat etiam l. 5. C. de cont. stip. vbi licet ex pacto iure non sit actio, tamen moram facit qui pactus est. nam hoc ideo fit, quia secum agi non patitur ex pacto. Eo enim volente & patiente ex pacto agi potest, quòd si pati nolit, committitur pœna.

L. CXXVIII.

In §. Chrysofonus suprà demonstratum est eum cui ab altero inutiliter facta est stipulatio, pro adiecto solutionis gratia non haberi. Idem hoc loco traditur de duobus reis stipulandi, quorum vnus vtiliter, alter inutiliter stipulatus est. nam & is qui inutiliter stipulatus est pro adiecto non habetur. Idem & de eo proditum est, qui inutiliter alteri substituitur heres, ut pro adiecto non habeatur. l. verbis. §. de vulg. subst. Quod de personis dicitur, idem obtinet in rebus. ut persona modò obligationis, modò solutionis gratia adiicitur, ita res modò est in obligatione, modò in solutione, veluti si stipuler x. in melle. l. 57. §. de solut. Et ut persona, ita res quæ inutiliter in obligatione posita est, nec in solutione est. Huic videtur coniungenda l. 12. §. de stip. ser. De 129. diximus satis in 63. De 130. in 39. De 131. in 56. & 55.

L. CXXXII.

Pater filium dedit in adoptionem ea lege ut eum adoptator quasi filium obseruaret id est,

- A** id est, haberet, custodiret, tractaret, si secus faceret, pœnā stipulatus est ab adoptiuo patre naturalis pater. Stipulatio valet, & cōmittitur si quid adoptator faciat contra conuentionem, vt si inhumanè, si crudeliter, si domini more filium adoptiuum tractet. Patria potestas in pietate consistit non crudelitate. & ideo pietatis etiam verbo significatur. l. vlt. §. si à par. quis man. sit. Potestas in seruos lōgè alia est. Idem spectare licet domi quod foris. Quod foris est regnum, id domi patria potestas. Quod foris tyrannis, id domi dominium. Tertul. in Apolog. Gratius est nomen pietatis quàm potestatis, etiam familiæ magis patres, quàm domini vocantur. At quæritur an contra conuentionem faciat adoptator filium adoptiuum exheredando vel emancipando. Respondetur nihil eum facere contra conuentionem si filium exheredet vel emancipet. hoc enim facit iure suo
- B** quasi pater, non quasi dominus. denique sic solent filij tractari. Et vt de exheredatione primùm agamus, filium iure exheredat pater, sed exheredato datur quærela inofficiosi testamenti, quo iudicio quæritur de meritis filij. l. filius. §. de inoffic. testam. & si immeritò reperitur exheredatus, testamentum rescinditur. Sed si meritò exheredatus sit, inanis est quærela. vincetur namque filius qui eam instituit. An ergo tum patri naturali competat actio ex stipulatu? dubitari potest. Cùm querelæ remedium habet filius exheredatus, cessat actio ex stipulatu. An & cùm inane est remedium querelæ, vt puta filio meritò exheredato? & placet idem esse dicendum vtroque casu, vt cesset actio ex stipulatu. nam & filio emancipato, cui querela eo nomine nulla competit, certum est patri naturali non competere actionem ex stipulatu. quoniam adoptator dum exheredat vel emancipat vtitur patrio iure, & gerit se paterno more modoq;. Inuitum exheredat. Inuitum, id est, contra dicentem non emancipat, vt diximus §. l. 62. Ex ijs liquere puto, quid in hac lege hæc verba satis obscura significant, Quid ergo dicemus si meruit exheredari? Emancipatus planè & hoc remedio carebit. Hoc remedio, id est, querela. Carente igitur filio querela, quod fit si emancipatus sit vel meritò exheredatus, non ideo magis patri naturali datur actio ex stipulatu. Aliud dicendum est si ita concepta sit stipulatio, Si filium adoptiuum emancipaueris vel exheredaueris tot dari. filio namque emancipato vel exheredato patri dabitur actio ex stipulatu. Dabitur & filio exheredato quærela inofficiosi testamenti, & siue vincat siue vincatur, id est, siue meritò siue immeritò exheredatus iudicetur, patri etiam naturali dabitur actio ex stipulatu. Potest & filius exheredatus vtramque mouere, si patri heres extiterit, querelam suo nomine, & siue in querela vincatur siue vincat, actionem ex stipulatu nomine hereditario. & hoc proponitur in §. Quare. vbi in distinctione virium est, dum ait, Sed si ei qui stipulatus est, nō debuit denegari victo filio. Malè enim verbo, denegari, apponuntur gemina puncta. Nunc videndum est quid sit dicendum si, vt initio huius l. proponitur, pater non dederit filium in adoptionem, sed tradiderit eum suscipienti in fidem & clientelam suam. Quidam, inquit, cùm filium alienum susciperet. Inde clientes suscepti appellati sunt auctore Seruio vt. Æneid. Saluianus lib. v. de guber. Dei Quærunť auxilia & patrocinia maiorum. Nihil susceptis tribuunt sed sibi. Augustinus in Quæst. mistis. Nunquid si malæ vitæ sit aduocatus, contra susceptum eius pronuntiabitur? hoc est officium aduocati vt secundū iuris ordinem suscepti sui causam petoret. Nunquid poterit vita eius, si turpis est, obesse causæ suscepti? Finge igitur quendam suscepisse alienum filiū, & tradenti patri naturali promississe certam pecuniam pœnæ nomine si aliter eum ac filium obseruasset. Valet stipulatio & committitur si quid aduersus conuentionem fiat. An & si eū domo exegerit vel si nihil ei testamento reliquerit? Et placet stipulationem committi, quia non sic filij tractantur, domo non exiguntur, testamento non omittuntur. Abdicari filij iure ciuili non possunt l. abdicatio. C. de pat. potest. Præteriri non possunt. Secus erit forsitan si susceptum emanciparit vel exheredarit. Inanis quidem est in extraneo emancipatio vel exhereditio. l. non putauit. §. si quis emancipatum §. de bon. poss. cont. tab. Nō omnino erit inanis in suscepto filij loco. Sic enim eum excludet domo & bonis impune. Potest ergo dici, ne incidat in pœnā, eum exheredandum vel emancipandum esse, alioquin
- F** pœnā committi quod tamen dici videtur superuacuo. nam si adoptator qui exheredat vel emancipat non incidit in pœnā, multo minus incidet in pœnā qui non exheredat vel emancipat. Non ergo tenetur susceptor, quod non emancipauerit vel exheredauerit, sed quod domo propulerit susceptum, vel testamento prætermiserit. qua ra-

rione etiam adoptatorem obligari puto. & hoc proponitur in fi. vbi legendum sicut Flor. In eo qui hæc non fecit, dicit superuacuo, id est, in susceptore frustra exigit vt emancipet vel exheredet pœnæ vitandæ causa. nec enim quod hæc nõ faciat, pœnam committi, sed quod malè tractet susceptum eum segregando à se, vel omittendo. Differentia autem duplex est inter dationem in adoptionem & dationem in fidem. Hæc non soluit patriam potestatem, illa soluit. §. sed & si pater. Instit. quibus mod. ius pot. sol. Damus in adoptionem filium tantum quem in potestate habemus. Damus in fidem & clientelam etiam extraneum, veluti alumnum vel cognatum, de quo si eodem modo paciscamur, non est dubium, si quid contra pactum fiat, pœnalem stipulationem committi. Illud summè notandum est ex hac l. quod & si non valeat stipulatio ita concepta, Si me vel si filium heredem non feceris, vt diximus in l. 26. valet tamen ita concepta, Si me vel si filium exherede daveris. nec enim tam hereditatis lucrum captari, quàm notæ effugium quæri videtur. B Exhereditatio notat. Expressa nocent, Non expressa non nocent. De §. vlt. dixi in l. 78.

L. CXXXIII.

Plerumque vna stipulatio semel tantum committitur. Interdum sæpius, veluti prætoricæ quædam, Rem ratam haberi & Damni infecti. l. si procurator. §. rem rat. hab. Quanto amplius quàm per legē Falcidiam licuerit l. §. quæsitum. §. si cui plus quàm per leg. Falc. Stipulatio fructuaria. l. 1. §. pen. §. usufr. quemad. cau. & Rem adolescentis saluam fore. l. 4. §. pen. §. Rem pup. fal. fo. Non tamen Rem pupilli saluam fore. Conuentionales item quædã vt in specie huius legis, si stipuler Neque per te neque per heredem tuum vim fieri, te faciente committetur, rursus herede tuo faciente, vel etiam te ipso rursus faciente, iterum committetur in id quod interest. Vel si dicamus vnam tantum vim stipulatione comprehendere, vi semel abs te facta, ex heredis vi amplius committi non poterit, quod est falsum. Hac enim stipulatione coniunctum tuum & heredis tui factum complexus sum non disiunctum. Neque copulatiua est coniunctio. l. 129. §. quod & adnotauit Alc. lib. 9. παρέρχων. c. xvij. repreheso Augustino, qui in Grammatica, Neque, inter disiunctiuas numerauit. Non debuit D. August. potius allegare, quàm Charisium, Victorinum, Donatum, Diomedem, Probum Asconium, qui idem scribunt, nec reprehendere, cum, Neque, etiam disiungat propter negationem non propter se, vt si dicas, pupillus obligat, neque obligatur. Cetera etiã Alciatus perfidiosè, dū reponit hoc loco Græcam vocem ἀσυναπτόν, usurpata auctoritate antiqui libri, qualem nullum viderat vnquã, sicut & aliis multis locis hodie constat falsò eum usum esse auctoritate Pand. Florétinarum securum posteritatis. Dum item eodè capite in l. pen. C. de verb. sig. legit σου ἀρδία, mala fide affirmas se quibusdã libris ita scriptum reperisse, vbi legendum παρὰ διάζευξίς. Retinenda autem nobis est hoc loco Flor. scriptura, qua nihil apertius. & quod ad quæstionem propositam attinet etiam illud adiiciendum, Vbicumque id agitur, stipulatio rem sæpius committi & in se ipsam resolui. l. si duo. §. vlt. §. de rec. qui arb. rec. In compromissis id actum videri, nisi aliud appareat, vt vbi semel paritum non fuerit arbitrio, compromissum soluatur, minimè constituta differentia inter pœnam & id quod interest, quã Alc. constituit. Differentia hac in re sumitur omnis ex eo quod agi intelligitur.

L. CXXXIII.

Initium exposuimus in l. 19. In §. 1. ostenditur ea quæ pactis continentur, subiectis stipulationibus repetita videri. veluti dies, condicio, res l. 4. §. vlt. §. de pac. §. vlt. §. nisi ea repetitio inutilem stipulationem faciat, vt si pactus sim Titio, & stipuler sine adiectione nominis, persona Titij repetita non censetur. l. 126. §. Chryfogonus. §. quod & in legatis obtinet l. seruo alieno. §. pen. §. de leg. 1. l. vlt. §. de fideic. liber. De §. pen. dixi in l. 1. & in 30. De §. vlt. in l. 29.

L. CXXXV.

Tibi stipulanti promisi decem qua die petieris. Stipulatio pura est, vt ostendimus in l. 48. §. Promisi item eius pecuniæ vsuras in menses singulos. Quæritur vtrum vsuræ ex mora debeantur, id est, ex die quo fors petita fuerit, an ex die stipulationis. Respōdetur ex die stipulationis. Vt ergo fortis stipulatio pura est, ita & vsurarum. Eadem quæstio est in l. lecta. §. de reb. cred. & ob id eius speciem ponam hoc loco. Scripsi me accepisse à Titio mutua denaria xv. de domo sua, id est, xv. milia vt in l. Stich. §. seru. §. de statul. viginti Græci interpretantur είκοσι χιλιάδας. & promisi me ea redditurum Kal. proximis, Si ad diem non redderem, promisi ex mora vsuras centesimas, id est, in denarios centenos denarios singulos mensibus singulis. Deinde in principio incipit de Titio conuenit, vt ex sorte

- A** soluerem singulis mēſibus trecentos, atq; ita mutauimus diem modumq; solutionis. Cū enim stipulatione conuenisset omnē sortem solui Kal. proximis, mox pacto conuenit per menses quinquaginta eam solui diuisis pensionibus. De vsuris nihil conuenit. Quæritur an vsurarum dies mutatus censeatur, id est, utrū currant ex Kal. proximis vsuræ totius fortis, an ex singulis mensibus vsuræ pensionū tantūm. & hoc verius est. Pactum enim ex continenti factum mutauit formā stipulationis vtriusque, & cū fortis solutionem distulerit & diuiserit, consequens est vt etiam diuiserit vsurarum solutionē. Current ergo vsuræ
- B** ex tempore moræ pro rata pensionū tantūm. Reijcitur illorum sentētia qui negabant diuisam solutionem vsurarum. Hīdem negabant ipso iure pacto dilatā esse solutionem fortis, peti enim sortem totam posse ex Kal. proximis, sed opponi exceptionē pacti. quod etiā reijcitur. nam stipulationi ipse est exceptio pacti facti ex cōtinenti. igitur opponi eam necesse non est. id enim est inesse. l. 3. §. de resc. vend. atque ita l. lecta, hoc tantūm probat pactū factum ex continenti inesse stipulationi ex parte rei, Ex parte actoris vt formet actionē ex stipulatu, pactum inesse non probat, vt si conuenisset sortem citius reddi, nec pbari etiam alia id posse arbitror, quandoquidē in bonæ tantūm fidei iudicijs id receptum est. l. iurifgētium. §. quinimo. §. de pac. l. in bonæ. C. eod. Hīdem illi hoc posito sortem ipso iure peti insolidum posse non obseruatis pensionibus de quibus pacto conuenit, exceptionē tamē
- C** obstare ex eo colligunt, nō soluta sorte suis pensionibus, veluti prima pensione, vsuras totius fortis currere, quod tota fors ipso iure peti possit. malē. nam ex conuentione proposita non currunt vsuræ nisi mora facta sit. Porro non intelligitur mora fieri in soluenda tota sorte, cuius inanis est petitio propter exceptionē pacti. ergo fortis totius vsuræ non currūt. Igitur & positio illorum vitiosa est & collectio. nam & positione concessa, vitium est in collectione. Hīdē statuebant mora semel facta vsuras retro currere ex die interpositæ stipulationis, quod etiam est falsum, nisi de eo nominatim cōuenerit, vt tardius soluta sorte etiam medij temporis vsuræ præstentur. quod & de fructibus ita caueri potest. qua de re in l. 64. §. hoc titul. Conclusio igitur hæc sit vsuras in ea specie ex mora currere, non ex die stipulationis, & pacto stipulationi adiecto incontinenti vt fortis, ita & vsurarum solutionem ipso iure differri ac diuidi.
- D** Græcorum *Κύρωσις* hæc est Βασιλικῶν libr. χ χ ι ι ι. Δανεισάμενος ὡς εἶπε τινὶ ὁ μολόγησα δέναι σοι αὐτῶ τῶ εἰσίοντι μνη εἰ ἐξ ὑποθήσεως τοῖονδε τόκον. σύμφωνον δὲ γέρονε διηρημένως ἔχατὸν νομίματα δέναι μοι χε' μιλῶνα. τῶν γ' μιλῶν παρελθόντων καὶ μηδέν μὲν δεδωκότος ἔκ ἀπαιτήρησμαι τόκον τ' ὅλης ποσότητος ἀπὸ τῆς χαρῆς τ' ἐπερωτήσεως, ἀλλὰ μετὰ τὸν πρῶτον μιλῶνα τ' ἔχατὸν καὶ μετὰ τὸν δεῦτερον τῶν ἄλλων ἔχατὸν, καὶ μετὰ τὸν τρίτον τ' ληπομένων ἔχατὸν. ὁ γὰρ ὑποθήσει ἔχων ἔπι τῶ κεφαλάω, τόκον εἰ δίδωσι. δύναται μέντοι πῖς ἐπερωτῶν ὡς εἰ μὴ χατὰ βάλῃ ἐμπερθεσμός ὁ χρεώτης δίδωσι καὶ τῶ μέσῃ χρόνῃ τόκον τῶ το γὰρ καὶ ἔπι χαρῶν γίνεται. Latinè sic. Acceptis de te mutuo ccc. promisi ea tibi soluturū Kal. pximis, & ex mora vsuras certas: postea conuenit vt diuisim singulis mensibus soluerem c. Finitis tribus mensibus, nihil oq; soluto, nō petes vsuras totius fortis ex die stipulationis, sed post
- E** primum mensem c. post secundum aliorum c. post tertium reliquorum. Cui enim soluendæ fortis dilatio data est, vsuras non præstat. Potest tamen quis stipulari, vt nisi soluerit debitor constituto tempore, præstet etiā medij temporis vsuras. nam & in fructibus idē fit. De §. Scia. dixi in l. 84. De §. ea lege in l. 122. §. coheredes. In §. vlt. ostenditur eam quæ transegit de querela inofficioli testamenti interposita stipulatione, nihil cōtra transactionem facere, si postea queratur de falso. quoniam alia res est. Et apud præf. vrbi de falso agi, vt l. Aithales. j. ad l. Cor. de fal. l. saccularij. j. de extraor. cri. De l. 136. diximus in 65. & 16.

L. CXXXVII.

- Initium exposui in l. 1. & §. 1. in l. 22. & 83. Sequitur §: cū ita. Si quis Ephesi dari stipuletur cū sit Romæ, constat tacitè tempus inesse quo Ephesum perueniri possit. l. 73. §. Id verò definiti coniectura & arbitrio boni viri hic §. elegāter ostēdit. nec enim promissor statim cogitur diplomate vti & Ephesum appropere. Diplomata sunt codicilli, qui dantur cursu publico vtentibus, quæ & tractoriæ & combinæ dicuntur & *Κωδήματα* & euectiones. Non debet etiā cunctari vel delicatè progredi. Est huius rei modus quidam, cuius arbiter erit bonus vir siue iudex. Transacto eo tēpore, vel Ephesi cum promissore agetur si fuerit Ephesi, vel Romæ si Romæ remanserit. Sed Ephesi directò & purè. Romæ vtiles actione siue arbitraria cum adiectione loci quo dari promissum est, hoc modo, Si parret aduersarium c. mihi Ephesi dare oportere. Quod si ita Romæ agat stipulator, Si parret

aduersarium mihi dare oportere, plus petat loco. § loco. Instit. de act. Cur autem Romæ **A**
 licet agere, cum stipulatio sit de Epheso? Quia reus est in mora. alioquin nunquam esset
 cum eo actio: & quia per alium potest Ephesi dare. qua ratione valere potest stipulatio
 ita Romæ confecta, Hodie Ephesi dari. l. vlt. §. si inter. j. Et quia potest vbique gentium
 soluere, volenti scilicet stipulatori, vt rectè Acc. interpretatur. Certum enim est inuito, alio
 loco quam Ephesi solui non posse: sicut & alio die inuito non soluitur, volenti alio die
 soluitur rectè, licet ante diem non rectè agat. quod tradidimus in l. 122. & 38. §. inter. Ad-
 datur promissorem huiusmodi conueniri etiam statim posse ac Ephesum peruenerit, li-
 cet diplomate aut felici cataplo vsus celerrimè Ephesum peruenerit. nec enim iam con-
 iecturæ vel arbitrio boni viri locus est in eo quod tempore & re ipsa finitum est, cum
 iam promissor sit Ephesi. Coniectura est infinitorum non finitorum. Deinde in §. item **B**
 qui insulam, traditur stipulationi Insulam fieri, tacitè tempus inesse quo possit insula fie-
 ri secundum Celti & Pauli sententiam, vt diximus in l. 14. & 73. cuius definitio ad bo-
 num virum spectat. l. insulam. §. i. §. loc. namque eo demum transacto, ex stipulatu est ac-
 tio: ita tamen vt reo liceat moram purgare ante litem contestatam. l. si insulam. §. hoc
 tit. De stipulatione Decem dari vel Stichum dari, agitur in §. illud, & ostenditur ex ea
 confestim agi posse, nec ei tacitè vllum tempus inesse. qua de re. §. l. 41. & 118. Si quis pro-
 miserit Ephesi dari vel insulam fieri, id statim præstari impossibile est. nec enim id natura
 patitur, vt statim fieri possit. Ideoq; cessat & sustinetur obligatio. Si promiserit, Decem
 dari, id statim dari non est impossibile. Difficile potest esse, vt si non habeat promissam
 pecuniam in promptu, vel si Romæ promissus Stichus sit Ephesi, vel si sit alienus, nec ve- **C**
 lit dominus cum vendere. Differentia est inter Difficile & Impossibile. l. cum heres. §. i.
 §. de statulib. Impossibile est in re ipsa. Difficile in persona, & definitur, vt Aristoteles
 scribit, *λύπη ἢ πλῆθει χρόνου*, quod summo labore vel prolixo tempore fit. Impossibile ob-
 stat quominus stipulatio committatur, difficile non item. Difficultas non facit inutilem
 stipulationem. l. 2. §. ex his. §. l. vlt. §. de act. emp. Impossibilitas inutilem facit. At, Aut si
 non, pro nisi vel *ἀλλ' ἐμὴ*, vt in exceptionum formulis. Porro impossibilis stipulatio nõ
 est si promiserim me facturum quod facere non possum, alij tamen possunt. §. si ab eo. si-
 cut si promiserim rem cuius commercium non habeo, alij habent. l. 34. §. Impossibilis di-
 citur dupliciter, natura & iure, vt diximus in l. 35. Natura, veluti Hippocentaurum dari.
 Iure, veluti Rem sacram: vel si natura & iure condicio impossibilis adscribatur. §. cum
 quis. l. 7. §. Natura non mutatur. Ius mutatur, & ideo quod nunc iure est impossibile, **D**
 postea fieri potest possibile, vt si res sacra profana fiat. Sed in stipulationibus præsens tẽ-
 pus spectatur, & ideo si stipuler rem sacram, inutilis est stipulatio, etiã si postea fiat pro-
 fana. qua de re in l. 83. §. sacram. §. Quod verò natura est impossibile, nec erit posthac
 possibile. De §. penult. diximus in l. 71. In §. vlt. hoc ostenditur, Eum qui stipulatur sibi &
 Titio heredi suo dari, omnibus heredibus suis acquirere obligationem. idque necesse
 est, vt scilicet obligatio à defuncto cœpta omnibus acquiratur pro hereditariis portio-
 nibus ex x i i. tab. Nec obstat l. auus. §. de pac. quæ non loquitur de acquirenda obliga-
 tione vni ex heredibus, quod fieri nequit, sed de exceptione pacti, quæ vni potest acqui-
 ri. quod attigimus l. 56. §. & in d. l. auus. Sic & si quis stipuletur sibi & Titio heredi fieri,
 stipulatio in Titio tantum consistit, non in coheredibus. quia nec x i i. tab. diuiditur. **E**
 nec obstat l. quod dicitur. §. quoniam ibi pater factum filio stipulatur, non quasi heredi.
 L. 138. vsu recepta est Lugduni & omnibus emporiis. namque extremo tantum nundi-
 narum die solutiones fiunt collatæ in nundinas. §. i. exposui in l. 112. L. 139. in 4. §. vlt. &
 85 L. 140. in 29. 16 & 2. §. ex his. Legis vltimæ initium in l. 76. Ex §. i. notanda differen-
 tia inter puberem & impuberem. Impubes filiusfam. vel filiaf. non obligatur patre au-
 ctore, qui tamen tutore auctore obligaretur. Pubes obligatur patre auctore vel non au-
 ctore, qui & curatore non auctore obligaretur, vt diximus in l. puberes. §. Cetera expo-
 suimus satis in l. continuus. §. cum ita, & l. 55. & plerisque aliis locis, quibus tractauimus
 de adiecto solutionis gratia.

FINIS.

IACOBI CUIACII

I. C. OPERVM, QVAE DE
IVRE FECIT,
TOMVS TERTIVS.

Continens,

Ad Africanum, TRACTATVS IX.

P A R I S I I S.

Apud Sebastianum Niuellium, sub Ciconiis, via Iacobæa.

M. D. LXXVII.

CVM PRIVILEGIO.

Ayuntamiento de Madrid

INDEX LEGVM AFRICANI QVAE
explicantur vnoquoque Tractatu,

Tractat. I.		L.208. de verb.sign.	61	L.64. de verb.obilig.	132
L.46. de adq.hered.	pag.4.	Tract.V.		L.21. de fideiusf.	133
L.10. si quid in fraud.pat.	6	L.36. de vsufr.	63	L.38. de solut.	137.138.139
L.22. de mor.cau.donat.	7	L.2. de vsufr.accref.	69	Tract. VIII.	
L.20. de manu.test.	8	L.9. eod.	70	L.vlt. de neg.gest.	147
Tract. II.		L.17. de vsu & habit.	70	L.pen. de reb.cred.	150
L.23. de reb.cred.	9	L.35. de vulg. & pup.sub.	72	L.pen. de cond.sine cau.	155
L.46. de hered.inst.	11	L.108. de leg.lib.I.	73	L.21. commod.	155
L.33. de vulg. & pup.sub.	13	L.4. de dot.praeleg.	81	L.31. de pign.act.	157
L.15. de iur.codic.	14	L.5. de optio.leg.	82	L.110. de leg.I.	158
L.107. de lega.lib.I.	18	L.16. de pecul.leg.	82	L.61. de furt.	159
L.2. de au.arg.mund.leg.	19	L.1. de iis quaepæ.cau.rel.	71	L.vlt. de exerc.act.	164
L.5. eod.	20	L.88. ad leg.Falc.	83	L.38. de pecul.	165
L.31. de cond. & dem.	20	L.13. de bon.pof.	61	L.17. de in rem versf.	170
L.42. eod.	22	L.16. de leg.praest.	73	L.20. ad Velleia.	173
L.26. de bon.liber.	ibi.	L.7. de confesf.	87	L.34. mand.	173
L.23. de mor.cau.don.	21	L.24. rem rat.hab.	62	L.37. eod.	178
Tract. III.		Tract. VI.		L.30. de act.emprt.	182
L.7. de iud.	23	L.vlt. de procur.	91.93	L.33. locati.	187
L.8. de eo quod cer.loc.	23	L.15. iudic.solui.	92	L.35. eod.	190
L.18. de in diem addic.	30	L.vlt. rem rat.hab.	93	L.24. de praescr.verb.	193
L.8. qui & à quib.man.	31	L.32. de ser.rust.praed.	96	L.9. qui pot.in pign.	194
L.22. de oblig. & act.	29	L.28. de nox.act.	97	L.51. de æd.edict.	198
L.10. rem pup.fal.for.	26	L.34. de edil.ed.	98	L.47. de euict.	201
L.6. ad leg.Cor.de fal.	31	L.24. de euict.	100	L.27. de vsur.	202
L.3. de legatio.	30	L.46. eod.	102	L.50. de iur.dot.	203
L.107. de verb.sign.	30	L.109. de leg.I.	104	L.9. de fund.dot.	204
Tract. IIII.		L.64. de leg.III.	105	L.11. eod.	205
L.59. de hered.petit.	34	L.28. ad S.C.Treb.	106	L.34. solut mat.	205
L.17. ad S.C.Velleia.	39	L.63. de verb.obl.	108	L.23. de act.ver.am.	205
L.19. eod.	35	Tract. VII.		L.23. de test.tur.	206
L.14. de lib. & post.	44	L.18. de iurisd.om.iud.	109	L.39. de solut.	206
L.16. eod.	46	L.46. de neg.gest.	109	Tract. IX.	
L.47. de hered.inst.	48	L.4. de minor.	110	L.33. de seru.rust.praed.	208
L.34. de vulg. & pup.sub.	50	L.29. ex quib.causf.mai.	112	L.38. de cond.indeb.	209
L.21. de testa.mil.	53	L.43. eod.	113	L.32. de cond. & dem.	215
L.47. de adq.hered.	53	L.37. de vsufr.	113	L.22. de man.test.	216
L.49. eod.	54	L.9. commu.diuud.	114	L.15. de oper.noui.	217
L.51. eod.	54	L.16. depof.	116	L.44. de damn.inf.	219
L.14. de bo.poss.con.tab.	55	L.20. de hered.vend.	116	L.24. de mort.cau.don.	222
L.18. de leg.praest.	58	L.23. de pact.dot.	118	L.49. de fid.lib.	223
L.4. de collat.	59	L.33. solut.matr.	119	L.15. de statulib.	223
L.8. de Carbo.edict.	59	L.40. de adq.rer.dom.	121	L.16. de except.	224
L.27. de bonis liber.	61	L.11. pro emptore.	126	L.18. eod.	224
L.21. de manu.test.	49	L.60. de furt.	127	L.26. de except. rei iud.	225
L.4. de lib.exhib.	60	L.23. de obl. & act.	127	L.6. de diuer.temp.praesc.	226

F I N I S.

A

B

IACOBI CUIACII

AD AFRICANVM.

TRACT. I.

C

FRICANVS, is videtur esse qui Sex. Cæcilius dicitur à Gellio & aliis iuris auctoribus. Moueor vt hoc existimem, l.3. D. de lib. agn. quæ Iulianum Sex. Cæcilio Africano respondisse ait, locum esse præiudicio, si quæratur an vxor sit. Puto enim hoc cum respondisse Africano iuriconsulto : quum & in l.39. D. de leg. 1. dicatur Africanus per epistolam Iulianum, consuluisse. Nec (vt testatus iam sum 7. Obs.) Lampridio fidem habeo, Africanum reponeti sub imperio Alexandri. Modestinus consulit Vlpianum l. si quis vxori. D. de far. Rufinus Paulum l.4. D. quib. ad lib. procl. non lic. Atilicinus Proculum l. Atilicinus. D. de pac. dot. Absuit semper à viris probis, quanuis æqualibus, inuidia, nec erubuit

alter ab altero quod sciret appetere. Cui ergo mirum videbitur, si & consulat Africanus Iulianum, cuius etiam auctoritate vtitur frequenter libris nouem Quæstionum? Et verò

D

quum (quod sæpe facit) ita simpliciter scribit, Ait, Existimauit, Negauit, Putauit, Inquit, Respondit, Placet, Notat, non de se (opinor) Africanus intelligit, sed de Iuliano. & huius rei argumentum præbet, l. tutor. §. vltimo. D. ad Vell. l. & hæc. §. vlt. D. loca. l. 61. D. de fur. vt planè videatur Iulianus Africano esse pro oraculo, vt illis Pythagoras respondentibus, Ipse dixit, vel (vt Accursius ait in l. 16. D. de pec. leg. & l. 21. de fideiuf.) pro magistro. Denique Africanus quantus quantus, Iuliani discipulus est. Vtitur etiam auctoritate Seruij, Atilicini, Melæ, Fufidij. sed rarius. Porrò ex his Africani Quæstionum libris nouem, leges habemus sparsas in Pandectis c x x x. quas in vnum coadunare & explicare constitui : nec erit, Deo fauente, inutilis opera. Sed prius videamus quid Quæstionum appellatione significarit Africanus. (quod quæri etiam potest de libris Quæstionum Papiniani, Scæuolæ, Pauli, Tertulliani, Fufidij, Callistrati, Mætiiani) & an aliquid distent libri Responsorum à libris Quæstionum. Vtrisque continentur consultationes, vtrisque responsa. Sed libris Responsorum, nuda, præcisa, singularia responsa : libris Quæstionum disputationes diffusioresque tractationes. Quæstionum igitur libri, tractationum sunt potius quàm quæstionum libri : & ita l. qui c c c c. D. ad leg. Falc. quæstio & tractatus pro eodem accipitur. Tractatus propriè, locus communis longè & latè patens, vt si quæratur quæ actio competat ex causa ob rem dati : quæ quidem quæstio minores amplectitur multas. vel si quæratur de facto aut de æquitate. nam & harum quæstionum varia, longa, difficilis definitio est. Quæstio de iure simplex est, eique præcisè respõderi potest, quia ius est certum, & hæc quæstio propriè, non tractatio. & hoc sensu Seneca v. Controuersiarum. Hoc non tanquam quæstionem, sed, vt illi mos erat, pro tractatione aut loco. Nec malè ex Isidoro Accursius d. l. qui c c c c. & l. vlt. D. si pars hered. pet. tractatum, esse multiplicem expositionem. Illud certè malè, dialecticos appellare tractatum, quæstionem τὴν ψαυδολύην. Ex libro autem primo Quæstionum Africani hæc prima se offert tractatio potius quàm quæstio (quoniam multa complectitur.) Quæ scire oporteat cum quibus

F

reditatem adire volet in l. 46. D. de adq. her. cuius hæc sunt verba, *Quum falsum testamētum diceretur, si quidem ipse heres accusaretur, quoniam certus esse debeat se falsum non fecisse, rectè adibit hereditatem. Sin autem alius argueretur citra conscientiam eius, non potest adire, quasi dubitet verum esse testamentum.* Multa sunt quæ scire oportet eum qui hereditatem adire volet. l. illud. D. si pars her. pet. ac primùm quidem causam acquirendæ hereditatis l. pupillus. D. de adq. her. Causa duplex est, Testamentum & Lex: & rursus legis causa duplex, Agnatio & Patronatus. Scire igitur debet, testamento an lege sibi deferatur hereditas: & si lege agnationis an patronatus iure. l. si is ad quem D. cod. & si testamento, iure institutionis an iure substitutionis. Igitur & de testatore, & de testamento certus esse debet, puta patremf. testatorem fuisse, & mortuum esse, & verum, iustum, non irritum, non ruptum testamentum esse, l. 17. l. 30. §. vlt. l. 34. l. 51. D. cod. titu. nam qui de his dubitat, vel qui in his errat, neque adit neque repudiat hereditatem rectè. Vnde si dicatur testamentum falsum & accusetur falsi heres scriptus, cui liquet de innocentia sua, hereditatem adibit rectè, etiam pendente cognitione falsi. Sed si falsi conscius sibi fuerit, profectò improbè fecerit si adierit, nec dominium adquisierit, quum acquirendi deficiat causa. Quòd si errauerit, vt si verum putauerit quod erat falsum, æquè hereditatem adierit frustra, quia deficit causa. l. 3. D. ad leg. Cor. de fal. & cōtrà si falsum, quod erat verum, inanis etiam erit aditio, quia non putauit delatam sibi hereditatem esse, d. l. 17. Erranti comparatur is qui dubitat, vt in plerisque aliis partibus iuris. & ideo si alius accusetur falsum testamentum fecisse, pendente cognitione falsi, qui in eo heres scriptus est, hereditatem adire non potest, quia nōdum liquet ei de testamenti iure. & hoc si, quemadmodum ait Africanus hoc loco, alius arguatur citra conscientiam heredis scripti. id est, Si alius dicatur falsum testamentum subiēcisse incio herede scripto. nam si liqueat scripto de innocentia rei, & hoc casu pendente cognitione falsi hereditatem adire poterit. l. Pannonius. §. rei. D. de adq. her. Siue igitur ipse accusetur siue alius, modò certus sit falsum testamētum non esse, hereditatem adibit rectè. At quæro quis sit effectus huius sententiæ, vt hereditatem non adeat rectè, nisi qui certus est de testamenti iure? Aditio obligat æri alieno, l. 8. D. cod. l. 3. §. vltim. D. quib. ex cau. in pos. eat. & qui semel adiuit rectè, postea non potest repudiare l. 3. & 4. C. de rep. vel adq. her. Igitur si adierit quo tempore ipse accusabatur falsi, non audietur postea, si velit repudiare & se exoluere contracta per aditionem obligatione, hoc prætextu quòd adierit pendente cognitione falsi testamenti. rectè enim adiuit. Sed si adierit dubitans, quo tempore alius accusabatur falsi, audietur postea si pœnitentia actus respuat hereditatem, & dicat, Adiui pendente cognitione falsi. Aditio enim non rectè facta, non obligat. Eadēque causa est repudiationis. nam si rectè repudiauerit, puta interim dum ipse arguitur falsi, non audietur postea si dicat, Repudiaui eo tempore quo falsum testamentum dicebatur. Si non rectè, vt si interea dum alius argueretur falsi testamenti, cuius innocentia conscius ipse non erat, repudiauerit hereditatem, non prohibebitur postea eam adire: quia repudiando nihil egit. l. 13. l. qui superstites D. cod. Et quod diximus de aditione, idem obtinet in gestione pro herede, & in petitione bon. possessionis. l. 19. l. 22. D. cod. nam & his modis obligatio contrahitur. l. pen. D. de separ. nec factò licet resilire. Et eadem ratione idem in missione, l. 4. D. quib. ex cau. in pos. eat. Idem in legato repudiando l. in repudianda. D. de adq. her. Ergo & in agnoscendo, non quòd agnitio legatarium obliget, sed quòd ei qui legatum agnouit, non sit integra repudiatio. l. Titia. §. Lucia. D. de leg. 1. Idem in missione in possessionem ex edicto Adriani vel Iustiniani. nam hoc beneficium scriptis tantum heredibus conceditur qui hereditatem adierunt, quod l. 2. C. de edic. D. Adr. tol. demonstrat apertè, dum ait heredem mitti in possessionem etiam si inofficiosum dicatur testamentum. Nec enim inofficiosum dici potest nisi scriptus heres adierit, quia querela inofficiosi testamenti est contra heredem, non contra lignum, contra scriptum, non contra scripturam. Et in hoc quidem heredi proficit missio, vt necesse non habeat cum possessore hereditatis prius ordinario iure experiri. i. petitione hereditatis vel petere bon. possessionem, ac deinde agere interdicto Quorum bonorū, sed mittatur statim oblato testamento, & publicè recitato in possessionem bonorum, salua principali quaestione hereditatis. Est igitur missio sequela & appendix præcedētis aditionis. Eodem igitur iure eadēque conditione regitur, & si fuerit aditio utilis, erit & missio, si inutilis aditio, & inutilis missio. His addamus si quæ sunt alia quæ scire oporteat eum qui hereditatem

- A** ditatem adit. Heres scriptus scire debet vtrum purè an sub condicione heres institutus sit. nam qui de hoc dubitat, & de eo dubitat delata sibi hereditas sit necne. igitur non potest adire liquidò, & si non liquidò, nec rectè. Denique inutilis inefficaxque aditio est, etiam si reuera fuerit institutus purè, vel etiam si, quum esset institutus sub condicione, eo tempore quo adit iam impleta condicio fuerit. l. heres institutus. D. de adq. her. Idem dicemus in errante, videlicet, si quum esset institutus sub condicione, existimauerit se institutum purè, & adierit ante condicionem impletam vel post condicionem impletam sub qua se heredem institutum esse nesciebat. Si ante cōdicionem impletam, quia quum adit, nondum delata erat hereditas. Si post condicionem impletam, quia nescierat condicionem institutioni insertam, nec eam expectauerat animo obtemperandi voluntati defuncti.
- B** Scientia exigitur condicionis, qualis qualis sit condicio. nam, etsi potestatiuæ facto quodam & forte fortuna per se vel per alium paruerit heres, non propensa obsequendi voluntate, obtemperasse voluntati defuncti non videtur, l. 2. D. de conditio. & dem. & si antè quàm casualis extiterit, non adierit, etiam non videtur obtemperasse voluntati defuncti, nisi sciens animo obtemperandi distulerit aditionem quoad condicio eueniret. Sed non idem dicemus e contrario, si quum esset institutus purè existimauerit se institutum sub condicione, & impleta condicione adiuerit. nam hic error, quo quidem ductus ex abundanti condicionem expectauit vel impleuit, nihil ei obfuerit, nec periculum attulerit amittendæ hereditatis, quasi non impleta voluntate defuncti, quum deterior sit causa instituti sub condicione quàm instituti pure, & illam tamen quæ deterior est amplexus sit. l. sed si de sua. §. i. D. de adq. her. vbi etiam duo condicionum genera facit, potestatiuam & casualem, & siue hanc siue illam putauerit adscriptam, quum esset institutus purè, & idem vtroque casu decernit, nihil ei hanc suspicionem obesse quo minus adeundo hereditatem adquirat, & facilius in casuali quàm in potestatiua, propterea quòd in casuali nihil facit vt adeat, in potestatiua facit, dum implet eam vt adeat. quòd aditioni vitium concire videbatur. Sed non solent quæ abundant, vitium adferre. Quòd si qui sciebat se heredem institutum sub condicione, errauerit in condicione, vt si hanc esse putauerit quum esset illa, exemplo eius qui errat in parte, dicam eum adeundo nihil agere, l. ex semisse. D. eod. & huic etiam dubitantem comparabo. Sed quid si prorsus condicionem ignorauerit neque hanc esse putauerit potius quàm illam, an adeundo hereditatem adquiret, si extiterat iam condicio aditionis tempore? Scire debet heres condicionem insertam institutioni, vt diximus suprà. Quantitatem condicione comprehensam possit nescire, l. qui putat. D. eod. Qualitatem autem condicionis non possit nescire stricto iure. Sed vtilius visum est vt & qualitatis ignoratio non vitiet aditionem, si modò extiterit condicio, & vt impunè possit ignorare condicionem impletam qui & condicionis qualitatem ignorat, condicionem tamen iniectam esse non ignorat, idque argumento partis. nam stricto iure sanè qui nescit partem, non potest adire. Sed vtilius visum est Sabinianis, vt adire possit etiam qui nescit partem, modo cætera quæ eum scire oportet qui adit, nō ignoret, l. illud. D. si pars hered. pct. atque ita l. si quis extraneus. §. vlt. D. de adq. her. quum dixisset nihil gestioni pro herede nocere ignorationem partis, consequens erat adnotari non hoc, nihil etiam nocere scientiam condicionis, quod est dissentaneum, sed nihil nocere ignorationem condicionis, si tamen extiterit condicio ante gestionem pro herede. igitur dempta negatione legendum d. §. vlt. Quod & Celsius probat, si condicionem sub qua heres institutus est ignorat, si tamen extiterit condicio sub qua institutus est. Separandus est is qui errat in condicione ab eo qui planè condicionem nescit, vt hic possit adire, ille non item, sicut is qui errat in parte ab eo separatur qui nescit partem. nam hic adeundo fit heres, quia animus ei est adeundæ cuiuscunque partis. Ille qui errat in parte, vt qui putat se heredem ex quadrante, quum sit ex semisse, adeundo non fit heres ex semisse, quia animus ei est quadrantis tantum adeundi. Sed neque ex quadrante, quia scindi hereditas non potest d. l. ex semisse. Et similiter qui putat se heredem ex asse, quum sit ex parte, vel contrà, adeundo nihil agit. Sed videtur obstare l. si quis mihi bona, §. sed si mandauit eod. tit. Ex qua ratiocinari ita quis possit: Si mandauit pater filio vt adiret quasi instituto ex parte, & adierit ex asse, valet aditio, quia meliorem condicionem patris facit. Ergo si institutus ex parte, adierit ex asse, valet aditio. Effet bona collectio, si ei etiam conueniret ratio eadem. At non conuenit, quando qui dem heres qui ex maiore parte adit quàm sit scri-

ptus, in nullo meliorem condicionem suam facit, nec faceret etiam filius patris, nisi veri- A
tatem in adiendo sequeretur, patre in iubendo sequuto opinionem falsam. Non est igitur bona collectio, alioquin & hæc bona esset, Si pater mandauit filio ut adiret quasi ex
testamento, & adierit filius ab intestato, quum & reuera ab intestato ei deferretur heredi-
tas non ex testamento, valet aditio, quia plerunque melior est causa intestati quam causa
testati, propter onera legatorum, fideicommissorum, libertatum. Ergo si agnatus proxi-
mus iusto testamento scriptus adierit ab intestato, valet aditio. Vitiola est collectio. Hic
enim errauit: filius non errauit. Huius igitur aditio non valet. l. si is ad quem D. eod. & ei
integrum est denuo adire vel repudiare ex testamento l. mater. D. de inof. test. Ergo & e-
ius aditio non valet qui institutus ex parte, per errorem adit ex asse. Restat illud ut quæra-
mus quid sit dicendum, si scierit heres condicionem sub qua institutus est, & adierit ante B
quam sciret condicionem impletam, si aditionis tempore re ipsa fuerit impleta. Et constat
non rectè eum aduisse, quia nondum putauit delatam sibi hereditatem esse l. multum. D.
de cond. & dem. Sed contradicit palàm d. l. si quis extraneus. §. vlt. nisi audeas adfirmare,
quod est verissimum, negationem quam paulo ante in eo diximus abundare, esse in hunc
locum transferendam hoc modo, Puto non posse adire hereditatem. Aberrabat suo lo-
co, sed restituenda est, (ut dixi) & ut subiecta similitudo substituti coheredis ignorantis
coheredem repudiaffe, apertè demonstrat, quem nemo dixerit ex substitutione adire he-
reditatem posse. Et hæc de herede scripto sub condicionem. De herede scripto ex die, nihil
dicimus: quia diei adiectio in heredis institutione pro superuacua est: at in aditione su-
peruacua non est, si heredi scripto testator præfinierit diem ad adendum, quod est heredem C
instituire cum cretione. Et hic utique dies scienti tantum cedit ex verbis cretioneis, Qui-
bus scieris poterisque, atque etiam edicti successorij. l. 2. D. quis ordo in bon. poss. ser. Sed
quemadmodum multum interest, condicionem institutioni iniiciat testator an lex l. mul-
tum D. de cond. & dem. ita multum interest diem adiciat aditioni aut bonorum posses-
sioni testator, an lex. nam si repudiauerit heres intra tempus legitimum substitutus vel se-
quens ex edicto successorio statim admittitur non expectato ultimo die temporis legiti-
mi, nec qui semel repudiauit, potest variare, etiam si tempus legitimum largiatur. §. pen.
Inst. de bon. pos. Sed si repudiauerit intra diem cretioneis testamento scriptum, expectare
debet substitutus vltimum diem cretioneis, quia posteaquam repudiauit vel adiuit heres
scriptus cum cretione, quandiu supersunt dies cretioneis, pœnitentiã agere potest, aucto- D
re Vlpiano in fragmentis. & ob id in l. 72. D. de acqui. her. rectè ponitur institutum ante-
quam adiret decessisse, ut non expectet substitutus vltimum diem aditionis. nam si pone-
retur repudiaffe, non decessisse, substitutus expectaret vltimum diem aditionis. Et hæc de
prima questione Africani sufficiant. Sequitur alia de actione Fabiana & Caluisiana. l. 10.
D. si quid in fraud. pat. cuius hæc sunt verba, *Si id quod à liberto in fraudem alienatum est, non
extet, actio patroni cessat, quemadmodum si pecuniam in fraudem abieciisset, aut etiam si is qui mor-
tis causa à liberto accepisset, eam rem vendidisset, & bonæ fidei emptor eam suscepisset.* Fabiana
patrono competit, liberto testato, Caluisiana liberto intestato. l. 3. §. si intestatus eod. l. 2.
C. eod. Vtraque datur patrono aduersus eos quibus libertus bona sua alienauit dolo ma- E
lo in necem patroni, etiam si fraudis conscij non sint, vel aduersus eos quibus mortis cau-
sa donauit libertus aut legauit supra semissem bonorum, etiam si non hoc dolo malo fece-
rit libertus. nam ut legata ac donationes etiam causa mortis ex constitutione Seueri non
possunt heredem institutum fraudare Falcidia, ita nec patronum debita portione. Dona-
tiones inter viuos & aliæ alienationes fraudare patronum debita portione possunt, si mo-
dò fiant sine dolo malo. l. 1. §. 1. l. 9. D. eod. tit. Idcirco agenti patrono Fabiana vel Calui-
siana, probandum est aut dolo malo aut mortis causa factam alienationem. d. l. 1. §. 1. l. pa-
tronus. D. de probat. Et vtraque actione non in solidum reuocat alienata, nisi quædam a-
lienauerit libertus quæ diuisionem non recipiant, veluti seruitutes, sed in partem debi-
tam tantum d. l. 1. §. si pluribus & §. quauis. & si plures sint patroni, omnes agunt in por-
tionem vnam, quia etsi plures sint, vnus tamen est patronatus, & non tam personis quam F
patronatui debetur portio dimidia, sed eam partiuntur inter se pro virilibus portionibus
l. 3. §. si plures l. 4. cod. tit. Hodie est tertia portio, olim fuit dimidia. & testato quidem li-
berty, si nullum ex liberis naturalibus successorem reliquisset, & nihil aut minus quam
partem dimidiam bonorum patrono reliquisset libertus, contra tabulas liberti dimidiæ
partis

- A** partis bonorum possessio dabatur, intestato liberto, si suum heredem non naturalem reliquisset, æquè patrono contra suum heredem dimidiæ partis dabatur bonorum possessio. §. 1. Institut. de success. lib. Dabatur autem patrono dimidia portio non tantum eorum bonorum quæ libertus habuisset mortis tempore, sed etiam eorum quæ alienasset in fraudem, perinde ac si liberti dominio ea exissent nunquam l. 3. §. vltim. D. de bon. lib. Et reuocabatur ex alienatis rebus actione Fabiana testato liberto, vt dixi, actione Caluisiana intestato liberto. Reuocatoria igitur & rescissoria vtraque actio est, quia alienationes ipso iure valent, etiam si factæ sint in fraudem patroni. Si valerent etiam libertates datæ in fraudem patroni, non possent reuocari. ideoque his statim initio occurrit lex Ælia Sentia, vt nullæ sint ipso iure, non solùm si in fraudem patroni, sed etiam si in fraudem creditorum fiant, auctore Vlpiano in Fragmentis, & Gaio in Institutionibus, & l. 27. D. qui & à quib. man. l. 9. D. de lib. cau. Hæc ita licet se habeant in patronis, nec suppetant similes Fabianæ & Caluisianæ actiones, quæ dentur liberis aut parentibus, nec reuocetur omne quod in fraudem parentum aut liberorum factum est, quum tamen quodcunque factum est in fraudem patroni, per eas actiones reuocetur pro modo portionis debitæ reuerentiæ patronali, optima ratione, quia ingenuis æquum est vt sit liberior facultas alienandi res suas quàm libertinis. l. 2. D. si à par. quis sue. man. Attamè liberis & parentibus datur rescissio immensæ donationis, portionis legitimæ interuertendæ causa factæ, per querelam inofficiosæ donationis, tam testato quàm intestato donatore, l. 3. & 4. C. de inoffic. donat. non in solidum, sed in portionem legitimam, siue in extraneos siue in liberos collata sit donatio. l. 1. C. eod. Liberis, inquam, superstitibus donationis tempore. nam liberi nati post donationem, eam reuocant in solidum, si sit collata in extraneos, l. si vnquam. C. de reuoc. donat. Si in alios liberos, in partem legitimam tantum l. 5. C. de inoffic. donat. Recidunt etiam liberi & parentes, sicut extranei, heredes instituti donationes causa mortis & legata pro modo Falcidæ, non tantum exteris data, sed etiam ea quæ data sunt liberis & parentibus l. pater. D. ad leg. Fal. l. scimus. C. de inoffic. testam. Et liberi aut parentes non tantum ex testamento, sed etiam ab intestato recidunt. Falcidæ iure non legata, quæ ab intestato iure veteri non relinquuntur, sed fideicommissa, l. filiusfamil. D. ad leg. Falcid. Recidunt & mortis causa donationes non iure Falcidæ, quia ab intestato mortis causa donationes non comparantur legatis, l. si filius D. de leg. præst. sed ex constitutione Alexandri ad Claudium Iulianum de inofficiosis donationibus. Præteriti autem ea rescindunt in totum per bonorum possessionem contra tabulas, exceptis quibusdam, exheredati æquè in totum nullis exceptis per querelam inofficiosi testamenti. Patroni autem pro semisse tantum, & exceptis semper legatis aut mortis causa donationibus relictis liberis aut parentibus l. 1. §. quod autem D. si quid in fraud. patro. l. 4. D. de cond. & demon. l. 6. §. si patronus. D. si quis omis. cau. test. l. si eius §. vlt. D. ad Treb. l. ex asse. D. ad leg. Falcid. Sunt enim gradus pietatis & officiorum quidam, ex quibus post Deum & patriam, prima liberis & parentibus, secunda patronis debentur, nec debet patronorum reuerentia cohibere parentum pietatem erga liberos vel contra. & eadem ratione licet liberis detur querela inofficiosæ dotis, quod nõ sit æquum nimia dote constituta filiz fraudari filios portione debita, non datur tamen patrono Fabiana vel Caluisiana dotis à liberto in filiam collatæ deminuendæ causa, l. 1. §. Sed si libertus D. si quid in fraud. pat. Porro Africanus hoc loco docet, quod erat perspicuum satis, has actiones cessare, si res alienata non extet, vt si pecuniam in fraudem patroni in mare proiecerit, quia non est qui conueniri his actionibus possit, quum nullus pecuniam acceperit. Nec enim in ipsum libertum dantur, sed neque in eum qui accepit, à liberto, si res sit vsucapta. Duo notat summa genera rei amittendæ, quæ & in S. C. de petitione hereditatis his verbis notantur, Deperditum, Deminutum, & his in l. deducta. §. ante diem. D. ad Trebel. Casus, Vfus. Fraudem autem initio generaliter accipit, quum & de eo qui pecuniam abiecit dolo malo, exemplum ponat, & de eo qui mortis causa donauit, in quo dolus non exigitur. Et sanè fraus, genus est: species, dolus & fraus: dolus in persona, fraus in re ipsa. Ait, *Et eam rem vendidisset*, dominio scilicet nondum adquisito ante mortem liberti: alioquin emptor non vsucaperet. Puto autem huic legi coaptandam esse eiusdem Africani l. 22. D. de mor. cau. donatio. cuius hæc sunt verba,

In mortis causa donationibus non tempus donationis, sed mortis intuentum est, an quis capere possit. **A**
 Hoc modo, Fabiana aut Caluisiana non pertinet ad libertates in fraudem patroni datas quia ipso iure nullæ sunt. Eadem ratione non pertinet ad alienationes factas in fraudem legis Papiæ l. si libertus. D. de iu. pat. Non ad donationes causa mortis, si mortis tempore donatarius incapax fuerit. Sed si capax fuerit mortis tempore, quanuis non fuerit etiam capax donationis tempore, quia non ideo minus valet donatio causa mortis, placet ad eam reuocandam patrono Fabianam vel Caluisianam dari. Ergo in mortis causa donationibus quoties quæritur de capacitate donatarij, non donationis, sed mortis tempus spectatur. At in legatis etiam testamenti faciendi tempus spectatur, ex regula Catonis. nam qui incapax est testamenti tempore, licet capax sit mortis tempore, non admittitur ad legatum. Imò admittitur vno casu, si in tempus capiendi legatum relinquatur l. si ita **B**
 quis testamēto D. de leg. 2. l. in tempus. D. de her. inst. eadem ratione qua donatarius qui incapax fuit donationis, capax mortis tempore, quia donatio nominatim confertur in tempus mortis. Nihil igitur à legatis hac in re distant donationes causa mortis, quæ vbi- que legatis comparantur, nedum in actione Fabiana & Caluisiana. l. 1. §. 1. D. siquid in fraud. pat. At videtur in legatis etiam si non conferantur in tempus mortis, generaliter intuentum esse tempus mortis duntaxat: & hæc esse sententia l. non oportet. D. de leg. 2. quod non admitto. Hoc enim tantum dicit, non quæri de cōdicione cuiusquam. i. fiscum non quære de capacitate legatarij vel heredis antequam hereditas vel legatum ad eum pertineat. i. ante mortem testatoris. Nam si eo tempore capax fuerit, quanuis capax non fuerit testamenti tempore, legatum vel hereditas fideicommissaria, cuius restituendæ ta- **C**
 citam fidem interposuerat heres, apud heredem remanebit, & fiscus excludetur, l. 3. §. quando D. de iur. fil. Sed excludetur etiam legatarius aut fideicommissarius, qui incapax fuit testamenti tempore. nam vt in hereditatibus, sic & in legatis vtroque tempore capacitatem exigimus. alioquin inutile esset conferre legata in tempus capiendi. Sequitur alia apud Africanum quæstio de fideicommissaria libertate, his verbis, l. 20. D. de man. test.

*Servos legavit, & cauit ita, Rogo, si te promeruerunt, dignos eos libertate existimes. Prætoris hæ partes sunt vt cogat libertatem præstari, nisi si quid tale hi serui admiserint vt indigni sint quo libertatem consequantur, non etiam vt talia officia ab his exigantur, pro quibus libertatem mereri debent. Arbitrium tamen eius erit, qui rogatus sit, quo tempore quemque velit manumittere, ita vt si viuis **D**
 non manumisisset, heres eius statim libertatem præstare cogatur.*

Rectè, Si te promeruerint, vt l. Thais. §. 1. l. fideicommissaria 3. D. de fid. lib. l. 11. §. sic fideic. D. de leg. 3. Quibus verbis non confertur plenum arbitrium dandæ libertatis in legatarij voluntatem, sed quasi bono viro committitur. Et prætoris fideicommissarij partes sunt vt cogat libertatem præstari. Non potest cogere legatarium, quia in eius arbitrio est quando velit manumittere, sed post mortem eius, heredem legatarij cogere statim potest. Quibus autem cogetur libertatem præstare? Bene meritis. An & nihil meritis? Certè omnibus, præterquam malè meritis. i. qui legatarium offenderint. & sic in querela inofficiosi testamenti, vbi meritorum æstimatio fit, & in fideicommissis pecuniariis, meriti **E**
 videntur qui non offenderunt. l. 22. C. de inof. test. l. quum pater. §. rogo. D. de leg. 2. Et rectè Bartolus in hunc locū, Meruisse videtur qui non apparet demeruisse. Sic scripserat, nō Meminisse videtur qui non apparet dememinisse. In quo placebat verbum rarum, vt illo Martialis loco, *Ipsè iubet mortis dememinisse Deus.* Sed in verbo, Demereri, præpositio de, auget, vt in Deponere, Dedere, Deperire, & in Demagis, si Nonio, & glossis quæ interpretantur *σφόδρα* potius quàm Festo, credimus. Debuit igitur Bartolus dicere, Meruisse videtur qui non apparet offendisse sed Ouidius dixit etiam demeruisse. Offendisse autem serui legatarium videntur quos legatarius vinxit aut torfit pœnæ causa, & quos administratione aut ministracione remouit, l. 51. D. de man. test.

AD AFR I-

AD AFRICANVM

TRACTATVS II.

B X libro secundo Quæstionum quæ prima se offert quæstio, est in l. 23. D. de reb. cred. cuius hæc sunt verba,
Si eum seruum qui tibi legatus sit, quasi mihi legatum possederim & vendiderim, mortuo eo, posse te mihi pretium condicere Iulianus ait, quasi ex re tua locupletior factus sim.

Multæ in hanc quæstionem quæstiones incurrunt. Ait, *Condicere*. Quæro qualis hæc conditio sit? Naturalem esse hæc verba demonstrant, *Quasi ex re tua locupletior factus sim*: quod scilicet natura æquum non sit ex re tua locupletari me, Quatuor autem sunt ferè conditiones naturales, id est, quas æquitatis naturalis ratione iurisconsulti introduxerunt, *Indebiti, Ob rem dati, Sine causa, De bene depensis*, ad imitationem conditionis ex mutuo. Nam qui eis tenentur, perinde obligantur atque ij qui mutuum acceperunt: & ideo earum tituli dantur post titulum hunc, *qui præcipuè est de cōditione de rebus creditis, & conditione de bene depensis. ex mutuo illa est, hæc ex dato mutui causa.* Sunt igitur velut illæ quatuor ex promutuo: ergo ciuiles, non prætorix. Hanc autem quæ proponitur in hac specie, quum neque sit conditio indebiti neque ob rem dati, neque de bene depensis, relinquitur esse sine causa. nam has tantum scimus cōditiones naturales, & quod datur in hac specie conditio sine causa, congruit cum veteri definitione Sabinianorum, id quod ex non iusta causa apud aliquem sit, condici posse l. perpetuo. D. de condic. ob turp. cau. quam ibidem adiicitur Celsum etiam probasse: idque apparet ex l. si & me & Titium, hoc tit. Eo igitur magis vera, quod receperint etiam eam diuersæ scholæ auctores. Quod si quæ in specie proposita datur conditio, conditio est sine causa, specialis igitur est, non certi conditio generalis. Nam et si titulus hic, *De rebus creditis si certum petetur, & de conditione*, polliceatur tantum certi conditionem generalem & specialem conditionem ex mutuo, tamen & in eo specialiter nonnunquam tractatur de aliis quæ generali subsunt, veluti conditione ex stipulatione, conditione sine causa, conditione triticaria, conditione indebiti, conditione furtiua, conditione ob rem dati. Hæc verò verba rubricæ, *De rebus creditis si certum petetur*, non generalem titulum faciunt ad libros qui sequuntur, sed specialem, proprium, peculiarem huius loci, quæ sic exaudio, vt quemadmodum in Codice Theodosij alia proponitur actio, si certum petetur de suffragiis, alia, si certum petetur de chirographis, ita hinc proponatur eadem forma nuncupata cōditio, si certum petetur de rebus creditis, non de pecuniis creditis, sed de rebus creditis. Quæ verba omnes contractus complectuntur quos alienam fidem sequuti instituiamus, porriguntur etiam ad quasi contractus & maleficia. Nam omnis obligatio, contractus est Igitur illis rubricæ verbis promittitur generalis actio, si certum petetur de rebus creditis, quæ & certi conditio dicitur, & de re certa credita à Quintiliano. Petitur verò per eam non pecunia tantum, sed etiam res quælibet certa. l. 1. D. de interr. in iure fac. neque obstat l. 1. D. de Cond. Trit. Confertur enim in ea cōditio si certum petetur, cum conditione triticaria. Vtraque est generalis. In aliquo tamen altera plenior altera. Nam conditione si certum petetur, petitur pecunia numerata, quæ non petitur conditione triticaria, & retro conditione, si certum petetur, incerta non petuntur, quæ tamen petuntur per triticariam, veluti seruitus & possessio. l. 1. & 2. D. de con. trit. l. 25. D. de furtis. Nomen putem habere à tritico, vt sementes & messes triticarias in veteri Calendario, re omnium quæ per eam conditionem petuntur, optima & pretiosissima, vt Sibylla Erythraea apud Lactantium ait, *Καὶ σίτη, ὅτι βροτοῖς καὶ λαλοῖν πάντων.* quia (vt Stephanus ait) olim in antiqua formula conditionis triticariæ, quoties scilicet sua cuique actioni constituta erat formula, tritici fiebat mentio, propterea quod ei qui hanc formulam sibi dari primus postulauit, fortè res erat de æstimando tritico. His autem rubricæ verbis, *Et*

de condictione, significatur actio ex mutuo: vt in Institutionibus, Ex mutuo nascitur actio, **A**
 quæ vocatur condictio. Et alio loco, Qui indebitum accipit, perinde obligatur ac si mu-
 tuum ei daretur, & ideo condictione tenetur. & interpretes Græci. Κοιδικτικὸς, ὁ απαιτη-
 τὸς λόγος τῆ οἰκείᾳ δανείᾳ. Hæc est perspicua & certissima huius rubricæ interpretatio. Per-
 gamus ad reliqua. Quæro an in hac specie concurrat condictio sine causâ cum actione
 negotiorum gestorum. quòd videtur l. vlt. D. de neg. gest. l. 3. C. de rei vind. Sed non vt ve-
 rum est cum actione negotiorum gestorum concurrere certi condictionem generalem l.
 5. D. de exc. rei iud. l. in duobus. §. exceptio. D. de iureiur. ita verum esse arbitror concur-
 rere neg. gestorum cum condictione sine causâ. nam hæc condictio datur ex bono & æ-
 quo. deficiente igitur iusta actione. Ac sanè vt cum condictione ex lege, ita cū condictio-
 ne ex æquitate alia actio non concurrat, nisi generalis illa quæ suo ambitu complectitur **B**
 de re certa actiones omnes Nec eodem casu in hac specie negotiorum gestorum datur a-
 ctio & condictio sine causâ. Si enim ratâ venditionem non feceris, est condictio sine cau-
 sâ: si ratam feceris, est actio negotiorum gestorum. Nam etsi quasi meum non quasi tuum
 negotium gesserim, tamen ratihabitio tuum negotium constituit. Neque obstat l. 6. §. sed
 si ego. D. de neg. gest. quæ nihil agi ratihabitione ait, si pater filij non patris contemplatio-
 ne gestum ratum habuerit. nec enim hoc vult omnino nihil agi, sed ratihabitione patrem
 non obligari in solidum, quæ tamen aliâs patrem obligat in solidum, si ratum habuerit
 quod filius gessit l. 1. D. quod iussu. At ibi non quod filius gessit, ratum habuit, sed quod
 alius gessit pro filio, quæ ratihabitio etsi patrem non obligat in solidum, non tamen fuerit
 omnino inutilis. Nam nō de peculio obligationem cōfirmauerit aduersus patrem, (quod **C**
 parui momenti est) sed etiam si nihil sit in peculio, eatenus obligauerit patrem, quatenus
 ex gesto locupletior factus erit. At si rem tuam vendidi, & ratam venditionem facis, inuti-
 lis ratihabitio fuerit, nisi nos vltro citroque in solidum obligauerit. Ait, *Quasi mihi legatum*
possederim. hac opinione, quasi mihi legatus esset. bona fide igitur. Qua de causâ in id dū-
 taxat teneor quo locupletior factus sum. Quid si mala fide possederim? Et hoc casu non
 condictione sine causâ, sed rei vindicatione, vel ad exhibendum mecum agi potest, quia
 dolo desij possidere, exemplo petitionis hereditatis, quod in hac re nos sequi eadem ra-
 tio cogit. l. si autem. §. sed is qui D. de rei vind. Et ea quidem actione conuentus pretium
 restitui. am quod accepi, etiam si ex eo non sim factus locupletior, atque etiam si iusto fue-
 rit vberius: vel si vilius vendidero, verum pretium eo casu quo res non erat interitura, si
 vendita non fuisset, l. item veniunt, §. vltim. l. si à domino. §. si prædo. D. de pet. her. Rursus **D**
 ait, *Quasi mihi legatum*. Quid si possederim ex causa emptionis? Et hoc quoque casu si fa-
 ctus sim locupletior, condici mihi potest, vt si pluris vendiderim quàm emerim. Nec se-
 paranda est (vt opinor) causâ lucratiua à non lucratiua. Nam si est persecutio pretij per
 rei vindicationem re vendita, & suo fato perempta post litem contestatam, etiam si ven-
 ditor eam nactus sit ex causâ non lucratiua. l. 17. in prin. D. de rei vind. cur deficiente vin-
 dicatione, eadem æquitate non erit condictio pretij saltem inquâtum locupletior factus
 erit, re vendita & perempta ante litem contestatam? Ait, *Mortuo*, vt l. vlt. D. de neg. gest.
 Quid viucapto? idem prorsus. l. 1. C. de reb. alien. non alien. Duobus his modis fit vt res
 non extet l. 10. D. si quid in fraud. pat. Quid viuo & non viucapto? Vindicare hominem
 ab emptore potes etiam non reddito pretio l. 3. C. de rei vind. Condicere mihi, qui bona **E**
 fide vendidi, pretium non potes. nec enim vnquam recurritur ad condictionem sine cau-
 sâ, nisi quum rei vindicatio cessat: & verò quum pretij nomine tenear emptori de euictio-
 ne, à quo tu rem euicisti per vindicationem, non est æquum etiam teneri me de pretio tibi.
 At contrâ, homine non euicto, vt si ratâ venditionem feceris, de pretio quo factus sum
 locupletior, dâda tibi erit negotiorum gestorum actio, vindicatio non erit in emptorem.
 Est enim amissa ratihabitione. Et hoc ita, si vendiderim bona fide. Quid si mala? Liberum
 est tibi agere vindicatione cum emptore, quia rem tuam possidet, aut mecum, quia dolo
 desij eam possidere. Sed si ratam feceris venditionem, amittis quam habebas in vtrunque
 vindicationem, ac superest tibi tantum in me de vero pretio actio utilis neg. gestorum l. **F**
 1. C. de iis qui à non do. man. sunt: quæ de manumissione loquuntur. Sed eadem est ratio
 in venditione. Et pretium (inquit) quanti interest, sine disinctione, vt Græci legunt re-
 ctè. Id autem est verum pretium. In bonæ fidei venditorem, nullo casu vindicatio est, e-
 tiam si ratam venditionem non feceris, quia neque possidet, neque dolo desij possidere.
 Nec

- A** Nec obstat quòd pretium habet. Nam qui pretium habet, non tenetur vindicatione, sed qui rem possidet aut dolo desit possidere. Et quod dicitur, pretium succedere in locum rei, falsum est maximè in vindicationibus. Nam id quidem quod ex re mea nascitur, meum est, pecunia tamen ex re mea, non est mea, quia non proprie ex re est, sed propter negotiationem percipitur l. venditor D. de her. vend. & tantum abest ut pecunia vel res ex re mea parata, sit mea, ut nec factam rem ex re mea, constet inter omnes esse meam. Sabini enim negant esse meam, Proculiani adfirmant esse meam: Erciscundi distinguunt, & meam esse aiunt si resolui possit in pristinam materiam, ut si ex ære meo facta sit statua, meam non esse, si resolui non possit in pristinam materiam, & facta sit bona fide, meam esse non si facta sit mala fide. Pecunia igitur ex re mea, non est mea: idcirco non
- B** vindicatur, sed æquum est eam mihi reddi, idcirco condicatur, ut in hac specie, & in specie l. si ipsa D. Quod met. caus. & l. ultim. D. de neg. gest. Obstat quod dicitur pecuniam ex re hereditaria redactam esse quodammodo hereditariam & in hereditatis petitionem venire, siue extet res hereditaria siue deperierit l. si & rem D. de pet. hered. Sed hoc in petitione hereditatis propriam rationem habet. Ea enim actione tenetur is tantum qui pro herede possidet, vel etiam qui pro possessore possidet, qui etiam tanquam heres agere præsumitur, & ob id solum tenetur petitione hereditatis, ut Acc. rectè docuit in l. penult. C. in quib. cau. cels. lon. temp. præf. & eadem ratione non tantum corpora hereditaria is unde petitur, hoc iudicio restituit, sed etiam quod hereditatis nomen patitur, iura & actiones, quas tanquam heres paravit sibi ex rebus hereditariis. Ergo actionem ex vendito præstat, siquam habet ex venditione rei hereditariæ. Si actionem ex vendito, & pretium igitur quod exegit eius actionis iure. Qui actionem præstare debet, & sic æstimationem quoque præstare debet quam consequutus est d. l. venditor in fi. In vindicationibus singularibus, res tantum veniunt non actiones, & sic nec æstimationes aut pretia. Dixi, de pecunia ex re mea, an censatur esse mea. De pecunia ex re mihi debita quid dicimus, an hæc mihi debetur sicut res ipsa, & an eadem actione in personam potest peti? Sic sanè, si res non desit deberi, id est, à quo rem petere possum personali actione, & pretium quod ex re mea fecit, petere possum. Sed si desierit res deberi, ut si perempta sit ante moram, nec pretij petitio est d. l. venditor: & in specie l. 10. D. siquid in fraud. pat. Si res translata sit in alium: verbi gratia, si is qui à liberto mortis causa accipit eam rem vendiderit & tradiderit, & res extet apud emptorem, patrono est in emptorem Fabiana, quia hæc actio rei possessorem sequitur l. penul. D. eod. in venditorem non est, licet pretium habeat, quia desit rem habere, dimissa possessione. Si res non extet, omnino perempta est actio Fabiana. Non extat quæ periit, vel quæ vsucapta est. Vsucapio morti est similis: qua de causa, quod ait hoc loco, Mortuo, ei adiungimus rectè, Vel vsucapto Restabat quartum, an res ex pecunia mea, sit mea: quæ regulariter non est mea l. ad probationem. C. de probat. l. ex pecunia. C. de in dot. ut docui 5. Obs. c. 29. explicata l. res quæ. D. de iu. deb. ex qua vulgò malè colligunt, pretium succedere loco rei, quum hoc potius innuat, Rem succedere loco pecuniæ. Sed utrunque tamen doctorum Catholicum plerumque falsum est. ergo pro regula adferri non debet. Regula enim iuris non est nisi quæ plerumque, id est quæ frequentissimè, vera est. Nulla est semper vera. Ait, *Ex re tua.* Quia res legata ipso iure acquiritur ex XII. tab. Sequitur alia Africani quæstio in l. 46. D. de her. inst.

Quidam quum filium suum heredem instituere vellet, ne ad patrem eius ex ea hereditate quicquam perveniret, voluntatem suam exposuit filio: filius quum patris offensam vereretur, petiit à testatore, ne sub conditione SI A PATRE EMANCIPATUS ESSET, heredem eum institueret: & impetrauit ab eo ut amicum suum heredem institueret: atque ita testamento amicus filij, ignotus testatori, heres institutus est, nec quicquam ab eo petitum est. Quærebatur, si ille amicus aut adire nollet, aut aditam nollet restituere hereditatem, an fideicommissum ab eo peti possit, aut aliqua actio adversus eum esset: & utrum patri, an filio competeret. Respondit, etiamsi manifestum sit scriptum heredem fidem suam interposuisse, non tamen aliter ab eo fideicommissum peti posse, quam si & ipsum testatorem fidem eius sequutum esse probaretur. Si tamen quum à filio familiam rogaretur amicus, & aditurum se hereditatem recepisset, & restitutum patri familiam factum, non absurde dici possit, mandati actionem futuram, & eam actionem patri inutilem fore, quia non sit ex bona fi-

*de, id ei restitui quod testator ad eum peruenire noluerit, sed nec filio vulgarem competituram: verum A
vilem, sicuti dare placeret ei, qui quum filiusfamiliâs esset, pro aliquo fideiussisset, ac paterfamiliâs
factus, soluisset.*

Decreuerat Titius filiumfamiliâs heredem instituere sub condicione emancipationis: (ne scilicet per filium patri acquireretur hereditas) cuius condicionis adiectio erat olim frequens, propterea quòd non poterat contra ius publicum hæc lex testamento ad di, ne per filium patri acquireretur hereditas, illâ autem saluis legibus addi poterat, vt heres esset filiusfamiliâs, si à patre emancipatus esset. At hodie, quia ex constitutionibus Iustiniani rei aduentitiæ & hereditariæ patri per filiumfamiliâs, vsusfructus tantum acquiritur, non proprietas, non multum offenderit ius publicum, qui hanc legem testamento adiecerit, ne vsusfructus etiam à proprietate separetur & patri acquiratur. Et sanè probatur hæc lex siue condicio Nou. 117. vt planè iam hodie nihil sit necesse hoc solo respectu, ne ad patrem perueniat hereditas, apponi condicionem emancipationis, quam tamen olim fuisse frequentissimam constat l. vltima. D. de pet. her. l. 3. §. si heres. D. de minor. l. pen. D. vnde lib. l. Diui. D. de iu. cod. l. duos. l. auia De cond. & dem. l. filiis. C. de inoff. test. l. 3. C. de inst. & subst. Plin. 8. Epist. Curtius perosus generum suum, sub ea condicione filiam eius neptem suam instituit heredem, si esset manu patris emissa. Suetonius in Vitellio, Filium heredem à matre sub condicione institutum, si de patris potestate exisset, manu emisit. Frequentius autem matres sub hac condicione filios suos heredes instituebant, propria quadam ratione, quia nec poterant purè. Maritum enim non poterat vxor heredem facere: ergo nec filium, quia patri quereretur l. tertia. §. verbum. D. de don. inter vir. & vx. Quum ergo decreuisset Titius filiumfamiliâs heredem instituere sub condicione emancipationis, filio exposuit ante testamentum quid haberet in animo. Filius veritus ne ea re offenderetur pater, (quòd, vt iucundiores sunt filij per quos patri obuenit hereditas, ita nescio quo modo inuidiosiores ij quibus in tempus emancipationis hereditates relinquuntur) hac ratione motus, rogauit Titium ne se heredem institueret sub condicione emancipationis, sed amicum quendam suum ignorum Titio, quod & Titius fecit: & valet institutio etiam ignoti hominis l. extraneum 2. C. de heredibus instituendis, l. in extraneos. C. de donat. No. 89. & peregrini nati, id est proculi, vt emédauimus §. vltim. Inst. de her. instit. Illum verò heredem suum amicum filiumfamiliâs Titius non rogauit, vt filiofamiliâs, quum paterfamiliâs factus esset, hereditatē restitueret. Et hoc est quod ait, D Nec quicquam ab eo petatum est. Rogauit tantum filius. heredem scriptum, vt adiret & restitueret sibi patri. factò, recepit ille, & hoc est quod ait, manifestum esse scriptum heredem fidem suam interposuisse, id est summisam & interpositam esse à filio personam heredis scripti hereditatis subeundæ & restituendæ causa, fidemque dedisse eum filio. Circa hanc speciem multa quærentur. Tractatio igitur potius est quàm quæstio, An ille cogi possit adire ex S. C. Pegasiano: vel, si adierit vltro, an fideicommissum ab eo peti possit: an aliqua actio aduersus eum sit: & vtrum patri an filio competat. Separat actionem à petitione fideicommissi, quia non per actionem, sed extraordinem instituitur. Et quod ad priores duas quæstiones attinet, respondet Africanus, satis manifestum esse heredem scriptum fidem dedisse filiofam. de restituenda hereditate, quum emancipatus esset, sed nisi probetur eandem fidem eum dedisse testatori, cogi eum non posse vt adeat ex S. C. nec si adierit, fideicommissum ab eo peti posse. Fides data filiofam. fideicommissi petitionem non parit: fides data testatori, fideicommissi petitionem parit. Sed natura difficile est, vt Quintilianus ait, tacitum fideicommissum probare. Igitur quod ad priores duas quæstiones attinet, non ius deficit, sed probatio. Quod ad duas posteriores, respondet filio esse mandati actionem, quoniam eum filius rogauit vt hereditatem adiret & sibi restitueret patri. factò, & heres amicus filiofam. ita se facturum recepit. Verbis, Rogo, & Recipio, cum amicis contrahitur mandatum. ea verò actione filius experietur postquam emâcipatus vel aliâs sui iuris factus erit. Dices, patri eam competere, quia in contractibus sub condicione factis spectatur non existentis condicionis sed contractus tempus, an filius fuerit in potestate l. F 78. D. de verborum oblig. Dicam actionem mandati esse bonæ fidei, & bonam fidem non pati vt contra voluntatem defuncti pater habeat bonorû suorum persequutionem. Patri igitur cõpetit mandati directâ, sed repellitur exceptiõe doli: vel potius ipso iure patri nulla mandati

A mādati actio competit, quia exceptio doli bonæ fidei iudiciis tacitè inest. Filio non competit directa, (quam Africanus vulgarem vocat) quia recto iure adquisita videtur patri, sed competit utilis, sicut in alia specie mandati, Si mandato Titij filius pro eo fideiussisset, & soluerit post emancipationem, filio datur utilis actio mandati, quæ in factum vocatur. l. si verò non remunerandi. §. si filio. D. mand. Per actionem enim in factum, intelligitur utilis mandati, quod verba illa innuunt, Verum est, id est æquum. Æquitatis enim ratio causa est utilium actionum. & ita l. in factum. D. de obligationibus & actionibus. In factum actiones etiam filii familiæ exercere possunt. id est, utiles actiones ex omnibus causis, si qua iusta ratio videbitur, vt puta absente aut negligente patre. Filio etiam in priori specie competit utilis (vt dixi) patri ipso iure nulla competit, neque obstat l. vltima. D. de stipul. ser. Se ipsam enim explicat satis his verbis. Si tamen dolo malo id fecerit: quod non fecit in specie proposita, dum ex mēte testatoris hereditatem per interpositam personam post emancipationem sibi restitui mandauit. Nihil etiam obstat l. si mandauero. §. fugitiuus. D. mand. cui sanè non est quod respondeas, quum nec villo modo quod Africano opponas. Nam seruus in ea non mutauit condicionem, hic filius mutauit condicionem. Et stultus est Accursius dum respondet hic non interuenisse contractum. Sequuntur due quæstiones Africani de vulgari substitutione in l. si mater. D. de vulg. subst. Priorem perstringit his verbis,

Si mater ita testetur vt filium impuberem, quum erit annorum X I I I I. heredem instituat, etque pupillaribus tabulis, si sibi heres non erit, alium substituat, valet substitutio.

C Occurrebat hæc dubitatio primùm, hereditatem non posse dari ex die. Quod ita intelligitur, vt non possit dari ex die nominatim, veluti post quinquennium quàm mortuus ero. Tacitè enim diem recipere hereditas potest, vt l. quoties. §. penultimo. D. de hereditibus instit. & hinc etiam tacitè dies hereditati adiicitur, his verbis, Quum erit dies annorū x i i i i. nec enim finitur dies certus, & condicio est potius quàm dies l. si Titio. D. quan. dies leg. ced. Expectanda igitur est pubertas. Occurrebat & alia, matrem filio facere non posse tabulas pupillares. quod est falsum. Substitutionem eam filio pupillarem facere nō posse in secundum casum, hoc est verum. Et in specie proposita mater etiam filio non fecit substitutionem in secundum casum, sed in primum, his verbis, Si heres non erit. Vulgaris igitur est, non pupillaris: quæ excludetur aditione filij, & mortuo filio intra pubertatem, admittitur in bona matris tantùm, non in bona filij quæ sunt condiciones & effectus vulgaris substitutionis, non pupillaris. Tabulis ergo pupillaribus quas fecit mater filio, continetur vulgaris, non pupillaris substitutio, quæ tamen ideo non malè dicuntur pupillares, quòd fiant in casum mortis impuberis filij antequam in suam tutelam venerit. Collata enim institutione in tempus pubertatis, hæc verba, Si heres non erit, sic accipiuntur si intra pubertatem decesserit. Posterioris verba hæc sunt,

Si filius & ex eo nepos postumus ita heredes instituantur vt Gallo Aquilio placuit, & nepoti si is heres non erit, Titius substituat, filio herede existente, Titium omnimodo, id est, etiam si nepos natus non fuerit, excludi respondit.

E Qui filium habet & nurum prægnantem, & filium ex parte aliqua heredem instituit, ne in periculum rumpendi testamentum deducatur, nepotem etiam postumum instituere debet hoc modo ex consilio Calli, Si filius me viuo morietur, tunc nepos ex eo post mortem meam natus heres esto. & hoc modo vterque est institutus, filius & nepos, non filius institutus, nepos substitutus. Substitutus enim est is cui sequenti loco deferri hereditatem testator voluit, quæ fuisset à morte vel condicione antè alij delata vel adquisita. Substitutus non est cui sequenti loco datur hereditas, vt adiectus coheres, quia priore loco ei perinde ac priore loco scripto coheredi defertur hereditas. Et ita nepoti quidem postumo secundo loco datur hereditas, sed deferri eam ei voluit auus primo statim à morte sua. Institutus igitur est, nō substitutus. Institutus est is cui à morte vel condicione primo loco hereditatem deferri voluit testator, licet non deferat primo. Institutio, datio hereditatis nulli alij antè delatæ: substitutio, datio hereditatis delatæ vel adquisitæ alteri. Vulgaris delatæ, non adquisitæ: pupillaris, delatæ & adquisitæ. Et ex eo etiam liquet cur satis non habuerit Gallus nepotem postumum filio vulgariter substituere, hac nimirum ratione, quia in casum vulgaris substitutionis, quo scilicet priori filio deferretur hereditas, nullus subest rumpendi testamēti metus, & in casum

illum quo talis subest metus, non potest caueri testamento, nisi institutione nepotis. Est igitur (vt dixi) in formula Galli, filius & nepos, institutus vterque: nec tamen ideo coheredes, vt in hereditatem simul venire possint. Nam duo sunt institutionis gradus l. quum in testamento D. de her. inst. proinde concurrere in hereditatem non possunt filius & nepos: ergo nec filius & substitutus nepotis. Vnde si nepoti datus sit substitutus, & nepos nō extiterit, filius extiterit heres, substitutus non admittetur vnā cum filio. Quia quādiu primo gradui institutionis locus est, non patet locus secundo: ergo nec substituto secundi. Quærit Accursius quid sit dicendum, si filius heres extiterit, sed abstinuerit se, & nepos natus non fuerit. Quærit aliis verbis, sed his debuit vti. Et negat substitutū admitti. quod hanc rationem habet, quia nec nepos posset admitti si viueret, quia defecit cōdicio, Si filius me viuo morietur. At condicio data instituto, non videtur data substituto l. sub condicione D. de her. inst. & pugnat opinio Accursij cū his verbis Africani, filio herede existente, quæ cum effectu accipienda sunt, vt ita demum non nato postumo, substitutus repellatur, si filius miscuerit se. Qui enim extitit hères ipso iure tātū, non mistione, nec videtur extitisse l. i. §. qui sunt D. si quis omi. cau. testa. & abstentio repudiationi comparatur l. pro herede §. pen. D. de adq. her. l. nā nec D. de leg. i. & mistio, non ἀνάφανσις, substitutum vulgarem excludit, sicut ē contrario vulgaris substitutio ἀνάφανσις non excludit. Quum ergo non extet heres filius qui abstinuit se, nihil prohibet substitutum admitti. Existere igitur aliās est ipso iure heredem esse, exheredatum non esse, quod est Apparere l. vlt. §. sin verò C. de cur. fur. & Græcis iuriscōsultis ἀναφανισθῆναι, aliās Miscere se, quod est Extare. Et aliās institutum esse l. 18. De stip. ser. Qua verborum distinctione conciliādam esse arbitror l. cum patronus §. i. cum l. si operarum D. de op. lib. Falsum etiam est quod ait Accursius, hæc verba, Si heres non erit, sic accipi, Si quum posset, heres esse noluerit. Nam cui datur hereditas delata alteri, quæ est natura substitutionis, & multo magis data tantū non delata. Datur testamento. Defertur à morte vel condicione. Adquiritur aditione, gestione, mistione, agnitione. Minus est dare quàm deferre: minus deferre quàm acquirere. Adquisitio vulgarem substitutionem excludit, pupillarem non excludit.

Sequitur tractatio alia Africani in l. 15. D. de Iu. codicil. quæ pendet ex l. 14. & inde repetenda est. nec enim in decimaquinta exponitur planè. Ac primū quæramus quid sit Codicillus. Moschopulo, Correctio testamenti, Theophilo. Supplementum testamenti. vtraque est vitiosa. Nam & sine testamento fieri codicillus potest, & qui neque corrigit, neque supplet testamentum, codicillus est. Codicillus igitur est intestati voluntas vel testamenti sequela minus solēnis. Intestati voluntas, quia & ab intestato fieri codicillus potest, sed verbis precariis tantū. Ex testamento quoque si in eo confirmatus non sit verbis precariis tātū. Quòd si confirmatus sit, verbis etiam directis dari vel adimi in eo legata, libertates, tutelæ possunt, sed non hereditates. Si detur hereditas verbis directis, testamentum est, non codicillus. Quid enim testamentum? Directa heredis institutio, aut breuius, Hereditatis datio. Nā hereditatis appellatione, directa intelligitur l. 2. §. vlt. hoc tit. sicut libertatis l. in libertatibus. D. de man. test. Perficitur testamentum tribus verbis, Lucius heres esto. l. i. D. de her. inst. Quæ verba si absint, codicillus est, non testamentum. Dixi, Sequela: quia testamento facto, siue factus sit codicillus ante siue post testamētum, ius testamenti sequitur, & ex eo vires accipit, adeò vt si non valeat testamentum, nec codicillus valeat: & si rumpatur testamentum, rumpatur & codicillus l. 3. §. vltim. Lab intestato hoc tit. Et est sequela, etiam si factus sit ante testamētum, quia intellectu posterior est, ac valet etiam si testamento confirmatus non sit, si modò volūtas eius quocunq; iudicio retineatur. l. 5. eo. tit. Dixi, minus solēnis ex §. vlt. Inst. de codicil. quia nullæ in eo formulæ obseruantur nulla certa verba, nullus ordo, nullus in eo libripens, nullus emptor familiæ, nec scribi aut signari debet testatoris manu l. 6. §. Codicillos eodem tit. Est igitur codicillus, intestati vel testati volūtas minus solēnis. Testes non pono in solēnibus, alioquin omnes actus testium adhibitio faceret solēnes. sed neque signa. Solemna enim quum dicimus, iuris ciuilem solēnia dicimus, & signa sunt iuris prætorij: qua de re Tractatu tertio, capite vltimo, dicturi sumus. Porrò in hoc Tractatu de iure codicillorū, hæc est regula frequens, scripta in codicillis perinde haberi atque si testamento scripta essent: quæ efficit vt rupto testamento, rumpantur etiam codicilli, & vt legatum testamento relictum seruo proprio, valeat, quasi relictum cum libertate, si modò libertas codicillis ad-

- A** scripta sit, l. conficiuntur. §. penult. hoc tit. & vt rectè codicillis non detur directà libertas seruo qui alienus fuerit tempore testamēti, licet tempore codicillorum fuerit testatoris. Vnde econtrario statuendum est rectè dari eam codicillis seruo qui testamenti tempore fuerit testatoris, licet codicillorum tempore alienus fuerit, & delenda negatio in l. 2. §. 1. hoc tit. quā non possis tueri alia ratione quā quòd non possit dari directà libertas nisi iis qui vtroque tempore testatoris fuerunt, testamenti & mortis, §. penult. Inst. de sing. reb. per fideic. rel. Quæ me tamen nihil mouent. nam et si codicillorum tempore seruus fuerit alienus, qui testatoris proprius fuit testamenti tempore, possit etiam proprius testatoris esse mortis tempore, vel hereditarius aditionis tempore. quod satis est l. verū. D. de man. test. propterea quòd libertates ab aditione cedunt extraneo scripto, à morte,
- B** necessario scripto. Interim igitur non possis non rectè datam libertatem dicere ob id solum quòd seruus fuerit alienus codicillorum tempore, ante mortem vel aditionem. Media enim tempora non spectantur. Est autem superiori regulæ locus in his quæ sunt iuris, vt cum quæritur valeat aliquid necne, non in iis quæ sunt facti, l. 7. hoc tit. vt si legauero codicillis vestem quæ mea est, debetur quæ mea fuit codicillorum tempore, licet testamenti tempore fuerit aliena: ac similiter si codicillis ita legauero, si filius viuit, si tot annorum est, codicillorum, non testamenti tempus spectatur. Sed & in his quæ sunt iuris, non semper eam regulam sequimur. Nam si is qui testamenti tempore non est soluēdo, codicillorum tempore est soluēdo, codicillis libertatem dederit, vel si minor xx. annis testamentum fecerit, maior codicillos, & in eis libertatem dederit, libertas valet, l. 4. hoc tit. l. 1. C. de test. man. Strictius accepta l. Ælia Sentia, quia odiosa est: (coërcet enim libertates) & melius est hac in re iudicium defuncti, quā subtilitatem & fictionem iuris spectare codicillos trahentem ad testamentum. Fictionibus enim iniquum est ampliari quæ sunt odiosa. Hoc quoque casu, si codicillis fideicommissum relinquatur extraneo qui natus erat codicillorum tempore, in vtero testamenti tempore, valet fideicommissum, l. 2. in princ. hoc tit. Nec mirum, cum et si non inficer forsitā hac in re inter iuris auctores fuisse controuersiam, tamen plerisque videatur etiam testamēto posthumo alieno, si non legatum, fideicommissum relinqui posse, l. 6. §. vltim. D. de reb. dub. Similiter, (vt adiicit d. l. 2. & confirmat l. 6. §. vlt. & l. 14. hoc tit.) si legetur codicillis mortuo, qui tamen vixit testamenti tempore, non in causā caduci erit legatum relatis codicillis ad testamentum, sed pro non scripto, vt potior sit heredis quā fisci causā. Odiosæ enim sunt leges caducariæ, & quantū potest, strictius accipiuntur: vt l. vlt. D. de iis quib. vt ind. l. intercidit. D. de cond. & demō. tantum abest vt fictionibus latius extendantur. Cessat etiam his casibus superior regula, vt si miles testamentum fecit, paganus codicillos, quia iure communi codicilli valent, licet testamentum valeat iure militari, ac proinde quæ in testamēto locum non habet lex Falcidia, locum habebit in codicillis. l. si certarum. §. vlt. §. de mil. test. Et contrā si paganus testamentum facit, miles codicillos, codicilli iure militari valent, & in eis Falcidia locum non habet, testamentum iure communi valet, l. vlt. D. ad leg. Falc. l. conficiuntur. §. similes. hoc tit. Nisi (inquit) militiæ tempore resignauit. sic legendum, vt §. pen. Inst. de mil. test. atque ita etiam aliàs legi Accursius notat. Et similiter si ciuis testamentum fecit, captiuus codicillos, codicilli non valent, l. 7. hoc tit. His casibus non possis regula illa vti, quin abutare codicillorum iura conturbans, perinde ac si inde statueres hereditatem codicillis directo dari, quod natura iusq; codicillorum non patitur: nec igitur illud, vt codicillos faciat qui non potest testamentum facere, vel, vt faciat iure militari qui non est miles, vel, vt non faciat iure militari qui est miles. Personam facientis spectare debemus ante omnia, l. 4. D. qui test. fac. pos. Deinde personas eorum quibus datur, & à quibus datur, tum iuris rationem. Pendet ex his quæstio quæ sequitur, quāq; sumpsimus explicandam, ex l. 14. & 15. de qua fuit cōtrouersia inter Sabinianos & Proculianos. Heres ex asse mortuus est viuo testatore. Hereditas non est in causā caduci, quia substitutum habuit qui fisco præfertur. Post mortem heredis instituti, codicillis testamento confirmatis, atque ad eò veluti ab instituto legata quædam adempta sunt. Vtrum debentur à substituto vel non debentur. Si videntur adempta testamento, non debentur: si codicillis, debentur. quia legata relicta ab instituto, nec adempta, debentur à substituto, non ex constitutione Seueri & Antonini solum, l. licet. D. de leg. 1. sed etiam ex tacita volūtate defuncti, l. cum pater. §. ab instituto. D. de
- C**
- D**
- E**
- F**

leg. 2. quæ ratio ante eam constitutionem mouit non paucos iuris auctores, vt eandem quam perspicuè constitutio repetitionem legatorum approbarēt. Non sunt autē adempta à substituto, sed neque videntur adempta ab instituto, qui mortuus erat adceptionis tempore. Et ita si codicillis data sint legata post mortē heredis instituti, quæri potest, debeantur à substituto necne. Nā si videntur data testamento, proculdubio debentur, si codicillis non debentur, quia nec sunt à substituto, nec videtur ab instituto data, qui mortuus erat dationis tempore. Sabiniani existimabāt perinde valere ademptionem dationemq; legatorum atque si testamento scripta esset secundum superiorē regulam, & utebantur collectione huiusmodi. Legatum parte aliqua testamēti datum, à substituto debetur, ademptum à substituto non debetur. Codicillus est pars testamēti, ergo legatum codicillis legatum, à substituto debetur, ademptū, non debetur. Codicilli (inquiunt) pro parte testamenti habentur, obseruationemq; & legem iuris inde traditam seruant, id est obseruatio & ius eorum ex testamēto pendet, forma, origo, principium, l. in bello. §. codicillis. D. de cap. & post. Debent igitur quæ in eo scripta sunt perinde valere atq; si testamento scripta essent, d. l. 14. vbi eleganter syllogismum, collectionem vocat, vt Seneca & Quintilianus, conclusionem Cicero. Ac sanè syllogismus propriè est quæ fit ex propositione & assumptione collectio, & generaliter συλλογισμὸς quælibet. Proculiani autē, quorum sententia obtinuit, existimant non esse in hac specie referendos codicillos ad testamentum, & Sabinianorum collectioni occurrunt, proferentes similem casum, quo codicilli non referuntur ad testamentum, vt si mortuo legetur codicillis qui vixerit testamēti tempore. Est enim legatum nullius momenti, id est, pro nō scripto, nec hoc Sabiniani negant. Iulianus est Sabinianus, & is ipse id esse pro non scripto ait l. 2. hoc tit. Nec abs re, quia remota odij causa, quam dixi §. persona deficit cui detur, & vbi persona deficit cui detur, frustra quæras an datum valeat. Est igitur potius quod datum est pro nullo siue pro non scripto, atque ita hoc casu codicilli non referuntur ad testamentum. Nam si referrentur ad testamentum, legatum esset in causa caduci, non nullius momenti. Et ad hæc adiiciunt Proculiani, tam esse pro nō scripto quod à mortuo, quàm quod mortuo datur, & idè sicut codicillis inutiliter legatur mortuo, licet vixerit testamenti tempore ita inutiliter legari à mortuo, i. ab herede mortuo codicillorum tempore, licet vixerit testamenti tempore. Codicillos igitur pro non scriptis habendos, & delationi locum non esse, ac proinde data in eis legata, nō deberi à substituto quasi nec ab substituto data, nec ab instituto qui mortuus erat dationis tempore, adempta deberi, quasi ab instituto data & à substituto repetita, quia nec sunt adempta à substituto nec ab instituto qui mortuus erat ademptionis tempore. Denique vt mortuo, ita à mortuo frustra das vel adimis, aut certè neq; das neq; adimis. Et hæc ita si quis ex assè heres institutus sit, dato substituto, & codicilli confirmati ab instituto, non à substituto, & facti tamen post mortē instituti. Idèmq; si plures sint heredes instituti, datis substitutis, & mortui omnes ante codicillos scriptos. Sequitur inde alia quæstio d. l. 14. §. q. si duo. quid sit dicendū si nō omnes heredes instituti mortui sint codicillorum tempore. Finge, testamento Primum & Secundum heredes instituit, & singulis substituit in primum casum. Primum mortuus est viuo testatore. Post mortem primi, testator codicillis legata dedit testamento confirmatis (alioquin non possent in eis legata relinqui) & scriptis ad institutos, quamuis primus iam mortuus esset. Quæretur an vtilia sint legata. Si legata dedit sub appellatione heredum, hoc modo, Quisquis mihi heres erit, dato, hoc sermone continentur omnes heredes instituti, l. 43. 44. D. de legat. 2. non etiam substituti. quod tamen Bartolus tentat: & mouetur l. paterfamiliās. D. de vulgari substitutio. quæ non est de appellatione heredis, sed de articulo, Mihi, an mihi heres extitisse videatur qui extitit filio meo impuberi ex substitutione pupillari. Mouetur & l. 3. hoc titulo, quæ est non de codicillis ex testamento, sed de codicillis ab intestato, qui inter se plurimum distant. Nam codicillis factis ab intestato scripta verba hæc, Quisquis mihi heres erit, fideicommissis obstringunt quemlibet successorem legitimum, etiam posthumum natum post codicillos. Nam etsi rumpantur agnatione posthumi codicilli facti ex testamento, non tamen codicilli facti ab intestato. Et ab intestato vnus tantum est casus successionis ab intestato, quam qui amplectuntur, & codicillos amplecti debent, l. ab intestato. hoc tit. Ex testamento plures incidunt casus, substitutionis, rptionis, rescissionis. Et ad casum quidè substitutionis legata

- A** ab institutis inutiliter relicta non porriguntur: ad ceteros nec vtiliter data. Moueri rationabilius potuisset l. si plures. D. de leg. 3. in qua tamen plures gradus non pro institutorum & substitutorum gradibus accipio, sed pro institutorum tantum, vt l. cum in testamento. D. de heredibus instituendis. Vt ita dixerit, Primus heres esto: si primus me viuo morietur, secundus heres esto: si secundus me viuo moriatur, tertius esto. Denique his verbis, Quisquis mihi heres erit, dato, instituti tantum continentur non substituti, & si quidem viuerent omnes, singuli deberent hereditarias ipso iure, id est, ex X I I. quæ etiam obligationes quibus defunctus obstrictus fuit, inter eos diuisit pro hereditariis portionibus l. r. §. qui minorem. D. vt legat. no. caus. l. legatorum. D. de leg. 2. Sed legato dato sub propriis nominibus heredum, hoc modo, Primus & secundus dato, si viueret vterque, singuli deberent viriles l. si heredes nominatim. D. de leg. 1. At viuit tantum secundus. vnde quaeritur, vtrum secundus debeat solidum legatum, an substitutus primi teneatur pro parte qua primus, si viueret, teneretur. Portio enim primi peruenit ad substitutum, vel, vt Scæuola ait l. 14. Substitutus facit partem secundo. Sed verius est tamen onus legati substitutum non sequi, quia nec ab eo relictum est, nec à Primò, quandoquidem relictum est post mortem primi. Igitur solidum legatum præstabit secundus ex sua persona, perinde atque si ab eo solo relictum esset. Adiunctio enim primi pro non scripta est. & hoc multo magis se admittere Scæuola ait, si in legando sint propria nomina heredum expressa. Cur multo magis: quia sub appellatione heredum relicto legato, ex vniuersis bonis legatum testator erogari voluit, atque adeo pro rata eius tantum quod heredi instituto cuique obuenerit.
- C** Propriis nominibus expressis, magis adstrinxit personas heredum. Qua de causa & in virilem singuli tenentur, licet hereditaria portio sit minor. Si in virilem, & in totum, altero mortuo ante dationem legati. nam virilis appellatio facile trahitur ad totum l. virilis. D. de ver. sig. Et hoc quidem palam ita definit Scæuola l. 14. circa nomina expressa. De primo casu, videlicet si, Quisquis mihi heres erit, legatum sit, nihil palam definit. Sed quod deest Scæuolæ, suppletur ex Africano l. 15. his verbis,
- Sed cum ea testatoris voluntas fuerit vt ex vniuersa hereditate legata erogarentur, dicendum scriptis heredibus profuturam doli exceptionem, si amplius quam hereditaria portio petatur.*
- Sed cum ea (inquit) testatoris voluntas fuerit, &c. vt cum ita legauit, Quisquis mihi heres erit dato, quem casum Scæuola proposuerat, non definiuerat, dicemus, secundum si
- D** conueniatur in solidum se defendere posse exceptione doli, ne vltra portionem hereditariam teneatur Quæ quidem verba de portione hereditaria, demonstrant Africanum hæc scripserit tantum de illo casu, non etiam de altero quo personæ heredum nominatur, quoque singuli viriles debent. Nam si vtrūque casum complecti voluisset, sic scripserit, Si amplius quam hereditaria aut virilis portio petatur. Non igitur Scæuolam (vt Bartolus voluit) corrigit Africanus, sed supplet tantum casum omissum à Scæuola, ac proinde male colligit Bartol. ex hoc loco, vtroque casu legata tantum valere pro parte secundi, pro parte primi, nec à secundo deberi propter exceptionem doli, nec à substituto primi. Vera tamen est conclusio Bartoli. Nam quod nominibus expressis, Scæuola definit vt totum debeat secundus, stricto iure verum est, de quo solo plerumque respondere solet. Æquitas aliud suadet, propterea quod substitutus ei partem facit: ac sicut codicillis factis ab intestato ab eo qui vnicum filium se habere putabat, nec alium sperabat, ipso iure multum interest, ita fideicommissis, quisquis mihi heres erit, an à filio nominatim, illo enim casu pro parte tantum hereditaria filius tenetur ad quem codicilli scripti sunt pro parte postumus, vel alius filius quem pater decessisse putabat l. 3. l. ab intestato hoc tit. hoc casu filius tenetur in solidum, postumus vel natus alter, nullo modo, auctoribus Scæuola & Marcello l. post emancipationem. §. 1. D. de leg. 3. l. pen. hoc tit. Æquitas tamen suadet vt & hoc casu filius, cum ei coheres faciat partem, pro parte tantum sua teneatur, vt Vlpianus ad Marcellum notat d. l. pen. ita in proposito, si codicillis testamento confirmatis iam mortuo primo, legauerit testator nominatim his verbis, Primus & secundus dato, cum secundo substitutus primi faciat partem, æquum est ne & hic vltra portionem virilem secundus teneatur. Nota Vlpiani d. l. pen. incipit ab his verbis, *Imò duntaxat partem debet.* Quod etsi Florentinis non sit scriptum, tamen verissimum esse ostendunt l. 27. D. de pign. l. 28. D. de adm. tut. Sequitur. Eorum tamen quæ pro parte præstari non possunt, nihil eorum præstandum, Vbi ne quid obstat, adnotandum, nihil eorum præstandum siue relicta sit seruitus,

siue libertas fideicommissaria, nisi offeratur æstimatio partis, l. cum filius. D. de leg. 2. A
 nam & solida ea filius præstare non potest, nisi redimat partem à coherede l. qui graui &
 seq. hoc tit. Ex nota Vlpiani d. l. pen. nimis properè & inconcinnè Marcelli verbis inserta
 sunt hæc, Pro parte dimidia, prima parte. Nam vt casu posito secunda parte palàm filium,
 à quo pater nominatim codicillis fideicommissa reliquerat, Marcellus fideicommissis o-
 bligat insolidum, & simili modo (vt ipse ait) primo. vtroque igitur casu insolidum. Vlpia-
 nus vtroque pro parte dimidia. Sequitur ex Africani lib. Secundo l. 107. De leg. 1.

Si à pluribus heredibus legata sint, eaque vnus ex his præcipere iubeatur, & præstare, in potestate eorū quibus sit legatum, debere esse ait, vtrumne à singulis heredibus petere velint, an ab eo qui præcipere sit iussus. Itaque eum qui præcipere iussus est, cauere debere coheredibus, indemnes eos præstari.

Plures sunt heredes instituti, ab omnibus legata data sunt: & vnus ex ijs iussus est ea B
 legata præcipere & præstare, distribuere, dispensare. Quia ab omnibus data sunt legata,
 singulos legatarij conuenire possunt pro hereditariis portionibus, vel pro æqualibus, se-
 cundum distinctionem superiorem. Quia vnus iussus est ea legata præstare, hunc legata-
 rij conuenire possunt insolidum. Est igitur in eorum arbitrio vt vel singulos conueniant
 pro parte, vel hunc insolidum. Hic dispensator est legatorum, & ita appellatur No. Mar-
 tiani de test. cler. minister & *ὑποπρύξ* Basilicis in l. 17. D. de leg. 2. & ita plerumque testa-
 menti constitui solent dispensatores legatorum siue exequutores testamentorum, quos
 etiam vocauere *ἑπιτερόποι* sicut tutores pupillorum aut curatores adolefcētium. & ex ea
 verbi ambiguitate nascitur quæstio in No. Leonis 68. an clerici qui sacris cōcilis *ἑπιτερόποι*
 esse vetantur, ne administratione curaque rerum pupillarum auocentur ministerio sacro, C
 possint tamen esse *ἑπιτερόποι*. i. curatores & exequutores testamentorum. quod Leo con-
 cedit. In testamento Theophrasti & Stratonis apud Diogenem Laertium, dicuntur *ἑπι-
 μεληταὶ τῆς ἐν τῇ ἀφθνήνῃ γερσαμείων*. Quia verò (vt diximus in proposito heres ille cui
 præcipue testator dispensationem legatorum commisit, conueniri insolidum à legatariis
 potest, Africanus ait & ipsum præcipere debere legata officio iudicis familiæ eriscundæ
 à ceteris coheredibus, quæ distribuere iussus est, oblata cautione defensionis & indemni-
 tatis, pura statim, condicionalia cum condicio extiterit. Potest etiam ab eis petere vul-
 garem satisfactionem legatorum l. quidam §. penult. D. de leg. 1. Dixi præcipere cum
 posse officio iudicis familiæ eriscundæ. Quid si testator dispensatorem legatorum fece-
 rit extraneum? An petitionem legatorum habet? Bartolus dedit extraordinariam in fa-
 ctum: quod facile concedo, propterea quòd & ipse extra ordinem conueniri à legata-
 riis potest. Ordinariam non dari probat l. alio herede. D. de alimen. leg. quæ de super-
 fluo, id est, de reliquo quod Numerio relictum est extra causam alimentorum, dispensa-
 tori negat petitionem dari: atque ita multum interessè docet dispensatio alimentorum
 detur, an aliorum legatorum, dispensatorem cetera legata ab herede non rectè petere,
 vt l. Lucius. §. 1. D. ad Treb. pecuniam in alimenta destinata rectè petere. cuius diffe-
 rentiæ ratio cognoscetur ex alia quæ proponitur in l. pecuniæ cod. tit. Dispensatorem a-
 limentorum esse perpetuum erogatorem alimentorum, & valde onerari præstationibus
 annuis aut mensuris aut diurnis, verecundiam quoque pulsantibus, vt ait, quòd lædatur
 dispensatoris verecundia, si quo fortè casu eis præstandis defecerit quæ tam necessaria
 sunt tamque impatientia moræ. Qua de causa & in eligendis alimentorum dispensatori-
 bus testatores verecundiosem aliquam domum sequi solent, l. cum vnus. D. cod. Sed
 non onerari etiam dispensatorem alimentorum cautione præstanda heredibus, Deficientium
 portiones reddi, i. vt quisque ex alimentariis decesserit, vel alio modo in ciuitate esse
 defierit, si conciuibus aut contribulibus alimenta relicta sint, eorum partes reddi l. Di-
 uus. D. sicui plus quàm per legem Falcid. nec vtilem actionem heredibus dari, quasi ex
 cautione tacita d. l. pecuniæ. Vnde sequitur lucrari eum deficientium partes, non here-
 dibus reddere, atque ideo non mirum si petitionem habeat pecuniæ in alimenta relicta,
 cum speret lucrum ex ea, & legatarius sit. Ceterorum legatorum dispensator, non est
 legatarius, & eius opera præsens momentariæque. Et idcirco cauet deficientium partes
 reddi, vel, nisi cauerit, vtili tenetur d. l. pecuniæ. Sed & dispensator alimentorum electus
 ab heredibus vel à iudice, deficientium portionibus restituendis obstringitur l. 3. D. de
 alim. leg. Nam & hic legatarius non est. Sequitur in d. l. si à pluribus.

*Si quis seruum, cui aliquid sine libertate legauerit, cum morietur ipse seruus, legat: minimè du-
 bitandum*

A bitandum quin vtile legatum futurum sit, propterea scilicet quod morietē seruo, id quod ipsi legatum erit, ad eum cui ipse legatus fuerit, peruenturum sit.

Vetus est regula, Seruo proprio inutiliter legari sine libertate. Cuius ratio euidens, ne idem sit debitor & petitor legati. Nam si vtile legatum dixeris, & id sibi ipsi adita hereditate heredem debere dixeris, ad quam rationem conuenimus tamen seruo proprio relictis alimentis sine libertate l. seruos. D. de alim. leg. quæ sunt iusta commoda testamentorum, quæ seruis nō negari Symmachus dixit in Epistolis. Huius enim legati capaces sunt serui proprii: imò & omnium hodie, ex beneficio Iustiniani l. pen. §. illud. C. de necess. ser. Igitur conuenientibus oculis seruos dicemus hodie capere legata quæ reliquit dominus sine libertate, nec per eum nouo domino, id est, heredi ea adquiri l. pen. §. illo. C. de nec.

B ser. sicut conuenientibus oculis seruos dicimus habere bona propria l. 4. D. de manumiss. Seneca v i r. De beneficiis. Nunquid dubium est quin seruus cum peculio domini sit. Dat tamen domino suo munus. Non enim ideo nihil habet seruus, quia non est habiturus, si dominus illum habere noluerit. Eadem conuenientia dicimus seruos facere testamenta. Plinius v i r. Epist. Permitto seruis quoque quasi testamenta facere, eaque vt legitima custodio: mādant rogāntque quod visum, pareo ocyus. Ceterum regula iuris antiqui hæc est, Seruo proprio inutiliter legari sine libertate, & eadem ratione seruo hereditario aut seruo heredis. Vnde quæritur an etiam seruo legato legetur inutiliter, quandoquidem & ita seruo proprio sine libertate legatur. Sed placet vtile legatum esse, quia legatum seruo neque cedit neque defertur antè quàm legatum serui delatum & acquisitū

C legatario fuerit, retroacta acquisitione ad tempus aditionis, extraneo herede scripto. necessario autem scripto mortis testatoris tempore statim defertur, & acquiritur legatario seruus, retroacta acquisitione ad mortem, deinde sequitur quod seruo legatū est. Cedit igitur legatū seruo legato relictū, non eo adhuc existēte in hereditate, antequam acquisitus sit legatario, sed eo iam legatario acquisito. Itaque, licet inutile sit legatū, si purè legetur seruo legato sub cōdicione, veluti cum morietur ipse seruus, propterea quod legati puri cessio non potest p̄duci vltra aditionē, & aditionis tēpore nō est seruus legatario acquisitus. Nō est tamē dubitandū quin vtile sit, si seruo purè legato legetur cum morietur ipse seruus, quia dies legati seruo cedit legato serui iam legatario acquisito. Malè vulgò punctis distinctus erat hic. §. qui ita distinguendus est vt proposuimus, & vt Accurs. docuit rectè. Pergamus ad

D reliqua. Africanus eod. lib. de ornamentis vxori legatis sic scribit l. 2. D. de auro & arg. leg.

Qui tibi mādauerat vt ornamenta in vsum vxoris suæ emeris, eidē vxori, vti adsolet, legauit quæ eius causa parata sunt, tu deinde post mortē mandatoris, ignorans eum decessisse, emisti: non debentur mulieri, quoniam ea verba ad mortis tempus referuntur. At si viuente testatore, muliere autem mortua, emeris, non ineleganter dicitur inefficax hoc legatum esse. Quando non possit verè dici eius causa paratum videri, quæ prius decessit. Eadem dicenda erunt, & si viuat quidem mulier, sed diuerterit, & queratur an post empta ei debeantur, quasi non vidcantur vxoris causa parata.

His verbis, Vti adsolet, demonstrat ita vulgò maritum vxori legare, Quæ eius causa parata sunt vel erunt, vt in vsu esse frequentissimum l. hoc legatū De leg. 3. Vxori donari inter viuos iure ciuili non potest. Adsignari tamen ei quæ vsui eius necessaria sunt, possunt, habituræ ea quandiu viro libuerit, veluti ornamenta, vestes, mundus muliebris, lana, linum. & hæc possunt etiam ei à moriente legari, præter dotem & decimam bonorum & tertix partis vsufructum. Nec locus erit Falcidix in dote vel in emptis paratisque vxoris causa. l. 81. D. ad leg. Falc. Finge, mandauit maritus tibi vt emeris ornamenta in vsum vxoris, deinde priusquam emisses, moriens legauit vxori quæ eius causa parata erunt, tu post mortem mariti emisti ignorans. Quauis morte mandatoris finitum sit mandatum, tamen quia ignorans emisti vltro citroque est mandati actio §. rectè. Inst. de mand. & heredibus mariti teneris hac actione vt præstes quæ emisti post mortem mariti. Quæritur an & hæc legato vxoris contineantur. Et respondet Africanus non contineri, quod verbum Erunt, ad mortis tempus referatur l. 2. D. de reg. Cat. l. scribit. §. vlt. hoc tit. Quæ igitur

F mortis tempore parata erunt, debentur, non quæ post mortem à te ex mādato defuncti parata fuerint. At quid si viuo testatore, post mortē vxoris ea emeris? Et ait nō delinquere eū qui dixerit inefficax esse legatū, id est, in postea emptis non consistere legatū, atque adeo postea empta, fisco nō vindicari, sed heredi deberi iudicio mādati, quādo, &c. Cuius loci vim exposuimus x. Observationum cap. x v i. videturque id mox Africanus,

priusquam post diuortium empta etiam non contineri scriberet, quod vxor esse defierit, **A**
 confirmasse ex Fufidij iuriconsulti libris, his verbis, l. 5. cod. tit.

*Apud Fufidium Quæstionum libro secundo ita scriptum est, Si mulier mandauerit tibi, vt sibi v-
 niones vsus sui causa emeris, si tu post mortem eius, cum putares eam viuere, emeris. Atilicinus ne-
 gat esse legatos ei cui mulier ita legauerit, ORNAMENTA QVÆ MEA CAV-
 SA PARATA SVNT, ERVNTVE. Non enim eius causa videri parata esse, quæ
 iam mortua ea empta fuerint.*

Sequitur l. 31. D. de cond. & demonst.

*In testamento ita erat scriptum, STICHVS ET PAMPHILA LIBERI
 SVNTO: ET SI IN MATRIMONIVM COIERINT, HERES
 MEVS HIS CENTVM DARE DAMNAS ESTO. Stichus ante apertas ta- **B**
 bulas decessit. respondit, partem Stichi defectam esse, sed & Pamphilam defectam condicione videri.
 ideoque partem eius apud heredem remansurã: sed & si vterque viueret, & Stichus nollet eam vxo-
 rem ducere, quum mulier parata esset nubere, illi quidem legatum deberetur, Stichi autem portio inu-
 tilis fiebat. Nam quum vni ita legatum sit, TITIO, SI SEIAM VXOREM DV-
 XERIT, HERES MEVS CENTVM DATO, si quidem Seia moriatur, defe-
 ctus condicione intellegitur. At si ipse decedat, nihil ad heredem suum cum transmittere: quia morte
 eius condicio defecisse intellegitur. Vtroque autem viuente siquidem ipse nollet vxorem ducere: quia
 ipsius factò condicio deficit, nihil ex legato consequitur. Muliere autem nolente nubere, cum ipse
 paratus esset, legatum ei debetur.*

Puto Africanum scripsisse aut sensisse Stichi partem caducam esse, quia decessit ante **C**
 apertas tabulas nondum impleta condicione, & (vt ad leges caducarias scribens Vlpianus
 ait) legatum intercidit, id est caducum fit, si ea persona decesserit cui legatum est sub con-
 dicione l. intercidit hoc tit. Cur autem etiam Pamphilæ pars non fit caduca, cum & ip-
 sa ante apertas tabulas mortuo Sticho videatur condicione defecta, sed remanet pars eius
 apud heredem? Quia morte tantum legatarij aut seruitute defecto legato, leges caduca-
 riæ locum habent. Forsitan & peregrinitate, vt Vlpianus indicat tit. de caducis. Sed d. l.
 intercidit, probabilius esse ait ne peregrinitatē morti comparemus: quod fictio in odiosis
 admitti non debeat. Rursus cur Pamphila videtur defecta condicione, quum per eam nõ
 steterit quominus impleretur? quia matrimonij contēplatione legauit testator alteri pro-
 pter alterum & fata matrimonium impediuerunt. Nam & ita si libertis legata sint alimē-
 ta sub condicione, si cum filio morarentur, non tam libertorum quam filij causa, mortuo **D**
 filio perimitur legatum l. illis libertis hoc tit. Aliàs si vtilitatem tantum legatarij spectauit
 testator, mors alterius condicione finem aut impedimentum adferens, legatum non per-
 imit. Et ita respondere oportet l. annua. D. de annuis leg. non speciale hac in re quicquam
 esse in alimentis, & l. quæ sub condicione §. quoties. D. de cond. instit. & aliis similibus. vel
 potius adhibēda distinctio tradita Obs. 17. c. 27. Quod autem dixit Africanus specie ini-
 tio proposita partem Stichi caducam esse, partem Pamphilæ apud heredem remanere,
 quoties vtrique legatum est sub condicione, Si in matrimonium coiissent, idem iuris si-
 militer obseruari ait in legato vni ita relicto, Titio si Seiam vxorem duxerit, tot dato, vt si
 quidem Titius moriatur (ante apertas tabulas scilicet vt omnia congruant) nihil ad here-
 dem suum transmittat, id est, vt caducum fiat legatum, quia morte eius defecisse condi-
 cio intelligitur d. l. intercidit. Si Seia moriatur, defectus condicione intelligatur, & lega-
 tum remaneat apud heredem l. 4. C. de cond. inf. Vbi morte legatarij deficit condicio an-
 te apertas tabulas, fisco locus est. Vbi morte eius in cuius persona implenda est condicio,
 non legatarij, heres retinet legatum. Similique modo, vt in hac specie si vterque viuat, &
 per Titium stet quominus Seiam vxorem ducat, inutile est legatum, si per Seiam stet, v-
 tile: ita in priori specie vtroque viuente, Sticho & Pamphila, si per Stichum mora fiat
 quominus nuptiæ contrahantur, Pamphilæ legati pars debetur, quia non fatum condi-
 tionem impediuit, sed culpa Stichi, Stichi pars fit inutilis ideoque apud heredem reman-
 et. Inutilia legata sunt quæ subsidunt apud heredem. Quæ sunt in causa caduci vel ca-
 duca, inutilia non dicuntur. Et idem e contrario, si Pamphila nollet Sticho nubere. Condi-
 cio cui debitor est impedimento pro impleta habetur l. iure hoc tit. Condicio etiam quæ
 deficit culpa eius in cuius persona implenda condicio est, pro impleta habetur l. 5. §. item
 siqua. D. quan. dies leg. ced. l. 1. C. de inst. & subst. Condicio cui alius impedimento est, **F**
 pro

A pro impleta non habetur l. inde Neratius §. idem Iulianus. D. ad legem Aq. Idemque si ei mortalitas obstiterit. d. l. 4. C. de cond. ius. multoque magis si eius cui adscripta est, facto defecerit l. 3. C. eod. l. 2. C. de instit. & subst. Transcramus ad alias Africani leges. Idem l. 23. D. de mor. cau. don. ita scribit,

Si filiofam. mortis causa donatum sit, & viuo donatore moriatur filius, pater viuat, quæsitum est quid iuris sit. Respondit, morte filij conditionem competere, si modo ipse potius filio quam patri donaturus dederit. alioquin si quasi ministerio eius pater usus sit, ipsius patris mortem spectandam esse, idque iuris fore, etsi de persona serui queratur.

Donatio causa mortis est quæ ita fit, vt morte donatoris confirmetur, vt Labeoni apud Festum, mortis causa stipulatio est, quæ ita fit vt morte promissoris confirmetur: ad quam pertinet l. 34. hoc tit. dum per stipulationem mortis causa ita donari demonstrat, si quis stipuletur sibi in annos singulos quandiu vixerit, x dari, scilicet vt post mortem promissoris incipiat exactio. Exactio, non obligatio: alioquin inutilis stipulatio esset. Obligatio igitur est præsens, sed id agitur vt à die stipulationis singulorum annorum pensiones non nisi post mortem promissoris exigantur. Quæ est sententia d. l. 34. At quia (vt diximus) mortis causa donatio est, quæ ita fit vt morte donatoris confirmetur, ex eo intelligitur verum esse quod est l. non videtur, hoc tit. non antè videri perfectam donationem causa mortis quàm mors insequatur donatoris. Quædiu enim viuat donator, reuocari donatio potest, vel pœnitentia vel conualescentia donatoris vel morte donatarij priore. Et reuocari conditione ob rem dati, re non sequuta ex sententia Cassianorum, quasi res mortis causa veluti fiduciaria detur, vt reddatur si conualuerit donator vel si pœnitentiam egerit, vel si morte præuentus fuerit is cui donatum est. l. Senatus. §. 1. hoc tit. l. quum quis. D. de cond. cau. da. Sabiniani videntur dedisse vtilem actionem. Et inde coniuncta vtriusque scholæ sententia, factum est (vt opinor) vt sit in arbitrio donatoris conditione rem donatam reuocet, quasi re non sequuta, an vtili actione quasi tacito iure ad se dominium redierit, vel à se nunquam discesserit l. 30. hoc tit. Ea enim actio utilis in rem actio est l. 14. & 29. hoc tit. quæ & in factum actio appellatur l. 18. §. 1. hoc tit. Hæc verò non sunt pugnancia. Nemo rem suam condicit. Omnis rem suam quasi alienam condicit, si condicere eam quàm vindicare malit. Sed tractemus de quæstione iam ab Africano proposita. Filiofamiliæ vel seruo, mortis causa donatum est, & viuo donatore viuoque patre aut domino mortuus est, an conditioni locus est? Respondit conditioni locum esse. Mortem enim filij spectari vel serui, non patris aut domini l. vltim. hoc tit. Filium aut seruum donatarium esse, non patrem vel dominum l. quum filio. D. de leg. 1. Finitur ergo donatio causa mortis, morte filij. Sed cur non finitur etiam vsusfructus morte filij? l. vltim. C. de vsufruc. quia donatio ante mortem donatoris imperfecta est (vt diximus initio) vsusfructus constitutio & adquisitio perfecta est, & ideo facillè non finitur morte filij, viuo adhuc patre: sicut nec contra mortem patris, viuo adhuc filio. Non est omittendum quod adiicitur l. vltim. hoc tit. etiamsi mors serui inspicienda sit, non domini, quoties seruo donatum est mortis causa, post mortem tamen donatoris ante apertas tabulas eiusdem donatoris manumissum seruum hanc donationem non sequi, sed apud dominum remanere, quasi iam perfecte ei quæsitam donatoris morte. Qua in re differentia est inter legata & donationes causa mortis. Nam si post mortem testatoris seruus cui legatum relictum est, ante apertas tabulas, id est, antequam dies legati cedat ex legibus caducariis, manumittatur, legatum seruum sequitur l. 5. §. vltim. D. quan. dies leg. ced. l. 10. D. de opt. leg. Donationes causa mortis cedunt à morte, legata ex apertis tabulis, non à morte, legibus caducariis, quæ strictius accipiendæ sunt, vt quod ex eis iuris est in legatis, non temere protrahatur ad donationes causa mortis, odio caducorum. In odiosis donationes causa mortis non sunt instar legatorum. Sed & ab intestato non sunt instar legatorum, quia & ab intestato nulla legatorum comparatio occurrit l. si filius. D. de leg. præst. adeo vt ab intestato non putem in donationibus causa mortis Falcidiæ locum esse, & constitutioni D. Pij, quæ de fideicommissis loquitur relictis ab intestato, vt addantur donationes causa mortis, opus esse constitutione noua, sicut opus fuit constitutione Seueri, vt testamento facto quæ Falcidia obtinebat in legatis, obtineret etiam in donationibus causa mortis. Et eadem ratione existimo Caluisiana actione non reuocari donationes causa

mortis bona fide factas, quæ Fabiana tamen actione reuocarentur. His verò exemplis ^A quum interrogor cur dixerit Iustinianus, Ferè, in §. 1. Inst. de donat. præter ea quibus vtuntur vulgò non satis bene omnibus, equidem vti soleo, vno ex l. vltim. huius tit. altero ex d. l. si filius. Non est etiam omittenda exceptio quam addit Africanus, vt mors filij spectetur nisi quum donaturus quis esset patri, non filio, pater filij ministerio vsus sit, id est, iusserit ei dari. Tunc enim pater donatarius est, & donatarij mors spectatur, non ministri. Addatur & alia, nisi ita quis filiofamil. donauerit mortis causa, si in patris potestate mansisset, ex l. 42. D. de cond. & demonstr. quæ huic omnino coniungenda est. Nam quemadmodum legatarius, est pater, non filius, quum filio ita legatum est, si in patris potestate mansisset, vt apertè Africanus ait d. l. 42. (magis enim in ea *ἑπιπέως* accipitur) ita & donatarius est, si filio sub eadem condicione donatum sit mortis causa. Verba l. 42. ^B hæc sunt,

Filio legatum est sub hac condicione, si in potestate patris mansisset. magis patris legatum videri ait, & patrem suo nomine legatum petere. Idem iuris esse, & si seruo similiter legetur. Argumentum rei est, quòd, etsi cibaria seruis Titij legentur, proculdubio domini est, non seruorum legatum.

Coniunctio l. 23. de mor. cau. don. demonstrat quæ sit vis huius sententiæ, nempe vt in hoc legato mors patris vel domini spectetur, non filij vel serui. Itaque mortuo filio viuo testatore, vel post mortem testatoris, ante apertas tabulas, legatum non fiet caducum, si viuat pater. Et ita in argumento quo vtitur de alimentorum legato, quod morte legatarij finiri solet, si legata sint cibaria seruis Titij, morte Titij finietur legatum, non morte seruorum. Si seruis Titij legauerit nominatim, Sticho & Pamphilo cibariorum nomine ^C menstrua tot dato, morte seruorum finietur legatum. Idemque si ita legauerit, Sticho & Pamphilo seruis Titij. Nam quod adiicitur, Seruis Titij, demonstrat tantum contemplatione domini legari, l. penult. C. de iur. delib. non etiam domino legari. Idemque censeo, si ita legauerit, Seruis Titij Sticho & Pamphilo. At si ita, Seruis Titij, non expressis propriis nominibus, legari cibaria domino videntur, quibus familiam suam exhibeat. & domini morte finietur legatum, non seruorum morte, quos habuit die legati cedente, vel permutatione, alienatione, manumissione. Restat ex eodè libro Africani l. 26. D. de bon. lib. cuius hæc sunt verba,

Liberto LXXX. habenti, fundus X. legatus est. Is die cedente legati decessit, extraneo herede instituto. Respondit, posse patronum partem debitam vindicare. Nam videri defunctum mortis ^D tempore ampliolem habuisse rem centum, quum hereditas eius propter computationem legati pluris venire possit, neque referre, heres institutus repudiet legatum liberto relictum, necne. Nam etsi de lege Falcidia queratur, tale legatum, quanuis repudiatum, in quadrantem hereditatis imputatur legatariis.

Africanus scripserat, filio herede instituto, & patronum partem dimidiam vindicare, secundum legem Papiam, quæ etiam testato liberto & filiis naturalibus institutis, vno vel duobus, patronum vocat in virilem portionem, si libertus maior centenario fuerit. Sed Tribonianus verba Africani accommodauit ad constitutionem Iustiniani, quæ ad successionem liberti maioris centenario vel vno filio relicto patronum non vocat, extraneo herede relicto, patronum vocat in partem tertiam. Id notandum valde, in hereditatem ^E legatarij computari legata quorum dies cecit viuo legatario, id est, quorum petitionem in heredem suum transmisit, etiamsi ea repudiauerit heres, quod potuit l. si fundum, §. si Titius, D. de leg. 1. argumento Falcidiæ in quam heres imputat legata, quorum dies cecit ante mortem testatoris, etiamsi ea repudiauerit. Nam & ea imputat quæ accipere potuit condicionis implendæ causâ, licet noluerit accipere, l. si heres D. ad leg. Fal.

A D A F R.

AD AFRICANVM

TRACTATVS III.

Libro tertio Quæstionum hoc scripsisse Africanum proditum est, l. 77. D. de iudic. quo loco quóque ordine, non possis diuinare. sed nos sequimur ordinem Pandectarum, vt quæ in eis priores sunt ex quoque Africani libro, priores exponamus.

B *In priuatis negotiis pater filium, vel filius patrem iudicem habere potest.*

Quæ verba non tam de iudice dato accipio, quam de magistratu, quem iudicem appellari frequentissimum est, vt in priuatis litibus, filiū qui magistratum gerit, pater iudicē habere possit, & cōtrā filius patrem. Scio posse alterum in alterius re iudicē dari vel arbitrum sumi l. 6. D. de recep. qui arb. rec. Sed & si magistratus sit in re patris aut filij eum iudicare vel ius dicere posse aio, nec quicquā hac in re inter iudicare & ius dicere esse. Cui sententiæ cōgruit ratio quæ sequitur ex Paulo, quòd iudicare, munus sit publicum. Nam magistratus munus publicum est. & sic l. ille à quo §. vlt. D. ad Trebel. quum dixisset filium qui magistratum gerit posse patrem cogere vt adeat & restituat, quod est ius dicere d. l. ille à quo §. pen. subiicitur eadem ratio, quod in his quæ pertinet ad ius publicum, ius

C potestatis non sequatur. Conuenit etiam huic sententiæ ex eodem libro Pauli l. apud filium f. D. de man. vin. quæ filium ait apud patrem manumittere posse. quæ iurisdictio est voluntaria. Idē enim videtur admisisse in iurisditione contentiosa, hac ratione quòd ius dicere, munus sit publicum. Verūm obstat l. qui iurisditioni, D. de iurisd. om. iud. In hac Africanus dicit, Potest. in illa Vlpianus, Non debet. Hæc verò non sunt contraria, Potest, sed non debet: rectius enim fecerit si in re patris aut filij abstinuerit munere iudicādi. vno verbo ius, altero honestas significatur. In publicis sanè causis neq; potest neq; debet: id est neque ius neq; honestas patitur vt iudicet filius de capite patris vel contrā. Quā differentiam Græci interpretes hac ratione cōfirmant, quòd siquid in priuatis iudiciis peccatum sit, emēdari id facile possit remedio appellationis, in publicis multa interueniāt, quæ corrigi posteaquam facta sunt, nullo modo possint, veluti carceres, tormenta, catenæ, verbera, vel (vt ipsorum verbis vtat) ἐπίσμοι, ἀποκλεισμοι, φυλακισμοι, l. vlt. C. de abolit. quæ indignum sit à filio pati patrem. Ad d. l. qui iurisditioni, licet dicat magistratū libertis vel comitibus ius dicere non debere, adnotatur posse tamen præsidē eis ius dicere, modò id faciat parcissimè, ex l. S. C. D. de of. pres. quæ tamen de iurisditione vrbana loquitur, nō de prouinciali: & non tātum de libertis & comitibus præsidum, sed & de præsidibus ipsis, vt præside profecto in prouinciam de rebus ab eo contractis antequā proficisceretur, in vrbe parcissimè ius dicatur quoad redierit, ne ista absentia ei noceat. De maleficiis, vt puta si iniuriam vel furtum passus sit, vt interim duntaxat lis cōtestetur, & res ablata sequestro deponatur. Sequitur l. Centum D. de eo quod cer. lo. dari oportet: cuius verba hæc sunt,

E *Centum Capuæ dari stipulatus fideiussorem accepisti. ea pecunia ab eo similiter vt ab ipso promissore peti debebit, id est, vt si alibi quàm Capuæ petantur, arbitraria agi debeat: l. si que tanti æstimetur quanti eius vel aëtoris interfuerit eam summam Capuæ potius quàm alibi solui: nec oportebit quòd forte per reum steterit quominus tota centum Capuæ soluerentur, obligationem fideiussoris augeri. Nec enim hæc causa rectè comparabitur obligationi vsurarum. Ibi enim due stipulationes sunt, hic autem vna pecuniæ creditæ est, circa cuius executionem æstimationis ratio arbitrio iudicis committitur, eiusque differentiæ manifestissimum argumētum esse puto, quòd si post moram factam pars pecuniæ soluta sit, & reliquum petatur, officium iudicis tale esse debeat, vt æstimet quanti aëtoris interfuerit eam duntaxat summam quæ petetur, Capuæ solutam esse.*

Titulus est de eo quod certo loco dari oportet. Quid si certo tempore dari oporteat: **F** An quemadmodum, vt alio loco detur, ita & alio tempore vt detur, actio arbitraria est? puta vt citeriore die detur? Minimè. Quin & si certo loco certoque tempore dari oporteat, non nisi tempore finito, actio arbitraria est. Idēque si insit tempus, vt inesse intelligitur semper obligationi, certo loco dari l. 2. §. qui ita stipulatur hoc tit. Ante tempus agitur perperam: quia plus petitur tempore l. 1. §. vltim. D. quan. dies vsusfruc. leg. ced. vt & si

plus petatur summa, l. 4. D. de compens. Interueniente compensatione, quum totum (inquit) peto à reo, malè peto. quod ita Paulus in Sententiis, Interueniente compensatione, si totum peto, plus petendo causa cado. Qui plus non petit, & habet actionem, ipso iure rectè petit, etiam si exceptione repelli possit. qui malè petit, ipso iure rem amittit. Post tēpus autem adfirmo equidem, quod negāt abnormes Iurisconsulti, siue eo loci agatur quo dari conuenit, siue alibi, temporis vtilitatem æstimandam arbitrio iudicis l. 4. in prin. hoc tit. Quòd si Ephesi (inquit) petetur, quo scilicet loco dari debuit, ipsa sola summa petetur, nec amplius quid. Non erit ergo arbitraria, sed pura, certa, stricta actio, cuius quantitas neque minui neque augeti poterit arbitrio iudicis. Et ita l. vlt. hoc tit. si Capuæ petatur, quo loco dari debuit, cessare arbitrium iudicis ait. Sed adduntur d. l. 4. exceptiones duæ. Prima hæc est, Si quid esset creditor stipulatus, v̄puta vsuras. nam hoc casu præter sortē vsuræ petentur non actione arbitraria, sed propria certi conditione: quia duæ stipulationes sunt. Secunda hæc est, Si temporis vtilitas interuenit quo casu erit actio arbitraria facta mentione temporis: quia vtilitas temporis augere vel deminueri summā potest. Locus est singularis, quo demonstratur temporis quo dari debuit, vtilitatem æstimari arbitrio iudicis, nec præcisè summam peti posse interueniente vtilitate temporis. Vt igitur adiectio loci, ita & adiectio temporis actionem quæ erat certa, arbitrariam facit. Insunt arbitrariæ actiones bonæ fidei iudiciis l. 7. hoc tit. & idcirco in eis officio iudicis inest, vt rationem habeat non tantum loci, sed etiam temporis quo dari debuit l. si vt certo in pr. Commod. Quamobrem si quis stipulatus fuerit, c. dari. Kal. Martiis, post diem rectè aget de eo quod Kal. Martiis dari debuit. In qua actione æstimabitur iudicis arbitrio vtilitas actoris, si ob non solutam sua die pecuniam maximè traiectitiam sortè in pœnam incidere, quum tantundem alij eodem die deberet sub pœna: vel vtilitas rei, si morā fecerit creditor in accipiēda pecunia sua die, & nunc non ita leuioribus vsuris sit facilè reo pecuniā comparate. Habebitur etiam ratio lucri, (licet dissentiat Accursius) vt si actor merces solebat comparare & non cōparauerit, atque ita ex negotiatione lucrum quod sperabat nō fecerit ob non solutam sua die pecuniam. Nam si non suo loco soluta pecunia maximè traiectitia habetur ratio lucri l. 2. §. vlt. hoc tit. cur & non suo tempore? vt eadem sit ratio temporis & loci. Æquè enim spectatur & æstimatur vtilitas temporis ac loci d. l. 4. in pr. Non insuper habemus vtilitatem loci, cur insuper habebimus vtilitatem temporis, quum & non minus lædamur ex tempore quàm ex loco? Et verò quum habetur iudicio arbitrario ratio vtilitatis loci, habetur & temporis. Loco enim tempus inest, & remota igitur ratione loci, vt si eo loci petatur quo dari oporteret, superest temporis ratio. Non dico venire vsuras ex mora in strictis iudiciis. De arbitrariis enim loquor & de pœna, nō de vsuris. In iudiciis arbitrariis dico haberi rationem damni dati & lucri intercepti ob non solutam sua die suòve loco pecuniam, & adiectione temporis non minus quàm adiectione loci iudiciū sui origine strictum, arbitrarium fieri. Non dico, verba illa l. 4. Si temporis vtilitas interuenit, esse referenda ad conditionem triticariam. Nam in conditione triticaria non æstimatur vtilitas, sed res quæ petitur: & non venit etiam in cam pecunia numerata, de qua tamen loquitur d. l. 4. Ait enim, Summa, id est pecuniæ quantitas. Sed tamen & conditionem triticariam arbitrariam esse aio, & rationem admittere loci temporisque. Namque in ea tanti lis æstimatur officio iudicis quanti merx vel res debita fuit eo die vel eo loco quo dari debuit l. vlt. D. de cond. trit. l. quoties in diem & seq. De verb. oblig. l. vinum. De reb. cred. quæ accipiendæ sunt de conditione triticaria, non de conditione certi. Condiçtio certi est stricta. Condiçtio triticaria, arbitraria. In condiçtione certi iudex seruit scripturæ contractus, vt significatur initio. §. nunc de officio l. 2. hoc tit. Qua de causâ plerique malunt omissa actione bonæ fidei, ex eadem causa agere certi condiçtione: quia periculosum est se committere iudicis arbitrio. Sed & retrò commodiores esse videntur actiones bonæ fidei & arbitrariæ, propterea quòd sunt extra omne periculum plus petitionis. Incertæ enim omnes & politæ in arbitrio & religione iudicantis, vt ipse æstimet quantum ferre actorem oporteat. In condiçtionibus certi periculum incurrit plus petitionis l. r. D. de inter. in iure fac. In condiçtione triticaria iudex non seruit formulæ contractus, sed rem æstimat ex suo officio die vel loco adiecto quanti fuit eo die vel loco quo dari debuit, modò igitur pluris quàm fuit contractus tēpore, modò minoris, non adiecto die vel loco quanti fuit litis contestatæ, vel rei iudicandæ, vt d. eam

- A** ad l. 207. De verb. sig. quæ est ex eodem Africani libro, & pertinet etiam ad conditionem triticariam. In conditione certi veniunt pecunia numerata & res omnes corporales, non incorporales: in conditione triticaria res corporales & incorporales, non tamen pecunia numerata, ut docui Tractatu secundo supra. Cur ita verò? quia conditio triticaria datur eius rei quæ petitur, æstimandæ causa. Pecuniæ autem vna & cetera æstimatio est l. 2. D. de in lit. iur. l. 3. hoc tit. non indiget igitur æstimatore. Ceterarum rerum varia & mutabilis æstimatio est pro diuersitate locorum & temporum, l. pretia §. vlt. D. ad leg. Fal. d. l. 3. l. 2. C. Theo. de suariis. Et inde etiam similis differentia conditionis triticariæ cum conditione arbitraria tituli huius. In triticariam enim pecunia non venit, in arbitrariam pecunia venit: quia scilicet in triticaria res petita officio iudicis æstimatur, pecunia autem æstimat non æstimatur, aut certè eius ubique & semper vna eademque æstimatio est. Arbitraria æstimat id quod interest. Cadit autè & in pecuniam id quod interest l. 3. hoc tit. Sequitur ut doceam verbum *Dari*, in hoc tit. & reddendi & soluendi & tradendi significationem habere l. 5. 6. 7. hoc tit. l. si duo §. 1. D. de const. pec. non etiam faciendi. Ut enim alio loco datur, est actio arbitraria: ut alio loco fiat insula, quam quis certo loco facturum se promissit, nulla est actio. Quid ergo actio arbitraria? Actio utilis quæ id quod certo loco dari debuit, alio loco petitur, facta commemoratione eius loci quo dari debuit. Rectè stipulor mihi dari, etiam non adiecto loco. At non rectè stipulor, insulam fieri, non adiecto loco, l. 2. §. si quis insulam hoc tit. ac proinde natura huius obligationis, Capuæ insulam fieri, hæc est ut quocumque directa actione agere ea possit in id quod interest l. cum qui D. de iudic. quia incerti obligatio contracta intelligitur i. id actum videtur inter contrahentes ut promissor in id quod interest teneatur, sicut cum iudicio fisti promissit. Natura autem huius, Capuæ c. dari, hæc est ut ex ea directo agi non possit alio loco quàm Capuæ, quia certi obligatio est, cui si detrahas utilitatem loci, vel plus petitionis vel minus petitionis tibi periculum creaueris. Plus petitionis, si per reum non steterit quominus Capuæ pecunia solueretur: minus petitionis, si per reum steterit. Qui autem plus petit, totum creditum amittit hoc iure: qui minus, reliquum. Malè dicitur egeris certi conditione: possis tamen agere citra periculum plus petitionis, facta mentione eius loci quo dari debuit arbitraria actione: quæ totius causæ æstimationem ad arbitrium iudicis referat, non restrictè certam rem vel summam creditam petat. Adiectio loci actionem quæ erat certa, facit arbitrariam. & eadem ratione, adiectio temporis. Rectè igitur arbitraria appellatur. Hæc enim duo opponuntur, Certa & Arbitraria. Plautus Amphitruone, Hoc quidem profectò certum est, non arbitrarium. Et Pœnulo, Nunc pol ego quidem perij certo, aut arbitrario. Rectè etiam, utilis, l. 1. hoc tit. An quia efficax, ut Accursius voluit, ut plerumque Græci Vtilem interpretantur *ἔνδω μόν, ἰσχυρόν*. An quòd contineat executionem eius quod interest ut l. stipulatio §. si quis insulam l. qui seruum D. de ver. obl. id est utilitatis quæ competitura esset reo vel actori, si eo loci quo conuenerat dari data merx vel pecunia fuisset. Nihil enim aliud est id quod interest (ut & hoc generaliter definiamus) quàm utilitas quæ competitura esset reo vel actori, si neque damnum datum neque lucrum interceptum fuisset: aut breuius, utilitas quæ mihi abest quam ué apisci potui. An utilis, quia ex æquitate datur, deficiente directa. quòd esse verius d. l. 1. hæc verba demonstrant, quia iniquum erat &c. Est igitur hæc actio ex stipulatu, utilis, si quis stipulatus fuerit sibi dari certo loco l. 2. §. 1. hoc tit. vel utilis ex testamento l. 5. hoc tit. vel utilis conditio ex mutuo l. 6. hoc tit. vel utilis de constituta l. si duo §. 1. de const. pec. Omnes ex actiones sunt strictæ. Bonæ fidei iudicio alio loco agi potest quàm quo conuenit dari l. 7. hoc tit. l. si ut certo in prin. Commod. Inest actio arbitraria bonæ fidei iudicii, sicut actio doli. Stricto iudicio alio loco agi non potest, quàm quo dari debuit, sed arbitrario agitur. i. purè & restrictè agi alio loco non potest, ne plus petatur loco, cum adiectione loci quo dari debuit, alio loco congruè agitur rectè. §. loco Inst. de act. Hæc duo opponuntur, Purè & Cum adiectione loci. l. fideiussor §. 1. D. de fideiuss. Adiectio loci vel temporis iniicit iudici arbitrium, id est, facultatem æstimandæ utilitatis loci vel temporis conuenienti nec obseruati: ac proinde licet origine sit actio stricta, in ea tamen arbitrio iudicis quantitas contractus minuitur vel augetur habita ratione utilitatis loci vel temporis, cuius in actione mētio fit. Non omnes actiones strictæ sunt eiusdem qualitatis. Aliæ seruiunt quantitati contractus, quæ non sunt

arbitrariæ. In his non habetur ratio eius quod interest. Et rectè Theophilus puram actionem. i. certam & strictam consumere rationem eius quod interest. d. §. loco, rectè Accursius in iudiciis strictis non haberi rationem lucri, quia nec damni, & generaliter non haberi in eis rationem eius quod interest. Aliæ non seruiunt quantitati contractus: & cæ sunt arbitrariæ, in quibus liberum est arbitro habita ratione eius quod interest actoris vel rei, plurius aut minoris reum condemnare, imò & interdum absoluerè, vt proponitur l. 4. §. 1. hoc tit. quia non vtilitatem tantùm spectat in eis iudex, id est, id quod interest, sed etiam æquitatem: quod commune est cum omnibus aliis actionibus vel interdictis arbitrariis, quarum definitio generalis hæc est, Actiones arbitrariæ sunt in quibus rei vel vtilitatis æstimatio omnis refertur ad arbitrium iudicis, & quæ duas clausulas admittunt, vnam de solutione vel restitutione vel exhibitione vel noxæ deditioe, alteram de condemnatione. Alia etiam in re strictæ actiones non eodem omnes iure censentur. actio ex testamento hoc commune habet cum actionibus bonæ fidei, vt in ea vsurę debeantur ex mora, & vt ante diem cautionem exigat, & actio ex stipulatu de dote quæ marito competit æquè, vt vsuræ in eam veniant ex mora biennij, quod aliæ strictæ actiones non habet. Ac similiter bonæ fidei actiones non omnes sunt eiusdem qualitatis, aliæ famosæ, alię nõ, aliis compensationi locus, aliis non item. Sed de his satis. Id modo tractemus, quemadmodum in actionem arbitrariam de eo quod certo loco dari oportet, veniat tam actoris quàm rei vtilitas. & quicquid statuero de loco, idem meminisse oportebit nos iam antè statuissè de tempore. Nec discriminis ratio vlla adferri potest. In actionem arbitrariam venit vtilitas tam actoris quàm rei. l. 2. in prin. & §. vltim hoc tit. non simul vtriusque (vt Placentinus & Irnerius sentiunt rectè) sed actoris, si per reum mora fuerit quominus Capuæ daret l. Centum l. vltim. hoc tit. l. continuus §. quum ita. De verbo. obligat. & rei, si per reum mora non fuerit, vel si per actorem mora fuerit, quominus Capuæ oblatam pecuniam acciperet. Moratoris vtilitatem spectari æstimarique absurdum esset. Et rectè l. 1. C. vbi con. qui cer. lo. *Alterutrius*, & in l. 2. Vtriusque, eandem vim habet ac si dixisset, Alterutrius, vt Græcè *ἑξ ἑτέρου*, & in l. vltim. §. ipsum. C. de bonis quæ lib. adquirun. Et eodem modo si agatur cum fideiussore, spectari vtilitatem fideiussoris, si moram fecerit creditor in accipienda pecunia, vel etiam creditoris, qui omisso reo fideiussorem elegit, Africanus docet initio l. Centum. & ait, Eius vel actoris, non, Eius & actoris. Ex quo apparet liquidò simul vtriusque partis vtilitatem non venire in actionem arbitrariam. Subiicit deinde, Nec oportebit & c. Horum verborum latior interpretatio sumenda est ex l. vltim. hoc tit. Reus qui promiserat se daturum Capuæ c. moram fecit. post moram quum stipulator alio loco vellet agere arbitraria, fideiussorem reus dedit arbitrariæ actionis nomine, qui fide sua esse iussit omnem causam actionis arbitrariæ. Poterant autem summæ c, si stipulator egisset arbitraria, ex sententia & arbitrio iudicis accedere xx. ratione vtilitatis loci ablatae actori per moram rei. Quæritur an & in hæc xx. se fideiussor obligasse videatur. Et responderetur hæc non esse in obligatione fideiussoria: nec mirum, quum nec in obligatione principali: nec possit fideiussoris durior esse condicio. Multum interest vtrum aliquid sit in obligatione an in officio siue arbitrio iudicis l. E quæro D. loca. l. deducta in pr. ad Treb. Non quodcunque est in arbitrio iudicis, & in obligatione est l. non quicquid D. de iudic. Et hoc est quod ait Africanus, Nec oportebit & c. id est etiam si post moram rei acceptus sit fideiussor, pleniorum fideiussoris obligationem non fore quàm si acceptus esset ante moram, & his verbis *Tota*, significat nihil soluisse reum. Nihil verò obstat quod dicitur moram rei fideiussori nocere. Hæc enim non sunt contraria, Moram rei fideiussori nocere, & Moram rei non augere obligationem fideiussoris. Vtrunque est verissimum. Mora rei fideiussori nocet, quia post moram rei, perempta re debita, nihilominus fideiussor tenetur l. mora D. de verb. oblig. l. si à colono §. vltim. D. de fideiuf. & quia si nomine actionis bonæ fidei vel actionis legatorum aut fideicommissorum fideiussor intercesserit, quanuis ipse non teneatur actione bonæ fidei, sed ex stipulatu, conuentus ea tamen officio iudicis damnabitur etiam in vsuras ex mora rei, quia rei locum obtinet l. 4. D. de fideiuf. & reus vtrique dānaretur. Idque probat l. si quis solutioni. §. 1. D. de vsur. l. quæro. D. loca. l. 1. §. bellissimè. D. vt leg. no. cau. l. initio. C. de pac. inter emp. & vèd. & ex eodè Africani lib. l. 10. D. ré pusal. fo. cuius verba subiiciam, (vt feci ceterarum) mox tamen rediturus ad Tractatum l. Centum

- A** Centum Capuæ, quem nondum peregi. *Si posteaquam pupillus ad pubertatem pervenerit, tutor in restituenda tutela aliquandiu moram fecerit, certum est & fructuum nomine & usurarum medij temporis, tam fideiussores eius quàm ipsum teneri.* Teneri ait non tam obligationis iure quàm officio iudicis: cuius ratio tamen habebitur etiam si sine iudice tutela restituatur. l. 1. §. ult. D. de usur. neque enim plenè satisfactum videbitur pupillo, nisi & solutum ei sic quod sententia iudicis accedere potuit: & teneri fideiussores, quòd in omnem causam actionis tutelæ interuenerint. Nam quicumque actionis aut negotij alicuius nomine intercedit, in omnem causam intercedere intelligitur, nisi taxationem certam fideiussioni apposuerit. l. fideiussores §. primo. D. de fideiuf. l. secūda. ult. D. de administ. rer. ad ciuit. per. l. secunda in fin. D. qui satisd. cog. & his consequenter in specie proposita, si fideiussor qui intercessit nomine actionis arbitrariæ, conueniatur alio loco actione arbitraria, damnabitur in id quod interest actoris propter moram rei, sicut & reus ipse si conueniretur, nec tamen ideo in obligatione rei aut fideiussoris est quod actoris interest. Mora enim rei nō auget obligationem fideiussoris, quia nec obligationem rei. Sed dubitabatur tamen in fideiussore magis, propterea quòd nominatim stipulatori acturo arbitraria fidem suam adstrinxerat arbitrariæ actionis nomine, atque adeo in omnem causam eius actionis, quæ fides tamen in plus eum non obligat quàm reum principalem. Quanquam eo conuento extrinsecus officio arbitri accedere possit pœna, id est æstimatio eius quod interest: quæ ideo dicitur pœna, quòd moræ coercitio sit, ac proinde usura, quæ bonæ fidei iudiciis accedit ex mora, pœna potius est quàm usura. Usura enim propriè propter lucrū infligitur, etiam nulla interueniente mora. **C** Quis autem est effectus huius sententiæ, pœnam quæ officio arbitri accedere potest, non esse in obligatione? Quia si post moram alibi soluatursors volēti creditori, actio arbitraria perimetur, nec utilitatis creditoris petitio supererit: idēque erit si Capuæ petatur. Sola enim sors petetur, nec amplius quid l. 4. in pr. hoc tit. quia creditor petendo Capuæ, id est eligendo certi conditionem, videtur remisisse arbitrariam. Et similiter alibi accipiendo sortem, videtur veluti tacita conuentione remisisse pœnam, id est utilitatis suæ æstimationem. Non potuit inuitus alibi accipere compelli. l. 2. §. idem Iulianus l. pen. hoc tit. Sed si acceperit vltro, pœnam videtur remisisse. Itaque solutis c volēti creditori, reus & fideiussor omnimodo liberabuntur. Et ita Paulo videtur d. l. ult. & Africano hoc loco, & Marcello d. §. idem Iulianus. Aliis aliud iudicium fuit, quorum sententiam leuiter perstrinxit Paulus d. l. ult. Nam centum aureis solutis, quum potuisset accedere pœna in xx. arbitrio iudicis, existimabant ea centum ex vniuersitate soluta videri, id est tam ex sorte quàm ex pœna, puta (quemadmodum Ioannes exposuit) lxxxij. & trientem, ex sorte: xvj. & bessē, ex pœna. Superesse adhuc ex sorte xvj. & bessē, & ex pœna iij. & trientem, eorūque liberationem non contigisse. Iulianus in alia sententia fuisse videtur, centum soluta videri ex sorte tantum, quod & Paulus & Africanus & Marcellus probant: sed eius quod interest petitionem superesse, quod illi improbant. Et meritò. quia id quod interest, venit ex officio iudicis, quod nullum esse potest, nisi sit actio cui adhibeatur. Quæ de causa mercenariam id doctores nostri appellarunt, quasi alienæ seruiat actioni. Gratuito mallem quàm mercede, aut honestiori vocabulo iudicis operam significari, & refertur Iuliani sententia. l. 2. §. idem Iulianus hoc titu. Stipularus sum Ephesi mihi aut Titio c. Capuæ dari, mihi debentur c, Titio non debentur, sed solui rectè possunt Capuæ etiam me inuito, quia adiectus est solutionis gratia, obligationis gratia adiici non potuit. Titio soluuntur c, non Capuæ, sed alibi. quæritur an nihilominus possim intendere, mihi dari oportere, i. agere conditione arbitraria. Et Iulianus scribit liberationem non contigisse & peti ea actione posse, quòd interest actoris Capuæ potius quàm alibi soluta c. esse. Defendi aut excusari sentētia Iuliani potest in adiecto cui alibi soluitur sors volenti, quasi voluntas eius non potuerit officere stipulatori. Sed idem forsitan Iulianus in stipulatore non probaret. Stipulator enim accipiendo sortem, videtur remittere pœnam l. ult. hoc tit. Verbo Remittere, significatur tacita conuentionio. Adiectus non potest conuenire vel pacisci l. 10. D. de solut. Sed reprehenditur tamen Iulianus eo quòd videatur distinxisse vtrum adiecto alibi soluatur sors, an stipulatori, vel quòd siue huic siue illi soluatur, certè existimauerit superesse petitionem pœnæ. Et reprehenditur à Marcello duobus argumentis. Primum est huiusmodi. Si stipulatori sors exsoluatur alibi, liberatio contingit. ergo & si adiecto soluatur alibi, pari ratione, quasi pœna

remissa. quia quod adiecto soluitur, stipulatori solui videtur. Quinimo adiectio iussu cō- A
 paratur l. si ita stipulatus sim D. de solut. & vbiq; soluere promissor potest l. continuus.
 §. quum ita. D. de verb. obli. volente scilicet eo cui & solui potest. Nam in quem solutio
 confertur, & accipiendi vbi voluerit libera voluntas confertur. Alterum est huiusmodi.
 Si forte alibi soluta adiecto, non liberatur reus à pœna, nec à sorte igitur, quia pœna for-
 tis accessio est, nec potest nisi officio arbitri venire in cōditionem fortis. Atquin condi-
 ctio fortis non est, ergo & pœnæ cōdictio non est: aut si est pœnæ, est & fortis. quod
 Marcellus exemplo comprobatur tali. Si stipulatus sim Capuæ insulam fieri, & fiat alibi,
 reus promittendi in nihilum liberatur: quod est verissimum. Sed similitudo falsa est, vt
 rectè Vlpianus docet. Nam inter solutionem pecuniæ & fabricam insulæ nulla occurrit
 similis comparatio. Vna est obligatio dandi, altera faciendi: hæc incerta, illa certa, hæc B
 sui natura continet id quod interest l. stipulationes non diuiduntur D. de verb. obli. l. si-
 quis ab alio §. vltim. D. de re iud. illa officio arbitri, non natura & potestate sua. Et ita in
 hoc tractatu inter obligationem dandi & faciendi alia differentia à Bartolo constituitur
 rectè ex l. si libertus moram. D. de op. lib. vt si fuerit obligatio faciendi, nulla possit esse fi-
 deiussoris mora, quia stipulator noluit vt ipse faceret, sed vt faceret promissor l. inter. D.
 de solut. nihil igitur imputari fideiussori possit, si non ipse fecerit l. quum quidam. §. si pu-
 pillo. D. de vsur. In obligatione dandi possit esse fideiussoris mora, atque ideo in actio-
 nem arbitrariam qua agitur cum fideiussore qui intercessit arbitrariæ actionis nomine
 ante moram rei, æstimari vtilitatem actoris, si moram fecerit fideiussor, licet reus non
 fecerit. Nam & re perempta post moram fideiussoris ante moram rei, fideiussor tenetur C
 l. sequitur §. nunc videamus l. quum filiuss. D. de ver. obl. Atquin reus non tenetur. Et ob
 id ipsum fideiussor quoque directa non tenetur, sed vtili. l. mora. §. vlt. D. de vsur. & hoc si
 post tempus quo Capuam, vbi dari conuenerat, peruenire vterque potuit, moram fece-
 rit fideiussor. Ante tempus, arbitraria agi non potest. Inest loco tempus & fideiussoriæ
 quidem obligationi tempus ex persona vtriusque l. si testamēto §. vlt. D. de fideiuss. quod
 explicandum nobis fuit obiter, propterea quod in hac lege, nisi vaticinemur, nunquam
 efficiemus vt definiatur quicquam de mora fideiussoris. Nunc redeo ad rem. Malè com-
 parauit Marcellus obligationem dandi cum obligatione faciendi. Et ideo licet insula
 alibi facta, promissor in nihilum liberetur, sorte tamē adiecto soluta alio loco, possit pro-
 missor sorte liberari, & id solum quod interest peti, & ita pro Iuliano concludere vide- D
 tur Vlpianus. At similitudinis tantummodo vitium indicauit. Argumentis non respon-
 dit. itaque scriptura Iuliani manet adhuc in dubio. & verius forsitan est, siue stipulatori
 siue adiecto alibi soluatur fors, pœnæ petitionem non superesse. Quamobrem Ioannes
 apertè dixit non consensisse Iulianum cum cæteris. Rem fuisse controuersam verba Pau-
 li indicant, Videamus, quo verbo præsertim in re controuersa, iuris auctores veluti timi-
 dè & verecundè solent exprimere sententiam suam, item illa, Nisi quis dicat: quæ sub-
 dubitantis sunt. Concludit tamen satis apertè, Sorte alibi soluta non superesse pœnæ pe-
 titionem, quia pœna non sit in obligatione, nec cui solutum sit distinguit, modò sit rectè
 solutum. Rem etiam fuisse controuersam diligentia Africani declarat, qui sollicitus in E
 hac lege respondet iis quæ in contrarium adduci possent. Possent enim quis in hunc mo-
 dum argumentari. Reo obligato in sortem & in vsuras, fideiussor etiam qui pro eo in-
 tercessit, obligatur in sortem & in vsuras. Ergo reo obligato in sortem & in pœnam con-
 tractam ex mora. i. in id quod interest actoris, fideiussor qui pro eo intercessit, obligatur
 in sortem & in vsuras. Necessaria esset collectio, si verum esset reum obligatum esse in
 pœnam. sed hoc falsum est, ergo & illud. Nam sola c. sunt in obligatione, pœna accedit
 officio iudicis. Vna (inquit) est stipulatio creditæ pecuniæ, non pœnæ altera, sed descen-
 dit pœna ex arbitrio iudicis. At vsuræ sunt in obligatione, quia duæ stipulationes sunt,
 vna fortis, altera vsurarum: alioquin in strictis iudiciis vsuræ non veniunt sine stipulatio-
 ne. Et fideiussor accedit in causam vniuersæ obligationis, quæ reum promittendi tenet:
 ergo & ipse obligatur in vsuras. *Nec enim hæc causa* (inquit) .i. hæc species, vt contra l. i. D. F
 de lib. agn. duas causas, Basilica *δύο αἰτίαι, rectè comparabitur obligationi vsurarum.* quia sci-
 licet, vt vsuræ sunt in obligatione, ita pœna non est in obligatione, sed arbitrio iudicis
 præstat. Denique vna est obligatio creditæ pecuniæ, circa cuius executionem &c.
 Exequimur obligationem agendo vel exigendo. Et actio nihil aliud est quàm executio
 obliga-

- A** obligationis. Executio igitur persecutio: nec malè quòd iurisperiti, Eius rei actionem, petitionem, persecutionem l. ult. D. de ter. mo. l. 23. D. rem rat. hab. l. 49. D. de ver. sig. Cornificius ad Herennium, Eius rei actionem, petitionem, executionem. Et huius differentia inter usuras quæ ex obligatione, & pœnam quæ ex arbitrio iudicis venit, manifestissimè argumentum est quòd sorte soluta, superest petitio usurarum in stipulatum deductarum l. 1. C. de iudic. sorte soluta, non superest petitio usurarum quæ veniunt ex officio iudicis in actionibus bonæ fidei l. qui per collusionem §. ult. D. de act. emp. l. 4. C. de pos. quæ vtitur eadem ratione qua Africanus hoc loco: atque adeo non superest etiam petitio pœnæ quæ venit ex officio iudicis in actionibus arbitrariis: & similiter parte sortis soluta, superest pro ea parte petitio usurarum in stipulationem deductarum, parte sortis soluta, non superest petitio pœnæ aut usurarum venientium ex officio iudicis, sed superest tantum petitio partis alterius, in qua iudex habebit rationem eius quod interest actoris pro ea parte tantum, si alibi petatur. Et hæc est sententia huius legis, cui in eo quod dicit pœnam non esse in obligatione fideiussoria, vulgò obiicitur l. quæro D. loca. Et peperit hæc obiectio sola ad hanc legem intellectus septem. Sed res indigna est tanto labore. Lex Quæro ait fideiussorem conductionis, agnoscere onus usurarum ex mora rei, id est, damnari etiã in usuris cum posse officio iudicis, vel etiam si sine iudice fidem suam liberare velit, non videri eum plenè satisfacere nisi etiam soluat id quod officio iudicis accedere potuit, & constitutiones quæ dicunt eos qui pro aliis pecuniam exoluunt, sortis solummodo damnari agnoscere, in his tantum procedunt qui cum taxatione in certam summam fidem suam adstrinxerunt, vel qui pecuniam exoluerunt volentibus & benignè accipientibus & quasi contentis solutione sortis. Ergo l. quæro ait, fideiussorem teneri in usuris ex mora rei officio iudicis. Hæc etiam non negat teneri fideiussorem officio iudicis in pœnam ex mora rei, sed negat teneri obligationis iure, quod & in usuris verum est, & ita Petrus sensit rectè, cuius sententiam refellit Bartolus ex his verbis, Non augeri fideiussoris obligationem, verbo Obligationis adferens comprehendit etiam id quod officio iudicis arbitrariae accedit actioni, quod est stultum. Nam quis unquam ita obligationem accepit? Cedo locum quo ita accipiatur vel unum, & porrexero manus statim. Obligatio est iuris necessitas. Quod committitur iudicis arbitrio, non subiicitur iuris necessitati. l. nò quicquid D. de iud. Imo accuratè & studiosissimè separantur semper ea quæ sunt in obligatione ab
- D** iis quæ sunt in arbitrio iudicis. Eadem ferè fuit Azonis quæ Petri sententia. Nam differentiam Azo non facit inter pœnam & usuras quæ descendunt ex officio iudicis. Sed malè adiecit distinctionem, vt si fideiussor intercessit quo tempore debebantur usuræ illæ vel pœna, id est post moram rei, in ea teneatur, si quo tempore nondum debebatur, id est ante moram rei, non teneatur: primùm quia nunquam debentur. l. ult. hoc tit. Neque debetur, (inquit) neque est in obligatione. Non satis ei fuit dicere, Neque debetur, quia debetur etiam quasi ex obligatione quod non est in obligatione, & generaliter quodcunque peti potest, ac sanè in l. mora §. in bonæ D. de usur. improprie in bonæ fidei iudicis ex mora deberi dicuntur usuræ, quia neque peti possunt, neque sunt in obligatione. Deinde Bartolus rectè colligit ex l. 10. D. rem pup. sal. fore, ex eodem Africani libro, cuius verba proposui supra, etiam si ante moram rei fideiussor interuenerit eum usurarum onus agnoscere in iudicio tutelæ. Cæteros intellectus etiam refellit rectè. Intellectum verò Ioannis probat non rectè, differentiam constituens inter pœnam & usuras, in pœnam fideiussorè non teneri, in usuris teneri. eruditio peruersa. In neutrum tenetur obligationis iure: in vtrunque tenetur officio iudicis. Nihil ergo intercedit differentia, & verò si sorte soluta, tam pœnæ quàm usurarum ratio perimitur, vt docui supra, id est si peremptio vtriusque est eadem, cur non & origo & forma vtriusque erit eadem, vt quemadmodum usuris subiicitur fideiussor, subiiciatur & pœnæ? Huic adiungam l. 22. D. de obl. & act. cuius hæc sunt verba,

F *Cum quis in diem mercem stipulatus, fideiussorem accepit, eius temporis æstimatio spectanda est quo satis acceperit.*

Pertinent hæc Africani verba ad conditionem triticariam, in qua merx petita tanti æstimatur quãti fuit eo die quo dari debuit. l. ult. D. de cond. trit. l. vinum D. de reb. cred. Quod pugnare videtur cum hac lege, quæ fideiussorè qui intercessit pro eo qui in diem mercem promiserat, tanti damnari significat quanti merx fuit fideiussionis tempore. Sed

vt in l. Centum posuimus post moram rei fideiussorem acceptum, ita hic ponendum arbitramur post diem quo merx dari debuit non ita multo cum actione triticaria stipulator agere vellet fideiussorem acceptum triticariæ actionis nomine, in qua utique eius temporis æstimatio fuisset obseruata quo is fideiussit, quia eo tempore dari debuit. Nec mirum igitur si dicat Africanus & conuentum fideiussorem teneri quanti merx fuit eo tempore quo fideiussit. Puto etiam ad conditionem triticariam pertinere quod eodem libro Africanus scripsit de appellatione mercis. l. 207. D. de ver. sig. in hunc modum,

Mercis appellatione homines non contineri Mela ait, & ob eam rem mangones non mercatores, sed venaliciarios appellari ait: & recte.

Nam si merx petatur conditione triticaria, tanti æstimatur quanti fuit eo die vel loco quo dari debuit, aut non adiecto die vel loco, quanti fuit litis contestandæ loco & tempore l. vlt. D. de cond. trit. Sed videntur iuris auctores mercem ea in re separasse à ceteris rebus. Nam l. pen. cod. tit. in ceteris rebus immobilibus aut mouentibus, puta fundo, ædibus, homine, spectat rei iudicandæ tempus, vel si homo interierit, mortis tempus, nisi si deteriores factæ sint post litem contestatam, vel aliàs post moram contractam. Et quod ait l. vlt. idem iuris esse de ceteris rebus, de ceteris rebus mobilibus intelligi posset, quæ sunt in merce, præter vinum, oleum, frumentum, quæ proposuerat initio. Exempli igitur causa tantum quoniam & idem de ceteris mercibus iuris est, à quibus merito homines separantur. Nam (vt Africanus ait) mercis appellatione homines non continentur. & ita l. i. C. de nundinis, merces à venalibus separantur, & mangones à mercatoribus. Ratio autem differentiæ inter merces & ceteras res reddi hæc posset, quod mercium pretium temporibus varietur, atque ita possit aliud esse litis contestandæ, aliud rei iudicandæ tempore, & conuenientius sit stricto iudicio quanti fuerint cum peterentur, spectari: ceterarum rerum pretium non ita varietur, & ideo frustra sit si ante rem iudicatam quis æstimationem earum spectandam esse dixerit. sed permanere melius est in his quæ diximus l. 59. de verb. obl. quæque cõfirmabuntur Africani tractatu octauo. Accommodari etiam ex eodem libro potest ad tractatum conditionis arbitrariæ l. 3. D. de legat. quia de eo loquitur quod certo loco dari oportet: & verba eius hæc sunt,

Cum queritur an in eum qui in legatione sit, actio dari debeat, non tam interest vbi quis aut crediderit, aut dari stipulatus sit, quam illud, an id actum sit vt legationis tempore solueretur.

Qui Capuæ se soluturum promisit, Capuæ cõueniri potest, licet ibi domicilium non habeat, quia ibi contraxisse videtur, l. contraxisse D. de obl. & act. l. heres. §. vlt. D. de iud. & vbi quis contraxit, vel negotia gessit vel deliquit, (quæ omnia generali Contractus verbo continentur) ibi potest conueniri, remota præscriptione fori, l. heres. §. i. & §. proinde D. cod. & eleganter Theodosius No. i. de amota mil. fo. præf. veteres leges specialiter fori præscriptionibus & contractus & negotia gesta & delicta subtrahere. Ab hac definitione excipiuntur legati. Nã ij ne legationis munus impediatur quo loco legatione funguntur, conueniri non possunt, licet ibi contraxerint ante legationem aut promiserint constituerintve soluturos se l. 2. §. omnes D. de iudic. l. eum qui §. i. D. de const. pec. nisi id actum sit nominatim vt & legationis tempore soluerent: & hoc est quod ait Africanus, Cum queritur, &c. Finita legatione, recte conuenientur vbi contraxerunt, vel vbi soluturos se promiserunt certi conditione, vel etiam arbitraria alio loco quam quo soluturos se cauerunt, congruo tamen & competenti d. l. heres §. vltim. Sequitur in l. 18. De in diem addic.

Cum in diem duobus sociis fundus sit addictus, vno ex his pretium adiciente, etiam pro ipsius parte à priore venditione discedi rectius existimatur.

In hoc titulo, De in diem additione frequentia sunt hæc tria verba, primum Addicere, quod est Proicere, l. si pignora D. de cuict. Gallis, *Estrouffer*. secundum, Adicere: tertium Abicere. Addicere, est auctione constituta rem penes eum collocare qui pluris licitus fuerit. Addicere in diem, est rem penes emptorem collocare, hac lege, nisi quis intra diem certum meliorem condicionem attulerit. Adicere, est meliorem condicionem adferre, veluti Auctarium adicere, Suprà adicere, Pluris liceri. Abicere, est adiectionem non

A recipere l. Sabinus hoc tit. Sciendum autem est vt duobus sociis rem communem vendentibus & addicentibus in diem, vnus ex eis potest adicere, atque ita cum tota re etiã partem suam emere l. quòd si vno §. vlt. hoc tit. Ita duobus sociis ementibus, quibus res in diem communiter addicatur, vnum ex eis adicere posse, ac similiter cum tota re partem suam emere. Fructus ergo interim perceptos restituere pro sua parte deductis sumptibus. Sequitur ex eodem libro l. 8. D. qui & à quib. man.

Cum is qui sub condicione debet, manumittat fideicommissi causa, lex Ælia Sentia locum habet. Si miles iure militari testamento factò, libertates dederit in fraudem creditorum, & non solvendo moriatur, impediuntur libertates.

B Libertates datæ in fraudem creditorum, ipso iure nullæ sunt. i. ex lege Ælia Sentia l. 27. hoc tit. & Institutione prima in prin. tit. qui & quib. ex cau. man. non pos. etiam si testamento militis datæ sint, vt in secunda parte huius legis Africanus ait, & confirmat l. in fraudem in princ. D. de mil. test. Quid autem si sint condicionales creditores? An & libertates in eorum fraudẽ datæ nullæ sunt? Sic videtur Africano in prima parte, & confirmatur d. l. 27. Nam & is cui debetur sub condicione, creditor est, & obligationẽ transfert in heredem, & mitti in possessionem solet, vt exposui Obseruatione decima: & ideo ante condicionem non nihil agit, sed malè agit l. pecuniam D. de reb. cred. Vulgò hæc prima pars valde deprauata est. Primũ à negatione, quæ delenda est ex auctoritate Florentinarum, & legendum vt scripsi, Lex Ælia Sentia locum habet: deinde à verbo Fideicommissi, in libris omnibus, pro quo iam diu reposui, Fraudandorum creditorum, ac simul ex singulis his F. C. errorem creatum demonstravi Obseruatione quarta, quod contextus βασιλικῶν confirmat, in quo ita est, Οὐδὲ ὑπὸ ἀρεσιν δεῖ τοῦς περιγραφῶν τῶν δανεισῶν ἐλευθερεῖν & τὸ χῆρ' ἰσχυρῶς τοῦς ἐχθρῶν δανεισῶν, οὐδὲ εἰς περιγραφῶν τούτων δώματα οἰκέτους ἐλευθερεῖσαι. Restat adhuc ex hoc libro l. 6. D. ad l. Corn. de fal.

Si quis legatum sibi adscripserit, tenetur pœna legis Corneliæ, quamuis inutile legatum sit. Nam & eum teneri constat, qui eo testamento quod postea ruptum, vel etiam quod initio non iure fieret, legatum sibi adscripserit. Hoc tamen tunc verum est, cum perfectum testamentum erit. Ceterum si non signatum fuerit, magis est vt S. C. locus non sit, sicuti nec interdictum de tabulis testamenti exhibendus locum habet. Prius enim oportet esse aliquod testamentum vel non iure factum, vt S. C. locus sit. Nam & falsum testamentum id demum rectè dicitur, quod si adulterinum non esset, verum tamen testamentum rectè dicitur. Similiter igitur & non iure factum testamentum id appellatur, in quo si omnia ritè facta essent, iure factum diceretur. Si institutus heres exheredationem nominatim filij vel aliarum personarum adscribit, S. C. tenetur. Similiter & is qui libertatem sua manu ademit serui testatoris, & maximè cui à se legata vel fideicommissa data erant, S. C. tenetur. Si patronus testamento liberti legatum sibi scripserit, & venia impetrata abstinere legato iussus est, an emolumentum bonorum possessionis contra tabulas habere possit: & magis placet non posse. Nec tamen huic consequens est, vt etsi vxor dotem, vel creditor id quod in diem sibi deberetur, sibi adscripserit, & similiter venia impetrata abstinere se legato iubeantur, aut mulieri dotis, aut creditori actio sua denegari debet, ne eorum vterque merito debito careat.

E Ex edicto Claudij, Claudij Neronis (vt Suetonius scribit) & S. C. Liboniano, lege Cornelia de falsis tenetur testamentarius qui sibi sua manu hereditatẽ aut legatum aut fideicommissum adscribit voluntate testatoris, propterea quòd hac in re ei non debet obtemperare, sed alium poscere scriptorem. Nam ex hac causa testamentum rectè scribitur diuersa manu l. Diuus §. vlt. hoc tit. Falsum est si quis sibi vel alij adscribat, ignorante testatore, & ob id l. 11. hoc tit. Cum iussu (inquit) testatoris hoc scripsit. Nam si ignorante eo, planè falsarius est l. 22. §. adimendo hoc tit. Quasi falsum est, si quis sibi vel ei quem habet in potestate, vel ei in cuius est potestate, vel ei qui in eadẽ est potestate, voluntate testatoris legatum adscribat: & eadem pœna quæ falsi, in libero homine deportatio & bonorum omnium publicatio, in seruo vltimum supplicium. Alioquin si liceret impunè testamentario sibi adscribere, aperta esset via falsi committendi, nullo non alieni testamenti scriptore sibi adscribente aliquid vel incio testatore. In testamentis scribuntur hæc, hereditates, legata, fideicommissa, libertates, tutelæ, mortis causa capiones, libertorum adsignationes, codicillorum confirmationes, ademptiones, exheredationes, iniunctiones, præcepta, consilia, commendationes, æstimationes: & ad omnia pertinet

S.C.Libonianum, l. 22. hoc tit. l. ex sententia De test. tut. ac præter pœnam falsi, is etiam A
 qui legatum sibi aut fideicommissum adscripsit, legatum non capit, quia pro non scripto
 est, & apud heredem remanet cum onere. Regulariter ea quæ pro non scriptis habentur,
 apud heredem remanent sine onere §. in primo C. de cad. tol. Sed ex S. C. excipitur hic ca-
 sus l. filius §. ult. l. cum quidam hoc tit. & alius favore libertatis l. cum verò §. si pro non
 scripto D. de fid. lib. Id verò est quod Africanus ait hoc loco, quanuis inutile sit legatum,
 id est, quãuis pro non scripto sit legatum omne quod quis sibi adscribit, etiamsi alioquin
 vtile foret, perinde tamen puniri eum qui sibi adscripsit, atque si falsum fecisset. Inutile e-
 nim legatum est quod pro non scripto est l. i. De reg. Cat. l. in testamento De cond. & de-
 mon. Idemque esse ait, si quis sibi adscripserit testamento non iure factò aut rupto. Quo
 casu legatum duplici ratione inutile est: sed non idem, si imperfecto. quia quod est imper- B
 fectum, testamentum non est. Non iure fit testamentum ab initio, si in eo desint solennia
 iuris l. i. D. de iniuf. rup. test. vt si non fiat directis & solennibus verbis, si non solenni ordi-
 ne, si in eo filius prætereatur, si non signetur manu testatoris, & breuiter (vt ait hoc loco)
 si non fiat ritè: quo articulo significatur solennitas & ordo iuris ciuilis. Articulo, Rectè,
 ius naturale. Et Isidorus non malè, Rite non esse rectè, sed ex more. Miles iure suo rectè
 testatur, rite non testatur. Filius ingratus rectè exheredatur, rite non exheredatur, si sub
 condicione, vel si ab vno ex heredibus exheredatur, vel si non nominatim, sed inter cæte-
 ros, & ideo pro præterito, non pro exheredato habetur, l. non putauit §. non quãuis D.
 de bo. pos. con. tab. l. 2. D. de iniuf. rump. test. Condemnatus dicitur qui rite condemnatus
 est l. 4. §. condemnatum de re iud. etiamsi non rectè. Rumpitur autem testamentum po- C
 steaquam factum est agnatione sui heredis vel alio testamento. Imperfectum est, quod
 non est ob signatum septem testium signis, vt Africanus demonstrat hoc loco euidenter,
 dum testamentum perfectum opponit non signato: & l. hac consultissima §. Non subscri-
 ptum C. de testam. si modò, vt in veteribus & Codice Theodosij, in eo ita legatur, Non
 subscriptum à testibus ac non signatum testamentum, pro imperfecto haberi conuenit.
 Cui lectioni conuenienter subiicitur, Ex imperfecto testamento voluntatem tenere in-
 ter solos liberos. Et est igitur ea definitio accipienda non de quolibet testamento vitioso,
 sed de testamento non signato. Perfectum ergo testamentum est quod signatum est non
 minus quàm septem testium signis. Nam ex eo prætor dat bon. possessionem contra ta-
 bulas, etiamsi non iure factum sit aut ruptum agnatione sui heredis, vel etiam si falsum D
 esse dicatur. Ex non signato non dat bonorum possessionem l. cum tabulæ D. de bono.
 pos. sec. tabu. l. postumus D. de iniuf. rup. test. Itaque non signatum testamentum, planè
 imperfectum est, quia ne prætorio quidem iure valet. Ideoque ad testamentum imperfe-
 ctum, S. C. Libonianum non pertinet. Prius enim esse oportet testamentum, deinde quæri
 vera an falsa sint, vel quasi falsa quæ in eo scripta sunt: prius an sit, deinde quale sit testa-
 mentum, vt non antè iuris ratio quàm testamentum quærat, vt de persona est proditum
 l. quidam D. de iu. cod. Non est autem testamentum quod imperfectum est. Qua de cau-
 sa lex etiam Cornelia, si id dicatur aliquis dolo malo suppressisse, in eo locum non habet,
 l. si quis aliquid §. testamentum D. de pœnis, nec interdictum de tabulis exhibendis, nec E
 edictum quemadmodum testamenta aperiantur. Nec obstat l. i. §. siue autem D. de tabu.
 exh. in qua enumeratis vitiis quæ iure ciuili testamenta turbant, veluti non iure facti, ru-
 pti, irriti, falsi, sic concludit. Itaque dicendum est ad scripturam testamenti imperfectam
 hoc interdictum pertinere. Non igitur accipit imperfectum testamentum siue imperfe-
 ctam testamenti scripturam specialiter & propriè pro testamento non signato, in quo in-
 terdictum de tabulis proferendis, locum non habet, sed generaliter pro testamento iure
 ciuili vitioso, vt in l. si duobus. §. si prius, D. de bon. posses. secund. tab. imperfectum testa-
 mentum dicitur non pro non signato, sed pro eo in quo filius præteritus est. Et ita in l. 2.
 §. i. D. quemadm. test. aper. enumeratis vitiis testamentorum, puta falsi, irriti, iniusti, rupti
 perinde iuris auctor concludit atque in d. l. i. Itaque imperfecta solemus testamenta dice-
 re. Sic legendum, non Item, (vt vulgò) non, Itémque, (vt Digestis Florentinis) alioquin F
 essent imperfecta testamenta accipienda pro non signatis, & admittendum in eis edictum
 Quemadmodum testamenta aperiantur. quod ratio non patitur. Sanè quæ prima Vene-
 tiis iam olim fuere excusa Digesta, habent Itaque, non Itémque: & fuerit stultus qui hoc
 non vehementer approbauerit. Vno tamen casu locus esse potest edicto Quemad. test.
 aper.

- A** aper. & interdicto de tabulis proferendis, & legi Corneliæ, & S. C. Liboniano: si imperfectum testamentum factum sit inter liberos. i. si non sit signatum: quia ex Constitutionibus ad aliquid valet, & legatariis quibusdam proficit, ut docui No. 107. Sequitur in hac lege, *Si institutus heres, &c.* Non eadem est ratio omnium quæ quis sibi vel in rem suam alieno testamento scribit. Nam si legatum aut fideicommissum sua sibi adscribat manu, dictante & volente testatore, legatum remanet apud heredem, si hereditatem: (nam & in hereditate locus est S. Consulto l. 22. §. item si seruo, hoc tit. l. 1. C. de iis qui sibi adscr.) hereditas transit ad substitutum vel coheredem, vel ad legitimum heredem. Si adscripserit patri vel domino vel fratri, aut conseruo, qui in eadem potestate est, æquè pro nō scripto est, sed non is tamen quasi falsarius punitur, cui adscriptum est, sed scriptor, nisi pœnæ veniam impetrauerit l. 15. §. planè hoc tit. Si seruo sibi legato, eodémque manumisso directo vel per fideicommissum herede rogato manumittere, non legatario, quo casu libertas præualet, l. 14. D. de leg. 2. l. 10. D. de ma. test. l. si seruus D. de fid. lib. nisi nominatim adimatur, legatarius idémque testamentarius seruo libertatem sua manu ademerit iussu testatoris, valet quidem ademptio, sed seruus remanet apud heredem. Ac similiter si legatum sibi adscriptum rogatus restituere, fideicommissario ademerit iussu testatoris, ademptio non habetur pro non scripta: sed nihil tamen legatario prodest, quia seruus remanet apud heredem. Item si heres institutus à se relicta legata aut fideicommissa ademerit, ademptio quidem valet, sed abstinere debet legatis. ergo & hereditate tota: quia scindi hereditas non potest. id est, pro parte abstinere hereditate non potest, quin etiam abstineat
- C** ex toto. arg. l. 5. hoc tit. Idémque erit si seruo testatoris heres institutus libertatem ademerit, & maximè (inquit Africanus hoc loco) cui à se legata vel fideicommissa data erant: propterea quòd sine libertate inutilia sunt, atque ita maiori compendio suo prospexit. Hoc igitur casu præter pœnam falsi, vel pœna falsi fortè remissa, necessariò hereditate abstinere debet tota. Si sibi quis adimat, vel si se exheredem scribat, ademptionem hanc vel exheredationem senatus non habet pro non scripta, l. 22. §. vlt. hoc tit. l. non putauit, §. si quis, D. de bo. pos. con. tab. Quòd si heres institutus exheredem scribat filium aut filiam testatoris, aut nepotem vel neptem, ne scilicet præteritione eorum, aut nullum sit testamentum, aut heredi scripto præteritus accrescat, valet exheredatio, si sit substitutus vel coheres à quo testamentum sustineatur, heres institutus hereditatem non capit. Et ait Africanus, Nominatim filij vel aliarum personarum: quoniam ante Iustinianum filius solus exheredandus erat nominatim, filia & ceteri liberi etiam inter ceteros poterant exheredari. i. non nominatim. Scriptor testamenti quilibet est idoneus, ut seruus aut filius testatoris, quemadmodum indicauimus suprà: qui tamen adhiberi testes nequaquam possunt. Et simili modo mulier signare alienum testamentum non potest, scribere potest, ut constat ex §. vlt. huius legis, & l. 15. §. pen. cod. Et malè quidam interrogatus in l. vxori hoc tit. cur non dixisset Paulus, Vel marito. Quia (inquit) mulier scribendo alieno testamento non adhibetur. Imò quia in marito hoc erat certissimum: in vxore dubitabatur, propterea quòd est in potestate viri, quæ scilicet conuenit in manum. Hæc enim propriè vxor est & mater familiæ: & his qui sunt in nostra potestate adscribere vetamur, sed his demum qui proprium nihil habere possunt, & qui testamenti factionem non habent. Vxor quæ fuit in manu, bona habuit propria, & testamentum facere potuit. Sequitur, *Si patronus, &c.* Eum qui sibi voluntatē testatoris adscribit; quodammodo durum erat teneri perinde ac si falsum commisisset. Quapropter venia legis Corneliæ dabatur plerisque, indulgentia principis aut Senatus, ut puta mulieri & militi, & minori xxv. l. 5. l. 15. §. pen. hoc tit. l. pen. C. de iis qui sibi adscrib. non aliis iuris ignorantiam prætendentibus, d. l. 15. §. 1. Item generalis subscriptio testatoris, quod dictaui & recognoui, idonea erat causa impetrandæ veniæ legis Corneliæ, non veniæ capiendi, d. l. 15. §. planè. l. 2. C. cod. Specialis Quod Titio dictaui & recognoui, etiam veniæ capiendi. & hoc in extraneo. Filius enim familiæ & seruus, qui iubente patre vel domino sibi aliquid scripsit, necessitate potestatis excusatur: & ideo generalis ei subscriptio prodest, tam ad pœnam falsi cuitandam quàm ad capiendum, l. 1. §. inter, hoc tit. Vel si nulla fuerit subscriptio, facillè impetrat veniam pœnæ, non etiam capiendi, l. vltim. C. de iis qui sibi adscr. Idémque citra potestatis vinculum erit, si qua alia subsit parèdi necessitas, vel non subsit honesta excusatio non scribendi quòd testator dictat. ut si filius dominæ imperet matris seruo ut sibi vel

dominæ scribat, d. l. 15. §. pen. Si vxor domini, vt seruus mariti sibi vel marito scribat. A
 Idémque de ceteris dicendum, qui reuerentiam testatori debent, etiam si in eius pote-
 state non sunt, id est, qui nec cum sine venia in ius vocare possent. Quòd si vbi nulla te-
 stamento subdita est scriptio testatoris, concurrat duplex ratio veniæ, exempli gratia,
 Iussus patris dictantis filio voluntatem suam, & minor ætas scriptoris, hoc casu non tan-
 tum pœna remitteretur, sed etiam capiendi ius potestásque erit, l. 5. hoc tit. Posset & prin-
 ceptus & Senatus ex aliis plerisque causis testamentario pœnæ veniam dare. Pone igitur,
 patronum qui sibi testamento liberti legatum adscripserat, veniam aliqua ex causa im-
 petrasse, capiendi ius non impetrasse, an quasi præteritus petere potest bonorum posses-
 sionem contra tabulas? Minimè. nam quantum in liberto fuit, is patronum non præteri-
 uit: & veniæ quæ datur hac lege, si legato abstineat, fiet fraus. nisi & emolumento bo-
 norum possessionis abstineat, in quo tantum est quantum in legato: ac præterea agno-
 uisse videtur iudicium liberti qui sibi legatum scripsit. Submouendus igitur bonorum
 possessione contra tabulas. Idémque in filio emancipato esse palam edicit l. 14. §. maritus
 hoc tit. Accursius negat, motus l. 1. C. de his qui sibi adscr. cuius alia species est. Loqui-
 mur enim de patrono aut filio emancipato, qui sibi legatum adscripsit alio herede scri-
 pto. L. 1. loquitur de filio emancipato qui se heredem scripsit, cum solus esset solusque
 rem ab intestato obtinere posset. Hunc frustra dixeris hereditatem non capere ex testa-
 mento, quam mox sit percepturus ab intestato, arg. l. postumus, D. de iniusto rup. test.
 imo meliorem eius condicionem feceris. quod & in patrono dici eadem ratione potest.
 Nec pœnæ locus fuerit in eo qui neminem eo facto læsit. Videtur autem error esse d. l. C
 1. in illis verbis, Functus dulci officio, pro quibus Basilica habent hoc vnum, *πλευρῶς*
 Itaque videamus an sit legendum, Functus lucis officio, vt l. 1. C. Th. de her. per. Cete-
 rum quod dixit Africanus de patrono, vt si legatum sibi adscripserit testamento liberti,
 & venia impetrata abstinere legato iussus sit, abstinere etiam debeat emolumento bo-
 norum possessionis, id rectè subiicit non esse temere trahendum ad consequentias. Nec
 enim idem in vxore dici posse, quæ sibi dotem adscripsit testamento viri, nec in alio cre-
 ditore in diem, qui sibi purè creditum scripsit, in vtroque valet legatum propter com-
 modum repræsentationis, vt si se abstinerit legato venia impetrata, abstineat etiam se
 credito: Ne (inquit) eorum vterque merito debito careat. Merito debetur quod ex cõ-
 tractu debetur, non quod ex legis prouidentia. Patronus non est creditor. nam & Pau-
 liana nõ continetur, sed Fabiana vel Caluisiana. Impubes adrogatus cui debetur quar-
 ta Antoniana, non est creditor. Nam & hic non Paulianam, sed vtilem Fabianam aut
 Caluisianam habet. Et similiter filij quibus debetur quarta legitimæ portionis, credito-
 res non sunt, quia eis ea ex legis prouidentia debetur, non ex obligatione. Rectè autem
 in creditoribus exigitur impetratio veniæ. Alioquin cum omnibus bonis etiam credi-
 rum publicaretur.

A D A F R I C A N V M

T R A C T A T V S I I I I.

H A C parte tractabuntur Africani leges ex lib. 4. Quæstionum, è quibus pri-
 ma occurrit in Digestis, l. 56. De per. hered.
*Cum hereditas petita sit, eos fructus quos possessor percepit, omnimodo restituendos,
 nisi petitor eos percepturus non fuerat.*

Manifesta est hæc Africani sententia, post litem contestatam perceptos fructus etiam
 à bonæ fidei possessore, restituendos esse, quanuis eos petitor percepturus non fuerit. hoc
 in hereditatis petitione. Sed eadem ratio interuenit in rei vindicatione, ne lucrum faciat
 possessor ex ea re quæ in lite esse cœperit, l. Iulianus. §. vlt. de rei vind. Quæ ratio reddita
 in causarum restitutione, l. 55. quæ præcedit, mihi videtur & in hac quæ est de fructibus
 restituendis, repetenda esse. Et exemplum poni potest in quæstu inhonesto, quem fortè
 ex ea re honestus petitor percepturus non fuerit, l. 28. l. 52. hoc tit. Vbi ratio exprimitur,
 ne ho-

- A** ne honesta interpretatio non honesto quæstui lucrum possessori faciat. i. ne si interpretemur honestum esse, ne petitor desideret inhonestum quæstum sibi restitui, hac ratione efficiamus ut inhonestus quæstus remaneat apud possessorem: quod est indignum. Nam vel utriusque auferendus est, vel, si alterutri dandus, innocenti potius quam nocenti. Innocens est petitor. Extra causam fructuum, exemplum poni potest in legato quod seruus possessori adquisierit capaci, petitore incapace. sed hoc in petitione hereditatis neque sæper, neque passim ita poni potest. Nam si possessor, verus heres non fuerit, ei legatum seruus nõ adquisit. Sin autem possessor heres scriptus fuerit, & agat aduersus eum patronus præteritus possessoria hereditatis petitione iure bonorum possessionis contra tabulas, vel si agat aduersus eum filius exheredatus petitione hereditatis de inofficioso, (his duobus casibus petitio hereditatis datur aduersus verum heredem) restituit petitori possessor quod interim extra rem suam per seruum hereditarium adquisiuit, l. 32. hoc tit. vbi, Per seruum adquisitæ res heredi, id est possessori, restituendæ sunt, petitori scilicet. Quod illis tantum duobus casibus procedit. Nam regulariter hereditatis petitio non datur in heredem iusto testamento scriptum. Et sequitur, Cum interim, id est, quia interim hereditatis vniuersa, & seruus & res per eum adquisitæ, in bonis possessoris fuerint. Græci, ἐν τῷ πρώτῳ γὰρ τῷ γεγραμμένου κληρονομίου εἰσιν. Legatū ergo quod per seruum interm̄ adquisierit, restituet petitori, etiā si cum petitore testamēti factio non fuerit: ne lucrū ex eo quod propter hereditatē accepit, possessor faciat, sicut emptor serui qui agit redhibitoria, restituit legatum vel hereditatem, & omne quicquid extra rem suam per seruum adquisiuit, etiā si cum venditore testamenti factio non fuerit, l. cum autem. §. vlt. D. de ædil. edict. Sic igitur consequitur venditor amplius quàm non haberet, si venditio facta non esset: quod est contra. §. iu. bent, l. cum autem. Et hoc quidem curandum esse fateor quantum potest, ut vterque resoluta emptione, nihil amplius consequatur quàm non haberet, si venditio facta non esset. Sed cum non potes repellere venditorem ab eo quod non haberet, si venditio facta non esset, quin admittas eadem opera emptorem ad id quod non haberet, si venditio facta non esset, ut in casu proposito: melius est non repelli venditorem, quàm admitti emptorem, ne lucrū ex redhibita re emptor faciat. Rectè autem Africanus hoc loco de fructibus perceptis loquitur: nam percipiendorum longè alia ratio est. Hi enim duntaxat in petitionem hereditatis vel in rei vindicationem veniunt, quos percipere petitor honestè potuit, l. si nauis, §. vlt. l. fructus. De rei vind. & ibi Accursius. Nunc transeamus ad l. 19. ad S. C. Vell. cuius prima tractatio hæc sunt quæ habet verba.

Tutor pupilli decesserat, herede instituto Titio, cum de adeunda hereditate dubitaret, quoniam male gesta tutela existimaretur, persuadente matre pupilli ut suo periculo adiret, adiit, stipulatúsque de ea est, indemnem se eo nomine præstari. Si ex ea causa Titius pupillo aliquid præstitisset, isque matrem conueniret, negauit exceptioni senatusconsulti locum esse, quando vix sit ut aliqua apud eundem pro eo ipso intercessisse intelligi possit. Nec dissimilem huic propositioni ex facto agitatum, cum quidam vir prætorius decessisset, duobus filiis superstilibus, quorum alter impubes esset, & alter legitimus tutor fratri esset, & cum paterna hereditate abstinere vellet, mandatu uxoris defuncti, quæ mater pupillo esset, abstento pupillo, solum se hereditati miscuisse. Vbi similiter se respondisse Iulianus ait, si ex ea causa agente pupillo damnum eo nomine passus esset, non impediri eum senatusconsulto quominus à muliere rem seruaret. In proposita specie & illud tractandum est, an is qui mandato mulieris adierit, si damnum ob id patiat quod debitores hereditarii soluendo non fuerint, senatusconsulto locus sit, quasi quodammodo eorum obligationes mulier suscepit. Magis autem est, ut ne ob hæc quidem causam senatusconsultum locum habeat: quando non ea mente fuerit, ut pro his intercederet, sed tutoris aduersus pupillum, & ceteros fortè creditores indemnem heredem præstaret. Denique si ponamus mulierem in emptionem hereditatis eo nomine damnum pati, quod debitores hereditarii soluendo non sint, nulla (puto) dubitatio erit quin senatusconsulto locus non sit, etiā si maxime creditoribus aliquantum præstiterit. Quid ergo, si, cum propterea de adeunda hereditate dubitaret Titius, quod parum idonea nomina debitorum viderentur, mulier hoc ipsum repromisit, ut quanto minus à quoquo eorum seruari posset, ipsa præstaret? propè est ut sit intercessio.

S. C. Velleiano succurritur mulieribus quæ pro aliis intercesserunt, exceptionis, replicationis, conditionis ope. Exceptionis, si nondum soluerint. Replicationis in specie, l. 17. §. 1. l. si. §. item si mulier hoc titu. Conditionis, si soluerint, l. qui exceptionem De cond.

iud. l. 8. §. interdum l. 24. §. 1. l. 31. hoc tit. Quid verò est intercedere? Recipere alienam obligationem veterem aut nouam. l. 8. §. 1. hoc tit. l. fœminis, C. cod. Veterem recipiunt mulieres aut participando, aut eam in se transferendo, l. 4. C. cod. Participando, vt si fideiubeant vel constituent pro alio, quia nouatio prioris obligationis non fit: vel si mandent alij pecuniam dari, quia obligatio mandati, accessio etiam est principalis obligationis: vel si res suas aut sibi obligatas pignori, obligent pro alio. Nam etsi non in personam suam, in res tamen suas veterem obligationem recipiunt: & vt mulierum personis succurri æquum est, fideiussoribus, procuratoribus, heredibus, ita & bonis earum, l. 6. C. cod. Transferendo autem in se & transfundendo veterem obligationem recipit mulier, vt si expromittat pro alio, quo casu veteris obligationis nouatio fit: itémque si alienum debitorem in iudicio defendat, l. 2. §. vlt. hoc tit. Nam & hoc casu quasi nouatio fit, l. 2. C. de pac. Nouam obligationem recipit, vt si, cum alius esset pecuniam mutuam accepturus, interposita sit mulier quæ acciperet, & se ab initio ream constitueret. Quo genere non recipit quidem obligationem, quæ cõstitit in alio, vt superioribus casibus, (nec enim in nullo alio antè constitit) sed recipit alienam obligationem. i. quam alius erat subiturus, nisi ipsa interuenisset. Vtrunque genus intercessionis notatur his S. C. verbis, Fideiussiones aut Mutui dationes Quæ fideiubet pro alio, recipit veterem alienam obligationem: cui verò mutuum datur pro alio, recipit nouam. At duo tantum iisdem verbis obligationum genera notantur, Stipulatio non nouã animo interposita, quæ fideiussio dicitur, & Mutuum. Sed idem obtinet in quocunque alio contractu. l. 2. §. pen. hoc tit. vt si obligationem quæ in alio principaliter consistit, recipiat (quemadmodum dixi) constituendo aut mandando aut expromittendo, aut defendendo, aut res suas pignori dando, vel si nouam. i. eam quæ in alio nõ constitit, recipiat non mutuum accipiendo, sed etiam promittendo, vel quocunque alio genere contrahendo pro alio. l. 8. §. si cum essem, hoc tit. Et recepta quidem noua obligatione, si mulier vtatur beneficio S. C. Velleiani. id est exceptione intercessionis, vel conditione soluti ex intercessionis causa, noua utilis actio in eum instituitur cui bono fuit mulieris intercessio, perinde atque si in eius persona quæ nunquã constitit obligatio, aliquando constitisset. Recepta autem veteri obligatione, vel si nouata non fuerit, in debitorem solum efficax actio directa est, non in mulierem: vel, si nouata fuerit, rescissa intercessione restituitur utilis actio in veterem debitorem, quæ & restitutoria dicitur & rescissoria sæpe in hoc titulo. Restituitur vel instituitur per prætorem, l. 16. in fi. l. 29. hoc tit. & inde causa edicti prætorij ad S. C. l. 19. C. cod. Competit tamẽ vtraque ipso iure statim atque mulier intercessit, l. 24. §. pen. & vlt. hoc tit. Aliud est competere, aliud dari, institui, restitui actionem. Non quæcunque competit, simul & datur & competere potissimum transmissioni prodest, l. 9. §. vlt. l. 10. D. de tut. & rat. dist. l. 3. C. qui admitt. Competere, est nasci. Posset quæri quid sit quod Senatus ait, Ne eo nomine ab his petitio, nève in eas actio detur. Et responderim petitionis nomine, vindicationem, actionis, conditionem significari, cõque demonstrari aliàs ex intercessionum causa dari conditionem, aliàs vindicationem, sed vtrique ob stare exceptionem intercessionis. Datur vindicatio (nam de conditione non ambigitur) vt si res suas mulier pignori obligauerit. Et rectè, Ab his & In eos. His verbis, Eis & In eos, significantur actiones actiue & passiue, i. quas dictamus, quasque patimur. His verò, Ab his & In eos, significantur actiones in rem & in personam, Vindico à te, Ago in te. His cognitis, pone quod Africanus initio huius legis, Tutor pupilli nondum redita tutela decessit, herede instituto Titio: cui cum esset suspecta hereditas, atque ideo in ea adeunda cunctaretur & subsisteret, persuasit mater pupilli vt adiret suo periculo, & caue de indemnitate. Cautio necessaria fuit. Nam ex persuasione nõ nascitur obligatio, nisi dolus malus interuenerit, l. vlt. D. de dolo. Sed neque ex dicto, vt in fideicommissaria hereditate restituenda, fideicommissario dicente suo periculo adiri, nõ nascitur obligatio nec etiam necessaria est cautio indemnitate, quia ipso iure indenis est heres ex S. C. Trebelliano: & in specie, l. Nam quod §. vlt. & l. cogi, §. idem quærit, D. ad Trebel. cautio etiã offertur frustra. Ex mandato tamen obligatio nascitur, l. si hered. D. mand. Quæritur autem in specie proposita, an cautio indemnitate à muliere præstita, intercessionem faciat. Et respondetur non facere, rectissimè. Nam alienam obligationem mulier nõ recipit. sed ipsa fecit hanc obligationem, l. 8. §. 1. Et Intercedere, est alienam obligationem recipere. i. se vel res suas obligare pro alio. At obligauit etiã se in hac specie mulier pro herede tut. hoc

- A** nego. Obligauit enim se heredi verius quam pro herede: & si heredi, non ergo pro herede. Nec enim potest se eidem quis pro eodem obligare, l. Granius, D. de fideiuf. Et pro alio is demum se obligat ac verè intercedit, qui se alij pro alio obligat. Est enim intercessor inter duos veluti medius quidam & sequester. Igitur si in specie siue propositione ista (sic rhetoricam non dialecticam quæstionem Africanus & Iulianus vocant, vt in l. 20. D. de hered. ven. l. si pecuniæ, D. vt in poss. leg. l. 20. D. de reb. cred.) Titius, qui periculo mulieris adiit, actione tutelæ conuentus pupillo aliquid præstiterit, & eo nomine cum muliere agat ex stipulatione indemnitis, nõ dabitur mulieri exceptio intercessionis: idemque agitaſſe, (quod verbum est Africani proprium, l. idque. D. de act. emp.) & respondiſſe Iulianum, idem Africanus refert hoc loco, in filio qui cum (Flor. malè, cum) non eſſet miſturus se hereditati paternæ, pupillum fratrem miſturus forſitan eſſet, mandante nouerca matre pupilli fratris ſui conſanguinei, cuius tutor legitimus erat, hereditate vtique ab in teſtato delata pupillum abſtinuerat, & miſcuerat ſe ſolus, ei ſcilicet agenti mandati quod conuentus iudicio tutelæ ob cauſam abſtenti pupilli aliquid præſtitiffet, nihil obeſſe exceptionem interceſſionis, quia nulla fuit mulieris interceſſio. Non omnis fideiuſſio, non omnis repromiſſio indemnitis, interceſſio eſt: & ita non omne etiam mandatum, interceſſio eſt. Frater fratris hoc loco dicitur tutor legitimus. & malè Accuſius, Legitimus i. fiduciarius. Cum enim vterque manſit in eadem poteſtate, vt in hac ſpecie, pubes impuberi tutor eſt legitimus, l. 3. C. de except. l. 9. §. 1. D. de tut. & rat. diſt. l. 1. D. de leg. tut. in illo loco conſanguineis. i. fratribus. Sed & emancipatus ſuo ex Conſtitutione Anaſtaſij,
- C** quia heres, & tutor & curator eſt legitimus, l. frater. C. de leg. tut. l. ne luctum. C. de cur. fur. Emācipato autem impuberi pubes frater ſuus aut emancipatus, tutor eſt fiduciarius. Propriè tutor fiduciarius eſt pater fiduciarius, cui pater naturalis filium emancipauit ea lege vt manumitteret: vel pater naturalis qui in emancipatione manumiſſor extitit contracta fiducia, quod nomen tranſmittit in liberos ſuos fratres impuberis emancipati, & permanet in eis etiam hodie, non in emancipatore, qui cœpit haberi pro legitimo tutore, quaſi patronus. Sed ad rem. In vtraque propoſitione tentari poſſet mulierem interceſſiſſe, hac ratione quia heredi adeunti aut miſcentiſe, cauendo de indemnitate, & de eo damno cauere videtur quod inopia aut egeſtas debitorum attulerit. Quod ſi verum eſt, ergo pro debitoribus hereditariis apud heredem interceſſit. Sed Africanus id verum eſſe
- D** negat. Nam dubitanti de adeunda hereditate, quoniam pupilli malè geſta tutela exiſtimaretur, mater mandauit aut perſuaſit vt adiret, & indemnem eum præſtare promiſit. Indemnem ergo ob eam cauſam quæ dubitationem iniiciebat heredi: & aduerſus pupillum igitur. An & aduerſus ceteros creditores? Fortè: (inquit Africanus) videndum enim quid actum ſit: an & ſi propter debitorum inopiam in damno verſaretur heres? nõ vtique. hoc enim contrahentibus non venit in mentem. Igitur ſi heres mandati agat vel ex ſtipulatione indemnitis quod pupillo aliquid præſtiterit, non tuebitur ſe mulier exceptione S. C. hoc prætextu quod indemnitati præſtandæ ſe obligauerit non tãtùm aduerſus pupillum, quod interceſſio non eſt, ſed etiam ſi fortè debitores hereditarij ſoluendo non eſſent: quod interceſſio eſt. nec enim ſe in eam cauſam obligauit. Et etiam ſi ſe in eam cauſam obligaffet, conuenta ex alia cauſa, quæ interceſſionis ſpeciem non habet, nõ poſſet (opinor) ſe auctoritate S. C. tueri. nec enim vtilis obligationis pars vitatur per inutilem. Eademque ratio interuenit, ſi mulier emerit hereditatem. quo caſu veditori cauet de indemnitate, ſed aduerſus creditores tantùm, l. ſi ex pluribus, D. de her. vend. Ideoque vel ipſa creditoribus ſoluere, vel venditori quod ſoluerit, præſtare debet: nec agente venditore, mulieri dabitur exceptio S. C. hoc colore quaſi inopia debitorũ in eam redundet, ac proinde ſimul ipſa pro eis videatur interueniſſe, vel ſi ipſa creditoribus hereditariis ſoluerit, ex cauſa S. C. ei non dabitur condictio. Denique emptio hereditatis, & quæ eam conſequitur indemnitis cautio, interceſſio non eſt, licet penuria debitorum mulier one retur. nec enim id agitur principaliter vt pro eis intercedat. Et ad ſummam, quæ per conſequentias venit interceſſio, non principaliter fit, non pertinet ad S. C. Velleianum. Si tamen ab initio id palàm actum ſit, cum heres ideo nollet adire quod debitores hereditarij exiſtimarentur non eſſe ſoluendo, vt quanto minus ſeruari ab eis poſſet, mulier præſtaret, nõ ambigitur interceſſionem eſſe, quia æs alienum palàm fide ſua eſſe iubet. Sed & in ſpecie, l. ſi mater, C. eod. quam huic interpretes obiicere ſolent, manifeſta interceſſio eſt,

non tātū si tutore se excusare volēte, mater pupilli indemnitate[m] promiserit, sed etiam **A** si tutorem pupillo petierit, & periculum tutelæ susceperit. Priore enim casu pro pupillo tutore se obligat, contrariæ actionis tutelæ periculum suscipiendo: posteriore autem, pro tutore pupillo se obligat, directæ actionis tutelæ periculum suscipiendo. In specie autem proposita initio huius legis, pro herede tutoris mulier se eidem heredi obligat: quod non est intercessio. Et ita accipiendum est quod Paulus scribit xj. Sententiariū, Mulierem quæ pro tutoribus filiorum suorum indemnitate[m] promisit, ad beneficium S. C. non pertinet: si videlicet pro tutoribus, non filiis suis, sed tutoribus ipsis, indemnitate[m] promisit. Quam distinctionem Bulgarus etiam approbavit. Sequitur alia quæstio,

*Cum haberes Titium debitorem, & pro eo mulier intercedere vellet, nec tu mulieris nomen pro - B
pter S. C. sequeris, petiit à me mulier mutuam pecuniam, solutura tibi: & stipulanti mihi promisit,
ignoranti in quam rem mutuetur, atque ita numerare me tibi iussit: deinde ego, quia ad manum
nummos non habebam, stipulanti tibi promisi. Quæsitum est, si eam pecuniam à muliere petam, an ex
ceptio S. C. ei prosit. Respondit, videndum ne non sine ratione dicatur, eius loco qui pro muliere fidei-
iussit, haberi me debere: ut quemadmodum illi, quanuis ignorauerit mulierem intercedere, exceptio
aduersus creditorem datur, ne in mulierem mandati actio competat: ita mihi quoque aduersus te viri-
lis exceptio datur, mihi que in mulierem actio denegetur, quando hæc obligatio periculo mulieris futu-
ra sit. Et hæc paulo expeditius dicenda, si prius quàm ego tibi pecuniam soluerim, compererim eam
intercessisse. Ceterum si antè soluerim, videndum vtrumne nihilominus mulieri quidem exceptio ad-
uersus me dari debeat, & ego tibi condicere pecuniam possim, an verò perinde habendum sit ac si ini- C
tio ego pecuniam mulieri credidissim, ac rursus tu mihi in creditum isses. quod quidem magis dicen-
dum existimauit, ut sic S. C. locus non sit: sicut & cum debitorem suum mulier deleget, intercessio-
ni locus non sit. Quæ postea non rectè comparari ait, quando delegatione debitoris facta, mulier non
obligetur. At in proposito alienam obligationem in se transtulerit, quod certè senatus fieri noluerit.*

Persequemur hoc loco eandem quæstionem, quādo videatur mulier intercedere. Sed in eam nunc simul veniet etiam alia, an ignoranti creditori noceat exceptio intercessionis. Non intercedit mulier quæ soluit quod mihi debet, creditori meo, me iubente, vel vltro, me non iubente. Nam et si mihi nihil debeat, & soluat creditori meo, S. C. locus nō est. quia obligatæ mulieri Senatus succurrit, non soluenti ex alia quàm intercessionis cau- **D**sa, non donanti, non diminuenti, vel alienanti. Nec quæ ætatis ratione circumscribitur datur restitutio in integrum, datur etiam solius sexus ratione, l. vlt. in prin. hoc tit. Idemque erit, si vel quæ mihi debet, vel quæ mihi nihil debet, debitorem suum delegauerit creditori meo, quia delegatio pro solutione est. & neutro casu mulier obligatur. Senatus autē (ut dixi) obligationibus tantum mulierum occurrit. Quid autem si eum delegauerit mulier qui debitor eius non fuit, quasi debitorem? Et hoc casu, quia ipsa obligatur ei quem delegauit iudicio mandati, videndum vtrum finxerit ipsa eum esse debitorem suum, an creditor sciens eum non esse debitorem, id egerit ut sibi delegaretur quasi debitor, ne mulier ipsa fideiuberet, aut expromitteret. Priore casu delegato aduersus creditorem S. C. exceptio non datur, quia creditor nesciuit mulierem intercedere: posteriore casu datur, **E** vel soluti conditio: ac similiter mulieri aduersus delegatum, qui soluerit ei cui delegatus est ignoranti intercessionem mulieris, datur exceptio S. C. si delegatus scierit mulierem intercedere: non datur, si nescierit, l. 6. 7. 30. & l. 8. §. planè. l. vlt. §. si mulier, hoc tit. Et cōtrā indistinctè aduersus eundem datur, si soluerit cui delegatus est non ignoranti intercessionem mulieris, quia soluti conditionē habet. Eademque ratio seruatur in fideiussore mulieris. nam siue scierit mulierem obligari alieno nomine, siue existimauerit eam obligari suo nomine, & soluerit scienti creditori, non ager efficaciter actione mandati, quod hoc loco demonstratur, simul ac fideiussori aduersus eum apud quem fideiussit, qui modò scierit mulierem intercedere, dari exceptionem S. C. siue ipse fideiussor idem illud scierit initio, siue rescierit postea, vel, si hoc semper ignorauerit, atque ita soluerit, etiam condi- **F**tionem. Nam beneficium S. C. porrigitur etiam ad fideiussores & procuratores mulierum. In ea autem muliere quæ se obligat alieno creditori, ita distinguimus. Aut debetrix est eius pro quo se obligat, aut non. Si non est debetrix, locus est S. C. etiam si quasi debetrix alieno creditori delegata sit, l. 17. hoc tit. l. doli §. diuersum de do. exc. nisi ipsa scierit se debetricem non esse, & imposuerit creditori alieno. Ad quem casum Marcelli senten-
tiam

- A** tiam coarctandam esse opinor in l. 8. §. si mulier, hoc tit. alioquin vehementer pugnabit Marcellus cum ceteris. Deceptæ non decipienti senatus opitulatur, l. 2. 23. 30. hoc tit. Sin autem debitor est mulier, & delegetur creditori creditoris sui ac promittat, locus S. C. non est, l. debitor, hoc tit. quia cum deleganti suo nomine obligata fuerit, in rem suam videtur obligari, non in rem alienam. Sed quid si debitor ultro promittat creditori creditoris nouandi animo, vel non nouandi animo? an intercedit? Et videtur hac in re pugnare. d. l. debitor, cum l. 2. C. cod. Sed verius est ipsam intercedere, quia in rem suam non obligatur. nec enim se eo facto liberat à creditore suo. Et hoc est quod ait d. l. debitor. Sed si pecuniam promisit ne delegetur. i. si maluit promittere quàm delegari, intercessisse videtur. Interdum tamen & eo facto liberat se, & his sanè casibus non videtur intercedere
- B** l. 2. l. aliquando hoc tit. Et ita accipienda est. l. 2. C. cod. Dixi obligatæ senatum opulari, non soluenti pro alio. Quid si, vt soluat meo creditori, rogatu meo obliget se alij, puta à Titio sumpta pecunia mutua? Et verius est tunc videri eam intercedere. nam pro me reã se constituit, etsi non eidem creditori cui ego debeo, alij tamen propter me, id est vt me liberet obligatione; atque ita quodammodo meam obligationem in se transcribit. Denique intercedit non tantum quæ pro me. i. vice mea, sed & quæ pro me, id est propter me se obligat. Nocet igitur Titio exceptio, sed sciēti tantum, id est, si sciēt in quam rem mulier mutuaretur, non ignorant, l. Scia. §. ult. hoc tit. At finge, Mulier pro Titio apud te intercessura erat: non intercessit tamen, quia tu personam siue nomen mulieris sequi nolueris. Quapropter mox solutura tibi, me rogauit pecuniam mutuam, nec soluit ipsa tamē, sed iussit me tibi eam pecuniam soluere, & cauit se mihi reddituram. Ego nesciebam quid ageret, imò existimabam eam pecuniam tibi illam debere suo nomine: ideoque sequutus bona fide mandatum mulieris, cum pecunia mihi non esset in promptu, promisi stipulanti tibi me eam soluturum. Quæritur an sit S. C. locus. Et post, multam disquisitionem concludit Africanus hoc loco ex Iuliani sententia, S. C. locum esse, quia mulier mihi obligata est. Igitur, siue rescui antequam soluerem, mulierem in rem Titij interuenisse, te agentem ex stipulatu repellere possum exceptione S. C. perinde ac si fideiussor essem mulieris, vel si te non repulero, repellet me agentem mulier, siue ignorans solui, con dicere tibi possum quod solui per errorem, & consequenter aduersus mulierem si agam, ipsa repellet me exceptione S. C. Sed hoc ita procedit, si tu scieris mulierem intercedere.
- D** Alioquin ignorant non nocet, vtputa, si ego finxerim me ultro intercedere pro Titio, non ex mandato mulieris. Et hæc verior est huius propositionis definitio. Variauit in ea Iulianus. Comparabat me primum debitori à muliere delegato, cum tamen res ita sit gesta. Rogauit me mulier mutuam pecuniam: ego dare volui, sed ipsa iussit me tibi dare: ego tibi promisi. non sum debitor mulieris, ac proinde iussio illa, delegatio non est. Sed, tamen comparabat eam Iulianus delegationi, ideoque S. C. dicebat locum non esse, & perinde habendum ac si initio ego mulieri pecuniam credidissem: ac rursus tu mihi in creditum isse, id est fidem meam sequutus, me vice Titij creditæ pecuniæ reum recepisses. quo genere cessat S. C. Velleianum. In creditum ire, est mutuuum aut promutuuum contrahere: & promutuuum contrahit, qui vice debitoris se reum creditori constituit. At postea, id est in posterioribus libris, vel posteriori tempore, Iulianus sententiam mutauit. & merito, quia quæ re vera delegat debitorem suum, non obligatur. In hac specie mulier vi ipsa alienam obligationem in se trãfert, dum se mihi obligat, qui me obligo quæve soluo creditori alieno. & fraus quæ sita videtur S. C. Variauit Papinianus l. ult. C. de fur. l. si venditor, D. de ser. exp. variauit Vlpianus, l. 1. C. de emend. Cod. Iust. variauit Scæuola, l. qui bona, D. de adq. rer. do. quibus parum cognosse quod per se turpe non est, turpe fuisset, si in eo perseverassent. Hic locus etiam Iulianum variasse probat. Nam his verbis, Ait, Existimauit, significatur Iulianus quem nominauerat antè, atque etiam vbique in his Africani libris, l. si quando, & seq. l. si à pluribus De leg. 1. l. filiof. De cond. & dem. & aliis locis in numeris. Valet enim apud Africanum Iuliani auctoritas etiam sine ratione, vt admonuimus iam supra initio primi Tractatus. His aptè coniungemus eiusdem Africani l. 17. cuius prima pars hæc est,

Vir uxori donationis causa rem viliori pretio addixerat, & in id pretium creditori suo delegauerat. Respondit venditionem nullius momenti esse: & si creditor pecuniam à muliere peteret, exceptionem vtilem fore, quanuis creditor existimauerit mulierem debitricem mariti fuisse. Ne id contrarium videri debere ei, quod placeat, si quando in hoc mulier mutuata est vt marito crederet, nõ obstaturam exceptionem, si creditor ignorauerit in quam causam mulier mutuaretur. quoniam quidem plurimum interfit vtrum cum muliere quis ab initio contrahat, an alienam obligationem in eam transferat. Tunc enim diligentiore esse debere.

Quod diximus suprà, mulierem non debitricem adiuuari S. C. Velleiano, si quasi debitor delegetur alieno creditori & promittat, id ab Africano respõdetur hoc loco in specie huiusmodi. Vir uxori donationis causa rem x v. vendidit quinque. Inter exteros hæc venditio valet, inter maritos nõ valet, l. si quis donationis, D. de cont. emp. quia fit in fraudem iuris ciuilibus, quo inter maritos prohibetæ donationes sunt. Igitur quinque viro vxor non debet: & si in illa quinque delegetur creditori mariti quasi debitor, locus est S. C. quanuis creditor existimauerit mulierem viro debuisse. Quo casu nec ipse mulierem decepit, qui existimabat debitricem delegari, nec mulier, quæ putabat se debere quinque, ignara iuris ciuilibus. Vir decepit vtrumque: in eum igitur à prætoribus restituetur actio. Obstat l. 8. §. si mulier, hoc tit. in qua Marcellus negat locum esse S. C. si mulier quæ contra S. C. promissit alieno creditori, ab eo alij delegetur quasi debitor. Sed hoc (vt diximus suprà) non aliter locum habere potest, quàm si mulier scierit se non teneri, & finxerit forte se teneri ex alia causa, creditor ignorauerit. Nam si vterque ignorauerit, vel vterque scierit, vel mulier ignorauerit, creditor scierit, locus est S. C. Olat etiam l. 1. C. cod. tit. quæ ita demum subueniri mulieri ait transferenti in se alienam obligationem, si creditor non ignorauerit eam intercedere. Ergo aduersus ignorantem non admittit exceptionem S. Consulti, quam hoc tamen loco Africanus admittit. Respondeamus eodem modo, Africanum eam admittere, si & creditor & mulier ignorauit se intercedere: hoc solo casu ignorantem nocet exceptio, non si mulier scierit, creditor ignorauerit. Postremò obstat l. 4. in princ. l. si mulier tanquam, & seq. l. bona fide hoc tit. quibus ostenditur non esse locum S. C. si mulier tanquam in suos vsus mutuam pecuniam accepit, vt mox alij eam crederet, & creditor ignorauerit quid mulier ageret. Huic argumento ita respondet Africanus, multum interesse vtrum cum ipsa muliere ab initio contrahatur, an alienam obligationem in se transferat. Nam si alienam obligationem in se transferat, debet creditor diligentius scrutari, debitor sit mulier debitoris sui necne. Debet (inquit) esse diligentior, id est curiosior, vt & in specie l. 3. §. sed si accepit, D. de in rem ver. si seruus mutuam pecuniam accepit quasi in rem domini verteret, curiosus creditor esse debet quòd veretur. Nam si alio verterit seruus, non erit actio de in rem verso. Et in specie, l. vlt. D. de exerc. act. qui credit pecuniam magistro nauis, vt in solidum experiri possit cum exercitore, curiosus esse debet, cui rei pecuniam mutuetur magister, & an eo loci quo contrahitur ea res comparari possit. Et paulo minor tamen curiositas in hoc quàm in illo, propter rationem l. 1. in pr. cod. Videtur & lex Gabinia curiositatem desiderasse in creditore, dum vetuit ius dici de pecunia sub vsuris sumpta per versuram, id est, vt ea pecunia soluerentur vsuræ alij debite. Qua ratione fit vt vsurarum solutarum vni vsuræ debeantur alteri. quod ius non patitur, ne inopes vsuris obruantur. Versura igitur, fraus est huius iuris: quæ ne fiat, ac proinde ne creditor ius crediti amittat, in mutuando diligentior esse debet. Anacostismus est alia, & hæc etiam vetita. Aliàs verò in creditore curiositatem non exigimus, l. doli. §. vlt. D. de nouat. M. Tullius pro Rabirio Postumo. Tamen (inquit) non debuit is qui dabat, quòd ille qui accipiebat, consumeret, quærere. Et ita si ab initio cum muliere contrahat creditor, non debet esse curiosus. alioquin non temere quisquam cum fœminis contraheret. Et merito indistinctè dicimus hoc casu creditori ignorantem non nocere exceptionem. S. C. At scienti certè nocet, l. 12. l. Seia. §. vlt. l. tutor, §. vlt. hoc tit. & sic locus est S. C. non tantum si crediturus alij mulieri dederit, sed & si alij non crediturus, mulieri alij credituræ, dederit, sciens cuius rei causa mulier interponeretur. Et ideo in S. C. hæc verba, *Mutui donationes*, sic accipiemus, cum alij datura, vel ab eo qui alij daturus erat, mutuuum accepit. Nam vtroque genere videtur pro alio intercedere. & ita edicto perpetuo euidentius declaratur, l. 19 C. cod. eodemq; sensu in l. ciuitas, D. de reb. cred. ciuitatem obligari mutuui datione, id est, si actor ciuitatis mutuuum accepit. vt planè ridiculi sint qui emendant, mutua-

A mutuaciones in S.C. At verò quod diximus, scienti creditori qui principaliter ab initio cum muliere contrahit, quæ alij operam suam accommodat, nocere exceptionem intercessionis, ei valde obstat l. 13. C. eod. tit. quæ negat nocere. Sed non de ea muliere loquitur quæ à marito interponitur quærendæ pecuniæ causa, sed de ea quæ sua sponte pecuniam mutuam sumit in usum mariti. Hæc non videtur intercedere. Est & alius casus quo ignorantia creditori non nocet exceptio, qui proponitur in huius l. 17. §. 1. in hæc verba.

Si mulier dixisset sibi rem dotis nomine obligatam, & creditor curasset ei pecuniam dotis solui, qui idem pignus acciperet, mulieri etiam pecunia credita deberetur. Si possessor creditor aduersus eam Seruiana agentem exciperet, si non voluntate eius pignus datum esset, replicationem mulieri S. C. non profuturam, nisi creditor scisset etiam aliam pecuniam ei deberi.

B De alieno creditore qui cum muliere delegata contrahit, dixit supra, ei etiam ignorantia mulierem non esse debitricem delegantis, nocere exceptionem S. C. Nunc de alieno creditore agit, qui contrahit cum alio, non cum muliere. quem sanè non est cur velimus diligentiam in ea re præstare: ideoq; ignorantia ei non nocet exceptio. vt si mandato mulieris apud eum fideiusserit aliquis, l. 6. hoc tit. vel si consentiente muliere, res mulieris proprias pignori obligauerit aliquis l. 6. & 7. C. eod. aut res mulieri obligatas, vt in specie quæ hoc loco proponitur. Maritus vxori dedit pignus propter dotem & propter creditam pecuniam. Hodie nihil est necesse dari propter dotem, quia mulier habet tacitam hypothecam. Olim pignus dari potuit propter dotem, sed non fideiussor, nisi post solutum matrimonium, l. quod autem, §. si vxor, D. de don. inter vir. & vxor. l. 7. D. de except. l. si constante §. quotiens. Sol. mat. l. 1. & 2. C. ne fid. dot. den. ne videretur fidei mariti diffidere mulier quæ se ei suamq; vitam committit d. l. 2. l. hac lege C. de pac. con. Quæ diffidentia causa non est in pignore, sed vt res sit magis in tuto, pignus datur. Fideiussor debitoris, pignus rei debite locum obtinet. Quæ de causa & in fideiussore dædo contumelia est aliqua, quæ nulla est in pignore, l. 17. in fi. De test. tut. ac præterea difficilius grauiusque est fideiussorem quàm pignus dare. Et malè vulgò statuunt, aliud esse in vxore ex l. cum dotis, D. de iur. dot. quæ non de vxore loquitur, sed de eo qui pro vxore promittit nouandi animo, id est, qui expromittit. quo verbo ea lex vitur. Maritus ergo vxori dedit pignus propter dotem & propter creditam pecuniam: ipsa dicebat datum sibi propter dotem, de pecunia credita nihil dicebat. Quamobrem creditor mariti curauit ei solui pecuniam dotis, fortè diuortio factò, vt ipse idem pignus à marito acciperet voluntate mulieris. Voluntas hæc, intercessio est, quia creditori mariti rem adhuc sibi obligatam ex causa creditæ pecuniæ obligari patitur. Sed hoc nescit creditor, & ideo nō nocet etiam ei exceptio vel replicatio S. C. Velleiani. Scienti nocet. Sed obstat quod dicitur remissionem pignoris non esse intercessionem, l. 8. in princ. hoc tit. l. etiam, C. eo. Quæ enim consentit obligationi pignoris sibi dati, videtur remittere pignus, l. 9. §. vlt. l. 12. D. quib. mod. pig. vel hyp. sol. ergo non intercedere. Respondeo, in specie proposita mulierem videri remittere pignus ex ea causa qua sibi pecunia soluta est, non ex causa creditæ pecuniæ quam reticuit. Ex ea enim voluit pignus retinere, & consentire tamen eius obligationi: pro debitore ergo intercedere. Remissio pignoris, resoluit pignus iure exceptionis: vt si voluntate creditoris debitor pignus vendat, vel permutet, vel donet, leget, in dotem det, pigneret. Redditio pignus resoluit ipso iure, & neutra intercessio est, l. 8. in princ. hoc tit. d. l. etiam. Sed neque donatio, l. etsi pignus, D. quæ in frau. cred. quia obligatio personalis perseverat. Et inde discrimē inter redditionem chirographi & redditionem pignoris. Reddito enim pignore, obligatio personalis manet: reddito chirographo, pignoris obligatio efficax non manet, l. 2. & 3. D. de pac. Martialis, Quod Caicetano reddis Polycharme tabellas, Milia te centum num tribuisse putas? Et alio loco, Quadringentorum reddis mihi Phœbe tabellas &c. Sequitur §. vlt. in quo alius etiam casus explicabitur, quo ignorantia creditori exceptio non nocet. Verba eius hæc sunt,

F *Mulier & Titius, cum in rem communem mutuaerentur, eiusdem pecuniæ rei facti sunt. Non omnimodo mulierem pro parte socij videri intercessisse dicebat. Nam si ob eam causam mutuari fuerint, ex qua si creditor pecuniam non dedisset, maius damnum mulier passura fuerat, veluti quòd cõmunis insula fulta non esset, vel quòd fundus communis in publicum committeretur, potius esse vt S. C. locus non sit. At si in aliquam emptionem mutua pecunia sit accepta, tunc pro parte intercessio-*

*nem factam videri. & ideo creditorem partem duntaxat pecuniæ à muliere petere posse. Quod si ro-
rum petierit, exceptione pro parte summouetur.* A

Duo rei debendi non videntur vice mutua fideiubere, nisi id actum sit nominatim, l. reos, D. de duob. reis. Ne dicas, Nisi socij sint. Nam & si socij sint, non aliter videntur vice mutua fideiubere, quàm si id actum sit nominatim. Qua de causa soluta integra pecunia, non est alteri aduersus alterum actio mandati vel negotiorum gestorum, non de in rem verso, si pater & filius duo debitores fuerint: quia is qui soluit, suo nomine soluit, id est, propter suam obligationem, qua quidem erat obstrictus in solidum, l. cum alter, C. de fideiuss. l. vt fideiussor, D. eod. l. si pro patre, in pr. coniuncto §. vltim. D. de in rem ver. quæ coniunctio manifestam differentiam indicabit inter fideiussorem & conreum. Est tamen in conreum pro socio actio, si socij fuerint, l. i. C. de duob. reis. Est & creditæ pecuniæ vel ex stipulatu, si soluenti integram summam creditor cesserit actione sua. Sed si vice mutua fideiusserint, is sanè qui partim suo, partim fideiussorio nomine solidum soluit, in alterum habet mandati actionem. Eadem ratione non potest vnus compensare quod alteri stipulator debet, l. 10. D. de duob. reis. Sed si vice mutua fideiusserint, etiamsi socij non sint, rectè vnus pro qua parte tenetur, quasi fideiussor compensat quod alteri debetur, l. 5. D. de compens. Sed etsi non vice mutua fideiusserint, modò socij sint, eadem compensatio admittenda est. Non quòd socij tacitè inuicem fideiussisse intelligantur, sed quòd ratione societatis, qui ab vno socio petit, videatur etiam petere ab altero, à quo is qui conuenitur, quod soluerit, pro parte repetiturus est: ideòque ex vtriusque persona compensatio induci potest. Parique modo, vt cetera Ioannis argumenta persequar, probantis duos reos non videri inuicem fideiussisse. quod verissimum est etiam detracta illa exceptione (vt dixi) quam adiicit Ioannes, Nisi socij sint. Si stipulator sententia arbitri compromissarij vetitus sit petere ab vno ex reis promittendi, & petat ab altero, pœna non committitur, quæ tamè committeretur si essent fideiussores mutui, vel si socij essent, l. si duo, D. de recep. qui arb. rec. quia (vt dixi supra) qui ab vno socio petit, vi ipsa & ab altero socio petit, ad quem is vnde petitur regressum habet. & similiter qui à fideiussore petit, vi ipsa à reo petit, l. aduersus, D. eod. titul. vbi iurisconsultus τῆ δυνάμει maluit dicere Stoicorum verbis, quibus hæc opponuntur τῆ ἐνεργείᾳ. Latinè Vi ipsa, & Re ipsa. A reo peti τῆ ἐνεργείᾳ vel re ipsa, qui conuenit reum, τῆ δυνάμει, vel vi ipsa, vel intellectu ipso, qui conuenit fideiussorem. Itaque quod in illa l. si vnus, §. illud. D. de pac. vulgò erat scriptum, Re ipsa, rectè emèdarum ita est, Vi ipsa. Hæc enim sunt valde diuersa, Re ipsa & Vi ipsa. Item exceptio quæ prodest vni ex conreis, non prodest alteri; si conueniatur in solidum, vt in specie l. seq. si Titius & mulier pro alio duo rei intercesserint, mulieri datur exceptio intercessionis, Titio non datur. Sed neque si ambo fideiusserint pro alio, Titio datur beneficium diuisionis, l. si Titius, D. de fideiu. quam exposui obseruatione decima. Prodest tamen exceptio etiã alteri, si socij essent, vel si vice mutua fideiussissent. Tantum præstat societas, quantum fideiussio mutua. Sed non inducit tamen societas (quod Ioannes dicebat) fideiussionem mutuam. Item vno ex reis debendi confusione obligationis liberato, alter in solidum obligatus manet: qui si pro fideiussore haberetur, in partem suam duntaxat teneretur. Itemq; si socius esset, l. Granius, D. de fideiuf. Item stipulatio rem ratam haberi non committitur, si petatur solidum à cõreo stipulatoris, qui socius non est: quæ committeretur tamen, si mutui fideiussores essent. Nã & pro parte stipulatoris ab eo peti videretur, l. i. D. rem rat. hab. Item liberatione legata reo, liberandus est fideiussor, liberatione autè legata vni ex reis, nulla ex parte cõreus alter liberandus est, nisi socius sit, l. 3. §. nũc de effectu, l. 5. D. de lib. leg. Vtitur & alio argumẽto Ioannes ex l. 7. §. rei. D. de excep. quasi exceptio rei iudicatæ fideiussori prodest, non cõreo. quod est falsum. Nã absolutione vnus ex cõreis, & iureiurãdo & acceptilatione & nouatione & delegatione & solutione verius est alterũ liberari, siue socij sint, siue non. Et ita Fulgosiõ videtur rectè. Nec eadem ratio sententiæ arbitri, quæ pro veritate non habetur. Aliud argumentum sumit ex l. si ex duob. §. vlt. D. de duob. reis: quasi Titio & seruo acceptis duobus reis promittendi extra causam peculiarẽ, dominus teneatur de peculio, qui tamè nõ teneretur, si videretur seruus fideiussisse, l. 20. D. de fideiuss. Sed hoc etiã nõ probo. Nã verius esse arbitror vt Titio & seruo acceptis reis promittẽdi, extra causam peculiarẽ, dominus nõ teneatur de peculio. quia, etsi nõ videatur seruus fideiussisse, videtur tamè intercessisse: & hoc satis est ad denegandam

- A** denegandam actionem de peculio, ut memini me docere Observatione octava. Et videri duos reos vicissim quodammodo alterum pro altero intercedere (etiam si id actum non sit nominatim) Africanus aperte demonstrat hoc loco, dum ait muliere & Titio duobus reis acceptis, data eis pecunia mutua in emptionem aliquam, pro parte Titij mulierem intercessisse videri, atque ideo creditori eam teneri pro parte sua duntaxat. Et sane effectu & executione obligationis inspecta duo rei videntur inuicem intercedere, quia solidum à singulis exigi potest. quod nihil aliud est quam teneri alium pro alio. Et ob id ipsum à Græcis ἀλληλέγγυοι vocantur. Si tamen Titius & mulier mutuam pecuniam in rem communem acceperint, ex qua si creditor pecuniam non dedisset, maius damnum mulier passura fuerat quam ex hac pro Titio intercessione: veluti quod communes ædes ruisent,
- B** vel fundus communis ob non solum vectigal in publicum cecidisset: quia magis in suam quam in alienam rem intercedere videtur, in solidum obligatur, cessante S. C. Velleiano. Sed etsi non re vera (ut posuimus) in rem communem Titius & mulier mutuam pecuniam acceperint, sed finxerint se accipere in fraudem S. C. Consulti falso titulo intercessioni questito, non erit locus S. C. quia deceptæ non decipienti subuenit Senatus. Et hoc certissimum est. *Qua* de causa cum moribus Gallie plerisque locis bona in matrimonio questita communia sint inter virum & uxorem, nisi aliud inter eos conuenerit, & aliquando ita conuenisset inter coniuges ne ea bona communia essent, in eorum tamen quasi communium tutelam aut refectionem ignorante creditore mutuam pecuniam accepissent, recte iudicatum est, creditori in solidum agenticum muliere, opposita exceptione intercessionis,
- C** dandam replicationem doli mali, l. 18. C. eod. Deceptis enim, (ut sæpe iam diximus) non decipientibus hoc beneficium datur. Quod & de quolibet alio beneficio dici potest, l. 2. C. si minor se ma. dix. Ut nuper mihi respondere contigit de beneficio, l. 2. C. de resc. vend. in specie huiusmodi. Quidam fundum Titio minoris vendidit, id est, minori pretio quam efficiat dimidia pars pretij veri. emit Titius bona fide, vendidit ille mala fide, confidens fore ut breui rescinderet eam venditionem ex beneficio d. l. 2. emptore ad supplendum quod deest iusto pretio non existente idoneo. & mala fides ac fraus venditoris ex eo apparuit, quod cum multo pluris eo ipso tempore quo vendidit Titio, aliis eundem fundum vendere posset, noluit: & quibusdam audientibus exposuit se idcirco minoris vendere malle, ut aliquando integrum sibi foret eum fundum ab emptore reuocare. Hoc enim casu respondendi non esse locum beneficio Constitutionis. & quando in eius Constitutionis mentionem incidi, aliud referant quod eodem ferè tempore, eodemque loco, quo me nescio quæ fors coegerat exulare, accidit: ut abuterentur nonnulli beneficio eius Constitutionis, siue l. 2. C. de resc. vend. differentiam esse constituentes inter iustum & verum pretium, quam auctores nostri nusquam agnoscunt: ac si iustum pretium esset dimidia pars veri: atque ideo supplente emptore dimidiam partem veri pretij, fundum à venditore reuocari non posse dicerent. Nam (inquiunt) si ex conuentione venditor accepisset dimidiam partem veri pretij, cessaret beneficium Constitutionis. Sufficiat igitur venditori si ei suppleatur dimidia pars veri pretij. Hoc modo composuerit forsitan litem sequester aliquis inter emptorem & venditorem, ut inter heredem scriptum & filium exheredarum ita de transactione egisse Plinium Secundum legimus, Si mater te ex parte quarta scripsisset heredem, num queri posses? Igitur sufficere tibi debet, si exheredatus à matre, quartam partem ab heredibus eius accipias. Sed transactionis alia, iuris longè alia ratio: Nec quæ persuadere mihi transactionem potest, eadem effecerit quominus vel exheredatus vindicem hereditatem totam, petitione hereditatis de inofficioso, vel in pretio rei venditæ circumuentus, minore pretio accepto quam efficiat pars dimidia veri pretij, agam Constitutionis beneficio, ut aut mihi fundus redhibeatur, aut suppleatur verum, iustum, solidum, integrum pretium fundi. nec contentus esse cogar quarta, quæ tamen data, me querela exclusisset, nec dimidia parte veri pretij, quæ exclusisset beneficio Constitutionis. Porro ne quis putet nos, hæc tractando, longius abiisse proposito, exponam ad eadem illa simul,
- F** & ad tractatum hunc Africani quam agitatur pertinentem questionem Accursius. Si mulier & Titius mutuam pecuniam sumpserint in emptionem aliquam, & rei emptæ pars media pluris sit quam quanti emerunt rem totam, qui casus est rescindendæ venditionis propositus in l. 2. C. de resc. vend. quæ tamen ob eam fraudem hoc iure rescindi non potuit, an cesset S. C. Velleianum, sicuti cessat cum mulier & Titius in rem communem pecuniam

mutuam sumptuerunt, si ea non sumpta, maius damnum mulier passura fuerat quàm esset in summa credita. Et breuiter, putem hæc esse longè diuersa. Nā hoc posteriore casu mulier, quia cuitat rei suæ maius damnum, sanè in rem suam intercedere videtur: illo casu in rem Titij intercedit, quia intercessio nullo eam liberat damno. & quanuis rei venditæ dimidia quæque pars tanti sit quanti integra summa credita, tamen non ideo eis vilioris ad dicta res est, quòd ipsa apud creditorem pro Titio intercessisset. Sed satis iam abundè dictum est de intercessionibus fœminarum. Trāscamus ad l. 14. De lib. & post. cuius verba proponam in primis, vt soleo. Africanus ait,

Si postumus à primo gradu exheredatus, à secundo præteritus sit, quanuis eo tempore nascatur quo ad heredes primo gradu scriptos pertineat hereditas, secundum tamen gradum vitari placet, ad hoc vt prætermissis institutis, ipse heres existat. immo, etsi defuncto eo heredes instituti omiserint hereditatem, non posse substitutos adire. Itaque, etsi à primo gradu exheredatus, à secundo præteritus, à tertio exheredatus sit, & viuentibus primis & deliberantibus decedat, quæri solet, omissis primis aditionem, vtrum ad eos qui tertio gradu scripti sint, an potius ad legitimos heredes pertineat hereditas. Quo & ipso casu rectius existimari putauit ad legitimos eam pertinere. Nam & cum duobus heredibus institutus, & in singulorum locum facta substitutione, à primis exheredatus postumus, à secundis præteritus fuerit, si alter ex institutis omiserit, quanuis postumus excludatur, non tamen magis substitutum admitti.

Postumus aut instituendus aut exheredandus est. Vetus regula iuris est, Testamentum rumpi in quo postumus præteritus est, si nascatur, l. 12. 13. hoc tit. quæ eadem non est de filio, Testamentum non valere, in quo filius præteritus est. sed ita concipitur hac lege, §. C quod vulgò, Non valere eum gradum eamve partem testamenti in qua filius præteritus est. Regula constituitur ex his quæ plerunque fiunt. Filio exheredato à primo gradu, præterito à secundo, pars tantum substitutionis nulla est, & cōtrā, filio præterito primo gradu, exheredato secundo, pars institutionis sola, & vnc tantum casu totum testamentum, si præteritus sit filius ab omnibus gradibus. At postumo præterito ab omnibus gradibus, vel præterito à primo gradu tantum, non à secundo, totum testamentum rumpitur: & vno tantum casu pars, si à primo gradu sit exheredatus, à secundo præteritus, l. 3. §. vlt. tit. seq. Ratio diuersitatis inter filium & postumum hæc est, quia postumus præteritus à primo gradu, exheredatus à secundo, agnascendo rumpit primum gradum statim, etiamsi non pertineat ad Primum hereditas, veluti pendente condicione institutionis, & rumpēdo, sibi locum facit ab intestato, ac proinde repellit etiam substitutum, institutum agnatione, substitutum occupatione. quia præuenisse eum in ea hereditate postumus videtur, id est legitima successio præuenisse testamentariam, vel delata prius legitima quàm testamentaria, ex Secundo gradu. Contrā si filius præteritus sit à Primo gradu, exheredatus à Secundo, is sibi locum ipse non facit, id est non rumpit institutionem, sed statim ab initio nulla est: ac proinde testamentum à substitutione initium capere videtur, ac substitutus, institutus esse magis quàm substitutus, quoniam ei priori hereditas defertur, l. 3. §. vlt. hoc tit. Qua de causa vtilius est filio præterito, si ipse sibi parauerit locum, puta petita bon. possessione contra tab. qua ratione rescindet institutionem, & consequenter quasi occupatione repellit substitutum, quem non possit repellere si ipso iure cōtendat nullam esse institutionem, l. non putauit. §. si Primo. D. de bo. pos. con. tab. His positis, finge, Postumus ab institutis exheredatus est, à substitutis præteritus. Agnascitur eo tempore quo ad institutos pertinet hereditas. Pertinere dicitur, quæ delata est, nondum acquisita vel repudiata: vt pertinere legatum quod delatum est, licet dies eius nondum cesserit, l. 45. §. 1. D. de leg. 2. Et pertinere res empta, licet nondum tradita sit, l. si ager De rei vind. Malè igitur hoc loco Hugolinus, Pertineat id est pertinere possit: & malè Accurs. d. l. 45. Pertinere pro cedere diem. Placet autè in specie proposita, Iuliano scilicet, (vt equidem intelligo) Africani magistro, Secundum gradum rumpi, etiamsi eo tempore natus sit postumus quo Primo non Secundo gradu scriptis heredibus deferebatur hereditas. Itaque repudiatis institutis, postumus succedet ab intestato, vel postumo defuncto, viuentibus & deliberantibus heredibus institutis, sequentes agnati ab intestato succedent, & præferentur substitutis. Gradu enim substitutorum rupto, amplius hereditas inde obtineri non potest, l. 4. tit. seq. Et hoc idem ita definitur, l. & hoc tit. si modò legatur, Viuo Primo (vt perspicuè emēdauius iā diu) non, Viuo patre. Eandem verò rationem iuris obtinere etiam Iulianus putauit in sequenti

- A** quenti casu. A primo gradu postumus exheredatus est, à secundo præteritus, à tertio exheredatus. Licet eo tēpore nascatur postumus quo hereditas pendet ex primo gradu, id est, deliberantibus institutis, tamen secundum gradum rumpit statim, nec conualefcet si fortè postumus eisdem heredibus deliberantibus decesserit. Itaque repudiantibus postea institutis, nec secūdi substituti vocabuntur, quorum gradus ruptus & infirmatus est, nec tertij, sed legitimi heredes testatoris, quibus aditum patefecit postumus, dum & sibi patefecit, rumpendo secūdam gradum: atque ita rem deducendo in causam intestati, sicut si ab instituto fuisset præteritus, à substituto exheredatus, agnatione rumperet totum testamētum, id est rupta institutione, etiā substitutionem infirmaret. Quinetiam mortuo postumo, pendente condicione institutionis, hoc est, nondū pertinente ad institutum hereditate, ac postea deficiente condicione, sequentis gradus legitimus heres excluderet substitutum, l. 5. tit. seq. sublata negatione quadā, quam etiam non habēt Basilica, vt exposui l. 3. §. ult. hoc tit. Eadem ratio interuenit in hac specie, quam tertiam Africanus ponit. Primus & Secundus heredes instituti sunt. Primo substitutus Tertius, Secūdo Quartus. Ab institutis postumus exheredatus est, à substitutis præteritus. Post agnitionē postumi Primus hereditatem repudiavit, Secundus non repudiavit. Ex repudiatione Primi, excluso substituto, postumus succedet ab intestato, & quidem ex asse: quia successionis causa indiuidua est, nec potest institutionis pars recidere in causam intestati, quin recidat etiā altera. Qua ratione defuncto etiam postumo deliberantibus institutis, deinde repudiante Primo, legitimi heredes in assem ab intestato succedent, & causa intestati, cui viā aperuit
- C** postumus, trahet ad se causam testati. Sanè vel hæc illam trahere debet, vel illa hanc, ne quis decedat, pro parte testatus pro parte intestatus. Et illa. i. causa intestati, potior est repudiante Primo, & in eius locū vocato substituto, à quo postumus præteritus est. Quæ res ab intestato successionem inducit. Igitur Secundus ex testamento adire pro sua parte nō poterit. Vnius repudiatio, in casum ruptionis totum testamentum deducit, l. pen. tit. seq. Ait, In singulorum locum facta substitutione. & ita etiam nos posuimus speciem. Quid si utriusque pariter substituerit? Et hoc casu, Secundus, qui non repudiat, pro eo habetur ac si institutus esset ex asse, & pars repudiantis ei accrescit hac ratione, quasi asse ab initio singulis relicto: ideòque postumo præfertur cæterisque heredibus legitimis. Eademq; ratio est si Primus & Secundus inuicē substituti sint. Nā & repudiantis portio accretionis potius quàm substitutionis iure obuenire videtur alteri, d. l. pen. atque ita his casibus vigere adhuc videtur primus gradus, à quo postumus fuit exheredatus. Ait, Quauis postumus excludatur: morte scilicet, vt superioribus casibus. Et hæc de postumo? Sequitur de filio.

Quod vulgò dicitur, eum gradum à quo filius præteritus sit, non valere, non vsquequaque verū esse ait. Nam, si primo gradu heres institutus sit filius, non debere eum à substitutis exheredari. Ideòque si filio & Titio heredibus institutis, Titio Mæuius substitutus sit, omittente Titio hereditatem, Mæuium eam adire posse, quanuis filius secundo gradu exheredatus non sit.

- Huic paragrapho coniungemus infr. l. 34. §. 1. De vulg. subst. Filius qui non instituitur ab omnibus gradibus exheredandus est. At qui instituitur, non est necesse eum exheredari à sequentibus gradibus. Itaque sequentes gradus valent, etiam si filius qui institutus est primò, in eis præteritus sit. Et hoc casu Iulianus docebat vitari regulam illā iuris antiqui, quæ dicitur, nullius momenti esse eum gradum à quo filius præteritus est. Nām satisfactum est filio prima institutione. Sequitur.

Siquis scripserit, ILLE QVEM SCIO EX ME NATVM NON ESSE, EXHERES ESTO: hanc exheredationem ita nullius momenti esse ait, si probetur ex eo natus. Non enim videri quasi filium exheredatum esse, cum elogium pater, cum filium exheredaret, proposuisset, & adiecisset propter eam causam exheredare: probaturque patrem circa causam exheredationis errasse.

- Nulla est exhereditio filij, si probetur elogium falsum, vt in specie proposita, si probet filius se ex eo natum esse, & ideò pro præterito habetur, & nullum est testamentum: nec
- F** locus querele inofficiosi testamenti, sed bon. possessioni contra tab. At si hoc non probetur, exhereditatio valet, l. 3. in prin. hoc tit. Quæ coniungenda cum lege proxima sequenti. Est enim vtraque ex Vlpiani primo libro ad Sabinum, & vt in sequenti adulterum, ita in illa adultero rectius quàm adulterio: ac tum quidem exheredato erit necessaria querela inofficiosi testamenti, in qua probatio elogij ab herede desiderabitur. Elogium glossæ an-

tiquorum interpretatur esse notariam & vituperationem. In vtraque significatione legitur in Pandectis. Pro notaria, l. Diuus, l. non dubium. D. de custodia reor. vbi Basilica, Cū elogio, μετὰ τῆς ἐν αὐτῷ παρασκευῆς. Elogia, μιλύοδος, & l. 3. in prin. De re mil. Cum elogio, μετὰ ἀναφορᾶς. Et notariæ nomen frequens est pro scripto breui in libris Augustini, & illo Symmachi loco, Partim notariis, partim suggestione signarunt. Pro vituperatione & cōuitio, hoc loco, & l. 1. §. idem ait. De Carb. edic. l. cum quis. §. Seiani De leg. 3. Augustinus in sermone de vita & moribus clericorum. Ambos exheredauit, illam cum laude, istum cum elogio, id est, cum vituperatione. Nunc transeamus ad l. 16. eiusdem tit.

Si filius heres institutus sit omisso postumo. filioque substitutus nepos ex eo sit: si interim moriatur filius postumo non nato, nepotem tam patri quam auo suum heredem futurum. Quod si nemo filio substitutus sit, & solus ipse institutus sit, tunc quia eo tempore quo is moriatur, certum esse incipit neminem ex eo testamento heredem fore, ipse filius intestato patri heres existat: sicut euenire solet, cum sub ea cōdicione quæ in ipsius potestate erit, filius heres institutus, priusquã ei pareret, moriatur.

Quæstio est de suis heredibus & trāsmissione hereditatis. Suum heredem non esse, nisi qui etiam extiterit. ab eo qui extiterit, hereditatem trāsmittere in eius heredem: ab eo qui non extiterit, non transmitti: quia nec ei delata sit. & vt delata sit, delationem transmissio- ni non sufficere, nisi etiam acquisita sit. Finge, Filius putè institutus est, postumus præteritus, filio substitutus nepos ex eo: & filius quidem mortuus est interim, nondum nato postumo, post deinde postumus natus est. Filius non videtur patri ex testamento heres extitisse, quia mortuus est interim dum rumpi poterat testamentū, quod nec moriente eo destitui potuit, existente substituto. Sed neque ab intestato, quia decessit viuo substituto, ex cuius persona testamentum consistit. idemque esset si coheredem haberet, & ita decessit, incerto adhuc eo ex testamento an ab intestato successioni locus foret. nihil igitur transmissit. Et ex sua persona nepos ab intestato non tantum patri suo suus heres erit, sed etiam auo vnà cum postumo, quia in hereditatem aui legitimam ambo cōcurrunt ex x i i. tab. licet non sint eiusdem gradus. Non potest auo ex substitutione heres esse, quia agnatio postumi testamentū iuripit. Duobus igitur erit ab intestato suus heres, patri & auo. Quod videtur prima fronte stare non posse. Nam sui heredes sunt, qui in potestate siue familia morientis sunt. Duas autem familias habere, id est, in potestate duorum esse, nemo potest, sicut nec in manu, in mancipio potest. Sed et si vno eodémque tempore non possit quis esse in duorum potestate, tamen diuersis potest: vt in hac specie, Nepos fuit in potestate aui, quandiu vixit vnà cum patre, & morte aui recidit in potestatem patris. Ei quoque priori delata est hereditas patris: ergo patri suus heres est. Suus enim est, qui ex liberis in familia priorem gradum tenet delatæ hereditatis tempore. Ei quoque priori delata fuit hereditas aui, filio nunquam. quia nec extitit heres vlllo iure. Si non extitit, nec delata est. Nam in suis heredibus idem est dies delationis, essentiae, existentiae, siue ἀναφαισεως. & quanuis hæc diuersa sint, tamen à quo vnum horum abest, absunt & cetera. Existentia, adquisitio est quæ obuenit ipso iure, etiam inuito & ignorantia. In extraneis plerumque alius est delationis, alius acquisitionis dies. Et hæc de prima specie huius legis. Sequitur altera. Solus filius heres institutus est, postumus præteritus, nullus substitutus: & filius mortuus est, postumo nondum nato. Hoc casu, quia eo tempore quo mortuus est, certum erat neminem ex testamento heredem fore, quod substitutum vel coheredem adiectum non habebat, moriens patri videtur ab intestato heres extitisse, & transmisisse in heredem suum, cum quo erit heres etiam postumus, id est frater defuncti, qui natus est postea. Et ita ponamus necesse est in vtraque specie, natum postea postumum. Alioquin in priori specie nepos, non vt patri heres est ab intestato, ita etiam auo videbitur ab intestato heres extitisse, sed ex testamento: & similiter hoc casu filius non ab intestato, (quod tamen Africanus dicit, palàm) sed ex testamento moriens patri videbitur heres extitisse: l. ventre. De adq. her. in qua stulti sunt qui ponunt coheredem vel substitutum datum. Et quod Africanus ait, postumo non nato, interpretatio est articuli Interim, vt probauit Obseruationum tertio: vt scilicet postumo nondum nato, interim filius decesserit, ceterum natus sit postea postumus. venter igitur plenus, non vacuus. Postumo autem nato, non potest filius heres extitisse ex testamento, cuius causam remorabatur postumi spes, sed videtur heres extitisse ab intestato. Ergo transmittet eius hereditatis portionem

- A** portionem in quemlibet heredem suum. Adquisita enim quoquo modo hereditas, in heredem transmittitur. Nec est hoc præcipuum in suis, ut hereditatem non adquisitam transmittant. Nam suus dum existit, acquirit. Et, ut hoc loco demonstratur, & l. ventre, si non existit, quia non acquirit, heredi suo nihil relinquit. Heres aut fit, aut existit. Fit veluti opera interueniente aliqua, puta aditione, cretione, gestione, mistione, agnitione: existit ipso iure, etiam ignorans. Et utroque genere acquirit: atque adeo posteaquam ita adquisiuit, transmittit. Nam & qui existit, fit, sed iuris ciuili potestate, non facto aliquo. Denique suus iure ciuili existentia sola hereditatem acquirit, iure prætorio, mistione. Nam introducta in suis abstentione à prætore, simul ex aduerso introducta etiam est mistio. Quæ de causa non mirum si paternam hereditatem transmittat filius, qui patri ignorans heres
- B** extitit, ad matrem, l. apud hostes, C. de suis & leg. her. quia existentia, iuris ciuili adquisitio est. Et ita etiam à contrario sensu rectè colligitur ex l. 2. §. si quis ex liberis, D. ad Tertyl. cum qui suus parenti agnascitur, nec abstinere se (hoc enim etiam Africanus noster exigebat, d. l. 2. §. sed si sint sui) hereditatem transmittere ad successionem suam, & obstare matri parentis defuncti, quia heres statim existit. Et qui existit, acquirit. Porro omnis adquisitio, utilis ad transmissionem, delatio, inutilis sine acquisitione. Quæ regula est iuris antiqui, & noui, itemque ciuili & prætorij. Licet autem vulgò dicatur, suum statim existere, interdum euenit tamen ut qui suus alioquin fuisset, non existat: ut si filius fuerit institutus heres, coherede vel substituto dato, præterito postumo, & moriatur nondum nato postumo, quæ est prior species huius legis: vel, si institutus sit sub cõdicionem potestatiua, quæ ultimo vitæ tempore impleri possit, & pendente ea moriatur, l. ult. De cond. instit. His igitur casibus nihil in heredem suum transmittit. Sed an videtur etiam non extitisse heres, qui ex parte heres scriptus cum esset decessit ante apertas tabulas? Commune hoc est omnium heredum, ut ex asse scripti hereditatem acquirere possint, clausis tabulis testamenti, l. multum, De cond. & dem. l. 1. §. ult. De iur. & fac. ig. An & ut pro parte scripti, qualescunque sint, non possint acquirere hereditatem ante apertas tabulas testamenti? Minimè. Nam extranei certè nõ possunt, & ideo, si ante apertas tabulas decesserint, hereditas caduca fit, ut Ulpianus docet titulo de caducis. Sui statim heredes existunt. Statim id est, ante apertas tabulas, ut indicat inscriptio legis Iulix & Papiæ in l. in suis. D. de suis & leg. her. ex asse scripti, iure communi, (ut dixi suprà) ex parte scripti, iure præcipuo, etiã clausis tabulis testamenti, idque manifesto probat l. 3. C. de iur. delib. Ideoque sui heredes
- D** pro parte scripti, morientes ante apertas tabulas, iure præcipuo hereditatem transmittunt, nec in eis valent leges caducariæ: ceterum non (ut opinor) in quoscunque heredes eam transmittunt, sed in liberos suos duntaxat. Cuius opinionis argumentum præber Constitutio noua Theodosij, quæ beneficium concessum suis, porrigit etiam ad liberos non suos, sub hoc modo, ut hereditatem tantum transmittant ante apertas tabulas, in liberos suos vel non suos, non in heredes quoscunque. l. 1. C. de ijs qui ante aper. tab. etiã si hi qui sui non sunt, decesserint ante aditam hereditatem, vel acceptam bonorum possessionem: quam tamen olim ex asse scripti nisi ita adquisiuisent ante apertas tabulas, in nullum heredem transmittabant. In suis nihil noui introduxit Theodosius. Nam & ante eum vel ex parte vel ex asse heredes scripti, ante apertas tabulas sui heredes existebant, &
- E** transmittabant in suos liberos. In liberis non suis nouè introduxit, ut & hi ad exemplum suorum siue ex asse siue pro parte scripti heredes existant, ipso iure ante apertas tabulas & hereditatem transmittant in liberos suos, quam olim nec pro parte scripti acquirere poterant clausis tabulis, nec ex asse scripti, aliter quàm aditione, vel gestione, vel petitione bonorum possessionis, Et confirmatur eadem Constitutio Theodosij, l. 1. §. in nouissimo. C. de cad. tol. Quod igitur in hac re præcipuum habebant sui, hodie est commune omnium liberorum: sicut & in iure deliberandi, quod erat olim præcipuum in suis, quibus prætor ut abstinendi & deliberandi ius dat, ut hoc ius transmitterent in posteros suos, hodie est commune omnium heredum morientium intra annum, l. cum antiquioribus. C. de iur. delib. d. §. in nouissimo. No. 158. Vnde verè possumus ita constituere, In causa transmittendæ hereditatis hodie suos heredes præcipuum nihil habere, liberos habere. Nunc
- F** ad Africanum redeamus. Quod si nemo (inquit) filio substitutus sit, & solus ipse institutus sit, id est, si neque substitutum neque coheredem habuit, tunc, quia eo tempore quo is moriatur, certum esse incipit neminem ex eo testamento heredem fore, ipse filius inte-

stato patri heres existat. Possit tentari, non videri etiam filium patri ab intestato heredem ^A extitisse, ac proinde nec delatam ei hereditatem patris ab intestato fuisse: cum decesserit pendente agnatione postumi, id est, nondum rupto testamento, nisi dixeris destitui testamentum moriente filio, & postea natum postumum non rumpere quod iam nullum fecerat destitutio filij, l. 5. tit. seq. Et hoc sensisse Africanus videtur, quia moriente filio, nullus fuit vel coheres vel substitutus, à quo impediretur causa intestati: atque adeo certum erat neminem ex testamēto heredem fore. Nam & comparatione utitur filij instituti sub ^B conditione potestatiua, nullo dato substituto vel coherede, qui si moriatur antequam conditionem impleuerit, patri ab intestato heres fuisse intelligitur. Quod de ea conditione potestatiua accipiendum est, quæ ultimo vitæ tempore impleri non potuit: veluti si in Capitolium ascenderit, ut certum iam fuerit eo moriente, neminem ex testamento heredem ^B fore. Nam si ultimo vitæ tempore impleri potuit, veluti si Titio x. dederit, quæ per alium filij nomine impleri potest moriente filio, propter incertum conditionis, patri filius neque ex testamento neque ab intestato videtur heres extitisse qui decessit pendente conditione, l. ult. De cond. inst. l. 5. De her. instit. ut in prima specie huius legis, & consequenter tam patri quam auo nepos suus heres ab intestato futurus est, vel ex testamēto, si substitutus filio aut institutus fuerit à filio. Quamobrem quod ait in fine huius legis, sicut euenire solet cum sub ea conditione, &c. hanc comparationem ego refero ad vtranque speciem, facta differentia (quam exposui) conditionis, quæ moriente filio impleri potest ab ea quæ moriente eo impleri non potest, & casu illius aptato priori parti legis, casu autem huius, posteriori. Et cum Africano quidem consentit Papinianus in d. l. ventre, dum ^C ait, in eum casum quo pleno utero matris aut noueræ filius moritur, qui solus à patre heres institutus est, præterito postumo, coherede vel substituto nullo dato, decreto prætoris filio subueniendum esse, ut is scilicet decernat, quasi filius patri ab intestato heres extiterit, heredi filij suo vel extraneo saluum esse commodum bonorum possessionis. Quia alterutro casu, id est, siue postumus nascatur, siue non nascatur, filius patri intelligitur heres extitisse, si non nascatur, ex testamento, si nascatur, ab intestato. Et potuit etiam interim filius ipse decretalem bonorum possessionem contra tabulas admittere, quasi iam commissio edicto per postumum præteritum: vel, si hoc maluit, bonorum possessionem secundum tabulas, quasi non nascituro postumo, l. 4. §. ultim. & l. sequ. De bo. pos. con. tab. quem nato deinde postumo prætor tueretur, ut sæpe aliàs alios facit, iure ^D bonorum possessionis contra tabulas, sicut accepta interim bonorum possessione contra tabulas, deinde postumo non nato, tueretur eum quoque prætor, perinde atque si bonorum possessionem secundum tabulas accepisset, ut in l. 3. §. si sub ea conditione, De bo. pos. con. tab. l. nonnunquam, De leg. præst. l. 2. §. 1. De bon. pos. sec. tab. Eadem ratio facit ut emancipato quoque heredi scripto, postumo præterito, liceat pendente agnatione postumi decretalem bon. possessionem agnoscere: in hoc ut si fortè moriatur antequam nascatur postumus, beneficium bon. possessionis transmittat in heredem. Decretum interponitur, ubi ius deficit, l. scriptus, De Carb. edic. l. 1. §. si quis prima, De ven. in pos. mit. l. & mulieri, De Cur. fur. Et hinc ius deficit, quia quoad in ea causa est testamentum ut rumpi possit, adquiri hereditas vel bon. possessio peti ex edicto non potest. Et in emancipato quidem maxime decretum necessarium est, quia existentia non acquirit ut suus, sed aditione vel agnitione bonorum possessionis. In suo non est necessarium iure civili, quia alterutro casu patri intelligitur ipso iure heres extitisse: iure pretorio est necessarium, quia existentiam prætor non nouit, sed missionem tantum. Sed etsi vel suus vel emancipatus interim non admiserint ex decreto bon. possessionem, æquius esse vilius est ut commodum eius in heredes eorum transeat, vel contra tabulas, si natus sit postumus, vel secundum tabulas, si natus non sit. Et hoc quoque præter beneficium Theodosij, liberi instituti præcipuum habent etiam non sui ex auctoritate prudentum. Nec enim extraneo heredi idem dabimus, d. l. ventre. Et hæc sufficiant de quæstione transmissionum. Sequitur, l. 47. De her. inst.

Si ita scriptum fuerit, TITIVS, IMMO SEIVS HERES ESTO, Scium solū heredem fore respondit. Sed & si ita, TITIVS HERES ESTO, IMMO SEIVS HERES ESTO, idem erit dicendum. ^F

Scius heres erit, non Titius, quia videtur continuò testator errorem suum emendasse.

A Et Immo, non pro coniunctione accipitur, sed pro ademptione vel potius emendatione. Idemque eodem libro de libertatibus scripsit, l. 21. de man. test. his verbis,

STICHVS, IMMO PAMPHILVS LIBER ESTO. Pamphilum liberum futurum respondit. quodammodo enim emendasse errorem suum testatorem. Idemque iuris fore, etiã si ita scriptum fuerit, *STICHVS LIBER ESTO, IMMO PAMPHILVS LIBER ESTO.*

Ergo idem dici potest in tutelis, in legatis, & in fideicommissis. Nihil prohibet priorẽ scripturam posteriore corrigere, l. nihil, De adim. leg. Sed peragamus cetera quæ sunt in d. l. 47. de her. inst.

B *Quidam testamento ita heredes instituit, TITIA FILIA MEA HERES ESTO. SI QUID MIHI LIBERORVM ME VIVO MORTVOVE NASCETVR, TVNC QVI VIRILIS SEXVS VNVS PLVRESVE NASCENTVR, EX PARTE DIMIDIA ET QVARTA: QVI FEMININI SEXVS VNA PLVRESVE NATAE ERVNT, EX PARTE QVARTA MIHI HERES SIT.* Postumus ei natus est. Consultebatur quanta ex parte postumus heres esset. Respondit, eam hereditatem in septem partes distribuendam. ex his filiam quatuor, postumum tres habituros: quia filia totus as, postumo dodrans datus est, ut quarta portione amplius filia quàm postumus ferre debeat. Ideo si postuma quoque nata esset tantundem sola filia, quantum uterque postumorum habituri essent. Itaque in proposito cum as filia, dodrans postumo sit datus, viginti vnam partes fieri, ut filia duodecim, nouem filius habeat.

C Titiam filiam suam heredem instituit ex asse, his verbis, Titia filia mea heres esto. Nam simpliciter instituta (inquit Accursius) in assem instituta videtur. Et ideo filia totum assem datum infra dicit duobus locis. Quod non ita esset, si scripsisset in hunc modum, Titia filia mea heres esto ex parte vna. Nec enim videretur ei totus as datus, l. qui non militabat, §. filiis, hoc tit. Adiecit deinde testator in postumorum institutione, Me viuo mortuoque, quo genere postumus commodius instituitur, l. 10. De lib. & postum. Nam complectitur hæc oratio casum legis Velleæ, quo postumus nascitur viuo patre, & casum iuris antiqui, quo nascitur mortuo patre, qui proprie in 12. Tab. est postumus, qui patrem suum nunquam vidit, ut M. Tullius ait de Rabirio Postumo. Nec enim institutus in casum iuris antiqui videretur institutus in casum legis Velleæ, vel contra. d. l. 10. l. Gallus, §. forsitan, cod. titul. Itaque omisso alterutro casu, in periculum rumpendi testamentum deducere-
 tur, existente eo casu qui omissus est. Sed nouissime huic periculo prospexit Iustinianus.

D l. vltim. C. de post. her. inst. Adiecit idem testator, Vnus pluresue, ut in M. Varronis satyra, quæ inscribitur Testamentum, Si quis mihi filius vnus pluresue in decem mensibus gignuntur. Nam qui vnus tantum mentionem facit, in periculum rumpendi deducit testamentum, pluribus natis. Quamquam sicut postumi exhereditatio, & multo magis institutio, porrigitur etiam ad eum qui viuo testatore nascitur, l. 3. §. nominatim, De iniusto rup. test. l. 16. §. vlt. de test. tut. ita videatur vel in institutione (nec enim in exheredatione id est) singularis casus porrigendus esse ad pluralem: ut in ambiguis sensibus humaniorem
 E sententiam amplectamur, l. qui filiabus, §. 1. De leg. 1. d. l. 16. §. 1. l. cum inter, C. de fid. lib. sicut humanius est, & si ita scripserit, Siquis mihi filius nascetur, ex dodrante heres esto, Siqua mihi filia nascetur, ex quadrante heres esto, adiectis aliis heredibus, nec casum expresserit quo uterque nasceretur. ut utroque nato, utrumque institutum interpreteremur, l. 13. De lib. & post. Finge igitur, Testator Titiam filiam suam heredem instituit ex asse, & si postumus nasceretur, eum instituit ex dodrante, si postuma, ex quadrante. Postumo nato, as diuidetur in partes viginti & vnam, ut Titia x i i. postumus i x. habeat: vel contractius, in partes septem, ut Titia i i i i. postumus i i i. habeat. Quæ enim est ratio x i i. ad i x. eadem est i i i i. ad i i i. nempe sesquitertia. Postuma autem nata, secundum voluntatem testantis, as diuidetur in xv. partes, ut Titia x i i. postuma tres habeat: aut
 F contractius, in quinque, ut Titia i i i i. postuma vnam habeat, ratione quadrupla. Postumo & postuma natis, as diuidetur in partes x x i i i i. ut Titia x i i. postumus i x. postuma i i i. habeat: aut breuius, in assem vnum ratione coacta Titia feret semissem, postumus trientem & semunciam, postuma scunciam: quæ ratio est Titia ad postumum sesquitertia, Titia ad postumam quadrupla, postumi ad postumam tripla. Et ita defi-

nit Africanus hoc loco. Sed obstat l. Qui non militabat, §. filius hoc tit. ex qua videtur A
Titia vocari tantum in residuam partem assis. ut puta, postumo nato, in quadrantem, postuma nata in dodrantem, utroque nato, in alium assis. vel ratione reuocata ad assipondium Titia in semissem, postumus in trientem & semunciam, postuma in scunciam. Quod ita procederet, si Titia proponeretur instituta sine parte. At in specie Africani instituta proponitur ex assis. Rursus obstat definitioni Africani, l. cum quaestio C. de legat. quae Constitutio est vna ex quinquaginta decisionibus Iustiniani, & secundum eam Titia instituta ex assis, postumo ex dodrante, Titia non feret sesquitertia plus quam postumus, (ut Africanus voluit) sed dodrante minus, id est quadrantem: quasi voluerit testator dodrante minui portionem Titiae, postuma autem instituta ex quadrante, eadem ratione feret Titia dodrantem tantum non (ut Africanus voluit) quadruplo plus quam postuma. B
Denique inter Titiam & postumum vel postumam, seruabitur proportio tripla. Et consequenter postumo & postuma natis as distribuendus erit in x i i i. partes, ut postumus habeat i x. Titia i i i. postuma vnam. Ita enim postumus habet triplo amplius quam Titia, & Titia triplo amplius quam postuma: ut in specie, l. 13. De lib. & post. Postumi ad postumam non potest constitui proportio tripla, licet in partibus eis adscriptis, puta dodrante & quadrante, sit proportio tripla, quin laedatur Titia, quam voluit testator postumo esse in ratione subtrippla, postumae in ratione tripla. & contra non potest etiam inter Titiam & postumum vel postumam conseruari ratio tripla, quin minuatur quae debuit esse inter postumum & postumam. Quod tamen visum est esse tolerabilius. Et haec secundum Constitutionem Iustiniani, quae hac in re abrogat huic Africani siue Iuliani sententiae, C
itemque l. 13. §. sed si alter. & §. pen. hoc tit. ut Itrnerius existimauit recte, quanquam verior fuisse videtur Iurisconsultorum sententia, propterea quod instituta Titia ex assis & postumis ex dodrante & triente, palam est eum noluisse obseruare solemnem distributionem assis, ad quam tamen Iustinianus testatoris voluntatem coarctat. Sequitur §. vlt.

*In testamento ita scriptum est. LVCIVS TITIVS EX DVABVS VN-
CIIS, CAIVS ATTIVS EX PARTE VNA, MAEVIUS
EX PARTE VNA, SEIVS EX PARTIBVS DVABVS
HEREDES MIHI SVNTO. consulebatur quid iurus esset, respondit, hanc scri-
pturam, illam interpretationem accipere posse, ut Lucius Titius duas vncias habeat, ceteri autem
quasi sine partibus instituti, ex reliquo dextante heredes sint. quem dextantem ita diuidi oportet, ut
Seius quincuncem, Attius & Mæuius alterum quincuncem habeant.* D

Attius, Mæuius, Seius, scripti sunt sine parte: ergo residuum assis habebunt, id est dextantem. quem secundum voluntatem testantis ita distribuunt, ut tantum habeat Seius solus quantum Mæuius & Attius. Seius ergo quincuncem, Mæuius sextantem & semunciam, Attius æquè sextantem & semunciam. Eadem ratio facit ut Titio instituto ex vna parte, Mæuius ex quadrante, Titius dodrantem ferat. l. 17. hoc tit. Quod non ita fiet, si Titius ex duabus partibus, Mæuius ex quadrante institutus sit. Nam duo tantum quadrantes Titio videntur adscripti. i. semis, non dodrans residuus. quem utique si voluisset Titio adscribere, eum ex parte residua vel ex parte vna instituisset, non ex duabus. Minus igitur erogat qui duas partes, quam qui vnam adscribit. Modum enim duabus partibus dat comparatio quadrantis adscripti Mæuius: ut nummis legatis, non demonstrata qualitate, ex E
comparatione ceterorum legatorum, quales sint legati intelligitur, l. qui non militabat, §. i. hoc tit. & legato fundo Mæuiusiano aut Seiano sub disunctione si duo sint fundi Mæuiusiani, & ambigatur de quo senserit testator, ex comparatione fundi Seiani ambiguitas dirimitur, l. 1. De reb. dub. & dulcibus legatis, ex comparatione etiam ceterorum legatorum intelligitur poculenta an esculenta dulcia legata sint, l. vlt. §. vlt. De trit. vino & oleo leg. Ceterum quadrans residuus Mæuius & Titio in praedicta specie accedet, ut Titius ex besse, Mæuius ex triente videatur scriptus, l. 13. §. denique, hoc tit. Ex eodem libro Africani est l. 34. tit. sequentis, cuius prima parte haec sunt verba,

*Ex duobus impuberibus, ei qui supremus moreretur, heredem substituit, si simul morerentur, utri-
que heredem esse respondit. Quia supremus, non is demum qui post aliquem, sed etiam post quem nemo sit, intelligatur: sicut & e contrario proximus, non solum is qui ante aliquem, sed etiam is ante quem nemo sit, intelligitur.* F

Quaestio est de pariter mortuis. Sic appellatur in l. quod de pariter. De reb. dub. siue de com.

- A** de commorientibus, l. cum hic status, §. si ambo De don. inter vir. & vxo. qualis inscriptio fuit veteris cuiusdam fabulæ Plauti, Commorientes, translata ex Græca Diphili, *συμπογνήσκοντες*. Et eodem modo Florus, 2. Brutus (inquit) in acie cum Arûte filio superbi commortuus est. Complectitur autem hæc quæstio de commorientibus species multas, quarum vnam Africanus proponit initio huius legis. Duos filios impuberes heredes instituit pater, & substituit in secundum casum ei qui supremus moreretur. Perierunt simul in naue, nec apparet quis obierit posterior. Quæritur, substitutus neutri an vtrique heres sit. Et videtur quidem neutri heres esse, propterea quod non apparet quis supremus decesserit: sed verius est vtrique heredem fore, quasi vtrique supremi decesserint, l. qui duos De reb. dub. Nam & qui vnicum filium habet, rectè substituit supremo morienti: exemplo edicti
- B** prætorij, quo supremæ tabulæ dicuntur etiam sole, l. 163. De verb. sig. Quintilianus Decl. 300. Venio (inquit) ad legem Testamenta vltima rata sint. Habet sine dubio, si verba tantum ipsa intueri velimus, hoc ius, occasionem breuius calumniæ. Quid enim si vnum aliquis scripserit testamentum? potest videri non vltimum, quod magis iure primum dixerimus. Sed quemadmodum inter plurima testamenta vltimum valere oportet, ita hæc manifesta legis voluntas est, vt id testamentum valeat post quod nullum testamentum est. Supremus ergo vel vltimus non semper dicitur comparatione primi, sicut nec retrò proximus comparatione vltimi. Nam & qui solus est, proximus esse intelligitur in x i i. tab. & in edicto prætoris: & ita commorientibus substitutus intelligitur qui supremo morienti substitutus est: itémque peregrè defunctis, si ignoretur vter prior decesserit, l. penul.
- C** De bon. pos. sec. tab. Ceterum opponi huic sententiæ solet l. 34. ad S. C. Treb. quæ negat fideicommissarium admitti, cui is qui ex fratribus supremus moreretur, hereditatis partem suam restituere rogatus est, si simul fratres diem suum obierint, & probari non possit quis obierit nouissimus. Et respondet rectè Accursius, in ea specie voluisse testatorem vt substitutus haberet partem tantum: in hac autem specie, vt haberet totum. Fuisse enim in illa fideicommissarium substitutum in partem supremi. Vni igitur, non vtrique. Quæ pars illa sit, quis ille cui substitutus est fideicommissarius, probare non potest. Non ergo ius deficit, sed probatio. Et hoc est quod ait lex, Si non ostenderit quis nouissimus obiisset. Nam probatio à fideicommissario exigitur. In nostra specie pupillaris substitutio facta non est in partem supremi morientis, sed supremo morienti. Non igitur vni, sed
- D** & vtrique supremo morienti. Nec casus singularis dubitationem facit quominus substitutus vtrique heres sit: sed vox Supremus, quæ comparatiua est. Denique non est necesse vt substitutus probet quis nouissimus mortem obierit. Et nihil interest, vtrique substituat pater nominatim hoc modo, Si ambo impuberes decesserint, Si vterque impubes decesserit, an supremo morienti. Nam vtroque casu priorem mori intestatum pater voluit, posteriorem testatum, si diuersis temporibus morerentur: & vtrunque testatum, si commorerentur, l. qui duos, hoc tit. l. penult. C. de impub. & consequenter extraneis heredibus institutis, inter quos non sit ius legitimarum hereditatum, & substitutione verbis precariis (directò enim substitui eis in secundum casum non potest) facta vtrique vel supremo morienti, dicam priorem mortuum posteriori obstrictum esse fideicommissio,
- E** & posteriorem substituto: imò & substituto vtrunque, si simul obierint, l. Titia. §. Scia. De leg. 2. Non venit igitur substitutus antequam vel ordine vterque vel pariter vita decesserint. Superstes enim substituto præfertur. Et hæc fuit Sabinianorum sententia, quam Iustinianus approbavit. Proculiani substitutum præferebant heredi legitimo, moti (vt arbitror) ambiguitate verbi Vterque, quo etiã significatur Alteruter: & eadem ratione si duo impuberes fuissent instituti & inuicem substituti, & ei qui supremus moreretur, Titius, quo genere testator omni modo vtrunque filium vult mori testatum, mortuo vno, statim vnà cum superstite Titium admittebant. Et inde ratio dubitandi in l. 25. hoc tit. quod scilicet supremo substitutus, vtrique videatur substitutus, & debere igitur moriente vno, concurrere cum altero substituto. Sed Iulianus (qui ex Sabinianis fuit) fratrem præfert Titio. At finge, Pater duos filios impuberes heredes instituit, & ei qui supremus impubes moreretur, vel etiã si vterq; impubes moreretur, substituit Titium. Prior mortuus est pubes, herede instituto extraneo, omisso fratre, posterior mortuus est impubes: an in partem posterioris substitutus admittetur? quod verba illa

non patiuntur, Si vterque impubes decesserit, nisi Vtrunque pro alterutro accipias: quod A non fit vulgò. Voluntas facillè patitur vt habeat partem is quem totum habere voluit testator, si posterior priori successisset: & ita definitur in substitutione precaria, l. heredes, §. cum ita, Ad Treb. Et hoc in tractatu nulla est differentia inter substitutionem directam & precariam. Malè etiam illi opponitur l. pen. C. de impub. & aliis subst. cum lógè sit alia eius species, nempe hæc, Duos filios impuberes, heredes instituit: & si vterque impubes decederet, substituit Titij. Prior mortuus est impubes, an statim substitutus admitteretur? Minimè: præfertur enim frater superstes. Quia ius legitimæ hereditatis inter fratres conseruari voluit testator, l. vel singulis, hoc tit. Substitutus repellitur, quia venit contra verba & contra mentem testantis. In specie, §. cum ita, venit contra verba, non contra mentem: idcirco non repellitur. quia verba menti subseruiunt. Ad hæc reptendum est quod B diximus suprâ forsitan obscurius, substitutione facta duobus impuberibus, his verbis, Si vterque impubes decesserit, vel ei qui supremus morietur, multû interesse, diuersis temporibus, an simul impuberes obierint. Nam priore casu superstes frater fratri succedet ab intestato, ac deinde mortuo etiam superstite impubere, substitutus ei succedet ex testamento, & in eius hereditate inueniet bona præmortui fratris. Posteriore casu substitutus vtrique succedet ex testamento. Hæc differentia gignit aliam. nam fratribus ordine mortuis, in persona prioris irrita fit substitutio, l. coheredi, §. pen. hoc tit. atque adeo legata etiam ex parte prioris à substituto relicta irrita fiunt. In persona posterioris, si & ipse impubes moriatur, substitutio valet, & debètur legata ex parte eius à substituto relicta, & subiiciuntur Falcidiq: ita vt salua sit substituto fescuncia, id est, quadrans portionis nouissimi C pueri: in què non imputabit bona præmortui fratris, quæ inuenit in bonis nouissimi: quia ex fraterna non ex paterna hereditate sunt, & aliena aduentitiâque in Falcidiam non imputatur: & substitutus pupillaris hac in causâ instituto comparatur, l. ii, §. si filio, Ad leg. Fal. Quòd si fratres pariter mortui sint, quia duæ hereditates substituto ex substitutione deferuntur, duas etiam fescuncias detrahet, siue totius hereditatis paternæ quadrantem, quasi à patre heres institutus ex asse: & ideo, si quadrantem saluum habeat in vna hereditate, nihil detrahet ex altera. Et hæc ita demonstrantur l. qui duos, hoc tit. l. pater filiam, §. vlt. Ad leg. Fal. Et de commorientibus hætenus. Sequitur alia quæstio.

Filium impuberem & Titium heredes instituit, Titio Mæuium substituit, filio, quisquis sibi heres esset ex supra scriptis, substituit. Titius omisit hereditatem, Mæuius adiit. Mortuo deinde filio. putat D magis ei soli ex substitutione deferri pupilli hereditatem, qui patris quoque hereditatem adierit.

Hæc primùm in hac specie dubitatio occurrit, an valeat ille gradus quo Titio substitutus est Mæuius, quia ab eo filius præteritus est. Sed didicimus valere iam suprâ, l. 14. §. quod vulgò, de lib. & post. quem ob eam causam cum hoc coniungendum esse arbitramur. Alteram dubitationem faciunt hæc verba, Ex suprâ scriptis, an ex ea substitutione filio impuberi succedant, non tantùm qui patri heredes extiterunt, sed & quicumque heredes suprâ scripti sunt, licet heredes non extiterint. quod negatur hoc loco, dum dicitur magis soli Mæuio ex substitutione pupillari deferri hereditatem, qui omittente Titio patris quoque hereditatem adiuit, & Titium qui omisit paternam, repelli etiam à pupillari, l. qui liberis in princ. hoc tit. Condicionalis enim hæc pupilli substitutio est. In pura, aliud E est. Præferetur enim Mæuio Titius, qui purè impuberi substitutus est, licet paternam hereditatem repudiauerit. & in l. Sed si plures, §. filio, hoc tit. Quod ait coheredem eundemque substitutum filij impuberis, qui patris hereditatem repudiauit, non posse pupillarem amplecti, ita procedit, si substitutum non habuerit. qui modus retrahendus est ex §. si ex asse, qui mox illum sequitur. Ergo ex substitutione condicionali, quisquis mihi ex suprâ scriptis heres erit, vocantur scripti, quocunque gradu scripti sint, qui modò patri heredes extiterint. Sufficit autem extitisse semel, licet, cum filius morietur, esse deserint, l. in substitutione hoc tit. Additur in fine huius legis,

Etiam si contra patris tabulas bonorum possessio petita sit, substitutio tamen pupillaris valet, & legata omnibus præstanda sunt, quæ à substitutione data sunt. F

Hinc apparet quàm distet quærela inofficiosi testamenti à bonorum possessione contra tabulas. Quærela, si actum sit in solidum, & rescissum testamentum paternum, pupillaris etiam substitutio rescinditur, omniâque legata infirmantur, siue ab instituto, siue à substituto data sint, nullis personis exceptis, & libertates & tutelæ. quia totû testamētum præsumitur

- A** præsumitur esse hominis malè sani voluntas. Bonorum possessio contra tabulas non rescindit substitutionem pupillarem, vulgarem rescindit. Et legata (inquit) à substitutione data, omnibus præstanda sunt. Quod ad differentiam legatorum dicit quæ ab institutione data sunt. Nec enim omnibus præstanda sunt, sed exceptis personis tantùm ex edicto De legatis præstandis. Ratio differentix hæc, quia querela est iuris ciuilis, id est ex lege Glicia. Bonorum possessio iuris prætorij, & ius prætorium plerunque ciuili benignius. Cõseruat enim prætor quæ conseruari bonum & æquum est: Legis rigor omnia rescindit. Et querelam esse iuris ciuilis, vel ex eo apparet, quòd re iudicata scõdum exheredatum qui egit querela, heres scriptus, qui semel ex testamento heres extitit, desinat esse heres, l. in substitutione, hoc tit. quod non ita fit petita bon. possessione contra tabulas. Quod diximus de querela, idem obtinet in iure eo: quòd habet filiusfam. præteritus vt dicat testamentum nullum. Qua ratione vtilius fuerit filiofam. præterito, dicere nullum quàm bon. possessionem contra tabulas petere, licet aliàs nonnunquam vtilior ei sit bonorum possessio cõtra tabulas, vt docui supra, ad l. 14. de lib. & post. Et in bonorum possessione quidem, quæ præteritis datur & iure nullius dicendi testamenti, nihil hodie mutatum est: in querela quæ exheredatis datur, vsquæ adeo innouata sunt omnia, vt mitior reddita sit bonorum possessione contra tabulas. Solam enim institutionem vel substitutionem vulgarem rescindit: cetera præter institutionem firma permanent, id est tabulæ pupillares, legata, fideicommissa, tutelæ, libertates adsignationes libertorum. Ergo legata relicta ab institutione, omnibus præstanda sunt, quæ tamen petita bonorum possessione contra tabulas non præstantur omnibus. Sequitur l. 21. De test. mil.

C *Quod constitutum est vt testamentum militiæ tempore factum, etiam intra annum post missionem valeret, quantum ad verba eius, ad eos duntaxat qui mitti solent, id beneficium pertinere existimauit. Secundum quod neque præfectos, neque tribunos, aut ceteros qui successoribus acceptis militare desinunt hoc priuilegium habituros.*

- Militare desinunt, alij missione, alij successoribus acceptis. Qui missione accepta, non possunt iure militari facere testamētum, sed quod fecerunt in militia, valet intra annum post missionem. nec enim antequam is annus exierit, quod fecerunt in militia iure militari, valere desinit. Et hoc est ex Constitutionibus, quæ an etiam ad duces exercitus pertineāt, & tribunos cohortium aut legionum, vel præfectos, qui non missione, sed successoribus acceptis, militare desinunt, quæritur. Et Africanus significat non pertinere. Itaq; possunt quidem iure militari testari quandiu exercitui aut cohorti, alæ, legioni præfunt, l. 20. hoc tit. l. 4. & vlt. C. eod. l. 19. C. de inoff. test. Sed statim atque successorem acceperint, testamentum iure militari valere desinit, nec valet intra annum post successionem. Et hoc quantum ad verba (inquit) Constitutionum, quæ de missis loquuntur, non de iis quibus successor datur, qui propriè mitti non dicuntur. Sed quid verat tentare ex sententia Constitutionum, etiam ad eos beneficium illud pertinere, sicut edictum de iis qui notantur infamia, quod de dimissis loquitur, extendi legimus etiam ad eos quibus successores dantur, tribunos puta & præfectos & duces, l. 2. De iis qui not. inf. Sed ad alia transcamus. In l. 47. De adq. her. Africanus ait,

E *Qui seruum suum heredem institutum adire iusserat, priusquam ille adiret, furiosus est factus. Negauit, rectè seruum aditurum. Quoniam non nisi voluntate domini adquiri hereditas potest: furiosi autem nulla voluntas est.*

- Iussum adeundæ hereditatis reuocare dominus potest, re integra, l. si quis mihi bona, §. vlt. hoc tit. quemadmodum si iusserit cum seruo contrahi, l. 1. §. sed ego quero, quod ius. Vel si quis alius alteri mandauerit aliquid, constat mandatum extingui finita voluntate, l. si verò non remunerandi, §. penul. Mand. Sed & post iussum adeundæ hereditatis interueniēte furore domini, iussum extingui Africanus docet hoc loco. Nam in omnibus his causis perseveratē voluntatem exigimus, quæ nulla est in furioso. Ergo extingui etiam mandatum quodlibet putem, furore interueniente re integra, exemplo iussi, sicut vtrunque certum est pœnitentia finiri. Mandatum certè petendæ bon. possessionis furore finitur, l. seq. Mandatum dico petendæ bo. possessionis. Nam mandatum adeundæ hereditatis, nullum est. Sed & morte tam iussum adeundæ hereditatis, quàm mandatum aliud quodlibet finiri aio, l. si per epistolam, hoc tit. Nec moueor l. 6. §. si is qui putabat, hoc tit. quia de filiofam. loquitur, non de seruo. Et hac in re filiusfamiliàs habet præcipua quædam.

Vt propter patris furorem non prohibeatur adire, etiamsi sanus cum esset pater, cum a- A
dire non iusserit, l. cum heres, hoc tit. Et consequenter, vt iussum sani patris, postea furore
incidente, non finiatur. Nec abs re id tantum de seruo Africanus scripsit, non de filiofa-
miliâs. Itē vt mortuo patre, qui iusserit adire, filius adeundo sibi adquirat, d. §. si is qui pu-
tabat. qui etsi nō iussisset pater, rectē adiret post mortem eius, & sibi hereditatem adqui-
reret. Idem eodem titulo ita scribit, l. 49.

Pupillum etiam eo tutore auctore, qui tutelam non gerat, hereditatem adeundo obligari ait.

Per tutorem adire hereditatem pupillus non potest, l. potuit. C. de iu. del. Per se adire
potest, tutore auctore, si dari possit, l. pupillus, hoc tit. l. i. C. ad Tertyl. An & tutore hono-
rario auctore? Sic Iuliano videtur, vel Africano. Sed obstat l. 4. De auct. tut. quæ negat pu-
pillum alienare vendendo & tradendo, honorario tutore auctore. Puto vēditionem tradi- B
tionem ab aditione separandam esse. Quia aditio, animi potius est quàm facti vel admi-
nistratiōis, l. 20. hoc tit. Et suppletur faciliè animus quolibet tutore auctore, l. pupillus,
De reg. iur. Venditio traditio, facti est potius quàm animi, l. consilio, §. vlt. D. de cur. fur.
Et ideo auctoritatem eius tutoris desiderat qui negotia gerit, nec sufficit honorarij. At-
quin solutio facti est, d. l. consilio, & fit tamen rectē honorario, l. quod si fortē, §. i. De so-
lut. Fit rectē honorario (fateor) sed ab eo vel à pupillo eo auctore non fit rectē, sicut nec
venditur traditur rectē. Azo constringit frustra in d. l. 4. interdictam à prætorē administra-
tionem fuisse ei tutori, cuius auctoritas negatur sufficere. Est autem (vt attigi iam suprâ)
hæc Africani sententia accipienda nobis de pupillo maiori infante, id est qui dari potest.
Nam infans ne tutore quidem auctore adire hereditatem potest, quia verba aditionis lo- C
qui non potest: sed subuenitur ei, vt per tutorem adire possit, l. si infanti, C. de iure del. At
quæri potest cur non adeat hereditatem pupillus maior infante, quanuis lucrosa sit, nec
vllum habeat damnum sine tutoris auctoritate, adquirat tamen possessionem sine tuto-
re, vt est proditum l. 4. §. pupillus, De vsurp. & vsuc. l. quanuis, §. infans, De adqu. poss. vbi
etiam (quemadmodum hoc loco) & l. 8. §. vltim. hoc tit. & aliis plerisque, pupillus qui di-
citur simpliciter, is est qui maior infante est, siue ἀνηβος τελειότερος, vt eo in loco Basilica
interpretantur. Et existit etiam ea in re alia differentia inter pupillum & infantem. Nam
infans solus acquirere possessionem non potest sine tutore, d. §. quanuis. Augustinus XIII.
De Trinitate, Sic puer infans, quanuis ditissimus natus, cum sit dominus omnium quæ iu-
re eius sunt nihil possidet, mēte sopita. Quod ita vertit Maximus Planudes, Οὐτω καὶ παι- D
δίον ἡπίον, εἰ καὶ ἔχει μάλιστα πλεονίστατον ἐγενήθη, κύριον δὲ πάντων ἀ καὶ νόμοις αὐτῷ εἰσιν, ἔδδεν κέ-
κτηται, τῷ τοῦ κληροδότητος. Sed ratio differentiæ quam indagare cœpi, inter hereditatem &
possessionem hæc est, quia aditio, animi & consilij est potius quàm facti. Suppleri igitur
necessariò debet tutoris auctoritate. Nam nec curatoris auctoritas sufficit, l. cum in vna,
§. vlt. De app. Curator exequitur ea quæ sunt facti: tutor quæ consilij, animi, iuris. Posses-
sio autem facti est potius quàm animi, l. i. §. apiscimur, De adq. pos. Potius accipio compa-
ratè. nam & in aditione facti est aliquid, l. liber homo, De adq. rer. do. Et possessio, etiam
animi est, l. possessio quoque, De adq. poss. Ideoque in acquirenda possessione, tutoris
auctoritas necessaria videbatur esse. sed fauorabiliter receptum est vt etiam ea nō inter-
ueniente, rectē pupillus possessionem nascatur, maior infante. Et præterea adeptio pos- E
sionis pupillum non obligat: aditio obligat æri alieno, l. 8. hoc tit. Sequitur in l. 51.

Eum qui duobus testamentis eiusdem testatoris heres scribitur, cum dubitet num posterius falsum sit, ex neutro eorum posse adire hereditatem placet.

Prius testamentū posteriore rumpitur. Finge, Idem utroque testamento heres scriptus
est: sed dubitat num falsum sit testamentum posterius, atque adeo ambigit num potius
adire debeat ex priore. Dum ita in incerto est animus, adire hereditatem nō potest. quia
certum de testamēto, certo iudicio accedere ad hereditatem oportet. Quod exposuimus
iam satis suprâ, initio Tractatus primi. Ad hæc Africanus addit quæ sequuntur.

*Filiusf. heres scriptus, patrem suum certiore fecerat, videri sibi soluendo esse hereditatem: pater
rescripserat, sibi parum idoneam renuntiari: itaque debere eum diligentius explorare, & ita adire, si i- F
doneam comperisset. Filius acceptis literis patris, adiit hereditatem. Dubitatum est an rectē adisset.
Probabilius diceretur, quandiu persuasum ei non sit soluendo esse hereditatem, patrem non obligasse.
Sed & si quis ita dixerit, Si soluendo hereditas est, adeo hereditatem, nulla aditio est.*

Filiusf. cui delata est hereditas, non potest adire iniussu patris, ne inuitum æri alieno
obliget.

- A** obliget. Iussum præcedere debet: & fieri potest per epistolam, l. si quis mihi bona, §. iussum, l. 50. hoc tit. Finge, Mandauit filio pater per epistolam ut adiret hereditatem, si idoneam comperisset. Adiit cum nondum sibi persuasum esset idoneam esse hereditatem. Nulla est aditio. Valet, si alia opinione adiit, d. l. si quis, §. pater. Iussum potest esse condicionalis: aditio non potest esse condicionalis. Et hoc est quod subiicitur, nullam quoque aditionem esse factam his verbis, *Si soluendo hereditas est, adeo hereditatem*. Quia scilicet actus legitimus est: atque ideo fieri debet pure, & semel, & tutore autore, non curatore, & iussu patris vel domini, & testato, & certis conceptisque verbis, & per se, non per alium: & symbolo interueniente aliquo, veluti percussione digitorum. Quæ omnia cessant in petitione bonorum possessionis, quia ius prætorium, ius solemne non est, l. 27. De reg. iu. Sed hæc sunt facillima: sequentur difficiliora. In l. 14. De bon. poss. con. tab. Africanus ait,
- B** *Si duobus filiis emancipatis, alter heres institutus sit, alter præteritus: si institutus adierit, quantumvis verbis edicti parum expressum sit, tamen non posse eum petere bonorum possessionem, respondit, quia iudicium patris sequutus sit. Nec enim emancipatum, si legatum acceperit, admitti ad bonorum possessionem, siue ab heredibus institutus, siue ab iis qui contra tabulas petierint, acceperit. Sed illud obseruandum, ut prætor eum qui heres institutus adierit, in eam partem qua scriptus sit, tueri debeat, dum tamen non ampliolem quam habiturus esset, si bonorum possessionem accepisset: ut hætenus deteriolem causam suam fecerit. quod si ex minore parte sit institutus, eam duntaxat retinere possit, & quod extraneis quoque legata præstare cogatur. Quod si is qui in potestate est, heres institutus sit, quoniam necessarius heres sit, non aliud dici posse, quam ipsum petere posse bonorum possessionem,*
- C** *si modo hereditati se non immiscuerit. Tunc enim quia iudicium patris comprobasse videtur, in eodem loco quo emancipatum haberi debere.*
- Bonorum possessio contra tabulas datur filio præterito, siue scriptus heres adierit, siue non adierit. Est enim contra lignum, l. quod vulgo, hoc tit. id est, contra ligneas tabulas testamenti, non contra heredem: ut querela & illa bonorum possessio quæ datur patrono præterito, quæ sunt contra heredem. Sed petita à filio præterito bonorum possessione contra tabulas, & instituto herede alio filio, quantum ad institutum attinet, multum interest utrum adierit ipse, aut petierit bon. possessionem secundum tabulas, an non. Finge, Duo sunt filij emancipati, vnus institutus, alter præteritus. Aut institutus adit, aut nō. Si non adit, propter præteritum qui edictum committit, & ipse qui institutus est ad bonorum possessionem contra tabulas admittitur, l. 3. §. si quis ex liberis, hoc tit. etiam præterito nondum petente, l. si post mortem, §. vlt. cod. Et per eam quidem bonorum possessionem, modò ampliolem consequitur hereditatis portionem quàm habiturus esset, si solus fuisset, modò minorem. Ampliolem, ut si institutus sit ex vnciam, aliis coheredibus adiectis, semissem consequitur; inter eum & fratrem præteritum quasi ab intestato ex æquis partibus diuisa hereditate: Minorem, ut si institutus sit ex dodrante, admissa bonorum possessione contra tabulas, ad semissem redigitur, l. non putauit, §. vltim. l. penul. §. videamus, hoc tit. Quod si filius institutus, hereditatem adiit, aut bonorum possessionem secundum tabulas petiit, hoc casu, quia iudicium patris sequutus est, beneficio præteriti postea non admittitur ad bonorum possessionem contra tabulas. Nam & filius præteritus, si legatum acceperit vel aliàs agnouerit iudicium defuncti, bonorum possessionis contra tabulas emolumentum habere non potest, l. 3. §. vlt. l. si præteritus, l. si post mortem, §. aliàs, hoc tit. Et rectè, Acceperit: nam secus est si petierit, & antè quàm acciperet, pœnitentiam egerit. l. 8. in prin. De bo. lib. Neque verò quidquam interest ab heredibus institutis legatum acceperit, an ab aliis fratribus præteritis, qui contra tabulas petierint, & exceptis personis ex edicto legata præstiterint, ut Africanus ait hoc loco. Nam utroque genere, qui elegit legatum, & generaliter quicūque approbavit iudicium defuncti, repellitur à bonorum possessione contra tabulas, siue ad eam directò veniat, siue aliorum beneficio. Et præterea filij qui ex testamento hereditatem adiit, portio minui potest, augeri non potest. Minuitur, si institutus sit ex dodrante. Nam petita à fratre præterito bonorum possessione contra tabulas, prætor institutum qui adiit tuetur perinde atque si bonorum possessionem contra tabulas accepisset in virilem portionem tantum, atque adeo in semissem, si duo sint fratres, in trientem, si tres. Non augetur, si institutus sit ex vnciam. Nam prætor eum tuetur in vnciam tantum. l. 5. §. ad eum, l. is qui, §. sed si scriptus, tit. sequ. quod est ex sententia Iuliani comprobata Constitutione Antonini Pij, l. 5. 7. 23. cod. tit. l. qui duos, l. vlt.
- F**

De con. cum emp. lib. Nam edictum prætoris liberis conseruabat tantum legata, non hereditates. Et hæc quidem dicimus de filio emancipato, herede instituto: idem tamen esse in suo Africanus adiicit. Nam & huius portio augeri vel minui potest, admissa bonorum possessione contra tabulas: & contra ea non admissa, si miscuerit se bonis, minui potest, quia & ipse redigitur ad virilem, augeri non potest, l. 1. §. ibidem De collat. bon. Emancipatus hereditatem adquiret approbatque iudicium defuncti adeundo: sius miscendo se. Sed & iure ciuili hic etiam inuitus & ignorans hereditatem adquiret existens sola, non etiam sequitur iudicium defuncti. Quapropter integrum ei est petere bonorum possessionem contra tabulas, si nondum immiscuerit se hereditati. Duo tantum sunt casus, quibus ijs qui adiit vel bonorum possessionem secundum tabulas petiit, non caret emolumento bonorum possessionis contra tabulas. Vnus est, si coactus adiit iussu patris adoptiui, & mox à patre adoptiuo emancipatus sit. Nam commissio per alium edicto, habebit ipse potius etiam post aditionem commodum bonorum possessionis contra tabulas patris naturalis quam pater adoptiuus, l. si post mortem, §. si in adoptionem, hoc tit. Alter casus est, si pendente condicione petierit bonorum possessionem secundum tabulas, & postea condicio defecerit: quia deficiente condicione, petitio irrita constituitur: & ideo tuendus erit in virilem, etiam si ex minore parte heres scriptus fuerit, perinde atque si contra tabulas, non secundum tabulas bonorum possessionem accepisset, l. 3. §. si sub ea condicione, hoc tit. Etiam illud non est omittendum, in quærela inofficiosi testamenti non idem penitus obseruari. Nam frater institutus ex minore parte, adiecto coherede, exheredato altero fratre, si adierit hereditatem (quod necessariò exigitur vt exheredato competat querela) & fortè totum testamentum rescindatur per querelam, ab intestato vocatur in virilem, l. mater §. vlt. de inoff. test. Sed etsi pro parte rescissum sit testamentum, vt si filius sit institutus ex sextante, extraneus ex dextante, & exheredatus alter filius egerit vt debuit contra extraneum, & obtinuerit, augebitur portio fratris instituti. Dextans namque ablati extraneo ita diuidetur, vt semissem habeat exheredatus, trientem institutus frater. Quæ Græcorum interpretum opinio est. Proinde institutus frater contra quem exheredatus non egerit, sextantem habebit ex testamento, trientem ab intestato, & sic querela facit non tantum vt eiusdem pecuniæ alter sit ex testamento heres, alter ab intestato: verum etiam vt vnus idemque sit eiusdem pecuniæ heres, partim ex testamento, partim ab intestato. Quod summè notandum est. Sed ad ius prætorium redeamus. Alia hoc loco notatur differentia inter eum qui adiit vel miscuit se, vel bonorum possessionem secundum tabulas petiit (nihil enim interest) & eum qui non adiit. nam is qui non adiit, sed petiit bonorum possessionem contra tabulas commissio edicto per præteritum, legata præstat exceptis personis tantum. Is qui non petiit bonorum possessionem contra tabulas, sed adiit, legata præstat omnibus: atque ita deterior vbique est adeuntis condicio quam admittentis bonorum possessionem contra tabulas. Verum cum hac sententia Africani pugnat omnino Paulus in l. is qui, §. sed si scriptus, tit. seq. & vix est sedandæ pugnæ ratio aut modus vllus. Rem fuisse controuersam verba illa indicant in §. sed si scriptus, Et complures putant. Vlpianus dubitat, l. si duo, cod. tit. inclinare tamen videtur in Africani sententiam. Existimauerim Pauli (quam & complures amplectuntur) opinionem esse veriorē, vt filius institutus qui adiit hereditatem patris, legata non præstat extraneis. Nam & ratione meliore nititur, quod prætor cum hac ratione tueatur, quia ex liberis est qui contra tabulas petere potuerunt. Non est igitur onerandus magis quam ij qui contra tabulas petierunt, maximè si plena voluntate non fruatur. i. si minuatur portio hereditatis testamento adscripta concursu præteriti. At contra si plena fruatur voluntate, libenter concedemus in Africani sententiam: atque ita tandem, vt nulla sit in eiusmodi causa dissensio inter iurisconsultos, efficiemus. Et Vlpianum quidem distinctione aliqua vsum hac in re, argumento est l. filium, §. vlt. tit. seq. in qua concludit, exceptis personis solis præstanda esse legata ab eo qui adiit. de quo cum sit necesse intelligi §. penultimum & vltimum, igitur & quod ait, Magis probatur, id ipsum est quod Paulus, Complures putant: quodque idem ait, d. l. si duo, An omnibus, dubito, negantis oratio est potius quam adfirmantis, vt l. 16. §. 1. De test. tut. l. 3. De test. mil. Dubitans negat, l. si quis testamentum. Ad leg. Aq. Et hæc quidem dicimus de emancipatis. Sed idem in suis, vt instituti si petierint contra tabulas exceptis præstant legata, si miscuerint se, omnibus, l. filium, l. is qui, tit. seq. Sui tamè præteriti nullis præstant legata.

- A** d. l. is qui. Rectè autem in hac lege Flor. scriptum est, Quoniam necessarius heres, fit, non fit, vt §. sui autem Inst. de her. quæ ab int. Fit pro Existit, quod ita Græci, ἐπειδὴ ἐκ ἀγα-
 ῥήκης ἀναφάρεται. Sequitur in hac lege.
- Filius in adoptiua familia vxore ducta filium sustulit, eumque post mortem patris adoptiui eman-
 cipauit. Hunc nepotem contra tabulas aui naturalis decreto posse petere bonorum possessionem re-
 spondit. Item si filius emancipatus sublato filio & emancipato adrogandum se dederit, & mortuo
 adoptiui patre decesserit, & contra patris & contra aui tabulas ex decreto hunc admitti, minimè
 dubitari debere, ne alioquin ab omnium bonis excluderetur.*
- B** Liberis emancipatis vel aliâs sui iuris effectis, & ijs qui ex eis nascuntur, postquam sui
 iuris effecti sunt, præteritis datur bonorum possessio contra tabulas: quæ tamen non
 datur liberis in adoptionem datis vel post emancipationem adrogatis viuo aut mortuo
 patre naturali ante petitam bonorum possessionem contra tabulas, l. 3. §. si emancipatus,
 2. hoc tit. Sed neque eorum liberorum liberis natis post adoptionem, qui adoptiuorum
 locum obtinent, l. ex adoptiuo. De adopt. vel translatis vnà cum patre in familiam ado-
 ptoris. Et ratio differentix hæc est, quia emancipati non sunt in aliena familia, aliùm-
 ve patrem non habent: Adoptati sunt in aliena familia & ideo prætori pro extraneis
 habentur. Quòd si fortè liberi adoptione non mutarint familiam, vt si adoptentur à pa-
 tre vel auo paterno, sanè hoc casu præteritis non denegatur bonorum possessio contra
 tabulas patris vel aui naturalis, l. 3. §. si quis filio l. vlt. hoc tit. & hac de causa, l. si post
 mortem §. 1. ponitur filius in adoptionem datus focero siue filij auo materno qui nō ad-
 mittitur contra tabulas patris naturalis, nisi institutus commissio per alium edicto, l. non
 putauit, §. in adoptionem, hoc tit. Datus in adoptionem auo paterno, admittitur etiam
 præteritis. quæ res indicat ideo adoptatis & præteritis testamento patris naturalis non
 dari bon. possessionem contra tabulas, quòd sint in aliena familia. Idem indicat & illud
 quod placet, emancipatos à parente adoptiuo viuo patre naturali edictum committere.
 i. præteritis eis testamento patris naturalis bon. possessionem contra tabulas dari, quia
 in aliena familia esse desierunt, l. 6. §. vlt. hoc tit. §. at ij qui emancipati, Inst. de her. quæ ab
 int. def. Sed non etiam si moriatur pater adoptiuus, viuo patre naturali. Nam etsi sui iu-
 ris fiant morte patris adoptiui, tamen non desinunt esse in eius familia, sicut capitis de-
 minutione. i. emancipatione l. vtrū, hoc tit. imò mortui, postea in adoptiua familia mor-
 tui dicuntur l. 3. §. si pater, hoc tit. Et hoc est quod dicitur morte patris liberos fieri sui
 iuris sine capitis deminutione l. 3. §. vlt. Ad Maced. His cognitis, finge, Filius emancipa-
 tus dedit se in adoptionē, & in adoptiua familia vxore ducta, nepotem procreauit. Hic
 nepos nec viuo nec mortuo patre suo admittetur ad bon. possessionem contra tabulas
 aui naturalis, nisi emancipatus sit ab auo adoptiuo, viuo auo naturali, l. si emancipatus,
 §. penult. & vlt. hoc tit. Quid si à patre suo emancipatus sit, in cuius recidit potestatem
 post mortem aui adoptiui, & viuo auo naturali? Et videtur non esse admittendus, quia
 non est emancipatus ab auo adoptiuo: ex edicto autem ij tantum vocantur, qui cum es-
 sent in adoptiua, familia, à patre vel auo adoptiuo emancipati sunt. Hic emancipatus fuit
 à naturali, non ab adoptiuo, in cuius familia natus erat. Decreto tamen ei subuenietur. i.
- E** data decretali bon. possessione contra tabulas aui naturalis. Quia viuo auo naturali, à
 patre suo naturali emancipatus fuit, licet ab auo adoptiuo nunquam emancipatus fue-
 rit. Malè Accursius ponit hunc nepotem institutum heredem. Nam si institutus esset,
 edictalis bon. possessio contra tabulas sufficeret commissio edicto per alium, nec esset ne-
 cessaria decretalis. Malè etiam (& in eo quoque à Bartolo reprehenditur rectè) nihil in-
 teresse putat viuo an mortuo auo naturali hic nepos à patre suo emancipatus sit: & fa-
 tis esse, quòd mortuo auo adoptiuo emancipatus sit: viuo tantum auo adoptiuo, eam
 distinctionem admitti. Nam & mortuo utroque adoptiuo & naturali auo, nepos eman-
 cipatus à patre, nec contra tabulas aui adoptiui admittitur, quia pater eum præcedit,
 nec cōtra tabulas aui naturalis, ne sit in potestate patris qui ipse admitti non potest cō-
 tra tabulas patris sui naturalis, nepotem emancipando post mortem aui patris sui effice-
 re vt ad eum potius bona perueniant, quàm ad agnatos. Quæ ratio est d. §. at ij qui e-
 mancipati. Ponendum igitur necessariò est in hac specie nepotem illum à patre suo e-
 mancipatum viuo auo naturali, de cuius bonis agitur. Sequitur species alia: Filius emā-
 cipatus nepotem sustulit & emācipauit, ac deinde transit filius in adoptiuam familiam,

nepos ex eo non transit, quia emancipatus ab eo iam ante fuerat: & mortuo patre adoptiuo idem filius etiam mortuus est, atque ita mortuus est in adoptiua familia. Quæritur an nepos ille admittatur ad bon. possessionem contra tab. patris sui. Mouet quod in alia familia est pater, in alia filius, sicut si filium pater dedisset in adoptionem: ut planè videantur hæc esse paria, siue dederit pater filium in adoptionem, siue seipsum. Et ita Iulianus scripsit, utroque casu filio præterito ex edicto non dari bon. possessionem contra tabulas. Decreto tamen ei subueniri æquum est. Quia etsi in alia familia sit filius, in alia pater, aliū tamen patrem filius non habet: contra alium patrem habet, si filium pater dederit in adoptionem, & ideo hoc casu omnimodo repellitur à bon. possessione cont. tabulas patris naturalis: illo casu non repellitur à decretali, quin & ab edictali illo casu cum repellendum non esse forsitan Ulpianus & Marcellus existimarūt, l. 3. §. si pater, l. si pater se dederit, hoc tit. Iulianus necessarium esse decretum. Rursus quæritur an nepos ille admittatur ad bon. poss. con. tab. aui naturalis. Mouet, quod si excluditur bonis patris, (ut certè excluditur edicto) & ab aui bonis excluditur: quia per patrem bona auita consequitur. l. 10. §. 1. De bon. lib. & hoc est quod ait, Ne alioquin ab omniū bonis excluderetur. Pono enim priorem auum decessisse, & filium instituisse, nepotem omisisse. Nam si prior obiit pater, nihil vetat quominus contra tabulas aui nepos admittatur ex edicto, cum familia aui non videatur exisse. Emancipati enim, & qui ex his nascuntur, non sunt in familia parentum iure ciuili, iure prætorio perinde accipiuntur ac si in familia essent, hac ratione, quod non sint in aliena. Sed & mortuo primū auo, deinde patre, etiam contra tabulas aui decreto admittitur nepos, qui & decreto iungi patri debuit in successione aui arg. l. emancipato De con. cum em. lib. quandoquidem ipse iure prætorio patre, si institutus non fuisset, in bonis aui potior futurus erat. Ipse enim nō erat in aliena familia, pater erat. Malè Azo ad hæc verba, Mortuo adoptiuo patre, aduicit, idem & si viuente. Nam viuente patre adoptiuo, filius tabulas testamenti facere non potuit: & adducit in eam rem malè, l. 3. §. si pater, hoc tit. quasi in ea mortuus in adoptiua familia dicatur is qui mortuus est viuo patre adoptiuo, cum is potius sit qui morte patris adoptiui sui iuris effectus est, nō capitis diminutione, ut dixi supra. Malè etiam Accursius priorem mortuum fuisse patrem, ut docui supra. malè nihil interesse vter prior decesserit. Exposui duos casus quibus præterito ex decreto datur bon. poss. cont. tab. non ex edicto: Sequitur l. 18. De leg. præst.

Nepos qui in potestate mansit, & filius suus heredes instituti sunt, nepoti legatum dedit, pater eius emancipatus petit bonorum possessionem, nepos legato contentus est, quidam in eum solum qui in potestate esset, legati actionem nepoti dandam responderunt, quia ei nihil auferatur, & emancipatus partem filii sui occupet, in qua onus legatorum non consisteret. sed rectius dicitur, in emancipatum solum dandam actionem nepoti, & quidem non ultra quadrantem.

Duo sunt filij, vnus suus. i. in potestate, (vt l. 6. De iu. pat.) alter emancipatus, & ex emancipato nepos retentus in potestate. Filius emancipatus præteritus, filius suus & nepos ex emancipato instituti sunt ex æquis partibus. Nepoti hoc amplius legatum relictum est. Filio præterito committente edictum, omnes possunt petere bonorum posses. contra tabulas. Quo casu duo semisses fient, vnum habebit filius suus, in alterum concurrent filius præteritus & nepos ex edicto nouo, eumque partientur inter se, ita vt quadrantem habeat filius, quadrantem nepos. l. scq. l. 1. §. inter, l. vlt. De con. cum em. lib. At finge, nepos non petit bonorum possessionem contra tabulas, sed legato contentus est: debet alterutrum eligere, l. 5. §. omnibus, hoc tit. Fratres petunt bono. possessionem contra tabulas. Quæro nepos à quo legatum accipiat, à patruo, an à patre, an ab utroque. Quidam putant à patruo præstandum legatum, quia plena fruitur voluntate, & pro eius tantum parte legatum valuit, pro parte nepotis instituti eiusdemque legatarij legatum non valuit. l. legatum. §. 1. De leg. 1. & ideo nec à patre debetur, qui nepotis partem occupat. Sed rectius esse ait vt præstetur à patre, vt onus legati subeat ad quem omiffæ bonorum possessionis commodum redit. l. 1. §. si quis ex nepotibus. De con. cum em. lib. 1. vt sit filius oneri patri accepto legato, qui & fuisset accepta bonorum possessione. Sed non ultra quadrantem, inquit. Quæ verba non sunt accipienda de quadrante Falcidianiano, sed de legato, ne excedat quadrantem, ne plus habeat nepos electo legato quam haberet si bon. poss. cōtra tabulas accepisset. Legatum ergo nepoti præstatur non à patruo, non ab utroque, sed à patre solo. Cōtra l. nonnunquam. §. vlt. hoc tit. exigere videtur vt præstetur legatum ab utroque. Species hæc

- A** hæc est: Plures filij instituti sunt, vnus præteritus, ab vno ex filiis nominatim relictum legatum est vni ex liberis parentibusve. Si adissent filij, ille solus præstaret legatum qui oneratus est. Verùm non adierunt, sed petierunt bon. possessionem contra tabulas cõmisso edicto per præteritum. Quo iure rediguntur omnes ad portiones viriles, & pro eis portionibus id legatum præstare compelluntur, non obseruato iure testamenti, quo vnus eorum nominatim fuerat oneratus legato. In ea specie ille vnus ex liberis cui legatum relictum est, nec institutus, nec ex eis liberis fuit qui contra tabulas bonorum possessionem petere possunt: fortè nepos fuit ex filia, vel nepos ex filio susceptus post adoptionem, vel susceptus post emancipationem, quem filius præcedebat. Huic legatum ex edicto conferuatur petita bon. possessione contra tabulas: ita tamen vt ne amplius ex eo habeat quàm
- B** virilem, l. virilis, hoc tit. Et eam quidem virilem portionem ei conficiunt omnes qui contra tabulas bonorum possessionem acceperunt. In specie autem huius legis legatarius institutus est, & petere potuit bonorum possessionem contra tabulas: & ideo electo legato, legatum ei non conferuatur in virilem. i. in trientem (quia tres fuisse proponitur) sed legatum ei conferuatur in quadrantem, ne plus habeat ex legato quàm habiturus foret ex bonorum possessione cont. tab. Et seruata eadem comparatione, sicut petita bonor. poss. contra tabulas, nepos quadrantem auferret patri, non patruo, ita petito legato, quadrans abscedet patri non patruo. Et hanc distinctionem confirmat. l. vlt. De coniung. cum em. lib. Nam si duo sint filij emancipati, vnus institutus, alter præteritus: instituti etiam sint ex filio præterito nepotes duo, vnus retentus in familia aui, alter natus post emancipationem
- C** patris, hic qui natus est post emancipationem, non admittitur ad bonorum possessionem contra tabulas: quia obstat ei pater: alter qui natus est ante emancipationem, admittitur. Vterque tamen tuendus est in portionem hereditatis eam quam habituri erant patre eorum accipiente bonorum possessionem contra tabulas, si fuissent in aui potestate. Habituri autem ambo erant quadrantem: singuli ergo tuendi sunt in fescunciam. Sed eam auferet nepos ille qui non admittitur ad bonorum possessionem contra tabulas à patre, & à patruo, fescunciam & sicilicum à patre, tantundem à patruo. Nam & legatum ei datum vterque præstaret. Ille autem nepos qui admittitur ad bonor. possessionem contra tabulas fescunciam auferet à patre solo, cui coniungitur ex edicto nouo: & consequenter legati ei dati in patrem solum habebit actionem. Dices, quod Azo in l. seq. Deterior igitur huius quàm illius condicio est, quòd vnum hic, ille duos legati debitores habeat. Dicam, Imò melior, ne in plures aduersarios destringatur, l. 2. De exerc. act. & hac ratione eludam rationem illam, quòd intersit creditoris duos reos habere, l. 3. §. vlt. De lib. leg. Trãscamus nunc ad l. 4. De col. bon. cuius verba hæc sunt.
- D**

Filium emancipatum dotem, quam filia suæ nomine dedit, conferre non debere, quia non sicut in matris familiâs bonis esse dos intelligatur, ita & in patris, à quo sit profecta.

- Liberi emancipati petentes bonorum possessionem contra tabulas, vel vnde liberi liberis suis. i. qui in potestate morientis fuerunt, conferunt bona propria vt ferant paterna. Sui non conferunt, quia nihil habent quod conferant. Imò possint quædam habere propria, vt castrensia & quasi castrensia. Sed hæc præcipua retinent ex Constitutionibus, neque cõferunt. Possit & filia quæ est in potestate, habere dotem in propriis bonis. Est enim dos etiam profectitia proprium filia patrimonium. Et hanc sanè cõfert fratribus sororibusve ex titulo sequenti de dotis collatione. An etiam filius confert dotem vxoris suæ? Minimè: quia etsi in bonis sit mariti, mulieris tamen est. Imò etsi eam maritus morte mulieris lucratus sit, propter onera matrimonij quæ sustinuit, præcipuam eam habere debet l. 1. §. emancipatus, l. 3. §. emancipati hoc tit. Rursus quæritur hoc loco, an debeat filius emancipatus conferre dotem quam suæ filia dedit. Et respondetur non debere: quia bonis eius abscellit, l. 1. §. vlt. tit. seq. Communis quidem dicitur, l. 3. sol. mat. Sed magis est filia quàm pater. Et hoc quidem obtinet manente matrimonio, l. pater, De cuiet. Nam soluto matrimonio, & dote reuersa ad patrem, facillè admiserim sententiam Accursij in l. dotem, hoc tit. vt eam fratribus conferat pater. Sequitur l. 8. De Carb. edic.
- E**
- F**

Deceffit, quem ego filium meum & in mea potestate esse dico. Existit impubes, qui eum patrem familiâs, & ad se hereditatem pertinere dicat. Decretum necessarium esse respondit. Item emancipatus deceffit intestato, superstite filio impubere, qui se ei suum esse dicit. Ego contendo ante emancipationem conceptum, atque ideo in mea potestate esse, & bona emancipati ad me pertinere. Et quidem hunc fi-

*lium esse constat. Sed hæcenus de statu eius quaeritur, quòd in potestate patris fuerit, necne. Sententia A
tamen edicti proculdubio ex Carboniano admittitur.*

Ex edicto Carboniano datur bonorum possessio decretalis contra tabulas vel intestati. & nonnunquam secundum tabulas impuberibus liberis quibus fit controuersia status i. qui negantur esse liberi, & quibus etiam fit controuersia bonorum paternorum. Datur interim perinde ac si nulla eis controuersia fieret, dilata vtraque controuersia in tempus pubertatis. Pubertate finitur: & ideo à Græcis dicitur *ἡμέχρι τῆς ἡλικίας ἀγαθοῦ*. Et vis Carbonianæ hæc est, vt solus possideat, nisi aduersarius etiam ex liberis sit, vt alatur interim, vt exerceat actiones, vt res persequatur à possessoribus aliis qui hereditatis vel status controuersiam non faciunt, vt ei conferatur, videlicet si aduersario satis dederit. At si controuersia filio non fit an filius sit, sed an ius filij habeat: an & hoc casu locus est Carboniano edicto? Quantum ad verba, non est locus: sed sententia edicti hunc etiam casum complectitur, vt in specie, l. prox. §. i. sup. & in duabus quæ proponuntur ab Africano hoc loco, quarum prior hæc est. Mortuo Titio de bonis eius controuersia cœpit esse inter auum & nepotem impuberem. Auus dicit Titium fuisse in sua potestate: nepos eum fuisse in potestate aui negat, & ad se quasi suum heredem hereditatem eius pertinere dicit: quod tacite auus negat, dum eum fuisse dicit in sua potestate. Nam qui est in potestate, alium in potestate habere non potest. Non impuberem negat filium esse Titij, sed in potestate. Controuersia igitur tacita hæc non est, Quòd impubes filius defuncti non sit, sed quòd impubes in potestate defuncti non fuerit. Et tamen ei ex decreto dabitur bonorum possessio Carboniana: quia parum refert filius esse negetur, an ius filij habere. Posterior species hæc est, Mortuo filio emancipato de bonis eius controuersia cœpit esse inter auum & nepotem impuberem. Auus dicit nepotem conceptum ante emancipationem, atque ideo in sua potestate esse, & bona filij emancipati ad se pertinere. Nepos se conceptum esse post emancipationem, & defuncto patri suum heredem esse. Controuersia igitur hæc non est an filius sit defuncti, sed an in eius potestate fuerit. & nihilominus locus est edicto Carboniano. Quid distat prior species à posteriori? In priori, controuersia est principaliter de statu patris pupilli: in posteriori, de statu pupilli. Itaque Cyrillus bellè hanc legem ita in compendium redigit. Siue patrem pupilli, siue pupillum ipsum dicam esse in potestate mea, locus est edicto Carboniano. Et monet ad hanc legem pertinere, siue cum hac coniungendam esse l. 4. De lib. exh. quæ sanè est ex eodem libro Africani, & eius verba hæc sunt.

Si eum qui se patremfamilias dicat, ego in mea potestate esse, & iussu meo adisse hereditatem dicam, tam de hereditate agi oportere, quàm ad interdictum de filio ducendo iri debere ait.

Carboniana bon. possessio datur, si fiat pupillo quaestio de hereditate paterna & de statu. Si de alterutro tantum quaeratur, Carbonianæ locus non est. Sed quaestio status differtur in tempus pubertatis ex Constitutionibus, non ex edicto: Quaestio hereditatis statim explicanda est. l. 1. §. si quis filium, l. 3. §. quauis, de Carb. edic. In hac specie de hereditate simul & de statu controuersia est. Nam vnus dicit se patremfamilias esse, contra alter filium eum esse suum, & in sua potestate & hereditatem ab eo aditam ad se pertinere, quòd iussu suo eam adierit. Sed non est quaestio de hereditate paterna, & ideo etiam si impubes sit is qui se patremfamilias dicit, non est locus possessioni Carbonianæ, sed ex Constitutionibus differtur quaestio in tempus pubertatis, l. Diui. De lib. cau. l. vbicunque, De ven. in pos. mit. l. 3. §. si is qui l. de bonis in pr. l. si impubes, §. si pupillus, l. cum sine, De Car. edic. vel ex causa cognitio repræsentatur, l. 3. §. Iulianus, hoc tit. & tunc perinde ac si puberi controuersia fieret, agere petitione hereditatis debet is qui iussu suo aditam hereditatem dicit, simul atque interdicto de filio ducendo aduersus eum quem in sua potestate esse dicit, vt l. 6. C. de pet. her. l. 1. C. de lib. exh. Sed supplendum videtur tam hoc loco quàm d. l. 1. ex l. 3. §. Iulianus, ad interdictum iri de filio ducendo, vel ad cognitionem. Ad interdictum si existat filij defensor aliquis. Ad cognitionem extraordinariam, si ipse solus se defendat aduersus eum qui se patrem esse dicit. Nam inter patrem & filium cognitionem suam interponit prætor, l. 8. De probat. l. 1. §. per hanc, De rei vind. Aduersus extraneum cognitio non datur: aduersus filium solum interdictum non datur, l. 3. §. hoc autem, hoc tit. Vel (quod verius est) etiam si nullus sit qui interdicto filium defendat, propter hereditatis quaestionem, apud eum qui de hereditate cognoscit, etiam interdicto agetur de filio ducendo, l.

A 8.C.de pet.her.l.1.& 2.C.de ord.iud.l.3.C.de iudic. Et in summa, aduersus filium solum, interdicto principaliter non agitur, incidēter agitur rectè. Ad bonorum possessiones pertinet etiam l.27. De bon.lib.cuius verba hæc sunt,

Viuo filio si nepos exheredatur, nocebit ei exhereditatio ad bona libertorum aitorum.

Sed ad bonorum possessiones libertorum, non ingenuorum. Liberis patroni exheredatis testamento patroni, præteritis testamento liberti, non datur bon. possessio cōtra tabulas paterni vel auiti liberti. Igitur, etiamsi viuo filio nepos, cum nondum sui heredis locum obtineret, ab auo exheredatus sit, non dabitur ei bonorum possessio contra tabulas aitorum libertorum. & rectè, Aitorum. Nam à libertorum paternorum bonis non excluditur, si à patre exheredatus non sit, etiamsi in his sint auiti liberti, l.10. §. Iulianus, hoc

B tit. Restat tantum ex hoc Africani libro, l.208. De ver.sig. quæ etiam pertinet ad Tractatum de bonorum possessionibus.

Bonorum appellatio, sicut hereditatis, vniuersitatem quandam ac ius successionis, & non singulas res demonstrat.

Vt hereditas est nomē iuris. i. quo significatur ius, non pecunia, ita bonorum possessio. Vtroque nomine significatur ius vniuersum successionis, & in definitione hereditatis successio, i. ius successionis. Familiæ autem nomine in xij. pecunia, non hereditas. Et illo sensu dicimus, Hereditatem non vsu capi, quod Seneca retulit malè inter Iurisconsultorum acutas ineptias, 6. De benef. Hereditatem non possideri pro diuiso, l.8. De rei vind. Eadēque ratione possessoria hereditatis petitio, quæ bonorum possessori competit, sicut ciuilibus quæ heredi non in eum tantum datur qui rem hereditariam possidet: sed & in eum qui ius quasi possidet, veluti in debitorem hereditarium, l.9. De pet.her. & venditor hereditatis ciuilibus vel prætoris. i. bonorum possessionis, non tenetur de euictione, quia ius vendit quale quale, non res singulas, l.2. De her. vend. & petita hereditate, in eam actionem accessiones veniunt, decessiones non veniunt, litem veniunt. §. item non solum, De pet. hered. quod non ita procedit singulis rebus petitis.

D

AD AFRICANVM

TRACTATVS V.

MNES leges quæ sunt ex libro quinto Quæstionum Africani, sunt de legatis & fideicommissis, præter l.13. De bon. poss. & l. pen. Rem rat. hab. quæ sunt de bonorū possessionibus, atque adeo proximiores superiori libro, qui totus ferè ca de re est: idcirco priores eas explicabimus. Verba l.13. De bon. pos. hæc sunt.

E *Edicto prætoris bonorum possessio his denegatur qui rei capitalis damnati sunt, neque in integrum restituti sunt. Rei autem capitalis damnatus intelligitur is cui pœna mors, aut aqua & ignis interdictio sit. cum autem in relegationem quis erit, ad bonorum possessionem admittitur.*

Lege Papia bon. possessione libertorum excluduntur qui rei capitalis damnati, nec restituti sunt, à principe scilicet vel senatu. Nam restitutio prætoris, pœnæ vel infamiæ abolendæ non sufficit, l.1. §. cum qui, & §. seq. de postul. & hoc de lege Papia est proditum, l. filij, §. 1. De iu. pat. idēque cautum est edicto prætoris. Nam damnatione desinunt esse patroni. Et eadem ratione prætoris edicto, parentum, agnatorum, cognatorum bonis excluduntur, qui rei capitalis damnati, nec in integrum restituti sunt. Quia damnatione desinunt esse liberi, agnati, cognati, §. pen. Inst. de cap. dem. l.2. §. 1. Ad S.C. Tertyl. Rei enim capitalis damnatos dicimus eos qui maximam aut mediam capitis diminutionem passi

F sunt, qui serui vel peregrini facti sunt. vt & alio in edicto prætoris, De exceptionibus, quibus adiuuantur ij qui iudicio fisti promiserunt, l.4. Si quis caut. Maxima & media capitis deminutione, omnis cognatio soluitur, propterea quod ex pœnæ morti comparantur: atque ideo nec ita semel perempta cognatio, postea manumissione recipitur, l.7. Vnde cog. Restitutione recipitur, l.1. §. filio ad Tert. & ob id lege Papia & edicto prætoris adii-citur, Nec in integrum restituti sunt. Restitutio plenior est manumissione. Nam & resti-

tutio ingenuitati restituit, nō manumissio. Et ita alio capite edicti prætorij, & legis Papiæ, A quo bonis liberti excluditur qui paternum libertum capitis accusauerit, cum esset maior xxxv. annis: capitis accusationem definimus esse eam cuius pœna est mors, vel magna capitis deminutio, l. eum patronum. De iu. pat. l. qui cum §. is demum, De bon. lib. Pertinet hoc caput ad filium patroni, non ad patronum. Nam vt cognati non excluduntur bonis eorum quos per calumniam capitis accusauerunt, l. 6. Vnde cog. ita nec patroni. & hac ratione, vt similitudo inscriptionum monet, d. l. 6. rectè coniungitur, l. qui cū natu. & l. in seruitutem. De bon. lib. Et verissimam esse hanc sententiam probat l. si filius, §. 1. De fid. lib. Relegatio non est pœna capitis, non est capitis deminutio, & ideo relegati non excluduntur bonis libertorum, parentum, agnatorum, cognatorum, l. 18. de interd. & releg. Quod & hic adiecit Africanus ad interpretationem edicti, quo denegatur bon. possessio B iis qui rei capitalis damnati sunt. Quod si non excluduntur relegati, & notati infamia, multo minus, qui & ipsi capite non minuuntur. Sed grauior est relegatio infamia sola. nam relegatio præter infamiam quasi irrogat exilium. Omnis relegatio infamat, l. pen. §. minuitur, De ext. cog. Nam & causa omnis ex qua infligitur relegatio, turpis est. Omnis (inquā) relegatio infamat, præterquam in casu l. quid ergo. §. pœna, De his qui not. inf. Et consequenter is qui operas suas vt cum bestiis depugnaret locauit, non excluditur bonis parentum vel cognatorum, l. 1. §. qui operas, ad S. C. Tertyl. quia & huius minuitur tantum fama, non caput, l. 1. §. item S. C. De postul. Ex S. C. Orficiano bonis matris excludebatur. i. non præferebatur agnatis defunctæ, (nec enim in totum excludebatur) sed humana interpretatione placuit etiam hunc agnatis præferri. Quod malè ex d. §. qui operas Græci C porrigunt etiam ad damnatos rei capitalis. Nam hi certè ad matris hereditatem nullo iure admittuntur, l. 1. §. filio. §. Capitis. Ad Tertyl. l. 16. De interd. & releg. cum nec Latini admittantur, auctore Paulo. Et rectius Accursius verba §. qui operas, quæ verba sunt S. C. coangustat ad eum qui operas suas locauit vt cum bestiis depugnaret, quem tamen perinde ac rei capitalis damnatum, S. C. Orficianum excludebat. humana autem interpretatio illum admisit, non etiam eum cui comparabatur, damnatum puta filium rei capitalis. Et hæc est sententia §. qui operas. Est autem ad hoc idem edictum prætoris, quod Africanus tractat hoc loco, vel inscriptionis argumento referenda, l. 2. De pœnis, in qua Vlpianus quod hic Africanus omisit, adimplet. Explicat enim quis in edicto demonstretur D damnati vocabulo. Reatum capitale definit vterq; : Damnati verbum Vlpianus solus, vt damnatus sit is qui non prouocauit. nam prouocatione damnatio extinguitur. Item vt damnatus sit is quem sententia tenuit. Nam qui damnatur ab eo sub cuius iurisdictione non est, nec damnari intelligitur. Quia cum sententia non tenet, l. 6. §. quod si quis De iniur. rup. test. l. 4. §. condemnatum. De re iud. Non exigimus vt pœna sumpta sit. Nam statim post damnationem, capitis deminutio præoccupat pœnam. Verba l. pen. rem rat. hab. hæc sunt,

Bonorum possessionem ab alio adgnitam, ratam haberi oportere eo tempore quo adhuc in ea causa sit vt peti possit. Itaque post centesimum diem rata haberi non potest. An autem etsi mortuus fuisset qui petisset, vel furere cœperit, ratam haberi possit, videamus. Nam si in vniuersum perinde haberi debet ac si tunc cum ratam habeat, per eum bonorum possessionem petat, frustra his casibus ratam habetur. Sed illud consequens futurum, etiamsi pœniteat illum petisse, ratam haberi non posse. Quod vtrique sit absurdum. Rectius itaque dicitur, neutram eorum causam impedire rati habitationem. E

Multum distat aditio hereditatis ab adgnitione bonorum possessionis. Adiri hereditas non potest, nisi præcedat iussum patris vel domini. Agnosci bon. possessio potest iniussu patris vel domini, & acquiritur patri, si ratam adgnitionem habuerit, l. 6. De acq. hered. l. vlt. Quis ordo in bon. poss. scr. l. 1. C. qui admit. Per alium adiri hereditas non potest. Per alium agnosci bonorum possessio potest, etiam sine mandato. Sed non ante acquiritur ei cuius nomine adgnita est, quàm is ratam habuerit, l. 3. §. adquirere, De bon. poss. l. seruo §. 1. Ad Trebel. Igitur si ante decefferit quàm ratam habuerit, nec heres eius ratam habere F poterit, cum ad eum non transeat ius bonorum possessionis, l. 7. hoc tit. d. §. adquirere. Quid si antequam ratam habuerit, furere cœperit? Et huic etiam videtur non competere bonorum possessio. Sed Paulus l. vlt. De bon. poss. (quæ lex coniungenda est cum d. l. 7.) magis probatum scribit, vtilitatis causa, ne heredi suo nihil relinquat, vt fingatur ratam habuisse

- A habuisse, qui furore impeditus fuit quominus ratam petitionem haberet. Ratihabitio-
nem enim esse necessariam prioris petitionis confirmandæ causa, propterea quod nullū
interuenit mandatum: & furore prior petitiō fuit. Alioquin si è contrario furore poste-
rior petitiō fuit, bonorum possessio non competit, nisi sanitate fortè recepta, ratam peti-
tionem habuerit. Qua distinctione etiam utimur, vbi mandauit quis sibi bonorum pos-
sessionem peti. Nam si post petitionem mandator furere cœperit, nihilominus acquisita
ei est bonorum possessio, si ante petitionem, quia furore mandatum extinguitur, vt do-
cui Tractatu quarto ad l. 47. De acquir. her. non acquiritur ei bonorum possessio, nisi
vbi furor eum reliquerit, ratam fecerit petitionem l. 48. eod. docet autem hoc loco Afri-
canus eadem tempora seruari in petitione & in ratihabitioe. Ideoque si petitam intra
B centesimum diem bon. possessionem, is cuius nomine petita est, ratam habuerit post cē-
tesimum diem, ei non competere bonorum possessionem. Quia eo demum tempore
rata habetur rectè, quo & peti potuit l. vlt. Quis ordo in bon. possess. ser. Qua tamen ra-
tione abuti non debemus ad constituendum & ratam haberi petitionem non posse si eū
qui petiit petitionis pœnituerit, vel si is qui petiit, diem suum obierit, aut furere cœperit.
Quia in ea causa tum sit bonorum possessio vt non sit ille eam petiturus. Posset enim &
tum peti si ille vellet, vel si aliqua in eo voluntas superesset. Sed post diem centesimum
nec peti quidem ab eo volente potuit: ergo nec ante petita ratihabitioe confirmari.
Hoc igitur casu ratihabitio neque retrahitur, neque mandato comparatur. De qua
iuris regula magna fuit olim controuersia inter Sabinianos & Proculianos, vt indicat. l.
C 1. §. Sed & si quod alius, De vi & de vi arm. Hodie Iustinianus generaliter definiuit rati-
habitationem retrahere, l. vlt. C. ad Maced. id est sublata differentia facti & iuris, l. dona-
tiones, C. de don. inter vir. & vxo. Nam plerique dicebant in ijs quæ sunt iuris ratihabi-
tationem retrahere: in his quæ sunt facti non item. Vnde cum ea Constitutio ab eodem
Iustiniano Nouella appelleretur, si quis hodie obfirmauerit, hereditatem aditam iniussu
patris, adquiri patri, si postea ratam fecerit aditionem, vel bonorum possessionem ab al-
tero postulatam ignorantem ei cui postulata est adquiri, etiam si post C. diem eam ratam
habuerit, id facile tenebit. Sed ratihabitioe modicum spatium aliquod dandum esse
opinor, vt l. ratum, De solut. Quid enim si post multos annos ratum haberet? An non
iniquum esset admissum fortè iam sequentis gradus cognatum excludi? Malè Accur-
sius ad hæc verba, Peti possit, hoc adiecit, Aliàs committitur stipulatio. Nam tituli huius
D duæ sunt partes, vna de stipulatione rem ratam haberi, altera de ratihabitioe: & ad po-
steriorem hanc hæc tantum lex propriè pertinet, & l. 7. non ad stipulatiomen. Incipiam
modò explicare leges Africani ceteras, quas dixi omnes esse de legatis & fideicommissis.
Ac prima quidem erit l. 36. De usufructu.

Qui usufructum areæ legauerat, infulam ibi ædificauit, ea viuo eo decidit vel deusta est, usufructum deberi existimauit. Contrà autem non idem iuris esse, si infula legato usufructu, area deinde infula facta sit. Idemque esse & si scyphorum usufructus legatus sit, deinde massa facta, & iterum scyphi. Licet enim pristina qualitas scyphorum restituta sit, non tamen illos esse quorum usufructus legatus sit.

- Quidam areæ vsumfr. legauit, deinde in ea ædificium posuit, tum viuo eo ædificium
E corruit vel deustum est. Africanus ait areæ vsumfr. deberi: quia scilicet eadem est area
cuius vsumfructus legatus est. Quid si positum in ea ædificium non corruat? an deberur
vsumfructus? Minimè: quia etsi area maneat, & cedat etiam ei superficies, tamen res
mutationē accepit, & mutatio eius rei cuius legatus aut concessus vsumfructus est, vsum-
fructū vel vsumfructus obligationem extinguit. Finitur enim vsumfructus his verbis, Sal-
ua rerum substantia. Imposito autem ædificio, salua non est areæ substantia simplex.
Nec enim est iam area simpliciter, sed domus: nec totum (vt fuit ante) sed pars. Vsum-
fructus est ius incorporale, quod prædicatur de re corporali. Vtitur Theophilus noster
verbo κερτηροῦται. Prædicatum autem non potest esse sine subiecto. Sublato igitur sub-
iecto, & prædicatum tolli necesse est. Tollitur mutatione siue ea fiat simpliciter, quæ
F corruptio dicitur & generatio, siue secundum quid, quæ philosophis recentioribus di-
citur Alteratio, Græcis ἀλλοίωσις. Proprietas. i. Dominium, est ius corporale: sed quod
intelligatur etiam sine corpore, vt hereditas. Et inde manant multæ differentiæ inter
propriatatem & vsumfructum: & hoc ipso casu constat aliud esse dicendum in proprie-

rate. Nam area non desinit esse mea, imposito ædificio. Aliud etiam dicendum in obligatione proprietatis. Nam siue ex stipulatione debetur area imposito ædificio, area æstima-^A tio debetur, l. qui res, §. aream, De solut. non vtrunque, propterea quòd stipulationes stri- ctius accipiuntur, siue debeatur ex legati causa, vtrunque debetur ex Sabinianorum sen- tentia, solum & superficium, nisi probet heres testatorem mutasse voluntatem, l. si area, De leg. 2. l. seruum filij, §. si area, De leg. 1. Dissentiunt Proculiani in l. si chorus, §. pen. De leg. 3. Nec mirum, cum & in §. vlt. pugnent omnino cum cæteris. Ait, Viuo eo, i. Viuo testatore. Quid si post mortem testatoris area ædificium impositum sit? Et rem mutari, atque ita vsumfructum extinguere constat, sed si ruerit postea, vel combustum sit ædificiũ, ipso iure vsumfructus restituitur, si modo intra tempus quo vsumfructus perit non vtendo, ædificium dirutum vel deustum sit. Post tempus restituitur heredis factò qui ædificium^B posuit. Alioquin tenetur ex testamento, si posuit ante traditionem vsumfructus: de dolo, si post traditionem, l. 5. §. vlt. l. 6 & 7. Quib. mo. vsumfr. amitt. l. si eo loco, Si ser. vind. Com- petit etiam eo nomine fructuario interdictum Quod vi aut clàm, si vi aut clàm ædificiũ posuerit heres. Quo sanè casu cessabit actio de dolo. Sequitur in hac lege.

Contra autem non idem iuris esse, si insula vsumfructu legato area, &c.

Debetur vsumfructus area qui legatus est, ædificio quod in ea positum est, post testa-
mentum factum exusto, viuo testatore. Contrà si ædium vsumfructus legatus sit, ædibus
deustis, ac postea restitutis viuo testatore, non debetur legatũ: quia scilicet superiore casu
eadem est area, hoc casu ædes non sunt eadem quæ fuerunt ante, etiam si ex eisdem ce-
mentis tignisque & super fundamentis eisdem restitutæ sint. l. quid tamen, §. 1. & §. pen.^C
Quibus mo. vsumfr. amitt. Accidentia ædium possint esse eadem, substantia non est eadem
Area substantia est eadem. Eadem igitur area numero, sed ædes non eadem numero, l.
seruitutes, §. si sublatum. De ser. vrb. Area non restituitur, ædes restituuntur. Quod resti-
tuitur, nunquam est idem numero, l. repeti, in pr. Quib. mo. vsumfruct. amitt. coniuncta l.
stipulatio, §. sed si quis De verb. obl. Si tamen per partes refectæ sint ædes, licet omnes no-
uæ factæ sint, aliud dicendum est. Quia partibus commutatis eadem res esse non desinit,
d. l. quid tamen, §. pen. l. proponebatur, De iudic. l. 2. 2. De leg. 2. Aliud quoque dicendum
est in proprietate. Nam ædibus meis dirutis, quodcunque remanet, meum est. Ædibus
quoque debitis, puta ex legati causa, si combustæ sint, debetur area, d. l. 22. quia pars est
domus, & quidem maxima, quæ remanet: & consequenter debentur etiam nouæ ædes,^D
si quæ imponantur area. Quia ius soli superficies sequitur, l. Paulus §. domus, l. vlt. De pi-
gn. Nec obstat, l. si ita legatum, §. vlt. De leg. 1. quoniam nos de domo cõbusta loquimur,
aut de ea quæ casu maiore ruit: ille §. de domo destructa ab ipso testatore, quæ destructio
argumentum præbet mutatæ volûtatis. Igitur legatarij est probare aliud testatorem sen-
sisse. Quamobrem differentia hoc etiam casu existit maxima inter vsumfructum & pro-
prietatem. Nam vsumfructu ædium legato deustis vel demolitis ædibus, area, cementorũ,
tignorũ, vsumfructus non debetur, nouarum quoque ædium vsumfructus non debetur.
Ædibus legatis in aream redactis, area debetur, cementa debentur, & iisdem restitutis
nouæ debentur ædes. Eademque differentia est in grege. Nam si grex esse desierit, licet ca-
pita supersint quædam, vsumfructus non debetur, l. vlt. Quib. mo. vsumfr. amitt. Proprietas^E
superstitum debetur, l. 2. 2. De leg. 1. quia pristini gregis partes quædam sunt. Eadem diffe-
rentia non est in nauè. Nam dissoluta nauè, nec vsumfructus debetur, l. quid tamen, §. pen.
Quib. mo. vsumfr. amitt. nec proprietas, l. lana, De leg. 3. quia nauis legata est, non materia,
& dissolutione nauis prorsus interiit. Nulla igitur in obligatione differentia est. Sed in do-
minio semper hoc discrimen versatur inter vsumfr. & proprietatem, quòd vsumfructus fru-
ctuario omnimodo perit, proprietas eorum quæ re precepta supersunt, domino non pe-
rit. Eademque pecoris ratio est in vsumfructu. Nam pecore mortuo, vsumfructus extingui-
tur l. pen. Quib. mo. vsumfr. amitt. & in proprietate. Nam proprietas quidem *λείψανον* eius
est cuius fuit pecus, l. si seruus, §. boue. de cond. fur. l. solum. §. 1. De rei vend. Sed non ita^F
cui debitum fuit pecus, ei etiam *λείψανα* debentur, l. quid ergo, §. si heres, De leg. 1. l. mor-
tuo. De leg. 2. quia pecus interiit totum. Nec enim eadem est forma mortui pecoris quæ
viventis, nec materia, vel caro eadem, vt nominatim scribit Aristoteles in extremo capite
quarti *μεταφωρολογικῶν*: cum nec pecoris & hominis materia sit eadem, quæ tamen non tā
longè differunt inuicem specie, quàm materia animalis & cadaueris. Itaque errant vehem-
menter

- A** menter qui post mortem rei, in eius cadauer sæuiunt, & iustiores multo, qui sæuiunt in liberos eius, vel Plutarcho auctore libro De fera numinis vindicta. Eadem quoque ratio est scyphorum. Nam si scyphorum vsusfructus legetur, deinde massa fiat, vsusfructus non debetur. Sed & si ex massa iterum scyphi fiant, vsusfructus non debetur, quia noui scyphi sunt, non illi quorum legatus vsusfructus est. Neque verò diuersum est in proprietate. Nam scyphis quoque legatis & massa facta, nihil debetur: quia species legata est, non materia, & nihil ex priori specie remanet: & consequenter nec noui scyphi debentur. De proprietate debita, non de aduersa loquimur. Nam cuius fuit scyphus, eius etiam est massa, & is etiam qui ex massa iterum fit scyphus. Sed quod ad scyphorum vel aliorum vasorum proprietatem debitam attinet, obstare sententiæ nostræ videtur l. seruum, §. si pocula, De leg. 1. quæ poculis legatis & massa facta deberi ait quod extat: eademque dum ait lana legata deberi vestem ex ea factam, pugnat cum l. lana, De leg. 3. & verior est sententia l. lana: quia formæ potentia vincit materiam. i. valentior præstantiorque est in veste formæ natura quàm materiæ. Sic autem distinguendum est: Multum interesse dicas, Si modò non mutauerit testator voluntatem. i. si durauerit voluntas testatoris. (quibus verbis vtitur §. si pocula) an ita Nisi testator mutauerit voluntatem. Illis verbis probatio voluntatis à legatario exigitur, his ab herede. Vnde ita verissimè constituas licet, Lana legata deberi vestem ex ea factam, si durauerit voluntas testatoris: Falsò ita, Lana legata deberi vestem ex ea factam, nisi testator mutauerit voluntatem. Et similiter, Poculis legatis deberi massam, si durauerit voluntas testatoris, verè: falsò, Poculis legatis deberi massam, nisi testator mutauerit voluntatem. Quid tamen è contrario dicendum, si massa vel si massæ vsusfructus legatus sit, & ex massa fiat vas? Et vsusfructum certè vel obligationem vsusfructus interire constat d. l. quid tamen, §. si massæ: quia etsi materia maneat eadem, forma tamen & qualitas non est eadem. Non est igitur integra eius rei substantia, cuius vsusfructus legatus est. Proprietas autem non interit, nisi ab alio factum vas sit fide bona. Obligationi ea etiam mutatio impedimento non est, l. lana, De leg. 3. Quia materia legata est, & materia manet, viribusque & titulo causæ potentior est quàm sit forma ipsa, vt eleganter Paulus ait in l. quæsitum, §. illud eod. ritu. Ea quæ talis sunt naturæ vt sæpius in sua possint redigi initia, veluti metalla fusa, ea materiæ potentia victa nunquam vires eius effugere. Qua ratione in Timæo docemur, si eodem
- D** auro subinde in varias formas commutato, de vna earum interrogemur quid sit, si velimus verè & tutò respondere, vt respondeamus aurum esse, statuam aut scyphum aut lancem ne dicamus: quia scilicet in his potentior est materiæ quàm formæ vis. Et rectè additur, Propè, in l. Iulianus, §. si quis rem, Ad exhib. si ex scypho fiat massa, vel cōtrà, mutatam formam propè interimere substantiam rei. Et substantiæ nomine significatur species composita ex materia & forma, hæc interit abeunte forma. Significatur & materia, vt l. in vendit. De cont. emp. more Stoicorum, qui materiam dicebāt dupliciter appellari, materiam & substantiam, vt Laertius scribit in Zenone. Et hæc abeunte forma, non interit simpliciter, sed secūdum quid, cum aliam subit formam: & ideo adiecit, Propè, & d. l. in vendit. eadem prope οὐσίαν esse si vinum acuit. Per se enim incorrupta vini οὐσία manet, per accidens corrūpitur: Ad hæc queri rursus potest, quid sit dicendū, si quod ex massa factum est vas, rursus redigatur in massam. Proprietatē eiusdem manere vel deberi eisdē, non ambigimus: de vsufructu ambigimus, an massæ nouissimæ vsusfructus debeat. Azo deberi ait: cui non assentior. quia noua massa est: nec potest massa areæ cōparari rectè. Nā arca mansit semper eadē, etiam imposito ædificio: massa cōflata, prior abiit massæ forma, & quæ modò ex vase conflat, lōgè alia est. De mutatione quæ fit in quantitate nihil attigimus. Nā hæc vsufructum non extinguit, l. 7. §. huic vicinus, l. scilicet in insulæ, hoc tit. l. fundi, & seq. Quib. mo. vsufr. amitt. l. & an eandem, §. 1. De exc. rei iud. & multo minus ea quæ fit in loco. De ea tantum diximus quæ fit in substantia vel in qualitate, quarum vna dicitur corruptio & generatio, altera æteratio: eæ vsufructū extingunt. Posset autem queri cur hæc legis Africani pars nō sit posita sub tit. Quib. mo. vsufruct. amitt. Et respondendum in eo titulo de vsufructu amittendo aut retinendo tractari: id est de iure iam quæsitō, & de obligatione vsufructus amittenda. Quibus enim modis vsufructus interit, & obligatio iam nata, l. 1. in prin. Quib. mo. vsufr. amitt. in qua actio de vsufructu, est actio ex testamento, vel ex stipulatu, vt l. 1. §. pen. Quan. dies vsufr. leg. ced.

non actio confessoria. Hic agitur de impediendo, aut non impediendo ortu obligatio- A
nis: quæ tractatio est huius tituli propria, & ideo ait, Viuo eo. Sequitur in hac lege.

*Stipulatus sum de Titio fundum Cornelianum detracto vsufructu: Titius deceſſit. Quæſitum eſt
quid mihi heredem eius præſtare oportet. Reſpondit, referre qua mente vsufructus exceptus ſit. Nam
ſi quidem hoc actum eſt, vt in cuiuslibet perſona vsufructus cõſtitueretur, ſolam proprietatem here-
dem debiturum. Sin autem id actum ſit vt promiſſori dumtaxat vsufructus reciperetur, plenam
proprietatem heredem eius debiturum. Hoc ita ſe habere, maniſteſtius in cauſa legatorum apparere. Ete-
nim ſi heres, à quo detracto vsufructu proprietatē legata ſit, priuſquam ex teſtamento ageretur deceſ-
ſerit, minus dubitandum quin heres eius plenam proprietatem ſit debiturus. Idemque & ſi ſub con-
dicione ſimiliter legatus ſit, & pendente condicione heres deceſſerit.*

Vsufructus duplex est, nudus, qui est seruitus personarum separatus à proprietate. Se- B
paratio nudum vsufructum, nudamque proprietatem constituit. Plenam autem soli-
damque proprietatem comitatur alterum genus vsufructus qui seruitus non est, nec v-
sufructus propriè, sed dominij pars. Vsufructus propriè est in re aliena, non in re sua, &
non dominij, sed seruitutis pars, l. rectè De ver. sig. quanquam in multis casibus obtineat
effectum partis dominij non seruitutis. Nam & ex die dari potest, & pro diuiso constitui
& lege Falcidia minui, l. 4. & 5. hoc tit. quod seruitus non potest, & in plerisque aliis cau-
sis fructuarius pro domino habetur, vt in edicto de possessionibus dādis, his verbis, Do-
minum inuitum detrudere non placet, quæ retulit M. Tullius in Quintiana, etiam fru-
ctuarius continetur, l. in venditione De reb. auct. iud. pos. Ideo autem pro parte dominij
plerumque accipitur vsufructus is qui seruitus tamen est non dominium, quia omne C
emolumentum rei continet. l. Mæuius, §. pen. De leg. 2. Quin & emolumentum nomine nihil
aliud propriè significatur quàm fructus vel fruges & alia alimēta quæque, l. imp. in fi. ad
Trebel. l. 3. §. item si ipse l. ult. Si cui plus quàm per leg. Fal. l. dominus, hoc tit. & illo Cæ-
saribus loco, Sine magna comætu & emolumento, lib. 1. de bello Gall. ab eo fortè quòd
fruges emolantur, vt illo Persij loco, Granaria emole. Is porrò vsufructus qui seruitus
est, ab interpretibus appellatur formalis quòd per se consistat, sciunctus à proprietate: is
qui seruitus non est, appellatur causalis, quòd ex proprietatis causa competat, siue quòd
immixtus sit proprietati, l. si tibi proprietatē, De vsufr. acc. l. 126. §. 1. De verb. obl. & hunc
non verè dixero esse meum simpliciter, sed proprietatem cum vsufructu esse meam, d. l.
si tibi, vel vsufructum cum proprietate l. 4. si vsufruct. pet. Hic meus est iure proprie- D
tatis, nec vindicare eum possum actione confessoria, sed rei vindicatione vel etiam ne-
gatoria negare possum ius esse alteri inuito me vtendi fruendi. Ille quem appellauimus for-
malem, meus est iure seruitutis, & vindicare eum possum actione confessoria. Est autem
plerumque ortus vnus, interitus alterius. Nam si proprietatem adquisiero, vsufructus
qui meus erat iure seruitutis finitur, & cõsolidatus proprietati incipit esse meus proprie-
tatis iure, l. si cum testamēto, §. pen. de excep. rei iud. Causalē transfero in heredem: For-
malem, quia meæ personæ coheret, nō transferro in heredē. Morte enim finitur mea vel
capitis minutione. Sed & si mihi & heredi meo stipulatus fuero, non idem qui mihi, &
heredi meo cõpetet vsufructus, sed alius, l. stipulatio ista, §. sed si quis, De verb. obl. His
cognitis, exponamus quid tractetur hoc §. tractatur casus quo res dubia & anceps in sti- E
pulationibus, in legatis perspicua aut minus dubia est. Promisi tibi fundum detracto v-
sufructu, & mortuus sum antequam fundum tibi traderem atque ita antequam vsufru-
ctum detraherē. Detractio facit formalem vsufructum qui erat causalis. Queritur he-
res meus in fundo præstādo eum sibi detrahere possit necne? Res dubia est: Nam quid
inter contrahentes actum sit, obscurum est. Si enim hoc actū est vt in cuiuslibet perſona
vsufructus cõstitueretur. i. in perſona promiſſoris, vel in perſona heredis eius, heres pro-
miſſoris sibi reſeruabit vsufructum, & ſolam proprietatē ſtipulatori præſtabit. Solam,
non ſolidam: Sola eſt quæ dicitur nuda, vt pactum nudū, Solum. Sin verò id actum eſt vt
in promiſſoris tantum perſona vsufructus conſtitueretur, heres promiſſoris ſolidā pro-
prietatē præſtabit, nō detracto vsufructu. Videndum igitur eſt quid actum ſit. Si id non F
appareat, natura vsufructus compellit nos ad exiſtimandum vt ſibi ſoli videatur pro-
miſſor vsufructum recepisse, ſicut in ſtipulatore receptum eſt, l. ſtipulatio, §. ſi quis ita
De verb. oblig. & ita Accurſius rectè. Sequitur in hac lege, Hoc ita ſe habere maniſteſtius
in cauſa legatorum apparere. & paulo poſt, Minus dubitandum eſſe. Cur maniſteſtius
apparet,

- A** apparet, cur minus dubitandum est in legatis quàm in stipulationibus? Finge, Legati tibi fundum ab herede meo detracto usufructu, purè vel ex die vel sub condicione. Heres decessit ante diem vel condicionem vel puro existente legato antequam præstaret fundum, & sibi detraheret usufructum, atque ita priusquam in eius persona cœpisset usufructus formalis. Quæritur an incipere possit ab herede heredis. i. an in fundo præstando eum sibi usufructum heres heredis detrahere possit. & videtur posse: nec enim perit usufructus morte prioris heredis, qui in eius persona constitit nunquam. Non detraxit usufructum heres prior. Detrahet ergo posterior. Res non caret dubitatione. Sed respondetur tamen usufructum deduci ab herede heredis non posse. i. plenam proprietatem ab eo debere legatario præstari: quia testator voluit usufructum detractum coniungi
- B** personæ heredis primi, non personæ heredis secundi. & potior debet esse voluntas subtilitate iuris. Denique sicut si in persona primi heredis cœpisset usufructus non transiret in heredem heredis, sed recurreret ad legatarium, ita & qui in eius persona non cœpit usufructus, ad legatarium pertinebit potius quàm ad heredem heredis, l. Sempronius De usufr. leg. & hoc incunctantius respondetur in legatis quàm in stipulationibus. Quia solemus in stipulationibus tam heredibus nostris cauere quàm nobismetipsis, l. si pactum De probat. & ideo ambigitur exceperit sibi promissor fundi usufructum, an & heredi suo. In legatis certum est eum qui heredem suum rogauit, aut iussit fundum dare detracto usufructu, cauisse heredi suo tantum, non heredi heredis: quia incertus est, l. sciendum, De verb. sign. Quæ diuersitatis ratio inter stipulationes & legata, etiam efficit ut stipulationes condicionales vires accipiant statim ab initio, legata non item. His consequenter in specie, l. si extraneo, hoc tit. non poterit usufructus deduci à filio emancipato præterito, qui petita bonorum possessione contra tabulas extraneum heredem scriptum exclusit, à quo fundus matri fuerat legatus, detracto usufructu: quia eum detrahi testator ab instituto, non à præterito voluit: & quod in ea additur, Pietatis respectu, falsa adiectio est & ratio colorata, ut & in l. uxorem, §. Codicillis De leg. 3. Vbi suppetit vera, non desideramus coloratam. Item in specie, l. si Titio, in princ. hoc tit. si Titio usufructus, Mæuius proprietatem legata sit, & decesserit Titius viuo testatore. i. antequam in eius persona constitueretur usufructus (idem dicendum si Titius incapax fuerit) is ad Mæuium pertinebit potius quàm ad heredem scriptum, ex voluntate testatoris, qui alij legata proprietate planè indicauit se nolle ut quandoque finitus usufructus ad heredem rediret. Non est finitus, sed non cœpit. Nam quod non desinit, non id necessariò etiam cœpit: ut captiosæ interrogationi, Desisti facere adulterium an non? Dialecticus respõdeat rectè, Non desisti, quia nec feci. Finitum dices redire ad proprietatem: idem debes dicere de eo qui non cœpit. ut idem iuris sit in finito & in eo qui nec cœpit. Nam & stipulatio fructuaria quæ definito usufructu est, trahitur ad eum qui nec cœpit, l. 3. §. 1. Usufr. quemad. ca. Nec dici potest in ea specie quam posui, mortuo Titio viuo testatore, usufructum esse in causa caduci: quia lex Papia in usufructu cessat. Alioquin perpetuò remaneret apud fiscum, l. 9. De usufr. leg. & etiam si in usufructu locum haberet lex Papia, non possit induci in ea specie, propterea quòd Mæuius, cui legata est proprietatem, heredi scripto præfertur. Si heredi scripto, & fisco. Nam lex Papia vindicat tantum ea quæ apud heredem remansura sunt, non quæ apud legatarium, l. 17. De leg. 2. Ait, Minus dubitandum & hoc si Titium heredem iusserit dare fundum detracto usufructu. Sed si ita, Illi fundum lego, ita ut usufructus remaneat apud heredem, non minus dubia res est quàm in stipulationibus, propter ambiguum nomen heredis. At hoc etiam casu desinit Iustinianus mortuo herede primo, usufructum consolidari proprietati, l. antiquitas. C. cod. tit. Restat tertia quæstio huius legis, quam his verbis includit Africanus.

Usufructus serui Titio legatus est. cum per heredem staret quominus præstaretur, seruus mortuus est. Aliud dici non posse ait quàm in id obligatum esse heredem, quanti legatarij interfuit mortuam factam non esse, ut scilicet ex eo tempore in diem in quo seruus sit mortuus, usufructus æstimetur. Cui illud quoque consequens esse, ut si ipse Titius moriatur, similiter ex eo tempore quo mortuus sit facta, in diem mortis æstimatio usufructus heredi eius præstaretur.

- F** Usufructus seruitus est hominis. Res enim seruit homini per usufructum, l. dominus, hoc tit. & ideo morte finitur, vel capitis minutione hominis eius qui usufructum habet. Sed & morte vel capitis minutione, ut manumissione (quæ in causa usufructus

*x 5 de iunc. in l. in quibus b:
§. si de leg. 2. v. h. aff. l. 8
de vs. leg.*

pro capitis minutione habetur, l. vlt. C. de usufruct.) hominis eius, in quo usufructus est. **A** finitur usufructus vel obligatio usufructus, quasi rei mutatione. Et mortuo quidem eo cui legatus est usufructus, vel eo cuius usufructus legatus est, post moram heredis ex tempore moræ fructus æstimatur quos percipere fructuarius potuit, si ei possidere licuisset, secundum regulam quæ definit ex mora præstandorum legatorum fructus & vîsuras peti posse. Non dicit fructus æstimari, sed vsumfructum. nam & si quid aliud præter fructus legatarius interim adquisiturus fuerit ratione usufructus, & generaliter quidquid interest legatarij nõ cessasse heredem, in æstimationem venit, & vel ipsi legatario præstatur vel heredi eius. Intelligimus ergo ex quo die eius quod interest æstimatio incatur, nempe ex die moræ, quod & in proprietate legata locum habet. Videamus in quem diem. Et proprietate legata, constat in diem præstiti legati venire fructus & vîsuras, & mortui etiam **B** hominis post moram heredis æstimationem præstari, l. 39. §. fructus. De leg. 1. l. si ex legati, De verb. obl. l. 108. §. si seruus legatus. De leg. 1. quem cum hoc §. coniungi velim, l. pen. C. De vîsur. & fr. leg. Usufructu autem legato, veniunt fructus, vel si quid amplius legatarij interest, fructuario aut seruo mortuo post moram heredis, non in diem præstiti legati, quod præstari non debet, cum finitum sit morte serui aut fructuarij, sed in diem mortis, & post moram interitum usufructus non præstat legatario heres. Perit igitur usufructus legatario, sed non perit etiam ei utilitas præteriti temporis ex mora, l. quod si heres, hoc tit. Denique peti iam ab herede usufructus qui legatus est non potest, quia alius futurus sit quàm qui legatus fuerit, sed æstimatio usufructus præteriti duntaxat temporis, ex moræ scilicet tempore in tempus finiti usufructus peti potest, l. 6. De vîsur. leg. & hoc idem **C** in stipulationibus locum habere lex proxima docet, quam in septimo Tractatu explicabimus. Mora est tardior præstatio post aditionem. Sed & tardior aditio pro mora habetur, l. prox. in prin. sup. Ait, Serui Titio, non, Seruo Titij. alioquin pugnaret cum l. vlt. C. de vîsur. & illam quoque lectionem Accursius magis probat. Quæ sequitur apud Africanum quæstio est de usufructu adcrefcendo. in qua hoc primùm constituendum esse censeo quod Celsus definiuit generaliter (nam & ad vsumfructum & ad proprietatem pertinet) toties inter fructuarios vel inter proprietarios ius adcrefcendi esse, quoties singuli ab initio vsumfructum vel rem insolidum habent, concursu partes faciunt, l. 3. hoc tit. Quid est ius adcrefcendi? Ius retinendæ vel nanciscendæ partis eius qui non concurrit vel qui cõcurrere desit. Et ius quidem retinendæ partis eius qui non concurrit, ius non decrefcendi est **D** potius quàm adcrefcendi, l. vnica, §. sin vero nemo, C. de cad. tol. quod quidẽ tam in proprietate quàm in usufructu locum habet. Ius nanciscendæ partis eius qui concurrere desit, quod in usufructu tantum locum habet, propriè est ius adcrefcendi. Ex iis qui ab initio solidum habent, is qui non concurrit, partem alteri non facit. Solo enim concursu partes faciunt, & quidem æquas. Idcirco. l. 1. §. 1. hoc tit. Non æquis partibus. i. Non per concursum. Alij sunt qui partes habent ab initio, non concursu, & in his ille etiam qui non concurrit, facit partem alteri & ideo inter eos non est ius adcrefcendi. Nam & Ferre & facere partem, est Impedire ius adcrefcendi. Non facere, est Non impedire: sed non ita, Non ferre vtique semper est Non impedire. Denique inter eos qui ab initio solidum ha- **E** bent, est ius adcrefcendi: inter eos qui ab initio partes habent, non est ius adcrefcendi. Ex eo sequitur inter coniunctos per vindicationem esse ius adcrefcendi, vt si ita legetur Primo & Secundo fundi vsumfructum do lego. Nam singulis totius fundi usufructus datus intelligitur. Coniuncti sunt quibus legatur oratione coniuncta: separati, quibus separata. Inter coniunctos vel separatos per vindicationem non adscriptis, partibus, est ius adcrefcendi. l. coniunctim. De leg. 3. l. 16. §. vlt. De leg. 1. l. 1. §. interdum, hoc tit. l. si seruo sub conditione, De statulib. qui omnes loci sunt accipiendi de legato vindicationis, itẽmque, l. legatum, §. 1. & l. planè. §. si duobus. De leg. 1. Inter coniunctos vel separatos per damnationem non adscriptis partibus, non est ius adcrefcendi. Eadẽmque ratio fideicommissariorum quæ legatariorum per damnationem, l. 7. l. vlt. §. Scio. De leg. 2. l. 16. in princip. l. planè. §. si coniunctim, l. huiusmodi, §. si Titio. De leg. 1. qui omnes loci sunt accipiendi **F** de legato damnationis: & refertur apertius ea legatorum differentia in iure adcrefcendi ab Vlpiano in fragmentis. & ratio in legatis damnationis hæc est, quia heros qui dare damnatus est, singulis diuisim dare damnatus videtur. Legatarij igitur per damnationem partes habere etiam ab initio. Inter coniunctos vel separatos per vindicationem

- A** dicationem aut per damnationem adscriptis partibus, non est ius adcrefcendi. Non ergo inter coniunctos verbis tantum. l. penult. hoc tit. nisi aliud senserit testator, id est, nisi eam coniunctionem affectauerit, & partes commemorauerit potius quas facerent concursu, quam fecerit ipse. quo casu pro utroque modo coniunctis habentur, & inter eos est ius adcrefcendi, l. 16. §. ult. De leg. 1. Possit alia mente esse testator. l. 66. De her. inst. sed in dubio huius fuisse videbitur magis, neque duos verbis frustra coniunxisse, l. re coniuncti. De leg. 3. Inter separatos tam re quam verbis, non est ius adcrefcendi, legatarios dico, non heredes. Nam heredes, quanuis in testamento separati sint re & verbis, ipso iure singuli in assem vocantur, & solo concursu partes sibi adscriptas faciunt. Restat igitur vbique valere formulam & definitionem Celsi quam initio posuimus, vt ius adcrefcendi non sit nisi in his qui partes concursu faciunt vel facere intelliguntur. Longè aliam videtur ponere Sabinus initio l. 1. huius tit. Quotiens, &c. (hæc enim verba arbitror esse Sabini) quam tamen Vlpianus in §. interdum, ad normam redigit illius, docens interdum etiamsi separatim vsus fructus relictus sit, inter fructuarios esse ius adcrefcendi, modò re coniuncti sint: quo exemplo ad Sabinum etiam adnotabo interdum etsi coniunctim vnicuique partis rei legatus sit vsusfructus, inter eos non esse ius adcrefcendi. Et hæc quidem ita, si in formula Sabini coniunctim sic accipias, coniuncta scriptura, separatim disiuncta. Verum enimvero quia hæc duo Sabinus aduersa facit, coniunctim & separatim vnicuique partis rei, coniunctim potius videtur referre ad coniunctionem rei vel solam per se, vel mistam coniunctioni verborum, separatim ad partes diuersas, etiamsi coniuncta oratione legatariis adscriberentur. Et ita neque ego neque Vlpianus videbimur rectè ad Sabinum adnotasse, quod supra, nisi fortè (quod verissimum esse puto) adiectitia illa sunt verba, Vnicuique partis rei: sicut & mox, §. 1. satis euidenter apparet illa quoque adiectitia esse, Repudiante vel. Nam aduersa non repudiantur. Nunc finge, Duos heredes quidam instituit ex partibus vel sine partibus, nihil refert, & ab eis Titio fundum legauit detractò vsusfructu, heredes fundum præstiterunt, vsusfructum detraxerunt, vnius morte finita est pars vsusfructus, an adcrefcet coheredi? Minimè. Nam, vt Iulianus ait l. 1. §. ult. videri vsusfructum constitutum, non per concursum diuisum. i. inter coheredes ab initio videri diuisum à testatore, vt in eo haberent partes hereditarias, non partes æquales. Non igitur per concursum. Concursus enim æquales partes facit. Et in his qui semper partes habent aut habere intelliguntur (nihil enim interest adscribantur nominatim, an intelligantur adscriptæ) locus non est iuri adcrefcendi. In his qui per concursum partes faciunt, locus est iuri adcrefcendi. Quamobrem rectè ad Iulianum adiicit Africanus l. 2.

Ideoque amissa pars vsusfructus ad legatarium eundemque proprietarium redibit.

- Præfertur proprietario fructuario alter, si habeat ius adcrefcendi. potior consolidatio iure adcrefcendi non est. Sed si non habeat ius adcrefcendi, relinquatur necessariò, vt que vsusfructus pars non adcrefcit alteri, recurat ad proprietatem. Et quod ait, Amissa, hoc præcipuum est in vsusfructu. Et omnino in hoc tractatu de iure adcrefcendi duæ tantum sunt differentiæ inter proprietatem & vsusfructu. Vna, vt proprietario non habenti partem suam non adcrefcit pars alterius, fructuario adcrefcit: quia vsusfructus cum sit ius personale personæ adcrefcit, non parti. Personæ igitur etiam non habenti partem, modò habuerit quondam. Pars proprietatis, sicut alluio, parti adcrefcit, non personæ. Personæ igitur habenti partem, non amittenti, l. interdum, hoc tit. l. si Titio, §. ult. De vsusfruct. l. & an eandem, §. qui cum, De exc. rei iud. Qua de causa in l. 5. hoc tit. puto hæc verba abundare, Deducto vsusfructu. Nam idem est non deducto vsusfructu. Altera differentia hæc est, Vt pars proprietatis acquisita & postea amissa, non adcrefcit alteri, pars vsusfructus adcrefcit. Et ob id l. 1. §. 1. hoc tit. rectè Iulianus ait, amittente, quia de vsusfructu loquitur. At Celsus in l. & Proculo De leg. 2. quæ de proprietate est, & nihilominus contrarius alteri, ait, Omittente. Omittimus delata: amittimus acquisita. Omissa proprietatis vel omissus vsusfructus, adcrefcit alteri. Amissa non adcrefcit, amissus adcrefcit. Et ratio differentia hæc, quia proprietatis momento constituitur, id est eo tempore solo quo vindicatur ab initio. Eo igitur solo tempore qui non concurrat, alteri partem non facit. Contra eo tempore qui concurrat, alteri semper facit partem, licet postea concurrere desinat amissa parte sua. Vtusfructus autem quotidie constituitur & legatur, l. 1. §. penult. hoc tit. id est, si legatus sit, quotidie iure legati constituitur, & quot sunt dies quotve mo-

menta, totpropemodum sunt legata, propterea quòd in perceptione quotidiana consistit **A**
 l. i. in pr. *Quan. dies vsufr. leg. ced.* Nisi igitur quotidie concurrat collegatarius, alteri par-
 tem non facit, etiam si aliquo tempore initio concurrerit. Quinimo mortuo fructuario
 vno, ad superstitem vsufructus pertinebit in solidum, nec redibit mortui pars, ad proprie-
 tatem, auctore Paulo iij. Sent. *Quin & auctores omnes in eo consenserunt, ut ait d. l. i. §.*
pen. id est, vtriusque sectæ Iurisconsulti, Sabiniani & Proculiani, qui & in iure ad crescen-
di dando, re tantum coniunctis consenserunt, sed non in specie, d. l. i. §. 1. in qua dissentit
Iulianus à Celso. In eodem titulo ex eodem Africani libro hæc verba referuntur, l. 9.

Si proprietates fundi duobus, vsufructus vni legatus sit, non trices in vsufructu habent, sed se-
missim duo, semissem fructuarius. Item contra, si duo fructuarii & vnus fundi legatarius sit.

Non de vsufructu ad crescendo hoc loco tractatur, sed de partibus per concursum fa- **B**
 ciendis, ut l. 4. & 7. Proxima hæc illi quæstio est, propterea quòd vbi concursus facit par-
 tes, ibi demum locus est iuri ad crescendi. Et ait, Si proprietates fundi. Proprietatem fundi
 qui dicit vel fundum vel proprietatem simpliciter, plenum dominium dicit, l. si alij De v-
 usufr. leg. Ratio autem partitionis est euidens, quia hi quibus coniunctim proprietates vel
 vsufructus legatus est, in vnum corpus coacti videntur, l. planè, in prin. De leg. i. l. vnica,
 §. hoc ita, C. de cad. tol. qua de causa, ut Paulus adiicit in l. Sempronius, §. vlt. De vsufr.
 leg. in qua tractat quæstiones de vsufructu duas, eadem quas & Africanus hoc libro, in-
 ter eos tantum erit ius ad crescendi, id est vno deficiente ad crescet tantum alteri, qui con-
 iunctus est re & verbis, non etiam alij qui re tantum coniunctus est. Præfertur enim con- **C**
 iunctus re & verbis, coniuncto re tantum. Cæterum deficiente utroque, ad crescet semis
 coniuncto re tantum. Ex quo intelligimus proprietario vel proprietariis coniunctis fru-
 ctuario vel fructuariis in vsufructum, amissa vsufructus parte aliqua accedere eam ac-
 crescendi non consolidationis iure, ac similiter amittere eos vsufructum quem habent
 cum proprietate modis legitimis, veluti morte & capitis deminutione, l. 3. §. vlt. hoc titu-
 quod est valde nouum, ut vsufructus casualis pereat morte & capitis deminutione, atque
 à proprietate diuidatur, quasi proprietati scilicet cõiunctus fuerit, ut formalis non ut cau-
 salis, ut seruitus, nõ ut domini pars: & similiter ut proprietario ad crescat vsufructus quasi
 seruitus, non consolidetur. Id etiam in hoc titulo est valde nouum, ut inter legatarium &
 non legatarium sit ius accrescendi: ut cum solis filii heredibus institutis matri ab eis lega-
 tur vsufructus cum filiis. Quo casu legataria est mater sola, filij non sunt legatarij, quia **D**
 soli heredes scripti sunt: & ideo deficiunt coheredes ex quorum persona in filiorum per-
 sona consistat legatum vsufructus: & tamen mortua matre, vsufructus pars ad eos ma-
 gis accrescendi iure pertinebit, quam redibit ad proprietatem: & similiter mortuis liberis,
 diuidetur vsufructus à proprietate & accrescet matri, l. si mulieri hoc tit. quod certissimũ
 est, si matri legauerit vsufructum, hoc adiecto modo, ut frueretur vnà cum filiis, ut in o-
 ratione pro Cæcinnâ. Nam si ita dixerit, Matri & filiis, vel Matri cum filiis, potest defendi
 & filios legatarios intelligendos, quasi vice mutua legato videantur obstricti, l. ab omni-
 bus, §. si Attio, l. quid ergo. De leg. i. & eadem ratione defederim in l. 7. hoc tit. si quis At-
 tio & heredibus suis legauerit, heredes esse legatarios. Sequitur l. 17. de vsu & hab.

Filios. vel seruo ædium vsu legato, & vtile legatum esse existimo & eodem modo persecutionem
eius. competituram, quo competeret, si fructus quoque legatus esset. Itaque non minus absente quam
præsentem filio seruo ve, pater dominus ve in his ædibus habitabit. **E**

Quæstionis est an filios. vel seruo legari vsus ædium possit. Mouet quod vsus est perso-
 næ ius merum, & legato continetur tantum persona filii. aut serui. Non potest autem fi-
 lius. aut seruus vllum ius habere. Quæ ratio etiam efficit ut dubitemus an rectè stipuletur
 filius. aut seruus sibi habere licere, l. 38. §. hi qui sunt. De ver. obl. Facti enim eæ quæ iuris
 alieni sunt personæ capaces sunt, non iuris. qua de causa non ita quæritur an vsufruct. eis
 legari possit. Nam vsufr. magis est facti quam iuris, cum in perceptione consistat nec antè
 fructus acquiratur fructuario quam ipse eum perceperit, l. i. *Quan. dies leg. ced.* §. is verò
 Inst. De rer. diuis. Vsus magis est iuris quam facti: & ob id etiam vsus indiuiduus, vsufr.
 diuiduus. Sed tamen placet sicut vsufr. ita vsu filios. vel seruo legati rectè, quasi legato **F**
 cõtineatur etiam persona patris vel domini, quæ eadem est propter vinculum potestatis.
 Solutione potestatis duæ personæ constituuntur, l. 10. De opt. leg. Idcoque Aristoteles re-
 ctè, qui scribens, filium patris partem quandam esse, adiecit hunc modum, *πλὴν ὅταν ἴδῃ*
λάβῃ

A λάβη τὴν τῆ ἀνδρὸς (ἄξιον) χειρὸς ὑπ' αὐτῆς, quod iure civili fit emancipatione vel manumissione: & utroque genere, dux (vt dixi) personæ constituuntur. Vinculo familiæ durante, vna ferè persona est. Itaque filiof. vel seruo vsu ædium legato, ius adquiretur patri vel domino per filium familiæ aut seruum, & eo vtetur non minus absente (inquit) quã præsente filio seruóve. i. non tantùm vnà cum filio seruóve, sed etiam sine filio seruóve. Quæ de causa mors filij seruive non extinguit vsufructum viuo patre vel domino, nec contra mors patris viuo filio, l. vlt. C. de vsufr. quod exposui Tractatu secundo. Huic legi adiungam l. i. De iis qui pœnæ causa rel. quæ inscribitur simpliciter libro Quæstionum Africani, à me vindicatur quinto. Verba eius hæc sunt,

Filiof. vel seruo herede instituto, etiamsi in patris domini ve pœnã illicitè vel probrosè datum est nullius momenti legatum esse respondit. Non enim id solùm quod in heredis, sed omne quod in cuiusque lucrum aliquod ex vltima voluntate sentientis talem pœnam in testamento scriptum sit, nullius momenti habendum.

Pœnæ causa legatur, quod non tam in gratiam legatarij, quàm in pœnam heredis relinquitur, vt puta hoc modo, Heres meus si Titio filiam suam in matrimonium collocauerit, Gaio x. dato. Neque autem legatum, neque hereditas, neque libertas rectè datur, vel adimitur, vel transfertur pœnæ causa, secundum ius vetus, quod obtinuit etiam in testamento militis, §. vlt. Inst. de legat. cuius ratio hæc, quòd contra naturam legati hoc est, vt sit pœna non præmium, non honos, non mera liberalitas. Et eadem ratione turpe legatum turpisve institutio, nulla est: quia cõtumelia est potius quàm honor, l. turpia. De leg.

C 2. vbi turpia, Græci λοιδορίαν ἔχοντα, l. quoties, §. si quis nomen. De her. inst. Ratio Theophili quòd legatum pœnæ causa relictum, conferatur in arbitrium heredis, non placet. Non enim cõfertur nominatim, sed tacitè, quod valet, l. 3. De leg. 2. An igitur inutile semper est legatum illud, Heres meus si Titio filiam suam in matrimonium collocauerit, Gaio x. dato? Minimè. nam possunt ea verba accipi pro conditione, hoc modo, Si euenierit quandoque vt Titio filiam suam in matrimonium collocet, & tunc vtile est legatum. Sed si mens hæc fuit testatoris, vt Titio heres filiam suam in matrimonium non collocaret, & si collocaret, vt coërceretur præstatione legati, inutile est legatũ. Et ita legatum quod in alterius arbitrium confertur inutiliter, vt vulgò dicitur, vtiliter confertur quasi conditio, l. 1. De leg. 2. Et hic igitur multum interest condicionem facere, an pœnam heredi infligere testator voluerit. Condicio enim valet, pœna non valet. His adiecit l. 2. hoc tit. multum etiam interesse translationem legati facere testator voluerit, an pœnam infligere. Nã si ita dixerit, Titio x. heres meus dato, si Titio non dederit, eadem x. Sempronio dato, animo transferendi legati à Titio in Sempronium, vtilis est trãslatio, & legatum Sempronio debetur mortuo Titio ante diem legati cedentem, vel post diem ante moram heredis; Titij heredibus nihil debetur, l. 3. §. 1. l. 10. De adim. leg. Sed si ita scripserit testator, non benevolentia Sempronij ductus, sed coërcendi heredis causa, quò magis festinet Titio dare, legatum Sempronio non debetur. Et hæc est syncera interpretatio horum verborum, l. 2. huius tituli, Pœnam à conditione voluntas testatoris separat, & an pœna an condicio an

D translatio sit ex voluntate defuncti apparet. Et ita l. in condicionibus, §. 1. De cond. & demon. condicionem facit voluntas defuncti sola. Neque omittendum illud est in l. 1. C. de bit. vend. pig. Imped. non pos. pœnam appellari quod translatio potius est. Fideicõmissum enim familiæ relictum, si prædia vñrent extra familiam, transferri in fiscum, vt l. pater. §. fundum. De leg. 3. Illud quoque sciendum est neque legatum neque fideic. dari posse pœnæ causa, vt Ulpianus scribit in Frag. atque ita nec in pœnam heredis nec in pœnam legatarij, à quo fideic. relinqui potest, nec seruo aut filiofamiliæ legato vel hereditate data in pœnam patris aut domini, à quibus etiam fideic. relinqui potest, l. cum filiof. De leg. 1. & hæc est sententia huius legis: cui Tribonianus de suo inseruit hæc verba, Illicitè vel probrosè, itémque verbum, Talem, propter Constitutionem Iustiniani, quæ sublato iure veteri definit pœnæ causa legari posse, exceptis tantùm his quæ illicita vel probrosa vel impossibilia sunt. Illicita, vt si ita dicat, Heres meus si consobrinam vxorem non duxerit, Titio x. dato. Probrosa, vt si dicat hoc pacto, Heres meus si adulterium non fecerit, Titio x. dato. Ergo inseruit Tribonianus hæc verba, Illicitè vel probrosè, quoniam hodie his tantùm calibus pœnæ causa relictum legatum nõ valet. Adiecit & paulo post verbũ, Talem. In talem pœnam, quæ scilicet infligatur heredi, vel alij lucrum sentienti ex vltima volun-

E

F

rate, vt rem illicitam vel inhonestam faciat. Inuenio iure veteri vno casu pœnæ causa legari posse, si in funere aut monumento faciendo tuendove voluntati testatoris heres non obtemperauerit, fauore religionis, l. 6. & 27. De con. & dem. & ita in veteribus titulis monumentorum frequenter heres qui secus fecerit, iubetur ætario pop. Romani aut collegio vel arcæ pontificum inferre certam summam. Sequitur in l. 35. De vulg. subst.

Et si contra tabulas patris petita sit à pupillo bonorum possessio, in substitutum tamen eius actione legati dandam esse, ita vt augeantur, propterea quod filius extraneis non debuerit. Sic & crescere à substituto data legata si per bonorum possessionem plus ad filium peruenisset, quemadmodum & ipse filius plus exceptis deberet. His consequens esse existimo, vt si impubes ex asse heres scriptus sit, & per bonorum possessionem semis ei ablati sit, substitutus in partem legati nomine exponeretur, vt quemadmodum portio quæ per bonorum possessionem accesserit, auget legata, & ita hic quæ abceferit, minuat.

Lex est de præstandis legatis relictis à substitutione pupillari, petita bonorum possessione contra tabulas. Finge, Pupillus qui erat in potestate patris heres institutus substitutum accepit in secundum casum, frater eius emancipatus præteritus est. Aut miscuit se pupillus bonis paternis, aut petiit bonorum possessionem contra tabulas commisso edicto per præteritum. Si miscuit se, concursu præteriti portio eius minui potest, augeri non potest. Minuitur, si ex maiori parte quàm ex semisse institutus sit: non augetur, si ex minori, & legata à se relictæ præstat omnibus, vt diximus superiore Tractatu ad l. 14. De bon. possel. con. tab. Substitutus æquè legata à se relictæ omnibus præstat. Quia institutionem tantum, non substitutionem rescindit bonorum possessio contra tabulas, & contra paternas est, non contra pupillares, l. prox. §. vlt. §. Si pupillus petiit bonorum possessionem contra tabulas, portio eius minui & augeri potest. Minuitur, si ex asse institutus sit, augetur, si ex vncia. quia redigitur ad semissem, & legata præstat exceptis personis tantum, substitutus omnibus l. 5. in prin. De leg. præst. Igitur si pupillus decesserit non præstitis legatis à se relictis, substitutus ex persona pupilli præstabit legata exceptis personis, ex sua persona omnibus, & communi calculo subiectis tam his quàm illis legatis, detrahet sibi ex eis Falcidiam vnam, id est quadrantem hereditatis paternæ quæ ad filium impuberem peruenit. Et computabuntur in ea hereditate legata, quæ pupillus non præstat extraneis, atque ita quod extraneis non præstat proficiet exceptis ad excludendâ Falcidiam, quæ fortè interueniret si omnibus legata præstarentur, l. ex asse, l. id quod, Ad leg. Fal. l. 5. §. si legata & §. vlt. De leg. præst. & licet ille §. vlt. non sit de eo qui petiit bon. possessionem contra tabulas, sed de eo qui adiit vel miscuit se, tamen eadem ratio interuenit secundum opinionem illorum qui & hunc existimant legata debere exceptis personis tantum, vt scilicet legata quæ non præstat extraneis, augeant legata exceptis personis relictæ. At præterea computari etiam debet in hereditate patris id quod filio accessit beneficio bonorum possessionis contra tabulas, perinde atque si id accepisset ex testamento patris. Licet enim non sit ex testamento, ex hereditate tamen est. Igitur si filius institutus ex vncia, beneficio bonorum possessionis semissem acceperit, pro modo semissis debet vterque legata, institutus exceptis, substitutus omnibus, vel vtraque substitutus deducta Falcidia, cum pupillus decesserit, non præstitis legatis à se relictis, d. l. 5. §. 1. ab exheredati, §. 1. De leg. 1. & ita etiam aperte definit Africanus hoc loco. Et è contrario quoque, si quid decesserit institutioni pupilli per concursum præteriti diminuètur legata à pupillo vel à substituto relictæ, vt si pupillus institutus fuerit ex asse, quia præteritus pupillo semissem aufert, legata diminuentur in semissem, id est, ea institutus exceptis, substitutus omnibus præstabit pro modo semissis, præteritus autem pro modo alterius semissis ea præstabit exceptis tantum quibus ab institutione relictæ sunt, quia emancipatus fuit, vt posuimus initio. Suus nullis personis legata præstaret. Hæc certissima sunt. Sed obstat eis, l. vltim. §. vltim. De leg. 3. ex qua colligitur legata à pupillo vnciarario herede relictæ, aucta eius portione ad semissem beneficio præteriti, substitutum eius debere ex vncia omnibus, ex reliquis exceptis personis tantum. quod falsissimum est. Nam ea substitutus debet quasi æs alienum pupilli, l. seruo alieno, §. si quis à Primo. De leg. 1. l. in ratione, §. quod vulgo. Ad leg. Fal. Debit autem ea pupillus ex semisse exceptis personis, extraneis nulla ex parte. Ergo debet etiam ea substitutus ex semisse exceptis personis tantum. & inanis est vterque labor illorum, qui conantur persuadere substitutum extraneis debere legata ex vncia, quæ pupillus ipse non debuit.

- A debuit. Absurdum illi esse existimant vt legatorum nomine à pupillo relictorum minus obligetur substitutus quàm pupillus, & contrà absurdum esse non existimant vt plus obligetur. Quod neque veterum iurisperitorum quisquam sensit, & in d. §. vlt. Scæuola nō de legatis scripsit. ab instituto relictis, sed de legatis relictis à substituto (verba enim transposita sunt) & idem omnino quod Africanus hoc loco, debere ea substitutum ex semisse, non adiecta diuisione illa, sed ex vncia omnibus, ex reliquis liberis & parētibus, quam adscitiam, non naturalem esse iam pridem docui Observationum I I I. cap. IX. In contextu huius legis pro, Præterea (quod est in Pand. Flor.) aliæ rectius habent, Propterea: & contraria ratione in l. Mæuius, §. pen. De leg. 2. Præter istas causas, scribendum non, Propter. Puto autem his quæ tractauit hoc loco Africanus proximè repetiisse eum
- B aliquid de quæstione, l. 18. De leg. præst. Si qui duos filios habebat, suum & emancipatū, & nepotem ex emancipato in potestate, emancipato præterito, filium suum & nepotem retentum in potestate heredem instituerit, ac præterea nepoti dederit legatum, & petita bonorum possessione contra tabulas nepos legatum elegerit, ei præstando ex suo semisse obnoxium esse patrem, non patrum, & hoc confirmasse hac ratione quæ est in l. 19 De leg. præst.

Quia & si omnes petiissent bonorū possessionem semis nepotis inter eum & patrem eius diuideretur.

Quod exposuimus tractatu superiore ad d. l. 18. Sequuntur de legatis & fideicommissis multæ ac variæ sententiæ in l. 108. De leg. 1. ac prima quidem hæc est.

- C *Si seruus legatus viuo testatore fugisse dicatur, & impensa & periculo eius cui legatus sit reddi debet: quoniam rem legatam eo loco præstare heres debeat, in quo à testatore sit relicta.*

Si seruus legatus sit in fuga sine culpa testatoris, heres non tenetur in æstimationem: Planè in hoc solum tenetur vt caueat de perquirendo, reducendo, præstando siue restituendo seruo, l. seruo legato, §. vlt. hoc tit. Sed cuius sumptibus & periculo requiritur & reducitur? distingo, vt l. 8. tit. seq. Aut viuo testatore fugit, aut post mortem. Si viuo, apertè Africanus ait hoc loco impensam & periculum legatarij esse, hac ratione, quia heres non cogitur alio loco præstare rem legatam quàm quo fuit tempore mortis, l. non amplius, §. 1. hoc tit. Si post mortem, heredis, eodem Africano auctore, l. cum seruus in princ. hoc tit. quæ accipienda est de seruo qui post mortem testatoris cæpit esse in fuga, quod Harmenopolus indicat, qui d. l. cum seruus coniungit initium istius. Non cōiungit contrarias, sed cum ista apertè loquatur de seruo qui fugit viuo testatore, illam de eo qui fugit mortuo testatore, intelligi voluit, secundum distinctionē l. 8. tit. seq. Malè Acc. subdistinguit hoc loco, Fugerit seruus ante testamentum an post testamentum factum: malè in d. l. 8. fugerit ante aditam hereditatem an post. Sed si culpa heredis seruus fugerit, heres omnimodo tenetur in æstimationem litis, nec cautio sufficit l. cum res §. itaque si Stichus, hoc tit. Et quod de seruo, idem obtinet in qualibet alia re legata, si non compareat, d. l. cum res. Proponam ordine sequentes, quæ sunt in d. l. 108.

- D *Si id quod ex testamento mihi debes, quilibet alius seruo meo donauerit, manebit adhuc mihi ex testamento actio: & maxime si ignorem meam factam esse. Alioquin consequens erit, vt etiam si tu ipse seruo meo eam donaueris, inuito me libereris. Quod nullo modo recipiendum est quando ne solutione quidem inuito me facta libereris.*
- E

Hæc sententia pertinet ad illam regulam quæ dicitur duas causas lucratiuas in eundem hominem & eandem rem concurrere non posse: secundum quam heres, à quo fundus alienus fortè Titio per damnationem legatus est, liberatur si die legati cedere eum fundum dominus Titio vel seruo Titij, sciente & volente Titio, donauerit. Quid si seruo Titij eum donauerit, ignorante aut inuito Titio? qua ex re etiam ignoranti Titio constat dominium adquiri, l. etiā D. de adq. rer. do. sed non ita quin possit re cognita Titius abstinere se donatione serui, & rem persequi actione ex testamento. Finge, Malle Titium rem habere ex testamento quàm ex donatione. Nam & firmitior est testamēti quàm donationis causa. Non igitur statim atque res donata est seruo legatarij ignorante legatario, heres liberatur. Alioquin & se ipse heres liberare poterit inuito & ignorante legatario, vt puta, si re propria vel re heredis à testatore legata, eam heres donauerit seruo legatarij vel etiam soluerit, ex legati causa. Quod est absurdum, vt sit in potestate debitoris se liberare alij dando vel donando, cui creditor noluit donari, vel per quem ad se rem peruenire nolit, l. 4. l. inuito C. de solut. Denique non satis est rem mihi esse quæsitam ex

F

lucratiua causa vt heres liberetur, nisi velim vt quæsitum, aut nisi me sciēte & volente mihi A
quæsitum sit. Rectè ait, Et maximè si ignorem: nam si sciam donatam seruo meo, nec im-
probem factum, statim heredi liberatio contingit perinde atque si mihi donata fuisset.

Quia verò ad regulam eandem pertinet etiam §. Stichum, mox eius verba subiiciam.

*Stichum, quem de te stipulatus eram, Titius à te herede mihi legauit. siquidem non ex lucratiua
causa stipulatio intercessit, vtile legatum esse placebat. Sin è duabus, tunc magis placet inutile esse le-
gatum. quia nec absit quicquam, nec bis eadem res præstari possit. Sed si cum mihi ex testamento Titij
Stichum deberes, eundem à te herede Sempronius mihi legauerit, fideique meæ commiserit, vt eum a-
licui restituum: legatum vtile erit, quia non sum habiturus. Idem iuris erit & si pecuniam à me lega-
uerit. Multo magis si in priore testamento fideicommissum sit. Item si in priore testamento Falcidiæ
locus sit: quod inde abscedit ratione Falcidiæ, ex sequenti testamento consequar. Item si domino heres B
existit, qui non esset soluendo, cuius fundum tu mihi dare iussus esses: manebit tua obligatio, sicut
maneret, si fundum emissem.*

Stipulationis causa lucratiua est, si stipulatori nihil absit nihilque abfuturum sit, id est,
si quod nanciscitur ex stipulatione, ad plenum & perpetuum adquirat. Cōtrà non lucra-
tiua est si stipulatori absit aliquid, veluti pretium, cum fortè rem emit, & stipulatus est va-
cuam possessionem tradi, vel etiam si quod ex stipulatione nanciscitur, commissa condi-
tione aliqua repeti ab eo possit. Et similiter legati causa lucratiua est, si nulla legato ad-
scripta sit condicio dandæ pecuniæ, nullū onus fideicommissi. Non est lucratiua, si quan-
tum capit iure legati, tantum legatarius erogat iure fideicommissi aut cōditionis implendæ
causa, aut certè quatenus erogat, eatenus legati causa lucratiua non est. Hereditas quoq; C
vel lucrosa est, vt si testator soluendo sit, vel contrà si soluēdo non sit, detrimētosa. Quid-
quid igitur in tractāda ea regula de tollendo concursu duarum causarū lucratiuarū sta-
tueris de stipulationis causa, idem statuā & de legati & de hereditatis causa. Ancipites e-
nim ex causæ non vel non lucratiuæ semper, vt emptio, vel lucratiuæ, vt mera liberalitas.
Si ex Stipulationis causa lucratiua rem nactus fuero, (rem, inquam: scelus si estimationem
rei) eandem rem vel rei æstimationem ex causa legati lucratiua petere nō possum, dominiū
rei adquisitum ex vna causa, extinguit obligationē ex alia, nō tantum quia duæ causæ lu-
cratiuæ in eandem rem & personam concurrere non possunt (quod his verbis Africanus
notat, Quia nec absit quicquam) sed etiam quia bis (inquit) eadem res præstari. i. dari non
potest: quod sic expono, quia res in eā causam cecidit à qua incipere non potest: nec enim D
potest res mea mihi dari. Prior ratio demonstrat peti æstimationem non posse, posterior
peti rem non posse. Quod si neque res neque estimatione peti potest, planè inutile legatum
est. Sed si stipulationis causa lucratiua non fuerit, lucrosi legati utilis petitio est, non inso-
lidum tamē, sed in quantum mihi abest ex stipulationis causa. Nā si absint x. ex causa sti-
pulationis quæ dederim pro re digna x. v. quæ etiā mihi legata sit, x. tantum ex testamen-
to petere possum. Et retrò si lucratiua stipulatio fuerit, legatum non sit lucratiuum, utilis
legati petitio est. Idemque statuendum est si prius ex legato rem nactus fuero, vt pro qua-
litate legati & stipulationis, supersit aut nō supersit actio ex stipulatu. Idem & de duplici-
bus testamentis vel de duorum testamentis, quorum vtroque res eadem fuerit eidē lega-
ta (ab eodem an ab alio atque alio herede, nihil refert) vt quod primū cœpi legatū, siue E
ex priore, siue ex posteriore testamento, si fuerit lucratiuū vtrūque perimat alterius peti-
tionem, nisi ex priore æstimationē consequutus fuero. Nam quod dicitur, l. Plane, §. sed si
duorū, hoc tit. bis agi posse, non est indistinctè verū, sed ita demum, si prius estimationem
consequutus fuero, idque constat inter omnes. Nam quod dicit Vlpianus eo loco, ad cō-
parationem dicit eius quod dixerat antè de eadem re eidē sæpius legata per vindicationē
in eodem testamēto ab eodem, vt arbitror, vel à diuersis heredibus, l. si tibi homo, §. i. hoc
tit. sufficere vel æstimationem cōsequi. Nec enim duorū testamētis eadē re legata, sufficit
ex vno testamēto rei æstimationem consequi, cum tamen sufficiat ex vno testamēto rem
consequi, vt excludatur altero. Ac similiter eodem testamento, re eadem bis vni legata à
diuersis heredibus per damnationem, non sufficeret estimationem ab vno herede conse- F
qui, rem consequi sufficeret, l. quid ergo, §. si quis duos, hoc eo. tit. At si legatum quod cœ-
pi primū ex vno testamento, lucrosū fuerit, iis quæ diximus de stipulatione & legato
consequens est vt ex altero supersit actio, si lucrosū non fuerit, & retrò si non sit lucra-
tium, quod cœpi Primò, vel quatenus non erit, vt si id minuerit lex Falcidia vel mortis
causa

- A** causa capio vel fideicommissum, vt de altero superfit actio, l. planè, §. quòd si rem, hoc tit. Et hoc quidem multo magis, inquit Africanus. Quia scilicet vbi ex priori testamento legatum lucratiuum non fuit, facilius ex posteriori lucratiuo est actio, quàm vbi ex priori lucratiuum fuit, ex posteriori non lucratiuo. Nam etsi posterius lucratiuum non sit, magis dubitari potest an habenti, iam rem ex causa lucratiua ex posteriori actio sit. Eadè verò ratio interuenit in hereditate. Nam si lucrosa sit, legati lucratiui petitio non est, vt si testamento Secundi fundus Primi mihi legatus sit per damnationem, quod verba illa Africani significant, Dari iussus esses (nec enim per vindicationem fundus alienus legari potest, l. 39. D. de man. test. l. 88. D. de ver. sig.) & Primo heres extitero, legati petitio non est. Sin autem detrimentosa sit hereditas Primi, legati lucratiui petitio est. Idèmq; erit si à me Primus eum fundum alij legauerit, quia hereditario iure penes me fundus non remanet, l. inter, §. si rem, D. de ver. obl. Sed & si lucrosa sit, & per eam mihi fundus obueniatur, legati non lucratiui petitio supererit. Ait, Sin è duabus. His verbis adsignificatur regula de duabus causis lucratiuis. Ait, Si pecunià à me legauerit, per fideicommissum scilicet. Nam per legatum à legatario legari non potest. Ait, Multo magis si in priore testamento fideicommissum, & videlicet non sit fideicommissum in posteriore. Nam si in vtroque sit fideicommissum, certissimi iuris est ex vtroq; actionem esse. Hæc est vera explanatio huius §. Reliquos exequamur. Ait Africanus.

Cum homo Titio legatus esset, quæsitum est, vtrum arbitrium heredis est quem velit dandi an potius legatarij. Respondi, verius dici, electionem eius esse cui potestas sit qua actione vti velit, id est

- C** legatarij.
- Si homo vel quæ alia res sit generaliter legata, electionem ait eius esse cui potestas sit qua actione vti velit. De eo igitur genere legati loquitur, de quo variæ competunt actiones, veluti in personam ex testamento, & in rem, & ad exhibendum & in factum, l. quod legatur, D. de iudic. l. 63. tit. seq. Id autem est legatum per vindicationem. Quia ex legato damnationis est tantum actio in personam, secundum ius vetus, quod tractamus: vt planè sit l. 76. §. variis, tit. seq. accipiendus de legato vindicationis. Nam & l. huiusmodi, §. vlt. & l. seq. hoc tit. palàm de vindicatione loquitur, & ratio qua vitur, quia defunctus semel ad eos legatum peruenire voluit, vindicationis tantum legato congruit, l. si tibi homo, §. 1. hoc tit. l. si mihi purè, tit. seq. Homine igitur generaliter legato per vindicationem, electio est legatarij: & ita domo generaliter legata, cogi heredes ait l. si domus, hoc tit. (sic enim scriptum est Flor.) quam domum vellet ex his quas testator habebat legatario dare. Quam domum igitur vellet legatarius, cui legatum est per vindicationem. Nam id propriè cogimur dare quod alter vult nõ quod volumus ipsi. Homine autem generaliter legato per damnationem electio est heredis, l. si à substituto, §. 1. hoc tit. Cicero 2. De inuentione. Heres meus vxori meæ vasorum argenteorum c. pondo, quæ volet, dato. Nihil attinuisse adscribi, Quæ volet. Eo enim non adscripto nihil inesse dubitationis, quin heres quæ ipse vellet daret. Vera igitur est opinio Rogerij, qui statuebat heredis esse electionem, si per vindicationem legatum sit. Vera Ioanis, electionem esse heredis, si nulli serui sint in hereditate, quia alienum hominem legasse testator videtur. Alienæ autem rei vindicationem legatarius non habet, quia perinde est ac si per damnationem legata esset ex S. C. Neroniano. Nec hominis & aliarum rerum ratio eadem. Hominis legatum valet, etiam si nulli sint serui in hereditate, quia certa & naturalis finitio hominis est. Domus vel fundi legatum nõ valet, si nulla domus, vel nullus fundus sit in hereditate: quia incerta & arbitraria prædij finitio est. Eadem verò differentia legatorum constituenda est seruitute legata, & de vindicatione accipienda l. 9. de seruit. de damnatione, l. si via de seru. rust. Sequitur.

Huiusmodi legatum, Illi aut illi vter eorum prior Capitolium ascenderit, vtile esse, euidenti argumento probari ait, quòd constet vsum fructum libertis legatum, & qui eorum superuixerit, proprietatem vtiliter legari: idque & de herede instituendo dicendum existimauit.

- F** Incertæ personæ legari vel incerta persona heres institui non potest, velut hoc modo, Quisquis primus ad funus meum venerit, ei homini heres tot dato, vel, is homo heres mihi esto, §. incertis, Inst. de legat. l. quoties, §. heres. de her. inst. Imò vt lege Caninia libertates dandæ sint nominatim, ita videntur legata & hereditates dandæ nominatim aut sub demonstratione quæ nominis vice fungatur, id est, sub antonomasio, d. l. quoties, §. si quis nomen, l. nominatim, de cond. & dem. Vnde dubitatur an legetur vel instituat heres

hoc modo rectè, Primo aut Secundo vter eorum prior Capitolium ascēderit C. do lego, A
 Primus aut Secundus vter eorum prior Capitolium ascenderit, heres esto. Et Iulianus ait
 vtile esse legatum, vtilem institutionem evidenti argumento probari, quòd constet inter
 omnes vtile esse legatum si libertis legetur vsusfructus & ei qui eorum superuixerit pro-
 prietas, quamuis non minus sit incertus is qui ceteris nouissimus superuicturus est quàm
 qui primus Capitolium ascensurus. Sed hoc ideo quia certi sunt liberti quibus legatur, &
 omnibus vsusfructus purè, & omnibus æquè, id est tam huic quàm illi proprietas sub cō-
 ditione legari videtur, Si nouissim^o superuixerit, l. quoties 1. de reb. dub. ac similiter prio-
 re casu Primi & Secundi certæ personæ sunt & eo genere tam Primo quàm Secundo le-
 gatam aut hereditas videtur relinqui sub condicione, Si prior Capitolium ascenderit, si-
 cut in l. quoties, §. si quis tamē, de her. inst. proditum est ita factam institutionem, Vter ex B
 fratribus meis Titio & Mæuius Seiam vxorem duxerit, heres esto, sub condicione factam
 videri, id est tam Titium quàm Mæuium heredem institutum videri sub condicione, Si
 Seiam properauerit ducere vxorem. Neque igitur his modis vel incerta persona heres in-
 stituitur vel incertæ personæ legatur. Certa enim demonstratio, pro nomine est.

*Si ita scriptum erit, AMPLIUS QUAM TITIO LEGAVI, HERES
 MEVS SEIO DECEM DATO: dubitandum non erit quin & Titio suum legatum
 maneat, & Seio nihil ultra decem debeat. Nam & vsitatum ferè est sic legare, LVCIO TI-
 TIO TOT, ET HOC AMPLIUS VXORI ET LIBERIS EIVS
 TOT. Si ei cui nihil legatum est cum hac adiectione HOC AMPLIUS aliquid legetur: mi-
 nimè dubitandum est quin id quod ita legauerit, debeat: multòque minus dubitandum si ab eo qui C
 nihil mihi debet ita stipulatus fuero, AMPLIUS QUAM MIHI DEBES, DE-
 CEM DARE SPONDES? quin decem debeantur.*

Qua de re non esse dubitandum Africanus suo iudicio putat, de ea dubitasse existimo
 pleròque, non tantum in diuersis legatariis, sed etiam in eodem. Nam etsi vni eidemque
 ita legetur, Titio x. & hoc amplius heres meus ei fundum dato, verbo Amplius superius
 legatum repeti verius esse ait. l. si purè tibi de leg. 3. Verius, ac si aliorum alia sit opinio, sed
 hæc verior. Et si diuersis, vt si qui legauit Titio fundum, ita deinde leget Seio, Hoc am-
 plius Seio x. etiam hodie non satis liquet vtrum concurrat Titio Seius in legatum fundi,
 an habeat fundum Titius insolidum, & Seius decem. Nam singulis fundi partes deberi Mæ-
 cianus ait, l. 13. De leg. 3. Africanus Titio totum fundum, hoc loco. & vterque sibi potius D
 esse credendum, nec dubitandum. Ac præterea vterque ita scriptum ponit, Hoc amplius,
 quamquam, Hoc amplius, an simpliciter Amplius, scribatur, nihil referat. Omnis enim
 ambiguitas est in verbo Amplius. Nam vel eo persona Titij repetitur ac si diceret, Non
 tantum Titio fundum dato, sed etiam Seio x. vel fundus eo repetitur qui Titio legatus est,
 ac si diceret, Præter eundem fundum etiam x. Seio dato. Vterque ponit Titio & Seio le-
 gatū coniuncta scriptura, vterque legatū per damnationem: & idcirco rectè, l. 13. fundi par-
 tem, quia si per vindicationem, non partem fundi, sed totum fundum Seius perciperet, &
 concursu fieret partes. Nec verò quidquam in propositione vtriusque discriminis aliud,
 quàm quod in Africani Amplius ponitur in principio secundi legati, in Mæciani autem
 propositione Amplius ponitur inter nomē secūdi legatarij & 2. legatū. Quod fortasse di- E
 scrimen satis idoneum est ad inducendam iuris varietatem. Sed obstat, l. si purè tibi, De
 leg. 3. quæ etiam si verbum Amplius sit positum in principio, secundæ personæ idem attri-
 buit quod primæ in explicanda oratione hac, Lucius Titius plebi quina milia dedit, hoc
 amplius Seius viscerationem. Nam Seium quina quoque milia dedisse significari. Verum
 ne priori legatario quidquam temere derogetur assumpto collegatario in fundo eodem,
 fortè legati verba strictius accipiētur, nec aliter videbitur etiā Seio legatus fundus quàm
 si, vt statim subiicit in d. l. si purè tibi, interponatur verbum Amplius inter nomen Seij &
 rem Seio legatam, quo sermone aliquanto apertius posteriori legato conglutinatur supe-
 rius, ac si diceret, Seio amplius quàm fundum x. dato: id est prior legatarius oneratur ad-
 iectione coniuncti. Illo autem, Amplius Seio x. dato, non tam apertè. Quocirca onerari F
 eo duntaxat magis heredem legatis interpretamur, ita vt suum maneat Titio integrum
 legatum & Seio ultra x. nihil debeat, ac si dixisset, Amplius quàm Titio legavi, Seio x.
 dato, qui sermo quodammodo dilucidior est. Sed tamen eodem sensu ait ita solere lega-
 ri, Amplius vxori eius & liberis x. dato, & matito suum & præterea vxori suum proprie
 legatum

- A** legatū adscribi Vel potius quia dixit, lego Titio x. & hoc amplius vxori & liberis eius x. quæ personæ sunt eiusdem familiæ, separatim Titio patrifam. suum legatum videtur adscripsisse, suum æquè separatim vxori & liberis potius quàm coniunxisse omnes in prius legatum. Quod sequitur, Si ei cui nihil legatum est, & c. eo pertinet vt intelligatur verbū, Amplius, ad eum quoque pertinere cui nihil legatum est, vt si ita legetur, Amplius quàm Titio legauit heres meus ei x. dato. Et ideo minimè dubitandum esse quin x. Titio debeatur. Quia verò forsitan dubitaturus erat aliquis an idem esset dicendum in stipulationibus, propterea quòd quæ non vitiant legata, plerunque vitiāt stipulationes, vt condiciones impossibiles, eo nequis moueretur adiicit & in stipulationibus id dubitandum esse multo minus, non quòd præcipua quædam ratio sit cur in stipulationibus minus dubitari debeat quàm in legatis. & ita stipulatione Amplius non peti non hoc tantum caueamus amplius non peti ab eo cui debeatur, sed ne ab vlllo quidem alio cui nihil debeatur, cuique iure petitio siue actio nulla competat, l. verbum amplius, de ver. sig.

Si seruus alienus liber esse iussus, & legatus sit, peti eum ex legato posse ait. Nam cum libertas nullius momenti sit, absurdum esse per eam legatum infirmari, quod alioquin valeret etsi solum datum fuisset.

- Vtilis datio libertatis infirmat legatum serui, vt si seruum proprium liberum esse iussero, eundemque Titio legauero. nec quidquam mutat ordo scripturæ. Nam etsi priore loco sit adscripta libertas posteriore legato potior est. Olim vt vindicta ita testamento semel data libertas non potuit adimi. Hodie potest, l. si peculium, §. i. D. de man. test. l. si seruus D. de fid. li. si tamen eodem modo adimatur quo data est, id est, nominatim, & in l. 14. tit. seq. euidentis ademptio libertatis est quæ fit nominatim. Legato posteriore solo adempta non videtur libertas. Inutilis autem libertatis datio, etiam si quis seruo proprio libertatem reliquerit inutiliter verbi gratia, ex causis relatis in l. seruum filij, §. si idem, hoc tit. hæc non infirmat legatum posterius, nisi fortè legetur hac lege vt manumittatur, non hac mente vt beneficio & honore legatarius adficiatur, vt l. si quis quos, tit. seq. Legatum quoque prius non infirmat, sed præbet tantummodo argumentum mutatæ voluntatis, l. 3. §. vltim. D. de instr. vel instr. leg. l. legatum sub conditione, §. vlt. D. de adim. leg. In hac specie legatum posterius est, & adempti legati nullum superest argumentum. Siue igitur sit prius siue posterius legatum quod etiam si solum detur validum & vtile est, absurdum erit si dixeris id per inutilem manumissionem infirmari. Et quod tentant vtile per inutile vitari ex §. præterea, Instit. quib. mo. toll. obl. & §. posteriore. Instit. quib. mo. test. inf. male procedit. Nam & in §. præterea, posterior obligatio pupilli, quæ tollit priorem, iure naturali tenet, & in §. posteriore, posterius testamentum quo rumpitur prius, iure civili consistit ab initio, licet postea deseratur vel conditione deficiatur. Ait libertatem relictam seruo alieno nullius momenti esse, id est, nec iure directo valere nec iure fideicommissi. Nam si vel iure fideicommissi valeret, prævaleret legato, l. si seruus, D. de fid. lib. & quod obiicitur, l. generaliter, §. si quis seruo, D. eod. aberrat à proposito: quia non de seruo alieno loquitur, sed de seruo proprio pignerato, cui etiam manente debito, certè data à debitore libertas nullo iure competit d. l. seruum filij, §. si idem, Soluta tamen debito ei fideicommissaria libertas debetur, etiam verbis directis contra rigorem iuris fauore libertatis sumptis pro fideicommissariis.

Qui quinque in arca habebat, ita legauit vel stipulanti promisit, Decem quæ in arca habeo: & legatum & stipulatio valebit, ita tamen vt sola quinque vel ex stipulatione vel ex testamento debeatur vt verò quinque quæ deerunt, ex testamento peti possint, vix ratio patietur. Nam quodammodo certum corpus, quod in verum natura non sit, legatum videtur. Quòd si mortis tempore plena summa fuerat, & postea aliquod ex ea deperierit, sine dubio soli heredi deperit.

- Multum interest certus numerus nummorum legetur an certum nummorum corpus. Si certus numerus, legatum debetur, etiam si nulli sint nummi in hereditate, l. 12. tit. seq. si certum corpus, vt puta decem quæ sunt in arca, non debetur legatum si nulli sint nummi in arca, etiam si fortè sint in hereditate: vel si minus sit in arca, vt si in ea sint tantum quinque, in legato etiam quinque tantum sunt. Quòd si plus sit in arca, puto non amplius deberi quàm decem, quia his verbis, Decem quæ in arca sunt, non tantum certo loco circumscripta corpora nummorum significantur, sed etiam certo numero. Vt locum igitur, ita numerum obseruari conuenit vnà cum loco. Citra locum nulla numeri habetur ratio,

quia si in arca nulli sint nummi, nec qui alibi sunt in eadem hereditate, debentur, quoniã ^A qui alibi sunt, non ij sunt qui legati sunt: & consequenter si minus sit in arca, qui defunt quia nulli sunt, & nusquam esse videntur. Ac simili modo si legauero x. quæ mihi Titius debet, quia nomen legasse videor non nummorum certum numerum, si nihil debeat Titius, nihil est in legato, si minus debeat, id tantum est in legato quod debet. Vel si legauero Titio x. quæ mihi debet, quod sit per damnationem vel sinendi modo, siue dixerò, Decem quæ mihi debet, heres meus damnas esto non petere, quia liberationem legauimus non quantitatem, si nihil debeat Titius, nulla legati petitio est (est enim omnino ita legendum in l. legauimus. D. de lib. leg. Sed non poterit hoc dici, & c.) siue dixerò, Decem quæ mihi Titius debet, heres meus damnas esto ei dare. Quia his etiam verbis ius liberationis testator legat non quantitatem, & Dare accipit pro Condonare siue remittere debitum ^B d. l. legauimus, & l. vlt. §. i. eod. tit. Nec his propositionibus similis est illa, si decem Titio legauimus quæ ei debeo, quia hoc genere quantitatem tantum lego, non ius vllum, eaque debetur, etiam si nihil debuerim Titio. Nam hæc verba, Quæ ei debeo, pro demonstratione sunt. In superioribus hæc verba, Quæ sunt in arca, Quæ mihi Titius debet, pro cõdicionem & causa sunt, vt loquitur l. si sic legatum, §. si mihi, hoc tit. id est qualitatem significant & ius legati, hæc nimirum, Quæ in arca sunt, certum corpus nummorum, & illa, Quæ mihi Titius debet, ius crediti vel ius liberationis. Falsa demonstratio non vitiat legatum. Falsa qualitas siue substantia, id est quæ non est in rerum natura, falsum atque adeo nullum legatum facit. Idem verò in stipulationibus esse dicendum Africanus ait, vt si stipulanti promittam x. quæ in arca habeo, inani arca inanis sit stipulatio, vel eatenus duntaxat valeat quatenus est in arca. Et quod subiicit igitur de legatis, vt si plena fuerit arca mortis tempore, & postea aliquod ex ea deperierit, soli heredi deperiat, exemplo stipulationum ita accipit Accursius rectè, si heredis culpa deperierit. l. 37. De ver. obl. Quo circa hoc loco, Postea, sic interpretor, post mortem testatoris & post moram vel quam aliam culpam heredis. Et quæ diximus de nummis, producenda sunt etiam ad ceteras res quæ pondere vel mensura constant, vt si legentur vel promittantur auri pondo x. quæ sunt in arca, aut vini amphoræ x. aut frumenti modij x. qui sunt in horreo. Nec moueor l. si quis cum, D. de act. emp. quæ venditorem teneri ait qui fundo vendito accessura dixit dolia c. quæ in fundo esse affirmabat, quãuis ibi nullum dolium fuerit. Non vini dolia dixit, sed dolia ipsa, quæ vtiq; semper nõ sunt vasa vinaria. Sed si dixerit, vini. C. dolia. Quia verò ea in fundo adfirmavit esse, præstare quod adfirmavit debet, actione legitima Quod aduersus ea quæ nũcupata sunt, vel Ædilitia, quod aduersus dictũ pmissum ve. Esse enim ea in fundo nisi veditor adfirmauerit, si nullũ ibi doliũ sit, his actionib. emptori non tenetur. Ceterum quod dixi paulo antè de interpretatiõne verbi, Postea, id cõprobatur etiã his verbis seq. §.

Si seruus legatus sit, & moram heres fecerit, periculo eius & viuut & deterior fit, vt si debilem fortè tradat, nihilominus teneatur.

Stichus legatus post moram heredis, perit heredi, quia æstimationem legatario debet, nisi suo fato perierit & non potuerit aut noluerit eum acceptum legatarius vèdere. Perit igitur heredi, si potuerit eum acceptum legatarius vèdere l. cum res, §. vlt. hoc tit. Et placet distinctio Martini, vtrum seruus fuerit periturus apud legatarium, an nõ, vt hoc casu ^E pereat heredi, illo non item. A Martino dissentit Ioãnes. Dissensere etiam hac in re inuicem veteres auctores iuris Sabiniani & Proculiani, re scilicet fato perempta, veluti homine mortuo aut fundo absumpto terre fragore. Nam si dolo aut facto heredis perierit, non ambigitur quin sit omnimodo condemnandus. Re quoque fataliter perempta post moram heredis vel debitoris cuius cuius, Ioannes dicebat debitorem esse condemnandum omnimodo, Martinus distinguebat, vt dixi antè. Nec tamen idẽ discidium fuit hac in re inter Sabinianos & Proculianos, quod inter Martinum & Ioannem. Sabiniani debitore dicebant esse absolendum omnimodo, Proculiani distinguebant, l. illud. D. de pet. her. l. si plures, §. vlt. D. de pos. & vtriq; nullo habito discrimine inter actiones in rem & actiones in personam, vel inter contractus nominatos & innominatos, quod tamen interpretum plerique introducere conantur. Prudentior igitur Martinus Ioanne. nam à Martino sunt Proculiani, à Ioanne nullus: aut certè prudentissimus Ioannes, cuius opinio prudentum nemini in mentem venit. Qui enim diceret re suo fato perempta post moram, omnino condemnandum debitorem, inuentus est nemo. Multi dixerẽ absolendum, ^F nempe

- A** nempe Sabiniani, quorum ratio hæc, quòd sit multo æquius fato quod contigit quodque cuitare ne cre ditor quidem ipse potuit, ad creditorem potius quàm ad debitorem pertinere. Nam de hac re meritò debitor exoptulare cum creditore potest fere in hunc modum. Etiam si moram non fecissem, res perisset. non mora, sed natura interitum attulit. Tantumne mihi obfuerit cunctatio mea, ut quod fato venit, videatur venisse præter fatum, ac si occidissem? Quid enim si fatum præsto, interest, moram fecerim, & postea res naturaliter interierit, an occiderim? quæ mors multis dicitur non esse fatalis. Sed ex sententia Proculianorum multum vna distat ab altera. Nam eam quæ præter naturam præterquam fatum debitoris facto venit, debitor præstat omnimodo, eam quæ fato venit post moram debitoris, ita demum si res non erat peritura apud creditorem: quæ sententia obtinuit, d. l. si plures, §. vlt. vbi quod ait, Vtique, modus est additus à Gaio ex sententia Proculi. d. l. Illud. Nam si non erat interitura apud actorem, ut quia acceptum hominem fortè actor, cum esset venalitiarius, confestim distrahturus erat, tunc reus non absolvitur. Et si valet hæc distinctio in eo quod reddi oportet, & in eo igitur quod dari oportet. Hæc enim comparantur inuicem, l. si in Asia, §. vlt. Depof. idque in actione ex testamento exprimit satis apertè d. l. cum res §. vlt. dum heredem in æstimationem condemnari ait, si fundus legatus post moram chasmate perierit, adiecta ratione hac, Potuit enim eum acceptum legatarius vendere. nam si hæc ratio facit ut præstetur æstimatio, ibi consequens est ne præstetur vbi hæc ratio non est. Neque verò sine ratione pro Martino adfertur etiam l. vlt. §. si ea condicione. D. ad leg. Rhod. Nam quoties de periculo agitur, eadem est culpæ & moræ ratio, l. si seruum, §. sequitur. D. de verb. obl. Ut igitur doceas post moram re perempta, distinguendum esse ut Martinus fecit, rectè doces distingui eodem modo post culpam re perempta. Quod verò in conditionibus & actionibus in personam probauimus, & in actionibus in rem tam de vniuersitate quàm de rebus singulis & in actionibus ad exhibendum valere constat ex l. illud. D. de per. her. l. item si verberatum, §. vlt. D. de rei vind. l. de eo, §. si post. D. ad exhib. Nam si fortè hominem petitem qui postea sua natura interiit, distrahturus erat actor, si accepisset, condemnatur reus: quia si actori restituisset, distrahisset, & pretium lucratus esset. Si non erat distrahturus, atque adeo si erat homo moriturus apud actorem, absolvitur etiam malæ fidei possessor. Sabinus absoluendum præcidebat sine distinctione. Inter vtranque lectam medium se interponit Vlpianus in d. l. illud Proculi distinctionem admittit in malæ fidei possessore, aut in bonæ fidei possessore improbè litigante, Sabini decisionem in bonæ fidei possessore non improbè litigante. Ceterum excipiendi sunt semper tam à decisione Sabini quàm à distinctione Proculi vel interpositione Vlpiani, fures, abactores, prædones, & ij qui metum intulerunt, qui re perempta neque absoluntur omnimodo, neque sub distinctione, sed condemnantur indistinctè, l. i. §. rectissime, l. pen. D. de vi & vi ar. l. vlt. D. de cond. furt. l. si cum exceptione, §. quatenus, D. quod met. cau. Cur ita? Quia plus quàm moratores sunt. nec enim tantum sunt in mora vel culpa, sed etiam in maleficio. & nos de simplici moratore disputamus. Adiungimus verò furem prædoni, quia vbi de periculo agitur, eadem est causa vtriusque, l. subtracto, C. de fur. & hac ratione grauior est furi conditio furtiua. Nec verò mirum si hoc casu separantur hi à simplicibus moratoribus, cum & si res ante moram vel potius paulum interquiescente mora, veluti intra tempora iudicati, perierit, in his distinctio locum habeat, quæ cessat re perempta, durante mora, ut condemnentur, si res non erat interitura apud actorem, ut absoluantur si erat interitura, d. §. quatenus. Alij enim moratores & malæ fidei possessores absoluntur indistinctè re perempta ante moram, l. cum filius, §. vlt. D. de verb. obl. Et malè Ioannes confirmat sententiam suam ex l. si filio, §. si post D. solut. mat. quo tamen plerique impelluntur magis in sententiam Ioannis, moti articulo, Omnimodo, licet ambiguo. nec enim, Omnimodo, hoc tantum est, sine distinctione, sed interdum significat, In totum, ut l. cum filio. hoc tit. l. si mihi purè, tit. seq. Omnimodo igitur detrimentum præstabit, i. Integrum detrimentum: & ut fateamur (quod fatemur etiam libenter) Omnimodo esse, sine distinctione, non tamen hic articulus omnem ibi distinctionem excludit, sed eam tantum de qua agitur. Quænam illa sit, superior scriptura indicat, quæ maritum ait in dote reddenda præstare dolum & culpam: & mox, si res dotalis post moram mariti perierit, etiam omnimodo detrimentum præstare. Omnimodo igitur, i. Etiam si dolum vel culpa absit. denique interitum naturalem præstare, quod non est abscisè cõce-

dendum tamē, neglecta Martini distinctione. Possem hac de re multa alia adferre: sed nimum fortè digressus sum à proposito, cum nihil eius distinctionis attingeret hic §. & occasionem tantum, nec eam tamen non è re natam dederit huic qui congruebat §. vltim. l. cum res. Putem verò his quæ scripsit Africanus hoc loco, coniunctim exposuisse eum quam suprà in interpretatione l. 36. §. vlt. De vsuf. exposuimus differentiam inter proprietatem & vsufructum. Stichus, qui legatus est mortuo post moram, æstimationem deberi. Stichus vsufructu qui legatus est, morte Stichi vel morte legatarij percipit post moram, æstimationem non deberi futuri temporis. Ceterum non de periculo tantum, sed & de omni detrimento rei legatæ, idem scribit Africanus vt pertineat ad heredem post moram, vt si debilem seruum tradat, qui scilicet debilitatus sit post moram. Sequitur.

Cum quid tibi legatum fidei ve tuæ commissum sit vt mihi restituas, si quidem nihil præterea ex testamento capias, dolum malum duntaxat in exigendo eo legato, alioquin etiam culpam te mihi præstare debere existimauit: sicut in contractibus fidei bonæ seruatur, vt si quidem vtriusque contrahentis commodum versetur, etiam culpa, sin vnus solius, dolum malum tantummodo præstetur.

A legatario & à fideicommissario fideicommissum relinqui potest. Sed aut legatarius legatum exigit aut omittit. Quod de legatario dicam, idem dici puta de primo fideicommissario. Si omittat legatum, fideicommissario tenetur in hoc tantum vt cedat actionibus vel cui fideicommissarius voluerit l. si filius, §. vlt. D. de fid. lib. l. Imp. in pr. lib. seq. l. 8. lib. 3. Omissum enim legatum apud heredem remanet sine onere fideicommissi. Idcirco necesse est fideicommissario actiones cedi aduersus heredem. Si exigit legatum, queritur in exigendo dolum an etiam culpam præstare debeat? Et Africanus siue Iulianus eleganter distinguit, si nihil præterea legatarius ex testamento capiat, vt si C. ei legata sint quæ integra alij restituat, quia fideicommissarij solius commodum versatur, tum vt in exigendo dolum malum duntaxat præstet, si fortè lusorie egerit, atque ita succubuerit, vel etiam si id curauerit dolo malo ne posset agere, veluti ne adiretur hereditas, l. 4. §. penult. D. si quis omis. cau. test. Sin verò aliquid præterea ex testamento capiat, vt si legatis C. rogetur restituere l. x. quia de vtriusque commodo agitur, vt in petendo legato etiam culpam præstet, si fortè, (vt aliquo vtamur exemplo) plus petierit atque ita causam ceciderit, vel etiam si qua alia negligentia & imprudentia sua litem amiserit. Confirmatur hæc distinctio exemplo contractuum bonæ fidei, quibus & aliis in rebus sæpe comparantur legata, vt in vsuris quæ ex causa legati debentur ex mora officio iudicis, & in cautione quæ petitur ante diem vel conditionem legati. In deposito præstatur dolum malum duntaxat, quia nulla utilitas depositarij versatur. In vendito, locato, pignore, dote, societate, quia vtriusque utilitas vertitur, etiã culpa præstatur. l. si vt certo §. nunc videndum, D. commod. Dices, in commodato vtriusque utilitas non versatur, & in eo tamen non dolum tantum, sed etiam culpa & exactissima diligentia præstatur. Dicam, non in quo contractu vtriusque utilitas non vertitur, dolum tantum præstatur, sed in quo accipientis nulla est utilitas, vt in deposito. Nam depositarij nulla est utilitas, qui accipit vt alij custodiat, non etiam accepto vtatur, & vt quandoque postulati restituat: qua ratione etiam nulla propemodum utilitas eius est qui precario rogauit, quia breue & fragile beneficium est, cum id quoque restitui oporteat vel cõfestim vel quãdoque postulanti, & his comparatur legatarius qui accipit vt mox id omne quod accipit restituat alteri. Ceterum si accipientis utilitas versetur & nulla versetur ex parte dantis, vt in commodato, tantum abest vt dolum duntaxat præstetur, vt plus etiam præstetur quàm in his in quibus vtriusque utilitas vertitur, id est, præter culpam diligentia & custodia exactissima. Sed & contractus quidam sunt in quibus nulla est utilitas accipientis, suscipientis, administrantis, & is tamen sicut commodatarius culpam & diligentiam præstat, veluti gestor, tutor, procurator, propriis quibusdam rationibus, quia gestor vltro suscipit negotia absentis, & tutori committuntur negotia pupilli qui rem suam tueri non potest, & procuratori negotia mandatoris, quæ officia sunt amicitie in hac vitæ societate per necessaria, quæ qui non gesserit strenue & diligenter, non potest non iuste damnari. Et hi quatuor contractus (quantum opinor) significantur in l. contractus, D. de reg. iu. his verbis, In his quidam & diligentiam. malè Flor. In his quidem & diligentiam.

Qui margarita Titio pignori dederat, filium heredem instituit, & filiam exheredauit: deinde ita cauit, Te Titio rogo, fideique tuæ committo vti margarita quæ tibi pignori dedi, vendas: & deducto omni debito tuo, quod amplius eris, id omne filie meæ restituas. Ex ea scriptura filiam à fratre fideicommissum

A *missum petere posse, ut is actiones suas aduersus debitorem ei prestaret. Hoc enim casu eum qui creditor fuisset, debitorem intelligendum eius scilicet, quod pretium pignoris summam debiti excedat. Non autem mirandum si cum alius rogatus sit, alius fideicommissio obstringatur. Nam & cum in testamento ita scribatur, Te Titi rogo, ut acceptis ceterum, illum seruum manumittas, vel Sempronio quid prestes: parum quidem apte scribi, verum aequè intelligendum heredi fideicommissum, ut pecuniam Titio praestet: ideoque & ipsum Titium cum herede acturum: & libertatem seruo, vel Sempronio quod rogatus sit prestare cogendum.*

Hæc cum scripsit Africanus, fortè nondum rescripto D. Pij definitum erat à debitore fideicommissum relinqui posse l. cum pater §. qui dotale. tit. seq. Nam si à debitore fideicommissum iure relinquitur, & fideicommissi petitio in eum est, l. si pecunia, sup. hoc tit.

B l. cum quis, §. pater, infr. lib. 3. De depositario id rescripsit primùm D. Pius, sed porrectum interpretatione est ad omnem debitorem. Ante rescriptum D. Pij, à debitore relicto fideicommissio, non erat in debitorem fideicommissi actio, sed (ut hoc loco proponitur) in heredem, ut is scilicet aduersus debitorem cederet actiones. nãque nouum aut mirum hoc nemini erat ut alius quàm qui rogatus esset fideicommissio obstringeretur, cum & è cõtrario sæpe alius haberet actionem quàm cui testator dari iussisset, l. seruo legato, §. si testator, sup. hoc tit. l. xi. §. interdum, infr. lib. 3. Et in priori quidem specie ab Africano proposita is qui rogatus est, nempe Titius creditor hypothecarius, quem debitor rogauit ut hypothecam venderet & hyperocham filiae exheredatæ restitueret, fideicommissio non est obstrictus, nisi post constitutionem D. Pij, heres qui rogatus non est fideicommissio obstringitur. In posteriori autem specie nemo rogatus est, & heres tamen qui rogatus nõ est, fideicommissio tenetur, ut l. peto, l. miles, tit. seq. l. ii. §. cum esset De leg. 3. In vtraque heres rogatus intelligitur, licet rogatus non sit. & in specie quoque l. ea quã C. de fideic. quam quasi contrariã opponit Accursius, heredes legitimi rogati intelliguntur, quoniã generaliter mortua filia adoptiua intra pubertatem, siue quæsitã siue nõ quæsitã hereditate, declarauerat testator velle tẽ hereditatẽ certis personis restitui. Restitui igitur vel ab heredibus filie quæsitã hereditate, vel à suis legitimis heredibus, non quæsitã hereditate. Quod dixi à debitore hodie fideicommissum relinqui rectè, ei malè opponitur, l. cum pater, §. qui dotale tit. sequ. quia in ea specie emptor prædij dotalis debitor testatoris non fuit. Soluerat enim ei omne pretium. In priori autem specie huius §. daremus hodie etiam in Titium actionem fideicommissi, quia & si vendiderit pignus post mortem testatoris, tamen origo contractus à testatore cœpit, & ideo debitor superflui hereditarius fuisse intelligitur, à quo noluerit testator heredem petere superfluum, quod illum quoque non filio suo heredi instituto, sed filiae exheredatæ restituere testator voluit. An igitur hodie eliget is cui à debitore fideicommissum relictum est, ut vel in debitorem agat qui rogatus est, vel in heredem qui rogatus non est? Sic videtur d. l. cum quis, §. pater.

Auidius filij sui fideicommissit, ut certam pecuniam quatuor libertis suis mutuam daret, & vsuras leuiores taxauerat. Placuit hoc fideicommissum vtile totum esse.

Totum, id est, Non tantum credendæ pecuniæ fideicommissum (nam ut stipulatione & pacto necessitate obstringi possumus credendæ pecuniæ, l. si pœnam, D. de ver. obl. l. si tibi pec. D. de reb. cred. ita & fideicommissio) sed etiã credendæ sub vsuris leuioribus, id est triëtibus. & additur l. x. i. §. heres, infr. lib. 3. admitti fideicommissarium etiam si heredi non satisfidet. quod vnum exemplum plenius acceptæ voluntatis testatoris addi velim ad l. 12. D. de reg. iu. Explicita verò tandem est l. 108. de leg. 1. Transgrediamur ad l. 4. De do. præleg.

Cum vulgari modo dies legatorum proferetur, nihil eam rem ad dotis relegationem pertinere ait, quia suum diem habeat.

Vulgaris modus proferendæ diei legatorum hic est, Quas pecunias legauit, quibus dies appositus non est, eas heres meus annua bima trima die dato. Vulgaris clausula dicitur in l. talis, De leg. 1. cuius formula satis demonstrat non pertinere eã ad ea legata quibus dies appositus est. Est autem dies appositus his quæ nominatim testator præsentia dari iussit.

F Aliud enim est purum, aliud præsens legatum. Purum diẽ propriũ non habet, & cõtinetur vulgari clausula. Præsens diem propriũ habet, id est præsentẽ diẽ, & ideo vulgari clausula non cõtinetur ex Seruij & Labeonis sententia, d. l. talis. Alphenus aliud iudicium fuit, sed reprehenditur in l. Titio de leg. 2. in qua, ut Observationum v i i. docui, ita legẽdum est, Non est verum quod Alphenus retulit C. præsentem nõ deberi. Existimabat enim centũ

deberi annua bima trima die ex vulgari clausula, nōn præfenti die. Sed non potest hoc legatum ea clausula contineri, cum diem proprium habeat. Præfenti scriptum est absolutè in d.l. Titio, vt in l.i. §. si legata, D. Si cui plusquam per leg. Fal. l. x i. D. de cond. & dem. & initio d.l. Titio, præfens dato. i. repræfentato, siue in præfenti dato. Eadem verò ratione nōn pertinet ea clausula ad relegationem dotis, vt Africanus refert hoc loco, quia dotis legatum suum diem habet, i. præfentem diem, neque verò alia ratione legatum dotis consistit quàm propter commodum repræfentationis, quia non tam dos videtur legari quàm commodum repræfentationis, vt scilicet præfenti die detur, quæ alioquin ex x i. tab. dāda foret annua bima trima die. & inde forsitan prælegati nomē in hoc titulo De dote prælegata, vt est in Pandectis Flor. quia veluti ad manum præfens dos datur, vel potius eadē ratione qua relegari, & prælegari dicitur, quia sua quodāmodo ei res legatur, & redditur potius quàm datur, l. cū pater, §. filie, De leg. 2. l. 2. §. mulier hoc tit. Auctores sanè βασιλικῶν videntur legisse De dote relegata, vt est in Pand. Noricis, *ἄλλ' ἀρχικὸς ἀπὸ πλεοναυθείας*. quia idem est sensus siue relegatam dixeris siue prælegatam. & eadem ratione dicitur filie dos prælegari, auctore Stephano, vt dixi Obf. 4. c. 23. & peculium seruo vel filio, & obligato debitori vel etiam creditori, l. penul. §. vlt. D. de alim. leg. Aliàs prælegatum est quod præcipui iure heredi relinquitur, quod pro parte coheredis tantum capitur iure legati. Aliàs quod prima parte testamenti relictum est l. Titia, §. Scia De leg. 2. l. vxorem §. i. de leg. 3. Relegationem autem & prælegationem dicunt sæpe auctores nostri pro legato & prælegato, legationem nunquam pro legato. Boëtius tamen ita loquitur sæpe in Topicis Ciceronis, & nouè Delegatum pro Legato Egesippus 2. Salome delegatum seruauit. Sequitur l. 5. D. de opt. leg. cui⁹ quæstio pēdet ex l. 4. cod. tit. Optio serui vel scyphi vel cuius alterius rei, actus est legitimus, l. 77. De reg. iur. quia fit solemniter herede præfente & ideo ante aditam hereditatem non fit, l. 10. De leg. 1. & si optio serui legata sit, publicè exhibita omni familia, si optio scyphi omnibus scyphis exhibitis qui in bonis defuncti fuerūt, l. 3. §. item si optare, Ad exh. l. si vēdidero, §. si ad exhibendū, De fur. & certis (vt opinor) verbis testibusq; præfentibus, & interdū prætore diem decernente quo optetur, sicut & ad aduendum, qui alius est actus legitimus, diē præstitueret solet, l. 6. l. si optio, hoc tit. & vt filius fa. non adit sine iussu patris, ita nec optat sine iussu patris d. l. 10. Vtraque fit semel, l. 5. in prin. De leg. 1. l. si solus, §. vlt. De adq. her. Seneca 24. Contr. Non oportet tibi amplius optare quàm semel, omnis nimia potentia saluberrimè breuitate constingitur. Vtraque fit purè; non in diem vel sub condicione. d. l. 77. Et, vt resumam quod dixi antè, si legata sit optio scyphi, non rectè fit optio nisi omnes exhibitis sint. Itaque si non exhibitis omnibus, legatarius elegerit existimans eos duntaxat qui exhiberētur in bonis fuisse defuncti, integra ei optio manet. Sciens consumit optionem, si ex eis duntaxat voluerit eligere. Et hoc cum esset relatum in l. 4. hoc tit. subiecta sententia hæc Africani est: *Nec solum si fraude heredis, sed etiam si alia qualibet causa id euenerit. Qua significatur integrā legatario optionem esse non tantum si fraude heredis scyphi quidam supressi sint, sed etiam si alio quolibet casu id euenerit. Et si integra est optio, quanuis fraude heredis omnes scyphi exhibitis nō sint, ergo nō erit in heredē de dolo actio, quæ tamē erit in specie l. si quis adfirmavit, §. 1. D. de dolo, cum familia omni exhibita legatario persuasit heres dolo malo vel quis alius vt opraret seruū aliquē, quasi melior eo in familia nō esset. Sequitur l. 16. De pec. leg.*

Stichus habet in peculio Pamphilum: hunc dominus noxali iudicio defendit: & damnatus litis æstimationem soluit. Deinde Stichum testamento manumisit, eique peculium legauit. Quæsitum est an quod Pamphili nomine præstitum esset, ex peculio, vel ipsius Pamphili, vel Stichi deducendum sit. Respondit, Pamphili quidem de peculio vtiq; deducendum quantacunque ea summa esset, id est etiā si eum noxæ dedere expedisset. Quicquid enim pro capite serui præstitum sit, in eo debitorem eum domini constitui. Quod si Pamphili peculium non sufficiat, tunc ex peculio Stichi non vltra pretium Pamphili deduci debere. Quæsitum est si ex alia qua causa Pamphilus pecuniam domino debuisset, nec ea ex peculio eius seruari posset, an vsque ad pretium eius ex peculio Stichi possit deducere. negauit. Neque enim simile id superiori esse. Ibi enim propterea pretium vicarij deducendum, quod eo nomine ipse Stichus ob defensionem vicarij sui domino debitor constituatur. At in proposito, quia Stichus nihil debeat, ex eius peculio nihil esse deducendum, sed ex Pamphili duntaxat, qui certè ipse in suo peculio esse intelligi non potest.

Seruus debet domino litis æstimationem quam dominus præstitit noxali iudicio con-

- A** uentus, ne seruū noxæ dederet, quātaunque ea æstimatio sit, id est, etiā si longè maior sit serui pretio, vt seruū dedi vtilius fuerit. Nā vtilius quidē domino hoc fuerit, sed non seruo, cui nulla tanti est summa quāti sua sibi salus: ideóque quod ita datur, pro capite serui dari dicitur, ne scilicet experiatur seruitutē eius cui noxam cōmisit. Nam miserū est dedi ei cui facta noxa est. Aliās p̄ capite. i. vt manumittatur: (Nā manumissione incipit caput habere) hīc pro capite. i. vt noxę deditio liberetur, & ne sit alterius quām cuius nūc est, ne duriorē seruitutē experiatur, ne mutet caput. Nā noxæ deditio in persona seruili veluti capitis deminutio est: & manumissio etiā interdū p̄ capitis deminutione habetur l. vlt. C. de vsufr. quod satis nouū plerisque videri possit, quia vulgò dicitur seruū nullum caput habere. Sed & illud dicitur, Noxā caput sequi: & superius, Seruū nullum caput habere, ita
- B** à Paulo exprimitur, Seruile caput nullū ius habere. Sed ad rē. Dixi seruū domino debere quod dominus pro capite eius soluit. i. ne noxæ dederetur, quantū id cūq; tandē sit, quia scilicet rē serui gessit sufferēdo litis æstimationē. At dicit fortè quidā, imo rem suā potius egit dominus, qui litis æstimationē præstitit, ne serui dominio careret. Quod equidē negauerim hac ratione, quia ex noxali causā seruus tenetur principaliter. Serui ergo negotiū gestū est principaliter præstita litis æstimatione. Nā & eadē ratiōe si se ipse seruus vulnerauerit, quia vulnus quod ipse intulit sibi, curare etiam ipse debuit potius quām dominus, in id quod in eo curādo dominus impēderit, meritò domino debitor cōstituitur, qui tamen non esset debitor, si febris laborātem eū curasset dominus, l. 9. §. sed ipse seruus, D. de pecul. hoc enim posteriore casu rem suā gessisset potius quām serui. Ex his pēdet ratio
- C** respōsi primi ad quæstionē primā Africani, quæ est huiusmodi: Stichus manumissio in testamento dominus legauit peculium, in quo erat inter cæteras res Pāphilus seruus vicarius Stichi, & Pāphili peculium, propter quem iam antē dominus noxali iudicio cōuentus soluerat litis æstimationē. An hoc quod defunctus soluit propter noxā Pamphili, heres deducere potest ex peculio Pāphili vel ex peculio Stichi? Et pro cōperto quidē illud habet, ex peculio Pamphili deduci quantacūque summa sit ea quæ ne is noxæ dederetur à domino præstita est, quasi eam omnē debuerit domino Pāphilus, & peculium computetur semper deducto eo quod domino debetur vel cōseruis liberisve domini. Sed si Pāphilus peculium non habeat vel si peculium eius non sufficiat solutę æstimationi, ait quāti est Pamphilus seruus vicarius, non vltiā, deduci ex peculio Stichi serui ordinarij. Non ergo deduci quod vicarius debet. Alioquin integra litis æstimatio, quæ vicarij nomine præstita est, deduceretur. Sed non potest ex peculio ordinarij deduci quod vicarius debet, l. si seruus meus, D. de pecul. Et verò id etiā (vt dixi) non ait deduci, sed quod eodē nomine ordinarij domino debet, propterea quòd ei defendit dominus & conseruauit seruum peculiarem. Id verò non excedit pretium serui peculiaris. Et ideo nec vltiā debere domino seruus ordinarij intelligitur. Idque facta cōparatione iuris ciuilibus intelligi potest. Qua enim ratione quoque modo liber homo mihi obligatur ciuilitè, si seruū eius vltiō defendero in noxali causā, eodē mihi seruus meus obligatur naturalitè, si æquē seruum serui mei, id est vicariū, in noxali causā defendero. Tenetur autem mihi liber homo negotiorum gestorū in integram æstimationem litis quam exsolui, si seruū noxæ dedere non expedisset, vel etiam si expedisset, vsque in pretium serui, quasi ea tenus dūtaxat meo negotio gesto. Et ita accipio l. qui seruum. D. de neg. ges. quæ adiicit non esse in dominum de peculio actionem, quia scilicet dominus ipse ex ea causā debitor est principalis, non seruus. Secunda quæstio Africani primę coniuncta est, Si qua alia ex causā pecuniā domino Pamphilus debeat, vt si mutuatam pecuniam à domino acceperit, vel siquid ei subripuerit, & peculium Pamphili non sufficiat, an vsque ad pretiū eius de peculio Stichi deduci possit. Et rectè negat posse, quia ex his causis nihil domino debet Stichus, & id tantū quod Stichus debet, non etiam id quod Pamphilus debet, ex peculio Stichi deduci potest. Sed ex Pamphili (inquit) dūtaxat peculio deducendum, qui certè ipse in suo peculio esse intelligi non potest: quibus verbis
- F** hoc significatur, si nihil sit in peculio Pamphili, nihil deduci posse. nec posse igitur deduci de Pamphilo quod Pamphilus debet. quod & lib. vii. Quæstionum repetitur, l. deposui, §. Stichus. D. de pecul. Nemo est in peculio suo, vt nemo est in patrimonio suo, nemo dominus sui ipsius. Liber homo sui iuris est, suæ potestatis, non tamē in bonis suis, vel dominus membrorū suorū. Sequuntur aliæ quæstiones de lege Falcidia in l. 88. D. ad leg. Fal.

Qui quadringenta habebat, trecenta legauit, deinde fundum tibi dignum C. aureis sub hac condicione legauit si legi Falcidiae in testamento suo locus non esset. Quæritur quid iurus est. Dixi τῷ Σπόρων hanc quæstionem esse, qui tractatus apud dialecticos τῷ Ψευδοδιδύκῳ dicitur, Etenim quidquid constituerimus verum esse falsum reperietur. Namque si legatum tibi datum valere dicamus, legi Falcidiae locus erit: ideoque deficiente condicione non debetur, Rursus si, quia condicio deficiat, legatum valiturum non sit: legi Falcidiae locus non erit Porro si legi locus non sit existente condicione, legatum tibi debetur Cum autem voluntatem testatoris eam fuisse appareat, ut propter tuum legatum ceterorum legata minui nollet: magis est ut statuere debeamus tui legati condicione defecisse. Quid ergo dicemus si ducenta legauit, & tibi similiter sub eadem condicione ducenta legata esse proponantur? Nam aut extitisse aut defecisse legati tui condicione, ut aut totum aut nihil tibi debeat, & iniquum, & contra voluntatem testatoris existimabitur. Rursus partem deberi, rationi non congruit, quando necesse est, totius legati condicione vel extitisse vel defecisse. ergo per exceptionem doli mali tota res temperanda erit. Quare cum quis tale quid consequi velit, sic consequetur: Si quo amplius legauit vel legauero, quam per legem Falcidiam licebit, tum quantum ad suppleendum quadrantem deduci oportet ex eo legato quod Titio dedi, heres meus damnas esto dare.

Dux sunt quæstiones. Priorē cuius propositio apertissima est, ait τῷ Σπόρων quæstionem esse, id est ex genere earū quæ difficiles explicatu sunt & quibus vix respondere possumus quin hæreamus in captione, Qui tractatus (inquit) apud dialecticos Ψευδοδιδύκῳ dicitur. Apud dialecticos. i. apud Stoicos, ad quos multæ captiones referuntur. Sunt autem ex eis duæ præcipuæ, Pseudomenos & Sorites, quia difficiliore explicatu, ut has tantum duas plerūque auctores etiam cōmemorent. Cicero in Hortensio, Tum pseudomenon & foritā & totam dialecticā aut illudis aut increpas. & in Lucullo, De sorite aut pseudomeno quas plagas ipsi contra se Stoici texuerunt. Augustinus contra Acad. Inde pseudomeni & soritæ in illius causæ patrocinio vigerunt. Hieronymus in Rufinum, Soritarū gradus, pseudomeni argutias: & in Amos, Eutyechius & Eunomius syllogismis & enthymematibus, imo sophismatibus & pseudomenis atque σοφίσματα, roborare conātur. Et Iuriconsultis nostris hæc etiam duo tantum sophismata demonstrare placuit. Pseudomenon hoc in loco pereleganter: Soritā in leg. 177. De ver. sig. l. 65. De reg. iur. præclara definitione, ut sit cauillatio quæ ab euidenter veris, per breuissimas mutationes disputationem ad ea quæ euidenter falsa sunt, perducit. Ex falsis vera concludi possunt, verbi gratia: Omne prædium in iure consistit. omnis seruitus est prædiū, ergo omnis seruitus in iure consistit. Contrā ex veris falsa concludi non possunt, quod tamen Sorites efficere conatur per breuissimas mutatiōes, per structas scilicet gradatim & minutatim vaserrimas interrogatiōnes, verbi causa: Tres oues, pauciorēne sunt quàm ut gregem faciāt? Sic sanè. Quid verò, an & quatuor? Ita. An quinque? Ita. Sed si addidero vnā, an tum erit grex? Minimè. Si alteram? Ne tunc quidem. Si rursus alterā? Etiam non erit grex. Et si alterā demum? Etiā grex nondum erit. Et ad extremum igitur alia addita, ut sint decem, nōdum erit grex. His breuibus interrogatiunculis, & quasi punctis, cōclusionē falsā à vero nascens mendaciū adstruitur. & simile est illud Zenonis apud Laërtium. ἔτι καὶ μὲν δύο, ὀλίγα ἔστιν, &c. quod tamen ἐγκεχαλυμμένῳ esse ait, cū soritæ potius certissimum exemplum sit. & sanè illo loco (quātum opinor) mutilus est Laërtius exemplo ἐγκεχαλυμμένῳ & ἀγλαηήτοσι: Et quæ ἔπειδὴ traditur mox ibidē definitio, ut sit λόγος ἐξ ἀορίστου καὶ ὀρισμένου συνεχῶς, κεραπίδος est potius: verbi causa, Qui hīc est, is nō est Romæ, homo hīc est, homo igitur non est Romæ. Nam & in indice librorum Chryssippi alij sunt περὶ ἔπειδὴ, alij περὶ τῷ ἐξ ἀορίστου καὶ ὀρισμένου λόγῳ. Et tam ἔπειδὴ Eustathius, quàm ἐγκεχαλυμμένῳ longè veriore rationem Lucianus tradit. Dari & Soritæ potest exemplum tale. Heres estne successor? Certè. Quid vero? nōne & legatarius est successor? Admodum. Titius autem est legatarius. Sic sanè. Et successor igitur. Rectè. Deniq; & heres, quia successor. Perducitur hoc genere disputatio ab euidenter veris ad euidenter falsā. Et rectè, Disputatio, in d. l. 177. & 65. Nam interrogatiōibus & respōsionibus perficitur lege dialectica (est enim dialectica ἐρωτηματικὴ, ut ait Aristoteles) & auctore Cicerone aduersa disputationi perpetua oratio est. Sed de sorite factis. Redeo ad pseudomenon, quod verbū esse Stoicorum Africanus ait. sed & Σπόρων appellatio, Stoicorum est, ut libri demonstrāt Chryssippi, περὶ τῷ Σπόρων ἀγλαηήτων λόγον, & quidē generalis. Nam & soritem complectitur & pseudomenō & crocodilum & Electram & ἀγλαηήτων, ἐγκεχαλυμμένοι, κεραπίδων, βαλακρον, θερίζοντα, κυριεύοντα, ἔπειδα. Laërtius

- A** Laërtius in Zenone Cittico, *καὶ ἄποροι δὲ πινες εἰσὶ λόγροι ἐγκυκαλυμμένοι καὶ ἀφελήθους καὶ σωρεῖται καὶ κεραιπιδες καὶ ἔπιδες.* Lucianus Lapithis, *τῶν ἀπόρων τὴν κεραιπιδαν ἢ σωρεῖτῳ ἢ θερίζοντα λόγον.* Quæstio igitur quæ proponitur ab Africano generaliter τῶν ἀπόρων quæstio est, propriè & specialitet ad tractatum pseudomeni pertinet. Sic enim accipiēda sunt hæc verba, Qui tractatus apud dialecticos τῶν ψευδομένων dicitur. Nec enim tractatus omnis inexplicabilium siue τῶν ἀπόρων, pseudomeni dicitur, sed is tantum specialiter ad quem pertinet ea quæstio. Qua de causa rectè id ita redditum est in Basilicis, *ἢ τοιαύτη ζήτησις, τῶν ἀπόρων λέγεται, ἢ γὰρ τῶν ἀφελήθους, τῶν ψευδομένων.* Est autē ψευδομένος λόγρος, cui utrumuis respondeas, id est, siue aias siue neges, id statim falsum reperitur. Ut si quæretur an parendum sit rescripto principis sine subscriptione, quo vetat parere nos rescriptis sine
- B** subscriptione, quidquid responderis falsum reperietur. Nā siue dixeris ei rescripto parendum esse, colligetur non esse parendum, quod sit sine subscriptione, siue dixeris non esse parendum, colligetur esse parendum, quod omiſsa subscriptio nihil noceat. Et ita in quæstione hoc loco proposita, si is qui c c c. habet in bonis, c c c. legauerit, deinde Titio cētū sub cōdicione, Si legi Falcidiæ locus non esset, & quæretur debeatur necne legatū quod Titio relicū est, siue dixeris deberi, sequetur non deberi, quod legi Falcidiæ locus sit: siue non deberi, sequetur deberi, quod legi Falcidiæ locus non sit, id est quod condicio legati extiterit. Sed explicat rem omnem voluntas defuncti, quem utique apparet noluisse cæterorum legata per legem Falcidiam minui propter legatum Titij, id est cæteris omnino præstari integra c c c. Titio c. ita demum si lex Falcidia pateretur, vel nihil si id lex non pateretur: & priori quæſito etiam manifesta est voluntas principis, ut deinceps rescriptis nō pareatur sine subscriptione. Huic igitur modo rescripto tamen ut pareatur, etiam si non habeat subscriptionem quæstoris aut principis. Pseudomeno autem opinor esse nomen à mentiente primū in interrogationem adsumpto in hunc modum: An mentitur qui mentiri se dicit? cui si respondeas mentiri, colligam statim non mentiri, quod verè dixerit se mentiri. Rursus si respondeas non mentiri, colligam statim mentiri, quod falso dixerit se mentiri. & ita cauillationes aliæ pleræque nomen accipiunt ab eo quod initio dum excogitate sunt, in assumptionē venit, ut ἐγκυκαλυμμένος, quod adsumatur pater coopertus, hoc modo: An nosti patrē tuum? Noui. An hunc nosti qui linteo coopertus est? Non noui. Atquin hic pater tuus est. Patrem igitur tuum non nosti. Eadem (ut opinor) ratio ἀφελήθους: eadem certè cornutæ interrogationis, quam ita formari docent, An quod non perdidisti habes? Incautus respondebis, Habeo: & rursus interrogatus, An cornua vnquā perdidideris? eadem simplicitate respondebis te cornua non perdidisse. Atque ibi mox tibi cornua crescere incipient, inferente altero, Ergo cornua habes. Eadem ratio ἔπιδος cauillationis ex Homero sumptæ & cōflate ex coniunctione & disunctione. Nam interrogatus Polyphemus cui Vlyssēs antequam ei effoderet oculum, persuaserat se ἔπιν nominari, μή τις αὐτὸν κλέψει δόλω ἢ βία, respondet, Οὐ τις μεκτενεὶ δόλω ἔδὲ βία, ex quo colligūt qui ἔπιν accipiunt distinctè, Nemo igitur caecauit te vi vel dolo: quod tamen Polyphemus accipiebat coniunctim pro nomine proprio, & Οὐ τις se quidem excæcasse aiebat, non vi, sed dolo. Eadem quoque ratio nominis Electræ, quod docendi causa sumatur Electra, quæ simul Orestem nouerit & non nouerit, id est, quæ suum quidem esse fratrem Orestem nouerit, Orestem fratrem suum esse eum cum quo sermones cedat non nouerit in tragœdia Sophoclis. Achilles etiam ille, quo Zeno Eleates tollebat motum, ab adsumptione huiusmodi nomen accepit, An Achilles currēdo testudinem adsequi potest? Admodum. Atquin si motus est, Achilles testudinem non adsequetur. non est igitur motus. Aristoteles & Laërtius, Zenoni tribuunt, Phauorinus Parmenidi. Et similiter Pseudomeno, quia in scholis Dialecticorum docendi causa sumitur is qui mentitur, id quoque est ex genere sumptionis nomen, de quo tantum librorum compositum esse, quod Seneca ait, verum esse comprobat index librorum Chryſippi, in quo sunt Περὶ τῆς τῶν ψευδομένων λύσεως libri tres, Πρὸς τοὺς ἀφελήθους ἀφελήθους τὸν ψευδομένον libri: 2. & Λόγροι ψευδομένων
- F** τῶν εἰσαγωγῶν, & alius Περὶ τῆς εἰς τὸν ψευδομένον εἰσαγωγῆς, & alius Πρὸς τοὺς φάσιοντας τὰ λήμματα ἔχοντες τὸν ψευδομένον λόγον. Theophrasti autem lib. 3. Περὶ ψευδομένων, forsitan non de ea cauillatione fuerunt, sed de quacunque oratione falsa, quo sensu etiam Aristoteles 6. Ethic. ἐπὶ ἀσφιστικὸς λόγρος ψευδομένος, ἀπορία. Nam neque de Sorite neque de pseudomeno Stoico quidquam scribere potuit Aristoteles, Stoici cum nondum fuissent.

Et de priori quæstione hætenus. Huic posterior similis est, Si is qui c c c. habet in bonis, c c. purè legauerit, & Titio similiter c c. sub condicione si legi Falcidiæ locus non esset, an Titio debeat legatum. Nam si deberi dixeris, tum sequitur quasi deficiente condicione vt nihil debeat, si autem non deberi, tunc sequitur quasi existente condicione vt totum debeat. Nec enim scindi vnum idèmq; legatum potest vt pro parte valeat, pro parte non valeat. Et hoc est quod ait, Rursus partem deberi, rationi non congruit vbi rectè Accursius, Rationi strictæ. Nam æquitate exceptionis doli mali hoc cõsequetur heres, vt c. duntaxat Titius accipiat iure legati. & ita iuris ratio, quam & ibi Græci ἀπιλευαυ interpretantur, opponitur æquitati vel vtilitati in l. 1. §. si ego, Si par. her. pet. l. nulla, De legib. Sic verò implebitur voluntas defuncti. Nam & cæterorum legata non minuentur, & ex legato Titij solo retinebitur Falcidia. neque verò voluntas hæc refragatur legi Falcidiæ. Nam oneri est Titio tantùm, ex cuius legato plena quarta detrahatur, non heredi: & exprimetur euidentius, ac procul ambage omni, etiam Titio purè relicto legato, si (vt docet Africanus) ita cauerit testator, Si quo amplius legauit, &c. Sicut e contrario si legatum integrum Titio dari velit, & ex cæterorum legatis plenam Falcidiam detrahi, ita cauere debet, vt quanto minus Titius per legem Falcidiam capere poterit, tanto amplius ei heres dare damnetur l. si in testamento, hoc tit. quam speciem & huic loco perperam apponunt, qui legunt, Si quo amplius Titio legauit, &c. quique nolunt sicilicet addi ad verbũ Oportet. Sequitur tertia quæstio in hæc verba.

Qui ducta in bonis relinquebat legauit mihi centum præsentis die: tibi æquè centum sub condicione. Post aliquantum temporis extitit condicio, ita tamè vt ex reditu eius summæ quæ tibi relicta est, non amplius quàm viginti quinque reciperet. Legi Falcidiæ ratio ita habenda erit heredi, vt viginti quinque conferre ei debeamus, & amplius fructus quinquaginta medijs temporis, qui, verbi gratia, efficiunt quinque. Cùm igitur triginta sint conferenda, quidam putant quina dena ab vtroque nostrũ conferenda esse. quod minimè verum est. Licet enim eandem quantitatem acceperimus, manifestum tamen est, aliquanto vberius esse meum legatum. Quare statuendum erit, tanto minus in tuo legato esse, quantum ex fructibus eius heres perceperit. Secundum quod in proposita specie computationem ita iniri oportet, vt ex septem partibus ego quatuor, tu tres cõferamus. Quoniam quidem quarta pars amplius in meo, quàm in tuo legato est.

Quæstio est de quarta Falcidia heredi conficienda legatariorum cõtributione pro rata. Finge, Qui c c. relinquebat in bonis, legauit mihi purè c. tibi similiter c. sub condicione, si Titius consul fieret. Medio tempore antequam existeret condicio legati tibi relicti, heres ex vsuris pecuniæ tibi legatæ redegit x x v. Ex reditu enim, id est, Ex vsuris, vt l. Titius, D. de præf. verb. quod paulo inferius, ex fructibus. Hæc verò x x v. heres imputat in Falcidiam quasi iudicio defuncti & iure hereditario percepta. Nam & generaliter verum est, fructus, vel partus, vel vsuras legatorum in diem vel sub condicione relictorum, ante diem legatorum ab herede perceptos, in quartam & quartæ fructus imputari, in quartam (inquam) bonorum quæ mortis tempore fuerunt, & imputari ex die mortis in diem legatorum l. 15. §. fructus, l. 24. §. 1. hoc titu. Nec obstat l. 30. §. 1. & l. 7. §. 1. eod. quoniam non loquuntur de fructibus legatorum, sed de fructibus aliarum rerum quæ non sunt in legati causa, vel de partibus ancillarum non legatarum, quos quidè fructus certè constat in hereditatem vel in Falcidiã non imputari, nisi tempore mortis maturi fuerint, quia hoc casu pars fundi esse videntur, & hoc distant à partibus, qui pars ancillæ esse non videtur, atque ideo. etiam si in vtero fuerint mortis tempore, non augent hereditatem, l. 9. hoc tit. ergo siue concepti sint mortis tempore, siue postea, heredi non imputantur in Falcidiam. At per contrarium partus ancillarum legatarum in diem vel sub condicione interim editi, vel fructus prædiorum, vel vsuræ pecuniarum, vel operæ seruorum legatorum, heredi in Falcidiam & Falcidiæ fructus imputantur indistinctè. Citatur perperam in hæc rem l. 36. §. si incertum, hoc tit. Neque enim dicit operas serui legati imputari in Falcidiam, neque eorum quidquam quæ interpretes comminiscuntur. Sed animaduertendum est in ea tractatione ccepta à l. 33. Paulum varias species commiscere, primùm de seruo solo legato & fideicommissaria libertate donato, tum de pecunia legata & legatario rogato seruum suum manumittere, deinde de legatario rogato alienum manumittere, post de herede rogato seruum suum manumittere, & post hæc omnia rursus eum resumere primam speciem de seruo solo legato & fideicommissaria libertate donato, & adiciere quid iuris sit,

- A** sit, si non solus legatus sit? & quid si in diem vel sub condicione ei fideicommissaria libertas relicta sit, vel quid si etiam directa? nam nihil vetat ita testamento scribi, Stichus post triennium liber esto, Stichum Titio do lego, vt scilicet Titij sit quoad Sticho obtigerit libertas. l. 5. §. is qui in bonis, in si. hoc titu. & verbum Competere in d. l. 36. sanè ad directam libertatem pertinet, verbum Deberi ad fideicommissariam. Huic verò quæstioni postremæ Paulus non respõdet palam, sed abruptè, obscurè, concisè, more suo, non admitti interim Falcidiam in seruo vel in serui pretio, ac deinde cum libertas competere vel deberi cœperit, tunc legatarium illam partem recipere quam Falcidia detraxerit, sed admitti in eo quod ex operis serui interim legatarius acquirere potest, nihilque legatarium recipere quandoque seruo liberato, vt d. §. is qui in bonis, quod Paulus comprobat resumpta specie illa quam artigerat antè, de herede rogato seruum suum manumittere, vbi in pònenda ratione legis Falcidiæ dixerat eius serui pretium ante omnia bonis esse deducendum æris alieni loco, & nunc adiicit ex Cæcilij sententiâ, Si seruum suum heres rogatus sit manumittere in diem vel sub condicione, pretium eius heredem non deducere bonis defuncti, sed in pretium imputare quod interim ex operis eius adquisierit. Quod igitur in hac specie Cæcilio placet, id eius exemplo sentit Paulus & in illa procedere de seruo legato & donato fideicommissaria libertate in tempus vel sub condicione, vt ex operis eius Falcidia sarcitur heredi, quemadmodum pretium, herede rogato seruum manumittere. Et his congruenter additur statim in l. 37. Eius serui, id est, serui heredis, quem heres ipse rogatus est manumittere post tempus, vel sub condicione, pretium fieri atque deduci antequam ponatur ratio legis Falcidiæ, perinde atque serui testatoris cui directo in diem vel sub condicione data sit libertas, id est statuliberi. Et sequitur ampliatio, vt pretium etiam deducatur serui alieni, quem heres rogatus sit manumittere. Ex his perspicua est stultitia colligentis ex d. l. 36. §. si incertum, operas serui legati in diem vel sub condicione heredi in Falcidiam imputati, quod tamen verissimum est, vel etiam legatariū qui iam serui partem contulit heredi Falcidiæ nomine, libertate competente operas in eam partem imputare, quod falsissimum, perspicua stultitia confodientis in eo hæc duo verba, Nunquid & Heres, perspicua emendantis in d. §. is qui in bonis, Aut eius proprietatem: vt contra perspicua felicitas in d. §. fructus reponentis pro Relictos, Relictorum: quam mutationem præter Latinos quosdam libros, etiam Græci admittunt, in quibus ita est, *Οί κερροι τῶ ὑπὸ ἀίρεσιν ληζα τεύχεντος ἀρεῖ*. Caterum, vt ad rem redeam, ad hæc si quærat cur fructus aliarum rerum quæ legatæ non sunt heredi in Falcidiam non imputentur, dicam, quia in hereditate non fuerunt mortis tempore. Cur fructus legatarum rerum imputentur, vel quæ vice fructuum sunt, dicam, quia tanto minus videtur legatum siue erogatum ex bonis quantum pendente die vel condicione heres capit, l. 44. l. 66. l. in quantitate, §. in diem, hoc tit. quæ ratio fundamentum est quæstionis propositæ in hoc §. Heres (vt dixi) imputat in Falcidiam interuentum medij temporis, id est x x v. & post existentem condicionem legati, desiderat adhuc à legatariis conferri sibi alia x x v. quartæ supplende causâ, & totius quartæ fructus, qui verbi gratia efficiunt quinque. Denique desiderat conferri sibi x x x. An x x x. ego & tu conferemus æqualiter, quia vtrique nostrum æqualis quantitas legata est?
- E** Minimè, quia certè inæqualia sunt legata. Meum vberius ex quo nihil decerpit heres, tuum eo minus, quod pendente condicione ex vsuris summæ tibi legatæ retulit heres, vt propterea in tuo legato l x x v. tantum, licet re ipsâ amplius capias, videantur esse, atque ita meum legatum exsuperare tuum parte quarta, quæ est proportio sesquitertia. Debemus igitur eadem proportione seruata, heredi conferre x x x. ego videlicet x v i i. & vnam septimam, tu x i i. & sex septimas, id est, ex partibus septem ego quatuor, tu tres, quæ etiam est proportio sesquitertia. Restat tantum ex hoc libro quinto Africani quæstio l. 7. D. de confes. cuius hæc sunt verba.

Cum fideicommissum peteretur, heres confessus est debere. Arbitratur ad restituendum datus, comperit nihil deberi. Quæsitum est, an possit absolue. respondere quæ ex causa nihil debeat.

- F** Nam si ob id quod nullum fideicommissum fuerit, non debere eum absolue. si verò quia testator fortè soluendo non erat, aut quod heres omne solutum esse apud prætorem dixerat, & cum controuersia & computatio difficilior esset, arbitratur datus fuerit, saluo officio eum absoluturum. Has enim partes eius esse, vt si in computatione nihil inueniatur, possit absolue. sed & ex superiore casu ad prætorem remittere debeat, vt absoluatur.

Cùm fideicommissum peteretur apud prætorem fideicommissarium, heres confessus est debere. Confessus igitur est in iure. ceteroquin confessus pro iudicato non habetur. Prætor arbitrum dedit qui exequeretur restitutionem fideicommissi, ut l. si quando, §. ult. d. de leg. i. l. 12. de leg. 3. Coram eo allegavit heres se errasse. i. se existimasse relictum à defuncto fideicommissum, quod non est relictum, & verò comperit etiam arbiter nihil esse relictum. An heredem potest absoluerè, quia confessus non videtur qui errat in facto, l. 2. hoc tit. Et respondet non posse, quia scilicet executioni siue restitutioni datus est, non rei cognoscendæ, sed remittere eum debet ad prætorem, ut absoluatür. Prætor errantem absoluet. Sed si arbiter datus sit computationi, id est ad incundam quãtitatem bonorum, quæ computatio fit deducto ante omnia ære alieno. (Nam id demum quod superest, in bonis esse intelligitur, & inter heredem & legatarios diuiditur, si nihil superest, hereditas & legata sunt sine re, l. 1. §. hæc verba, D. si cui plus quàm per leg. Fal.) Si igitur datus sit arbiter computationi, creditoribus fortè contendentibus fideicommissum non deberi, ratione æris alieni, herede dicente omne æs alienum solutum esse creditoribus atque ideo fideicommissum deberi, & prætori, apud quem hæc controuersia agitabatur inter creditores & fideicommissarium & heredem, propter difficultatem ineundæ rationis bonorum digna arbitro visa ea controuersia, ac post apud arbitrum heres errore suo comperito qui falsò existimarat omne æs alienum solutum esse, desiderarit se absolui eadem ratione quòd non videatur confessus qui errauit in facto, arbiter eum poterit absoluerè, si comperit ære alieno exhausti fideicommissum, id est, si nihil inuenit in computatione bonorum. hoc enim casu arbitri officium latius patet quàm superiore. Qui enim computationi datur, & in hoc datur ut æstimet, debeat fideicommissum necne. Qui restitutioni, non item. Secundum hæc, si heres dum putat non esse locum legi Falcidæ apud prætorem confiteatur se fideicommissum debere, & dato fortè arbitro ad incundam quantitatè bonorum, apud eum errorem suum agnouerit, non egredietur suum officium arbiter si eum absoluerit. Eadem enim & hoc casu interuenit ratio. Eum verò constat non absolui qui fortè dum putat id de quo rogatus est nullis testibus adhibitis deberi, confiteatur se fideicommissum debere, quia in iure errauit d. l. 2. & ideo posteaquam confessus est, frustra ad iuris subtilitatem recurrit, §. ult. Inst. de fid. lib. Quæ hîc tractat Accursius de restitutione in integrum, danda sit confessis necne, aliena sunt à proposito.

Si mihi plus otij dedissent miseri tumultus, quibus se patria miscuit mea inhumaniter, addidisse his quinque, alios tractatus quatuor, quos egrè relinquo simul ac patriam ut aliam mihi gentem adoptem, si quam fortè offendero errans, quæ colat societatem humanam.

I A C.

I A C . C V I A C I V S
I A C O B O F I L I O
S V O S . D .

L I L I , priusquam me carcas, volo relinquere tibi ex studiis quæ sequor aliquid ut tu si meus es eo permouearis ad ea persequenda & illustranda cum tua aduenerit ætas maiore diligentia & subtilitate quàm fecerim ipse. facultates domi reperies me amisso modicas, & ex ipsis subripietur tibi ut accidit quoque mihi pars melior, si longè me abfueris. Sed has neque opta neque spera; & aude ingredi modo tantum & insequi vestigia mea, & ex his certiore tibi parare prouentum. Studia hæc sunt iuris ciuilibus, sine quibus (ut ea nominibus aliquot tibi commendem) neque stare res neque mores hominum constitui, componi aut temperari ullo modo possunt, sine quibus prudentissimus cautissimûsque rerum homo quisquis sit quantumvis felici sydere natus nemo vnus euaserit umquam, sine quibus æqui & boni quoque speciem comprehenderit vix umquam quisquam bene, nec si se dederit totum philosophiæ, nec si literis sacris. Nam philosophia vniuersa tantum præcepta regendæ reipub. nos docet nec attingit singula quæque. Theologia pietatem docet & verum dei cultum, simplicitatem, æquanimittatem, patientiam, contemtionem rerum humanarum, quas ego virtutes te præcipuo honore colere maximè volo, & cetera condono, fili, si modo pius fueris & amans Dei, & vel si talis fueris tota vita talémque te mihi instruxeris seruauerisque & memoriæ meæ; quid non desiderio meo abunde est? nec iam si in hoc vnus esse vis, moror aut requiro amplius quidquam. Sed placeret si velles etiam nosse quod philosophi scripserunt non ea tantum parte quæ ad ius pertinet, verum & ceteris, placeret si ab his tandem instructus comparatûsque tractandis etiam rebus aliquantulum, quæ in regnis & ciuitatibus quibûsque vertuntur, applicare velles animum, & eodem tenore iuris ciuilibus studia complecti eodémque filo quo me ad ea perduxî. Et si velles dum dico, sat intelligis quid velle debeas, qui nec aliud te velle existimas posse si is es qui esse debes, nec dididisti voluntatem in Deo primam, in parentibus proximam, postremam in nobis esse. Ego igitur ne intestatus animi & propositi erga te mei fortè an excederem, volui hoc veluti præscriptum non tam huic libro de iure quem edo in commune, quàm tibi

proprie relinquere . quæsiui cui alij . nec offendi cui locarem bene , non quod desint quibus aut debuerim aut potuerim bene , sed quod dum quero aliquem , & accido modo affectanti , modo ambienti atque etiam pollicenti , modo contemnenti , & hos nolo , aut si quando volui , si quando spem feci , nunc muto certa ex causa , ut euenit Diuo Hieronymo qui quam vouerat operam Exuperio dicauit alteri , & ut hanc complexionem mittam , dum tot recensitis , recognitis præteritisque pertæsus longæ recensitionis prætereo etiam meliores quibus possem deberemue , mox tui meminens , tandem statuo neminem non debere æquo animo ferre si te præfero omnibus tui & mei causa , quando nec si alios quosque tibi prætulerim maior ad me sit aut voluptas aut utilitas peruentura , modo si dicis te præbueris superioribus . Quod faxit Deus omnipotens pater domini nostri Iesu Christi cum quo simul ac sancto spiritu regnat & in æuum omne regnaturus est . Vale . Lugduni Kalen . Maij . M . D . LXXIII .

A

B

AD AFRICANVM TRACTATVS VI.

C

LIBRO VI. Quæstionū Africanus scripserat illud ipsum quod ex Paulo proponitur, in l. pen. D. de procur. Omnem qui defenditur, boni viri arbitratu defendendum esse: quod etiam exprimi solet in cautione Iudicatum solui, ita scilicet ut res defendatur rectè, quod verbum rectè, est pro arbitrio viri boni, & exprimitur in edicto, de procu. & defens. ut procurator qui agendam causam suscipit, dominum defendat arbitrio boni viri, l. seruum, §. ait prætor. eod. tit. id est ad eum modum quem arbitraretur verus æstimator æquitatis. Hæc enim est definitio viri boni, vel, (ut est in eo Virgilij carmine cui inscribitur titulus viri boni) qui iusto trutinæ examine pensat, *Ne quid hiet, ne quid protuberet, angulus equis*

D Partibus ut coeat, nihil ut deliret amussis. Est igitur vir bonus non iudex, quanquam & hunc virum bonum & innocentem esse oporteat: non Iurisconsultus, non orator, sed æquitatis veluti sacerdos quidam & arbiter, qui intellectu solo comprehenditur. Qua de causa & si dos fortè collata in merum arbitrium L. Titij, quasi incerta nulla sit, promittitur tamen & legatur utiliter arbitrio boni viri: quia huius arbitrij certa, perpetua & stabilis lex est. l. j. de leg. ij. Illo autem posito, omnem qui defenditur boni viri arbitrio esse defendendum, intulerat Africanus, quod est in l. ult. de procur.

Et ideo non potest videri boni arbitratu litem defendere is qui actorem frustrando efficiat ne ad exitum controuersia deducatur.

E Et constat quidem illud in primis, non videri eum boni arbitratu litem defendere, qui iudicium accipere detrectat: & ex hac causa committi stipulationem iudicatum solui, quasi re non defensa, quia hoc planè modo vir bonus non arbitraretur litem defendi, si is qui cauit neque per se iudicium accipiat, neque per alium, atque ita defensionem statim ab initio desit, l. rectè. de iudic. quod utique ita procedit in defensore rei alienæ, si à prætore compelli potest ad iudicium accipiendum: & huic tamen rei moras innectit, & tergiversatione aut solertia quadam efficit ne secum lis contestetur. Nam si compelli non potest, vir bonus propterea non arbitraretur non defendisse rem eum qui non potuit cogi defendere. l. vir bonus. iud. sol. & ideo aduersus eum, vel fideiussores eius non committeretur stipulatio iudicatum solui. nam vbiicumque vir bonus non arbitraretur rem esse indefensam, non committitur stipulatio, vbi arbitraretur, committitur, l. si eum hominem. de fideiuss. At d. l. vir bonus, opinione cõmuni satis difficilis est, vel eo maximè quòd recipiat intellectus tres aut quatuor. Sed assequemur (ut spero) verum, si eam coniungamus cum l. vel si longinquo, huius tit. & ponamus speciem hoc modo, Defensor vel procurator rei cauit iudicatum solui, cui stipulationi inest clausula de re defendenda boni viri arbitratu, & recusat iudicium accipere, causa reddita, quòd postea capitales in se inimicitias ceperit reus, vel quòd focer ei esse desierit morte vxoris, id est quòd dissoluta fuerit adfinitas, quæ

eum impulerat ad suscipiendam promittendamque defensionem, vel quòd Reip. causa, ^A aut etiam sua propria necessario & longinquo abfuturus sit, vel allata qua alia iusta causa, propter quam non debeat compelli ad iudicium accipiendum. Sed præter iustam causam, etiam necesse est vt nulla sit captio actoris propter temporis tractum: alioquin etiã iusta causa interueniente vel hætenus defendere cogitur, vt iudicium accipiat præscriptionis interrumpendæ causa. l. 12. hoc tit. An igitur, si iustam causam habeat, & nulla sit captio actoris, atque ita iudicium non accipiat, stipulatio committitur? Minimè: quia vir bonus arbitraturus non fuit, vt qui iustam excusationem adferret defendere cogeretur, d. l. vir bonus. Cogendus videtur qui cauit, ex verbis edicti, sed vtilitatis ratio temperat edictum. Et hoc omne ex Paulo relatum est, in l. mutus. §. vlt. & l. non cogendum eod. Sed ex supradicta l. vel si longinquo, quæ media est inter l. mutus & l. non cogendum, adhi- ^B bira d. l. vir bonus, apparet idem Vlpianum scripsisse vij. Disputationum, ex quo sunt l. vel si longinquo & l. vir bonus. Verùm his quæ ita cõstituimus opponi solet, l. si reus. Iud. sol. quæ non loquitur de defensore vel procuratore rei, sed de reo ipso qui cauit iudicatum solui, & postea in magistratu esse cœpit, adeo vt non possit cogi iudicium accipere, si tamen non accipiat, stipulatio committitur, quia facillè per alium accipere iudicium & implere fidem suam potuit. Defensor qui iustam excusationem adfert ne iudicium accipiat nec alium potest facere defensorem rei alienæ ante iudicium acceptum. l. 4. §. vlt. De app. l. si procuratorem. §. si quis mandauerit. Mand. l. quod quis. l. nulla. C. de procur. Inde ita concludamus, vbi procurator non cogitur iudicium accipere, non committi stipulationem Iud. solui, contrà vbi cogitur, committi vel præcisè compelli eum posse ad iudicium ^C accipiendum, omiſsa actione ex stipulatu. l. sed & ex. §. penul. hoc tit. siue sit procurator actoris siue rei, modò satisfecerit iudicatum solui. Et repetamus quod posuimus initio, non videri boni arbitratu litem defendere eum qui iudicium accipere deſtinet. Et addamus, non videri etiam eum boni viri arbitratu litem defendere, qui iudicium accepit in partem tantum, l. 3. §. vlt. Rer. amot. & committi in eum stipulationem inſolidum. l. ex clausula. Iud. sol. l. cum ex causa de verb. obl. Sed neque eum præſertim qui alieno nomine iudicium accepit, vel accipere paratus est, si non satisfecerit iudicatum solui, & committi stipulationem aduersus reum qui ea se aduersario obligauit, nisi ab aduersario admissus & probatus sit sine satisfactione. nam approbatio aduersarij plusquam satisfactio est. d. l. recte. l. non videtur, l. qui proprio. §. qui alium hoc titu. l. 5. §. nunc videmus Iud. sol. l. 18. §. vlt. De ^D cast. pec. Qui verò suo nomine iudicium accipere paratus est, etiam in iudiciis in rem nõ habetur pro idoneo sine satisfactione Iud. solui. In iudiciis in personam sequimur quod obseruatio x. docuit cap. xxix. His addamus, ex Africani verbis quæ retulimus non videri etiam eum boni arbitratu rem defendere qui iudicium accepit, si post iudicium acceptum mala fide rem trahat, vt tardius iudicetur, vel ne iudicetur: & ex hac causa incidere eum in stipulationem Iud. solui, vel fideiuſſores eius, quia hanc vtique fidem malam vir bonus approbaturus non est. Frustrari illo loco est trahere negotium, & inferre iudicio moras: & rectè in Basilicis, & δοκεῖ δεχθῆναι ὁ ὑπερθέμενος πληρωθῆναι τῷ δίκῳ. Et ad hæc modò videmur conuenienter addituri, quod de hac eadem stipulatione Iudicatum solui eodem libro Africanus scripsit in hunc modum, l. 15. Iud. solui. ^E

Hæc stipulatio quamdiu res non defendatur, simul atque defendi cœperit, aut defendi debere desierit resoluitur.

Stipulationis pars est, Quamdiu res non defendatur, quanti ea res est dari, quam resolui etiam commissam semel ait & euanescere si defendi debere desierit, puta lite finita solutione, vel trãſactione, vel acceptilatione, l. 13. eod. titu. l. penul. De dolo l. si accepto. De accept. Non igitur hoc solum Africanus ait, non teneri ex stipulatu eum qui inchoatam defensionem omisit si postea res defendi debere desierit, sed etiam eum qui rem nõquam defendit, ne eo quidem tempore quo defendere debuit: ac similiter resolui stipulationem, si res defendi cœperit & perseuerauerit defensio, scilicet ad extremum: nec enim sufficit ^F cœpisse, & (vt didicimus ex l. vltima. De procur.) non sufficit iudicium accepisse, nisi litè defensor peragat bona fide & sine frustratione. Nihil etiam nocet primo non defendisse, si nunc defendere paratus sit, & quæ commissa erat stipulatio, oblata defensione in primordio actionis vel etiam antequam ageretur, euanescit, vt & alia quælibet stipulatio quanti

A quanti ea res est, ut docuimus. l. 84. De verbor. obligat. & tractabimus etiam fortasse lib. vij. ad l. traiectionis. atque ita his verbis, *Quandiu res non defendatur, tractus & intentio quaedam temporis incit, ut in edicto proposito l. 2. Quibus ex causis in possessione eat. & summa sententia huius legis hæc est, Semel commissam stipulationem ob rem non defensam resolui & evanescere, si res defendi coeperit vel defendi debere defuerit. Possemus etiam his addere l. 63. De verbor. oblig. quam malumus tamen ultimo loco tractatus istius referuare, ut reuertamur ad l. ult. De procur. in qua hoc quoque scriptum est.*

Ad duas res petendas procurator datus, si unam rem petat, exceptione non excluditur, & rem in iudicium deducit.

B Exceptio de qua fit mentio hoc loco, est quæ dicitur procuratoria exceptio in l. qui procuratorem, & l. ad legatum. eod. tit. l. & ideo. De no. op. nunt. l. procurator, rem rat. hab. & aliis plerisque locis, qua, ut ait, à petitione unius rei non excluditur procurator ad duas res petendas datus, qui tamen excludendus videbatur hac ratione quia hoc ei mandatum non est, ut unam rem peteret sed duas. Verius tamen est & hoc ei mandatum videri ut vel unam rem peteret. Agit igitur ex mandato qui unam petit & rem in iudicium deducit. *Qui agit sine mandato vel contra mandatum, rem in iudicium non deducit si dominus quod is gessit non comprobavit. l. 27. §. primo. hoc tit. Et hoc si ad duas res separatas datus sit. nam si ad quadrigam petendam quæ constat equis quatuor, ad unam rem datus videtur, non ad quatuor, & si unum tantum equum petat, procuratoria exceptione repellitur potest. l. cum eiusdem. De ædil. edic. Idemque est si ad duas res defendendas datus sit. l. qui proprio. §. 1. supra, eod. tit. & ita iudex si de duabus rebus aditus sit, vel de una separatim pronunciare potest. l. pen. C. de sent. & interl. l. ult. rem rat. hab. Sequitur de procuratoribus alia lex.*

C *Pater dotem à se datam absente filia petit, & ratam rem habituram eam cauit: ea prius quam ratum haberet, mortua est. negavit committi stipulationem, quia & si verum sit ratum eam non habuisse, nihil tamen mariti interfit dotem restituere, cum patri etiam mortua filia salva esse dos debeat.*

D Sciendum est dotem profectitiam mortua filia in matrimonio redire ad patrem. l. iure. De iur. dot. l. dos. C. sol. mat. Diuortio facto vel morte viri soluto matrimonio patrem habere repetitionem dotis adiuncta persona filiarum familias, quia communis res est, communis actio. l. 2. & 3. sol. mat. & filia patri in hac causa particeps & quasi socia obligationis, ut ait. l. qui hominem. §. si gener. De solut. & particeps igitur dotis simili modo. M. Tullius in Prætura urbana, Cum liberis viuos parentes bona partiri. hoc fit data certa parte bonorum in dotem vel in peculium. Sed peculium quandocumque minui vel adimi potest etiam nuda voluntate. Dos quæ semel functa est filiarum nomine neque minui neque adimi potest. l. filiarum. C. solut. matrimo. No. 97. non potest adimi nec per exheredationem. l. unica. §. videamus. C. de rei vxor. act. & non potest etiam soluto matrimonio pater dotem repetere sine voluntate filiarum, sicut & post dotem datam & nuptias contractas non potest sine voluntate filiarum vtiliter stipulari diuortio facto dotem sibi reddi, quia etiam si sit filiarum. dos tamen quæ semel filiarum nomine constituta est (constituitur naturali traditione, sicut peculium, nuptiisque perfectis) videtur abscessisse bonis patris & transiisse in propria bona filiarum. Cõmunis quidem res dicitur, & in causa dotis filia patri particeps, sed magis profecto est filiarum quam patris. At verò quod diximus non admitti patrem qui soluto matrimonio dotem repetit sine voluntate filiarum, ita procedit, nisi absente filia (præfens enim & tacens velle videtur) caueat ratam rem filiam habituram. l. 2. §. ultimo. soluto matrimonio l. non solum. §. si de dote. De procur. ac præterea sciendum est, si post diuortium filiarum fam. moriatur ante dotem exactam, dotis actionem esse propriam patris perinde ac si mortua in matrimonio fuisset, quia eadem humanitatis ratio interuenit, ne pater & filiarum amissæ & pecuniæ damnum sentiat. d. l. iure, vel, ut Plinius ait in Panageryco Traiani ne eodem momento quo pater esse desiit, hoc quoque amittat quod fuit, ne mortua filia insuper afficiatur alio dolore. Adde etiam mortua filia post diuortium conualescere stipulationem, quam de dote sibi reddenda post dotem datam interposuit pater sine voluntate filiarum: l. post dotem. solut. matrimo. in qua iamdiu ex Basilicis, sed non suffice-

rent mihi Basilica quamquam vetustatis summa sit auctoritas, nisi suffragaretur etiam eis ^A manifestum ius, ex Basilicis igitur & manifesta ratione iuris docui esse legendum, stipulatorus est sine voluntate filiae, quod Basilica inculcant iterum atque iterum his verbis, *παρὰ γνώμην τῆς θυγατρὸς*, ex qua stipulatione si agere velit pater post diuortium mortua filia sine liberis, non impediatur, existentibus liberis impediatur ne agat insoludum, propter retentiones iuris veteris. Ex his facile definiri potest quaestio prior huius legis. Finge, Diuortio facto pater dotem à se profectam petit & exegit absente filia, praestita cautione de rato, deinde mortua est filia antequam ratum haberet, superstiti patre. Quaestio est, an de rato stipulatio committatur in pecuniam dotalem quam reddidit quondam maritus uxoris patri. & commissa videbatur: quia verum est filiam non habuisse ratum. Sed auctor noster auctorem suum negasse ait stipulationem esse commissam, rectissime, quia nihil ^B stipulatoris interest ratum haberi, cum mortua filia sine herede, (filia enim familiae heredem non habet) non sit ab eo vel ipsa vel quisquam alius eius nomine dotem repetiturus, & omnimodo dos profectitia salua esse debeat patri non tantum mortua filia in matrimonio, sed etiam mortua ea soluto matrimonio. Vnde licet concludere. Dotem profectitiam redire ad patrem siue mortua sit filia constante, siue soluto matrimonio. quod Bulgarus Ioannes, Azo, Accursius admittunt indistinctè siue liberos filia habuerit, siue non. Martinus distinguendum putat. Bulgari opinio vera est iure nouo propterea quod Iustinianus sustulit retentiones propter liberos. l. vnica. §. sileat. C. de rei vxor. ac. id est, meo iudicio, non solum sextas, sed etiam quintas, quia ratio qua utitur conuenit utrisque ^C ut alantur scilicet liberi ex bonis patris, non ex dote matris, & quia si noluisse etiam quintas tolli, earum memoriam aliquam reliquisset vel in Digestis, vel in Codice. Martini autem opinio vera est iure veteri. nam mortua in matrimonio filia, ex dote in singulos liberos quintae relinquuntur penes virum, diuortio facto culpa mulieris vel soceri sextae non tamen supra mediam partem dotis, ut ex Paulo refert Boëtius & Vlpia. in fragmentis & Graeci, ad d. §. sileat, hodie ob culpam mulieris vir retinet dotem poenae causa, non beneficio liberorum. Est & aliud discidium inter Bulgarum & Martinum. Bulgarus mortua muliere in matrimonio dotem non remanere penes virum. Martinus remanere, quem Accursius intelligit. in d. §. sileat. dum Gossianos nominat, sectatores nempe Martini, cui fuit nomen Martino de Gossio. & similiter vera est opinio Martini iure antiquo, si pater non sit qui dotem dedit, & indistinctè siue sint liberi siue non: Bulgari iure nouo, quia ^D dos conseruanda est liberis. Sequitur in eadem lege haec iuris quaestio.

Procurator cum ab eo a alienum exegerat, qui tempore liberaretur, ratam rem dominum habiturum cauit, deinde post tempus liberato iam debitore dominus ratam rem habet: posse debitorem agere cum procuratore existimauit, cum iam debitor liberatus sit. argumentum rei, quod si nulla stipulatio interposita sit, condictio locum aduersus procuratorem habitura sit. in locum autem condictio- nis interponi stipulationem.

Didicimus ex superiori quaestione, non committi stipulationem de rato etiam si is de quo cautum est ratum non habuerit si nihil intersit stipulatoris ratum haberi. Ex praesenti autem quaestione intelligemus è conuerso stipulationem de rato committi etiam ^E si is de quo cautum est ratum habuerit, si non eo tempore ratum habuerit quo maxime interfuit stipulatoris ratum haberi, sed quo tempore nihil eius interfuit. Finge, Erat mihi L. Titius obligatus temporali actione, pura rehditoria vel aestimatoria. Cum eo quidam meo nomine quasi verus procurator egit, & exegit debitum praestita cautione ratam rem habiturum me, ac deinde prius quam ratum haberem dies temporalis actionis exiit atque ita L. Titius tempore liberatus est, tum postea ego ratum habui. Queritur an sit commissa stipulatio de rato id est, an ex ea stipulatione possit L. Titius experiri cum procuratore in pecuniam quam ei soluit. quod non videtur. quia verum est me ratum habuisse. At contra Iulianus existimat stipulationem committi, quia serius ratum ^F habui, cum debitor iam esset tempore liberatus, ut planè inutilis fuerit ei inanisque rati- habitio mea. Primum enim non possis dicere debitorem liberatum solutione facta procuratori, antequam ego ratum habuerim, quia falso procuratori solutio facta non ante liberat

- A** liberat quam dominus ratum habuerit. l. si ego. De nego. gest. l. si quis offerenti. De solutionib. l. si vendidero. §. si Titius. De furr. Non possis etiam dicere mea ratihabitione liberatum, quia eo tempore ratum habui quo is iam erat tempore liberatus, & liberatio bis nunquam contingit. Qui etiam liberatus est semel, non potest amplius liberari. Ratihabitio si facta fuisset ante diem actionis, debitorem liberasset, ac retro acta fuisset ad tempus solutionis factæ procuratori voluntario. Ratihabitio quia facta est post diem actionis, non potest liberare eum qui iam est tempore liberatus. itaque nihil ei ratihabitio mea proficit. Neque rursus possis dicere ratihabitionem retrorahi & mādato comparari, quia huic vulgari sententiæ locus est. si in medio nihil inciderit noui, si omnia paria permanerint in id tempus quo dominus ratum habeat, si in medio nullum obstaculum interuenerit. Dicitur ratihabitio retro currere. l. si fundus. §. primo. De pignor. sed non patet liber recursum, si quod in medio impedimentum incurrat, vt in hac specie in medio incurrit liberatio debitoris per tractum temporis. Si hæc non incidisset, ratihabitio facillè recurreret. hac incidente non potest retro currere. & ita in l. penultima, hoc titul. ratihabitio non recurrit, quia medio tempore antequam ratum haberet is cuius nomine petita erat bonorum possessio, tempore finitum est ius petendæ bonorum possessionis. Ex his efficitur, quia non quo tempore stipulatoris interfuit ratum habui, sed alio tempore quo nihil interfuit, & quia liberationem debitor, idemque stipulator imputat tempori, non solutioni quam fecit procuratori meo, non ratihabitioni meæ, vt aduersus procuratorem committatur stipulatio de rato habendo in pecuniam quam ab stipulatore accepit. & vtitur argumento elegantissimo. Si inquit, stipulatio interposita non fuisset, in hac specie procurator conditione teneretur. In locum cōditionis interposita est stipulatio. Ergo ex stipulatione tenebitur eodem scilicet casu quo & cōditione teneretur. Propositio est vera, in casu proposito ommissa stipulatione procuratori cōdici posse, vel conditione ob rem dati. l. si procuratori. De condic. cau. dar. vel indebiti l. 6. §. idem Labeo. de cond. indeb. l. 8. C. cod. l. si sine. hoc titul. vel, vt Accur. adicit, conditione sine causa, quia ex tres conditiones concurre solent, videlicet si pecuniam facere procuratoris voluit, vel etiam conditione furtiua si ea mente dederit vt ad creditorem perferretur. d. l. si procuratori. d. l. si vendidero. §. si Titius. Assumptio item vera est, & ob id solum dicitur hæc stipulatio intercedere vt noua sit actio. l. i. De præst. stipul. sicut damni infecti, quæ succedit in locum actionis legis Aquilæ vel in factum, & rem pupilli saluam fore, quæ in locum tutelæ actionis. Melior enim semper & vtilior est actio ex stipulatu, quia strictior magis quàm vlla alia actio stricta, magisque iudicem veluti certis finibus & formulis constrictum tenet, & vehementer errat Accursus in l. si cui §. Titio. De legatis i. qui actionem bonæ fidei putat esse meliorem. Conclusio autem necessaria est vt cum succedat stipulatio conditioni, quo casu est cōdictio ommissa stipulatione eodem sit actio ex stipulatu interposita stipulatione, perempta cōditione. d. l. si sine. quia id agitur vt sola stipulatio teneat, quanquam interdum vtraque agi possit, non in idem tamen, sed ex stipulatu in hoc vt ratum habeat dominus, conditione in pecuniam solutam, vt in specie l. si indebitum. hoc tit. Verum quod ait conditionem dari debitori qui soluit procuratori creditoris si tēpore liberato iam debitore creditor ratum habuerit pugnare videtur cum l. cum x. §. i. De sol. quæ denegat conditionem fideiussori qui soluit procuratori creditoris, si creditor ratum habuerit tempore liberato iam fideiussore. Non probo differentiam quam quidam constituunt inter verum & falsum procuratorem. nam idem erit si fideiussor soluerit falso procuratori. & verò falsum fuisse ex eo apparet quod expectatur ratihabitio creditoris, vt ex solutione ei facta videatur liberatio contigisse, & perspicua admodum est Accursij dissolutio, si enarraretur benè. Hic debitor principalis soluit procuratori creditoris, & post tempus liberato debitore creditor ratum habuit, & debitori cōpetit cōdictio. Ibi fideiussor soluit procuratori creditoris, & post tempus cum iam fideiussor liberatus esset: qui ad tempus certum fideiusserat creditor ratum habuit, & fideiussori cōdictio non competit. Priore enim casu ratihabitio prorsus inutilis est. Posteriore vtilis est in hoc vt debitor principalis liberetur, qui non erat tempore liberatus sicut fideiussor. quæ res fideiussori aduersus debitorem parit mādati actionem, perinde atque si præsentis creditori soluisset, non procuratori absente eo, denegat conditionem, quæ retro si daretur, non competeret man-

dati. Et hæc sufficiant de vtraque quæstione huius legis. Transcamus ad l. 32. de ser. A
rust. præd.

Fundus mihi tecum communis est, partem tuam mihi tradidisti, & ad eundem viam per vicinum tuum proprium: rectè eo modo seruitutem constitutam ait: neque quod dici soleat, per partes nec acquiri nec imponi seruitutes posse, isto casu locum habere. hic enim non per partem seruitutem acquiri, neque cum in id tempus acquiratur quo proprius meus fundus futurus sit.

Certissima est regula iuris. Per partes acquiri vel imponi seruitutes non posse l. si quis duas. §. si quis partem. tit. seq. l. vt pomum. De seruit. l. 3. De ser. leg. quæ etiam enunciat- B
tur hoc modo, Per partem acquiri vel imponi seruitutem non posse. Et aliter, pro parte vel ad partem. Itémque, per vnum socium communi prædio acquiri vel imponi seruitu- B
tem non posse. l. 2. De seruit. l. proprium tit. seq. Est autem intelligenda de parte pro indi- uiso. nam ad partem pro diuiso imponi & acquiri potest. l. ad certam. De seruit. quia nec pars est propriè, sed totum id est, prædium, non pars prædij. d. §. si quis partem l. rectè. §. vltim. De verb. sig. Pars pro diuiso certa est, Pars pro indiuiso incerta, vt rectè l. placet. Qui- bus mod. vsusu. amit. & l. j. §. hoc interdictum locum habet Vt poss. certæ parti ea quæ est pro indiuiso opponatur: Item pars pro diuiso sensu corporis, pars pro indiuiso sensu mentis percipitur, vel vt ait l. 5. De stipul. seru. illa corpore, hæc intellectu. Cur autem per partem pro indiuiso acquiri vel imponi seruitus non potest? Finge, fundus est communis inter me & te, cur ego ad partem meam non possum imponere vel acquirere seruitutem? Cur non ad fundum quod etiam nõ possit valere nisi pro parte mea. Possim dicere, quia C
pars mea non continetur regione certa, sed fusa est per totum fundum ita vt impositam, vel adquisitam parti meæ seruitutem necesse sit diffundi in fundum totum, aut certè nul- lam in partem inuito te, quia quælibet gleba est mea, quælibet tua. Verum dicam aliter, & forsitan apertius, Seruitus est ius in corpore. Partis nullum subest corpus. nec enim est, sed intelligitur. Ergo ad partem seruitus constitui non potest. eadémque ratione neque prædij libertas acquiri neque seruitus remitti pro parte potest. l. vnus hoc tit. l. proprium tit. seq. Fateor eum qui imposuit fundo communi seruitutem, non posse prohibere eum cui seruitutem cessit quominus eo iure vtatur. l. per fundum. hoc tit. Sed alter socius poterit eum prohibere, quia non iure imposita est, imo nec imposita est ita vt fundo inhæ- reat, & persona quæ cessit, eam debet. non fundus. & contra qui acquisiuit fundo cõmu- D
ni, non potest prohiberi, socius eius prohiberi potest. Item fateor rectè adquisitam vel im- positam meo fundo proprio seruitutem, eo postea facto communi inter me & dominum fundi vicini, vel fundo vicini facto communi, vel etiam communicato vtroque pro par- te conseruari & retineri. d. l. vnus. l. si quis ædes. §. 1. De seruit. vrb. l. vt pomum. De ser- uit. Nec enim interit omnimodo, licet in eum casum inciderit à quo incipere non potuit quia per partem acquiri vel imponi non potuit: & non est perpetua ea regula, quæ vult ea quæ ab initio rectè constiterunt resolu- si in eum casum reciderint à quo non potue- runt consistere. l. pen. §. vlt. De verbor. oblig. & nihil obstat l. pro parte De seruit. quia in eius legis specie promissa tantum fuit seruitus non etiam constituta. Nos de constituta loquimur quæ hæsit fundo semel, eamque dicimus non confundi prorsus communica- E
tione fundi seruiantis, vel fundi dominantis, vel vtriusque, sed conseruari pro parte domi- nij. Fateor igitur seruitutem retineri posse pro parte, Nego acquiri vel imponi vel remit- ti seruitutem, vel libertatem acquiri posse pro parte, & pertinet hæc regula tantum ad prædium commune, nec bene ab Accursio accommodatur etiam ad l. prædium proprium in d. l. pro parte. nam in prædio, quod exempli gratia, totum meum est proprium, in quo socium nullum habeo, non potest considerari vlla pars pro indiuiso, nec sim vnquam sa- nus ad prædij mei propriam partem tertiam vel mediam pro indiuiso seruitutem impositu- rus vel adquisiturus, vel si id fecero, sanè partis commemoratio pro superuacua habebi- tur, & videbitur adquisita, vel imposita seruitus ad prædium totum, sicuti placet pro su- peruacuo haberi adiectionem vicini, si meo prædio, & vicini prædio seruitutem recep- F
ro. l. proprium tit. seq. At iam tempus est vt videamus cur non sit superiori regulæ locus in specie huius legis. Finge, fundus est communis inter me & te, tu mihi partem tuam ex causa venditionis tradidisti, & ad eundem fundum viam per vicinum tuum proprium. An rectè constituta est via? Ratio dubitandi petenda est ex superiori regula, & conci- pienda

- A** pienda in hunc modum. Seruitus ad partem fundi communis non rectè constituitur. In hac specie via constituitur ad partem fundi communis, quam tu mihi tradis: nec enim videtur constitui ad fundum totum, cum ex pacto constituatur in traditione partis apposito ex continenti, vt l. sequen. Ergo perperam constituitur. Sed respondendum est non constitui eam fundo communi, sed in eum casum, & in id temporis quo per traditionem partis fundus in assem meus proprius futurus est, nec ad partem traditam tantum constitui, vt scilicet ei soli parti via adquiratur pro indiuiso quod fieri nequit, sed ad fundum totum. Sequitur alia quæstio de eo qui seruum alienum bona fide possidet, an eius serui nomine noxali actione teneatur, si alij seruus furtum fecerit, vel damnum dederit, de qua ita generaliter definit Africanus, in l. 28. De noxali-
- B** bus actionibus.

Et generaliter si alieni serui nomine, qui tibi iustam seruitutem seruiret, noxali tecum egerim, tuque eum mihi noxæ dederis, siue me possidente dominus eum vindicet, exceptione doli mali, nisi litis æstimationem offerat, eum summonere possum, siue ipse possideat, Publiciana mihi datur, & aduersus excipientem, Si dominus eius sit, vtilem mihi replicationem doli mali profuturam, & secundum hæc vsuquoque me capturum, quamuis sciens alienum possideam. alioquin si aliter constituatur, futurum vt summa iniquitate bonæ fidei possessor adficiatur, si cum ipso iure noxalis actio aduersus eum competit, necessitas ei imponatur, vt litis æstimationem sufferat. Eademque dicenda sunt, & si cum ab eo non defenderetur iussu prætoris eum duxerim: quoniam isto quoque casu iustam causam possidendi habeo.

- C** At videbatur bonæ fidei possessor non teneri noxali actione, quia æquum non est compelli eum omnimodo ad præstandam æstimationem litis, quam tamen præstare compelleretur, si noxali iudicio teneri dixeris, propterea quod noxæ dedere non potest cum dominus non sit. nulla enim est noxæ deditio, quæ dominium in actorem non transfert. Verum placet magis vt teneatur & qualicunque noxæ deditio defungi possit, quæ & si bonæ fidei possessorem non liberat ipso iure, tamen eundem vsu actori præbet atque si dominus factus esset. Nam domino seruum vindicanti nec offerenti æstimationem litis opponit exceptionem doli mali, l. 27. §. vltim. §. vel vt additur in l. 11. eo. tit. officio iudicis consequitur, vt indemnis maneat, quia scilicet rei
- D** vindicatio arbitraria actio est, & doli exceptio quæ inest bonæ fidei iudiciis in arbitrariis omissa officio iudicis suppleri potest. l. sumptus de rei vind. l. planè. l. vltima. De pet. her. Neque huic definitioni repugnat. l. 1. §. 1. De ser. cor. dum negat bonæ fidei possessorem teneri actione serui corrupti, quia non loquitur de actione noxali serui corrupti, sed de ea qua suo nomine conuenitur, illa bonæ fidei possessor tenetur, hac non tenetur, quia sua re abuti se existimauit nec dolo malo seruum corruptit in fraudem domini. Et magis repugnat, l. 27. §. serui. Ad leg. Aq. quæ serui occidentis nomine dominum teneri ait, non bonæ fidei possessorem, & de noxali loquitur procul dubio cum dicat, Serui nomine, quidquid Græci comminiscantur, neque est rursus cur hac in re separemus actionem furti ab actione legis Aquiliæ, qua bonæ fidei possessorem
- E** teneri etiam satis exprimit. l. 8. De inter. in iure fac. cum teneri eum scribit noxali actione legis Aquiliæ, qui alienum seruum in iure suum esse respondit, quibus verbis bonæ fidei possessor significatur, vt in l. proxim. §. vltim. §. Non possis etiam fingere in d. l. 27. §. serui, bonæ fidei possessorem quo tempore agitur cum eo noxali iudicio desuisse possidere. At dicere non improbabiler possis non teneri bonæ fidei possessorem noxali actione, vt vel æstimationem litis sufferat, vel seruum actoris faciat; quia & illud iniquum est, & hoc præstare non potest cum ipse dominus non sit, sed teneri vt seruum dimittat & toto suo iure cedat. Dominum autem teneri propriè vt seruum actoris faciat quia vindicandi serui à bonæ fidei possessore facultatem habet. argumento l. si seruus depositus hoc titul. & quod ait l. 11. cod. dominum non teneri, sic intelligi, vt electo bonæ fidei possessore non teneatur. d. l. 8. nam ab initio liberum est actori, vel cum domino experiri, vt litis æstimationem præstet, aut seruum actoris faciat, vel cum bonæ fidei possessore, vt eum à se dimittat si nolit pro eo subire litis æstimationem, quod obseruandum etiam opinor in quæstione de seruo qui est in fuga, quæ sequitur, d. §. serui. l. 27. ad leg. Aq. an eius serui nomine dominus teneatur
- F**

noxali actione. nam d. l. 27. dominum teneri adfirmat, Contrà, l. serui. §. ult. De fur. id negat, simul ac Paulus in sententiis eodem titulo, hac ratione quod exhibendi eius serui potestatem & copiam dominus non habeat. l. quoties, §. in potestate, hoc tit. & res explicari omnis hac distinctione commodissime potest. Aut seruus qui est in fuga ab alio possidetur, aut non. Si non possidetur ab alio, videtur à domino possideri, nec tamen tenetur noxali actione, quia cum in sua potestate non habet. Si ab alio possidetur bona fide, dominus tenetur noxali, quia à possessore recuperandi serui facultatem habet, & tenetur in hoc, vt vel recuperet vel cedat actionibus. Æquè bonæ fidei possessor tenetur, sed in hoc tantum vt seruum dimittat & dedat quoquo modo. quæ deditio non erit inutilis: nam, vt diximus initio, dominum vindicantem repellat is cui bonæ fidei possessor seruum dederit, officio iudicis vel exceptione doli mali, nisi litis æstimationem offerat. Plus adiicit Africanus hoc loco, eidem amissa possessione serui & reuersa ad dominum, non minus contra dominum competere Publicianam actionem quam contra alium quemlibet, l. 5. De Pub. in rem ac. & si forte dominus vtatur exceptione iusti dominij, cuius hanc formulam edit, *Si dominus eius sit*, vt Flor. scriptum est, sed rectius, *Si non dominus eius sit* vt l. ult. eod. tit. l. si quis rem. De exc. rei iud. & in Basilicis, ἀλλ' ἐὰν μὴ διαπότῃς εἰ μὴ, quæ vulgò dicitur ob stare actioni Publicianæ. l. pen. & ult. eod. tit. elidi eā replicatione doli mali, Si non litis æstimationem exsoluat, vt & aliis plerisque casibus Accursius docuit, in d. l. ult. agenti publiciana nihil officere exceptionem dominij, quibus nos adiecimus duos, ex l. mandatum. Mand. l. si is cuius. Ex quib. cau. ma. porro efficit etiã ex eo Africanus seruum posse vsucapi ab eo cui bonæ fidei possessor illum dedit in noxã. quia Publiciana nunquã datur nisi de re quæ vsucapi potest, & ei qui vsucapere potest. atq; ita is qui seruum in noxã accepit dominium eius per vsum acquirit quod per noxæ deditio non potuit acquirere, licet non dico rescierit (hoc enim certissimum est, l. 7. §. ult. De pub. in rem act. l. bonæ fidei De adq. rer. do.) sed ab initio, vel vt Hagiogtheodoretus loquitur, ἐν ἀρχῇ τῆς συστάσεως τῆς νομῆς scierit re esse alienã. nec enim propterea intelligitur esse mala fidei possessor. Mala enim fides non est scientia rei alienæ, sed scientia iniustæ possessionis. prior scientia non impedit vsucapionem si modo iusta possessio sit, posterior impedit. at hic iusta fuit possessionis causa, noxæ deditio. Et hac quidem via bona fidei possessor liberatur, nec cogitur sufferre litis æstimationem, aut si hanc ei rationem abstuleris absoluedi se iudicio noxali, id est si noxæ deditio eius non admiseris, defenso eo cui dederit aduersus dominum, necesse erit eum sufferre litis æstimationem, & teneri perinde atque si suo nomine cõueniretur. quod est iniquissimum. Quod autem tribuit ei cui bonæ fidei possessor seruum noxæ dedit, idem dat ei qui iussu prætoris seruum duxit cum à bonæ fidei possessore non defenderetur. Ductio facit dominum eum qui ducit si dominus non defendat. l. electio, §. vltim. hoc tit. l. 2. §. vltim. Si ex nox. cau. ag. quia pro traditione domini cedit. l. 32. hoc tit. Ductio non facit dominum si bonæ fidei possessor non defendat, sed tueretur tamen prætor eum quasi dominum data aduersus dominum & alium quemlibet actione Publiciana. l. 6. De pub. in rem act. & exceptione vel replicatione doli mali, & vsucapere potest, quamuis sciens alienum possideat, quia id simul etiam scit se iuste possidere. l. iuste De adq. poss. l. & si quis §. 1. De relig. & sump. fun. l. damni, §. penul. De dam. inf. & hi sunt effectus iustæ possessionis, vt per eam res vsucapiatur, & antequam vsucapta sit vt possit vindicari actione Publiciana. Præterea sciendum est ea quæ diximus de bonæ fidei possessore conueniendo noxali actione locum habere etiam in malæ fidei possessore qui seruum alienum in iure suum esse responderit. l. 13. hoc tit. & forsitan huic necessitas imponetur exsoluedæ litis æstimationis, quod noxæ deditio ipso iure liberari non possit, vt summo iure cum eo agatur, nec sit in eo iniquum, quod esset iniquissimum in bonæ fidei possessore. Sequitur alia quæstio in l. 34. De edil. edic. definita his verbis.

Cum eiusdem generis plures res simul veniant, veluti comædi vel chorus, referre ait in vniuersos an in singulos pretium constitutur, vt scilicet interdum vna, interdum plures venditiones contrahæ intelligantur. quod vel eò quæri pertinere, vt si quis eorum forte morbosus vel visiosus sit, omnes simul redhibeantur, interdum & si in singula capita pretium constitutum sit, tamen vna emptio est, vt propter vnius vitium omnes redhiberi possint vel debeant, scilicet cum manifestum erit, vel mu-

A non nisi omnes quem empturum vel venditurum fuisse, ut plerumque circa comædos vel quadrigas vel mulas pares accidere solet, ut neutri non nisi omnes habere expediat.

Quæstio igitur hæc est, utrum vna sit venditio, an plures, si plures serui eiusdem generis simul venierint, ut si venierit comædorum agmen, quod constat mimorum siue histrionum certo numero, vel si chorus venierit, qui etiam constat cantorum certo numero qui canunt alta voce vel tibia vel utroque misto, & nonnunquam in comædiis etiam saltant & loquuntur vniusque comædi sustinent partes. quo sensu etiam mimi à choris separantur. l. 14. C. De epif. aud. Hæc autem quæstio, quemadmodum Africanus ait, eò pertinet ut intelligatur an propter vni⁹ vitium aut morbum omnes redhiberi possint aut debeant. nam si plures sunt venditiones, is solummodo redhibendus est qui vitiosus aut morbosus est, si vnà, propter morbosum redhibentur etiam non morbofi. Illud enim constat ex edicto ædilium resolui venditionem ob latentem morbum aut vitium rei venditæ quod reticuit venditor nescienti emptori, & ex hac causa emptori venditorem teneri actione redhibitoria ut recipiat rem quam tradidit & reddat pretium quod accepit emptori. Et videretur quidem in illa quæstione ita distinguendum esse. Aut simul vniuersi comædi vel choreutæ vno pretio venierunt, aut singuli suo quisque pretio. Priore casu certum est vnam esse venditionem sicut si chorus in stipulationem deducatur, vna est stipulatio, si chorus legetur, vnum legatum, quod scindi non potest. j. partim vindicari, partim repudiari. nam quod ait. l. si chorus de leg. 3. perinde esse quasi singuli homines legati essent, aliò pertinet, puta ut intelligatur vno homine mortuo, non extingui legatum, sicut quadriga legata, vno equo mortuo, non perit legatum, nisi, ut ait. l. peculium. §. quadriga. de leg. 2. is mortuus sit qui demonstrabat quadrigam. i. ut Græci exponunt, ὁ γὰρ κλειτεύων ἐν αὐτοῖς, & ita putem choro legato, si coryphæus interierit, legatum extingui. Idem illud etiam forte ait. l. si chorus, ut intelligatur non chorum tantum sed etiam singulos homines vindicari posse, si modo vindicentur omnes, quia plerumque quod vna vindicatione persequi possumus, possumus & pluribus per partes, ut vindicare hereditatem possumus vel res singulas. l. si vnus. §. item si pactus. De pac. licet non è conuerso. l. vindicatio. De rei vind. Ceteroquin vnum legatum est. Posteriore autem casu. j. si in singula mancipia pretium constitutum sit, plures videntur esse venditiones, & consequenter ob vnius vitium non esse redhibendos ceteros, nisi euidenter appareat non nisi omnes emptorum emptorem aut venditurum venditorem fuisse, quod plerumque præsumitur comædis venditis aut choro, propterea quod separari nō possunt quin dissoluatur comædia vel chorus, atque ideo non expedit quemquam venditori recipere, vel emptori retinere, nisi omnes recipiat vel retineat, & verò non cogitur etiam venditor recipere morbosum solum, nec emptor retinere non morbosos. & eleganter. l. 38. §. vltim. j. consuli tam emptori, quàm venditori dum non separantur, quæ ita inter se deuincta sunt, ut separari sine magno incommodo non possint. Itaque sublata omni distinctione, ex eo quod plerumque fit, vnde solent confici regulæ iuris, definiemus, vnam esse venditionem comædorum vel chori, siue vno pretio pariter & confusè venierint, siue separatim in singulos constituto pretio. idémque de ceteris rebus dicemus quæ sine magno incommodo separari non possunt, veluti quadriga aut pari mularum, ob vitium vnius, indistinctè omnium redhibitionem esse. Nam & si separari non possunt sine pietatis offensa, idem statuit. l. proxim. j. & d. l. 38. in fin. & seq. ut si pater & filius venierint, vel duo fratres vel vxor & maritus. At non idem dicemus in familia vendita, vel in pluribus aliis seruis venditis vno pretio, quia separari possunt sine incommodo, & sine pietatis offensa, ideóque ob vitium vnius non redhibentur etiam alij. Neque rursus in polia, id est, equitio vendito. nam propter vnum equum vitiosum, omnem poliam redhiberi non oportet. Neque item in quatuor equis cum nondum constituta esset ex eis quadriga, neque in duabus mulabus pariter venditis vno pretio, cum nondum ex eis esset constitutum par siue iugum, quod Græci quidam δεικὸν ζεύγος & στωεῖδα. vitiosi enim iumentum redhibitio erit, non omnium. d. l. 38. §. vltim. Sed pluribus seruis vel equis venditis, quorum separatio non sit dura vel incómoda, quæri potest vno redhibito, quantum pretij nomine reddi oporteat emptori? Et si certum sit cuiusque pretium, id est, si in singula capita constitutum sit pretium, nulla est dubitatio, nam reddetur emptori pretiū

quod conuenit quodque dedit pro vitioso animali, etiam si constituto pretio in singula ^A capita, postea omnium pretia redacta sint in vnam summam, quod consummationem vocat. l. xxxvj. hoc tit. Plautus in Truculento & Seneca, v. Epist. summam summarum, & eodem modo Iustinianus. l. vlt. C. de vsur. rei iud. consummatam quantitatem sortis & vsurarum, id est, in vnam summam redactam, Græci illo loco *συναφῆσαι*. Sin autem confusè omnes vno pretio venierint, nec sit singulorum pretium certum, pro bonitate eius qui redhibetur æstimatio fiet eaque reddetur emptori. d. l. 36. & l. pe. hoc tit. In specie autem huius legis quoties scilicet propter vnus vitium omnes redhibentur, non pars pretij, sed totum pretium, id est, omnium pretium repetitur, actione redhibitoria. Et quod hic traditur de actione redhibitoria, trahi potest etiam ad actionem æstimatoriam, vt scilicet non ex pretio vitiosi hominis, sed ex pretio omnium componatur, quanto minoris ^B sit. d. l. 38. §. si fortè, & ad actionem de euictione, puta choro vendito, si vnus euincatur, vt sit actio de euictione in solidum. arg. l. cum plures. 7. de euict. De quadriga fuit aliquando quæstio inter professores bonarum literarum, an quadriga intelligeretur sine curru, quod etiam de pari mularum quæri potuisset. Id verò expedire nemo melius potest, quàm Iurisconsultus. Quadriga intelligitur etiam sine curru. Fateor haberi quadrigam vt iungatur ad currum, haberi par mularum, vt iungatur ad carrucam, vel rhedam, qua ratione mulas carrucarias Vlpianus dixit, rhedarias Varro. Sed nego ita semper quadrigam, accipi quasi iunctam curru. alioquin quadriga legata deberetur currus, quod est falsum. nã neque legatus est currus, cum quadrigæ nomine contineantur tantum equi quatuor. l. si id quod, Pro soc. l. 10. §. vlt. quib. mo. vi. amit. neque legato cedit, vt pars vel accessio, cum ^C alia res sit per se, sine qua quadriga intelligitur, licet ad currum iungi soleat, sicut argento legato, non cedit arca, licet in eam argentum recludi soleat. l. argento De leg. 3. l. 3. §. vltimo. De penu. leg. Denique quadrigæ nomen numeri est nomen, quod ad alias res translatum nomen indicat, vt cum Varro ait has initiorum esse quadrigas, corpus, locum, tempus, actionem. Et Vopiscus quadrigas tyrånorum, Firmum, Saturninum, Bonosum, Proculum: & Hieronymus ad Iouinianum quadrigam virginum filiarum Philippi Evangelistæ. & ad Paulinum, Euangelistas quadrigam domino & quadrigam sanctitatis ad Pammachium. *Possint vel debeant*. Possint refertur ad emptorem, Debeant ad venditorem.

Sequitur de duplæ stipulatione quæstio, in l. 24. De euict. quam vt intelligamus, sciendum est ex edicto ædilitio, venditorem cauere emptori, de euictione stipulanti hoc ferè modo, Mihi heredique meo eum hominem quem de te emi habere rectè licere, nec euinci eum hominem mihi heredive meo partemve eius, & si is homo à me heredive meo petetur, tum de ea re agenda adesse, & eam rem rectè defendere, vt denunciatum tibi erit, aut si ita factum non erit, quanti ea res erit duplum præstari, dolumque malum abesse ab futurumque esse, hæc spondesne? Solemnia huius stipulationis esse verba illa Habere licere, nemo ambigit. Partis adiectionem esse necessariam docet. l. si dictum §. in stipulatione hoc tit. Adici etiam doli clausulam. l. si cum fundum. De contr. empt. l. stipulatio ista, §. si quis dolum. De verb. obl. & hæc fortè intelligitur, l. si seruus in prin. hoc tit. Dupla non cauetur semper, sed simpla ex conuentione, sicut ex conuentione etiam denunciationis necessitas, nonnunquam remittitur. l. Herenius, in prin. hoc tit. & est etiam hæc stipulatio repromissio, non satisfactio, nisi aliud conuenerit. Ex eius formula ita demum committi eam apparet, si post motam controuersiam emptor venditori denunciauerit, vt de ea re agenda adesset. l. 29. §. vlt. hoc tit. Si auctorem laudauerit. l. Herennius, §. j. eod. l. 7. & 14. C. eod. Si postulauerit, vt ab eo defenderetur euictionis nomine. l. qui absentem. 7. De procur. ob quam rem etiam si is qui iudicat inter petitem & emptorem, sit venditori iudex incompetens, tamen venditor sequi debet forum emptoris, nec potest vti priuilegio sui fori. l. venditor. 7. De iud. l. j. C. vbi in rem actio ex. deb. quia lis est principaliter cum possessore, id est, cum emptore, venditor liti adiuuere tantum vel subsistere dicitur. ^E l. si rem §. j. hoc tit. l. 23. C. eod. l. in executione. §. in solidum. l. cum ex causa. De verb. obligat. quod Græcis est *ἀγοραῖα*. Item ex formula intelligimus, ita demum eam committi si iudicio res ablata sit emptori, vel æstimatio eius. l. si seruus. §. j. l. habere. l. euicta. §. j. hoc tit. nam æstimatio, secunda emptio est, vt iam præstata litis æstimatione petitori verè possit dicere emptor se re habere ex secunda emptione, non ex prima. Euincere igitur est legitimo

- A** legitimo certamine vincere, id est, cognitione iudicis, & non vincere tantum, sed etiam rem abducere. Plus enim est euincere quam vincere, quia est etiam rem abducere & auferre. Vna litera auget significationem ut in elugere, emereri, enauigare, exigere, enauare, emunire, & in hac ipsa materia claudare, quod plus est quam nominare, id est, laudare, Festus ait. quia laudatur scilicet auctor ut liti adlister, ut defensionem suscipiat, claudatur igitur potius. Non committitur ergo si propter fatalem necessitatem mortuo puta homine vendito emptori, eidemque duplæ stipulatori habere non liceat. l. si seruus hoc tit. Non si propter alium casum fortuitum. l. ii. hoc tit. Non si propter fugam hominis venditi. d. l. si seruus. Non si propter vim vel impressionem alterius. l. vltim. C. de actio. empr. Sed in eum qui vim intulit est Interdictum unde vi. Non si voluntate emptoris, ut si compromiserit in arbitrum. l. si dictum. §. j. hoc tit. si manumiserit, vel quasi manumiserit. l. seq. l. si mancipium. hoc tit. si locum venditum religiosum fieri permiserit. l. si per imprud. §. si quis eod. si rem pro derelicto habuerit l. vltima, eod. Sed & si Iudicio euicta sit, interdum non committitur stipulatio, ut puta si per iniuriam, vel stultitiam iudicis emptor condemnatus sit, idque constet liquido omnibus. l. quinta, l. si per imprudentiam. hoc tit. l. 8. & 15. C. eod. sed in iudicem actio est. Eleganter verò in hanc rem, l. exceptione infra. De fideiuss. æquius esse iniuriam vni factam penes eum manere, quam in alium manere aut transferri, quæ tamen ratio corrumpitur, in dicta lege, exceptione, adiectione huiusmodi, scilicet si culpa tua iniustæ damnationis causam præbueris. nam iniuria iudicis sufficit vel culpa, nec vtriusque concursus vnquam exigitur, ne sit fideiussori actio mandati, sicut in hoc titulo, ne sit emptori actio de euictione, satis est si vel is inturia iudicis victus sit, sine culpa sua. itaque ausim adfirmare adiectionem illam esse pessimi interpretis. & sic Ioannes propemodum sentit. Simile autem illud est, legi, si sine §. cum autem. Rem ratam haberi propter iniuriam iudicis, fideiussores nunquam obligari. At præterea, ut attingi supra, non committitur hæc stipulatio, si vincatur emptor vitio suo aut culpa aut dolo, veluti opposita exceptione stellionatus ex persona & facto suo. l. xxvij. hoc tit. vel ex eremodicio. l. si ideo in princip. hoc tit. vel ex præscriptione, lapsis temporibus appellationis l. Herennius. §. vltim. eod. vel amissa possessione culpa sua cuius retentione rem sibi seruare potuit. l. 29. §. 1. cod. vel omissa actione quam intendere potuit. l. 66. eod. vel omissa occasione vsucapiendi l. si dictum. §. si cum posset. Ad hæc quæritur in hac lege
- D** an etiam possim dicere non committi stipulationem, si mulier quæ rem emit à non domino, eam marito eidemque domino eius rei dederit in dotem, puta marito iam non eam possidente pro dote, sed pro suo. Et posset tentari stipulationem committi argumento ducto, ex l. 22. §. vltim. supra, hoc tit. & l. quamuis. infra de iur. dot. hoc modo. Si mulier fundum quem de Titio emit non domino, marito dederit in dotem æquè non domino, & is fundus marito euincatur, vel æstimatio eius, statim mulier ex stipulatione agere potest euictionis nomine, quia nullam dotem habere incipit, si vel fundus euincatur, vel tantum maritus præstiterit pro litis æstimatione quanti fundus est, (nec enim iam eum pro dote, sed pro empto possidet) aut certè minorem, si non tantum præstiterit. & additur, l. proxim. supra. etiam soluto matrimonio morte mulieris, quo casu dos aduentitia remanet penes virum, atque etiam profectitia si pater non sit, euicto fundo dotali, heredes mulieris agere posse ex stipulatione duplæ, quod & ipsi marito teneantur ex stipulatione duplæ euictionis nomine, nam & ex causa dotis euictio marito præstatur, interposita stipulatione huiusmodi, quæ tamen inuita muliere, non interponitur fundo inæstimato. l. non solum. infra, de iur. dot. l. 1. C. eod. sicut ex donationis causa contrahi placet obligationem euictionis interposita eadem stipulatione, l. 2. C. de euict. & ita quod ait. l. sciendum. hoc tit. nihil referre qua ex causa interponatur stipulatio duplæ, vtrum ex causa emptionis, an ex alia causa, sic interpretor, veluti ex causa dotis aut donationis. Ex aliis causis est obligatio euictionis nomine etiam sine stipulatione, veluti ex permutatione, vel ex donatione facta sub lege remunerationis, ex datione in solutum, adiudicatione, articulo Do vt facias, inuestitura feudi. Sed argumentum quod volumus efficere ex hac disputatione, sic in pauca colligamus. Si marito euincatur fundus dotalis, mulieri statim committitur stipulatio duplæ, quia nullam dotem habere incipit. In specie huius legis nullam etiam dotem mulier habere incipit, marito fundum dotale

habente pro suo non pro dote. Ergo statim committitur stipulatio duplæ, quod Africanus negat esse consequens, aut simile casui superiori his verbis. A

Non tamen ei consequens esse, ut & si ipsi domino nuptura in dotem eum dederit, committi stipulationem dicamus, quamuis æquè indotata mulier futura sit, quoniam quidem etiam si verum sit, habere ei non licere seruum, illud tamen verum non sit, iudicio eum euictum esse. Ex empto tamen contra venditorem mulier habet actionem.

Docet igitur quantum distet hic casus à superiore. Superiore casu marito fundus euicitur iure iudicióque, ut nominatim scriptum est. l. 22. §. vlt. Si aliquis eum à marito per iudicium abstulisset. Hoc casu non per iudicium fundum suum maritus abstulit, sed fortè datus ei cum esset in dotem, eum retinuit quasi suum: & ideo non committitur stipulatio duplæ, quæ tamen superiore casu committitur. Sed tamen quia non voluntate sua eum fundum mulier amisit, quandoquidem non putauit se domino rem suam in dotem dare, ex bono & æquo dabitur ei actio ex empto aduersus venditorem in id quod interest, ut sæpe in hoc titulo euenit deficiente actione ex stipulatu duplæ, dari ex empto actionem. l. 41. §. 1. hoc tit. l. naue. eod. tit. coniuncta. l. cum qui ædes. De vsurp. & vsuc. l. si prægnans, coniuncta l. venditor. hoc tit. quarum vna denegat actionem ex stipulatu, altera dat ex empto. Neque verò, ut animaduertit Accursius, rectè colligitur ex l. si emptori. hoc tit. etiam re iudicio non euicta committi stipulationem duplæ, euictionis nomine. nam duplex est stipulatio duplæ ædilitia. vna de euictione quam dari negamus re iudicio non euicta. altera de sanitate & vitiis, aut noxis rei venditæ, l. iij. l. xj. §. vlt. l. quod dicitur. hoc tit. quæ committitur etiam re nõ euicta, puta quod verum sit furtis noxisque solutum non fuisse seruum: quamuis is cui fursum fecerat heres emptori extiterit, ut d. l. si emptori. Sed & alia de euictionibus & stipulatione duplæ Africanus hoc eodem libro tractauit. restant enim adhuc quæstiones tres in l. xlvj. hoc titu. vna est de usufructu euicto, altera de seruitute euicta, tertia de statulibero euicto in libertatem. & de prima quidem ita scribit. B

Fundum cuius usufructus Attij erat, mihi vendidisti nec dixisti vsumfructum Attij esse. hunc ego Mæuio detracto usufructu, tradidi. Attio capite minuto, non ad me, sed ad proprietatem vsumfructum redire ait: neque enim potuisse constitui vsumfructum, eo tempore quo alienus esset, sed post se me venditorem te de euictione conuenire: quia æquum sit eandem causam meam esse, quæ futura esset, si tunc usufructus alienus non fuisset. C

Diximus supra non committi stipulationem duplæ, nisi res iudicio euicta sit. Sed non diximus quali iudicio. Quali igitur? vindicationis, ut opinor. nam quod ait, l. xxxiiij. §. j. hoc tit. nihil interesse quo genere iudicij res euicta sit, respicit ad varia genera vindicationum. Est vindicatio dominij, vindicatio vsus vel usufructus, vindicatio pignoris vel hypothecæ, vindicatio emphyteuseos, vindicatio superficij, vindicatio possessionis nõ quidem per actionem sed per interdictum uti possidetis vel utrobi, vindicatio seruitutis, & hæc postrema sola nullam parit emptori fundi actionem de euictione, si quis in eo fundo vindicauerit iter aut viam per actionem confessoriam, & vicerit, nisi venditor fundum liberum dixerit. l. pen. hoc tit. l. cum venderes. De cont. empt. Sed emptori est actio æstimatoria, Quanto minoris fundum emisset, si scisset seruitutem impositam. l. quoties De ædil. ed. & l. xv. hoc tit. si modo in ea pro, Seruus legatur Seruitus, ut iam dudum emendauit. & est perspicuum in ea lege Paulum constituere differentiam inter vsumfructum & seruitutem. Vindicationi seruitutis adiungi etiam potest vindicatio finium. l. x. C. de euict. Ceteræ vindicationes pariunt actionem de euictione imò & mixtæ actiones communi diuidendo, vel Fam. erciscundæ. d. l. xxxiiij. §. j. & ratio differentiæ hæc, quia etiam euicta seruitute aut finibus, rem habere licet, alio autem iure euicto rem habere non licet. Hoc cognito, fingamus, vendidisti mihi fundum nec dixisti vsumfructum esse Titij, ego cum plenum mihi fundum venditum putarem, cum vendidi Gaio, detracto mihi que reserua- to usufructu, mox capite minuto Titio usufructus finitus est. Quæritur ad quem redeat, ad me qui eum mihi detraxi, an ad Gaium cui fundum vendidi. Et ait Iulianus finitum vsumfructum, ut solet, redire ad proprietatem & consolidari. redire igitur ad Gaium. ad me non redire. quo enim iure rediret? an quod eum mihi detraxerim in fundo vendendo Gaius? D

- A** do Gaius? Sed nihil potest valere detractio quam feci eo tempore quo ususfructus erat alienus, & separatus à proprietate. potui detrudere meum ususfructum, alienum non potui. Ponamus litem fuisse ea de re inter me & Gaium, & Gaium euicisse ususfructum, an erit mihi regressus aduersus auctorem meum, ex stipulatione duplæ, vel ex empto ob euictionem? Sic sanè, l. stipulatio ista. §. si quis fortè. De verb. obligat. l. in vendendo. De cont. emp. l. xlix. hoc tit. quia mihi videtur euicta pars rei. ususfructus enim partis instar obtinet, cum omne emolumentum rei contineat. l. Mæuius §. pen. De leg. ij. & ita agendo consequar, vt mihi præstetur æstimatio pro bonitate fructuum quos fundus ille fert, sicut euicto loco fundi certo bonitatis æstimatio fit. l. j. xij. & xv. hoc tit. vel, quod idem est, hoc consequar vt mihi eandem causam venditor præstet, quæ foret si tempore quo ususfructum detraxi, ususfructus alienus non fuisset, id est, vt præstet ususfructum, vel æstimationem duplam. In Gaium nullam actionem habeo, vt rectè Acc. docet. Gaius quoque in me nulla actio est in casu proposito, quando scilicet integro meo statu prior Titius capite minutus est. nam è cōtrario, vt idem rectissimè docet, si ego qui mihi detraxi ususfructum moriar vel capitis minutionem sustineam prior, perdurante usufructu in persona Titij, ego vel heres meus Gaius tenetur ususfructum præstare, quasi finitum morte mea, vel capitis minutione. Sequitur in eadem l. xlvj.

C *Si per alienum fundum mihi viam constitueris, euictionis nomine te obligari ait. etenim quo casu si per proprium constituentis fundum concessa esset via, rectè constitueretur, eo casu si per alienum concederetur, euictionis obligationem contraxit.*

- Fundo vendito & euicta seruitute per actionem confessariam, non agitur de euictione. Seruitute vendita, vel fundo & seruitute, vt l. tenetur. §. si tibi. De act. empt. & euicta seruitute per actionem negatoriam, quia fortè venditor eam cessit in alieno fundo non in suo, est actio de euictione, ex stipulatione duplæ, vel ex empto. Sequitur tertia quæstio de statulibero vendito, & euicto in libertatem. Multum interest statuliberum dixero in vendendo an in tradendo. Si in vendendo, non teneor euictionis nomine, etiam si traditionis tempore liber fuerit, modo si fuerit statuliber venditionis tempore. Si in tradendo, non teneor si postea liber fiat, teneor si iam ante factus fuerit liber, quia eam tantum speciem libertatis excepi, quæ ex testamento impleta condicione ex post facto (sic est legendum, in l. qui libertatis. hoc tit.) possit obtinere. Ac rursus multum interest statuliberum dixero perfusoriè & simpliciter, an condicionem etiam expressero libertatis, priore casu nō teneor quidem de euictione, sed teneor ex empto in id quod interest: quia decepi emptorem obscura & perfusoria pronuntiatione, quæ nunquam non ad dolum malum accedit. d. l. qui libertatis. §. vlt. Posteriore casu, distinguendum est hoc modo, aut diem vel condicionem veram expressi, aut falsam, Si veram, nullus est labor. Quid verò fiet si falsam? Finge, dixi relictam libertatem sub condicione, Si nauis ex Asia venerit, quæ erat relicta sub condicione, Si Titius consul fuerit. & hic quoque distinguendum est, aut prior exitit condicio mendax aut vera. Si mendax, venditor postea existente condicione vera euicto seruo in libertatem, non tenetur de euictione, quia nihil ex ea re læditur emptor, apud quem diutius manet seruus quàm sperabat. nec enim eripitur in libertatem statim vt impleta est condicio falsa, sed expectatur vera. Sin autem prior exitit vera, venditor tenetur ob euictionem & ob mendacium, quia citius quam sperabat emptori seruus eripitur. & hoc est quod Africanus ait in §. Cum tibi.

F *Cum tibi Stichum vendere dixi eum statuliberum esse, sub hac condicione manumissum, Si nauis ex Asia venerit, is autem, Si Titius consul factus fuerit, manumissus erat. quærebat, si prius nauis ex Asia venerit, ac post Titius consul fiat, atque ita in libertatem euictus sit, an euictionis nomine teneatur. Respondit, non teneri eum. etenim dolo malo emptorem facere, cum prius extiterit ea condicio quam euictionis nomine exceperit.*

Non lego, exsoluerit, sed exceperit, vt d. l. qui libertatis. Repelletur ergo emptor exceptione doli mali, si agat ex stipulatu, quia nihil eius interest, vel ipso iure si agat ex empto. &

similis pene distinctio obseruatur in hac specie. Si dixerit venditor statulibero post annum relictam libertatem quæ erat relicta post biennium, non tenetur, quia diutius apud emptorem mansit, quàm dixerit venditor, atque eo etiam minoris seruum redemit emptor. At è contrario si dixerit post biennium, cum esset relicta post annum, tenetur, quia ex mendacio eius læditur emptor, qui eo pluris emit seruum quod speraret, cum apud se diutius fore. & malè Flor. hoc loco ita scriptum est. Item si post biennium liberum fore dixi, qui post annum libertatem acceperit: cum vel ex sequentibus & certissima ratione perspicuum sit esse ita legendum.

Item si post annum liberum fore dixi qui post biennium libertatem acceperit, & post biennium in libertatem euincatur, vel x. dare iussim, dixerim quinque, & is x. datis ad libertatem peruenerit magis esse ut his quoque casibus non teneatur.

Eadem igitur distinctio, & in hac specie valet. Si venditor dixerit libertatem relictam sub condicione, Si quinque heredi dederit, quam constat etiam in emptorem transferri, cum esset relicta sub condicione, Si x. dederit, decem datis euicto seruo in libertatem, venditor non tenetur de euictione, quia plus fert emptor quàm sperabat, qui tamen cum speraret tantum quinque, eo minoris seruum emerat, existimans facilius peruenturum seruum ad libertatem, sicut facilius est conficere quinque quàm, x. Quinque enim quinque milia, decem, x. milia intelligimus. At contra si dixerit, x. cum esset iussus dare quinque vel si xx. cum esset x. tenetur, quia spe sua frustratus est emptor, qui aut plus se laturum sperabat, aut ob difficultatem præstationis, diutius in seruitute sua hominem futurum: atq; ob eam rem etiã cum maiori pretio emerat. l. qui libertatis. l. qui alienã. §. vlt. hoc tit. Tenetur autem non tantum ob mendacium ex empto, sed etiam ob euictionem ex duplæ stipulatione, ut quosdam existimare refert Scæuola, d. l. qui libertatis, quos sequutus videtur Paulus l. x. De statulib. At præualuit Seruij sententia existimantis venditorem non teneri de euictione, quòd & si mētitus sit in quantitate dandæ pecuniæ, non tamen mentitus est, in genere condicionis, cum in danda pecunia condicionem consistere dixerit. Et hæc sunt quæ tractantur, in d. l. xlvj. De euict. Sequitur, l. cix. De leg. 1.

Si quando quis vxori suæ ea quæ viuus donauerat vulgari modo leget, non de aliis donationibus videri cum sentire ait, quàm de his quæ iure valituræ non sunt. alioquin & frustra legaturus sit atque si ita exprimat, Quæ vxori iure donauero, vel ita, Quæ vxori manumissionis causa donauero, ea ei lego. nam inutile legatum futurum est.

Vulgaris modus legandi vxori hic est, Vxori meæ quidquid viuus dedi donauit vsibufue eius comparauit, concessi, confeci, id omne dari volo, vel Quæ vxori viuus donauero, ea ei lego, l. vxori §. 1. lib. 3. l. vxori De aur. & arg. leg. Causa ita legandi hæc, quia iure ciuili donatio inter virum & vxorem non valet, & si quid vir vxori viuus donauerit, nisi etiam moriens idem ei legauerit, vxori aufertur & hereditati vindicatur. Hodie non est necesse id vxori legare, quia ex Oratione Antonini, & S. C. placet donationem inter virum & vxorem silentio confirmari, & morte donatoris si non mutauerit voluntatem. Ante enim Orationem nõ confirmabatur silentio, sed legato. Scripsit autem hoc Africanus ante eam Orationem, quod post Orationem scripsisset frustra, quandoquidem ex ea hodie solo silentio confirmatur donatio, & legatur inutiliter, ac proinde legata non petitur, ut legatum sed ut donatio l. ex verbis. C. de don. inter. vir. & vx. nisi forte excedat, d. aureos & non sit actis insinuata, quo casu cum sit inutilis donatio, sequitur vtile legatum esse, l. donationes. C. cod. ut olim cum esset donatio Inutilis, vtile erat legatum, periebanturque res donatæ, eedemque legatæ, iure legati non iure donationis, & id genus legandi quod vulgo vsurpabatur, pertinebat tantum ad donationes inutiles, quemadmodum hoc loco ostenditur, non ad eas quæ inter maritos certis ex causis concessæ sunt, veluti mortis causa, exilij, diuortij, sepulturæ, honoris, manumissionis, has enim nihil necesse est postremo iudicio morientis confirmari nominatim. Multum autem interest vtrum quid debeat, ut legatum, an ut donatio. nam donatio retrahitur. d. l. donationes, non legatum. Ad dicitur, in d. l. cix.

Heres cuius fideicommissum erat ut mihi fundum aut, C. daret, fundum Titio vendidit. Cum electio ei reliquitur vtrum malit dandi, ut tamen alterum solidum præstet, prætoris officio conuenire existimo

A existimo, ut si pecuniam Titius offerat, inhibeat fundi persecutionem, ita enim eadem causa constitueretur, quæ futura esset, si alienatus fundus non fuisset, quando etiam aduersus ipsum heredem officium prætoris siue arbitri tale esse deberet, ut si fundus non præstaretur, neque pluris neque minoris quàm centum æstimaretur.

Ut in legatis damnationis electio est heredis siue homo legetur generaliter, siue illud aut illud, ita & in fideicommissis, & fuere in aliis etiam plerisque causis olim exæquata fideicommissa legatis per damnationem. Quæ res potuere legari per damnationem, & per fideicommissum, & contra. Et re eadem coniunctim duobus legata per damnationem, vel per fideicommissum, singuli quasi diuisim ab initio habebant partes, legata autem eadem re duobus separatim per damnationem, aut per fideicommissum, singulis solidum debebatur. Et erant etiam quædam verba communia tam legatorum per damnationem, quàm fideicommissorum, veluti Dari volo l. quidam testamento. hoc tit. l. cum pater. §. cum pater. l. pen. §. Lucius. tit. seq. l. xj. §. sic fideicommissum. l. nomen tit. 3. Non est igitur mirum si etiam sit in fideicommissis electio heredis, ut in legatis per damnationem, idque omnino ita procedit in hac specie. Testator heredis fideicommissit ut Titio fundum aut, C. daret. electio igitur est heredis. is fundum Gaius vendidit. Fideicommissi persecutio fideicommissario est non in heredem tantum, sed etiam in emptorem, & quemlibet possessorem fundi, quod nullus locus est in iure, qui manifestius probet quàm hic. educi quidem id etiam potest, ex l. qui solidum. §. ult. tit. seq. & l. pater. §. i. tit. 3. sed non tam facili negotio. Fuit igitur fideicommissi persecutio in rem, non in personam. Et rectè utitur persecutionis verbo. nam ordinaria de fideicommissio nulla actio fuit, atque ob id inuenias quidem de legato iudicem vel arbitrum specialem dari rei cognoscendæ, & dirimendæ causa, l. lxxij. tit. seq. sed non de fideicommissio, & arbiter de quo hic agitur non est ad cognoscendum, sed ad exequendum restitutionem fideicommissi. ut l. penult. De confes. l. xij. De leg. 3. & is de quo agitur l. ii. C. de vsu & fru. leg. ad fideiussores probandos. Sed ad rem. Persecutio fideicommissi est aduersus emptorem fundi. at liberabitur oblati C. quanti fundum testator æstimauit. & hoc prætoris fideicommissarij vel arbitri dati ad exequendam restitutionem fideicommissi officio conuenit, quia æquum est eandem causam constitui quæ futura esset si fundus, alienatus non fuisset. Simili ratione in alia causa vsus est Africanus supra l. xlvi. De euict. quia æquum est eandem causam esse quæ futura esset, si vsusfructus alienus non fuisset.

D Non alienato autem fundo, liberaretur heres præstatione fundi oblati C. Eadem ergo electione uteretur emptor, sed neutri tamen licebit electionem scindere, veluti datis L. & fundi parte. l. viij. §. ult. hoc tit. l. 15. tit. seq. quod his verbis significatur hoc loco. Ut tamen alterum solidum præstet. Sequitur alia quæstio de legato vel excepto Kalendario, in l. lxxij. De leg. iij.

Qui filium & nepotem heredem instituerat, certa prædia, quæque in his mortis tempore sua essent, nepoti per fideicommissum dederat, excepto Kalendario, mortis tempore in ea arca, in qua instrumenta & cautiones debitorum erant, pecunia numerata inuenta est, plerisque videbatur vix verosimile esse, ut testator de pecunia numerata sensisset. ego autem illud dignum animaduersione existimabam: cum quis Kalendarium præstari alicui voluerit, vtrumne nomina duntaxat debitorum præstari voluisse intelligendus est, an verò etiam pecuniam siqua ab his exacta, eidem tamen Kalendario destinata fuerit, & magis puto, quemadmodum si exacta pecuniæ, & rursus collocata essent, permutatio nominum non peremeret vel minueret fideicommissum: ita ipsæ quoque pecuniæ, si adhuc Kalendario, id est nominibus faciendis destinatae essent, eidem fideicommissio cedere debeant. quin etiam illud quoque putem defendi posse, ut non modo à debitoribus exacta pecuniæ, sed quacunque de causa redacta, eidem tamen rationi fuerint destinatae, fideicommissio cedant.

Filio & nepote heredibus institutis, nepoti prælegauit certa prædia quæque in his mortis tempore sua essent, excepto Kalendario, quæ exceptio etiam si non fuisset apposita, intelligeretur l. vxorem. §. legauerat. hoc tit. quia non est verosimile testatorem sensisse de Kalendario, quod ibi habuit ad tempus non quasi instructum, ut instrumentum prædij. l. si fundus. l. si mihi Mæuia. l. quæsitum. §. i. hoc tit. neque defendi potest responsum. l. prædia. §. liberto. De instrumen. leg. quia vernalia non continentur legato, & multo minus quæ vendita iam sunt. l. quæsitum. §. Celsus. cod. tit. l. generali. §. vxori. De vsufr:

leg. & multominus cautiones Kalendarij & pecuniæ. itaque videtur legendum, Non cō- **A**
tineri nisi manifestè contrariam voluntatem libertus approbat, &c. vt l. quæsitum. §. i. hoc
tit. Nomina igitur & nummos non deberi nisi manifestè de his quoque legandis volūtas
approbaretur. Denique excipitur in specie huius legis Kalendarium quod & tacitè exce-
ptum intelligeretur. Sed non solent superflua nocere. l. testamentum. C. de testamen. l. si
seruo. 7. de adim. leg. l. quæsitum. §. vlt. De instrumen. leg. Augustinus de ciuitate Dei lib.
iiij. Solet, inquit, à Iurisperitis dici, Superflua non nocent. At quæritur excepto Kalenda-
rio, quid exceptum videatur? an instrumenta tantum & cautiones debitorum? an etiā pe-
cuniæ, quæ in eadem arca inuentæ sunt, in qua instrumenta erant? Et quidam putabant
Kalendarij nomine non videri exceptam pecuniam numeratam, quos refellit Africanus
hac ratione. legato Kalendario, vt l. nomen. §. vlt. hoc tit. non tantum debentur nomina **B**
debitorum, sed etiam pecuniæ ex nominibus redactæ, & rursus collocatæ aliis, vel etiam
destinatæ aliis nominibus faciēdis, itémque pecuniæ non redactæ ex nominibus, sed alia
ratione, & Kalendario destinatæ. Excepto igitur Kalendario, eæ etiam pecuniæ exceptæ
videbuntur. Argumentatur à legato Kalendario ad exceptum Kalendarium, sicut vice ver-
sa validum argumentum est à legato ad exceptum, vt quod dicitur, l. seq. de exceptis ne-
gotiatoribus, idem dici potest de legatis. Sequitur, l. xxviiij. Ad. Senat. Consul. Trebellia.

*Ex asse heres institutus partem hereditatis mihi purè, tibi sub condicione restituere rogatus, cum
suspectam diceret, postulante me adit, & mihi totam ex senatusconsulto restituit, quandoque condi-
cio extiterit, an fructus partis tuæ restituere tibi debeam, non immeritò dubitabatur, & plerisque pla-
cet non esse eos præstandos: quia nec ab herede præstarentur, si sua sponte adiiisset. sufficiat autem ius **C**
tuum tibi integrum conseruari, non etiam meliorem condicionem tuam fieri. Idem tamen existima-
bat, si ex asse heres institutus mihi quadrantem purè, tibi æquè quadrantem sub condicione restituere
rogatus sit, & cum suspectam hereditatem diceret, cogente me adit: quandoque condicio extiterit,
semissem tibi esse restituendum, sed nec lege Falcidia in proposita specie vsurum me puto: quamuis scri-
ptus heres, si sponte adiiisset vteretur.*

Qui suspectam, damnosam, onerosam hereditatem dicit quam rogatus est restituere
alteri, quique profiteretur non expedire sibi eam hereditatem adire (hoc enim exigit. l. 1. x.
huius, tit.) si fideicommissarius postulet suo periculo adiri & restitui sibi, ex Sen. Consul.
Pegasiano cogitur à Prætore adire & restituere hereditatem totam. quod si factum fuerit **D**
actiones fideicommissario, & in fideicommissarium datur in solidum, perinde atque si ex
Sen. Consul. Trebelliano restituta hereditas fuisset: & ita heres nullo incommodo adfi-
citur, cum adierit alieno periculo, & ipso iure indemnus redditur, ex Sen. Cōsul. etiam si-
ne cautione. quinimo oblata indemnitate cautio, cuius vt plurimum securitas est incer-
ta, cum possit qui hodie est idoneus & locuples, non esse cras, non sufficeret ad cogendum
heredem adire hereditatem. l. nam quod. §. vlt. l. cogi. §. idem quærit. hoc tit. Et cōtra nul-
lo etiam commodo heres adficatur. l. 4. hoc tit. nullas intendit actiones aut repellitur ex-
ceptione Trebelliani, non retinet Falcidiam, non retinet præceptiones, & generaliter id
omne perdit quod perderet si quod etiam volebat hereditatem non adiiisset. l. si patroni.
§. qui fideicommissariam, in fin. hoc tit. Adire autem cogitur præsens decreto prætoris. l.
si postulante, hoc tit. vel præsidis in prouinciis aut magistratus municipalis ex auctorita- **E**
te præsidis, vt Paulus scribit. iiij. Sent. Absens non potest cogi adire, sed interponitur aliud
decretum, quo scilicet fideicommissarius mittitur in possessionem. l. recusare, in prin. hoc
tit. & Paulo eodem libro Sententiarum. Qui id non profiteretur quod dixi initio, sed deli-
berat, cogitur etiam statim adire periculo fideicommissarij, sed non restituere. l. omnes
hoc tit. Cogitur autem restituere totam hereditatem, vt diximus, quod procedit et-
iam si partem tantum restituere rogatus sit. finge, ex asse heredem purè rogatum vni re-
stituere partem dimidiam, alteri partem alteram sub condicione, & suspectam dicere he-
reditatem. Sen. Consul. Pegasiano cautum est interim cogi cum restituere vniuersam he-
reditatem postulanti fideicommissario, cui purè fideicommissum relictum est. & in l. co- **F**
gi. §. idem Mærianus. hoc tit. Hodie, id est, ex Sen. Consul. Pegasiano, vt l. si heres eodem,
& l. 1. §. hodie supra. Si cui plus quàm per leg. Falc. Adire certè non potest nisi totam, sed
cogitur restituere totam. Existente autem condicione, is qui antequam ea existeret quòd
sibi partis fideicommissum purè relictum esset, vniuersam hereditatem recipit, alteri fi-
deicommissario partem restituet, translatis actionibus ipso iure, perinde atque si heres
ipse

- A** ipse restitueret. l. 1. §. sed & quoties, hoc titul. nam actiones transfert non heres rogatus tantum, sed & fideicommissarius rogatus. l. 1. §. De illo, hoc tit. Imò & non rogatus, vt in proposita specie, si vniuersa hereditas ei interim ab herede restituta sit. Sed in hac eadem specie queritur hoc loco, si heres rogatus sit semissem mihi purè, semissem tibi sub conditione restituere, & postulante me coactus adierit & restituerit asssem mihi, an postea existente conditione tui fideicommissi, fructus tuæ partis restituere tibi debeam. Et Africanus ait hac de re non immeritò queri. Cur? quia interim fructus testator lucrari heredem voluit non me. sed noluit etiã te. Et ideo obtinuit non debere eos tibi me restituere, quos nec heres ipse restitueret si sua spòte hereditatem adiiisset, atque ita qui heredis lucro cederent si sua sponte adiiisset, eo coacto adire cedent lucro eius cuius periculo adit, rectè.
- B** vt qui in periculum succedit, succedat etiam in emolumentum, vtque is cuius periculo adita est hereditas sit omnino vice eius qui adit sua sponte, & satis erit ius tuum tibi integrum conseruari, non etiam meliorem condicionem tuam fieri: adiectis fideicommisso fructibus, ante condicionem fideicommissi perceptis. Sed hæc comparatio heredis, qui sponte adit ad fideicommissarium, qui coëgit adire non est perpetua, nec enim idè semper iuris constituitur in persona fideicommissarij quo postulante heres iussu prætoris adit, quod esset in persona heredis si sponte adiiisset. Finge heredem rogatum mihi quadrantem, tibi quadrantem restituere. Si sponte adierit, retinet semissem. Si coactus adierit, & asssem mihi restituerit, ego vltra quadrantem meum non retinebo semissem, sed diuidetur ex æquo inter me & te, vt in specie. l. Pap. hoc titul. placet vacantem portionem ad
- C** crescere fideicommissario, si heres coactus adierit, quæ ei non adcrederet si heres sua sponte adiiisset. Item si sponte adiiisset, priore casu quo scilicet rogatus est semissem mihi, semissem tibi restituere, detraheret Falcidiam, id est, singulis fescunciã, Coacto autem illo adire ego non detraham restituendo tibi. quia nec ipse heres modò eam detraheret. l. cogi. §. Mærianus, hoc tit. Et ratio differentiæ, quod etiam non restitutus fructibus, ius tuum integrum habeas: detracta Falcidia, vel ablato commodo adcretionis, ius tuum integrum nõ habeas, atque ideo melius sit, quod non potest capere heres, tibi potius quam mihi cedere. Ius integrum voco quod te testator habere voluit. Voluit autem tibi non detrahi Falcidiã (est enim lex Falcidia contra voluntatem) voluit quoque tibi pro rata quæ vacarent adcrecere. Voluit te habere partem tuam integram cum fructibus perceptis post condicionem, non etiam cum his qui perciperentur ante condicionem. Hinc generaliter norant legatarium aut fideicommissarium specialem, vel vniuersalem non detrahere Falcidiam: si ab eo fideicommissa relicta sunt, vel si heres à quo legata aut fideicommissa relicta sunt, quorum præstandorum onus constat in fideicommissarium transire restituta hereditate, saluam Falcidiam habeat, aut si detrahere eam non potuerit. l. si patroni. §. qui fideicommissariam. l. 1. §. Denique. & §. seq. hoc ritu. l. lex Falcidia. §. vlt. Ad leg. Fal. l. coheredi. §. quod si heredem. De vulg. subst. Et in specie. l. pœnales. §. vlt. Ad leg. Fal. legatarius à quo pecuniarium fideicommissum relictum est, non vititur Falcidia ex sua persona, sed quia passus est Falcidiam, hoc imputat pro rata fideicommissario, vt si x x. legatis rogatus sit x v. restituere, & Falcidia ex legato detraxerit quinque, fideicommissario restituit
- E** xj. & quadrantem vnus, idèmq; erit si x x. legatis rogatus sit restituere quinque. (sic enim rectè scriptum est cum in Florentinis tum in Basilicis. d. l. pœnales. §. vlt.) ideòque fideicommissario restituet tres tantum, & dodrantem vnus. nam quod quidam contendunt hoc casu non posse imputari Falcidiam fideicommissario, eique esse præstanda integra quinque, quòd solutis quinq; heredi, & quinque fideicommissario, adhuc apud legatarium remaneant x. hæc subtilitas refellitur. l. 5. Si cui plus quam per leg. Fal. quæ plerunque ait æquum esse, vt legatarius qui passus est Falcidiam pro rata retineat ex fideicommissio etiam si tantum ex legato apud eum remansurum sit, vt sufficere possit, ad præstandum fideicommissum, quod quidem tantum, non parem modo fideicommissio quantitatatem significat, sed etiam ampliozem. nec enim dicit tantum quantum, sed tantum vt sufficere possit. Et addit, Plerunque, quia sunt duæ exceptiones, in d. l. pœnales. Si testator integrum fideicommissum præstari voluit: quæ præsumptio est in alimentis relictis. l. cum pater. §. si pars. de leg. 2. l. maritum. §. vlt. Ad l. Fal. l. liberto. §. liberto. de annuis leg. & si feruum suum vel alienum manumittere legatarium rogauerit. At præterea, in specie. l. 1. §. inde Neratius. hoc titul. fideicommissarius non detrahit Falcidiam ex eodem fideicom-

missio à se alij relicto ex persona sua, sed quasi ex persona heredis: qui ex eo noluit eam detrahere, vt ipse potius detraheret, nec donare eam voluit posteriori fideicommissario sed priori. & legendum in supradicto. §. inde Neratius scribit, si heres rogatus restituerit, non restituere. Itemque in specie. l. facta. §. si cum suspecta. & l. Marcellus. §. i. hoc titul. quia onus legatorum ab herede relictorum in fideicommissarium transit, ex persona heredis conuenitur & ex eiusdem persona detrahit Falcidiam ex legatis, quam heres detrahere posset si cōueniretur, licet à fideicommissario vniuersali coactus aduisset. à legatariis enim cogi non potuit. Sed in specie huius legis heres ex cuius persona conuenitur Falcidiam detrahere ex fideicommissio hereditatis non posset: propterea quod coactus adit. d. l. cogi. §. Mætianus. Ad hæc Accursius quærit hoc loco an is cui per fideicommissum restituta est hereditas, si rogatus sit alij eandem restituere, ea restituta desinat esse fideicommissarius, an desinat esse heredis loco. Heres quidem restituta hereditate non desinit esse heres, & directæ actiones apud eum remanent, transferuntur vtiles, & iura sepulchrorum habet. l. quia perinde. l. si patroni. §. qui fideicommiss. hoc tit. quæ ex hereditate etiam habent. l. vj. De relig. & sump. fun. hac scilicet ratione, quia liberi sunt, heredes extranei non possunt ea iura habere restituta hereditate alia ratione quàm quia heredes manēt. idemque admittunt in bon. possessore, vt restitutis bonis non desinat esse successor pratorius. Et consequenter Hugolini opinio verior videtur existimantis primum fideicommissarium restituta hereditate secundo, non desinere esse successorem Trebellianum. nam & si in secundum fideicommissarium transeant vtiles actiones, non ideo sequitur nullas residere penes primum. nec enim transeunt eadem quæ primo & in primum competebant, & vt ilium actionum ita facienda distinctio est, vt aliæ sint vtiles comparatæ ad exemplum directarum, aliæ vtiles comparatæ ad exemplum vt ilium, vt alia est actio Publiciana, quæ utilis vindicatio est, alia utilis Publiciana, & alia actio hypothecaria, quæ utilis Seruiana est, alia utilis hypothecaria. In illo loco, An fructus partis tuæ Flor. habent, suæ. Sed tuæ est proculdubio rectius, vt infr. ius tuum. Et hæc sufficient ad hanc legem. Restat ex hoc libro tantum l. xij. De verb. obl. cuius hæc sunt verba.

Si ita quis stipuletur, siue nauis ex Asia venerit siue Titius consul factus fuerit, vtra prius condicio existisset, stipulatio committetur, & amplius committi non potest. Sed enim cum ex duabus disiunctiuis condicionibus altera defecerit, necesse est vt ea quæ extiterit, stipulationem committat.

Si stipulationis disiunctiuæ condiciones sint, & vtraque extiterit, semel tantum committitur nempe ex ea quæ prius extiterit. Quod si altera extiterit, altera defecerit, ea quæ extiterit stipulationem committet, nec ea quæ defecit. nec enim vtramque existere oportet, vt si coniunctim adscriptæ essent, sed alterutram. Vtitur exemplo huiusmodi, Siue nauis ex Asia venerit siue Titius consul fuerit, dabis? Siue igitur vox est disiunctiua. Fateor nonnunquam esse subdisiunctiuam, id est, *ἢ ἢ*, cum vtrumque esse significat, vt si dicas Alexander siue Paris, quo exemplo Priscianus vtitur, id est, Alexander qui & Paris dicitur, & in testamento Persij, Cornuto Chrysippi libros circa septingentos siue bibliothecam omnem. & similiter. Aut, vel, & omnis alia vox disiunctiua, ex mente pronunciantis, & ex causa qua de agitur haberi potest pro subdisiunctiua. & in hoc proposito nihil refert dixerit, Siue, an Aut, hoc modo. Si nauis ex Asia venerit, aut Titius consul factus fuerit. nam & hæc stipulatio non nisi semel committi potest. & ita stipulatio Iudicatum solui, *Quandiu res non defendatur aut quod huius rei iudicatum erit non præstetur, non committitur nisi semel.* l. i. §. in hac l. vlt. Iud. sol. de qua proculdubio scribēs Africanus hoc cum ea contulit stipulationis exemplū, sicut Vlpianus facit in l. cum quærebatur. cod. tit.

A D

AD AFRICANVM

TRACTATVS VII.

X LIBRO VII. Quæstionum prima in Pandectis est. l. 18. De iurisd. om. iud. cuius hæc sunt verba.

B

Si conuenerit vt alius prætor quam cuius iurisdicctio esset ius diceret, & priusquam adiretur mutata voluntas fuerit, proculdubio nemo compelletur eiusmodi cõuentioni stare.

Et sententia ac ratio huiusmodi, Si conuenerit inter me & te, vt pro competente iudice incompetēs adiretur, veluti prætor tutelaris pro fideicommissario: cum esset inter nos controuersia de fideicommissio, non teneor conuentioni stare. quia nuda conuēctio obligationem non parit. nec quidquam obstat, l. 1. De iudic. & si quæ sunt similes, quoniã non videntur se subiecisse nisi qui eum adierunt. hic nondum fuerat aditus. Nec l. penul. C. de pact. quia de conuentione loquitur contractui apposita ex cõtinenti, ne reus vtatur præscriptione fori, ex qua nemo ambigit obligationem nasci, & quamuis non nasceretur, tamen posset præscriptio fori opposita repelli replicatione pacti conuentioni. quia constat & si ex pactis iure ciuili non dentur actiones, iure prætorio exceptiones & replicationes dari. Sed si post conuēctionem de adeundo iudice incompetenti, etiam eum adierimus: & nos ei subiecerimus, & litem contestati apud eum fuerimus, quæ fuit initio nuda conuentione definit esse nuda, quia ex facto, id est, ex conuentione iudicis, & litis contestatione sumpsit effectum, & teneor conuentioni stare. Posset vterque nostrum contraria voluntate ab ea conuentione discedere, sed alter non potest inuito altero posteaquam scilicet iudicem adiuimus: Rectè ponitur species in iudice siue prætore. nam priuatorum consensus iudicem quamuis incompetentem, & incongruum, competentem facit, si modo eum adierint. l. 1. C. de iurisd. om. iud. Eum verò qui nulli iudicio præest, id est, priuatum priuatorum consensus iudicem non facit nec si eum adierint. l. 3. C. eo. Augustinus in quæst. vet. test. præfectus, inquit, potest agere vicem præfecti, & prætor prætoris, non tamen priuatus potest agere vicem potestatis alicuius. quæ sententia Augustini vera est, vt non possit agere priuatus vicem potestatis alicuius, vel sua auctoritate, vel consensu priuatorum. nam ex mandato prætoris, vel alterius potestatis, vice eius fungi priuatus potest. l. vlt. De off. eius. cui mand. est iurif. Secunda autem est. l. 46. de neg. gest. quæ sequitur.

Mandasti filio meo vt tibi fundum emeret: quod cum cognouissem, ipse eum tibi emi. Puto referre qua mente emerim. nam si propter ea quod tibi necessarium esse scirem, & te eius voluntatis esse, vt emptum habere velles, ageremus inter nos negotiorum gestorum, sicut ageremus si aut nullum omnino mandatum intercessisset, aut Titio mandasses, & ego quia per me commodius negotium possim conficere emissem. Si vero propterea emerim ne filius mandati iudicio teneatur, magis est vt ex persona eius, & ego tecum mandati agere possim, & tu mecum actionem habeas de peculio: quia & si Titius id mandatum suscepisset, & ne eo nomine teneretur ego emissem, agerem cum Titio negotiorum gestorum: & ille tecum & tu cum illo mandati. Idem est & si filio meo mandaueris vt pro te fideiuberet, & ego pro te fideiuissem. Si proponatur te Titio mandasse, vt pro te fideiuberet, meque quod is aliqua de causa impediretur quominus fideiuberet, liberandæ fidei eius causa fideiuisisse, negotiorum gestorum mihi competit actio.

Mandasti filiofam. meo vt tibi seruum emeret, vel vt fideiuberet pro te. ego cum id cognouissem tibi seruum emi, vel fideiuisi pro te. Quæritur quæ mihi tecum aut tibi mecum actio sit, mandati an negotiorum gestorum. Et rectè Africanus inspiciendum putat, qua mente mandatum expleuerim quod filio dederas, quodque filius meus susceperat. nam si in tui gratiam, est inter nos vltro citròque actio negotiorum gestorum, perinde atque si nullum mādatum intercessisset quia & si intercesserit non tamen id mandasti mi-

hi sed filio. inter te & filium erit actio mandati. Quod si in filij gratiam mandatum explere ^A
 ui, liberandæ eius fidei causâ, quod is commodè mandatum explere non posset, inter me
 & filium nulla actio esse potest, propter vinculum patriæ potestatis, inter me & te nulla
 etiam actio est ex persona nostra sed est ex persona filij vltro citroque actio mandati, tibi
 directâ de peculio mihi contraria in solidum. eadêmque est inter te & filium in solidum.
 Accursius cõtendit hoc casu teneri etiam patrem in solidum ex l. si filius. De tut. quæ pa-
 trem teneri ait in solidum, si agnouerit tutelam demandatam filio, id est, si gesserit, vel si
 gerenti consenserit. Duo sunt casus, si gesserit pater & si filio gerenti consenserit. Quod
 ad priorem attinet, respondeo hîc gessisse patrem filij gratia, non tua, & ideo suo nomine
 obligari eum tibi non posse sed filij tantum nomine de peculio. Ibi patrem gessisse pupil-
 li gratia, & ideo pupillo eum teneri in solidum, non quidem tutelæ, sed negotiorum ge- ^B
 storum. Et quod ad posteriorem attinet, respondeo hîc nihil gessisse filium, ibi filium ges-
 sisse patre agnoscente tutelam, id est, agnoscente periculum tutelæ. nec enim aliud est a-
 gnoscere tutelam, quàm agnoscere periculum tutelæ. quamobrem suo nomine tenetur
 pater, quasi iussor vel quasi fideiussor: patre autem non agnoscente periculum teneri eum
 de peculio dûtaxat l. Lucius. De adm. tut. nec separãdam hac in re esse tutelam datiuam
 à testamentaria. Consensus igitur, id est, scientia, patientia, taciturnitas patris, non obli-
 gat patrem in solidum, d. l. Lucius, immo nec cohortatio vel admonitio sola bene geren-
 dæ tutelæ, dict. l. si filius in fin. Consensus expressus quasi periculi receptio est, & obligat
 patrem in solidum. d. l. si filius. d. l. Lucius. in fi. vt ita planè nihil dissideat alia ab alia, sed
 cõsentiant admodû, atque opituletur alia alij. Porro secûdum distinctionem huius legis ^C
 accipiẽda est l. si verò non rem. §. si filiofam. & sequ. Mand. Madaasti filiofam. meo vt cre-
 ditori tuo solueret. ego solui. Lex ait te mihi teneri mandati. hoc ita, si contemplatione fi-
 lij solui. nam si tui gratia, teneris actione negotiorum gestorum. Quid verò si post eman-
 cipationem filij solui? Et ait esse negotiorum gestorum actionem, in filium scilicet si con-
 templantatione eius solui, in te si tui contemplatione. At quod de filiofam. Africanus scripsit
 id omne scripsit, comparatione facta extranei. nec enim aliud iuris est in extraneo, vel fi-
 lio emancipato, quàm in filiofam. Si extraneo mandasti vt tibi seruum emeret, aut pro te
 fideiuberet, & ego emerim, vel fideiusserim, si tui gratia, est inter me & te negotiorum ge-
 storum, inter te & extraneum mandati: Si gratia extranei, inter me & extraneum, est ne-
 gotiorum gestorum, inter te & extraneum mandati, inter me & te nulla. Et quod ait. Idẽ ^D
 est & si filio meo mandaueris, vt pro te fideiuberet, &c. hoc est, vt si filij gratia fideiusse-
 rim pro te, sit inter nos actio mandati ex persona filij, & comparatione facta extranei, vt
 etiam si extraneo mandaueris, vt is fideiuberet pro te, & ego fideiussero extranei cõtẽm-
 platione, nulla sit actio inter me & te, inter me & extraneum sit negotiorum gestorum.
 quod ex altera parte tractari, eodem modo, eadêmque seruata comparatione potest: si in
 tui gratiam expleuero mandatum, quod vel cum filiofam. meo contraxeras, vel cum
 extraneo.

Sequens quæstio, l. 4. De minor. vt intelligatur, Sciendum est in causa restitutionis in
 integrum differentiam esse inter filium familias & seruum. nam filius minor x x v. annis,
 ex his causis in re peculiari restituitur in integrum, quæ ipsius intersunt, puta si obligatus ^E
 sit, & conueniatur. l. 3. §. sed utrû. hoc tit. nam quod conuentus præstiterit, non potest ser-
 uare ab alio vel à patre. Et pater etiam ipse in integrum restitui potest, licet maior sit xxv.
 annis, si ex persona filij, vel ne ex persona filij conueniatur de peculio l. patri. hoc tit. non
 si suo nomine conueniatur. Quod iussu, vel institoria, aut exercitoria, vel de in rem verso.
 Seruus autem beneficio ætatis, nullo modo in integrum restitui potest, id est, neque per
 se neque per dominum, si dominus fuerit maior xxv. annis. Et ratio differentiæ hæc, quia
 persona serui nulla est etiam iure prætorio, & extraordinario. l. i. j. de iu. delib. l. qui testa-
 mento. §. seruus. qui test. fac. poss. l. Nullo. Ad leg. Cor. de fal. & conueniri ipse ex eo quod
 gessit non potest, sed dominus tantum in cuius potestate est de peculio, vel aliis prætoriiis
 actionibus, atque ideo domini persona spectatur, an possit restitui in integrum, sicut si quid ^F
 seruo testamẽto, vel codicillis relictum sit, persona domini inspicitur, an sit cum eo testa-
 menti factio. l. debitor. §. seruo. de leg. 2. & si contrahat an domino sit ius contrahendi, vt
 est in prin. De stip. ser. Instit. vbi placet illud Theophili, seruus ex persona domini, *καὶ ἐκ
 κτηνίου ζεται*. Possis dicere, Dominus seruũ personat, quoniã glossę personat interpretatur,
αὐτὸ καὶ

- A *Διχαρακτηρίζει & Διχαρακτηρίζει.* & ita dum quæritur an seruus, minor xxv. annis, qui deceptus est in re peculiari in integrum restitui possit, persona domini inspicitur, an ipse dominus possit restitui. Si possit, vt si dominus etiam ipse minor sit xxv. annis, impetrabit restitutionem serui nomine, vel etiam suo, quia eius principaliter interest. interest quidem serui peculium habere, sed magis domini. d. l. iij. §. sed vtrum, supra, & cuius magis interest, eius principaliter interest, l. xix. C. de lib. cau. Si non possit restitui suo nomine vt si maior sit xxv. annis, nec serui nomine restitutionem impetrabit, nec si seruus ille fuerit impubes. quia non plus hac in re fauemus impuberi quàm puberi. Nec etiam si liberam peculij administrationem seruus habuerit, quia plenior peculij administrandi potestas, non mutat condicionem serui, & generaliter his omnibus casibus domino imputari potest: cur minori rem commiserit. l. iij. §. vltim. supra, & vt adiicit Africanus. l. iij, concessa peculij libera administratione, quidquid ita seruus gerit, videtur gerere domini voluntate. Cui est concessum peculium, non etiam libera peculij administratio, is in re peculiari negotiatur, sine vlla domini voluntate. §. præterea. Inst. Quod cum eo &c. Is cui concessa est libera peculij administratio, videtur rem gerere, & negotiari domini voluntate: quia voluntatem tacitam habet non expressam, generale permissum non speciale. Is autem quem quis institorem fecit, id est, quem specialiter negotiationi præposuit, siue seruus sit, siue liber, vel liber homo quem procuratorem certi negotij fecit, planè gerit negotium domini voluntate. & ex his quidem causis dominus, cuius manifesta voluntate negotium gestum est, obligatur in solidum, vel institoria actione, vel mandati, cum tamen concessa libera peculij administratione, non teneatur nisi de peculio. Sed hac differentia excepta, in ceteris omnibus similis est is, qui rem videtur gerere domini voluntate, id est cui concessa est libera peculij administratio, ei qui rem gerit domini voluntate, id est, institori & procuratori. l. si quis hac lege. §. vltim. De rei vind. l. si seruus meus. de acq. poss. Porro si institorem vel procuratorem fecerit maior minorem, is neque ex sua persona in integrum restitui potest, institore vel procuratore decepto in gerendo negotio: cum sit maior xxv. annis, neque ex persona institoris vel procuratoris. l. xxij. hoc titul. & Paulo auctore. i. Sent. his verbis, Qui minori mandauit vt negotia sua agat, & ex eius persona in integrum restitui non potest, quia scilicet nec ipse procurator vel institor, in integrum restitui potest, etiam si liber homo fuerit, cum nihil eius inter sit. nec enim eius damno ea res cedit, sed domini. aut si is restituitur, per consequentiam & dominus restituetur, qui maior est annis xxv. quod prætoris propositum non est. Posset tamen vno casu res procuratoris vel institoris damno cedere, si rem à domino seruare non posset, quo fateor esse dandam procuratori restitutionem in integrum, sicut è contrario domino minori datur restitutio in integrum, procuratore suo decepto maiore xxv. annis, si rem à procuratore seruare non possit. d. l. xxij. Quod ergo dicimus de minore, quem maior institorem fecit, vel procuratorem, vt neque is possit, neque dominus ex eius persona restitui in integrum, idem obtinebit in seruo minore xxv. annis, cui dominus permisit liberam peculij administrationem. & mala erit defensio si deneganti restitutionem in integrum, hoc dicat, Ego nihil gessi, sed permisi. quia semper imputatur ei cur permiserit. M. Tullius in frumentaria. Mala ac
- E misera defensio prætorum hoc dicere, Ego frumentum neque attigi neque inspexi, mancipibus potestatem probandi, improbandique permisi. & mox quod versu vno, & altero amplius ita est scriptum in vetustissimis libris, fortasse non malè. Mala est hæc quidem, vt dixi, ac potius perdita maximorum peccatorum, huius autem iniquitatis, & inertie confessio, non defensio criminis. Verba autem Africani hæc sunt applicita, ad l. iij. §. vlt.

Etenim quodcumque seruus ita gerit, voluntate domini gerere intelligendus est, & magis hoc apparebit si aut de institoria actione quærat, aut si proponatur maiorem annis xxv. negotium aliquod gerendum minori mandasse, & illum in ea re deceptum esse.

- F Si de institoria actione quærat, id est si dominus conueniatur actione institoria. nec enim ex persona institoris cognitionem, vel integri restitutionem impetrabit. Sed restant quædam adhuc. Dixi filium minorem qui quid gessit mandato patris, id est, quasi procurator patris, non posse restitui in integrum ex l. xxij. hoc titul. Quæro cur tamen possit restitui, si quid gesserit iussu patris? neque hoc casu, neque illo, rem à patre seruare

potest, & si propterea hoc casu restituitur, restituendus etiam videtur illo. Sed differentia **A**
 est constituenda inter iussum, & mandatum. nam filius. à patre mandatum suscipit, id est
 procurator fit patris quasi extraneus quilibet: & exemplo extranei non restituitur in inte-
 grum, quia nisi esset impedimēto patria potestas, à patre veluti extraneo rem seruare pos-
 set, cum soluendo est pater. Iussum suscipit propriè quasi filius. Dixi seruum minorem
 xxv. annis non posse restitui in integrum. In l. sequ. ponitur vnus casus, quo videtur ser-
 uus restitui in integrum, beneficio ætatis, si præsens ei libertas fideicommissaria debeba-
 tur, quia minori in re mora fit, etiam sine interpellatione: id est, etiam si non petierit li-
 bertatem. Quod in re mora fiat, non ideo fit liber ipso iure, sed restituitur in integrum, vt
 perinde omnia ei seruentur integra, atque si eo tempore quo in rem mora facta est, ma-
 numissus fuisset, atque ideo ex muliere cui præsens fideicommissa libertas relicta est, na- **B**
 scuntur ingenui ante præstitam libertatem si modo fuerit minor xxv. annis, licet liberta-
 tem non petierit, & generaliter ita minori relicta libertate omnia integra seruantur per-
 inde ac si liber fuisset, & consequenter de eo quod interim gesserit cōueniri poterit. nam
 omnis restitutio in integrum est reciproca. Et hoc beneficium restitutionis significatur
 his verbis. in l. cum verò. §. Certè minoribus. De fid. lib. Certè minoribus xxv. annis & in
 hoc tribuendum est auxilium. Auxilium enim illud est restitutio in integrum, vt Græci
 interpretantur rectè. Dices, cur non est etiam necessaria restitutio in integrum minori-
 bus vt debeatur vsuræ legatorum aut fideicommissorum. l. 3. C. in quib. cau. non est nec.
 rest. in int. quod d. l. Cum verò, ait esse ex Cōstitutione Seueri, quæ articulo, hodie signi-
 ficatur, in l. i. De vsur. Dicam, quia id Seuerus tantum constituit in legatis, & fideicom- **C**
 missis, vt vsuræ minoribus omnino deberentur, non etiam relicta fideicommissaria liber-
 tate, vt vel liberi essent mora facta in re, vel iure liberorum hominum censerentur, erat
 quidem æquum hoc etiam admitti, & verò admittetur, sed nō sine auxilio prætoris, quia
 deficit Constitutio. Et hæc de restitutione minorum.

Sequitur alia quæstio de restitutione maiorum, in l. 29. Ex quib. cau. ma. quæ quod pē-
 deat ex superiori, enarranda igitur sunt superiora, priusquam eius verba proponatur, co-
 dem quo fecimus modo & ratione eadem in quæstione præcedente. Igitur sciendum est
 ex hoc edicto absentem Reipu. causa, veluti militem, restitui in integrum, si interim dum
 is militiam ferebat, res eius vsucapta sit, data pristina actione in rem, quæ ob id restituto-
 ria dicitur, & rescissoria quod rescindat vsucapionem, aut fingat eum quo cum agitur nō **D**
 vsucepisse licet vsuceperit, sicut econtrario Publiciana fingit actorem vsucepisse, licet nō
 vsuceperit. vtraque est fictitia actio. Sed hæc perpetua, quia specie tuendi iuris ciuili, id
 est, specie & colore tuendæ vsucapionis datur. illa, id est rescissoria annua, quia contra ius
 ciuile datur. rescindit enim vsucapionem, quæ est à iure ciuili. l. in honorariis. De obl. &
 act. eadem verò forma actio rescissoria dicitur, in tit. ad S. C. Vell. quod rescindat inter-
 cessionem mulieris. l. vlt. §. vlt. eod. tit. Et in l. vt mihi. De donat. quod rescindat delega-
 tionem. Et in l. 2. C. Si adu. trans. sicut in veteribus libris scriptum est, tributa actione re-
 scissoria, quod rescindat acceptilationem. At similiter actio rescissoria de qua hoc tit. agi-
 tur quàmque diximus dari militi, dabitur etiam in militem, cum militia solutus erit ei,
 cuius rem ille interim dum abesset, nec defenderetur vsucepit. Decipiuntur plerique §. **E**
 rursus. Inst. de act. quod eo. §. detur hæc actio in militem, vel quem alium absentem Reipub.
 causa, non militi. nec ex eo enim possis verè cōstituere militi aduersus priuatum, qui
 rem militis vsucepit, actionem rescissoriam non dari. nam & si non detur eo loco, datur
 aliis. vt l. i. l. item ait prætor. l. prox. §. vlt. §. l. ab hostibus. De cap. & post. l. si cum venditor.
 §. i. De cuict. l. non quocumque §. i. de leg. i. Et adiicit, lex prox. §. vlt. per hanc actionem
 restitui militi vel priuato, qui eam intendit non rem vsucaptam tantum, sed etiam fru-
 ctus medij temporis, quo scilicet miles abfuit, nec defensus est: quia scilicet plena restitu-
 tio est, & retroaguntur omnia perinde ac si nulla vsucapio interuenisset. & addit causam
 restitutionis, Africanus his verbis.

Videlicet ne cui officium publicum, vel damno, vel compendio sit.

Id est, ne officium publicum, veluti militia, damno adficiat militem, vel priuatū. nam
 compendio quidem militi militia esse potest, sed non alieno dispendio. l. 18. hoc tit. & re-
 ctè in tit. De reg. iu. absentiam eius qui Reip. causa abest, neque ei neque alij damnosam
 esse

A esse debere posui exemplum in usufruptione, sed facienda etiã est restitutio ex ceteris causis, vt est, in l. seq. §. vlt. veluti aduersus rem iudicatam l. 1. C. cod. vel aduersus venditionẽ l. 6. C. de rest. mil. vel aduersus præscriptionem quamlibet temporalem l. 1. & 5. C. cod. & in specie de qua Africanus eodem libro scripsit in hunc modum l. 43. hoc tit.

Si quis stipulatus sit in annos singulos quoad in Italia esset vel ipse vel promissor, & alteruter Reipubl. causa abesse cœperit, officium prætoris est introducere vtilem actionem. Eadem dicemus & si ita concepta stipulatio fuerit, Si quinquennio proximo Romæ fuerit, vel ita, Si Romæ non fuerit, C. dare spondes?

B Si quis stipuletur usufr. in annos singulos quoad in Italia erit ipse vel promissor, etiã si vnus eorum abfuerit, non ideo minus debetur usufructus, quia satis est alterum in Italia fuisse vt committatur stipulatio. verum non ita Africanus ponit speciem. Ait enim, Si quis stipulatus sit in annos singulos quoad in Italia esset, vel ipse vel promissor: quæ verba rectè Acc. diuisim esse accipienda, vt sint duę stipulationes. Quoad in Italia erit stipulator. Quoad in Italia erit promissor. priorem adsumamus. Si de te stipuler usufr. in annos singulos, quoad in Italia ero, & abfuero Reip. causa, reuerso mihi datur restitutio vt capiam usufructũ, & fructus medio tempore perceptos, ne mihi absentia mea noceat, cuius causa iustissima fuit. adsumamus posteriorem. Si de te stipuler usufructum in annos singulos quoad in Italia eris, & abfueris Reipu. causa eius temporis quo abfueris perinde usufructus debetur mihi, atq; si in Italia fuisses, ne mihi absentia tua noceat. Si tua voluntate abfuisses, nihil deberes. sed quia necessitate abfuisti non voluntate tua, haberis pro præsentem apud prætorem, cuius officium erit his casibus introducere viles actiones, & dare non tantum absenti actionem de usufructu eius temporis quo abfuit, sed etiam in absentem. Introducere prætor dicitur actiones viles, quę ex mero officio eius proficiuntur, directis deficientibus, vt §. introduxit. & §. præterea. Instit. quod cum eo. & c. l. Cassius. Quæ in fraud. cred. vel deficiente edicto, vt in his casibus edictum deficere constat, quod est tantum de restituendis actionibus temporalibus, quarum dies exiit absente eo, cui vel in quem competebant, non de restituendis etiam his quarum condicio deficit. sed restituentur tamen officio prætoris, quia prætori non habetur pro defecta condicio quæ fuit in potestate stipulatoris, vel promissoris, si non sponte eius defecerit, sed cogente necessitate. Duplex igitur est actio restitutoria. Vna ex edicto. altera ex decreto siue officio prætoris, vt l. 3. C. cod. l. nec vtilem. suprã cod. Et vtraque vtilis. sed ad priorem vtilem actionem accommodata posterior, vt tractatu sexto, ad l. ex assc. Ad Trebel. Sæpè in iure vtilium actionum ostēdi esse alias viles actiones. Et hoc quod tradit Africanus hoc loco, est euidentius proditum de legatis relictis in annos singulos, quoad legatarius in Italia erit l. Iulianus §. vlt. §. ita vt etiam si abfuerit legatarius Reipu. causa, & sic legati condicio defecerit, reuerso debetur vtilis legatorum actio, perinde atque si Italia non excessisset: quod quia non est ex edicto, Vlpianus in d. l. Iulianus vtitur in eam rem auctoritate Labeonis, Iuliani, Pomponij, quæ esset superuacua si edictum sufficeret. Verum adiicit Africanus in hac lege, idem esse dicendum si qui stipulatus est usufruct. vel quid aliud sub condicione, si quinquennio proximo Romæ fuerit, abfuerit Reip. causa. namque reuerso restituetur officio prætoris actio ex stipulatu, vt perinde habeat quod in stipulationi deduxit, atque si Romæ fuisset. Itēque si quis stipulatus est sub condicione, Si Romæ non fuerit, Romæ fuerit coactus publica causa. nam & huic perinde ac si Romæ nõ fuisset ad exemplum huius edicti dabit prætor vtilem actionẽ, quod idem in promissore poni potest nõ minus quam in superiori specie. Si promissor Romæ fuerit, vt scilicet teneatur si Roma abfuerit Reip. causa: & contra, Si promissor Romæ non fuerit, vt æquẽ teneatur si Romæ fuerit Reip. causa. Sequitur l. 37. De usufr.

F *Quæsitum est, si cum in annos x. proximos usufructum de te dari stipulatus essem, per te steterit quominus dares, & quinquennium transierit, quid iurus sit. Item si Stichus x. annorum proximo- rum operas de te dari stipulatus sim, & similiter quinquennium præterit. Respondit, eius temporis usufructum & operas rectè peti, quod per te transactum est quo minus darentur.*

Quod idem Africanus libro quinto scripsit de legatis l. proxim. §. vltim. suprã, id nunc docet etiã obtinere in stipulationibus. Auget rem. nam facilius admittimus in legatis ex mora deberi fructus, siue existimationem usufructus legati, quæ est sententia d. §. vltim.

quia legata comparantur bonæ fidei contractibus. In stipulationibus strictis ex mora A
fructus vel vsuræ non veniunt, nisi mora contracta sit per litem contestationem. nam post
litem contestatam ex æquitate Sabinianis placet fructus quoque præstandos, vt causa
restituatur. l. videamus. ij. §. si actionem. de vsur. Ait, post litem contestatam, non igitur
post quamlibet moram. Rursus ait, ex æquitate. quia stricti iuris ratio repugnat. Item,
Sabinianis. nam nec Proculiani æquitatem eiusmodi recipiebant. Sed Paulus Sabinia-
nis accedit. in d. §. si actionem. & l. viij. De re iud. l. cum fundus. in princ. de reb. cred.
Accessere & alij vulgo l. ij. De vsuris. At etiam in casu proposito hoc loco placet post
moram quamlibet, ante litem contestatam in actionem ex stipulatu fructus venire. Fin-
ge, Stipulatus sum de te vsumf. dari in annos x. proximos à tempore stipulationis. Quin-
quennio cōtinuò per te stetit, id est per moram tuam frustrationemque, factum est B
minus daretur vsusfructus, an si agam de vsufructu actione ex stipulatu, quinquennij
quoque fructus debent mihi præstari. Et ait fructus vel potius vsumfructum, id est, æsti-
mationem eius temporis rectè peti. nec obstare scilicet quod dicitur, in stipulationibus
ex mora fructus non venire, quoniam hoc ita procedit, nisi & fructus ipsi stipulatione
contineri intelligantur. porro stipulatione huiusmodi, ab hoc die in illum diem vsum-
fructum dari, fructus contineri quicumque interim percipiuntur, aut percipi possunt.
quàm mentem cōtrahentium tentat Papinianus etiam esse in stipulatione vacuum pos-
sionem dari, vacuum ex aduerso accipiens pro plena, vt etiam fructus contineat, &
partus. l. iij. De vsur. quod Pomp. non probat l. iij. §. i. de act. emp. nec Latinorum in-
ter hunc & illum mediæ rationes vllæ sunt probabiles, probabilis si qua, ea Græcorum C
est, Papinianum loqui de conditione incerti, Pomponium de conditione certi. quæ
distinctio conciliat sæpe in Iure auctores qui discordare inter se videntur. At quod po-
suit Africanus in vsufructu, idem etiam ponit & statuit, in operis serui promissis in x. an-
nos proximos. & separat operas ab vsufructu. nec mirum, cum & separati sint de his ti-
tuli. At l. iij. & iij. De op. ser. eundem videtur facere vsumfructum, & operas serui, dum
ait in vsufructu esse operas, in operis vsumfructum, qua de causa quidam malunt, in l.
v. eod. vsumfr. datum intelligi. ego nollem: quia præterquam quod Florentini & Basili-
ci non ferunt, sanè magis etiam accedunt operæ ad vsum, quàm ad vsumfructum, cum
individua sint, sicut vsus, vsusfructus diuiduus. At verò & ab vsu, & ab vsufructu mul-
tum distât, qua de causa nec operis serui legatis possis propriè dicere in legato vsum, vel D
vsumfruct. esse. l. j. §. si vsusfructus. Ad leg. Fal. quia aliud est vsus vel vsusfructus per se,
longè aliud vsus vel vsusfructus qui est in operis. Vsum & vsusfructus capitis diminutio-
ne & morte vsuarij vel fructuarij & non vtendo perit, sed non operæ, quia vel ipso no-
mine intelligitur has spectari ex persona operarij, illa verò iura ex persona vsuarij vel fru-
ctuarij: ac proinde manente operario manent operæ in obligatione, etiam si eas sibi edi-
creditor non petat, vel etiam si capite minuatur, aut si moriatur. manente re vsuaria, vel
fructuaria, nec manente vsuario, vel fructuario, aut non vtente iure suo intra constitu-
tum tempus, interit vsus & vsusfructus. At quia quod dictum est de legatis l. prox. in
hac trahitur ad stipulationes, consequens est, vt quemadmodum in legatis dictum est,
in diem finiti vsusfructus æstimationem vsusfructus præstari, ita in stipulatione dica-
mus, de qua agitur in hac lege, non, vt ponitur, Si quinquennium transierit, aut bien-
nium, aut triennium, sed & si totum decennium, atque ita tempore finitus vsusfructus
fuerit, ex mora in decennij vsque nouissimum diem in actionem ex stipulatu fructuum
rationem haberi. ac præterea rectè in formula huius stipulationis, in annos x. proxi-
mos. nam si in annos x. quandoque cessante promissore quinquennium non ideo con-
festim agicum eo posset parato decennij vsumfructum præstare. Rursus rectè etiã que-
stio de vsufructu & operis: quæ sui natura in annos vel dies vel menses diuiduntur, non vni-
ca præstatione funguntur. nam si certam summam stipuletur quis in annos x. puto nõ
nisi nouissimo die eius temporis agere eum posse: perinde ac si fere post annos x. stipula-
tus esset. l. si in annos. De cond. & dem. Nunc transeamus ad l. ix. Com. diuid. quæ ex E
co pendet quod in extremo legis præcedētis proponitur, ex Paulo de seruo communi, cu-
ius ex contractu, vnus ex dominis accepit iudicium de peculio insolidum. Et sciendum
est ex contractu serui cōmunis, duorum, vel plurium, agere creditorem posse de peculio:
cum quo velit ex dominis insolidum, id est in totum peculium licet peculium totum eius
non sit

- A** non sit proprium, sed commune, nec impetrare eum cum quo is agit posse, ut diuidatur actio. & rationem hanc reddit Gaius. in l. & ancillarum §. ult. De pecul. quę repetitur, & aptatur etiam ad actionem exercitoriam in l. 2. De exer. act. quod sit iniquum in plures aduersarios desringi eum qui cum vno contraxit. Qui contraxit cum pluribus, licet cōtraxerit ex vna causa, ut qui ex vna causa plures à reo fideiussores accepit, desringitur etiam in plures aduersarios, ex epistola Adriani, dato fideiussoribus beneficio diuisionis præterquam vno casu, si plures fideiussores à tutore pupillo dati sint, quo eleganter Pap. ait l. ult. Rem pup. sal. fore, non esse desringendum pupillum in plures aduersarios, sed in vnum dandam actionem insolidum. Aliàs qui ex vna causa cum pluribus contraxit, cum pluribus agit: quod & in pluribus mandatoribus, vel reis constitutę pecunię, vel etiam
- B** reis principalibus eiusdem pecunię locum habet. At qui cum vno contraxit, agit etiam cum vno, ut qui cum seruulo vno contraxit, de peculio agit cum vno ex dominis quem elegerit insolidum, si nolit in omnes diuidere actionem. neque vero damnosa hæc res est ei qui solus de peculio cōuenitur insolidum, quique condemnatus integram debiti quantitatem soluit, hoc facillè ferente peculio: cum possit ipse rursus agere aduersus socium, non quidem negotiorum gestorum, quia necesse habuit solidum soluere, nõ de peculio, quia inter se socij id est dominus cum domino non agit de peculio l. 20. de pecul. Sed pro socio ut quod amplius sua portione soluit, à socio consequatur, quia eum etiam hoc ære alieno liberauit, vel communi diuidendo, ut partem peculij consequatur, sicut scriptum est, in l. prox. §. ult. §. partem scilicet quę socio competit, quia pro ea parte liberatus socius est, & sic ut habeat sibi totum peculium sublata peculij communione, nisi malit socius refundere quod ille amplius sua parte soluit, & peculij portionem retinere. Inde quæritur quid iuris sit, si sublata iam sit communio interitu rerum peculiarium. nam sublata communione, non solet dari actio communi diuidendo l. 1. hoc tit. l. 9. C. cod. fateor, si sit sublata diuisione, non si sit sublata interitu rerum communium. nam & hoc casu placet vtilem communi diuidendo actionem dari. quia sufficit communio quę præcessit, quęque hodie duraret, si res communes non intercidissent l. 24. & 31. §. fam. etc. l. 11. hoc tit. Erit igitur vtilis communi diuidendo actio ei, qui insolidum conuentus de peculio communi serui communis, & condemnatus solidum soluit, ut partem pecunię solutę à socio consequatur, etiam si peremptum sit peculium, & ita Africanus definit in hac lege his
- D** verbis.

Sed postquam socius serui communis nomine de peculio insolidum damnatus esset, si apud socium res peculiares intercidant, nihilominus vtile erit iudicium communi diuidendo ad recuperandam partem pecunię. alioquin iniquum fore, si tota ea res ad damnum eius qui iudicium acceperit pertineat: cum vtriusque domini periculum in rebus peculiaribus esse debeat. Nam & eum qui mandatu domini defensionem serui suscepit, omne quod bona fide præstiterit, seruaturum: quamuis peculium postea intercidere. Hęc ita si neutrius culpa interuenerit. Etenim dominum cum quo de peculio agitur, si paratus sit rebus peculiaribus petitori cedere ex causa audiendum putauit, scilicet si sine dolo malo, & frustratione id faciat.

- E** Ex Iuliano, ut opinor, ita definit Africanus, sub cuius nomine etiam hæc eadem sententia extat, ex lib. 12. Digestorum. in l. si Stichus. hoc tit. & referuntur alia ab eodem prodita in hanc quæstionem, eodem libro. in d. l. & ancillarum. §. vltim. & l. seq. & l. si noxali. §. vltim. & seq. & l. quid ergo. cod. tit. ut puta, si res damnosa futura sit ei qui insolidum conuenitur de peculio, fortè quod seruare à socio non possit, id quod sua portione soluerit amplius, tum ut damnari tantum debeat pro parte sua, & pro modo eius quod à socio seruare potest. Item si velis vnum conueniri etiam eius peculij nomine quod apud alterum est, & quod soluerit pro parte à socio recuperare, necessarium esse, ut seruus sit communis & peculium commune. potest enim fieri ut seruus sit communis, peculium domini vnus proprium, non commune, quo casu qui peculij sui nomine iudicium accepit, nihil à socio recuperare potest. vel potest fieri ut seruus sit communis duorum, peculia duo separata, quo casu alter alterius peculij nomine non conuenitur. Item, ut conuentus socius de peculio insolidum, pari ratione possit deducere quod alteri socio debetur qui non conuenitur. Et hæc ex Iuliano in supradictis locis. Nunc ad id quod dictum est, etiam peremptis rebus peculiaribus ei qui solidum soluit, esse vtilem actionem
- F**

Communi diuidendo, vt partem pecuniæ à socio ferat. additur hoc loco ratio huiusmo- ^A
 di, quod sit iniquum totam eam rem ad damnum eius, cum quo actū est de peculio per-
 tinere, cum vtriusque domini periculum in rebus peculiaribus esse debeat. nam & si vni-
 cus tantum dominus sit, peculij periculum ad eum spectat, veluti in hac specie. Dominus
 cum conueniretur de peculio, procuratorem dedit, qui defensionem serui, & peculij su-
 sciperet: is bona fide soluit quod seruus debuit. id ex peculio sanè recipiet mandati actio-
 ne, si peculium superfit. Quid si postea interciderit? id etiam eodem iudicio recipiet ex bo-
 nis domini. nam æquum est peculium domini periculo cedere. & quæ æquitas in vno va-
 let, cur non valebit etiam in pluribus dominis? Postrema pars huius legis explicatur ma-
 lè ab Accursio & aliis, dum aptatur proximo casui, de domino conuento, de peculio qui
 defensorem dedit, cum sit aptanda principali quæstioni de duobus dominis. & Neutrius, ^B
 domini scilicet interpretandum, quia duos posuit fuisse dominos. Sensus autem hic est, Id
 quod dictum est de duobus dominis, quorum vnus conuentus de peculio insolidum, so-
 lidum soluit, vt partem pecuniæ ab altero consequatur etiam peremptis rebus peculiari-
 bus, ita procedere si neutrius domini culpa interuenerit, si rem ita geri expedierit, id est,
 solidum peculiare debitum solui quàm cedere rebus peculiaribus. nam si expediebat ma-
 gis conuentum de peculio cedere rebus peculiaribus quæ postea interciderūt quam sol-
 uere id quod petebatur, hæc ei culpa imputabitur, nec eius quod plus soluit partem à so-
 cio consequetur. Et rursus si cum ipse quidem vellet quod magis expediebat cedere re-
 bus peculiaribus, alter qui non conueniebatur non permisit, hic illi non reddet tantum
 pecuniæ partem dimidiam. Sed etiam quod plus pro altera parte præstiterit ille quàm ex- ^C
 pediebat sibi. Et ne quis in hoc hæreat, adiicit, conuentum de peculio, & cedentem rebus
 peculiaribus audiri, non quidem temerè, sed ex causa, Si sine dolo malo, & frustratione id
 faciat, atque ita vitare condemnationem. Sine frustratione, id est si non trahendi negotij
 aut morandi iudicij causa id desideret, Bas. ἀδύλωσ, καὶ ἀνυπαρτίτως. His addi potest, euitare
 etiam eum condemnationem insolidum, & damnari pro sua parte tantum, si paratus sit
 actionem pro socio cedere aduersus socium. i. quod debetur. De pecul. ideo enim tenetur
 insolidum, quia habet actionem aduersus socium, vt planè non possit ea res ei damno ef-
 se. & in omnibus qui idcirco tenentur quia habent actionem, cessio actionis pro iusta præ-
 statione est. & hoc forsitan addiderat etiam Africanus ipse, qui & similiter alio casu do-
 cet cessionem actionis, pro iusta præstatione esse. l. 16. Depos. his verbis. ^D

*Si is apud quem rem deposueris, apud alium eam deponat, & ille dolo quid admisit, ob dolum
 eius apud quem postea sit depositum, eatenus eum teneri apud quem tu deposueris, vt actiones suas ti-
 bi præstet.*

Depositarius tenetur tantum ob dolum non ob culpam, sed primus depositarius qui
 dolo caret an tenetur ob dolum secundi depositarij, apud quem ipse sibi commendatam
 rem deposuit postea? Et placet eum teneri, vt vel præstet quanti interest depositoris, vel
 cedat actione sua aduersus secundum depositarium. delegatio enim utique pro iusta præ-
 statione erit in hac specie, non minus quàm in illa de duobus dominis, quorum vnus con-
 uenitur, etiam eius peculij nomine, quod apud alterum est sine cessione etiam dat vtilem ^E
 depositi actionem Paulus in sententiis. Sequitur in l. 20. de hered. vend.

*Si hereditatem mihi L. Titij vendideris, ac post debitori eius heres existas, actione ex empto tene-
 beris, quod simplicius etiam in illa propositione procedit, cum quis ipse creditori suo heres extitit, &
 hereditatem vendidit.*

Superiorem quæstionem de socio quo cum agitur de peculio insolidum, ex contractu
 serui communis, Iulianus tractauerat xij. Digestorum. Inuenio & de quæstione quæ se-
 quitur in hac lege, cum eodem libro tractasse. l. si creditor de pecul. l. si creditor. Ad l.
 Falc. vt planè videatur Africanus sequi ordinem quæstionum tractatarum à Iuliano, &
 in eundem librum conferre, quæ etiam in eundem librum Iulianus ipse contulerat. ^F
 Sciendum autem est confusione tolli obligationem, & actionem, si debitor credito-
 ri, vel si creditor debitori suo heres extiterit. Confusio est concursus debiti & crediti in
 eandem personam, qui plerunque contingit aditione hereditatis debitoris, si eam adeat
 creditor, vel aditione hereditatis creditoris, si eam adeat debitor, vel aditione hereditatis
 vtriusque:

- A** vtriusque : si vtramque adeat tertius quidam. & ratio per confusionem tollendæ obligationis hæc, quod non possit sibi quisquam obligatus esse, nec secum ipse agere, eadem quæ confusæ seruitutis acquisitione vtriusque prædij, & confusi vsusfructus, acquisitione proprietatis, quod non possit mihi, vel rei meæ res mea seruire. At verò quamuis confusione sublata sit obligatio, is in cuius personam concurrat debitum, & creditum si res ei sit cum alio, rectè vitur eius debiti vel crediti retentione, reputatione, computatione, deductione, & obligatio naturalis ad aliquid manere intelligitur, quia pignus non liberatur, vt dicemus ad l. 33. infr. Sol. mat. & nonnunquam confusa etiam actio restituitur, vt l. si maritus. C. de inof. test. l. heredem infr. de his quib. vt indig. vel alia actio datur eiusdem crediti nomine, quibus ex principiis sequuntur multa, quæ inferius demonstrabuntur. sed ante omnia exponenda nobis est, sententia huius legis sanè difficilis. Duæ sunt eius partes.
- B** Prioris speciem ponam ex aduerso priusquam ex recto vti se habet. Finge, Vendidi hereditatem Primi, quam adieram, ac post secundo creditori hereditario heres extiti. potest videri nulla esse confusio debiti & crediti. nulla sanè fuit ante venditionem, post venditionem videtur fuisse aliqua propterea quod licet emptor iam fuerit loco heredis, ego tamen re vera heres sum primi debitoris. debitoris igitur & creditoris eodem tempore. at ex vendito mihi actio est, vt consequar ab emptore, quod Primus debuit Secundo, quia & ob hoc minoris hereditas venisse intelligitur, vt id debitum emptor præstaret. & hic est casus l. penultim. hoc titul. cui aduersus est ille qui proponitur priori parte huius legis hoc modo. Vendidi hereditatem Primi, ac post Secundo debitori hereditario heres extiti, confusio quoque hic contigit post venditionem, quæ nulla fuerat venditionis tempore, & nihilominus teneor ex empto, vt emptori præstem quod Secundus debuit Primo, quia & eo pluris videtur hereditas venisse, quod in ea esset nomen secundi tempore venditionis. Et hoc in posteriori parte Africanus ait simplicius etiam in illa propositione procedere cum quis ipse creditori suo heres extitit & hereditatem vendidit. Verba hæc sunt Africani, vel Iuliani propria, Simplicius, & propositio. Propositio, id est, hypothesis, seu facti species: vt l. tutor. ad Vell. l. xx. De reb. cred. l. si pecuniæ. vt in pos. leg. Simplicius, vt l. xxxv. in fin. loca. id est rudius, detracta scrupulositate, controuersia distinctione omni. nam scrupulosus in priori parte ex Iuliano, quantum existimo, ponitur tempore venditionis debitum non fuisse confusum, cum etiam si eo tempore confusum fuerit, sicut
- D** Africanus subiicit, res ita procedat, vt venditorem emptori pecuniam debitam præstare oporteat, vt puta si debitor creditori suo heres extiterit, ac deinde hereditatem vendiderit. Vnde & si non post venditam hereditatem creditoris, vt in priori parte ponitur, sed ante idem etiam heres extiterit debitori, ac deinde vendiderit hereditatem creditoris, tenetur ex empto, vt debitum præstet emptori. nec refert cui primum heres extiterit debitori an creditori. Et ita Iauolenus in dic. l. penultim. diligentius proponit, post venditam hereditatem debitoris venditorem creditori hereditario heredem extitisse, ac proinde emptorem ei ex vendito teneri, vt debitum præstet, cum tamen idem sit, si ante venditam hereditatem debitoris, idem creditori heres extiterit. Igitur simplicius res tractabitur positus duabus regulis, Prima hæc erit, Si debitor creditori suo heres extiterit, & hereditatem vendiderit, licet confusione debitor esse desierit, tamen emptori tenetur non quidem pristina actione creditæ pecuniæ quæ confusione sublata est, sed ex empto vt præstet quod debuit, vel ex stipulatu si emptæ & venditæ hereditatis stipulatio interuenerit. quia eo maior hereditas intelligitur ad eum peruenisse, eoque pluris eam vendidisse, quasi soluta hereditati pecunia quæ debebatur. l. si ei cui vendidi. §. penultim. De euct. Ea igitur pecunia in hereditate computatur. Et debitor in hoc proposito intelligitur, siue iure ciuili debuerit, siue iure Prætorio, vt si pater aut dominus qui iure Prætorio tenetur de peculio, ex contractu filij, vel serui, creditori peculiari heres extiterit, & hereditatem vendiderit l. 2. §. illud quæsitum. hoc titul. l. si creditor. De pecul. Præstare enim debet emptori, id scilicet quod in peculio fuit venditionis tempore. sed
- F** absolutè ait, dict. §. illud, an præstare debeat emptori, quod est solemne verbum stipulationis emptæ, & venditæ hereditatis, & actionis ex empto, vt d. l. penult. Te acturum vt tibi præstetur. & l. is à quo. De rei vind. & M. Tullius. 3. de legib. Tu si tabellariam tuleris, ipse præstabis. & 3. offic. Qui scire debuit de fuga & furtis, præstat edicto ædilium. At similiter si is cuius prædium debuit seruitutem prædio Titiano, Titio heres extiterit,

& hereditatem vendiderit, ex empto tenetur vt eam seruitutem imponat de integro. Et si ^A debitor qui creditori suo heres extitit, non vèdiderit hereditatem, sed rogatus sit eam alteri restituere, pari ratione fideicommissario tenetur actione in factum, vt debitum soluat, vel seruitutem restituat. l. ita tamen §. si ex Treb. l. si heres pecuniam §. vlt. ad Trebel. & in ponenda ratione legis Falcidix idem qui scilicet creditori suo heres extitit, bonis computat, contribuit, connumerat quod defuncto debuit l. i. §. pen. Ad leg. Falc. Altera hæc est, Si creditor debitori suo heres extiterit, & hereditatem vendiderit, licet confusione desierit esse creditor, ei tamen emptor tenetur ex vendito, vel ex stipulatu, si interposita fuerit stipulatio emptæ & venditæ hereditatis, vt præstet quod debitum fuit, vel vt seruitutem quæ debita fuit redintegret l. 2. §. pen. hoc tit. l. 10. Com. præd. & similiter si non vendiderit, sed rogatus sit eam hereditatem restituere, eius debiti nomine ei est in fideicommissarium vttilis actio. l. Debitor. Ad Treb. & in ponenda ratione legis Falcidix deducit bonis, quod sibi defunctus debuit, quia & eo minor ad eum intelligitur hereditas peruenisse l. 15. §. quod auus l. qui fundum §. si quis heredem. Ad leg. Falc. l. 8. C. eod. l. 1. §. igitur. C. de rei vxo. a. et. quod etiam fit in exercèda separatione bonorum l. 1. §. vlt. De separ. & ex Constitutione Iustiniani lege Falcidia non interueniente, si heres fecerit inuentarium qui debitori suo heres extitit, in venditione bonorum aliis creditoribus reputat creditum suum l. vlt. §. in computatione. C. de iur. delib. Sed de his satis. Transcamus ad quæstionem l. 23. de pact. dot. cuius hæc sunt verba.

Pater cum filia suæ nomine dotem daret pactus est vt mortua filia, vno pluribusve liberis superstibus, deducta parte tertia, reliqua dos sibi, aut post mortem suam illi aut illi filij, quos in potestate ^C habebat reddatur, deinde hæc ita fieri stipulatus est, post mortem eius mulier in matrimonio decefferat relictis filiis. quæsitum est an ex stipulatione duas partes illi petere possint. respondi posse etenim vim eius stipulationis hanc esse, vt si in matrimonio mortua esset, dos patri redderetur, & perinde habendum ac si talis stipulatio interposita fuisset. si nauis ex Asia venerit, mihi aut post mortem Lucio Titio dari spondes? Nam & si post mortem stipulatoris nauis venisset, heredi deberi.

Regula iuris est, alteri nos pacisci & stipulari inutiliter, quia neque nobis ex ea stipulatione acquiritur actio neque alteri. quæ tamen vitiatur & perdit officium suum, si pater filiofam. stipulatus sit. nec enim inutilis est stipulatio cum sibi patrem stipulatum videri interpretemur, quod scilicet non possit in persona filij consistere stipulatio, ne momento ^D quidem quin statim ex ea adquiratur actio patri, & commodius sit dicere patrem sibi stipulatum videri. Sed necesse est nos distinguere hoc modo. Aut stipulatione factum confertur in personam filij, aut ius. Si factum, vt si stipuletur filio tenere licere, filio ire agere licere, filio facere aliquid licere, patri actio non est vt sibi facere liceat, cum facere filium voluerit cuius rei capax est filius, non etiam obtinendi iuris, & consequenter filio ex ea stipulatione nõ est actio, quia si esset filio, esset & patri, est igitur inutilis stipulatio l. quod dicitur. 2. De verb. obl. Quod si ius conferatur in personam filij, vt si stipuletur filio dari vel reddi, ex ea stipulatione patri est actio, perinde atque si sibi stipulatus esset, non filio. idemque esse opinor si ius possessionis conferatur in personam filij, veluti filio tradi vel restitui. nec enim id agitur vt filius faciat, quæ conuentio esset inutilis, sed vt fiat filio. ^E denique factum confertur in personam promissoris, ius possessionis vel possessio quæ ex iure plurimum mutuatur in personam filij, quæ cum remanere apud filium nõ possit l. possessio §. 1. De acquirend. poss. & consequens est rectè agere patrè ex stipulatu, vt sibi promissor restituat, vel tradat, nec erit inutilis stipulatio. Sed quod in his quæ iuris sunt dicimus patri acquiri actionem non filio, ita verum est, nisi nominatim post mortem suam pater filio stipulatus sit, vel post emancipationem filij, quo tempore sibi filius acquirere potest paterfam. factus. nam hoc casu non patri sed filio ex stipulatu actio est, non quidem directa, quia in eius persona ab initio non constitit obligatio, sed vttilis, licet patri heres non extiterit, l. quodcumque, §. si ita quis De verb. obligat. quæ res efficit in his quæ sunt iuris, rursus vt distinguamus simpliciter stipulatus sit filio pater, an post mortem ^F suam, vel post emancipationem filij. Sed & alia sumitur distinctio ex causa stipulationis. nam simpliciter filio si sit stipulatus ex ea causa, ex qua patri acquiri potest, patri competit actio ex stipulatu, si ex ea causa ex qua filio acquiri potest, veluti ex causa castrensis peculij, filio competit vttilis actio. & hæc de filiofamilias. Filio emancipato sine vlla distinctione

- A** ctione facti & iuris, vel simplicis stipulationis, & conceptæ in casum mortis patris, dicimus per patrem parari vtilem actionem, nam & per avum maternum nepti l. Gaius sol. matr. & per patruum, qui patris loco est, filio fratris. l. cum quis §. codicillis. de leg. 3. & per matrem filio. l. Publia. in prin. Depos. in cuius legis specie soli filio datur utilis depositi ex lege depositionis à matre dictæ filio, non etiam ceteris filiis coheredibus matris intestatæ, non marito, quem in ea specie ponendum est de ea re certasse cum filio non absque ratione, quod fortè res à matre depositæ mariti essent propriæ, sed hoc non est satis, ut sit ei actio depositi utilis, nisi etiam ei nominatim pacta sit mulier l. pen. C. ad exh. Ad summam verò affectioni, & voto parentum, vel eorum qui parentum locum obtinent erga liberos hoc datur, ut eis parent vtilis actiones, licet eos non habeant in potestate, quod affectioni tamè liberorum non datur similiter l. Debitor. §. ult. ad Treb. l. inter. §. cum pro se: hoc tit. In specie l. Gaius, duplex redditur ratio, vna ex favore dotiù, altera ex affectione personarum, sed hæc posterior sufficeret. His cognitis non erit difficile expedire questionem huius legis. Pater in dote danda pactus & stipulatus est, mortua in matrimonio filia liberis superstitibus, ex eo matrimonio susceptis, retenta pro eis liberis parte tertia reliquam dotem sibi reddi, aut post mortem suam filiis suis familiarum fratribus filia post mortem patris mortua est filia superstitibus liberis, an fratres bessem dotis ex stipulatione petere possunt. Dubitationem facit quod alteri stipulamur vel paciscimur inutiliter, & quod patre stipulante filiof. dari vel reddi, non est filiof. ex stipulatione actio. Verum hic non simpliciter stipulatus est, sed post mortem suam, quo tempore filius sibi acquirere potest. ac proinde dabitur ei utilis actio, ut l. si ita §. hoc tit. Item, & hæc præcipua dubitandi ratio, quod condicio stipulationis extiterit, id est quod mortua filia fuerit non viuo patre, sed post mortem patris. At vis etiam stipulationis & potestas hæc est ut si in matrimonio mortua esset viuo patre, dos patri redderetur, vel si in matrimonio mortua esset mortuo iam patre, filiis (sic videtur Africanus scripsisse alioquin mancus) & ideo etiam si condicio extiterit post mortem patris, filiis utilis est actio ex stipulatu, sicut si ita stipulatus esset, Si navis ex Asia venerit, mihi aut post mortem meam L. Titio, filio scilicet vel heredi. nam & hic quamvis post mortem stipulatoris extiterit condicio, L. Titio actio ex stipulatu competit. Verba stipulationis erant ambigua. nam & ita accipi poterant, Si mortua fuerit me viuo, mihi restitui vel si moriar antequam mihi restituatur, filiis. At verbis Africanus opponit vim. Vis est posita in consilio atque in mente contrahentium. In illo loco, Illi aut illi, particula Aut subdisiunctio, non disiunctio est. Sed ad aliam veniamus, ea erit l. 33. Sol. matr.

Quæ dotis nomine certam pecuniam promiserat, quosdam adhibuerat qui stipularentur partem dotis distracto matrimonio sibi solui: ea nulla dote data obierat eodem marito suo herede relicto: is damnosam hereditatem eius adierat. nihilominus stipulatoribus tenebitur. quoniam adeundo hereditatem debitricis, intelligeretur secum pensasse. nec ad rem pertinere, quod soluendo non esset hereditas: quando ceteris etiam creditoribus teneatur.

- Responsum est elegans. Mulier marito stipulanti dotem promisit, non dedit, & adhibuit Titium qui stipularetur soluto matrimonio, partem dotis sibi solui: ea nulla dote data obiit marito herede relicto, damnosa erat hereditas ac ne soluendæ quidem doti sufficiens: at nihilominus eam maritus adiit, atque ita creditor debitrici heres extitit, debuit enim mulier marito dotem ex stipulatione. Quæritur an & ipse nunc mortua muliere Titio debeat eius dotis partem dimidiam ex altera stipulatione. Et videtur non teneri efficaciter, quia tueri se potest exceptione non numeratæ dotis, cum nullam dotem accepit. At contra Africanus respondit eum teneri, optima ratione, quia adeundo hereditatē debitricis videtur ipse sibi dotem soluisse, aut pensasse eam cum hereditate. Confusio pro solutione vel pro pensatione cedit, denique videtur dotem accepisse, & consequenter Titio tenetur, ut eius dotis partem restituat. alioquin Titius repelleretur exceptione non numeratæ dotis. Obiicies, Imò non videtur sibi soluisse qui adiit eam hereditatem, quæ soluendæ doti sibi debitæ par non est. Obiiciam, omnem hereditatem videri esse soluendo quam heres adiit l. libertus. De bon. lib. qua ratione non tantum Titio tenetur maritus ex sua promissione, sed etiam omnibus creditoribus hereditariis ex contractu defunctæ infolidum: ut vel soluat de suo, si hereditas soluendo non sit. & malè Accursius

Titio eum teneri quatenus facere potest, ceteris in solidum, nam illud privilegium marito honoris causa duntaxat datur, si conueniatur ab vxore vel herede eius, qui idem est pro-
 pmodum homo, non si ab extraneo, etiam si de dote reddenda conueniatur, nec moue-
 mur l. prox. §. in qua primus maritus ideo conuenitur à secundo in id quod facere potest:
 quia id tantum promisit secundo, quod debuit vxori. non debuit autem vxori plus quàm
 facere posset. Nec l. si maritus infra, in qua maritus à fisco conuenitur in id quod facere
 potest, quia confiscata scilicet fuit dos quam maritus debebat vxori, porro non debebat
 eam vxori supra quàm ferrent vires suarum facultatum. Hic verò Titius stipulando suum
 negotium gessit, & sibi cauit dotem solui suo nomine, non quod maritus vxori deberet,
 quia nec quicquam ei deberet in hac specie, & ideo in solidum ei actio est, nō ad modum
 facultatum viri. Et quod diximus eum qui adiit hereditatem non soluendo, teneri credi-
 toribus hereditariis ultra vires hereditatis, quod intelligatur locuples hereditas quæ locu-
 pletem heredem habet, adnotandum est id non ita se habere in legatariis, & fideicommissa-
 riis. nam his non debetur ultra modum legis Falcidiae, nec cessante Falcidiae deductione,
 ultra vires hereditatis. l. i. §. Denique. ad Trebel. Adnotanda etiam noua distinctio Iusti-
 niani, vt si non fecerit inuentarium heres teneatur creditoribus, imò & legatariis in soli-
 dum, non deducta Falcidia, non deducto ære alieno, non æstimated viribus hereditatis,
 quia præsumitur suppressisse plerāque, quibus idonea redderetur hereditas, quæ dicitur
 non idonea. Sin autem fecerit inuentarium, vt non teneatur legatariis, imò nec credito-
 ribus hereditariis supra vires hereditatis. Et hæc sufficerent ad hanc legem, nisi appete-
 ret etiam animus plenius aliquanto tractare de eo, qui nihil dat vel promittit in dotem, C
 adhibetur tamen à muliere quæ dat, vel promittit dotem, vt eam stipuletur reddi sibi di-
 stracto matrimonio: & de confusione siue aditione hereditatis, quatenus pro solutione
 cedat. Quod ad primum attinet, adhibetur quis vel vt mandatarius, vel vt donatarius, vel
 vt creditor mulieris. Si vt mandatarius, & agat ex stipulatu cum marito, quem heredem
 reliquit mulier, repelletur exceptione illa vulgari, Dolo facis qui petis quod mox mihi
 restitutus es. Si vt donatarius vel vt creditor mulieris vt hæc creditori scilicet adhibi-
 tio cederet pro satisfactione, rectè agit ex stipulatu, & ita ponere nos conuenit speciem
 in hac lege, & si quidem ponas in donatario, consequenter ponas fuisse donatarium inter
 viuos, quia in omnem casum stipulatus proponitur. Si enim in casum mortis mulieris tã-
 tum, esset donatarius causa mortis, & posset donatio reuocari pœnitentia, & à donatario D
 fideicommissum relinqui. l. Scia. De do. præl. l. 2. C. de iu. dot. quod aliter se habet in do-
 natione inter viuos. Posset etiam mandatum reuocari, si vt mandatarius adhiberetur, &
 à mandatario debitore fideicommissum relinqui ex Constitutione D. Pij. & de his qui
 quasi mandatarij adhibentur accipienda est. l. mulier, §. vlt. De iu. dot. & l. cum quis, §. nu-
 ptura. De leg. 3. & reuocato quidem mandato, si modo id liqueret, multo magis stipula-
 tor repelleretur exceptione doli mali, qui & non reuocato mandato repellitur, reuocata
 item donatione causa mortis, sed non etiam ea non reuocata. Quod ad alterum attinet
 de confusione, dicitur ea pro compensatione, vel pro solutione cedere hoc loco, & l. si ei
 cui vendidi, §. pen. De euct. l. si id quod. De lib. leg. l. Debitori l. Granius de fideiuss. l. Sti-
 chum, §. aditio. De solut. atque ita solutione videtur perimi obligatio, quæ dicitur perimi
 confusione, quinimo si nihil sit quod confundas, vt si nulla sit actio, nulla obligatio ciui-
 lis, sed naturalis tantum, tamen aditio hereditatis pro solutione cedit, id est, videtur ipse
 heres sibi soluisse, quod ei defunctus iure naturali debuit, non ciuili. d. §. aditio. Con-
 fusio contingit per aditionem, sed eo casu etiam aditio sola sine confusione pro solutio-
 ne est. Neque tamen per omnia confusio vim & effectum solutionis habet. Solutio tollit
 etiam obligationem pignoris. Confusio tollit omnem obligationem personalem, non rei
 tantum sed etiam fideiussoris, & mandatoris, alioquin fideiussor eadem pro eodem ipso
 esset obligatus, quod est absurdum, realem non tollit, qualis est pignoris obligatio. l. de-
 bitor. Ad Trebel. hæc enim non aliter confunditur, quàm si eius rei quæ pignori data est
 creditor dominium obtineat. l. vltim. De exc. rei iudic. & ita licet ad eunte fideiussore he-
 reditatem rei principalis, vel contra confundatur obligatio fideiussoris, tam primi quam F
 secundi, id est, eius quem dedit primus, pignus tamen quod is dedit manet. l. cum quis,
 §. vltim. De solut. & obligatio igitur naturalis propter pignus: nec definitio, l. in omnibus.
 De solut. vera est in confusione. Non est etiam vera in eo qui liberatus est culpa credito-
 ris. l.

- A** ris. l. feruum quem. De pign. l. qui occidit, §. i. ad leg. Aquil. At rursus si soluerit vnus ex reis debendi, alter liberatur. l. ij. De duob. reis. Si tamen vni ex reis debendi creditor heres extiterit, alter non liberatur, quia confusione persona tantum obligationi eximitur non res omnis soluitur, l. Granius de fideiussor. Item solutio fideiussoris liberat reum à creditore, si fideiussor creditori vel contra creditor fideiussori heres extiterit, fideiussor solus liberatur non reus, d. l. Granius. §. quod si creditor, l. heres, §. vltim. eod. titul. l. in omnibus. De solut. nec enim alia ratione liberatur quàm quod qui erat fideiussor, hoc genere fiat creditor: sicut è contrario si reo fideiussor heres extiterit, vel contra non alia ratione definit esse fideiussor, quàm quod fiat reus principalis. l. debitori. l. generaliter. De fideiuss. l. debitor. De separat. & vtrouique maior obligatio tollit minorem. maior autem & plenior semper intelligitur obligatio rei principalis, siue is sit reus debendi, siue credendi, si modo iure ciuili consistat non naturali solo. Et hæc omnia eodem libro tractasse Africanum constat, ex d. l. heres, & l. cum quis: quæ inferius explicabuntur. Nunc satis erit ex his breuiter intellexisse, quantum distet confusio à solutione, quàmquid id quod redigitur ad similitudinem alterius, non per omnia sit ei simile. Sequitur ex ordine quæstio l. xl. De adq. rer. do. cuius hæc sunt verba.

Quæsitum est si is cui liber homo bona fide seruiret decesserit: eique is heres extiterit, qui liberum eum esse sciat: an aliquid per eum adquirat. non esse ait, vt hic bona fide possessor videatur, quando sciens liberum possidere cœperit, quia & si fundum suum quis legauerit, heres qui eum legatum esse sciat, proculdubio fructus ex eo suos non faciet, & multo magis si testator cum alienum bona fide emptum possedit, & circa seruorum igitur operam ac ministerium eandem rationem sequendam: vt siue proprij, siue alieni, vel legati, vel manumissi testamento fuerint: nihil per eos heredibus, qui modo eorum id non ignorarent, adquiratur. etenim simul hæc fere cedere, vt quo casu fructus prædiorum cōsumptos suos faciat bona fide possessor, eodē per seruum ex opera & ex re ipsius ei adquiratur.

- Huius legis quæstio pertinet ad id quod vulgo dicitur, bonæ fidei possessorem facere fructus suos, quod de consumptis esse accipiendū hæc lex demonstrat in fine, & §. si quis à non domino. Inst. de rer. diuis. & l. iij. §. lana. De vsurp. & vsuc. Perceptio enim ita-
D tim inchoat, consumptio consummat acquisitionem fructuum, & facti quidem fructus interim bonæ fidei possessoris intelliguntur perceptione sola, absolute non nisi consum-
E ptione. Quod verò statim atque percepti sunt eius fiant pleno iure, vt adicit l. in pecudum. De vsur. eo demonstratur non esse necessariam vsucapionem quæ plenum ius tribuat. l. xvij. in fi. De rei vind. At sanè si consumpti non sint vindicabuntur, vel in rei vindicationem venient, officio iudicis. Idem verò. §. si quis à non domino, demonstrat superiore regulam esse accipiendam, de fructibus qui facto & opera bonæ fidei possessoris peruenerunt, quoniã fructus quos percepit bona fide possessor, eius esse ait, pro cultura & cura, naturali ratione, vt qui sementem fecit bona fide, & metat: quanquam & si alius sementem fecerit, bonæ fidei possessor quos percepit fructus suos faciat: licet eos non seuerit ipse, eo scilicet iure quo fata cedunt solo, & quia si ad fructuarium pertinet fructus à quolibet sati, quod est minus probabile, propterea quod minus iuris habet in
F percipiendis fructibus quàm bonæ fidei possessor, & ad bonæ fidei possessorem igitur l. qui scit, §. i. De vsur. Qui autem sua sponte proueniunt fructus sine semine & sine opera aut cultura possessoris, eos bonæ fidei possessor suos non facit. l. fructus, eod. quia re euieta & ipsi restituuntur, licet consumpti sint. Dicitur quidem in l. bonæ fidei hoc tit. bonæ fidei possessorem omnes fructus suos facere interim etiam eos qui natura proueniunt. sed aliud est interim suos fructus facere, aliud suos facere absolute. Quos interim suos facit, re euieta restituit. nam interim, id est, quandiu res non euincitur. Quos absolute, hi in restitutionem non veniunt. Est præterea accipienda superior regula de fructibus perceptis ante litem contestatam. nam post litem contestatam percepti veniunt officio iudicis, licet consumpti sint. §. i. Inst. de offic. iud. l. certum. C. de rei vind. Ad hæc
F quæritur, an ex eo etiam tempore bonæ fidei possessor fructus suos faciat id est an retro intelligatur suos fecisse quos consumpsit, ex quo cognouit rem esse alienam. forsitan superueniens hæc scientia rei alienæ non est mala fides, vt in l. & generaliter De nox. act. habuimus scientiam rei alienæ non statim esse fidem malam. Sed placet ex tempore quo sciuit rem esse alienam eum mala fide possidere. nam & hoc simul sciuit se esse possessio-

rem iniustum & consequenter ab eo tempore fructus eius non esse, fructuum enim ad-
 quisitio proficiscitur ex fide bona. & vt ostendit, l. bonæ fidei, §. j. hoc tit. longè alia ratio
 est vsucapionis alia possessionis. nam vsucapio quæ ex lege proficiscitur, magis quàm ex
 facto nostro, aut detentione, non interrumpitur etiam si superuenerit mala fides: posses-
 sio interrumpitur, & quæ bonæ fidei erat, fit malæ fidei aut certè nulla possessio: & nulla
 quidem si liberum hominem quem bona fide possidebam resciero esse liberum, quoniã
 liberi hominis possessio nulla esse intelligitur apud eum qui scit illum esse liberum, quia
 & hoc simul scit possideri eum non posse. l. si seruus testamento de stip. ser. l. pen. De reb.
 cred. Si igitur malæ fidei possessor fit, qui postea cognouit rem esse alienam, sequitur ex
 eo tempore fructus eius non esse, licet eos seuerit ipse. neque verò mirum si non ceseatur
 eodem iure vsucapio, & possessio, dominij adquisitio, & fructuum adquisitio. illa ex iure
 venit. j. xij. tab. & procedit iure ipso si initium habuerit iustum, hæc ex facto. i. possessione
 bonæ fidei, quæ nisi perseverat non est etiam quod duret fructuum utilitas, & ita nonnũ-
 quam euenit vt rem bona fide possessor non possit vsucapere, qui tamen ex ea perceptos
 fructus suos faciet. d. l. bonæ fidei. & eleganter, l. ij. Pro emp. Separata, inquit, est causa pos-
 sessionis & vsucapionis. nam quod possideo, non vsucapio etiam statim. Quod verò dixi-
 mus de fructibus, idem Ulpianus, in l. qui bona. §. j. hoc titu. statuit de his quæ ex re bonæ
 fidei possessoris, vel ex operis suis acquirunt serui alieni, aut liberi homines bona fide pos-
 sessi. ea enim acquirunt possessori quamdiu perseverat bona fides, non etiam posteaquam
 is cognouit hominem esse alienum, aut liberum. quia tunc cœpit esse iniustus, & malæ
 fidei possessor, vt & D. Augustinus quodam loco scribit, libro de fide & operibus. In eo
 igitur sunt spectanda singula momenta, nec satis est initium cœpisse à fide bona. eadẽ-
 que sententia est Africani hoc loco. sed quæstionem ponit in herede bonæ fidei possessoris,
 in quo non est absimilis ratio dubitandi. nam vt bona fides quæ in me fuit initio, vi-
 detur & mihi in posterum prodesse debere, sic etiam bona fides defuncti, heredi. & sane
 ad vsucapionem prodest, sed non etiam ad possessionem, vt videatur, & ipse bona fide
 possidere, quod defunctus possedit bona fide, licet ipse in mala fide versetur, atque adeo
 vt fructus suos faciat, vel adquirat ex re sua, vel ex opera serui alieni, aut liberi hominis
 quem defunctus bona fide possedit, nec enim ita se res habet, & hoc quidem initio ponit
 Africanus in libero homine, quem defunctus bona fide possedit, heres mala, vt nihil per
 eum adquirat heres. Cætera quæ scribit non sunt de libero homine, sed de fundo defun-
 cti proprio, vel alieno bona fide possesso, vel de seruo æquè proprio vel alieno, eandem
 tamen in eis rationem sequimur, quam in libero homine. nam si fundum proprium testa-
 tor legauerit, & heres eum legatum esse sciat, heredi possessio defuncti iusta nihil prodest.
 nec enim fructus quos percepit ex fundo legato, quosque consumpsit suos fecit, sed ex
 die aditæ hereditatis legatarij fuisse creduntur. parique ratione si defunctus fundum alie-
 num bona fide possedit, heres mala, heres non acquirit sibi fructus quos ex eo percepit.
 non pono speciem in alieno vt in proprio, quia alieni fundi quem defunctus bona fide
 possidet nullum legatum est. Quod verò in fundo, sequitur idem obtinere in seruo,
 nam si proprium legauero vel testamento directo manumisero, & heres eum lega-
 tum aut liberum esse sciat, nihil per eum acquirit. si alienum bona fide possedero,
 & heres non ignoret esse alienum, nihil etiam per eum acquirit. & hic etiam non
 potes ponere seruum alienum fuisse legatum aut manumissum. nam libertas aut lega-
 tum quod datur bona fide possesso, nullum est, & hæc verba Africani, *Vel legati vel
 manumissi*, referenda sunt tantum ad proprios. Et tandem ad extremum ex his Afri-
 canus concludit. Quo casu bonæ fidei possessor fructus prædiorum consumptos suos fa-
 cit, eo etiam per hominem alienum ei adquiri, ex duabus causis iure receptis, puta ex ope-
 ra & ministerio hominis, & ex pecunia sua: & retro, quo casu fructus non acquiruntur,
 nec illa ei adquiri. & similis comparatio fructuum & eorum quæ per homines bona fide
 possessos, ex illis causis acquiruntur fit semel atque iterum à Iuliano, in d. l. qui scit. Et
 Iulianus ait fructibus ea propius accedere, id est fructibus esse similia eisdemque iuris
 regulis consistere. Africanus eadem sententia, simul hæc ferè cedere, id est, simul hæc fe-
 rè vadere, commeare, concurrere, conuenire fructus prædiorum, & acquisitiones seruo-
 rum bona fide possessorum: qui quidem hoc libro tractasse videtur: quæ etiam Iulianus
 eiusdem numeri lib. Digestorum d. l. qui scit, vt sanè vix fieri possit vt pugnent inuicem,
 & tamen

- A** & tamen solet huic legi ac similibus opponi, d.l. qui scit. §. ult. eo quod dicat bonæ fidei possessorem fructus suos facere, & acquirere ex opera seruorum, & ex re sua per seruos eisdem etiam posteaquam cognouit rem esse alienam, sed nihil est facilius. Interim acquirit, id est, quādiu res non euincitur, absolute & perfecte non acquirit, sicut fructus qui sine opera hominis nascuntur, bonæ fidei possessor interim acquirit, nō absolute, & alios quoque interim antequam consumpserit, absolute non antequam consumpserit, ut cui creditur aliena pecunia. interim pecuniam suam facit, & est species spēsve mutui, absolute posteaquam pecuniam consumpsit. Consumptio conciliat acquisitionem quæ non fuerat ante perfecta. Ideo autem rem hanc tēperat Africanus hoc verbo, Ferè, quod non semper ita simul cedant fructus prædiorum & acquisitiones seruorum. Ex re donata con-
- B** iunx fructus suos facit serendo coactos, quia in fructibus & in vsuris licita donatio est, l. fructus, de vsur. atque ita euenit, ut malæ fidei possessor fructus suos faciat, quia scilicet nō ut rei, ita fructuum est malæ fidei possessor. At per seruum donatum ex re sua non acquirit, quia hoc domini tantum aut bonæ fidei possessoris ius est, nec est in eo licita donatio, quod posset supra modum excedere. l. per seruum donatum. hoc tit. l. de fructibus, l. si vxor De don. inter vir. & vx. Adquirat tamen meo iudicio ex operis serui, quia operæ hominis sunt in fructu, & fructus in operis. Item post litem contestatam veniunt fructus quos bonæ fidei possessor interea percepit, ut diximus supra. at non veniunt fortè ea quæ per seruum de quo cum eo agitur ex re sua quæsiuit, quia ea tantum l. præterea. De rei vind. venire ait quæ nō ex re sua quæsiuit. Quæ ex operis, fateor venire superiori ratione. Aliàs
- C** vero simul hæc cedunt ut qui fructus suos facit, vel non facit, & acquirit vel non acquirit per seruum ex re sua, nec malè quod dixerit Africanus, Simul, ex eo Ioānes fieri posse propositionem hypotheticam, nam ex quibus illa cōficitur ea simul eunt si modo fiat per condicionem siue connexionem, hoc modo, Si dies est, lux est. alia enim est ratio hypotheticæ disiuñctiuz. Sequuntur quæstiones quatuor de possessione, in l. xl. tit. seq. Prima, quæritur an interpelletur possessio eius quem seruus suus ex fundo deiecit quem possidebat, de qua hæc sunt Africani verba.

Si de eo fundo quem cum possiderem, pignori tibi dedi, seruus tuus te deiecit, adhuc te possidere ait quoniam nihilominus per ipsum seruum possessionem retineas.

- D** Si te alius deiecesset, desineres possidere. Vis enim possessionem adimit. Et possideret is qui te deiecit, si apprehendisset possessionem, aut certè possessio vacaret. l. iij. §. si tu me vi. tit. seq. Si seruus me meus deiecerit, non desino possidere, imò eandem possessionem quam possedi antequam deieceret, videor per seruum retinere: & malè Acc. ex hoc loco colligit per seruum inuitum retineri possessionem iniustam, nec enim eam retineo quam inualit seruus, quæ nulla est, sed continuo meam, & eleganter, l. non solum, §. Si rem. tit. seq. Seruum dominum suum possessione non subuertere: quod ita l. rem quæ. hoc tit. Seruum domini possessionem non interuertere, & notandus vsus vocabulorum iuris. Interuertitur possessio domino, Subuertitur dominus possessione. Hanc verò quæstionem
- E** Africanus ponit in creditore, qui deiectus est per seruum suum de possessione fundi pignorati, ut intelligatur an hoc modo interpelletur vsucapio debitoris. Finge enim pignoratium fundum alienum, quem cœperat vsucapere debitor. Pignus propriè possidet creditor non debitor, quia eo animo pignus debitor tradidit ut possessionem dimitteret, l. per seruum, in prin. supra, tit. prox. l. cum & fortis. §. vltim. De pign. act. Sed ad vnam causam intelligitur etiam debitor possidere per creditorem, id est, ad vsucapionem, ut eam scilicet impleat. l. j. §. per seruum corporaliter, l. qui pignoris. hoc tit. l. serui nomine. tit. seq. Quādiu enim possidet creditor, & ipse licet re vera non possideat, intelligitur possidere, ut vsucapiat. l. non solum. §. qui pignori tit. seq. At interrupta possessione creditoris, debitoris etiam vsucapio interruptitur. namque vsucapio continuationem possessionis exigit, vel
- F** in eo qui cœpit vsucapere vel in eo per quem vtilitatis causa, benigna ratione fingitur possidere, & inde quæritur an interpelletur possessio creditoris, quem seruus suus deiecit de possessione fundi pignorati. nam si desinit possidere creditor, & debitor igitur, ac consequenter interrumpitur vsucapio. Sed respondetur ut supra diximus non interpellari possessionem. Secunda quæstio hæc est, an interpelletur possessio morte coloni vel colono discedente de possessione, quæ definitur his verbis.

Si fortè colonus, per quem dominus possideret, decessisset, propter utilitatem receptum est, ut per colonum possessio & retineretur, & continuaretur: quo mortuo, non statim dicendum eam interpellari, sed tunc demum cum dominus possessionem adipisci neglexerit. aliud existimandum ait, si colonus sponte possessione discesserit, sed hæc ita esse vera, si nemo extraneus eam rem interim possederit, sed semper in hereditate coloni manserit.

Fundum meum possideo per colonum. Colonus igitur possidet mihi, non sibi l.j. C. com. de vsuc. Inde quaeritur colono mortuo, per quem fundum possidebam, an interpelletur possessio, an interpellatur vsucapio. nam si desiit esse is per quem possidebam, & ego videor desiisse possidere. Sed utilitatis causa, quæ in causis possessionum extorsit & alia pleraque singularia æquitatis benignitate, receptum esse ait, ut per colonum possessionem retineam, & continuum perinde atque si per meipsum possiderem, & quemadmodum morte mea non interpellatur vsucapio, l. cæptam. l. iusto. §. nondum. tit. seq. ut etiam non interpellatur morte coloni, per quem possidebam. sed hoc ita procedit, si alius eam possessionem non apprehenderit. l. peregre, §. ult. hoc tit. l. j. §. quod feruus. De vi & de vi ar. & si ipse eam adipisci non negligam, id est, si nolim eam deserere, quia alterius ingressus, adimit mihi possessionem, non mors coloni sola: & quia animus quoque mihi meus altero casu adimit possessionem, quam ante deseram corpore coloni retinere. At inde sequitur alia quaestio, an idem sit statuendum si colonus sponte possessione discesserit animo scilicet deserendæ possessionis, & videtur Africanus ludere in his nominibus, decesserit & discesserit, inter quæ etiam Sabiniani statuebant esse discrimen. Si colonus vita decesserit, non interpellatur possessio. Si colonus possessione discesserit. Proculus etiam existimabat non interpellari possessionem, l. cum quis. De dolo. Sabinus contra. nec alia ratione Pomponius ad Sabinum, l. si colonus. hoc tit. Si colonus, inquit non animo deserendæ possessionis: quàm quod si animo deserendæ possessionis Sabinus existimaret possessionem amitti. & ita ex Iuliano, qui Sabinianus fuit, Africanus hoc loco, aliud esse existimandum id est possessionem interpellari, si colonus sponte possessione discesserit. Quidam perperam. Idem esse existimandum, quod est ex sententia Proculi quæ hodie à Iustiano comprobata est. l. ult. C. de adq. pos. non ex sententia Iuliani, cuius disciplinam sequitur Africanus. Omnino igitur legendum hic est, Aliud, non Idem, & supra, Continuaretur, non ut Flor. contineretur, quod continuatio sit in vsucapione necessaria, de qua interpellanda agitur hoc loco. Postrema verba, Sed hæc ita esse vera: referenda sunt ad priorrem speciem, si colonus decesserit, nõ ad posteriorem, si discesserit. Sed de tertia quaestione iam quid scribat videamus.

Seruum tuum à Titio bona fide emi, & traditum possedi, deinde cum comperissem tuum esse, ne eum peteres, celare cœpi, non ideo magis hoc tempore clam possidere videri me ait, nam retro quoque, si sciens tuum seruum non à domino emerim, & cum clam eum possidere cœpisssem, postea certiore me fecerim: non ideo desinere me clam possidere.

Quaestio est, an qui emit seruum & traditum possedit initio bona fide, si postea cognoverit esse alienum, & eum celare cœperit ne à domino vindicaretur, clam possidere videatur. Bene, qui emit & traditum possedit, nam in emptione venditione, duobus temporibus exigitur bona fides, contractus & traditionis ex Sabinianorum, atque adeo ex Iuliani siue Africani sententia, ut diximus, in l. si aliena tit. seq. Celare autem, quo verbo utitur idem Africanus, est posse certiore facere dominum, & non facere: qua ex re solet contrahi clandestina possessio, non si non potuit facere certiore. Vetus enim est verbum. Pythagoræ, *δύναμις ἀνάγκης ἐγγύτην ναίειν*, quod id demum debeamus facere quod possumus. nihil verò refert dixeris, celare rem, celare dominum, celare se. At præterea sciendum est, effectum & finem huius quaestionis esse duplicem, quod qui clam possidet non vsucapit, quia titulo caret, & fide bona, quia iniusta causa est, ut ait. l. vij. §. inter. Com. diuid. & quod tenetur etiam interdicto de clandestina possessione. Est quoddam interdictum de clandestina possessione, ut eam restituat ei à quo clam possidet qui clam occupavit. sicut de vi crepta possessione, & de precaria, quibus modis tribus mala fide possidemus, & in hoc comparata denique sunt hæc tria interdicta, ut possessionem restituat is, quo cum agitur quam ab auctore clam aut vi aut precario possidet. d. l. vij. §. Iulianus. Respondet autem ad quaestionem propositam Africanus, eum qui initio possedit bona fide, non clam, non

- A** ideo postea clam possidere quod cognouerit rem esse alienam, & se celauerit, quia scilicet non ratio obtinendæ possessionis, sed origo nanciscendæ exquirenda est, vt eleganter Vlp. ait in l. clam. hoc tit. Tenemus & nanciscimur primum, deinde obtinemus. Sed non refert quâ ratione obtineamus, si modo tenuerimus bona, nisi quod ad fructus adquirendos attinet, vt diximus in l. xl. supra, tit. prox. & ita è contrario qui clam cœpit possidere, non purgat vitium si postea certiorum fecerit dominum, sed intelligitur semper possidere clam, & ad summam. Quale est initium possessionis siue iustum siue iniustum, talis & possessio est omnis, quantum ad vsucapionem pertinet & interdictum. Retro hoc loco id est è conuerso, vt l. heres. §. retro. De fideiuss. l. in facto. De cond. & dem. & aliis plerisque locis iuris aliisque auctoribus, maximè Quintiliano. Verum huic legi opponitur, l. pen. Pro suo: quæ ostendit clam possideri partum ab eo qui matrem furtiuam bona fide emit, & possedit partum tempore, si post editum partum scierit esse furtiuam & se celauerit. Quod rectè dixeris esse singulare in partu ancillæ furtiue, nam cum non posset ancilla furtiua ab vilo possessore vsucapi: ex xij. tab. & lege Atinia, vix admissum est partum ancillæ furtiue vsucapi posse, aut certè admissum non sine varia & multiplici distinctione, & inde proditum est partum ancillæ furtiue, non posse vsucapi nisi conceptionis, & editionis tempore ignorauerit emptor ancillam esse furtiuam. l. iij. §. si antequam l. non solum, in prin. tit. seq. cum tamen aliàs si ancilla nō fuerit furtiua bonam fidem interuenisse sufficiat conceptionis tempore iusta. §. & si possessionis eod. tit. Et ita partum ancillæ furtiue clam possidere videtur, nec vsucapere potest, qui post editionem cognouit matrem esse furtiuam, & certiorare dominum potuit nec certiorauit. d. l. pe. licet aliàs qui non clam cœpit possidere, postea non possit videri clam possidere. Quid ergo ex his tandem? Ægre admitti vsucapionem partum ancillæ furtiue, strictius accipi vsucapionem partum, cuius mater ob furti vitium non potuit vsucapi. Vltima quæstio est etiam de clandestina possessione, Verba Africani hæc sunt.

Si seruum meum bonæ fidei emptori clam abduxerim, respondit, non videri me clam possidere: quia neque precarij rogatione neque conductione suæ rei dominum teneri, & non posse causam clandestinæ possessionis ab his duabus causis separari.

- Seruum meum bonæ fidei emptori clam abduxi, an videor clam possidere? minime: **D** nam abduxi quidem eum clam, sed non habeo clam. Quid est clam habere, clam possidere? Celare rem ne eam petat qui petere potest. §. prox. §. vel celare rem metu vindicationis, aut Publicianæ actionis, ego vero hic non metuo ne bonæ fidei emptor agat Publiciana, quia repellere agentem possum exceptione iusti dominij, l. pen. De Pub. in rem act. ideoque seruum quem abduxi clam, possideo pro meo, non clam quasi pro possessore. Pro suo possessionis iusta causa est. Clandestinæ iniusta, atque ita, l. pe. Pro suo, pro suo possessioni opponitur clandestina. Id vero comprobat Africanus hac ratione, quia & si rem meam precario rogauero, rogavi quidem precario, non tamè possideo precario, sed pro meo. l. in rebus. §. pen. De prec. & similiter si rem meam conduxero, cōduxi quidem, non tamen possideo pro conducto, sed pro meo, l. ei à quo tit. seq. & vt his casibus nō teneor ex locato, vel interdicto de precario, ita nec in proposito teneor interdicto de clandestina possessione. nec enim potest reddi idonea ratio diuersitatis, inter clandestinā possessionem, & precariam, vel conductitiam. An vero vtar eadem comparatione hoc modo? Rei meæ precario, & conductione teneor si possessionis solius precario rogandæ, vel conducendæ animus interueniat, non proprietatis, l. si aliquam, hoc tit. Ergo si rem meam clam abduxero possessionis solius gratia, quæ erat apud bonæ fidei emptorem, teneor interdicto de clandestina possessione vt ei restituam possessionem, quia eam retinere potuit per interdictum vt possidetis, etiam aduersus me, quia à me vi, aut clam, aut precario non possidebat, quamuis non esset in causa proprietatis superior futurus. Sed hac in re, meo iudicio, separanda est causa clandestinæ possessionis, à cæteris duabus, & etiam si posueris clam me abduxisse seruum solius possessionis gratia, non teneor interdicto de clandestina possessione ex Sabinianorum siue Cassianorum sententiâ, quæ obtinuit. fuit enim hac de re disputatum. & ratio hæc est, quia semper præsumitur rem me abducere voluisse non possessionem solam, nam vnde apparere posset me solius possessionis abducendæ animum habuisse nisi ex meipso, quia hanc rem gessi solus, qui vtique ne teneor interdi-

Et o semper dicam me rem abducere voluisse, non possessionem solam. Precarium & con- **A**
 dictio contrahitur cum alio, & ex animo vtriusque, ex contractus formula facile iudica-
 tur possessionis solius gratia habitus inter eos contractus fuerit, an etiam rei, ut priore ca-
 su teneat ex contractu, posteriore non item & hoc quod dico de clam abducta re mea
 bonæ fidei emptori, ut propter eam nunquam teneat interdicto de clandestina possessio-
 ne, euidentiùs apparet, ex eo quod potest ea res vsucapi, quæ non posset si interdicto de
 clandestina possessione essem restitutus possessionem. l. iij. §. si rem, tit. seq. l. si rem, pro
 empt. Et longè alia ratio est, si te vi deiecero de possessione rei meæ, quia hoc genere ca-
 pro possessionem solam, atque ideo teneor interdicto, Vnde vi, nec ea res vsucapi potest.
 d. l. iij. §. si dominus, nec videor pro meo possidere rem meam quam per vim eripui ma-
 lo errore, & iniuriter. sed pro possessore semper, ut prædo, non ut dominus. & si eadem **B**
 esset ratio clandestinæ, & vi creptæ possessionis, contulisset proculdubio has tres Africa-
 nus, vi creptam, clandestinam, precariam, quæ solent etiam simul cedere plerumque, &
 notari coniunctim his verbis, vi, clam, precario, potius quam omiſſa vi, precarium & con-
 ductionem cum abductione facta clam siue possessione clandestina. Restat hæc quæstio,
 an qui clam abduxit seruum suum, teneatur furti? Clam est furtiuè, l. clam. hoc tit. & fur-
 tum fit clam & obscurè & plerumque nocte, l. j. De fur. qua de causâ Homerus ὀμίχλιω
 κλεπῆι πυκτὸς ἀμείνω, & Euripides, κλεπῆων ἠνυξ, ἢ δ' ἀληθείας τὸ φῶς. Non omne tamen
 quod fit vel occupatur furtiuè, furtum est. Aristoteles in Rhet. ἢ παντὸς εἰ λάτρεα ἔλαβεν,
 ἔκλεψεν, ἀλλ' εἰ ὅπῃ βλάβῃ ἔκλεψε καὶ σφετερισμῷ ἑαυτῷ. Furtiuè ingredior possessionem fundi, **C**
 nec tamen furtum est. Furtim cædo arbores alienas, nec tamen furtum est semper, l.
 furtim. Arb. fur. cæf. Furor lapidem terminalē sine furto, in l. ij. De ter. mo. Et in hac quæ-
 stione quidem si intersit aduersarij honesta ex causa rem non abduci, vel abripi, ut si bo-
 næ fidei emptor fuerit, si creditor pignoratitius, tenetur furti, vel vi bon. raptorum qui rē
 suam abduxit, vel rapuit, vel conditione incerti. l. cum æs. §. vlt. De fur. Si non intersit, ut
 si sit donatarius bonæ fidei aut commodatarius, non tenetur, l. qui iniuriæ. §. vlt. l. si is qui
 rem commodasset. eod. tit. l. xxj. Commod. Item si non ignorauero mihi non licere, rem
 meam vi, aut clam abducere, teneor furti. Si ignorauero, non teneor, quia dolo carco, &
 furtum aut rapina non fit, sine dolo malo. §. j. Inst. vi bon. rap. Secundum quem est acci-
 piendus, §. hac actione is demum. l. ij. §. eod. Sequitur, l. xj. Pro emptore. **D**

*Quod vulgò traditum est, cum qui existimat se quid emisse, nec emerit, non posse pro emptore vsu-
 capere: hæc tamen verum esse ait, si nullam iustam causam eius erroris emptor habeat, nam si forte ser-
 uus vel procurator, cui emendam rem mandasset, persuaserit ei se emisse, atque ita tradiderit: magis
 esse, ut vsucapio sequatur.*

Quæstio est, an falsa causa ad vsucapionem profit. Causa est possessionis siue traditio-
 nis causa, quæ & titulus dicitur, sine quo vsucapio non procedit. Et definitum iam est, ad
 vsucapionem verum titulum desiderari. falsum titulum, falsam causam, vel errorem falsæ
 causæ, non parere vsucapionem: ut si possideat pro donato, cui donatum non est, pro em-
 ptore qui non emit, existimans sibi donatum vel emisse, nec enim existimatio sufficit **E**
 nisi sit vera, necessaria est, ut Græci interpretes loquuntur, ἢ ἀπίαι παρῶπαξι. & simili-
 ter si pro dote possideat per errorem, qui dotem non accepit, si pro legato, cui legatum
 non est, si pro derelicto quod pro derelicto habitum non est, ex ea causa possessio, & vsu-
 capio non competit. §. error Inst. De vsuc. l. Celsus, §. tit. prox. l. j. ij. iij. pro leg. l. vj. pro dere-
 licto. Sed hoc ita procedit si res ex falsa causa possessori tradita non fuerit, verum ipse ali-
 qua ratione possessionem nactus vltro hanc opinionem ceperit, ut existimet emptum, aut
 legatum, aut donatum sibi. nam si mihi tradita res sit ex falsa causa, ut si heres mihi rem
 tradiderit ex legati causa quæ non erat legata, bona fide accipienti procedit vsucapio pro
 suo, quia hic error est satis probabilis, & tolerabilis. l. iij. l. iij. §. vltim. Pro suo. l. Proculus.
 De Iu. dot. & ita in hanc rem accipienda est, l. j. Pro donato, ut duæ sint eius par- **F**
 tes, priori ut dicat pro donato vsucapere cum qui ex donationis causa traditum accep-
 tit, posteriori ut dicat non vsucapere cum qui opinetur sibi donatum nisi donatum
 sit re vera, cui addendus modus ex priori parte, nisi donationis causa traditum ei sit,
 quamuis causa falsa fuerit. Negat autem malè Stephanus: in dicta lege Proculus, negant
 & Latini quidam, alio titulo quàm pro suo possideri rem traditam ex falsa causa,
 vcluti

- A** veluti traditam ex legati causa, vel dotis, pro legato possideri aut pro dote, sed dicunt eam possideri pro suo tantum, nam cur non etiam pro legato? nam si falsa causa nihil obstat titulo pro suo, cur oberit titulo pro legato? & si dixerō etiam pro legato possideri quod perperam traditum est ex legati causa, quid inde sequetur incommodi? & si non est in hac specie titulus pro suo vnicus & singularis, cum concurrat etiam titulus pro soluto, si quis eo uti malit, arg. l. pen. supra titul. prox. cur non & titulus pro legato? nam & ex falsa causa emptionis hæc lex aperte docet procedere possessionem, & vsucapionem pro emptore. Sed animaduertendum est in causa emptionis, non satis esse rem tradi, ex causa emptionis, quæ non præcessit, ut procedat vsucapio pro emptore, vel pro suo, propterea quod in emptione bona fides exigitur duobus temporibus, emptionis & possessionis, nec
- B** potest esse emptionis tempore: vbi nulla emptio est d. l. penult. l. ij. in princ. hoc tit. nisi scilicet magna sit præsumptio emptionis, & erroris causa iusta & magna, ut in exemplo proposito hoc loco, & l. vltim. Pro suo, si seruo meo aut procuratori mandauerō ut rem emeret, & is profectus ad emendam rem ac reuersus eam attulerit, ac persuaserit mihi se emisse, qui tamen verò non emerat atque ita tradiderit, quia hic error est valde probabilis, nec enim ducitur ex traditione solum, verum & ex mandato, & ex persuasione, & re omni probè simulata, à seruo aut procuratore. Leuis præsumptio & simplicitas quælibet in causa emptionis non sufficit, quæ existimatur esse leuis si ducatur ex traditione sola, quando meipsum opinor emisse, non alium nomine vel mandato meo. Idem Stephanus etiam malè l. iij. infra, pro derelicto. accipit de vsucapione pro suo generali, si is qui rem dereliquit non fuerit dominus, quia & huic titulo locus est si dominus rem habuerit pro derelicto, & d. l. iij. de speciali titulo pro derelicto est, non de generali pro suo, qui adhæret omnibus aliis titulis, placet enim valde quod ille ait duas esse τῶν ἀνωτατῶν generales possessiones, Pro suo, & Pro alieno. Et pro alieno quidem possidet, qui vel sciens alienum possidet, ut prædo, vel qui alij possidet, ut colonus. Pro suo quis, iam dixi ante. Et hætenus quidem tres habuimus Africani leges de possessione, & vsucapione, quibus videor rectè adiuncturus l. 60. De furt. quod ea etiam ad vsucapionem pertineat.

Ancilla fugitiua quemadmodum sui furtum facere intelligitur, ita partum quoque contrectando, furtiuum facit.

- Nam natura non patitur ut ancilla sui ipsius furtum faciat, quæ nec alterius rei possessione dominum subuertere potest l. rem quæ. De adquir. possess. Sed quantum ad vsucapionem attinet, ancilla fugitiua, & furtiua esse intelligitur, vtilitatis causa, ne fuga serui vel ancillæ dominis officiat l. i. C. de ser. fug. ne possit vsucapi. Imò & qui fugitiuo opè tulit, tenetur furti l. & eleganter, §. Idem Labeo. De dolo. fuga igitur quantum ad vsucapionem pertinet, species furti est. nec malè his verbis, Seipsum furatus, significatur seruus fugitiuus. l. vj. C. de his qui ad eccl. conf. sic & plagium quantum ad vsucapionem pertinet furto propius accedit. l. x. C. de furt. & quicumque est plagio abductus, idem censetur esse furtiuus, ut vsucapi non possit. & malè, in d. l. x. Græci videntur fuga legisse pro plagio aut plagium accepisse pro fuga, cum sint tria hæc diuersa, furtum, plagium, fuga, & eum qui est in fuga magis dicas sui furtum facere, quàm plagium. Potest quis fur esse hominis, nec tamen plagiarius. l. penult. D. de lege Fab. & retro plagiarius non fur si eum supprimat non lucri faciendi animo. Sed ad rem. Si ancilla fugitiua, & furtiua intelligitur, partus quoque suus quem ipsa contrectat, intelligitur esse furtiuus, ipsa propter fugam, partus propter contrectationem furis. Si ab alio possideretur partus ancillæ furtiuae, non temere pro furtiuo haberetur. Si à matre non furtiua, æquè non esset furtiuus, sed quæ sui ipsius furtum fecit, & partus sui contrectando furtum facere intelligitur, imò & cuiuslibet alterius rei dominicæ, ne vsucapi possit. Absolutæ sunt quatuor Africani leges de possessione & vsucapione. Sequuntur nouæ quæstiones de mora, in l. xxij. De obl. & act. Ait Africanus.

- Traiecticia pecuniæ nomine, si ad diem soluta non esset, pœna, uti ad solet, ob operas eius qui eam pecuniam peteret, in stipulationem erat deducta: is qui eam pecuniam petebat, parte exacta petere desiderat: deinde interposito tempore interpellare instituerat. consultus respondit eius quoque temporis quo interpellatus non esset, pœnam peti posse, amplius etiam si omnino interpellatus non esset, nec aliter non committi stipulationem, quàm si per debitorem non sterisset, quo minus solueret. alioquin dice-*

dum est, si is qui interpellare cœpisset, valetudine impeditus interpellare desisset: pœnam non committit: De illo sane potest dubitari, si ipse interpellatus moram fecerit: an quamvis pecuniam postea offerat, nihilominus pœna committatur & hoc rectius dicitur. Nam etsi arbiter ex compromisso pecuniam certo die dare iusserit, neque per eum qui dare iussus sit steterit, non committi pœnam respondit, adeo ut & illud Seruius recte existimauerit, si quando dies qua pecunia daretur, sententia arbitri comprehensa non esset, modicum spatium datum videri. hoc idem dicendum, & cum quid ea lege venierit, ut nisi ad diem pretium solutum fuerit, inempta res fiat.

Traiecticia siue nautica pecunia est quæ negotiatori trans mare nauigaturo creditur, verbi gratia Athenis in Pontum tantum, vel etiam rursus Ponto Athenas, ea lege ut naue precepta nihil repetat creditor, naue salua, ut repetat fortem cum vsuris de quibus conuenerit etiam si infinitæ sint secundum ius vetus, nam hodie vsura traiectitiæ pecuniæ non potest excedere centesimam. & infinita quidem vel summa vsura permittitur pro pretio periculi quod creditor suscipit, periculi, inquam, naufragij, nam id pletumque solum creditor suscipit, ac tum si alio casu naus perierit integra est creditori sortis, & vsurarum, & pignorum persecutio. l. fœnerator, in fin. De nau. fœ. Sed suscipit nonnunquam etiam iacturæ periculum factæ communi consensu vectorum naus leuandæ causâ, & piratarum vel hostium incurfus, & incendij. Aliàs pecunia credita est periculo debitoris, nõ creditoris. Ut vero pecuniam traiecticiam, ita fœnus traiecticium dicimus rectè, quod in se legem hanc habet, ut periculum sortis respiciat creditorem non debitorem. Augustinus homil. xxix. Quasi fœnus traiecticium facis. Et Diogenes Laërtius Menippum solitum *ναυτικῶ τόκῳ δανείζειν*, & Zenonem *ναυπηγῶς δανείζειν*, id est, credere sub lege suscipiendi periculi, & sub grauioribus vsuris, & adiecit in Menippo, *καὶ ἐξενχοεῖαζειν*, quia & sub pignoribus credi solebat ea pecunia, rã sortis, quàm vsuræ nomine. l. iij. §. neque De nau. fœ. In l. fœnerator, eod. tit. & l. qui Romæ. §. Callimachus, tit. seq. sub pignoribus mercium quæ naui imponerentur, & earum quæ repararentur ex his, & in syngraphis nauticis simillimis ei quæ est, in d. §. Callimachus, quæ sunt in oratione Demosthenis ad Lacriti præscriptionem. sub pignoribus mercium, tam earum quas in Põtum debitor inueheret, quàm earum quas ibi pro his repararet, & reueheret, & quod reparare, in d. §. Callimachus, in illis syngraphis est *ἀνταρροεῖν* & *ἀντιφορτίεσθαι*. Permittitur venditio mercium quæ inuehuntur, licet pignori obligatæ sint iusto pretio, scilicet, & ita ut quæ ex harum pretio redemptæ fuerint in ius pignoris succedant. quod si illæ vilioris pretio distrahantur, quia receditur à lege nautica, ideo non amittit creditor earum pro rata superflui persecutione pignoris iure. d. l. fœnerator, in fi. At præterea sciendum est contracto fœnore nautico, cum debitore nauigare solere, seruum creditoris missum in hoc: ut sua die pecuniam exigat, & vsuras, & interdum etiam viatica, & sumptus quos in itinere fecerit seruus, ut in syngrapha, §. Callimachus, ut si credita sit pecunia Athenis in Pontum ea lege, ut reddatur intra dies, xx. postquam naus salua venerit in Pontum, ut eam exigat post diem xx. & perferat Athenas. quod si ad diem non solueretur, stipulabatur creditor pœnæ nomine, certam summam in dies singulos ob operas serui quibus carebat interim ob moram debitoris, & hoc fieri solere Africanus ait hoc loco, & ita nos quoque pœnam traiectitiæ pecuniæ interpretari oportet. in l. pe. §. ult. De nau. fœ. l. iij. §. serui, De pecul. l. debitor, De neg. gest. & ad hæc etiam notare eandem esse stipulationem pœnæ, & stipulationem operarum, & aliam esse stipulationem fœnoris, quod satis intelligitur, ex l. iij. §. pe. & vltim. De nau. fœ. Sed fœnoris stipulatio rursus alia est in diem suscepti periculi, quæ recipiebat infinitas vsuras & supra duplum, alia post diem periculi, quæ recipiebat tantum vsuram legitimam, id est centesimam, nec poterat duplum superare. Stipulatio quoque operarum est post diem periculi, & eadem ratione, non potest excedere modum legitimum vsurarum l. pœnam. De vsu. & vel sola hæc interponitur sine stipulatione fœnoris, quasi scilicet pœna sit pro fœnore, si pœna adæquet centesimam, vel cum stipulatione fœnoris, si non adæquet, supplendæ vsuræ centesimæ causâ & secundum hæc rectè, in d. §. pen. pro operis serui traiectitiæ pecuniæ gratia secuti, quod in dies singulos in stipulatum deductum est, ad finem non ultra duplum centesimæ deberi, id est, ad modum legitimum vsuratum, non ultra centesimam, non ultra duplum. & rectè, in dies singulos. nam operæ sunt diurnum officium. Confirmat autem eam eius §. scripturam atque sententiam Græcorum

translatio

- A** translatio huiusmodi. τὸ ὀλισμὸν τῷ ἀλλοτρίου ἰδίῳ δ' ἔλαβ' ἀλλὰ τὸ διαπόντιον μέλει τῆς ἐξαποστῆς ἔχ' ὡς τὸ διπλοῦν κεχρηώσονται. In §. vlt. ostendit in stipulatione fœnoris separatim interposita post diem suscepti periculi, quod legitima vsuræ decet, vt si creditor bessem tantum stipulatus sit, posse suppleri per stipulationem operarum quod idem etiam verum est è conuerso, Si quod pro operis pœnæ nomine in stipulatum deductum est, minus sit vsura Centesima, id posse suppleri per alteram stipulationem fœnoris. Quod si vel hæc vel illa præcesserit, & par sit vsuræ legitimæ, non posse etiam adnecti alteram, quod maximè notandum cenfeo, simul & obseruandam differentiam, inter pœnam & vsuram, Pœnam stipulamur in dies singulos, pro operis in hac specie, vsuram in menses singulos. pœnæ vnica pensio est, vsuratum plures, vt duplum excedere possint, secundum ius vetus, quod
- B** Iustinianus abrogauit. Vsuræ quæ minor est centesima additur pœna tardius solutæ pecuniæ. Vsuræ centesimæ, non additur pœna, idem è contrario. Aliàs igitur vt iumque debetur, aliàs alterum tantum, & hæc de his pecuniis quæ non sunt periculo creditoris, quæ in legibus Rhodiis dicuntur ἔγγυα καὶ ἀκίνητα. Nauticæ enim pecuniæ quodcūque accedit, nullum habet modum, quod ita non iniqua ratione comparatum est, vt magnū lucrum ferat qui magnum adit periculum, imò æquior aliquanto est vsura immensâ nauticæ pecuniæ, quam centesima Iustiniani. est enim hæc minor æquo, ac propterea nunquam obtinuit, & tãdem ipse Iustinianus permisit etiam maiorem. No. cxj. Nec quod de fœnore nautico Catonis Censorini Plutarchus scribit, sic est accipiendum quasi sit in vniuersum omne nauticum fœnus, iniquum, & infame, sed quod ille mala ratione ita contrahebat, pluribus credita pecunia eiusdè pecuniæ, & negotiationis sociis puta quinquaginta, è quibus ipse vnus esset, qui scilicet venisset in societatis portionem quinquagesimã vt iure societatis contingentis periculi ipse portionem tantum quinquagesimam sustineret: qui lege mutui nautica debuisset omne sustinere, & nihilominus naue & pecunia salua exigeret vniuersum fœnus totius pecuniæ, qui debuisset exigere, pro rata tantū periculi quod ad eum redibat, nec modo se pro socio gerere, modo pro fœneratore. Sed ita quidem is rem gerebat, cum debitoribus sæpe his legibus pecuniam accipere coactis: ab homine diuite haud quaquã aliis legibus credituro. De differentia pœnæ & vsuræ etiam illud adiciam, stipulationem vsurarum esse incertam, stipulationem pœnæ certam, si nõ sit concepta in dies singulos, incertam si in dies singulos, vt in specie traiectitiæ pecuniæ.
- D** Et pœnam infligi propter moram, est enim pœna emendatio culpæ, nec potest esse pœna citra culpam. Vsuram infligi propriè propter lucrū, veluti ex die creditæ pecuniæ in Kalendarum singulas, aut in diem redditæ pecuniæ. His cognitis, sequitur vt de quæstionibus duabus ab Africano hoc loco propolitis disseramus. Prior hæc est, Pecunia nautica non soluta ad diem, si stipulatus sim pœnam in dies singulos ob operas serui prosequētis eam pecuniam, & seruus ad diem interpellarit debitore, & exacta parte pecuniæ destiterit ab interpellatione, ac denuo cum interpellat reliquæ summæ, quæstionis est an ei⁹ temporis quo paulum abstinuit interpellatione pœna peti possit. Et respondet posse. quia & si omnino cum non interpellasset, pœna peti posset, vbi enim dies additur stipulationi, non est necessaria interpellatio, & mora fit ex re, & ex die quo solui debuit ipso iure, & cõsequenter pœna committitur. nam pœna ob moram infligitur. Dies ergo satis interpellat, & sine interpellatione creditoris satis moram facit, qui ad diem non soluit, nec alia ratione vt pœnæ, ita vsurarum stipulatio maximè earum quæ infliguntur, etiam ob moram, quãuis debitor non interpellatur, committitur, quàm quod diem semper habeat certum l. pecuniæ. §. j. De vsur. Videtur quidem hac de re fuisse controuersia inter Iurisconsultos. nam Labeo non existente debitore qui interpellari possit, cum exigat contestationem, videtur existẽte debitore, vel herede debitoris, omnino exigere interpellationẽ. l. ij. & vlt. de nau. fœ. Sabiniani contrã, è quibus est Iulianus, & Africanus. quam sententiã comprobatur Iustinianus l. magnam. C. de cont. stip. l. ij. C. de iu. emph. & quod ad quæstionẽ propositam attinet, addit hanc rationẽ Africanus, Si inquit, concedas pœnam non peti si is qui cœpit interpellare, parte exacta pecuniæ interpellare desierit, non petetur etiã, si is qui interpellare cœpit, morbo incidẽte interpellare desierit. quia non videtur moram fecisse debitor qui interpellatus est, si omiſsa sit repetendi debiti instantia. l. mora. §. j. De vsur. & hoc quidẽ ita se haberet, si necessaria esset interpellatio. Sed vtilius visum est, ne desideretur interpellatio, vbi solutioni dies dicta est, vtque mora eo casu fiat, ex re, & ex solo tẽpore tardæ

solutionis, non ex persona. idcirco intermissa vel prorsus ommissa interpellatio debitorem A
 mora non eximit. Et in summa non aliter per eum debitorem mora non fit, quam si per
 eum non steterit, quominus ad diem solueret, ut si eo die testatus sit, se paratum esse sol-
 uere, & defuerit cui solueret, aut certe fit quidem mora, sed est inculcata, & impunita ut
 d. l. pecuniæ. §. i. Posterior quæstio hæc est, an pœna traiectionis pecuniæ peti possit, si in-
 terpellatus moram fecerit, etiam si postea pecuniam offerat. De debitore loquitur traie-
 ctionis pecuniæ, qui nisi ad diem solueret pœnam promisit: quem & si dies satis interpellat,
 tamē ne quis eum moram fecisse ambigeret, ponit etiam fuisse interpellatum à creditore,
 vel à seruo creditoris, traiectionis pecuniæ gratia secuto. Et ait pœnam ex mora committi
 statim ac peti posse, etiam si postea debitor pecuniam offerat. Cui conuenienter Seruius B
 l. pen. de nau. fœ. pœnam traiectionis pecuniæ peti nō posse, si per creditorem steterit, quo-
 minus sua die eam accipiat. i. hoc solo casu peti non posse, ut de pœna compromissi in hac
 l. si per eum qui dare iussus sit non steterit, non committi pœnam. i. hoc solo casu non cō-
 mitti. Aliàs igitur committi omnimodo, & commissam semel non resolui. & hoc idem e-
 tiam & de pœna compromissi Seruium scripsisse, Afric. ostendit in hac l. Huius verò sen-
 tentiæ hanc forsitan statim aliquis rationem adferet, quod nō desinat esse morosus, qui
 postea pecuniam offert, & bonā fidem agnoscit, ut fur vel raptor esse non desinit aut furti
 pœnam non euitat, qui postea domino rem quam abstulerat reddit, non desinit esse fugi-
 tiuus qui ad dominum reuertitur, nō desinit clam possidere, qui postea dominum certio-
 rem facit, non desinit esse turpis fœmina, quæ postea desit merere capturas. Sed non idē
 dici tamē de omnibus potest. Sunt enim pleraque quæ emendat pœnitentia, efficitq; ut C
 nunquam facta videantur. pœnitentia irreuerentiam emendat, & irreuerentiæ constitu-
 ta pœna liberat. l. quamuis. De in ius voc. emēdat inficiationem. No. xvij. Imo & moram
 quandoq; , si stipulatio non fuerit collata in diem certum, quo pecunia solueretur, vel si
 collata ad diem non fuerit pœnalis. & verior ratio superioris sententiæ hæc est, quod in-
 ter cōtrahentes id agi intelligitur, ut qui semel ad diem non soluta pecunia in pœnam in-
 ciderit, soluere se ab ea nō possit, ne alioquin dies, & pœna præscribatur frustra. deterior
 est cōdicio debitoris cui dies præscribitur, cui adscribitur pœna. namq; seueriores eæ præ-
 scriptiones sunt, & rem agi summo iure volunt: & huius nominis id est pœnæ, ea vis, na-
 tura, & significatio est. Quid igitur si dies solutioni præscripta non sit? singe, promississe de-
 bitorem daturum se, vel facturum aliquid, & si nō impleat fidē, pœnam vel quanti ea res D
 est, & interpellatum moram fecisse, an postea offerēdo purgat moram? Sic sanē, si offerat
 antequam litem moueat, vel contestetur cum eo stipulator, ex stipulatione pœnali, vel
 quanti ea res est. l. si insulam. l. qui Romæ. §. flavius. tit. seq. l. 17. de const. pec. nisi ex mora
 actor ante litem cōtestatam damni aliquid senserit. l. si ita quis. §. Scia. in fi. tit. seq. l. si cum
 dies. §. vlt. & l. seq. De rec. qui arb. l. & si post tres. Si quis caut. Post litem contestatam sera
 oblatio est, nisi simul etiam offerat pœnam, vel id quod interest. nam si id omne offerat
 quod actor desiderat, vulgo dicitur, omnia iudicia esse absolutoria. §. vltim. de perp. &
 temp. act. & consequenter si actor non petat, nisi quod principaliter in obligationem ven-
 nit, non pœnam, non id quod interest, vel si id oblatum accipiat, etiam post litem de pœ-
 na contestatam, reum absolui æquum est. Aliàs qui post litem contestatam ex stipulatio- E
 ne pœnali, vel quanti ea res est, sortem offert, nihil agit. quia semel commissa stipulatio
 non resoluitur. & verò committitur hæc quæ diem non habet, litem contestatione non in-
 terpellatione qualibet facta extra iudicium. Quid autem si dies quidem solutioni, aut
 præstationi præstituta sit, non sit tamen subiecta stipulatio pœnalis, sed quanti ea res est?
 Et placet hoc quoque casu cum liberari ab stipulatione quanti ea res est, qui post diem
 offert, quod debuit, antequam lis cum eo contestaretur ex ea stipulatione, nisi ex mora
 ius auctoris deterius factum sit. & ratio discriminis inter stipulationem pœnalem, & sti-
 pulationem quanti ea res est, hæc quod pœnalis sui natura committatur statim ipso iure,
 ex solo die tardæ solutionis. est pœnæ nomen acerbum, & seuerum, quo vsi sunt contra-
 hentes. & pœnalis igitur stipulatio seuera. Minor altera quæ in id quanti ea res est con- F
 cipitur, ut verbis, ita effectu ipso. nam neque ex die committitur, neque ex interpellatio-
 ne qualibet facta extra iudicium, sed ex lite mora tantum vel contestata. l. cum quære-
 batur. §. proinde. Iudic. sol. l. v. C. de cont. stip. Et hinc nobis explicanda est l. & si post
 tres. Si quis caut. quæ propriè ad hanc rem pertinet. Lex est non de stipulatione pœnali,
 sed de

- A** sed de stipulatione quanti ea res est, qualis solet subiici stipulationi iudicio fisti. Item de eo qui se fisti promisit certo die, non alium. nam inter hos longa differentia est, siue fuerit subiecta pœnalis stipulatio, siue quanti ea res est. nam si pœnalis, qui se fisti promisit certo die, etiam si post diem secum agendi potestatem faciat, non euitat pœnam, cum fuerit ei facile, se sistere, condicto die, aut excusationis causas allegare per alium, quod ex Græcis ἐξόμνωσθαι, barbaris exidoniare, quasi non esse se idoneum adfirmare, ex quo Gallica vox, *exonier*, non ex græco. Sin autem fuerit stipulatio quanti ea res est, ab ea liberatur, si sistat se post tres aut quinque pluresve dies. libenter dederim xxx. nam hoc modicum tempus in iure censeatur. Sed non dederim immodicum tempus: non dederim sex menses. Contra si alium fisti promiserit certo die, quia recepit in se quod est difficilius non præcipitur.
- B** etiam hic, vel vrgetur nimis, sed mitius cum eo agitur, vt si stipulatio pœnalis fuerit, non luat pœnam statim atque dies venerit, sed habeat adhuc sex menses ad hominem cõquirendum, & producendum in ius, beneficio Iustiniani. l. sancimus. C. de fideiuss. & multò magis si fuerit stipulatio quanti ea res est. quia longè mitior hæc est. Nunc quod ait, l. & si post tres. vt ope exceptionis liberetur, vinculo stipulationis quanti ea res est, qui certo die se iudicio fisti promisit, nec steterit eo die, si modo steterit post tres aut quinque pluresve dies, ita procedit, si steterit antequam lis cum eo contestaretur, ex stipulatione quanti ea res est. argum. d. l. cum dies. §. vltim. & l. si in sulam. & l. qui Romæ. §. Flavius & l. xvij. de const. pec. nisi, vt lex ait, actoris maximè interfuerit tunc fisti. qua exceptione vsi sumus supra, & vtremur semper in similibus causis. Post litem contestatam si secum agendi potestatem faciat, cœpti iudicij non euitat condemnationem. nec cum iure aut ratione, vilo modo congruit declaratio Caroli in Constitutionibus Neapolitanis, in hunc modum scripta. Legem veterem Digestorum, Et si post tres aut quinque pluresve dies, de iudicialis moræ purgatione loquentem, ante litem contestatam, sensu plurium intellectam, post litem etiam contestatam debere intelligi declaramus. Et quod post adiicit vt non liceat renuntiare beneficio. l. & si post tres, etiam aberrat à iure. nam id benignè datur mihi mea causa, vt emendem moram, si velim intra modicum spatium post statutum diem iudicio fisti, nec ipso iure sed beneficio exceptionis. Cur mihi non licebit non vti exceptione? & eadem est stultitia non permittentis sacerdoti renuntiare præscriptioni fori. nam si sacerdoti non licet, qua ratione ille ait, quod renuntiatio deroget iuri publico, quæ falsissima est, nec alij cui libet eadem ratione licet renuntiare præscriptioni fori. at verò licet alij cui libet. & sacerdoti igitur. & hæc sufficiant ad l. & si post tres. Sequitur vt videamus, quem admodum quod dixit Africanus non euitare eum pœnam traiectionis pecuniæ, qui post moram offert, ab eo confirmetur. Confirmatur exemplo pœnæ compromissi, & pœnæ commissi, quæ tres pœnæ in iure conferuntur inuicem sæpè. l. debitor. De negotiis. gest. l. iij. §. si seruus. De pecul. & verò conferri deberent semper. Si arbiter pecuniam certo die dari iusserit, non aliter non committitur pœna compromissi, quàm si per eum qui dare iussus est non steterit. nam si steterit per eum semel, pœna committitur, nec euaneſcit si postea offerat pecuniam, nisi oblatam alter accipiat. quia accipiendo pecuniam, vel etiam petendo, videtur remittere pœnam. l. Celsus. De recep. qui arb. rec. Quid si arbiter dumtaxat dari iusserit non adiecta die, & interpellatus non soluerit, an postea offerendo euitat pœnam? Sic sanè, quia non id agitur, vt committatur stipulatio pœnalis statim atque interpellatus non soluerit, sed modicum ei tempus quoddam datum intelligitur, ad conquirendam pecuniam, quod plerunque redigimus ad xxx. dies, legitimum iudicati faciendi tempus. l. si debitori De iudic. l. si domus §. in pecunia. De leg. j. l. j. §. hoc interdicto. De itin. actiueque pri. quo tamen transacto, æquè non dicemus statim pœnam committi. nec enim dies qui tacitè inest debitorem constituit in mora sed is qui præscribitur nominatim. Igitur non ante videbitur moram fecisse, quàm ex causa compromissi cum eo lis contestata fuerit, & offerendo ante litem contestatam, euitabit pœnale iudicium, nisi victoris interfuerit, maturius solui. l. si cum dies. §. vltimo & l. sequen. l. vltim. De rec. qui arb. rec. Et quod Africanus ait, si per eum qui certo die dare iussus est, non steterit, quominus eo die daret, non committi pœnam, hoc est hoc solo casu non committi. aliàs committi statim ex dici lapsu, & peti posse, etiã si pecuniam offerat. Et quod sequitur ex Seruio, adeo vt si simpliciter dari iusserit, modicum spatium datum videatur, hoc significat, die non adiecto, non cõmitti pœnam statim

atque interpellatus est, sed laxamētum aliquod dari, humanitatis gratia, ne præcipitetur **A** ad solutionem, nec verò ante incurrere cum pœnam quàm simul & de pœna iudicium acceperit. nam ante iudicium acceptum, integrum ei esse pecuniam offerre. Et sequitur idem esse dicendum de pœna commissi. nam si fundus venierit hac lege, vt nisi ad diem constitutum pretium soluerit emptor, res inempta fiat, præterito die nec soluto pretio, statim venditio committitur, & irrita fit: nec conualefcit oblato postea pretio, nisi oblatum accipiat venditor, vel etiam non oblatum petat. l. de lege. §. vlt. & l. seq. De leg. com. & in summa non aliter non committitur venditio, quàm si per emptorem non steterit, quominus sua die pretium solueret, vt si defuerit cui solueret. l. si fundus §. vlt. l. vlt. eod. tit. l. vlt. §. vlt. De ref. vend. Quod si fortè ita dicta sit lex commissoria. Si pretium nō soluerit emptor, fundus inemptus esto, non adiecto die, non ante videbitur emptor incidisse **B** in pœnam commissi, quàm egerit eo nomine cum eo venditor, & litem contestatus fuerit, fundi recipiendi causa. Et omnino eodem iure sunt hæc tria genera pœnarum, pœna traiecitizæ pecuniæ, pœna compromissi, pœna commissi. Omne commissum est pœna. Sequitur alia quæstio. in l. xiiij. De verb. obl. cuius, vt soleo, exponam verba prius quàm sententiam. Ait Africanus.

Huiusmodi stipulatio interposita est, Si Titius consul factus fuerit, tum ex hac die in annos singulos dena dari spondes, post biennium condicio exitit. an huius temporis nomine agi possit, non immerito dubitabatur. respondit eam stipulationem vtilem esse, ita vt in ea eorum quoque annorum, qui ante impletam condicionem intercesserint præstatio in id tempus collata intelligatur: vt sententia eius sit talis, tunc cum Titius consul factus fuerit, in annos singulos, etiam præteriti temporis habita ratione, dena præstentur. **C**

Cur verò non immeritò dubitabatur an hæc stipulatio utilis sit, Si Titius consul factus fuerit, tum ex hac die in annos singulos dena dari? quia præposterè cōcepta videtur propter illa verba, hac die, & perinde esse ac si dixisset, Si Titius consul factus fuerit hac die dari. quæ verborum conceptio priorem facit dationem obligatione. quod præproperum & præposterum est ergo vitiosum, nam ex strictis formulis constant stipulationes. ergo ex rite conceptis tantum. Et verba illa dum audio, Si Titius consul factus fuerit, tum ex hac die in annos singulos dena dari, præsentis temporis prima fronte arbitror habere demonstrationem, vt scilicet tum, id est ex præsentis tempore stipulationis, in annos singulos dena dentur, etiam ante impletam condicionem. Sed longè aliam sententiam esse stipulationis, Africanus ait, nempe hanc (opus fuit paraphrasi) vt tunc cum Titius consul factus fuerit, atque ita post impletam condicionem in annos singulos, dena præstentur: etiam eorum annorum habita ratione, qui ante impletam condicionem intercesserunt. quo sensu nihil est in stipulatione adiectum præposterè. nam datio sequitur non antecedit condicionem. ideoque post triennium impleta condicione ex ea stipulatione debentur xxx. post quadriennium xl. post quinquennium L. & ita etiam Paulus respondit l. cxxvj. hoc tit. Articulus igitur, Tum non præsens tempus demonstrat, sed futurum tempus existentis condicionis: qui & aliàs sæpè controuersias facit. dum ambigitur **D** quale tempus demonstrat. vt l. iij. §. vltim. De cond. & demon. l. pe. de test. tut. Porro cœpit quidem fauore dotium, utilis esse stipulatio à muliere imposita, hoc modo. Si decefferò sine liberis, cum moriar dotem reddi, quamuis præposterè concepta videretur, propterea quod momentum moriendi vitæ deputatur, & datio igitur confertur in tempus vitæ, obligatio in tempus mortis mulieris idque est ex Constitutione Leonis. Sed Iustinianus latius induxit, vt in negotiis omnibus nihil vitaret quod ageretur sermo præposterus, sed quæ verba facerent præposterum, ea haberentur pro non adiectis, & abolerentur quasi menda contrahentium, vel testatorum, vt in hoc sermone, Si Titius consul factus fuerit Kalend. proximis hodie dari, vt circumscriberetur articulus, Hodie. Verum nos hic in enarrando Africano ius vetus obseruamus, & ducimus dubitationem in quæ- **E** stione ab eo proposita, ex eo quod non valebat stipulatio præposterè concepta rectè. At definitio Africani hæc est. Ex ea stipulatione agi post impletam condicionem in hoc, vt retrorsum à die stipulationis in diem existentis condicionis singulorum annorum ratione dena præstentur. Cui solet opponi, l. cum quidam. De vsur. quæ ex stipulatione ita concepta, vt si quo anno vsuræ minores, de quibus initio conuenerit, solutz non sint, tunc

- A tunc totius pecuniæ ex die contractus grauiores debeantur, ait grauiores profum deberi ex die quo cessauit debitor, in soluendis minoribus non retrorsum ex die contractus. hoc ideo quia iniqua & illicita ea stipulatio fuit, vt ex die contractus vsuris vsuræ adcreverent, & vt latius legem totam explicem, Cum stipulatus essem mutuæ pecuniæ quincunces vsuras quotannis dari, & si quo anno non soluerentur quincunces, tunc totius pecuniæ ex die qua mutuum dedissem, semisses, debitor aliquot annis soluit quincunces, ac post destitit soluere vno anno, qua de causa secundum conuentionem peto mihi solui vsuras semisses, non ex die tantum quo debitor cessauit soluere quincunces, sed etiam retro in præteritum ex die creditæ pecuniæ. Contra debitor queritur apud principem de iniquitate stipulationis. Et princeps quidem rescribit, vt is adeat præsidem, qui stipulationem redigat ad iustæ exactionis modum. quod rescriptum Paulus ait excedere ad finitum modum, id est, legibus definitum modum, vt eodem sensu Varro dixit effinitum vij. de ling. lat. rectissimè verò. nam permittit princeps potestati, & arbitrio iudicis, quod legis est, quodque lex finiuit iam satis. qua re nihil est periculosius. Merito itaque Paulus, quia siue vsuræ supra modum legitimum in stipulationem deducantur, siue vsurarum vsuræ, placet licitum per illicitum non vitari. l. placuit. De vsur. hoc casu ita rem temperandam & distinguendam esse putat, vt vsuræ non crescant in præteritum ex die contractus, quia vsuris adcreverent, quod semper vbique fuit prohibitum, id est vsuræ vsurarum hoc modo exigerentur: sed in futurum tantum ex die cessationis, ita vt feram ante eum diem quincunces, non & quincunces simul & semisses, post eum diem semisses, cui definitioni nihil obstat. l. lecta. §. vlt. De reb. cred. vt docui in prioribus adnotationibus ad hanc legē.
- B namque tædet idem repetere hoc loco, etiamsi contra morem ingenium meum his libris, tractatoris personam susceperim, & verso quodammodo stylo quod solebam cōcisè, diffusius tractare instituerim, nam cogor redire sæpe ad ingenium. & prior illa sanè scribendi ratio, & melior est, & verior meo iudicio, vt nec recedens ab ea, possim eam profus de relinquere. ac ne quid fallam, & in tractatibus planè mihi videor semper idem, nec esse multa mihi verba, etiam si sint multò plura quàm fuerint olim. Sed transeamus nunc, ad l. xxj. De fideiuss. in principio, ita Africanus scribit.
- C

Heres à debitore hereditario fideiussorem accepit, deinde hereditatem ex Trebelliano restituit, fideiussoris obligationem in suo statu manere ait. Idemque in hac causa seruandum quod seruaretur cum heres contra quem emancipatus filius bonorum possessionem accepit, fideiussorem accepit. ideoque in vtraque specie transeunt actiones.

D

Hæc scripturam suspectam reddit. l. si heres pecuniam. Ad Treb. quæ negat actionem hypothecariam transire in fideicommissarium, si heres antequam restitueret hereditatē, à debitore hereditario pignus acceperit. nam separandæ obligationis fideiussoriæ ab obligatione pignoris nulla ratio est. neutra enim est hereditaria, neuter contractus hereditarius. & notandum quod ait, l. deducta. §. qui post. Ad Treb. actionem vsurarum in fideicommissarium transire, quia hereditaria stipulatio est, & contra, l. debitor. eod. tit. pignoratitiam in fideicommissarium non transire, quia hereditaria actio non est. sic enim omnino legendum est. Et fideiussoris igitur vel pignoris obligatio accepti ab herede antequam restitueret hereditatem, non transit in fideicommissarium, quia certè non est hereditaria, id est non cœpit à defuncto, licet accedat principali quæ hereditaria est. ac præterea quod ait hoc loco fideiussoris obligationem in suo statu manere, ex eo potius colligam, non transire eam in fideicommissarium, sed apud heredem remanere. Verum nihil nos hæc mouent. nam videbatur corrumpi obligatio fideiussoris restituta hereditate, quasi nec posset in fideicommissarium transire ex S. C. Trebel. quæ non est hereditaria, nec in personam heredis consistere: in quam non consistit principalis translata in fideicommissarium. Sed ideo in suo statu manet, id est non corrumpitur, quia sequitur fideicommissarium, aut sequi & transire in eum intelligitur. certè prætor fideicommissario, aduersus fideiussorem decernet actionem, quasi transfierit. & ita de constituta pecunia heredi à debitore hereditario, antequam hereditatem restitueret est proditum, in l. si post. De const. pec. in qua valde placet quod Græci adiiciunt hereditario nomine heredi constitutam pecuniam his verbis, *ἐὰν κληρονομίας ὀδῆματι ἀπιφωνηθῶ, &c.* & ita pono hoc loco fideiussorē acceptum hereditario nomine, atque ideo obligationē haberi pro hereditaria,

E

F

vt similiter l. sicut. §. j. Quib. mod. pig. fol. Si creditor heredi pactus sit, ne res pignori sit, nō A
 defuncto debitori, & pactus sit hereditario nomine scilicet, etiam fideicommissario Tre-
 belliano pactum prodest. & omnino quod hereditario nomine actum est, proficit cuicun-
 que subeunti heredis locū, transitque in eum, inde actio quasi hereditaria, aut certè quasi
 transferit, à prætore decernitur. Et vt respōdeamus, ad l. si heres pecuniam, duæ in ea pro-
 ponuntur species, priori cum heres ipsemet contraxerit principalem obligationem credi-
 ta pecunia hereditaria, constat pignus eum accepisse suo nomine, & similiter ergo poste-
 riori pignus accepit suo nomine, non hereditario, licet in causam obligationis heredita-
 riæ. & ideo non transit actio pignoratitia in fideicommissarium, sed cedenda ei est ab he-
 rede, idque fideicommissarius consequitur petitione fideicommissi quasi minus heres si-
 bi restituerit. & in summa, siue hereditario, siue suo nomine heres à debitore hereditario B
 fideiussorem acceperit, antequam restitueret hereditatem, restituta hereditate ex S. C.
 Trebel. in suo statu manet fideiussoris obligatio, sed si nomine hereditario, transit in fidei-
 commissarium utilis actio ex S. C. Trebelliano, aut decernitur quasi transferit, si suo no-
 mine, cedenda est fideicommissario, quasi appendix & accessio veluti quædam fideicom-
 missi, vt in quem transit principalis obligatio, is etiam accessionum commodum habeat.
 Et quod de fideiussore ita definimus idem trahimus ad pignus & constitutum. Itē quod
 de fideicommissario, idem ad filium emancipatum qui agnouit bonorum possessionem
 contra tabulas. nam vterque heredis loco fungitur. Persequamur reliqua, quæ sunt in
 hac lege.

*Non est nouum vt fideiussor duabus obligationibus eiusdem pecuniæ nomine teneatur: nam si in C
 diem acceptus, mox pure accipiatur, ex vtraque obligatur, & si fideiussor confideiussori heres extite-
 rit, idem erit.*

Docuit initio nō perimi obligationem fideiussoris, quem heres accepit à debitore he-
 reditario, etiam si postea restituat hereditatem ex S. C. Trebelliano, sed transire eam in
 fideicommissarium non minus quàm principalem. Nunc docet non perimi etiam obliga-
 tionem fideiussoris, si eiusdem pecuniæ nomine denuo se obliget fideiussor idem, veterē
 non perimi noua. & hoc nō esse nouum, vt duæ obligationes in eiusdem fideiussoris per-
 sona, de eadem re siue pecunia concurrant. nam si in diem acceptus, mox non nouandi a-
 nimo purè accipiatur, constat eum duabus obligationibus teneri, & duabus actionibus, D
 vt planè nihil referat legas hoc loco, obligationibus an actionibus. Sed vera scriptura est,
 duabus obligationibus. vt & in Basilicis, *δυσὶν ἐνοχέϊς*. & si quis hic statim obiiciat quod ait
 l. qui bis. De ver. obl. eum qui bis promittit non ideo teneri amplius quam semel, obiiciā
 non præstare quidem eum amplius quam semel, sed vt bis promittit, obligari etiam eum
 bis. & eam legem esse accipiendam de præstatione, siue de executione obligationis, non
 de obligatione ipsa. At duabus etiam obligationibus fideiussor tenetur eiusdem pecuniæ
 nomine, si confideiussori heres extiterit. tenetur enim proprio nomine, & hereditario no-
 mine, nec inanis est posterior obligatio, si priore fortè conuentus possit se tueri exceptio-
 ne pacti, non possit posteriore, vt superiori specie emolumentum etiam hoc habet pura, E
 vt petendo ante diem non videatur plus petere. Datur & his similis tertius casus, in §. pe.
 j. Sed tractemus plenius de secundo, id est, de fideiussore, qui confideiussori succedit. Hoc
 genere nulla confunditur obligatio, sed vtraque in suo statu manet. Si fideiussor reo, vel si
 reus fideiussori successerit, vel si tertius quidam vtrique, fideiussoria obligatio confundi-
 tur. l. debitori. hoc tit. l. si duo. De solu. l. debitor. De separat. l. fideiussoris. C. de fideiuss. &
 confusio est non tantum concursus debiti, & crediti in eandem personam, sed etiam con-
 cursus principalis, & fideiussoriæ obligationis in eandem personam. sed illa magis propriè
 confusio, quia fit vtrinque confusio, hæc fit ex parte fideiussoria tantum. & huius confu-
 sionis ratio hæc, quod reo succedente fideiussori, vel contra, res in eum casum deducatur
 à quo incipere non potest. nec enim posset quis initio pro se fideiubendo obligari. consti- F
 tuit quis etiam pro seipso, sed non fideiubet etiam pro seipso. Igitur fideiussore facto reo
 vel contra reo facto fideiussore per successionem, consequens est fideiussoriam obligatio-
 nem confundi, principalem solam manere. & vt dicitur, maior tollit minorem, & maior
 vtrique ac plenior est principalis, quàm fideiussoria. & ita vtimur indistinctè siue reus fidei-
 ussori, siue fideiussor reo heres extiterit, secundum Sabinianorum opinionem. nam Pro-
 culiant

- A** culiani distinguebant. & si fideiussor reo heres extitisset, admittebant confusionem fideiussoriarum obligationis. Contra si reus fideiussori, non admittebatur. l. si duo. De solut. sed Iulianus, qui ex Sabinianis fuit, etiam si reus fideiussori heres extiterit, admittit confusionem. l. cum reus hoc tit. & hoc iure utimur ut dixi. nec tamen ideo minus considerare debemus quare ratio mouerit Proculianos. videntur moti subtili & acuta ratione valde. Cum fideiussor reo heres existit, fideiussoriarum obligationi superuenit principalis, & superuentu suo excludit fideiussoriam quasi minorem. Cum vero reus fideiussori heres existit, principali superuenit fideiussoria, quare superuentu suo non potest excludere maiorem minor, infirma, imbecilla, sed neque ipsa potest excludi, cum non superueniatur à maiore, sed superueniat: ac si superuentus maioris tantum debeat parere confusionem, ut vulgo dici solet
- B** superueniente principe cessare magistratum, non superuentus minoris. Sed si fideiussor confideiussori heres extiterit, neutra obligatio confunditur. quia altera non est maior altera, sed ambæ sunt pares & eiusdem potestatis. par non tollit parem. Si tamen ex vna agi cœperit, consumitur altera, ne bis idem ab eodem actore præstetur. quod æquitas non patitur. Et his conuenienter Ulpianus ex Iuliano, ex quo etiam Africanus hæc sumpsit, in l. v. hoc tit. & l. non est nouum. De act. empt. docet reum promittendi conreo succedentem ex duabus causis obligari, & venditorem venditori succedentem non conreo: quo casu euenire potest, ut non consumatur altera actio alteram, sed vtriusque commode utatur actor separatim. sicut, Vendidi tibi fundum, eundem fundum tibi vendidit Gaius separatim, ego Gaio heres extiti, fundus euincitur, teneor tibi de euictione duplici nomine, proprio
- C** & hereditario. & si mecum egeris ex causa propria antequam Gaius hereditatem adirem, post aditam hereditatem Gaius, rursus mecum ages recte de euictione ex causa hereditaria. Sed si prius adiero hereditatem Gaius quam mecum ageres, agendo ex hac vel illa causa, consumis alteram, quia agis concursu iam facto vtriusque contractus: & sentis quidem vtriusque contractus commodum, non tamen percipis vtrumque. & ita ex Iuliano Ulpianus, in d. l. non est nouum, quare hac distinctione utitur, cum emptor emptori eiusdem rei succedit. nam ut si venditor venditori, si reus promittendi conreo heres extiterit, duabus obligationibus tenetur, ita si emptor emptori vel si reus stipulandi conreo heres extiterit, duabus obligationibus debitorem obligatum tenet. & quod dicitur, non esse nouum ut duæ obligationes in eiusdem persona de eadem re concurrant, id locum habet vtro
- D** citroque, actiue & passiuè. Sed quare distinctio ponitur quo casu emptor emptori, eadem obtinet, quo venditor venditori succedit. Scripsit hac de re hisdem verbis Venuleius, in l. si reus. De duob. reis. quare emendanda est ex d. l. v. ut legatur in ea, aliqua differentia, non altera. & paulo post, non potest reperiri (ratio scilicet) qua altera potius quam altera consumatur. ac sanè supradictis locis omnibus, hoc est l. v. l. si reus. l. non est, & hoc §. Africanus, Ulpianus, Venuleius verba ipsa Iuliani mihi usurpare videntur, non uti suis. Scæuola etiam idem, sed suis ut solet non alienis verbis in l. si duo. De solut. in qua tamen Flor. falso sine negatione scriptum est illo loco, Item si duo rei sint promittendi, & alter alterum heredem scripsit, confunditur obligatio. quod docui Obs. xj. c. xxxiiij. Sequenti §. demonstrabitur nunc, aliquando non confundi obligationem fideiussoriam, etiam si reus fideiussori heres extiterit, vel contra, atque ita aliquando non corrumpi obligationem, etiam si in eum casum reciderit, à quo incipere non poterat. Et verba quidem eius hæc sunt.

Seruo tuo pecuniam credidi, eum manumisisti, deinde eundem fideiussorem accepi, si quidem in eam obligationem fideiubebat quare aduersus te intra annum sit, obligari eum ait. sin vero in naturalem suam, potius ut non agatur. nihil enim intelligi posse, ut quis pro se fideiubendo obligetur. Quod si hic seruus manumisus fideiussori suo heres existat, durare causam fideiussionis putauit. & tamen nihilominus naturalem obligationem mansuram: ut si obligatio civilis pereat solum repetere non possit: nec hoc contrarium esse, quod cum reus fideiussori heres existat, fideiussoria obligatio tollatur: quia tunc duplex obligatio civilis cum eodem esse non potest. Retro quoque si fideiussor seruo manumisso heres extiterit, eadem aduersus eum obligatio manet, quamuis & naturaliter teneatur, nec pro se quis fideiubere possit.

Sed hæc ita paulatim nobis enarranda sunt. Omni obligationi fideiussor accedere potest, & ciuili & naturali scilicet, sicut pignus & constitutum. Ciuilis obligationis nomine comprehendimus etiam prætoriam, & ædiliam, & tribuniciam. nam & tribunicia quædam stipulationes fuerunt, venientes ex Plebiscitis. Est igitur ciuilis obligatio quæ descendit ex legibus, aut plebiscitis, aut edictis. Naturalis quæ solo æquitatis vinculo continetur non legibus, vel edictis. l. Stichum. §. naturalis. de solut. & hæc sola seruum hominem aut vicissim liberum hominem seruo ex suis contractibus obligatum tenet l. cum quo. §. i. Ad leg. Fal. l. eo tempore. §. etiam. De pec. l. heres. §. seruo. de fideiuss. nam ciuilis in personam seruilem non cadit. quia nec persona serui vlla esse intelligitur iure ciuili. Iure naturali incognita est seruitus, nec vlla est hominum inter se differentia. Sed neque ex iureiurando obligatur seruus. l. Iulia & Papia, si iuret se operas præstaturum domino cum manumissus erit l. vij. de oper. lib. & iurando igitur nihil agit, nisi quæ iurauit seruus, eadem iuret liber. qua de causa non iurante eadem libero, id est post manumissionem, quæ iurauerat ante manumissionem vindicta, eleganter Drusus prætor vrbanus, vt M. Tullius refert vij. ad Att. negabat se ei libertatem addixisse, hoc colore quod nullus adfuisse qui cum rectè vindicasset in libertatem. At quæri hic potest, cur tamen ex delictis seruus obligetur ciuilitè? nam obligatur certè ex delictis ciuilitè, licet non possit cum eo agi, quamdiu seruus manet, quia iudicia & lites exercentur tantum inter liberos homines, non inter seruos, vel cum seruis, sed dominus propter serui delictum conueniri potest, noxali actione. Quin & in manumissum directa transfertur, & vt dicitur, noxa caput sequitur. Leges igitur quæ delictis positæ sunt omnes homines tenent, & seruos, & liberos. Leges contractuum seruos non tenent, quia scilicet à quolibet exigitur ne quid delinquat, ne furtum puta, ne iniuriam faciat. Fides autem in rebus contrahendis non ita exigitur à seruulo, nebulone, verberone, cui vix vnquam est sincera fides, & de se quæri debet, qui fidem sequitur eius hominis. atque ita fit, vt ex contractibus seruus naturaliter tantum obligetur, non ciuilitè. Quid autem fiet si seruus obligatus naturaliter, postea manumittatur. Post manumissionem obligatio naturalis durat, nec transformatur vel nõatur in ciuilem, nisi id agatur ex integro: & ideo non potest cum eo agi post manumissionem ex contractu interposito in seruitute. quia naturalis obligatio actionem non parit, & hunc tantum effectum habet, vt si solutum sit quod natura debetur, quasi indebitum repeti non possit. l. quod enim. l. fideiussor. §. fideiussor. hoc tit. l. i. §. id quod natura. Ad leg. Fal. l. xciiij. §. Fabius. De solut. denique quod natura debetur, neque peti non solutum, neque solutum repeti potest. Ad hæc sciendum est, quod & si seruus ex suis contractibus obligetur naturaliter tantum, dominus tamen eius obligatur ciuilitè. i. iure prætorio, & conueniri potest actione de peculio, si seruus peculiatus fuerit, quæ ante manumissionem serui est perpetua, post manumissionem annalis. nam cum manumissione extinguatur peculium, sufficit vique ad annum produci eam obligationem, videlicet domino retinente peculium. alioquin obligatio peculiaris sequitur peculium. Loquimur de manumisso inter viuos. In manumisso testamento fuit controuersia quædam, inter Sabinianos & Proculianos. nam si ei peculium legatum esset, Iulianus qui ex Sabinianis fuit, in manumissum de peculio dabat actionem. l. i. §. per contrarium. de do. præl. Pegalus & Cæcilius qui & ipse ex Proculianis fuit, vt constat ex l. vir mulieri. de don. int. vir. & vxo. dant actionem in heredem. l. i. §. Item heres. **Quan.** de pec. actio. an sit. Sed de hac controuersia plenius tractatu nono. Præterea sciendum est, id quod diximus supra confundi obligationem fideiussoris, si reus fideiussori successerit, vel contrà, ita procedere si vtraque ciuilis obligatio fuerit, minor enim maiori, id est principali cedit nec vllarum est virium. nam potest quidem duplex ciuilis in eadem persona concurrere, si par sit altera alteri non si dispar, veluti vna principalis, altera fideiussoria. Quod si principalis fuerit naturalis tantum, fideiussoria ciuilis, reo succedente fideiussori vel cõtra, nec potest tolli fideiussoria per principalem, quia non possis principalem dicere maiorem cum non sit ciuilis. ciuile vinculum maius est, cum ex eo agi possit, non ex naturali. Non potest etiam tolli principalis per fideiussoriã, quia non possis dicere fideiussoriam maiorem cum non sit principalis. principem enim locum tenere maius est quàm accedere. igitur vtraque in suo statu manet, quasi non inferior altera alteri. & secundum hæc Græcos iamdiu admonui rectè legere, in l. xc. §. quod vulgò. De solut. Nam si reus natura duntaxat fuit obligatus fideiussor non liberabitur.

- A Obs. xj. c. xxxiiij. Sed speciem proponi necesse est. Seruus accepit mutuam pecuniam, & dedit fideiussorem liberum hominem, ipse obligatus est naturaliter, fideiussor civiliter, ac deinde seruus manumissus est. post manumissionem fideiussori suo heres exitit, vel contra. neutra obligatio confunditur. nec erit inanis naturalis, si soluerit ne repetat, & fortè alia ratione perierit civilis. i. fideiussoria, veluti tempore. & ita euenit hoc casu, vt nō vitietur, quod deducitur in eam causam à qua incipere nō poterat. nec enim posset ab initio idem eiusdem pecunię constitui & reus, & fideiussor. finge, eundem seruum qui accepit mutuam pecuniam, post manumissionem fideiussisse in suam naturalem obligationem. an ex causa fideiussionis obligatur? Minimè: Si fideiubeat in causam actionis de peculio qua dominus tenetur intra annum, obligatur quia pro domino fideiubet, non pro seipso. Si pro seipso. i. in suam naturalem, nihil agit. Et tamen dato fideiussore extraneo in suam naturalem, si ipse fideiussori successerit, vel contra, res redit in eamdem causam, vt nunc sit pro seipso fideiussor, nec tamen confunditur fideiussoria, vel principalis obligatio. quod & aliis quibusdam casibus contingere docuimus in l. ij. De verb. oblig. quos si hoc loco repeterem, essem ferendus, est enim tractatus διεξοδικὸς λόγος sed nihil est necesse. Diximus verò hætenus de fideiussore, qui confideiussori successit, de reo debendi, vel credendi qui conreo successit, de reo debendi, qui fideiussori successit, vel contra. Seq. §. tractabitur de reo credēdi, qui reo debendi, aut fideiussori eius successit. vel cui successit reus debēdi, aut fideiussor eius. Sed verba ipsa primum exhibeamus.

- C *Quod si stipulator reum heredem instituerit, omnimodo fideiussoris obligationem peremit, siue civilis, siue tantum naturalis in reum fuisset: quoniam quidem nemo potest apud eundem pro ipso obligatus esse. Quod si idem stipulator fideiussorem heredem scripserit, proculdubio solum fideiussoris obligationem peremit. argumentum rei, quod si possessio rerum debitoris data sit creditori: æquè dicendum est fideiussorem manere obligatum.*

- Si stipulator debitori heres extiterit, vel cōtra, obligatio principalis confunditur. quia nemo sibi ipsi debere potest, nemo secum agere. Confunditur & fideiussoria, quia nemo potest eidem pro eodem ipso esse obligatus. l. Granius l. si quis pro eo. §. 1. hoc tit. l. tutor. in prin. ad Vell. & ab Accur. perperam ea l. tutor, aptatur etiam ad id quod dicitur in §. seruo tuo. §. non posse intelligi, vt quis pro se fideiubendo obligetur. nam aliud est dicere neminem eidem pro ipso obligari posse; quod est in d. l. tutor, aliud neminem sibi pro seipso obligari posse. sed ad rem. Confunditur ergo fideiussoria obligatio, vt dixi, etiam si principalis fuerit naturalis tantum: & vt superiori specie si hæc fuerit naturalis, illa civilis, reo succedente fideiussori vel contra, vtraque perdurat, ita in proposita specie reo succedente stipulatori vel contra, vtraque confunditur. Quod si stipulator heres extiterit fideiussori vel contra, sola fideiussoria confunditur, principalis manet. & in summa, facta confusione inter creditorem & debitorem fideiussor liberatur, facta confusione inter creditorem & fideiussorem, debitor non liberatur. l. in omnibus. l. Granius §. quod si creditor. hoc tit. & ideo si fideiussor stipulatori heres extiterit, agit cum debitore hereditario nomine ex stipulatu, non mandati, quasi ipse à se exegerit, & hereditati soluerit: quia confusio in hoc casu vicem solutionis habere non potest, cum non fiat cōfusio ex vtraque parte rei scilicet & fideiussoris. igitur quia reus non liberatur, non potest cum eo agi mandati. & hoc est quod ait in §. vltim. huius legis.

- E *Cum fideiussor reo stipulandi heres extiterit, quaeritur an quasi ipse à se exegerit habeat aduersus reum mandati actionem. respondit, cum reus obligatus maneat, non posse intelligi ipsum à se fideiussorem pecuniam exegisse. itaque ex stipulatu potius quam mandati agere debet.*

- Cui nihil obstat l. si ei cui. Mand. quia in eius specie reus liberatur non quidem eo quod fideiussor creditori heres extiterit, sed quod iam ante creditori condemnatus fuerit, accepto factoque iudicio in fideiussorem, reus liberatur actione creditæ pecuniæ, & mandati tenetur. Vellem his adiungi, quod idem Africanus scripsit, in l. 38. §. vlt. De solut. ex quo intelligimus alia quoque ratione, confusionem non per omnia pro solutione cedere, quod exposuimus quidem iam ante ad l. 33. Solut. mat. Sed præstat repeti etiam idem, & inculcari hoc loco. Verba d. §. vlt. hæc sunt.

Qui pro te apud Titium fideiusserat, pignus in suam obligationem dedit, post idem heredem te in-

stituit. quamuis ex fideiussoria causa non teneatur, nihilominus tamen pignus obligatum manebit. at si idem alium fideiussorem dederit, atque ita heredem te instituerit, rectius existimari ait, sublata obligatione eius pro quo fideiussor sit, eum quoque qui fideiussor sit liberari. A

Ex eo intelligimus fideiussore succedente debitori principali, vel contra, non confundi pignoris obligationem, quam in suam obligationem fideiussor contraxerat, licet confundatur fideiussoria obligatio non primi tantum fideiussoris, sed eius etiam qui pro fideiussore fideiussit. Solutio consumeret etiam pignoris obligationem. Successio illa non consumit pignoris obligationem: & integrum erit creditori agere hypothecaria, & principali in personam, licet ex causa fideiussoria agere non possit, quia & si personarum debitoris, & fideiussoris, facta sit confusio per aditionem hereditatis, & sustulerit maior obligatio minorem, nihil tamen est quod sustulerit rei pignoratæ obligationem. & ita si debitor qui in suam obligationem pignus dedit, creditori successerit, vel contra, pignus non intelligitur liberari, si rogatus sit restituere hereditatem, quia dominium rei pignoratæ apud successorem non permanet: atque adeo dominij acquisitione, quod non permansit apud creditorem, non videtur confusum pignus l. debitor. Ad Treb. idemque dicendum puto fideiussore qui pignus dederat in suam obligationem, succedente creditori vel contra, & rogato restituere hereditatem. At modo necesse est, ut reuertamur, ad §. quod si stipulator, & videamus quo argumento Africanus comprobet solum fideiussorem liberari, non reum, si stipulator fideiussori heres extiterit, vel contra. nam videtur profectò admodum difficilis esse enodatio argumèti quo utitur, nisi ita formetur & explicetur. Si fit nonnunquam, ut solus fideiussor obligatus maneat, debitor solus liberetur, non est mirum vel absurdum si eueniat quoque nonnunquam, ut solus debitor obligatus maneat, fideiussor solus liberetur. Et solus quidem fideiussor obligatus manet, si bona debitoris à creditore ex edicto possessa & distracta sint, quia definit esse debitor, cuius bona ex edicto possessa sunt: sicut is qui cessit bonis, cum possit conuentus se exceptione defendere l. 3. C. de bon. auct. iud. poss. l. ult. C. de reuoc. his quæ in fraud. cred. Si tamen ex venditione solidum consequi creditor non potuerit, integra ei est actio in fideiussorem. & ita debitor quem creditor capitis accusauit, quodammodo definit esse debitor, quoniam si conueniatur ex causa crediti, agentem potest repellere hac exceptione, Quod ab eo in maius periculum vocatus sit amittendorum omnium bonorum. fideiussor tamen eius citra vllam exceptionem conueniri potest. l. capitis. hoc tit. Sed si bona debitoris defuncti ideo possessa sint, quod ei heres non extaret, proculdubio tollitur principalis obligatio, fideiussoria manet l. Stichum §. 1. De solut. & his casibus addentur similes alij duo, in l. cum quis. §. penult. De solut. Solus autem debitor obligatus manet, si fideiussor creditori heres extiterit vel contra. Restat modo ex hac lege tantum §. pen. cuius hæc sunt verba. B

Cum & tu & Titius eiusdem pecuniæ rei essetis, eum qui pro te fideiussit, posse & pro Titio fideiubere respondit, quamuis eandem pecuniam eidem debiturus sit. nec tamen inanem eam creditori futuram, nonnullus enim casibus emolumentum habituram, veluti si ei pro quo ante fideiussisset heres existat, tunc enim confusa prima obligatione posteriorem duraturam. C

Ex hoc §. addemus tertium casum ad §. 1. huius legis, quo eiusdem pecuniæ nomine quis duabus obligationibus siue duabus fideiussionibus tenetur. Pone duos esse reos debendi, & pro singulis vnum eundemque fideiussisse separatim, ex vtraque fideiussione tenetur, licet vtraque sit eiusdem pecuniæ. quod neque inane erit quandoque neque inutile. nam si hic fideiussor fortè vni ex reis heres extiterit, confusione definit illius esse fideiussor sed alterius fideiussor manet: ac proinde, vel quasi reus principalis conueniri potest, hereditario nomine, vel quasi fideiussor proprio nomine, ex causa alterius fideiussionis. alteram enim peremit concursus principalis obligationis. & ita explicata est l. 21. De fideiuss. & quæstio omnis de confusione obligationis, quæstio subtilis & necessaria, si modo iungantur ea quæ adscripsimus supra, ad l. 20. de here. ven. & l. 33. sol. mat. Restat ex hoc libro tantum l. 38. de solut. cuius tamen ad legem superiorem iam occupauimus explicare §. vltimum, quod pertineret maximè ad quæstionem de confusionibus obligationum. Sed initium in ea est huiusmodi. D

A *Cum quis sibi aut Titio dari stipulatus sit, magis esse ait, ut ita demum rectè Titio solui dicendum sit, si in eodem statu maneat, quo fuit cum stipulatio interponeretur. ceterum siue in adoptionem siue in exilium ierit, vel aqua & igni ei interdictum, vel seruus factus sit, non rectè ei solui dicendum. tacite enim inesse hæc conuentio stipulationi videtur, si in eadem causa maneat.*

Quæstio est de adiecto in stipulatione solutionis causa, qui & procurator est, & ideo in eum datur passim stipulatori actio mandati, ut si fortè pecunia ei soluta sit eã reddat. Potest quis esse procurator eiusdem rei nomine, ut si iusserim debitore Titio soluere, & Titium accipere, Titius procurator est ad accipiendam pecuniam, non est tamen adiectus, licet omnis adiectus procurator sit: si nō in rem meam, in rem suam, ut si donare ei volui vel soluere. & de adiecto quidem est initium huius legis, ut dixi. De procuratore simplici §. 1. Si stipuler mihi & Titio dari, partim utilis partim inutilis stipulatio est. nam pro parte Titij est inutilis. itaque mihi soli pro mea parte queritur obligatio. l. ult. in fin. De ver. obl. §. quod si quis Inst. de inu. stip. Si stipuler mihi aut Titio, tota stipulatio utilis est, quia non id agitur, ut obligatio Titio adquiratur, sed ut adquiratur mihi soli, solvatur autè vel mihi vel Titio, quasi procuratori meo. Coniunctio facit nos pares. Disiunctio dispares. Syllaba vna pares aut dispares. Et in persona quidè alterius non contrahentis obligatio consistere non potest, quia per liberam personam vel alienum hominem alteri obligatio non adquiritur, in alterius personam quasi procuratoris solutio consistere potest. Hoc igitur sermone, mihi & Titio, Titius obligationi applicatur, quod fit inutiliter, Illo sermone, **C** Mihi aut Titio, Titius solutioni applicatur, adicitur, adhibetur, quod non est inutile, Obligationi non applicatur, & ideo nec ex stipulatu agere, nec nouare, nec acceptum facere potest, nec fideiussorem accipere, vel pignus vel constitui ei rectè suo nomine. & hæc tantum vis adiectionis huius est, ut adiecto rectè solvatur etiam ignorante, vel inuito stipulatore, id est, ut liberetur debitor qui ei soluit perinde atque si stipulatori soluisset. Sed hoc ita si ei soluerit antequam ageret stipulator, & litem cōtestaretur cum debitore. nam post litem contestatam ab stipulatore, debitor adiecto non rectè soluit. Item si in eadem causa eodemq; statu fuerit adiectus, solutionis tempore, quo fuit stipulationis. nam post stipulationem capite deminuto non soluitur rectè, quia alij soluitur quam cui stipulator solui voluit. nec refert quæ fuerit capitis deminutio. vtitur enim Africanus hoc loco exemplo minimæ, mediæ, maximæ. Minimæ, ut si se adrogandum dederit adiectus. Mediæ, ut si deportatus fuerit vel aqua & igni ei interdictum sit. Maximæ, si seruus factus sit. Mediæ videtur duos proferre modos, qui tamen hodie habentur pro vno, postquam aqua & igni interdictio trās fusa est in deportationem. Exilium igitur hic accipio proprie pro deportatione. l. 2. De pub. iud. igitur quoquo modo capite deminutus sit adiectus post stipulationem, ei non soluitur rectè, quia ut subiicit tacita cōuentio inest stipulationi, si in eadem causa maneat. Græci dicunt, tacita condicio: sed nihil refert, nam & l. 4. §. vltim. De pact. exemplis tacitæ conuentionis, additur tacita cōdicio quæ stipulationi inest. Verum huic definitioni obstat l. Stichum. §. vsumfructum. hoc tit. Sed ut docuimus l. 55. De verb. obl. non hoc vult Papinianus, in d. §. vsumfructum, post stipulationem adiecto capite deminuto, ei rectè solui, quod abhorret ab omni ratione, sed adiecto rectè solui, etiam si stipulationis tempore capite minutus fuerit. eademque mens est l. eum qui §. qui sibi. De verb. oblig. ut scilicet solutioni rectè adiiciatur filius, etiã emancipatus stipulationis tempore. nam si post stipulationem emancipetur, desinit esse adiectus. Emancipatio est capitis deminutio non minus quam adoptio. si adoptione intercitat facultas soluendi adiecto, & emancipatione igitur. nec offendor eo quod emancipatione mutetur in meliorem statum. nam & manumissione idem contingit, nec tamen manumisso soluitur rectè, qui mandati tempore seruus fuit §. item si adhuc. Inst. mand. & hoc quidem admittet concederque mihi facile quilibet, si stipuler mihi aut filiofamil. alieno, vel seruo alieno, & is vel manumittatur à domino, vel emancipetur à patre suo. Non idem fortè concedet, si stipuler mihi aut filio, aut seruo meo, & is postea emancipetur à me, aut manumittatur. nam per me fit ne adiectus maneat, in eodem statu, & non potest facto meo mutari condicio stipulationis l. verò. §. 1. hoc tit. Mandatum mutari & reuocari potest, si non filium aut seruum meum adiecero in stipulatione, sed ei debitorem soluere iussero, & reuocatū intelligitur manumissione, & emancipatione: ut planè videatur hac in re constituenda esse

differentia, inter adiectionem & mandatum, nisi dicas non mutari condicionem stipulationis, si adiectum stipulator manumittat vel emancipet, quandoquidem tacita condicio stipulationis hæc fuit, vt ita demum adiecto solueretur rectè, si in eadem causa maneret, & plerique casus existere possunt, quibus hortante pietate, vel vtilitate, vel qua alia ratione maiore compellatur stipulator, emancipare, aut manumittere. quod si fiat, sequitur ex tacita lege stipulationis amplius ei solui non posse. Et in summa qui emācipatur vel manumittitur, desinit esse procurator, actor, dispensator, mandatarius, desinit esse adiectus indistinctè. qui mutatur pœnitentia domini vel stipulatoris, desinit esse procurator, non desinit esse adiectus. Et sententiam igitur huius legis porrigimus etiam ad manumissionem, quamuis manumissio capitis deminutio non sit, nam & Græci eam referunt ad relegationem, quæ etiam capitis deminutio non est, dum exilium hoc loco accipiunt pro relegatione. non probo interpretationem, sed probo de exilio adiecti, id est, deportatione quod dicitur, vt ea perimat facultatem soluēdi adiecto, id trahi ad relegationem. Vnde traxerim quoque idem ad senatu motionem, si stipulatus sim mihi aut Titio senatori, & is post stipulationem ob turpitudinem aliquam senatu motus sit. quia & huic præsumitur solui ab initio noluisse, & conuenisse in hoc contrahentes, vt mutata dignitate non solueretur. Idem quoque traxerim ad damnationem temporariam in opus publicum, quamuis & hæc capitis deminutio nō sit. l. 6. C. ex quib. caus. inf. ir. Sed repetamus quam attigimus supra differentiam, inter adiectionem & mādatum simplex. Multum interest, vtrum Titius sit adiectus, an procurator tantum ad accipiendam pecuniam domino debitam non adiectus, nam si prohibeam adiecto solui, nihilominus ei soluitur rectè, quia certam condicionem habuit stipulatio, quam stipulator mutare non potest. ex quo intelligitur non solum promissorem stipulatione alligari, sed & stipulatorem quandoque. Cōdicio sanè siue cōuentio, & lex stipulationis, quæ format ipsam stipulationem obligat vltro citroque. Si prohibeam procuratori solui aut procuratorem accipere, si reuocem mādatum re integra, postea ei non soluit rectè debitor, sciens reuocatum esse mandatum l. verò §. 1. l. aliud. hoc tit. Sed si ignorans soluerit, liberatur benigna ratione, ne iusta & probabilis ignorantia ei damnum adferat. & huius discriminis vel tacitè notandi gratia credo statim subiectum §. seq.

Si debitorem meum iusserim Titio soluere, deinde Titium vetuerim accipere, & debitor ignorans soluerit, ita eum liberari existimauit, si non ea mente Titius nummos acceperit, vt eos lucretur, alioquin, quoniam furtum eorum sit factururus, mansuros eos debitoris, & ideo liberationem quidem ipso iure non posse contingere debitori: exceptione tamen ei succurri æquum esse, si paratus sit condicionē furtiuam, quam aduersus Titium habet, mihi præstare. sicuti seruatur cum maritus uxori donaturus debitorem suum iubeat soluere. nam ibi quoque quia nummi mulieris non fiunt debitorem non liberari: sed exceptione eum aduersus maritum tuendum esse, si conditionem quam aduersus mulierem habet, præstet. furti tamen actionem in proposito mihi post diuortium competituram, quādo mea inter sit interceptos nummos non esse.

Initiū huius legis est de procuratore adiecto in stipulatione, solutionis causa. Hic autem §. est de procuratore constituto solutionis causa, non adiecto. & prior quidem pars de procuratore in rem meam, posterior de procuratore in rem suam. prior de reuocato mandato, posterior de reuocata donatione. Omne mandatū pœnitentia reuocatur. Donatio inter viuos pœnitentia non reuocatur, nisi sit facta inter coniuges, de qua etiam specialiter agitur in posteriori parte. Sed de priore primum dicamus. Si iusserim debitorem meum soluere Titio procuratori meo, deinde Titium vetuerim accipere, & postea debitor ignorans reuocatum esse mādatum soluerit Titio, liberatur. Hoc dicitur de mandato reuocato pœnitentia. sed resoluitur etiam mandatum morte mandatoris, vel mandatarij, & manumissione, aut emancipatione mādatarij, quibus casibus idem receptum est, vt liberetur debitor qui ignorans mortem mandatoris vel manumissionem mandatarij, ei soluit §. rectè. Inst. mand. l. si quis seruo. l. si seruus. hoc tit. l. penult. De reb. credit. Qui scit reuocatum aut resolutum esse mandatum, soluendo ei quem scit nunc non habere mandatum, nullo modo liberatur. Sed videamus is qui ignorans soluit, vtrum ipso iure, an per exceptionem liberetur: loquemur de mandato reuocato pœnitentia, sed idem intelligemus obtinere, etiam si morte aut manumissione reuocatum sit mandatum. Et ita distin-

- A** distinguimus. Aut ignorans debitor soluit ignoranti, & bona fide accipienti, id est, ei qui ignorat reuocatum esse mandatum, quique accipit pecuniam ea mente, ut domino reddat, & tunc liberatur ipso iure. Aut ignorans soluit scienti, & simulati, se esse procuratorem creditoris, & accipienti pecuniam interuertendi causa, & lucrificandi animo, & tunc debitor non liberatur ipso iure, quia nec soluisse videtur. nam is demum soluit qui dominium rei, aut pecuniæ quam soluit transfert. est enim solutio alienationis species. porro is qui falso procuratori soluit, licet ignorans soluat, neque eum pecuniæ dominum facit neque me, quia non possum nisi per eum factus dominus videri, & is accipiendo eam pecuniam furtum facit, hæc verò simul esse non possunt, ut accipiendo pecuniam, & pecuniæ furtum faciat, & eiusdem pecuniæ dominium adquirat. nam si acquirit, iam pecuniæ suæ furtum non facit. l. falsus §. penult. De fur. Si furtum facit, ut facit, (habuit enim consilium furandi) non acquirit igitur. Et consequenter non videtur soluisse qui falso procuratori, simulanti se procuratorem esse creditoris soluit, nec liberatur ipso iure. At liberatur per exceptionem doli mali, si paratus sit actori cedere conditionem furtiuam, quam habet aduersus falsum procuratorem aut vindicationem. nec obstat l. si quis seruo in fin. hoc tit. quæ simpliciter ait debitorem liberari. nam non est nouum in iure, ut liberari dicatur, qui per exceptionem liberatur non ipso iure. l. qui res §. mihi Romæ l. qui hominem §. stipulatus hoc tit. Creditori non competit conditio furtiua nisi cedatur, quia dominus eius pecuniæ non fuit, & conditio furtiua soli domino competit, nec si creditor cessionis iure condicat, suo nomine condicit, sed nomine domini id est debitoris. Competit tamen ei actio furti suo nomine, aduersus falsum procuratorem, quia eius interest non intercipi pecuniam sibi debitam. nec obstat quod eius pecuniæ neque dominium, neque possessionem habuerit. nam fateor quidem regulariter furti actionem dari, ei qui rei aut pecuniæ furtiue dominus, aut possessor fuit. l. si vendidero §. vltim. De fur. l. si gratuitam §. vlt. De præf. ver. sed velim domino, & possessori etiam adiungi creditorem, cui res furto ablata debita aut pignorat fuit. Et hæc ad priorem partem. Sequitur posterior, ad quam vulgò ponitur species omnino malè, quæ ponenda mihi perspicuè videtur in hunc modum. Ego vxori donaturus iussi debitorem meum ei soluere, & antequam is solueret, diuortio facto reuocaui donationem, ut solent quicunque diuertunt, post soluit debitor vxori ignorans diuortio infirmatam donationem, mulier accepit furandi animo, ut lucraretur eam pecuniam, debitor non liberatur ipso iure, quia pecuniæ dominium ab eo non discessit, sed liberatur per exceptionem doli mali: si paratus sit creditori cedere conditionem furtiuam, quam habet aduersus mulierem, vel vindicationem, ut est in l. vix vxori. De don. inter vir. qua quidem si cessa fuerit, ager creditor nomine debitoris, furti autem actione ager suo nomine, ut priore parte. neque his obstat, l. 3. §. vltim. De donat. inter vir. & vxor. quia in eius specie debitor vxori non soluit, post diuortium mutata voluntate mariti, sed constante matrimonio. & durante voluntate, & ideo debitor liberatur, ac si soluisset marito pecuniæque dominium acquisitum marito videtur. & ita Odo-
fredus rectè. Nihil etiam obstat l. quod meo §. si furioso. De acquirend. poss. nam rectè Accursius in amittendo differentiam esse inter dominium, & possessionem. Dominium sola voluntate non amitti, nisi in alium transferatur. Possessionem sola voluntate amitti. In fine huius §. quando, id est, quandoquidem, ut l. 4. §. si dominus. De vsurpat. & vsuc. & §. qui hominem infr. l. 21. §. vlt. Commod. l. 17. De in rem ver. l. Titius De præf. ver. l. 44. in fin. De dam. infeet. Et verba, Post diuortium, sic accipienda sunt, ut post diuortium acciperit mulier sciens mutatam esse voluntatem. Sequitur alius.

De peculio cum domino actum est, is damnatus soluit, & fideiussores pro seruo acceptos liberari respondit, eandem enim pecuniam in plures causas solui posse, argumentum esse quod cum iudicatum solui satisfactum est, & damnatus reus soluat: non solum actione iudicati, sed etiam ex stipulatu, & ipse & fideiussores liberentur, & magis simile esse, quod cum possessor hereditatis, existimans se heredem esse soluerit: heres non liberetur, tunc enim propterea id euenire, quod ille suo nomine indebitam pecuniam dando, repetitionem eius haberet.

Docet duobus exemplis aliquando euenire, ut vna solutione tollantur duæ vel plures obligationum causæ diuersæ, diuersorum vel eiusdem, utque vna solutio pariat liberatio-

*in d. l. si quis
presens sit sol. De
de castro, et tradit
differens. in d. don
nium et poss. in l.
don. §. si quis
pau.*

nem, pluribus ex diuersis causis obligatis. Vnum exemplū est huiusmodi, Egisti cum domino de peculio, vel absolutus est dominus vel condemnatus. Si absolutus quasi seruo non obligato naturaliter, eo nomine quo agebatur, cum domino de peculio, licet perperam iudicatum sit, exceptio tamen rei iudicatæ, etiam fideiussori pro reo accepto proficit, & ita Iulianus, l. si cum testamento §. ult. De exc. rei Iud. Si condemnatus, & soluerit ex causa iudicati, solutione huiusmodi non solum dominus actione iudicati, sed etiam fideiussores pro seruo accepti liberantur ipso iure actione ex stipulatu, licet non sint accepti in causam iudicati, sed in obligationem naturalem serui, & ita idem Iulianus siue Africanus hoc loco: cui refragatur Proculus, in l. egisti hoc titul. nec enim ea lex est de domino absoluto, ut videtur his qui eam opponunt d. l. si cum testamento, sed de domino condemnato qui soluit; quia de solutionibus in ea agitur, & manifesta differentia constituitur; inter solutionem factam à domino, & solutionem factam à seruo, & egisti igitur in illa, id est egisti & exegisti, & tamen fideiussores serui non liberari ait. Posset probabiliter dici fideiussores non liberari, si solidum ex peculio creditor consequi non potuerit superesse enim in reliquum actionem in fideiussores, alioquin liberari. Sed vereor ne non sit ponendum, cum in hoc §. tum in d. l. egisti creditorem peculij actione suam recepisse in solidum, & dissentire Iulianum à Proculo. Iuliano liberatos ipso iure fideiussores videri. Proculo contra, rem certè fuisse controuersam Africanus demonstrat hoc loco: dum magnum studium ponit, in comprobanda Iuliani sententia, argumento à simili, & refellendo aduersariorum argumento à dissimili, magis quàm à simili. Proculus igitur facillè admittebat; seruo rectè soluente ex peculio fideiussorem liberari, nec enim vllus vnquam negauit, reo soluente fideiussorem liberari, aut mandatorè, aut pignus, quia sublata principali obligatione, accessio consistere non potest. nullus vno ex reis soluente conreum liberari, quia condicio propria conreorum debendi hæc est, non ut singuli solidum debeant, cum possint duo quidam singuli idem in solidum debere, nec esse conrei, sed ut vnus solutione, vel acceptilatione liberetur alter, nec à singulis solidum exigatur, utque vna potius obligatio esse censeatur, & vna summa quæ debeatur, ut est, in l. 3. in fin. De duob. reis l. vltim. C. cod. non duæ obligationes. & ita conrei credendi non sunt quibus singulis solidum debetur, cum & si duobus eadem res disunctim legata sit per damnationem, singulis solidum debeatur, nec tamen sint conrei, & possint singuli ferre solidum, vnus rem alter æstimationem: sed propria condicio reorum credendi hæc est, ut non singulis solidum solui sit necesse, sed vni tantum, & vni soluta integra pecunia, ut ab utroque debitori contingit liberatio l. 16. De leg. 2. At secundum Proculi sententiam, soluente domino rei principalis, non liberatur fideiussor eiusdem, quia diuersæ omnino & separatæ sunt harum obligationum cause, nec cohærent, aut coadunatæ sunt inuicem, sicuti conreorum, ita ut pro vna haberi possint, nec accedit alia alij, & vnam solutionem ipso iure proficere in tam diuersas causas nouum videtur. Contra Iuliano nec nouum, nec absurdum, aut mirum videtur, proferenti aliud exemplum, quo etiam vna solutio duas obligationes diuersas tollit, id vero est huiusmodi. Reus promittendi cuius fortè bona à creditore dies xxx. possessa erant, satisfecit iudicatum solui, qui & in causam satisfecerat principalis obligationis, & condemnatus soluit ex causa iudicati. Solutione huiusmodi non solum reus liberatur actione iudicati, & fideiussores dati in eandem causam: sed etiam actione ex stipulatu & ipse, & fideiussores, qui accesserunt huic obligationi, & hoc, ut opinor, omnes admittebant. Ducit enim argumentum ex re certa, & concessa, vel admissa ab omnibus: ac deinde quarit, cur nolint etiam priore casu domino damnato de peculio & soluente, solutionem tollere obligationem fideiussoris? Quod posteriore absurdum non esse existimant, cur existiment esse absurdum priore? ac denique nullo casu volunt absurdum videri, ut vna solutio vno momento perimat duas aut plures obligationes diuersas, & his addi potest tertium exemplum, ex l. in numerationibus. hoc titul. quam totam à me explicari hoc loco res exigit. Duas facio eius legis partes summas. Priore ostendit vnam solutionem, vel quod pro solutione est, aliquando valere ad tollendas duas obligationes diuersas, in hac specie. Debitor creditori pignus vendidit, quæ venditio pro solutione est, ut contra in solutum datio pro venditione l. 4. C. de cuius. l. eleganter. in princip. De pign. act. Solutione huiusmodi tollitur obligatio creditæ pecuniæ, quasi pignore accepto in solutum: & obligatio ex vendita quasi pretio compensato cum debito,

- A** debito, atque ita facto vno momentoque vno, & soluere videtur venditor quod debuit emptori, ex causa crediti, & soluere emptor quod debuit venditori, ex causa emptionis, & vna solutio, vel quasi solutio duarum vim & effectum habet. Posteriore parte ostendit vnam solutionem, numerationem, vel præstationem proficere in causas duas, non ad tollendas duas obligationes, constituendas duas liberationes, sed partim ad obligandum creditorem, partim ad liberandum debitorem, vt si pupillo obligato naturaliter ex causa crediti, leget creditor sub conditione, si soluerit quod natura debet, soluendo & liberat se debito naturali, & conditionem legati implet, atque ita obligat sibi heredem, vt legatum præstet. ac similiter legato vsufructu nummorum, heres numerando pecuniam legatario, vna numeratione vnóque momento liberat se actione ex testamento, &
- B** obligat sibi legatarium quasi ex tacita stipulatione, tantamdem pecuniam reddi finito vsufructu. l. hoc S. C. §. penult. De vsufruct. ear. rer. &c. Item heres damnatus vendere, aut locare certo pretio, vendendo aut locando vna præstatione, & liberat se actione ex testamento, & obligat sibi legatarium ex vendito vel ex locato. atque ita his omnibus casibus vna solutio, numeratio, vel præstatio partim parit, partim tollit obligationem. Sed redeamus ad casus ab Africano hoc loco propositos, quibus vna solutio tollit obligationes, parit liberationes duas. Non videntur, vt dixi id admisisse Proculiani priore casu. Sed & vix alio vlló: quandoquidem longè secus euenire frequentius demonstrabant ne vna solutio pareret liberationem in personam non soluentis, vt si possessor hereditatis, existimans se esse heredem soluerit creditori hereditario. nec enim verus heres liberatur, vel ipso iure, vel per exceptionem, nisi id ei reputauerit in petitione hereditatis bonæ fidei possessor, & cesserit conditionem indebiti: quæ cessio utilis est heredi, ad excludendum creditorem exceptione doli mali. Malæ fidei possessor non potest cedere conditionem quam non habet, nec aliter id reputare heredi potest, quàm si cauerit defensum ita eum aduersus creditorem. l. si quid possessor. De pet. hered. Item si fideiussor tutus exceptione pacti in personam suam concepti soluerit per errorem, reus non liberatur l. cum is §. 1. De cond. ind. ac similiter cõreus tutus exceptione pacti si soluerit, alter conreus non liberatur l. qui hominem §. vltim. hoc tit. Denique his casibus vna solutio non liberat eum qui eius pecuniæ nomine obligatus erat, non liberat verum heredem, non reum principalem, non conreum, qui nihil soluit. Cur ergo in casibus ab Africano propositis, & maximè eo, vnde orta est controuersia, puta si condemnatus dominus de peculio soluat creditori peculiari, non dicimus potius alterum qui nihil soluit non liberari, & eandem pecuniam nõ posse solui in plures obligationes? nam hi omnes casus inter se similes sint. Respondet Africanus, imò magis esse dissimiles, & ducere aduersarios argumentum à dissimili magis quàm à simili. Contra positam imaginem dissimilem esse. Legendum enim proculdubio est ex contextu Africani. Et magis dissimile esse? quam scripturam habemus ex relatione Accursij. nam & rationem dissimilitudinis reddit statim. Casibus prolatis ab aduersariis, is qui soluit habet conditionem indebiti & meritò igitur non liberatur alter, id est heres, reus vel conreus, quia nec ipse qui soluit liberatur, sed obligatus manet sub eadem exceptione pacti conuenti aut certè, sicut possessor hereditatis non liberatur quia nec obligatus fuit, pro non soluto habetur quod re-
- E** peti potest. Denique illis casibus solutio nulli liberationem parit. Duobus autem casibus hoc loco propositis qui soluit indebiti conditionem non habet, & liberatur, & notandum quod Africanus ait suo nomine possessorem hereditatis indebitam pecuniam dedisse, hoc enim solo casu habet conditionem indebiti, & heres non liberatur, vt d. l. si quid possessor. l. in summa. in fin. l. si pœnæ §. 1. De condit. ind. l. v. C. cod. l. ij. C. de his qui in prior. loc. suc. nam si hereditario nomine quasi ex contractu defuncti, tum planè vero & debito nomine soluit, & heredem inuitum liberat, vel per exceptionem doli mali, & non habet conditionem indebiti, atque adeo reputare id heredi potest omnimodo: vel si reputatione vsus non sit agere negotiorum gestorum, si de suo soluerit non de hereditate. l. repetitio. l. quod nomine. l. seruus cuiusdam. in fin. De condit. indeb. l. vlt.
- F** De neg. gest. l. de qua re. §. vltim. De iudic. l. de hereditate. l. vltim. C. de pet. her. De hac distinctione fuit nostra ætate magna contentio, inter Zasium & Stellam doctos Iuriscõsultos. sed ea verius certè nihil est. nec ferendus Budæus qui tot inter se leges planè ne-

gat posse in concordiam adduci nam quæ dant possessori conditionem, & negant heredem esse liberatum, sunt accipiendæ omnes de possessore qui suo nomine soluit quasi ipse deberet proprio nomine quo nomine nihil debebatur. quæ denegant possessori conditionem & adfirmant heredem esse liberatum, sunt accipiendæ omnes de possessore qui hereditario nomine soluit. & frequentes sunt in iure subauditiones huiusmodi, ut docui supra l. 21. De fideiuss. & Obs. 8. cap. 9. nec enim ubique id exprimitur semper, quod hoc loco, *Suo nomine*. quæ verba sunt magni ponderis. Hereditario enim nomine indebitam pecuniam non soluisset. Et de his satis. Sequitur alius §.

Qui hominem promisit, si statuliberum soluat. magis puto non esse expectandam conditionem. sed & creditorem agere posse, & illi conditionem competere. quod si interim condicio defecerit, liberatur perinde atque si quis pendente condicione soluit per errorem, & antequam condiceret condicio extiterit. illud nullo modo dici conueniet. si mortuo Stichum condicio deficiat, liberari debitorem: quamuis si viuento eo defecerit, liberaretur: quando isto casu nullo tempore perfectè hominem meum feceris. alioquin propè erit, ut etiam si eum seruum, in quo ususfructus alienus est, mihi solueris, isque ususfructu manente decesserit, ea solutione liberatus videaris. quod nullo modo probandum est: sicuti si communem soluisses, isque decessisset.

Hoc paragrapho id agit Africanus, ut ostendat solutionem non liberare, nisi sit plena & perfecta. finge, *Quidam seruum generaliter promisit, electio eius est quem velit dare, is Stichum dedit statuliberum ignorans ignoranti.* Non liberatur, quia non dedit seruum sed statuliberum, cui implicitus est casus libertatis, ut ait l. ult. Si ex nox. cau. ag. quia ei testamento libertas data est sub condicione: & medium quoddam genus hominum est, qui statuliberi dicuntur, inter liberos & seruos. Non expectamus conditionem libertatis, ut ex euentu vel defectu eius æstimemus debitor dando statuliberum liberatus fuerit necne, sed statim dicimus non esse liberatum, & creditorem posse agere ex stipulatu: ut alius sibi homo detur, quia Stichus non perfectè creditoris factus est, non ad plenum, cum eripi ei possit existente condicione libertatis, ergo nec soluisse debitor videtur. *Quid enim est solutio? Eius quod debetur à se in creditorem, vel alium cui soluatur rectè, ab alienatio perfecta. & generaliter quando aliquid rei solutæ deest, adhuc res ipsa peti potest.* l. etiam hoc tit. *Quod si non liberatur debitor qui statuliberum dedit, ex eo sequitur conditionem ei dari. nam regulariter qui non liberatur, condicit, qui liberatur, non condicit l. si non sortem §. qui filiofam. & §. si decem l. cum is §. 1. De cond. ind. l. qui hominem §. ult. hoc tit.* Obicitur tamen huic regulæ, & scripto Africani l. Neratius. De cond. ind. quæ cum qui statuliberum soluit, etiam non condicere ait, nec liberari igitur nec condicere, Sed si animaduertas casum singularem ibi referri quo id euenit, inde confirmabere magis in sustinenda superiore regula, ut qui non liberatur condicere possit. Est enim ea lex ex Gaij libro singulari de casibus, quo is scilicet quasi ludens collegerat casus singulares, nouos, raros, infrequentes, ac propè incredibiles, quas Græci ἀδύρα & ἀπίστευτα vocant, quibus euenit aliquid contra opinionem omnium, contra regulas iuris, contrarie rationem naturalem, veluti aliquo casu euenire, ut duorum libertus, vno tempore singulis diuersas operas edat in solidum, quod est admirabile l. duorum. De op. lib. ut legatum relictu sub condicione intelligatur purum, & contra l. aliquando. De cond. & demon. ut communis seruus alteri ex dominis adquirat soli, etiam si neque iussu eius, neque nominatim ei stipulatus sit l. 8. De stipul. seru. ut seruus liber, & heres existat ex testamento eius, qui soluendo non est, licet solus heres non sit, quod est contra legem Æliam Sentiam l. ei qui soluendo. De her. inst. Possent addi similes multi, ut puta dari aliquando actionem furti vltro citroque l. quemadmodum. De nox. act. aliquando furtum fieri impunè l. 1. De aleat. furti actionem dari in simplum, in titu. De inc. ruina, nauis. Duos sibi inuicem seruire bona fide, & inuicem acquirere alterum alteri l. pen. in fi. De reb. cred. Ex serua ingenui nasci l. 1. §. quæti. De suis, & leg. her. & alia huiusmodi. Hæc sunt paradoxa iuris, non quæ Alciatus cōiecit in libros aliquot, hi casus admirabiles siue incredibiles. Et ita, in d. l. Neratius, ex Neratio Gaius refert casum admirabilem, quo is qui soluit nec liberatur nec condicit, aberrat enim à regula iuris. Sed quis ille sit videamus. nempe si is qui Stichum promisit Stichum dederit statuliberum. Iam diuersus est casus ab eo qui proponitur in hoc §. congruenti

- A** congruenti regulæ iuris. hic enim non promisit hominem certum, puta Stichum, sed generaliter hominem incertum: & ideo Stichum dando si is sit statuliber, iam nõ dat quem promisit. ibi Stichum dando, eum ipsum dat quem promisit, licet sit statuliber: nec tamẽ liberatur, quia dominum eius hominis stipulatorem non facit in plenum, nec condicit, quia debitum soluit. At rursus & in eo quod dicit non liberari eum, pugnare videtur l. statuliberũ. §. pen. De statulib. l. si mihi alienum. hoc tit. quæ volunt liberari eum qui Stichum alienum hominem promisit, & à domino heres scriptus in testamento quo eidem Sticho dederat libertatem sub condicione, ita eum statuliberum præstitit, quia & si eum dominus manumisisset purẽ, liberaretur omnimodo, propterea quod stipulatio non potest consistere in his, quæ pecunia lui, & præstari non possunt, qualis est libertas. Loquuntur ergo de promissore Stichi qui non ipse statuliberum eum fecit, sed dominus, vt liberetur qualemqualẽ Stichũ dando. L. Neratius de eo intelligenda est qui ipse statuliberum fecit, vt nec liberetur per quem factum est, quominus is perfectẽ stipulatoris fieret nec condicat, quia debitum soluit. Poterit ergo stipulator agere, & Stichum petere, quamuis ei traditus sit, & consequetur æstimationem Stichi quãti fuit antequam ei daretur libertas sub condicione. recipiet autem promissor Stichum per exceptionem, non per conditionem, vt in simili casu contingit l. si cum aurum, hoc tit. Qui promiserat aurum, sciens dolo malo quasi aurum æs dedit, æs fortẽ coronarium quod speciem auri præbet: non liberatur quia non soluit quod debuit, nec fuit contentus ære pro auro qui putabat se accipere aurum, non condicit etiam, quia sciens indebitum soluit, sed si stipulator agat, recipit per exceptionem quod non potest recipere per conditionem. Nunc reuertamur ad eum qui generaliter hominem promisit. Is, vt diximus, si Stichum statuliberum soluerit, non liberatur & condicere potest, nisi scilicet sciens statuliberum soluerit, quo casu tamẽ agente stipulatore, eum recipiet beneficio exceptionis. Finge igitur ignorantem soluisse, & antequam condiceret ipse, vel ageret creditor, defecisse conditionem libertatis, tunc liberatio quæ ab initio non constitit conualescit, nec iam condicere eum hominem potest, sicut euenit, si debitor certæ rei sub condicione, eam pendente condicione soluerit per errorem, nec enim liberatur & condicere potest, sed antequam condixerit si extiterit condicio, amittit conditionem, & liberatio conualescit l. sub condicione, hoc tit. l. sub condicione. De cond. ind. Sed exigimus priore casu, vt viuento Sticho defecerit condicio libertatis, quia ex post facto dominium Stichi perfectẽ trãsiit in creditorem. Quod si post mortem Stichi defecerit condicio, non potest liberatio conualescere, quia nõquam perfectẽ eius hominis dominus stipulator fuit, & ita si idem qui promisit hominem generaliter, Stichum dederit cuius vsusfructus alienus erat, non liberatur & condicere potest, sed antequam condiceret viuo Sticho si finitus vsusfructus fuerit, liberatio conualescit, & condicere non potest, sin autem morte Stichi finiatur vsusfructus, liberatio non conualescit, & creditor ex stipulatu agere potest. Idem erit si seruum communem dederit atque ita non fecerit eum stipulatoris totum. nam si omnibus integris eo viuo adquisierit alteram partem, iam olim liberatus fuisse intelligitur, si eo mortuo, stipulator agere potest. Eadem distinctione vtetur si seruum pignoraturn dederit. l. si rem l. si hominem, hoc tit. l. si hominem cuius possessio aliena fuit, & generaliter si quid homini soluto defuerit. Sequitur alia quæstio nõ de solutione, sed de liberatione in §. pen. de qua Africanus scribit in hunc modum.

Si quis pro eo reuerso fideiussorit, qui cum reipublicæ causa abesset, actione qua liberatus sit, deinde annus præterierit: an fideiussor liberetur? quod Iuliano non placebat: & quidem si cum fideiussore experiundi potestas non fuit, sed hoc casu in ipsum fideiussorem, ex edicto actionem restitui debere, quemadmodum in eum fideiussorem qui hominem promissum occidit.

- In hoc §. duos casus exponit Africanus, quibus reo liberato, fideiussor obligatus manet, qui possunt addi aliis duobus expositis à nobis supra, ad l. heres §. quod si stipulator.
- F** De fideiuf. Et primus hic est, quem animo non comprehendit Accursius, cuius scriptum omne ferẽ delẽdum est, id præcipuẽ quod, est de anno. Quidam cum abesset Reip. causa & non defenderetur, temporali aliqua actione liberatus est, ob id quod dies eius interim exiit. reuersus tenetur actione restitutoria ex edicto Ex quib. cau. ma. intra annum vitilẽ, id est, quo de ea re cum eo experiundi potestas fuerit, fac reuersum dedisse fideiussorẽ eius

actionis nomine, qua quidem adhuc tenebatur intra annum utilem. Prioris nomine si de- A
disset, fideiussor non teneretur, quia tempore tota obligatio tollitur etiam naturalis l. si
quis postquam. De fideiuss. Nec potest dici fideiussoris datione interruptam præscrip-
tionem temporis: quia nec prioris actionis tempus interrumpi potest, quod iam finitum est,
nec posterioris, id est, restitutoriæ, quod nondum cœpit, aut quod inchoatur tum cum fi-
deiussor datur. Sed & intra tempora præscriptionis dato fideiussore puto non interrumpi
præscriptionem, nec enim quælibet interpellatio interrumpit præscriptionem, sicut nec
reum quælibet constituit in mora, quin sit ei integrum offerendo liberare se stipulatione
pœnali, vel quanti ea res est, quoad lis contestetur, ut diximus in l. traiectionis supra, de obl.
& act. Sed certi sunt interruptionis modi l. ult. C. de duob. reis. l. cum notissimi. C. de præf.
xxx. ann. veluti conuentio executoris, libellus conuentionis, libellus querelæ & protesta- B
tionis, libellus principi datus si ad eum rescribatur, litis cōtestatio, possessio, etas pupillaris,
agnitio debiti, id est, iterata cautio vel solutio partis. Inter hos non est fideiussoris datio.
nec vero possis dicere eum qui fideiussorem dat, agnoscere debitum & fateri eum qui ac-
cipit esse creditorem, quia possit alio animo fideiussorem dare, vitandæ puta tantisper in-
statiæ, & importunitatis creditoris, cui tamē postea se nihil debere monstraturus sit. nam
nec qui actioni addit exceptionem, fatetur quod est in actione, nec qui agit famil. ercisc.
fateretur aduersarium esse coheredem, nec qui in rem, aduersarium esse possessorem. sed
qui iterat cautionem, vel partem soluit, non potest non fateri aduersarium esse credito-
rem, & si hoc non est agnoscere debitum, nescio quid sit agnoscere debitum. Sed ab spe-
cie quam cœpi proponere, ut in hæc deerrarem Accursius fecit improbè, ad eam igitur C
redeo, Is qui cum abesset Reip. causa actione aliqua solutus est, reuersus fideiussorem de-
dit nomine actionis restitutoriæ, qua reuersi tenentur intra annum utilem. post annus v-
tilis præterit, quia scilicet tot diebus vtilibus quot annus conficitur, actor habuit cum eo
agendi potestatem nec egit. habuit, inquam, cum eo agendi potestatem non cum fideiuf-
sore eius. itaque liberatus quidem reus est lapsu anni vtilis sed non fideiussor. An tamen
ideo fideiussor etiam liberatus intelligitur quod reus sit liberatus. an is scilicet qui recto
non est liberatus, per consequentias dimissus intelligitur? Minimè, sed in eum restitui de-
bet actio ex edicto. Ex quib. cau. ma. quasi rescissa liberatione rei, ut scilicet eius actio-
nis nomine conueniatur, vtili actione ex stipulatu. Liberato reo solutione, vel acceptila-
tione, liberatur fideiussor. Liberato reo tempore non liberatur fideiussor, quia multum D
interest res solvatur, an persona liberetur l. vltim. De duob. reis. Persona liberatur tem-
pore, res non solvitur. Alter casus quo reo liberato, non liberatur fideiussor hic est, si an-
te moram rei fideiussor hominem promissum occiderit. reus enim solus liberatur, fideiuf-
sor tenetur actione ex stipulatu vtili. hoc confirmat l. mora in fin. De vsur. l. mora l. cum
filusfa. De verb. oblig. & amplius l. Stichum, §. i. hoc tit. ex stipulatu fideiussorem tene-
ri docet, non de dolo. nam duos ponit casus diuersos, quorum vno dat actionem de do-
lo non ex stipulatu, altero qui est is quo de agimus dat actionem ex stipulatu. non igitur
de dolo. & vterque ut exponatur enarratius pone, Quidam promisit Stichum aut Pam-
philum dari. electio est promissoris. is ante moram Stichum interfecit. nō potest peti Sti-
chus superstitite Pamphilo, quia potuit non dare Stichum. at rursus Pamphilus mortuus
est sine culpa promissoris. & hic igitur etiam peti non potest, quia ante moram mortuus
est. neuter igitur peti potest actione ex stipulatu. Sed meritò desiderabitur in promissorē E
actio de dolo statim in id quod interest, quia certum est rem restitui non posse l. arbitrio,
§. i. De dolo. Diuersum erit, si fideiussor hominem promissum occiderit ante moram. te-
nebitur enim ex stipulatu solus. non igitur de dolo, ut sit hic casus superiori aduersus. At
l. si fideiussor. De dolo apertè ait eum teneri de dolo. Placet sed non probatur argutia
Græcorum mihi, qui si dolo occiderit, teneri eum de dolo, si sine dolo, teneri vtili, ut ait
l. mora in fin. De vsur. quam Cyrillus vocat in factum. ergo in factum prætoriam, quæ sub-
sidiaria est actioni de dolo, & ut soleo dicere, subsidiaria subsidiariarum, & extremum iu-
ris sui persequendi remedium. Verum superioribus locis omnibus non datur in factum F
prætoriam, sed actio ex stipulatu nominatim. Et dixeris rectius actionis de dolo duplicem
esse formam. aliàs enim dari protinus in id quod interest, l. arbitrio. §. i. & §. penult. de do-
lo. hac forma non dari in fideiussorem, dari tamen in reum qui promiserat Stichum aut
Pamphilum, quique Stichum interfecerat, Pamphilo. etiam postea mortuo suo fato ante
moram,

A moram, quæ est prior species d. §. i. l. Stichum. Aliàs actionem de dolo dari, in hoc vt res, vel actio restituatur. & hac forma in fideiussorem dari, ac per eam arbitrio iudicis restitui actionem ex stipulatu quæ fuerat amissa per consequentias reo liberato, quæ ob id etiam dicitur utilis, in l. mora. De vsurpat. utilis, id est, restitutoria. Restituitur autem ex causa edicti de dolo, vt priore casu huius paragraphi restituitur ex causa edicti Ex quibus cau. ma. & si hac actione secum agi sinat fideiussor, id est si pareat arbitrio, euitat cõdemnationem in id quod interest. sin minus actione de dolo condemnatur in id quod interest. atque ita l. si fideiussor, potest simplicius accipi de eo qui ex stipulatu iudicium accipere recusat. Hic est finis libri septimi Quæstionum.

B

AD AFRICANVM

TRACTATVS VIII.

C **L**X LIBRO VIII. Quæstionum Africani prima quæ ponitur in Pandectis est vltima tituli De neg. gestis, cuius hæc sunt verba.

Si rem quam seruus venditus subripuisset à me venditore, emptor vendiderit, eaque in rerum natura esse desierit: de pretio negotiorum gestorum actio mihi danda sit, vt dari deberet si negotium quod tuum esse existimares cum esset meum gessisses: sicut ex contrario in me tibi daretur si cum hereditatem quæ ad me pertinet tuam putares, res tuas proprias legatus soluisses, quandoquidem eà solutione liberarer.

Dux sunt species & partes huius legis: & in vtraque specie hoc iuris, vt si quis gesserit negotium, quod existimabat suum esse cum esset meum, detur actio negotiorum gestorum, & res ipsa spectetur potius quam existimatio gestoris. Priori specie mihi directa in gestorem, posteriori, gestori in me contraria. & est prior species huiusmodi. Vendidi seruū Titio. is seruus mihi rem aliquam subripuerat, quam secum pertulit transiens ad Titium. hanc Titius vendidit bona fide quasi serui rem peculiarem, & suam (emerat enim seruum cum peculio, vt l. 30. de act. emp.) atque ita vendendo suum se negotium gerere existimauit, nõ meum, quamuis re vera meum esset non suum negotium. Quæritur re postea extincta, quia & eius vindicandæ domino facultas extincta est, & furti actio noxalis mihi aduersus Titium non competit l. serui De fur. l. i. §. i. si is qui test. lib. esse ius. an saltem de pretio liceat mihi agere aduersus Titium actione negotiorum gestorum. Et ait licere, videlicet quia ratum habeo quod Titius gessit, & rati habitio meum negotium cõstituit omnimodo quod etiam erat re vera meum, sed non mei contemplatione gestum, vt è contrario rati habitio meum negotium constituit quod fuit mei contemplatione gestum, licet non fuerit meum, si modo ex eo verus dominus non sit locupletatus l. 6. §. item quæritur & seq. hoc tit. l. vltim. Si pars her. pet. Illud porrò censent interpretes obseruandum esse in hac priori specie huius legis consecutum esse Titium pretium rei ex causa lucratiua, quia scilicet rem quæ ei abest non emerat. nec enim erat peculiaris. & cõsequenter nihil ei abest de suo patrimonio etiam si ea res absit. habet igitur pretium ex lucro. & ideo facilius dari in eum de pretio neg. gestorum actionem. Ego verò hac obseruatione non vtor. quia eadem facilitate eandem actionem darem etiã si causa non esset lucratiua. Finge, emi seruum tuum à non domino bona fide, cumque vendidi. Seruum habui ex causa non lucratiua, & cõsequenter eo vendito, pretium eius habeo ex causa non lucratiua, quia & ipse eum tantidem vel pluris emi. At mortuo eo, erit tibi de pretio in me actio neg. gestorum si ratam venditionem feceris arg. l. 17. in prin. De rei vind. quæ in eadem specie pretium venire constituit in actionem in rem, si seruus venierit post litem contestatam ac deinde mortuus vel occisus fuerit. Dixi in hac specie, me ratum habuisse. Quid si ratum non habui? De pretio est conditio sine causa, ex l. 23. De reb. cred. quæ est Africani, exposita libro siue tractatu secundo. Dixi, rem peremptam fuisse vel in rerù natura esse desisse.

Quid si non sit perempta sed vsucapta? quod non hac ipsa in re poni potest quam seruus **A**
 subripuit, quia res furtiua vsucapi non potest, sed in alia nō furtiua si qua fortè ad Titium
 peruenerit. Et cōstat inter omnes idem esse, ex l. 1. C. de reb. alien. non alien. sed male hoc
 Azo qui tres facit huius legis partes notari putat secunda parte. duæ enim tantum partes
 sunt, & nulla is casus de vsucapione nullōque verbo totius legis, nullo vel minimo signo
 notatur. Sed & Ioannes qui duas tantum partes facit, male posteriorem inchoat ab his
 verbis, vt dari deberet quia manifestius est eius initium esse illo loco, sicut ex contrario.
 Quid vero si neque perempta sit res neque vsucapta? id exposui ad. d. l. 23. Rursus quid si
 mala fide Titius eam rem vendiderit, & in rerum natura esse desierit? Et constat Titium
 teneri rei vindicatione vel ad exhibendū quia dolo desit possidere vel si ratum habeam,
 neg. gestorum l. 3. C. de rei vind. l. 1. C. de his qui à non dom. man. sunt. Quid si ante tradi- **B**
 tionem serui ea res interierit? Hoc explicabitur l. 30. De act. empt. quæ cum ista hac ra-
 tione coniungeretur non male. & hæc de priori parte huius legis. In ea dedit domino cu-
 ius re ipsa negotium gestum est de pretio directam in Titium actionem. In posteriori cō-
 trā Titio dat de pretio contrariam in dominum, non in eadem specie quidem sed in alia.
 Non possint in eadem specie de pretio agere inuicem eiusdem rei. Sed & priori specie nō
 potest vlla ex causa esse actio contraria, Vendidisti rem quam existimabas esse tuam cum
 esset mea, mihi est directa actio neg. gestorum, tibi non est contraria, quia neminem tibi
 obligare voluisti l. in hoc iudicium l. si quis cum, Com. diuid. Non obligamur nisi volen-
 ti. Obligamur etiam nolentes puta ex administratione & ex re ipsa aut ex contractu inuo-
 luntario, veluti delicto commisso per ignorantiam. Posterior species hæc est. Non essent **C**
 propriè duæ partes nisi duæ essent species diuersæ. Titius cum se heredem esse Sempro-
 nij existimaret, ductus errore nominis fortè quod Titius heres institutus esset, cum tamè
 de me sensisset testator non de illo, soluit res proprias nomine hereditario, quas testator
 legauerat. constat enim valere legatum rei alienæ. Titio est in me actio contraria neg. ge-
 storum vt pretium earum recipiat, quia ea solutione liberor à legatariis etiam inuitus &
 ignorans, qua ratione solet dari actio negotiorum gestorum l. 7. Ad Vell. Dixi soluisse eū
 nomine hereditario, quod Azo supplet rectè. igitur ne dixeris cum neminem sibi obliga-
 re voluisse. Item ne dixeris cum quod soluit condicere posse. liberauit enim me. Si suo no-
 mine soluisset, non me liberasset, & esset cōdictio indebiti l. repetitio l. quod nomine De
 condict. ind. quod plenius exposui libro 7. ad l. 38. §. de peculio De solut. At non suo no- **D**
 mine soluit, sed nomine hereditario. qua ratione etiam admitterem quod attingit Accur-
 sius aliquando cum conueniri posse directa actione, quasi gestorem negotij hereditarij,
 vt si rem suam soluerit legatariis non exacta cautione quia veri heredis interest non solui
 eam sine cautione, propterea quod ei qui soluit tenetur in æstimationem & omnino se-
 cundum inscriptionem videtur exemplum de gestore apponi debere ad. l. dolo Ad. leg.
 Falc. quia Pauli lib. 9. ad edictum totus fuit de procuratoribus & gestoribus. Et ait, Dolo
 non videtur carere, id est videtur esse in magna culpa, vt l. 4. §. penultim. Si cui plus quàm
 per leg. Falc. licet se heredem esse existimauerit. Dixi præterea, res proprias legatas. quod
 ita sit scriptum Flor. & in Basil. τὰ πράγματα οὐ λήγα τεύχεται. Vulgò male legatariis. Et **E**
 ex his quidem intelligimus non fuisse cur interpretes quidam vterentur illa quadriper-
 tita diuisione, cuius sit saepe ab Accursio mentio, vt dicatur scilicet negotium meum vel
 alienū quatuor modis, Cura & sollicitudine, Re ipsa, Rati habitatione, Ipso gestu: non fuis-
 se cur petita venia Re ipsa & ipso gestu quæ sunt idem facerent diuersa, & ipso gestu meū
 statuerent esse negotium si solueretur pecunia creditori meo. nam sine distinctione vlla
 quoquo modo sit meum quod alter gessit, vera hæc definitio est, Si suo nomine gessit, ei
 non esse actionem negotiorum gestorum quia neminem sibi obligare voluit, si meo no-
 mine gessit vel hereditario vel si quo alio nomine gessit non suo, ei esse actionem. & Io-
 annis ac Bulgari falsa sententia est qui si is suo nomine soluerit creditori meo, putant te-
 neri me negotiorum gestorum si modo in animo meo postea decreuerim vt mihi ea so-
 lutio proficit. quia nec propter propositum animi meum ea mihi solutio profuerit, ea **F**
 me solutio liberauerit. & in posteriori specie huius legis si liberer, liberor quia ille here-
 ditario nomine soluit non suo. Igitur re ipsa & gestu ipso sunt idem non orationis sen-
 su tantum, sed etiam effectu iuris, vt nec ea separandi vlla fuerit causa. Nunc restant ex-
 plicandæ quæstiones duæ. Intelligimus ex hac lege dari directam actionem negotiorum
 gestorum

- A** gestorum si quis negotium gesserit quod existimabat esse suum cum esset meum, atque etiam quandoque contrariam, ut si existimans se esse heredem, hereditario creditori soluerit hereditario nomine. Quæritur an etiam sit actio negotiorum gestorum si quis negotium gesserit quod existimabat esse meum cum esset suum. hoc explicatur, in l. 5. §. si quis ita hoc tit. cuius vis non intelligetur bene nisi exponatur prius sententia §. sed & si quis negotia, qui illum antecedit, quam & exponi alia ratione interest quod contra definitionem superiorem ex eo videatur colligi posse ei qui negotium meum suo nomine gessit, esse contra me negotiorum gestorum actionem. fac ita esse, Quidam immiscuit se negotiis meis & ea gessit, non quidem existimans esse sua, sed planè sciens esse mea, & non studio vel actione mei, sed sui lucri causa & prædonis animo ut sub nomine gestoris & amici rem meam deprædaretur & diriperet. hic suum negotium gessit potius quam meum, quia lucrandi causa ut prædo, non rei meæ tuendæ causa ut amicus. non est igitur gestor. appellatur gestor à Cicerone amicus voluntarius. Quæritur an mihi teneatur actione negotiorum gestorum. quod non videtur, quia hæc actio comparata est in eos qui alienum negotium gesserunt non suum, hic suum negotium gessit potius quam meum. Imo hæc improbitas non quominus, sed quo magis teneatur efficere debet, quia & negotium ipsa meum est. Rursus quæritur an vicissim illi etiam sit actio contraria si circa res meas aliquid impenderit. Et lex ait non esse illi actionem in id quod ei abest quia improbè ad negotia mea accessit, sed in id quo ego locupletior factus sum esse actionem. His verbis, non esse actionem in id quod ei abest, significatur non esse contrariam actionem negotiorum gestorum. nam ea verba, in id quod ei abest. sunt ex formula contrariæ actionis l. 2. l. si quis mandato hoc tit. atque ita non rectè colliges ex eo §. eum qui negotium meum suo nomine gessit habere contrariam actionem neg. gestorum. ac præterea non intelligitur suo nomine gessisse nisi qui bona fide gessit. Illis autem verbis, esse actionem in id quo ego locupletior factus sum, significatur esse reputationem & compensationem si conueniatur directa actione neg. gestorum, vel esse conditionem incerti ex causa indebiti si retentione usus non sit per errorem qua uti potuit. Vbi est retentio, est & retentionis conditio. & sanè propria sunt formulæ conditionis indebiti ea verba, In id quo ego locupletior factus sum l. cum 2. §. sanè si is qui De transf. atque ita actio pro conditione indebiti accipitur. in l. 1. §. si legatarius Ad leg. Fal. nam & alioquin constat ei qui in alienam rem quasi propriam impendit, nullam esse actionem neg. gestorum l. Paulus de do. exc. l. idq; §. 1. De act. emp. l. 14. Com. diuid. Et hæc quidem de eo qui in alienis bonis improbè & mala fide suum negotium gessit potius quam alienum. Sequitur, in §. si quis ita, de eo qui simpliciter in suis bonis suum negotium gessit, quod existimabat esse alienum. Ei qui improbè & fide mala gessit alienum negotium quasi suum, opponitur is qui simpliciter suum gessit quasi alienum. Igitur simpliciter, in d. §. si quis ita, id est bona fide aut non mala fide, ut l. pupillus. §. ult. De auct. tu. l. 1. C. de æd. act. ut quodam loco Demostenis in Timocratem Vlpianus ἀπλῶς interpretatur σαφῶς καὶ μὴ περιεργῶς. vterque gessit suum negotium, sed diuersa ratione. ille quia studuit suo lucro perfidus, non quia re ipsa suum negotium fuerit, & ideo tenetur. hic quia suum re ipsa negotium fuit. & ideo non tenetur licet meo commodo studuerit. & nulla hoc casu neg. gestorū vtrinque nascitur actio, & valet quod allegabamus pro ratione dubitandi ad d. §. sed & si quis negotia, non esse actionem negotiorum gestorum nisi alienum negotium gestum fuerit, nec bonam fidem pati ut tuo à te gesto negotio quantumuis licet mei contemplatione vel tu tenearis mihi cuius nihil interest vel ego tibi, cum nec si mandatum tui causa interuenerit sit actio mandati l. 2. §. ult. Mād. Altera quæstio hæc est, an si quis negotium gesserit quod existimabat esse Primi cum esset Secundi, sit inter eum & Secundum actio neg. gestorum. finge, soluisti hereditario nomine creditori hereditario existimans sororem tuam heredem esse cum heres esset filius defuncti, an filius tenetur neg. gestorum? Sic sanè, quia eum liberaisti. & tenetur utili actione. nam in l. quæ utiliter §. vltim. hoc tit. his verbis, æquum est in damno eum non
- B** verari, utilis actio significatur, ut l. qui heres erat fam. etc. & ita in casibus legis nostræ putem esse utilem actionem non directam. Directa competit vbi concurrat opinio cum veritate. utilis vbi aliud gestor agit, aliud opinatur. Directa erat ordinaria, utilis extraordinaria l. 5. C. si alien. res pign. dat. sit. Directa certa solemnisque formula, utilis non item, sed rarius concipiebatur in factum, qua de causa omnis actio utilis dicitur in factum.
- C**
- D**
- E**
- F**

Sed neglectis paulatim formulis, cœpère omnia iudicia extraordinaria esse, omnes actiones in factum, vt nihil magnopere intersit hodie utilis sit an directa actio nisi ob cognoscenda rerum siue litium discrimina. nam ad formulas parum attenditur. l. actio hoc tit. imò verò sublatæ sunt penitus nouissimis Constitutionibus. Porro si in persona errauero eius cuius negotium gero, vt dixi, non ideo minus esse actionem neg. gestorum vltro citroque cōstat etiam ex l. 5. §. 1. l. 6. §. sed si hominis, & §. seq. & §. quid ergo, hoc tit. l. in hoc iudicium Com. diuid. Et de his quidem hætenus. Sequitur l. pen. De reb. cred.

Eius qui in prouincia Stichum seruum Kalendario præposuerat, Romæ testamentum recitatum erat, quo idem Stichus liber & ex parte heres erat scriptus. qui status sui ignarus, pecunias defuncti aut exegit aut credidit: vt interdum stipularetur, & pignora acciperet. consulebatur quid de his iuris esset. placebat debitores quidem ei qui soluissent, liberatos esse: si modo ipsi quoque ignorassent dominum decessisse. earum autem summarum nomine quæ ad Stichum peruenissent, familiæ eriscundæ quidem actionem non competere coheredibus: sed negotiorum gestorum dari debere. quas verò pecunias ipse credidisset, eas non ex maiore parte quàm ex qua ipse heres sit, alienatas esse. nam & si tibi in hoc dederim nummos, vt eos Sticho credas, deinde mortuo me ignorans dederis, accipientis non facies. neque enim sicut illud receptum est, vt debitores soluentes ei liberentur, ita hoc quoque receptum, vt credendo nummos alienaret, quare si nulla stipulatio interuenisset, neque vt creditam pecuniam pro parte coheredis peti posse, neque pignora teneri. quod si stipulatus quoque esset, referret quemadmodum stipulatus esset. nam si nominatim, forte Titio domino suo mortuo iam, dari stipulatus sit, proculdubio inutiliter esset stipulatus. quod si sibi dari stipulatus esset, dicendum eum hereditati adquisisse. sicut enim nobismetipsis ex re nostra per eos qui liberi vel alieni serui bona fide seruiunt, adquiratur, ita hereditati quoque ex re hereditaria adquiri. post aditam verò à coheredibus hereditatem non æquè idem dici potest: vtique si scierint eum sibi coheredem datum. quoniam tunc non possunt videri bonæ fidei possessores esse, qui nec possidendi animum haberent. Quod si proponatur coheredes eius id ignorasse, quod forte ipsi quoque ex necessariis fuerint, potest adhuc idem respõderi. quo quidem casu illud euenturum, vt si suæ condicionis coheredes iste seruus habeat, inuicem bona fide seruire videantur.

Lex superior fuit de gestore, hæc erit etiam de gestore ad aliquid, sed principaliter de dispensatore. Dispensator est seruus quem dominus præposuit Kalendario hoc est pecuniis credendis sub vsuris. Si credendis, & exigendis igitur. nam à quo voluntate mea accipis pecuniam, videris etiam ei ex voluntate mea soluere l. quod seruus l. dispensatori De solut. Duobus itaque verbis continetur officium dispensatoris, credere & exigere. ac propterea in hac lege quæ est de dispensatore vt dixi, duæ quæstiones proponuntur, vna est de pecuniis exactis à dispensatore post mortem domini & post libertatem suam, altera de pecuniis creditis. Kalendarij nomine significantur fœneraticæ cautiones & pecuniæ destinatæ fœnori, & ratio nominis hæc quod solerent creditores stipulari vsuras in Kalendas singulas, vt hac scilicet ratione vsuræ duplum excederent. nam per partes solutæ supra duplum deberi poterant l. 10. C. de vsur. quod tamen est sublatum à Iustiano in Nouellis. & eam ob rem menses à Basilio dicuntur τῶν μηνῶν πατέρες & fœneratores, menstrui exactores, ac secundum eorum sententiam qui putant demones sese immittere in corpora, & efficere morbos omnes quibus homines affliguntur, in qua est Lactantius, similes esse fœneratores dæmonibus qui recurrente luna morbo comitiali homines quosdã affligunt, μιλιαῖοι ἀπαιτηταὶ ὡσπερ οἱ τὰς ἐπιληψίας ποιοῦντες δαίμονες καὶ τὰς ἀειόδους τῆς σιλῶνης ἐπιπιθέμενοι τοῖς πλοῦσι. & pari ratione in Comædiis Aristophanis debitor quidem, optat lunæ carcerem & vincula, quod si nunquam redierit in orbem, nunquam ipse sit debitor vsuras. εἰ μὴκετ' ἀντέλλοι σελῶν μνηδαμὲν οὐκ' ἀνγ' ἀποδίλω τὸς τόκους. Οπὴ καὶ μιλιατ' ἀργύριον δανείζεται. At quamuis stipularentur vsuras in Calend. singulas, tamen solebant ultra Kalendas, diem solutionis differre in Idus. Seueri non sunt qui sortem ad diem exigunt. Seueri tamen & immites viderentur si ad diem omnino debitorem ad vsuras exsoluendas, ad vibices, vt Persius loquitur, adigerent. ita igitur fiebat vt in Kalend. fœnori pecunias occuparent, Idibus reciperent. & sic in l. si ex pluribus. §. vltim. De solut. vsuræ soluuntur Idibus. Cic. in Catilinam. Prætermitto ruinas fortunarum tuarum, quas impendere tibi proximis Idibus senties. instantibus scilicet fœneratoribus. & xiiij. ad Att. Iam vel si tibi nummos habeat si modo Idibus numeret. idem iiij. ad Att. & ij. in Antonium. & notissimum

Νεφ

λ

- A** finum est illud Horatij, Omnem relegit Idibus pecuniam, **Quærit** Kalendis ponere: & inde quod Kalendarium vulgò & Iduarium dicitur. Kalendarium conuentione, Iduariū exactiōne. Species autem huius legis hæc est. Cuius Romanus quidā seruum misit in prouincias vt Kalendarium exerceret, ac deinde moriens Romæ eum seruum liberum heredemque instituit ex parte, post mortem eius testamentum Romæ apertum & recitatum est secundum eum modum scilicet quem nobis eleganter Paulus exposuit iij. Senten. & significatur à Luciano in Timone his verbis. *ἐν τῇ ἀγορᾷ ἐπειδὴν τὸ σιμείον ἀφαιρέθη καὶ τὸ λιγὸν ἐλίμηθη καὶ ἡ δέλτος ἀνοίχθη καὶ ἀνακίρηθη καὶ κενὸς δὲ ἀπότης.* Non abs re ponere videtur testamentum fuisse recitatum, cum proposuisset seruum heredem scriptum ex parte. nam heredes ex assc qualescunque sint hereditatem acquirere possunt etiam ante apertas tabulas testamenti atque etiam sui heredes pro parte scripti, vt docuimus lib. 4. ad l. 16. De liber. & postum. non extranei ex parte scripti. Forsitan nec serui necessarij ex parte scripti, vt indicio est hæc lex quæ ponit testamentum recitatum fortè vt intelligatur seruo ex parte scripto ipso iure hereditatem & libertatem obtigisse. nec quidquam moueret §. 1. Instit. de her. qual. & diff. dum seruum heredem institutum post mortem testatoris omnino & protinus liberum & necessarium fieri ait, quamuis sic interpreter protinus, id est etiam clausis tabulis, vt Statim in l. in suis De suis & leg. her. nam sequentia demonstrant agi eo in loco de seruo solo herede instituto ex lege Ælia Sentia, fainæ defuncti conseruandæ causâ. At Stephanus Græcorum interpretum peritissimus, in hanc legem nominatim scripsit & indistincte seruos necessarios heredes fieri etiam clausis tabulis testamenti quæ sententia rationem habet. nam ipso iure heredes fiunt etiam ignorantes, sicut sui: & hoc videtur planè comprobari l. ex parte De acquir. hered. dum ait seruum ex parte scriptum, liberum & heredem necessarium fieri etiam nondum adita hereditate à coherede extraneo, id est ante apertas tabulas, quia nec ante extraneus adire hereditatem potest. Et quod in specie hac ponitur apertum & recitatum testamentum fuisse, innotuisse Romæ demonstrat voluntatem defuncti, non dispensatori quidem, qui tamen & liber & heres extiterat statim etiam ignorans & clausis tabulis. & quasi adhuc viueret dominus, nondum vlllo nuntio accepto de morte eius, de manumissione sua de recitatione testamenti, Kalendarium exercuerat, & pecunias defuncti aut exegerat à debitoribus Kalendarij aut crediderat ita vt nonnunquam stipularetur pecuniam creditam reddi & pignora acciperet. Inde nascuntur quæstiones duæ, Vna est de pecuniis exactis, altera de pecuniis creditis. De pecuniis exactis, an qui ei soluerunt, liberati sint. Stricta ratione non sunt liberati. quia dispensatione iam finita soluerunt. finita erat morte domini atque etiâ manumissione dispensatoris quæ habuit effectum ex apertis tabulis. duplici ratione igitur. & quidem si scientes soluerunt nullo modo liberantur. sin autem ignorantes mortem domini & manumissionem dispensatoris ei soluerunt, qui & ipse, vt diximus, status sui erat ignarus, ipso iure liberantur. idque receptum est vtilitatis causa, benigna ratione §. rectè Instit. Mand. l. inter §. 1. infr. eod. ne iusta & probabilis ignorantia eis noceat. Iusta fuit & probabilis, quia dominus Romæ decessit, cum ij essent in prouincia. Sed & si ignorantes scienti dispensatori soluissent, liberarentur per exceptionem doli mali, vt diximus libr. 7.
- E** ad l. 38. §. 1. De solut. Diximus eum qui sciens finitam dispensationem, id est, qui sciens mortem domini dispensatori soluit, non liberari. Obstat l. si quis mancipiis §. si impubes. De instit. act. quæ eum qui sciens mortem domini contraxit cum institore ait habere actionem institoriam aduersus heredem defuncti. nam si qui sciens contraxit acquirit obligationem, cur non & qui sciens soluit acquirit liberationem? nec est cur separetur institor à dispensatore. nam & dispensator Kalendario præpositus institor est l. 5. §. 1. l. in eum. §. vltim. eod. tit. l. 37. De adm. tut. Sed latius enarranda nobis est sententia. d. §. si impubes. Pater qui institorem præposuit mortuus est relicto herede pupillo, qui & hereditatem patris adquisiuit, post aditam vel acquisitam hereditatem quidam cum eo institore contraxerunt scientes mortem patris, quæritur an ex eo contractu pupillus teneatur institoria actione. Pupilli persona dubitationem facit quia non solet incidere in obligationem sine tutoris auctoritate. nam si alius heres extitisset, proculdubio teneretur institoria. Sed idem statuitur in pupillo propter vtilitatem promiscui vsus id est, commerciorum. Commercium est promiscuus mercandi inuicem vsus. qui & mu-

tuus vsus T. Liuiio xxxiiij. Commercio Græcorum Hispani gaudebant. huius mutui vsus A
 desiderium vt Hispana vrbs Græcis pateret faciebat. & xxxviiij. Id oppidum multarum
 gentium fines contingit quarum commercium in eum maximè locum mutui vsus con-
 traxère. Igitur vtilitas commerciorum exigit, vt teneri dicamus pupillum ex contractu
 institoris præpositi à patre, etiam si post mortem eius cum institore scientes contraxerint,
 ne auferantur pupillo ingentia commoda quæ ex actu institorum ad dominos redeunt,
 ne auferatur omnis vtilitas commerciorum, si dixeris morte patris solutum esse officium
 institoris mercem exercentis, de quo nominatim agitur in eo §. eadèmq; ratio est ser-
 uandi eius quod minor gessit, & seruandæ administrationis tutoris, non temere rescindē-
 dæ, ne alioquin minoribus quodammodo commercio interdicator l. quod si minor. §. nō
 semper. De minor. l. cum plures. §. i. de adm. tut. & sic ait. Propter vtilitatem promiscui v- B
 sus, id est, ne pupillo auferatur cōmercij vtilitas vt in l. quoniam. C. de hered. propter vtili-
 tatem necessarij vsus. i. ne coërceatur probatio testium quorum vsus est necessarius l. i.
 de testib. Idem verò erit multo magis, vt subiicitur in eodem §. si tutor qui institorem præ-
 posuit decefferit, ac deinde cum eo sciētes quidem contraxerint, quia pupillus ipse adhuc
 viuit qui dominus est institoris quique cum videtur præposuisse per tutorem. Idem etiam
 multo magis si ante aditam hereditatem cum eo institore scientes cōtraxerint, quia pro-
 babilius est prepositionem eandem durare nondum vllō constituto nouo domino. & hæc
 ita locum habent siue pupillus siue furiosus heres extiterit. & ad l. furiosus. De obl. & act.
 exemplum ponendum est ex d. §. si impubes. Denique morte eius qui institorem præpo- C
 sedit mercaturis faciendis, non finitur præpositio, non finitur institoris officium, nisi remo-
 ueatur ab heredibus vel tutoribus eorum vt l. xj. in princ. eod. tit. & qui cum eo post mor-
 tem scientes contraxerunt ante vel post aditam hereditatem, habent aduersus heredem
 iure prætorio actionem institoriam in solidum. Separandus igitur est institor mercium à
 dispensatore. Fateor dispensatorem esse institorem, sed magister nauis præpositus quam-
 uis sit institor, separatur tamen ab aliis institoribus passim in iure, & à lyrico quoque illo
 loco. Seu vocat institor seu nauis Hispanæ magister, propterea quod quædam singularia
 sunt in magistro propter vtilitatem nauigantium l. i. §. magistrum. ij. §. si is qui nauem. De
 exer. act. Est etiam ratio separandi dispensatoris quamuis & ipse sit institor, ab institore
 exercente mercem. nam propter vtilitatem commerciorum quæ ad summam Rempub.
 pertinet & priuatis adfert ingētia commoda, morte eius qui præposuit mercibus instito- D
 rem, non finitur præpositio, dispensatio pecuniæ finitur & mandato potius accedit quàm
 præpositioni. itaque verbum hoc vnum in Accursio mihi tantum placet dum respondet
 ad d. §. si impubes. Vel aliud in institore. nam dicere eos qui cum institore contraxerunt
 nō ignorasse quidem mortem domini, sed existimasse heredem velle eodem institore vti,
 vaticinari est. & existimatio horum nec finitum semel officium institoris, si finiretur mor-
 te, redintegraret, nec eos excusaret. quia vt ignorantia non excusat nisi sit iusta & proba-
 bilis, ita nec existimatio, quam sibi accersuere, quàmque obtendere & adstruere possint
 semper actionis habendæ causa. Ea etiam distinctione non vtor quod nos de solutione
 tractemus in hac lege in d. §. si impubes, de obligatione. nam eadem est ratio liberandi &
 obligandi l. inter. §. sacram. De verb. oblig. Si ex contractu scientes adquirunt actionem,
 cur & ex solutione non adquirunt liberationem? Et Bartoli quoque animaduersio displi- E
 cet magis, finitam hic esse dispensationem morte domini & manumissione dispensatoris,
 non esse in d. §. si impubes finitam præpositionem manumissione institoris, quia manu-
 missus non fuit, atque adeo nec morte domini quæ interuenit. nam quod hic dispensa-
 tor manumissus proponitur, quod ad finiendam dispēsationem attinet, ex abundanti est,
 & mors sola domini non minus finierit dispensationem, quàm mors & manumissio. Per-
 gamus igitur ad alia, & videamus qua actione coheredibus teneatur dispensator qui post
 mortem domini, & post recitationem testamenti, exegit pecunias à debitoribus Kalen-
 darij. & Africanus ait non teneri eum familiæ erciscundæ, sed negotiorū gestorum. Non
 tenetur familiæ erciscundæ directa, quia non animo heredis gessit qui ignorabat se he-
 redem esse. Non tenetur utili, quia pro parte sua exigi ea pecunia potuit, & ita demum F
 famil. erciscundæ iudicio locus est de eo quod coheres in solidum gessit si id pro parte ex-
 pediri non potuit, id est, si propter partem suam communem rem gessit, quod non posset
 rem

- A rem suam agere quin & coheredum rem ageret l. in familia. C. famil. erciscund. At tene-
tur coheredibus actione neg. gestorum si ratum habeant, quia re ipsa eorum negotium
gessit, licet non contemplatione eorum sed domini qui iam defunctus erat, cui tamen &
ipsi heredes extiterunt. & in summa certissima eae definitiones sunt. Vbi quis etiam pro
parte coheredum gessit quod potuisset gerere pro sua parte tantum, quia ultro accessit
ad negotium alienum vel quasi ex necessitate serui, esse actionem neg. gestorum non
famil. erciscundae vel communi diuidendo. Vbi autem quis communiter etiam pro parte
coheredum gessit quod nec aliter potuisset gerere pro sua parte, quia propter partem
suam necesse habuit gerere rem totam, non esse neg. gestorum sed fam. erciscundae vel
communi diuidendo l. his consequenter. §. ult. fam. erciscun. l. frater à fratre. De cond.
- B indeb. l. fistulas. §. penul. De contr. empt. l. si communes. De neg. gest. l. vi. §. hoc autem. &
§. si damni. Com. diuid. & secundum hanc distinctionem accipiendam esse l. filiae in fin.
C. famil. erciscun. Nunquam concurrere ex eadem causa actionem neg. gestorum & fa-
miliae erciscundae. Verum his primum opponitur l. Mæuius. §. i. famil. ercisc. quæ ser-
uum liberum & heredem esse iussum coheredibus suis teneri ait iudicio familiae ercisc.
earum summarum nomine quæ penes eum reliquæ sunt ex administratione rationum
domini. Sed de pecuniis loquitur quæ ex administratione gesta viuo domino reliquæ e-
rant in hereditate mortis tempore. In specie huius legis non fuere in hereditate mortis
tempore, sed exactæ sunt post mortem domini, quas necesse non habuit exigere in solidum
heres scriptus ex parte. & ita sensit Accursius, & est verissimum. At Bart. aliter in d. l. Mæ-
uius. §. i. extare pecuniam reliquam ex rationibus patrisfamilias à seruo gestis, quod ve-
rum est, in hac autem lege consumptam esse pecuniam, quod est cõmentitium. & etiam
si extet, non erit familiae erciscundae actio. Et simile est commentum eorum qui vt con-
ciliant l. singularia huius tituli, cum l. qui negotia. Mand. eiusdem Africani, in vna va-
ticipantur extare pecuniam, in altera esse cõsumptam. Deinde opponitur l. iij. C. de neg.
gest. ex qua efficitur concurrere in eandem causam actionem neg. gestorum & fam. er-
ciscun. malè. nam qua ratione in eius legis specie datur familiae erciscundae actio, eadem
etiam non datur neg. gestorum, sed longè diuersa. famil. enim ercisc. quod pignus cohe-
res liberauerit, cuius causa indiuidua erat l. rem De euct. l. heredes. §. item obseruatur
fam. ercisc. Negotiorum gestorum: quod ære alieno cuius causa diuidua erat, liberaue-
rit etiam coheredes suos. & est in arbitrio eius qua potius experiatur. nam vtrumque e-
git eadem solutione, & id sine quo pro sua parte pignus luere non potuit, & id sine quo
pro sua parte se liberare potuit. Et hæc sufficiant de priori quæstione huius legis. Poste-
rior quæstio est de pecuniis creditis. Si is dispensator cuius officium finitum est morte
domini, priusquam sciret mortuum esse dominum & se liberum & ex parte heredem esse
pecunias Kalendario cui erat præpositus destinatas crediderit, an consistit mutuuum, an
pecunias fecit accipientium? nam mutuuum alienationis species est. Et pro parte quidem
ex qua ipse heres extitit, placet eum alienasse pecunias, & pro ea parte mutuuum consi-
stere, quia & si morte finita fuerit dispensatio, tamen vt desit esse dispensator, subito he-
res eiusdem domini extitit, & pro parte sua alienationem habuit. & pro parte sua intelli-
gere oportet, vt si heres extiterit pro parte tertia & crediderit ccc. nõ in tertia parte ccc.
mutuum consistat pro indiuiso, sed in c. nõ in tertia singulorum nummorum, sed in ter-
tia totius summæ. l. nam & si fur. §. ult. hoc tit. Dices errauit, quia pecuniam domini iam
mortui esse existimauit, quæ sua erat. ergo nec alienauit. Dicam, hic error non impedit
alienationem, quia non multum aberrat persona testatoris à persona heredis prope ea-
dem, persona dispensatoris à persona heredis eadem, quæ eodem momento desinit esse
dispensator, & repentino incipit esse heres. Et in legibus quæ in contrarium obiciuntur
ab Accursio longior est error, qui alienationem impedit. In l. iij. §. subtilius. De cond.
cau. da. pecuniam quæ sua erat putauit eius esse cui eam dabat. non facit eam accipien-
tis. In l. si procurator. De adq. rer. do. rem quæ sua erat putauit eius esse cuius adhuc tu-
telam vel negotia gerebat eo viuo. non facit eam accipientis. In l. & si consensum. §. ult.
de cont. empt. rem quæ sua erat putauit esse venditoris vel donatoris quam cum alij tra-
dere iubet. non fit accipientis. quia non hoc ei propositum est vt pecuniam vel rem suam
alienet. Longè secus erit si pecuniam quæ sua erat iure hereditario putauerit esse eius in
cuius hereditatem ipso iure successit ignorans. quia non longe errat heres qui testatoris

esse putat quod iam sibi quæsitum est iure hereditario. Pro parte coheredum mutuum **A** non consistit, quia partis coheredum alienationem non habuit. & comparat hoc loco recte dispensationem mandato. Si tibi mandauero ut nummos meos Gaio credas, & ei post mortem meam credideris ignorans, non contrahis mutuum. Ergo nec si te dispensator fecero & me mortuo ignorans credideris, contrahes mutuum. Et mandatum & dispensatio finitur morte, nec alienandæ rei cuiusquam mandatoris nõ debet vlla facultas vel ignorantia mandatario aut dispensatori superesse. Verum huic definitioni primum opponitur. l. fundi. §. j. De acq. poss. Sed ibi de præstatione possessionis agitur in quam erat obligatus mandator iudicio ex empto, quæ similis est solutioni, & de fide venditionis implenda. Hæc ab ignorante mandatario impletur rectè etiam post mortem mandatoris, ut & soluitur ei rectè ab ignorante. Credendi alia est ratio. & in solutione quod est receptum, **B** non est etiam receptum in credito. In solutione est benigne receptum. non est igitur trahendum ad consequentias. Ait enim Africanus. Neque enim sicut illud receptum est ut debitores soluentes ei liberentur, &c. Sed addatur vel etiam ut soluens dispensator aut procurator pro domino perimat obligationem etiam post mortem eius si modo eam ignorauerit. & simili argumento utitur Africanus in l. qui negotia. infra Mand. Deinde opponitur l. hoc iure. §. si quis dederit. De donat. Sed de interposito loquitur. Is est dominus vel qui fit dominus pecuniæ crediti genere vel alio, cui mandatur, ut eam pecuniam det Titio cui mandator donatum vult. Hic suam pecuniam dat, & dominum facit accipientem, etiam si post mortem mandatoris ignorans suam pecuniam Titio dederit. Sed non ita pecuniæ mandatoris alienationem habet morte eius finito mandato, licet ignorans **C** dederit vel crediderit. Ergo & in proposita specie Stichus (sic vocemus deinceps dispensatorem illum nam & ita vocatur ab Africano) non maiore ex parte quam ex qua ipse heres est, post mortem domini ignorans pecuniæ Kalendario destinatæ alienationem habuit, denique pro parte coheredum non consistit mutuum, nec vlli competit conditio ex numeratione, sed si pecunia extat vel mala fide consumpta sit, eam pro suis partibus coheredes vindicare vel ad exhibendum agere possunt. At quæritur an nascatur conditio ex consumptione si qui acceperunt eam pecuniam consumpserint bona fide, existimantes puta se accepisse à domino vel ab eo qui ius credendi habuit. Alia est conditio ex numeratione, quæ dicitur de rebus creditis si certum petetur, vel cõditio ex mutuo **D** vel actio Kalendarij. ut l. tutores. §. periculo. De administ. tu. Alia est conditio ex consumptione, quæ à veteribus Iurisconsultis, ut ex Græcis didicimus, dicta est Conditio de bene dependis, id est de nummis bona fide consumptis, Græcis ipsis conditio *ἀπὸ καλῆς δαπάνης*. nam bona fide factam consumptionem vocant *καλὸν δαπάνημα*. mala fide factam *κακὸν δαπάνημα*. Theophilus §. vlt. Quib. alien. licet vel non. Sæpe autem euenit ut vbi non est cõditio de rebus creditis, sit conditio de bene dependis. l. rogasti. §. vltim. l. nam & si fur. l. non omnis. §. vltim. hoc tit. l. si quis pro eo. §. si is cui nummos de fideiuss. quasi consumptione scilicet conciliante mutuum. Non dico, consumpta pecunia bona fide, mutuum conualescere quod ab initio non constitit, sed conciliari mutuum, ut rati habitatione dicimus conciliari gestum. Aliàs igitur numeratio conciliat mutuum, aliàs **E** consumptio bona fide facta. Et in hac quidem specie omnes tam Latini quàm Græci interpretes probant coheredibus dari conditionem de bene dependis. quia Stichus credit nomine testatoris, cui ipsi heredes extiterunt: nec multum aberrat persona heredum à persona testatoris, & ex hac causâ etiam pignus tenere dicam & constitutum, & fideiussores teneri, licet initio nisi pro parte Stichi neque tenuerit pignus neque constitutum neque fideiussio antequam pecunia numerata bona fide consumeretur. dict. §. si is cui nummos. Quod si quo tempore consumitur, nondum coheredes adierint, dicam conditionem de bene dependis acquiri hereditati, quæ pro domina est, ac per hoc etiam coheredibus postea factis. Hereditas est hereditas iacens, id est nondum adquisita heredibus. & non iacet quidem in hac specie pro parte Stichi qui statim **F** res extitit à morte domini etiam clausis tabulis, sed iacet pro parte coheredum extraneorum qui nondum adierunt. & interim est loco domini, id est defuncti. Aliàs dicitur esse dominus. ut l. xiiij. ad leg. Aquil. l. hereditas. ij. De acquirend. rer. do. l. xv. De inter. in iure fac. aliàs domina, ut l. non minus. De hered. instit. l. denique. §. quæsitum. Quod vi aut clam, l. j. §. j. si is qui test. lib. esse ius, &c. l. cum hereditas. C. de pos.

- A** *Alia est conditio ex stipulatione si is qui credidit stipuletur eam pecuniam reddi. An vero hæc etiam conditio nascitur si talem stipulationem credito Stichus adiunxerit. Et distinguit Africanus hoc modo. Aut nominatim stipulatus est Titio reddi domino suo, qui iam mortuus erat, aut sibi. Si viueret Titius, nihil referret Stichus Titio stipularetur an sibi. Eo mortuo distinguimus. Si Titio stipulatus sit iam mortuo, inutilis stipulatio est, lege decimo octaua. §. seruus. De stipulatio. seruo. vt si quis stipulanti promiserit Titium sibi, & Titius iam sit mortuus vel post moriatur ante litem contestatam vel ante diem quo exhiberi debuit, inutilis stipulatio est, lege quarta. Qui satisd. cogon. Si sibi, valet stipulatio, atque actio ei pro sua parte acquiritur, pro parte coheredum hereditati antequam coheredes adierint, ac per hoc etiam coheredibus qui postea adierint. Nam sicut liber homo qui mihi bona fide seruit mihi ex re mea acquirit, ita Stichus qui hereditati bona fide seruit suæ libertatis ignarus, hereditati quæ pro domina est acquirit actionem ex stipulatu ex pecunia hereditaria. Quid vero si tempore stipulationis iam coheredes adierint, qui scilicet, extranei erant? Si adierunt, aperuerunt tabulas. nec enim possunt adire ex parte scripti ante apertas tabulas, ac ne ex assè scripti, si putauerim testatorem viuere. lege heres institutus. De acquirend. heredit. quod longe secus est in suis vel necessariis. Cognouerunt igitur Stichum esse liberum, & consequenter nec potest videri Stichus iustam seruitutem eis seruire, quamuis ignoret se esse liberum, nec ipsi Stichum bona fide possidere, lege si seruus testamento. De stipulatio. seruo. atque ita per eum non possunt acquirere actionem stipulationis ex re hereditaria. Sed si coheredes erant necessarii, vt Stichus, id est conserui, & ignorantes liberi atque heredes extiterint, eis vt dominus quamuis ignotis sibi, Stichus quasi bona fide seruiens acquirit actionem ex stipulatu & vicissim illi Sticho acquirunt ex suis contractibus Sticho, inquam, vt domino quamuis ignorent eum heredem esse, quasi & ipsi bona fide seruiens heredi quoad cognouerint se liberos & heredes esse. atque ita euenit qui casus est mirabilis & prope incredibilis, vt inuicem sibi bona fide seruiant, puta vt ego tibi seruiam bona fide, & tu mihi, & tibi adquiram ex re tua, tu mihi ex re mea. Sed obseruat rectè Stephanus conseruos eodémque coheredes Africanum dicere, sibi inuicem bona fide seruire, nõ seipsos inuicem bona fide possidere, quia nec possidendi animum habent qui ignorant se esse liberos & seruiunt: Seruire possum etiam non possidenti. Et notandum igitur valde illud ex hoc loco acquiri nobis ignorantibus per eum qui bona fide nobis seruit quamuis eum non possideamus. Exposita est l. pen. De reb. cred. Transeamus ad l. pen. De cond. sine cau. in qua ex eodem libro Africani, hæc sententia proponitur.*

Nihil refert vtrumne ab initio sine causa quid datum sit, an causa propter quam datum sit secuta non sit.

- Ergo conditio sine causa concurrens cum conditione ob causam dati causa non secuta. nam & si quod ob causam datum est, ab initio non fuerit sine causa, causa tamen vel finita vt l. ex empto. §. ego illud. De act. empt. l. 50. De iu. dot. vel non sequuta, vt si datum sit dotis causa & nuptiæ secutæ non sint, mortis causa & mors infecuta non sit, nunc apud
- E** eum qui accepit incipit esse sine causa. Et cum in l. præcedenti, ex Iuliano fuisset propositum nihil referre vtrum is qui obligatur sine causa omnem obligationem susceperit sine causa, an maiorem quam suscipere eum oporteret, ex Africano subiicitur hoc loco nihil etiam referre vtrum ab initio sine causa datum sit an causa propter quam datum est, secuta non sit. quod confirmat etiam l. j. Et hoc tantum interest quod dationis conditio est certi, obligationis incerti. Solet in Digestis Iuliano subiici Africanus, quoniam quæ Africanus scripsit etiam ex eodem Iuliano sunt, Etiam adiungo nihil referre datum sit ab initio sine causa, an peruenerit, vel datum initio sit ex iusta causa, & ex postfacto redierit ad iniustam vel nullam causam ita vt datum videatur sine causa. nec enim idem est dare ex causa & dare ob causam. Damus ex causa præsentis, ob causam verò futuram. & ex eodem siue Iuliano siue Africano exemplum habebimus, in l. xxx. §. j. de actio. empt. Et statim dabimus aliud simile ei quod proponitur. l. ij. hoc titul. ex l. xxj. Commod.
- F**

Rem mihi commodasti, eandem surripuisti, deinde cum commodati ageres, nec à te scirem esse sub-

reptam, iudex me condemnauit & solui, postea comperi à te esse subreptam, quaesitum est quæ mihi tecum actio sit. Respondit, furti quidem non esse, sed commodati contrarium iudicium utile mihi fore.

Si quis rem mihi commodatam subriperit, eo nomine teneor commodati actione ei qui commodauit. quia si diligens fuisset, non fuisset ea res mihi subrepta. nec enim furtum adnumeratur his casibus quibus resisti non potest quos commodatarius præstare nõ solet. l. cum duobus §. damna. pro soc. l. iij. Naut. caup. denique diligenti patrif. nõquam furtum fit: vt non absque ratione quibusdam locis plectatur tam is qui furtum fecit quã is cui furtum factum est, fur sua pœna ob turpe lucrum, is cui furtum factum est publicatione rei furtiux ob negligentiam suã. & latrocinij, deprædationis, abigeatus alia causa est. Quid si dominus ipse rem commodatam subriperit deinde cum ignorarem eum furripuisse mecum egerit commodati, ac condemnatus pro ea re pretium exsoluero, post cognouero rem ab eo esse subreptam? qua actione mihi tenetur. Non tenetur furti, quia rei suæ furtum non fit. l. creditoris. §. vlt. l. si is qui rem commodasset. De fur. maximè si nihil intersit eius cui rem suam dominus clam abstulit, vt hoc casu nihil interest commodatarij, si retentionem eius rei non habuit, vt pote cum nec commodati teneatur. Sed & si ignorans dominum eam rem abstulisse, patiatur secum agi commodati & condemnatus soluat æstimationem, non nascitur actio furti quæ non est nata ab initio contrectandæ rei. l. serui. §. j. De furt. Non tenetur etiam conditione indebiti, quia ex causa iudicati soluit. ex debito ciuili igitur. res enim iudicata parit ciuilem obligationem. l. j. C. de cond. ind. l. ij. C. de compens. l. cum putarem fam. erciscund. l. seruo. §. cum prætor. Ad Treb. l. si fideiussor. §. in omnibus Mand. & ob id ipsum in l. seruo. De cond. ind. ponit solutum sine iudice ne non sit conditio indebiti. Non tenetur etiam conditione ob causam, quia non ob causam dedit, sed ex causa, & ea quidem iusta. Sed tenetur commodati contraria vt pretium reddat quod accepit vel rem præstet, prout reus ipse elegerit. Rectè addit Accursius, quod putem etiam Africanum ipsum addidisse, vel conditione sine causa argu. d. l. ij. De cond. sine causa. & ita si non furripuerit eam rem dominus, sed alius fortè vel si quo casu eam commodatarius perdiderit, & condemnatus soluerit æstimationem, posteaque dominus rem inuenerit, tenetur contrario iudicio commodati. l. in commodato §. vlt. hoc tit. vel conditione sine causa. quin etiam in directo iudicio, officio iudicis compelli actor potest vt caueat de præstanda ea re si fortè eam repererit, quia æquum non est eum & rem habere & pretium, vel de reddendo pretio scilicet. l. xij. in princ. hoc tit. vel vt ei cedat actiones suas. l. in depositi De re iud. Sequitur in hac lege alius casus quo non vt priore est commodatario actio commodati contraria, non furti, sed ex diuerso actio furti noxalis, non commodati contraria in solidum.

In exercitu contubernalibus vasa vtenda communi periculo dedi, ac deinde seruus meus subreptis his ad hostes profugit & postea sine vasis receptus est. habiturum me commodati actionem cum contubernalibus constat pro cuiusque parte. sed & illi mecum furti nomine agere possunt, quando & noxa caput sequitur. & si tibi rem periculo tuo vtendam commodauero, eaque à seruo meo surripatur, agere mecum furti possis serui nomine.

Contubernales qui à Græcis *συσκλωσι*, commilitones sunt, communium expeditionū comites. l. vlt. De aur. & arg. leg. His ego in castris, in fossato, vt est in Basilicis, vasa quædam vtenda commodauit, ac deinde non ego quidē ea subripui, vt priore casu, sed seruus meus ea furripuit ignorante me & transfugit ad hostes, post sine vasis postliminio receptus est. nam ego in eo postliminium habeo. l. postliminium. §. transfugæ. De cap. & post. Contubernales mihi tenentur actione commodati directa pro suis partibus, quia conuenit vt commune esset periculum. alioquin tenerentur in solidum singuli, l. si vt certo. §. vlt. hoc tit. Ego autem teneor furti noxali, vel etiam commodati contraria vt vel damnum pro fure decidam vel cum pro noxæ deditioe relinquam. nam noxalis actio quodammodo inest bonæ fidei iudicio. l. inter. §. sed cum Mand. l. lxj. De fur. sicut arbitraria l. vij. De eo quod cer. lo. & actio de dolo. l. si quis adfirmavit. De dolo. Omnium enim harum vim & potestatem in se continet actio quæ bonæ fidei est. Non teneor commodati contraria vt omnimodo sarciam damnum in solidum etiam si paratus sim hominem pro noxæ deditioe

A tione relinquere: & similis subiicitur species ex Paulo in l.xxij. in qua si seruus commo-
datus commodatario furtum fecerit, est quidem ei in eum qui commodauit furti noxa-
lis vel commodati contraria cum noxæ deditio, non commodati contraria in solidum
detracta noxæ deditio. Hæc inquit, non sufficit, id est non suppetit, non competit, non
est. Sic solet eo verbo Paulus uti. l. si tibi domum Loca. quæ coniugenda est cum d.l.xxij.
l.xxix. Com. diuid. l. Titius, de ac. empt. ut plane verbo, sufficit sit cōtrarium, deficit. Non
sufficit igitur actio commodati contraria in solidum nisi sciens talem esse seruum ignorā-
ti commodauit. Et hunc etiam casum subiēcisse Africanum indicio est. l.xxxj. De pigno.
act. quam statim explicabo atque admonuero tantum illo loco huius legis conuentionem
illam, periculo tuo, non esse superuacua, si à seruo meo res subripiatur sine culpa tua. te-
B neris enim commodatori directo iudicio commodati, qui sine conuentione nihil tene-
reris. fit quandoque furtum sine culpa nostra l. cum qui. §. idem scribit. De fur. ab iis maxi-
mè qui sacularij & apertularij dicuntur. Male autem Acc. ponit culpam tuam præcef-
sisse: quia si præcessisset insignis & lata nec posses noxaliter agere in commodatorem. l.
inter. §. sed cum. Mand. l. lxj. §. hæc ita puto. De fur. & magis putem Accursium scripsisse,
culpa tua non præcedente. Verba autem Africani in l.xxxj. hæc sunt.

*Si seruus pignori datus creditori furtum faciat, liberum est debitori seruum pro noxæ deditioe re-
linquere, quod si sciens furem, pignori mihi dederit, & si paratus fuerit pro noxæ dedito apud me re-
linquere, nihilominus habiturum me pigneraticiam actionem, ut indēnem me præstet. eadem seruandā
esse Iulianus ait, etiam cum depositus vel commodatus seruus furtum faciat.*

C Si seruus pigneratus furtum creditori fecerit, debitor qui sciens talem esse seruū igno-
ranti pigneratus, tenetur contraria pigneraticia in solidum detracta noxæ deditioe, igno-
rans subiuncta noxæ deditioe, vel furti noxali. Et similiter is qui deposuit vel qui com-
modauit si seruus furtum depositario vel commodatario fecerit tenetur contraria depo-
siti vel commodati in solidum si scierit talem esse seruum, depositarius vel commodata-
rius ignorauerit. quod si nescierit, nō in plus tenetur quàm ut noxæ dedat. Idem quoque
esse in seruo empto mandatu alieno ex Neratio Paulus refert. l. inter. §. sed cum. Mand. si
is seruus mandatario furtum fecerit. De seruo certo loquitur aperte. & sciētē teneri ait
in solidum & reticentia & dolo malo: ignorantem non teneri ultra noxæ condemnatio-
nem. Sed additur exceptio in ignorante. Si tamen sine culpa mandatarij furtum accide-
D rit, quæ addenda etiam est superioribus casibus, & explicanda sumpto exemplo ex l. lxj. §.
hæc ita puto. De fur. Et idem potest defendi esse seruandum in seruo locato qui condu-
ctori furtum fecit. Non teneri locatorem ex conducto, sed furti noxali proditum est. l. si ti-
bi domum, Loca. quæ cum sit coniugenda cum l. pen. Commod. quod vtraque sit ex eo-
dem Pauli libro, quo videtur & de seruo commodato qui commodatario, & de seruo lo-
cato qui conductori furtum fecit simul tractasse, putem accipiendā eam esse de ignoran-
te locatore. Scientem vero teneri ex conducto in solidum, nec se liberare dedendo noxæ.
Idem inuenio de seruo dato in dotem scriptum. l. si mulier. §. at si in dotem. rer. amot. Idē
de seruo vendito qui est in causa redhibitionis & emptori furtum fecit, ut sciēs talem esse
seruum qui vendidit ignorāti, totum damnum sarcire cogatur etiam si paratus sit homi-
E nem pro noxæ dedito relinquere, actione redhibitoria, quæ in integrum quodammodo
restituit tam emptorem quàm venditorem, resoluta venditione, ignorans liberetur noxæ
dedendo seruum & in hoc tantum teneatur ut pretium serui reddat quod accepit. l. cum
autem. §. Iulianus l. quæro. De ædil. edict. l. si seruus Titij de leg. j. l. lxj. §. idem dicendum.
De fur. Et hæc quidem quæ diximus de seruo pignerato & de vendito, probantur ab A-
fricano in d. l. lxj. non etiam quæ diximus aut quæ is ipse dixit de deposito & commoda-
to in hac lege, & de locato etiam se dixisse significat d. l. lxj. §. quod vero, & de empto mā-
datu alieno. nam commodatorem & locatorem qui scierit seruum esse furem concludit
in d. l. lxj. non teneri ultra pretium serui vel ultra deditioem noxæ. Depositorem vero &
mandatorem etiam ignorantem teneri in solidum detracta noxæ deditioe. Et est tamen
F illa l. lxj. ex eodem libro. Verum animaduertendum est in illa absolui sermonem cœ-
ptum in ista, & rem totam tractari dirigique ad rationem summam diligētius, ratio aliud
est, aliud ratio summa. ratio ius strictum. l. j. §. si ego. Si pars her. pet. l. qui ccc. Ad leg. Fal-
cid. l. ius singulare. De legibus. Ratio summa æquitas: ut l. iij. §. vlt. de verb. oblig. quod di-

citur fieri vtilitatis causa, l. ij. de præst. stip. summa ratione dicitur fieri. Sic l. xliij. De relig. A
l. lvi. De cond. ind. Eadem est diuisio æquitatis. alia est æquitas simpliciter, alia æquitas
summa. & ad hunc modum licet dicere, æqua quidem esse ea quæ diximus quæve dixit
Iulianus aut Africanus in hac lege & quæ Paulus in l. inter, Mand. Sed æquiora esse ea, vt
idem ipse Africanus ait, quæ tandem concludit. d. l. lxj. nec mirum, cum & in seruo præ-
stito ex causa legati, si legatio furtum fecerit, idem siue Iulianus siue Afric. modo spe-
ctauerit rationem, modo rationem summam eod. lib. quod intelligetur statim propolita
l. lio. de leg. j.

*Si heres generaliter seruum quem ipse voluerit dare iussus, sciens furem dederit, isque furtum le-
gatario fecerit, de dolo malo agi posse ait, sed quoniam illud verum est, heredem in hoc teneri
vt non pessimum det, ad hoc tenetur, vt & alium hominem præstet, & hunc pro noxæ dedito B
relinquat.*

Dux sunt huius legis partes. Priore exponit sententiã Iuliani, posteriore suam vel Iu-
liani sententiã posteriorem. Et ponit seruum generaliter legatum quem ipse heres eli-
geret. quia multum interest certus seruus legetur an incertus generaliter. Si certus, talis
dari debet qualis est. Si fur, fur dabitur, si fugitiuus, fugitiuus, si alienus vel obligatus cre-
ditori, & testator ignorans talem esse eum legauerit, talis dabitur, nec quicquam præsta-
bit euictionis nomine vel exemplo edicti ædilicij etiam si quid reticuerit. quod longe se-
cus est in venditore. Sin autem incertus homo generaliter legetur, præstare debet furtis
noxiiisque solutum esse eum quem elegit quemque legatario dedit, pignori obligatum C
non esse, alienum non esse. alioquin eum legatario habere non liceret, & nullum præsti-
tisse videtur qui præstat eum quem habere nõ licet, id est, qui legatario auferri potest vel
ex causa noxali vel ex causa pignoris vel ex causa dominij. Voluntas autem testatoris ser-
uum legantis generaliter & electionem heredi permittentis hæc est vt ex tanta copia ho-
minum eligat & præstet quem legatario habere liceat. Sanum esse præstare non debet,
quia & si sanus non sit, tamen eum habere legatario licet. & hoc est quod ait l. si à substi-
tuto, de leg. j. sanitatem serui ad proprietatem eius non pertinere. Venditor tamen præ-
stat sanum esse edicto ædilium. At rursus heres furem non esse, erronem non esse, fugiti-
uum non esse, vispellionem non esse, quæ sunt in seruis vitia frequentia, præstare non de-
bet eadem ratione, quia hæc vitia ad proprietatem eius non pertinent. & hæc tamen præ-
stat venditor. Satis est si heres præstet legatario habere licere. Non est satis si venditor D
præstet emptori habere licere. & ratio discriminis, quod legatum heredi sit onus, legata-
rio lucrum. venditio autem nec sit onus venditori nec emptori lucrum. Et rectè M. Tul-
lius. Venditorem quæ scire debuit de sanitate, de fuga, de furtis, præstare edicto ædilium.
Heredum aliam esse causam. Rectè item, Quæ scire debuit. Vlpianus l. j. De ædil. edict.
Quæ scire potuit. vt l. si duo. De acquir. her. l. si Titus. De fideiuf. His cognitis, Finge, he-
res iussus est seruum dare generaliter quem ipse vellet quod etiam si nõ fuisset expressum
intelligeretur, quia in legatis per damnationem aut per fideicommissum electio est here-
dis. is furem dedit. Iulianus ait, si sciens dederit, teneri eum de dolo. Nec enim prima fron-
te animaduvertebat quæ alia actio esset. & per hoc separabat scientem ab ignorante. Igno-
rantem igitur censebat nullo modo teneri. neque enim noxalis esse potest ei qui seruum E
noxium in dominio & potestate sua habet insolidum, cum nec sit ei qui pro parte domi-
nium habet l. viij. De nox. act. ne fiat contra regulam iuris vetustissimam, vt agat noxali
iudicio qui ipse solet noxali iudicio conueniri. cui penè similis illa est ne fur furti agat, ni-
si quod hæc est de directa actione, illa de noxali: hæc de duobus furibus, illa de vno, & hæc
regula nondum penitus recepta. At prudenter Afric. aut idem ipse Iulianus re bene perpen-
sa animaduertit non deesse aliam actionem & perinde ac si nullum seruum heres præstitisset
sufficere in eum ex testamento vel in factum actionem vt alium seruum det & furem quem
præstiterat ex legati causa pro noxæ dedito relinquat. Imitatur actio ex testamento actio-
nem bonæ fidei. Inest vtrique quasi noxalis actio. Imitatur & in aliis plerisque, sed non in
omnibus. alioquin esset profus bonæ fidei. Et ratio dandæ huius actionis hæc est quod ve-
rū sit, i. æquū, heredem in hoc teneri vt non pessimum det, vt qui accipiendi electionem ha-
bet eum æquum est hunc modum sequi ne optimum eligat. atquin pessimum heres dedit.
Quid

A Quid peius fure domestico? Hæc verò ratio cadit & in scientem heredem, & ignorantem. Ergo indistinctè dicamus heredem teneri qui furem dedit à quo seruus erat legatus generaliter quem ipse vellet, quasi non satisfecerit voluntati defuncti furem dando. Sed de aliis seruis modo tempus est vt videamus quid tandem statuerit Africanus. De seruo communi nondum actum quidquam, qui vni ex sociis furtum fecit. Ab eo incipit l. lxxj. De furt. ac deinde pergit ad pigneratum, & venditum qui est in causa redhibitionis, & depositum & emptum mandatu alieno, & commodatum, & locatum, ac de seruo quidem communi scribit in hunc modum.

Si seruus communis vni ex dominis furtum fecerit, communi diuidendo agi debere placet. & arbitrio iudicis contineri, vt aut damnum præstet, aut parte cedat. Cui consequens videtur esse, vt etiã si alienauerit suam partem: similiter & cum emptore agi possit. vt quodammodo noxalis actio caput sequatur. quod tamen non eo vsque producendum ait, vt etiam si liber sit factus, cum ipso agi posse dicamus: sicuti non ageretur, etiam si proprius fuisset. Ex his igitur apparere, & mortuo seruo nihil esse quod actor eo nomine consequi possit: nisi forte quid ex re furtiua ad socium peruenerit.

B Si seruus communis vni ex sociis furtum fecerit, non est socio in socium actio furti noxalis l. viij. l. cum seruus. De nox. act. sicut nec socio in socium est de peculio l. xx. De pecul. Sed est communi diuidendo vel familiaræ eriscundæ quasi noxalis actio vt vel dānum præstet in simplum vel partem suam pro noxa derelinquat. Quasi noxalē dixi quia lis æstimatur in simplum tantum l. & puto, §. vlt. fam. erisc. In noxali æstimatur in duplum vel quadruplum l. i. de noxa. act. & Africanus ipse paulo post quodammodo noxalem dixit. Ergo bonæ fidei iudiciis insunt tantum quasi noxales actiones: quod alio exemplo comprobauimus in l. xxxv. locati. & vbi est furti noxalis consultius sæpe est superioribus casibus agere furti noxali quàm bonæ fidei iudicio. Quod si socius cui furtum factum non est alteri socio cui furtum factum est tenetur quasi noxali, & is qui ab eo emit partem id est nouus socius similiter tenebitur eadem actione communi diuidendo, vt quasi noxalis actio caput sequatur. An & cum seruo est actio furti, vt noxa caput sequatur si fortè manumissus sit? Minimè. nam siue proprius siue communis sit seruus nulla ab initio in eum vel propter eum nata est furti actio. Quid si moriatur? an vlla superest socio in socium actio? Minimè. nam perimitur actio communi diuidendo interitu rei communis, nisi quid ex re furtiua ad socium peruenerit, nec iam est in rebus humanis cuius partem pro noxa cedere possit. & hoc est quod de seruo communi proponitur initio huius legis. Sequitur de seruo pignerato & de seruo vendito qui est in causa redhibitionis.

His etiam illud consequens esse ait, vt & si is seruus, quem mihi pignori dederis furtum mihi fecerit: agendo contraria pigneraticia consequar, vti similiter aut damnum decidas, aut pro noxæ deditioe hominem relinquas. Idem dicendum de eo, quem conuenisset in causa redhibitionis esse: vti quemadmodum exceptiones & fructus emptor restituere cogitur, ita & è contrario venditor quoque vel damnum decidere, vel pro noxæ deditioe hominem relinquere cogatur: nisi quod in his amplius sit. Quod si sciens quis ignoranti furem pignori dederit, omnimodo damnum præstare cogendus est. id enim bonæ fidei conuenire sed in actione empti præcipue spectandum esse, qualem seruum venditor repromiserit

C Si seruus pignori traditus creditori furtum fecerit, exemplo serui communis qui socio furtum fecit, debitor tenetur contraria actione pigneraticia vt vel damnum præstet vel seruum pro noxæ dedito relinquat. Damnum decidere Africanus dixit, quod est præstare vel de eo transigere pro fure, verbum xij. tab. Sed & furti noxali debitor tenetur, qua tamen socius non tenetur. Idem dicimus de seruo vendito qui est in causa redhibitionis, si emptori furtum fecerit. nam actione redhibitoria vëditor damnum sarcire aut seruum pro noxæ dedito relinquere debet, vt quemadmodum emptor ei restituit seruum & accessiones & fructus perinde ac si eum non emisset, ita ipse emptori restituat si quid detrimenti senserit per eum seruum, aut non accipiat redhibitum sed relinquat pro noxa. Furti autem noxalis non est. Idem Africanus scripserat in seruo locato qui cōductori furtum fecit, vt ex §. seq. intelligi potest quod ideo forsitan est à triboniano prætermisum quod in fine huius disputationis redigatur seruus locatus ad similitudinem serui commodati: quem etiam tādē ad extremum separabimus à seruo pignerato & à

vendito & à dato in dotem: & ab his omnibus rursus seruum depositum & seruum emptum mandatu alieno. In seruo autem præstato ex causa legati proprium etiam ius est quod exposuimus supra, At quid est quod sequitur in hac lege. Nisi quod vel nisi quid in his amplius sit, quæ verba non intellexit Accur. Nisi quid in his amplius sit, id est nisi aliquid in his casibus amplius sit præterea quo compelli possit debitor aut venditor omnimodo damnum decidere. Amplius est, si scierit debitor aut venditor talem esse seruum. hoc enim casu etiam si paratus sit seruum pro noxæ dedito relinquere omnimodo tenetur ex causa doli ut indemnem præstet actorem. Amplius etiam est, si venditor repromiserit furem non esse. nam & hoc casu totum damnum sarcire cogitur nec liberatur seruum relinquendo pro noxa, etiam si nescierit furem esse. priore casu tenetur ex reticentia posteriore ex promissione. & eadem forma loquendi in §. seq. Hoc amplius inquit, quàm in superioribus causis seruandum. Loquitur autem de seruo empto mandatu alieno & de deposito in hæc verba.

Quod vero ad mandati actionem attinet, dubitare se ait, num æque dicendum sit, omnimodo damnum præstari debere. & quidem hoc amplius quàm in superioribus causis seruandū, ut etiam si ignorauerit is qui certum hominem emi mandauerit, furem esse, nihilominus tamen damnum decidere cogatur. iustissime enim procuratorem allegare, non fuisse se id damnum passurum si id mandatum non suscepisset. idque euentius in causa depositi apparere. nam licet alioquin æquum videatur, non oportere cuiquam plus damni per seruum euenire quàm quanti ipse seruus sit, multo tamen æquius esse, ne mini officium suum, quod eius cum quo contraxerit, non etiam sui commodi causa susceperit damnosum esse. & sicut in superioribus contractibus, venditione, locatione, pignore, dolum eius qui sciens reticuerit puniendum esse dictum sit, ita in his culpam eorum quorum causa contrahatur, ipsis potius damnosam esse debere. nam certe mandantis culpam esse, qui talem seruum emi sibi mandauerit, & similiter eius qui deponat quod non fuerit diligentior circa monendum qualem seruum deponeret.

Dubitat Iulianus an quod dictum est supra venditorem & debitorem omnimodo dānum præstare si reticuerit furem esse vel si repromiserit venditor furem non esse, æque dici possit in eo cuius mandatu seruus emptus est, qui mandatario furtum fecit. & concludit tandem mandatoreni teneri indistincte detracta noxæ deditioe siue scierit siue ignorauerit talem esse seruum, ne officium quod suscepit procurator alieni non sui commodi causa sit ei damnosum id est ne ei sua benignitas obsit, & ut damnum potius sit eius qui ex officio suo commodum sensit. sicut si ita me benignum præbuero ut debitorem dotis non exegerim & is soluto matrimonio dotem repetat, non imputat mihi cur ipsum non exegerim, ne mea benignitas mihi noceat ex qua ille commodum sensit & hoc tantum consequitur ut acceptilatione liberetur l. deposui. §. j. De pecul. Hoc est quod vulgo dicitur, Officium suum nemini debere esse damnosum. Et hoc Afric. ait, ut loqui frequenter solet. d. l. deposui. §. pen. l. 50. De iu. dot. l. qui vsufr. §. pe. de vsufr. euentius apparere in causa depositi, quod liquet satis omnibus, deponentis solius causa contrahi, finge, seruus depositus depositario furtum fecit. nesciebat is qui deposuit talem esse seruum, æquū bonum videtur ne ex maleficio serui in plus teneatur quā ut noxæ eum dedat. Sed multo est æquius melius teneri eum in solidum, ne officium suum sit depositario damnosum qui ex eo nihil commodi sentit. redit ex eo omne cōmodum ad depositorem, qui, exempli gratia, in ciuili tumultu & periculo rerum suarum amittendarum eas deposuit apud amicum. redeat igitur ad eum etiam incommodum, & depositarius per omnia seruetur indemnis. Ergo quod ad mandati vel depositi contrariam actionem attinet, sciens ea tenetur ex dolo suo, ignorans ex culpa sua. nam culpa est mandare inexploratè talem emi seruum aut deponere talem seruum in cuius mores non inquisierit prius ut præmoneret procuratorem vel depositarium. ignorantia culpæ deputatur. In his contractibus, mandato scilicet & deposito, dantis solius siue mandantis utilitas vertitur, idcirco præstat ab eo dolum & culpa. In superioribus contractibus, venditione puta & pignore, vtriusque utilitas vertitur, dantis & accipientis, idcirco dolum tantum præstet qui talem seruum dedit, non etiam culpam. Alij sunt contractus, in quibus solius accipientis utilitas versatur, ut in commodato: de quo simul ac de locato in hunc modum scribit.

Circa

A Circa commodatum autem merito aliud existimandum, videlicet quod tunc eius solius commodum, qui vtendum rogauerit, versetur. Itaque eum qui commodauerit, sicut in locatione, si dolo quid fecerit, non ultra pretium serui quid amissurum. quin etiam paulo remissius circa interpretationem doli mali debere nos versari: quoniam vt dictum sit nulla utilitas commodantis interueniat. Hæc ita puto vera esse si nulla culpa ipsius, qui mandatum vel depositum suscepit, intercedat. cæterum si ipse vltro ei custodiam argenti forte vel nummorum commiserit, cum alioquin nihil vnquam dominus tale quid fecisset, aliter existimandum est.

Comparat commodatum locationi, quia vtroque res vtenda datur, sed vno gratuito, altero certa mercede. qua de causa in commodato solius accipientis commodum versari videtur, in locato vtriusque. Sed præcipue etiam versatur in locato commodum accipientis, cui necessaria maximè habitatio est, necessarium ministerium, vel necessaria agri alieni cultura, qua sustineat & tueatur se suosque. & ob id, vt opinor concludit tandem etiam scientem commodatorem vel locatorem non teneri vltra pretium serui, id est vltra noxæ deditioem, & ignorantem nullo modo: vt tria genera contractuum ita separètur. Quibus vtriusque commodum vertitur, in his vt valeat distinctio inter scientem & ignorantem. In ceteris non item, sed quibus solius dantis commodum versatur, in his vt indistincte teneatur damnum decidere qui dedit, detracta noxæ deditioem, quibus autem solius accipientis, in his vt sciens tantum teneatur, & quidem cum noxæ deditioem non insolidum. Et recte Flor. scriptum est, Sicut in locatione si dolo quid fecerit, quæ τὸ ἔπι πὸδ' αὐτῆς ἔτε interpretatur de sciente his verbis, ὡς περὶ τοῦ μισθῶν αὐτῆς εἰ δόλον ποιήσει τὰ τέτιν εἰ εἰδώς αὐτῆς κλέπτει εἶναι γένοιται αὐτῆς, & ita Accursium intellexisse hæc verba demonstrant. Et sic etiam sciens non videtur teneri vltra pretium. Et adiicit Africanus doli etiam interpretationem à iudice in his contractibus remissius fieri, id est non quacunque ex coniectura passim scientem dolo malo ignoranti commodasse, vel locasse iudicem arguere, nec omnia ad viuum rescare, multa condonare, multa concedere, & consequenter latam culpam pro dolo non habere. nam vbi remissius fit doli interpretatio, non continuo videtur lata culpa adnumeranda dolo malo. Interpres doli mali est iudex, sicut bonæ fidei. l. ab emptione De pact. Emendat igitur Afric. & quæ de locato scripserat ante, admissa distinctione inter scientem & ignorantem, & quæ de commodato & deposito. in l. xxxj. de pign. act. & quæ de commodato Paulus l. pen. Cōmod. & de empto mandatu alieno. in l. inter Mād. plane demonstrans posteriores cogitationes esse meliores, & rationem esse summam ita separandorum in hac quæst. contractuum inuicem. Et ad extremum quod dixit. in §. quod vero, eum qui mandauit vel deposuit teneri insolidum indistincte, hoc ita procedere interpretatur si culpa depositarij vel procuratoris furtum factum non sit. alioquin non est ei in ignorantem actio ne quasi noxalis quidem. d. l. inter. §. sed cum. Culpa est si argentū vel nummos commiserit, quos nullus antea dominus ei commiserat, quandoquidem ita seruulo opportunitatē furti faciendi præbuit. Sed satis nos iam diu hæc quæst. tenuit, pergamus ad aliam. In ead. l. Afric. ait.

E Locani tibi fundum, & vt ad solet, conuenit vti fructus ob mercedem pignori mihi essent. si eos clam deportaueris, furti tecum agere posse aiebat. sed & si tu alij fructus pendentes vendideris, & emptor eos deportauerit: consequens erit vt in furtiuam causam eos incidere dicamus. etenim fructus quando diu solo cohæreant, fundi esse. & ideo colonum quia voluntate domini eos percipere videatur, suos fructus facere. quod certe in proposito nõ æque dicitur. qua enim ratione coloni fieri possint, cum emptor eos suo nomine cogat?

Ponit in locatione fundi conuenisse vt fructus ob mercedem pignori essent locatori: eamque conuentionem in hoc contractu apponi solere. qua ratione tandem, quantū opinor, obtinuit vt etiam non apposita ea ita res procedat, vt fructus tacito iure pignori esse credatur, iuxta id quod dicitur, ea quæ sunt moris & cōsuetudinis id est, quæ solent cōuenire contrahentes, in bonæ fidei iudicium venire. assidua & frequens est stipulatio duplex in venditione mancipij. idcirco ex empto agi potest in duplum etiam si duplam venditor non cauerit. & ita quod in hypotheca generali soleret ita caueri. Quæ habeo quæque habiturus sum, l. vlt. C. de remis. pig. si quis obligauerit bona sua nullo alio adiecto, videtur etiam obligasse futura. l. vlt. C. quæ res pig. obl. nec alia ratio est cur in locatione ædiū inuenta & illata ab inquilino, tacite sint pignori obligata ob mercedem, quā quod ita cōueniri soleret. & horum argumento posset hodie defendi in omnibus testamētis tacite intelligi

clausulam codicillarem, quod soleat adscribi frequentissime, & omnium testatorum ferè **A**
 ea sit mens quæ Lucio Titio in l. pen. §. vlt. de leg. 2. vt iudicia sua valeant quoquo modo.
 Eodémque argumento defenditur ille mos, auctoritate Martini & Theodori comproba-
 tus, & ita demum dos profectitia mortua filia in matrimonio redeat ad patrem, si mortua
 sit sine liberis, quod ita pacisci inter se solerēt focer & gener, vt Si in matrimonio sine libe-
 ris decesserit, quod vulgare pactum dicitur l. Bæbius. De pact. do. Sed ad rem. fundum ti-
 bi locaui. fructus pignori positi sunt mercedis nomine. At tu perceptos eos clam depor-
 tasti. i. loco suo mouisti & in alium transtulisti. teneris mihi furti licet tui facti sint fructus
 perceptione, neque est nouum vt quis rei suæ furtum faciat, vt diximus tractatu vij. ad l.
 40. §. vltim. De acq. poss. nec tamē sunt furtiui fructus vt nec vsucapi possint à bonæ fidei **B**
 emptore, quia in potestatem domini semper fuerunt l. 4. §. si rem. de vsurp. & vsuc. l. si rem
 pro empt. idem enim fuit fur & dominus. Aliud existimandum erit si fructus pendentes
 vendideris bonæ fidei emptori, & eos emptor perceperit ac deportauerit in ædes aut villā
 suam. nam hoc casu non est tecum furti actio, quia rei immobilis furtum non fit, & fru-
 ctus pendentes, qui & stantes dicuntur pars sunt rei immobilis, nec cum emptore qui eos
 percepit & deportauit, quia id fecit bona fide non furandi animo. furtiui tamen sunt nec
 possunt vsucapi à bonæ fidei emptore. Subest in illis vitium furti quod nec purgatum est,
 quia in potestatem domini coloni nō peruenerunt. fundi enim quamdiu pendebant fue-
 runt, separati à bonæ fidei emptore fundi esse desierunt, nec sunt acquisiti colono quos
 emptor suo nomine separauit & collegit. quia vt fructuarius ita colonus fructus suos non
 facit nisi ipse eos perceperit. §. is verò ad quem inst. de rer. diuis. l. qui sit. De fur. l. si fur. De **C**
 vsufruct. ac merito l. si apes. hoc tit. fructibus ab alio furtim perceptis dat quidem colono
 actionem furti, sed non etiam condictioem furtiuam quæ soli domino competit. Priore
 casu huius legis est actio furti licet res non sit furtiua, vt in casu. l. cum æs. §. 1. hoc tit. Po-
 steriiori non est actio furti licet res sit furtiua, vt in casu. l. qui vas. §. ancilla. eod. ac prudē-
 ter Africanus hoc posteriore casu non furti ait locatorem agere posse, sed tantum fructus
 cadere in causam furtiuam. quod neque Græci neque Latini interpretes intellexerunt. &
 quod subiicit. Etenim fructus &c. id omne eò pertinet vt intelligatur eos fructus nō per-
 uenisse in potestatem coloni, ne quis scilicet inde argueret non esse furtiuos & vsucapi pos-
 se. Et nihil quidem refert legas. Etenim fructus quamdiu suo loco hæreant fundi esse, an
 quamdiu solo cohæreant. Sed in authentico certè P. Flor. est suo loco, & in Basil. τῶν δὲ
 τόπων, & debemus esse religiosi etiam in re parui momenti vt vel assuescamus esse semper **D**
 huiusmodi. Idem verò de fructibus pendentes proditum est l. fructus pendentes. De
 rei vind. vt scilicet intelligatur eos in fundi vindicationem venire, vt in legatum l. si pen-
 dentes De vsufr. & venditionem l. vlt. §. pen. Quæ in fraud. cred. & horum corpus non es-
 se separatum à fundo l. Quintus. de aur. & arg. leg. & augere eos hereditatem in ratione
 legis Falcidiae l. ix. ad leg. Fal. & vnam esse rem fundum & fructus pendentes id est fun-
 dum, vnam esse rem solum & superficiem id est domum d. l. vltim. §. fructus. Denique
 fructus pendentes pars sunt rei immobilis. & mācipia quoque rustica, vt Iulianus ait No.
 7. Sequitur alia quæstio in §. vltim. eiusdem legis.

*Statuliberum qui si decem dederit, liber esse iussus erat, heres noxali iudicio defenderat. pendente **E**
 iudicio seruus datus decem heredi ad libertatem peruenit. queritur an non aliter absolutio fieri debeat,
 quam si decem quæ accepisset heres auctori dedisset. referre existimauit, vnde ea pecunia data esset: vt
 si quidem aliunde quàm ex peculio, hæc saltem præstet: quoniam quidem si nondum ad libertatem
 seruus peruenisset, noxæ deditus, ei cui deditus esset, daturus fuerit. si verò ex peculio, quia nummos
 heredis dederit quos vti que passurus eum non fuerit ei dare contra statuendum.*

Statuliber est seruus cui relicta est directa libertas in diem vel in condicionem. Statu-
 libertas, condicionalis libertas vel in diem certum data verbis directis. Festus ex veteri
 Iuriconsulto. Statuliber est qui testamento certa condicione proposita iubetur esse liber.
 agnosco nostra verba. nam & condicio proposita dicitur l. penult. De condic. & demon. **F**
 & ἀποκειμέν. l. 7. De excus. quæ alibi proposita. Dixi autem directa: quia statuliber non
 est cui per fideicommissum libertas relinquitur. Verbum enim est xij. tab. quæ non nouē-
 re fideicommissa. Dixi seruus. quia interim est heredis, id est, antequam dies venerit vel
 condicio extiterit l. & post §. vlt. fam. ercisc. l. xj. De leg. 2. l. edictum §. vlt. de quæst. l. ix. §.
 Certè

- A** Certè si sub cõdicione De pecul. Igitur ratio nominis non hæc est quod sit statuliber. nec enim diuidere licet quæ sunt composita. & aliud sæpe diuisa significant, aliud composita. Eustathius in Homerum colligit multa Odyf. xiiij. & interpres Æschyli ἐπιτὰ ἑστὴ θήβαις. Si diuisim dixeris aliquem esse statuliberum, liberum hominem dixeris. Si compositè statuliberum non hominem liberum, sed seruum dixeris, cui sit statuta, id est, destinata libertas in tempus vel in condicionem. At in ratione legis Falcidix fateor non statim statuliberum computari bonis, sed deduci potius tantisper dum appareat exitus statulibertatis, quod computentur in bonis ea tantum quæ liquido & firmo iure sunt in bonis, l. statuliber. Ad leg. Falc. ac præterea in publicis iudiciis statuliber vt liber punitur non vt seruus, privilegio libertatis, vt nec sperata libertas lædatur nec præfens, & quod benignius sit in pœnis
- B** interim haberi pro libero hominem destinatum libertati. Molliendæ enim sunt pœnæ & restringendæ colore quolibet & occasione qualibet accepta, l. statuliber de quæst. l. moris, §. vltim. de pœnis. Et non potest quasi seruus vendi duris condicionibus, l. xxv. De statulib. In priuatis iudiciis statuliber habetur pro seruo, vti est. nam siue ea nascuntur ex contractibus, heres statuliberi nomine tenetur prætoris actionibus de peculio, Quod iussu, De in rem verso, siue ex delictis, noxalibus actionibus: & vtuntur in hæc rem Græci non male regula, l. clxix. De reg. iur. quod quæ pendet libertas non sit pro eo quasi sit. Sic igitur in specie huius, §. rectè conuentus est heres noxali iudicio ex delicto statuliberi, nõ dico furto, sed quolibet alio priuato delicto. nec fuit causa ponendæ huius quæstionis sub hoc titulo, quæ potius debebatur tit. de noxalibus actionibus. Ex delicto publico non est actio noxalis. Ei autem statulibero, cuius nomine, vt cœpi dicere, conuentus heres est noxali iudicio, libertas data erat sub condicione, Si heredi x. daret. Si pendente iudicio datis x. non peruenerit ad libertatem, ita condemnari heres debet vt aut damnum præstet aut hominem pro noxæ dedito relinquat. Et si fortè reliquerit, poterit statuliber datis x. ei cui noxæ deditus est peruenire ad libertatem. nam lege xij. tab. expressum est abalienatum statuliberum si emptori dederit pecuniam ad libertatem peruenire, magna ratione, ne abalienatio fraudet eum libertate & testatorem voluntate sua vltima, quæ effecit vt emptoris verbum iuris auctores produxerint ad omnes qui quoquo modo dominium in statulibero nacti sunt, ad eum cui statuliber adiudicatus est iudicio fam. erciscūdæ, ad eum
- D** cui ab herede legatus est, ad eum qui vsucepit, ad legitimum heredem qui hereditatem euicit heredi scripto à quo libertas relicta erat, l. vj. §. statuliber, l. xxix. De statulib. & ad eum cui seruus noxæ deditus est, vt constat ex hoc loco. Heredi quidem dare iussus est, sed impleri potest condicio in noui domini personam cuiuslibet non tam ex l. xij. quàm ex voluntate tacita defuncti, quæ sola non sufficiebat origine Iuris ciuilibis sine lege, hodie sufficeret. Quid verò si in specie proposita pendente iudicio noxali heredi x. dederit arque ita ad libertatem peruenerit? an soluitur iudicium noxale? an absoluendus est heres? Sic videtur l. xiiij. De nox. act. & translatio iudicij fiet in statuliberum l. xv. eod. quia etsi domino ex delicto ante facto non teneatur post libertatem, tenetur tamen extraneo, secundum regulam, Noxa caput sequitur, vel Obligatio ex delicto cum capite ambulat: & licet ab eo non cœperit iudicium sed translatum sit, fiet infamis ex condemnatione, si fuerit actio famosa, veluti furti aut iniuriarum, quia suo nomine in eum iudicium trãsfertur. Secus esset si trãsferretur in eum quamuis noxiæ auctorem nomine hereditario. l. seruus De his qui not. inf. Verum ad rem. Absoluendus est heres iudicio noxali statulibero perueniente ad libertatem pendente iudicio. An absoluendus omnino? nam in omnibus iudiciis sunt cætera, quæ dicuntur, quædam. cætera negorij, cætera litis, cætera cognitionis. vt in rei vindicatione homine mortuo sine culpa possessoris, absoluendus esset, nisi superessent cætera quædam, veluti de partu & de fructu. l. vti que Derei vind. Et hic quoque videndum, an adhuc damnari heres possit actori vt præstet x. quæ accepit ab statulibero. Vtitur autem Africanus distinctione huiusmodi.
- F** Vel ea x. statuliber dedit ex peculio vel aliunde. Receptum benigne & permissum est statulibero ex peculio dare quasi ex suo patrimonio licet eilegatum non sit, fauore libertatis, præsumptione sumpta ex tacita voluntate defuncti, & quod hoc facere videatur sine iniuria dominorum, l. iij. §. j. l. si x. heredi De statuliberis l. in bello, §. si statuliber De cap. & postliminio. potest tamen heres cuius re vera pecunia est cum veritate ex pe-

culio alij dare. d. l. iij. §. cum igitur, l. iij. §. vlt. De cond. cau. da. & secundum hæc si ex pecu-
lio statuliber heredi x. dederit, non damnatur heres ea reddere, quia & si noxæ deditus A
initio fuisset actori, inuito herede non dedisset ex peculio. Sin vero dederit aliunde vel si
quis alius pro eo, damnatur ea reddere, quia si initio litis noxæ deditus fuisset actori, in e-
ius personam impleta cōdicio fuisset etiam inuito herede. & in iudicio noxali causa præ-
standa est, id est id omne quod haberet actor si initio litis homo noxæ deditus fuisset. Se-
quitur, l. vlt. De exer. act.

*Lucius Titius Stichum magistrum nauis præposuit: is pecuniam mutuatus cauit se in refectio-
nem nauis eam accepisse, quæsitum est an non aliter Titius exercitoria teneretur, quàm si creditor pro
baret pecuniam in refectioem nauis esse consumptam, respondit creditorem utiliter acturum, si cum
pecunia crederetur, nauis in ea causa fuisset, vt refici deberet. etenim vt non oportet creditorem ad hoc B
adstringi, vt ipse reficiendæ nauis curam suscipiat, & negotium domini gerat, quod certe futurum
sit, si necesse habeat probare pecuniam in refectioem erogatam esse ita illud exigendum, vt sciat in
hoc se credere, cui rei magister quis sit præpositus. quod certe aliter fieri non potest, quàm si illud quo-
que scierit, necessariam refectioem pecuniam esse. quare etsi in ea causa fuerit nauis, vt refici deberet,
multo tamen maior pecunia credita fuerit, quàm ad eam rem esset necessaria, non debere insolidum
aduersus dominum nauis actionem dari. Interdum etiam illud æstimandum, an in eo loco pecunia
credita sit, in quo id propter quod credebatur comparari potuerit. quid enim, inquit, si ad velum emen-
dum in eiusmodi insula pecuniam quis crediderit, in qua omnino velum comparari non potest? & in
summa aliquam diligentiam in ea re creditorem debere præstare. Eadem ferè dicenda ait, & si de insti-
toria actione queratur. nam tunc quoque creditorem scire debere, necessariam esse mercis compara-
tionem, cui emendæ seruus sit præpositus. & sufficere si in hoc crediderit, non etiam illud exigendum,
vt ipse curam suscipiat, an in hanc rem pecunia eroganda est. C*

Vt qui Kalendarium exercet, Kalendario solet dispensatorem præponere, qui taber-
nam aut negotiationem aliquam, institorem, & ex eius contractu obligari & conueniri
insolidum institoria actione, ita qui nauem exercet, id est, qui ex ea quæstû facit, qui pro-
priè exercitor appellatur, quæ tamen appellatio posset etiam non male tribui superiori-
bus, solet naui veluti institorem imponere vt vel nauem locet vel merces aut vectores ve-
hendos conducatur vel emat armamenta siue vasa & instrumēta naualia vel etiam vt mer-
ces emat aut vendat. Is Latine dicitur magister nauis, Græcè *πικρός δὸν τῆς πίσεως*. quod D
eius fidei cōmittatur cura totius nauis, vt pastor Nicetæ in Alexio Angelo *πικρός*, quod
eius fidei committatur cura totius gregis, vt iam non sit dubitandum quin etiam in Euā-
gelio nardum pisticam interpretari oporteat quod nardum purum, l. in argento De auro
& arg. leg. & Marcellus libro de medicamentis dixit, & Theophylactus *ἀδολον καὶ μετὰ
πίσεως χατασκευασθεῖσαν*, & glossæ veteres, Nardum pisticum siue balsamum, sine impo-
stura. Verum ad rem. Non ex omni contractu magistri exercitor tenetur, sed ex eo tan-
tum qui ad eam rem pertinet cui præpositus fuit, vt si onus vehendum cōduxerit, si emer-
rit armamenta nauis necessaria, veluti vela, rudentes, cilicia, arborem & his similia, vel si
nautatum vel remigum operas conduxerit, vel si mutuatus sit pecuniam ad alendos nau-
tas aut ad armandam, instruendam, picandam, reficiendam nauem, l. j. §. non autem & E
seq. hoc tit. Finge, Magister pecuniam mutuatus non cauit se accipere in refectioem na-
uis. An tenetur exercitor creditori? Si eam impenderit in refectioem nauis, non est cur
teneatur, quia neque is qui accepit cauit se accipere in refectioem nauis, neque is qui de-
dit se dare in refectioem nauis. Certe si non impenderit minus dubitanter dicam cre-
ditori exercitorem non teneri, d. l. j. §. vnde quærit. Rursus finge, cauit se accipere in
refectioem nauis. Etiam si non impenderit in refectioem nauis, sed deceperit credito-
rem & in suos vsus pecuniam conuerterit, tenetur exercitor creditori, qui necesse non
habet probare eam pecuniam magistrum in eam causam consumpsisse in quam accepe-
rat, sed imputare exercitori potest cur tali vsus sit magistro d. §. vnde quærit. Hoc tan-
tum exigimus vt non fuerit falsa causa rogandæ pecuniæ mutæ, vt mutuo non fuerit F
quæsitus titulus falsus id est vt re vera nauis indiguerit refectioem, & vti hoc certo inda-
garit ac scierit creditor. Rogas me mutuam pecuniam in refectioem nauis cui dicis te
esse præpositum. Ego debeo esse diligens & curiosus & inquirere antequam nume-
rem

- A** rem pecuniam an naus indigeat refectioe atque ita credere si quidem velim mihi cum exercitore esse actionem infolidum. Et consequenter si maiorem pecuniam credidero quàm sit ad eam rem necessaria non infolidum habeo actionem cum exercitore, id est, in id omne quod credidi, sed in id duntaxat quod re vera necesse fuit impendi in refectioem naus. quod ab Africano scriptum opinor de creditore sciente. nam si magister deceperit creditorem & persuaserit opus sibi esse x. in refectioem naus cum sufficerent viij. non ideo minus aget cum exercitore in x. nam & si mutuatus pecuniam ad velum emendum persuaserit creditori opus sibi esse x. nec minoris velum comparari posse, quod tamen comparauerit viij. damnum erit exercitoris non creditoris, d.l.j. §. sed si in pretiis. quia non debet inquirere creditor quanti sit impenfa refectiois vel quanti velum comparari possit. non debet inquirere, an eroganda sit pecunia quam in rem accipitur. Satis est si naus reficiendæ causa crediderit & in ea causa fuerit naus vt refici deberet. qua de re debet inquirere priusquam pecuniam credat. quia si fortè in ea causa non fuerit naus, cessat actio exercitoria. Idemque in secunda parte huius legis ostenditur seruari si ad armandam nauem, veluti ad velum emendum, magister pecuniam mutuatus sit. namque agenti creditori exercitoria, necesse erit probare se veli emendi causa credidisse & velonauem indiguisse, ac propterea velum emi eo loco potuisse. alioquin si quo loco creditur pecunia nulla sint vela siue lintea quæ comparari possint, vt hodie in Africa, falsa est crediti causa, & creditori non datur actio in exercitorem infolidum, in magistrum semper est actio si liber sit, vel si seruus sit, in dominum de peculio. Illud autem necesse non habet probare, & comparatum velum fuisse aut tanti comparatum fuisse quantum est in credito. **C** Contra qui creditit minori xxv. annis, ne aduersus chirographum minor restituatur in integrum, probare debet in rem eius versam esse pecuniam, l.j. & ij. C. si adu. cred. quia non debuit temere credere adolescenti quem scit posse restitui in integrum, non explorato prius eo quam in rem id quod accipiebat esset consumpturus. Qui autem creditit administratori rerum ciuitatis vel ecclesiæ nomine ciuitatis vel ecclesiæ, etiam probare debet pecuniam esse versam in rem ciuitatis vel ecclesiæ si quidem cum ea experiri velit vtiliter, l. ciuitas. De reb. cred. No. cxx. quod repetemus infra, ad l. xvij. De in rem ver. & ratio hæc est, quia hoc vtrique fauorabiliter præstat ut teneatur tantum de in rem verso. & ita in plerisque aliis causis ciuitas & ecclesia eodem iure censentur, l. illud, l. vlt. C. de fac. eccl. At præterea si seruus mutuetur pecuniam quasi in rem domini, & fallat creditorem, creditori non est actio de in rem verso, nisi probet versam esse pecuniam in patrimonium vel in vtilitatem domini, l. iij. §. sed si sic accepit De in rem ver. & ratio satis patet ex solo nomine actionis. Curiosi hi omnes creditores esse debent quo vertatur, an in rem minoris, ciuitatis, ecclesiæ, domini eroganda. Sed & diligentiam in eo magnam exigimus cui debitor quasi debetricem suam delegat mulierem. nec enim aliter efficax ei datur actio & pura, quàm si probauerit eam fuisse debetricem debitoris sui. l. xvij. ad Vell. quia non debuit cum muliere temere contrahere quam scit iuuari S. C. Velleano. In eo qui credit magistro naus, aliqua exigitur diligentia, vt Africanus ait, ea nimirum quam exposui ante, sed non tanta, atque ideo necesse non habet probare pecuniam esse consumptam in naus causam. vel tantum in eam fuisse insumptum quantum magister accepit. **E** quia nec tempus aut locus plerumque dat plenius deliberandi spatium, cum nauigaturo creditur, l. j. hoc tit. Sed tamen, vt tertia pars huius legis declarat, etiam idem fere sequemur in eo qui institori credit. nec enim ab illo exigemus vt probet sua pecunia merces esse comparatas, quo nomine fortè sumpta pecunia est, & satis est si probauerit necessariam mercium comparisonem fuisse. Illud, ferè, non est *παρέλλων*. temperat enim comparisonem quæ sit institoris & magistri qua non licet vti semper, vt constat ex l. j. §. magistrum, & §. si is qui nauem hoc tit. Placet quod solet Accursius eam particulam appellare temperamentum. nam & Macrobius j. in somnium Scipionis. Vocem, inquit, quæ hanc definitionem temperaret, adiecit, Fere. & male etiã à Theophilo existimatur esse *παρέλλων*, in §. is vero ad quem De rer. diuis. Ad hæc vellem repeti lectione quæ de curiositate & diligentia præstanda à creditoribus, adnotauit ad l. xvij. Ad Vell. tractatu quarto. Nunc transeamus ad quæstiones quatuor de peculio plenas acuminis & argutiarum, quæ proponuntur in l. xxxvij. De pecul. De prima sic ait.

Deposui apud filium f. decem & ago depositi de peculio, quamuis nihil patri filius debet, & hæc A decem teneat, nihilo magis tamen patrem damnandum existimauit, si nullum præterea peculium sit, hanc enim pecuniã cum mea maneat, non esse peculij. denique quolibet agente de peculio, minimè dubitandum ait, computari non oportere. itaque ad exhibendum agere me, & exhibitam vindicare debere.

Sciendum est agi de peculio rectè etiam si nullum peculium sit filii. tempore litis contestatæ, & sequi condemnationem si modo rei iudicatæ tempore peculium fuerit, l. quæsitum hoc tit. & si nihil patri filius debeat. nam id quod patri debet filius, minuit peculium ipso iure, id est, singula corpora peculiaria pro rata, vel etiam absomit totum, l. vj. in prin. l. viij. in prin. de pec. leg. l. xxx. de aq. empt. & huius deminutionis siue deductionis priuilegium quod pater vel dominus habet præfertur omnib⁹ aliis priuilegiis etiam dotis & tutelæ, l. ex facto. hoc tit. l. si cum dotem, §. vlt. Sol. mat. Item sciendum est peculium non tantum esse quod pater filio dedit vel concessit sed etiam quod ipse sua parsimonia parauit. l. seq. & in Phormione. Quod ille vnciatim vix de demenso suo suum defraudas genium comparat miser, id est peculium, vel quod alio modo adquisiuit etiam inscio patre si modo vbi rescierit passurus est id esse in peculio, l. xlix. hoc tit. & si id pater necesse non habuit ei præstare. l. xl. eod. Seneca. iij. de benef. Est aliquid quod dominus præstare seruo debeat, vt cibarium, vestiarium. His cognitis, finge, deposui apud filium f. x. ago depositi cū patre de peculio. nihil patri debet filius quod peculium minuat, & ea x. tenet quæ apud eum deposita sunt. nullum autem præterea filij peculium est rei iudicatæ tempore. quæritur, an damnandus sit pater, saltem quasi ea decem in peculio sint. Et ait non esse damnandum. nec enim x. in peculio filijfam. sunt, cum non ea sibi adquisierit, sed permanserint in dominio deponentis. imò nec ea possidet ciuilitè, sed, vt ait Africanus, tenet tantum, id est, possidet naturaliter. l. vij. §. neque Com. diui. Tenere est verbum proprium naturalis possessionis, Possidere ciuilis, Habere vtriusque. Incubare etiam vtriusque, sed in malam partem pro mala fide possidere, vt in l. vlt. C. ne rei dona. vel temp. incubatio diuturna, & Seruio rectè tyrannus, incubator imperij, qui & subessor, Rex, possessor. Augustinus hom. xxx. Non erit vox iusti possessoris, sed impudētis incubatoris improbitas. Verius autem est etiam depositarium non possidere naturaliter, quia non sibi possidet sed depositori, & esse tantum in possessione naturali, l. officium De rei vind. Ac non esse ea x. in peculio filijfam. vt solet à notioribus ad ea quæ minus nota sunt Africanus sæpe venire euidētius apparere docet si non is qui deposuit sed alius agat de peculio ex alia causa. nec enim ea x. peculio imputabit. Itaque inanis quidem est actio de peculio in hac specie, cū nihil sit in peculio, & melius fecerit depositor si egerit cum patre ad exhibendum vel in rem, quia & si x. non teneat pater, sed filius, tamen eius pecuniæ restituendæ facultatem habet, quod sufficit vt quis possit conueniri actionibus his. l. Celsus. Ad exh. l. filijf. §. j. De pet. her. & mortuo filio vel emancipato erunt perpetuæ. actio de peculio foret annalis. & in eis non vteretur pater priuilegio deductionis quo vtitur in actione de peculio. l. si à patre. eod. tit. denique in hac specie pater non tenetur actione depositi, tenetur ad exhibendum & in rem. Cōtra filijfam. tenetur actione depositi insolidum, l. i. §. filium f. Depos. vel si malit actor ad exhibendum & in rem. l. iij. ad exhib. Dices, dolus patris venit in actionem bonæ fidei de peculio. l. iij. §. pen. Com. l. depositi. l. in bonæ fidei. hoc tit. d. l. j. §. filium f. Inest enim actioni bonæ fidei de peculio hæc clausula, Et si quid dolo malo patris captus fraudatúsve siem, cui similis illa apud M. Tullium, vti ne propter te fidemve tuam captus fraudatúsve siem. Ex ea clausula pater damnatur insolidum si quid dolo fecerit. & dolus est non restituere x. actori quæ restituere potest. ergo damnandus videtur non absoluedus iudicio depositi. Dicam; eleganter. in d. l. in bonæ fidei, eam clausulam, adiectionem appellari. Adiectionem scilicet actionis de peculio. Quid vero necesse est eam adici, si tacite inest. Nihil vero necesse est si competat actio de peculio bonæ fidei. Cæterum si deficiat actio de peculio, vt in hac specie si nullum peculium sit, necesse est eam exprimi, sicut deficiente actione de peculio necesse est exprimi adiectionem de in rem verso. l. filijfam. De in rem ver. alioquin ex ea causa non sequeretur condemnatio. De secunda quæstione in hunc modum scribit.

Si nuptura

A *Si nuptura filiofam. dotis nomine certam pecuniam promiserit, & diuortio facto agat de dote cū patre, virūmne tota promissione, an deducto eo quod patri filius debeat, liberari eam oporteret: respon-
dit, tota promissione eam liberandam esse, cum certe & si ex promissione cum ea ageretur, exceptione
doli mali tueri se possit.*

Nuptura filiofam. ei dotem certam promisit nec dedit vnquam, diuortio facto agit de dote cum focero in peculium. Quæ igitur non dedit dotem, agit de dote, quia & si non dedit, promisit tamen, vt scilicet ea promissione liberetur per acceptilationem. Liberatur quidem ea promissione etiam si non agat de dote, sed si conueniatur ex stipulatu, per exceptionem doli mali quasi dolo faciat qui petit dotem quam mox ei vnde petit restitu-
B turus sit, quandoquidem finita est causa dotis dādæ soluto matrimonio, nec iam tempus est dotem dare, sed reddere, non petere, sed repetere potius. Verum potest etiam agere de dote vt ipso iure ea promissione liberetur per acceptilationem. De dote, quia ea promissio dotis loco est. Priuilegiaria est actio de dote, sed ei præponitur tamen priuilegium deductionis, vt diximus ad quæstionem primam, quod pater habet si quid ei filius debeat. Pone debuisse patri filium aliquid. Obligatio dotis siue actio ex stipulatu videtur esse in peculio filij. an igitur ex ea deductet quod sibi debetur, & in reliquum dumtaxat liberabit nurum, vel si tantum sit in ære patris quantum in promissione dotis, an in nihilum liberabit nurum? Imò eam liberabit insolidum promissione tota, quia ea obligatio nō est efficax, cum si ex ea agatur, possit mulier opponere exceptionem doli mali, & non fit de-
C ductio nisi ex his quæ sunt in peculio. non est in peculio vel in patrimonio meo obligatio quæ exceptione perpetua elidi & perimi potest, & vt est in regula iuris, nihil interest ipso iure quis actionem non habeat an per exceptionem perpetuam infirmetur, quod hic, §. liquido comprobatur, qua de causa & nullum dicitur esse pignus quod mulier dedit intercedens pro alio, quamuis non sit ipso iure nullum. l. quia De rei vind. & nullam esse causam mittendi in possessionem eum qui exceptione perpetua remoueri potest, l. j. §. proinde Ne vis fiat ei qui in poss. & non esse cum creditoris loco, l. creditores De verb. sign. Ergo in hac specie tota obligatione liberabitur mulier per acceptilationem, nec in ea pater vtetur prærogatiua deductionis, quia dotalis est non peculiaris, eadēque ratione certis in rebus non vtitur deductione. l. si cum dotem. §. vltim. soluto matrim. quia dotales sunt
D non peculiares, & in l. circa De adm. tut. quia pupillares non peculiares. Dixi, agēti ex stipulatione dotis post diuortium, obstare exceptionem doli. Atquin nullam obstare argumento est. l. cum post in princ. De iur. dot. in qua nisi longo tempore fuisset in possessione prædiorum post diuortium, quæ quidem promiserat in dotem, cuius temporis silentium inducit præsumptionem taciti pacti de non petenda dote, vtique esset eam petiturus vir post diuortium sine metu vllius exceptionis. Sed, vt Græci rectissimè adnotant, hoc ita si ex pacto dotem lucrari debuit vir in casum diuortij. In hac specie non cedebat dos lucro mariti. alioquin non repelleretur exceptione doli mali. Rursus dixi, agere in hoc tantum mulierem vt obligatione liberetur. Atquin videtur ei dotis repetitio esse perinde atque si data foret, quod imputari possit marito cur eam non exegerit, sicut si debitor mulieris ex delegatione dotem promississet nec exegisset maritus, diuortio facto dotem repeteret
E perinde atque si eam maritus exegisset, & imputaret culpam viro qui dotem non exegit, & debitore lapsio facultatibus periculum esset viri non vxoris. l. si extraneus De iur. dot. At hic non debitor mulieris sed ipsa mulier viro suo dotem promisit, & non possit honestè nec probè ei imputare cur ipsam non vtriserit ad solutionem, cur cum ipsa seuerius non egerit, nec est æquum maximè in iudicio dotis, quod non ex æquo & bono est sed etiam ex æquiore & meliore, id culpa: vertere actorem reo ex quo ipse lucrum sensit, vel vt ait l. promittendo. §. vlt. De iure dot. non est æquum damnari maritum vxori dotis nomine quam ipsa debuit, & satis erit eam per acceptilationem liberari, l. lxxxj. Pro foc. denique non obiicitur probè reo officium & benignitas quam in actorem exercuit. eadēque ratio interuenit si non ipsa promiserit, sed debitor, & ipsa debitori heres extiterit, nec mari-
F tus ab ea dotem exegerit defuncti nomine. nihil enim refert debuerit eam mulier ab initio an postea, d. l. promittendo. l. pen. §. vlt. Sol. mat. ergo & hic non vltra tenetur vir quæ vt eam acceptilatione liberet. Eadem etiam ratio interuenit si debitor mulieris qui viro dotem promisit, mulieri heres extiterit, & mortua in matrimonio muliere dotem

repetat nomine mulieris, quia neque hic possit probè imputare reo id ex quo cōmodum ad eum rediit, id est quod non se præbuerit erga eum durum & inexorabilè exactorem. l. nupta. §. r. Solut. mar. atque adeo contentus erit acceptilatione. Quid verò si socer, id est, pater vxoris dotem promiserit, nec cum gener exegerit? & distinguebat Iulianus xvj. Digestorum hoc modo, Aut diuortio soluitur matrimonium aut morte mulieris. Si diuortio, imputabit viro mulier cur dotem nō exegerit à socero. Non possum imputare ei cum quo ago cur à me non exegerit. Possum imputare cur ab alio non exegerit, cur diligens in exigendo non fuerit. probè, ab extraneo. Sed à patre cur non exegerit, cur non præcipitauerit cum ad solutionem, non imputabo probè. & merito reprehenditur Iulianus d. l. si extraneus. Morte mulieris soluto matrimonio, quo casu socero dotis profectitiæ exactio competit, facilè concedebat Iulianus eum hoc tantum consequi actione de dote vt obligatione liberetur, non dotem ipsam d. l. nupta. §. r. quæ est ex Iuliani xvj. & certissimum vestigium relata ex eodem libro & reprehensæ sententiæ Iuliani in d. l. si extraneus, & quidem duplex. Primum enim frustra ponit morte filiæ solutum matrimonium, si non aliud existimat esse dicendum diuortio factò. deinde male ponit culpa viri à socero non fuisse exactam dotem. hæc enim benignitas culpæ non vertitur. Et hæc de secunda quæstione sufficiant. Sequitur tertia.

Stichus habet in peculio Pamphilum qui est decem: idem Pamphilus debet domino quinque. si agatur de peculio Stichi nomine, placebat æstimari debere pretium Pamphili: & quidem totum, non deducto eo quod domino Pamphilus debet. neminem enim posse intelligi ipsum in suo peculio esse: hoc ergo: casu damnnum dominum passurum vt pateretur, si cuilibet alij seruorum suorum peculium non habenti credidisset: idque ita se habere euidentius appariturum ait, si Sticho peculium legatum esse proponatur. qui certe si ex testamento agat, cogendus non est, eius quod vicarius suus debet, aliter quam ex peculio ipsius deductionem pari. alioquin futurum, vt si tantumdem vicarius domino debeat, ipse nihil in peculio habere intelligatur. quod certè est absurdum.

Ponitur Stichus habere Pamphilum tantum in peculio. Qui est in peculio vicarius dicitur, id est, serui seruus. Omnis vicarius seruus, peculiaris est. Non omnis tamen peculiaris, vicarius: vt filij. seruus peculiaris, vicarius non est, & pessime quidam ad seruum vicarium referunt l. 3. §. miles. De suis & leg. hered. Qui autem habet seruum in peculio, ordinarius dicitur Dispensator. l. & ideo De instit. act. quia vix est dispensator sine vicariis. Est igitur ordinarius dominus vicarij l. xvij. hoc tit. id est veluti dominus, sicut peculium est veluti patrimonium serui. Alia sunt in iure naturalia nomina, alia ciuilia. Peculium est naturale nomen, patrimonium ciuile. Cōubernium naturale, matrimonium ciuile. Cognatio naturale, Agnatio ciuile. Veluti dominus, inquam, quia conseruus sanè est alter alteri. Horatius. Siue vicarius est qui seruo paret vti mos vester ait, seu conseruus. & alio loco. Conseruus villi portanda locabat in arca. Nec tamen quod est veluti dominus, id effectū caret. nam si verus dominus vtriusque suos seruos Titio legauerit, & ordinario peculium cum libertate, vicarius ordinarium sequetur non Titium l. suos in fin. De leg. 3. l. seruo manumisso De pec. leg. & sequuntur inde etiam quæ mox patebunt proposita specie huius §. Stichus habet peculio Pamphilum tantum, Pamphilus non habet peculiū. is est dignus x. & debet domino quinque ex causa crediti. Agitur cum domino de peculio Stichi. Quæritur an in peculium Stichi computetur Pamphili totum pretium nō deductis quinque. Et ait totum computari. quia nunquam fit deductio eius quod debet seruus nisi ex peculio ipsius serui. atquin peculium is seruus nō habet, nihil præter suum corpus habet quod sibi in peculio habere nequit. vt enim ego non numeror in patrimonio meo, ita nec seruus in peculio suo: nec quisquam ob id solum nihil non habet quod se habeat. quia nec se habet quisquam nec est dominus sui ipsius. nemo obligatur sibi sed alteri. nemo seipsum possidet sed alterum. nemo dominus est sui ipsius sed alterius. Et consequenter in hac specie quia non est vnde detrahat æs suum dominus quod ei Pamphilus debet in damno versatur sicut si alij seruo suo non peculiato pecuniam credidisset. Seruo non peculiato pecuniam credere perdere est, atque etiam filiofa. peculiato. & ita si Sticho legetur peculium, non deducitur quod Pamphilus debuit l. xvij. & xvij. hoc tit. nec enim ex peculio Pāphili fieri deductio quod quidem nullum habet potest, neque ex Pamphilo ipso, quia ipse sibi non est in peculio. alioquin si pamphilus qui dignus est x. vt diximus domino

- A** domino tantumdem deberet, inutile esset legatum peculij. quia nihil præter Pamphilum habuisse Stichum in peculio proponitur. & priore casu inutilis esset actio de peculio. quod nullus unquam admittet. & huic similis est quæstio quam idem Africanus tractavit l. Stichus De pec. leg. & nos exposuimus tractatu quinto. Si Pamphilus haberet peculium, id peculium computaretur in peculio Stichi d. l. xvij. & ex eo Pamphili peculio detraheretur quod domino Pamphilus debuit. Peculium vicarij est in peculio ordinarij, non è contrario peculium ordinarij in peculio vicarij. ex quo principio sequuntur multa. Primum qui egit de peculio ordinarij, postea si agat de peculio vicarij, repellitur exceptione rei iudicatæ. qui egit de peculio vicarij, & separatus est, postea non prohibetur agere de peculio ordinarij l. xix. in princ. hoc tit. Ac deinde ex peculio vicarij deducitur quod ordinarius domino debet, quia quod ex peculio vicarij deducitur, ex peculio ordinarij deducitur. ex peculio ordinarij non deducitur quod vicarius domino debet sed ex peculio vicarij tantum, quia peculium ordinarij non est in peculio vicarij, vt patrimonium meum non est in peculio serui mei. Item si de peculio vicarij agatur vel si legetur peculium vicarij, deducitur quod vicarius debet ordinario. Si de peculio ordinarij agatur vel si legetur peculium ordinarij, non deducitur quod ordinarius debet vicario, quia id est in peculio vicarij, & in peculio ordinarij igitur. Quod ordinarius debet vicario, auget peculium vicarij. Quod vicarius debet ordinario, minuit peculium vicarij d. l. xvij. l. id quod De pec. leg. Et quod dicitur in actione de peculio, deduci id quod domino seruus vel conseruo debet, intellige conseruo ordinario, non conseruo vicario.
- C** Sequitur quæstio quarta cuius tractatus non minus subtilis quàm superiorum, vt omnia de peculio etiam scripta ab aliis non possint non esse subtilia.

Seruo quem tibi vendideram, pecuniam credidi: quæsitum est, an ita mihi in te actio de peculio dari debeat vt deducatur id quod apud me ex ea re manserit, quod quidem minime verum est. nec intererit intra annum quam vendiderim, an postea experiar. nam nec ceteris quidem, qui tunc cum eo contraxerint, in me actio datur, in contrarium quoque agentibus mecum his qui antea cum eo seruo contraxissent, nõ deducam id quod postea mihi debere cœperit. ex quo apparet onus eius peculij, quod quod apud me remanserit, ad posterioris temporis contractus pertinere non debere.

- D** Sciendum est actionem de peculio quandiu seruus est in potestate esse perpetuam. Si venditione transierit in potestatem emptoris sine peculio, in priorem dominum, id est, in venditorem esse annalem. & merito. quia alienatione peculium extinguitur, si seruus veniat sine peculio. adimitur enim. & debuisset igitur etiam extingui actio de peculio, sed prætori æquum visum est adhuc de peculio actionem dare intra annum vtilem, tametsi nullum sit peculium apud venditorem, fictitiam actionem ac si esset quod fuit. Proinde de peculio extincto est actio annua, de peculio durante adhuc perpetua. Sic igitur hæc conclusio, venditorem serui teneri de peculio intra annum. Hæc ita procedit si vendiderit sine peculio. nam si cum peculio, nullo modo vëditor tenetur nisi nominatim pretium pro peculio acceperit l. si ex duobus. §. vlt. & seq. hoc tit. l. 1. §. in alienatione tit. seq. Hæc conclusio rursus ita procedit si venditor cõueniatur ex negotiis contractis cum seruo ante venditionem, ex his creditoribus serui tenetur de peculio intra annum, atque etiam emptori ipsi, dummodo computet quod peculij apud se habet, puta quod seruus apud eum adquisiuit l. & ancillarum. §. in venditorem. l. si noxali. §. pen. l. quoties. §. non tantum hoc tit. atque ita fit vt dominus qui solet conueniri de peculio, agat de peculio. sed fictitio, quod non est apud se, sed apud venditorem. Ex cõtractibus autem cum seruo habitis post venditionem venditor nullo modo tenetur. & hoc est quod generaliter definitur in hoc §. onus peculij quod est apud venditorem ad prioris non ad posterioris temporis contractus pertinere, nempe venditorem teneti ex antegesto non ex postgesto venditorem teneri his qui cum seruo contraxerunt ante non post venditionem. Nunc finge conueniri iure venditorem intra annum actione de peculio. Quæro an deducat quod seruo credidit? Et distinguendum est, Aut credidit ante venditionem aut post venditionem. Si ante venditionem, poterit deducere quod ei credidit, quia & si nunc id nõ domino debet, initio tamẽ domino debuit, nec tamen aget eius pecuniæ nomine actione de peculio in emptorem l. & ancillarum. §. sed & ipsi, & §. sicut hoc tit. atque ita habebit deductionem, actionem non habebit. quia quæ ab initio non est nata postea nasci

non potest. l. serui De fur. l. 2. Quod iussu. Credēti domino pecuniam seruo ab initio nū- A
 la nata est actio. Alij creditores qui cum eo seruo contraxerunt ante venditionem rectē
 agent in emptorem de peculio & quidem perpetuo, quia & hęc eis actio competere cœ-
 pit ante venditionem, & deducet emptor quod ei seruo crediderit ante vel post vēditio-
 nem. d. l. & ancillarum §. si seruus l. si creditor §. si seruum in fin. cod. Denique vel agent
 in venditorem annua actione, vel in emptorem perpetua. Quod si venditor seruo vendi-
 to post venditionem crediderit, conuentus intra annum de peculio, id non deducit, quia
 id is seruus non dominio debet & non debuit ei cum in eius dominio esset l. quoties. §.
 pen. hoc tit. agit tamen in emptorem de peculio. atque ita euenit vt qui habet actionem,
 non habeat deductionem. Et in summa hac in re tres sunt differentiæ inter emptorem &
 venditorem. Venditori ex antegesto non est cum emptore actio de peculio, emptori cum B
 venditore ex antegesto est actio de peculio. Alio agente de peculio, venditori non est de-
 ductio ex postgesto, id est, eius quod post vēditionem seruo credidit. emptori est ex post-
 gesto & ex antegesto. In vēditorem est actio de peculio intra annum ex antegesto non ex
 postgesto. In emptorem est actio de peculio perpetua ex vtroque gesto, si alij creditores
 agāt, non si venditor agat ex antegesto. Sed iam tempus est vt enarremus quæstionem &
 speciem hoc loco propositam. Vendidi & tradidi tibi seruum, retento peculio. post ven-
 ditionem ei credidi certam pecuniam. ago in te de peculio. an cogor deducere id quod
 credidi ex eo peculio quod retinui? Minimè. quia id tantum deducitur quod seruus do-
 mino debet aut debuit. hoc neque domino debet neque debuit. idēque erit si agam in
 te de peculio intra annum quàm vendidi eadem ratione, quia credidi post venditionem. C
 Ex negotio contracto cum seruo post vēditionem non teneor aliis annali actione de pe-
 culio. Cuius ergo peculij non cogor pati actionem, nec deminutionem pati debeo, quam
 paterer si compensarem quod mihi is seruus debet. Ex negotio contracto ante venditio-
 nem teneor annali actione, & vtor deductione eius quod credidi ante, non eius quod cre-
 didi postea, quia nec dominus erā cum credidi nec postea dominus esse cœpi. Deductio-
 ne vitur is tantum qui dominus est vel fuit. Vnus solummodo casus est quo deductione
 vitur qui dominus nūquam fuit, Si seruo purē legato per vindicationem aut manumis-
 so heres conueniatur annali actione. deducet enim quod credidit seruo viuo domino vel
 mortuo domino ante aditam hereditatem, licet dominus serui nūquam fuerit. nam quo
 momento heres extitit, & ille factus est legatarij vel raptus est in libertatē. & qui hoc scri- D
 bunt non alia ratione vtuntur quam auctoritate Iuliani l. 9. §. sed & creditor hoc tit. l. 8.
 in prin. De pec. leg. Ex Iuliani sententia heres est loco domini his qui per aditionem eius
 vel dominum mutant vel libertatem adipiscuntur. & vitur Iulianus hoc argumento ad
 defensionem suæ sententiæ, vt ait. d. l. 9. Indigebat defensione, multis scilicet eam impu-
 gnātibus. Si post mortem serui cui pecuniam credideram, domino heres extiterim intra
 annum, & conueniar de peculio, cōstat me deducere quod is mihi seruus debuit. & is ta-
 men nunquam fuit in dominio meo. Cur non vtar eadem deductione seruo purē legato
 aut manumisso? Nunc trāseamus, ad l. 17. De in rem ver. in qua de actione de in rem ver-
 so duas quæstiones Africanus. De priore ita definit.

E

*Seruus in rem domini pecuniā mutuatus, sine culpa eam perdidit. nihilominus posse cum domino
 de in rem verso agi existimauit. nam & si procurator meus in negotia mea impensurus, pecuniā mu-
 tuatus, sine culpa eam perdiderat, rectē eum hoc nomine mādati vel negotiorum gestorum acturum.*

Non tantum de peculio tenetur pater vel dominus ex persona filiifam. vel serui, sed e-
 tiam de in rem verso, id est, de eo quo locupletior factus est dominus ex contractu serui.
 nam, vt eleganter Pomponius dicebat, actione de in rem verso creditori serui subuenitur
 aduersus lucrum domini l. 10. §. si domini hoc tit. Ceterum lucrum vel in rem versum nō
 æstimamus ex euentu d. l. 10. in princ. & §. vltim. sed ex consilio serui. nec enim tam exigi-
 mus vt lucrum fecerit dominus ex negotio serui, quàm vt negotium illud domino gerere F
 seruus voluerit, & cauerit se accipere in rem domini, & rectē Paulus II. Sent. seruo pecu-
 niam acceptam cōuertente in rem domini itā demum obligari dominum de in rem ver-
 so, si ob eam causam pecunia data sit. Ergo exigimus etiam vt sciat creditor eam pecuniā
 sumi, imò & consumi in rem domini l. 3. §. sed si accepit hoc tit. Videamus an eadem sit
 ratio

- A** ratio procuratoris . Sæpe fit in hoc titulo comparatio procuratoris cum seruo qui quod accepit ex negotio contracto cum alio conuertit in rem domini, vt in hac ipsa lege & l.3. §.& generaliter §.sed si mutua supra.nam seruus qui quid gerit in rem domini veluti procurator est,& sicut procurator id agit vt ex ea causa sibi dominum obliget.An fiet etiam in hac causa?fiet quidem, sed contraria ratione, neque enim idem in procuratore hac in re admitteremus quod in filiofam.aut seruo. Si quis procuratori crediderit in rem domini secutus mandatum quod procuratori dederat, ei dominus tenetur neg. gestorum actione vel conditione l. 13.C.si cert.pet.l.6.§.1. De neg.gest.licet pecunia in rem eius versa non sit l.liberto eod.Non idem erit si administratori rerum ciuitatis vel ecclesiæ pecunia credita sit contemplatione ciuitatis vel ecclesiæ.nec enim tenetur aliter ciuitas vel ecclesia quam si versa sit in eius vtilitatem,vt diximus l.vltim.supra,de exer.act. Nō idem si filiofam.aut seruo cōtemplatione patris vel domini.nec enim debuit creditor temere credere filiofam.aut seruo, sed hanc curam suscipere imprimis, an pecunia in rem patris vel domini eroganda esset. Item si procuratori non contemplatione domini pecunia credita sit, constat dominum teneri si ratum contractum habuerit vel si in rem eius conuersa pecunia fuerit l.7.in fin.C.quod cum eo,&c.idemque censeo si administratori rerum ciuitatis vel ecclesiæ pecunia credita sit.quod in filiofam.& seruo longè aliter se habet.nec enim si filiofam.credatur non contemplatione, patris vt cauetur S. C. Macedoniano vlla actio est in filiumfam. vel patrem etiam si in rem patris casu quodam pecunia cōuersa sit l.pen.C.ad Mac.(dico, casu quodam propter l.7.§. proinde Ad Maced.) nec item si seruo, quia non debuisti seruulo temere credere non accipienti in rem domini, nec lucrum domini aut in rem versum æstimatur ex euentu solo, vt initio diximus.quod & in ciuitate locum habet si his personis crediderit l.nihil Ad Maced.& in ecclesia igitur. At præterea sciendum est de in rem verso actionem inesse actioni de peculio tacite si competat actio de peculio : si deficiat necesse esse adiectionem vel actionem exprimi de in rem verso l.filiusfam.in fin.hoc titul.Post mortem vel manumissionem vel alienationem serui actio de peculio est annalis.finge annum præteruisse finita est actio de peculio.finitur etiam ademptione peculij superest autem de in rem verso, quia perpetua actio est l.1.hoc titul. Nec moueor, si quis dicat, quod est verissimum, id quod est versum in rem domini, esse in peculio serui, quia scilicet id seruo dominus debet. Cur igitur finito peculio & peculij actione, non finitur etiam actio de in rem verso? Dicam enim esse quidem in peculio serui id quod seruus vertit in rem domini, sed vt differentia est inter peculium & mercem peculiarem l.1.§.peculiarem De trib.act.inter peculium & seruum peculiarem l.1.& 4. De pecul.leg.ita & inter peculium & in rem versum quauis & hoc ipsum in peculio sit. Quod si finita non sit actio de peculio, inest ei actio in rem verso, id est, qui agit de peculio agit etiam de in rem verso l.2.titul.prox.supra.quia id quod versum est in rem domini, dominus debet seruo, & computatur in peculio serui, & tum necesse non est exprimi adiectionem de in rem verso. Exprimitur ergo ob id solum quod deficere potest actio de peculio vel quia ex vtraque causa condemnationem fieri oportet. & ita l.prox.supra proponitur agi de peculio aut quod in rem versum est, & l.2.§. apud Iulianū De her.vend.& in secūda quæstione huius legis, agi de peculio simul & de in rem verso, & §.Præterea Inst.quod cum eo, &c. vnam esse actionem qua de peculio deque eo quod in rem domini versum sit agitur. Sic l.13.& 14.hoc tit.in illa quæstione, si in rem vnus ex dominis serui communis versum sit, an alter conueniri possit de in rem verso, distinguitur vtrum cum eo in cuius rem versum non est sit actio de peculio, an non sit, nam si sit de peculio, vt si peculium non ademerit, id est, si commune peculium fuerit non alterius solius proprium, est & de in rem verso. nam id quod versum est in rem socij, est in peculio serui, sed quod ea ratione præstiterit id consequetur ab altero actione pro socio vel communi diuidendo vt diximus l.9.Com.diuid.Si nō sit cum eo actio de peculio, vt si ipse peculium seruo ademerit atque ita peculium quod seruus habet proprium sit alterius in cuius rem versum est l. quis ergo De pecul. hoc casu non est actio de in rem verso cum altero in cuius rem versum non est.& legendum, in d.l.14. Quid enim dicemus si peculium seruo ab altero ademptum non fuerit? Et inde rectè colligit Paulus quæstioni propositæ, in l.13.locum esse si de peculio cum altero agi non possit, quia scilicet si agi potest de peculio, & de in rem verso igitur. Illud quoque notandum est teneri dominū de in rem verso etiam si non du-

ret versum, vt si frumentum à seruo emptum ad alendam familiam domini & in horreo ^A repositum perierit vel si seruum domino necessarium emerit & is suo fato perierit vel si insulam domini fulserit & ea ruerit l.3. §. necnon & seq. hoc tit. Idem erit, vt ponitur initio huius legis, si pecuniam mutuatus in rem domini eam sine culpa sua perdiderit, veluti casu maiore quodam. Lucrum aut damnum non notatur ex euentu. Id vero confirmat Africanus exemplo procuratoris. nam procuratori datur actio mādati vel neg. gestorum etiam si pecuniam sine vitio suo perdiderit quam mutuatus est in rem domini l. sed an vltro §. i. l. siue hereditaria De neg. gestis. Et ait mandati vel negotiorum gestorum, vt l. 51. De ædil. edic. quia vtroque loco procuratorem accipit generaliter etiam pro voluntario. Sed huic definitioni obstare videtur l. 10. §. versum hoc tit. quæ versum sic accipi in hoc titulo ait vt duret versum. quod tamen ita mox explicat, & ita demum si non sit à domi- ^B no seruo solutum. nam si id quod seruus verterat in rem domini, dominus soluerit seruo vel pro seruo alteri agenti de peculio, desinit esse versum l. 1. §. vltim. hoc tit. item si postea seruus domino tantundem debere cœperit, desinit esse versum l. 10. §. si domini hoc tit. & his casibus cessat actio de in rem verso, non superioribus, quibus non videtur durare versum, & durat tamen vsque in extremum fati casusve maioris diem. non possit quidquam durare semper. durat versum satis quod durat in extremam vsque fortunam. Non durat versum quod manet nec perit, & factio domini vel negotiatione mutua domini & serui abscedit re domini, vel quod vitio serui perit aut deperditur. Sequitur quæstio posterior.

Cum Stichus vicario serui tui Pamphili contraxi: actio de peculio & in rem verso ita dari debet, vt quod vel in tuam ipsius rem, vel in peculium Pamphili versum sit, comprehendatur, scilicet etiam ^C si mortuo vel alienato Stichus agatur. quod si Pamphilo mortuo agam, magis est vt quamuis Stichus viuat, tamen de eo quod in peculio Pamphili versum est, non nisi intra annum quam is decepsit, actio dari debeat. etenim quodammodo de peculio Pamphili tum experiri videbor, sicuti si quod iussu eius credidissim, experirer. nec nos mouere debet, quod Stichus de cuius peculio agitur, viuat: quando non aliter ea res in peculio eius esse potest, quam si peculium Pamphili maneat. eadem ratio efficiet, vt id quod in peculio Pamphili versum sit ita præstari debere dicamus, vt prius eius, quod tibi Pamphilus debuerit, deductio fiat, quod vero in tuam rem versum fuerit, præstetur etiam non deducto eo quod Pamphilus tibi debet.

Sciendum est actionem de peculio viuo seruo esse perpetuam, mortuo annalem. actio- ^D nem de in rem verso esse perpetuam tam mortuo quam viuo seruo l. 2. tit. prox. §. Est & altera differentia quæ in hoc §. proponitur. In actione de peculio & in rem verso ex persona ordinarij serui, deducit dominus id quod sibi ordinarij seruus debet, quia eo scilicet minuitur peculium, atque etiam versum iure compensationis l. 10. §. idem quærit hoc tit. atque ita non deducit id dominus, sed deducitur potius & detrahitur peculio aut verso ipso iure. At nō deducitur quod vicario ordinarij debet. ergo nec quod versum est in peculium ordinarij ex contractu vicarij. nam id quoque vicario ordinarij debet. Computabitur ergo in peculio vicarij & cōsequenter in peculio ordinarij. nam vt vicarius, ita peculium vicarij est in peculio ordinarij l. 7. §. in peculio l. 17. De pecul. Item non deducitur quod communi domino vicarius debet. quia & si in peculio ordinarij sit peculium ^E vicarij, tamē actio de peculio ordinarij non est de peculio vicarij, quia peculium ordinarij non est vicarij. Id igitur quod vicarius debet deduci oportet ex peculio vicarij instituta actione de peculio vicarij si peculium habeat, vel si nullum habeat, dominus in damno versatur l. 38. §. pen. De pecul. In actione autem de peculio ex persona vicarij, deducitur non tantum quod sibi vel ordinario vicarius debet, vt diximus d. §. pen. sed etiā quod sibi ordinarij debet, quia videretur actio de peculio vicarij, vt African. ait hoc loco, quodammodo esse de peculio ordinarij propterea quod peculium vicarij est ordinarij. In actione autem de in rem verso ex persona vicarij, non deducitur id quod domino ordinarij debet, quia ob id quod ordinarij debet domino, non ideo minus dominus debet vicario, id est, non ideo minus durat versum, nec compensare dominus conuentus ex persona ^F vicarij potest quod alius sibi quam vicarius debet. Illud etiam memoria repetendum est quod diximus initio huius legis, vnā esse actionem de peculio & in rem verso. de peculio principalem intentionem esse, de in rem verso adiectionem: quæ tamen necessaria est & trāsit in proprium nomen actionis cum post mortem serui actio de peculio finitur anno l. 1.

- A** nõ l. i. l. filius. hoc tit. & ita hoc loco ex persona serui vicarij proponitur actum de peculio vicarij & in rem verso. Dico ex persona serui & de peculio serui vicarij. id enim euidenter exprimitur illo loco, Quod Stichus (is est vicarius) de cuius peculio agitur. Et omnino ita est ponenda species. Ex cõtractu serui vicarij cum domino agitur de peculio vicarij & de in rem verso. vicarius mortuus est & annus excessit. Quæritur an actori obstet annua exceptio. Et ait non obstare hanc exceptionem & in hãc actionem venire quod versum est in rem domini & quod versum est in peculium quasi domini. i. serui ordinarij. Et quod attinet ad id quod versum est in rem domini constat ad id non pertinere annuam exceptionem l. 2. §. tit. prox. & non deducere ex eo dominum quod sibi ordinarius debet. Quod attinet ad id quod versum est in peculium ordinarij, posset dubitari propterea quod mortuus est vicarius. Sed placet ad id etiam annuam exceptionem non pertinere, quoniam actio de peculio vicarij, quodammodo est de peculio ordinarij, & ordinarius nõ est mortuus, atq; adeo deducet ex eo dominus quod sibi ordinarius debet. Quid dicemus è cõtrario si mortuus sit ordinarius, vicarius viuat nec sit alienatus aut manumissus, vtrum de eo quod versum est in peculium ordinarij agi potest perpetuo an intra annum. Et ait agi posse intra annum tantum, eadem ratione, quia quodammodo videtur agi de peculio ordinarij qui mortuus est. & ita si agatur de eo quod iussu ordinarij vicario creditum est, quia videtur agi de peculio ordinarij, mortuo ordinario, actio finietur anno. Nec potest dici id quod versum est in peculium ordinarij, mortuo ordinario, venire in actionem de peculio vicarij superstitis, etiam post annum quam decessit ordinarius, quasi scilicet in peculio vicarij sit quod debuit vicario ordinarius ob id quod in rem eius vicarius vertit. nõ morte ordinarij desinit esse peculium ordinarij, & vicarij igitur. quia heredem non habet. Morte domini non desinit esse patrimonium domini, nec peculium serui quod viuus ei concessit, quia heredem habet, à quo sustinetur vtrumque. Et ait, Non aliter ea res in peculio eius, id est, vicarij. Et Ioannes rectè quod Acc. non notauit, sed ex Ioanne in antiquis libris adnotatum inuenitur. Hoc, inquit, quod versum est in peculium Pãphili, debet Pamphilus Stichus vt alius dominus seruo, Cum ergo iam nõ debeat Pamphilus hoc debitum, iam quasi inefficax in Stichi peculio non computabitur. Sequitur breuis & facillima sententia Africani in l. 20. Ad Vell.

D *Si pro vno reo intercessit mulier, aduersus vtrumque restituitur actio creditori.*

Quia restitui actionem ait, intercesserat igitur mulier nouandi animo alioquin non restitueretur actio, sed vel institueretur si nouam obligationem mulier recepisset vel daretur eadem quæ fuisset in reum principalem semper si eius obligationem participasset. Si igitur pro vno reo debendi intercessit mulier, id est si expromisit vel si iudicium suscepit quasi defensorix, vtrumque reum liberauit, ac proinde recissa intercessione mulieris in vtrumque est actio utilis restitutoria creditori. Sequuntur duæ quæstiones in l. 34. Mand. De priore disputat in hunc modum.

E *Qui negotia Lucij Titij procurabat, is cum à debitoribus eius pecuniam exegisset, epistolam ad eum misit, qua significaret, certam summam ex administratione apud se esse, eamque creditam sibi se debiturum cum vsuris semisibus, qua situm est an ex ea causa credita pecunia peti possit. Et an vsura peti possint. respondit non esse creditam. alioquin dicendum, ex omni contractu nuda pactioe pecuniam creditam fieri posse nec huic simile esse, quod si pecuniam apud te depositam conuenerit vt creditam habeas, credita fiat: quia tunc nummi, qui mei erant, tui fiunt. item quod si à debitore meo iussero te accipere pecuniam, credita fiat. id enim benigne receptum est: his argumentum esse eum, qui cum mutuam pecuniam dare vellet, argentum vendendum dedisset: nihilomais pecuniam creditam rectè petiturum. Et tamen pecuniam ex argento redactam, periculo eius fore qui accepisset argẽtum. Et in proposito igitur dicendum, actione mandati obligatum fore procuratorem: vt quamuis ipsius periculo nummi fuerint, tamen vsuras de quibus conuenerit, præstare debeat.*

F Procurator meus cum à debitoribus meis pecuniam exegisset, per epistolam mihi significauit se eam debere ex causa mādati, & rogauit vt eam mihi deberet in posterum ex causa crediti sub vsuris semisibus. Ea epistola pro conuentione siue pactioe nuda est si ego non dissensero. silentium enim meum habebitur pro consensu. atque ita epistola cui

consentit is ad quem mittitur pro pacto est. vt in l. 15. de fund. dot. & constat pacta rectè fieri per epistolā l. 2. De pac. & verò epistolam in hac specie pro conuentione esse illa verba declarant in fine, Usuras de quibus conuenerit. Ergo pactio nuda, veluti epistola, id actum est inter me & te, vt pecuniam quam mihi debes ex causa mandati, debeas ex causa crediti cum vsuris semissibus. Inter hanc & illam causam multum interest. Illa est bonæ fidei, hæc stricti iuris. In illa vsuræ veniunt ex pacto. interposito initio nascendæ actionis, cautionis obligationis l. Lucius in fin. l. Publia §. 1. Depol. l. cum quidam §. ex locato. De vsur. l. initio. C. de pact. inter empt. & vend. In hac vsuræ non veniunt ex pacto. nisi sint in stipulationem deductæ l. idemque §. si Titio. Mand. l. 10. §. sed vtrum. De in rem. ver. l. Titius. De præf. ver. l. quamuis C. de vsur. In illa periculum non pertinet ad debitorem si fortè sine culpa sua procurator pecuniam perdiderit casu maiore quodam, nisi ex pacto l. & Aristoni. Mand. In hac periculum pertinet ad debitorem etiam sine pacto. Quæritur primum an ea pactio causa mandati sit conuersa in causam crediti. Et ait non esse creditam, & deberi eam ex causa mandati non ex causa crediti. Rursus quæritur an ex ea pactio tamen vsuræ semisses peti possint. Et significat in fine peti eas posse actione mandati quæ si credita esset pecunia non peterentur ex pacto condictioe Si certum petetur. Item quæritur an ex eodem pacto periculum eius pecuniæ pertineat ad procuratorem. hanc quidem quæstionem non proponit, sed definit tamen etiam in fine periculum esse procuratoris, perinde ac si credita pecunia esset, quod pacto agebatur, ac per hoc id etiam agebatur vt periculum esset procuratoris, quod tamen in causa mandati nisi ita conuenisset pertineret ad dominum non ad procuratorem. proinde ex mandato debita pecuniæ periculum non est procuratoris nisi aliud conuenerit. Ex mutuo autem debita pecuniæ periculum est debitoris, nisi aliud conuenerit. Pactio igitur de qua agitur in hac specie quod ad vsuras semisses & quod ad periculi causam attinet inutilis non est, sed quod ad sortis obligationem ratum, quam commutare pactio non potest. quod Africanus probat argumento ab absurdo in hunc modum. Si pecunia quam mihi debes ex causa mandati pactio nuda conuertitur potest in causam crediti, & ex qualibet alia causa siue contractu debita pecunia nuda pactioe credita fiet. hoc autem est absurdum, ergo & illud. Absurda nimirum hæc regula est. Creditum nuda pactioe contrahi: quia pactioe nuda non transfertur dominium, & non est creditum nisi transferatur dominium. denique creditum fit re, id est datione, numeratione, alienatione dominij, non pactioe nuda. Nec satis habet Africanus ita definire, sed respondet etiam duobus argumentis à simili quæ in contrarium adferuntur. Vnum est huiusmodi. Si nummi quos mihi debes ex causa depositi crediti fiunt, modo conuenerit inter nos vt crediti fierent. l. 5. §. ult. de reb. cred. fient etiam crediti quos mihi debes ex causa mandati si ita conuenerit inter me & te. Cui ita respondet vt in l. cum quis §. de peculio. De solut. non esse simile quod in eo argumento adsumitur, sed magis dissimile. Nummos mihi debitos ex causa depositi esse meos. nummos mihi debitos ex causa mandati non esse meos. Meis me nummis facilius mutuū contrahere quam nummis non meis. fictionem breuis manus facilius admitti in nummis meis quam in nummis non meis. Alterum argumentum est huiusmodi. Si nummi crediti fiunt quos debitorem meum ex causa mandati vel ex alia causa iussi soluere alij cui eos credere volebam, fient etiam crediti quos debitorem meum ex causa mandati volui sibi ipsi quodammodo soluere & retinere iure crediti. Cui ita respondet, esse quidem persimile id quod in hoc argumento adsumitur, sed in eo casu id esse benigne receptum. Et quod est benigne receptum, id est, contra rationem iuris, non posse produci ad alium casum. Communia iura produci ad similia. Singularia non produci. Benigna recepta, singularia recepta strictius accipi l. 23. §. pen. De fid. lib. Sic Flor. scriptum est rectè in l. 15. De reb. cred. nō singularia præcepta. & ita quoque in Basilicis, *ὅτι τὸ δ᾿ ἀρετὴν πρὸς τὸν ἀκριβέως καὶ τὸν κατόνως ἐστὶν ἔργον.* Denique quod non est receptum, non est recipiendum, si aberret à iure cōmuni, etiam si sit receptum in simili casu. & licet vsurpare quod idem Africanus pari religione conseruandi iuris vsusque communis in l. pen. De reb. cred. Non sicut illud receptum est, ita hoc quoque receptum est. Et quod dicitur vbi est eadē ratio, & idē ius, sic accipere, vbi est vera ratio eadē, non vbi ficta. ac proinde quo figmento, pigmento, colore defendimus creditam pecuniam fieri si tibi debitorem meū iussero dare pecuniā, non defendimus etiam creditam si te debitorem meū iussero aut consenserō pecuniā mihi ex mandati causa debitam retinere

Usurae peti possunt actione mandati
Non eo pacto, certi con-
ditione in prima specie

Ab absurdo loquitur
Pactioe nuda non
transfertur dominium

- A** retinere crediti nomine. Persequamur reliqua. Africanus probauit pecuniam non fieri creditam argumento ab absurdo. & refutauit argumenta duo sumpta à simili quæ suam sententiam impugnabant. Nunc quæ non valere argumenta à simili in aduersariorum causa, eis ipse utitur in sua ad defensionem suæ sententiæ. Dedi tibi rem vendendam eo pacto vt pecunia ex venditione redacta vtereris quasi credita. vendidisti & redegisti pecuniam. pecunia nondum est mea, nec fit credita ex pacto. non fiet igitur credita si debitam ex causa mandati, quæ etiam non est mea, placuerit conuerti in causam crediti. Verum quia pacto fieri potest vt pecunia ex venditione redacta quæ nõ esset periculo eius qui rem vendendam suscepit, sit eius periculo, & cum id agitur vt credita fiat, & hoc agitur tacite vt sit periculo eius qui rem vendendam accipit, licet credita ex eo pacto non fiat, erit tamen ex eo pacto periculo eius. nec per omnia inutile pactum erit. & ita in specie proposita Africanus concludit ex pacto pecuniam creditam non fieri, & peti eam actione mandati non conditione, ex pacto tamen periculum adscribi procuratori perinde ac si credita esset licet non sit credita, ex pacto vsuras ei semisses, de quibus cõuenit infligi. quæ non venirent in conditionem creditæ pecuniæ, quod inter pres iuris nescio quis non intelligens, audet in fine huius quæstionis negationem apponere. & legere præstare non debeat. licet igitur ex pacto nummi sint periculo procuratoris, vt nummi crediti: tamẽ vsuras ex pacto præstare debet, vt nummorum debitorum bonæ fidei iudicio, non etiam vt debitorum ex causa crediti non debet vsuras præstare de quibus pactus est cum domino. Nunc videamus vt pugauerit cum Africano Vlpianus non in priori specie tantum si conuenerit pecunia debita ex causa mandati credita fiat, sed etiam in posteriori si cõuenit vt pecunia ex venditione redacta credita fiat. In vtraque Africanus negat contrahi mutuum, Vlpianus cõtrahi putat eodem libro, nempe xxxi. ad edictum l. xv. De reb. cred. & l. rogasti. de præsc. verb. quod & ex alio libro in posteriore specie repetitur l. rogasti. De reb. cred. Sed de priori videamus quemadmodum tractet Vlpianus in d. l. xv. Fatetur primum quod Africanus scripsit id esse benigne receptum circa pecuniam creditam vt si tibi cui credere volebam debitorem meum iussero dare pecuniam & dederit, debitor liberetur, & tu obligeris mihi ex causa crediti quãuis nummos meos non acceperis. quod benignum & singulare receptum sustinetur fictione quadam, quæ breuis manus dicitur l. licet. §. 1. De iur. dot. fingitur enim ea pecunia mihi à debitore soluta, & mox à me tibi data crediti nomine, & eleganter. l. 3. §. sed si debitorem. De don. inter vir. & vxo. celeritate coniungendarum inter se actionum, id est dum quod agimus acceleramus, vnã sæpe actionem occultari & quodammodo subripi. Eandem fictionem scit Vlp. non esse quidem receptam si debitorem meum ex causa mandati voluero nummos retinere quasi creditos, sed putat esse recipiendam multo magis. & rem Africanum nimis ad vitium refecare. nam si in duabus personis recipitur cur non recipitur etiam in vna eadẽque persona. Si L. Titium debitorem meum iussero dare pecuniam G. Seio, receptum est creditam fieri. Ergo si debitorem meum iussero sibi ipsi retinere pecuniam quasi creditam, recipiendum est creditam fieri. Si isto casu hoc esset receptum, faterer non esse recipiendum illo. Sed si illo est receptum, quo id erat longè receptum difficilius & improabilius, & isto recipiendum videtur. Argumentatur à minus probabili ad magis probabile. Si quod est minus probabile est receptum, & recipiendum igitur quod est magis probabile. Si per alium possum pecuniam non meam tibi credere & per te ipsum igitur etiam tuam, nulla alia interposita persona. Quinimo facilius fictio breuiorq; manus ibi est vbi vna tantum est manus, & tu scilicet videaris mihi soluisse & protinus à me accepisse. Denique si ab alio mihi debitos nummos accipias mea voluntate, meos videris accipere, & facilius si à te ipso debitos nummos accipias à te ipso mea voluntate. facilius enim est à seipso accipere quàm ab alio, sicut facilius est à seipso exigere quàm ab alio. l. 6. §. vlt. De neg. gest. Et secundum hæc quod dixerat Africanus benigne recepta non esse producenda ad consequentias, ei Vlpianus qui post eum scripsit, ita respondet non esse quidem producenda ad ea quæ minus sunt probabilia, sed produci posse ad ea quæ sunt verisimilia & probabilia magis. Probabilius esse fictionem induci in vna persona quàm in duabus. Et breuiter audentior est Vlpianus qui quod vno casu est receptum vult recipi etiam altero, Africanus religiosior iuris. Hic sententiam iuris proponit, ille opinionem suam nondum receptam, quam recipi, incrementum, & inualescere cupit, vt

de sententia quadam Sabini ait l. quæsitum §. sed si fundum. de instr. vel instr. leg. Crescit ^A
 ius paulatim l. fideicommissa. §. si rem suam. De leg. 3. & verò creuit etiam hac in re, vt Vl-
 pianus voluit. Præualeat enim sententia Vlpiani, quæ & ex contrario confirmari potest l.
 si ex pretio. C. si cer. pet. quæ si abesset simulatio demonstrat pecuniam debitam ex causa
 venditionis nuda pactione in causam crediti conuerti vnde generaliter possis constituere
 hodie ex quolibet contractu nuda pactione creditam pecuniam fieri posse, admissa in o-
 mnibus fitione breuis manus. & rectè Fulgosijs & Molinæus censent nullam etiam esse
 quærendam rationem componendi discidij inter Vlpianum & Africanum. Quam dant
 interpretes, quis probauerit? Hoc loco, inquirunt, pecunia debita ex causa mandati con-
 sumpta erat. In dict. l. 15. extabat. primum hoc neuter Iurisconsultus spectat extet, an con-
 sumpta sit pecunia, quod si spectandum foret, si in eo cardo rei verteretur, sanè non præ-
 termisissent. deinde etiam si consumpta sit pecunia, non tamen est consumpta obligatio ^B
 pecuniæ, obligatio mandati, de qua agitur an conuerti possit in crediti obligationem. Sa-
 tis est si maneat res qua de agitur, licet pecunia consumpta sit. ac postremo si consumpta
 pecunia non sit credita, & extans multo minus. Solet enim consumptio bona fide facta
 conciliare mutuuum quod extante pecunia cōsistere non poterat l. 9. §. vlt. l. 11. l. 12. De reb.
 cred. Idem verò discidium fuit, vt dixi ante, inter Vlpianum & Africanum in alia specie.
 Dedi tibi rem vendēdam vt pretio vtereris quasi credito. vendidisti & redegisti pecuniā,
 & vis ea vti quasi credita. Africanus non esse creditam. Vlpianus autem putat esse credi-
 tam l. rogasti De reb. cred. quod & ex cōtrario significat l. rogasti. De præf. ver. nam si qui
 eo pacto rem vendēdam acceperat, re vendita, pretiōque recepto, eo vti voluisset, in cau- ^C
 sa mutui foret secundum mentem Vlpiani. Sequitur posterior quæstio nec elegans nec
 vtilis minus & meo iudicio difficilior.

*Cum heres ex parte esses, mandavi tibi vt prædium hereditarium mihi emereres certo pretio: emisisti
 pro coheredum quidem partibus non dubie mandati actio est inter nos: pro tua autem parte posse du-
 bitari ait, vtrumne ex empto, an mandati agi oporteat. neque enim sine ratione quem existimaturum,
 pro hac parte sub condicione contractam emptio em. quod quidem maximè queri pertinere ait, vt si
 forte priusquam emptio fieret, decesserim, & tu cum scires me decessisse, propter mandatum meum a-
 lij vendere nolueris, an heres meus eo nomine tibi sit obligatus, & retro, si alij vendideris, an heredi
 meo tenearis. nam si quidem sub condicione emptio facta videtur, potest agi, quemadmodum si quæ- ^D
 uis alia condicio post mortem extitisset. sin vero perinde mandati agendum sit, ac si alienum fundum
 emi mandassem: morte insecuta, cum id scieris, resolutio mandato, nullam tibi cum herede meo actionē
 fore. Sed & si mandati agendum esset, eadem præstanda, quæ præstarentur, si ex empto ageretur.*

Certissimum illud est morte mandatoris resolui mandatum si moriatur re integra, id
 est antequam cœpisset procurator exequi mandatum. Quæro an & actio vel obligatio
 mandati solvatur morte? finita societate non finitur actio pro socio. finita venditione non
 finitur actio ex vendito. An idem dicemus de actione mandati? Et distinguitur. Aut sciēs
 mortem mandatoris impleui mandatum, & nulla mihi est actio mandati: Aut ignorans,
 & est actio mandati ne iusta ignorantia mihi noceat, sed domino potius vel heredi eius
 cuius causa mādatum suscepi, ne officium meum, id est, benignitas mea mihi noceat, nec ^E
 res vtiliter inuenta vsibus hominum vt per alios agant sua negotia hoc metu iniecto re-
 tardetur. Hæc est vtilitatis causa quæ dicitur l. inter §. 1. hoc tit. Sed addit Paulus in dict. l.
 inter, Iulianus quoque scribit mandatoris morte solui mandatum, sed obligationem ali-
 quando durare. Et quo casu id euenire Iulianus cēsuerit, nescitur: non est certè ille quem
 posuit Paulus ante, si per ignorantiam impletum sit mandatum, sed alius. nec possim sta-
 tim exprimere qualis sit. Sit igitur hoc veluti in deposito interim dum in quæst. proposi-
 tam inquirō diligentius. Et ponamus aliud fundamētum huic quæstioni. In hoc §. de eo
 agitur cui mādaui vt mihi fundum emeret quem habebat communem cum alijs: quam-
 obrem inchoandum esse opinor à distinctione huiusmodi. Vel mādo tibi vt rem mihi a-
 lienam emas, vel vt meam vel vt tuam propriam, vel vt communem quam habes cum a- ^F
 lijs. Si vt rem alienā, nemo ambigit consistere mandatum. Si vt rem meam, vendente non
 domino cui vendendi ius est veluti creditore pignoraticio, licet subtili iure non consistit,
 tamen recipitur l. 22. §. si hi quorum. hoc tit. Si vt rem tuam propriam, sanè non consistit,
 quia rem tuam non potes emere & impossibile est mādatum. Si vt rem communem quā
 habes

- A** habes cum aliis, mandatum consistit, quia cum tota re etiam partem tuam emere potes. idque quotidie fit in auctonibus, ut si sint plures qui rem communem subiciant hastæ, unus eorum eam rem emat rectè l. quod si vno. §. ult. de in diè add. & ita cum tota re emimus rectè locum sacrum vel religiosum l. in modicis De contr. empt. & pleraque alia non possunt sola emi que possunt per vniuersitatem, non possunt principaliter que possunt accessionis vice. His cognitis que maximè ad quæstionem in hoc §. propositam pertinebāt, finge, L. Titio tu & alij duo vel tres heredes extitistis, & vobis hereditariam auctonem facientibus ego tibi mandavi ut certo pretio puta C. aureis mihi emereres fundum hereditarium, fundum igitur communem quem habebas cum aliis coheredibus, emisti me viuo. Pro partibus tuorum coheredum constat esse vltro citroque actionem mandati, mihi ut præstes partes coheredum quas emisti meo mandato, tibi ut pretium recipias. Pro tua parte quæri posset vtrum sit actio mandati an ex empto. Sed nihil magnopere attinet in hac specie de eo quæri, cum vtraque possit probabiliter agi. constat mandati posse. Possit & ex empto, quia videtur emptio partis tuæ contracta sub condicione, si & ceterorum partes emerentur. Emptio contrahi sub condicione potest §. pen. Inst. de emp. & vend. l. sicut, locati. quod notatur ad differentiā mancipationis. Condicio autem illa fuit tacita, quia scilicet non potes partem tuam solam emere meo nomine, nisi emas & ceterorum. Sed magis est ut agatur mandati etiam pro ea parte pro qua heres es, quia dum mandavi tibi ut eum fundum emereres & hoc mandavi ut partem tuam emereres cum fundo toto & mihi præstares l. 22. §. Iulianus. hoc tit. in qua tamen eadem veniet quæ in actione ex empto. itaque damni nihil facis etiā si non agas ex empto aut vendito. Sed aliter posita specie si antequam partes ceterorum emereres ego vita decessero, & tu scieris me decessisse, & emeris post mortem meam, maximè interest quæri vtrum pro ea parte qua heres es sit actio mandati ex empto. nam mandati actio soluta est morte mea, quod scieris me mortuum esse, ex empto actio durat etiam post mortem impleta condicione, id est emptione totius fundi. Obscure quidem exprimit suam sententiam Iulianus vel Africanus hoc loco, sed significat tamen mandati agi posse non pro tua parte tantum, sed etiam pro parte ceterorum quamuis partes ceterorum emeris soluto mandato, perinde ac si totum fundum à te emptum habere vellem, quia hæc actio mandati induit naturam actionis ex empto & præstanda in ea sunt quæ præstarentur si ageretur ex empto: ut rectè Græci ita videantur hunc
- D** §. in summam redegitte. *Εάν μερικῶ σοι κληρονόμῳ ὄντι, εἰ τέλομαι κληρονομαῖον ἀγρὸν ἀγοράσαι μοι, καὶ ἔπι τῷ σῶ μέρει ἢ πᾶσι ἐν πολλῆς ἀγωγῆς ἀρμύζει ἀπαυτῆσαι ὅσα ἢ πᾶσι πρᾶσιως ἀπαυτῆσαι, ἢ ἀποθανὼ πρὶν ἀγοράσαι,* id est. Si tibi heredi ex parte mandauero ut mihi fundum hereditarium emereres etiam pro tua parte teneris mandati in qua idem veniet quod in actione empti, etiam si decessero antequam emereres. vellem addidissent, & scieris me decessisse. Sic enim fit ut etiam si is qui mandatum suscepit post mortem mandatoris sciens expleuerit mandatum, hoc casu duret actio mandati, quia habetur pro actione empti. & hoc est quod concludit in fine. Sed & si mandati agendum esset, sicuti agendum est inspecto initio contractus, quamuis morte mandatoris resolutum mandatarius scierit esse mandatum, tamen instar esse eam actionem iudicij empti venditi, nec esse necesse potius agi ex empto vendito, cum non minus illa quam ista contineatur. Etenim si ideo fundum noluisti alij addicere, quod mandatum suscepisses mihi emendi fundi, atque ita impediueris ne coheredes alij addicerent, mecum ages pretij nomine actione mandati, vel si alij vendideris nec fidem datam exhibueris, tecum agam eadem actione in id quod mea interest eum fundum emptum habere. atque ita idem erit effectus eademque potestas istius actionis quæ foret actionis ex empto, ac proinde durabit post mortem mandatoris sicut actio ex empto. & hic est casus qui ex Iuliano notatur in l. inter §. 1. hoc tit. Ponuntur duo, quibus soluto morte mandato durat actio mandati. Vnus hic est, qui vulgo receptus est vtilitatis causa non introductus auctoritate Iuliani, si per ignorantiam impletum sit mandatum. Alter ex Iuliani auctoritate is est qui exponitur hoc loco. nam Africani que sunt,
- F** Iuliani sunt omnia, & in eandem rem adducitur Iulianus l. 22. §. Iulianus. hoc tit. Sequitur ut tractemus in hac specie quid pro sua parte ferre cum oporteat qui mandatum suscepit emendi fundi quem habebat communem cum aliis. Et vel mandavi ut emereret certo pretio veluti C. vel ut emereret simpliciter non dicto certo pretio. Priore casu ceterorum partibus emptis, etiam partem suam præstare debet pro modo constituti pretij,

vt si emerit partes aliorum xcix. pro sua non ferat nisi nummum vnum, vel si emerit C. A nihil omnino. Cur enim tale mandatum suscepit? aut cur non commodius negotium gefit? Non possit excedere conductum pretium. Et si commode vel vt Basil. habent l. 36. §. 1. ἐποπρωῶς gesto negotio, vilius emerit partes ceterorum puta xx. coactorum, inquit, fortè partes suas abiicere necessitate rei familiaris, necessitate exsoluēdi æris alieni, vbi malè budæus legit addicere (abiicere enim vel proiicere pprium est verbum vèdentiū vilissimo pretio l. si pignora. De cuict. & prodigentium non donantium. Seneca in epistolis. Multi sunt qui non donant sed proiiciunt.) hoc casu feret pro sua parte quanti sua interest id est iustum pretium, non integra lxxx. ne lucrum faciat ex mandato l. x. §. sed & si hoc tit. neque enim est honestum sub specie beneficij sibi parare lucrum, sed si quid est lucri, id totum debet referuare ei cuius gratia mandatum suscepit. Lucrum est emere exiguo pretio. B Martialis Lucrifecit, adè bene emit. & alio loco. Lucrifieri bombycina possunt, id est, exiguo pretio emi. M. Tullius pro Flacco. Emit aliquid quod multo pluris esset. dat de lucro. & in d. l. 36. horum verborum. Neque enim tibi concedendum est &c. quem non adsequuntur vulgò, sensus hic est, non ideo licere mandatario augere pretium partis suæ quod cognouerit mandatore ea duci cupiditate habendæ eius rei vt sit multo pluris eā empturus quàm mandauerit si quis difficiliorem se venditorem præbeat. hoc enim neque amicitia neque officij suscepti ratio patitur. Posteriore autem casu si constitutum non sit certum pretium, & pari pretio singulorum partes emerit, tantumdem pro sua parte feret. Quod si diuersis pretiis, prout bonus vir arbitrabitur l. seq. Instruit autem ita bonum virum l. 36. in princ. quo demonstratur etiam bonos viros præcepta accipere à Iuriscōsul- C tis si quidem ex æquo & bono arbitrari velint neque aberrare, vt scilicet si quatuor fuistis coheredes Primus, Secundus, Tertius, Quartus, & Primus mandatum suscepit atque emerit secundi partem xx. Tertij. xxx. Quartij. x. coaceruet ea pretia quæ coaceruata, & consummata efficient. lx. & vt ex ea summa summarum dei Primo portionem tertiam id est xx. inæqualibus pretiis redactis ad æqualitatem. & rectè Ioannes qui medium constitui voluit inter maiora & minora pretia, idque Primo dari, & hoc si heredes fuerint ex æquis partibus. nam si ex inæqualibus, puta Primus ex vncia, Secundus ex quadrante, Tertius ex semisse, Quartus ex sextante, & partem Secundi Primus emerit xij. partem Tertij xx. Quartij. xxij. coaceruatis pretiis omnibus, ex ea summa prius feret partem vndecimā id est v. atque ita docet Iuriscōsultus bonum virum quemadmodum arbitrari debeat. nam & quis bonus vir nisi Iuriscōsultus? æquitatis magister atque sacerdos. Dixi de fun- D do à pluribus coheredibus vel sociis vendito sub hasta. Nunc dicam de vendito per partes vel communi cum mandatario, vel communi inter alios non cum mandatario ex d. l. 36. §. quod si fundum. Si tibi mandaui vt cum fundum qui veniebat per partes mihi emeris, eo addito vt non aliter tenear mandati quàm si totum emeris, quid fiet si cæperis emere partes quasdam, sed defeceris in medio itinere nec potueris etiam emere reliquas, puta nolentibus dominis eas vendere? Contractus ex conuentione legem accipiunt. Cum magno incommodo mandatum huiusmodi suscepisti. namque hoc casu tibi emeris partes quas occupasti emere cum sperarem etiam reliquas redempturum te, & tuo periculo, & ingratiis, inquit, eas retinebis. Non est legendum ingratus, sed ingratiis. Sic Latini lo- quuti sunt omnes, non Comici tantum sed & M. Tullius. pro Quintio. Extorquendum est inuito & ingratiis. & vj. Ver. Dicent quæ necesse erit ingratiis. & simili forma gratiis. E Plautus Captiuis. Cuius nunquam vultum tranquillauit gratiis. Quod si eam legē mandato non adiecero, res expedita est, mihi emptæ erūt partes & meo periculo. Transeam ad l. 37.

Hominem certum pro te dari fideiussi, & solui. cum mandati agatur, æstimatio eius ad id potius tempus, quo solutus sit, non quo agatur, referri debet. & ideo etiam si mortuus fuerit, nihilominus utilis ea actio est. aliter in stipulatione seruat. nam tunc id tempus spectatur, quo agitur. nisi forte aut per promissorem steterit quominus sua die solueret: aut per creditorem, quominus acciperet. etenim neutri eorum frustratio sua prodesse debet.

Ait, Hominem certum. & adiicit Accursius, idem si incertum. quod non fero. alioquin frustra dixisset certum, cum hoc loco rum l. 23. De verb. oblig. l. penult. C. de vsur. leg. & alius plerisque, & verò quod hic quæritur an morte hominis quo de agitur perimatur actio, aptari homini incerto nō potest, hic enim non moritur. Etiam non recipio quod adiicit, homine

- A** homine promisso generaliter & fideiussore dato, si quem soluerit fideiussor, non esse ei cum reo mandati actionem nisi viliores soluerit. nam qui hominem generaliter debet, non liberatur viliores dando l. si heres generaliter de leg. 1. nec moueor l. fideiussorem Mand. quoniam de his rebus est quæ pondere, numero mensura constant, à quibus non absque ratione corpora separantur. nam qui corpus debet, veluti hominem, tenetur ne pessimum det, idcirco furem dando non liberatur, quia talem seruum habere non expedit. Qui exempli gratia, triticum debet, si in obligatione non sit adiecta bonitas tritici, pessimum & vilissimum dando liberatur, modo sit integrum & incorruptum, vt si in ea regione in qua contrahitur obligatio, sit Italicum, Africum, Gallicum, Gallicum dando liberatur, quia & hoc habere expedit: & si fortè fideiussor cum posset pessimo tritico se
- B** liberare, melius soluerit, & actione mandati vel certi conditione repetat melius quod soluit, repellitur exceptione doli mali. & bene, Cum posset. nam si ex necessitate melius soluerit cum non esset alterius tritici comparandi copia, aliud dicendum est l. 50. §. vltim. hoc titul. quæ vtitur exemplo Africi pro meliore, licet Plinius Italicum principatum det. Errauit etiam plurimum Accursius in specie huius legis, & in reddenda ratione differentie inter actionem mandati & actionem ex stipulatu. Mandatu tuo fideiussi pro te Stichum dari, & dedi. ago mandati vt consequar hominis soluti æstimationem. quæritur quanti sit æstimandus. possit hodie esse pluris vel minoris quam fuerit ante, aut certè hodie nihili qui fuerit in pretio ante: Pretium enim cuiusque rei pro tempore est, vt Seneca ait III. de benef. Ergo vtrum eius temporis æstimatio fiet quo solui, an quo mandati ago. Et ait tempus solutionis spectari non tempus litis contestate quo scilicet ago mandati. alioquin si tempore litis contestate is homo mortuus esset vel si debilitate flagitioue ad nullum pretium sui redactus esset, inutilis esset actio mandati. quod est iniquum d. l. 50. §. vltim. vel etiam si pretiosior factus esset, in id reus condemnaretur quo pretiosior esset litis contestate quam solutionis tempore. quod etiam est iniquum. nam actio mandati contraria sicut negotiorum gestorum datur in id tantum quod eo nomine actori abest ab futurumve est, qua de causa quando abesse intelligatur tractat l. inter §. abesse hoc titul. & id tantum abest fideiussori quo dignus fuit seruus solutionis tempore, non etiam id quo postea dignior factus est. Aliud vero seruari ait in actione ex stipulatu. nam si quis mihi stipulanti Stichum promiserit, & tempore quo ago ex stipulatu mortuus
- D** sit Stichus, promissor absoluitur, nisi mortuus sit post moram promissoris, quo casu condemnandus est reus omnimodo, ne ei mora sua profit l. 23. De verbor. obligation. ne ex culpa sua sibi liberationem adquirat. Mora enim culpa est. Et moram esse significat si sua die non soluerit, vt l. traiecticæ De oblig. & act. hoc igitur casu reducetur æstimatio ad tempus moræ, id est ad diem qua solui debuit. Mora etiam est si patitur secum litem contestari: & ideo si moriatur Stichus post litem contestatam æstimatio referetur ad tempus litis contestate vel ad tempus mortis vtro tempore pluris fuerit l. penult. D. cond. trit. Et similiter si deterior vel pretiosior factus sit Stichus post stipulationem, non præterita æstimatio quanti fuerit tempore stipulationis in hanc actionem, id est in conditionem triticariam ex stipulatu, de qua hæc lex necessario accipienda est
- E** (stricta enim actio ex stipulatu æstimatoria non est) sed veniet arbitrio iudicis æstimatio præsens, vt & in fundo promisso respōdit Pap. l. fundum Cornelianum De nouat. in qua quod secus esse ait si quis promiserit, Quanti fundus est, rationem manifestam habet, quia ea verba referuntur ad tempus stipulationis, non ad futurum tempus, Quanti erit. Ergo si de fundo vel homine promisso agatur conditione triticaria ex stipulatu, tanti æstimabitur fundus vel homo quanti est litis contestate tempore. quod tamen ita procedit, nisi post moram promissoris deterior factus sit, hoc enim casu ad tempus moræ referetur æstimatio. Quod si post moram pretiosior factus sit, referetur æstimatio ad tempus quo pluris fuerit, rei iudicate scilicet vel mortis d. l. penult. Et ita si oblatum seruum noluerit stipulator accipere, ac deinde pretiosior factus sit, & nunc eo facto pretiosiore agat
- F** conditione triticaria ex stipulatu, non quanti nunc est feret ne ei sua mora profit, sed quanti fuit moræ tempore. quod in hac lege his verbis significatur. Aut per creditorē quo minus acciperet. Mora est frustratio debitoris non soluentis vel creditoris non accipientis. Non autem id significatur simpliciter quod Acc. adnotauit, posteriorem morā creditoris apud eum residere eique soli nocere, abolita priore. quod dum adiicit etiā procedere

post litem contestatam, non vsquequaque esse verum docuimus in l. traiecitia. Et quod **A** attinet ad rationem differentia inter actionem mandati & actionem ex stipulatu, impudenter qui primum tentant nullam esse differentiam, in quo etiam non perstant: & imprudenter qui in aestimationem agi mandati, in rem ipsam ex stipulatu, quae si interierit sine culpa rei, & consequenter actio interierit necesse est. nam & ex stipulatu hic agitur conditione triticaria quae aestimatoria actio est, & mandati non in aestimationem nominatum, sed in id quod ex bona fide dari oportet. Et dum interrogor cur in actione ex stipulatu spectatur tempus litis contestatae, non in actione mandati, hoc soleo primum dicere simplicius, Quod enimvero aliud tempus possis spectare in actione ex stipulatu? nec enim vsquam occurret quidquam de spectando tempore stipulationis, in quaestionibus huiusmodi, nisi in specie l. cum quis De obl. & act. quam exposuimus Tract. iij. **B** Deinde latius ita enarrare rationem differentiae, fideiussor me aere alieno liberavit soluendo pro me, & durat liberatio etiam mortuo homine post solutionem, ergo & actio mandati quae durat vel tantum vtiliter coepto negotio licet euentus non successerit l. 17. de in rem ver. alioquin officium suum erit fideiussori damnosum & aberit ei homo quem soluit pro me. Stipulator neque mihi rem gessit stipulando, neque ei propter me quidquam abest. Non est igitur cur agat ex stipulatu si homo promissus interierit sine culpa mea. Culpa nomine intelligo etiam moram, vt l. si seruum §. sequitur de ver. obl. & d. l. fundum Cornelianum. Idem si deterior factus sit ante moram, non est quod in actione ex stipulatu velit duci aestimationem serui retrorsum. Et haec quidem satis sunt ad sententiam huius legis, sed non ad quaestionem vniuersam de aestimanda re quae petitur, quam tamen **C** non possum non tractare plenius cum sit cotidiana. Si quis in ea quaestione diceret non esse differentiam inter iudicia bonae fidei & stricti iuris, refelleretur hac lege quae si agatur de homine aestimando actione mandati qua scilicet fideiussor experitur qui hominem soluit pro alio, tempus solutionis spectari ait, non tempus litis contestatae, siue homo post solutionem interierit siue deterior aut melior factus sit, In actione ex stipulatu spectari tempus litis contestatae. Et de actione ex stipulatu loquitur quae stricta quidem est initio & origine sua, sed desinit in aestimationem arbitrariam, id est de conditione triticaria ex stipulatu, in qua non res ipsa venit tantum sed quanti res est. quae adiectio etiam si inducatur in modum exceptionis actionem strictam arbitrariam facit vt exceptio doli mali actionem strictam, bonae fidei facit l. Seia de don. cau. mor. & omnino actiones arbitrariae **D** sunt, quae duas clausulas habent, vnam de re ipsa, alteram de aestimatione, quarum priori qui paret absoluitur posteriori, qui priori non paret, plerumque damnatur posteriori. Verum quod ait in ea actione mandati qua fideiussor experitur spectari tempus solutionis, idem constitui non potest in aliis iudiciis bonae fidei, quibus non agitur de re soluta pro alio, veluti commodati, depositi, empti, venditi, & similibus. Quae igitur alia differentia inter ea constituetur & iudicia stricta? an nulla constituetur? an in omnibus aestimabitur pretium quod est litis contestatae tempore? Et l. 3. §. in hac, Comm. docet in strictis litis contestatae tempus spectari, vt & hoc loco Africanus tradit & confirmat l. vinum De reb. cred. & l. ult. de cond. tit. quae omnes sunt de conditione triticaria. nam quod in d. l. vlr. idem omnino est in l. vinum, & vna ex Sabino, altera ex Cassio, qui eiusdem fuere scholae. **E** confirmat id etiam l. fundum Cornelianum De nouat. quae tempus litis contestatae spectari ait siue melior siue deterior facta res fuerit, si modo debitor non sit in mora. Sed hoc tamen ita procedit, vt primum tamen semper sumatur aestimatio eius temporis quo dari debuit, si dies solutioni adiecta fuerit. quia die adiecta id videntur sensisse contrahentes vt dies illa obseruaretur l. 59. De ver. obl. quod & in bonae fidei iudiciis locum habere puto. Aliis in bonae fidei iudiciis d. l. 3. §. in hac. tempus rei iudicandae quanti res sit obseruari ait. nec sine ratione. nam eis id tantum petitur quod bonus iudex arbitrabitur & aestimabit dari oportere ex fide bona: atque ita litis aestimatio refertur ad tempus rei iudicatee. & hoc si culpa sua reus rem desiderat possidere. nam si dolo malo, rem aestimat actor iuratus, non iudex. **F** Et actor quanti voluerit non obseruato iusto pretio, ex animi sui sententia. Iudex qui & ipse iuratus semper agit quidquid agit cum soleat initio iurare in leges, iusto pretio. Cuius vero temporis, hoc quaerimus & tractamus, & dicimus eius temporis aestimationem iudicem sequi quae est rei iudicandae tempore. Nec mouemur l. 3. §. si per venditorem De act. empr. quae post moram eius qui vinum vendidit aut triticum, tempus spectari ait quo res vnquam plurimi fuit,

tempus

- A** tempus contractus scilicet quo vinum tradi debuit purè contracta venditione atque ita tempus moræ vel tempus rei iudicatæ. nec enim reducitur necessariò æstimatio ad tempus moræ si postea res pluris esse cœperit l. si sterilis §. cum per venditorem eod. tit. Putem etiam si obligationi sit adiectum certum tempus, quo vinum traderetur, id primum tempus spectari non tempus contractus, exemplo loci. nam eius loci sumitur æstimatio quo vinum pluris fuit, vel quo contractum est, vel quo agitur. Idem potest esse locus quo cōtrahitur & quo agitur l. heres §. proinde De iudic. sed non est tamen semper. At idem est semper locus quo agitur, id est lis contestatur & quo res iudicatur l. vbi l. si is qui Romæ De iudic. No. 90. itaque nihil refert dixeris spectari locum quo agitur, an quo res iudicatur. Nec tamen ita potest idem esse tempus quo cōtrahitur, agitur, iudicatur, sed tria sunt tempora diuersa. quod maximè pertinet ad intelligentiam d. §. si per venditorem. Verum si certo loco vinum dari conuenerit, is potius locus spectabitur quam locus cōtractus. & hoc etiam si tacitè conuenerit, vt si Romæ uenierit vinum quod erat Brundusij, tacitè cōuenisse intelligitur vt vinum Brundusij traderetur. & hoc est quod ait d. §. si per venditorem, Nam quod à Brundusio vinum uenit, &c. id est si vinum uenit quod Brundusij est, vt in Comœdia, Ab Andria hæc ancilla est. Post moram autem emptoris, in eodem §. traditur æstimari pretium, quod est tempore litis contestatæ quo scilicet agit emptor ex empto. Locum autem spectari quo minoris fuerit, vel quo uenit, vel quo lis contestatur. Et forsitan idem cēsendum de tempore, vt quod ait æstimari pretium quod sit cum agitur, ita procedat, si eo tempore minoris fuerit. nam si, vt ita dicam, morosus debitor quo pluris res fuerit infert, æquabile est vt etiam morosus creditor quo tempore vel loco minoris res fuerit seruet. Ita uero respondeamus ad d. §. si per venditorem. Propter moram venditoris spectari tempus & locum contractus, tempus moræ, si eo tempore vel loco vinum pluris fuerit, non tempus vel locum rei iudicatæ. Propter moram emptoris, spectari tempus & locum quo minoris fuerit vel quo uenit vel quo agitur. Et ad id quod abscisè dicitur, In bonæ fidei iudiciis rei iudicandæ tempus spectari, addenda hæc exceptio est, Nisi per reum vel per actorem mora fuerit: quæ exceptio etiam additur in hac lege ab Africano ad id quod dicimus, In strictis iudiciis litis contestandæ tempus spectari. & est, meo iudicio, huic exceptioni adaptāda l. pen. De cond. trit. ita vt extra exceptionem positam d. l. pen. regula ponatur l. ult. de spectando tempore litis contestatæ. Nam si moram fecerit debitor in homine præstando, tempus moræ spectatur, siue id fuerit litis cōtestatæ siue aliud tempus, si post moram deterior factus sit, vt puta luscus aut claudus aut mancus, siue uixerit siue mortuus fuerit postea. Sed si post moram pretiosior factus sit, ueluti agitator aut pantomimus, spectatur tempus rei iudicatæ si uiuat, vel mortis si moriatur ante re iudicatam. Denique quo tempore pluris fuerit, in id damnabitur debitor per quem mora fuit quominus daret aut præstaret id quod erat in obligatione. Et pari modo, quod hæc lex indicat, si per creditorem mora fuerit quominus acciperet utro tempore minoris res fuerit, id tantum consequetur, vt si moræ initio minoris fuerit & pluris litis cōtestatæ tempore, referetur æstimatio ad tempus moræ non ad tempus litis contestatæ. Et hæc nō tantum ita procedunt in conditione triticaria ex mutuo vel ex stipulatu, sed etiā ex causa furtiua vel rerum amotarū & ex alia qualibet causa. Constat enim ex omni causa conditionem triticariam dari. Igitur in cōditione furtiua vel rerum amotarum ita demum spectatur tempus furti commissi quod initiū est moræ l. paru l. ult. De cond. furt. si postea res furtiua pretiosior facta non sit l. penul. Rer. amot. l. 8. §. 1. ex argento De cond. furt. Crescit enim obligatio in morosum debitorem crescente pretio rei non etiam decrescit: nec quidquam obstat l. 2. §. quæsitum. De pr. del. quæ in conditione furtiua ait æstimationem non egredi retrorsum tempus litis contestatæ. nam id ita accipiendum est, vt non retrorsum æstimetur quanti res eo in anno plurimi fuerit, vt in actione legis Aquiliæ, sed vt ait l. 8. §. 1. quanti vnquam plurimi fuerit vel furti scilicet facti vel litis contestatæ vel rei iudicatæ vel mortis tempore. Sed de his hæctenus. Concludamus hoc tantum, si quæretur
- F** quanti à iudice æstimanda res sit quæ petitur, excepto casu huius legis quo in actione mandati tempus solutionis obseruatur. In bonæ fidei iudiciis rei iudicandæ, in strictis litis contestandæ tempus obseruari. Et huic regulæ aliam addamus exceptionem, nisi moram fecerit debitor aut creditor. nam si moram fecerit debitor, utro tempore res pluris fuerit vel moræ vel litis contestatæ vel rei iudicatæ vel mortis, tanti damnabitur reus.

Sinautem creditor moram fecerit, vtro minoris fuerit, condemnatio fiet. Hęc est summa definitio huius quęstionis, valde notāda. nam nullus est hodie vel iudex vel patronus vel Iurisconsultus qui non hæreat maneatque suspēsus quoties tractatur hac de re. Transeamus ad l. 30. De act. empt.

Seruus quem de me cum peculio emisisti, prius quam tibi traderetur, furtum mihi fecit. quamuis ea res quam subripuit interierit, nihilominus retentionem eo nomine ex peculio me habiturum ait: id est ipso iure ob id factum minutum esse peculium: eo scilicet, quod debitor meus ex causa conditionis sit factus. nam licet si iam traditus furtum mihi fecisset, aut omnino conditionem eo nomine de peculio non haberem, aut eatenus haberem quatenus ex re furtiua auctum peculium fuisset, tamen in proposito & retentionem me habiturum: & si omne peculium penes te sit, vel quasi plus debito soluerim posse me condicere. Secundum quę dicendum, si nummos, quos seruus iste mihi subripuerat, tu ignorans furtiuos esse, quasi peculiare ademeris, & consumpseris, condictio eo nomine mihi aduersus te competat: quasi res mea ad te sine causa peruenerit.

Vendidi tibi seruum cum peculio. is seruus prius quam tibi traderetur mihi rem aliquam subripuerat eaque res interierat. deinde tradidi seruum & peculium, non deducto eo quod mihi seruus debuit ex causa cōditionis furtiue, quod minuebat peculium ipso iure l. 6. & 8. De pec. leg. etiam extincta re furtiua. nam fur interitu rei furtiue non liberatur, quia semper moram facere intelligitur l. 8. De cōd. fur. Itaque si per errorem integrū tibi peculium præstitero non habita ratione eius quod mihi seruus debuit ex ea causa, datur mihi condictio certi de indebito soluto, quod plus soluerim quam esset in peculio. nec obstat l. ex quibus De condic. ind. quę de retentione siue deductione loquitur quę per exceptionem fit non de ea quę fit ipso iure. Ex quibus causis retentionem vel deductionem ipso iure habemus, actionem nō habemus, ea si soluerimus, certi condicere possumus, vt hoc loco. & l. v. §. vlt. De imp. in rem dot. fact. id est condicere id possumus quo deminutum est peculium deminutave dos ipso iure ex edicto prætoris vel ex xij. aut lege Julia. Ex quibus causis retentionem habemus opposita exceptione doli non ipso iure, ea si soluerimus, certi condicere non possumus d. l. ex quibus l. si in area eod. incerti condicere possessionem possumus quam per errorem transtulimus in alium l. qui exceptionem §. si pars eod. Quid verò dicemus, si post traditionem serui & peculij, is seruus mihi rem subripuerit? An tenetur emptor condictione furtiua de peculio? Mouet dubitationem, quia ex maleficio hæc actio esse videtur l. si mulier. §. pen. Rer. amot. & ex maleficio nō venit actio de peculio. rursus rem persequitur, non pœnam, & ideo non malè videtur dari etiam in peculij posse. At placuit media sentētia existimantium teneri dominum duntaxat in id quo læuoluptius factum est peculium, in residuum autem seruū esse noxę dedendum l. 4. l. penult. De condic. furt. l. 3. §. penult. De pecul. l. 3. §. vltim. l. v. Rer. amot. atque ita erit hæc actio partim de peculio, partim noxalis. Quod si nihil sit versum in peculium, erit noxalis tantum, vel si tota res furtiua sit versa in peculium, de peculio tantū. Quid vero si is seruus antequam mihi traderetur ex causa emptionis, nummos venditori subripuerit & ego eos consumpsero bona fide quasi peculiare? Et notat repetitionem eorum esse per cōditionem sine causa, vt sicut supra demonstratum est suo casu esse cōditionem indebiti, suo cōditionem furtiuam, sit etiam hoc suo casu condictio sine causa. & his, vt opinor, adiecerat Africanus statim quod habuimus supra l. vltim. De neg. gest. de eodem seruo vendito cum peculio qui ante traditionem rem aliquam venditori subripuit. si emptor eam ad se perlatam bona fide vendiderit quasi peculiarem, ac deinde ea in rebus humanis esse desierit. quo casu datur etiam venditori de pretio condictio sine causa, vel actio negotiorum gestorum. Sequitur in hac lege.

Si sciens alienam rem ignorantem mihi vendideris, etiam prius quam euincatur, vtiliter me ex empto acturum putauit in id quanti mea interfit meam esse factam. quamuis enim alioquin verum sit, venditorem hætenus teneri, vt rem emptori habere liceat, non etiam vt eius faciat, quia tamen dolum malum abesse prestare debeat, teneri eum, qui sciens alienam non suam ignorantem vendidit: id est, maxime si manumissuro vel pignori daturo vendiderit.

Venditor in hoc duntaxat tenetur emptori vt caueat de euictione repromissione nuda & vacuam possessionem tradat, non etiam dominium. Sed rectè adiicit l. 1. De rer. perm. etiam

- A** etiam purgari eum debere de dolo malo. nam si sciens dolo malo rem alienam vendiderit ignorantem & tradiderit, statim conueniri potest ex empto actione in id quanti interest rem emptoris esse factam. quod Africanus his declarat exemplis id est, (sic enim est legendum) maximè si manumissuro vel pignori daturus vendiderit. nam is tantum manumittere seruum potest vel pignori dare qui serui dominus est. & alia ratio pignori dationis vel conuentionis, alia venditionis & traditionis, illa id agitur ut res obligetur, hac ut possessio sola transferatur. non potest obligari à me nisi res mea, potest possessio non meæ rei à me si possessor eius fuerim in alium transferri. & ita res aliena mancipio non datur: nam mancipatione hoc agitur ut dominium transeat, traditione ea quæ fit ex venditionis causa ut possessio vacua transeat. Et mancipio non dari rem alienam, ille locus Plauti indicat in Curculione. Egon' ut à lenone quicquam mancipio accipiam. quibus sui nihil est nisi vna lingua, qui abiurant si quid creditum est, alienos mancupatis, alienos manumittitis. & quod Varro ij. de re rust. c. 10. significat non caueri duplam euictionis nomine nisi si mancipio non daretur. nam in mancipatione non interueniebat cautio de euictione, sed alia quædam quæ dicebatur secundum mancipium. Et secundum hæc in proposito interest maximè emptoris seruum venditum suum fieri quem fortè emit ut mox pignori daret, vel filium fortè naturalem aut fratrem ut statim eum ad libertatem perduceret. nã in bonæ fidei iudiciis etiam affectus, id est, necessitudinis ratio habetur l. cum seruus Mand. Ideoque merito agitur eo nomine ex empto in scientem, etiam re nondum euicta. Ex empto, inquam, non ex stipulatu l. 4. in princ. hoc titul. Ignorans non tenetur antequam res euicta sit nisi aliud conuenierit. Imo nec si in ipso limine contractus controversa moueatur, & denunciatur emptori ne emat, ex empto agi potest, sed non aliter emptor cogitur pretium soluere quam si venditor satisfecerit euictionis nomine l. pen. §. vltim. De per. & com. rei vend. Sequitur alia quæstio in l. 44. cod. titul. quam plenius eodem libro tractasse Africanum significat l. 45. & eadem scilicet omnia quæ Paulus exequitur l. 43. & 45. idcirco ea nobis diligenter enarranda sunt. Seruus cui relicta est fideicommissaria libertas in diem vel in condicionem, non est quidem statuliber, sed statuliberi locum obtinet l. non tantum §. cui per fideicommissum De fid. lib. quoad hoc scilicet ut si vaneat, cum sua causa vaneat, & possit vel emptorem cogere per prætorem fideicommissarium (nam ex hac causa serui aduersus dominum in iudicio consistere possunt l. de libertate cod. titul. l. vix De Iudic. l. is quoque De in ius voc. l. mulier §. non est Ad Treb.) ut se manumittat, vel heredem vel legatarium qui rogatus est, vel etiã heredem, egatario qui rogatus est repudiante, quod seruus legatus apud eum remanserit cum suo onere, atque ita eum heres inuitus redimet ab emptore, inuitusque reuendet emptor cogente prætore l. 15. De fid. lib. nec mirum si cogatur reuendere qui & cogeretur manumittere. Item statuliberi loco est quoad hoc ne iura patronorum grauiora experiatur. Statuliber si ei libertas obtigerit, nullum habet patronum. Is cui obtigerit fideicommissaria, nullum habet duriores vel ingratos. nam si fortè manumissus sit ab emptore antequam existeret condicio libertatis, eius patronatum recusare potest & optare heredis vel legatarij ex Cõstitutionibus Adriani & Pij l. generaliter §. vlt. de fid. lib. quarum fit mentio l. præcedenti.
- E** His cognitis, sige, Quidam L. Titio legauit seruos tres, Stichum, Pamphilum, Arescufam, & eius fidei commisit ut eos manumitteret post annum, Titius repudiavit legatum nec liberavit heredem per acceptilationem, vel ut solebãt olim per æs & libram. Heres eos vendidit reticens causam fideicommissariæ libertatis. emptori seruierunt pluribus annis ignari fideicommissariæ libertatis, deinde Arescufam sua sponte manumisit emptor, post comperta voluntate defuncti Stichus & Pamphilus ab herede petierunt fideicommissam libertatem, & quamuis non ab eo esset relicta libertas sed à legatario, quia tamen repudiante legatario apud eum remanserant cum suo onere, ab eo redempti & manumissi sunt cogente prætore fideicommissario. Arescufa autem etiam si esset manumissa ab emptore, recusauit eum patronum habere utens beneficio Cõstitutionum. Hæc est species, ex qua
- F** oriuntur quæstiones tres, quas antequam proponã, ex narratione eius hoc primum notandum esse censeo. Repudiatione legatarij non liberari heredem ex legati causa, quod verissimum esse constat ex eo quod est proditum l. Imp. De leg. 2. & l. si filius §. vlt. De fid. lib. etiã post repudiationem legati integras esse legatario actiones legati nomine. nam ei cui rogatus est rem legatam restituere, eas cedit, & si seruum legatum rogatus sit manumit-

tere easdem cedit cui seruus voluerit vt ab eo manumittatur cui fuerint cessæ. Notandū A
 id quoque est, legatum quod repudiatur apud heredē remanere cum onere fideicōmissa-
 rię libertatis. nec mirū, cum remaneat etiā cum onere fideicōmissi peculiarij l. 9. De vsufr.
 leg. nam vel fideicōmissario in heredē ex cessione actio est, vt diximus ante, vel sine cessio-
 ne utilis. nam plerunque cui ex cessione potest esse actio directa, & sine cessione utilis est.
 Aut certē hęc non de repudiatione dici possunt, sed de abstentione tantum: Et in hac le-
 ge legatarium legato se abstinuisse, non autem repudiasse: nam repudatione ipso iure a-
 misisset actiones. Prima autem quęstio quę oritur ex specie proposita hęc est, an emptor
 pretium à venditore Arescusæ quoque nomine repetere possit, quod libertam non ha-
 beat propterea quod non vult se patronum habere. Et quod ait, quoque in l. præcedenti
 significat iam tulisse emptorem pretium Stichi & Pamphili, vt ante diximus redimen- B
 dos eos esse ab emptore, & quęstionem in eo versari an etiam pretium Arescusæ actione
 ex empto consequi possit. Mouet quod sua voluntate non coactus eam manumisit l. xxy.
 De euct. & hac ratione existimabat Vlpianus non esse emptori actionē ex empto ad pre-
 tium recuperandum quamuis Arescusa eum recusasset patronum habere. Sed verior est
 Iuliani sententia dantis in heredem eundemque venditorem actionem ex empto de pre-
 tio Arescusæ, quia sciebat se vendere ancillam quę erat in causa fideicommissæ libertatis
 l. 26. eod. tit. Ignorantem heredem dicerem, non teneri. Secunda quęstio hęc est, cuius
 sit liberta Arescusa quę recusat emptorem patronum habere. an heredis an legatarij. nam
 & si legatarius repudiauerit, tamen adhuc videtur eum patronum habere posse, cum non
 amiserit actiones suas nec enim liberauit heredem. Sed rectē concludit l. seq. §. vlt. heredis C
 eam fieri libertam, nec legatarij patronatum eligere posse, cum heres emptori hoc nomi-
 ne teneatur ex empto quod eripiat se ei liberta sua. Hęc actio datur emptori quod liber-
 tam non habeat, in heredem eundemque venditorem scientem d. l. 26. transire igitur li-
 berta debet in heredem. nam si emptor libertam habeat, id est si Arescusa eo patrono cō-
 tenta sit, cessat actio ex empto. Et non videtur quidem esse locupletior qui libertum aut
 libertam habet, qui patronus est: quoniam ius patronatus est inæstimabile l. naturalis. §.
 vlt. De præscr. verb. Sed tamen interest mea quod libertum habere desierim saltem pre-
 tij nomine quanti fuit antequam eum manumitterem. hoc enim æstimabile est. Eorum
 quę sunt inæstimabilia, qualia sunt libertas, patria potestas, dominica potestas, ius patro-
 natus, ius necessitudinis, ratio non habetur in iudiciis. quia & haberetur frustra. Cuius e- D
 nim ratio non est, nec iniri potest. nec alia ratione actio ingrati iure ciuili prodita non est
 quàm quod difficillis eius æstimatio sit. Quemadmodum enim iudex inibit æstimationē
 Verba sunt Senecę docentis non posse dari actionem ingrati. & ita in l. si quis testamē-
 tum ad leg. Aquil. Marcellus deletis tabulis testamenti testatori non dari actionem dam-
 ni iniurię. quemadmodum enim, inquit, æstimatio inibitur: Duę priores quęstiones. fuē-
 re de Arescusa. Sequitur tertia de Sticho & Pamphilo vel altero eorum. Si vtrumque vel
 alterum erudierit emptor, an actione ex empto eis creptis in libertatem, euctiōnis nomi-
 ne potest cōsequi sumptus eruditionis & mercedes magistrorum? Et ait Paulus l. præced.
 ad hanc quoque speciem, actionem ex empto suppetere, quia non pretium tantum quod
 numerauit cōtinetur empti actione qua agitur euctiōnis nomine, sed etiā id omne quod
 interest emptoris, quod repetitur ex eodem Pauli libro in l. lxx. de euct. veluti adquisitio- E
 nes serui l. venditor. De euct. & sumptus ac meliorationes. atque ita iure repetet emptor
 id quo seruus melior & eruditior factus est post traditionem ante euctiōnem. nam & si
 quo deterior factus sit, eo minus repetet. l. seq. d. l. lxx. Sed quid si in tantum sit pretiosior
 factus vt non possit id venditor præstare propter inopiam & angustias rei familiaris, vt si
 agitator sit factus. vel pātomimus, quę artes fuēre semper in pretio, & sunt etiam admira-
 biles, licet persone iure habeantur infames l. 4. C. de spect. nisi quas fortē alit rex. nec mer-
 ces compellit in ludum vel in scenam l. athletas De his qui not. inf. & eleganter Tertullia-
 nus de spectaculis. Artem magnificent, artificem notant. Gaius vitur exemplo pictoris
 & librarij l. fortē De rei vind. quę etiā artes pretiosiores seruos reddunt. Quid igitur fiet si
 has artes seruū emptor docuerit, nec sufficiat tāto pretio veditor? Et Paulus ait nō esse æ- F
 quū veditorē obligari in magnā quantitatē. ac mox subiicitur ratio huiusmodi ex Afric.

Cum & forte idem mediocrium facultatum sit, & non ultra duplū periculum subire eum oportet.
 Non esse igitur æquum mediocrem hominem, quam mediocritatem Horatius signi-

ficauit

- A ficauit his verbis, Extremi primorum, extremis vsque priores, damnari in quantitatem immensam. Accedit mediocritas vicinâque paupertati magis est. Et ait mediocrium facultatum Iuliani verbis, qui & in l. patronus De oper. lib. mediocris patrimonij dixit. Ac præterea periculum euictionis venditorem vltra duplum subire non oportere. actionem ex empto dari in id quod ex fide bona dari oporteret. non oportere venditorē vltra duplum periculum præstare. nimia refecari bonæ fidei iudicio, & quod excedit duplum, nimium id certè esse. & ita Iustinianus generaliter definiuit in casibus quibus agitur de re certa vel summa certa, veluti in venditionibus & locationibus & omnibus contractibus, id quod interest dupli quantitatem nō excedere. At videamus quemadmodum duplum accipi oporteat. aliàs enim duplo inest res, aliàs non inest, sed duplum adsumitur
- B extra rem aut rei pretium. Extra rem adsumitur in actionibus ex maleficio quæ meram pœnam continent, vt in actione furti, qua agit non dominus, cuius interest rem non subripi l. si vendidero §. 1. De fur. Quod si ea dominus agat cuius nihil amplius interest, quàm quod dominium apud eum fuit, quod interest non egreditur verum rei pretium, idemque hoc casu est rei pretium & quod interest, idque duplatur vel quadruplatur d. §. 1. secundum quem accipienda est l. in furti actione eod. tit. quæ videtur quidem separare rei pretium ab eo quod interest & definire in actione furti non duplari quod interest, quorum vtrumque falsum est, sed quod interest intelligit quod excedit rei pretium, quod si nullum existat, veluti domino agente cuius nihil amplius interest, necessario quod interest sine pretij continetur. In actione quoque ex empto ob euictionem, duplum non est
- C extra pretium rei: sed quanti res empta est, alterum tantum soluit venditor emptori, vt si empta sit c. & hæc c. reddit, & alia c. præstat, non vltra, etiam si pluris intersit, vt si plus quam c. in erudiendum hominem impenderit, non id omne quod impenderit emptor recipit, sed intra modum rationemque dupli denique solutis cc. liberatur venditor & à pretio & ab eo quod interest, & extinguitur actio ex empto. idēque sequimur in actione ex conducto si frui non liceat cōductori, & conduxerit x. in annos singulos. nam hoc primum consequetur ne pensionem soluat, vel vt prorogatam eius anni quo frui non licet pensionem recipiat, id est x. & ratione eius quod interest alia x. tātum. Et ita quoque duplum accipimus cum dicimus vsuras, quarum exemplo idem in eo quod interest cōstituitur, non deberi supra duplum. hoc enim dicimus non deberi altero tanto sorte amplius, vt si sors fuerit c. vsuras non deberi supra c. & solutis cc. liberationem debitori cōtingere tam à sorte quàm ab vsuris. denique vsuræ possunt æquare sortem non exsuperare. Verum quod ait, Africanus vltra duplum periculum euictionis venditorem non præstare, hoc ita procedit. nisi aliud conuenerit. nam admitti conuentionem tripli vel quadrupli constat ex l. si dictum. De euict. l. si procurator. De iur. fil. sicut in stipulatione iudicio listi quæ in id quod interest concipitur, admissa est conuentionio supra statutum modum id est supra duplum si non per errorem interposita sit l. 4. §. vlt. Si quis caut. In venditionibus duplę cautio vt ciuilior ita frequentior fuit, & adeo quidem vt & si nulla interuenisset, tamen veniret ipso iure dupla in actionem ex empto l. 2. De euict. l. quod si nolit §. quia assidua. De ædil. edict. nec tamen ex omni re sed ex pretiosioribus l. emptor §. 1. de euict. Rei contemptibilis venditio simplaria est quod ex ea agatur tantum in simplam, id est, ad pretium recipiendum. At vsuræ quoque ex conuentione supra duplū soluentur si modo soluantur pluribus pensionibus per diuersa tempora, & ita demum non supra duplum si soluantur vna pensione nec vlla vsurarum medio tempore pensitatio interuenierit l. x. C. de vsur. quod tamen Iustinianus mutauit No. cxxj. cxxxvij. clx. Et sic in traiecticia pecunia sicut vsuræ duplum excedere possunt, ita id quod interest l. 2. §. vlt. De eo quod cer. loc. Vsuræ modus est duplex, Centesima & duplum. Neuter seruatur in traiecticia pecunia. Item placet venditorem qui sciens per fraudem vendidit rē alienam vel seruum qui erat in causa libertatis omnimodo teneri vltra duplum etiam in immensam quantitatem l. seq. & licet sit generalis Constitutio Iustiniani, tamen excipienda semper est causa doli mali, vt liberatione generaliter legata, semper excipimus,
- F nisi Si quid factum sit dolo malo. Et hæc de casibus certis. In casibus incertis quibus agitur de re incerta, veluti possessione, obligatione, liberatione, quibus non est simplum ad cuius rationem duplum constituatur, eadem Constitutio iudici dat præcepta duo. Primum vt in id tantum quod in veritate interest condemnationem faciat. Alterum vt

ne vanis partium allegationibus quibus sua interesse adfingunt, animum attendat. De ^A possessione exemplum dedi Obf. ix. c. xxxj. De obligatione nunc dabo aliud ex l. xij. De re iud. à Primo stipulatus sum x. à Secundo satisfdari Primi nomine. Si agam in Secundum, de re incerta agam, de obligatione quam is mihi præstare debet, & lis æstimabitur quanti re vera arbiter cognouerit mea interesse satisfdari. potest tantundem interesse, id est x. Primo nequeunte soluere. potest minoris, si soluere possit partem. potest nihil, si possit soluere totum l. cxij. §. vlt. De ver. obl. Nec enim vani & irrationabilis timoris vlla æstimatio est, id est quod timeat stipulator ne Primus fiat non soluendo, non ideo interim sua interesse fingat satisfdari sibi, sed tunc duntaxat cum factus erit Primus non soluendo in totum vel in partem. Aduentitij casus non sunt computandi l. vj. Qui & à quib. & c. & Græci elegantius, & *ἡ γὰρ τοῖς ἔξωθεν συμβαίνουσι θέμασι προσέχεν ἡμᾶς*. Sed reuertamur ad quæst. ^B propositam. Sumptibus ab emptore factis in erudiendum seruum qui in libertatem euincitur ex causa fideicommissi atque ita meliore & pretiosiore seruo effecto, venditor qui non ignorabat causam fideicommissariæ libertatis, omnimodo tenetur in id quo seruus melior effectus est sumptibus emptoris, vel in sumptus omnes quibus melior effectus est. Ignorans quoque tenetur sed non vltra duplum. quin & vix in duplum damnabit vnquã bonus iudex nisi tanti interfit quamquam possit id quidem non iniuste, propterea quod stipulatio duplæ tacite inest actioni ex empto. Ergo si melior seruus apud emptorem effectus sit cum euincitur, augetur id quod venditorem emptori præstare oportet euictionis nomine. nam, vt subiicit Paulus l. seq. è contrario quoque minuitur præstatio, si seruus deterior effectus sit, & id tantum consequitur emptor à venditore quanti fuit seruus euictionis tempore, quia & id tantum ei abest propter euictionem l. si cum venditor §. vlt. l. lxx. De euict. Huic definitioni obstat l. ex mille De euict. quæ de seruo loquitur nominatim, & ait non minui obligationem duplæ ob euictionem si seruus venditus deterior factus sit, nec etiam augeri si melior effectus sit. idémque esse in fundo si deterior aut melior factus sit vel si alluione fluminis auctus aut deminutus sit & totus euincatur. Verum Accursius & omnes animaduertère probe, l. ex mille loqui de actione ex stipulatu interposita euictionis nomine quæ stricta est. Hæc committitur, vti concepta est, in duplum, in totum tota re euicta siue ea res melior siue deterior facta sit, & siue aucta siue deminuta sit, eadem enim est quæ fuit ante etiam si aucta vel deminuta sit. alioquin nos ipsi non essemus hidem qui cottidie commutamus. Aliud seruatur in actione ex empto. nam etiam ^D si tota res euicta sit, in id tantum intenditur quod ex bono & æquo dari oportet, non stricto iure. hoc iudicium adiicit vel reiiicit quæ adiici vel reiiici bonum & æquum est. Quid vero si pars fundi euicta sit, an etiam stipulatio duplæ committetur in totum? Minimè. est quidem actio ex stipulatu directa, aspera, simplex, sed non iniqua. porrò iniquissimum esset parte euicta committi stipulationem in totum. & ideo si vænierit fundus mille iugerum & flumen abstulerit c. c. ac postea euincantur c. c. ager emptor ex stipulatu non pro c. l. sed pro c. c. tantum. Toto fundo euicto, id est d c c c. non pro d c c c. sed pro mille. Nunc persequamur quod ad eandem quæstionem adiicit Paulus in l. sequen. Dixit de seruo vendito in quo erudiendo emptor sumptus fecit, an euicto seruo in libertatem eos sumptus vel id quo meliorem seruum fecit repetere possit. Idem tractari in ^E area vendita potest. Tu in area tibi vendita à non domino, tuis sumptibus ædificium imposuisti, dominus ædes vindicat quasi suas, seruare potes sumptus per retentionem siue per exceptionem doli mali habita fructuũ compensatione l. xiiij. Com. diuid. l. sumptus De rei vind. l. Paulus De doli exceptione. Actionem in dominum non habes, exceptionem habes, vt innumeris aliis causis exceptio siue retentio est, non actio: & recte Demosthenes, οἱ νόμοι καὶ τῶν διδῶσι παραγραφὰς ἀπιλαγχάνει περὶ ὧν οὐκ εἰσὶν εἰσαγωγεῖς. & retentionem quidem hanc habes siue bonæ siue malæ fidei possessor fueris, vt docuimus initio decimæ Observationis, nec est quod adiiciat Accursius in l. sequen. bona fide. Quod si tibi hac ratione sumptus ædificij non seruaueris, non erit tibi eodem nomine in venditorem actio ex empto. Cur enim retentione vsus non es? aut si per ^F errorem eam prætermisisti, cur non vteris conditione incerti? Non est emptori actio de euictione qui vindicante domino rem sibi vel id quod interest seruare potuit exceptione perpetua l. si rem j. §. j. De euictione. sicut non est fideiussori actio mandati scienter prætermittenti exceptionem perpetuam l. si fideiussor §. j. Mandati.

Eadem

- A** Eadem vero retentione uti non potuit emptor superiore casu in seruo, quoniam euincatur in libertatem. Si vindicaretur à domino id est si euinceretur in seruitutem posses similiter seruare tibi impensas eruditionis & mercedes magistrorum per retentionem. l.j. C. de inf. exp. l. apud §. si minor De doli exc. & si ita non prospexeris tibi, nec ages aduersus venditorem ex empto. Itaque nihil referet area an seruus vindicetur. At l. si autem §. vltim. De rei vind. differentiam facit inter seruum & aream. Verum de domino vindicare loquitur qui aliunde sumptus soluere non potest. quo casu possessor ædificium tollere potest impositum areæ, eruditionem qua imbutus est seruus tollere non potest. Nos de domino loquimur qui sumptibus refundendis idoneus est. Rursus hæc ita procedunt si emptor possideat. nam qui non possidet retentione uti non potest, & euinci tamen ei res
- B** potest licet non possideat, ut in l. ix. C. de euct. quàm ita Accursius accipit rectissime, quo casu sane emptori erit actio ex empto in id quo melior area meliorve seruus effectus est. Item hæc ita procedunt, si venditor ignorauerit se rem alienam aut seruum statuliberum vel quasi statuliberum vendere. nam si sciens emptori tenetur omnimodo id est etiam si retentione emptor aduersus dominum uti potuerit, atque etiam in omnes sumptus & in omne id quod interest, licet duplum excedat. Sequitur l. xxxij. Locati, in hæc verba.

Si fundus, quem mihi locaueris, publicatus sit, teneri te actione ex conducto, ut mihi frui liceat: quamuis per te non stet quominus id præstes. quemadmodum, inquit, si insulam ædificandam locasses & solum corruisset, nihilominus teneberis. nam & si vendideris mihi fundum, isque priusquam vacuus traderetur, publicatus fuerit, tenearis ex empto. quod hæctenus verum erit, ut pretium restituas: non ut etiam id præstes. si quid pluris mea intersit, cum vacuum mihi tradi. similiter igitur & circa conductionem seruandum puto; ut mercedem quam præstiterim restituas: eius scilicet temporis, quo frui non fuerim. nec ultra actione ex conducto præstare cogerus. nam & si colonus tuus fundo frui à te aut ab eo prohibetur, quem tu prohibere ne id faciat possis, tantum ei præstabis, quanti eius interfuerit frui. in quo etiam lucrum eius continebitur. sinuero ab eo interpellabitur, quem tu prohibere propter vim maiorem, aut potentiam eius non poteris, nihil amplius ei, quàm mercedem remittere, aut reddere debebis.

- D** Locasti mihi fundum fruendum. is publicatus est sine culpa tua, sine culpa mea, captus forte ab hostibus & in publicum redactus. quamuis tuâ culpa absit, teneris tamē mihi ex conducto ut frui liceat id est ut eius temporis quo frui non licet mercedem remittas aut reddas. Sed non etiam ultra teneris in id puta quod interest. quia præstare vim maiorem non debes. & publicatio huiusmodi vis est, cum nec prohiberi nec ei resisti possit. Et ita si mihi Insulam ædificandam locasti, & eam ædificauero vel totam vel ex parte, ac deinde solum corruerit, id est, defecerit terræ fragore, terræve motu, quæ vis neque euitari neque prouideri potest, nihilominus teneris ex conducto ut mercedem soluas. l. martius. l. vlt. hoc titu. utroque casu est actio ex conducto, sed vno ut merces non soluatur, altero ut soluatur. Et rectius id quod posuit initio Africanus confirmat exemplo venditionis: frequens est horum contractuum inter se collatio ut l. prox. §. l. item si pretio §. vlt. eod. l. tenetur §. sed si vas de act. emp. quia maximam inter se familiaritatem habent ut ait. l. ij. ven
- E** didisti mihi fundum. is publicatus est sine culpa tua ante traditionem. Quamuis absit culpa vel mora tua tamen teneris mihi ex empto, sed in simplum ut scilicet vel me liberes actione ex vendito, vel pretium quod accepisti restituas, non etiam in omne id quod interest fundum mihi tradi ex quo intelligitur post perfectam venditionem periculum non respicere ad emptorem. Quod est contra id quod vulgo dici solet perfecta emptione periculum omne pertinere ad emptorem l. id quod & l. seq. de peri. & com. rei vend. Perficitur autem emptio nudo consensu etiam re non tradita aut pretio non numerato. Verum ita accipiēda ea regula est ut pereat res emptori non pretium, id est si res perierit ante traditionem, & perire videtur quæ in publicum redigitur, ut pereat emptori ne id quod interest supra pretium rei consequatur non etiam ut vel pretium non repetat quod soluit
- F** vel quod non soluit venditori soluere compellatur. Quod confirmat l. quod si neque. de per. & com. rei vend. quæ lectis venditis si ante traditionem eos ædilis plebis cum in via publica positi essent considerit venditoris periculum esse ait, quia scilicet pretij petitionem non habet, quinimo restituit pretium si quod acceperit. Idem confirmat l. vltim. de

cond. caus. dat. quæ in permutatione ad exemplum emptionis si data pecunia ut daretur **A**
 Stichus, perierit Stichus ante traditionem, pecuniæ repetitionem esse ait, cum tamen con-
 stet ex l. naturalis §. j. de præsc. ver. non esse in id quod interest Stichum tradi præscriptis
 verbis actionem. Idem etiam infra confirmabit l. xxxix. de solut. Contra quoque obiicitur l.
 Lucius De euict. quæ fundo ex præcepto principis victoria de hostibus parta erepto em-
 ptori & partim distracto partim veteranis assignato pro merito periculum ait esse em-
 ptoris, & venditori integram esse de pretio actionem. Sed recte Azo in specie l. Lucius
 fundum traditum fuisse emptori. Ante traditionem perempta re vendita pretij remissio
 vel repetitio est. post traditionem pretij remissio vel repetitio non est. Et traditum fuisse
 ex eo apparet quod futuros & inopinatos casus euictionis dicat ad venditorem non per-
 tinere. nec enim euincitur emptori nisi quod traditum est nec ante traditionem euictio- **B**
 nis nomine actio est, sed in hoc tantum ut res tradatur emptori. Et quod in hac lege po-
 nitur ante traditionem publicatum fundum satis indicat post traditionem publicato fun-
 do nullam esse emptori actionem. ante traditionem esse sed litem non æstimari supra
 pretium rei de quo conuenit. si alia ratione euinceretur res emptori veluti iure dominij,
 vel hypothecæ, vel possessionis, vel vsus, vel vsusfructus, vel emphyteuseos, vel superficij
 periculum esset venditoris, sed non etiam si iniuria belli, aut vi maiore. Et in lectis vendi-
 tis illa distinctio comprobatur in l. lectos & l. quod si neque De pericul. & com. rei vend.
 Nec est cur non transferatur etiam ad ceteras res. At rursus huic distinctioni obiicitur §.
 cum autem De emptio. & vend. in quo perspicue traditur, perfecta emptione, periculum
 rei venditæ statim ad emptorem pertinere tametsi adhuc ea res emptori tradita non sit, **C**
 & compelli emptorem soluere pretium. Sed iuris regulæ in Institutionibus proponuntur
 quæ omnes sunt ex summo iure, & rudimenta: In digestis incrementa iuris & diligentius
 exactæ res ad æquitatem. Et verò æquius est ut qui rem non est nactus emptor per etiam
 non soluat. Et ita quod proponitur in §. certe. De rer. diuis. malæ fidei possessorem domi-
 no vindicante impensas seruare non posse per exceptionem doli mali, ex iure summo est.
 nam æquitas aliud suadet ne petitor ex aliena iactura locupletetur ut docui initio Obser-
 uationis decimæ. Restat igitur ut concludamus ante traditionem publicato fundo vel
 perempto aliàs & erepto emptori vi maiore aut potentia, in hoc tantum esse actionem
 emptori ut pretium venditor remittat vel restituat. Sed addamus exceptionem, nisi per
 emptorem mora fuerit quominus res traderetur quo casu pro tradita habetur, nec pre- **D**
 tij remissio aut repetitio est d. l. lectos l. xv. de iu. dot. In qua ponendum est moram fecisse
 maritum non mulierem. Et similiter in l. si in emptione §. pen. de contr. emp. moram fecisse
 emptorem. Item nisi per venditorem mora fuerit quominus rem traderet. hoc enim ca-
 su emptori non tantum pretij nomine de quo conuenit actio est, sed etiam si quid pluris
 inter sit rem tradi. Idemque est si culpa, si ex delicto venditoris res publicata sit. Et has om-
 nes fere exceptiones addi etiam oportet ad id quod in causa locationis ita concluditur
 in hac lege venditionis exemplo: publicato vel aliàs perempto fundo locato conductori
 in hoc tantum esse actionem ut mercedem siue pensionem locator remittat aut restituat
 non etiam si quid pluris inter sit fundo perfrui. Excipiuntur enim hi casus si per locatorem
 prius mora fuerit quominus fruere fundo conductor, vel si culpa locatoris publicatus **E**
 fundus sit l. item quæritur §. si quis mensuras hoc tit. vel si sciens rem alienam locauerit &
 à domino euincatur cui resistere locator non possit. l. xxxv. his enim casibus in id omne
 quod interest locator tenetur, & posteriore etiam ultra duplum. Si ignorans locauerit &
 à domino euincatur non tenetur ultra mercedem. qua in re locatio distat à venditione.
 Nam venditor etiam ignorans tenetur in id quod interest rem tradi, vel habere licere, si-
 ue venditori siue emptori dominus eam rem euicerit. plus enim præstat quam locator,
 possessionem vacuam, euictionem, redhibitionem, Et ad locatorem tantum ignorantem
 pertinet distinctio Africani quæ sequitur. Si conductor ideo frui non possit fundo con-
 ducto quod publicatus sit vel quod chasinate perierit vel qua alia vi maiore aut iniuria
 potentioris aut iure domini cui resisti non possit aut incursum latronum, ut ait l. seq. ereptus **F**
 sit conductor, his casibus conductor actio est in hoc tantum ut merces remittatur vel
 reddatur. & comparat publicationem vi maiori & iniuriæ potentioris & latrocinio. Sed
 si conductor fundo frui prohibeatur à locatore vel ab extraneo quem locator prohibere
 possit nec prohibeat, locator tenetur in id omne quod interest conductoris etiam ultra
 merce-

- A** mercedem, non tamen ultra duplum, & in æstimando eo quod interest habebitur etiam ratio lucri quod fecisset conductor si frui licuisset l. si in lege §. colonus hoc tit. & vero lucraturus fuisset fructus eius anni quo frui non licet vel id quo postea pluris alium fundum aliamve coloniam conduxit vel etiam quo pluris relocaturus erat l. qui insulam hoc tit. nam id agitur hoc contractu ut frui conductione liceat & perfrui l. viij. & ix. l. ex conducto d. §. colonus hoc tit. l. ult. de iu. fisc. ut igitur lucrum & compendium ex conductione facere liceat, ut alij relocare liceat. l. vj. C. de loca. nam fructus nomine continetur compendium. & hoc distat fructus ab usu. nam qui nudum usum habet, ut usufructarius aut commodatarius, alij locare rem quam utendam accepit & ex ea compendium facere non potest l. plenum §. j. De usu. & hab. §. j. Inst. eod. Et id quidem lucri genus tantum continetur actione ex conducto, compendium scilicet quod ex conductione fundi conductor facturus erat d. §. colonus & l. xvij. non etiam fortuitum, aduentitium, extrarium compendium, puta si ex fructibus negotiari & vberimum quæstum facere potuit. quod etiam non venit in actione ex empto vel ex vendito. quia nec extrarium damnum: ut si dum moram facit venditor in tradendo frumento mancipia aut animalia emptoris fame necata sint l. si sterilis §. cum per venditorem De act. empt. Sed id tantum venit in actione ex empto quod interest circa rem, id est, quod ex re ipsa manat & proficiscitur, veluti fructus medio tempore percepti aut percipiendi l. venditor De her. vend. & acquisitiones seruorum l. venditor De cuius. & id quo pluris res hodie est d. §. cum per venditorem l. Titius De act. empt. & in actione ex vendito veniunt usuræ quasi fructus, non quod pretio soluto venditor qui negotiari solebat ex mercibus plus quam ex usuris quætere potuit l. ult. De per. & com. rei vend. l. Imp. §. si c. de leg. ij. Compendium negotiationis est extra emptionem vel extra conductionem, & separatur ab eo quod interest & ab usura l. Titium §. altero l. qui negotiationem de adm. tut. & recte Theophilus in §. plus De act. τὸ διαφέρον καὶ τὸ κέρδος. Separat lucrum ab eo quod interest. itemque l. ij. Rem rat. hab. Sed lucrum siue compendium extrarium, ne obstet l. si comissa eod. tit. & generaliter quoties ei quod interest opponitur lucrum, lucrum extrarium intelligitur. Venit quidem in actionibus quæ sunt ex negotio gesto, lucrum quodlibet siue ex re ipsa sit qua de agitur, siue extra rem, lucrum negotiationis quod reus scilicet veluti tutor aut procurator aut gestor fecit ex administratione rerum mearum ut id mihi præstet nec lucrum faciat ex administratione negotij mei d. l. qui negotiationem l. 36. Mand. & venit etiam iniustum l. viij. §. j. De neg. gest. Sed lucrum quod actor facere potuit non venit neque damnum quo affectus est nisi circa rem consistat, excepto vno casu, Si pecuniam nauticam creditori certo loco reddi conuenierit. hoc enim casu lucri & damni extrarij habetur ratio etiam supra duplum aut centesimam l. ij. §. ult. De eo quod cer. lo. quia nautica pecunia modum non habet vllum, non seruat modum dupli, modum centesimæ, modum non petendæ vel arcessendæ extra rem allegationis eius quod interest: atque ideo compendium quod ex negotiatione creditor nauticæ pecuniæ facere potuit si eo loco de quo conuenit soluta pecunia fuisset, imputat debitori, atque etiam damnum. quod aduenit extrinsecus ut si ob non solutam conducto loco pecuniam incidit in pœnam vel pignora distracta vel fiscus cui erat creditor obligatus, qui semper tacitâ hypothecâ habet, rem creditoris vilissimo distraxerit, quæ venditio rescindi non potuit, ac similiter possit non minus adiungi ille casus, si ob non solutam pecuniam familia sua fame necata sit. Excepto hoc casu in omnibus iudiciis vel bonæ fidei vel arbitrariis vel etiam in strictis quibus modo agitur ad quantum interest, ut loquitur l. seruum De pign. quoties æstimandum est id quod interest actoris, eius tantum lucri vel damni ratio habetur quod re vera abest vel adest, quod rei cohæret ut Rogerius dixit, quod rem comitatur, quod circa rem consistit, & ut Græci interpretantur d. §. cum per venditorem τὸ ὄν διαφέρον ἐξ αὐτῆς τῆς παραγμάτων. non eius quod venit aut venire potuit extrinsecus. & placet valde quod Accursius in l. xxvj. De leg. iij. post moram heredis vel legatarij omne damnum venire quo affectus est fideicommissarius, ut si res perit, inquit, vel deterior facta sit. addamus, secus si in rebus propriis patiat damnum. ac præterea nunquam ratio habetur eius quod interest quia & damni dati habeatur & lucri intercepti, eius scilicet cuius rationem haberi æquum est, non eius quod ex alterius iniuria quæritur, ut ex l. si is cui §. vltim. De fur. & l. Proculus de dam. infect. idem Accursius tradidit recte in l. si quis uxori §. pen. De fur. Sed male hoc loco speciale esse casum huius legis,

quo habeatur ratio lucri in putando eo quod interest, cum hæc sit definitio veterum generalis, & confirmata Constitutione Iustiniani secundum quam ita solemus definire id quod interest, Vtilitatem quam haberem vel habere possem si mihi damnum datum vel lucrum interceptum non fuisset. Rem quæ mihi abest quàmve lucrari potui ex causa qua de agitur. Id quo ius nostrum deterius aut non melius factum est. Hæc ad tractatum quem fecimus de eo quod interest in l.xliiij. De act. empt. de eodem hæc supererat inspectio. An lucri semper habeatur ratio & quatenus habeatur lucri vel damni. Nunc reuertamur ad superiorem Africani distinctionem. Hanc idem in l.xxxv. huius tituli, Seruium introduxisse refert in alia, sed simili specie, his verbis.

*Et hæc distinctio cõuenit illi quæ à Seruio introducta, & ab omnibus fere probata est, vt si auer- B
sione insulam locatam dominus reficiendo, ne ea conductor frui possit effecerit, animaduertatur ne-
cessario necne id opus demolitus est. quid enim interest vtrum locator insulæ propter vetustatem cogatur eam reficere, an locator fundi cogatur ferre iniuriam eius quem prohibere non possit? Intelli-
gendum est autem nos hac distinctione vti de eo qui & suum prædium fruendum locauerit, & bona fide negotium contraxerit, non de eo qui alienum prædium per fraudem locauerit, nec resistere domi-
no possit quominus is colonum frui prohibeat.*

Conductor frui non licet. quod tamen ei præstare locatorem oportet. emptori habere licere, conductor frui licere. Videndum est qua re fiat vt conductor frui non liceat, vt sciatur quatenus conductor comperat actio ex conducto. Si, quemadmodum diximus ante, fundo conducto colonus frui prohibeatur à locatore vel ab eo cui locator resistere C
possit, hoc casu conductor est actio in id omne quod sua interest fundi conductione perfrui etiam ultra mercedem, in qua meret damnum seminis, si forte sementem fecerit, & metere prohibeatur, atque etiam lucrum quod ex conductione facere potuit. Sin autem ideo colono frui non liceat quod publicatus sit fundus toto territorio forte ab hostibus capto, vel quod terræ motu defederit, vel quod iniuria potentioris, vel incurfu latronum deiectus sit è fundo colonus, vel quod euietus sit fundus à domino cui resistere locator non potest, his casibus colono in hoc tantum est actio vt mercedem locator remittat aut redda, tnon etiam si quid ultra mercedem coloni pluris intersit, si ex conductione lucrum facere potuit, si sementem fecerit. sibi enim colonus adscribet damnū seminis amissi non locatori l. ex cõducto §. sed & si labes & §. pen. hoc tit. Eadem distinctione vtimur in hac D
specie: Locasti mihi domum, post eam demolitus es reficiendi causa atque ita fecisti ne frui conductione possim. Aut necessario id fecisti quod propter cariem vetustatis rueret propemodum domus, & hoc casu teneris tantum mihi in hoc vt persionem remittas eius temporis quo frui non licet, vt exoneris mercedem pro rata temporis d. §. pen. vel si prorogata sit vt eam reddas, restituas, actione ex conducto vel conditione sine causa vel cõditione ex promutuo. Necessitas enim hæc vi proxima est. Imo vis nihil aliud quam necessitas contraria voluntati, & retro necessitas, vis contraria voluntati, vis cui inuiti succumbimus, vt est in l. pen. §. vltim. De excus. tut. & eleganter Græci hoc loco, ἀνάγκη ἢ ἀφελύσις ἰσθρόπος ἔστιν βιά ὑπέρτερα. Aut non necessario ædes demolitus es, sed quod E
melius forte, ædificare velles, & hoc casu teneris in id omne quod conductoris interest, in quo etiam lucrum continetur vt si conductor cœnaculariam exercere solebat & hac via plus acquirere quam ipse locatori solueret, & emigrauerint cœnacularij locatore refectionem ædium instituente non necessariam atque ita interceptum lucrum conductori fuerit quod ex relocatione ædium per singula cœnacula facere consueuerat, eius lucri ratio habeatur in putando eo quod interest. Et hoc genus quæstus vt notaret ideo ponit locatorem domum locasse auersione, id est, totam vno pretio, quod Græcè ὑφ' ὀμάδα, Latine quasi auerso vultu, vt Græci τῷ προσώπῳ διατρέπω- μύς. Hæc sunt contraria, locare domum auersione & locare per singula cœnacula. Locasti mihi auersione. Ego vero locaui per singula cœnacula. Et quod mihi per te frui non licet, nec cœnaculariis licet quibus ego locaui. Itaque his emigrantibus F
tanti teneris mihi quanti mea interest inquilinos non emigrare l. qui insulam hoc titulo l. in hanc De damno infecto. Et hanc distinctionem in hac specie Seruium Sulpitium

- A** Sulpitium introduxisse Africanus refert, & à præcipuo auditore Seruij refertur in d. l. qui insulam. Et generaliter ex eodem Seruio definitur in l. ex conducto §. i. hoc tit. omnem vim cui resisti non potest dominum conductori præstare. quod ita accipiendum est non vt præster id quod interest, sed vt mercedem reddat vel remittat pro portione temporis d. l. ex cōducto §. pen. & §. sed & si labes. vbi Budæus malè tabes, rectè Basil. ὀλιγοθύς, sed quia de fundo postea agitur qui terræ motu corruiat, labes nō est accipienda pro ruina quæ venit ex imo, quæque fundum absorbet, sed pro ea quæ venit ex summo, vt si mōs deciderit, vel si ex fundo vicino crusta lapsa sit in fundum conductum quæ fructum tulerit aut perdidit omnem. Sed norandum ad hæc ea tantum quæ inopinata & insolita sunt, cedere damno locatoris, non si quid accidat ex consuetudine: non item si quæ vitia
- B** ex re ipsa orientur, vt si vinum coacuerit, vel si raucis qui, vermes sunt noxij segetibus vel herbis, segetes corruptæ sint, & hic à Græcis inter herbas noxias numeratur ἀρρωστίας & ὀσπρίδιων, non item si exercitus præteriens per lasciuiam aliquid abstulerit. namque ob has causas ex mercede conductor nihil quidquam deducere potest. & rectè, aliquid per lasciuiam. nam si prædonum more vel hostium milites vastauerint fundum totum, ex hac causa mercedis deductio vel deminutio fiet. lasciuia est iocularium malum siue noxius lusus, πωγνίαν interpretantur Græci l. 4. §. i. De sicariis, alibi περιφλῶ, παραπλῶ, ἀσπίαν. Ne dixeris lasciuiam, neque dolum esse neque culpam. Est enim culpa & plerumque lata l. penult. vi bon. rap. alioquin inique coërcetur. Coërcentur milites lapsi per vinum aut lasciuiam l. omne §. pen. De re mil. vbi vino rectè coniungitur lasciuia. Ex vino enim plerumque nascitur lasciuia. Coërcetur aëione in factum qui per lasciuiam fugat armentum §. interdum. De oblig. quæ ex del. nasc. Coërcetur qui per lasciuiam causam mortis præbuit d. l. 4. §. i. vt si in conuiuio, quæ fuit propria species ad quam proconsuli Belicæ rescripsit Imp. Hadrianus, quidam dum sago iactatur culpa eorum qui sagram tenebāt ita malè acceptus sit vt in solum ceciderit & ex eo casu mortuus fuerit post dies aliquot. qua lasciuia Suetonius scribit delectatum Othonem, vt noctu vagaretur sæpe & obuiorum inualidum quemque aut temulentum corripere & distento sago impostum in sublime iactaret. quam & Martialis significat lib. i. illo versu, Ibis ab excusso missus in astra sago. Id Italis hodie est sbalzar, Gallis Berner. nam & Gallorum antiqua lingua Sagum, Berne. Sed redeo ad rem. Adicit Africanus in hac lege, superiori distinctioni locum esse si quis suum prædium locauerit vel si alienum ignorans. In eum qui sciuit se alienum locare sine vlla distinctione dari aëionem ex conducto quod frui non liceat in id omne quod interest, quemadmodum in venditorem scientem si habere non liceat, vt diximus sæpe iam supra, atque etiā vltra duplum. nam tam à dupli definitione quàm à superiori distinctione semper excipere oportet conuentionem l. ix. §. Iulianus hoc tit. & dolum malum, ne non sit deteriori condicione is qui dolum admisit. Malè autem de sciente locatore vulgo accipitur d. l. ix. in princ. cum palam lex ponat locatorem eam domum quam locauit emisse bona fide, nec ponat postea cum tempore locationis rescuuisse rem esse alienam. Et quod ait locatorem etiam si sine dolo aut culpa eius domus euieta sit nihilominus teneri vt præstet frui licere, eo nō significatur teneri eū in id, quodcumque conductoris interest. eadem enim oratio est initio l. 33. etiam si per locatorem
- E** non stet quominus præstet frui licere, teneri tamen eum vt frui liceat. & tamen ita accipitur vt mercedem remittat vel reddat non si quid pluris intersit, idemque sensus est l. 9. Fateor tamen, quod in eadem lege subiicitur, parato locatore aliam domum non minus commodam præstare, non cogi locatorem reddere mercedem. nam & si non necessariā refectioem domus instituens locator, faciat potestatem conductori conducendi aliam domum & offerat se pensionem pro eo soluturum, quoad domus sua refecta fuerit, cōstat neque remissionem neque repetitionem pensionis esse conductori l. quod si habitator hoc tit. Sequitur alia quæstio in d. l. xxxv.

F *Cum fundum communem habuimus, & inter nos conuenit, vt alternis annis certo pretio eum cōductum haberemus, tu cum tuus annus exiturus esset, consulto fructum insequentis anni corrupisti. agam tecum duabus aëtionibus: vna ex conducto, altera ex locato. locati enim iudicio mea pars propria, conducti autem aëtionem tuam duntaxat propria in iudicium venient. deinde ita notat. nonne quod ad meam partem attinebit, communi diuidendo præstabitur à te mihi damnum? rectè quidem notat:*

sed tamen etiam Seruij sententiam veram esse puto: cum eo scilicet, vt cum alterutra actione rem seruauerim, altera perematur. quod ipsum simplicius ita quæremus, si proponatur inter duos, qui singulos proprios fundos haberent, conuenisse, vt alter alterius ita conductum haberent, vt fructus mercedis nomine pensaretur.

Fundus est communis inter me & te. eum communiter aramus, serimus, colimus, eo fruimur communiter. sed quia sæpe in fructibus percipiendis, & partiendis inter nos exoriuntur rixæ & contentiones harum amputandarum causa conuenit inter nos vt alternis annis fundum certo pretio conductum haberemus, vt ego puta fundo fruerer insolidum hoc anno datis x. pro tua parte, tu autem sequenti anno æque datis x. pro mea parte: vel quod forte inæquales essent partes conuenit vt pro tua parte darem decem tu pro mea xv. Tu cum instaret finis anni tui, dolo malo fructum sequentis anni quo me frui oportebat corrupisti, immisso forte pecore, vt ponitur in l. si conuenerit Com. diuid. vel contra legem vulgarem locationis, ne colonus capra natum in fundo pascat. Finge enim eum fundum fuisse vineam aut agrum furcularium, atque ita per te factum est quominus sequenti anno fundo frui possem. In te mihi duplex actio est, ex locato pro mea parte, ex conducto pro tua. Sum enim meæ partis locator, tuæ conductor, & tu vtriusque partis fructus maligne corrupisti. & dantur in hoc, vt præstetur damnum, vt omne quod interest etiam ultra mercedem & ultra duplum. Et hoc cum ex Seruio Iulianus retulisset ita notauit, meæ partis nomine esse actionem Communi diuidendo. Venire enim in hanc actionem damnum commissum ab vno ex sociis. Africanus autem & veram esse ait sententiam Iuliani, & sententiam Seruij. ex hac enim causa vel cõmuni diuidendo agi posse, vel ex locato & ex conducto. quia certo pretio fundum conduximus. quod si dictum certum pretium non fuisset, sane cessaret actio ex locato & ex conducto, quia sine certa mercede locatio nulla est, & esset actio præscriptis verbis d. l. si conuenerit, quasi ex negotio simili locationi & conductioni, quia non dicto pretio, id agitur veluti pro pretio vt fructus compensetur. Sed vtroque casu alterutra contentus esse actor debet, quia vtraque ad rei persecutionem respicit, nec licet eandem rem bis consequi siue persequi. Ergo vel actionem communi diuidendo eligere debet vel actionem ex locato & ex conducto si certa merces intercesserit, aut si non intercesserit actionem præscriptis verbis. In actione communi diuidendo inest quod inter se socij conuenerunt vel pepigerunt l. iij. Com. diuid. & quod damnum rei communi vnus ex sociis dedit l. damno fam. ercisc. Inest actio de pastu pecoris. sed non secundum sui naturam, est enim noxalis, sed in simplum tantum l. & puto §. vltim. & seq. cod. titul. Quasi noxalis igitur, vt diximus l. lxj. De fur. Et hoc ipsum quod tractauit ante subiicit Africanus simplicius ita quæri, si proponatur inter vicinos conuenisse vt alternis annis singuli & suum & vicini fundum proprium conductum habeant ita vt fructus pensetur mercedis nomine. mercedis, inquam, certæ de qua conuenit. nam & hoc casu si quis eorum fructus insequentis anni & vtriusque fundi fructus dolo malo corruerit, locati iudicio veniet fundus actoris proprius, cõducti fundus rei proprius. Et simplicius ait id est detracta communione fundi, detracta actione communi diuidendo, Græci, δὲ χάριν ποικιλίας καὶ ἀγαθῆς. nam non potest hoc casu introduci actio communi diuidendo. Neque dixeris improprie locationem accipi hoc loco, quod Accursius tentat, cum de certo pretio ponatur conuenisse inter nos. nam nec idem possis dicere in specie l. si olei C. de loca. si fundus locatus sit certa olei ponderatione: cum & locandi verbo lex vtatur sub titulo de locato, & contractum hunc dicat esse bonæ fidei. nã si bonæ fidei, locatio igitur vera. Contractus enim similis locationi nõ est bonæ fidei, veluti Do vt facias. Fateor in emptione & venditione pretium in nummis debere consistere, & rectè Galenum xj. de diff. puls. nummum esse σύμβολον ὠνῆς καὶ πράσεως, Platonem xj. de Rep. σύμβολον ἢ ἀλλοτῆς. At in locatione conductione dico etiam in alia quantitate consistere posse, veluti mensura aut pondere. ac proinde cum colono partiario contrahi locationem & conductionem, si contrahendæ locationis animus fuerit, ac præsertim si de certa fructuum quantitate veluti modiis vel amphoris tot quotannis inferendis conuenierit. Plinius ix. Epist. Non nummo, sed partibus locaui. Quin etiam tentari potest & locationem esse si cum partiario ita conuenierit vt inferret quotannis fructuum qui perciperentur partem dimidiam aut tertiam, nullo adiecto modo. Imò & si inter vicinos qui

- A singuli proprios fundos haberent, conuenerit ut alter alterius fundum alternis annis ita conductum haberet, ut fructus nomine mercedis pensaretur, quamuis de certa mercede nihil conuenisset, vel etiam si inter socios non constituta certa mercede conuenerit ut alternis fundum communem conductum haberent & ut fructus pro pensione cederet, puto Seruum dedisse actionem ex locato & ex conducto, alios autem dedisse præscriptis verbis. & componendi discidij causa Tribonianum in hoc §. de suo hæc verba inseruisse, Certo pretio, quibus insertis, nulla relinquitur dubitatio: detractis autem hinc duntaxat merito ad Seruum notauit Iulianus quod notauit de actione communi diuidendo, atque etiam Ulpianus d. l. si conuenerit. vel de actione præscriptis verbis. Ait autem in ipso contextu, Cum eo scilicet, id est, ea condicione, pro quo vulgo male, In eo. & ita Africanus loquitur l. xxxix. De solution. Nunc transeamus ad l. xxiiij. De præscript. ver.

- Titius Sempronio triginta dedit: pactique sunt ut ex reditu eius pecuniæ tributum quod Titius pendere deberet, Sempronius præstaret, computatis usuris semisibus: quantoque minus tributorum nomine præstitum foret, quam earum usurarum quantitas esset, ut id Titio restitueret: quod amplius præstitum esset, id ex sorte decederet. aut si & sortem & usuras summa tributorum excessisset, id quod amplius esset, Titius Sempronio præstaret: neque de ea re ulla stipulatio interposita est. Titius consulebat id quod amplius ex usuris Sempronius redegisset, quam tributorum nomine præstitisset, qua actione ab eo consequi possit. Respondit pecuniæ quidem creditæ usuras nisi in stipulationem deductas non deberi. Verum in proposito videndum, ne non tam fœnerata pecunia intelligi debeat, quam quasi mandatum inter eos contractum: nisi quod ultra semissem consecuturus esset. sed ne ipsius quidem sortis petitionem pecuniæ creditæ fuisse. quando si Sempronius eam pecuniam sine dolo malo vel amisisset vel vacuam habuisset, dicendum, nihil eum eo nomine præstare debuisse. quare tutius esse, præscriptis verbis in factum actionem dari: præsertim cum illud quoque conuenisset, ut quod amplius præstitum esset, quam ex usuris redigeretur, sorti decederet. quod ipsum & causam pecuniæ creditæ excedat.*
- C

- Dedit Titius Sempronio xxx. milia certa lege. Hæc datio contractus est. Lex vero contractus siue dationis pecuniæ, pactum est tale, ut ex reditu eius pecuniæ, &c. Reditus pecuniæ est usura. & ut breuis, ita certa definitio usuræ, Reditus pecuniæ debite, vel, reditus sortis debite, vel, ususfructus nominum, ut l. iij. De usufruct. car. rer. quæ uti cons. id est quasi ususfructus. Sed ut intelligatur vis pacti huius, enarrandum nobis id est diligentius. Dationi pecuniæ Titius adiecit pactum ut eam pecuniam Sempronius fœnore occuparet quanto maximo posset, & ex usuris redactis tributum quod Titius fisco deberet exsolueret ad finem semisibus usuræ. Si igitur collocaret pecuniam grauioribus quam semisibus usuris, puta bessibus aut dodrantibus commode negotio gesto, hoc pepigere, ut quod esset ultra semisibus usuras, id lucrifaceret Sempronius. Semisibus vel fisco præstaret tributum nomine si tantumdem fisco deberetur, vel partim Titio si minus esset in tributo quam in usura semisibus. quod si plus esset in tributo, placuit ut id ne sumeret Sempronius ex eo quod superaret semisibus usuras si forte grauioribus pecuniam collocasset, sed ex sorte, id est, ut tanto minus Titio redderet ex sorte. Rursus si plus esset in tributo quam in usura semisibus & in sorte, placuit ut reliquum Sempronius solueret de suo, idque postea à Titio reciperet. Hæc est lex, hæc pactio quæ addita est dationi pecuniæ incontinenti, quæ verbis etiam stipulationis conclusa & confirmata non est. Ne dicas rem omnem ita gestam esse pactum nudum, sed dicas esse contractum, dationem scilicet pecuniæ certæ, cui inest pactum nudum illud quod enarrauimus. Queritur an ex eo pacto detur actio. finge Sempronium plus redegisse ex usuris quam soluerit tributum nomine an ex pacto agere cum eo Titius potest, ut superfluum præstet ad finem modumque semisibus usuræ scilicet uti conuenit. Dicam ex eo pacto actionem dari. Obiicias regulam iuris. Obiiciam hanc conuentionem datæ pecuniæ lege certa, quia datione sumpsit effectum, non tam pactum esse quam contractum cui inest pactum, ut l. si dominus hoc titulo l. vltim. C. de rerum per. l. legem C. de pactis: & ex pacto dari actionem non quidem veluti ex pacto propriam, sed actionem ex ipso contractu. nam si inest pactum contractui, & actio igitur, ut ita dixerim, ex pacto inest actioni ex contractu.
- E
- F

Si pactum format contractum, & actionem ex contractu igitur. Vt ergo intelligamus que ^A actio sit, constituere prius debemus datio illa pecuniæ sub pacto superscripto, quis contractus sit. Non est creditum: ideoque initio legis non dicit, Titius credidit, sed Titius dedit. Ius crediti hoc est vt tantumdem reddatur. Ius & causa contractus de quo agitur hæc est, vt quandoque minus reddatur vel nihil. Minus, si tributum absumpserit vsuram semissem atque etiam ex forte delibavit aliquid. Nihil, si absumpserit & fortem & vsuram. Ius crediti hoc est vt periculum pecuniæ respiciat ad eum qui pecuniam accepit. Ius contractus de quo agitur hoc est vt respiciat ad eum qui pecuniam dedit. nam si forte eam Sempronius perdidit sine dolo & culpa sua, non tenetur. & similiter si vacuum & otiosam eam habuerit, id est, si eam fœnori non occupauerit sine dolo & culpa sua, forte quod non inueniret idonea nomina, non tenetur. Item ius crediti hoc est vt ex pacto vsuræ ^B non debeantur, vt docuimus in l. qui negotia. Mand. quod non odio vsurarum est receptum, sed quia pactum ex continenti factum in stricti iudicij contractibus inest quidem ex parte rei, sed non ex parte actoris. hoc enim tantum receptum est, in bonæ fidei contractibus. & quod ait l. venditor. Com. præd. per stipulationis vel venditionis legem personas obligari, sic est accipiendum vt per stipulationem obligentur adiectam venditioni vel per pactum, non per pactum adiectam stipulationi. Lex est non pactio solum, sed & stipulatio facta statim in ipso contractu. Ius autem contractus de quo hic agitur hoc est vt ex pacto debeatur vsura semis id est quod ex vsura semisse superest soluto tributo. Videtur ergo esse contractus bonæ fidei, quia in bonæ fidei tantum contractibus vsuræ veniunt ex pacto interposito initio contractus, vt dixi d. l. qui negotia. Et sanè cō ^C tractus hic mandatum est fœnerandæ pecuniæ & soluendi tributi. atque ideo secundum naturam mandati periculum pertinet ad mandantem, id est ad Titium non ad Sempronium, & vsuræ debentur ex pacto id est quod plus tulit ex fœnore, quam intulit fisco. Pactum adiectum mandato obligat & ex eo est actio non quidem propria actio quædam sed actio mandati. Vnum est tantum quo quis fretus contendere possit hunc contractum non esse mādatum, quod conuenit inter Titium & Sempronium vt si grauioribus vsuris quàm semissibus pecuniam exerceret id compēdi faceret Sempronius quod excederet vsuras semisses. quod abhorret à natura mandati. nam aut gratuitum aut nullum est mandatum. ex liberalitate enim & benignitate proficiscitur. non est liberalitas quæ sequitur lucrum l. x. §. sed & si pecuniam l. ita vt omnes Mand. l. si tibi rem hoc tit. ^D & ratio optima, ne ea res sit mihi lucro quæ non est periculo meo l. is qui §. i. Commod. Contra verò dicam lucrum huiusmodi non adeo esse certum vt tollerari non possit hoc colore quod sit incertum & pendeat ex casu. nec enim forte inueniet qui velit grauioribus vsuris pecuniam accipere, sicut salarium tolleratur, hoc colore quod sit honor non merces. Et vt depositi actio est licet conuentio excedat depositi modum l. Lucius l. Publia §. i. Depos. cur non & mandati licet particula conuentionis quædam paulum recedat à iure & causa mandati. & ita fortiter defendi potest. Sed tollendæ omnis contro- uersia causa tutius est agere præscriptis verbis & repetere ea actione quod amplius fuerit in vsura semisse, quam in tributo. Inuenta est actio præscriptis verbis propter controuersias Iurisconsultorum certantium de nomine actionis. nec enim possint tolli ea aut euitari melius quàm si egeris sine nomine secundum quod conuentione præ- ^E scriptum est, narrata conuentione, narrato facto. Verum dicitur sanè hæc actio magis esse similis actioni mandati. nam quasi mandatum contractum esse negari non potest. ideoque pactum negotio adiectum ex continenti proderit ad augendam obligationem siue ad vsurarum incrementum, de quo conuenit. quia scilicet instar hæc actio habet bonæ fidei iudicij, licet sit stricta. & euenit etiam aliis casibus nonnumquam vt licet contractus sit stricti iudicij vsuræ veniant ex pacto, veluti credita nautica pecunia vel ciuitatis vel argentariorum vel credito frumento, vino, oleo, propriis certisque rationibus, & interdum etiam sine pacto officio iudicis, vt in actione ex testamento l. iij. §. nonnumquam. De vsur. l. vltim. §. præterea C. de iure doti. Nunc transeamus ad l. ix. Qui ^F pot. in pign. hab. Dux sunt in ea quæstiones. Prior tres casus complectitur in quibus omnibus idem ius est. Quot igitur casus, tot sint etiam partes huius quæstionis. Et ait Africanus.

Qui bal-

- A *Qui balneum ex Kalendis proximis conduxerat, pactus erat, ut homo Eros pignori locatori esset donec mercedēs soluerentur. idem ante Kalendas Iulias eundem Erotē alij ob pecuniam creditam pignori dedit. consultus an aduersus hunc creditorem petentem Erotē, locatorem prætor tueri deberet, respondit debere: licet enim eo tempore homo pignori datus esset, quo nondum quidquam pro conductione deberetur, quoniam tamen iam tunc in ea causa Eros esse cœpisset, ut inuito locatore ius pignoris in eo solui non posset, potioem eius causam habendam. amplius etiam sub condicione creditorem tuendum putabat aduersus eum, cui postea quidquam deberi cœperit, si modo non ea condicio sit quæ inuito debitore impleri non possit. Sed etsi heres ob ea legata, quæ sub condicione data erant, de pignore rei suæ conuenisset, & postea eadem ipsa pignora ob pecuniam creditam pignori dedit, ac post condicio legatorum exstitit hic quoque tuendum cum cui prius pignus datum esset, existimauit.*

- Titius balneum Sempronio locauit ex Kalendis proximis. Græci interpretantur conuenienter sequentibus verbis, ex Kalendis Iulius. Hunc diem rectè notauit Angelus Politianus fuisse solentem inchoandis locationibus & mercedibus exsoluendis. Vellem addidisset, vel etiam Kalendas Martias, quod constat ex l. defuncta De usufruct. Macrobius j. capitul. xij. Mense Martio mercedes exoluebant magistris quas completus annus deberi fecisset. Pacti autem sunt inter se Titius & Sempronius ex continenti vel ex interuallo, nihil refert, ante Kalend. Iulias, ante diem locationis, ut Eros seruus Sempronij pignori esset pro mercede. Ut fideiussor, ita pignus præcedere obligationē potest vel diem obligationis, itēque constitutum & stipulatio. nam & stipulatio accessio est aliarum obligationum, siue conclusio, ut significat l. si dominus De præf. verb. Et ex pacto pignoris etiam facta ex interuallo, id est ex hypotheca iure prætorio datur actio l. si tibi §. De pignore De pactis. Idem vero Sempronius ante Kalend. Iulias, id est ante diem primum locationis eundem seruum pigneravit Gaius ob creditam pecuniam pure. Quæritur, uter sit potior in pignore Titius an Gaius. Mouet dubitationem quod pignus Titij accesserit obligationi in diem, pignus Gaij puræ & præsentis: ac proinde prior fuisse videtur obligatio principalis in persona Gaij. & pignoris obligatio igitur. Si prior, & potior. nam priuilegium temporis potioem hypothecam facit tuitione prætoris, ut Africanus ait. quia hypotheca prætoria pactio est. & hoc est quod ait l. maior C. de pignoribus. secundum voluntatem pacti iurisdictionem, id est edictum prætoris tueri pignoris conuentionem nudam. At contra Africanus non Gaium sed Titium potioem facit. quia pignus rectè Titio constitutum est ab initio, licet nondum cœpisset quidquam deberi ex locato conducto. & adiicit Azo recte, ut peti posset. quia nata quidem est obligatio statim, sed non etiam actio, ante Kalendas Iulias, qui dies est inchoandæ locationis hoc loco, non dies finitæ locationis annive completi, non dies migrationis. nec enim migrabant anno completo, sed quinquennio, quod solent in quinquennium locationes fieri. Pignus igitur constitutum est antequam agi posset ex locato vel ex conducto, antequam deberetur. & recte constitutum est. nam certum est debitum iri. nec enim infirmari locatio quæ consensu perfecta est per conductorem inuito locatore potest nec per locatorem inuito conductore, & veniente die perinde est atque si pura locatio fuisset. Et hæc est sententia primæ partis. Ascendit à facilitioribus ad difficiliora, & ait in secunda parte, Amplius idem esse dicendum si pignus accesserit stipulationi condicionali, & ante condicionem alij qui pecuniam credit pure, idem pignus obligatum sit. potioem enim esse causam condicionalis creditoris existente condicione, quia pignus rectè contractum est licet nondum cœpisset deberi ex stipulatione, quando certum erat debitum iri si existeret condicio, nec poterat promissor suo facto stipulationem infirmare vel condicione adferre impedimentum: videlicet si erat condicio collata in casum vel in potestatem stipulatoris, non in potestatem promissoris. nam si in potestate promissoris, non ante intelligitur contracta pignoris obligatio, quàm ipse promissor condicionem impleuerit, & cui res ante condicionem impletam fuerit obligata is potior erit. Sed si fuerit casualis, vel in potestate stipulatoris, pignoris obligatio ab initio consistit. & posteaquam extiterit condicio perinde erit atque si pure concepta stipulatio fuisset l. potior. §. primo. hoc titulo. & est similis species legis primæ hoc titulo. Cur vero amplius est hoc ita constituere in creditore condicionali quàm in creditore in

diem ? quia scilicet ex contractu in diem obligatio nascitur statim & facile igitur ei accedit pignus statim. Ex contractu condicionali obligatio non nascitur antequam extiterit condicio. & tamen pendente condicione pignus rectè contrahitur nec potest solui inuito creditore, atque adeo tempus illud obseruatur quo contractum est, non quo extitit condicio, & præfertur hic creditor illi cui postea idem pignus pendente eadem condicione obligatum est. Amplius etiam est in tertia parte, quàm quod fuit in secunda, dum idem ait esse dicendum si pignus accesserit legato condicionali, id est, si heres legatario condicionali rem suam pignori obligauerit, & mox eandem antequam existeret condicio legati obligauerit creditori, ac post legati condicio extiterit. nam legatarius in pignore potior erit perinde atque si vt creditum ita purum legatum fuisset. quia pignus rectè initio contractum est nec potuit solui inuito legatario, cum nec fuerit in potestate heredis efficere ne existeret condicio, quæ non fuit in eius potestate. aliud enim esset dicendum, si ita legatum proponeretur, Illi do lego si heres Capitolium ascenderit. nec enim firmo iure niteretur pignus contractum ante impletam condicionem. Amplius autem hoc est in legatario, quàm in stipulatore condicionali, quod stipulator condicionalis sit creditor, legatarius condicionalis non item lege is cui De obligationibus & actionibus lege vigesima septima. Qui & à quib. mand. ex quo multæ differentiæ sequuntur in iure inter legata & stipulationes. Condicio stipulationis retrahitur. Condicio legati retro non trahitur. Est igitur in hac lege gradatio quædam hoc modo, Non tatum potior est locator cui ante diem primum locationis pignori res obligata est licet ante cum diè alij eadem pignori obligata sit credenti pecuniam pure, sed etiam stipulator condicionalis cui pendente condicione pignus obligatum est, & non tantum stipulator condicionalis sed etiam legatarius condicionalis. Et ne quis nunc obiiciat l. j. in fi. l. potior in prin. hoc tit. l. pen. supra ti. prox. notandus est quartus casus quo non idem dicendum est. Si Titius pignus acceperit in eam pecuniam quam post numeraret, & antequam numeraret eadem res Gaius numeranti pecuniam pignerata sit, & post Titius numerauerit, in eo pignore potior erit Gaius non Titius. quia pignus Titij non tenuit ab initio propterea quod solui potuit nuda voluntate debitoris non accipiendo pecuniam vel creditoris non numerando. Et omnino sunt in hoc titulo vel in hac quæstione de ordine creditorum hypothecariorum, obseruanda ex regulæ. Priorem tempore esse potiorem, à qua excipitur mulier quæ de dote sua agit quamquam creditor is qui prior muliere est per retentionem pignoris æquum sit vt mulierem expellat, quod per actionem hypothecariam nõ possit. Excipiuntur & alij creditores quorum priuilegium licet posteriores sint potius & potentius est priuilegio temporis l. v. vj. vij. hoc tit. Si ex pecunia mea cum esset necessaria refectio ædes refectæ sint quæ alij prius fuerant pigneratæ, ego sum potior. Si ex pecunia mea emptæ sint ædes quæ alij fuerant obligatæ prius generaliter obligatis bonis præsentibus & futuris, ego sum potior. sed hoc interest quod priore casu habeo tacitam hypothecam ex S. C. l. j. In quibus caus. pig. tac. cont. posteriore non item. Expressam habeo & eam quidem priuilegiariam l. quamuis C. de pign. l. licet C. qui pot. in pig. hab. Tacitam non habeo, nisi pupillus sim ex Constitutione Seueri & Antonini, aut nisi emptor soluendo non sit. nam si hoc casu in subsidium habeo rei emptæ vtilem vindicationem perinde atque si ipse emissem l. vxor marito De don. int. vir. & vxor. cur non & vindicationem quasi hypothecariam? Hodie est magna quæstio quid sit dicendum si rem vendidero & tradidero & conuenerit vt ea res mihi pignori esset donec pretium solueretur, an sim potior illo cui ante obligauerat emptor omnia bona sua præsentia & futura. & intelligo iudicari secundum me. non abs re. nam dominium eius rei acquirit emptor cum hac causa vt mihi sit nexa pro pretio l. j. §. vlt. & seq. De reb. cor. qui sub tut. & cum hac causa igitur siue hac causa prælata, debet prior creditor in ea re ius sibi pignoris vindicare. Aliæ regulæ eæ sunt. Facto aut perfecto contractu nec impleto, tempus dati vel conuenti pignoris obseruatur non tempus impleti contractus. quia ab initio rectè cõstitutum est pignus. Neque perfecto neque impleto contractu, tempus contractus spectatur non tempus dati aut conuenti pignoris. quia nulla intelligitur contracta obligatio ante contractum. & vt de stipulatione dicitur. l. vj. De nouat. numeratione fieri implendæ stipulationis gratia quæ præcessit, ita hoc casu fieri videtur contractus implendi pignoris causa. Difficilior est altera quæstio de qua scribit in hunc modum.

A Titia prædium alienum Titio pignori dedit: post Mæuio: deinde domina eius pignoris facta marito suo in dotem æstimatum dedit. si Titio soluta sit pecunia, non ideo magis Mæuij pignus conualescere placebat: tunc enim priore dimisso sequentis confirmatur pignus cum res in bonis debitoris inueniatur. in proposito autem maritus emptoris loco est. atque ideo, quia neque tunc cum Mæuio obligaretur, neque cum Titio solueretur, in bonis mulieris fuerit, nullum tempus inueniri, quo pignus Mæuij conualescere possit. hæc tamen ita, si bona fide in dotem æstimatum prædium maritus accepit: id est si ignorauit Mæuio obligatum esse.

Priusquam ingrediar hanc quæstionem, quædam dicenda sunt sine quibus ea intelligi aut definiti nõ potest. Dimisso priori creditore siue debitor ei soluerit siue posterior creditor, vel obtulerit, obsignauerit, deposuerit pecuniam debitam posterior subit locum prioris l. iij. l. potior §. ult. hoc tit. l. j. l. cum tibi C. eod. & potior est non in ea tantum quantitate quam credidit, sed etiam in ea omni quam soluit priori l. creditor §. sciendum hoc titu. l. secundus C. de pign. & potest pignus vendere si potuerit vendere prior licet ipse suo iure non potuerit l. Aristo. tit. præced. Denique dimisso priori creditore, ut hæc lex ait, posterioris pignus confirmatur & conualescit. Dices merito, Imò non conualescit quod recte contractum est ab initio & mansit idem semper eodem iure. nam etiam nondum dimisso priori creditore posteriori datur actio hypothecaria aduersus debitorem & quemlibet possessorem præter priorem creditorem vel ad eum qui ab eo emit l. creditor §. si simpliciter hoc tit. At conualescere dicitur hoc loco non quod initio non tenuerit, sed quod iam non possit sibi auelli priuilegio temporis à priori creditore qui dimissus est. infirmum quidem erat pignus quodammodo manente obligatione prioris creditoris, sed firmiter redditur ea sublata. Id quoque sciendum est pignus rei alienæ non valere l. seruus quem §. ult. De act. empt. Neque tamen omnino esse inutile atque ideo facile conualescere, ut inferius dicemus, & retentioni locum esse. imò & creditori ignoranti hypothecariam dari aduersus debitorem, vel posteriorem creditorem, vel alium possessorem nõ dominum, & debitori pigneraticiam l. si rem alienam §. pen. l. si pignore §. si prædo. de pig. act. l. si ab eo De pignor. l. si non dominus hoc tit. l. iij. §. si rem de vsur. & vluc. itémque ignoranti creditori debitor eo nomine tenetur contraria pigneraticia siue sciens siue ignorans rem alienam obligauerit. quod constat ex l. tutor §. j. De pig. act. & imperitissime quidam in l. rem De cont. emp. quod non est in vet. libris, Accursio adscribit non esse creditori eo nomine contrariam actionem. Item sciendum est pignus rei alienæ conualescere acquisitione dominij non quidem ipso iure, non directo, ut loquitur l. si Titio De pign. Sed per retentionem l. j. in prin. cod. id est per exceptionem doli mali quod improbe debitor velit rem auferre creditori quam ei pignerauit, quod sit mendax. nam actioni vel exceptioni doli insunt mædacia l. quid enim. de dolo. & hoc etiam si creditor scierit rem sibi alienam pignerari. nam ignoranti certum est non tantum dari exceptionem, sed etiam utilem actionem l. rem De pign. act. l. v. C. si res al. pig. da. sit. in qua lege exemplo pigneraticia, id est ad exemplum hypothecaria, ut in iure frequenter utiles actiones dari dicuntur exemplo directarum. His cognitis sige, Mulier quædam rem alienam Titio pignori dedit, post Mæuio. deinde domina eius rei facta est. Conualuit pignus vtriusque acquisitione dominij, etiam posterioris. nam quod valeret ab initio si res fuisset debitoris, conualescit postea si res facta sit debitoris. Atquin valuisset pignus posterioris creditoris si res debitoris fuisset l. creditor §. si simpliciter hoc titu. conualescit ergo postea dominio adquisito debitori. Mox vero mulier marito eandem rem æstimatam dedit in dotem. vendidit igitur & maritum eius dominum fecit & pretium voluit esse in dotem. & ad extremum mulier Titium dimisit priorem creditorem soluta pecunia. Quæritur an Mæuius possit aduersus maritum agere actione hypothecaria. Et ait non posse. nam si agat vel agat ex persona Titij quasi in eius locum successerit vel ex persona sua: nõ potest ex persona Titij. nec enim successit in locum Titij, quia nec potuit in pignus succedere quod iam non est in bonis mulieris sed mariti. non potest etiã agere ex sua persona suoque iure. An quia sicut posterior creditor non potest agere hypothecaria aduersus eum qui à priori creditore pignus emit d. §. si simpliciter l. j. C. si ant. cred. pig. vend. ita nõ potest agere in eum qui à debitore emit. quod vtrique admittere si emerit à debitore ut ex pretio debitor liberaret se à priore creditore & liberauerit se. quia hoc casu emptor succedit in locum prioris creditoris l. iij.

C. de his qui in pr. cred. l. Aristo tit. præced. At in hac specie data re æstimata in dotem ex pretio non est liberatus prior creditor, sed id maritus retinuit dotis causa. igitur non successit in locum prioris. Et præterea in eo qui emit à priori creditore non distinguimus scierit an ignorauerit rem alij obligatam esse. nam emptio rata est si iure creditor venderit, adeo ut nec posteriori creditori sit offerendi facultas l. iij. tit. seq. In marito distinguitur. nam si scierit rem fuisse obligatam Mæuio, tenetur hypothecaria, si nescierit, non tenetur. Non est quærenda alia ratio quam quæ ab Africano redditur. Nullum tempus inueniri posse quo pignus datum Mæuio valuerit aut conualuerit. Non valuit quo tempore contractum est. Non conualuit quo tempore dimissus est Titius. quia & hoc & illo tempore res fuit aliena. Ratio est sumpta ab enumeratione partium, sed vitiose, ut videtur, quandoquidem prætermittitur pars vna, id est medium tempus. Medio tempore pignus Mæuij conualuit adquisito dominio mulieri, & conualuisse ex eo apparet quod ei detur in malæ fidei emptorem actio hypothecaria. At certe verius est nec medio tempore conualuisse pignus Mæuij, quia ei obstabat Titius qui eum præcedebat, nec poterat vtrumque pignus implere. ac proinde infirmum erat Mæuij pignus duabus ex causis, quod res aliena erat, & quod Titius prior erat. quarum vna tantum efficit quantum altera. & vna quidem causa conualuit pignus medio tempore dominio adquisito mulieri, altera non conualuit, quia medio tempore dimissus Titius non est, sed post æstimationem demum aut venditionem rei in maritum factam. Nullo igitur tempore plene conualuit: & ideo nec agit hypothecaria in maritum ignorantem. In scientem agit, quia id egit dolo malo cum muliere ut res æstimaretur fraudandi Mæuij causa. Et hoc cum non periret Accursius multa comminiscitur in hunc §. ac primum ideo non conualescere pignus Mæuij dominij acquisitione quod simpliciter esset contractum id est nullo alio modo adiecto nullave lege, sed ita si desisset teneri Titio. desit autem teneri quo tempore desierat esse in bonis mulieris. male. nã Africanus repugnat. Titio, inquit, dedit post Mæuio. Hoc quid aliud est quàm, vtrique simpliciter dedit? Male, scisse Mæuio rem fuisse alienam & ideo adquisito dominio non dari ei actionem hypothecariam. Hoc enim non omisisset Africanus si ratio responsi penderet ex eo. Deinde etiã si sciuit, non dabitur quidem ei, fateor hypothecaria aduersus debitorem, id est aduersus dominum l. j. De pig. sed aduersus alium possessorem dabitur. ergo aduersus maritum. Male etiam adiicit Mæuiũ scisse eam rem obligatam Titio nam hæc ei scientia nihil obest nisi in hoc ne agat contraria actione l. tutor §. pen. De pig. act. non etiam ne agat hypothecaria actione. Male, eam rem alienam fuisse obligatam Titio quia erat debita mulieri. tunc enim pignus Titij ab initio constitisset etiam ante acquisitionem dominij. l. j. De pig. l. iij. §. j. hoc tit. nomen enim pignori datur recte, & pignus, & ius quodcunque nostrum quod est in re aliena. deinde obligata cur fuerit res Titio non est quod quærat, cum nullo verbo Africanus dicat rem fuisse obligatam Titio: ut perperam quoque mox adiciat, ideo fuisse obligatã Titio quod ignorasset rem fuisse alienam. quæ ratio etiam non est idonea. nec enim ideo magis obligatur pignus rei alienæ quod creditor ignoret rem esse alienam. Illud pessime, etiam si mulier inæstimatam rem dederit in dotem, Mæuio non esse actionem hypothecariam. nam tempore dimissi Titij hoc casu res fuisset in bonis mulieris. & conualuisset igitur sine controuersia pignus Mæuij. Et illud item pessime, non teneri etiam hypothecaria maritum si mala fide rem æstimatã in dotem acceperit. iniquum enim hoc esse, ne ei fraus sua prosit, & cõtra manifestã distinctionẽ Africani. Sequitur l. j. De ædil. edict.

Cum mancipiũ morbosum vel vitiosum seruus emat, & redhibitoria vel ex empto dominus experiatur, omnimodo scientiam serui, non domini spectandã esse ait: ut nihil intersit, peculiari an domini nomine emerit. & certum incertum ve mandante eo emerit: quia tunc & illud ex bona fide est, seruum cum quo negotium sit gestum, deceptum non esse. & rursus delictum eiusdem, quod in contrahendo admisserit, domino nocere debet. sed si seruus mandatu domini hominem emerit, quem dominus vitiosum esse sciret, non tenetur venditor. circa procuratoris personam, cum quidem ipse scierit morbosum, vitiosum esse, non dubitandum quin quamuis ipse domino mandati vel negotiorum gestorum actione sit obstrictus, nihilo magis eo nomine agere possit. at cum ipse ignorans esse vitiosum, mandatu domini qui id sciret emerit, & redhibitoria agat ex persona domini vtilem exceptionem ei non putabat opponendam.

- A** Quæstio legis hæc est seruo vel filio emente mancipium morbosum aut vitiosum cuius mens & existimatio spectanda sit, patris vel domini, cui ex eo contractu acquiritur actio, an filij. vel serui qui contrahit. quæ definitur in priori parte legis. Posterior pars est de procuratore similiter vtrum procuratoris opinio spectanda sit qui emit mancipium morbosum aut vitiosum an domini. nam si quis emerit sibi ignorans mancipium morbosum aut vitiosum, iure honorario, id est ex ædilitio edicto habet actionem redhibitoriam rescindendæ venditionis causa in venditorem qui sciuit aut scire debuit nec certiorum fecit emptorem, vel iure civili habet actionem ex empto. nam redhibitio quoque continetur empti iudicio l. ex empto §. redhibitionem De act. empt. & electio est emptoris vtro iure experiri malit. Sed si sciens emerit, non potest queri nec agere in venditorem eo nomine.
- B** Quid ergo si non ipse sed seruus suus emerit aut filius, aut procurator, cuius scientia vel ignorantia spectabitur. De seruo primum dicam, deinde de procuratore. Et quæ de seruo, eadem de filio. Et rursus de scientia primum dicam deinde de ignorantia. Venditor domino non tenetur redhibitoria vel ex empto actione si seruus scierit mancipium quod emebat esse morbosum aut vitiosum, dominus ignorauerit. Scientia serui qui negotium gessit domino nocet. quod Africanus ait esse verum omnimodo id est indistincte siue emerit seruus suo nomine quod est peculiari nomine siue emerit nomine domini. Si suo nomine, hoc est certissimum spectandam esse scientiam serui quia sibi negotium principaliter gessit non domino. Sed idem erit si emerit nomine domini. Nomine domini emit qui domino emit nominatim siue mandatum habeat siue non id est siue quasi procurator emat siue quasi gestor. & latius patent hæc verba, Nomine domini quasi generalia, quàm mandato domini. Et rursus omnimodo, id est siue quoties dominus mandauit emi, certum emi mandauit veluti Stichum, siue incertum id est hominem generaliter. nam vtroque casu scientia serui inspicitur non domini. Si incertum, est ratio cur scientiam potius serui spectari conueniat qui emit certum, quàm domini qui mandauit emi incertum. quia dominus omnem emptionem posuit in arbitrio serui, dum generaliter ei mandauit vt hominem emeret quem vellet. Sed idem tamen erit si certum emi mandauerit. inspicietur enim scientia serui eaque domino nocebit. & generaliter his omnibus casibus delictum, id est culpa vel stultitia serui qui sciens emit hominem morbosum aut vitiosum domino nocebit, quia non erit domino etiam ignoranti facultas rescindendæ venditionis per actionem redhibitoriam vel ex empto. Nunc de ignorantia tractemus. Vt scientia serui domino nocet indistincte, quominus habeat actionem redhibitoriam, an & ignorantia prodest quo magis habeat eam actionem, licet ipse scierit mancipij morbum aut vitium. quod dicendum videtur, vt contrariorum sit contraria consequentia. Et sane si suo nomine seruus emerit, ignorantia serui domino scienti prodest, vt ei competat actio redhibitoria. idemque erit si mandauerit dominus incertum hominem emi. sed addi potest ad vtrumque casum exceptio, argu. l. imò De lib. caus. & l. ij. §. si seruus Pro empt. nisi tempore emptionis præsens dominus fuerit qui sciebat vernalis serui morbum aut vitium & potuerit seruum prohibere ne emeret nec prohibuerit. hoc enim casu ignorantia serui ei non prodest. quod habet rationem manifestam. Quid autem si dominus certum hominem emi mandauerit, qui non ignorabat hominis morbum aut vitium? Et hoc quoque casu placet ignorantiam serui domino scienti non prodesse. quia ipse contraxisse intelligitur non seruus. quod confirmat l. xij. De cont. emptio. nec est in eo quidquam quod repugnet, nisi obieceris rationi quam adduximus quod ipse dominus scilicet videatur negotium gessisse non seruus. eidem rationi esse consequens vt si scierit seruus tale esse mancipium, dominus ignorauerit qui eum ipsum emi mandauit, scientia serui domino non noceat, quod tamen negauimus ante de serui scientia tractantes. Nec est quod respondeas, nisi dixeris, quod est in regula iuris rapiendam esse occasionem iuris quæ præbet benignius responsum. Benignius esse non rescindi venditionem semel contractam, cuius sustinendæ occasio præsens est aliqua. & coerceri quoque edicto occasionem rescindendæ venditionis ex causa morbi vel vitij quod latuit emptorem, breui tempore, puta sex mensium. nam actio redhibitoria est semestris. Idcirco non domini tantum scientia qui certum hominem emi mandauit impedit actionem redhibitoriam sed etiam scientia serui. & hoc est quod ait scientiam serui spectari siue certum dominus siue incertum emi mandauerit. & in eo solo consistit differentia inter scientiam &

ignorantiam serui. nam si certum emi mandauerit ignorantia serui non inspicitur, si incertum, inspicitur. & quod ait illo loco, Ex bona fide esse, seruum qui contraxit deceptum non esse, id est ignorantiam serui inspicere debere, id ut subiicit, non obtinet illo casu quo dominus certum emi mandauerit quem ignorabat esse vitiosum aut morbosum. nec est vltimus locus in iure qui huic conclusioni in eadem specie repugnet de actione redhibitoria. Opponitur quidem l. 2. De litig. & l. imo & seq. De lib. cau. Verum non sunt de actione redhibitoria, sed de aliis casibus. at similibus. imo dissimilibus, & in quibus non est par utilitatis ratio ne prouiores simus ad rescindendas venditiones. Et casus l. 2. hic est. Qui sciens emit rem litigiosam, fisco poenam committit. l. 1. De iur. fisc. Ignorans excusatur. Quid si seruus emerit? Scientia serui inspicitur. sed si dominus certam rem emi mandauerit ignorans litigiosam eam esse, hoc casu scientia serui non inspicitur. quod efficit eadem benignitatis ratio, ne dominus ignorans & innocens propter scientiam serui in poenam incidat. eadem igitur ratio in genere, non in specie. Casus autem l. imo & seq. hic est. Qui ignorans emit liberum hominem qui venire se patiebatur dolo malo, aduersus eum habet actionem poenalem in duplum. Qui sciens, non item. Quid si seruus meus emerit sciens, ego ignorauerim? Scientia serui inspicitur, nisi mandauero certum emi nominatim. nam mihi hoc casu sanè competit poenalis actio, hac ratione, ne propter scientiam serui poenae eximatur liber homo, qui se quasi seruum dolo malo venire passus est, maximè cum non tam emisse videatur seruus meus quam ego qui nominatim seruo cum hominem emendum destinaui. Et in summa in casu huius legis scientia serui nocet domino etiam si certum emi mandauerit, ignorantia prodest, nisi certum emi mandauerit. In casibus l. 2. & l. imo & seq. scientia serui nocet & ignorantia prodest, nisi dominus certum emi mandauerit. hoc enim casu neque scientia serui domino obest neque ignorantia prodest. At quod hoc casu detracto ita definitur, scientiam serui nocere domino. ignorantiam serui prodesse domino est contra regulam l. v. De iur. & fact. ign. nisi ita accipiatur principali personae neque alterius scientiam nocere nec alterius ignorantiam prodesse: ut coheredi in petenda bon. possessione coheredis scientia non nocet vel ignorantia non prodest. Imo & filio cui principaliter defertur bon. possessio, patris scientia non nocet id est non cedunt filio ignorantia dies petendae bon. possessionis quibus sciuit pater delatam esse filio bon. possessionem, & similiter patris ignorantia filio scienti non prodest l. 3. l. vltim. Quis or. in bon. possess. ser. & simile exemplum sumi potest ex l. non solum. §. sed & si plures. De lib. cau. Principalis autem personae scientia nocet vel ignorantia prodest heredi eius & successori vniuersali, vel etiam illi cui per eum omne emolumentum acquiritur id est patri vel domino. atque ita in superiori specie petendae bon. possessionis quae delata est filio principaliter, scientia filij nocet patri, ignorantia filij prodest patri. Et ita in casu huius legis & d. l. 2. & l. imo, principalis persona est seruus aut filius qui emit suo nomine. Sed & pro principali habetur qui emit nomine domini vel patris, si non ex mandato emit vel si ex mandato emendi hominis incerti. quia collato in eum arbitrio emendi hominis quem velle, factus is est quasi auctor & princeps emptionis. & ideo scientia eius domino nocet, ignorantia prodest. Dominus autem habetur pro principali si mandauerit certum hominem emi. & ideo scientia vel ignorantia domini inspicitur non serui praeterquam in casu huius legis, quo ignorantia quidem serui non inspicitur, sed scientia inspicitur ut cohibeatur occasio rescindendae venditionis. & similiter ut cohibeatur occasio usucapionis quae lucrum possessori ex re aliena parat inuito domino, quaeque ob eam rem multis constringitur legibus, ne facile procedat, indistincte scientia filij vel serui patri vel domino nocet, imo quod amplius est in usucapionis causa quam redhibitionis scientia patris vel domini etiam usucapioni obstat indistincte. qua de re tractatur in l. heres. §. vlt. De vsurp. & vsuc. Et haec de priori parte huius legis sufficiant quae qui bene perceperit, etiam intellexerit quam erret à vero Accursius, dum ab his verbis, Nominem domini, quae tamen generalia sunt excludit mandatum domini, dum ab his, Siue certum siue incertum mandate domino emerit, excludit Nomen domini. Transeamus ad posteriorem partem quae est de procuratore. & in ea procuratoris nomine continetur etiam voluntarius, id est gestor qui sine mandato gessit negotium alienum, ut l. 17. De in rem ver. ac propterea rectè subiicit eum teneri mandati vel neg. gestorum, mandati, procuratorem verum scilicet, neg. gestorum, procura-

- A** procuratorem voluntarium siue gestorem. & ita Quintilianus 7. c. 5. Malæ gestæ procuratoris, in foro, negotiorum gestorum, an & mandati actio est. & l. 4. De fideiuss. quæ ita non malè legitur à Græcis, diuisa, vna quæ vulgo est sententias in duas. Potest accipi fideiussor eius actionis quam habiturus sum. Aduersus eum pro quo fideiussi vel mandati vel neg. gestorum actionem habeo. Cuius verò sciëntia inspicienda est si procurator emerit mancipium morbosum aut vitiosum? Si procurator emerit. Si igitur emerit nomine domini. Quod de procuratore dicam, idem dicam de tutore vel curatore. Scientia procuratoris inhihet actionem redhibitoriam. nec enim ea vel ipse procurator vel dominus experiri potest, licet aliàs ex contractu procuratoris domino detur utilis actio, si aliter rē seruare nō possit, sed domino procurator tenetur actione mandati vel neg. gestorum ob delictum suum. & hoc indistinctè Africanus tradit siue certum hominem dominus siue incertum emi mandauerit. & si incertum emi mandauerit, congruit l. imo & l. non solum §. pen. De lib. cau. quæ sunt de eo procuratore qui sciens liberum hominem emit sine mandato vel ex mandato emendi hominis incerti. Sed si certum dominus emi mandauerit, pugnat l. in seruo eod tit. quæ vult scientiam procuratoris domino non nocere id est non auferre actionem pœnalem in duplum aduersus eum qui dissimulauit conditionem suam, & hoc ne impunitus sit dolus liberi hominis qui improbè in ea re versatus est. In quæstione autem actionis redhibitoria etiam si dominus certum emi mandauerit, scientia procuratoris nocet vt conseruetur venditio potius quàm rescindatur. Ignorantia quoque procuratoris domino scienti non præbet actionem redhibitoriam vel ex
- C** empto l. 13. de contr. empt. At ipsi procuratori præbet, nec si ea agat repelli potest exceptione ex persona domini. Filius quoq; & seruus qui nesciēte morbum aut vitium vxnalis, rectè agerēt ex sua persona si qua suo nomine actione experiri possent. De nuntio nō est quod quæramus. nullus enim casus existere potest quo scientiam vel ignorantiam eius spectari conueniat. nam vice epistolæ fungitur, vt Accurs. hoc loco scripsit rectè, & nihil aliud est quam epistola loquens, vt contra Epictetus Adriano respondit, epistolam esse nuntium tacitum. Nuntius minister est. Procurator minister non est. officium enim præbet non ministerium. Nunc ex instituto ordine explicanda venit l. 47. De cuict. cuius hæc sunt verba.

- Si duos seruos quibus à te emam, & eorum alter euincatur, nihil dubij fore quin rectè eo nomine ex empto acturus sim, quāuis alter x. dignus sit. nec referre separatim singulos an simul vtrūque emerim.*

- Duos seruos emi Stichum & Pamphilum, singulos aureis quinque. Stichus euictus est. Si separatim singulos emerim, certum est competere mihi ex empto actionem euictionis nomine. Si vtrumque simul emerim, nihil etiam dubij esse ait quin sit mihi actio de euictione in id quod interest. Spectabitur autem in ea tantum is qui euictus est non etiam is qui euictus non est. namque tot sunt de euictione actiones, quot serui, quamuis simul empti & vno pretio vnōque instrumento comprehensi sint l. cum plures hoc titu. l. & si vno. De act. empt. Obicitur l. si quis aliam. De solut. quæ si pro nummis vel qua alia re mihi debita volenti mihi dederis duos fundos in solutum, euicto altero fundo, ait
- E** posse agi pristina actione in solidum, quasi non aliter videatur sublata pristina obligatio quam si vtrumque fundum quem dedisti in solutum feceris meum. De pristina actione loquitur, non de actione ex empto vt possit ea etiam agi in solidum perinde ac si vterque fundus euictus esset. Sed idem videtur dicendum de actione ex empto. nam constat ex hac causa etiam ex empto vtilem actionem esse l. 4. C. de euict. l. eleganter. De pign. act. No. 4. quia datio in solutum est similis emptioni aut permutationi, quæ & ipsa emptioni simillima est. Emptioni si pro nummis fundus aut fundi dati sint in solutum, Permutationi si pro alia re quæ etiam corpore constet. Et non est nouum vt sit electio actoris qua actione agat, pristina actione quasi nō soluerit debitor, an vtili ex empto quasi soluerit. nam & si acceptotulero debitori vt mihi expromissorem daret nec dederit vel a-
- F** gam pristina actione quasi inutilis sit acceptilatio l. licet. De iu. dot. vel actione in factum præscriptis verbis in id quod interest l. ob eam. De præsc. verb. vel conditione ob rem dati l. si accepto l. si mulier De condic. cau. da. quasi utilis sit acceptilatio. Sed si superiore casu datis duobus fundis in solutum, euicto altero, agam ex empto de euictione, dico separatim spectandam esse actionem in eo fundo qui euictus est, non in vtroque. quia

tot sunt euictiones, quot sunt fundi & hęc esse constituendam differentiam inter actionem ex empto & pristinam actionem. At dubitatio præcipua huius legis non in eo consistit, si duos seruos vel fundos simul emerim quinque aureis, euicto altero, separatim detur actio ex empto ob euictionem, an vtriusque nomine, sed hoc queritur an euicto altero sit actio de euictione, si is qui euictus non est tanti sit quanti vterque emptus est puta x. quoniam potest videri, nihil interesse emptoris apud quem remanet seruus qui tanti est quanti vterque emptus est. At certè interest emptoris habere eum qui euictus est, vt quo amplius est alter id lucro eius cedat potius quam venditoris. & ita definit Iulianus vel Africanus hoc loco. Sed valde obstat l. si duorum De act. empt. quæ in simili specie vult lucrū cum damno pensari. Species hęc est, Quidam duos fundos vendidit simul vno pretio, vineam scilicet & pratium aut syluam cęduam, & vineam separatim dixit esse c. iugerū, pratium cc. In vinea defunt x. iugera, in prato exuperant, quoniam vinea est xc. iugerum pratium ccx. Cōstat venditorem teneri ex empto quod minor sit modus vineæ, licet amplior sit prati & constet vniuersus modus ccc. iugerum l. si in qualitate l. si fundo vendito De act. empt. nec agēti emptori obstat exceptio, doli mali, quia dolo non facit qui perpetuo iure vititur, id est directo iure l. 2. C. Th. de iur. fil. Et ius directum hoc est vt teneatur venditor qui maiorem modum dixit, & si maiorem dixit vt quod amplius est ad compendium emptoris pertineat. Et ita si vėdiderit vno pretio duos statuliberos & singulos dixerit manumissos sub condicione dandi decē, & vnus 15. alter 5. dare iussus sit, tenetur ex empto, quamuis constet summa, & sit ab vtroque emptor accepturus 20. Contra si plus sit in vinea quam in prato, & constet vniuersus modus, dicit l. si duorum significat non esse quod eo casu queratur vel agat emptor, cum quod in prato deest exuperet in vinea, cuius redditus longè amplior est quam prati. ita iudicant Iurisconsulti. ita Columella 3. cap. 3. Vulgus aliter quod pratium sine opere paratum sit & quod ei minimè quasi noceri possit. Sed, vt ille docet, quod vinea infamis est, hoc non suo, sed hominum vitio contingit, qui vinea per auaritiam vel inscitiam vel per negligentiam perdunt, qui si cum sciētia sociarent diligentiam omnes illos qui scenum suum & olera amplexantur, incremento patrimonij facile superarent. Et ad extremum concludit Paulus in dict. l. si duorum, in omnibus etiam superioribus casibus equius esse lucrum cum damno pensari, & quod deest emptori suppleri. quæ conclusio Triboniani potius esse videtur quam Pauli. & non malè produceretur ad causam euictionis. ideoque si vltra pretium non intersit emptoris, non aget ex empto euicto altero in specie huius legis, vel si quid amplius intersit, in id tantum aget quod amplius interest: nisi dicamus, quod est verius, in specie huius legis non vānisse duos seruos confusè vno pretio, vt d. l. si duorum, sed distincto pretio, id est singulos quinque. nec qui dicuntur vānisse simul, ideo dicuntur & vno pretio vānisse. quamobrem non subest hic eadem admittendæ compensationis ratio. Et obseruandum in hac specie hominem dignum 10. emptum 5. Hęc fraus est tolerabilis, non si vel dignum 10. emerit quis 4. aut 3. vel dignum 10. vendiderit 21. nam propter hanc fraudem venditio quodammodo rescinditur. quod non opinor esse primum introductum l. 2. & 8. C. de resc. vend. sed iure vetustiore, cum in Pădectis nullam speciem inueniam, qua vel emptor dimidio minoris emerit vel venditor dimidio pluris vendiderit, & in hac ad finē dimidij emerit emptor, quod licet, non dimidio minoris Quod sequitur in l. 27. De vsur. est apertissimum.

Cum patrifam mora facta sit, iam in herede eius non queritur mora. nam tunc heredi proximo hereditario iure ea competet. ideoque ad ceteros quoque deinceps transmittitur.

Mora fit ex persona l. mora hoc tit. nec tamē ideo minus ad heredem eius pertinet qui moram fecit cuive mora facta est. Ad heredem eius qui moram fecit, id est qui interpellatus nō soluit, licet heres interpellatus non fuerit. Ad heredem eius cui mora facta est id est qui debitorem frustra interpellauit, licet eum etiam heres non interpellauerit. De herede eius cui mora facta est loquitur Africanus hoc loco. sed idem statuimus de herede eius qui moram fecit. & ita l. si seruum §. nunc videamus De verbo. obl. definit culpam debitoris, quo nomine comprehenditur etiam mora, perpetuare obligationem debitoris & successoris eius. Siue igitur moram defunctus fecerit siue passus sit eam transmittit ad heredē, iure hereditario, vt African. ait, quia scilicet heres in ius omne defuncti succedit,

in

- A** in commoda & in incommoda, in vitia & in virtutes quæ in defuncto fuerunt l. cum heres De diucr. temp. præf. l. non solum §. pen. De lib. cau. l. vitia C. de acquir. poss. & consequenter non ad proximum heredem tantum mora trāsmittitur, sed etiam ad vltiores, prout heres heredē, sicut Flaccus loquitur, velut vnda superuenerit vndam. nam quæ iure hereditario heredi proximo competunt, & sequentibus competunt in infinitum. Quæ proprio quodam iure, non item l. sciendum De verb. sig. Et quod dicitur moram fieri ex persona, non hoc est, personæ eam adherere nec ad heredem transire, sed nasci eam ex interpellatione personæ ipsius quæ debet vel cui debetur. mora enim nihil aliud est quàm frustratio interpellantis creditoris vel debitoris. Et quod dicitur l. Titia §. vltimas De leg. 2. Semel moram interuenisse sufficit, hoc est vna interpellatio sufficit modo fiat opportuno loco & tempore nec remittatur vel intermittatur. nam ne persona quidē mortua quæ fecit moram vel passa est, necesse est repeti interpellationem in personam heredis. & perperam interpretes quidam ad creādā moram plures interpellationes requirunt. & abutuntur in eam rem l. qui Romæ §. coheredes De verb. oblig. nam & si in eius specie ponatur sæpius factam interpellationem, non ideo sequitur sæpius esse faciēdam. Quod enim ex abundantia fit, ex eo ius non sumitur. Instantia quidem post interpellationem vt perseueret necesse est l. mora. §. i. hoc titu. non etiam vt denuo cogantur testes & iteretur interpellatio. Interpellatio est admonitio, quæ fit testatō, soluendi vel accipiēdi eius quod debetur. Mora, contemptio huiusce admonitionis. Ait autem, Cum patrifamilias. quia soli patresfam. vel qui pro patribus. habentur, heredem habent testamentarium vel legitimum. Nunc transeamus ad l. 50. De iu. dot. cuius hæc sunt verba.

Quæ fundum in dote habebat diuortio facto, cum in matrimonium rediret, pacta est cum viro, uti decem in dotem acciperet, & fundum sibi restitueret. ac datis decem, prius quam fundus ei restitueretur in matrimonio decessit. Illud ex bona fide est, & negotio cōtracto conuenit, ut fundus quasi sine causa penes maritum esse cœperit condicatur. Et hoc euidentius circa actionem pigneraticiam apparebit. etenim si cum fundum Cornelianum pignoris causa tibi tradidissim, postea ex conuentione fundum Titianum in hoc tibi tradiderim, ut Cornelianum mihi restitueres: minime puto dubitandū erit, quin statim recte pigneraticia ad recipiendum Cornelianum agere possim.

- D** Diuortio facto prius quam repeteretur fundus quem mulier dederat in dotem, reintegratum est matrimonium, & pacta est mulier cum viro vt is fundus sibi restitueretur & x. acciperet in dotem. adiectum est pactum restituendi fundi dationi secundæ dotis, quod si non fuisset adiectum, tacitè idem fundus redisset in dotem l. 14. l. dotem l. Diuus l. post diuortium hoc tit. Sed permutatio dotium pacto fieri potest ex re in pecuniam vel ex pecunia in rem vel ex alia re in rem aliam l. si ei nuptura & seq. hoc tit. l. si mulier tit. sequent. l. 7. de tut. & cur. da. qua in re permutationis verbum nō accipimus ἐκφαιρικός, vt Græci loquuntur, id est propriè & ἕξω, quia rei suæ cum re sua permutatio non est, & vtriusque rei domina est mulier, alioquin rei meæ cum pecunia aliena vel contra, permutationē fieri nihil vetat, si modo pecunia non detur pro pretio, si permutationis non emptionis contrahendæ animus fuerit: & ea ratione in specie l. vlt. De cond. cau. da. permutatio est, vt Græcis videtur, non emptio, si pecuniam dedi vt Stichum dares nec pugnat quidquam cum l. naturalis §. i. De præf. ver. ne in eo quidē quod ait Sticho mortuo ante traditionem, pecuniæ repetitionem esse. hoc enim fit exemplo emptionis l. si fundus loca. quam permutatio imitatur. Et ob id solum periisse Stichus dicitur ei qui prior pecuniam vel aliam rem dedit, quod non possit agere præscriptis verbis in id quod interest sibi Stichum tradi. quæ vltima fuit solutio Accursij & ita l. 7. De præf. ver. datur pecunia vt Stichus manumitatur nō tamen pro pretio. alioquin cessante domino Stichi, statim Stichus eriperetur in libertatem l. Paulus De lib. cau. Verum ad rem. Secundum conuentionem initio propositam renouato matrimonio vir accepit x. in dotem, nec tamen restituit fundum, deinde mortua est mulier in matrimonio. Quæritur qua actione heredes eius fundum repetere possint? Et ait esse conditionem sine causa. Sed forsitan est & actio de dote. nam cessauit quidem manente matrimonio nec potuit dari ex pacto adiecto secundæ doti, verum soluto matrimonio cur non dabitur actio de dote, maximè cum dicat ex bona fide & ex negotio cōtracto esse fundum reddi. nullum enim aliud negotium con-

tractum est quàm dotis & condictione sine causa bonæ fidei non est, inest tamen actioni bonæ fidei l. vltim. De condiction. ob turpem causam. & cum illa concurrat l. 2. De condic. sine cau. & ita si cōuentione fiat permutatio pignoris, veluti ex fundo Corneliano in fundum Titianum ea lege vt Cornelianus restituatur, rectè agitur pigneraticia ad recipiendum Cornelianum, vel quod adiciendum puto condictione incerti sine causa. nam condictione certi dominus agere non potest. possessionem denique non rem condicere potest. Sequitur l. 9. De fund. dot.

Si marito debitori fundi, id quod debet, doti mulier promiserit, dotalem fundum effici. quod si ei promittat qui fundum aut decem debuit, in arbitrio esse mariti quod in dote sit. quod si Stichum aut fundum debuit maritus, & quod debet, doti ei promissum sit: Stichum mortuo fundum in dotem esse. His consequens esse ait, vt si Cornelianum aut Sempronianum fundum debenti, id quod debet, doti promissum sit, vtrum eorum dotalem esse malit: planè vtrum velit alienaturum, alterum alienari non posse. si tamè alienum rursus redimat, adhuc in eius potestate est an eum quem retinuisset, alienari velit.

Sciendum est l. Iulia prohiberi fundi dotalis alienationem & pignorationem. & addi ex ea exemplum potest vitiosè aut inutiliter contracti pignoris l. cum vitiosè de pig. cuius nec retentio erit creditori nec fisco qui successit creditori, sicut nec fisco qui marito successit eius fundi pignoratio est l. 2. hoc tit. Lex autem Iulia intelligitur de fundo inæstimato. nã hic proprie dotalis est l. vnica §. in fundo C. de rei vx. act. Fundus æstimatus non est dotalis sed mariti proprius emptionis iure, nisi vno casu, si relinquatur arbitrio mulieris vt vel fundum reperat soluto matrimonio vel estimationem. hoc enim casu fundus estimatus l. Iulia comprehenditur nec alienari potest quem mulier reperere si velit potest l. II. hoc tit. l. 1. C. eod. Quod si vel detur æstimatus ita vt estimationem restituat maritus soluto matrimonio, vel ita vt in potestate sit mariti restituere fundum aut estimationem, alienari potest, & quanti emerit maritus, non quanti vendiderit soluto matrimonio repetitio est. Sed multum tamen alia in re interest æstimatus detur in dotem hoc an illo modo. nam si vt estimationem restituat maritus, sola æstimatio est in dotem, & fundus alienari vel obligari potest. Et hæc est species l. 6. C. de vsufr. in qua videtur legendum, æstimatio vbi legitur, eadem possessio. Sin vero vt vel fundum restituat vel estimationem, in pendentem est vtrum sit in dotem res, an æstimatio. quoniam hoc omne pendet ex voluntate viri varia & mutabili. alienato fundo, æstimatio erit in obligatione. non alienato aut redempto fundo, vtrumque erit in obligatione, & fundum restituendo liberabitur maritus. Illud etiam non est omittendum lege Iulia permitti alienationem fundi dotalis volente & consentiente muliere. & voluntati rati habitationem comparari l. æstimated Sol. mat. Sed & hodie ex No. 61 fundus dotalis alienari potest, si modo semel atque iterum consenserit mulier, & maritus sit soluendo quo casu quanti fundum vendiderit maritus, tanti tenebitur iudicio dotis. & inde petenda est ratio l. vlt. tit. præcedentis. Vir accepit in dotem fundum æstimatum c. deinde adiectum est pactum vt fundus restitueretur eodè. pretio, id est tanti pretij nec deterior. Soluta matrimonio ex pacto restitui fundum oportet omnimodo. Quid si vxnerit cc. volente muliere? An & tunc restituendus est fundus? Sic sanè nisi malit cc. quanti fundum vendidit præstare l. æstimated Sol. mat. Voluntas mulieris facit vt liberetur restituendo cc. nam & voluntas mulieris confirmat alienationem. & l. 12. hoc tit. dum sociari voluntatem non sufficere ait, satis probat sufficere mulieris. Id quoque sciendum est in dotem dari vel caueri non rem tantum & pecuniam, sed etiam iura, veluti nomina, etiam nomen ipsiusmet viri. quod fit viro debitore liberato per acceptilationem, & eo quod debuit constituto in dotem. Constituitur dos pactione nuda l. ad exactionem C. de do. pro. & res quam vir debuit videtur à muliere ad virum peruenisse. alioquin non esset dotalis. Quid enim est dos? Quod nomine rei vxoriz ad virum peruenit l. si nuptura §. 1. hoc tit. Nunc proponenda est questio huius legis. Mulier nuptura doti cauit fore quod vir debebat. Debebat is ex stipulatione fundum Titianum aut Cornelianum, ita cōcepta disunctim. Erat igitur in eius electione quem vellet dare. Quæritur obligatione eadem translata in causam dotis sicut dictum est, quem fundum maritus alienare possit vel an vtrumque, an neutrum? Et quia electio eius erat quem vellet dare, concludit Africanus posse eum alienare quæ voluerit, eoque alienato alterum remanere dotalè nec posse alienari, nisi fortè alienatum redemerit atque ita rursus dominium eius adquisierit quod vt probet vtitur

- A** titur veluti sorte in hunc modum. Si debitori fundi mulier quod debebat cauerit in dotem, est ne fundus dotalis ut nec alienari possit? Est sane. Si ei qui debebat fundum aut 10. quod debebat doti dixerit, utrum erit in dotem fundus an 10? Vtrum maluerit maritus. Quid si ei qui debebat fundum aut Stichum? Et similiter is erit in dotem quem maluerit maritus. Quid ergo si moriatur Stichus? fundus erit dotalis quoniam extincta est electio morte Stichi l. 2. §. Sczuola De eo quod cer. lo. licet adhuc tentari possit offerendo æstimationem Stichi, fundi præstatione maritum absolui posse ex l. cum res §. si Stichus De leg. 1. Idemque erit si Stichus aliqua ex causa adquisitus mulieri fuerit l. Si Stichum aut Pamphilum de ver. obl. Si igitur ei qui debebat fundum Cornelianum aut Titianum mulier doti promiserit, is erit dotalis quem voluerit maritus. & alienare alterum poterit.
- B** & si alienatum redemerit, adhuc integra erit electio marito & alienare poterit quem ante retinuerat. nam eius qui debet illud aut illud, ambulatoria est voluntas quoad soluerit vel quoad finita obligatio sit l. eum qui certarum §. ult. De verb. oblig. l. si sterili §. ult. De act. empt. & ambulatoria dicitur, à Græcis ἀεπατητικὴ, incōstans & incerta voluntas quæ mutari subinde potest. Ad eam voluntatem necesse est accommodare legem Iuliam & consequenter ambulatoriam quoque esse legis Iulie potestatem, ut prout ille voluerit aut noluerit modo possit fundus idem alienari modo non possit. Ut enim infinitæ rei necesse est infinitam esse regulam, ita inconstantis inconstantem. & ideo rectè ait l. seq. quia dotis talis est obligatio. Sic enim iamdiu emendavi. Cætera sunt aperta. & quod ex eodem Africano additur l. 11. id iam exposuimus initio, nec restat nisi ut verba referamus.

C *Quod si fundus in dotem æstimatus datus sit ut electio esset mulieris, negavit alienari fundum posse. quod si arbitrio mariti sit, contra esse.*

Tranreamus igitur ad l. 34. Sol. mat. cuius hæc sunt verba.

Titia diuortium à Seio fecit hanc Titius in sua potestate esse dicit, & dotem sibi reddi postulat. ipsa se matremf. dicit, & de dote agere vult. quæsitum est quæ partes iudicis sint. Respondi, patri nisi probeat filiam non solum in sua potestate esse, sed etiam consentire sibi, denegandam actionem, sicuti denegaretur, etiam si constaret eam in potestate esse.

- Potest intelligi tam de aduentitia quam de profectitia dote. Dos profectitia sic dicitur
- D** ut peculium profectitium. sed hoc interest quod peculium profectitium à parente datur liberis quos habet in sua potestate. Dos profectitia ab eodè datur etiã liberis quos non habet in potestate modo sit virilis sexus & per virilem sexum cognatione iunctus. nam quæ à matre vel auo materno datur, aduentitia est non profectitia. Et dotis profectitiæ proprium hoc, ut morte mulieris soluto matrimonio ad parètem dos reuertatur siue filiaf. fuerit siue materf. l. 5. §. pen. De iur. dot. l. si filia De diuor. l. si ab hostibus l. filie hoc tit. & quod ait l. 4. C. sol. matr. de filiaf. idem etiam obtinet in matref. ut Theodorus adnotauit. nam aduentitia apud virum remanet. Morte autem viri vel diuortio soluto matrimonio, non distinguimus dos sit profectitia an aduentitia, sed filiafam. sit pro qua data est an materf. nã si filiaf. est, patri competit repetitio dotis adiuncta persona filia, id est volente & consentiente filia l. Titia 1. §. qui inuita De leg. 1. l. pater filiam ad leg. Falc. l. qui hominem §. si gener De solut. l. 2. l. filia C. solut. matrimonio, & Vlp. tit. de dotibus, & ex Constitutione etiam Iustiniani hodie generaliter communes sunt actiones patris & filij aut filiaf. ex causis aduentitiis l. ult. §. vbi autem & §. & filius C. de bon. quæ lib. acq. Quod si materf. sit, solius mulieris actio est l. si cum dotem §. eo autem. hoc titu. & hoc est quod ait l. pater De cuius. vno tantum casu, id est, si filia emancipata mortua sit in matrimonio dotem pro ea datam à patre, ad patrem reuerti, nam morte mulieris soluto matrimonio, dos ab extraneo data nisi fuerit receptitia, apud virum remanet, & extraneus definitur omnis persona præter parentem per virilem sexum ascendentem & vel habentem vel non habentem mulierem in potestate. Alio autem modo soluto matrimonio, dotis ab extraneo datæ repetitio soli mulieri competit, & extraneus definitur omnis præter parètem per virilem sexum ascendentem & mulierem in potestate habentem. nam siue dos à patre siue ab extraneo profecta fuerit, ita demum patri dabit prætor repetitionem dotis, ut hoc loco ostenditur si probauerit filiam esse in sua potestate & consentire agenti sibi. In contextu videtur legendum, Respondit. Sequitur in l. 23. De act. rer. amot.

Redintegrato matrimonio, si iterum diuortium factum erit, ob res amotas prioris diuortij causa, item ob impensas donationisque priore matrimonio factas, manere actionem existimauit. A

Redintegrato matrimonio ac deinde diuortio facto iterum non tantum agitur ob res amotas prioris diuortij causa vindicatione aut cōditione vt l. seq. sed etiam ob res amotas posterioris diuortij causa, & non tantum ob impensas factas in res dotales priore matrimonio mandati vel neg. gestorum, aut ob donationes factas priore matrimonio directa vel vtili vindicatione vel cōditione, vt l. vnica §. taceat C. de rei vxor. act. sed etiam ob factas posteriore matrimonio, vel etiam ex his omnibus causis retētio est dotis iure veteri. nam eadem dos esse intelligitur idēque matrimonium quod redintegratum est l. plerique De rit. nup. nec mirum igitur si in vnum idēque iudicium veniant quæ acta sunt priore quæque posteriore matrimonio. & redintegrato matrimonio, tacitè dos redintegratur, nisi aliud conuenerit, vt diximus l. 50. De iur. dot. etiam si medio tempore alij nupserit mulier l. pen. §. vxor. Sol. mat. modo nihil cauerit de restituenda dote l. post diuortium De iur. dot. Quod si medio tempore actum sit de dote vel cōditione rerum amotarum & pendente iudicio redintegratum matrimonium fuerit iudicium extinguitur l. si mulier diuerterit Sol. mat. l. vlt. hoc titul. vel potius cessat, vt rectè ait l. qui res §. aream De solut. vt in furioso dum interquiescit, furorem cessare non deesse Seneca ait. Extinctā enim semel actionem neque ciuilis neque naturalis ratio renasci patitur l. 10. §. pen. De in rem ver. quod scilicet sit quidem, vt Aristoteles loquitur, μετὰ βολὴν ab habitu ad priuationem, sed non à priuatione ad habitum. Sequitur l. 23. De testa. tut. B

Tutor ita rectè non datur, Illi aut illi filius meus, vtri eorum volet, Titius tutor esto. quid enim dicemus si Titius constituere nolit vtri ex filiis tutor esse velit? ita autem rectè tutor dabitur, Titius si volet, illi filio meo tutor esto. C

Si dixerit Illi aut illi filiis meis, puto vtrique datum tutorem videri l. penul. C. de verb. fig. Sed si adiecerit, vtri eorum volet, alterutri. arg. l. 16. De leg. 2. Non igitur certæ personæ, cum tamen tutor dari debere videatur non tantum certus, sed etiam certæ personæ. Non est certa pupilli persona de qua constituere nisi qui velit cogi non potest. Sed forsitan cogi potest optare sibi pupillum alterutrum, vt heres à quo legatum relictum est, Illi aut illi vtri heres vellet cogitur alterutri præstare solidum legatum d. l. 16. Quod si certa sit persona pupilli, non est dubium vtilem esse dationem etiam si collata sit in volūtatē dati tutoris hoc modo, Illi filio meo, si volet, tutor esto. Restat ex hoc libro octauo tātum l. 39. De solut. cuius verba hæc sunt. D

Si soluturus pecuniam tibi, iussu tuo signatam eam apud nummularium, quoad probaretur, deposuerim: tui periculi eam fore Mela libro decimo scribit. quod verum est. cum eo tamen, vt illud maxime spectetur, an per te steterit, quominus in continenti probaretur. nam tunc perinde habendum erit, ac si parato me soluere, tu ex aliqua causa accipere nolles, in qua specie non vtrique semper tuum periculum erit. quid enim si importuno loco vel tempore obtulerim? Huius consequens esse puto, vt etiam si emptor nummos, & venditor mercem, quod inuicem parum fidei haberent, deposuerint: & nūmi emptoris periculo sint. vtrique si ipse eum apud quem deponerentur elegerit. & nihilominus merx quoque, quia emptio perfecta sit. E

Obtuli tibi pecuniam debitam. tu cum nolles eam accipere antequam spectaretur & probaretur, iussisti me eam signatā deponere ad mēsam L. Titij nummularij quoad probaretur. Solent nummulariis pecuniæ probandæ dari. Menander. Ἄλλ' ἔπειτα πρῶτον εἰς τὴν ἀγορὴν ἔλαβον φέρειν πλὴν ἀρῆς ἵνα εἰ παρὰ γυμνασίον ἔλαβον ἔπειτα, δοκιμασθῆς ἴδῃ. Et signatam pecuniam deponere est sacculum aut bulgam cum pecunia signatorum siue testium signis obsignatam deponere l. vlt. De leg. com. eandem etiam cōsignatam pecuniā dicimus, quo verbo abutuntur vulgo pro adnumerata pecunia & deposita, licet vel loculi obserati vel sacculus obsignatus non sit. Porro vt tu iussisti, ita ego obsignatā pecuniam deposui apud nummularium, quæ postea periit casu maiore quodā. Quæritur cui perierit, mihi an tibi? Et ait pecuniam tibi perisse, sed addit modum, Cum eo tamen, &c. vt in l. & hæc distinctio §. vlt. Loca. Si igitur per te steterit quominus in cōtinenti pecunia probaretur & adnumeraretur, ac malueris eā deponi apud nummularium quæ elegisti, tuo periculo erit, quia post moram tuā periit, sicut si parato me soluere, tu accipere nolueris, oblatā scilicet oportuno loco F

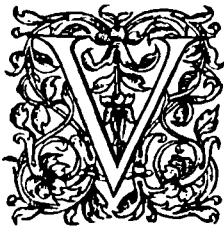

- A** loco & tempore, vt l. mora De vsur. nam quæ fit inoportuno loco vel tempore oblatio, nullius momenti est. & inoportunus est locus inoportunumve tēpus non tantum si alio loco vel tempore offeratur quam quo dari debuit, sed & si vel sacra facienti creditori vel funus ducenti vel quibus aliis temporibus receptum est, in ius vocare non decere l. 2. De in ius voc. & ita si iusseris me oblatam pecuniam deponere apud nummularium, quoad oportunitas quæ tum non erat se offerret melior nobis præsentibus resignandæ & pbandæ pecuniæ, meum erit non tuum detrimentum. Et secundum hæc in l. creditor hoc tit. qui oblatam à debitore pecuniam vt alia die accepturus distulit, ideo non agnoscit eius pecuniæ periculum, si postea quasi ærosa à magistratu reprobata sit quod accipere distulerit iusta, ex causa cum non offerretur oportuno & commodo tempore, sicut eadem lex
- B** ait tutoris periculo non esse pecuniam pupillarem quam collocare distulit cum non inuenirentur idonea nomina. Et ærosam pecuniam dicit quæ subærata est, quæ aurea vel argentea videtur & habet in se æris plurimum, vt Festus ærosam Cyprum appellatam ait quod in ea plurimū æris nascatur. à Græcis dicitur pecunia ærosa χαλκώρας. Oblatio autem quæ fit oportuno loco & tempore, etiam si nuda sit oblatio sine obsignatione & depositione, hos habet effectus. Moram emendat, moram & periculum oblatæ pecuniæ in creditorem transfert, & ideo perempta pecunia post oblationem sine culpa debitoris, debitor liberatur ipso iure ex Sabini sententia l. stipulatus sum Damam De verb. obl. ex aliorum sententia per exceptionem l. interdum §. vlt. eod. l. qui x. hoc tit. l. huiusmodi §. si cui homo. De leg. 1. Itē oblatio sola soluit ἀπίχθεισι l. 11. C. de vsur. & liberat publicis debitis l. 1. C. de suscep. & arc. Et vsuris debitis ex mora l. qui Romæ §. Seia. De verb. obl. l. tutor pro pupillo in fi. De adm. tut. Et vsuris grauioribus in stipulationem deductis si offerantur minores de quibus initio conuenit l. 9. C. de vsur. Liberat etiam sorte in totum vel pro qua parte oblata fuerit, licet oblata pecunia extet, quoniam denegatur actio si oblata fuerit apud prætorem initio postulandæ actionis l. 30. hoc tit. l. 21. De reb. cred. Aliàs vero oblatio sola nec liberat sorte si extet, nec vsuris debitis ex stipulatione vel ipso iure etiam mora nō interueniente, nec pœna iam commissa, nec pignus soluit, nisi oblationi accesserit etiam obsignatio & depositio l. 10. C. de pig. act. l. 1. in fi. De vsur. l. 6. l. acceptam C. eod. tit. Marcus Tull. 6. ad Att. Consistere vsura debuit, deponere volebant. Obsignatio, inquam & depositio quæ fiat solemniter testibus præsentibus in æde sacra vel in tabulario vrbis vel vbi iudex arbitratus fuerit d. l. acceptā l. 9. C. de solut. Hæc pro
- D** solutione habetur. Nec similis huic est obsignatio & depositio facta in specie proposita. nam neque solemniter facta est neque soluendæ, sed magis probandæ pecuniæ causa. Et notandum pecuniæ depositionem solemniter factam soluendi causa pro solutione haberi d. l. 9. etiam si obsignata fuerit pecunia. Obsignatio fit vt de certa pecunia constet quasi arca cōclusa, & ne intercipiatur. & cōsequenter si obserata pecunia deponatur, cur non & hoc pro solutione erit? accidit aliquādo vt qui vēdiderat sub lege redimendi, pecuniam sua die offerret & obseratam deponeret, & inefficax diceretur depositio quod clauis retinisset, hoc argumento, Clauibus traditis trāsata videtur possessio l. clauibus De cont. emp. l. 1. C. de cr. exp. her. l. 2. C. de per. & com. rei vend. Ergo retentis non videtur translata. nec igitur ea depositio pro solutione est in qua fuit calumnia summa. nam
- E** & si nō tradantur clauis, transferri tamen aliis modis possessio potest, & in depositione transferri possessionē necesse non est. Et eodem argumento nō aliter obsignata pecunia pro soluta haberetur quā remotis signis quibus obsignata est, aut facultate eorū remouendorū creditori data. Verum pergamus ad reliqua. Ex his quæ diximus colligit Africanus, si emptor nummos & vēditor mercem deposuerint quod inuicē parum fidei haberent, vt depositarius venditori pretium, emptori mercem traderet, mercem quidē periculo esse emptoris, quod certissimū est, quia perfecta emptio est, pretiū quoq; esse periculo emptoris nō quia perfecta emptio est (hæc enim ratio nō sufficeret l. si fūdus Loca.) sed quia elegit ipse depositariū qui pecuniam custodiret quoad merx traderetur. & ideo merce perempta nec pretiū quod etiā periit repetet emptor à depositario vel à vēditore, quod tamē repeteret merce perēpta ante traditionē, si extaret vel si prænumeratū fuisset vēditore, siue extaret siue periisset apud venditorē d. l. si fundus. Vt vero priore casu creditoris periculo est pecunia, qui elegit depositariū, ita posteriore emptoris eadē ratione, quod elegerit depositariū. atq; ita explicat⁹ est Afr. lib. 8. Ait, Inoportuno Βαλ. ἀνεπιτηδεία.
- F**

A D A F R I C A N V M

T R A C T A T V S I X.

LTIMVS hic liber ne minorem curam deponat quàm superiores, facit l. frater à fratre De cond. ind. & l. si priusquam De no. op. nunc. Sed prius explicanda nobis est l. 33. De seru. præd. rust. in qua duæ sunt quæstiones de seruitute aquæ. De priore ita scribit.

Cum essent mihi & tibi fundi duo communes Titianus & Seianus, & in diuisione conuenisset, vt mihi Titianus, tibi Seianus cederet, inuicem partes eorum tradidimus, & in tradendo dictum est, vt alteri per alterum aquam ducere liceret. rectè esse seruitutem impositam ait. maximè si pacto stipulatio subdita sit.

Duo erant fundi communes inter me & te, Titianus & Seianus. In diuisione placuit, vt mihi Titianus cederet in solidum, tibi Seianus, & mox tu mihi partem tradidisti quam habebas in fundo Titiano, ego tibi quam habebam in Seiano. Diuisio fit permutatione partium, & ob id dicitur vicem emptionis obtinere l. i. C. com. vtriusque iud. atque ita diuisionem fecimus inuicem traditis partibus, sed adiecimus legem in traditione, vt mihi liceret per Seianum fundum aquam ducere in Titianum. Quæritur an rectè sit constitutus aquæ ductus? Ratio dubitandi eadem est quæ fuit in lege præcedenti eiusdem Africani exposita lib. 6. & responsio eadem, & species ferè eadem. Et concludit rectè constitutum aquæ ductum, verum addit, maximè si pacto stipulatio subdita sit: quoniã ita proposuerat qui consulebat Iulianum vel Africanum, pacto subditam stipulationem fuisse. Ceterum sufficeret pactum diuisionis traditioni adiectum incontinenti. & sic diuisionis iure (sic lego) dicitur constitui seruitus l. via constitui §. vlt. hoc tit. Et generaliter pactio- nibus & stipulationibus §. vlt. Instit. de seruit. l. 5. §. eod. l. 2. de vsufr. l. 3. l. proprium l. si quis duas tit. seq. l. & qui duas. tit. præced. l. si partem Quemadmod. ser. amit. Pactio- nibus scilicet contractuum vel traditionum adiectis incontinenti, non aliis pactio- nibus. De posteriori autem in hunc modum.

Per plurium prædia aquam ducis quoquomodo imposita seruitute: nisi pactum vel stipulatio etiã de hoc subsæcuta est, neque eorum cuius, neque alij vicino poteris haustum ex riuo cedere: pacto enim vel stipulatione interuenientibus & hoc concedi solet. quamuis nullum prædium ipsum sibi seruire, neque seruitutis fructus constitui potest.

Per plurium fundos vel per vnus fundum, nihil refert, pacto vel stipulatione imposita est seruitus aquæ ducendæ in fundum meum, & eius rei causa constructus riuus in fundo eius. nam cui ius aquæ ducendæ conceditur, & riuus faciendi cõceditur l. 30. De dam. inf. Riuus est iter aquæ. Aquæ ductus, ius habendi riuus in prædio alieno. Quæro an si ex eo riuo cõcessero haustum aquæ dominis fundi, per quem riuum duxi, iure sit constitutus aquæ haustus. Et ait nõ esse iure cõstitutum, duabus rationibus, ἐν γὰρ αὐτῷ & ἀπὸ τοῦ γειτονικοῦ, Prior ostendit domino soli, in quo est riuus, non rectè ex riuo haustum concedi, posterior nulli. Et prior ratio hæc est, quia ipsum sibi prædium seruire non potest & debere aquæ haustum vel aliam seruitutem: sicut nec domino etiam prædiũ seruire potest, & debere vsum vel vsum fructum. denique in fundo meo neque prædialè neque personalem habere possum. hæc enim iura sunt in rebus alienis. Seruitus prædialis est ius impositum prædio alieno, aduersum nostrum. Seruitus personalis, ius alienis rebus vtendi, aut vtendi fruendi. Posterior ratio hæc est quia seruitutis seruitus prædialis aut personalis esse non potest l. i. De vsufr. leg. Aquæ ductus igitur haustus esse non potest. Est enim seruitus qualitas prædij, & qualitatæ qualitas, accidentis accidens nõ est, Arist. ita, τὸ συμβεβηκὸς ἔστω συμβεβηκὸς. Non possum ex riuo quem in alieno fundo habeo iure seruitutis, vel domino eiusdem fundi vel alij cedere seruitutem haustum vel prædialè vel personalem. Pacto tamè facto initio imponendi aquæ ductus vel stipulatione, etiam hoc concedi solet non vt sit quasi seruitus

- A** uitus, prædialis aut personalis, sed obligatio personalis, quæ pertineat etiã ad heredes cõtrahentium, & ita in specie l. venditor tit. seq. si pactione venditionis vel stipulatione conuenerit ne contra retentum fundum piscatio thunnaria vel cetaria (accipitur vtraque pro piscatione quorumlibet magnorum piscium) exerceretur, rata est cõuentio non quasi seruitute imposta mari, quod fieri nequit, sed iure obligationis personalis quæ tenebit etiã heredem emptoris. Eodẽmque modo accipiẽda est l. 2. De riuis, in qua merito Labeo reprehenditur qui dicebat eum cui debetur aquæductus non posse riuum quem habet apertum in alieno fundo cooperire, ne domino fundi auferat commodum hauriendi vel appellẽdi pecoris. nec enim vitur ratione idonea, cum commodum illud domino ex occasione contingat potius quam iure. nam haurire aquam ex riuo vel appellere ad eum pecus non potest nisi in imponẽdo aquæductu ita conuenerit, quo casu etiam non iure seruitutis haustum vel appulsum pecoris habebit sed iure conuentionis. & sic explicanda, meo quidem iudicio, fuit sententia huius §. Sequitur l. frater à fratre De cond. ind. in qua tres sunt quæstiones, quas sigillatim exponam. De prima sic scribit.

Frater à fratre cum in eiusdem potestate essent, pecuniam mutuatus, post mortem patris ei soluit: quæsitum est an repetere possit. respondit, vtrique quidem pro ea parte qua ipse patri heres extitisset repetiturum. pro ea vero qua frater heres extiterit, ita repetiturum, si non minus ex peculio suo ad fratrem peruenisset. naturalem enim obligationẽ quæ fuisset, hoc ipso sublatam videri, quod peculij partem frater sit consecutus. adeo vt si prælegatum filio eidẽmque debitori id fuisset, deductio huius debiti à fratre ex eo fieret. idque maximè consequens esse ei sententiæ, quam Iulianus probaret: si extraneo quid debuisset, & ab eo post mortem patris exactum esset, tantum iudicio eum familiæ erciscundæ recipaturum à coheredibus fuisse, quantum ab his creditor actione de peculio consequi potuisset. igitur & si re integra familiæ erciscundæ agatur, ita peculium diuidi æquum esse, vt ad quantitatem eius indemnis à coherede præstetur. porro eum quem aduersus extraneum defendi oportet, longè magis in eo quod fratri debuisset, indemnem esse præstandum.

- Interpretes quibus erat hæc lex difficilis, eam confusa & perturbata disciplinæ ratione fecere difficilem magis: prauis interpretes, & prauus etiã ipse nisi eam facilem reddo. Quo enim interpres nisi vt ad facilitatẽ redigat quæ difficilia sunt aut esse videntur? & hoc adsequar, vt spero, si paulatim fecero vt explorata sint & quasi in numerato omnia quæ pertinent ad quæstionem huius legis. His enim bene cognitis, nulla quæstio Africani videbitur adhuc fuisse facilior. Sciendum est conditionem indebiti non dari ei qui soluit quod natura debuit licet id iure ciuili non debuerit. Dari ei qui per errorem soluit quod natura non debuit. Naturæ nomine intelligo ius naturale vel gẽtium. Duo denique facio genera obligationum, aliam ciuilem aliam naturalem. Ex ciuili petitio est, repetitio non est. Petitio non soluti, repetitio soluti. Ex naturali neque petitio est neque repetitio. Non est petitio, quia actionem non parit atque ideo dicitur obligatio improprie. nam obligatio proprie est quæ soluendi necessitate adstringit. Naturalis est solius æquitatis vinculum quod soluendi necessitate non adstringit. Habet tamen hos effectus, vt si ex eius obligationis causa solutum sit aliquid, soluti repetitio non sit, & generaliter vt quod debetur natura retineri possit, si quo alio modo ad creditorem peruenerit, itẽmque deduci & computari & cõpensari, licet peti non possit, nisi vno casu ex Constitutione Antonini Pij pupillo locupletiore factõ qui contraxit sine tutoris auctoritate. Exempla naturalis obligationis sunt innumera. sed quæ huius loci sunt tãtum exponam. Filius patri obligatur naturaliter non ciuilitè, & retro pater filio. item frater fratri qui in eiusdem patris potestate est, obligatur naturaliter non ciuilitè. ratio hæc, quia pater, & filij omnes quotcũque in eius potestate sunt propter nodum, vinculum, nexum patrię potestatis iure ciuili vnus personæ vice funguntur. Vna autem persona ipsa sibi obligati non potest. Vnam personã esse liquet ex eo quod manumissione vel emancipatione duæ aut plures personæ constitui dicuntur l. 10. De opt. leg. & à Theophilo in §. an seruo De legat. manumissione personas separari atque discerni. Iure etiã naturali quot sunt capita in eadem familia tot sunt personæ, & cõsequenter alia alij facile obligatur. Itẽ sciẽdum est per filium patri acquiri naturalem obligationem eodem potestatis iure quo ciuilis acquiritur. & quidẽ cõfestim, vt nec momento subsistat in personã filij. nam generaliter accipio l. placet De adq. her. si-

cut Azo, vt siue res, siue ius, siue hereditas, siue obligatio qualiscūque per filiumfam. ad-
 quiratur, confestim acquiratur patri & in atomo. Id vero euidenter apparet in actione de
 peculio. nam si pater conueniatur de peculio ex contractu filij, non tātum deducit quod
 sibi filius debet, sed & quod debet alteri filio fratri suo. vt nominatim Theophilus scribit
 in §. cum autem. Quod cum eo, &c. quoniam & hoc patri debet, sicut domino seruus de-
 bet, quod & conseruo vel filiof. domini l. 9. §. peculium De pec. l. 6. in prin. De pec. leg. er-
 go acquisita est patri per filium obligatio naturalis. idēque hęc lex confirmat illo loco,
 Filio eidēque debitori. De filio loquitur cui alter filius mutuam pecuniam dedit, & cu-
 ius filius dicitur, eiusdem debitor dicitur. acquisita igitur est obligatio naturalis patri per
 filium qui pecuniam mutuam dedit. Possit quis tētare obligationem naturalem non ad-
 quiri patri hoc argumēto. Si patri acquireretur, pater filio nunquam obligaretur natura-
 liter. quę sita enim filio obligatio naturalis in patrē, mox acquireretur patri & ad eum re-
 curreret, & per hoc confunderetur, patre eodem momento existente creditore & debito-
 re. Atquin pater filio obligatur naturaliter, vt puta si filius patri pecuniā peculiarem cre-
 diderit. ergo obligatio naturalis non acquiratur patri. Verum ita respōdeo. Imo acquiri-
 tur ipso iure, sed quamdiu pater ea acquisitione non utitur, id est quamdiu peculium ma-
 net apud filium, non intelligitur acquisita. nam sua spē pater patrimonium suum sepa-
 rauit à peculio ac veluti patrimonio filij, rationes suas à rationibus filij l. 4. in princ. De pe-
 cul. l. per seruū §. 1. De adq. rer. do. Concedente igitur patre fit separatio & distinctio per-
 sonarum, nec habetur ratio patrię potestatis. qua de causa in hoc proposito placet mihi
 valde quod Gręci ita peculiū definiunt, Peculium est quod debuit acquiri patri, sed ma-
 net apud filiū, τὸ φιλίον πατρὸς οὐκ ἐστὶν ἐν τῷ πατρὶ, ἀλλ' ἐν τῷ υἱῷ. Extincto peculio ve-
 luti mortuo patre tum planē apparet etiam naturalem obligationem patri acquisitā fuisse,
 id est debuisse te patri pecuniam quam tibi frater dederat mutuam. trāsferitur enim in
 heredes patris, nisi confundatur, & in fratrem ipsum si patri heres fuerit. Certē quod ser-
 uo debetur (id vero semper ei debetur naturaliter tantum) id constat ita acquiri domino
 vt & ciuilitur debeatur ac peti possit l. nec seruus De pec. si extraneus sit qui debeat ser-
 uo, qui libero homini possit debere ciuilitur. sed si conseruus aliquid aut seruus domini
 seruo debeat, id etiam domino debetur naturaliter tātum. Verum adhęc quęritur an si-
 cut obligatio naturalis quęritur patri, ita onus sustineat obligationis qua fratri frater ob-
 strictus est. Et constat non sustinere alioquin eiusdem pecunię idem inueniretur debitor
 & creditor, quod esse nō potest. Finge igitur, Duo sunt fratres, Primus, & Secundus. vter-
 que habet peculium Secundus de peculio suo Primo mutuam pecuniam dedit. Secundi
 obligatio pertinet ad patrem. Primi obligatio non pertinet ad patrem, cum nec de pecu-
 lio Primi à Secundo conueniri possit: propterea quod nulla lis esse potest inter patrem &
 filiumfamilię, & quod etiam patri Secundus omnem acquisiuit obligationem. Illud quo-
 que sciendum est confusione tolli non tantum ciuilem sed etiam naturalem obligationē.
 l. Stichum §. aditio De solut. l. heres §. quod si stipulator De fideiussor. videlicet si debi-
 tor creditori heres extiterit vel contra. nam acquisitio hereditatis pro solutione vel com-
 pensatione cedit l. quę dotis Sol. mat. & solutione tollitur omnis obligatio, id est, etiam
 naturalis. & à comparatione argumentor rectē. nam & deportatione debitoris non alia
 ratione soluitur tota obligatio, id est, etiam naturalis l. si debitori De fideiussor. quam quod
 morti comparetur, atque adeo sicut qui pro mortuo l. creditorem Ad Maced. ita qui pro
 deportato interuenit fideiussor, inutiliter interuenit, qui pro herede aut successore eius,
 vtiliter. Confusione quoque tolli obligationem naturalem, argumentum præbet, quod
 confusione sublata principali obligatione, tollitur etiam fideiussoria l. Granius De fi-
 deiussor. quę non tolleretur si maneret naturalis. nam si naturali obligationi potest ac-
 cedere fideiussor, sicut constitutum & pignus, & vbi accesserit adhærere igitur, licet con-
 fundatur ciuilis. Consumptio igitur fideiussorię obligationis argumentum est consum-
 ptę naturalis obligationis. ac præterea naturalem obligationem confusione tolli natu-
 ra ipsa dicitur satis, nec enim patitur natura vt sibi ipsi quis debeat, vt idem sit debitor &
 creditor. Concludo igitur confusis personis debitoris & creditoris & concurrente iure
 vtriusque in vnam personam, omnem obligationem tolli. Verum huic sententię oppo-
 nitur quod est in l. 6. & 8. C. ad leg. Falc. l. 1. §. si debitor infr. eod. & aliis plerisque. in po-
 nenda ratione legis Falcidię heredem deducere & retinere quod sibi defunctus debuit,
 & bonis

- A** & bonis computare quod defuncto debuit. Deductio, retentio, cōputatio effectus sunt naturalis obligationis. vbi igitur hi sunt effectus, & obligatio naturalis est. Denique ex effectis docemur non esse confusam naturalem obligationem & simili argumento vti-
B tur ter Africanus in hac lege. Opponitur etiam l. debitor Ad Trebel. quæ etiam si debitor creditori aut contra successerit ait propter pignus manere naturalem obligationem. Nihil est quod tam faciliè expedire possim. ac primum in ponenda ratione legis Falcidix deductio & computatio fit eius quod defunctus heredi debuit & contra, hoc ideo quia initur ratio omnium bonorum quæ mortis tempore fuerunt perinde atque si quæ tum fuerunt & nunc essent nec vlla confusio superuenisset. Mortis autem tempore in bonis fuit debitum vel creditum heredis, ac propterea vel bonis contribuitur, vel bonis deducitur. quin & ex causa eius debiti ageretur quasi nō sublata ciuili obligatione si esset qui ageret & cum quo ageretur, & necesse esset agi quo magis aut quo melius iniretur quā-
C titas bonorum ac poneretur legis Falcidix ratio. Et quod ad l. debitor attinet, ipsa se aperit satis, dum propter pignus ait manere naturalem obligationē. Significat enim propter alia non manere, & esse confusam. Confusione tollitur omnis personalis obligatio etiam naturalis. Obligatio realis, id est, pignoratitia non tollitur. Confusio personarum non mutat causam rerum. quod confirmat etiam l. cum quis §. vlt. De solut. Nunc notā-
D dum est duobus modis confusionem obligationis fieri, Adquisitione hereditatis & Ad-
E quisitione peculij: & hanc duplicem confusionem obligationis naturalis contingere in specie huius legis. Adquisitione hereditatis, si debitor creditori heres extiterit confundi-
F tur obligatio pro ea parte scilicet qua heres extiterit, nam pro parte coheredis remanet obligatio nisi alia ratione sublata sit l. pen. C. de her. aet. l. si ab eo C. de neg. gest. Adquisi-
 tione autem peculij cōfunditur obligatio si peculium debitoris ad creditorem peculiarem vel ad heredem eius peruenerit. nam vt patrimonio debitoris, ita peculio obueniē-
 te creditori confunditur obligatio. Hereditas & peculium nomina sunt quæ iuris intel-
 lectum habent. Comprehendunt igitur non emolumenta tantum sed etiam onera. Cui obuenit hereditas, is sustinet onus æris alieni & tenetur creditoribus hereditariis. quod si ipse ex eis creditoribus fuerit, adeundo hereditatem secum pensasse & sibi soluisse in-
 telligitur. Et similiter cui obuenit peculium, sustinet onus peculij, & si ipse fuerit ex cre-
 ditoribus peculiaribus vel heres creditoris peculiaris, etiam secum pensasse & sibi soluis-
 se intelligitur. & ita venditor serui qui retinuit peculium, secum pensat quod seruo cre-
 didit ante venditionem l. quoties §. pen. De pecul. Et secundum hæc in specie huius le-
 gis cum essent duo fratres Primus & Secundus, & Primo Secundus pecuniam credidisset ac mox obligationem naturalem ex causa crediti contractam patri adquisiuisset, ac de-
 inde mortuo patre vterque patri heres extitisset æquis partibus, confusa est naturalis o-
 bligatio partim, quia Primus debitor patri creditori heres extitit ex semisse, partim quia
 Secundus heres patris ex altero semisse cœpit iure hereditario ex peculio Primi tantum
 quantū erat in residuo debiti. Inde verò generaliter ita constituamus, Eum apud quem
 est peculium, vel insolidum vel pro rata eius quod ex peculio habet, sustinere onus pe-
 culij. Onus obligationis peculiaris peculium sequi vbi cūq; sit. Hinc fit vt vēditor serui qui
 retinuit peculium vel qui pro peculio pretium nominatim accepit, teneatur annali actione
 de peculio his qui cū seruo cōtraxerunt ante venditionē l. deposui §. vlt. De pec. Hinc fit
 manumisso seruo vel emācipato filio, vel morte vel deportatione patris filio sui iuris ef-
 fecto, vt dominus vel pater vel heredes aut successores eorū de eo peculio quod apud eos
 est teneantur annali actione creditoribus peculiaribus l. si quis seruū. De pec. & in hac le-
 ge §. questitū. Hinc fit vt in seruū manumissum vel in aliū cui peculium legatū est sit anna-
 lis actio de peculio, non in heredē qui desit peculium habere idq; legatario tradidit & in
 hac re ex Iulian. ostēditur in l. i. §. per cōtrarium. De do. præl. esse differentiā inter obliga-
 tionem dotalē & obligationem peculiarem. nam dotalis obligatio dotē nō sequitur. nec
 enim tenetur de dote maritus cui exheredato pater dotem nurus, id est, vxoris suæ lega-
 uit, sed heres: quamuis dotem habere desierit, cui tamen hac via consulitur ne bis dotem
 præstet vt nō aliter cogatur tradere legatario quā si legatarius ei cauerit de indēnitate &
 de defendēdo eo aduersus mulierē. Obligatio autē peculiaris sequitur peculium, & ideo
 annali de peculio tenetur legatari⁹, nō heres qui peculium habere desit. Sed huic sentētia
 Iuliani opponitur. l. i. §. item si heres. Quan. de pec. ac. an. sit, quæ apertē definit actionē

de peculio non dari in legatarium quamuis res peculiares habeat, sed in heredem. Non A
in legatarium, quia vt arbitror, in eum testator plenam liberalitatem exercere voluisse vi-
detur, vt haberet peculium sine onere: sicut natura plerumque legati hæc est vt non sit o-
nerosum nisi nominatim fideicommissio à legatario relicto. In heredem vero, quia penes
se videtur heres habere peculium, quo se liberauit actione ex testamento id tradendo le-
gatario. quæ non est absurda ratio. nam sanè id quisque videtur habere quo se absouit &
quasi redemit atque ita quod vertit in rem suam. sed labefactatur l. at cum heres. De pec-
cul. quæ non tantum si heres tradito peculio legatario se liberauerit, sed etiam quod plus
est si acceperit à legatario certam summam quod legatum esset peculium sub cōdicione
dandæ heredi pecuniæ certæ, ait nō teneri heredem de peculio, nec penes eum videri pe-
culium esse, quia eam summam condicionis implendæ causa non tanquam pretij loco ac- B
cepit. fuit hac in re controuersia inter Sabinianos & Proculianos. Quod refertur in d. §.
per contrarium, est ex Iuliano, quod in d. l. at cum heres, ex Iuliano & Cassio, qui Sa-
biniani fuere. Contra quod refertur d. §. item si heres, ex Cæcillio qui Proculianus fuit l.
vir mulierij. De don. inter vir. & vx. cui eiusdem sectæ Pegafus adiicit, hoc tamen reme-
dio consuli heredi, ne teneatur de peculio qui peculium re vera non habet, vt retineat
peculium nec tradat legatario aliter quam si cauerit defensum iri heredem si peculiares
creditores cum eo agant de peculio. qua via effectu ipso onus peculij transfertur in lega-
tarium. Et consequenter si fortè per errorem heres non vsus fuerit retentione peculij, non
exegerit cautionem, sed peculium sine cautione legatario tradiderit, erit heredi cōdictio
incerti vel possessionis quam retinere vel cautionis quam exigere potuit, vt l. hoc S. C. §. C
1. D vsufr. ear. rer. quæ vsu conf. l. sequen. hoc titul. Eadem cautione admittebant Sabi-
niani, vt diximus supra, consuli heredi aduersus filium cui legata dos esset. Sed legato pe-
culio nihil ista cautione censebant opus esse quandoquidem destricte affirmabant here-
dem non teneri de peculio, & differentiam hanc esse cōstituebant inter obligationem do-
talem & obligationem peculiarem. Contra Proculiani quod illi admittebant in obliga-
tione dotali, & in peculiari admitti volebant. & horum sententia obtinuisse videtur. Pro-
batur Vlpiano d. l. 1. §. item si heres. Probatur Marciano l. si seruo manumisso. De pec. leg.
& dicitur esse hodie extra omnem dubitationem. Probatur & l. 2. C. an ser. ex suo fac.
Est enim illo loco, Maxime, ἀπαρβέσεις non ἐπίτασις. Postremo sciendum est peculium
extingui morte patris, extingui emancipatione filij, actionem de peculio non extingui, sed D
durare adhuc anno, fictitiam actionem quæ fingit peculium esse quod desit esse nuper,
morte patris aut emancipatione filij, & ob id breuiori tempore coërcetur. Eleganter au-
tem l. 40. De pec. peculium simile esse homini, id est, seruo cuius peculium est, variari per
qualitates, nasci, crescere, decrescere, mori, ac si animam haberet vt homo secundum Py-
thagoreos qui omne quod crescit animam habere dicunt. Prætermittit ἀκμῶ, quam A-
ristoteles non prætermittit 3. de anima, illo loco, ἀνάγκη τὸ γενόμενον αὐξήσιν ἔχει καὶ ἀκμῶ
καὶ φθίσιν. Moritur ego peculium mortuo patre, quia scilicet filius fit paterf. & paterfam.
peculium habere non potest, & eadem ratione moritur peculium emancipato filio. Mor-
tuo autem confunditur & commiscetur bonis paternis & in familiæ eriscundæ iudiciū
atque adeo in diuisionem venit, nisi prælegatum sit, quod hæc lex ostendit illo loco, pe-
culium diuidi & l. certum C. fam. erc. l. filix C. de collat. De peculio pagano loquimur. E
nihil hic agimus de castrensi vel quasi castrensi. & rursus secundum ius vetus nihil inter-
esse dicimus peculium paganum profectitium an aduentitium fuerit. Iure nouo interest.
nam aduentitium extinguitur quidem morte patris, sed præcipuum à filio retinetur ple-
no iure consolidato vsufructu qui erat patris. Et non est actio de peculio aduentitio. De
peculio profectitio creditori extraneo est actio prætorica de peculio intra annum in patrē
si filiū emancipauerit retento peculio, vel si vita decesserit pater, in heredes eius de eo pe-
culio quod ad eorum quémque peruenit l. 1. §. sed & si morte. Quan. de pec. ac. an. sit. l. si
quis seruum l. quæsitum §. 1. De pec. In filium autem qui obligationem cōtraxit tam viuo
quam mortuo patre datur creditori actio ciuilis insolidum vel si emancipatus filius fuerit F
quia emancipatione atq; adeo imaginaria seruitute obligatione solutus videtur, quæ erat
extincta emancipatione actio ciuilis restituitur ex edicto de capite minutis insolidū, vel in
id quod facere potest prout prætori æquū visum fuerit. Ita vero conuētus filius post mor-
tē patris si condemnetur, vel si condemnationem vereatur vel etiā si solidum soluerit cre-
ditori

- A** ditori peculiari, ei consulitur remediis quatuor, ne omne onus peculij substineat qui omne peculium non habet quod scilicet diuisit cum coheredibus suis. Primum remedium hoc est vt non aliter soluat creditori peculiari quam si ei creditor cesserit actionem de peculio aduersus coheredes. audietur enim si hoc desiderauerit d. l. quæsitum §. si vero filius l. his consequenter §. si filiusfam. fam. etc. Secundum remedium, si solidum soluerit, vt iudicio familiæ erciscundæ tantum recipiat à coheredibus quantum ab eis creditor actione de peculio cōsequi potuisset. quod proponitur in hac lege & d. §. si filiusfam. Tertium remedium, si nondum soluerit & agant inter se coheredes iudicio familiæ erciscundæ vt officio iudicis præcipiat peculium pro modo debiti, si quid plus sit in peculio id non præcipiat l. 20. §. si filiusfam. fam. etc. Quartum remedium vt etiam si nondum soluerit & agant inter se coheredes iudicio familiæ erciscundæ, si hoc malit, coheredes ei caueāt defensum iri eum aduersus creditorem peculiarem pro modo eius peculij quod coheredibus obuenerit in diuisione hereditatis. quod etiam proponitur in hac lege, & simile aliud ab eodem Africano in l. si à pluribus De leg. 1. Hæc omnia quæ dixi hæctenus qui tenet, & totam legem tenet: nec si paulum modo contēdat amplius eget opera mea. Species legis hæc est, Duo sunt fratres in eadem potestate, Primus & Secundus: vterque habet peculium, Secundus Primo credidit pecuniam peculiarem suam in causam Primi peculiarem. Obligatio est peculiaris. nec est in eo laborādum quod integra legis recitatio liquido demonstrat. & rursus obligatio est naturalis tātum. nam filiusfam. fratri qui in eadem potestate est obligatur naturaliter tantum, extraneo ciuilitè ex alia scilicet causa quàm mutui. & hoc distat à seruo. nam seruus & conseruo & filio domini & extraneo cuilibet
- C** obligatur naturaliter tantum: propterea quod pro nullo computatur iure ciuili & prætorio & extraordinario. ea vero obligatio naturalis per Secundum patri confestim adquisita est. deinde mortuus est pater. Post mortem patris, cui Primus & Secundus æquè heredes extiterunt, Primus Secūdo per errorem soluit eam pecuniam. frustra quæsieris quod Accursius, soluerit ante aditam an post aditam hereditatem. nam sui heredes non aduent sed à morte patris statim heredes existunt ipso iure. Sed quæsieris rectè statim quod proponit Africanus, an Primus quod soluit Secūdo fratri coheredi suo repetere possit. & videtur non posse, quia id natura debuit patri. quod autem natura debetur, solutione facta repeti non potest. Id, inquam, si debuit natura debuit patri, vel Secundo quasi heredi patris creditoris, non Secundo quasi creditori, quia nullo momēto ea obligatio constitit in
- D** persona Secundi. nec est admittendum quod Accursius & alij quidam tentant de plebe, Primum eiusdem pecuniæ duos habere creditores, patrem & fratrem. & quod ait lex illo loco, Quod fratri debuisset, id ita accipiendum est, Quod fratri debuisset quasi heredi patris. Verum Africanus respondit Primum vtique repetiturum quod soluit pro ea parte qua Primus ipse debitor patri creditori heres extitit, quia pro ea parte sublata & confusa est obligatio naturalis acquisitione hereditatis. Vtique id est, sine dubio, ἀδελφίως. Vtrūque dixit l. Iulianus §. 1. De adq. her. vtique sine dubio, καὶ τῷ ἀδελφῷ, quia vtique & sine dubio quasi vnum sunt. Qui nescio quo libello non agnoscunt confusione siue acquisitione hereditatis sublatam esse obligationem naturalem, audent negationem apponere & ita legere, Respondit vtique quidem pro ea parte qua ipse patri heres extitisset non repetiturum. scutica profecto digni, & illo superdicto, μὴ κακέργῳ τὴν νομικὴν. Basilica rectissime, πρὸς μὴ τὸ μέρος εἰς ὃ κληρονομῶ, ἀναλαμβάνω. & ratio qua mouentur pene indigna relatu. Primus pro parte hereditaria habet suum peculium. esto. ergo pro ea parte obligatus est. perperā. nam cōfusio & cōcurfus debiti & crediti in eādē personā, hoc non patitur. nam si obligatus est pro ea parte, obligatus est sibi ipsi, quod fieri nequit. Et hidē etiā nescio quo ingenio hoc tota lege quæri, n A morte patris vel emācipatione filij extincto peculio, extinguitur peculiaris vel naturalis obligatio, & hoc vnū agere Africanū tota lege vt doceat nō extingui. nō fuit cur in re certissima hūc laborē caperet Africanū. nec cœpit igitur. nā & id solū quæritur in hac lege quod pponitur in initio & in §. quæsitū, Quæsitū est an repetere possit. Fateor & cōsequēter illud quæri, māserit obligatio naturalis an cōsumpta fuerit, verū nō an cōsumpta fuerit morte patris vel emācipatione filij, sed an cōsumpta potissimū fuerit acquisitione peculij. & quod pponitur filiū soluisse post mortē, & in §. quæsitū, post emācipat. ac similiter in l. si id quod. hoc tit. seruū soluisse post manumissionē, hoc fit, vt cōueniēter quærat an agere possit cōdictiōe indebiti. nā quādiu est in

potestate, nullā actionem exercere potest. Et hīdem rursus si Secundus, vt posuimus, Pri- A
mo crediderit pecuniam peculiarem, quod debet Primus Secundo, id debere patrē. per-
peram. Non debet id Primus Secundo sed patri, adq̄uisita enim est obligatio Secundi pa-
tri. Ergo aut id non debet pater aut debet sibi ipsi, & si sibi ipsi, non debet igitur. Et hīdem
etiam eodem libello titulos Digestorum nobis corrumpūt vt non dicamus, Quorum re-
rum actio non detur, sed Quorum rerum exceptio vel exactio nō detur: vt non dicamus
De conditione causa data, sed De conditione causa dati, quod interpretationes titulo-
rum nostrā refellunt satis. Verum, vt istos mittam, certissimum est pro ea parte qua Pri-
mus debitor patri creditori heres extitit confusione sublatam esse obligationem natura-
lem, & consequenter quia pro ea parte nullo iure debuit quod soluit eum repetiturum.
Pro parte autem Secundi coheredis, de qua præcipuè tractatur, Primus quod soluit sanè B
non repeteret si nihil ad Secundum de peculio Primi peruenisset, nec pro ea parte subla-
ta esse obligatio naturalis, sed quia pars peculij ad Secundum peruenit iure hereditario,
peculio Primi morte patris hereditati commisso, pro ea quoque parte verius est alia con-
fusione sublatam esse obligationem naturalem, id est adq̄uisione peculij, si quantum est
in residuo debiti tantum ex peculio Primi ad Secundū peruenit quia pro sua parte Se-
cundus inuenitur esse creditor & debitor. Creditor quia patri creditori successit. Debi-
tor quia successit in peculium. Quod si ex peculio Primi minus ad Secundum peruenit,
concurrentis quantitatis compensatio fit & quia māsit naturalis obligatio in eo quod su-
perest, eius quod superest repetitio non est. Sin verò nihil ad Secundum peruenit, æquè
repetitio pro parte Secundi hereditaria solutæ pecuniæ non est, quia pro ea parte remā- C
sit naturalis obligatio. Pone, prælegatum fuisse peculium Primo, nihil igitur ex eo ad Se-
cundum peruenisse. quod Primus soluerit, pro sua parte Secundus retinebit iure obliga-
tionis naturalis nec poterit ab eo repeti, & si Primus nō soluerit, id eodem iure deducet.
hi enim sunt effectus naturalis obligationis. & consequenter si per errorem eo non dedu-
cto, Secundus Primo roto peculio cesserit quod ei prælegatum est, poterit id quod dedu-
cere poterat condicere quasi indebitum quia non fuit in peculio l. si noxali §. denique De
pecul. Quod enim debetur patri, minuit peculium ipso iure l. 30. De act. empt. Secundum
hæc ita interpretabimur hæc verba legis, A deo vt si prælegatum filio eidemque debitori
id fuisset, &c. adeo vt si nihil Secundus ex peculio Primi consequutus sit, si peculium Pri-
mi non sit diuisum inter Primum & Secundum vt puta si peculium Primo prælegatum D
sit, tum vt Secundus deducere possit iudicio familiæ erciscundæ pro sua parte quod Pri-
mus debuit patri. & retinere solutum igitur, vt ita onus peculij sequatur semper peculium.
ac deinde pro parte Secundi confusam esse obligationem naturalem si non minus ex pe-
culio Primi ad Secundum peruenit, Africanus probat hoc argumēto. Si Secundus Pri-
mum aduersus extraneum creditorem peculiarem defendere & indemnem præstare de-
bet pro rata peculij quod ad eum peruenit, multo magis Primum debet præstare indem-
nem aduersus seipsum vt scilicet cum peculio successerit in partem, peculiaris debiti par-
tem neque deducat neque retineat. Atquin si Primus extraneo creditori debuisset certā
summam, cui ciuilitur obligatur, vt diximus ante, ex omnibus causis excepta causa mu-
tui ex qua filiusfam. extraneo obligatur naturaliter tantum l. quia naturalis Ad Maced. E
post mortem patris æqualiter diuiso peculio inter Primum & Secundum, partem à Se-
cundo creditor petere & exigere posset actione prætoria de peculio intra annum, partem
à Primo ciuili actione: posset & eadem actione solidum exigere à Primo, qui tamen eo so-
luto partem postea reciperet à Secundo iudicio familiæ erciscundæ vel re integra, id est,
eo non soluto, à Secundo cautionem exigeret indemnem præstare se & defendere aduer-
sus creditorem peculiarem pro rata peculij quod ad eum peruenisset. Ergo debet etiam
in eo quod frater sibi debuisset quasi heredi patris indemnem cum præstare nec retinere
solutum. & similis pene argumentatio est in l. si ita legatum fam. etc. In summa non tan-
tum pro parte Primi confusa est obligatio naturalis adq̄uisione hereditatis, sed etiā pro
parte Secundi adq̄uisione peculij. & probo summam huius legis quam Bartolus fecit, F
nisi quod illo loco, Quatenus de eo peruenit ad creditorem, vellem addi, vel heredē cre-
ditoris. Sequitur in hac lege, quod onus peculij peculium sequi, & superiora confirmat:
Et est de eo quod pater filiofam. vel contra filiofam. credidit patti, superiora fuerunt de
eo quod frater fratri.

A *Quæsitum est, si pater filio crediderit, isque emancipatus soluat, an repetere possit. respondit, si nihil ex peculio apud patrem remanserit, non repetiturum: nam manere naturalem obligationem argumento esse, quod extraneo agente intra annum de peculio, deduceret pater quod sibi filius debuisset. contra si pater quod filio debuisset, eidem emancipato soluerit, non repetet: nam hic quoque manere naturalem obligationem eodem argumento probatur, quod si extraneus intra annum de peculio agat, etiam quod pater ei debuisset, computetur. eademque erunt & si extraneus heres exheredato filio soluerit id quod ei pater debuisset.*

Si pater filio pecuniam crediderit & soluerit filius patri post emancipationem, repetit quod soluit si peculium pater retinuerit, quia confusa est obligatio naturalis retentione peculij, non repetit si nihil ex peculio apud patrem remanserit, quia manet naturalis obligatio, & manere eam ex effectis probat. Si pater post emancipationem filij conueniatur de peculio annali actione, & sit per eam ablaturus creditor omnem peculij quantitatem, pater deducit quod filio credidit. debuit ergo id naturaliter filius patri. Idem dicendum ex diuerso si filius crediderit patri, & emancipato soluerit pater, vel si heres patris soluerit eidem filio exheredato, non repetit, quia manet naturalis obligatio. Computatur enim in peculio id quod filio pater debet vel heres patris si conueniatur annali actione de peculio. & quodcumque deducitur, computatur, compensatur, retinetur, id vel naturaliter deberi necesse est. Ideo autem ponit heredem patris filio exheredato soluisse quia si coheredi filio soluisset, solutum pro parte repeteret. quia pro parte confusa est obligatio filio creditore patri succedente debitori. Semper autem in hoc omni tractatu etiam si id non exprimamus de soluto per errorem intelligimus quotiens quærimus an solutum repeti possit. nam qui sciens soluit vel ciuilitur vel naturaliter indebitum, donat, etiam si dixerit Soluo, non Dono, vt contra qui dicit, Dono, non donat semper l. 15. §. Pap. Loc. Sequitur in fine huius legis quod nihil ad superiora pertinet, noua quaestio & facilis admodum.

Legati satis accipi, & cum fideiussor mihi soluisset, apparuit indebitum fuisse legatum. posse cum repetere existimauit.

D Nota est vulgaris cautio legatorum quæ datis fideiussoribus præstatur non tantum legatariis quibus in diem vel sub condicione, sed etiam his quibus pure legatum est si heres inficietur aut cõtendat cum legatario. nam & si purum legatum non compellatur statim soluere qui contendendum putat & prouocat ad iudicium, fideiussorem tamen dare cõpellitur statim l. etiam vt leg. no. cau. l. vxorẽ §. vlt. De leg. 3. Quæstio autem hæc est si fideiussor datus legati nomine, legatam quantitatem legatario soluerit, ac postea appareat indebitum fuisse legatum, cui competat repetitio heredi, an fideiussori? Et si suo nomine soluerit, id est, propter suam obligationem, fideiussori repetitio competit, vt ait hoc loco, si nomine heredis, heredi l. indebitum. hoc tit. Sequitur l. 32. De cond. & demon.

E *Quamuis rationes reddere nihil aliud sit, quam reliqua soluere: tamen si & statuliberi & heredis culpa, sine fraude tamen serui, minus solutum sit, & bona fide redditus esse rationes existimatum fuerit, liberum fore. & nisi ita obseruetur, neminem qui sub condicione ita manumissus esset, unquam ad libertatem perueniturum, si per imprudentiam minus solutum esset. hæc ita accipienda ait si quando is qui rationes reddere iussus sit, per aliquem errorem sine dolo ita rationes ediderit, vt dominus quoque circa computationem erraret.*

Quæstio legis est de seruo testamento manumisso sub condicione, si actus sui rationes heredi reddiderit. De seruo actore igitur vel dispensatore vel vt est in l. 22. De man. test. quæ huic coniungenda est vel potius illi hæc, de seruo cui erat commissa cura argenti, id est, vasorum argenteorũ, qui in antiquis inscriptionibus dicitur, Seruus aut libertus ab argento escario vel potorio, vt alius ab auro, alius à veste matutina, alius ab studiis, alius à commentariis. Qui ita manumissus est, non aliter potest peruenire ad libertatem quam si condicione satisfecerit. vt autem intelligatur in quem modum satisfacere debeat, videndum est quid sit rationes reddere. Rationes reddere, est edere rationes legẽdas & computandas, tradere libros rationũ & cautiones instrumentaque actus sui, instruere heredẽ de

singulis quæ ad eam rem pertinent, & non hoc tantum, sed etiam reliqua soluere insolidum l. non solum §. is qui reddere De lib. leg. Incipit res à factò, id est, à computatione & disputatione rationum & definit in pecuniæ dationem. qua de causa mista est condicio quæ in faciendo & in dando consistit l. cum seruus hoc tit. l. 6. §. ult. De statulib. nec enim videtur rationes reddere, qui chartas in quibus rationes cõscriptæ sunt tradit, qui edit rationes tantum, nisi & reliqua soluat : & contra non videtur rationes reddere qui reliqua tantum offert in folle, vt ait d. l. cum seruus, in sacculo l. 3. §. si plus quam iussus erat. De statulib. vt illo Iuuenalis versu, Si reddat veterem cum tota æruginè follem, de pecunia in folle deposita, quod in sacculo l. i. §. si pecunia l. si sacculum Depos. Nõ videtur, inquam, rationes reddere qui reliqua offert in folle, nisi & legendas rationes ac computandas tradat. & hoc maximè distat hæc condicio à condicione heredi dandæ pecuniæ certæ. nam hæc impleta videtur si pecuniam statuliber offerat in folle d. §. si plusquam. & ita debitor quilibet offerendo pecuniam in folle, cuitat vel emendat moram eamque in creditorem transfert simul ac periculum oblatæ pecuniæ. Est & alia differētia in l. 5. De statulib. Qui dare iussus est pecuniam certam, numerare debet non fideiussorem dare. Qui rationes reddere, aliquando implese videtur condicionem & fit liber, si de eo quod est in rationibus obscurius aut liquidum minus, paratus sit fideiussorem dare, ne alioquin cohibeatur occasio perueniendi ad libertatem, incerta existente causa rationis & genere negotij huiusmodi, quæ postrema verba d. l. 5. ita perspicuè Basilica interpretantur, *Ἀλλὰ τὸ ἀδύλον τῶν οἰκείων λογισμῶν καὶ τὸ γένος τῆς διοικήσεως αὐτῶν*. Illud notandum est non frustra libertati serui actoris testatores præponere condicionem rationum reddendarum, hac enim ommissa, seruus purè manumissus, non cogitur reliqua omnia soluere l. si purè De fid. lib. scẽdum regulam quæ vult de eo quod quis in seruitute gessit, post libertatem conueniri non posse l. i. Si is qui test. lib. esse ius. & c. l. ult. C. an ser. ex suo fac. l. i. C. de nox. act. Sed rationum tamen volumina extra ordinem reddere compellitur & reliquas res aut pecunias quæ extant. nam & is quem noluit testator rationes reddere, volumina rationum tradere cogitur & reliqua quæ apud eum sunt l. si seruus vetitus De leg. i. l. ult. §. inter De lib. leg. Etia illud adnotandum est, condicione rationum reddendarum libertati præposita, aliquando purè relictam libertatem videri, puta si seruus nulla reliqua habuerit, si pariator non reliquator apparuerit l. Iulius hoc tit. l. si seruo sub cõdicione De statulib. l. 4. C. de man. test. Pariatori reliquatorum opponimus more auctorum nostrorum, nõ debitori debitorem. D Pariator in reliquator est, Græcis ἀλοιπατὸς. & reliquas non fugiemus dicere eorundem exemplo, sicut reliqua, & se reliquare sicut reliquare aut reliquari l. si quis rationes l. ult. §. inter De lib. leg. Ille vero casus sub cõdicione datæ libertatis quæ pura intelligitur, addi potest ad l. aliquando, hoc tit. At ita paulatim adnotemus etiam quod est in hac lege aliquando statuliberum quasi impleta condicione peruenire ad libertatem licet non solidum soluerit quod erat in reliquis, sed aliquanto minus, modo per imprudētiā id fecerit errorēque calculi. Cum erratur in edendis rationibus, & erratur in reddēdis, & propter hunc errorem iniquum est libertatem impediri cæteraque commoda libertatis. Differentiam hæc lex facit apertè inter edere & reddere rationes, notissimam ex l. Boues De verb. sig. Porro ad eandem speciem condicionis pertinet eiusdem Africani l. 22. De man. E test. quam huic subiungendam esse duxi.

Qui filium impuberem heredem instituit, Stichum ratione argenti quod sub cura eius esset, reddita, liberum esse iusserat. us seruus parte argenti subtracta, cum tutore diuisit. atque ita tutor ei parem rationem adscripsit. consultus an Stichus liber esset, respondit non esse liberum. nam quod alioquin placeat, si statuliber pecuniam dare iussus tutore det, vel per tutorem stet, quominus condicione pareatur, peruenire eum ad libertatem: ita accipiendum vt bona fide & citra fraudem statuliberi, & tutoris id fiat. sicut & in alienationibus rerum pupillarum seruat, itaque & si offerente statulibero pecuniam tutor in fraudem pupilli accipere nolit: non aliter libertatem contingere, quam si seruus fraude careat, eademque & de curatore dicēda. Item quaesitum est, rationem argenti reddere iussus in quem modum intelligendus sit condicione paruisse. id est an si quedam vasa sine culpa eius perierint, atque ita reliqua vasa heredi bona fide adsignauerit, perueniat ad libertatem. respondit, perueniturum. nam sufficere si ex equo & bono rationem reddat. denique quam rationem bonus paterfamilias reciperet, ea heredi reddita impletam condicionem videri.

- A** Condicio libertatis hæc, Si hæredi rationes reddiderit, vtilitatis causa receptum est vt impleatur rectè in persona tutoris, si modo reliquæ pecuniæ quæ tutori soluantur vertantur in rem pupilli, nec auertatur à tutore l. si seruus 10. l. Stichum §. vsumfr. De solut. nam tutor domini loco est, id est pupilli, si bene rem pupilli gerat, non siquid auertat. Et consequenter pro impleta condicio habetur si per tutorem stet quominus ei pareatur, vt si oblata reliqua ab statulibero accipere nolit fortè in fraudem pupilli, dummodo statuliber non participet, idque secundum ius commune, id est secundum regulam iuris, vt est proditum l. cum pupillus l. iure De cond. & dem. l. 3. §. non solum De statulib. Contra quoque non videtur tutori vel heredi rationes rectè redditæ nisi bona fide redditæ sint. Non redduntur bona fide siquid expensis falso retulerit statuliber, vel siquid subtraxerit acceptis l. qui sub condicione De cond. & demonstr. & condicionis verba sic accipiuntur, Si bona fide rationes reddiderit. finge seruum rationem argenti reddere iussum partem vatorum subtraxisse eaque diuisisse cum tutore, atque ita corruptum tutorem parem ei rationem adscripsisse, id est, congruere accepta expensis, nihil esse reliqui, vel soluisse reliqua statuliberum, & parem vtramque rationum paginam fecisse. quæ subscriptio apocha est siue vt hic loquuntur Græci *ἀποχὴ*, quasi *ἀποδείξις*, id est cautio de suscepta pecunia. & vox podiciæ vel policiæ qua vulgo vtimur ex ea voce Græca deflexa & deprauata est. Ita vero non videtur impleta condicio, nec seruus peruenit ad libertatem. Apocha à tutore extorta per fraudem, fraudis tutore ipso etiam particeps & conscio, non liberat. & similiter alienatio rei pupillaris mobilis non est efficax, si à tutore sit facta mala fide & in pupilli fraudem, sed vel ipso iure nulla est, si & fraudis conscius emptor fuerit vel facilè rescinditur per restitutionem in integrum. Quod in posteriori parte huius legis ostenditur statuliberum liberum fore, si quædam vasa perierint sine culpa eius, modo quæ reliqua supersunt reddat, cum eo valde congruit quod est in l. Stichum §. vlt. De statulib. illo loco, exceptis perditis. Sequitur difficilior quæstio in l. 15. de ope. noui nun.

Si priusquam ædificatum esset, ageretur ius vicino non esse ædes altius tollere, nec res ab eo defenderetur, partes iudicis non alias futuras fuisse ait, quam vt cum quo ageretur, cauere iuberet, non prius se ædificaturum, quam vltro egisset ius sibi esse altius tollere. Idemque è contrario si cum quis agere vellet ius sibi esse inuito aduersario altius tollere: eo non defendente, similiter, inquit, officio iudicis continebitur, vt cauere aduersarium iuberet, nec opus nouum se nuntiaturum, nec ædificati vim facturum. eaque ratione hæctenus is qui rem non defenderet, puniretur, vt iure suo probare necesse haberet. id enim esse petitoris partes sustinere.

- Quæstio est de officio iudicis apud quem agitur actione confessoria vel negatoria de seruitute altius tollendi vel non tollendi, & de ordine quem sequi & obseruare in eo iudicio debet rem non defendente eo quo cum agitur. quod quid pertineat ad hunc titulum simul & vis ac sententia quæ sit huius legis, ad quam tot Alciatus collegit intellectus totque alij defudarunt interpretes, vt intelligatur: sciendum est multis modis posse nos prohibere vicinum ne ædificet, vel opus nouum faciat, per lapilli iactum, per prætorem, per interdictionem prohibitoriam, per nuntiationem noui operis, per actionem ciuilem, id est confessoriam vel negatoriam. sed de duobus posterioribus erit tantum hoc loco sermo. & sciendum inter eos multum interesse, multum, inquam, interesse, vtrum per nuntiationem noui operis prohibeat quis vicinum facere nouum opus, an per ciuilem actionem. Nuntiatio noui operis permittitur edicto prætoris. Edictum sufficit, nec necesse est adiri prætorē vt eam permittat l. 1. §. nuntiatio hoc tit. Ciuilis actio à prætore postulanda est. Sed hodie moribus Galliæ quasi inuersa hac prima differentia nuntiatio noui operis non fit sine speciali iussu iudicis, & ex Constitutionibus ciuilem actionem postulari necesse non est. Secunda differentia hæc est, Ciuilis actio non ante inhihet opus quam probauerit actor ius non esse faciendi operis noui l. si eo loco Si ser. vind. Nuntiatio vim suam exercet statim, &
- F** inhihet opus: & qui confestim nuntiationi non obtemperat, destruere compellitur quidquid post nuntiationem ædificauit, siue iure siue iniuria ædificare cœperit initio. nam quodcūque fit post nuntiationem, iniuria fit, antequam prætor remissionem nuntiationis faciat, aut satisdet is cui nuntiatum est de opere restituendo si iudicatum erit nuntiatorem ius prohibendi habuisse. Tertia differentia hæc est, Nuntiatio noui operis non permittitur antequam

vicinus ædificet vel inchoet ædificium l. v. §. nuntiationem. hoc titul. Ciuilis actio datur A
non tantum si ædificauerit vicinus aut ædificare cœperit, sed etiam si nondum quidquam
ædificauerit. & ita initio huius legis ait rectè, Si priusquam ædificatum esset ageretur ius
vicino non esse ædes altius tollere. Est & quarta differentia, Nuntiatio noui operis per-
mittitur non possessori aduersus possessorem: quinimo per nuntiationem aduersarius pos-
sessor constituitur l. i. §. in operis hoc titul. l. vij. §. ait Iulianus. Quod vi aut clam. Ci-
uiles actiones de iure altius ædificandi vel non ædificandi vt de ceteris seruitutibus non
tantum non possessori sed etiam possessori dantur l. & si fortè §. i. si ser. vind. l. penultim.
§. vltim. si vsufr. per. & hic est vnus ille casus §. æque Institut. de act. quo is qui possidet
agit in rem actione, nec quærendus est alius. apparere enim ait in latioribus Digestorum
libris. & hic sanè vnus apparet locis innumeris. In cōtrouersis rerum corporalium is tan- B
tum agit in rem actione qui non possidet. In controuersis seruitutum etiam qui possidet.
Sed hoc declaremus exemplo. Si ædificatum habes, possessor es, & rectè agis ius tibi esse
ita ædificatum habere vel ius tibi esse rescindi. Si ædificatum non habes, ego possessor
sum, & nihilominus rectè ago ius tibi non esse ædificare. Ergo in controuersis seruitu-
tum reus non æstimatur ex possessione sicut in controuersis rerum corporalium, cum
possessor actor esse possit, sed ex ratione conueniendi ita vt qui conuenit quive prouocat
iudicium actor sit, siue possideat siue non, & similiter qui conuenitur quive prouocatur,
reus, siue possideat siue non. multum autem interest scire quis actoris, quis rei partes su-
stineat. nam actori incumbit onus probandi. & fauorabilior est reus. ac propterea pœna
in hac lege, ex reo actorem fieri & compelli reum qui rem non defendit partes rei depo- C
nere & suscipere actoris. His cognitis, fac ita esse, Priusquam ædificares, agere volui vel
egi ius tibi non esse altius ædificare. ego licet possessor sim, actor sum tamen, tu reus. At
rem non defendis. Quid fiet? Non dico te latitare, sed rem non defendere. Latitantem
separo ab absente & rem non defendente vt l. vij. §. Celsus Quib. ex cau. in possess. eat.
Grauior est latitantis pœna, quæ inferius explicabitur. Quæro quæ sit pœna non defen-
dentis. Pœna non defendentis hæc erit, vt ex reo fias actor, id est vt non prius ædificare
possis quam vltro intra certum tempus quod iudex præfinierit egeris ius tibi esse inuito
me altius ædificare, & hoc probaueris, eaque de re officio iudicis cauere debes, non prius
ædificaturum te quam id probaueris. ego possessor maneo. Nunc pone ex diuerso, Prius-
quam ædificares atque ita cum non possideres, prior egisti ius tibi esse altius ædificare in- D
uito me, tu es actor, ego reus. quid si ego iudicio absim nec rem defendam? Pœna non
defendentis eadem erit, vt ex reo fiam actor, id est, vt non possim vim facere ædificanti
tibi vel nuntiare tibi nouum opus, antequam egerim & probauerim intra certum tempus
quod iudex præfinierit, ius non esse tibi altius ædes tollere, eaque de re officio iudicis ca-
uere debeo, non prohibitorium me, non nuntiatum nouum opus antequam id pro-
bauerim. Fio igitur ex reo actor. itæque ex possessore non possessor: sicut is cui nuntiatum
est nouum opus si rem non defendat, ex possessore fit non possessor, quasi aduersario ces-
serit possessione. & ita accipienda videtur l. vel in operis. De procurat. vt si procurator
cui nuntiatum est nouum opus neque satisfdet de opere restituendo neque remissionem
desideret, satisfacere debeat de rato, quia dominus fit hoc modo ex possessore non pos- E
sessor. Idemque accidit in specie l. xlv. titul. sequen. Diuersa est species ab ea quæ in hac
lege proponitur. est enim de eo qui ædificatum habet, & hic agitur de eo qui ædificatum
non habet. ordo tamen est idem. Finge, Ædificatum habes. possides igitur, ego non pos-
sideo. ago ius tibi non esse ita ædificatum habere. ego sum actor, tu reus. Si rem non de-
fendas, fies ex reo actor, ex possessore non possessor, quoniam transferetur in me posses-
sio ædificacij, idque demoliri potero nisi intra certum tempus quod iudex præstituerit
egeris & probaueris ius tibi esse ita ædificatum habere. Incipit vulgo ea lex ab his verbis,
Ædificatum habes &c. nam hæc quæ præcedunt, A quo fundus petitur si rem nolit, no-
tantur quasi superuacua. Completa tamen placebunt valde, A quo fundus petitur si rem
nolit defendere, ab illo possessio transferenda est in petitorum donec ille egerit & proba-
uerit fundum suum esse. & ita ferè opinor Scæuolam scripsisse, & sic siue fundus siue ser- F
uitus peteretur & rem non defenderet reus, docuisse ita puniri eum vt ex possessore fie-
ret non possessor translata scilicet possessione in actorem quoad ille egisset & probasset
vel fundum suum esse vel ius sibi esse ita ædificatum habere. Dubitari poterat an omisso
hoc re-

- A** hoc remedio transferendæ possessionis ipsius fundi vel ædificij. reo absente & rem non defendente, posset actor mitti in possessionem omnium bonorum. Et constat non posse l. vij. §. Celsus. Quib. ex cau. in pos. cat. quod longè aliter se habet in latitante in omnibus iis casibus d. l. vij. §. item videamus. nam aduersus latitantem fit missio in possessionem omnium bonorum & bona distrahuntur si perseveret latitare. Aduersus absentem non latitandi animo & rem defendentem hanc tantum pœnam esse propositam vt possessor eius rei vel iuris quo de agitur fiat non possessor, & reus actor, nec fiat missio in vniuersa bona. hæc si fieri posset, inutile esset remedium huius legis & d. l. xlv. Et hæc sunt quæ in hanc legem sola pure nitidèque tradi possunt. Malè huic adiungunt alij l. penult. De aqua quot. & æst. quæ de eo loquitur qui agit negatoria vel confessoria de iure in cuius possessione est, vt ei interim caueat reus se non impediturum vt etem eo iure donec de iure suo docuerit vt l. cuiuscumque §. vltim. De vsufu. De reo igitur qui iudicio adest & rem defendit & de alio genere cautionis. Hic vero agitur de eo qui rem non defendit. eadèmq; ratio est l. harum. Si ser. vind. nec enim loquitur de eo qui rem non defendit, sed de eo qui defendit, quem si velit absolui parere debere arbitrio iudicis ait & cauere de onere ferundo. est enim de seruitute oneris ferundi. Malè alij, ei qui agit negatoria non incumbere onus probandi, vt si agat ius non esse altius ædificare antequam ædificetur. malè: quia adserit sibi ius, id est, seruitutem l. loci §. vlt. Si ser. vind. ergo de ea probare debet. Et negatoria ea actio est figura verborum, vi ipsa confessoria, vt Theophilus ait in d. §. æque. & refelluntur apertè hac ipsa lege. Negatoria propriè est etiam vi ipsa, si ago ius tibi non esse eundi per fundum meum, quia seruitutem nego itineris, libertatem adsero fundo meo. & ita econtrario si agam ius mihi esse altius ædes tollere iure imposito, vt quia cum tibi cessissem ius mihi non esse tollere, postea tu cessisti ius mihi esse, confessoria actio est etiam vi ipsa, quia seruitutem mihi adsero quia minuisti ius ædium tuarum, auxisti mearum l. egi tecum. De exo. rei iud. l. si domus De ser. vrb. l. si mihi. De seru. rust. Si agam ius mihi esse ædes altius extollere iure naturali, figura verborum confessoria est actio, vi ipsa negatoria, quia seruitutem nego ædes meas debere altius non tollendi, libertatem adsero ædibus meis. Malè etiam in posteriori specie huius legis, cum agente eo qui ædificatum non habebat ius sibi esse ædificare, reus rem non defendit, ac postea agit ius non esse ei ædificare. ita possessorem aiunt agere negatoria. desuit enim esse possessor, & vt ex reo actor ita ex possessore factus est non possessor. Et pessimè quod hunc tamen ipsum solum quasi virgula diuina scilicet adinuenerint esse casum de quo in §. æque, quo is qui possidet, agit in rem. ac pessimè rursus aliud esse in iure actoris partes sustinere, aliud actorem esse. quibus quid reponas aliud, quam hoc, Et similiter tu doctoris partes sustines, doctor tamen qui male doces non es. Transcamus ad l. 44. De dam inf. cuius duæ sunt perelegantes quaestiones & de prima quidem Africanus scribit in hunc modum.

. Cum postulassem vt mihi damni infecti promitteres, noluisti. & priusquam prætor adiretur, ædes tuæ corruerunt? & damnum mihi dederunt. potius esse ait, vt nihil noui prætor constituere debeat, & mea culpa damnum sim passus, qui tardius experiri cœperim. at si cum prætor vt promitteres decreuisset, & te non promittente ire me in possessionem iussisset, & priusquam eo venissem corruerunt: perinde omnia seruanda esse existimauit, atque si posteaquam in possessionem venissem, damnum datum esset.

Si vicini ædes ruinosa aut vitiosa sint, & timeo ne in meas ruant & mihi damnum inferant, rectè stipulor præstari mihi quanti ea res erit si quod damnum ædibus aut rebus meis ex ea re contigerit. Stipulatio est non de damno facto, sed de infecto, de futuro non de præterito, & cautio qua mihi prospicio in futurum ne ædes vicini ruina sua mihi noceant, videlicet si alio remedio mihi prospectum non sit. nam quod alia actione quaeri potest, id in stipulatione damni infecti omnino non deducitur l. xvij. §. emptor hoc titulo. Sed quid si stipulanti mihi vicinus cauere & promittere nolit? Adeundus est prætor vel præses in iure id est dum sedet pro tribunali & postulandum vt iubeat caueri mihi damni infecti, quæ postulatio instar actionis habeat, & actio dicitur l. inquilino hoc titul. l. 3. §. si vicinus l. supra §. officium titul. sequen. & à Græcis ἡ ἐλπίδι συμπίστος ἀγωγή, & qui postulat hanc cautionem, experiri hoc loco, & agere Plinij xxxvj. cap. ij. &

persequi l. quibus in fi. de verbo. significat. dum ait persequi etiam eum qui satis accipit id **A**
 est qui postulat vt satis accipiat vel damni infecti vel legatorum vel tutelæ nomine, quæ
 stipulationes instar actionis habere dicuntur, quia postulari eas in iure necesse est. Solent
 autem in causa damni infecti à prætoribus interponi tria decreta. Primo decernit vt vicinus
 promittat damni infecti. quod hæc lex demonstrat illo loco, Si prætor vt promitteres de-
 creuisset. Sic prætor primo decreto decernit stipulationem, sic dat stipulationem, vt lo-
 quitur l. decimaquinta §. eleganter hoc titul. quasi actionem quandam. Quod si huic de-
 creto non pareat vicinus, id est, si non caueat damni infecti, vice cautionis. vt ait d. l. 15. §. si
 quis damni, secundo decreto prætor mittit me non in possessionem omnium bono-
 rum, sed in possessionem ædium vitiosarum tantum vel eius rei vnde damnum time-
 tur, nec tamen propterea vicinus deccedit possessione ædium suarum d. l. 15. §. si quis au- **B**
 tem, sed manet possessor vt fuit ante, ego qui missus sum in possessionem non sum posses-
 sor, sed in possessione, id est custos potius quam possessor, missus in hoc vt tædio custodiæ
 & consuetudinis meæ extorqueam vicino cautionem damni infecti. Aliud est esse in pos-
 sessione, aliud esse possessorem. Sed si adhuc quasi nullo tædio affectus perseueret vicinus
 non cauere, tertio decreto permittit mihi prætor vt ædes possideam. hoc decreto vicinū
 possessione expellit d. l. xv. §. vbi autem & me possessorem facit. nec iam est amplius inte-
 grum vicino offerre cautionem. alioquin nullus finis esset d. l. xv. §. posteaquam. Sic fit ad
 extremum vt vicinus ædibus careat quas non defendit, id est, quarum nomine non cauet
 damni infecti, non quod fecerit me hoc decreto dominum prætor (nec enim dominum
 facere potest) sed quod fecerit me possessorem, expulso vicino. Faciendo autem me pos- **C**
 sessorem, etiam occasionem præstitit per vsucapionem acquirendi dominij licet sciam
 ædes esse alienas, vt l. & generaliter. de noxalibus actionibus: possessor enim factus, postea
 dominium ædium adquiram vsucapione. Possessorem me facit iure dominij, vt ait dicit.
 §. posteaquam, id est vt possideam quasi dominus, animo & iure domini, vt sim quasi do-
 minus, dominum non facit. hoc enim est legis, non iurisdictionis. & aliud est dominum
 esse, aliud possessorem esse iure dominij & ita accipienda est l. j. De fund. do. vt possidere
 iussus dominus fiat, id est veluti dominus, dominus possessionis non dominus proprietatis
 antequam vsuceperit. & ita bonorum possessor est veluti heres, & bonorum possessio
 veluti dominium tribuit l. j. & ij. De bonorum posses. Neque vero dicas Prætoris decreto
 transferri causam vel condicionem vel ius vsucapionis, sed præstari occasionem vt l. qui **D**
 alienam. De mor. cau. donat. Aliud est occasio aliud causa, aliud occasio aliud ius l. ij. De
 riuis. Occasio vsucapionis est à magistratu vel à priuato, Ius à legibus. Et hæc tria sunt
 quæ damni infecti nomine interponuntur decreta prætoris. Quandoque auctores nostri
 non habent rationem primi, atque eo fit vt primum appellent quod nos fecimus secun-
 dum, & secundum quod nos fecimus tertium d. l. xv. §. Iulianus. Sed vere possis adfirma-
 re tria interuenire. nec enim promitti iubet de plano & quocunque loco, sed pro tribu-
 nali & causa cognita, perpensa, deliberata d. §. eleganter, quanquam non inficier interpo-
 ni hæc decreta posse quocunque tempore l. ij. De feriis. Cognito omni hoc ordine, repe-
 tendum illud est necessario postulari in iure cautionem damni infecti: si postuletur extra
 ius, inutilem & inefficacem postulationem esse. & hoc vnum agit Africanus in priori **E**
 quæstione huius legis vt ostendat multum interesse postuletur cautio damni infecti in
 iure an extra ius, sicut multum interest confiteatur quis in iure an extra ius, offerat debi-
 tor pecuniam in iure totam vel pro parte an extra ius. nam is tantum habetur pro iudi-
 cato qui confitetur in iure, & in eum tantum denegatur actio qui pecuniam debitam
 obtulit in iure. Si igitur extra ius, id est, non adito prætoribus postulauero vt mihi vici-
 nus promitteret damni infecti nec promiserit, & mox ædes corruerint & in meas deci-
 derint, mihi imputare debeo quod prætoribus non adierim, quod tardius egerim cauere
 mihi damni infecti, nec de vicino conqueri quidquam possum. denique, vt Afri-
 canus ait, culpa mea damnum passus sum, & mihi potest obiici illa regula, Quod
 quis ex sua culpa damnum sentit, non intelligitur damnum sentire. Id vero probat **F**
 hoc argumento l. vij. §. penult. hoc titulo. Si res animales, veluti serui aut quadrupe-
 des nostræ quæ noxam commiserunt non ultra onerant nos quam vt noxæ eas deda-
 mus, nec igitur res nostræ inanimales, veluti ædes, si damnum alij dederint ruina sua, vl-
 tra nos debent onerare, quam vt eas veluti noxæ dedamus si possumus. atquin non pos-
 sumus

- A** sumus eas quæ ruerunt veluti noxæ dedere, cum esse desierint. ergo earum nomine nullo modo tenemur, nisi ante promissimus damni infecti. & ita mortuo seruo qui noxam nocuit, nullo modo tenemur l.vij. De nox. act. Et stipulatio damni infecti, veluti noxalis actio est l. in noxalibus De nox. act. coniuncta l. eorum. huius tituli. Ergo si ædes vicini deciderint in meas antequam interponeretur hæc stipulatio vel postularetur in iure, licet fuerit postulata extra ius, nulla actione vicinus tenetur neque de damno dato neque ut tollat rudera. Si modo omnia pro derelicto habeat l. vj. hoc tituli. Vnus tantum est casus quo etiam si mihi non prospexero stipulatione damni infecti nec eam in iure postulauero, si ædes vicini corruerint & damnum mihi dederint, cogitur vicinus decreto prætoris sarcire mihi damnum aut de eo sarciendo cauere & tollere rudera, aut ædes totas, id est
- B** quod restat ædium, ruinam & aream derelinquere veluti in noxam, videlicet si non negligentia, mea sed propter aliquod impedimentum, veluti propter angustias temporis subita & insperata ruina vel propter absentiam Reip. causa stipulari non potuerim l. vij. §. ult. l. viij. l. ix. in prin. hoc tituli. quæ sententia Iuliani est comprobata propter utilitatem. Nunc tractemus de postulatione facta in iure. Si in iure postulauero mihi caueri damni infecti & prætor caueri decreuerit & noluerit cauere vicinus, ac deinde decreuerit prætor me ire in possessionem, & priusquam irem, ædes deciderint, an ibo postea in possessionem ruinæ & areæ quoad mihi damnum præteritum sarciantur vel de eo caueatur. Sic sane, ut perinde sit ac si postquam in possessionem venissem, ædes ruisent. Itaque Iulianus non probat Sabini sententiam qui rationem damni ex eo tempore ducebat quo ventum esset in possessionem, sed Labconis qui ex quo decretum esset d. l. xv. §. illud quæritur & §. si iam.
- C** Quid si corruerint post factam postulationem in iure. cum nondum prætor caueri decreuisset, an mittar in possessionem ruinæ & areæ? Minime, quia ruerunt priusquam mihi caueretur & priusquam quidquam decreuisset prætor, sed æquum est tamen decreto prætoris vel data actione in factum compelli vicinum damnum sarcire quod mihi labes intulit ædium suarum d. l. xv. §. eleganter. idemque dicendum forte si ruerint postquam prætor caueri iussisset antequam iussisset iri in possessionem. Sequitur alia quæstio.

Damni infecti nomine in possessionem missus possidendo dominium cepi. deinde creditor eas ædes pignori sibi obligatas persequi vult non sine ratione dicitur, nisi impensas quas in refectioem fecerim, mihi præstare sit paratus: inhibendam aduersus me persecutionem. Cur ergo non emptori quoque id tribuendum est, si forte quis insulam pigneratam emerit? non recte hæc inter se comparabuntur. quando is qui emit, sua voluntate negotium gerat. ideoque diligentius à venditore sibi cauere & possit & debeat. quod non aequè & de eo cui damni infecti non promittatur, dici potest.

- Ait, Damni infecti nomine in possessionem missus. addendum, & possidere iussus. quoniam niam subiicit possidendo dominium cepi id est vsucepi. & ita quoque accipienda est l. v. in prin. hoc tituli. dum ait prætoris officium esse ut missus in possessionem eam rem de qua damnum timetur vsucapere possit, id est ut alio decreto possidere permittatur & vsucapere vel per longi temporis spatium eam rem acquirere. quibus postremis verbis sæpenumero utitur Tribonianus commutato in ea vsucapionis verbo, quod transformata esset vsucapio à Iustiniano in longi temporis possessionem. vsucapio enim rei immobilis erat biennij ex xij. tabu. hodie est decennij inter præsentis & vicennij inter absentes. Nunc finge, missus in possessionem ædium ex causa damni infecti & possidere iussus vsucepi & refeci ædes meis sumptibus. Creditor cui eadem ædes pigneratæ erant mecum agit actione hypothecaria. Vsucapio non perimit causam pignoris l. j. §. cum prædium De pign. l. vsucapio. C. eod. l. iusto. §. non mutat De vsurp. & vsuc. Actio hypothecaria auocat possessionem l. si cum venditor De euiet. An igitur eam mihi auocabit: Minime, imò inutilis ei erit actio hypothecaria nisi paratus sit mihi præstare impensas refectiois. vtor igitur retentione ædium veluti pignoris iure & quasi priuilegiarius quod meis sumptibus conseruauerim pignoris causam. idemque erit si eas refecerim ante vsucapionem, & agat creditor
- F** Seruiana actione etiam ante vsucapionem, post vltimum decretum. Inde quæritur an idem dicendum sit si quis ædes suas quas creditori obligauerat alij vendiderit, & emptor eas refecerit an etiã repelleretur creditor agens hypothecaria nisi paratus sit emptori præstare impensas refectiois. Et Africanus negat idem esse dicendum, negat onerandum esse

creditorum hypothecarium præstatione impensarum. ac prudentissime animaduertit, A
 non recte comparari inter se emptorem & eum qui vice cautionis damni infecti possi-
 dere iussus vsucepit. nam emptor sponte sua accedit ad emptionem. & diligentius sibi
 cauere debet à venditore euictionis nomine. nam euictionis nomine continetur etiam
 causa hypothecariæ actionis l. si mancipium §. vltim. & sequen. De euictione. Is verò cui
 damni infecti non cauetur, veluti coactus possidet ædes, nec potest sibi cauere à domino
 ædium euictionis nomine. neque enim eo nomine quidquam ei præstare vicinum oportet.
 & hæc est sententia huius §. j. ex qua primum quod colligitur creditorem recte agere
 hypothecaria & auferre possessionem ei qui eam nactus est ex causa damni infecti, si modo
 paratus sit ei præstare impensas refectionis, ei opponitur l. xij. & l. xv. §. si qua sunt iura.
 hoc titul. quæ potiore creditore aiunt esse eum cui non cauetur damni infecti si possi- B
 dere & vsucapere ei permissum fuerit & creditori denegari hypothecariam actionem. At
 respondeo de creditore eas loqui, vt l. xj. §. vltim. demonstrat, possidente ædes vitiosas iure
 pignoris. hic si postulanti vicino non caueat damni infecti, possessio ei auferitur, & de-
 negatur persecutio pignoris, vt fructuario persecutio vsusfructus l. ix. §. vltim. eodem.
 Quod si non creditor sed debitor eas ædes possederit, nec voluerit vicino cauere damni
 infecti atque ita vicino possidere & vsucapere permissum fuerit, creditori aduersus quem
 vicinus non est missus in possessionem, sed aduersus debitorem tantum, non denegatur
 actio hypothecaria. nec longe ab hac responsione, quod Accurtius ait ibi præsentem fuisse
 creditorem cum hæc cautio postularetur & decerneretur, hic absentem. Rursus quod
 colligitur ex hoc §. vsucaptis ædibus, creditori saluam esse actionem hypothecariam, C
 huic dicto opponitur l. j. C. si aduers. cred. præf. op. quæ diuturno silentio, id est x. aut xx.
 annorum tolli ait actionem hypothecariam. quod confirmat l. ij. C. eod. l. vij. & vltim. C.
 de obl. & act. l. creditor De diu. temp. præf. Porro diuturno etiam silentio hodie comple-
 tur vsucapio. Ergo eodem spatio temporis & completur vsucapio & tollitur actio hypo-
 thecaria: ac proinde vsucaptis ædibus, actio hypothecaria superesse non potest: idque
 profecto ita est iure nouo. Iure enim veteri vsucapio non perimit pignus. & hic §. secun-
 dum ius vetus accipiendus est, quo vsucapio ædium biennio complebatur, nec exigebat
 longi temporis spatium. Postremo quod ait creditorem audiri agentem hypothecaria
 aduersus emptorem domus sibi pigneratæ etiam si nolit emptori præstare impensas refe-
 ctionis, ei opponitur l. Paulus §. Domus. De pignor. quæ non aliter admittit credito: em D
 quam si præstiterit emptori sumptus in ædificij extruccionem erogatos. nihil est facilius.
 quid tot commenta Accurtij in hanc rem & superiorem? De sumptibus refectionis hic
 agitur. hos non agnoscit creditor qui ab emptore pignus suum persequitur, cui sufficit ha-
 bere regressum aduersus venditorem euictionis nomine, in quo iudicio veniunt etiam im-
 pensæ refectionis. In d. §. domus, agitur de sumptibus ædificationis, extruccionis, de sum-
 ptibus factis in nouum ædificium. hos agnoscit creditor quoniam sine his nullius ædifi-
 cij pignus creditor haberet, sed arcæ tantum, & æquum est vt quibus restitutum est sibi
 integrum pignus, hos præstare non recuset. Distinguenda sunt genera sumptuum.
 Non de eodem genere sumptuum hoc loco agitur & illo. Sequitur l. xxiiij. De mor.
 cau. donat. E

Quod debitori acceptum factum esset mortis causa, si conualuerit donator, etiam tempore liberato ei potest condici. namque acceptilatione interueniente abitur ab iure pristinae obligationis, eamque in huius conditionis transfusam.

Quod quis in aduersa valetudine donauit mortis causa, si conualuerit, id potest repe-
 rere conditione causa data causa non secuta. quia donatio hæc fit ob causam, & nego-
 tium gerit qui ita donat, puta vt reddatur sibi cum conualuerit. l. Senatus. hoc tit. Dona-
 tor inter viuos negotium non gerit. finge, ego quod mihi debebas actione temporali ac-
 ceptum tuli & condonavi mortis causa, & cum nondum conualuissem interim exiit etiã F
 dies temporalis actionis, post conualui, an condicere possum quod mihi debuisti. Si spe-
 ctas ius prioris obligationis, non possum quia dies eius exiit. Si ius conditionis, possum,
 quia conditio causa data causa non secuta perpetua actio est. & hoc est verius. acceptila-
 tione enim sublata est prior obligatio, & veluti nouatione facta transfusa in ius condi-
 ctionis

A ctionis ob rem dati re non secuta. denique temporalis transfusa est in perpetuam, ut iam dici possit non tantum ea nouatione quæ fit lite contestata, quæ necessaria dicitur l. ult. De separat. actionem temporalem perpetuari l. aliam De noua. Sed etiam voluntaria quotiens id agitur. & ita legendum est in fine huius legis, *cámque in ius conditionis transfusam.* Post hanc, datur l. xlix. De fid. lib. cuius hæc sunt verba.

Si is cui seruus legatus est, rogatus manumittere latitet: orcinum fieri libertum respondit: idem fore, & si non legatarij sed heredis fideicommissum esset. sed etsi non omnium, sed quorundam heredu fidei commissum sit, æque dicendum orcinum fieri. in eos autem qui latitauerint, coheredibus à quibus redimendæ partes essent, vtilem actionem eo nomine dari debere: vel etiam familiæ herciscundæ iudicio recte eos acturos.

B Si legatarius seruum legatum vel heres seruum hereditarium rogatus sit manumittere & latitet vel euocatus à prætore fideicommissario adesse noluerit, ne cogèretur manumittere, ex S. C. Rubriano seruus fit liber perinde atque si testamento verbis directis manumissus fuisset nõ per fideicommissum. Non est igitur libertus legatarij vel heredis, qui non manumisit, non personæ vllius. l. iij. De bon. lib. sed libertus familiæ, l. xlvij. De man. test. l. iij. §. plane de leg. tut. licet improprie nonnunquam defunctus dicatur patronus, itémque filius heres defuncti d. §. plane l. si filius in princ. De fid. lib. l. cum patronum, De iur. pat. vel libertus Orcinus quasi Plutonium vel Acheronticus libertus vel ut Theophilus noster loquitur Charoneus in titulo De sing. reb. per fid. rel. ut similiter Plinius lib. ij. in regno Neapolitano quæ adhuc sunt spiracula quædam mortiferum spiritum exhalantia, quæ Virgilius sæui spiracula Ditis, Plautus ostia Acherontis, Lucretius ianuas Orci regionibus, Charoneas scrobes vocat quasi Orcinas scrobes, Aretæus medicus, *ἐν χερωνίοισι αἱ πνίξιες ὀξύταται γίνονται.* Antigonus historicus. *τῶν βαρβαρῶν καὶ ἰσχυρῶν καὶ χερωνίων εἶναι γένος.* Addit autem Africanus si non omnes heredes sed quidam rogati sint manumittere, debere eos partes coheredum quas in eo seruo habent iure hereditario, ab eis redimere. nam ut alienum ita communem rogatus manumittere eum redimere debet. Sed si heredes rogati seruum manumittere latitauerint ne redimere cogèrentur & manumittere, seruum ipso iure liberum fieri & Orcinum libertum, nõ libertum heredum qui debuerit nec præstitere fideicommissariam libertatem, & tamen eos coheredibus teneri actione in factum quasi ex causa iudicati vel familiæ herciscundæ iudicio ut pretium serui coheredibus præstent pro rata partium ex quibus instituti sunt id est quod coheredum interest seruo non esse præstitam fideicommissariam libertatem, ut in l. iij. §. sed & si in sum De statulib. nam si præstita fuisset, præmium serui pro suis partibus accepisset. Sequitur in l. xv. De statuliberis.

Mortuo herede si statuliber locupletiolem hereditatem tanta pecunia quantam dare sit iussus fecerit, veluti creditoribus soluendo, cibaria familiæ dando, statim eum ad libertatem esse venturum existimauit.

E Placet valde quod ait, Mortuo herede. nam si statuliber iussus heredi decem dare, viuo herede tantum erogauerit alendæ familiæ heredis aut creditoribus heredis adimplendis quantum dare iussus est, non fiet liber. nec enim erogauit hæc pro libertate arg. l. proxim. §. sed quasi negotium gerens heredis & ut eum sibi obligaret. l. iij. §. j. De in rem ver. Cur enim non prædixit se id præstare pro libertate? At mortuo herede, iacentem hereditatem si locupletiolem fecerit tanta pecunia quantam dare iussus est, statuliber sane fiet statim liber, quia hac ratione non hereditatem sibi obligare voluisse, sed hereditati soluisse implendæ conditionis causa intelligitur, cui nec solui potuit aliter. Sequitur.

Heres cum statuliberum decem dare iussum venderet, condicionem pronuntiauit, & traditioni legem dixit, ut sibi potius quam emptori eadem decem darentur. quærebat utri eorum statuliber pecuniam dando, libertatem consequeretur. respondit heredi dare debere. Sed si talem legem dixisset, ut extraneo alicui statuliber pecuniam daret: respondit & hoc casu conuentionem valere. quia heredi videtur soluere, qui voluntate eius alij soluit.

Conditio præposita statulibertati dandæ pecuniæ heredi, impleri potest in persona eius cui heres statuliberum vendiderit, ex xij. tabu. Excipitur vnus casus hoc loco, si heres in vendendo receperit sibi eam pecuniam dari vel alij extraneo. Nec enim fiet liber nisi heredi dederit vel extraneo adiecto solutionis causa. & quod id ita heres receperit, non fit statuliberi condicio deterior. Et obseruandum Græcos hic notare referri hæc ab Africano ex Iuliano, vt & l. xlix. De fid. lib. & l. xxij. De man. test. quod confirmat dictum à nobis iam sæpe nihil scribere Africanum quod non habuerit à Iuliano. Sequentur de variis exceptionibus aliquot quæstiones. ac primû de exceptione præiudiciali l. xvj. & xvij. De except. quibus huius exceptionis vsus tribus exemplis ostenditur. Primum hoc est.

*Fundum Titianum possides, de cuius proprietate inter me & te controuersia est. & dico præterea B
viam ad eum per fundum Sempronianum, quem tuum esse cõstat, deberi. si viam petam, exceptio nem
quod præiudicium prædio non fiat, vtilem tibi fore putauit: videlicet quod non aliter viam mihi
deberi probaturus sim, quam prius probauerim fundum Titianum meum esse.*

Præiudicialis exceptio est quæ præpostere agi intendit & non seruato recto ordine iudiciorum. & præiudicium facere qui præuertit agere vno iudicio præ alio, quique morem & ordinem iudiciorum non seruat. Inter me & te est controuersia de proprietate fundi Titiani quem tu possides, lis forte nondum. & simul ago confessoria dicens per tuû fundum Sempronianum de quo non est controuersia mihi viam deberi in Titianum. ago præpostere. nam prius constet necesse est fundum Titianum meum esse. nec enim ser C
uitutem fundo petere potest nisi qui fundi dominus est l. j. Si ser. vind. De dominio igitur constare debet priusquam agi recte possit de seruitute. atque ideo merito repellar exceptione, Quod præiudicium fundo non fiat, vel Quod agam præpostere. Non recte vindicat quis seruitutem fundo quem alius possidet quemque suum esse adfirmat. Ordo iudiciorum est quidam. Prius iudicium de proprietate quam de seruitute. Prior quæstio maior minore l. xxj. hoc titu. Maior enim trahit ad se minorem, minor trahitur l. per minore De iudic. Et maior, est re aut quantitate maior l. scio De in integ. rest. aut certe principalis & summa quæstio. Idem vero dicendum opinor si lis sit contestata de fundo Titiano inter me & te. & recte Accursius l. xij. hoc tit. sic accipit vt post litem contestatam & finitam, frustra opponatur exceptio præiudicialis, quod probauit Obs. ix. c. xxvij. Quod si cõ D
stiterit fundum Titianum esse meum, tum recte viam petam. Si non esse meum, petitioni viæ obstabit exceptio rei iudicatæ. Quid è contrario si ante viam petam, deinde fundum Titianum, an repellar exceptione præiudiciali? Minime: quia ad ordinem redeo quem non seruaueram initio agens de proprietate fundi, quæ maior est quæstio. sed cessare debet interim petitio viæ quoad de proprietate fundi pronuntiatum sit. Quod si prius pronuntiatum sit de via, non deberi eam mihi scilicet, non obstabit etiam mihi petenti fundum exceptio rei iudicatæ, quia alia res est fundus qui nunc petitur, & alia quæ ante petita est, & potest mihi via non deberi, & fundus tamen nõ esse meus. & ita scripserat Paulus l. seq. de exceptione. rei iudicatæ nõ de præiudiciali. nam ratio conuenit tantû sumouendæ exceptioni rei iudicatæ, non summouendæ exceptioni præiudiciali, Quia diuer E
sa corpora sunt & causæ restitutionum dispares. l. cum quæritur l. & an eandem tit. seq. Diuerfa corpora, fundus scilicet & locus viæ. nam petita via, videtur quodammodo loci corpus peti l. iij. in princ. Si ser. vind. l. in concedendo De aqua & aquæ plu. arc. Causæ restitutionum dispares, quia petito fundo res, petita via cautio præstatur l. pen. de aqua quot. & æst. Et vero lxx. libro Paulum tractasse de exceptione rei iudicatæ constat ex ple- risque legibus tituli sequentis. Recte quidem dices in specie l. sequē. neque exceptionem rei iudicatæ nocere neque exceptionem præiudicialem: sed ratione legis non vteris recte nisi ad excludendam exceptionem rei iudicatæ. Sequuntur alia duo exempla de exceptione præiudiciali in l. xvij.

*Fundi quem tu proprium tuum esse dicis, partem à te peto, & volo simul iudicio quoque commu- F
ni diuidendo agere sub eodem iudice. Item si eius fundi quem tu possideas, & ego proprium meum esse dicam, fructus condicere tibi velim: quæsitum est an exceptio, quod præiudicium fundo
partine*

A *partie eius non fiat obster an deneganda sit. & vtrubique putat interuenire prætorem debere: nec permittere petitori, priusquam de proprietate constet, huiusmodi iudiciis experiri*

Fundi quem tu possides quémque tuum proprium esse dicis, ego communem, partem vindico, & simul sub eodem iudice volo agere communi diuidendo ad fundum partiendum, obstat agēti communi diuidendo exceptio præiudicialis, quia prius agi debet de proprietate fundi quam de diuisione, prius in rem quàm communi diuidendo, vt hereditatis petitione prius quam familiæ erciscundæ l. 1. famil. ercisc. vbi constiterit fundum esse communem, tum rectè agam Communi diuidendo. Quod si constiterit non esse communem, & agam Communi diuidendo obstat exceptio rei iudicatæ l. 8. titul. sequen.

B *Quid vero fiet è cōtrario si ante agam Communi diuidendo, deinde fundi partem vindicem? Sanè petitioni partis non obstat exceptio præiudicialis. Obstat rei iudicatæ si pronuntiatum sit contra me iudicio Communi diuidendo. quia eadem res est quæ venit in actionem Communi diuidendo, quæ cum sit mista vindicat etiam partem, & quæ in meram vindicationem partis. & hoc quidem est prius exemplum huius legis. Posterius huiusmodi. Vindico fundum totum quasi meum propriū quem tu possides & simul condico fructus quasi ex fundo meo sine causa perceptos. Condicenti obstat exceptio præiudicialis, quia prius constare debet fundum meum esse quam possim fructus rectè condicere. Quod si constiterit non esse meum, & condicam, obstat exceptio rei iudicatæ. Non idem è contratio. nam si ante condicam, deinde fundum petam, non obstat exceptio præiudicialis neque exceptio rei iudicatæ, vt opinor, si iudicio condictionis superatus sim, quia alia res est fructus, alia fundus, & potest mihi fructus nō deberi & fundus tamen esse meus. Nunc transeamus ad l. 26. De except. rei iud.*

Egi tecum ius mihi esse ædes meas vsque ad decem pedes altius tollere, post ago ius mihi esse vsque ad viginti pedes altius tollere, exceptio rei iudicatæ proculdubio obstat. sed & si rursus ita agam, ius mihi esse altius ad alios decem pedes tollere, obstat exceptio: cum aliter superior pars iure haberi non possit, quam si inferior quoque iure habeatur.

Si egi licere mihi ædes meas altius tollere iure imposto siue constituta seruitute, cum forte ante vicino cessissem ius mihi non esse altius tollere, & victus sum, post agenti mihi licere vsque ad xx. pedes tollere, obstat exceptio rei iudicatæ, quia si non licet ad x. certe nec ad xx. Eadem interuenit ratio si victus priore iudicio, vt posui, post agam licere mihi ad alios x. pedes altius tollere. nam si non possum infra ad x. pedes, sane nec supra ad alios x. & eleganter, non posse superiorem partem haberi iure nisi inferior iure habeatur. At quemadmodum cui non licet ad x. quod est minus, nec ad xx. quod est plus, ita videtur dici posse, cui non licet ire nec licere agere. Plus enim esse agere quam ire. Et tamen l. si mater §. si quis iter. hoc titul. cum qui petiit iter & victus est, si post actum perat, ait non repellit exceptione rei iudicatæ. Sed nihil eo moueri debemus. nam conuenire omnia hæc inuicem apparebit si prius constituero ex philosophis, Cum sequitur ex hoc illud, vicissim etiam hoc ex illo non sequi, quod generale præceptum est siue aliud ex alio sequatur τὼ ἄμα siue τὼ ἐφεξῆς siue vi ipsa. nam sequitur quidem rectè, Si peculium habet, alieni iuris est, sed non contra, Si alieni iuris est, peculium habet. &

D *similiter, Si statuliber condicionem impleuit, libertus Orcinus est. rectè. Si libertus Orcinus est, ergo aliquam condicionem impleuit, male. Si non licet ædes altius tollere ad x. pedes nec ad xx. igitur. Non sic è contrario. Si non licet xx. nec licet ad x. Si totum fundum vindicare non licet, id est si nullam fundi partem, nec hanc vel illam igitur l. 7. hoc titul. nec accessionem fundi, veluti Insulam è regione fundi in flumine enatā quod hoc loco proponitur his verbis, Item si fundo petito, postea insula quæ è regione eius in flumine nata erit, petatur, exceptio obstat. At contra non sic. Si hanc partem non licet, nec vllam igitur. Ac simili modo, Si pars fundi non est mea, nec totus igitur. ita quidem bene, contra autem minimè. Si totus non est meus, nec pars igitur. Et vt post tot exempla ad itineris & actus quæstionem veniamus. Si iudicatum sit actum mihi non competere, id est, non licere mihi ire agere, & hoc iudicatum est non licere ire, sed non sequitur etiam contra, Si non licet ire, nec agere igitur d. §. si quis iter. Fateor iter esse sine actu. Actum plerumque in se habere iter l. 1. De seru. rust. præd. Sed potest tamen esse actus simplex sine itinere l. loci §. 1. Si seru. vind. & ita possit mihi non competere*

iter, & competere tamen actus. Sic etiam potest esse usus sine fructu l. v. Vusu. quemad. A
cau. quod exposui Obs. xij. cap. xij. at propterea quamuis ita sequatur rectè, Si uti frui
non licet, nec uti igitur: non tamen è contrario, Si uti non licet, nec frui igitur. Restat ex
quæstionibus Africani tantum vna in l. 6. de diuer. temp. præsc.

*Si duobus eandem rem separatim vendiderim, ea possessio quæ vtramque venditionem præcesse-
rit, soli priori emptori, cui & tradita sit, proficit. denique & si quam rem tibi vendiderim, rursum à
te emam, & Titio vendam: omnem & meam & tuam possessionem Titio accessurum. videlicet
quod & tu mihi, & ego ei possessionem præstare debemus. vendidi tibi seruum, & conuenit, ut nisi
certa die pecunia soluta esset, inemptus esset. quod cum euenerit, quæsitum est quid de accessione tui
temporis putares. respondit id quod seruetur, cum redhibitio sit facta. hunc enim perinde haberi ac si B
retorsus homo mihi venisset: ut scilicet si venditor possessionem postea nactus sit, & hoc ipsum tem-
pus, & quod venditionem præcesserit, & amplius accessio hæc ei detur cum eo quod apud eum fuit, à
quo homo redhibitus sit.*

Hæc lex pertinet ad eam partem tituli quæ est de accessionibus possessionum. Acces-
siones possessionum sunt coniunctiones temporum quibus duo vel plures separatim ean-
dem rem possederunt, quæ fit præscriptionis longi temporis acquirendæ causa. Ex legi-
bus in usucapione non fit accessio possessionis. Ex Constitutionibus fit in præscriptione
longi temporis: atque etiam in usucapione ex constitutione Iustiniani. & ita emptor uti-
tur accessione possessionis auctoris sui id est tempus quo venditor possedit coniungit cum C
eo tempore quo ipse possedit ex Constitutione Seueri & Antonini §. inter. Instit. De usu-
cap. Quid si ego diuersis contractibus duobus eandem rem in solidum vendidero? cui
mea possessio accedit, priori an posteriori emptori? Et ait ei accedere cui priori res tradita
est. rectè. nam & is potior est in vindicatione rei, siue agat Publiciana siue directa in rem
actione l. quoties C. de rei vind. l. quoties C. Greg. cod. tit. idemque est in donatio-
nibus d. l. quoties, & Paulus v. Sentent. tit. xj. & in pignoribus. l. si non dominus. Qui pot.
in pign. hab. & legendum in hac lege mea possessio, ut in Basil. & paulo post, omnem &
meam & tuam, non traiectis verbis, ut Flor. & tuam omnem. Hæc vero est prima spe-
cies accessionis quæ proponitur in hac lege. Sequitur alia, Si ego vendidero tibi, post à te
eandem rem redemero, & Titio vendidero. nam Titio accedit mea & tua possessio, quod D
& tu mihi possessionem præstare debeas actione ex empto, & ego Titio. Accedit igitur
possessio quæ præstari debuit. Præstare possessionem est tradere. Traditio præstatio posses-
sionis. Et ut solet procedere Africanus in his quæstionibus veluti gradibus quibusdam, &
à facilioribus ad difficiliora ut l. 49. De fid. lib. l. 9. Qui pot. in pign. hab. ita & hoc loco
duas superiores accessionis species proposuit, ut perueniret ad tertiam, qua & si non sit
venditio propriè cum res ab emptore restituitur ex lege commissoria vel redhibetur ob
morbum aut vitium, emptoris tamen possessio accedit venditori. Finge, vendidi tibi ser-
uum lege commissoria, id est ut nisi intra certum diem pretium solueres, inemptus esset,
legi non paruisti, venditio resoluitur. & quia præstare mihi possessionem debuisti, tua
possessio mihi accedet proficietque ad complendam possessionem longi tēporis, ad com-
parandam præscriptionem longæ possessionis. nam hæc resolutio emptionis redhibitio-
ni similis est. & redhibita re ob morbum aut vitium, possessio emptoris venditori proficit E
l. Pomp. §. præterea. De adq. posses. quia & si redhibitio venditio non sit propriè. l. si
hominem. De usurp. & usucap. tamen reuenditioni & redemptioni similis est propterea
quod emptor redhibet rem & pretium recipit, & constat ex his quæ ante dicta sunt si eā-
dem rem emptor mihi reuendiderit possessionem emptoris accedere mihi. Ergo & red-
hibitione facta tempus quo possedi antequam venderem & tempus quod possedit em-
ptor coniungitur cum posteriore tempore quo ego redhibitum mihi hominem possedi.
Et ait, accessio datur cum eo quod apud eum fuit, ut l. penultim. hoc tit. accessio dan-
da cum eo quod apud pupillum fuit. Proculiani tamen hoc casu videntur non admisisse
accessionem possessionum. Verum his omnibus opponitur l. si à te §. ultim. De excep. F
rei iud. quasi non debeat præscriptio temporis aut possessio quæ ad eam parandam con-
ducit magis ab emptore transire ad venditorem quam exceptio rei iudicatæ. Sed discrim-
men etiam inter eas exceptiones nullum constituimus. Quinimo neutram transire dici-
mus

